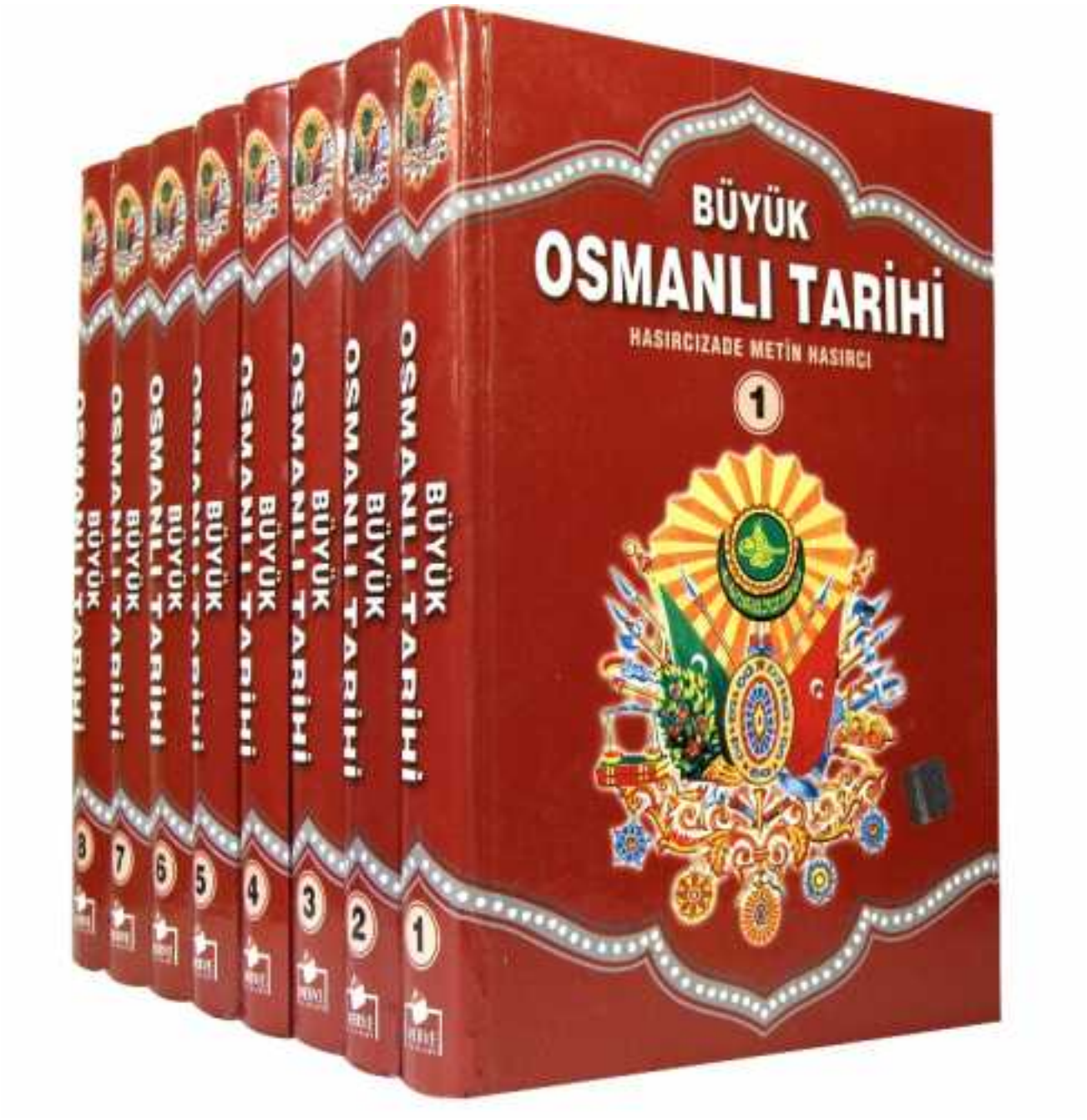

BÜYÜK OSMANLI TARİHİ

HASIRCIZADE METİN HASIRCI

BÜYÜK
OSMANLI TARİHİ

HASIRCIZADE METİN HASIRCI

ANADOLU'DA YURT TUTAN BEYLİKLER

Anadolu topraklan üzerinde, çeşitli kavimler gelip geçmiş olmakla beraber, insanlık ailesini meydana getiren beşeriyet, Mevlâmızın çizdiği kaderi yaşarken nice badireler ve güzelliklerle imrarı hayat eylerken, bir imtihan dünyasından geçtiğini düşünenlerle beraber, bu hayatı yaşa ve öl diye kabullenen insanların da olduğunu göz önüne almak gerekir. Anadolu üzerinde hükümran olan Selçuklu devletinin, kendi ırkından olan hanedanlara ve obalara, topraklan üzerinde yerleşim imkânı sağlaması, İstanbuldan yönetilen Bizans'a bağlı tekfur denen belde yöneticilerinin karşısına, kendi adına çıkmağa hazır bir kuvvet gözüyle bakmasıyla da alakalıdır.

Anadolu Selçukluları, irkdaşı ve dindaşı bu beyliklerle yıllarca birlikte yaşadılar. Gönül gözüyle fetihlerin kalb kazanarak yapılmasının en başarılı dönemi bu devir olsa gerektir. Müminlerin içinde Horasan Erenleri, tasavvuf yolunun şa-kirdleri, dervişane hayatlarıyla insaniyeti öne çıkaran yardımcı olmak, maddeye pek önem vermemek vede bilhassa âdil olması hasebiyle nice gönüller kazanmaya muvaffak oldular.

Bütün bunların 1243'de vukubulan Kösedağ savaşı sonunda, Selçuklu devletinin azametine vurulan darbe, Moğol te'sirinin içten içe bu devleti inkıraza doğru sürüklemeye başladığı görülmüştü. Selçuklu devletinde başa geçecek emiri artık Moğollar tâyin etmeğe başlamışlardı. Selçuklu devleti yönetimi, Kösedağı savaş öncelerinde Moğol tehlikesine karşı bir çok beylik ve aşireti Doğu cihetinden kaldırıp, batı hududlanna diğer bir deyimiede Bizans'a yakın topraklara yerleştirme politikası tatbik etmişti. Yukarıda ifade ettiği-mız gibi, Kösedağ savaşı sonrasında, Batı Anadolu tarafında-kı Selçukluya bağlı beylikler, Konya'nın buyruklarına artık fazla önem vermiyorlar, Bizans tekfurlanyla kapışıyorlar, imzalanmış antlaşmaların ihlâli vuku buluyordu bütün bunlarda eninde sonunda beylikler ile otoritesini kaybeden Selçuklu hükümdarlanyla ihtilafa düşmeye dahi sebeb olduğu görülüyordu.

Bütün bu Beyliklerden biri olan, Osmanlı Beyliği ki bir aşiretten bir cihan devleti çıkaran Kay] boyunu anlatmaya çalışacağımız bu eserde, Anadolu'daki beyliklerden bahsetmeden geçmeyi akıldan bile geçirmemek lâzım geldiği anlayışı içinde, herbir beyliğin mazideki mensubu olan ailelerin nesilleri olarak

milletimiz yaşadıkça, yaşayacak olan insanlarımızı hiç bir ayırıma tâbi tutmadan ve o dönemin şartlan içinde anmak ve milli beraberliğimizin, en üst değeri oian islâm anlayışı içinde insanımıza ve gelecek nesillerimize tanıtmak bir vazifei islâmiye ve milliyedir.
Şüphe yok ki; bütün bu beylikler, tâbisi olduğu Selçukiu devletinin düştüğü izmihlale sevinmemiştir. Çünkü karşıda orta asyadan kopup da gelen bir felâket rüzgârını andıran Moğollar, daha önce Arab âlemine Cengiz kumandasında estirdiği kan dökücü akınlarıyla, bir medeniyeti yıkarlarken, insan gaddarlığının kolay bulunmaz örneklerini göstermeyi ihmal etmemişlerdi ve bunlar, yâni Selçukiyi kabzasına almış bulunan felâket kasırgası Moğollar ile hiç birinin, tek başına veya birleşerek karşı koyacak güçleri yoktu.
Buna rağmen; bütün beylikler, kendilerini Selçukiyenin yerine vâris görme hülyaları içindeydi. Bütün bunların İçinde en fazla bu hülyayı kuran ve ümitvar olan, Selçuki'nin en ya-kınında olan Karaman Beyliğinden başlayarak, Anadolu Beyliklerini özetleme yoluyla da olsa okurlarımızı bilgilendirelim.

Karamanogulları Beyliği

Müdekkik tarihçi, eski mebuslardan Ord. Prof. Dr. İsmail Hakkı Üzunçarşılı'nm TTK (Türk Târih Kurumu) neşriyatından olan Osmanlı Târihinin, birinci cildinin 43. sahifesinde, en son araştırmalar ışığı altındaki beyanlarına bir atfu nazar edelim.
"Son tetkiklere göre Karaman aşiretinin, Oğuzların Salur veya Afşar boylarından, birisine mensup olmaları hakkında İki rivayet vardır. İlki; Alaaddin Keykubat Türkmen aşiretlerini Rum ve Kilikya hududlanna yerleştirdiği sırada, 1228 senesinde de Kilikya Ermenilerinden aldığı Ermenek (Ka-merüddin ili) taraflarına da Karaman aşiretini yerleştirmişti. Bu târihde; Karaman aşireti Bey'i Sadeddin oğlu Nûre Sofi adında Babalîlerden birisi idi. Bu aşiret, 13. asrın sonlarına doğru yâni Anadolu Selçuk Devletinin çöküntüye başladığı sıralarda, mühim rol oynamış, gerek Ermeni kralları ve Mo ğollarla gerekse Moğollarla beraber hareket eden Selçuklu kuvvetleriyle kanlı çarpışmalarda bulunmuşlardır.
Nûre Sofi denilen Karaman Beyinden sonra oğlu Kerimüddin Karaman aşiret Bey'i olup 4. Kılıçarslan tarafından kendisine Er-menak tarafları dirlik yâni timar olarak verilmiş ve kardeşi Bonsuz'da Selçuk hükümdarının sarayında, candar yâni, muhafız olarak vazifelendirilmiştir.
(654/1256) Kerimüddin Karaman; Selçukiler arasındaki ihtilaflardan istifade ederek nüfuzunu arttırmış, hatta Konya üzerine yürümüşsede başarılı olamamış mağlup olmuş ve kardeşlen Zeynehhac ile Bonsuz yakalanarak idam edilmişlerdir. Kerimüddin'in 660/1262'de vukubulan vefatı üzerine Rükneddin Kılıçarslan, bunun oğullarını Gevele Kalesine hapsetmişse de, Vezir Muînüddin Süleyman Pervâ-e nın müdehalasıyla serbest bırakmış ve bunlar yine babalan Kiramüddin'in, Ermenak tımarına sahip olmuşlar ve büyükleri Şemseddin Mehmed Bey Karaman Bey'i olmuştur.

"Bu Mehmed Bey, Moğollarla ik defa çarpışmış ve onları mağlup etmiştir. Konya'ya girmiş ve Selçuklu sülalesinden olduğunu iddia etdiği Giyaseddin Siyavuş isimli birini (selçuk nâmelerdeki bahsi Cimri diye geçen) bu şahsı hükümdar ilân etmiş ve adına para bastırmış, kendiside Gıyasettin'e vezirlik yapmıştır. Burada hemen belirtelimki, Moğol saldırılan devam etmekte ve bunların birinde Şemseddin Mehmed Bey, çarpışma esnasında maktul düşmüştür. 676/1278 Mehmed Bey'den sonra Karaman bey'i olan Güneri Bey, 1300 senesinde vukubulan vefatına kadar Selçuklu hanedanı arasındaki taht kavgasında çeşitli roller üstlenmiştir.

Moğolların idaresi altındaki Selçuklular ile mücadele ederken Ermeniler ilede mücadeleden geriye durmamıştır. Güneri Bey'in ölümünden sonra, kardeşi Mahmud Bey, riyasete geçmiştir. Bu zât da 1307'de vefat ettiğinde hanedanda işler karışmış Mahmud'un iki oğlu birbirlerine girmişlerdir. Burha-neddin Musa ve Bedreddin ibrahim Bey kardeşler arasındaki ihtilaf komşu devletlerin işlerine karışmasına yol açmıştır ve bilhassa Kölemenler, bu hususda söz sahibi olmuşlardır. 762/1361'de Karaman Beyi olan, Alaüddin Ali Bey, Osmanlılarla münasebeti başlatan kimsedir. Yaşadığı dönemi göz önüne alıp tetkik ettiğimizde, mücadeleci, hırslı ve kurnaz bir Bey olduğunu teslim ederiz.

Alaüddin Ali Bey, Murad-ı Hüdavendigârın kızı Nefise Sultanla izdivaç yapmıştır ve 772/1370de vukubulan bu izdivacın siyasi bir evlilik maksadı taşıdığı bellidir. Merhum üzun-çarşılı; değeri çalışmasında, Lârende/Karaman kasabasında . (şimdi vilâyet) bulunan, Hatuniye Medresesi vakıf senedinde, 1. Murad'ın kızının adı Melek Hatun diye geçtiği için Nefise adının doğru olmadığını ileri sürerken de m. 1370 yılının

başlangıcını göz önüne almıyor, bu izdivaçdan doğan çocuk olan Mehmed Bey'in doğumunun nazarı itibara alındığı takdirde daha önce evlenmiş olmaları lâzım demekte. Milâdi 1370'i hicri 771'in recep ayında başladığı ve izdivacın da sene başına yakın aylarda yapıldığı göz önüne alınsa, bu ileri sürüşün hiç bir pratiği olmadığı görülür. Ayrıca isim meselesine nelince, bizde umumiyyetle birden fazla isim koyma adeti elan devam etmektedir. Koskoca padişah kızının, bir tek isimle yâd olunması hiçde akla yakın düşmüyor.

Alaüddin Ali, Osmanlı devletiyle kurduğu bu akrabalık sayesinde kendini ve beyliğini garantiye alma köprüsü kurmak istemişti. Fakat; Osmanlı devletinin dâvası kuru bir cihangirlik dâvası olmadığından, bu düşüncelerini pek işine gelir netice olarak tatbike muvaffak olamadı. Fakat hanımı sayesinde bir kaç defa padişahça hayatı bağışlandı. Karamanoğlu ile Osmanlı arasında ilk savaş 788/1286'da vukubuldu. 1: Murad'ın; Hamidoğlu Hüseyin Beyden satın almış olduğu Akşehir, Yalvaç, Karaağaç, Beyşehri, Seydişehri gibi yerlerin Karaman hududuna yakın olması, Karamanoğlunu korkutmuş vede 1. Murad'ın Rumeli yakasında olduğu bir zaman diliminde, bir Osmanlı beldesi olan Beyşehrine hücum etmiş ve zaptetmiştir. Rumeli kıtasındaki işini yarıda bırakan padişah çabucak gelmiş ve Karamanoğlunu haşat etmiştir. Kellesi ve toprakları, Murad'ın kızı Nefise Melek Sultan hanımın ricası üzerine bağışlanmıştır.

Böylece; Karamanoğlu bu izdivacının böyle bir faydasını görmüştür. Ne varki Kosova savaşı sonrasındaki belli belirsiz kalkışmasında kaim biraderi Yıldırım Bayezid tarafından Ak-çaçay Savaşı neticesinde sığındığı Konya şehrinde Alaüd-din'i enişte demeyip katlettiği görüldü. Tabii Yıldırım'ın bu arada Saruhan, Aydmoğlu ve Menteşe Beyliklerini de topraklarına ilhak ettiğini ifade etmiş olalım. Böylece Bayezid, Karaman Beyliğine 800/1398 târihinde son vermiş oldu ve kiz-kardeşi ile yeğenlerini yanına alıp, Bursa'ya götürdü. Nevar-ki; Yıldırım Bayezid Ankara savaşında Timurlenk'e feci bir mağlubiyete duçar olduğunda Timur, Karaman Beyliğinin yeniden kuruluşunu yapmak üzere, Yeğenleri yanına davet edip, büyük olan Mehmed Bey'e beyliğini iade ettiğinden, Bursa'dan yine Karaman'a avdet ettiler. Anneleri banımsul-tan kendilerini bırakmadı. Yeniden hayat bulan Karamanlıların macerası, Osmanlı devleti meyamnda yeri geldikçe kaydedilecektir.

Karaman Beylerinin Çizelgesi

Nûre Sofi Kerimüddin Karaman Güneri Bey Mahmud Bey Şemseddin Mehmed Bey -Burhanüddin Musa Bey Halil Bey Bedreddin İbrahim B.- SeyfeddİnSüleyman Bey ı Alâüddin Ali Bey - Fahreddin Ahmed Bey - Şemseddin Bey - Hüsa-meddin Mahmud 2. Mehmed Bey Bengi Ali Bey - İsa Bey İbrahim Bey Ali Bey- Pir Ahmed Bey Diğer oğullan İshak Bey Kasım Bey

Eşrefoğulları Beyliği

Merkezi Beyşehri olan bu gün Beyşehir diye anılan Eşrefo-ğullan beyliğini kuran Selçuk emirlerinden, Eşref oğlu Süleyman Bey'dİr. 13. yüzyılın yâni 1275'Ierden sonra hayli güç yitiren Selçuklu devleti kendi bünyesindeki Beyliklerle mücadele etme durumunda kalmıştı. Daha ziyade bu mücadeleye işgalci Moğollar sebeb oluyordu dersek yanlış bir şey söylemiş olmayız. Süleyman Bey, kurduğu beyliğin toprak mesahasını ve nüfusunu çoğaltmak için büyük bir faaliyet halindeydi. Bu faaliyet sonunda; Beyşehir'in dışında Seydişe-hir, Ilgın, Akşehir, Bolvadin civarına sahip olmuştu. Komşu beyliklerse doğu cihetinde Karamanlılar, batı yönündeyse Hamidoğullan bulunmaktaydı. Süleyman Bey'in vefat târihi kesin olmamakla beraber cami kitabesinden anladığımız kadarıyla 701/1301 sonrasında gerçekleştiğini söyleyebiliriz.

Bu beyliğin basılmış parasına rastlanmamış, zâtende beyliğin ömrü fazla uzun sürmemiştir. Süleyman Bey'in vefatı üzerine Mübarizüddin Mehmed Bey riyaseti yüklenmiştir. Akşehir ve Bolvadin, bu zâtın zamanında Eşrefoğulları Beyliğinin eline geçmiştir. İlhanlı Anadolu genel valisi Emir Çoban, itaatlerinizi tazeleyin buyruğunu verdiğinde diğer beylikler gibi Eşrefoğulları da, tazimlerini sunmuşlardır. Yine İlhanlı valilerinden Demirtaş; beylikleri ortadan kaldırmak için giriştiği harekâtda 2. Süleyman Bey'i katletmiş, Beyşehrini işgal etmiş, kendilerine merbut bit vali atamıştır. Takvim yapraklan bu sırada 726/zilhicce-

1326/ekim ayını göstermekteydi.

Eşrefoğülları Beyliği Çizelgesi

Eşref-ı SeyfeddİN Süleyman Bey Mübarizüddin Mehmed Bey Eşref Bey ı 2. Süleyman Bey

Hamıdogolları Beyliği

13. yüzyılın başı sayılan 1201 sonrasında Borlu, İsparta, Eğridir, Yalvaç civarına Selçuklular tarafından yerleştirilmiş
bulunan Hamid Bey riyasetindeki Türkmen aşiretinin, kurmuş olduğu beyliğin adıdır, Hamidoğullan Bey'liği.. Zamanla bu Beyliği Antalya'yı kendi mesahasına katmış görüyoruz.
Hamidoğullan Beyliğinin önemli beldelerinden olan İsparta, 600/1203'de 3. Kılıçarslan zamanında alınmış peşinden Alâiyeyi ve Antalya'y1 Selçuklular eline geçirmişlerdi. İlhanlı devletinin, Anadolu Selçukilerini tesiri altına alması esnasında ortalık, aşiretlerin beylik hâline gelme furyasına gark oldu.
Hamidoğullan aşireti, Hamid Bey'in torunu Feieküddin Dündar Bey'in faaliyetiyle beylik hâline gelmiş ve dedesinin adını, beyliğe ad olarak terennüm etmişlerdir. Beyliğin merkezi eski adı Prostana olan Eğridir yerleşim bölgesi olmuştur. Yapılan imâr hareketleri esnasında buraya Felekabâd tesmiye olunmuştur.
1301 târihinde Antalya'yı Hamidoğlu hududuna dâhil eden Dündar Bey, buranın idaresini kardeşi Yunus Bey'e ihale etmiştir. Hamidoğlu Beyliği de diğer Anadolu Beylikleri gibi hâkimiyetini tanımış olduğu, İlhanlı hazinesine dörtbin altunu her sene tıkır tıkır ödemekteydi. Anadolu'ya gelen Emir Ço-ban'a itaatte kusur etmeyenlerin arasında Dündar Bey'de vardı, bilindiği gibi Emir Çoban İlhaniler'in beylerbeyi idi.
Batı Moğolları adıyla da anılan İlhani'lerin başında Olcayto Mehmed Hüdabende bulunuyordu. Dündar Bey, kendi başkentinde Hüdabende adı yazılmış para bastırmış böylece hem bağlılığını göstermeye çalışırken, kendine bir ayrıcalık yakalamıştı. Me varki bu ayrıcalık fazla sürmemiş Hüdabende ölünce yerine oğul Ebu Said Bahadır geçmişse de, Anadolu Beylikieri, İlhanilerle rabıtalarını gevşetmeye başlayınca İlhani Anadolu valisi Demirtaş harekete geçmiş tuttuğunu öldürdüğünden, bunun eline Antalya'da geçen Dündar Bey 1324'de ecel şerbetini içmiştir.
Meşhur seyyah İbni Batuta Osmanlıya varmak üzere çıktığı seyahatinde 1333'de uğradığı Antalya'da Hızır bin Yunus'un, Gölhisar'da,Dündar Bey'in oğlu Mehmed ve Eğri-dir'de de, yine Dündar Bey'in diğer bir oğlu Necmeddin İs-hak Bey'in de, hükümran olduklarını kaydetmiştir. Hamidoğlu beylerinden, Kemalüddin Hüseyin Bey'in oğlu Mustafa Bey, Kosova savaşında babasının yolladığı okçu kuvvetlerinin ön safında ve başında bulunmuştur.

Neşri târihinin c. 1/sh. 294'de <Rivayet olunur ki cenge iki leşker mukabil olup saflar bezenip alaylar düzüldü; ondan Sultan Murad buyurdu ki bin oksağ kola durduki reisleri Hamidoğlu'nun Malkoç/u idi vede bin okçu dahi sol kola durduki reisleri Hamidoğlu'nun oğlu Mustafa Çelebi idi.> der. Görüldüğü gibi Kosova zaferini temin eden ittihat yâni birlik ve beraberlik, günümüz islâm âleminin her yönüyle tetkik ve idrâk etmesi gereken bir fenomendir.

Hamidoğcılları Antalya Şubesi Çizelgesi

Hamid Bey - İlyas Bey - Yunus Bey - Hızır Bey Abdürra-him Bey Mahmud Bey Sineeddin Çalış Bey - Mübarizüddin Bey - Osman Bey

Menteşeoğulları Beyliği

Müdekkik tarihçi İsmail Hakkı üzunçarşılı, kıymetli eserinin 54. sahifesinde Menteşeoğulları beyliği hakkında şunları söylemekte: "13. yüzyılın sonlarına doğru, mevcudiyetini gördüğümüz Menteşeoğlu Beyliğinin, uçtaki Türklerin batı'ya doğru yayılmalarıylamı yoksa güneyden Akdeniz yoluyiamı eski Karya (Muğla) kıtasına yerleştikleri, henüz sarih olarak bilinmemekte, bazı kayıtların ikinci şıkkı gösterdiği görülmektedir. 13. asnn ortaların da, eski Karya'ya Menteşe İli dendiği malumdur. " Cami-üd Düvel'de Menteşe beyliğine aid Beçin, Milas, Muğla, Palatya, Bozöyük, Çine, Davaz, Meğri ve Köyceğiz beldeleri bağlıydı buna önce Hamidoğul-larına bağlı olan Fenike (Feke) sahilleri ve şehri de Menteşe-oğullarının olmuş, bunlar kurmuş oldukları donanma iie korsanlığa başlamışlardır. Menteşe Beyliğini kuran zâta, Sahil Bey'i denmesi, bunların deniz ile alakalı olduğuna ve bu Türkmenlerinde deniz yoluyla iç taraflara geçtiğine delalet eder. Menteşe oğullarını, aşağıda vereceğimiz çizelgede göreceğiniz gibi Kuru Bey'den başlatmak kabildir.

Bunu anlamamıza medar olanda Milas Câmiinin kitâbesin-deki 780/1378 târihine baktığımızda Menteşe Beyinin babasının adının Eblistan olduğunu görürüz. Eblistan'ın babası ise Kurı Bey'dir. Menteşe Bey'in vefat târihi belli olmayıp, 682/1282'den sonra olduğu vak'aları tetkik edince ortaya çıkmaktadır. Yerine 2 oğlundan Mesud adlı olanı geçmiş ve bu sırada, Bizanslıların Karya (Muğla)'yı ele geçirme saldırıları püskürtülmüştür. En iyi müdafaa hücumdur diyecek ol-malıdırki Mesud Bey, Rodosadasına taarruza geçmiş Rumların elinden adanın 15/ağustos/1310'da merkezini almaya, tamamını ise 4 sene süren bir savaşın neticesinde fethe muvaffak olmuştur.

Bu başarı islâm âleminde büyük bir sevince sebeb olmuş, devrin Mevlevi Dergâhı Postnişini, Hz. Mevlânanın torunu CJÎu Arif Çelebi, Menteşe İline gelerek görüşmelerde bulunmuştur. İbni Batuta; seyahatnamesinde 1333'de merkez olan Be-çin'de Orhan Bey adlı Menteşeoğulları Bey'i ile görüştüğünü beyan ediyor. Daha sonra Beyliğin başına geçmiş bulunan İbrahim Bey, Aydınoğullannın elinde olan İzmir'in Latinlerin eline geçme tehlikesi

münasebetiyle, istirdad için yardıma hazırlanırken, İzmir'in düştü haberi erişmiş, gitmesine lüzumu kalmamıştır.
Bu İbrahim Bey'in vefatı üzerine Beylik üçe taksim olunmuş, böylece zafiyet peşinen kabul edilmişti. Musa, Mehmed ve Ahmed adlı oğullar ayrı ayrı beylik ederlerken, İskenderi-yenin Frenkler tarafından işgaline, 766/1365 senesinde yar dım çağrısında bulunan Memluk Sultanı, bu çağrısına Musa veya Ahmed beyden haber alabilmiştir hazırım! Diye. 1390'da Yıldırım Bayezid; Menteşe Beyliğini işgali altına almış ve Ankara savaşı sonuna kadar, Osmanlı idaresinde kalmıştı Timurlenk, malum savaş sonrasında her beyliğe yaptığı gibi vârisleri buldurmuş ve beyliklerini iade ettirmiştir. Menteşelilerde bu muamelenin dışında kalmamıştır. Görüldüğü gibi Beylikler kendi aralarında pek geçinemezken, din düşmanlarına karşı ittihat etmekteki davranışları zamanımı-zın islâm devletlerinin, hayli dersler çıkarması gereken husu-sattandır. Menteşe Beyliği Çizelgesi aşağıya çıkarılmıştır.
Menteşeoğulları Çizelgesi

Kuru Bey - Ebiistan - Menteşe Bey - Mesud Bey - Şücaüd-din Orhan Bey - İbrahim Bey - Musa Bey Mehmed Bey Ta-ceddin Gazi Ahmed Bey -Mahmud Bey Şücaüddin İlyas Bey - Leys Bey Ahmed Bey İlyas Bey

Germiyanoğulları Beyliği

Germiyan kelimesi, eskiden Türk kavminden olan boylardan birine verilen isimken, daha sonra bir aileye isim olmuş bu aile kurduğu beyliğe bu adı vermiştir. Kesin bilgiler olmamakla beraber Anadolu'da ilk defa Malatya civarında görülen, Germiyan Türkmenlerinin, Harezm hükümdarı Celâied-din Mengüberti İle gelen daha sonrada Selçukîlerin hizmetine girenler olduğu tahmini ağır basmaktadır. Selçuknâme'den alman bilgiye göre; 13. asır ortalarına yâni, 1250'lerde 2. Gı-yaseddin Keyhüsrev döneminde çıkan, Baba İshak isyanında Muzaferüddin Alişirin bunlara karşı çıkarak mağlubiyeti tattığıdır.
Selçukiye komutanlarından Kerimüddin Alişirin yukarıda adı geçen Muzafferüddin'in oğludur. Germiyan oğuila-rıl276'dan önce Kütahya ve havalisinde görülmektedir. 676/1277'deki Cimri hâdisesinde, Germiyanoğulları isyancı Cimri'yi tutmuş ve 3. Gıyasettin Keyhüsrev'e teslim etmişlerdir. 1283'de Giyasettin Mesud, Germiyanlılan katledilen Key-hüsrevin taraftan zannettiğinden bunları rahat bırakmamıştır.
Ladik, şimdi ki Denizli bölgesi, Selçukiler ve Germiyanlıiar arasında bir mücadele alanı olmuştur. CJmulurki; Kerimüddin Alişir, 699/1299'da 3. Alaüddin Keykubat zamanında Ankara'da Selçuk Emiri olarak gördüğümüz Yakup bin Alişir'in babasıdır. Bu emirin mıntıkasının Yakup İli denildiği gibi Kırşehir'de bu hududlar dahilindedir. Germiyan Beyliği kurucusu bu Yakup Bey olmalı ve İlhanlılar hâkimiyetini diğer Anadolu Beyliklerinin tanıdığı gibi kabullenerek senelik vergisini de muntazaman ödemiştir.

Yakup bin Alişir; Karamanoğul'larının peşinden Anadolu'daki en kuvvetli beylikdi. Talimli ve mükemmel askeri olduğundan yanıbaşındaki beylikler kendisinden çekinirlerdi. "Câmi-i Düvel" adlı eser, başşehirleri olan Kütahya'dan başka Tavşanlı, Gediz, Eğrigöz (Emed), Simav, Eşme, Kula, Sirke ve Selendi, Güre, Banaz ile İşıklı, Baklan, Honaz, Dazkırı, Geyikler, Şeyhler, Denizli, Gököyük, Çarşanba ve diğer beldeler germiyan Beyliğine tâbi idi. Yakup bin Alişir; şimdiki Denizli ilinin Buldan ilçesinin doğu cihetinde ve şimdi yenice köyü yakınında bir harabe olarak mevcud olan o dönemki adı Tripolis olan bölgeyi ele geçirmiş, Filadelfiya (simdik Alaşehir)'i muhasara etmiştir. Bizans İmparatoru, Katalanh-ları yardıma çağırmış Yakup Bey'i yenmİşlersede Yakup Bey, Filedelfiya'yı sıkıştırmaya devam etmiş, bunlarda haraca razı gelerek, elinden kurtulma yoluna gitmişlerdir. Kumandaniarından Aydınoğlu Mehmed Bey'i batı Anadolu istikametine sevk eden Yakup Bey; Birgi ve Ayasuluğ (Selçuk)'u eline geçiren Aydınoğlunun müstakil bir beylik kurduğu haberini, daha sonra alacaktı.

Bu sıralarda yâni 1314'lerde İlhanlıların beylerbeyi olan Emir Çoban, itaatlerini yeniletmek için Anadoluya gelip biat alan Emir Çoban'a bağlılığını Yakup Beyde bildirenler arasındadır. Yine bu dönemde Hz. Mevlâna torunu, Sultan Veled Çelebi oğlu, CJiu Arif Çelebi, Yakup Beyi Denizli taraflarında bulmuş hayli vakit görüşmüşlerdir. İlhaniler; Anadolu Beyliklerini ortadan kaldırma işlemine Demirtaş adlı gene! valisiyle başlamıştı.

Eşrefoğullanyla, Hamidogulları beldelerini zapt hükümdarlarını ise öldürmüştü. Ordan kendisi Denizli üzerine yürürken, emrindeki Eredna adlı komutanı Afyonkarahisar'a (Ka-rahisar-ı sahip) gönderip, zapt etmek istedi. Bu sırada İlhan oian Ebu Said tarafından Demirtaş'ın kardeşi öldürtüldüğün-den, Anadolu gene! valisi gerisin geri döner, tasavvuru yarım kalmıştır. Yakup Bey'in ölümü kesin olarak bilinmemekle beraber, 707/1307'lerde basılmış parada adı Han-ı Germiyan olarak geçtiği göz önüne alınırsa bu târihden sonra öldüğü düşünülmelidir. Bunun torunlarından Adil Şah Çelebi; Kara-manoğlu'nun 1. Murad'ın kızını almasından, kendi hudutları acısından rahatsızlanarak, istikbal vaad eden Osmanlıya kendisininde akrabalığını temin için kızını, Yıldırım Bayezid'e gelin olarak namzet etmiş ve çeyiz olarak da, Kütahya, Tavşanlı, Emed ve Simav'la Gediz'in verileceğini deklâra etmiş-tir. Bu düğün gerçekleşmiştir. Süleyman Adil Şah, Kula beldesine çekilmiştir. 790/1388'de burada vefat etmiş Gürhane medresesine defnolunmuştur.

Şah Çelebi'nin vefatı sonrasında yerine 2. Yakup Çelebi geçti. Bir yıl sonra Kosova sahrasında şehid düşen Muradı Hüdavendigârın ardından Yıldırım Bayezİd Osmanlı tahtına geçti. Yakup Çelebi; babasının kızkardeşinin çeyizi olan toprakları geri almaya başlayınca, Rumeli topraklarındaki işlerini rayına sokan Yıldırım, adına lâyık hızla 1390'da Anadolu yakasına geçmek suretiyle kendisini karşılamaya gelen Yakup Çelebi ile vezirini tevkif edip, Rumeli cihetindekİ İpsala kalesine haps etdi ve Germiyan Beyliğini Osmanlı idaresine bağladığında takvimin 1390 yılını gösterdiğini görüyoruz. Yakup Çelebi; bir

yolunu bulup, İpsala kalesinden kaçtı ve kapağı Şam'a atdı. Orada bulunan Timur'un temsilcisi Demir-han'a kendi durumunu anlatdı ve Ankara savaşı neticesi sonuna kadar bunların yanından ayrılmazken, beklemenin fa-idesini gördü.
Çünkü, Timurlenk Anadolu beyliklerinin sahihlerine iade ettiğini Germiyanoğlu Yakup Bey'ede yaptı. Yakup Bey, Osmanlı şehzadelerinin taht kavgaları esnasında, Çelebi Meh-med'in tarafını tutarak doğru bir iş yaparken, Karamanoğlu bu tutumu yüzünden Germiyanoğlu topraklarına tecavüzlerde bulunmuştur. Mehmed Çelebi zafere erdikten sonra Yakup Bey rahatlamıştır. Daha sonrada erkek evlâdı olmamasından mütevellit, beyliğini Sultan 2. Murad'a vasiyet etmiştir. 832/1429'da vefat eden Yakup Bey; Kütahya'da Gökşadır-van denilen mescid'in mihrab önünde hanımının yanına gömülmüş ve vasiyet yerine getirilmiş, Germiyanoğlu Beyliği târihe karışmıştır.

Germiyanoğülları Çizelgesi

Alişir - Muzafferüddin - Kerimüddin Alişir - 1. Yakup Bey -Mehmed Bey(Çağşadan)- Süleyman Şah(Şah Çelebi) 2. Yakup Bey Kızı Yıldırım Bayezid zevcesi - Musa Çelebi

Sahıb Ata Oğulları

Şimdiki Afyonkarahisar vilayeti; Anadolu Seiçukileri vezirlerinden Sâhib Ata Fahreddin Ali'nin daha sonra çocuklarının malı olduğundan burada teşekkül eden beylik, Sâhib Âta oğulları adını almıştır. Meşhur tarihçi, Müneccimbaşı, târihinde bunlar Karahisar valileri olarak anılır. Sandıklı, Bolvadin, Şuhud, Barçinli (Hüsrevpaşa), Oynaş kasabalarını sayan Müneccimbaşı, Sandıklı beldesinin Germiyanoğluna, Bolvadin'in Eşrefoğullarına aid olduğunu atlıyor. Belki daha sonra söz konusu yerler bu beyliğe geçmiş olabilir. Çizelgede adı görülecek olan Şemseddin Mehmed; Selçukîler ve İlhanilere karşı muhalefete kalkan Germiyan beyi ile çarpıştığı sırada Germiyanoğlu beylerinden Bozguş Bahadır tarafından, 1287'de öldürülmüştür.
Bu beylik de Emir Çoban'a itaatini bildirenler arasındadır. Karahisarı sâhib Emiri Nusratüddin Ahmed, İlhanilerin tasfiye hareketinden canını kurtarmak için, Germiyan bey'i Ya-kub'a 1327'de iltica etmişti. Daha sonra Demirtaş gitmiş, tehlike atlatılmış bu arada Ahmed Bey, Germiyanoğlu'na da-mad olmuştur. Ahmed Bey; 725/1324'de vefat etmiş Karahisar, Germiyan beyliğine ilhak olunmuştur. Kardeşi Muzaffe-rüddin Devle, beyliği onbir sene daha devam ettirmiştir.

Sâhib Ataoğülları Çizelgesi

Fahreddin Ali bin Hüseyin - Melike Hatun Nusratüddin Hasan Tacüddin

Hüseyin -Şemseddin Ahmed - Nusratüddin Ahmed Muzafferüddin Devle

Ladik Yahüd Denizli Beyliği

Bunlara; Ladik, Denizli'nin eski adı olduğundan Ladik Beyliğide denir. Târihde Laodisa denen Ladik, şimdiki Denizli'nin bir saat kuzeydoğusunda Koncalı ile Denizli istasyonları arasında olup halen harabeleri görülmektedir. Ladik; Selçu-kilerin uç bölgelerini teşkil etmiş bir zamanlar, Sâhib Âta-oğullannca yönetilmiştir. Daha sonra Germiyanlılar, 1288'de Denizli'yi almışlar ancak senesinde Selçukllere geçmiş 1300 başlarında Germiyanoğlu 1. Yakub Bey, Denizli ve havalisini tesiri altına almıştır.
Hz. Mevlâna ahfadı Ulu Arif Çelebi, meşhur gezisini buraya da yapmış, İnanç Bey ve kardeşi Doğan Paşayla 1319'da görüşmüştür İbni Batuta ise, 14 sene sonra meşhur seyahatinde burada görülmüştür. Bu zâtlardan İnanç Beyin, 735/1335'den sonra vefat ettiği görülmektedir. Denizli Bey'leri çizelgesinde adları görüleceği üzere, Murad Bey ile oğlu İshak Bey'in adına basılmış paralarına rastlanmıştır. Yine Germiyanoğlu Süleyman Şah'ın 1368 tarihini taşıyan adına basılmış parası vardır. Murad Bey adına yazılmış, Fatiha ve Ihlas surelerinin Türkçe yazılmış tefsirleri vardır.

Denizli (Ladik)Beyleri Çizelgesi

Ali Bey - İnanç Bey - Doğan Paşa - Murad Arslan - İshak Bey

Aydınoğulları Beyliği

Eski İyonya; yâni eski yunan bölgesinde beylik kurmuş bulunan Aydınoğlu Mehmed Bey; daha önce Germiyanoğul-ları emrindeydi. Ege bölgesine gitme emri Yakub Bey tarafından verilmişti. Aydınoğlu Mehmed Bey, önce Ayasuluğ (Selçuk), Güzelhisar, Çeşmeve Sultanhisan, Kestel, Bozdoğan, Yenişehir'i aldıktan sonra hemen Alaşehir, Birgi, Arpa, Sard, Köşk, Bayramlı, Ortakçı iie Karacakoyunlu, Aydın, İnegölü, Balat, Nazilli, Kuşadası, CIrla Kelas, Ezineve de, Ak-çaşehir, Sivrihisar, Balyambolu, Bayındır, Karaburun, Nif, Et-ye, Kızılhisar beldelerini aldığında bu kadar geniş yerleşim bölgesinin riyasetini kendine yakıştırdı ve beyliğini ilân etdi.
Hemen ilâve edelimki bu beldeler Türk beyliklerinin arasında birinin yitirdiği, diğerinin elde ettiği beldeler olmuştur. Çünkü o devirde, Bizans'ın küçülüşünün hızlandığı, Moğol istilasının şarkta sıkıştırdığı Selçukiye ve beylikler, açılımını batı cihetine doğru yapmağa başladığından bu bölgede, Türklerin tabiatıyla müslümanlann at koşturduğu elle tutulur, gözle görülür hâle gelmiştir. 1310'da Mübarizüddin lakabını alan Mehmed Bey, 1307'de Sasa Beyle yaptığı savaştan galip çıkmış vede Sasa Bey bu savaşta hayatını kaybetmiş, Birgi Aydınoğlu

Beylik merkezi olmuştur vede peşinden İzmir üzerine yüklenilmiş, önce İzmir'in kara kısmı ele geçirilmişti.
Daha sonra da sahil bölümü teshir olunmuştur. TTKY. la-rından neşredilen İsmail Hakkı Clzunçarşılı merhum değerli eserinde bu vak'a şöyle zikredilmekte: "1310'da Mübarri-züddin lâkabını alan Mehmed Bey, müslüman İzmir'ini ve 1326 senesinde de sahil (Kafir) İzmir'ini aldı.."
Omur Bey ve kardeşi Hızır Bey'in meydana getirdiği donanma, Adalar denizinin bütün adalarında nâmını işittirmeğe başladı. Bilhassa Sakız, Bozcaada, Mora ve Rumeli sahillerine akınlarını dehşetle karşılıyordu buraların sakinleri.. Aydı-noğlu Mehmed Bey; 1334'de öldüğünde yerine oğlu Umur Bey geçti. Bizanslılar ortak imparatorluk döneminde olduklarından, otoriteleri kalmamış, kendilerine karşı koyanlara harekete geçmek için ya paralı askere ya da müslümanlann yardımına muhtaciyetleri görülüyordu. 3. Andronikos, Cenevizlilerin üzerine yürümek için Umur Bey'den yardım istemişti. 1336'da umur Bey donanmasıyla, imparatora yardımcı olmuş bu yardıma Saruhan denizgücü de katılınca Doğu Akdeniz taraflarındaki Rodos şövalyeleri olsun, Mora sahilleri olsun korkuları arttı. Karadeniz'e geçerek Kili ve yakın yerleri bu donanmanın vurması Bizans'ında işine yaradı.
(Jmur Bey; bu sıralarda Kantaguzen'i tanıdı ve onu dost edindi. Çok geçmeden Andronikos öldüğünde, Kantagüzen Dimetoka'da imparatorun çocuk olduğunu ilânla şerikliğini yâni ortak taht sahibi olduğunu her yere bildirdi, umur Bey kendisini hayli destekledi. CJmur'un donanmasının varlığı', hristiyan dünyasını pek rahatsız ettiğinden başta, Ege adalarında yaşayan lâtinler olmak üzere, Bizansdaki çocuk imparatorun annesi, Venedik, Ceneviz, Rodos şövalyeleri ve Kıbrıs krallık donanması Papa 6. Kleman'ın irşadıyla İzmir'de umur Bey'in donanmasını bastırdılar. İlk merhalede durumu savuşturan Umur, az sonra donanmasının yakılmasını engelleyemedi.
1344/aralık ayında, haçlılar Sahil İzmir'i almışlar ancak daha ileri gidememişlerdi. Kendi işleri zorlaşan Umur Bey; dostu Kantagüzen'e, Orhan Gâzi'ye yanaşmasını tavsiye etmiştir. Umur Bey; 1347'de donanmasını yenilemiş ve denize çıkmış, hristiyan âleminin işlerini yine sekteye uğratmıştı. Banlar Sahil İzmir'i terk için Umur Beyile anlaşmaya varmış-'arsa da, Papa bunu kabullenmemiştir. Başının çâresini İzmir kalesini silah zoruyla almakta bulan, umur Bey harekete geçmiş ve kaleye saldırdığında, kaşının ortasına isabet eden bir ok, kendisini şehidler zümresine iltihak ettirdi.
umur Bey'in şehadetinden sonra, Aydınoğlu Beyliği faaliyetlerini azaltmış, latinler bunlarla yaptığı antlaşmayla İskelelerinden istifade etmeye başlamışlardır. Kardeşi Hızır Bey görevi devr almıştır. Bunun vefat târihi bilinmemektedir, yerine geçen en küçük kardeş 767/1365'de İsa bulunduğuna göre vefatı bu tarihden önce olsa gerektir. Aydinoğullarının Beyliği; 829/1426'da Osmanlı devletine karşı her harekâtın, hatta Düzmece Mustafa hadisesinde bile iddiacı tarafında yer almak suretiyle, düşmanlıktan vazgeçmeyen Cüneyt Bey, 2. Murad'ın kumandanlarından Hamza Bey'in elinden

ölümü tadarken, beylikde sona ermiş oluyordu.

.. -

Aydınoğulları Çizelgesi

Aydın Bey - Mübarizüddin Mehmed Bey - Bahaüddin Süleyman - Fahreddin Hızır ibrahim Bahadır - Clmur Bey - Şah îsa Bey - Musa Bey - 2. Umur Bey Kara Hasan Bayezid - Cü-neyd Bey - Mustafa Bey - Kurd Hasan

Saruhan Oğulları Beyliği

Selçukîler tarafından Bizans yakınlarında Gediz Nehri vadisi Lidya'da (Hermon) kurulmuş olan Beyliğin adıdır, Saru-han Bey tarafından kurulmuştur. Beyliğin kurucusu olan Sa-ruhan Bey Selçuklu devleti padişah Alaüddin Keykubad'm hizmetini kabul ettiği Saruhan Bey'in torunlarından olması kuvvetle muhtemeldir.

Alaşehir civarındaki Horzom adlı köy ki, esası Harezm'dir adı, yukarıdaki ihtimali arttırmaktadır. Germiyanoğulları kurucularının da Harezm Türkmenlerinden olmaları gözden ırak tutulmalıdır.

Bu faraziye; Saruhan Bey'inde Aydınoğullan gibi Geımi-yanoğullan ile münasebetleri varlığı tabiidir. Bütün Türk Beylikleri, doğudan batıya geçişlerinin rastladığı 1275'lerden sonra genişlemeyi aynı istikamette sürdürmüşler ve hristiyan topraklarına mâlik olmaya başlamışlardır.

Tabii ki hiç biri, bu hususda Osmanlı devletince ileri gide-memişse de, bölgenin islâmla tanışmasına ve Türklerin merdane davranışlarına vesile olmuşlardır. İşte bu fetihlerden biri Saruhan Bey tarafından, 1313'de Sipi! Manisa'sı denilen şimdiki Manisa'mızı elde etmiş olmasını gösterebiliriz. Peşinden; Güzelhisar (Menemen), Akhisar, Tarhanyat, Marmara. Gördek, Gördes, Kayacık, Atala, Demirci, Nif, İlıca, Turgutlu. Karacalar ve Foça, Saruhan Beyliğinin hududları içine girmiştir.

Sultan Orhan Gâzi'nin küçük oğlu şehzade Halil'i kaçıran Ceneviz korsanları, ki biz bu hususda geniş bir yazıyı Sultan Orhan Gazi bölümünün sonuna okuma parçası olarak koyduk. İşte bu şehzadeyi kurtarmaya uğraşan Bizans imparatoru, Foçalılara karşı Saruhan Beyden yardım istemiştir. Pale-oloğ donanmasıyla Foça'ya gitmiştir. Foça'liiarın müttefiki olan Saruhan Bey'in oğlu İlyas bey'i yaptığı vaad ve verdiği hediyelerle kendine yakınlaştırmıştı. Kendisine bu kadar yakın davranan imparatorun yakalanmasında isteyipde alacağı fidyeyi düşünen İlyas Bey, düşündüğü tuzağa, dilini tutamayıp sırrını söylemesinin cezasını kendi oyuna gelerek imparatorun gemisinde o esir olmuş, fidye almayı kurarken, hanımının getirdiği fidye ile kurtulmaya işi kalmıştır.. İlyas Bey, sonunda serbest kalmakla beraber 766/1364'de ölmüş ve yerine, oğullarından Muzaferüddin İshak Bey geçmiştir. Bu İshak Bey hakkında fazla bilgi olmayıp 790/1388'de öldüğü biliniyor. Yerine oğlu Orhan geçmiş diğer oğlu Hızırşah sırasını beklemeyi tercih etmiştir. Kosova savaşı sonrasında Yıldırım Bayezid,

beyliklere bir görünmek icâb ettiğine karar vermiş şöyle bir dolaşmıştır. Germiyan, Aydın ve Saruhan beylikleri üzerine yürüdüğünde Orhan Bey kaçmıştır. Karesi ve Saruhan Beylikleri, Yıldırım'ın oğlu Ertuğrul'a verilmiştir. Ancak; Ankara savaşı sonrasında bütün eski beylere verilen makam ve toprakları gibi Orhan Bey'ede iadeyi yapmışlardır. Daha sonra sıra beklemeden vaz geçen Hızırşah, Orhan Beyle girdiği mücadelede ağabeyini kaçırtmış vede onun Osmanlıya ilticasına sebeb olduğu rivayet olunur.
Hızırşah, fetretin hengâmesinde, İsa Çelebi taraftan olmuş vede Aydınoğlu Cüneyd Beyle aynı gayede olmuşlardır. Fetreti sona erdirmeye muvaffak olan Çelebi Mehmed, hem Cüneyd'i hem de Hızırşah'ı yaptığı tek hamlede öldürtmüş 813/1410'da Saruhanli Beyliği inkıraza uğramış oluyordu.

Sarühanoğulları Çizelgesi

Alpagi - Ali Paşa Saruhan Bey - Çuga Bey - İdris Devlet-han Timurhan Fahreddin İlyas Orhan Süleyman - Muzaferüddin ishak Atmazhan - Hızırşah Orhan

Karası Beyliği

1300'den sonra Mizya denen Balıkesir Çanakkale taraflarında kurulmuş olan beyliğin adı, kurucusunun adına izafeten Karesi Beyliği denmiştir. Bu ailenin reisi 1001 târihinden sonra Orta Anadoluda devlet kurmuş olan Melik Danişmend Gâzi'dir. Danişmend ülkesi, Selçukîye devletine ilhak edilince bu aile, Selçukî'lerîn hizmetine girmiştir. Selçukiye'nin Moğol belâsı yüzünden inhilâli üzerine Danişmend ailesinin olup, batı Anadoluda uç beyliği yapan Kalem Bey ve Karesi diğer uç beyleri gibi Bizans'ı sıkıştırmışlar, müslümanhğın daha çok tanınmasına hizmete koyulmuşlardır. Bu aradada Moğol belâsından uzak olma şansını bulmuşlardır. Cami üd Düvelde Karesi beyliğine aid olarak Balıkesir, Aydıncık, Bergama, Edremit, Kemer, Burhaniye, Pınarhisar, İvrindi, Ayaz-mend, Bigadiç, Mendehorya, Sındırgı, Gördes, Demirci, Ayvacık, Başkelenbe, Susurluk beldelerini saymaktadır. Karesi Bey; Moğollardan kaçan ahaliyi ve Dobruca'dan gelen, S cin Saltık Türkmenlerini kendi arazisinde iskân etmek suretiyle mıntıkada Türk nüfusunda hayli artış sağladı. Ne Kalem Bey'in ne de Karesi Bey'in vefat ettikleri belli değildir. Bazı kayıtlar Karesi Bey'in 1328den önce öldüğü anlaşılıyor.
Karesi Bey'in vefatı sonrasındaki başa geçen Bey, Demir-han geçmiştir. Kardeşi Yahşi, Bergama Bey'i olmuş, en küçük olanda Orhan Gâzi'ye sığınmıştır. Sultan 1. Muradın cülusu peşinden, Karesi Beyliğinin sahil bölümü Osmanlının eline 763/1361'de geçmiştir.»

Karesioğulları Çizelgesi

Melik Danişmend Gazi - Arada bir kaç İsim yoktur - Yağdı Bey - Kalem Bey - Karesi Bey - Yahşi han Dursun Bey - Demir Han - Beylerbeyi Süleyman Bey

Candaroğulları Beyliği

1301'den sonra eski adı Paflagonya, şimdiki adı Kastamonu olan ve Sinop'da kurulmuş bulunan beyliğin adı, Şem-seddin Yaman Candar'dan geldiğinden, Candaroğulları denmiştir. Şemseddin Bey Selçuklu kumandanlarından idi.
Selçuk hükümdarı Mesud, Moğolların yardımıyla kardeşinin üzerine gitmiş ancak savaş sonunda kardeşinin adamlarına esir olmuşsa da, Şemseddin Yaman Candar adlı komutanın emrindeki Selçuklu birliği Sultan Mesud'u kurtarmayı başarmışlardı. Bu hizmete karşılık adı geçen komutana, Mu-zafferüddin Yavlak'm elinden alınan Eflani ve civarı verilmiş, Kastamonu'yuda Yavlak Aslan'ın oğlu Mahmud bey'e yardımlarının mükâfatı olarak vermişlerdi.
Şemseddin Candar'm ölüm târihi tam bilinmemekle beraber, ondördüncü asrın başlarında olduğu tahmin edilmektedir. Çünkü; Babasının yerine Eflani Bey'i olan Süleyman Paşayı, 708/1308'de ani bir baskın ile Kastamonu Beyliğini basmış, sarayında yakaladığı Mahmud Bey'i katletmiştir. Bu bakımdan enaz 1308'den önce vefat ettiği düşünülebilir Yaman Candar'ın. Böylece Kastamonuya da sahip olan Candar'm oğlu aynı zamanda kurnaz biri olduğundan, hem İlhanlı hâkimiyetini tanımış hem de İlhan Ebu Said hân adına para kestirirken, Sinopda Bey'liğini sürdüren Pervâneoğulia-rından Gazi Çelebi'yi hâkimiyeti altına almış ve Çelebinin vefatı üzerine Sinop'uda kendi topraklarına katmış ve idaresini büyük oğlu Giyasüddin İbrahim'e vermiştir.
Safranbolu'yuda ele geçirip orayıda ortanca oğlu Ali Bey'in idaresine vermiştir. İbni Batuta; 1333'deki Anadolu gezisi esnasında Kastamonuya uğradığında, yetmiş yaşlarındaki Süleyman Paşa ile görüşmüştür. Süleyman Paşa, İlhan Ebu Said'in ölümü üzerine istiklâlini ilân etmiş ve kendi adına para bastırmıştır.
Paşanın oğlu ibrahim Sinop Beyi olarak, isyan etmiş ve Kastamonuyu işgale muvaffak olmuştur. Süleyman Paşanın Ölümü hakkında bilgi sahibi olunmadığı gibi, oğlu İbrahim Bey hakkında da malumat pek kıttır.

Candaroğulları Bölünüyor

Babasına isyan eden İbrahim'in bu davranışı herhalde iç-teniçe bir yara olmuşki, bölünmekten nasibini almışlardır. Bunların oğullarından olan Kötürüm Bayezid adlı bey, hem Sivas hükümdarı Kadı Burhaneddin hem de, Sultan Murad ile didişmekten kendini menedememiştir. Kendi yerine oâiu İskender Beyi hazırlarken diğer oğlu, Süleyman Bey kardeşi İskender'i katlettikten sonrada soluğu 1. Murad'ın yanına sığınmakta buldu. Burda da rahat durmamış padişahı, babasının üzerine sevk etmeğe çalışmıştır. Bir miktar Osmanlı askeriyle Kastamonuya gelen Süleyman Bey, babasının Sinopa kaçmasını mecbur kılmıştır. Kastamonu Bey'i olan İskender Bey, babasının da Sinopda beyliği

devam ettirmesi hasebiyle bölünme işi tamamlanmıştır. Kastamonu baba-oğul arasında bir defa daha el değiştirmiştir. Bu arada 2. Süleyman Bey; 1. Murad'ın kardeşi Süleyman Paşanın kızı ile evlenmiştir.
Kötürüm Bayezid 787/1385'de vefat etmiş ve Sinop'daki türbesine defnolundu. Bu akrabalık, Osmanlı'nın gerek Ko-sova savaşında gerekse, Yıldırım'ın Anadolu beylikleri üzerine seferinde bu beyliğin yardımını yanında bulduğu görülür. 139 Vde Yıldırım, Süleyman Paşa'nın savaşda ölmesi üzerine Candar Beyliğinin Kastamonu ayağını Osmanlıya ilhak etmiştir. Sinop'un o sıradaki hükümdarı İzzeddin İsfendiyar Bey, annesi tarafından Osmanlı sülâlesine mensubdur ve Kötürüm Bayezid, Orhan Gâzi'nin oğlu Süleyman Paşanın kızlarından Sultan Hatun ile evlenmiş ve İsfendiyar Bey bu izdi-vacdan dünyaya gelmiştir. Bu bakımdan Sinop tarafına hücumdan istinkâf eden Yıldırım, Kıvrım Yolunu hudud saymıştır.
Ankara savaşı sonrasında Timur'a hürmet sunanlar arasında da yer alan İsfendiyar Bey, bunun mükâfatını Kasta-monuda dahil olmak üzere, bütün Candar topraklarının sahibi olmak sureti ile görmüştür. Devri fetret'de İsfendiyaroğul-lan İsa ve Musa Çelebilere yakınlık duymuş ve desteklemişlerdir. Ayrıca Karamanoğluna da hayli yakın durmuştur.
Artık İsfendiyaroğullanyla, Osmanlı arasında daima zıddiyet olmuştur. Fâtih Sultan Mehmed'in 865/1461'de Sinop ve Kastamonu'yu zapt ederek bu beyliğin kol ve kanadını buda-mıştır. Ellerinden beylikler alınmış fakat İsmail Bey'e Yenişehir, İnegöl tarafları verilmişse de, bu zâtın Rumeli tarafında bir bölgeye tâlib olması yerine getirilmişti Filibe hükümranlığı verildi. Burada pek güzel hizmetler ve vakfiyeler meydana getirdi. Bunun oğlu Hasan'a da, Bolu sancağı ihsan olunduydu. Kardeşinin yerine Candar Beyi oian Kızıl Ahmed Bey, Trabzon seferinden avdeti esnasında elinden Candar Beyliği alınmış ve Mora sancağı kendisine tevcih olunmuştur. Böylece Candaroğulları, dolaysıyla İsfendiyaroğulları târih sayfalarında bir ad olarak yerlerini almışlar ve saltanatları sükût etmiştir.

Candaroğulları Çizelgesi

Melik Arslan ı Şemseddin Yaman Candar - Şucaüddin Süleyman Paşa Emîr Yakub - Ali Bey Çoban Bey Gıyasüddin İbrahim Emîr Adil Bey - Celâlüddin Bayezid - İzzeddin İsfendiyar Bey 2. Süleyman Paşa - Kasım Bey Tacüddin İbrahim Bey - Kemaleddin İsmail Bey Hatice Sultan Kızıl Ahmed Bey - Hasan Bey Şehzade Ahmed Mehmed Mirza Paşa Muhterem okurlarım; yukarıya özetlemek suretiyle kendilerinden bahsettiğimiz Anadolu Beylikleri, bu gün milletimizin varlığının ve bütünlüğünün özünü teşkil ederler. Bu bakımdan beyliklerin rekabeti her nekadar insanın yaradılışında var olan "ben, değilde neden o" sorusunu sorduran mantık, ahaliden ziyade, beyliği kuranların ve ona yakın olan üst derecedeki ulemâ, ümera vüzera, yâni bu günkü dille söylersek, âlimler, kumandanlar vede bakanların kendilerine aittir. Tâbiler, tâbi

olduklarının yönetiminde yaşarlar. Bu yaşama savaşlarda veya sulh zamanlarında acı ve tatlı olarak geçer, ancak böyle millet olunur. Her bir beylik, bu hususda elinden geleni yapmış, Anadolu Selçuklu İslâm devletinin üzerine bir çekirge sürüsü gibi musallat olan Moğol orduları, daha önceleri, Cengiz'in yok ediciler topluluğu, Buhara ve diğer islâm topraklarını ve müslümanları hunharca öldürüp, işkencelere gark etmişse ve koskoca bir medeniyetin bel kemiği olan ilim adamlarını ve onların değerli çalışmalarının sergilendiği alan olan kütüphaneleri yakıp, yıkan nice kitapları, tek nüsha yazılmış ve yazarının artık dünyadan elinin eteğinin çekilmiş olmasından, belki bulunmuş bir tiryakı (ilacı) haber veren formülü yok eden fahiş zihniyet gibi, daha ziyade işi, islâm düşmanı Bizansı kontrol etmek ve onun izmihlalini beklemek ve müjdei peygamberiyi hakikat kılma gözcüsü olma şerefini yaşamak isteyen Selçuklu ecdadımızı yol kesen haydut gibi haraca verip, yurdunu âteşe salan hâin Moğolun tasallutundan kurtulmak için bir araya gelmektense, biribirile-riyle mücadele etmeyi tercihleri yukarıdaki sorunun zebunu olmuş, üstteki beylik yönetim kadrosunun hatasıdır.
Çünkü; o soru bunların basiretini, ferasetini iğdiş etmiş oluyordu. Dikkat buyrulursa; Hz. Mevlâna (Mollâi Rûm)'un torunu Glu Arif Çelebi'nin, her beylikden bahsedişimizde o beyliği ziyaret ettiğini ve konuşmaların münderecatı hakkında, bir bilgiye hususen temas edildiğini göremiyoruz. İşte bu seyahati ben toparlanışı göz önüne aldığımda, milletimizin islâm büyüklerine, velî ve dervişlerin nasihatlarına olan itaatini, göz önüne aldığımızda bir organizasyonun tezahürü olarak düşünüyor ve Osmanlı Beyi, Sultan Osman Gâzi'nin, Şeyh Edebali'nin evindeki gördüğü rahmanî rüyanın, bu yüce velî'nin tebliğ turuyla birlikte mütalaa olunduğunda, tasavvuf dünyasının, ötelerin ötesinin inancından bir nebze olan divân-i mâneviyyeden irâde buyrulan tebşir-i manevîyi Arif Çelebinin bir hizmetkâr-ı din olarak yaptığını ileri sürdüğümde, karşı çıkacak hususlar ne kadar önemlidirki?
Bütün bunların karşısında, takdir-i tecelli devlet-i islâmiyenin temsilcisi olarak Osman Gazi evlâdları, Kayı Boyu mensuplarına teveccüh etmişse, kul'a düşen, bu vazifeliye omuz vermektir ki, böyle olmayı da Kosova sahrasında asakır-i müslimin ve beylikler hamdolsun gerçekleştirmişlerdir.
1319'da ekilen beraberlik tohumlan, kâfirlerin karşısında hayat-memat meselesini teşkil eden Kosova savaşı, seksen sene sonra zaferle gerçekleşirken, tohumların, inanç ormanına döndüğünü gösteren bir İspat vesikası olarak kabul edilmelidir. Her beylik, bu kutsal görevi taşıma hissiyle yapacağını yapmış, temsiliyyet yukarıda dediğimiz gibi, âl-î Osmâna nasib olmuştur.

Balkan Devletleri

Osmanlı'lar Rumeli kıtasına geçtiklerinde Bulgar Çarlığının başında İvan Aleksandr Asen bulunmaktaydı. Edirne ve Filibe civarının fethi, sadece Bizans'ı değil, Bulgar Çarınında ödünü koparmıştı. Osmanlının Rumeli topraklarının

balkanların kapısını teşkil eden bölgede, Kırkkilise (Kırklareli), Midye, Pınarhisar'ı ve Vize'yi ele geçirmiş olmasından çılgına dönen İvan hemence saldırıya geçmiş buraları istirdad etmişti, yâni geri almıştı. Görülen oydu ki, Bulgar Çarı İvan Osmanlı ile uğraşacak gözüküyordu. Ne var ki Mevlâmız 1365 târihinde ölüm habercisini Çara göndermiş, ona düşende emre uyup, ölmekten başka çâresi kalmadığını idrâk etmek olmuştu. Bu ölümün neticesinde Bulgar devleti İvan'ın oğlu Şişman'ın ve yine İvan'ın oğlu Stratişimir'in ayrı ayrı hükümdarlığı altında ikiye bölünmüştü. Şişman'ın anası yahudi olup, Stratişimir'in annesi ise Romen Prensi Basaraba'nın kızı idi. Uzunçarşılı değerli târihinde, bu iki kardeşin birbirinin amansız hasımı olduğunu belirtir. Şişman'ın elinde Tırnova ki devlet başşehri idi. Silistre, Niğbolu, Yanbolu, Sofya ile babasının Osmanlıdan geri aldığı topraklara sahip olduğundan Çar unvanını da almış bulunuyordu. Stratişimir'in Vidin'i başşehir yaptığı görüldü. Batı Bulgaristanın bir bölümü de bunun elindeydi.

Ivan'la kan bağı olmayan^Bulgar Despotlarından Dobro-tiç'de, Varna'dan başlayan Dobrice'ye uzanan topraklanyla 3. bir Bulgaristan ortaya koymuş oluyordu. Bütün bu vakaları 14. asır bitmeden diğer bir deyimle, 1395'lerde Yıldırım'ın büyük oğlu Süleyman Çelebi Bulgaristan'ı çiğneyip geçmiş ve Osmanlı istilâsını tamamlamıştı. Osmanlı-Sırp krallığı arasındaki inkişaf eden hadiselere biratfu nazar edersek.

1300 yılına azca bir zaman kala Sırplar, Bizans ve Bulgaristan aleyhine büyümüştü ve Sırp kralı; Milotene kızını vermek suretiyle 2. Andronik, Sırp büyümesinin feci akibetinden koruma yoluna gitdi. Târihler bu sırada 1298'i işaret etmekteydi. Sırpların yukarıda adı geçen devletlere saldığı hava yaklaşık elli yıl kadar sürdü. Hatta Sırpların kralı Duşan, Miloten'in torunu olup, işi hayli büyütmüş, İstanbul'u muhasaraya teşebbüs etmiş, Venedik cumhuriyetine şeriklik teklif etmiş ve buna yanaşmayan Venedik, yine de ne olur ne olmaz demek suretiyle Sırplara bir kaç tane gemi hediye etmekten kendini geri komamıştı.

Bunun üzerine Duşan Orhan Gâzi'ye müracaat etmiş İstanbul üzerine yürümeyi teklif etmeğe hazırlanırken, kızını da Orhan Bey'in oğlunu teklifi iletecek elçiler gönderdi. Tasarıyı casusları vasıtasıyla öğrenen Dimetoka'da Bizans eşgüdüm krallığını ilân eden Kantagüzen, Duşan'ın elçilerini pusuya düşürüp, öldürmüş ve böylece Orhan Bey-Duşan korporas-yonunu önlediği gibi Orhan Gaziye kendi yakınlaşmasını temin etmiştir.

Daha sonra Duşan'ı tek başına Bizans'a tecavüze hazırlanır görüyoruz fakat 20/aralık/1355'de onun da ömür defterinin kapandığı görülüyor. Sırp krallığı bu ölümden sonra Ban tâbir edilen kişilerin istiklâliyet merakına düşmeleri yüzünden parçalanmaya kadar gitti. Balkanların inatçı, savaşçı kavimlerinden biri olan Arnavutların, Orta Asya'dan çıkıp, Kafkasya ve Karadeniz kıyılarında hayli asır kaldıktan sonra balkanlara inmesi feodal yapıya uygun alışkanlığıyla, (Jzunçarşılı merhumun deyimiyle Bizans ile Avrupa arasında bir köprübaşı olmuştur. 1275'lerde Avlonya sahillerinde Napoli krallığına geçmiş ve bu krallığı eline

geçirmeye muvaffak olan Sicilya kralı Şarl Danju kendine Arnavutluk kralı dedirtmeye başlamıştır.
Ancak; Arnavutluk bilhassa İtalya cihetinden hayli tedirgin edilmiş, Bizanslılarda bunları idaresi altına almaya hayli çaba harcamışlardır. 1383 senesinde Arnavutluk Osmanlıların ilgi alanına dahil ofduğundaki, döneme kadar nice savaşlarla sıkıntılı yıllar geçirmiş, onun bunun saldırı alanı olmuştur.
Çandarlı Halil Hayreddin Paşa 1385'de Ohri'yi ele geçirdikten sonra Osmanlıya meyyaliyet artmış, ancak fetih, Sultan Fâtih'in dönemini beklemeye kadar uzamıştır. Buğdan (Moldavya) ile Eflâk (ülahya) bölgesiyle Osmanlıların teması önce Ulahlar ile daha sonra Moldavya ile olmuştur. Bosna krallığı ve Hersek Dukalığının Osmanlı devleti ile münasebeti Târihi gelişme içinde, bu gibi devletçikler ve prenslikler ile münasebetleri padişahların hayatlarının ve vekayiin devamında takip etmeniz kabil olacaktır muhterem okurlarım.

Ertugrul Gazi

1281 Yılında Gazi Ertuğrul Bey, 90 yaşını geçmiş olduğu halde Söğüt'te vefat etti.
O sırada Ertuğrul Bey'in elindeki yerler; Ankara Karaca-dağı ile Keşiş Dağı'na kadar uzanan Söğüt tarafları ve Sulta-nönü gibi verimli ovalardan ve Domaniç dağı gibi güzel yaylalardan ibaretti.
Ertuğrul Bey, Kayıhanh kabilesinin küçük bir kısmı ile Söğüt kasabasına yerleşmişti. Fakat 50.000 oba ile Horasan'dan Anadolu'ya hicret etmiş bulunan Süleyman Şah'ın oğlu olduğu için, Türkmenler arasında hatırı sayılan, sözü tutulan muhterem bir müslümandı. Kendisine bağlı aşiret reis-İerİ de Akçakoca, Konur Alp, Turgut Alp, üygut Alp, Hasan Alp, Saltık Alp, Samsa Çavuş, Abdurrahman Gazi, Akbaş Mahmud, Karamürsel Karaoğlan ve kara Tekin gibi emsali az bulunur kahramanlardı. Samsa Çavuş, Söğüt'te kalmayıp Sakarya Nehri vadisinde konup göçüyordu. Neticede hepsi Osman Gazi'nin beyleri oldular.
Ertuğrul Bey'in; Gündüz Bey, Sarı Yatı ve Osman Bey adında üç oğlu vardı. Bunların içinde Osman Bey yaşça küçükse de kuvveti, kahramanlığı doğru buluş ve düşüncesi bakımından kardeşlerinin büyüğü sayılıyordu. Bunu farkeden Ertuğrul Bey, ömrünün son 7-8 senesinde kendisine vekil olarak, başka bir deyimle başbuğ*olarak Osman Bey'i vazi-felendirmişti. Ertuğrul Bey, bağlı bulunduğu Selçuk Sulta-nı'nın payitahtı olan Konya'ya vekil olarak daima Osman Bey'i gönderir ve O'nun tanınıp devlet işlerinde tecrübe kazanmasını isterdi. Konya'daki devlet büyükleri de kendisini sever ve sevgilerinin izharı olarak «Osmancık» derlerdi. Osman Bey, Şeriat-ı Muhammediyye'nin ihlash bir bağlısı, ulema ve meşayiha çok itibar eden bir zat idi.

BÜYÜK OSMANLI TARİHİ

İthaf

Bu çalışmamı herbirinin isimleri Tarihi tedai ettiren torunlarım M. Burak-M,Ertuğrul-M. Barbaros-M. Oğuzhan ile babaanneleri hanımım Ayşe Hasırcı Ebe hanıma ithaf ediyorum.
Hasırcızâde Metin Hasırcı

Takdim

Yüce Rabbimize sonsuz hamd senalar, resulü Hz. Muhammed (s.a.v)'e salat ve selâm otsun.
Tarih, hiç şüphesiz ki her milletin kendi mevcudiyeti için vazgeçemeyeceği değerli bir hazinedir. Dünya tarihi içinde 622 yıl süren bir devlet ömrü sergileyen Osmanlı'nın günümüze ve gelecek kuşaklara rehber olacağı inancıyla OSMANLI TARİHİ'ni neşretmenin bahtiryarh-ğını duymaktayız.
8 ciltlik OSMANLI TARİHİ'nin neşredilmesinde en büyük emek sahibi olan, değerli dostumuz, Ağabeyimiz, Araştırma a Yazar, Sayın Metin Hasırcfya teşekkürlerimizi memnuniyetle belirtmek isteriz.
Merve Yayınları yayın koordinatörü Veysel Karaköse'ye. eserin dizgisindeki katkılarından dolayı Saray Dizgi Servis Sorumlusu Befrin K. Musa'ya ve diğer emeği geçen tüm kişi ve kuruluşlara teşekkür ederiz.
Bu güç ekonomik koşullara rağmen, hiçbir fedakarlıktan kaçınmayan yayınevimiz, eserin dizgi, baskı cilt gibi teknik işlerini en iyi imkânlarla, titiz bir çalışmayla neşrederek okuyucularına sunmuştur.
Eser 8 cilt olarak sade ve akıcı bir dilde neşredilmiştir. Her cildin sonunda içindeki konuların fihristi verilmiştir. Her padişah bölümünün başında, Padişahın Resmi, Tuğrası ve kısa bilgileri verilmiş olup; 8. cilde ise Bilgi Bankası konulmuştur.
OSMANLI TARİHİ'nin okuyucularımıza faydalı olmasını yüce Allah (c.c.)'dan niyaz ederiz. ' Gayret bizden, tevfik Allah'tandır.
MERVE YAYIMLARI[1][1]

Önsöz

Otuz yıllık derin dostluğum olan Merve Yayınlan sahibi, sayın Ali Dağlı beyefendiyle ağabey-kardeş anlayışı içinde, biraraya geldiğimizde, sorduğu: yine târihmi okuyorsun? Notları alıyor-musun? olur. Benim, pire tanesi kadar harflerle not alışım oldum olası takıldığı haldir ve her seferinde, bunları nasıl okuyacaksın bakalım, der.
2001'in son günlerinde kendisini yayınevinde ziyarete gittiğimde, Metin

[1][1] Hasırcızâde Metin Hasırcı, Büyük Osmanlı Tarihi, Merve Yayınları

Ağabey; o notlarını okuyup, bir şey yapmayı dü şünüyormusun? Sorusu geldi. Evet! Dedim, çünkü her nekadar merhume Safiye Ayla hanımın tavsiyesiyle, büyük mütefekkir, ülkede elli yıldan ziyade muharrirlik yapan gazeteci, bestekâr Ahmed Râsim Bey merhumun, Resimli Osmanlı Târihi adlı. dört cildlik liseler için yazdığı eserini şerh ederek neşre hazırladım. Yayımlanan eserin faydalı olduğuna inanıyorum.

Çünkü; gazeteci üslubuyla yazılan ve bilhassa târih kitaplarında, ayrı bir lezzet buluyor insan. Bu mesleğin sahipleri akademik resmîlikten kaçınarak, ahalinin sevdiği anladığı lisana, yakın olabildiğinden hem okuttukları târihi sevdiriyorlar, hem de toplumu bilgilendiriyorlar. Ahmed Râsim Bey böyle bir çalışma oldu. Fakat gönlümde, kendi pusulamda yön bulmak istediğim târih kitabı yazmak arz^jm, yarım asırlık zaman dilimini kapsar. Her nekadar, Râsim Bey târihini şerh etmeye çalıştıy-sak da, neticede yazarın rotasında târihdeki seyrini takip etmek zorundasın.

Dolaysıyla, o çalışmayı yapmak benim iç dünyamda sürdürdüğüm vel979'da fiiliyata koyduğum ve 4. Murad'ın sonuna yayımladığım" Osmanlı Padişahları" serisi o çalışmanın önsözünde belirttiğim gibi, bu kitap objektif, tarafsız bir târih kitabı değildir. Bu biyografiler, Osmanlı padişahları hakkında esasa müstenid iftiraları, körü körüne sayfalarına alacak bir çalışma olmayacaktır. Tam tersine o otuzaltı padişahı methü sena eden çalışma olacaktır, diye işe giriştim.

Kendi özel kütüphanemde birtakımdan başka kalmadığına göre, beşer bintane bastığım beş kitaptan müteşekkil 720 sahielik çalışma otuzbeşbin kitab ederki, tutulduğunu ve beğenildiğini o zamanlar, okurlarımdan gelen mektuplardan hâla zevkini unutamadığım takdirkâr ifadeler, muhtasar olan o çalışmami, yukarıda bahseylediğim yıllardır topladığım notlar ve devam edecek araştırmaların ışığında, ülkemiz neşriyat âleminde ham-dolsun ziyaledeşen hatırat, anı veya nostalji ne derseniz deyiniz, bilhassa Tanzimat sonrası döneminin fluluğunda, bulanıklığında hayli netleşme getirdiğinden, târih kitapları sayfaları arasında bu aydınlatıcı çalışmalar yer almalı ve klasik târih bilgileri arasında bulduğu yerle yetişme dönemindeki evlatlarımıza ve daha sonraki kuşaklara bu köprü-ler uzatılmalı diye içimden geçirdiğimden, sayın Ali Bey'in sorusuna, evet artık, o pire kadar yazıyla alınmış notların târih kitabı olması zamanı geldi. Varmışın? Dedim ve tokalaştık. Çalışmaya başladık. Elinizdeki eser, böylece kuvveden fiile çıktı.

Hak ve Adalet

Aziz okuyucu; bir hadisi şerifde; Essalatü vesselam Efendi-miz(s. a. v)buyuruyorlar ki: "Men ezâli ueliyyen ve fekad azeın-tehubiharbin" meali: "Kim benim velî'me eziyet ederse şüphesiz ben ona harb ilân etmişimdir." Bu ikaz karşısında insanoğlu, hiçbir zaman hiç kimseye ne fiilen nede lisânen bir eziyet yapmak değil böyle bir şeyi aklından dahi geçirmemelidir.

Merhı:m Profesör Mükrimin Halil Yinanç Bey'in pederleri, oğlunun tarihçi olma

isteğine mukavemet sebebi olarak, yazdıklarınla ve anlattıklarınla, yanlış ve kasıtlı bilgilerin farkına varmadan tamiminde bulunursun ve ahirete giden yolunda kendine engeller koyarsın demek suretiyle itirazı olduğunu biliyoruz. Hâttâ bu sebebden Mükrimin bey merhum'un kitab yazmadaki çekingenliğinin bu ikazdan kaynaklandığı ileri sürülür ve haki-kattende o muazzam ilim adamının yazılmış kitabı bir tane ve hacmi pek küçük bir kitaptır, bildiğim kadarıyla.

Bu bakımdan biz de\ bu hadisin pekmükemmel ikazından dersini almamız gerekenlerinden biri olmakla hiç bir kimseye eziyeti lâyık görmeyiz. Fakat; kaderin yüklediği vazifeyi yerine getirme işi başkadır. Rıza-i İlâhiye muhalif işlerin faillerini de, yanlışları ve zülûmlarıyla teşhiri de tarihçinin vazifesidir diye düşünüyorum.

İşte bu gerçekten hareketle, altı asır şan ve şerefle ve adaiei-!e kürre-i arz üstünde İslâmın bayraktarlığını yapan Osmanlı devleti vede onun milleti, ilk padişah Osman Gazi hz. lerinden, son sultan mağdur ve masum, cennetmekân 6.Mehmed Vâhi-deddin Hân hz. lerine kadar bütün padişah efendilerimizin, sar-hai hayatlarını ve dünya hâli ile Osmanlı devletine dönüşen, Kayı aşiretinin, aşiretden hareketle cihan devleti olmasının müthiş serüvenini ve bundan da elde edilecek derslerle, dünyanın en büyük en şerefli milleti olan aziz milletimizin istikbâline ışık tutmak, ışığın gösterdiği istikamette yol alabilirsek, mutla-ka eski mevkıimize vede dünya'ya daha önce örneğini asırlarca ibraz ettiğimiz şefkati, adaleti vermeye muvaffak oluruz. İsce-sekde, istemezsek de bin yıllıty müslümanhğımız içindeki misyonumuz bize bu lider ülke olma mecburiyetini tahmil etmiş bulunuyor. Dünya bizim bu görevi yapmamız ile kurtuluşa erecektir.

Aksi halde; dünya yahudiliğinin hizmetkârı olan mason, siyonist ve kökü dışardaki İions, rotary gibi peçeli derneklerinde bilerek veya bilmeyerek yaptıkları çalışmalar, zâlimler gurubu olan Yahudi Devletinin hükümranlığı gerçekleşecek ve dünya insanı yeniden muzdarip olacaktır. Bu vahim plânın dünyaya hâkim olması için, mevcut ülkemizin bağrında kopartılacak kıyametler sonunda değil bu hâinane plânı önlemek, kendi İslerimizi halle mecalimiz kalmayacaktır. Buna bağlı olarak dini ve milli hassasiyetlerimizi mutlaka muhafazaya ve yükseltmeğe mecburuz. Başıağrıyan insanımızın ızdirabının ortağı olmalıyız. Yine bunları teminin önce ahlâk ve maneviyatla donanmak sonrada ecdad gibi düşmanın karşısında, arazi yapısına uygun silah ve gereçlerin imâlinde muvaffak olmak gerekir. Yoksa savaş için silahını para vererek alan bir ülke düşmanının dâima altında kalmaya mahkûmdur.

Hangi devlet muhtemel düşmanını kendisinden güçlü silahla teçhiz eder. Üstelik, kürre-i arzda ve bilhassa balkanlar ve Avrupa'nın Viyana hududlanna, bütün Akdeniz sahillerine, karadan ve denizden dört asır hâkim unsur olarak boy göstermesi, yerigeldiğinde cihan devleti sıfatıyla buralarda ki huzur bozucu, asayişi ihlâl edici davranış sahibi, şahıs ve devletleri cezalandırmış bir geçmişin sahibi olarak, bize bu bakımdan nekadar ticari davranabilir? Bütün bu soruların

cevabını verdiğimizde kendimize çıkaracağımız fatura, mutlak surette târihimizi bilmek mecburiyetinde bulunduğumuz olacaktır.
Ecnebi tarihçilerin bir haylisi Osmanlı hakkında kalem oynatarak, gerek kitab, gerekse makale gerekse de, cilt cüt Osmanlı târihi yazmış oldukları vâkidir ve bunların hemen başında Baron Hammer geldiği gibi, Fransa diplomasi elemanları arasında elçilikler ve hâriciye nazırlık makamında bulunmuş olan, aynı zamanda büyük bir edebiyatçı ve şâir olan, Alfred dö Lamartin akla geliverir.
Fakat bunların en iyisinde bile mutlak farklı din veya ırki yaklaşım veyahut da, Osmanlı fütuhatının neticesi sonunda, direk zarar görmüş ailelerden gelmiş olabilecekleri, kasti ve intikamçı yaklaşımlarla kalem oynatmış olabilirler. Mazimizde büyük millet olmanın, bir gün yeniden en büyük devlet olmamızı temin edecek potansiyeli, devlet arşivlerinde, gerek vakanüvis, gerekse târihi kendi anlayışı ve inanışı içinde kaleme alanların eserlerinde mevcuddur. Bu eserler umumî kütüphanelerin ve şahsi kütüphanelerin raflarındaki varlığı geleceğimizin plânlarını hazırlamakta en önemli materyaller olduğu, bir vakıadır.
Yapılması lâzım gelen ülkemizin ekseriyetini teşkil eden büyük bir genç nüfusumuz vardır. Bu gençlere târih okuma sevgisini, târih şuurunu geliştirmek ve dünyevi meseleleri dâima târihi perspektifleriyîe tetkik etme alışkanlığını kazandırmanın, doğru bilgi, akıcı uslûb ve sıkmayacak esneklikteki anekdotlarla zenginleştirilmiş târih kitabları çalışmasına ihtiyacın giderilmesidir.
Ahmed Cevded Paşa merhum; bilindiği gibi herşeyden evvel pek büyük bir deviet adamıdır. Çeşitli nazırlıklarda (bakanlık) bulunarak hizmet verdiği gibi, döneminin bir hukuk hârikasını teşkil eden Mecellenin meydana gelmesinde en büyük payı olan bir paşamızdır. Ayrıca yazmış olduğu çeşitli eserlerin yanında, Kisas-ı Enbiya ve Osmanlı Târihi, gerçek bir tarihçi ile bizi tanıştırır.
İşte bu zât'ın yetiştirmiş bulunduğu kızlarının enbüyüğü oian Fatma Aliye Hanım; babasının vefatı sonrasında kaleme alıp neşrettiği "Ahmed Cevded Paşa ve Zamanı" adlı kıymetli risaleyi, fakir-i pürtaksir. Osmanlıca'dan sadeleştirerek Pınar ya-yınlarınca neşrine yardımcı olmuştu.
Mezkur eserde; Fatma Aliye Hanım, târih okuma zevkini art tiracak, târih yazarlarının artık kendi, yazarlarımız arasında da görülmeye başladığını kaydeder.
Hakikatten; Osmanlı târihinin zaferlerle dolu, adalet saçan rnedeniyet anlayışını akıcı bir uslûb, olayların perde arkasını ve espri dolu gelişimini kaleme alış tarzı, 1876'dan sonra yâni, Abdülhamid-i Sâni dönemiyle başlayan mektep sayısının arttı-rımı, üst mektepleri avrupai anlayışa yakın bir tedris usulü ve tahlil serbestliği, yetişen okumuş neslin, hem münevver, hem de öğretici yaklaşım taşıyan kimseler olduğunu, tesbit etmek zor değildir.
Meselâ; aynı zamanda bir nazır olan, Safvet Paşanın Darülfünunda verdiği dersleri aksatmadığını görürüz. Derviş Paşanın; fen ilmiyle alakalı derslerini vermesinde Darülfünun anfisinde, talebeden ziyade fizik deneylerini, büyük

alaka ile seyreden ahali olduğunu Mehmed Ali Aynî merhumun "Darülfünun Târihi" adlı eserini Osmanlıcadan sadeleştirdiğim esnada öğrenmiştim.
Pınar yayınlan dünyanın eneski üniversitelerinden biri olan "Darülfünun Târihi" ni basmakla hayırlı bir iş yapmıştır. Binaenaleyh; böyle yaklaşım taşıyan ilim ve bilim insanlarının yetiştirdiği kimselerde, Fatma Aliye Hanımın yaptığı tesbiti gerçekleştirenlerin çıkması tabiidir. Nitekim; 1870 doğumlulardan başlıyan neslin, Abdülhamid mekteplerinde çeşitli akımlara mensup olarak yetişmiş olsalar da, her biri tâbircâizse "Adam gibi adamdı"
Bunların içinde Mizancı Murad Bey, Ahmed Refik Altınay, daha önceki kuşaktan Abdurrshman Şeref Efendi, târih anlayışı ve sürükleyici bir uslûb içinde zaman zaman hâtıralara yer veren, târih nakillerine müracaat etmeleri, târih mütalaasında hayli okur kazanılmasına sebeb olmuştur.
Meselâ; bunlardan adını yukarıda zikrettiğimiz, Ahmed Refik Altınay merhum, nihayet bir talebesi olan Hasan Ali Yücel ki, maarif eski bakanlarından olup, hocasına yâni Ahmed Refik Beye "Târihi sevdiren adam" lakabını ifade etmiş ve onun da, talebelerinden olan Muzaffer Gökman Beyefendi, Bayezid Devlet kütüphanesi müdürlüğü esnasında kaleme aldığı Ahmed Refik Bey'i anlatan muhteşem eserinde bu "Târihi Sevdiren Adam" terkibini kitabın adı yapmıştır.
Ahmed Refik Bey'den sonraki tarihçiler, bilhassa târihi romana yönelenler, cumhuriyet gençliğini, resmî ideolojinin çizdiğiistikametde bilgilendirmişler vede bunların içinden, romanında gazetede tefrika ederken, Yüce Sultan Fâtih'e fedaisi Kara Davud tarafından tokat attıran bir Mizamettin Nazif Tepedelenlioğlu'nun daha sonra matbuat dünyasında deli namjyla anılması belki bu densiz davranışından dolayıdır.
Bilindiği gibi bu şahsın dedelerinden olan, Yanya Sultanı ia-kablı, Vali Tepedelenli Ali Paşa, Halet Efendinin çevirdiği dolaplar neticesinde, Sultan 2. Mahmud'un emriyle idam edilmesinin rolü olduğuda düşünülebilir.
Zamanımızın diğer tarihçilerinin İsmail Hakkı Gzunçarşılı, İsmail Hami Danişmend, Tarik Yılmaz Öztuna gibilerin hissi yaklaşımları, Osmanlıya ters zihniyetlerin zebunu olanların yanında eserlerinin hacmi ve nisbeten tarafsız olmaları okuru tesiri altına almıştır. Edebi bakımdan, merhume Samiha Ayverdi hanımefendinin, "Türk Târihinde Osmanlı Asırları" nı ülkemiz insanının mutlak okuması gereken nefasette olduğunu bu önsöz'de belirtmeden edemedim efendim.

Ecnebi Tarihçilere Gelince

Bunların içinde Alfred dö Lamartin adlı diplomat ve hristiyan-liktan müstafi, liberal ve aynı zamanda büyük bir şâir, târihe düşkün, "Türkiye Târihi" adlı eseriyle ülkemizde, Tercümanın binbir temel dizisinde yedi kitap hâlinde, sayın Mehmed Çizmen tarafın dan hazırlanarak yayımlanmasından tanınmış bir tarihçidir.
Yine ecnebi tarihçilerden Avusturyalı Baron Hammer'in Osmanlı Târihi,

üzerimize çevrilmiş bir bombardıman aracıyken, Atâ Bey merhum, çevirisinde yaptığı müdehalelerle, istifade edilir hâle getirmesi kayda değer.
Diplomat Lamartİn'in eserinde, dikkati çeken husus kitabının başında yer alan ÖnsÖz'ün, dünyada meşhurluğu olduğunu hatırlatalım. Tercüman 1001 Temel serisinde yayımlanan ve eseri hazırlayan sayın Mehmed üzmen Bey'efendinin aşağıdaki beyanı, adetâ düstûrum olduğundan, bu ölçüyü siz okurlarıma nakletmeden geçemezdim.
Çünkü; bu beyanda, gayri müslim tarihçilerin eserlerine dâima hassas yaklaşım taşımamız gerektiğini hatırlatıyor. Bakınız; sayın üzmen ne diyor: "Türkiye Târihini okurken okuyucu bazı hususlara dikkat etmek zorundadır.
Şöyleki "Lamartin liberal bir siyaset adamı olarak sert hükümdarlara ve devlet adamlarına karşı, hizmetleri ne olursa olsun bazen haksızlığa kadar varan hükümlerde bulunmuştur. Biz; çoğu yerde dip not vererek yazarın haksız yorumlarını düzeltmeye çalıştık. Ancak târihi gerçeklere çok aykırı bulduğumuz bir kaç noktayı, dip notu yoluyla düzeltmeye çalışılmayacak kadar gerçek dışı bulduğumuz için çevirirken çıkardık." Dedikten sonra, sayın üzmen şöyle devam ediyor: "Yine okuyucu, Lamartin'İn her ne kadar Türk dostu olursa olsun, bir avrupali olduğunu ve terk etmesine rağmen yine de hristiyanlığın etkisi altında kaldığını unutmamalıdır." Sayın üzmen'in yüksek bir şuurla vardığı husus olarak, fakirde aynen böyle düşünmekle ecnebilerin, şark âlemi, İslâm dini ve milletimiz hakkındaki mütalaa ve ifadelerine dâima, Kur'ani Kerim'in haber verdiği: "bir fâsıktan aldığınız haberi tah-kikediniz" tavsiyei ilâhisini gözönüne alıp da bir de, gayri müslim-lerin fâsıktan da öte, kâfir olduklarını da hesaba katarsak tahkikimizi daha da mühimsemek lâzım öiçüsünü yakalamak kabildir.
Fransa'da 1789 ihtilâli öncelerinde Fransa hâriciye nazırlığı yapmış olan Lamartin'İn, dünyaca meşhur önsözünün, bilhassa Rusya'nın ülkemize ve avrupaya nasıl bir belâ olacağına nazarı dikkate çeken ifadesine dokunmadan geçemeyeceğim.

Lamartin'İn Önsözünden

Şâir ve diplomat, Fransız hariciye eski nâzın ve Tanzimatın padişahı Abdülmecid'le mülakat yapmış ve bir müddet Fransa'yı Dersaadetde büyükelçi olarak temsil etmiş bulunan Do Lamartin
ünlü önsözüne şöyle başlıyor: "Hiç bir milletin târihi, Türklerinki aibi bu kadar önemli şartlar altında kaleme alınmamıştır Bir milletin başına felâket ve adaletsizlik geldiği zaman, ona karşı adaletli olmak ve teessür duymak lâzımdır. Gelecek nesiller, aynen adalet gibi, zayıflan korumayı ve ezilenlerin intikamını atmayı arzu ederler. Milletler târihte bazen cezalandırdıklarını bazen de intikamlarının alındığını, haklı çıkarıldıklarını ue zaferlerini bulurlar." Diyen yazar; Osmanlı devletinin yıllarca avrupayı moskof saldırısından koruduğunu anlatan şu satırları koymak âlicenaplığını göstermiş: ".tiavarindek'i haksız ve zâlim yangın, Rusya için sevinç ateşi oldu. Bu ateş Sinop'u müjdeliyordu."

ifadesini yazan Lamartin'İn bakın Sultan 2. Mahmud'a nasıl sözler söyleterek anlatıyor: "..O zamanlar imparatorluğu yöneten ve devletinin kalkınmasını iıoş görü ve avrupa medeniyeti ile sağlamaya çalışan Sultan Mahmud, büyük güçlerin, intiharını ve mantıksızlığını öğrenince, göz yaşlarını tutamamış ve ülkesinin bu soğukkanlı cinayete katılmasını, mazur göstermek isteyen bir yabancı diplomata, şu sözleri söylemiştir: Tek başıma moskof istilasına karşı koruduğum auru-pa'nın beni yok etmek için moskoflarla birleşmesini görün! Benden sonra aorupa istila ve yok edilmekmi istiyor? Sorusuna karşı diplomatın cevabı: "Haklısınız; fakat avrupa için endişe etmeyiniz. Bir gün gelecek, sizin gayretinizi anlayacak ve sizin denizlerinizde, Nauarin'de gemilerinizi yakan Rus gemilerini yakacaktır." olur. Bu diplomatın; Alfred dö Lamartin olduğunu tahmin zor değildir.

Lamartin'İn; Fransa ile Osmanlı münasebetleri arasında geleneksel siyasetin analizine girişmeden, Osmanlı için şunu yazıyor: Osmanlı İmparatorluğu için bir tek şey söyleyeceğiz: Osmanlı imparatorluğu aurupa ve asyada, coğrafi, askerî, siyasi bakımdan, ikimityon kilometre kare kadar bir yer tutmaktadır vebu yer, eğer Osmanlı imparatorluğu kaybolursa, sadece Rusya tarafından doldurulur. Eğer avrupa, neticede bir halkın imhasını Çar'a bırakırsa ki, o aurupa bu dünyanın en mükemmel iklimlerinin, en verimli topraklarının en zengin limanlarının toplandığı kıyıların ticarete en elverişli adalar topluluğunun, anahtarını elinde tutmadığı en aşılmaz boğazların denizciliğe en uygun denizlerin ve eskiden olduğu gibi, bütün dünyanın merkezi olacak bir kentin (İstanbul) içinde bulunduğu ikimilyon kilometrekarelik alanı boş bırakmak niyetinde değildir , olduğu gibi Rusya'ya geçecektir." Diyen yazar; bu ifadeleri 19. asrın ortalarında kaleme almış bir hayli isabetli mütalaalar yürütmüştür. Hakikaten Osmanlıyı çöküşünde, gerek İngilizlerin, gerekse Fransızların ayakta tutma çabaları, meşrutiyetten sonra geçerli sonuçlar vermeyincede yıkılışı çabuklaştırmak için avrupanın ve bu ikilinin İtalya'yıda yanına alarak, sıcak darbeyi, 1. cihan harbinde, soğuk darbeyi ise, konferans salonlarında nasıl vurduğunu görmüş olsaydı umarım avrupalılara sitemler gönderirdi.

Yabancı târih yazarlarının arasında nadiren çıkan böyle kimselerin eserlerinin kapsamından istifade etmeyi ihmal etmedik bu çalışmada.

Global Bir Tesbit

Dünya târihi içinde 622 yıl süren bir devlet ömrü sergileyen Osmanlı İslâm Devletini, önümüze koyacağımız pek esaslı dokuz soruyu tesbit edip, cevaplarını verebildiğimiz takdirde Osmanlı Devleti fenomeni hülâsa edilmiş olur.

Sorular:

1-Osmanlı Devletinin Kuruluşu.

2-Sİyasi Yapıs

3-!kti-sadi Yapısı.

4-Devlet Teşkilât Yapısı.
5-Düşünce Yapısı.
6-Fikir ve Sanat Hayatı.
7-Hanodan'ın Yapısı.
8-Toplum Yapısı.
9-Bilime Katkısı.

Cevablar:

1-Osmanlı İslâm Devletinin kuruluşunu herşeydıj önce insanımızın iyi değerlendirmesi gerekmektedir. Çünkü devletin kuruluşuna giden yoldaki işaretler, dünya yüzünde bel hiçbir devletin mazisinde yer almamaktadır.

Rüya insanoğlunun ortak malıdır. Rüyanın müslimcesi, gayr müslimcesi olmaz hâttâ, materyalistler dâhi rüya görürler ve bunların rüyalarına girmesine engel olmaya kadir olamamalanndarj dolayı bir şuuraltı hâdisesi diye geçiştirirler.

Aslında rüyaları yorumlamak bir ilimdir. Dünyada bu husus aid nice eserler kaleme alınmıştır. Rüyaların; şeytani, rahmani di ye tasnife tutulduğunu pek bilmeyenimizde yoktur.

Osmanlı devletinin kurucusu olan Osman Gâzi'nin babasmıı babası Süleyman Şah'dır. Süleyman Şah; Orta Asya'nın Altay da gına yakın bölgesinde yaşamakta olan Kayı Han isimli bir Türl kabilesinin reisiydi. Bu kabilenin geçmişi Oğuz Han evlâdıdır. M 1200 yılı sonrasında Asya kıtasını kasıp kavuran Cengiz adlı Mo ğol hükümdarının şerrinden Türkistan'ın Mahan bölgesinde iskâne teşebbüs etmişlerse de, zâlimin zulmünün oraya da erişeceği kes-tiriidiğinden, göç kaldırılmış Ahlat taraflarına oradan Erzincan'e geçilmiştir.

Bu zahmetli göçün; yüz, yüzellibin kişiyi kapsadığın.! düşünürseniz, ne kadar büyük bir sosyal dram yaşandığını idrak kolaylaşır. Süleyman Şah; Cengiz fırtınası dinmiş olabilir nazariyesiyle, anayurduna dönmek üzere yola çıkmış, Halep şehri civarında Caber mevkii denilen bölgede Fırat Nehrini atıyla geçerken düşerek boğulmuştur. Naşı sudan çıkarılan Süleyman Şah, hemen o civarda defnedilmiştir. Bu kabir Türk Mezarı diye anılmıştır.

19501i yıllarda, Caber Suriye devleti topraklarında kalmış olmasına rağmen Süleyman Şah'ın kabrinde, Türkiye Cumhuriyeti devletimiz bir manga askere ihtiram nöbeti tutturmaktaydı. Süleyman Şah'ın dört oğlundan Gündoğdu ve Sungurtekin babalarının çıktığı yola devam edip, kendileriyle birlikte gelenlerle giderlerken, Ertuğrul bey ve Dündar bey atlarının başını çevirdikleri istikamet Anadolu içlerine yürümek olmuştu. Pasinlere geldiğinde Ertuğrul bey ve beraberindekiler buralarda dolaşırken, Sarubatu Savcı bey'i Konya'da oturan Selçuk Sultanına gönderen Ertuğrul bey bir yayla bir de kışlayacak arazinin kendilerine ihsan olunmasını istedi.

Savcı bey Konya Sultanına giderken, Ertuğrul bey'de arkasından aynı istikamette yavaşça ilerlemekteydi. Yolda Moğol askeri ile savaşa tutuşmuş ve mağlubiyeti adetâ kesinleşmiş müslüman bir müfrezeye rastladı. Dindaşlığın gereği, hemen bu müslüman müfreze lehinde ağırlığını koyan Ertuğrul bey'in cengâverleri, Mo-ğolları perişan ettiler. Bu yardımın haberi tabiatıyla Konya'ya"

ulaştığında, Alaaddin-i Keykubat Ertuğrul bey'in arzusunu i'saf ederek, Domaniç ve Ermani yaylalarıyla, Söğüt'ü kışlamak üzere ihsan etti.
Takvimler bu sırada h. 630/m. 1233 yılını gösteriyordu. Ama bu tarih Osmanlı devletinin kuruluşu değilse de Kayı aşiretinin Anadolu toprağında ebediyyen yerleşmesinin târihidir. Burada yerleşen Kayı aşireti, artık bir hamilelik dönemine girmiştir. Çünkü Osmanlı İslâm Devletine gebedir.
Kışlak ve Yaylanın ihsanından 25 milâdi yıl, 26 hicri sene sonrasında, yâni h. 656/m. 1258'de Söğüt'de dünya yüzüne adı Osman verilen bir yiğit geldi. 41 kere maşaallah der gibi, 41 sene sonra nizâm-ı âlem dünyasından da, maveradan da, erenler sofrasından da, ehlûlSahlar âleminden de müttefikan bir karar südûr elti. Devlet-i âli, Osmancığa verilmiştir. Takvim h. 699/m. 1299 27/ocak'ı göstermektedir.
Böylece yangına dönen Selçukiye devletinin külleri üstünde bütün dünya'ya, İslâm bayraktarlığını yapacak, Osmanlı İslâm Devleti zuhur etmiştir. Kuruluşun destansı tarafını böyle özetlemek kabildir. Şunu da burada ilâve edelimki, Şeyhi Ekber Muhiddin-i Arabi (r.a) hazretleri, Osmanlı devletinin kuruluşundan 75 sene önce kaleme aldığı <Şeceretün Numâniyye Fi Devlet'il Osmani-ye> adlı eserinde, Âl-i Osman Halifelerinin ilki olan, Yavuz Sultan Seüm Hazretlerinden başlıyarak; Osmanlı devletinin mühim vakalarını cifir ilmiyle ifade ettiğini, Ahmed Cevded Paşa pek değerli eserinde beyan etmektedir.
2- Osmanlı siyasi yapısı dediğimizde, bu soruyu günümüz anlayışından ziyade, o günün içinden bakarak cevaplanması lâzımdır. Aşiretin meydana getirdiği ilk topluluk, bir Türk toplumuydu. Çünkü Orta Asya'dan çıkan bu aşiret, yaylasına veya kışlağına yerleştiğinde, kavmi bakımdan, homojen bir yapıya sahipti. Buna bağlı olarak, ilk dönemdeki aşiret reisinin otoritesi hân'lıkla idare edilen bir topluma yabancı olmadığından, Türk hânlarının, klasik siyasi ve idari anlayışı aşiret döneminde câri oldu.
Bahse konu siyasi anlayış, içeride olsun, komşular iie olsun bütün meseleler, aşiret içinde var olan ailelerin büyüklerinin katıldığı toplantılarda istişareler yapıldıktan sonra çıkacak tekliflere eğili.,ıi özetleyip, tercihini bey'in bildirmesi usul idi. Bunların edille-i er-baa yâni; Kur'an, Hadis, Kıyas ve İcmaya dayanması anşart idi. Aşiretten devlete geçişte, Osman Gazi babası Ertuğrul bey'den ahzetmiş olduğu vasiyet veya nasihattan bir milim inhiraf etmemiştir.
Her ne kadar Osman Gazi kendi döneminde padişah diye anıl-mamışsa da, bir mutlakiyet temsilcisi olduğunu söylemeden geçe-meyiz. Ancak bu mutlakiyet, adalet, ahiret kaygısı, istişare, istihbarat ve tarih bilgisiyle bir nizam halinde yürütüldüğünde, her kafadan bir ses çıkan anarşidende ve demokrasi adı altında bu yola gidişden de iyi netice verdiği hükümlerinin her tarafta kabul edilir olması, toprak mesahasının Ronıa imparatorluğunu bile geçtiğini gözönüne alırsak yaşananın mutlakiyet değil muvaffakiyyet olduğunu teslim ederiz.
Moğol istilâsının çekilip gittiği, Anadolu toprağında yaşayan insanların geçirdikleri felâketten sonra tâbi oldukları Selçukiye dev-etinin inkırazı, yâni yıkılması, bir çok beyliğin boşalan otorite ma-arnına göz dikmesine sebeb oldu.

Kayı boyuna verilen devlet kuşu, niye bana değil diyen Anadolu beyliklerini bu tensibe karşımaya şevketti.
Osmanlı Devleti bu karşı çıkışları durdurmak, Anadolu birliğini kurmak ve ondan sonra, cihanı islâmiaştırma gayesinin tahakkukuna yarayacak siyasetini tesbite girişti. Siyasetinin temelini yukarıda da beyan ettiğimiz, edille-i erbaa teşkil etmiştir. Bizim davamız kuru bir cihangirlik davası değildir. İ'lâ'yı Kelimetullah davasıdır. Deme lüzumunu hisseden idrak, siyasetin rotasını hatırlatma yoluna giderek belki de, hissettiği bir sapmayı işaret etmek istiyordu!
Dinin; dinde zorlama yoktur ikazını, gayri müslimlere devlet olduğu ilk günden itibaren uygulamış, hiç bir başka din mensubunu islâmiyete girmeye zorlamamış, ancak özendirmeyi de tebliğ me-todlari içinde mütalaa ederek, bundan da geri kalmamıştır. Osmanlı devletinin çeşitli devrelerde siyasi anlayışı, daima yazdığımız hududlar içinde kaldığını rahatça söyleyebiliriz. Amma bu siyasi anlayışının, bazen sadece zihinlerinde kaldığı anlarında olduğunu bilmemiz gerekmektedir.
Osmanlı'da birlik ve beraberliğin, kendi müslüman nüfusunu aşmış bir hristiyan toplulukla bir arada yaşayabilmesi, başka ortak noktaların aranmasını getirmiştir. Hâttâ bu hâlin haberdarı olan İngiltere kraliçesi, Sultan Abdülaziz'e, nüfusunuzun ekseriyetini hristiyanlar teşkil etmektedir. Siz de hristiyan olsanız, devletim size daha çok yardımcı olabilir. Sözlerini söyleyebilmiştir.
Osmanlı devletinin siyasetinde dâima geniş bir istişareye önem atfedildi ise de, neticede padişahın üzerinde durduğu ve tasdik ettikleri, heyet-i vükelâ denilen kubbeaitı vezirlerinin yürütmesine tevdi edilirdi. Ordularının gücü bir milletin siyasi tesirini yüceltir veya nazarı itibara alınmaz hâle getirir. Dışa buyurgan olan devleti âliye, Karlofça antlaşmasından sonra pazarlıkçı bir devlet seviyesine inmiştir ve bu merdivenlerin inişide zaman içinde hızlanmıştır.
Avrupa'nın iki mühim devleti İngiltere ve Fransa adetâ hâmiliğimize soyunmuşlar, fakat bu hâmiliği, iktisadi bakımdan bize pek pahalıya oturtmuşlardır.
Kapitülasyon; kuvvetli bir devletin, evinde canının istediği ücrette hizmetçi kullanan bir beyi andırması gibidir. Kanuni'nin verdiği kapitilasyonla, Tanzimat döneminin Ali Paşasının imzaladığı-kapitülasyon, aynı ismi taşımasına rağmen aynı kapıya çıkanlardan değildir.
Kanuni'ninki; ülkenin ihtiyacını gideren ücretli hizmetçi tutmaktı, Âli Paşa'nınki ise, siyasi tavizler bile alabilendi.
3- Osmanli iktisat yapısı ana hatlarıyla, hududullah dediğimiz, Cenâb-i Hakk'in koyduğu haram, helâl hududlanna riayet, israfa geçit vermez bir anlayış dahilinde, felsefesini ortaya koymuştur kendini. Yine Osmanlı iktisadiyatını dönemler içinde değişmez sanmamak lâzımdır. Osmanlı devleti, ilk dış borcu Tanzimat fermanı sonrasında yapmak üzereyken, Abdülmecid hân'ın damadı Ahmed Fethi Paşa, durumdan haberdar olduğunda, kaimpederi olan padişaha pek acıklı bir tarzda, meâlen şunları söyler: "Efendimiz, pederiniz cennetmekân (2. Mahmud) Ruslar ile iki defa savaştı, içde yeniçerilerle tutuşdu. Yepyeni bir

ordu kurdu. Kava lalı gailesi hem sağlığını hem de hazine-i hümayunu epeyice hırpaladı. Yine de ecanİbden bir flûs almadı. Size ne oluyor da borç almaya tevessül ediyorsunuz. Bunlara elini kaptıran kolunu kurtaramaz" müdehalesini yapmaktan kendini alamaz. Padişahın bu ikazdan intibaha geldiği görülür ve yayımladığı bir iradei seniye ile borç almaktan sarf-ı nazar ettiğini beyan eder. Fakat alakadarlar, antlaşmanın imzalandığını, alım gerçekleşmeyecek olursa tazminat ödeme mecburiyeti doğacağını beyan ederlersede "elinizi kaptırırsanız kolunuzu kurtaramazsınız" ifadesi padişahı pek tedirgin ettiğinden iradesinde ısrarla, antlaşmanın iptali, tazminatla alakalı antlaşmayı imzalayanların kendi paralarıyla ödemesi emri verilir.

1299'da kurulmuş olan bir ülkenin, devletin ilk defa. dışa borçlanmasının 1840'ları bulduğu düşünülürse, 540 küsur yıl kendi iç iktisadi kaynaklarıyla yaşadığını tesbit etmek gösterirkı, devletin geliri, Öşür, zekât, gayri müslim tebâdan alman alınan vergi, gümrük rüsumlan, imaretlerin ve antlaşmalar yolu ile Osmanlı devletine, haraçlarını ödeyen mahmi, yâni korumamız altındaki, voyvodalık, prenslik gibi yerlerden gelen paralar, devletin geiirini teşkil ediyordu. Ayrıca eyaletlerdeki valiler, timar ve zeamet sahibleri bu bulundukları yerlerde, muharebeler için asker yetiştirdikleri gibi buralardan elde edilen hasılatın vergilerini Dersaadet'e yolluyor-lardı. İçhazine denilen hazine devleti sıkıntılı zamanlarda desteklerdi. Daha 17. yüzyıla girerken Osmanlı devletinin toprak mesahası, yâni 3. Murad devrinde 24 milyon, kilometre kareyi bulmuştu.

Günümüzde devletin ihracatçılara tanıdığı bir çok imtiyaza rağmen bundan bir kaç sene öncesi yaptığımız bir yıllık ihracatımız. Osmanlı devletinin sıkıntılı dönemlerinden olan 1908 yılındaki ihracatımız seviyesine anca gelebildiğini kıyaslarsak, günümüz için nekadar çok düşünmemiz gerektiği anlaşılır herhalde. Osmanlı ticaret anlayışında en mühim husus peşin para ve bizatihi kendisi kıymet olan altun ve gümüş sikke idi.

Sultan Fâtih; İstanbul muhasarasına kalkışmadan önce Edirne Çarşısında, tebdil-i kıyafet alışverişe çıkar sabah saatlerinde. Uğradığı ilk dükkândan bir batman yağın fiyatını sorar ve alım yapar. Bu esnaf için güzel bir alışveriştir. Alıcı bu sefer bir batman bal'ın fiatını sorduğunda satıcı, komşumda da aynı fiyat isterseniz bal'ı ondan alınız teklifini yaptığında tekliften memnun olan istikbâlin Fâtih'i: "benim böyle esnafım oldukça değil Kostantinapoleyi, dünyayı bazıima râm edebilirim" Der.

Ticari hayatta Osmanlı'nın hayran kalınacak hususlarının diğer biri de, söz'ün senet olması idi. Devlet adamı ve müverrih Ahmcd Cevded Paşa'nın, bir Bosna eyâleti teftişi vardır. Bu teftişte Cev-ded Paşa esnafa sorar malını naşı! satarsın? İsteyene satarım cevabını alır. Peşin Hatamı, yoksa veresiyemi? Sorusunada, her iki halde de cevabını alır. Senet yaparmısınız? Sorusuna; ne gerek var, malı almış sözü vermiş, ne lâzım senet. Dediğinde adam ölürse? Sorusu paşadan geldiğinde, cevap; vârisleri öder. Onlar da Ödemezse? Diye soran paşaya, esnafın cevabı ise, "öylesi hareket müslümana yakışırını?" Sorusu, Ahmed Cevded paşaya bu sefer Bosnah'dan gelir.

4- Devlet teşkilât yapısı hakkında hulasaten söyieceğimiz yine bundan önceki metod içindedir. Çünkü; devlet-i âliye uzun süren safahat-ı ömründe, halden hâle geçmiş bir idari anlayışa mâlik olmuştur. Ancak her dönem ve devir içinde padişah mutlak devletin bası olarak muhafaza edilmiştir. Memnun olunmayan padişahlar taht'tan uzaklaştırılıp, bazıları da katledilmişse de, hanedan değiş-tirelim diyen bir tek kişi çıkmamıştır. Bunun bir tek istisnası vardır âl-İ Osman gider, âl-i Midhat gelir> diyen ve bu sözünü de sarhoşken sarfettiği bilinen, kahraman-ı hürriyet nâmıyla millete yutturulmaya çalışılan, Midhat paşadır. Devletin 2. adamlığı, her gediği padişahın sözünden sonra, mutlaka yerine getirilen sadrazamdadır. Padişah mührünü, bu görevi uhdesine verdiği kimseye emanet eder ve bütün emirler bu mühr'ün varlığında sadrazamın isteği, padişahın tasdiği diye telakki olunup gereği yerine getirilirdi.
Yürütmeyi sadrıazam idare ederken, padişahın dine aykırı arzu ve isteklerine engel olmakla vazifeli şeyhülislâm efendi, tabiatıyla sadrazamında mugayir-i diniyeye aid tasarruflarında elini oynatmasını önleyecekti.
Ülkenin asayişi sadrazamın tedbirlerini uygulayan asker ve mahalli memurlar tarafından hâl yoluna konurken, nâfıa, adalet, ulema ve medreseler şeyhülislâm efendinin etki ve idaresi altında bulunmaktaydı. Sadrıazamlar ordu ile birlikte savaşa gittiklerinde ayrıca serdar-ı ekrem unvanını âa hâiz olurlardıki başkumandanlık demektir. Kadılıklar; Anadolu ve Rumeli Kadıaskerleri denilen iki makama inkısam ediyordu. Bunların başı, şeyhülislâm efendi idi. Maliye teşkilâtı Defterdar-ı evvel, Defterdâr-ı sâni rütbesine havi; 'ki makam arasındaki işbirliği ile tanzim olunurdu. Defterdar-ı ev-Ve', başdefterdar demekti. Harici işlere reis'ül küttab makamı bakardı. Bunlar, ecnebi elçiler ile görüşür, taleblerini alır, talimatlarını verir, bazılarımda icabı hâle göre sadrıazam veya padişahın huzuruna çıkardığı olurdu.
Reis efendiler, devletimizin gücünde görülen gerileme yüzünden uğranılmış mağlubiyetlerin en az zararla atlatılmasını temini hususunda başarılı olmak için çok uyanık, dikkatli cerbezeli ve sinirlerine son derece hâkim olmaları icab eden kimselerdi. Böyle olabilmek de kolay değildi.
Eyaletler; valilerin idaresinde olmakla beraber heryerde aynı selahiyette olmazlardı. Bazı vilayetler mümtaz eyaletlerdi. Oranın kendine has şartları göz önüne alınırdı. Şunu hemen ilâve etmek gerekirki devletin adaletle ilgili yapısında çok hukukiuluk vardı. Yâni iki hristiyan arasındaki anlaşmazlık kendi cemaati yönetiminin düzenlediği sistemde hal'lü fasi etme hakkı vardı. Taraflardan biri müslüman olursa davanın bakılacağı yer, kadı'lik makamı olurdu. Uzun zaman hristiyan tebâ kendi aralarındaki anlaşmazlıkları kadı'lara götürme yolunu seçmiştir. Kadi'Iann adalet dağıtımı onları teshir etmekteydi.
Daha sonraları, dini ve milli asabiyyeleri azdırıldığından kendi hukuk sistemlerine baş vurur oldular. Osmanlı teşkilât yapısı içinde adalet mekanizmasının yeri hususi bir mahiyet arzeder. Suçlan caydırıcı mahiyetteki cezaiama sistemi, dünyada hiç bir ülkede görülmeyen derecede dürüst, bulduğunu yerine ulaştırır bir ahalinin vücud bulmasını sağlamıştır.

Adalet mekanizması önünde fertlerin eşitliği çok büyük önem arzeder. Buna râşid halifeler devrinde bir yahudi ile Hz. Ali (K.V)'nin eşid şartlarda muhakeme olunması yanında, Osmanlı padişahı, yüce Sultan Fâtih'in bu günkü Ayasofya'nın karşısında bulunan binayı yaptırdığı, ancak bu mimar'ın suistimaie dayalı işlem yaptığı haberi padişaha ulaşınca sinirlenen Sultan Fâtih, mimarın kolunun kesilmesi emrini verir. Bu emir tatbike konur. Üstelik bu mimar İslâm emânetinde olan bir gayrimüslimdir. Haklı olduğuna inanmaktadır.
İstanbul kadı'sına müracaatla padişahı dava eder. Vaziyet padişaha intikal eder. Kadıasker Hızır bey, davayı rüyet eder. Padişahı kısasa mahkûm eder. Karardaki azamete bakan mağdur mimar, önce müslüman olur, padişahın bağışladığı büyük bir tazminatla, hayatının bundan sonrasını geçirir. Hızır Kadı ile Fâtih arasındaki duruşma sonrası şu diyalog pek alaka çekicidir. Padişah; eğer bana iltimas etseydin sana bu topuzla vurucaktım. Der. Hızır Ka-dı'da kürsünün arkasında bulunan eğri kılıcı gösterip, siz de iltimaslı bir davranış isteği gösterseydiniz, bu kılıçla sizi hizaya sokacaktım. Der.
5- Osmanlı devletinde düşünce yapısı, diğer mevzulardada olduğu gibi çeşitli safhalar geçirmiştir. Altıyüz küsur yıllık devietin geçirdiği istihaleler bunda ro! oynamıştır. Osmanlı devleti ümmeii esas alan bir kuruluştur. Zımmüeri de Kur'an-ı Kerimin tâlim ettiği anlayış içinde bünyesinde barındırmıştır. Dinlerine ve örflerine müdehalede devlet olarak bulunmamıştır. Ancak bazı kimselerin müdehalelerine de müsaade vermemiştir. Onları taciz edenleri te'dib etmiştir.
Osmanlı devleti, gerçekten fikri hür vicdanı yüksek nesiller yetiştirmiştir. İnsan esas alınmış buna inzimamen, uçan kuşlar dahi devletin koruyucu kanatlarından istifade etmişlerdir. Eski evlerin cephelerinde bir çıkma yapılıp, kuşlara dinlenmek vede soğuktan korunmaları için yuvalar yapmışlardır. Ahali, siyasi düşüncenin daima dışında kalmayı tercih etmiş, devlet baba, padişah efendimiz esprisine sadık kalmıştır. Hükümet otoritesine karşı yapılan isyanlarda ahaliyi bir seyirci olarak görürüz. Çok nâdir vakalarda ahali olaylara karışmıştır, bunda da Sancak-ı Şerifin çekildiği görülür Saray çevrelerinde; her türlü fikir münakaşa ve müzakere edilebilirken, bunların aynını ahali arasında yapmak müşküldür ve mahzurludur.
Sultan 2. Mahmud zamanında Mukaddime adlı İbni Haldun'a aid eserin çoğaltılıp ahaliye okutulması tavsiye edildiğinde padişah: "çocuğun eline ustura verilirimi?" diyerek, bir inceliğe işaret etmiştir. Köprülü Mehmed paşa döneminde kadızâdeiilerle, tasav-vufçuların savaşa benzeyen kavgası ile 1830'larda kurulmuş Beşiktaş ilmi heyeti, çeşitli bilim dallan hakkında araştırma ve münazaralar tertiplerken, onikiier denen bu ilim heyeti başkanına Sultan 2. Mahmud'un; "Aman bu çalışmaları yapmakteyken, dini ve haikı hafife almayın, yoksa şeyhülislâmın elinden sizi ben bile kurtaramam" demesi halkın mukaddes tanıdığı hususata teşn-ü tâana müsaade etmeyen düşünce hâkimdi. Çünkü devleti millet meydana getirdiğinden ona saygı düşüncesini Osmanlı devletr dâima ön plânda tutmuştur.
6- Fikir ve sanat hayatı Osmanlı'da pek geniş bir hürriyet bulmuştur. Çünkü,

sanat hayatında şâir sıfatıyla bir çok padişahımız, şehzâdegân, hâttâ hanimsultanlar dahi inşa ettikleri divan ve şiirleriyle bizzat yer almışlardır. Güze! sanatlar içinde de resim ve heykel biraz sıra dışı kalmıştır. Yoksa günümüzde bilinen bütün sanat kollan, daha bir samimiyetle ve geçime müstağni olarak alaka gösteren kişilerce yapılmaktaydı.
Bir şâir; yazdığı bir mersiye veya kaside karşılığı aldığı, bir kese altunla sadece kendini değil geleceğinin maddi problemlerini dahi çözmüş olurdu. Hat sanatı Osmanlı devleti hattatları ile en mükemmel seviyeye çıkarılmış, "Kur'an İstanbul'da Yazıldı" darb-ı meseli nesilden nesile anlatılmaktadır.
Mimari eserlerin elan ayakta duranları, bu alanda nerede bulunduğumuzun sessiz fakat görülür şahidleridir. Osmanlıdaki sanalı aslında; harp sanatının ayrılmaz bir parçası olarak da görmek kabildir. Bilhassa mimarların pîr'i sayılsa seza olan Mimar Sinan; herşeyden evvel bir yeniçeri olup, avrupa fütuhatında olsun, sark ülkelerine nizâm verilmeğe gidişte olsun, askerin ve ordu ağırlıklarının geçebilmesi için yaptığı köprüler, düşman kalelerinin yüksek burçlarına çıkmak için hazırladığı savaş avadanlıkları onu, Şehza-debaşını, Süleymaniye'yi ve Selimiye'yi yapabilmeye götüren vize imtihanlarıdır. Yaptığını saydığımız eserler, finalde Mimar Sinan'ın ipi göğüslediğini ve tanzir edilemeyecek olduğunu gösterir.
Musiki âleminde 3. Selim'in makam icâd eden bir padişah olduğunu, şehadetini sağlayan katiller, başına salladıkları kılıçla, yüzünün yansını parçalamadan evvel elinde olan ve çalmakta olduğu ney'i paraladılar. Bir cihan devleti padişahı, elinde ney'i olduğu halde şehidler kafilesine iltihak etmişti.
Fikir hareketlerinde ise dini meselelerde; Simavna kadısıyla başlayıp, Molla Lütfi v. s gibilerinin, mülhidhâne hareketlerinin kapısı kısa zamanda halka kapatılarak, bozuk ve art niyetlere fırsat verilmemiş, yollar yürümekle aşınmaz demek kaygısı es geçilmemiştir. Osmanlı devletinde fikir hareketlerinde canlılığı, 3. Selim ile beraber görmek mümkündür. Bu hususta 1789 Fransız mason ları-ahali işbirliği, jakoben klübü üyelerinin zâlim bir Fransa krallık idaresine kalkıştığı vede başardığı isyandan sonra, gelişen sosyal çalkantılardan, bütün dünya gibi biz de payımızı alacaktık, aldık-da!
Fakat; Osmanlı cemiyetinde Fransa olsun, avrupanın diğer devletlerinde olsun, yaşananlarla hiç bir benzerlik yoktu. Buna bakarak bizim etkilenmemiz beklenemezdi. Üstelik İngiltere. Fransa-da gelişen bahse konu ihtilâli tasvip etmediği gibi. bastırma hususunda gizli gizli, kralcılara yardım etmeye hazır olduğunu beyan etmekteydi. Fakat Fransız kültürü yaygınlığı bigâneliği önledi. Ancak harekete geçiş diye bir faaliyet görülmediysede, münevverler oradan süzülen haberleri aldıkça içinde olduğumuz sistemi acı acı tenkitlere koyuldular.
3. Selim devri hariciye nazırlarından Atıf Efendinin, "Muvazene-ı Politika" yâni denge politikası da diyebileceğimiz, lâyihasında 'şaret edilen aşağıdaki husus, bize bahse konu ihtilâle nasıl bakmamız gerektiğini hatırlatmış oluyor. Mezkûr ihtilâlin, anaç masonlarından saydığı Volter ve Jan Jak Ruso için şunları beyan ediyor: Volter ile Ruso denmekle mâruf ve meşhur olan zındıkların ve onlar

gibi dehrilerin hâşa sümme hâşa mübarek peygamberlere sövmek ve kötülemek işleri olup, maksadlan bütün dinlen ortadan kaldırmak., alaahir" Şimdi müslüman bir toplum bu şekilde ilân edilmiş bir ihtilâlin fikir babalarının maksadı hakikisini öğrendikten sonra yine de oradan bir istimdad beklerse artık, belâya hazırlansın demektir.
Üçüncü Selim'in şehadetinden sonra, yeniçeri askerinin kaldırılması gayretleri, 1826'da 2. Mahmud eliyle gerçekleştiğinde görülen fikir hareketleri, Fransızların, müsavat-uhuvvet-bürriyet sö-züde batı dünyasını tetkike başlayan münevver taslaklarının ağzında vird oldu. Bilenle bilmeyen bir olurmu? İlâhi sorusu yerini Fransız laiklilerinin, uydurma ve samimi olmayan sloganlarına bı-raktı. Fikir hayatı denen anlayış bir fikr-i ishal halini sergilemeye başladı.
Hemen şunu da ekleyelim ki; 1860 ekiminin son günlerinde kurulan ilk hususi gazete Tercüman-i Ahval'in yayımlanmaya başlamasıyla, fikri hareketlere bir canlılık geldiği görüldü. Bunun devamında Osmanlı İslâm devletinde ölçü artık Avrupa ne der? Ecnebiler yutarmi? Gibi aşağılık kompleksine eğilim görülmeğe başladı. Bu eğilimler 2. Abdülhamid devrinde o kadar çoğaldı ki; kendi kurduğu mekteplerde, okuttuğu millet evlâdlan, onun vermeye gayret ettiği nimetleri, görmezden gelmeyi adet edindiler. Ve nihayet o'nu devirdiler.
Batıl fikirlere dalmaları Osmanlı devletinin târih sahnesinden silinmesine yetti de arttı bile.
7- Hanedanın yapısı hususuna gelince evvelâ kelime mânasına bakalım; Soyca dindar ve asil aile demiş Türdav lügati. Larus'da-da buna benzer bir tarif var kelimeyi. Hanedan kelimesinin bizde bazen sarakaya alındığını, yâni alay konusu yapıldığını gazetelerde defaatle görmüşüzdür.
Milletimiz asil bir millet olduğu için aynı zamanda en az mazideki haliyle dindar bir aile yaşayışına sahip olduğundan ülkemizde her bir aile hanedan sayılır. Temennimiz bütün ailelerin soylarının, devamını Cenâb-ı Mevlâ nâsib kılsın. Osmanlı hanedanı'na gelince bu elan devam eden bir soydur. Bu soyun en müftehir olacağı husus dünya'ya hükmetmiş bir milletin riyasetini yüklenmiş olmalarıdır.
Bu hanedana mensup olmak, hem mazhariyyet hem de, büyük mahrumiyyetin odağı olmak demektir. Hanedan'ın erkek üyelerinin, yaşamakta olan en yaşlısı 1. Ahmed'İn ortaya koymuş olduğu vesayet anlayışına uygun olarak daima hanedanın reisi durumundadır. Hatta bu vesayete uymak yüzünden taht'ta gözü olmayan 1. Mustafa zorla taht'a çıkarılmıştır.
Buna karşılık bu vesayet sisteminde, şehzade ve kardeş kıtalleri kâğıd üzerinde önlenmiştir. Fakat kaideleri ihlâl eden cemiyetler bir çıkış yolu ararken cinayet dahil bir çok yanlışında muhatabı olurlar. Osmanlı hanedanının en mühim vasıflan içinde, ahali arasında akraba sahibi olmama yoluna önem vermiş olmalarıdır. Bu sebebten, izdivaçlarını umumiyetle esirelerden, uzak bölgelerden gelmiş bilhassa, Kafkasya civarındaki Çerkeş kabilelerinden gelen hanımlarla yaparlardı.
Gayri müslim olup, harem'de din-i mübine giren ve girdiği dinin feraizini,

takvasını yapmaya gayret eden hanımlarla da evlenmişlerdi.
Osmanlı padişahları; tabiatıyla dinimizin müsaadesi nisbetinde tek evlilikden ziyade çok evliliği denemişlerdir. Bunların içinde yalnız Genç lakablı 2. Osman, tek evlilik yapmış ve Şeyhülislâm Hocazâde Es'ad Efendinin kızı,*Naile hanımla izdivaç yapmıştır. 3. Mehmed'e kadar şehzadeler Anadolu vilayetlerinde valilikle istihdam edilirler ve yavaş yavaş zimam-ı idareyi bellemelerine gayret gösterilirdi.
Padişah izdivaçlarının birden fazla olması ve bunlardan husule gelen çocukların arasında aynı mekânda geniş olmasına rağmen, Dİr takım ihtilaflar meydana gelmekteydi. Annelerin, baba bir kardeş oları çocukları iyi bir geçime sevkettikleri esaslardansa da, bazen valide sultan olma arzusu ki koskoca cihan devletinin Ana-sultanı olmayı hangi akıllı kadın istemezki? Bu arzunun gereği şehzadesini taht'a teşvik kendisine, yardımcı olabilecek kimseleri bulmak gibi araştırmalara girdiği pek sık rastlanan durumlardır.
Fakat şu o kadar önemlidir ki, ekberiyet yâni yaşça aile içinde kim büyükse ona son derece hürmet ve saygı gösterilmiştir. Osmanlı hanedanı dünya'da hiç bir hanedanın görmediği, mağduriyete maruz bırakılmışdir. O temiz insanlar, dünya'ya ferman okumuş aile mensuplarından bazı prensesler, ecnebi ülkelerde, o ülkenin askerlerinin çamaşırlarını yıkayarak, hayatlarını kazanma ve idâme ettirmemecburiyetine düşürülmüşlerdir.
Bu bahsi 7/mart/]924 tarihli Akşam gazetesinde yer alan bir haberle kapatalım. Mustafa Kemal Paşa meclise verdiği bir önergede, yurd dışına çıkarılacak Osmanlı hanedanının bayan azalarının, memlekette bırakılması üstüne bir takrir verir. Bu takriri verene Cumhuriyet Haik Fırka mebusları, tarafından red cevabı verilirken şu kelimeler pekcaübi dikkattir. "Biz, değil onların dirilerini, ölülerinin kemiklerini dahi bulundukları mezarlardan çıkarıp atalım diyoruz." 8-
TopIum yapısı meselesinde her madde başında olduğu gibi böyle uzun yaşamış devletlerin tetkiklerinde, dönemler incelenip, sonuca gidilmesi daha doğrudur. Bizim burada sayfalarımızı böyle geniş bir araştırma ile donatmamız zaten esas olmalıdır. Ancak cihanın en büyük devletlerinden birini teşkil eden, Osmanlı devletimiz, bu kaide içinde mütalaa edilmelidir. Şehirleşme olayının dünyada da az olduğu dönemde Osmanlı toplumunun büyük kısmının ziraatle meşgul ve genellikle köylerde yerleşmiş olduğunu görürüz. Devlete olan toplum bağlılığı fevkalâde üst derecede idi. Gayri müslim tebâ dahi, 1770 yıllarına kadar son derece devletin bağlısı görüntüsü vermekteydi. Ne zamanki Rusya; Osmanlı devleti topraklarında yaşayan Ortodokslar için hâmilik imtiyazı aldığında, gayri müslüm tebâ'da, bu bağlılık gevşekliğe doğru yol almaya başladı.
Beri yandan birtakım valilerin, mültezimlerin, voyvodaların bulundukları yerlerde yaptıkları zalimane iş ve yanlışlıkları yüzünden ihvanlara sebeb olduğundan, ahalide isyancıya sempati beslediği Örülürdü. Bu devletin yıldirdiğı değil, devletin temsilcisinin yıldır-dıâı insan, aynı zamanda halife olan padişahdan ümmidini asla eksiltmezdi. Çünkü yanlışı yapan idarecinin hesabını, padişahın sorgulayacağını bilirdi.

Büyük devletlerin başşehrinde bir takım olumsuzluklar yaşanırken, serhad boylarında ordusunun fetihler yaptığı pek rastlanan olaylardır. Osmanlı devleti ise, bu hususların en çok şâhid olunduğu bir devlettir.
9- Bilime olan Osmanlı devleti katkısı, ilim adamîarına verdiği-önem onlara gösterdiği hürmet ve bu hususda hiç bir dini, mezho-bi ve ırki bir ayırıma gitmeden, bilim ve ilim namusuna saygısı, bizzat bu bilim adamlarının itirafı ile sabittir. Baron Carre de Vaux "İslâm Mütefekkirleri" adlı eserinde Sultan Fâtih için şunları söylüyor: Bu fetih Fâtih Sultan Mehmed'e tesadüfen veya Bizans imparatorluğunun zayıflığı yüzünden müyesser, olmamıştır. Bilakis Fâtih Sultan Mehmed, Önceden gereken hazırlığı yapmış ve devrindeki her türlü ilmi güçlerdende faydalanmıştır. O zamanlar top daha yeni icad edilmişti.> Biz bu şahsınsöylediklerine, Sultan Fâtih'in, havan topunun bizzat mucidi olduğunu söyliyerek iştirak edelim. Bir çok kimsenin pinti diye vasfetme gafletinde bulunduğu Cennetmekân Sultan 2. Abdülhamid Hân, kuduz aşısını bulmaya çalışan, bu faaliyetini maddi yetersizlikler yüzünden, erteleyeceğini işitmiş olduğu çalışmalarına devam etmesi için kendi cebinden büyük meblağlar göndererek bilime maddi bakımdan hizmette bulunduğunu ilave edelim. Gelenbevi İsmail efendi gibi matematikçiler ve daha nice Osmanlı ilim ve bilim adamlarıda gelip geçmişlerdir.
istanbul'un fethinden sonra Sahn-i Seman Medreseleri Sultan fatihin kurduğu ilim ve bilim, öğrenme kurumlarıdır. Kanuni zamanında gerçekleştirilen SüleymanİYe camii ve medreseleri, mev-cud bilim merkezleri olmuştu.
Avrupa ise; bu sıralarda losyon bulma ilminde ileri gitmişdi. Çünkü yıkanmanın, hayatlarında yeri olmıyan bu insanlar, vücud-iarından neşet eden kokulan bastırmak için yeni kokular bulmağa çalışıyorlardı. Tuvaletten habersiz Parisli def-i hacetini oturak denen kaplara yapıyor ve pencereden sokağa dökmekteydi. Şemsiyecilik mesleğide bu pisliklerden korunma için yaptıkları sağlam şemsiyelerle, epeyi terakki etmişti batılılarda.
Fakat bildiğimiz kadarıyla bilim hayatına yüzelli yıla yakındırda maalesef biz de bir katkı sağlamış değiliz. Bilime açık olmak en önemli husustur. Osmanlı devletinde harp bilimleri daima öncelik kazanmıştır. Çünkü islâmı yayma görevibir fütuhat devletini gerektirirdi. Savaşlarda ağır zırh kullanmayıp çok fazla harekât kabiliyeti elde etmek, fiziki kabiliyeti iyi kullanmayı getirmiştir.
Donanmamızın gemileri bir baskın karşısında çabuk harekete geçebilmek için demir alma yolunu terkedip, demirleri, denize funda edip saldırıyı karşılama hareketliliği fenn-i harbin biz de tatbik olunanıydı. Beri yandan Sultan Fâtih'in top dökme sanatında kendine hizmet arzeden Macar mühendis CJrban'ı, istihdamı kendi mevcud mühendislerini takviye etme hesabına dönüktü.
Nitekim Ürban'ın, Şâhi adlı top'un berhava olmasında hayatını kaybetmesi, top dökmemizi akamete uğratamamıştır. Hâlbuki; Cban usta Fâtih'e gelmeden sanatını avrupanın krallarına sunmuştu, fakat istihdam olunmamıştı. Osmanlı humbaracı sınıfını inkişâf ettiren Baron dö Tot, daha sonra 2. Mahmud döneminde gelmiş bulunan Büyük Moltke harp fenninin değerli bilim

otoriteleriydi.
Hemen şunu ilâve edeyim ki, 1999 yılının Osmanlı devletinin kuruluşunun 700. yılı münasebetiyle yapılan kutlama programları devlet törenleri bakımından lâyıki veçhile yapılmış olmasa da varlığını görmek kabil olmuştur. Bilhassa sevsek de, sevmesek de devrin cumhurbaşkanı sayın Demirel; kutlama senesi içinde, İstiklâl harbi sonrası resmî ideolojinin, millete yeni rejimi benimsetebilmek için devlet-i âliye'yi kötüleme kampanyası açıldığını, bir takım haysiyet cellâtlığının yapıldığını, nice zevat'ın da, hakketmedikleri hakaret ve bühtanlara maruz bırakıldığını, artık rejimin oturduğunu, kimsenin Cumhuriyet ile zoru olmadığının tebeyyün ettiğini, artık doğrularında ortaya çıkarılmasının, sosyolojik açıdan cemiyeti hazırlama döneminde tamamlanmasının kırıp, dökmeden hakikat güneşinin ışıkları, propaganda yalanlarını soldurabilir mânasına gelecek bir beyanla ülkemizin reisi olarak ifade etmiş olmasının da katkısıyla Osmanlı târihinin çeşitli yönlerini daha hür bir şekilde söylenme ortamı tesis edildi.
İslâm; Osmanlı ve insaf dostu insanları temin olunan bu ortam gayrete getirdi. Maddi ve mânevi emekler ortaya saçıldı ve haylice meşkûk vakalar hakikatleriyle yayımlanmaya muvaffak olundu. Perde arkasında kalmış hakikatler günyüzüne çıkarılmaya başlandı. Bundan hak denen olay payını alırken ideoloji anlayışı hasebiyle târihinden habersiz, hâttâ yanlışları doğruymuş gibi öğretilen nesillere verdiğimiz zararın bir bölümünü tamir imkânı da bu 700. yıl kutlamaları sayesinde kolaylaştı.
Yapılan araştırmalar, bilinip de kapalı tutulan bilgilerin, bilhassa tanzimat sonrası vesaik de, devreye girince tanzimat sonrası târihin yeniden yazılmasını icâb ettirmiştir ve merhum Ord. Prof. İsmail Hakkı (Jzunçarşıh'nın, yakın dostlarına söylediği "Rabbim bana; Tanzimat dönemini yazdırmaz İnşaallah" sözleri aklımıza geldi hakikaten yazamadan da hakkında emr-i hakkın vukuu bulduğunu, merhumun başladığı çalışmayı devam ettirmekle görevli Enver Ziya Karal'ın tanzimatı yazdığını hatırladık.
Görülecektir ki, çeyrek asra kalmayacak Osmanlı târihi dahada sarahatla, yâni mukni, ikna edici şeffaflıklarla gelecek nesillerin mütalaasına hazır olacaktır. Bu çalışmamızın tanzimat dönemi, yukarıda işaret ettiğimiz hususlarla hem ahenk olarak çıkacaktır karşınıza İnşaallah.. Önsözümüzün başından bu yana ifade ettiklerimizde, bir cihan devletinde olan vasıflan tesbit ve takdime çalıştığımızı okudunuz. Bunların içinde atlamış olduğumuz, bahsini çalışmanın içyapısında karşılaşıcağinızı umduğum bilgilere, mevzu-muzla alakalı olsun veya olmasın, üstadım addettiğim, merhum Ahmed Râsim Bey'in faydalı bilgiler adı altında, gerek o zattan aldığım, bilgilen gerekse diğer kaynaklardan edindiklerimi, "Bilgi Bankası" adı altında sunmaya gayret ettim.
Benim üslûbumda dip nottan ziyade, aktarmalar ve mühim ve az rastlanır vak'aların kaynaklarını, okuma akışını kesmemek hasebiyle, metnin içinde verdim. Ayrıca nakil esnasındaki meseleye, te'yid veya itiraz babında müdehalem, ayrı yerde değil aynı yerde olmuştur. Osmanlı islâm devletinin

teşkilât yapısı son cildde özet fakat toplu bir halde yazılmıştır. Saray teşkilâtı, devletin içinde mütalaa olunduğundan aynı bölümde zikredilmiştir. Bu çalışmamızda; mukaddes İstiklâl Savaşımızın devlet-i âlî'ye târihi içinde yapıldığı göz önüne alınarak yapılmıştır. İstiklâl Savaşı Subaylarının ve Mehmedçiği Osmanlı Devleti evlâdı olduğu anlayışı içinde kaleme alınmıştır. Yaptığımız çalışmanın, milletimizin asil ve necîb evlâdlarının târih kültürüne katkıları olması şâyan-ı temennim olup Cenâb-ı Hakk' rızasına uygun işlerimizde milletimizin ve hepimizin üzerinden siyanetini esirgemesin.

HASIRCIZADE METİN HASIRCI. Sarıgâzi: 10/ocak/2002

OSMAN GAZİ

Babası: Ertuğrul Gazi
Annesi: Halime Hatun
Doğum Tarihi: 1258
Vefat Tarihi: 1326
Saltanat Müd.: 1281-1326
Türbesi: Bursa'dadtr.

Osman Gazi'nin Emirliği

Ertuğrul Bey'in vefatı üzerine, Kayı Kabilesi'nin ileri gelenleri toplandılar Gazi Osman Bey'i seçtiler. Osman Bey'İn kardeşleri ise, bu seçime gönülden bir bağlılıkla katıldılar. Ne var ki, Osman Bey'in seçilmesi, amcası Dündar Bey'in canını sıktı. Başa geçmek için birtakım çalışmalara girdiyse de, Osman Bey'in seçilmiş olması, Selçuk Sultanınca da tasvib ve tasdik gördüğünden, bu çalışmalarında başarıya ulaşamadı. Fakat bun hazmedemeyen Dündar Bey, Osman Bey'in işlerini aksatmak İçin O'nun düşmanlarıyla bile işbirliği yap-maktan çekinmedi...

(Üç Rüya)

Devlet-i ebed müddet, yani Osmanlı Devleti'nirV-İ'lây-ı Ke-limetullah için kurulup, gelişerek dünyanın üç kıtasına hakim olacağının müjdecisi olan üç rüyadan da söz etmeliyiz.
Ertuğurul Bey, birgün Söğüt civarına dolaşırken, geceyi bir köy imamının evine geçirmesi icab etmiş. Ertuğrul Bey'in oturduğu yerin arkasındaki dolapta imam efendinin Kur'an-ı Kerimi bulunuyormuş İmam Efendi telaşla Kur'an-ı Kerimi alıp yüksek bir rafa kaldırmış. Okuma-yazma bilmediği rivayet edilen Ertuğrul Bey ise:
— O ne kitabıdır? diye sormuş İmana Efendi de:
— Allah (c.c)'ın, peygamberimiz (s.a.v.) Efendimiz Haz-retleri'ne bildirdiği Kur'an-ı Kerim'dir; bütün in ahkâmı onun içinde yazılıdır, diye cevap vermiş. Bir süre daha sohbet ettikten sonra, İmam Efendi müsaade isteyip misafirini yalnız bırakmış.
Ertuğrul Bey, namazını kıldıktan sonra, Mushaf-ı şerife dönerek ellerini bağlamış ve sabaha kadar öylece ayakta durmuştur. Sabaha karşı yorulupta yastığına dayanıp kendinden geçtiği bir sırada Allah (c.c) tarafından rüyada kendisine «Sen benim kitabıma bu kadar hürmet ettin, ben de senin evladımda ta kıyamete kadar devam edecek bir saltanatla kutladım.» diye bir ses gelmiş Ertuğurul bey uyandığında bu rüyayı imama söylemiş ve bir süre sonra da oğlu Osman Bey'e anlattığı rivayet edilir.
İkinci rüya ise; Ertuğrul Bey'in, Osman Gazi doğmadan evvel Konya'ya

gidişlerinden bir keresinde, gece rüyasında; evinin ocağından tatlı bir su çıkarak, oba oba bir büyük'deniz olup her tarafı kaplamış. Ertuğrui Bey, Sutan Alâaddin'in Başkâtibi, zamanın büyük alimlerinden Abdülaziz Efendi'ye rüyasını anlatmış. O da: «Yakında senin bir oğlun doğacak ve O'nun saltanatı alemi kaplayacak» diye tabir etmiş. Az bir müddet sonra da Osman Gazi'nin doğduğunu bazı tarih kitapları yazar.

Osman Bey, aslen Karaman'lı olan, tahsil için Şam'a gidip sufiyye mesleğine intisab ederek dönen ve Söğüt'te halkı ir-, şada başlayan büyük alim Şeyh Edeb Ali Hazretleriyle görüşür ve O'nun teveccühünü kazanmaya çalışırdı. Birgün Şey-h'in kızı Mal Hatun'u başka kızlarla beraber gezerken görür ve aşk ateşi kalbine düşer. Fakat Şeyh Edeb Ali'ye ayıp olmasın diye bu aşkını üç sene sakladı. Şeyh Edeb Ali'nin tekkesinde misafir kaldığı akşamların birinde bir rüya gördü. Şeyh'in koynundan bir ay çıkıp kendi koynuna girmişti. Göbeğinden bir ağaç peydah olup, dalları bütün dünyayı kaplamıştı. Edeb Ali'ye bu rüyayı anlatan Osman Bey, şu cevabı almıştı;

«— Sen bana damat olacaksın ve büyük, uzun ömürlü bir devlete kavuşacaksın.» Daha sonra kızı Mal Hatun'u Osman Bey'le evlendirdi. Alâaddin ve Orhan adındaki oğulları Mal Hatun'dan doğmuşlardır.

İşte bu üç rüya, Osmanlı Devleti'nin İslâm fetihleri (zafer-ieri) için kurulacağını müjdeleyen ilâhi işaretlerdir.

Yine meşhur bir alim ve tarihçi olan Bitlis'li İdris der ki: Kumral Abdal adında bir gönül ehli vardı. Yenişehir taraflarında otururdu. Dervişleriyle Rum köylerine akın eder, gaza yapardı. Bir gün Allah yolunda ehl-i halden büyük bir zatla görüştü.

Bu zat, Kumral Abdal'a: «—Allah-u Teâlâ, Osman Gazi'ye kıyamete kadar devam edecek bir büyük devlet ihsan etti, git müjdele!)» diye emretmiş, Kumral Abdal, Osman Gazi'yi tanımıyordu. O mübarek zat Kumral'a, Osman Gazi'nin çehresini tarif etmiş... Kumral Abdal da bu alâmetlerle Osman Gazi'yi bulup müjdeyi vermiş.

Müjdeyi alan Osman Gazi, «—Şimdiki halde bîr kilsçja, bir maşrabamdan başka şeyim yoktur.» deyip, onları Kumral Abdal'a vermiş. Kumral, maşrabayı alıp, kılıcı geri vermiş ve böylece kılıç fetihlerini müjdelemiş.

Osman Gazi, çok sonraları Kumral Abdal'a bir zaviye yaptırmış ve Yenişehir civarında kendisine tarlalar vakfetmiştir.

Bütün bu zikrettiğimiz manevi müjdelerin en dikkat çekeni de Şeyh-i Ekber Muhiddin-i Arabî Hazretlerinin, Osmanoğul-iarı'nın çıkacağını 70 sene evvelden cifir ilmi denen ve ince hesaplarla yapılan bir ilimle keşfederek, ona dair «Şecere-tü'n-Nu'maniyye Devlet'il Osmaniyye» adlı bir eser yazarak, Ali Osman Halifelerinin^bİrincisi Yavuz Sultan Selİm Hazretieri'nden başlayarak, Osmanlı Devletinin büyük vakalarını, Cifir İlminin kelimeleriyle ifade etmişti

Bütün bu yazdıklarımız, Osmanlı Devleti'nin Cenab-ı Hakkın murad-i ilâhîsine nail, evliya-ı kiramın muavenetine layık bir devlet oluşunun ve onun kurucusu Osman Bey'in kalp gözünün açık bir zat olduğunun ispatıdır.

Gazi Osman Bey'in Çalışmaları

Osman Gazi'nin beyliğe seçildiği sıralarda, Konya Selçuklu sultanlığı inkıraza (yıkılmaya) yüz tutmuş ve büyük karışıklıklar içinde bulunuyordu.

Osman Gazi, yukarıda anlatılan manevi müjdelerin manasını müdrik bir bey olarak siyasetini, o müjdelerin istimatine göre tanzim ediyor, büyük bir vazifeyi devralmanın ve onu devam ettirebilmenin, kılıç kuvvetine dayanacağına inanıyordu. İşte bu karışık devrede kuvvetlenebilmek için etrafındaki tekfurlarla iyi geçinmeye gayret ediyordu.

İnegöl tekfuru Nikola, Osman Gazi'nin bu patırdılara karış-mıyarak kuvvetlendiğini hissediyor ve kuvvetlendikçe kendisi de dahil her yeri ele geçirip hükmedeceğini anlıyordu. Bunu önlemek için diğer tekfurlarla ittifaka girişti.

Osman Gazi, derviş ve sevenleri vasıtasıyla bunu haber alınca, bunlarn birleşmelerini önlemek üzere İnegöl'ü fethetmeyi düşündü. Bu maksatla H. (683) (M. 1284) senesinde İnegöl yakınına bulunan Kolcahisar'i basarak, kaleyi yıktı ve birçok ganimetle geri döndü.

Nikola, komşusu olan Karacahisar Tekfuru ile birleşerek büyük bir ordu meydana getirdi. 120 kadar süvarisi ile Ham-za bey köyü yakınındaki Ermeni Beli denen yerde bulunan Osman Gazi'nin yonulu kesti. Kılıç kılıca çok sert bir cenk başladı. Çok kalabalık bir düşman ordusuyla çarpışan İslâm mücahidleri zor anlar geçirdiler. Hatta bu arada mücahidlerin ünlülerinden Bay Hoca şehadet şerbetini içince, bir şaşkınlık meydana geldiyse de, nusret ve zafer; sabrden ve Allah için cenk edenlere nasib olacağı için Osman Bey ve süvarileri bu niyyet ve amelde bulduklarından, düşman ordusuna dalkılıç hücum edip, onların çemberini yararak, ölüleri ve yararlarıyla başbaşa bırakıp kurtuldular. Şehid Bay Hoca'nin mezarı Hamza bey köyünde olup halen ziyaret edilmektedir.

Osman Bey bir gece 450 seçkin süvari ile, Ermenibeli'ni dolaşıp aniden Karacahisar üzerine indi. Rastgeldiği düşmanı ödürüp bir çok ganimet alarak Domaniç tarafına döndü ve ormanlar içinde gizlendi.

Karacahisar Tekfuru, askerini İnegöl Tekfurunun askeri ile birleştirip, anlaşma yaptıkları başka tekfurların askerleriyle de buluşarak İnegöl önünde büyük bir topluluk meydana geldi. Osman Bey de etraftan oldukça mücahid olaplamişti.

Aralarında ittifak etmiş tekfurların ordusu, hareket eder etmez, Gazi Osman Bey de Domaniç'ten aşağı yürüdü ve düşmanın karşısına dikildi. Yapılan savaş sonunda düşman perişan olmuş, ölen düşman askeri, meydanda bir tepe meydana getirmişti. Bu savaşta Gazi Osman Bey'in kardeşi Gündüz Alp şehid olmuş, buna mukabil Karacahisar Tekfurunun kardeşi de öldürülmüştü. Savaştan sonra şehidleri defn eden Osman Bey, kardeş Gündüz Alp'in cenazesini söğüt'e götürerek babasının yanına defnettirdi. İşte bu zafer, Gazi Osman Bey'e büyük bir şöhret kazandırmıştı.

Gazi Osman Bey'e Beylik Beratının Gelişi

Selçuklu Sultanı H. 683 (M. Î284) senesi Ramazan-ı Şerifi başlarındaki tarih ile yazılı bir menşur gönderdi. Farsça yazılmış olan bu menşurda Osman. Gazi'ye: «Saadetmenendi eazü ekrem ve kâmkân muazzam nâsirüddünya ved'din Ebu'n-Nasr Osman Şah, metfceanallahü bituli hayatihi ve yümni likaihi...» şeklinde hitab olunmuş ve zamanımızın şevketli hükümdarı, gündüz ve gecemizin azametli şahı şerefi diye vasıflandırılmıştır. Ayrıca bu menşurda Osman Bey'e adalet ve insaf ile şeriatın ahkâmına göre hareket etmesi, sulh isteyenlerle sulh içinde yaşaması, ahdine sadık kaiması, Cenab-ı Hakk'ın emri olan »emaneti ehline veriniz» fehvasınca, hükümdarlar için çok önemli nasihatleri ihtiva ediyordu. Cenab-ı Hakk'a itaat, onun şeriatini tatbik edenlere itaatle mümkün olduğu hatırlatılarak, Osman Bey ve memurlarının gösterilen yolda hareket etmelerinin Din-i İslâm'ın farzlarından olduğu bildiriliyordu. Bu menşurdan sonra Selçuklu Sultanı ile Osman Bey'in haberleşmesi kesilmiştir.

Yukarıda anlattığımız menşurun izahatından; meselelere bugünkü şart ve kalıplan eskiye tatbik etmek görüşüyle hareket edenler, şüphesiz yanlışlığa düşerek bu menşur neticesinde Osman Bey'in Söğüt'e nahiye müdürü tayin edildiğini zanederler. Halbuki her unvan aid olduğu zamana göre düşünülmelidir. Oysa Gazi Osman Bey'e verilen unvanlar, müstakil bir devlet reisine verilen unvanlardı. En azından iç işlerinde müstakil bir devlet reisine... Yoksa bütün müslüman sultanlar manevî olarak zamanın halifesine bağlı idiler.

Bir devletin en önemli unsurlarından biri; adalet tevziine haktan ayrılmamak, haksızlığın mutlaka giderilip, hakkın yerine getirilmesiyle mümkün olduğunu bilen Osman Bey, Hz. Ömer'i örnek alarak resmen kadılar tayin etti. Bu kadıların vazifesine ne kendisi karıştı ne de başkasın! karıştırdı. Adalet mekanizmasını kuran Osman Bey, böylece aşiretten devlete en önemli adımı atmış oluyordu...

Osman Gazi'nin Hutbede İlk Olarak Adınım Yer Alması

Karacahisar'ın fethinden sonra Şeyh Edeb Ali'nin akrabasından ve talebesinden olan Dursun Fakih'i hatib tayin etti. Dursun Fakih, büyük bir alim olup, Osman Gazi'nİn yaptığı savaşlara da iştirak edip, askere namaz kıldırırdı. H. 688 (M. 1289) Senesinde bir cuma günü Dursun Fakih hutbesini irad ederken, Selçuk Sultam'nın ismiyle beraber Gazi Osman Bey'in ismini de hutbede okudu. Osman Gazi ikametini Eskişehir'e nakledince, Dursun Fakih hutbelerinde daima Gazi Osman Bey'in adını Selçuklu Sultanı ile beraber okumaya devam etti.

Hulâgu, Abbasi hilafetini ortadan kaldırdıktan sonra, İslâm ülkelerindeki sultanların ve emirlerin adına kendi memleketlerinde hutbe okunmaya başlandı. Bir müddet sonra Abba-soğullanndan birine biat olunduysa da, o hiçbir işe karışmaz, Mısır sultam'nın tahta çıkışlarında ona kılıç kuşatır ve bir de menşur verirdi. Bu hilafetin zaytf ve tesirsiz hali, Yavuz Sultan Selim Hazretleri'nin

hilafeti almasına kadar devam etti.

Eskişehir'de Pazar Bacı Vakası

Gazi Osman Şah Eskişehir'e gidince, Eskişehir hükümet merkezi oldu ve şehirde pazar kuruldu. Eskişehir'in, Kütahya eyaletine bağlı olduğunu iler .şüren Kütahya Bey'i Germiya-noğlu Alişar Bey, adamlarından birini Eskişehir'e gönderip, pazarda satılan mallardan vergi almak istedi. Gazi Osman Bey, gelen adamı kovdu ve pazar memurlarına ekmek parası diye her yükten ikişer akça alınmak üzere bac resmi koydu.
Bu meseleden dolayı Osman Şah ile, Germiyanoğlu arasında küçük bir çatışma oldu ve tabii kazanan yine Osman Bey...
Kütahya ve başka taraflardan gelen Türkmenler, Karacahisar'a yerleştiler. Bundan sonra Osman Gazi bazen Eskişehir'de, bazen Söğüt'te, bazen de Karacahisar'da oturur, memleketin gelişmesine, adaletin yayılmasına ve halkın haklarının korunmasına çalışırdı. Bu suretle şehirler şen, yollar emin ve halk rahatlık içinde idi.

Osman Bey'in Savaşları

H. 691 (M. 1292) Senesinde Osman Gazi 1500 seçkin Oğuz süvarileri ile Harmankaya Tekfuru Mihal'in klavuzlu-ğunda Göynük tarafana yürüdü Sarıkaya üzerinden Beştaş köyüne vardı. Mudurnu tarafında oturan Samsa Çavuş'a haber gönderdi. Oradaki Tekke Şeyhinin yardımlarıyla Sakarya Nehri'nin kolay olan geçidinden geçip Samsa Çavuş'la buluşarak onun rehberliğiyle Sorgun kasabası üzerine yürüdü. Kasaba halkı aman dileyince Samsa Çavuş Sorgunlulara kefil olup Osman Gazİ'ye bağlanmalarını temin etti. Göynük, Taraklı ve Yenice taraflarına giderek bütün bu bölgeleri yağmaladı. Birçok ganimetler alarak geri döndü.

Bilecik'in Fethi Ve Yarhisar İle İnegöl'ün Durumu

üc beylerinin birbirlerine girdiği dönemde Osman Gazi İslâm şehirlerine hiçbir şekilde saldirmayıp, yalnız cihad ile meşgul oluyordu.
Gazi Osman bey'in bu hasletleri bütün müslümanlan sevindirdiği gibi, komşu tekfurların da düşmanlığını çekiyordu. Osman Gazi ise, sadık dostu Köse Mihal vasıtasıyla tekfurların işlerine vakıf oluyordu. Bilecik Tekfuru da Osman Şah ile müttefik görünüyordu. Osman Bey, yaylaya çıkarken fazla eşyasını saklaması için Bilecik kalesine bırakırdı. Halbuki Bilecik Tekfuru samimi olmayıp tam bir riyakarlıkla hareket ediyor, öteki tekfurlarla birleşip, Gazi Osman Bey'in aleyhine çalışıyordu.
Köse Mihal'in düğününe giden Osman Bey'i pusuya düşürmek isteyen tekfurlar, Osman Bey'in maiyyetini kalabalık gördüklerinden korkup saldırıdan

vazgeçtiler.
Bilecik Tekfuru, Yarhisar Tekfuru'nun kızı Lotüs'le yapacağı izdivacın hazırlıklarını sürdürürken, komşu tekfurları davet etti. Fakat bu arada Osman Bey'i de tuzağa düşürmek için Köse Mihal vasıtasıyla davet etti. Fakat bu davetin altındaki kötü niyeti sezdi, fakat hiç belli etmiyerek, yapılan davete icabet edeceğini söyleyip, düğün hediyesi olarak Bilecik'e bir koyun sürüsü gönderdi. Ayrıca düğünden sonra da yaylaya çıkacağını, arasının açık olduğu Germiyanoğulu'nun kadın ve mallarımıza, düğünde oluşumuz münasebetiyle, zarar verebileceğini, Bilecik Tekfuru izin verirse, kadınları da, malları da kaleye göndermek istediğini bildirerek, düğün davetini yapan Köse MihaPe haber yolladı.
Bilecik Tekfuru, Osman Bey'i yok etme planını zehirleme, yahud daha başka bir tarzda yapmayı düşünmüştü. Böyle bir haber gelince buna çok sevindi. Çünkü hem kadınlar, hemde mallar kendi ayaklarıyla geliyordu. Derhal düğün yeri olarak Bilecik civarında Çakırpinar denen bir çimenliği seçti ve Osman Bey'in teklifine evet cevabını gönderdi.
Osman Bey, teklifine «evet» cevabını alınca, 40 kadar ba-nadir mücahidini kadın kıyafetine sokarak, bir o kadar genç mücahidi de keçelere kilimlere sarıp sandıklar içine yerleştirdi ve hayvanlara yükledi. Kadın kıyafetine girmiş bahadırlar, koyunları sürerek Bilecik Kalesine girdiler. Osman Gazi Hazretleri de kuvvetlerini yanma alarak akşamüstü hareket etti. Kendisine pusu kurulacak yere geldiğinde, yanındaki kuvvetin büyük kısmını orada bırakarak çok cüz'i bir kuvvetle düğün alanına gitti. Bilecik askerinin yansı gelini almak üzere Yarhisar'a gitti.
Büyük kısmı da düğün yerine gittiğinden, kalede çok az miktarda asker kalmıştı. Kadın kîîığmdaki bahadırlar, sandıklardaki mücahidleri de çıkarınca, kalede kalan Bilecik askerini bertaraf etmek çok kolay olmuştu. Kaleyi zaptettiklerini düğün alanında kemal-i rahatlık içinde bekleyen Osman Gazf ye ulaştırdılar. Fakat Bilecik Tekfuru da aynı anda durumu öğrenmişti. Buna rağmen sarhoş olan askerlerini toplayana kadar, İslam Dininde haram olduğu için içki içmeyen Osman Gazi ve değerli askerleri derhal atlarına atlayıp kaçar gibi yaparak, sarhoş bir güruh olan Bilecik askerini pusu yerine doğru çekmeye başladılar. Onların bu kaçışını ciddi sanan Bilecik askerleri, pusunun tam göbeğine düştüler ve kılıçtan geçirildiler, Osman Gazi, büyük bir savaş teknisyeni ve Ce-nab-ı Hakk'ın emirerine riayet eden bir müslüman olarak zafere ulaştı.
Oradan yıldırım sür'atiyle Yarhisar'a giderek düğün alayı için gelmiş Bilecik askerini de tarumar edip, gelinle beraber düğün alayındaki kızları da esir aldı.
Fetihler başlamıştı. Hiç ara vermeden Turgut Alp'i İnegöl'ü kuşatmak üzere gönderdi. Bilecik ve Yarhisar kalelerini emniyete aldıktan sonra, Turgut Alp'in yanma gelerek İnegöl kalesini fethedip, İnegöl Tekfurunu da idam ederek, kaleye muhafızlar koydu.
Elde edilen ganimet çok zengindi. Bunların en iyilerini seçip, 60 cariye ve 100 köle ile Konya Sultanı Alâaddin'e gönderdi.

Ganimetlerin içinde bulunan Lotus hanım, Gazi Osman Bey'in 16 yaşında bulunan kahraman evladı Orhan Bey'in hissesine düşmüştü. Gazi Osman Bey, Lotus Hanım'la oğlu Orhan Bey'i evlendirince, Lotus Hanım, cân-ı gönülden Din-i İslam'la şereflendi ve Nilüfer Hatun adını aidi. Nilüfer Ha-tun'un müslüman olmasında hiçbir tazyik ve zorlama yoktu. Çünkü «Lâ ikrahe fid-dîn» fehvasınca kimse kimseyi müslüman olmaya zorlayamazdı... Bu, mes'ud izdivaçtan, Rumeli Fatihi olarak bilinen şehzade Süleyman Paşa ve şehid padi-şah Murad-ı Hüdavendigar dünyaya geldiler. Nilüfer Hatun, Valide Sultan oldu. Bursa'da Nilüfer Nehri üzerinde çok sağlam bir köprü yaptıracak ve daha nice hayırlar işleyen bir Nilüfer Hatun olarak anılacaktır...
Gazi Ertuğrul Bey'in vefatıyla yerine, Osman Bey'in geçmesini bir türlü hazmedemiyen Dündar Bey, Gazi Osman Bey'in aleyhinde birleşen tekfurlarla işbirliği yaptığı anlaşılınca, Osman Gazi Hazretleri çok kızdı. Bu hainlikti! Hainliğin cezası verilmeliydi ve attığı bir okla onun hayatına son verdi.

Bazı Kalelerin Fethi Ve Bizans'a İlk Tokat

Gazi Osman Bey, H. 689 (M 1299) ve 699 (M. 1300) senelerinde Köprühisari, Yurthisarı ve İnönü Kalelerini zaptet-tiklen sonra İznik şehrini muhasara etti. İznik şehrinin hıristi-yanlar için önemli bir yeri vardı. Şöyle ki: 400 çeşit İncil'in uzun müzakerelerden sonra 4'e indirilmesine karar verilen toplantının yapıldığı belde olmasından dolayı... İznik ahalisi Bizans'tan yarım istedi. Kayser derhal bir ordu hazırlayıp gönderdi. Bizans'ın İznik'e bir ordu gönderdiğini haber alan Gazi Osman Bey, durumu Sultan Alâaddin'e bildirdi. Sultan Alâaddin de, Afyonkarahisar Sancak Bey'ini, Osman Bey'e yardıma memur etti. Ne varki bu haberleşmeler yapılana kadar, Kayser ordusu İzmit Körfezine gelip kaleye girmiş ve İznik'in yardımına yetişmişti. Osman Gazi, derhal muhasarayı kaldırıp, bütün kuvvetiyle Bizans ordusuna saldırmış, birçok askerini öldürerek bozguna uğratmıştı. Kayser'in ordusu, o zaman için dünyanın en kuvetii ordularından sayılıyordu. Bu muvaffakiyet, Gazi Osman Bey'e daha bir alaka ve saygı du-yulmasını temin etti.
Kendi kuvvetiyle yaptığı bu savaştaki muvaffakiyet, İznik ile Bursa arasındaki Yenişehir kalesinin alınmasıyla taçlanmıştı... Bu savaştan elde ediien ganimetlerin Sultan Alâad-din'e zafer müjdesiyie göndermek üzereyken, Sultan Alâad-din'in, Gazan Han tarafından tutularak hapsedildiği haberini almış ve hayretler içinde kalmıştı...

Osman Bey'in Saltanat Devri

Sultan AlâaddİN'in tahttan indirilmesi ile Selçuklu Devîetİ ortadan kalkmış oldu. Bütün uç beyleri istiklallerini ilan ettiler. Osman Gazi Hazretleri de kendi hükümetinde müstakil oldu ve bunun nişanı olarak, artık hutbeler de Osman Gazi adına okunuyordu. Böylece Osman Gazi H. 700 (M. 1301) senesinde

umumun biatini almış oluyordu.
Sultan Osman, artık tahta oturmuş ve Kayi aşireti, Osmanlı Devleti olmuştu... idaresi altındaki vilayet ve kasabalara bey olarak tayinler yapıldı. Bunların içinde önemli tayin; Büyük oğlu Alâaddin Paşa'yı kayınpederi Şeyh edeb Ali'ye, hizmetinde bulunması için göndermiş olmasıdır. Bu, devlet reisinin tekke hizmetine en yakınını göndererek ona bağlılığını zahirde de göstermesi ve Şeyhin manevî tasarrufunun, hayır dualarını Osmanlı Ülkesinin üzerine olmasının ricasıdır...

Osman Bey'in Sözüne Bağlılığı

Osmanlı'nın devletleştiğini gören Kete Tekfuru, bu devlet-leşmeyi önleyelim diyerek, Bursa Tekfuruna hatırlatmış, Bursa Tekfuru da diğer tekfurları toplayıp, kalabalık bir ordu kurarak doğruca Osmanlı topraklarına hücum etmişlerdi... Sultan Osman, durumu haber alınca, düşmanı Koyunhisar'dc karşıladı. Çok kanlı bir kavas neticesinde, tekfurlar ordusu mahv-ı perişan oldular. Ne var ki, Osman Gazi'nin yeğen Gündoğdu Bey, bu savaşta şehid olmuştu... Kestel Tekfuru bu savaşta ölmüştü. Bursa Tekfuru savaştan kaçarak Burs; kalesine sığınmıştı. Bütün bunlara sebeb olan Kete Tekfuru! ise Ulubat Tekfuru'na sığındı.
Sultan Osman Glubat'ı sardı ve ısrarla Kete Tekfuru'nt kendisine teslim edilmesi için zorladı. (Jlubat Tekfuru, Sultar Osman ve kendisinden sonra gelecek Osmanlı Sultanlannir lubat Köprüsünden geçmemeleri şartıyla Kete Tekfuru'nı vereceğini bildirdi. Sultan Osman: «Ben ve benden sonrakile bu köprüyü geçmeyecekler.» diye söz verdi. Bunun üzerine kendisine teslim edilen Kete Tekfuru'nu, gaziler Kete Kales önüne getirip öldürdüler. Kete ahalisi de Kete kalesini Os imanlılara teslim ettiler.
Sultan Osman, CJlubat Tekfuru'na verdiği sözü tuttu ve (Jlubat köprüsünden hiç bir zaman geçmedi. Sultan Os man'dan sonra gelen Osmanlı padişahlarından hiçbiri, büyül-cedleri Osman Gazi'nin sözünü bozmadılar. Geçmek gerekti ği zaman, köprüyü kulanmıyarak kayıklarla geçmişlerdir. Bı hadise, Sultan Osman'ın sözüne bağlılığının ve ondan sonr< gelen, onun sözünü değiştirmeyen Osmanlı Sultanîanmr sözlerine ne kadar sadık kaldıklarının emsalsiz bir numunesidir.

Sultan Osman Ve Bizans

Günden güne kuvvetlenmeye başlıyan Osmanlı Devleti Bizans Kayserinin korkulu rüyası olmuştu. Çünkü Koyunhi sar savaşının galip kumandanlarından Kara Ali Alp, önünde ki tekfur askerlerini kovalaya kovalaya birçok yerleri fethet meye başlamış, hatta Mudanya önündeki Kalo Limmi adasının bile zabtetmişti. Bu adaya şimdi (Emîr Ali) İmralı adası denir. Bu arada Marmara nahiyesi ile Keşten kalesi de Osmanlı topraklarına katılmıştı.
Bütün bunlar gözünün önünde cereyan ederken, Bizans Kayser'i, çareyi Asya'nın

hakimi durumunda olan Gazan han'a kızını ve birçok hediyeler göndermekte bulmuştu. Gazan Han ölünce, Moğol tahtına geçen Hüdabende Mehmed Han, Kayser'in kızıyla evlenerek, onun hatırı için Türkmen Beylerİ'ne ve bilhassa Osman Bey'e; «Kayser Devleti, Moğol Hanlarıyla anlaşma yapmıştır, kimse onun memleketine el uzatmasın!» diye fermanlar göndermişti.
Sultan Osman, bu fermana çok kızdı. Derhal mücahidleri toplayıp İznik'e, oradan İstanbul Boğazı'nda bulunan İstavroz köyüne kadar olan bütün Kayser memleketlerini çiğneyip geçti. Koçhisar'ı, Lefke'yi ele geçirdi. Akhisar ve Geyve Tekfurları da kendisine boyun eğdiler.

Mihal Bey'in Müslüman Olması

Sultan Osman'ın halis dostu, Harmankaya Tekfuru Köse Mihal de müslüman olmuş ve Osmanlı Beylerinden biri olarak gerek kendini, gerek çocuk ve torunları, Osmanlı Devleti, dolayısıyla İslam Dini'ne büyük hizmetlere bulunmuşlardır.

Moğolların Kayser'e Yardımı

ühaniler Hükümdarı Hüdabende, karısının teşvikiyle Mo-ğollara, Bizans Kayser'ine yardım etmeleri için emirler göndermişti. Moğollar, Karahisar sahil şehrinde bulunan «Çavdar Tatarları» reisinin yanına toplanmaya başladılar. Sultan Osman'ın düşmanı olan Germiyanoğlu'nun Türkmenlerinden bazıları da Tatarlar tarafına geçip büyük bir ordu meydana getirdiler.
İstihbarata çok önem veren Sultan Osman, bu ordunun Kütahya önlerine toplandıklarını haber alınca, oğlu Orhan Bey'i kumandan, danışmanlığına da Köse Mihal Bey'i vererek Eskişehir tarafına gönderdi. Bu sırada Tatarlar aniden müslümanlann pazarı olan Karacahisar pazarını basıp yağmaladılar. Bu haber, Eskişehir taraflarında bulunan Orhan Bey'e geldiğinde, derhal harekete geçerek, yıldırım sür'atiyle Tatar Ordusunu Oynaşhisarı önünde yakaladı. Başlarında Çavdar aşireti reisi olduğu halde Tatarlar'ın hepsini yakaladı. Yenişehir'e götürdüğünde, babası Sultan Osman Gazi'den takdirkâr sözler işittiği ve ayrıca babasını hoşnut ettiği için sevindi. Esir ettiği Tatarlar'dan aldığı söz üzerine, kendilerini salıverdi. Bu olaydan sonra Çavdar Tatarları Osmanlı Devletine sadık kalmışlardır.

Osman Gâzi'nin Hanımları Ve Çocukları

Değerli araştırıcı M. Çağatay Üluçay'ın TTK (Türk Tarih Kurumuyayınları) arasında çıkmış bulunan Padişahların kadınları ve kızları adlı çalışma en dakik bir çalışmaların başında gelmektedir. Biz bu çalışmada birinci kaynak olarak bu çalışmayı gözönüne alırken tabii ihtilaflı hâllerde diğer kaynaklara da atfu nazar edeceğiz. Bâlâ Hatun ahiler'in unutulmaz şeyhi, Şeyh Edebalı Hz. lerinin kızıdır.

Bazı târihlerde adı Râbia olarak geçerken, kimilerindede Mal hatun şeklinde geçmektedir nitekim bizim çalışmamızda da öyle zikredilmektedir. Bu hanımefendinin doğum tarihi ve Osman Gazi ile izdivaç yaptığı târih net olarak belli değildir. Bâlâ Hatun Osman Gâzi'nin oğlu Alaadin'i dünya'ya getirmiştir. Daha sonraları babası Şeyh Edebalı'nın yanında geçiren Bâlâ Hatun 724/1324 târihinde Bilecik'de vefat etmiş ve hemen babasının tekkesinin yanında bulunan türbesine defnolundu. Diğer bir hanımı ise Osman Gâzi'nin Mal Hatun diye bilinen ve Ömer Bey adlı bir zâtın kızıdır. Bu hanımında evlilik ve vefat târihi bakımından söylenebilecek bir zaman dilimi o yüzyılı ifade etmekten öteye gidememektedir. Orhan Gâzi'nin validesinin bu hanım olduğu, Bursa'da vefat ettiği ve zevci yâni kocası Osman Gâzi'nin Bursa Gümüşlükümbet'de gömüldüğü zikredilmektedir. Kızları bahsine gelince; Osman Gâzi'nin Fatma isimli bir kızı olduğunu Orhan Gazi vakfiyesinden öğreniyoruz ancak hakkında bir malumat bulmak kabil olmamış bulunuyor. Osman Gazi zamanında sadrıazam kimdir diye bir kayıt düşmek kabil olmuyor.
Bir aşiret yapısı andıran Osmanlı Beyliği, Orhan Gâzi'nin babasından devraldığı Beyliği, çok kısa zamanda bir devlet mekanizmasının bütün bölümlerinin, saat gibi tıkırdamasını temin eden başarısı, Osmanlı Devletinin ilk sadnazamının 1323'de başlayan ve 1339'da nihayetlenen sadaretiyle Osman Gâzi'nin diğer oğlu Alaadin Paşa olduğunu kaydetmiş olalım.

Bursa'nın Fethi Ve Osman Gâzi'nin Vefatı

Sultan Osman, Bursa'yı fethetmek ve Osmanlı Devleti'nin payitahtı yapmak istiyordu. Fakat Bursa'nın üzerine yapılacak sefer ve bu seferin icabı olan savaş çok kanlı olacağından, birçok insanın telef ve İslâm mücahidlerinin şehid sayısının artacağını, ileri görüş ve müslüman olmanın basiretiyle anladığından, Kaplıca ve dağ taraflarında iki hisar yaptırdı. Birisine, kardeşinin oğlu Aktimur'u, diğerine de Balabancık adlı mücahidi kumandan tayin ederek onlara: «Buradaki halkın kalbini fethetmeye bakınız. Çünkü Din'i Mübin-i İslâm, ilkönce insana hitab eder.» deyip nasihatte bulundu.
Aktimur ve Balabancık, sultanlarının tavsiyesine aynen uydular ve oradaki halkı kendilerine bağlamasını bildiler. O ahalide, onlara kendikilerinden yiyecek veriyorlardı. Bu davranışları sayesinde, Bursa muhasarası uzun sürmesine rağmen, müvahhidler hiç yiyecek sıkıntısı çekmediler.
Bursa muhasarası devam ederken, Sultan Gazi, Bolu, Kandıra, Akyazı ve Kanarya civan ile Sakarya nehrinin her iki yakasını da ele geçirdi. Buraları, savaşta başarı gösteren gazilere, yani mücahidlere tımar olarak verdi.
Bursa'nın muhasarası yedi yıl sürmüştü... Muhasaraya karşı koyan Bursa halkının takati kesilmişti... Sultan Osman Gazi ise, 70 yaşma varmış olmanın yükü ile birlikte, birbiri üstüne binen hastalıklarla boğuşuyordu... Buna rağmen Bursa Muhasarası O'nu düşündürüyordu.. H. 725 (M. 1325) Yılında, oğlu Orhan Bey'in başkumandanlığında bir ordu tertih etmiş ve kesin sonuç için Bursa

üzerine göndermişti..
Bursa'nın fethinden 4 ay önce Şeyhi Edeb Ali 120 yaşında iken vefat etti. Şeyhin kızı, Sultan Osman Gâzi'nin hanımı Mal Hatun da vefat etti. Dedesi ve annesinin, vefatıyla Orhan Bey, çok üzüntülü bir haldeyken -Cenab-ı Hakk'm lütfuyia-Bursa'yı feth etti, Fakat sevinmeye fırsat bulamadı. Çünkü Sultan Osman Gazi de vefat etmiş bulunuyordu..
H. 726 (M. 1326) senesi, Ramazan'ın 12. günü Orhan Bey, Osmanlı Devletinin 2. Sultanı olarak tahta oturdu ve babasının nâşını, Bursa şehrindeki manastırın kubbesi altına defnettirmek için teşebbüse geçti...
Cennetlik Sultan Osman Gazi, orta boylu, karayağız, değirmi yüzlü, geniş omuzlu, ayakta durduğu zaman elleri dizlerinden aşağıya inerdi... Gayet mütevazı giyinir. Başına kırmızı çuhadan yapılmış Çağatayhlar biçiminde Horasanı giyerdi. Sevimli, tatlı dilli bir hükümdardı. Savaşlarda, sadece idare eden olarak değil, bilfiil savaşan bir mücahid olarak da kahramanlıkta eşsizdi. Âlimlere çok saygı gösterirdi. Tarih kitaplarında okuma-yazma bilmezdi diye yazarsa da, gürül gürül Kur'an-ı Kerim okuyan bir zata «okuma bilmez» demek, ne demektir, onu anlamak güçtür. Adaleti gerçekleştirmek en büyük meziyetiydi ve bunda da muvaffak olduğunu herkes tasdik ederdi.
Son söz olarak şunu deriz ki; üzerinde yaşadığımız bu toprakların fâtihlerinin atası olan Sultan Osman Gazi Hazretleri, yeni yetişen İslâm Neslinin dirilişini beklerken, İslâm Dini için bütün güçleriyle mücedeleye atılmış bu uğurda şehid olmuşları, cennetin kapısının önünde, yeşil örtüleri içinde karşılıyor, onları kutluyor... Yine islâm Dini için gazi olmuş kardeşlerimizi, ruh-u maneviyyesi ile müjdeliyor...
Allah'ın Rahmeti O'na ve O'ndan sonra Devlet-i Aliyyenin bütün sultanlarına olsun.

SULTAN ORHAN GAZİ

Babası: Osman Gazi
Annesi: Maüıûn Hatun.
Doğum Tarihi: 1281
Vefet Tarihi: 1360
Saltanat Müd.: 1326-1360
Türbesi: Bursa' dadır.

Cennetmekân Sultan Osman Gazi Hazretlerinin vefatı üzerine, H. 726 (M. 1326) yılı Razamanının 12'sinde Osmanlı Tahtına oturan Orhan Bey, uzun boylu, güleryüzlü, kırmızıya yakın beyazlıktaki yüzü, geniş omuzlu, cesur, mert, çalışkan ve âdil bir sultandı.
Tahta çıktığı zaman 46 yaşındaydı. Bu devreye kadar birçok muhaberelere komutan olarak katılmış, gazi unvanını alacak kadar savaş meydanlarında kılıç sallamış bir askerdi. Birçok anlaşmalar yapmış mükemmel bir diplomattı. Bunun da ötesinde babasının kurduğu devletin, bir cihan devleti olacağına inanmış bir oğuldu... Kendisine düşen; devraldığı bu büyük vazifeyi, daha ileri noktalara ulaştırmak, aşiretten devlete geçen Osmanlının, devlet müesseselerini derhal kurması gerektiğinin şuurundaydı...

Sultan Orhan, Ağabeyi Alâaddin Bey'e Vezirlik Teklif Ediyor

Sultan Osman Gazi Hazretlerinin, Şeyh Edebali'nin hizmetine vermiş olduğu büyük oğlu Alâaddin Paşa, dedesi ve şeyhi Edebali'nin ilim pınarından doya doya istifade etmiş ve tam bir gönül adamı olmuştu. Dünya hırs ve saltanatından kat'iyyen hoşlanmazdı. Sultan Orhan, tahta geçmeden evvel, ağabeyi Alâaddin Paşa'ya tahta geçmesine teklif etmişti. O, bu teklifi red ettiği gibi, babasının mirasından kendisine isabet edenleri, kardeşi Orhan Bey'e «bunlar sana lazımdır» diyerek feragat etmişti.
Sultan Orhan, ağabeyinin ilim ve irfanını bildiği için, kendisinden istifade etmek kasdıyla, hiç değilse baş vezirliği kabul etmesini istedi. Alâaddin Paşa, bunu «geçici bir zaman için.-» şartıyla kabul etti.
Bütün bunlar olurken, İzmit Osmanlılar tarafından feth edilmişti. İzmit çok önemli bir yerdi. «İstikbal denizlerdedir.» Denizlere hakim olacak unsur donanmadır. Donanmanın yapılacağı yer, tersanedir. İşte tersaneye çok müsait olan coğrafî yapısı İzmit'in değerini ortaya koyuyordu.

Alâaddin Paşa'nın Vezirliği Kabol Etmesi

İzmit'in fethini, Bilecik'teki ikametgahında haber alan Alâaddin Paşa, kardeşi Sultan Orhan'ı tebrik etmeğe gittiği zaman, başvezirlik teklifiyle karşılaşmış, yukarıda yazdığımız gibi geçici bir zaman olmak kaydıyla kabul etmişti.

Alâaddin Paşa'nm ilk işi; Orhan Bey adına para bastırmak olmuştu. Çünkü İslâm ülkelerinde müstakıliğin alameti; hutbede sultanın isminin okunması, ikincisi sultanın adına para bastırmasıydı. Halbuki Sultan Osman Gazi, işlerinin çokluğu yüzünden para bastıramadığı için, Osmanlı Ülkesinde Selçuklu parası kullanılıyordu. Alâaddin Paşa H. 729 (M. 1330) senesinde Sultan Orhan adına altın ve gümüş para bastırmıştı.

Para bastırma işini halleden Alâaddin Paşa, askerlik sistemine yeniden bir nizam vermeyi düşündü. Çünkü Osmanlı askerleri «Toplanın, savaş var!» diye haber verildiği zaman çiftini-çubuğunu bırakır, kılıcını-yayını alır ve toplanma yerine koşar gelirdi. Tabiî bunlar hep atlı asker olurdu. Yani akıncı tipli süvari... Savaş, ne yalnız süvari ile yapılır, ne de suva-risiz.. Ayrıca büyüyen -Osmanlı topraklan, bu haberleşme sistemiyle ordunun, istenilen zamanda toplanmasını güçleştiriyordu. İslâm rnücahidleri, fî sebililhah, îlây-ı kelimetullah

için sefere koştuklarından, geride bıraktıkları uzayan savaşlar yüzünden, zor durumlara düşüyorlardı. Bütün bunlar Alâ-addin Paşada, Osmanlı Devletinin çekirdeği olacak devamlı bir ordu bulundurma fikrini doğurmuş ve derhal çalışmalara başlayarak, Bilecik Kadısı Kara Halil'le padişahın huzurunda müşavere ettiler. Görüşmelerden sonra kara sınıfının kurulmasına karar verdiler ve ayrıca asker olacaklara ulufe denilen, gündeliğine bir Osmanlı dirhemi maaş verilmesini kararlaştırdılar. Bu askerler, maaşlarını harp zamanında alacaklar sulh zamanında maaş almayacaklardı. Çünkü toprakJarında çiftçilikle, iş ve güçleriyle meşgul olacaklar, buna mukabil vergi vermeyeceklerdi. Bu işleri düzenleme vazifesi, Osmanlı Baş kadısı Kara Halil'e verilmişti. Kara Halil, gayet titiz bir şekilde çalışarak, seçtiği mücahidlerin meydana getirdiği bu askere «yaya» adını verdi. Onları idare edecek komuta zincirine onbaşı, yüzbaşı, binbaşı unvanlarını verdi. Bu asker, çok kısa zamanda çoğaldı. Fakat bir sınıf gibi teşekkül ettiklerinden sulh zamanında olsun, harp zamanında olsun ahaliye zulüm yapmağa başladılar. Bunun üzerine bu sistemi donduran Alâaddin Paşa ve Kara Halil, devşirme usulünü getirmeyi kararlaştırdılar.. İlk elde kadılar ve valiler eliyle 1000 kadar hristiyan çocuğu alıp, kışlalarda talim ve terbiye ederek yetiştirdiler. Çocuklar askerlik çağına geldiklerinde padişah ordusuna katılıp, kışlada kalmak şartıyla, günde üç akçe verilerek askerliğe alınmış oldular. Ayrıca savaşlarda esir alınan çocuklar da aynı muameleye tâbi tutularak yetiştirildiler. Zaten değil midir ki, her insan îslâmı seçmemesine çevresi se-beb olur. İşte Osmanlı Devleti, İslâm fıtratı üzere doğmuş bütün insanlar gibi bu çocuklara da İslâm olma şansını veriyordu. Kimse zorla müslüman yapılmaz. İslâm'ın emrettiği gibi yetiştirildiklerinden, İslâm'ın güzelliklerini gördüklerinden kendiliklerinden müslüman oluyorlardı. Hatta bir günde bin Rum'un müslüman olduğu söylenir.

İşte bu kurulan ordu, dünyanın her tarafına İ'lây-ı kelimetullah için gitmişler, Şeriat-i Muhammediye'yi oralara taşımışlardır. Bu ordunun adı; Yeniçeri ordusuydu...

Alâaddin Paşa, devlet olmanın şartlarını yerine getirdikten sonra, H. 733 (M.

1333) senesinde vezir-i azamlıktan ayrılarak, kendi köşesine çekilmiştir.

İznik'in Alınması

İznik çok önemli bir yerdi. Bir ara İstanbul'un Haçlı Seferlerinin dördüncüsünde Haçlıların eline geçmesi üzerine, Kayser İznik'e kaçmış ve bir müddet orayı Doğu Roma imparatorluğunun başşehri olarak kullanmıştı.
Orhan Bey'in emriyle Karaten ve Arağan kalesindeki mü-cahidler İznik'i sıkıştırdılar. İznik halkı kale dışında olan bağ ve bahçelerine gidemez oldular.
Kayser, İznik'in sıkıştırıldığını haber alınca, gemilere bindirdiği ordusunu deniz yoluyla İznik'e gönderdi.
Sultan Orhan, kurduğu istihbarat mükemmelliği sayesinde, anında haber alıyordu.
Kendisi İznik'e bizzat, oğlu Rumeli Fatihi Süleyman Paşa'yı Yalova üzerine gönderdi. Süleyman Paşa, yaptığı bir gece baskınıyla, küffar ordusunu perişan etti. Ordu kumandanını ve ileri gelen zabitleri esir alarak babasına gönderdi, iznik ahalisi, yardım kuvvetlerinin İslâm kılıcı ve dirayeti önünde perişan olduğunu 'öğrenince, Sultan Orhan'dan eman dilediler. Eman diyene kılıç vurmayan İslâm mücahidi, bu isteği kabul etti, onlara eman verdi. İznik Tekfuru, İznik'ten ayrılıp İstanbul'a geldi. Osmanlıların adaletini duymuş ve görmüş olan İznik ahalisi, Sultan Orhan'ın ülkesine dahil olmayı cana minnet bildiler. Bütün bunlar, H. 731 senesinde vuku bulmuştur. Orhan Bey, İznik Kadılığını Kara Halil'e vermiş, boş evleri gazilerine verirken, dul kalan Rum kadınlarını da askerleriyle evlendirdi. Birçok imaret ve kervansaraylar yaptırdı. İmaretler, Osmanlının her mahaiiede kurulu aş ocaklarıydı. O mahallenin fakirleri, o imaretlerde çıkan yemeklerle karınlarını doyururlar, kimsenin minneti altına girmezlerdi. Aç insanın kalmadığı bir ülkede, açlık yüzünden hırsızlık olmayacağından, halkın aldatılmasına imkan bırakılmamış oluyordu. Sultan Orhan, imaretlerin açılış gününe yaptırttığı yemek ziyafetinde, ahaliye kendi elleriyle yemek dağıtmıştır.
Bir kiliseyi camie tahvil eden Sultan Orhan, Osmanlı Devletinde ilk medreseyi burada yaptırdı. Medresenin müderrisliğini Kayserili Şeyh Davud'a verdi. Kayserili Şeyh Davud içi dışı mamur bir zattı. Tasavvufu Sadreddin Konevî'den almış Muhiddin-i Arab'ı Hazretlerinin Füsus adlı eseri üzerine bir şerh yazmıştır.
Bu arada İzmit valisi olan Süleyman Şah, adaletinin şaş-mazlığım her tarafa duyurmuştu. Bunu duyan komşu tekfu-run ahalisi Osmanlı tabiyetine girebilmek için can atıyordu. Çünkü adalet tevziinde muvaffakiyet, her ahalinin adalet sa-hibine gönül vermesini sağlar. Bu sebeble Tarakça, Göynük ve Mudurnu bu hislerle Süleyman Şah'a savaşsız tâbi oldular.

Şehzade Süleyman Paşa'nın Seraskerliği

Alâaddin Paşa'nin baş vezirlikten ayrılmasından sonra, Sultan Orhan, şehzadesi

Süleyman Şah'a bir menşur göndererek seraskerlik (baş komutanlık) verdi. Şehzade Süleyman Paşa, hem sadrazam, hem de baş komutan olmuştu.

Sultan Orhan Gazi Gemlik'in Fethi

Bursa, İzmit, ve İznik Osmanlı Devletinin olduğuna göre, Gemlik'in sipsivri bir bıçak gibi orada durması ve Rumların idaresinde kalması kabul edilemezdi. Timurtaş Bey, 500 gazi ile Gemlik'e gidip, harmanlardaki zahireyi topladı. Yapılan muhasaraya erzaksızhktan ancak bir ay dayanabilen ahali, kaleyi teslim etmek, selameti Sultan Orhan'a bağlamakta buldular. Gemlik fethedildiğinde tarih, H. 734 (M. 1334) senesini gösteriyordu...

Sultan Orhan'ın Bürsa'yı Başşehir Yapması

Gemlik meselesini de halleden Sultan Orhan, Bursa'ya giderek orada ikaamete karar vermişti. İznik'te başkadılık vazifesini yapan Kara Halil'i Bursa'ya tayin ederek, Bursa'nin başşehir olduğunu ilan etti. Çünkü başkadı nerede olursa başşehir de orası oluyordu. Zira devletin bekası ve kuvveti adaletin sağlamlığı ile Ölçülürdü.

Sultan Orhan Ve Bizans

Babasından devraldığı topraklan genişleten, fetihler yaparak nüfusunu çoğaltan Sultan Orhan, ülkenin imarına ehemmiyet vermeyi lüzumlu görmüş, derhal icraata başlamıştı. Bu işleri yapabilmek için efe, Bizans ile çatışmaya ara vermişti. Hoş, Bizansın çatışacak hali yoktu ya... Çünkü Kayser Andronikos ölmeden evvel yaşı küçük olan oğlu Paleolo-gos'a veziri durumunda olan Kantakuzeni vasi tayin etmişti. Kantakuzen, vasi olması nedeniyle bîr imparator gibi ülkeyi tam selahiyetle idare ediyordu. Bizans entirkası burada sahneye çıkıp, imparatoriçe Anna ve oğlu Yani Paleogolos'u, Kantakuzen aleyhine kışkırttılar. Bizanslılar ikiye bölünerek birbirleriyle savaşmaya başladılar. Kantakuzen, Aydın Emİri Umur Bey'i yardıma çağırdı. Bunu duyan Yani ve annesi Sa-ruhan Beyinden yardım istediler. Aydın Emiri bir yandan, Sa-ruhan Beyi diğer yandan Rumeli yakasına donanmalarıyla geçip Kayser adına Rumeli kıtasını vurmaya başladılar. Sonunda Kantakuzen mücadeleyi kazandıysa da, Yani Paleolo-gos'un tahttan indirilmesine rıza göstermedi. Saltanatın ortaklıkla yürütülmesini istedi. Saltanatın çift başlı olmasa durumu, daima karışıklığa gitmesine sebeb teşkil etti.

Bunlar olup biterken, bir yandan Yani Paleologos diğer yandan Kantakuzen taraftarları, Sultan Orhan'ı kendi taraflarına çekmeye çalışıyorlardı. Bu arada Kantakuzen kızı Te-odora'yı Sultan Orhan'la evlendirmeye muvaffak oldu. Sultan Orhan ise siyasî dehasını gösteriyor ve her iki tarafı idare ederek vaziyetin arzu ettiği gibi inkişaf etmesine gayret gösteriyordu. Sultan Orhan, H. 736 (M.

1336) senesinde Teodo-ra ile evlenmiş ve ertesi sene ailesi ile beraber Üsküdar'a gitmişti. Kayser'le görüşmüş, Kayser tarafından şerefine verilen yemekte bulunmuştu. Sultan Orhan orada üç gün kalmıştı.

Karesi Vilayetimin Alınışı

İtalyan korsan gemileri, Marmara kıyılarında bulunan Osmanlı şehirlerini rahatsız ediyorlardı. Osmanlılar bunları Önlemek istiyorlarsa da, henüz donanmalarını kuramamışlardı. Halbuki bu tecavüzleri önleyebilmek İçin Akdeniz'in Marmara'ya giriş yeri olan Çanakkale Boğazını tutmak icab ediyor-du. Boğazın Rumeli tarafı Bizans'ın, Anadolu tarafı da Karesi Beyliğine ait idi. O tarihe kadar ne Osman Bey, ne de Orhan Bey, müslüman beylerin idarelerindeki yerlere taarruzda bulunmamışlardı. Karesi Bey'i Aclan Bey, Osmanlı Devletinin istikbalinin parlak olacağını hissediyor ve iyi geçinmeye azami dikkat ediyordu. İyi niyet ve takdirinin delili olarak oğlu Dursun Bey'i, Sultan Orhan'ın yanında yetişsin diye göndermişti.
Aclan Bey ölünce yerine, büyük oğlu geçti Ne var ki, bu büyük oğul, babasının yerini dolduramıyacağı gibi, ahlâkının da kötü olması, memleketin ileri gelenlerini çok üzüyordu. Sonunda vezir makamında bulunan Hacı İl Bey'e başvurarak, Sultan Orhan'ın yanında bulunan Dursun Bey'i, ülkenin idaresini yüklenmesini temin için karar aldılar. Gönderdikleri bir elçiyle, Sultan Orhan'ın Dursun Bey'e izin vermesini rica ettiler.
Sultan Orhan, yanına Dursun Bey'i alarak, Karesi üzerine gitti. Sultan Orhan'ın geldiğini gören Aclan'ın büyük oğlu: derhal Karesi'den kaçıp, Bergama kalesine gitti. Sultan Orhan, kuvvetleriyle beraber Bergama'ya gitti, kaleyi muhasar altına aldı. Kan akmasın, müslüman kanı heder olmasın diye, Dursun Bey'i yanına bir heyetle, ağabeysi ile konuşmava gönderdi.
«—Ağabeyim bana kıymaz» diyen Dursun Bey, konuşmak için kale duvarına yaklaşınca, ağabeysi yayını gerip okunu attı ve kardeşi Dursun Bey'i öldürdü.
Sultan Orhan buna çok üzüldü ve gazabı üzüntüsünü aştı. Karesi Vilayetinin, Osmanlı Devletine ilhak olunduğunu ilan etti. Karşı duran olursa, bunu hayatıyla ödeyeceğini de bildirdi.

*

Ahali, Osmanlının, adalet ve İslâm kardeşliği içindeki idaresine o kadar meftundu ki, bu olaya sevindiler. Bergama Kalesi ileri gelenleri Aclan oğluna gidip,
«—Ya hep beraber af dileyip teslim olalım, ya da biz seni tutup teslim eder, kendimiz için af isteriz» dediler. Aclan oğlu onlarla beraber af diledi. Sultan Orhan da onları affederek,
Aclanoğlunu Bursa'ya gönderdi. Aclanoğlu iki sene yaşadıktan sonra Bursa'da öldü.
Sultan Orhan, Karesi Vilayetinin valiliğine İznik Valisi olan oğiu Süleyman Paşa'yı, ondan boşalan İznik Valiliğine de ikinci oğlu şehid padişah Sultan Murad-ı Hudavendigar Hazretlerini tayin etti.

Süleyman Şah'a, karesi Bey'liğinin Osmanlıya ilhakıyla, hizmetlerini Omanlı Devleti için amade kılan Hacı İl Bey, Gazi Fazıl, Yakup Ece ve Evranos adındaki ünlü kumandanlarla müşavere etmesini tenbih ederek zaferlere, şükür duygulan içinde Bursa'ya döndü.
Bu büyük kumandanlar, Karesi Beyliğinde gerçek değerlerini gösterememişlerdi. Osmanlıya hizmetlerini arzetmeye "başladıktan sonra, «Kılıç, layık olmayanın elinde paslanır. Ehlinin eline geçince, cevheri meydana çıkar, kıymetlenir.»
Darb-ı meseli gibi nice kahramanlık destanları sergilediler. Osmanlı Karesi Beyliğini ilhak etmekle, boğazın Anadolu yakasını da ele geçirmiş oluyordu.

Rumeli Fetihleri

istanbul'u fethetmek, dünyada nefes alan her müslümanın arzusuydu. Çünkü İstanbul'un fethi, iki cihan serveri Efendimiz Salallahu Aleyhi ve Sellem'in hadis-i şeriflerindendi. O şehri alan kumandan, ne güzel kumandan, o ordu ne güzel orduydu... Böyle buyuruimuş olan bir isteği, yerine getirmeyi hangi müslüman istemezdi?.. Fakat herşey vakti-saati gelince olacağına göre, onun da sırası vardır...
Sultan Orhan Hazretleri, birgün oğlu Süleyman Şah'ı yanına çağırarak;
(i— Venedik Korsanları, zaman zaman sahillerimize sadırır-lar. Ceneviz'le yaptığımız anlaşma, Karesi Beyliğini ilhakla,
Anadolu yakasının sükunetini temin ettik. Göreyim seni Süleyman, Rumeli yakasını bize yâr kıl!» dedi.
Süleyman Paşa, Karesi'ye dönüp Hacı İl Bey, Yakup Ece ve Gazi Fazıl gibi değerli kumandanlarla bir miktar da askeri yanına alarak, ava çıkmak bahanesiyle Güvercinlik denilen yere gelince, yanındaki beylere maksadını açtı.
Rumlar, Osmanlının korkusundan Anadolu kıyılarında değil gemi, küçük bir sandal bile bulunduramıyorlardı. Karşıya geçmenin imkanı yok gibi idi. Süleyman Paşa'nın talimatı üzerine, öküz derisinden bir tulum şişirerek bir sal yaptılar. Geceleyin, Kemer denilen yerden sala binerek, sabaha karşî Viranhisar diye adlandırılan ve boğazın en dar yeri olan Cim-bi kalesi sahiline çıktılar.
Mücahidler, Rumların ileri gelelerinden birisini yakalayıp, Süleyman Paşa'ya getirdiler. Süleyman Paşa, getirilen adama iltifat etti. Kendisine, Cimbi Kalesi fethokınduğu takdirde kale komutanlığını vereceğini vaad etti. Buna karşılık kendilerine klavuzluk yapmasını istedi. Adam bu isteği kabul edince, hemen iki büyük sal yapıldı. Sallardan birine Aksungur, Karaoğlanoğlu, Akçakoca ve Baiabancıkoğlu gibi kırk yiğitle Süleyman Paşa bindi. Diğerine de Hacı İl Bey, Ece Bey, Fazıl Bey ve Evranos Bey'ier bindi. Sabahleyin erkenden Rumlara sezdirmeden Cimbi Kalesinin altına yaklaştılar. Tarih H. 755/M. 1354.
Rumlar, Osmanlıların bu kıyıya geçebileceklerini hayal bî5 le edemediklerinden gaflet içindeydiler. Süleyman Paşa, Rum kılavuzun gösterdiği kale duvarının kenarındaki gübre yığınının üstünden mücahidleri içeri salıverdi. Mücahidler,

karşı duranları bağlayıp tesirsiz kıldılar. Kale halkına eman verildi. Herkese iyi muamele yapıldı. Elegeçen Rum gemilerine asker koyarak Anadolu yakasından Rumeli yakasına üç ü içinde üç bin asker taşındı.
Cimbi'den hareket eden Süleyman Paşa, derhal Aya Slon-ya kalesini de zabt etti. Gelibolu Tekfuru, Süleyman Paşa'ya karşı asker toplayıp hücum ettiyse de, zafer yine İslâm'ın... Çünkü Müslümanlar, İslâm'ı yaşıyorlar, İslâm yaşandıkça zafer ve nusret onlara ram oluyordu...
Süleyman Paşa'nın Rumeli'ye geçiş haberini ve Gelibolu Tekfurunu yenisini tebrik etmek için Şeyh Mahmud Süleyman Çelebi de şu beyti söylemiştir:
Velayet gösterip halka suya seccade salmışsın, Bekaasın Rumeli'nin dest-i takva île almışsın.
Osmanlı mücahidlerinin Rumeli yakasına geçtiği haber alınınca, birçok Türkmenler Rumeli yakasına geçip 10 bin kişi oldular.
Süleyman Paşa, 1355 senesinde meydana gelen zelzelenin de tesiriyle Konurhisar, Gelibolu, Bolayır, Hayrabolu ve Tekirdağ kalelerini ve topraklarını rahatça ele geçirdi. Bu fetihlerde çok ganimetler toplandı. Süleyman Paşa Hz. Mevla-na'ya olan derin sevgisinden ötürü, başına Mevlevi külahı giyerdi. Ganimetleri İslâm mücahidlerine dağıttıktan sonra, külahını yaldızlattı.
Aydınoğlu Umur Bey Kantakuzen'in daveti üzerine 10.000 kadar askerle Rumeli'ye geçmişti. Yenişehir taraflarında bulunan Kantakuzen, muhalifleriyle savaşmış ve onları perişan etmişti. Sonradan donanmasıyla dönüp Bolayır kıyılarına gelmişti. Süleyman Paşa, Bolayır'ı merkez yaptığından, CJmur Bey sahile çıkıp onunla görüştü. Neticede umur Bey'e, Rumeli kıyılarını kuşatıp, emniyete alması emredildi. Osmanlı mücahidierinin de İç bölgelerde gaza etmeleri kararlaştırıldı.
Rumeli yakasına Osmanlıların yerleştiğini gören Kantakuzen, Avrupa'ya haberler gönderek yardım isterken, Bulgar,Sırp Eflak, Buğdan ve Macar Kralları ile yazışmalar yaparak, Osmanlıları Avrupa yakasından atmak için birlikte çalışmak hususunda anlaştılar. Bu arada Yani Paleolog, Süleyman Pa-Sa'y] Kantakuzen aleyhine çevirmeye çalışıyordu. Gelibolu'nun korunmasını emniyete alan Süleyman Paşa, Silivri Bey'i olan Hacı İl Bey'i yanına çağırarak, Çekmece Kalesini muhasaraya aldı. Keşan taraflarında at koşturup gaza eden Evranos Bey'in gönderdiği haberci, Süleyman Paşa'ya Di-metoka ve Edirne Beylerinin kuvvetlerini birleştirerek, İslâm Ordusuna baskın yapacakları haberini getirdi.
Süleyman Paşa, bir alay süvari ile Ayvat Yiğitbaşıyı Dargıs tarafına gönderirken, Evranos Bey'e de Ayvat Yiğitbaşı ile birleşmesini irade etti,
759/1358 Senesinde, Şevval ayının ortalarında Evranos Bey ve Ayvat Yiğitbaşı pusuya yattılar. Ortalıkta az bir kuvvetle Kara Cafer adındaki kahraman bir komutan görünüyordu. Kara Cafer'i küçük bir lokma gören küffar ordusu, hücu-ma geçti. Dövüş, çok kanlı cereyan ediyordu. Zaman gelmiş, pusudaki İslâm mücahidleri, dudakları kıpır-kıpır dualar edip, Allah Allah diyerek düşman üzerine, bir felaket bulutu gibi çöktüler, Karanlık basmış, düşman yok olmuştu. Sabah aydınlığı, İslâm'ın zaferini tasdik ederken, 500 kadar Rum askeri, savaş

alanında ölü olarak yatıyordu... Ele geçirilen 200 kadar esir de, Sultan Orhan Hazretlerine gönderilmek üzere sevkedilmeye başlandı.
Bu savaştan sonra Kataku2en, işin zorla halledilemiyece-ğini nihayet anladı. Sultan Orhan Hazretlerine
«—Osmanlılar buradan çekip gidecek mi, yoksa bu şehirlerde kalacaklar mı?» diye haber gönderdi.
Sultan Orhan Hazretleri, şu şahane cevabı gönderdi: «—Bu suale, burdan cevap vermek olmaz. O taraftaki kumandanlarla görüşmemiz lazımdır. Ayrıca bu yerleri, Bulgarların hücumundan korumak lazımdır.» diyerek bir diplomasi örneği gösterdi.
Kantakuzen, Sultan Orhan'ın bu cevabından, onun derecesine varamiyacağını anladığından, Bizans'taki saltanat ortaklığından vazgeçip, Aiemdağı'ndaki bir manastıra çekildi.
Kantakuzen'in çekilmesi, Bizans tahtının Yani Paleolog'a kalmasını sağladı. Paleolog, Sulİtan Orhan'a senelik vergi vererek, himayesine girmek istediğini bildirdi.
Evet, Bizans, Osmanlı Bey'ine haraç vermeyi kabul etti. Bu çok önemli olay, İstanbul'un fethinin yaklaştığına bir işaretti...
Sultan Orhan, oğlu Süleyman Paşa'ya gönderdiği bir emirle, Çekmece muhasarasını kaldırmasını istedi. Süleyman Paşa da biri iki etmeyip, muhasarayı kaldırarak Dimetoka taraflarına gitti.

Süleyman Paşa'nın Vefatı

Yani Paleolog'un Osmanlı Bey'inİn himayeine girmiş olması, Kantakuzen'in bulunduğu manastırdan, siyasî hayatı takib ve yönlendirmeye çalışmasına sebeb teşkil etti. Avrupa'nın kralları ile haberleşiyor, onları; Osmanlıları Rumeli'nden atacak bir kuvvet teşkil etmeye teşvik ediyordu. Haç, mutlak olarak Hilai'i yok etmek istiyordu. Fakat Hilal'in sahibi Cenab-ı mevla, Hilal'in ordusuna nusret ve zaferler vereceğini Kitab-ı Mübin'de beyan ettiği gibi, İlâhî yardımlarını İslâm mücahidlerine lütfediyordu...
Süleyman Paşa, Avrupa Krallarının bu tasarılarını haber aldığında, kumandanlarını yanına çağırarak, onlara inanç ve şahadetin en güzel örneklerinden sayılan şu tarihi hitabesini yaptı:
— Kumandanlarım, gazilerim! İlk defa ayak bastığımız bu yabancı topraklarda bizim gibi sayılan az mücahid kafilesinin, az zamanda kazandığı bu fetihler, İ'lây-i Kelimetullah için yapıldığından, Cenab-ı Hakk'in bizlere mükafatıdır. Bundan hiç şüphemiz yoktur. Haber aldığımıza göre, şimdi üzerimize gelen düşman, her ne kadar bizden çok ise de, bizi bu-qüne kadar muzaffer kılan, savaşlarımızı zafer tâcıyla taçlandıran, İslâm Sancağını gülen yüzü, ilim ve adalet getiren ala-metîyle, kâfir bayrağına galip kılan Allah'ın (c.c) lütfündan asla ümid kesmiş değiliz.
Kumandanlarım, gazilerim, kardeşlerim!

Emelimiz, Hakk din olan İslâm'ı yaymak, onu bütün kür-re-i arza hâkim kılmaktır. Allah için şehid olmak bize, ahiret saadetidir. Şayet bu sıralarda ben ölürsem, siz asla düşmandan yüz çevirmeyiniz. Bilirsiniz ki düşmandan kork-mak, büyük günahlardandır.»
Sanki Süleyman Paşa, bu hitabesiyle mücahidler kafilesine son vasiyyetini yapıyordu... 760/1369 senesi içinde Süleyman Paşa, birleşmiş olan Salip kuvvetlerini beklerken, avlara da çıkıyordu. Sırası gelmişken burada bir istidrat yapak, av hakkında kısa bir malumat verelim.
Son altmış yıldır yapılan İslâm düşmanlığının en ağır hücumları, İslâm Devletlerinin en satvetli, en kuvvetli temsilcisi olan Osmanlı'ya ve onun sultanlarına yapılmıştır. Bu sultanların av partileri ise bir sefahet, devlet işleriyle ilgilenmeme şeklinde" körpe beyinlere aşılanmak istenmiştir. Halbuki bu avlar Hz. Rasulülah Efendimiz -(s.a.v.)- sünnet-i seniyyele-rİnden oian iyi bir süvari olma, iyi nişan alma, ok atıp hedef vurmak, cesaretle vahşi hayvanların karşısına çıkmak, insanlara zarar veren bu mahlukları yok etmeyi kolaylaştıran bir spordur. Bugün bir sporcu, idman yapmadan müsabakalara katılsa, nasıl başarılı sonuç alamıyacaksa, o devirlerin savaş sanatında en önemli unsur olan at sürme, engebeli arazide her türlü tehlikeyle başbaşa kalarak ok atma veya atla koşarken nişan alma bir idman değil de nedir?
Süleyman Paşa, 760/1359 senesi sonlarına doğru çıktığı bu avlardan birinde, elinde olan doğanı bir kuşa salıverdi. Kendisi de atiyle doğanın arkasından takibe başladı. Hızla yol alırken atının ayağı bir köstebek deliğine girdi. At yan tarafa düştü. Süleyman Paşa atın altında kalırken, başı bir taşa çarptı ve derhal ruhunu teslim etti. Bolayır'da, bugün bulunduğu kabrine kendi yaptırdığı camiin karşısına gömüldü.
İşte bu sıralarda gaziler şaşırmış, kumandanlarının ölümüne üzülüp ağlaşırlarken, düşman ordusu 50-60 bin kişilik askerle göründü. 60 kadar gemi, on beş bin düşman a-skerini Gelibolu'ya çıkardılar. Diğer düşman askeri de gemilerle Tuzla önüne yanaştılar.
Bolayır'da bulunan İslâm askerinin sayısı 1500-2000 kadar idi... Kumandanlarını kaybetmenin acısı içinde iken gelen düşman ordusu, onlarda bir şaşkınlık, bir yılgınlık meydana getirmişti... Kumandanlardan biri yüksek bir yere çıkarak,

İslâm Mücahidlerine

Süleyman Paşa'nın hitabesini hatırlattı. Bu hitabe, gazilere bir heyecan vererek, kendilerine gelmelerini sağladı. Süleyman Paşa'nın kabri önünde toplanıp, onun ruhuna fatihalar gönderdikten sonra, birbirleriyle helalaşıp düşman üzerine şimşek hızıyla atıdılar. 1500-2000 kişilik bu muvvahidler kafilesi, 15.000 kişilik düşman ordusunu kısa zamanda bozguna uğrattılar. Kaçanları kılıçtan geçirdiler, eman dileyenleri esir aldılar. Düşmanın yalnız gemide kalan kısmı kurtulabildi. Bu mağlubiyeti duyan Tuzla önündeki düşman gemileri, Rumeli'yi İslâm askerine bırakarak kaçıp gittiler. İşte bu zafer, müslümahların Rumeli fethinin

mührü oldu. Müslümanlar artık Rumeli'ye yerleşmişlerdi.

Orhan Gâzi'nin Hanımları Ve Çocukları

Nilüfer Hatun; Yarhisar Tekfurunun kızıdır. Asıl adı Holifira diye bilinir. Bizim çalışmamızda Lotus hanım ismi de kullanılmıştır. Ancak mühim olan; her iki ismin Nilüfer Hatun'a aid olmasıdır. Kitabımızda Yarhisar tekfuru ile yapılan savaşın neticesinde Cenabı Hakkın bir ihsanı olarak Orhan Gâ~ zi'ye nâsib olan bu hanımın, kendi arzu ve isteği ile müslü-manlıkla şereflendiğinin nasıl cereyan ettiğini ifade etmiştik. Ancak sunuda hemen ifade edelim ki; meşhur seyyah İbni Batuta İznik'de görüştüğü Nilüfer Hatun'un adını, Bilun şeklinde, yanlış olarak yazmıştır.

Bursa'nın meşhur akarsuyu olan Nilüfer Çayı, bu hanımın, çay'ın üzerine kendi parasıyla yaptırdığı köprüyede sanki teşekkür edercesine Nilüfer Suyu adı verilmiştir. Nilüfer Hatun; Rumeli Fâtihi Süleyman Paşayı ve Kosova galibi Sultan Mu-rad-ı Hüdavendigârı dünya'ya getirmiştir.

Her iki evlâdıda şehadet şerbetini içmiştir. Ne varki bu muhterem validenin de vefat târihi meşkûk kalmıştır. Kabri Bursa'da zevci Orhan Gâzi'nin türbesindedir. Orhan Gâzİ'nin diğer bir hanımı Asporça Hatun'durki, Bizans imparatoru 3. Andranikos'un kızıdır. Orhan Bey'in ikinci izdivacida yine Bizanslı bir hanımla vukubulmuştur. Asporça Hatun Orhan Gâ-zi'ye, İbrahim adı verilen bir şehzade dünya'ya getirdi. Asporça Hatun'un, müslüman olduğuna ve ne ad aldığına dâir bir kayıt bulunmamakla beraber, 1323 senesinde tanzim ettirdiği vakfiyede yaptırdığı binalara ve eserlere oğlunu mütevelli tâyin ettiğini öğreniyoruz. Ayrıca İsporça Hatun Fatma adı verilen bir kız da dünyaya getirmiştir. Asporça Hatun'un ölüm târihi ve kabrinin yeri bilinmemektedir.

Teodora veya Maria adıyla anılan Orhan Gâzi'nin 3. hanımı da sanki bir siyasi evlilik dizisinin, üçüncü bölümünü teşkil etmektedir. Çünkü bu hanımda Bizans İmparatoru 6. John Kantakuzenus'un ve de sevgili karısı meşhur imparato-riçe İrene'nin kızıdır, Orhan Gazi kaimpederi Kantakuzenus'a imparatorluk ortağı olabilmesi için yardımcı olmuştur. Bu izdivacın yâni Orhan Gazi ile Teodora'nin Silivri'de yapılan düğünleri Bizans eşgüdüm imparatorluğunda, Osmanlının Rumeli fetihleri tasavvurunda, kaleyi içten fetih anlayışı içinde de bakıJabilecek siyasi evliliktir.

Kantakuzenus gördüğü yardım üzerine Bizans imparatorluk idaresinde söz sahibi olmakla bu evliliğin bir meyvesini yerken az sonra Rumeliye çıkacak olan Orhan Gâzioğlu Süleyman Paşa bu akrabalıktan faydalanarak Gelibolu ve civarındaki üs bulma kolaylıklarında, pederinin akrabalık payını devletin lehine pek güzel kullandı.

Silivri'de yapılan düğün merasimi sonrasında Bursaya getirilen gelin Teodora bu evlilikte Halil adı verilen bir şehzade dünyaya getirmiştir. Teodora veya Mana müslüman oldu mu? Ne ad aldı, hangi târihde öldü ve nereye defnolunduğu belli değildir.

Eftandise Hatun ise Mahmut Alp adlı bir müslümanm kızıdır. Ancak hiç bir şekilde hakkında malumat olmayıp, yaşamış ve bu dünyadan bir garip gibi geçip gitmiştir, demekten başka elden bir şey gelmemektedir.
Orhan Gâzi'nin çocuklarına gelince, kız olarak bilinen sadece Hatice Hatun ve Fatma Hatun vardır. Fatma Hatun'un Asporça Hatun'un kızı olduğunu bilmemizle birlikte akıbeti hakkında da bir bilgi sahibi olmadığımızı tabiiki itiraf etmeliyiz. Bunun sebebi; kadın meselesinin o dönemde, kadını bir hazinenin pek değerli bir mücevheri olarak görmesi ve onu, müthiş bir sevgi ve kıskançlıkla isminin duyulmasından dahi kıskanan bir anlayış olarak görmek lâzımdır ve buna saygı duymakda medeniyetin gereğidir diye düşünüyorum. Hiç kimseyi, hiç kimsenin hanımının adının, sanının hiçkimseyi alakadar etmediğini kabullenme, medeni insanın, medeniyetin ilk basamağına ilk adımı atmış olduğunu var sayalım diyorum.
Bunun aksine; kendini cemiyete tanıtmakta olan bir hanımında asla rahatsızlık vermeyeceğini kabullenmek gerekir diye düşünüyorum. Eğer 1700'Iü yıllarda vefat etmişlerin mezar taşlarını okuduğunuzda, zaman zaman rastlarsınız ki, meselâ: Evkafdan elHac İbrahim Tahtavi efendinin fülâne hanımı burada medfun olup, bir fâtihâi şerifenize müştaktır. El-fâtiha. Yazdığını okuyabilirsiniz. Buna karşılık babasını, anasını ve zevcinin adını makamını veya işini belirten, genç yaşında vefat eden Pembe hanımın ruhuna elfâtiha, diye yazdığını da görürsünüz. Orhan Gazinin kızı Hatice Hatun'a gelin-cede babasının, Bursa'daki türbesinde gömülü olduğunu. Toyhisarda da bir zaviye yaptırdığını, Savcı Bey'in oğlu Süleyman Bey'le evli olduğu sanılmaktadır ve Orhan Gazinin, hangi hanımından doğduğuna dâir bilgimizde yok.
Erkek çocukları ise; Gazi Süleyman Paşa ve 1. Murad dışında, İbrahim bey , Sultan Bey, Kasım Bey ve Halil Bey'dir ki, bunlardan Halil bey son vefat edendir. Vefatında 15 yaşındaydı ve Ceneviz korsanlarınca kaçırıldığında, Orhan Gazi pek üzülmüştüde yüzbin duka altın ödenerek kurtarıldı ve dedesi Kantakuzenusa iade edilmiştir.
Orhan Gazinin sadrıazamı ise baba bir anne ayrı kardeşi, ve Orhan Gâzi'nin yaşça büyüğü Alaadin Paşa, 1323'de aldığı sadareti 1339'da terk ettiğinde 16 yıllık bir ağır hizmet fakat yüce temelli bir devletin istikbâle ümidle bakmasını temin eden bir bani, bir kurucu olarak düşünmek gerekir. Alaadin Paşa'dan vezaret Nizameddin Ahmed Paşaya geçmiş ve 1339'da başlayan görev on yıl devam etmiş 1349'da sona ermiştir. Bu tarihden sonra 3. sadrıazam olarak, Ankaralı Devlethan bin Hacı Paşa'yı görüyoruz ve bu zat da 11 sene hizmetle 1360?da tamamlandı vezaretdeki vazifesi.

Sultan Orhan'ın Vefatı

Müslümanların Rumeli'ye artık kesin olarak yerleştiklerini belgeleyen bu zafer haberi, Süleyman Paşa'nın vefatıyla birlikte Sultan Orhan Hazretlerine bildirilmişti. Yarabi bu ne tecelli idi!.. Sana şükürler olsun. İslâm Rum eline

yerleşiyor, Süleyman ebedî dünyasına geçiyor., bu buruk bir zafer., zaferle teselli olunacak acı bir haber... 81 yaşına gelmiş olan Sultan hazretleri, böyle bir sevince ve böyle bir kadere nasıl tahammül etsin?.. Ya İlâhî zafere aşırı sevince, kederde isyana vardırmayacak mükafaat ve lütfuna hamdolsun.. diyen Sultan Orhan oğlu şehid padişah Murad-i Hudavendigar Hazretlerini 761/1360 yanına çağırıp, kendisine nasihatlerini ettikten ve tahtı vasiyetten sora; 35 yıl süren, fetihlerle geçen, İslâm Sancağını yükseltmekle mükellef vazifesi, İndi İlâhî'de inşallah makbul sayıldığından, Süleyman Paşa'nın vefatından iki ay sonra ebedî aleme (Rahmet-i Rahman'a) kavuştu. Babası Sultan Osman Gazi Hazretlerinin türbelerinin yanına defnedildi. Sultan Orhan Hazretleri ölürken, Sultan Murad-ı Hüdavendigâr'in oğlu Yıldırım Beyazıd dünyaya geliyordu...

Okuma Parçası:

Şehzade Halil'in Macerası

Orhan Gazi döneminde, yaşadıkları dönemi yazan Bizanslı iki tarihçi vardır. Biri Nikeforos Grigoras'dır. Diğeri Bizans devlet adamlarından, kızını Orhan Gazi ile evlendiren iyon-nes Kantakuzenos'dur. Her ikiside tanınmış tarihçilerdir.
Osmanlı tarihleri Orhan Gazi'nin; Süleyman, Murad, Kasım, adıyla üç oğlundan bahseder. Bu iki tarihçi ise 4. oğul Halil'in varlığından ve bir sergüzeştini bir macerasını uzun uzadıya anlatırlar.
Bu hususda Nikeforos Griyoras'dan nakledelim: "1356 miladi senesi yaz başında, hiç umulmaz bir vak'a cereyan etti. Bu olay Orhan Gazi'nin oğullarından şehzade Halil'in korsanlar tarafından kaçırılmasıydt. Bu küçük şehzade bazen denizde, bazen denizden uzak yerlerde oynar vaktini geçirirdi. Günlerden bir gün Bozburun civarında gezmekteyken, sahilin ormana yakın tarafında gizlenmiş bulunan korsanlar ve bunları taşıyan gemi kimsenin dikkatini çekmemiş. Korsanlar bir çok yerde böyle küçük, zengin görünüşlü kimseleri kaçırıp, fidye talebinde bulunarak geçinirlerdi. Bunlarında onlardan binleri olduğu mutlaksa da bu sefer peşinde oldukları av dedesi Bizans İmparatoru, babası Osmanlı devlet reisi olan şehzade Halil idi. Şehzade ise, olacaklardan habersiz binmiş olduğu balıkçı kayığının içinde etrafı seyrediyor sıcakların tam basmamış olmasına rağmen esen sıcak rüzgârın letafetimle vaktini geçirmekteydi. Korsanlar; aniden bu bir kaç kişiyle seyrü sefain eden balıkçı sandalına alıverdilei: Şehzadenin yanındaki bir kaç kişi kılıçlarını çekip savunmaya geçtiterse hâttâ korsanların bir kaçım yaralamaya, muvaffak oldularsa da, çokluk azlığa galebe çaldı. Şehzade Halil, korsanların avı oldu.
Korsanlar; yapılan savunmadan ellerindeki çocuğun ne derece kıymetdar bir esir oluğunun farkına vardıklarından, devamlı yerleşim halinde oldukları Foça'ya doğru rotalarını çevirdiler.
Foçalılar, bir çok kavimle karışmış ada insanı olmakla beraber, eninde sonunda Rum idiler

Bu arada şehzadenin kaçırıldığı haberini öğrenen Orhan Gazi bir devlet reisi olmanın Dekarını belli etmekle mükellef °iduğundan ızdirabını saklamağa çalışıyordu. Tabiiki Osmani aile yapısında ki ketumiyet annenin ue diğer hanımların feryad ve figanını duyma imkânımız olmamakla beraber, her annenin böyle bir halde, ızdırabının ne kadar teselli bilmez hâl göstereceğini tahmin zor değildir.

Orhan Gazi, şehzadesinin kaçırılma haberinin ilk şaşkınlığını atlattıktan sonra verdiği emilerle bütün imkânlarını arama işine seferber etti. Bu arada da, ekseriyeti Rum olan Foça beldesi ahalisinin, Rum imparatoruna mensubiyeti vardı. Orhan Gazi bu imparatora müracaat ederek, uğradığı feâketi ve bunu sona erdiren bir hizmete muvaffak olursa, nice hediyeler vereceğini uaad ettiği gibi istediği kadar da maddi yardım yapmaya hazır olduğunu uaad etti. Bu işe verdiği adamları gelip, gidip Rum İmparatorunu ziyaret edip, aramaları sıklaştırma hususunda hep ikaz ediyorlardı.

Beri yandan Bizans'da imparatorluk kavgası var olduğundan her iki tarafda Orhan Gazİ'nin yardımını elde etmek istiyordu. Halbuki Orhan Gazi; az önce şehid olmuş olan Rumeli Fatihi Süleyman Gazİ'nin üzüntüsüyle hayli sarsılmış kaçırılan şehzade Halil olayı pek ağır bir darbe olmuştu. Padişah Foça'ya gönderilecek gemilerin her türlü masrafını tediye edeceğini bildirdiği gibi, Bizans tahtı meselesinde imparatora yardımcı olacağı beyanında da bulunmaktan geri kalmamıştı.

Foça hakimine müracaat eden Dede imparator İonis Kan-takuzinos, buradan pek soğuk cevaplar aldı. Haddinden fazla paralar tâleb ederken, bu hâkim nice nice unvanlar ve se-lahiyetlerle teçhiz olunmayı istedi. İmparator Kantakuzinos müracaatları yineledikçe, Foça hakimi neredeyse imparatora karşı isyan edecek tauuiara bürünmekteydi Yoksa bu kaçırılma işi, bambaşka bir plânın özünümü teşkil ediyordu. Belki de, Orhan Gazi bunlara kaimpederi aracılığıyla muhatap olurken, kendisi direk olarak meseleye girmiyor işi devletler arası bir mesele haline getirmekten uzak kalmayı yeğliyordu.

Denizlerin kışı, tabiiki karadaki kıştan farklı olup, suların denizlere akmaya başladığı ilk baharda, rüzgâr ve fırtınalar o uçsuz bucaksız ummanda birbiri peşi sıra gelen dev dalgalar, gemileri ceviz kabuğu gibi bir dalganın kucağından di-ğerininkine atarken, en küçük muvazenesizlik geminin gark olmasına sebeb olurdu. İşte denizlerin bu mevsimi yaşanırken şehzade Halil'in dedesi İonis Kantakuzanos üç büyük gemiyi Foça'ya gönderdi. Bu gidiş Foça'yı muhasaraya dönük bir gidişdi. Ancak Foça yarım adasının ablukaya alınması, burayı ele geçirmeye yetmezdi. Kara tarafından da bii tazyik gerekirdi.

Bu da Saruhan üzerinden olabilirdi. Bu seferde Saruhan diye bir mesele ihdas olunmaktaydı. İmprator Kantakuzanos, nice paralar ve Amucazâde unvanı vermek suretiyle Saruhan Beyinin kendisiyle müttefik olmasını sağladı.

Kaçırılan çocuk işinin faileri Cenevizlilerdi. Foça hakimi arkasında Ceneviz desteği olmadığı takdirde, ne Bizans imparatoruna dolayısıyla da istikbâli pek parlak görülen Osmanlı beyliğine böyle üst perdeden, hele hele bir kuşatmaya

muhatap olacak kadar işi ileriye götürmekten içtinap ederdi. Diğer yandan da arkası karanlık bir işe, evlât acısıyla hop diye atlamayıp, elindeki maşayı yâni kaimpederi Kantakuzanosu işle meşgul ettirmek, Orhan Gazİ'nin fıtratındaki devlet adamı kumaşının bir dışa vuruntu idi.
Foçalıtar beldelerini savunuyor Bizanslı gemilerin saldırısı sürüyor ve görülen müdafaanın yıkımı yakın idi ki, hava birden bire değişti. Öyle şiddetli bir lodos esmeğe başladıki, eğer gemiler muhasarayı kaldırıp kendilerini açığa atmazlarsa kayalıklara ve karaya vura vura parçalanacaklardı. Böylece bu akın akim kalmış oldu.
imparator; Sar uh.an Bey'ine o kadar yakınlık gösteriyordu ki, gününü onunla geçiriyor. Evine, beldesine misafir oluyor bu ihanet eder mi diye hiçbir şey aklına getirmezken, itimat ettiği adam İse, şeytanın iğuasında olduğundan kafasında çeşitli tuzaklar kurmakta, bunların hangisini yaparsam daha çok kârlı olurum seçimi yapmaya çalışıyordu. Aklından geçenler kendisinden hiç ayrılmayan Kantakuzanos'u tevkif etmek oe çok yüksek bir kurtuluş ceremesi istemek yâni fid-ye-i necat'da denilen altunlan talep etmek. Ayrıca kendine uzak olmayan ve gücü ile alması kabil olmayan.birkaç kasabanın kendi idaresine verilmesini istemek gibi hususlardı bu düşünceleri. Bütün bunları kolayca tatbik edebileceği kanaatini taşıyordu. Ancak kurduğu tuzağa kendi düştü.
Saruhan Bey'inin adamlarından biri, imparator'a olan biteni haber vermişti. Bir gün her zamanki saygısını gösteren Saruhan Bey'i imparatorun nezdine gönderdiği güzel koşumlu bir at ile hem gezmek hemde çıkarsa av kovalamak maksadını düşündüğünü bildirdi. İmparator; Saruhan Beyinin tasavvurundan haberdar değilmiş gibi davranarak, kendisine mühim ve gizli bir hususu anlatacağını bunun için ben sizi gemime davet ediyorum haberini yolladı.
Saruhan Beyinin gemiye ayak basmasıyla halatlar çözüldü, yelkenler fora edildi ve hızla sahilden uzaklaşıldt. İşin ortaya çıktığını anlayan Saruhan Bey'i; yanında bulunanlarında duyacağı sesle tuzağını anlattı. Bir kaç gün sonra, Bey'in hanımı bir miktar para getirip kocasını serbest bırakılmasını istedi. Eğer kocamı bırakmazsanız, eve döner dönmez bütün bölge insanını aleyhinize kışkırtacağım ve herhangi bir tecavüze karşı, gerek kendimi gerekse yetimlerimi korumak için birisiyle evleneceğim demek suretiyle bir ültimatom verdi
İmparator; Saruhan Beyini, yanında tutmanın veya öldürmenin kendisine bir şey kazandırmayacağını, hatta gördükçe canının sıkılacağının neticesine vardı. Bunun üzerine kendine verilen altunlan alıp, Saruhan Bey'ini salıverdi.
Öteyandan; Orhan Gazi kaçırılan evlâdı şehzade Halil için kaimbiraderi Matyas Kantakuzanos'un yanına 4 bin asken vermiş, o da bu güçlü askerin yardımıyla, Makedonya civarındaki bir çok yeri basıyor ve yağmalıyordu. Aslında Bizans'a bağlı olan bu beldeler son zamanlarda Sırplıların idaresine geçmişti Bu arada yağmalara karşı harekâta geçen bölgedeki Sırp kumandan Matyas'ın kuvvetlerini yenmiş ve Matyası da esir almıştı.
Bu haberler; imparator lyonnes Paleogolos'un kulağına vardığında, Midilli adasındaydı ve Foça'nın muhasara hazırlıklarını yapıyordu. Askerlerine istirahat

etmeleri için bir müddet izin vermişti Matyası esir alan Sırp kumandanına bir heyet gönderip dostça münasebetlerini yenileme teklifinde bulundu. Tabiiki hediyeler göndermeyi de ihmâl etmedi.
Sırplı kumandan, makbul cevablar verdiği gibi esb.i Matyas'i Paleolog'un gönderdiği heyete teslim etti. İmparator İyonnes Paleolog, Matyas ve eşini Bozcaada'ya gönderdi. Onun oğullarını da Midilli adasını idare etmekle görevlendirdi
Bu sıralarda Paleolog, kendisi hakkında İstanbulda bir yok etme plânının hazırlandığını haber aldı. Bu plânı akim kılmak için tebdili kıyafetle üç kürekli bir gemiyle İstanbul'a koştu. Kimsenin haberi yokken saraya girip işleri yoluna koymaya başlamıştı ki; Orhan Gazi'den ardarda heyetler gelip kendisini şu sözlerle tehdide başladılar; /
"Eğer Rumlar! Bizim hücumlarımızdan masun kalmak istiyorlarsa sen hemen Foça'ya don ve şehzade Halil'i halas eylet.." Kısa zamana işlerini düzene koyan imparator tekrar Foça önlerine koşmak mecburiyetinde kaldı.
Görüyorsunuz ki sevgili okuyucu! Kuuuet ve basiret birleş-timi hükümranlık o güce yakışır Orhan Gazi; daha 2. padişahken, Osmanlı devleti siyasi evlilik ve güçlü askeriyle asırların Bizans'ını nasıl istediği gibi yönlendiriyor.
Şehzade Halil'in işi bir türlü nihay etlen mi yor, kaçırıldığı yaz geçmiş, sonbahar tamamlanmış ve çok şiddetli bir kış yaşanmış o mevsimde yerini bahara terke başlamıştı.
Orhan Gazi karayoluyla baharın ilk günlerinde Halkidona yani Kadıköyü'ne geldi ve kara ile denizin birleştiği yere çadırını kurup bayrağını dikmişti. Otağından oturduğu halde, İmparator'a oğlunun halini konuşmak için gelmesi haberini göndermişti. Her ne kadar iki hükümdar yüzbeyüz konuş-madılarsa da; adamları kayıklarda görüşüyorlardı. Bilgileri hükümdarına naklediyordu. İmparator İonin Paleolog çadırını Kadıköy sahiline pek uzak olmayan kızkulesine kurduğundan, haberleşmede çabuk cereyan ediyordu. Esaretten kurtulacak olan şehzade Halil, Paleologların kızıyla evlenecek böylece imparator, Orhan Gazi ile dünür olacaktı.
İonnes Paleolog, Orhan Gazi'den bir hayli yüksek meblağ alarak Foça'ya hareket etti. İmparator Foça'ya vardığında temasa geçtiği Foça hakimi Kalofeti, imparatordan yüzbin altu-na yakın para, parlak rütbeler alarak ondan sonra bu kadar şiddetle taleb olunan şehzadeyi biraz geç ue hayli müşkilât ile imparatora teslim etmiştir. İmparator sevinç içinde yanında şehzade Halil olduğu halde Bizans'a avdet elti.
İmparator; şehzade Halil'e "oğlum, damadım" diye hitap etmekteydi, ülkesinde karışıklık durmuş. Bahar mevsimiyle birlikte ahali Bizarısın dışına çıkmış, bağlarını, bahçelerini tanzim ediyorlardı. Şehzade Halil ise Paleologların sarayına geldiğinde, kendine ayrılan daire önünde, imparatoriçe Ele-niyir reveranslar yaparak selamladı ve şunları söyledi:
"Serairi ancak, Halık-l Rabbülâlemin bilir, nasıl ben gaflete esir oldum ve ailemin ağuşu muhabbetinden mehcur ve ne kadar müddet vatanımdan uzak

kaldım. /Ve belâlara duçar oldum. Kılıç ve soğuğa aldırmayarak denizden ve karadan nice zorluklara göğüs geren imprator Efendim hazretleri ibzal buyurdukları himmet sayesinde beni esaretten tahlis etdi. Benden elbette bu lutüfa karşı hiç bir mükâfat beklemezler. Çünkü böyle bir şey kudretimin feukimdendir. Halbuki kudretim yettiği kadar ve hayatım devam ettikçe hizmetlerine, her münasib husus için bütün gayretimi bütün arzumu feda edeceğim." Daha sonra imparator ve imparatoriçeden müsaade istiyerek dairesine çekildi.

Şehzade zaman zaman pek gösterişli ve kıymetli elbis rJer içinde halka görüldüğünde alkışlarla istikbal ediliyordu. Bizans ileri gelenleri bu yeni damada hediye üzerine hediye veriyorlardı. Bizans sarayında binbir gece masalları gibi bir hayat sürüyordu şehzade Halil, hamam sefaları, parlak ziya-fetlere birbirini kovalıyordu.

Paleolog İonnis'in bu ziyafetler sırasında iki yaşındaki bir çocuğunun ölmesine rağmen, metanetini muhafaza etmesini, Bizanslı tarihçi Grigoras alicenaplık diye vasıflandırıyor ki, bu da Bizans tarihçilerinin hükümdarlarını medhetmek için her olaydan isitfade yolunu aradıklarını gösterir.

Bu çocuğun cenaze törenine şehzade Halil'i de davet eden imparator, bu sırada on yaşlarında olan ve Osmanlı şehzadesine nişanlandığı İrini'yi bu merasimde gösterme imkanı buldu.

Bize göre o sırada; Kantakuzanos ile Paleologlar Bizans tahtında şerik yani ortak olarak bulunduklarından, tabiiki birbirlerini tasfiye etmek arzu ve teşebbüsleri gizli gizli yapılmaktaydı. Dikkat buyurursanız, Sultan Orhan'ın. Asporça Hatun isimli hanımı, Teodora adlı hanımı ki şehzade Halil'in annesidir. Kantakuzanos ailesinden idi, 4. hanımı Bayalan Hatun'da Paleolog ailesinen bir prenses idi. Yâni gerek Sultan Orhan siyasi evlilikleri her iki kral ailesi ile yapmayı nasıl evlâ görmüşse, lonnis Paleolog'da Osmanlı Sultanını, kızına kaimpeder yapmayı o kadar evlâ görmekte olmalıdır. Şehzade Halil; Bizans'da bunları yaşarken Orhan Gazi, İznik'ten, Kocaeline gitmişti. İonnes Paleolog İstanbul'dan bindiği bir gemiye yanında şehzade Halil olduğu halde İzmit'e doğru yola çıktılar ve ertesi gün limana geldiler. Şehzade Halil'i babasına teslim ederken, çizmeyi aşan imparator,-Halil Beyi oeliahd tayin etmesini rica ederken şunları söyledi: '\.Hak budur çünkü şehzade Halil oğullarının en sevgilisi ve kızının nişanlısı olup, cesur ve bazusu kuvvetli, akıllı ve hükümet edebilecek olmağa müstahaktır." Dediğini ifade eden Bizanslı tarihçi Gringoras şunu ilave ediyor: "zâten Orhan Bey buna mütemayil idi. İmparatorun söyledikleri bu temayülünü bir meyelân haline getirdi ve bunu hazırlayacak şartları tesbite karar verdi. Orada bulunan Bizans askeriyle, Osmanlı askeri karışık bir alay teşkil ettiler ve yürüyüşler yaparken, musiki aletleriyle çeşitli marşlar ve musiki eserleri çalındı. Bölgede yaşayan müslim ve gayri müslimler birbirleriyle dostça eğlendiler "

Şehzade Halil Bey'in kaçırılması; adetâ Bizans'ın hayat bulmasına yaradığını göz önüne alırsak, bu. kaçırma işinin o devrin gizli istihbaratının bir çalışması

olarak değerlendirirsek, fazla bir yanlış yapmış olmayız. Çünkü kaçırılma olayının kime yaradığına baktığımızda, bunun Bizans'a çok fayda sağladığını görüyoruz. Bizans içindeki taht kavgasını bir kenara bırakalım.

Osmanlıların Rumeliye çıkmasından sonra bir çeteler cenneti hâline gelmiş olan Trakya ovaranda, çetelik son buldu. İnsanlar bağlarını, bahçelerini hürriyet içinde ve pür neşe tanzime koyuldular. Osmanlı âdil idaresi bu bölge insanını yüz yıllardır hasretini çektiği bir idareydi. Dolayısıyla her ne kadar Osmanlı kılıcı atında yaşayan bölge ahalisi din olarak da, tebâ olarakda nihayet Bizanslıydı. Bu bakımdan, Osmanlının Rumetiye geçişi Bizans ahalisine yaramıştı.

Anadolu üzerinden Bizans toprağına seferler düzenleyen Osmanlı kumandanları İzmit, Hereke, Samandra gibi yerleri kılıç altında tutup, fethe hazır hâle getirmişlerdi. Bu bakımdan buralarda yerleşmiş olan Rumlar bağ ve bahçelerini işle-yemiyorlar dolayısıyla iktisadi bir krizin içinde mahvolup gidiyorlardı. Bütün bu olumluzluklar Orhan Gazi'nin şehzadelerinden Halil Bey'in kaçırılmasıyla başka bir safhaya döküldü. Orhan Gazi dostluk elini uzatmak mecburiyetinde kaldı. Zaten; Yeni yeni büyümeğe başlamış bir Beyliğin basınca olduğunun idrâki içinde, Bizans gibi avrupanın, kolay kolay gözden çıkarmayacağı bir devletle temkinli olarak münasebet sürdürmeliydi ve nitekim evliliğinde bile üç tane Bizanslı Prensese çadırını ve ağuşunu açdı. Şehzade Halil'in kaçırılmasıyla meydana gelen temaslar ve bu temaslar neticeslnde-ki dostluk belirtileri Bizans halkına hemen müsbet olarak aksetti. Bu ahali sûrların dışına çıkmak ve arazileriyle meşgul olma şansını buldu o sene yağmayan yağmurlar yağdı, üzün zamandır istihsade görülen kıtlık, bollukla yer değiştirdi. Rahmet bulutları Bizanslıların üzerine yağdı, Demekki şehzade Halil'in kaçırılması en çok Bizans'a yaramıştı.

Hemen burada Şehzade Halil'in akıbetinide verelim. 1359'da Kocaeli sancak beyi olan şehzade Halil, kendinden bir yaş küçük İrini ile İznik1 de evlendi. 1361'de Gündüz, 1362'de Ömer adı verilen iki erkek çocuğu oldu. Bunlar çocuk yaşlarında vefat ettiler. Şehzade Halil'de 1362'de onbeş yaşında olduğu halde öldü.

SULTAN MÜRAD-I HÜDAVENDIGAR

Babası: Orhan Gazi
Annesi: Nilüfer Hatun
Doğam Tarihi: 1326
Vefat Tarihi: 1389
Saltanat Müd.: 1360-1389
Türbesi: Bursa'dadır.

Tahta Çıkışı

H. 761/M. 1359 senesinde tahta cülus eden Sultan Hüda-vendigâr Murad, babası Sultan Orhan Hazretlerinin şefkatinin ağır basması sebebiyle hayatta kalabilmiştir. Fakat şefkatin ağır basmasındaki hikmet, Cenab-ı Hakk'ın Âl-i Osman Hanedanına ve İslâm milletine ilâhî bir lütfudur.
Gazi Süleyman Paşa, vefatına kadar geçen zamanda tam bir veliahd, tahtın varisi bir kumandan ve devlet adamı gibi yetişmişti. Bütün bu görevlere babasından sonra liyakat göstereceğini ispat etmişti. O'nun bu muvaffakiyetlerini gözönünde alan bir sultan, böyle bir velîahde sahib olduktan sonra, ona mesele çıkarabilecek ikinci bir şehzadeyi yaşatmaz-di. Çünkü Nizam-ı Âlem, yani bütün müslümanîarın selameti İçin, bir baba oğlunu feda edebilir, bir ağabey küçük kardeşlerin aynı niyyet ve samimiyet için, bağırlarına taş basıp onları celladın ilmiğine gönderebilirdi. İleride görülebileceği gibi, bunu yapmayan sultanlar, kendileriyle beraber müslümanîarın da ızdırab çekmesine sebeb olmuşlardır. Halbuki sultan odur ki, Hz. Ömer gibi bütün meseleleri kendinin saysın, onları halletmek için nefsini ve vücudunu seferber etsin. Kocakarının un torbasını sırtına vuran Halife Ömer, yağ kabını da elinde taşımak isterdi. Kendisine yardım etmek isteyen arkasına; «yüküme ortak olma, Ömer çeksin bu yükü» der gibi...
Sultanlar, ızdırab ve çileye garkolsunlar, fakat ahaliyi sürür içinde, din-i mübinde tutmayı bilmelidirler. Bunu yapabilen ve yapmaya çalışanlar kazandı, yapamıyanlarsa heyhat!..
Gazi Süleyman Paşa'nın mübarek ruhu cennet bahçelerine uçtuğu an; Sultan Orhan cennet-mekân küçük şehzadeki Murad-ı Hüdavendigâr'ı öldür diyen tedbirli vezirlerini dinlemediği için ne kadar sevinmişti... Herşeyin sahibi olan Allah'a şükürler etti. Bazı kerametlerini ileride hayat safhası içinde göreceğimiz Sultan Murat-ı Hüdavendigâr'a Cenab-ı Hakk, bir insanın dünya imtihanında muvaffak olduğunun bütün alametlerini vermişti.
Osmanlı Devletinin üçüncü padişahı olarak tahta çıkan Sultan Murad-ı Hüdavendigâr, Rumeli fetihlerine kaldığı yerden devam etmek için, o taraflara yürüdü ise de, Sultan Orhan'ın vefatını fırsat bilen anadolu'dakİ Türkmen Beyleri, aralarında birleşerek hatta hristiyan tekfurlarla haberleşerek, Osmanlı Ülkesi üzerine yürümeye karar vermişlerdi.

Osmanlı Devleti istihbaratının en Önemli bölümünü dervişler teşkil ediyordu. Tasavvuf ehline gösterilen büyük saygı, dervişlerin daima Osmanlıdan yana olmalarını temin etmiştir. Şunu da unutmamalı ki, bu saygı kuru bir gösteriş değil, gönül fatihlerine girecek kapı bırakan bir kalp sahibi olmaktan geliyordu... İşte bu dervişlerin kendilerine mahsus haberleşme sistemleri neticesinde Anadolu'daki bu hazırlık, Sultan Murad'a ulaştı.
Sultan Murad, alimlerini ve kumandanlarını toplayarak bir istişare meclisi kurdu. Toplantının sonunda ulemadan fetva istedi. Çünkü karar; sefere çıkmaktı.. Ulema da fetvasını şöyle verdi:
«Allah (c.c) uğrunda gazaketmekte olan rnüslümana, din düşmanlarıyla birleşerek İslâm şehirlerine hücum eden eşkıya ve münafıkların üzerine yürümek; din-i İslâm'ın emridir.»
Sultan Murad, bu fetvayı aldıktan sonra, 20.000 askerle Ankara'ya yürüdü. «Kal'a-tül selasi!» denilen Ankara Kalesini kuşattı. Muhasaraya dayanamıyan ahiler, karşı koymaktan kalınca, teslim oldular. Tarih H. 762/M. 1360 yılını gösteriyordu. Bu kalenin alınışı bütün Türkmenleri şaşırttığı gibi, Karamanoğluna ve ona uyanlara da bir ders oldu.

Rumeli'ye Yeniden Geçiş

Sultan Murad, Anadolu yakasının intizamını temin ettikten sonra, H. 763/M. 1361 yılında tekrar Rumeli yakasına geçip, merhum ağabeysi Süleyman Paşa'nın kabrini ziyaret edip, türbenin yanında bir cami, fakirlere yemek çıkaracak bir imaret ve gelen-geçenin istirahati için bir han yaptırttı. Bu müesseselerin sıkıntısız yaşıyabiîmeleri için, gelir getiren bir çok yerleri de vakfetti..
Sultan Murad, daha sonra ordusuyla Çorlu üzerine yürüdü. Kısa bir direnme gösteren Çorlu Muhafızı, bunu hayatıyla ödedi. Çorlu İslâm Ordusuna baş eğmişti... Çorlu Kalesinin ayakta kalması bir fayda getirmeyeceğinden yerle bir edildi. Yürüyüşe devam eden Sultan Murad, Bergus kalesini -bugünkü Lüleburgaz'i-da kolaylıkla aldı.
Süleyman Paşa'nın vefatından sonra Rumeli Ordularının başına bir kumandan tayin edilmemişti. Buna mukabil Gazi Evranos Bey, Hacı İl Bey, düşmanın kalblerine saldıkları korkularla, onları titretmeye kâfi geliyorlardı..
Meriç Nehri kenarında bulunan Boğaz Kalesini fethetmesi emrini alan Hacı İl Bey, İslâm Ordusunu aniden bastırmak isteyen Dimetoka Tekfurunun ordusuyla karşılaştı. Çok kanlı geçen ve göğüs-göğüse yapılan savaşta zafer, İslâm Ordusunda kaldı. Dimetoka Tekfuru ile askerlerini esir alan Hacı İl Bey, onları önüne katarak Dimetoka kalesinin önüne geldi. Tekfurun ailesi, kaleyi derhal islâm mücahidlerine teslim ettiler. Hacı İl Bey, bu zaferi ganimetlerle beraber Sultan Mu-rad'a arz ederken, babasının yadigarı kumandanlardan Evranos da Keşan Kalesini İslâm Kılıçları önünde pes ettirmiş, İslâm bayrağını kalenin burcuna dikmişti. Padişahın huzuruna yeni hizmetler için emir almaya gelmişti...

Edirne'nin Fethi Kararlaştırıyor

İki güzide kumandanıyla buluşan Sultan Murad, onları yaptıkları hizmetlerden dolayı tebrik ettikten sonra, Edirne'nin fethi için müzakerelere başladılar.
Verilen karar üzerine hareket edilerek, padişahın çocukluğundan beri lalası olan Lala Şahin Paşa ordunun bir bölümü ile Edirne üzerine yürüdü. Sultan Hazretleri de Babaeski taraflarına gitti, orayı muhasaraya aldı. Lala Şahin Paşa'nın ordusuyla üzerine geldiğini haber alan Edirne Tekfuru Ander-ya, Sazlıdere önlerinde İslâm Askerini karşıladı. Yapılan savaşta zafer; İslâm'ındı... Anderya mağlub ve perişan bir halde, Edirne kalesine kapandı. Diğer taraftan Sultan Murad da Babaeski'nin işini bitirmişti. Sıra, Edirne kalesine kapanan tekfuru kovalayan Lala Şahin Paşaya yardıma gelmişti.
Anderya, Sultan'ın kuvvetleriyle kendisini perişan eden orduyu takviyye geldiğini görünce, aklı başına mı geldi yoksa aklı başında mı gitti bilinmez. Aile efradını topiayıp, Meriç Nehrinin taşma mevsimi olduğundan gemi ile Aynos'a inip, oradan da Sırbistan'a giderken, Edirne'yi müslümanlar ebe-diyyen bıraktığını herhalde o da anlıyordu...
Ahali tekfurun kaçtığını görünce, kalenin kapılarını islâm Ordusuna açtılar ve dilleretdestan olan İslâm Adaletinin himayesinde, yeni bir hayata hazırlandılar...
Henüz pek bakımlı bir yer olmayan Edirne'ye, Lalası Şahin Paşayı muhafız bırakan Sultan, "Beylerbeyliği senin üzerindedir, Edirne Muhafızlığını da verdik, şimdi kuzey taraflarını da fethetmek vazifelerin arasındadır» diyerek memuriyetini bildirdi.
Evranos Bey'e ise; «Evranos, senden Rumelinin güney şehirlerini isterim» diyerek vazifesini bildirdi. Kendisi de Dime-toka'ya giderek karargahını kurdu ve kumandanlarının fetihlerini beklerken, duaları, daima İslâm Askerinin muvaffakiyeti için oluyordu.. Kısa bir müddet geçtikten sonra Evranos Bey, Gümülcine ve Vardar Yenice'sini İslâm'a kazandırmış Lala Şahin Paşa ile Zağra Vilayetini zulmetten nura çıkarmıştı.
Dimetoka'ya gelen bu şanlı gaziler, zafer müjdelerini Sultan Murad Hazretlerine Takdim ettiler.

Pençik Usulünün Konması

Alimleriyle de meşhur olan Karaman'dan küffar üzerine yapılan cihada iştirak için gelmiş bulunan alimlerin içindeki Kara Rüstem adındaki alim, esirlerin azımsanmıyacak miktarda alınıp satıldığını gördü. Kazasker olan meşhur Çandarlı Halil Paşa'ya gidip «Ganimet mallarından hums-i şer'i -beşte bir- alınmak meşrudur. Niçin Sultan Hazretlerine arzetmiyorsunuz?» diye sordu. Durum Sultan Hazretlerine arz edilince, «Madem ki meşrudur, alınsın!» diye irade gelince, esir alınıp satılmasından beşte bir alınmaya başlandı. Bu işin idaresi, şer'i bir muameleyi hatırlatmış olan Kara Rüstem'e tevdi olundu.
Sultan Murad-i Hüdavendigâr Hazretleri Filibe'nin fethini Lala Şahin Paşa'ya,

Hacı İl Bey ile Evranos Bey'i de aralardaki kırıntıları halletmekle vazifelendirip, hicrî tarihle 764/M. 1362 yılında Gelibolu'dan Bursa'ya geçti.
«Pençik oğlanları)) denilen bu esirler, müslüman ailelerin yanına veriliyorlar, onların yanında dini İslâmı görüyorlar, İslâm'a bağlanıyorlar. İslâm olup, İslâm için mücahidler ordusuna gönülen seve seve katılıyorlar, başlarına «akbörk» giyiyorlardı...

Filibe'nin Fethi

Lala Şahin Paşa, Filibe'nin fethiyle vazifelendirildiği andan itibaren çalışmalara başlamış, H. 765/M. 1363 senesinde Filibe Tekfuru, bu İslâm Serdarının askerine boyun eğmiş, Filibe'yi teslim ettikten sonra Sırbistan'a geçmiş Papa V. Ür-ban'a gönderiği şikayetnamelerle, Papanın hristiyan hükümdarlarını birleştirmesine sebeb olmuş, H.766/M. 1364 senesinde Macaristan, Bosna, Sırbistan kralları ve Eflak Bey'i 100.000 kişilik bir kuvveti toplayarak yeni bir Haçh Seferi olarak İslâm'ın üzerine yürümek için Edirne'ye doğru yola çıktılar. Filibe İslâm'ın olmuş fakat yeni bir Hilal-Salip mücadelesine de vesile olmuştu...

Meriç Zaferi Ve Biga'nın Fethi

Haçlıların büyük bir ordu ile İslâm üzerine yürümekte olduğu Murad-ı Hüdavendigâr Hazretlerine haber verildi. Gelen haber üzerine Sultan Murad Hazretleri, Bursa'dan hareket etti. Ne var ki sultan, gayet ağır hareket ediyordu. Ağır hareket etmesinin sebebini Anadolu Bey'lerinin itimad vermiyen davranışları teşkil ediyordu. Sultan yürüyor, fakat «et kulağı» geriden gelecek sesleri dinyiordu. bir yandan da padişah Hz.leri Haçlı ordusunun çok uzaktan gelme durumunda olduğunu da hesaba katıyordu. Yolunun üzerinde olan Biga'yı fethetmeyi kararlaştırdı. (Et kulağı mevzu eüUyaullahın batınları ile semi oldukları yani duyup bildikleri hususları birde beşer mahsus havası hamseden yani beş duyudan işitme organıyla duyup muttali olmaları keyfiyetidir.
Bunun Kûrbü Nevafile yani nafilelerle yaklaşışla ilgisi olduğu açıktır. Çünkü bir hadisi şerifte beyan buyrulduğu üzere Hak Teâiâ (Azze ve Ceİle) Hz.leri »Ben sevdiğim kutumun, gözü olurum onunla görür, kulaktan olurum onunla işitir, ayakları olurum onunla yürürüm» buyurulmuştur.
İşte bu Hadisi şerifte zikredilen Semi üasft; Ehlullahın Mu-karibtiğine Hak Teâlâ tarafından Kurbu Neuafil Lütfü olarak ihsan buyurulmuştur.
İstidraten şunu arzedelimki Hak Teâlâ Hz. terine iki türlü yaklaşılır. Birincisi Kurbu Feraiz diğeri Kurbu nevafildir. Yukarıda belirtmeye çalıştığımız Neuafil kurbuduı: Yani Kurbu Feraizde Hak Teâlâ Fail kul Mef'ut olduğu halde Kurbu Neva-filde Kul Fail Hak Teâlâ (c.c.) Hz. teri Mefül olur Bunu bir misalle açıklamakta fayda görürüz:
Âyeti Kerimede Resuli Kibriya'ya, müşriklere toprak ue kül tanelerini sen atmadın ben attım (izze meyte ue mare meyte ue hem Allah) kutsal kelamında

kurbu rieuafil'e işaret vardır.
Yukarda zikrettiğimiz sevdiğim kulumun ayakları olurum hikmetinde de euliyaullahta görülen tayyi mekân sırrı tecelli eder Bu iki kurb (yakınlık) arasında hemen ilave edelimki Hak Teâlâ Fail olduğu için Kurbu Feraiz daha efdaldır. An-cak edeben Satiklere ue Dervişlere düşen bir görev vardır. O da herhangi bir olayı uygun olmayan bir fiili, Mürşidi Kâmilin et kulağına duyurmamak gerekir. Aksi halde manevi tokat mukadderdir Yoksa Salık, Mürşidi kâmil her şeyi bilir diye nabeca (yersiz) işleri, insanı kamilin kulağına duyurmak hataların en büyüğüdür.) Olanca şahinliğiyle kaleyi sardı. Biga'nın etrafı tamamen Osmanlı'nın elindeydi. Fakat kale türlü vesilelerle ele geçirme planlarına girmemişti. Şimdi hem kalenin kendisi, hem de İslâm'a vereceği zararlar göze batmaya başlamıştı.
Biga kalesi haydutlara yatak olmuş, haydutlar da Rumeli'ye gidip-gelen müslümanlara zarar vermeye başlamışlardır.
Öte yandan Haçlı Ordusu çok sür'atli hareket etmiş ve /v\eriç Nehri vadisine gelmişlerdi. Lala Şahin Paşa, sultandan görünen bir yardım gelmediğinden telaşlandı ise de, bir müs-jümanın düşmandan yüz çevirmiyeceğini bildiren ayetlerle ame! ettiğinden, kaçmayı asla aklına getirmedi. Derhal bir divan toplayıp kumandanlarla istişare etti. Neticede durumun öğrenilmesi için Hacı İl Bey ve 10.000 süvari düşmanı gözlemeye yollandı.
Birçok tarih kitaplarında bu böyle yazar. Fakat bir düşünelim: Düşman Meriç kıyısına gelmiş, yani İslâm topraklan içine girmiş. Bu ordunun ahvali, yeri mi öğrenilecek ki gözcü gönderiiiyor? Hem de en şanlı ve şecaatli Hacı İl Bey ve 10.000 süvari!.. Bu gözcülük filan değil, Lala Şahin Paşa'nın topladığı divanda, kumandanların aldığı hücum kararından başka birşey değildir. Gözcü olarak gönderilme kararı ise, esas gayenin saklanması için kulandan bir taktiktir. Şunu çok iyi biliriz ki, casuslar her devirde vardır ve var olacaktır da... Hacı İl Bey ve 10.000 süvarinin düşman üzerine gidişi, gözetleme gibi bir tedbirle gizlenmeseydi, dünya harp tarihinin en güzel taktik ve en büyük baskın zaferlerinden biri, belki İslâm ordusunun aleyhine bir netice verebilirdi. Neyse biz gene Hacı il bey ve 10.000 süvarisinin yaptıklarına dönelim.
Hacı İl Bey, Edirne yakınlarında bulunan Cermen Meydanında düşmanı buldu. Düşman kalabalık ve pek mağrur bir haldeydi. Bu kalabalık ve gurur^ onları gaflet içinde tutuyordu. Askerleri, subayları kumandanları atıp-tutuyorlar ve İslâm askerini yenmenin şerefine içki kupalarını başlarına dikiyorlar, sarhoş oluyorlardı. Hacı İl Bey 10.000 kişilik kuvvetini orada bulunan meşelik arkasına gizleyip, karanlığı bekledi. Gecenin ilerlemiş saatinde, yiğitlerini dört ayrı koldan, düşmanın bir tarafından girip, öbür tarafından çıkacak şekilde tertib etmişti. Aynı anda büyük bir sür'atle harekete geçen süvariler, düşman ordusuna daldılar. Omuz üstünde baş bı-rakmıyan palalarını savurup, birçok kelle düşürüp öbür taraftan çıktılar. Düşman ordugahı karıştı, kumandanları arasında anlaşmazlık çıktı zannıyla birbirlerine saldırmaya başladılar. Aralarında düşman var zannederek sabaha kadar birbirleriyle boğuştular, kendi kendilerini

öldürdüler. Bu ordunun içinde en çok kuvvet bulunduran Sırplar olduğu için buraya sonradan «Sırp-Sındığı» adı verildi.
Bunlar olurken, Sultan Murad Hüdavendigâr Biga kalesini almış ve İslâm ikinci bir zaferle daha taçlanmıştı...

Fetihler Zincirinin Devamı

Sultan Murad'ın fermanıyla Timurtaş Bey askerleriyle Kızılağaç Yenicesini, Yanbolu Kalesini, Lala Şahin Paşa ise, İhti-man ve Samak Vilayetlerini teslim almağa uğraştıysa da, muvaffak olamadı. Ancak hedefin etrafındaki engelleri temizlemeyi bildi ve birçok ganimetle döndü. H. 796/M, 1367 kışını Dimetoka'da geçiren Sultan Murad ilkbaharda Karina-bad, Hayrabolu, Süzebolu ve Aydos kalelerini feth etti.
Sultan Murad Hazretlerinin bu fetihleri, adalet numunesi olarak gösterilen idaresini duyan ve tahkik edenler, himayesini istemek için yarışır hale geldiler. Hatta Venedik Körfezi kıyısında bulunan Rakûze halkı, sultana senelik vergi vere-, rek, padişahtan kendilerini himaye edeceğine dair bir ahid-name aldılar. Hüdavendigâr, bu senete -ahidnâmeye- Oğuz Hanlarının usullerine uyarak, pençesini kırmızı boyaya batırarak bastı. Sonra da bu, tuğraya tahvil edilerek tuğra icad edilmiş oldu.
H. 770/M. 1368 yılında Edirne Sarayı tamamlandığı için Sultan Murad oraya yerleşti. Kazasker Kara Halil'e Hayred-din Paşa lakabını takarak, onu sadrazam tayin etti. Kazaskerliğe de Halil Hayreddin Paşa'nın oğlu Mevlana Ali'yi tayin etti. Şer'i Şerife uygun birçok kanunlar yapıldı. Orduya bîr kat daha nizam verildi. Daha sonra Sultan Murad ordusuyla birlikte hareket ederek Kırkkılise ve Pınarhisar'ını fethetti. Vize üzerine yürüyen Sultan Hazretleri bir ay süren muhasaradan sonra Vize halkının eman dileyerek kaleyi teslim etmesiyle, Vize de İslâm'ın oldu. Sultan Murad, nereye giderse orada emniyyet hasıl oluyordu. Bu yüzden beş sene Rumeli'de kalmış birçok fetihleri bizzat, diğer fetihleri de onun yanlarında olduğunu görüp, gayretleri artan kumandanları yapmışlardı. Sultan Murad bazı tarihçilerin ileri sürdüğü gibi kararsız bir sultan değil, bulunduğu yere emniyyet ve adaletin en yüksek numunelerini götürüyordu. Bu sebeble kâh Anadolu'da, kâh Rumeli'de bulunuyordu.

Hüdavendigâr Sultan Murad'ın Bir Kerameti

H. 774/M. 1372 yılında Bizans Kayseri, Vize üzerine asker gönderip orayı tazyik etmeye başladı. Vize Muhafızı «Şir Mert Bey» durumu Sultan'a'bildirdi. Sultan buna çok hiddetlendi. Derhal Rumeli yakasına geçti. Lala Şahin Paşa ile Evranos Bey'i yanına çağırdı. Şahin Paşa'yı kâfi miktarda askerle Fi-recik'i almaya gönderdi. Kendisi de İstanbul üzerine yürüdü. İstanbul'a 10 saat mesafede olan İnceğiz Kalesini üç günde fethetti. Oradan Çatalca'ya yürüyen Sultan Muiad eman dileyene kılıç kalkmaz fetvasına uyarak, eman dileyen

Çatal-ca'yı bir hoşça aldı. Çatalca'nın almışından hemen sonra Fi-recik'in Lala Şahin Paşa tarafından alındığı haberi geldi.
Allah için cihad edenlere Cenab-ı Mevla, zafer ve nusret kapılarını ardına kadar açık tutuyor, İslâm'a zaferin gül yüzünü daima lütfediyordu. İ'lâ-yı Kelimetullah sancağı, bütün bayrakları alt ediyor, şehidlere cennet, gazilere mertebeler ihsan ediyordu. Sultan Murad-ı Hüdavendigâr'ın kalp gözünün açık olması, kerametiyle zahire çıkıyoru. Şöyle ki; İslâm Mücahidleri Karaburun, Kilyos ve Belgrad Ormanı Köyünde boy gösterdikleri zaman, civar kasabaların ahalisi mallarını Kayzer'in yazlığı olan Apalonya Kalesine götürdüler. Sultan Hazretleri bu kaleyi sardı. Kale kuvveti 15 gün dayandı. Sultan hazretleri gazaba gelerek «Bu yıkılacak yerde beklemek, bizim hedeflerimize varmamızı geciktiriyor ola ki, bunu Allah yıka» diyerek ordugahtan uzaklaşıp bir kavağın altına gitti oturdu. Çok az bir vakit geçti ki, müjdeciler geldiler ve kalenin bir tarafı kendiliğinden yıkıldı, gaziler oradan kaieye girdiler diye müjdelediler. Sultanın duası kabul olmuş, Cenab-ı Mevla velisine ihsanını lütfeylemişti. O günden sonra oraya «Tanrının Yıktığı», sultanın altında oturduğu kavağa da «Dev-let-i Kavak» denir.
Bu olayı duyan Bizans Kayseri, anlaşma teklifini ileri sürdü. Sultan, bu teklifi olumlu karşıladı. Kışı Edirne'de geçirmek üzere yola çıktı H. 775/M. 1373 senesinde sadrazam Halil Hayreddin Paşa'yi, Rumeli'nin batı taraflarına gönderdi. Bu belge ve arazileri iyi tanıyan Gazi Evranos Bey'i de yanına verdi. Gümülcine'ye kadar beraber gittiler. Hayreddin Paşa, Evranos Bey'i İleri yürüyüşe gönderdi. Evranos Bey, Yor-lu ve İskete kalelerini kolaylıkla aldı. Maruiya adlı bir kadının elinde bulunan Avrathisarı'na sıra gelmişti. Avrathisarı'nı saran Evranos Bey, bir mukavemetle karşılaştı. Bu mukavemetin, sonu, Balaban'ın Serez Kalesini muhusaraya almış olması, Maruiya tarafından haber alınınca hemen geliverdi. Bu arada Lala Şahin Paşa Kavala'yı serdengeçtilerin başanh bir sızma hareketi sayesinde ele geçirmişti.
Müslümanların kendiliğinden teslim olan yerlere karşs takındıkları güze! muamele; Drama, Zihne ve Karaferya Ahalisini kendiliklerinden eman dileyip, kalelerini teslime yetti...

Niş Kalesinin Alınışı

Sırp kralı, daha evvel vergi olarak vermeyi taahhüd ettiği miktarı ödemediği gibi, İslâm Topraklarına da tecavüze başlamıştı. Sultan Murad'ı Hüdavendigâr, H. 777/M. 1375 senesinde Bayezıd'i Bursa'da bırakıp, Sırbistan üzerine sefere çıktı. Sultan'ın büyük bir azimle üzerine geldiğini gören Sırp Kralı, hazinelerini Niş Kalesine, ahalisi ile kendisini de dağlara vurdu. Şehirler bomboş kalmıştı. Sultan Murad ordusuyla boş şehirler üzerinde dört ay kadar dolaştı. Sonunda Niş Kalesini almanın şart olduğuna karar vererek Niş'i sardı. Çok kanlı bir çarpışmadan sonra kale, İslâm'ın kılıcına teslim olmuştu. Sultan Murad'dan korkusundan dolayı dağlara kaçan Sırp Kralı, Niş Kalesinin elden gittiğini

öğrenince, üç seneiik birikmiş vergiyi ve ayrıca yılda 50 okka gümüş vermek üzere andlaşma istedi.
Burada şunu belirtmeyi faydalı görüyoruz ki; akla gelebilir: Üç-dört ay ortada dolaşan bir ordu, üstelik bir de kanlı muharebeden sonra, işi bitmiş olan bir kralın teklifini niçin kabul ediyor? O kralı yok etmesi lazım gelmez mi? diye kendi kendimize bir soru sorabiliriz. Fakat Sultan Murad gibi kalb gözü açık velî, mutlaka tslâm çizgisi dışına çıkmaz. Müslümanların, Efendimiz (s.a.v) den beri takib ettikleri harp siyasası budur. Eman dileyene eman vermek, sulh isteyene, sulhun kabulü için açık davranmak... Bir galib ordu, mağlub ettiği ordunun teslimini kabul ede? ve ona iyi muamelede bulunursa, o ordunun neferinden kumandanına kadar, o ordunun koruyuculuğunu yaptığı halkın takdirini celbeden Gönüllerinde belki bir iman nuru parıldar. Bu büyüklükle bir insanın Dino-i Mübin-i İslam'a girmesi temin olursa, bir cihan kazanılmış gibi olur. Müslümanları affedici olmasında kendisine silah çekip, sonra da eman dileyene hidayet fırsatı vermesinin, bu görüş açısından meydana geldiğini söylersek, herhalde yanlış bir şey söylememiş oluruz.
Andlaşma talebini uygun karşılayan Sultan Hazretleri, Niş Kalesini kuvvetlendirip, korunma tedbirlerini aldıktan sonra, yine Bursa'ya döndü. H. 778/M. 1376 senesinde tekrar Rumeli'ye gelen Sultan Murat, Bulgaristan üzerine yürüdü. Sultanın üzerine yürüdüğünü haber alan Bulgar Kralı «Sosmanos» Sultan Murad'ın karşısına birçok hediyelerle çıkıp, itaat içinde olduğunu ve itaat içinde kalacağını, ayrıca vergi vereceğini bildirince, Sultan bundan memnun oldu. Sosmanos'u Bulgaristan valisi olarak tayin etti. Bu tayin, valilik şeklinde olduğundan Bulgaristan, Osmanlı ülkesine katılmış oluyordu.

Padişah Düğünü

Osmanlı Devletinin dört bir yana yayılan şan ve şöhreti, Anadolu'daki Beyliklerin Osmanlılarla iyi geçinmelerini lüzumlu kılıyordu.
GermİyanoğIu Ali Bey, yaşlandığını görüyor ve yerine geçecek oğlu Yakup Bey'e bir istikamet vermenin zamanı geldiğine inanıyordu. Oğlu Yakup Bey'i yanına çağırarak; «Oğlum, görüyorsun ki Osmanlılar'gün geçtikçe kuvvetleniyorlar. İstikballerinin parlak olacağını" görüyorum. Bizim, onların eteklerine yapışmaktan başka bir çâremiz yoktur. Onlarla bir akrabalık kurmak istiyorum. Sana olan vasiyetim şudur ki: Benden sonra onlara hiç bir suretle karşı koymayasın.» dedi. Bunun üzerine İshak Fakih adlı âlimi elçi olarak gönderdi. Kızı Devletşah Hatunu, Bayezıd Bey'ie evlendirmek, kızına çeyiz olarak da Kütahya, Simav, Eğrigöz ve Tavşanlı Kalelerini, vereceğini bildirmesini söyledi. İshak Fakih. GermİyanoğIu Ali Bey'in bu teklifini Sultan Murad Hazretlerine bildirince, Sultan Hazretleri memnun oldu. İcab edenler yapıldı.
Devletşah Hatun büyük bir düğün alayıyla Bursa'ya getirilip Bayezid Bey'ie düğünü yapıldı. Böylece Germiyan Beyliği Osmanlı Devletiyle birleşmiş

oluyordu. Bu düğünün sonu da, Sultan Murad'ın kızı Nefise Sultan'ın Karamanoğlu Ali Bey'le nişanlanmasıyla son buldu...
Germiyanoğlu'nun, kızının çeyizi olarak verdiği Kütahya'yı görmeye giden Sultan Murad, Karaman tarafından gelebilecek tecavüzleri bertaraf etmek ve hudutlarımızı korumak için, Hamideli'nden İsparta, Karaağaç, Yalvaç, Beyşehir ve Seydişehir kalelerinin bize pek lüzumu vardır diyerek bu beş kalenin belli bir bedel karşılığında Hamidoğlu Hüseyin Bey'-den kendisine verilmesini teklif etti. Hüseyin Bey, bu tekliften şaşkınlığa düştüyse de, Sultanın heybetinden korktuğundan kabul ettiğini bildirmişti. Sonradan pişman olmasına rağmen verdiği sözden dönmeyip, verilen para karşılığında beş kaleyi Osman Devletine satmıştır.

Fetihlerin Devamı

Sultan Murad'ın emri üzerine H. 784/M. 1383 yılında ordusuyla hareket eden Rumeli Beylerbeyi Timurtaş Paşa, Pirle-pe'nin aman dilemesini kabul edip sulh yolu, Manastırı hücumla aldıktan sonra Karlıeli ve İştip üzerine yürüdü. Sulh içinde olarak da Osmanlı Devletine dahil olmuştu. Sıra Sela-nik'in alınmasına geldi. Ne var ki Selanik Kalesi çok kuvvetli bulunduğundan, kuşatmasının uzunca süreceği tahmin olunduğundan Selanik'in etrafının ele geçirilmesiyle iktifa edildi.
Sultan Murad-ı Hüdavendigâr, büyük oğlu Bayezıd Beyi Anadolu hududunun korunması için Kütahya'ya, ikinci oğlu Yakup Bey'i Karesi Valiliğine gönderip, küçük oğlu Savcı Bey'i de Bursa Kaymakamlığına tayin ederek, kendisi de Rumeli'ye geçip Edirne'ye gitti. Timurtaş Paşa'ya Arnavutluk ve Bosna'nın alınması için tetkiklerde bulunmak üzere kuvvetleriyle birlikte hareket etmesini emretti. Timurtaş Paşa, yolda bazı kaleleri aldığı gibi, Arnavutluk içlerine gönderdiği bazı akıncılar vasıtasıyla da birçok yerleri basıp ganimetler elde etti. Ve oraların geçit, giriş-çıkış yerlerini öğrenerek Edirne'ye döndü.

Harp Hiledir

-(Harp hiledir» hadis-i şerifinin tecellisinden sayılabilecek olan şu olay çok dikkat çekicidir.
Filibe Muhafızı İnce Balaban Bey'in askerlerinden olan zahirdeki görünüşle «müellefe-i kulûb» cinsinden müslüman sanılan İnce Sündük İsimli doğancı hiristiyanlığa dönmüş ve Filibe'den firar ederek Sofya Tekfuru Panokeban'in maiyetine girmişti. Kısa zamanda kendisini sevdiren İnce Sündük, tekfurun Doğancıbaşısı olmuştu. H. 787/M. 1386 yılında avlanmak için gittikleri Tatarpazarı taraflarında İnce Sündük, dengine getirerek, Panokeban ile birlikte av heyecanıyla adamlarından uzak düşmüşler. Akşam olunca Osmanlı hududuna yakın bir köye gelmişler. Doğancıbaşı İnce sündük, atından inerek, «ben köye gideyim yiyecek alıp geleyim. Siz burda bekleyin» der. Köye gider ve Deli

Balaban'la Ahmed Gazi'yi bulup plânını anlatır. Oradan yiyecek alıp telaş içinde tekfurun yanına döner. «Türkler bizim burda olduğumuzu anladılar» der, Tekfuru bir korku alır... telaş içinde «beni nasıl kurtarırsın?» diye sorar. Doğancıbaşı da: «Ben seni birtakım abalar-kebeler içine sarıp bağlarım ve bir ormana bırakırım, iki atla dönüp Sofya'dan asker getirerek seni kurtarırım.» der. Akılsız tekfur, bu tedbiri uygun görerek sarıhp-sarmalanma-sına müsaade eder. Tekfuru bağlayan İnce Sündük, doğruca köye gider. Deli Balaban ve Ahmed Gazi'yi yanına alıp ormana gelirler ve tekfura «Türkler beni tututular» diyerek onu gene aldatır. Hep beraber Filibe'nin yoiunu tutarlar. Filibe Muhafızı İnce Balaban Bey, Doğancıbaşı İnce Sündük'ün ellerine sarılır. Birçok hürmet gösterdikten sonra kendisinden klavuzluk yapmasını ister. Hep beraber Sofya'ya giderler. Durumu gören Sofya Muhafızları kaleyi İnce Balaban Bey'e teslim ederler.
Durum, bir mektupla Sultan Murad-ı Hüdavendigâr Hazretlerine bildirilir. Mükemmel bir hile ile kan akıtılmadan alınan bu kale İnce Balaban Bey'e verilmiş, Doğancı Sündük'e zeamet, Gazi Ahmed'e ise yiğitbaşılık ihsan edilmiştir.

Nefise Sültan'ın Karamanoğlu Ali Bey'le Düğünü

Daha evvel söylediğimiz gibi Sultan Murad'sn kızı Nefise Sultan'ın Karamanoğlu Ali Bey'e nişanı yapılmış, nikah akdi kalmıştı. Karamanoğlu Ali Bey, Karaman Alimlerinden Mev-lana Muslihiddin Efendiyi, verdiği vekaletle Sultan Murad'ın huzuruna göndermişti. Ali Bey, Nefise Sultan'a mehir olarak Akşehir, İlgın, Aksaray ve bunlara bağlı köy ve kasabaların hepsinin kendisine verildiğini, ayrıca birçok hediyelerle donanmış kervanı takdim ederek nikah akdedilmiş ve gelin alayı, Konya'ya müteveccihen, Nefise Sultanı alarak dön-müştür.

Üzücü Olaylar Zinciri

H. 787/ M. 1385 Yılında Edirne'de, Macaristan üzerine yapacağı seferin hazırlıklarıyla meşgul olan Sultan Murad Hazretleri, küçük oğlu Savcı Bey'in taht davası güderek isyan ettiği haberini aldı. Bir babanın, yetiştirdiği evladının isyanını hoş karşılayacağını hiç kimse iddia edemez. Sultan Murad buna çok üzüldü. Fakat bu mesele, yalnız bir baba-oğul meselesi değil, aynı zamanda bir devlet meselesiydi. Baba üzüntüsünü ve gözyaşlarını içine akıtıp, din-i devlete isyan etmiş evladnı cezalandırmak üzere derhal Edirne'den hareket etti. Anadolu yakasına geçti. Savcı Bay ise, Bizans Kay-ser'inin oğlu Andrenikos ile arkadaş olmuşlar, her ikisi birden babalarına isyan edip, yerlerine geçmeyi kararlaştırmışlardı. Dimetokacık ile Güvercinlik Kaleleri arasında Sultan Murad'Ia karşılaştılar. İsyana katılanlar, derhal Sultanın ayaklarına kapandılar. İki kafadarlar kaçmaya çalıştılarsa da, fazla uzaklaşamadan yakalandılar. Sultan

Hazretleri, Savcı bey'in gözlerine kızgın mil çektirerek onu kör etti. «Oğulları, babaları cezalandırmalıdır» meşhur yasasına uyarak Anreni-kus'u da babası Kayser'e gönderdi. Kayser de oğlunun gözlerine kızgın sirke döktürerek kör etti. Yabancı tarihçiler, Sultan Murad'ın, Savcı Bey ve arkadaşlarını öldürttüğünü yazarak, Sultan Hazretlerine gadarhk izafe ederler. Bizans Kayse-rininse merhametli olduğunu, oğlunu ödrütmediği gibi, kör etme ameliyesinin, ince bir teknik neticesinde yarı körlükle geçiştirildiğini yazarak, Bizans Kayserinin merhamet bakımından çok yüksek seviyede olduğunu ihsas etmek isterler. Halbuki İslâm Milleti, milletine ihanet edenin cezasını hiçbir vesile ile geciktirmeyen bir inancın mensuplarıdırlar.

Ve Karamanoglü İsyanı

üzücü olaylar zincirine yeni bir halka ekleniyor... Sultan Murad'ın damadı Karamanoğlu Ali Bey, Varsak ve Turgutlu aşiretlerini, Sultan Murad'ın Hamidoğlu Hüseyin Bey'den satın almış olduğu kasabalara saldırtıyordu.
Sultan Murad, durumdan haberdar olduğunda, sadrazam Ali Paşa ve Rumeli Beylerbeyi Timurtaş Paşa'ya, acele hazırlanıp Anadolu'ya geçmelerini bildirdi, kendisi de Kütahya'ya geldi. Kütahya toplanma bölgesi oldu. 50.000 kadar asker biraraya geldi.
Osmanlı kuvvetleri, Rumeli Beylerbeyi Timurtaş Paşa, Sadrazam Ali Paşa'nın kuvvetlerinin yanında, 2000 kadar da Sırp askeri, Kastamonu'dan da bir miktar yardım askeri gelmişti.
Karamanoğlu Alî Bey ise Türkmen ve Tatarlardan çok miktarda asker toplamıştı. H. 788/M. 1386 yılında iki ordu, Konya'ya 6 mil mesafede karşılaşıp harp nizamına girdiler.
Sultan Murad'ın merkezde yeraldığı, Yıldırım Bayezıd'ın sol, Yakup Bey'in sağ cenahta bulunduğu Osmanlı Ordusu, Tatar ve Varsak aşiretlerinin ok yağmuruna yıldırım suretiyle dalış yapan Bayezıd Bey'in, Karaman Ordusunun sağ cenahını çökertmesi, Timurtaş Paşa'nın Bayezıd Bey'i zamanında takviye etmesi, Karamanoğlunun ümidini bitirmiş, kafasında dizdiği hayalerin yıkılmasına yetmiş, yüzgeri ederek atını ancak Konya Kalesinin içinde durdurabilmişti. Tek çare; sultanın affına sığınmak bununda çaresi hanımı Nefise sultanı, babasına gönderip af talebinde bulunmaktı. O da öyle yaptı. Nefise Sultan, Konya ulemasının refakatinde babasının huzuruna giderek, ayaklarına kapanıp, kocasının affını istedi. Sultan Murad'dan af vaadini aldıktan sonra Karamanoğlu kendisi gelerek sultanın ayağına yüz sürdü. Bir daha karşı gelmi-yeceğini ve sözünden asla dönmiyeceğine yemin etti. Sultan da kendisni affedip, beyliğine bıraktı.

Evranos «Bey'in Taltifi

Bir hiristiyan iken, Allah indinde tek din olan İslâm'a kendi arzu ve rızasıyla

bağlanan bu zat, islâm Fütuhatinde önemli vazifeler yüklenmiş ve bunların altından yüz akı ile çıkmıştı. Kalp gözü açık olan Sultan Murad-ı Hüdavendigâr Hazretlerinin samimi sevgisine ve bir o kadar da takdirine mazhar olmuştu. Evranos Beye bir berat verilmiş ve kendisi mücahidlerin başına Beylerbeyi tayin olunmuştu. Bayrak, tuğ ve davul verdiği gibi, kendisine bir nasihat olarak da:
«Rumeli Vilayetlerini kendi kılıcımla fethettim diye sakın sana gurur gelmesin. Şunu iyi bil ki, onların hepsi Allah'ındır. Ondan sonra Rasülünündür, daha sonra Allah'ın emri ile Efendimiz aleyhisseiamın halifesinindir.» fıkrası, sözkonusu berata yazılmıştır. Rumeli Vilayetlerine Şeyh'ul İslâm tayin olunan Elvan Fatihe hürmet gösterilmesi emrolunmuş, Sela-nik'in fethi de kendisinden istenmişti.

Bir Bozgun

«Düstur'ul Mücahidin li İzzeddin» adlı eserde;
«... Yağmacılığın ne kadar zararlı olduğunu gösteren bir makalede, kazanılmakta olan bir savaşın, yağmaya dalmak yüzünden nasıl mağlubiyete dönüştüğünü, harp haline ne çok tesiri olduğunu öğrenmek için, ancak böyle bozgun mi-sallerinden sonra anlamak mümkündür... der.
Karamanoğlu ile yapılan savaşta, Osmanlı Ordusu içinde vazife almış olan 2000 Sırplı asker, savaş içinde ve sonrasında birtakım yağmalama hareketlerinde bulunmuşlardı. Bu hareketi yapanlar, derhal yakalanmış ve İslâm Kanunlarının emri icabı cezalan verilmişti. Sırplı askerlerin ileri gelenleri, bu durumu Sırp Kralına bildirmişlerdi. Sırp Kralı hiddetlenmiş ve bunu, Sırplara hareket saymıştı. Derhal Osmanlıya karşı komşu kralları birleşmeye davet etmişti. H. 789/M. 1387 de Sırp ve Bosna Kralları açıktan, Bulgar kralı Sosma-nos gizlice anlaştılar ve Osmanlı hududuna tecavüze başiadılar.
Sultan Murad, Şahin Paşa'yı 20.000 mücahidle Bosna üzerine gönderdi. Şahin Paşa kuvvetlerinin önüne çıkan İş-kodra Prensi, gelip bağlılığını sundu. Orduya klavuzluk yapmaya talip oldu. Fakat fikri klavuzluktan ziyade, onları yağmacılığa teşvik etmek, yağmanın ihtirasına düşenlerin çoğalması, kuvveti parçalayacağından, «parçala-böl-yut» politikasının icabını yerine getirmekti. Maalesef bu prens bunda mu-vafak oldu. Asker parçalara ayrılarak yağmacılığa başladılar. İşkodra prensi son hiyanetini de ifa ederek, gizlice Bosna Kralına haber uçurup, yağmaya sevkettiği Osmanıı kuvvetlerinin parça parça olduğunu bildirdi. Bosna Kralı, her biri bir yerde yağma işine dalmış bu gafil askerleri kuvvetli ve muntazam olan 30.000 askeriyle kıstırdığı yerde yok ediyordu. Yağmacılığa meyletmenin sebeb olduğu bu dağınıklık, toplanma imkanı vermedi. Disiplin ve İslâm ölçüsünden ayrılan bu kuvvetin 15.000'i düşman tarafından öldürüldüler. Ancak 5000 kişi kurtulabildi. 88 senedir ordunun durmadan yaptığı savaşlarda böyle bir bozguna uğradığı görülmemiştir. Bazı tarihçiler, bu ordunun kumandanı Şahin Paşa değil Timurtaş Paşa'dır derler. Eğer Şahin Paşa ise, bu başka bir Şahin Pa-şa'dır. Zira daha evvei ölmüş olan Lala Şahin Paşa, Sultan Murad'ın lalası olduğundan, ismi zikredilirken daima

unvanı olan lala kelimesi de beraberinde kullanılmıştır. Türkiye Tarihi yazan Yılmaz Öztuna Bey de Kuia Şahin Paşa olarak belirtir. Lala Şahin Paşa ve Timurtaş Paşa olmadığını söylemiştir. Biz de bu görüşe katılıyoruz.
Bu bozgunun, yağmacılık yüzünden meydana geldiğini tesbit ettikten sonra, en mühim neticesi şudur ki; cesaretlenen hristiyaniar, Osmanlı üzerine yeni bir haçlı seferi açmaya karar verirler. Çünkü geçen^zaman, Hacı İl Bey'den yedikleri tokadın acısını unutturmuştu...

Kaleler Fütuhatı

H. 790/M. 1388 Senesinde Edirne'ye 30.000 atlısıyla gelen Sadrazam Ali Paşa, Yahşi Bey'i, Pravadi Kalesini almak üzere bir miktar askerle gönderdi. Çok hızlı bir yürüyüşle kale, bir gece içinde İslâm'a teslim oldu. Oradan Tırnova'ya gi-dilip, o kale de alındı. Akabinde Hazergrad Kalesi, İslâm Sancağı ile şenlendi.
Osmanlı aleyhine Bosna Kralı ve Sırp Kralı ile yaptığı anlaşmayı gizli tutmuş bulunan Bulgar Kralı Sosmanos'un elinden krallık alındı. Bulgar Krallığı ortadan kaldırıldı. Niğboîu ve Silistre Kalelerinde İslâm Bayrağı dalgalanmaya başladı. Niğbolu Kalesine Doğan bey muhafız olarak bırakıldı.

Kosova Savaşı

İslâm'ı, Avrupa topraklarından mutlaka uzaklaştırma fikr-i sabitinde olan hristiyan devletler, her zaman tetikte bekliyorlardı. Osmanlı fütuhatının tökezlenmesi için dualar ve temennilerde bulunmaktan başka, birbirleriyle temaslarını artırıyor-lardi.
İşkodra Prensinin klavuzluğunun, Osmanlı askerini yağmacılığa sevkettiği ve 88 senedir mağlubiyet yüzü görmeyen bu mücahidler ordusu, yağma yüzünden acı bir şekilde mevcudunun dörtte üçünü kaybetmiş ancak 5000 gazi ile bu bozgundan çıkabilmişti. Bozgun, Avrupalıların moralini düzeltmiş ve hep birlikte yüklenirsek, acaba bu pehlivanı yıkar, bağlar ve geldiği kıyıların ötesine fırlatabilir miyiz? diye ham hayaller kurarken, bir yandan da hayallerini tatbikata koyma hazırlıklarına başlamışlardı.
Hüdavendigâr Gazi de, o senenin kışını Filibe'de geçirdikten sonra, Hüdavendigâr lakabı icabı olarak, bütün İslâm memleketlerinden mücahidleri, yapılacak savaşa davet etti. Kastamonu, Germiyanoğu, Saruhan, Aydın, Hamideli Beylikleri, bu davete derhal katıldılar. Çünkü meydana gelecek savaş, bir hanedanın veya bir ırkın savaşı değil, Allah indinde tek din olan İslâm'ın, batılla savaşı idi. Her türlü asabiyye-tin ötesinde o beyler ve halkı, müslüman olarak bu İslâm Orduşuna yardıma severek koştular. Çünkü «Ancak müslüman-lar kardeştin» mealindeki ayet-i kerime, onları bu yüksek şuur içinde tutacak ilâhî bir emirdi. Şehzade Bayezıd ve Yakup Bey'ler de kuvvetleriyle beraber Hüdavendigâr'a mülaki oldular. Hep beraber hareket edip, Alaeddin ovasına yürüdüler. Kösendil Prensi Kostantin ve askerlerini de yanlarına alarak Kosova

meydanına geldiler.
Ehl-i Salip Ordusu çok kalabalıktı. Bu kalabalık hakkında bazı tarihçilerin rivayetini buraya almayı uygun gördük:
Hayrullah Tarihinde; Sultanın Ordusu ikiyüz bin, Ehl-i Salip Ordusu 500.000 dir.
Hammer ise, Haçlı Ordusunu 200.000, Osmanlı Ordusunun çok düşük sayıda olduğunu,
Namık Kemal (Şair Namık Kemal) Bey, Osmanlı Ordusunu, Haçlı Ordusunun üçte biri olarak 60.000 kişi kabul ediyor. Bu da düşmanın 180.000 kişi olduğunu gösteriyor.
Tââc'üt-Tevarih'de Hoca Sadeddin Efendi ise; Osmanlı Ordusunu 40.000 olarak kabul ederken, Ordu-yu Hümayun düşmanın beşte biri kadardır diyor ve düşmanın 200.000 olduğunu kabul ediyor. Biz de bunların pek büyük farhlıklar olmadığını, düşmanın üçte bir sayısında Osmanlı Ordusunun, kendisinden üç misli kuvvetle (bu düşman kuvvetinin 15.000 zırhlı süvari olduğu bütün tarihlerde ittifak edilmiştir.) boğuşmuştur diyoruz.
Hüdavendigâr, ordusunu^istirahate aldıktan sonra, harf meclisini topladı. Sırası gelmişken, ordunun istirahate alınması demek ne demektir, onu biraz izah edelim: Osmanlı Ordusu, hazerde ve seferde, din-i mübin'in farz olan hiçbir hususunu terk etmemiştir. Namazlarını seferî olarak kılmışlardır. Oruçlarını daima tutmuşlardır. Ehl-İ tarik olan askerler, zikirlerini daima yapmışlardır. Tabur imamları, aiay müftüleri, askerlere daima vaz-u nasihatte bulunurlar. Sahabe-i kiramın hayatlarından örnekler verirler. Onları, '«Allah için çarpışırken ölenler şehiddir. Allah katında makbul olan iki iz vardır ki, birisi; Allah için ağlıyan gözün yaşlarının izi; diğeri de Allah için yapılan savaşlarda alınan yaraların izi...» hadis-i şeriflerinin izahlarını yaparak onların cesaret ve şecaatlerini galeyana getirirler. İstirahat sırasında, yapacağı işten alacağı mükafaatın şuuruna eren mücahidler, düşman üzerine Allah Allah nidalarıyla öyle bir saldırırlar ki, düşman için mağlubiyet ve helak olmak kaçınılmazdır. İstirahat; yan gelip yatma veya türlü dedikodularla değerlendirilmezdi. Cenab-ı Hakka ibadet edilir, O'ndan nusret ve zafer istenirdi.
Sultan Murad-ı Hüdavendigâr, harp meciisinde ilk sözü, babasının yadigârı, hac'dan yeni gelmiş olan Evranos Bey'e verdi.
Evranos Bey; düşmanla nerede harp edilecekse, oraya onlardan evvel gidip, iyi bir mevkii tutmak ve ifk hücumu onlara yaptırarak, harp nizamlarının bozulmasının temin edilmesi reyinde olduğunu söyledi. Timurtaş Paşa, Yahşi Bey, Şehzade Yıldırım ve Yakup Bey'ler, Sadrazam Ali Paşa, Evranos Gazi'nin sözünü tasdik ettiklerinden, Sultan Hüdavendigâr «benim de fikrim budur. İnşaaİSah harp meydanında tatbiki de mümkün oiur.» dedi. Sultan Murad, Şehzade Yıldırım Bayezfd ve kumandanlarını yanına alarak, Orduyu Hümayunu teftişe çıkınca, yüksek bir tepeye tırmandı. Ovaya bir nazar atınca düşmanın çokluğunu gördü. Bunun üzerine; "Ömrümde bu kadar kalabalık ordu görmedim.» dedi.

Çadırına dönen Sultan Murad, tekrar harp meclisini toplayarak müzekere açtı. Bazı kumandanlar, hristiyanlann deve görmediğini atların develerden çekinebileceğini, İslâm Ordusunun develerin arkasına yerleştirilmesini, develerden korkacak olan düşman atlarının dağılacağı için, harp nizamının bozulacağını söylediler.
Cesur Yıldırım, babasından müsaade alarak «Biz şimdiye kadar, hayvan arkasına saklanıp savşarak mı galibiyetler aldık? Allah'ın inayet ve siyanetinden başka şeye iltica yoktur. Bu dinimizin de, devletimizin de şanına yakışmaz.» diyerek itiraz etti.
Sadrazam A!i Paşa ise, sözü alarak, «Ya bir de develer, onların zırhlarının çıkardığı seslerden ürker, geriye döner ve bizim üstümüze gelirse, halimiz nice olur?» diye Yıldırım'ı destekleyince, bu tedbir gündemden kalktı. Bermutad saf harbinin tertibine geçildi. Evranos Bey, sağ ve sol cenah başlarına biner okçu koymak ve harbin onlarla açılması gerektiği hususunda bir fikir beyan etti. Bu fikri de uygun görülerek kabul edildi.
Bütün bu tedbirleri alan ve ordunun tertibini kuran Sultan, yine de mahzundu... Çünkü savaş alanında yalnız nefsi değil, İslâmın ordusu vardı. Bu ordu, Anadolu'nun bütün askeriydi. Allah saklasın herhangi bir mağlûbiyet, Rumeli'ye yeni geçmiş birçok Müslüman ailenin mahvına, perişan olmasına sebep olabilirdi. Hüdavendigâr, bin canı olsa, binini de böyle bir akıbete uğramaktansa, İslâm Milleti için feda etmekten çekinmezdi.
Gazi Hüdavendigâr, tek melcei olan Rabbul Aleminin huzuruna durdu. İslâmın hakikatlarına en kutsal mertebelerden nazar etmiş, hakikat mertebesine varmış, herkesin Müslümanlar Padişahı demesine hak kazanmış temiz bir zat olduğundan, bütün gece hulûs-u*kalb ile Cenab-ı Hak'tan istim-dadda bulundu. Ordu-yu Hümayun'un zaferini kendisinin şe-hadet mertebesine ulaşması için yalvardı, yalvardı...
Sultan, sabahleyin orduyu tanzim ederken sağ cenaha Şehzade Bayezid ile, Rumeli Beylerbeyi Timurtaş Paşa'yı, Evranos Bey, İnce Balaban, Toluca Balaban, Müsteceb Subaşı ve emrindeki fırkaları koydu. Eyalet Askerini Şehzade Yakup Bey'le Anadolu Beylerbeyi Saruca Paşa'yı «Koşundu» askeriyle, Kastamonu Bey'i, Hamideli Bey'i, Menteşe ve Teke Beyzadeleri, Germiyan Sipahisiyle İnebey Subaşı'yı, Kara Mukbil Bey'i sol cenaha tayin kıldı. Kendisi Yeniçeri, Kapıkulu halkı ve Sadrazam ile ortada yer aldı. Ayrıca Evranos Bey'in reyi üzerine, her iki cenaha ve ön tarafa biner kişilik okçu kuvveti koydu.
Düşman tarafında ise, Sırp Kralı Lazar ortada, önünde zırhlı birliklerle Brankoviç, Sırp ve Arnavut askerleriyle sağ tarafta, Bosna Kralı Boşnak ve Bulgar askerleriyle sol tarafta, vazife almışlar; Venedik, Eflak, Leh, Çek ve Macar alayları da her cenaha taksim olunmuşlardı.
Savaştan önce mücahidler ordusu üzerine doğru, fırtına denebilecek kuvvetli bir rüzgâr esiyordu. İslâm askeri bu rüzgârın tesirinde kaldığı gibi, toz-toprak da gözlerine doluyordu... Bütün gece Rabbul Alemîn'e dua eden Hüdavendigâr'ın duası kabul olunmuş, , sabaha karşı yağan yağmur, hem toz-toprağı kastırmış,

hem de rüzgârın durmasına vesile olmuştu.
Savaş, okçuların ok atmasıyla başladı. Okçular birçok düşmanı telef ettiler. Yıldırım Bayezid'in üzerine saldıran Boşnak Kralı püskürtüldü. Sırp Kralı ise, ortada yer almış olan Hüdavendigâr'ın üzerine gitti. Şiddetli bir cenk başladı. Bu arada bir ok isabet eden Sultan'ın atı yere düştü. Sultan Gazi derhal at değiştirip, yerinden ayrılmadı. Bu sırada Brankoviç, Şehzade Yakup Bey'in üzerine var gücüyle yüklendi. Bu saldırıyı karşılamakta zorluk çekildi. Eğer arkada develer ve meşelik orman olmasaydı, bu cenah çökebilirdi. Burada da göğüs göğüse bir savaş başladı. Durumu gören Yıldırım Bayezid, ünlü ve ağır gürzünü eline alıp yıldırımlar gibi üs-tüste düşmanın başlarını omuzlarına çakarak, Yakup Bey cenahının imdadına yetişti. Her darbesi bir kafa kırıyor, kırılan kafaya ait her vücut, bir demir kütlesi gibi ayaklar altına düşüyordu.
Sağ cenahtaki diğer kumandanlar da Yıldırım Bayezid'in açtığı zafer yolunun üzerine koştular. Bu yardım sayesinde kendisini toparlayan sol cenah kumandanları, bozulan askeri intizama sokup, yeniden savaş alanına girdiler. Brankoviç'in imdadına. Haçlı Ordusunun bazı komutanları koştular. Savaş, artık sol cenahta cereyan ediyor. Mücadelenin en amansız olanlarından biri, İslâm'a zaferin gülümseyen yüzüyle teveccüh ediyordu. Sekiz saat süren bu kanlı boğuşma, Allah'ın yardımına nail olan Osmanlı Ordusunun zaferiyle bittiğinde, savaş alanı binlerce cesetle doluydu...
Hüdavendİgâr muzaffer olmuştu. Fakat me'yus idi... Çükü duası tam olarak kabul olunmamış görünüyordu. Zira O Rabbul Alemîn'e zafer için dua ederken, kendisine şehitlik devleti için de niyazda bulunmuştu.

Sultan Mürad-I Hüdavendigârın Hanımları Ve Çocuklar

Sultan Murad'ın Gülçiçek Hatun, Tamara veya Mara ve bir de Melek Hatun (Paşa) adlı üç hanımı bulunmaktadır kaynağımıza göreki bunlardan Gülçiçek Hatun, Yıldırım Bayezid'in annesidir ve Yıldırım Bayezid dünya'ya gelirken dedesi Orhan Gazi 81 yaşında olduğu halde ahiret yolculuğuna çıkıyordu. Gülçiçek Hatun'un ^91/1388 ve 802/1399 tarihli vakfiyelerden Rum olduğu anlaşılmaktadır. Bu hanımın vefat tarihi belli değildir. Tamara veya Mara adı ile anılan hanım Bulgar Kralı Şişman'ın kızı olduğunu söyleyen olduğu gibi kizkardeşi diyende vardır. Evlilikleri 1376 yılında vukubuldu-ğunda Sultan Murad'ın oğlu Yıldırım Bayezid 16 yaşını sürmekte idi. Melek Hatun veya Paşa Melek Hatun diye anılmaktadır ve Kızıl Murad'ın kızıdır. Alderson; Sultan Murad'ın
7 evlilik yaptığını ileri sürer ve Çandarlıoğlu 2. Süleyman'ın kızı, Köstendil Bey'inin kızı John Paleologosun ve Seyyid Sultan'ın kızlarıyla evlendiğini ileri sürer. Kız çocukları ise; Nilüfer Hatun, Melek Hatun olup Nefise Melekhatun 1. Mu-rad'ın büyük kızıdır. Karamanoğlu Alâddin Ali Beyi. Murad'a gönderdiği elçi ve hediyelerle, Melek Hatun'un izdivacına tâ-lib olmuş takriben 1380 senesinde bu evlilik vukubulmuştur. Karamanoğlu bu evliliği siyasi evlilik

olarak düşünmüşse de, Sultan Murad'da bu düşüncenin dışındaki bir maksadı güt-memiştİr. Ancak Nefise Melek Hatun çok ızdirab çekmiştir. Çünkü her seferinde sözünü yiyen bir koca, ve her seferin de kızının ve torunlarının hatırı için damadını affeden bir padişah baba arasında kalmıştır. Asil bir ailenin ferdi olduğundan koca evini tercih eden bir asalet numûnesidir. Melek Nefise Hatunda nevar ki ağabeyi Yıldınm'ın sabrı tükendiğinde, Alâddin Ali Bey'i, yaptığı düşmanca hareketleri yüzünden öldürttü. Kızkardeşinide, yeğenlerini de Bursaya aldırdı. 1402 Ankara savaşı yüzünden Osmanlı'nın başına gelenler, Nefise Melek Hatun'un yine Karamana dönmesine sebeb oldu ve burada vefat etdi. 1381 yılında kendi yaptırdığı Sultan Hatun adı verilmiş türbede defnolundu. Nilüfer hatun adlı kızı hakkında da pek bir malumat bulunmamaktadır. Yılmaz Öztuna; Nilüfer hatundan hiç söz etmemektedir. Sultan Murad-ı Hü-davendigârın erkek çocuklarına gelince; Yıldırım Bayezid'in en büyük oğlu olduğunu ifade etmiştik. 2. oğul olarak 1362'de doğan ve 27 yaşında 1389'da Kosova meydan muharebesinin akabindede devlet adamlarının çözümü olarak katledilen Yakup Çelebi'dir. Üçüncü oğul ise Savcı Bey'dir ve 1364 yılında dünya'ya gelmiş, ancak babasına isyanı hase-biylede idam edildiğinde târihler 1385'i gösteriyor ve yaşı 21'in içindeydi. İbrahim Bey ve Yahşi Beylerde her ikisi babaları Suîtan Murad'dan evvel vefat etmişlerdir. Sultan Murad'ın sadnazamlarına gelince 761/1359 yılında tahta çıkan padişah, Ankaralı Devlethan bin Hacı Paşayı makamı sadaret de bulmuştu. Hacı Paşa 11 yıl hizmetten sonra, 1360 yılı içinde mührü, Kayserili Yusuf Sinaneddin Paşa'ya 1364 yılı eylül ayına kadar takriben 4 sene kadar taşımak üzere devretmişti. Eylül 1364'de görevi devr alan, Çandarlı Kara Halil Hayreddin Paşa bu târihden 2003 yılına kadar, en uzun zaman sadaret mevkiinde kalan devlet adamı olarak, 22/ocak/1387 senesine kadar 22 sene, 4 ay, kalmak suretiyle aşılamaz bir rekorun sahibi olarak hizmet verdi devlet-i âliyyeye... Vazifesinden vefat münasebetiyle ayrılan bu zâtın oğlu Çandarlızâde Ali Paşa 22/ocak/1387'den 18/ara-lık/1406'ya kadar, 19 sene, 10 ay, 27 gün sadrıazam olarak görev yaparken, bunun yalnız 2 sene, 6 ay, 19 günü Sultan Murad'a vezirlik yapmak suretiyle geçti. Bu bakımdan Hûda-vendigâr Padişah otuz yıllık saltanatını üç sadrıazamla tamamlamış oldu.

Sultan Hüidavendigâr'ın Şehadeti

Harp meydanını gezmeye çıkan Sultan Murad, ölüler arasından çıkan bir adamın, Müslüman olmak istediğini belirtip, Hüdavendigâr'ın elini öpmek arzusuna mani olmaya çalışan askerlerin seslerini Sultan Hazretleri duydu. «Bırakın gelsin» dedi. Elini öpmek üzere eğilirken koluna sakladığı hançeri aniden çekip, Hüdavendigâr'ın kalbine sapladı. Bu adam, Sırp Kralının damadı Miloş Kabiloviç idi... Yetişen Yeniçeriler, hainin kaçmasına meydan vermeden başını ezdiler. Sultan Murad-ı Hüdavendigâr hazretleri, duasının kabul edilmesinden memnun olarak, oğlu Şehzade Bayezid'e haber gönderilmesini

istedi.

Sultan Mürad-I Hüdavendıgar'ın Son Sözleri

Babasının gönderdiği haberi alan BayezİId, derhal geldi. Kanlar içinde yatan babasını görünce, gözyaşlarını tutamadığı gibi, arada bir ahh çekiyordu... Son nefesi yaklaşmış olan Sultan Murad-i Hüdavendigâr, ağır ağır başını kaldırdı. Bu kahraman evlâda sevgi dolu gözlerle baktı. En samimi hislerini terennüm eden şu sözler, dudaklarınan tam bir şuur içinde dökülmeye başladı.
«Oğlum! Dünyada kim akıbetinden kaçabilmiş ki, benim için ağlıyorsun? Eğer ağlıyacaksan, müslümanlara ağla!.. Onların hallerini perişan bırakma! Yerim sana kalıyor... Adaletinle sevdir kendini... Sevginle sevdir kendini... Beni de hayırlı bir evlât bırakmış olarak, hayırla yâdettİrmeye çalış... Şunu hiç bir zaman unutma ki, padişahlığın sermayesi adalettir. Saltanatı rahat bir iş sanma... Dünyanın en zor işlerinden biri, saltanatı omuzlamış padişahların vazifesidir. Dünyada güzel bir nam bırakmaya çalış... Ecdadının şanına lâyık olasın...» mealindeki sözlerle nasihatini bitiren Hüdavendigâr kendisinden sonra hiç bir padişaha nasip olmayan saadetler içinde, milletini zafer, kendisini şehitlik mertebesine kavuşturmuş olan müs-tecap duasının mükâfatı olarak pâk ruhu cennet-i âlânın bahçelerine kelime-i şahadetlerle uçtu gitti...
1325 Miladî yılında doğan Hüdavendigâr, 64 yıllık ömrünün 30 senesinde Sahib-i Saltanat olarak yaşamıştı. Cenab-ı Mevâ kabrini nur, mekânını pür nur eylesin...
Devlet-i ÂMyye-i Osmaniye'nin, Avrupa kıtasında varlığını kesin-leştiren Kosova Meydan Savaşının neticesi, küffarı pek feci bir mağlubiyete duçar etmesi, buna mukabil yaptığı duanın Rabbü'l âlemin tarafından kabulü neticesinde Hüdavendigâr Gazi'nin şehadet mertebesine vasıl olmasıdır.
Büyük ve kıymetli bir zaferin sonunda I. Sultan Murad-ı Hüdaven-digâr'ın şehadeti, zaferin sonucunu buruklaştırmıştı. Bu burukluğa başka bir burukluk da eklenivermişti.

SULTAN YILDIRIM BÂYEZİD HAN

Babası: Sultan I. Murad Han
Annesi: Gülçiçek Hatun
Doğum Tarihi: 1360
Vefat Tarihi: 1403
Saltanat Müd.: 1389-1402
Türbesi: Bursa'dadtr.

Sultan Yıldırım Bayezid Tahta Çıkışı

26 Yaşında Aksancak altında H. 791/M. 1389 senesinde babasını ve kardeşini kaybetmiş bir insanın elîm duyguları içinde tahta çıkan Yıldırım Bayezid, çok cesurdu. Cesur oi-duğu kadar da kuvvetliydi. Kuvvetli olduğu kadar ve Yıldırım lakabına hak kazanacak surette de sür'atle hareket ederdi. Elâ gözlü, Kumral sakallı, beyaz ve yuvarlak yüzlü, heybetli ve öfkeli, merhametli ve adaletli bir padişahtı.

Yakub Beyin Şehadeti

Hüdavendigâr Gazi'nin zaman-ı tasarruflarında, Yıldırım Beyazıd Bey'i tahta hazırladığı görülüyordu. Ayrıca beka alemine intikal eylemek üzere olduğu sıralarda, Yıldırım Beyazıd'a verdiği nasihatler, tahta geçecek bir oğula verilecek nasihatler cümlesinden olduğundan, tahtın sahibini kesin ola-rak belli etmiş oluyordu.
Devletin ileri gelenleri, Savcı bey vakasını da bu arada ha-tırlayıverdiler. «Bir idam, bir isyandan hayırlıdır» mealinde bir hükümle Yakub Bey'in idamına karar verdiler. Ve sabah olmadan çadırında hükmü tebellüğ eden Yakub bey, kadere rıza göstererek kalbi mutmain makamında Şeriat-i Ahmeddiy-ye'nin icabatını yerine getirdi. Sabah olunca Osmanlı Devletinin başında hükümdar olarak Sultan Yıldırım Beyazid Han vardı. Bu infazın çabukluğunu Yıldırım Bayezid Han'sn «Yıldırım» lakabına izafe eden yabancı tarihçiler, Yıldırım lakabının
bu olayla ilgisi olmadığını aslında gayet iyi bilirler amma, İslâm'a olan düşmanlıkları, onları böyle iftiraları yapmaya sevk etmiştir.

Anadolu Beyliklerinin İlhakı

Avrupa'ya koparılamaz bir kement atan Osmanlı Müca-hidleri, buralarda yerleşebilmeleri için durmadan savaşmak zorundaydılar. Burada yapılacak savaşlar, ne Anadolu Beyle-riyle yapılan savaşlara, ne de Bizans'a göz dağı vermeye benzerdi. Avrupa ile yapılacak savaşlar çok büyük olabileceği gibi, aynı zamanda lojistik destek bakımından da güçlük gösterir idi. Bunu temin

etmek İçinse Rumeli yakasında 10 sene sürecek bir tahkimat ve hazırlık gerekirdi. Halbuki Anadolu'da bulunan Karamanoğlu ve İsfendiyaroğlu'nun mevcudiyeti, Yıldırım'ın değil 10 sene Anadolu'yu gözden uzak tutması 1 sene bile gözden uzak tutmasına imkan vermiyordu.

Yıldırım Bayezid Han bunu gözönüne alarak, şimdilik Rumeli'yi rahat bırakmayı, Rumeli ile yapacağı cihada mani olan engeleri ortadan kaldırmayı plânladı. Tabii ki bu engeller, Karamanoğlu ile İsfendiyaroğlu idiler.

Öte yandan Rumeli'yi iyice başıboş bırakmamak için kumandanlarından Firuz Bey'i Tuna boylarına göndererek, oraları didiklemesini, ayrıca Vidin Kalesini fethederek o bölgelerdeki politikaları dikkatle takip etmesini Firuz Bey'e tenbih etmeyi unutmamıştı. *

Kendisi, askerin büyük bir bölümüyle Anadolu'ya geçmişti. Anadolu'da müstakil beylikler halinde Aydın, Saruhan, Menteşe, Germiyan, Karaman ve tsfendiyar Beylikleri hüküm sürmekteydiler.

Ne var ki o sırada vefat eden Saruhan Bey'inin eyaletini, Karesi eyaletine ilhak eden Yıldırım Bayezid, Aydın Beyliğini de ortadan kaldırmıştı. Germiyan Beyliği, bu olanlardan ürkerek, derhal Yıldırım'ın huzuruna gelerek arz-ı sadakat etmişse de, sadakatini gösterme fırsatı olarak kendisine Rumeli'ne geçmesi emredilmiştir. Bu durumu dikkatle takip eden Menteşe Beyi, çoluk çocuğunu taşınabilir malının büyük kısmını yanına alıp, beyliğini, topraklarını Yıldırım Baye-zid'e terk etmiştir. Artık sıra Karamanoğlu'na gelmişti. Belki diğer beylikleri ortadan kaldırmaya sebeb yoktu diyen tarihler vardır. Şunu belirtmeliyiz ki, küffara yapılacak seferde mutlak surette geri hatların emniyeti temin olunmalıdır. Müstakil olan bu beylikler, aşiret asabiyetiyle Osmanlıyı rahat bırakmazlardı. Avrupa'da savaşacak mücahidler ordusunun arkasında böyle bir kambur bırakılamazdı. Nitekim bırakılmamıştır da... Diğer beylikler için sebeb yoktu diyen birçok tarihler, Karamanoğlu'na gelince, zaten onun hiçbir zaman rahat durmadığını, hatta Kosova Meydan savaşında kafirlerle irtibatlı olduğunu ve münasebetlerinin bulunduğunu söylerler. Aslında buna da fazla itibar etmemek gerekir. Çünkü kesindir ki, Hüdavendigâr lakabının tecelisi olarak, Anadolu •müslümanları Kosova savaşına alaka göstermişler, hiçbir ih-tilafı konu etmeden, davayı bir hilal-salip kavgası olarak kabul edip, Hüdavendigâr'ın daveti şerefine seve seve koşmuşlar, bu mücahidler ordusunun dört başı mamur bir zaferle taçlanmasına bileklerinin gücü, kalplerinin zikriyle katılmışlardır. Biz Karamanoğlu'nun küffar ile anlaştığı yolundaki söylentileri kabul etmiyoruz. Belki Karamanoğlu içinden birkaç siyasetçi «mağlub olursak..» korkusuyla böyle bir muhaberata ginnişlerse, bu bütün karamanoğlu askerine teşmil edilemez. Karamanoğlu ve diğer beyliklerin ortadan kaldırıl-masının lüzumu tek maddede belidir ve bizim görüşümüze daha uygun gelmektedir. Haçlı Dünyasıyla çarpışacak İslam Mücahidleri, arkalarında post kavgası, toprak kavgası çıkarabilecek hiçbir ihtimal bırakmama tutumunu takip etmişler, elhak doğrusunu yapmışlardır. Daha sonraki tarih safahatı göstermiştir ki, batı üzerine gidilecek seferler, daima şarktan gelen belalar yüzünden

aksamıştır. Timur belâsı gibi...
Karaman üzerine gidilip Konya fetholunmuş ve Çehar şen-be Nehri hudut sayılıp ikiye bölünerek bir kısmı Osmanlı Devletine ilhak olunmuştur. H. 792/M. 139O'ı gösteriyordu tarih...
Şimdi sıra Kastamonu, Sinop ve Samsun'da hükmünü sürdüren İsfendiyaroğuları Beyliğindeydi.
Fakat Yıldırım, Ulah askerinin Tuna Nehrini geçerek Rumeli'nin bazı yerlerini tazyik ve tahrib etmeye başladığını haber alınca, derhal Rumeli'ye geçti. Bu geçiş, İsfendiyaroğ-lu'nun ve Kostantiniyye üzerine yapılacak seferleri şimdilik iptal demekti.
Vİdin'i fetihle görevlendirilen Firuz Bey, vazifesini yerine getirmiş, Vidin Kalesine İslam Sancağını çektiği gibi, Üiah memleketinin de tozunu atmaya başlamıştı. Buna mukabale-i biPmisilde bulunan ülahlılar, Tuna'yı geçip evlad-ı fatihanı rahatsız etmeye başladıkları hırada, Yıldırım unvanına layık padişah Bayezid han, son sür'atle muzafferen Bükreş'e girerek, Ulah Bey'ini imtiyazlı bendegân olarak rnaiyyetine almıştır. Tarih H. 793/M. 1391 yılını gösterdiğinde Yıldırım o işi de, yıldırım hızıyla halletmiş oluyordu.
Durum Yıldırım Han'ın Rumeli'de kalmasını icab ettirirken, sür'ati hareketine istinaden Yıldırım Anadolu'ya geçerek İsfendiyar Oğlu'nun üzerine yürümüş, sonra da Sivas üzerine sefer açmıştı.
Halbuki Avrupa'nın durumu Sultanı düşündürücü bir hal almıştı. Çünkü Osmanlıların Avrupa'ya yerleştiğini gören Doğu Avrupa Aİmanyası imparatoru IV. Şarl (de Lüxem-borg)'ın oğlu Sgismund'un kumandanlığında birleşmekte idiler. Yani Osmanlı kuvvetinin akıntısı Avrupa sularını karıştırarak, küçük bir anafor meydana gelmesine sebeb oluyordu.
İşte iki ateş arasında kalmanın zamanı geliyordu. Hiç olmazsa dahili yangından korunmak için Anadolu birliğinin ve Bizans'ın tehlike tevlid edebilecek durumlarının izale edilmesi lâzımdı.. Yıldırım Bayezid Han, gayretlerini bunu temine hasrediyordu. Bu gailenin yanında Avrupa gailesi, ayrıca Timur'un Anadolu'ya gelmesi tehlikesi pek yakın değilse de, uzak da değildi.
Sigismund, annesi tarafından miras yoluyla Prusya Dukalığını aldığı gibi, karısı Maria'mn babası Macar Kralı Lui'nin ölümüyle Macarlar tarafından kral seçilmişti. Böyle kolaylıkla ele geçirilmiş makamlara; CIlah, Boğdan, Erdel, Bosna memleketleri de iltihak etmişti. Sigismund, aradan çok geçmeden Almanya imparatorluğu tacıyla, Bohemya krallığı taçlarını miras ve seçim yollarıyla uhdesine almıştı. Baltık deniz sahili ile Tuna sahillerine kadar olan topraklar Sigis-mund'un idaresine kalmış, sanki bir Avrupa kralı meydana çıkmıştı.

Karaman Ve Sivas'ın Fethi

Ulah tecavüzünü önleyen Sultan Bayezid Han, Edirne'ye dönerek ordunun ihtiyacının temin edilmesini beklerken, Ka-ramanoğlu'nun Bayezid Yıldırım'ın

Beğlerbeyi olan Demirtaş Paşa'yı esir aldığı haberi geldi.
Yıldırım Bayezid bu haberi alınca çok kızdı. Avrupa'yı bırakıp Karaman üzerine sefer açarak, eniştesi Alâeddin Bey'i, hemşiresi Nefise Sultan'ın yalvarmalarına, niyazlarına bakmı-yarak, esir olarak alıp çok eziyet verdiği Demirtaş Paşa'ya vermiştir. Demirtaş Paşa da ta Sultan Hüdavendigar'dan beri Devlet-i Osmaniyye'nin başına gaileler açan bu Alaâeddin Bey'i idam ettirmiştir. Karaman Eyaleti tamamen Osmanlı topraklarına ilhak olunmuştur. H. 795/M. 1393 yılında bu işi bitiren Yıdırım Bayezid Han, oradan Sivas üzerine yürümüştür. Alimliği ile meşhur olan Kadı Burhaneddin adlı zatın idaresinde bulunan Sivas eyaletini, sonra da İsfendiyar Beyliğini fetih suretiyle ele geçirerek Anadolu'nun fethini tamamlamıştır.

Bizans'ın Yaptığı Sûrların Kendilerine Yıktırtılması

Kayser, uzun zamandan beri Avrupa'ya feryadlarla dolu yardım mektupları yazıp istimdat ediyordu. Ayrıca bir ihtiyat tedbiri olarak iki tane burç yaptırmış ve daha evvelki muhasaralarda yıkılmış kaleleri tamir ettirmişti. Bu haberi duyan Yıldırım Bayezid, Kayser'e yaptırdığı burçları derhal yıkmasını emretmiştir. Çarnaçar bu emre uyan Kayser kaleleri yıktırmak mecburiyetinde kalmıştı. Bu da gösteriyordu ki, Kay-serliğin bağımsız bir devlete benzer tarafı kalmamıştı.. Bayezid Han'ın tahta çıktığı sırada Kayser'in oğullarından Andre-nikos vergi vermeyi vaad ettiğinden 10.000 askei gönderilip Yani Paleolog tahttan indirilmişti. Onun yerine Andrenikos Kayser ilan olunmuştu. Bunun üzerine Yani Paleolog padişaha iltica ederek kendisinden istenecek vergileri vermeye hazır olduğunu bildirmesi ve tahtın kendisine iadesi yolunda İs-tirhamda bulunması padişah nezdinde kabul gördüğünden, Yani Paleolog Osmanlı askeri refakat ve himayesinde tahtına iade olunmuştur.
Kayser tarafından gelen istimdad feryadlanna kulaklarını tıkarnıyan papalık yaptığı tazyikler neticesinde Ceneviz, Venedik, Rodos şövalyelerinden müteşekkil bir ehli salip ordusu Selanik'e çıkarak etrafı yağmalamıya başlamıştı. Bu ise: Yıldırım Bayezid Han'ın ehli salibe karşı büyük bir muzafferi-yet kazanmasına ve dolayısıyla Selanik, Atina ve Tırhal'a gibi büyük şehirleri eline geçirip Osmanlı ülkesine katılmasına vesile oluyordu.

Nıgbolü Savaşı

Kayser'i, yaptığı istimdadlar yüzünden cezalandırmaya karar veren Yıldırım Bayezid Han, İstanbul'u muhasara etmeye karar vermişti. Tarihler H. 796/M. 1394 yılını göteri-yordu.
Ne var ki Kayser'in imdadına koşan kuvvetlerin en büyüğü Osmanlıların Rumeli'de kalışlarını tehdid edebilecek büyüklükte bir ordu, Sigismund'un kumandasında kendi askerinden başka Almanya ve Fransa'dan gelen kuvvetlerle birleşmişti. Tuna'yı geçerek Vidin Kalesini zabt etmiş, Niğbo-lu'yu muhasara

atına almıştı.
Zaten Sigismund'un böyle bir sefer yapacağını çok evvelden tahmin etmiş olan Yıldırım Bayezid Han, hazırlıklarını yaparken daima bu seferi de hesaba katmıştı.
Oteyandan Niğbolu'yu sarmış olan düşman padişah çok uzakta deyip, çok rahat hareket ediyorlar. Ve padişah gelmeden Niğbolu Kalesini ele geçirebileceklerini umuyorlardı. Ne var ki kalede şanlı gazileri ve onların Beyi olan Doğan Bey'in nasıl birer mücahid, Allah'ın ne yaman bir askeri olduklarını akıl ve hayallerine bile gevremiyorlardı.
Kaleye karşı yapılan hücumları, gaziler ve onların kumandanı olan Doğan Bey tesirsiz bırakıyor ve padişah Yıldırım Bayezid'in mutlaka yardımlarına yetişeceğine emin olduklarından can ve başla direniyorlardı.
Sigismund'un ordusunda Avrupa'nın seçme şövalyeleri ve komutanları yer almışsa da, Niğbolu kalesine kapanmış bir avuç mücahidi söküp atamıyorlardı. Burgonya Dukası korkusuz Jan, mareşal Filip Dartunun kumandasındaki şövalyeler, İslam akıncıları önünde çaresiz kalıyorlardı.
Doğan Bey; her geçen gün cephane ve yiyeceğin azaldığını görüyor, gazilerin birer ikişer şehadet şerbetini içmeleri ve bazı ağır yaralıların üzüntüsünü yüreğinde hissediyor, fakat bu üzüntüsünü hiç dışarıya sezdirmiyor, Hakk Teâlâ'ya niyazlarda bulunarak Yıldırım Bayazıd Han'ın yetişmesini tafeb ve istirhamda bulunuyordu.

Yıldırım'ın Doğan Bey'le Konuşması

Yine akşamın alaca karanlığı çökmüş akşama kadar düşman gözlemiş, onların hücumlarını püskürtmüş, gaziler namazlarını kılmışlar siperlerine dayanmışlardı. Doğan Bey de gazilerin yanlarına uğrayarak onların kuv-ve-i maneviyyeferini yükseltecek sözler söyleyip hatır ve hallerini sora sora burçlarda dolaşıyordu. İşte o sırada düşman ordusunun arasında bütün heybetiyle ve bembeyaz atıyla, yıldırım sür'atiyle kefenini boynuna dolamış, üzerindeki yeşil cübbesinin eteklerini savura savura kanatlanmış gibi bir atlının koştuğunu gördü. Biraz yaklaşınca gözlerine inanamadı. Gözlerini oğuşturdu. Bu vaziyette bu bir serap olamazdı. Evet O'ydu... Sevgili padişahı, Efendisi, Yıldırım Bayezid Han Hazretleri düşman ordusunun arasında, gecenin karanlığına ters düşen, harbiye-i askeriyyenin 'kamuflaj' diye tabir ettiği araziye uyma kaidesini parça parça eden, beyaz atı, boynunda beyaz kefeni başında kar gibi bembeyaz sarığıyla süzüle süzüle geliyordu. Doğruca Doğan Bey'in üzerinde bulunduğu burca yaklaştı. Doğan Bey'i eliyle oraya koymuş gibi seslendi:
— Bre Doğan! Bre Doğan!
— Buyurun Sultanım, emredin!
— Halin nicedir iyi bilirim. Biraz gayret yetiştim, yarın inşallah herşey hallolur.
— Beli Sultanım.
Sultan Yıldırım Bayezid Han, bu muhavereyi yapıp atını dönürdü. Burak misali

uça uça gözden kayboldu.
Evet, Yıldırım Bayezid Han, o, kendine has lakabına uygun olarak, yıldırım hızıyla Niğbolu önlerine yetişmiş, çocukluk arkadaşı Doğan Bey'in kalesine haberci göndermeyip bizzat gitmişti. O alaca karanlıkta düşman ordusunun ortasından, beyaz atı, beyaz, sarığı, boynunda ^efeni ile beyazlar içinde geçmesi ve görülmemesi zahiren mümkün görülmemekle beraber, gönül ehlince mümkünsüz değildir.
Acaba sahib-i velayet Hüdavendigâr Gazi Hazretlerinden iras (miras) yoluyla mertebeler de mi almıştı Yıldırım Bayezid han!? Belki de.,.
Sabah olunca Yıldırım Bayezid başta olmak üzere İslâm askeri, ehli salib üzerine saldırdılar. Ancak bu saldırı, bir taktik saldırışıydı. Hedef; mutlaka düşmanı imha edecekleri yere çekmekti. Bu sebeble hafif silahlarla mücehhez bir akıncı kuvveti düşmana savlet etmiş, bir müddet çarpıştıktan sonra yüzgeri ederek, düşmanı imha edebilecekleri sahraya çeke-b"lmişlerdi. Bazı tarihlerde, bu taktiği ya anlamıyan müver-rin'er veya anlamak istememelerinden dolayı, Akıncıların başi bozuk olarak saldırdıklarını, korkusuz Jan ve Mareşal Filip';n şövalyelerinin akıncıları bozguna uğrattıklarını ileri sürerkr. Halbuki olay dediğimiz gibi, düşmanı imha edilecek yere çe'Kme plânının tatbikinden başka birşey değildi.
Bir hilal gibi engebeli arazinin yamacına yayılan İslâm askeri, akıncıların düşmanı istenilen noktaya getirdiğini görünce bir kıskaç gibi, hilali dairesel biçimde kapatmış, ancak kaçmak isteyenlere bir açık yol bırakarak, tarihin en büyük imha savaşlarından birini gerçekleştirmişlerdi.
Çok kanlı bir imha harbi bittiğinde, tarih H. 798/M. 1396 yılını gösteriyordu. Mareşal Filip, birçok Fransız ve Alman şövalyesi telef olmuşlar, Korkusuz Jan ise esir düşmüş, Si-gismund da açık bırakılan yoldan kaçmayı başarmış, fakat yurduna dönebilmek için aylarca tebdil-i kıyafet ederek dolaşmak zorunda kalmıştı.
Bu kesin mağlubiyet, Avrupa ülkeleri ve Papa trafından duyulunca yas ilan etmişler, günlerce kiliseler çanlarını acs acı çalarak insanlarını kiliselere toplayarak dualar etmişlerdir.

Yıldırım Bayezıd'ın Civanmertliği

Savaştan sonra esirlere iyi muamelede bulunulması, zaten Islamiyetin emirlerindendir. Bir İslam padişahı olan Yıldırım, bu hükümden ayrı hareket edemezdi ve etmedi de... Korkusuz Jan'a iyi sözler söyleyip onu teselli etti. Bunun üzerine Korkusuz Jan, bir daha Yıldırım Bayezid'e karşı kılıç çekmi-yeceğine yemin etti.
Bir müddet sonra Avrupalıların, esirlerini kurtarmak için topladıkları fidyeler alınıp esirjer salıverilirken, Yıldırım Bayezid Korkusuz Jan'ı yanına çağırtarak, asırlarca dilden dile dolaşan civanmertliğinin bariz bir numunesi olan şu sözler söyledi:

«— Şövalye, bir daha bana kılıç çekmiyeceğine dair ettiğin yemini, kılıcınla beraber sana geri veriyorum. Memleketine git, istirahat et, kuvvetlen, bütün ehli sahibi başına toplayıp yine gel. Ben ordularımla daima burada olup, sizi yenerek şanımıza şan katma fırsatını vermenizi bekleyeceğim.»

İstanbul'un Yeniden Muhasarası

Niğbolu'ya gitmeden evvel Yıldırım Bayezid, İstanbul'un muhasarasını emretmiş ve boğazı kontrol altında tutabilmek için, bugün Anadolu Hisarı olarak bilinen Güzelce Hisarını H. 796/M. 1394 yılında yaptırmıştı. Niğbolu Zaferinden sonra askerinin bir kısmını Macaristan'ın içlerine gönderen Yıldırım Bayezid, geri kafan askeriyle İstanbul muhasarasına gelmişti...
Telaşa kapılan Kayser, senede 1000 altın vergi ile İstanbul'un içinde bir müslüman mahallesi kurulmasına rıza gösterdiğini imam, müezzin ve kadı tayininin padişaha ait olduğunu kabul ederek sulh istirhamında bulundu. Yıldırım Bayezid, bu sulh teklifini kabul edip muhasarayı kaldırdı. H. 799/M. 1397.

İslam Mahallesinin Kurulması

Sultan Yıldırım Bayezid Han namına hutbe okunacak olan bu İslam Mahallesine imam, müezzin ve kadı tayin edildikten sonra, Göynük'ün Taraklı Yenice'sinden getirilen çok miktarda müslüman aileler buraya yerleştirildiler. Şunu unutmamak lazımdır ki, bir yerin maddeten ele geçirilebilmesindeki kolaylık, o yerin önce manen elde edilmesiyle daha da kolaylaşır ve sağlamlasın İşte buraya getirilen bu müslüman aileler, bir cihetleriyle de <ıgönül fatihleri» idiler...
Fakat, Timur Vaka-i hazininden sonra Kayser bu mahalleyi dağıtmış ve müslümanlara eziyetler vermiştir. Timur Osmanlı Ülkesini çiğneyip Yıldınm'ı yenmekle kalmamış, Bizans içinde bir avuç gönül fatihinin de izdıraplar içinde terk-i can etmelerine sebeb olmuştur.
Bu arada, yeri gelmişken bu mahalle ile ilgili olarak biraz bilgi vermeye çalışalım: Şimdi İstanbul'un Galata veya Çeşme Meydanı denilen semtinde bulunan Arap Camii, söz konusu İslam mahallesinin merkeziydi. Bu Arap Camii, Emevî Halifelerinden Süleyman zamanında inşa edilip ibadete açılmıştı. Az bir müddet sonra Bizanslılar tarafından kapatılmıştı. Kiliseye tahvil olunan Arap Camii, Tuğrul Bey'in talebi üzerine, bir müddet daha cami olarak açık tutulmuştu. Tekrar kapatılmış olan Arap Camii, yine kiliseye tahvil olunmuştu. Üçüncü seferinde Sultan Salahaddin-i Eyyübî Hazretlerinin müracaatıyla yeniden cami olarak ibadete açılmış, fakat bir süre sonra yeniden kiliseye çevrilmişti. Dördüncü defasında Yıldırım Bayezid Han, tekrar camiye çevirttirmişti. Ne var ki köhne Bizansa, Timur'un Osmanlıyı Ankara Savaşında mefluç bırakması, yukarıda izah ettiğimiz gibi camii yeniden kapatmalarına ve müslüman ahaliye işkence etmeleri fırsatını vermiştir. Günümüzde ise Ayasofya

Camiinin müzeye çevrilmesi ihaneti, ya hiristiyanların müslümanlara tarihte yaptıklarını bilmemekten, yahud da «yapılan yapılmıştır, bize ne.?.» zihniyetindendir.

Timürlenk

H. 801/M. 1399 yılında Mısır Sultanı Berkuk ölünce, yerine 12 yaşındaki oğlu Melik Nasır Ferec tahta geçti. Melik Nasır'in yaşı küçük olduğundan, Atabeyler idareyi ele aldılar. Tabii bu arada nüfuz mücadeleleri de ortaya çıktı, karışıklıklar aldı yürüdü. İşte bu karışıklıklar Timur'un iştahını kabarttı. Çünkü O, böyle karışık yerlerde neticenin daha çabuk alınacağını gayet iyi bilirdi. Semerkant'tan kalkıp Rey şehrine geldi. Bu gelişten ürken, Irak Emiri Sultan Üveys Celairi'nin oğlu Sultan Ahmed, Karakoyunlu Kara Yusuf'un Taht-ı idaresinde olan Diyar-ı Bekir'e gidip oradan beraberce H. 802/M.1400 senesinde Yıdınm Bayezid, cennetmekan babası Hüda-vendigâr'ın en iyi dostianndan olan Sultan CIveys'in oğluna kucağını açtı. Ve onun arkadaşı Karakoyunlu Kara Yusuf'u da İslârn kardeşliğinin en güzel numunelerini göstererek ağırladı.

İlk Mektup

Sultan Ahmed Üveysî'nin ve Karakoyunlu Kara Yusuf Bey'in Sultan Yıldırım Bayezide sığınmalarını takiben; Timur'un elçileri Sultan Yıldırım Bayezid'e bir mektupla gelip, kendisine takdim ettiler. Sözkonusu mektup, kısaca şöyleydi:
«Ey Anadolu'nun hükümdarı olan Yıldırım Bayezid! Biz, Allah'ın bütün şehirlerinde yeni bir sultanız. Bütün beylere ve hükümdarlara galip gelmişiz. Bütün halk bizim kılıçlarımızın korkusundan ve askerimizin heybetinden kaçtılar. Bunlar bir fesad tohumudur. Bütün şehirlerin ve ahalinin baş belasıdırlar. Bunların tasladığı büyüklük Firavun ve Hâ-man'a benzer. Eğer sen, işinin sonu kötü olmasını istemezsen, onları kabul etme, Onlar nereye girseler uğursuzluk getirirler. Bu makule kimselerin, Anadolu'nun kanadı altında bulunması yakışmaz. Sakın onlara sahip çıkma. Onları tut ve hapset yahud da kov.! Memleketinden çıkar! Bizim emirlerimize karşı gelmekten sakınınız. Bize karşı gelenlerin hallerini duymuşsunuzdur. Onlara nasıl davrandığımızı öğrenmişsinizdir. Artık birbirimizle dövüşmek ve savaşmak şöyle dursun, dedikoduyu bile uzatmayınız. Allah'ın doğru yola ilettiğine selam olsun. Hergün olduğu gibi, bugün de iş Allah'ın elindedir.»
İçinde ince bir hakaret görülen mektup, Yıldırım Bayezid gibi şahsiyetli, gazabı yüksek zatın gözünden kaçmazdı. Nitekim kaçmadı da... Başta sadrazam olmak üzere birçok vezir ve kumandanın itidal tavsiyesine rağmen, çok şiddetli bir cevapla mukabelede bulundu. Mealen bu cevabı da buraya alıyoruz.
«Ey Timur adıyla anılan kuduz köpek! Mektubunu okudum, yazdığın saçmalarla beni korkutmak İstiyorsun. Yoksa beni Acem hükümdarları gibi mi sanıyorsun? Senin yaptığın işler, verdiğin sözü bozmak, ahdini çiğnemek, kan dökmek ve

ırza geçmektir.
Biz ise doğuda ve batıda gelen sultanların en efdali, uzak ve yakın bütün hakanların en şereflisiyiz. Sen bizim askerimizi ve onun nizamını bilirsin. Dövüş, bizim milî adetimizdir. Savaş, bizim san'atimizdir. Allah uğrunda gaza edenlerin mesleği, bizim mesleğimizdir. Biz ancak Allah'ın adın* yüceltmek İçin çarpışırız. Erkeklerimiz yaptıkları bu Cihadla, nefislerini ve mallarını, cenneti almak için satmışlardır. Hasılı bizim bütün işlerimiz, din düşmanlarıyla dövüşmektir. Sen bizim memleketimize gelmezsen, karıların üç talak üe boş olsun. Eğer sen gelip, ben de kaçar ve seninle dövüşmezsem, benim kadınlarım da üç talakla boş olsun.
Müslümanlara selam olsun. Allah'ın laneti de, kıyamte kadar sana ve sana bağlı olanlar üzerine olsun.»
Bu sert mektubun yazılmasman malumat sahibi olanlar Timur'a gönderilmemesi için ricada bulunduiarsa da, padişaha kabul ettiremediler. Onlar Timur'un mektubundaki meydan okumayı ya anlamarrftşlardı -ki bu biraz zordur- ya da Timur ordusunun vahşetinden ürküyorlardı. Galiba doğru olan da bu ikinci şıktı. Yani misaller bunu doğrulamaktaydı.
Hiç şüphe yoktu ki Yıldırım Bayezid Han, çok cesur, kahraman ve savaş meydanlarında bizzat dövüşen, baş alıp şan veren yiğit bir padişah idi. Osmanlı askeri bile aynı kahramanlıkta, aynı fedakarlıkta tanınıyordu.

Bizans Önünden Sivas'a

Tirnurlenk'e cevabî mektubu gönderen Yıldırım Bayezid, yine Bizans muhasarasına gitmişti ki, Timurlenk Sivas'a hücum edip, çok büyük zulümler yaparak, adeta Sivas'ı kana boyadı. Bu haberi alan Yıldırım Bayezid, Anadolu'ya dönerek önce Sivas'ı aldı. Oradan Malaryaya uzanıp ele geçirdikten sonra, Timur'un bağlısı Erzincan Emiri Tahirüddin'den vergi istemek üzere elçiler gönderdi. Tahirüddin, vergi vermediği gibi, bu durumu Timur'a bildirip Yıldırım Han'ı şikayet etti:
Timurlenk bu şikayetnameyi alınca müthiş kızdı ve derhal Sivas üzerine yürüdü. Bu sırada Yıldınm'in oğlu Ertuğrul Bey, sİvas valisi olarak vefat ettiğinden, Sivas muhafızları da şaşkındı. Timur, bu şaşkınlıktan istifade ederek Sivas'a yeniden girdi. Birincisine rahmet okutturacak zulüm ve işkencelerde bulundu. Kazdırdığı çukurlara 4000 kadar Osmanlı askeri olan mücahideri diri diri doldurup, üzerlerini toprakla örttürdü. Yalnız kale muhafızı olan Malkoç Bey'i öldürmeyerek «git gördüklerini efendine anlat» dedi ve geri gönderdi.
Malkoç Bey, Yıldrım Bayezid'e elim vak'ayı anlattıktan sonra, gene de bu adama uyulmamasını tedbir olarak söyledi.
Yıldırım: «— Sen nedersin Malkoç? Diri diri İslâm askerini toprağa gömen bu adamla ben nasıl sulh yaparım? Bu mümkün mü?» diye cevap verdi.
Yara çok derinliğine inmemişti bu sefer... Evladı Ertuğ-rul'un'vefatı bir yandan, 4000 İslâm askeri -ki onlar da onun evlâdı sayılırdı- diri diri gömülüşleri bir

yandan ve fetihten sonra elden çıkan Sivas.; bunlar dayanılacak şeyler değildi...
Yıldırım Bayezid tahttan çekilmeyi ve yerine ikinci oğlu Süleyman Çelebi'yi tahta çıkarmayı dahi düşündü...
Birgün Bursa dışında dolaşırken, koyunlarını otlağa salmış, kendisi bir ağaç gölgesine çekilmiş kavalını üfleyen bir çobanı gören Koca Yıldırım:
— Çal çoban çal. Ne Ertuğrul gibi evladın, ne de Sivas gibi kal'an gitti. Ne canın yandı, nede ciğerin yakıldı...» diye söylendiği rivayet olunur.
Bu acıyı unutmak mümkün olmadı. Hatta tahtı bırakmayı düşündüğünde, bu acıyı bahane edip Timur'dan çekindi derler diye tahtı bırakma fikrini aklından çıkardı.
Ankara Savaşı

H. 804/M. 1402 Yılı, Zilhicce ayının 19. günü, Ankara'nın Çubuk suyu kenarında meydana gelen tarihin önemli sayfaları arasında büyük bir yer tutan bu savaş, İslâm'ın en acı hatıralarından birini meydana getirmiştir.
Bu savaşın tafsilâtına geçmeden önce, iki ordu hakkında bazı malûmatlar vermeyi lüzumlu gördük:
Yıldırım Bayezid'in ordusu 150.000 kişilik bir ordu idi, fakat bunun 50.000 kişisi yeni fetholunmuş beyliklerin askeriydi. Bunlar Yıldırım Ordusunun intizam ve sadakatindeki yüksek mertebeye gelemedikleri gibi, Timur'un bu savaşta galip gelmesi halinde, yeniden beyliklerine kavuşma ümidini de taşıyan askerlerdi. Bunlardan bazıları şunlardı: Sırp, Karaman, Germiyan, Aydın ve İsfendiyar kıtalarıydı.
Timur'un ordusu ise; 700.000 Tatar süvarisinden mürekkep olmakla beraber, başıbozuk bir Asya ordusu değil, aksine her 10 nefere bir onbaşı, 10 onbaşılık bir kuvvete bir yüzbaşı, 10 yüzbaşılık bir kuvvetle bir binbaşı, 10 binbaşılık kuvvete bir emir, 10 emirlik bir kuvvete bir emir'ül ümera kumanda ediyordu.
Timur, ordusunun sağ cenahına oğlu Mirza Amir Şahin'i, sol cenahına Mirza Emir Şahruh'u koyarak, merkeze de bizzat kendisi geçerek, bütün orduya kumanda ediyordu.
Bayezid'in ordusu ise, sol kolda Sırp Kralı İstafan ile Rumeli askerinin bir kısmı, Şahruh'a karşı, yani sağ cenahta Yıldınm'ın oğlu Şehzade Süleyman Çelebi ile Anadolu askeri, merkezde ise kahraman oğlu kahraman Yıldırım Bayezid, Yeniçeri askerleriyle yer almıştı.
İlk hücumu Mirza Amir Şahin başlattığı görüidü. Yapılan şiddetli hücumu, Rumeli askeri fevkalâde bîr şekilde püskürttü. Davul ve zurnalar çalıyor, koçyiğitler naralar atıyor, oklar havada hedefine müteveccihen vızır vızır vızıldıyordu. Timur, önünde bulunan.32 filin ve 10.000 zırhlı askerin arkasında sağa-sola emirler yağdırıyordu.
Yıldırım Bayezid ise, çala kılıç dövüşüyor ve omuz üstünde baş bırakmıyordu...
Timur, verdiği bir emir üzerine merkez kuvveti, Yıldınm'm merkez kuvvetine şiddetli bir hücum yaptı. Ne var ki müdafaanın şiddeti hücumdan daha az şiddetli değildi. Timur'un merkez kuvveti yediği karşı darbe ile şaşırdı, geri

dönemeyip bozuldular ve sol tarafa yıkılmağa başladılar. İşte zafer yine Yıldırım Bayezid'e gül yüzünü göstermeye başlamıştı... Fakat...

İhanetler Zinciri

Tam zaferin Yıldınm'a müteveccih olduğu anda, Kara Tatarlar Timur'un ordusunda yer alan Tahiruddin tarafına geçtiler. Geçmekle de kalmayıp, Osmanlı askerinin üzerine ok atmaya başladılar. Bir şaşkınlık meydana geldiği sırada, Ger-miyan, Aydın ve Saruhan askeri de Timur ordusunda bulunan beylerin yanına iltihak ediverdiler.
İşte bu durum savaşın neticesini değiştirirken, Yıldırım namına büyük bir şanssızlığı da beraberinde getiriyordu. Çünkü zaten çok büyük bir fark olan 700.000 ile 150.000 arasında ki oran, takriben 30.000 askerin de gidişiyle kabil-i kıyas olmaktan çıkmıştı. Çünkü 30.000 asker Yıldınm'ın ordusundan ayrılmakla kalmamış, karşı kuvvet tarafından olarak saldırmaya başlamıştı. Bu da yetmiyormuş gibi, düşmanla içice bir durum ortaya çıkmıştı.
Şehzade Süleyman durumu görünce, Sadrazam Ali Paşa'ya;
«— Paşa, ne yapmak lâzımdır?» diye sordu. - .
Sadrazam:
«— Kaçmak selâmettir, gidelim!» diyerek atının başını çevirince, Şehzade Süleyman Çelebi de ona uyarak, Bursa'ya doğru at sürmeye başladılar.

Tarihin En Cengâver Sultanı Yıldırım Han

Yıldırım, bu olanları gördükten sonra, atının üzengileri üzerine doğrulup, Timur'un merkezine bir nazar atfettikten sonra, bütün şiddet ve sür'atiyle Timur ordusunun kalbine dolu dizgin, çala kılıç ilerlemeye başadı. Önüne çıkanlar yedikleri darbe ile canlarından oluyorlardı.
O sırada Çelebi Sultan Mehmed, emsalsiz kahramanlıklar gösteriyor, kılıcını bir vüc?uddan çıkarıp, başka bir boyun uçuruyordu. Elhak kahramanlığın, şecaatin en güzel örneklerini ortaya koyuyordu. Timur Ordusunun nice birliklerini yerle bir ediyor, fakat tükenmez sel gibi gelen taze birlikler, kafi zafere imkân vermiyordu. Buna mukabil Çelebi Meh-med'in dilaverieri şehitlik şerbetini içtikçe, onların yerine takviye gelmiyordu. Çelebi Mehmed'in dayanması, artık kahramanlık olmaktan çıkıyor, bir intihara gidişe benziyordu. Lalası Bayezid Bey 800 süvari ile, ileride Osmanlıyı yeniden kuracak olan bu kahraman şehzadeyi, güç bela ric'ate razı ediyor. Tokat ve Amasya taraflarına çekilmeyi kendisine kabul ettiriyordu...
Artık, harp sahnesinde Kahraman oğlu kahraman Yıldırım Bayezid Han ve O'nun bir avuç mücahid arkadaşları kalmşı-tı... Şehzadelerden de yalnız Musa Çelebi vardı...
Durum böyle bir raddeye gelince, Minnet Bey adlı cengâ-ver:
«— Sultanım, kazanmamız mümkün görünmüyor. Harb meydanından siz

uzaklaşıncaya kadar ben sancak altında kalır, askerimizle düşmanı oyalarım.'» dedi. Yıldırım, bu teklifi dinlemedi bile... O düşmandan, harb meydanından kaçacak bir kalıbın adamı değildi... Atını yeniden mahmuzlaysp, can ala ala Timur'un üzerine doğru uçmaya başladı. Önünde kimse duramıyordu.
Timur, Yıldırım Bayezid'in yalnız başına etrafı yara yara üzerine geldiğini görünce, korkudan titremeye başladı. Bu sırada Timur'un yanında bulunan Germiyanoğlu, Yıldırım'ı göstererek «Hünkarım, ciğerini almaya gelen Yıldırım'dır.» diye bağırdı..
Ne var ki Timur'un askerleri, bu kahraman padişahın üzerine ağ atmışlar ve onu atından düşürmüşlerdi. Elindeki hançerle kendisini müdafaa eden padişah, bu arada birçok kişiyi daha telef etmişti. Sonunda toplu bir hücumla elinde hançeri olduğu halde kendisini yakaladılar ve esir ettiler. Mağlubiyet kesinleşmiş, Osmanlı hükümdarlarının en cengâver evlâdı Yıldırım Bayezid Han esir olmuştu...
«Bir şem'a ki, Mevla yaka bir vech ile sönmez.»
(Allah'ın yaktığı ışığı kimse söndüremez.)

Yıldırım Bayezid'in Hanımları Ve Çocukları

Osmanlı kaynaklarına göre; Yıldırım Bayezid'in izdivaç ettiği hanım sayısı, Germiyanoğlu Süleyman Şahın kızı Devlet -şah Hatun ile başlar ve bu birincidir. 2. si ise, Sırp Kralı La-zar'ın kızı Maria veya Olivera Despina'dır. 3. hanımı ise Aydi-noğlu beyliğinin reisi İsa Bey'in kızı Hafsa Hatundur. Devlet-şah Hatun, annesi tarafından Mevlâna Celâleddin Rumîye Mevlânanm oğlu Veled Çelebinin kızı Mutahhare Hatundan dünyaya gelmesiyle mensubdur. Düğünleri 778/1378'de yapılırken çeyiz olarak Germiyanoğlu Tavşanlı, Emet, Simav şehirlerini verdi. Devlet Hatun İsa ve Musa Çelebileri dür-ya'ya getirmiştir. Devletşah Hatun 1414'de Bursa'da vefat ettiğin de 1402'de husulegelen Ankara hezimeti ve kocası Yıldırım Bayezid'in vefatının üzerinden oniki yıl geçmişti. Ta-biiki iki oğlunun taht kavgalarının da şahidi olduğunu göz önüne alırsak bir hayli muzdarib yıllar geçirdiğine hükmedebiliriz. Bir rivayete göre Devlet hatun'un Çelebi Mehmed'in de validesi olduğu söylenirsede bu hususu doğrulayan herhangi bir kayıt olmadığını, tam tersine Çelebi Mehmed Sultanın annesinin, bir mühtedi olan, 816/1414'de ölen adînin dahi bilinmediğini, İsmail Hakkı CJzunçarşıh vesikalarla ispat edilmiş demektedir. Yıldırım'ın ikinci hanımı Sırp Kralı La-zar'ın kızıdır. Kosova savaşı sonrasında Lazar'ın yerine geçen Lazaroviçle antlaşan Yıldırım Bayezid bu evliliği siyasi açıdan pek münasip gördü. Olivera Despina adlı bu hanımın Maria diye anıldığı varittir. Osmanlı tarihçileri bu kadının padişahı baştan çıkardığını bu işte sadrıazamı Çandarlı Ali Paşanında engelleme yerine teşvikkâr olması ayrı bir talihsizlikse de, Yıldmm'a düşen cihangir bir ruha sahip olma, yürekli ve bilekli bir dev şahsiyet olarak kendisini taşımak ve muhafaza etmek olmalıydı. Hemen ilâve edelimki bu hanımın erkek kardeşi Stefan Ankara savaşı esnasında bozgun

husule geldiğinde sadnazamından tutunda, evlâtlarının çoğunun firar yoluna düştüğünde enistesini bırakmayarak onunla birlikte kılıç salladığını kaimbiraderin sadık bir kimse olarak temayüz ettiğini hatırlatalım. Maria Despina'nin müslüman ismi alıp aimadiğını, Islâmla şereflenip şereflenmediğine dâir bir bilgiyede sahip değiliz. Ancak Yıldırım Bayezid'den olan iki kızı ile beraber Bursa Yenişehir'de Timur'un adamları tarafından yakalanmışlar ve Kütahya'da bulunan Timurlenk'e'gön-derilmiş ve Timur'unda bu hanımı saki gibi yâni içki dağıtıcısı olarak sofrasında bulundurduğu mehazımız olan Padişahların Kadınlar ve Kızları adlı kitapda, 8. sahifede yer almaktadır. Bayezid'in 3. hanımı olarakda Aydınoğlu Beyliğinin reisi Isa Bey'in kızıdır. Kosova zaferi sonrasında Anadolu Beyliklerini Osmanlı genişlemesini engellemek ve onlarca yutulmayı önlemek için kurdukları komployu haber alan Yıldırım, en iyi müdafaa, hücumdur anlayışı içinde bunların üzerine tek tek yürüdü. Aydınoğlu Isa Bey, Yıldırım karşısında harben bir şey yapamayacağını kestirdiğinden ve bu arada da Hafsa Hatun'un talibi olan Yıldırım'ı kendine damat olarak uygun gördüğünü söyleyince iş kolaylaştı. Osmanlıya akraba olurken, topraklarının bir bölümünü de böyiece muhafaza etmiş oldu. Hafsa Hatun hakkında fazla bir bilgi sahibi olmadığımız gibi Tire'de bir çeşme, Bademiye'de bir zaviye yaptırdığını, vakıflar kuran biri olduğunu öğreniyoruz. Yukarıda saydığımız üç hanımın dışında Aldersonun iddiasına göre Osmanlı Devletinin bu 4. padişahı şu kadınlarlada izdivaç yapmıştır: Salono Kontu Louise Fadrique'nin kızı Maria, 5. Jan Paleologos'un adı bilinmeyen kızı Angelina, Macar John'un kızı Maria, Kostantin'in adı bilinmeyen kızı olmak üzere dört hanımı ileri sürer. Bizim kaynaklarımızda bunlara-dâir hiç bir kayıt yoktur. Bu bakımdan böyle iddialarıda ihtiyatla karşılamak gerekir ve hedefleri meçhul iftiralar olarak değerlendirmekte yanlış olmaz. Hazreti Yıldırım Bayezid'in kız evlâtlarına gelince; bunların hemen başında Hundi Ha-tun'u zikretmek gerekirki bir kutlu rüyanın ışığında gerçekleşen bir evliliğin sahibidir Hundi Hatun. Hani derlerya gökyüzünde kıyılmış nikâhlar vardır! Ondan bir nikâhtır bu hanım-sultanin yapmış olduğu izdivaç çünkü damad Mehmed Şem-seddin nâmı diğer Emir Sultan'dır. Padişah kızı bu nasibi rüyasında görmüş ve orada işaret edilen sırra bağlı olarak herhalde Rumelide seferde olan babasına Emir Sultan'a varacağını bildirmiştir. Yıldırım da her zamanki gibi öfke atına binmiş ve kızı ile müstakbel damadı katlettirmek için kırk kişilik bir kuvvet göndermişsede evliyanın eazımından olan Bunari (k.s)'u muhafaza eden Mevlâmız, gelenleri bir kaditmişler gibi hareketsiz hâle koymuştur. Bu olağan üstü hâli haber alan padişahın mukavemeti kırılmış ve kendi elleriyle kızını bu yüce zâtla evlendirmiştir. Hundi Hatun bu izdivaçda üç evlat doğurmuş ve Emir Ali adı verilen oğul ile iki kızı olmuştur. Neçâre, bu çocuklar annelerinden evvel, bu dünyadan ayrılmışlardır. Hundi Hatun, Emir Buharinin Bursa'daki türbesinde medfundur. Oruz hatun diye de bir kızı olan Yıldırım' in bu evlâdı hakkında bir malumat bulunmamaktadır. Yine Fatma Hatun adıyla bilinen diğer bir kızı ağabeyi Emir Süleyman Çelebi tarafından Edirne'ye götürüldü. Bizans

İmparatoru İle anlaşan Süleynaan Fatma Hatunu Bizans'a gönderdiği ve bununla antlaşmaya sadık kalacağını ispata çalıştığı söylenir. Sultan Çelebi Mehmedin kızkardeşinİ Bizans'tan, Bursa'ya getirttiği ve orada bir sancakbeyi ile evlendirdiği bilinir. Fatma Hatun vefatından sonra Orhan Gazi türbesine defnolundu. Erhondu Hatun adlı bir kızı daha olan Bayezid'in, ünlü kumandanlardan Pars bey'in oğlu Yakup bey ile evlendirdiğine dâir, elimizde fc>.ilgi olup, Umur ve Çelebi Mehmed adlı iki oğlu olan Erhondu Hatun hakkında da daha fazla malumat sahibi değiliz. Lakabı ile müsellem Yıldırım Bayezid'in oğullarına gelince; yaş sırasına göre; Süleyman, Ertuğrul, İsa, Mustafa, Mehmed, Musa, Kasım, Yusuf, Hasan, Büyük Musa ve İbrahim olmak üzere 11 erkek çocuğu olmuştur. Ankara savaşından sonra meydana gelen fetret devri diye anılan dönemde devlet-i âliyye, 13 sene gibi mühimce yıllan taht kavgalarıyla geçirmek mecburiyetinde kaldı. Mütecaviz Timur, bu saldırısıyla müslümanların büyük bir bölümünün ızdırablara duçar olmasına sebeb olduğu gibi, İslâm faaliyetinin, inkıtaa uğramasına sebeb olduğunu asla unutmamalı ve onun bu tecavüzünü asla hiçde hoş görmemek lâzım gelir. Sultan Yıldırım Bayezid'in sadnazamlanna gelince Çandarhzâde Ali Paşa, babasından devr aldığı sadareti, Kosova Meydan savaşının yüce şehidi, Murad-ı Hüde-vandigâra hizmetle geçirirken, takdir tecelli ettiğinde ve tabt-i âli Osmaniye Yıldırım geçtiğinde babasından kalma sadrı-azama görevinde devam etmesi emrini veren yeni padişah, tek çiçekle yaz olur mu? Sorusunuda sordururcasma, tek sadrıazamla 13 yıl süren saltanatını tamamlarken, Yıldırım; Ankara savaşında ya şahadet ya istiklâl diyerek elindeki gürzü ile Timur saflarını darmadağın ederken sadrıazam Ali Paşa cebanet göstererek hem kendi etti firar hemde mahdumları kaçışa zorladı. Musa Çelebide babasının yanında pürsa-dakat, meydan-i harbi terk etmedi. Dolaysıyla aslında tecrübeli sadrıazam Yıldırım'ın Timur karşısındaki, hâl ve tavrını kellesinide kaybetmeyi göze alarak, üst perdeden değil makule çekmenin yolunu bulsaydı vazifesini başarıyla tamamlamış olur idi.

Yıldırım Bayezid'in Vefatı

Esirleri bağışlıyan, bağışladığı esirlerin yeminlerini de kendilerine iade ederek «gidiniz, kuvvetlerinizi toplayınız ve benim üzerime geliniz. Ben sizleri yenmek için, daima burada olacağım..» diyen bu kahraman padişah, şüphesiz ki esir olarak yaşıyamazdı. Hele bu mağlubiyetten sonra, ona mülkü ve tahtı iade olunsa dahi yaşıyarnazdh Çünkü o zaferler kazanarak İslâmı, bütün bayrakların üzerinde dalgalandırmakla vazifeli bir kahraman padişahtı... O yüzden yaşamadı. 40 yaşında ebedî hayata geçtikten sonra şehid babası Hüdavendigâr'ın istediği gibi, hem kendisini, hem de babasını hayırla yâd ettirecek bir isim bıraktı. Yıldırım Bayezid Han, 14 yıl süren padişahlığında sayısız zaferler kazandı. Birçok vakıf ve ederler meydana getirdi.
Mekânı cennet, makamı yüce osun. (Amin) Rahmetulahi Aleyh

SULTAN ÇELEBİ 1. MEHMET

Babası: Yıldırım Bâyezid Han
Annesi: Devlet Hatun
Doğam Tarihi: 1387
Vefat Tarihi: 1421
Saltanat Müd.: 1413-1421
Türbesi: Bursa'dadır.

Fetret Devri

Ankara Savaşının elim neticesinden sonra, Devlet-i Âliy-ye'nin durumuna bakmadan; Fetret Devride denen Şehzadeler Saltanatım kısa da olsa tetkik etmeden önce, Çelebi Meh-med Hazretlerini anlatmak ve onu anlamak kabil olmaz.

Sadrazam Ali Paşa'ya «Paşa tedbir nedir?» dediğinde; Âli Paşa'dan, «Kaçmak selamettir, gidelim!» cevabını alan Şehzade Süleyman, atının başını Ali Paşa'nın gittiği istikamete çevirerek savaş meydanından mağlub bir şehzade olarak ayrılmakla kalmamış, daha saatlerce sürecek savaşın ilk bozgun anında kaçmakla ordunun kalanlarının da kuve-i mane-viyyelerini yerle bir etmişti.

Şehzade Süleyman, savaş meydanını terk edip giderken, Çelebi Mehmed çarhçıların kumandanı sıfatıyla, Ankara Savaşının en parlak kumandanlarından biri olarak kılıcından kan damlatıyordu. Saatlerce süren meydan savaşında, Yıldırım Bayezid'e layık bir evlat olduğunu ispat ediyordu. Nihayet Bayezid Bey adlı Lalası, «Şehzadem artık gidelim, hiçbir ümid kalmamıştır. Osmanlıyı yeniden kuracak olan sizsiniz.» deyince, Çelebi Sultan Mehmed, istemiye istemiye bu söze muvafakat gösterdi. Yanındaki 800 süvari İle, valiliğini yaptığı Tokat ve Amasya'ya doğru çekildi.

Timurlenk, Osmanlı Ordusunu Ankara Sahrasında yenmekle kalmamış, Anadolu Beyliklerini yine eski beylerine vererek, 102 senelik bir uğraşma neticesinde meydana getirilen Anadolu birliğini parçalamıştı, bir daha Osmanlının birliği temin etmemesi için, elaltından bütün şehzadelerle haberleşmeye girişmiş, onların iddia-ı saltanat eylemeierindeki arzu ve heveslerini okşuyarak, onlara müstakil kalmalarını öğütlüyordu. Böylece saltanat hırsına düşen şehzadeler, mağlub olmuş bir Osmanlı Devletinin yaralarını, birleşip saracaklarına, bu yarayı «ancak ben sarabilirim» içtihadıyla hareket ediyorlardı. Şükür Allah'a ki, bütün bu şehzadeler, müslüman olmanın şuuru ie menfaat kavgası değil, izdıraplar içinde olan Osmanlı Ülkesindeki müslümaniann ızdırapla-rını ben dindirebilirim diye düşünüyor ve idda-yi saltanatta bulunuyorlardı.

Şimdi kısaca bu şehzadelerin saltanat maceralarına ve akıbetlerine temas ettikten sonra, Çelebi Sultan Mehmed Han'ın hayatını anlatmaya devam edeceğiz.

Süleyman Çelebi

Süleyman Çelebi, Yıldırım Bayezid Hazretlerinin hayattaki şehzadelerinin yaşça en büyük olanı idi. Sadrazam Âli Pa-şa'nın da yardımları ve kendisine biat etmesi üzerine, Osmanlı tahtına Edirne'de cülus eylemişti. Evranos Bey Yeniçeri Ağası Hasan Ağa, İnebey kumandanlar biat etmişti.
Me var ki Süleyman Çelebi, Edirne'ye gitmeden evvel, Bursa'ya uğrayıp hazinenin olanını yanına aldığı gibi, hanedandan olanları da yanına alarak İznik'e, İznik'ten bindiği gemilerle de istanbul'a ve oradan Edirne'ye geçmişti.
Anadolu, büyük çalkantılar içindeydi. Şimdilik Anadolu için yapılacak birşey yoktu. Yalnız Rumeli yakasının intizama sokulması gerekiyordu. Bunu temin etmek için de İstanbul'a uğrayıp, Kayser'e bazı tavizler vererek, Timurlenk'e yardımcı olmamasını temin etti. Küçük yaştaki şehzadelerden ikisini rehin manasına gelecek şekilde Kayser'in sarayına bıraktı.
Süleyman Çelebi ilim ve edebiyatta söz sahibi bir şehzade idi. Şair ve ulemayı himaye ederdi. Sefahete düşkün olması ise onun dezavantajıydı. Venedikle ticaret anlaşması yapan da Süleyman Çelebi omuştur. H. 81 l/M. 1409 Sadrazam Âli Paşa içkiye mübtela olmasına rağmen, devleti yönetmekte pek başarısız sayılmazdı. Saltanatının ilk zamanlarında Rumeli'nin intizamını teminde muvaffak olan Süeyman Çelebi, Ulah ve Sırp hükümetlerine kuvvetini kabul ettirmiş, Bosna'yı yeniden Osmanlı Devletine bağlayıcı şekilde bend ettirmişti. Alp Dağlarının eteklerine kadar varan akınlarla kuvvetini muhafaza ettiğini gösterecek numuneler sergilemişti.
Daha sonraları, herşeyi mahveden sefahet alemleri, Süleyman Çelebi'nin şuurunda bir zayıflık meydana getirmişti. Kumandanlar ve alimler, kendisini safahete kurban eden Süleyman Çelebi'den yüz çevirmeye başladılar. O zamana kadar kendisine silah çekmeyen şehzadeler onun gidişatını beğenmedikleri için, Rumeli'ye geçip, tahtını elinden almayı düşünmeye başladılar.
Anadolu'nun Durumu

Timurlenk'in Ordusu, Savaştan sonra Anadolu'yu bir harabe haline getirmişti. Amasya'dan Eskişehir'e kadar olan topraklar Çelebi Mehmed'de, Bursa'dan boğazlara kadar olan bölge de İsa Çelebi'nin hükmü altındaydı.
Bu iki kardeş şehzade, Süleyman Çelebi'nin durumunu gördüklerinden, birleşerek hareket edeceklerine, önce kendi aralarındaki kozu halletmeye başladılar. Çelebi Mehmet, İsa Çelebi'ye nasihat etti ise de, İsa Çelebi buna alayla karşılık verdi. Ayraca «Süleyman'dan yaşça küçük olmakla beraber, yaşça senden büyüğüm» diye cevap verdi. İşte tam bu sırada Timur, Musa Çelebi'yi kışkırtıp ortaya çıkarınca, işler iyice karıştı.
isa Çelebi ile Mehmed Çelebi CJlubat Ovasına karşılaştılar. Tabii sonuç: İsa Çelebi mağlub olunca Bizans'a kaçtı, zaten Kayser'le ittifakı vardı. Daha önce - ittifakı perçinlemek için-Kayser'in sülalesinden bir kızla evlenmişti. Kayser vasıtasıyla Süleyman Çelebi'den yardım alan İsa Çelebi, yine Mehrned

Çelebi'nin karşısına dikildi. Fakat yine mağiub oldu. Fakat isa Çelebi yine kurtulmuş, bu sefer de Saruhan, Ger-miyan Beyleri ile anlaşarak 20.000 atlı ile Mehmed Çelebi'nin üzerine yürümüştü. Bu sefer de Mehmed Çelebi az bir kuvvetle onları karşılamasına rağmen, perişan etmişti. Savaş sonunda Saruhan Beyi Hızır Bey esir oldu. Hızır Bey'i idam ettiren Çeiebi Mehmed, topraklarını da zabt etti. Aydın Bey'i Cüneyd ve Germiyan Bey'i Yakub Bey, Mehmed Çelebi'den eman dilediler. İsa Çelebi ise, bu defa da Karaman taraflarına firar etti ve bir daha da sesi duyulmadı.

Süleyman Çelebi, kendi adamı olan Cüneyd Bey'i ve kuvvetlenmekte olan Mehmed Çelebi'yi cezalandırmak için Edirne'den kalktı ve Anadolu'ya geçti. Bursa ve Ankara Kaleleri, Süleyman Çelebi'ye sahib-i saltanat olması münasebetiyle derhal kapılarını açtılar. Cüneyd Bey, ittifak ettiği beylere haber vermeden, ordugahını terk ederek Süleyman Çelebi'ye katıldı ve affını diledi.

Mehmed Çelebi, ağabeysinin kuvvetli durumunu görünce, geri çekilmeyi daha uygun buldu. Çünkü ne de olsa, akacak kan müslüman kanı idi... Buna imkân vermemek, bir müsiü-manın esas vazifesidir diye düşünmüştü...

Musa Çelebi ise, Mehmed Çelebi'nin yanına iltica etmişti. Sessiz bir şekilde ömrünü geçiriyordu. Durumlara çok üzülüyor, fakat karışmak istemez görünüyordu.

Mehmed Çelebi'nin, Karaman Bey'i ile yaptığı ittifaktan sonra, kendisine müracaat ederek, Rumeli taraflarına memur edilmesini isteyen Musa Çelebi, Ulah ve Sırp yardımıyla kuzeyden yapılacak bir hücumun, Süleyman Çelebi kuvvetlerini zayıf düşüreceğini ileri sürdü. Mehmed Çelebi, Süleyman Çelebi'nin idaresinin bozulduğunu görüyor, ehi-i İslâm'a anz olan «kuvvetlinin yaşama hakkı, zayıfın ise ezilme ve yok olma» anlayışı, bu müslüman evladını üzüyordu...

Musa Çelebİ'nin eline tavsiye mektupları vererek, kendisine istediği memuriyetleri verdi. Bunun üzerine Musa Çelebi, Sinop üzerinden Glah ülkesine doğru yola çıktı...

Süleyman Çelebi'nin Sonu

Musa Çelebİ'nin Sinop, Ulah ve Sırbistan üzerinden her geçen gün kuvvetlenerek Edirne'ye geldiğini haber alınca, alel acele Bursa'daki eğlencelerini bırakarak Edirne'ye hareket etti. İki ordu birbirleriyle karşılaştığı zaman çok entera-san durumlar görüldü. Musa Çelebİ'nin kuvvetlerinden bazı kumandanlar birlikleriyle beraber Süleyman Çelebi tarafına, Süleyman Çelebi tarafındaki bazı kumandanlar da birikleriyle beraber Musa Çelebi tarafına geçtiler. Yapılan savaşı Süleyman Çelebi kazandı. Musa Çelebi dağılmış ordusundan mahrum olarak günleri kah Ulah Bey'i, kah Balkanlarda vakit ge-çirmeye başladı. Bu arada da Süleyman Çelebİ'nin hal ve durumunu istihbar etmeye çalışıyordu.

Süleylan Çelebi, bu savaşın verdiği rahatlıkla kendisini daha fazla sefahet

alemlerine vermişti. Bu sefahet alemine aid bir kısa bölümü Solakzade'nİn tarihinden okuyalım:
«..Her sabah ve akşam Edine hamamlarında şakıyan Nazi-kendam ve Hoş Hıram elinden nûş câm-ı bâde-ı g(itfam et-mede ve akıl ve idrakini nefs-i emmareye ram etmede idi..» Şu günkü anlamıyla anlatmaya gayret edelim: Kırmızı şurubu cam kaseler içinde edalı ve cilveli yürüyüşleriyle sallana sallana sunan şurup dağıtıcılarının elinden içerken, akıl ve düştüğü durumu nefsinin arzusuna bırakmasıdır.
Musa Çelebi, günü günü takip ettiği ağabeysinin durumu üzerine yeniden asker toplamaya muvaffak olarak Edirne'nin kapısına geldi dayandı. Durumu haber alan kumandanlar saraya koştuklarında Süleyman Çelebİ'nin yine hamam safasında olduğu öğrendiler ve kendisine haber gönderdiler. Süleyman Çelebi, gelen haberciyi kendisini rahatsız ettiği gerekçesiyle tellaklara dövdürttü. Bunun üzerine gün görmüş ihtiyar kahraman Evranos Bey, hamama girip Süleyman Çelebi'ye nasihat etmek istedi. Ne var ki sözünü dinletemedi. Ondan sonra Yeniçeri ağası Hasan Ağa hamama girdi. Üçüncü defa rahatsız edilmekten gazaba gelen Süleyman Çelebi, Yeniçeri Ağası Hasan Ağa'nın sakalını-bıyığını tellaklara kestirip, onu da dışarı attırdı. Yeniçeri Ağası Hasan Ağa başta olmak üzere bütün kumandanlar, Süleyman Çelebİ'nin yaptığı bunca hareketten sonra kendilerine baş olamiycağını idrak ederek, Musa Çelebİ'nin muhasara ettiği Edirne Kalesinin kapısını açmağa gittiler.
Timurtaş Paşa Oğullarından Karaca bey, Kara Mukbil Bey gibi birkaç sadık dost, Süleyman Çelebi'yi hamamdan alıp saraya getirdiler. Sarayın kapısını kapayıp gece karanlığına kadar şehre girmiş Musa Çelebi kuvvetlerine mukavemet edip, gecenin ilerlemiş saatinde Karaca Bey, Kara Mukbil Bey ve Sahib-i saltanat Süleyman Çelebi, yanlarına adıkları üç seyisle birlikte İstanbul yolu üzerine koyudular. Lakin ertesi sabah kimliklerini tesbit eden köylüler etraflarını çevirip onları öldürdüler.
Padişah olup olmadığı tartışma götüren Süleyman Çelebi, bazı tarihlere göre, I. Sultan Süleyman'dır. Bazı tarihlere göre de Kanunî Sultan Süleyman'ın Sani, yani ikinci unvanını almamasından dolayı, I. Süleyman'ın padişah kabul edilmeyeceği görüşündedirler. Biz de 4eriz ki: İlk zamanlar Mehmed Çelebİ'nin dahi biat ettiği söylenen Süleyman Çelebi, padişahlığından evvel Ankara Savaşının feci akıbetinden olan ahvalde, mühim olan kimin padişah olduğu değil, devletin bu gaileden kurtulabilmesi mühim!.. Bütün şehzadeler müsbet ve menfi taraflarıyla iddia-ı saltanatta bulundukları zaman, belki farkında olarak veya olmayarak kendi aralarında yaptıklan kavga ile herkesi seyrettirmiş; Allah muhafaza etsin, İslâm dışı bir kuvvetin »şunları bir halledelim..» demelerine fırsat verdirtmemiş olmalarıdır.

Musa Çelebi'nin Saltanatı

Musa Çelebi, Yıldırım Bayezid, Yavuz Selim, Dördüncü Murad ayarında yiğit

bir şehzadeydi. Ağabeysi Süleyman Çelebi'yi tahtından mahrum eden Musa Çelebi H. 814/M. 1412 de adına hutbe okutup, tahta geçti. Çelebi Sultan Mehmed'e verdiği sözden caydı.

Musa Çelebi, Ankara Savaşında Yıldırım Bayezid Han'ın yanından hiç ayrılmamış, onunla birlikte omuz omuza dövüşmüş ve cennetmekân babasıyla beraber esir düşmüşlerdi. Babasının esaretinde de yanında kalmış, ona hem dert ortağı, hem de bir teselli-bende vazifesini görmüştü. Babasının vefatından sonra serbest kalınca, tek emeli karışıklık içine düşmüş olan Devlet-i Osmaniyye'nin bir an evvel intizama kavuşması ve esaret yıllarında görmüş oldukları hakaretlerin intikamını icab ederse taa Semerkand'a kadar gidip almaktı.. Tecavüze uğrayan Osmanlı Devletinin namus ve şerefini iade etmekti. Tahta geçtikten sonra ilk icraatı, ağabey-sini ve güzide arkadaşlarını öldüren köylüleri tesbit ve cezalandırmak oldu. Daha sonra Ankara Savaşında ihanet ederek kaçan ve bu sefer de ağabeyi Süleyman Çelebi'ye ihanet ederek kendi tarafına geçen kumandanları çok şiddetli bir şekilde azarladı. Onlara sadakat ve itaat dersi verdi. «Bütün bu yaptıklarınızı, dün babama, bugün ağabeyim ve yarın da bana yaparsınız,» dedi. Bu söyledikleriyle ne derece haklı olduğunu çok kısa olarak mütalaa etmekte fayda görüyoruz.

Yıldırım Bayezid Han'ın veziri Ali Paşa, içki ile malûl, fakat başarılı sayılacak bir devlet adamı olmasına rağmen, kötü bir örnek olmuş, hatta bir ara gerek Ali Paşa'nın ve gerekse

Yıldırim'ın hanımı Oliveranin, yüzünden Yıldınm'ın içkiye alıştığı söylenir. Buna bazı tarihî misaler de verilir. Şöyle ki; Cllu Camii yaptıran Bayezid, camiin açılışına Emir Buharî Hazretlerini davet eder. Bir ara «Efendim, camii beğendiniz mi*?» diye sorar. Emir Buharî Hazretleri:

— Pek güzel de Sultanım, yalnız içinde meyhane yok, diye cevap verir. Yıldırım Bayezid:

— Allah'ın evinde meyhanenin ne işi vardır? deyince; Emir Buharî Hazretleri:

— Sen, tecelligâh-ı İlâhî olan kalbini meyhaneye çevirdikten sonra, nice olur? deyince, Yıldırım Bayezid derhal içkiye tevbe eder ve bir daha içmez diye anlatılır. Yine bu devre aid halk arasında anlatılan bir vakıa da şudur ki, doğrusunu bilen bilir.

Yıldırım Bayezid'in bir davada şahitlik etmesi icab eder. Fakat, zamanın kadısı meşhur alim Molla Fenarî, padişaha hitaben:

«Sizin şahitliğinizi kabul etmem. Çünkü siz cemaate gelmiyorsunuz» der. Bunun üzerine kahraman oğlu kahraman Yıldırım camiin cemaatı olmayı kendisine şiar edinir.

İşte bu iki misal, Osmanlı Devlet adamlarının ve ahalisinin, nasıl bir padişah istediğinin bariz örneğidir. Hayat tafsilatını vermeye çalıştığımız Süleyman Çelebi'nin, yine Sadrazam Ali Paşa'nın kötü bir örnek teşkil etmesi yüzünden, Ankara Savaşında daha ilk anda kaçışı, sahib~i saltanat olduktan sonra, işret ve sefahatte kulaç atması hele tehlike anında

kendisini haberdar eden kumandanlarına karşı yaptığı davranış, onu her türlü

harekete hedef teşkil etmiştir. Ve onu hedef alanlar, Şeriat-ı Muhammediye namına hareket ettilerse, el-hak haklıdırlar. Nefisleri icabı ise, onu da Cenabı Mevlâ mizanında gösterir. Bu izahatı yaptıktan sonra, Musa Çelebi'nin tarihçe-i hayatına devam edebiliriz.

Babasının yadigârı olan toprakları en kısa zamanda geri almaya karar veren Musa Çelebi, önce Sırp Kralını te'dib etti. Muzaffer ofarak Sırbistan'a giren Musa Çelebi, ortalığı dehşet içinde bırakarak kralı dize getirdi ve itaati altına aldı.

Rumeli'ye geçmesine yardım eden Kayser'e, Süleyman Çelebi Karadeniz sahiliyle, Adalar Denizi sahilinde mühim mevkileri hediye etmişti. Musa Çelebi, bunları almak üzere hemen harekete geçti. Ve bir sene içinde Yıldırım Bayezid zamanındaki hudud ve durumu temin etmiş oldu.

Kayser Manuel bir taraftan Musa Çelebi'nin direktifleri üzerine aldığı yerleri geri verirken, diğer- taraftan Mehmet Çelebi ile temas kurmaya çalışıyordu. Ayrıca Süleyman Çelebi'nin oğlu Orhan Bey'i de taht-ı saltanata teşvik ediyordu. Orhan Bey, Kasım Çelebi ve Fatma Sultan daha önceden Süleyman Çelebi tarafından Kayser'e rehin bırakılmışlardı.

Musa Çelebi, Sadrazam İbrahim Paşa'yi Kayser'rin yanma fevkalade elçilikle göndermiş ve isteklerini şöyle sıralamıştı:

«Birikmiş vergi borçlarını öde! Padişah hakkında fırıldaklar çevirme! Ne var ki Sadrazam İbrahim Paşa, Bizans Kayserine bu istekleri kabul etmemesini de beraberinde söyledi. İhanet irtikab etti. Burada yine bir mütalaa serdetmek zorunda kalıyoruz. Şöyle vki:

İbrahim Paşanın bu ihanetini mazur göstermeye gayret etmiyoruz. Hatta daha da İleri giderek bir müslüman padişahın, müslüman bir elçisi olarak, üstelik de uhdesinde sadrazamlık taşıyan bir zatın, İslamın can düşmanı Manuel gibi bir kefereye akıl vermesi, şüphesiz ki büyük bir ihanettir. Yalnız şunu ilave etmek isteriz ki; bir padişah kumandan ve alimle-riyle mutlaka uyum içinde olmalıdır. CJyuşamadığı kimseler varsa, onları izale, veya izole etmesini bilmelidir. Anlatılır ve bazı tarihlerde yeralır; Tahta geçtikten sonra Musa Çelebi, kumandanlarını gerek babasjna ve gerekse ağabeysine karşı yaptıkları ihanet yüzünden tekdir eder. Devlet-i Osmaniyye-nin yükselmesinde bü^ük hissesi olan kahraman Evranos Bey, üzüntüye kapılır ve ihtiyarladığını ileri sürerek uzletgâhı-na çekilir. Bu kahraman insanı bir kere daha kırmayı kendine gaye edinen Musa Çelebi Evranos Bey'i sarayına davet eder. Evranos Bey, cevap olarak «artık gözlerim görmüyor, size hizmetim dokunamaz») gibilerinden haber gönderdi. Bu haber üzerine Musa Çelebi, kahraman Evranos'u zorla saraya getirtip, sofrasına oturttu. Kör olup olmadığını anlamak için, sofrada Evranos'un önüne «buyrun kızartılmış piliç bu-du» diyerek, kurbağa butlan dizdirir. Ne var ki ihtiyar Evranos, Musa Çelebi'den daha kurnaz davranarak, kurbağa butlarını piliç butu imiş gibi yer ve ağzını siler oturur. Bunun üzerine Musa Çelebi, Evranos bey'i serbest bırakır. Şimdi bir düşünelim: Böyle bir kahramanı, bu duruma düşüren şahsın yanındaki hizmetliler, ne kadar dürüst hareket

edebilirler? Eğer onları böyle küçük düşürecek yerde, başlarını alsaydı, onlar için belki daha şerefli olabilirdi. Bu davranışlar, böyle gaile dolu bir zamanda yapılırsa, bir de Çelebi Mehmed gibi kahraman oğlu kahraman, merhameti deryalar gibi taşan, en azından Musa Çelebi kadar Devlet-i Osmaniyye'yi ve Millet-i İslamiyye'yi düşünen bir rakib şehzade varsa... Musa Çelebi yerine Mehmed'e gitmeleri mümkündü... Ama, azılı bir İslam düşmanı olan Bizans'a asla!
Yukarıdaki hatırlatmadan sonra yine mevzumuza dönelim. Musa Çelebi, İbrahim Paşa'njn bu ihanetin öğrendikten sonra geldi, Bizans'ı muhasara etti. Kayser, Çelebi Mehmed'e is-timdad feryadları göndermeye başladı. Çelebi Mehmed, hedefine adım adım, bir matematik problemi çözer gibi yürüyordu. Kayser'in istimdadına yapmacık bir samimiyetle koştu, Üsküdar'a geldi. Kayser Manuel, bizzat karşılamıya çıktı. Kapısına dayanan felâketi, Çelebi Mehmed'e anlattı. Üç gün ziyafet ve eğlenceler yapıldıktan sonra, Çelebi Mehmed, Cü-ıeyd Bey ve Ankara muhafızı Firuz Beyzade Yakub Bey'in, syan haberlerini aldığını ileri sürerek geriye döndü. Cüneyd 3ey, Çelebi Mehmed'in üzerine geldiğini görünce, hemen ya-ıına koşup sadakat yeminleri etti. Çelebi Mehmed, kendisini affedip Aydın Sancağını verip, doğru duracağına dair söz alıp salıverdi. Yakub Bey ise, Savaşmadan teslim olduysa da, onu affetmeyen Çelebi Mehmed, «'Tatar Çardağı» namıyla naruf, Tokat Hapisanesine gönderdi.

Hedefe Son Yürüyüş

Çelebi Mehmed, artık devleti tek elde toplamanın zamanı geldiğine karar verdi. Bunun hazırlıklarını yapmaya başladı. Önce Zulkadıroğlu Süleyman Bey'den yardım aldı. Kayseri ve Sırp Kralı ile anlaştı. Sefere çıkan Çelebi Mehmed, kurbağa butlarının acısını unutmayan Evranos Bey'den aldığı taktik ve talimatla hareket ediyordu.
»Rumeli Beyleri kendisine iltihak için vesile arıyorlar. Bunların ileri gelenleri Batı Rumeli ve Tırhala'dır. İstanbul civarına çıkınca, sur haricinde bulunan askere bakmasın. Onu bırakarak, yandan Balkanları (ormanları) bulsun. Balkan eteklerinden Sofya'ya, Şehir köyüne, Niş'e gitsin. Niş'te, Sırplar ile birleştikten sonra, Kosova'ya kadar insin. Oraya kendisi (Evranos) ve Tırhala Beyleri gelecekler. İşte bu suretle tam kuvvet toplanmış olacak. Ayrıca o vakte kadar Musa Çele-bi'nin yanındaki sancak beyleri ve akıncı takımı da çözülüp gelmiş olacaklar. Muvaffakiyet böylece meydana gelir.
Bu talimatı tatbik eden Çelebi Mehmed, Kata Limanına çıktığı Terkos üzerinden Kırk Kilise'ye doğru yürüdü. Ne var ki, bu yürüyüşü haber alan Musa Çelebinin askeri, doğruca Edirne'ye hareket etti. Fakat Mehmed Çelebi'nin öncü kuvvetleri daha evvel Edirne'ye vardılar. Kapıyı açmayan Edirne
Halkı «iki kardeş kozunuzu pay edin, sonra bize geliniz.» dediler. Öncü kuvvetler fazla ısrar etmediler. Çünkü Edirne ilk hedef değil, son hedefti. Zağra, Filibe ve İhtiman -Ak kirman- üzerinden yürüyüşe devam olundu. Musa Çelebi,

taktiği anlayamamış, yalnızca Çelebi Mehmed'e Sırbistan'dan yardım gelmesin diye, İhtiman Boğazında ufak bir muhafız bölüğü bulunduruyordu. Bekledikleri yerin aksi tarafından vuku bulan taarruz, bu bölüğün çabucak çözülmesine sebeb oidu. Böylece Mehmed Çelebi, Sofya'ya, Şehir Köyü'ne ve Niş'e selâmet içinde vasıl oldu. Evranos Bey'in tavsiyesiyle yapılan yolculuk muvafakiyetle tamamlandı. Evranos Bey, yanında Tırhala Beyleri bulunan Burak Bey, Hamza Bey ile iltihak ettiler. Bu kuvvetlerin tamamıyla dönüp, Köstence üzerinden Sofya Ovasına geldiler.
Musa Çelebi'nin yanında yalnız yeniçerilerle kendi kapı-kullanndan başka kimseler kalmamıştı. Cesur bir dilaver olduğundan bu büyük küvete karşı çıkmaktan çekinmemişti.

Çamurlu Ova Savaşı

İhtiman civarına Çamurlu Ova denilen mevkide H. 816/M. 1413 te iki ordu karşı karşıya geldiler. Çelebi Mehmed tarafına geçmiş olan Yeniçeri Ağası Hasan Ağa, öne çıkarak Yeniçerilerin yakınındaki bir tepeciğe çıkıp «Musa Çelebi gibi bir zalimi terk ederek Mehmed Çelebi gibi bir âdilin tarafına geçmeleri için nutuk irad etti.» Musa Çelebi dayanamadı. Ve atını mahmuzladığı gibi Hasan Ağa'nın üzerine sürdü. Hasan Ağa kaçmağa başladı. Musa Çelebi Yıdırım sür'atiyle yetişip, onu bir kılıç darbesiyle ikiye biçti. Hasan Ağa'nın İmdadına koşanlardan birine kılıç sallarken daha başka biri Musa Çelebi'nin koluna salladığı kılıçla, Musa Çelebi'nin kılıç tutan kolu koptu. Bu vak'a, Musa Çelebi'nin askerinin bozulmasına sebeb oldu. Baş edemeyeceğini anlayan Musa Çelebi, yan tarafa doğru uzakşarak savaş alanından çekilmeye başladı. Takibine koşanlar, az sonra bir hendek içinde çamura batmış atıyla, canı teninden ayrılmış Musa Çelebi'yi buldular. Atlah Rahmet eylesin...

Sultan I, Mehmed Çelebi Devri

Hicri 804/miladi 1402 senesi Ankara savaşının elim neticesinden sonra Mehmed Çelebi'nin sabırla, merhametle ve cesaretle örgü örer gibi kendisin devlete hazırlaması onbir sene sürdü. Nihayet Evranos Bey'İn yardımlarımda arkasına alan Sultan Çelebi Mehmed Hazretleri devlete sahip olurken Fetret Devri'ninde bittiğini ilân ediyordu. İşte o sırada tarihler Hicri 816/milâdi 1413 yılını gösteriyordu.
1402'den 1413'e kadar geçen zamanda ehli İslam'ın yaralarının, temelinden oynamış devletin, tedavi ve sağlamlaştırılması tahtı ele geçirmekten daha kolay değildi.
Çelebi Sultan Mehmed, nev'i şahsına münhasır bir zat oia-rak iki sıfatı ile temayüz etmiştir: Bilhassa sükunet ve yakışıklılığına rağmen, çok kuvvetli pazulara malik ve kendisine verilmiş olan «Pehlivan Çelebi» unvanına layık bir zattı. İkinci sıfatı ise, son derece merhamet sahibi olmasıydı. Gerek devlete,

gerek şahsına karşı defalarca isyan eden Cüneyd Bey ve Karaman Oğlu'nu her seferinde affetmesi, O'nun merhametinin en büyük numuneleridir.
Çelebi Sultan Mehmed'in ilk işi; Rumeli taraflarının intizamını temine çalışmak oldu. İşte bu sırada Bursa'dan gelen bir haberci, Süleyman Çelebi'nin küçük oğlu Kayser tarafından tahta teşvik edilerek salıverilmişti. Küçük şehzade, yanındaki adamlarıyla Eflak'a gitmek üzere Karin Âbâd'a geldi. O bölgedeki akıncılar, tahta çıkmasını temin etmek için, Yanbolu'ya götürdüler.
Durumu haber alan padişah, hemen Yanbolu üzerine yürüdü. Çelebi Sultan Mehmed'in geldiğini gören asiler, hemen dağıldılar. Şehzade, bizzat kendi lalası tarafından yakalanıp Çelebi Sultan Mehmed'e teslim edildi. Merhamet sahibi Çelebi Sultan Mehmed, kendisini öldürmeyip sadece azarlıyarak O'nu Bursa'ya gönderdi. Kendisine ve kız kardeşine ikramlarda bulunmuştu. Bu sırada Bursa'yı ele geçirmeye çalışan Karamanoğlu'na sefer açılmış, Bursa'yı kurtarmaya gidilirken bu asi şehzade, seferin gecikmesine sebeb olmuştu.
Sultan Çelebi Mehmed, yanında ağabeyi merhum Musa Çelebi'nin cenazesiyle, Bursa üzerine yürümeye devam etti. Tahtın tek sahibinin Sultan Çelebi Mehmed olduğu haberini alan Karamanoğlu'nun aklı başından gitti. Kale muhafızı İvaz Paşa'nın şecaati ve metaneti Bursa Kalesinin düşmesini önlemişti. Ne var ki, kalenin etrafındaki şehri ateşe yerdiren Karamanoğlu, telaş içinde kaçmaya başlayınca, Karamanoğlu'nun «Harman Danesi» adlı bendelerinden birinin «Osmanoğlunun ölüsünden korkup bu kadar telaşa kapılıyoruz, ya dirisi gelse halimiz nice olur?» dediği meşhur olmuştu.
Karamanoğlu'nun Bursa'dan kaçması üzerine, Sultan Mehmed şehre girer girmez İvaz Paşa'yı mükafaatlandırarak, kendisine vezirlik ihsanında bulundu.
H. 817/M. 1414 senesinde Karamanoğlu'nun üzerine yürümek için sefer hazırlıklarına başladı. Bir taraftan Kastamonu Bey'i İsfendiyar Bey'e, orduya katılmasını veya oğlu ile beraber kuvvet göndermelini isteyen haberi gönderirken, Germiyanoğlu Yakub Bey'i sefere çıkacağından haberdar edip, tedarikli bulunmasını istedi. Bu haberleri alanlar, icabını yerine getirdiler. İsfendiyar Bey, oğlu Kasım Bey'i kuvvetli bir ordu ile gönderdi. Germiyanoğlu ise, sultanın ve ordusunun konaklayacağı yerlerde aldığı tedbirlerle yiyecek hazır etti.
Çelebi Sultan Mehmed, bu durumlardan çok memnun kaldı. Sefere Seyyidgazi üzerinden yürüyüşe devam edildi. Önce Akşehir, sonra Beyşehir, Seydişehir ve daha sonra da Konya yakınlarında Orta Çayır denilen yere gelindiğinde, Karamanoğlu ordusuyla görünmüştü. Yapılan savaşta Kara-manoğiu mağlub ve münhezim olarak kaçtı.
Karamanoğlu'nun yakalanamayışmdan çok üzülen Sultan Çelebi Mehmed, o sırada yağmurların çok şiddetli sellere sebeb olması yüzünden, ordunun çektiği sıkıntıyı görünce, merhamet dolu kalpli bu sultan, üzüntüsünden yatağa düştü. Zamanının en büyük hekimlerinden olan Ferhat ile Şirin hikayesinin Türkçe manzum yazarı Şeyhî lakabh Sinan, padişahın hastalığını derhal teşhis etti: «Karamanoğlu bu hastalığın sebebidir. Bu üzücü olayların müsebbibidir. O

yakalanırsa bu hastalık geçecektir.» dedi. Bunun üzerine Yıldırım'ın bergüzarı, Çelebi Sultan Mehmed'in en yakın bendegânı Ba-yezid Bey, dağlarda saklanan Karamanoğlu'na, yaptığı bir baskınla onu ele geçirdi. Padişahın huzuruna getirdi. Hekim Mevlana Sinan Şeyhî'nin, teşhisinin doğruluğu derhal meydana çıktı. Karamanoğlu'nun yakalanışı, padişahın sıhhatine kavuşmasına yetti. Karamanoğiu için büyük bir çadır kurdurup, onu ağırladı. Bu sırada Konya Kalesinde bulunan Karamanoğlu Mehmed Bey'in mahdumu Mustafa Bey Konya'nın ileri gelenlerini yanına alarak Sultan Mehmed'in huzuruna vardı. Babasını affetmesi İçin eşrafia beraber yalvarmaya başladı.
II. Abdülhamid Han cennetmekân, merhametini bu ceddinden tevarüs etmiş olacak ki, O da böyle merhamet dolu bir insandı. Bir emri ile yok edebileceği Hareket Ordusunu, müslüman kanı akmasın diye bütün ısrarlara rağmen o yok edici emri vermedi. O ordu, O'nu 33 sene maharetle idare ettiği Osmanlı Tahtından indirirken, Osmanlı'nın tarih sayfalanna gömülmesini çabuklaştırmaktan başka birşey yapmadığının farkında mıydı? Evet... Belki de...
Bu yalvarmalara dayanamıyan Çelebi Sultan Mehmed, Karamanoğiu Mehmed Bey'in bu istirhamlara;
«— Ey lütufkâr hükümdar! Bu sefer de beni bağışlarsanız, (eiini göğsüne koyarak) bu can bu tende durdukça sadakatten ayrılmıyacağim.» diyerek, çok ağır yeminler de ilave edince, aff-ı şahaneye mazhar olduğu gibi, Konya'yı yine eline almış oldu. Huzurdan çıkan Karamanoğlu Mehmed Bey, çadırdan biraz uzaklaşınca, koynundan çıkardığı bir güvencini öldürdü ve
«— Osmanoğlu ile düşmanlığımız beşikten mezara kadardır» diye söylenerek Konya'ya gitti.

Avrupa'ya İlk Elçi Gönderilmesi

H. 819/M. 1416 Yılında Venedik'e bağlı bir prensin müstakil idaresi altında bulunan Nakça, Andra ve bazı Akdeniz adalarına yerleşmiş olan korsanlar, Osmanlı gemilerinin yollarını kesiyorlar, yağma ediyorlardı. Çelebi Sultan Mehmed, hazırlattığı harp gemileriyle Adalar Denizine bir sefer tertipie-di. Gelibolu önlerinde Venediklilerle karşılaşan harp gemileri derhal savaşa tutuştu. Çok şiddetli bir savaştan sonra her iki taraf da kendi limanlarına çekildi. Çünkü her iki taraf da ağır yaralar almıştı. Şunu da unutmamalı ki, Venedik gibi usta gemicilerin ve büyük kalyonların bulunduğu donanmaya, Osmanlı gemileri küçük gemiler olmalarına rağmen ezilme-dikleri gibi, mağlub da olmamışlar, Venedik Donanmasını püskürtmeye muvaffak olmuşlardı. Bu deniz savaşsndan sonra Akdeniz (Çanakkale) Boğazı düşman harp gemilerine kapatılmıştı. Venedik Donanması birkaç defa daha gelip Akdeniz boğazındaki kaleleri topa tutmuşsa da bir netice alamayınca, elçiler gönderip anlaşma yapmak istemişlerdi. Bu anlaşma isteği kabul edilmiş ve Sultan Çelebi Mehmed Haz-retleri tasdik ettiği anlaşma suretlerinden birini göndermek üzere saray çavuşlarından bir yaveri Venedik'e gönderdi.

Görülüyor ki ticaret ne kadar önemli bir faktör olarak ortaya çıkıyor. Hatırlayacağımız gibi I. Murad-ı Hüdavenigâr zamanında Venedik'e yakın olan Raküza Hükümeti, Devlet-İ Osmaniyye'nin ilerleyişinden ne kadar büyük bir devlet çıka™ cağını tahmin ettiğinden, iştigali olan ticari hayatını emniy-yete almak için Hüdavendigâr Hazretlerine bağlılığını bildirmişti. Bilindiği gibi deniz taşımacılığının en önemli unsuru emniyettir. Bu emniyeti sağlamak için, Osmanlı'nın parlak istikbalini gören Raküza Cumhuriyeti ilk anlaşma yapan Av-rupa ülkesi olmuştur. Daha sonra da Süleyman Çelebi'ye müracaat eden Venedik O'nunla da bir anlaşma yapmıştı.
Sultan Çelebi Mehmed'e başvurarak anlaşma yenilemeyi isteyen yine Venediklilerdi. Çünkü ticaret o ülkenin can damarıydı. Bu can daramarının en önemli geçidi Osmanlının elindeki Akdeniz Boğazında düğümleniyordu. Böylece Avrupa'ya ilk elçi Sultan Çelebi Mehmed zamanında gönderilmiş oluyordu.
Rumeli ve Anadolu'da intizamın temini ile uğraşan Çelebi Sultan Mehmed, adım adım dolaşıyor, nizamı îkame etmeye çalışıyordu. Sultan Orhan Gazi Hazretleri zamanında fetho-lunmuş, Ankara Savaşından sonra Kayser'in eline geçmiş bulunan Hereke, Gebze, Darıca, Pendik ve Kartal H. 822/M. 1419 yılında Timurtaş Paşa'nın oğlu umur Bey tarafından harp yapılarak, kan akıtılarak, baş verilip can alınarak geri alındı.
Çelebi Sultan Mehmed, Eflak ve Engürüs üzerine yürümeye karar verdi. H. 819/M. 14İ6 yılında ayağına kapanan Eflak Bey'ini, merhametle dolu kalbi yine afla mükafaatlandır-di. Eflak'ın işini halleden Sultan Çelebi Mehmed Hazretleri, kutlu zaferlere başlangıç olan adımlarını, Engürüs üzerine çevirdi. İlk işi, Engürüs'ün kuvvet istinadı olan Severin Kalesini zabt eden İslâm ordusu, Engürüs'ün kalbini koparıp almış gibi olunca, Engürüs'e düşen; Çelebi Sultan'ın ayaklarına kapanmaktı... Onlar da türlü hediyeler sunarak öyle yaptılar.

Bir Kaza

Edirne'ye dönmek üzere İslâm Ordusu, yola revan olduktan bir müddet sonra, padişah atını hızla sürerken, tökezleyen at yere düşmüş ve üzerindeki muazzam süvari Mehmed Çelebi Hazretleri vaziyete hakim olmuşsa da, şiddetli düşüş bir rahatsızlık vermişti. Zaten her savaşta İslâm'ın bir neferi olarak kılıç elinde, kefen boynunda, baş alıp şan veren bu kahramanoğlu kahraman sultan, her gazada yaralar almış, defaatle savaşlardan «gazi» rütbesiyle terhis olmuştu. Rivayet olunur ki, vücudunun 40 yerinde yara vardı. Onlar, o yaralar, Allah nezdinde makbul izlerdendi. Çünkü Mahbub-u Hûda, hadis-i şeriflerinde bunu beyan buyurmuşlardı...

Sultanın Anadolu'ya Seferi

Şehzade Murad Hazretlerini «veliahd şehzade» olarak Amasya Sancağına vali

göndermiş bulunan Sultan Çelebi Mehmed, attan düşmenin verdiği sarsıntıyı üzerinden şifayab olarak attıktan sonra Timur fitnesinin çıban başlarından olan Karakoyunlu Yusuf, birtakım karışıklıklar çıkarmış, Orduy-u Hümayun da bu çıbanı yoketmek üzere sefere çıkmıştı. Kara Yusuf, İrak ve Azerbeycan taraflarında istiklal ilan etmiş, Diyarbakır Beyi Kara Osman ile Bayburt ve Erzincan için ce-delleşmeye başlamıştı. Uzun zaman devam eden çekişmelerden sonra Kara Osman Bey Erzincan'ı ele geçirip Pir Ömer'in idaresine vermişti. Ne var ki bu Pir Ömer'de nefs-i
emmare ağır basmış, kendisine beldeler zabtetme hissi hakim olmuştu. Bunu için de Şebinkarahiar'ı fethetmeye kendini vazifeli addediyordu. Bu fikir, Pir Ömer'i topladığı askerle Şebinkarahisar'ı kuşatmaya kadar götürdü. Buna mukabil Şebinkarahisar Beyi Melik Ahmedoğiu Hasan Bey, Veliahd Şehzade Murad'a başvurmuş yardım istemişti. Cüneyd Bey'i Öldüren Alparslan oğlu Hasan Bey ise, Canik Eyaletini ele geçirmişti. Ayrıca İsfendiyar Bey de Samsun ve Bafra'yı işgal edip, oğlu Hızır Bey'in idaresine vermişti. Bu keşmekeşi dur-durmak için Veliahd Şehzade Murad tedbirler aldıysa da/Çelebi Suitan Mehmed Hazretlerinin Amasya Ovasında görülen renkli çadırları, bu kargaşaya son verebilmişti. Hele tuğlar, adalet getiren endamlarıyla boy gösterince, Gavur Samsun kalesini yakıp kaçmak düşmüştü sergerdelere... Çelebi Sui-tan'ın kumandanlarından olan Biçeroğlu Hamza Bey, derhal hareket edip, şeriat-i Ahmediyye'yi gavur Samsun'da hükümran kıldı. Sıra müslüman Samsun'a gelmişti...

Müslüman Samsun'un Fethi

Gavur Samsun'u, fazla bir zorluk çekmeden fetheden Hamza Bey, Sultan Çelebi Hazretlerine, Müslüman Samsun'u almanın kolay olacağı haberini gönderdi. Otağ-ı Hümayun Merzifon'da kurulduğu zaman, Müslüman Samsun'un Beyi Isfendiyaroğlu Hızır Bey; akacak kan müslüman kanıdır. Mağlubiyyet ibresi beni göstermektedir. Ben sultandan af istersem, o kabul eder diye düşünerek, birçok hediyelerle Sultan Çelebi Hazretlerinin huzuruna çıktı. Affa mazhar olup, hoşça ağırlanarak, gitmesi için gerekli kolaylıklar gösterildi. Hızır Bey Samsun'dan ayrılırken Müslüman Samsun da, islâm'ın kılıcı «Devlet-i Ebed-Müddet» olan Osmanlı'ya katılıyordu.
İşte, vakıf hizmetlerine ehemmiyet veren Osmanli padişahları içinde, Sultan Çelebi Mehmed Hazretleri'nin özel bir yeri vardı. Merhametinin çokluğu, bu hizmetlerle temayüz etmesinde, mutlaka büyük tesir husule getirmiştir.
Timurun bir kasırga gibi gelip geçmesi, askerinin yağma ve gaddarlığının faturasını Osmanlı Devleti pek ağır bir şekilde ödemiş, her taraf yangın ve harabeye dönmüştü. Bu yangın ve harabe, ancak bir imar yarışı halinde, tamir ve eski haline getirebilirdi. Çelebi Sultan Mehmed, buna çok gayret etmiş ve bunda da muvaffak olmuştu. Ama en büyük eseri; Bursa'da yaptırdığı muazzam Yeşil Cami ve külliyesidir. Bu eserin, özellikle imareti üzerinde durulmalıdır. Bu

muazzam eserin kıble tarafında kendisi için yaptırdığı mütevazi türede, ruh-u manevisiyle, cami ve külliyesine huzur içinde koşan insanları belki de görüyor.

Şeyh Bedreddin Ayaklanması

Simavna Kadısı oğlu Şeyh Bedreddin Mahmud, şehzade Musa Çelebi'nin Kazaskerliğini yapmış fakat, ilm-i zahir ve ilm-i bâtında hürmete şayan bir mertebede olması, aff-ı şahaneye uğramasına vesile olmuştu. Kendisine 1000 akçe maaş ve İznik'te iskânını emreden Sultan Çelebi Mehmed, alimlere ne kadar hürmetkar olduğunu isbat etmiş oluyordu. Onun bağlılarından Börklüce Mustafa'nın çok düzenbaz bir adam olduğunu Tâc-üt-Tev©rih sahibi Hoca Sadeddin Efendi Hazretleri şu beytinde ne güzel ifade ediyor:
«Sofu davranışıyla hilekârlıkta başçekti, nice düzenler kurdu.
Hilebaz yapısıyla feleği aldatıp, ne oyunlar oynadı.»
Etrafına topladığı temiz inançlı, fakat temyiz kabiliyeti zayıf ahali ile bir kuvvet haline gelmişti. Bu durumu haber alan
Simavna Kadısı oğlu Şeyh Bedreddin, bu işin ucunu kendisine dokunacağını anladığı için İsfendiyar Oğullarına gitti. Oradan bir gemiye binerek, Musa Çelebi'nİn bir zamaniar hükümran olduğu Eflak diyarına ulaştı. Eflak hükümdarı, Osmanlı'ya bir mesele çıkaracak adamı bulduğu için sevindi ve kendisini çok iyi karşılayıp ikramlarda bulundu.
Diğer taraftan, Torlak Kemal -ki aslen yahudi olan bu adamın- da, topladığı 5000 kişilik mevcutla harekete geçtiği görülmüştü. Padişahın Amasya Vilayetine Vali yaptığı Şehzade Murad, Torlak ve Börklüce'nin üzerine yürüdü. Aydın vilayetinin Karaburun mevkiinde karşılaşan iki ordu, çok şiddetli, fakat kısa süren bir savaştan sonra, şehzade Murad galibiy-yetini ilan etti. Börklüce Mustafayı idam ettiren Şehzade Murad, Manisa taraflarına firar eden Torlak Kemal'in takibine, Beyazîd Paşa'yı memur etmişti. Beyazıd Paşa da mel'un ya-hudiyi Manisa'da yakalamış ve oracıkta idam etmişti.
Simavna kadısı oğlu Şeyh Bedreddin'in adamları bu haberi alınca, derhal ortadan kayboldular. Bir kısmı da kendi başlarını kurtarırlar zannıyla, şeyhlerini bizzat tutup, Rumeli tarafında bulunan Çelebi Sultan Mehmed Hazretlerinin tahtı huzuruna getirdiler.

Adil Mahkeme Şeriattedir

Şeyh Bedreddin'in ilmi tartışma götürmeyecek bir seviyedeydi. Bu sebeble Sultan Mehmed Çelebi Hazretleri, dudakları arasında çıkacak «kaldırın» kelimesini kullanmaktan sarf-ı nazar ederek bu işin hallini, zamanının alimlerinin divanına bırakmıştı.
Padişahın huzurunda yapılan muhakemede, birçok âlim kendisine sualler sorarak, İlim adamlarının yüzüne kara çaldığını söylediler. Bunların içinde bulunan Mevlana Sadeddin-i Teftâzânî'nin talebelerinden Mevlana Haydar-ı

Hetevî, ileri sürdüğü şer'i delillerle Şeyhe çıkış kapısı bırakmadığı gibi, el-Câsiye süresinin 23. ayetinde «Allah onu bilgisi olduğu halde yanılttı» fehvasınca suçunu kabul ettirip;
«Kim ki size gelip de, hepinize baş olan bir kimse üzerine ayaklanmanızı emreder ve varlığınızı parçalamak isterse, onu öldürünüz!» hadis-i şerifini söyleyerek hükmü bildirmişti.
Şeyh Bedreddin, âdil şeriatin bu inkâr götürmez hakikati karşısında suçunu kabul etmiş, nedamet içinde boynunu İpe uzatmıştı.
Buraya ufak da olsa, günümüzle ilgili bir mütalaa koymadan kendimizi alamadık. Bazı materyalistler, komünizmi tarihsel açıdan ele aldıklarında, Osmanlı ülkesinde cereyan eden bu vak'ayı da zikrederler. Yalnız şunu bir türlü anlamak istemezler ki; her sosyal ve ekonomik patlamaların, ihtilallerin arkasında, daima bir yahudi parmağı vardır. Nasıl ki Karî Marx bir yahudi, Lenin ise yahudi bir ailenin damadıysa, yukarıda kısaca izah ettiğimiz Şeyh Bedreddin Vak'asında da başrollerden biri yahudi olan Torlak Kemal Hud tarafından icra olunmuştur. Şeyh Bedreddin ise, ilminin kurbanı olmuş bir zavallıdır. Zira Niyazî Mısrî, Şeyh Bedreddin için şu mısraı söyleyerek, onun ilim rütbesini izah etmiştir.
«Muhiddin ile Bedreddin, ettiler ihya-yı dîn, Niyazî, der ya füsus anbarıdir varidat.»
Fakat ilmiyle cehenneme giden çok kimseler vardır.

Çelebi Sultan Mehmed'in Hanımları Ve Çocukları

Ömrünün en verimli çağlarında; Devlet-i âli'yyenin yaşadığı fetret yâni; başsızlık dönemini sona erdirmeğe çalışarak, geçiren, Sultan Çelebi Mehmed; ilk izdivacını, Dulkadıroğul-ları beyliğinin reisi Süli Bey'in kızı, Emine Hatun ile yapmıştır. Büyüklerin işi başka olur, felsefesi içinde bu evlilik siyasi bakımdan da yapılması lâzım gelen bir izdivaçtı. Memlûklar-la ve Dulkadıroğuiları arasındaki çatışmalarda Dulkadıroğlu Beyliğini desteklemek Osmanlılar için daha faydalı idi. Bu evliliğin!403 yılında gerçekleştiğine atfu nazar ettiğimizde fetret döneminin o muhataralı ve Anadolu'da ki Türk Beylik-lerinin yaralı aslan Osmanlıdan nasıl parça koparırız hesabı yaparlarken, Dulkadıroğlu Beyliği ile akrabalık kurmak çok akıllı ve gerçeğin ta kendisi olan bir hareketti. İşte Sultan Fâtih'e ileride baba olacak olan 2. Murad unvanıyla taht'a geçecek olan şehzade Murad bu izdivacın bir meyvesiydi- ve evliliğin senesinde bu sevinç verici doğum vukubuîmuştu. Çelebi Mehmed Hân'ın bilinen 2. izdivacı Kumru Hatun ile olmuştur ki bu hanım cariyelikten kadmefendiliğe yükselmiştir. Selçuk Hatun, padişahın bu hanımıyla yaptığı evlilikten dünyaya gelmiştir. Alderson ise her zamanki gibi bizim kayıtlarımızda olmayan bir evlilikten bahsederki o da, Ah-med Paşanın kızı Şehzade Hatunla evlendiğini ileri sürer. Çelebi Mehmed Hân'ın kızları:Selçuk Hatun, Hafsa Hatun, Ayşe Hatun, Sultan Hatun ve İlaldı Hatun, hanimsultantar oimak üzere beş kızının adı

bilinirken, aslında, yedi kızı dünya'ya geldi. Bu kızlardan Selçuk Hatun; Çelebi Mehmed hânın Kumru Hatun isimli hanımından dünyaya gelmiştir. 810/1407'de Amasya veya Merzifon'da bahse konu doğum vukubulmuştur. 2. Sultan Murad 1425'de Çandaroğlu İbrahim Bey'in; Hatice Halime adlı kızıyla evlendiği zaman üç kız kardeşinin düğününüde birlikte yaptı. Selçuk Hatun 2. Mu-rad'm kaimpederi İbrahim Bey ile evlendirildi. Bu izdivaçdan Selçuk hatun Yusuf ve İshak Bali adlı iki oğul doğururken, Hafsa ve Hatice adında iki de kız dünyaya getirdi. Selçuk Hatunda kocası İbrahim Bey'in vefatı üzerine, Bursa'ya avdet etdi. Burada vefat târihi olan 1485 yılına kadar yaşadı ve Yeşil Türbeye defnolundu. Hafsa Hatun ise, Çandarlı Halil Paşanin oğlu, kumandanlardan Mahmud Çelebiye, ağabeyi olan 2. Murad tarafından verilmiştir. İsfahan Şah, Ali Çelebi, Hüseyin Çelebi, Hasan Çelebi ve Mustafa Çelebi adı verilen çocukları olmuştur. Bursa'da Yeşil Türbede defnolunmuştur. Ayşe Sultan ise Çelebi Mehmed'in yedi kızından ismi bilinen üçüncü kızıdır. 1469'da Edirnede Ayşe Kadın Camiini yaptırarak vakıflar bağışladığı gibi Üsküb'de de bir camii yaptırmıştır. Edirne'de bu hayırhah hanımın adıyla anılan, Ayşe Kadın mahallesi vardır. Yeşil Türbeye defnolunmuştur. Adı bilinen diğer bir kızı ise Sultan hatundur. 828/1425'de Candaroğlu Çankırı Sancak beyi Kasım Bey ile evlendi. Hakkında başka bilgi olmayıp diğer kız İlaldı hatun'da muhtemelen Karamanoğlu İbrahim Bey ile evlenmiştir. Çelebi Mehmed hân'ın sonradan padişah olan, 2. Murad'dan başka Mustafa, doğumu Amasya Î408/1410 vefatı İznik 1423, Mahmud nerde doğduğu malum olmayan ve 1413 ile 1429 yıllan arasında yaşadığı bilinen ancak vefat yeri de bilinmeyen bu şehzadeden sonra, Bursa'da 1429'da veba'dan ölen Yusuf vefatında 15 yaşında olduğuna göre doğumu 1414'de gerçekleşmiş olmalı. Yine Î416'da doğup 4 yaşında vefat eden Şehzade Ahmed, 1405'de doğan iki yaşında 1407'de ölen Şehzade Kasım, sadece adları bilinen Ölüm ve doğum tarihlerini bilemediğimiz Şehzade Mehmed ve Orhan'la Çeiebi Sultan Mehmed'in; erkek çocuk sayısının sekizi bulduğunu ifade edebiliriz. Fetret devri sadnazamlan olarak; Yıldırım Bayezid'den sonra yâni 1402 Ankara savaşı sonrasında firara baş vuran Çandarlı Ali P^şa 1. Murad döneminde başlayan sadaretini, Yıldırım'lada devam ettirmiş onun esarete düşmesinden sonrada oğlu Süleyman Çelebiye'de vezirliğini devam ettirmiştir. Bu müddet genel olarak 19sene, îOay, 27gün sürmüştür. Şeyh Ramazan Paşaoğfu Kırşehirli Bayezid Paşa, 4 sene, 2 ay, ve ondan sonrada Amasyalı ŞâhMeiik Paşa 5/temmuz/1413'e kadar 2sene, 4 ay, 16 gün, vezirlik etmiştir. Osmancıklı İmâmzâde Halil Paşa ise Anadolu' da Çelebi Mehmed'e 28/temmuz/1402'den 5/temmuz/1413 yılına kadar 8 sene, 11 ay, 8 gün sadnazam olarak hizmet vermiştir. Osmanlı devletinin 9. sadrıazamı olan Amasyalı Bayezid Paşa 5/7/ 1413'de aldığı mührü, 8 sene, 1 ay, 27 gün taşıdıktan sonra 31/ağustos/1421'de Çandarlızâde İbrahim Paşaya bırakmış oldu. Amasyalı Bayezid Paşa, 4/ma-yıs/1421'de vefat eden padişahın son sadrıazamı olmuştu. Tabiatıyla da 2. Muradın ilk sadrıazamı da, Bayezid Paşa olmuş oluyordu.

Sultan Çelebi Mehmed Hazretlerinin Vefatı

Timur belasının söndürmek üzere olduğu ışığı yeniden parlatan, onu eski şaşaalı durumuna kavuşturan yüce sultan Mehmed Çelebi Han, H. 824/M. 1421 yılında, vücudunda 40 kadar yara izi ile beraber fâni dünyadan göçmüştü.
Şehzade Mustafa'nın sağ olduğunu bilen Çelebi Sultan Mehmed Hazretleri, 8 yıl süren saltanatının devamını, sevgili oğlu veliahd şehzade Murad Hazretlerine vasiyyet etmişti. Vefatı, Ordu-yu Hümayundan gizlenmişti. Ancak, padişahlarının görünmemesinden birşey sezen mücahidler, «padişahımızı görmek isteriz!» diye nümayişe başladılar. Bunun üzerine cesedi tahnid edien Sultan Hazretleri, loş bir odada askerin zabitanına gösterilmiş, arkasında duran bir kişi de, zabitlerin selamına selamla mukabele edebilmesi için elini-koîunu oynatmaya mecbur kalmıştı. Bunu gören zabitler, «padişahımız berhayat (yaşıyor)» diyerek, askeri intizama almışlardı.
Ceset-i pâkiyle 42 gün daha İslâm Devletine hizmet eden Yüce Sultan Mehmed Çelebi Hazretleri; mekanın cennet, makamın mübarek oîsun.! Rahmetullahi Aleyh.

Osmanlı Ve Denizler

Merhum Amirallerimizden ve yüz yaşına yaklaştığı sırada vefat eden Afif Büyüktuğrul, 1982 senesinde T. C Deniz Ba-sımevinde tab edilen" Osmanlı Deniz Harp Târihi ve Cumhuriyet Donanması" adlı dört ciltden meydana gelmiş çalışması ile bunu yayımlamış olması milletimizin gerek askerî, gerekse ticaret filosu gereksede Türk denizcilik târihi bakımından, merhum amiralimizin milletimize ve denizcilerimize nâçiz bir hediyesidir. Eserini, son derece ciddi kaynaklara dayanarak meydana getirmesi ve mesleğin, en uzman kişileri arasında yer almasından dolayı bu çalışmadaki tahlilleri, bütün denizcilerimizin, tarihçi ve târih meraklılarının istifade etmesi gereken, bir bal peteği gibidir. Biz bu çalışmamızda; Osmanlı deniz târihi hakkında umumiyyetle bu kaynağı esas aldığımızdan, merhum Amiral'in bu kıymetli eseri hakkında birkaç söz söylemeden geçemedik. Kendisini rahmetle yâd etmeyi vecibe-i diniyeden addederim.
Dünyalar ve Deniz Ortaçağın başında, dünyanın yuvarlak olduğu pek bilinmiyordu; dünya hakkındaki bugünkü bilgilerimiz o devir insanlarının meçhulüydü. İnsanlar birbirlerinin varlığından habersiz olarak dört ayrı dünya'da yaşıyorlardı. Bu dört ayrı dünyayı; Akdeniz, Baltık denizi ve Botni körfezi, Çin ve Japon denizleri ile Meksika körfezi ile Karaib denizleri etrafında toplanmışlardı. Bu denizlere daha sonraları ilmen; "Mediterranean (Topraklasarası deniz) adı verilmiştir. Bu dört denizin tabii ve stratejik yapıları birbirinin aynıydı. Hepsinin de giriş çıkış kapıları var, hepsinin de, kendisini bölen yarımadaları ya da Ada'lan vardır. Hepsinin ulaştırma durumları benzerlik arzetmişti. Deniz araçlarının yetersizlikleri bahsettiğimiz bu dört dünyanın

biribirleriyle bağlantı kurmayı hayli zaman geciktirmiştir. Sahil insanının ilkel kürek anlayışıyla sürüp giden hayat açık denizlere çıkmağa pek imkân tanımamıştır. Hâttâ harita ve pusula gibi mühim olan araç ve gereçlere ihtiyaç hissedilmediğini rahatça söyleyebiliriz. Kıyı gemiciliği dediğimiz hususu milattan öncede, sonra da, ekseriyeti bilhassa Ege denizinde olmak üzere nice deniz savaşları vukubulmuştur ki bunlar; Romalılar, Kartacaîılar, İranlılar ve Bizanslılar arasında cereyanları, ileri dönemlere tesiri olan savaşlar olarak görülmemiştir. İranlı'lar Trabzon üzerine geldiklerinde, burayı Bizans'dan koparmak istemelerine rağmen cephenin gerisini Bizans tehdidi altında gördüğünden çekilmeye mecbur kalırken, Arablarsa gemilerinin güçlü bir donanma teşkil etmemiş olmasından dolayı boğaz-lan alamamışlardı. Beri tarafta Avrupa'nın kuzey denizinde de Normaniar ve Aragonlar denizde ve denizciîikde kuvvetli olduklarından, avrupa kıtasının kuzey kıyıları onlardan sorulmaktaydı. Deniz dünyasının kolay anlaşılamamasının bir çok nedenlerle beraber, iki önemli nedeni öne çıkar. Evvelâ denizle alakalı vakalar, insanoğlunun yaradılış karakterine uymuyordu. Kara hareketinde insanın, düşmanı basmak, yakıp yıkmak, tahrip etmek hâttâ yok etmek macera gibi geliyor insana zevk veriyordu. İnsanlar, gidip gelip aynı limana geri dönen donanmaların harekâtını incelemekten pek hoşlanmadığı gibi savaşlarda kat'i neticenin kara'da alındığını gözönü-ne aldıklarını biliyoruz. Merhum amiralin ifadelerinden yukarıdan beri özetlemeye gayret ettiğimiz bu ifadelerin, aynen alıntı yapmamız gereken bir bölümünü aşağıya alıyoruz: "Bizim târih otoritelerimiz Osmanlı devletinin imparatorluk biçimine girmesini hep ve yalnız kara olaylarına bağladıkları için hep Bizansdan söz edip durmuşlardır. Halbuki karada Bizans ne kadar önemliyse, denizler de başta Venedik ve Ceneviz olmak üzere, İtalya'nın denizci cumhuriyetleri daha az önemli değildi. Çünkü; Osmanlı devleti bütünlüğünü Anadolu'yu bir araya getirmekle yetinmiş boğazlar üzerinden
Mora'ya atlamıştı. Bu atlayış, başta kara değil deniz sorunlarının çârelendirilmesine bağlıydı.
Bu cumhuriyetler daha başlangıçta bir araya gelip denizyollarını kesebilselerdi, kuşkusuz Osmanlı'ların üçkıta'nıi] Akdenize bakan parçalarında imparatorluk kurmaları olağan olmayacaktı. Nitekim; Amiral Guiseppe Fioravanzo: <Karada imparatorluk kurmak isteyen diktatörler, sadece kara kuvvetlerine dayanırlarsa ilkönce ellerindekihin bile yok olduğunu görüp sonra hayata gözlerini kapamışlardır Deniz kuvvetine dayanan imparatorluklarsa çok uzun ömürlü olmuştur^ Demiştir.
Hakikatten muhterem okurlarımız, pek meşhur olan 2. Abdülhamid'in hatıratında, Osmanlı devleti bir deniz ülkesiyle ittifak yapmalıdır. Denizlere hâkim olan dünya'ya hâkimdir beyanını, merhum Amiralin satırlarını te'yid ettiğini görüyor ve anlıyoruz.
Efendim; İtalyan denizci cumhuriyetleri ibaresi üzerinde bir miktar durmak istiyorum. Bu günkü İtalya'nın 14. asırdaki durumu, kullanılan cumhuriyetler terimine pek uygun o!-duğunuda aşağıda alıntılayacağımız paragrafdan pek iyi

öğreneceğiz: "..İtalyan denizel cumhuriyetleri, ilkönce kendi aralarında rekabete başlamışlar binbirlerine karşı yaptıkları mücadelelerlede zayıf olanları etkisiz hâle getirmişlerdi. Bu denizci cumhuriyetleri Cenova, Floransa, Venedik, Amal fi, Toscana, Ancona ve Napoli krallığı, Sicilya ve Sardunya krallıklarıydı. Cenova, Venedik vePiza cumhuriyetleri, ötekileri tesirsiz hâle soktuktan sonra." İtalya'nın bir çizmeye benzerliği haritada ayan beyan bellidir. Böyle bir arazinin denizle çevrili olması ahalinin denizin nimetlerinden istifadeye çalışması tabiidir.
Yukarıda sayılan cumhuriyet ve krallıklara dâir isimler bugünkü İtalya'nın birer şehridir. Anadolu üzerindeki beylikleri. nasıl makul karşılamışsak, sonradan da birliği temin mesaisine girişmişsek, bu İtalya cumhuriyetleri meselesi de aynı gelişme içindedir. Devlet-i Âliye Anadolu birliğini teminde, en evvel ve en kısa zamanda becerendir. Amiral merhum Afif Büyüktuğrul eserinin 1. c. sh. 7'de demekteki: "üzüntü ile ifade etmek gerekir ki, Deniz kuvvetlerimizde çok eskiden beri, târihin kürekli ve yelkenli gemilerin tiplerini, tip adlarını ve mimarilerini tespite pek iltifat edilmemiştir
Yabancılar kendi teknelerini cilt cilt kitaplarla vede pek artistik baskılı olarak yayımladıkları halde, bizlerde böyle merak uyandıramamıştu: Gerçi çeşitli deniz yazarlarımızın kürek ue yelken dönemine ilişkin yapıtları yok değildir, fakat kaynak eksikliğinden bunlar da biribirleriyle çelişki halindedir." İfadesinden sonra sayfanın dibine koyduğu bir dip notla, kürek ve yelkenli gemilerle alakalı kitapları, deniz müzemize bağışlayan, Bayan Engin Özdeniz'i takdir ve şükranla andıktan sonra yine yelken ve kürek dönemine dâir, yazarlarımızın eserlerinin çok gizlidir kaydıyla kasaya kaldırılmış olmasına itirazım koymuştur.

Osmanlılardan Önceki Yerleşimler

Kara ulaşım vasıtalarının kâfi miktarda olmaması, Karadeniz'e akan, seyri sefaine yâni su yolu nakliyesine elverişli nehirleri, ekonomik alanda büyük bir değer saymak gerekir ve bu nehirler arasında Tuna, Dinyester, Dinyeper ve Don nehirlerini mühim saymak icap eder. Hemen ilâve edelim ki Hazer denizine de, Volga nehri akmaktadır. Bu su yollarından akan ticaret gelirleri tabiatıyla ekonomik bakımdan bu su yollan üzerinde mücadele ele geçirmek hususunda sürüp gitmiştir ve gitmeye de devam edecektir. Karadeniz boğazı, yâni İstanbul boğazı Karadeniz kapısı olarak ticaret yolunun herkes tarafından ele geçirilmesi hülyasıyla yanıp tutuşulan stratejik hedefti. Hedef olan yerlerin arasında Çanakkale boğazının yer aldığımda hemen hatırlatalım.
Merhum Amiral Afif Büyüktuğrul bakın ne diyor: "Anadolu vede Balkan yanmadalanyla Ege denizinin kurduğu bu verimli bölgenin doğa yapısıyla, tek bir devletin elinde bulunması gerektiriyordu. Bölgeye tek bir devlet sahip olursa o devlet mutlu yaşamanın en büyük adayı oluyordu. Bölgede çeşitli devletler biramda yaşıyorlarsa, birbirleriyle anlaşamadıkları takdirde kolaylıkla sürükleniverlyoiiardı. Özellikle Anadoluda hiçbir devlet deniz sorunlarını

anlayıp bundan yararlanamamışsa, uygarlık kalıntılarını bırakıp târihten yok oluvermişti." beyanıyla imparatorluğu yakalamanın denizlerin kontrolünü elde tutmanın gerektiğini vukufla ortava koyuyor.
Ancak bu hedefi anlamak ne derece kolaysa, idareyi kon-rola almak o kadar güçtür, hükmü verirsek söylediğimiz yanlış olmaz. Nitekim; Akdeniz'i Türk Gölü hâline getirişimizi Barbaros'u ve 1520 yılı sonralarını beklememiz gerekmiştir Osmanlı devleti olarak. Şunun zorluğunuda ispat eden bir başka örnek olarak, Osmanlı'dan evvel bölgeye tam sahip olanın Bizans imparatorluğu olduğunu gösterebiliriz. Bizans'ı târihten kazıyan Osmanlı, denizlerde ki şeriksiz hâkimiyetini ancak altmış seneyi aşan bir zaman diliminde yâni 1453 sonrası ve 1538'deki, Preveze zaferi ile tamamlamaya muvaffak olmuştur.
Osmanlı donanması da, ticaret gemileride Kıbrıs, Rodos ve 12 Adalarla diğer stratejik deniz limanlarında üslenen korsanlarla hayli zaman mücadele etmiştir. Bunlar Rodos şövalyeleri, Sent Templier gibi isimler ile organize olmuş ve batı âleminin Osmanlı üzerine uzanan, adetâ ileri karakolu gibi görülmüştür. Yâni dememiz o ki; Papalık başta olmak üzere bütün avrupa devletleri korsanlar ile zaman zaman müttefik hareket etmeyi gerçekleştirmişlerdir. Hemende ilâve edelim ki, Sultan Fâtih İstanbul'u zapt için hazırlığında Rodos şövalyelerinin dostluğu istemelerine Venedik tehlikesini aşmak için 21/aralık/145 l'de olumlu cevap vermiştir. 20/ara-lık/1522 yılında Kanuni Rodos adasını fethedince Rodos Şövalyeleri, Malta'ya geçtiler ve Malta şövalyeleri adını aldılar. Malta şövalyelerini 1789'da Fransızlar Malta adasını işgalle sonlandırmışlardır. Anadolu Beylikleri hakkında malumat verdiğimiz bölümde, Selçuk üçbey'lerinin görevleri olan batı istikametindeki savunma ve fetih vazifelerini deniz üzerinde de göstermişler ve Beyliklerin deniz hareketleri hakkında bilgiler vermiş olduğumuzdan Orhan Gâzi'nin, Aslan Karamürsel Bey'i, 1326 yılında Karasi'den getirtip, Karamürsel dediğimiz yerde, 24 gemisiyle birlikte üslendirmesine gelelim ve donanmayı hümayunun macerasına burdan bakmaya girişelim. Sultan Orhan askeri kuvvetlerini, Rumeli tarafına ulaştırmak için 1345 yılında Anadolu'dan Ceneviz gemileriyle geçmiş vede Edirne'yi almıştı. Farkına vardığı hususun başında şu gelmekte idi. Donanmaya sahip olmamak tâbir-i diğerle, güçlü bir donanmaya mâlik olamamak. Eğer güçlü donanması olsaydı, İstanbul'a sancağı Osmanî'yi dikmek ona nasip olabilirdi. Amma bu seferin şu faydayı da getirdiği bir vakadır. Çanakkale Boğazı savunmasını Gelibolu'da kurmak ve tehlikeli bir korsan yatağı olan İmroz, şimdiki Gökçeada üzerine 1347'de çıkarma teşebbüsünde bulunduğunun akabinde 1352 senesinde Marmara denizindeki bütün adaları feth etmekle Osmanlı'nın çıkışı, deniz takviyesi ile birlikte hız kazanmıştı. Orhan Gazi bu arada donanma personeli yetiştirmek niyetiyle, üsler kurmayı kuvveden fiile çıkardı. Bunun en büyük görüntüsünü Karamürsel'de ilk tersaneyi kurması, teşkil etmiştir. Yassıada'yı ele geçirirken Bizans filosunu yenen Osmanlı filosu istikbalinin parlak olduğu işaretini veri-yordu ve Orhan Gazi döneminin, denizcilik üzerinde kısa vadeli yatırımını ilk filoyu Karesi Beyliğinden alması, orta vadeliyi kisavadeliyi Karamürsel

civarında tersaneyi inşaasını devreye sokması ve gemi yapımına müsaid ağaçların bulunduğu havaliyi elegeçirme plânlarına öncelik vermesi olarak değerlendirirken de uzun vadeli de ise, Çanakkale Boğazının öneminin idrâki içinde Gelibolu'yu donanmanın hazırlanacağı savunma ve saldırının üssü'l harekesi yapmayı, fiiliyata dökmesi olarak vasıflandırırken kırsal alan insanı olan tebaasının (müslim, gayri müslim), denizcilik branşında yetişmesini sağlayana kadar, yabancı eleman istihdamına ve bunların yanına gönüllü olarak kendi İnsanlarımızı koymuş olması, takdire şayan ve bir mareşal plânı sayılması iktiza eder. Sayın İiber Ortaylı'nın, bir konuşmasında Osmanlı padişahlarının ekseriyeti en büyük mareşallerdir demesi, bizim denizle ilgili plânın da Orhan Gazi'yi mareşallikle vasfetmemize cesaret vermiştir. Sultan 1. Murad'ın Deniz Hareketleri 1360 yılında tahta geçen Orhan Gâzi'nin oğlu Murad-ı evvelin deniz ciliğimizie alakalı pederinin, orta ve uzun vadeli hedeflerinin hayat bulmasına yardımcı olduğu asla inkâr edilemez. Çalışmamızda; bir kaynak olarak değerlendirmeye ve istifadeye çalıştığımız merhum Afif Paşa; mezkûr eserinde , pozitivist bir yaklaşımla meselelere bakan neslin bir mensubu olarak, Bizans imparatorluk ailesinin sistemini, aynen kullandığını üeri sürmüştür ve de kendinden sonrakilerede tehlikeli bir usûl olarak miras olarak bırakmıştı der. Peşinden de İngiliz Amiral Sir Henry Felik Woods'un "Türkiye Anılan" adlı ve çevirisini Amiral Fahri Çoker'in yaptığı veya yaptırttığı hatıratından da şu cümleyi alıntılayarak, pozitivist anlayışın şaşkınlığını maalesef şöyie güçlendirmeye kalkışmış: Wodds de-mekteymiş ki: "İslâmlık; yüzyıllar boyu ilme hizmet eden ve bir çok yeni buluşları gerçekleştiren ve İnsanlığa yarar sağ-iayan, müstesna bir vasıta olmuştur. Ancak kuralları, geri kalmış bir saate benzemiştir. Durmak üzere olan bu saati ayarlamak zamanıda geçmiştir.." Şimdi bu ifade ile, Sultan Murad'in tercih ettiğini ifade ettikleri, Bizans imparatorluk ailesi tarzı hayatın takipçilerine kötü örnek oldu demenin. Eğer kast edilen Bizans kraliyetinden hanım almış olması ise selefleri de aynı evlilik tarzıyla meşbudurlar ve bu hataysa Osman Gâzi'ye bu hatayı izafe etmek gerekir. Ancak ortada Bizans'a riayet eden bir usûl nerede, kaynaklarda ketum âiie sistemini dinimizin emri olarak benimsemeyi ilke edinmiş bir sülâleye böyle aslı faslı olmayan usûller kullandılar ithamı, bu kıymetli eserin satırları arasında yeri olmaması ger.eken ifadelerdi. Bizim bu hususu belirtmemiz, târih çalışmalarının çok tenkitçisi olur. Bunun çoğu da tenakuzların yakalanmasına vabestedir. Biz; merhum amiralimizin, denizcilik branşına ait değerli bilgi ve irşatlarına baş vururken ehliyetine önem verdik. Merhum da branşında bize göre ehil bir zattı zâten hemen bu mevzuun devamın da poligami yâni müslü-manların taaddüt-ü zevcat birden fazla izdivaç hususunu gündeme getirerek, "..padişahların çeşitli milletlere mensup prenseslerle evlenince bu prensesler, senin oğlun hükümdar olacak, benim oğlum hükümdar olacak diye, saray içinde ve dışında hizipçiliğe başlamışlar ve şehzadeleri birbirine düşürmüşlerdi. Saray entrikaları da bunlardan doğmuştu." demek suretiyle dinin bu husus da olan müsaadesine karşı çıkmayı öneriyor. Merhum haksız sayılmaz onların nesli, subaylarımızın ecnebi

bayanlarla izdivacın yasak olduğu dönemi yaşamıştır. Nice büyük sevdalar, bir zabiti aşık olduğu matmazel ile mesleği arasında tercihe zorlayan kanun ile yaşadılar. Niceleri; aşklarını yüreklerinde soğutup subay olarak hayatlarını devam ettirdiler ki niceleri de aşklarının Kerem'i olup meslekleriyle olan bağları çözdüler. Bilhassa Osmanlı döneminden beri; denizcilerin giyim kuşam, denizin verdiği zindelik ve Cumhuriyet dönemi denizciliğinin cazip kıyafeti sadece bizim genç kızlarımızın kalblerini lerzân (titretmeyip) etmeyip, ecnebi Umanlara giden yiğit leventlerimizin ve patronalarının âşıkı olan ecnebi milletin matmazel ve madamlarının hayranlığını ve kalplerinin bu gösterişli fizik, munisçe şarklı bakış nice aşk âteşini fırlatan ok gibi olmuştur. İşte ecnebiler ile izdivacı yasaklayan anlayışı tenkid etmeyi göze alamayanlar, padişah efendilerimizin ve dinin müsaadeside bir kapı aralamak, bir pencere açmak metodunu kendime düstûr ettiğimden, aynı anlayışın okurlarıma sirayetini arzu ettiğimden detayları nakilin önemine ayrıca işaret etmek İsterim. Dünya denizlerinin, hele günümüzde çeşitli antlaşmalar vede teşkil olunmuş çeşitli kurumlar kanalıyla beynelmilelliyet anlayışı içinde her milletin gemisinin şerbetçe ve hürriyet ile geşt-ü güzar etmesinin, yâni denizlerde dolaşabilmesinin temin edilmiş şu olduğu dönemde gemici terimlerinin standardının da tâa 1. Murad zamanında uluslararası olarak kabullendiğinin isabeti, bir şöven-i lisan veya lisan-ı din hâlinde alınmayıp da meslek lisanı alınmasındaki hazmı da belirt mek gerekir. Dünya denizcilerinin pirî olarak tabii ki Hz. Nuh (a.s) olduğu ileri sürülmesi pek doğru olmakla beraber, İtalyan, Ceneviz ve Venedik gemiciliğinin yaygınlığı da su götürmez bir hakikattir. Dolaysiyla bunların bugün bile kullanılan kürek dönemi terimlerini dile getiren; oturak, yarım oturak, al beraber, direk, Çanaklıkla diğer ifadeler, yine gemi parçalarına ve yelkenlerine verilen adlar, bunun yanında komutlar olan, orsa, alabanda, vardavele vealesta orsa alabanda gibi nice terimlerin kabullenilmesini idrak etmek gerekir,]. Murad; Gelibolu üssünün ve tersanesinin ikmâlini hızlandırmakta acele ederken, 1366'da Türk donanmasının ilk plânlı ikmâl üssünü tamamlamaya muvaffak olmuştu. Bozcaada'nın Venedikliler tarafından, boğaza karşı bir üs olarak kullanılması, Osmanlıların muhalefetine maruz kalmayınca durumu Cenevizli'ler düşünmeye başladılar ve sonunda denizci olan bu iki cumhuriyetin birbirleriyle savaştığı görüldü. Demekki

Osmanlı padişahı güttüğü politikayla, aynı dinden olan bu iki cumhuriyeti savaş karan aldıracak hâle getirmeye muvaffak olmuştu. Sultan 1. Murad; 1371 ile 1374 yılları arasında, Kavala, Edirne ve Dramayı almak suretiyle Bizans'ı çenbere almış oluyordu. Bizans'ın yardım görebileceği tek yol olarak Ege denizi tarikiydi.

Deniz yolu açık oldukça; bizim için en tehlikeli husus, Bi-zan'sin, Venedik ve Cenevizlilerle uyuşması, bir savunma gurubu teşkil etmesi, bir çok tehlikeye açık olmamıza- sebebiyet verebilirdi. Bozcaada'ya ses çıkarmayan, padişah bu ileriyi gören siyasetiyle, Rumeli'nde köklerin derinlere dalmasına yol açanzaman dilimini temine yol açmış oldu. İsla -mî gönül fetihlerini Rumeli yakasında nice

sevda ve aşk öyküleriyle islâmlaşan gayri müslim ailelere her geçen zamanda yenileri katılıyordu. Gönülün, zorbalığa, bâtıla üstün gelişi yaşanıyordu..

Bozcaada Meselesi

Bozcaada'nın; Venediklilerde olması veya Cenevizlilerde olması Osmanlı politikası açısından pek fazla önem taşımamakla beraber Venedik'te olması, Cenevizliler de olmasından daha zararlıydı. Nitekim; 1376'da Ceneviz donanması Bozcaada önüne geldi. Karaya çıktılar. Buradaki sürgün olan Bizans'lı Andronik'i kurtardılar. İstanbul'a taşıdılar ve imparator ilân ettiler. Bozcaada, bu sefer üzerinde sürgün yaşayacak olan Yuannis oğlu Manuel'in imparatorluğunu yâd edeceği günlerini geçirmek üzere misafir ediyordu. Cenevizlilerin, Bozcaada dolaysıyla Venediklilere yaptığı bu baskında kafi olarak var olan fakat pek ortada görülmeyen Osmanlı muaveneti, adayı üs olarak kullanacak olan Cenevizlileri 1. Murad'a minettar kalmalarını sağlamıştı.
Târih 1379'a geldiğinde ise; Venedik de bu sefer Bozcaada üstüne yüklendi ve sürgün Yuannis'i İstanbul'a getirip tekra-ren tahtına oturttu. Fakat; Andronik'e sürgün yeri olarak bu seferada değil, Serez lâyık görülmüştü. Sultan 1. Murad için Bozcaadanın el değiştirmesi Önemli değildi çünkü birbirlerine hasımlığı süren iki kuvvet vardı, üstelik işler yeniden başlamıştı ki buda bir karışıklıktı. Hasım tarafın karışıklık yaşaması diğer taraf için daima nisbeten rahat nefes alma şansı meydana getirir. Ne vardı ki burada, babalar, yâni Andronik ile Savcı Bey'in babaları kendilerine karşı ittifak eden oğullarının, isyanına muhatap oldular. Târih de "Serez Olayı" diye anılan bu isyanın 1. Murad tarafına düşeni oğlu Savcı Bey'i katlettirmesi olduki tabii ki bundan çok mükedderdi. Ancak böyle sert davranmasının esbabı, bu müttefikane yapüan isyan sadece başkaldırmak şekli içinde geçmeyip, silah ve asker kullanılması meydana gelen çatışmalarda can kaybının bulunması hükm-ü İslama tamamen uygun olarak tatbikiydi.
Andronik'in ise gözlerine mil çekilerek ama edilmesi oldu. Bizans bu olaydan sonra ancak yetmiş yıl daha hayat sürebildi oldukça cansız olarak. Şehzadeyi öldüren iradeyi Osmanlı devletine beşyüzkırkiki yıl daha yaşama şansı verdiğini görüyoruz. Üzüntüyü soracak olursanız, şâir ne demiş: "Söyleyin anam'a, anam ağlasın/babamın oğlu var beni neylesin" Böyle bir dizeyi gazellerimizde ve uzun havalarımıza hediye eden şâir yalan mı söylüyor?!! Anlayış meselesi ve katlanabilme gücü, standprd olmaz. Öyle değilmi efendim?

Yıldırım Bayezid'ın Deniz Hareketleri

Kosova savaşından sonra Osmanlı tahtına oturan Yıldırım Bayezid deniz hareketleri hususunda iki meseleyle karşı karşıya idi. İlki Anadolu topraları rumeli toprakları ve bunları ikiye ayıran denize hakim olmak hususuydu. Bu padişahın dönemi de donanma bakımından yeterli seviyeye ulaşmadan geçmiş

bulunmaktadır. Öteyandan Cenevizin Beyoğlu kolonisi, Midilli beyi Françesko Gatilisyo, Kıbrıs Kralı ve Sakız adası beyi Osmanlı devletine karşı birleşmişlerdi. Belgırano adlı tarihçi bu birliğe Etkisiz İttifak adını vermişti. Çünkü avrupa devletleri de; bunları desteklememişti. Yıldırım Bayezid'in ikinci sorunu da babasının döneminde olduğu gibi Venedik ve Ceneviz Cumhuriyetlerinin ittifakını önlemesiydi.
Bunda da Yıldırım'ın komutanlarından Saruca Bey'in idaresinde Ege denizinde Venedik Kolonilerine yaptığı akınlar bu ülkenin Osmanlı ile barışı muhafaza etmesine yarıyordu. Saruca Bey'in vurduğu yerler olan Eğriboz, Sakız ve Mo-ra'daki ticaret merkezleri bu cumhuriyetin can damarıydı. Yine meselenin başka bir yönü de Bayezid, Anadolu Beyliklerinin ilhak hareketini yürütmeye başlayacağından, Venedik ile hâttâ Bizans ile kavgasını tatile sokması lâzım geldiğini biliyordu. Çünkü beyliklerin başlarına gelecek Osmanlı istilasına karşı, Bizansın kendilerine arka çıkacağına ümit taşıyorlardı.
Venedik'se; Osmanlı istikbalinin parlak olacağının işaretini tecrübesiyle idrâk etmiş, Bayezid'e sokulmaya pek arzuluydu. Yıldırım; beylikleri tek tek ilhak ederken sıra Kastamonu'ya gelmiş o tarafa yöneldiğinde sıkıntısı, kendisinin eş kuvvetine mâlik Sivas hükümdarı Kadı Burhanettin idi. Buna bağlı olarak Kastamonu hareketini bahara erteledi. İsabet etmiş ki o sene Kadı Burhanettin kuvvetleri, Yıldırım'ın öncülerini mağlubiyete duçar ettiler.
Aynı zamanda Macar kralı, Yıldırım'ın Anadolu tarafındaki koşuşturmasından istifadeyle Niğbolu'yu muhasara, Eğriboz, Nakşe, Sakız, Midilli Dukalıkları ise, Macar kralına yardım niyetiyle, Çanakkale üzerine filoları ile taciz hücumları yaparak, Yıldırım Bayezid'in Rumeliye geçmesini geciktirmek, Niğbolu'nun düşmesini temine çalışıyorlardı. Bayezid; bu engellemelere karşı Sar ca Bey'i Boğaz önündeki filoları dağıtmasını emretti, kendi de Niğbolu'ya erişti. Niğbolu gailesini halleden padişah'ın Adriyatik denizindeki Draç limanına akışı, avrupanın ödünü koparmıştı.
Avrupa; İspanya üzerinden Arapların Fransa'ya yaklaşmasının yanında, bunlarla dindaş olan Osmanlı'nın doğu Avrupa ve Adriyatik üzerinden pür velvele bir kâbus gibi yayılmasını ve kıskaca düşmekten, nasıl sıyıracaklarını bilemedikleri gözlendi. Saruca Bey'in Yaptıkları Ege'de bulunan ada'ların beslenme işini genellikle Anadolu'ya dönük hat ile yaptığı bilinen bir gerçektir. Bu gerçek adaları teşkil eden bilhassa Kıbrıs, Rodos, Oniki ada, Sakız Sisam, Limni adaları ile Anadolu limanları arasında, yiyecek maddeleri trafiği bulunduğundan Ada idarecileriyle, yâni Düka'lıkları ile Osmanlı kıyı beylikleri arasında bir ilişki meydana geldiği gibi ticaretin dostluğun devamındaki tesiri burda daha net görülmekteydi.
Osmanlı'lar; Aydın ve Saruhan beyliklerini hududlarına kattığı yıl, avrupa pek büyük bir kıtlıkla karşı karşıya kalmış, ada'lar ise devlet-i âliyeye daha da fazla muhtaciyete düşmüştü. Ne eksikliktir ki, Osmanlı donanması güçlü, büyük bir donanma olsaydı, ada'ların tamamını ele geçirmek çok kolaydı. Donanma olmadığından bu fırsat kaçırıldı. Bayezid ise, ada'ları zorlamak için buralara gıda

şevkini yasakladı. Fakat yasağın ters teptiğini çok görmeden gördü. Çünkü, öl-müş eşek, kurt'tan korkmaz misali, Nakşe, Eğriboz, Sakız ve Midilli adalarında yaşayan Venedik beyleri birleşerek, Anadolu sahillerine baskınlara giriştiler ve hayli yeri vurup, yağmaladılar.

Saruca Bey'de, altmış gemilik fiiosuyla mukabele ederek, onları mağlup ettikten sonrada Oniki ada, Eğriboz, Antalya kıyılarını vurduktan Sakız Adasını tahrip ederek, Çanakkale'ye avdet etti. Amiral Büyüktuğrul merhum, eserine aldığı bir dip notta İtalyan amiral Giuseppe Fioravanzo'nun; <Os-manlılar denizlere sahip çıkmak için mücadelesini yapmadıkları için imparatorluklarını kay bettiler. > dediğini kaydeder. Bayezid'in İstanbul muhasarasının aslında temel başarısı, avrupa yardımının gelmesi mümkün tek yol Ege denizi tariki olup buradan gelecek yardımın, Çanakkale Önlerinde durdurulması ile Bizans'ın düşmesi kader birliğiydi.

Saruca Bey bu müdafaayı ne kadar yapabilirdi ve ne kadar sürdürebilirdi? Bu soru padişahı hayli düşündürmekteydi. Bu sırada, 1394 yılında Timurlenk faktörü Osmanıı-Bi-zans denklemine dâhil olmuş, iki bilinmeyenli denklem, çok bilinmeyenli hâle dönüşmüştü. Bu İşte karan en kolay olan Bizans idi. Çünkü ona düşen Timurlenk'in Bayezid'le kapışacağı ana kadar, Osmanlı muhasarasına dayanmayı başar-masıydı.

Bizim mektep târihlerinde Niğbolu savaşı bir kaie, bir sa-. vunma, Doğan Bey ve Yıldırım Bayezid'in konuşması olarak nakledilir ve zafer elde edildi denerek geçiştirilir. Halbuki bu haçlı seferi ve ittifakından başka bir şey değildir. Venedik senatosu, 1394 yılmda amiral Mocenigo'ya Venedik'in 3, Gi-rit'in 3, Eğriboz'un 1, Nakşe'nin 1 gali vermesiyle toplamı sekizi bulan Gali ile Osmanlı üzerinde, baskı kurmağa kalktıklarında Macaristan kralının senatoya gönderdiği bir büyükelçi işin rengini değiştirmişti.

Macar kralı, 1396 yılında ilkbaharda Osmanlı üzerine Tuna nehri üzerinde Dolnari mevkiinden, Osmanlı sınırını yarmak suretiyle İstanbul'un üstüne inmeyi gerçekleştireceğini ileri sürdü. Sekiz gali'den tasarlanan Venediğin organize ettiği filoya beş ilave yapılarak 13 galiye çıkarılmasını istedi. Venedik senatosu Macar kralının plânını uygulanabilir addettiğinden, Mocenigoya elindeki dokuz gali ile Bizans'ın yardımına gitmesi emrini verdiler. 1396 yılı Nisan ayı başında Fransız kuvvetleri Paris'den yola çıkmış, Burgonya Dük'ü Filip'in oğlu Jan, bin tane şövalye, yedibin ücretli askerin başında yer alıyordu. Mareşal Boche ve Amiral Jan do Vien'in-de şövalyeler arasında olduğu görülmekteydi.

Alman, Leh, Çek'lerinde Fransızlara iştirak ettiği görüldü. Üstelik aralarına Eflâk Voyvodasını, Bizans kralı Manuel'i alacaklardı, Venedik filosunun yerini ise Haçlı donanması alacaktı. Organizasyonun büyüklüğünü biraz düşünauğü-müzde, hemen şunu anlamahyızki, gayrimüslim ile müsiim-ler kavgası, hak ile bâtıl kavgasıdır. Ancak tüccar cumhuriyet olan Venedik ticaretin akıbetini, savaşın ve Osmanlının mağlub edilmesinden mühim saydığından, ticarî çıkarını Cenevizlilere kaptırmamak için gizlice Bayezid'e yolladığı Misel Contarini ve

Nicomo Vallerse adlı iki elçiyle barış imkânlarını aradı..
Venedik denizcileri haçlı kuvvetleri içinde yer almalarına rağmen istekle iş görmediklerinden değil İstanbul'u kurtarmak, haçlılar Tuna'da bile tutunamadilar. Saruca Bey; üstüne gelen kırkdört gemiden müteşekkil, haçlı filosunun karşısında her bir damla su için^savunma yapmış Marmara denizi içine çektiği bu filoyu, onbeş günden fazla oyalamış önlerinden çekilip, İzmit körfezine çekildiğinde haçlıları Karadeniz üzerine gitmekte görüyoruz. Haçlı kara kuvvetleri bu müddet içinde Tuna ağzına gelipde kendilerini alacak gemileri gözlediler. Bu donanma sadece Bizans'a, cephane ve silah yardımı getirmeye muvaffak olmuştu.
Niğbolu'ya gitmesi hayli geciktiğinden bu savaşı Yıldırım Bayezid kazanmış olmakla beraber, Tuna üzerinde güçlü bir donanma ile düşmanın ricat yolunu kesmesi gerekirdi ki bu olmadığındanda, düşman imha muharebesinin fecaatinden, verdiği büyük zayiatla kurtuldu. Osmanlı denizciliğinin muhtasar fakat çok ehil ve çağdaş bir yazarımız merhum Amiral Afif Büyüktuğrul'un çalışmasından istifade ederek takdim ettik. Bu bölümden sonra 2. Bayezid kısmının sonunda, denizciliğimizin Fetret dönemi sonrasındaki durumu serlevhası altında incelemeye devam edeceğiz.

Feridnün Nafiz Üzlük

İki Tarihçinin Fikir Müsademesi Düzmece Nazariyesi İflâs Etmiştir

Fatih Sultan Muhamed'in Dedesi hakkında Bay İsmail Hamiye karşılık

İki Tarihçinin Fikir Müsademesi

Türklük mecmuasının 4.cü sayısında Osman Gazinin nesebi hakkında bir yazı vardı. İsmal Hami Danişmend, makalede Akşehir kasabasında bulunan bir Çeşme kitabesini ele alarak diyor ki:
Fatih zemanında kendi adına kazılan bu kitabenin delâletine göre Müşarünileyhin dedesi Çelebi Sultan Mehmed değil Düzmece Mustafadır.
Heman ilave edeyimki muharir bizzat Akşehire kadar giderek bu kitabeyi yerinde tedkik etmemiş ve hattâ bunun ilmî bir zaruret olduğunu duymamıştır bile.
Hiç olmazsa Fotoğrafisini getirerek onu incelemesi gerekirken bunu dahi düşünememişdir. İsmail Haminin dayandığı yegâne vesika Müsteşrik Cl. Huart in "Konya-Sema'zen Dervişlerin Şehri" kitabında sahife 117'de bulunan işbu çeşme kitabesinin Fransızca tercemesidir. Halbuki Huart'in Küçük Asya arabca kitabeleri adında başka bir eseri daha vardirki bu kitabe orada arabca metin ve Fransızca tercemesiyle birlikde rnevcuddur. Lâkin !.H. onu da maalesef hiç işitmemiş olacakki en ufak iymada bile bulunmıyor.

Tek sözle, masa başında hazırlanmış yarım bir yazı, fakat kocaman ve fevkalade bir iddia. Makale bu işlerle ilgili olanlarda hayret bende dahi esef uyandırdı, Akşehire arkadaşım Dr. Azize yazarak fotoğrafileri getirttim, tedkik ettim, muhari-rin iddiası hilafına olarak Musa adı ile Murad adı arasında oğui anlamına gelen tek bir söz yok, fakat buna mukabil Mustafa adından evvel Bisa'yi kelimesi kazılmış. Bu mühim vesikayı bir makale halinde Cumhuriyet gazetesinin 22/7/1939 günlü sayısında neşrettim.
Bu alanda kendini biricik atlı sanan muharrir, dehşetli inkisarı hayale uğramış, üst perdeden atıb savuran bir yazı ile bana 28/7/39'da cevab verdi. Bu yazısında ilmin istifade edeceği bir söz bile yok. Ben yazımda Arabcadaki i'rab ku-surlarımın affını niyaz etmiştim. «Kişi noksanını bilmek gibi irfan oîmaz!» nüktesinin gafili, bunu aleyhimde bir silâh oa-rak kullanılmış. Fakat bu makalemde, onun bu kesmez kih-cını değil, bilgi ve soğuk kanlılığın süngüsünü istimal edeceğim ve hükmü onun yazısını, bu makaleyi okuyacak münevver insanlara bırakacağım.
Türk İlmini indifikten kurtarmak ve ona yakışan ağır başlılığı vermek lâzımdır.
Feridun Nafiz üzlük
Fâtih'in Nesebi.

Düzmece Nazariyyesi İflas Etmiştir

Cumhuriyet gazetesi'nin 22-7-39 günlü sayısında «Fâtihin dedesi»nin Düzmece Mustafa olmadığını isbat ve ilân eden yazıma (İsmail Hami Danişmend) kendi seviyesinden konuşan dil ile güya cevap verdi. İlmî ve afakî hava içerisinde ne-zahet, nezaket cümleleri kullanarak yazdığım makale (Ne-sebname) muharririnde büyük reaksiyon hasıl eylemiş. Yazımın istinat ettiği Thema, (İsmail Hami) imzalı muharririn Türklük mecmuasındaki şu cümlesi idi: (..Bununla beraber tarih metodu itibarile muasır kitabelerin birinci derecede ehemmiyeti haiz vesikalardan olduğu düşünülecek olursa, bütün müverrihlerin ifadelerini bir tarafa bırakarak bu kitabeyi esas ittihaz etmek lazım gelir.
Her halde şurası muhakkaktır ki Osmangazinin nesebi şöyle dursun hatta onunla (Fâtih) arasındaki nesiler hususunda bile tereddüdü mücib olacak noktalar vardır ve şimdi bahsettiğim mesele de işte bu noktalardan biridir.)
Muharirin şu kat'î ifadelerinde şart tasavvuru cidden gülüne tevil, çürük bir mantık olur.
Böyle nazik, ayni zamanda çok mesuliyetli hükmü katı surette kestirib atmak için dayanılan vesikanın her türlü şüphe ve ithamdan uzak bulunması gerektir. O, bunları asla göz önünde tutmadan Frenk seyyahının acele okuduğu kitabeyi işhada ve yalnız bununla da kalmıyarak hatta onun hakkında hala tereddüd ve inkârda İsrar ederse -meselede- başka amillerin tesiri hatıra gelir.
Fransalı müsteşrik CI. Huart'İn küçük Asya kitabeleri pek çok yanlışlarla dolu olduğu esasen kitabelerle uğraşanların malûmudur. Hal bu merkezde iken onu en büyük epigraf görmek onun okuduğunu nassı katı' şeklinde kabul eylemek

İdee d'inferieuritee den başka birşey değildir.
(I. H.) bu frengin o derecede esiri fikridir ki Akşehir kita-besindeki 2 kelimeyi onun kıraat tarzında okunmadığını görerek küplere binmiş. Düzmeceyi Fatihe dede yapmak fırsatını kaçıran muharrir, ruhî asabı kjn ve gayzını başkalarına tecavüzle teskine yeltenmiş.Hazine mi, Hanemi? bunu nasıl okumak gerekdir.
Bu kelime-müddeamizın esas noktasını ve yegâne mevzuunu teşkil etmediği halde Nesebname muharriri bu sözler üstüne gürültü koparark kariin zihnini oraya imale ve münakaşa noktasını ihmal eylemek istemiş. Yazdığı yarım sütunda ilmî hiçbir hakikat yok.
Cumhuriyetin 22-7-39 günüde çıkan yazımı hazırlamış ve Akşehir kitabesini «Hazihil Hazineti» şeklinde okumuş ve öyle yazmışdım. Yurdun aydın insanları önüne çıkacak arabca kitabelerin -iyi arabca bilen bir zat tarafından bir defa görülmesini- makalemi kendisine yolladığım -Prof. Dr. A. Süheyl'den rica"etmişdim. Arkadaşım, bana gönderdiği mektubunda aynen şunları söylüyor:
«Düne kadar Şerefeddin efendinin tercümesi sürdü, makalenizde ona göre bir iki noktaya dokunuldu, Cüddüdeye T ilâve edildi, Hazine Elhane oldu; o kadar.»
Profesör Şerefeddin, Muhammed bin Murat sözünü Mehmet oğlu Murat gibi bir kalem sehvi ile tercüme etmiş, mute-riz onu da bizim cehaletimize hüküm -kiyaset ve ferasetinde-bulunmuş.
Arabcada iktidarı müsellem olan Prof. Şerefeddin, bu mü-nakaşlarda kendi elile ve ilmile vukua gelen hale seyirci kalamaz, çünkü ilmin şiarını o zat ,Üniversite Ordinarius profesörü haysiyetile- daha âlâ bilir.
Netekim sayın Profesör bize şu kıymetli mütaleayj göndermiştir:
"ve lev la şezeha mahtideyet elhaniha velevlâ seraha ma tasviriha el vehmi"
İbn-i fard-hamriye
Bu beyitteki Han, şarih/Hasen el-Birunî tarafından Beytül-hamr diye izah ediliyor. Kamus sarihi Tacül-arus da bu «han» kelimesi hakkında şu sözler vardır:
"el hanet mevdî beya ehamr. Kal Ebu Hanife: İzniha farsi-ya ven eslihahâne ve Ebu Zeyd Buseyd el han câlis han"
Demek ki ebu Hanifenin zannına göre bu; Farsçadaki Hane imiş. Ve benim ta'yinime göre bu «Ev» dir.
Hariri makame-i Vasıtıyesinde: ve Ebu Zeyd Buseyd el-Han calis
Buradaki Han Findik diye şerhediliyor ki Findik bizim Han, Ev, menzil dediğimizdir.
Yine bu makamede: velem yecalehu mimmen hane fi han geçer ki bu da dediğimizdir ki şehirlerde gurebanın nazil oldukları mahal olmak üzere şerhedilmektedir.
Ord. Prof. Ş. Yaltkaya»
l. Huart Hâzine kelimesini fransızcaya çevirirken «Mağasin» yahut Château d'eau diye iki suretle niçin tasrihde bulunmuş? halbuki kitabelerde ayn yani göz^göze tabiri müte-arifdi, bu kitabe bu çeşmenin mi. Yüzlerce çeşme kitabesi gösterebilirim ki onlardan da ayn söz kullanılmıştır.

Nesebname muharriri hane sözünün Farsça olub arabçada kullanılmadığını hangi bilgisi ile iddia ettiği meçhülümüz-dür. Şuraya dercedeceğimiz arabca ve türkçe lügat kitabları-nın tarifatına göre hane sözü han kelimesi gibi arabcada kullanılmaktadır.
El-Hanet Ev, beyit, mesken ve bir nesnenin vazı' olunmasına mahsus ve etrafı bir veçhile mesdud ve mahdud olan mahal. Kitabı müntehebatı lügati Osmaniye S. 263. 1238 tabı.
El-Han Meyhaneye denir. Okyanus.
El-Hanut Dükkâna denir, Hanut mânasına; yahud dükkân sahibine denir ve tüccar sakin olduğu mahalle denir ki lisanımızda dahi han tabir olunur. Sarihin beyanına göre bunlar farscadan muarebdirler. Netekim «Eve» hane derler. Okyanus.
E!-Haunt nun ile calût vezninde meyhaneye denir ve meyhaneciye denir ve hamut, müennesdir, beyit ve dükkân tevi-liyle müzekker dahi olur ve buna hane dahî lügattir. Muhtarı sıhah.
Han: Padişah ve bey ve kârbansaray ve bazirgân odalarını havi ticarete mahsus olan bina. Mükemmel lügati Osmaniye.
Bu notların delâlet ettiği manalar karşısında başka türlü tevile imkân yoktur.
Nesebname muharririnin sandığı gibi hane mücerret ev, ikametgâh manasına gelmiyor, etrafı bir şeyle çevrilmiş ve bir meta' koymağa mahsus yer anlamına istimal ediliyor, su konulan yere dahi hane denilebiliyor.
Âmmeye tahsis edilen şeylerde beyit sözü bir veçhile kullanılmadığını bildirmek isterim: Tıbhane, mühendishane, tophane, takvimhane, fetvahane, hastahane, postahane, pastahane, feshane, kimyahane ve saire. Mecid 1 den sonra hane kelimesi yerine (Dâr) sözü istimal ediliyor: Darülmualii-min, Darülfünun, Darülmesnevi, Daruttibaatulamire, Darüş-şafaka, Darülaceze, Dürelelhan, Darüttalimi musiki, Darülbe-dayi, Darüleytam vesaire.
Hane kelimesi arabca izafetle terkib yapılır: Kütüphanetül umumiye, Serkis efendinin arabca ve arabcaya mütercem kitablann bibliografik kamusunda Ramazanulmisriden bahsedilirken Mühendishanetülmısriye medresesinde müderris olduğu tasrih edilmektedir. S. 15, Mısır 1928.
Mektep çocuklariyle onların zihniyetini taşıyanlar bu ince kaidelere elbette akıl erdiremezler.
Şimdi asıl mevzua avdet edelim:
Biz makalemizde Huart'ın okuduğu (Murad bin Mustafa) sözünün tamamile yanlış olduğunu söyledik. Anadoluda bulunan ve emir, vezir, hayır sahipleri yönünden yaptırılmış müesseseler üstündeki kitabede hükümdar adından sonra sahibi hayrın ismi anılırken (alâ yedi, «bazan» El'abdülfakir) gibi tabirlerin geçmesi mutaddır. Akşehir kitabesinin fotogra-fisi mahallinden gelince orada (Bisa'yi) kelimesini bulduk. Bu sarahat karşısında artık onu (Murat bin Mustafa) şeklinde okumanın mümkün olmadığı ve düzmece nazariyesinin iflâs eylediği şüphesizdir.
İsmail Hami Danişmend, bu hakikat karşısında eski fikrinde tutunamıyarak:

Huart'ın ifadesini sahife numarası ile beraber mehaz gösterdim: -bu kitabeyi kendim okudum- gibi bir iddiada bulunmadım, binaenaleyh kitabenin yanlış yahut doğru okunmuş olması beni alâkadar etmez, (Cl. Huart'i alâkadar eder.) Cumhuriyet gazetesi, 28-7-39 tarihli makale: Diyor ki böyle bir sözün tarih gibi ciddi bir ilimde değil Karagöz oyununda bile söylenmesi herkesi güldürür.
Halbuki ayni muharrir, bu şimdiki ifadesile taban tabata zıt olarak «Türklük» mecmuasına aynen şöyle diyordu: Tarih metodu itibarile muasır kitabelerin birinci derecede ehemmiyeti haiz olduğu düşünülürse bütün müverrihlerin ifadelerini bir tarafa bırakarak bu kitabeyi esas ittihaz etmek lâzım gelir» ve «Fatihin kendi namına kendi devrinde yapılmış olan bir kitabenin yanlış olmak ihtimali çok zayıftır» gibi kuvvetle sarıldığı faraziyeyi kısa bir müddet zarfında bir başkası tarafından yanlış olduğu söylenince kabahati ört basa kalkması cidden acıklıdır. Bu kitabeyi iyice tedkik lâzımdır şeklinde ihtiraz kaydı gerekirdi.
Şimdi Cl. Hurat'ın «Epigraphie arabe d'Asie mineure» isimli eserinde bu Akşehir kitabesini nasıl okuduğunu ve yine bizzat kendi tarafıdan ne suretle tashih edildiğini inceliyelim: Gördüğümüz nüshanın tafsili ve ehemmiyet: Pariste 1895 yılında «Paul Lemaire» matbaasında basılan 96 sahifelik kitabın en ehemmiyetli ciheti. Cl. Huart yönünden bir-dostuna armağan edilmesi ve Huart tarafından kendi kamelime tashih ve tezhib edilmesidir. Kitabın dış kabında aynen şunlar şazılıdır: Le monsieur e. Drouin.
Souverain de cordiales relations Cl. Huart
Kitabın iç kapağında ise: E. Drouin, 14, R. Verneuil Paris
. Avril 1896
Cümleleri stempel ve el ile yazılmışdır. Kitabda bulunan kitabelerin pek çoğu ve bir hayli kelime Arab ve Latin harfle-rile tashih görmüştür. Bununla beraber kitab baştan sona kadar yanlışlarla -amma ne büyük ve ne mühim yanlışlar- doludur. Böylelikle elimizde bulunan kitabın kıymeti cidden yüksekdîr, güya manevi bir el onu yanlışlar doğrultmak için bize gönderilmiştir.
Kitabenin ikinci satırında «Mehmet, Murad, Mustafa sözlerinin arasında (bin) diye kelimeye tesadüf edilmemesi çok garibdir. Ancak resimde dahî görüldüğü gibi Mustafa kelimesinin altında biseb' gibi okuyacağımız bir söz arab harfile basılmış ve ondan sonra Muradın önünden çekilen bir kurşun kaiemile kenarda bisa'yi kelimesi -müsteşriklerin o kargacık yazısı ile- gayet vazıh olarak görülmektedir. Demek neseb-name muharririnin bir türlü okumağa cesaret edemediği bu «bisa'yi» kelimesini Huart doğru okumuştur. Tarihle uğraşan lann kütüphanelerinde -haydi muharririn bu işlerle yeni uğraştığını kabul edelim- bulunması derecei vücübde olan bir kitaba bakmamak nasıl affedilir. Hele İstanbul gibi her türlü ilim müesseseleri bol olan yerde bu derece gaflet ne ile izah olunur. Huart «fils de» oğlu sözünü kendisini ilâve etmiş olduğunu bildirmek için bu kelimeleri mu'tarıza içine almış İ. H., Huart'in öldüğünden dahi bihaberdir.
Akşehir çeşmesinin kitabesini ve umumî durumunu gösteren fotoğrafı kapakta

takdim ediyorum.
Akşehire kadar gitmeği tavsiye edene son sözüm: Bu aklınız eskiden hangi canibe gitmişti diye sormak olacaktır.
Dünya tarihinde bir devre açan Türk oğlu Fatih Sultan Muhammet, Çelebi S. Mehmet oğlu Sultan Muradın oğludur.
Düzmece nazariyesi İflâs etmiştir. Not:
Cumhuriyet gazetesi'nin 28-7-1939 nüshasında intişar eden yazıya karşılık ve taahhütlü olarak ayni gazeteye yolladığım makale bugüne kadar neşredilmemiştir.
İlmî ve hâttâ millî bir tezin müdafasi olmasından sarfı nazarla şahsiyatla uğraşan mütecavize cevab teşkil eden makalemin derci kanun icabı idi.
Cumhuriyet gazetesinde sütununda, Türklük mecmuasını reklam eden muharririn, nesebnameci ile samimî dost geçinmesi cevabımın basılmasına engel oluyormuş.
Hak ve adalet karşısında dostlukların, menfaat ve ihtirasların bir kenare çekilmesi icabeder.
Matbuat, sahifelerini ilme ve hakka açmıyacak olursa bir takım kimseler bundan cüret alarak herşeyi -tahkiksiz, tedkiksiz- yazmağa kalkarlar ve bundan ilim müteessir olur.

SULTAN II. MURAD HAN

Babası: Sultan Çelebi Mehmet Han
Annesi: Şehzade Hatun
Doğum Tarihi: 1404
Vefat Tarihi: 1451
Saltanat Müd.: 1421-1451
Türbesi: Bursa' dadır.

Cennetmekan Çelebi Mehmed Han'ın irtİhalinden sonra Osmanlı tahtına 18 yaşında cülus eden Sultan Murad Han; yaşının çok genç olmasına rağmen, savaş meydanlarında ve devlet işlerinde pişmiş, mükemmel bir kumandan, liyakatli bir devlet reisiydi. Babasının üçüncü evlâdıydı. Kendinden büyük olanları daha evvel vefat ettiklerinden üstelik de babası zamanında meydana gelmiş olan Börklüce Mustafa İsyanını bastırırken, kumandanlıktaki üstün meziyetlerini gös-terdiğinden, İslam askeri tarafında da kalbî bir sevgi ile seviliyordu. Ankara Savaşının meydana getirdiği elem ve ızdı-raplı sonuç, bu İslam Devletini yıkılmanın eşiğine kadar getirmiş, ne var ki müdebbir, sebatkâr, hamiyyetli Sultan Çelebi Mehmed Hazretleri adım adım ilerliyerek berzah-ı izmihlale geimiş devlet gemisini kucaklamış, uzun çalışmalardan sonra Devlet-i Aliyye-yi, Nİğbolu Savaşının galibi devlet seviyesine getirmeye biiznillah muvaffak olmuştu.
Sultan Murad Han, tahta cülus eyledikten sonra, ilk işi, babası Sultan Çelebi Mehmed Hazretlerini Bursa'daki Yeşil Tür-be'ye ebedî istiratgahına yerleştirmek oldu. Suitan Murad. küçük kardeşlerini idam ettirmemiştir. Ne var ki, bu küçük biraderler, sonradan bir iç harbin zuhuruna sebebiyet vereceklerdir.
Burada şunu belirtmeyi lüzumlu görürüz ki; Yıldırım Baye-zid Hazretlerini, kardeşi Yakub Bey'i Öldürülmesinden mes'uf tutanlar: «..Bu kahraman oğlu kahraman padişahın başına ne geldiyse, bu Yakub Bey olayının cezasıdır.» diye, nere-deyse el çırparlar. Sultan Murad'ın küçük biraderlerini ödür-memesİni takdirle karşılarken onların sonradan, bir iç harbe sebebiyet veren iddiay-ı saltanatlarından dolayı üzüntülerini
ifade etmezler. Bu satırlarla biz, şehzadelerin illa öldürülmesi taraftan olduğumuzu söylemek için yazmıyoruz. Çünkü «takdir tecelli etmeden, ölüm husule gelmez» inancındayızdır. Bunu ifade etmemizin sebebi: bazı görüş sahihlerinin Osmanlı padişahlarının zalimliğini, kan dökücülüğünü İfade etmek küstahlığına düşerek, o mübarek insanları hafife almağa kalkmaları yüzündendir. Bu şehzade idamları için, şeriatın neresine sığdıracağız diyenlere cevap olarak deriz ki; Onlar, Şeriat-ı Muhammediyyeyi î'lâ ve hâkim kılmak için tırnaklarını etlerinden ayınrcasına kardeş feda ediyorlardı. Acaba bizler bugün ne yapıyoruz? neyse, biz dönelim mevzuumuza; Çelebi Sultan Mehmed Hazretten, küçük şehzadelerinin hayatlarını korumak gayesiyle onların Kayser yanına talim ve terbiye için gönderilmelerine muvafakat etmişti. Sultan

Hazretlerinin vefatından sonra Kayser Manuel Sultan Mu-rad'tan iki şehzadeyi yanma göndermesi için elçi göndermişti. Sultan Murad ise, şehzadeleri Kayser'e göndermediği gibi, birer sancak beyi olarak vazifelendirmiş, gelen elçiye de; «müslüman şehzadelerin hristiyan hükümdar yanında terbiye olmaları şiar-ı Islamiyyeye uygun değildir.» cevabını vererek bu meseleyi bitirmiştir.

Şehzadeleri Osmanlı hükümetine karşı kullanmak maksadıyla yanma almak isteyen Kayser Manuel, Sultan Murad'ın bu cevabını öğrenince, plânını değiştirmek mecburiyetinde kalmıştı. Bizans artık o hale gelmişti ki, devamını kendi üzerinde gözü olan devletlerin iç işlerini kanştırabiime muvaffakiyetinde görüyordu. Bu yüzden Limni Adasında bulunan Yıl-dırım'ın oğullarından olduğu söylenen Düzmece Mustafa'yı derhal yanına getirtip, onunla bir mukavele akd etti. Bu mukaveleye göre, Düzmece Mustafa, Kayser Manuel'e Gelibolu, Tirhala havalisiyle Rumeli'nin bütün Karadeniz sahilini vermek şartıyla Kayser'in yardımını alarak iddia-yı saltanat için

Osmanlı topkiarına girecekti. Kayser Manuel, Mustafa'nın yanına bir miktar da asker vererek Gelibolu civarına salıverdi. Düzmece Mustafa'nın yanında iki kılıç artığı vardı. Bunun bir tanesi Dimitrius Laskaris diğeri ise, ihanet kelimesinin mazharı Cüneyd bey'di. Bilindiği gibi bu Cüneyd bey, ta Yıldırım Bayezid Han zamanından beri Devlet-İ Osmaniyye aleyhine çevirmedik fırıldak bırakmamış, kurnaz, cesur ve kuvetli bir adamdı.

Düzmece Mustafa, hitabet san'atında pek yüksek bir mev-kiie varmış, heybet, cesaret ve kuvvette Yıldırım Bayezid Hazretlerini hatırlatır bir insandı. Gelibolu, Düzmece Mustafa'ya belki de bu hasletlerinden dolayı hiç mukavemet etmeden kapılarını açmış, kendisine baş kumandan tayin ettiği Cüneyd Bey'ie beraber Edirne'ye hareket etmelerine hiç ses çıkarmamışlardı. Gerek Edirne şehri, gerek o civardaki yerler, Düzmece Mustafa'yı memnuniyetle bağırlarına basmışlardı. Evranoszadeler gibi bazı kumandanlar dahi kendisine biat etmişlerdi. Kısa bir müddet zarfında (aslında şehzadeliği şüpheli olan ve Düzmece lakabı da buradan gelen) bu adama bütün Rumeli vilayetleri sadakatlerini bildirmişlerdi. Bu durum büyük bir vehamet kesbetmişti. Çünkü Mustafa uydurma bir Mustafa değilse, taht-ı saltanat onun hakkı oluyordu.

Sultan Murad Hazretleri ise bu fitnenin üstüne gidip bu ufuneti, zafer kıvılcımları çıkartan kılıcıyla akıtıp, Devlet-i Osmaniyyenin yeni bir rahatsızlığa duçar olmaması düşüncesinde Fakat tecrübeli vezirleri İbrahim Paşa ve Bayezid Paşa reyleri sorulduğunda şu mütaada bulundular: "... Sultanım, Mustafa Çelebi'yi halk, Yıldırım Bayezid'in bergüzan zannederler, asker de bu fikirde olabilir Hele hilekâr Cüneyd Bey, onun seraskerleridir, umulmaz dolaplar çeuirir. Eğer bu ordunun başında siz gider de maazallah bir ihanet olursa herşey biter. Bırakın bir kumandan riyasetinde bir ordu onun üzerine gitsin. Eğer kaybedilecek olursa o kumandan gözden düşer, o ordu yenilmiş olur. Fakat siz sultanım gider de mağlub olunursa, yapılacak birşey kalmaz» dediler.

Bu mütalaa karşısında Sultan Murad 30.000 kişilik bir ordunun başına lalası Bayezid Paşa'yı kumandan tayin ederek göndermeye karar verdi. Belki ileriyi

gören, belki de ruh-u sultanisiyl Ruh meuzuu gerek ilahiyat ue gerekse metafizikte en çok tartışma konusu olan işlerdendir. İnsanoğlunu şaşırtan nokta beni beşer ile sair canlılarda ortak bir hayat emaresi yani hayvani ruh'un mevcudiyetidir. Bu şaşırtıcı durum dolaytyladırki materyalistler nasıl hayvan öldüğü zaman görülen hayat eseri son buluyorsa insanda da konu olamayacağı gaflet ve dalaletine ve bunda musir kalmışla; -dır. Hatta Lui Buhner denilen kâfir şöyle bir sual sormuştur. İstiridye ve Midye'de hayat olduğuna göre onlarında ölümsüz bir ruha sahip olduğunamı inanacağız demek cüretini göstermiştir. Bütün Materyalistler gibi o da anlayamamıştır-ki, insanı, İnsan yapan ue asla diğer canlılarda bulunmayan bîr ruh daha vardır ki bu ruh hiç bir canlıya insanoğlu arasındaki ortak değildir. Buna aklı miad veya Ruhi Sultani derler.

Bunun mahiyetinin bilinir şeylerden olmadığı ve iedün esrarında bulunduğu evvelâ Kur'an-ı Kerimin şu âyeti ile sabittir.

Asrı Saadette müşrikler iki^Cihan Serveti efendimize ruh nedir? diye sorduklarında âyeti kerimede bu sırra şöyle temas buyurulmuştur.

«Alemlerin yüce yaratıcısı, Habibi Ekremine «Onlara ruh rabbimin emridir» demekle iktifa et ilahi emrini vermiştir. (Kulit ruh minemri rabbi») bize kalırsa Sultani ruh'u ifade eden bu ayette «ve nefahtü fihi min ruhi» esrarı yani kendi ruhumdan ona üfledim gizliliği mevcud olduğu için. Cihan halkına fazla tafsilat verilmemişti t: Böyle olunca ruhi sultani dediğimiz «iye nefahtü fihi min ruhi»nin bilmediği hiç bir ulum (bilgiler) yoktur. Onun aksetmesine mani olan 'cismin kesafetidir. Ondan kurtulan VelVler bu imtiyaz ve sırra sahib olurlar. İlahiyat bakımından izahım yaptığımız ruh, yani ruhi sultaniyi aşağıdaki beyit kadar vuzuhla (açıkça) anlatmak pek güçtür.

«Gel nefahtü fihi min rûhi'nin anla sırrını kimse bulmazdı hayatı baki ol dem olmasa» Bugünün lisanına göre manası şudur ki: Ey insan oğlu! Gel Hak Tealâ'nın kendi ruhundan sana üflediği ruh'un sırrını öğren. Eğer o ruh olmasaydı hiç kimse ebedi hayat bulamazdı anlamınadırki Sultanî Ruhu bu kadar açık anlatmak müşküldür. İlahiyat bakımından verdiğimiz bu izahattan sonra metafizik ve felsefe bakımından da ruh, kî burada kast olunan ruhi Sutant'dir. Ay m inceleme mevzuu olmuştur. Spritüalistler maddecilerin insanda diğer canlılarda bulun-mıyan bir ruh olduğunu şöyle ispatlamışlardır. Meselâ Darvi-nizm insanın maymun aslından geldiği safsatasına verdikleri cevapta demişlerdir ki (ama hiç bir maymun'un uzun asırlardır insan olduğu ve insanın yaptığı şeyleri yaptığı görülmemiştir. İnsanoğlu kâinatın yaratıcısı tarafından başka bir gaye için yaratılmıştır. Ahiret hayalıda bunun için mevcut-, tur) Ve birde Materyalistlerin insan şuurunda vukua gelen bozuklukları ruhun yokluğuna delil olarak göstermelerine karşı Spritüalistler şu haklı izahı yapmışlardır. Bir piyano düşününki elbette bir piyanist tarafından çalınmaktadır. Tuşlarda bir bozukluk olursa sesin 'bozuk çıkacağı aşikârdır. Amma bu piyanoyu çalmakta olan piyanistin yokluğuna delalet etmez. İşte Spirtüalistter, ruhla cisim münasebetini buna benzetmişlerdir ki; Bizce pek haklı söylemişlerdi

neyve biz mevzua dönelim nin mutad teftişinde sayıca azalır. Bu durum, paşanın ümidinin zayıflamasına, dolayısıyla sultanın huzurunda söylediklerinin ikinci bölümünü tatbike sıra gelir. Yanında kardeşi Hamza Bey olduğu halde diğerleriyle beraber Düzmece Mustafa'ya biat ederler. Düzmece Mustafa kendisini gayet güzel karşılar, hüsn-ü kabul gösterir, ikramlarda buunur. Ne var ki hilekâr Cüneyd Bey, Mustafa Çele-bi'den, Bayezid Bey'i ister ve alır almaz da bu şanlı vezirin öpülesi alnını al kana boyayarak Edirne Sarayının mermerleri üzerine döker. Onu şehid eder. Tarih bu elim olaya H. 825/M. 1422'deşahid oluyordu.

Sultan Murad Hazretlerinin durumu çok müşkil bir mevkiîe dayanmıştı. Düzmece Mustafa herkesi büyülüyor, her geçen gün durumunu kuvetlendiriyordu. Artık Sultan Murad'ın etrafında bir ümitsizlik ağı örülmüş bulunuyordu. İşte bu sırada tecrübeli vezir İbrahim Paşa, Sultan Murad'ın huzuruna çiktî. Ve «padişahım bir tedbir vardır ki yapalım, sîz ferman buyurun arzedeyim: Padişah anlat deyince Vezir İbrahim Paşa şöyle devam etti:

— Sultanım bilirsiniz ki, Rumeli askerinin en Önemli bölümü Akıncılardır. İşte bu akıncıların hepsi şu anda, Düzmece Mustafa'nın ordusunu teşkil ederler. Onları tarafımıza çekecek adam bir anahtardır. O da Musa Çelebi hizmetinde bulunduğundan cennetmekan pederiniz tarafından Tokat'ta mahpus akıncıyı beyi Mihal oğlu Mehmed Bey'dir. bir İradenizle onu serbest bıraksanız, o akıncıları her halde, bu düzme şehzadeden çekip size bend eder.

Padişah bu teklifi kabul eder. Mihal oğlu Mehmed beyin serbest bırakılmasını emreder. Diğer tarafta ise Düzmece Mustafa, sarayın debdebesi ile birlikte ne olduğunun farkına varmış, Bizans Kayseri Manuel'le yaptığı mukaveleyi hatırlatan Dimitrius Laskaris'e;

«— Ben kendi topraklarımı imparator Manuel hesabına yeniden fethetmiyorum. Sen şimdi, kuvvetlerini al ve yurdumdan çekil. Beni hapsettiğiniz Limni'de ettiğiniz hakaretler, size saygı duymama mani oluyor. Ne var kî beni Selanik'te misafir olarak ağırlamıştınız. Bunu da unutmuyor, bu şimdiki misafirliğinizle ödeşmiş bulunuyoruz. İmparator Ma-nuel'e söyleyiniz; bundan sonra kendisine bir Osmanlı Sultanı olarak hitab edeceğim.»

diyerek mukaveleyi tanımayacağını bildirdi. Tabii geçirdiği uzun esaret yılları vücudunun ve nefsinin bu boluk ve rahatlık içinde gevşemesine yolaçtı. Hilekâr Cüneyd Bey, müthiş zekâsıyla Mustafa Çelebi'nin bu saltanatı sonuna kadar götü-meyiceğini anladığından adamları vasıtasıyla İbrahim Pa-şa'yla haberleşme temin edip, Sultan Murad kendisini affeder. İzmir, Tire, Nif (Kemal Paşa) gibi eski yerlerini ona iade ederse, bu gailenin kalkmasına yardım edeceğini bildirdi. İbrahim Paşa, Cüneyd'in bu isteklerinin kabul edildiği haberini gönderince, ihanet çemberi artık Mustafa'ya musaüat olmaya başlamıştı. Bu ihanetin kolay gerçekleşmesi Düzme-ce'nin, Sultan Murad Hazretlerini üzerine yürümesini temin etmeyle başhyacaktı. Cüneyd Bey, Düzmece Mustafa'yı tahrik ediyor, Sultan Murad'ı tahttan kovup memleketin her tarafının hakimi olması icab ettiğine inandırmaya ve bunun için Anadolu'ya geçmesini temine çalışıyordu. Ve

sonunda ikna etmeye de muvaffak oldu.

Savaşsız Savaş

Cüneyd Bey'in, Sultan Murad üzerine yürümesini kabul ettirdiği Mustafa Çelebi, yanındaki akıncı askeri ve başıbozuk-larla Venedik'ten kiralanan kadırgalarla Lapseki'ye geçerek Anadolu toprağına ulaşmıştı. Ordusunu Lapseki Ovasına yaymış bulunan Mustafa Çelebi, her ferdin ateş yakması emrini verdi. Yakılan ateşler, ovada çok büyük miktarda asker bulunduğunu gösteriyordu.
Bu dehşetli manzarayı gören Sultan Murad, hayret etti ise de basireti vasıtasıyla bu aldatmacaya kanmadı ve 20.000 seçme askerle beraber fütursuzca yürümeye başladı. Ve Düzmece Mustafa'nın ordusunu takibe başladı.
Vezir ibrahim Paşa, Mustafa Çelebi'ye gizlice haber uçurmuş, Cüneyd Bey'in çok dikkat edilmesi lazım gelen bir adam olduğnu, ihanette sabıkasının az olmadığını, kendisine ihanet için de Sultan Murad'a başvurduğunu anlatarak, kendisinin ise dostu olduğunu bildirir anlamda haberler göndererek Mustafa'nın kulağına kar suyu kaçırmış, Cüneyd bey'e şüpheyle bakmasına vesile olmuştur. Cüneyd Bey, hakikaten ihanet içinde olduğundan birbirlerini şüpheli bir halde kontrol ediyorlardı. Birbirlerine olan itimadsızhkları bir türlü saldırıya geçme fırsatı vermiyordu. Bu itimadsızlık o derece ileri noktaya varmıştı ki, birbirlerine zaferi elleriyle gösterseler yalan diyecek hale gelmişlerdi. Tabii bir türlü hücum emri alamı-yan ordu ise, hızını kaybetmiş, düşünmeye başlamıştı... Öyle ya karşımızdaki düşman kimdi?.! Kâfir değiller... Üstelik kahraman bir padişaha, aynı zamanda tarikat ehli olup seyr-ü sülük dalgalarında mürşidin gösterdiği derslerle kuiaç atan bir zat-i padişahî idi... Ordu düşünmeye başladımı, çok şey değişir... O düşünmeyi kim kendi istikametine çevirirse, zafer ona tatlı gülücüklerle koşar.
İşte bunu başaran Sultaft Murad nam-ı hesabına Vezir-i azam İbrahim Paşa oldu. Tokat Hapisanesinden tahliye olunup iade-i rütbe edilen Mihal oğlu Mehmed Bey vasıtasıyla Düzmece Mustafa ordusunun en düzenli bölümü akıncılar, nehrin öbür kıyısından gecenin karanlığında nev'i şahsına münhasır savaş na'rasını atan sevgili kumandanları Mihal oğlu Mehmed Bey'in sesini duyunca, harp tâlini, ehlini Mustafa Çelebi'den çekip, Sultan Murad-ı Sani Hazretlerinin avu-cuna koymuştu. Bütün akıncılar, beyleri vasıtasıyla Sultan Murad Ordusuna iltihak etmişlerdi.
Cüneyd Bey ise, durumu sezdiğinden, yanına aldığı 60 kişilik maiyyetiyle karanlıklar içine dalarak, zavallı Çelebi Mustafa'yı, sönmüş bulunan talih yıldızıyla başbaşa bırakmıştı. Mustafa Çelebi büyük bir kalabalıkla geçtiği Lapseki'den bu sefer tek başına bir balıkçı kayığıyla Rumeli'ye geçiyordu. Sultan Murad, artık durmadı, takibe devam etti. Rumeli'ye geçti. Edirne'ye yakın bir yer olan Yenice dağ köyünde saklandığı ağaç kovuğundan kendi eliyle çıkarıp Edirne'ye getirdi ve kalenin en yüksek kulesine astırıp, Düzmece Mustafa Olayının son bulduğunu bütün âîeme ilan etÖ. Tarihler H. 826/M. 1423

senesini gösteriyordu...

İstanbul'un Müharasa Edilmesi

Sultan İkinci Murad, Düzmece belasını savaşsız bir şekilde neticelendirince, bu ve bundan evvelki fitnelerin müsebbibi Kayser Manuel'i cezalandırmak, İstanbul'u fethetmek gayretiyle derhal muhasaraya aldı. 20.000 kişilik ordu muhasarada vazife almıştı. Çok büyük gayretler sarf edildi. Padişahın yaptırdığı tahta surlar, Bizans surlarının hizasına yükseltilmiş, karşılıklı ok atışları ile yapılan savaşlarda bir miktar İslâm askeri şehid, bif miktarda Kayser'in askerinden mürd oianlar olmuştu. İki sûr arasındaki hendek ölülerle dolmuştu.
Zafer çok yakın bir duruma geldiği sırada yine bir iç isyan Manuel'in imdadına yetişmiş Bizans düşmemişti. Ordu-yu Hümayun Anadolu'ya dönüp terazinin bozulan muvazenesini temin için yola koyulmuştu. Bu sırada çok yaşlanmış olan Manuel, hayatının son nefesini vererek ölmüş, yerine oğlu İo-ne Paleologos'u bırakmıştı. Manuel'in ölümü bir fitne kumkumasının, bu fani dünyadan defolması sayılmıştı.

Küçük Şehzade Mustafa Sultan İsyanı

Karamanoğlu ve bazı Anadolu Beylerinin, hatta Manuel'in teşvikleriyle iddia-ı saltanat ederek, isyan meydanına çıkan şehzade Mustafa Sultan, (Şehzadelere Sultan unvanıyla hi-tab edilmesi, padişahlarla karıştırılmaması İçin şöyle bir yol bulunmuştu. Padişahlara Sultan unvanıyla hitab ve yazılacağı zaman kendi isminden euvel (Misalde olduğu gibi; misal: Kanuni Sultan Süleyman şekliyle, görüldüğü gibi Sultan Unvanı ismi has'tan evvel söylenmiş oluyor. Buna mukabil padişah olamamış Şehzadelere misalde olduğu gibi; misal: Cem Sultan görüldüğü gibi burada ismi has Sultan ünuantn dan evvel söylenmektedir.) İznik'i sıkıştırmaya başlamıştı. Karamanoğlu bu küçük şehzadeyi «..sen şimdi küçüksün, onun için Sultan Murad seni öldürmüyor. Büyüyüp, buluğa erince görürsün ki, seni o zaman Öldürür.» diyerek bu kötü işe razı etmişti.
Ne var ki bu gaile, fazla uzun sürmemiş, çünkü Çelebi Sultan Mehmed Hazretlerinin hizmetinde iken Süleyman Çelebi tarafına kaçarak ihanet ehli olduğunu gösteren Şurubdar İlyas Bey, lalası olduğu Mustafa Sultanı, birtakım vaad ve zafer müjdeleriyle oyaladıktan sonra, ikinci Sultan Murad'ın İmrahoru Mezid bey'e teslim etmiş, Mezid Bey ise Çelebi Mustafa Sultan'ı asarak, onun hayatına ve bu gaileye son vermişti.
Padişah, hazır Anadolu'ca geçmişken Aydın'a yeniden Bey olmuş Cüneyd Bey'î İdam edip, Aydın, Menteşe, Hamid ve Karaman taraflarını Devlet-i Âliyye'nin hudutlarına ilhak eylemiştir. Padişahın lalası Yürgeç Paşa da bu sırada Anadolu'nun doğudaki sınırlarını bir hayli intizama sokuyordu.

Rumeli'de Durum

Anadolu üzerinde adalet ve sükunet getiren bedeniyle dolaşan Sultan Murad Hazretleri, Anadolunun emniyyet altına alındığını hissedince, zafer dolu bakışlarını Rumeli taraflarına çevirdi.
İkinci Sultan Murad'ın ilk işi; Selanik olması mukarrerdi. Çünkü Selanik, Yıldırım Bayezid Hazretleri zamanında Osmanlı hudutlarına katılmışken, fetret devrinde yine rumlann eline geçmişti. "Bir müslüman devlet, her ne haİ ile kaybettiği topraklan yeniden ele geçirmek niyetini içinde taşımazsa, maazalah günaha girer.» diyen birçok âlim, bu ictihadta-dır. Seyr-i sülük erbabı bir zat olan Hazreti padişah, her halde bu hükümden bîhaber değildi. Kayser, Selanik'i Osmanlı'nın birgün almak isteyeceğini bildiğinden söz konusu şehri Venedik-lilere hediye etmişti. Tabii Venedikliler Murad Gazi'nin önünde ancak 15 gün dayanabildiler ve Selanik'i İslam Ordusuna terk eylediler. Zaman H. 833/M. 1430 tarihini gösteriyordu.
Bu sırada Sırbistan ve Macaristan, kendi aralarında amansız bir savaşa başladılar. Hazreti padişah, bu savaşta Sırbistan'a yardım etmeyi, Devlet-i İslamiyye'nin menfaatine uygun gördü. Bu müdahale ile Avrupa'yı sıkıştırabileceği bir köprübaşı daha temin etti. Bu yardıma müteşekkir olan Sırp Kralı Yorgi Brankoviç kızını padişaha takdim etmişti. Arnavutluk'un istilasını da ihmal etmeyen Sultan İkinci Murad; Güney Arnavutluk'u idare eden bir İtalyan serserisi oian Toc-ci'yi çabucak mağiub etmiş, Kuzey Arnavutluk'un beyi olan Yani Kastoryato ise, istiklalini muhafaza için çok direnmişse de zaferin, Sultanın olacağını görerek teslim olmuş ve dört oğlunu dergâh-ı padişahiye göndererek itaat altına girmişti.
H. 835/M. 1432 senesinde ölen Kastoryato'dan sonra İş-kodra'da Memalik-i Osmaniyye'ye ilhak olunmuştu.
Kastoryato'nun küçük oğlu olan İskender Bey, padişahın sevgi ve teveccühüne nail olmuş olmasına rağmen, yaptığı müracaatla vatanına dönmek istediğini bildirmiş, kendisine bir miktar asker verilerek isteği yerine getirilmişti. Ne var ki, kuru bir ırkçılık davasına sarılarak uzun yıllar, İslâm Devleti olan Osmanlının müslüman oğlu müslüman padişahlarına gaile çıkarmıştır. İskender Bey, doğu ve batı tarihlerinde ehemniyetle anılır bir adamdı. Bize göre eğer İslâm Ordusunun bir kumandanı olarak vazife alsaydı, bu şöhreti, İslama hizmet etmek olacağından, ahiret hayatını da süsleyen bir şöhret olurdu.
Yine o vakitte çok meşhur olan Ulah Beyliğini elinde tutan Vlad Drakula, yani iblis vardı ki, bu kan içici İslam düşmanı şöhretini alçakça işkenceler yaparak elde etmiş bir tiran, bir zalim canavardı. Şöhreti asla İskender Bey gibi merdane olmayıp, kalleş ve haince idi. Bu canavarın hesabı ancak Hazreti Fatih Sultan Mehmed Han Devrinde görüiebümiş ve ömür defteri kafası kesilip, bala daldırılarak dürülebilmiş-ti.(Bal'a daldırma tabirini kısaca bildirmek lüzumunu duyduk. Öldürülen bir liderin yolundan gidenler onun yolunu devam ettirebilmek için o zamanın haberleşme imkânlarının azlığı münasebetiyle o

liderin ölmediğini haika inandırmaya çalışırdı. Kafası kesilerek memleketin muhtelif yerlerinde teşhir edilerek halkın bu yalanlara kanmaması temin olunmaya çalışırdı. Fakat kısa bir müddet içinde kokan ve bozulan bu kafalar uzun zaman tteşhir olunamazdı. İşte kesildikten sonra bal içine daldırılan bu kesik kafaların bir müddet daha bozulmadan muhafazası sağlanır idi.)
Sultan Murad, Transilvanya, yani Erdel üzerine hücum ederek birçok şehri ezip geçmiş 100.000 den ziyade esir alarak dönmüştü. Semendire Kalesini de ele geçiren Sultan Murad Hazretleri Ankara Savaşı müellimesinden sonra elden çıkmış, daha evvel fetholunmuş yerieri yeniden Devlet-i Âliyye hudutlarına ilhak etmişti.
Sultan İkinci Murad, Belgrad'ı muhasara edip 6 ay almak için uğraştıysa da nasib olmadığından muhasarayı kaldırdı. Muhasaranın kaldırılması Orduy-u Hümayun'da kötü bir tesir icra etmiş, kuvve-i maneviyyesi sarsılan asker, birtakım hatalar yapmaya başlamıştı. Bu duruma son derece üzülen padişah, tahtı bile bırakmayı düşünmüştü. Bu hadiseler gündüz ortasında, ortalığı basan karanlıkta mum ve meş'aleler yakılması sebebiyle, semavi bir olay olarak değerlendirilemeyin-ce, bir emniyetsizlik, bir tatsızlık herkesi sarmıştı.
Bu üzüntülerin felakete dönüşmesi şöyle olmuştu: Belgrad Kalesinin muhasarası sırasında Macarlar imdad kuvvetleri göndererek Belgrad Kalesini müdafaaya yardımcı olmuşlardı. Sultan Murad muhasarayı kaldırdıktan sonra ünlü kumandanlarından Mezid Bey kumandasında 20.000 kişilik bir kuvveti Erde! Kalesini hâk ile yeksan etmek üzere göndermişti. Ne var ki Mezid Bey'in karşısına aniden Jan Hünyad birlikleriyle çıkmış, kurduğu pusuya düşürmüş ve İslam mücahidle-nni kumandanları Mezid Bey de dahil hepsini şehid • etmiştir.. Jan Hünyad, belki İyi bir asker, fakat iyi bîr insan değildi.
Bunun en bariz misali, kazandığı bu savaştan sonra İsiam şehidlerini bir bölümünün aziz başlarını bir arabaya doldurta-rak Sırp Kralı Brankoviç'e, kendisine iltihak etmesi İçin, nişane olarak göndermesi olmuştur. Bu mağlubiyet ve yapılan uygunsuz hareketlere çok üzülen Sultan Hazretleri, Şahabed-din Paşa kumandasında bir kuvveti, Erdel üzerine gönderdiyse de, kumandan olacak liyakate sahib olamadığından, bu ordunun da akıbeti fena odu. Şahabeddin Paşa, savaşın baş- . larında korkuya kapıldı, yanındaki askerin bir bölümüyle firar etti. Kalan asker ise, Allah yolunda şehid olmayı cana minnet bildiler.

Padişahın Tahtı Bırakması Ve Sebebleri

Sultan İkinci Murad, arka arkaya muvaffakiyetsiz seferler yapan kumandanlarının, İslam askerinin perişan olmasına sebeb olacak hatalarla malûl olduğunu görünce, Osmanlının o güne kadar tatbik etmediği bir siyâsi manevrayı yaptı. Bu siyasî manevra şuydu. Arka arkaya alınan mağlubiyetler, bu İşin arkasında bir bozukluk olduğunu gösteriyordu. Bu bozukluk tedavi edilmeden, yeni savaşlar galibiyet getirmez, aksine çok şeyler götürdü. Ecdadının şimdiye kadar kat'iy-yen tenezzül edemediği, mağlubken sulh isteme

siyasetini seçti. Buna dervişane sabrıyla katlanabildi. Bu sulh isteme zamanını çok iyi ayarladığı galib düşman Jan Hünyad'ın tereddütsüz kabul etmesinden hemen anlaşılır.
Çünkü Jan Hünyad Avrupalıların «uzun sefer» adını verdikleri bu seferde şüphesiz ki çok yıpranmıştı. Ordusu ise, artık itaatsizliğe başlamıştı. Jan Hünyad, biliyordu ki, bu sulh teklifini red etse, padişah kuvvetlerini toplayıp mukavemet edecek, bu mukavemet kuvvetle muhtemeldi ki, Jan Hünyad'ı perişan edebilirdi. Demek ki her iki taraf menfaatini iyi he-sablamış ve sulh akdetmesini bilmişlerdi. Sultan Murad'ın büyüklüğü burada bir defa daha meydana çıkıyordu. Bütün mes'uliyeti omuzlarına alarak menfaati Devlet-i Osmaniyye icabı sulh adımını, herkes ne der diyerek, düşünmemiş atmaktan çekinmemişti. Sulhun yapılmasından sonra acı bir haber yetişti; Sultan Murad'ın büyük şehzadesi Amasya Valisi Alaaddin Sultan vefat etmişti.
Bu habere çok üzülen Sultan Murad, büyük ümitlerle yetiştirdiği oğlunun vefatının akabinde Jan Hünyad ve ordusunun ne büyük ganimetlerle Osmanlı yurdundan çekildiğini öğrenince, çok daha üzüntüye kapıldı. Başta zikrettiğimiz bozuklukların sebebini de araştırdığında, bunların az şey olmadiğini gördü. Çünkü Şahabeddin Paşa zihniyetli kumandanlar çoğalmış, irtikâb ve suistimal artmıştı. Bunları ancak kılıç düzeltirdi. Kılıç girdiği yerden kan çıkarır. Sultan Murad, babası gibi gayet merhametli ve kan dökmekten hoşlanmaz bir padişah-i cihan idi.
Bu kadar sebebin biraraya geldiği zaman, Sultan İkinci Murad, Osmanlı Tahtını Manisa Valisi Şehzade Mehmed Sul-tan'a devrederken, belki de çağların şahid olmadığı, Efendimiz Peygamberimiz (s.a.v.)'den sonra en büyük kumandanı-' nın padişahlık stajını yaptırıyordu.

Sultan Mehmed Han'ın Tahta İlk Geçişi

H. 847/M. 1444 Başlarında, Osmanlı Tahtına oturan istikbalin Fatih Sultan Mehmed Hazretleri daha 14 yaşındaydı. 14 Yaşındaki padişahı istedikleri gibi idare edebileceğini zannedenler, kısa zamanda aldandıklarını anladılar.
Çünkü padişah, belki tecrübesizdi, fakat dirayet ve basireti, onların hepsini yanılttı. Tecrübesizliği yüzünden tayinlerde bir-iki hata yapıldıysa da, onları da düzeltmek, gayr-i mümkün değildi. Kendisine müşavir seçtiği Zağanos Paşa, padişahın iradelerinin yerini bulmasını dikkatle takib ediyor, neticesini kendisine bildiriyordu.
İşte bu sırada, Sultan Murad-ı Sâni'nin Jan Hünyad'ia yaptığı 10 yıllık saldırmazlık anlaşması, kâfirin tabiat-ı icabı, genç padişahın zaaf sahibi olduğunu zannederek anlaşmayı bozup, bütün hristiyan dünyasını toplıyarak Osmanlı hududuna daldılar. Bunlar ağızlarından şu cümleyi düşürmüyorlardı: «Müslümanları Rumeli'den tamamen tard edip, Anadolu'ya süreceğiz.»... Tabii ki son konuşanın, iyi konuşacağını unutuyorlardı.
Düşmanın, Osmanlı hududunu tecavüzleri, kumandan ve vezirlerin telaşa

kapılmalarına sebeb oldu. Genç padişaha, babasını tahta davet etmesi için ricada bulundular. Sultan Mehmed, bu teklifi hemen kabul etmeyip beklemeyi tercih etti. Bunun üzerine Sultan Murad'ın yakını olan vezir ve kumandanlar, günlerini Manisa'da bağlı olduğu tarikatin usul ve erkânı -ibadet- ile geçiren padişahın yanına vardılar ve ricalarda bulundular. Padişah da bu teklifleri ne red, ne de kabul ettiğini belirtecek bir işarette bulunmadı.
İşte bu sırada büyükler büyüğü olmanın ilk işaretlerinden olan şu davet, Sultan İkinci Mehmed'İn dudaklarından döküldü:
«— Eğer padişah isen gel, ordunun başına geç! Yok eğer padişah ben isem, sana emrediyorum gel, ordularımın başına geç»
İşte bu red edilemez davet, Sultan Murad-ı Sâni'nin başkumandan olarak, Varna'da vaki olacak savaşın sevk-ul ceyşi-ni (idaresini) yüklenmeye yetmişti.

Varna Meydan Muharebesi

Karşılarında genç padişahın kumandasında bir Osmanlı ordusu bekliyen Ehl-i Salip kendileri için acı bir süprizie karşılaştılar. Çünkü karşılarında, savaş meydanlarının muzaffer sultanı, kahramanlığın sembollerinden olan bir siyasî deha'yı buldular.
İkinci Sultan Murad Hazretleri, savaşa başlamadan evvel ordusunu tertib etti. Savaş başladığında, ehl-i salip şövalyelerinin şiddetli bir hücumu, sağ ve sol cenahların dayanamayıp çökmesine sebeb oldu. Kral Ladislas, kuvvetleriyle Sultanın bulunduğu merkeze doğru hücuma kalktı. İşte bu sırada birçok Osmanlı Askeri ric'ata başladılar. Sultan Murad durumu görünce, yerinden bir milim bile ayrılmamaya karar verdi. Kapıkulu askerleri ile beraber, dağlar gibi durarak mukavemete hazırlandı. Bir murakabe yaptıktan sonra, atının üstünde ellerini açarak, Dergâh-ı İlâhiyye'ye yalvarmaya başladı. Bu duayı Tâc'üt Tevarih sahibi olan ve I. Halife Yavuz Sultan Selim Hazretlerinin can dostu Hasan Çan'ın oğlu, ehl-i tasavvuftan Hoca Sadeddin Efendi'nin naklinden mealen almayı uygun gördük:
«İlahi, dil padişahlarının sultanlıkları içün, nefs gazilerinin pehlivanıkları içün, din-ü mübin yolunda baş ve canını feda eden yiğitlerin hürmetine, kanlı kefenlere bürünmüş şehidle-rin kendilerini adadıkları din-ü mübin yolunun izzetine...!
İlahi, şol peygamberlik divanının sultanı, ol yiğitlik elvanının süleymanı, hakikatleri araştıran kervanın rehberi, muvaffakiyet meydanının hızlı koşan binicisi, ol varlık aleminin öğreticisi, Cenab-i Peygamber Hazretlerinin pâk rûh-u sefası içün, o! yücelik katının gönülleri aydınlatan ışığın içün, İslam askerini, azgın ve kafirlerin ayakları altında çiğnetme! İslam Gazilerini, İslam düşmanlarının sert silleleri ile perişan hai eyleme! İslam topluluğuna Kitab-ı muhkeminde buyurduğun sonsuz yardımlarınla, İslamın bayrağını yüce eyle!»
İnd-i İlâhî'de kabul olunduğu şüphesiz olan bu istimdad-dan sonra, ordu bir parça toparlandı. Ladislas'ın merkeze hücum ettiğini söylemiştik. Çok sür'atli

koşan atı, Ladislas'ın askerlerinden uzaklaşmasına sebeb olmuştu.
Sultan Murad'ın verdiği taktikle, İslam askeri onun Önünü boşalttı. O koridora hızlı giren Ladislas, aslında son sür'atle eceline koşuyordu. Sun'i olarak açılmış koridor, derhal bir çember halinde kapatılınca, Koca Hızır adlı güngörmüş bir Yeniçeri, Ladislas'ın atını yere yıktı. Sonra da Ladislas'ın başını vücuduiian ayırarak bir mızrağa taktı ve ehli salip ordusuna gösterdi.
Bu, imzaladığı anlaşmayı inkâr eden baş, ehli salip ordusunun da yıkılmasına sebeb olmuştu. Kumandanlarının, en önemlilerinden birinin kellesini mızrak ucunda gören düşman askeri, Tuna Kıyılarına doğru son hızla kaçmaya başladılar. Varna Meydanı, düşmana mezar olurken, İslam askerinin sayısız zaferlerine bir yenisini daha ekliyordu... Tarih ise; H. 848 yılının 9 Recebini /M. 22 Ekim, 1444 yılını gösteriyordu...

Sultan Murad'ın Yeniden Tahta Geçişi

Sultan ikinci Mehmed Hazretleri, dört başı mamur bir zaferin banisi olan babasının yeniden tahta geçmesini münasib buluyor, fakat bir vesile ile bunu kendisine açamıyordu. Aynı şekilde Sultan Murad-ı sâni, çok genç olan oğlunun, henüz asker içinde kendisine istinad noktalan bulunamadığını görüyor, bu stajın yettiği kanaatini taşıyordu. Hele mağlub edilmiş küffarın, bu şamarın acısını çabuk unutacağını hisseden Sultan Hazretleri, tahta yeniden geçmeyi düşünmüyor değildi. Fakat bunu açıklayamiyordu.
İşte manevî sultanların kalperinde teceli eden haberleşmeler, elhak bu iki zahir ve batın sultanlarının kalplerinde tecelli etmişti...
Vezir ve kumandanlarının agah olmalarına Sultan II. Mehmed sebeb olmuş; «Cihan padişahı dururken, bize Manisa'da valilik yakışır» diyerek, teklif-i saltanatı babasına bildirmiş, Hazretî Padişah da; «Bir istihareye başvuralım, neyse ona göre hareket ederiz.» dedikten bir gün sonra, kutlu vazifeyi omuzlarına alarak Osmanlı tahtına yeniden oturmuştu.

Germehisar'fn Yıkılışı Ve İşin Ehline Verilmesi

150 Yıla yaklaşan ömrüyle Osmanlı Devleti, hala kuvvetli bir donanma meydana getirememiş «istikbal denizlerdedir.» Kelam-ı kibarının icabını henüz uygulayamamıştı. Bunun da acılarını Anadolu'dan Rumeli'ye, Rumeli'den Anadolu'ya geçerken hissediyorlardı. Hatta bir seferinde Çelebi Mustafa'yı (Düzmece) takib ederken, Venedik gemilerine binmişler ve Venedik Gemisinin sefih kaptanı; Sultan Murad'a «Foça'nın Şap Madeninden alınan vergiyi affediniz» şeklindeki teklifini! donanma yapmamış olmanın üzüntüsünü içinden hissederek nefretle verginin affedildiğini bildiren fermanı imzalamıştı.
Ehli Salip Ordusu, aralarında ittifak ettiği ve Osmanlı hududuna tecavüze başladığı zaman, kâfir donanması da Gelibolu önlerine geliyor, orayı kesip Anadolu'dan yardım alınmasını önlüyordu. Bu duruma iki çare vardır:

Birincisi; Kuvvetli bir donanma vücuda getirmekti, ki bu uzun. bir sulh zamanının işiydi. Buna da fırsat bulamıyordu.
İkincisi ise, Bu küffar ülkelerinin arasını açmaktı. Bu yol ise Mora Yarımadasından başlıyordu. Mora Yarımadasının kara ile bitişik bölümüne yeralan Germehisan, hakikaten çok çetin bir hisardı.
Sultan Murad, Germehisan engelini ortadan kaldırmayı kafasına koyduğu an, «Emaneti ehline veriniz» emri gereğince, bu işi yapacak olan adamın, Tokat hapishanesinde mahkûm bulunan Turhan Bey olduğunu haber aldığımda derhal Turhan Bey'i aff-ı şahaneye mazhar kilarak, huzuruna getirmiş ve Germehisan üzerindeki hesaplan müşavereye başlamışlardı. Müşavere sonunda Serezden kuvvetli bir orduyla harekte geçen Sultan Murad, Germehisannı yerle bir etti.
Şöyle ki; kulenin önünde çalı-çırpı ağaç ve kalaslarla sun'İ bir kule yapan İslam askeri, ne toptan, ne de tüfekten yıldı. Cadde gibi yaptığı surla düşman içine atlayıp, onları bir güzel kılıçtan geçirerek, kaleyi yerle bir ettiler. Germehisan, İslam askerine şan vererek başeğerken, tarih H. 850/M. 1446 yını gösteriyordu.
Yürüyüşe devam eden Sultan Murad, şehzade Mehmed Sultanı yanına çağırtıp, beraberce Arnavutluk eyaletinin önemli kalelerinden olan Akçahisarı iki aylık bir kuşatmadan sonra fethettiler.
Dikkat edilirse Sultan Murad-ı Sâni, Akçahisar Muhasarasına ta Manisa'da bulunan oğlu yanına Mehmed Sultanı çağırmakla, acaba KOSTANTİNOPOL'ün (İstanbul) fethinin manevrasını mı yaptırmıştı?

İkinci Kosova Meydan Muharebesi

Bu sefer Yanko kâfirin teşvikiyle Leh banı, Çek banı Eflak banı, Sekület banı ve daha birçok küffar beylerini bir ittifaka sevketmişti.
Durumu haber alan Sultan Murad-ı Sani, Hüdavendigâr Sultan I. Murad Gazi Hazretlerinin lakabına nail olmak lütfu-na erişmişti. Çünkü hüdavenigârhk hiçbir ırk, hanedan, soy ve sop farkı gözetmeden toplanan İslam ordusunun başkumandanına verilen bir güzel unvan idi...
Sultan Murad-ı Sâni, Martojos Doğan adlı akıncısını düşman arasına gönderip istihbaratla vazifelendirdikten sonra, Anadolu'ya saldığı haberciler vasıtasıyla bütün İslam Beylerine haberler gönderek, kelime-i tevhid bayrağı altında toplayıp, İslamın küffara bir daha muzaffer olması için gayret göstermeleri emrini bildirdi. Elhak, bütün Anadolu askeri, evlad-ı fatihan olan Rumeli askerinin yanında yer aldı.
Sıkılmış bir yumruk gibi, ayrılmaz bir kütle gibi Din-i İslam düşmanları karşısında 1389 I. Kosova Zaferinde olduğu gibi boy gösterdiler. Can verdiler, baş aldılar ve şanlarına şan, ta-rih-i âleme bir İslam zaferi daha kattılar. Hem de silinmez harflerle... Bu zafer, 2 gün 2 gece -farz olan namazların nöbetleşe kılınması şartıyla aralıksız devam etti. Tarihler H. 852/M. 1448 yılını gösteriyordu...

Sultan 2. Murad'ın Hanımları Ve Çocukları

Sultan 2. Murad'ın ilk hanımı Hatice Halime Hatun olup, doğduğu tarih bilinmeyen bu hanım, Candaroğlu 2. İbrahim Bey'in kızıdır ve Kastamonu'dan gelin olduğu Bursa'ya geldiğinde tarihler 1425 senesini gösteriyordu.
2. hanımı ise Karaca Paşanın kızkardeşi olup adı belirtilmemiş ancak, şehzade Alâddin Ali'nin validesidir.
3. hanım ise, Yeni Hâtûn namı ile anılan Mahrnud Şah Bey kızı olup, Amasyalı'dır.
4. hanım ise Hüma Hatun olup, baba adı Abdullah olduğundan mühtedi olduğu sanılıyor. Vefatı 1449 yılında Bur-sa'da vukubulmuştur. Sultan 2. Mehmed Fâtih'in annesidir.
5. hanım ise, Halime Hatun olup, üvey oğlu Sultan Fâtih tarafından 1452 senesinde sadrıazam Sarı İshak Paşa ile evlendirilmiştir.
6. hanım ise Mara Hatun olup bu hanım müslüman olmadı ve babası İse Sırbistan despotu Brankoviç idi. Sultan Fatih bu üvey anneye, Aynaroz yakınlarında tahsis ettiği Yezevo malikânesinde yaşatmıştır. Mara Hatun annesi tarafından Rum olduğu gibi, Bizans imparatorluk ailesine mensuptur. Böylece 2. Murad'ın hanım sayısının altı olduğunu tesbit etmiş oluyoruz.
Sultan 2. Murad Hân'ın; kızlarına gelince 1425 yılında doğan Hadice Sultan ilk kızıdır ve peşinden bir yıl sonra Hafsa Sultan doğmuş ve üçüncü kız olan Fatma Sultan 1430'da dünyaya geldi. Sultan Fâtih'in değerli veziri Zağanos Paşayla izdivaç yapmıştır. Kabri Balıkesir'de Zağanos Paşa Camii yanındadır. Vefat tarihi yukarıdan beri saydığımız üç hanımsul-tanın ki de dahil maalesef bilinmemektedir.
Erhondu Sultan 2. Murad'ın kızı ibaresinden başka Yakup bey adlı bir zatla evlendiğine dâir bir kayıt olup, bir de 1483'den sonra vefatının vukubulduğunu bilebiliyoruz.
Hemen peşinden, Şahzâde Selçuk Sultan, 5. kızı olarak 1430 yılından önce dünya ya gelmiş ve 1480'de Bursa'da vefat etmiş Bursa Muradiye (babasının türbesi) de medyundur. 2 defa izdivaç yapmıştır. İlk izdivacı Karaca Paşa iledir paşa 1444'de vefat etmiştir. İkinci evliliği Yusuf Paşadır ancak izdivaç târihi bilinmemektedir. Sinaneddin Yusuf Paşa hanımının vefatından altı yıl sonra vefat etmiştir. Selçuk Sultan hanım Edirne'de bir cami, medrese, imaret ve çifte hamam yaptırmıştır.
Sultan 2. Murad'ın oğullarına gelince 1425 yılında Edirne'de Damad Karaca Paşanın kızkardeşi Hanım sultandan dünyaya gelen Ülu şehzade Alaadin Alî, 1443 senesinde Amasya sancakbeyi iken babasının yanında Karaman seferine katıldıktan sonra avdet ettiğinde atından düşerek şehid oldu. Bu sırada 18 yaşında olup, veliahd olarak görülmekteydi. Bursa'ya nakledildi ve Muradiye Camii yanındaki türbeye defnolundu.
Bu arada istikbâlin Sultan Fâtihinin önünün açıldığını bu elîm olayın rolü olduğunu unutmayalım. Her şey nâsib meselesidir. Bu üzücü olayın Sultan 2.

Murad'ın taht'ı oğlu Meh-med'e bırakıp inzivaya çekilmesine sebeb olduğunada işaret edelim. Şehzade Ahmed, bir yaşında cennet bağçelerine uçdu. Yaşadığı tarih 1419 ve 1420 yılları arası oldu. Şehzade İsfendiyar'ında ana tarafından dedesinin adını taşıdığına işaret edelim fakat bu şehzade de 1425'den sonra doğup, çok yaşamadan vefat etdi.
Şehzade Hüseyn 1439, Şehzade Orhan 1441, Şehzade Hasan 1444de vefat ettiler. Her biri sabi idiler. Şehzade Küçük Ahmed 1450'nin kasım ayında dünya'ya geldi 18/şu-bat/1451'de siyaseten öldürüldü ve Bursa'da babası 2. Murad'ın yanına defnolundu.
Bir de sayın Yılmaz Öztuna'nın "Devletler ve Hanedanlar" adlı kıymetli eserinin, 124. sahifesinden şu alıntıyı yapmayı önemli addettik: "Yusuf Adil Şah: Akkoyunlu sultanı ve iran imparatoru Uzun Hasan Padişahın yarlığına göre; (TM, vı, 285) 'püser-i hüdavendigâr' diye geçen bir Osmanlı şehzadesi, Tebriz'de mülteci idi. Bu şehzade Fâtih taht'a geçince İran'a kaçırılmış, 2. Murad oğlu çocuk veya bebek bir şehzade olduğu düşünülebilir. Yusuf'da Osmanlı şehzadelerine verilen isimlerden biridir. Binaenaleyh Yusuf Adil Şâh'ın Güney Hindistan'da 2. Murad'ın oğlu ve Fâtih'in kardeşi olduğunu, kesin şekilde iddia etmesi ve Adil Şâh (Güney Hindistan Türk) imparatorluğunun bütün hayatı müddetİnce bu şecerenin, devletin resmî şeceresi olarak kabulü vede târihçiierince şüphe edilmemesi, bir gerçeğe dayanmak gerekir. Osmanlı tarihçiliğinde, bu şecerenin fantazi sayılmasına itibar etmemek gerekir. Zira resmî Osmanlı-tarihçiliği, Sultan Mustafa'nın bile, Yıldırım Bayezid'in oğlu olmadığı hususunda di-renmiştirki, Sultan Mustafa'nın Yıldırım'ın oğlu olduğundan en küçük şüphe mevcûd değildir. Bk. Â'dil-Şâhlar (Güney Hindistan bahsinde). Yusuf Adil Şah Türkmen'in, 7. batın torunu İskender Adil Şâh bile resmî yazılarda Osmanoğlu olarak zikredilmiştir Behmenilerin yerine geçen Adil Şahlar, 1490-22/9/1686'da devam edip Timuroğuilannca ilhak edildiler.
"Bu değerli eserin alıntısından sonra pek kısa bir yorum ile biz de bir şeyler İfade etmek lüzumunu duyduk. Osmanlı devlet idaresi anlayışında, en önemli husus, kitab-ı mübine uymak başda gelir. Hâl böyle olunca şüpheli her olay, târihi gölgelendireceğinden devrin akıllı insanları tamirle uğraşma yerine yık ve yenisini fakat gıllu - gışsuzım yâni üzerinde spekülasyon olmayanı ikame et anlayışını tatbik etmişlerdir. Hiç şüphe yokki bir makama sahip olmak herşeyden evvel Mevlâmızın nâsib etmesine bağlıdır. Sayın Öztuna'nında gayet iyi bildiğine inandığım bazı kişiler vardır ki bunlardan biri Zülüflü İsmail Paşadır ve doğrudan hanedan'ın oğlu olmasına rağmen, sarayın dışına çıkan validesinin, hamileliğini gec fark etmesi kendinin padişah karısı, oğlunun şehzadeleğini önlemiştir. Abdülmecid Hân; bu Zülüflü İsmail Paşaya alaka göstermiş, ancak hanedandan addetmeme üzüntüsünü yaşamış fakat leke kaldırmaz bir sülâlenin temiz nâmını muhafazaya muvaffak olduğu gibi, merhum Sultan Reşad'da İsmail Paşanın kendinden ekber olduğunu bildiğinden Paşaya pek hürmetkar davranırdı. İsmail Paşa da haddini bilir bu konuyu hiç konuşmaz hâttâ imâ bile etmezdi. Sultan 2. Murad'ın sadnazamlarına bir atfu

nazar edersek göreceğimiz şudur.
Sultan Murad Osmanlı tahtına culûs ettiğinde târihler 4/mayıs/1421'i gösteriyordu. Amasyalı Bayezid Paşayı ma-kam-ı sadaretde bulmuştu. Kendisini görevinde ipka etti. Ancak 3 ay, 27 gün sonra Çandarlızâde İbrahim Paşayı ma-kamı sadarete getirirken teftihler 31/ağustos/142î'i gösteriyordu. İbrahim Paşa; bu görevde 7 sene, 11 ay, 25 gün kalırken 25/ağustos/1429 görevden ayrılma târihi olmuştu. Bu sefer göreve başka bir Amasyalı geliyordu.
Koca Nizameddin Mehmed Paşa b. Amasyalı Mevlâna Hızır Danişmend b. Hamza idi bu zat. Bunun dönemide
1440/nisanında sona erdiğinde 10 sene, 8 aylık bir zaman dilimini doldurmuştu. Çandarlızâde İbrahim Paşanın oğlu 12. Osmanlı sadrıazamı olarak 4/nisan/1440'da geldiği vazifede 2. Muradhân'a, vefatı olan 1451/şubat'ınm 3. gününe kadar veziriazamık yaptı. Bu vaziyet karşısında Sultan 2. Murad uzun saltanat dönemini dört sadrıazamla tamamlamış oldu.

Sultan Mürad-I Sâni'nin Vefatı

İkinci Kosova Savaşında, zaferden sonra birçok imar çalışmaları yaptıran Sultan Hazretleri, Edirne'de yine bir teftişten dönerken, köprü başında, kendisine gülümseyerek bakan aksakallı bir ihtiyar gördü. Hürmetle Padişahın yaklaşmasını bekleyen zat; Padişah Hazretlerine seslendi: «Ey padişah-ı cihan; Haiin nicedir? Haydi hazırlan vakit kalmamıştır Hakk'a yürümeye... Artık hatalarına bir hata daha eklememeye çalış!.. Kapına gelmek üzeredir ecel... Artık işin tevbeye dönmektir...» mealindeki sözlerle, ancak sırr-ı mertebe sahibleri-ne has olan bu haber, Sultan Hazretlerini seccadesine oturtup bilerek, bilmeyerek işlediği hatalarına tevbe ettirdi. İshak Paşa ve Saruca Paşa pâk ihtiyarın sözlerini söylediği zaman yanındaydılar. Sultan Murad ihtiyarın kim olduğunu sorduğu zaman İshak Paşa; ihtiyarın, Hazreti Emir'in tekesinde yetiş-miş saf (nüfusu safiye) erbabından makamında bir zat olduğunu söyledi. (Saf mertebesi tasavvuf mertebelerinin sonuncusudur. Nefsin terekkî ede ede erişebildiği son merhaledir Her asırda bu mertebede üç zatı akdes bulunur. Bunlar kul-bul îrşad, Gavs ve Kutbul Aktap yâni insanı kâmildir Bazı devirierde ise üç vazifenin bir zatta birleştiğide olur.)
Seccadeden kalkan Sultan, şiddetli bir sancıyla yatağa düştü. Derhal vasiyyetini hazırlayıp Çandarh Halil Paşa'yı sadrazam, oğlu Sultan II. Mehmed'i taht-ı Osmaniî'ye- tayin edip, birçok nasihatler yazdırarak, vasiyyetin tamamladı.
Köprüde, haberini aldığı davete 4 gün sonra, hakiki tevhid mertebesinde, gönül rahatlığı içinde H. 855/M. 1451 senesinde rahmet-i rahmana kavuştu, mekanı cennet, makamı yüce olsun...
Manisa'dan gelerek Osmanlı Tahtına geçen, çağlar kapayıp çağlar açacak olan istikbalin Fatih Sultanı 11. Mehmed, babasının mübarek na'aşını Bursa'ya uğurladı.fAz/z okurlarımız pekâlâ bilirlerki İslâm dini İki Cihan Serveri Efendimiz (s.a.v.) tarafından tebliğ olunup tamama erdikte biz müslil-mantar

için çağlar bitmiştir. Zamanların en saadetlisi Peygamberimiz Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin bedeni zahirisi ile göründüğü devirdir. Bu sebebten burda çağlar açan, çağlar kapayan Hükümdar tabirini, Batı'nın geri kalmışlıktan uyanmasına vesile olan, İstanbul'un Ceddimiz tarafından fethine, yine Batı'Uların söylediği bir tabir sebebiyle bahsettik. Yoksa biz inananların; Batının kendi problemi olan orta çağ, Yeni çağ gibi karanlıklarla hamdolsun alakamız yoktur. >

Bu cihan padişahının hayatını, Hoca Sadeddin Efendi'nin şu mısraı ile bitiriyoruz:

«Bu yola istersen derviş ol, istersen sultan,
Ölüm denilen geçit çıkar önüne son an.»

Hazreti Padişahın, Osmanlıyı sevenlere şefaati olsun.

SULTAN 2. MEHMED (FÂTİH)

Babası: Sultan II. Murad Han
Annesi: Hürfiâ Hatun
Doğum Tarihi: 1432
Vefat Tarihi: 1481
Saltanat Müd.: 1451-1481
Türbesi: İstanbul Fatih Camii Yanında Yatar.

Tahta Geçişi

Cennetmekân Sultan Murad'ı Sâninin, Cennetbahçelerine uçtuğunu bildiren haberi alan Sultan 2. Mehmed, derhal atına atlamış ve «Beni seven arkama düşsün» diye bağırarak Manisa'dan hareket etmişti. 2'nci defa cülus edeceği Osmanlı tahtının bulunduğu taht şehri Edirne'ye doğru birSeba rüzgârı hızıyla mesafeleri yutmaya başlamıştı. Üç gün içinde Gelibolu'ya geldi. Gelibolu'da iki gün dinlenip arkasından koşanları bekledi. Onları da bir intizama soktuktan sonra, istikbâle hükmedecek Sultan, Edirne'ye ilerledi. Devlet-i Osmaniye'nin ileri gelenleri, kumandanlar ve ahalî kendisini karşılamaya çıkıp tebrik ve taziyelerde bulunuyorlar ve mutlu saltanatını müjdeliyorlardı.
Taht odasında resmî biat merasimi yapıldı. Biat merasiminden sonra sadrazam Çandarlı Halil Paşa'ya vazifesinde bırakıldığı, kızlar ağası Şahin ağa vasıtasıyla duyuruldu. Sultan 2. Mehmed'in ilk cülusunda pek anlaşamadığı Çanlarlı Halil Paşayı vazifede bırakması, babasının vasiyeti üzerine olmuştu. Çünkü bu güngörmüş sadrazam, Sultan Murad-ı Sani'nin tahta yeniden geçmesi için çok ısrarda bulunmuştu. Bu husus bütün tarih yazarlarınca, Sultan 2. Mehmed'in Çandarlı'ya kızgın ve kırgın olduğu intibaını vermişse de biz bu fikre evet diyemiyoruz. Bunu da şöyle izah ederiz: Daha 15 yaşındayken «Eğer padişah isen gel ordularının başına geç, yok padişah ben isem; emrediyorum gel ordularımın başına geç» diyen bir zekâ şahı, tertemiz kalbinde kin taşıyacak bir devlet reisi değildi. İslâm milletinin hayrına olan her iş için değil tahttan, canından dahi feragat edecek kadar yüksek bir mertebe sahibi sultandı.
İshak Paşa'ya, iltifat makamına geçecek bir vazife verildi. Merhum Padişah Murad-i Sani'nin pâk cesedini toprağa koymak üzere Bursa'ya nakle memur heyetin riyasetine tayin olundu. Zağnos Paşa'yi yanına getirten padişah, Has Müşavirlik vazifesini kendisine tevdi etti. Merhum babasının haremlerinden olan Sırp Prensesi Mara'yı Sırbistan'a iade ederken, kendisine geçimini 'ahatça sürdürebileceği maaş tahsisiyle beraber, Sırp Kralına da hediyeler gönderdi. Daima iyi münasebetler içinde olma arzusunda olduğunu bildirmesi için Prenses Mara'ya vazife verdi.
Bizanstan, Mora Despotlarından, ülahtan, Raküzadan, İstanbul Galatadaki Cenevizlilerden, Midilli, Sakız ve Rodos adalarından ve şövalyelerinden elçilik heyetleri gelmişti. Hepsine hüsnü kabul gösteren Sultan; Raküza Cumhuriyetine,

vergilerini bundan böyle beşyüz altın zamlı olarak ödemelerini bildirdi.

, --

Yine Karamanoğlu

Konya hakimi Karamanoğlu hanedanın başında bulunan Karamanoğlu İbrahim bey; Selefi Mehmed Bey'in söylediği gibi «Bizim Osmanoğluyla olan düşmanlığımız mezara kadardır» düsturuna bağlı bir adamdı. Ne umduysa kendi malumudur. Bermutad isyana kalktı. MenteşeoğlUj Germiyanoğlu, Aydınoğlunu da bu isyana teşvik etmişti.

Ne varki İbrahim bey suçu unutmuştu. Genç padişah çok enerjik, kararlı ve büyük İşler yapacak meziyetlerle mücehhez bir sultandı. Derhal anadolu Beylerbeyi İshak Paşa'ya orduyu seferber edip hedefin Karamanoğlu olduğunu bildiren fermanını gönderen Padişah, kendisi de çabucak hazırlandı.

Karamanoğlu İbrahim Bey, kısa zamanda kuvvetli bir orduyu karşısında bulacağını tahmin etmediğinden, ayrıca

kendisine Anadolu'da taraftar olabilecek bir kuvvet bulamadığından derhal aman diledi.

Sultan 2. Mehmed; selefleri gibi bu fitneye yumuşak kalma niyetinde değildi. O işi kökünden halletmek istiyordu. Fakat merhum babası vasiyyetinde; İki Cihan Serveri Efendimiz (s.a.v.)'in tebşiratına nail olması için yetiştirdiği oğlunu il işinin mutlaka Kostantaniyye (İstanbul'nin hesabını görmesi olmasını hassaten belirtmişti.

Derler ki;

Cenab-ı Hakk'ın sevgili kulu Murad-ı Sâni Hz.leri, zamanının büyük velisi, Hacı Bayram Veli Hz.leriyle sohbet ederlerken, bu mübarek zat'tan, Hazreti Padişah Kostantaniyye için sual eder ve der «Sultanım; acaba bu fetih bize nasib olmaz mı?» Gelen cevaba bakınız: «Bu beldenin fethini ne siz ne de ben vücudu fanî'mizle göremeyiz. Bize denir ki; şu oynayan çocuk ile kapuda dikili bizim köse'ye nasibtir.»

Evet oynayan çocuk 2. Mehmed ile kapuda dikilen Ak-şemseddin'den başkası değildi.

Sultan 2. Murad, vasiyyetine koyduğu fetih meselesinde her halde bu tebşirata da istinat ediyordu.

Bizans Kayseri de bu sırada bir münasebetsizlik edip yanında bulunan Şehzade Orhan Sultana verilmekte olan tahsisatın arttırılmasını, isteği yerine getirilmezse Orhan Sultanı salıverip, devletin başına mesele çıkaracağı tedidini savurmuştu.

Kayser yapmış olduğu bu teklifle, Sutan 2. Mehmed'e büyük bir fırsat tanımış oluyordu. Çünkü Kostantaniyye'yi feth etmekten başka bir düşünceye öncelik tanımayan Padişah; tahta geçişi sırasında heyet gönderen ve iyi münasebetler içinde olmayı temenni eden Kostantin Dragezes'in yakasına, kudretli parmaklarını nasıl geçireceğini düşünen buna vesile arayan Sultana bu teklif nefis bir bahane olmuştu.

Boğaz Kesen Hisarı'nın İnşaası

Karamanoğlu meselesi münasebetiyle Anadolu tarafına geçmiş'plan Hazreti Padişah Bursa'dan Edirne'ye avdet ederken Kocaeli üzerinden Göksuya gelip Güzelce Hisar adıyla anılan şimdiki Anadolu Hisarının izine üstü açık muvakkat bir camii yaptırıp, otağını da Anadolu Hisarına hâkim bir tepeye kurdurup karşı kıyıda bir kale inşaasına başladı. Bu kalenin inşası için;
Derler ki;
Hz. Padişahın Anadolu Hisarının içine yaptırdığı muvakkat camiden sonra Otağı hümayununun Hisara hâkim bir tepeye kurdurmuş olması, Kayser'in dikkatini çeker ve elçiler göndererek maksatlarını öğrenmek ister. Gelen heyete Hz. Padişah «Kayser'e söyleyin bu sûr'un karşısına düşen yerde bir manda gönü kadar yer istiyorum, yoksa karşına çıkar oraları irademe alırım» der.
Elçiler, Kayser'in yanına dönerler ve durumu anlatırlar. Kayser «Zaten oralarda dahi hükmümüz pek sökmüyor, bari bir manda gönü (derisi) verin onun kadar bir yer onun olsun» der.
Bîr mandanın yüzülmüş derisi Sultan Hazretine gönderilir. Sultan Hazretleri; Kayser'in yolladığı bu deriyi bir saraciye ustasına verir ve iplik inceliğinde tek bir sicim yumağı haline getirmesini tenbih eder. Saraç bu deriyi sanatının en büyük ustalığını göstererek bir sırrım yumağı haline getirir ve Hazreti Padişah takdim eder. Padişah fustalarla (küçük gemiler) karşıya geçip bu sırım yumağının yettiği kadar bir alanı çevirir, işaretler. Padişahın fustalarla karşı yakaya geçtiği haberini alan Kayser yine elçilerini gönderir, ne yaptıklarını sordurur.
Padişah; «Bize verdiğiniz gön kadar yeri işaretliyorum», der.
Elçiler, biz size manda gönü kadar yer verdik, siz ne kadar yer işaretlemişsiniz derler.
Hazreti Padişah; «Verdiğimiz gön elimde bu hale geldi, ben de o kadar yer işaretliyorum», der.
Elçiler; bunun üzerine «Bu işi akıllarının alamadığını söylerler.»
Hazreti Padişah târihlere geçen şu muazzam cevabı verir.
«Bizim hakikat kıldıklarımıza, sizin hayaliniz bile ulaşamaz.»
Hazreti Padişah askerî ehemmiyet ve denizin avantajını pek isabetle kuİanarak bugünkü Rumeli Hisar'nın inşaasina başladı ve çok kısa bir zaman olan dörtbuçuk ayda inşaatı tamamlattı. Üç büyük kuleye, her kule inşaatına nezaret eden vezirlerinin isimlerini verdi. Zağanos Paşa Kulesi, Samca Paşa Kulesi, ve Çandarh Kara Halil Paşa Kulesi olarak hâlâ isimleri muhafaza olunur. Bu kulenin ehemmiyetini belirten en güzel dizelerden biri olan Enverî'nin Düsturnâmesin-den merhum Profesör Mükrimin Halil Yinanç'ın naklinden almayı uygun bulduk.
«Nice kal'a-i incilayin bir hisar Görmedi âlem İçinde rüzighar Hüsrevânî küp gibi çok toplar Atılır göklere andan küpler Ne gemi kaçamaz andan kelebek Kim ururlar topla geçse sinek»

Evliya Çelebi bu Boğaz Kesen Hisarına (Rumeli Hisarına) yüzbeş adet top konduğunu bildirir.
Bu Boğazkesen Hisarını tamamlatan Sultan Hazretleri maksadını verdiği isimle dahi açıklamış olmuyormuydu? BOĞAZKESEN

Çandarlı Halil Paşa

Padişah Hazretlerinin tek meşgalesi Kostantaniyye'nin fethi idi. Bazı vezirler ve sadrazam Halil Paşa fetihten pek ümit-var değildiler. Bu mesele dîvanda konuşulduğu zaman bazı itirazlarda bulunurlardı. Hatta bazı tarihlerde muhasara sırasında Bizans halkının ümidi kırılıp teslime hazırlandığı sırada güya, Halil Paşa haber göndermiş biraz daha dayansınlar, muhasara yakında kalkar, diye haber göndermiş de Bizans halkı yeniden gayrete gelmiş, muhasara o yüzden uzam:ş. Biz deriz ki, bu mümkün değildir Çünkü Çandarh ailesi, bu devletin kuruluşunda büyük vazifeler almış insanlardan müteşekkildir. Belki dîvanda itirazlarda bulunmuştur.
Çünkü bu yaşlı veziriazam, Timur belâsının devleti ne hallere düşürdüğünü görmüş, devr-i fetreti geçirmiş Osmanlı Devletinin ne fitne ve fesatlar içinde kaynadığını müşahede etmiş ne zorluklar geçirilerek bugünlere gelindiğini biliyordu.
Veziriazam Halil Paşa ve itiraz eden zevat ihanetten değil geçirdikleri badirelerin acısını unutamamış ve yine o badirelere düşülme korkusundan itiraz ediyorlardı. Bu yalan ve iftiralar tarihlerimizden inşallah temizlenir ve bu yüksek karakterli insanların haklan yerine konur. Daha da ileri giderek şunu deriz ki, Fatih Sutan Mehtned gibi bir fetih ve gönül sulta-nının Çandarh'nın hiyaneti olsaydı o mücessem kai'anın sûr'una o zatın ismini verdirir ve o ismin kullanılmasının devamına müsaade eder miydi? diye biz de bir sual sorarız.
Buraya bir film olayının da koyarak bu mevzudaki görüşümüze son vermek isteriz. 1950'den sonra bir mason'un idaresinde çevrilen «İstanbul'un Fethi» adlı film'de ki, bu yerli bir filmdir. Bu filmin maalesef Koca Veziriazam bir hain olarak gösterilmiştir. Çok uzun yıllar islâmî bir susamışlık içinde olan müslümanlar, o tarihlerde çevrilen bu filme akın akın gitmişler ve susuzluklarının bir bölümünü bu aldatma dolabında hafifletmişlerdi. O filme göre, Büyük Çandarii Hali] Paşanın hiyanet içinde olduğuna inanarak yılarca bu görüşe sahip olarak kalmışlardı. Tabiiki hakikatları bilenler ve Hazreti Fatih'in ihraz etmiş olduğu mertebei makamın ne olduğunu anlayanlar hamdolsun bu görüşlere iştirak etmemişlerdir.
Evet... Sultan 2. Mehmed Hazretlerinin fetih gayretinin, maazallah kötü bir akıbetle sonuçlanması, bu güngörmüş vezirlere mazideki acı hatıralarını akıllarına düşürüyordu. Bu vezirler yine birtakım itirazlarla seslerini yükseltirlerken Hazreti Padişahtan şu cevabı aldıklarının Samiha Ayverdi Hanı-mefendinin «Türk Tarihinde Osmanlı Asırları» adlı eserinin 1. ciltinin 281. sh.inde, Tâcizade Cafer Çelebi'nin «Mahrûse-i İstanbul» adlı eserinden

nakletmeyi pek lüzumlu bulduk. «BİR şeye Allah'ın iradesi taaluk edecek, bütün kâinat aksine çalışsa geri döndüremez. Eğer ol kal'anın (Bizans) benim elimle feth olması mukadder olmuş ise, burç ve bârusu taştan topraktan değil de, demirden olmuş olsa, mum gibi eritip yumuşak eylerim.»
Kılıcı gibi, sözü gibi kalemi keskin azîm ve irade sahibi, mânâ deryalarında kulaçlar atan Padişahın yukarıdaki sözleri artık her türlü itirazın kapısını kapatmıştı.

Topların Dökülmesi

Bütün kışı muhasara için hazırlıkla geçiren Sultan, Urban isimli bir Macar'ın yeni usul bir top icad ettiğini ve Sultana hizmet için kendisine başvurmasını gayet müsait karşılar. Çünkü Hazreti Padişah; İki Cihan Serveri'nin (S.A.V.)'in mübarek hadisi şeriflerinden «Düşmanın silâhı ile silâhlanınız»mealindeki hadisin zahiri ve batini mânalarını ihata edebilecek mertebede idi. O vakte kadar emsalleri görülmemiş büyüklükte toplar döktürülmüştü. Hele bunlardan bir tanesinin namlusuna bir adam rahatça girip çıkıyordu. Bu topa «Şâhî» ismi verildi. Bu top Bizans surları önüne elli çift öküzle iki ayda getirilebildi. Bizanslıların kuvve-i mâneviyelerini bu top perişan ettiyse de bu toptan fazla istifade mümkün olmadı. Zira çok büyük gülle atıyor ve geç soğuyordu. Bir defasında patlayarak etrafındaki efradı da telef etti.

Sûrların Önünde İslâm Mücahidleri

857 Hicrî, 1453 Milâdî senesi Nisan başında mücahidler ordusu başlarında Sultan 2. Mehmed olduğu halde Bizans surları önünde görünmüşlerdi. Timurtaşzâdelerden Karaca Paşa, Silivrikapı haricinde işgal etmedik bir yer bırakmayarak öncülük vazifesini bihakkın yerine getirdi. Hazreti Padişah önce Eğrikapı önlerine inmişti. Bilâhare büyük topu Top-kapı'ya sevk ettirip, Eyüb sahilinden, Zeytinburnu'na kadar olan araziyi muhasara altına aldırdı. Zağnos Paşa; Kâğıdha-ne deresinden yürüyüp Şişli ve Beyoğlu tepelerini işgal etti. İcab ederse de Galata'yı işgal edecek idi. Galata o zamanlar Cenevizillerin elinde olup, bunlar iki yüzlü bir politika takib ediyorlardı. Gündüzleri Osmanlı Ordusunun isteklerini yerine getiriyorlar, geceleri ise bütün kuvvetleriyle Rumlara yardım ediyorlar idi.

*

Fetih'de Osmanlı Donanması

Baltaoğlu Süleyman Paşa kumandasında dörtyüz parça irili ufaklı gemiden müteşekkil donanma, Emirgân körfezi ile sonradan Baltaoğlu'mum ismini Balta Umanı olarak alacak yerde dizilmiş olarak bekliyordu. Bu arada ehli salibin kuşat-filmdir. Bu filmin maalesef Koca Veziriazam bir hain olarak gösterilmiştir. Çok uzun yıllar islâmî bir susamışlık içinde olan müslümanlar, o

tarihlerde çevrilen bu filme akın akın gitmişler ve susuzluklarının bir bölümünü bu aldatma dolabında hafifletmişlerdi. O filme göre, Büyük Çandarlı Halil Paşanın hiyanet içinde olduğuna inanarak yılarca bu görüşe sahip olarak kalmışlardı. Tabiiki hakikatları bilenler ve Hazreti Fatih'in ihraz etmiş olduğu mertebei makamın ne olduğunu anlayanlar hamdolsun bu görüşlere iştirak etmemişlerdir.
Evet... Sultan 2. Mehmed Hazretlerinin fetih gayretinin, maazallah kötü bir akıbetle sonuçlanması, bu güngörmüş vezirlere mazideki acı hatıralarını akıllarına düşürüyordu. Bu vezirler yine birtakım itirazlarla seslerini yükseltirlerken Hazreti Padişahtan şu cevabı aldıklarının Samiha Ayverdi Hanımefendinin "Türk Tarihinde Osmanlı Asırları» adlı eserinin 1. ciltinin 281. sh.inde, Tâcizade Cafer Çelebi'nin «Mahrûse-i İstanbul» adlı eserinden nakletmeyi pek lüzumlu bulduk. «Bir şeye Allah'ın iradesi taaluk edecek, bütün kâinat aksine çalışsa geri dondüremez. Eğer ol kal'anın (Bizans) benim elimle feth olması mukadder olmuş ise, burç ve bârusu taştan topraktan değil de, demirden olmuş olsa, mum gibi eritip yumuşak eylerim.»
Kılıcı gibi, sözü gibi kalemi keskin azîm ve irade sahibi, mânâ deryalarında kulaçlar atan Padişahın yukarıdaki sözleri artık her türlü itirazın kapısını kapatmıştı.

Topların Dökülmesi

Bütün kışı muhasara için hazırlıkla geçiren Sultan, urban isimli bir Macar'ın yeni usul bir top icad ettiğini ve Sultana hizmet için kendisine başvurmasını gayet müsait karşılar. Çünkü Hazreti Padişah; İki Cihan Serveri'nin (S.A.V.)'in mübarek hadisi şeriflerinden «Düşmanın silâhı ile silâhlanınız)' mealindeki hadisin zahiri ve batini mânalarını ihata edebilecek mertebede idi. O vakte kadar emsalleri görülmemiş büyüklükte toplar döktürülmüştü. Hele bunlardan bir tanesinin namlusuna bir adam rahatça girip çıkıyordu. Bu topa «Şâhî» ismi verildi. Bu top Bizans surları önüne elli çift öküzle iki ayda getirilebildi. Bizanslıların kuvve-i mâneviyelerini bu top perişan ettiyse de bu toptan fazla istifade mümkün olmadı. Zira çok büyük gülle atıyor ve geç soğuyordu. Bir defasında patlayarak etrafındaki efradı da telef etti.

Surların Önünde İslâm Mücahidleri

857 Hicrî, 1453 Milâdî senesi Nisan başında mücahidler ordusu başlarında Sultan 2. Mehmed olduğu halde Bizans surları önünde görünmüşlerdi. Timurtaşzâdelerden Karaca Paşa, Silivrikapi haricinde işgal etmedik bir yer bırakmayarak öncülük vazifesini bihakkın yerine getirdi. Hazreti Padişah önce Eğrikapı önlerine inmişti. Bilâhare büyük topu Top-kapı'ya sevk ettirip, Eyüb sahilinden, Zeytinburnu'na kadar olan araziyi muhasara altına aldırdı. Zağnos Paşa; Kâğıdha-ne deresinden yürüyüp Şişli ve Beyoğlu tepelerini işgal etti. İcab

ederse de Galata'yi işgal edecek idi. Galata o zamanlar Cenevizlilerin elinde olup, bunlar iki yüzlü bir politika takib ediyorlardı. Gündüzleri Osmanlı Ordusunun isteklerini yerine getiriyorlar, geceleri ise bütün kuvvetleriyle Rumlara yardım ediyorlar idi.

*

Fetih'de Osmanlı Donanması

Baltaoğlu Süleyman Paşa kumandasında dörtyüz parça irili ufaklı gemiden müteşekkil donanma, Emirgân körfezi ile sonradan Baltaoğlu'mum ismini Balta Umanı olarak alacak yerde dizilmiş olarak bekliyordu. Bu arada ehli salibin kuşat- filmdir. Bu filmin maalesef Koca Veziriazam bir hain olarak gösterilmiştir. Çok uzun yıllar islâmî bir susamışlık içinde olan müslümanlar, o tarihlerde çevrilen bu filme akın akın gitmişler ve susuzluklarının bir bölümünü bu aldatma dolabında hafifletmişlerdi. O filme göre, Büyük Çandarlı Halil Paşanın hiyanet içinde olduğuna inanarak yılarca bu görüşe sahip olarak kalmışlardı. Tabiiki hakikatları bilenler ve Hazreti Fatih'in ihraz etmiş olduğu mertebei makamın ne olduğunu anlayanlar hamdolsun bu görüşlere iştirak etmemişlerdir.
Evet... Sultan 2. Mehmed Hazretlerinin fetih gayretinin, maazallah kötü bir akıbetle sonuçlanması, bu güngörmüş vezirlere mazideki acı hatıralarını akıllarına düşürüyordu. Bu vezirler yine birtakım itirazlarla seslerini yükseltirlerken Hazreti Padişahtan şu cevabı aldıklarının Samiha Ayverdi Hammefendinin «Türk Tarihinde Osmanlı Asırları)) adlı eserinin 1. ciltinin 281. sh.inde, Tâcizade Cafer Çelebi'nin «Mahrûse-i İstanbul» adlı eserinden nakletmeyi pek lüzumlu bulduk. «Bİr şeye Allah'ın iradesi taaluk edecek, bütün kâinat aksine çalışsa geri dondüremez. Eğer ol kal'anın (Bizans) benim elimle feth olması mukadder olmuş ise, burç ve bârusu taştan topraktan değil de, demirden olmuş olsa, mum gibi eritip yumuşak eylerim.»
Kılıcı gibi, sözü gibi kalemi keskin azîm ve irade sahibi, mânâ deryalarında kulaçlar atan Padişahın yukarıdaki sözleri artık her türlü itirazın kapısını kapatmıştı.

Topların Dökülmesi

Bütün kışı muhasara için hazırlıkla geçiren Sultan, Urban isimli bir Macar'ın yeni usul bir top icad ettiğini ve Sultana hizmet için kendisine başvurmasını gayet müsait karşılar. Çünkü Hazreti Padişah; İki Cihan Serveri'nin (S.A.V.)'in mübarek hadisi şeriflerinden «Düşmanın silâhı ile silâhlanınız»
mealindeki hadisin zahiri ve batini mânalarını ihata edebilecek mertebede idi. O vakte kadar emsalleri görülmemiş büyüklükte toplar döktürülmüştü. Hele bunlardan bir tanesinin namlusuna bir adam rahatça girip çıkıyordu. Bu topa «Şâhî» ismi verildi. Bu top Bizans surları önüne elli çift öküzle iki ayda getirilebildi. Bizanslıların kuvve-i mâneviyelerini bu top perişan ettiyse de bu

toptan fazla istifade mümkün olmadı. Zira çok büyük gülle atıyor ve geç soğuyordu. Bir defasında patlayarak etrafındaki efradı da telef etti.

Surların Önünde İslâm Mücahidleri

857 Hicrî, 1453 Milâdî senesi Nisan başında mücahidler ordusu başlarında Sultan 2. Mehmed olduğu halde Bizans surları önünde görünmüşlerdi. Timurtaşzâdelerden Karaca Paşa, Silivrikapı haricinde işgal etmedik bir yer bırakmayarak öncülük vazifesini bîhakkın yerine getirdi. Hazreti Padişah önce Eğrikapı önlerine inmişti. Bilâhare büyük topu Top-kapı'ya sevk ettirip, Eyüb sahilinden, Zeytinburnu'na kadar olan araziyi muhasara altına aldırdı. Zağnos Paşa; Kâğıdha-ne deresinden yürüyüp Şişli ve Beyoğlu tepelerini işgal etti. İcab ederse de Galata'yi işgal edecek idi. Galata o zamanlar Cenevizlilerin elinde olup, bunlar iki yüzlü bir politika takib ediyorlardı. Gündüzleri Osmanlı Ordusunun isteklerini yerine getiriyorlar, gecelen ise bütün kuvvetleriyle Rumlara yardım ediyorlar idi.

*

Fetih'de Osmanlı Donanması

Baltaoğlu Süleyman Paşa kumandasında dörtyüz parça irili ufaklı gemiden müteşekkil donanma, Emirgân körfezi ile sonradan Baltaoğlu'mum ismini Balta Limanı olarak alacak yerde dizilmiş olarak bekliyordu. Bu arada ehli salibin kuşat-filmdir. Bu filmin maalesef Koca Veziriazam bir hain olarak gösterilmiştir. Çok uzun yıllar islâmî bir susarnışlık içinde olan müslümanlar, o tarihlerde çevrilen bu filme akın akın gitmişler ve susuzluklarının bir bölümünü bu aldatma dolabında hafifletmişlerdi. O filme göre, Büyük Çandarh Halil Paşanın hiyanet içinde olduğuna inanarak yılarca bu görüşe sahip olarak kalmışlardı. Tabiiki hakikatlan bilenler ve Hazreti Fatih'in ihraz etmiş olduğu mertebei makamın ne olduğunu anlayanlar hamdolsun bu görüşlere iştirak etmemişlerdir.

Evet... Sultan 2. Mehmed Hazretlerinin fetih gayretinin, maazallah kötü bir akıbetle sonuçlanması, bu güngörmüş vezirlere mazideki acı hatıralarını akıllarına düşürüyordu. Bu vezirler yine birtakım itirazlarla seslerini yükseltirlerken Hazreti Padişahtan şu cevabı aldıklarının Samiha Ayverdi Hanımefendinin «Türk Tarihinde Osmanlı Asırları» adlı eserinin 1. ciltinin 281. sh.inde, Tâcizade Cafer Çelebi'nin «Mahrüse-i İstanbul» adlı eserinden nakletmeyi pek lüzumlu bulduk. «Bir şeye Allah'ın iradesi taaluk edecek, bütün kâinat aksine çalışsa geri döndüremez. Eğer ol kal'anin (Bizans) benim elimle feth olması mukadder olmuş ise, burç ve bârusu taştan topraktan değil de, demirden olmuş olsa, mum gibi eritip yumuşak eylerim.»

Kılıcı gibi, sözü gibi kalemi keskin azîm ve irade sahibi, mânâ deryalarında kulaçlar atan Padişahın yukarıdaki sözleri artık her türlü itirazın kapısını kapatmıştı.

Topların Dökülmesi

Bütün kışı muhasara için hazırlıkla geçiren Sultan, Urban isimli bir Macar'ın yeni usul bir top icad ettiğini ve Sultana hizmet için kendisine başvurmasını gayet müsait karşılar. Çünkü Hazreti Padişah; İki Cihan Serveri'nin (S.A.V.)'in mübarek hadisi şeriflerinden (Düşmanın silâhı ile silâhlanınız»
mealindeki hadisin zahiri ve batini mânalarını ihata edebilecek mertebede idi. O vakte kadar emsalleri görülmemiş büyüklükte toplar döktürülmüştü. Hele bunlardan bir tanesinin namlusuna bir adam rahatça girip çıkıyordu. Bu topa «Şâhî» ismi verildi. Bu top Bizans surları önüne elli çift öküzle iki ayda getirilebildi. Bizanslıların kuvve-i mâneviyelerini bu top perişan ettiyse de bu toptan fazla istifade mümkün olmadı. Zira çok büyük gülle atıyor ve geç soğuyordu. Bir defasında patlayarak etrafındaki efradı da telef etti.

Surların Önünde İslâm Mücahidleri

857 Hicrî, 1453 Milâdî senesi Nisan başında mücahidler ordusu başlarında Sultan 2. Mehmed olduğu halde Bizans surları önünde görünmüşlerdi. Timurtaşzâdelerden Karaca Paşa, Silivrikapi haricinde İşgal etmedik bir yer bırakmayarak öncülük vazifesini bîhakkın yerine getirdi. Hazreti Padişah önce Eğrikapı önlerine inmişti. Bilâhare büyük topu Top-kapı'y3 sevk ettirip, Eyüb sahilinden, Zeytinburnu'na kadar olan araziyi muhasara altına aldırdı. Zağnos Paşa; Kâğıdha-ne deresinden yürüyüp Şişli ve Beyoğlu tepelerini işgal etti. İcab ederse de Galata'yı işgal edecek idi. Galata o zamanlar CenevizİllerIn elinde olup, bunlar iki yüzlü bir politika takib ediyorlardı. Gündüzleri Osmanlı Ordusunun isteklerini yerine getiriyorlar, geceleri ise bütün kuvvetleriyle Rumlara yardım ediyorlar idi.

*

Fetih'de Osmanlı Donanması

Baltaoğlu Süleyman Paşa kumandasında dortyüz parça irili ufaklı gemiden müteşekkil donanma, Emirgân körfezi ile
sonradan Baltaoğlu'mum ismini Balta Limanı olarak alacak yerde dizilmiş olarak bekliyordu. Bu arada ehli salibin kuşatmada olan Bizans'a yardım olarak gönderdiği beş büyük kalyonun geleceği istihbar edildi. Bunun limana girmemesi, yardımlarını gerçekleştirmemesi için tertibat alan donanmamız; o tarihlerde denizciliğimizin daha emekleme çağında olmasından ve boğaz sularının kendine has akıntılarının ve gemilerimizin çoğunluğunun küçük boyda olmasından doiayı tutuşulan savaşta manevra kabiliyeti fazla olan ehli saiib kal-yonları kaçmayı başarmışlardır. Bu kısa savaşta gözüne bir ok isabet eden Baltaoğlu Süleyman Paşa'nın «Bir başa bir göz yeter» deyip oku kendi eliyle çıkardığı tevatür rivayettendir. Durumu Beşiktaş sahilinde vezirleriyle takip

etmekte olan Padişah Hazretleri, ehli salip gemilerinin kurtulduğunu görünce beyaz atını mahmuzladığı gibi denizin içine dalar. Bazı tarihlerde çok kızan Hazreti Padişahın Baltaoğlu Süleyman Paşa'ya vuz sopa vurduğunu yazarlar. Biz deriz ki, bu tarihçiler ya hiç sopa yememişler veya sayı saymamışlar. Bir gözünü kaybetmiş ve bulunduğu yerden ayrılmayan bir paşasını dövecek adam değildir. Hazreti Fatih... Ola ki, muvaf-fakyetsizlikten dolayı azarlasın.
Batılı tarihçiler, Bizans mukavemetçilerinin sayısını çok eksik göstermeye çalışırlar. Askerî kuvvet olarak dokuzbin kişi olduğunu söylemek küstahlığında bulunurlar. Halbuki surların uzunluğu göz önüne getirilirse bu dokuzbin kişinin bir tek kapıyı bile müdafaa edemeyeceği kesindir. Ayrıca bu muhasarada devrinin en ileri silâhı olan muazzam toplarla işe başlayan Osmanlı Ordusu, ayrıca serdengeçtilerden bazılarının lâğımlar açarak şehre girmeye çalıştıklarını göz önüne alırsak bu nasıl bir dokuzbin keferedir ki, her yere yetişmişlerdir. Daha beş sene evvel onların 200 bin'er kişilik ordularını 60.000 kişilik kuvvetle Kosova sahralarında, Varna Önlerinde perişan eylemiştik. Hiç olmazsa bunu göz önüne alarak 9 bine bir sıfır soyarak 90.000'e çıksınlar bakalım.
Yalnız şunu ilâve etmek icab eder ki, bu muhasaranın tahmini yapan Kostantin Dragazes çok daha evvelden iki kiliseyi birleştirme çabalarına başlamış ve bir hayli de merhale kat etmişti. Hatta bir defasında Asayofya'da Katolik âyini icra olunmuş, Kostantin ve Bizans ileri gelenleri âyinde bulunarak birleşmeyi kesinleştirmek metodunu seçmişlerse de Patrik Kenadyus ve bağlıları bu âyini Ayasofya'yı telvis (pisletme) saymıştır. (Ne var ki, Bizanslının dahi Papanın bu âyinini red etmesine rağmen biz Müslüman olarak camiden müzeye tahvil edilen Ayasofya'ya Papa'Iarın gelip dua etmelerine müsade ediyoruz. Cenab-ı Hak bize akıl ve izan nasib etsin) Papanın serpuşunu Bizans'ta görmektense müslümanla rın sarığını görmeye razı hale gelmiş bir Bizans ahalisi de mevcuttu.

Ak Şeyhin Kerameti

Kostantaniyye'nin fâtihi iki tanedir. İlki gönül fatihleridir ki, bunlar uzun yıllar evvel İstanbul'da yerleşmiş İslâm müca-hidleridir. İkincisi ise madde plânında, sebeb dünyasında ya-şayib adetullaha riayetle can verip şan alan, kan döküp kal'a alan İslâm mücahidleridir. Bu mücahidler ordusunun mânevi mimarı Ak Şemseddin Hazretleri, Sultan 2. Mehmed'İ Kostantaniyye'nin fethi için daima teşvik etmiş, desteklemiş ve onun ve ordusunun muvaffakiyete ulaşması için Rabi Âlâ'ya niyaz ve tazarruda bulunuyor idi. Bir gün Sultan Hazretlerinin Kutlu otağına şu haber ulaştı. Ak Şeyh, keşif yoluyla Peygamber Efendimiz (S.A.V.)'in mihmandarı Hazreti Ebû Ey-yüb'ül Ensârî'nin kabri şeriflerini bulmuştu. Bu haber İslâm ordusunda bir müjde olarak kabul olundu. Mücahidler ordusunun kuvve-i mâneviyesi en yüksek dereceye vardı.
Çünkü bu kuvve-i mâneviyenin yükselmesi için sebeblerin en büyüğü bu büyük sahabinin hayatında mündemiç idi. Medine'de bir gün Kur'an-ı Kerim okurken cihadla ilgili ayetlere gelince doksan yaşındaki bu aksakallı sahabi ayağa kalkar

zırhını kuşanır, kılıcını beline takar, okunu yayını alır. Ben Halifenin ordusuyla cihada gidiyorum, der Evlât ve torunları baba sen yaşlısın, o iş bizim işimiz artık, derlerse de o mübarek sahabi vecd halinde, kimseyi dinlemez ve Halifenin ordusuyla Beldeyi Tayyibeye cenge gelir ve burada şehadet mertebesine de nail olur. Bu doksan yaşından sonra cihada çıkan sahabinin kabrinin bulunuşu fethin yakınlığının işareti olduğu aşikâr olduğundan, bülbülün gül dalına konması gibi, zaferin de İslâm mücahidlerinin ağuşuna gelmesinin sembolü olmuştur. Dolayısıyla kuvvei mâneviyyelerinde tezayûdüne vesile olmuştur.

Gemilerin Karadan Yürütülmesi

O kerim ve Devletlü Padişah, Boğazkeseni yaptırırken Bizans elçilerine «Benim hakikat kıldığım yere sizin hayallerimiz bile ulaşamaz» derken bu muazzam olayı da herhalde kastetmiş olmalıdır. Bu muazzam olayı biz anlatırken bir gemiye bir tank yükleme zorluklarını düşündüğümüzde bundan beşbuçuk asır evvel karada yürütülen gemileri, aç karnımızı doyurmak ve çıplak bedenimizi giydirmeye ancak yeterli olan aklımızla yapmanın zorluklarını da düşünmesini bilmeliyiz.
Dolmabahçe'den (o zamanki adı Yeni Hisar) yukarıya döşetilmiş keresteler yağlanmış ve gemiler bunların üzerinde Öküzlerin çekmesi ve mücahidlerin bilek güçleri ile asılmalarının yanında derviş gazilerin Hû Allah! Hû Allah! zikirleri arasında Halic'e indirilen gemiler sabahleyin Bizans halkınca, Halic'in sularında seyir ederek Bizans'ın geri hatlarını da topa tuttuğu görülünce, bütün ümitleri bir balon gibi söndü. Çünkü limanın ön tarafına gerdikleri zincir orayı korumuştu amma; akıllan durduran bu harika olayın gerçekleşmesine mâni olamamıştı.
Derler ki;
Halic'e inmiş gemilerden geri hatlarına atış yapılan Bizans'ın hâlâ gevşemediği müdafaaya devam ettiği görülür. Ehlullahtan olan hazreti F^tih durumu tefekkür eder ve ol perdeler açılıp ona ayan olur. Cibali Baba derler bir suflî velî duası berekâtı ile bunlara zarar ilişmesine mânidir.
Secdeye kapanan Hazreti Padişah, Rabbi Zülcelâle yalvarır yakırır ve der ki, «Ya rabbi; eğer İki Cihan Serveri'nin hadîsi şeriflerinde müjdelediği emir bensem tebcil eylediği asker bu askerse buna mâni olanı sen bilirsin, onu kabz eyle)» diye dua eder. Ve dua Cenab-ı Hak indinde kabul olunup Cibali Baba kabz olunur ve siyanetten mahrum Rum taifesi, zarara ve ziyana uğramaya başlar.

Kati Ve Son Hücum

Fatih muhasaranın sonlarının geldiğini hissediyor, fakat mürşidi, efendisi Ak Şemseddin Hazretlerinden durumu öğrenmek fethi müyesserin ne gün olacağını sormak üzere Şâir Mahmud Paşa'yi iki defa Şeyh'in otağına gönderdi. İkinci gi-

dişte cevab gelmişti. «Cemaziyel evvel ayının onsekizinci gecesinin şafağında umumî bir taarruz yapılırsa Allah'ın inaye-tiyle fetih müyesser olacaktır.» dendi. Derhal hazırlıklara giriliyor, bütün gece Orduyu Hümayun ibadet ve savaş hazırlıkları İle meşgul oluyor. Bütün kumandanlar birliklerini dolaşıyor, onları hazırlıyorlardı. Şafak sökerken Beyaz Atının üzerinde bembeyaz elbiseler içinde Hazreti Padişah ordunun en Ön safında kılıcının zafer pırıltılarını aksettiren parlaklığıyla hücum emri veriyor. Düşmana bizzat taarruza geçiyor. Artık zafer İslâm'ındır. Kostantaniyye zaferler Sultanın oluyor. Fatih ona lâkap, İslâmbol Kostantaniyye'ye isim oluyor.
Hazreti Peygamber (S.A.V.) Hendek Savaşında sahabinin kıramadığı bir taşı parçalarken çıkan kıvılcımda gördüğü Sultan bu Sultandı ve asker bu askerdi.
«O ne güzel bir emir, o ne güzel bir askerdi.»
Fatih Sultan Muhammed Han ve İslâm Ordusu Osmanlı Ordusu idi.
Evet muhasara 53 gün sürmüş, Ak Şemseddin Hazretle-ri'nin müjdelediği gün feth olunmuştu. Hicri 857, Milâdî 1453 29 Mayıs Salı günü İslâm Ordusu müjdelerin gerçekleştiğini ilân ediyordu.

Sırbistan Seferi

Kostantaniyyeyi, İstanbul Fatih Sultan Mehmed Hazretleri, yirmi gün kaldığı bu yeni beldede intizamı temin ettikten, Rum ahalinin İslâm içinde gösterilen şartlarını yâni Hıristiyanların dini inanç ve ibadetlerine yön verecek patriklerini seçtikten sonra bugünkü İstanbul Üniversitesinin bulunduğu yere bir saray yapılmasını irade etmişti. Yine payitahtı olan Edirneye dönmeden son bir iradesiyle Karadeniz kıyılarından beşbin ailenin İstanbul'a getirilmesini ve yerleştirilmesini emretmişti.
Edirne'ye bir çok ülkenin sefaret heyetleri geldiler. Tebriklerini sundular ve bir çok hediyeler de getirdiler. Bunların içinde Sırbistan Elçi Heyetinin durumu özellik teşkil etti. Eskiden Osmanlının olan bazı kaleler yine Sırblara geçmiş idi. Bunların bazılarını kurtarmayı düşünen Sırblılar, bu kalelerden bir kaçının anahtarını hediye olarak gönderip Fatih Hazretlerinin gözünü boyamak istediler. Fakat Hazreti Padişah, Avrupa serhadlerindeki siyasî durumları pek yakından takip ediyordu.
Kral Yorgi, Sırbistan krallığı ile alâkası olmadığı halde bu yerlere ve Sırp krallığına sahipleniyor ve ayrıca Sultan 2. Murad'ın Haremi Prenses Mara'nın hakkını da gasb etmiş bulunuyordu.
Sultan Fatih Sırb elçilerine «Yorgi bir iki parça köhne kal'a ile aldatmak ister, onun ancak Sofya dibinde küçük bir sancağa hakkı olabilir» diyerek niyetini bildirmişti.
Kral Yorgi bu haberi alınca birtakım dahilî tertibatlar aldı. Aile efradını yanına alarak Macar kralı makamında bulunan Yanko Hünyad'ın himayesine girdi. Topladıkları hafif süvari alayları ile Sırbistan ve Bulgaristan'a dahil olup şehirleri yağma ve yıkmaya, insanları kana boyamağa başladılar. Tırnova

civarına kadar geldiler Askerimiz onlara yetişemeden Tu-na'nın öbür tarafına geçtiler.
Hazreti Padişah süratli birliklerle Sırbistan'a dahil olup bir çok yerleri zabt etti. Ostrovice'yi muhasara altına aldı. Bir müddet de Semerdire'yi sıkıştırıp güzel bir ders verdiler. İleri gelenlerden ellibin kişi esir topladılar. Firuz Bey kumandasında bir miktar asker bırakıldı. İstenilen muvaffakiyet elde edildiğinden Hazreti Fatih Edirne'ye döndü.
Sultan Hazretlerinin avdetini haber alan Hunyad ve Yorgi yeniden saldırdılar. Bu sefer yanlarında birçok hristiyan delvetlerin ordularından birlik vardı. İslâm askerinin çoğunu şehid ve kumandan Firuz Bey'i esir aldılar.
Padişah hemen Şehir köyü tarafına sefer çıktıysa da Hunyad Macaristan içlerine kaçtı. Yorgi ise padişaha senede otuzbin altın vergi vererek sulh teklifinde bulundu. Fatih Hazretleri bunu muvafık gördü. Hicri 858/Milâdl 1454.
Bu anlamadan bir kaç ay sonra Evranos zadelerden İshak Paşa'nın oğlu İsa Bey, Sultan Fatih'e ulak göndererek Sırbistan'ın fethinin zamanıdır, diye bilgi sundu. Hicrî 859/Milâdî 1455 yılında Sırbistan'ın büyük bir bölümü Devleti Osmaniye'nin hududlarına İlhak olunmuş oldu. Padişah Hazretleri oradan Kosova'ya inerek /Hüdavendigâr Sultan 1. Murad Hazretlerinin şehadet yerini ziyaret etti ve Hatmi Şerif tilâvet olundu. Oradan Selanik yoluyla Edirne'ye geçildi. Bu Selanik yolu ile dönüşte Solakzâde nam tarihçi Hamza Bey'in donanmasının Padişah Hazretlerini naklettiğini söylerken gemiye şarab da yüklendiğini yazar.
Merhum Mizancı Mehmed Murad Bey bunu fevkalade bir isabetle red eder. İslama bağlılıkta emsâü az bulunur bir insan olarak gördüğü Hazreti Fatih'in içkiyle katiyyen alâkası olmadığını belirtikten sonra tarihlerden böyle iftiraların temizlenmesini pek isabetli olarak tavsiye ediyor. Şimdi biz merhum mizancı Mehmed Murad Bey'e bu mevzuda iştirak ederek diyoruz ki; Batılı tarihçiler bu tip iddiaları bizim kaynaklarımızda bulmasalar bile eninde sonunda İslâm düşmanı olduklarından bu zatlara iftiradan kendisini alamazlar. Peki bizim olan Solakzâde merhum böyle bir şeyi olmadan nasıl yazabiliyor. Sultan Hazretlerinin işrette olmadığı ihraz ettiği manevî makamları münasebetiyle de aşikârdır. Şu halde bu zatlar nar şurubu vesaire şurubları içtiklerine göre şurubların şarab gibi okunması ihtimali daha ağır basmakta olduğu intibaını veriyor bize.

Belgrad Muhasarası

Belgrad'ı almaya karar veren hazreti Fatih Sırbistan'a dalarak önüne gelen yerleri çiğneyip geçti. Muhasaralarda en önemli silâh şüphesizdir ki toptur. İstanbul'un fethinde kullanılan bu topların buralara taşınması çok zor olduğundan Sultan Hazretileri yüksek dehası sayesinde seyyar top döküm-haneleri kurdurmuş, her muhasaraya gittikte muhasara yerinin icabına göre toplar döktürüyor idi. Bilhassa hesaplarını kendi yaparak mucidi olduğu Havan Toplan çok önemli vazifeler görüyordu. Burada şu durumu mutlaka belirtmeyi

lüzumlu görüyoruz: Bilindiği gibi zamanımız Ekonomi Şeytanı ismini verebileceğimiz salgın bir hastalığın insan şuuruna yerleşip her şeyi madde açısından görmelerinden dolayı manevî hayatı red veya lüzumsuzluğuna kail olanların matees-
süf çok olduğu bir zamandır. Bazı görüş sahiblerİ kardeşlenip
mİz tarihi islâmiyet'ten verdikleri misallerle; yanlış yola sapmış ekonomi Şeytanının tuzağına düşmüşlere yol göstermek isterler. Ne var ki onlar esir oldukları maddî dünyalarından halâs olamayıp bu tavsiyeleri ve misalleri kulak arkası ederler. Her muhasara edilen kal'anın hususiyetine göre top döktüren ecdadının acaba sanayii ile ekonomik bir olayın gerçekleştirildiğini düşünebilirler mi? Belgrad kal'ası önünde 320 adet muhtelif ebat ve sistemde top döktüren Hazreti Fatih, İslâm milletinin yüksek vasıflarından birini ortaya koy-
muş olmuyor muydu? Hâlâ harp sanayini kuralım mı, kurmayalım mı münakaşası yapılan memleketimizde ne acip ve üzücü bir haldir bu münakaşa. Ecdadımız bu münakaşaları değil yapmak, düşman kalesi ve siperleri önünde, onlara göstere göstere harbin gerekli silâhlarını imal ediyordu. Yâ-rabbi sen bu millete izan nasib eyle, harb sanayini kurmasına vesile olacak intibahi lûtfeyle.
Çünkü atalar sözüdür: «İstersen sulhu salâh hazır ol cenge».
Biz gene Belgrad önlerine dönelim.
Belgrad önlerinde üçyüzyirmi adet top döktüren Sultan, kaleyi muhasaraya aldı. Ayrıca ikiyüz parça küçük gemi Tuna nehri yoluyla Belgrad önlerine getirilmiş yarım ada şeklindeki şehri, Tuna ve Sava nehirlerinden de muhasaraya katıldılar. Belgrad kalesi kolay alınır bir kale olmamakla beraber İstanbul surlarını aşmış bir ordu için her halde zor değildi. İşte bu muhasaraya böyle bakıldığından olacak ki netice iyi olmadı. Evvelâ hedefin Belgrad kalesini almak olduğu açıkça ifşa olundu. Halbuki Belgrad kal'ası Avrupa'ya açılan bir kapı idi. Papalık, Osmanlı Devleti'nin maksadını öğrenince bütün hıristiyan dünyasını ayağa kaldırdı. Yanko Hünyad'ın komutasında çok büyük bir ordu teşkil edildi. Ayrıca gayet iri kalyonlarla mücehhez bir donanma da bu ehli salip seferinde vazife aldı. Ehli salip donanması Tuna ve Sava nehri üzerinde muhasaraya katılan donanmamıza şiddetli bir saldırda bulundular. Maalesef hâlâ denizlere hâkim olabilecek duruma gelememiş donanma bu savaşı kaybetti fakat gayet akıllıca bir davranışla gemilerini kendileri yakarak düşman eline geçmesine izin vermediler.
Donanmanın bu mağlûbiyetine rağmen muhasaraya devam edildi. Bir hafta sonra umumî bir hücumla şehre girildi. Ve bir kısmı işgal olundu. Lâkin şehrin öbür ucundan, Yanko Hünyad komutasındaki ehli salib ordusu da şehre girmişti. Osmanlı Ordusunun çok az bir bölümü Karaca Paşa başlarında olduğu halde şehre girebilmişlerdi.
Şehir içine giren mücahidler ricat yolunu seçmeyip düşmana pala savurmayı cana minnet bildiler ve başlarında sevgili paşaları Karaca Paşa olduğu halde vuruşa vuruşa şe-hidlik mertebesine vasıl oldular. Karaca Paşa'nın kale içinde kalışı, şehadetinin kesin oluşu Hazreti Padişahı çok üzdü, bütün tedbiri terkedip

kale kapısına dört nala kaldırdığı atıyla yalın kılıç saldırdı.
Düşman içinden çok iri bir silâhşor Hazreti Padişahın üzerine koştu. Onun hücumunu ustaca bir manevrayle savuşturan Sultan kılıcını öyle bir hırsla indirdi ki herifi baltanın kuru bir kötüğü ikiye yarması gibi başından aşağıya kadar ikiye ayırdı. Etraftan koşanlar padişahı tek başına kaleye hücum etmekten zor caydırabildiler. Karaca Paşa'nın şehadeti bütün azeb askerinin kuvvei maneviyyesini altüst etmişti. Onlar intizamsız bir şekilde dağılmaya başlayınca durumu gören Yanko Hünyad ve Yorgi hücumlarını otağı Hümayuna doğru sevk ettiler. Azeb askeri iyice dağılmış bir miktar Yeniçeri ile Kapıkulu askeri başlarında en güzel emir Hazreti Fatih olduğu halde çok kanlı göğüs göğüse, kılıç kılıca bir savaş yaptılar. O gün savaş meydanını^ rakibsiz cengâveri Hazreti Fâtih idi. Omuz üstünde baş bırakmıyor, bir yandan da sistematik bir şekilde ordunun geri çekilmesini idare ediyordu. İşte bu sırada ayağından hafif bir yara alarak gazilik rütbesine nail oluyordu.
Bir müddet sonra altıbin kadar İslâm ordusu süvarisi savaş yerine yetişince mukavemet dengeye dönüştü. Bir müddet sonra da düşmanı ordugâhdan def etmeye muvaffak oldular. Padişah bunu bir mağlûbiyet olarak telâkki edip firar edenleri bulduğu yerde bu dünyadan da, ordusundan da terhis ediyordu.
Ehli salip ordusu ise son derece telefat vermiş, Yanko Hünyad dahi aldığı yaraların tesiriyle bir müddet sonra bu dünyadan terki can eylemişti. Kral Yorgi ise o çoktan ölmüştü. Hicri 860/Milâdî 1456. Sultan Fatih bu seferden sonra kendisine çıkacağı seferin nereye olduğunu soran vezirlerine «Sakalımın bir teli bundan haberdarsa onu yolup atarım» diye cevap verdiği söylenir.

Mora'nın Fethi

İstanbul'un İslâm'a ram olmasından sonra Mora yarımadası birden bire anarşi ve kargaşaya sahne oldu. Kostantin Dragazes'in kardeşleri Tomas ve Dimitri Dragazes Mora'dan kaçmak için hazırlıklara başladılar. Bu sırada Hazreti Fatih bunlara gönderdiği bir emirle yılda onikibin altın vergi verdikleri takdirde vazifelerinde kalabileceklerini bildirmişti. Bu haberi alan bu iki kardeş kalmak mı zor gitmek mi zor düşüncesi içindeyken ve kalmağa karar vermek üzereyken ahali bunların kaçma haberini almış olduğundan iyice galeyana geldi. Bir de Manue! Kantakuzen kendi hesabına bu İki kardeşin aleyhine kıyam etti. Üstelik de Arnavud sergerdelerinden «Topal Petro», Fatih Hazretleri tarafından taleb edilen oniki bin altını kendisinin ödöyeceğini iddia ederek kıyama kalktı. Artık işler çorbaya dönmüştü. Korent Muhafızı Hasan Bey; durumu Hazreti Padişahın otağına bildirdi.
Sultan Fatih Hazretleri; işi ehline vermeyi hem Cenabı Hakk'm kitab-ı Muhkemindeki âyeti kerime ve bu yüce emri uygulamaktan bir an bile ayrılmayan ced'inden tevarüs eylemişti. Mora işinin ehli de Turhan bey idi. Turhan Bey'în yanına verdiği bir müfreze ile daha evvel yapılmış Mora seferlerinin bu usta emektarını Mora'ya gönderdi. O havalide herkes Turhan Bey'in

namını bilir, sevgiyle karışık bir korkuyla kendisine tâbi olurlardı. Ve nitekim ileri gelenler Turhan Bey'i hemen karşıladılar. Turhan Bey.,, kendilerini hüsnü kabul ile karşılamakla beraber babacan bir tavırla azarladı. Adaletsizlikle memleketin idare olunamayacağını anlattı. İslâm'ın muvaffakiyetinin iyilere mükâfat, kötülere ceza vermekte kusursuz ve adil olmaktan geldiğini izah etti. kendilerini düzeltmezlerse Hazreti Padişahın memleketlerini işgal edeceğini bildirdi.
Turhan Bey, Dimitri ile Tomas'ın hükümetlerini tasdik etti. Onlara asî olanları da cezalandırdı. Böylece dış görünüşte sükûnet temin olundu. Fakat Tomas İstanbul'un müslüman-ların eline geçmesi yüzünden yok olan Doğu Roma kayserli-ğini yeniden kurmak ve bu unvanla anılmak sevdası iie yanıp tutuşuyordu. Bu hülyalarını gerçekleştirmek için ise durmadan fitne ve fesadlar karışıyordu. Tomas vahşetini arttırmış, yanına davet ettiği akrabalarını çocukları ile beraber hapse atarak onları açlıktan öldürdü. Ahaya Prensinin damadının gözlerini oyup, kulak ve burnunu kestirip ayak ve kollarını kırdırdı.
Lâkin bu sırada istimdad feryadları da dergâhı Padişahıye varmıştı. İşte Hiristiyan batı'mn insanı buydu. Bunların zulmüne, birbirlerine yaptıkları haince, canavarca işkencelere Allah adına, insaniyet namıma son vermek müslümanlara düşüyordu. Hey batıl ve vahşî Avrupa; sen nasıl bir mantığa sahipsin ki, senin dindaşına ve ırkdaşına adalet ve insanca hayat yaşamayı getiren müslümanlara «Barbar Türkler» dersin.
Hazreti Fatih, Mora'ya yürürken ilk feth ettiği kale Tarsus kal'ası idi. Buranın muhafızları savaşa lüzum kalmadan teslim olduklarından kendileri eman ile mükâfatlandılar. Lâkin ertesi gün bir iç darbeye teşebbüs ettiklerinde derdest yakalanıp elleri, ayaklan güzel bir sopadan geçirilip hurdahaş olundular. Bunun üzerine küffâr bu kale'nin ismini değiştirip Tokmak Hisarı koydular. Akıllarınca dayaktan geçirilen ihanet ehli kale muhafızlarına yapılan sanki işkenceymiş de bu isim ebediyyen bu barbarlığı haykıracakmış! İşte bu Avrupalı böyledir. Hem sandalı sallar hem de fırtına var diye feryad eder. Hicrî 862/Milâdî 1458 yılını gösteren tarih, Mora'nın tamamı ve Yunanistan'ın büyük bir bölümünün Osmanlı hu-dudlarına dahil ve sancak beylerine taksim olunmasına şahit oluyordu.

Adaların Fethi

Adaların fethine Edirne'nin yegâne iskelesi olan Aynos iskelesini almakla başlandı. Arkasından Limni, Midili donanmayı hümayhuna boyun eğmişti. Rodos iyice sıkıştırılmış ve İstanköye asker çıkarılmıştı. Arkasından İmroz, Taşoz feth olunmuş idi. Bu suretle Rumeli sahilindeki adalar zapt olunmuş oldu. Bu sırada Midilli adası halkının büyük bir bölümü İstanbul'a nakil olundu.
Sadaretten azledilen Mahmud Paşa kaptanı deryalığa getirilmiş, bu zat tenzili makama rağmen hizmetten fütur getirmemiş, tayin buyrulduğu vazifede büyük muvaffakiyetler göstermiş, donanmayı bir güzel İslah edip intizama koymuş, yıllanmış Venedik savaş gemilerini bucak bucak kaçmaya mecbur bırakmıştı.

Bu arada da Akdeniz'in en mühim adalarından olan Girid Kıbrıs'tan sonra gelen Eğriboz adasını feth eylemişti.

Venedik Muharebesi Ve İskender Bey Gailesi

Çanakkale Boğazının tahkimatını yapmaya karar veren Hazreti Fatih, derhal işe girişti. Rumeli sahilinde seddülbahir, Anadolu sahilinde ise Çanakkale istihkamları yapıldı. Her iki tarafa da otuzar adet büyük toplar yerleştirildi.
İstanbul'un deniz tarafındaki surları da sağlamlaştırıiıp top-lada donatıldı. Bu arada Kadırga limanı da temiz ve intizamlı bir liman haline getirildi. Bu arada Hazreti Fatih dünya siyasetine yüksek vukufunun en önemli delillerinden biri sayıla bilecek olan şu manevrayı yaptı. Midilli adasında Floransa'îı-lara bir imtiyaz tanıyarak onları Venedik ve ehli salib kışkırtıcısı Papa'nın gizli toplantılarından haberler getirmekle kullandı. Bu arada da Arnavutluk Beyi, İskender Bey gailesine son vermek zamanı geldiğine karar verdi.
İskender Bey, Venedik himayesine girmiş bütün Arnavutluk sahilini Venediklilere müstemleke gibi vermişti.
Venedikliler İşkodrayı bile kendi şehirleri gibi kullanıyorlardı. Buna mukabil İskender Bey, İslâm mücahidlerine karşı yaptığı savaşlarda bunlardan yardım alıyordu. Sultan Fatih'in gönderdiği müfrezeler bunları ovalarda yaptıkları savaşlarda yeniyor buna mukabil İskender Bey kuvvetleri dağlara çekilip mücahidleri üzerine çekince galibiyet onda kalıyordu. Bu savaşlardan birinde İskender'in kardeşlerinin oğullarından biri esir edilmişti. Bu adamın ismi Hamza Bey'cii. Kendisine bir miktar asker verildiği takdirde bu işin sonunu getireceğini söylüyordu. Yanına bir miktar kuvvet verildiyse de bir netice almak mümkün olmadı. Ancak bu savaşlardan birinde İskender Bey çok büyük bir bozguna uğradı. Ordusunun en cengâver askerinden beşbin kadarı bu savaşta can vermiş, o yetmiyormuş gibi en kıymetli arkadaşlarından Müzahi telef olmuş, üstelik de Debreli Musa adlı bir sergerde de Sultan Fatih tarafına iltica etti. Bu sırada Hazreti Fatih başka işlerle meşgul olunduğu için İskender Bey'e Şimal (Kuzey) Arnavutluk sancağı verilerek bu sancak beyliği İskender Bey'e tevdi edilerek bir mütareke yapılmıştı. Bu mütarekenin şartlarından biri İskender Beyin oğullarından birini dergâhı Hümayuna göndermesi idi. İskender Bey bunu açıkça red etmemiş oğlunun küçük olduğunu ileri sürmüştü. Sultan Hazretleri de bu mütarekeyi bozmak istemediğinden üzerine varılmadı. Çünkü siyasal durum büyük bir harbin alâmetlerini hissetirmeğe başlamıştı, Hicrî 864/Milâdî 1460.
Bu mütareke üç yıl kadar devam etti. ne var ki, üç sene geçtikten yâni Hicrî 867/MİIâdî 1463 yılında Papa İkinci Pius bir ehli salip ordusu tertib etti. Bu ehli salip kuvvetlerine İskender Bey'i de katmak için, Draç Piskoposu Ancelo'yu vazifelendirdi. Bu cerbezeli adam başlangıçta İskender Bey'i kandırmağa muvaffak olamadı. İskender Bey, ben, ahde imza koymuşum, besa demişim, diye teklifi geri çevirebiliyordu. Lâkin Ancelo, bir dinsize karşı (hâşâ) verilen sözün hükmü yoktur, diyerek İskender Bey'i kandırmaya muvaffak oldu. Rahip Anceio bu

muvaffakiyeti yüzünden kardinalliğe terfi ettirilirken, Osmanlının başına yine püsküllü belâ olarak İskender Bey savaş alanlarına yürümüştü.
Önce Şeremet Bey, sonra da Balaban Bey'in müfrezeleri ile yaptığı savaşlarda kâh mağlûb, kâh galib oluyordu. Ne var ki, bir sürü zarar verdiği meydanda idi. Bunun üzerine Hazreti Fatih bizzat kendisi bunun üzerine yürüdü. Fakat İskender Bey, dağlara kaçtı. Arazinin verdiği avatajlardan istifade ederek Sultan Hazretlerini çok uğraştırdı. Şunu hemen ilâve etmek icab ediyor ki, basınımızda Gazete oiarak şöhretini yapan bir gazete çıkardığı Binbir Temel adlı seri kitaplarda Acem kılıcı gibi iki taraflı bir kesme yaparak bazen fevkalâde güzel eserlerin gün yüzüne çıkmasını temin ederken bazen de son derece mide bulandırıcı kitaplar da yayınlamaktadır. İşte bu mide bulandırıcı kitapların başında Türk Dostu diye tanıtılan La Martin tarihidir. Yedi kitap halinde çıkartılan bu kitap, bu İslâm milleti içine bir sürü nifak tohumu atan bir kitaptır. İşte bu kitapta Hazreti Fatih gibi bir zâtın karşısında İskender Bey bir dev gibi gösterilir. Ve İskender Bey'in Hazreti Fatih tarafından hiç mağlûp edilemediğini ileri sürer. Şüphesiz kesin galibiyet için iki taraf kuvvetlerinin birbirleriyle bir meydanda kat'i bir netice için çarpışması icab eder. Devamlı kaçan bir taraf, kovalayan tarafa galib gibi gösterilmek istenirse buna bitaraf tarihçilik, yok Türk dostu gibi lâkablar verilmez. Haçlı ruhunu içinde muhafaza eden ve kusmuğunu kibar sözler ve hareketlerle üzerimize avuç avuç b... atar gibi tarafgir ve İslâm düşmanı olarak vasıflandınlabilir. Bu La'martin tarihini okuyanlar bilsinler ki, Osmanlı Tarihini bu adamdan öğrenmeye kalkmak, Dini İslâmı müsteşriklerden öğrenmek kadar batıl ve tehlikelidir. Bu mülâhazamıza bir misalle son vermek istiyoruz. Günümüzün İslamcı gençliğinin yapısında bir yeri olan bir yazar, kendisine sataşan bir gazeteciye neden cevap vermediğini soranlara, bir rovelver patladı diye kırkikilik top ateşlenmez, diye nefis bir cevap vermiştir. İşte bu olay da, Sultan Fatih bir Cihan Fatihi; İskender Bey İse bir dağ birliğini komutanıdır. Mukayese olunmaz mukayese yanlıştır. Bahtsızlıktır. Maksatlıdır. Biz gene mevzumuza dönelim. %
Bu uğraşmalardan bıkan Sultan Fatih, İskender Bey'in etrafını çevirtip dıştan gelen yardımları kesmeğe muvaffak olduktan sonra ordusunun büyük bir kısmı ile çekildi. Zaten az sonra da İskender altmışüç yaşında Venediklilere ait olan Leş şehrinde öldü.
İskender Bey'in ölümünden sonra Arnavutluk seve seve Osmanlıya tâbi oldu. Ne var ki İşkodre. daha evvel yazdığınız gibi adeta Venedik tasarrufunda idi. Hadim Süleyman Paşa kuvvetleriyle burayı muhasara etti. Harp sanayimizin kendimize ait oluşunun faydalarını dile getiren bu kuşatmada toplar İşkodra kalesinin önünde o kalenin icabatına göre döküldü. Ve topa tutuldu, açılan gedikten İslâm mücahidleri daldı-larsa da şehri ele geçirecek bir kuvvetle giremediklerinden bir müddet göğüs göğüse çarpışıp geri çekildiler. Kalenin mukavemete imkânı kamamış, ikinci bir hamleyi karşılamaya hâli yokken bu sırada Hadim Süleyman Paşa'ya gelen bir emir muhasaranın derhal kaldırılmasını icab ettirmişti. .Buğdan Bey'i isyan etmişti. Bunun te'dip edilmesi gelen emirde yazılıydı. Demek ki

vakti saati gelmemiş olan fetih; vaktini bekliyecekti. Hicrî 880//Milâdî 1475. Nevar ki üç sene sonra Hazreti Padişah bizzat ordusunun başında olduğu halde Ve-nedik'i sulha razı ettiğinden fetih gerçekleşecekti.

Boğdan İsyanının Bastırılışı

Hadim Süleyman Paşa gelen emir üzerine İşkodra muhasarasını kaldırmış ve Boğdan üzerine yürümüştü. Tuna'dan Eflâk yakasına geçtiler. Ne var ki yorgun ve hastalıkara tutulmuş ordu, yollarda birtakım yağma ve çapul hareketlerine başladılar. Boğdan hâkimi bu haberi aldığından birliklerini muntazam bir hale koydu. Dağılma durumuna düşmüş olan İslâm Ordusu bu muntazam birlikler tarafından tutulduğu yerde imha edildi. Maalesef pek çok şehid verildi. Hadim Süleyman Paşa dahi kendisini zor kurtardı. Bu haberi alan Yüce Padişah ordusunu o tarafa çevirdi. Bir ormanın içinde istihkâm kurmuş olan Boğdanlılann üzerlerine açtığı kesif top ateşinden ürken Yeniçeriler, düşmanın üzerine yürümeyince, savaş alanlarının bu kahraman Sultanı eline aldığı kalkanı ile tedbirin almış, Cenabı Mevlâ'nın koruyuculuğu sayesinde bizzat düşmana hücuma geçince, Kapıkulu askeri ve daha sonra Yeniçeriler gayrete gelerek o ormanı Boğdanlıya mezar ettiler. Yiğitler can verdiler, cennete alındılar, gaziler can aldılar, şan verdiler. Yüce İslâm askeri ve onun dahi Sultanı Hazreti Fatih zafernâmesine bir sayfa daha ekledi.

Trabzon Kayserliğinin Ve İsfendiyar Beyliğinin İlhakı

Rumeli ve Avrupa'daki meseleleri hâl eden Yüce Padişah, Akıncılarına, Avrupa ovalarını işaret etmiş, atlarının nallar: ile buralarının tozunu, naraları ile kulakların tozlarını, gürz ve kılıçları ile vücudlarını ortadan kaldırıcakları yerleri hedef olarak göstermiş ve zaferlere âşinâ gözlerini Anadoluya çe virmişti.
Trabzon, İstanbul'un fethinden sonra bir Kayser'lik hüviyetine bürünmüş Rumların kıblegâhı ve yeniden can bulma ümitlerine bir istinat olma hâline gelmişti. Arada İsfendiyar Beyliği toprakları uzanıyor, Karadeniz Ereğlisi ve Amasra limanları Cenevizlilerin adeta nüfuzu dairesinde bulunuyordu.
Bu iş böyle başıboş bırakılırsa Anadolu'nun yeniden kaynamağa başlaması işten bile değildi. Mısır Sultanına, Hacca giden yolların menzillerindeki su sarnıçlarını yaptırması için haber gönderen ve bu sarnıçların yapılmasında kullanılacak maddî yardımı da beraberinde göndermekle suih içinde meseleleri hâl etmeyi gaye edinmiş bir Padişahı Cihan elbette hüküm ferman olduğu ülkesinde bir dinamit fıçısı barındırmak istemezdi. O fıçıyı yok etmek ve o fıçıyı meydana getirmeye çalışan elleri kırmak, mel'un baş'larını koparmak şüphesiz vazifesiydi.
Sadrazam Mahmud Paşa, ilkbahar mevsiminde Amasra önüne gitti ve o sırada da Hazreti Padişah, Bursa üzerinden yola çıkmıştı. İlk muvaffakiyet Amasra'da elde edildi. Amasra; Cihan devletinin şanlı ordusunu ve donanmasını karşısında

görünce derhal teslim oldu. Peşinden Sinob'u da feth eden Sultan; Amasra, Sivas tarikiyle (yoluyla) Erzincan'a oradan da Erzurum yoluna düşünce asıl maksad anlaşıldı. «Maksat anlaşıldı» sözü üzerine çok kısa hatırlatma yapılım. Hz. Fatih seferi nereye murad ettiğini hiç bir zaman söylemezdi. Ancak yapılan hazırlıkların azlığı ve çokluğu buna bir ölçü teşkil edebilirse de bu da kesin bir tahmini icab ettirmezdi. İşte bu Yüce Sultan sırrın esrarını muhafazaya sıkı sı-kıya bağlı bir zât idi. Evet maksat Cizun Hasan'dı. Uzun Ha-san'ın bir darbe alması icab ediyordu.

Akkoyunlu devletinden ve Uzun Hasan denilen bu zattan 3İr nebze olsun malûmat verelim. Timurlenk'in ölümünden sonra birbirine düşen oğullarının kavgaları, Akkoyunlu aşireti =xniri Uzun Hasan'a bir deviet tesis etmesine fırsat vermişti. 3u devletin hududu epeyi de geniş ve yekpare idi. Yâni dev-etinin içinde başka bir ükenin toprağı yoktu. Ham hayali, Ti-murlenk'in kurduğu bir devlet gibi büyük topraklara sahip bir jlke tasarlamaktı. Yüzbinlerce askerî havî, bir ordusu vardı.

Uzun Hasan, bir sene önce Hazreti Fatih'in huzuruna gönderdiği bir elçiye, Devleti Osmaniyye'nin tâ Çelebi Sultan viehmed zamanından başlayan her sene hediye gönderilerek devamı temin edilecek dostluğun nişanesi olan bu hediyele-in gönderilmediğini bu zamana kadar geçen vakit zarfında tunların yekûn olarak ödenmesini talep etmişti.

Yüce Sultan Mehmed Fatih Han bu talebe karşı bütün ciddiyet ve nezâketini muhafaza ederek şu ince ve tarihi cevabı verdi: «Sizi bana gönderen üzün Hasan Bey'e selâmlarımı götürünüz. Talep ettiği şeyleri vermek üzere geiecek sene bizzat kendim geleceğim, o vakit görüşüp, konuşabiliriz.»

Bazı tarihçiler bu cevabı veren Hazreti Fatih'i, derhal Yıldı-ım Bayezid cennemekânın, Timurlenk'e verdiği cevab mukayese ederek Fatih Hazretlerini takdir edip, Bayezid Hazretlerini sert mektuplarından dolayı kötülemeğe çalışırlar. Bu İslâm milletinin evlâdları çok iyi bilirler ki hal ve keyfiyet her zaman aynı olmaz. İnsanların meziyetleri de bir presten çıkma imalât gibi tıpa tıp olmaz.

Uzun Hasan, Koyunlu Hisarını nüfuzu Osmanlı hududu dahilinde olmasına rağmen gaflete düşerek zorla ele geçirdi. Bunun üzerine bir Osmanlı müfrezesi, Gedik Ahmed Paşa kumandasında Koyunlu Hisar'a gönderildi. Bu müfreze Ko-yunlu Hisar'ı muhasara altına aldığı gibi etraftaki yerleri de şöyle bir bastı. Uzun Hasan yardım kuvvetleri gönderdi. Gedik Ahmed Paşa ve mücahidleri gelen bu orduyu da perişan ettiler. Uzun Hasan bu mağlûbiyetten ürkdü ve validesi Sara Hatunu ve ulemadan Şeyh Hüseyin nam bir zatı elçi tayin edip Hazreti Fatih'in otağına gönderdi. Sulh talebinde bulundu.

Sultan Fatih gelen heyeti ve Uzun Hasan'ın validesi Sara Hatunu «Validem» diyerek hürmetle kaşıladı. Ve kendisine Trabzon'a yapacağı seferde Uzun Hasan bîtaraf kalırsa ona ilişmeyeceğini söyledi. Uzun Hasan buna evet dedi. Ancak Hazreti Fatih Sara Hatunu salmadı, en derin hürmet ve sevgi ile otağı hümayununda ağırladı ve Trabzon önlerine kadar götürdü. Sara Hatun, her

münasebet düştükçe Hazreti Fatih'i Trabzon'a gitmekten caydırmaya çalıştı. Sarp dağlardan geçerken atlardan inip bir hayli yaya yürümek zorunda kalınıyordu. Bu zahmetleri müşarıide eden Sara Hatun: «Oğul, muazzez vücudunun bunca zahmetlere maruz bırakmasına nice Trabzonlar bile bedel değildir, deyince Yüce Padişah şu akıllar durduran manevî sırlan havi cevabı verdi: «Kılıcı cihadı fîsebiliHâh için kuşanmışım, eğer vazifemi yapmazsam ve gazi olmayacak olursam yarın ne yüzle huzuru Hak'ka çıkabilirim.»
Trabzon önlerine gelmiş olan Sadrazam Mahmud Paşa kumandasındaki donanmayı Hümayun, zaferler sultanını bekliyordu. Hz. Fatih, Trabzon önüne gelince bir elçilik heyeti ter-tib edip Kayser David'e şu teklifi bildirdi: «Eğer mukavemet etmeden şehri teslime edersen burdaki gelirin kadar sana irad verilip Rumeli'de «Siroz» şehrinde çoluk çocuğun ile yaşarsın. Yok mukavemet edersen mutlaka çok ağır cezaya müstehak olursun» dedi.
Kayser David, bu teklifi uygun buldu. Eşi, çocukları ve bendegânmi yanına alarak deniz yolu ile gösterilen yer hareket etti. Trabzon'un fethinden dolayı bir çok ganimet Sara Hatuna takdim olunup selâmlar söylenerek üzün Hasan'a gönderildi.
Anadolu pürüzleri hâl edilmiş, şimdi yalnız Karaman Beyliği tek pürüz olarak ortada kendini gösteriyordu.

Karaman İlhakı

Karaman Bey'i İbrahim Bey, Osmanlı Devletinin kuvvetiyle aşık atamayacağını anladığından açık şekilde husumet göstermiyordu. Buna mukabil bir yandan Gzun Hasan Bey'le, diğer taraftan Papalık ve Almanya İmparatorlukları ile gizli münasebetler içinde idi. Yalnız şu vardır ki; Avrupa'nın Osmanlı Devleti ile uğraşacak hâl ve durumu mevcut değildi. Lâkin bu münasebetler Hazreti Fatih'in et kulağına ulaşmadı.
Karamanzâdelerin an'anevî Osmanlı'ya karşı olan husumeti babadan oğula tevarüs ediyordu. İbrahim Beyin yedi tane oğlu vardı. Bu aile ana tarafından Osmanlı'ya akraba oluyorlardı. Karamanlılar, Sultan Fatih Hazretlerinin halazadeleri idiler. İşte bu yedi oğuldan altısı Yüce Padişahın halasından dünyaya gelmişlerdi. Bir tanesi ise İbrahim beyin cariyesinden olma idi. Altı oğlunun Osmanlı'ya meyilli olabileceğini hesab eden İbrahim Bey cariyeden doğan oğlu İshak Beyi kendisine vâris tayin etti. Ana tarafından Osmanlı olan altı oğlunu mirasdan mahrum etti.
Beyzadeler bu karara son derece müteessir olarak İsyan bayrağını açtılar. İbrahim Beyi Konya'dan uzaklaştırdılar. Bunun üzüntüsü ile vefat eden İbrahim Beyden sonra çocukları miras kavgasına devam ettiler. Bunlardan Pîr Ahmed Bey Konya'da Karaman tahtına culüs eyledi. İshak Bey bu durum karşısında üzün Hasan'a başvurdu. Gzun Hasan kuvvetleriyle Konya'ya yürüdü ve Pîr Ahmed, Sultan Fatih Hazretlerine iltica etti. İshak Bey hükümetini kurdu. Ne var ki üzün Hasan'ın askerleri Konya'da yaptıkları zulüm ve şenaatle halkın sadece

düşmanlığını kazanabildiler ve hepsi Pîr Ahmed Bey tarafını tutmayı kararlaştırdılar.
İshak Bey hükümetinin tanınması için Hazreti Padişaha hey'et gönderdi, padişah, Hazreti Yıldırım Bayezid zamanındaki Çarşamba suyunu hudud kabul ederse hükümetini tas dik ederim, diye cevap gönderdi. Lâkin İshak Bey bu mukabil cevabı kabul etmeyince Hazreti Fatih, Anadolu muhafızı Hamza Bey'e Pîr Ahmed Bey'in tahtına oturtulması için emir verdi. Hamza Bey ve Pîr Ahmed Bey Konya üzerine yürüdüler. Ermenek civarında İshak Bey'le karşılaştılar. Meydana gelen savaşta İshak Bey fecî bir mağlûbiyete uğradı ve soluğunu Üzün Hasan Bey'in yanına iltica edince rahatça alabildi. Silifke kalesi, İshak Beyin hanımı ve onun küçük olan çocuğu eline kaldı. Tahta geçen Pîr Ahmed Bey Saklanhisar, Ilgın kalesi ve Akşehir'i bir hediye olarak Devleti Aliyei Osmaniyyeye takdim ettiler. Hicrî 868/Milâdî 1464.
Lâkin bu çözüm Sultan Fatihi tatmin etmemiş, Karaman'ı mutlaka Osmanlı sancağı altına alması İcab ettiğini ciddi ciddi düşündürmeye başlamıştı. Ne var ki Pîr Ahmed Bey yine baba tarafına çeker huyunu gösterdiği, dün öpmek için kapandığı eli bugün yavaş yavaş ısırmaya başladı. Bunun üzerine Karaman'a Seferi Hümayun tertib olundu. Sadrazam Mahmud Paşa, Pır Ahmed'i Konya'dan çıkardı. En sonunda Lârende civarında yapılan şiddetli bir savaşta Pîr Ahmed hezimete uğradı. Karaman Sancağı adı verildi ve büyük Şehzade Mustafa Sultan a verildi. Hicrî 872/Miiâdî 1468. Şehzadenin Lalası sıfatıyla Gedik Ahmed Paşa idareyi ele aldı.

Uzun Hasan İle Otlukbeli Savaşı

Uzun Hasan'ın hemen üzerine gidilmesini düşünen Yüce Fatih sadrazamlığa yeniden Mahmud Paşa'yı tayin etmişti. Mahmud Paşa, durumu görüyor, Yıldırım Bayezid Hz.ierinin başına gelen Ankara Savaşı mağlûbiyeti daima önünde örnek vazifesi ifa ediyordu.
Sultan Fatih derhal orduyu hümayunu harekete geçirip gururundan ne yapacağını şaşıran, bir İslâm devleti olan Osmanlı'ya karşı, Papa ve Hıristiyan devletlerle anlaşma zemini arayan bu adama ki, daha evvel annesi Sara Hatunla selâmlar dahi göndermişti. Şimdi ona hemen haddini bildirmek istiyordu.
Anadolu Beylerbeyi Davut Paşa, Anadolu askerini yanına bir miktar Rumeli hafif süvari askerinden alarak Sultanın emriyle Konya'da bulunan ve Üzün Hasan'ın her an taarruzuna uğraması muhtemel Şehzade Mustafa Sultan ve onun lalası Gedik Ahmed Paşa'nın yardımına gönderildi.
Hakikaten Clzun Hasan da bir ordu tertib ederek başlarına oğlu Yusuf ve Zeynel mirzaların yanına asıl kumandan olarak Mehmed Bakır Mirza tayin olunmuştu. Karamanzâde Pir Ahmed Bey ve Kasım bey de bu orduda yer almışlardı.
Şehzade Mustafa Sultan, bunları kemali metanetle karşıladı. Sultan Fatih Hazretlerinin gönderdiği kuvvette yetişmiş olduğundan bu metanet daha da ziyadeleşmişti. Kıreli gölü civarında büyük bir savaş oldu. Osmanlı ordusu

savaşı kazandı. Mehmed Bakır Mirza dahi ölüler arasındaydı. Kara-manzâdeler ise firara muvaffak oldular. Hicrî 877/Milâdî 1473
Bu savaştan sonra orduyu hümayun bir nefes almış oldu. Şark hududuna doğru tam bir emniyet içinde yürümeğe başladı. Rumeli askeri Gelibolu Boğazından geçerek Yenişehir'de toplandılar. Resmî geçid yaparak ahaliyi İslâmiyyenin moralini takviye etme başarısını gösterdiler. Ve tekrar yürüyüşe devam ettiler. Şehzade Mustafa Sultan ve Şehzade Bayezid Hazretleri de şanlı askerleriyle birlikte orduyu hümayuna iltihak ettiler. Sivas'a gelince burada bir müddet dinlenip, eksiklikler tamamlandı. Bu arada Rumeli Beylerbeyliğine tayin olunmuş bulunan Murad Paşa, seyyar bir müfreze ile önden Erzincan'a doğru gönderildi.
Üzün Hasan'a gelince Fırat kenarında sağlam bir mevki tutmuştu. Sadrazam Mahmud Paşa ve Mihaioğlu Ali Bey'in tembihlerine rağmen Has Murad Paşa, üzün Hasan kuvvetlerine hücum etti fakat bu bir taktik hatasıydı ki, maalesef bu hatanın neticesi başta Rumeli Beylerbeyi Has Murad Paşa olduğu halde bu seyyar müfrezenin mücahidleri şehadet şerbetini içtiler. Bazı tarihlerde bu Has Murad Paşa'nın Bizans'ta ihtida edenlerden olduğunu söyleyen satırlara rastlanmaktadır. Bu hücumun yapılmaması icab ettiğini söyleyen bu tarihler askeri ile beraber şehyd düşen bu paşayı istihfamla anar bir duruma getirmiş olduklarının farkında olmalıdırlar. Biz şeriatı İslâmiye mertebesinde bu meseleye düşmanla savaşarak şehadet şerbetini içmiş bu askerlerin başlarında kumandanlar Has Murad Paşa olarak bir şehidler zümresi sayıp kendilerine Allahtan rahmet dilemeyi lüzumlu görürüz. Niy-yetleri ancak âlemlerin Rabbi bilir, üzün Hasan bu ön savaşta, Meşhur Turhanzâde Ömer bey ve bazı ileri gelen süvari
birlik komutanlarını huzurunda esir olarak görünce şu ham hayalini dile getirdi. «Bu seyyar müfreze Rumeli süvarisidir. Bu süvariler Osmanoğlu ordusunun bel kemiğidir. Ben bu kemiği kırdım. Osmanoğlunun artık bana mukavemete mecali kalmamıştır. Bundan böyle Rumeli saltanatı, ile devleti Kayseriyye artık benim olacaktır.» dedi.

Otluk Beli Savaşında Varılan Netice

Sultan Fatih Hazretleri' yukarıda kısaca tafsilâtını ve'rdiği-miz olaya rağmen orduyu hümayunu üzün Hasan'ın üzerine yürütmekten vaz geçmedi. Uzun Hasan ise Baysurt civarına ricat etmiş ise de savaş mukadderdi. Çünkü ayağı zaferlerle kutlu Padişah avını mutlak yakalamağa, boyundan büyük işler yapmağa kalkışan üzün Hasan'ın beyni bâlâsına gürz misali yumruğunu vurmayı kararlaştırmıştı. Şimdiye kadar o sultanlar sultanının karar verdiği şeyi yerine getirmediğine şahid olunmamıştı. Ve yine karar sahibi devietlü kararını infaz edecek idi...
Nihayet iki ordu Tercan civarında Otlukbeli'nde karşı karşıya geldiler. Çok şiddetli bir savaş neticesinde zafer gül yüzünü Osmanlı'ya gösterdi. Bu muharebede Şehzade Mustafa Sultan ve şehzade Bayazıd Sultan büyük

kahramanlıklar gösterdiler. Uzun Hasan ordusunun Osmanlı ordusu karşısında tutunamayacağını anlayınca her şeyi yüzüstü bırakıp firar yolunu seçti.
Yüce padişah onu kovalamıya lüzum görmedi. Çünkü netice çok kesin olarak meydana çıkmıştı. Sultan Hazretleri bu zafere şükür ettikten sonra buna bir cemile olmak üzere ne kadar kendine hediye edilmiş köle varsa hepsini azad eyledi. Tarihçi Solakzade bu sayının kırkbin kişiyi bulduğunu kaydeder.

Avrupayla Büyük Savaş Silsilesi

Hazreti Fatih, Hicrî 878/Milâdî 1473 senesi sonunda Ot-lukbelinde üzün Hasan gailesine son verirken aynı zamanda Avrupa ile savaşıyordu. Avrupa, üzün Hasan'a bel bağlamış onun muvaffak olması halinde, Timurlenk'in kendilerine yet-mişbir yıl evvel temin ettiği avantajı yeniden kazanacaklarını sanıyorlar idi. Halbuki işleri yine yanlış tutmuşlardı. Çünkü ne Üzün Hasan bir Timurlenk'ti ne de orduyu hümayun, cen-netmekân Bayazıd Yıldırım Hazretlerinin uğradığı ihanetle yaralanacak bir orduydu. O yetmiyormuş gibi bir de seyrü-süluk deryasında, Şeyhi Akşemseddin Hazretlerinin irşad ve mânevi terbiyesiyle Kutbul Evliya makamında bir Sultan karşısındaydılar. Münkir Avrupalı ne bilsin ki Allah'tan başka istinatgah yoktur. Söz buraya gelmiş iken buna misal olmak üzere İkinci Halife Hz. Ömer'in bir kıssasını nakledelim.
İki Cihan Serveri Efendimiz Hazretleri (S.A.V.)'den sonra, tarihlerin kaydettiği en büyük kumandan Halid İbni Velid'dir. Bu savaşların büyük taktisyeni, meydanların yegane aslanı, vefatında vücudu pâk'ine bakıldığında yara almamış hiç bir yeri kalmayan bu büyük sahabi İslâm ordusunun bir istinâtgahı haline gelmişti. Mücahidini İslâm hangi savaşa giderse gitsin:
— «Başımızda Halid bin Velid varken mesele yoktur.»
demeğe başlarlar. Bu artık bir terane haline gelmiş her mücahid bunu söylemeğe başlamıştı. Bu durumu gören Hz. Ömer derhal gönderdiği bir emirle Halid bin Velidİ kumandanlıktan almış ve bir köle azadlısını kumandan tayin buyur-muşlardı. O koca sahâbi büyük kumandan Halid İbni Veiid derhai emre itaat ederek makamını yeni tayin edilen kumandana bıraktığı gibi bir İslâm neferi olarak savaşa katılmıştı.
Okurlarımız lütfen buraya çok dikkat buyursunlar. Bu tâyinden sonra mü'minlerin emiri sordurmuş asakiri mücihidin bu tayine ne diyorlar? Cevap şu:
— İşimiz Allah'a kaldı Diyorlar.
Hz. Ömer:
— Hah işte şimdi tamam, çünkü mü'minin bütün işi Allah-ladır. Onun yardımıyladır.
İşte Avrupalı, Allah (C.C.)'un yardımı üzerinde olan bir Velî Padişahın ve onun mücahidlerinin zaferle müjdelenmiş olduğunu ne bilsin, üzün Hasan'ı mağlûp ve münhezim bir halde harp meydanından kaçıran Fatih Hazretleri orada yalnız üzün Hasan'ı yenmiş değil, Hıristiyan taassubunu da parça parça etmişti.
İşte Hicri 886/Milâdî 1480 yılına gelindiğinde Osmanlı akıncıları Avsturya

önlerinde, İtalya ovalarında. Venedik limanlarında, Kırım adalarında Livayı hamd sancağını şan ve şerefle dolaştırmışlar ve Avrupayi toptan bir mağlûbiyyete, her birini teker teker mağlûb ederek duçar etmişlerdi.
Şair Yahya Kemâl bey asırlar sonra şöyle sesleniyordu: «Pür Velvele çıktı Gedik Ahmed Paşa Otrantoya...
İşt Hz. Fatih kırkdokuz senelik bir ömre böyle büyük olaylar sığdırmıştır ki bir mü'min bunu mutlaka Cenabı Allah'ın zafer ve nusret vaad eden vaadinde ve esbaba tevessül etmede olduğunu düşünmek ve kabu! etmekle mükelleftir. Mü'min'in dışındakinin ne düşündüğü mü'mini alâkadar etmez.
«Sakalımın bir teli seferi ne tarafa yapacağımı bilse, onu yerinden koparır atarım» diyen bu büyük Velî Sultan Fatih, şehidlik mertebesine bir dönmeyen dönme olan Jakop (Yakup Paşa.) tarafından azar azar verilen zehirle nail olmuş, bugünkü Gebze kazası civarında terki can ettikte, düşmanlarının şükür ayinlerine, bayram yapmalarına ondan kurtulmalarına sevinçten uçan bir küffar mileti öte yandan kaldığı yerden vazifeyi götürecek bir İslâm milleti bırakmıştı. Hicrî 887/Müâdî 1481'de Hz. Fatih'in sayılı nefesini sonuncusunu verdiği günde.
Muhterem okuyucu, Hz. Fatih'in devir ve şahsiyyetini vermeye çalıştığımız bu bölüme Şâiri Âzam Abdülhak Hamid Tarhan'ın «Merkadi Fâtihi Ziyaret» adlı nefis şiirin metni ve açıklamasını koyarak noktalamak istiyoruz. Cenabı Mevlâ Murad oğlu Hz. Fatih Sultan Muhammed'e rahmet ve onun şefaatine bizleri de ilhak eylesin.

Merkad-İ Fatih'i Ziyaret

Her kuşesinde dehrin, nâm-ı bekâ-nisârın; Şayestedİr denilse âlem seni mezarın.
Kaldın cihanda biân, her ânın oldu bir devr; Mülki ezeldi güya tahtında hem civarın.
Sensin o padişah ki bu ümmet-i necibe; Emsâr bahşişindir, ebhar yadigârın.
Meydân-ı harbi kıldın san*tahtgâh-s şevket; Leşkerdi hep müsellâh etbâ-i bi-şümârın.
Sen cism idin fenâ-Yâb, ol ruhi câvidâni; Düştün cüda sen amma. bakîdir iştiharın.
Ettin muvahhidine mülk-i cihâdı meftûh, Sulh oldu anda câri fermân-ı feyz-bârın.
Mazi o perdei gayb ükşade-i huzurun, Âti, o râh-ı muzlim âmâde-i güzârın.
Tevhid idi meramın islâm ile enamı, Birleşti ol uğurda ilminle iktidarın.
Beyt-i Hudâya konmuş câhın metâf-ı eslâf; Durmuş başında bekler, bir kavm türbedârın.
Takında müncelidir hep beyyinât-ı mânâ, Esrâr-ı !em yezelden masnû'olan bu darın.
Bir maksada ederdi seyf ü kalem teveccüh, Ahkâmına uyardı kânunu rüzgârın.
Şemşir kuvvetinde hâmendi lerze-bahşâ Mu'cizdi misl-i hâme şemşir-i hud'a-kârın

Okşardi zülf-i yârı tedbir-i âdilânen, Çarpandı fikr~i hasma takrir-i dil-şikârın.
Her şaha böyle tâli' yar olmaz ey şehenşeh, Nâdir geyir nazîri bir böyle şehriyârın.
Bir dem ü yüzün gülünce âlem bahar olurdu; Misl-i küsûf her-câ zahirdi İğbirarın.
Yoktur senin gurubun, ey neyyir-i maâli, Var şu'le-i dehadan bin necm-i tâbdârın.
Bir mecma'-i siyaset buldun ukûle çesbân, Tâbân ufuklarından eczâ-i târmârın.
Ervâh-ı mü'minindir, encüm kadar meşail, Bâlâ-yİ türbetinden tenvir eden kenarın.
Sen muhrik-i fitendin, ey âteş-i celâdet; Söndün nihayet amma berk oldu her şirânn.
Mehd-i vücudu oldun bir çok nevâdirin sen, Hâkinden oldu nâbit esbabı kârzârın.
Bir yıldırımdı nîzen, peyveste ka'r-ı hâke;
bir burc-i Hak-nümândır, ermiş göğe menârın.
Bab-ı necatı sensin, ey Fatih, eyleyen feth, Miftâh yaptı ancak cedd-i büzürgvânn.
Her dem sana açıktır ebvâb-ı Arş-ı rahmet, Türbendir en azîmi feth ettiğin diyarın.
Gösterdiğin maâli ehramdır müselsel, Kühsârlar umumen bâlin-i ihtizârın.
Perverdigâra nazır bünyad-ı ser-bülendi, Sâfillerin elinde tâbût-i pür-vekârın.
İster idin ki olsun düşmenle yâr yek-dil: Devrân idi rakibin, Allah idi nigârın.
Tahtın getirdi bir dem umkıyyeti kıyhama, Eyler rükûa da'vet ulviyyeti mezarın.
Her gün ederdin ihya bir başka cilve-i akl, Bi-hûş-i haletindi erkân-ı hûşyârın.
Hâlâ dahi ukûlun ser-haddidir geçilmez, Seyl-i dumû' birle mahsur olan cidarın.
.
Ağuş-i mâdenden hâk-i vatan eazdir; Andan daha muazzez bir nurdur gubârın.
Sen pençe-i kazadan bi-fark idi deminde, Zeyl-i rızâyı sarmış bâzû-yi zi medarın.
Titrerdi secdegâhın oldukça sen cebîn-sây, Hâlâ gelir zeminden tekbir-i zâr-zânn.
Her azmin eylemişti tefsir-i âyet-i Hak, Zahirdi nâsiyende âsârı çâr-yârın.
Seyyâre-i vatadır, ardınca peyk-i harın, Eyler tavaf her-sû rûh-i fütûkârın.
Sen yattığın düşekte bisterdi güle-i top Tûfân-ı hûn u âteş gülzâr-ı nev-bâhânn.
Eyler bu dem başında leyi ü nehâr-mânend Teşkil-i nûr-i u zulmet sayen ile çenârın.
Kılmsş tulu' yerden, gözler bu inkılâbı: Bir devrdir mücessem destâr-hun-disarın.
Kahhâr-ı müntakimden hiç kalmadı mahâfet; Senden biz eyleriz havf, ahz et gelip de sârin.
Açdı cana cenahın cânân-ı sermediyyet, Etti anı der-âğûş cân-ı cihan-sipânn.
Ecr-i azim-i vasfın kaydında Hâmid ey şah Kıl bu sevabını sen afv ol

günahkârın.
Mehdinde şâirâna ilhamlar gerektir: Ta'rifi yerde bitmez Arşa çıkan kibarın.

Şerh

Yukarıya aldığımız Abdülhak Hâmid Bey'in «Merkad-i Fatihi Ziyaret» adlı şiirini muhterem ağabeyimiz merhum Melih Yuluğ beyefendinin esrarı tasavvufa bihakkın vakıf olması münasebetiyle şerhini istirham ettiğimizde lütfettiler biz de siz okurlarımıza aynen sunuyoruz.
«Fatih'in Kabrini Ziyaret diye de söylenebilir. Bu şiirin bazı beyitleri çok derin mânâlar ihtiva ettiğinden şiirin gerek kül halinde gerekse bazı beyitlerin edebî bakımdan bir kritik hem de şerhe tâbi tutulmasında zaruret vardır. Kanaatımızca lâfızlar mânayı tam istiaptan âciz ve mânâ elfâz'a sığmaz durumdadır.
«her kuşesinde dehrin nâmı beka nisann/Şayestedir denilse âlem senin mezarın»
Beytinden mânâ derinliğine taşmış gibidir. Yeknazarda bu beyitten şu anlaşılıyor. «Ey Yüce Fatih cihanın her köşesinde senin nâmın var, âdeta bu âlem senin mezarın denilmekte hata yoktur. Amma bunu izah ve şerhi yapılmadan Dehrin neden dolayı Fatih'in mezarı olduğu anlaşılmamakta, müp-hem kalmaktadır. Esasında Hamid Bey şunu ifade etmek istemiştir. Dehrin ne tarafına bakılsa Fâtih'in daima baki ve payidar olan namını görürüz. Mezarlara kitabe dikmek o mezarda medfun olanın namını oraya te'yit içindir. Dünyanın her köşesinde Fatih'in nâmı olduğuna göre, ona her yerde bir mezar kitabesi dikilmiş olur. Her yerde bir mezar kitabesi dikmekte bütün âlemi bir mezar yapmaktır. İşte onun için âlem Fatih'in mezarı denilse şayeste (lâyık) dir.
İkinci beyitten itibaren şiire mânâ vermeğe devam edelim: Fatih cihanda bir an kaldı fakat kaldığı zamanın her anı bir devir kadar uzunmuş gibi feyizli eserler verdi. Şu halde o mahdut zamanı, sınırsız gayrı mahdut yaptı. Otuz küsur senelik saltanatının mademki her anı bir devir kadar uzundur. Bu otuz sene sonsuz bir zaman demektir. Zaman denilen mefhuma bu ezelliyeti verdiğinden anlaşılıyor ki mekânende onun ezelliyet tahtı mülkünün yanındadır. Bir şahıs mekânen böyle fevkalâde bir mazhariyyete nail olmasa zamanen o ezeliyyeti veremezdi.
Şiirde çok önemli mânası şerhe muhtaç bir beyit de şöyledir:
«Mazi o perde-i gayp ükşadei huzurun
Atî o, râhi muzlîm amadei güzarın»
Maziki bir gayıp perdesidir. Ne kadar sayısız insanlar ve şöhretler o perdede kaybolup gitti. Fakat böyle yıpratıp yok eden bir mazi senin huzurunda tâzimen divan duruyor. Atiki karanlık bir yoldur. Kimlerin oradan geçeceğini yâni âtide kimlerin yaşayacağını, hangi şöhretlerin atî itibariyle payidar kalacağı meçhuldür. İşte böyle olan âtî daima Fatih oradan geçecek diye hürmetle bekleyip duruyor. Görülüyor ki Hamid, «mazi o perdei gayb» derken nice namlı kimseleri nisya-na gömer gayıb perdesi olan maziyi kasdetmektedir. Hamid başka bir şiirinde de «Nisyan o makteli ekâbir» demektedir ki aynı mânadadır.
Şiirin kıymeti ne. kadar yüce olursa olsun tasavvuf! bir anlam taşıdığı iddia

olunamaz. Hatta:
«Nice karagözleri mahvetti suret perdesi» mısraı kadar bile sofiyyane bir hikmet taşımaz. Yine şiirin diğer beyitlerini de şerhe devam edelim. «Kılıç tedmirin kalem tedbirin bir remzidir.» Halbuki ey Fatih sen kudretindeki azamete bak. Kalemi kılıç ve kılıcı kalem gibi kullanmayı bildin. Kalemin bir kılıç gibi titretici idi. Siyasetin hilelerine karşı kulandığın kılıçta icazkâr bir kalemdi. Kılıcın dost için yârin zülfünü okşayan nüvazîş gibi âdilâne bîr lütfü tedbir olur. Fakat düşmana gelince; kılıç ve sözün bir yıldırım kesilerek çarpar düşmanın ödünü parçalardı.
Cihana o kadar hâkimdin ki eğer sen gülersen cihan da güler ve cihanda kaharlar açardı. Fakat celâdet anlarında hiddete gelmişsen, o zaman da cihan küsufa uğramış gibi karanlık ve korku içinde kalırdı. Celâdet tarafından görününce mızrağın kaarı hake (toprağın derinliğine) inen bir yıldırımdı. Hakkaniyyet tarafından görününce o zamanda türbenin yanındaki camiin minarelerini sadece bir minare değil hak ve hakikatin göklere kadar uzanmış ve başı göklere değen bir burcu gibi görmekteyiz.
Ey Fatih; sen türbene girmekle halik sana bütün arşı rahmetinin kapılarını açtı sen ki hayatında bu kadar saltanat ve ülkeler fetih ettin. Fakat ölümünle de arş'ı fetih etmeği basardın. Şu halde feth ettiğin diyarın en azametlisi kendi türbendir. Madem ki, türbenle sana arş dahi meftun olur.
Şahsiyyetin de o kadar büyük ki eğer bunu da madeten ifade etmek lâzım gelse büyük dağlar sana yastık olurdu.
Tahtın ki yukarıdadır fakat herkesin yalnız yüksekte zannettiği o taht o kadar derindir ki derinliğin kendisi de ona hürmeten ayağa kalkar. Buna mukabil mezarın toprağın içerisindedir. Herkes sanır ki mezar çukurdadır. Halbuki çukurda olan mezarın hakikatta o kadar ulvî ve yüksek ki ulviyye-tin kendisi bile bu yüksekliğine hürmeten eğilip rükûa varmaktadır. Bir kaza var bir de ona biİmecburiyye, boyun eğmekten ibaret bir rıza var. Senin pençen ise o rızanın eteğini sarmış bir kaza idi. Rıza naşı! daima kazaya mağlûp ise cihanda senin bir kaza gibi olan gücünün karşısında rıza idi.
Sen ebediyyete erdikçe sermediyyet kelimesi seni kucaklamak istedi. Fakat ezel ve ebedden ibaret iki kanadını açarak seni kucaklamak isterken seni cihanları kapiayan hudutsuz ruhun onu tuttu, kucakladı. Seni sermediyyetin Melikesi bile ihata edememiş, sen ona muhit olmuşsun, demektir.

Fâtih Sultan Mehmed'in Hanımları Ve Çocukları

Bizim kaynaklarımıza baktığımızda Sultan 2. Mehmed'in izdivacının sayısının beş olduğunu görüyoruz. Bunun ilkini Güibahar Hatun, 2.sini Gülşah Hatun, 3.sünü Sitti Hatun. 4.sü Çiçek Hatun ve sonuncusu yâni 5. cisi Heiene'dir. Sayın Yılmaz Oztuna; on izdivacın Sultan Fâtih'in hayatında yer tuttuğunu anlatırken Çağatay üiuçay'ın kitabının dipnotunda Alderson'un padişahı 17 hanımla evlendirdiğini okuyoruz ancak sayın üluçay, bunu mübalağa olarak kabul

ettiğini bildiriyor. Şimdi biz bu iddialardan ecnebi olanınkiyie başlayalım padişahın hanımı olanlar kimlermiş! "Turgatir'in 1450'de adı bilinmeyen kızı 1, bir Fransız kızı olan, 1453'de Fâtih'in haremine alınan Akide Hatun 2, 1453 târihin de aldığı ve aynı sene öldürttüğü İrene 3. , yine aynı târih de adı bilinmeyen bir hanım 4. oluyor. 1455 senesinde aldığı Lespos Adası hâkimi 1. Dorino'nun kızı 5., 1456'da aldığı, George Pharan-tezn kızı Tamara 6., 1458'de aldığı Mora Despotu Demetri-usun kızı Helen 7., 1461 yılında alıp bıraktığı ve Zağanos Paşa' nın evlendiği Trabzon İmparatoru David Komnenos'un kızı, Anna 8., 1462 yılında aldığı Lespos Adası hâkimi, 1. Do-rinonun; 2. kızı, Maria Aleksandra Komnenosun karısı iken, Trabzon'un fethinde Fâtih'in haremine ahnmıştirki 9. olmakta, 1470'de Negro Ponta savaşında esir alınıp hükümdarın sözlerini dinlemediğinden, öldürülen Anna onuncu birde hangi tarİhde hareme alındığı bilinmeyen Esmahan vardır ki bu 11. olmaktadır. Zağanos Paşanın bir kızının Sultan Fatih'le diğer bir kızının, Mahmud Paşa ile evli olduğunu iddia eden Babinger, Zağnosun bu kızıyla Fâtihin 12.yi bulduğunu diğer beş hanımı da bu sayıya eklersek Alderson'un 1 7 rakamı bulunmuş olur. Şimdi biz kısıtlı olsa da Güibahar Hatun hakkında verilmiş malumatı nakille Yüce Fâtihin değerli hanımlarını tanımaya çalışalım. Güibahar Hatun aslen Arnavut'tur diyor, ünlü babinger, 872/1468 tarihli bir vesikada "Güibahar Hatun bint-i Abdullah" diye geçer. Bu ifadenin mühtedi olduğu dikkat çektiği bilinir. Osmanlı padişahının haremine 850/1446'da girdiği rivayeti vardır. 1448'de Bayezid-i Velfyi dünya'ya getirdi. Gevher Sultanın annesi olduğuda söylenmektedir. Güibahar sultan 898/1492'de vefat etmiş ve Fâtih camii avlusunda ki türbesine defnolundu daha sonra kızı Gevher sultan da oraya gömüldü ve türbesinin bakım ve lâzım gelen masrafını temin içinde Tokat ile Bozöyük'de bazı yerleri vakfetmiştir. Gülşah Hatun ise Fâtih'in Manisa sancakbeyi iken 1449'da haremine aldığı ifade edilmektedir. 1450'de de şehzade Mustafa'yı dünyaya getirmiştir. Yaşarken Bursa'daki türbesini yaptırtmıştır. 892/1487'de vefat etmiş yaptırdığı türbeye defn olunmuştur. Sitti Hatun ise, Dul-kadıroğullarından olup, Karamanoğlu'nun bir tertibini bozmak için 2. Murad'ın oğlu Mehmed'e almak suretiyle Dulka-dıroğullanyla akrabalık kurma düşüncesinin Osmanlıya getirdiği gelindir. Tam adı Sitti Mükerreme hanımdır. 2. Murad bu düğünü çok gösterişli yapmak suretiyle bütün Anadolu Beyliklerine Osmanlının geldiği noktayı sergilemek yoluna gitti. Gelin önce Bursa'ya oradan da Edirne'ye götürüldü. Muhteşem düğün orada oldu. Yeni evlilerde üç ay kadar burada kaldıktan sonra Manisa'ya gittiler. Sitti Hatun kocası padişah olunca gelin geldiği Edirne'ye geri geldi ve orada ömrünün bundan sonraki bölümünü hayır ve hasenat işleyerek geçirdi. Kocası Fatih Sultan Mehmed'den aldığı izin üzerine Edirne'de büyük çene bir saray yaptırdı. Sultan Fatih'e bir çocuk veremediği biliniyor. 1484'de tamamlattığı camiin mihrabını önüne iki sene sonra vukubulan vefatı üzerine def-nolurıdu. Sitti Sultan'in biri taht-ı revan üzerinde, diğeri erkek kardeşlerinden biriyle yapılmış resmi bulunmaktadır. Çiçek hatun'sa hakkında Sırp, Fransız veya Rum olduğuna dâir rivayetler olan bir hanımsultan. Ali

adında da bir kardeşi vardır. Sultan Fâtih'in haremine 1457/58'de alındığı sanılıyor. 1459 senesinde; şehzade Cem'i dünyaya getirdi. Fâtih Sultan Mehmed vefat ederken, Çiçekhatun oğlu Cem'in yanında bulunuyordu. Cem; ağabeyi Bayezid'e ülkeyi taksim teklifi yaptığı zaman, red cevabı aldı. Bunun üzerine iki kardeş savaştı, bölünme anlayışına karşı olan Bayezid-i Velî, savaşda galibdi. Şehzade Cem, validesini, hanımını ve çocuklarını alarak Kahire'ye gitti. Cem'in esareti boyunca Çiçekhatun bir anne olarak Kahire'de acıklı bir hayat sürdü ve nihayet 903/1498'de, orada Ömrünü tamamladı. Mora Despotu De-metrusun kızı olan Helene'ye gelince 1442 yılında doğduğu ifade edilmiştir. Sultan Fâtih'in Mora seferi dönüşünde güzelligi ile nâm yapmış Helene'yi haremine gönderdiyse de, hakkında bir suikast düzenler en azından, zehirleyeceğine dâir şüphesi, evlenme işini gerçekleştirmedi. Ancak bunun Yunan kaynaklarından neşet etmesi haberin biraz ihtiyatla karşılanmasını akla getirmektedir. Sultan Fâtih'in Gevherhan isimli bir kızı olup, Gülbahar Hatun'dan dünyaya gelmiştir. 1474 yılında Uzun Hasan'ın oğlu uğurlu Mahmud Bey, babası üzün Hasan ile ihtilafa düşünce Fâtih Sultan Mehmed Hân'a dehalet etdi. Fâtih; hem kızı Gevherhanı bu delikanlıya verdiği gibi Sivas'a Beylerbeyi olarak tâyin etdi ve karısını koluna takan damad Sivas'a gitdi. Bilahire İran'a davet edilen Mahmud Bey; orada 1477 yılında katledilince Gevherhan Sultan yavrusu Göde Ahmed'i kucağına alıp İstanbula avdet etdi. Bir müddet sonra Gevherhan sultan vefat etdi ve validesi Gülbahar Sultan'ın türbesinde toprağa verildi. Göde Ahmet i-se dayısı olan padişah Bayezid-i velî'nin kızı, Aynışahla izdivaç etdi. Bilahire Akkoyunlu hükümdarı oldu. Sultan Fâtih'in oğullarına gelince büyük oğlu sonradan padişah olan Bayezid-i Veli, 1450 senesi ekim ayında Dimetoka sarayında Gülbahar Hatundan dünya'ya geldi. Tam adı Yıldırım Bayezid ol-makla beraber ceddi Yıldırım Bayezid'le karıştırılmasın diye, yıldırım adından sarf-ı nazar olundu. Osmanlı devletinin 8. padişahı oldu. Velî olduğu rivayeti doğru bir tesbittir. Fâtih'in 2. oğlu şehzade Mustafa, Edirne'de 1451 yılı sonuna doğru Karamanoğlu ailesinden Gülşah hatun'dan dünyaya geldi. şâir ruhlu ve kılıç ehli biri olduğu hakkında pek kuvvetli rivayetler vardır. Yabancı lisan olarak İtalyancayada önem verdiği bilinir. Bu lisanı Gian Mario Angellodan öğrenmiştir. Hoca Selman'in Cemşid-ü Hurşit mesnevisini nazım hâlinde Fars-çadanTürkçeye tercüme etmiştir. Babasının sol cenahında girdiği savaşlarda liyakat göstermiştir. Sultan Fâtih 6 ay süren bir hastalık sonucunda bu şehzadesini kaybetmenin üzüntüsünü hep hissetti. 23 yaşında idi vefatında târihi ise 25/12/1474 olup, Muradiyedeki türbesine sakladılar. Şehzade Gıyaseddin Cem, Sultan Fâtih'in 3. oğludur. Validesi Çiçek Hatundur. Dünyaya gelişi Edirne'de 23/araltk/1459'da saat 6. 24 geçe vukubulmuştur. Üçüncü oğul olması ilmi ve terakkiyi boşlamasına sebeb olmadı. Çok ciddi bir eğitim gördü.

Belkide cidden tahta geçmek üzere, özel gayret gösterilmiş olabilinir. Çünkü padişah hanımlarınmda kızıl elması, bir gün vâlidesultan olmaktı ve şimdiki tâbir, first leydi olarak kadınlığında vazgeçilmez üstünlük taslama zevkini tatmaktır. Fakat bu hırs islâm âlemine öyle pahalıya mâl olduki, İspanya'da

Katolik İzabella ile engizisyon taraftarlarının, işlediği insanlık suçunu, dünya'da tek önliyecek ülke olan, Osmanlı devleti bu Cem gailesi yüzünden, Endülüsten gelen yardım isteklerine kulak tıkama mecburiyetinde kaldı. Çünkü Papalıkla alakalı, bir haçlı anlayışının meydana getirdiği gurubun elinde, kafası kesik bir horoz gibi oradan oraya dolaştın-lan Cem, Bayezid idaresindeki devlet-i âliyye için, Macaristan üzerinden balkanlara teçhiz edilmiş bir orduyla hudud-u Osmaniden içeri bırakırız tehditlerine mâruz kalıyor vede kahredici gücünü bu muhatara yüzünden ne müslümanları ne de Ispanya'daki insanlık dramına son verecek olan narasını patlatamiyordu.
Ne zaman Cem 25/ şubat/1495'de Napoli'de, 35 yaşını aşmış olarak vefat ettiğinde Bayezid-i Veli; Kaptanı deryası Kemâl Reise istikamet İspanya, ne bulursan kurtar emrini verdi. Kurtanlanlarsa Safarat yahudileri ile yok denecek kadar kalmış müslümanlar, zulme uğramış insanlar oldular. Ölümünden dört sene sonra ülkeye getirilen Cem'in naşı, Bursa'da Muradiye'deki ağabeyi Mustafa'nın türbesine def-nolundu, sonra da bu türbe bazılarınca Sultan Cem türbesi diye anılmaya başladı.
Sultan Fâtih'in sadnazamlarına gelince; padişah taht'a çıktığında Çandarlı Hayreddin Paşa, 1440'dan beri makamı sadaretteydi. Ne var ki İstanbul'un fethi meselesinde, uyuşa-mayıp dafarkh düşünceler ve politikalar güttüler.
Sultan Fâtih; büyüksabır gösterip, feth-i mübin gerçekleşinceye kadar sadrıazamı idare etdi. Fetihten dört gün sonra ve 13sene, 2gün hizmet veren Halil Paşanın elinden hem mührü hümayunu hemde omuzunun üstünden kellesini alıverdi. Yerine bir yıl sürecek sadaretiyle Damad Zağanos Paşayı getirdi. Daha sonra 14. sadnazam olarak, Adni Velî Mahmud Paşa'yı getirdi, bu zâtın ilk sadareti, 1454 ile 1466 arasında 12sene sürdü. 1466 ile 1469 arasındaki 3 sene sa-daret-i uzma Rum Mehmed Paşaya tevcih olundu. 1469'da sadarete Sarı Ishak Paşa getirildi ve bu görevde 3 sene muammer oldu. Onun boşalttığı sadarete, yeniden Adni Velî Mahmud Paşa 2. defa olarak getirildi vede bu sefer ancak bir yıl vazifede kalabildi ve idam taşında hayatı sona erdi. Mahmud Paşanın sadaretinin toplamı 13 yıl tutmaktadır. Mahmud Paşadan sonra Gedik Ahmed Paşa sadnazam olmuş 1473'den, 1477'ye kadar 4 sene bu makamda hizmet vermiştir. Karamanı Mehmed Paşa, 18. Osmanlı sadnazam! olarak vazifeye getirilmiştir. Sultan Fâtihin, son sadrıazamı olduğuna göre dokuz defa sadnazam nasbeden Sultan Fâtih bu dokuz tevcihde 8 ayrı şahısla çalışmış, bunlardan Adni Velî Mahmud Paşayı iki defa sadaretle görevlendirmiştir.

Osmanlı'nın Çıkışında Avrupa'ya Bakış

Osmanlı beyliği; bilhassa Orhan Gazi döneminde, Marmara denizi ve İstanbul'un Anadolu yakasındaki gönül ve toprak fetihleriyle meşgulken, Orhan Gâzi'nin büyük oğlu Süleyman Paşa'da Rumeli yakasına çıkmış oralarda hem de Bizans tahtının şeriki ile babası arasındaki kaim peder-damad ilişkisinin verdiği avantajla gönüller ve beldeler fethetme çabalarını sürdürmekteydi. Avrupa

topraklarında Doğu-Roma imparatorluğu adıyla, bin yıldan ziyade bir zaman diliminde hayatiyetini sürdüren Bizarısın islâm orduları karşısında defa-atle zelil duruma düşmesinin ardından, milâdi bin yılından itibaren kendini toparlamış, karşı taarruza geçmiş, Doğu Anadolu ve Suriye'nin kuzeyinide yeniden hududlanna katmıştı. Bu Bizans çıkışı m. 1071'de bir final ile nihayetlendi. Çünkü bu târihde Büyük Selçuklu hükümdarı Alpaslan, bir melha-mei kübra hâlinde cereyan eden, Malazgirt Meydan Muharebesinde Bizans'ın imparatoru ve bu savaştaki, kumandanı olan Romenos Diyojenis'i kahkaarî bir bozguna uğrattı. Anadoluyu Türklerin çoğunluğunu teşkil ettiği zafer kılıçlı adamları ebediyyen ele geçirmiş ve müslüman yapma vizesini elde etmişti. 1071'den sonra Anadolu'da kendini gösteren Moğol kasırgası Anadolu Selçukiye devletine inkıraz yâni çöküş getirdi. Çalışmamızın Anadolu Beylikleri başlıklı satırlarında da belirtmeye gayret ettiğimiz gibi, bir toparlanma dönemi geçirildiğini işe lâyık beyliğin çıkış mücadelesine katılan beyliklerin serencâmını kayd ile sayfalarımızı süslemiştik. Peki Anadolu ahvâli buydu da; İstanbulun Rumeli yakası ile Avrupanın doğusu vede orta avrupa ve avrupanın Akdeniz havzasında mütemekkin yâni, yerleşmiş devletler 14. asırda ne ahvâldeydiler. Bunlar hakkında da kısa bir bilgi turu atahm. Balkan yarımadası denilen yerde, Bizans devletinir rıntılar zümresinden olan Bulgar ve Sırp krallıkları vardı, leoiogos hanedanına mensup prenslerin idare etmekte ğu eski Yunanı iddiayı sürdürmeye çalışan Yunan prens|| nin ise, askerî açıdan hiç bir ehemmiyeti yoktu. Balkan yQ madasının, eski yerleşimcileri Traklar, Hazar, Avar ve Bu|G adlı Türk kabilelerini 14. asırda iskat etmeyi başarmış Sırı ve Bulgarların lideri olduğu manzarası karşımıza çıkar. EU| lar Türklerin çok tanrılı dininden, hristiyanlığa geçmiş ve g zans ile münasebetleri hasebiyle ortodoks mezhebine dâ^j, olmuş Türk kavimlerindendi. Bulgar devleti; Orta İtil hav2f) smdan gelen Bulgar Türklerinin yerli Türk ve Islavlarla karış: mak suretiyle târih sahnesine 7. asırda çıkarmış oldukları : devletti. İdarelerini Türk usûlü olan Hân'lık sisteminde yürütmekteydiler. Ancak Bizans'ı temsil eden misyonerler bunlara zamanla hristiyan usûlü idare tarzını benimsetmeye muvaffak oldular. Sırplar ise Bizans kucağında yetişmekle berab'.-., zaman içinde 13. asırda yâni 1201'lerden sonra bütün komşuları aleyhine hâttâ Bizans aleyhine de olmak üzere tevessü etme yâni büyüme ve genişleme stratejisi gütmeye başla'11^ ve <Büyük Sırbîstan> hülyası ihdas etmiştir.

Bu hülya zaman zaman Sırpların ellerinin eriştiği heryfrde büyük bir vahşet içinde nice katliamlara teşebbüs etme haS talığına yakalanmasını getirmiştir. Çalışmamızı yaptığı dönemlerde bile balkanların kasabı unvanına yenilerini e tecek hunharlıklara teşebbüs halindeydiler. Tuna Nehri kuzey cihetinde Eski Roma'nin müstemlekesi olan sim' Romanya'da yaşamakta olan Slav boylarını emrine becermiş olan Macar Türklerinin kurmuş bulunduğu Engı Kraflıâı adı verilen bir devlet vardı.

Romanya arazisinin kimi bölümü yerli beyler tarafın yönetilirken, kimi yerleride Macar kralının hükmü altında

Tabii ki Macarların hungaria veya hun adıyla daha eski târihlerde yâd edilmesini onların Türk ırkından olmalarına senetlemek kabildir.
Fakat; bunlar yaşadıkları topraklarda diğer kavim ve bilhassa ıslavlarla karışmışlar ve bol lehçeli bir lisanla varlıklarını ortaya koymuşlar, buna inzimamen, Balkanların batısı diyebileceğimiz alanda yerleşen bu ahali, hristiyan olmayı seçmekle beraber, balkanlı komşularından farklı olarak Batı Roma'dan mezheb olarak katolikliği seçtiler. Böylece orto-doks-katolik farklılığı bu topraklar üzerinde rol oyna-mağa başladı. Macar derebeylerinin toplandığı 1201'den sonraki yıllarda ihdas ettikleri bir parlamentoları mevcuttu. Macar asilleri parlamentoyu ellerinde tutuyorlardı. Bir Türk sülâlesi olduğu iddiası akla yakın düşen Arpad hanedanı büyüğü parlamentoyu İdare eden kral görünümündeydi.
13. asrın ortalarına doğru bu sülalenin neslinin kesilmesi veya öyle farz edilmesi, parlamentoyu ve kralı Macar beyleri kendi aralarından seçer oldular. Macaristan'ın hemen kuzey doğusunda yer alan, bir devlet olarak da Lehistan'ı yâni Polonya'yı görürüz. Bu devlet; 1101 ile 1301 yıllan arasında bir Türk devleti olan Altınordu devleti idaresinde bulunmaktaydı.
Rus beyleri Altınordu hân'larının tabileri idi. Rusya'nın avrupa kısmında berhayat olan insanların çoğunluğunu, Türk kavminden insanlar teşkil etmekte ve hâkimiyetde bu zümredeydi. Rusya'da yaşamakta bulunan Islavlar şefleri olmayan bir güruh idi. 9. asırda ortaya çıkan Kınyazlar yani Rus beyleri Hazar Türklerinin Rus kabilesindendir.
Rusların birinci devletini bunlar kurmuşlardır. Rusya adı bu Türk kabilesinin adından kinayedir.

Batı Ve Güney Avrupa Devletleri Ahvâli

Avrupa milletleri arasında muntazam durumda görülen devletin bulunduğunu ileri sürmek pek güçtür. Çünkü devam etmekte olan ve târih de yüz sene savaşları diye şöhret bul-muş harpler sürmekteydi. Almanya ve İtalya 1201 İlâ 1301 yılları, gelip geçerken siyasi birlik sergileyecek durumda olmayan haldeydiler. Bu İki ülkenin bahse konu namlı savaşın tabii neticesi olarak dagerek italya, gerekse Almanya bir harabe hâlini almış durumdaydı. *
Fransa ve İngiltere birer krallık olarak yüzyıl savaşlarının en ziyade yıprattığı devlet halindeydiler. Akdeniz'e yakın İspanya sekiz asırdır Endülüs Emevileri adıyla topraklarında avrupaya medeniyet ışıklan saçmış müslümanları, toprakla-rından atabilmek için, yine müslümanlann tevaifül mülük, devletin parçalanmasından beyliklere inkısam olmasının hatası yüzünden İspanya mücadeleye başlamıştı ve hâlâ aşılamayan jenosit ve barbarlığın örneğini, din adına gösteriyor ve akıllı hristiyanlarca, <bÖyle din olmaz> diyenlerinin sayısını arttırıyordu.
İspanya birliğini kurarken gerek musevi, gerekse müslü-man ve de gerçek hristiyan dindarını, yer yüzünden kazımak düşüncesinin zebunu olmuştu. Milâdi

târih, 1328M gösterdiğinde Fransa krallığı avrupa devletleri içinde en disiplinli ve güçlü devletlerinden biriydi. İngiltereye gelince; Saksonlar ve Normanîar mücadelesi şortunda saksonlar, varlıklarını nor-manlara kaptırdılar. 13. asrın başlarında İngiltere kralı, 2. Hanri'nin 12. asır ortalarında temine muvaffak olduğu kraliyet otoritesini kaybetmişti.
Nitekim bunu 1215 yılında ilân ettikleri Magna carta adlı ferman, meşrutiyeti İngiliz anlayışına sokmuştur. 3. Hanri'nin başarısızlıkları, ve de parlamentoya yaptığı davete icabet eden murahhaslar silahlan yanlarında geldiler ve kral'a da-yadıkları Oksfort Fermanını 1258'de kabul ettirip yayımlattılar. 1265 yılına gelindiğinde İngiltere parlamentosunda bütün zümrelerin temsilcileri bulunması suretiyle bir milli meclis görüntüsü sağlanmıştı bu meclisin elan sürmekte olan hususiyetinin başında üyelerince kabul edilmeyen bir verginin ülkede alınmasının kabil olmadığının sağlanmış olmasıdır. Bunun önemini de, keyfi tutumla işgören idarelerin yaşandığı ülke ahalisi gibi hiç kimse anlayamaz.

Avrupa'da Rönesans Ve Reform

15. yüzyıl ifâdesini tabiiki 1401'sonrası ile yâd etmek durumundayız. Başka bir tâbirle, Anadolu'nun merkezi sayılacak Ankara'nın Çubuk ovasında Timurlenk-Bayezid kapışmasına az bir zaman kala; avrupa devletleri, Akdeniz kıyısının okyanusa açılmakta olan kapısının hemen yanında, bugünkü İspanya topraklarında 15. yüzyıldan, sekiz asır önce hayatiyet bulan Endülüs müslüman medeniyetinden müste-fid olduğu ilim ve bilim âleminden, vardığı netice, öğrendiklerini insanlık dünyasında uygulama safhasının geldiğini idrâk etmesidir.
Müslüman Araplardan elde ettiği anlayışı ve ilim kollarını, avrupa insanının telâkki tarzının kısm-ı âzamini kapsayacak şekilde sentezlemek suretiyle tatbike girişmiştir. Gerek dini, gerekse içtimai ve iktisadi ve de askerî alanda uygulama dağdağasına girişmiştir. Bu girişimin dini olmayan ismine rö-nesans denmiştir. Fransızların meşhur Larus adlı ansiklopedisinde Rönesans kavramının izahı şöyle yapılmaktadır:
<15. ve 16. yüzyılın bir bölümünde avrupa kültüründe eski çağın ruhsal ve biçimsel değerlerini, yeniden yaşatmaya yönelen harekete verilmiş olan ad. demektedir. Bu bir mânada bu ifade de irtica olarak telâkki olunabilir, çünkü geriye 309 dönüş olarak naklettiğimiz ifade bize söyletiyor bunu! Tabii ki hiç bir toplum yoktur ki, dini inancı olmasın. Bu semavi dinler olabileceği gibi beşeri din anlayışıda olabilir. Bu bakımdan, bir ülkede husule gelen ve doğrudan insaniyyet cemiyetini alakadar eden, sosyolojik vak'aların, dine ve ilahiyata dâir dokunakları olacaktır.
Nitekim; Larus ansiklopedisinde, 17. cildin, 72. sahifesin-deki rönesans tarifi ile alakalı izahatda, şu ifade hemen karşımıza çıkmaktadır: ..MicheIet ve Burckhardt'ın etkisiyle daha geniş bir tanımı yapılarak Rönesans'a ortaçağın ilahiyatçı ve otoriter anlayışına karşı bir tepki-insanın ve dünyanın bir keşfi-hür,

tenkitçi vede dinden uzak bir bireyciliğin ortaya çıkması gözüyle bakıldı. Bu görüşü savunanlara göre Rönesans, Dante ve Giotto ile İtalya'da başlamış ve 16. yüzyılda (1501 sonrası) özellikle İtalya savaşlarının sonucunda, yavaş yavaş bütün avrupa yayılmiştir. Şeklindeki izaha baktığımızda avrupanın klişe dini ile mücadelesini başlattığını ve Rönesans'ın böyle anlaşılmasının, dinde Reforma gidilmesini getirdiğini düşünebiliriz. Nitekim; 1490'larda 15. yüzyılın başladığı 1401'sonrasında Katolik İzabelle ile Kral Ferdinand'ın kolbrasyonu yâni, işbirliğiyle Endülüs topraklarında yaşamakta olan hristiyanlar dışındaki başda müslü-manlar olduğu halde engizisyona katolik inanç içinde yapılan vahşice uygulamalar, insaniyyetin yüz karası işkenceler, netice itibarıyla ve vicdan yoklaması muhasebesi akabinde, büyük insanlık ailesinin ekseriyetinin vardığı kararın bu vahşi gidişi, klişe kodamanlarının o zaman da mevcut olduğu şüphesiz olan, Siyonist papalar ve papazların dünyayı sürüklemek istediği vahim ortama, müsaade etmemek direnişi olarak da bakmak kabildir.
Bu tarz bakışı gönül rahatlığı ile yapabilmek için adı geçen ansiklopedinin şu satırlarını, tenkitçi ve tahlilci bir metod içinde okumamız faydalı olacaktır:
<..Artık Rönesans denince orta çağın tam karşıtı akla gelmez; ayrıca Rönesansı İtalya'ya ve avrupadaki İtalyan etkisine bağlamaktan da vaz geçilmiştir; buna karşılık 1400 ile 1559 arasında bütün büyük ülkelerin yakın bir alışveriş içinde ve birbirlerine paralel olarak geliştiğine inanılır. Sona ermekte olan orta çağın anarşi ve karışıklığı av-rupa da 1400 (yılı) dolaylarında en yüksek noktasına varmıştı. İmparatorluk, prenslerin, şehirlerin, şövalye birliklerinin Karşısında güçsüzdü; daha 1415-1420'den İtibaren, Fransa, İngilizlerle Burgonyahlann kurbanı olmuştu; Roma klişesi mezhep ayrılığı, milli klişelerin hak iddiaları ve tari-katlerin çoğalması yüzünden zayıf düşmüştü.> Amman sevgili okurlarım bundan sonraki bölümü pek dikkatli okuyun lütfen: <...Bir ara ortaya rakip üç imparator ve biribirini afa-roz eden üç papa birden çıktığı bile oldu. Bizans; Türk istilâsına mahkûm olduğunu biliyordu; avrupa iktisadî bir buhran içindeydi. Lübeck'den Floransa'ya kadar heryerde sosyal devrimler patlak veriyordu; Iskolastik düşünce karmaşık soyutlamalarla oyalanıyor ve tam bir şüpheciliğe varıyordu; şiir ortaçağın kof zerafet formülleriyle gücünü tüketiyor; -milletlerarası gotik-sanatı, hristiyan avrupasında eşine rastlanmayan, bir hayalciliğe sapıyordu. Görüldüğü gibi; Bizans'ın, Osmanlı karşısında varlığını kaybedeceği, avrupaca da kabul edilmiş ve beklenen vakte boş verilerek, avrupa kendi kafasında kopacak kıyameti atlatmaya önem atfetmiştir. İşte; bütün bunlar bir oluşumun sebeblerini meydana koyan Mevlâ'mızın cilvei rabbaniyesinden olduğu târih ve zamanı, ölçüyü İlâhiyi hiç bir zaman hesab dışı tutma yoluna gitmeyerek telâkki edenlerin kavrayacağını hatırlatarak, bir de dinde reforma göz atalım efendim.

Sultan 1. Mehmed'in Deniz Hareketleri

Bilindiği 1402'de Bayezid'in Timur'a mağlubiyeti Osmanlı ülkesinde, şehzadeler

kavgası da denilen bir fetret yâni otorite boşluğu yaşadı. Bunu bir düzine yıla yakın süren mücadelelerin sonunda hitama erdiren Çelebi Sultan 1. Mehmed hân oldu. Şurası var ki, Çelebi Mehmed'in Edirne'de devletin beraberliğini ilân ettiğinde, durum ve manzara şu hâli göstermekteydi ki her şeyden evvel Anadolu beylikleri, Osmanlılara vermiş oldukları topraklardan bir hayli fazlasını Timur vasıtasıyla elde etmişlerdi. Bunun bir adım ötesi de hayli stare-tejik alanlarıda ele geçirmişlerdi. Hele hele Karadeniz kıyılarının önemi büyük noktalarına inzimamen, Marmara denizinin Gebze'den Silivriye kadar olan kıyılarda hakimiyet-i Os-maniyandan alınmıştı. Yine Çelebi bu binbir mesele ile uğraşırken Simavna Kadısı isyanı ve onunla uğraşmak bütün sıkıntıların üstüne tüy dikmiş, bu sebebten dolayı da Rumeli topraklarındaki komşu devletlere barış elini uzatmak padişah için kaçınılmaz hâle gelmişti.
Venedik cumhuriyeti; Osmanlı devletinin ayağa kalkacağına dâir kanaata bir hissi kablelvuku ile gelmiş Osmanlının can çekişen durumu göz önündeyken yinede münasebetlerini düzgün tutma yolunu tercih ediyordu. Çünkü Ege Adalarındaki Dukalıklarının hayatiyetinin devamı Venediklilerin en büyük gayesiydi. Cenevizlilere gelince; bunların tesir sahaları ve kolonileri daha ziyade Karadeniz'de bulunduğundan Ceneviz ülkesiyle buradakiler arasında bağlantı kurmak zorluğu Ceneviz'i Osmanlıyladaha da iyi geçinmeye ve ona vergi vermeye kadar zorluyordu.
Venedik her ne kadar Osmanlı'dan çekinmekteyse de, yine Venedik'e bağlı Naksos Dukalığı nerede bir Osmanlı gemisi buluverse üzerine çullanıyor ve yağmalıyor, mallarını pazarlarda satıyordu. Çelebi Mehmed Sultan otuz adet gali yapmak suretiyle savunmayı plânladı. Ancak düşüncesini tatbike koyup, yaptırdığı gemilerin bir bölümüyle hemencik 1415'de Çalı Bey komutasında Andros, Milas ve Tinos Adalarını vurmak üzere göndermişti.
Çalı Bey bir müddet denizlerde dolaştı, ele getirdikleriyle dönmeye hazırlanırken karşılaştığı Venedik donanmasının güçlülüğü karşısında akıllıca bir manevra ile Gelibolu'nun kalelerinde atışa hazır toplarının menziline çekilmek suretiyle düşman saldırısını akim bırakacak pozisyona geçiverdi. Venedik donanmasıda karşıda Lapseki'ye çekildi.
Osmanlı - Venedik Deniz Savaşı

Venedik donanması, Osmanlı filosunun Ege Adalarına yapacağı saldırıyı önlemek görevini almıştı. Eğer böyle bir saldırı gelmediği taktirde asla tecavüze müsaade verilmemişti. Amiral Pietro Loredano, elindeki donanamaya Girit, Oniki Ada ve Eğribozadaları Dukalıklarından takviye aldığı yedi adet kadırgayida hâvi olarak alesta beklemekteydi.
İşin diğer bir yönü de Venedik donanmasında Osmanlıyla konuşmak üzere iki tane Venedikli büyükelçi'de bulunmaktaydı. Nitekim; Venedikliler Gelibolu üssüne çekilen Çalı Bey filosunu çekildikleri Lapsekide beklerken karaya çıkardıktan iki elçiyi Edirne'ye göndermişlerdi. 29/mayis/1416'da, Marmara denizi istikametinden gelmekte olan, bir Ceneviz ticaret gemisinin Osmanlı ve

Venedik gemileri Osmanlı gemisi zannıyla görülmesi, Osmanlı - Venedik savaşının çıkmasına sebeb oldu. Gelen geminin bandırasını öğrenmek için bir gemi gönderen Loredano'nun bu hareketini, Türk gemisi üzerine gemi gönderiliyor düşüncesine saplanan bizimkiler de, bir gemiyi gönderdiler, Türk gemisi zannettikleri gelen gemiyi korumak için. Fakat gönderilen gemilerin birbirlerine ateş ettikleri görüldü. Kale toplarının hakimiyeti altında geçen, çıkan savaşın bidayeti, kahir bir zaferimizle bitiyor ve düşman donanması hayli, ağır yaralar alıyordu.
Fakat Çalı Bey'in düşmanı takip etme kararı vermesi hataların hatasıydı. Çünkü Venedik gemileri büyük olduğu gibi toplanda vardı. Bizim gemide top olmadığı gibi rakip gemiye rampa yaparak savaşmak mecburiyetindeydi. Manevralarını sergileyen düşman, bizim rampa yapma gayemize fırsat vermemek suretiyle yorulmamızı sağlarken, Osmanlı donanmasında ki Katalan ve Sicilyalı denizciler hristiyani gayretle olmalı istekle çarpışmayınca zafer bu sefer Venediklilere güldü. Enteresandır. Savaşın hemen sonunda amiral Loredaro, Osmanlı ordusundaki hristiyan savaşçıları derhal astırmiştır. Bu astırma eylemini İtalyan Deniz Kuvvetleri Târihi yazarı Prof. Camillo Manfrani pek manidar bulmuştur. Savaşın Türk tarafındaki kumandanı Çalı Bey şehit düşmüştü. Loredano ise yaralı, kendi gibi yaralı filosuyla Bozcaada'ya yol alırken bizim donanmamız ağır kayıbıyla başbaşaydı. Osmanlı-Ve-nedik dialoğu başlamış ve sonunda Osmanlı gemilerinin kaybının masrafını ödeyen Venedik, Osmanlı devletince ticaret gemilerinin boğazdan geçme müsaadesini almayı becer di. Donanması adetâ yok denen Osmanlı, donanması adamakıllı güçlü olan Venedik'i mat etmeyi becermişti. Görüldüğü gibi devletimizin zaman zaman donanma yaptığı ortadadır, ancak deniz gücü kuramadığı mütehassısların tesbitidir.

Hristiyanların Reformu?

Hristiyan dünyası dünya imtihanını; müslüman olmamak ve Essalat-ü Vesselam Efendimize, intisab etmemek suretiyle kaybettiği bir vakıadır. Mevlâmızın muradı; onların din-i is-lâmı kabul etmeleri istikametinde olsaydı tabiiki, intisab-ı islâmiye ile şerefleneceklerdi. Nitekim zaman zaman hristiyanların içinden tahkik-i islâmiye veya tasavvuf-u tetkiye sonucunda her vasıfta insanın müslümanlıkla şerefyâb olduğunu duyduğumuz gibi, batı dünyasına Anadolu'dan giden işçilerimizin, 1950'lerde İstanbula geldikleri gibi seccadelerini de beraberinde getirmeleri gibi namazı hristiyan ülkelere taşıdılar.
1960 sonralarında da bilhassa Batı Almanya, daha sonra İngiltere, Fransa ve diğer avrupa ülkelerinde din-i islâmı sergilediler. Demostrasyon yâni gösterek anlatma şansı gidildiği günden itibaren yapılabilseydi, bugün avrupadaki mevcut müslüman sayısı, çok çok daha fazlave etkili halde olurdu. Almanya'da 2. kuşak, öğrendiği lisanında yardımıyla dinlerinden sorulduğunda verdikleri cevaplarla cermenleri aydınlatmaya muvaffak oldukları nisbette, müslüman sayısının

artmasına vesile oldular.
Bu ahvâl içinde ülkemizde yeniden neşvü nema bulan milli görüş'ün avrupada yaşamakta olan insanımızın manevî dünyasını zenginleştirme hizmetine bir veçhe vermesi, avrupada çaiışan insanımızın sadece dünyevî başarı değil, uhrevî muvaffakiyete yol almasına pusulahk ve dergâhlığı yüklendiğini şu satırlarda söylemeyi, kadirbilirlik olarak saymışımdır. Günümüzdeyse, bütün avrupanın müslümanlığa hamile olduğunu beyanla, hristiyan dünyasında yapılan rönesansın, dini anlayışda da değişikliklere gidilmesini getirdiğini göz önüne almalıyız.
Nitekim; yukarıdada baş vurduğumuz Fransızların ünlü ansiklopedisi Larus'un Reformla ilgili izahına bir göz atalım böylece istanbul'un fethine avrupanın yardıma gelememesi-ninde sebeblerinden birinin, bu uğraşılar olduğu kanaatini ileri sürenlere bir miktar pay vermiş olalım. Larus'ta şöyleki: Reform düzeltmek, daha iyi duruma getirmek amacıyla yapılan değişikliğe verilen ad. Reforme şekliyle kelimenin mânasını veren Larus Reform olayını şöyle satirlaştırmış: 16. yüzyılda avrupanın büyük bir bölümünü, papa'Iarın hâkimiyetinden çıkaran ve protestan klişelerinin kurulmasına yol açan dinî hareket. Madde yazarı, bu ifadeden sonra hristiyan papazların ve vaizlerin bazıları ahlâki ve dini reformun yapılmasını, 1500 yılı öncesinde dillendirmeye başlamıştı dedikten sonra, Roma'nın otoritesinin sarsılmasına se-beb olacağından hiçbir değişikliğe gitmediğini vurguladıktan sonra, yüksek klişe makamlarına tâyin yapma sisteminde bir değişikliğe de gidilmediğini ve ahalinin bundan da hayli huzursuz olduğunu ifade eder.
Rahip Erasmus'un eserleriyle birlikte artık kutsal kitap dedikleri inciller üzerinde filolojik incelemelerinde başlanıldığını ve akabinde dini inanç ile kurumların tenkidine girişildiğini beyan ediyor, madde yazarı. Peşinden gelen paragrafda ise: <10/kasım/1483'de Saksonyanın Eisleben şehrinde dünyaya gelen Agustinus rahibi olan Martin Luther uzun süren bir vicdan bunalımından sonra Aziz Paul'usun-Romahlara Mek-tupunda-insanın, manevî kurtuluşunu doğrudan doğruya imân'a bağlayan bir metin buldu. Bu metin bütün protestan klişeleri için, bir ilahiyat, bir ahlâk ve bir mistisizm kaynağı olacaktı. Johanes Tetzel'in yönetimindeki Dominiken rahipleri Saksonya'da gürültülü bir kampanya ile Papa 10. Leo'-nun San Pietro Klişesinin yeniden yapılması için, gereken maddi imkânları sağlamak Amacıyla satışa çıkardığı endüla-janslara müşteri toplamağa çalışırlarken, Luther WİthenberG üniversitesinde kendi imân doktrinini okutmağa başlamıştı bile.. Görüldüğü gibi, klişe üstüne kopan kavgada imân meselesi tartışılınca işin yatışacağı artık düşünülemezdi.
Luther'in daha Papa'ya başkaldırmadığı dönem olduğunu hatırlatan madde yazarı daha sonra oluşumu şöyle anlatıyor;
Luther; 1519'da Layipzig'de ilahiyatçı John Ecke karşı, kutsal kitap araştırmalarında tek otoritenin, serbestçe kullanılan kişisel yargı olduğunu açıkladı. Luther'in protestosu katolik dünyasında büyük bir yankı uyandırmıştı..> diyen madde yazan, sözü Luther'in doktrinini ortaya koyduğu üç

esere getirir ve derki:
<..1520/haziranıyla, eylül'ü arasında yayımladığı üç başlıca eserinde, doktrinini açıkladı. Doktrininin ana hatları şunlardı; evrensel ruhanilik ilkesi, kutsal sırların üçe indirilmesi, kişi vicdanının hürriyete kavuşması ve aynı zamanda din bütünlüğü, klişe ve siyasi disiplin zorunluğu.
Luther, aralik/1520'de kendisini afaroz eden 10. Leo'nun kararnamesini Wittenberg'de alenen yaktı. Ocak 152Vde imparator tarafından, Worms diyetine çağrıldı ve fikirlerini cesaretle savundu. Saksonya seçicisi kendisine Wartburg'da İnzivaya çekilebileceği bir yer sağladı. Luther orada Reformun eline bir silah vermek için kutsal kitabı Almancaya çevirmeye koyuldu. Luther'in en ateşli taraftan olan Andreas Karlstad, bunun üzerine, rahiplerin yemin mecburiyetini kaldırdı, din adamlarının evlenebileceğini ilân etti ve kutsal resimlere tapınmaya son verdi. Missa âyini bir kurban olmaktan çıktı vede bir anma töreni haline geldi. Wartburg'dan dönen Luther, bu oldu bittileri onayladı. Daha o zamandan, doktrinlere sansür koyma fikrini benimsemeğe başlamıştı; nitekim fazla radikal bulduğu Karlstad'ı Saksonya'dan çıkarttı, eyalet içinde, tapınma âyinleri ve papazları olmayan dini topluluklar kurmağa kalkışan Thomas Münzer Mülha-usene sığınmak zorunda kaldı. 1524'den beri Güney Almanya'da, Münzer tarafından kışkırtılan, bir köylü ihtilâli gelişiyordu.
Luther, prensleri bu ihtilâli bastırmağa teşvik etti; o sıralarda bir -Devlet Klişesi- fikrini benimsemeğe başlamıştı. İmparator ve katoliklerle mücadelesinde prenslerin yardımına muhtaçtı. 1528'den beri devlet adına klişeleri denetleyen- zi-yaretçiler- de çok geçmeden, bir çeşit yeni piskoposluk kurdular. Karlstadın görüşü, İsviçre'de ve Ren havzasında kabul edilmeğe başlanmışdı. Antik hümanizme bağlı olan vede İsviçre'den paralı asker alınmasına karşı gelmesiyle tanınan, ülrich Zivingli, Luther'in çağrısına uydu ve tasarladığı reformlar gereğince 1525'de Zürih'de, 1528'de Bern'de kutsal sırları redetti ve lütirjiyi çok sadeleştirdi.
1529'da Basel'de Oecolampade katolİklere ve hatta Roma'ya sadık kalan Erasmus'a karşı Zwingli mezhebini yaydı. Bu mezhebi, Starsburg'da 1524'de Martin Bucer kabul ettirmiştir. Klişe mülkünün el değiştirmesinde çıkar gören Alman prensleri Luther reformunu destekliyorlardı. şeklinde ifadeleriyle Reformun aynı zamanda mülklerin e! değiştirebilme yönüylede alakalı olduğu hükmünü çıkarmak kabil olur, de-ğilmi efendim. Netice olarak şunu söyleyebiliriz ki; Rönesans ve Reform, pozitivist atılımlar yâni deneyci anlayışa gelen ve hristiyanlığın ilmi engelleyen kıstaslarından kurtulan avrupa insanı, papazlardan kurtulurken bir mânada, kendilerini teknolojiyi tanrılaştıran kaosun içinde buldular. Aradan geçen altı asır sonrasında da içine düştükleri çukurda debelenip durmaktalar. Ama şunu da ilâve etmeden geçmeyelim ki, teknikleşen avrupa, Kolomb ile bulduğu Amerika'ya insan ihracını yapmağa başladığında, genel olarak adetâ barsak temizlercesine insanların bir haylice serazatlarını yeni kıtaya gönderirken kendileri de içtimai, iktisadî ve askerî alanlarda pozitivist (deneyci) anlayışla atılımın zirvesine doğru uzandılar. Harp sanayii ve denizcilik

vasıtalarındaki gayretli çalışmaları, bu kıta devletlerinin her birinin birer sömürgeci ülke yaftasına hak kazanmalarını, sağladığı inkâr edilemez.
Belki doydular! Belki de geliştiler! Fakat adaletin yayıcısı olma niyeti dahi taşımadıklarından, zâlimler zümresini teşkil ettiler ve de beyaz adam mantığının vahşilik kanadını teşkil ettiler. Afrika, Asya insanları, Amerika kızılderilileri, Çin ve Hindistan bu zalimlikten, üzerlerine düşen ezilen insanlar topluluğu dramını yaşadılar.
Osmanlı'nın avrupayı tokatlamasının bittiği 1683'sonrası, kürre-i arz bu tek dişli medeniyet canavarının tecavüzüne uğradı durdu. Milletleri diplomasi alanında, karşılıklı menfaatler muvacehesinde kategoriye ayırmak belki gerekir, ancak ilâhi ikazın -küfür tek millettir- olduğunu millet evlâdının unutmaması farzdır.

Okuma Parçası:

İstanbul'un Fethi Üzerine Ecnebi Hezeyanlar!

Hiç şüphe yoktur ki; tatbiki mânada İstanbul'un fethinin Osmanlı padişahı Sultan 2. Mehmed Hân'a müyesser olmasının ilâhi bir müjde olduğu herkes tarafından bilinmektedir. Yaratıcımızın, yâni Cenâb-ı Allah'ın muradı dışında bu kâinatı muazzamada ne gerçekleşebilir? Bu fetih başarısının hristi-yan âleminin mistik bir bağlılık hissettiği İstanbul'un, Bizans'ın elinden sökülüp alınması tabiiki ohhh ne iyi oldu diye karşılanacak değildi elbette. İtirazlara, tevillere hâttâ iftiralara kadar varması beklenen vakaa idi. Nitekim avrupa âleminde gerek sözle, gerekse yazı ile bu hususda hayli beyanlarda bulunulmuştur.
Bu hususda en değerli çalışmalardan biri, Fransız akademi âzasından, Güstav Şlomberje'nin, "Türk Muhasarası" adıyla M. Nahid adlı yüksek tahsilini Fransa'da yapmış bir evlâdı vatanın tercümesiyle Osmanlıca olarak ülkemizde yayımlanmıştır.
Ülkemizde yaşayan ister gayrimüslim olsun, gerekse müs-lim olsun, milletimizin emsalsiz mükemmellikteki târihine düşmanlık besleyenlerin, bu eserin içinden çekip çıkarıp, genç nesillere" bakın İstanbul'un fethinde şöyle olmuş" demek suretiyle ehl-i salip zihniyeti sahibi eşhas ve tarihçilerin, iftira ve hezeyanlarını kendi menfur zihniyetlerinin amaçladığı istikametde bir makale, bir hikâye hâttâ bir roman hâlinde takdim ederek, zâten tahsil hayatında hissedilir ağırlıkta ilim tedris olunmayan ülkemizde, târih derslerinin müfredat bakımından yeterli olmadığını söylemek hiç de yanlış bir ifâde değildir. Allahımızın kendilerinden razı olmasını temenni ettiğim, milletimizin geçmişine kemiğinden, iliğine kadar meftun târih öğretmenleri, yazarları ve alaylı tarihçiler dediklerimizin doğaçlama halindeki muhterem ve özel gayretleri olmasa bu ilim dalının anbarlarına girip, oradan dünyaya, hakikatlerle dolu bilgileri aktarmasalardı, bu tür maksadlı yayınların taarruzu, târihimizde rahneler, yâni bir hayli yaralar meydana gelmesine sebeb olabilir idi. İşte yukarıda andığımız târihimizin alperenleri, olan Osmanlı târih araştırmacılarının ibzal ettiği

gayretler, bu kültürel tecavüzü hayli redde muvaffak olmuşlardır.
Osmanlı islâm devletinin kuruluşunun 700. senei devriyesi münasebetiyle devletin de azbuçuk himmetiyle yapılan kutlamalar hayli işe yarayan eserlerin gün yüzüne çıkmasına sebeb olduğu sıralarda, hemence menfi yayınlarda sinsi sinsi piyasaya sürülmeye başlandı. Bilhassa valide hanımsultanlar hakkındaki menfi yayımlarada rastlanıldı.
Günümüzde de böyle olduğunu hatırlattıktan sonra; 1935'lerden sonra ülkemizde M. Nahit tarafından 1914 yılında Şlomberje'nin birkaç günde tercüme edilmiş ve Osmanlıca olarak basılmış kitabın, münderecatmdan bazı bölümleri latinize ederek, yeni buluşmuş gibi her 29/mayıs yaklaştığında gündeme getiren devlet ve millet düşmanı zihniyetin bilerek veya bilmeyerek kullanmayı sağladığı maşalar, milletimiz içinde tereddütlere, târihine kuşku ile bakmasına sebeb olmuşlardır. 1950'den sonra Fâtih İmam Hatip lisesinde dersler veren Sultan Selim'li Hafız Ali Rıza Sağman merhumun bu fitne çalışmalarını idrak ederek yazmış olduğu: "Fâtih İstanbul'u Nasıl Aldı?" adlı eseriyle, Şlumberje'nin yazdığı ve M. Nahid'in tercüme etdiği çalışmayı, yukarıdaki andığımız kitabında bir, bir iddiaları inceleyerek lâzım gelen cevaplan vermiş, böylece de ülkemiz münevverlerinin istifadesine sunduğu çalışmayla târih dünyamıza büyük hizmetde bulunmuştur.
Hemen ilâve edelim ki, 1950'den önce İstanbul valiliği görevinde olan Dr. Lütfü Kırdar merhum, bu lâzım gelen kitabın çıkarılması teşebbüsatından haberdar olduğunda târihimize sahipliği, vazifesi içinde gördüğünden, kitabın yazarına imzalayarak verdiği ve kitabın hemen ön sözünün peşine konmasını istediği ezcümle nakle çalışacağımız şu ifâdeyi kaleme almıştır: "Sayın yazar Ali Rıza Sağman; 'Fâtih İstanbul'u Nasıl Aldı?' adlı eserinizin 1. cildi, İstanbul'un 500. yıldönümü yaklaşırken neşredildiğini görmek istediğimiz eserlerden biridir." İstanbul valisi Dr. Lütfi Kırdar. İmzalı bu teşvik ve takdirin ne kadar yerinde olduğu, aşağıda aktarmaya çalışacağımız iddiaların çürütülmesi babında istifade olunması, yazarın seçimi ve merhum valinin teşvik ve takdiri karşısında isabeti, sizlerde fark edeceksiniz.
Biz; 2001 senesi İstanbul Fethi haftasından dokuz hafta önce, bahse konu, Şlomberje'nin "Türk Muhasarası" adıyla Fransa İçtimaiyat İlimleri (Sosyal ilimler) Akademisini bitirmiş bulunan ve Şlomberje'nin talebesi olan merhum M. Nahid'in 1330/1914'de yayımlamağa muvaffak olduğu esere zaman zaman müdehale etmiş ve Fransız akademi azası hocası Şlomberje'e itirazlarını büyük bir edeb dâhilinde yaparak, münevverlerimizin batı hayranlığı hasebiyle bu çürük iddiaları kabul etmeleri endişesini taşıdığından böyle bir gayrete gelmesini takdirle karşıladığımızı elhak Nahid Bey merhumun bir evlâd-ı vatan olduğunu sık sık hatırlatarak, Rad-yo/Çağ-101. 3 adlı radyoda, onsekiz saat süren Metanet Köprüsü adlı programımızda burada yer alan bölümlerin, bir kısmını bahsettiğimiz programda dinleyecilerimize duyurmuş, noktai nazarımızı ileri sürmüş ve bu hassasiyetimizden, programda bizi arayan dinleyenler teşekkürlerini belirtmek için, telefonlarımızın kilitlenmesine sebeb olmuşlardı.

Dinleyicinin fark edipde gösterdiği bu hassasiyeti gözönü-ne alarak, bu kitaptan bazı aktarmalar ve cevaplarını vermeyi, bir târih çalışmasının tabii oiarak kapsaması gerektirdiğini düşündüğümden bu çalışmamızda sayfalarımızı bu mevzu ile süslemeyi vazife saydım.

Güstav Şlomberje Kimdir? Biz bu hususda Şiomberje'nin eserini, tercüme ve yayınlanmasını sağlayan M. Nahid merhumun kalemine başvuralım. Mütercimimiz diyor ki: "1903 târihinde Sir EdwİN Piyers bu muhasara hakkında İngilizce mükemmel bir kitap neşretti" Bunu belirten Nahid Bey; Mösyö Güstav'ın "İstanbul Muhasarası" adlı çalışmasının medhal yâni giriş bölümünde, 'bana; bu eseri adım adım takip etmek ve parçalar nakletmek kaldı'.. "Dediğini ve şöyle devamını getirdiğini ifade ediyor. "Bu büyük vakayı rnüşaha-dede bulunanlar, hemasırlarının veyahut tamamen aynı dönemin insanı değilse bile, bu hususda en fazla malumat sahibi tarihçilerin, öndegelenlerinin naklettiklerini iktibas ederek, bu müthiş olayın günlüğünü yazmaya önem verdim. Bu eserlerin yazarlarının en büyükleri arasında kabul olunan Venedikli Barboro, Kardinal İzidor, Midillili Piskopos Leonar, Yunanlı Kritivulos gibilerinin eserlerinden nakiller yaptım." Demekte. Ayrıca; Franşes, Dukas ve Halkondilas adlı Bizans vakanüvİslerinin yazdıklarıyla telif ederek, iki ay süren muhasaranın safahatını ve vakalarının saati saatine takip etmemize imkân sağlamıştır. Türk tarihçilere ve Sloven müverrihlere de başvurdum" Diyen; Mösyö Güstav, eserinin yapılmış çalışmalar arasında en mühim bilgileri verenin bu eser olduğunu belirtiyor.

Nahid bey merhum ise, mösyö Güstav'ın Akademi Fransez üyesi olduğunu Bizans târihi ve arkeolojisinin kırk yıl tetkikini yapmış bir ilim adamı olduğunu da belirtmiş bulunuyor. Tabiiki hayli büyük bir eser olan bu çalışmanın önemlilerin en mühimlerini buraya alarak, okurlarımızın zaman zaman ileriye sürülen iddiaların fantastikliği karşısında şaşırıp, ürpermelerini önlemek için bir takım maksada dönük ortaya atılanlara, hafıza ve bilgilerinin bunlar bizim bildiğimiz yavelerdir, dedirtme gayesinden başka bir şey değildir burada buna dokunmamız. Bahsettiğimiz konularla ilgili nakillere mantık ve kıymeti yüksek bilim adamlarımızın cevaplarıyla temas edeceğiz. İstanbul'un nasıl alındığını anlatmaya çalışan Ali Rıza Sağman merhum, Şlomberje'nin kitabından aldığı bazı iddialara muknîce beyanlarla cevap vermesi ve bunun başında pek mühim bir tesbit olan Kerkoporta Kapısı iddiasının mutlaka çürütülmesi gerekiyor görüşüne katılmamak mümkün değil. Çünkü, yeni duyulan ve demiştik yönü bulunan iddiaların, az bilgili veya maksat sahiplerinin şaşırmasına ve 2. gurubun ise millet İnançlarının sarsılmasına âmil olacak fırsatları bulabildiğini düşünmek gerek.

Bütün bunların yanında batı dünyasında, var olduğu farze-dilen hürriyetin, şark âleminin, diğer bir tâbirle islâm âlemini ve bunun bin yıldan beri bayraktarlığını yapan müslüman milletimize dâir eserlerin dürüstlükle batı dillerine tercümesinin önüne gizli gizli geçildiğini hatırlatmak isterim. Nitekim Biratudİ adlı bir yazar, Şeyhülislâm Hoca Saadeddin Efendinin muhteşem eseri, târihlerin tacı mânasına gelen "Tacüi. Tevarih"in batı lisanlarından birine tercüme ettiğini

ancak bütün mânası ile yanlış yapmıştır, haberini Ali Rıza Sağman merhum bildiriyor.
Hemen burada, yukarıda adı geçen Kerkoporta kapısı meselesi olayını bir - iki cümleyle özetleyeyim ve yeri geldiğin-deyse tatminkâr malumatı arz ederiz. Efendim; Kerkoporta Kapısı bir kandırmaca efsanesidir ve Kargayı kanarya yapma kudretinin ben-i beşere, yâni insan oğluna verilmemiş olmasıyla, bu efsaneyi akıl sahiplerine yutturamama arasında bir fark yoktur. Bu Kerkoporta Kapısı, Hepdomon denilen ve Bizans surlarının savunulmasının yapıldığı yerdeki kapılardan, bir kapının adıydı. Bu kapı; üzerinde olduğu hendeğin tabanı seviyesinde olup, irtifa bakımından alçak sayılacak bir boyuttaydı. Kostantin'in verdiği bir emirle bu kapıyı açtırdığını okuyoruz.
Efsaneye göre günün birinde şehri zapt etmeye çalışan kuvvetler, bu kapıdan girmeye muvaffak olacaklardı. Nitekim; imparatorun emriyle açılan bu kapı bir müfrezenin savunmasına bırakılmıştı.
Aslında Rumların düşüncesi, Türk mevzilerine karşı bir huruç harekâtı yapmak ve ani bir baskın ile Osmanlı birliklerine büyük zayiat vermekti. Yerleşim hasebiyle bu saldın tabiatıyla Osmanlı sol kanadı üzerine yapılmak mecburiyetindeydi.
Yukarıda vali bey tarafından teşvik ve takdir olunmuş eserinden bahsettiğimiz Ali Rıza Sağman merhum, fetih hakkında yaptığı geniş araştırma ve bilgilerinin ışığı altında ve vukufla "Rumların; böyle ne bir tasarısı nede imkân elde edecek halleri olmadığını" ileri sürerek diyorki: "Bu hendek zemininden açılan kapı yirmi metre derinliğindeki bir hendeğin zemininde olduğuna göre ve bu alanın ise, deniz suyu ile doldurulmuş olduğunu gözÖnüne aldığımızda huruç harekâtı yapacak Bizans askerleri o suların arasından nasıl çıkacaktı?" Sorusunu sorduktan sonra yine kendisi: "bütün bu hayaller Şedomil Mijatoviç adlı yazarın, hayallerinden ve masa başında yazılmış, diğer hayali çalışmalarının içinden telif edilmiş uydurmalardır" demektedir Venedikli arkadaşlarının yanından hiç ayrılmayan, bu bölgede savunma hâlinde bulunanlar arasında yer alan, ünlü tarihçi ve gemi cerrahı Barba-ro, Kerkoporta Kapısı olayı vukubulsaydı şüphesiz ki, en geniş safahatıyla ve belki de abartıyla, eserinde bahsedecek kimselerin başında gelenidir. Kerkoporta Kapısının, Osmanlı zaferini küçümseme niyeti ile bir mizansen olarak uydurulduğunu, neden Kerkoporta Kapısı diye düşünmeye başladığımızda, yukarıda arzettiğimiz maksada dayalı olduğuna ulaşabiliriz.
Şimdi Kerkoporta Kapısı hakkında eski sadrıazamlardan Ahmed Vefik Paşanın yaptırtmış olduğu geniş bir araştırmanın sonucundan bahsedelim. Sadnazam Paşa maarif nazırı olduğu kabinelerden birinde, Asar-ı Atika'a yâni, eski eserler adlı müze müdürlüğüne Mösyö Detye adlı bir gayrimüslimi getirir. Mösyö Detye; merhum Ali Rıza Sağman'ın nakline göre şu pırlanta değerindeki beyanı yapmıştır:
"Her muharririn sözünü ayn-ı hakikat olarak kabul eden müverrihlerin her biri bu kapıyı bir tarafa götürmüşlerdir. Surların her tarafında da böyle bir çok küçük kapılar ve mahreç (çıkış) mazgalları olduğunu düşünmeyerek mahza (güya)

Türklerin muzafferiyetini kolaylıkla kazanılmış bir zafer suretinde göstermek için, icâd edilen bu bahanelere maalesef inanmışlardır."
İşte sevgili okur görülüyor ki batı'lıların ileri sürdükleri yalnız kalmamıştır. Bunları çürüten veya karşı tezler her zaman ileri sürülmüştür. Bu sebebden okurlarımız, şu gazetenin veya bu derginin veya başka bir kitabın ileri sürdüklerini hemen kabullenmek yerine, masanın hem öte tarafından hem de bu tarafından bakmak icâb eder.

Jan Jüstinyâni

Gayrimüslim tarihçilere göre, Jan Jüstinyâni adlı kahramanın varlığı muhasaranın uzama sebebi olmuş! Doğru olsa bile neticeye bir te'siri yoktur. Çünkü; Sultan Mehmed büyük bir azim ile gâyei yegânesi olan fetih'i gerçekleştirmek için, en büyük mâni olarak sûr'ları görmüştü. Bütün hazırlıklarını sûrları yıkarak, ufalamayı ve İstanbuta girmeye göre düzenlemişti bütün hesaplarım.
Nitekim; burçların ve sûrların, devrin en müthiş silahı toplar karşısında patır patır dökülmesi padişahın gayesine ulaşacağını göstermektedir. Buna; bilmem ne kapısı, ne Jan Jüstinyâni, ne Paîeogoslar ne de bizatihi Kostantin Dragase-zin engel olması kabildi. Nitekim; 28/mayıs/1953 sabahına yakın başlayan büyük yürüyüş ve hücum, İstanbulun batı yönü boyunca uzayıp giden sûrların her tarafından şehre girildi.
Kerkoporta Kapısı, Jüstinyâni'nin yaralanması gibi olaylar savaşın tabii ve beklenen neticelerindendir. Yoksa bunların Osmanlı fethini önleyecek bir güç olmadığını kabullenmek gerekir. Ayrıca bu iradeye karşı koyacak kuvvete ve de yardıma sahip değillerdi.
Nitekim; "İstanbul ve Boğaziçi" isimli eserin sahibi Meh-med Ziya Bey merhumun: "Jüstinyâni'nin geri çekilmesi, şehrin sükûtunu getirdi denmesi asla doğru bir söz değildir" demekte olduğunu buraya kaydetmeden geçmeyelim. Zâten Venedikli Barbaro'ya göre Jüstinyâni yaralanmış filânda değildir. Jüstinyâni; Sultan'ın büyük gücünü idrâk etdikten sonra, düştüğü üzüntü sonunda, bulunduğu yeri terketme karan almıştır. Bu arada da Jüstinyâni'nin durumu hakkında tarihçiler farklı şeyler söylemektedirler bunlardan Kalkondil; kurşun ile elinden yaralandı Tetaîdi, ki bu adam Galata'da zabıta müdürü idi bunun beyanı kolvirin adı verilen bir top mermisiyle yaralandığını söylerken, Kritivulos büyük karabina ile atılmış büyük bir mermi, zırh gömleğini delerek göğsünden girip, sırtından çıkmıştır, derken Rikşeriyo adlı bir târihçiyse bambaşka bir şey İfâde ediyor: "Jüstinyani'yi yaralayan; ne bir Türk askeri, ne de attığı bir şeydir. Onu kendi adamlarından biri attığı ok ile yaralamıştır. Kritivulos başka bir yerde de, bir Türk askerinin kılıcıyla Jüstinyâni ölmüştür demektedir. Bizim kaynaklarımız Ulubadlı Hasan; Jüstinyani'yi kılıcıyla karnını deşerek öldürmüştür, dedikten sonra Hasan'ın yürüyüşüne devam ettiğini bildirmektedir az sonra sûr dibinden yukarı çıkmaya başlarken atılan oklar ve

taşlar şahadet şerbetini içmesine sebeb olmuştur demektedir.

Bizans'a Yardım

Papa'lığın bu muhasara karşısında Bizansa neden muavenet etmediği sorusu ister istemez akla gelmektedir. Kendi limanlarının bombardıman edilmesini önleyemeyen Papalık, Bizans kuşatmasına nasıl yardım edebilecekti"? Bu soruya verilecek cevap, avrupanın o sırada önemli bir kavşaktan geçmekte olduğu kendi keline merhem aradığı bir dönemdi ve dinde reform ve hayatda rönesans ile cedelleşiyordu.
Papalık bu değişimin neresindeydiyİ sorarsak alacağımız cevap, statükoyu muhafaza etmek üzere kendini düzenlemişti. Dolayısıyla kendi hengâmeleri Bizans'ın yardımına koşacak ne imkân ne de takat bırakmıştı. İşin bir başka tarafı vardı ki, o da Osmanlı taht'ına bu sefer, kafi olarak çıkmış bulunan yirmi yaşındaki genç padişah, barutu kendinden ateşi ruhundan alan bambaşka birşey olduğu gibi yaptığı hazırlıkların büyüklüğü Papalığın aldığı malumatın dışında değildi diyebilirizki, papalık bu sefer yapılacak yardım Bizans'ı, akıbetinden uzak tutamayacak, hâttâ avrupanın yardımına rağmen İstanbul'un Sultan tAehmed'e râm olması, hristiyan-lık büyük camiası adına yüz kızartıcı hâl meydana getirecekti. İsterseniz şimdi, Papalığı ve Bizansı bir kenara bırakalım, Sultan 2. Murad'ın hayattan ayrılması üzerine bu sefer fetihler yapmak üzere tahta çıkan 2. Mehmed'in hazırlıklarına bir atfu nazar edelim.

Edirne'de Olanlar

Sultan 2. Mehmed; 1453'ün mart ayı sonunda İstanbul'u fethetmek için bütün hazırlıkları tamamlamıştı. Gerek Anadolu cihetinde gerekse Rumeli tarafındaki mücahidlerini toplamaya girişerek gönderdiği haberler davet edilenlere ulaştı-ğında pek kısa sürede mızraklı olarak piyade ve süvariler, kimileri ok, yay kimileride sapanlarıyla gelirlerken, bir başka bölümü de zırhlı gömlekler giymişler her biri aşık olunacak bahadırlardı. Bunlara şimdi zırhlı birlikler denirken, o günlerde, katafırakath askerler deniyordu.
Sultan 2. Mehmed'in ordusunun yekûn sayısını, tam bir sıhhatle vermek kabil değildir. Pek çok yazar sayı vermekle beraber, aralarında bir hayli sayı farklılığı mevcuddur. İçlerinde en fazla itibar olunanı görülen Venedikli Barboro'nun be-yanıdır. Diyorki: "2. Mehmed; Marmara sahili ile Haliç arasındaki alana, 160 bin kişiyi yerleştirmişti. Bunlar gerek muntazam kıtalar, gerekse gayri muntazam topluluklardı. Fakat kuvvetlerin tamamının bu olduğunuda söylemek icâb eder" diyor. Filonun mürettebatıysa orta çağda büyük şark ordularının dâimi olarak savaş eri olmayan kişilerdiki bunlar yukarıdaki sayının tabiiki dişindaydı. Başka ve meşhur bir tarihçi olan Netaîdi ise; bu miktardan miktardan farklı bir rakam söylememektedir. Bu tarihçinin beyanını özetlersek şu ifadeyle karşılaşırız: "Sultan Mehmed'in İkiyüzbin askeri olup, bunların 30 ilâ 40 bini

süvari idi geri kalanı çeşitli meslek sahiplerinin ve bilhassa hizmetinden, zenaatmdan ve ticari kaabiliyetinden istifade edilecek tüccarlar olduğudur" Biz hemen şunu söyleyeiimki sevgili okurlarım; Netaldi, Osmanlı süvari askerinin mikdarının 30 ilâ kırkbin olduğunu ifade ederken arada onbin kadar bir sayıyı muhayyer bırakı-yorki bu onbin rakamının, nelere kaadir olabileceğine akılı ermiyor. Halbuki; Osmanlı devleti daha altmış yıllık bir maziye sahipken, Meriç kenarında Hacı îlbey Kumandasındaki 10 bin süvari ile askeri gök yere düşse mızraklarımızla tutarız diyen bir gurur ve kibir ordusunu, ki 200 bine yakın mevcudu vardı bunu bir gece baskını ile tarumar ettiğini ya bilmiyor, yahut da ifadesinde bu kıstası atlamış oluyor.

Efendim bir savaşın vukuunda, kuvvet dengeleri ve mevcud sayısı pek önemlidir. Bu bakımdan iki tarafın kuvvetlerinin doğruya yakın sayıda tesbiti, başarının veya başarısızlığın başka nerelerde aranması gerektiğini ortaya koyar. Güstav Şulomberje'nin eserini tercüme eden Nâhid Bey farklı sayılar İfade eden müellifler olduğunu hatırlatıyor.

Meselâ; bizim Hayrullah Efendi, 80 bin kişilik ordu mevcudundan kapı açarken, Klelef ve Halkandilas Osmanlı'nın 400 bin mevcudlu ordusundan söz eder, demek suretiyle mütercim merhumda bu aşırı farklılığı işaret etmekten kendini aia-mamsştır. Öte yandan Franşes; Osmanlı kuvvetlerinin 258 bin olduğunu ileri sürerken, Sakızlı Leonardo ise 15 bini yeniçeri olmak üzere, miktarın 300 bini aştığını, meşhur Dukas ise 100 bin süvari 140 binden fazlasının gemici veyahud başıbozuk olduğunu yekûnun ise 260 bini bulduğunu dillendirir. Monteîdi ise; karacı ve denizci sayısının yekûn olmak üzere 240 bini bulduğunu beyan eder. Böylece; hakikate yakın rakkam Venedikli M; Barboro'nun söylediği 160 bin sayısıdır.

Muhterem okuyucularım; mösyö Güstav Şulomberje, Osmanlı ordusu târihin bu döneminde, askerlik ilminin terekki-yatına ayağını uydurmuş olduğu için en güçlü ordu olmayı yakalamıştı, demeyi esirgemiyor. Şulomberje; yeniçerilerin, hristiyanlıktan devşirme olduğunu ileri sürerek, Osmanlıları daha önceki zaferlerinde, Varna'da Jan Hünyad'ın feci mağlubiyetinde, Kosova sahrasındaki hristiyan âleminin uğradığı bariz mağlubiyetde, en mühim rolü oynayan gücün, devşirilmiş ve Osmanlı'lar tarafından yeniçeri askeri diye anılan hrîstiyan çocukları olduğunu görüyoruz demekte.

Halbuki; insanoğlu hür ve günahsız doğar. Onu istikamet-(endiren bir ailesi, yok bakıcısı, mürebbiyesi vardır. Çünkü ademoğlunun hayvanlardan farklı yaratılışının göstergelerinden biride belli bir yaşa kadar, ihtiyacatını kendi kendine gi-derememesidir. Bu bakımdan insanoğlunun velâdetinden, yâni doğumunun peşinden kendisine bakanlar tarafından, aynı zamanda inanç bakımından da yönlendirilir. Mösyö Güstav'ın; burada hristiyan çocukları idi bu muzaffer müslü-man ordusunun yeniçerileri, demesi, bu hakikati anlamazlıktan gelme olup, hristiyanlığmın icabâtındandır. Çünkü; çok kişi bilmektedir ki bir çok gayri müslim, devşirme toplanma işinde çocuklarını verecek ailelerin rızası alındığı gibi genellikle aileler (şüphesizki ekonomik zorlukları olanlarıydı.) Ev-

iâdiarını bu organizasyona vererek onların istikbâllerinin iyi olmasını düşünüyorlardı. Ayrıca mensubu olduğumuz islâm dini itikadında insan mükellef çağına girince dinin emirlerine muhatap olur. Yeniçeri alınma çağı, insanın mükellefiyatının başlamasından bir hayli zaman önce gerçekleştiğinden o, hristiyan olmamış bir çocuk olarak kabul edilir. Aiie efradı o yavruyu vaftiz ettirmiş olsalar bile, bu anne ve babasının tercihleri olup bu hususda İslama göre bâtıl bir adet'in kiymet-i harbiyyesi yoktur. Tâki müslümanlar; inançlara asla karışmadıklarından, vaftiz gibi hristiyan âdetlerine dil uzatmaya da teşebbüs etmezler.

Güstav Şulomberje demekte ki; "bineceği bir beygiri dahi olmayan nice fakir ve bir çok gayri muntazam tâbir-i diğerle başıbozuk denilen kişilerin hayliydi sayıları ve de bunlar ganimet ve yağma ümid edenlerin arasında, bir çok hristiyan-da vardı." Bu itirafda göstermektedir, ki Bizans devleti avru-pahların yardımından mahrum kalmakla birlikte, kendi dindaşlarının bir bölümünün hem de ganimet ve yağma ümidiyle, üzerine yürüdüğünü görünce, meşhur Sezar'ın, evlâtlığı Brütüs'ü kendini öldürmeye kalkışanların arasında, hançerinin parlayan ışığında yüzünü gördüğünde herkesçe bilinen sözünü "Sendemi? Brütüs! Artık öl Sezar" dediği gibi Bizans'ında demesi icâb eder, diye düşünüyor insanoğlu. Ancak insan kahramanken, yine insan, hâin de olabiliyor ve kimse hâinlere bakıp da inancından vazgeçmemeli değilmi muhterem okurlarım.

Mösyö Güstav; kitabının 57. sahifesinde şunları ileri sürüyor "bu ordunun feverân-i hissiyatı görüimeye şayandı. Bu sayısız askerler, asırlardan beri nice müslüman nesillerin aşk ve hararetle tahayyül etmiş oldukları mukaddes bir ese ri sonunda gerçekleştireceklerdi. Peygamber-i Zişân'da bunu vaktiyle düşünmüştü. En büyük hükümdar İstanbul'u zapt eden hükümdar olacak, ordusu ise güzel ordu addedilecek" dememişmiydi? Sorusunu sorup cevabını Şulomberie şöyle devam etmekte:

"Arab'lar tarafından bîribirini tâkib eden, yedi sefer yapıldı. Bunların 3. sündede gençliğinde bizzat Hz. Peygamber (s.a.v)'in sancaktarlığım yapmış ve sevdiği yakınlarından olan yaşlı (90 yaşında) Hz. Eyüb'ünde içlerinde bulunmasıyla ayrıca şÖhretlenmiş, bu muhasaradan beri daha nice kuşatmalara mâruz kalmıştı İstanbul. Hakiki inanç sahipleri, müjdeİ peygamberinin gerçekleşeceğine inananlar içlerinden gelen nâz île birleştirdikleri cennet misâli İstanbula yaklaşıp, vuslata ermelerinin başarısını temin edecek duacılar sadece erbâb-ı takva olmayıp, bol miktardaki serve-ti samanı düşünen ve bunları nasıl yağmalayacağını düşünenlerde bulunuyordu" İfadesini yazmaktan kendini alamamsştır. Yine de son cümleye, bu menfaat gurubunun içine Bi-zans'dan gayri memnun hristiyan unsurları yazmasına, tarafgirliği engel olmuş görülmektedir ve objektif olamadığını tesbit kolaydır.

Ancak yinede diyebilirizki Güstav Şulomberje, bu mesele hakkında en objektif yazanların hemen başında gelir. Padi-şah'ın ordusuna katılmak için, muhasaranın devam ettiği müddetçe, yeni yeni gayri muntazam kuvvetlerde denilebilen yığınların katıldığını beyan eden Mösyö Güstav, bu katılımı yağmacılıkla

bağdaştırıyor, ki avrupai mistisizm dahi neticesi itibarıyla materyalist bir görüşle alaşım halindedir. Karışım, demiş olsaydık hata etmiş olurduk, çünkü karışımı meydana gelen kitleden tefrik yâni ayırmak çok daha kolaydır.
Mösyö Güstav Şulomberje; 1389'da Kosova Meydan Muharebesinin şehid galibi Sultan 1. Murad-ı Hüdavendigârın ordusunda toplanan Mücahidin-i İslama bir atf-u nazar eyle-se, o ordu içindeki Karamanoğlu askerlerinin bulunduğunu görecekti. Tabüki yazar; Hüdavendigâr unvanının ihtimalki ledünni mânasındakİ müslümanları bir bayrak altında topla-yabilene verilen lâkab olduğunda behre sahibi olmadığından, Sultan Fâtih'in ordusuna fevç, fevç gelenleri, insanın aynaya baktığında kendini görür misâli, kendileri yağma düşüncesi taşıdığından, herkesi aynı kalıp ile değerlendiriyor.
Sultan Mehmed'in ceddi olan 1. Murad'ın ordusuna amansız düşmanı Karamanoğlu'nun bile katılması, İslâm ordusu ve müjdelenen Fetih Ordusu olması ihtimalinin en yüksek olduğu dönemde, islâmlar tabiatıyla bu orduya katılmazmı? O kutsal gazanın mücâhidi, Gaazisi olmak istemezlermi? Şulomberje'nin idrak edemediği husus, yeri geldiğini sandığımızdan söylüyoruz: Sultan Fâtih'in; "Bizim hakikat kıldığımız yere onların hayalleri dahi ulaşamaz" beyanını ya duymamış olabileceğinden veyahut da bitmez tükenmez haçlı zihniyetinin, islâmlar ve şark dünyası ile sıcak veya soğuk savaşından ötürüdür.
Muhterem okurlarım; bahse konu yazar bu çalışmasının 58. sahifesinde, şunları ifâde ederek, elifi elifine olmasa da bizim ifademize hayli yaklaşmış bulunuyor: "İslâm âleminin dindar müridlerinin harb severiiklerini tahrik maksadıyla savaş habercileri, dini misyonerleri göndermişti. Bütün eyaletlerden bahasus Asya'dan hakikaten oğul ansının koğanı terk etmeleri kabilinden koşuşdular. Bir şark tarihçisine göre koşuşan binlerce kimselerin arasında meşhur olanların isimleri şunlardır: Akşemseddin, Karaşemseddin, Molla Senaî, Emir Buharî, Molla Fenârî, Cebâli, Ansar Dede, Molla Gürânî, Şeyh Zindanı, Karamanoğlu ve yedi bin gönüllüsünün başında Aydinoğlu Derebeyi. Bu savaşçı kitlelerin sayısını tan min etmek için akla gelen bütün teşebbüsleri çaresiz kılan şey tekrar ediyorum, muhasaranın son günlerine kadar Önlerinde bir alay, dervişler, mollalar, mağribiler, ve mutaassıplar bulunduğu halde, Türk Ordugâhına gelen akın akın yeni savaşçıların akması hususu akıl alacak şeylerden değildir" demekten kendini alamamıştır. Bu bakımdan işin onun kısır düşüncesinin değil, islâmi dinamiklerin, iyi öğre-nilmesiyle alakalı olduğunu ifâde edememektedir.
Güstav Şulomberje'nin Tutuculuğu Yazar; eserinin 59. sahifesinde, "hristiyanlıkdan dönme birçok hâinlerin safları yanında, Türkler tarafından ele geçirilmiş nice ve çeşitli kavimlerin var olduğu bir orduydu bu ordu dahası, Sırp süvarilerinden, Sırp olan topçulardan, lâğımcılardan yine, Almanlar ve Macarlardan bu orduya muavenet edildiğini ve ilâve olarak bunlara Rumların, Lâtinlerin, Cermenlerin, Panoniyenlerin, Bohemyalıların, hâsılı bütün hristiyan kavimlerin fertlerinin, Sultan Mehmed'e yardım için, hâinane bir şekilde koşuştuklarını, Sakızlı Leonardo'nun yazdığını" söyler. Yine Mösyö Micatoviç'in eserindeyse: "Padişaha Sırp kralı Jorj Brankoviç tarafından mecburen

gönderilmiş olan, Sırp kuvveti hakkında yazılmış gayet faydalı bir sahife vardır" demektedir. Yazari ara başlıkta tutuculukla itham sebebimiz; hristiyaniarın dindaşı oldukları Bizans'ın yardımına koşacakları yerde, üstüne yürümelerinin esbab-ı mûcibesini teemmül etmemiş olmasıdır.

Anadolu topraklarında daha bir aşiret halindeyken, hristi-yan tekfurların tebâlarının gönlünü çelmeyi beceren Kayı boyu ve müslümanca tutumlarının, getirdiği adalet ve sevgi dolu ilişkiler hristiyan insanlarda takdire mazhar oimadımı? Bunun sonunda düşünen bir kafa, din değiştirip, hem dünyasını hem de ahiretinin hayırlara dönmesine yarayan bir sonuca varırdı. Hadi diyelimki din değiştirmek aynı topluluk içinde yaşarken zordur ve bilhasa hanımlar, çevremiz ne der İtirazında bulunacağından müslümanlığa geçiş ertelenebiimiştir fakat adalet içinde emîn olmakla yaşamak, bir tekfurun keyfi idaresine boyun eğmekden daha da efdaldir, diyen insanların bir akıllan olduğunu, İstanbul gibi dünya'nin merkezi bir beldenin asırlar sonra yepyeni bir medeniyete geçeceğine aklı kestiklerinde, bu işin gerçekleşmesinin kendilerine dünya menfaati bakımından da hayli şeyler kazandıracağını hesap etmelerine niçin kafa yormuyor, ahalinin böyle olmasının müsebbibi, küse ve kraliyet ailesinin, keyfemâyeşa idâresinin sonucu olduklarını idrak etmiyorda, Sultan Mehmed'e katılanlara ver yansın ediyor.

İşte biz bunu yazarın tutculuğu diye tavsif ederken, hiç aklımızdan çıkarmıyoruz ki, Şulomberje bizim dediğimiz gibi mütalaalarda bulunsaydı, onun hristiyanlığm mütegallibe-lerince ipi çekilirde, ne kendinden ne de çalışmasından dünya haberdar olmazdı. Siz bakmayın batı'da hürriyetin bulun-duğunu söyleyenlere; Recâ Bey'in(Roje Garaudy) siyonizmle yahudilik üstüne gitti ve neler çekmekte olduğunu hep beraber görüyoruz, 2000 yılında dahi.Şulomberje; kitabında şunları yazıyor: "Bizans imparatoru ve müşavirleri, ellerindeki hiç sayılsa yeri olan vasıtalar ile muazzam beldenin, müdaafasını teşkil etmekle meşgulken. Genç Padişah, Edirne'deki ordugâhında şaşırtıcı bir faaliyet içindeydi, uyku nedir? Bilmiyordu! Bütün geceleri; çalışma ile Bizans'ın şehir plânını tetkikîe ve bu beldenin müdafaasını hakkı ile bilenler ile yaptığı münakaşalarla geçiriyordu.

Bu harikulade hazırlıklar hakkında İstanbul'a kadar dağılmış olan şayialar (şunu unutmayalımki istihbarat elemanlarının Bizans'da kendilerine temin ettiği ajanlarla bu göz korkutucu, moralleri bozucu, ve İçlerinde çalkantıya sebeb olan ifadeler bir organizasyonla gerçekleştiriliyordu) bu belde'ye dehşet saçıyordu. Toplan döken hâin hristiyaniarın yaptığı silahlar hakkında yayılanların insanların zihinlerini alt-üst etmekteydi. Top barutunun keşfi, küçük ve büyük çapda silahların imâlatı ortaçağ döneminde zamanın şartlarını değiştirmeye, eski usûlleri bozmaya başlıyordu. Sultan 2. Meh-med'in pederi, Sultan 2. Murad'm pek yeni ve müthiş olan bu silahlardan daha önce tedarik etdiğini biliyoruz. Bu harikulade teşebbüsler sayesinde, savaş sanayiinin ve harp sanatının yeni bir devreye başlamasını oğlunun kabiliyetine güvenerek, bırakmış bulunuyordu."

Çirkin İftira

Mösyö Şulomberje; çalınmasının 60. sahifesinde; "1453 senesi ocak ayındaki ilk haftalarda Rumların başkentinde, çeşitli vasıtalar, ihtimal bilhassa, Zağnos (Mehmed) Paşa hakkında beslediği kin ve garaz saikasıyla padişahına ihanet eden ve hristiyanlara müsaid davranan Sadrıazam Çandarlı Halil Paşa vasıtası sayesinde, Edirne'de <Bombarde> denilen büyük ve müthiş bir topun döküldüğü öğrenildi.
O zamana kadar görülmemiş büyüklükte olan ve akla sığması zor bu topa sahip olan, Türklere ait bahse konu harp âleti için Bizanslı tarihçi; Dukas'ın sözleri şöyle: "1452'nin sonbaharında, Hz. Padişahın huzuruna Osmanlı'ya iltica eden asker kıyafetinde bir firari çıkarıldı. Bu firârî, padi-şah'a İstanbul'un mukavemetine dâir sağlamlığı hakkında hayli değerli bilgiler verdi. Bu adamın adı Urban veya CIrbanî idi. Macar veya Ulahlardandı. Dökümcülükde henüz emsali görülmemiş ustaların arasında gelmekteydi. Daha Önce İstanbul savunmasında, görev almak için Kostantin Draga-zes'e kendini takdim etmişti. Hükümdarın kendisine koyduğu şartlardan memnun kalmadığı gibi aldığı ücretin çok büyük bir kısmını, aracılar ve nüfuzlu kimseler alıyor ve cep doldurucular, bundan hayli istifade ederlerken, maaş sahibi kıt kanaat geçiniyordu. Urban bu tarzın çirkinliğine daha fazla dayanamadı ve gizlice Sultan 2. Mehmed'in hizmetine girmek için, Bizans'tan firar edip, Osmanlıya iltica etdi. Padişah; bu ilticacıya iyi davranarak, kendisini dikkatle dinleme yolunu seçti. Daha sonra nice hediyeler verdikten başka rütbeler İhsan etti ve bu rütbeleri taşıyan elbisede hediye etdi.
Hele hele bağladığı yüksek maaşın doğrudan eline geçişi CJrban'ı pek sevindiriyordu. Dukas'a göre; Urban bu maaşın kafasından yaptığı hesaba göre dörtte birine razı idi." (Biz burada hemen sormadan edemiyoruz, maaş miktarındaki düşüncesini Dukas'ın, Urban'dan nasıl öğrendiğidir?) ancak Şulomberje devamile diyorki; "Dukas; Sultan Mehmed büyük tasavvur sahibi zevatdan olduğundan, Urban'in sanatıyla meydana gelen böyle kıymetli yardıma sahip olmaktan dolayı saadet havuzu içinde yüzüyordu adetâ ve Urban'a, bu güne kadar hiç teşebbüs edilmemiş büyüklükte bir topun dökümünü yapıp, yapamayacağını sordu: Ürban'sa değil İstanbul surlarını, Bâbil surları kadar metîn inşa olunmuş olsa dahi tuz-buz edecek büyüklükteki taş gülleler atmaya muvaffak olacak toplar dökeceğine güvendiğini ifâde etdi. Ancak (günümüzde balistik hesaplan diye bilinen) endaht (patlama) ve menzil meseleleri hakkında fazla bilgisi olmadığını da itiraf etmekten çekinmedi. Sultan Mehmed; bunları kendisinin halldeceğini ifâde etdi. Yeterki; Urban, Sultan Mehmed'in bitmez bir iştiyakla arzuladığı harp âletini hazır etsin." Mösyö Şulomberje, bizim arabaşlık yaptığımız "hâin mühendis" ifadesiyle Topçu CIrban'ı kastetmekteydi. Çünkü; yazar bu eseri yazarken taraftır. Aslında insanlar taraftır fakat bu taraftarlık hiçbir zaman iftira etmek, hakikatleri ketmet-mek, delilleri yorumlama esnasında adaletden ayrılmamak esas kabul edilmelidir.

Yoksa İnsanların çeşitli sâiklerle, farklı olaylarda farklılık göstermeleri fıtratının icâbıdır. Şulomberje; hâin mühendis (urban), Sultan Mehmed, Mimar Muslihiddin ve Mühendis Sarıca Paşa ile diğer teknik adamlar büyük bir toplantıda işleri tartıştılar. Padişah'ın Rumelihisar inşaatını ziyaret ertesinde yapılmıştı bu ileri dönük meselelerin tartışıldığı bir toplantıydı. Bu toplantıda konuşulanlar resmî tarihçilerin ifadeleri Sultan'ın, fetih'den başka bir gayesinin olmadığını önemle belirtmeleriydi. Bu toplantılardan geleceğe aktarılan bir hususda Sultan'ın kendi elleriyle çizdiği, o muazzam şehrin haritası üzerinde başarıyla neticelenecek olan hücuma en uygun yeri seçmek, sûr'larda gedik açmak, lağım koyabilmek için ideal noktaları tetkik etdikten sonra tesbitini yapıyordu. Bu toplantılarda, ifadeleri, bıkmazhğı ve dikkatinin herkesi kendine hayran kıldığı, bir çok vakanüvisin kaydettiği ortak noktaydı.
Bu toplantıların mühim bir muhalifi vardıki bu hristiyanlar-la savaşa girilmeye karşı çıkan sadrıazam Çandarlı Halil Paşa idi. Fakat bunun karşısında da Damad Zağnos Paşaki bu adam Arnavut ve hristiyandı, diğeri ise ihtiyar akıncı beyi Turhan Beydi ve bunlar padişahı bütün varlıklarıyla destekledikleri gibi teşvikleride hayli müeesir idi. (îstidrat: Mösyö Şu-lomberje'nin; Zağnos Paşa hakkındaki hristiyanlık iddiası yakıştırma olmaktan başka bir şey değildir. Zağnos Paşa; Balıkesir'imizin pek tanınmış ailelerinden birinin ecdadı olduğundan, bu ailenin bu hususda yayımladıkları bir kitab ile bu iddianın nasıl bir iftira ve aslı esası olmayan isnat olduğunu ispatlamışlardır) Biz; Mösyö Şulomberje'nin ifadelerine temasa devam edelim:
Padişah çok dikkatli ve tedbirli olduğundan gözünden bir şey nihan (saklı) kalmıyordu. Hristiyan ülkelerin, bilhassa İtalya vede Macaristan'ın Osmanlıya karşı vaziyet alıp almayacaklarını da oralara gönderdiği casuslarıyla kontrol etmekten geri durmamaya pek gayret sarfediyordu. Öte yandan da, dökümleri yapılmış gülleleri hazırlanmış ve atış denemelerine amade silahlarının denemelerine başlamıştı.

Top Devrinin Milâdı

Top'un müthiş bir tahrip afeti olduğu, bu cesamette topİa-nn imâli, bu devrin doğuşu olarak kabul edilse yeridir. Gerek Şark gerekse Garp dünyasında, Sultan Mehmed'in imâl ettirdiği ve urban ustanın yaptığı kabul edilmiş bulunan topun İmâli topçuluk târihinin, o döneme kadar yapılmış en büyük top olduğunu artan ehemmiyetiyle birlikde kaydeder tarihçiler. Buna bir ad olarak vasi'yâni kral lâkabı verildi. (Bizde de hemen ifade etmeliyizki Şahî adı söylenmeye başlanmıştı. Mösyö Güstav Şulomberje, bahse konu topu Dukas'ın ifadesiyle naklediyor:
"Bu top çok gösterişli, korku salan görünüşü müthiş bir harika idi. Bu topun kalıbının yapılması üç ay gibi bir zaman aldı. Yapılan bu kalıbın içine Tunç alaşımını döktü." Bizim sanayii işçisi olmamız ve mesleğimizin dökümcülük olması hasebiyle Tunç hakkında kısa bir malumat arzedelim. Tunç alaşımının

halitasında bakır madeninin en büyük payı taşıdığına işaretle yeteri kadar çinko, kalay ile meydana getirilen bir metal alaşımıdır. Dökümün yaklaştığı son safhada da, eri-mİş malzemenin rahat bir akıcılık kazanması için, yeteri kadar fosfor katılır. Fosforun katılımı bir hayli dikkat isterki, bunun haddi aşılır ise malzemede kırılganlık olma ihtimâli artar. Çünkü, fosfor'un malzemede atomları çeşitli yerlerde fazla sıkıştırmak gibi mütecanis olmayan bir iç yapı kazandırdığı olur. Kullanımda ısınan alet, atomların gayri mütecanis hâli devam etdiği takdirde, aletin ısınma arkasından soğuma zamanlamaları farklı olacağından, gövdede çarpılma, çatlama veya yarılmaya kadar varan mahzuru olur.
Şulomberje'den nakille meşhur tarihçi Françes: "bu topun gövdesinin, rumlara ait bir ölçü olan sipitam ile 12 sipitam, yâni 9 kadem ve de metre cinsinden ifade edersek, 3 metre, 40 emdir." İngilizlerin de bu konuda kalem oynattıklarını ünlü tarihçileri Mister Piyers; bu topun Edirne'de dökülmedi-ğini Rejiyon'da yapıldığını ileri sürer.

Top'ün Denenmesi

Sultan Mehmed Edirne'de adı Yeni Saray denilen bir mekân inşa ettirmişti. İşte bu yapılan büyük topu burada denemeyi kararlaştırmıştı. Ancak; deneme esnasında meydana gelecek sâdayı hafifleticek bir çâre aramanın en pratik yolu-nu, denemenin yapılacağı zamanı ve günü münadilerle ilân ettirmesi ve hamilelerin kendilerini sesin vereceği baskıya hazırlamaları ile ilgili çâreleri aramalarını bildirmiş olması medeniyyet-i insanlığın icabıydı. Dukas'ın ifadesi; "top gür-lediğinde 13 millik mesafeden sesi duyuldu, (karamili 1609 metre olduğuna göre, 21 kilometro, 170 metroya ulaşmış oluyor, topun çıkardığı ses. Bir mukayese yapmak için 1878'de Çatalca'dan top seslerinin İstanbul'da duyulduğunu göz önüne alırsak, 425 sene önce patlatılan yukarıdaki top'un sâdasının 21 km. ye ses duyurması, yüzde yüzün arttığı bir mesafeyse de, aradaki zaman farkının 425 sene gibi azımsanmmayacak bir zaman olduğu düşünülmelidir. Bu deneme atışında tarihçinin kimisine göre; 600 kg, 750 kg, taş-gülle atıldığını, 1500 metro mesafeye düşmüş olduğu ve düştüğünde açtığı çukurun üç metroya yakın olduğu ifade edilmektedir. Mösyö Şulomberje şöyle devam etmekte: "Bu gülleler; bu gün bile (1914'de) İstanbul'un bazı mahallelerinde meselâ Büyük Sûr'un hendeklerinde, Galata surlarının diblerinde, eski sarayın avlularında hatta tersâne'de rastlanmaktadır.
İngiliz tarihçi Mister Piyers, bu güllelerden iki adetinin ölçümünü yapmış vardığı netice Midillili başpiskopossun ifade etdiği ölçüyü bulmak suretiyle bir doğruya ulaşmıştır. Ölçüm sonunda çevresi, 88 pûs olan bir değer ortaya çıkmıştır. Bu gülleler granit olup, Karadeniz sahillerinden gelme karataş yahudda aletlerle yuvarlatılarak gülle haline getirilmiş mermer kütlesiydi. Koçi Efendi; (Koçi Bey risalesini kastediyor) Sultan Mehmed'in otuz kantar yâni 30 bin kilo miktarında gülle hazırlattığını bahseder." demekte olan Şulomberje kan-tar hesabında bir hata yapmış olmalı biz doğruyu ifadeye gayret edelim. Bizim

ülkemizde bir kantar, 56 kg.dır. Dolayısıyla; 30x56=1680 kilo ederki, bu da koca İstanbul'un bu kadar az ağırlıkta gülle ile alınabileceğini akılın alması kabi! değildir. Tâa ki metinde geçen 30 kantarın 30 bin kantar olması iktiza ederken baskıda bin yazısının konulmaması vuku bulmuşsa buna mürettip hatası denir amma bu seferde neticenin 30bin kilo olmayıp, 30 binx56=l. 680. 000 <birmilyonaltıyüzseksenbin kilodurki> makul görünüyor. Aziz okurlarım; Şulomberje eserinin 63. sahifesinde "İstanbul'un muhasarasına iştirak edenlerden biri olan Midillili Piskopos Sakızlı Leonardo; büyük bir Türk topu tarafından fırlatılan surların üstünden aşıp giden bir gülleyi ölçmek merakına düştüm diyor. 88 pûs çevresi, ağırlığıysa 600 kg. geldi demektedir." diye nakilde bulunuyor.

Edirne'den Çıkış

1453 senesi ocak ayı başlarında yola çıkarılan bizim Sahi dediğimiz müthiş büyüklükteki top, İstanbulun önlerine ancak iki ayda getirilebildi. Karaca Paşa komutasındaki gayri muntazam süvarilerin sayısı onbini buluyorduki topun geçeceği yolları düzenliyorlardı.
Koruma görevi de bu birliklerin vazifesiydi. Rivayetlerin en asgarisi 30 çift öküzle başlayan söz konusu topuçekme ameliyesi için 150 çift öküzün kullanıldığı ileri sürülmektedir. Pek yakın bir zamanda Çar Ferdinand'ın askerlerinin firar eden Türkleri önlerine katarak geçtikleri bu nihayetsiz ve üzüntü verici ovalarda ilerleyen o şâyan-ı temaşa yâni seyre değer alayı göz önüne getirmek kolaydır" Demekte olan Şulomberje mazide kalmış hristiyanlann galibiyetine atıf yapmakta bu hasretini belirtmesine, eseri tercüme eden, merhum M. Na-hid Bey şu sitemi pek haklı olarak yapmaktan kendini ala-mamış böylecede bu milletin hakikatli bir evladı olduğunu ortaya koymuş bulunuyor, ctemekte ki:
"Şlumberjenin ilmî bir esere, bu gibi hissi ve tarafgirâne fikirleri karışdırması, şayanı teessüfdür." Top'un bindirildiği tekerlekler üzerinde yol almasını tanzime çalışan ikiyüz kişi yan tarafında durdukları halde yola koyulmuşlardı. Başka bir ikiyüz kişilik amele ekibiyse yolun elverişsiz bölümlerini yola benzetmeye çalışıyorlardı. Elli dülger ise her çeşit tamirin hakkından gelmek için kafileyi adım adım takip etmekteydi-ier. Bunlar bilhassa köprüler kurmak suretiyle iniş ve çıkışı kolaylaştıran kestirmelikler temin etmekteydiler. Bazı kaynaklar bu yolculukta kullanılan insan unsurunun ikibin kişiye vardığını da rivayet ederler. Nihayet mart ayı sonunda (Françes nisan'in 2. günü diyor) Allah'a havale edilmiş Bizans surlarının, beş mil uzağına top'u getiren kafile vâsıl oldu.
Yol boyunca bu muhteşem topun geçişini görmüş bulunan insanlar dehşete kapılmışlardı. Gördüğünü hafızası hayli zaman taşıyacaktı. Halk arasında hayli ün sahibi olan urban Topunun, Sultan Mehmed'in bir çok topunun iştirakiyle yapılan atışlar sonucundaki tahribini, CJrban'in topu yaptı gibi sanmak veya öyîe göstermeğe çalışmak kadar yanlış bir husus olamaz.

Öte yandan Karacabey'in askerleri geçmiş oldukları Trakya sahrasını bir harabeye çevirdiler. Ayastefenos (Yeşilköy)'u bastılar. Yalnız; Silivri kasabası mukavemete muvaffak oldu. Osmanlı Donanması, bütün tarihçilerin ittifakla söylediği gibi nisan ayının 5. günü İstanbul'un, Marmara Denizine bakan büyük sûr'Iarı önünde görüldü.

Padişah 2. Mehmed'de 23/mart/1453'de İstanbul önlerinde bulunmaktaydı. "Diye kitabında yer veren mösyö Şulom-berje şu tasvirle bizlere sesleniyor: "Târihin en meşhur sahnelerinden birini fikren ve tahayyülünüz nisbetinde gözünüzün önüne getirmenize yarayacak bir tasvir yapalım; seyretmeğe değer çeşitli renkleri kendinde toplamış, yığınlar hâlinde yırtıcı süvari ve piyade askerlerinden meydana geimiş, fevkalâde cemm-i gafir yâni az rastlanır büyüklükteki kalabalık, bu muazzam şehrin, o ıssız, çorak, düz ve tozlu böl-gelerinde, toz koparan gibi dolanan o parlak ve muntazam taburlar, gayri muntazam hadsiz ve hesabsız suvâri bölükleri, insanlar, hayvanlar, ağırlıkların teşkil ettiği o ardı arası gelmeyen kollar gözlenince yüzbinlerce ahalinin müthiş velvelesi, etrafı kuşatan muzıkaların akseden ahenkleri, trampetlerin patırdısı, binlerce hayvanın inlemesini bir an için tahayyül ediniz. Osmanlı padişahı 2. Mehmed; refakatinde 12 bin yeniçeri olduğu halde ve bir kaçbin sipahiden meydana gelmiş muhafız kuvvetiyle 23/mart/1453'de, Büyük Sûr'da denilen 'Beri' mıntıkasından tahmini birbuçuk mil kadar uzaklıkta bulunan LikÖs, yâni Bayrampaşa deresinin vadisinde sol bölümde, tepe üzerinde bir askerî hastane (1914'de) bulunan Maltepe'ye otağını kurdu. Topkapı (Bizans dilinde; San-Roman)'nın tam karşısındaydı. Buraya büyük toplan koydu. Zâten bizlerin Topkapı dememizde bu topların buraya konmasıyla alakalıdır.

Miriyandiriyon, yâni Orta kapı, Şarisiyas, yâni Eğri kapı gibi bu üç kapının karşısındaki yerde 1422'de babasının ordugâhını kurduğu yerde seccadesini seren padişah 2. Meh-med, ilk iş olarak o muazzam ordusuna bir öğle namazı kıldırmak yolunu seçti kıbleye yönelerek. Namazın edasından hemen sonra bilfiil muhasara başlamıştı. Bu ordusunun tamamına fethin hedef olduğu, muhasaranın başladığını tellâllar vasıtasıyla duyurmuştu. Alimler; artık birlikleri tek tek ziyaret ediyorlar, başlamış bulunan mukaddes cihad padişahın emrince islâmın askerine anlatılıyordu. Hz. Muham-med'in müjdesinin hatırlatılması buna kâfi gelmekteydi. Ordunun en büyük güç ve kalabalığını teşkil eden Asya veya Anadolu kıtaları, bu geniş mesafeye yayılmıştı. Rumeli kuvvetleri diye bilinen grup ise Maltepe'nin yâni padişahın ordugâhının sağ tarafından itibaren, Marmara sahiline varan arazi üzerine yayılmıştı. Ayrıca Halic'in iç tarafınada yayılmışlardı. Bu gösterişli ordunun gökyüzüne akseden velveleleri üzerine yığıldıkları Bizans halkı için ne müthiş manzara idi.

İstanbul'un bedbaht insanları bu pek geniş alan kum gibi kalabalıkla, sayıya gelmez süvari bölükleriyle dolduran o harikulede ordunun her saat büyüdüğünü, dehşet tesiriyle hadekalanndan fırlamış gözleriyle görüyor ve bu şeytanî manzara bunların ömürlerinin sona erecek olduğu zehabını hissetiriyordu. Kulaklarına ulaşan uğultular, bu talihsiz beldenin etrafında biraz sonra, hiç bir

firarinin geçebilmesine, artık meydan vermeyecek olan o canlı demir ve çelik çenbe-rin böylece oluştuğunu görmek, Bizans insanının pek büyük dehşetle seyrettiği tablodur.
Aynı zamanda; târihde hakikaten ilk Türk donanması olarak da kendini gösteren büyük donanma merkezi sayılan Geliboludan hareket ederek yola çıkmıştı. Bu donanma daha doğrusu bir Bulgar muhtedisi olan Süleyman Reis yâni Baltaoğlu Süleyman Paşa'nın Kapdan-ı Deryalığında idi. <Muhterem okurlarımız: bu eserin mütercimi muhterem Na-hid Efendi merhum, koymuş bulundukları dipnotla Baltaoğlu Süleyman Paşanın mühtedi olmadığını ikaz ettiği orjinal kitabın hemen altında yer almış.
Sultan Mehmed; en azından böyle bir donanmaya sahip olunmaması İstanbul fethini yaşatmayacağını biliyordu. Bu bakımdan gerek avrupa sahillerini doldurduğu donanmasının başına Baltaoğlu Süleyman Paşayı getirdiği gibi donanmanın merkezini teşkil eden Gelibolu Valiliği de bu zâta verilmişti.
"Mösyö Şulomberje; Baltaoğlu Süleyman Paşa'yı ilk kap-tanpaşa olarak gösterirki, bu iddia isabeti olmayan talihsiz bir beyandır. Çünkü; merhum amiral Afif Büyüktuğrul'un kaleme almış olduğu" Osmanlı Deniz Harp Târihi ve Cumhuriyet Donanması" adlı eserinin 1. cildinin, 50. sahifesinde şu ifadeye yer vererek Şulomberje'nin ifadesini çürüten bir misâli zikredelim: "m. 1325 yılında Mudanya'yı, 1326'da Bur-sa'yi fetheden Orhan Gazi, Karasioğlullanndan Aslan Karamürsel Bey'i 24 adet gemisiyle beraber getirerek İzmit körfezinde bir mahalde üslendirmiştir. Rivayete göre bu mahallin adı Aslan Karamürsel olmuştur. DolaysrylaOsmanlı'nın ilk amirali ve kapdanpaşasi yukarıda adı geçendir ve böylece yazarın bu yanlışını tashih ettikten sonra Şulomberjeye dönelim:
"...Osmanlı donanması büyük surların hizasından sahil boyunca yayıldığında, 2 ve 3 katlı olan 30 kadar kadırga önde yol almakta ve 130 parça da küçük gemi veya sanda! irisi denebilecek derecede bir filoydu bu. Bizanslı tarihçi Kritivulos, bu donanmayı pek müthiş bir donanma sayıyor ve zavallı Romalılar, ifadesiyle Bizans Rumlarının korkularını belirtiyordu. Ancak şu da bir vakıa idiki, Bizans bu güne kadar deniz üzerinden de bir muhasaraya mâruz kalmamıştı. De-mekki Sultan Fâtih; o güne kadar kimsenin yapmadığı bir tarzı getirmişti. Evvelâ; Rumelihisarını yaptırıp, ceddi Yıldırım Bayezid'in inşa ettirdiği Anadoluhisarı'nin'karşısına koy: muş, böylece de Karadeniz'den gelecek herhangi bir muaveneti (yardımı) durduracak gücü kazandıracak mevzileri kurmuştu.
Ancak; donanmanın hareketini daha mufassal yâni tafsilatıyla anlatan Venedikli Barboro'ya kulak verelim: <nisan ayının ilk günlerinde hazırlıklarını tamamlamış olan Türk donanması, Bizans üzerine yürümeğe hazır haldeydi. Kadırgalar, fustalar, prandariler ve briyk denilen gemilerden olmak üzere 145 yelkenliden mürekkep donanmanın başına geçen Baltaoğlu, Marmara'dan doğruca pupa-yelken giriyordu. Bu giriş; trampetler, askerî mûsikî aletleri ile büyük debdebe ile sahilin her iki tarafından gelişleri görülmüştü. Marmara sa-

hiline toplanmış bulunan hristiyan ahali bu ana kadar islam-lara ait böyle büyük bir donanma görmemiş olduklarından hüzünleri başlarında esen belânın büyüklüğünü aksettiriyor-
Kimileri uzun zamandan beri şehrin kapılarını kapatıp, atıl durmanın yanlışlığını anladılar, Osmanlı donanması Dol-mabahçe'den Beşiktaş ve Ortaköye uzanan cilveli akıntıların girdabında oynaşan sulara yayılıp demir attığında takvimler 12/nisan/1953 târihini gösteriyordu.> Artık deniz yolu emniyeti de tesis edilmiş bulunduğundan gerek Karadeniz üzerinden gerekse Marmara cihetinden çeşitli gemiler gelip gidiyor, Osmanlı ordusunu ve donanmasının ihtiyacatının bir bölümü, bu deniz yoluyla karşılanıyordu. Bu noktada tarihçi Frances; Osmanlı filosunun 480 parça olduğunu ifade ederek herhalde ikmâl vasıtalarını geliş gidişlerini sayarak bunları genel yekûne dâhil etmiş olmalı ki bu mübalağalı rakkamı vermeye mecbur kalmış. Karadeniz cihetinden gelen gemiler ekseriyetle kereste ve toplarla fırlatılacak taş gülleler getirmekteydi. Barboro; bu gemiler arasında 300 tonilatoluk büyük bir nakliye gemisinden söz eder. Devrine göre şaşırtıcı bir niteliktir.

Otag-I Hümayün'da Neler Var?

Otağ, etrafına çok derin kazılan hendekle koruma alanı içine almıyordu. Tertibat öyle dizayn olunuyorduki, Silivri çeşitli zaviyelerden tarassuta alınmış oluyordu. İstanbul'a yardıma gelebilecek güçler ancak yardımı Silivri'den görebilirlerdi.
Bu tedbir, bu yönüyle isabetliydi. 6/nisan/1453'de Türk Ordusu düşman menziline girmemek kaydıyla sûrların hemen hemen bir kilometreden daha yakın bir mesafeye sokuldular. Çarpışma başlamadan önce, Bizanslı tarihçi Kriti-vulos hakkı teslim ederek şunları söyler: "<Sultan Mehmed; Kur'ân-ı Kerîm'in emrine uygun olarak Bizanslılara son elçisini yolladı. Eğer şehir kan akıtılmadan teslim olursa hiçbir kimsenin burnunun kanamayacağını, can, mal, ırzını teminat altına aldığını bildir. Tabiiki cevap umulan şekilde oldu. Teklif red edilmişti. Bunun üzerine fethe giden yolun son resmî geçidi yaptırdı. Bu muazzam ordunun saçmış olduğu mehabet ve gösteriş, Bizans insanlarının yeniden bir ümitsizlik girdabına yuvarlanmalarına sebeb oldu.> Kritivulos târihinde şöyle devam etmekte:
<Hz. Padişah; ordusu tarafından işgal edilmiş olan iki sahili, biribirine daha çabuk ve emniyetli bir tarzda buluştura-bilmek için, Zağnos Paşaya Halic'in son noktasına bir köprü kurmasını emretmiştir.> Hakikaten düşünce plânına alınan bu köprü Zağnos Paşanın kuvvetleriyle, son hücuma daha çabuk katılmasını sağlayacaktı." Asya cihetinden gelmiş olan askeri birliklerin başında Anadolu Beylerbeyi sıfatıyla bulunan İshak Paşa, Asya Türklerinin imparatorluğunun en kuvvetli bağlılarından olan Mahmud Bey'le birlikte, tecrübe ve cesaretlerini bir merkeze tevhid ederek, gösterdikleri işbirliği şâyan-ı hayretken, Otağ-ı hümayunun sağından başlayarak, Topkapı yaldızlı kapıdan, taa Marmara sahiline kadar, yâni şimdiki Yedikule sûrlarının dibine kadar muhasara etmekle

vazifeliydiler. Şeklinde bilgi veren Mösyö Şulomberje şöyle devam etmektedir:
"Bu kuşatmanın en ehemmiyetli bölümünü ise Edirnekapı üe Topkapı arasındaki mahal teşkil eder. Ve buraya düşen görevi, Suitan Mehmed vede sadrıazamı Çandarii Halil Paşa deruhde ediyorlardı. Ancak İngiliz tarihçi Mister Piyers, bu bölgenin en zayıf yer olduğumu, hâttâ Yunan Mitolojisinde geçen Aşil'in topuğuna benzettiğini nakletmekte Mösyö Güstav Şulomberje.

Donanmaya Engel Zincir

Şulomberje bu meseleye de şöyle bakıyor: "Sarayburnu önünden gerilmiş bulunan ve liman girişini tıkayan zincirin bağlı olduğu Tevriyon mevkiine kadar olan bölgeyide Balta-oğlu komutasındaki donanma göz altında tutacaktı.
Sultan Mehmed; zinciri tahrip edip, kıyıya çıkabildikleri takdirde burada bulunan surlardaki kuvvetin yetersiz ve savunmadaki zaafiyetini düşünmüş olduğundan, buradan şiddetli hücumlar tasarlamaktaydı. Meşhur zincir aşılacak gibi olmadığından, donanması burada sadece gözcülük yapma durumunda kalmıştı. Bu bakımdan Sultan Mehmed şehri ancak iki cepheden zorlamak durumunda kalmıştı.
Şulomberje; çalışmasının 75. ve 76. sahifelerinde, Bizans'ın uğradığı eski bir muhasarayı şöyle nakleder: "1204 senesinde haçlı orduları tarafından Bizans muhasaraya maruz kalmıştı. Bu muhasarada Hanri Dandolo, gemileri sayesinde Haliç tarafından galibiyetle sonuçlanacak bir hücum yapmıştır. Ancak biraz evvel Bizans amirali Mihail Sotirigi-nos, Bizans filosunu satmak suretiyle ihanet etmişti.
Bunun ihanetiyle İtalyan kadırgaları liman girişini tıkayan zinciri çözüp, hiçbir müşkülatla karşılaşmadan Halic'e girebilmiştir. Arab'lar gibi,' Türk ırkından olan Avar'larda bundan asırlarca önce sahip oldukları sayısız harp gemilerine rağmen, gemilerini asla sahile yanaştıramamışlar, buna karşılık, iri Bizans harp gemileri ve Rum âteşi denilen suda dahi sön-miyen müdafaa vasıtaları sayesinde, Marmara sahili tarafından Bizans surlarına ciddi bir hücuma muvaffakiyet bulamadılar..."
Yazar Mösyö Şulomberje; çalışmasının 85. sahifeşinde Türk top döküm sanayiinin varmış olduğu enteresan merhaleyi anlattığının farkındamı bilmem amma, bu asrın tekniği bile bu safhanın ucunu tutamadı. Düşman hedefleri önünden lâzım gelen tarz silah imâli. İşte bir millet silâh sanayiini milli bir sanayii olarak benimser ve tatbike koyarsa, o millet hiç bir zaman cephane ve silaha muhtaç hâle gelmez. Sultan Fâtih'in 1453'de ki harp sanayii hamlesini 1970'den beri millete ve devlete kabulettirmeye çalışan; Milli Görüş mimarı Prof. Dr. Necmeddin Erbakan ve Milli Görüşe gönül vermiş olanlar, Sultan Fâtih şuurunu aziz vatanımızın hayat-ı siya-siyyesinde ve temadi-i ömrüne kazandırmakla, Müslüman Türk milletinin, uydu devlet değil, lider devlet olma mücadelesini başlattılar ve bu sonunda gerçekleşecektir.
Milletimiz, mirasçısı olduğu ecdadının en güzel taraftarıyla dünyada adaletin

temsilcisi olduğu, eski ve şaşaalı günleri yeniden ihya edecektir. Neyse biz şimdi; Sultan Fâtih'in fevkalâdeliklerini anlatan Kritivulos'u, Şulomberje aracılığıyla dinleyelim: "Ünlü tarihçi Kritivulos Rum olmakla birlikte, Sultan 2. Mehmed'in sâdık bir tebaasıdır. Bahse konu tarihçi 2. Mehmed'in topları için şunları söylüyor:
<Ordusunu İstanbul önlerine en uygun şekilde yerleştirdikten sonra, topları dökenleri yanına çağırdı. Onlarla bu silahların tahrip gücünü, karşıda duran sûrları yıkıp, yıkamayacağını konuştu. Mühendisler ise; büyük toplara ilâve edilmek üzere burada da aynı veya daha büyüklükte toplar dökülebi-leceğini bunun yapılması hâlinde, sûrların yerle bir edileceği cevabını verdiler. Ancak müthiş denilebilecek bir maddi imkânı gerektirdiği beyanında da bulundular. Padişah; derhal istenenleri verdiğini söyledi. Bunun üzerine bu mühendisler, insanın kendi gözleri görmese inanamayacağı, hummalı bir çalışma ile dehşet verici büyüklükte toplan imâl etmeye başladılar.
<Kritivulos devamla:<mühendisler son derece yağlı ve hafif killi toprağı, içerisine dağılmasın diye keten, kenevir gibi bazı lifleri içine kıyıpda katıyorlardı. Sonra da, günlerce o kumu yoğurup kıvamını bulduğuna kanaat getirince kalıp haline getiriyorlardı..> Diyen Kritivulos, kalıbın nasıl yapıldığını anlatmaktan da kendini alamaz. Fakat biz bu top bahsine son vermeden, mübalağa sanatından bir örnek olmak üzere Şuiomberje'nin, İngiliz tarihçi Piyers'den alıntılıdığını nakledelim ve biraz da, deniz de olmazsa karada yüzen gemiler bölümüne geçerek, bu kıymetli eserden aldıklarımıza gemilerle son verelim.
Piyers'in ifadatı: <her İki taraf, Türkler ve Bİzans'ılâr ve bilhassa Türkler o kadar çok çok atışı yapmaktaydı ki bu atışlar esnasında, havada gelen okların yığılması ara sıra güneşin ışıklarını göstermeyecek birbulut hâline geliyordu.> Her nekadar mösyö Piyers'in ki bir mübalağaysada ancak dikkat çekmek istediği bana kalırsa, Sultan Mehmed'in ordusunun mücahidleri okçuların kudretini işaret ettiğidir.

Haliç Ağzındaki Tedbir!

Muhterem okurlarım; zorluklan aşmaya azmetmiş bir padişahın ve ona büyük itimadı olan ve sevgiyle bağlı ve de müjdei Nebevîye'ye nail olmak arzusu ile yanıp tutuşan, inananlar ordusu karşısında olduklarını unutan Bizans müdaafi-lerini, zincir ve Barboro'nun aşağıya alacağımız tahkimatı zorlayan müslümanların nasıl çâreler bulacağını daha sonra göreceğiz. Şimdi Barboro cerrah'm (o bir savaş cerrahıydı) Ruznâmesinden alıntıların yapılmış olduğu, Mösyö Şulomberje'nin eserinin 108. sahifesine dalalım:
"Limanda zincirin gerisinde dokuz büyük geminin aralarında üçü Tana'dan gelmiş kadırgalar, iki hafif Venedik kadırgası diğerleride Kostantin DragezesİndI. Silahları alınmış kadırgalar ve diğerleri olmak üzere onyediyi buluyordu. Direkleri çanaklı ihtiyat gemileri vardı. Bunlardan başka içindeki

silahları alınmış ve düşmanın (Türklerin) büyük toplarından gelen mermilerden ateş almaları korkusuyla batırılmış bir çok gemilerde vardı. Böyle güçlü bir filonun mâliki olarak, kendimizi gaddar Türklerin hücumundan masun zannediyorduk! Halic'in İstanbul sahili üzerindeki San-Ojen burcu iie Beyoğlu cihetinin Lakarova burcu, zincir sayesinde aralarında irtibat peyda eden biri medhal yâni girişin sağında, diğeri solunda olan, bu iki burç limanın müdafaasında cidden faydalı idiler," Demekte olan Barboro, bir perişanlığı yaşamağa hazırlanan insan haleti ruhiyesiyle yazmış görüntüsü sergiliyor.
Çünkü o müthiş olayı, müslümanların, denizde yüzdürmedikleri gemileri karada pupa yelken uçurduklannı gördükten sonra yazılmış bir yazı olduğu hemen anlaşılıyor.

12/Nisan Bombardımanı

Osmanlı kuvvetleri tüm hazırlıkları yapmış mevcut toplarını Kostantin'in sarayı olan Vlâkerna'nın karşısına 3 top, 3 top da Selimbirya^ kapısına, 2 topun şarisyus kapısına tabya ettirildi atışlar başladığında ise sûrların titremeğe başladığı görüldü merhum mütercim M. Nâhid Bey, Barboro'nun top salvolarının kendisinde tevlid ettiği hâlet-i ruhiye ile Sultan Fâtih hz. lerine, terbiye dışı lâkab ve sözlerle bahsettiğini üzüntüyle ifade eder ve bu memleketin bir evlâdı olarak, ecdadımıza böyle hakarete âmiz ifadeler kullanan şahsın satır-larını ulvî terbiyesi münasebetiyle tercüme etmemiş olacak ki, bizler Barboro'nun ne söylediğini öğrenememiş olmakla beraber, kötü söz sahibine aiddir darbı meseline yapışmayı tercih ediyoruz.
Bombardımanın bütün ağırlığıyla devam etmesiyle birlikte diğer önemli faaliyet donanmanın şimdiki adı Kabataş olan Çiftesütun'a erkenden gelmesidir... Topların bu 12/nisan gü-
nü endahtı, Bizanslılara her an gelebiliriz mesajı gibi geliyor onları titretiyordu.

Beklenmeyen Elçi

Bombardımanın başlamasından çok geçmeden Macaristan Naibini elçiler gönderdiğini kaydeden Şulomberje, şöyle devam eder: "BunâİbIn adı Jan Hünyad idi. Geliş sebebi olarak da ileri sürdükleri, Jan Hünyad'ın artık nâib olmadığını, bütün selahiyetlerini genç kral Vladislava bırakmış olduğunu bildirmekti güya! Bu eski naibin teklifi, 1451'de Semendi-re'de imzalanmış olan vede karşılıklı mübadele edilmiş bir antlaşma senetlerinin biribirlerine iadesini istemekti." Diyen Şulomberje; "bu tafsilatı Miçotoviç'in eserinden aldım. Fakat Rumların lehinde yapılmış teşebbüs olduğu aşikârdır" dedikten sonra şöyle demekte:
"Hünyad; padişahı Macar ordusunun mümkün bir hücumuyla tehdid ederek düşünceye salmak, böylece de sadrı-azam Halil Paşanın sulh taraftan fikriyatına güç kazandırmaktı. Semendire antlaşması üç seneyi kapsayan bir antlaşmaydı.

Bu antlaşmayada Sırp Despotu Brankoviç tavassut etmişti. Bu antlaşma Rumların çılgına dönmesine sebeb olmuştu. Hünyad'ın adamları geldikleri otağı hümayundan kuşatma alanını gezmek izni alarak çıktılar, dolaştılar." (Padişah; hemen ilâve edelimki bu seyre ve gezmeye müsaade vermekle, Macarlara oturun oturduğunuz yerde demek istemiştir.) "18/nisan/1453'deki bu hücumda, Osmanlı topları Jüstinyâni'nin bulunduğu yerde, iki burcu alaşağı ettiği gibi sûrların ön ve arka duvarlarını da haylice hırpalamış bulunuyordu. Jüstinyani ise gelişi güzel siperler kazdırıyor, mukavemete devam etmekteydi. 18/nisan hücumunun verdiği hasarı gören padişah sabahın ilk ışıklarıyla umumî taarruza yakın kesafette bir deneme yaptı. Cerrah ve tarihçi Venedikli Bar-boro şöyle anlatmakta:
<Türklerin çok kalabalık bir gurubu gelip, surlara dayandı. Bu sırada saat gecenin iki'sini gösteriyordu taarruzu güneşin doğmasından sonra saat altıya kadar sürdürdüler. Türkler hayli zayiata uğradılar. Bütün bunlara rağmen gece karanlığından istifadeyle sûrlara yaklaşıyorlar ve aniden bizimkilerin üzerine atılıyorlardı. Atmış oldukları savaş naraları, çıkardıkları sesler, mevcudlarının çok üzerinde bir kalabalığın varlığını hissettiriyordu. Bu sesler o kadar yüksekti ki, 12 mil uzaklıktaki Asya cephesinden dahi işitilmekteydi. Hristiyanlar kapıldıkları korkuyla feryad-ı figan ediyorlardı. Bu sesleride duyan İmparator Kostantin, hayli endişeye kapılmaktan kendini alamadı.
Putperestler; (hâşa! Müslümanları kastediyor) geriye çekildiklerinde ortalık sessizliğe büründü. Türklerden ikiyüz kişi ölmüşken, biz de ne ölü ne de yaralı vardı.> Şulomberje'den Öğrendiğimize göre; Tarihçi Sloven'de yazmış olduğu "Veka-yinâme" de bizim ilk hücumumuzu, aşağı yukarı aynen anlatmaktadır. Yalnız bu eserin şu bölümünü nakletmeden geçmeyeceğim: <Birinci hücumda öğle vakti gelmişti ki, Türkler topunu 2. defa üzerimize doğrulttuklarında Jüstinyani, o da topunu hazırlamıştı. Türklerin topuna doğru nişanladığında ve atışını yaptığında isabet vaki olmuş, Türklerin topunun İçinde bulunan barut, topun kundağını parçaladı. Sultan Mehmed bu manzarayı müşahede ettiğinde, hayli hiddetlendi
ve havada akisler bırakan sesiyle iki defa: "Yağma! Yağma!"
•i diye bağırdı. Osmanlı birlikleri de padişahlarının dediğini
tekrarladılar ve karadan da denizden de hücuma geçtiler. İstanbul'da bütün.ahali sûrlara koştu. Klişelerde ise patrik, despot ve rahiplerle, rahibeler duaya kalmışlardı.
İmparator Kostantin Dragezes hıçkıra hıçkıra ağlamaktaydı. Kumandanlara, askere ve ahaliye metîn olmalarını ifâde etmektende kendini alamamaktaydı. Bu arada da hiç durmamak kaydıyla bütün şehri dolaştı. 18/nisan, yerini 19/ni-sana bırakmış fakat iki hasım arasında çeşitli harp vasıtalarının kullanıldığı savaş devam etmekteydi. Müdafiiler; uzun merdivenleriyle surlara tırmanmağa çalışan müslümanların üzerine taşlar atmak ve kızgın yağlar dökmekle savunmalarını yapıyorlardı.
Buna karşılık Sultan'in askerleri; şehîd olma şuuru içinde fethi temin edecek

hücumlarında ısrarlı ve sebatkârdı. Savaşa nihayet verildiğinde, sessizlik çökerken imparator bütün nöbet yerlerini teftiş ettiğinde uykuya dalmış nöbetçiler buldu fakat bunu yorgunluğa vermişti. Jüstinyâni ve hemşehrileri İtalyanlar ile Rumlar, gedikleri kapama işine koşuyorlardı. Üzerlerindeki zırhlar onları atılan ok ve mermilerin tahrip ve yaralamasından korumaktaydım

Sevgili okurlarım, Güstav Şulomberje'nin Barboro'dan naklen söylediği ikiyüz Türk'ün telefatı, müdafiiierden değil ölü, yaralı bile bulunmadığının söylemesi karşılığında , Sta-raeneski adlı tarihçinin, neşretmiş bulunduğu "Sloven Veka-yinâmesi"nde, çılgınca bir mübalağa ile şu rakamları veriyor: 1740 Rum, 700 Ermeni ve Frank ile 12 bin Türk'ün telef olduğunu ileri sürer. Şulomberje ise ; bu kadar birbirinden uzak rakamlar ileri süren tarihçilerle ne yapılabilir? Sorusunu sormakla, bir hakkı teslim etmiş olmuyormu? 22/nisan/1453 Pazar günü, öyle bir harikulade olay vuku bulduki gerçekleşen bu olay sayesinde, İstanbul'un sükûtunun, yâni düşmesinin son kertesine gelindi. Hakikaten bu olayda, insanların gözlerini hadekalarından fırlatacak kadar, akıllara durgunluk verecek bir manzara yatıyordu Haliç'de. Gemiler gökten in-mişcesine dünyanın bu nâdir rastlanır Altınboynuzunda sefa-in etmekteydi.

Evet azim ve sa'nat, kudretle birleşince Dolmabahçe'den Beyoğlundan, Okmeydanından, Kasımpaşa'ya ve oradanda

Kadırgalar caddesinin önünden Halic'in sularına kara yoluyla inivermekti bu akıllan durduran ve asırlardır diilerden düşmeyen vede asla düşmeyecek olağan üstü gayretlerin neticesinde gerşekleşti biz, bu tesbitleri yapan müverrihlerin be-yanlarını değerli eserinde derce muvaffak olan Mösyö Şu-lomberje'den biraz daha nakli uygun buluyorum. Böyle yapmamızın sebebi bizim târihlerimiz ecnebi tarihçilerin maskesini indirecek olan biribirlerini çürütecek tarzdaki beyanlarını pek nakil yoluna gitmemişler böylece de, insanımızın şurada, burada duymuş oldukları bazı iddialara yenik düşmek durumunda kalmasına sebeb oluyorlar. Bunu önlemek herkesin üzerine düşen vazifeden diye kabul edersek, o zaman bilgi bakımından ecnebiler, bizim için ne diyora biraz önem vermek gerekir diye düşünüyorum. Şulomberje kitabının; 146. sahifesinde şunları söylüyor:

"Bu kitabın bütün okuyucuları; İstanbulun bir çok piânîar, resimlerle meydana konulmuş krokilerle, topoğrafik vaziyetini bilirler bu büyük şehir, müselles (üçgen) şeklindedir. Bir taraftan Marmara denizi diğer taraftan Galata, Beyoğlu, Kasımpaşa tepelerinin eteklerindeki bir kaç km. boyunca uzayıp giden Haliç ile huduttur. Muhasaranın bu anma kadar, İstanbulun gayet zayıf olan kuvvei askeriyyesi mukayese edilemez büyüklükteki, Osmanlı ordusuna karşı bu namlı üçgen şeklindeki İstanbulun, yalnız iki cephesini savunabilmekteydiler. Bu cephenin bir tarafını Marmara yönü, diğerini Marmara sahilinden Halic'in kuzey yönündeki uç noktasına kadar ki burası Teodosyus sûru ile müdafaa edilen kara cephesiydi.

Üçüncü cephe; Halic'in boyunca uzanan hattı. Burası 1204/milâdi yılında, ehli salip ordularının eiine geçmesine geçit olan cepheydi ve Halic'e girişi zincirle

korunuyordu. Halic'in karşı sahili, yâni Fındıklı'dan başlayıp, Kasımpaşa ve ötesine uzanan sahil üzerinde, Galata denen yerde Cenevizlilere aid belde Taksim ve Kasımpaşa tepeleriydi. Buraları Zağnos Paşanın eline geçmişti. Çok kalabalık askeri ile Galata Kulesinin etrafı hâriç olmak üzere Boğazkesen hisarından taa Haliç sırtlarının bütün tepe, ova ve hendekleri Zağnos Paşanın hüküm ferma olduğu yerlerdi. Bu gün (1914 yılı) Kağıthane'de Sidaris Suyu denilen dere üzerine bir köprüde kurulması ihmal edilmemişti. Böylece birliklerin irtibatı haylice kolaylıkla yapılır olmuştu. "Diyor, Şulomberje ve şöyle devam ediyor:

"Peşinden eserini adım adım takip ettiğim Mister Piyers; Galata'nın üçgeni olan sûr'u Haliç sahilinden, tepeye doğru çıkıyor ve bu gün semâya yükselen meşhur kule'de (Galata kulesi) keskin bir açı teşkil ediyordu. Eğer Sultan Mehmed; Ceneviz beldesine girmiş olsaydı işini son derece ilerletmiş olacaktı. Bu beldenin sûrlarından zincirin arkasında emniyet ve güven içinde durmakta olan hrîstiyan gemilerini, pek rahatça vurması kabil olacaktı. Böylece ordusuyla bu cephenin irtibatıda sağlanmış olacaktı. Bu Ceneviz beldesi işi hayii ilerletmiş olan Sultan Mehmed ile sulh içinde olmaya devam ediyorlardı.

Ancak bu belde de yaşayanların eğilimi, asla putperest Türklere değil, kendi dindaşları hristiyanlara idi. Sultan Mehmed; İtalyanların bu beldeye hakimiyet ve bağlılığını bildiğinden, asla bunlara zarar vermiyordu. Verdiği takdirde, gerek deniz gerekse kara yoluyla gelecek yardım, belki de Sul-tan'ın muhasarayı kaldırmasına bile sebeb olabilirdi. Öte taraftan; Cenevizliler Haliç vasıtasıyla muhasara altındaki Bizanslılarla tatlı tatlı alış verişlerine devam ediyorlar ve bunu bilen Sultan Mehmed ise; hiç duymadım ve gÖrmedimi ve de söylememi oynuyordu. Muhasara esnasında, hristiyan tarihçiler tarafından, kaleme alınanlarda, Galata-Ceneviz mevkii

kumandanı ile bedbaht tebâsı hakkında ihanet ithamlarının bol miktarda olduğu görülür. Bu doğulu Cenevizlilerin, bütün teveccühleri, hristiyan kardeşlerine karşı bulunduğu, fakat muharebe esnasında nâzik mevkıileri, devamlı olarak Koca Türk'ü idare etmek mecburiyetine soktuğu hakikatini tekrar ederim" diyor.

Buradan anlamamız gereken; Sultan Fâtih Hz. leri, Bizansla, Galata cihetinde bulunanların ittihadını önlemek için ince politikayı kararlaştırmış ve bunu pek güzel olarak uygulamaya koyduğudur. Ayrıca böyle yapmakla gemileri karadan yüzdürme projesini Galata cihetinin gözünden, kulağından uzak alanda altyapısını imâra başlama fırsatı bulduğudur.

Bir de önemle işaret etmemiz gereken hususda, gemileri karadan yürütme fikrinin ilhamının en önemli faktörü, çok geniş bir dünya târihi bilgisine sahip olmasından kaynaklandığıdır. Mösyö Güstav Şulomberje; eserinin 150. sahifesinde şöyle yazıyor:" gemileri karadan yürütme projesi, harikulade bir gizlilik ve pek süratli bir biçimde gerçekleştirildi. Bu harikulade ameliyeye hayran olmakla beraber, Türk donanma gemilerinin pek büyük gemiler olmadığımda göz önüne almak icâb eder. "İşte sevgili okurlar biz burada devreye girmezsek bazı okurlarımız bu ilk bakışda doğru, teemmül edildiğinde

isabetli olmayan bu görüşün iğfaline mâruz kalabilir. Efendim; eğer Baltaoğlu Süleyman Paşanın donanması, yeterli irilikte kalyonlardan, kadırgalardan müteşekkil olsaydı, o zaman gemileri karadan Çürütme lüzumu hasıl olmazdı. Bu kadar zahmet illâ târihler yazsın diye çekilmedi. Şartlar bu olağanüstü başarıyı aramaya sevk etdi ve tam tersi Osmanlı donanmasının gemileri kâfi kudrete sahip olsaydı gerilmiş olan zinciri ortasından ikiye bölebilecek iş hakkında kafa patlatıp, buna muvaffak olacak ilim adamı ve operasyonu gerçekleştirecek insan sayısı bu ordugâh-i âlî'de kum gibi kaynamaktaydı. Bir misâlle durumu izaha gayret edelim. Bir zamanlar efsanevi amiral gemimiz olan Şanlı Yavuz gemimizi düşünün, ve ona bin tane balıkçı sandalıyia hücum edin ne yazar doğrusu, yolu Topkapı Sarayına düşen veya pek merak eden olursa gitsin orda bahse konu zincirden numune olarak kalmış, parçayı görsünler. Şulomberje belki hristiyan tarihçilerin pek insaflılarından biri olabilir! Fakat genede "katranı ne kadar kaynatsan olmaz şeker/sonunda cinsine çeker" darb-ı misâlince batı dünyasının Bizanslılara bir miktar gönderdiği yardımı taşıyan üç kalyon, bizim sandallardan müteşekkil donanmamızın hattını yanpda, mahut zincirin arka tarafına geçmeye muvaffak olmasına büyük zafer demiş olmasını, şuurla düşünürsek tarafgirliğini yakalamış oluruz zannindayım. Şulomberje devrin yazarian için; donanmanın karadan naklini temin için Boğaziçinde kuzey tarafındaki sahil üzerinde, padişahın mühendisleri tarafından tercih edilmiş noktada, tamamen aynı tesbitde bulunmuyorlar. Fakat bu tercih noktası bütün muhasara boyunca Osmanlı donanmasının önünde durmuş olduğu <Diplokıyuniyon yâni Çiftesütun bugün ise Dolmabahçe ile Beşiktaş arasındaki sahildir. Gemiler: Beyoğlu tepelerinden aşırarak , nakletmek için, yine mühendislerce seçilmiş yolun, istikameti doğru tesbit olunmuştu. Diyen Şulonberje; İngiliz yazar Misterpiyersin adım adım takip ettiğim İstanbulun Muhasarası Tarihi adlı kitabından şunu naklediyor:" bugün Beyoğlunun üzerinde bulunduğu tepeler, kesilmiş ağaçlıklar ve bağlarla örtülü idi. Bugün Beyoğlu'nun büyük caddesini teşkil eden, yukarı hat'dan itibaren hâlihazırda Kasımpaşa adı veriien "Menbalar Vadisi" bugün, hristiyan mezarlığı yerine kâim olmuş, serviler dikili bir Türk Mezarlığıdır. "Şulomberje; Piyers'den alıntı-ya şöyle devam ediyor: "O devirde, boğaz sahilinde şimdiki Tophane'nin yakınındaki bir yerden başlayarak, Beyoğlu Tepeşinin boğaza hâkim olan doğu yamacını sağlam şekilde uzayan dik ve meyilli bir keçi yolu şimdiki İstiklâl Caddesini geçtikten sonra öbür yamacı takip ederek, Haliç sahili üzerindeki menbaiar vadisi denen yere inilirdi. Dağm tepesinde büyük topçu kışlasının bulunduğu (Taksim kışlası) yerde birbirini kesen bu iki yol istavroz şeklinde bir yol ağzı teşkil ediyordu. Yâni dörtyol ağzı dediğimiz, Rumcaysa İstavrodromi-yon denmekteydi. Boğaz sahilinden yukarıya çıkan bu patika; evvelce ve bugün Kırım savaşı esnasında ölmüş bulunan İngiliz kara ve deniz askerlerinin hâtırasına inşa olunan klişenin bulunduğu yol olan dere'yi tâkîp ediyor, sonra o dörtyo-lun ağzındaki dağın zirvesini teşkil eden hemen bir kaç yüz metro genişliğindeki dar bir düzlüğü aşıyor ve ondan sonra da, tepenin diğer

tarafındaki yamaçdan aşağıya iniyor Ju. Aşağı inerken dik fakat tamamen müstakiym yâni doğru bir diğer dereyi takip ederdi ki, bu dere ae, bu gün Beyoğlu caddesinden Menbaiar Vadisine yâni Kasımpaşa'ya dolaysıyla, Halic'e varan yol mevcuddur. Sultan Mehmed'in evvelâ yamacı tırmanan, sonra inen bu uzun yolu takip ederek, donanmasının gemilerini bir taraftan diğer tarafa aşırdığı pek muhtemel görülüyor." Demekle, gemilerin karadan yürütülmek suretiyle Halic'e hem de, hangi tarikle indirdiğini de ister istemez itiraf ediyorlar. Bizden gözüküp de bir takım tezvir ve iftira sahiblerine, bu çahşmamızdaki gösterdiğimiz kaynaklar bir mukni cevap olarak rahatça gösterilebilir ve bizde bir Osmanlı Târihi kitabı içinde bu değerli delilleri bulundurmanın bahtiyarlığını yaşamaktayız.

Şlomberje Latin asıllı PoskİIos ile kuşatmayı başından beri yaşamakta olan Midillili başpiskopos Leonardo'dan şu nakli yapıyor: "21/nisan sabahı şafak sökmeden Ceneviz Beldesinin üzerine Sent-Teodara tepesine Galatanın doğu tarafındaki sûrunun Kuzey tarafına, şimdiki İngiliz Kilisesinin bulunduğu yere yeni Bataryalar yerleştirildi. Padişahın bundan maksadı, Galata Cenevizlilerini korkutmaktı. Ayrıca oyalamayı da tasarlamıştı. Bu oyalama elzemdi, geri taraflarda donanmanın gemilerini nakile yarayacak çalışmaları, bunların fark etmemesi tedbirini almak demekti. Bahse konu yere üslendirilen bataryalar, güllelerini küçük beldenin evlerinin üstünden aşırarak, zincirin gerisindeki Halice toplanmış, Hristiyan gemilerini bombardıman etmekle vazifelenmişti. Böylece gemilerin karadan nakli için yapılan faaliyetler kimselerce öğrenilememiştîr.

Muhterem okurlarım; Şulomberje'nin kitabının 153. sahi-fesinde, Poskülos'un, her hristiyandaki hoş olmayan tavır gibi kaleme aldığı yazıyı örnek olarak sunalım: "Nisanın 20. günü donanmasının duçar olduğu kahkari hezimet karşısında son derece sinirlenen Sultan Mehmed, o gece gözünü kırpmadı. Tehevvürden yâni kızgınlığından çıldırmıştı. Latin gemilerinin, donanmasına galip gelmenin, intikamını almaktan başka bir şey düşünemiyordu. Güneş doğmadan evvel, Galata'ya hakim olan yüksek tepenin üzerine büyük bir top yerleştirdi. Cenevizli'lerin üzerinden aşırdığı top güllelerini Haliç'deki gemilere atacaktı. Emri hemen yerine getirildi. Doğan güneşin ışıklan zemini henüz aydınlatıyordu ki bu dehşet verici âletin gürlemesi birden bire etrafa yayıldı. Simsiyah bir duman çevreye hâkim oldu. Belde insanları dehşet içinde kaldılar."

Malum eserden, şimdi de Midillili Piskopos Leonardo'nun beyanına bakalım: "Bombardıman bir mühendisin idaresi altında uzun zaman devam etdi. Bu mühendis; Rumların hizmetini takdir edemeyip, tahsisat vermedikleri vede bu yüzden Osmanlı ordusuna hizmeti yeğleyen mühendis idi. Atılan 2. gülle hristiyan gemisini yukarıdan aşağıya delince, taşıdığı yükle birlikte sulara gömüldü. Sükûneti ihlâl eden bu ani darbe ile yerlerinden fırlayanların düştüğü hayret, tasavvura şayandı. Hemen gemilerini zincir boyundan ayırıp, Galata'nın yüce sûrlarının dibinde buldukları kuytu yerlere çektiler" diyen Leonardo'dan sonra Yeniçeri Mişel'de: "Toplar durmadan gürlerken, muhasara altındakiler,

Osmanlı donanmasının bir denizden, bir denize kara yoluyla naklinin yapılması esnasında engellemek veya tahrip etmek için hiç bir teşebbüsde dahi bulunamadılar." diyordu. Meşhur Dukas'ın tesbitleri ise şöyleydi.
"Ne Rumlar, ne de Cenevizli'lerin padişaha hoş görünmek için sesimizi çıkarmadık demeleri doğru değildir. Sultan Mehmed; projesini başarıyla saklı tutmayı bilmişti." Demekte. 22/nisan sabahını ise Barboro şöyle anlatır:
"Nisan'ın 22. günü, kara tarafından bize zarar vermeyeceğini enine boyuna tetkik eden Sultan Mehmed, Çiftesütun yâni Dolmabahçe önünde bulunan donanmasından bir kısmını İstanbul limanına geçirmek için plânlar yaptı. Bizim aleyhimizdeki tasavvurunuda çok seri birşekilde tatbik etme ye muvaffak oldu. Bu merhametsiz gaddar'ın (!) nasıl hareket ettiğini anlamanız için onun düşüncesini aşağıda İzah edeceğim. Kostantiniyye'yi ne olursa olsun almak için donanmasını şehrin limanına sokmak lazım geldiğini fark etdi. Donanması iki mil uzakta demirliydi. Bütün tayfanın karaya İnmesini emretdi. Donanmanın bulunduğu Bosfor (Boğaziçi) sahilinden başlayarak, Galata'ya hâkim sırtın boyunca devam edip, üçmil süren bir yol tesviye etdi. Yol, tamamen dü-zeltildiğinde yola boylu boyuaca bir çok yuvarlak ağaç dizdiler.
Bu ağaçları; Galata Cenevizlilerinden satın aldıkları zeytinyağları ile domuz yağı ve sade yağ ile öyle yağladılar ki padişah, gemilerinin bazılarını İstanbul limanına geçireceğini gözüne kestirdi küçük ebattaki Fusta ile işe başlandı. Bu fus-ta yuvarlak ağaçların üzerine konuldu. Askerler çekmeye başladı. Çok kısa zaman zarfında Navarşiyon, yâni Beyoğlu limanına kadar indirtti.
Osmanlılar bu icâdlarının başarıyla tatbik edildiğini görünce; onbeş kürekli, yirmi kürekli hatta yirmiki kürekli fustala-nnı çektirmeye koyuldular. Eğer padişah, eii altındaki bu fustaları çekerek dağdan aşıracak bir alay Türke mâlik olmasaydı bu hiç şüphesiz ilk bakışta herkese inanılmaz ve gayri mümkün gelirdi. Türkler o derece kalabalıktılar ki bu gemilerin her biri mükemmelen silahlandırılmıştı. Her vazifeye hazır 72 parça gemiyi İstanbul limanına indirdiler. Bu da Türklerin, Beyoğlu Cenevizli'leriyle sulh hâlinde bulunmaları yüzünden gerçekleşti." Demektedir.
Şulomberje; Barboro'nun yukarıdaki ifadesini, şöyle yorumluyor: "Venedikli tabib'in bu pek özetlenmiş hikâyesi, bu harikulade harp ameliyesinin târihini, oldukça güzel bir su-retde hülâsa eder. İstanbul muhasarasının en meşhur vakalarından biri olan bu operasyon beklenilen kat'î başarıyı temin edememişsede, kesin netice üzerinde gayet ehemmiyyetli bir te'sir vücuda getirmiştir." Rum tarihçi Kritivulos ise, olayı daha geniş ve pek hoş bir kayıta tâbi tutmuştur. Şöyleki:
"Sultan Mehmed; İstanbulu zaptetmekten ibaret olan maksadına vasıl olabilmek için, ne suretle olursa olsun, bu şehrin limanına sahip olmak lüzumunu idrâk etmişti. Bu hususda bütün vasıtalara başvurdu. Pek maharetli bir karar aldı. Bu kararı yerine getirmek suretiyle tereddütlertde bitirmiş oldu. Bahriye mühendislerine ve bunların tayfalarına, Boğaz sahilinden, Halic'e kadar çok çabuk, kızaklı yollar yapmayı emretti. Kabataş'dan itibaren döşenmiş olan bu

kızak yolları bir denizden öbürüne yâni Halic'e uzanan hiç olmazsa sekizstad (bir bizans ölçüsü) mesafenin istikametine dikine yatırılmış kirişlerden meydana gelmişti. Binlerce kişi tarafından evvelâ ve süratle temizlenip, düzeltilen arazi, yol güzergâhının yansini teşkil eden tepenin zirvesine kadar hızla yükseliyor buradan da aynı hızla Halic'e doğru iniyordu.
Bu kızak yollan bir yığın amele tarafından tasavvurun üzerinde bir hızla yapılabildi. O zaman Hz. Padişah; her iki yanına İstinat olması için uzun kirişler denen büyükçe kerestelerden meydana gelmiş kızakların üzerine gemilerini ilerletti. Sonra bu gemileri sağlama almak için halatlarla bağlamak suretiyle kızak üstüne sıkısıkıya yerleştirdi.
Pek uzun olan gemi direği halatlarını teknelerin eğilim gösterdiği noktalarına da bağladıktan sonra bu kitleleri kızak yolu boyunca askerlerine kısmen elleri ile makara ve çarklar gibi çeşitli vasıtaların yardımıyla çektirdi" Sekiz mil uzunlundaki bu büyük kızak yolunun döşemesini meydana getiren yuvarlak ağaçlar 13/14 kadem boyundaydı. Önce dikkatlice dört köşe haline getirilmiş, aynı itina ile yağlanmışlardı.
Kızak yahut beşik şeklindeki keresteleri suya indiriyorlar ve her birinin üzerine harikulade yoldan sevk edilecek gemilerden birini çekiyor ve kızağın yanlarındaki, uzun kirişlere sıkı sıkıya bağlıyorlardı. Sonra bu kitlelerden her birini suyun dışına sahil üzerine halatlar yardımıyla çekiyorlardı. Böylece her bir gemi bu garip seyahate başlardı. Önceleri küçük tonajda yâni fusta'larla tecrübe yapılmıştı. Tepeye gemiyi çekme ameliyesinde Türkler, manda da kullandılar.
"İşte sevgili okurlarım; günümüzden 548 sene önce Sultan 2. Mehmed Hân'ın fethi temin etmek için, akıl ve inancı bir-leştiren ilim ve fennin bütün icâblarından istifadeyi ve kullanma suretiyle Beşiktaş önlerinden Dolmabahçe, Taksim tarikiyle gemileri yukarıya çekip oradan da Kasımpaşa civarından Halic'e indiren kızak yol, milletimizin ne büyük bir zekâ ve teşebbüs gücü taşıdığına pek açık bir delil teşkil eder. Gemileri; karadan da yürütmeyi beceren şanlı ecdadımıza rahmetler dilerken, önce tırmanan sonrada büyük bir hızla kızaklı yoldan Altun Boynuz denen, Halic'e indirilen fustalann, yelkenlilerin mürettebat ve savaş erlerinin, gemiyle yaptıkları, bu kara yolculuğunun başarı ve zevki içinde şarkılarla, türkülerle ve ilâhilerle geminin yelkenlerini fora edip, görünmez bir mai (su) üzerinde enginlere açılmaya hazır ve de açılan yelkenleri dolduran rüzgârın sesi ve bununla tatmin-i zevk'in zirvesine yükselen, mücahidini islâm ve denizlerin yiğitleri levendler, pür neş'e kumandan vede reislerinin, içinde bulundukları mesrûriyeti, teşvik ve takdirle karşıladıklarını da bildirerek naklimizi tamamlamış olalım. Çalışmamızın burasında; 2001 senesi fetih haftasını değerlendirmeye çalıştığımız Radyo/Çağ 101. 3'de, Metanet Köprüsü adlı programımızın sonuncusunda uğur İlyas Canpolat, Ülkü Zahide Bakiler ve Bülent Karaçam'dan ve bir de benden müteşekkil gurup tam programımızı kapatmak üzereyken, Bülent Karaçam kardeşimiz önüme şu şiiri uzattı. Ben de Radyo/Çağ dinleyenlerine severek okudum gördüm ki ekibin hislerine tercüman olmuş Bülent Bey.. Ehh! Radyo'da okuduğumuz şiiri bu kitap

okurundan kıskanmak olmaz diye düşünerek, sayfamızı süslüyor ve şiirin, bir akrostiş çalışma olduğunu da hatırlatıyorum:

Kan Ağlıyor!

Fırtınalar gibi kükrerdin / Akıp zaman içinden gelirdin Târih kitapları seni yazamadı / İnsanlığa bir örnektin Sen! / Hadi gel artık bu zamana gel / * Ne yaptık? Biz sana? / Ellerimiz, kollarımız bağlandı. / Sesimiz, soluğumuz kesildi! / Lâl oldu dilimiz, aklımız mat / İçimiz kan ağlıyor Fâtih; bir bak! / Bülent Karaçam25/4/2001

SULTAN 2. BAYEZID (VELÎ)

Babası: Fatih Sultan Melımed Han
Annesi: Gülbahar Hatun
Doğum Tarihi: 1448
Vefat Tarihi: 1512
Saltanat Müd.: 1481-1512
Türbesi: İstanbul Bâyezid Camii Yanı.

Tahta Geçişi

Tarihin kaydettiği en büyük padişah tarihin yaptığı işleri aniatrnaya doyamadığı sultan, müslümanların madde ve mânâda kumandanı Yüce Fatih şehidlik rütbesini takınarak muazzez vücudunu terk eden ruhu cennet bahçelerine uçtuktan sonra dünyaya nizamat verecek devleti Aliye-i Osmaniye, Ahmet Sultan'm, üzün Hasan ile yapılan muharebede çok büyük muvaffakiyetler gösterdikten sonra şiddetli üşütme yüzünden böbrekleri kanamaya başlamış ve Sultan Fatih Hazretlerini tahta geçmek üzere hazırladığı bu kılıcı kutlu, yüreği sağlam Şehzade Ahmet Sultan daru bekaya intikalinde geride gözleri yaşlı baba, kendisini çok seven bir ordu ve milleti İslâmiyye bırakmıştı. Yüce Fatih bu acıyı da tattıktan sora Gebze civarında ömür defterini kapattığında tahta geçecek iki şehzade kalmıştı. Bunlar büyük Şehzade Bayezid-i Velî ve meşhur Cem Sultandı. Bayezid-i Velî'nin merhum Şehzade Ahmed Sultandan da yaşça büyük olduğu bazı tarihlerde rivayet olunur.
Sultan Fatih'in ordugâhında vefatının askere duyurmak istemeyen Sadrazam Mehmed Paşa (Nişancı) padişahın ölüm hastalığına yattığını görünce Amasya'da bulunan Bayezid-i Velî'ye özel ulakla haber göndermişti. Bu arada da cennet-mekânın cesedi pâkini kapalı bir arabayla İstanbul'a nakletmiş. Naima tarihinin iddiasına göre Nişancı Mehmed Pa-şa'nın Cem Sultan'ı çok sevmiş olması münasebetiyle Kara-man'da vailik yapan Şehzade Cem sultana da bir mektup göndermişti. Meşhur Mizancı Murad bu mevzuuda der ki; «Mehmed Paşa uazİfesi olan daveti padişah daha vefat etmeden Amasya'da vali olan Şehzade Bayezİd'e haberci göndermişti. Padişahın vefatından dokuz gün sonra Üsküdar'a gelebilen Bayezid-İ Velî'nin ta Amasya'dan bu kadar kısa zamanda gelmesi, habercinin Fatih Hazretlerinin ölümünden bir kaç gün evvel gönderildiğinin delilidir» der «Yok Padişahın vefatından hemen sonra giden bir habercinin ta Amasya'ya varması, Bayezİd-l Velî'nin yola çıkıp Üsküdar'a gelmesi dokuz gün gibi kısa bir müddet içinde mümkün değildir» diye ileri sürer ve Sadrazamın vazifesini bihakkın başardığını söyler. Ve Cem Sultana mektup yazmasının tahta davet olmayıb babasının vefatını Şehzade oğula bildiren bir Sadrazam vazifesi saydığını dile getirir ki, Mizancı Murad Bey'e barda biz de katılırız.
Lâkin Sadrazam Ölüm haberini gizleyemeşi bu sır faş olunca Gebze civarındaki Yeniçeriler Pendik sahiline gelmişler oradan binmiş oldukları mavnalarla

İstanbul'a gelip Hazreti Fatih'e suikast yapmış olan Yakup Paşa (Jakop)'un hanesini yağma ederek bu yahudilere lâyık oiduğu dersi vermiştir. Bunu da hemen burda ilâve etmeye lüzum görürüz ki; milletimizin şu satırları okuduğu andaki bölük pörçük oluşu, ortalığın bir kan denizine dönmüş olması, asırlar geçtikten sonra Sion Protokollerinin gösterdiği yola Yahudinin intikamım al-maya çalışırken, bu milletin evlâdlarını bir birine düşürmesinden meydana geldiği hiç unutulmamalıdır. Biz yine bıraktığımız yere dönelim.
Bu yağmayı ve katil hareketlerini irtikâp eden Yeniçeriler maalesef bu arada Sadrazam Mehmed Paşa'yı da öldürme hatasına düşmüşlerdi. Şimdi padişahsız olan devlet bir de sadrazamsız kalmış bulunuyordu. Fakat devletin, devletlulan makamlarının insanı iseler şaşırmazlar, dolayısıyla Osmanlı ümerası, âlimi ve me'muru ile devlet olduğundan dolayı derhal tedbir alınmıştı. Bayezid-i Velî'nin oğlu Korkut Sultan'ın getirilmesi ile doldurulmuş bulunuyordu. Hazret-i Padişahın vefatının dokuzuncu günü Üsküdar'a varan Bayezid-i Veli İstanbul'a geçip, Yeniçerilere cülus bahşişini verip saraya girdi.

Padişah Tabutu Taşıyan Padişah

Sultan Fatih Hazretleri yaptırdığı caminin Kıble tarafındaki kabrine bütün kumandanlar, vezirler ve İstanbul halkının katılmasıyla defnedilmek üzere dikkat edilen ve emsalsiz bir manzara şuydu: Bayezid-i Velî, babasının tabutunu omuziu-yor, götürüyor, yeniden sıraya giriyor yeniden omuzluyor ve bu kabre kadar böyle devam ediyor. Bu padişah akıbetin ne olduğunu görüyor ve belki de kendisine çok ağır bir vazife bırakmış babasının ruhundan istimdad eyliyordu. Defin merasiminden sonra resmî biat merasimi yapıldı. Sadrazam İs-hak Paşa vazifesinde bırakıldı.

Cem Sultanın Tahtı Saltanat İddiasına Kalkışı

Sadrazam Mehmed Paşa'nın gönderdiği haberci Cem Sultana vasıl olamamıştı. Çünkü haberci yolda Sultan Baye-zid'in eniştesi Sinan Paşa'ya rastlamış ve haberciliği hayatıyla beraber bitmişti. Cem sultan babasının vefat ve ağabeyi Bayezid'in tahta çıktığını haber alınca derhal topladığı kuvvetlerle Devleti Osmaniyye'nin İstanbul ve Edirne'den evvelki payitahtı olan Bursa'ya yürüdü. Cem Sultanın Bursa'ya yürüdüğü haberini alan Sultan Bayezid-i Velî, Ayaş Paşa kumandasında küçük bir birliği Bursa'ya gönderdi.
Bursa ahalisi ise Yıldırım Bayezid Hazretlerinin oğullarını Bursa'ya verdikleri elem ve üzüntüleri hatırlayıverdiler ve şehrin kapılarını her iki tarafa da açmadılar. Fakat Cem Sultanın ordusuna yiyecek yardımında bulunarak reylerinin Cem Sultandan yana olduğunu ihsas etmiş oldular. Çok geçmeden iki ordu karşı karşıya geldiler, her iki taraftan bir çok insan öldü. Başta Ayaş Paşa olmak üzere bir çok Yeniçeri ileri geleni esir düştü. Muvaffakiyyet şimdilik Cem Sultanda kalmış, Bursa ahalisi reyini ihsas ettiği tarafa kapılarını açmakta

artık bir mahzur görmüyordu. Cem Sultan geçici bir saltanata vasıl olmuştu. Fakat bu saltanat kendisini ilân ettiği ve bir de Bursa'mn desteklediği bir saltanattan öteye gitmedi. Çünkü topu topu onsekiz gün sürdü. Bayezid-i Velî Hazretlerinin orduyu hümayunun başında Bursa'ya gelmek üzere yola çıktığını haber alınca Bursa'da ikamet eden büyük halası Selçuk Hatunu ve yanında bulundurduğu hatırlı kişilerle Hazreti Padişahın huzuruna göndermiş ve Anadolu kıtasını kendisine bırakmasını, Rumeli tarafının da Bayezid-i Velî'nin olmasını teklif ettirmiştir. Hala Sultan Hazreteri, Hazreti Padişaha bu teklifi çok müşfik bir eda ile aktarmışsa da Bayezid-i Velî Hazretleri şu meşhur cevabı vermiştir: «Bu kiş-ver-i Rûm bir ser-i puşide-i arûs-i pür namustur ki, iki dâmad hutbesine tâb götürmez.» Manai münifi şudur ki; Devlet-i Âliyyei Osmaniyye başı öyle örtülü bir gelindir ki, iki damadın talebine tahammül edemez, demektir. Böyle mükemmel cevabı veren Hazreti Padişahı Velî, Bursa'mn üzerine yürümeğe devam eyledi.

Bu yürüyüş Cem Sultanın askerince duyulunca dizler titremeye, yürekler sızlamaya başladı. Kuvvet ikiye ayrıldı. Bir bölümü derhal doğruyu bulup Yüce Padişahın yanına gidip aflarını istediler.

Merhameti gani padişah, onlara affı nazar eyledi. Diğer fırka dağılıp nereye gittikleri bile beli olmadı. Cem Sultan, yalnız kaldığını anlayınca çaresizlik ve yalnızlık içinde Konya üzerine atını üzengüediğinde belki de ömrünün sonuna kadar sürecek bir keder koridoruna dalıyordu...

Kısa zamanda Konya'ya Cem Sultan, validesi ve ailesini yanına alarak Arabistan'a doğru yola revan olurken, Cem Sultanın firarını öğrenen Hazreti Padişah Dersaadet'e yâni İstanbul'a avdet etti.

Cem Sultanın yanında bulunan aile efradı ve üçyüz kişilik maiyetiyle Tarsus yolu ile Haleb'e oradan Şam'a, orda biraz ikamet ettikten sonra Mısır'a niyyetle önce Kudüs'e ordan Gazze'ye ve nihayet Kahire'ye vardı.

Mısır Sultanı Kayıt Bay kendisini pek güze! bir şekilde ka-şıladı. Kendi evlâdı gibi muamelede bulundu. Kendisi ve maiyetine kalacakları büyük bir sarayı tahsis kıldı.

Bayezid-İ Velî Hazretlerinin Bürsa'yı Yıkımdan Kurtarması

Cem Sultana yapmış oldukları yardımdan dolayı Orduyu Hümayun'un mensupları arasında, belki de bir fitne yüzünden Bursa'nın bu yardımının cezasını ödemesi eğilimli bir kıpırdanma başladı. İllâki Bursa'yı yağma edeceğiz, diye tutturuldu. Hazreti Padişah, Bursa'nın kendisine bağışlanması hu-susunda arzularını bir beyanname ite bildirdi. Fakat bu da bir çare olmadı. Bunun üzerine Hazreti Padişah nefer başına bin akça olmak üzere bahşiş vererek bu işi Önledi. Şimdi burda biraz duraklıyalım ve şu izahatı yapmaya çalışalım.

Okuyucularımız tarihlerden okumuşlardır ki, hele hele Maarif müfettişlerinden bir masonun tarih dersleri kitapları ortaokul ve liselerde kırk seneye yakındır okutulur. Bu tarih kitaplarında üzerinde Sofu damgasını istihfafla yerleştirdiği

Ba-yezid'i Velî çok büyük bir osmanlı padişahının arkasından gelen uyuşuk, sofu, ibadetten başka bir şey yapmazdı, diyerek kırk senedir nesillere okuttular ve bu nesiller şimdi meyvelerini gözler önüne seriyor ve onları şaşırtıyor. Ne şaşırırsınız a caanim böyle ektiniz böyle biçersiniz. Dolma tüfek gibi ecdadımıza istihfaf ederseniz işte onların ruhaniyyeti asırlar ötesinden yakanıza böyle yapışırlar. Çok iyi düşünmeliyiz ki, Bursa şehrini yağma etmeyi düşünen bir ordu Sultan Fatih Hazretlerinin Bizans surlarına dayandığı ordu olduğu halde daha dünkü payitahtını nasıl yıkıp, yağmaya kalkıyor ve bu derece zaferlerin şaşırtıp şımartması bu üzülecek vakayı meydana getiriyor. Bayezid-i Velî Hz.leri bu orduyla mı Fatih Hz.lerinin bıraktığı yerden bayrağı alıp ileri yürüyebilirdi?

Nefs, insanın mutaka yenmesi icab eden bir şey olduğunu, İki Cihan serveri Efendimiz (S.A.V.) Hazretleri Mekke feth olunduktan sonra meâlen şöyle işaret buyuruyorlardı: «Kü çük cihad bitti, şimdi büyük cihad başlıyor» buyurunca saha-bei kiram sordular: «Yâ resûlallah büyük cihad nedir?» Efendimiz Hazretleri (S.A.V.) buyurdu: «Nefisîerimizdir, nefisle yapılacak mücadeledir». İşte bin yıllık Bizans'ı yerle bir eden, Hadîsi Şerifle tebşir olunan ordu otuz sene içinde kendi şehrini yağma edecek hale gelmiş «Sofu» diye tarih dersi kitaplarında alaya alınan cennetmekân Bayezid-i Velî Hazretleri zor önlemişti. Yeri gelmişken şunu da anlatmayı lüzumlu görürüz:

Hazreti Fatih, fethi mübinden sonra sarayı hümayununda bir gün vakit namazlarından birinde imamette bulunurken bir kaç iftitah tekbiri alır ve her seferinde namazdan çıkıp yeniden tekbir alır (bu bir rivayete göre yediye baliğ) olunca namaza devam eder. Cemaetfe bulunan meşhur İstanbul kadısı Hızır Bey sorar: Padişahım bu bid'at neyin nesi? Büyük evliya Sultan Fatih Hazretleri cevaben:

— Hızır; Ben eskiden namaza durduğumda iftitah tekbiri alınca Kâbei Muazzama önüme gelir namazımı öylece tamamlardım. Bu namazda ancak yedinci tekbirde kâbe karşıma geldi, der.

Adaletiyle meşhur Kadı Hızır şu cevabı vermekten çekinmemiş:

— Sultanım size gurur musallat olmuş,

İşte Bizans'ı yerle bir eden ordu, Cihangiri Padişah Hazretleri Fatih ile daha nice meydanı gazalarda üstün geldiğinen böyle bir araza duçar olmuş. Neylesin Bayezid-i Velî. Onunla dünyaya ferman okuyabilsin.

Mısır'da Kayitbayın tahsis ettiği köşkten Mekke ve Medine'ye de gidip iki ay kalan Cem Sultan Osmanlı Devletinin amansız rakibi Karamanoğu Hanedanının mensubu Kasım Bey'in teşvikleriyle yine saltanat iddiası ile ortaya çıkmayı düşünmeye başlamıştı. '

Bu düşüncesini tatbike koymak kendisine oniki sene sürecek çevir ve cefa dolu kâh mahpus, kâh serbest fakat her iki halde de mahzun olacağı bir macera getirdiği gibi Devleti Aliyye'nin iki kolunu bağlayan gayet kıymetli bir rehine, Avrupa için Osmanlı'yı daima tehit edebilecekleri bir taht rabiki idi. Ne var ki bir çok tarihlerde Cem Sultan'ın oniki sene süren bu üzüntülü rehine hayatı

müverrihlerin ona acımasına, dolayısıyla Bayezid-i Velî Hazretlerine zulm etti mânasına alınacak satırlarla tarihlerini doldurmuşlardır.
Bir müslüman şunu çok iyi bilir ki «Ancak müslümanlar kardeştir» fetvasınca dünyanın neresinde bir müslümanın ayağına diken battıysa, burnu kanadıysa kâmil bir mü'min onun izdırabını duymakla kalmaz, onu rahatsız eden musallatı yok etmeye çalışır. İşte bu Cem Sultan badiresinde Der-saadet'e, Avrupa'dan pek çok elçiler gelmiştir.
Fakat öyle bir elçilik heyeti gelmiştir ki; Sultan Bayezİd hazretlerinin merhamet dolu kalbini eritip, gözlerinden kanlı yaşlar akıtacak kadar üzen elçilik heyeti Endülüs Emevî Devletleri serisinden olan Beni Ahmer müslüman devletinin elçilik heyetiydi.
Tarık bin Ziyad kumandasında Hicretin 72/Milâdi 696 senesinde İspanya'ya çıkmışlar ve ilâyı kelimetullah sancağını oranın semalarında muzafferiyetle dalgalandırmaya başlamışlardı. Yediyüz seneye yakın zamandır orada yaşayan ve Avrupa'nın üzerine İslâm güneşi gibi doğan bu müslümanlar, Cem Sultan'ın iddiayı saltanat ettiği yıllarda Katolik Ferdi-nand ve İsabellâ'nın askerinin önünde sadece hayatlarını kaybetmiyorlar. Maalesef dinlerinden de ettiriliyordu. Cem Sultan, Papa Sekizinci İnnossan ile mülakatında esaretinin şikâyetlerini dile getirirken Papa'mn Hıristiyan olunuz, bütün bu çileler biter, demesiyle kendisine yapılan bu şen'i teklifi kâmil bir müslüman olarak şiddetle red ederken şöyle söylemişti: «Değil bu çilelerin bitmesi, değil Osmanlı tahtının tarafıma sunulması cihanın hükümdarlığını bana ihsan etseniz beni Şeriatı Muhammediyye yolundan ayıramazsınız», dediğinde kendisine bir şey yapmamışlardı fakat Kurtuba'da, Gırnata'da bütün İspanya'da İslâmı terki, red edenin evi ocağı söndürülüyordu. İslâm dininin ruhsatına dayanan gizli din kullanma yâni hıristiyan olmuş gibi davranıp gizli gizli İslâmı yaşamaya çalışanlar tesbit olunuyorlar ve canlı canlı ateşe atılıyorlardı. Tarihte yapılan bu uydurma mahkemelere Engizisyon adı verilmiş olup bunun çok büyük kısmı müslüman-lara tatbik edilmiştir. Biraz da yahudİler ezilmiştir. Fakat hedef tamamen müslümanlardı. Cem Sultan, Papa'mn elinde iken, Osmanlı'nın bu barbarca hareketi açıktan önlemeğe imkânı yok gibiydi. Halbuki cennetmekân Hz. Fatih, Gedik Ahmed Paşa vasıtasıyla çizmenin ucundaki Otrantoyu almakla bir tramplen temin etmişti. Fakat Cem Sultan'ın saltanat hırsı bu tramplenden istifade imkânını ortadan kaldırmıştı. O şimdi Avrupalılar için iki şeydi. Birincisi her sene Baye-zid'i Velî Hz.lerinden kırkbeş bin duka altını almak (diğer yollarla validesi ve Mısır Sultanından aldıkları başka) bir de Osmanlı'ya karşı çok yüksek bir şantaj aletiydi.
Elçilerin İspanya'y1 anlatışları Yüce Padişahı ve dinleyenleri öyle yaraladı ki, Hz. Padişah Meşhur Kemâl Reis'e filosunu hazırlayıp, derhal imdada koşmasını emr eyledi.
Cem Sultan Napoli'de Hicrî 900/Milâdî 1495 yılında vefat ederken ağabeyi Bayezid-i Velî Hazretlerine vasiyetini şöyle bildirmiştir. Beni İslâm topraklarına gömünüz, evlâd ve ayalimi yanınıza alıp himaye buyurunuz.» Cem Sultan

Osmanlı Şehzadelerinin içinde en meşhurudur. Çünkü çektiği üzüntü ve cefalar Bayezid-i Velî Hazretlerine karşı kullanılmak için daima zikr olunmuştur. Allah rahmet eylesin.

Venedik Muharebesi

Cem Sultan'ın vefatı üzerine Devleti Aiiyye daha rahat hareket etmeye başlamıştı. Buna mukabil Venedik basımâne bir tavır takınmaya başlamıştı. Şüphesiz ki, bunun esas sebebi Bayezid-i Velî'nin Endülüs müslümanlarına yapmaya karar verdiği yardıma memur Kemal Reis'in filosuna Akdeniz'de rahat nefes aldırmaması ve yardımın ulaşmaması idi. Hicrî 904 / Milâdî 1499 yılında orduyu hümayun karadan Edirne yoluyla harekete geçti. Rumeli Beylerbeyi Koca Mustafa Paşa ordunun serdarıydı. Orduyu Mora'ya doğru yürüten Mustafa Paşa Laponte (İnebahtı) kalesi önüne geldi dayandı. Bu sırada kaptanı deryalığa tayin olunmuş bulunan Davut Paşa yanma iki büyük denizcimizi de almış bulunuyordu. Bunlar Kemal ve Burak reislerdi. Onlar da gemilerle. Gelibolu'dan çıkıp Laponte (İnebahtı) körfezine gelecekler idi. Fakat mevsim icabı suların çok oynak olması üç ay kadar denizde oyalanmalarına sebeb oldu.
Bu da gösteriyor ki Osmanlı devleti hâlâ mükemmel bir donanma meydana getirememiş, karalardan yürütmeğe muvaffak oldukları gemileri açık denizlerde istedikleri yere ya-naştıramıyorlardı. Fakat bundan elli sene sonra Akdeniz!
«Türk gölü» saydıracak Barbaros, Oruç ve Turgut Amiraller bulunacaktı.

Kahraman Denizciler Ve Büyük Şehid Burak Reis

Havalar sakinieşince donanmamız bir kartal gibi İnebahtı üzerine süzülmeye başlayınca karşılarında yüzyetmiş parçalık Venedik donanmasını ve o devrin en ünlü denizciler: olan Amirai Grimani, Amiral Loredano ve Amiral Armeno'yu buldular.
Burak Reis'in kumanda, Kara Hasan kaptanın idaresindeki gemi düşman gemilerine doğru hücuma geçti. Venedik donanması Baş Amiral Grimani, gelen Osmanlı gemisine Karşı Amiral Loredano ve Amiral Armeno'yu gönderdi. İki düşman gemisi Burak Reis'in kumandasında Kara Hasan kaptanın idaresindeki tek gemiyi kıskaca almak üzere iki ayrı yönden hücuma geçtiler ve kısa zamanda her ikisi ve Burak Reis'in gemisine sağdan ve soldan rampa ettiler. Müslümanların gemisine her iki taraftan kâfir askeri hücuma geçtiler. Artık gö-güs göğüse kılıç kılıca bu dar yerde amansız bir can ahp baş verme savaşı ayyuka çıktı. İslâm mücahidleri Allah Allah diyerek düşmanın üzerine atılıyor, onların kopasıca kafalarını gövdelerinden ayırıyorlar, cehenneme gönderiyorlardı. Fakat düşman bitecek gibi değil. Burak Reis enli pala ile düşman keleri üzerinde daireler çizerken durumu tetkiki ihmal etmiyor, şehidlerimizin çoğaldığını gazilerin azaldığını kendisi dahil yaralı olmayan kalmadığını görünce etrafına baktı. Rampa etmiş iki düşman gemisi Osmanlı

gemisinden ayrılma hazırlıklarına başlamıştı.
Burak Reis kararını verdi. Biz bu vaziyette galib gelemeyiz o halde... Hemen geminin barut ambarına inen büyük gazi muhterem şehid; baruthaneyi tutuşturduğu gibi başta kendini ve müslimini şehidlik rütbesiyle Peygamberi Zişânın ağu-şuna vâsıl eylerken, keferei fecereyi gemileriyle, amiralleriy-Ie beraber cehennemin esfeli safilinine göndermeye muvaffak olmuştu. Denizcilik tarimizin bu mümtaz şehidlerine şu satırları okuyan her okuyucunun bu cümlenin sonunda bir fatiha okumalarını istirham,ederim...
Üç gemi de berhava olmuş sulara gömülmüştü ki, Venedik donanmasının savaş alanından kaçmayı kendine gaye edindiği, yaptığı manevralardan anlaşılmaya başlanmıştı.
Bu mağlûbiyyeti gören Laponte (İnebahtı) kalesi muhafızı müdafaadan vazgeçib zaferler padişahının ordusuna tesim oluyordu.
Bayezid-i Velî körfezin iki tarafına birer sur yaptırma emrini verdikten sonra Dersaadet'e döndü. Bu sırada da sadrazam İbrahim Paşa vefat etmiş yerine Mesih Paşa tayin edilmişti. Hicrî 905/Milâdi 1500 biterken Bayezid-i Velî Hazretlerinin emriyle kırkbeş parça gemi yaptıran Preveze Muhafızı Mustafa Paşa Hicrî 906/Milâdî 1501 yılında ânî bir baskına uğradı. Yapılan gemiler ve limandaki diğer gemiler kamilen düşman tarafından yakıldı.
Kara askerimiz Hicrî 907/1502'de Nâvarin körfezinin bazı mühim kalelerini feth eylemişti.

Navarın Baskını

Hadim Ali Paşa Moraya, Beylerbeyi olmuş ve o sırada da Osmanlı Ordusu feth ettiği yerleri bir beyanname ile başta Papa, Fransa, Ceneviz, Milano dukalığı, Macaristan, İspanya krallıklarına bildirmişti. Bazı tarihlerde o sırada Papa'nın başkanlığında ve teşvikleri ile bir ehli salib tertibi için çalışmalar yapıldığı dolayısıyla, böyle beyannameler göndermenin yeri yoktur, diye tenkidlerde bulundular. Bu beyannamenin onların bu çalışmalarını olgunlaştırdığını ve ittifakı salip kararı almalarına vesile olduğunu ileri sürerler.
Biz de deriz ki:
Devleti Aliyye mutlaka her devlet gibi muhtelif ülkelerde casuslar bulundururdu. Dolayısıyla onların bu çalışmalarının varlığından şüphesizki haberdardı. Müzakerelerin dönülmez bir noktaya geldiğini görerek bu beyannamelerle onların üstüne üstüne gitme yolunu tutmasını nedense hesaba katmazlar. Çünkü düşman ittifakları, tarihte daima içlerinde yan çizenler bulunma şekliyle tahakuk etmiştir. Bu ehli salibe katılan ülkeler arasında hemen ilk anda bize hücum edebilecek bir Macaristan olduğunu düşünmek varsa da bizim de ilk önce hücum edebileceğimiz bir Macaristan olduğunu hesaba katmak icab eder. Kâfirin kalbine korku düşürmenin politik bir yolu da budur. Ama netice verir veya vermez o başkadır.
Birdenbire Navarin körfezi önlerinde beliren Venedik Ami-rali Pizaro ani bir

hücumla körfeze dahverdi. Limanda duran oniki gemimizden birini yakıp batırdı. Diğerini ise zaptetti. İşte o sırada körfezin başına yetişen ünlü Kemâl Reis körfeze daldı ve Amiral Pizaro'yii perişan eyledi.

İran'ın Meşhur Şah İsmail'inin Meydana Çıkışı

Ehli salib tahakkuk etmiş, Osmanlı ülkesi denizlerde ve karada küffar ile muhtelif cephelerde çarpışırken aksilikler ve ihanetler de alıp yürümüştü. Fakat bunun en tesirli ve ha-inane olanı Firakı Daîle (Sapık Fırka) Şia'dan Şah İsmail'in, Şii propogandası ile beraber sınırlarımızın doğu kesimine yapığı tecavüzlerdi.
Bu arada Karaman dolaylarında da karışıklıklar çıkmış bunun altında Mısır Sultanı Karamanzâdelerin olduğu aşikâr idi. Bu da yetmiyormuş gibi İstanbul'un Galata tarafında bulunan cephanelik bir hainin elleriyle tutuşturulmuş yangının söndü-rülmesine bizzat çalışan Sadrazam Mesih Paşa, Galata Kadısı ve Yeniçeri Ağası bu çalışma sırasında hayatlarını kaybettiler.
Bu üzücü durumları biraz dağıtan Hadim Ali Paşa'nın, Midili'yi işgal etmeye uğraşan Fransız Donanması Amirali Re-vestini'nin üzerine gidip onun muhasarasını sökmesi, kaçmaya çalışan Fransız filosunun açık denizde yakalandığı büyük bir fırtınada kamilen batması tesellimiz olmuştu. Hicrî 907/Milâdî 1502.

Şah İsmail Hakkında Kısa Bir Malûmat

Şah İsmail devletini çok sinsi bir şekilde kurmuş. Avrupa ovalarında at koşturan İslâm mücahidlerinin meşguliyetinden istifade ile durmadan sapık fikirleriyle Anadolu'nun doğu kesiminde Şiahğm yayılmasına çalışmıştır. Şah İsmail cesur, faal, edebiyatı kuvvetli fakat son derece zalim ve gaddar bir insandı. Kurduğu devlette ırkçılık hâkimdi. B-u devlete Safevî devleti denildi. Meşhur üzün Hasan'ın kızları münasebetiyle
bu devletin Uzun Hasan'a, dolayısıyla Akkoyunlulara akrabalıkları vardır. Müritler, tepeleri kızıl, beyaz sarık sardıkları için başlangıçta kendilerine «Kızılbaş» denirdi. Daha sonra siyah kuzu derisinden kalpak giymekte karar kıldılar. Osmanlı hududunu geçen Şah İsmail Elbistan'a hücum etmiş Alaüd-devle'nin oğlu ve torununu esir aldıktan sonra onları şişte kızartıp ordusuna yedirmiştir. Bu ne vahşi bir adamdır ki ve onu bugün müdafaa edenler nelerden habersizdirler ki; bugün onlara karşı koymuş mübarek Osmanlı padişahlarına bühtanlarda bulunurlar.

Şah Kulu Hadisesi

Devleti Osmaniyye meşguliyetinden iç işlerine pek bakama zken bir de Safevi Şah İsmail'in kışkırtmaları birtakım çetelerin meydana gelmesine sebeb olmuş

hele bunlardan birisi olan Şah Kulu nam bir haydut Bayezid'in Şehzadesi Korkut Sultanı bile soymuş idi. Bunun üzerine Karagöz Paşa gönderilmişse de bu herifin tuzağına düşen Paşa ve askerleri şehid olmuşlardır. Bunun üzerine de halk bu adamın ismini Şah Kulu yerine «Şeytan Kulu» diye isimlendirmiştir. Sadrazam Hâdim Ali Paşa bu sergerdenin üzerine gitmiş onu ininden çıkarmış ve Sivas'a doğru kaçmağa mecbur bırakmıştı. Fakat bir tesadüf neticesinde ikisi de telef oldular. Bir sergerde gebermiş fakat Osmanlı'yı muvaffakiyetleriyle ziynetlen-diren Hadim Ali Paşa şehid* olup büyük bir kayıp olmuştu devlet için

Müthiş Bir Zelzele Ve Padişahın İkazı

Hicrî 915/Milâdî 1510 yılında o güne kadar görülmemiş şiddette bir zelzele husule gelmişti ki İstanbul ve civarı bu zelzeleden son derece müteessir olmuşlar. Hakikaten yer yerinden oynadı tabiri bu felâketli günden sonra söylenmiş olsa yendir. Dersaadette Hammer'in yazdığına göre 109 adet cami yıkılmış binlerce ev yer ile yeksan olmuş, kara tarafındaki surların tamamı, Yedikule'den başlayan saray duvarları temelden, tepeye kadar yıkılmıştır. Bayezid-i Velî Hazretleri bu duruma çok üzülmüş milleti İslâmiyye'nin günlerini ve gecelerini çadırlarda bin bir zorluk içinde geçirdiklerini görünce o da çadıra çıkmıştır. Fakat nedense tarihlerin bazılarında bu çadıra çıkışını korkup saraydan çıkıp sarayın bahçesine çadır kurdurdu diye yazarlar. Hatta Edirne tarafında da zelzelenin tahribatı haberi geldiğinde Hazreti Padişah bu âfetin yaptığı tahribatı yerinde görmek üzere Edirne'ye gidişini dahi korkaklığa hamledip İstanbul'daki zelzeleden kaçmak şeklinde yorumluyarak aklın ve Şeriatın almayacağı bir bühtanda, iftirada bulunurlar.
Bu adamlar bilmezler ki, Bayezid Camiinin açılışında Hazreti Padişah şöyle buyurur.
— Bu camii şerifin ilk namazını kıldıracak zâtın ikindi namazının dahi sünnetini terketmemiş olmasını isterim.
Bunun üzerine cemaat'tan hiç kimse imamete çıkamadı. O zaman Bayezid-i Velî Hazretleri:
Elhamdüilâh; hazarda ve seferde namazımızı terk etmedik bunun mükâfatı bu dünyada bu namazı bizim kıldırmamız olarak tecelli ediyor.
Buyurup imamete geçti.
Ayrıca bu tarihçiler yeri gelsin gelmesin Bayezid-i Velî için daima sofu, derviş, inzivayı seven gibi tabirler kullanırlar el-hak doğrudur. Yalnız şu var ki bu söyledikleri lâkablar ölüm, hayat, dünya nimetleriyle pek meşgul olmazlar, o rütbe zatlardır ki şüphesiz Bayezid-i Velî de öyle idi. O zaman yok korktu, yok çadıra çıktı, yok Edirne'ye kaçtı derken ne halt etmeye dervişliğinden bahsederler. Söyliyelim, içlerinin zehrini kusarlar ve maalesef bu kusmuklara dalanlar zamanımızda az değidir. Allah onları islâh etsin.
Edirne'ye kadar gelen Hazreti Padişah Meriç üzerindeki köprünün yıkıldığını görünce hemen meydanda At Dîvanı yapıp vezirlere şöyle hitab buyurdu:

«Ey vezirlerim, kadılarım, subaşılanm, ağalarım, beylerim, şu felâketi görüyorsunuz bu topraklar üzerinde böyle misline rastlanmaz bir âfet uukubulmamışttr. Ben bunda siz kulların zalimlikle zulüm yaptığınız İntibaını alıyorum. Ayağınızı denk atın. Vazifenizi adaletle yapınız. Kimseye zulm etmeyiniz. Bu Cenabı Hak'ın bize bir ikazıdır Ben de bunu size bildiriyorum ki zulüm irtikâp edeni bu dünyada hal ederim.»
Bu zelzeleden sonra memaliki Osmaniyye'nin her tarafından getirtilen ustalar ve kalfalar zelzelenin senei devriyesinde bütün yıkıntıları imâr ettiler. Bu büyük zelzelenin tevlit ettiği yaralar devlet hazinesinin karşılaması ile çabucak sarılmış oldu. Felâketin senei devriyesinde İstanbul'un bütün fakirlerine saraydan üç gün yemek verildi. Hazreti Padişah fakirlerle beraber oturup bu yemeklerden yedi.

Şehzadelerin Taht'a Geçme Kavgaları

Sultan Bayezid Velî Hazretlerinin Şehzadelerinden şehin-şah Karaman, Korkud Sultan Teke, Ahmed Sultan Amasya, Şehzade Selim (Yavuz Sultan Selim) Trabzon'da vali idiler. Bu arada onbeş yaşına gelmiş olan Selim'in oğlu Süleyman (Kaanunî Sultan Süleyman) da Bolu sancağının valiliğini deruhte ediyor idi. Bu şehzadeler, Fatih kanunnamesi denilen aslında Cengiz Yasasının Osmanlı Padişahlannca isteneceği şekilde kullanma hakkı söz konusu olan kanun yüzünden tedirgin oluyorlardı.
Babalarının yaşı ilerledikçe bu korkular bir takım tedbirler alma çabalarına itiyordu. Kendilerini. Hele Cem Sultan meselesinde bu kanunun çalıştırılmaması devletin en az oniki sene yerinden kıpırdıyamamasma, Endülüs memâlikinde katolik zulmünden inleyen müslümanlara yardım yapılmamasına hele daha mühimi Avrupa devletleri rahat bırakıldığı için çok büyük terakkiler kaydettiği ortadaydı.
Dolayısıyla devletin başına hangi şehzade geçerse bütün bu sayılanları göz önüne alarak öbürlerinin ömür defterini dürmesi mutlaktı. Çünkü bunun yapılması devletin ömrü iktizasından idi.
Yalnız şurada şunu muhterem okuyucularımıza duyurmak isteriz ki, büyük âlim fâzıl bir zat olan ve devleti Osmaniy-ye'nin son zamanlarında kadılık dahi etmiş bulunan iki sene kadar evvel intikali âhiret eden Ali Himmet Berkî merhum Hazreti Fatih'in böyle bir kanunnamesi yoktur diyen bir eser neşretmiştir. Bu eser Nur Yayınlarından olup bu mevzuu tetkik etmek isteyenler için tavsiye olunur.
Şehzade Selim Sutan'ın oğlu Süleyman Sultan'ın Bolu Sancağını uhdesinde bulundurması Sultan Ahmed'in itirazını celbetti. Mülâhazası şuydu: Kendi vilâyeti Amasya ile Payitaht arasında Şehzade Selim namına bir mania idi. Hazreti Padişah söylediğinden vaz geçen bir insan olmamasına rağmen Süleyman Han'ın sancağını Kefe sancağına tahvil etti. Kefe Sancağı ki, babasının sancağı Trabzon(la karşı karşıyaydı. Bu arada Şehzade Şehinşah takdir tecelli eylediğinden âlemi âhirete intikal etmişti. Hacca gitmek

bahanesiyle bir ara Mısır'a gitmiş olan Korkud sultan eyaletine dönmüştü. Yolda gelirken Rodos korsanları kendisini esir alıp yeni bir Cem Sultan olayı meydana getirmek istedilerse de akıllı davranan Korkud Sultan en yakın sahile çıkarak yakasını kurtardı. Korsanlar onun gemilerini yağma ettiler. İşte buraya çok dikkat etmek gerekir. Korkut Sultan âlim, fazıl, şiir ve şâire meftun bir zat idi. Fakat korsanlardan kaçışı, gemilerinin yağma edilmesi duyulunca ordu yâni Yeniçeri Beyazid-i Velî'den sonra Padişah olacak Şehzadenin o olamıyacağı kararını vermişti bile. Zaten gerek merhum Şehinşah gerekse Korkud Sultan aynı meşreb ve zevk ehli idiler. Şâir, edip ve âlimlerle olmak onlar için çok sevdikleri işlerdendi.
Halbuki Orduyu Hümayun öyle bir padişah istiyordu ki celâdeti, cesareti ordudan almasın, kendisinde olan bu sıfatlar orduya inikas etsin. Bu isteği iki şehzade pek iyi tesbit ediyorlardı. Onlar da Şehinşah ve Korkud değil Ahmed Sultan ve istikbalin Yavuz Sultan Selimi idiler. Fakat normalde Korkud Sultan bu İşi alacak gibi görünüyorsa da ki, Hazreti Fatih'in yokluğunda kaymakamı olarak padişahlığa vekâleti vardı. O da yukarda mezkur olayla en tesirli güç ordu önüne iflas etmişti.

Baba Hasreti

Şehzade Selim Sultan yirmialtı yıldır babasını görmemişti. Elini öpmek, hayır duasını almak için dergâhı hümayuna gelmek için izin isteyip bu arzusunun lûtfu şahaneye mazhar olmasını canı gönülden dilemişti. Fakat babasının otağından gelen cevap menfî idi. Üstelik yerinde durması bildiriliyordu. Şehzade Selim Sultan Dersaadet'teki güvendiği adamlarından şu haberi almıştı. «Burada sadrazam ve vezirler Şehzade Ahmed Sultan'ın tahtın vârisi olmasını hazırlıyorlar. Ancak Yeniçeri siz şehzademizi tahta istemektedir.»
Selim Sultan bu haberi aldığında ikinci bir haber gönderdi. Birinci defaki arzusuna Rumeli tarafında bir sancak istemişti. Ve hem de yola koyulmuştu. Yanına onbin kişilik muhtelif asker sınıfından bir kuvvet de almıştır. Bu durum yalnız el öpmeğe giden bir Şehzade gidişine benzemiyordu.
Durumu haber almış olan erkânı devlet, Bayezid-i Velî Hazretlerine müracaat ederek «Selim Sultan'ın bu yaptığı isyandır. Sakın gevşeklik gösterilmesin, çünkü buna gösterilecek yumuşaklık diğer şehzadelere kötü örnek olur, onlar da isyana kalkarlar», yollu tedbirler söylediler. Bayezid-i Velî de bu oğlunun hasretini duyan bir baba, belki de kendisinden sonra Osmanlı sancağını, Kelime-i Tevhîd bayrağını dalgalandıracak âlemi Padişah gördüğünden hep sükût ediyordu.
Bayezid-i Velî'nin muvafık görmesiyle «San Gürz» namıyla anılan Hoca Nureddin nasihatçı olarak gönderildi. Fakat Selim Sultan «Devleti aliyye idaresizlikten perişan oluyor. Pederimizi görüp bazı maruzatım var bunu yapmadan başka bir harekette bulunamam ve tabii başka da söz dinliyemem» diye cevap verdi.

Sadrazam Rumeli Beyerbeyi Hasan Paşa'yi Şehzadenin üzerine gönderdi. Hasan Paşa, Şehzade uzaklarda sanırken Edirne önlerinde aniden karşılaştılar. Hasan Paşa yola çıkarken Padişah Hazretleri mümkün mertebe harp etmeyüz, diye tenbihte bulunmuştu. Hasan Paşa'nın maiyetindeki Yeniçeriler Şehzade Selim Sultan'ı görünce onu alkışlayıp tezahüratta bulundular. Bu sırada gelen bir ferman kendisine Semen-dire sancağı verilmiş ayrıca Padişah Hazretleri yaşadıkça, Sultan Ahmed'in namına saltanattan feragat etmeyeceğini duyurmuştu. Bunun üzerine Şehzade Selim Sultan kendisine tevdi edilen sancağa gitmiş idi. Yukarıda bahsettiğimiz Sah Kulu (Şeytan Kulu) hâdisesi cereyan etmesinden az evvel olan bu olaylar Şeytan Kulu'nun Karagöz Paşa'nın ordusunu mahvetmesinden, Hadim Ali Paşa'nın onu tedip etmek üzere Anadolu'ya geçmesinden Sivas'ta hem Şah Kulu'nun hem de Ali Paşa'nın hayat safhalarını kapaması Şehzadenin yeniden Edirne'ye gelip orayı zabt ederek iddiayı saltanatını yenilemesine bu vaziyet karşısında Hazreti Padişah Bayezid-i Velî orduyu hümayunun başında geçmiş ve Çorlu civarında baba-oğul karşılaşmışlardı.
Selim Sultan'ın askerine şöyle bir göz atan Padişah-ı Velî göz yaşlarını tutamamış ağlamaya başlamakla hücum emrini de verivermişti. Yapılan savaş kısa sürdü. Selim Sultan'ın kuvvetleri kesin bir mağlûbiyete uğramıştı.
Kendisini Karadeniz sahilindeki gemilere zor atan Şehzade, kaîmpederi Tatar Hân'ına iltica edebilmişti. Bu üzücü olayın galibi Padişah-ı Bayezid-i Velî çok düşünceli olarak'ls-tanbul yolunu tutmuştu. Acaba üzün Hasan devletinin başına gelenler bu mübarek devletin de başına kendi oğullan yüzünden mi gelecekti?
Hadim Ali Paşa Şehzade Ahmed Sultan tarafını tutar ve tahta onun cülus etmesini istemekle kalmaz Şah Kulu takibi sırasında Şehzade Ahmed'le bu mevzuyu konuşurlar, Hazreti Padişahı tahttan feragat için ön çalışmalara dahi başlamışlardı.
Fakat Şeytan (Şah Kulu vak'asında ölmesi bu tasavvurların askıda kalmasına müncer olmuştu. Hadim Ali Paşa'nın Osmanlı devletinin savaş meydanında ilk şehid olan Sadrâzamı olduğu bir çok tarihlerde yer almıştır.

Bayezıd'ı Velı'nın Tahttan Feragati

Babasının karşısında mağlup olan Şehzade Selim Sultan kaîmpederinin yanma iltica ettiğinde kulağını ve gözünü me-maliki Osmaniyye'nin kalbi, dünyanın övülmüş şehri İstanbul'dan ayırmıyordu. Hadim Ali Paşa'nın şahadeti, bir haydut önünde onuru kırılan Yeniçeri askerinin kendisine meylini bilen Şehzade Selim Sultan yeniden harekete geçmişti.
Bu sırada Antalya'dan hareket eden Korkud Sultan İstanbul'a gelmiş o da Hazreti Padişahı otuz senedir görmediğini firkatine dayanamadığını kendisini babasıyla görüştürmek üzere aracı olmalarını Yeniçerilerden isteyerek aralarına girme arzusunu bildirdi. Yeniçeriler kemali edeple ve büyük saygıyla kendisini misafir ettiler. Bu arada Yeniçeri Ağası da Şehzade Selim Sultan'ı İstanbul'a

davet etmiş ve şehir kapısında kendisini karşılamıştı. Derhal saraya gidilip biraderi Korkud Sultan ve vüzera Padişah Hazretleri tarafından kabul olundu.
Hazreti Padişah birçok nasihatlarda bulundu ise de Şehzade Selim Sultan, pederinin kendisi lehine tahttan feragatini istedi. O sırada onbeşbin kadar Yeniçeri ve Sipahi tahtı saltanatta Şehzade Selim'i görmek istediklerini bildirince bu işin bir ihtilâle, devletin bir kan gölüne dönmesine yüksek şah-siyyetierinin razı gelmeyeceği Hazreti Padişah «Oğlum Se-lim'in lehine tahttan feragat ediyorum. Cenab-i Hak devletini müemmen, kılıcını keskin, adaletini yüksek, askerini sana mutî, hayırlı işlerinde Mevlâm yardımcın olsun» diyerek Osmanlı devletinin yeni bir dönemi1 in başladığını ilân ettiğinde tarihî zaman Hicrî 918/Milâdî 1512'yi gösteriyordu.

Sultan 2. Bayezıd'ın Hanımları Ve Çocukları

Sultan 2. Bayezid'in Yılmaz Öztuna'ya göre; 1 1 evlilik yaptığını kaydediyor Devletler ve Hanedanlar adlı dev çalışmasında. TTK'dan yayınlanmış, Çağatay üluçay'ın Padişahların Kadınları ve Kızları adlı çalışma da sekiz rakamını veri-yor. Görüldüğü gibi sayıda ihtilaf var bakalım şahıslarda hangi hanımların izdivacında ittifakları var önce ona bir göz atalım. Çağatay (Jluçay'ın sekiz adı verilmiş hanımların Oztuna-da var olduğunu söyleyelim. Olmayanların; Öztuna'nın 6. sırada gösterdiği Gülfem hatun, 9. sırada Fülâne hatun diye adı bilinmeyen bir hanımsultan ve 10. sırada göstermiş olduğu Abdülhayy kızı Muhterem hatunlardır.
Bunların sonuncusu Muhterem Hatundan başlayalım ki bu hatun hakkında bilgi, sadece Bursa'da kabrinin olduğudur vede Abdülhayy isimli bir zâtın kızı olduğudur. 9. sırada gösterilen Fülâne hanım hakkında da damad Güveği Sinan Paşanın kızı olduğudur ki bu paşa kapdan-i deryalık yapmıştır. 6. sırada gösterilen Gülfem Hatun için hiç bir malumat yok. Görüyorsunuz koskoca padişah hanımlarının hakkında bile doğru dürüst malumat bulmak kabil değil, nerede has-so'nun, memmo'nun halihayatında bilgi sahibi olalım. Yazmayan bir milletin, geleceği hâl budur. Her ailenin en azından bir ferdi aile defteri tutmalı ve en azından vukuatları ve doğum ve vefatları gününde kaydetmelidir diye buradan tavsiyeyi elzem görüyorum.
Şimdi 2. Bayezid'in hanımlarını üluçay dizaynına göre özetleyelim: Ayşe hatun; Dulkadıroğullarından Alâüddevle-nin kızıdır ve 1467'de Amasya valiliğinde bulunan, 2. Bayezid ile izdivacı olmuştur. Yavuz Sultan Selim'in validesi bu hanımdır. Ayşe hatun 911/1505'de Trabzonda vefat etmiştir.
Bülbül hatun ise Abdullah adlı birinin kızıdır, şehzade Ahmed ile Hundi Sultan'ı doğurmuştur. Bu şehzade Ahmed'İ 1513'de Yavuz Selim öldürtmüştür. Bülbül Hatun oğlunun türbesinde yatmakta ölüm tarihi 921/1515 olarak görülmektedir.
Ferahşad hatun; Kefe'de sancak beyi olan oğlu şehzade Mehmed ile daha ziyade beraber kalmıştır. 912/1507'de Mehmed bey'in vefatı vukubulduğunda kızları ve kardeşleriyle İstanbul'a geldi. Bu hatunun Silivri'de bazı vakıflar kurduğu

biliniyor. Gülbahar hatun; künyesi Gülbahar ibni Abdüs-samed olduğuna göre câriye addedilmektedir. Tayyip Gök-bilgin, Yavuz Selim'in annesinin bu hatunun olduğu iddiası vardır. Gülruh Hatun; tuhaftırki bu kadınefendinin baba adıda Abdülhayy olarak geçmektedir. Yukarıda Muhterem hanımı tanıtırken, Abdülhayy kızı olduğunu söylemiştik.
Gülruh Hatun 2. Bayezid'in Alemşah adlı oğlu ile Kamer Sultan adlı kızının annesidir. Oğlunun sancak beyliği görevlerinde dâima yanında bulunmuş, onu müptelâ olduğu içkiden kurtarmak için çırpınmış diye öğreniyoruz. Akhisar'da bir mescid, Aydın Güzeihisar'da ve Duraklı köyünde birer mescid yaptırmıştır. Gördes, Demirci, Nazilli, Birgide han, hamam ve kervansaraylar yaptırmıştır. Kabri Bursa'dadir.
Hüsnüşah hatun; Karamanoğullarından Nasuh Bey'in kızıdır. Bu hanım şehzade Şehinşah ve Sultanzâde hatunun annesidir. Oğlu Şehinşahın 1511'de ölmesi üzerine Bur^a'ya geldi. Manisa Hatuniye Camiini bu hanım yaptırmış ve Kur-şunlu Hanı da 1497' de vakıf olarak yaptırmıştır.
Nigâr hatun; Şehzade Korkut'un ve Fatma Sultanın annesidir. Babasının adı, Abdullah Vehbi olarak geçmekte, Şehzâ de Korkut Manisa'dan Antalya sancak beyliğine tâyin olunduğunda da onunla birlikte bulunuyordu. Aynı sene orada öldü ve Antalya'ya defnolundu, tarih 1503 yılı idi.
Şirin Hatun; bu hatunun baba ismi Abdullah olup, şehza-deside, Abdullah idi. Oğlu şehzade Abdullah'ın öiümü üzerine, Bursa'ya gelen Şirinhatun burada ve Mihaliç de birer mektep yaptırdığı gibi Trabzonda da bir mescid yaptırmıştır. Vefat târihi malum değildir.
2. Bayezid'in kızlarına gelince; Uluçay'a göre 2. Bayezid'in bir düzine kızı vardır. Öztuna ise bunu onyedi tane olarak tesbit etmiştir. Her iki listeye bakıldığında onbir isimde ve malumatta ittifak vardır. Şimdide müttefik olunanları kayda geçelim:
Aynişah Sultan Aşıkpaşazâde târihine göre Uğurlu Meh-med Beyinoğlu Ahmed Mirza ile 1490'da evlenmiştir. Bursa-da Şirin hatun türbesinde yattığına göre onun kızı olması muhtemeldir. İstanbulda Beşir Ağa medresesi yanında bir mektep yaptırmıştır.
Ayşe Sultan Güveyi Sinan Paşanın hanımıdır. 1504'de Sinan Paşa'nın vefatıyla dul kaldı.
Fatma Sultan, Sofu şehzade Korkut'un kardeşi olup annesi Nigar hatundur. Güzelce Hasan Beyle evliydi. Bursa'da ölmüştür.
Gevherimülük Sultan, Dukakinzâde Mehmed Bey'in eşidir. Bursa da vefat etmiş ve Şehzade Ahmed türbesine defnolun-muştur.
Hatice Sultan Faik Paşa'nın karısı olup bir oğlu vardır Ahmed Çelebi adında, Çukurbostanda bir camii bir mekteb bir de küçük çeşme yaptırmıştır.
Hundi Sultan 2. Bayezid'in Bülbül hatundan doğan kızıdır. Hersekzâde Ahmed Paşa ile 889/1484'de izdivaç yapmıştır. Bu İzdivaçdan iki kızı bir oğlu dünya ya gelmiştir. 917/1511'de öldüğüde söylenir. Sultan Murad'ın türbesi civarında defnolundu.

(laldı Sultan pek bilinen tarafı yoktur, Yavuz Selim tahta çıktığında kendisine tebrik yazmıştır. Sultan hanım ölünce padişah çocuklarına maaş bağlamıştır.
Kamer Sultan ise Bayezid'in Gülruh adlı karısından doğmuştur. Bursada annesinin türbesinde gömülüdür. Davud Paşanın oğlu Mustafa Beyle evliydi. Babası Malkara'nın Sırt köyünü 1491'de kızına vermişti.
Selçuk Sultan da çok hayırsever bir kadındır. 1485'de Mustafa Paşanın oğlu Mehmed Bey İle evlendi. 1508 yılında vefat etdi ve kendi yaptırdığı Bayezid Camiindeki türbeye gömüldü.
Şah Sultan, 895/1495'de İskenderiye sancakbeyi Nasuh bey ile evlendi. Şah Sultan vefat ettiğinde Bursa'da kızk^.rde-şi Hatice Sultanın yanına defnolundu. Burada ittifak olunanlar tamamlandı.
Şimdi Sultanzâde hatun Bayezidin Hüsnüşah adlı hanımından dünyaya gelmiştir. Alemşahın kardeşidir. Huma Sul-tan'ın vefatı 1504'den sonra Bali Paşacâmiini beyi adına yaptırdı. Kabri de oradadır.
İki tane Fülânehanım vardır ki birinin beyi Muslih bey, izdivaç 1504, diğerinin beyi Gazi Yakup Paşa izdivaç 1498dir.
Kamerşah Sultan 1490'da Mustafa Paşa ile evlenmiştir. Fatma Sultan vefatı, 1512'den öncedir. Candaroğlu damad Mirza Mehmed Paşa ile izdivaç etmiş. Bayezid-i Velî'nin:

Sadrıazamları

Sadaret makamında bulduğu Karamani Mehmed Paşayı görevden almış ve yerine, Sarı İshak Paşayı 4/ma-yıs/1481'de, makamı sadarete tâyin etmiştir. Bir sene sonra ise değişiklik yapılmış, damad Koca Davud Paşa, 1482'de vazifeye başlamış ve bu görevi aralıksız 15 yıl olmaküzere 1497'ye kadar sürmüştür. Bundan sonra sadaret Hersekzâde Ahmed Paşa'ya 8/mart/1497'de verilmiş, 1498'in 10. ayında azledilmiştir.
Yerine Çandarîızâde İbrahim Paşa getirilmiştir. 10 ay sonra azledilen Çandarh'nm yerine ağustos/1499'da Mesih Paşa getirilmiştir. Mesih Paşa 2 sene, 3 ay sonra yerini kasım/1501'de Şehid Hadim Atik Ali Paşaya kaptırmıştır. Bu zat, kasım/l 502'de infisa! etmiş yerine Hersekzâde Ahmed Paşa 7/eylü!/1506'ya kadar 3 sene, 10 ay görevde kalmıştır. 7/eylül/1506'da Hadim Atik Ali Paşa yine vazifeye tayin olunmuştur.
Bu seferki sadareti, temmuz/151 l'e kadar 4 sene, 10 ay sürmüştür. İki sadaretinin toplamı 5 sene, 10 ayı bulmuştur. 7/151 l'den 30/9/151 l'e kadar 2 ay olmak üzere, Hersekzâde yine sadarete getirilmiştir. Bunun yerine gelen sadrıazam Koca Mustafa Paşa 1 sene, 3 ay kaldığı görevden infisal ettiğinde târihler ara!ık/1512'yi gösteriyordu.
Ancak Koca Mustafa Paşanın bu sadareti içinde 24/ni-san/1512'de Osmanlı tahtına, Yavuz Sultan Selim geçtiği için bu zâta Bayezid-i Velî'nin son, Yavuz'un ilk sadnazamı dense yanlış oimaz. Böylece Bayezid-i Velî'de, 12 defa mü-hürvermiş ve mühür almıştır. Ancak bu 12 seferin üçünü, Hersekzâde

Ahmed Paşaya, 2 defa Şehid Ali Paşaya, yâni dokuz kişiyle sadareti geçiştirmiştir.

Bayezid-İ Velî Hazretlerinin Vefatı Ve Şahsiyyeti

Bayezid-i Velî Hazretleri tahttan feragat ettikten sonra İstanbul'da oturmak istemedi. Zaten daha evvelden tahttan feragat etmeyi düşünmüş olduğundan doğduğu yer olan Di-metoka'daki sarayı tamir ettirmiş idi.
Tahtı terk ettikten sonra hasta olarak yanında az bir maiy-yeti ile Dimetoka'y3 gitmek üzere yola çıktı. Yeni Padişah Yavuz Sultan Selim surların kapısına kadar tahtı revan içinde giden babasının yanında yaya olarak yürüyor onun engin tecrübesine dayanarak verdiği nasihatlan can kulağıyla dinliyordu. Kafile sur dışına çıkınca Yavuz Selim Hazretleri, Padişahı sabık babasını bir müddet de atla takip ettikten sonra onun ellerini öpüp tekrar hayır duasını alıp sekiz sene sürecek cihangirlik hayatının başlangıcına dönerken babasıyla belki bir daha hiç görüşemeyeceğini biliyordu. Çünkü onlar sırlar bilen gönül padişahları idiler aynı zamanda.
Hazreti Bayezid-i Velî Dimetoka'ya varamadı... «Rabbine dön» emri kendisine Havsa kasabası yakınlarında erişti ve muazzez ruhu vücudu pâkİnden ayrılıp cennet bağçelerine uçtu. Altmış iki yıllık ömrün tam yarısı otuzbir yılı Devleti Aliyyei Osmaniyye tahtını bihakkın doldurmakla geçti. Cen-netmekân babası Hazreti Fatih'ten devir aldığı devlet ikimil-yon İkiyüz ondort bin km2 iken vefatında ikimilyon üçyüz yetmişüç bin km2ye baliğ olmuştu. Donanmayı hümayunun kurulmasının ehemmiyet verildiği devrini ilerideki haleflerinin yapacakları fütuhatların hazırlık devresi olarak kabul etmek gerekir. Hazreti Padişah uzun boylu, çok kuvvetli bir padişahtı. Onun kurduğu yaylan hiç kimse kuramazdı. Nakşibendî tarikatının bir mensubu olmasına delil olarak Buhara'da olan Şeyh Efendi Hz.lerinin dergâhına bugünkü yaklaşık değerle 7,5 milyar lirayı her yi göndermesini ileri sürebiliriz. Tarihlerde içki içtiği söylenirse de bu tamamen bir iftiradır. İkindi namazının sünnetini terketmeyecek kadar Şeriatı gar-rayı Ahmediyye'ye Hakikat mertebesinden bağlı zatı padişahın kesin haram olan bir şeyi istimal etmesi hiç mümkün müdür? Ey okuyucu kendine bir sor; Ben ikindi ve yatsı namazının ilk sünnetlerini acaba son üç ay içinde kaç defa terkettim ve sonra hazarda ve seferde milleti İslâmiyye'nİn mes'uliyeti boynuna olan Hazreti Padişahın şu sünneti terk etmemesindeki sebeb olan ihlâsı düşün sonra da o içki içerdi diyen tarihlere notunu ver.
Hazreti Padişah, Türkçe'nin en ince sırlarını bildiği gibi Farsça, Arabça, Çağatay ve Uygur alfabesini iyi bildiği rivayeti gayet kuvvetlidir. Zaten manevî sultanların ruhi sultaniy-yelerinin bilmediği lisan mı vardır?
Padişah Hazretleri kendi yaptığı camiin bahçesine defne-dilmiştir. Bu camii, üniversitenin ön kapısında Hazreti Bayezid-i Velî'nin zahirî mezarına havî olarak kollara benzer mina-releriyle üniversite gençliğini kendisine davet ediyorlar. Alla-ha şükür olsun bugün o Üniversiteden çıkıb manevî dünyasını

zenginleştirmeğe çalışan îmanlı müslüman bir gençlik Hazreti Padişahın bergüzârı bu camii şerîfde ibadetini yapabiliyor çok şükür. Şunu da söylemek isteriz ki bu camii şerifin imamı Cuma günleri Hazret-i Bayezid-i Velî'nin vasiyyeti icabı hutbeye eğri kılıçla çıkar.
Kâmil bir mü'min olan Bayezİd-i Velî'nin vefat haberini alan bir çok mü'min şehirlerde müslümanlar «Gaaib cenaze namazı» kıldılar. Kansu Gavrî'nin dahi Kâhire'de Bayezid'i Velî'nin vefatını duyunca «Gaaib cenaze namazın kıldığı rivayet olunur.
Hattat ve şâir olan Padişah Hazretleri, şiirlerini «Adnî» mahlasıyia yazardı.
Merhum padişahın şu sözü Yavuz Sultan Selim'in daima düsturu olmuştu: «Arusî saltanat taksim kabul etmez.»
İnşaalah şu satırlarla merhum Padişahı anlatmaya gayret ettik. Allah'ın rahmeti üzerine olsun, şefaatlerine de nail oluruz.

Sultan 2. Müradtn Deniz Hareketleri

Yeri gelmişken hemen söyleyeyim ki, bizim 1880 sonrası yetişen insanımız koyu bir batı hayranıdır ifadesine ilâveten onların her terimine yapışmak da adetlerindendir. Nitekimde; yazmakta olduğumuz kitabın, engin bilgisi ve denizciliğin mütehassis derecesinden en üst rütbelere varmış zat olan, merhum Amiral Afif Büyüktuğrui kendisini bu kompleksden kurtaramamış olmalıki, bin yıllık târihimizde kullandığımız terim olan, şehzade kelimesi yerine prens kelimesini padişahların erkek çocukları için kullanmayı yeğ tutması ne kadar hazindir.. Bu hâli gösteren hem de Çelebi Mehmed'e üit olduğu ileri sürülen şüpheli tedbirine bir atf-u nazar edelim. "Sultan Çelebi Mehmed, her halde Osmanlı tarafındaki prens mücadelelerini zararlı görmüş olacaklar ki bu gibi mücadelelerin, kendi ölümünden sonra da tekrarlanmaması İçin, kendisine pek uygun gördüğü bazı önlemler almıştı. En büyük oğlu 19 yaşındaki Prens Murad (Sultan 2. Murad) adıyla Edirne'de hükümdarlık makamına yükselicek, 2. oğlu 12 yaşındaki Prens Mustafa Germiyan Bey'i nezdinde kalacak, 3. oğlu Prens Ahmed, Aydınoğlu Bey'i nezdine gidecek, 4. oğlu Prens Yusuf (sekiz yaşında) ile 5. oğlu 7 yaşındaki Mah-mud'da harçlıkları Mehmed Çelebi tarafından verilmek koşuluyla Bizans İmparatorluğu sarayına gönderilecekti. Lakin bunlardan üçüncü oğlu Prens Ahmed babasının ölümünden önce vefat etmişti." Demektedir.
Muhterem okurlar; bu günkü hayat anlayışımız ve olaylara bakışımızla bu tedbir hakkında doğrumu? Yanlış mı olduğu hususunda fikir beyanına pek imkân bulunamaz. Yalnız hemen yazarın buradaki ifadesinde bir eksikliği hatırlatmamız iazım gelmektedir. Bildiğimiz kadarıyla, o dönemin bilhassa müslümanlar arası münasebetlerde söz, ahid veya akit'in o kadar geçerliliği bulunuyordu ki, bunları çiğnemek şerefsizlik getireceğinden gayrimüslimler dahi bunu yapmaktan çekinirlerdi.
İkincisi ise, mütekabiliyet hususu yer alırdı rehinde olma adı verilecek olsada

böyle muamelelerde. Yâni; Germiya-noğiu'nun yanına yazarımızında nezdine kelimesi olarak belirttiği gibi gönderilme olayı, Germiyanoğlu'nun da bir vârisinin Osmanlı terbiyesi içinde yetişmesi için padişahın nezdine gönderildiği gözönüne alınmalıdır nitekim Sultan Çelebi Meh-med'in vefatından sonra dirayetli vezirlerin arasında zikredilen, Yahşioğlu Celaleddin Bayezid Paşa'nın prensleri Bizans sarayına göndermediğini, sadece Mustafayi Germiyan Bey'i nin yanına yolladığı görülmüştür.
Sultan 2. Murad; Osmanlı donanmasının güçlü olması gerektiğini Gelibolu önlerinde yapılmış olan Loredano-Çalı Bey ismi diğeri olan Osmanlı-Venedik savaşı neticesinden çıkara-bilmişti. Bunun için ikili bir yaklaşım takip etmiş, Venedik ile Ceneviz arasında deniz politikası geliştirirken, kurmuş olduğu gemi yapımı casusluk teşkilâtıyla kendi donanmanı kendin yap, kampanyasını sesizce açmıştı. Günümüzde buna teknolojik bilgi casusluğu dendiği gibi sanaayii transferi denmektedir. Hakikaten bu teşkilât iyi çalışmış, Sultan 2. Meh-med'in yâni Fâtih'in gemilerinin Bizans surları önünde görüldüğünde 2. Murad öncesiyle, Fâtih'in gemilerinin azim farkı, bilhassa Eğriboz savaşında görülecektir. Bu noktaya geldiğimizde merhum Amiral Afif Bey'in, şu tesbitine mutlaka işaret etmek isterim. Çünkü; bu gün bile bu tesbit geçerliliğini haykırmaktadır. ".Böyle bir coğrafya üzerinde yaşamak isteyen bir devlet, yalnız kendisini savunmak için değil ekonomiye dayanan bir imparatorluk kurmak açısından da kudretli bir deniz gücüne sahip olması gerekiyordu.
Târih otoritelerimiz Osmanlı Devletinin sadece donanmasından söz edip, denizgücü terimine kulak vermedikleri için, bu gün bile, donanma yapmak isteğinin var olmasına rağmen, deniz gücüne, önem verilmemiş, bu yüzden avrupa devletlerinin teknik gelişmelerinden sonra imparatorluk çöküntüsüne bağlanmıştır. Bu konuda İtalyan amirali Giuseppe Fioravanzo şunları yazmıştı:
<Târihte, yalnız osmanh imparatorluğu denizlere sahip çıkma mücadelesi yapmamış tam tersi kendi mallarını, yüksek imtiyazlar vererek başkalarına yaptırmıştır. Bu imparatorluğun târihten yok olmasının nedeni budur.>
Osmanlı'yı yıkma plânlarından biri de 2. Murad döneminde gündeme gelmiştir. Bunun; denizlerle ve denizcilikle alakalı tarafı münasebetiyle temas etmeye lüzum gördük. Şöyle ki; Timur-lenk karşısında mağlup olan Yıldırım'ın çocukları, devr-i fetret de taht-ı Osmaniye oturabilmek için her biri Bizans muavenetinin yanında olmasını temin için, bu devletle girdikleri münasebetlerinde bazı vaadlerde bulunmuşlardır. Bunların en büyüğü olan ve yanında, çok tecrübeli bir vezir olan Çan-darlı Ali Paşa olduğu halde Süleyman Çelebi, taht-ı osmani-ye cülus ettiğinde «Gelibolu'yu, taa Aynaroz'a kadar bütün Ege kıyılarını, Eflâk'a kadar olan Karadeniz kıyılarını ve de Teselya'yı, Bizans'a bırakacaklarını beyan etmişlerdi.» Burada şehzadelerin birbirlerine düşmesinin nerelere vardığını gösterdiği gibi bunun hakiki mânasının yüz yıldan bu yana binlerce müslümanın şehafleti karşılığında devletin geldiği maddi ve mânevi büyüklüğünün, tahtın sahibi olma uğruna, nasıl feda olunacağını ortaya koyması bakımından da ehemmiyet arzeder. Yine Bayezid'in oğullarından olup Ankara

savaşı esnasında kaybolan küçük şehzade Mustafa'yı, Venedik ve Cenevizliler boğuşacaklarına ellerine alıp onla anlaşarak işe koyulsalardı, Osmanlı devletinin Anadoluya dönmeleri daha önce sağlanmış olacaktı. Mustafa Çelebi, Bizans iie yaptığı antlaşmanın gereği yukarıda adı geçen kıyıları verme vaadini yapan bir başka şehzade olarak, sözünü tutmanın garantisini ispat için oğlunu Bizans'ta rehine razı gelmişti.

Bu arada; Bizans imparatoru; Manuel Paleolog Osmanlı devletini şu politikasıyla zaafa itmek istiyordu. Bunun her bir maddesinde deniz faktörü yer alıyordu.

1-GelİBolu'yu almak bu sayede iki bloklu devlet haline geleceğini ümid ettiği Osmanlının denizlerde bir varlık olamayacağı

2-Denizden elde edilen iradın kesilmesinin, Osmanlıyı ekomomikbakımdan yoksulluğa itmeği sağlamak

3-Rumeli kıtasında bulunan ve destekledikleri Çelebi Mustafa, Sultan 2. Murad mücadelesini tırmandırmak, Anadolu'daki Türkmenbeylerini de Mustafa taraftarı olmaya ve Mu-rad'a karşı birleşmeye sevk etme çalışmalarıydı. Bizans'ın bu plânına uymayı kabullenen Mustafa Çelebi, 1421 eylül ayında Gelibolu'ya çıkmıştır. Mustafa Çelebi'nin yanında Ay-dınoğlu Cüneyt Bey danışman olarak bulunuyordu. Bu daha sonra Çelebi'nin veziriazamı olmuştu.

Gelibolu ahalisi ve civarı bu şehzadeye itaat ettiler. 2. Murad; bunların Gelibolu'ya çıkışlarını önlememişti. Edirne üzerine yürüyen Mustafa Çelebi, Gelibolu kalesinin, kendi kuvvetlerine geçtiği haberini aldığındaBizans'dan kalenin kendilerine teslimi teklifi geliverdi. Buna karşılık, Mustafa Çelebi Gelibolu ahalisinin buna razı olmayacağını ileri sürerek uygun bulmadığını bildirdi. Bu hadise, Bizans'ın müracaat rotasını 2. Murad'a çevirdiğini yazar Dukas'a ait târihin 95. sahi-fesinde.

Gelibolu'nun elden gitmesiyle birlikte donanma üssü ve bizatihi donanma Mustafa Çelebi'nin eline geçmişti. İstanbul'un Fâtih'i Sultan Mehmed'in fetihten sonra idam ettiği

Çandarlı Halil Paşa o sırada iyi bir diplomat olarak 2. Murad'ın sadrıazamıydı. Bizansa; Gelibolu ve şehzadeleri geri vermek istisna diğer hususatı müzakereye ve tâvize yatkın olduğunu ihsas eden, beyanlar gönderdi. Mustafa Çelebi'den ağzı yeni yanmış Bizans, sadnazamın yoğurdunu üfleyerek yeme karan almış bu bakımdan yapılan teşebbüs netice vermemekle birlikte, Bizans'ı bekle göre itmeye de yaramıştı.

2. Murad balkanlar da yaptığı fetihleri durdutmuş, herkes ile sulh içinde olmak yolunu seçmişti. Çünkü; Mustafa Çelebi olayı bütün ciddiyeti ile inkişaf etmekteydi. Eski donanmasının kendine yapamadığı yardımı veya diğer bir tâbirle, kendisine verebileceği zararı önlemek kastıyla Tuz parası alacaklı olduğunu hatırladığı Foça Valisi Giovanni Adorna\a, alacağını bağışladığını bunun karşısında kendisine gemi ve askeri yardım yapmasını bildirdi. Kabul edilince Cenevizliler olayları sadece tâkib etme durumuna düştüler. Mustafa Çelebi; Osmanlının eski donanmasının mâliki olarak, Anadolu yakasına

geçerken 20/ocak/1422 tarihi gelmişti. Ulubatgölü kenarında müdafaaya hazırlanan 2. Murad'da Aydınoğiu Cü-neyd Bey'e, kendisine iltihak ettiği takdirde Aydın Valiliğinin-verileceği haberini uçurdu. Cüneyd bu haber üzerine Mustafa'yı kaderiyle başbaşa bırakıp davete katıldığı gibi, uğradığı yerlerde Mustafa Çelebi'nin memleketi Bizans'a satmış olduğunu da yaydığı görüldü.
Neticede bu savaş sonrasında Sultan Murad galip gelmişti. Yakalanan Mustafa'nın idânl ettirildiği görüşünün karşısında Eflâk üzerinden Kefe'ye kaçtığını ileri sürenlerde bulunmaktadır. Sultan 2. Murad; bütün mücadelenin Bizans'ın entrikalarından neşet ettiğini anladığından, dedesi Yıldırım, babası Çelebi Mehmed gibi o da, İstanbul'u hem bu fitnekeş devleti ortadan kaldırmak hem de, İki Cihan serveri (s.a.v.)'in, müjdesini gerçekleştiren olmak arzusuyla muhasara altına aldı.
Bu muhasarası ellibeş gün sürdü. Yine Bizans'ın fırıldağı, Anadolu beylerinin başta Karamanoğlu olduğu halde Çanda-roğulları ve diğerlerini dizginlemek mecburiyeti doğdu. Padişahın bu seferki hedefi Selanik oldu.
Selanik balkan ticaretini denizlere çıkaran bir limandı. Mo-ra'daki Modon, Koron ve Navarin limanlan da Akdeniz deniz ticaret yollarının emniyetini sağlayan önemli noktalardı. Böyle bir limanın Osmanlıların muhasarasına maruz kalması Venedik'in aklını başından alıvermişti. Selanik muhasarası Mora'nın çanlarının çalması demekti ve Turhan Bey, bu çanları çaldirtacak akınları başlatmıştı.

Sarcıca Bey Ve Donanma

Yukarıda 2. Murad'ın bir casusluk teşkilatı vücuda getirip-de donanma inşaasına karar verdiğini yazmıştık. Bu teşkilat geçen zaman dilimi içinde semeresini vermiş 1424'de üç gali, 1427'de onüç gali yapmaya muvaffak olmuştu. Bir sene sonra da yâni 1428 yılında gemi sayısı kırka iblağ edilmişti.
Saruca Bey, bu gemilerin bir bölümünden meydana getirdiği filoyla, Koron ve Modon üzerine bir sefer tertipledi. Bu seferin en iş gören tarafolarak karşımıza çıkan Düzmece Mustafa'nın Selanik'ten çıkamamasını temin etmesidir. Bu filo hareketlerinin ortaya koyduğu mühim sonuç, denizdeki gemilerimiz karadaki kuvvetlerimizin işini hafifletirken, Ceneviz ve Venedik cumhuriyetlerine muhtaciyetimiz azalıyordu.
Ayrıca Ada Dukalıkları Osmanlı filoları karşısında daha da tedirgin hâle gelmişti. Selanik kara tarafından bizzat padişah 2. Murad'ın kuşatmasına tutulurken, deniz cihetinden de Hamza Beyin komutasındaki Osmanlı filosuyla karşı karşıya gelmişti. Selanik bu tazyike ancak 29/mart/1430'a kadar mukavemet edebilmiş idi. Selanik Osmanlıya râm olmuştu. Zâten çok geçmeden de 4/eyiül/1430'da Osmanlı-Venedik antlaşması yapıldı, bu dört maddelik bir antlaşma olup şöyleydi:
1-Selanik ve dolaylanna^Osmanlılar egemen ve sahip olacaklar
2-Lepanto limanıyla Arnavutluğu da, Venedikliler egemen ve sahip olacaklardı.

3-Venedikliler, Osmanlılara yıllık olarak, 236 bin duka al-tunu vergi vereceklerdi.
4-Türk ticaret gemileri; Ege denizinde serbestçe seyri se-fain yapabileceklerdi.
Görüldüğü gibi; bu maddeler Osmanlı

lehine olduğu ortadadır. Osmanlı deniz kuvvetleri ve hareketlerinin gelişmesi 2. Murad'ın koyduğu prensiple yavaş yavaş terakki etmiştir. Oğlu Sultan 2. Mehmed'inde donanmaya aynı ehemmiyeti verdiği izahtan varestedir. Nitekim; İstanbul Fethi esnasında donanmamızın durumu bütün sara-hatıyla, Güstav Şulomberje adlı Fransız akademi azasınm; "Türk Muhasarası" adıyla yazdığı eseri Osmanlıcasından tahlil ve bunun özetini de Sultan Fâtih bölümünün nihayetine okuma parçası adıyla koyduk.
Sultan Fâtih'in İstanbul'u fethinden sonraki, donanma ve deniz hareketlerine özetle yer vermeye çalışalım. Amiral Afif Büyüktuğrul merhum, değerli eserinin 1. cildinin 140. sahife-sinde, aynen şunları söylüyor:
"Fâtih Sultan Mehmed'in, gelişi güze! kararlara değil de iyi düşünülmüş politik-stratejik kararlara dayandığı yaptığı hareketlerden anlaşılabilirdi. Herhalde onun hazırladığı plânların, Osmanlı devletini, bir devlet olmaktan çıkararak impra-torluğa dayandığın! rahatça söyleyebilirdik. Çünkü Osmanlı devletinin o günlerde yaşadığı topraklar, stratejik ve ekonomik olarak değerlendirilirse, Osmanlı devletini bir imparatorluğa hâttâ dünya imparatorluğuna benzetebiliriz. (Amerika henüz keşfedilmiş ve Doğu'ya doğru deniz ticaret yoiîarı henüz bulunmamıştı). O zamanlarda Ortadoğudan gelen deniz ticaret yollan; Osmanlı devletinin kıyılarından geçtiği gibi yine devletin topraklarından geçen nehir yollan da, ayrı bir e-konomik değerler taşımaktaydı.
Daha önce Roma ve Bizans imparatorlukları da bu değerler yüzünden çok uzun bir süre yaşamışlardı. Demek ki; Os-manh imparatorluğunun çok uzun bir 3Üre mutiu yaşaması ekonomik olarak denizlere bağlanmasına bağlıydı. "Sultan Fâtih; yukarıda belirtilen tesbit istikametinde cihan devleti ve bunu geıçekleştiren hükümdar olarak kara da yapacağı isti-

ları denize de indirmenin şart olduğu idrâki içinde, Venedik ve Ceneviz cumhuriyetlerinin rekabeti, her iki ülkeyi mamur ve müreffeh kıldığı gibi, denizlerin hâkimi konumuna çekmişti. Bunlarla mücadeleyi akıllıca yapmak ve onları geride bırakarak cihan devleti olma gereğine uygun olarak Boğazları kalelerle takviye ederken, Gelibolu'da yepyeni bir tersane ve gemiler yapma kararı aldı.
Sultan Fâtih, bîr çok ilimde behresi olmakla birlikte, târihi vakıaları, Osmanlı devlet anlayışının gereği olarak bütün arka plânı ile öğrenmiş bulunduğundan, Osmanlı-Venedik filolarının Gelibolu önlerindeki kapışmasında, topsuz Osmanlı gemileri Gelibolu kalesinin toplarının himayesinde, zafer kazandığı sonra atış

menzili dışına çıkan düşman gemilerini, takibe kalkışması hatasından 29/mayıs/1416'da filomuzun mağlubiyeti ve kumandan Çalı Bey'in şahadetini elbet bilmekteydi.
Kale toplarının müdafaa bakımından önemine de müdrikti. Mitekim; İstanbul Fethi esnasında 26/ekim/1452'de Rumeli-hisar (Boğazkesen)ına koydurduğu topu, dur ihtarına aldırmayıp, geçmeye cüret eden Antonio Riso idaresindeki Venedik gemisini, hisar kumandanı Firuz Bey verdiği ateş emriyie boğazın sularına gark etmiş olduğunu da unutacak hafızalardan değildi genç Fâtih. Bu tecrübeler ışığında Çanakkale ve Karadeniz (İstanbul) boğazlarını, toplar ile mücehhez kılarak tanzim etti.
Kudretli bir donanmaya sahip devletler boğaz savunmasında fazla zorlanmazlar. Çünkü öyle devletler düşman gemilerini açık denizde karşılar ve kıyılarını onların tecavüzünden korurlar. Nitekim Osmanlı donanması dünyanın en güçlü donanması" olduğunda Akdeniz gölümüz olduğundan boğazlar sıkıntıya girmemekteydi. Bizim boğazlarımız dünya bakımından her zaman stratejik olduğu malumdur. Bu bakımdan bu

geçitler ticaret gemilerine her zaman açık olmalı, sadece harp gemilerinin geçişine kapalı veya kontroilü geçişe tâbi olmalıdır.
Ünlü Bizans tarihçisi Kritvulos Fâtih'in Gelibolu'da i 2 çektin, 80 adet iki güverteli, 55 adet de küçük olmak üzere 147 parçadan müteşekkil bir donanma hazırladığını, 20 bin Azep yâni denizci hazırladığını göz önüne alarak târihine şunu "Fâtih; donanmaya kara kuvvetlerinden fazla önem verdi" yazmaktan kendini alamamıştır. Sultan Fâtih ilk olarak Ege denizinin kudretli ve tek hâkim gücü olmayı kararlaştırmıştı. Balkanlar ve Ege dâima elinin altında olduğu takdir de, bir kara ve deniz devleti ortaya çıkacaktı. Mora üzerine giderken gözünü Ege Adalarına dikiyor, Sırbistan yürüyüşüyse, ona Adriyatik denizinin kıyılarına ne zaman gideceğini soruyordu sanki.. Gözünü diktiği adalar; Rodos, Eğriboz, Midilli, Taşoz, Limni, İmroz, Semendirek, Enez, Girit gibi yerlerdi. Osmanlı donanmasının başında Hamza Bey bulunmaktaydı artık. İstanbul'un Eminönü ilçesi hududiannndaki Kadırga semtinde büyük bir tersane yaptırılmış, Haliç'teki tersane de pek büyüktü ve yeni kumandan Hamza Bey eski yapılmış gemileri, düşük kalitede bulmuş önce otuz tane, peşinden iki yüz tane gemi yapımına başlatmıştı. Bunların 25 tanesi üç sıra kürek-îi, 50 taneside iki sıra kürekli olup kalanı tek sıra kürekti olup ilk deneme Rodos ve Sakız'a olacaktı. Hamza Bey kuvvetli bir savunma kaleleri olduğunu gördüğü bu hedeflerin, kıyı ve köylerine baskın yaparak onların morallerini bozmayı tercih etti. Fâtih Sultan Mehmed'in deniz hareketlerine son vermeden, Papa 3. Kalikstus'un hazırlattığı bir haçlı seferi 1457'de Eğede kendini gösterdiğinde, Katalanlı Lodovico bu filonun başındaydı.
Limni, Taşoz teslim oldu. İmroz'a sıra geldiğinde burada ki Vali mesabesinde olan Kritivulos, Papa'nın amiraline, verdiği hediyelerle adayı işgalden

kurtarmayı başardı. Bu sırada

Midilli Adfası dukası, Papa donanmasının Ege sularında olmasının şimarıklığıyla, Osmanlı kıyılarına saldırılarda bulunmaya başlamıştı. Bunu cezalamak, Midilli'nin alınması Hadım İsmail Paşaya tevcih edildi. İsmail Paşa burayı muhasaraya almış oniki gün sonra çekilmeğe karar vermişti. Midilli halkı bunlara direnirken gözleri ufukta Katalan-Papa filosunu gözlemişlerdi. Fakat gelen giden olmamış, Midilli Dukası Osmanlı ile iyi geçimin gerektiğine kani olmuştu. Fakat bu kani oluş bir samimi idrakten olmayıp, kendilerinden bir ortak bulamamasından kanaklanıyordu ve Fâtih'e yaptığı af ricası kabul gÖrdüyse de, uzun süreceğe benzemiyordu. 1462'de Osmanlı donanması Mahmud Paşaya teslîmen Midilli üzerine sefere çıkıldı. Bu donanmaya Ayvalik'dan iltihakı sağlanan kara askeri de çıktı. Mahmud Paşa kansız alış için teklifte bulundu. Duka kabul etmedi. İşgal gerçekleşti.

Osmanlı donanması ve kara harekâtı Karadeniz ve bölgesine umumiyetle birlikte yapıldı. Şimdi de Bayezid-i Veli dönemine bakmak sureti ile, bu padişahın deniz hareketlerine göz atalım.

Denizlerde Osmanlı devletinin en kuvvetli rakibinin Venedik olduğunu bilen Bayezid deniz meselesine babasının bıraktığı yerden ele aldı ve terakki ettirmeye başladı. Kendisince koyduğu kaide "Osmanlı devleti deniz gücünde kayba uğrarsa, Ömrü kısalır" idi. Bu halde yapılacak iş; Garp Ocakları denilen Fas, Tunus, Cezayir gibi yerlerden denizci-ler ve bilhassa değerli kaptanlar getirtmek ve meslek bakımından güçlenmek. Tersaneleri daha fazla üreten ve yeni bulunacak tekniklere açık hâle getirmek. Gemilerin mümkün mertebe büyüklerini imâl etmek ve teknik üstünlüğü elde etmek. Kaptan olarak Kemal Reis ile Burak Reis Kaptan-ı Derya Davut Paşanın yanına gelerek vazife aldılar ve denizciliğimize büyük bir ivme kazandırdılar. Amiral Afif Büyüktuğrui merhum bakın bu zevat için kalemini nasıl oynatmış: ".Ke~

mâl ve Burak Reisler; tersane yapmak, yeni gemiler imal etmek, savaş talimatları yapmak suretiyle mesaiye gayret göstermişler, bir çok savaş bunlara riayet ediliğinden başarıyla sonuçlanmıştır. Davut Paşa, Burak Reis ve Kemâl Reis Osmanlı donanmasına ilmi savaş şekillerini getirenlerdir. Yine bu değerli denizcilerin tavsiyesiyle 2. Bayezid; İzmit, Sinop ve Gemlik'de birer tersane daha yaptırmaya başladı. Bu arada Preveze'de 40 tane gali yapıldığı denizcilik târihimizde yazıyor bahse konu dönemde 20 büyük gemi, 67 tane kadırga yapılmıştı. Bu gemilere bin kişi konuyor ve birer tane sağ ve solda olmak üzere top konduğu gibi, birde kıç tarafında top bulunmaktaydı. Daha önce Osmanlı gemileri, ecnebi gemilerinin toplarına karşı çanaklara yerleşmiş okçular vasıta-sıyla, ok atarak savaş veriyorlardı. Karadenize akan nehirlerin gemi seyri sefainine uygun olanları, korsanların kıyılara saldırıp, büyük zararlar

vermelerine sebeb oluyordu. Karadeniz mutlaka bir göl hâline getirilmeliydi. Kemâl Reisin târih sahnesine çıkması, Osmanlı deniz târihinin dönüm noktası-dır.
Gerçi donanma Fâtih Sultan Mehmed'den beri dünyanın birinci sırada deniz gücünü koruyordu. Fakat Kemâl Reise kadar Osmanlılar, Aydınoğlu umur Bey dışında deha sahibi bir amiral yetiştirmemişlerdi. Kemâl Reisin ortaya çıkması denizcilerimiz için bir hareket kaynağı olmuştu." Dedikten sonra şunu ilâve eder: "..Kemâl Reis; Derya kaptanı Davut Paşa ve hükümdara, Osmanlıları İspanya'daki Endülüs Müs-lümanlarına yardıma koşmak gerektiğini anlatan olmuştur." Kemâl Reis; 1511'de Gelibolu'ya dönerken şiddetli bir fırtınada gemisi battı ve kendisi boğularak şehid oldu. Kemâl Reis; haritasıyla meşhur Pîrî Reisin hem amucası hem de hocasıydı. Kemâl Reisin uzun menzilli toplan gemilere koydurması büyük yenilikti.

YAVUZ SULTAN SELİM

Babası: Sultan II. Bâyezid Han
Annesi: Aişe Sultan
Doğum Tarihi: 1470
Vefat Tarihi: 1520
Saltanat Müd.: 1512-1520
Türbesi: İ İstanbul Fath Yuvuz Selim Camii Yanı.

Tahta Geçişi

Sultan 2. Bayezid Altmış iki yaşına girdiğinde; Yeniçerilerin arzularının Şehzade Selim'i, Selim-i evvel yâni 1. Selim olarak Devleti Aliyye'nin tahtına davet buyurmaları, ve Şehzadenin babasına red edilemeyecek şerait içindeki ısrarı Hazreti Bayezid-i Velî'nin tahtı saltanatı terki ve bir ay gibi kısa bir müddet sonra ahirete intikal etmesi Osmanlı Devletinde yepyeni bir dönemin açılmasına vesile olmuştu.
Osmanlı tarihine dikkat edersek şunu görürüz ki; hafif tertib duraklamalar ileride yapılacak büyük olayların, kazanılacak zaferlerin ve fetihlerin hazırlık safhaları olduğuna kanaat getiririz. Bu kanaatimizi belki fazla afaki bulanlar olacaktır ammd şu misalle gözler önüne sermek isteriz. Şu anlarda yaşı enaz kırk olan insanlar iyi hatırlarlarki Mehter Takımını İstanbul'un Fethi'nin beşyüzüncü yıldönümü olan 1953 senesinde ilk defa müşahede etmek imkânı elde edilmişti. Tek parti devrinin otoriteleri maziden olan her mirası kilit altına alması gibi Mehter ve takımı da bu kategoriye dahil etmişti. İşte 1953 senesi 29 Mayıs günü

mehter Takimi'nın yürüyüşünü biraz tuhaf bulanlar çok olmuştu. Şöyle idi ki, hâlâ öyledir çünkü esasta da öyleymiş; iki adım atılıyor sonra bir duruş fakat o duruş öyle azametli ve karşısındaki insana korku veren, dosta ise ne yapacağını bilen böyle yürür dedirtip güven veren bir yürüyüş tarzıdır. Bu yürüyüşe biraz dikkat edilirse atılan adımların o duruşlar anında hesaplandığı açıkça görülür. İşte Devleti Osmaniyye de böyle bir müddet durakladı mı bu yeni bir dönemin hazırlığı şeklinde neticelenmiştir.

Bavezid-i Velî devri, kendi safhaî hayatını verirken zirketti-riimiz sebebler yüzünden biraz duraklamalar geçirmişti. Taht-, Osmaniyi dolduran yeni Padişah genç demiyoruz çünkü 42 vasında idi. Cesaret, şecaat, kuvvet, maharet celâdet en mühimi âümSere olan muhabbeti ile büyük işler yapacağının emarelerini taşıyordu.

Yavuz Sultan Selim, Hicrî 876/Milâdî 1470 yılında doğmuştu. Saltanatı sekiz sene gibi çok kısa bir müddet devam etmiş fakat bu kadar kısa müddet içinde «Bu dünya bana dar geliyor»» diyecek kadar işleri hakikat kılmıştı.

Yavuz Sultan Selim tahta cülus ettiği zaman ağabeyi Kor-kud Sultan da Dersaadet'te bulunuyordu. Yavuz Sultan Selim «Ebul Hayr» namsyle anılan bu âlim Şehzade ağabeysinin canına kıymadı. Ona sancak verip selâmetle sancağına gönderdi. Saruhan sancağı Korkut Sultan'ın eski sancağı idi. Yine orası ona verilmişti. Amasya sancağında ise Ahmed Sul-tan'a vazifesine devamı emir olunmuştu. Yavuz Selim'in oğiu Şehzade Süleyman kefe sancağından dersaadet'e davet edilmişti.

Bu arada Şehzade Ahmed Sultan kardeşinin tahta çıkışını kabul etmediğini gösteren bir harekete girişmişti. Oğiu Alâ-eddin Suitanı Bursa'ya göndermiş şehri zapteden Şehzade Alâeddin Sultan, halka ağır vergiler yüklemişti., Bu haberi alan Hazreti Padişah ilk iş olarak Anadolu sahillerine yirmi-beş karakoldan müteşekkil bir donanmayı göndejrip onları devriye gezmekle vazifelendirdi. Böyle yapmasından ikinci bir Cem Sultan olayına imkân bırakmamaktı. Çünkü o aslan pençesi ile isyancıları perişan edeceğine îmanı tamdı. Ele geçiremezse bunun da Cem Sultan gibi Avrupa'ya sığınması devletin yeniden elinin kolunun bağlanmasını intaç ederdi. Bu tedbiri alan Sultan, Orduyu Hümayun'un başına geçib Bursa'ya yürürken oğlu Şehzade Süleyman'ı Dersaadet'te kayrnakam-ı saltanat olarak bırakmıştı. Alâeddin Sultan amcasının geldiğini görünce soluğu ta Malatya'nın Darendesin-de aldı. Padişahın, oğlunu kovaladığını duyan Şehzade Ah-med Sultan derhal Amasya'dan firar edip iki mahdumunu Şah İsmail'in yanına göndermişti.

Hazreti Yavuz Selim Amasya sancağını Davut Paşazade Mustafa Paşa'nın idaresine verip, kendisi Bursa'ya döndü. Artık durum anlaşılmış tahtı saltanat Ahmet Sultan tarafından redde oğulları dahi bu işte vazife almışlardı. Yavuz Se-lim, Ahmed Sultan'in isyanına katılan çocuklarının beşini cezalandırmış ve Bursa'da bulunan İkinci Murad'ın türbesine defnettirmişti bile.

Şunu söylemek gerekiyor ki, Mizancı Murad Bey tarihî umumisinde her padişahın devrini an'atmaya başladığında o güne kadar idam edilen ne kadar

şehzade varsa onları tekrar tekrar anlatır. Şüphesiz ki, bu idamları alkışlamak icab etmez, fakat görüyoruz ki, devamlı bir isyan ve ayaklanmalar bu hanedan mensuplarından geliyor. Murad Bey söz konusu tarihini bildiğiniz gibi cennetmekân Abdülhamid Han zamanında mahkûm olarak bulunduğu Rodos kalesinde yazmıştır.
Osmanlı Sultanlarına bu noktada yâni idamlar noktasında bîtaraf olarak değil de birtaraf olarak bakmasının rolü var mıdır acaba? Kendisi ve bir de her şeyi bilen âlemlerin rabbi bilir. Murad Bey üzerinde duruşumuz bu zatın cidden münevver ve cennetmekâna (Abdülhamid) olan bağlılığından dolayıdır. Yoksa batı taassubunun bağlıları olanlara sözümüz yoktur. Onların vazifeleri bu muhterem insanlara diş bileyip hezeyan savurmaktır.

Korküd Sultan Meselesinin Halli

Yavuz Selim'in, Şehzade Ahmed Sultan'ın çocuklarına vaptığı muameleyi duyan Korkud Sultan yanına asker toplayıp tahtı ele geçirme hazırlıklarına başladığı sırada Hz. Padişah onbeşbin askerle Manisa önünde aniden belirdi.
Korkud sultan yanına aldığı muhasibi Piyale beyle birlikte teke sancağında bir mağaraya kendilerini zor attılar. Yirmi qün kadar orda saklandılar. Yiyecekleri bittiğinde Piyale Bey mağaradan çıkıp yiyecek temini ve Avrupa'ya kaçabilmek için çare ararken Teke sancağının adamları tarafından yakalandılar ve Bursa'ya gönderildiler. Burada Piyale Bey'i Korkud Sultan'dan ayırdılar ve idamı emredilen Korkud Sultan cellâttan bir saat kadar müsaade isteyip bir mersiye yazıp Padişaha verilmesini istedi ve boynunu kirişe uzattı. Hazreti Padişah mersiyeyi okuduğunda çok üzüldü. Onları yakalatan onbeş kadar Türkmen ihsanı şahane beklerlerken Padişah Hazretleri bunların da idamını emretmişti.

Ahmed Sultan'ın İdamı

Ahmed Sultan yirmibin süvari askeriyle Amasya'dan Bursa'ya doğru yola çıktı. Keşiş dağı önlerinde Anadolu Beylerbeyinin kumandasındaki Padişah kuvvetleri ile karşılaştı ve kazandı. Eğer durmayıp hemen Padişahın üzerine y'ürüseydi belki de tarih bir başka tecelli edecekti. Fakat Şeyhül Ekber Muhiddin İbni Arabî Hz.leri dememiş miydi: »Sin, Sına girdiğinde bizim kabrimiz meydana çıkar.» İşte Ahmed Sulİtan'ın isminde Sin harfi yoktu fakat Yavuz Sultan Selim ismiyle o Sin harfine mâlikti.
İkinci muharebe Yenişehir önlerinde vukubuldu. Bir çok rnüslümanın kanı aktı fakat zafer ve taht Yavuz Sultan Selim'de kaldı. Esir olarak yakalanan Şehzade Ahmed Sultan cellâd Sinan'ın elinden ecel şerbetini içti ve Murad'ı Sani'nin türbesine gömüldü. Bu sırada tarihler Hicri 919/Milâdî 1513 yılını gösteriyordu.

Çaldıran'a Doğru

Safevî türklerinden olup mezhebi Şia olan Şah İsmail Yavuz Selim'in tahta cülusunu tebrik için elçi göndermekle beraber Osmanlı'nın doğu hududlarında Şîi mezhebinin propo-gandasını icra etmekten çekinmiyordu. Yazdığı şiirlerin Türkçe olması hasebiyle bir çok insanın bu sapık mezhebe meyline sebeb oluyordu. Şiîlik felsefî bir sapıtma neticesi olmakla beraber aslında siyasî bir harekettir. Bu siyasetin doruk noktasına yükseldiği bu sıralarda nümayan idi. Şah İsmail esasta Ahmed Sultan tarafını tutuyordu. Fakat ehli sünnet mensubu Ahmed Suîtan'ı tutuşu cidden Ahmed Sultan'ı sevmesinden değil Yavuz Sultan Selim'e alternatif olmasındandi. Bu arada Hazreti Padişahın Bursa'ya yürüyüşü sırasında kaçan Alâed-din Şah Mısır'da vebadan ölmüştü. Ahmed Suitan'ın diğer oğlu Şehzade Murad'ı yanına almış, ondört sene süren devamlı muharebe tecrübesiyle Yavuz Sultan Seiim Hazretlerinin karşısına çıkmaya mağrur bir şekilde karar vermişti.

Hazreti Padişah yüzseksen bin kişilik ordusuyla Sivas'a geldi. Sivas önlerinde Orduyu Hümayun'a bir resmî geçit yaptırdı. Bu resmî geçit çok muhteşem bir resmî geçid oldu. Bilhassa cennetmekân Sultan Bayezid-i Velî Hazretlerinin ge-liştirmiş olduğu seyyar topçu birlikleri, seyredenlerin gözlerinin faltaşı gibi açılmalarına sebeb oldu. Çünkü bu toplar istihkâmlara sabit olmayıp gayet hareketli arabalara yerleştirilmiş esnayı harpta arzu edilen cihete ateş edebilmek imkânına sahip kılınmıştı. Burada bir hatırlatma yapalım. Bu satırları okuyanlar bu buluşu bugünün şartlan içinde mütalâa ederlerse şüphesiz ki çok basit bulurlar. Fakat gününün şartları içinde düşünebilmek ancak bu buluşların ne azim bir teknik sahibi olan ecdadımızın varlığını hatırlar. Çünkü o sıralarda Avrupa'da daha tuvalet dahi bilinmiyor, şimdi hastalara ve küçük çocuklara kullanılan oturak gibi kaplara defî hacette bulunurlardı. Londra'da yaz günü herkes şemsiye ile gezerdi. Bu güneşten korunmak için değil ikinci ve veya üçüncü kat'tan üzerine atılacak pislikten korunmuş olmak içindi. Yine o sıralarda Avrupanın en gelişmiş insanları olan şövalyeler dahi en ufak medeniyet kurallarından habersizdirler. Anlatılır ki, bir yuvarlak masa şövalyesi toplantıda süm-kürdüğünde karşısındakinin omuzundan aşıp duvara yapışmış ve muhatabının aman demesine mukabil «yaralanmadınız ya dostum» diyerek en yüksek mensuplarının dahi medeniyeti insaniyeden ne kadar mahrum olduklarını anlatır sanırız.

Bugün hayranı olduğumuz batı medeniyetinin mazisi budur. Maalesef milletimizin son altmış yıldır biz şöyle berbadız, böyle kötüyüz diyenleri bu altmış yıl için söylüyorlarsa belki mazurdurlar amma bu fikir ve görüşlerini o şanlı ecdadımıza da teşmil ediyorlarsa yaptıkları yedikleri kaba pislemekten ibarettir. Evet geleiim Çaldıran'a doğru...

Resmî geçidin bitişinden sonra zaferler başbuğu Yavuz Se-lîm ordusunun kırkbin kadar kuvvetini Kayserime Sivas arasına serpiştirdi. Bu bir bozgun halinde (Allah muhafaza) bozulacak asayişi temini nizâm dahiline sokmak için düşünülmüştü. Erzincan tarafına doğru yanında yüzkırkbin kişilik mücahidini havi olarak yürüyüşe geçen Padişah Hazretleri resmî geçidin raporlarının Şah

İsmail'e çoktan vardığını tahmin ediyordu. Bu arada Hazreti Padişah ile Şah İsmail Safevî arasında nameler teati ediliyor, ince nemaket satırları arasındaki hareketler her hangi biru sulh imkânını ortadan kaldırmaktan başka bir işe yaramıyordu. Yalnız elçiler gitikleri yerlerden dönebiliyorsa bizar da malûmatlar getirmiş oluyorlardı.
CİçbIn kilometreye yakın bir yolu kat etmiş olan Orduyu Hümayun sabırsızlanmaya başlamıştı. Hele İran hududuna girip de Şah İsmail ve askerinden eser görülmeyince artık dönüp gitme istekleri çoğalmaya başladı. Bunun üzerine bu işleri kışkırtan bir kaç kişi derhal idam olundu. Şah İsmail, Osmanlı Ordusunu İslâm'ın kılıcı mücahidleri, aç bırakmak için o taraftaki bütün ekin ve yiyecekleri yaktırmıştı. Fa-kat bu gelen ordu bir başıbozuk kafilesi değil cihanın en büyük kumandanlarından Yavuz Selim'in idaresinde bir ordu idi.
O ordu adaletle idare olunan, etrafındaki köylere sarkıntılık yapmayan, üzümcünün bağından kopardığı bir salkım için bir kese akçe bağlayan bir Orduyu Hümayun idi. Osmanlı Ordusunun ta İstanbul'dan kalkıp buralara gelmesi büyük bir iktisadî olaydır. İkiyüz bine yakın insan ve bu insanları taşıyan atlar, arabaları ve yükleri çeken öküz, manda gibi hayvanlar her halde açlık ve susuzluklarını havadan nefes alarak temin etmiyordu.
Hele çarpışacak bir ordunun gıdasının daha mükemmel olması icab ederse bunu temini şüphesiz ki, büyük bir iktisadî olaydır. Zaferle neticelenen bu savaş bu lojistiğin mükemmel bir şekilde icra edildiğinin kesin delilidir. Yılmaz Öztuna Bey Türkiye tarihi'nde bu uzun mesafelerde yapılan iki sefer misal gösterir. Bunun ilki Napolyon'un, ikincisi Hitler'in Rusya seferleridir ve neticenin ise seferi yapanların fecî mağlû-biyyetleri olmasını bir düşünürsek Çaldıran muffakiyetinin yalnız savaş meydanında değil oraya kadar gelişteki mükemmel organizasyonun tesiri olduğunu göz önüne almalıyız.
Çaldıran Savaşının cereyanına geçmeden evvel son bir olayı anlatalım.
Şah İsmail ortada görünmüyor, her taraf didik, didik aranıyor netice alınamıyor. Bunun üzerine yine Koca Sultan Yavuz bir kadın elbisesi diktirip bir nâme ile Şah İsmail'e gönderiyor. Bu tahammül edilmez hakaret her halde Şah İsmail'in meydana çıkmasına yetiyor.

Çaldıran Meydan Muharebesi Ve Neticesi

Tarihler Hicrî 920/Milâdî 1514 yılını gösterirken Osmanlı Devleti Anadolu yakasında yaptığı muharebelerde Anadolu yakasında yaptığı muharebelerde Anadolu askerini sağ cenaha Rumeli askerini sol cenaha alırdı. Eğer savaş Rumeü tarafında olursa bunun tersi yapılırdı. Sinan Paşa Anadolu Beylerbeyi olarak sağ cenahta, Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa sol cenahta, merkezde Zaferler Padişahı yer almaka beraber hemen önünde Hersek'li Ahmed Paşa ve Mustafa Paşalar yer almıştı.
Şah İsmail ise kendi ordusunun sağ cenahında yer almış böylece Rumeli askerînin karşısına düşmüştü. Diyarbakır hâkimi üstadı Mehmed Han'ı ve ileri

gelen kumandanlarını kendi ordusunun sol cenahına merkeze ise kendisinin baş veziri olan Seyyid Abdülbaki efendi ve Meşhur Seyyîd Şerif-i Cürcani torunlarından Seyyid Şerif bulunuyordu.
Bayezid-i Velî Hazretlerinin geliştirmiş olduğu topçu birliği mükemmel bir şekilde tanzîm edilmiş ve Orduyu Hüma-yun'un önü alev ve ölüm püstürken sûnü bir duvarla örülmüştü sanki. İşte Şah İsmail iyi bir kumandan olmasına rağmen kurbu nevafil sahibi Yavuz Sultan \Selim Hazretlerinin şüphesiz ki dünya işlerinde de ayarında değildi. Savaşı oniki saat sürmeden kaybetmesine vesile olacak hatayı işledi. Haddi zatında avantajlar Şah İsmail tarafında idi. Şöyle ki; Orduyu Hümayun 3000 km'lik bir yol kat etmiş, yorgun ve uzun müddet şia kuvvetlerini aramaktan bezgindi.
Şiî'ler üstelik kendi topraklarında bu savaşı yapıyorlardı. Şüphesiz ki bunlar büyük avantajlardı. Ayrıca moral bakımından da durumları iyi idi. Son yıllarda ki bu ondört senedir yaptıkları bütün savaşlarda galip gelmişlerdi. Büyük hata şu oldu. Şaha kumandanları dediler ki, bu toplar bize çok zarar verecek, bir tedbir almalıyız. Şah cevap verdi ki; o toplar-onların başına belâ olur.
Çünkü saldırıyı yandan yapacağız. Onlar o toplan binbir güçlükle çevirene kadar biz onların başlarını omuzlarından düşürürüz, dedi. Ve sağ cenahından Rumeli askerinin üzerine hücuma kalktı ve o zaman şaşırdı. Çünkü toplar o kadar kısa zamanda yön değiştirmişti ki ancak kendi dizginini çekmeye vakit bulabildi. Topçu kumandanı Aydın Paşa askerine kendisi işaret vermedikçe ateş edilmiyecek diyerek tenbihte bulunmuştu.
Kızılbaş askeri topların tesir sahasına girince o yuvarlak ağızdan çıkan ateş gülleleri, Şah İsmail'in yalnız askerini cehenneme göndermiyor kafasında düzdüğü hayallerin sonunu da ilân ediyordu. Şah İsmail'in askerleri ağır zırhlar içinde zor hareket ediyorlardı. Buna mukabil Osmanlı mücahidleri, Ehii Sünnet Ve'1-Cemaat İnançlıları, kendilerini Rabbine ısmarlamış, pazulara kadar suvalı kolar, cepkenlerin göğüsleri açık pala savuruyorlar ve zırh ekleri arasındaki yerlere soktukları kılıçları düşmanının işini bitiriyordu. Hele bunlar yere bir düş-tü mü ayağa kalkmaları için yardım lâzımdı. Savaş meydanında o yardım kolay bulunur nesne değildir tabii...
Hava kararmadan bu savaş bitmiş, Şah İsmail mağlûp ve münhezîm olarak kaçabilmiş fakat harp meydanında taht ve tacının yanına hanımı Taçlı hatunu da bırakmıştı. Tebriz'e kaçan Şah İsmail zaferler padişahının orayı da alacağını bil-dirinden İran'ın iyice içlerine kaçmayı tercih ediyordu. Her iki taraftan kumandanlar seviyesinde çok kayıp vardı.
Sah İsmail'in Başveziri ölüler arasında idi. Osmanlı müca-hidlerinin şehidleri de az değildi. Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa bir okla vuruldu saffi harbin dışına çıkarıldığında ruhu teninden ayrılmış şehadet nasip olmuştu. Şah'ın karısının harp meydanında işi neydi denilebilir. Şöyle açıklamak isteriz.
Şah İsmail ordusunun savaş alanından kaçmaması için herkesin hanımını savaşa getirirdi. Dolayısıyla kendi hanımlarından ikisini de bu savaşa getirmişti. Bu savaşta Osmar!ı askerinin eline esir olarak çok miktarda da kadın geçmesi Şah'ın

kadınları savaşa getirmesinden dolayıdır.
Şimdi bu savaş sebebiyle maalesef günümüzde dahi şerefli âl-i Osman hanedanının bu büyük Padişahı Yavuz Sultan Selim hakkında ileri sürülen, işte Iran elçisini haps etti, efendim Şah'ın hanımını başkasıyla evlendirdi, tüccarlarının malarına el koyuldu gibi meseleleri daha o zamanlar Kaanunî Sultan Süleyman merhum Padişahtan sonra tahtı Osmaniyeyi şerefendirdikten sonra bir sohbet sırasında bu meseleleri ortaya atar ve sanki bugüne ışık tutarcasına açıklanmasına vesile olur. Bu bahsi özetleyerek Tacüt-tevarih sahibi Hoca Saadeddin Efendinin satırlarından nakledelim:
Bildiğiniz gibi Hoca Saadeddin Efendi Hazretleri Eğri zaferinin manevî fâtihidir. Yeri gelince gösterdiği metanet ve zafere olan îmanını anlatmaya gayret edeceğiz. Hoca Saadedin Efendi aynı zamanda Yavuz Sultan Selim'in sır arkadaşı Meşhur Hasan Çan'ın mahdumudur. Bundan dolayıdır ki Yavuz Sultan Selin, devrini en iyi anlatan tarih Hoca Saadeddin Efendinin Tacüt tevarihidir. Yukarıdaki bahsimize dönelim Hoca Saadeddin Efendi şöyle anlatıyor:
«Makbul İbrahim Paşa ve babam Hasan Can Kaanuni Sultan Süleyman'ın bir sohbetindeydik, Paşa Hazretleri bana dönüp Sultanımız; pederlerinin bazı işlerine itirazları vardır. Siz ki merhum padişahın sır arkadaşı idiniz herhalde, bunları da bilirsiniz açıklasanız da iyi olur çünkü sultanımız isterler.
Kaanuni: Bizim Padişah babamız hazretlerine itiraz haddimiz değildir, fakat sebebleri bilirsek daha rahat ederiz.
Hasan Can: Nakledeyim; ancak siz sorun!
İbrahim Paşa: Meselâ elçiye zeval olmaz düsturu bütün hakanlarımızın üzerine durduğu nesne iken İran elçisi Mîr Abdülvahhab gibi âlim bir zatı nasıl haps eder uygun muydu?
Diye ilk soruyu sorar.
Hasan Can: Şah'ın yaptıkları mutlak halledilmesi harbe kalmış işlerdendi, çünkü yaptığı propoganda milleti İslâmiy-yeyi ilhad çukuruna sürüklüyor, mutlaka önlemek lâzım. Elçi ise Şah'a söz vermiş, mutlaka sulh yapacağım, bizim bu hassasiyetimizi bilmez gibi.
İbrahim Paşa: Peki Şah'ın eşini başkasına nikahlamak nasıl oluyor?
Hasan Can: O karar İslâm ulemâsına sorularak verilmiştir. Şer'î şerifin ruhsat verdiği işi yapmaya itiraz olur mu? Husu-sen Tâci zade Cafer Çelebi âlimlerin önde gelenlerindendi, Şeriata aykırı olsa alır mıydı? Hem bilirsiniz Şah büyük, küçük herkesin evine dalar mahremlere çirkince sataşırdı. Çoğu kadınları bu yolla sarayına doldurmuştur. Siyaseten de Şah'ın kalbinde üzüntülere yol açmaya vesile olarak bu tutumu seçmiş ola.
İbrahim Paşa: Tüccarların malların alınması? Hasan Can: Tüccarların marifetiyle o yaramazların ellerine savaş âletleri geçiyordu. Bunları öğrenen Padişah o yolu kapattı böyle yapanların mallarını toplatıp emanete aldırdı diner tüccarlara ibret olsun böyle yapmasınlar, kolay para kazanma alışkanlığından uzaklaşsınlar diye yaptı.
Yukarıdaki mealde cevab veren Hasan Can, Kaanuni Hazretlerinden tasdik

görmüştür.

Yavuz Sultan Selim'ın Tebriz'e Gelişi

Yavuz padişah zaferler ordusunun başında Tebriz'e girdiğinde Şah İsmail'den beri zorİa Şia mezhebine meyil ettirilen ahali sevinçlere gark oldu. Çünkü onlar sahabenin büyüklerine zorla di! uzatır hale getirilmişlerdi.
Bütün camilerde Kur'an'lar okunuyor, hutbelerde dört büyük halifenin ismi zikrediliyordu. Bütün bunları Allah'ın verdiği nusret ve zaferle getiren Yavuz Sultan Selim ve onun mücahidler ordusu olmuştu.
Hazreti Padişah bin kadar âlim, şâir ve sanatkârı bir kafile olarak Dersaadet'e gitmek üzere yola koydu. Hasan Can da bu kafile ile Dersaadet'e gelmiştir.
Yavuz Selim dönüş yolu üzerinde olan Bayburt'u harben feth edince Kığı kalesi kendiliğinden teslim oluverdi. Dönüş sırasında yiyecek sıkıntısı hissediidi. Temini akça karşılığı olarak yapılmaya çalışıldı. Fakat asker sağı solu yağmalamaya başlayınca biraz da buna göz yuman Hersekoğlu Ah-med Paşa ve Dukakin oğlu Ahmed Paşa vazifelerinden alındı ve Padişahın hatırından silindiler. O senenin Ramazan bayramı namazını Niksar'da kılan Padişah bu arada Zulkadir oğlu Alâüddevle'nin üzerine yürüdü. Yapılan savaşta Alâüddevle hem devletini hem başını kaybetti, tarihler Hicri 921/MiIâdi 1515 yılını gösteriyordu.
Diyarbakır şehrini de aynı sene içinde feth eyleyen Padişah Hazretleri, Bıyıklı Mehmed Paşa'yı kumanda ettiği birliklerle Safevîlerin son mukavemetlerini kırmak üzere gönderiği Koçhisar'dan zafer haberini alarak memnun oldu. Bu arada büyük islâm kumananı Selâhaddin Eyyûbi Hazretlerinin ru-haniyetine olan derin rabıta ve sevgisi onun torunlarının dev. ojan Mardin ile Siirt arasındaki Eyyübi Melikliğine el vur- mâni olmuştu.
Hilafeti Getiren Seferi Hümayun

Bu büyük seferi anlatmadan evvel yine Tacüt Tevarih'ten bir mukaddime ile rüyayı sadıkaya dayanan bir tebşire ehemmiyeti münasebetiyle temas etmeyi uygun gördük.
Hoca Saadettin Efendi babası Hasan Çan'dan nakl ediliyor. «Yavuz Selim Hazretleri gecelerin çoğunda uyumaz nafile namazları kılar, teheccüd namazlarını ise hiç aksatmazdı. Çoğu gecelerde de kitap okur, bazen de Hasan Çan'a okuturdu. Hasan Can bir gece yorgunluk ve rahatsızlık hasebiyle yatsıdan hemen sonra yatar ve sabaha kadar uyur.
Sabah namazına kalkıp eda ettikten sonra Hazreti Padişahın huzuruna gider. Padişah Hazretleri sorar: «Bu gece hiç görünmedin ne yapıyordun? Yorgunluktan uyuyunca sabah namazına kadar uyumuşum diye cevab verir Hasan Can. O zaman Padişah Hazretleri sorar «ne rüya gördün?-. Hatırlayacak bir rüya görmedim efendimiz diyen Hasan Can padişahtan şu sözü iştir. «Bütün gece uyuyasın ve rüya görmeyesin, çekinme söyle». Hasan Can: Yemin ederek rüya görmedim Sultanım deyince Padişah Hazretleri: «Acayip iştir bir rüya

vardır görülmüş ola». Hasan Can Padişahın yanından ayrılır. Düşüne düşüne kapu ağası dairesine gider, bakar ki Hazine-darbaşı Mehmed Ağa, Kilercibaşı, Saray Ağası ve Kapı Ağası Hasan Ağa oturuyorlar. Fakat Hasan Ağa bir acayip gözleri yaşlı, başını önüne eğmiş düşünürdür ur.
Hasan Can sorar: Nedir bu hal Hasan Ağa?
Diğer misafirler cevap verir: Ağa bir rüys görmüş. Hasan o zaman sırrı anlar, tevekkeli Padişah durmadan bir rü-
yadan söz eder. Hasan Ağaya ısrar eder, rüyasını anlattırır. Şöyle ki; yatsıdan sonra Hasan Ağa uyur çünkü her gece te-heccüde kalkar fakat öyle bir rüya görür ki «Ağa kapısının kapısı vurulur kapıyı aralayan Hasan Ağa koridorda elbiseler içinde nur yüzlü bir çok asker bekleşir bir insanın giremeyeceği aralıktan dört kişi içeri süzülür ve kapıyı çalan konuşmayı alır ve der ki: «Bilir misin niye geldik? Ben de buyurun dedim. Dedi ki bizler Resulûllâh'in ashabıyız. Allah'ın selâmı üzerine olsun, bizi Resullûlah Hazretleri gönderdi. Selîm Han'a selâm söyledi ve buyurdu ki kalkıp gelsin Haremi Şerifin hizmeti ona nasib kılındı. Bizleri görürsün ki bu zat Sıd-dık-i Âzam, bu zat Ömer-ül Faruk, bu zat Osman Zîn-nu-reyn'dir. Bende seninle konuşurum Ali İbnü Ebî-Talib'im, var Selâm söyle deyip kayboldular», dedikten sonra ağlamaya devam eder.
Hasan Can, huzuru Padişahiye dönünce yine rüya sorusuyla karşılaşır ve şöyle hitap eder, Padişah «Hasan Can sabaha kadar yatıp uyudun rüya görmemen acayip, söyle hayvan gibi yatıp uyudun mu?» der.
, Hasan Can cevap verir.
— Sultanım o rüyayı bu Hasan kulunuz görmediyse başka Hasan kulunuz görmüş müsaade varsa anlatayım deyince Padişah anlat der. Dikkatle rüyayı dinleyen Padişah Hazretleri: «Hasan Can görürsün ki biz her zaman görevi almadan hareket etmeyiz. Babalarımız ve dedelerimiz evliyaullâhtan el almışlardır. Zahire çıkan kerametleri vardır. Bakma biz onlara benzemedik» diyerek nefislerini bastırırlar.
Şimdi bu rüyayı anlatmamız şu dünya işlerinin başka yerlerde kararlaştırılıp ötelerin ötesinden gelen habercilerle bildirilmesi ancak böyle îmanı sağlam ve keşfi açık zatlara bu-yurulduğunun binlerce milyonlarca misalinden biridir.
Ru rüya üzerine Hazreti Padişah Mısır seferine hazırlıklara slar. Çünkü iki Cihan Serverİ Efendimiz Hazretleri (S.A.V.) zife vermiştir. Bu vazifeyi hâiz olduğu mertebede kendisine haberdar eylediğini bildirdiğinden olsa gerek Padişah Hazretleri illâ rüyayı sorar. İkinci erbabı Hasan Can zannıyla Hasan Çan'a ısrar eder. Fakat ol teveccüh Kapı Ağası Hasan Ağa'ya olmuştur.
Bu rüyanın naklinden sonra Mısır seferine avdet edelim. Yukarda naklettiğimiz kutlu rüyadan sonra Hazret-i padişah Veziriazam Sinan Paşayı kırkbin askerin müsellah (silâhlı) olarak bulunduğu Kayseri'ye gönderdi. Bir ay sonra da yâni Hicrî 922/Milâdî 1516 yılının ilkbaharında hedefi Mısır olan seferi bilfiil başlatmış oluyordu. İstanbul'da kaymakam-ı saltanat olarak Pîrî Mehmed Paşa bırakılmış Şehzade - Veliaht Süleyman Sultan Edirne'ye, Hersekzâde Ahmed

Paşa Bursa'ya taht muhafızı olarak gönderilmişti. Yavuz Selim bu seferin İran'ın üzerine olduğunu göstermek ve Kölemenleri kandırmak istediyse de çok tecrübeli Kansu Guri'yi bu dolaba koymak mümkün olmadı. Kansu Guri Suriye hududuna gelmiş muhtemel bir Osmanlı hücumunu burada karşılamayı uygun görmüştü.
Yavuz Selim önceden gönderdiği Sinan Paşayla Elbistan'da birleşmiş ve bu arada Bıyıklı Mehmed Paşa yanındaki kuvvetlerle Orduyu Hümayuna katılmıştı. Arkasından Ramazan oğlu Mahmud Bey ve onu takiben Kölemenlerin bir valisi olan Yunus Bey de saf değiştirerek hak olan taraf Sultan'ın yanında yer almıştı. Bu arada Kansu Guri, İran'ın içlerinde tiril tiril titreyen Şah ismail'e ittihat teklif ettiyse de bu sarhoş buna cesaret edememişti. |
Çünkü Çaldıran'da beyni bâlâsında patlayan yumruk ya aklmı tamamen başından almıştı yahut da aklını tam olarak kullanabilmeye vesile olmuştu. Bildiğimiz odur ki Kansu Guri'nin yerinde teklifine evet diyememiştir. Tabii bu Osmanlı için iyi olmuştur. Çünkü unutmamak gerekirki düşmanı teke düşürmek siyaseti Ümiyyenin icabıdır.
Şimdi Mısır'a sefer yapmak bir yerde, o zaman hilâfetin payitahtı olan Kahire'ye yürümek demekti. Yâni üzerine yürünülen yalnız Kölemenler değil, Kansu Guri değil ya kimdi? Halife idi, Halife 3. Mütevekkil, sanki Kansu Guri'ye bağlı idi. Halife-i rûyi zemin vazifesini yapabimekten uzaktı. Zaten Yavuz'u bu sefere çıkmaya iten sadece siyâsi ahval değil İki Cihan Serveri'nin dört büyük halifesi ile kapucubaşı Hasan Ağanın rüyayı sadıkasındaki tecelliyatı ve bu tecelliyatı, siyasî ahvalde gösterdiğinden, halin mecburiyeti münasebeti ile Zenbilli Ali Efendi Hazretleri fetva vermişti. Nişancı Hoca-zâde Mehmed Celebi Hazretleri ise,-Harem-i Şerifin muhafız-lığı ve Hilâfetin Osmanlı Devletinin uhdesinde kalması iktiza ettiğini belirtmişti.
Bu arada Kansu Guri, Padişaha elçi yollamıştı. Fakat gelen elçiler alışılmışın dışında zırhların içine gömülmüş askerlerdi. Yavuz Selim: «Kansu Guri'nin yaranda âlim, fâzıl, ulemâ yok mudur?» diye sordu. Ve bunların idamını emretti. Yunus Bey ki, (Kölemenlerin bir valisi idi, Yavuz Selim tarafına geçmişti) hemen Padişahın ayağına düşüp bağışlanmalarını diledi. Padişah bunları af etti.
Orduyu Hümayun Halep üzerine doğru yürüyüşe geçti. Halep'in kuzeyinde Mercidabık adlı mahalde iki ordu karşı karşıya geldi. Yavuz Selim Hazretleri, zaferler ordusunun cenahlarının kumandanlarını şöyle taksim buyurmuşlardı. Sağ cenahta Anadolu Beylerbeyi Zeynel Paşa, Karaman Beylerbeyi Hüsrev Paşa, Şehsuvaroğlu Ali Bey ve Ramazanoğlu Mahmud Bey, sol cenahta ise Sivas Beylerbeyi Sadi Paşa ve Rumeli askeri yer almışlardı. Gazi Hazreti Padişah ise Yeniçeri ve Azeb askeri ile merkezde bermutad yerini almıştı. Toplar ise yine Çaldıran'da olduğu gibi bir duvar sistemi içinde dizilmişti- Muharebe çok şiddetli oluyordu. Bayezid-i Velî Hazretlerinin bizzat geliştirdiği toplar, mahdumunun zaferlerinin istiradı sebebi oluyordu. Mısırlılar bu muharebeye ancak sekiz saat dayanabildiler. Topçuların muntazam atış salvoları Osmanlı kıskacı Kölemen ordusununu sarıp yok etmek üzereyken firar yoluna

düşenler canlarını kurtarabildiler. Firar yoluna Kansu Guri de başvurmuştu amma, yaşlılık, üzüntü ve kurtulma heyecanı bu yaşlı müslümanı bitap düşürdü, atından inince bir su kenarında bir seccadeye uzandı ve ruhunu teslim etti. Biz bir mü'min olarak Bayezid-i Veli Hz.leri nin intikalinde ona gaib namazı kılan bu zâta Allah'tan rahmet dilemeyi vazife addediyoruz. Kansu Guri seccadenin üzerinde öldüğü zaman ona kimse sahip çıkamadı. Çünkü öyle bir firar hareketi uygulanıyordu ki herkes kendini kurtarma kaygusuna düşmüştü. Osmanlı'nın zaferlere alışmış sancağı galebenin verdiği güzellikle dalgalanıyor, Kölemenler mağlûp ve münhezim olarak savaş meydanını o günün de galibi en büyük İslâm devletinin kahraman mücahidlerine terk ediyordu. Kansu Guri, İstanbul'a kadar gideceğini hesapladığından hazinenin tamamına yakınını yanma almıştı. Fakat Kahire'de yaptığı hesab Mercidabık'ta, beni yanlış hesapladın dercesine feryat etmişti. Hazine Devleti Osmaniyye-nin etine geçti. Tarihler Hicrî 922 Recep ayının 23'ünü/ Milâdi 1516 Ağustos'unun 24"ünü gösteriyordu.

Halebe Geliş

Zeferler ordusunun kumandanılXsalış kılıcın güçlü bileği mâveniyat ordusunun mübarek eri Hazreti Yavuz Selim, Cu ma namazını Haleb'de kıldı. Hutbeyi okuyan hatip «Sahibü Haremeyn» lâkabını ilâve edince Yavuz Selim Hazretleri sır tından hilâtını çıkartıp hatibe hediyye olarak gönderirken sözleri söylemesini emir etti. «Sahibül Haremeyn değil Hadi-mül Haremeyn». Hatib hutbeyi Padişahın istediği şekilde tashih edince bütün herkes o gün de bu gün de bu Velî Sultanın İslâmî dikkat ve hassasiyetine hayran kalmıştır.
Halep'ten ayrılmadan Çömlekçizâde Kemal Çelebi'yi kadı, Karaca Paşayı da muhafız tayin etti. Bıyıklı Mehmed Paşayı da Diyarbakır'ı boş bırakmamak için geriye gönderdikten sonra kendisi Şam'a hareket etti.
Hama da Güzelce Kasım Paşa'yı Humusda ise İhtiman oğlunu muhafız olarak bırakan Sultan Hazretleri camiler ve zi-yaretgâhlara giriyor, ulemâ ile sohbetlerde bulunuyorken, Kölemenler kendilerine bir sultan seçebimek için Mısır'ın içlerine kadar kaçmaya karar vermişler ve Şam kalesini müdafaa etsin diye bıraktıkları Emir şehrin kapısını Osmanlı'ya silâh çekmeden açmakla Şam şehrinin hem harap olmamasına hem de kan akmamasına vesile oldu. Şam şehrine giren Yavuz Selim Hazretleri Muhiddin İbni Arabî (K.S.) Hazretlerinin «Sin, Sına girince benim kabrim ziyaret olunur» tebşiri ile müjdelendiğİnden o zatı Şeyhi Ekberin zahiri mezarına ihtiramla ziyarette bulunmuş ve kışı burada geçirmeye karar vermişti.
Emevî Halifelerinin payitahtı olan Şam şehrinin fethi, İstanbul'un fethi müstesna tutulursa Devleti OsmaniyyenİN en mühim bir fethidir. Çünkü Mekke ve Medine yolunun başıdır. Böylece Mekke ve Medine üzerinde söz sahibi Devleti Aliyye olmuştu.
Öte yandan memluklar kumandanlardan Tomanbay adlı zatı kendilerine sultan olarak seçtiler. Çünkü onlarda sultan seçimle seçilir idi. Seçimlerden sonra Can

Berdu Gazali kumandasında bir ordu tertib edip Gazze üzerine sevkettilerse de Sadrazam Sinan Paşa karşısında yeniden mağiûbiyyet alarak ricat ettiler.
Gazze'ye teşrif eden Yavuz Sultan Selim Hazretleri veziriazamını bu muvaffakiyyetinden dolayı tebrik edip kendisine çok kıymetli bir kılıç hediye etmekle beraber askere de bir çok mükâfatlar verdi.

Mısır Yolculuğu

Hazreti Padişah Mısır'a gitmek için çölden geçeceğini bildiği gibi çöl yolculuğunun en önemli maddesi olan suyu taşımak İçin bol miktarda deve satın aldı. Bu sırada Hüseyin Paşa bu seferin çok zahmetli olacağını belirtecek bir konuşma yaptı. Büyük azim ve karar sahibi olan Yavuz Sultan Selim Han Hazretleri bu mütalâaya karşı, Hüseyin Paşa'nın cadını başına geçirdiyse de gene de hırsını alamadı. Başını boynundan canını etinden azad edip idam eyledi. Gerek Halep'te gerekse Gazze'de mağlûbiyetler almış olan Mısırlıların yeni-bir savaşı göze alamayacakları hesaba katılarak hem de müslüman kanı dökülmesin mülahazasıyla Hazreti Padişah Kahire'ye bir elçilik heyeti göndermeye karar verdi. Bu heyetin başına padişahın bendelerinden Çerkeş Murad Bey tayin edilmiş ve Hutbenin Yavuz Selim adına okunması yine paralara padişahın adı bulunmak kaydıyla ve padişaha arzı ubudiyyet etmek şartıyla idarenin yine onlara bırakılacağı bildirildi. Şunu ilâve etmek isteriz ki; Padişah Hazretleri Çerkeş olan bu Kölemenlere, Çerkeş Murad Bey başkanlığında bir heyet göndermekle ne kadar samîmi bir teklifte bulunduğunu elbette göstermiş oluyordu. Bilindiği gibi Sultan Abdül-hamid Han Hazretleri Paris Konferansına Osmanlı murahhas heyetinin başına kara Todori Paşa'yı getirmekle, meramını anlatmak istediklerine en iyi anlatabilecek dili ve vasıtayı seçmiş oluyordu.
Tomanbay gelen elçilik heyetini çok iyi bir muamele ile karşıladı ve padişahın/isteklerini Murad Bey'in ağzından dinledi ve bunu erkânı hükümet iie görüşmesi icab ettiğini bildirip onları çok güzel bir dairede istirahate sevk etti. Tornan-bay ileri gelen emir ve kumandanlarını toplayıp meseleleri görüşürken teklif sarayda duyulmuş her kafadan bir ses çıkarken Alanbay adlı bir komutan coştu bağırıp çağırmaya başladı bu sırada Murad Bey ile karşılaşan Alanbay: «Hutbe okutup sikke bastırmak istermişsînİz. Al bakalım» diye bağırarak Murad Beyi ve elçilik heyetin hunharca oracıkta şe-hid ettiler Tomanbay bu duruma çok üzüldü ise de Alanbay'ı cezalandırmak cesareteni de gösteremedi.
Padişah Hazretleri bu vakaya muttali oiunca çok üzüldü ve bunun neticesi olarak orduyu hümayun derhal harekâta geçirildi, çölü büyük bir hızla geçen mücahidler, tedbirlerini fevkalâde güzel olmasından dolayı çöiün yıpratıcı yorgunluğuna duçar olmadılar. Yalnız Bedevi'ler küçük gruplar halinde saldırılarda bulunuyorlarsa da bu da mücahidler ordusuna bir idman vesilesi oluyordu. Bir defasında bedeviler çok kalabalık bir gurup olarak Sadrazam Sinan Paşa'nın üzerine saldırdılar. Sadrazam bu saldırı kuvvetlerini Tomanbay'ın hücumu zan edip Padişaha haber gönderdi, bunun üzerine Padişah otağının

önüne at bağlandı. Daha sonra bunların bedeviler olduğu anlaşılınca biraz top biraz ta tüfenk atılıp kaçtıkları sabit olduktan sonra Yavuz Selim, Sadrazam Sinan Pa-şa'ya çok kızdı adeta kellesini alacak idi.

Ridaniye Meydan Muharebesi

Orduyu Hümayun; çölü geçip Mısır'a dalınca Tornan-bay'dan eser bulamadı. Yapılan araştırmalar neticesinde Tomanbay'ın ordusuyla beraber Kahire yakınlarında Ridaniye denilen mevkide büyük hazırlıklar yapmış olarak beklediği istihbar olundu. Ridaniye üzerine yürüyen zaferler ordusunun kılıcı kutlu padişahı, tarihin en büyük meydan savaşlarından birinin en büyük harp oyunlarından sayılan şu muazzam ta-biyeyyeyi uyguladı. Tomanbay ordusunu tam Kahire'nin önüne istihkâm etmiş, İskenderiye'den getirttiği toplarla sanki top'tan müteşekkil bir duvar vücuda getirmiş idi. Kazdırdığı hendeklere toplan yerleştirmişti. Tomanbay'ın bu hazırlıkları Kahire'nin kuzey doğusunu emniyet altına kalmşıtı. Eğer orduyu hümayun doğruca Kahire üzerine yürüyecek olursa bu hazırlıklar karşısında tutunabilmesi mümkün olamazdı. Zaferlerin aşık olduğu padişah, Tomanbay'ın araziden de istifade ettiğini görmüştü. Şöyle ki: Tomanbay'ın istihkâmlarının bittiği yerde El-Maktum dağının etekleri başlıyordu Padişah Hazretleri El-Maktum dağının sağma alarak dağın arkasın-dan dolaştı. Ridaniye'ye güney doğudan dahil oluverdi. Böylece Tomanbay'ın ordusunu sağ cenahından taarruz etti. Böylece Tomanbay'ın ta İskenderiye'den getirttiği toplar, harp sahasının süsleri olarak kaldı. Padişah topların yeni duruma göre hazırlanmasına müsaade edemezdi ve nitekim etmedi de derhal taarruza geçti. Sadrazam Sinan Paşa, Anadolu askeri ile sağ cenahta, Rumeli beyleri ve Yunus Paşa sol cenahta, Padişah Hazretleri ise her zamanki gibi orduyu hü-mayunun kalbgâhı olan merkezde yer almışlardı.
Muharebe çok şiddetle başladı ve anbean şiddetlenerek devam etti. Bilindiği gibi Çerkesler çok cesur olduğu kadar da maharetli savaşçılar olarak tanınmışlardır. Elhak bu savaşta bu namı boşa almadıklarını göstermişlerse de Cenab-ı Hakk'ın zafer ve nusratı Veliyyüzzaman Hazretleri Padişah ve mücahidini tslâm olan Osmanlı askeri ile beraber idi. Bunun yanında taktikte dehâ, şecaatta yekta olan bu ordu zaferin sahibi kılıcın ehli olduğunu bir defa daha isbat etti. Bu muharebe daha çok sürebilirdi fakat Tomanbay, Alanbay Kurtbay aralarında fikir birliğine vararak kuşanmış oldukları zırhları kendilerine siper ederek padişahın üzerine varıp onu yok etmeyi kararlaştırırlar ve bir şimşek hızıyla dalış yaptılar fakat istihbarata dayanmayan her hareketin yanılış sonuç vermesi burda yine tecelli etti. Padişah Hazretlerinin hangi cenahta olduğunu anlamadan yaptıkları bu dalış yanlış hedefin üstüne gitmelerine sebeb oldu. Karşılarında Yavuz Selim Hazret-lerini bulacaklarını zan ederken Sadrazam Sinan Paşa, Ra-mazanoğlu Mahmud Bey, Hazinedarbaşı Ali Bey'i buldular ve onları şehid ettiler. Kendilerinden yalnız Alanbay yaralı olarak sahrayı harpte kaldı. Bu ekip işini bitirip kendi saflarına döndüğünde yirmibeşbin Kölemen askerin savaş alanında yere serilmiş

olduğunu gördüler. Mağlûbiyet sillesi "bütün haşmetiyle suratlarında saklamıştı. Bunun üzerine Tomanbay içerileri kaçtı. Dağılan Kölemen kuvvetleri gayrı muntazam bir şekilde muhtelif yönlere doğru çekildiler. Bir kısmı Kahi-re'ye dönüp evlerine girip mücadeleye burda devam etmeye karar verdiler ve öyle de yaptılar .Hazreti Padişah bu vaziyet karşısında hemen Kahireye girmekten sarfı nazar eylediler. Otağı Hamayunlarını şehrin hemen önünde bulunan Sultaniye Sayfiyesinde kurdurdular. Kahire'ye sığınmış olan kölemenlere teslim çağrısında bulunuldu. Bunların bazıları gelip teslim oldular. Bazıları ise direnmeyi tercih etiler. Teslim olan çok iyi bir muamele görmüş olmalarına rağmen maalesef Avrupalı tarihçiler burada da vazifelerinin iftira etmek olduğunu bilmenin idrak ve şuuru içinde teslim olanların feci surette idam olundukarını ileri sürmek gâvurluğunu yapmaktan çekinmemişlerdir.
Tomanbay etrafına topladığı kuvvetlerle aniden bir baskın harakâtı tertip ederek Kahire'nin içine duhul etmiş ve bütün sokakları bir istihkâm haline getirerek mukavemete devam etti. Bu arada şehir içinde bulunan askerlerimizi şehid et-mekten çekinmedi Padişah buna çok üzüldü.
Müfrezeler gönderip bu mukavemeti kırmaya uğraşıldı. İş artık çok uzadığından bıkkınlık gelmeye başladı. Şehid olan Sadrazam Sinan Paşa'nın yerine geçen Yunus Paşa, Yeniçeri Ağası Yakup Paşa mülayim ve mutedil zatlardı. Fakat padişahın celâdetinden korktuklarından bir şey söyliyemiyorlardi. Bu seferin uzaması, sıca*kların basmış olması bunlara cesaret verdi. Padişaha Hutbe okunması ve sikke basılması teklifi baki kalmak şartıyla buranın idaresinin bunlara bırakılabileceğini teklif eden bir elçilik heyeti tertibi hususunda görüş sunup kabu ettirdiler. Elçilik heyetinin gönderilmesinden az evvel çok şiddetli Osmanlı hücumlarına dayanamayacağını anlayan Tomanbay Kahire'den çıkmış, Cize'ye çekilmişti. Elçilerin Cize'de bulunan Tomanbay'ın yanına varmalarıyla beraber hayatlarını kaybetmeleri bir olmuştu. Tomanbay Kahire'nin işgal olunmasının intikamını beşyüz kişilik bir elçilik heyetini şehid etmekle alıyordu. Bu olay Padişahın nekadar haklı olduğunu göstermişti. Son bir taarruz Tomanbay'ın yakalanmasını temin etti. Kendisini bir esirden ziyade bir Sultan olarak karşılama nezaketini gösteren Hazreti Padişah'a nazik olmayan tavırlarla mukabelede bulundu. Tarihçilerin büyük bir kısmı Tomanbay'ı devlet hizmetine almayı düşünen padişahın az bir müddet sonra kendisini idam etmesini etrafın kışkırtmasına ve ileride bu adamın isyanını göz önüne aldığı mütalâsında bulunurlar.
Ve bu sebepten idam ettirdiğini ileri sürerler. Biz de deriz ki; meseleye bakarken idam olunmuşun cephesinden bakmaktan kendimizi sıyırıp objektif bakmayı denesek son merhaleye gelene kadar yapılanları bir kenara bırakıp şu beşyüz kişilik efçlik heyetini şehid eden bir adamı devlet hizmetine almak, hangi devlet anlayışıyla kabili teliftir. Hazreti Padişahın Tomanbay'ı hemen idam ettirmemesi nihai mülakattaki kaba hareketlerinin neticesinden sayılmaması içindir.
Çünkü hepimiz iyi biliriz ki Hazreti Ali (K.V.) bir muharebede düşmanını altına almış tam öldürmek üzereyken rakibinin yüzüne tükürmesi üzerine ayağa

kalkmış onu bırakmıştır.
Şaşıran rakibi yâ Ali; Beni niçin öldürmüyorsun? deyince, Allah'ın Arslani şöyle buyurmuşlardır: Ben seni Allah için öldürecektim. Sen bana, tükürünce belki buna nefsimde karışır diye korktum ve seni serbest bırakıyorum. Bunun üzerine o zat hemen Kelime-i Şehâdet getirip müslüman olmuştur. İşte padişah cezası idam olan o zatı yani Tomanbay'ı hemen mahkûm etseydi belki de nefsinin karışacağı korkusunu duymuş olmasını bu sırda aramak icab eder deriz. Tomanbay idam olunduğunda Padişah'in onun tabutunu dahi taşıdığı kuvvetli rivayetler arasındadır. Bütün bunlar Mısır'ın bir Osmanlı valiliği haline gelmesini ve yine Çerkeslerden olan Hayırbay'a tevdi olunduğunda tarihler Hicri 293/Milâdî 1517 yılını gösteriyordu.

Hilâfetin Osmanlı'ya Devri

Bağdad'da bulunan Abbasî Hilâfetinin yıkılışı üzerine Mısır Sultanları Abbasi Hanedanına kucaklarını açmışlar hem Hilâfet Makamını devam ettirmek hem de müsiümanlara karşı bir imtiyaz olarak değerlendirilmeleri için Halifeyi himaye ediyorlar idi. Yavuz Sultan Selim'in, Mısır Sultanlığını lağv etmesinde Hilâfet makamında Abbasî Halifelerinin yirmincisi bulunan Mütevekkil Elallah vardı. Halifeyi ziyaret eden Yavuz Sultan Selim onun elini öptü, kendisini İstanbul'a beraberinde götüreceğni söylerken hem Hilâfeti devir alıyor hem de mukaddes emanetlerin muhafızı olmak şerefini Âli Osman hanedanına getirmiş oluyordu. Şu olayda çok dikkat edilecek bir husus vardır ki; Hilâfeti, saltanatı Osmaniyye'ye getiren zatı padişah matruş yani sakalsızdı. Hilâfetin saltanattan ayrıldığında, saltanatın kaldırıldığında bu iki makamı bir de son olarak kullanan zatı Hilâfeti Padişah Mehmed Vahideddin Han Hazretleri efe matruş yâni sakalsızdı.

Dönüş Yolu

Padişah Hazretleri İstanbul'a dönmek üzere yola çıkmıştı. Sadrazam Yunus Paşa ile yanyana at sürerken Padişah sordu:
— Paşa, Mısır artık arkamızda kaldı ne dersin? Yunus Paşa:
— Evet. Efendimiz askerimizin yarısının telef olduğu, pek çok meşakkatler çektiğimiz ve çalışmamızın neticesini bir vatan hainine bıraktık, bilmem ki bundan ne kazandık.
Diye cevap verdi.
İşte görüldüğü gjibi koca bir veziriazam, İki Cihan Serveri Efendimiz,Hazretleri (S.A.V.)'in emirlerini bir rüya'y1 sadıka ile dört büyük Halife vasıtasıyla bildirmiş olmasını ya kaale almamakta hele hele hilâfetin ehemmiyetini idrak edememekle ne büyük hata içine olduğunu göstermiştir. Hilâfetin Osmanlı Devletine geçmesi bütün müslümanlarm müessir bir otoriteye bağlanmalarını intaç edeceğini ya anlayamamış yahut da asırlar sonra sözde bazı

mütefekkirlerin Halifeliğin bu necib millete bir yük olduğunu söyleyenlerle aynı derekâ-ta sahip olduğunu sergilemiştir.
Yavuz Sultan Selim Hazretleri, bu mütaalâ karşısında bu seferi hümayunda askerin bazı itaatsizliğine bu tip düşüncelerin rolü olduğunu anlaması ve Sinan Paşa'nm şehadetinden sonra veziriazam olan bu adamın hayat defterinin dürmenin yerinde olacağını kararlaştırarak icabını emretti.
Yunus Paşa idam olunup kendi ismiyle anılan bir hanın köşesine defn edildi.
Hazreti Padişah kışı Şam şehrinde geçirmeye karar verdi. Hazreti Padişah İlk iş olarak Şeyhül Ekber Muhiddin ibni ara-bî (K.S.) hazretlerinin kabri şerifine yaptırdığı türbenin açılış merasiminde bizzat bulunmak oldu. Şam vilâyetinin işlerini tanzim ettikten sonra tebdil kıyafet ile bir derviş olarak Kudüs'ü ziyaret etti. Orada Hz. İbrahim ve Hz. İsa makamlarını da ziyarette bulundular. Mısır yolunda kendisine taarruz eden bedeviler şimdi fevc fevc padişahın yanına geliyorlar arzı ita-atlarını bildiriyorlardı. Padişah bundan memnun kalıp kendilerini cömertçe mükafatlandırıyordu. Bunların kalblerini Devleti Osmaniyye'ye ve Hilâfeti İslâmiyye'ye karşı ısındırmak vazifesini icra ediyordu. Çünkü çok iyi biliriz ki yeni feth olunmuş yerlerin halkının ve askerinin kalbini kazanmak kâğıt üzerindeki anlaşmalardan çok daha önemlidir. Zaten İslâm'ın fütuhatı bu siyasî muvaffakiyetle feth olunan yerlerde asırlarca devam etmiş daima müslüman sarığı, Papa'nın serpuşuna tercih olunmuştur.
Halep şehrinde iki ay kadar ikamet eden zaferler padişahı hrin imarına ön ayak olacak çalışmalarda bulunduktan
onra oranın da kalbini feth ederek ayrıldı. İki ay süren yolculuktan sonra İstanbul'a geldi. Büyük merasimle karşılandı.
Hicrî tarih 923 yılının recep ayını, Milâdî tarih ise 1518 yılının temmuz ayını gösteriyordu.
Bu arada Anadolu'da Celâlî namıyla tanınan bir adam kâh Mehdi'nin memuru kâh Mehdi'nin kendisi olduğunu ileri sürerek meydana çıkmıştı. O sırada İstanbul'da meydana gelen büyük bir zelzele sırasında Çemberlitaş sütunu yıkılmış, bazı surlar ise çatlaklar göstermişti. Bu Celâlî bunlardan da istifade ederek etrafına yirmi bin kadar başıbozuk toplamışsa da Padişahın görevlendirdiği Ferhad Paşa, Şah İsmail'in-fikriyatının kalıntısı bu herifi Elbistan ovasında perişan eylemiştir. Bundan böyle Anadolu'da meydana gelen bir çok isyanlara bu herifin adına izafeten Celâlî isyanları denmiştir.

Yavuz Sultan Selimin Son Faaliyetleri

Yunus Paşa'dan sonra sadrazamlığa tayin olunan Piri Paşa çok gayretli ve faziletli bir insan olarak çalışmalara başladı. Donanmanın imarına büyük ehemmiyet verildi. Birtakım sefer hazırhkan yapılmaya başlandı. Seferin Rodos veya İran'a olduğun tahmin eden tarihçiler vardır. Fakat aynı tarihçiler, bir gün Padişah Hazretleri Piri Paşa'ya barut stokunun ne kadar olduğunu sormasını ve sadrazamaın ise dört aylık barut stokumuz bulunduğu yollu cevabını verdiği

buna mukabil Padişahın ceddim Sultan Fatih Hazretleri gibi dönmek düşünmem; dediğini nakl ederek seferin Rodos'a olmadığını beyan ederler. Ve böylece seferin İran üzerine olduğu meydana çıkar.
Sorarlarsa İran üzerine yapılan seferde yolun Edirne'den geçmesi mi icab eder sorusuna şu cevabı rahatça verebiliriz. Bu üzerine gidilecek düşmanın mümkün mertebe aldatılmaya çalışmasına matuf bir örtü hareketidi, deriz.

Yavuz Sultan Selim'in Hanımları Ve Çocukları

Yavuz Sultan Selim'in Hafsa Sultan adlı hanımı, güzelliğiy-lede bilinen başkadınıdır. Kaanuni Sultan Süleyman'ın annesi olduğu gibi kızlarının da annesidir demektedir Çağatay Ulu-çay. Bu hususda Oztuna ise, Ayşe Hafsa Sultan olarak tanıtır ve Yavuz Selim'le izdivacını 1494'de Trabzonda yaptığını ifade eder. Hatice, Fatma ve Hafsa sultan hanımları doğurmuş olduğu gibi Kaanuni Sultan Süleyman'ın da validesi olduğunu, Vâlidesultan'lık da yaptığını ilâve eder. 1520'de başlayan, vâlidesultanlik dönemi kendisinin 1534'deki vefatıyla sona erer ve kocası Yavuz Selim'in türbesinin yanına defno-lunur, oğlu Kaanunide annesine birtürbe yaptırır. Bu türbe; 1892 İstanbul'da şiddetle hissoiunan zelzelede yıkılmıştır. Clluçay, Hafsa Sultan'ın kocasına yazdığı mektuplardan Yavuz'un başka hanımları olduğunu ortaya koyuyor. Edirne'ye yakın, Hafsa kasabasını ihya etmiş olup adı verilmiştir. Ayrıca bir de külliye yaptırmıştır. Tarihçi Âli; Yavuz'un şehzadeliğinde câriyeleriyle vakit geçirdiğini bunların içinde adı bilinmeyen birinden, oğlu olduğunu ve meşhur üveys Paşanın, Yavuz Selim'in oğlu olduğunu bizzat Yavuzun açıkladığını kaydeder. Kaanuni, bunu bildiği içinde Üveys Paşaya, daima muhabbetli davranmıştır ve başkentten de uzak tutmuştur. Çünkü; Yavuz Selim'e o kadar benziyordu ki bunun sıkıntıya sebeb olabileceğini kestirmekteydi. Yavuz Selim'in diğer bir hanımı Tatar Hânı Mengli Giray'ın kızı olan Ayşe hanımdır.
Yavuz'un kızlarının, Beyhan ile Şahsultan adlı kızları bu hanımından doğdular.
Yavuz Selim'in kızlarına gelince Öztuna yedi kızı olduğunun tafsilatını verirken, buna üluçay sayı olarak altıyı verir ve Gevherhân sultanda ittifak edemezler ve Öztuna'nın yedisi burdan doğmaktadır. Gevherhân Sultan 1494'de doğmuştur. 1509'da İsfendİyaroğuüarından Sultanzâde Mehmed Bey'le izdivaç yapmıştır.
Bu zât Çaldıran'da 1514'de şehid olmuştur. Hadice hanım sultan 1496'da doğdu. 1582'de İstanbul'da vefat etmiştir. 1505 yılında İskender Paşa ile evlenmiştir. Daha sonra da Makbul İbrahim Paşa ile 2. izdivacını yapmıştır. Vefatında Sultanselim camiinde şehzadeler türbesine defnolundu. Beyhan Sultan; Yavuz Selim'in, Tatar hân'ının kızı olan hanımından Ayşe hatundan dünya'ya gelmiştir. Ferhad Paşa İle evliydi. 1559'dan önce ölmüştür. Fatma Sultan ilk eşini bizzat kendisi boşamıştır. 2. evliliğide Dukakinzâde Ahmed Paşa ile vukubulmuştur. 1555'de, Dukakinzâde idam olunduğundan 3. evliliğini Damad Hadim İbrahim Paşayla yaparak Duka-kinzâde'nin idamına çok üzüldüğünden bu evliliği hatır evliliğiydi. Hafsa Sultan; Saray üniversitesi denilen Enderundan yetişen

İskender beyle İzdivaç yaptı. Kocası 1515'de idam olununca bu hanım bir daha evlenmedi ve 1538'de vefat etmiştir. Doğum tarihi ve başka bilgiler mevcud değildir.
Şah sultan, Devletşahî Sultan olarak da anılmaktadır. Lütfü Paşa ile evlenmiştir. Kaanuni; Lütfü Paşanın kardeşine yaptığı muameleye pek üzülüyordu. Sonunda boşandılar. Sadnazamlıktanda atılmış oldu Lütfü Paşa. Bu hanımsultan 980/1572'de vefat etdi. Yavuz Selimin türbesinin yanandaki türbeye defnolunmuştur.
Hanım hatun'unsa; sadece vezir Çoban Mustafa Paşa ile izdivaç yaptığına jdak bilgi mevcuddur. Yavuz Selim'in oğullarına gelince; üveys Paşayı da dâhil edecek olursak, Kanuni Sultan Süleyman, Şehzade Orhan, Şehzade Musa ve Şehzade Korkut'Ia birlikte beş oğlu dünyaya gelmiştir. Yavuz'un ölümünde yalnız Kaanuni hayattaydı ve diğerleri de küçük yaşlarda vefat etmişlerdi.

Yavuz Sultan Selim'in Sadrıazamları Ve Şeyhülislâmları

ise; şu zevaddır. Ancak buna geçmeden evvel diyelim ki, hilafetin Osmanlıya geçmesinden sonra şeyhülislâmlık makamı ihdas olundu, halbuki daha önceleri de Osmanlı devletinin idaresinde islâmın esas olduğunu hatırlatalım ve bu meseleleri idare eden ve çözen ehil kimseler vardı ve sayılanda az değildi. Ancak; Şeyhülislâmlık makamı, hilafet makamının, ayrılamaz bir danışmanlığı olduğunu hatırlatarak söyleyelimki sadrıazamlarla beraber şeyhülislâmların da görev târihlerini bu satırlarda vermeye çalışacağız.
Sadnazamlar bakımından zor bir padişahdır, Yavuz Sultan Selim hân! Taht'a câlis olduğunda Koca Mustafa Paşa makamı sadarette idi. 1512/12. ayında Hersekzâde Ahmed Paşaya mührü hümayun verildi. Bu zâtın 4. sadareti 1 sene, 10 ay sürdü ve 28/ekim/1514'de nihayete erdi. Onun yerine Dukakinoğlu Ahmed Paşa 8/eylül/1515'e kadar 8 ay, 11 gün sadaret sürdürdü ve idam olundu. Sadaret 5. defa Hersekzâ-de'ye verildi bu sadareti de 7 ay, 17 gün sürdü ve beş defa geldiği makamı sadarette yekûn olarak, 8 senel8 gün kaldı. Şehid Hadim Sinan Paşa 26/nisan/1516'da sadrıazam oldu ve 8 ay 11 gün sonra savaş alanında, şehadet şerbetini nûş ettiğinden sadaretle beraber hayatı da gitmiş oldu bu seferde vazife 22/ocak/1517'de Yûnus Paşaya verildi ve bu zâtda 7 ay, 22 gün, sonra yâni l3/eylül/1517'de sona ermek üzere sırasını savdı. Yavuz SelİIm'in son sadrıazamı Piri Mehmed Paşa oluyordu ki, padişahın, yedi defa sadaret tebeddülatı yaptığı ve bunun iki defasının Hersekzâde ile olduğunu göz
önüne alırsak sekiz yılda altı ayrı sadrıazam istihdam etmiş lur Yavuz Selim hilafet-i seniyyeyi âl-î Osmâna getirdiğinde Hafta makamında, Zenbilli Ali Efendi 1503 yılının 2. ayından Keri oturmaktaydı. Hilafetin gelmesi, makam-ı meşihatin ihdası ve de Zenbilli'nin 1525'in 10. ayına kadar görevde kalmış olması, tabiatıyla ilk şeyhülislâmın o olmasını gerektirir Ki Yavuz'un l/ekim/1520'de vukubulan vefatı üzerine beş yıl daha meşihatı dolduran Zenbilli Yavuz'un ilk ve son şeyhülislâmıdır. Tabii; Kaanuni'ninde ilk şeyhülislâmı

olması uhdesindedir.

Yavuz Sultan Selim'in Vefatı

Yavuz Selim'in vefatına sebeb olan rahatsızlığın Şir Pençe ismi verilen bir çıbanın acıya tahammül edilemeyip sıktırıl-masından meydana geldiği bir vakıadır. Biz şimdi üç sene evvele dönerek Tacüt Tevarih sahibi Hoca Saadeddin Efendiyi dinleyelim:

Babam (Hasan Can) anlattı ki; Saray hocalarından Molla Şemseddin adlı bir zatı muhterem vardı ki teheccüd namazı kılar ve seyrü sülük deryasında kulaçlar atmakla tanınmış idi. Çok seri yazı yazar bir Mushaf-ı Şerifi on günde tamamlar idi. Kendisine Padişah Hazretleri bir Tarih-i Vassaf sipariş buyurmuşlar ve kaç günde bitirebileceğini sorduklarında: Molla Şemseddin Efendi 25 günde tamamlayacağını bildirmiş ve dediği günde tamamlayabilmek için gayretle yazmaya başlamıştı. Fakat çok sevilen ve sayılan bir zat olduğundan dolayı ziyaretçisi çok oluyor, vazifenin yetşitirilemesi için sebeb zuhur ediyordu. Bu sebebten odasının kapısını parmaklıkla kapatmış ve içerden kilitlemek suretiyle bu ziyaretlerden dolayı işin gecikmesini önlemiş ve suratla yazı yazıyordu.

İşte gene bir gün yazıya dalmışken başını kaldırır bakar ki Ricali Gayb'dan bir zatı muhterem yanında belirmiştir. Kapı kilitli olmasına rağmen zatın orda mevcudiyyeti sırra agâh olanlar için önemli değildir. Mola Şemsüddİn Efendi böyle sırlardan bîhaber olmadığından hiç şaşırmaz. Ve o mübarek ziyaretçiye adabı içinde sorar: «Arap diyarı bütünüyle Osmanlı ülkesine katılacak mı?»

Cevab şudur:

Selim Han bu vazifeye tayinlidir. Haremeyne hizmet ona ve onun soyuna vazife olarak verilmiştir. Şimdi cihandaki İslâm Padişahları arasında gözde olan Selim Han'dır. Ve o Selim, Ehlullâh halkasının dışında değildir.

Molla Şemsüddin ikinci bir sual sorar:

— Saltanat süresi uzun sürer mi? Cevap şöyle gelir:

— Şundan sonra üç yıl vakti vardır.

jşte bu keramet Şir pençe bir vesile olarak teceli eder. Yavuz Sultan Selim bu Şir Pençe ileti vesilesiyle Hakk'a yürürken Nedimi Hasan Çan'a sorar:

— Hasan bu ne haldir?

Hasan Can:

— Allahla beraber olmanın zamanıdır efendimiz.

Der

Cevab müthiştir:

— Hasan, sen bizi bu ana kadar kimle bilirdin?

Burada görüldüğü gibi vahdeti vücuda kail mertebesi makamı mutmainneyi bulmuş bir Velî kulun verebileceği cevap bütün ihtişamıyla parlamaktadır.

Hasan Can, Padişah Hazretlerinin emri üzerine bir kerre tamamladığı Surei Yasin'den sonra ikinci defa okuduğu sırada «Selâmün kavlen min Rabbin Rahîm» âyeti kerimesine laiğinde Sultan Hazretleri aynı âyeti tekrarlıyarak sağ

eli-İn şehadet parmağını kaldırarak intikal eder.
Bu intikal sırasında mekân bir çadır ve bu çadır Çorlu civarında kurulmuş otağı hümayundur. Tarih Hicri 926/miIâdl 1520 yılını gösteriyordu. Padişahın ölümünü gizlemek yine aündeme geldi. Hazreti Ebubekir'e varan soyuyla müsemma Sadrazam Pirî Paşa göz yaşlarını sildikten sonra Hasan Çan'a tedbiri ile ağlamayı kesip Hud sûresini okuyarak sabahı ettiler. Bu vefat haberini sekizgün saklamak mecburiyetinde kaldılar. Sultan Süleyman tek vâris olmasına rağmen yine de haberin gizlenmesi icab etti.
Bütün tarihlerde müttefiklerdir ki, merhum Padişah gasl olunurken edep yerini iki defa eliyle setri avret eylemiştik Hekim Kazvini, Hekim Osman ve Hekim Isa bu setri a\ ret olayını görünce Alahu Ekber diyerek salâvatı şerîfe getirmiş-lerdir.
İşte kısa ömründe ve sekiz sene süren taht! satanatında at sırtından inmeyen bu gazi padişahın cenaze namazı Fatih Camii şerifinde kılındı. Cihad'dan vakit bulamayan zatı padişah bir camii şerif inşa ettirememişti. Bugün bulunduğu yere defnedilen merhum hayırlı evlâdı Devleti Osmaniyye'nin en uzun saltanatlı Halife ve padişahı Kaanuni Sultan Süleyman Hazretlerinin babasının adına izafeten yaptırılmış Yavuz Selim camiinin bahçesinde kalan türbesinde medfun, ruh-u pâ-ki ise asumanda pervaz olarak o canipten bugün diriliş içinde bir nesil yetiştirmeye mezun zat'lan temaşa eyliyor ve Müslümanların bu davetlere koşmasını memnun ve müte-bessim seyrediyor.
Ey; Bu cihan bana dar geliyor diyen Veliyyüz Zaman Hazretleri Padişah Yavuz Sultan Selim semti senin ruhaniyyetine yakınlığı ve zahiri kabrine muhafız ve türbedar olmakla ne r öğünse azdır,.
Cenab-ı Mevla Hazreti Padişaha ve bütün Âli Osman hanedanının padişahlarına rahmet ve şefaatlerine biz kullarını da nail eylesin.

KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN (MUHTEŞEM)

Babası: Yavuz Sultan Selim
Annesi: Hafsa Hatun
Doğum Tarihi: 1494
Vefat Tarihi: 1566
Saltanat Müd.: 1520-1566
Türbesi: İstanbul Süleymaniye Camii Avlusu.

Sekiz senelik saltanatının nitecesinde milleti Osmaniyye'yi azim ve sebat dolu irade gücü, Peygamberimiz Efendimizin ruhsatı, Cenab-ı Mevlâ'nın lûtfu ile Osmanlı tahtını, Hilâfeti rûyi zemin unvanı ile ziynetlendiren Yavuz Sultan Selim Han vücudu pâkİ ile intikalinde geride tek veliaht ve Şehzade olarak Kaanuni Sultan Süleyman'ı bırakmıştı.
Bütün ehli İslâm'ın, hattâ Avrupa'nın dahi «büyük» olarak vasıflandırdıkları bu zatı mübarek, 46 yıl süren Hilâfet ve pa-dişahlığıyla Devleti Osmaniyye'nin en uzun zaman hükmeden Sultanı olarak mümtaz bir mevki sahibidir.
Tahta geçtiğinde ilk işi merhum babası zamanında göz altında bulunan İranlı tüccarları serbest bırakmak ve onların uğradığı zarar ve ziyanı tazmin etmek olmuştu. Bu hareketi bazı tarihler Yavuz Sultan Selim Hazretlerinin (hâşâ) hatasını tamir maksadıyla yaptığını söylerler. Bu görüşe katılmak mümkün değildir. Bu mevzuyu Yavuz Sultan Selim Hazretlerini anlattığımız kitapta temas ederek en selâhiyetli ağız olan Hasan Can merhumdan nakletmiştik.
Bu tazminat ödeme ve tüccarların serbest bırakılması doğu seferlerinin bittiğinin ve küffar üzerine zafer sancaklarının açılmasının işareti olarak nitelemekteyiz. Bu tesbitimiz, saf-hai saltanat boyunca kendisini göstermiştir.
Kaanuni Sutan Süleyman tahtın tek vârisi olduğundan pederi merhumun yerine geçişi hiç bir velvele ve gürültüye se-beb olmadı. Hatta tahta geçen hazret! Padişah, deviet erkânının vazifelerinde kalmalarını irade eyledi. Çünkü hizip başı olabilecek bir rakip olmadığından devlet adamları da kimsenin adamı olmamışlar sadece din-ü devletin bir hizmetkârı olarak kalmışlardı.
Bu sırada Yavuz Selim Hazretleri tarafından Şam Valiliğine bırakılmış olan Kölemenlerden Çerkeş Can Berdü Gazali, Kaanuni'nin tahta geçişinden istifade ederek Çerkeş devleti kurmak üzere isyan etti. Şamdan kuzeye doğru harekete geçti. Haleb şehrini muhasara ettiği sırada bu haber zaferler sultanının kulağına erişivermişti.
Kaanuni Sultan Süleyman Han verdiği emirde, Ferhat Paşa ve Şehsuvaroğlu Ali Bey'e bu fitneyi bastırmalarını bildiriyordu. Netice: Kesin ve amansızdı. Can Berdü Gazali hem Haleb önlerinde hem de Şam'da iki defa mağlûp olmuştu. Bu hizmetten kaçarken kendisinin yakın adamlarından biri tarafından ömür defteri dürülüvermişti. tarihler Hicrî 927/Milâd] 152 i yılını gösteriyordu.
Kırkaltı yıl süren saltanatının birçokyılını at sırtında, arazide kurdurduğu çadırlarda bizzat kendisinin katıldığı 13 seferde geçiren Hazreti Padişahın seferi

hümayunlarını kısaca ve sırasıyla buraya almayı uygun gördük. Dünyada bu kadar uzun zaman sefer yapan ve bu seferlerin her birinin bir zafer madalyası gibi parıldadığı çok az bir fâniye müyesser olmuştur.

Belgrad Seferi Hümayunu

Yavuz Sultan Selim Hazretleri buyurmuştu ki: Ecdadım şimdiye kadar yapmış oldukları fütuhatı, ilâhi bir işaret almadan yapmamışlardır. Ben dahi bu işaretlere muhatap olmadan hiç bir yerin üzerine varmamışımdır. Kaanuni, babası merhum'un devleti İslâmiyye'yi doğu ve güney canibinden emniyete almış olmasının neticesi olarak ilk seferin batıya, Belgrad üzerine yapmaya karar vermişti. Genç Padişah bu sırada 26 yaşırida~5ulunuyordu. Macaristan Kralı, Padişahın tahta cûlüs merasiminden sonra tebrikte bulunmadığı vebir kaç yıldır ödemediği vergilerin ödenmesini bildirmek üzere gönderilen Behram Çavuşu idam ettirince bardağı taşıran damla kendini göstermişti. İslâm'ın adaletle, kahredici kuvveti Osmanlı sillesi bunların başına inmiş, Belgrad kalesi Osmanlı sancağına burç olmuş, Karlofça ise bu sancağın semalarında dalgalanmasına ram olmak mecburiyyetinde kalmıştı. Hicri 927/Milâdî 1521.

Rodos Seferi Hümayunu

Hazreti Padişahın ikinci seferi Rodos üzerine olmuştur. Bu seferin ehemmiyeti çok büyüktü. Rodos ticarî ve coğrafi bakımdan çok mühim bir hedefti. Hazreti Fatih burayı daha evvel fetih etmek istemişse de kendisine müyesser olmamıştı. Yavuz Selim Hazretlerinin Mısır'ı Devleti Aliyye'nin sınırları içine alışı, Rodos'un fethini icab ettiriyordu. Buna teşebbüs etmeyi kararlaştıran Yavuz Selim hazırlıkları kifayetsiz bulmuştu. Bu kifayetsiz buluş Rodos'u almayı gaye edindiğini gösterir. Fakat zatı mübareğin vefatı bu tasarının gerçekleşmesine İmkân bırakmadı.

Kaanuni Sultan Süleyman, Belgrad seferinden zaferle döndükten sonra boş durmamıştı. İstanbul tersanesinde bir çok gemi yaptırıp bunlarla asker nakli için hazırlıklara başlarken... öte yandan Rodos Adası hakimleri olan şövalyeler, belli bir vergi ödemek, Osmanlı adına para basmak ve Osmanlı'ya bağlı bir sancak olma şartlarını da bildirmişti. Şövalyeler bu teklifi kabul etmemişlerdi. Bu teklifin reddi, Devleti Osmaniyye'nin Rodos'a harp ilânına vesile olmuştu.

Rodos kuşatmasına donanmayı İstanbul'dan gönderen Hz. Padişah Marmaris'e kadar kara yolu ile gelip Marmaris'te gemiye binmişti. Adaya çıkılmış fakat merkezi kale çok tahkim edilmiş olduğundan muhasara beş ay sürdü. Son bir hücum netjcesinde gerek adanın tamamı gerekse şehir Osmanlı Önünde boyun eğmiş, sancak-ı şerifin hâkimiyyeti tescil olunmuştu.

Rodos'un en büyük klişesi camie çevrilmekle beraber, hemen yanıbaşında Süleymaniyye adı verilen bir cami inşasına başlandı. Anadolu'dan bir çok müslüman getirilip oraya yerleştirildi. Bu müslümanlar, evlâdı fatihandırlar.

Çünkü bir toprak parçasının fethi, kalblerin fethiyle tamamlanmadıktan sonra maksûdu menzile ulaşılmış sayılmaz.
Rodos Adası çok karışık milletlere mensub insanlara sığınma yeri olmuş bir ada idi. Bu fetih neticesinde sanki Avrupa'nın bir maketi fetih olunmuştu. Çünkü fetih sırasında gurublar halinde oraya yerleşmiş milletlerin mensublarının ait oldukları esas ülkelerini saydığımızda bu görüşümüzün haklılık kazandığı görülür. Bu gurublar şunlardı: Alman, İngiliz, Fransız, İtalyan, İspanyollar ve Portekizlilerdi.
Bu muhtelif gurubların bağlı oldukları milletler buna çok kızmışlar ve bunun intikamını almak için aralarında ittihat etmeğe karar vermişlerdi. Osmanlı Devleti için artık yapılacak iş bunların birleşmelerini önlemek seri ve kuvvetli ordularla durmadan sefer yapmak, seferi hümayun olmadığı zamanlarda ise serhad boylarının kahramanları, savaş alanlarının fedakâr öncüleri akıncı (Seriyye) birlikleri vasıtasıyla onları daima taciz etmekti. Hazreti Padişah bunu böyle tertib etti. Tarihler Hicri 928 / Milâdi 1522 yılını gösteriyordu.

Mısır Valiliği İsyanı

Rodos seferini muvaffakiyetle bitiren Hazretii Padişah bu seferde muvaffakiyet gösteren herkesi memnun edici hediye ve iltifatlara gark etmişti. Bu arada Mısır Valiliğini Mustafa Paşa'ya verdiyse de, bir müddet sonra bu vazifeyi İkinci Vezir Ahmed Paşa'yajhşaja-Buyurmuştu.
Şunu iyi biliriz ki, ikbal insanların başını döndüren bir mevhumdur. Allah bütün müslümanları böyle bir akıbetten muhafaza buyursun. Bu Ahmed Paşa da ihsanı şahaneye nail oluşunu şükür ile karşılayacağına, ayaklan yerden kesilmiş, başında yeller esmiş ve Cihan Devletini ve Cihan Padişahını unutarak bağımsızlık hastalığına tutulmuş, adına para bastırmış, hutbelerde kendi adını okutmaya başlamıştı. Durum Kaanuni Sultan Süleyman Hazretlerinin et kulağına erişince Ahmed Paşa'nın hayalini söndüren emir, Hz. Padişahın iki dudağınım arasından çıkmıştı.
Sadrazam makbul ibrahim Paşa ki, aynı zamanda Kaanuni Sultan Süleyman'ın kız kardeşi ile evli idi. Padişahından aldığı emri derhal yerine getirdi. Yıldırım hızı ile Mısır'a bir ordu ile varıp, oranın asayişini iade, Ahmed Paşa'nın ise başını omuzundan alıvermiştir. Böylece ikbal hastalığı ibretle noktalanan bir sona varmıştı... Hicrî 930/Milâdî 1524.

Mohaç Seferi Hümayunu

Önce Belgrad, sonra Rodos'un Osmanlı hâkimiyyetine geçişi, akıncıların serhad boylarında hayret veren gerilla tipi vur kaç savaşları Avrupalıları şaşkına çevirmiş, teessürlerini giderecek bir çare bulamıyorlardı. Macaristan Kralı ise her fırsatta bunların birleşmelerini temin edecek propogandalar yapmaya üstün gayret sarfediyordu. Bu propogandalarının neticesinde bir çok Avrupa

devletinden yardım vaadleri aldılar. Bu vaadlere istinat ederek ilk elde Belgrad'ı geri alma niyyetiyle harekete geçtiler.
Fevkalâde mükemmel işleyen Osmanlı istihbaratı bu niy-yetten derhal haberdar oldular. Belgrad muhafızları bütün tedbirleri almakla beraber Hz. Padişaha durumu bildiren habercileri birbiri ardınca gönderdiler. Haberciler Padişahı hünayuna yol alırken Belgrad muhafızları, acilen bir ordu tertib edip, Tunaserhad beylerinden Mehmed Bey'in kumandasına verip, Macarlar'la birleşecek olan Ulahlılar üzerine gidilmesi-nj kararlaştırdılar. Böylece düşmanı çoğalmadan, birleşmeden, yâni tek vücud olmadan durdurmayı plânlamış oldular.
Mehmed Bey, (Jlahlılann üzerine gitti, onları perişan etti. Bu savaşta Ulah Beyi Radol yokluk diyarının buldu. Yâni, canı teninden ayrıldı. Mehmed Bey, Ulah Beyliğini uhdesine aldığını ilân ettikten sonra ulakların getirdiği haberi alan Padişahın derhal sefere çıktığını ve Belgrad önlerine geldiğini duyunca hemen orduyu hümayuna katıldı.
Bir müddet Belgrad'da istirahat eden orduyu hümayun Macaristan üzerine yürümeye başladı. Muhteşem ordu 300.00 asker 300 adet top'la ve bunların gülleleri, barutları onları çeken atları ile itisadî bir olay meydana koyuyordu. Çünkü bu kadar büyük bir ordu ne yer, ne içerdi, hele hele helâl ve haram denilen Cenab-ı Hakk'ın emrine mutî olan bu ordu, hiç kimsenin malına, tarlasına, bağına, bahçesine yukarıdaki emir manzumesine bağlı olması hasebiyle tecavüz etmeyince nasıl doyardı? İşte bu olay büyük bir organizasyondur. Biz sık sık organizasyonu bilmeyenler olarak kendimizi tanımlarken lütfen ecdadınızın beş asır önce gerçekleştirdiklerine dikkat nazarlarımızı çevirelim ve bugün bir vilâyetimiz büyüklüğündeki ülkelere yardım almak için el açmamızı hazin hazin düşünelim...
Orduyu Hümayun Drava nehri kıyısına gelince karşıya geçmek için bir köprü yapımı icab ettiğini gördü. Ordumuzun imar işlerine bakan birlikleri nehrin üzerine 80 kulaç uzunluğunda takriben 180 metre boyunda bir köprü yaptılar. Ve bu köprüden ordunun bütün ihtiyaçları ve askeri rahatça karşıya geçti. Çok az bir yürüyüşten sonra Mohaç ovasına vardılar.
Macar Kralı Lui ordusuyla harp nizamına girmiş, İslâm ordusuyla tutuşacağı savaşın kendine bir zafer getireceği ham hayalini yaşıyordu. Karşısındaki ordunun kuru bir cihangir dâvasından ötede, ilâhî bir işaret almadan hareket etmekten sakınan yüce bir Padişah ve Halifei rûy-i zemin kumandasında olduğunu kısır aklı düşünemiyordu.
Macar ordusunun durumunu tesbit eden Hz. Padişah, Orduyu Hümayunu bizzat tertib edip, başını secdeye koydu ve Cenab-ı Zülcelâlden nusret ve zafer taleb eyledi. Sonra da zaferlere koşan ünlü beyaz atına binüp hücum emrini yerdi. Meydana gelen savaş, tarihin kaydettiği en kısa süren meydan savaşlarından biriydi. Ve yine tarihin kaydettiği en büyük imha savaşlarından biri idi. Çünkü savaş sadece iki saat sürmüş, sûffar ordusu yirmibin ölüyü savaş alanında bırakmış, başsız bir vücudun çırpınması gibi kaçacak bir yol arıyorlardı. Yo! bulamayanlar kendilerini Tuna nehrine atıp, boğulup gidiyorlardı. Bir bölümü

ise İslâm askerinin takibinden kurtulmak için atlarını bataklıklara sürmüşler ve batağa saplanarak telef olmuşlardı. İşte bir zafer ümidiyle, kudretli Sultan Gazi Süleyman Kaanuni'nin karşısına çıkan genç Kral Lui'nin kaşığına bu bataklıkların pislikleri nasib olmuştu. Çünkü o da atını bataklığa sürenlerle beraberdi. Mohaç kalesi ve Budin kalesi Osmanlı hududları içine bu zaferin neticesinde dahil oldular. Hz. Padişah zaferin kendisinde kaldığını her tarafa ferman çavuşları vasıtasıyla bildirdi. Valide Sultan Hazretlerine tahi bir fetih fermanı gönderdi. Bütün bu mesut olaylar cereyan ettiğinde tarihler, Hicri 933/Milâdl 1526'yı gösteriyor idi. Bu seferi hümayun yedi ay kadar sürmüştü.

Dördüncü Seferin Yapılmasına Sebeb Olan Vukuat

Orduyu Hümayun, İstanbul'a avdet ettiğinde Anadolu'nun nizam ve intizamında bir çalkalanma meydana geldiği mü-ahade olundu. Bu bir çalkalanmadan ziyade bir isyan havasını andırıyordu. Adalet tevziinin memuru Hz. Padişah, adalet kürsüsünü terkedince yerine geçenler, aynen hâkimlerin bıraktıkları kürsüleri, mübaşirler yönetirse nasıl adalet tevzii emin ve makbul olmazsa işte Hz. Padişahın yokluğu da böyle oluyor birtakım haksızlıklar meydana geliyordu. Çünkü adalet kılıcını kuşanan hakkıyla kullanmasını da biliyordu.
İstanbul'a teşrifleri derhal Anadolu'daki meydana gelmiş isyan birikiminin durulmasını, emir buyurduğu tedbirler bu birikiminde kalkmasına vesile olmuştu.
Sultan Hazretlerinin yokluğunda zekâtın haricinde bazı vergiler konmuştu. Halbuki İki Cihan Serveri «Malda, zekâttan başka bir şey yoktur» buyurmuşlardı. Fakat Cenab-ı Cel-le bir çok âyeti kerimelerde vermeyi teşvik etmiş hatta teşvikten öte emir buyurmuştur. «Veren el, alan elden hayırlıdır» misali kitabı muhkem, verenleri mükâfatlandıran, vermeyenlere mücazaatlar gösteren âyeti kerimelerle doludur. Burada dikkat edilirse zekât bir mecburiyet, diğer verişler ise ihtiyarîdir ve ihtiyari verenler nice mükâfatlara nail olacakları anlaşılır. Bunları yazarken aklımıza İki Cihan Serveri'nin bir sefere çıkılacağında «Herkes verebildiği kadar versin, sonra şu meydanda toplanalım» diye buyurduğunda herkes vereceğini verir ve meydana toplanma yerine gelirler. İki Cihan Serveri gelenlerin üzerine mübarek nazarlarını gezdirirler ve Sıddık-i EkB^ Ebû Bekir (R.A.)'ı göremeyince orada toplananlara sorar: '«Ebû Bekir'i aranızda göremiyorum, nerdedir? Sahabeden bir zat, bir adım öne çıkar ve şöyle cevap verir: «Ya Resûlullâh; siz verin dediğiniz için hep verdik. Fakat Ebû Bekir nesi varsa verdi, toplantıya gelebilmesi için örtünecek bir şeyi dahi kalmadı, o yüzden buraya gelemedi.» Bunun üzerine Efendimiz, Peygamberimiz Şefaatçimiz ve tek Önderimiz, üzerlerinde bulunan harmaniyyeyi çıkarıp sahabenin eline verip »Al, bunu ona götür burunsun, gelsin» buyurdular.
İşte bu büyük sahabe gibi olmak mümkün değildir. Onlar gibi olunca zaten dünya yeniden İslâm olur ve bütün meşakkatler biter. Bu sebeble ordusu Avrupa'da küffar önünde harp ederken konulan vergilere itiraz edeceklerin

bulunması, bunların İsyana kadar İşi vardırmaları fazla yadırganacak bir şey değildir. Zira ne onlar sahabeydi ne de Osmanlı Devleti o devletti. Yanı şunu unutmamalı ki onlara en yakın olabilen, onlara en lâyık olan yine o Osmanlı ve yine o Osmanlı Devleti idi. sayfalarımızı bu olayla süsledikten sonra biz yine mevzuumuza dönelim.

Hz. Padişah, bu konan vergileri kaldırdıktan sonra sadrazamı bu olayların sonunu alması için vazifelendirdi. Sadrazam da bu işleri hakkıyla halleyledi. Bu arada Mohaç Zaferinden sonra Akıncılar Tuna boylarında at koşturuyorlar De-veti Islâmiyye'ye nice kaleler kazandırıp nice kâfir beylerine boğun eğdiriyorlardı. Beri taraftan Mohaç muharebesinde bataklıkta ölen Macar Kralı 2. Lu'nin yerini alan Jan Zapol-ya'nın krallığı ihtilâfa sebep olmuştu. Çünkü Mohaç'tan dört sene evvel Avusturya imprator'u Şarlken ki, mezkûr zamanda Almanya İmparatoru unvanı da üzerindeydi. Avusturya ve Macaristan Krallığı kardeşi Ferdinand'a terk etmişti. Orduyu Hümayunun İstanbul'a dönüşünden sonra FerdİnanD, Zapol-ya'ya karşı harekete geçmişti. Yapılan muharebede Zapolya yenilmiş ve Erdel'e çekilmişti. Padişaha gönderdiği elçiyle yardım talep eden Zapolya, Padişahı Şahâne'nin yardımlarına nail olabimişti. Bu yardıma nail oluşta Sadrazam İbrahim pasa'nın büyük rolü olduğu aşikâr idi. Bu yardım şöyle oldu: 7apolya'ya Tuna voiu ile ^0 top ve 50 kantar barut gönderilmişti Ve sefere hazır olup işaret beklemesi emir buyurulmuştu.

Buna mukabil bu durumdan haberdar olan Ferdinand bir elçilik heyeti göndermiş ve yardım istemek değil, Macaristan'dan alınan yerlerin iadesi şartıyla bir sulh teklifi getirmişlerdi. Bu tekliften ziyade, elçilerin teklifi bildirişlerindeki küstahlık ve kabalık, Hazreti Padişahı çok üzmüştü. Bu üzüntü-sünün neticesinde hırslanan Sultan Hazretleri, Çemberlitaş civarında bulunan elçilik evinde bu heyeti hapis etmiş ve bunların dokuz ay orada mahpus kalmaları için emir ve irade buyurmuşardı.

Şimdi burda yine çok kısa bir yorum yapalım. Bugün dünyada biz olsun başka devlet olsun bir elçilik heyetini dokuz ay tevkif eylesin ve buna mukabil elçiliğin devleti br şey yapmasın mümkün mü? Evet bugün Amerika'nın elçileri İran Devleti'nin elinde rehine olarak bulunuyorsa da bu olayın tam neticesi alınmadığından fazla fikir yürütmeğe gelmezse de unutmayalım ki çok kısa bir müddet evvel, Amerika bunlara kurtarmaya mı dönük? Öldürtmeye mi dönük? Anlaşılmayan bir sebebten saldırı denemesinde bulunmuştur. Yâni birtakım zorlama faaliyetlerden çekinmemiştir. İşte Ka-anuni Sultan Süleyman Hazretleri, İslâm'ı dünya önünde Öyle bir kuvvetli kılan inancın bağlısıydı ki elçileri dokuz ay tevkifi, karşı tarafın en ufak bir şey yapmasına meydan bırakmıyordu. O istediğini esir tuttuğu gibi, istediği fermanla istediği neticeyi istihsal eden bir Padişahı Cihan idi. Bir çok yerde zikredilir ki; Fransa Kralına yazdığı mektupta «Duyarım ki sen saraylarında kadınlar ve ekekler birbirine sarılır raks ederlermiş, belki bu sizin âdetlerinize uygundur amma, benim memaliki şahaneme de bulaşır ve Cenab-ı Hakk'in istemediği bu hal, milletime musalat olur. Bu fermanımı aldığında tez bu âdeti kaldır. Yoksa bu yaz sonunda

üzerine varır, atımı sarayının bahçesinin havuzunda sularım» mealindeki sözleriyle Fransa sarayından dansı kaldırtmıştı. Fakat bizler onlara lâyık torunlar olamayıp yediden, yetmişe bir Avrupa taklitçisi olduk çıktık, maalesef böyle olduk. İstisnalar vardır, fakat istisna kaideyi bozmaz diye bir deyim vadır.
Elçilerin dokuz ay süren mevkufiyetleri sonunda Padişah, onları hapisten çıkarmış her birine 500'er altın hediye edip şu nutku irad eylemiş idi. «metbuunuzun henüz bizimle münasebet dostu ve hemciuarisi yok ise de buna kariben mâlik olduğum bütün kuvvetimle gidip kendisini bulacağım ve istediğini kendim vereceğimi ifade edebilirsiniz. Öyle söyleyiniz ki ziyaretimize hazır olsun.»
Kaanuni SultanSüleyman Han Hazretleri bu cevabı verirken kuru bir lâf kalabalığı söylememiş, bu sözleri ağzından çıkarmadan üç gün önce sadrazam İbrahim Paşa'yı, Avusturya üzerine yapılacak sefere yılda bir milyon akçe maaş ile Serdarı Ekrem tayin etmişti.
Nihayet Hicrî 935/Milâdî 1529 senesi Mayısında Padişah Hazretleri 250.000 kişilik muhteşem ordusu ile üçyüz aded top'a hamil olarak söylediklerini hakikat kılmak üzere Dersa-adet'ten ayrıldı. İlk merhale, daha evvel tarihin en büyük meydan savaşlarından birini kazanmış olduğu Mohaç sahrası ve kalesi idi. Otağı hümayun kuruldu. Zapolya altıbin kişilik süvari kuvvetiyle Padişaha saygılarını sunmak üzere geldi. Padişah bundan memnun oldu. Oradan Ferdinand'ın taht şehri olan Budin'e gelindi. Şehir muhasaraya alınıp, teslimi sağlandı. Ve Sekbanbaşı tarafından Zapolya Kral tahtına oturtuldu.
Padişah Hazretleri sonbaharda Viyana Önlerine geldi. Simering şehrinde otağını kurdu. Öte yandan Sadrazam, San kapısı ile Viyana kapısı arasındaki sahada yer aidi. Şehrin diğer kapılarının önlerine de orduyu yerleştirdi. Bu kuvvetlerin yekûnu 120.000'i buluyordu, böylece muhasara yani Birinci Viyana Muhasarası Hicrî 936/MiIâdî 1530 senesinde bilfiil başlamış oldu.
Viyanayı savunamayacağını anlıyan Ferdinand Avusturya'nın içlerine kaçmış ve şehrin muhafazasına 20.000 piyade ile ikibin süvariyi bırakmıştı. Ancak hâkim surlarla çevrili Viyana şehri 72 adet topla teçhiz olunmuş ve açık arazide yer alan İslâm mücahidlerinin üzerine ölüm kusmağa başlamıştı. 27 Eylül'de lâğımlar patlatılmış açılan gediklerden hücum denenmiş ise de ard arda üç defa tekrarlanan taarruzlar fethi nasib kılmamıştı. Orduyu hümayun 19 aydır seferde idi. Balkan iklimi kendini göstermiş, erzak azalmış, doğrusu kabul olunur ki Viyana da iyi mukavemet etmişti. Zaten asıl niyyet Ferdinand ile bizzat çarpışmak ve onun dersini vermekti. Fakat Ferdinand, bu kutlu ordunun önüne çıkmağa cesaret edemeyip, memleketinin iç taraflarına çekilmişti. «Nasıl bir devlettir ki bir yabancı ordu 19 ay onun topraklarında at sürsün, ikamet etsin ve onun karşısına çıkıp da benim ülkemde ne arıyorsun demesin, eğer demezse biz de buna devlet-i ada devlet gibi değil der çıkarız» mealinde bir mektup yazan sadrâzam İbrahim Paşa, Hazreti Padişahın tasvibi ile muhasarayı kaldırdı. Ve dönüş başladı.
Akıncılar ise kuşatmanın hemen başlangıcında onbeş bin kişilik bir kuvveti

seyyar birlikler halinde muhtelif yön ve cephelerde dalışlar yaparak hem orduyu hümayunun emniyetini sağlamışlar hem de birçok yerleri basarak fesat yuvalarını dağıtmışlar idi. Orduyu hümayunun kuşatmayı kaldırdığında, iltihak için geldiklerine yanlarında 10.000 esir olduğu göz önüne alınırsa ne kadar büyük muvaffakiyyet göstermiş oldukları anlaşılır.
Budin'e dönen Hazreti Padişah, Viyana önlerine giderken Macaristan'a kral olarak tayin ettiği Zapolya tarafından saygı ile karşılandı. Nihayet dersaadet'e dönüldü ve çok az bir zaman sonra şimdiki Sultanahrned meydanında İbrahim Paşanın konağında Mustafa Sultan, Mehmed Sultan ve Selim Sultanın sünnet düğünleri yapıldı. Bu düğün üç hafta gece ve gündüz devam etti.

Beşinci Seferi Hümayun

Viyana önlerinden ayrılan İslâm Ordusu, keferenin kalbine düşürttüğü korkuyu ikibuçuk sene sonra unuttuğunu gördü. Çünkü, Macaristan Kralını, Şadken ve Ferdinand aralarında birleşerek rahatsız etmeye başladılar. Şarlken'in ve Ferdinand'ın bu yaptıkları yedikleri sillelerin acısını unuttuklarını gösteriyordu. Ömrü at sırtında geçmekte olan hazreti Padişah yine ordusunun önüne düştü, bu sopa düşkünlerinin tayınını vermek üzere yola koyuldu. Bu sefer Şarlken esas hedef olduğundan Almanya'ya harb ilân olundu. Alman eyaletleri olan bazı yerler baştan ayağa dolaşıldığı halde Şariken meydan savaşına cesaret edemeyib hep kaçtı. Avusturya Imparator'u Ferdinand ise korkudan yüreği ağzına gelmiş, Hazreti Padişaha Macaristan işlerine karışmıyacağına dair söz verip sulh istemişti. Sulh teklifleri daima Osmanlı'nın kabul ettiği şeydir. Çünkü karşıdan gelen sulh teklifi bir aman dilemedir. Müslümanlar aman dileyene kılıç vurmazlar. Böylece Avusturya ile ilk defa sulh yapılmış oldu. Şurada şunu da belirtelim ki, Şarlken, İslâm Padişahının karşısına çıkamazken durmadan sadrazam İbrahim Paşa'ya mektup yazar ve sadrazama mektuplarından biraderim diye hitab ederdi. Bu sebebten Alman tarihçiler Şarlkeni, bu biraderim hitabından dolayı Alman imparatorunu, Osmanlı Sadrazamı ile aynı mertebede görmeyi intaç ettirdiğinden dolayı tenkit etmişlerdir Bütün bunlar Hicrî 938-939/Milâdî 1533'de cereyan ediyordu.

Altıncı Seferi Hümayun Irak Seferi

Irak seferi Sultan Kaanuni'nin 6. seferidir. Hicrî 940/Miiâdî 1536'da sona ermiştir.
Tebriz havalisinde Şah İsmail artıkları İranlılar Bitlis civarında hükümferma olan Bitlis hâkimi, Safevî devletini yeniden ihya etme hayallerine kapılmış olduklarından, Devleti Osmaniyye'nin zafer sancaklarını o güzel diyarlarda yeniden dalgalandırmasını icab ettirdi. Sadrazam kumandasındaki orduyu muazzama Van, Erciş, Adilcevaz, Ahlat tarafların; İranlılardan ve onlara mütemayil beylerin elinden tekrar alarak sınırlarına dahil eyledi. Osmanlı

Sancağı Tebriz kalesine çekildiğinde Hazreti Padişah da maiyyetindeki büyük bir ordu ile teşrif edip, Tebriz kal'asını şereflendirdiler. Sdrazam İb rahim Paşa'nın yapılması kararlaştırılan bütün işleri yaptığını bunları muvaffakiyyetle bitirilmiş olduğunu gören Kaanuni Sultan Süleyman Han zaferlere bakan gözlerini ve atının dizginlerini Irak-i Acem'den Irak Arablarına doğru çevirip, türlü zorluk ve sıkıntılara duçar olarak fakat dudaklarından lâfzı celâli, elinden kılıcı düşürmiyerek sabırla fetih yolunda yürüyüp, sonunda Bağdad şehrine vardı. Bağdad kapssını bu şanlı gaziye ve onun mübarek ordusuna gönül hoşluğu içinde açtı. Bu sırada Fransa'dan gelen Lafavre adlı bir elçi Padişah Hazlerini ordugâhta ziyaret etmişti. Bu ziyaret iki aniaş-nna ile neticelenmiş, biri siyasf, diğeri ticarî anlaşmadır. Bun-larglan ticari olanı »Ahdi Atik» yâni Fransızca Kapitilasyonlar idi. Büitapitilasyonlar sonradan başımıza belâ olduğu için, Kaanuni Sultan Süleyman Hazretlerini yanlış bir anlaşma yapmakla suçlayan bir çok kimseler olmuştur. Bunlar çeşitli mevki sahipleri olduğu gibi Cumhuriyetin ilânından sonra okularda Osmanlı Padişahları aleyhinde yapılan tedrisatta, çok önemli bir malzeme olarak kullanılmıştır. Zamanın en zekî, kültürlü ve kudretli Sultanı olan Hazreti Padişah şüphesiz ki dar ve kısa görüşlü olamazdı. Dünyanın gelmiş geçmiş en büyük amiralini, Barbaros Hayreddin Paşa'yı Devleti Aliy-ye'nin hizmetine çekebilmiş olan bu Sultan Ahdi Atik'e imzasını koyarken şüphesiz ki, bu İslâm milletinin en küçük bir menfaatini dahi gözden uzak tutmamıştır. Fakat bütün anlaşmaların tesiri, kuvvetli oldukça vardır. Kuvvetini muhafaza edemedikten sonra hangi devletle olursa olsun, ne şartlarla olursa olsun yapılan anlaşmalar zayıf olanın aleyhine, kuvvetli olanın lehine işler. Çünkü dünyada kılıçla, kalem birbirinin desteğine muhtaçtır. Kılıca istinat etmeyen kalem güçsüz, kaleme dayanmayan kılıç ise kırılmaya mahkûmdur. Nasıl ki cennetmekân Hazreti Fatih Sultan Mehmed Han, Patrik ve Patrikhaneyi lağvetmiyerek hristiyan dünyasının daima iki başlı olmasını temin etmiş ve onların ittihadını önlemişti. Kuvvetli olduğumuz zamanlarda Patrikhane daima istediğimiz istikâmette hareket etmek mecrubiyyetinde kal-mıştır. Fakat salibin, hilâle olan düşmanlığı fırsatını bulduğu zaman su yüzüne çıkmıştır. Gerek Sultan 2. Mehmed devri, gerekse mütareke yılları salibin, hilâle karşı haînane ve cani-yane ihanetleri ile doludur. Kapitilasyonlar bugün bir yalnız tarih ilminin mevzuu değil, çok dikkatle araştırılacak ve kesin olarak taraf tutmadan karar verebilecek, Allahtan korkar, Peygamberden utanır ve şer'i şerifi kayıtsız şartsız kabul eden ve ona ittiba eden iktisatçı, sosyal bilimci, hatta deniz ticareti ihtisasının elemanlarının işidir. Hicrî tarihi, Milâdî tarihe çevirmesini bilmeyen sözde ilim adamlarının işi değildir.

Irak seferi nihayete ermiş, Orduyu hümayun zaferle döndüğü yolda birtakım nizamsızlıkları düzelte düzelte Dersaadet'e doğru yol alırken Sadrazam Makbul İbrahim Paşa, bir-cOk zaferlerin sahibi hissedarı olduğundan şımarmıştı. Hatta bir seferinde Şarlken'in elçisine «Ben bir şey istersem Padişah Hazreteri derhal kabul eder. Padişahımız Efendimiz bir şey isteyip, ben de onun istediğin istemezsem o şey olmaz» diyerek gurur ve kibir adlı şeytanın kucağına

düşmüştü. Bu seferin dönüşünde de kendisine «Serasker Sultan» unvanını benimseyince çizmeden yukarı çıkmış oldu. Hicrî 942/Milâdl 1536'da Orduyu Hümayun Dersaadet'e dahil oldu. Az bir müddet geçince Sadrazam Makbul ibrahim Paşa, yatağında boğdurularak Maktul İbrahim Paşa adını aldı. Fakat bu ad onun ölümle buluşmasından sonra aldığı ad olduğundan o adı kulanamadı. Sadece tarihlerde önce Makbul sonra Maktul adıyla geçen bir sadrazam oldu. Kaanunî Sultan Süleyman Hazretleri bu Irak seferinde Bağdad'da dört ay ikamet ettiği sırada İmâm-ı Â'zam Hazretleri'nin, Abdülkâdir Geylânî (K.S.) kabirlerini buldurup onlara güzel birertürbe inşa ettirmiş ayrıca İmamı Hanbel Hazretlerinin de kabrine bir türbe yaptırarak İslâm büyüklerine karşı olan vazifelerini yerine getirmeye çalışmış oldu.

Kanüni'nin Yedinci Seferi Korku Seferi

Korfu seferi Kaanuni Sultan Süleyman Hazretlerinin yedinci seferi hümayunudur. Muhatabı Venedik Cumhuriyeti'nin şahsında kâfirlerdir. Devlet-i Osmaniyye daima ahde vefa gösteren bir devlet olarak cihan tarihinde muvafık muhalif herdesin ittifak ettiği bir devletti. Kendileriyle sulh yaptığı kirnselere, sadece kâğıt üzerinde yazılanlara riayet etmekle kalmaz, İslâm'ın, kalbleri İslâm'a ısındırma metodunu da tatbik sahasına kendiliğinden getirir. Böylece bu asil ve necib nnilletle sulh yapma şerefine nail olanlar huzur içinde yaşarlardi. Ta ki, bu kendi cibilliyetlerinin icabj, dün öptükleri eii ısırma, attıkları imzayı mürekkebi kurumadan yaladıkları âna kadar devam eder, ufak ufak ihanetlere başlar ve nihayet geç kalkan, fakat indiği zaman un ufak eden Osmanlı yumruğu tepelerine inerdi. O yumruğu yedikten sonra akılları başına gelir, yeniden sulh yapma yollarını ararlardı. Bu sefer de böyle olmuştu.
Venedik Cumhuriyeti, Devleti Aliyye ile sulh halinde iken Şarlken ile sulh ve bir takım anlaşmalar yapmıştı. Halbuki Şarlken'in arası Devleti Osmaniyye ile son derece gergin hattâ ilâna lüzum görülmemiş bir harp halinde idi. Şarlken ise donanmasını Tunus üzerine sevk etmiş orayı zabt edip 20.000 müslümanı akıl almaz işkencelerle yok etmiş, âdeta bir katliâm icra etmişti.
Kaanuni Sutan Süleyman Hazretleri 6. seferi olan Irak seferi hümayununda, denizlerin kontrolü ve Endülüs Emevî Devletinin mensuplarının İspanyol engizisyonundan kaçmalarına yardım eden gemileri kuzey Afrika'ya geçebilmeleri için bir emniyet tertibatı olarak Osmanlı donanmasını Barbaros Hayreddin Paşa Hazretleri kumandasında Akdeniz'de vazifeli kılmıştı. Bu donanma, söz konusu katliâm haberini alınca İspanya donanmasını ve onun komutanı olarak meşhur Amiral Anderya Dorya'yı karşısında buldu. Defaatle yapılan savaşlarda Donanmayı Hümayun o büyük denizci âbid ve zâhid Barbaros Hayreddin Gazi'nin kumandasında daima zafer buluyor fakat kurnaz Andrea Dorya bir türlü ele geçmiyordu. Bunlar olurken Hazreti Padişah Irak seferini bitirmiş ayağının tozunu silmeden Korfu seferi denilen bu sefere baş-lamıştı. Korfuya gelen Sultan Hazretleri İspanya, donanmasına yardım yaptıkları

için Korfu'yu zabt etmek üzere muhara-saya aldı. Lâkin Korfu kalesi metanetle dayandı. İradei Se-niyye muhasaranın kaldırılması şeklinde tecelli ettiğinden, o kölge akıncı birliklerinin konroluna bırakılarak kara yoluyla Hazreti Padişah İstanbul'a döndü. Tarihler o sırada Hicrî 944/MiIâdî 1538 yılını gösteriyordu.

Kanuni'nin Sekizinci Seferi Boğdan Seferi

Boğdan Voyvodası Petro'nun vergilerini ödememesi ve ödeme hususunda hiçbir gayret göstermemesi âdeta bunları unutur bir tavıra girmesi Hicrî 945/Müâdî 1539 yılında; Hazreti Padişahın sekizinci seferi olan Boğdan üzerine yürümesine sebeb oldu. Orduyu Hümayun Boğdan topraklarına daha . yaklaşırken Petro'ya kaçmaktan başka yapılacak bir şey kalmamıştı. Hazreti Padişah, kendi sarayında yetiştirmiş olduğu İstefan'ı ki, Petro'nun kardeşi idi.
Boğdan Voyvodalığına tayin ve iki senede bir Boğdan vergilerini toplayıp bizzat Voyvoda, Payitahta yâni İstanbul'a getirmekle emir olundu. Devleti Aiiyye Ordusu yine zaferle Dersaadet'e avdet etti.
Hindistan'ın İmdadına Gidiş

Hindistan'ın Gücürat hâkimi Bahadır Şah, Portekizlilerin devamlı tevacüzlerinden bizar olmuştu. Gün geçtikçe bu tecavüzlere mukavemeti azalıyordu. Kâfir Fransuvan'ın dahi yardım istediği, Cihan Sultanı Kaanuni Sultan Süleyman hazretlerinden yardım istemeyi uygun gördü. Değilmi ki, müslümanlar bir vücud gibidir. Eğer vücudun bir âzası rahat-sızsa bu bütün vücudun ızdırap çekmesine sebeb olur. Değilİİ ki Kaanuni Sultan Süleyman Hazretleri, Devleti Osmaniy-ye'nin Padişahı, din-İ İslâm'ın hâlifesi idi. Şüphesiz ki bir istimdada, bir yardım talebine bigane kalamazdı...
Derhal kaleme aldığı bir mektupla Hazreti Padişahı yardıma çağırdı. Halifeyi rûyi zemin olan Kaanuni Sultan Süleyman Han derhal gereken emirleri verdi. Süveyş'te büyük bir donanma tertib olundu. Kumandanlık seksen yaşındaki deli-kanlı, Hadim Süleyman Paşa'ya tevcih olunup o tarafların meseleleri hâl olunsun meyanında fermanı hümayun bildirildi.
O kahraman Paşa ilerlemiş yaşına rağmen genç bir delikanlı gibi fütursuzca verilen vazifelen ifaya koyuldu. Hindistan sahillerine yollandı. Çok kısa zamanda Aden'i feth etmişti. Aden emirini aman verdiği halde sonradan öldürdüğü ve mal ve mülkünü aldığı rivayetleri bütün Hindistan sahiline duyuruldu. Bu rivayetler tam açığa çıkmamakla beraber o sırada Osmanlı'dan yardım taleb eden Bahadır Şah'ın, bir iç darbe ile devrilip onun yerine kardeşi Mahmud Şah'ın tahta geçmesi ve bu rivayetleri esas ittihaz ederek Portekizlilere bir anlaşma teklif edip, Osmanlı'ya karşı müşterek tavır almaları tam manasıyla bir siyasî ihtirastan ibarettir. Doğrusunu Allah bilir.
Dâvetçilerle, Portekizlilerin birleşmesi şüphesiz ki Osmanlı donanması için büyük bir tehlike teşkil ederdi. Sakalını savaş alanlarında ağırtan Hadim Süleyman Paşa bunun üzerine hareketinin ağırlığını Yemen üzerine kaydırmış

ve Yemen'in büyük bir bölümünü Osmanlı hududlanna ilâve etmiştir.
Dersaadet'e dönen Hadim Süleyman Paşa, Hazreti Padi-şah'ın takdirlerine mazhar olmuş ve ilerlemiş yaşına rağmen dünyanın ta öbür ucunda yaptığı hizmetlerle bu takdir ve iltifatlara haliyle hak kazanmıştı. Kendisine artık İstirahat etmesi rica olunmuş ve o da bu ricayı bir emir olarak kabul ederek istirahate çekilmişti. Bugün Rusya ile çarpışan Afganistan'a asker gönderelim diyen adama; gülenler, yahu hangi zamandayız diyenler, ecdadımızın 440 evvel yâni Hicri 946/Milâdî 154O'ta seksen yaşında bir paşayı 20.000 askerle gönderdiğini ve Devleti Aliyye sancağını orada zaferle dolaştırdığım hatırlasalar acaba biraz kızarırlar mıydı? Bugün dünyanın neresinde olursa olsun bir müslümanın burnu kanıyorsa ve biz bundan müteessir olmuyorsak ve buna sebeb olanları lanetlemiyorsak biz ancak zayıf îman sahibi müslü-manlarız, bunu bilmemiz lâzımdır.

Bazı Mühim Vak'alar

Bu bölümde bazı vak'alara satırbaşları halinde temas ederek birtakım nakiler yapmayı uygun gördük.
İstanbul çok büyük bir yangın geçirdi. Bu yangın büyük hasara yol açtı. Yangının arkasından meydana gelen salgın hastalık veba şeklinde teceli edip, bu salgında Sadrazam Ayaş Paşa dahi vebaya yakalanarak vefat etti. Sadrazamın vefatı üzerine mührü hümayun İkinci Vezir Lütfi Paşa'ya tevcih olundu. Ayaş Paşa merhum son derece muhterem bir zat olmakla 120 adet çocuğu olduğu rivayet olunur.
Şehzade Bayezid Sultan ve Cihangir Sultan'ın sünnet düğünleri, Mihrimah Sultan ile Rüstem Paşa'nın izdivaçları Haz-reti Padişahın hazır bulunmasıyla icra olunmuştu.

Macaristan Seferi Dokuzuncu Sefer

Kaanunî Sultan Süleyman Han dokuzuncu seferini; kendisinin kral tayin ettiği Macar Kralı Jan Zapolya'nın ölmesi ve onun yerine Macaristan tahtına onbeş güniük oğlu İstefan'ın resmen kral ilân edilmesi ve Avusturya İmparatoru Ferdi-nand'ın bu durumu kabul etmemesi, Macaristan'ın dahili işlerine karışmaya başlaması yüzünden yapmak mecburiyetinde kamıştı. Şöyle ki:
Sultan Hazretleri derhal kuvvetli bir ordu tertib edip Macaristan topraklarına daldı ve atının dizginlerini Budin kala'sı önünde kıstı. Budin'e vali olarak, Bağdad Valisi Süleyman Paşayı, îstefan rüştünü ispat edince onu tanıma şartıyla tayin etti. Ayrıca kadı ve memurlar da tayin ederek Budin'in bir Osmanlı vilâyeti olmasını temin etti. Bu durum Almanya ve Avusturya'yı istikbal içerisinde korkulara salmaya sebeb1 urken, ftaptan-ı Derya Barbaros Hayreddin Paşa, ispanya donanmasını Akdeniz'den koğmuş artık Akdeniz bir Türk
Ölü halini almıştı. Hatta bu arada Nis Şehrini topa tutmuştu. Donanmayı

hümayun, Roma dolayısıyla Papa'lığın iskelesi sayılan Ostiya'ya gelince Papa dahil herkesi bir korku almış, Roma'y1 zabt etmeye geliyor zannı ile milet ne yapacağını şaşırmıştı. Çoluk çocuğunu yanlarına alan aileler mal ve mülklerini bırakarak kaçacak delik aramaya başladılar. Fransız elçisi, düşman olarak gelinmediğini bir mektupla bildirerek Romalıların ve Papa'nin gönlünü biraz ferahlattılar.
Macaristan seferi ve Barbaros Hayreddin Paşa'nın muvaffakiyetleri Osmanlı Devletinin karalar ve denizlerde en büyük ve kuvvetli olduğunu cihana bir daha ispatlamış oldu. Tarihler Hicrî 947/Milâdî 1541 yılını gösteriyordu.

Avusturya Seferi Onuncu Sefer

Kaanuni'nin onuncu seferi olan bu sefere Avusturya seferi denilir. Budin'in, Osmanlı'nın bir vilâyti haline gelmesine tahammül edemiyen Ferdinand, yeniden bir takım tedariklere girmeğe başladı.
Hazret! Padişah, tedariklerin mahiyyetini öğrenince derhal Ali Bey kumandasında Tuna'ya 370 gemi ve bol miktarda zahire gönderdi. Hakikaten bu sefer-i hümayun en mükemmel ve en intizamlı seferlerin arasında zikredilir. Edirne'den hareket eden orduyu hümayun, Bosna'ya vardığında Bâli Paşa'nın ölüm haberini aldı. Bâli Paşa'nın vefatına üzülen Sultan, onun yerine Yahya Paşazade Mehmed Paşa'yı tayin _etti: Önce Valpo şehri sonra Siklos ele geçirildi. Arkasından Gran fetih olunarak, Bûdin'e ilhak edildi.
Macaristan'ın eski krallarının gömüldükleri Stuhl-Vesen-burgh şehri de feth olundu. Sancağın idaresi Ahmed Paşaya verildi. Raküza Cumhuriyetine, Venedik Senatosuna, Fransa Kralına zafernameler gönderilmişti. Çünkü bütün Macaristan'ın, Avusturyalılar elinde olan yerleri feth olunmuş ve Macaristan bir Osmanlı eyaleti olmuştur. Peşte'ye gelen orduyu hümayun Kasım ayında Belgrad'da mücahidini mükâfatlara gark eden Sultan Hazretleri Dersaadet'e dönmeye hazırlandı. Bu esnada en sevgili şehzadesi Şehzade Mehmed Sultan'ın vefat haberi geldi. Padişah Hazretleri bu habere çok üzüldü. Ancak ne bir isyan ne de tuğyan gerekmediğini bilen bir mü'min olarak Yeniçeri mahallesi yakınlarında şimdiki Şeh-zadebaşı'nda defnini, türbe ve camiyi Mimar Sinan'a yaptırılma emrini vermişti. Bugün Mimar Sinan'ın eseri olan türbesinde ve Şehzadebaşı Camii olarak anılan bu külliye günümüz tekniğine kendini hayran bırakacak bîr âbide olarak müslümanlara hizmete devam ediyor. Hicrî 950/Milâdî 1544.

Iran Seferi Onbirinci Seferi Hümayun

Avusturya seferinden dönen orduyu hümayun ve Hazreti Padişah; dâhildeki huzursuzlukları tanzim ve yeni seferlere hazırlık sayılacak bir sulh devresi plânladı ve bu beş sene sürdü. Nihayet Hicrî 955/Milâdî 1549 yılında onbirinci sefer olan İran seferi geldi çattı. Şöyle ki, İran Şahı Tahmasb, daha evvel

Osmanlıların kendi hududlarına dahil etmiş oldukları toprakları geri alma hülyasına duçar olmuştu. Bunları yâni bu hülyasını tatbik sahasına koymağa başladığı an Tahmasb'ın kardeşi Mirza, ağabeyinin yanından kaçıp, Kaanuni Sultan Süleyman Han'a intisap etti.
Bu intisap; Şah Tahmasb'ın Hazreti Padişaha serzenişli bir mektup yazmasını icab ettirdi. Şah Tahmasb mektubun dozunu iyi ayarlayamadiğından hele hele kardeşinin iadesini isteme bahtsızlığına düşmesi açık bir hakaret sayılırdı. Osmanii Devleti kendisine sığınan bir adamı iade edecek bir devlet miydi ki böyle bir istekde bulununluyordu. Bu açıkça hakaretti. Mektubun cevabı onun üzerine seferi hümayun olmalı idi ve öyle oldu.
Padişah Hazretleri büyük bir ordu ile Konya istikâmetinde vürüyüşe geçti. Karaman valisi olan Şehzade Mustafa Sultan fevkalâde bir devlet adamı, çok kuvvetli ve zekî bir kumandandı. Askeri yanına alıp, Hünkâr babasını karşılamak ve ona mülâki olmak üzere hazırlıklar yapmıştı. Babasının ordusuna iltihak ettiğinde Cihan Padişahı çok memnun olmuştu.
Yalnız şu da gözden kaçmamıştı ki, Şehzade Mustafa'nın birlikleri son derce mükemmeldi ve sanki taht şehrine yerleşecek bir edada idi.
Bunlar olurken Gürcüler, Devleti Aliyye'ye isyan mahrye-tinde baş kaldırırlar. Bu fitnenin de sahibi İran'dır. Orduyu hümayunun bir bölümü bu fitneyi bastırmak üzere görevlendirilir. Hazreti Padişah yoluna devam eder. İstikâmet İran hudududur. Şah Tahmasb'ın ele geçirdiği Van kalesini kurtarır. Oradan Nahcivan ve Revan üzerine yürünür. O sırada Gürcülerin meşelerini halleden kuvvetler gelir ve orduyu hümayuna katılırlar.
Şah Tahmasb, hududlarının boyunda gezinen Padişahı zamanı ve orduyu muazzamayi görünce gerilere çekilmekten başka çare bulamadı. Kış yaklaşırken orduyu hümayun İstanbul'a döndüğünde tarih Hicrî 957/Milâdî 1551.

Onikinci Seferi Hümayun Nahcivan Seferi Veya Üçüncü İran Seferi

jkinci Vezir Ahmed Paşa batı hududlarımizda serdar olarak ;ırn bayrağını şerefle dalgalandırıyor, kale üstüne kale fe-jhleri yapıyordu. Bu cümleden olmak üzere Tamışvar, Lippa Salimos kaleleri Osmanlı'nın oldu. Bu arada Hadim Ali .jısa da birçok muvaffakiyetlerden sonra Bûdin şehrine dönüğünde yanında dörtbin esir vardı. Macaristan ovalan üze-, Avrupa nehirlerinin sularında susuzluk gideren Osanlı ordusunun atlan, zafer üzerine zafer kazanan süvarile neşe içinde boy gösteriyorlar, adalet, temizlik ve çalışnlık taşıyorlardı Avrupa'ya...
Bu sırada yine İranlılar Osmanlı hududlarını tecâvüze baş-. Yaşı altmışa yaklaşan Padişah bu sefere gidip gitmemekte veya serdar tayin edip etmemek arasında düşüncelere dalmıştı, üzün ve meşakkatli yolculukların yapıldığı onbir et sefer yapmıştı o kahraman padişah. Seferlerin en gediklisi oydu. Çünkü muvaffakiyet; onun önderliğinde Osmanlı'ya kendisini ikram ediyordu.
Padişah kararını vermişti. İran Seferini Sadrazam Damad üsteni Paşa yönetecek, Macar hududlarını kontrola ise İkin-0 Vezir Ahmed Paşa tayin olundu. Üçüncü

Vezir olan Rumeli Şeylerbeyi Sokullu Mehmed Paşa ise İran seferine takviye olmak üzere Tokat'a gönderilmişti.
Bu sırada; Yeniçerilerin, sultan Hazretlerinin yaşlandığını,
;.fere kumanda edemeyecek kadar yorgun olduğunu, bu sebeble Şehzade Mustafa Sultan'ın tahta geçmesi icab ettiğini ileri sürmelerinden bahis eden bir mektup gönderen Veziriam Damad Rüstem Paşa, bu sözlere kendisinden başka herkesin ittifak ettiğini bildirmesi üzerine Hazreti Padişah orduyu istirahata, veziriazamı yanına çağırtan emrini gönderdi. Hicrî 959/Milâdî 1553 tarihinde bizzat Sultan Hazretleri sefere çıkacağını bütün menzillere duyurdu.
Sefere çıkan orduyu hümayun Padişah Hazretlerini başlarında görünce şevkinden ve keyfinden memnuniyetini her an gösteriyordu. Şehzade Bayezid Saltanat Kaymakamı olarak Edirne'ye gönderilmişti.
Şehzade Selim Sultan ise Bolvadin'de pederine mülâki olmuş ve elini öpmüştü.
Şehzade Mustafa Sultan ise Ereğli'de babasını karşılamaya çıkmış fakat bu sefer kendisini bekleyen akıbetten habersiz gelen vüzerayı karşıladı. Resmî merasim yapıldıktan sonra misafirlerinin hediyelerini veren Şehzade Mustafa Sultan ertesi günü babasının elini öpmek üzere Otağı Hümayuna hareket etti. Yolda Yeniçerilerin durmadan Şehzadeyi alkışlamaları, büyük sevgi göstermeleri Şehzade'nin hayatı için bir dönüm noktası teşkil ediyordu. Bu durum kendisine yazılan mektubun doğruluğunu gösteriyordu.
Şehzade Mustafa Sultan Otağa girdiğinde babasının öpeceği elini ararken, kendi hayatına son verecek yedi tane cellâtla karşılaştı. Babasından istimdad ederken bu yedi dilsiz cellât Şehzadenin hayatını sona erdirdiler. Şehzadenin cenazesi Bursa'ya defn olunmak üzere gönderilirken, Yeniçerilerin feveranı üzerine Damad Rüstem Paşa Sadrazamlıktan uzak-iaşıyordu. Şehzade Mustafa Sultan ceddi İkinci Sultan Murad Han'ın türbesine defnolundu. Ağabeysinin durumunu haber alan küçük Şehzade Cihangir Sultan üzüntüsünden hasta olmuş ve kısa bir müddet sonra o da iyileşemiyerek vefat etnişti. Cesedi Şehzadebaşı camiindeki bir türbeye defn olundu.
Hazreti Padişah iki oğlunun bu ölümü üzerine son derece üzülmüştü. Oğlu Cihangir'in adına izafeten bir camii yapılmasını emir buyurdu. Bu camii bugün bulunduğu semte adını vermiştir. Bu seferi hümayun bir İran seferinden ziyade Şehzade Mustafa Sultan Meselesinin halli olarak da vasıflandırılır bir çok tarihlerce...

Şehzade Bayezıd Sultan'ın İdamı

Önünde Şehzade Mustafa Sultan'in boğduruluşu, onun üzüntüsünden rakik kalbine gelen kriz yüzünden hayata veda eden Şehzade Cihangir Sultan örnekleri dururken, saltanat fırıldağı.çevirmeye gayret için insanın mutlaka ayrı bir yaratılışı olması icab eder. Şehzade Bayezıd Sultan, Hanedanı Osmaniyye'nin değerli bir mensubu olarak bu tehlikeli oyunu oynamaya çalıştı fakat âkibet ona da ölüm sundu.

Anlatılır ki; Şehzade Selim Sultan (sonradan tahta o geçti) yakınlarından birine sorar:
— Benim için ehali ne düşünür? Cevab ikaz mahiyetindedir.
— Ordu pederinizin yerine Şehzade Mustafa Sultanı, tahtta görmek ister. Fakat peder ve valideniz; kardeşiniz Bayazıd Sultanı çok seviyorlar. Sizin lâfınız hiç bir yerde edilmiyor.
Şehzade Selim Sultan'ın cevabı daha muhteşem ve şaşırtıcıdır:
— Ordu varsın Mustafa'nın padişahlığını istesin; anam ve Padişah babam varsınlar Bayazıd biraderimi sevsinler. Amma. Cenab-ı Mevlâ isterse taht-ı Osmanî Selim'in olacaktır.
Hakikaten herkes saltanat kavgası için pala sıyırırken, politika çemberini çevirirken Selim Sultan'ın tevekkülü onun iradei İlâhiyye bahsine vakıf olduğunun kesin bir işaretidir.
Şehzade Selim Sultan'ın hakikat olan bu sözlerini nakilden sonra Bayazıd Sultan'ın kaderi olan ölüme nasıl duçar oluğunu kısaca anlatalım.
Şehzade Mustafa'nın idamını emretmek şüphesiz ki Koca padişahı üzmüştü. İkinci bir evlât acısı eklenince ki, Cihangir Sultan'ın vefatıytı. Yaralı kalbi baba ilk isyanını yakaladığı Şehzade Bayazıd'ı Hürrem Sultanında ısrarları ile affetti. Bayazıd yaptığı isyanın farkında olduğundan barış şerbetini eline tutuşturan babasının sunduğu şerbeti zehirlidir korkusuyla bir müddet içemeyip endişeyle bekledi. Sultan Kaanuni Hz.leri durumu görünce oğlunun elinden aldığı bardağı bir dikişte bitirdi. Belki de Sünneti Şerife uygun içm^ tarzını ilk defa terketmiş oldu koca Padişah.
Evet oğlu ona itimat edememişti. Affa inanamamıştı, banş merasiminde annesi Hürrem Sultan bulunduğu halde.
Bu tereddüd onun bu işlere yeniden teşebbüs edeceğini gösteriyordu, nitekim etti de...
Şehzade Bayazıd Sultan Amasya'dan, Ağabeyi Şehzade Selim Sultan'a ki, o sırada Saruhan Sancak Beyi idi, hakaretlerle dolu mektup gönderdi. Fakat bu mektubu Bayazıd'a yazdıran Mustafa Beğ adlı bir dolapçı olduğu birçok tarihler-de yazılıdır. Bu haraketlerden haberdar olan Kaanuni Sultan Süleyman; Sokullu Mehmed Paşa kumandasındaki 20.000 kişilik bir kuvveti Bayazıd SuStan'ın üzerine gönderdi. Konya ovasında yapılan savaş devlette, yâni Sokullu Mehmed Pa-şa'dan kaldı. Bayazıd mağlûp ve münhezim olarak İran'a sığındı. İşte bu İran'a sığınma onun en büyük hatası oldu. Şah Tahmasb Osmanlı'nın böyle bir şehzadesi eline gelir de se-__Yi-nmez mi? Düşman sevindiren Bayazıd Sultan ne dereceye düşer...
Kaanuni, Şah Tahmasb'a yazdığı mektupta iltica isteğini kabul etmemesini yazar, Fakat Şah Tahmasb şu anda politikasına uygun bulmadığından bu talebi red eder. Ayrıca bizzat Şehzadeyi karşılamaya gider.
Bir müddet sonra Şehzadenin etrafındaki askerî birliğin kuvvetinden ürkmeye başlıyan Şah, artık Şehzadeyi gözden çıkarmıştır. Kendisini ve dört çocuğunu tutuklatıp zindana atar. Bu sırada Osmanlı Devleti ile müzakereler neticelenmiş,

Cellât Ali Ağa'ya şah'ın zindanına girip onları boğmak kalmıştı. Bu beş ceset Sivas'a götürülmüş ve kuzey kapısının yanına defnolunmuşlardır. Ve hakikaten âlemlerin Rabbi'nin takdiri Şehzade Selim'in padişahlığımış ki son Şehzade o kalmıştı artık...

'

Kanünı'nın Son Seferi

Hazreti Padişah, evlâtlarını kaybetmenin üzüntüsü bu arada bazı mühim vaka'alar sebebi ile bir hayli yorulmuş ve yıpranmıştı. Padişahlığı 46 yıla varan bir müddeti bulmuş ve bu kırkaltı yılın yansından çoğu at sırtında, kılıç elde, göz düşmanda, fikir milleti islâmiyye'nin rahat ve huzurunu, kalb ile Vacib-ul Vücud'un, yâni Hakk (Cele Celâlühun) emirlerine açık olarak geçmişti. Süleyman Kaanuni'nin kızı Mihrimah Sultan, kalb gözü açık bir mâna hanım olarak, İslâm için Ai-lah için cihad etmeyi kendine vazife bilen babasının bu hu-sustaki en büyük yardımcı ve teşcikçisiydi.
Kaanuni Sultan Süleyman Han'ın Zİğetvar seferi adını alan ve son seferi olan bu seferi anlatırken şu mealdeki Hadls-i Şerifi okuyucularımıza hatırlatıyoruz: «Allah yolunda cihad ederken ölenler şehiddirler».
Kaanuni Sultan Süleyman Dersaadet'ten ayrıldıktan sonra rahatsızlığı arttı. At üstünde durması bile artık ızdıraplar veriyordu. Bunun için tekerlekli taht'a benzer bir araba yapıldı. Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa önden ilerleyip arızalı yolları nisbeten düzgünleştiriyor, sevgili padişahının, o muazzez vücudunun daha az incinmesine gayret gösteriyordu. Böyle uzun bir müddet yolculuk yapılması Padişaha iyi gelmiş, nisbeten kendisini toparlamıştı. Bu arada Trakya, Bulgaristan ve Sırbistan geçilmiş idi. Belgrad'a gelindiğinde Hazreti Padişah Orduyu Hümayunu topladı. Bir resmî.geçid yaptıktan sonra zaferler kokusunun yabancısı olmayan atının üzerine bindi ve Tuna böyle at üstünde geçildi.
Macaristan Kralı genç Zapolya, Hazreti Padişahı yanında asilzadeleri olduğu halde içten gelen bir samimiyyetie karşıladı ve kendisine çok kıymetli hediyeler sundu. Hazreti Padişah bu durumdan çok mütehassıs oldu. Zapolya'yı gözlerin-den öpüp onun Macaristan Krallığını kuvvetlendireceğini vaat etmek lûtfunda bulundu.
Zapolya'yı uğurlayan Hazreti Padişah, Drava nehri üzerin de yüzyirmi dubadan kurulmuş uzun bir köprüden ordusunu geçirterek Erdel topraklarına varıldı. Kaanuni ikiyüzbin kişilik ordusunun geçişini Tuna'dan getirttiği bir kalyondan se-retti. Bu ordu sevgili padişahlarını zafer çığlıkları ile selâmladı.
Bilindiği gibi Bûdin ve Belgrad, Devleti Aliyye'nin bu bölgede iki kuvvetli istihkamıydı. Buna bir üçüncü istihkâm ilâvesi olarak Zigetvar kalesini düşünen Padişahı Cihan, orduyu hümayunu Zigetvar kal'asına sevk etti.
Bûdin Beylerbeyi Arslan Paşa orduyu hümayuna zaman kazandırmak için halisane bir niyetle Salmo Kontu'nun üzerine yürüdü fakat muvaffakiyyet temin edemedi. Kesin bir mağlûbiyyet de almamış olmasına rağmen yaptığı hatalardan ikisi çok önemli idi. Birincisi kendi insiyatifiyle düşman ...üzerine yürümüştü.

Halbuki devletin bir politikası vardı. İsti -şaresiz hareket iyi netice verse bile makbul görülmezdi. Tarih böyle olaylarla doludur. İkincisi ise Sadrazam Sokulu Mehmed Paşa'ya yediği mektuplar hiyerarşiyi ortadan kaldıran seviyedeydi.
Şüphesiz ki Aslan Paşa bu hataları biliyordu. Fakat böyle yapmış olması meselede mevzi olarak haklı olmaya dayanıyordu. Mevzi haklılık genede haklılığı getirmiyordu. Devleti Osmaniyye bir kılıç gibidir, bir tarafı keskin bir tarafı ise keskin değildir. Muvaffak olmak için ne lazımsa iste al. Fakat muvaffakiyet husule gelmezse baş gider. Muvaffakiyet temin olursa elde ettiğinin bir kaç misli padişah iltifat ve hediyelerine gark olursun.
Aslan Bey'in şansına başı vermek düşmüştü. İki rekât namazı müteakip boynunu uzattı ve bu iş bitti.
Zigetvar kaesi, Avrupa'nın ünlü kumandanlarından Zîrinyi tarafından müdafaa olunuyordu. Devleti Osmaniyye kahramanları her zaman takdir etmiş kahramanoğlu kahramanlara ait bir devletti. Zîrinyi'ye Hırvatistan valiğini vereceğini kaleyi kan akıtmadan teslim etmesini istediler. Zîrinyi bu taebi geri çevirdi. Osmanyı'ya düşen bileğinin hakkıyla kaleyi geçirmekti. Ve hücumlar başladı. Kale son derece metin bir kale olduğundan düşmüyordu. Beri tarafta Cihan Padişahı çok ağıraşan nefeslerinin arasında mücahidlerin halini soruyor ve «Ah Zigetvar ne zaman bana yâr olacaksın?» diye söyleniyor, «Bana bu kal'ayı ne zaman vereceksiniz?» diye Sokulu ve yanındakilere soruyordu.
Zîrinyi, mücahidlerin hücumlarından bunalmış artık talihin yardam etmeyeceğni anlamış şanına lâyık bir ölüm aramaya başlamıştı ve o bir huruç hareketiyle elinde kılıçla ölmek olabilirdi...
Zîrinyi bütün askerlerini toplayıp onlara bir hitabede blun-du ve konuşmasının sonunu şöyle bağladı: «Benimle ölmek istiyeler yanıma gelsin» deyince 600 kişi yanına geldi. Kılıçlarını çektiler, kapıyı açtılar ve mücahidlerin üzerine saldırdı-lar. Daha ilk anda Zîrinyi başına isabet eden iki mermi ve göğsüne saplanan ok ile arzuladığı Ölüme kavuştu. Fakat daha güzel bir şeye kavuştu. Civanmerd İslâm askeri bu kumandanın cesedini yerden kaldırıp bir top arabasının üzerine saygıyia koydular .Kâfir de olsa bir askere gereken hürmeti nösteren millet şüphesiz ki Zîrinyi'den çok daha büyümüş oluyordu tarih huzurunda...
Huruç için çıkan Zîrnyi intihar ekibi bir anda yok edilmiş ve açık kapıdan kaleye dalan mücahidler Zigetvar'ı şanlı Hi-lâl'e kavuşturmuşlarsa da, otağı hümayununda Cihan Padişahı son nefesini veriyordu. Bir çok tarihler bu zafer haberini alamadan öldüğünü söyledikleri Kaanuni Sultan Süleyman Han'ın tazarruları bu kal'anın kendisinin olmasını istediği, duayı kalbiyi yerine getirdikten başka dua'yı fiili'yi de yerine geiren bu yüce Sultan, Velî Padişahoğlu, Velî Kaanuni Sultan Süleyman Han elbette alındığını görmüştü. Çünkü âlemlerin Rabbi Allah (C.C.) velî kularının dualarını kabul ve semeresini gösterenlerdendir.
Zigetvar, Osmanlı'ya yâr olmuş, Cihan Padişahı ise her zaman beraber olduğu Rabbine dönmüştü. Sokullu Mehmed Paşa'ya düşen ise durumu hiç belli etmeden yeni padişah taht'a geçene kadar Hazreti Padişahı sağ gösterebilmekti.

Derhal onun imzalarını kullanarak her tarafa zafernâmeler gönderip fetih haberlerini müjdeledi. Asker zaferlere kavuştuğundan Zaferler Padişahına duâ ediyor, Sokullu savaşta muvaffakiyetler gösterenlere hediyeler sunuyor, Padişah rahatsız olduğundan bu törenlere katılamıyor diyerek fevkalâde bir şekilde durumu idare ediyordu.
Hazreti Padişahın hayatında 10 sayısı çok büyük tevafuklar gösterir. Şöyle ki; Dünyaya teşrifleri onuncu asrı Hicrî'nin başlarında olmuştu. Osmanlı Devleti'nin onuncu padişahı oldu. Kendi zamanında yaşayan on hükümdarın en şevketlisi ve büyüğüydü. Zamanında en büyük şehirlerin sayı ise on adetti. Zamanı satanatlannda on sadrazam ve on reis'üi kût-tap vazife aldığı gibi on adet fetih yapmıştı.
Büyük adamlar, büyük adamların yetişmesine vesile olurlar. Bu misalden bazı isimleri sayarak cennetmekânın hayatını anlatmaya son verelim.
Denizler Padişahı Barbaros Hayreddin Paşa ve Turgut Reis, Salih Reis gibi denizciler, Şeyhul İslâm Ebussuud Efendi gibi yüksek dîni otorite, dünyanın hâlâ hayranlığını muhafaza ettiği Mimar Sinan, şâirlerden Fuzûlî ve Bakî, meşhur tarihçi Reis'ül Küttap Feridun gibi zatların hâmisi olmuştu.
Mimar Sinan'a yaptırttığı Süleymaniye Câmiinin avlusundaki, kendinden evvel vefat eden sevgili hanımı Hürrem Sul-tan'Ia aynı türbede ebedî istirahatgâhlarında uyumaktadırlar. Tarihler Hicrî 974/Milâdî 1568 yılını gösteriyordu.
Kaanuni Sultan Süleyman Han'ın safhai hayatın: anlatmayı bitirirken iyi biliyoruz ki, Barbaros Hayreddin Paşa'nin meşhur Preveze Zaferini hiç anmadık. Halbuki bu, Devleti OsmanÎyye'nin kuruluşundan üç asır sonra dünya denizlerinin hâkimi olduğunu belgeleyen bir zaferdir.Bu zaferi muhterem M. Ertuğrul Düzdağ Bey'in sadleştirip bu milletin evlâd-larına kazandırdığı Tercüman BİnbirTemel eser serisinin 14 ve 15'inci kitabı olan «Gazavatı Hayreddin Paşa» adlı eserden ikinci cild sh. 188/19l'den aynen nakli uygun gördük.

Hazreti Barbaros Hayreddin Paşa'nın Preveze Zaferi

Seherde gördüğüm rüya O gece
«— Allahım, İslâmı kâfirler üzerine kuvvetli kıl! Islama nus-ret ihsan eyle!»
Diye sabaha kadar tazarru ve niyaz eyledim. Seher vaktinde uyku ile uyanıklık arasında şunu gördüm:
«Yattığımız limanın yalı kenarında sanki karada bir çok ufacık serdin balığı çıkmış. Amma ol ufacık serdin balıklarının içinde iki tane karnı yarık balık vardı. Bunarı seyr eder dururken, bir şahıs bir al ata binmiş dolu dizgin yanıma geldi, atın başını çekip durdu. Bir peştemal dolusu ufacık balığı elime verip: Al bunu ya Hayreddin! Halife-i rûy-i zemin olan şevketlüSultan Süleyman'a peşkeş ver, dedi. Sonra çıkarıp elime bir rik'a vererek kayboldu. Ben de rik'ayı açıp baktım. Gördüm ki, beyaz kâğıt üzerine yeşil hat ile — Nasrun min AllahÎ ve fethun karib ve beşşiril mü'minîne yâ Muhammed— deyu yazılmış. Bunu

okuyup yüzüme gözüme sürdüm.
«— Sana hamd ve şükürler olsun ya Rabbi!»
Diyerek uykudan uyandım.
Rüyayı kendim tabir ettim:
«— İnşalah ol ufacık balıklar kâfir donanmasını firkateleri ve sandallarıdır. Erzak ve ganimetlerle islâm askerinin tok doyum olacağına işarettir. Karnı yarık balıklar ise kâfirlerin kadırgalarıdır. Gâib bilinmez amma, içinde olan kâfirleri firar etmiş olmalı. Padişah-ı âlem-penah hazretlerine peşkeş ver dediği peştemal dolusu ufacık balık, inşalah, yakında Boğ-dan'ın fetih haberi geleceğine işarettir. Çünkü şimdilerde
Padşiah-ı âlem-penah Boğdan üzerine gitmiştir. İçinde nusret âyeteri yazılı olan rik'a ise, inşallah, Allah'ın yardımı, Pem-gamber'in mucizesi, enbiyaların himmeti ile düşmana man-sur ve muzaffer olmamıza işarettir.»
Diyerek hamd ü senalar ettim.
Baktım ki nusret rüzgârı içerden dönmeye başladı. O zaman:
«— Bismillah, tevekkeltü alellah, niyyeti gaza, kasdı kâfir!» Diyerek mübarek bir saatte salpa eyleyip, bâdbanlan döküp, pupa rüzgârla fecir vaktinde seksen pare gemi olmak üzere kâfir donanmasının üzerine hücum ettim.

Preveze Savaşı

Kâfir donanmasının ise o gece üzerine bir pus çöktü ki bir birlerini görmez oldular. Benim limandan çıkacağımı ise hiç zannetmiyorlardı.
— Barbaroşo bizden korktu, gayri limandan taşra çıkmaz.»
Derlerdi.
Zira kâfirler gelip oraya ienger-endâz olalı üç gün olmuştu. Bizden bir hareket görmediklerinden böyle kanaat getirmişlerdi. Amma, düşman düşmanın halinden bilmez, demişler. Bizim yattığınız Preveze limanından öyle olur olmaz rüzgâr ile çıkılmaz idi.
O sebepten çıkışı rüzgârın içerden eseceği bir mübarek saate tehir etmiş idim.
;;
Seksen pârelik donanmamı üç bölüm ettim. Tenbih ettim ki:
«— Bizim gemi alayı kâfirin alayına karşı olsun. Bizim firkate alayı firkate alayına, kalite alayı kâfirin kalite alayına mukabil olsun!»
Böylece taksim edip at başı beraber İslâm donanması kâfir donanmasının üzerine gitmekte olduk.
Amma kâfirler karanlık pusun içinde, demir üzerinde ken-di havalarında yatırlar idi.
Bizi ardımızdan sürüp oraya getiren nusret rüzgârı, varıp kâfir donanmasının üzerindeki pusu da dağıttı.
Kâfirler gördüler ki İslâm donanması üzerlerine bindirip varır. O zaman kâfirlerin içinde, bir ana baba günü bir şaşkınlık, bir rubulya koptu ki, demek olmaz!

Daha alaca karanlık olduğundan demirlerini kesip birbirlerinin üzerlerine düşüp kâfirler donanmasiyle müslüman donanması karmakarışık oldular.
Otuz atı pare geminin önünde o arka, forsa sancaklannı dikip fora alabanda arslanlar gibi yollu yolunca ateşlerimizi saçarak cenge giriştik.
Kalite alayımız kâfirlerin kalitelerini allak bullak edip kimini alıp, kimini batırmakta, kimisini ise kâfirler bırakıp kaçmakta idiler.
Firkate alayı dahi, küfür firkatelerinin kimini alıp, kimini baştan kara edip, kimini dahi boğup gitmekle idiler.
Elhâsıl kâfir donanması münhezim olup, asâkir-i İslâm mansur ve muzaffer oldu.
Kâfir gemilerinden sekiz paresi kuru tekne olarak on beş tanesi alındı, yedisi batırıldı.
Kâfir kalitelerinden yedisi cenk ederek, ikisi içindekilerin bırakıp kaçmasıyle dokuz kalite alındı.
Kâfir firkatelerinden on iki pare firkate alındı. Netice-i kelâm kâfirlerin yüz yirmi pare donanmayı men-hûselerinden otuz altı adet tekne alındı, kalanı firar edip gittiler.
Firkateler ve sandallar deryanın yüzünden kâfirleri devşii-iler, kimisi de boğulup cehenneme gitti. İkibin yüz yetmiş-.eş kâfir esir alındı.
Büyük Ziyafet verdim
Aktarmaları getirip limana koduk, sonra kendimiz de şeametle tekrar limana girip yattık. Sakatlarımızı onardık. Zira)iz de salkım saçak olup, iler tutar yerimiz kalmamıştı.
Şehit olan gazilerin kimini deryaya kimini ise Preveze'ye lefn ettik.
Seksen pare gemideki gazi askerlerden dört yüz şehit, se-ciz yüz yaralı vardı. Mecruhların yarasını hoşça sardık.
Bu büyük gazanın şükrü için yüzümü secdeye koyup ıamd ü senalar eyledim.
Sabah olunca kaptanlara ve gazilere büyük ziyafet verdim, yeyip içip şenlik şâdımanlık ettiler.
Bizler bu sürür ve sevinç içinde iken Boğdan'ın fethi müjdesiyle Kapıcıbaşı geldi. Kapıcıbaşıyı ihtiyaçtan beri edip göğe erdirdim.
Kaptanlara ve Kapıcıbaşıya gördüğüm rüyayı ve nasıl aynen çıktığını anlattım-
Görüyorsunuz bir islâm kahramanı en büyük deniz zaferlerini bile ne kadar tevazu içinde anlatıyor... Bundan ders alınsa yeridir.

Kaanüni Sultan Süleyman'ın Hanımları Ve Çocukları

Yılmaz Oztuna; Kaanuni'nin zevcelerinin sayısını, dört tane olarak gösterir ve bunlardan 1496'da doğup , 1550'de vefat eden ve adı bilinmeyen ancak, Mahmud adlı bir şehzadesi bulunan ve kendi makberi Şehzade camiinde bulunan bir hanımdan haber verir. 1499'da Bursa'da doğmuş Abdullah kızı Mahi Devran Haseki, 1581'de 82 yaşında ölmüştür. Evliliği 52 sene sürmüşse de, bunun fiili olmadığını Mahı Devran Haseki'nin 1534'den sonra oğlunun yanında

yaşadığını bildiriyor. 1553'de yerleştiği Bursa'da, 28 sene muammer olmuş ve oğlu Şehzade Mustafa'nın türbesine defnolunmuştur. Kaanuni'nin 3. hanımı ise Gülfem Hatun adlı 1497'de İstanbul- 1 da doğmuş, 65 yaşında olduğu halde yine İstanbul'da vefat eden bu zevcesi 51 sene süren izdivaç müddetiyle görülüyor ki evliliği 14 yaşındayken vukubulmuştur. Muraâ-adlı bir şehzadesini babası boğdurtmuştur. Dördüncü Hatun ise; Hurrem Haseki Sultandır. 1506'da İstanbulda doğmuştur. Ortodoks bir rahibin kızıdır, Müslüman olmadan önceki esas adı Aleksandra Lisovska'dır ve Roksalan'da denmektedir. Evlendiğinde oda 14 yaşında olup, 38 yıl dünyanın en büyük devlet başkanının hanımı olarak yaşamıştır. 1558'de vefatın da Sü-leymaniye Camiindeki türbesine gömüldü. Muhteşem Ka-anuni'ye dört şehzade bir Sultanhanım doğurdu. Kızı Mihrimah olup, erkek çocukları, Mehmed, Selim, Bayezid, Cihangir ve Abdullah adlı şehzadelerdi. Çok hayrat yaptırmıştır. Mimar/Sinan'ı çok çalıştırmıştır. Bir de Üluçay'a göz atalım ,.bak-alim bu hususda neler yazmış! Üluçay bey, Hurrem Sultan, Mahidevran ve Gülfem Hatundan bahsetmekle beraber adı bilinmeyen hanımdan bahsetmez ancak Kaanuninin başka eşleri olabileceğimde beyan eder. Gülfem Hatun'unsa öldurulduğunu yazar. Ancak kabir taşında şehide-i saide yazıyor olması yâni kutlu şehid mânasına gelen bu ifadenin kötü bir eylemin sahibi olmadığını akla getiriyor. Hurrem Sultan hakkında üluçay menşei hakkında pek çok çeşit rivayet ileri sürmüştür. Ancak İstanbul'da doğdu dememiştir. Mahidevran hatunun, Hurrem Sultan ile hayli didiştiği ancak galibiyetin Hurrem'de kaldığı, su götürmez.

Kaanuni'nin kızlarına gelince Gluçay, Mihrimah hanımsultanin ve Raziye hanımsultan'ın kızından başka kız yazmamaktadır. Mihrimah Sultan Kaanuni'nin tek kızı olduğu-hususu, Yahya Efendiye ait türbede medfun ve kabir taşında "Tasasız Raziye Sultan Kaanuni Sultan Süleyman kerimesi ve Yahya Efendinin mânevi kızı" olduğu yazılı olması böylece bir tashihe uğramış oluyor.

Bunun yanında Mihrimah Sultan'in İstanbul'da 1522'de doğduğu ve 25/ocak/1578'de Istanbulda vefat babasının türbesine defnolunmuştur. Çok hayırhah bir hanımdır. Edirne-kapı'daki Sinan yapısı Camii bu hanımsultan yaptırmış ve adıyla anılmaktadır. İzdivacı 1539'da Rüstem Paşa ile olmuştur. Rüstem Paşa daha sonra sadrıazam yapılmıştır. Hurrem Sultan-Mihrimah ve Rüstem Paşa Kaanuniden sonra, padişah olması muhtemel olan şehzade Mustafa'yı ki bu şehzade Mahidevran hatunun oğludur saf dışı bıraktılar. Mustafa'nın boğdurulmasın da paylan olduğu rivayeti vardır. Sevilen şehzadenin katlini, bu üçlünün işi olarak tahmin eden askerin tatmini için ve belki de evlâdının zayiinde dahli olduğunda şüphesi olduğundan olabilir. Rüstem Paşayı sadaretten azletti. Mihrimah Sultan daha sonra annesi Hurrem Sultan'ın vefatı üzerine, babası Kaanuni'nin, dert ortağı olduğu görüldü. Babasından sonra Osmanlı tahtına geçen 2. Selim ve onun oğlu 3. Murad zamanında da pek saygı gördü ve Hâla Sultan diye lakablandı.

Hemen ilâve edelimki Üsküdar'da İskele camii diye konuşulması tercih edilen camiin asıl adı ve yaptıranı bu Mihrimah Sultandır. Dünyanın hayran olduğu

padişah Kaanuni Sultan Süleyman baba olarak çok müşfik olmakla beraber devlet reisi olması hasebiyle devletin âli menfaati hususunda pek realist bir anlayış sahibidir.
Kırkaltı yıl süren devrinin bir evlâddan ziyade devlet reisi olacak anlayışıyla yetiştirilen şehzadeler, bu uzun saltanat dönemini sabırla bekleme gücünü gösteremediler. Şehzade katliyle bu padişahı suçlayanlar, hiç de şehzadelerin sabırsızlığını göz önüne almadılar ve târih yorumlarını yaptıkları istikamet tabiatıyla doğru bir neticeye varamadı.
Yılmaz Öztuna değerli eseri Devletler ve Hanedanlar adlı çalışmasında Kaanuni'nin erkek evlâd sayısını onbeş olarak göstermektedir. Bizde bu bilgileri özetlemek suretiyle aktaralım efendim:1512'de doğup, 1521'de 9 yaşında ölen Mah-mud, 1515'de doğan ve Konya Ereğli'de 6/kasım/1553 babası tarafından boğdurulan, Mustafa, Amasya'da 1526'da doğup, Bursa'da 1533'de boğdurulan Mehmed, sadece Ölüm târihi bilinen Konya'da medfun Ahmed, 1521'de İstanbul'da doğup, 22 yaşında 1543'de Manisa'da Çiçek hastalığından ölen Mehmed, bebekken ölen Abdullah, 1524'de doğan ve bilahire 2. Selim unvanıyla tahta çıkan Selim, 1525'de doğup, 1562'de Kazvin'de İran Şahına verilen sipariş üzerine öldürttürülen Bayezİd, 1543'de Kütahya'da doğup, Kaz-vin'de 1562'de Şah'ın marifetiyle boğdurulan Orhan, yine Kütahya, Kazvin hattı içinde 1545 doğum, 17 yaşında 1562'de boğdurulan Osman, aynı hatta 14 yaşında öldürü--leh Abdullah, 3 yaşında Bursa'da boğdurulan Mehmed, İs-tanbul'da 1531'de doğup, Ağabeyi veliahd Mustafa'nın idamında geçirdiği şok'a bağlı olarak vak'adan 21 gün sonra 27/kasıml553'de vefat eden Cihangir ki İstanbuldaki Cihangir semti bu şehzadenin adına kurulmuştur. 1554'de doğup, sekiz yaşında 1562'de vefat ettiği bilinen ve hakkında başka bilgide bulunmayan Orhan'ı böylece sizlere naklettik.

Kaanüni Sultan Süleyman'ın Sadrıazamları Ve Şeyhülislamları

Kaanuni Sultan Süleyman; tahta cülus etdiğin de makamı sadaretde baba yadigârı Pîri Mehmed Paşayı buldu. 27/5/1523'de sadarete Pargalı bir devşirme olan, önce makbul sonra maktul lakabı ile anılan İbrahim Paşayı getirdi. Aynı zamanda damat olan İbrahim Paşanın bu görevi; 15/3/1536 yılına kadar, 12 sene 8 ay, 11 gün sürdü ve hayatının idamla izale edilmesiyle işin sonuna gelindi. Bu sefer sadarete, Ayaş Mehmed Paşa tâyin olundu. Bu zâtın sadareti ise; 3 sene, 3 ay, 29 gün sürdü ve vazifeye veda ettiğinde târih 13/7/1539'u gösteriyordu.
Dâmad Lütfi Paşa; î sene, 9 ay, 15 gün süren sadaretinden hanımı ile yaptığı bir kavga yüzünden ve asabına hakim olamayarak bıçağına sarılması, kaimpederi padişahın mührü elinden almasına sebeb oldu. Târih ise 27/nisan/l 541 idi. Hadim Süleyman Paşanın getirildiği sadaret te bu zâtın dönemi 3 sene, 7 ay, 1 gün sürebildi. Ayrıldığında takvim yaprağında, 28/11/1544 târihi yer alıyordu. Mihrimah sultanha-nımın kocası dâmad Rüstem Paşa geldiği sadarette 8 sene, 10 ay, 8 gün gibi kısa olmayan bir zaman diliminde icraat yaptı.

Şehzade Mustafa'nın babası Kaanuni'nin emriyle boğdurulmasına yol açan entrikalarda karısı Hurrem ve kızı Mihrimah ile birlikte dâmad Rüstem'i sorumlu gören Kaanuni, kızı ve karısına kıyamadığından, acıyı Rüstem Paşanın elinden mührü hümayunu almakla iktifa etdi.
Bu sırada, 1553/ekim'inin 6. günü olmuştu ve bu sefer makam-ı sadarete Dâmad Kara Ahmed Paşa getirildi. Onun dönemi de 1 sene, 11 ay, 23 gün sürdü. Târihler 29/9/1555 idi Her halde Hurrem ve Mihrimah Sultanhanımlar Kaanuni'nin yüreğini soğuttular ki sadaret mührü yine Rüstem Paşanın avuçlarına konuldu. Fakaat târihler, 10/temmuz/156ri gösterirken Rüstem Paşa hem hayatını hem de sadareti kaybediyordu, böylece bu döneminin 5 sene, 9 ay, 11 gün ve İki sadaretinin toplamı ise, 14 sene, 7 ay, 19 gün sürmüş oluyordu.
Rüstem Paşanın vefatından sonra çıkan serveti asırlarca konuşulan bir büyüklük göstermekteydi. Yerine Semiz Ali Paşa sadnazam tâyin olundu ve bu zât da 3 sene 11 ay, 19 gün ülkenin iki numaralı insanı olarak vazife yaptı. Bunun arkasından büyük vezir Sokullu Tavil Mehmed Paşa'y1 sadaretde görüyoruz ve üç padişaha hizmet eden uzun sayılacak bir döneme imza attığını görüyoruz. Sadaret dönemi de aralıksız 14 sene, 3 ay, 15 gün sürdü. Eğer bir komplo ile suikasta uğramasa idi daha hayli muammer olurdu makamı sadaretde. Ne varki Kaanuni'nin vefatında Sokullu veziriazamdı ve bu muhteşem padişah son dönemini böyle değerli bir veziriazam ile geçirmişti onun vefatını maharetle saklamıştı hem dünyadan hem de ordusundan. Kaanuni 46 yıl süren taht-ı saltanatında 10 defa mühür alıp vermiş ve bunun ilkini görevde bulduğu Pîri Mehmed paşadan almak olmuştur. Rüstem Paşayıda iki defa vazifeye getirdiğinden on defa değişen sadnazamm, ilkini kendinin bizzat tâyin etmediğinden Rüstem Paşayı da düşersek dokuz kişi ile çalıştığına kanaat getirebiliriz. Bu muhteşem padişahın şeyhülislâmları ise göreve geldiğinde vazife başında bulduğu Zenbilli Ali Efendi, 22 sene, 8 ay süren makam-ı meşihatde ki görevi 1525/se-nesi 10. ayında Hakk'ı yürüyünce İbni Kemâl lakablı Kemâlpaşazade Ahmed Şemseddin Efendi hz. ferine tevcih etdi. Bu muhterem zât; 8 sene, 6 ay kaldığı vazifeden, vefatı münasebetiyle ayrıldılar ve 16/nisan/1534 takvim yaprağındaki tâ-rihdi. Sadullah Sadi Efendi 16/4/1534'den, 21/2/1539'a kadar 4 sene, 10 ay 4 gün kaldığı görevden vefat üzerine ayrıldı. 12. şeyhülislâm ise Çivizâde MuhyiddİN Efendi bu göreve geldiğinde 3 sene, 8 ay kaldı. 1542'nin 10. ayında Hz. Mev-lânaya küfrettiği için görevinden alındı. 13. şeyhülislâm Is-partalı Abdülkadir Hamidi Efendi, 3 ay vazife yaparak hastalandı ve çekildi. 14. şeyhülislâm Fenârizâde MuhyiddİN Efendi de 2 sene, 9 ay vazifede kalabildi ve hastalığından dolayı, istifa etdi. Osmanlı'nın 15. şeyhülislâm Mehmed Ebu ussuud Efendi makam-ı meşihate geldi 28 sene, 10 ay bu makamda kaldı ancak Kaanuni'nin son şeyhülislâmı bu zatdır. Buradan anlıyoruz ki 46 yıllık saltanat döneminde Kaanuni Süleyman Hân, yedi şeyhülislâmla çalışmıştır.

SULTAN 2. SELİM (SARI SELİM)

Babası: Kânûnî Sultan Süleyman
Annesi: Hürrem Sultan
Doğum Tarihi: 1524
Vefat Tarihi: 1574
Saltanat Müd.: 1566-1574
Türbesi: İstanbul'dadır.

Tahta Geçişi

Kaanuni Sultan Süleyman Han Hazretleri dünyadaki ömrünü şan ve şerefle kaparken dünyanın en kuvvetli ordusuna bir zafer, âlemi İslâm'a bir kale daha hediye eylemiştir.
Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa dirayet ve uzak görüşlülüğünü tarih sahnesinde bir daha tebarüz ettirerek İslâm' dolayısıyla Osmanlı Devletine bir hizmet daha sunmuştu. Bu hizmet Şanlı Padişahın irtihalini saklayabilmekti. Bunda muvaffak olduğu gibi, Veliahd Şehzade Selim Han'ı vaziyetten haberdar etmek üzere Hasan Çavuş'u Kütahya'ya bir tezkere ile göndermişti. Hasan Çavuş sekiz günde Kütahya'ya vâsıl olmuş ve taht'a davet mektubunu Sultan Selim Han'a sunmuştu. Kırküç yaşındaki Padişah, sekiz buçuk yıl sürecek saltanat ve hilâfetine başlamak üzere atını mahmuzlamış ve korkunç bir süratle İstanbul'un Kadıköy semtinde atının dizginini çekmişti. Kütahya'dan Kadıköy'e gelmek üç gün sürmüştü. Kadıköy'den Üsküdar'a geçen Padişah hemşiresi Mihrimah sultan'ın sarayına inmiş ve Padişah kaymakamı İskender Paşaya haber gönderip gereken hazırlıkların yapılması buyurulmuştu.
iskender Paşa haberi alınca önce şaşırmış fakat gereken, hazırlıkları yapmaya da başlamıştı. Sultan Selim'in bindiği saltanat kayığı Üsküdar sahilinden ayrılırken Kız Kulesi tarafındaki toplar gürüldüyor ve kirkaltı yıl hilâfet ve padişahlık devrinin sahibi Kaanuni'nin devrinin sona erdiğini, Veliaht Şehzadenin 2. Selim unvanıyla anılacak devrin başladığını ilân ediyordu. Tarihler Hicrî 974/Milâdî 1568 yılını gösteriyordu.

Sokullu'nun Vazifesinde İpka Olunması

Padişah 2. Selim merhum padişahın cenazesini karşılamak üzere yanına almış olduğu hafif süvari alayı ile gayet süratli bir yolculuk sonunda Belgrad'a vasıl oldu. Merhum Padişah'ın cesedi pâkî, tahnit edilmiş olarak bir arabada Belgrad'a geldi. Sokullu, sultan 2. Selim gelene kadar orduyu hümayuna Padişahı cennetmekânın nezle olduğu münasebetle arabasından çıkmadığını yayar ve ara sıra arabanın yanına gider, perdeyi aralar iradeyi seniyye alır gibi yaparak şüphede olanları bu şüphelerinden vazgeçirecek şekilde hareket ederdi. Bunda taki Sultan Selim, Belgrad'a gelinceye kadar muvaffak olmuştu. Suitan Selim

geldiğine göre artık merhumun vefatını saklamakta bir mânâ görmediğinden hafızlara Kur'an-ı Kerim tilâvet ettirerek Yüce Sultanın irtihalini açıklattı. Bütün asker, güngörmüş serhat beyleri, paşalar, Cihan Hükümdarı'nın vefatı haberini yanık sesli hafızlardan duyunca içten gelen bir teessürle ağlamaya başladılar.
Sultan 2. Selim huzuruna gelen Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa'nın ellerini öpmek hamlesinde bulundu. Bu dünyada görülmemiş, hele Osmanlı Devleti'nin tarihinde vukubul-mamış bir teşebbüstü. Evet, 2. Sultan Selim tevâzuun en büyük örneğini gösterirken dîni bütün bir müslüman olan Sokulu Mehmed Paşa kibir ve gurura kapılmıyarak aynı za--manda kaîmpederi olan 2. Selim'in elini öpmesine müsaade etmemek için padişahın eteklerine kapanıverdi.
Bu emsalsiz hâdise maalesef okul tarihlerimizde anlatıl-madığı gibi kimse de bu olayın samimiyetini anlama yoluna gitmemiştir. Safhai hayatını vermeye gayret ettiğimiz Hazreti Padişah; Osmanlı Padişahları içinde değersiz padişahlardan gösterilmek talihsizliğine maruz kalmıştır. Böyle gösteren veya göstermeye çalışanlar anlayamamışlardır ki Padişah olmak demek en önce Cenab-ı Hakk'ın kitabı mübinİnde buyurduğu gibi «Emaneti ehline veriniz» âyetine ittibar ile başlar. İşte bu adı geçen 2. Selim Hazretleri bu emri İlâhiye uyduğunu Sokullu Mehmed Paşa gibi mükemmel ve müdebbir bir veziri görevinde kalmasını emretmekle gösterdi.
Yeniçeriler, yeni padişahtan cülus bahşişi talep ettiler. Padişah tedbirsiz gelmiş cûlüs bahşişini karşılayamamış ancak herkese bir miktar dağıtılmış kalanını Dersaadet'e verileceği vaad olunmuş idi. Orduyu hümayun Dersaadet'e dahil olup Topkapı Sarayı önüne gelince hangi fesat düşüncenin eseri olduğu bilinmeyen bir fitne rüzgârı Yeniçerilerin arasında dolaşmış ve cülus bahşişinin kalanının verilmeyeceği haberi şayi olmuştu. Yeniçeri, Padişahın yolunu kesmiş iki saattir onun saraya girmesine mâni oluyor hatta tecavüzkâr lâflar söylemeğe başlamışlardı. Padişahın sabrı tükenmiş, bu mâni oluşa çok canı sıkılmış bir halde Sokullu'ya hitaben:
— Vezirim, Lalam bu fitneyi bir bastır nice göreyim seni hizmet edersin...
Bunun üzerine koca vezir, bir kaç avuç altını isyancıların üzerine savurur. Onlar, bu çil çil altınları kapışmak için birbirlerine girdiler, isyanlarındaki birlik yok oldu, açılan yoldan Padişah ve maiyyeti saraya dahil oldular.
Sokullu Mehmed Paşa devleti ebed müddete bir hizmet daha yapmış, Padişah Hazretlerini selâmete kavuşturmuştu.
Hazreti Padişah bu hizmetle Sokullu'nun değerini bir daha takdir etmiş ve vazifesini devama emir buyurmuştu. Böylece en isabetli bir karar verilmişti.

Sakız'ın Fethi

Yukarıda da söylemiştik. Padişahın en önemli vaziferinin başında «İş bilene, kılıç kuşanana') hakkını vermektir. Hicrî 973/Milâdl 1567 yılında merhum Padişah Kaanuni Sultan Süleyman Han'ın Kaptan-ı Deryalığa tayin etmiş olduğu Riyale aynı zamanda Sakız Adası'nın fethi ile de vazifelendiril-misti. Sakız

Adası o esnada Venediklilere bağlı idiyse de bir nevi muhtariyetle idare olunurlardı.
Piyale Paşa, 60 sefineyle Sakız Önlerine geldi. Cenevizliler kendisini karşıladılar. Bir çok hediye takdim ettiler. Piyale Paşa, Sakız Adası idarecilerinin ileri gelenlerinden 12 kişiyi gemiye davet edip kendilerini enterne etti. Böylece Ada'nın kendisini müdafaa etmesine fırsat vermeyip, Ada'ya asker çıkararak sessizce fethi tamamlayıp Ada'nın semalarında İslâm bayrağının şan ve şerefle dalgalanmasını müyesser kılan Allahü Zülcelâle şükür nazarları hediye eyledi.
İşte bu fetih, yeni padişahın kutlu ayaklarıyla tahtı Osmaniye oturduğu sırada geldik Padişah, Piyale Paşayı kubbealtı vezirleri arasına dahil ettiler. Böylece devleti İslâmiyye'ye hizmet edenlerin naili mükâfat olacağını bir daha ilân etmiş oluyordu. Sakız'ın fethi olduğu sırada tarihler Hicrî 974/Milâ-dî 1568 yılını gösteriyorlardı.

Alimlerin, Vezirlerin Ve Memurların Mükâfatlandırılması

Yeni padişah 2. Selim'in tahta cülusu sırasında Yeniçerilere cülus bahşişlerini anlatmıştık. Osmanlı tarihinde tahta geçen padişahlar daima orduya cülus bahşişi vermeyi âdet edinmişlerdi. Halbuki Osmanlı Devleti kuruluşundan bugüne kadar geçen iki buçuk asrı mütecaviz ömründe daima ordusu ile kendisini göstermiş ve bütün dünyayı hallaç pamuğu gibi atan bu ordu bir cihan devletinin meydana çıkmasına bani olmuştu. Artık bütün dünya devletleri, merkezi devlette kâh elçilikler, kâh maslahatgüzarlar ile temsil ediliyor, o devletlerin işleriyle meşgul olacak, onları görüşmelere kabui edecek devlet görevlilerinin de; ordunun savaş alanlarında kılıç şakırtıları, top sesleri arasında hizmet vermesi gibi dünya siyaset sahnesine savaşacaklarının bunun da bir nevi harp olduğunu gören ve tesbit eden Hazreti Padişah 2. Selim, ecdadının hilâfına başta ulema, bilginler, vezirler ve memurlara cülus bahşişini teşmil edip onları da malî hediyelerle görevlerine daha bir şevkle sarılmaları yoluna gitti.
Sadrazam Kâmil Paşanın Tarihî Siyasiyye adlı 1324 İstanbul Ahmed ihsan matbaasında basılmış üç ciltlik eserinin birinci ciltinin 254'üncü sahifesinden bu cülus bahşişinin hangi makamlara, ne kadar akça olarak verdiğini göstermeyi lüzumlu gördük. Kâmil Paşanın yazdıklarını aynen alıyoruz. «ulemaya ibtîda cülus atiyyesiveren Sultan Selim Han Sâni Hazretleri ölüp bu da Şeyhul İslâm Ebussuud Efendinin tat-yîb hatırı maksadına mebni olarak iki Kadıaskerlere otuzar bin akça (altıyüz duka) ve birer sırmalı kaftan ve Kadıasker mazullarını işbu atiyyenin nısfı, istanbul kadısına onbin, ma-zullarına dokuzbin, Bağdad payelilerine sekiz bin ve sınıflarına göre müderrislere yedi binden beşbin akçaya kadar atiy-yeler ve cümlesine başka başka kaftanlar verilmiş.»
Bu hediyeler ve cülus bahşişi şüphesiz ki devlete bir yük getirmişse de ecnebî devletlerin getirdiği hediyeler Piyale Paşa ve Pertev Paşanın Erdei taraflarındaki fetihlerinden gelen ganimetler hazinei hümayunu doldurup taşırmıştı.

Avusturya, İran Ve Lehistan İle Sulh Müzakereleri

Zİgetvar kalesinin İslâm'ın eline geçmesinden sonra sancak beylerinden Mahmud Bey'in esir düşmesi bazı küçük kaleleri muhafaza eden bey'lerin geri çekilmesi bu kalelerin Avusturyalıların eline geçmesi Devleti Osmaniyye'nin meşhur Pertev Paşası ki, o zaman üçüncü Vezir idi. Onbeşbin Tatar askeri ile oralarda bir dolaşmış ve seksenbeşbin kişiyi esaretine almıştı. Bu durumdan bîzar olan Avusturya İmparatoru Maksimilyen üç elçisini son derece kıymetli hediyelere hâmil olarak Hazreti Padişahın huzuruna göndermişti.
Bu üç elçi hediyelerini Hazreti Padişah, sadrazam ve İkinci, Üçüncü Vezirlere takdimden sonra yedi ay süren müzakerelerden sonra OndÖrdüncü içtimada sulh sekiz seneyi ve yirmibeş maddeyi havi olarak imzalandığında Hicrî 975/Mi-lâdî 1568 yılını gösteriyordu' Bu sırada İran ve Lehistan'dan gelen elçiler daha evvelki sulhu tecdide yâni yenilemeyi ta-leb ettiler.
Bu sırada İstanbul'da Yahudi mahallesinde çıkan bir yangın bîr çok evin yanmasına (bir rivayete göre otuz ikibin evin) kül olmasına vesile olmuştur. Aynı günlerde İran Şahı öldüğünden devlet İran hududu üzerine asker göndererek yeni gelişmeleri takip etmek uyanıklığını Hazreti Padişahın işareti üzerine gösterilmiştir.

Mimarlar Padişahı Sinan

Yeniçerilerinin içinde yetişmiş, Osmanlı fütuhatının her birinde imzası olan Yeniçeri askerinin kıymetli ve sanatkâr evlâdı Mimar Sinan, fetih ordularının bir çok suları aşması için yaptığı köprüler, muhasara vasıtaları, çeşmeler, mescidier, camiler, kemerler manzumesine kendisinin deyimiyle «ustalık eserim» dediği Selimiye Camiini Edirne şehrinde yedi senelik bir çalışmadan sonra meydana getirmiş dünyanın en büyük kubbesini havi Ayasofya Camiinden bu imtiyazı alıp ondan iki arşın daha geniş bir kubbeli Selimiye Camii meydana getirmiştir. Şimdi yeri gelmişken halk arasında anlatılan bir hikâyeyi anlatalım, kim ki bundan bir ders çıkara...
«Mimar Sinan; camii şerifi bitirmiş, açılışını yapmak üzere Hazreti Padişahın geleceği günü bekerken caminin etrafında geziyordu. İki çocuğun bir minareye bakıp kendi aralarında konuştuklarını tekrar bakıp birtakım işaretler yaptıklarını görür, yanlarına yaklaşır ve sorar:
Çocuklar o minareye bakıp bakıp birşeyler konuşuyorsunuz, acaba ne var?
Çocuklar cevap verir:
— Abe amca görmez misin de şu minareye yamuktur. Mimar Sinan sükunetle bakar ve bir göz aldanması olduğunu anlar.
— Peki evlâdım ne tarafı doğru iğri? Diye sorar.
Çocuklar ihtilâfa düşmez ve ikisi de:
— Ta şu tarafa!

Mimar Sinan derhal on kişiyi çağırır:
— Şu minareye bir ip bağlayın ve çocuklar tamam diyene ıdar çekin.
Sonra çocuklara dönüp:
__. Siz de dikkat edin bu iğrilik düzelsin.
Der. Adamlar ipi çekerler de çekerler, çocuklar:
— Şimdi tamam, oldu. Deyince,
Mimar Sinan:
— Sağ olun Allah razı olsun, iğrilik düzeldi, der. Çocuklar gittikten sonra ipi çekenler. Koca Mimara sorarlar:
— Efendimiz, iple minare düzelmeyeceği gibi elhamdülillah öyle bir eğrilik de yoktur. Niçin acaba böyle yaptınız?
Koca Sinan cevap verir:
— Bunlar çocuktur. Eğer minare eğri diye ortaya bir lâf atarlarsa, bu millet de bunu eğri diye kabul eder, biz böyle yapmakla İğri değil biz düzelttirdik dedirtmiş oluruz.
İşte Koca Sinan bu zarif hareketiyle bu satırlarda bir daha anıldı. Allah kendisine rahmet, kabrini nûr ile pürnûr eylesin. Yine bu sıralarda Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa, Volga nehri ile Azak denizini bir kanalla birleştirmeyi düşünmüş ve derhal çalışmalara başlamış, hatta bunun yapılmasını icab ettiren siyasî şartlar ortaya çıkmıştı. Şöyle ki; ta Bayazid-i Veli cennetmekân zamanında Rusya'dan gelen elçilerin kıya-fetlerile deha ne kadar gülün ve iptidai olduğuna Bayezid-i Velî devrini anlatırken temas etmiştik. İşte bu barbar ve ilkel kavim daha sonraları hristiyanlığı kabul etmiş ve ayrıca hris-tiyanllık içinde de Ortodoks mezhebini benimsemiş ve dünyanın en şarlatan insanlarından olan Yunanlılar ile mezheb kardeşi olmuşlar ve bu Avrupa'nın gayri meşru çocuğu Yunanlılar Rus ileri gelenlerine Bizans hanedanının kızlarını onlara vererek «Megalo İdeallerine» Rusları ortak etmeye muvaffak olmuşlardı. İşte Sokullu Mehmed Paşanın Volga, Azak ve Don nehirleri arasında açmayı düşündüğü kanalla, Rus gelişmesini önlemeye çalıştığı gibi kavmiyetti düşüncelerini İslâm potasında bir türlü eritemeyen İran'ı da Hazar denizine geçirebileceği bir donanmayla rahatça uslandırma imkânını elde etmiş olacaktı. Bunun derhal yapılması şu sebebten iktiza etmişti; Ruslar, Moskova bölgesindeki ormanlardan ilerlemiş, Çar Vladimir'in torunlarından 5. İvan Vasiiiyeviç Kazan ve Astrakan'ın alarak Kırım'a doğru yol aldığını göstermişti. Siyasî durum böyle olduğu gibi ticarî ulaşımlar da ayrıca daha kısa yoldan yapılmış olacaklar en önemlisi bu yol Osmanlı'nın tahtı idaresinde olacaktı.
Fakat Kırım Han'ı; Ruslarla, Osmanlı Devleti arasında bir tampon olduğunu düşünüyor böyle bir kanalın yapılmasının bu iki devlet arasındaki meselelerde kendisini tesirinin azalacağına kail olarak bu teşebbüse karşı çıktı. Bu arada İvan, Astrakan bölgesinde Osmanlı askerine âni bir baskın yaptı bu baskın duyulunca kanal İşince çalışmaya başlayan amele aletleri bırakarak her biri bir tarafa dağıldı. Bu arada bir çok kitaplarda bu kanal işlerine, dîni İslâm'ın tatbik kabiliyyetinin mümkün olmayacağı yerlere yerleşmeme eğiliminin sebeb olduğu

iftiraları da yer alır.
Şunu deriz ki kâinatı muazzamayi yaratan kudret sahibi Allah (C.C.)'dür, mülkün sahibi o'dur O'nun indinde tek din ise İslâm'dır. Mülkün her tarafı O'nun olduğu gibi, din de her yerde tatbik edilebilir. O zamanın ve bu zamanın bütün âlimleri bunu bilir. Bu, dinin bilhassa İslâm dininin terakkiye mâni olduğu inancını yaymaya çalışan İslâm düşmanlarının bir çalışmasından ve iftirasından başka bir şey değildir. Bunu kitaplarına tasdik mahiyyetinde alanlarda o İslâm düşmanlarından farksızdırlar. Yok o zaman böyle söylendiğini bunu aktarmak için yazdıklarını söylerlerse en azından bizim âciz açıklamamız gibi bir açıklama yapmaları icab ederdi. Çünkü Cenab-ı Mevlâ, müçtehitler göndererek İslâmî meselelere qö-
" ü vagd buyurmuştur. Buna inanmak her mü'minin vazif i asliyesidir. Velhasıl bu kanal işi siyasî entrikalarla bozulmuştur. Dîni bir kaygı yüzünden gerçekleşmemiş değildir deriz-

Yemen Kıtasının Fethedilmesi

Yemen ülkesi Kaanuni devrinde Cebeli Yemen taraflarından kaynaklanan bir Zeydiye hareketine sahne olmuştu. Zeydiye kabilesinin kurucusu olan Şemseddin bin Ahmed kendi neslini Hz. Hüseyin dolayısıyla Hz. Ali (R.A.)'a isnat ediyor ve böylece Emirülmü'minûn unvanlarını kullanıyor idi. Zeydiye namı Üçüncü İmâm denilen Zeynel Abidin bin Hüseyin (R.A.)'ın kardeşi Zeyd'e mensub olup ehli sünnet ve'1-cemaat ile Zeydiyeler arasındaki akâid ihtilâflarına bağlıydı. Bunlara Mu'tezile denilir. Hicrî 945/Milâdî 1539'da Hadim Süleyman Paşa tarafından Zeyd ve Aden zaptolunmuş idi. Mustafa Bey buraların idaresine tayin edilmişti. Fakat Ta-az kasabasına yapmış olduğu fetih harekâtı akim kalmıştı. Azledilen Mustafa Bey'in yerine Mustafa Paşa tayin kılınmıştı. Onun halefi Veyis Paşa; Zeydi'lerin imamı olan Şerafed-din'in iki oğlu arasında vukubulan ihtilâftan istifade ederek bunlardan Mutahhar'a yardım ederek Taaz kasabasını ele geçirmiş oldu. Hicri 951/Milâdî 1545. Ancak bu Taaz kasabasını alan Veyis Paşa bir müddet sonra Öldürüldü. Bu öldürülmenin sebebi Veyis Paşa'nın gösterdiği çok şedid bir idare idi. Ancak fazla vakit geçmeden Çerkeş Özdemir Paşa bu suikastın hesabını sordu. Hazreti Padişah namına San'a yi da feth eylemişti. Veyis Paşanın ödürülmesi haberi dîvana eri-ŞİnceyerineFerhad Paşa tayin olundu. Ferhad Paşa Yemen askerlerinin yeni bir isyan hazırlamakta olduğunu görünce °nları şiddetle tenkil etti ve asayişi iade etti. Ferhad Paşa İstanbul'a çağırılması üzerine yerine Özdemir Paşayı bıraktı.
Özdemir Paşa yedi yıl kaldığı Yemen'de yedi kaleyi teslim alarak kıt'ada asayişi sağladı. Buraların idaresini Mustafa Paşaya verdikten sonra Nil nehri boyunca uzanan bir fütuhata otuzbin kişilik bir kuvvetle koyulmuş ve bu hususta Kaanuni'nin müsadesini almıştı. Bir çok yerleri feth edip bir çok kaleler yaptırmış fakat ömrü hitam bulmuş vefat eylemişti. Bu zatı muhteremin mezarı sonradan değerli evlâdı Özdemi-roğlu Osman Paşa tarafından yaptırılmıştır.

Yemen Beylerbeyliğine tayin kılınan Kara Şahin Mustafa Paşa daha sonra ise Mısır Valiliğine tahvil edilmek suretiyle Mahmud Paşa tayin olunmuştu. Bu Mahmud Paşa «Taaz» şehrini merkez yapıp «Hab» kalesini muhasara edip eskiden beri bu kalenin sahipliğini yapan Nazarı ailesinin reisini hile üe yanına çağırıp öldürttü, kaleyi zapt etti. Bu bütün kıtadaki araplann nefretine sebeb oldu. O sırada Mahmud Paşanın İstanbul'a çağırılması ve yerine Rıdvan Paşanın gelmesi, durumu görüp Bâb-ı Aliye tafsilâtlı bir rapor göndermesi diğer taraftan Mahmud Paşa da vilâyetin iyi idare edilebilmesi için Yemen kit'asının İkiye taksimi icab ettiğini bildiren bir rapor vermişti.

Bab-ı Alî bu raporları görüşmüş ve San'â merkez olmak üzere iç ve dağlık bölge San'â Beylerbeyliği Hasan Paşa'ya, «Zebid» merkez olmak üzere Yemen Beylerbeyliği Murad Paşaya verilmişti. Rıdvan Paşaya azledilmek düşmüştü. Bu durum otoriteyi ikiye böldüğü gibi kuvvet parçalanmasına da sebeb olmuştu.

İmam Mutahhar ilk önce Hasan Paşanın üzerine yürüdü. Hasan Paşa mağlûp olduğundan, Mutahhar bütün Arap kabileleri ile birleşmiş, Murat Paşanın üstüne yüklendi. Murat Paşa da mağlûp olunca Yemen kıt'ası elden çıkmış oldu. İmam Mutahhar; Halife ve Emirülmü'minin unvanlarını alarak adına hutbe okutup ilâni istiklâl eylemişti.

Daha yukarı satırlarda yazmıştık. Nil boylarında vefat eden Özdemir Paşa aynı zamanda San'â fâtihiydi. Şimdi İmam Mutahhar'ın elinden gerek Yemen gerekse San'a'yı kurtarmak bu zatın oğlu olan ve anne tarafından Abbasî hanedanına mensubiyeti olan meşhur Özdemiroğlu Osman Paşa'ya verilmişti. Özdemiroğlu Osman Paşa Hızır Hayreddin reisin 17 gemisine süvari ve piyade askerieriyle binip Mekke'nin limanı olan Cidde'ye geldi. Süvarilerini hemen Ye-men'e gönderdi, kendisi de piyadelerle kızıl denizi geçip Hu-dey'de limanına çıktı. «Zebidû şehrinde çaresiz oturan Hasan Paşa Kahire'ye gönderip, kendisi hiç duraklamadan Taaz üzerine yürüyüp Zeydflerin elinden orayı aldı. Beri taraftan Sinan Paşa, yanına gelen Hasan Paşanın Özdemiroğlu Osman Paşanın aleyhindeki tezvirlerini dinleye dinleye \e-men'deki Kahire kalesini kuşatmakta olan Özdemiroğlu Osman Paşanın yanına geldiler. Kaleyi feth ettiler, fakat İmam Mutahhar kaçırıldı. Evet Yemen yeniden Devleti Osmaniy-ye'nin tahtı idaresine geçiyordu. Hicrî 975/Milâdî 1569.

Hasan Paşa yolda Sinan Paşaya anlattıklarıyla tesir ettiğini sanıyordu, aslında Sinan Paşa serasker unvanıyla bu vazifede olduğundan Özdemiroğlu Osman Paşanın muvaffakiyetini çekememiş hem de kendi rakibi Lala Mustafa Paşanın taraftan olan Osman Paşaya zaten kızıyordu. İşin daha enteresan tarafı Lala Mustafa Paşa Sokullu Mehmed Paşanın akrabası olduğu halde onu sadrazamlıkta rakibi olarak sayıyordu. Kendisini üstüne üstlük Lala Mustafa Paşa çok kıymetli bir asker oluşunun yanında Hazreti Padişah tarafından da tutuluyordu. Seviliyordu diyemeyiz çünkü bu Padişahlar sevgiyi ancak devlete gösterirler. Diğer vazifeliler devlete hizmet ettikçe tutulurlar, yaptıkları bir hata devlete zarar getirirse hayatlarını kaybederler. Bu mekanizma böyle yürüdüğü için Devleti Osmaniyye 622 sene payidar olabilmiştir. Sokullu'nun sadrazamlığı

elinde tutması Padişahın onu sevmesinden değil, damat olmasından değil devleti İslâmiyye'ye hakkıyla hizmet etmesindendir. Rakiblerinîn mücadelesi o hizmet istikbalini göstermeyip bazı şahsî kin ve garazlara dayalı olduğundan Padişah ne kadar tutsa da, sadrazamını devirme kararı alamazdı.
Bu muhaliflerin bulunması ayrıca sadrazamların vazifelerine çok itina göstermelerini temine yarayan bir tazyikte saymak mümkündür. Hazreti Padişah Sokullu'da bir hata ve onun yerine geçecek bir damad görseydi pençesini vurur Sokullu filân demez kenara atardı. Hayatının sonuna kadar bu sadrazam'la saltanatını bitirmesi takdirinin müsbet olduğunu gösterir.
Özdemiroğlu Osman Paşa, Sinan Paşayla çekişmektense idareyi ona bırakıp derhal İstanbul'a döndü. Özdemiroğlunun İstanbul'a dönmesinden sonra Sinan Paşa Yemen'deki Zeydi hareketini tamamen yok etmeğe matuf çalışmalarla geçirdi. İmam Mutahhar itaatini bildirdi ve bu gaile bitmiş oldu. Hicrî 976/Milâdı 1570.

Kıbrıs'ın Fethi

Padişah 2. Selim tahta geçmeden evvel dahi Kıbrıs adasının feth olunmasını vaz geçilmez bir aşkla istiyordu. Çünkü çok iyi biliyordu ki Akdeniz'in ortasında tam bir ikmal ve Ak-denizj tarassut eden stratejik döneme haiz bir ada idi. Bir çok tarihler Hazreti padişahın Konya Valisi iken kendisine hediye olarak gemiyle gönderilen atlan, Kıbrıs adasın! üs olarak kullanan korsanlar tarafından söz konusu geminin zaptı ve neticede atların kâfirlerin eline geçmesini bir türlü hazmedeme-mişte, bunun imtikamını almak için yanıp tutuşuyormuş! Bakiri Allah aşkına şunların yazış tarzına... Yahu insafınız kurusun, atlar gitti diye üzülünmez mi?
Ayrıca İlâyı Kelimetuliah için dünyanın üç kıtasında yedi , e nice can verip şan alan Devleti Osmaniye Kıbrıs dasını bundan hariç mi tutacaktı? Hele, hele Ski Cihan Sererinin mübarek halası o topraklar üzerinde medfunken, yine binlerce İslâm şehidinin kanlan ile o tarihler dokuz asır evvel suladıkları mezkûr adayı, İslâm devletinin devamı olan bu ecdad, Ada'y1 küffara mı bırakacaktı? Şüphesiz ki hayır. Belki korsanların bu tal'ani adanın ehemmiyyetini his ettirmiştir. Vakti saati gelince de icab eden yapılmıştı.
Padişah, Kıbrıs üzerine yapılacak bu sefere en mümtaz komutan ve beylerbeyleri ile donanmanın büyük bir bölümünü vazifeli kılmıştı. Karaya çıkacak kuvvetlerin komutanlığına Lala Mustafa Paşa, Piyale Paşa Donanma komutanlığına, Müezzinzâde Aii bey donanma ikinci komutanlığına ayrıca Anadolu Beylerbeyi İskender Paşa, Hasan ve Behram Paşalar, Halep sancak beyi Derviş paşa, Rumeli taraflarından Tır-hala, Yanya, Elbasan, Mora sancak beyleri tayin emirlerini alınca hemen vazife başına koşmuşlardı.
Donanmayı hümayun üç filoya taksim olunmuştu. Birinci Filo, Mart ayında Murat Reis, Nisan ayında Piyale Paşa, Mayıs ayında ise Müezzinzâde idaresinde denize açılmıştı. Donanma cem'an 360 parça gemiden mürekkepti. Bu gemiier,

top, gülle, cephane, atlar, arabalar, erzak velhasıl bir orduyu tüm teçhizatı ve askeri ile adaya Limasol iskelesi önünde demir atan donanma hiç bir güçlükle karşılaşmadan asakiri Is-• lamı karaya çıkardı. Limasol'a yakın Leftari kal'ası yapılan -teslim çağırışını kabul ettiğinden, Lala Mustafa Paşanın talimatı üzerine kimsenin can, mal ve ırzı müslümanlardan bir zarar görmedi.
Leftari kal'asının mukavemetsiz teslim olduğunu gören Ve-nediklüer, müslümanların kal'aya girmemelerinden fırsat bu-'arak kendi dindaş ve vatandaşlarını kılıçtan geçirip, kadın ve çocukları adanın içlerine kaçırdılar. Bu durum karşısında Lala Mustafa Paşa bir harp dîvanı topladı. Piyale Paşa işe Magosa limanından başlanması reyine bulunduysa da Lala Mustafa Paşa adanın merkezi olan Lefkoşa'nın muharasi reyinde bulundu ve bu rey'e itibar olundu.

Lefkoşe'nin Muhasara Olunması Ve Fethi

Lefkoşe kalesi çok metin bir kale olup Sultan Selim Han'ın cülusunu müteakip niyetini tahmin ettikleri için kalayı bir kat daha tahkim ettiler. Adanın müdafaasında İtalyan, Arnavud, yerli Rumlar vazife almış, sayıları onbinden ziyade idi. Lala Mustafa Paşa deniz kıyısından şehre kadar olan sahrayı ongun içinde emniyete almış ve kafi muharasaya Temmuz ayının sonunda bilfiil başlamıştı. Osmanlı ordusu bu savaşa yüzbin kişilik kuvvetle girmişti. Lefkoşe kal'ası yedi burçtan müteşekkil olduğundan, beher burcun karşısına birer kumandan tayin etmiş orduyu yediye taksim etmiş ve her fırka emrine yedişer top vermişti.
Muhasara yedi hafta devam etmiş ve bu sırada gerek orduyu hümayuna vaki olabilecek saldırıyı karşılamak gerekse adaya gelmesi muhtemel yardımların önünü kesmek için piyale Paşa 42 gemi ile Türk gölü haline gelmiş olan Akdniz'de bir aşağı bir yukarı volta atmıştı.
Öte yanda meşhur amiral Kılıç Ali Paşa, Tunus'tan ben-i Hafs Emirini kovmuş ve mezkur şehri tspanyolardan da kurtarmış ve limandan çıkıp üzerine gelmekte olduğunu haber aldığı dört aded Malta kadırgasını aslan pençesi gibi vurduğu bir darbede ele geçirmiş ve bu gemilerden aldığı bayrakları Hazreti Padişaha göndermiş bu muzafferiyetten çok mahzuz olan Halife-i Rûyizemin gelen bu bayrakları Kıbrıs'ta cihad
10.1 , İslâm ordusuna gönderilmesini irade buyurmuştu. Ba-h's konusu bayraklar Lala Mustafa Paşa'ya varınca bu zat bavrakların Kıbrıs müdafilerine gösterilmesini emir buyurmuştu. Bayrakların gösterilmesi İslâm ordusunun kuvveİ mâneviyesini arttırmış buna mukabil küffan çaresizliğe itmiş ve böylece başka yerde kazanılan zaferin düşmana bidiril-rnesinin ne kadar faydalı olduğu bir daha meydana çıkmıştı. Çünkü bu taktik üç burç'un teslim alınmasına vesile olmuştu.
Bu burçlar Tripoli, Kostanza, Podakataro idi. Ertesi günü Derviş Paşa kuvvetleri kuvvetli bir hücumla Lefkoşe'yi İslâm bayrağına ram etmişlerdi. Lefkoşe'nin düşmesi, Baf ve Girne'nin hemen yelkenleri suya indirmesini intaç etmiştir. Lef-

koşe'deki Ayasofya Kilisesini Cami'ye tahvil eden serasker Lala Mustafa Paşa burada Cuma namazını eda ettikten sonra hiç durmamış ve Magosa'ya doğru yürüyüşe geçmiş ve gerek limanı gerekse kaleyi topa tutarak tahtı muhasaraya almıştır.
Kış yaklaştığı için Piyale Paşa donanmayı alarak İstanbul'a dönmüş ve Lala Mustafa Paşa Magosa'nın muhasarasını gevşetmeksizin baharın gelmesini beklemeye başlarken muazzam istihkâm ve siperler yaptırmaya başlamıştı. Serasker öyle siperler kazdırmıştı ki âdeta bir cadde genişliğindeki bu siperler ata binmiş bir adamın siperde yürürken görüne-meyecek kadar da derinlikteydi.
Magosa müdafileri bahar gelince halkı kaleden çıkardılar. islâm ordusu kaleden çıkan sivil halka en ufak bir müdahalede dahi bulunmadı. Halbuki okuyanlarımız çok iyi hatırlayacaklardır ki Cennetmekân Abdülhamid Han Hazretlerinin son anda «Hukuku tahtı şahanemde kalmak üzere 60 yıl İngitere nükümtine kiraya veriyorum» ibaresini ekliyerek onayladığı anlaşma neticesinde bugün 1948 senesinden beri hak iddia edebildiğimiz Kıbrıs Türkleri 1974 Kıbrıs çıkartmasından evvel Rum askerinin ne büyük zülmuna maruz kalmıştı. Kâfir böyledir, biz müslümanlar ise bu mevzuda hâlâ ecdadımız gibiyiz. Her ne hal ise biz Magosa'nın düşmesini anlatmaya devam edelim.
Bütün kışı mahsur olarak geçiren kale halkı dayanma gücünü kayb etmiş ve kaleden ayrılmışlardı. Kalede Kumandan Brakadino idaresinde beş bin Venedikli ve 2.500 eli silâh tutan yerli asker kalmış ve müdafaaya devam etmeye başlamışlardı. Gerek kalenin sağlamlığı gerekse Brakadino-nun iyi asker olması akıbeti biraz daha geciktirdi, fakat kâfire kurtuluş imkânı vermedi. İslâm askeri çok şiddetli hücumlarla kaleyi adeta bir çakıl yığını haline getirdi. Bir seneye yaklaşan muhasara İslâm askerinin elli bin şehid vermesine müncer olmuştu. Bütün müdafa imkânları tükenmiş Brakidino beyaz bayrağı sallamış ve civanmert Osmanlı Devleti bu teslim bayrağını görmemezlikten gelmemiş ve düşman komutanının teslim şartlarını görüşmeyi kabul etmiş ve söylediği bütün şartları kabul edilmiş hatta askerlerin silâh ve eşyalarını dahi alabilme şartı da kabul edilen şartlardan olduğu gibi kendilerine 15 adet de gemi tahliye için tahsis edilmişti. Askerler gemiye binmişler yıkılmış şehrin anahtarlarını ben teslim etmek üzere orduyu hümayun'a geleceğim haberini gönderen Brakidino yanında beş komutan ve üçyüz askerle, Serasker Lala Mustafa Paşa'nın otağına geldiler. Savaş üzerine yapılan bir kaç kelimelik konuşmadan sonra Lala Mustafa Paşa, nakil işleminde kullanmaları için kendilerine verdiği 15 gemi ve mürettebatın geri gelmesini temin babında neyi kefil gösterebileceklerini soruverdi.
Cevap çok vahim ve müthişti. »Anlaşmada buna dair bir kayıt yok.»
Lala Mustafa Paşa bu cevap üzerine üç komutanın kendi-sjne rehin bırakılmasını istedi. Brakidino bu sefer daha küstah bir tavırla aynı cevabı tekrarladığı gibi üstelik Paşa'yı ahde vefasızlıkla itham etti. Sinirlenen ve 15 gemi ve onun mürettabının âkibetini bir an için göz önüne getirerek derhal emir verdi. Bunların hepsini kaldırın! Bu emir yetmiş ve hepsinin kaydı hayat defterlerinden

silinmişti. Türk dostu diye tanıtılan Lamartin ki aslında koyu bir İslâm düşmanıdır, biz müslümanların beğendiği her şeyi kötü görmüş, beğenmediğimiz her şeyi iyi görüp bize tavsiyye ve onore etmeye kalkmıştır. O dahi gemiler meselesinde Lala Mustafa Paşa'ya hakverir tarzda mütalâa beyan ederken yine de bu hareketi meşhur «San Bartellomei» katliamına eş tutarak tiyniyetini ortaya koymuştur.
Tarihler Hicri 978/Milâdî 1570 yılı Kıbrıs'ın tamamının devleti Aliyye'ye bağladığını ilânla mükellef kılınmıştı. Böylece Hala Sultan göğe uzanan minareleri, okunan Ezan-ı Mu-hammediyye'yi ve bu uğurda şehid olan her müsiümanı mevkii mualâsından ve bugün orada din-i mübin için nöbet bekleyen mücahid ve Mehmetçikleri ruhu mânevisiyle muhafaza ederek memnun olarak seyretmektedir.

İnebahtı Deniz Muharebesi

Kıbrıs'ın fethi bütün hırıstiyan âlemini büyük bir müzüntü-ye gark etmişti. Papa dîni otoritesini kullanarak Kıbrıs'ı kaybetmenin acısını mutlaka Osmanlı Devletinin üzerine yapılacak bir Haçlt seferiyle ve müslümanlan perişan edecekleri bir hücumla teselli edebileceği fikrini yaymaya başlamıştı. Bu Haçlı seferi Osmanlı Devletinin kuruluşundan bu yana onu-ÇÜncü seferiydi. Bu seferin yarısının masrafı İspanyollar, diğer yarısı ise Venedik ve Papalık tarafından karşılanmıştı. Bu sefere mukaddes ittifak denilmişti. Ikiyüz kadırga yüz sefine
ile ellibin piyade asker, beşbin deniz askeri ile mükemmel bir Haçlı ordusu teşkil etmişlerdi.
Haçlı ordusu mukabilinde Osmanlı ordusu şu kuvvetle çıkmıştı. Müezzinzâde Ali Paşa idaresinde kadırga, kalyon ve sefine olarak üçyüz parça idi. Cezayir Beylerbeyi Kılıç Ali Paşa, Trablusgarp Beylerbeyi Cafer Paşa, Hayreddin Paşazade Hasan Paşa, Müezzinzâde'ye yardımcı olarak vazife almışlardı. Ayrıca donanmada istihdam olunan kara askerine Pertev Paşa kumanda ediyordu. Düşman donanması ile Mora sularında Leponta müslümanların ise İnebahtı dedikleri mevkide karşı karşıya geldiler. Savaşın ilk anlarında Müezzinzâde şehadet şerbetini içmiş ve onunla beraber İkİyüz kadar gemi ve binlerce mücahidimiz perişan olmuştu. Kılıç Ali Paşa deniz kurdu olduğunu bir kere daha ispat etmiş, yapmış olduğu mükemmel ve akıl almaz manevralarla hem hissesine düşen düşmanları kahretmiş hem de emrindeki gemileri selâmet sahiline ulaştırabilmişti. Osmanlı Devleti bu bozgunu çok üzücü bir olay kabul etmiş, Hazreti Padişah günlerce üzüntüden uyuyamamış savaş şehîdleri için Cenab-ı Hakk'a teveccüh eylemiş şehadetlerinin kabulü için göz yaşlan içinde arzı niyaz eyleyip taki Kılıç Ali Paşanın donanmanın bir bölümü ve islâm askerinin ekseriyyetini sağ salim Dersaadet'e getirebilmesi üzerine biraz teselli olabilmişti. Hazreti Padişah kendisini kucaklamış ve Kaptan'ı Deryalık makamını ve aslında üluç Ali Paşa olan lâkabını Kılıç Ali Pa-şa'ya tahvil olunmuştu.

Devleti Osmaniyye'nin bu mağlûbiyyeti üzerine az bir müddet sonra Sadrazamı ziyaret eden Venedik elçisi bir ara Osmanlı donanmasının uğradığı mağlûbiyetten söz açınca şahane Veziriazam Sokullu Mehmed Paşa «Siz İnebahtı'da donanmamızı yakmakla sakalımızı traş ettiniz, Devleti Aliy-ye sizin elinizden Kıbrıs adasını almakla kolunuzu kesti, bildininiz gibi kesilen sakal daha gür çıkar, fakat kesilen bir kolun yeniden çıktığı görülmemiştir», diyerek nefis bir cevap vermiştir.
Sokullu Mehmed Paşa derhal nezdi padişahiye giderek donanmanın eksikliğinin giderilmesi için iradei seniyye taleb etmiş ve Padişah da aynı fikirde olduğundan derhal icabını icrasına ernrü ferman çıkarmıştır.
Bu ferman iktizasınca Kılıç Ali Paşayı çağıran Veziriazam yüzellisekiz parça gemi yapılmasını bunun yüzelisinin kadir-qa, sekizinin büyük ebat'ta sefine olmasını ve altı ay sonunda denize çıkmasını talep etmişti.
Müddetin kısalığı, malzeme azlığı bir an için Kaptan-ı Derya Kılıç Ali'yi şaşırtmış ve nasıl yapacağız şu eksik, bu yok diye saymaya başlayınca Sokullu, Ali Paşa'yı susturup: «Paşa., Paşa, devleti aliyye o mertebei kudret ve servete mâlikdir ki, gemileri demirlerini gümüşten, halatları ipekten, yelken-lerl atlastan yaptırabilir.
Bu sözler günümüz tabiriyle Kılıç Ali Paşa ve tersane işçilerine bir doping olmuş hakikaten tam altı ayda yüzellisekiz parça gemi Türk gölü Akdeniz'de süzüle süzüle volta atarken dost ve düşman hayret ve şaşkınlık içinde takdirlerini gizleyememişti.
Burada şunu dikkatlere sunmak isteriz. Ey benim aziz mi-letimin değerli evlâtları diyen zihniyete bakınız. Bu zihniyet tarihleri bundan 410 sene evvel altı ayda 158 gemiyi denize indiren zihniyyetin bir devamıdır, kendi harp sanayii'ni kendi evlâtlarına kurdurma zihniyetidir. Yoksa bu memleket içinde fabrika kurma müsadesi verme zihniyeti değildir. Son yetmiş yıl içinde iki tane dünya harbi gören ve hele bu ikincisinden 34 sene evvel çıkan Almanya'ya bugün bir milyon kardeşimiz gitmiş orada idamei hayat ediyorlar daha acısı bu ülke bugün onların gönderdikleri dövizleri mutlaka hesap etme
durumuna maruz kalmıştır. Diyoruz ki bu gün bundan Milâdî olarak 410 sene evvel 6 ayda 158 gemiyi denize indirecek zihniyyete dönmeden İslâm milletine kurtuluş gözükmemektedir. Bunu söyleyen zihniyyet en azından bunu gerçekleştirmeye niyetli zihniyettir. Bu zihniyyet manevî değerlerin kıymetinin ancak İslâm'da mündemiç olduğunu söyleyen zihniyettir. Ve bu milli görüş ve milli şuurdur.

Venedik İle Sulh Antlaşması

Donanmayı Hümayun açık denizlerde kendini gösterince İstanbul'da bulunan Venedik elçisi, devleti tarafından derha! bir sulh imzalamaya memur edilmişti. Görülüyorki kuvvetli olmak bir mağlûbiyete rağmen rakibi sulha çağırma imkânı veriyor. Bu anlaşmaya çok dikkatli bakmak icab eder. Bütün Avrupa

devletleri anlaşma olduktan sonra müttefikan şunu söylemişlerdir. Bu anlaşmada mağlûp taraf galip gibi, galip taraf mağlûp gibi masaya oturdular. Bu sözler bize, Birinci Cihan Savaşında müttefiklerimizin mağlûp ve münhezim olarak savaştan çekilmelerine bağlı olarak hiç bir mücadeleyi bariz olarak kaybetmeyen Devlet Aliyye sulh müzakerelerine mağlûp taraf olarak oturtulmuştur. Bunun sebebi yeni bir müdaleye girecek gücünün kalmamasından olduğu aşikârdır. Böylece meşhur atalar sözü burada bir daha zikredilirse yenidir.
«İstersen sulhu salâh, hazır ot cenge.»
Şimdi söz konusu antlaşmanın şartlarını buraya zikretmeyi lüzumlu gördük. Yedi maddeden teşekkül eden antlaşmanın ilk maddesi; Devleti Aliyye'nin Kıbrıs Savaşı sırasındaki üç-yüzbin duka taktir olunan harp masrafını Venedik Cumhuriy-yeti üç senede ödeyecektir. İkinci madde Venedik Cumhuriyetinin mevki harpte ele geçirdiği Devleti Aiiyye'ye ait toprakları iade edeceği üçüncü madde Zanta'nın tasarrufundan
Devleti Aiiyye'ye senevî olarak ödenen beşyüz dukalık verginin binbeşyüz duka'ya çıkarılmasına dördüncü madde Ka-anuni Sultan Süleyman Hazretlerinin daha evvel imzalayıp bahş eylediği şartlar riayeti 2. Sultan Selim'in de yerine getireceği, beşinci madde Kıbrıs'ı tasarruflarından dolayı Devleti Osmaniyyeye senede sekizbin duka tutarındaki verginin Kıbrıs'ın Osmanlı Devletine geçmesi yüzünden kaldırılmasına, altıncı madde Deveti Aliyye ve Venedik'in Arnavutluk'da ve Dalmaçya'da mutasarrıf oldukları bölgede eski hududlarına çekilmeleri yedinci ve son madde ise; iki tarafın da muharebe esnasında tazmin olunabilecek mal, emtia ve sefinelerin tazmini hususuydu. Bu antiarna imzalandığında tarihler Hicrî 981 /Milâdî 1573 yılını gösteriyordu

Tunus'un Feth Edilmesi

Bu muahede imzalandıktan sonra Fransa Kralı Şarlken'in evlâdı mânevisi İspanya Kralı Don Juan, Tunus'u zapt etmişti. Kıbrıs'ın fethinden evvel Tunus'u Kılıç Ali Paşa feth etmişse de bu fetih yalnız şehir merkezine raci idi. Vakit olmadığından şehrin etrafını İspanyolar'dan temizleyememişti.
İnebahtı ve donanmanın yeniden tanzimi için geçirilen zaman zarfında İspanyollar yeniden Don Juan'ın talimatıyla Tunus'u yeniden ele geçirmişlerse de 200 gemi ile Tunus'a gelen Kaptan-ı Derya Kılıç Ali Paşa Tunus'u yeniden ve bu sefer esaslı surette feth ederek Osmanlı sancağını uzun yıllar dalgalandıracak biçimde semalara yükseltmişti. Bu fetihte ..Sinan Paşanın tecrübe ve azmi çok iyi netice alınmasına vesile olmuştur. Hicrî 982/Milâdî 1574

Şeyhül İslam Ebü-Süüdefendi'nin Ve Hazreti Padişahın Vefatı

Sekiz buçuk yıl süren devri saltanatında Sokullu gibi Sadrazamı Şeyhü! İslâm Ebu-s Suud Efendi gibi bir büyük âlim'in varlığı sayesinde huzur İçinde hüküm sürmüş fakat diğer tarihlerin yazdığı gibi devlet işlerine bakmamış değil bilhasa

çok dikkat etmiş ve tıkır tıkır işleyen çarkı aksatmamak için hislerine hakim olabilmiş ve bu hususta silik bir şahsiyyet gibi görünmeye itina göstermiştir. Devri saltanatında bir çok fetih ve savaşlar olmasına rağmen hiç sefere çıkmayan padişah unvanını almıştır.
Çok sevdiği ve babasının bergüzarı Ebu-s Suud Efendinin vefatı kendi üzerinde büyük üzüntüler tevlit etmişti. Bu üzüntüler artık bir dalgınlık halini almış tam bir derviş hayatına intibakına vesile olmuş sarayı bahçesine kurdurduğu rahleye oturur ve aralıksız Kur'an-ı Kerim tilavet eder, Devleti Osma-niyye'nin bekasının bu kitabı mübine ittibada gördüğünü musahiplerine en samimi hislerle meşbu olarak söylerdi. Bir gün hamamda ayağı kaymış ve başını yere çarpmış ve oniki gün sonra bir an bile gafil olmadığı Yüce mevlâ'nın dön emrine uymuştu.
Hazreti Padişah 52 yılık ömründe sekizbucuk yıl tahtı Os-mani'de San Selim lâkabına hangi hainin eklemek istediği meçhul olan sarhoş lâkabı ona karşı yapılmış en büyük haksızlıktı. Belki tasavvuf ehli olduğundan meşguliyeti bu âlemin dışında olmasından gelen sermestliğindense ona da sarhoşluk denmeyeceğini tasavvuf erbabı daha iyi bilir.
Orta boylu, mavimsi gözlü, sarışına yakın kumral sakallı olan 2. Selim, altısı erkek, üçü kız olmak üzere dokuz evlât,bunlardan kendi yerine üçüncü Murad unvanıyla geçecek olan Veliahd Şehzade Manisa Valisiydi.
2. Selim zamanında bazı devlet reisleri şunlardı: Almanya'da Maksimilyen, İngiltere'de Kraliçe Elizabeth, İran'da Sah Tahmasb, Rusya'da Korkunç İvan, Fransa'da 9. Şarl ve 3. Hanri, Papalık Makamında ise 13. Gregor vardı.
Hazreti Padişah Ayasofya camiindeki türbesinde kabir hayatına devam etmekte ve İnşaallah kabri Cennet'i âlâ'ya açılan bir kapıdır.
Aziz Padişahımız nûr içinde yat, Cenabı Mevlâ'nın rahmeti, peygamberizîşânın şefaati üzerine olsun.

Sultan 2. Selimin Hanımları Ve Çocukları

2. Selim'in hanımları meselesi biraz karışıktır. Bu hâli oğul 3. Murad'da da görmek kabildir. Sultan 2. Selim'in Nurbânû sultan isimli hanımı adetâ tek çiçekle bahar geçiren kimsenin durumunu çağrıştırıyorsa da, tabii ki vaziyet öyle olmayıp, hanedan da olsa, aile mahremiyetine haylice önem vermekten kaynaklanmaktadır. Nurbânû Sultan hakkında yahu-di ve italyan olduğu hakkında rivayetler varsada, Öztuna bey yahudilik isnadının da doğru olmadığını ileri sürüyor. Nurbânû Sultanın doğum târihi Öztuna tarafından 1530 olarak gösterildiği gibi vefatı da, 7/aralık/1583 olarak işaret edilmektedir. İzdivacını 2. Selim ile 1545'de Konya'da yaptığını da ileri sürmektedir sayın Yılmaz Öztuna.. Evlilik müddetleri 29 yi] sürdü. Nurbânû Sultan valide, daha sonra padişah olan şehzadesi 3. Murad'ın annesi olarak vâlidelik makamında 8 sene, 11 ay, 23 gün ömür geçirmiştir. İsmihan ve Fatma Sultanhanımlarında annesidir. Bir çok hayır ve hasenatın sahibidir. Vefatında cenazesi Fâtih

Camiinden kaldırılarak, Ayasofya Camii avlusunda kocası, 2. Selim'in türbesinde toprağa verildi. Çağatay CJluçay, bu sultanhanımdan başka Alderson adlı şarkiyatçının KaleKartamou ve adını veremediği bir hanımdan da söz ettiğini ifade ederek bir hatırlatma yapmış oluyor. 2. selim'in kız çocuklarına gelince; İsmihan, Şah, Gevherhan ve Fatma sultanhammlar olup, bunlardan İsmihan sultanhanımın ünlü ve şehid sadrıazam, Sokullu Mehmed Paşanın hanımı olduğunu biliyoruz. Şahsultan hanımın ise beyinin Çakırcıbaşı Hasan Paşa olduğunu, Gevher-hân ise Piyale Paşanın hanımı olarak Fatma suitanhanim ise Kanijeli Siyavuş Paşa ile evlilik yapmıştılar. 2. Selim nân'ın erkek çocukları 3. Murad adıyla Osmanlı tahtına oturacak olan oğlu Nurbânû hanım sultandan doğmuştur. 1574'de küçük iken vefat eden oğlu Mehmed, öte yandan 3. Murad'ın cülusu ki, bu târih 22/12/1574'dür işte bu târih beş tane şehzadenin hayat çizgisinin kesildiği ve boğularak şehid edildikleri zaman dilimidir. Bunların adlan Süleyman. Mustafa, Cihangir, Abdullah ve Osman şehzadelerdir. Bunların ve bunlar gibi, nice şehzadelerin hayatlarının izale edilmesi dâima tartışılan bir mevzu olmuştur. Bizim noktai nazarımız kaderin bir cilve-i rabbaniyesidir şeklindedir. Osmanlı hanedanı mensubundan olmak ve o hanedana aid fert olmak, insanın kendi ihtiyarı ile sağladığı bir fenomen değildir. Ancak; devlet anlayışının insanı üzen tedbirleri seçmesi, his ve realizm arasında, kolayı bulunacak neticelerden değildir. Ancak bir târih anlayışı olarak bu izale emirlerini verenlerin, bizim hakaretlerimizi, hak ettiğini düşünemiyorum, bunun hesabını Allah (c.c)'e vereceklerdir. Bunun direk ile bizi alakadar olan tarafı pek yoktur, diye düşünüyorum. Kimileri; bu kutlu devletin hizmet ve varlığına olan düşmanlığını bu yumuşak karnı olan kardeş katline istinad ederek yapmak istiyorlarki bu dürüst bir düşünce ve tavır değildir

2. Selim'in Sadrıazam Ve Şeyhülislâmları .

2 Selim; gelmiş olduğu Osmanlı tahtında en büyük yardımcısı kızı ismihan Sultanhanımın kocası olan tedbirli ve akıllı devlet adamı, Sokullu Tavil Mehmed Paşaya riayet ederek tıkır tıkır işleyen devlet çarkına, müdehale etmemek suretiyle ülkesine en hayırlı hizmeti yapmıştı. 2. Selim hân, sal-tanatının tamamını tek sadnazamla geçirmiştir. Şeyhülislâmlara gelince kendisinin vefatından çok kısa bir zaman önce Ebussuud Efendinin vukubulan vefatı üzerine, boşalan makama Konyalı Mahmud Hamid Efendi'yi getirmiştir ve iki şeyhülislâmla, dönemini geçirmiştir.

SULTAN 3. MÜRAD 2
İçki Yasağı 2
Portekiz İle Savaş 2

Osmanlı Devletinin Avrupa'dan Aldığı Vergiler 3
Soküllü Mehmed Paşanın Etrafının Temizlenmesi 3
Soküllunun Şehid Edilişi 3
Şah Tahmasb'ın Vefatı 4
İran Seferi 4
Tiflis'in Feth Olunması 5
Köyün Geçidi Zaferi 5
Birinci Şamahı Zaferi 5
İkinci Şamahî Zaferi 5
Meşaleler Zaferi 6
Sultan 3. Mürad'ın Osman Paşa'yı Kabulü 6
Batı Seferi 7
Sultan 3. Mürad Han'ın Vefatı 8
3. Murad'ın Hanımları Ve Çocukları 8
3. Murad'ın Sadrıazam Ve Şeyhülislâmları 10

SULTAN 3. MÜRAD

Babası: Sultan II. Selim Han
Annesi: Nur-Bânu Sultan
Doğum Tarihi: 1546
Vefat Tarihi: 1595
Saltanat Müd.: 1574-1595
Türbesi: İ İstanbul'dadır.

Dünyada 6 erkek, 3 kız evlât bırakan merhum padişah 2. Selim, Devleti Osmaniyye'yi kudretli sadrazam Sokullu Meh-. med Paşa'nın becerikli idaresine tevdi ederek Allah'ın vâsi rahmetine ermişti.
Manisa sancağında vazife ifa eden Veliahd Şehzade Murad Sultan pederinin vefatını, sadrazamın gönderdiği haberci vasıtasıyla heber almıştı. Hicri 955/MiIâdî 1549 yılında 27 yaşında boşalan tahtı Osmaniye cûlüs etmek üzere-yola çıktı. Sadrazamın gönderdiği gemiyi beklemeden Mudanya iskelesinde bulunan küçük bir gemiye binmişti. Bu gemi sonradan Padişahın damadı olacak olan meşhur tarihçi Feridun Ah-med Paşa'ya ait bir ticaret gemisi idi. Sultan Murad Bahçe-kapı civarında sahile çıkmıştı. Vakit çok geç olmuş gece yansını geçmişti. Yağmur ve rüzgârlı bir hava hüküm sürerken, Padişah içicek bir yudum su aradıysa da bulamamış ve deniz suyu ile yüzünü yıkamış, karaya çıktığı yere bir çeşme yaptırmayı vaat etmişti kendi kendine. Hakikaten Padişah olduktan bir müddet sonra kendine verdiği sözü yerine getirmiş ve bir çeşme inşa ettirmişti.
Sarayın kapısını çalan padişahın yanındakiler, o saatte saray kapısı yalnız sadrazama açılır kaydını ya unutmuşlar yada bilmiyorlardı. Çok sonra aralanan kapıdaki muhafızlara vaziyet izah olundu. Padişah ve arkadaşları içeri alındılarsa da öte taraftan sadrazama haber gönderilip durum bildiriîdi. Sadrazam, Padişahı ilk defa görüyor, fakat emin olamıyordu; çünkü, merhum Padişahın daha beş Şehzadesi vardı. Onlardan birisi ben veliaht şehzadeyim diye vezir-i âzami aldatabilirdi. Sokullu yanına aldığı Padişahı, Nûr Banu Sultan'ın dairesine götürmüş, oğlunu gören Valide Sultan; aslanım diyerek oğlunun boynuna sarılmış hem oğlunun padişahlığını de kendi Valide Sultanlığını tescil etmiş oluyordu.
Şehzadenin tahtın sahibi olduğunu anlayan veziri âzam Sokullu aynı zamanda eniştesi olduğu padişahın eteklerini öpmüştü. Burada şunu hatırlamadan geçemiyoruz: Mason bir tarih yazarı bu etek öpme vakasını bir dalkavukluk olarak vasıflandırmış ve böylece Kaanuni, 2. Selim Hazretlerinin sadrazamı ve yeni padişahı beşbuçuk yıl sadrazamlığını yapan bu muhterem insana hangi saik ve sebebe böyle aşağılık bir sıfat yakşıtjrıyor anlamak mümkün değil... Hani bir söz vardır: «Dinime tan eden bari müslüman olsa», siz halifeyi Rûyi zemin'in eteğini öpmeyi dalkavukluk sayarken acaba mensub olduğunuz loca'nın üstâdi'nın neresini öpüyorsunuz. Üçüncü Sultan Murad unvanıyla ertesi gün

tahta geçmek için yatağına çekilen şehzade, beri tarafta devletin müdebbir elemanları toplanmış ve rakip şehzadeler hakkında ölüm kararlarını bile almış ve sabah olunca devlet'uğruna canlarından edilen merhum beş şehzadenin nâaşlarının önüne atılacağından dahi habersizdi.
Sabah olunca, vezirler, komutanlar, kadılar ve yüksek rütbeli me'murlar Ayasofya camiine geldiler. Şehzadelerin ölümlerini ya haber almışlar yahut da tahmin etmişlerdi. Hepsi taziyet elbiseleri içinde bulunuyorlardı. Namazdan sonra Padişah Hazretleri Divanhanede tahta çıktığında aynı üzüntü ve elbiselerle donanmıştı. Dağıtılan cûlüs bahşişi bir milyon yüzbin duk'aya baliğ olmuştu.
Ramazan ayının yirmi ikinci günü Padişah Hazretleri cedleri gibi, Ebâ Eyyûb-el En-sâri türbesine deniz yolu ile giderek kılıç kuşandı ve dönüşte at üzerinde atalarının türbelerini ziyaret ede ede saray'ı hü-noayuna avdet etti.
Ramazan Bayramının birinci günü Devlet Kâtibi Feridun Bey, Hazreti Padişaha Osmanlı Devletinin kuruluşundan o güne kadar padişahların yazmış veya yazdırmış oldukları bi-nikiyüz aitmiş parça evraka havi bir kitap ve o güne kadar Devleti Osmanî tarihini anlatan «Münşeat-ı Selâtin» adlı eseri hediye etti.

İçki Yasağı

Bir gün Padişah Hazretleri sandalla denizde gezerken sahile yakın bir yerden geçiyordu. Deniz kenarında bir kahvehanede içki içmekte olan bir kaç Yeniçeri sarhoş olmuşlar, Padişahı görünce ellerindeki kadehleri kadırıp Padişahın'sıhhati şerefine içtiklerini bağırarak ilân etmişlerdi. Bu durumu gören Padişah son derece üzülüp, gazaba gelmiş ve Din-i İslâm'ın haram kıldığı içkinin kullanılmasının yasak edildiğini ilân eden bir hattı hümâyûn çıkarmıştı. Bu hattı hümâyûn üzerine Sipahiler Askeri İstanbul Subaşı'sını aralarına alıp tartaklamaya girİşmişlerse de duruma muttali olan Sadrazam yetişmiş Subaşi'yı tartaklanmaktan kurtardıysa da nüfusunun kırılmasına sebep olacak hareketlere de maruz kalmıştı. Durumun vahim bir hal aldığını gören Hazreti Padişah, maalesef verdiği emri kimseyi rahatsız etmemek şartıyla içebilirler kaydına çevirmekle hem dünyada hem de âhiret'te kolay cevap veremeyeceği bir tâviz vermiş oluyordu.

Portekiz İle Savaş

Yeni Padişahın tahta geçişi, bütün Avrpua devlet elçileri vasıtasiyle ve muhtelif hediyelerle tebrik olundu ve bu münasebetle bunlarla yapılmış sulh antlaşmaları gerek dîvan gerekse Hazreti Padişah tarafından müsait karşılandı. Fakat Portekiz Kralı Dük Sebastian türlü sebeb ve bahanelerle müslümanların idaresindeki Fas topraklarına ve oranın Emi-rine müdahalelerde bulunuyordu.
Halife-' Rûyizemin olan Osmanlı Padişahı 3. Murad Hazretleri, Fas Emirinin istimdadına bigane kalamazdı ve kalmadı Cezayir Beylerbeyi Ramazan Paşa, müslümanlara musallat olan bu belâyı def etmekle vazifelendirdi. Kâfi kuvvetle

hareket eden Ramazan Paşa, karşısına çıkan küffârı çok şiddetli bir savaştan sonra kafi bir mağiûbiyyete ve Kral Sebas-tiyani'yî se savaş alanında cansız yere serdi. Böylece müslü-manlar kâfirin zulüm ve tasallutundan halâs oldular.
1575 senesi milâdisinde Avusturya ve Almanya İmparatoru İkinci Maksimilyen ölmüş onun yerine Rudolf geçmiş ve Sultan 3. Murad Hazretlerine gönderdiği elçilerle muhtelif hediyeler sunmuştu. Avusturya topraklan üzerinde ceveSan eden Osmanlı hudut beylerini şikâyet etmeye gelen elçilerle, sekiz senelik bir sulh antlaşması kararlaştırılmıştı.

Osmanlı Devletinin Avrupa'dan Aldığı Vergiler

Avsturya Devleti Senede otuzbin duka, Erdei beşbin duka, Zantayı tasarruf eden Venedik üçbin, Raküza onikibin, Eflâk onbeşbin, Boğdan yüzellibin duka vergi vermekle mükellefti.
Bu arada Venedik elçisi, Hazreti Padişahı ve sadrazamı ziyaretle Padişaha ellibin duka, sadrazama dörtbin duka altını hediye getirdi. Dalmaçya taraflarındaki hudud anlaşılmazlık-ları hal olundu.

Soküllü Mehmed Paşanın Etrafının Temizlenmesi

Hazreti Padişah, babası merhum Selim gibi Devleti Aliy-ye>yi» müdebbir ve sadık veziriazamın eline bırakmayı düşünmedi. Dizginleri eline almaya kararlı idi. Yalnız bu kararlılık kendi isteği miydi yoksa uzun yıllar sadareti işgal eden zatın nüfuzundan çekinme miydi? Şunu nutmamak icab eder ki Sokullu Mehmed Paşa Padişahın eniştesi olmakla beraber dîvanın diğer vezirleri de damad idiler şöyle ki: Bu damatlıklar devlete hizmet edenleri daha yakından kontrol edebilmenin en mütekâmil bir yoluydu.
Sadrazamın etrafını temizleme metoduna başlandığında ilk hedef münşeat sahibi, devlet kâtibi aynı zamanda Sokol-lu'nun mahrem sırlar arkadaşı Feridun Beydi. Kendisini Belgrad sancak beyliğine uzaklaştirmışlar ve yerine bütün usulere aykırı biçimde, Fatih Semaniye Medresesi muallimi Mahmud Çelebi tayin buyrulmuştu. Çok kısa bir 'müddet sonra Sokollu'nun kethüdası esrarengiz şekilde öldürüldü. Az sonra Sokollu'nun amcazadesi olan Budin Beylerbeyi Mustafa Paşa; Budin cephanesine isabet eden bir yıldırım neticesinde cephanenin tutuşup yanmasından mesul tutularak kendi muhafızlarının önünde öldürülmüştü.
Sokollu'nun etrafı nisbeten temizlenmişti. Bunun yapılmasını Valde Sultan ve Şemsi Paşa ile Lala Mustafa Paşa olduğu Kâmil Paşa tarihinde sh. 281'de yer alır. Yine bu sırada Kıbrıs Beylerbeyi olan ve Sadrazam'ın çok yakını olan Arap Ah-med Paşa sert muamelesini bahane eden askeri tarafından paralanarak fecii şekilde öldürüldü. Çok geçmeden Piyaie Paşa ve Şeyhül İslâm Hamid Efendi Hazretleri vefat ettiler. Sadrazam en kıymetli arkadaşlarını arka arkaya kaybederken bilhassa, Piyaie Paşa, ki aynı zamanda bacanağı idi. ve Şeyhül

İslâm Efendinin vefatlarından son derece müteessir oldu. Bu sırada kendi kendine Kıbrıs Kralı unvanını veren ve Sokollu'nun bu unvanı, ona hiçbir zaman kullandırtmadığı Yasef Nassi (Yahudi Josef Nassi) ölmüştü.

Soküllunun Şehid Edilişi

Sokullu Mehmed Paşa musahibine her akşam kitap okutur ve en çok sevdiği mevzuu tarih olmasından dolayı en fazia okudukları kitap Osmanlı Devleti tarihi İdi. İşte o gece musahibi, Murad-ı evvel'in Kosova Sahrasında savaştan sonra nasıl şehid olduğunu okurken gözleri dolan Sokullu Mehmed Paşa mevzuun sonunda, ellerini kadirarak Yarabbi; bize de şehİdlik nasip et diye tazarruda bulunmuş şehid padişahın ruh'u mübarekesine Fâtiha-i Şerif hediyye eylemişti. Ertesi gün kendisi gibi Bosna'lı biri derviş kılığına bürünmüş ve Sadrazama dilekçe verir gibi elini uzatmış, dilekçeyi almak üzere eğilen Sokoilu Mehmed Paşa'nın Allah, Allah diye çarpan yüreğine kolunun yeninden çıkardığı hançeri saplamış ve Sokoilu Mehmed Paşa'yı arzuladığı şehidliğe, Devleti İslâ-miyye'yi ise istikrarsızlık devrine sokmuş oluyordu.
Bunun cezasını el ve ayaklarından dört ayrı istikâmete koşturulacak atlara bağlanmak ve dört parça haline gelmekle çeken kaatil parçalatılmadan evvel yapılan sorguda kendisinin hakkı yendiği için bu işi yaptığını söylemiş açıklamalarında hiç kimse suçlanmamıştır. Bazı tarihler bu işte 3. Mu-rad'in eli var derken bazı tarihler de Lala Mustafa Paşa'nın marifetiyle oldu derler. Fakat kesin bir delil gösteremezler.
Yalnız, Padişahın eii var diyenlere kısaca şu cevabı vermek isteriz: Daha evvelki bahislerde söylediğimiz gibi Osmanlı Padişahları tek otoritedir. Onlar Şeyhülislâm ve ulema ile sadece istişare ederler ve kararları kendilerine verirdi. Böyie-hpş olmayan bir tertiple sadrazamını öldürtmek o zatların ne sânına ne de mertliğine yakıştırdı. Misâl İstiyorsak hemen bir İki tane verebiliriz. Çandarl: Halil Paşa, önce Makbul sonra Maktul İbrahim Paşa gibi fevkalâde büyük şahsiy-yetler padişahların açık emirleri ile İdam olunmuşlardır. Hele bu olayda; Subaşı'nın içki içmek isteyen ve bu hususta emre muhalif olanlarca dövülmesi sırasında sadrazamın dahi dayak tehdîdleri karşısında kaldığını göz önüne alırsak padişah sadrazamı tutan hangi güçten içtinab edip korkacak da böyle karanlık tedbir ve tertiblere baş vurmaya lüzum görecektir. Sadrazamın yakınlarının tayin ve ödürülmesi, doğrudan doğruya bir iktidar mücadelesinden başka bir şey değildir. Daha başka bir tabirle devlete hizmeti ancak kendi metod ve gu-ruplarıyla yapabilceklerine kanaat getirmiş olanlarla, mevkii itibarda olanların mücadelesinden başka bir şey değildir. Yalnız Padişah burada kendine ait sebeblerden dolayı sadrazamın karşısındaki gurubu tutmuş olabilir.
Fakat kimse ona bir cinayet tertibçiliği yüklemeye kalkmasın o zaman iftira etmiş olur ki, dini İslâm'da, iftira edenin ne kadar dehşetli cezalara müstahak olunacağını beyan buyurmuştur.
Sokullu Mehmed Paşa üç padişaha aralıksız ondört sene sadrazamlık yapmış ve

ülkenin bir çok yerlerinde camii, medrese, imarathane ve çeşmeleri kendi parasıyla yaptırmış, vefatından sonra nâaşı Ebâ Eyyûb-el Ensârî hazretlerinin yakınında bir türbeye, serveti ise evvelki yoksulluğu göz önüne alınarak devlet hazinesine gelir olarak devredilmiştir. Allah rahmet eyleyip kabri şerifini müzeyyen kılıp nûr içinde yatmasını daim kılsın.

Şah Tahmasb'ın Vefatı

İran tahtında ellidört yıl hüküm süren Şah Tahmasb vefat ettiğinde, İstanbul'a 3. Murad'ın cülusunu tebrik için gelen Tokmak Han envai çeşit hediyelerle ki bunlar beşyüz deve yükü idi. HazretİPadişahın iltifatına mazhar olmuşken ve İran'a dönek üzere yola çıkarken Şah'ın vefat haberi geldi. Şah Tahmasb yerine beşinci oğlu Haydar Mirza'yı veliahd olarak seçmişti. Haydar, babasının yerine tahta geçtiyse de varım gün şahlık makamında kalabildi. Çünkü abiası Perican ve dayısı Şemkaî yirmi yıldır hapiste yatan ismail Mirza'yı şah olarak tahta çıkarmak istiyorlardı. Bunda da muvaffak olduklarında iki cenaze birleşmiş ellidört yıl taht'ta kalan baba yanına yarım gün taht'ta kalabilen veliahd oğlunu alarak kabir yolunu tuttu. Evet biri yarım asır hüküm ferma olurken diğeri anca yarım gün hüküm ferma olabilmişti.
Sah Haydar'dan boşalan tahta ismail Mirza geçmiş ve çok zâlim bir adam olan yeni şah hemen kardeşlerini öldrütmüş sadece bunlarlardan iki gözü kör olan, Muhammed Mirza taht'ta iddia sahibi olmaz diye sağ bırakıldı. Fakat kör şehza-denin Hamza Mirza ve Abbas Mirza adlı iki oğlu için idam kararlan çıkarılmış, habercilerin yanlarına varmasından evvel İsmail Mirza bir gece, fazlaca yuttuğu afyon yüzünden sabaha uyanamamış ve taht kör'dür dîye hesaba katılmayan Muhammed Mirza'ya kalmıştı. Onun ilk icraatı ise kardeşi Perican'ı idam etirmek olmuştu.
Yukarıda bahsettiğimiz değişiklikler ve değişıkliklerdeki intizamsızlık devleti Aüyye'nin Iran üzerinde bir takım hesaplar yapmasına sebep olmuştu.

İran Seferi

Hicrî 985/Milâdî 1577 yılında Sadrazam Sokoliu'nun vefatından bir yıl evvel, sadrazamın bütün itirazlarına rağmen Lala Mustafa Paşa serdarlığında İran üzerine bir sefer tertib olundu. Bu seferin yapılmasına dair sadrazarn'ın İtirazları kısaca, şöyle izah olunabilirdi. Mesafenin uzaklığı, müşkül bir arazi olması, oralarda elde edilecek mülkiyetin muhafazasının güçlüğü şeklinde özetlenebilir. Fakat hiç bir müverrih dikkatle incelemek lüzumunu duymamıştır ki; Avrupadaki gelişimler ve bunları çok dikkatle takip eden Sokollu, Reform ve Rönesans mücadelelerinin sonu gelmiş o toplum için müsbet neticeler vermeye başlamıştı. Bu müsbet neticelerin toplanması mutlaka Devleti aliyye aleyhine bir takım ittifaklara ve tertiblere girişilmesine vesile olacaktı. Bu sebebten sadrazam Doğu hududlarında asakiri İslâmı meşgul etmektense, diri tutarak küffârdan

geleceklere hazır olma yolunu seçtiği hükmüne rahatça varılır. Şimdi padişahın cûiusu sırasında Avrupalılarla sulh antlaşmaları tecdid edilmiş olduğu ileri sürülürse onlar hangi sözlerinde durmuşlardır ki, bu sözlerinde dursunlar. Neyse biz yine İran seferini kısaca anlatmaya dönelim.
Söz konusu sefer onüç yıl sürmüştür. Gürcistan, Dağıstan. Şirvan, Tiflis ele geçirildi ise de bunlar çok pahalıya mâl oldu. Çünkü bu beldede oturan insanlar savaştan yılmayan cesur ve zor şartlara dayanabilecek insanlardı.
Yeniçeri ise son derece intizamsız bir birlik haline gelmişti. Şimdi bu eyaletlerin ele geçirilişini kısaca nakl edelim: Ordu, ilk evvelâ Ardahan önlerine geldi. Van Beylerbeyinin orada bu işi bitirmiş olduğu haberini aldı. Van Beylerbeyi ile birleşen ordu Gürcistan hududu yakınında Çıldır kasabası önlerinde daha evvel İstanbul'a elçi olarak gelmiş olan Tokmak Han kumandasında olan İran askerleriyle bir savaş yaptı. Zafer Osmanlı Ordusunda kalmıştı. Çıldır, Akçakale ve Yenikaie Osmanlı hududlarına dahil olmuş oldu. Bu savaşın kumandanı meşhur Özdemiroğlu Osman Paşa idi. Gürcistan Kralı Davit, Osmanlıların galibiyetini haber olanca selâmeti İran'a kaçmakta buldu. Gürcistan başsız olarak kalmış Osmanlı ordusuna âmâde olmuştu.

Tiflis'in Feth Olunması

Özdemiroğlu Osman Paşa Gürcistan'ın büyük bir kısmını ele geçirmiş ve Tiflis önlerine gelmişti. Tiflis ilk defa Osmanlılarca tazyik olunuyor idi. Tiflis halkı bu zaferler ordusunun karşısında görünce hiç mukavemet etmedi. Büyük bir resmî geçid yaparak Tiflis'e dahil olan ordu, Tiflislilere mukavemet yapmamalarının mükâfatı olarak onlara enfes bir resmî ge-cid seyrettirmişti. Fethin ilk Cuma günü Sultan 3. Murad adına, Edirne Selimiye Camii baş vaizi Şâir Kurtzâde Vâlihi Efendi hutbeyi irad etmişti.

Köyün Geçidi Zaferi

Osmanlı ordusu önce Özdemiroğlu Osman Paşa ve bağlı birlikleri ile arkada ise Serdarı Ekrem Lala Mustafa Paşa daha büyük kuvvetlerle geliyordu. Özdemiroğlu Osman Paşa, Koyungeçidinde Emir Hân kumandasındaki 20.000 kişilik İran ordusu ile karşılaştı. Derhal hücuma geçen Osmanlı Ordusu, Lala Mustafa Paşa büyük kuvvetlerle gelene kadar savaş alanının galibi olduğunu ilân etmişti bile. Serdara düşen Özdemiroğlu Osman Paşayı tebrik, kahramanca cenk eden orduyu mükâfatlandırmaktı. O, da zaten öyle yaptı. Serdar-ı Ekrem'ler padişah selâhiyyetlerini seferlerde kullanabildiklerinden Özdemiroğlu'na vezaret rütbesi tevcih *etti. Lala Mustafa Paşa kış yaklaşmakta olduğundan orduyu Erzurum'a götürmeyi istiyordu. Fakat fetih edilen bu topraklan muhafaza etmekle kolay bir iş değildi. Çünkü İran devleti kafi bir nıağlûbiyyet almış saymıyordu kendisini. Ayrıca söz konusu topraklara en yakın dost belde Kırım Hanlığı idiyse de, biraz daha uzakta yavaş yavaş dünya siyasetine açılmaya

başıı-yan Rusya vardı. Kraliçe Elİzabeth İngiliz tüccarlarının rahat gezmelerini temin edebilmek için Rus Çar'ına İmparator hitabıyla başlayan mektuplar gönderiyor, böylece İngiltere'nin dostu ve düşmanı yoktur, sadece rnenfaatlan vardır politikasının temellerini atıyordu. Daha doğrusu dünyaya bir canavarın daha çabuk ağırlık koymasına yardımcı oluyordu. Öz-demiroğlu Kafkas Serdarı unvanıyla Şirvan civarında bırakıldı.

Birinci Şamahı Zaferi

Ozdemiroğlu ondörtbin askerle Şamahî üzerine gittiğinde, Safevi ordusu yirmibeşbin kişilik kuvvetle Orus Han komutasında oraya gelmiş, öte yandan İmamkulu Şah yanında on-beşbin kişilik kuvvetle Ereş'te karşısına çıkan sadece üçyüz kişilik birliğin komutanı Kaytas paşa ile çarpışmış ve tamamını mukayese kabul etmez kuvvet dengesi hasebiyle imha etmişti. Kaytas Paşayı yenen İmamkulu, Ereş'e dahil olup Ehli Sünnet ve'1-cemaat itikadındaki müslümanları katliâma tabi tutmuştu. Yediyüz kişilik bîr Osmanlı birliği bunlara sal-dırmışsa da maalesef perişan olmuşlardı.
Dersaadet'ten muhtelif emirleri havi fermanlar gönderilmiş, Çerkez, Abaza ve bütün Kafkas kabilelerine ayrıca Kırım Hanlığına Ozdemiroğlu Osman Paşa'ya yardım etmeleri bildirilmişti.
Safevi Ordusu, Osmanlı Ordusu ile karşı karşıya geldiğinde savaş çok şiddetli başladı. Fakat iki taraf da kesin bir üstünlük sağlayamadı. İlk iki gün İranlılar hâkim gibi idiyseler de üçüncü günü öğle üzeri Kırım Hânı onbeşbin kişilik kuvvetiyle savaş alamnın bir ucunda görününce savaş talihi yön değiştirdi. Akşam üzeri zafer Osmanlıların olmuştu. Savaş neticesinde esir düşen ürûs Han idam olundu. Tarihler Hicrî 987/Milâdî 1578 yılını gösteriyordu.

İkinci Şamahî Zaferi

Birinci Şamahî savaşında hezimete uğrayan Safeviler bu sefer bütün güçlerini toplıyarak harekete geçtiler. Safevi ordusuna Hamza Mirza Başkumandan olarak hükmediyorsa da henüz yaşı onüç civarında olduğundan fiili kumanda Selman Hân'daydı. Kuvvetlerini dört bölüme ayıran Safevi Ordusu 100.000 kişiyi buluyordu. Buna mukabil Ozdemiroğlu Osman Paşa komutasındaki Osmanlı kuvvetleri 14.000 kişi idi. Bu sırada Lala Mustafa Paşa; Bağdad Beylerbeyi Hüseyin Paşa ve Kerkük Bey'i Şemseddin Paşazade Mahmud Paşa'ya Safevi topraklarına dalıp ikinci bir cephe açılması talimatı verdi. Ayrıca Anadolu Beylerbeyi Cafer Paşa'ya Revan üzerine yürümesi emredildi. Bu talimatlar yerine getirilince İranlılar çok ağır darbe almış oldular. Bütün bunlar olurken Şamahî meydan savaşı başlamış, mukayese kabul etmez kuvvet farkı kendini göstermeye başlamıştı. Azdan az, çoktan çok gider kaidesi kendisini gösteriyorsa da İranılar yirmibeşbin ölü vererek yetmişbeşbin kişiye düşerken Özdemiroğlu'nun kuvvetleri onbin şehid vererek dörtbin kişiye düşmüştü. İran

kuvvetleri kaleye girmişler ve boğaz boğaza bir mücadele sürdüaü sırada Adil Giray'ın kumandasında Kırım süvarileri yetiştiler. Safeviler dahil oldukları kaleyi bırakıp Adil Giray Han'ın üzerine yürüdüler. Bu kuvvetlerin büyük bölümünü pusuya yatıran İranlılar küçük bir kuvvetle Adil Giray'ın üzerine çullandılar. Kırım süvarileri bunları çok kısa zamanda perişanedip savaştan muzaffer çıktıklarına sevinecekleri anda, ikinci ve esas kuvvetin saldırısına muhatap oldular ve çok acı bir mağlûbiyete duçar oldular. Adil Giray Hân esir düştü. İran saraylarında yapmış olduğu çapkınlıklar yüzünden hayatını kaybetti.
Özdemiroğlu Osman Paşa elindeki kuvvetlerle ŞamahI kalesini müdafaa edemeyeceğini engin tecrübesi ve fevkalâde kararlılığı sayesinde anlayıp Dağıstan taraflarında Demirkapı kalesine çekildi. Buraya Derbent Kalesi de denir.

Meşaleler Zaferi

Sokollu Mehmed Paşanın şehid edilmesinden sonra dîvan vezirleri sadrazamlık mücadelelerine daldıklarından Özdemiroğlu yardımsız kalmış ve çok zor durumlar yaşamışsa da bulunduğu zamanın en büyük kumanda dehâsına sahip olduğundan İranlılara kesin bir galibiyet yüzü göstermemiş onlara karşı günümüz tabiriyle gerilla savaşı vererek uzun müddet yıpratmış ve nihayet iki ordu Şirvan ve Dağıstan hududundaki Küba şehri civarında bilhassa ovasında karşı karşıya geldiler. Geçen zaman zarfında Şirvan yine İranlıların eline geçmişti. Özdemiroğlu bu savaşı kazanırsa Şirvan yine Osmanlı Devletinin olacak aksi halde Dağıstan ve Gürcistan fetihleri mânâsızlaşacak ve İran nüfuzu hâkimiyetine girecekti.
Dört gün süren bu kanlı boğuşma geceleri de savaş devam ettiğinden meşaleler yakılmış olmasından dolayı Meşaleler zaferi adıyla anılır. Dördüncü gün sonunda İran ordusu mağlûp ve münhezim olarak savaş alanını Osmanlı askerine ve onun büyük kumandanına bırakırken Şirvan, devleti Aliy-ye'ye kaldığı gibi Revan yolu da fetih sancaklarının üzerinden geçmesini bekliyordu. Tarih Hicrî 922/Milâdî 1583'ü gösteriyordu.
Meşaleler Zaferinden sonra Revan yolunun Osmanlı sancaklarının üzerinden geçmesini beklediğni yukarda belirtmiştik. Üçüncü Murad sanki her an yanında beraber savaştığını saydığı Özdemiroğlu Osman Paşa'ya, sadrazam kaftanını biçmiş ve bu münasebetle paşayı'İstanbul'a çağırtrnıştı. Vezir- had Paşa'yı yüzbin askerle Revan (Ermenistan) fethine - dermişti. Ferhad Paşa, Revan'a hiç bir mukavemet gör-den dahil olmuş ve yukarıda tavsif ettiğimiz durum ger-çekleşmiş Revan, Devleti Osmaniyye'ye ram olmuştu.
İstanbul'a dönmek üzere yola çıkan Osman Paşa, Hazreti Padişah'dan aldığı bir irade ile Kırım meselesini hâl etmek üzere otuz yıldır bindiği meşhur ve dillere destan siyah atı Kara-Kaytas'ın başını Kırım Hân'hğı üzerine çevirdi. Kırım meselesi denilen nesne, Kırım Hânı Mehmed Giray, Divan'ın emirlerini dinlemez olmuş ve kendisine bir kaç defa Özdemi-roğlu'na yardıma gitmesi için

yapılan çağrılara gereken itaati göstermemiş ve savsaklamıştı. Kuvvetlenmekte olan bir Rus Devletinin varlığı göz önüne alınırsa bu adamın yaptığı yanına bırakılacak olursa istikbalde daha feciii durumlarla karşılaşılabilirdi.
Özdemiroğlu Kırım taraflarına gidince Mehmed Giray, paşanın geliş sebebini anladığında Kefe yakınındaki Bağçesa-ray'a Osman Paşa'yı davet etmişse de bu dolaba girmeyen Paşa, Kefe şehrine çekildi. Bu durum üzerine Mehmed Giray emrindeki kırkbin Tatar askeri ile söz konusu şehre taarruz etti. Osman Paşa savaşlarda pişmiş bir Serdar olarak şehrin kapılarını çoktan kapattırmıştı. Mehmed Giray şehri muhasara etmekten çekinmedi. Bir aydan fazla muhasaraya, büyük zorluklara göğüs gererek dayanan Paşa, öte yandan divân'a haber göndermiş yardım talebinde bulunmuştu. Bu arada çok ustaca bir politika takip eden Osman Paşa, Kırım Kalga-yı yânj veliahdı olan Alp Giray'ı, hân olarak nasb etmiş böylece Kırım süvarilerini iki başlı hale getirmiş bu basardan Alp Giray; Osman Paşa tarafını tutmuş, böylece Mehmed Gi-ray'm kuvvetleri zaafa uğramıştı.
Bu sırada ise yanında 10 senedir Konya'da ikamet etmekte olan ve Hazreti Mevlânâ (K.S.)'ya intisaph İslâm Giray, Sultan 3. Murad Hazretleri tarafından Kırım hanlığına tayin edilmiş olarak Kılıç Ali Paşa'nın donanmasında onbin asker ve otuzbeş kadırga ile gözükünce Mehmed Giray'a muhasarayı kaldırıp kaçmak düşmüştü.
Osman Paşa tarafından Kırım Hanlığına nasb edilen Alp Giray, bütün hırs ve gurur gibi nefsi azdırıcı hislerden sıyrılarak İslâm Giray'a biat etmesi cidden örnek alınacak bir olay tezahür etmişti. Bu muazzam manzaraya şahid olan Osman Paşa'nın gözleri yaşarmış, Mehmed "Giray meselesine beni karıştırmayın sadakat ehline yol göstermek bize düşmez diyerek aralarından çekilmişti. Böylece Kırım Hanlığı ailesinin hesaplaşmasını kendilerine bırakmış oluyordu.
Kaçma yolunu tutan Mehmed Giray'm peşine düşen Alp Giray ağabeyini yakalamış ve kendi yasalarına uygun olarak yay kirişi ile boğdurmuş ve bu gaile hâl olmuş oldu. Tarihler Hicri 922/Milâdî 1583 yılını gösteriyordu.

Sultan 3. Mürad'ın Osman Paşa'yı Kabulü

- Kahraman oğlu kahraman kumandanın, Hazreti Padişah ile olan buluşmasını Kâmil Paşa'nın tarihî siyasiyye adlı eserinden 289. sahifeden metne uygun olarak vermeyi lüzumlu gördük. Böylece bu muhterem padişahların, kahramanları ve Devleti Aliyye'ye hakkıyla hizmet edenleri nasıl takdir ettiğini o mükemmel lisanla nakl edilmiş olsun.
«Ozdemir Osman Paşa Dersaadet'e vusulunda sureti mah-susada istikbal olunarak avatifi celilei mülükâneye müstağ-rak oldu. Muşarileyha (Osman Paşa) Boğaziçinde kâin yalı köşkünde sehi seniyyei Şehriyâriye cebhe sa rakıiyt olduğunda hilafı mutadı olarak, hoş geldin Osman otur deyu hi-tab buyurrnalaru üzerine Osman Paşa zemin ve damer pus olup iradei seniyyeye muntazır oldukta yine, otur emrine binaen Osman Paşa oturup tekrar kalkmış velhasıl üç defa ira-

dei seniyyeye imtisalen oturup tazimen yine kalktıktan sonra dördüncü defada oturup, muharebelerini nakl eylemesi ferman buyurulması üzerne Osman Paşa iradei şahaneye bila-muttasıl son seferini raz ve beyana beda ile Araş hân'ın mağlûbiyyeti maddesine geldikte Zâtı Şahane sözünü keserek, kendi başındaki Tuğ'u çıkarıp Osman Paşa'nın başına takmıştır. Paşa müşalilevna hikâyesine devamla Hamza Mir-za'nın mağlûbiyyeti vak'asının tarifinde yine Hünkâr sözünü kesip «Bunun semeresini görürsün»» buyurarak kend! murassa hançerini Osman Paşa'nın beline taktığı gibi müteakiben İmam Kulu Hân'ın bozgunluğu keyfiyetinin istimalında dahi evvelkinden daha âlâ bir tuğ ile Paşa müşaireleyhin ser abu-diyetini tezyin buyurmuşlardı,.
Elhasıl Osman Paşa, Kefe'de Tatarların muhasarası tahtında Üç, dörtbin askerle ne vecihle mukavemet eylediği ve Hân'ın nasıl kati ve idam olunduğunu tafsilatıyla hikâyesine hitam verdikte Sultan Murad Han Hazretleri mübarek ellerini kadırıp bir çok duadan sonra kendi elbiselerinden bir kat elbise hediye eylemiştir.» Özdemiroğlu Osman Paşa'nın böylece Sadrazamlığa tayini katileşmiştı.
Siyavuş Paşa sadrazamlıktan indirilmiş ve Özdemiroğlu Osman Paşa Sadrazam tayin olunmuştu. Dört aya yakın bir zaman İstanbul'da duran Osman Paşa Kafkas üzerine sefere çıkmak üzere hazırlandı ve Vezir Ferhad Paşayı İstanbul'a çağırdı.
DevletLAliyye'nin doğu üzerine yaptığı ve üçyüzbin kilometrekare toprak kazandığı bu seferi burda bırakıp biraz da batı yâni küffar üzerine yapılan ve onüç sene sürecek olan sefere bakalım. Yalnız burada şunu hatırlatmak isteriz ki hem doğu hem de batı hududlarında açılmış seferler ortada iken padişahın sefere çıkmamasını rahatına düşkünlüğüne, kadın sözü İle hareket ettiğini, haremin sefere çıkmasına mani olduğunu ileri sürenlere siz olsanız hangi tarafa giderdiniz? diye sormak gerekir...

Batı Seferi

Tarihler Hicrî 1001/Milâdî 1592'yi gösterirken iki sene evvel oniki sene süren Doğu seferinin sulh müzakereleri tamamlanmış ve doğu sınırları sükûnete getirilmişti. Bu arada Şahzâde Veliaht Mehmed Sultan'ın sünnet düğünü yapılmış ve bu muhteşem düğün kırk gün kırk gece sürmüş ve bu arada bir çok fakir giydirilmiş, doyurulmuş, halk bundan çok hoşnut kalmıştı.
Yalnız bu düğünde marifet gösterisinde bulunan sanatkârlar Padişahı çok memnun etmişler, heyecana kapılan 3. Mu-rad benden ne dilerseniz dileyin buyurarak bir nevi taahhüt altına girmiş bundan istifade eden sanatçılar, Yeniçeri ocağına yazılma isteğini ileri sürmüşler Hazreti Padişah vaadinden dönememiş ve bu isteği kabul etmek mecburiyetinde kalmıştı. Yeniçeri Ağası bu talebi şiddetle'red etmişse de Hünkâra söz dinletememiş, inandığı dâvasında samimi olduğundan vazifesinden istifa etmek.cesaret ve şecaatini göstermişti. Bilindiği gibi Yeniçeriler muharip yani savaşan bir sınıftı. Sanatkâr insanların

yeri muharip sınıf olamaz, muharip sınıfın ihtiyaçlarını gerek imâl gerekse tamir etmeye yarayan bir kuruluş biçiminde olması askerlik tekniğinin icabıdır. Bunda Yeniçeri Ağasının itirazı asker yazılmalarına değil, muharip bir sınıfın içine dahil olma isteklerine karşı çıkıştır. Yoksa Koca Mimar Sinan bir Yeniçeri idi. Fakat sanatkâr tarafı ağır basınca Yeniçerilikten ayrılıp teknik sınıfa dahil olmuş asakiri islâm'ın bir çok nehirleri geçmesine kolaylık sağlamak üzere bir çok köprüler kurmuş, muhasara aletleri geliştirirken ordudan ayrı değildi. Fakat muharip sınıf olan Yeniçeri'ye de Hahil değildi. Netİceten bu sanatkârların yeniçeri ortalarına kavd edilmiş olması hatalı olmuştur. Ayrıca sanatkârlar düşünen ve düşündüklerini söyleyen insanlar oldukları için si-vasete mecburen açık bir kafa yapısına mâliktirler. Bu sanatkârların orduya muharip sınıfta katılmaları politikaya da karışmalarını ve bunların tesiri altına girmelerini intaç etmiştir. Sokollu Mehmed Paşa'dan sonra Vezareti üzma makamı Osman Paşa gibi müstesna kabiliyyetler hariç tutulursa tam bir mücadele ile ele geçirilmesi düşünülen bir mevki haline gelmişti. Bu mücadelede Yeniçerinin her zaman tesiri olurdu. Fakat bu sanatkâr gurubda aralarına girince hizipler çoğalmıştır. Hatta bu devirden itibaren Şeyhülislâmlar dahi azledilir hale gelmişlerdi. O devre kadar Şeyhİslâmlar makam'a-rından ancak vefat münasebetiyle ayrılırlardı. Şimdi biz yine Batı üzerine açılan seferin sebebini ve 3. Murad zamanın içine giren bölümün izahına dönelim.

Bosna Beylerbeyi Hasan Paşa Şartovitz ve Gora şehirlerini zapt ve Bihac kalesinin fetihi münasebetiyle sulhun ortadan kalktığı şeklinde mütalâa eden Avusturya kumandanı, Sis-sek de Hasan Paşanın durumu izah için gönderdiği heyeti kaleden aşağı atmış bazılarını da barut fıçılarına bağlayıp fıçıları ateşlemiş ve onları böylece şehid etmişti. Bu haberi alan Hasan Paşa çok üzülüp mukabil harekete geçmiş ve 1000 Avusturyalı askeri esir almış bunun üçyüz tanesini İstanbul'a göndermişti. İstanbul'a gelen esirler hususen Avusturya sefarethanesi önünden geçirilerek teşhir edilmişlerdir. Hammer tarihinde bu mevzuda şu satırlara rastlıyoruz. Günbegün artan Osmanlı zeferleri başta İmparator Rudolf olduğu halde bütün hırİstiyan âlemini sonsuz üzüntülere duçar etmiş ve imparator 2. Rudolf yepyeni bir Çan sistemi kurmuş ve bu Çan'a Türk Çan'ı adını vermişti. Bu tertib günde üç defa sabah, öğlen ve akşam çalınıyor ve bu çan sesini duyan hıristiyanlar kiliselere toplanacaklar ve Osmanlılara karşı zafer kazanmak için dua edeceklerdi.

Sinan Paşa sulhun bozulmasından dolayı Hasan Paşa'yı sorumlu tutuyor ve bu yüzden kendisine çok kızıyordu. Bu sebebten Rumeli Beylerbeyliğine kendi oğlunu tayin etmiş ve şüphesiz yanlış bir tutumla Hasan Paşayı imdadsız bırakıyordu. Sissek Kalesini muhasarası sırasında yardımsız bırakılması ve Avusturyalıların tazyiki Paşanın geri çekilmesine se-beb oldu. Bu geri çekilme sırasında otuzbin askeri ile Kulpa nehri köprüsü üzerinden geçerken izdihamdan ve ağırlıktan çöktü. Birçok asker ve Kaanuni Sultan Süleyman Han'ın kızı Mihrimah Sultan'ın sevgili oğlu ve torunu ve bizzat Hasan Paşa sulara gark oldular ve şehitlik rütbesini ihraz ettiler.

Sinan Paşa Macaristan üzerine sefer açmak istiyordu. Bunu haber alan İmparator Rudolf iki senelik vergiyi Hünkâra göndermişse de bu sırada Hasan Paşa ve Mihrimah Sultan'ın oğul ve torunlarının şehid oldukları haberi gelmiş ahali dahi galeyana gelerek Avusturya sefirinin hapsedilmesi için isteklerde bulunmuştur. Macaristan üzerine yürümeye karar alan Sinan Paşa Avusturya sefirin de yanına almış bulunuyordu. Fakat Sefir yolda öldü. Sadrazam, bespre ve Palato kalelerini teslim aldıktan sonra Bûdin kalesine kışlamak ükere yola çıkmıştır. Ancak kış yaklaşması münasebetiyle gerek kara gerekse deniz savaşlarına ara vermek âdetken böyle bir niyet görmeyen asker söylenmeye başlamış ve ilk fırsatta gece Sinan Paşanın çadırının iplerini kesivermişti. Bu sefere devam etmiyoruz kışlamak zamanıdır demekti. Sinan Paşa bu sebebten Belgrad'a gitmeyi münasip gördü. Bu arada Kirli Hasan Paşa Avusturyalıların bazı hücumlarına maruz kalmış ve bir kaç tane küçük kale düşmanın eline geçmişti. Sinan Paşa Dersaadet'e haber göndermiş asker gönderilmesi talebinde bulunmuştu. Hünkâr 3. Murad yayınladığı irade seile hem Kırım Hânı Gazi Giray hem de Yeniçeri ağası bir çok askerle yardıma vazifelendirilmişti.
Sirme sahrasında bütün kuvvetler toplanmış Kırım Hânı dahi gelmişti. İslâm askeri Tuna nehrini geçip Rab şehri ve kalesini muhasara etmişti. Müdafii askerler 20 gün sonra dayanamayacaklarını anladıklarından eşya ve silâhlarını alıp aitmek şartıyla kaleyi teslime razı olduklarını bildirdiler. Bu istekeri kabul edilip gitmelime müsaade olundu. Bu kelinin teslim alınmasından İslâm askerine bir çok top, mermi ve erzak kalmıştır. Papa kalesi bir tek silâh patlatılmadan teslim alında.
Bundan sonra İslâm askeri kışlamak üzere Budin kalesine çekildi. Hicrî 1002/Milâdî 1593,

Sultan 3. Mürad Han'ın Vefatı

Tarihler Hicrî 1003/Milâdî 1594 yılın gösterirken 3. Murad Hazretleri Sultan Hanımlardan birini Halil Paşa ile evlendirdikten sonra yorgun bedeni iyice halsizleşti. Yirmibir yıl süren satanatında ordusu hep savaşmıştı. Kâh zafer sevinci kâh mevzii muvaffakiyetsizlikler bu hassas bünyeli padişahı hırpalıyordu. Bunlar yetmiyormuş gibi bir yandan Safiye Sultan'ın devlet işlerine karışmasını önleme gayretleri öte yandan Sokollu Mehmed Paşa ve Osman Paşa'dan gayrı sadrazamların başarısızlıkları, birbirlerine karşı rekabetleri meydan savaşlarında arız olan yorgunluklardan daha fazla idi. İşte bu talthsiz-padişah tarihçilerce pek iyi anlaşılmamış, dünyanın o güne kadar hiç bir devletinin sahip olamadığı büyüklükteki devleti gün geçtikçe kalitesi düşen devlet adamlarıyla idare etmenin zorluğunu hep şahsında hal etme durumunda kal-rnıştır. Tarihçiler Padişah Hazretlerini çok çocuğu var diye bile kötü görmek eblehliğine düşmüşlerdir. Bu adamlar hiç duymamışlar ki İki Cihan Serveri buyurmuşlardır: «Evleniniz, çoğalınız ben kıyamet günü sizin çoklunuğuzla övüneceğim.)» Hazreti Padişah yalısında oturmuş Boğazdan geçerken a-det

üzere top atışı ile selâmladılar. Bu küçük gemilerin toplarının sesinden yalının bütün camlan kırıldı ve Hazreti Padişahın şöyle söylediği duyuldu. «Eskiden donanmanın bütün gemileri beni selâmlamak için toplarını gürletirler de bir tek cam kırılmazdı. Şimdi iki küçük geminin topları bütün camlan kırdı, camlar eski camlar o zaman bu hâl nedir?» dedikten sonra gülümsedi... Ve ölümünün yakınlaştığını idrak şuuru içinde Rabbine yöneldi. Dualar etti, etti ve Devleti Osma-niyye'nin yirmidört milyon kilometre kare büyüklüğündeki mesahasından bir türbe içinde üç arşınlık bir toprağın ebediyete kadar sahibi olarak bu âlemi terk eyledi.
Cenab-ı Hakk mekânını Cennet eylesin. Allah rahmetini esirgemesin.

3. Murad'ın Hanımları Ve Çocukları

3. Murad'ın ilk hanımı Safiye Sultandır. Venedik'de 1550'de doğan bu hanım, 1605'de Eski saray denen yerde İstanbul'da vefat etdi. Yaşı 55 civarındaydı vefat etdiğinde. Venedikli Bafo ailesinin bir ferdi olup, babası Korfu vâlisiydi. Zaten Venedikten, Korfuya giderken, Adriyatik denizinde, içinde olduğu geminin, korsanların eline geçmesi ile başlayan çizgi sonunda onu, dünya devleti olan Osmanlı hanedanında, valide sultan makamına çıkarttı.
Öztuna; izdivacının Manisa'da 1565'de olduğunu yazar. Evlilik müddeti 3. Murad'ın ölüm gününe kadar, 30 sene devam etdi. Bu evlilikte; 3. Mehmed unvanıyla padişah olan, şehzade Mehmed'i ve Ayşe Sultanı dünya'ya getirdi. Hayli hayır sahibi validelerden biridir. Eminönü'ndeki Yeni Camiin arazisini satınalan ve temellerini attıran Safiye Valide sultanır Kaimvalidesi Nurbanû Sultan Valide ile Osmanlı devleti siyasi meselelerinde at oynatmışlardır ifadeleri sıklet olarak fazladır ancak mutlakıyet idaresinde bir padişahın hanımı veya annesiyle müşaverede bulunması, tahtını ve kendisini koruması hususunda, bazı görevlerde istihdam etmesi hiçde anormal durum sayılmamalıdır. Son zamanlarda; piyasada, Safiye Sultan adı ile basılıp satılan pespaye bir roman, târihinden ve ecdadının ahlâkı hamidesinden bihaber kimselerin çok rahat iğfal edilecekleri tarzda kaleme alınmış bir sürü edeb dışı ve gerçekle alakası olmayan vede şen'i maksada dayalı, siyasi bir cinayetin ucuz âleti olarak yayımlanmış ve milletine yabancılaşan kimselerin, ecdadını bıçaklaması için eline verilmiş kötü bir silahdır. Herkes şunu iyi bilmelidir ki, insanoğlu dünyaya ne olarak geleceğini kendisi seçmez. Bu Cenab-ı Hakk'ın bir takdiridir. Tecellîi İlâhiye, bizlere lutf etmiş de, anne ve babası müslüman kimseler olarak dünya'ya getirtmiş. Böylece hayatımızın çizgisinide bu din'in teklif ettiği, helâl ve haram hududları arasında sürdürdüğümüz de ilâhi ve ebedi saadete ereceğiz.
Başka din mensubu olarak dünyaya gelmiş insanların, hayatları boyunca çevrelerinin kendilerini sürüklediği hay huy içinde ömrünün nefes sayısını tüketip, "Yolun varmazsa Mu-hammed'e kalktı kervan/ Kaldın dağlar başında" beyitinin, mâna-i münifi içinde fırsatı değerlendirememiş olur bizim anlayışımızda.

İşte Safiye Sultan bir soylu gayri müslim olarak, geldiği dünyada görünüşü hayli üzücü bir korsanlık sonunda, hayatı nasıl Tebeddülata uğruyor. Bundan bir ders çıkarırsak, intele-jans hareketlerin husule getirmek istediği maksadlann önünü tıkamış oluruz. Bu bakımdan her memleket evlâdı, kendi târihini milletinin düşmanı olmayan hatta ecdadını seven kimselerin kaleme aldıklarını, tetkik ve mütalaa ederse, hıyanet tuzaklarına düşmekten kurtulmak kendiliğinden hâsıl olur.

Kocası 3. Murad'ın Ayasofya Cami avlusundaki türbesine defnolunan Safiye Sultanın, bir halifeyi dünyaya getiren hanım ve bir halifeye 30 yıl zevcelik yapmış, bir mü'mine olarak kabul etmek ve hayırlarını, Rabbimizin kabul eylemesini dilemek bir müslüman olarak, hepimizin vazifesidir.

3. Murad'ın

2. hanımı Şâh-ı Huban Haseki olup, hakkındaki bildiğimiz Bahçekapı'daki türbesinde yattığı ve vakıflarının olmasından haberdarız.

3. Hanımı Şems-i Ruhsar Haseki'nin de 1613'Hen evvel vefat ettiğine dâir malumat sahibiyiz, bir de RukİYe Sultan-hanımın annesi olduğu ve Medine'de vakfiyesi bulunduğudur.

4. Hanımı hakkında bize ulaşansa sadece adının Nâzper-ver Haseki olduğudur.

5. hanımının adı meçhul kalmış fakat babası Eflâk Beyi Mircea olduğu bilgisi mevcuddur.

3. Murad'ın 102 tane çocuğu olduğunu, nazarı dikkate alırsak burada sayılan hanımların, bu rakkamın altından kalkamayacakları da pek açık olarak ortadadır. Osmanlı aile anlayışı, batılı ve gayri müslim anlayışın getirdiği anlayışa pek sıcak bakmaz. Dolaysıyla da onların tam tersine aileyi kendi özel dünyasının bir uydusu olarak kabul eder ve mücevherini paylaşmak istemeyen bir bayan kıskançlığı Osmanlı insanının damarlarında dolaşan kan gibidir vede böyle olması içinde illâ dindar olması da gerekmemektedir. Bu bakımdan Safiye Sultan, kocası Murad'ın cariyelerle, hasekiler ile yaşamasını bir mesele hâline getirmemiş, o, başkadın oi-ma otoritesini bu yaklaşımı ile muhafaza etmeyi akıl etmiştir. Tabii Nurbânû Validenin, oğlu Murad'ı anne duygusuyla gelini Safiye'nin pençesinden kurtarmak arzusuyla! Her gün sunduğu cariyelerle soğukluk temin etmeye çalışırken, Safiye sultan ile 3. Murad gibi şâirave tasavvufa meyli yüksek bir şahsın, karısına olan yakınlığı demekki sadece şehevî hislerle bağlanmış olmayıp, fikri yakınlığında tesirini taşıyor-muş- Bu bakımdan Nurbânû validenin bu gayretleri daha Manisa'dayken başlamış 81 tane şehzade ve sultanhanım sandukası kabirleri doldurdu. Bu yavruların çoğunluğu bebekken vefat etdiler. Yalnız Manisa'da şehzadeler türbesinde 1575'den önce ölen, 3. Murad şehzadelerinin sayısı, biri yetişkin şehzade, 8'i küçük yaşta şehzade ile 14 tane kız çocuklara aid sanduka bulunmaktadır. 1595 yılında 3. Murad'ın hayatta olan kızlarının sayısı 28 idi. 3. Mehmed'in tahta çıktığı günde nizâm-ı âlem için, hepsi aynı günde boğdurulan 19 şehzadenin babaları da, 3. Murad idi. Şimdi biz kızlardan bahsederek sayfalarımızı süsleyelim.

Yedi sultanhanım hakkında elimizde malumat var. Bunların başını Safiye

Sultan'ın kızı Ayşe hanımsultan çeker, Manisa'da 1570'de dünya'ya geldi. Vefatında 35 yaşındaydı ve târih 15/mayis/1605 idi. Başından üç izdivaç geçti bunlar sırasıyla; Kanijeli İbrahim Paşa, 2. si sadnazam Yemişçi Hasan Paşa ve 3. süde Güzelce Mahmud Paşadır. Vefatında babası 3. Murad'ın türbesine defn olunarak hayırhah bir insan olarak anıldı.

Fatma Sultanhanım ise üç izdivaçda onun yapmış olduğunu görüyoruz 1580'de doğan bu sultanhanım, 40 yaşında hayat çizgisinin sonuna geldiğinde târihler 1620 yılını gösteriyordu. 1. evliliği, Boşnak Halil Paşa ile yapıldı. Bu evlilik 10 yılı bir kaçgün aşkın sürdü. Paşanın vefatı üzerine 2. evlilik 1555 doğumlu Cafer Paşayla vukubulmuştur. Bu eşi de, ilk ^şi Halil Paşada Fatma Sultanhanımdan 25 yaş büyüktüler. Cafer Paşa 6 yıl sonra öldüğünde 48 yaşındaydı ve Fatma sultanhanım henüz 23 yaşındaydı. 3. dâmad ise Hızır Paşa olmuştu bu zat 1610'da öldüğünde Fatma sultanhanım bir daha evlenmedi. Ancak bu izdivaç müddeti hayli kısa sürdü.

Hatice Sultanhanım ise, Cerrah Mehmed Paşa ile 1598'de evlendi. Altı yıl süren bu eviilik 28/aralık/1604'de Paşanın ölümü ile noktalandı. Hatice Sultanhanım için malumat bundan ibaret olup, doğum ve vefat gibi târihleri mevcud değildir.

Mihrimah Sultanhanım diğer 3. Murad kerimesi oiup, doğumu 1592 olarak biliniyor. Vefatında babasının türbesinde defnolunmuş, izdivacı ise Mirahur Dârnad Ahmed Paşa ile 21/şubat/1613'de yapılmıştır. Evliliği beş sene sürmüştür. Paşanın 1618'deki vefatıyla son bulmuştur.

Fahriye Sultanhanım ise; 1594'de doğmuş babasının vefa-tindaysa henüz bir yaşında idi. 1656'da vukubulan vefatında 62 yaşının içindeydi. Bu hanımsultan da iki defa izdivaç yap-mıştırki ilkini Çukadar Ahmed Paşayla 21/şubat/16 1 3'de gerçekleştirmiştir. İkincisi ise 1619'da Dâmad Sofu Bayram Paşa ile olmuştur bu izdivaç 8 yıl sürmüştür. Bayram Paşa 1627'de vefat etmişti bundan sonra Fatma Sultanhanım 29 yıl dul olarak yaşamıştır.

Mihriban Sultanhanım'da diğer bir kızıdır 3. Murad'sn. Eldeki malumat sadece Kapıcıbaşı Topal Mehmed Ağa Üe 21/şubat/1613'de yaptığı izdivacdır. Dikkat buyurulur sa 21/şubat/1613 târihi sultanhanimlann bazılarının, izdivaç târihi olarak görülüyor. Demek ki padişah 3. Mehmed kız kardeşlerini, toplu bir evlilik töreniyle nikahlamış aynı günde. Nitekim mikâhlan kıyanında, Haçova meydan muharebesinin mânevi fâtihinin de şeyhülislâm Hoca Saadeddîn Efendi olduğunu da hemen hatırlatalım.

Yine hanımsultanlardan 3. Muradın kızı Rukiye Sultanhanım vardır ki, o da toplu nikâh içinde izdivacını Dâmad Nakkaş Hasan Paşa ile yapmıştır ve kendisinin sadece vefat târihi hakkında bilgi vardır o da 1623'ün Temmuz ayıdır. Bu Hasan Paşa iki defa Yeniçeri Ağalığına getirilmiştir. Yeniçeri Analık aörevini bu günün kara kuvvetleri kumandanlığına eş Örmek kabildir. Busuretle 3. Murad'ın kızlarının, yedi tanesi-in biyografisi hakkında kısa da olsa malumat arzettik. Kardeş katlinin belkide en büyüğünün yaşandığı 3. Mehmed'in cülusu döneminin fecaatini yaşayan şehzadeler olmuştur. Padişah olan 3. Mehmed'in dışında babalarından önce vefat etmiş olan ve bunlardan adlan malum olanları

yazalım, pe-şindende cülus münasebetiyle, katliam gibi infazların kurbanı olan masum şehzadelerin adlarını zikredelim: Şehzade Osman; doğumu 1573 Manisa, vefatı 24/2/1587 İstanbul, yaşı: 14'3. Murad Türbesine defnolundu. Şehzade Süleyman ve Cihangir aynı gün de doğan, belki de ikiz olan bu kardeşler altı aylık iken aynı günde 1585'in 8. ayında vefat etmişler ve Dede'leri 2. Selim'in türbesine, ı'tırnak olunmuşlardır. Yine Şehzade Mahmud, Murad 1595'den önce, küçükken vefat etdiler. Cülusa bağlı ölümlerin en yaşlısı, 17 yaşında olan ve aynı zamanda babası gibi değerli bir şâir olan Şehzade Mustafa ki aynı zamanda 3. Mehmed'in veliahdi idi. O ve aşağıda adları yazılı şehzadeler bu katliamın talihsiz kurbanlarıydı. Şehzade Bayezid 16 yaşında, Abdullah 15 yaşında, Selim 14 yaşında, Cihangir 10 yaşında, Abdurrahman 10 yaşında, Hasan ve Ahmed'de 10 yaşlarındaydılar. Şehzade Yakup ve aşağıda adları yazılı şeh-zâdeler 8 yaş civarındaydılar: Alem-şah, Yûsuf , Hüseyin, Korkut, Ali, İshak, Ömer, Alaaddin, Dâvûd, Osman şehzadelerdi. Bu yavrular Âl-1 Osman'dan olmanın kaderini yaşadılar.

3. Murad'ın Sadrıazam Ve Şeyhülislâmları

3. Murad'ın tahta çıktığında Dede ve baba yadigârı ve de aynı zamanda eniştesi olan Sokullu Mehmed Paşa sadaretde bulunuyordu. Tabiiki bu kudretli ve başarılı sadrıazama muamelesi görevinde bırakması oldu. 12/ekim/1579'da şehid edilen bu enişteye fazla üzüldüğünü görmediğimiz padişah yerine Semiz Ahmed Paşayı sadnazam yaptı. Bunun dönemi ise 6 ay, 16 gün sürebildi. 38. sadnazam olarak Sokulluzâde Lala Kara Mustafa Paşa tâyin olunduğunda târih 28/nisan/1580 idi. Ne varki 3 ay, 8 gün sonra bu sadnazam infisal etdi. 39. sadnazam olarak 7/ağustos/1580'de Koca Sinan Paşa sonunda beş defa üstlenmiş olduğu sadaretinin ilkine 7/ağustos/1580'de başladı. 2 sene, 4 ay, 18 gün sonra Dâ-mad Kanijeli Siyavuş Paşaya yerini bıraktı. Siyavuş Paşanın sadareti başladığında târih 24/araIık/1582 olup, bu zâtın dönemi ise 1 sene, 7 ay, 5 gün sürebildi. Bu sadrıazamin yerine Kafkasya fâtihi, 41. sadnazam Ozdemiroğlu Osman Paşa getirildiğindeyse, takvimler 28/temmuz/1584'ü gösteriyordu. Dönemi 1 sene, 3 ay, 3 gün süren Özdemiroğlu'nu takip eden 42. sadnazamın, Hadim Mesih Paşa olduğunu görüyoruz ve bu görevde 5ay, 16 gün kalıp, 15/nisan/1586'da tekrar Kanijeli ibrahim Paşanın sadarete tâyin edilmesiyle karşılaşıyoruz. İbrahim Paşanın 2. sadaretinin ilkinden daha uzun müddet 2 sene, 11 ay, 17 gün sürmesine şahidoluyoruz. Onun yerine bu sefer tensib 2/nisan/1589'da başlamak üzere, Koca Sinan Paşa üstüne yapıldı, l/ağustos/1591'e kadar 2 sene, 3 ay, 29 gün sürdü. Onun peşindende 43. Osmanlı sadrıazamı olarak Ferhat Paşa makam-i sadarete tâyin olun-duysa da 8 ay, 3 gün sonra infisal etdi. Kanijeli İbrahim Paşa bu zatın yerine 3. ve son sadaretine başladığında târih 4/ni-san/1592 idi. 9 ay, 24 gün, sonra 1593'de hizmeti noktalandığın da 3 sadaretinin müddetinin; 5 sene, 3 ay, 16 gün oldu- . ğunu görüyoruz. Koca Sinan Paşaya yine sadaret makamı görünüyor ve o da 3. sadaretine 28/ocak/1593'de başlıyor görevi

16/şubat/1595'e kadar 1 sene, 11 ay, 19 gün sürdürdü. Bu seferki sadareti, 3. Murad'ın son sadrıazamı olmasını
tirdi- Böylece 3. Murad'ın sekiz sadrıazamla çalıştığını bunlardan Koca Sinan Paşanın üç defa, yine Kanijeli ibrahim paşanın sadaretinin de, üç defa vukubulduğunu hesaba katarsak, mührü hümayun 11 defa el değiştirmiş oluyor.
3. Murad'ın şeyhülislâmlarına gelince, padişah tahta câlis olduğunda Konyalı Mahmud Efendi makam-ı meşihat de idi. Vefatıyla yerine 17. Osmanlı şeyhülislâmı olarakda Kadızâde Ahmed Şemseddin Efendi 16/ekim/1577'de geldiği makamı vefatıyla boşalttığında, geride 2 sene, 7 ay, 10 gün süren bir hizmet dönemini bırakmış 25/mayıs/1580'de Hakk'a yürümüş oldu.
Onun yerine Malûlzâde Mehmed Efendi 1 sene, 7 ay, 27 gün, sürdürdüğü görevden, istifaen ayrıldığında târih 21/ocak/1582 idi. 19. şeyhülislâm Çivizâde Hacı Mehmed Efendi ki daha önce babasının Kaanuni tarafından, Hz. Mevlânaya küfrettiği için görevden alınmış olması da bu zâtın meşihate getirilmesine, engel olmadığını hatırlatmak isteriz. 5 sene, 3 ay, 16 gün süren bu dönemin sonunda şeyhülislâm Efendi Hakk'a yürüdü. 20. şeyhülislâm olarak Müeyyetzâde Şeyhi Abdülkaadir Efendiyi meşihatde görüyoruz. 3/nisan/1589'da azlediğinde geride 1 sene, 10 ay, 28 gün sürmüş hizmet bırakmıştı. Bostanzâde Mehmed Efendi 9/ma-yıs/1592'de azline kadar 3 sene, 1 ay, 6 gün hizmet verdi.
Yerine Ankaralı Hacı Bayramzâde Hacı Zekeriyya Efendi de 1 l/temmüz/1593'e kadar yâni vefat târihine kadar, makam-ı meşihatde bulundu. Bostanzâde ise 2. meşihatine başladi-_v_e.4 sene, 8 ay, 11 gün süren görevden vefatıyla ay-nldı. Ancak 3. Murad'ın sonuncu şeyhülislâmı olmuştu Bostanzâde merhum. Böylece 3. Murad'ın saltanat döneminde Çalıştığı şeyhülislâm sayısı sekiz kişi olmakla beraber Bostanzâde 2 defa meşihate geldiğinden makam dokuz defa el değiştirmiş olmaktadır.

SULTAN 3. MEHMED 2
3. Mehmed'in Doğumu 2
3. Mehmed'in Tahta Geçişi 2
Ferhad Paşa İle Askerin Arasının Açılması 3
Mihal İle Savaş 3
Tergoviç Faciası 4
Cürcüra Köprüsü Faciası 4
Estergon Kalesinin Düşmesi 4
Okmeydanı Sahrasına Kılınan Namaz 5
Eğri Seferi Öncesi 5
Eğri Seferi Ve Haçova Meydan Muharebesi 6

Eğri Kalesinin Fethi 7
Birinci Bolümün İlk Kısmı 7
Birinci Bolüm İkinci Kısım 8
Birinci Bölüm Üçüncü Üçüncü Kısım 8
Birinci Bölüm Dördüncü Kısım Sebat Anı 8
Birinci Bölüm Beşinci Kısım 9
İkinci Bölüm 9
Padişahın Karşılanışı 10
Sulh Müzakereleri 10
Yanık Kalenin Elden Gitmesi 10
Kanijenin Fethi 10
Kanije Savunması 11
Hasan Paşa'nın İki Kölesinin Kaçışı 12
Son Mektup 13
Sadrıazamın İstanbul'a Dönüşü 15
Şehzade Mahmüd'ün Ölümü 15
3. Mehmed'in Vefatı 15
Sultan 3. Mehmed'in Hanımları Ve Çocukları 16
3. Mehmed'in Sadrîazam Ve Şeyhülislâmları 16

SULTAN 3. MEHMED

Babası: Sultan III. Murad
Annesi: Safiye Sultan
Doğum Tarihi: 1566
Vefat Tarihi: 1603
Saltanat Müd.: 1595-1603
Türbesi: İstanbul'dadır.

Devleti Osmaniyyeyi yirmidört milyon kilometrekarelik bir mesaha ile Manisa'da vali olarak devlet hizmetlerinde vukuf kesbetmek üzere gönderidği Veliahd Şehzade Mehmet Sultana bırakan merhum padişah Üçüncü Murad Hân vefat ettiğinde tarihler Hicri 1003, miladi 1595 yılını gösteriyordu.

3. Mehmed'in Doğumu

Hicri 937, miladi 1566'da Manisa'da doğan ve Venedikli Bafo ailesine mensub ve sonradan müslüman olarak Safiye Sultan ismini alan 3. Murad Hân Hazretlerinin sevgili karısından tevellüd etmişti. Hazreti Padişah çok evlenip yüziki çocuk sahibi olmasına rağmen Safiye Sultanı daima en gözde eşi bilmiş ve daima ona âşık kalmıştır.
ikinci Selim Hazretlerine doğum müjdesi verildiği zaman hazreti padişah pek memnun olmuş ve şu sözlerle adını: «Ecdadı kiramımızda Murad oğlu daima Mehmed olagelmiştir)» diyerek torununa Mehmed adını koyduğunu ilan etmiş oluyordu. O sırada 2. Selim daha tahta geçmemiş ve Cihan Sultanı Kaanuni Sultan Süleyman Hazretleri berhayattı. Üçüncü Mehmed ilk derslerini Manisalı İbrahim Cafer Efendiden görmüş ve hocasının vefatı üzerine Haydar Efendi ve Pîr Mehmed Azmi Efendiden feyz ve ilim aldı.

3. Mehmed'in Tahta Geçişi

Sultan Çelebi Mehmed Hazretleri zamanından beri devam eden an'aneye uygun olarak 3. Murad'ın vefatı gizlendi ve Manisa'daki şehzade Mehmed'e haber gönderildi. Anası Safiye Sultanın müdebbirliğinden emin olan Şehzade hiç acele etmeden İstanbul'a geldi.
İstanbul halkı topların endaht ettirildiği duyunca 3. Murad devrinin bittiğini ve 3. Mehmed devrinin başladığına muttali ouyordu.
Yeni padişahın geldiğini öğrenen ulema, vezirler ve komutanlar derhal saraya koşup padişaha bağlılıklarını bildirip biat ettiler. Merhum padişahın naşı mübarekleri Sultan Selim Camii yakınlarındaki Yavuz Selim Hazretlerinin türberine ve onun yanına defnolundu.
Sultan 3. Murad merhum müddeti hayatında yüziki çocuk sahibi olmuşsa da vefatlarında 27 sultan hanım, 20 şehzade hayattaydı. Bu şehzadelerin en büyüğü

şimdi padişah olan 3. Mehmed'di. Geri kalan 19 erkek kardeşi için padişah ne yapabilirdi... Çünkü ilk iş «İz içtimaen halifetan faktelü ehadü-hüma» fetvasına da uygun olarak teamüden 19 şehzadenin idamına... bu 19 şehzade arasında iki aylık bebek de vardı. Fakat onun bir imtiyazı vardı Hanedanı Ali Osmandı... İki aylık bebek milleti için feda edilmişti. Aslında millî kurtuluş savaşımızın cereyanı sırasında milleti için büyük bir fedakârlığı göze alan, top mermisi ıslanmasın diye bebeğinin üzerindeki battaniyeyi alıp top mermisine saran kadına ne kadar saygı gösteriyorsak; iki aylık bebeği de milleti için feda eden padişah ağabeye o kadar hak tanımak gerekir... İşte bu 19 idam infaz edildiği vakit meşhur şair Bâki'nin talebesi olan şehzade Mustafa'nın halk tarfından çok sevilmesi idamını perçinleyen brristirıat oluyordu. Bu şehzadenin infazını gerçekleştiren dilsizlerin elinden arta kalan son derece dokunaklı bir tersiye idi. Merhum şehzadeler babaları 3. Murad'ın ayak ucuna defn olunurlarken sultan hanımlar da eski sarayın yolunu tutuyorlardı. Bu işleri müteakip 3. Mehmed unvanıyla taht-ı Osmaniye cülus eden padişah, Asakir-i şahaneye bir
kesede otuzbin duka altın olmak üzere yüzotuz kese diğer bir değişle 3.900.000 duka altını ihsan büyürdür.

3. Sultan Murad merhum, saltanatının son iki yılında Cuma selamlıklarına çıkmıyordu. Tahta çıktıktan sekiz gün sonra yeni padişahın cuma selamlığına çıktığı ve askerleri ile, halkla beraber bir olup namaz kıldığı görüldü. Bundan hem asker hem de ahali memnun oldu.

Cuma namazından sonra devlet gemisinde bir takım değişiklikler yapıldı. Sadrazam Sinan Paşa vazifeden alınıp yerine Ferhad Paşa tayin olundu. Kaptan-ı Deryalığa Halil Paşa getirilmiş, bu makamda bulunan Çağalazade başka hizmete getirilmek üzere istirahate çekilmişti. Devletin ileri, gelen memurlarına kürkler hediye edilerek padişahın nazarlarının üzerilerinde olduğu ihsas edilerek görevlerine devam denilmiş bulunuyordu. Bu arada dünyanın diğer devletlerinin hükümdarlarına 3. Mehmed'in taht-ı Osmaniyye cülus ettiğini bildiren fermanlar gönderiliyordu.

Tekaüde ayrılan Sinan Paşa, Malkara'da ikamete memur edilmişse de bu ihtiyar vezir, kendince daha hizmet vermek kanaatini taşıdığından Sadrazamlığı tekrar ele geçirmek için çalışmalar yapmaya karar vermiş ve bu çalışmalarda her şeyi vasıta kılmağa kendini mazur görmek gibi yanlış bir içti-had yapmıştı.

Ferhad Paşa İle Askerin Arasının Açılması

Vezareti uzma makamında bulunan Ferhad Paşa, küffar üzerine sefer yapmak hususunda müzakere yapılan divan toplantısmdan konağına dönmek üzere maiyetiyle birlikte at üstünde yoia çıkmış, bir müddet ilerledikten sonra karşısında bin kadar, Kuloğlanı denilen ve türlü sebeplerden sipahi bölüklerine yerleştirilmeleri gecikmiş olmalarından dolayı cülus hsisi alamadıklarından şikâyet etmişlerdi. Ferhad Paşa ndisinden vazife isteyen bu askerlere mülayemetle «Evlat-l rım hududa gidiniz ulufeleriniz orada verilecektir»

dediyse Ae cevab olarak itirazlar, gürültüler hatta hareketlerle karşıla-ınca hiddetlenen paşa «sizden olan emire itaat etmeyen kâfir olur, avratları boş düşer, sizler bunu bilmez misiniz?» diye ölçüyü kaçıran bir hitabda bulunur. İsyancılar hemen soluğu Şeyhülislâmın yanında alırlar. Durumu anlatırlar. Şeyhülislâm ise sadrazamın böyle söylemesi ile kâfir olunup, avratların boş düşmeyeceğini söylediyse de ve onları teselli ettiyse de asilerin istediği fetvayı da vermedi. Bunun üzerine dağılan asiler, sadrazamın sözlerini sipahi bölüklerine de yaymaya başladılar. Ertesi gün bu sözlerin büyük bir fitne çıkacağını tahmin eden divan bu adamların ulufelerini almak üzere toplanmalarını bildirdi, ulufe almak üzere toplanmaları emr edilen asker ulufe yerine başka bir istekle divan'ın karşısına çıktılar... Bu istek Veziriazam Ferhad Paşa'nın kellesi idi. Sadrazam hitabesi esnasında bir sürçü lisan yüzünden kellesi istenecek duruma getirmişti. Oldum bittim milletimiz kâfirlikle ithama ve aile ocağına yapılan tarize karşı çok hassastır. Sadrazam sinir ile söylenmiş bir sözün nelere mal olmakta olduğunu gördü. Asiler, ulufe istemiyor sadrazamın kellesi diye ter ter tepiniyordu. Bu sözden anlamaz topluluğu dağıtmak için Yeniçeri Ağasının emriyle bir bölük yeniçeri ve saray bostancıları vazifelendirilmiş, topluluk dağıtılmış fakat Yeniçeri, Sipahi ve Bostancılar ihtilafına başlangıç sayılacak fitne ortaya konmuş oluyordu. İki cihan serveri Efendimiz Hazretleri bir hadisi şerifinde meâlen «Bir fitne çıktığı zaman oturan, ayakta olandan, yatan oturandan daha hayırlıdır» diye buyurmuşlardı. İşte tecelli,.. Bundan böyle her yeniçeri-si-Pahi ihtilafı bu olaya kadar.ğelir dayanır. Her neyse... Dağıtılan sipahilerin dağıtılan bu isyanlarında daha evvel sözünü ettiğimiz sabık veziriazam Sinan Paşa, Çağalazade ve Siyavuş Paşaların dahli görüldüğünden bir hat-ı hümayunla Anadoluya sürülmeleri tezekkür etmişti.

Sadrazam Ferhad Paşa, Eflâk üzerine doğru sefere çıkmış, damad İbrahim Paşa sadaret kaymakamlığına tayin buyurumuştu. Sinan Paşa tarafını ilzam eden Şeyhülislâm ve bazı vezirler, Hazreti Padişah nezdinde fırsat düştükçe; Ferhad Paşanın asker tarafından sevilmediğini, mahut olayın buna müncer olduğunu bu sebeple bir muvaffakiyet elde edilemeyeceğini söylemekte idiler. Bu türlü sözler sonunda 3. Mehmed hazretleri, Eflâk ile Buğdan'ı eyalet hükümlerine t.âbi tutarak Eflâk Beylerbeyliğine Cafer Paşayı tayin buyurmuşlardı. Sadrazam Ferhad Paşa İstanbul'dan ayrıldıktan 7 hafta sonra Rusçuk önlerinde, eskiden Eflâk Voyvodası olan Mihaii mağlup etmiş, dörtbin kelle ve beşyüz esir ile orduya katılan Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa ile müşavere ederek Tuna nehri üzerine bir köprü inşasına karar verdiler.

Bu kararlarını tatbike başladıkları esnada İstanbul'da devlete ancak kendilerinin hizmet edebileceği kanaatında olan sadaret kaymakamı damad İbrahim Paşa ve sürüldüğü Anadolu'ya her nasılsa gitmemiş olan Sinan Paşa aralarında ittifak etmişler ve Ferhad Paşa hakkında ve aleyhinde HazretİPadişahtan bir ferman sızdırabilmişlerdi. Acaba damad İbrahim Paşa, Safiye Sultanın damadı olmak hasebiyle bu fermanı kayınvalidesine mi dayanarak alabilmişti... Bunu bilemiyoruz. Fakat ileride görülecektir İbrahim Paşa, valide sultan olan

kaynanasından padişah katında çok şefaat görecektir. İdam fermanını havi olan Mabeynci Ahmed Ağa, ira-dei seniyye ile ordugâha vasıl olmuşsa da hakkında sadır olan hükmü adamları vasıtasiyle haber alan Ferhad Paşa, mührü hümayunu Satırcı Mehmed Paşaya teslim ederek yanına aldığı üçbin süvari ile İstanbul'a doğru yola çıkmıştı. Tarihler bu sırada Hicri 1003, Miladi 1595 yılını gösteriyordu. Sinan Paşa 4. defa Veziriazamlığa tavin edilmiş ve Ferhad Paşa aleyhinde çok şiddetli takibata geçmiş, yanında yeniçeri askerleri olduğu halde Eflâk'a doğru yola çıkmıştı. Yan yolda Ferhad Paşa'ya rastgelmiş «Kellesi benim, serveti sizin» diye bağırarak yanındaki askeri Ferhad Paşa üzerine salmıştı. Ferhad Paşa malına acımamış onları müdafaaya girmeyerek uzaklaşıp kelleyi kurtarabilmişti. Çünkü yeniçeriler malları görünce Ferhad Paşanın kellesini unutuvermişler-di. Bu badireyi atlatan Ferhad Paşa, Valide sultana intisab ederek onun yardımlarıyla kelleyi kurtarmış ve çiftliğinde rahat oturmasına müsaade olunmuşsa da bu arada Salamon Eskinazi adlı bir yahudinin saraya Ferhad Paşa lehine yaptığı tavassut ters patlayan bir torpil olmuş, önce Yedikule zinanı-nı boylamış, yahudinin tavassutuna kalmış bir vezirin akıbeti kelleyi kaybetmek olmalıydı ve öyle de oldu.
Şunu hiç unutmamak icab ederki; yahudi daima İslama ve müslümana düşmandır. Kur'an-ı Kerim bu kavme daima işaret etmiştir. Onun yâni yahudinin düşmanlığı nasıl bir ateşse dostluğu da öyle bir ateştir. Ateşin vazifesi yakmaktır... Bir müslüman olarak daima hatırımızda bulundurmalıyız işte bu vak'a bile burda müşahhas bir İbret olarak kendini sergiliyor.

Mihal İle Savaş

Sinan Paşa yanında bulunan dört bin askerle Bükreş üzerine giderken etrafı orman ve bataklıklarla kaplı bir geçidde Eflâk ordusuyla karşılaştı. Bu arada Tuna nehrini geçip oraya yetişmiş olan Satırcı Mehmed Paşa, Haydar Paşa, Hüseyin ve Mustafa Paşalarla birleştiler ve Eflâk ordusuyla savaşa tutuştular. Önceleri Voyvoda Mihalin ordusunu zor durumlara düşürdüler. Hatta onların oniki topu da ellerine geçirdiler. Düşman bir ara kendini topladı ve ani bir saldırıya geçti. Bu sırada yanlış bir manevra yapan Osmanlı ordusu bataklık sahaya doğru ricat etme durumuna geldiler. İşte o zaman felâket kendini göstermeye başladı. Satırcı Mehmed Paşanın dışında yukarıda isimlerini saydığımız paşalar şehidlik mertebesini ihraz ettiler. Allah (c.c.) rahmet eylesin.
Bu arada sadrazam Sinan Paşa da bataklığa düşmüş boğulmak üzereyken çok kuvvetli kollara malik bir asker olan Hasan isimli bir nefer tarafından çekilip çıkarılan Sinan Paşa kurtulmuş, Batakçı lakabı da Hasan'a unvan olmuştu. Allah-tan bu sırada daha önce Cllahlılardan alınmış bir esir Osmanlı ordusunun cephaneliğini Mihal'in ordusuna yardımı olur gayesiyle ateşleyince «sizin kötü sandığınız sizin için hayırlıdır» fehvasının tecelisi olarak, ordu cephanede gitti şimdi ne yapacağız diye kıvranmaya başladığı sırada patlamanın meydana getirdiği hengame düşmana bir baskınamı uğruyo-ruz kaygusunu vermiş ve

tabanları yağlayıp kaçmalarına vesile olmuştu. Durumdan bihaber olan ordu da iyice dağılmıştı. Mihal ta Bükreş'e kadar çekilmişti. İşte savaşlar bazen böyle olur... Her iki taraf kendisinin kötü durumda olduğunu sanır ve meydanı kendisinden daha kötü durumda olana terk eder ve bunun birine galip diğerine mağlup denir. İşte bu vak'a da böyle oldu fakat her iki tarafta da ben galibim diyecek dil yoktu... Sinan Paşa Mihalin gidişi haberini alınca orduyu mümkün mertebe toparladı ve Bükreş'ten de uzaklaşmış Mihal'den emin olarak rahatça Bükreş'e dahil oldu. Burada bazı kiliseleri camie tahvil eyledi, istihkâmları tamir edip muhkem olmalarına gayret gösterdi. Tergoviç kasabasının hâkim bir tepesine ahşap bir gözleme kulesi yaptırdı.

Tergoviç Faciası

Asi Voyvoda Mihal, Tergoviç kasabası önlerine geldiğinde, Sinan Paşa oradan ayrılmıştı. Karşısında üçbin kişilik bir kuvvet bulan Mihal, mücahidlerin direncini kırarak kaleyi zapt etti. Kaledeki islâm askerlerini kılıçtan geçirirken, kumandan Ali Paşa ve Koçi Beyi şişe geçirip ateşte kızartarak cehid etti. Bu zulmüyle haçlı zihniyyetinin ve hristiyanhk taassubunun ve vahşiliğinin bir örneğini bir kere daha göstermiş oluyordu.

Cürcüra Köprüsü Faciası

Kâfirin Glurgevo bizlerin ise Curcura köprüsü adını verdiğimiz bu köprü faciası dünyanın en ahmak insanının dahi yapmayacağı bir hatanın neticesidir. Şöyleki; Savaş ganimetlerinin beşte biri devletin olması hasebiyle, epeydir seferde olan orduda ganimetlerin mücahidlerin elinde biriktiğini gören Sinan Paşa mezkûr köprü geçilirken beşte birleri alma hevesine düşmüştü. Köprünün bir tarafına koyduğu tahsildar vasıtasıyla rüsumları toplamaya başladığından köprüden geçiş son derece yavaş oluyordu. Defaatle uğradığı baskınlardan ders almayan bu ahmak ve hain adam başına geleceklerden habersiz tahsilatı zevkle seyrederken, arabaların bir bölümü köprünün öbür başına geçmiş bir bölümü de köprü üstündeyken Mihal askeri ile gözükmüş ve durumu görmüştü.
Kurnaz kâfir hemen gerilerden bir top getirmeye seyirt-mişti. Düşman ordusunun geldiğini gören askerler köprüye koşmuşlarsa da köprünün arabalar tarafından tıkalı olması ricatı daha doğru bir deyişle kaçmayı güçleştirmişti. Köprünün yaya ve arabalarla dolduğu sırada heyjıatki hâlâ tahsilat devam ediyordu. Kurnaz Mihal, getirttiği topun namlusunu köprüye çevirmiş ve ateşlemişti bile. Köprü büyük bir gürültü İle yıkılırken üzerindeki askerler, atlar ve arabalar sulara gark oldular ve şehadet şerbetlerini Tuna'nın soğuk sularında içtiler... Köprünün düşma/i tarafında kalan kısmındaki Akıncılar çok üstün sayıdaki küffara karşı sadece kılıçla yaptıkları ümitsiz mücadeleye başlamışlardı... Bu Akıncılar birer birer canlarını kâfire pahalıya mal ederek dövüştüler, dövüştüler... Can verip Cennet aldılar, Tuna kıyılarına damla damla

kan akıtmışlar ve o kıyıları kanlarıyla sulamışiardı... Akan kanların son damlası da toprağa düştüğünde Akıncı taifesinin de sonu ilân edilmiş oluyordu... Onlar orada dövüşe dövüşe can verirlerken; karşı kıyıda kalan askerler bir şey yapamamanın verdiği perişanlık içinde kanlı göz yaşları akıtabiliyordu ancak. O şehidler vuruşa vuruşa gittikleri bu âlemden sonraki ebedi hayatlarının mertebesini bulurlarken rûzi mahşerde elleri Sinan Paşanın boynunda olmayacak mı? Bu paşalarla, padişah 3. Mehmed ne yapsın? Bir sürü tarihçi bu padişahın değersizliğinden dem vurur hem de uhdesinde Eğri Fatihliği ve Haçova meydan savaşı zaferi oduğu halde... Bu acı olay bununla da bitmemiş, kâfirler Curcura kasabasının muhafızlarını da şehid etmişlerdi. Tarihler ise Hicri 1004. milâdi 1596 yılını gösteriyordu.

Estergon Kalesinin Düşmesi

Günümüze kadar gelen serhat türkülerinin içerisinde en göz yaşartan türkülerine isim olan Estergon Kalesi; Prens Mansfeld emrindeki Alman ve Macar kuvvetleri tarafından muhasaraya alınmıştı. Estergon'u kurtarmak üzere gönderilen Sadrazam Sinan Paşanın oğlu Mehmed Paşa yola çıkmıştı. Çok değersiz bir asker olan bu paşa, babasıyla dahi mukayese edilemeyecek bir seviyesizlik göstermiş, koskoca bir ordunun bu paşanın harp başlar başlamaz korkudan kaçması yüzünden Prens Mansfeld idaresindeki kuvvetlerin önünde yok olmasına sebep olmaya kadar varmıştır. Mehmed Paşadan yardım gelir ümüdiyle bütün zorluklara göğüs geren Estergon Kalesinin kahraman kumandanı kara Ali Bey'in şehid düşmesi, mukavemetin bittiğinin ilânı oldu. İşte dikkat edersek bu bu misalde de görülecektir ki; bir adam koca bir orduyu hatalarıyla nasıl mahvediyorsa yine bir adam gösterdiği azim ve şecaatle geçilmez bir geçit, yenilmez bir kaie oluyor... Kara Ali Bey'in şehadeti üzerine teslim olan Estergon, prensle yaptıkları antlaşmada kadın, çocuk ve ihtiyarların hayatına dokunulmayacak garantisini almışlardı!.. Heyhat ona bu kâfirler uyar mıydı? Ne zaman ahdine sadık kalmışlar idi bugün kalsınlardı... Kahraman Estergon kalesi Mansfeld birlikliklerinin kasap, müslümanlann ise kurbanlık olduğu bir salhaneye dönmüştü... Halbuki müslümanlar Estergon'u feth ettikleri zaman öyle mi yapmışlardı?

. Bu seri mağlubiyeler İbraİl, Varna, Kilia, İsmail, Silistre, Rusçuk, Bükreş Akkirman düşmanın eline geçti. Sanki bir duvar yıkılmış gibi hat meydana gelmişti. Bu muvaffakiyet sizlikler Sinan Paşanın vezaretiuzma makamından alınmasına sebep odu. Hazreti padişah kendi Lalası Mehmed Paşayı sadarete tayin etti. Padişahın yakını olan Lala Mehmed Paşa devleti alîyye hizmetine çavuş olarak girmişle oniki sene gibi kısa bir zamada devletin en yüksek memuriyeti olan sadrazamlık mevkiine erişmişti. Devleti Aliyye'nin kuruluş tarihinden bu vak'aya kadar ve bu kadar kısa zamanda yüksele-bilen hiçbir devlet adamı olmamıştı. Bu kadar kısa zamanda yükselen bu zat maalesef bu mevkiide üç gün kalabilmiş ve irtihali dar-i beka eylemiştir. Sadaret beşinci defa yine

Sinan Paşaya tevcih olunmuştu. Dünyanın en ahmak insanı daha üç gün evvel azlettiği ve yukarıdaki saydığımız muvaffaki-yetsizlikler sahibi Sinna Paşayı yeniden veziriazam yapmaz. Hazreti padişah-ahmaklıktan müberra olduğuna göre ortada şu kalır M; oda devlet adamı eksikliğidir. Halbuki Hacei Sultani unvanlı Saadeddin Efendi daha şeyhülislâm dahi olmamıştı. Çağalazade ve Siyavuş paşa sürgündedir. Bir çok kıymetli vezir savaşlarda şehid olmuşlardır. Mevcutların en tecrübelisi olmak hasebiyle Sinan Paşa yeniden vezaretiuzma makamına getirilmiştir. Yaşı sekseni geçen Sinan Paşa bir gün divan toplantısında sadaret kaymakamı Damat İbrahim paşayı «Kaymakamlık sıfatına dayanarak orduyu hümayuna ne kadar isyancı asker varsa ve kabiliyetsiz kumandan varsa gönderdin. Bu felaketlerin sebebi sensin» diyerek üzerine yürümüş ve damad paşayı kemerinden tuttuğu gibi salonun dışına çıkarıp «bu ihtiyarla İstediğin şekilde dövüşebilirsin» diye meydan okuduğu meşhurdur. Artık bu sorumluluk ortağı aramakmıdır tabiiki Allah bilir.
Sinan Paşa sadrazamlığı 5. defa ele geçirdiği zaman yeni bir sefer teşvikine başladı. Ve padişaha «Ceddiniz Kaanunî Sultan Süleyman Hân hazretleri gibi ordunun başında bulunmanız zaferlerin bize olan küskünlüğünü giderir. Sancağımıza zaferler getürürsüz» diyerek sefere çıkma babında yerinde sayılacak tavsiyelerde bulunmaya başladı. Fakat bir yandan Safiye Sultan diğer yandan Damad İbrahim Paşa bu sefer telkinlerine karşı koyuyorlardı. Sinan Paşanın Serdar-ı Ekrem sıfatıyla gitmesini münasib görüyorlardı.

Okmeydanı Sahrasına Kılınan Namaz

Bu sıralarda İstanbulda bütün şiddetiyle hissetilen aralıklı ve tesirli zelzeleler Dersaadet halkının kuvvei mâneviyesini altüst etmiş, bu mağlubiyetler ve zelzelelere İlahi bir ted'ip nazarıyla bakan ve ne yapacağını şaşırmış ahaliye aynı zamanda Halife de olan hazreti padişah Okmeydanı sahrasın-daki Namazgahta imamete bizzat geçerek namaz kıldırmış ve namazın hitamında Cenab-ı Allah (c.c.)'e içten gelen bir yalvarışla iltica etmiş, Huzuru İlahide af ve mağfiret, Resûlu Peygamber (s.a.v.) den şefaat dilemişti. Namazdan kalkıldıkta yeniçeriler «Kaanunî Sultan Süleyman Efendimiz hem yaşlı hemde nikriz hastalığından muzdaripken başımızdan ayrılmazdı. Zaferler onun ayaklarının altına saçılırdı. Padişahımız Efendimiz başımıza geçsin, nasıl zaferler kazanılır» yolu seslenişlerle arzularını bizzat Hazreti padişaha duyurdular.
Hacei Sultan Hoca Saadeddin Efendi hazretleri padişahı bu hususta teşvik ettikten sonra sefere karar verilmişti. İşte namazgah namazı devletin başkanıyla, askeriyle ve ahalisiy-le bütünleşmesine bir vesile olmuştu ve hayırlı kararların alınmasına müncer olmuştu.

Eğri Seferi Öncesi

Hazreti Padişah niçin tereddüt ediyordu? Bir çok tarihçiler bu tereddüdü rahatına

düşkünlüğü vermişler, bazıları (hâşâ) korkaklığına hamletrnişlerdir. Bizde derizki; bir sürü mağlubiyyetle biten son iki yıl şüphesiz ki saadece bizim zayıflığımızdan değil, akılca kabul etmek gerekirki, kâfirlerinde zamanını değerlendirmesi, tekniklerini geliştirmeleri, ideal birliğine varmaları muvaffakiyetler temin etmelerinde büyük rol oynuyordu.
Burada çok kısa bir misal vermek isteriz Selahaddin Ey-yübi Hazretleri üzerine yapılan haçlı seferlerinde, kâfirler harp sahasında safa dizdikleri askerlerini kalın zincirlerle birbirine bağlarlardı. Ayrıca ağır zırhlar giyer bu askerler hareket kabiliyetlerini son derece kaybederlerdi, üstelik gayet hafif elbiselerle savaşa giren islâm mücahidleri, bu safların arasına dahpta her zincirli guruptan üç beş kişiyi cansız veya hareketsiz kalacak derecede yaraladımı kâfir savaşma gücünü son derece kaybederdi. Çünkü zincirle bağlı olduğu ölü veya ağıf yaralı arkadaşlannımı taşısın yoksa, şahin gibi İla'yı Kelimetullah için cihad eden islâm mücahidleriylemi baş etsin. Tabii zinciri koparamadığından ve cebanetinden perişan olur giderler çok az bir kuvvetle saldıran islâm ordusu bu yukarıdan gök düşse mızraklarımızla onu tutarız diyen ahmakları zirüzeber ederdi.
Gerek haçlı seferlerinin bunlara kazandırdığı görgü gerekse Avrupa üzerine doğan bir medeniyyet güneşi olan Endülüs Emevi devletinden öğrendikleri ile bu aptalca hatalardan bir de sadece hristiyanîık için geçerli reform harekti ve buna bağlı rönesans akımı bu adamların terakkilerine müncer olmuştu. Her neyse biz gene mevzuumuza avdet edelim.
Şimdi böyle bir kuvvetin karşısına çıkmak ne kadar büyük bir risktir. Bilindiği gibi ta 1. Murad-ı Hüdavendigâr zamanından beri son koz daima en iyi şartlar tahakkuk ettiği zaman kullanılır usûlünü hatırlamak gerekir. Çünkü bir komutanın mağlubiyyeti başka bir ordu ile telâfi olunabilir. Ama padişahın kumanda ettiği ordunun bir savaş kaybetmesi telafi edilemez durumlar meydana getirir. İşte Hazreti Padişahın tereddüdü buradan geliyordu. Yoksa korkaklık ve sefahata düşkünlük gibi ithamlar sadece dar ve suiniyyet dolu görüşlülere aittir.
Hazreti padişah sefere çıkma kararı verdiği zaman hazırlıklar başladı. Padişahın başkumandanlığında yapılan seferi hümayunlar Davud paşa sahrasında kurulan otağı hümayunla başlamak adetinde idi. Fakat Zigetvar seferinden bu yana geçen otuz sene zarfında hiç bir padişah sefere çıkmadığından, otağı hümayunun ananevi yeri bulunamıyordu. Buda şunu gösteriyorki, Kaanunî Sultan Süleyman devrinin komutanlarından ve ileri gelen askerlerinden kimse kalmamıştı. Belki de tarihçiler bir nesilden bahs ederken ölçü olarak otuz seneyi ele almayı bu olaydan sonra akıl etmiş olabilirer.
İşte tam bu sırada Sinan Paşa eceliyle ölmüş ve şimdi Be-yoğlunda Parmakkapi denilen yerde defn edilmiştir. Beş sefer sadaret makamına gelen bu haris adam çok büyük bir servet biriktirmişti. Servetinin ne kadar olduğunu buraya yazmamızın sebebini biraz sonra bir islâm düşmanına vereceğimiz cevap için uygun gördük. Bu Sinan Paşaya, Asya'dan Avrupadan hatta Afrika'dan dereler gibi servet akmıştı. Ölümünden sonra sakladığı yer altından çıkarılan hazinesinden şunlar çıkmıştı: Yirmi kasa külçe altın, iri incilerden meydana gelen

onbeş adet teşbih, otuz parça elmas, yirmi Kavanoz dolusu altın, ibrikler, onaltı at eğeri, otuzdört üzengi, yakutlarla işlemeli otuziki zırh, yüzkırk miğfer, kıymetli taşlarla bezenmiş pazubentler, gümüşten yemek takımları, altı-yüz samur ve vaşak kürkü, tilki kürkükaplı otuz tane palto, ipek ve sim ile dokunmuş ikiyüz parça kumaş, dokuzyüz rus sincabı kürkü, altıyüzbin duka altını ve ikimilyon gümüş akçe ben ibaret bu listeyi veren L'amartin adlı sözde Türk dostu kâfir utanmadan «görüyorsunuz Türkiyede mülkiyet hakkı üzerinde ne kadar zayıf bir teminat vardır. Çünkü Sinan paşanın ölümünden sonra malı mülkü müsaadere edilmiştir» diyor. Bu müsadereye kötülemektedir. Şimdi bu deyişte doğruca islâmiyete hücum vardır. Çünkü islâmiyetin mülkiyete vermiş olduğu ehemmiyet hiç bir beşer'i nizâmın tanzim edemeyeceği kadar güzel ve emsalsizdir. Din-i islâm hep verin demektedir. Hele hele Kur'an-ı azimüşşanda Cenabı Hakk (c.c.) meâlen «O altın biriktirenleriniz yokmu, hesap günü biriktirdikleriniz işte bunlardır diyerek kendilerine gösterilecek ve etirilip boğazlarından akıtılıp, göğüsleri ve sırtları onlarla dağlanacaktır» buyurmaktadır. Bu hitap her müslüman gibi Sinan Paşaya da altın biriktiren ve onu saklayan her müslümana hitap etmektedir. Dünyanın dört bucağından akan bu servet Sinan Paşanın şahsına değil ihraz ettiği makamın kuvvet ve kudretinden geliyordu. Dolayısıyla o hak, Sinan Paşa sağken saklamış olmasından dolayı da kendisine ait olmayan bir hak olduğunun ispatı da sayılabilir. Osmanlı devletinde mülkiyet hakkının zayıf olduğunu ileri sürmeye kalkan bu sefil, Avrupadaki derebeylerinin; halkının gelinlerimin ilk gecelerinin dahi sahibi olma yetkisinde olduğunu hatırlasın ve tarih huzurunda kızaran yüzünü insanlığa göstermemek için başını öne eğsin. Hazreti Ömer'den sonra islâm adaletinin en büyük temsilcileri olan Osmanlı Devletine dil uzatmasın.

Eğri Seferi Ve Haçova Meydan Muharebesi

Sinan Paşanın vefatından sonra Damad İbrahim Paşa ve-zaretiuzma makamına getirilmiş ve Anadoluda sürgünde bulunan Çağalazade mezkur sefer hasebiyle süvari kuvvetleri komutanlığına tayin olunarak orduyu hümayuna katılmıştı. Hicri tarih 1004 Milâdi 1596 yılında hazreti padişah İstanbul-dan yola çıktı. Sadrazam Damad İbrahim Paşa daha önce hareket etmişti. Çağalazade Sinan Paşa ise düşman eline geçmiş Estergon kalesinin zaptının gerçeklektirilmesinin yerinde olacağını söylemesi; koca bir padişahın küçük bir kale fethiyle meşgul olmaması gerektiğine itikat edildiğinden bu teklif red olundu. Cennetmekân Kanunî Sultan Süleyman'ın bir müddet sıkıştırıp sonra bıraktığı Eğri üzerine gidilmesi kararlaştırıldı. Bu sefer Devlet siyaseti mutlak surette büyük bir zafer kazanmak icab ettiğine karar vermişti. Bu doğru bir görüştü. Çünkü ard arda gelen mağlubiyyetler evlâdı fatihandan olan müslüman halkta bir huzursuzluk ve Anadoluya daha olmazsa merkeze yakın yerlere göç etme duygusu meydana getirmişti. Köprü faciasında yok olan akıncı teşkilatının eksikliği herkeste bu fikre eğilim meydana getirmişti. Müslüman olmayan yerli halklar ise seri

mağlubiyetler alan bu Osmanlı devletinin emrinde yaşamaktan vaz geçerlerdi.
Adil olan müslümanlar bu halkı memnun ediyor ve harekete geçmelerine mânı oluyordu. Çünkü onların voyvodaları, beyleri kendi halk ve dindaşına zûlum icra ettiklerinden bu halk onlara taraftar olmuyorlardı. Bu halk onların zûlmu yüzünden kendi serpuşlarının yerine rnüslümanın sarığına razı eliyorlardı. Bu gibi mülahazaları çoğaltmak mümkünse de bu kadardı dahi devleti Osmaniyyenin kati ve büyük bir zafer kazanmasını şart koşuyordu. Devlet-i ebed müddet'in politikası da buydu.

Eğri Kalesinin Fethi

Orduyu hümayun Eğri kalesi üzerine yürüdü. Hazreti Padişah; kale muhafızlarına «Kılıcımın üzerine yemin ederim mukavemet etmeden, her iki taraftanda kan akmadan teslim olursanız, mücahidlerime Hatvan kalesinde yapılanları size yapmayacağım. Teslim olmazsanız siz bilirsiniz» diye teslim olma fırsatı verdi ve teminat olarak mutlaka yerine getireceği yemini ifade etti. Hatırlıyacaksınız muhterem okuyucular: 1. Murad-ı Hüdavendigâr ülubad köprüsünden bir daha ne kendisinin nede kendisinden sonraki paişahların geçmiyeceğine dair küffara verdiği sözü elifi elifine yerine getirdiğini serimizin birinci cildinde yazmıştık.
Hakikaten ondan sonra bu söz münasebetiyle Osmanlı padişahları kendilerini bağlı görmüşler ve onlarda bu köprüyü geçmek için kullanmamışlardır. Osmanlı padişahları daima verdiği sözü tutmuş yerine getirmiş cihan tarihine hiç bir kâfirin erişemeyeceği yüksek bir ahde vefa örneği göstermişlerdir. Bu seferde söz veren böyle sözünün eri bir padişahtı. Fakat kâfir, aşinası olmadığı meziyetleri nerden anlayıp takdir edebilsin... Bu teminata inanmıyarak teslim olmayan muhafızlar mukavemete başladılar.
Hatvarykaiesİ halkında burada çok kısa bir malumat vererek mevzuumuza devam edelim. Hazreti padişah, Eğri üzerine yürüyüşe geçtiği sırada düşman Hatvan kalesini muhasara altına almıştı. Kalenin yardımına Çağalazade Sinan Paşa gönderilmişti. Fakat o sırada kale düşman eline geçmiş ve küffar emsalsiz olan canavarlığını tarih önünde yeniden sergilemiş ve kale muhafızlarını sadece kılıçtan geçirmekle kalmamış üstüne üstlük derilerini yüzme vahşetini irtikâp etmişti. Hazretİ padişah bu haberi aldığında bir babanın üzüntüsü içinde göz yaşlan döküyor kıpır kıpır oynuyan dudakları bu şehidler için fatiha tilavet ediyor ve onları da şefaatlanna nail olma temennilerini izhar ediyordu. Bütün bu feci haber ve ahval dahi, Hazreti padişahın insanlığını unutturmamış ve Eğri kalesi muhafızlarına kan akmamak için çağrıda bulunmasına mani olamamıştı. Ne çareki Eğri kalesi muhafızları bunu anlayamadılar veya mağlubiyyeti akılları kesmedi bu alicenab teklifi red ettiler, Ne varki; müdafaaları oniki gün sürebildi. Orduyu hümayun Eğri kalesini feth etti. İslâm sancağı kale burçlarında yükseldiğinde mücahidler deri yüzmediler amma muhafızları kılıçtan geçirmeyi de ihmal etmediler. Bizim Hatvan'daki bunca şehidimize mukabil Eğri muhafızı

4500 kadardı.
Eğri kalesi feth olunmuş, Hazreti padişah 3. Mehmed, Eğri Fatihi unvanına hak kazanmıştı. Şunu da unutmamak gere-kirki, Nasıl Ak Şemsedin (K.s.) hazretleri, Fatih Sultan Mehmed ordusunun manevi kumandanıydı aynen Şanlı Yavuz Sultan Selim hazretlerinin musahibi Hasan Çan'ın mahdumu Hace-i Sultani (Sultanlar Hocası) Sadeddin Efendi bu ordunun manevî kumandanıydı.
Eğri kalesinin kumandanlığına Anadolu Beylerbeyi Lala Mehmed Paşa bırakılıp, orduyu hümayun başlarında Eğri Fatihi unvanlı hazreti padişah 3. Mehmed olduğu halde, Macarların Keresteş dedikleri bizlerin ise aynı manâya geldiği için Haçova dediğimiz yere geldi.
Osmanlı ordusu 100.000 kişilik bir kuvvetle ovaya indiğine karşısında Arşidük Maksimilyen kumandasındaki Alman, Avusturya, Macar, İspanya, Papa'lık, Çekoslovak, Leh, Floransa, Erdel kuvvetleri yeni bir ehli saliple karşılaştığını gÖr-dü. Bunların yekûnu 300.000'i mütecüvizdi.
Haçova meydan savaşını anlatmak için biz burda iki bölüme ayırmayı ve bu bölümlerden birincisini ise beş kısma ayırmayı uygun gördük.
Birinci Bölüm Savaşın Cereyanı İkinci Bölüm Savaş Sonrası

Birinci Bolümün İlk Kısmı

Pekâlâ bilindiği gibi ve daha evvelki sahifelerde de ehemmiyetle bahs ettiğimiz gibi savaş mutlaka istihbarata dayanmalıdır. Ve istihbaratta isabet yânı zaferdir. Osmanlılar, Avrupa topraklan üzerinde yaptıkları fetihlerde istihbarat faktö-ründen azami istifadeyi sağlamışlardır. Bu İstihbaratın teminine klâsik metod şöyle idi. Küffar saflarına serdengeçtiler gönderilir ve «dil» tabir edilen düşman askeri yakalanır ve sorguya çekilir. Tabii bunun aynının'da düşman yapardı. Fakat onların netice alması çok zordu.
Çünkü, İslâm askeri ölümü cana minnet bilip, şehidler için Cenab-ı Hakk'ın kitabı muhkemde «Söz Allah yolunda ölenlere ölüdür demeyiniz, onlar hay'dırlar, diridirler fakat siz anlayamazsınız» hitabıyla muhatap olduklarından can verir, düşmana sır vermezlerdi kâfir elde ettiği «dil»i konuşturmak için eziyyet eder, eziyyet müslümana RabbinİN bir nimeti geldiğinden o eziyyete dayanıp, ecir ama gayretine yapışır. Halbuki müslümanlar aldıkları «dil»lere gayet iyi muamele eder, bu iyi muamele onlara akli ve vicdanlı bir tefekkür getirir. Ayrıca rnüslümanın sözünü tuttuğundan emin olduğundan canı için aldığı vaat doğru konuşmasına yeter de artar bile. Her neyse... Kırım Hânının atlıları çok hızlı ve atılgan olduklarından dil yakalamakta pek ustaydılar. Sert görünüşleri, ilk anda kâfirin aklını başından alır can kaygusuyla çoğu zaman sormadan söyleyiverirlerdi. Yine böyle bir dil alıp gelen Fetih Giray'ın askerleri, düşmanın kalabalık olduğunu ve baskına hazırlandıklarını öğrendiler. Bu istihbarat divana bildirildi. Hadim Cafer Paşaya onbeşbin kişilik bir kuvvetle saldırıya geçmesi emrolundu. Cafer Paşa bu verilen kuvvetin çok az olduğunu, düşmanın ise çok kalabalık olduğunu söyledi. Dinletemeyince emrine verilen

kuvvetin başına geçti.
Düşman elde edilen istihbarın gösterdiği kuvvetten çok daha kalabalık ve kuvvetli idi. Bu büyük kuvvet karşısında Cafer Paşdnın onbeşbin mücahidi, güneş karşısında kar'ın erimesi gibi eriyordu. Cafer Paşa harp meydanında sabit kadem çarpışıyor büyük bir tevekkülle «Alnımın yazısı bu imiş» diyerek sebat ediyordu. Fakat mücahidler bir bir düşüyor, şehadet şerbetini içiyorlardı. Önündeki hizmet neferleri, arkasındaki tüfekçiler şehid olduğu halde Cafer Paşa yerinden ayrılmıyor savaşa devam ediyordu. Tecrübeli gaziler bu kahraman Paşayı ancak yaka paça harp sahasından uzaklaştıra-bildiler. Paşanın hayatını ancak onun emirlerini dinlemeyerek kurtarabildiler.
Paşanın hayatı kurtulmuşsa da toplar ve bütün ağırlıklar düşmanın elinde kaldı. Rumeli Beylerbeyliğine Sokulluzade Hasan Paşa tayin olundu. Bu safhadaki mağlubiyyetin sorumlusu damad İbrahim Paşa idi. Çünkü itiraz eden Cafer Paşaya fazla asker vermediği gibi bir de üstelik korkaklıkla itham eden oydu.

Birinci Bolüm İkinci Kısım

Birinci kısımda uğranılan bu darbe hem padişahta hem de veziriazamda bir maneviyat sarsıntısına sebeb oldu. Bunun üzerine bir harp divanı toplantısı yapıldı. Damat İbrahim Paşa, Safiye valdesultandan aldığı talimat üzerine padişahı harplerden uzak tutmak gibi lüzumsuz bir gayrete kapılmıştı, padişah susuyor ve müzakereleri sükûnet ve dikkatle takip H'vordu. Veziriazam kumandayı bir vezire vermek ve padi-hı cıeri göndermek lâzım geldiğini ileri sürüyordu. Toplantımı bulunan Hoca Saadeddin Efendi bu teklife şiddetle karşı çıkarak avazı bülendle (yüksek sesle) «Bu iş büyük işdir. Şu veya bu paşaya bırakılacak iş değildir, Hazreti padişahın baş olma zamanıdır» sözleriyle meseleye ağırlık koydu. Sokulluzade Hasan Paşa da Hoca Efendiyi destekleyince ortada mesele kalmadı. Padişahın ordunun başında kalması ve düşman üzere ne tertip gidilmesi konusu gündeme getirildi. Bu sırada Fetih Giray'ın adamları ele geçirdikleri 60 kadar dilden düşmanın çok kalabalık olarak iki gün içinde oraya dahil olurlar istihbaratı istintak neticesi belirlenince, orduyu hümayunun bulunduğu sarp yerden inip ovada saf tutup, kesin bir imha savaşı yapması kararlaştırıldı.

Birinci Bölüm Üçüncü Üçüncü Kısım

Ordunun öncülüğünde Çağalazade Sinan Paşa, Diyarbakır Beylerbeyi Kuyucu Murad Paşa (bu kuyuculuk lâkabı Celâli-leri tenkili sırasında aldığı lakaptır ki 1. Ahmed,Hazretlerinin Veziriazamlığı sırasındadır.) ve Fethi Giray tayin edildi. Tarihler 1005 Hicri 1596 miladi yılının sonbaharını gösterirken iki ordu karşı karşıya geldiler. Eğri Fatihi Hazreti Padişah merkezde yer almış, sol cenahta, savaş Rumeli topraklarında olduğu için Anadolu askeri sağ cenahta ise Rumeli Beylerbeyliğine ait askerle Tamışvar Beylerbeyi askerleri bulunuyordu.

Savaş başladığında düşmanın karan hemen anlaşılmıştı ve üstelik şimdiye kadar hiç görmemiş olduğumuz bir tabya kullanıyorlardı. Bir koni halinde diğer tabirle bir burgu gibi, direk olarak merkeze yükleniyorlardı. Kati neticenin buranın sükut ettirilmesi halinde alınacağını hesaplamışlardı. Bu de-ğişik stildeki hücumlar netice alıcı olmaya başlamıştı. Merkezi çember içine altılar top gülleleri çadırların arasına kadar düşüyordu. Etrafına düşen gülle ve şarapnel parçalarına ehemmiyet vermeye n 3. Mehmed yerinden bir santim bile oynamıyor, cesaret ve heybetle savaşın safahatını takip ediyordu. Bu durumun padişaha bir zarar vermesinden ürkenler, kendisini daha geride olan Müteferrika çadırına Yunus Ağanın yanına çekmeye çalışıyorlardı. Gün ilerlemiş karanlık çökmeye başlamıştı. Düşman akın yapmayı durdurmuş, savaş ertesi gün devam etmek üzere talik olunmuştu.
Sabah olduğunda padişahı gene savaş alanından çok uzakta tutma gayretlen görüldü. Hazretİ padişah «Bilirim dün çok endişe ederdiniz yağan gülleler zarar eriştirir diye, bir neferime inen gülle sanki bana inmemiş sanırsınız» dedikten sonra Hazinedarbaşından Hırkai Saadeti getirmesini istedi o mübarek hırkayı o iki cihan serverinin hırkasını halifei ruyi zemin olarak giydiler ve «Esselatü vesselam Efendimizin himmetleriyle bize artık bu sahrada bir şey olmaz» diyerek endişe edenlerin kuvvei maneviyelerini yükseltti. Atına binip Sancak'ı Şerifin yanındaki yerine doğru ilerledi. Vakit öğleyi geçtiği halde düşman henüz saldırıya geçmemişti. Demek ki çok kuvvetli bir hücum hazırlıyorlar ve mücahidleri asap bozucu bir bekleme devresine sokmak istiyorlardı. İkindi vakti gelip çattığında bütün mevcutlarıyla hücuma kalkan küffar, Sokulluzade Hasan Paşanın tuttuğu geçidi bir hamlede aşmış merkeze yeniden yüklenmişti. Hasan Paşa bir sürü gibi giden küffarı durdurmak için gayret sarfediyorsa da muvaffak olamıyordu. Merkezdeki kuvvetler bu çığ karşısında tutunamı-yorlardı. Hasan Paşaya merkeze yardıma koşması emrolundu, fakat yardım için kuvvetlerini yola çıkarmak istedi isede muvaffak olamadı üstelik kendi birlikleri de dağılmış oldu.

Birinci Bölüm Dördüncü Kısım Sebat Anı

Düşman kuvvetleri bir çığ gibi ordunun içinden geçmişler, artık otağı hümayunun önlerine gelmişlerdi. Birçok çadırların ipini kesip deviriyorlar, ellerindeki filamaları hazine sandıklarının üzerine dikiyorlardı. Padişahın yanında zafere inanmışların kendine mahsus hali içinde soğukkanlılıkla durumu takip eden ikinci şahıs Hoca Saadeddin Efendi, Halifenin atının dizginlerine yapışmış durmadan sabır ve sebat telkin edici ayetleri gür bir sesle okuyordu. Birçok tarihçiler burada dizginlere yapışmayı Hazreti padişahın kaçma arzusu göstermesi üzerine Hoca Efendinin bunu önleme gayreti gibi göstermişlerdir.
Bu görüşe katılmak mümkün değildir. Şüphesiz ki Hoca Saadeddin Efendi baş taraflarda söylediğimiz gibi bu savaşın manevi kumandanıdır. Bunu hiç kimse aksi bir şekilde iddia edemez fakat illa Hoca Efendiye çıkarılacak bir paye için

padişahı düşmana sırtını gösterecek bir cebanet biçmeyede kimsenin hakkı yoktur. O padişahki düşman safları arasından gece karanlığında bembeyaz atıyla kumandanına ulaşan Hazreti Yıldırım Beyazıd'ın torunlarındandi. Hazretİ padişah atının dizginlerini tutan hocasına okuduğu ayetler için «oku hocarn amenna ve sadakna» diye cevaplar veriyordu. Şüphesiz ki Kur'an-ı Kerimin her bir ayeti müslümanın kalbine nasıl inşirah veriyorsa hazreti padişahında kalbine aynı ümit ve zafer şerrafelerini veriyordu. Ne varki bu teşvik ve metanete rağmen firar umumileşiyordu. O zaman Hazreti padişah Saadeddin Efendiye sordu: «Efendi hazretleri şimdiden sonra tedbir nedir.» Hoca Efendi cevap verdi: «Efendimiz sabır ve lâzımdır. Ecdadınızda savaşlarda böyle zor anlar yaşadılar sebat ettiklerinden zaferler kazandılar. İnşaallahü Teâlâ Mucizatı Muhammed Aleyhisselâm ile zafer ehli islâmındir.»
Bütün ümitier azalmış hatta sönmeye yüz tutmuştu. Artık padişahın iç oğlanları bile firara başlamışlar idi. Bunların bile kaçtığını gören bazı askerler padişah hazretlerini sorduklarında şu yalan cevabı alıyorlardı «İkindi vakti bir arabaya binip kaçtı» bu cevap üzerine firarlar son haddi bulmuştu.

Birinci Bölüm Beşinci Kısım

Artık hava kararıyor, kâfirler ise zafer sarhoşluğu içinde çok zengin bir durum arzeden merkezde yağmaya başlamış ve çadırların arasında gayrınizami bir halde dolaşıyor ve yağmalayacak mal, para araştırıyordu. Bunları çadırlar arasında gören at seyisleri, ahçı yamağı, ahçilar, hamallar, oduncular, kimi kepçe ile kimi balta ile kimi maşa ile önüne gelen kâfire vuruyor ve vururkende düşman bozuldu diye avaz avaz bağınyorlardı. Ordunun firarla sebat arasında henüz karar verememiş olanları bu sesleri duyduğunda hamiy-yet ve şecaatleri avdet etti. Bir güzel toparlandılar ve düşmanı yok etmeye başladılar. Pusuya yatmış olan Çağalazade Sinan Paşa da düşmanın arkasından hücuma geçince ilk hamlede yirmibin kadar kâfiri bataklıklara sürdü ve onları teief etti. iki ateş arasında kalan düşman pek korkunç bir mağlu-biyyete uğradı O akşam karanlığına kadar ellibin kâfir yokluk deryasına daldılar.
Haçova sahrası, başında padişah bulunan İslâm ordusuna bir zafer alanı olma vazifesi ve şerefine nail olmuştu. Düşmanın 95 topunun elde edildiği bu savaşta onbin duka altını da ganimet olarak ele geçmişti. Muvaffakiyyetin kendi eseri olduğunu söyleyen Çağalazade vezareti uzma makamını hak ettiğini iman yoluyla bu sözlerle ifade etmişse de Hazreti padişah pek oralı olmamış, savaş alanının son kırıntılarını kolamakta olan sadrazam Damad İbrahim Paşaya seni vazi-f den alıyorum demeyi kendisine yakıştıramamışsa da Hoca Saadeddin Efendi ve Kapıağasının İsrarları Çağ-alazadenin adrazamlığına vesile olmuştu. Şunu burada hatırlatalım ki: Topkapı sarayının içine girip ikinci kapıda dev bir miğfer görenler bu miğferin mutbak personeline Haçovada düşmanı kepçeyle vurmalarından dolayı almış oldukları mükâfattır.

İkinci Bölüm

Bu savaş Osmanlının uzun zamandır peşpeşe gelen mağlubiyetlerini örten bir şal vazifesinden Öteye gitmemiştir. Çünkü zaferin tamamlanması yâni oralara orduyu hümayunun kış geçene kadar bekletilmesi ve baharla birlikte yeniden kâfir üzerine yürünüb onların toparlanmasına fırsat verilmemesi icab ediyordu diye bir çok tarihçiler hatta Peçevi İbrahim Efendi dahi o savaşta bulunmasına rağmen aynı minvalde kanaat serd eder. Halbuki savaşın ne zorluklar ve anlaşılmaz bir esrar içinde kazanıldığı açıkça görülmektedir. Yerinden bir parmak dahi oynamayan padişahı «bir arabaya binip ikindi vakti kaçtı» diyerek bozgunu umumileştiren bir maiyet, düşmanın hücumuna dayanamayıp sırtını savaş alanına döneri otuzbinden ziyade muharip, birde sadrazam değiştirme işleminin harp sahasında yapılması, ordunun beraberliğini sarsmaya müncer olacağını göz önüne alırsak hakikaten bu savaş ard arda gelen mağlubiyyetleri örten bir şal vazifesi görmüştür. Fakat bunun daha ileri safhaya götürülmesini düşünmek yukarıya yazdığımız sebebler yüzünden mümkün değildi. Amma illede İsrar edersek o zamanda itham etmiş oluruz. Çağalazade bu savaşın firarilerinden bir çok kişiyi idam etmiş, bazı Anadolu beylerinin vazifelerini, tımarlarını ellerinden almış, bunların şekavete başlamalarına vesile olmuştu. Velhasıl bu savaş orda bitmiş kâfirin yeniden islâm üzerine yürümesini engellemişti. Ancak iç karışıklıklara vesile olacak icraat yaptığından Çağalazadenin sadrazamlığı kırk gün sürebilmişti. Safiye valde sultandan gelen bir mektup Damad İbrahim Paşanın yeniden sadarete, Çağala-zade ise sürgüne gönderildi. Hatta Hoca Saadeddin Efendi dahi tehlikeli anlar yaşadı. Hele Çağalazadenin Haçova savaşında büyük faydalan görülen Fetih Giray'ı Kırım'a Hân tayin etmesi, ağabeyi Gazi Giray'ı azletmesi iki kardeşin arasını açmış ve Fetih Giray bu tayinden içtinab ettiysede, sadrazam ısrar etmiş akibet Kırım sülalesinin içinde değerlendirildiğinde Fetih Giray ve evlatları Cengiz yasası icabı yay kirişi ile boğulmuşlardı. Böylece lüzumsuz mükâfatlandırma mükemmel bir insanın ve evlatlarının ölümlerine mâl olduğu gibi artık Kırımlıların, Osmanlıya bakışlarına başka bir zaviye getirmiştir. Padişah sefer dönüşü, Belgrad'a Serdar olarak Sokulluzade Hasan Paşayı bırakmışsa da sadrazam Damad İbrahim Paşa bu tayini iptal ederek yerine Satırcı Mehmed Paşayı getirmiştir. Mehmed Paşa genç ve gayretli bir paşa olmasına rağmen Kırım Hânı'nın yardım etmemesi sebebiyle Nemçe ve Erdel kuvvetlerini müttefikan tekrar ele geçirdikleri Tata ve Vaç kalelerini istirdad edemedi.

Padişahın Karşılanışı

Hazreti padişah Valdesultan tarafından ta Edinde'de karşılanmıştı. Eğri Fatihi olan oğlunu kucaklıyan Valde sultan onunla beraber büyük bir debdebe ve şâşâa içinde İstanbul'a duhul etmişlerdi. Şah Abbas tarafından gönderilen Safavi elçisinin, küffar üzerine yapılan seferden dönen padişahı kıymetli hediyelerle

karşılamaya gitmesi fevkalâde güzel bir jest ayrıca Venedik ve Fransız elçileri de dindaşlarını perişan eden nrduyu ve onun şanlı kumandanı padişah hazretlerini karşılamaya koşmuşlardı...

Sulh Müzakereleri

Hicri 1006 Miladi 1597 yılında Diyarbakır Beylerbeyi Mu-rad Paşa (Kuyucu), Kadı Ali Paşa ve Budin Kadısı Habil Efendi, Vaç ovasında buluştukları Nemçe murahhasları ile yaptıkları sulh müzakerelerinde bir ilerleme kayd edemediler. Çünkü küffar bu savaşın neticesinden yılmamıştı. Evet büyük bir kıyamdı, kâfir savaşı kaybetmişti fakat savaştan sonra orduyu hümayundaki cezalandırma hareketinin farkındaydı ve bu yara mutlaka kanayacaktı. Osmanlı artık iç gailelerle uğraşacaktı. Dolayısıyla bu taraflara kolay kolay bir daha böyle büyük bir sefer tertipleyemezdi... Bu kanaat onları uz-laşılmaz adamlar haline getirdiğinden bu müzakerelerden bii netice çıkmadı. Beri yandan sancakları ellerinden alınan Karaman, Güney Anadolu ve Saruhan askeri sefer dönüşü memleketlerine giderken yol boyunca yağmalama hareketlerine başladılar.

Yanık Kalenin Elden Gitmesi

Satıra Mehmed Paşanın, Damadı İbrahim Paşa tarafından serdar yapılması ve bu paşanın gösterdiği azami gayrete rağmen Kırım Hâni'nın muavenet göstermemesi hasebiyle rnuvaffakiyetsizlİğe uğradığını kısaca yazmıştık. Satırcı Mehmed Paşanın raporu Dergahi padişahiye varınca; hem sadrazam hemde satırcı azledilmişlerdi. Sadrazamlığa Mısır valisi Hadım Hasan Paşa tayin edilmiş Şeyhülislâmlık ise üç nam-zetin içinde Hoca Saadeddin Efendi Hazretlerine nasib ol-rnuş, meşhur şâir Baki ve Karaçelebizade naili emel olamamışlardı. Tabiiki Hoca Efendinin padişahın hocası olması Şeyhülislâmlığa sebebken şâir Bakî'nin katledilen şehzade Mustafa'nın hocası olması bu makamı ihraz etmesine mani bir husus olarak düşünmek yanlış olmaz. Sadrazam Ali Paşa ise Hoca Saadeddin Efendiyi istememiş şair Bakî ve Karaçe-lebizadeye meyyal olduğunu belirttiğinden şüphesizki hâl ehli olan Hoca Saadettinin manevi tokadını yiyip hem sadareti, bir kaç gün sonra da hayatını Yedikule zindanında kaybetmişti.

Bütün bunlar olurken Yanıkkale muhafızlarının gafleti yüzünden, yiyecek getirdik diye mortolosların hilesiyle gece yarısı kalenin yan kapısı açılmış ve düşman baskın yaparak bütün muhafızları kılıçtan geçirmişti. Böylece Kaanûni Sultan Süleyman'ın bergüzarı bu önemli kale Avusturyalıların eline geçmişti. Bu acı haberi İstanbul'a getiren yeniçeri, padişahın kayıkla Eyübe gittiğini öğrenek oraya varıp kayıktan inip ata binmekte olan padişahı görünce «Yanıkkaleyİ kâfir zapt eyledi, kande gidersiz» diyerek seslenince Hazreti padişah atını durdurup, haberi yeniçeriden bizzat dinlemiş ve sonra büyük bir üzüntü ile derhal saraya dönmüştür. Satırcı Mehmed Paşa bu haber üzerine idam olunmuş veziriazamîık

makamına üçüncü defa Damad ibrahim Paşa, serdarı Ek-remlik unvanımda uhdesine alarak Önce Macaristan'a oradan da Belgrad'a geldi. Kırım Hânı Gazi Giray'da Macaristanda kalıp kışı geçirdiler. Bu arada sulh için düşman müracaat etti. Neticede uyuşmak mümkün olmadı. Kış ise iyice bastırdığından harp mevsimi geçmişti. Kışlıkta artık tecrübeler kazanmış olan sadrazam orduyu disipline etti. Bu arada Fransızlar, daha evvelden gelip yardımcı oldukları Avusturyalılardan bir seneden beri maaşlarını atamıyorlardı.
Bu sebepten Osmanlı ordusuna gönderdikleri bir haberle bir senelik birikmiş maaşlarımızı verirseniz Papa Kalesini size verelim teklifinde bulundular. Sadrazam üçbin Fransız askerinin maaşını hesap etti. Altmışbin altın gibi bir meblağ tutuyordu. Padişaha durumu bildiren sadrazam müsbet cevap aldıysa da bu arada kaleye gelen Avusturyalılar Fransız paralı askerlerin çoğunu öldürdüler. Bu arada Budin Beylerbeyi Sü-leman Paşa bir teftiş sırasında esir düştüğünden Lala Mehmed Paşa'ya Budin muhafızlığı Rumeli Beylerbeyliğine ek vazife oarak verilmişti.

Kanijenin Fethi

Veziriazam Damad İbrahim Paşa kıştan çıkan orduyu hümayun ile yola çıkmış ve ileride devlete çok büyük hizmetler verecek olan Diyarbakır Beylerbeyi Murad Paşa (Kuyucu)yı bir miktar kuvvetle Öncü olarak Bobofça kalesi üzerine gönderdi. Veziriazamın hedefi Estergon gözüküyordu.
Bu arada Murad Paşa söz konusu kaleyi zapt etmişti bile. Önüne çıkan bir düşman birliğinide imha eden Tiryaki Hasan Paşa ki; bu Tiryaki lakabını daima düşmanı yenmesinden dolayı İhraz ettiği emareleri kuvvetli olan bu serhad boylarının 87 yaşındaki kahramanı, Ösek civarında sadrazama iltihak etti. Btırada yapılan müzakerede Estergonun istirdadından vaz geçilip ehemmiyetli bir kale olan Kanije üzerine gidilmesi kararlaştırıldı. Bazı tarihçiler bu kararın, Kanijenin Veziriazamın doğum yeri olması hasebiyle alındığını yazarlarsa da buqa iltifat edecek emare bu kadar zayıf delillere da-yandırılamaz. Ayrıca şunu da unutmamak icab ederki kalenin stratejik önemi Osmanlının fethinden sonra düşmanın büyük bir kuvvetle muhasaraya kalkışmış olması tercihin özel sayılacak bir sebebe dayandığını gösteren delil olarak sayılması daha akli ve mantıkidir. Hoş sadrazam'ın doğum yeride olsa ne lâzım gelir ama tarihçilerin burdaki maksatları çarpık olduğundan biz üzerinde bir nebze olsun durmayı uy-gun gördük.
«Düştürül Mücahidin lî İzeddin» adlı eserin tevazu sahibi ve böylece adı meçhul kalmış yazan muhtelif makalelerinden müteşekkil bu kitabında Kanijeden bahs eden bölümünde söz konusu kalenin fethinin çok daha evvelden tasarlandığını, son derece ileri görüşlü ve kurnaz bir asker olan Tiryaki Hasan Paşa kendisinin yetiştirdiği serdengeçtilerden birini epey müddet evvel Kanijeyi muhafaza eden düşmanların yanına göndermiş ve onlara esir olmasını tenbihlemişti. Bu tedbirin yeri geldiğinde ne büyük bir hizmete müncer olduğu anlatılacaktır.

Kale muhasaraya alınmış fakat muhafızları bütün güçleriyle dayanıyorlardı, üstelik kaleden yaptıkları top atıştan Osmanlı ordusuna çok zarar veriyordu. Kırk günü geçen muhasarada düşman azimle dayanıyor, her an yardım gelecek ümidi dayanma gücünün istinadı oluyordu. Muhkem olan kale direniyor, veziriazam, Tiryaki Hasan Paşa'ya soruyordu «Paşa karındaş bu nice iştir? İhtiyar delikanlı gülümseyerek «Kaleyi içten fetih lâzımdır» diye cevap veriyor ve kaledeki serdengeçtinin yapacağı icraatı bekliyordu. Kırk günden ziyade süren muhasarada adamına olan itimadı bir an bile sarsılmayan paşa onun mutlaka Allanın izniyle önemli bir görev yapacağına inanıyordu. Bu durum bir kumandanın maiyyeti-ne olan itimadının en müşahhas ve emsalsiz örneklerinden biri İdi... Kaledeki esir serdengeçti, kale muhafızlarından ziyade topların islâm ordusuna zarar verdiğini gördüğünden, işin nerede hal edileceğine karar vermiş, bütün dikkat ve çalışmasını kalenin cephaneliği üzerine teksif etmişti. Ne yapıp yapıp cephaneliğe sokulması lâzımdı.

Küffar, cephaneliği çok sıkı şekilde kontrol ediyordu. Bizim serdengeçti ile esirleri çalıştıran muhafızların gözlerinin içine bakıyor, onların verdiği her vazifeyi çabucak yerine getiriyordu. Ayrıca bu vazifeyi canu gönülden yaptığı intibaını vermek için azami gayret gösteriyordu. Yabancı dil bilmesi ise ona büyük avantajlar temin ediyordu. Kısa zamanda kendisini düşmana beğendiren bu fedakâr islâm mücahidi bir qün cephaneliğe sokulmaya muvaffak oluyor, duvarda yanmakta olan meşaleyi indirerek barut dolu fıçılaran birini ateşliyor ve cephanelikle birlikte havaya uçan bu yiğit müca-hid düşmanın savunmasını sona erdirirken islâm Şâiri Meh-med Akif Bey'in söylediği gibi «Sana ağuşunu açmış duruyor peygamber» mısraındaki mânâ içinde ruhu mübareki ile şehidler zümresine katılmış, düşmana pes dedirtip müslü-manlara bir fetih daha sağlamıştır.

Muhterem okuyucu, bu muhterem şehide bu cümlenin sonunda aynen Burak Reis'e ve onun kıymetli arkadaşlarına yaptığımız gibi bir FATİHA okuyalım.

Kale cephaneliğinin yok olması, düşmanın teslimini intaç etmişti. Düşmanlara tavuk kümeslerine varıncaya kadar alıp gitmeleri müsaade olundu. Kanije Beylerbeyliği ihdas edildi. Çünkü Sadrazamlar, seferde Serdarı Ekrem sıfatıyla hazır bulunursa bu tip makam ve mevkiler meriyete koyabilme selahiyetlerine de haizdiler. Kanije Beylerbeyliği Tiryaki Hasan Paşa'ya verildi.

Sadrazam; Kanije kalesinin fetih olunduğu haberini hazreti padişaha bildirdiğinde aldığı cevap onun en büyük manevi mükâfatı\)lmuştu. Hazreti padişah şöyle diyordu: «Hayatın devam ettikçe makamında kalacaksın.» Üçüncü defa elde ettiği sadaretinde tecrübesi artan Damad İbrahim Paşa bu son sadaretinde cidden önemli işler gördüğü gibi orduyu da bir intizama koymuş, güngörmüş Paşalar ve Bey'lerin fikirlerinden istifade etmeyi öğrenmişti. Bunun neticesi olarak zaferler kazanmaya başlayan ordunun muvaffakiyetleri padişah-tan böyle son derece güzel bir taktirname almasına müncer olmuştu. Fakat ne yazık ki; birdenbire hastalanan veziriazam kısa bir hastalığı müteakip vekâleti Lâlâ Mehmed Paşaya verip vefat etti.. Paşa vefat ettiğinde tarihler Hicri 1010

milâdi 1601 yılını gösteriyordu. Veziriazamın cesedi tahnit ettirilerek
Dersaadete getirilip Şehzadebaşı Camii avlusundaki mezarlığa defn olundu. Merhum sadrazamın vasiyeti üzerine vekâlet görevini yüklenen Lâlâ Mehmed Paşa sadrazamlığa asaleten tayinini beklerken hem sadrazamlık hemde serdar-ı ekrem-lik, sadaret kaymakkamlığı yapmakta olan Yemişçi Hasan Paşa'ya tevcih olundu. Demekki saraya yakın yerde olan külahı kapmıştı. Yeni sadrazam, hazreti padişahtan aldığı bir irade-i seniyye ile derhal ordunu başına geçmek üzere yola koyuldu. Orduyu hemen harp nizamına sokan Yemişçi Hasan Paşa, o sırada İstoni Belgradın düşman tarafından muhasara altına alındığı haberini aldı. Düşman üzerine tereddütsüzce yürüyen sadrazam, İstoni Belgradın düşman eline geçtiği haberini de aldı. Bu arada ise Arşidük Maksimilyen kırk bine yaklaşan bir kuvvetle Osmanlıların eline henüz geçmiş sayılan Kanije kalesi önlerine gelmişti. Tiryaki Hasan Paşa, sadrazama haber gönderip imdat istemişse de, İstoni Belg-rad önünde iyi gitmeyen işler hem Hasan Paşanın vâki imdat davetine yetişilmeye mani olmuş, hemde az kalsın koca Sadrazamın dahi esir düşebileceği musibetlere uğramışlardı. Yeniçerilerin bir bölümü ise ordudan kaçmıştı. Sadrazam için yapılacak bir şey kışı Belgrad'da geçirmek ve Tiryaki Hasan Paşa için dua etmekti... O da zaten öyle yaptı.
Kanije Savunması

Dünyanın bilinen tarihi içinde bu yana harbler tarihinde İki Cihan Serveri Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerini Gazvelerini hariç tutarsak, hiç bir savunma savaşı bu kadar kuvvet farklılığı ile yapılmış ve «Harp Hiledir» mealindeki hadisi şerifin tatbik sahasına bu kadar vukufla uygulandığı rastlanmamış ve savunmacılar çok az bir kuvvetle bu kadar büyük ve kesin savaş kazanmamışlardır. Ancak böyle bir muvaffakiyeti Kanije Kalesi rnüdafiileri ve onların kumandanı, zaferler tiryakisi, bir kabı Alacaatlı, diğer lakabı Tiryaki olan Hasan Paşa ki, bu q7 vasmdaki ihtiyar delikanlı dünya harp tarihine silinmez harflerle adını yazdırtmıştır. Bu şanlı destanı, mümkün merbe detaylarıyla anlatma arzunusu duyuşumuz sadece bir zafer olmasından değil Allah'a inanç, Resulûllaha bağlılık, millete sevgi, vazife aşkının yüceliğinin buram buram tütmesinden gelmektedir.
Arşidük Maksimilyen, kırk bin kadar asker ve dev gibi gülleler atan kırkiki topla Kanije kalesini muhasara etti. Ve sabah, akşam kaleyi toplarla ateş yağmuruna tuttu. Tiryaki Hasan Paşa, sadrazama bir haberci gönderme lüzumunu duydu. Küçüklüğünden beri yanında yetiştirdiği bir kaç lisan bilen Karapençe adlı serdengeçtisini yardım isteğiyle göndermeye karar verdi. Karapençe, paşasının emrini yerine getirmek üzere derhal yola çıktı. Çok kısa zamanda sadrazamı Belgrad'da bulup mektubu veriverdi. Veziriazam daha evvel söylediğimiz ve esir düşme tehlikeleri geçirdiği sefere gitme hazırlıkları içinde idi. Karapençenin getirdiği mektuba cevabı İstoni Belgrad üzerine gittiği ve dönüşte imdada geleceği meyanında idi. Karapençe derhal paşasının yanma dönüp
cevabi mektubu verdi.

SadrazaVıdan gelen mektubu okuyan Hasan Paşa bu mektubun rnücahidler arasına iyi tesir yapmayacağını tahmin ederek, kendisi bir başka mektup kaleme aldı. Düzenlediği mektupta sadrazam güya şöyle diyordu: «Gazilerimin hepsinin fedakârca, kahramanca müdafaaya gayret göstereceklerini biliyorum. Çok yakında bizde oraya gelir ve ol gaileyi hep beraber ortadan kaldırırız.» Tiryaki Hasan Paşa, bütün mücahidleri toplatıp onların kuvvei maneviyelerini yükseltecek bu mektubu okuttu. Metubun münderecatı mücahitlere bir sürür ve sevinç onun yanında da gayret husule getirdi.

Bütün bunlar olmakta iken Arşidük Maksimilyan kuvvetleri Kanije Kalesine girebilmek için Berk Suyu üzerinde bir köprü yaptırmıştı. Tiryaki Hasan Paşa, ani bir huruçla köprüyü ateşe verdi. Bu sırada Serdarı Ekrem Yemişçi Hasan Paşanın kuvvetlerinin bir bölümüne kumanda eden Kethüda Mehmed Paşanın, Arşidük Matyas'a karşı yaptığı bir savaşta paşanın mağlup ve savaş sırasında şehid olduğu haberini de alan Tiryaki Hasan Paşa bu olayın meydana getirmesi muhtemel sıkıntıyı düşünmeye başlamıştı. Arşidük Maksimilyen ise köprü inşaatı yapmaktan yılmamış ikinci bir köprü yapmaya başlamıştı. Bu inşaatada bir baskın veren mücahidler köprüyü işe yaramaz hale getirdikleri gibi çekilme sırasında iki esirde yanlarına almayı ihmal etmemişlerdi. Bu iki Avusturyalı esiri sorguya bizzat çeken Tiryaki Hasan Paşa istintaktan sonra Kara Ömer Ağa'ya "Al bunları öldür» diyerek verdi. Halbuki Paşa, Ömer Ağa ile daha evvel kumpasını kurmuştu. Ömer Ağa esirleri alıp kalenin dibine götürüp, kendisinin de onlardan olduğunu paşanın öldür demesine rağmen kendilerini öldürmeyeceğini, hava kararır kararmaz serbest bırakacağını, bu paşanın çok kurnaz olduğunu, Macarlar ile anlaşmak üzere bulunduğunu, kalede cephane ve barutun bol olduğunu yeterli miktarda askerin bulunduğunu anlattı.

Esirlerin ellerine de durumun çok iyi olduğunu isbat etmek İçin beyaz ekmek verdi ve karanlık olunca onları salıverdi. İki esir kurtuluşlarının sevinci ile derhal Arşidük Maksimilye-nin yanına gidip durumu anlattılar. Arşidük Macarlarla anlaşma yapmak üzere olan paşa bu işi yapabilecek kabiliyette olduğunu bildiğinden büyük bir endişeye kapıldı. Arşidük Matyas o sırada emrindeki Macar kuvvetleriyle Avusturyalıların yapmakta olduğu muhasaraya katıldı. Yanıdna getirmiş oldukları Kethüda Mehmed Paşanın ve bazı ileri gelen mücahidlerin kafalarını sopalara geçirip nehir üzerindeki sallardan birine koyup kaledeki mücahidlere seslendiler: «Bu kafaları tanıyan beri gelsin baksın zarar vermeyiz.» Bu kafalar söz konusu paşa ve bazı arkadaşlarına aitti. Hasan Paşa bunların düzme olduğunu çünkü Karapençe'nin Sadrazamın yanında olan Kethüda Mehmed Paşanın elini öptüğünü onamı inanacaklarını yoksa kâfirlere mi İnanacaklarını sordu. Gaziler: Müslümana inanmak icab eder dediler. O zaman paşa; bu kafalar sizin zihninizi meşgul eder diyerek kale toplarından birini söz konusu sala çevirip bizzat nişanlayıp, ateşleyerek salı batırdı ve kafaları göz önünden kaldırdı.

Avusturya ve Macar birlikleri, çok büyük bir hücuma kalktılar. Kale burçlarını da dahi çıkmaya muvaffak oldularsa de, her yere yetişen Hasan Paşa «Koman

gazilerim, urun yiğite-rim» diye bağırıyor mücahidini İslâmı gayrete getiriyordu. Göğüs göğüse yapılan bu mücadele düşman emeline nail olamayarak geri çekildiğinde onsekizbin ölü bırakmıştı. Ağır yaralılar arasında Papa 8. Kalomenin kardeşide vardı. Bu yaraların tesirinden daha sonra ölmüştür. Küffar taarruzun başarısızlığını görünce, kaleyi kesif top ateşine tutmaya başlamıştı. Kak artık tamir olunmaz bir hale geliyordu. Oda yetmezmiş gibi, kale'de barut çok azalmıştı. Tabii bir yerden yardım gelmemesi de çabaydı. İşte Cenab-ı Mevlâ bunada Clzun Ahmed adlı bir gazi vasıtasıyla çare nasib etmişti. Uzun Ahmed Ağa,. Berk Suyu kıyısındaki söğüt ağaçlarından kömür yapmış, bunu güherçile ve kükürd ile karıştırarak barut eksikliğini izale etmişti.

Hasan Paşa'nın İki Kölesinin Kaçışı

Tiryaki Hasan Paşa'nın iki kölesi fırsatını bularak kalenin 9'zli kapısından kaçmışlar ve düşman ordugâhına gitmişlerdi- Paşanın ve kalenin bir çok sırlarına vakıf olmaları büyü bir üzüntü meydana getirmişti. Tiryaki Hasan Paşa bunun da çaresini dehşetengiz zekâsıyla buldu.
Derhal küçük bir birlik gönderip dört kişi yakalattı. Yakalananları yanma getirip onlara sordu: «İki tane adamımı gönderdim kralınızla görüştü mü.» diye sordu. Onlarda: »Evet bi-rininin adı Kenan diğerinin Handanmış, yiyecek ve barutları-nın olmadığını asker sayısının ise azaldığını bu sebeble taarruz edilirse netice iyi olur» dediklerini söylediler. Hasan Paşa, Kara Ömer Ağa'ya bunları da öldür diye emir verdi. Kara Ömer ağa esirleri alıp gitti Onlara biraz bağırdı. Siz ne biçim adamsınız hep esir düşüyorsunuz? Ben, sizleri kurtara kurta-ra bir gün kendim ele geçeceğim ama benim imdadıma kimse yetişmeyecek... Şimdi beni dikkatle dinleyin:
«Sizden evvel gelen iki esiri bu paşa yine bana vermişti. Öldürmemi emretmişti. Bende sizlerden olduğum için onları salmıştım. Bu paşa çok kurnaz bir adam, o Handan ile Kenan paşanın has adamlandîr. Onları bizzat paşa gönderdi. Kalede bütün işler yolundadır. Barutta var, zahirede var. asker ise oda var. İşin daha ehemmiyetli tarafı Macarlarla anlaşma imkânı gün geçtikçe daha çok mümkün hale geldi. Avusturya ordusundan bazı firarlar Macarların canını sıkıyor-muş» dedi. Filvaki o sırada Avusturya ordusundan dondurucu soğuklar yüzünden firarlar oluyor ve Arşidük Maksimüyen bunu önleyemiyordu. Kara Ömer Ağa, bunların eline bir çuval beyaz ekmek vererek salıverdi.
Tiryaki Hasan Paşa yine Karapençeyi yanına çağırmış, kendisine iki mektup vermiş, bunun bir tanesini düşman ordugâhına yakın bir yerde bırakmasını tenbih ediyordu. Düşmanın eline geçmesini istediği mektubu paşa şu mealde ka-leme almştı: «Kalenin pek iyi durumda olduğunu belirten ifadelerden sonra «Küçüklükten beri yanımda büyüttüğüm Handan ile Kenanı düşman ordugâhına gönderdim Bizdenmlş görüntüsü vermelerini istedim. Kale hakkında Ma-arlarla anlaşmakta olduğumuz haricinde ne söylerseniz sövleyin dedim. Barutumuzun az olduğunu, askerin son derece kifayetsiz miktarda olduğunu, yiyecek sıkıntısı

baş csösterdiğini söyleyebileceklerine ruhsat verdim. Şimdi sizde son derece hazırlıklı olun ki; zamanında yetişesiniz.» Bu mektubu Karapençe güzel bir şekiide paketledikten sonra Avusturya ordugâhı yakınlarına bıraktı. Ve ordan yanındaki ikinci mektubu ve bildiği ahvali söylemek üzere Sadrazamın yanma doğru yola devam etti.
Düşman ertesi gün mektubu bulmuş ve Arşidük Mak-similyen'e vermişti. Arşidük, mektubu okumuş, Kara Ömer Ağanın bıraktığı esirleri dinlemiş ve Hasan Paşanın firari kölelerini casus olarak kabul etmekten başka çaresi kalmamıştı. Tabii casusların uğratılacağı ceza ölümdü... Handan ve Kenan'a ihanetlerinin cezası ölüm olarak verildi... Avusturyalılar başlarını kestikleri Handan ile Kenan'ın başlarını birer mızrağa takmış mücahidlere gösterirken şöyle bağlıyorlardı: «Paşanızın casusları tutuldu görün akibetlerini.» Mücahidler bunu görünce kahkahalar atmaktan kendilerini alamadılar. Ve kumandanları, Paşa babalan Tiryaki Hasan Paşa'ya olan bağdık ve taktirleri bir kat daha artti.

Son Mektup

Arşidük Maksimüyen Ferdinand; Handan ve Kenan'ı idam ettirdikten sonra Osmanlıların, Macarlarla acaba anlaşmaları mümkün mü? sorusu kendi kendine sormaya başladığı sırada «Harb Hile'dir» Hadisi Şerifinin esrarına vakıf olduğunu tatbikatla da gösteren kurnaz ihtiyar, yeniden bir mektup ka-'eme almış Serdarı Ekrem Yemişçi Hasan Paşa'ya bu seferde Şöyle diyordu: Daha evvelki malumatlar matlub bir şekilde anlatıldıktan sonra Arşidükü şaşırtan, korkusunu başına sıçratan şu satırlar yer alıyordu; «Erzak ve mühimmat gönder-mişsiniz bunlar ve Macarların elimize geçmesi için yaptıkları yardım çok makbule geçti. Onlarla taarruz gününün kararlaştırıldığı, böylece Avusturyalıların iki ateş arasında kalacağı...» Tabii bu mektupta sadrazama filân gidecek değildi. Onun varacağı yer yine Avusturya ordugâhı ve Ferdinand'ın eliydi, nitekimde öyle yapıldı. Bu sırada ise çamurlar havaların son derece soğuması ve yağışların yerini kuru soğuğa bırakmasıyla Yemişçi Hasan Paşanın Begrad'dan çıkıp Ziğet-var üstüne doğru hareketi başlamıştı. Osmanlılar bu .haberi kasten çabucak Avusturyalılara duyurunca Ferdinand artık iki ateş değil üç ateş arasında kalacağına inanmaya başladı. İşte panik hali yavaş yavaş kumandanlardan, erata doğru inmeye başlamıştı. Hava şartları son derece zorlaşınca Avstur-ya ordusunun firarilerinin adedi de çoğalıyordu. Kanije Önün-deki Berk Suyu da bu dondurucu soğuklardan donmuş, mü-cahidlere artık mâni bir su yolu değil üzerinde rahatça hareket edebilecekleri buzdan bir yol oluvermişti. Ebrehenin filler üstündeki askerlerini Ebabil kuşlarının bombardıman etmesi gibi Allanın yardım ve siyanetini ihlasla istiyen Kanije müda-filerine başka bir tecellisi yardımcı oluyor ve koca nehir buzdan bir asfalt, düşman üstüne uçulacak bir alan oluyordu.
Kara Ömer Ağa, paşasının emriyle üçyüz kişilik bir kuvvetle donmuş nehrin üzerinden uçarcasına bir süratle düşman üzerine şahinler gibi atılırlarken, üzün

Ahmed'in imalatı barutların çalıştırdığı toplar güllelerini Ferdinand'ın otağına doğru fırlatırken düşmana ölüm sunuyor, islâm askerine ise zafer parıltılarının görülmesine vesile oluyordu. Kalelerden atılan bu topların ve «Allah Allah» sesleriyle zahirde üçyüz kişinin bâtında kimbilir kaç bin kişilik melâikei Kiram ordusunun, şehid ve salihlerin yer aldığı bu hücum hasebiyle düşmanın yok olan maneviyatı artık toplu bir halde firara başlamalarına kadar varmıştı.

Dedişik kir yönden beşyüz kişilik bir mücahidler kafilesini-, düşman üzerine sevk eden paşa, Avusturyalıların gayrı . mİ bir vaziyette Ferdinand'ın çadırına doğru koştuklarını Ördü. Geride kalan kuvvetin altıyüz kadarını kalede bırak-tıktan sonra iki bin kişilik kuvvetle harp sahasına bizzat başlarında olduğu halde indi. Düşman kırkbeş tane topu çalışır vaziyette firara kalkmıştı. Hasan Paşa kendi toplarını ve bu kırkbeş topuda düşman üzerine tevcih etmiş «Gün bizim gü-nümüzdür» diye asakiri islâmını teşci ederken kılıç elde, kaçan sürülere yetişiyor ve omuz üzerinden baş düşürüyordu. Doksan yaşına yaklaşmış, kahraman paşalarının azim ve cevvaliyetini gören kahraman-gaaziîer, düşmanın üzerine atılıyor, onları bu dünya hengamesinden azad ediyorlardı. Cehennemin esfeli safiline gönderiyorlardı.

Nasılsa Ferdinand, askerlerini bir ara nizama sokar gibi oldu. Bu birlikleri derhal Hasan Paşanın üzerine göndermekle kumar oynadığını ve bu kumarı muhakkak kaybetmek zorunda kalacağını ancak sonradan anlayacaktı. Evet Paşa müessir bir kuvvetle beraberse de, direk ona hücum etmek kati bir savaşa girmek demekti. Halbuki düşman henüz kendisini toplanamamış bir haldeyken, Osmanlının en kuvvetli tarafına hücurn etmekle intihar ediyordu. Çünkü Tiryaki Hasan Paşa başta olmak üzere yanındaki İkibin askeri her biri yüz kişiye bedel bir havaya girmişti.

Ferdinand'ın bu askerleri gerisin geriye kaçmaya başladıkları zaman Hasan Paşanın ayaklarının dibinde otuzbin düşman askerinin başı yatıyordu. Arşidük Ferdinand, yanına ahğı yüz kişi ile ricat değil, kaçmaktan başka çare bulamadı. Tiryaki Hasan Paşa, muzaffer olarak Ferdinand'ın ordugâhına girdiğinde gayet kıymetli bir taht ve tahtın önünde uzun bir masa göndü. Taht'a yakınlığıyla değerleride değişen koltuklar bu masanın etrafına dizilmişti. Hasan Paşa çadırda hemen iki rekât namaz kılarak Cenab-ı Hakk'm verdiği zafer ve nûsrete hamd, Resûlullah'ın şefaatine sığınan bir dua'dan sonra keskin kılıcını sıyırıp güçlü koluyla birleşince, kâfirin tahtı ikiye biçilmişti. Nasılki, Selahaddin Eyyûbi Hazretleri ehli salip ordusunun kumandanı İngiliz Aslan Yürekli Rişar'ın bir vuruşta demir kıran gücünü, «Bu sizin kolunuzun kuvveti-bu ise, havaya attığı ipek bir tülü kılıcının keskin tarafıyla ikiye biçip buda bizim kılıcımızın keskinliğini ve kolunun kuvvetini göstererek Selahaddin Eyyûbi'lerin ahfadları olmaya lâyik olduklarını göstermiş oluyordu.

Tarihe, Kanije savunması diye geçen bu zafer hicri 1010 Milâdi 1601'de neticelenmişti. CİÇ ay süren bu muhasaranın müdafii islâmın lehine neticelenmesi için şu önemli faktörler rol oynamıştır. Kumandana itaat, onun emirlerine ve tedbirlerine itimat, harp hilelerini fevkalâde kullanmak, sabır ve

tahammülün daima en üst seviyede tutulması, savaş alanında ise cesaret ve ustalığın en iyi şekilde gösterilmesidir. Çünkü 4.000 kişilik bir müdafiin yüzbine yakın düşmanı hileler ile parçalaması ve ellibinin üzerine savletle kırkbinini yok etmek muvaffakiyeti yukarıda saydığımız sebeblerden meydana geldiğini düşünmek mecburiyetindeyiz yoksa şüphesiz ki takdir-i ilâhi neyse o olmuştur ve bu günde o olmaktadır bundan sonra da öyle olacaktır.

Bu zaferin haberi 3. Mehmed Hazretlerine ulaştığında, padişah şükran secdesine varmış ve Cenab-ı Hakk'a şükürler edip asakiri islâmiyeye ve Tiryaki Hasan Paşaya Hayır dualarda bulunduktan sonra kalkmış bir hattı hümayun yazdırıp yaptığı bütün tedbirleri takdir ettiği gibi verdiği bütün mansıp ve rütbeleri tasdik ettiğini bildirmiş ayrıca Sadrazam Yemişçi Hasan Paşaya gönderdiği bir hat ile «Tiryaki kulum ile istişare edip beraber rey üzre haber olasınız...» diye tavsiyede bulunmuştur. Bir çok tarihlerin münderecatına aldığı bu hattihümayundan şu parçayı kitabımıza dercetmeyi uygun gördük-

((senki Kanije Beylerbeyisi ihtiyar kulum ve müdebbir
vezirim Hasan Paşasın. Bu sâl-i ferhunde falde eylediğin hizmet siiddei ulyâya arzolunup sây-i bî diriğin meşkûr ve nâmın nik nâman deften silkinde mastur olmuştur. Berhudar olasın, sana vezaret verdim ve seninle mahsur olan, muktezây-ı tertib-i saltanatiyle manen oğullarımdır. Yüzleri ak ola. Melnuzdan ziyade çalışıp can ve başlarını din uğruna ve bizim yolumuzda diring etmediler... Bundan böyle dahi senin sözüne ram olup her ne hizmet teklif edersen edasına dikkat ve ihtimam üzere olalar, sana itaat ve inkıyat üzere oldukları benim rızay-ı hümayunuma sebebtir. Bu pendmâ-me-i tammemi Gazi kulanm mahzarında okuyup (Atiyu Al-lehû ve atiyu er-Resûl ve ulelemr minküm) manâyı şerifini onlara bildiresin; seninle muhasarada olan kullarıma verdiğin vergi cümle makbul-ı hümayunum olmuştur. Cümlenizi Hak Teâlâ Hazretlerine ısmarladım."

Bu tebrikatia yetinmi-yen Hazreti padişah; Damad İbrahim Paşa'nm dul hanımı Ayşe Sultanı Tiryaki Hasan Paşaya zevce olarak nikahlamış ve Hasan Paşayı Hanedan-ı Osmaniye damatlığıyla şereflen-dirmiştk Nice damad olmak isteyenler çıkmıştır bu şanlı hanedana arzularına nail olamayınca da o hanedanı yıkmak için, tasfiye etmek için uğraşmışlardır...

Bütün tarihler müttefiktirki, Tiryaki Hasan Paşa bu hattı hümayunu aldığında ağlamış ve «Ey koca devleti Ali Osman, benim gibi aciz bir kula vezaret ihsan eder» diye feryat etmiştir. Bu kadar büyük bir zaferin sahibi bir adam. verilen vezaretin kendisine çok olduğunu söylerken ve büyük bir te-vazuyla samimi göz yaşları akıtırken son yüzyı! tarihçilerinin büyük bir kısmı «Âli Osman gider, Âli Midhat gelir» diyen sözde paşaların, medihleriyle doludur. O ve onlar gibilerinin kin, hased ve düşmanlıklarını türlü tevilerle örtmeye uğraşırlar...

Herneyse şimdi biz Yemişçi Hasan Paşanın İstoni Belgrad üzerine gitmek üzere hazırlandığı sırada İstanbul'da sipahiler isyanını haber alıp Serdarlığı Lala Mehmed Paşaya terk etmesinden sonraki safahata geçmeden şu noktayı dikkat çekelim: Serhad boylarında zafer kazanan bir ordu varken aynı zamanda da İstanbul'da isyan eden bir ordu bulunuyordu. Yarabbi; ne büyük bir devletti bu

bir bölümü kale devşirir, bir bölümü isyan...
Celâli İsyanlarının içinde en önemlisini Karayazıcı isyanı teşkil eder. Bu gaile ancak Sokullazade Hasan Paşanın kumandasındaki devlet kuvvetleriyle Karayazıcının kuvvetleri arasında Elbistan ovasında yapılan ve akşama kadar süren savaşın galibi Sokulluzade, dolayısıyla devlet olmuştu. Ka-rayazıcı da bu hengamede ölmüştü. Karayazıcı kuvvetleri bu savaşta otuz bin kişilik bir kuvvetle devlete karşı koymuştu. Hazin tarafı şuydu ki; akan kan müslüman kanıdır ki; vahki vah...

Sadrıazamın İstanbul'a Dönüşü

İçteki Celâli isyanları, dıştaki seferlerin kesin muvaffakiy-yetler göstermemesi şeklindeki tefsirler yüzünden sipahiler isyan etmişler, padişahı ayak divanına çağırmışlardı. Kötü gidişatın sebebini Mabeynci Gazanfer Ağa, Sadaret Kayma-kamı Saatçi Hasan Paşa ve 4. Vezir tırnakçı Hasan Paşa iie Kızlarağası Osman Ağanın icraatlarından sayıp kellelerini istemişlerdi. Padişah aktedilen bu divanda büyük dirayet gös-terdiyse de Mabeynci Gazanfer Ağa ile Kızlarağasının kellerini kurtaramadı. Gözleri önünde yapılan idamların verdiği teessürden hüngür hüngür ağladı.
Bu sırada isyan haberini almış olan Yemişçi Hasan Paşa İstanbul hududuna gelmiş fakat isyanın devam ettiği haberini aldığından gündüz gözü ile şehre girmemişti. Gece olunca konağına giden sadrazam, padişaha haber gönderip kendisini yapacağı hareketlerde desteklemesini istedi. Padişah Hazretleri mutabakatını bildirdi. Son divan toplantısında sadaret kaymakamlığına getirilmiş olan Mahmut Paşa ve Kazaskerler, sert tedbirler almaya kararlı sadrazamı destekleyeceklerini söylediler. Bu sert tedbirler için Şeyhülislâmdan fetva almak icab ediyordu. Fakat Şeyhülislâm ortalarda görünmemişti. Sadrazam bu işte Mahmud Paşanın parmağını sezdiğinden, padişaha bir arıza yollayarak Mahmut Paşanın fırıldak çevirdiğini, gözünün veziriazamlıkta olduğunu bildirip, kendisinin ertesi günü yeniçerilere hitap edeceğini, padişahın bir hattı hümayununun meseleyi hal edeceğine inandığını bildirdi. Padişahın şu mealdeki mesajı hakikaten meseleyi hâl etti. «Benim yiğit kularım; atalarımdan beri bana sadık kaldınız. Sizi her zaman yanımda hissettim ve hissedeceğim. Sadrazamıma sadık kalınız ve destekleyiniz, asileri cezalandırınız.» Padişahın bu mesajını Süleymaniye Camii önünde yüksek bir yere çıkarak okuyan sadrazam yeniçerileri ikna\etmiş oluyordu. Padişahın hattı şerifi yeniçerilerin gözlerini ya,şartmıştı. Kaptan-ı Derya Çağalazade dışında beş vezir ve ulema toplantıya geldi. İlk önce Şeyhülislâm azledildi. Onun yerine faziletli bir zat olan Mustafa Efendi getirildi. Mahmut Paşa azledilip Ferhat Ağa yeniçeri ağası oldu. Ferhat Paşa ileri gelen sipahileri tutuklatıp, At meydanında bekleşen sipahilerin üzerine çullandı. Onları dağıttı. Sipahilerin ikamet yeri olan Kurşunlu Hanı bastı. Böylece sipahi isyanı bastırılmış oluyordu.

Şehzade Mahmüd'ün Ölümü

Hazreti padişahın büyük oğlu veliaht şehzade Mahmud sultan, Celâli isyanlarını bastırmak için durumadan kendisine bir ordu verilmesini taleb ediyordu. Hakikaten akıllı ve cesur olan bu şehzade tedbirli olamamış, ecdadında meydana gelen bu tür İsrarların taleb edenlerin hayatlarına mai olduğunu hatırlayamamıştı. Eğri oturup, doğru konuşalım. Yavuz Selim Cennetmekân, babası Hazreti Bayazıd'ı Velî'yi böyle yaparak tahttan yolcu etniemişmiydi? Şehzade Mustafa sultan ve Şehzade Bayezid sultan, Kaanuni Sultan Süleyman Hazretlerine aynı şeyleri yapmayı düşünmemişlermiydî? Ve âkibetleri ölüm olmamışmıydı? Öyleyse Şehzade Mahmud sultana da akibet ölümdü fakat beraberinde bir Şeyh efendi ve annesi de aynı ölümün kucağına sürüklenip gitmişlerdi. Devletin gözyaşı yoktur ve olamazdı da... Fakat evlat acısı şüphesiz ki başka bir şeydi. Sultan 3. Mehmed Hazretleri bu elim karardan sonra çöktü, çözüldü, artık hasta bir hale dönüştü.
Valdesuîtanın isteği üzerine Hazreti padişah Yemişçi Hasan Paşayı azletti. Bir kaç gün geçtikten sonra Bostancıbaşı, Hasan Paşanın Hasköy'deki çiftliğine gelip onu hanımının yanından alıp ölüm fermanını tebliğ ediverdi. Ve çiftliğin bir kuytu köşesinde hüküm boğulma suretiyle infaz olundu.
Vezaretıuzma makamına celadeti yüzünden Yavuz lakablı Malkoç oğlu Ali Paşa, sadaret kaymakamlığına Kâzım Paşa getirilmişti. Mısırda bulunan yeni sadrazama mührü hümayun gönderildi. Yavuz Ali Paşa ortalığı düzelterek geldi ve doğruca Tuna üzerine gidip küffar üzerine cihadda olan ordunun dizginlerini eline aldı. Hazreti padişah da, sadrazamından gelecek cephe haberlerini daha çabuk alabilmek için Edirneye gitmişti. Orada kâfir cephesinde yapılan savaşların nauvaffakiyyetin asakir-i islâmda kalması için dualar ediyor, her gelen haberi bizzat karşılıyor ve talimatlar hazırlıyor ve bunları cepheye gönderiyordu. Ne varki her zaman olduğu qibi küffar üzerine yüklenen islam ordusu yine her zaman olduğu gibi doğu hududumuzdan İran Safevilerinin azgınca tarizlerine hedef olmuştu. Bu da yetmiyormuş gibi Celâli hareketleri de yer yer devam ediyordu. Bu sıkıntıların ağırlığı gün geçtikçe padişahın sıhhatini menfi bir şekilde tesiri altına alıyordu.

3. Mehmed'in Vefatı

Yorgun ve düşünceli bir halde yaptığı gezintiden dönerken, karşısına çıkan bir derviş tıpkı ceddi 2. Murad Hazretlerine olduğu gibi seslendi: "Hazır olmalısın, büyük gün geliyor.» padişah bu ikazı dinledi, gülümseyip hayrı istedi, Rabbine şükretti ve ellibeş gün sonra sekiz yıl kaldığı Osmanlı tahtında Hicri 1012, Milâdi 1603 tarihinde vefat ettiğinde 38 yaşında idi, Hazreti padişah gayet iyi şiirler kaleme almıştı. Sinlerinde «Adni» mahlasını kullanırdı. Ayasofya Camii civarında babası Cennetmekân 3. Murad Hân'ın yanında ebedi uyku-sunu uyumaktadır. Abid ve Zahid bir kul olan hazreti padişah devrindejdarecilerin

zayıf olması arada bir kıymetli devlet adamlarının çıktığında derhal muvaffakiyyet ibresinin yükseldiği görülür. Üç şehzadesi dünyaya gelen padişahın, Şehzade Selim sultan ve Şehzade Mahmud sultan biri hastalıktan diğeri siyaset hatasından vefat etmişler, Osmanlı tahtı onbeş yaşındaki Şehzade Ahmed Sultana kalmıştı.
Cennetmekân padişah, Eğri Fatihi ve Haçova galibi olarak daima Hoca Saddeddin Efendi Hazretleriyle beraber anılagel-mistir. Nasıl ki; Fatih Sultan Mehmed denince Akşemseddin akla gelirse...
Cenab-ı Mevlâ rahmetiyle rahmetlendirsin Hazreti padişah ve onun mürşidi Hoca Saadeddin Efendi Hazretlerini.

Sultan 3. Mehmed'in Hanımları Ve Çocukları

Türk tarih kurumu yayınlarından neşredilmiş bulunan Çağatay üluçay'a aid "Padişah Kadınları ve Kızları" adlı çalışmada bu padişahın mezkûr mevzu üzerindeki yedi satırdan ibarettir. Biz bunu sahifemize aynen dercettikten sonra başka kaynaklara başvurmak suretiyle daha bir geniş malumat ar-zetmeye çalışacağız Handan Sultan: 3. Mehmed'in başhase-kişidir. 1590'da şehzade Ahmed'i doğurduğuna göre ilk eşi olmalıdır. 1603'de eşinin ölmesi üzerine oğlu 3. Ahmed (1. Ahmed olması lâzım. m. h)'İn validesultanı oldu. 3. Mehmed'in ölümünden iki sene sonra Handan Sultanda öldü (1605), Ayasofyada ki eşinin türbesine gömüldü. Handan Sultan Menemen ve Kilizman haslarını, bazı yerlere vakfettiği biliniyorsa da, bunların nereleri olduğu tesbit edilemiyor" Demekte.
Yılmaz Öztuna bey, değerli çalışması "Devletler ve Hanedanlar" adlı çalışmasında 3. Mehmed'in hanımlarını şöyle tanıtıyor: Fülâne haseki 1566'da doğdu 1603'de öldü. Vefatında 37 yaşında olup, evliliği 1579'da oldu. Veliahd şehzade Selim'in annesidir. Bu haseki taun hastalığından vefat etmiştir. Fülâne Haseki 1571'de doğmuş 7/mayıs/1603'de ölmüştür. Şehzade Mahmud'un annesidir. Oğlunun idamının peşinden denize atılmak suretiyle boğuldu. Handan Valide Sultan 1574'de doğmuş vel605/26/kasımda 31 yaşında olduğu halde ölmüştür. 3. Mehmed ilel589'da evlenmiş ve daha sonra 1. Ahmed, unvanı ile padişah ve halife olan erkek çocuğunu dünyaya getirmiştir. Kocasının türbesinde medfundur.
4. hanım olarak da yine adı bilinmeyip, Öztuna bey'in fülâne hanım diye nitelediği, hemde naibe olduğu halde hem de bu vazifeyi iki defa üstlendiği halde bilinmemesi umulur ki kendisinin arzusuna uygun bir haldir. Abaza asıllı olan bu haseki, 1. Mustafa ile fülâne hanımsultanın annesidir. 1576'da doğup vefatı 1623'den sonradır.
3. Mehmed'in kızlarına gelince; bunlardan Hatice sultan-hanım, Ayşe sultanhanımlann adları bilinmekte, haklarında bilgi verilen iki tane fülâne hanımsulta,n olup, diğerleri hakkında malumat bulunmuyor. Hatice Sultan 1590'da Manisa'da doğmuş, Şehzadebaşı Camiinde Hatice sultan türbesinde toprağa verilmiştir. Evliliğini; 1604'de Mirahur Mustafa Paşa ile yapmıştır.

Evlendiğinde 14 yaşında idi. Evlilik müddeti altı yıl sürdü.
Fülâne hanım 1590'da doğdu vefatı 1623'den sonra İstan-buldaoldu. 1604'ün 10. ayında Dâmad Hâin Dâvûd paşa ile izdivacı gerçekleşti, müddeti evliliği onsekir sene sürdü. Kocası; Genç Osman diye anılan 2. Osman'ın katilleri arasındadır.
Başka bir fülâne hanımsultan; 1597'de doğmuştur. 1612/10/şubatında, Cağaioğlu Sinan Paşa ile evlenmiştir, Ayşe Sultan 1598'de İstanbul'da doğmuş ve Dâmad Hüsrev Paşa ile izdivacı 28/ağustos/1613'de olmuştur.
Ayrıca; 3. Mehmed'in kızlarından yedi tanesinin adları bilinmemekle beraber, damadlarında bilinmediğinden, Öztuna bey, fülâne sultan-fülan ağa gibi, altı tane eşleştirme yapmıştır. Babaları 3. Mehmed'in vefatının on yıl sonrasında yapılan bu evliliklerin, 1. Ahmed hân tarafından yaptırılmış olduğunu söylersek hata etmiş olmayız.
3. Mehmed'in oğullarına gelince; Istanbulda 1580'de doğan Selim, 17 yaşında öldü ve 2. Selim türbesinde gömülüdür. İ581'de doğan şehzade Cihangir'de 15 yaşında vefat etti. 3. Murad türbesine defnolundu. Manisada 1587'de doğan şehzade Mahmud, 1603'de boğdurulmak suretiyle kati edildi. 18 yaşına iki ayı kalmıştı. Şehzadebaşı camiindeki vâiide-sinin yanına defnolundu. 3. Mehrned'in, 4. oğlu Ahmed, 1, Ahmed unvanıyla tahta geçti, 5. oğlu Mustafa'da, 1. Mustafa unvanıyla, padişah olmuştur. Manisada doğan 3. Mehmed'e ait bebek şehzadeler, Manisa'daki şehzadeler türbesindedir-ler. 1615'lerde Yahya adını takınarak, 3. Mehmed'in oğlu ve-de 1. Ahmed'in ağabeysi olduğunu söyleyen Rum biri avru-pa saraylarında cevelân etmiştir.

3. Mehmed'in Sadrîazam Ve Şeyhülislâmları

3. Murad'ın son sadnazamlığını, 3. sadaretinde tamamlayan Koca Sinan Paşa, görevinde bir müddet ibka olunduktan sonra 16/şubat/l 595'de infisa! etdi. Yerine 43. sadrıazam Ferhad Paşa 2. sadaretine geldi. Ancak 4 ay, 19 gün süren vazife sonunda yerini tekrar, Koca Sinan Paşanın 4. sadaretine terk eyledi ve bu zatda selefinden, üç gün eksik olarak mührü hümayunun sahibi olabildi. Bunun infisalindede târihler 19/kasım/1595'in işaretini veriyordu. Araya pek kısa sa-yılan 44. sadrıazam Lala Mehmed Paşanın dokuz günlük sadareti girdi ve mührü hümayun bu defa da 4 ay, 5 gün kalmak üzere 5. defa Koca Sinan Paşa ya geri döndü. Sinan Paşanın beş sadaretinin toplamı, 7 sene, 4 ay, 24 gün tutmaktadır.
45. sadrıazam olarak Dâmad İbahim Paşa ayrı zamanlarda üç defa geldiği ve toplam olarak 3 sene, 11 ay; 27 günlük, bir hizmet vererek ülkenin iki numaralı adamı olmuştu. Ca-ğaloğlu Yusuf Sinan Paşa, 46. sadrıazam olarak 1 ay, 19 gün, ve 47. sadrıazam Hadim Hasan Paşa 5 ay, 6 gün, 48. sadrıazam Cerrah Mehmed Paşa 8 ay, 27 gün, 49. olan Yeişçi Hasan Paşaysa; 2 sene, 3 ay, 7 gün makamda kalabil-jS 50. sadrıazam Malkoçoğlu Yavuz Ali Paşa, 3. Mehmed'in son sadnazami olmuştur.
Görüldüğü gibi 3. Mehmed, sadaretin nice kişileri öğüttününü görmüştür. Padişahın vefat târihi olan, 21/ara-hk/1603'e kadar sadaret değişikliği 12 defa

olmuştur. Bunların biri üç, diğeride iki defa geldiğinden, aslında yedi kişi ile saltanat devrini doldurmuştur 3. Mehmed hân.
Şeyhülislâmlara gelince 3. Mehmed tahta çıktığında ma-kam-ı meşihatde, Bostanzâde baba yadigârı olarak vazifedeydi. Bu zat vefatıyla boşalttığı makamda 7 sene, 9 ay, 17 gün kalmış bunun 3 sene, 2 ay, 15 gününü 3. Mehmed'le çalışarak geçirmişti, l/nisan/1598'de vefat eden, Bostanzâ-de'nin yerine, iki padişaha hocalık yapan ve Cami'ür Riyase-teyn unvanı alan Hoca Saadeddin Efendi 2/ekim/1599'a kadar ancak 1 sene, 6 ay, 1 gün vazifede kalabildi.
25. şeyhülislâm, Mustafa Sunullah Efendi 1 sene, 10 ay, 1 gün kaldığı makamın 25. si oluyordu. Hocazâde Mehmed Efendi 2/ağustos/1601'den, 4/ocak/1603'e kadar en genç şeyhülislam olarak, 1 sene, 5 ay, 3 gün, 26. Şeyhülislâm olarak vazife yaptı. Onu takiben 1 ay, 5 gün'lüğüne Sunullah Efendi 2) defa geldi ve peşinden Ebü'l Meyamin Mustafa Efendi 8/şubat/1603'de geldiği vazifede, 8/haziran/1604'e kadar kaldıysa da 30. şeyhülislâm olarak 21/aralık/1603'de padişah 3. Mehmed'in cenaze namazını kıldırmış idi. Böylece yedi şeyhülislâm değiştiren 3. Mehmed, Sunullah Efendinin iki defa makam-ı meşihate gelmesi esasda işin altı zât ile geçirildiğini ortaya koyar.

SULTAN 1. AHMED 2
- Yavuz Ali Paşa'nın Vefatı 3
- Batı Cephesinde Sulh Çalışmaları 4
- İran Cephesinden Haberler 4
- Yine Batı Cephesi 4
- Celali Tenkiline Padişahı Davet 5
- Derviş Paşa'nın Sadareti 6
- Ferhad Paşa'nın Serdarlığı 6
- Derviş Paşa'nın İdamı 7
- Zitvatorok Antlaşması 7
- Kuyucu Mürad Paşa'nın Sadareti Ve Celâli İsyanlarının Tenkili 8
- Kuyucu Mürad Paşa'nın İran Seferi Ve Vefatı 8
- Damad Nasuh Paşa'nın Sadareti Ve İdamı 9
- Damad Mehmed Paşanın Sadareti 10
- Damad Halil Paşa'nın Sadareti 11
- Galata Kadı'sının Şapka Giyenden Vergi Alması Ve Cizvitler 11
- Sultan Ahmed Camii Ve Azız Mahmüd Hüdai Hazretleri 12
- Sultan Ahmed Hazretlerinin Vefatı 12
- Sultan 1. Ahmed'ın Hanımları Ve Çocukları 13
- Sultan 1. Ahmed'in Sadrıazamları Ve Şeyhülislâmları 14

SULTAN 1. AHMED

Babası: Sultan III. Murad
Annesi: Safiye Sultan
Doğum Tarihi: 1566
Vefat Tarihi: 1603
Saltanat Müd.: 1595-1603
Türbesi: İstanbul'dadır.

Hicri 998, Milâdi 1590 yılında Manisa'da dünyaya gelen padişah 1. Ahmed, babası 3. Mehmed'in vefatında henüz on-dört yaşında idi. Hicri 1012, Milâdi 1603 yılında dar-ü beka alemine intikal eden merhum padişah, artık şehzadelerin vilayetlerde valilik yapmalarını ortadan kaldıran kararın sahibi olarak ne kadar isabetli hareket ettiğini ölüme mahkûrn-et-mek zorunda kaldığı veliaht şehzade Mahmut sultan vesilesiyle dünya gözüyiede şahid olmuştu. Merhum Padişah 3. Mehmed, vefat ettiğinde bu elim vak'adan ne sadrazamın, ne diğer devlet adamlarının nede ahalinin haberi vardı. Babasının ölüm haberini öğrenen genç padişah kendi elleriyle yazdığı bir tezkereyi sadaret kaymakamı Kasım Paşaya gönderdi. Kasım Paşa kendisine getirilen bu hatt-ı şerifi bir türlü sökemedi. Kasım Paşa'mn bildiği tek bir şey varsa bu da padişah 3. Mehmed'in hattı olmadığıydı.

Yoksa padişah hazretleri Kasım Paşayı deniyor muydu? Bu deneme ihtimalini aklından geçiren Kasım Paşa; daha evvelki şehzade Mahmud sultan ile şeyhini ve talihsiz şehzadenin talihsiz annesini hatırladı. Bu tahattur, Kaymakam Paşayı devlet kâtibi Hasanzâdeyi yanına çağırtıp yazıyı beraber okuma tedbirine sevk etti. Hasırîzâdenin yardımıyla hatt-ı söktükleri zaman şu metin meydana çıkmıştı: «Kaymakam paşa; babam, Cenab-i Hakk'm verdiği nefes sayısını tamamladı. Dar-u Beka'ya intikal eyledi. Ben, senin efendin oldum. İntizamı sağla, en ufak bir olayda kellen gider, böyle bilesin.»

Kasım Paşa derhal saraya koştuğunda genç padişahı taht'ta oturur gördü, eteğini öptü ve ilk emri aldı: «Tiz baba-rnın defn hazırlıklarını gör.» Bu sırada ise divan azalarına

ce|e toplantı var diye haber salındığından saraya koşan Hevletin ileri gelenleri derhal taht odasına alındılar. Taht'ın 'nünde toplantının mevzuunda tahminler yapmakta vakit geçirirlerken ve 3. Mehmed hazretlerinin gelmesini bek-levenler birde baktılar ki, kararlı ve süratli adımlarla taht'a yürüyen ondört yaşında, genç bir yiğit idi. Bu genç yiğit veli-ahd şehzade Ahmed Sultandan başkası değildi. Genç padişah taht'a oturunca toplantıya gelenler; 1. Ahmed'in sarığın-daki siyah şeritten 3. Mehmed'in vefat ettiğini anlamış oldular. Yeni padişaha taziyetlerini bildirdiler ve saltanatının din-i islâma hayırlı olmasını temenni ettiler.

Yine bir haberci ile Malkoçoğlu Yavuz Ali Paşanın sadrazam ve serdar-i ekrem sıfatıyla bulunduğu Beigrad'a haber gönderildi. Yavuz Ali Paşa, padişahın vefatından sonraki sekizinci gün deraadete gelmişti. Burada bir düşünelim ve

kendi kendimize soralım: O zamanki vasıtalar at ve arabadan ibaret olduğuna göre bu sür'at nasıl temin olunuyordu?
İşte her şeyin kolayının bulunması iyi bir organizasyona bağlıdır. Bu organizasyon daima terakkiye de dönük olmalıdır. O zamanın şartlan içinde Osmanlı devleti bu haberleşme müessesesini bir takım menziller kurarak gerçekleştirmişti. Bu menziller ;az aralıklı olarak memaliki Osmaniyyenin bir ucundan diğerini örümcek ağı gibi kucaklamıştı. Bilindiği gibi beşbin ve onbin metrelik mesafelerde atların gösterdiği performans bu günün taksilerinin sür'atinden pek aşağı kalmazdı. Dolayısıyla on, onbeş kilometrede bir yapılan at değiştirmeleri uzun mesafeleri kısaltmış oluyordu bir bakıma. Haberciler ve haberi aldıktan sonra istenen yere gelecek olanlar bu menzil teşkilatlarının hazırladıkları atlara vakit ge-Çırmeden binerler ve devamlı yüksek sür'at ortaya koyarak Çok kısa zamanda hedeflerine varırlardı. Şimdi akla bu kadar SUr at yapmak için böyle büyük bir teşkilat ve atların çatlarcasına koşturulmalarının lüzumsuzluğunu ileri süren hayvan sevenler olacaktır bizde sorarız: Bu gün bu mesafeleri çabuk almak için uçak yolculukları, bazen de bu uçakların düsme-leri yüzünden kaybedilen hayatları göz önüne alırsak, bu menzil teşkilatlan hakkında yukarıdaki masraf ve hayvanların akibetlerini soranlara bizde yukarıda yazdığımız uçak masraflarını ve kazalarda yitirilen insan hayatlarını ileri süreriz.
Elhasıl teknolojinin terakkisi bizler insanlar içindir. İnsanların en şereflileri müslümanlar olduğu için bütün terakkiler bizim içindir. Ecdadımız daima en mükemmeli kurmuş ve kullanmıştır. İşte Yavuz Ali Paşaya giden haberci bu menzil teşkilatı vasıtasıyla çabucak ulaşmış ve sadrazam da sür'atle Dersaadete gelebilmiştir.
Yavuz Ali Paşa, huzuru hümayuna çıkmış ve Hazreti padi-şah'dan vazifesine devam etmesi hususunda sadır olan fermanla biat merasimini hazırlamaya başladı. Bütün hazırlıklar tamamlandıktan sonra biat merasimi icra olunup, askerin cûlüs bahşişi dağıtıldı. Biat merasiminden bir ay sonra sonra Ayasofya Camii şerifinde bir Cuma selâmlığından sonra Haz-reti Padişahın o güne kadar yapılmamış olan sünnet düğünü icra olundu.
Sultan Ahmed Han ve validesi Handan sultan kalbleri merhametle dolu birer insan olduklarını şehzade Mustafa sultanı öldürmeyerek göstermekle kalmamış ileride görülebileceği gibi söz konusu kardeşini kendi oğluna tercih ederek saltanata veliahd bile seçmiş, onun padişahlık ve Halifeliği ihraz etmesini sağlamıştır. Bu olay o güne kadar Osmanlı tarihinde Cengiz yasasının ilk defa rafa kaldırılması oluyordu. Yanız şunu da ilave etmek gerekirki, Mustafa sultan bir gaile çıkaramayacak kadar hasta idi. Yıldırım Beyazıd hazretlerinden beri devlet adamları bu işi devlet adına yaparlar kati kaınunu çalıştırırlardı. Fakat bu genç padişah, merhametli kararlılığı ile birleştirmiş onlara bu fırsatı tanımamıştı.
Bu sırada İran'ın doğu hududlanmıza yapmaya başladığı tazyik, Çağalazade Sinan Paşanın serdar unvanıyla mezkûr vere gönderilmesini intaç etmişti. Beri yandan Sadrazam Malkoçoğlu Yavuz Ali Paşa, Serdar-ı Ekrem unvanını da haiz olarak Macaristan üzerine gönderilmişti.

Doğu hududumuzda Erivan kalesini muhasara eden İran Sahi Abbas, altı ay bu muhasaraya inatla mukavemet eden Şerif Paşayla bir anlaşma yapmış, salimen muhafızların kaleden çıkıp gitmeleri hususunda anlaşmışlardı. Şah Abbas daha evvel ele geçirmiş olduğu ehlisünnet alimlerini hunharca idam etmişti. Tabii bu idamlar Şahın Şia mezhebinden olmasından kaynaklanıyordu. Şah Abbas daha da ileri gitmiş v« Şirvan ve havalisini de zapt etmiş ve ahalisini katliama tabi tutmaktan çekinmemişti. Buradan elini Akçakaleye uzatmak isteyen Şah Abbas bu sefer karşısında cesur ve kurnaz bir müdafi buldu bu zat Karakaş Paşa idi. O sırada acem askerleri havalide yaşayan Ermeni kadınlarının ırzlarını payimal etmekte olduklarından Karakaş Paşa ani bir saldırıyla bunları gafil avlanarak hak ettikleri şekilde kılıçtan geçirdi. Haziran ayında ordu ile beraber İstanbul'dan hareket eden Çağalaza-de ancak Kasım ayı sonlarına Tebriz önlerine gelmişse de, Şah Abbas geri çekildiğinden karşısında insan bulamadığı gibi kış'ta bastırmış olduğundan Van şehrine çekilip kaleye kapanmak mecburiyetinde kalmıştı. Şah Abbas, Çağalaza-de'nin Van kalesine çekildiğini istihbar edince kar, kış demeyip yüklenmişti. Bunun üzerine kış ortasında serdar Çağala-zade, askeri Van gölü üzerinden Adilcevaz tarafına geçirmiş oradan da Erzurum'a nakletmişti. Bu işleri o kadar sessiz halletmiştİki Şah Abbas, Van Kalesi önünde kırk gün beyhude beklemişti.

Yavuz Ali Paşa'nın Vefatı

Sadrazam Yavuz Ali Paşa, Hazreti padişahtan aldığı talimatları havi olarak geldiği yere yâni Macaristan ovalarındaki orduya iltihak etmek üzere yola çıkmıştı. Yolda hastalanan Sadrazam, Belgrad'a vardığında rahmet rahmana erişti. Hazreti padişah, Sadrazamın vefat haberini aldığında hemen gereken istişareleri yaparak bilhassa hocası, Hoca Mustafa Efendinin tavsiyesine uygun olarak Lala Mehmed Paşa'yı sadarete tayin eyledi. Lala Mehmed Paşa, hemen Budin ve Es-tergon üzerine gitmişse de harb mevsiminin geçmiş olması hasebiyle bir netice alamadı ve kışlamak üzere Belgrad'a dönüldü. Hicri 1013 Milâdi 1604.
Bu sırada Şeyhülislâmlık makamına İkinci defa olarak Sunuhi Efendi tayin buyruldu. Bâb-ı Alî; Fransa, İngiltere ve Venedik ile diplomatik münasebetler teminini araştırıyordu.
Çünkü İran Şahı Abbas, devleti aliyye aleyhinde Papalık dahi! bütün Avrupa devletleri ile ittifak edici münasebetler kurmaya çalışıyor ve bunda bilhassa Papa ile ittifak temin etmeye muvaffak olmuştu. Fakat bu ittifak askeri sahada değil, politik alanda kurulabilmişti.
Bundan dolayıdır ki; Osmanlı Devletinin artık Avrupa saraylarında cevelan eden politikaları gayet yakından takip etmesi icab ediyordu. Çünkü vazgeçilmez bir metod vardır ki o da yabancı devlet adamlarının politikasında kendi emel ve arzularına uygun müşterek hedeflere varacak dönemeçler temin meselesidir. Bunlar onları kâh pohpohlamak kâh mali destek sağlamakla mümkündür; fakat

bütün bunları yapabi-mek için evvelâ o ülke ile diplomatik münasebetlerin bilfiil başlaması ile mümkündür.
İşte bu sebeble Osmanlı Devleti yukarıda mezkûr devletlerle politik münasebetler araştırma cihetine gitmeye karar vermişti- Tabii bunda padişahın gösterdiği hedefler esas unsurdu. Hazreti padişahın tahta geçişi sırasında sadaret kaymakamı olan Kasım Paşa bir müddet sonra Anadolu Beylerbeyliğine tayin olunmuştu. Ne var ki bu paşanın yaptığı zulüm ve gün geçtikçe irtikap ettiği zulmün artması ardı arkası kesilmeyen şikâyetlerin ta padişahın kulağına kadar gelmesine müncer oldu.
Hazreti padişah bu zalim adam için bir hatt-ı şerif yazdırıp idamını emretti. Bostancıbaşı bu emri icraya memur olundu. Hakkında hükmü padişah fermanını ve yerine getirmek üzere bostancı başının Anadolu'ya geçtiği adamları vasıtasıyla haber alan Kasım Paşa hemen tedbirler aldı. Hakkındaki hükmün infazını önletti. Hazreti padişah bunun üzerine ikinci bir ferman göndererek Kasım Paşayı kethüdalığa, Anadolu Beylerbeyliğine de Derviş Paşayı tayin etti. Tabii bu Kethü-dalık tevcihi Kasım Paşayı Dersaadete bir fitne çıkarmadan getirtebilmek için ince bir tuzaktı. Bu tuzağa düşen Kasım Paşa Dersaadete geldi ve Kethüda olarak girdiği divan toplantısında, çocuk zannedilen genç padişahın şu sualine muhatap olup hazan yaprağı gibi sararıp titremeye başladı. Sual şuydu:\«Biz seni iki defa yanımıza çağırdık niçin gelmesiz» titremesinin bu suale cevap olamayacağı aşikâr olduğundan Kasım Paganın işi bitmişti. Divanda bulunan Şeyhülislâmdan alınan fetva idam kararının dini müsaadesi oluyordu. Kasım Paşanın boynu vurulup hayat defteri dürülüvermişti. Kasım Paşa Kethüdahk mevkiinde ancak yirmidört saat kalabilmişti. Kethüdalığa tayin edilen Sarıkçı Mustafa Paşaya, Hazreti Padişah; «Selefinin halini görürsün, ona göre hizmet eyle yoksa akıbet bu haldir.» diyerek ikaz etmek lüzumunu duy-muştu. Çok geçmeden padişahın ikazından korkan Sarıkçı Mustafa Paşa yerini muhafaza edebilmek için kulis faaliyetlerine girişti. Her taraftan bu kulislerin ihbarını alan padişah işin sonunu beklemeye başladı. Şimdi kethüda, Şeyhülislâ-mın ayağının altına karpuz kabuğu koyma çalışmalarına başlamıştı. İşte bu Sarıkçı'nın sonu oldu. Vazifeye başlarken yapılan ikaz genç padişahın dudakları arasında bu sefer tek kelime olarak çıkmıştı; «Kaldırın.» Bu söz Sarıkçı Mustafa Paşanın selefi gibi boynunun vurulması emriydi. İcabı yerine getirildi. Geçen zaman padişahın onbeş yaşını doldurmasına ve ilk evladı Osman sultanın dünyaya gelmesine şahid oldu. Osman adlı bu şehzade ileride kendi safhai hayatı anlatılırken görüleceği gibi Osmanlı tarihinin en acı vak'aları-ndan birine uğratılacaktır. Şehzadenin doğumu yedi gün yedi gece şenliklerle te'sit olundu. Fakirler doyurulup ceplerine harçlıklar konuldu.

Batı Cephesinde Sulh Çalışmaları

Bilindiği gibi ondört seneden beri batı hududlanmızda küf-fâr ile cenk ediliyordu. Bu cenklere, gerek Anadoluda Celâli hareketleri gerekse Iranın

mütecaviz durumu sebebiyle son verilip mezkûr huzursuzlukların ve İran tecavüzatının yok edilmesi için bir heyeti murahhasa kurmuş ve Diyarbekir eski Beylerbeyi Murad (Kuyucu) Paşa idaresinde müzakerelere başlamıştı. Padişah, Sadrazam Lala Mehmed Paşa'yı Maca-ristandan geri çağırdı. Bu fermana uyan Lala Mehmed Paşa Istanbula geldi. Padişah-ı şahanenin huzuruna çıktı. Hazreti padişah doğu sınırlarımızda İran tecavüzatından dahilde ise Uzun Halil adlı eşkiyanın hareketlerinin bastırılması için Ma-caristandaki savaşın şerefli bir barışla bitirilmesi icab ettiğini bunun için mutlak surette Estergon Kalesinin fethi gerekir diye noktai nazarını bildirdi. Avusturyalılar ile sulh yapılırsa çok daha güzel olur buyruldu. Bu talimatı alan Lala Mehmet Paşa derhal orduyu hümayunun başına dönerek bir nefeste Estergon kalesini fetihten başka Vişegrard ve Plato kalelerini de mülükü şahaneye ilave eyledi. Hazreti padişah bu muvaffakiyetten pek memnun kaldı. Sunuda tebarüz ettirmek ge-rekirki bu muharebelerde Erdel Voyvodası Bokasi'nin yaptığı hizmetin, padişahı şahanede makbul sayılması münasebetiy-je £rdel Beyliğine ilaveten Macaristan Krallığı dahi kendisine verilmiş ve kendisinden sonraki evlatlarına kalması için müsaade verilmişti. Bokasi, kendisini Macaristanın başşehri olan Budin'e davet eden sadrazamın nezdine giderek yüzüne karşı okunan fermanı dinledikten sonra İstanbulda yaptırılan tacı başına koyan eli sarılıp öptü. Bu el Devleti OsmanÎyye-nin Sadrazamının eliydi.
Sadrazam süslü bir kılıcı Bokasi'nin beline taktı. Kaanuni Sultan Süleyman zamanında Avusturyalılardan alınan şehrin camie tahvil edilmiş kiliselerin haricindeki kiliseler Bokasi'nin emrine verilmiştir. Bu krallıktan on sene vergi alınmama okunan fermanda derpiş olunmuştu On seneden sonra yılda onbin duka altını vergi vermesi emrolunmuştu.
Görülüyorki; genel olarak duraklama devri olarak tanımlanan zaman içinde Devleti aliyye hâlâ Avrupalılara kral tayin edebiliyordu. İşte kuvvetli, olmanın ne kadar önemli olduğu bir daha gözler önüne serilmiş oluyordu. Her neyse bu seferi hürnayuhda güzel bir neticeye bağlanmıştı.

İran Cephesinden Haberler

Serdar Çağalazade Sinan Paşanın oğlu Mahmut Paşa Diyarbekir Beylerbeyliğine, Şirvan komutanhğınada Ahmed Paşa getirilmişti. Maiyetlerinde onaltı Beylerbeyi, yirmidört sancak bey'i olduğu halde Tebriz gölü sahiline orduyu götürerek mevkii tuttular. Karışlanndaki iran ordusuna hücuma geçtiler. İran askerleri ricat ettiler. Bu ricatı hakiki sanan Köse Sefer paşa ortalarına dalıp takibe başladı. Bir müddet kovaladığı iranlıların esas kuvvetlerini bir tepenin arkasından çıktıklarını görünce durumun fecaatini anladı. Artık yapılacak iş, dişe diş, göze göz dövüşmekti. Sefer Paşa bulunduğu mevkiide öğleden akşama kadar kanlı bir direniş ortaya koyarak ordunun çekilmesine yardımcı oldu. Bu ateşmizac paşa hatasını orduya çekilme imkânı temin ederek telafi edebilmiş oldu. Hava karardığı zaman Sefer Paşa kuvvetleri

eri-miş, buna mukabil orduyu hümayun geri çekilebilmişti. Fakat Köse Sefer Paşa da esir olarak Şah Abbas'ın eline düşmüştü. Şah Abbas, Sefer Paşanın kahramanca direnişine hayran olmuş ve mezhebi şia'yı seçerek kendi hizmetine girmesini tekilf etti. Sefer Paşa «Padişahım Efendimin ekmeği kursağımda durur, mezhebim ise dört hak mezhebten biridir. Senin sapık mezhebine ve hizmetine girmektense öiüm benim için bal, börektim cevabını vererek şehadet şerbetine adaylığını koymuş oluyordu. Şah Abbas bu Kahraman paşayı idam etmekten çekinmemişti. İşte şehidler kervanına bir şehid daha katılmıştı.
Bu sırada ise yanındaki maiyeti askerisiyle orduyu hümayuna katılmak üzere gelmekte olan Canbuladoğlu mağlubiy-yet haberini alınca büyük bir maharet göstererek askerini toplamış ve Van'a dönerek yanındaki askeri bir tehlikeden korumuş oluyordu. Fakat Çağalazade Sinan Paşayı karşılamak ve takdir alma ümidiyle yanına vardığında mağlubiyye-tin derin üzüntüsü içinde olan Sinan Paşadan bir sürü hakaret işittikten sonra birde idam hükmü ile karşılaştı. Bu hüküm infaz olunduğunda İran Savaşının mağlubiyyetinin verdiği neticeden daha fena akıbetlere müncer olmuştur.
Bu idam hükmünün infazı otuzbin kendi askeri bulunan Canbuladoğlunun kardeşleri Ali ve Hızır beyler askerleri ile beraber ordudan ayrılıp Halep'e gittiler ve orada isyan bayrağını açtılar. Bütün bu neticelere son derece kederlenen Ça-ğalazade Sinan Paşa Diyarbekir'e dönerken vefat etti. Bu sefere ürrniye bozgunu adı verilmiştir. Hicri "1014, Milâdi 1605.

Yine Batı Cephesi

Sadrazam Lâlâ Mehmed Paşa, Estergon kalesinden başka ufak tefek kaleleride ele geçirmeye devam ediyordu. Öte yandan bir çok esir elde edilmişti. Anadoluda bulunan eski asilerden affı şahaneye mazhar olmuş olan Deli Hüseyin Paşa Tamişvar Beylerbeyliğine getirilmişti. Fakat bu adamın eski huyu depreşmiş olacakki; bulunduğu Tamışvar'da bir çok zulümler ortaya koyuyordu. Bu zulümler bir gün ihanete de dönebilirdi. Zira Batı hududları Doğu hududlar gibi düşünülemezdi. Ayrıca İslâm devleti fetih ettiği bölgede değil zulüm yapmak hak ve adaletin koruyucusu olmakla vazifeliydi.
Bir çok hiristiyan, müslümanların bu tavırlarına hayran kalarak islâmı tetkik etmişler ve ihtida ederek islâmı seçmişler ve insanlık şerefini ihraz etmişlerdir. Bir çok tarihçiler bilhassa ecnebi tarihçiler ve bizden de tam bir islamcı görüşle meseleye bakmayan bazı müverrihler ve son zaman tarihçileri bir çok insana ki, bunların içinde nice yüksek makamlarla din-ü devlete hizmet vermiş olanlar vardır bunları dönme tabiri ile anlatırlar. Halbuki islâmda karar kılana biz ihtida etmiş veya mühtedi deriz.
Dönme ise islâmı kabul etmiş görünen aslında kabul etmeyen diğer bir isimle «Sebateistler» denilen bir yahudi guruptur ki, bu günde dünde bu grup islâm için hainane çalışmalar içindedir.. İşte bunlara ancak dönme demek lâzım ge-lirki, dönmeyen dönmelerdir. Yoksa bir çok hizmet erbabı ihtida etmiş müslümanlar

şüphesizki bunlardan çok çok fazladır. Her neyse; bu Deli Hüseyin Paşa zulüm yaparak islâmın razı olmadığı bir harekette bulunduğu için idam olunmuştur.
Tütünün ilk defa bu sırada devleti Osmaniyyede kullanıldığı görülmüş ve çok kısa bir süre sonra şiddetle yasaklanması emr olunmuştu.

Celali Tenkiline Padişahı Davet

Anadoludaki isyanları bastırmak üzere memur olunan Na-suh ve Ali Paşalar, kuvvetlerini bir araya toplamışlar ve Uzun Halilin üzerine yürümüşlerdi. Devlet kuvvetleri ile Uzun Halil'in kuvvetleri Konya ile Kütahya arasında karşı karşıya gelmişler ve vukubulan savaşta devletin ordusu bozulmuştu. Nasuh Paşa bu bozgunun mesuliyetini Ali Paşanın üzerine yıkmış ve onu idam ederek derhal İstanbul'a gitmek üzere harekete geçmiş kısa zamanda Dersaadete vasıl olarak Huzuru şahaneye çıkmış ve hazreti padişahı eşkiya tenkiline çıkması hususunda iknaya çalışmıştır.
Gerek Şeyhülislâm gerekse padişahın hocası Mustafa Efendi bu fikre karşı idiler. Fakat Hazreti Padişah Bursa'ya geçerek durumu yerinde müşahede etmek istedi. Padişahın Bursa'da bulunduğu sırada İstanbul'da gerek sipahiler gerekse yeniçeriler bir takım uygunsuzluklar yaptılar. Sultan Ah-med Hazretleri derhal İstanbul'a avdet ederek bu hareketlerin ileri gelenlerini cezalandırdı.
Bir müddet sonra yapılan Divan toplantısında Nasuh Pa-şa'nın 3. Vezir olarak İran seferi serdarlığına tayini, Vezir Mu-rad Paşa'nın Macaristan'daki orduyu hümayunu kumandanlığına, Sadrazam Lala Mehmed Paşanın İstanbul'da kalarak her iki seferin sevkİyatına bakması kararlaştırıldı. Ne varki, Osmanlı tarihinde gözüken devlet adamlarının içinden en haris ve hilekârlarından biri olan Derviş Paşa ki; daha çok evvel Bostancıbaşı iken Hazreti padişaha kendini sevdirmiş, Kaanuni Sultan Süleyman Hân'ın kız torunlarından biriyle evlenmiş ve Hanedan-ı Osmaniyyenin damadı olma şerefine nail olan meşhur Çağalazade Sinan Paşayı Kaptan-ı Deryalıktan azlettirmiş ve o makama kendisini tayin ettirmişti.
Simdi ise Derviş Paşa gözü vezaret uzma makamına diktiğinden yeni bir desiseye başlamıştı.
Derviş Paşa; Hazreti padişaha «Sadrazam burda ne yapar, aitsin İran seferine, bizzat idare etsin. Batı serhadlerimizi nasıl huzura kavuşturduysa İran'ı da hizaya getirsin.» diyerek sureti hakdan görünüp, başarıları kesin olan bu Sokullu-zade Lala Mehmed Paşayı beğeniyormuş kisvesine bürünüp, Hazreti Padişahdan Lala Mehmed Paşa'nın sadaretine İran seferi Serdar-ı Ekremliği sıfatını da ekliyen bir hatt-ı şerif istihsaline muvaffak olmuştu. Bu hatt-ı şerif Sokulluzade Lala Mehmed Paşa'ya vasıl olunca Paşa «Binbir emek ile sulh noktasına geldiğim Avusturyalılarla şu antlaşmayı bitirip gideyim» ricasını Sultan Ahmed Hazretlerine ulaştırdığında su cevabı almıştı: «Anadolu'ya gitmeye hazır ol.» Mehmed Paşa bu cevap üzerine çok üzüldü ve yapacak bir şey olmadığından Üsküdar'a geçti. Orduya sefer hazırlıklarına başlaması emrini

verdiğinde bir felç indi. Böylece mefluç olarak yatağa düştü. İşte Derviş Paşa o zaman oyunu oynamaya başladı. Padişaha: «Bu paşa neden sefere çıkmağa gecikir, duyarız hastalanmış, sapasağlam bir adamdı; acaba hastalığı bahane midjr? Belki siz kararınızdan vazgeçersiz.» padişahı sinsi sinsi şiddete teşvik ederdi. Padişah, sadrazamına yeni bir Hatt-ı şerif göndererek «Ettiğin temaruz yeter. Yürü.» buyurmuştu. Bu Hatt-ı şerifi alan ölüm halindeki sadrazam bir adamını göndererek «ölüm halindeyim, makbul bir adamınızı gönderip teftiş ettiriniz» mealinde bir haber irsal eyledi. Hazreti padişah hakikaten kendisinin güvendiği ve sadrazamını da seven bîr adam göndermişti. Gelen teftişe memur şahıs sadrazamı bitkin bir halde görünce ağlamaya başlar ve ellerine sarılır. Sadrazam artık nefeslerinin sayısının azaldığı, evlât ve iyalinin padişah hazretlerine emanet ettiğini bildirmesini söyler. Hakikaten üç gün sonra vefat eden Sokulluzade Lala Mehmed Paşa, Eyüb'de medfun dedesi, Sokulu Meh-med Paşa'nın türbesine defn edilir. Hicri 1015, Milâdi 1606.
Şeyhülislâm Sunuhi Efendinin kaviince; Derviş Paşa veza-reti uzma makamına geçebilmek için Portekizli bir doktora Lala Mehmed Paşa'yı zehirletmiştir. Hakikatende merhum sadrazamın yerine bu hain ve dessas adam sadrazam olmuştur. Fakat ileride görülebileceği gibi pek fena bir akıbetle bu dünyadan el çekecektir.

Derviş Paşa'nın Sadareti

Çok sert ve asabi olan bu hain sadrazam, Lala Mehmed Paşa'nın vefatından sonra sadrazam olmuş ve divan çavuşuna hemen şu sözleri söylemişti: «Divan Efendileri beni sair sadrazamlar gibi zannetmesinler, onlarla kıyas etmesinler. Ben bu günün işini yarına bırakanın boynunu vurdururum.» Hakikatende ilk divan toplantısında Beylerbeyliğinden mazui bir zat'in idamı ilk icraatı olmuştur. Bir kaç gün sonra huzur hümayunda Hazreti padişah; kışın gelmek üzere olduğunu, ayrıca cephane temini durumlarının zaman alacağını bildirmesi ve bu sebeble İran üzerine yapılacak seferin bir daha ki seneye tehirini ileri sürdü. Kimseden ses çıkmayınca Şeyhülislâm Efendi ki; Ebu-s Suud Efendinin yeğeni olan Hacı Mustafa Sunullah Efendi, divanın hislerine tercüman olarak şunları söyledi: «Seferi ecnebiyyeye karşı çıkarılan tuğ'lan geri almak doğru değildir. Ecdadı izamınız zamanında olduğu gibi bari serdar Haleb'e kadar gidip orada kışlasınlar, levazımı harbiyyeyi orada ikmâl eylemeleri iyi olur.» Bu sözleri söyliyen Şeyhülislâm çok doğru söylemişti. Mademki merhum sadrazamın İran seferine gitmesi hususunda İsrar olunmuştu şimdi niye vaz geçiliyordu? Hem de bir ordu ananelerini dini hususlara aykırı düşmemek şartıyla devam ettirmelidir. Nitekim Şeyhülislâm Efendi, cümlesinin içinde kullandığı «Ecdadı azaminiz zamanında olduğu
rtibi...» sözleriyle bu ananeyi de hatırlatmış oluyordu. Burada u muazzam hadiseyi yazmak icab etti.
Bütün okuyucularımız bilirler ki; CJhud savaşma hazırlanan islâm ordusunun

Şanlı ve Gaazi Kumandanı iki cihan güneşi peygamberimiz Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, sahabenin ileri nelenlerini toplamış ve bir harp meclisi akdetmişti. Bu mecliste muhtelif fikirler ileri sürülmüş ve savaşın Medine'den çıkılarak yapılmasını isteyenler daha çokluktular. Halbuki, iki cihan güneşi Efendimiz Hazretleri (s.a.v.) Medine'de kalıp müdafaa savaşı yapmak şeklini ileri sürmüştü. Neticede dışarı çıkalım diyenler çoğunlukta olduğu İçin karar savaşın dışarda kabul edilmesi şeklinde çıkmıştı. Bu karar üzerine Efendimiz hazretleri toplantı yerinden ayrılıp zırhını giymek ve kılıcını kuşanmak kısaca muharebe hazırlıklarını tamamlamak üzere saadethanesine gitmişlerdi. Sahabe kiram kendi aralarında konuştular ve biz ne ettikte Resulullahın reyi istikametinde hareket etmedik deyip, kararlarını değiştirdiklerini, Resululahın buyurduğu gibi Medine'de kalmaya, savaşı müdafaa şekline yapmayı uygun gördüklerini bildirmek üzere aralarından teşkil ettikleri bir heyeti iki cihan serverinin saadethârıesine gönderdiler. Giden heyet Resulullaha yeni kararlarını; anlattılar. İki cihan serveri Efendimiz Hazretleri buyurdular: «Bir peygamber zırhını kuşandıktan sonra savaşmadan onu çıkarmaz.»
işte Sunullah Efendi Hazretleri; Peygamber ordusunun devamı olan bu orduyu hümayunun, Tuğ çıkardıktan sonra onu geri almak olmaz demesi ne kadar isabetli bir görüş ve Peygamberin sünnetine uygun olduğu anlaşılır. Bu getirdiğimiz rnısal için biz insanlara ders olarak tecelli ettiğini bildiğimizden aldık yoksa iki cihan serverinin ne müşavereye ne de zıı"ha ihtiyacı vardır. Bütün bunlar biz ümmetine bir ders olsun diye tecelli eylemiştir. Şu beyiti buraya koyarak meramımızı anlatabildik sanırız.
uHikmetidir gezdiren düşmenleri
Bir nefes dilese kırar onları»
Her neyse biz mevzuumuza avdet edelim.
Şeyhülislâmın bu sözlerinden sonra divan da bir takım tartışmalara yol açtığını gören Hazreti padişah hiddetlendi. Padişahın bu hiddetinden faydalanan Derviş Paşa bu doğru sözlü Şeyhülislâmı Ötedenberi yerinden kaydırma düşüncesini kuvveden fiile çıkarmaya muvaffak oldu. Şeyhülislâmlığa üçüncü defa Ebu-1 Meyamin Mustafa Efendiyi nasb ettirdi.
Sunullah Efendi hazretlerinin bu Derviş Paşa tarafından ayağının kaydırıldığını anlayan ulema efendiler zalimin sonunun gelmesini beklerken onun sakalına göre tarak vurmayı yeğ tuttular. Hatta bunlardan bir tanesi bu yolda o kadar ileri gitti ki bir sohbet sırasında savaşları İstanbul'dan idare etmek bahsinden söz açılınca o zat «Kerimüşşan efendimiz siz afitab-ı cihansınız merkezde sabit olup zulumatı def ve ezhab için yalnız şuanızı salmalısınız» diyerek hakikaten ulemaya yakışmayan bir yaltaklanmada bulunmuştur.

Ferhad Paşa'nın Serdarlığı

Nihayet Deli Ferhad Paşa, İran seferi üzerine Serasker tayin olundu. Yaz mevsimi başlangıcında sefere çıkmak üzere Üsküdar'a geçildi. Serasker,

ordugâhını kurmuş ve askerin maaşının gelip dağıtılmasından sonra yola çıkmayı düşünüyordu. Fakat maaşlar bir türlü gelmiyor, asker ise homurdanmaya başlıyordu. Daha merkeze yakın yerlerde maaşlar aksarsa üçbin kilometre gittikten sonra maaş nasıl gelirdi? düşüncesine kapılmışlardı. Bu düşünce gittikçe dal budak sardı.
Bir gün yeniçeriler de sipahiler de isyan ettiler. Deli Ferhad paşanın çadırının iplerini kestiler. Kesmekle iktifa etmeyen isyancılar çadırı da taşlamaya başladılar. Çadırın kesilmesinden az evel durumu anlayan Ferhad Paşa bir yolunu bularak çadırdan çıkmıştı ve böylece çadırın içinde kalıp taşlanmaktan kurtulmuştu.
Emsali az bulunur bir akıllık göstererek yerden bulduğu taşlarla biraz evvel kendisinin de içinde olduğu çadırı isyancılarla beraber taşlamaya başladı. Bu durumu gören isyancılar şaşırdılar kimisi hayretle bakıyor, kimiside kahkahalarla gülüyordu. Ferhad Paşa ise durmadan taşlamaya devam ediyor hemde çok büyük bir tesir gösteren şu sözleri bağıra bağıra söylüyordu: «Sîz askersinizde, ben değilmiyim, siz maaş almadınızda ben aldımmı?» Bu ha! asakiri İslama çok tesir etmiş ve isyan derhal son bulup sefere çıkılmıştır. Bu seferde daha nice komiklikler olduğu rivayet olunur. Bunlardan bir tanesi de şudur. Konya civarında askere maaş dağıtımı başlamış ve yeniçerilere ancak yeten maaş bitince durum sipahiler tarafından iyi karşılanmamış, Ferhad Paşa'dan maaş talebinde bulundukları zaman Ferhad Paşa «Buyurun İstanbul yolu şurasıdır» diyerek isyan edenlere İstanbul yolunu göstermiştir.
Bunları göz önüne alırsak bu seferden iyi bir netice çıkmayacağı aşikârdır. Nitekim öyle olmuş yalnız bir fayda husule gelmiş Hazreti padişah, Derviş Paşa'ya bu düzensizlikler yüzünden gazap etmiş ve tufan'a dönüşmesini kollamaya başlamıştır. Tufan'ın ilk belirtisi eceli ile vefat eden Şeyhülislâm Ebu-1 Meyamin Mustafa Efendinin yerine bu makama eski Şeyhülislâm Hacı Mustafa Sunullah Efendi Hazretleri padişah tarafından yeniden tayin olunmuştu.
Kurnaz Derviş Paşa bunun bir meydan okuma olduğunu anlamış fakat ses çıkaracak gücü kendisinde bulamamıştı.
İşte padişah kudreti böyle idi, ipi istediği kadar gevşetir seni serbest bırakır sen istidadını gösterirsin müsbet olursa yıldızının parlaması devam eder. Ama bir tökezlersen ipi çektiğin gibi her şeyi kaybedersin. Bu sebepten celâîli padşahın bu tayini Derviş Paşaya bir itiraz kapısı bırakmıyordu.

Derviş Paşa'nın İdamı

Derviş Paşa kendisi için bîr konak yaptırmaya karar vermiş ve bunu bir yahudi mimara sipariş etmişti. Konak- bitmek üzereyken Derviş Paşa inşaatı gezmeye gelmiş, dolaşmış ve durumu beğenmişti. Yahudi mimara hesap defterini sordu. Yahudi mimar defteri taktim edince, defterdeki rakamları gören sadrazam hemen hiddetini izhar etti. Yahudi mimar hemen defteri kaptığı gibi yırttı ve Paşaya «Masraf filan yok, kulunuzda malınızdır» dedi. Derviş paşa memnun

olarak inşaattan ayrıldı. Fakat yahudi mimar, ırkının bütün desayis ve hilelerine vakıf bir kâfirdi. Natamam olan inşaatın hemen içinde bir kazı yaptırıp bu tünelin istikametini saraya doğru yaptırdı. Bir de gizli çıkış kapısı yaptıktan sonra durumu saraya jurnalladı. Bostancıbaşı gelip durumu gördü. Vaziyeti padişah hazretlerine bildirdi. Bu tünelden gizlice saraya girecek olan Derviş Paşa padişaha suikast yapacağı suçuyla itham olundu. Bu tezgâh ve itham Derviş Paşanın işini bitirmişti. Huzuru şahanede bulunan bir çadır ipiyle boğduruldu. Bir müddet geçip de öldü zannedilen paşanın bir ayağı oynayınca herkes korktu. Fakat cesur ve genç padişah soğukkanlılığını muhafaza ederek hançerini çekip Derviş Paşanın kellesini gövdesinden bizzat kendisi ayırdı.
Bu Derviş Paşa o zamana kadar hiç bir islâm devletinde ve Osmanlı devletinde görülmemiş ancak Avrupa'da tatbik olunan bir vergi koymuştu. Bu verginin adı «Pencere» vergi-
siydi. Onun ölümü üzerine bu küffâr taklidi vergide kalkmıştı. Hicri 1015, Milhadi 1606.

Zitvatorok Antlaşması

Derviş Paşanın ölümünden iki ay kadar evvel, uzun müddet süren bir rivayete göre murahhasların nehir üzerindeki kayıklara binerek sürdürdükleri müzakereler sona ermiş. Anlaşmanın yapıldığı yerin adını alan bu antlaşmaya «Zitvato-rok Antlaşması» adı verilmiştir. Daha evvel Diyarbakır Beylerbeyliği makamında olan Murad Paşa devleti islârniyye yararına bir çok fedakârlıklar ve kahramanlıklar ifa etmiş ve vezirlik rütbesine nail olmuş oluyordu.
Söz konusu müzakerelerde Osmanlı sulh heyetinin başkanlığını yapıyordu. Hem iyi bir asker hem de iyi bir diplomat olan paşa iç durumları çok iyi takip ediyor ve merhum Sokulluzade Lala Mehmed Paşanın izinden giderek iç zafiyeti düşmana duyurmadan güzel bir sulh akdetmeğe uğraşıyordu. Eğer bir takım kabul edilmez taleblerde bulunmuş olsaydı Anadolu'daki isyanlar, Avusturyalıları sulh masasından kaldırır. Şöylece devleti aliyyenin başında öyle bir yangın çı-kardıki sondürebilen kula aşkolsun.
Bu sebepten kuru unvanlar üzerinde durmayıp sulhu sağlamaya çalışmıştır. Bu sulh ana hatları ile şöyle idi. Onyedi maddeden ibaret olan antlaşma o güne kadar Avusturya İmparatoruna Viyana Kralı diye hitap eden Osmanlı devleti, ar-tık imparator diyecekti. Karşılıklı olarak üç senede bir hediyeler gönderilecekti. Kaanuni zamanında Macaristan'ın muahede icabı Avusturya'da kalan toprakları için alınan senelik 30 bin dukalık vergi lağv ediliyor bunun yerine Avusturya bir defada ikİyüzbin duka altını Osmanlı devletine Ödemeyi kabul ediyordu.
Osmanlının göndereceği elçiler artık eskisi gibi olmayıp yâni; çavuş, müteferrika, çaşnigir rütbelerinde olmayacak sancak beyi rütbesine haiz olanlar gönderilecekti. Birde o güne kadar devleti aliyye sekiz yıldan fazla süren sulh yapmazken ve sulh şartlarını padişah hazretleri tenezzül edip dikte etmez, sadrazamın veya onun tayin edeceği birine bırakılırken artık müzakere yoluyla

yapılması vardı. İşte şunu bir daha tekrar etmekte fayda vardır ki; «İstersen sulhu salah hazır ol cenge» ancak bu kaideye uyarsan arzu ettiğin bir sulh temin edersin yoksa beri yanda Papa ile İran saldırıları, diğer yanda Anadolu'daki eski Beylikerin kalıntılarının şu veya bu sebebi ittihaz edip isyanı seçmeleri böyle sulh antlaşmaları yapmaya zorlamıştır devleti. Bu müzakereleri bîr sulh antlaşmasıyla bitiren doksanlık delikanlı Kuyucu Murad Paşa devlet kuvvetlerinin iyi kullanıldığı takdirde nelere kadir olunacağını da göstermiştir.

Kuyucu Mürad Paşa'nın Sadareti Ve Celâli İsyanlarının Tenkili

Derviş Paşanın idamından sonra sadrazamlık vazifesi bunu çoktan beri hak etmiş olan Kuyucu Murad Paşaya verilmişti. Murad Paşanın «Kuyucu» lakabı, ecnebi tarihçiler ve bilhassa L'amartin tarihinde kasten, eşkiyayı kuyular kazdırıp içine attığından verilmiştir diye bahs ederler. Oysa paşa daha Özdemiroğlu Osman Paşanın maiyetinde iken Safevilerle yapılan bir savaşta kuyuya düşmüş ve salimen çıkmıştı. Nasılki, Sinan Paşayı düştüğü bataklıktan güçlü kollarının sayesinde çekip çıkaran Hasan adlı gaazi'ye Batakçı Hasan denilmiştir öylece Murad Paşa bu Kuyucu lakabı kuyuya düşüp çıkmasından verilmiştir.
Sadrazamlık makamını hakikaten fevkalâde selahiyyetler-le teslim alan paşa o zaman doksan yaşını bulmuştu. Hicri 75 Milâdi 1567'de paşa olmuştu. Bizim milletimiz askeri cok sever ve kendisini daima asker sayan bir hüviyyet taşır. Zaten insan dünyaya müslüman olarak gelir ve bu şerefde musir kalınca zaten artık Allah (c.c.)'ün askeridir. Allah için emreden ve cihad eden ordunun tabii bir üyesidir. Fakat bu millet paşalık rütbesini ihraz edenleri çok sever. Askerliğini yapmış bir çok Mehmetçiğin elli yılı dahi geçse Paşa'sıns hele hele onunla bir dakika bile sohbet etmişse o anı daima hatıralarında yaşatır. İşte Murad Paşa otuzdokuz yıl beklemiş ve bir çok muvaffakiyyetleri teşbih tanesi gibi başarı ipine dizmiş ve nihayet devletin en yüksek makamına, sadrazamlığa hiç bir fırıldak çevirmeden erişmişti.
Vezaretî uzma makamına geçen Kuyucu Murad Paşa ilk iş olarak Celâlileri yakalayıp onların zulmüne son vermek olduğunu biliyordu. Bu sebeble orduyu hümayunun başına geçip yola koyuldu. Bu temizleme hareketi üç yıl sürdü. Doksanlık ihtiyar, at sırtında yol alır uzun uzun mesafeler kat eder ab-dest ve namaz için at sırtından indiğinde yere uzanır ve bir müddet öyle kalır; bu tevakkuf o kadar uzun sürerdiki maiyeti erkânı acaba canı mı çıktı diye birbirlerinin yüzüne ba-karlardı\Paşa bir müddet sonra kalkar namazını huşu ile iade eder sonra yepyeni bir kuvvet ve şevkle atına biner ve yola revan olurdu. Nakşibendi tarikatının bir mensubu olan paşa daima zikir ve ayetler okuyarak yol alırdı. Savaş sıralarında ise yüksek sesle cihad ile ilgili ayetler okur bunların mânalarını savaş alanının her yerinde işitilen gür sesiyle asakiri mücahidinin kulaklarına eriştirir onların Allah'ın birer askeri olduğunu hatırlatırdı. Kuyucu Murad Paşa bu sefere asileri cezalandırmak ve bir daha devlete baş kaldırmasınlar diye Çıkmıştır. Yoksa Konya milletvekiliği yapmış bir tarih

yazarının tanımladığı gibi Anadolu Türk'ünü yok etmek için değildi. Zaten böyle bir şey yapmak istese idi yine yapamazdı.
Çünkü samimiyetle emrinde olduğu Hazreti padişah, İslâmın Halifesi, devletin başı olarak rakipsizdi. Selefieri ve halefleri gibi oda şanlı Kayı boyunun müntesibi olan bir Türk idi.
Sadrazam bu asileri temizlediği zaman geçen müddetin üç yıl olduğunu yukarıda bildirmiştik. Bu asilerin ileri gelenlerinin içinde Canbuladoğiu, Kalenderoğlu, Taviloğlu ve kardeşi Meymun'un kuvvetleri vardı. Bunların yekûnu yüzbini aşıyordu. Dersaadete dönen sadrazamın yanında eşkiyadan alınmış bayrakların sayısı dörtyüzü buluyordu. Sadrazamın aldığı neticeden çok memnun kalan hazreti padişah bir çok ihsanlarda bulundu. Şunu da ehemmiyetle belirtmek isteriz ki meşhur Kanije Kahramanı Tiryaki Hasan Paşa, Celâli tenkilinde bizzat Kuyucu Murad Paşanın yanında bulunmuş ve has müşavirliğini yapmıştır. Burada aklımıza şunu yazmak düşmüştür. Yazmadan geçemedik. İnşaallah kendi bölümü geldiği zaman daha detaylı olarak vereceğimiz bir meseleyi yeri geldiği için kısada olsa belirtmeyi uygun gördük. Kuyucu Murad Paşanın bu eşkiya tenkilinde devletin büyük hizmetkârı ve islâmın aşık kulu Tiryaki Hasan Paşa, maksadı İslama muhalif bir işte şüphesizki Murad Paşaya muhalefetini gösterir idi. Böyle bir muhalefet söz konusu olmadığı gibi müşaviri haslık vazifesini ifa etmesi herhalde yukarıda mezkûr tarihçinin kötü hükmünü ortadan kaldırır sağlam bir delildir. Yakın tarihi tetkik etmiş olanlar bilirlerki; büyük diye tanıtılmış olan Mithat Paşa, Cennetmekân Sultan Abdülhamid Hân tarafından sâdır olan bir hükümle kurulan mahkemece Merhum Sultan Abdülaziz Hân'ın ölümünden dolayı idama mahkûm edilmiş ve meşhur Plevne müdafii müşir Mareşal Gaazi Osman Paşa'nın reyiyle de bu hükme iştirak etmiş idi. Fakat otuzüç yıllık devrinde sadece sarayda işlenen bir cinayetin failini idam ettiren kararı imzalamış olan Sultan Abdülhamid Hân, damad-ı Şehriyari Gaazi Osman Paşa'nm bütün İsrarlarına rağmen ölüm kararını sürgüne tahvil etmişti. Şimdi okuyucu seçmek mecburiyetindedir. Sultan Abdülaziz'in ölümünden dolayı mahkûm olmuş olan Mithat Paşa mı? Yoksa o idam hükmünün imzalanmasında rey'inden başka padişaha da İsrarda bulunan Şanlı Gaazi Müşir Osman Paşa mı? Bu vak'ayı göz önüne alırsak Kuyucu Murad Paşa'nın bu seferini haksız şekilde niteleyen yazara gereken cevabın verildiği görülür.

Kuyucu Mürad Paşa'nın İran Seferi Ve Vefatı

İstanbul'a gelen ve bir sene kadar süren hazırlıklar yapan Veziriazam İran üzerine sefere çıkmış ve gerek İranlıların gerekse şakiler yüzünden türlü zulümlere duçar olmuş doğu hududlanmızı düzenlemek gayesindeydi. Tebriz'e kadar giden paşa, kış .mevsiminin gelmesi üzerine Diyarbekir'e döndü. Ne varki burada bu büyük hizmet ehlinin sayılı nefesleri tükendi ve devlete yaptığı hizmetle Rabbi Zül Celâl'in huzuruna alnı açık olarak kavuştu. Kuyucu Murad Paşa son derece cesur bir adamdı. Bu cesaretinin istinad noktası yukarıda

belirttiğimiz gibi Nakşibendi tarikatına mensub ve seyrü sülük deryasında kulaçlar atan bir zat olmasından geliyordu. Bir savaşa başlayacağı zaman atından iner uzun uzun dua eder ve yerden aldığı bir avuç toprağı yüzüne gözüne sürer ve topraktan halk olunduk, toprağa döneceğiz ayeti kerimesine olan inancının kuvvetini izhar ederdi. Hiyerarşiye çok dikkat eder hiç bir astını, daha küçük bir astın yanında muaheze etmez fakat haksızlıklarını hususi bir şekilde yüzlerine vurur idi. Hatta şu hadise bir çok tarihlerde ehemmiyeti anlatılmamakla beraber yer alır. Celâlilerle yaptığı bir cenk sırasında yardımcı kuvvetlerle gelmesi beklenen meşhur Nasuh Paşa yolu gayet aheste adımlarla almış yardım diye geldiği yerde işin bitmiş ve koca Vezirin gene cengi kazandığını görmüştü.
Şimdi yardımı zamanında getirmemenin başının gitmesine sebeb olacağı korkusuyla tereddüt içinde basit çadırının önünde bir seccadeye oturmuş sadrazamın önünden geçip yanına gitmiş herkesin hayretle açılan gözleri önünde Kuyucu Murad Paşa, Nasuh Paşaya elini uzatmış ve sırtını sıvazladıktan sonra elinden tutup çadıra sokmuş ve orada haşlamaya başlamıştı, üzün süren bir azarlamadan sonra bazı nasi-hatlarda bulunduktan sonra paşayı dışarı çıkarmış ve selametle gönderivermiştir.
Nasuh Paşanın arkasından bakarken maiyetindekilerin şu sözlerini duymuştu. «Kuyucu paşa bu mel'unu nasıl sağ kodu?» Kuyucu Murad Paşa onlara bakarak «Af, zaferin sada-kasıdır» diyerek ne kadar da hİlm sahibi olduğunu göstermişti. Sadrazamın vefat ettiğini büyük bir üzüntü içinde öğrenen padişah bir irade-i hümayunla nâşının getirilip İstanbul'da Çarşikapı'daki türbesine defnolunmasını istemiştir. Hicri 1020, Milâdi 1611.

Damad Nasuh Paşa'nın Sadareti Ve İdamı

Kuyucu Murad Paşanın öldürmeyip bağışladığı Nasuh Paşa, sadrazamın vefatı üzerine, İran seferine çıkmış ve kışlamakta olan orduyu hümayunun Serdar vekilliğini üzerine almıştı. Birkaç gün sonra Hazreti Padişah Nasuh Paşayı sadrazamlığa tayin ettiğini bildirdiğinden vekâlet, asalete münka-lip olmuştu. Sadrazam Nasuh Paşa İstanbul'a hareket edince İran seferi durmuş oldu. Bilahare Nasuh Paşa muahedesi imzalandı. Nasuh Paşa, padişah hazretlerinin kızlarından 13 yaşındaki Ayşe Sultanla evlendi.
Sultan Ahmed Hazretleri Edirne'ye gittiğinde sadrazamı damad Nasuh Paşa'yı da yanına almıştı. Yol boyunca avcılık yapıldı. Hazreti padişah eihak ne yaman bir binici, ne kadar Kuvvetli kollara malik olduğunu çektiği yayın fırlattığı okların düştükleri menziler gösteriyordu. Hazreti padişah damad sadrazamla yaptığı bir cirit müsabakasında galip gelmişti. Edirne'den Gelibolu'ya kadar uzanan bir seyahat yapan Sultan Ahmed Hazretleri, bir çok Velî ve şehidlerin kabirlerini ziyaret etmiş ve Rumeli Fatihi Süleyman Paşa merhumun Bo-layır'daki kabrini de bu ziyaret zincirinin dışında bırakmamış ve merhumun sandukasının üstündeki örtüyü altun yaldızlı bir örtü ile değiştirmiş ve bizzat Kur'an-ı Kerim tilavet

ederek merhumun ruh-u mübareklerine hediye eylemiştir.
Bu seyahatini yanında bulunan maiyetinden sadece dert kişiyle yapması Sultan hazretlerini halkın gerçekten sevgisini kazanmasına yol açmıştı. İstanbul'lu olanlar bilirlerki bundan kırk yıl evvel Florya'da tenis oynayacak vükela çocukları yüzünden Bakırköy'den öteye tren seferleri durdurulurdu. Dünya'ya nizamat veren bir padişahın sadece dört kişiyle o günün şartları altında vilâyetler arası yolları arşınlaması evvelâ iradei ilahiyyeye olan bağlılıktan sonra kendine olan itimattan ve müslüman millete olan güveninden gelmekteydi. Ayrıca kendisine sokulan büyüklerden halk çok hoşlanır hem onların cesaretlerine hayran olur hemde herhangi bir mevzuyu açıkça söyleme imkânı bulurdu.
Hazreti padişah Edirne'ye dönüp oradan da İstanbul'a avdet etmişti. Çok kısa bir müddet sonra yeniden büyük bir av partisi tertiplenmişti. Sırası gelmişken bu av partilerinin sadece eğlence için olmadığını yeri geldikçe daha evvelki ciltlerde beyan etmiştik şimdi bu beyanları tekrar etmeyecek ayrıca şu hususu belirtmekle yetineceğiz. Bilindiği gibi yerleşik bölgelerden sayılan İstanbul ile Edirne arası köy ve kasabaları İle bir tarım alanı olmuş ve insanların kalabalık şekilde bir arada yaşadıkları yerler haline gelmişti. Balkan ormanları tabir edilen bu ormanlarda topluluklara olduğu gibi ekin ve bostanlara zarar veren hayvanat ile dolu olduğu izahtan varestedir.
Bunlar mevsimleri geldikçe bu zararlarını insanlara verirler ve bu hususta şikâyetler padişaha kadar arzolunur ve emri padişahı ile bu ormanlar üzerine av seferleri tertip olunur ve bir nevi ormanlar taranır zararlı hayvanlar itlaf edilir, halka emniyet telkin olunurdu. Bu sebepten devlet sık sık av seferleri tertib ederdi. Yoksa bazı tarihlerin bu avları bir sefahat gibi göstermeleri ve esas maksadı gizlemeleri gaflet değilse ihanete bağlanabilir. Yoksa bu günde bir çok avcı kulüpleri av partileri tertiplerler ve bazı köylere dadanmış islâm mileti-nin haram edilmesi yüzünden katiyyen görmek dahi istemediği domuz gibi zararlı mahluku itlaf ederler. Böylece hem bu köylere bir hizmet etmiş hemde temiz orman ve kır havası alarak vücudlarının idmanlı kalmasını temin etmiş olurlar. İşte Sultan Ahmed Hazretlerinin terar tekrar tertip ettirdiği bu av partileri böyle halka nâfi bir şey olsa gerektir. Bu izahı yaptıktan sonra mevzuumuza dönelim.
Tertip edilen av partisi icabı avlana avlana Edirne'ye gidilmişti. Fakat bu arada devletin bazı işleri aksi gitmiş sadrazam ise bunları padişahtan saklamış hatta hilafı hakikat beyanda bulunmaya başlamıştı.
Bu arada Mekkei Mükerremenin bazı tamiratlarına kalkışılmış ve bu tamiratlara nezaret için gönderilen Hüseyin Paşa Dersaadete avdet ederken beraberinde Kâbeyi muazzamanın sathındaki ağaçtan yapılmış bir asa'yı şerifi hazreti padişaha takdim etmiştir. Bu asa'yı şerif ve diğer emanetler Hırkai Saadet dairesine konulmuştur.
İbrahim Paşa, Kaptan-ı Derya Hali Paşa'mn emriyle si-nob'u yağmalayan korsanları takip etmemiş, onların geçeceği noktayı bulmuş, doğru oraya gidip, Tatarların yardımıyla Sinob'u yağmalayan Kazakları perişan edip elerinden yağmalarını almış ve Sinob'a geri göndermişti. Kazakları Don nehri ağızlarında

yakalayan İbrahim Paşa bunlara iyi bir ders vermişti.
Gelgelelim bütün bunlar olurken Nasuh Paşa olanları padişaha haber vermiyor örtbas etmeye gayret gösteriyordu. Durum padişaha Şeyhülislâm Efendi tarafından duyurulmuştu. Bu durum padişahın çok sinirlenmesine vesile olmuşsa da artık İşin olgunlaşmasını beklemeye karar verimşti.
Nasuh Paşa, Gümülcineli bir hiristiyanın oğlu iken toplanan devşirmeler içinde zekâsı ve akıllıca davranışları ile temayüz etmiş ve saraya baltacı olarak girmişti. Gösterdiği muvaffakiyet sayesinde kısa zamanda Çavuş rütbesiyle saraydan ve az sonra Kürdistan'ın ileri gelen zenginlerinden ve komutanlarından Mir Şerefin kızlarından biri ile evlenmişti. Zamanla mevkilerini yükseltmiş ve nihayet sadrazam olmuş aynı zamanda Sultan Ahmed'in onüç yaşındaki kızı Ayşe Sultanim nişanlanmıştı. Fakat şunu unutmuştu: Her yükselişin esas rpuvaffakiyyeti zirvede durabilmekle kabildir. «Ne oldum değil, ne olacağım» sözünü daima hatırda tutmak gerekir. Sadrazam olmak belki çok şeydir fakat her şey değildir. Padişahın kuvvetli yumruğu bir gün tepende patlar kendini sağ salim görürsen buna şükredersin çünkü hayatını bile kaybedersin. İşte Bu Nasuh Paşa da ikinci şık yâni ölümle neticelendi. Şöyleki; Sadrazam otoritesine mani olan üq kişinin idamını padişahtan istedi. Bunlar suitan'ın Hocası, Kızlar ağası ve Şeyhülisâm Efendi idi. Padişah bu talebi konuşmaya değer bile bulmadı. Edirne'ye tekrar ava giden Sultan Ahmed Hazretleri, av sırasında Kırım Hânı'nin şehzadelerinden 220
Mehmed Giray'ı yanında tepeden tırnağa silahlı adamları ite gördü. Buna da canı çok sıkıldı. Mehmed Giray Sadrazamın davetlisi olarak geldiğini söylediysede padişah hazretleri Mehmed Giray'ın derhal tutuklanıp Yedikule zindanına kapatılmasını emir buyurdu ve Öyle yapıldı. Çünkü Hazreti padişah, Osmanlı devletinin Kırım Hânları ile yaptıkları antlaşmada Hanedan-ı Ali Osman'da erkek kalmazsa Kırım Hanlığı otomatikman devleti Osmaniyyenin başına geçecekti. Bu anlaşma Sultan Ahmed'in aklına düşünce bu durumun kendisine bir suikasd tertibi olduğu şeklinde tefsir ederek tutuklatma kararından vazgeçmediği gibi Dersaadete döndü.
Cuma selâmlığına gittiği bir camide, meczubun biri kendisine yanaşıp öyle bir feryatla şu şikâyette bulundu.
«Sadrazamın ağalarından biri zevcemi iğva etti (yâni baştan çıkardı) bunun hükmünün yerine getirilmesini isterim» dedi. Bu talebden ve talebin yapılışından ziyade olayın çirkinliği padişahı çok üzdü. Nasuh Paşa ise bu olaydan biha-bermiş gibi eski İsteğinde yâni yukarıda arzettİğimiz zevatın idamını tekrar taleb edince Hazreti padişah gayet açık bir şekilde talebi red etti.
Nasuh Paşa «Hiçbir isteğim yerine getirilmiyor. Hiç bir sözüm tutulmuyor. Böyle devam etmez, ya isteklerim kabul edilir yahutta mührü hümayunu alır bu üç bendenizden bîrine verirsiniz ben de kendimi zehirlerim» deyince Hazreti padişah: «Vah hain demekki Lalam Murad Paşayı da sen zehirledin şimdi defol!» buyurdu. Nasuh Paşaya bir müddet sonra bir cuma günü selâmlığa beraber çıkalım diye haber gönderen padişah, paşanın gelmemesini bir hakaret telakki

ederek Bostancının eline verdiği bir iradei hümayun ile idamını emr etti. Ve Nasuh Paşanın evinde hüküm infaz olundu. Hicri 1024, Milâdi 1615.

Damad Mehmed Paşanın Sadareti

Nasuh Paşa hakkında sâdır olan hüküm infaz edildikte serveti müsadere olundu. Öyle büyük bir servete malik oldu-qu ortaya çıktı ki çok uzun süren gerek batı yakasındaki gerekse doğu hududlarında İran ile olan savaşların meydana aetirdiği iktisadi buhranlar bu müsadereden sonra adeta ortadan kalktı. Çok kısa bir liste yaparak bu hazinenin zenginliği hakkında bir malumat vermiş olalım. «Bir milyon duka kıymetinde binlerce inci, bir milyon altun para, altun ve gümüş kaplanmış çok kıymetli taşlarla bezenmiş binonsekiz kabzalı kılıçlar ki; bunlardan bazıları elmas kakmalı idi. Bu kılıçların bir adedine ellibin altun kıymet bilçimişti. Mağazalar dolusu Acem ve Mısır halıları, sırmalı ve atlas kadife kumaşlar, binyüz adet at ve dörtyüz çift altun Özengi, onsekiz-bin deve, dörtbin inek ve öküz, beşyüzbin koyun.» Devletin sadrazamının hazinesi Osmanlılın zenginliğine ufak bir fikir vermektedir. Herneyse biz Damad Mehmed Paşanın sadareti devrine gelelim. Darnad Mehmed Paşanın lakabı Öküz Mehmed Paşa iken Sultan Ahmed hazretlerine damad olunca bu lakap öküzlükten, damadhğa münkalip olmuştu. Az bir müddet sonra-.. Şeyhülislâm Mehmed Efendi vefat edince yerine kardeşi Esâd Efendi tayin buyuruldu. Şeyhülislâm Mehmed Efendi meşhur Hoca SaadeddİN Efendinin oğlu idi. Çok fazıl ve alim bir zad idi. Tacuttevarih adlı meşhur eseri bizlere kazandıran bu zatın gayreti olmuştur.
Bu sırada İstanbul'da bulunan İran'lı yeni elçisi Kadı Hân ile bir muahede imzalanmıştı.
Kadı hân, Osmanlı elçisi İncili Çavuşun refakatiyle İran'a dönmüş idi. Bu muahedeye göre İran devleti, Osmanlı devletine her sene ödemeyi vazife bildiği ipek vergisini ödememekte idi. O yetmez gibi Şah Abbas; Gürcistan üzerine sefer açmış idi. Bu vaziyette devleti aliyye Iran ile savaşa karar vermişti. Sadrazam Damad Mehmed Paşa orduyu hümayunun başına geçmiş ve Halep üzerine yola koyulmuştu. Sadaret Kaymakamlığını Ekmekçizade Ahmed Paşaya bırakmıştı. Şimdi bu yolculuk esnasında geçen bir vak'ayı zikrederek yüzünüze biraz tebessüm vermek ayrıca zeki ve nüktedan bir zat olan Damad Mehmed Paşa hakkında hazır cevaphlığın bir belgesi sayılan şu olayı nakledelim: Orduyu hümayunun konakladığı yerlerden birinde Mehmed Paşa maiyetindeki vezirler ve komutanlarla sefer işlerini bir çadırda müzakere ederken, ordunun ağırlıklarını taşıyan arabaların öküzlerinden biri aniden çadıra girmiş hiç kimseye bakmadan doğruca Mehmed Paşanın yanına gelmiş ve kafasını iki defa paşa hazretlerinin göğsüne sürmüştü. Paşa; öküzün yanaklarını okşamış, sevmiş ve Öküz yine geldiği gibi geri dönüp gitmiş. Paşa'nın eskiden Öküz nalbandlığı yapan babasından kinaye Öküz Mehmed Paşa olan lakabı aklına gelen sözde nüktedan birisi «Devletlim, öküzle ne konuştunuz?» deyince Mehmed Paşa

serinkanlılıkla taşı gediğine koyar: «Hadi sen bizdensin ama bu eşekleri nereden buldunda ders verirsin dedi» diyerek soru sahibini mahcup eder.
Her neyse, bu sırada İran'ın yeni elçisi Kasım Hân, İncili Çavuşla birlikte deniz yoluyla İstanbul'a dönmüşse de çoktan savaş kararı almış olan Osmanlı Devleti Sadrazamı Haleb'i tutmuştu. Kasım Hân, ilanı harb dolayıyısyla Hazreti padişah ile görüşememiş ve elçilik evinde göz hapsine alınmıştı. Ne çare ki Mehmed Paşa bu sefer-i hümayunda gerek kışın erken gelmesi ve çok şiddetli geçmesi, gerekse zahirenin telef olması oda yetmez gibi sâri bir hastalığın bir çok mücahidi bu âlemden terke mecbur kılması yüzünden, Rumeli Beylerbeyi Davud Paşa ve Van Beylerbeyi Tekeli Mehmed Paşa ile birleşerek İranlılarla Erivan kalesi önünde yapılan bir muharebede galip geiindiyse de kesin bir zafer elde edilememiş hatta Erivan kalesi bile ele geçirilememişti. Tek muvaf-fakiyyet dört gün süren bir muhasaradan sonra istîrdad edilen Nahcivan kalesinde görülmüştü.
Bu seferin kesin bir muvaffakiyyet göstermemesi Damad Mehmed Paşa'nın azlini intaç etti. Sadrazamlık Ekmekçizade Ahmed Paşa'ya verilercek zannedenlerin şaşkın bakışları atında Şeyhülislâm Esad Efendi ile istişare eden Hazreti pa-disah: «Şeyhülislâmım, seninle sadaret için meşveret eylerim, çünkü her ne kadar kıdem İtibariyle bu makam Ekmek-çizadeye verilirsede Lalam Murad Paşa hakkında çok yalanlar atan bu adamı bu vazifede görmek istemem') buyurur. İstişare neticesi, yine bir Damad, sabık Kaptan-ı Derya Haiil Paşa, Vezaretiuzma makamına nasb olunur. Hicri 1025, Milâdi 1616.

Damad Halil Paşa'nın Sadareti

Yeni Sadrazam bir yandan İran üzerine tedbir alırken öte yandan Kazaklarla anlaşan Buğdanlılar, Osmanlı devletinin tayini ile başlarında bulunan voyvodaları Etyen'i ekarte etmişlerdi. Bu bir iç mesele olmaktan çıkmış devleti aliyye'ye de bir is^an sayılırdı. Çünkü oranın tayini Bab-ı Alice yapılıyordu. Bunun dışında bir kuvvet otoriteyi sarsmaya matuf bir sebepti. Buna müsaade olanamazdı ve olunmadı da. İskender Paşa, Rumeli eyaleti askeriyle bunların içine öyle bir daldı ki bu ihtilalin ileri gelenlerini yakaladı. Ve Etyen'i tekrar voyvodalık makamına oturttu. Hünkâr, İskender Paşa'ya mareşallik rütbesini tevcih etti. Bu ihtilal çok önemli bir olaydır. Çünkü, Avrupa ve Papalık bu büyük devleti yâni Osmanlı Devletini sarsmak dönemine başlarken ilk önce bu ülkeye tabii gayri dini unsurlar üzerinde istiklâl ve milliyetçilik rüzgârları estirmeye başlamıştır. Türk tarihinde Osmanlı Asırları adlı eserinde merhum Samiha Ayverdi Hanımefendi; İkinci cild 43. sayfaya koyduğu şu dip not bu metod yakın tarihte çok kuvvetli bir Almanya'ya tesirini mukayese ederek fevkalade bir misal takdim etmiştir. Bu satırları buraya almadan edemedik. «20. asırda o kadar kuvvetli Nazi Almaya'sının, böyle bir dünya ablukasına ancak iki yıl dayanabildiği göz önünde tutulursa; osmanlı devletinin aynı ablukaya dört asır mukavemet edişindeki kudret böylece de meydana çıkar.»
Yukarıdaki izahları okuduktan sonra Hükümdarı Şahanenin, İskender Paşaya

Mareşallik tevcihini basiretle verilmiş bir mükâfat saymak icab eder. Esir edilenlerin beşyüz kadarı zincire vurularak İstanbul'a gönderilmişti. Bunların çoğu Kazak idi. Bu Kazaklar yüzünden ertesi sene Lehistan ile savaş yapma durumu çıkmışsada yapılan muahede de Kazakların Buğdan ve Erdel'e karışmamaları temin edilmiş buna mukabil Devleti Aliyye Kırım Hân'ının, Lehistan hududuna tecavüzlerini durdurmaya çalışacağına söz vermiştir. Hicri 1026, Milâdi

Galata Kadı'sının Şapka Giyenden Vergi Alması Ve Cizvitler

Devleti Osmaniye, Batı serhadlerinde bu Kazaklar, Buğdan ve Eyaletler ile uğraşırken, kangren olmuş bir İran meselesi varken; Galata'da bulunan Cizvitler, Patrik vekilini kendilerine bent edip, Napoli Kralı ve Papa'ya kendi namlarına mektuplar yazmışlardı. Bu durumu haber alan Devleti Aliyye derhal Cizvitleri toparlamış ve haps etmiş ayrıca onlara alet olan Patrik vekilini ipe çekmekte en ufak bir tereddüt bile geçirmemişti. Fransa elçisi, Patrik vekilini kurtaramamış ancak otuzbin duka altunu ödiyerek cizvitlerin hapisten çıkmalarını temin edebilmiş idi. Öte yandan Galata Kadısı; Yahudi ve hristiyanlann serpuşlarını kulanmaları halinde isterse teba, isterse ecnebi sefir hatta sefir hanımlarının dahi cizye defterine kayd olunarak cizye vermeleri hususunda Defterdar Baki Paşa ile müştereken bir emir çıkarıp tatbik sahasına koymuşlardır. Bu vergiyi bizzat Elçiler bile bir müddet ödemiş, bilahare Bâb-ı Âlî'ye yapılan müracaat kabul edilmiş ve bu emir yürürlükten kaldırılmıştır.
Kaanuni sultan Süleyman Hân, Fransa kralına dansı sarayından kaldırması ile ilgili mektupu yazarken kaygısı şu kelimelerde nümayan olur: «Benim memâliki şahaneme yayılırsa.» Bu endişe belirten kelimeler kuru bir endişe değil, imani bir mesele olmasındandı. Çünkü iki Cihan serveri Efendimiz (s.a.v.) hazretleri bir hadisi şeriflerinde şöyle buyurmuşlardı: «Men teşebbehe bi kavmin hüve minhüm» meali; Kimki kâfirin kıyafetini benimeseyerek, ve onlara benzemek için samimi bir şekilde hareket ederse o onlardandır. İşte Galata Kadısı muhitindeki yahudi ve hıristiyan çokluğunun böyle şapkalar giymelerinden dolayı bir müslimin bunu kullanmaya kalkmasını ve beğenerek istimali kâfir olmasına sebeb olur düşüncesiyle ve o müslümanın imanını kurtarmak için şapka giyilmeyi bazı mâli esaslara bağlayarak giyme zorluğu ihdas etmiş ve Şöylece müslümanın bir taklit hastalığına düşmesine mâni cjlabilme yolunu seçmiştir Ama nevarki dört asır sonra bir çok âlim ve müslüman şapka giymedikleri için hayatlarının son nefeslerini dâr ağaçlarında vermişlerdir. Cenab-i Mevlâ bu şehidlere rahmet eylesin. Bu öyle tersine dönen şemsiye idiki bir zamanlar zımmıye ancak cizye mukabili serpuş giyme hakkı tanıyan müslümanlar bu serpuşları giymediler diye şehadet şerbetleri içtiler. Zaten Cenab-ı Hakk buyuruyor: «Bir milet kendi hakkındaki hükmünü değiştirmedikçe, biz o millet hakkındaki hükmümüzü değiştirmeyiz.» yine Muhiddin İbni Arabi (K.S.) Hazretleri «Şapka altında evliyalar olacaktır» tebşiriyle asırlar

ötesinden bu şeha-detlerin haberini vermiştir. Ne çareki zahir uleması bu tebşiri şapka giyen evliyalar olacaktır diye anlamışlardı.
Zitvatorok antlaşmasında bir takım anlaşmazlıklar çıkmış bunun üzerine Osmanlı devleti, Viyana'ya imparator Mat-yas'a Ali Bey ve Ermeni azınlıktan Gaspar Efendi adlı bir elcilik heyeti göndermişti. Talihin ve tarihin enteresan bir şekilde tecelli ettiği şöyle görüldü. Osmanlı devletinin sulh müka-leme heyetini İstanbul'dan bir fırıncı oğlu olan Ekmekçizade Ahmed Paşa idare ederken, Avusturya heyetini de tedvir ve takip edende bir fırıncının oğlu olan Kardinal Kiaze idi. Bu adam Avusturya devlet idaresinin adeta ruhu idi. Neticede 20 madde ile meseleler bağlandı.

Sultan Ahmed Camii Ve Azız Mahmüd Hüdai Hazretleri

Bizans imparatorlarından Jüstiyen'in yaptırdığı Ayasofya-nın karşısında İslâm mimarisinin mümtaz eserlerinden biri olan Sultan Ahmed Camii altı minaresi ile deniz tarafından bakıldığında İstanbul'un görünen devasa manzarası içinde zarif bir şekilde hemen kendini belli eder. Altı adet minare-sinn etrafını süsleyen ondört şerefe; Sultan Ahmed Hazretlerini ondördüncü padişah olduğunun bir senedi olarak bazı tarihçilerin, Süleyman ve Musa Çelebileri padişah sayarak onaltıncı padişahtır demelerini yalanlarcasına... Bu büyük ve muazzam yapının mimarı Sedefkâr Mehmed Ağa, ustası Sinan gibi, manevi âlemden aldığı irşadlarla bu eseri bir elinde teşbih, bir elinde arşın, kâh oraya koşarak kâh buraya koşarak meydana çıkmasına savlet eder aziz bir muhteremdi. Ca-miinin içindeki çiniler ve hatt san'atının nefis örnekleri hâla mükemmel görüntüsünü devam ettirmektedir. Aziz Mahmud Hüdai Hazretleri ise zamanının kutbu olduğu kuvvetli rivayetlerle günümüze kadar gelen bir ehlullahtı. Sultan Ahmed Hazretleri bu zata intisab etmiş ve onun irşadları ile seyrü sülük dalgalarında kulaçlar atmıştır.
Hazreti padişah intisabının ilk zamanlarında gönül sultanı Aziz Mahmud Hüdai Hazretlerine abdest alması için ibrikle su dörkerken, Valde Sultan'da peşkir (havlu) tutarken; Hazreti padişahın içinden bir ses «Şeyhim bir keramet göstersede mest olsak» der. Hazreti Şeyh abdest duasını bitirip, müridi olan padişaha bakar ve «Bizim gibi bir fakire padişah su döker, valide Sultan peşkir tutar, daha ne keramet istersiniz» diye padişahın kalbinden geçeni okuduğunu ihsas eder. Haibu-ki ehli tarik erbabı bilir ki, kalbini şeyhine teslim eden mürid şeyhinin elindedir. Ona o arzuyu şeyhi verdirir. Padişah bunun üzerine şeyhinin ellerine sarılır.
Aziz Mahmud Hüdai hazretleri Hicri 948, Milâdi 1541'de doğmuş ve doğum yeri Koçhisar'da tahsilini tamamladıktan sonra Bursa'ya gelmişti. Bursa'da kadılık ve medrese müderrislik (bu günkü lisanla profesörlük) yaparken tasavvuf deryasına dalar, şeyhinin emriyle İstanbul'a gelir. Burada nâmı yayılır. Sultan Ahmed hazretlerinin bir rüyasını tabir ettikten sonra Hazreti padişahı bağlıları arasına alan Aziz Mahmud Hüdai Hazretleri şüphesizki padişahı matluplardan

saydığı için tasarrufunu kullanıp padişaha o rüyayı' göstermiş ve tabirini yapınca da kendisine bağlamıştır. Bilindiği gibi seyrü sülük erbabınmın içinde matlubin tabir olunan bir zümre vardır. Onlar zamanın mutasarrıfının kendi getirdikleridir. Onlar gelmek istemeseler bile Efendi Hazretleri onlara öyle oyunlar yaparlarki sonunda o saadet kapısını çalarlar ve biz teslim olduk derler. İşte Sultan Ahmed Hazretleri de öyle matlubin bir zat idiki, böyle yüksek bir gönül sultanının bir mıhladız gibi çektiği cevherdi. Aziz Mahmud Hüdai Hazretleri, Sultan Ahmed'den sonra 1. Mustafa, 2. Osman ve 4. Murad devrni yaşamış hatta o kudretli sultan 4. Murad'a bizzat Eyyub suî-tan'da kılıç kuşatmıştır.
Aziz Mahmud HQdai Hazretleri'nin Celvetiyye Tarikatının kurucusu olduğu Muhterem Doktor Hasan Küçük Beyefendinin «Tarikatlar» adlı eserinin 187. sahifesinde beyan edilmiştir. Çok kıymetli olan bu eserden bu malumatı yazarken kaynak olarak istifade ettiğimizi de belirtmeyi bir borç biliriz. Hicri 1038, Milâdi 1628'de intikal eden Aziz Mahmud Hüdai Hazretleri Üsküdar üzerinden Beldei Tayyibe olan İstanbul'a elan rûh-u mübarekesi ile feyz ve nûr'unu saçma'ktadır. Onun müntesibi olan hiç bir denizcinin denizde boğulmadığı rivayeti pek yaygındır. Rahmetulahi aleyh.

Sultan Ahmed Hazretlerinin Vefatı

Başında taşıdığı sorguca Kademi Şerif resmini yâni; İki Cihan Serverinin ayak izinin resmini hakkettirmiş olan bu sultan iyi bir şâir olarak cülusuna tarih sayılan «Bahtı» mahla-sıyla pek güzel şiirler söylemiştir. İşte bunlardan bir Örnek:
«Nola tacım gibi başımda gÖtürsem daim
Kadem-i resmi durur hazreti Şâh-i Resûl'ün
Gel gülzarı nübüvvet o kıdem sahibidir
Bahtiya durma yüzün sür kademine o gülün» ,: ;
Ondört yaşında tahta geçen, ondört sene padişahlıkla mümtaz işler başaran Sultan Ahmed, şehzadelerin vilayetlere yollanmasına son vermiş, Hanım Sultanların sürgün edilmelerini kaldırmış, Hanedanın daima en yaşlı erkek üyesine tahtı bırakacak kanunlar koymuş, bunun ilk tatbikini bizzat kendi taht-ı Osmaniyi 13 yaşındaki «Genç Osman» adlı şehzadesi yerine, aklen malûl olan kardeşi 1. Sultan Mustafa'ya bırakmakla göstermiştir .Din-i mertebelerini yukarıda sırası geldikçe verdiğimiz için burada yeniden vermeye lüzum gör-
medik. Özetle son derece abid ve zahid ve ehli tarik bir zat idi. 28 yaşında vefat etmesi Osmanlı devleti için büyük bir talihsizliktir. Sultanahmed Camii yakınına ki türbesine defnedilen padişahın vefatı sebebi bir çok tarihlerde meskut geçil-
miştir. Ancak İslâm Ansiklopedisinde kendisi ile ilgili bölümde elli gün süren bir mide rahatsızlığından vefat ettiği yazılıdır.

Sultan 1. Ahmed'ın Hanımları Ve Çocukları

1. Ahmed'in adı bilinen iki hanımdan haber verir Çağatay Clluçay Padişahların Kadınları ve Kızları adlı TTK. dan yayımlanan eserinde. Sultan 1. Ahmed'e hanım olanların i'ki Mahfiruz Sultanvâlidedir. 2. hanım ise Mahpeyker Kösem Vâ-lidesultandır. Bunların ilkiyle yâni Hatice Mahfiruz sultanvâli-de ile izdivacı 1590 doğumlu padişah, 14 yaşındayken ve gelin Mahfiruz sultan da aynıyaştaydı. Vefatında 30 yaşında olup 26/ekim/1620'de Eyübsultanda defnolundu. Adı bilinen dört şehzadesinden 2. Osman (Genç) padişah olmuştur ve bu padişah oğulun, annesi olarak Hatice Mahfiruzsultan hanım, Osmanlı devletinin first laydy'si yâni, birnumaralı kadım olmuştur, piğer çocukları ise; Bayezid, Süleyman, Hüseyin şehzadelerdir. Târih bilgimizde önemli kaynaklardan biri olan Peçevi tarihi veliahd şehzade Mehmed'den bahsediyorsa da, bir katiyyet arzetmiyor. Bir Fatma Haseki Sultan adı veren Oztuna başkacada malumat verememekte.
Kösem Mahpeyker vâlidesultansa, Osmanlı devletinin abide sayılacak bir devlet anasıdır. Bu validenin, hayat çizgisindeki kıvrımlar, bir anne yüreğinin tahammül edemeyeceği sıkletde olmasına rağmen, nahif vücudunun zayıf fakat mukavim onuzlarına aldığı devlet çarkının yükünü taşımaya muktedir olmasından doiayıda unutulmaz bir örnek olmayı başarabilmiş bayandır. 1589'da doğduğu ileri sürülmüştür. Şehid'en 1651'de vefat etti. Öztuna'ya göre, Morali bir rum rahibin Anastasiya adlı kızıdır, bu ad, daha ziyade ortodokslarca istimal olunduğundan, Rus olduğu da ileri sürülmüştür. Sultan 1. Ahmed'den bir yaş büyük olup o izdivaçda 1604'de yapıldı. İki oğlu 4. Murad ve İbrahim padişah oldular. Bunlardan; 4. Murad'ın nâibeliği vazifesini üstüne aldı. Kocasıyla 13 yıl evli kaldı. Eşinin vefatında 28 yaşındaydı. Osmanlı sarayını avucunun içine almıştı. Çok zeki ve zarif, gönüller fetheden bir nezâkete sahipti. Devletin muammerliği gayesi idi. Kızları olarak da Ayşe, Fatma ve Atike sultanha-nımları dünyaya getirdi, bir de tahta geçemeyen, şehzade Kasım'ı doğurmuştur. Bu vâlidesultan bir baskınla öldürülmüştür. Bu baskına sebeb olan tertip de kendi elinin olması, saptığı mücadele caddesinde karşılaşacağı ihtimal durağıydı vede nitekim bahsekonu durakla karşılaştı ve hayatıyla ödedi yaptığı yanlışlığı.. Yaptırdığı binalar, insanlara bahşettiği hayırlanyla ve şehadetinin hemen peşinde, o dönem insanlarının şehid valide diye kendisini yâd etmeleri, bizim için o devrin karmakarışık ahvali içinde tutum tesbitimiz hayli güçtür. İnsanı islâm ölçüsü içinde değerlendirmek gerekirse, vâlidesultan bizden yana rahmetle anılacak kimselerin arasındadır. Kabri, 1. Ahmed'in türbesindedir ve bu türbe, Sulta-nahmed Câmii'nin hemen bitişiğinde Ayasofya Camiine bakan yüzdedir. Vâlidesultan'ın en hoş davranışlarından biri de, Ramazan ayında mahpushaneleri dolaşmak ve orada borç yüzünden, hapiste olanların borçlarını kendisi ödeyerek onları hürriyetlerine kavuşturmasıdır.
Sultan 1. Ahmed'in kızlarına gelince; Bunların sayısı altıydı en küçükten büyüğe doğru Abide, Burnaz Atike, Hânzâde, Gevherhân ile Fatma ve Ayşe

sultanhanımlardır. Ayşe sultan 1605'de doğup; 52'yaşında olduğu halde, 1657'de vefat etdi Babası 1. Ahmed'in türbesine defnolundu. Bu hammsul-tan, Ük izdivacını Gürnülcineli Nasuh Paşa ile yaptığında 7 yaşında idi. Ancak bunun, zifafsız izdivaç olduğunu söylemeye gerek yoktur. 2. izdivacı Hotin savaşında 1621'de şehid düşen Karakaş Mehmed Paşayla oldu ve 10 yaşındayken başlayan evliliği 16 yaşında iken nihayetlendiğinin akabinde; 1625'de Şehid Hafız Ahmed Paşa ile 3. evliliğini yaptığında 20 yaşında olup zifafın ilk defa bu evliliğinde gerçekleştiği malumatı bulunmaktadır. Filibeli bir müezzinin oğlu olan Hafız Ahmed Paşa'yı "Hafız Paşa tokadı denen ve diğer adı Osmanlı tokadı olanın mucidi olarak saymak kabildir."

Şehid oluşu; kazan kaldırmış yeniçerinin kendisini katletmek istemesinden ve bu çirkin linçi yapmasıyla gerçekleşmiştir. Genç padişah 4. Muradın; gözleri önünde gerçekleşen bu vak'a'yı, ömrü boyunca unutamadığı vah hafızım diye içini yakan âteşi açığa vurmaktan içtinab etmediği bilinmektedir. Ayşe Sultanhanım bu izdivacından eviâd sahibi de olmuştun 4. dâmad ise, Revân'da 1636'da şehid olan Murtaza Paşadır. Bununda arkasından 5. damadın Celep Ahmed Paşa olduğunu, 6. dâmad ise Girit'de 1649'da şehid olan Voynuk Ahme,d Paşadır. 7. dâmad İbşir Mustafa Paşanin 1655'de kellesi ğitdi. Ayşe Sultanhanımın 8. kocası Malatyalı Süleyman Paşa1; eşinden 5 yaş büyüktü. 1656'da yapılan izdivaç pek uzun sürmedi. Ayşe hanımsultan'in 5 ay sonra vukubu-lan vefatı evliliği bitirmiş oldu. Süleyman Paşa 1687'ye kadar muammer oldu. Fatma sultanhanim'da 1 yaş küçük olduğu ablasından pek fazla aşağı kalmamış, sırasıyla önce dâmad Kara.Mustafa Paşa, 2. dâmad Çatalcalı Hasan Paşa, 3. Canbuladzâde Mustafa Paşa, 4. evliliğini Koca Yusuf Paşa, 5. Dâmad Gaazi Melek Ahmed Paşa, 6. damad Kundakçızâ-de Mustafa Paşa, 7. ve sonuncu Dâmad Maksut Paşa olrnak üzere 7 evlilik yapmıştır.

3. kız evlâd Gevherhân Sultanhanım ise 1608'de doğmuştur. Vefatı 1660'da olmuştur. Babası 1. Ahmed'in türbesine defnolundu bu hanımsultan ilk izdivacını Öküz Mehmed Pasa ile yapmıştır. Sadrıazam Öküz Mehmed Paşa bu hanımı 4 yaşındayken alarak yedisene bekledikten sonra zifafı 1619'da gerçekleştirmiştir. Paşa hanımından 48 yaş büyük idi. 1620'de Öküz Mehmed Paşa öldüğünde 13 yaşında olan hanımsultan, 2. evliliğini; dâmad Hâin Topal Recep Paşa İle yaptı. Evlilikleri 8 yıl sürdü. 4. Murad bu topalı katlettirdiğinde bu evlilik de sona ermiş oldu. Sultanhanım vefat ettiklerinde 52 yaşındaydı.

Hanzâde Sultanhanım 1609'da doğdu. 41 yaşında pek genç öldü. Lâdikli Bayram Paşa ile evlendi. Sadrıazam Bayram Paşa görevindeyken vefat etdi. Hanımsultan; onun vefatından sonra izdivaç yapmadı. Bu Sultanhanım vefatında, Sultan İbrahim türbesine gömüldü.

Burnaz Atike Sultanhanım ise, Şehzade Kasım'ın ikiz kardeşi olma ihtimali gaalibdir. 4. Mehmed'e mürebbiyelik yâni terbiye ve yetişmesinde yardımları olmuştur. Bu hanımsultan da 3 izdivaç yapmıştır. Bunlar; Musahib Cafer Paşa, Doğancı Yusuf Paşave Sofu Kenan Paşa ile olmuştur. İlk evliliği 17 sene sürmüştü ve 2. izdivacı Gürcü Sofu Kenan Paşa ile olmuştur. Dört yıl süren ve

paşanın vefatıyla noktalanan izdivacı, Doğancı Yusuf Paşayla olmuş 1670'de paşanın vefatıyla sonuçlanmış ve Sultanhanım dört yıl dul kaldıktan sonra 1674'de vefat etmiştir. Sonuncu evliliğide 17 sene devam etmiştir. Bu hanımsultan da Sultan İbrahim türbesinde defno-lunmuştur.
Abide sultanhanım 1618 doğumlu olup, babasının vefatı peşinden dünya'ya gelmiştir. 1648'de de vefat etmiştir. Dâmad Küçük Musa Paşa ile evlenmiştir 24 yaşındayken. Evliliqi 5 y1*1 bulmuştur. Musa Paşanın vefatının peşinden bir yıl sonra, o da vefat etmiştir.
İzdivaçlarını vede kısaca haklarında bilgi verdiğimiz hanımsultanlar dışında dört tane ve pek küçük yaşda kızları olduğunu biliyoruz Sultan 1. Ahmed'in ki bunların adları; Zahide, Esma, Hatice ve Zeynep sultanhanımlardır. Sultan 1. Ahmed'in evlâdlannın erkek olanlarına gelince; onbir şehzadesi dünya'ya gelmiştir. Bunlardan Osman, Murad vede İbrahim Osmanlı tahtına çıkmışlardır. Diğer mahdumları ise şu şehzadelerdir. 2. Osman'ın boğdurduğu Mehmed, Cihangir, Selim, Hasan, Bayezid'se 22 yaşındayken 4. Murad tarafından boğduruldu. Fransızların ünlü piyes yazarı Rasin, bu şehzadenin hayatını, kendisinin tahayyülü içinde bir çok iftiralarla da dolu olarak kaleme aldığını hatırlatalım. Şehzade Orhan, pek küçük ölürken Hüseyin ise; dört yaşında vefat eder ve 1614'de doğup 1638'de ağabeyi 4. Murad tarafından boğdurulan, yaşı o sırada 24 yaşında olan Kasım ve 20 yaşında 4. Murad'ın emriyle boğdurulan, Süleyman şehzadelerdi. Tuhaftır ki; çok merhametli ve tasavvuf dünyasında hayli kulaç atmış bir insan olan 1. Ahmed, Osmanlı tahtına veraset usûlünü eber yâni, hanedan'ın yaşayan en büyük erkek mensubunun padişah olmasını getirmesinin hemen arkasından, Genç Osman başta olmak üzere, 4. Murad dâhil bir kardeş katli kasırgası estirmişlerdir. Netice itibarıyla; Sultan 1. Ahmed hân'ın ceman on tane kızı ve bir düzine yâni 12'de oğlu olmuştur.

Sultan 1. Ahmed'in Sadrıazamları Ve Şeyhülislâmları

Sultan 1. Ahmed gelmiş olduğu padişahlık görevinde sadrıazam olarak Malkoçoğlu Yavuz Ali Paşayı bulmuştu. Baba yadigârının göreve devamını tensib eden padişah 26/tem-muz/1604'de yeni sadrıazam olarak, Sokulluzâdelerden Lala Mehmed Paşa'yı sadarete getirdi. Lala Paşanın bu sadareti I sene, 10 ay, 26 gün sürdü. Yerine 21/haziran/1606'da Derviş Mehmed Paşa getirldiysede vazifeyi 5 ay, 18 gün sürdürebil-di. 9/12/1606'da; Kuyucu Murad Paşanın 4 yıl, 7 ay, 27 gün sürecek ve Anadoİudaki dehşet dolu isyanları aynı metodla bastırması dönemi başladı.
5/8/1611'de Gümülcineli Nasûh Paşa sadarete getirildi. Bunun sadareti de 3 sene 2 ay, 13 gün devam edebildi. 17/10/1614'de Dâmad Öküz Mehmed Paşanın sadareti başladı ve 2 sene, 1 ay, 1 gün sürdü ve onunda yerine 17/11/1616'da Halil Paşa veziriazam oldu.
Ancak bu nasbinin, padişah 1. Ahmed'e hizmet şansı 1 yıl, 5 gün kabil oldu. Değişen veraset sistemine göre de merhum padişahın kardeşi şehzade Mustafa,

1. Mustafa unvanıyla tahta çıktığında karşısında bulduğu sadrıazam Halil Paşa olmuştu. Böylece de diyebilirizki, 1. Ahmed 13 sene, 11 ay, 1 gün süren padişahlık döneminde, yedi defa mührü hümayun verdi. Böylecede yedi şahısla devrini kapadı.
1. Ahmed'in şeyhülislâmlarına gelince; Ebu'l Meyamin Mustafa Efendi makam-ı meşihatde idi genç padişah tahta çıktığında. Bu zâtın 8/6/1604'de İnfisali üzerine Sunullah Efendi 2 sene, 1 ay, 20 gün süren meşihatına tâyin olundu. Onun hemen peşinden Meyamin yine meşihate getirildi ve 23/11/1606'da vefat etdi. Böylece halef selef otundu.
Sunullah Efendi bu sefer 3. defa geldiği makamdaki vazifesini vefatıyla noktaladı. Yekûn meşihati 5 sene, 7 ay, 8 ün sürdü. Hocazâde Hacı Mehmed Efendi 5/8/1608'de şeyhülislâmlığa getirildi. 7 sene, 27 gün bu görevi yürüttü. Makamında vefat ederken, 26. şeyhülislâm olarak geldiği ilk vazifesindeki müddet de eklendiğinde karşımıza 8 sene, 6 ay devam eden vazife arzettiği görülüyor.
2/7/1615'de ölen ağabeyinin yerine de yineHocazâde Mehmed Esad Efendi getirildi. Bu zât daha sonra padişah olan Genç Osman'ın kaimpederiydi. Bu zâtın şeyhülislâmlığı 1 Ahmed'in son şeyhülislâmı olmasıyla son buldu. 1. Ahmed'e, bu zâtın müşavirliği 2 sene, 4 ay, sürmüştü. Böylece de; 1.'Ahmed'in döneminde altı defa şeyhülislâm değiştirirken, bunun dörtdefasını iki kişi ile diğer iki kişiyide sayarsak 6 değişikliği, dört kişiyle geçiştirmiştir.

SULTAN I. MUSTAFA VE SULTAN 2. OSMAN (GENÇ) 2
- Sultan 1. Mustafa 2
- Sultan I. Mustafa Ve Sultan 2. Osman (Genç) 2
- Damad Halil Paşanın İran Seferi 3
- Şehzade Mehmed Sultan'ın Katli 4
- Hotin Seferi 5
- Hotin Savaşı 6
- Dilaver Paşanın Sadareti 7
- İlk Homurtular 7
- Padişahın Gördüğü Rüya 8
- Yeniçeri Ve Sipahi Askerinin Fıkır Ve Hareket Beraberliği 8
- Şeyhülislâm Fetvası 9
- Ulemâ İle Görüşme 9
- Ertesi Gün 9
- Ulema Padişah Huzurunda 9
- Sultan Mustafa'yı Isteriz 10
- Sultan Mustafa'nın Yeniden Taht'a Çıkarılması 10

Genç Osman'ın Taht Mücadelesi 11
İki Padişah Bir Camii'de 11
Genç Osman'ın Şehadeti 11
1. Mustafa'nın Sadrıazamları Ve Şeyhülislâmları 15
Sultan 2. Osman(Genç)'İn Hanımları Ve Çocukları 15
Genç Osman'ın Sadrıazam Ve Şeyhülislâmları 16

SULTAN I. MUSTAFA VE SULTAN 2. OSMAN (GENÇ)

SULTAN I. MUSTAFA HAN

Babası: Sultan III. Mehmed Han
Annesi: Handâa Sultan
Doğum Tarihi: 1592
Vefat Tarihi: 1639
Saltanat Müd.: 1617-1618 1632-1623
Türbesi: İstanbul'dadır.

SULTAN II- (GENÇ) OSMAN

Babası: Sultan I. Ahmed Han
Annesi: Mahûruz Sultan
Doğum Tarihi: 1604
Vefat Tarihi: 1622
Saltanat Müd.: 1618-1622
Türbesi: İstanbul Sultanahmet Camii Yanı.

Sultan 1. Mustafa

Nasılki Yıldırım Bayezîd Hazretlerinin Timurlenk'e yenilmesinden sonra meydana gelen gailede Çelebi Mehmet Hazretlerinin safhai hayatına geçmeden, Süleyman Çelebi, İsa Çelebi ve Musa Çelebİ'nin mücadelelerinin anlatma yolunu seçdiysek; I. Ahmet Han'ın kardeşi, Sultan i. Mustafa'yıda anlatırken mutlak suretle 2. Osman Hazretleri ile bir arada anlatmak mecburiyeti hasıl olmuş bulunuyor. Çok dikkatle araştırdığımız tarihlerde bu bizim seçtiğimiz yolu seçmiyen müverrihler kendilerini zorlamışlar fakat doğum tarihi ve vefat tarihi, deli, muvazenesiz, havuzdaki balıklara para a,ardı, ulemanın yanına yavaşça sokulup başlarını açardı, gibi gayet yavan şeylerle ancak bir sahifeyi doldurabilmişlerdi. Sonra Genç Osman Hazretlerini anlatırken zaman zaman uzun bahislerle kalemsallamak mecburiyetinde kalmışlardır. İleri sürdüğümüz sebeblerden dolayı biz bu sultanı münferid olarak anlatmayıp devri Genç Osman ile beraber kaleme almayı dü-şündük. Böylece mümkün mertebe tarihi Osmaniyye-nin kronolojik akışında bir geriye dönüş tarzını benimsememiş olduğumuzu belirtmiş oluyoruz... Öyle ise bu böiümün başlığı şöyle tesbit olundu.

Sultan I. Mustafa Ve Sultan 2. Osman (Genç)

Ondört sene süren zamanı saltanatından sonra darü beka alemine intikal eden Gazi Sultan Ahmet Han hazretleri yap-nıış olduğu vasiyetle taht-ı Osmaniyi

büyük şehzadesi Osman Sultana değil Kardeşi Mustafa'ya ikram etmişti. Acaba bu ikramın sebebi ne idi. Bizce bu iki sebebe dayanmaktadır:
Birincisi, Edirne dolaylarında tertiplenen bir av partisinde, av yapmanın şevk ve heyacanıyla atını koştururken dolayısıyla maiyyetinden fazlaca uzaklaştığı bir anda kendi takip ettiği avını oklayan Kırım Prensi ve bu prensin yanındaki pür silah Tatar askerlerini görünce aklına kendine hazırlanan bir suikast geliverdi.
Bu tedai padişah hazretlerine, Kırım Hanları ile ecdadı izamının yapmış olduğu antlaşmayı da derhatır etmişti. Bu antlaşma meâlen şöyle idi: «Eğer Hanedanı Al-i Osmanda erkek fert kalmazsa, Kırım Hanlığı devleti Osmaniyye tahtı'na iclâs olunacaktır.» Bunu hatırlayan Sultan Ahmed Hân söz konusu antlaşmayı ortadan kaldırmak içjn ve Cengiz yasası tesmiye olunan yasayı bir daha tatbik etmemek ve etmemelerine örnek olmak için kardeşi Sultan Mustafa'yı hem öldürtmemiş hemde cihan devletinin taht'ını ikram edivermişti.
İkinci sebeb ise son derece merhametli olması ve şehzadelerinin çok küçük yaşta bulunması ve askerin devlet ileri gelenleriyle bir takım mevzularda anlaşabilmeleri ve hanedanı Osmaniyye'nin yaşı küçük şehzadeler tarafından idare olunamayıp maazallah herhangi bir sadrazam'm taht'ı ele geçirme arzularını önleme gayretine matuftur. Biraz üzerinde düşünülürse nice ileri gelen devlet adamlarının nasıl sudan sebeblerle kati olunmaları bu inkılap fikrinin vehminden geldiği anlaşılır.
Çünkü insanlar herhangi bir muvaffakiyyet kazandıklarında derhal mükâfat isterler. Eğer bu muvaffakiyyetler seri bir halde devam ederde birde buna .gerek dış tahrikler gerekse içteki dalkavuklar ve hanedan düşmanları eklenirse bu muvaffakiyyetlerin sahibi artık çileden çıkar ve zirveye göz diker.
Bunun en bariz misalini tekriren söylediğimiz gibi «Al-i Osman gider, âl-i Midhat gelir») diyerek yırtıtası hançeresinden kusan Mithad Paşa ortaya koymuştur. Bütün bunlara ilaveten büyük hizmetler yapmış ve daima haddini bilmiş hizmet erbabı şüphesiz ki diğer içten pazarlıklı insanların sayısınla mukayese edilmeyecek kadar çoktur.
Yukarıdaki maruzatımızı bitirdikten sonra kronolojik tarih akışı içinde mevzularımıza devam edelim.
Sultan 3. Mehmed Hazretlerinin oğlu Ahmed Sultan'ın val-desi Handan sultandır. 1. Mustafa'nın annesinin Handan sultan olup olmadğı maalesef tarihin nisyan bulutları arasına karışıp gitmiştir.
Hicri 1001, Milâdi 1591'de doğan 1. Mustafa, ağabeyi 1. Ahmed hân Hz. lerinin daru beka alemine intikalini müteakip uzun yıllar mahpus tutulduğu saraydaki odasından taht'a çıkarılmak üzere alınmağa gidildiğinde; kendisi rahlenin üzerinde duran Kur'an-ı Kerim'in huzurunda kemâli edeple oturmuş tilavet eylediği görüldü.
1. Mustafa bu sırada 26 yaşında bulunuyor idi. İlk sözü bir bardak su istemek oldu. ne varki uzun yıllar mahpus tutulan veliaht şehzade muvazenesiz bir hal içinde idi.
Veziriazam Damad Halil Paşa o sırada İran üzerine açılmış seferde aynı

zamanda serdar unvanını da mâlik olarak der-saadet'ten uzakta bulunuyordu. Bu Halil Paşa, padişah damadı olarak Kaptan-ı Derya'lık makamında ne k~.dar güzel hizmet göstermişse de, iki defa gelmiş olduğu vezareti uzma makamında aynı muvaffakiyyeti gösterememiş fakat devlete hayrı hizmeti hakikaten çok.olan bir zât İdi. Ayrıca seyrü sülük erbabı olan bu Damad Halil Paşa, zamanının Kutbul Ak-tabı Aziz Mahmud Hüdai (K.S.)'e müntesib idi.

Sultan 1. Mustafa'nın padişahlık yükünü almak istememesi sadrazam'ın seferde olması, bundan da öte 1. Mustafa'nın bu yükü aldığı takdirde yürütecek durumda olmaması hasebiyle Kızlar Ağası Mustafa Ağa, bazı ulemaya müracaatla; padişah hazretlerini sıhhi durumunun bu ağır vazifeyi götüre-meyeceğini maazallah bir takım karışıklıklar olsa üstesinden gelinmeyip, devlet gemisinin batma tehlikesinin, parıldıyan Osmanlı yıldızının gölgeleneceği belkide Allah korusun kararacağını ileri sürmüştü.

Bu ulema durumu valde sultana haber vererek; Kızlar Ağasının sürülmesine ait tavsiyelerde bulundular. Şimdi burada hükümden ziyade üzerinde duracağımız bir nokta belirlenmektedir. Zayıf vücutlu, solgun fakat güzel yüzlü, seyrek sakallı, iri ve çok güzel gözlü, tesirli bakışlar sahibi bu padişahta bazı şeyh ve ulemanın fevkalâde haller gördüğü, hatta bazı kerametler gösterdiği kanaatında olduklarından; Kızlar ağasını padişah aleyhine bir dolap çeviriyor zannıyla Valide sultana şikâyet etmek lüzumunu görmüş olamazların? Beri yandan dünya saltanatından vaz geçmiş İbrahim Etem (K.S.) gibi Sultan Mustafa da aynı mertebenin bir ehlullâhı-mıydı? Nasılki ibrahim Etem (K.S.) hazretleri, kendisini tekrar taht'a davet eden vezir ve adamlarına elindeki iğneyi gösterip, suya atarak, söz konusu iğneyi bulmaları için balıklara emir vererek iğneyi getirtmek suretiyle gerçek hükümranlığın ne olduğunu onlara gösterip, onlarda «Evet sultanım sen mertebeni bulmuşsun» diyerek onu taht'a davetten vaz geçip gitmeleri gibi Kızlar ağası Mustafa ağa böyle bir keramet gösteren Sultan 1. Mustafa'nın sırrını fâş etmemek için, bu vazifeyi yapamayacak diye Hazreti padişahın izni müsaadesi ile talepte bulunmuş olamazmı? Bu vaziyette Kızlar ağası Mustafa Ağa, padişah namına veya devleti aliyye adına hâl isterken ulema ise kâh padişaha kâh devlete bağlılığından itiraz ederken bunlara entrikacı demek nasıl kabil olur anlamak mümkün değildir. Ne varki bu arada cülus bahşişleri verilmiş olup, bazı zevata görev tevcihleri yapılıyorum.

Şeyhülislâm Esad Efendi ve sadaret kaymakamı Sofu Mehmed Paşa valde sultanla görüşüp hâl lâzım geldiği hususunda ittifak eylediler, üç ay on gün süren Sultan 1. Mustafa'nın bu seferki saltanatı, taht'a geldiği odasına önmesiyle noktalandı.

Bu durum en çok yeniçerilerin işine yaramıştı. Yüz gün önce almış oldukları cülus bahşişine bir daha nail olacaklar idi.

Bu hal edişte Şeyhülislam Esad Efendi Hazretlerinin tasvibi çok önem kazanmıştır. Meşhur Tac üt tevarih sahibi ve Haçova zaferinin manevi mimarı Hoca Saadeddin Efendi'nin ikinci mahdumu olup Aziz Mahmud Hüdai Hazretlerine intisabı vardı. Esad Efendi, kızı Akile hanımı şehid-i padişah Genç

Osman'a vermekle devleti*aliyyenin padişahına, Kaim-peder olma şerefine erişmiş ilim ve fazilet sahibi bir zâttı.

Damad Halil Paşanın İran Seferi

İşte ne kadar büyük bir devlet olduğunun sayısız numunelerinden biri olan şu durum aziz okuyucularımızın dikkatlerine sunulur. Sultan 1. Ahmed hân Hazretlerinin son demlerinde başlamış-olan bu seferi hümayun, padişahı cihanın daru beka âlemine intikaline, sultan 1. Mustafa'nın taht'a geçişine ve yüz gün sonra yerini Genç Osman Sultana bırakmasına rağmen orduyu hümayun doğu hudularımızda iran'la mücadele devam ediyordu. Çünkü ol devlet öyle bir devleti azlme idi ki şahıslar geçici, devlet ebedi idi...
Sadrazam Damad Halil Paşa Tebriz üzerine yürümek kas-diyle Erdebil'den hareket etmiş ve Van Sahrasında kendisine iltihak etmek üzere gelen Kırım Hânı Canik Giray ile buluşmuştu. Fakat Tatar hânı bu muharebeye ganimet elde etmek maksadiyle katıldığından direk olarak Tebriz Hâkimi Karcığla Hân'ın üzerine ani bir baskın plânlıyordu. Bu plânı bir çok kumandan ve tecrübeli asker tasvip etmemişlerse de yağma niyetinden vazgeçmeyen Tatar Hân'ı bir iki bin kişilik süvari askeriyle saldıracağını ileri sürüyordu.
Bunun üzerine sadrazam Halil Paşanın komutasında bir askeri birliği Kırım Hânı'nın yanına verdi. Bu tasavvurdan haberdar olan Tebriz Hâkimi kurduğu bir pusuda, yorgun gelecek olan Tatar ve Osmanlı askerini beklemeye başlamıştı. Hakikaten çok sür'atli hareket eden bu Tatar ve Osmanlı askeri pusu mahaline geldiklerinde parmaklarını dahi oynata-mayacak derecede yorgundular. Karciğla Hân ani bir taarruzla bu kuvvetleri darmadağın etti. İki saat boğaz boğaza yapılan savaşta gerçi Kırım Hânı kurtulmuşsa da bu kurtuluşunu kendi askerinden ziyade Yeniçeri'nin şecaat ve maharetine borçluydu. Ne varki; Rumeli, Diyarbekir ve Van Beylerbeyleri savaş almında kalmışlardı.
Esir düşen beşyüz kadar Tatar ve Osmanlı askeri hemen şehid edildi. Komutanlardan esir edilenler Karcığla Hân tarafından Şah Abbas'a gönderilmişlerdi.
Bu mağiubiyyetin haberini alan Damad Halil Paşa, kuvvetlerini derhal harekete geçirince Şah Abbas, Burun Kasım adlı şahsı e!çi göndererek; Sadrazama daha evvelki yıllarda yapılmış Nasuh Paşa antlaşmasının tevsii ve tatbike hazır ve senelik vergilerini vermeye amade olduğunu bildirmek mec-buriytinde kalmıştı. Bu müracaat kabul olundu. Sadrazam ve Şah Abbas anlaşmaları imzalayarak birbirlerine gönderdiler. Şah Abbas bu antlaşma üzerine orduyu hümayuna sekizyüz katar deve yükü zahire ve ayrıca sadrazama dokuz katar yükü zahire gönderdi. Bunlar olurken tarihler Hicri 1027, Milâdi 1618 yılını gösteriyordu.
Sadrazam Halil Paşa; antlaşmanın imzasından sonra Erzu-ruma gelmiş ve askere izin vererek kendisi kışı geçirmek için Tokat sancağına çekilmişti. Bu sırada Padişahı cihan Genç Osman'dan gösterdiği muvaffakiyyeti tebrik eden bir nâme alıp Dersaadete döndüyse de sadrazamlıktan azli ve daima başarı gösterdiği

Kaptan-ı Deryalık makamına üçüncü defa olarak tayin buyruldu. Bu azle sebeb olarak 1. Mustafa Sultanın tahta geçişini genç padişah hakkı yendi sayarak bunun suçlularından biri olarak Halil Paşa'y1 sorumlu tuttuğu bazı muteber tarihlerimizde iler sürülürsede bunu böyle anlamak sadece nâkii sebebiyle olur. Yoksa üzerinde biraz durulsa çok dikkatli ve bazı konularda çok ileri görüşlü bir padişah olan 2. Osman, bu tebeddülatlar sırasında İstanbul'dan ikibin kilometre uzaktaki sadrazamını üstelik savaş allanlarında boy gösteren zâtı şüphesizki; yukarılarda anlattığımız gibi Sultan Cennetmekân Gaazi Ahmed Hân'ın vasiyetine göre yapılmış bir İş için mes'ul tuttuğu düşünülemez. Biz buna sadece, Kapdan-ı Derya makamında daima fevkalâde muvaffakiy-yetler gösteren Halil Paşa'yı ileride göreceğimiz gibi Lehistan üzerine yapılacak bir seferin plânının parçalarından olduğu kanaatini taşıyor okurlarımızın dikkatlerini bir de böyle bir görüşe teksif etmelerini dileriz.

Bu sıralarda Eflak Voyvodalığına Gratyani, Ulah Voyvodalığına-İskender Paşa tayin olunmuşlardı. Avusturya imparatoru Matyas ölmüş ve yerine 2. Ferdinand geçmiş idi. 2. Fer-dinand'ın tahta geçişini tebrik için bir çavuş Viyana'ya gön-derilmişti. Sadrazam Halil Paşa'nın Şah Abbas ile yaptığı mütareke bir sulh antlaşmasıyla bitirilmiş ve İran da bazı sa-habei kiram aleyhinde yapılmakta olan küfür ve hakaretlerin durdurulmasını intaç eden maddeler bu antlaşmada yer almıştı. Hicri sene 1029, Milâdi 1620.

Damad Halil Paşa'nın azlinden sonra yerine geçen Damad (Öküz) Mehmed Paşa on ay kadar süren sadaretinden alınmış ve yerine İstanköylü Güzelce Ali Paşa tayin olunmuştu, zâtı muhterem annesi vasıtasıyla İki Cihan Serveri Efendimiz (S.A.V.) Hazretlerinin sülalesine müntehi idi. Çok temiz, titiz ve gayretli bir zât idi. Padişah Genç Osman Hazretlerini Lehistan üzerine yapılacak bîr sefere son derece teşvik etti. Hatta bu seferin yapılmasına kendi şahsi servetini kuruşuna kadar serferber etmekten çekinmedi. Bütün gücüyle desteklediği ve önem verdiği bu sefere maalesef erişemedi. Eğer erişseydi bu defa mutlaka kahrından savaş meydanında ölürdü. Ondört ay süren sadrazamlığında bu yüce makamı, âli soyuna mensup olanların ancak gösterebileceği dirayet ve adaletle doldurup Hicri 1030, Milâdi 1621 yılında .ahi-rete intikal eyledi.

Güzelce Ali Paşa'nın rum asıllı olduğunu ileri süren L'amartin ve onun tarih kitabını milleti İslâmiyyeye sunmaktan şeref duyan ve biz bu kitaplardaki fikirlerin hepsine imzamızı atmayız, ancak temel eserlerden olduklarından dolayı neşir hayatına aktarıyoruz ve bir hizmet iddiasında bulunduğunu ileri sürenler Kahraman ve Mücahid, mütefekkir ve Veli bir zât'ın şu cümlelerini hatırlamalarını isteriz. «Bâtılı tasvir saf zihinleri îdlâl eder...»

Yine bu mevzuda merhum İsmail Hakkı üzunçarşılı Beyfendi Osmanlı Tarihi 3. Cilt 2. Kısım sh. 373 de L'amartinin bu iddiasını fevkalâde bir şekilde çürütmüş ve belkide bu

hizmetinden dolayı Resûli Kibriya (S.A.V.) in şefaatine nail olmuştur, inşaallah.

Sadrazam Güzelce Ali paşa çok sert tedbirler alıyor ve üç ay içinde iki defa cülus bahşişi ödemekten sarsılmış olan devlet bütçesini takviye etmeye

çalışıyordu. Bu arada Boğ-dan Voyvodası Lehliler ile anlaşmış ve bu anlaşma haliyle develti aliyye'yi rahatsız etmişti. Bu rahatsızlık İskerden Paşa'nın gerek Lehistan gerekse Boğdan'ı hizaya getirmek maksadıyla eline kılıcını almasına sebeb oldu. Her iki tarafla yapılan savaşlarda İskender paşa ve dilaverleri galib, islâm ise bir defa daha üstün gelmişti. Lehliler yıllık vergilerini iki misline, savaş tazminatı olarakta yüzbin duka altını vermeyi teklif ettiler. Çünkü İskender paşa bunların yirmibinini meydanı harpte, onbini ise savaştan sonra yokluk diyarına gön-derivermişti. Bu arada Buğdan Voyvodası Gratyani kendi adamları ile arasında çıkan bir anlaşmazlık sırasında öldürüldü. Bala batırılmış kellesi İstanbul'a gönderilmişti.

Şehzade Mehmed Sultan'ın Katli

İskender Paşa yukarıda anlattığımız gibi, küf fan bir elinde gürzü diğer elinde kılıcı olduğu halde hizaya getirirken, Hotin Kalesi Leh'lilerin eline geçmişti. Buda yetmiyormuş gibi Kazaklar, Karadeniz boğazı üzerinden dalıp taa Boğaziçindeki Yeniköy sahillerine kadar sokulup, yağma ve ortalığı yangına vermişlerdi.
Bu sırada ise Padişah Genç Osman, annesi Mahfiruz Sultanın yardımlarıyla saltanat sürerken annesine karşı bir tutum içine girmiş ve kendisine bir takım kısıtlamalar koymuştu. Mahfiruz Sultan, Merhum Padişah 1. Ahmed'in ilk hanımı olduğundan mevkii iktidarda olmasına rağmen, kendisine rakip saydığı merhum kocasının ikinci eşi Kösem Mahpeyker Sultafireskisşaraya göndertmişti. Halbuki bu iki anne; Sultan Ahmed Hazretlerinin vefatını müteakip Sultan 1. Mustafa'nın cülusunda evlâtlarını korumak için ne güzel işbirliği etmişler ve böylece şehzadelerinin üzerlerine germiş oldukları koruyucu kanatlan ile onların hayatlarının devamına vesile olmuşlar idi. Sultan Genç Osman padişah, Mahfiruz Sultan,, Valde Sultan olunca bu işbirliğini bozmuş ve Kösem Mahpeyker Sultanı eski saraya göndertmişti. Artık iki valde bütün hünerlerini ortaya döküp, evlatlarını ölüm denizinin dalgalarından koruma savaşına geçtiler. Şüphesizki ilk taarruz Genç Osman'ın validesi Mahfiruz Sultandan gelmiş fakat ilk hücum eden ilk acıyı tatmıştır.
Çok güzel ve son derece yakışıklı bir Şehzade olan Meh-med Sultan, 1. Ahmed Hân'ın ikinci oğlu idi. Genç Osman ağzından çıkardığı bir irade ile kendisini anası yoluyla da öz olan kardeşinin hayat defterini dürüvermişti. Genç Osman tarihlerimize Hotin Seferi diye geçen mücadeleye gitmek üzere yola çıkarken arkasında taht'ı için rakip göndüğü böyle bir şehzade bırakamayacağı kararına vamıştı. Şeyhülislâm Esad Efendiden kati için fetva istedi. Esad Efendi bu fetvayı vermedi. Şeyhülislâm bu fetvayı vermeyince başka veren biri bulundu. Şeyhülislâmla, padişahın arası açılmış oldu-. Fetvayı vermek çok muhterem bir zât olan, âlim ve şair Rumeli Kazaskeri TaşkÖprülüzâe Kemaleddin Efendiye düşmüştü.
Bir çok tarihlerde bu zâtın mezkûr fetvayı Şeyhülislâm olma arzusuyla

yapdığına sebeb olduğunu ileri sürenler görülür. Şüphesizki bu zât fetvayı almak için soranın sorusuna göre vermiştir. Eğer Şeyhülislâm olurum ümidiyle vermiş olsaydı ya hakikaten Şeyhülislâm olurdu yahutta gözden düşerdi. Çünkü çok görülmüştür ki; devri fetrette şehzadeleri öldürenler mükâfat beklerlerken kellelerinden olmuşlardı. Halbuki şeyhülislâm olma emelini isnad edenler de kabul et-mişlerdirki ve bu tarihlerinde yazılıdır, TaşkÖprülüzâde ne şeyhülisâm olmuştur ne de gözden düşmüştür. Meşhur Hotin Seferi yolculuğunda Padişaha refakat ederken İsakçı'da ahi-rete intikal etmiştir. Padişahın emriyle Şehzade Mehmed Sultan 16 yaşında iken kendisini boğmak için üzerine atılanlara şunları «Bilirim sizler emir kulusunuz. Fakat dilerimki Osman ömrü devletin berbad olup, beni ömrümden nice mahrum eyledin ise sen dahi behremend olmayasun» söyleyerek bedduada bulunmuştu.

Hotin Seferi

H. 1030, Milâdi 1621 yılının ilkbaharında zaferlere yürümeye alışmış Osmancığın sancağı, yine Davudpaşa'dakİ mutad yerine kurulan Otağ-ı Hümayun'un önünden dalgalanıyor ve İslâm askerine; Allah ve O'nun Rasûluna ve kitabına uyulduğu müddetçe zafer kuşunu o şanlı sancağın ağuşuna süzüle süzüle gelip konacağının ilhamını veriyordu...
Ancak sefere çıkılmadan evvel meydana gelen kış belki sadece o asrın değil asırlaın en şiddetli kışını teşkil etmişti. O kadarki; İstanbul Boğazı soğuğun şiddetinden buz tutmuş bir çok insan kâh üsküdara kâh Üsküdar'dan Dolmabahçe taraflarına yayan geçer olmuştu.
Yukarıda kaydettiğimiz gibi çok sert bir kış mevsiminden sonra Hazreti Padişahın seferi hümayuna bir güneş tutulması olayının vukubulduğu günde çıkması İslâm dininde olmayan bir hurafe olmasına rağmen halk tarafından tenkit edilmiş fakat Padişah Hazretleri bu bâtıl görüşe zerrece ehemmiyet vermiyerek savaş tuğlarını dalgalandıra dalgalandıra yola revan olmuştur. Maalesef Büyük Türkiye Tarihi yazan Yılmaz Öztuna Be^ Genç Osman'ın; halkın bu itirazli davranışını ka-ale almamasını kendisine bir kusur olarak atfetmek hatasına düşmüştürki, müslüman olan bir insanın bu gibi batıl şeylere alâka göstermemesi hata değil bilakis İslama olan bağlılığının faziletli bir tezahürüdür. Fakat söz konusu yazar düşünce tarzının İslama uygun şekilde devam ettirme mecburiyetini kendinde hissetmediğinden Genç Osman'ın belki de en isabetli davranışlarından biri olan bu hususiyeti tenkit etme hatasına kendisini düşürmüştür. Evet; ilmi siyaset denen bir davranış tarzı vardır. Bunu red etmek olmaz, ancak unutulmamalıdaki ilmi siyaset islâmda olmayan şeyleri meşru göstermek durumuna düşülmeyi gerektiriyorsa o ilmi siyaset icabı kullanılan taktik değiştirilir. Genç. Osman'da islâmda olmayan, bir hurafe ile kendisini tenkid edenlere en güzel cevabı bu yanlış fikri kaale almamakla göstermiştir.
Evet biz şimdi gelelim Genç Osman'ın mezkûr seferinde asırlar ötesinde onun

his ettiklerini yudum yudum içmeye vesile olacak harb meydanı üzerine yaptığı yürüyüşü takip etmeye...
Nisan ayının sonunda İstanbul'dan hareket olunmuş ve Edirne'ye gelindiğinde bir resmi geçit tertip edilmişti. Bu resmi geçitten sonra Padişah diktirmiş olduğu bazı hedefiere başta bizzat kendisi olduğu halde yeniçeriier, ok mızrak gibi harp aletleri ile insanın akıllarını durduracak bir maharetle nişan tahtalarını delik deşik ediyorlar hem onları seyreden halkın güven ve itimatlarını bir daha arttırıyorlar hemde cömert padişahın kendilerine ödül olarak mutlu elinden saçtığı çil çil altınlara sahib oluyorlardı.
Edirneden ayrılarak yola koyulan orduyu hümayun cömert tabiatlı padişahın yeni bir hediyesi ile karşılaştı... Bu hediye Isakçı yakınlarına gelince askere dağıtılan bin akçe idi. Genç Osman askeri memnun etmek için elinden gelen fedakârlığı esirgemiyordu. Bir çok tarihçiler bilmem nedendir bu padişahın çok eli sıkı hatta cimri olduğunu ileri sürecek kadar inatla bu yukarıda saydığımız atiyyeleri görmemezÜk-ten gelirler. Halbuki bu adamlar bilmezlermiki, cimrilik is-lâmdan uzaklaşmanın bir kapısıdır. Son derece dindar bir zat olan Genç Osman, belki muktesit idi fakat hasis hatta katiy-yen cimri değildi. Zaten bu tip tarihçiler daima ifrata kaçan hükümler vermişlerdir. Kimine cimri demekte, kimine de cömert lakabını yakıştırmamak için müsrif demeyi kendilerine huy edinmişlerir. Halbuki her müslim biiirki Allah (C.C.) müsrifleri sevmez. Osmanlı padişahları da müslüman oldukları için ne müsriflik ne de cimrilik yolunu kendilerine rehber seçmemişlerdir.
Bu sırada sadrazamlıktan alınıp, kapdan-ı derya makamına getirilen ve bu makama ne zaman geldiyse büyük rnuvaf-fakiyyetler gösteren damad Halil Paşa, padişah hazretlerine mülaki oldu. Halil Paşa Karadeniz üzerinde kuş uçurtmaz bir şahin gibi idi. İşte yine padişahının yanına gelirken birçok ganimet ve 18 tane küçük tonajlı gemi getiriyordu. Bu 18 gemiden başka beş adet büyük gemiyide Karaenizin çırpıntılı suyunun dibine göndermişti. Diğer taraftan Diyarbekir Beylerbeyi Dilaver Paşa da kendi memleketinin yâni eyalet askeriyle orduya gelmiş ve orduyu hümayun sayıca daha da kuvvetlenmiş oluyordu.
Genç Osman hem düşman üzerine yürüyor, hem de o havalide vazifesini iyi yapmıyan, kendisine tâbi beylerin, voyvoda yardımcılarının hatta voyvodaların cezalarını tertib ve tatbik ediyordu, Boğdan Voyvodası gerek erzak gerekse kendi dininin ve kavminin insanının ihtiyacatını giderme hususunda gayret göstermediği gibi üstüne üstlük Leh'lilere eğilim göstermesi üzerine vazifesinden azledilmiş ve yerine İste-fan Tomaşa tayin edilmişti. Devleti aliyye yürüdümü işte böyle yürürdü. Hem hedefine gider hemde vazifesinde gevşeklik gösteren âmirleri adaletle dinler ve şeriatı Muhamme-diyyenin sınırları içinde kalmak şartıyla cezasını tereddütsüzce verirdi. Bu icabında bir damad olsa bile.

Hotin Savaşı

Padişah Genç Osman bu sefere kendisini en çok teşvik eden Sadrazam Güzelce

Ali Paşanın vefatı üzerine tayin ettiği Ohrili Hüseyin Paşanın sadrazamlığı ile çıkmıştı. Edirne yolu üzerinde iken Genç Osman'ın karşısına aniden Hindistanlı dört fakir çıkmış ve kendisinden mali yardım istediler. Fakat bunların aniden atının önüne çıkmaları padişahın atının ürkmesine ve süvarisinin düşmesine nerdeyse sebeb olacaklar idi. Bu hareket sahipleri yardım temin etmeyi umarlarken hayatlarını kaybediverdiler. Şimdi bu harekette idam hükmü vermenin yerimidir diye insanlar içerilerinden geçirebilirler. Fakat bu mevzuu tetkik ettiğimiz bütün tarihlerde bu kadar anlatılmış hiç bir yoruma gidilmemiştir. Bizi okurlarımız bağışlasınlar biz burada bir mülahaza fakat kısa olsada mutlaka bir pasaj açma lüzumunu gördük. Şimdi Hindistan neresi Edirne yolu neresi? Eğer bunlar sadece bir fakir olsalardı devleti Osmaniyyede günümüz gibi değil, tam ağniyai şakirin yâni hayırsever zenginlerin bol olduğu; etrafımızı bir -parça tetkikte vakf edilmiş serlerin çokluğu ve çeşitli mevzularda vakıflar kurulmuş olduğunu göreceğimizden bu müşahedemizin o zamanki zenginlerin bu gibi ihtiyaç sahiplerini memnun edeceklerinden şüphemiz olmaz. Peki bu adamlar ihtiyaçlarını neden bu varlığını iddia ettiğimiz zenginlerden izafe yoluna gitmezde alayı vâla ve büyük bir kafile halinde gelen orduyu hümayunun padişahının önüne aniden çıkarlar?

Ayrıca gayet sade kıyafetlerile bütün dünyanın takdirini kazanmış padişahların, yanındaki bir çok refakatçi, padişah-dan daha zengin bir kıyafet ve azametle yürürken nasıl olu-yorda bu fakirler padişahın atının önüne aniden çikabiliyor-lar? İşte bu onların daha evvel padişahı gördüklerini ve kendisini tanıdıklarını göstermesi bakımından çok calibi dikkattir. Hele hele ileride biraz daha genişçe temas edeceğimiz hi~ ristiyan dünyasının islâmı yıkmak için Osmanlı devletini parçalamak ve yutma plânlarının en çok yapıldığı asır bu asırdır ki; bu başlı başına bir kitap mevzuudur. Bu Hintli fakirler acaba bu plâna dahil edilmiş birer suikastçı olamazlarmıydi? Çünkü hiç unutmayacağımız bir husus vardır ki; müslüman İnsanları öldürtmek veya öldürmek hususuna çok dikkatlidir, üstelik yardım istemek için kendilerine el açan insan, değil attan kendisini düşürecek bir olaya sebeb olsun daha büyük bir zarar verse dahi katiyyen ne öldürür ne de öldürülür. Bu adamların idamına sebeb olan husus sadece padişaha karşı yapılan ve akim kalmış bir suikastın cezasıdır mülahazasına varmamız daha mümkün bir hale gelmiş olur. Neticeten bu vaka karanlıkta kalmış olup bir çok tarih kitabında yer aldığından bir açıklık getirmek için yukarıdaki yorumumuzu yapmaya cüret ettik.

Orduyu hümayun binbir zorluk içinde ormanların arasından ilerlemeye çalışıyor ve nihayet Tuna nehrinin kıyısına geldikte karşıya geçmek için müsait bir yol bulmuş ve karşıda nerede konaklayacaklarını hesaplama durumuna geldiler. Çok güçlü adaleler sahibi padişah Genç Osman yay'ını eline alıp yerleştirdiği ok'u gerdi ve bıraktı bu müthiş pazıların kuvveti Tuna nehrinin bir kıyısından şahid olanların hayran ve şaşkın bakışları arasında karşı kıyıya ulaşmış ve karşıya geçtikleri zgman toplanacakları mahali tesbit etmiş oluyordu. Ordu karşıya geçmiş az sonra Kırım Hân'ı yanındaki askerle orduya iltihak etmiş ve bu

savaşçı kuvvetin iltihakıyla şanlı ordu bir kat daha kuvvetlenmişti.
Düşman gayet hazırlıklı ve hakikaten çok azimli bir topluluk halinde içli. Dinyester Nehri yakınlarındaki bu Hotin Kalesi önünde dört defa hakikaten dehşet verici savaşlar cereyan etmiş fakat iki tarafta zayiat bakımından birbirinden aşağı kalmamıştı. Osmanlı askeri çok takdir edilecek kahramanlıklar gösterdi ise de kati netice almak mümkün olmadı.
Budin muhafızı Karakaş Mehmeş Paşa harp alanının en hengameli yerinde kaldı. Üzerine saldıran küffâr karşısında hiçbir korku duymadan bir islâm Paşasının; Hâlikine olan bağlılığını ispat edercesine yanındaki bir avuç dilaverle vuruşa vuruşa mübarek kanını ve canını küstah salibin karşısında mübarek Hilâl adına feda etmekten çekinmedi. Ve böylece gerek Rabbizülcelâlin gerekse Peygamberi Zişanın rızasını ve padişahı, devletli Genç Osman'ın rahmet dualarını tahsil etmiş oldu.
Hazreti padişah, Karakaş Mehmed Paşanın yardımına kuvvet gönderemeyen Sadrazam Ohrili Hüseyin Paşayı makamından azledip yerine Diyarbekir Beylerbeyi Dilaver Paşayı tayin etti. Bazı tarihçiler eserlerinde Ohrili Hüseyin Paşayı, merhum şehidi kıskandığı için onun yardımına gitmediği mülahazasıyla görevden aldığını ileri sürerler Timarlı sipahilerden olup devlet hizmetinde bulunan askeroğlu asker oian Ohrili Hüseyin Paşa bir çok hizmetlerden sonra Bostancıba-şılık oradanda vezareti uzma makamına getirilmişti. Şimdi kıskanmaktan dolayı Karakaş Mehmed Paşanın yardımına gitmemişse bu bir ihanet olurdu. İhanet affedilmez bir suçtur. Hüseyin Paşa böyle bir suçun sahibi olsaydı sadece mevkiini değil hemen oracıkta başını kaybederdi. Çünkü Genç Osman bu gibi ahvali en şedit şekilde cezalandırmaktan çekinecek bir şahsiyet değildi. O zaman Ortaya şu çıkarki, burada yardım yapamamak bir kastı mahsusaya dayanmamakta savaş şartlarının müsait olmaması ancak varit olan bir şey varsa merkezi idare şehid paşanın yanına sonradan yardım gönderemeyeceğini göz önüne alarak zamanında takviye kuvvetiyle tahkim etmeli idi... Netice bir avuç askerle şehid olan merhum paşanın yanına verilen kuvvetin az olmasına gelir dayanır ki; bu da ancak bir hatadır, hatanın neticesi ise; mansıbı sadaret elden alınmakla iktifa edilmiştir. Ohrili Hüseyin Paşanın bu sadareti yüzkırkbeş gün sürmüştü.

Dilaver Paşanın Sadareti

Savaş sırasında vezareti uzma makamına getirilen Diyarbekir Beylerbeyi Dilaver Paşa, orduyu yeniden savaş sahasına göre tanzim etmiş ve iki defa kati hücuma kalkmışsada Lehliler azim bir mukavemet göstermişlerin Her iki taraf çok zayiat verdiğinden, kışın yaklaşmış olmasından, askerin bıkkınlık göstermesinden, savaşların çok zaiyat verici neticesinden dolayı kalblerine korku düşmüş Lehlilerin, Cennetmekân Kanunî Sultan Süleyman zamanında yapılan antlaşmanın şartlarına uyucaklarını dermeyan ettiklerinden bir muahede yapıldı. Bu muahede bir zaferdir çünkü devleti aliyyenin yükselmenin en üst

mertebesinde bulunduğu sırada yaptığı bir antlaşmanın teyidi zafer değiide nedir? Ki; unutmamak gerekir batı yakasında yapılmış bir Zitvatorok antlaşmasını küf-fardaki moral tesiri göz önüne alırsak, bu antlaşmanın Zİtva-toroktan önceki dönemi kucaklıyan bir zafer olduğunu görürüz. Hâlbuki bir çok tarihçiler kitaplarında bu seferin lüzumsuzluğunu ileri sürerlersede aşağıda bu görüşleri çürütecek kısa bir mülahaza takdim edeceğimizden bir tek cümle ile geçiştirmek istiyoruz. O da şu; düşmanın ittifakını gerçekleş-tirmemesi için daima bir bölümünün üzerine şiddet diğerine mülayemette bulunmak ve bu dengeyi iyi ayarlamak şartıyla kaçınılmaz bir politikadır. Eğer bu politika Hotin seferi gibi daha nice seferlere uygulanmasaydı acaba devleti aliyye o kadar uzun müddet payidar olurmuydu?
Bu_muahede neticesinde Lehistan devleti, Kırım Hanlığına senede kırkbin duka altını vergi vermeyi ayrıca kabul etmişti. Hicri 1030, Milâdi 1621 bu olayların geçtiği zaman dilimi oluyordu.
Genç Osman seferden dönerken Rus asıllı pek güzel bir kızla izdivaç etmişti. Bu zevcesinden bir şehzadesi olmuşsa da bu şehzade sarayda yapılan bir eğlence sırasında meydana gelen bir kazada vefat eylemişti. Hicri 1031, Milâdi 1622.

İlk Homurtular

Savaş sırasında öldürülen her düşman kellesinin karşılığı Yeniçeriye bir duka altını mükâfat vaad edilmişti. Bazı yeniçeriler bu bahşişi pek az bulup mırıldanıyordu. «Bir düşman kellesi bir altın olurmu?» «Bunun sermayesi çok pahalıdır, çünkü biz bu kelle sahibini öldürmek içinkendi canımızı ortaya koyuyoruz» diye söyleniyorlardı. Bu sözlerden anlıyoruz ki, ordu artık ilâyı Kelimetullah için değil ganimet ve menfaat kapmak için kendini hedeflemişti. Bu ne acı bir şeydi; mücahidini islâm, padişah efendisini düşman başına az bahşiş veriyor diye sevmemeye başlamıştı. Hatta daha da ileri gidip itiraz sadalarını padişahın kulağına duyurur hale gelmişlerdi. Yukarıda belirttiğimiz gibi bu seferlerin niye yapılması icab ettiğini anlatacak mülahazamızı serdetmenin yeri geldi kana-atına vararak ittilanıza arz ediyoruz.
Damla yayınevinin neşir hayatına kazandırmış olduğu Emir Sekip Aslan merhumun tercümesi olan Romen devlet adamlarından Djuvara'nın «Türkiyeyi parçalamak için 100 Plan« adlı eserini sadeleştiren Yakup Üstün, Osmanlı tarihine bakanlar, yepyeni bir perspektif sunduğu için kendisini ne kadar mutlu saysa azdır. İşte bu kitabı tetkik ettikten sonra dedikki, bir çok tarihçinin lüzumsuz dediği seferler, böyle plânlardan kendi casusları vasıtasıyla haberdar olduğunda padişaha düşen; derhal bir bölük düşmanın üzerine saldırmak, meydana getirdiği tedhiş ve korku sayesinde bu plânların tatbik sahasına konmasını önlemek oluyordu.
Peki bu plânlar ne için yapılıyordu? Cevap verelim: Osmanlı devleti denizin karayı yemesi gibi yerleşmiş olduğu Avrupa ülkelerinin önünde, adilâne idaresi gün geçtikçe hi-ristiyanların müslüman olmalarına vesile oluyordu. Şüphe-sizki

hidayet Allah (C.C.)dendi. Fakat adil ve sevgi dolu bir idare hiristiyanların kütleler halinde müslümanlığı seçmelerine sebeb oluyordu. Bu vaziyet hiristiyan dünyasının merkezi Papalıkta şüphesizki iyi karşılanmıyor, bu sebebten Papalığı bütün otoritesini ve mâli kudretini Osmanlı, dolayısıyla müslümanları, Avrupa önünden kovmak için açılacak büyük bir haçlı seferi tertipleme gayretin düşürmüştü.
Bu gayrete muvazi olarak bir çok islâm düşmanı papaz, haham ve müneccimler bir çok plânlar hazırladılar. Bazıları vâni, bu plâncılar Şiâ olan İran Şahını dahi bu plânlarda vazifeli kılarlardı. İşte bu plâncılardan biri olan Savari Dö Breve-se'ce hazırlanan ve 1620 yılında Fransız Kralı 4. Henri'ye takdim edilen plândırki, bu plân son derece tatbik kabiliyeti olan bir plândı. Çünkü Do Breves, 3. Mehmed ve 1. Ahmed devirlerinde Fransa elçisi olarak fasılasız yirmi sene kalmış olduğu İstanbul'da devlet adamlarının ve taht etrafında koparılan kavgaların bütün eğilim, tavır ve edalarından haberdardı.
Kalenin içindeki zaafları bilen bu adam, yaptığı plânda kuvvet hesaplarını gayet isabetli yapmıştı. Eğer Hotin üzerine yapılan bu sefer icra olunmasa idi; Dö Breves'in plânı taktik alanına konulacak belkİde 1922 de sona eren devleti Osmaniyye üçyüz yıl kati bir zafer değildi amma, böyle önemli bir zafer sağlamış olmaktadır. Evet biz yine ana mev-zuumuza avdet edelim...
Yeniçerilerin kendisi hakkındaki mırıldanmalarını işiten Hazreti padişah onları hizaya sokmak için tebdili kıyafet dolaşmaya başladı. Sarhoş gördüğü askeri derhal küreğe mahkûm ediyordu. Hatta bazılarını denize bile attırıyordu. Bu arada Suriye'de istiklâlini ilân eden Dürzî lideri Fahrettini (Burda (d) harfi yerine (t) harfi kasten kullanılmıştır. Çünkü bu adamın adı dinin övüncü mânasına gelmekte fakat ismi ile müsemma olmaması hasebiyle öyle yazmak icab etti.) cezalandırmak üzere Genç Osman sefere çıkmak istiyordu. Bu hususta donanmaya hazırlık emrini göndermişti. Bu tasavvuru önlemek için vezirler gayret gösterirlerken Kızlar Ağası ile Sultanın Hocası Ömer Efendi kendisini bu seferi yapmaya teşvik ediyorlardı. Padişah ise esas maksadının islâmın beş farzından biri olan Hac farizasını yerine getirmek olduğunu söylüyordu. Bunun böyle olduğunu ispat etmek istercesine Mekkei Mükerreme ve Mısır ayelatlerine haber verilmişti.

Padişahın Gördüğü Rüya

Gene; Osman, Hac farizasını yerine getirme hususunda ısrar ettiği sıralarda bir gece son derece önemli bir rüya gördü. Bu rüya şöyle idi: hazreti padişah üzerinde sefer elbisesi olduğu halde oturuyor ve Kur'an-ı Kerim tilavet eylemektedir. İki Cihan serveri (S.A.V.) Efendimiz Hazretleri yanında Cihar yâri güzin olduğu halde padişahın tilavet eylediği odaya giriyor, başından miğferine mübarek elleriyle çıkarttığı genç padişaha bir tokat atıyor. Padişah, yere düşmesi ile beraber, Efendimiz Hazretlerinin ayaklarına yüz sürmek için hamle ediyorsa da buna muvaffak olamıyor ve uykudan dehşet içinde uyanıyor.

Genç padişah terden sırılsıklam olmuş gözleri manzaranın verdiği dehşetten büyümüş, adeta göz kapaklarından dışarı fırlamış, kademi mübarekeye yüz süreme-menin çıldırtıcı üzüntüsü içinde perişan bir halde ilk doğru karan veriyor. Alimler toplansın. Zahir ve bâtın ulemesı geliyorlar. İşte bu iki sınıf ulema arasındaki ezeli ve ebedi fark ortaya çıkıyor. Şöyleki: Padişah hocası ve Lala'sının zahire açık tabiri «Sultanım; siz bu rüyayı ve reva kaldığınız durumun sebebini Hac gibi bir farzı eda edeyim mi etmeyeyim mi tereddüdüne bağlamahsınız. Size düşen Hac farizasının edasında en ufak tereddüt göstermeden ifayı hac etmenizdir.»
Buna mukabil, Padişahın Kaimpederi Şeyhülislâm Esad Efendi tasavvufta zamanın kutbu azamı Şeyh Aziz Mahmud Hüdai (K.S.)üsünün bir bağlısı olarak sadece rüyayı tabir etmekle kalmadı birde Şeyhülislâm olarak fetva veriverdi. «jviemaliki Osmaniyye fevkalâde karışıklıklar içindedir. Ayrıca Halifeler için ecdadı azamınızında tatbik ettiği gibi hac farz değildir, siz nizamı âlemi teminle vazifelisiniz» mealindeki fetva asabi mizaç padişahın elinde parçalanarak fcenara atılan bir kâğıt haline geliverdi. Genç Osman fetvayı yırttı amma içine de bir şüphe düştü. Babasının da Şeyhi olan Aziz Mahmud Hüdai hazretlerinden gördüğü rüyayı tabir etmesini istedi. Gelen cevap: tahtında oturması ve nizamı âlemi temine gayret göstermesi fakat akıbetin iyi görülmediği mealinde idi...
Genç Osman biraz şaşkın biraz da endişe içinde İstanbul'daki sahabi kabirlerinin başta Eyyub Sultan Camiinde medfun yüce sahabi Eyyub el Ensarî hazretlerinin kabri olmak üzere hepsini ziyaret etti. Dualar edip siyanetlerine samimi bir yakarışla sığındı. Fakirlere ve talebelere mali yardımlarda bulundu. Fakat yinede hac yoluçuluğu kararında vaz geçmediğini belirten şu emri veriverdi. Otağı hümayunumu Üsküdar'daki mutad yerine kurun.

Yeniçeri Ve Sipahi Askerinin Fıkır Ve Hareket Beraberliği

Kızlar Ağası Süleyman Ağa bir gün Hazreti padişahla sohbet ederken söz dönüp dolaşmış Hotin Seferi ve ordunun iki temel unsuru Yeniçeri ve Sipahiler üzerine gelmişti. Süleyman Ağa sözlerine şöyle devam ediyordu: «Padişahımıza tıep kulu geçmekte ve yeniçeri taifesinin tüfenk atmakta ve sipahi halkının cündilikte (askerlikte) ve cenk günlerinde maharetleri! meydandadır. Bu kul (yani yeniçeriler ve sipahileri kuluktan çıkmışlardır. Kul olursa, asker olursa Mısır ve Şam cündileri (askerleri) gibi ve tüfenk atmakta Anadolu sekbanı gibi olmalıdır. Hotin Seferinde düşmanın taburunu bozmağa muktedir olmadılar. Hünersiz, marifetsiz, dınntı, madrabaz ve erbabı maaş kul olurmu?» diye söylediği sözler her nasılsa o mecliste kalmamış Yeniçeri ve Sipahi askerinin kulağına erişmişti. Yeniçeri ve Sipahi askerinin kulağına erişmişti. Artık bu sözler gerek yeniçeri gerekse Sipahiler'de tefsir edile edile, yorumlana yorumlana Yeniçeri ve Sipahi Ağalarının bir araya gelip kati teşhis ve teşhise tedavi çaresi aramada karar almalarına dolayısiyle bir toplantı yapmalarına sebeb oldu. Bu toplantıdan çıkan müşterek karar şuydu: Padişahı bu şekilde kendilerine cephe aldıran Süleyman

Ağa ve Hoca Ömer Efendi'nin sürülmesi, padişahın Hicaz üzerine gitmekten vaz geçmesi idi. Bütün bunları temin içinde bir isyan başlangıcını karar altına aldılar.
Şimdi hedef, Sultan Ahmed Meydanı idi. Oraya gelen Yeniçeri ve Sipahi askeri yürüyüş sırasında kendine katılanlarla birlikte çok büyük bir kalabalık teşkil ettiler.

Şeyhülislâm Fetvası

Şeyhülislâm Esad Efendiye müracaat eden asiler, padişahı hac seyahatma teşvik edenler hakkında fetva aldılar. Yeniçeriler ise o sırada padişahın hocası Ömer Efendinin konağını yağma edivermişlerdi bile... Sadrazam Dilaver Paşa'nın konağına giden asiler, konağında bulunmayan sadrazamın muhafızları, Ömer Efendinin konağının uğradığı yağmayı duymuş olmalarından dolayı silahsız gelen bu asilere ok ve tü-fenk ateşi ile hücum etmişlerdi. Bu salvoda bir kaç yeniçeri askeri de ölmüştü. Yeniçeriler Sadrazamın konağından uzaklaştırılmışlar fakat onların yapmak istemedikleri bir hususa başvurmalarına sebeb olunmuştu. O hususta; silahlanmaydı. Yeniçerilerin bazı ileri gelen komutanları silahlanmayı önlemek için gayret sarf etmişlerse de kısmetlerine yuhalanmak, hakaret görmek hatta taşlanmak düşmüştü. Çünkü kan dökülmüş durum her an vahamet kesbetmeye başlamıştı.

Ulemâ İle Görüşme

Genç Osman durumu anbean takip ediyor, her geçen saniye nazikleşen vaziyeti kurtarma hamlesinin ne olabileceği kararını veremiyordu. Çünkü tabiatındaki kararlılık ve şiddet esnek bir politika içine girmesine bir türlü imkân vermiyordu. Bu arada İse kendisini Üsküdara geçirecek donanmanın askerleri dahi bulundukları gemileri terk edip isyancıların arasına karışmıştı bile... Çok müdebbir ve kahraman bir kumandan olan Kapdan-ı Derya Damad Halil Paşa durumdan haberdar olduğunda çaresizlik içine düştüğünü anlamıştı.
Padişah, ulemadan bir kaç kişiyi davet edip görüşme lüzumunu his ediyor fakat bir türlü hazmedemiyordu. Nasılsa bir an bu gururu yendi ve ulemadan bir kaç kişiyi çağırtıp sordu:
«Kul ne ister?»
Cevap: Hoca Ömer Efendi ve Süleyman Ağa'nın nefyi (sürülmeleri), birde hac ziyaretinden vaz geçmeniz.
Padişah Genç Osman:
«PekiJHac'dan vazgeçiyorum fakat Ömer Efendiyi ve Süleyman Ağayı değil sürmek vazifelerinden bile azletmem.»
İşte akıbet adım adım yaklaşıyor ve Şehzade Mehmed Sultanın bedduası istikametinde olaylar gelişiyordu. Nedenmi? deriz ki; kul'un istediği himen o akşam yerine getirilseydi, yıllar yılı kanayan bu yarayı meydana getiren olay

olmayacaktı. Çünkü isyan, sadece Genç Osman'ın askere olan tavrını değiştirtmek ve her nasılsa kızlar ağasının sözlerini duymuş olan Yeniçeri ve Sipahinin; Mısır, Şam ve Anadolu Sekbanının toplanmasının önlenmesi için karar altına alınmıştı.

Ertesi Gün

Sabah namazını Fatih camiinde kılan isyancılar, bir gün evvel olan vakaalardan dolayı daha da sertleşmişler ve dün sürülmelerini istediklerini kellelerini istemeye karar verdikleri gibi bunlara ilâveten sadrazam Dilaver Paşanın konağında gördükleri bed muameleden dolayı, Defterdar Bakî paşa askerin maaşını zuyuf akça olarak ödediğinden, Nişancı Vezir Ahmed Paşanın emekli askerlerin maaşını kesmesi yüzünden, Sekbanbaşı Masun Ağa ise yeniçeri Ağasından sonra en yüksek general sayılan bu zat yeniçeri tarafını tutacağına Nişancı vezir Ahmed Paşanın tarafını tutması yüzünden kelleleri gidecekler listesine'alınmışlardı...
İsyancılar Sultan Fatih Camiinden, Sultan Ahmed meydanına geldiklerinde, Şeyhülislâm Esad Efendi başta olmak üzere Şair Yahya Efendi, Nakiybul eşraf Gubari Efendi, Aya-sofya Camii İmam ve Hatibi Ömer Efendi, Bostanzade Men-med Efendinin oğlu Mehmed Efendi, Şair Azmizade Haleti Efendi, Kadızade Fevzi Efendi, Derviş Efendi ve Mustafa Efendilerle müzakereye oturdular ve hazırladıkları listeyi bu zatlara verdiler. Şeyhülislâm; Süleyman Ağa ve Hoca Ömer Efendinin dışındakilerin kellelerini kurtarmak için çok gayret gösterdi. Fakat, nafile listeden bir tek isim bile sildirtmek mümkün olmuyordu.

Ulema Padişah Huzurunda

Nakiybul Eşraf Gubari Efendinin başta bulunduğu bir heyet teşkil edilip, Hazreti Padişahın huzuruna varıp, isyancı askerin kendilerine verdiği listeyi taktim ettiler.
Genç Osman kendisine verilen listeyi bir hamlede okudu ve gençliğin verdiği en delici şiddetteki bakışları ile karşısındaki heyeti bir süzdü ve tane tane şu sözler ağzından bir ga-zab alev halinde çıktı: «Öldürülmeleri istenen bu şahısları vermem.»
Ulemanın sözcülüğünü yapan zat: «Padişahım, Efendimiz, kulun isteğini yerine getirin. Çünkü toplanan bu cemiyet büyük bir ktle olduğu gibi kararlarına da sebat içindeler. İstedikleri yerine gelmezse hâl, haraptır. Bu gaile en az zararla atlatılmalıdır.»
Cevap çok sert ve o derece yanlıştır.
— Mukayyet olman, onlar başsız askerdir. Tez dağılır. Sözcü:
— Kul taifesi böyle birleştiğine daima istediklerini alırlar. Ecdadı İzamınızdan beride alagelmişlerdir.

Padişahın bu sözlere cevabı itham ve tehdid ile karışıktır:
— Bu fitne erbabını siz tahrik etmişe benzersiz; evvelâ sizi kırar sonra da onları kırarım, tamammı bu iş bitmiştir...
Heyhat! İş bitmiyor, yeni başlıyor ve bu sözler, erimiş bir maden'in buz üstüne boca edilmesi gibi nizamsız fakat içte duyulan patlamalar meydana getirmişti. Bu patlama neydi? Cliemavpadişahı karşılarına almışlardı. Fakat kumarı tek zarla oynuyorlardı. İstedikleri zaman zan atmazlar ve bu iş hakikaten biterdi. Fakat padişahın yukarıdaki son cümlesi sadece bir teşhis değil, bu hengameden sonra başlarına gelmesi muhtemel akibetin işaretiydi. İşte oyundaki tek zar, padişahın elindekiyle birleşince çift zar olmuş oluyordu. Böylece oyun amansız bir savaşa münkalip oluyordu. O anda ulema Efendiler bir hissi kabelvukuu içinde kararlarını vermişlerdi. Artık bu isyan, hâl yani taht'tan Genç Osmanı indirmekle neticelenmeliydi yoksa... Evet yoksa kendilerinin başı tek omuzlarından düşerdi.

Sultan Mustafa'yı Isteriz

Padişah huzurunda son söylenen söz şu oldu: »Padişahım, ben kulunu dahi isterlerse ver, yeterki siz sağ olasınız.» Bu sözün sahibi Ohrili Hüseyin Paşa idi. Ne varki söz bitmiş, iş olacağa kalmış idi. Murahhas heyeti huzuru hümayundan çıkmış fakat Padişahın iradesiyle saraydan dışarı çıkartılmamıştı. Yâni isyancıların arasına dönememişler diğer bir tabirle sarayda enterne edilmişlerdi. Eğer bütün ulema efendiler saray'a gelmiş olsalardı belki isyancılar başsız kalır çaresiz dağılırlar idi. Fakat Gubarî Efendinin başkanlığındaki murahhas heyetinin dışında kalanlar isyancıların yanında olduklarından hareket dağılmadı, hatta durum daha nazik bir mertebeye geldi.
Genç Osman, enterne ettiği ulemayı kurtarmak bahanesiyle, isyancıların saraya girmelerine sanki koz vermiş oluyordu. Üzün bir zaman geçmiş fakat saraya giden heyet bir türlü gözükmüyordu... Ayasofya'nın minarelerine gözcü çıkarıp, baktırdılar. Oradan sarayın içi ayna gibi görülüyor, fakat hiç canlı varlık görülmüyordu. Adeta in, cin top oynuyordu.
İsyancılar saraya doğru yürüyüşe geçtiler. Birinci kapı diğer tabirle Bâb-ı Hümayundan hiç bir mukavemet görmeden geçtiler. Orta kapıyı geçtiklerindede aynı minval devam edince ilk sloganlarını patlattılar: «Veziriazamı, Darüssade Ağasını, Hoca Ömer Efendinin kellesini isteriz.» Kafile son kapı olan Babüssade Önüne geldiklerinde sloganlar kesilmiş ortalığı büyük bir sessizlik kaplamış, ayak seslerinden ve heyecanlı nefeslerin hırıltılı gürültüsünden başka ses çıkmıyordu. Evet.. Cihanı titreten devletin padişahının, islâm Halifesinin hanesi harem dairesinin önüne gelmişlerdi...
Birdenbire tek bir ses, her şeyi belki tarihin akışını bile de-öistirmeye yetti «Sultan Mustafa'y1 isteriz." Bu avaz bütün kafalarda dolaştı cemaat bir dalgalandı, kimi iç çekti, kimi eyvah dedi içinden fakat hava titredi bu fısıltılardan... Sonra muttasıl yani devamlı ve koro halinde «Sultan Mustafa'yı is-

teriz» nidalarına dönüştü. Evet; ulema ne yapmış etmiş isyanın şeklini değiştirmiş ve «Vakai Haile» perdesini açmıştı. Artık oynanan oyun bir dramdı hem de ne kanlı bir dram, Osmanlı tarihinin en acılısı...

Sultan Mustafa'nın Yeniden Taht'a Çıkarılması

»Sultan Mustafa'yı isteriz» diye bağıran isyancılar, sarayın kadınlar dairesi önüne geldiklerinde hemen bir klavuz bulu-verdiler ne ihanetki bu has odalı yani padişah yakınında olan kullardandı. Parmağı Sultan Mustafa'nın bulunduğu odayı gösteriyor, ağzı ise kapının kapalı olduğunu ancak yukarıdan kubbenin delinip, Sultan Mustafa'yı çıkarabileceklerini anlatıyordu. Bu işaret ve izah üzerine derhal kubbeye adam çıkardılar,-kasa zamanda kubbeyi delip aşağı adam indirdiklerine Sultan Mustafa'yı yine padişahlıkla müjdelerken, O, ise »bir bardak su» diyebiliyordu. Çünkü üç gündür süren hengame sarayda hizmet görecek kimsenin kalmamasına sebeb olmuş, Sultan Mustafa'da tutulduğu bu daire hizmetten mahrum kalmıştı. Dolayısıyla açlık ve susuzluktan bitap düşen Sultan Mustafa kendisine yukarıdan maşrapa ile indirilen suyu sünneti şerif üzreiçip Allah (C.C.)e hamd etti. Taht'tan indirildiğinden beri bulunduğu odadan dışarı atmamış olan padişah yiyecek ve içecekle fazla alakadar olmadığından o kadar zayıflamıştı ki, bindirilmiş olduğu Şeyhülislâmın atının üzerinde duracak halde değildi. Kendisini attan indirip, yanında iki vefakâr cariyesi olduğu halde. Arz Odasına getirdiler.
İsyancılar, Sultan Mustafa'yı taht'a çıkarmışlar ve ulemaya da biat etmeleri hususunda ikazda bulunmuşlardı, ulema Efendiler; taht'ta oturan padişaha bir baktılar birde taht'tan inmesi gerekeni düşündüler yaptıkları hatayı belki samimi, belki de gösteriş olarak telafi imkânı aramak için «Padişah istediklerinizi verdi. Bizde kefil olalım, tahtı sahibine Sultan Mustafa'yı yerine iade edelim» dedilersede cevap olarak kendilerine kılıçların keskin tarafı gösterildi. Çaresiz biat edildi.

Genç Osman'ın Taht Mücadelesi

Genç Osman, ulema ve askerin 1. Sultan Mustafa'ya biat ettiklerini haber alınca Dilaver Paşa'nın isyancılara verilmesinden ve onlar tarafından şehid edilmesinden sonra kendisine veziriazam tayin ettiği Ohrili Hüseyin Paşa'nın tam bir sadakat ve bağlılıkla kendisine yaptığı ve yapmakta olduğu hizmetlere takdir dolu bir kaç söz söyledikten sonra şunları söyledi: «Paşa; biat işi olmuş bitmiş. Ben derimki; varalım sahile ordan Üsküdar'a geçip, Bursa'ya gidelim. Az zaman sonra amucamın yetersizliği görülür, zaten kendisi taht istemez bir ademdir. O zaman bizde Devleti şahanenin tahtına yeniden çıkarız.»
Bu teklif beğenildi. Sahile inildi. Fakat ne bir gemi ne bir kayık, hatta sarılıp karşı kıyıya geçmelerine yardım edecek bir büyük tahta parçası bile bulamadılar. Padişah sordu:

— Lalam; tedbir nedir? Veziriazam:
— Ağa Kapısı'na gidip Yeniçeri'ye sığınmaktır.
Bostancıbaşı:
— Evet sultanım.
Bu sıralarda İse tahta çıkarılmış olan Sultan Mustafa'yı Eski Saraya getirmişler ve Valdesi ile buluşturmuşlardı. Ne var-ki nereden geldiği beli olmayan bu haberle heyecana düştüler. Bu haber şuydu: «Siz hatalı iş yaptınız. Sultan Mustafa'yı taht'a çıkarıp Eski Saraya getirip Valdesiyle buluşturdunuz fakat Genç Osman birazdan Bostancılarla burayı basacak.» Bunu üzerine yeni Valde Sultan da yanında olduğu halde padişahı Orta Camie getirdiler. Orta Cami (Şehzadebaşı Camice dahil olan padişah kıbleye yönelip iki rekât mescid namazı kıldıktan sonra ellerini kaldırıp «Ey Padişahlar padişahı (Allah c.c.) duam odur ki; bana zulmeden Sultan Osman'ı bu mescidde göreyim» niyazda bulundu. Hakikaten ertesi günü o camide bir araya gelmişlerdir. Kerametmi yoksa te-vafukmudur bilen bilir amma bildiğimiz şu kesindirki talihsiz Genç Osman için kim bedduada bulunsa yerine gelmektedir. Değilmi boğdurulan Şehzade Mehmed Sultan da şehid cdi-mek üzere iken bedduada bulunmuştu. Yine biz Genç Osman'a dönelim:
Padişah, veziriazam ve bostancıbaşı yaptıkları meşverette yeniçeri'yex sığınmanın plânlarını kuvveden fiile çıkarmaya karar vermişlerdi. Hüseyin Paşa yanma epeyice tutan bir servet almıştı. Bu servetle askere bazı vaatlerde bulunularak durumu kurtaracağına dair samimi inancı vardı. Hatta bu hususta muvaffakiyyet temini için canını vermeye dahi hazır idi. Padişah ve veziriazam derhal yeniçerilerin Ağa'sının yanına Ağa Kapısı'na sığındılar. Zaten isyana taraftar olmayan Yeniçeri Ağası (General) Ali Ağa'yı yanlarına çağırıp şu teklifi yaptılar. «Yeniçeriler bu işi bırakıp kışlalarına dönerlerse, Sultan Mustafa'yıda teslim ederlerse her birine elli duka altını birer parça da atlas kumaş ayrıca yövmiyelerine de zam yapacaklarını» söylediler.
Yeniçeri Ağa'sı bu teklifin kabul edilecek bir husus olduğunu söylerkende şunu unutuyordu. Bu isyan ve neticeyi ufe-ma destekliyor. Ayrıca iktidarı ele geçiren Sultan Mustafa belki akıl etmezdi amma 2. defa Valde sultan olan annesi tecrübenin verdiği kararlılıkla, iktidarın kuvvetiyle daima ondan fazla vereceğini çoktan garanti etmişti. Yeniçeri Ağası bunu hesaplamamanın cezasını; bu teklifi yeniçerilere açıklamaya başladığında «urun söyletmen» laflarıyla karşılaştığında sözüne devam etmek isterken hayatını kaybetmekle çekti.
Genç Osman keşke çoktan ölseydi de bu acılı yolculuğu yapmasaydı. Fakat tecelli böyle imiş. Dün o genç padişahın emirlerini yerine getirmek için koşuşanlar, bugün ona en ağır hakaretleri reva görüyorlardı. Hele bunlardan Altıncıoğlu isimli bir uğursuz, civan padişahının baldırlarını sıkıyor ve «Osman çelebi senin ne güzel baldırın varmış» diye kırılası ağzından pis salyalar akıtıyordu. Ey insanlar; padişahına daha mühimi halifesine böyle en rezil hakareti reva gören veya bu harekete mani olmayan millete felah erişirmi? Cenab-ı Hakk buyurmuyormu «Biz, bir milet kendi hakkındaki hükmü

değiştirmedikçe. Bizde o milet hakkındaki hükmümüzü değiştirmeyiz.»

İki Padişah Bir Camii'de

Yukarıda yazmıştıkki; Sultan Mustafa, Genç Osman hakkında yaptığı niyazla aynı mescidde buluşmayı istemişti. Hakikaten de iki padişah aynı kubbenin altında bulunmuşlardı. Fakat ne ters bir durum; devlet idare etmeye can atanı devletten uzaklaştırılıyor, hiç bir iddiası olmayan ve isteğide bulunmayan devlete getiriliyordu.
Genç Osman, Şehzadebaşı camiine girdiğinde amucasının mihrabta oturduğunu gördü. Dışarıdan gelen bir ses duysa pencerelere koştuğunu gördüğü amucasını bir müddet seyrettikten sonra kendini toparlayan Genç Osman, «Görüyorsunuz kendinize padişah yaptığınız adam ne haldedir. Bu hem devleti batırır, hem de sizin birbirine düşmenize sebep olup kendi ocağınızı söndürürsünüz» diye gayet tesirli bir hitabede bulundu.

Genç Osman'ın Şehadeti

Bu kısa konuşmayı göz yaşlarıyla bitirince, kendisini dinleyenlerde bir dalgalanma meydana geldi. Bazı hassas kalb-ler bu sözlerden rikkate geldi, göz pınarlarına yaşlar dolmaya başladı, bazı aksakallı ihtiyarlar o yaşları tutamayıp inci taneleri gibi dökülmesini seyrettiler...
Bu sırada Valde Sultanın arzusuyla Davud Paşa sadrazam yapılmıştı. Bu Davud Paşa aslen boşnak olup, saray üniversitesi diyebileceğimiz Enderun'da yetişmiş Rumeli Beylerbeyliği ve Kapdan-ı Deryalık vazifesinde kısa bir müddet bulunmuş daha sonra tekrar Rumeli valiliğine gönderilmiştir. Yirmi gün sürecek olan bu sadrazamlık vazifesi, tarihin en acı vakası olan Genç Padişahın şehid edilmesindeki rolü İle daima lanette, anılacak ve hatırlanacaktır. Daha sonra padişahın katlinden sorumlu tutulmuş ve idam olunmuştur. Bu Davud Paşa Sultan Mustafa'nın kızkardeşi ile evli olduğundan aynı zamanda hanedanı Osmaniyyenin damadlarından-dı. Şimdi ki, İstanbul'un Vatan Caddesinin Aksaray'a bakan ucunda ki; Murad Paşa camii önü açılırken bu mezarın kaldırılıp başka yere taşınması gerektiğinde Davud Paşanın mezarı açılmış ve görülmüştürki, iskeleti başsızdır. Davut Paşa hakkında verdiğimiz bu malûmattan sonra cami'de bıraktığımız yere dönelim. Genç Osman sözlerini bitirdiğinde Val-desultan, sadrazama sokulup «ne yılandır bu, konuşturmayın; eğer bir kurtulursa, bu badireden sonra hepimizin çekeceği vardır» yollu sözlerle sadrazam yaptığı damadını ikaz etti. Zaten sadrazam da padişahın konuşmasının gerek yeniçerilerde gerekse sipahilerde yaptığı tesiri gördüğünden orada bulunan Cebecibaşıya işaret edip kemendi padişahın boynuna geçirmesini fısıldadı. Genç Osman, Cebecibaşının fırlattığı kemendi görünce hemen yakaladı. Boynuna geçmesine mâni oldu. Atılan kemendi gören bazı ileri gelen yeniçeriler katline rızamız yoktur. Üstelik asker ve halk bu durumu görürse maazallah bizi helak

eder, dediler. Bu kement atma işlemi bir kaç defa daha devam etti isede Yeniçeri ileri gelenleri her defasında bunu önlediler.
Bu sırada günlerden cuma olması hasebiyle müezzinler sâlâ vermeye başlayınca, bir an için günlerden cuma olduğunu unutan Yeniçeri ve sipahi askeri Sultan Hazretlerin kati olunduğunu sanarak derhal vaveylayı kopardılar. «Padişahımız Sultan Mustafa'dır ama ancak sultan Osman Hazretlerinin kılına da hata gelmesine rızamız yoktur, sağlık ve selâmet içinde şimdilik kenarda beklemelidir. Daha sonra durum ne gösterir bilinmez» diye hem fikirlerini söylerler hem de nümayiş yaparlardı...
Kurnaz Davut Paşa, yeniçerilere hitaben: «Sizin dediğinizden başka bir şey olmaz ve yapılamaz» diye kahrolası ağzıyla teminat vererek Genç Osman'ı çok adi bir arabaya bindirerek Yedikule'ye sözde muhafaza altına almak üzere gönde-riverdi. Genç ve sabık padişah durumun mahiyyetini anlamış fakat güvendiği hiç bir yerden yardım erişemediği için çaresiz kendisine tatbik edilecek kati olayının neviini tahmin etmeye çalışıyordu. Genç Osman kapatıldığı zindanda arkasını bir duvara dayanmış, gözlerini kapıya dikmiş ve kendisinin canını teninden ayıracaklara girişecekleri mücadeleyi pahalıya ödetmeye karar vermişti. Artık sinir harbi başlamış, cellâtları başta hâin Davut Paşa olduğu halde hazırlıklarını yapıyorlar, mazlum padişah ise bütün dikkatini kapıya vermiş onları bekliyordu.
Sevgili okuyucular böyle bir anı gözünüzün önüne getirin çıldırmamak için ne büyük imân sahibi olmak icab ettiğini, sinirlerinin son derece sağlam insanların buna dayanabileceğini şüphesizki idrak ederler. Hele bu padişahın ne kadar genç bir civan olduğunu göz önüne alırsak metanet ve hayat mücadele anlayışını tazimle ve sevgiyle karşılama kararı almakta tereddüt etmeyiz sanırım.
Cellâtlar aniden dört kişi olarak ellerinde kemendle odaya girdiklerinde karşılarında kendilerini sakin fakat ateş saçan gözlerle bekleyen talihsiz Osman'ı yumrukları sıkılı çünkü tek silâhı abdes ve sıktığı yumruklarıydı, gördüler. İlk hamle eden yediği müthiş bir Osmanlı tokadı ile yerlere serildi. Üçü birden saldırdı... Genç pdişah onlarla baş ediyordu.
Ne varki görünmez olan kader hükmünü vermişti. Olacak olacaktı ve o olacak olanda Genç Osman'ın şehadeti idi... Meydandaki ekip kafalarına inen yumruklarla yerleri boylu-yor fakat onların yerini yeni bir ekip alıyordu. Bu bir kaç ekip olarak devam ettiğinde Kilindir Uğrusu adlı namerd ve şeytanın'TişağKİpir habis karışıklıktan istifade ederek yerde sürünmüş genç padişahın hayalarını yakalıyarak var kuvvetiyle sıktığında husyelerin patlamasının verdiği acı şiddetli bir feryada sebeb oluyordu. Bu feryad genç padişahın son sesi oldu... Yarı ölü halde olan padişahın boynuna kemend geçirildi ve hunhar eller onu boğdu... Bu eller daha büyük bir suçu irtikap etmekten çekinmedi... Bu suç merhum padişahın bir kulağının kesilip tarihin nisyan bulutları arasında kaybolup gitmiş ve ismi bile bilinmeyen Sultan Mustafa'nın valdesi olan sultan hanıma götürülmesi idi. Şurada şunu ilâve etmeyi hemen lüzumlu görüyoruz. Bilindiği gibi ahali içinde yerleşmiş bir söz vardır ki o da şudur «adı çıkmış

dokuza inmez sekize» bu söz misâli Osmanlı tarihinin en namlı hanım sultanlarınan biri olan Mahpeykâr Kösem Valide sultan merhume, nedense daima kötü taraftarıyla ele alınmış ne kötülük meydana gelmişse ve bu valde sultan adı olarak geçmişse hemen bu merhumeye izafe edilmiştir. Bu külliyyen yalan ve garaz olduğu gibi bu olayda da kulak getirilen valde sultan'ın Kösem Sultan olmadığını yukarıda bildirdiğimiz gibi adı tarihin nisyan bulutlan içinde kaybolup gitmiş Sultan Mustafa'nın vaîdesi olan hanım olduğunu bütün açıklığı ile anlatmaya lüzum gördük.

Yukarıdaki izahatı yaptıktan sonra mevzuumuza dönelim: evet Şehid-i Osman Yedikule'de Rahmeti Rahmana kavuştuğu zaman tarihler Hicri 1031, Milâdi 1622 yılını gösteriyordu. İdam infazından sonra naşı Topkapı Sarayına getirildi mutad vazifeler ifa edildikten sonra merhum Padişah 1. Ahrned Hân'ın yanına defn edildi. Bu bolüme kadar anlattığımız Genç Osman'ın hayatının en büyük mertliğini tebarüz ettirmeden geçmeyi bir ihanet olur saydık ve onu burada belirtmeyi bir vazife bildik. Bu mertlik şuydu: Merhum Genç Osman vaziyetinin çok kritikleştiğini gördüğü zaman bir tek davranış, bir tek sözle bu işi hal edebilirdi. O da amucası Sultan Mustafa Hazretlerini öldürtrne kararıydı. Eğer bu karan verseydi ve uygulasaydı, ne hâl işi olurdu nede böyle feci bir ölümle karşılaşırdı... Ne varki o bu yolu aklına bile getirmemişti. Halbuki çok sonra görüleceği gibi 4. Sultan Mustafa, 3. Selim'i isteriz seslerini duyunca bu ihtimali ortadan kaldırmak için 3. Selim'in cesedini hemen bağıranların önüne atıvermişti. tşte Genç Osman böyle bir şeyi yapmamıştı. Bu onun ne kadar mert bir insan olduğuna nefis bir işarettir.

Yukarıdaki satırlarda Genç Osman'ın safhai hayatını nakl ederken son olarak ne kadar mert olduğunu anlatan bu misâlden sonra babasının koynunda Cenab-ı Hakk'ın vasi rahmetine tevdi ederek Genç Osman'ın günümüz içinde kısaca bir değerlendirilmesini yapmaya çalışalılm.

1981 senesi İstanbul uluslar arası festivali münasebetiyle, Sultan Fâtih hazretlerinin yadigârı Rumeli Hisarında Devlet Tiyartrosu sanatçıları tarafından icra edilen Turan Oflazoğ-lu'nun yazıp hazırladığı Genç Osman piyesi günümüz içindeki değerlendirmelerin en kalıcı vesikasıdır. Çünkü bu eser artık klasikleşmiş her zaman daha iyisi yapılmadıkça, Genç Osman buydu, Osmanlı buydu, âlimler buydu, asakiri islâm buydu diye anlatılacak ve ortaya konan hokkabazlık, boğaz yazlıkçılarını kahkahalarla güldüren bir ortaoyunu halinde sürüp gidecektir. Altıyüz yirmi yıl süren bir saltanatın en içler acısı olayı... Belki okurlarım diyeceklerki bu satırların tarih akışı içinde hayatları verilmeye çalışılan Osmanlı padişahları ile ne alâkası var... Biz diyoruz ki, günümüz içindeki değerlendirilişi tarihten aldığımız dersi gösterecektir. Yoksa onlar hayatlarını din-i İslama elden geldiğince adamışlar ve şüphe-sizki bizlerden çok daha hizmetler vererek terk-i hayat eylemişlerdir. Bizim içim artık mühim olan onların başardıklarının nasıl yaptıklarını anlamaktır, yanıldıklarında nasıl yanıldıklanrrranlarnaktır.

Bu yüzden bu piyesin icrası günü Rumelihisar camiinde akşam namazını eda

ettik, ezanı okuyan zat geldi, cübbesini giydi, mihrabın önüne gelip kamet getirmeye başladı... Evet müezzin yoktu. Cemâat ise iki genç olmak üzere ben ve bir hâkim adayı arkadaştık... Hoca efendi namazın farzını kıldırınca müezzinliği ele aldık ve namazı tamamlayıp teşbihe geçtik, Hoca Efendi bir aşır okuyup fatihayı çekince arkama ^aktığımda camiî içinde cemaat olarak ben ve hâkim adayı arkadaş olarak yalnız ikimiz vardık. Bunun sebebi beşyüz metre Ötedeki Rumelihisarındaki piyesin başlama saatinin tam akşam namazı saatinde denk getirilmesiydi. İki genç piyesi kaçırmamak için teşbihi bitirmden gitmeyi tercih etmişlerdi. Biz de arkadaşla biraz hızlı yürüyerek gidip numaralı biletimizin gösterdiği yere kurulduk. Piyesi binbir itiraz seslerimizin içimizde düğümlenerek tamamlanmasını bekledik. Gözüm daima etrafta idi. Hele perde aralarında bin kişiyi mütecaviz seyirci kalabalığının arasında çimlerin üzerine ceketini atıp namaz kılacak bir mü'min aramağa başladım ne varki duyulan yatsı ezanı bu aramamın bittiğini ilan ediver-misti. Evet bir camide dört kişiydik, bini mütecaviz seyirci o gün akşam namazını acaba nerede kılmıştı. Demek ki, o akşam ecdadının hayatını ve tarih sahifelerini iki saatlik piyesle anlatmaya çalışan oyuna dört namazlı gelmişti. İşte bu yukarıda anlattıklarımız ayni ile vaki olup, cemaatın bu sanat olaylarına lakayt oluşu, meydanın nasıl boş bırakıldığının kesin delilini teşkil eder. Bir de bu festival bitene kadar mukaddesatçı gazetelerin yazarlarının bir yazısını dikkatle aradım fakat ne mümkün, bir kalem bile dokunduran olmadı...

Piyese gelince, bir kere devlet tiyatrosu san'atçıları hakikaten rollerini fevkalâde bir başarıyla oynadılar... Hakikaten güzel ve kuvvetli birer sanatçı olduklarını gösterdiler, elden gelmez ki, en suzişli vak'a, yazan tarafından bir komediye - çevrilmişti. Artist elindeki metini oynar onu değiştiremez. Hele rol dağıtımında Şeyhülislâm Esad Efend merhumu kavukluya çıkan bir tarzda takdim eden sahneye koyucu herhalde din adamı ile arasına koyduğu aşılmaz duvarı o şeyhülislâm yorumlamasıyla açıklamak istiyordu. Yalnız birde şunu unutmamak gerekir ki, bu piyesin yöneticiliğinde Yücel Çakmak'lının olmayışı menfi bir piyesi seyretmemize sebeb olmuştur. Televizyonda büyük bir alâka ile seyredilen 4. Mu-rad piyesi Turan Oflazoğlu'na ait olmasına rağmen, içki sahneleri hariç güzel olması Yücel Çakmaklı yöneticiliğinin mu-vaffakiyyeti gibi görüldü bize..

Genç Osman merhumun günümüz içindeki değerlendirmesini yaptıktan sonra, iç içe vermeye çalıtığımız Sultan 1. Mustafa'nın 2. cülusunun encamına dönelim.

Sultan 1 Murad (Hüdavendigâr) Hazretlerinin Kosova sahrasında içmiş olduğu şahadet şerbeti ne de olsa kâfir elinden olmuştu. Onaltıncı Padişah Genç Osman ise şahadet şerbetini kendi askerinin ve hanedan damadı Davud paşanın elinden tatmıştı. Acaba bu şehid edilişte Genç Osman'ın hiçmi dahfi yoktu? Şüphesizki insanlar hatadan münezzeh değildir. Genç Osman ise beşerden ayrı değildi. Üstüne üstlük gayet ateşli bir mizaca sahip olmakla beraber İnkılâpçı bir kafa taşıdığı yapmak istediği işlerden anlaşılır. Fakat bu inkılâplar o toplumun inançları ile ters düşerse, inkılâpçılık değil, zorbalık olur.

Genç Osman; ceddi Orhan Gazî Hazretlerinden kendi zamanına kadar geçen üç asırlık zaman içinde, Yeniçerinin büyük bir liyakatla taht-ı Osmanî'nin önünde etten ve kemikten bir dıvar olup, muhafızlığını icra ettiği gözden kaçmaz bir vak'adır.
Bu böyle iken ceddi sultan üçüncü Mehmed'in sünnet düğününde sanatkârların gösterdiği mükemmel gösterilerden hoşlanarak «dileyin benden ne dilerseniz» Kelâmını söyleyen 3. Murad Hân'ın bu san'atçıları yeniçeri kayd ederek, bu orduya asli unsurların dışındaki insanlarla birleştirerek bozduğunu göz önüne alarak bunu toptan yok etme yerine, islâh etmeye çalışması gerekmezmiydi? Sonra Hocası Ömer Efendinin bahsettiği gerek Mısır askeri gerekse Anadolu askeri daha babası Ahmed Hân zamanında asilerden değilmiydi? Şüphesizki yeniçeri eski satvet ve saffetini kaybetmişti, bunu dağıtmak İslah etmekten dahamı kolay zannetti. Tek evlilik meselesi diye tutturunca dinin müsaade ettiğine ters düş-i? İşte bütün bunları dengeleyecek politika şeyhülislâm Esad efendinin tavsiyeleri idi. Ne varki Genç Osman, Hocası Ömer Efendiyi dinlemekle kendi sonunu hazırlamıştı. Tasavvuf erbabı bir kere daha pozitivistlere gaalip geliyor, Şeyh eli tutanın daha kazançlı çıkacağını bir kere daha gözler önüne seriyordu...
Sultan 1. Mustafa'nın ikinci defa tahta geçmesinden sonraki durumu izaha geçelim.
Sultan Mustafa'nın ikinci defa tahta geçmesini müteakip Şeyhülislâm Esad Efendi, Damadı Genç Osman'ın kendisini dinlememesine rağmen elim olay dolayısıyle meşihat makamına uğramadı. Naima tarihi, Esad Efendinin cenazeye gelmediğini yazarsa da Fezleke'de ise cenazeye geldiği yazılıdır.
Ayrıca padişahın cenaze namazını kıldıran Zekeriyazâde Yahya Efendi çok manidar bir konuşma ve yürekler paralatan bir dua ile töreni bitirince cenazede olanların ve Esad efendinin ağladığı menkuldür. Esad Efendinin yerine Şeyhülislâmlık makamına Zekeriyazâde Yahya Efendi tayin olundu. Babasıda Şeyhülislâmlık yapmış olan Yahya Efendi, şâir ve nüktedan bir zat idi. Bu ilk Şeyhülislâmlığı bir sene kadar sürmüştür. Daha sonraki iki sefer gelmiş olduğu bu makamdaki hizmet süresi toplam olarak yirmi sene sürmüştür. Seksen yaşında vefat ettiği zaman deveti âliyye sözü tutulur bir âlimini kaybetmiş oluyordu.
Sultan Mustafa evvelinde ve ahirinde hiç mi hiç istemediği padişahlık vazifesi üzerine yüklenince altından kalkamayacağını bildiği bu işten kurtulmak için sarayın odalarında dolaşıyor yeğeni Genç Osman'ı «Osman neredesin gel beni bu yükten kurtar» diye feryad ediyordu.
Buna mukabil sultan Mustafa'nın Validesi ve damadı Da-vud paşa iktidarsız bir iktidar meydana getirmişlerdi. Yeniçeriler bir gün Davud Paşa'nın konağının önüne gelmişler ve «Sultan Osman'ı niye katlettin» diye bağırıştılar. Davud Paşa: «padişahımız Mustafa Hân'ın fermanıyla» diye cevap verince çekilip gittiler.
Simdi de sipahiler ayaklanmış hesap soruyorlardı. Hemde biraz da olsa

haklıydılar Çünkü padişah katili diye halktan tepki görüyorlardı. Yeniçeriler de aynı sebeble bu ayaklanmaya iştirak ettiler. Hep bir ağızdan «Bize padişah katili diyorlar, dışarıda gezemiyoruz» diye bağırmaya başladılar. Ve ilâve ettiler: «Kim bu menfur işi yaptıysa yakalanıp hesabı görülsün.» Bu istekler saraya duyuruldu. Ne varki Erzurum Beylerbeyi Abaza Mehmed Paşa Genç Osman'ın kanını bahane ederek önüne gelen Yeniçeri'yi padişah katili diyerek öldürüp başka bir kanunsuzluk irtikâb ediyordu. Bu Abaza Mehmed Paşa, meşhur Kuyucu Murad Paşa merhumun Celâli isyanlarını bastırmaya çalıştığı sırada Abaza'nın çok genç olduğunu gören Damad Halil Paşa'nın tavassutuyla kendisine bağışladığı bir delikanlı idi. Bu Abaza Mehmed Paşa, Yeniçerileri ödürürken acaba Celâli tenkilinin intikamını mı alıyordu? burasi meşkûktür. Şüphesizki Genç Osman merhumu bir gurup yeniçeri şehid etmiş ve türlü rezillikler irtikâp etmişti. Fakat bunun sorumlusu olarak Erzurum'da veya surda ve-burda olan yeniçerimiydi? İstanbul'daki yeniçerinin oda bir bölümünün siyasi manevralar yüzünden irtikâp ettikleri suzişli vak'anın müsebbibi olarak Anadoludaki Yeniçerinin öldürülmesi ne derece doğru bir iştir. Bunu insaf ehline sormak gerekir.

Bu nümayişlerin tek faydası Sadrazam Davud Paşanın azledilmesi oldu. Göreve Mere Hüseyin Paşa tayin olundu. Ne varki bu değersiz adama sadaret ancak bir ay nasib oldu. Mere Hüseyin Paşanın yerine Lefkeli Mustafa Paşa tayin °'undu. O da ancak kırkbeş gün vazifede kalabildi. Çünkü askerin yeni bir isteği ve Şeyhülislâmla yapılan kısa bir mü-Şavereden sonra Vezareti uzma makamı Gürcü Mehmed Paşa'ya tevcih edildi. Bu işler şüphesizki, Sultan Mustafa Hazretlerinin bilgisi dışında cereyan ediyordu. Onun tek meşguliyeti yeğeni Osman'ı bulup tahtı Osmaniyi sahibine devretmekti...

Bu sırada Damat Kapdan-ı Derya Halil Paşa Akdeniz'den diğer bir filo ile Karadeniz'de Osmanlı sancaklarını dolaştıran Recep Paşa yaptığı bir savaş neticesinde beşyüz Kazak askeri esir ile Dersaadete geldiler.

Bu gelişler İstanbul ahalisini ve devleti bir müddet oyaladı isede Gürcü Mehmed Paşa'nın sadaretide yirminci" günde noktalanmış yerine yine Mere Hüseyin Paşa tayin olunmuştu.

İkinci sadaretine oturan Mere Hüseyin paşa Damad Halil paşanın Abaza ile mektuplaşıp isyanına son verdirmesini istedi. Halil paşa evladı manevisi olan Mehmed paşaya bu mektubu nasihat dolu olarak gönderdiysede bir iş çıkmadı.

Bu arada yeniden ayaklanan Yeniçeriler Şeyhülislâm Yahya Efendiye başvurup, Sultan Osman'ın katilleri için ölüm fetvası istediler. Yahya Efendi, onları idare ettiği sırada Sultan Mustafa'dan geldiği söylenen bir hattı hümayun okundu. «Ben sultan Osman öldürülsün demedim, katiller bulunup cezalandırılsın» mealindeki hattı hümayunun birincisinde olduğu gibi sultan Mustafa'nın habersiz olduğunu söylemeğe bilmem lüzum varmıdır?

Başta Davud paşa olduğu halde bütün katiller kısa zamanda yakalandı. Sultan Mustafa'nın kızkardeşi, Genç Osman'ın halası Damad Davud paşanın ismi tarih sahifelerinde maalesef yer almayan hanımı kocasını kurtarmak için çok gayret

sarfetti ise de adalet yerini buldu. Kilindiruğrusu, Altıncıoğlu, Cebecibaşı da aynı akibetlere uğradılar.
Kuvvetli rivayetler bu yukarıdaki olayların Gürcü Mehmed paşa sadareti zamanında cereyan ettiği şeklindedir. Doğrusuda budur.
Çünkü Mere Hüseyin paşa bu önemli işi halledecek kapasitede değildi. Ayrıca son sadareti bir ay sürdüğü için zaman olarak da kâfi gelmemektedir.
Mere Hüseyin paşa son sadareti olan bir aydan sonra yerini Kemankeş Kara Ali paşaya bırakmak mecburiyetinde kaldı.
Kemankeş Kara Ali paşa, eski sadnazamlardan Gürcü Mehmed paşa ve Kapdan-ı Derya Halil paşa ile müşavere edip, hiç bir fonksiyon icra etmemek için işi deliliğe vuran sutan 1. Mustafa'yı hâledip geldiği odaya gönderrne kararı aldılar. Bu kararı tatbik için tek engel cülus bahşişi oluyordu. Yeniçeriden bahşiş almayacaklarına dair söz aldıktan sonra hâl kararını tatbike Sultan Mustafa'yı istemediği tahttan azat ettiler.
Sultan Mustafa taht'tan indirildiğinde otuziki yaşına varmıştı. Hicri 1048, Milâdi 1639 yılında vefat ettiğinde kırkdokuz yaşına girmişti. Yeğeni 4. Murad'ın saltanatı içinde şehzade öldürülmesine rağmen kendisine dokunulmamıştır.
Sultan Osman ve Sultan Mustafa'nın hayatlarının anlatılması bu satırla noktalanmış oluyor. Cenab-i Mevlâ her ikisi-nede rahmet eylesin. Amin. sultan i. Mustafa'nın hanımları ve çocukları
Bu padişah 3. Mehmed'in oğlu olup, annesinin adı bilinmemekle beraber 3. Ahmed'in, 4. eşi olduğu ve Abaza milletinden olduğuna dâir kuvvetli ihtimal vardır. Mustafa tecenn-nün etmişti. Ağabeyi 1. Ahmed tahta geçtiğinde, çok merhametli bir kimse olmasından dolayı hayatına dokunmadı, üstelik; veraset kanununda yaptığı değişiklik hasebiyle hanedanın enyaşlı erkek üyesini tahtageçer kaidesine işi bağlamıştı. Bu sebeble tahtın vârisi sayılması ve Genç Osman'dan da yaşça büyük olduğundan, taht'a çıkarılarak padişahlığına biat olundu. İki defa tahta çıkan bu padişahın izdivaçları hakkında bilgi yoktur. Çocuğu olup olmadığı hakkında da malumat bulunmamaktadır. Yalnız ilk çocuksuz padişah diye ananlar vardır.

1. Mustafa'nın Sadrıazamları Ve Şeyhülislâmları

1. Mustafa; veraset kanunu değişikliğiyle geldiği padişahlığı asla istememiş, kiminin deli, kiminin mecnun dediğ-i, kiminin ise velî dediği bu padişah, tahta çıktığında sadnazam olarak vazife başında biraderinden kalma sadrıazarn Hali! Paşayı bulmuştu ve tahtı istemeyen adamın sadrıazamla uğraşacak vakti mi olur misâli, o tarafa hiç bakmadı. Bu padişahlık döneminin 1. devresinde bu sadrıazamla ve devlet şurası sayılacak, hayli tesirİbulunan recul yâni devlet adamlarının ittifak reyile vazifeyi biraktırılmasi yönüne gidilmesi kararlaştırıldı. Böylece dörtay kadar süren bu süre içinde tek sadrıazamla iktifa etmiş oldu.
Daha sonra fâcia-i genç Osman vaka'sindan sonra tekrar Osmanlı tahtına cülus etdi. Bu sırada târihler 19/ma-yıs/1622'yi gösteriyor ve makam-ı sadaretde 59.

Osmanlı sadrıazamı Düâver Paşa bulunmaktaydı. Buna daha doğrusu yukarıda, verdiğimiz târihde Dilâver Paşa ile 60. sadnazam Dâmad Kara Dâvûd Paşa halef selef oldular dersek daha doğru bir izah yapmış oluruz. Bu paşa 25 gün süren sadareti sonunda 13/haziran 1622'de sadareti Merre Hüseyin Paşaya bırakmak mecburiyetinde kaldı. Merre Paşanın sadaret dönemi de 25gün sürdü.
Bunun yerine 8/7/1622'de Lefkeli Mustafa Paşa mührü hümayuna sahip oldu. 2 ay, 14 gün vazife ifa etdikten sonra 21/eylül/1622'de Hadim Mehmed Paşa veziriazam oldu. Bu zâtın dönemi de 4 ay, 14 gün sürebildi. 5/2/1623'de Merre Hüseyin Paşanın 2. sadareti başladı ve 29/8/1623'e kadar 6 ay, 23 gün sürdü. Bunun yerine Ispartalı Kemankeş Kara Ali Paşa sadnazam oldu, ancak 1. Mustafa'nın iş göremez hâli devam ettiğinden ilk dönemde olduğu gibi, ricâl-i siyasiye hâl edilmesinde ittifak etdiler. Bu sebebden Ali Paşa'nın Mustafa hân'a yalnız 11 gün hizmet ettiği olmuştur.
Böylece 1. Mustafa sadnazam olarak iki defa aynı şahıs olmasıyla altı zât ile çalışmak şansı bulmuştur.
1. Mustafa dönemişeyühlislâmlanna gelince; Sultan Mustafa taht-ı Osmaniye çıktığında Hocazâde Mehmed Es'ad 2/7/1615'de geldiği makam-ı meşihatde bulunuyordu. 33. şeyhülislâm olan Esad Efendi bu vazifede 21/mayıs/1622'ye kadar kaldı. Bu arada 1. Mustafa'nın 3 ay, 4 günlük dönemin de şeyhülislâm olarak kendisine yardımcı oldu. Sonra da Damadı, Sultan 2. Osman'a dini müşaviri olarak makamında ipka olundu. Nihayet fecâiî Osman'iden sonca yeniden tahtın sahibi olan 1. Mustafa'ya, sadece iki gün hizmet verdikten sonra yerine; Ankaralı Bayramzâde ZekerİyyaEfendinin oğlu Yahya Efendi 34. şeyhülislâm olarak makam-ı meşihate geldi. Bu zâtın ilk şeyhülislâmlığı; 1 sene, 4 ay, 14 gün sürdü ve 4/10/1623'de sonuçlandığın da Sultan Mustafa'nın 2. defa padişahlıktan olmasının üzerinden 24 gün geçmişti. Ezcümle söylemek icâb eder ise; Sultan Mustafa'nın birlikte çalıştığı şeyhülislâm sayısı, bir zât iki defa olmak üzere üç defa şeyhülislâm değiştirmek, topu toplamı iki zâtla işi götürmüştür.

Sultan 2. Osman(Genç)'İn Hanımları Ve Çocukları

Sultan 2. Osman; amucası Sultan 1. Mustafa'nın tahttan dirilmesi üzerine 16. Osmanlı padişahı olarak vazifeye başdığında 13 yaşları civarındaydı. İlk izdivacını; Pertev Paşaın torunu olan Ayşe Sultanhanımla yapmıştıki, kızın anne ırafı da Yavuz Sultan Selim'in ahfadındandır. İlk izdivacın kabinde 1 ay sonra 2. izdivacımda Şeyhülislâm Mehmed ,s'ad Efendinin kerimesi Akile Hâtûn ile yapmıştır. İlk hanıı ile 4 ay süren evliliği, 2. hanımla da 3. ayın içindeyken padişahın taht'dan indirilmesi ve peşinden şehid edilmesi bu genç gelinlerin dul kalmalarına sebeb oldu. Ayşe Hâtûn ilelakalı başka bilgi bulunmazken, Akile Hatun, kocasının şeadetinden 6 ay sonra, ikiz olan şehzade Mustafa ve Zeyneb .ultanhanımı dünyaya getirmiştir ancak daha sonra, Rumeliazaskeri Ganizâde Nadiri Efendi ile izdivaç yapmıştır. 1607loğumlu Akile hanım, bu izdivacı 20 yaşında yapmıştı. Sene

3e 1627 idi. Çocukların ikisi de bir yaşının peşinden vefat itmişler ve Dedeleri, Sultan 1. Ahmed'in türbesine defnolunnuşlardır.

Genç Osman'ın Sadrıazam Ve Şeyhülislâmları

56. Osmanlı sadrıazamı Halil Paşa görevinin İsene, 3 ay, }. gününü idrak ederken meydana gelen tahttaki değişiklikte Mustafa gitdi, Osman geldi. Böylece 2. Osman diğer deyimle Genç Osman'ın ilk sadrıazamı Halil Paşa olmuştur. Bu zâtın sadareti, 18/1/1619'da bittiğinde 2sene, 3ay, 2gün sürmüş-:ü. Yerine Güzelce Ali Paşa geldi. 1 sene, 2 ay, 17 gün süren sadrıazamlığı bittiğinde târihler, 9/3/1621'i gösteriyordu. Ohrili Hüseyin Paşa'nın sadarete getirilmesi 6 ay, 9 gün sürdü ve yerini padişah 2. Osman'ın son sadrıazamı Dilâver Paşa aldı. Bu sadaret de, 8 ay2 gün sürmüştür. Târih, padişahın aynı zamanda tahtından indirildiği târihi göstermektedir bu 19/5/1622'dir. Böylece 2. Osman'ın istihdam ettiği sadrı-azam dört zât'dır. Bunların biri, Amucası Sultan 1. Mustafa'nın tâyin ettiği zât olan Halil Paşadır. Şeyhülislâmlara gelince; Genç Osman; tahta çıktığında maka-m-ı meşihat de Hocazâde Hacı Mehmed Es'ad Efendi bulunuyordu. 2. Osman'ın Yedikule'de şehid edilmesinin, bir gün sonrasın da in-fisal eden Es'ad Efendinin yerine de Yahya Efendi getirildi. Mehmed Es'ad Efendinin meşihati 6 sene, 10 ay, 20 gün. sürmüştü. Böylece; 2. (Genç) Osman dönemi de tek şeyhülislâm i!e geçmişti.

SULTAN 4. MÜRAD 2
- İlk Döneklik 2
- Iran Gailesine Doğru 2
- Bir İmha Hareketi 3
- Haçlı Zihniyetinin Dış Kapıya Yüklenmesi 4
- Oyalama 6
- İki Ateş Arasında 6
- Damad Halil Paşa'nın İkinci Sadareti 7
- Hüsrev Paşa'nın Sadareti 8
- Yemen Meselesi 8
- Kırım Gailesi 8
- Aziz Mahmüd Hüdaı Hz.Lerinin Vefatı 8
- Hüsrev Paşanın İran Üzerine Seferi 9
- Hüsrev Paşa'nın Azli 9
- Son İhtilal 12
- Recep Paşa'nın Katli 13

Sinan Paşa Köşkü Önünde Yapılan Yemin 13
Temizleme Hareketi 13
Bir Yangın Ve Tütün Yasağı 14
Şeyhülislâm Katli 14
Revan Seferi Ve Memleketin Tanzimi 15
Bağdad Seferi Öncesi 16
Hekimbaşının Ölümü 17
Tayyar Mehmet Paşa'nın Sadareti 18
Bagdad Önünde 18
Bağdad'dan Dönüş 19
Sultan 4. Mürad'ın Vefatı 19
Sultan 4. Murad'ın Hanımları Ve Çocukları 20
4. Murad'ın Sadrıazam Ve Şeyhülislâmları 20

SULTAN 4. MÜRAD

Babası: Sultan I. Ahmed Han
Annesi: Kösem Mahpeyker Sultan
Doğum Tarihi: 1612
Vefat Tarihi: 1640
Saltanat Müd.: 1623-1640
Türbesi: İstanbul'dadır.

Sultan 1. Mustafa Hân'ı ikinci defa odasına gönderen ve taht ile alâkasına kestiren ve elinden tuttuğu Sultan Ahmed cennetmekân merhumun üçüncü şehzadesi Murad'ı Sadrazam Kemankeş Ali paşa, Şeyhülislâm Yahya Efendinin yardımları ile devleti aliyyenin tahtına oturtmuş ve böylece dünyanın o zamanki 1 numaralı devleti olan osmanlı devleti ve dünya için yepyeni bir devir başlamış oluyordu.
Boğaziçinde 1612 miladi yılında doğan Sultan Murad Hân, taht'a geçtiğinde Hicri 1032, Miladi 1623 yılıyla birlikte henüz oniki yaşını ikmal etmemişti. Taht'a geçtiğinin ertesi günü sünnet-i hitan merasimi yapılmış ve sünnet olmasından beş gün sonra da kılıç kuşanma merasimi icra olundu.
Şüphesizki bu kadar küçük bir çocuğa bir naib lâzımdı. İşte o nâib henüz 28 yaşında olan ve Osmanlı tarihinin en önemli Sultan hanımlarından olan Kösem Mahpeyker Valide sultandı.
İslâm tarihinin en uzun ömürlü devletini sürdüren bu hanedan, oniki yaşında bir padişah ve yirmisekiz yaşında genç bir anneye kalmıştı. Şunu hiç unutmamamız gerekirki; günümüzde alelade bir aile dahi evin reisini kaybettiğinde genç bir anne ve çocuk geride kalsa, hayatın maddi ve manevi zorluklarıyla ne kadar büyük bir boğuşma sergilemektedirler. Böyle bir aileye yardım eden, yol gösteren olmazsa, nasılki netice pek vahimdir, işte devleti aliyye'de çocuk yaşta bir padişah ve genç bir kadına kalmıştı. .İşte o günlerin devlet adamları bu devlet gemisinin devamı için gayret göstermişler, kimileri ise ihanet erbabı olduklarını hatta zirveye göz diktiklerini dahi göstermişlerdir.
Kemankeş Ali Paşa, zaten taht'ta gözü olmayan Sultan Mustafa'yı yerinden almanın ve Sultan Murad'ı taht'a geçirmenin vasıtası olmasını hazmedememiş, iyice şımarmıştı.

İlk Döneklik

Yeniçeriler, üst üste aldıkları cülus bahşişi münasebetiyle Sultan 4. Murad'ın taht-i saltanata iclasında bahşiş istemeyeceklerine dair söz verdikleri halde, az bir müddet sonra «cülus isterük» diye tutturdular. İkimilyon osmanlı altını bulan meblağ saraydaki altın tabakalar ve tepsiler eritilerek karşılandı.
Sadrazam Kemankeş Ali paşa, Şeyhülislâm Yahya Efendi'yi görevinden azlettirdi. Allah'dan yeni gelen zât merhum şehid Genç Osman'ın kaimpederi,

Şeyhülislâmoğlu Şeyhülislâm Esad Efendi idi.. Neyse, çok değerli bir zât iie ondan belkide daha değerli bir zât nöbet değiştirmiş oluyordu.

Iran Gailesine Doğru

Eski vazifesi Bağdat subaşılığı olan ve Bekir Subaşı olarak anılan cesur, kurnaz bir adam vazifesi sırasında temin etmiş olduğu servetin verdiği imkânlarla, eyalet Beylerbeyi Yusuf paşa'nın askerine kumandan olmuş ve bir subayını Simav kazasına vergKtoplamak için göndermişti. Ne varki; Dîvan bunu haber alır almaz dörtbin yeniçeri ve bin Azap askerini Bekir Subaşı'nın takibine gönderdi. Bekir Subaşı'nın amansız düşmanı Azap Ağası Mehmed Ağa, Bekir Subaşı'nın yokluğundan istifade ederek Bağdat Beylerbeyliğinin asli görevlisi Yusuf paşa ile anlaşarak ani bir taarruzla şehre girmek ister. Fakat Bekir Subaşı'nın oğlu Mehmed durumu haber alır almaz şehrin kapılarını kapadığı gibi toplanda Azap Ağası ile Yusuf paşa'nın askerinin üzerine tevcih eder. Diğer taraftan Simav kasabasında kendisini yakalamağa gelen kuvvetleri kesin bir mağlubiyete uğratan Bekir Subaşı şehrin önünde Yusuf paşa ve Azap Ağası Mehmed'i görünce onlara hücum eder. iki ateş arasında kalan Yusuf paşa ve Azap ağası İki gün dayanabilirler ve neticede savaş Bekir Subaşı'nın kesin galibiyeti ile hitam bulur. Bu ana baba gününde Yusuf paşa başından aldığı bir yaranın neticesinde şehid olur. Azap Ağası Mehmed Ağa ise İki oğluyla birlikte Bekir Subaşı'ya teslim olmuştur. Fakat bu teslim oluş ölümlerden ölüm beğenmekten farksızdır... Bekir Subaşı, bir sandalın içinde Azap Ağası ve iki oğlunu zincirlerle bağlatır, kükürd ve katranla içini de bir güzel doldurup ateşletir ve Dicle nehrine salar. Sandaldan gelen yürek paralayıcı feryadlan, tüyü kıpırdamadan işitilmez oluncaya kadar dinleme ve seyretme gaddarlığını gösterir. Bu elîm hadiseden sonra hiç sıkılmadan Dîvana bir istida göndererek Bağdat Valiliğinin kendisine tevcihini hamil ferman-ı padişahî'nin gönderilmesini talep eder. Dîvan bu talebi red ve Bağdad Vali'liğine Süleyman paşa'yı nasb etmiş-sede bu paşa red ettiğinden, Diyarbakır Beylerbeyi Filibeli Hafız Ahmed paşa Bağdad üzerine serdar tayin edilmiş kâfi miktar asker verilerek Bağdad'ı zaptu rapta alması emrolun-muştu.

Hafız paşa, İlk hamlede muvaffak olamadıysa da ikinci defasında rakibini perişan etmiştir. Ne varki muhasaradan kurtulan Bekir Subaşı, İran Şahına başvurarak, Karcığla Hân'la bir takım anlaşmalar yapmış mezhebi şiâ'ya hizmet edeceğini ve bunun nişanesi olarak da Bağdad'ı kendilerine teslim edeceğini vaad etmişti. İran Şahı bu durum karşısında Bekir Subaşı'ya yardımcı ve muhafız olarak üçyüz kişilik bir askeri birlik göndermişti.

Bu sırada Dîvan'dan gelen bir emir insanı çıldırtacak gibi idi. Bağdad Beylerbeyliği Bekir Subaşı'ya verilmiştir. Kendisine tebliğ oluna... Hafız Paşaya düşen emri yerine getirmekti. O da öyle yaptı. Bekir Subaşı bu haberi alınca; Karcığla Hân'a kendisinin emeline nail olduğunu, bu hususlaki yardımlarını unutamayacağını bildirdi ve bunun nişanesi olarak Şah'a verilmek üzere bir

takım hediyeler takdim ederken Karcığla Hân'a da hediyeler sunmayı ihmal etmedi.
Aynı zamanda da Hafız Paşa'ya Bağdad'dan çekilip gitmesini, çünkü halkın bu ordudan çekindiğini söyledi. Hafız Paşa, ordusuyla Mardin taraflarına çekilmek üzere yola koyuldu Bekir Paşa; ki, dîvan kararıyla paşa'lığa terfi etmişti. Bunu da halka tellallarla duyurdu.
Karcığla Han, Bekir paşa'ya yaptığının doğru olmadığını gönderdiği bir elçi ile hatırlattı. Bekir paşa; bu hatırlatmaya cevap olarak kalenin toplarını İran'lılann üzerine doğru ateş-liyerek verdi.
Öte yandan Şah Abbas yavaş yavaş Bağdad önlerine gelmişti. Şah Abbas'ın Bağdad önlerine gitmekte olduğunu istihbar eden Hafız paşa, Kürdistan Beylerbeyi Kör Hüseyin paşayı Bağdad'a yardım etmek üzere yollamıştı. Çünkü kendisi o sırada Abaza Paşa gailesi ile meşgul idi.
Kör Hüseyin paşa Bağdad'a yardım etmek üzere giderken önüne Karcığla Han komutasındaki iran askerleri çıkmıştı. Yapılan savaşta Hüseyin paşa Kırmızı Hana çekildi. Bu çekiliş şüphesizki bir mağlubiyete uğrama korkusundan ileri gelmişti. İranlılar Hüseyin paşa'ya bir anlaşma teklif ederek kendisini bu badireden kurtulma ümidine sevk ettiler. Bu ümid ilk önce bir gafillik meydana getirdi. Bu gafletin netice-,/si bir baskınla başta paşa olmak üzere bütün askerin kellelerinin Şahın ayak ucuna atılmasına sebeb oldu. Tarihler o sırada Hicri 1032, Milâdi 1623 yılını gösteriyordu.
Sadrazam Kemankeş Ali paşa; paşa yaptığı Bekir paşa'ya erzak ve mühimmat göndermemiş, İranlıların tahtı muhasarasına giren Bağdad beşinci ayı doldurğunda açlık had safhaya gelmişti. Artık geceleri halk Bağdad şehrinden gizlice kaçıyor, iranlıların içine karışıveriyordu. Bekir paşa'nın oğlu Mehmed ise İran Şahı ile gizlice anlaşmış kendisi Bağdad valisi olduğu takdirde gece yansı kalenin kapılarını açıp şahın askerlerini içeriye almayı vaad etmişti. İran şahı da bu vaade Bağdad valiliğini Mehmed'e vereceğini ifade etmişti. Nitekim gece yansı olunca hain oğul, kapıyı açmış ve Bağdad'ı aceme peşkeş çekmişti. Açlık ve ümitsizliğin verdiği yorgunlukla derin uykuda olan Bağdad halkı sabah ezaniarıyla uyandığında, şehrin artık Şahın olduğunu görüyorlardı. Halk şaşırmış ne olacağını dahi düşünemezken propagandanın en tesirlisini kurnaz Şah hemen ortaya atıvermişti. Bu bir affı umumi idi. Şah kendisine mukavemet eden bütün herkesi affediyor, askerine ise kimsenin mal, can ve ırzına halel gelmemesi için tellallarla ilan etme alicenaplığını! gösteriyordu.
Bekir Paşa, Şahın huzuruna zincirlerle bağlı olarak götürüldüğünde yol boyunca acaba oğlum öldümu? Hiç bir haber alamadım diye düşünüyordu. Karşısına çıktığı Şahın yanında duran kendi oğlu Mehmed'den başkası değildi... Hatta Şah hiç ağzını açmadığı halde oğlu babasını azarlıyor, Şaha verdiği sözden dönmenin akibetini gör, diyor ve hayatını kurtarmak istiyorsan hazinenin yerini söyle diye tehdit etmekten çekinmiyordu.
Bekir Paşa bu durumu görünce, tasavvuf! bir tabirle söyleyelim «Dili lal oldu aklı mat» adeta taşlaştı, ne duyuyor, ne görüyor ne de cevap veriyordu.

Kendisine hapishane mesken oldu. Hem de zincirlere bağlı olarak...

.

Bir İmha Hareketi

Bağdad şehri Şahın idaresinin eline geçtikten bir kaç gün sonra sokağa çıkma yasağı ilan edilmiş ve şehir bir bir evlere girilerek hem nüfus sayımı yapılmış, hem de silah namına ne varsa nizam icabı denerek alınmıştı. Sayımdan çok kısa bir zaman geçince şehrin zenginlerinden sünnl olanlar, bir hafta süren amansız işkencelere tabi tutularak servetleri söy-lettirilmiştir. Bu arada Hz. Hüseyin (R.A.) Efendimizin türbe-darı; Şah Abbas'a bir defter vermiş ve bu defterde ismi yazılı olup Sünnîlikten mezhebi şiâ'ya geçenler hayatlarını kurtarmışlar gerisi kamilen şehid edilmişlerdi. Bunların içinde iki zât ki; biri Bağdad kadısı Nuri Efendi diğeri Camii kebir İma mı Ömer Efendi İdikİ, şu şartla kurtulmaları teklif edilmişti: Hz. Ömer (R.A.) ve Hz. Osman (R.A.) Efendilerimize sövmeleriydi. Bu iki zât böyle şen'i söz söylemektense şehadet şerbetine razı geldiler ve oracıkta birer iple hurma ağacına ası larak şehid edildiler. (Bu yazdığımız bölüm inanılmaz bir iddia gibi addedilir diye bir iki kaynak vermeyi lüzumlu gördük: Tarihi Ebul Faruk yazan Mehmed Murad cild 5, yine İsmail Hakkı üzunçarşılı TTKY3. c. 1. Kısım ve yine Tarihi Si-yasiyye cild 2 Sadrazam Kâmil paşa) Ayrıca İmam-i Azam Ebu Hanife ile Gavsulazâm Abdülkadir Geylânl Hz. ierinin kabirleri tahrib olundu.

Bir müddet sonrada Bekir paşa'yı bulunduğu hapisten çı-karı'p, aynen Azap Ağası Mehmed ağaya yaptığı gibi, onuda kükürt ve katran dolu bir kayığa bağladılar Diclenin akıntısı-' na bıraktılar. İşte yaptığı aynen başına geldi Bekir paşanın... Bütün bunları kılı kıpırdamadan seyreden, Bekir paşa oğlu Mehmed'e bir bakış fırlatan Şah Abbas; babasına böyle iha-ned eden bana ne yapmaz düşüncesine vardı. Az sonra onu sürgüne yollattı. Yolda kaçmayı denemeye kalkan hayırsız evlât acem kılıcıyla hayatını kaybediverdi.

Şah Abbas, sünnilere gösterdiği nefret verici halden sonra, o muhterem zatlar yâni İmam-ı Azam ve Gavsul Azam'ın kabri zahirlerin telvis ve tahrib etmenin cezasını manevi to-kadlarının maddi sillesini atacak olan 4. Murad'ın bilenmesine ve daha çabuk iktidar sahibi olmasına yardım ettiğini acaba farkındamı idi?

Bağdad'dan ypla çıkan Şah Abbas, Musul'a oradan Nusaybin ve Mardin'e gelerek büyük zulümler irtikab etti. Babı-aliden gelen emir Hafiz paşayı oralara koşturduysa da Hafız paşa her gittiği yerde bir kan gölü ve yıkılmış, yakılmış ha-nümanlar buluyor, İranlılar ise sıvışmış oluyorlardı.

Bağdad'in İranlıların eline geçtiğini gerek valde sultandan gerekse padişah hazretlerinden saklayan Kemankeş Ali paşa küçük çocuk yerine koyduğu padişahın «Bostancibaşı» diye seslenmesini gülümseyen nazarlarla dinleyip seyrederken «çocuk, padişahçılık oynuyor» diye içinden geçirirken kollarını kavuşturmuş emri padişahiyi bekleyen bostancıbaşiya «Al kellesini» diyen ses ayaklarını suya erdirdi amma ne çare iş işten geçmiş kelle inmişti. Şeyhülislâm Esad Efendi'de fetvayı vermişti bile.

Kemankeş Ali paşadan sonra 1. Mustafa zamanında tanıdığımız Mere Hüseyin Paşa sadaret kaymakamlığına talib olmuş ve «vazife istenmez, verilim düsturunu çiğnediğinden o da canından olmuştu. Yeni Sadrazam Çerkeş Mehmed Paşa aynı zamanda serdâr-ı Ekrem sıfatıylada mücehhez kılınmış Abaza isyanını tenkile gönderilmişti.

Haçlı Zihniyetinin Dış Kapıya Yüklenmesi

Sağlam bir bünyeye saldırmak hiç bir zaman akıllı bir davranış olmaz. İşte bunu daha o zamandan keşfeden haçlı zih-niyyeti merkezi idareden uzak Tunus, Cezayir ve Trabiusgarb eyaletlerini hasta uzuvlar olarak seçmiş onlarla bir takım antlaşmalar ve ikili münasebetler kuruyordu. Bu devletler gerek İngiltere gerekse Fransa'dan başkası değildi. Gayet ta-biidirki bu iki devlet kaypak ve hedefü politika bakımından bu gün bile güçlü devletlerden sayılır.
İngiltere ve Fransa yukarıda verdiğimiz kıyılarda gemilerinin soyulduğunu iddia ediyor ve Osmanlı devletine bunlar madem sana bağlılar bunları durdur, diyor sonra yine onlara kendilerini soyduruyordu. Bunun bir iki defa meydana gel-mesinden sonra oralardaki mahalli idarelerle öze! anlaşmalar yapıyordu. Bu durum o bölgelerin Osmanlı nüfuzundan çıkıp, kendini bir şey zannetmesi ve batı emperyalizminin yemi olması demekti. Devleti aliyye Sultan Abdül Aziz Han zamanında ki; çöküşten bir evvelki duraklamadır, Mısır'ın Avrupa devletleri ile flört etmesine bile müsaade etmiyordu. Sultan Murad gibi çelik iradeli, bitirici pençeli bir padişahın devrinde ise bu dış yaklaşmalar önlenemiyordu. Muktedir olan iktidar olur görüşünün çok bariz bir tezahürüdür bu vaziyet. Bunun sebebi doğu hududlarında İran, içte ise Sultan Gen^ Osman'ın intikamını alacağım diye tutturan Abaza pa-şayisyanı idi. Abaza paşa ölçüyü o kadar kaçırmıştıki; Sivas'ta topçu ve cebecilerin beşikteki çocuklarına varıncaya kadar kati eylemişti. Abaza paşa kuvvet toplaya toplaya İstanbul'a intikam almak üzere yola çıkmıştı. Sadrazam Çerkeş Mehmed paşa ise Tokat'a gelmişti.
Kayseri önlerinde iki ordu karşılaşmış, sonunda Abaza paşa Erzurum'a kaçmıştı. Sadrazam paşa ise yeniden Tokad'a dönmüştü. Bu arada ise büyük âlim Şeyhülislâm Esad Efendi Hakk'a yürümüş yerine ise büyük mutasavvıf ve şâir Yahya Efendi yeniden Şeyhülislâm olmuştur. Bu arada Çerkeş Mehmed paşa'da tutulduğu hastalıktan kurtulamayarak vefat etmiş mesnedi sadaret Filibeli Müezzinzade Hafız Ahmed pa-şa'ya tevdi olunmuştu.
Cennetmekân Sultan 1. Ahmed Hân'ın Edirne ormanlarında avlanması sırasında etrafındaki silahlı adamları ile kar-şısı-na çıkan Kırım Hanları varislerinden Mehmed Giray hapiste bulunduğu Yedikule zindanından meçhul bir şekilde Sultan 1. Mustafa zamanında firar etmişti. Bu firardan sonra ise siya-seten Mehmed Giray'ın Kırım Hân'liğına tayini kararlaştırılmıştı. Bir müddetten beri Şah Abbas nezdinde mülteci olarak bulunan Şahin Giray ise Kırım'a dönmüş ve ona'da Kaîgaylık verilmişti. Bilindiği gibi Kaîgaylık, Kırım'da Hân'ın yardımcı-lığını aksettiren bir vazifedir. Müneccimlerden biri ismi kuş isimlerinden

oluşmuş birisinin dünyaya hakim olacağını ifade eden bir kehanet ortaya atmıştı. Şahin Giray bu kehanetin kendisini kast ettiği batıl düşüncesine kapılmış ve küfür olan bu iddiaya yapışmış olmadık zulümleri ifa etmişti. Şurada kısa bir istidrad ile bazı önemli hususatı belirtmeyi lüzumlu gördük. Gaibden haber vermek malumdurki, insanların harcı değildir. Kâinatın yüzü suyu hürmetine yaratıldığı ayetlede belli olan Efendimiz sevgili Peygamberimiz (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır: «Rabbim bana neyi haber verirse ben onu bildiririm» yoksa yıldızların duruşuna, yok kuşların bacağına, efendim aynaların yüzüne bakarak geleceği söylemek kâhinliktir. Kâhinlik ise Allah indinde tek din olan islâm dininde merduttur, yasaktır. Bu mevzuda İbni Haldun Hz. leri ünlü mukaddimesinde uzun uzun malûmatlar vermiş ne varki; o büyük âlim dahi kâhinleri peygamberlerin haberi sadık halleri ile mukayese etmiş, hoş hükmünü verirken bunların doğru olmadığını hatta geçim vasıtası olarak kullandıklarını ifade etmekten çekinmemiştir. Yalnız şunu ilâve etmekte mutaka isabet vardır. Oda bazı keşfü zevk erbabı evliyaullah vardırki; iki cihan serverinin manevi mirasçıları olarak Cenab-ı Hakk (C.C.) o zâtlara aklın idrak edemeyeceği bazı keşfiyyatı nasi-beder ve ifşasına müsaade buyurursa elhak haber doğrudur. Bu bile şeriat âlimleri indinde keşfiyyatı temaşa eyleyen zâtı bağlar hükmündedir.

Yukarıda verdiğimiz kısa İzahattan anlaşılacağı gibi, men edilmiş bir hale göre hareket eden feâketlere uğrayacağından, Şahin Giray'ın başına gelenler, kendisini kaptırdığı bu kehanetin mahvına sebeb olduğu anlaşılmalıdır.

Şahin Giray bir ordu hazırlamış ve İstanbul üzerine yürümek üzere yola çıkmıştı. Miyetinde ilk durağı Edirne şehri idi. Yeni padişahı tebrik etmek üzere Rusya tarafından gönderilen iki elçi Kırım'da Şahin Giray tarfından önce tutuklanmış bilahare öldürülmüşler ve Genç Padişaha götürmekte oldukları hediyeleride kendilerine mal etmişlerdi. Dîvan bu işe çok kızmış Şahin Giray ve Mehmed Giray'ı azlederek yerine Ca-nik Giray tayin olunmuştu. Kefe'ye sürgün edilen Mehmet Giray'ın mezkûr yere götürülmesine İbrahim ve Hasan paşalar vazifelendirilmişti. Ayrıca Donanmayı Hümayun Kapdan-ı Derya Halil paşa'nın kumandasında Kefe'ye gönderilmişti.

Mehmed Giray, isyan bulutuna kendini kaptırmış, etrafına topladığı yüzbin nogay ve sekizyüz kazak süvarisi ile kendisini almaya gelen Hasan ve İbrahim paşaların karşısına dikilmişti, iki ay süren oyalayıcı ve son derece kanlı muharebelerden sonra Mehmed Giray ordusu galib gelmiş, devleti aliy-Ye iki güzide paşası Hasan ve İbrahim paşaları meydanı harbde kaybetmişlerdi.

Görüyoruzki, doğu sınırında İranlılar, içte Abaza ve Celâli-ler, öte yanda Kırım Hanlığı çıkardığı gailelerle, üstüne üstlük, hristiyan dünyasının yahudi ile olan ittifakı; islâmın tarihler içinde en büyük temsilcisi olan Osmanlı devletini ne zorluklara sokuyordu. Bu kadar düşman karşısında ayakta kalmak ne kadar zordur, bunu bir düşünsek, ecdadımızın büyüklüğünü bir kere daha anlamış oluruz.

Mehmed Giray'ın bu galibiyeti bin kişi kadar Osmanlı askerinin esir olması, onyedi kıta topun Kırımlıların eline geçmesi, devleti mecburen yeni bir düşünce

tarzına itti. İstanbul'dan gönderilen bir memur, Mehmed Giray'i yeniden Hanlığa, Şahin Giray'i ise kalgaylığa oturttu. Yapılan müzakereler neticesinde esirler ve toplar geriye alındı, orduyu hümayun İstanbul'a, Mehmed Giray ise payitahtına döndü. Ne varki kâhinin söylediklerini bir türlü kafasından atamayan Şahin Giray, yeniden Tuna kıyısındaki Osmanlı himayesindeki kasabaları talan etmeye başladı. Plânlarını çok önemli ve stratejik bir yer olan Baba Dağı'nı ele geçirmek için hazırladıysa da Silistre Beylerbeyi Kantemir paşa, otuz bin süvari ile yıldırım gibi yetişip, bütün askerî deha ve cesaretini ortaya koyarak Şahin Giray kuvvetlerini perişan etti. Şahin Giray son anda bir sal'a atlıyarak karşı sahile geçti ve canını kurtarabildi.

Bosna üzerinden yola çıkan yüzelli kıt'alık silahlı kazak askeri ta boğaziçine dalış yapıp bu günkü Büyükdere, Yeniköy, İstinye civarına kadar geldiler. Her tarafı yakıp yıktılar, bunların üzerine devlet 500 kayık içinde denizden birlikler, kara-danda onbin asker göndererek Kazakları ancak ricata mecbur edebildi. Rivayet olunurki, bu olaydan sonra Bizans'ın Sultan Fatih donanmasına karşı gerdiği zincir, Karadeniz boğazında bu Kazak belasından korunmak için gerdirilmiştir.

İran hududunda ise Bağdad için yapılan mücadelenin finiş hali gelişmekte idi. Hafız Ahmed paşa ve Çerkeş Hasan paşa komutasındaki Osmanlı kuvvetleri Kerkük'ü alırken, onbin neferden kurulu bir İran kuvvetine galebe çalmıştı. İran ordularının baş komutanı olan Karcığla Han, Gürcüler aleyhinde bir fırıldak çevirince Gürcülerin bunu sezmeleri neticesinde onları da karşısına almış oldu. Bir boğazda otuzbin kişilik ordusunu yakalayıp bastıran Gürcüler, Beyleri Mağrav Han komutasında kesin bir imha savaşına başladılar. Neticede Karcığla Han, şimdi İstanbul'da boğazın incisi ve çayı ile meşhur Emirgân semtine adı veren «Emirgüneoğlunun» babası «Emirgün» ve diğer ileri gelen komutanlar yirmibin askeri ile perişan oldular. Diğer yandan onbin İran askeri tabanları yağlayarak hayatlarını kutarabildiler. Gürcüler yedibin İran askerinin kellesini mızraklarına takarak Osmanlı devletine bağlılıklarını ispat için Sadrazam Hafız paşanın ayakları dibine döküverdi.

Tarihler Hicri 1035, Milâdi 1626'yı gösterirken Kaptan-] Deryalık makamına getirilmiş olan Topal Recep Paşa Donanmayı Hümayunu Karadeniz'e çıkarmış, yukarılarda verdiğimiz boğaziçi baskınını irtikap eden Kazakları tedip etmek ve dünyaya Karadeniz'in hâla bir Türk Gölü olduğunu ispat için koca deryayı damla damla tarayarak Kazakların kayıka-nnı buldu. Bunların yetmiş kıta kayığını Karadeniz'in dibine gönderdi. Yüzyetmişiki kıta küçük gemisini zapt edip, sekiz-yüz tane esir alıp İstanbul'a gönderen Recep paşa büyük bir gurur ve kibir ayrıca yukarı mevkilere tırmanma hırsı ile döndü. Bütün ahali yaşasın paşamız diye sevinç gösterilerinde bulunuyordu. İşte Recep Paşa'ya bir mim koyun sevgili okuyucular.

Biz yine İran ile mücadeleye dönelim: İranlı askerlerin büyük bir bölümünün Hz. Ali (K.V.) Efendimiz kabrini ziyaret etmek için ordudan ayrıldıklarını haber alan Sadrazam Hafız paşa, Bağdad'ı muhasara edip almayı plânladı. Ne varki,

ordudaki top sayısı çok azdı. İstanbui ve Basra'dan top getirmek faaliyete geçti. Askeri ise Bağdad kalesinin dibinde lâğım açmakla vazifelendirdi. İki ay içinde asker elli iki lağım açıyor. Sevgili kuyucu bu lağımlar daha evvel Bekir Subaşı-nin açtırıp İranlılar tarafından kapatılan lağımlar olduğu bir çok tarihlerde yazılıdır.
Bu sebebden biz bu lağım açma işini eski lağımları temizleme çalışması olarak isimlendiriyoruz. Bilindiği gibi lağım açma tabiri surların altından düşmana görünmeden hatta sesini dahi duyurmadan yumuşak toprak bulup orayı kazmak ve kazılan yeri patlayıcı maddelerle doldurup ateşleyip patlatmak ve oralarda yıkıntı veya gedikler açıp fetihi gerçekleştirmek için yapılır. Bazen kale müdafileri bu lağım açma işine vakıf olurlar, o lağımı onlar patlatır ve bir çok kişinin telef olmasına yol açar, dünyanın üç kıtasında Resûlullâh'in sancağını şan ve şerefle gezdirmiş Osmanlı Devletinin nice güzide evlatları bu lağımlarda düşmanın taarruzlarına uğrayıp şehadet şerbeti içerek cenneti âlâya uçurmuşlardır.
Lağımlar bir yandan temizlenirken diğer yandan eldeki toplar güllelerini Bağdad kalesine havale ediyor. Bir gedik açılmaya muvaffak olunuyorsada yapılan hücum neticeyi getirmiyor.
Tam bu sırada bir istihbarat alan sadrazam, ordunun ileri gelen komutan ve güngörmüş ihtiyar dilaverlerini topluyor ve onlara Şah Abbas'ın büyük bir ordu ile gelmekte olduğunu söyleyip meşveret eyliyor. Müzakere iki ana esas üzerinde cereyan ediyor. Ya muhsaraya devam yahut da muhasarayı kaldırıp dönmek. Meşveretin neticesi dönme şeklinde netice veriyor.
Gel de Anlat:
Yukarı koyduğumuz başlık; başın başa, başında padişaha bağlı olduğu zamanda kullanılmayan buna mukabil her baş-dan bir ses çıktığı zaman çaresizliği belirten bir deyim olarak ortaya çıktığı bu vakadan da pek iyi anlaşılır. Yeniçeriler meşveretten çıkan kararı, çok çileler ve meşakkatlere katlandıklarını bu sebebden Bağdad'ı almadan bir yere gitmeyeceklerini haykıran Yeniçeri baştan gelen sesi değilde, sorumsuz kafalardan çıkan kararı tatbik edeceklerini söylediler. Bu suretle meşveretin neticesi alınmış olan muhasarayı kaldırma kararı iptal edilip, muhasaraya devam olundu.

Oyalama

Muhasaraya yeniçerinin direnmesi üzerine yeniden başlanması esnasında Şah Abbas ordusuyla yakınlara kadar gelmiş bulunuyordu. Sadrazam Hafız paşa, Şah'in ordusunun uzak yoldan geldiğini, yorgun olduğunu istihbar ettiğinden dolayı vakit geçirmeden, en ufak bir nefeslenme imkânı vermeden üzerlerine yürümeyi uygun gördü. Derhal saldın plânını yapıp harekâta geçti. Öncü birlikler birbirleri ile karşılaş-tıkan yerlerde mübarezeye başladılar; artık savaş hafiften hafiften başlamışken Sadrazamın otağı önünde Şah'in elçileri gÖrülüverdi. Şah'ın gönderdiği elçinin getirdiği nâme son derece gülünç ve

hakikaten zaman kazanma ve oyalamaya nfratuftu.
pzetle şöyle yazıyordu: «Biz, Bağdad'ı zorla alma emelin-deı değiliz. Oğlumuza hediye etmek için Padişah Hazretlerinden istiyoruz...» Bakın sayın okuyucular bu elçi ve hamili olduğu nâme bir sulh teklifi olarak düşünülebilirimi? Tarih boyunca dünyanın neresinde görülmüştürki, böyle bir teklifle şehirler alınsın... Hem de tarih boyunca birbirine karşı savaşmış iki devlet arasında... Tabiiki hafız Paşa bu teklifi münka-şa etmeye dahi lâyık görmedi. Çünkü istihbarat teşkilâtı ayrıca çalışıyor, Şah ordusunun yorgunluğunun had safhada olduğunu, merkezi yerlerden gelecek kuvvetlerin yanına ulaşması için Şah'ın gözlerini dört açmış, yardım beklediğini, daha Önemlisi Osmanlı askeri içine bakın Şah sulh ister, sizin Sadrazam harb ister. Şüphesizki yorgun olan asker, yalnız Şah'ın askeri değil Osmanlı askeriydi de bu yorgunlar sulh teklifine neden olumlu davranılmaz diye mesele çıkarabilirlerdi. Bunlar Hafız paşaya tek tek ulaşıyordu. Hafız paşa encamımız hayrola diyerek müzakereye bile girişmedi. Böylece Şah oyalama taktiğinden netice alamamış oluyordu, acaba...!

İki Ateş Arasında

Şimdi durum çok tuhaf, tuhaf olduğu kadar da vahim bir durum arzediyordu. Şöyleki; Bir takım İranlı kuvvetler elinde Bağdad kalesi, kaleyi muhasara eden Osmanlı ordusu, bu orduya yavaş yavaş muhasaraya almaya hazırlanan Şahın komutanlığındaki ordusu. Sadrazamın işi epeyi zor bir vaziyetti. Ayrıca lojistik durumda endişe verici idi. Altıncı ayını bulmuş olan muhasara Basra ve İstanbul'dan gelen toplar ve cephane vasıtası ile kuvvet bakımından güçlenmeyi temin etmişse de yiyecek olarak dururjı hiç de iyi değildi. Orduda yiyecek bir şey kalmamış, hurma ağaçlarında hurmalar tükenmiş, sıra dallarını, otlarını yemeğe gelmişti. Tam bu sırada Şah, binbeşyüz kişilik bir kızılbaş gurubunu adeta ipnotize etmiş, çok şiddetli bir hücum sürüsü halinde orduyu hümayuna dalkılıç saldırtmıştı. Elhak kabulü gerekirki bu az fakat dünya ile yaşama bağlantısını koparmış olan kuvvet kendisinin canlarını Osmanlı askerine pek pahalıya mal etti. Azdan az, çoktan çok gider misali bu huruçta kendini bir daha gösterdi. Tükendikleri zaman Osmanlı askerinin verdiği şehid sayısı onların çok çok üzerinde idi. Fakat bu küçük fakat kanlı savaşta mağlup olmuş sayılırdı. Şah Abbas yeniden bir sulh temini için elçi gönderdi. Sadrazam müsait karşıladı ve otağında müzakerelerin yapılmasına müsaade etti. Yapılan müzakereler kati netice vermediyse de bir takım ana meselelerde yakınlık sağlandı. Hatta, Şah Bağdad'ı Osmanlı ordusuna verecek, buna mukabil Hz. Ali (K.V.) kabrinden hudut olmak üzere nehrin sol yakasının İranlı'lara terki gibi bir durum ortaya çıkmıştı. Son söz Sadrazama kalınca o yalnız Bağdad'ın kendisine teslimini bundan başka şart konuşmayacağını bildirdi ve elçisini Şah'ın yanına cevabı öğrenmek üzere gönderdi.
Bilinmeyen bir güç işe koyulmuş sabah olmuş askere yiyecek ve cephane verilmemişti. Asker derhal isyana kalktı, Sadrazamın çadırının iplerini kestiler

çadırını başına yıktılar ve kendisini bağlayarak hapsedip geri dönmeye icbar etmiş-ierdi. Bütün tarihlerde bunu yapanlar yeniçerilerdir diye anlatılır ise de mücerret bir iddiadan öteye geçmez, ama ne yapalım ki mesuliyeti böyle dağıttınmı ortada mesul kalmaz ve böylece vur abalıya gitsin olur. Neyse biz Sadrazamın fer-yadlarına dönelim: yapmayın, etmeyin bre evlatlar, bir kaç gün daha sabredin Acem şahı sıkıştı, dediğimizi bu sefer yapacak çaresi yok, diyorsa da kime anlatacaktı. Halbuki Şah, elçiye Bağdad'ı Hafız paşaya verdiğini belgeleyen fermanı imzalamış ve elçinin eline tutuşturmuştu. Atına binen elçi or-du/ğâhdan ayrılmıştıki, yıldırım gibi gelen bir haberci, Osmanlı otağında meydana gelenleri bir çırpıda anlatmış ve Şahın elçiyi yakalayın buyruğunu temin eylemişti.

Elçi sevinçle giderken yetişen atlılar tarafından çevrildi ve yeniden Şah'ın huzuruna getirildi. Şah şu güzel sözle biraz evvel verdiği fermanı elçiden aldı ve tarihe bir vesika olarak kalmasını önlemek için parçaladı sözleri ise şuydu: «Ricat kararı vermiş ve bu kararı komuta ve otorite makamında olana rağmen verilmiş bir kararsa, böyle nizam ve intizamdan yoksun bir orduya dünyaya değer bir Bağdad'ı vermek nerede görülmüştür» demiştir. Elhak da doğrusu budur. Böyle bir ordu hangi zaferi kazanmaya layık olabilir. Muktedir olmayan iktidar da olamaz. Sadrazamın çadırını başına yıkan, onu mücrim gibi bağlayıp tecrit eden meçhul kuvvet, bekleyiniz size dersinizi verecek olan, sizi mum gibi yumuşatıp) nizamı âlemi yeniden ihya edecek çelik pençeli Murad tahtında olgunlaşsındı.

Başsız Osmanlı ordusu binbir zahmetle ve paraya mal olmuş toplan ceset gömer gibi kuma gömmeyle meşgul oluyordu. Osmanlı ordusu Bağdad önünden çekîlmiştiki Şah Bağdad önüne gelerek gömülen toplan çıkarttırıp İsfahan'a zafer hatırası olarak göndermişti. Bir kaç birliği de, çekilmekte olan Osmanlı kuvvetlerinin takibine göndermişse de Osmanlılar bu kuvvetleri mağlub etmişlerdir. Yine hâlâ karanlıklarda kalan bir halle bağlanmış ve hapsedilmiş Hafız paşa serbest bırakılır ve yine sadrazamdır, yine serdardır. Hemencecik bir tahkikat yapar ve neticede bu bozgun ve ricatın tahrikçisi olraka Diyarbakır Beylerbeyi Murad paşa olduğunu tesbit ettiğinde bu dünyadaki cezasını boğdurarak verir. Hafız paşa yanındaki askerin büyük bir bölümüne izin vererek yükü hafifletmiş olarak Diyarbakır'a vardı. Kösem Val-de Sutan ise Hazreti padişaha eniştesi olan Hafız Paşa'ya bir hilat ve tebrik göndermesini söylediğinde padişah bunu istemeyerek kabul etti. Çünkü ondan sadrazamlık mührünü almayı kararlaştırmış ve zarif, zarif olduğu kadar da azli ifade eden cümleyi kafasında kurmuş idi. O cümle «Ne içün Şah mat edilmedi? At sürecek meydanmı yok idi?» şeklindeydi.

Hafız paşa bu nâme ile mührün istendiğine agâh oldu ve icabını yerine getirdi. Tarihler bu sırada Hicri 1036, Miladî 1626 yılını gösteriyordu. Sadarete Halil paşa ikinci defa geliyor ve Hafız paşa ise İstanbul'a dönüyor, 1. Ahmed'in kızı Ayşe Sultanla evlenerek damad Hafız Ahmed Paşa oluyordu. Aynı zamanda Kubbealtı denen vezirlerin toplantı yerinde ikinci vezirlik makamını ihraz etmiş

oluyordu.
Tam bu sıralarda Bağdad önlerinde sadrazamın otağını yıkan, kendisini esir edip, verilmiş Bağdad'ı almadan dönen, ordunun toplarını kullanmadan kumlara gömerek düşmanın bilahare eline geçmesine sebeb olan asker, Sadaret Kaymakamı Gürcü Mehmed Paşa'nın kellesini yok akçe ayarını bozmuş yok efendim kendileri Bağdad önlerindeyken layiki veçhile yardım alamadıklarından bahisle ömrünü bu devlete adamış şanlı ihtiyarı doksan yaşında ak sakalını kana boyamışlardı. Bütün tarihler müttefiktirlerki bu değerli zat Sultan Osman katillerini 1. Mustafa'nın ikinci saltanatında tepele-miştir. Esas sebeb bu olsa gerekir.
4. Murad, paşanın katline bir türlü razı olmamışsa da iktidar hakiki manasıyla elinde olmadığından dolayı mâni olamamıştır. Bu haksızlığı haykırmaktan çekinmeyen bir yeniçeri ortaya çıkmış bu işe sebeb olanın seksenbaşı San Mehmed Ağa ve arkadaşlarının olduğunu ileri sürmüş ve neticede Sarı Mehmed Ağa ile onaltı arkadaşı ölümün soğuk nefesini önce enselerinde duymuşlar ve sonda da Öldürülmüşlerdir.
Bu İhtilallerin haberi sayılan olaylar sayısı çoğaldıkça tahtından ümitsizliğe düşen 4. Murad; amcası Sultan Mustafa'nın katline fetva istedi. Ne varki, şeyhülislâm Yahya Efendi «şuuru muhtel olanın katli caiz değildir» hükmüne havi bir fetva vererek padişahın sakim isteğine sed çekme cesaret ve faziletini göstererek ilmi ile âmil alîm'in nasıl davranması icab ettiğine nefis bir örnek göstermiştir.
Şeyhülislâm'dan alamadığı fetva sultan 4. Murad'ı yepyeni bir çalışmaya bir taktiğe sevk etti. İlk önce zamana ihtiyacı olduğunu düşündü, yapacaklarını anlayacak kadronun kurulması bu zamanın içinde olacaktı. Şair Nefî bu kadronun ilk elemanı idi. Nefî ile konuşmalarını sarayın bahçesinde ba-zende odalarında şırıl şırıl musluklar akan saray odalarında yapıyordu. Sular akan odaların tercih edilmesi konuşmayan duvarların sağır olmadıklarını bilmelerindendi. Çünkü su sesi konuşmaların tam manası ile başkası tarafından duyulmasına mâni teşkil eder.

Damad Halil Paşa'nın İkinci Sadareti

Hafız Paşa'nın sadaretten azli ve onun yerine Halil Pa-şa'nın mezkûr göreve, Çavuşbaşı Ali Ağa ise Yeniçeri Ağalığına tayin olunduğunda tarihler Hicri 1036, Miladî 1627 yılını gösteriyordu.
Halil paşa sadrazamlığı omuzlarına aldığında seyri sulukta Efendisi olan Aziz Mahmud Hüdai (K.S.)'ün Üsküdar'daki dergâhına gidip hayır duasını istirhama gitti. Şeyh Efendi görevin hayırlı olsun fakat uzun sürmeyecek diye kendisini ikaz etti. Efendisinin ikazını daima kulağında küpe yaparak 14 günde Haleb'e vardı. Orada üç ay süren bir hazırlık yaptı. Bu hazırlıkları tamamlamışken İran'ın Ahıska'yı tehdid ettiği haberini aldı. Hemen ilk tedbir olarak Dişlenk Hasan paşa'yı beşbin kişilik kuvvetle o tarafa gönderdi. Bu arada Abaza Paşa'ya da bir mektup gönderen sadrazam, Dişlenk Hasan paşa'ya yarımci ol ve böylece

senin hakkında belirmeye başlayan hatta son noktasına gelmiş olan asi unvanı bu yardımınla belki kökleşmeden zail olur mealinde tavsiye etti.
Çünkü Abaza Paşa'yı Kuyucu Murad paşa'nın celâlî tenkili sırasında elinden alarak ölmesine mani olan Halil paşa onu daima himayesinde tutmuş hatta Abaza paşa'nın son davranışları Halil paşanın kendisine dahi dil uzatılmasına sebeb oluyordu.
Ne varki Abaza paşa bu mektubu almasına rağmen inanmamış kendisine hile yapılıyor, Dişlenk Hasan paşa'nın seferinin kendi üzerine olduğunu sandı. Hasan paşanın üzerine yürüyerek onunla savaşmayı hedefledi. Hasan paşa ile karşı-laşana kadar nerede bir yeniçeri askeri bulursa öldürdü. Hasan paşa İle Erzurum ile Ilıca arasındaki ova'da karşı karşıya geldiğinde kısa bir savaştan sonra orduyu kamilen kati etti ve alelacele Erzurum'a dönüp ordaki yeniçerileri de öldürttü.
Halil paşa bu haberi aldığında son derece üzüldü. Bu işe artık ihanet gözüyle bakılabilirdi. Derhal Erzurum üzerine yürüyen Halil paşa yetmiş gün süren bir muhasaraya rağmen kışın çabuk ve şiddetle bastırması Erzurum'a girilmeyi müm kinsiz bir hale getirdi. Muhasaraya son verdi ve Tokat'a büyük zorluklar İçinde çekilebildi ve orada gösterilenin muvaffakiyet olmadığına göre azli beklemeğe başladı çok geçmeden azl haberi geldi. Vezareti üzma makamı Yeniçeri eski Ağalarından Hüsrev Paşa'ya tevcih olundu.

Hüsrev Paşa'nın Sadareti

iyi bir asker olan Hüsrev paşa sert mizaç hatta birazda kan dökücü olduğundan, asker icraatını korkuyla beklemeğe başladı. Hakikaten de Hüsrev paşa icraata başlayınca bütün faz)a kelleler omuzlardan düşmeğe başladı. Bu hal derhal bir intizama sebeb oldu. Bu sırada İran Şahı bir elçi göndermiş Bağdad şehri kendi oğluna verildiği takdirde Kaanunî Sultan Süleyman devrindeki hududlar esas olmak üzere çekilmeyi kabul ettiğin bildirdi.
Hüsrev paşa bir çok tedbir aldıktan sonra nihayet Tokat'a hareket etti. Oradan da Erzurum'a geçti. İstanbul'dan yüklettiği topları Samsun limanı vasıtasıyla Erzurum önlerine getirtip, şehrin muhasarasına başladı. Muhasara bütün şiddetiyle ûndört gün sürdü. Haîil paşa'nin yetmiş günde düşüremediği Erzurum disiplinli ve sert bir kumandanın idaresinde derhal teslime karar kıldı. Abaza Paşa, Hüsrev paşa'nın dehaletine sığındı.
Sevgili okuyucular görüyoruzki binlerce yeniçeri askerini öldüren, kendisine İran ordusuyla savaşmağa giden bir-birliğe yardım et diye haber gönderildiğinde o habere uyacağına mezkûr birliğe hücum etmeği tercih eden ve o birliği komu-tanları ile birlikte yok eden Abaza paşa'nın dehaletini kabul eden Sadrazam'da eski bir yeniçeri hatta o kuvvetin ağalığına kadar yükselmiş biri idi. İşte Erzurum'da meydana gelen muhasaranın devamı her iki taraftan ölen ve yaralanan kısacası akacak kanın önlenmesine müslüman kanının akmasına mani olmak için kabul edilmiştir. Tabii teslim olmayı teklif eden Abaza paşa bir takım garantiler istemiş ve Sadrazam da yukarıda saydığımız sebeblerle söz vermiş

oluyordu. Şimdi denebilirki, bu kadar melanetler işlemiş bir adama verilen teminatın ne. önemi varki, işte devlet-i aliyye böyle dönekliklerden uzak bir devlettir. Padişahdan sonra devletin en sela-hiyetli makamı verdiği sözden dönerse o devlete ne devlet denir nede güven kalır. Abaza Paşa'ya kellesi iade olunduktan sonra bir de Bosna Beylerbeyliği verilmiş olması o sırada orduya yardımcı kuvvet olarak iştirak etmiş olan'Mağrav Han bu söze bağlılık ve mükâfatı görünce derhal islâmla şereflenmiş ve Mehmed Bey adını almış bu ihtidayı müteakip Gürcüler kitle halinde müslüman olmağa başlamışlardır.
İran Şahı, Erzurum'daki son gelişmelerden habersiz olduğundan Şemsi Han ismindeki bir komutanın emrine bir miktar asker vermiş Abaza Paşa'ya yardıma göndermişti. Kars Beylerbeyi bu kuvvete karşı çıkıp küçük bir savaş neticesinde esir aldığı Şemsi hanı, sadrazam Hüsrev Paşa'ya göndermişti. Hüsrev paşa muzaffer olarak İstanbul'a döndü.

Yemen Meselesi

Abaza paşa'nın meydana getirdiği gaile sona erince Osmanlı topraklarına huzur ve rahat gözle görülür bir hale ge]-diysede Yemen'de Zeydi'lerin İmamı kendisine «Emir ül Mü'min» unvanı ile para bastırmış, Beylerbeyi Haydar paşayı Sâna şehrinde muhasaraya almıştı. Haydar paşa bu içinde bulunduğu durumu bir haberci ile bilmiş, Mısırlı Komutanlardan Kapsu Bey İstanbul'dan gönderilen onbin askerle Ye-men'e gitmiş ve Yemen Beylerbeyi Aydınlı paşayı Haydar Paşaya yardım etmemekte suçlu görmüş paşayı idam ettirmiş, üç ay kadar Yemen'de oturduktan sonra Sânâ'yı yine Zeydîlerin imamına terk edip Mısır'a dönmüştür.

Kırım Gailesi

Daha yukarılarda gördüğümüz gibi Canik Giray Kırım'ı idare ediyordu. Kazaklara iltica eden Mehmed Giray ile Şahin Giray yirmibin mevcudlu bir birlik ile gelip Kırım'da iktidar talebinde bulundular. Canik Giray'ın bağlıları ile iktidara talip olanların arasında şiddetli bir muharebe vukubuldu. Mehmed Giray başına isabet eden bir mermi ile can verdi. Şahin Giray yenileceğini anlayınca Lehistan'a sığındı.
Avusturya ile yapılmış Zitvatorok antlaşması yine uzatılıp mUtad karşılıklı hediyeler teati olundu.

Aziz Mahmüd Hüdaı Hz.Lerinin Vefatı

Sultan 1. Ahmed'in de Şeyhi olan Aziz Mahmud Hüdaî Hz.leri aslen Kadı (Hakim) ve medrese müderrislik yaparken bir gün âlemi mânada meslekdaşlannin büyük bir bölümünü cehennem ateşinde gördüğünden mensub olduğu mesleği bırakıp Şeyh üftade Hz.lerine intisab edip orda pişmiş ve ta-

savvuf makamlarında süratle mesafe kat ederek zamanın kutbu olmuştu. Bursa'dan kalkıp İstanbul'a gelmiş ve Üsküdar sırtlarında yaptırdığı tekkede kendisine mesele soranlara rehber olmuş ve devleti aliyyenin tabii bir danışmanı haline gelmiştir. İhtilal zamanlarında tekkesi felâkete duçar olan şahıslara bilhassa devlet adamlarına bir sığınak yeri olmuştur. Sadrazam Kâmil Paşa «Tarihi siyasiyye» adlı eserinde «elan benim ziyaret etmeği vazife bildiğim tekkedir» diye yazmıştı. Şeyh Hz.lerinin manevi havasında hâlâ istifade edildiği sırrına işaret eder. İşte Şeyh Efendi Hz.leri vefat ettiğinde Hazreti padişah çok üzülmüş ağladığı çok sağlam zatlar tarafından rivayet edilmiştir. Bu elim kayıp vuku bulduğunda tarihler Hicri 1038, Miladî 1629 yılını gösteriyordu.

Hüsrev Paşanın İran Üzerine Seferi

Sadrazam Hüsrev paşa İran'a yapılacak bir sefer hazırlığına başlamışken bir isyan hareketi zuhura gelmişti. Bunun sebebi akça yerine kuruş talebinde bulunmaları idi. Hüsrev paşa enerjik davranmış ve bu işin liderliğini yapan Dağlardelisi Mehmed Ağa ile Müteselim Mehmed Ağanın kellelerini omuzlarından düşürtüvermişti. Hüsrev paşa sert tedbirlerle herkesi sindirmişti ama halkta bu sertlikten şikâyetçi idi.
Bu sırada ise İran'da kırk yıl Şahlık yapan Şah Abbas ölmüş yerine Şah Safî 2. Abbas unvanıyla İran tahtına otur-muştu. Yeni İran Şahı son derece kan dökücü bir adamdı.
Hüsrev paşa Üsküdar'dan hareket etmiş, yolda halkı ezen vazifesinde başarısızlık veya suiniyet gösterenleri en sert şekilde cezalandırarak Diyarbakır'a geldi. Burada bir harp divanı toplayan sadrazam, hedefin Bağdad olduğunu ancak nehrin durumunun geçişe müsait olmadığını, bu sebeble Bağdad'ın muhasara edilemiyeceğini İstanbul'a bildirdiler.
İstanbul'dan gelen cevap ise Şehrizor'da bir müddet ikamet edilerek bütün hazırlıkların elden geçirilmesi sonra da Mihriban karasının fethinin yapılması oldu. Onbin asker Mih-riban kal'asına sevk olundu ve mezkûr kale feth olundu. Kaleyi feth eden mücahidler yüryüşlerine devam ederek ilerlerken karşılarına Zeynel Han komutasında kırkbin kişilik bir İran ordusu çıktı.
Meydana gelen savaş nihayet bulduğunda meydan-ı harb-de üçbin İranlı cansız olarak kaldı. İkibin İran askeri ise Osmanlıya esir oldu. Geri kalan otuzbeşbin kişi ise kaçmayı tercih ettiler. Zeynel Han, yeni İran Şahının yanına vardığında ölümü kucaklamış oldu. Şah Safî; bu kadar büyük bir kuvvetle küçük bir orduya yenilen kumandanı öldürmesinde ne yapsındı? Şah Safî, kendi hesabı içinde haksız da değildi.
Hakikaten bu işler böyledir sevgili okuyucular, kumandan ister verirsin, amma ne kadar isterse verirsin. Mükâfatıda, mücazatıda söylersin kabul eder savaşa gider, artık «ya kuzgun leşe ya devlet başadır» galip gelirse alırda alır, mağlup olursa kelle gider. Bu ancak böyle olur başka türlü olmaz.
Hüsrev paşa tekrar Diyarbekir'e geçti ve orada epeyidir devam eden Diyarbekir

Beylerbeyi ile Kürt beylerinden Mehmed Bey'in birbirleri ile dalaşmalarını her ikisini de idam ederek sona erdirdi. Bu işi bitiren sadrazam artık Bağdadi kurtarmak üzere yola koyuldu. Bu arada Luristan Han'ın se-kizbin süvari ve dörtbin piyade ile Osmanlı ordusunun yolunu beklediğini haber alan Hüsrev paşa üzerlerine bir miktar kuvvet göndererek gerek Dertnik, gerekse Şimahi sahralarında onlan kesin bir mağlubiyete uğrattı. İranlılar bir daha yenilmiş, Osmanlı ise bir defa daha zafer almıştı.
Bağdad önüne gelinmiş, muhasara altına alınması başlamıştı. Ne varki Bağdad'ı İranlılar çok güzel bir şekilde savunuyorlardı. Sadrazam naili emel olamadı. Bir harp meclisi toplayıp uzun müzakerelerden sonra geri çekilme kararı alındı. Bu Bağdad şehri sadrazam yeme makinesi haline gelmişti. Adeta bir mihenk taşı olmuştu. Buranın alınması demekki bir padişahın kumandasına bağlıydı. Ama o da olacaktı çünkü taht'taki çelik pençeli kahraman yürekli aslan büyüyordu. Hüsrev paşa kışlamak üzere Mardin'e çekildiğinde tarihler 1040 Hicri, 1631 Miladî yılını gösteriyordu.
Mardin'de kış geçirilmişti ki, yeniden Bağdad üstüne gitmeye hazırlanan Hüsrev paşa İstanbul'dan gelen iradei se-niyye ile Kırım Han'ının kuvvetleri ile gelip kendisine katılmasını beklemesine amirdi. Bu kuvvetleri beklerken yine mevsim geçirilmiş Sadrazam Haleb'e, Kırım Han'ı Erzurum Hasan Kale'ye kışlamaya çekildi.

Hüsrev Paşa'nın Azli

Devleti aliyyenin ikinci adamlığının sadrazamlık olduğu cümlenin malumudur. Ülkenin her tarafında onun emri geçer yalnız padişahın sarayının kapısından içeri adım attığında idam emri veremez. Bunun ne kadar büyük selahiyet olduğunu bir an bile düşünmek insana dehşet verir. Yalnız şunu da unutmamak gerekirki, idam taşına en yakın kelle yine sadrazamların kellesidir. Yine de bu makamı elde etmek İçin uğraşanların sayısı daima birden fazla olmuştur. Bu minval üzere Hüsrev paşanın rakibi olarak selefi yâni kendinden önceki sadrazam Filibeli Damad Hafız paşa milleti islâmiyeye hizmet için bu makamı yeniden ele geçirmeye gayret sarf ediyordu. Ayrıca Topal Recep paşa'da o yüce makama göz dikmişti. Şunu da gözden uzak tutmamalıki, Recep paşa da bu makama erişmek için çevirmeyeceği fırıldak, başvurmayacağı yol yoktu.
Sipahiler Hüsrev paşa'nın muvaffakiyetsizliğini göz önüne alarak ordunun başına Hafız paşa ve Defterdar Mustafa paşanın gönderilmesini istediler. Hafız paşa ve Mustafa paşa bu talebin Hüsrev ve Topal Recep paşaların işbirliği şeklinde telakki ettiklerinden dolayı mukabil tertibat olmak üzere harekete geçtiler. İlk iş olarak Şeyhülislâm Yahya EfendPve Hz. Padişahın yakınlarından Hasan paşa ile temas kurdular. Bu temas neticesine bir iktidar değişikliği meydana geldi. Hüsrev paşa'nın azil haberi ordugâha geldiğinde asker feryada başladı. Hüsrev paşa çok sert bir adam olmakla berabeı askeriyle haşır neşir olurdu. Asker kendisiyle beraber olan kumandanı çok sever. Hele üstelik bu zat

bir paşa hem de koca bir sadrazam olursa daha çok sevilir. Hatta Padişah 4. Murad askeriyle aynı şartlar içinde seferde bulunduğundan her asker kendisine sonsuz bir sevgi ile bağlanmıştır. Aynı karavanadan yemek yemiş, onlar gibi toprak üzerinde uyumuş ve en tehlikeli yerlere onlarla beraber atılmıştı.
Asker bu tip kumandanı şüphesizki çok sever. Hüsrev paşa da bu hasletlerle donanmış olduğundan asker samimi olarak feryad-ı figan etmişti. Azil haberini getiren haberciyi Öldürmek isteyen askerin elinden Hüsrev paşa şu sözlerle ala-bilmişti. «Haberci, Efendimiz padişahımızın emirlerini getirmiştir. Onun kılına halel gelirse bu padişahımıza karşı bir hareket sayılır, buna ben müsaade etmediğim gibi canımı ortaya koyar onu müdafaa ederim» mealindeki bir hitapta bulundu. Asker ise; öyleyse bizde padişahımıza arzuhal yazar bu kararın düzeltilmesini isteriz, dediler. Hüsrev paşa maiyeti erkânı ile ordunun başından ayrılmış ve Malatya'ya koşmuş ve saraydan mührü hümayunu almak içir gönderilen kapıcılar kethüdasına padişahın emanetini iade etmişti. Etmişti ama o andan itibaren Anadolu üzerinde esmeye başlayan ihtilal rüzgârı ese ese bir top olmuş Dersaadete ulaşmış ve orada da patlayan bir bomba olmuştu.
Şöyleki; Anadolu'daki sipahilerin bir bölümü İstanbul yolunu tutmuşlardı. Yoldakiler gele dursun, İstanbul'daki sipahiler Sultan Ahmed meydanını doldurmuşlar ve Şeyhülislâm Yahya Efendi, Sadrazam Damad Hafız Paşa, Yeniçeri Ağası Hasan Halife,;Defterdar Mustafa paşa ve padişah musahibi Musa Çelebi'nin kellelerini istemeye başlamışlardı. İstanbul'da dükkânlar kapanmış manzara yine Şehid-i Genç Osman vakasındaki anarşi tırmanışına benziyor, korku ve telâş birbirine karışıyordu.
Bir grup isyancı, sarayın birinci kapısının önüne dolmuş; adalet yerine gelmedikçe dağılmayacaklannı beyana ve nümayişe başlamışlardı. İstedikleri adalet neydi? Halife-i Rûyi zemin, icra cihazında değişiklik yapmıştı. Bu onun hakkı de-ğilmi idi? BU istek bir alessultan huruç değilmi idi? Elbette haksızdırlar, adalet istiyoruz derken haksızlık ediyorlar, halifenin icraatına müdahale ediyorlardı. Evet, şartlar tam olunca İhtilal meşru olur nazariyesi ancak beşeri sistemler için geçerlidir. Seri bir devlet olan Osmanlıda bunun geçerliliği yoktur. Bunu bu sistem içinde geçerli kılmaya kalkanlar kahrı ilahiye nizamı âlem avdet ettikçe duçar olurlar.
O gün sarayda divan toplanacaktı. Bu sırada Hafız Ahmed paşaya bir dostundan gelen haberci sarayın önü isyancılarla dolu olduğunu bu gün divana gitmemesini bildiriyordu. Bu haberi gönderen yeniçeri ileri gelenlerinden ve 4. Murad'ın çok sevdiği Bayram paşa olduğu rivayeti çok kuvvetlidir. Gelen haberciye şefkat dolu bir hitapla Bayram paşa'ya selâmlarımızı bildir, biz başımıza gelecekleri dün gece düşümüzde gördük, takdir neyse o olur, diyerek yanından hiç ayırmadığı üç muhafızının refakatinde sarayın yolunu tuttu. Sarayın kapısına geldiklerinde sipahiler taşlar atarak hücuma geçerler, Hafız paşaya isabet eden bir taş paşayı kulağının yanından yaralar ve atından düşmesine sebeb olur. Fakat yanındaki koç yiğitler hemen paşalarını etten ve kemikten yapılmış bir duvarın içine alır gibi etrafını çevirip, paşalarını açılmış olan sarayın küçük kapısından

içeri kaçırırlar. Bunu yapabilmeleri için paşanın üç muhafızının biri sipahilerin karşısına tek başına çıkıp kılıcını çekip onlarla bir meydan kavgasına tutuşarak paşasına ve iki arkadaşına zemin ve zaman kazandırır.
Paşa ve iki muhafızın saraya dahil olduğunu görenler önlerinde bir kale gibi dikilen kahraman muhafızı şehid edene kadar saldırırlar. O aziz şehid paşa'sına ve arkadaşlarına do-layısiyle din ü devlete vazifesinin yerine getirmiş insanların huzuru içinde şehadet şerbetini içer. Burda brlhasa belirtmek isterizki; Selçuk Kuleli adlı bir yazar kardeşimiz Tür-Dav yayınları arasında neşrettiği «Zorba» adlı tarihi romanda yukarıda kısaca verdiğimiz bu olayı o kadar nefis surette romanlaş-tırmıştır ki; herkesin okuması ehemmiyetle tavsiye olunur. Ayrıca romanlaştırılmış bir 4. Murad devri bu romanda zevkle takip edilebilir. Evet biz yine Hafız Ahmed paşa'mizın sarayın kapısından içeri girdikten sonra meydana gelen ahvale dönelim.
Paşa başından yaralı ve bembeyaz kavuğu al kanlara boyanmış, bir din kardeşinin attığı taşla yaralanmış sadrazamını gören padişah o kadar üzülmüştüki, başındaki kanlan temizlemeden mührü hümayunu uzatan ellere bakıp «Git lala, Allah (c.c.) muin'in olsun» diyerek üzüntü içine Hafız paşa'ya saklanması için müsaade vermişti. Sadrazam bir kayıkla Üsküdar tarafına geçmek üzere padişahın yanında ayrılmıştık!,isyancılar arz odasına kadar gelip dayanıp ayak divanı istediler.
Genç padişah çok cesur bir insan olduğu için fütur getirmeden ayak divanına çıktı. «Ne istersüz» diye sorduğunda kimisi onyedi kelle isteriz, kimisi Hafız paşayı ver onu pareleriz diye bağırıyor her kafadan bir ses çıkıyordu. Gayet uya-nık bir insan olan Hz. Padişah karşısındakilerin hem konuşup hemde etrafını sarmaya çalıştıklarını his ettiğinde «Siz konuşacaktınızda beni niçün çağırısüz» deyip çevik bir hareketle dönüp yürüdü gitti. İşte bu sırada hareket yapmak isteyenleri etten ve kemikten bir dıvar meydana getirerek Önleyenler Enderun talebeleri olmuştu.
Asiler avlarını kaçırmış gibi homurdandılar ve şu sözleri dile getirmeye başladılar. «Ya Hafız paşayı verirsin yahut seni de istemeyiz.» Bu tehdit çok ağır ve Genç Osman merhum vakasını ister istemez hatırlatıyordu. Zaten ihtilaller birbirlerinden az farklıdır, daima biri öbürünü hatırlatır. Tecrübeli Hafız paşa arz odasının kapısına gelenleri görünce Üsküdara gitmekten vaz geçmiş bir perde arkasında vaziyetin göstereceği inkişafı takip ediyordu. Zaten neticeyi akşam gördüğü rüyadan bilmiyormuydu? Tam ortaya çıkmak üzereydi ki, ihanet kumkuması Topal Recep paşanın şu sözlerin duydu: «Padişahım bu kulunuda isteseler ver, bin canım olsa binide uğruna feda olsun.» iki yüzlü, haris Topal'a bu asil sözler hiç yakışmıyor, o ağızdan çıktığı için bu fazilet ve yüksek ruhları anlatan bu yüksek kelimeler, asaletini kayb ediyordu. Hafız paşa meydana çıktığında neleri kurturacağını hesapladı. Birincisi şehidlik mertebesine erişerek ahiretini, sevgili padişahını dolayısıyla rayından çıkmış devlet trenini asli yerine oturtacak adama zemin hazırlama ve nihayet az önce Recep paşanın ağzından çıkmakla kirlenen o güzel kelimelerin ihata ettiği

yüksek mânayı... Bu hesabı yaptıktan sonra Hafız paşa
perdenin arkasından fırlayarak, padişahın ayaklarının dibine kapanarak «Padişahım, devlet ü din ve senin uğruna bin hafız kulun feda olsun. Ricam odur ki, beni siz katletmeyesüz, onların arasına salın yumruklarımla dövüşerek şehid olayım. Yetimlerimi merhametli nazarınıza ısmarlıyorum. Onları gözeteceğinizden hiç şüphem yoktur» dedikten sonra vakur bir yürüyüşle kapıya yaklaştı, bir işaretle kapıyı açtırdı, «Lahavle velâ kuvvete illâ billâ hil aliyyüaziym» ayeti kerimesini okuyarak isyancıların ortasına doğru yürüdü... Dudakları kıpır kıpır ediyor, sert adımlarla ağır ağır ilerliyor ve isyancılar gayri ihtiyari bu yaşlı delikanlının önünden çekiliyor adeta yo! açıyorlardı... Hz. Padişah parmaklıklı pencereden veziri enişteşinin gidişini seyrediyor... Kalbindeki heyecan son haddi buluyor, çünkü Hafız paşa nerdeyse isyancıların arasından çıkmak üzere. O sırada uğursuz bir ses nurun ne durursunuz?»
Hz. Padişah o sesin sahibini o anda eline geçirse kuvvet simgesi yumruğu ile un ufak ederdi... Evet o uğursuz ses cevap almıştı: bir hain elini, devletin emektarı Hafız paşayı vurmak kasdıyla kaldırdığı an sonradan Osmanlı Tokadı adı ile meşhur olacak olan Hafız paşa tokadı, hainin suratına patladığı an herifin hayat defteri durulmuş oldu. Ne varki hain bit-miyorduki, bir başkası elindeki hançerle Hafız paşayı kulağının arkasından yaraladı. Paşa bu ağır darbeye rağmen yıkıl-madı, kendini yumrukları ile müdafaa ediyordu. Fakat sayısız hançer sayısız defa inip kalkıyor bu kıymettar vücutta oluk gibi kanlar akan yaralar açıyordu. Bu yelkenlinin yavaş yavaş sulara gömülmesi gibi Hafız paşa'da bu isyancı insan denizinin ortasında kaybolmaya başlamıştı. Padişah Hazretleri, dişlerini sıkıyor, bir yumruğunu öbürüne vuruyor, «Hafızım, Hafızım» diye inler gibi ses çıkarıyorduk!, bu insanın esas konuşan yeri olan kalb'den geliyordu. Nasilki, zikre başlayan hâl ehli az sonra sadece kalbinin «Allah, Allah» diyen sesini duyar ve duyururşa, Sultan Murad'da kalbinden gelen sesle Hafızım Hafızım diyordu. Ne güzel tecellidirki Cenabı Mevlâ'nın esmasindandır Hafiz kelimesi...
Biz 4. Murad'ın ruhunda kopan fırtınayı bırakıp meydanda cereyan eden facianın son demine gelelim:
Hafız paşa son olarak gırtlağından yediği bir hançer darbesiyle yere düşmüştü. Hainlerden ismini bilmemekle tarih sayfalarının kendini bahtiyar sayacağı, adamlıktan bibehre bir adam, bu güzide vezirin başını gövdesinden ayırdı. Devleti aliyede cereyan eden nice facialarin en unutulmayanlarından birinin sonunu ilan etti. Hafız paşa şehid olmuştu. Ner-den, kimin tarafından konulduğu anlaşılmayan yeşil bir örtü, aziz şehid'in üzerine örtülmüş, dünyada kalanlara şu mealdeki ayeti adeta haykırıyordu. «Allah yolunda ölenlere, şehid olanlara siz ölü demeyiniz. Onlar Allah katında hay'dırlar (diridirler}.»
Hafız paşa Üsküdar'a defnedilir. Hazreti Padişah; bu durumu da gördükten sonra kararını vermiştir: devlet gemisi bir sarsıntı daha geçirecektir. Bu sarsıntıyı da atlatınca artık kaptan köprüsüne kendi geçecek, gerek ecdadının gerekse tarihin omuzlarına yüklediği bu mukaddes vazifeyi emel ve arzularına göre idare edecekti. Siyasi rüştüne erdiğinde önemli bir gösterisi sayılacak olan şu hareketi

yaptı. Bu güne kadar şöyle veya böyle devleti idare eden Kösem Mah-peyker Valide sultanı emekli etmesi oldu. Çünkü Hafız paşanın elim akibetinden sonra Valide sultan'ın tavsiyesiyle istemeyerek sadrazam yaptığı Recep paşa'yı hiç görmek dahi istemiyordu.

Burada kısa bir izah gerekti. Kanaatımızca bütün tetkik ettiğimiz tarihlerin ekserisinde Kösem Valide sultanın saltanat sürmek için devlet adamlarıyla bilhassa vezirlerle birlik olduğunu ileri sürerler ve böylece kendisini kötülemeği yeğ tutarlar. Çocuk yaştaki bir padişahın devlet idaresini temin etmek için kuvvetli bir vâsiye ihtiyacı olduğunu hiç bir akıl sahibi red edemez. Zaten Osmanlı devletinde vezirlere Lala diye hitap edilmesindeki sırda bunda mi" ıdemiçtir. Sadrazam bir yerde padişahın yetkilerini padişah adına kullanır ama ya o makama göz dikerse... Bu bakımdan bu devlet adamlarını daima kontrol altında tutmak için böyle sunî taraftarlıklara siyaseten ihtiyaç vardır. Fevkalade bir haber alma teşkilâtı kuran Validesultan Recep paşanın entrikalarından elbette habersiz değil idi. Hatta kendisini tasvip eder görünerek yardımcı olduğunu his etmek mümkündür. Fakat Padişah'ın kızmasına rağmen Recep paşayı tavsiyesi «a!, kullan sonra da katlet» demekten başka mânaya gelmez. Böyle düşünmek için Validesultanın muhtedi olmasını bir kusur olarak görmemek yeter. Fakat bazı tarihçiler; sakim düşüncelerinin esiri olarak, yok efendim Rus asıllı, yok Rum gibi ithamlarla asla sorumlu olmadığı nesebiyle yargılanmış ve tarih içinde en hırpalanan bir Osmanlı annesidir. Torunu 4. Mehmed'in saltanatı sırasında bir askerin elleri ile boğup öldürmesinden sonra Şehitvalide diye onu ananlar hainmidir-ler? Yoksa zahir halleri ile en az bizim kadar müslüman olan o zamanki Osrnanlılarmidır? Neyse biz yine mevzuumuza dönelim.

Anadoluda başlayıp, İstanbul'da sadrazam Hafız paşayı götüren ihtilalin diğer bir teşvikçisi olarak sabık sadrazam Hüsrev paşa olduğunu padişah tesbit etmişti. Şimdi son raunt başlıyordu. Hazreti padişah bu rauntu mutlaka kazanmalıydı. Murtaza paşayı Diyarbakır Beylerbeyliğine tayin ederken, Hüsrev paşanın idam fermanını da adı geçen paşanın eline tutuşturmuştu. Hüsrev paşa bu idam fermanına biraz direttiyse de akibet başı vücudundan ayrılarak İstanbula gönderildi. Talihsiz Hüsrev paşanın başı dersadete geldiğinde ikinci ve daha da şiddetli bir ihtilâl vuka geldi.

Bu vukuatı anlatmadan evvel Hüsrev paşaya talihsiz dememizin sebebini kısaca anlatalım. Geçmiş sayfalarda da anlattığımız gibi paşa çok sert kan dökücü olmasına rağmen askeriyle aynı meşakkat ve mahrumiyetlere katlanan, İranlılara karşı merhum Hafız paşadan daha fazla muvaffak olmuş, Abaza paşa meselesini hal etmiş, devlete bir çok yararlıklar göstermesi buna mukabil azline sebeb olan vakada Kırım Hân'ının gösterdiği yavaşlıktan dolayı vazifesini yapamamış olması düşünülürse hizmetinin fena olmadığı, sadece makamını yeniden ele geçirmek için Topal Recep paşa ile aynı safta olması talihsizliktir. Yoksa asla Recep paşa gibi mel'un değil idi.

Son İhtilal

Evet şimdi gelelim son ihtilale... Hayattayken sipahilerin hakikaten çok sevdikleri, yeniçerilerin ise aşağı yukarı hiç itiraz etmediği Hüsrev paşa'nın idamı ve başının İstanbul'a getirildiği haberi duyulunca isyancıların yeniden harekete geçmelerine sebeb oldu. Bilindiği gibi bu isyancılar Hafız paşanın şehidliği ile son bulan isyanda yeniçeri ağası Hasan Halife, Defterdar paşa ve padişahın musahibi Musa Çele-bi'ninde kellesini almak istemişlersede Hafız paşa ile iktifa etmişlerdi.
Bu sefer Hüsrev paşa için başlatılan isyan Recep paşa tarafından asilere öğretildiği veçhile bu kadroyu yok etmeyide hedefleri içine almışlardı. Asîler sanki mikrofondan kulaklarına gelen bu listenin hoperloru oldular. Daha da İleri giderek padişaha güvenmediklerini, saraydaki şehzadelerin hayatlarından endişeli olduklarını belirterek onların kendilerine gösterilmesini istediler. Padişah Hazretlerini de dîvan'a çağırdılar. Genç padişah tam Dîvan'a çıkmak üzere iken Sadrazam Topal Recep paşa «Padişahım abdest alsanız» diye uludu. Hz. Padişah «Paşa sen bizi abdestsiz gezenlerden mi sanur-suz» diye gürleyip bitirici nazarlarını Recep paşa'nın yüzünde dolaştırdı. Dîvana çıkmak üzere yürüdü. Kurulan taht'a oturup, «Kullarım yine ne isterüz.» diye celâdetle sordu. Asilerin sözcüsü durumunda olan biri ilerleyip kelleleri istenenlerin listesini verdi. Padişah en sert nazarlarla isyancıları süzüyor, adeta onlanın resimlerini hafızasına nakş ediyordu. Daha sonraları bunları şurada, burada tanıyacak ve kahredici yumruğu ile unufak edecekti. Bu sırada haremden şehzadeler getirilmiş ki bunlar; şehzade Bayazıd, Süleyman, Ka-asım ve İbrahim sultanlardı.
Bu manzarayı anlatmaktan ziyade şu tarihi kaynak göstermeyi uygun gördük. Sadrazam Kâmil paşa tarihi siyasi'sinin ikinci cild sahife 61. «... Teşrifat odasının kapısından görünüp, Cenabı Hakk'ın hıfzı samedaniyyesinde olduklarını beyan etmişler isede yine erbabı ihtilal şehzadelerin masuniy-yetlerine dair kefil istediklerinden Şeyhülislâm ve Sadrazam kefalet-i zâtiyyeleri ile usatı temin etmişler idi.»
Recep paşa güya diğer üç zâtı korumak için Musa Çele-bi'nin kendi konağına getirmesine müsade olunmasını padi-şah'dan istirham etmişti. İşte Recep paşa bu anda okkanın altına gitmişti. Çünkü o zannediyorduki; padişah Musa Çelebiyi vermez ve böylece yapacağı bir şey kalmaz. Hz. Padişah birdenbire cevap verdi: «Baaka paşa; Musa sana emanettir. Seni kefil tutarım, bir tüyüne halel gelirse hesabın senden /sorarum» buyurdu. Recep paşa hesabında yanılmanın verdiği hayretle yavaşça «başüstüne» diyebildi.
Musa Çelebi'yi yanına alan Recep paşa konağına gitti. Ertesi sabah Recep paşa'nın konağı asiler tarafından sarılmış Musa Çelebinin kellesini sadrazamdan istemeye başladılar.
Sadrazam güya mukavemet ediyor, ben ona kefilim vermem diye bağırıyordu. Öte taraftan Musa Çelebi'ye: «Padişahımız efendimize sen ve ben gibi binlerce

kul feda olsun» diyerek onu sokağa çıkmaya ikna etti. Merdiven başına geldiğinde paşanın adamlarından biri talihsiz musahibi aşağı itiverdi. İs-yancular bir anda Musa Çelebi'yi hançerleyip öldürdüler. Recep paşa, yakasını parçalıyor, bağrını yumrukluyor «Ne ettiniz ben ona kefildim» diye avaz ediyordu. Tam tabiri ile hem sandalı sallıyor hem de fırtına var diyen kayıkçıyı andırıyordu. İsyancılar bu melun işi bitirdikten sonra eski yeniçeri ağası Hasan Halifeyi buluyorlar parçalıyorlar oradan da Defterdar Mustafa paşayı gizlendiği yerde şehid ediveriyorlardı.

İstanbul yine karmakarışık olmuş, hasretle kendine nizam verecek adamı bekliyordu. Diğer tarafdan Sipahiler, Sultan Murad'ın tahttan indirilmesini açıkça müzakere etmeye başlamışlardı. Ne varki; Yeniçeri Ağasının muavini Köse Meh-med Ağa ile Sipahi Ağa'sı Rûm Mehmed Ağanın mukavemetleri olmasaydı, Hz. Padişah bu raundu kaybeder dolayısı ile Osmanlı Devleti büyük bir zarara duçar olurdu. Ağalan kendi yanına celbetmeye muvaffak olan padişah, bu isyandan kârlı ve galip olarak çıktı. Ama bu celbetme işini nasıl başardı. İşte buna biraz değinsek iyi olur.

İktidar sürdürmek için kuvvet merkezlerini elde tutmak ve kendine bend ile mümkün olduğu inkâr edilmez bir gerçektir. Padişah, Hafız paşa'ın katlinden sonra Defterdar Mustafa paşanın yerine Hüseyin Efendi, Yeniçeri Ağa'sı olmasına rağmen kellesi istenen Hasan Halife'nin yerine Köse Mehmed Ağa tayin olunmuştu. Şeyhülislâmlık ise Ahizade Hüseyin Efendiye, Sadrazamlık ise Topal Recep Paşa'ya verilmişti. Sipahi Ağalığına Rûm Mehmed Ağa'nın tayinleri yapılmıştı.

Rûm Mehmed ve Köse Mehmed Ağa'ları eskiden beri tanıyan padişah onları birer birer saraya davet etmiş ve meydana gelen bütün isyanların altında Recep paşa'nın kesin eli olduğunu öğrenmişti. Bu Recep paşa'nın hesabını görmek için padişaha bir vesile lâzımdı. O da Hüsrev paşa'nın idamı işi olmuştu. Hüsrev paşa'nın idamını yukarıda bir netice olarak vermişsekde perde arkası sayılabilecek bir safahatı vardırki; Mizancı Murad bey tarihinde bu olayı çok Önemli bulmasından epeyi tafsilat veriyor. Biz sadeleştirerek vermeye lüzumlu gördük.

Diyarbakır Beylerbeyliğine tayin etmiş bulunduğu Murtaza paşayı yanına celbederek eline Hüsrev paşa'nın idam fermanını tutuşturup «Baka paşa senin sadakatinden bu fermanın gereğini yapmanı beklerim.» Bakınız dürüst bir adam olan Murtaza Paşa ne cevap verir: «Padişahım bu işi bana vermeyiniz.» Padişah sıkılır bunun üzerine Murtaza paşa izah eder: «Padişahım; Hüsrev paşa çok gaddar ve zalimdir. Yıllardır bu sıfatlarla devletin en yüksek kademelerinde vazife ifa etmiştir. Bu vasıflarından dolayı büyük bir servet sahibidir. Ben onu katlettikten sonra servetinin en ufak habbesini dahi hazineye koysam yinede bazı şahıslar Murtaza paşa Hüsrev paşa'nın hazinesinden epey mal aldı derler.» Ve ilâve etti: «Bu sözler gün olur padişahımın nezdinde makbul karşılanır» dedi. Hazreti padişah «Bunu söylediğin çok iyi oldu. Dağ taş gammaz kesilmiş haklısın ne varki bana Hüsrev'in kellesi lâzım onun servetini kuruşuna varıncaya

kadar sana hibe ettim» cevabını verdi."
Yukarıda naklettiğimiz olayın en önemli tarafı karşısındaki 'insana itimat telkin ederek, arzu ettiğini yaptırmanın önemini belirtmek içindi.
İşte Rûm Mehmed ve Köse Mehmed Ağalar padişahın ne kadar iyi niyetli ve ayrıca devlet gemisini rayına oturtmakta son derece kararlı olduğunu gördüklerinden kendisini desteklemişlerdi.

Recep Paşa'nın Katli

Sadrazam Topal Recep paşa daima zorbalardan bir kaç kişiyi yanına alarak Dîvan'a gelirdi. Son ihtilalden iki ay kadar sonra bir gün Dîvan'a mutadı veçhile yanındaki zorbalarla gelen sadrazam onları dış kapıda bırakıp padişahın huzuruna varıp etek öpmeğe durduğunda 4. Murad birdenbire parladı: «Gel bre Toplazorbabaşı.» Recep paşa şaşırdı, ve aman padişahım biz sadece sizin kulunuzuz, bütün gayretimiz hizmetinizde olmaktır diye dil dökmeye başlayınca «Bre abdest al» hitabı Recep paşanın dilinin tutulmasına, ayaklarının tutmamasına yerlerde sürünmesine sebeb oldu. Padişah «Tiz kafasını kesin» dediğinde cellat orda hazır olmadığı için bostancılar hemen kement atarak Damad Topal Recep paşanın hayat defterini dürüverdiler ve cesedini kapı önünde paşalarını bekleyen zorbaların önüne attılar. Zorbalar paşalarının cesedini önlerine görünce derhal savuştular. Çünkü artık devletin sahibi ayağa kalmış, bütün gücünü göstermeye başlamıştı.
Tabanı Yassı Mehmed paşa sadrazam yapılmış ve padişaha çok bağlı bir zat olan paşa Mısır valiliğinden emekliye ayrılmıştı. Çok dürüst bir zat olan paşa Hicri 1041, Milâdi 1631 yılında geldiği bu makamı beş yıla yakın bir zaman muhafaza etmiş ve padişahın en büyük yardımcısı olmuştur.

Sinan Paşa Köşkü Önünde Yapılan Yemin

4. Murad yirmiiki yaşına basmış artık iktidarı tek başına sürdürüyor, kuvvetli iradesi memleketin her yerinde kendini hissettiriyordu. Zorbaların bozmuş olduğu bazı şeyler eski şekline oturtulurken sipahilerden bazılarının divan hizmetlerindeki vazifelerine son verilmişti. Bu vazife Kanuni Sultan Süleyman zamanında üçyüz kişi ile yapılırken son demlerde onbin kişilik bir kalabalığı bulmuştu. Bunun sebebi yükselmek isteyen bazı vüzera kendilerine kuvvet temin etmek için böyle mevkileri bol keseden dağıtıyorlardı. Bu defteri inceleyip normal rakamına düşüren padişaha karşı bir daha ayakta kalmayı denediler. Haberi alan padişah; hemen Sultan Ah-med meydanında toplanan sipahilere haber gönderip «Saray burnunda Sinanpaşa köşkü önüne gelmelerini orada divan kurulacağını» bildirdi. Taht oraya koyuldu, sipahiler, yeniçeriler meydana geldiler. Padişah, bu divanda hitabet san'atının en ince ve en nefis örneklerini gösterdi. Halifelik sıfatının kudretini fevkalâde bir üslûpla dile getirdi. Tarihin geçmiş sayfalarından nefis örnekler, islâm tarihinden o kadar manidar iktibaslar

yaptıki duyan ulema bile bu yirmiiki yaşındaki civanın bu dersleri nereden aldığını hazmettiğini düşünmeye başladılar, hele hele «Sizden olan Emire riayet ediniz» mealindeki ayeti kerimeyi tefsir edince meydanda herkes padişahın yanında olduğunu, bunu yeminle de teyit edeceklerini ifade ettiler. Bunun üzerine orada hazır olan mushaf'a el basılarak yeminler edildi. Sultan Murad burada ulema ve kadılara ceddi Sultan Bayezidi Velî Hz. nin azarlamasına yakın ikazlarda bulundu Bilindiği gibi Bayezidi Veli'yi İncelerken meydana gelen tabii afetlerin merhum padişah tarafından sebeb olarak ulema ve kadılar gösterilmiş, bir ülkenin kadıları adaletten, uleması ilimden uzaklaşırsa Cenab-ı Hakk (C.C.) Hz. leri o ülkeyi belalara duçar eder demişti. 4. Murad da bu büyük ceddinin söylediklerine yakın şeyler söyleyerek, , hem Yeniçerilerden, hem Sipahiden, hem de ulemadan bir nevi biat almış oluyordu.

Temizleme Hareketi

Yukarıda özetlediğimiz toplantının o ikna edici havasının bir kaç gün sonra geçtiği görüldü. Çünkü sipahilerin zorbaları orda verilen sözlere uymamışlar mesele çıkarmak istiyorlardı. İşte 4. Murad artık istihbaratını kurmuş bu gibi hareketleri kimler hazırlıyorsa hemen haber alıyor ve icabını görüyor, hayatlarına son verdiriyordu. Bu zorbaların bazıları şunlardı. Saka Mehmed, Cadı Osman, Gürcü Rıdvan gibileri ölmüş olarak denize atıldılar. Buna mukabil Konya civarını bilhassa Beyşehri, Seydişehir gibi yerleri kasıp kavuran Deli İlahi, padişahın kendisini öldürteceğini bile bile İstanbul'a geldi ve öldürüldü. İlk hedef hem bu zorbaları öldürmek hem de Hafız paşanın şehid edildiği sırada verdiği sözü yerine getirmekti.

Bir Yangın Ve Tütün Yasağı

İstanbul'un Cibali semtinde çıkan bir yangın günlerce devam etmiş Hz. Padişah bu yangında bir itfaiye eri gibi koşuşup durmuş ve hatta muhtelif yerlerinden bile yaralanmıştı. Yangın söndüğünde yirmibin evin kül olduğu görüldü. Hele bunun sebebi bir kahvehaneden bilinince bütün kahvehaneler kapatıldı.
Küçük Kadızade Mehmed Efendi 990 Hicri, 1582 Milâdi yılında doğmuş, Balıkesir'de doğması münasebetiyle Birgivi Mehmed Efendi Hz.Ierinin talebelerinden ders okumuş İstanbul'a geldikten sonra Tercüman Yunus Tekkesi Şeyhi Ömer Efendiye intisap etmişsede meşrebi uyuşmadığı için sofiyye mesleğini terk edip bir zahir uleması olarak camii kürsilerin-de vaaz etmeye başlamış ve padişahın politikasına uygun vaazlar verdiği için Ayasofya vaizliğine yükseltilmiş padişahin tütünü yasak etmesinden tütünü haram olduğundan ileri sürmesi ile bir de tarikatlara cephe almakla meşhur olmuştur. Fakat tütün yasağını desteklemesi padişahın siyasetine uygun düşmüşsede devleti kuran tarikatlara cephe almasına razı gelmemiş kadızade tarikatler yüklendikçe Hz. padişah tarikat şeyhlerine daima saygılı olmuş ve riayet

göstermiştir. Buna sadece iki müstesna saymak mümkündür aşağıda yeri gelince temas edilecektir.
Kahvelerin kapatılması, tütün yasağı insanların bir araya gelip, fesat çevirmelerine mâni olmuşsada itiraf etmek gere-kirki bir çok kurunun yanında bir kaç yaşında yandığnı görmek üzücü olmuştur. Ne varki bu yasakların getirdiği padişahın bizzat devriye gezerek şakileri temizlemesi olayı, bir kaç suçsuzun idamı ile gölgelenmiştir. Tarihçilerde zorba temizlemesi anlatacaklannada bütün gayretlerini bu istisna teşkil edecek bir iki olaya dökmüşlerdir. Nizamı alem böyledir işte kolay sağlanacak iş değildir...

,

Şeyhülislâm Katli

Bir kısım İran kuvvetlerini Osmanlı toprağına girerek Van şehrini muhasara ettikleri haberi dergâhı padişahiye ulaşınca hemen veziriazam Tabanıyassi Mehmed paşaya bir irade verip İran'a sefere çıkmasını bildirdi. Kendiside arkalarından geleceğini eklemeyi ihmal etmedi. O sırada tarihler hicri 1034, milâdi 1633 yılını gösteriyordu. Sadrazam orduyu hazırlamış ve padişahın teftişine sunmuştu ki, Anadolu tarafına geçen padişah bizzat yaptığı teftişte aksaklıkları tesbit etti. Bu aksaklıkların meydana gelmesinde rolü olan dört vezir cezaya uğratıldılar. Bu ceza mallarının müsaderesi ve sürgün olmuş oldu. Cezaya çarptırılan dört vezir şunlardı: Çağalaza-de Mahmud paşa, Nişancı Yusuf paşa, Mostarli Mustafa paşa, Civan Kapıcıbaşı Semiz Mehmed paşaydılar.
Bütün bunlar olurken İranlıların Van önünden çekilip gittikleri haberi geldi. Fakat Hz. Padişah hazırlıkların devamını istedi, çünkü İran üzerine sefer yapmaya bir kere kararını vermişti. Ordu hazırlıklarına devam ededursun, 4. Murad Bursa üzerine bir gezi tertib etmiş bu gezide hem av yapılacak hem de halkın şikâyetleri yerinde incelenecek ve neticelendirilecekti.
İzmit'i aşan ve İznİk'e gelen padişah İznik Kadısı Gümüş-zade Mehmed Efendi hakkında aldığı şikâyetlerle bir karara varmıştı: Kadı, İznik kalesinin kapısına asılsın. Bu emir yerine getirildiğinde, İstanbul'da kızılca kıyamet ulema arasında kopuverdi. Nasıl olurda bir Kadı, alelade bir suçlu gibi asılırdı?
Hemen Şeyhülislâm Ahizade Hüseyin Efendi diğer alimlerle bir toplantı yapmış, kadı hakkında bir soruşturma yapılmadan idam edilmesindeki haksızlık, devletin kuruluşundan bu yana ulemaya gösterilen saygı ve sevginin haleldar edildiğine varılmış ve Valdesultan'a «Padişahımıza bedua etmekten sakınırız, faydalı olur ki, siz kendisine nasihatta bu-lunasanız» mealinde bir mektup yollamıştı. Padişah ise İznik'ten Bursa'ya geçmiş ve Bursa'daki cedlerinin kabirlerini ziyaret etmiş ve onların mübarek makamlarından istianede bulunmaktaydı. Şeyhülislâmın mektubu Validesultana gelmekle beraber, bu toplantıda Şeyhülisiâm'ın ağzından «padişahı hal ederiz» yollu bir cümle çıktığında Valdesultana ayrıca bildirilmişti.
Valdesultan her iki haberi de oğluna göndermişti. «Benim arslanım acele üzere

gelesiz, cülus tedbiri için sözler dolaşmaktadır.
Padişah bu haberi aldığında bir dakika kaybetmeden yola çıkmış maiyetini dahi beklemeden ancak kendisine yetişen bîr kaç kişi ile durmadan yol almış, uyku filan demeyip Ka-
tırlı mevkii denilen yere gelip İstanbul'dan gemi gemesini beklemeden orada bulduğu bir kayıkla Gebze'ye geçmiş or-dan atladığı gibi Üsküdar'ı tutmuş ve yanındakilerden birini çok güzel olan hat yazısı ile şeyhülislâm ve oğlunun Kıbrıs'a sürgünlerini havi bir fermanla kendinden evvel karşıya yolladı. Şeyhülislâm ve oğlu ki, o da İstanbul Kadısı idi. Birer gemi ile sürgün seferine başladilarsada Hz. Padişah aniden karar değiştirip Bostancıbaşına gemiler Çanakkale Boğazından çıkmamışsa var yetiş kendilerini karaya çıkartıp hayat defterlerini dür dedi, çıkmışlarsa dokunma yollu bir emir verdi.
Bostancıbaşı yanındaki maiyetiyle karadan at koşturur deryada gemileri gözlerdi. Bakırköy önlerine geldiğinde bir geminin sahile çok yakın bir yerde ve yaklaşmakta olduğunu gördü. Bu gemi sabık Şeyhülislâm Ahizade Hüseyin Efendinin içinde olduğu gemiydi. Deniz sertleşmiş gemi bir kazaya uğramasın diye sahile yanaşmayı yeğ tutmuştu. Yeğ tutmuş amma Şeyhülislâm Efendinin Çanakkale Boğazını aşamamasından dolayı hayatının son bulmasına s-ebeb olmuştu.
Bostancıbaşı karaya çıkarttığı eski Şeyhülislamı orda boğdurmuş ve kumsala hemen defnetmişlerdir. Bu kumsal Yeşilköy kıyılarında Kalibriya köyü olduğu bütün tariflerde müşterektir. Cenaze namazı, yıkanma gibi dini islâmın emirlerinin yerine getirilmediğine dair İddialar mesnetsizdir. Ancak suda unutulmamalıdaki, diğer ulema kendi aralarında yaptıkları bir toplantıda Ahizade efendiyi şehid ilan etmişlerdir. Şeyhü-İisâmin oğlu ise Çanakkaleyi geçtiğinden kurtulmuştu.
Dördüncü Murad'ın Bostancıbaşıyı yanında Abaza Mehmed paşa olduğu halde Yedikule surları dışına kadar çıkıp, gemiyi gösterip «Tiz katleyle» dediğini İsmail Hakkı üzunçar-şılı merhum Osmanlı Tarihi adlı eserinde kaydetmektedir. Ve değerli araştırıcı, Şeyhülislâmın, Topal Recep paşa ile beraber Şehzadelerin hayatına kefil olduğu gün bu akibetinin belli olduğunu hele hele İznik kadısı olayında hal gibi laflar etmesi, padişahın fikir değiştirip katletmeye karar vermesine önemli sebebtir der ve bu görüşe biz de katılırız.
Bu idam Osmanlı devletinde bir şeyhülislâmın ilk defa başına geliyordu. Zaten üç şeyhülislâm böyle bir akibete uğramıştır tarihimizde. Meşihat makamı yani şeyhülislâmlık seksen yaşını aşmış Yahya Efendi'ye İstanbul Kadılığı ise Kara-çelebizade Abdülaziz Efendiye verilmişti.

Revan Seferi Ve Memleketin Tanzimi

Bu seferi iki kısma ayırmak sanki farz oluyor. Çünkü birinci bölümü devleti aliyenin Üsküdardan ta İran hududuna kadar yapılan bir teftişle bu teftişler neticesinde yapılan infazlar bazı tarihçilerimizde insafsızlık, haksızlık ve

zalimlik diye vasıflandınlırken bazı izan sahibi insanlarda böyle bir icraat yapılması şarttı diye Kuyucu Murad paşa'.dan beri Anadolu üzerinde yüksek düzeyde bir teftiş yapılmamış, başkentte meydana gelen gaileler Anadoluda bir nizam bırakmamıştı. Otoritenin tesisi uzun bir zaman almıştı.
İşte dördüncü Murad adalet eli uzun yıllar değmemiş Anadolu'ya bu Revan seferi münasebetiyle uzatabiliyordu. İdamlar daha Kartal'a gelmeden başlamıştı. Padişah çıkardığı bir emirle İstanbul'da han odalarında surda burda bir tek sipahi ve yeniçeriyi kendisinden habersiz bırakmamalarını ferman etmişti. Galatah Çelebinin bir asker bıraktığını öğrenince hemen önünde diz çöktürüp boynunu vurdurdu. Her yerleşik bölgeden geçtikçe şikâyet edilenler dikkatle gözden geçiriliyor ve cezalar tertib olunuyordu. Bu arada kendisine yardımcı olan Rûm Mehmed ve Köse Mehmed Ağa'lar bile ecel şerbetini içtiler. Hatta bunlardan Köse Mehmed Ağa idam olunurken padişahı nankörlükle itham etti. Fakat ne derece haklı idi? Eğer padişaha devletin kurtulması için yardım etmisse ki herhalde öyledir, bu zaten ordunun en yüksek makamını işgal etmekte olan bir şahsın en tabii vazifesi değilmi idi sanki...
Tabanı Yassı Mehmed paşa seferin Bağdad üzerine olacağını sanıyor ve bütün plânlarını ona göre hazırlıyordu. Kışı Haleb'de geçiren sadrazam, Şam valisi Küçük Ahmed pa-şa'ya büyük yardımlar yapmış oldu. Küçük Ahmed paşa, sadrazamın yanındaki sipahilerden istifade ederek Dürzî emiri Maanoğlu Fahreddin'in mağlub ve esir ederek kurduğu devlete de son vermişti. Bu Fahreddin Avrupa tarihlerinde bile kendinden bahsettiren bir serseriydi.
Emir Fahreddin esir edildiğinde padişahın yanına oğullan olduğu halde gönderildi. Sultan Murad kendisine ve çocuklarına iltifat ettiyse de bir müddet sonra küçük oğlunu Enderun denilen saray okuluna vermiş Emir Fahreddini ve diğer oğlu Mesud'u katlettirmiş idi. Hicri 1044, Milâdi 1634.
İstanbul üzerine ilkbaharın o yeniden ortalığı zümrüt yeşili yapan mülayim havası kendini gösterince Sultan Murad'ın muhteşem çadırı Üsküdar'daki mutad yerine kurulunca yukarıdaki satırlarda bahsettiğimiz gibi Revan'a sefer Anado-lu'ya ise nizam gitmeye başladı. Burada idam edilenlerin adlarını tek tek yazsak sayfalar tutar ancak bir iki tane idam vardırki bunlara çok kısa da olsa temas etmek "gerekir. Hüs-rev paşayı idam eden Murtaza paşa, Demirkazık adiyle tanıdığımız Halil paşa'nın serdarlığını ketmetmiş hanedan dama-xdı olması hasebiyle bu imkânı elde etmiş padişahdan aldığı fermanı Tabanı Yassı Mehmed paşaya göndermiş oda böyle /işbilir ve tecrübeli bir kahraman olan Halil paşa'nın affı için şefaat edeceği yerde hemen ferman mucibince hareket etmiş ve paşayı idam ettirmiş.
Yine Gürcü Mehmed paşa merhum ile Nogay Murtaza paşanın oğullan için idam fermanı çıkardıysada yakınları bu fermanı iptal ettirme imkânı buldular. Sultan Murad ordu efradı içinde o kadar beğenildiki çünkü onlarla beraber yürü-yor, onlarla beraber yemek yiyor hatta bazen çadırında değil üzerine örttüğü bir harmaniye ile toprak üzerinde uyuyordu. Bir ara arabada seyahat ederken yollarının önüne çıkan bir baykuş uğursuzluk alameti sayıldığından bir

durgunluk oldu, yürüyüş aksadı. Padişah arabadan derhal atlayıp atına bindiği gibi baykuşu kovalamaya başlamış ve elindeki değnek ile kuşu yere serip görenlerin alkışlarına sahip oldu. Bir ara birlikler arasında dolaşırken silahlı bir muhafızı kemerinden tuttuğu gibi havaya kaldırarak bir müddet dolaştırmış herkes bu kuvvete hayran olmuştu. Yine yolda bir askere tüfek kurşunu attırıp, o merminin menziline okla atış yapmış ve o mesafeye okunu düşürdüğü rivayet edilir. O kadar cesur bir insandaki o kadar yeniçeri ve sipahi zorbasını öldürtmesine rağmen hiç çekinmeden gerek tebdil kıyafet gerekse olduğu gibi aralarında dolaşır, tanıdığı bir zorba olduğunda hemen hükmünü icra ederdi.
Erzurum önlerinde sadrazamı ile buluştuğunda elindeki sancağişerifi hamil olarak teslime gelen sadrazamın yanına doğru bir kaç adım atarak sancağına olan saygısını göstermiş ve onu eline aldığında sadrazamın elini sıkmış ve belki de tekmillerde komutanların tekmil aldıklarının elini sıkmaları o günden bize güzel bir miras olarak kalmış olması kuvvetle muhtemeldir.
Revanda müteveccihen yola çıkıldığında Kars, Üçkilise, Gökkünbet yolu ile Revan önüne varıldı. Sultan Murad yanında bir klavuzla en önüne varıldı. Sultan Murad yanında bir klavuzla en önde gidiyordu. Kalenin önüne gelinip top menziline girildiğinde klavuz durdu artık tehlike var gidemem dedi. Sultan Murad ise büyük bir hırsla bağırdı. «Korkak, ecel gelmeyince insana zarar gelebilirimi?» diyerek atını ileri sürdü. Kaleden toplar atıldı. Gülleler çok yakınına düştü bir kaç tanesi de başının üzerinden aştı. Sultan hiç fütur getirmeden yavaş yavaş Otağını kurmak üzere seçtiği tepeye çekildi. Mirgün Han'ın idaresindeki savunmada on gün kadar dayan-dilarsada çelik iradeli padişaha teslim olmaktan başka çareleri kalmamıştı. Böylece Revan padişaha Revan Fatihliği unvanını getirmiş oldu.
Mirgün oğluna Yusuf paşa adını vererek padişah vezirliğine kabul ettiğini bildirdi. İranlı askerlere ise silahlarını alarak kaleden çıkıp gitmelerine İzin verildi. Bu işlerde tecrübeli komutanlar, askerin öldürülmesini hiç değilse silahlarının verilmemesini tavsiye ettilerse de Padişah ben verdiğim sözden dönmem diye red etti. Fakat bu askerler kaleden çıkarken geride kalan halka eziyet ve hayvanlarını sürmeğe başladılar. Padişah derhal Küçük Ahmed paşa'yı bunları takib ve tedip etmeye gönderdi. Ne varki oniki bin kişilik bu kuvvet Ahmed paşayı ricata mecbur etti. Revan kalesinin en büyük camiine Cuma namazı kılındı. Camiden çıkan padişah Kapıcılar kâhyası Salih ağa ile Musahib Beşir Ağayı İstanbul'a zafer haberini ve şenlikler yapılmasını bildirmek için gönderirken Baya-zıd ve Süleyman Sultanların idamını da irade etmişti.
İstanbul halkı zaferin şenliklerini yaparken Bayazıd ve Süleyman sultanlar, anne ve baba bir ağabeylerinin ta Re-van'dan gönderdiği hatt-ı hümayun ile şehidlik makamına çıkıyorlardı. Sultan 1. Ahmed'in kardeşi sultan Mustafa'yı öldürtmeyip hatta taht'a vâris bırakması gibi mükemmel bir jvasiyetinden sonra bu şehzade idamına son verilmesi gerekirdi. Sultan Genç Osman, Amcası Sultan Mustafa'yı öldürt-seydi belki de şehid edilmek şöyle dursun tahttan bile indirilmezdi. Bu satırların yazarı şu ana kadar şehzade idamlarına karşı bir keresinde

bile muhalif tavır takınmamıştır. Bu vatanda ise Sultan Ahmed merhumun vasiyeti bir teamül haline getirilebilirdi. Yine de doğrusunu Allah (c.c.) bilir. Yalnuz şunu bir çok tarihçiler ve bilhasa Mizancı Murad Bey Sultan Bayezid'in öİdürülmeyip, sağ birakılsaydı genç yaşta vefat eden 4. Murad yerine tahta geçip, ağabeysinin yarım bıraktığı İslahatı tamamlayacağını söylerken delil olarak da yeniçeri ve Sipahi isyanında haremden getirtip şehzadeleri gösterildiğinde Bayazid Sultan asilere hitabede bulunmuş ve Padişahımızın sayesinde huzur içinde yaşıyoruz bizi niçin taciz edersiniz diyerek padişahın kendilerine iyi baktığını söylemekle ona yardım etme civanmertliğini delil almaktadır. Ne derece bu görüşte isabet vardır, meşkûktür.
Orduyu hümayun Revan'dan hereketle Tebriz önlerine gelip orayıda feth etti. Tebriz'e gelirken Dördüncü Murad'ın nehre düşen bir askeri sulara kendisini atarak kurtardığı bütün tarihlerde yazılıdır. Tebriz'e gelmeden evvel Curs kalesi denilen yer mukavemet ediyordu. Kale kapısı çok sert bir ağaçtan yapılmış, balta ve gürzlere metelik vermiyordu. Hz. Padişah bir tomruk getirtip, üç kişinin zor taşıdığı tomruğu tek başına kaldırıp, koçbaşı vurur gibi kale kapısına havale ettiğinde, kapı kırıldı ve asker kaleye girebildi.
Orduyu Hümayun Tebriz'e girdiğinde tarihler hicri 1045, miladi 1635 yılını gösteriyordu.
Hz. Padişah 1045 hicri, 1635 miladi yılı sonlarında İstanbul'a avdet etti.

Bağdad Seferi Öncesi

Hz. Padişah İstanbul'a dönmüşsede, sadrazam Tabanı Yassı Mehmed paşa ve ordunun bir bölümü şark hududunda kalmış ve yolların, köprülerin onarımı bazı kervan sarayların yapılması gibi işlerle uğraşılmıştır. Sadrazam hakikaten bu işleri gayet güzel yapmış bunun faydaları bilahare görülecektir.
Revan Muhafızı Murtaza Paşa askerinin büyük bir bölümü ile kışı Erzurum civarında geçirmeyi plânlamış ve kalede büyük bir kuvvet bırakmamıştı. Bu da şundan icab ediyorduki bu kaleye Şahın taarruzu beklenilmeyen bir şey değildi, hepsi muhasaraya gireceğine büyük bir bölümü kaleden uzakta olursa muhasara esnasında gelir ve İran ordusunu iki ateş arasında bırakabilirdi.
Mehmed paşa bu işe izin vermedi.
Kış ortasında yardım gönderme gayretlen hem padişah-dan hem de sadrazamdan sudur etmesine rağmen bir neticeye varamadı. Şah Safî Revan'ı tekrar ele geçirdi. Fakat nasılsa bu sefer Revan'daki Osmanlı askerine silahlan ile birlikte çıkıp gitmelerine izin verdi.
Eyyubi sülalesinden olan Ahmed Han, eski sadrazam Hüs-rev paşanın hatası yüzünden Osmanlıdan yüz çevirmiş ve İran'ın hizmetine girmişti. Daha sonraki değişiklikler ve bilhassa Küçük Ahmed Paşanın doğu hududlarımızda gösterdiği mertlik ve kahramanlıklar Ahmed Han'ın yine Osmanlıya teveccühünü temin etmeye kâfi gelmişti. Küçük Ahmed Paşanın lakabı boyunun kısalığından geliyordu. Fakat bu Küçük lakablı kısa boylu aslen Arnavut olan paşa, zekâsını

daha evvel Dürzî emiri Fahrettin'in yakalanmasında göstermişti. Fahrettin, Küçük Ahmed Paşanın önünden kaçmış Lübnan'daki dağların içerisinde zor çıkılır mağaralara saklanmıştı. Ahmed Paşa büyük büyük ateşlerle bu dağları ısıtıp kızdırmış bol miktarda kızgın kayalar üzerine sirke döktürerek yumuşatmış, bu kayalara kazılar yapıp hain Dürzîyi ininde yakalamış ve Hz. Padişaha göndermişti.

Ahmed Han, Küçük Ahmed Paşa ile anlaşmış ve devleti aliyye hizmetine dönmüştü. Ne varki Şah Safî bu işe çok kızıp, büyük bir kuvvetle Ahmed Han üzerine gidilme emrini vermişti. Küçük Ahmed Paşa gerek padişaha gerekse Sadrazama müracaat ederek yardıma gidebilmesi için kuvvet ve müsaade istemişsede müsaade gelmiş fakat emrine verilen kuvvet lâzım olanın onda biri bile değildi. Buna rağmen Osmanlı yardımını ulaştırmak için gözünü karartıp İran ordusunun üzerine çullandı. Epeyi muvaffakiyetlerde gösterdi. Ne varki İranlı komutanlardan Rüstem Hân'ın çemberine düştü ve perişan oldu. Hicir 1046, Miladî 1636 yılı, Küçük Ahmed Paşanın askerine izin verip başınızı kurtarın diyerek bir eline sancağı diğer eline kılıcını alıp ricatı şanına sığdıramadığı için düşmana saldırıp, dövüşe dövüşe şehid olmasına şahid oluyordu.

Bu olaya padişah o kadar üzüldüki Tabanı Yassı Mehmed Paşayı beş seneye yaklaşan sadrazamlığından azil edip yerine Bayram paşa veziriazam oldu. Mehmed Paşayı üç ay kadar göz altında tutan padişah, huzuruna getirtip kendisini teselli etti ve Özü kalesi vali ve serdarlığına tayin etti.

Dîvan padişahın başkanlığında toplanmış ve Bağdad için sefer karan almıştı ki, İran elçisi çok kıymetli hediyelere hamil olarak Dersaadete geldi. Gayet güzel karşılandı. Ne varki Şahın teklifleri makbul görülmeyip, tadil edilmesi söylendi. Bayram Paşa ise sefere çıkmayı derhatır etmeyi düşünmedi bile. O önde gidecek Bağdad fatihine yol açacak idi.

Sefir, Haleb valisinin askerinin arasına iki casus yerleştirmiş ve Şah'a ulaştırmak üzere mektuplar vermişti. Bunlar meydana çıktı. Casuslar idam olundu. Bayram Paşa yollarını düzelttiriyor selefi Tabanı Yassfmn eksik bıraktıklarını tamamlayordu.

Bu sırada İstanbul'da Şehzade Kaasım'ın hayatına son veriliyor artık geriye Sultan Ahmed oğullarından bir zamanın padişahı birde Sultan İbrahim kalıyordu. Sultan İbrahim'in rahatsız görüntüsü ona bir hayat, tahta bir padişah, Osmanlıya ise yeni bir kuruluş bağışlıyordu. Kaasım sultan şehid edilirken, Kâğıthane'de bulunan büyük baruthane berhava oldu. Mal ve can kaybı az değildi.

Sultan 4. Murad devletin ileri gelenleri tarafından İzmit'e kadar teşyi olundu. Müftü ve Kazaskerler kendisi ile beraber sefere gidiyorlardı. Hicri 1047, Miladî 1637.

Silahdar Mustafa Paşa, Anadolu Kazaskerini padişaha şikâyet ederek azlettirdi. Padişah Kadı hakkında Yahya Efendiden sorduğunda Silahdar paşanın düşmanlığını üzerine çekmek istemeyen Şeyhülislâm Kadı'yı himaye edecek bir

çift söz dahi söylemedi. Kadı Muid Efendi Belgrad'a sürgün edildi.
Padişah Bağdad seferine devam ederken bir müjdeci geldi. Padişaha bir evlâdı olduğunu söyledi. Padişah kızmı? er-kekmi? diye sordu Müjdeci biraz tereddüdten sonra erkek dedi. Padişah derhal tahkik için ulak gönderdi. Gelen haber kız olduğuydu. Bunun üzerine müjdeci öldürüldü.
Sultan 4. Murad Sakarya Şeyhi diye anılan ve müridlerin-ce tüfek kurşunu ve ok işlemediği ileri sürülen bu zatı kendisine getirmelerini emretmişti. Padişah Ilgın'da iken huzura çıkardılar. Müridlerinin; efendilerine payeler verip, olduğundan yüksek görmeleri, mübareğin başını yedi. Cellât bu zatın kemiklerini kırdı. Bir çok kitaplarda yazdığı gibi Hasan Küçük Bey'in «Tarikatler» adlı eserinde de aynen yer alırki merhum Şeyh Efendi kemikleri kırılırken hiç telaş ve teessür, acıdan ise hiç şikâyet etmiyordu.Hatta Cellada «acele etme evladım» diyordu.
Burada şunu hatırlatmayı önemli gördük. Bilindiği gibi Peygamberimiz Efendimiz (s.a.v.) bir hadisi şeflerinde me-âlen «Benim ümmetimin alimleri, ben-i İsrailin Nebî'leri gibidir» buyurmuşlardır. Şüphesizki bunların içinde evliyaulahın büyükleri kastedilmektedir. Bu seçkin zevat Cenab-ı Mevlâ'ya kurbiyetlerinden dolayı bir takım üstünlüklere sahiptir.
Bu yakınlıkların kurbu Feraiz ve kurbu Nevafil boyu ile olduğunu bütün mutasavvıflar eserlerinde bildirmişlerdir. Ne var-ki müridler bağlı bulundukları Efendilerini zamanın kutbu gibi gördüklerinden o zat-ı muhteremlerin hiç bir zaman iddia etmedikleri makamları kendilerine yakıştırıp, her tarafta yayalar ve otorite ile karşı karşıya getirip böyle üzücü durumlara sebeb olurlar. İşte 4. Murad, Sakarya Şeyhi denilen zâtı böyle bir muameleye tabi tutmuştur. Müridleri her halde bundan sorumludur.
Konya'ya geldiğinde, Padişahın adaletli eli, Bolu Sancak Beyi Abdi Paşa ve Yenişehir Sancak Beyi Şemsi Paşazade Ahmed Paşayı sancaklarında zulüm ettiklerinden tepelerine indi ve hayatlarının kaydı silindi.
Revan seferi sırasında Konya'dan geçerken Konya Çelebisi Bekir Efendi ile sohbet etmiş ve pek memnun kalmıştı. Kendisine bir takım özel hediyeler dahi vermişlerdi. Bağdad seferi sırasına ise yani bu seferde gazabı padişahiye uğradı. Makamından azil ve sürgün etti.. Sadrazam Bayram Paşa sürgüne gönderilen Bekir Çelebiyi İstanbul'da kendi sarayında ölünceye kadar misafir etti. Bekir Çelebinin yerine Kara-hisar Çelebisi Arif Efendi tayin olundu.
Adana'ya geldiğinde bir kaç kişinin kendilerin kale dıva-rından nehre attığı görüldü. Sebebi sorulduğunda. Vali Cafer Paşa'nın zalimce idaresi dediler. Padişahın yanındaki Cafer Paşa tarafdarlan koruyuculuk yaparak işi sadece azille kurtarabildiler.
Hazreti Padişah Antakya'ya geldiğinde köprü üzerinde kalabalık bir topluluk gördü. Nümayiş yapacakları zannı ile nehrin suyunun derinliğine bakmadan atını suya doğru sürdü, atıyla beraber yüzerek karşıya geçti. Akşam olunca yol» lan açmaya memur olan Kapıcıbaşı falakaya yatırıldı.

Hekimbaşının Ölümü

Bilindiği gibi padişahın tütün yasağı, afyon içenleri de kapsamına alıyordu. Padişahın Hekimbaşısı Emir Çelebi ise afyon yutmaya müptela İdi. Silahdar paşa bu iptilayı öğrendiğinden kendisini padişaha ihbar etti. Padişah; nezdine getirttiği Emir Çelebinin kendisi ile satranç oynamasını istedi. Henüz oyuna başlanmıştı, padişah «Baka hekimbaşı, sen afyon yutarmışsın» deyince Emir Çelebi: «hâşâ, hâşâ padişahım» diye cevap verdi. İhbar o kadar mükemmel yapılmıştıki zarif kutunun bile yerini bilen padişah; hapların kutusunu çıkarttırdı. Bunlar nedür?» diye sordu. Hekimbaşı suyu alınmış afyon olduğunu ancak zararı olmadığını bir avuç bile yu-tulsa birşey olmayacağını söyledi. Padişah «O halde hepsini yut bakalım» diyerek hepsini yutturdu. Arkasından hiç birşey olmamış gibi taşını oynayıp hamle sırasını Emir Çelebiye verdi. Oyun uzun süre devam edip afyon tesirini göstermeye başladı. Padişah git, dinlen dediği zaman iş işten geçmişti. Ne varkİ bu iş işten geçme, padişah içinde varitti. Son bir hamle İle odasına giden Hekimbaşı, padişahın o zaman ismi konmamış rahatsızlığının ilacı olan ve ta Himalaya dağlarının altıbin metre yüksekliğindeki kayaların arasından getirdiği nadir bulunan ve kimseye söylemediği otları yok etti. Bu sırada talebeleri hocalanne iyileşmesi için ilaçlar hazırlamışlar ve içmesini teklif ettilerse de Emir Çelebi: «Silahdar paşa gibi düşmanı olana hiç bir ilaç kâr etmez» diyerek aksine afyonların tesirini hızlandıracak olan soğuk ve tatlı bir şerbet içti ve uyanmamak üzere yatağa uzandı. Böylece Padişahın da uzanacağı günlerin ilki başlamıştı.
Tarihler Hicri 1047, Miladi 1637 yılını gösterirken Sadrazam Bayram Paşa vefat etti. Hz. Padişah çok kederlendi. Bayram Paşayı o kadar severdiki çok sevdiği şâir Nefî'yi Bayram Paşayı hicv ettiği için boğdurmuştu. Halbuki inkâr etmemek gerekirki, Sultan 4. Murad'ın yetişmesinde hâttâ pek güzel beyitler inşa etmesinde şair Nefî'nin müsbet tesirleri vardır. Padişah şair Nefî'yi o kadar severdiki onun siha-mını okurken yanına yakın bir yere yıldırım düşmüş idi. Bu eserde bir çok hicviyeler olduğundan padişah, bu yıldırımı müstehcen hicivleri okumasına karşılık bir ikaz saymıştı. Eseri parça parça etmiş ve şâiri çağırtıp hicviye yazmaya tövbe etmesini istemiş oda buna uymuştu. Ne var ki; Bayram Paşa'yı hicvetmek suretiyle bu tövbeyi bozmuş ve boğdurulup denize atılmıştır. Hoş çok zayıf rivayetlerdede bilhassa Bektaşllerden gelen rivayette bizzat padişahı hicvettiği söylendiki bunun mesnedi yoktur. Olsa olsa şarapçısı bol olan bektaşilerin iftirası ve uydurmasıdır. Bu mevzuya şu sözlerini nakl ettiğimiz padişahın deyişiyle bitiriyoruz. «Senin gibi bir veziri ben nerede bulayım!»

Tayyar Mehmet Paşa'nın Sadareti

Kapdan-ı Derya Kara Mustafa Paşa Sadrazamlığı kendine uygun görüyordu, tayyar Mehmed Paşanın veziriazamlığa tayinini Ruznameci Hacı İbrahim

Efendinin tavsiyesine bağlayan Mustafa Paşa bu zata kinlendi. Az müddet sonra Hacı İb-, rahim efendide vefat etti.
Münhal bir zeamet için iki sipahi kavga ettiler. Onları ayıranlar sadrazamın yanına getirdiler. Meseleyi hal etmek için gayret sarfeden sadrazam padişahın yanlarına geldiğini görünce durdu. Sultan 4. Murad durumu sordu. Sadrazam meseleyi anlattı. Padişah düşündü. Yer bir, namzet iki. Birini-oraya koysan öbürü onu rahat bırakmaz. Sadrazama döndü «iidsinin de başını kesin, ikiside rahat etsin» diyerek kavgayı neticelendirdi.
Dördüncü Murad'ın en önemli işlerinden birisi de Devşirme usulünü kaldırmasıdır. Bir bakıma doğru bir karardır. Çünkü bozulmuş bir mekanizma bu toplama ile düzeltilemezdi. Sultan Murad Yeniçeriyi bambaşka bir şekle çevirecekti. Fakat ömrü vefa etmedi. Bu vazife ta İkinci Mahmud'a kaldı.
Musul'a gelindiğinde Hindistan Şahının elçisi geldi. Kıymetli hediyeler sundu. Fil derisinden yapılmış, iddiaya göre hiç bir silahın zarar veremeyeceği bir kalkan da vardı.
Hazreti Padişah huzuruna getirilen kalkana şöyle bir bakıp Osmanlı saltanatının en nefis örneklerinden biri olan ve günümüz çelik sertleştirme imkânlarından aşağı kalmayan bir teknikle sertleştirilmiş ve en güzel şekilde bilenmiş baltasıyla üzerinde büyük iddialar ileri sürülen kalkanı, baltasının keskinliğini, kolunun kuvvetiyle birleştiren padişah bir vuruşta yardı, attı.
Büyük bir nezaketle sefire dönen padişah, kalkan sizi de, bizide mahcup etmedi. Sizin şahsınıza yadigârım olsun diyerek içine bol miktarda ihsan-ı şahane koyarak hediye etti. Hind şahının yardım tekliflerinin makbule geçtiğini ve bir ça-vuşbaşını Hind Şahının yanına elçi olarak göndereceğini ifade ederek, Hind kıtasıyla iyi münasebetlerin kuvvetlenmesine ehemmiyet verdiğini ihsas etti.

Bagdad Önünde

Hz. Padişah, Üsküdar'dan çıkışının yüzdoksanyedinci günü Bağdad önüne gelmiş oldu. Bağdad kalesi ikiyüzon tane burcu olan çok büyük bir kale idi. Hz. Padişah kalenin muhasara plânlarının yapılmasında en çok çalışan bir teknisyen olmuştu.
Bağdad'ın kuzey kısmında İmam Azam kapısının karşısında kendi takımıyla yer almıştı.
Doğu kısmında ak kapı denilen yerde sadrazam Tayyar Memed Paşa, Rumeli askeri ve biraz da Yeniçeri askeri mevki aldı. Güneyde ise Karanlık kapı denilen yerde kapdan paşa ve Anadolu askeri mevki tuttular.
Muhasara kırk gün sürdü. Nice yiğitler meydanda kaldılar. Sadrazam Mehmed Tayyar Paşa ordunun en önünde savaşırken şehidlik mertebesini ihraz etti. Sultan Murad ise kendi sarayında gezer gibi savaş alanının her yerine koşuyor, askeri teşci ediyor, bir yaralı gördümü ona yardım ediyordu. Savaşın en önemli günü olan hücum gününe Mehmed Tayyar Paşa şehîd olmuş meydan-ı harbde sadrazamlığa Kara Mustafa Paşa getirilmişti. O da elhak selefi gibi kahramanca

çarpışarak fetih tamamlanana kadar birliklerinin yanından ayrılmadı. Gerek yanındakilerde gerekse kendisinde meydana gelmiş yaralardan kanlar akıyordu. Varsın aksındı ama Bağ-dad'da fetih olunuyordu. Hicri 18 Şaban 1048 Milâdi 1638.

Bağdad feth oluyordu dedik çünkü kalenin sükut etmesi Bağdad kalesinin fethi demekti. Bağdad şehri ise bir antlaşma ile alınmak isteniyordu. Çünkü bu şehir son derece terakki etmişti. Böyle bir yere savaşarak girilince takdir edilirki talan ve yıkıntı meydana gelmesin. Bağdad muhafızı Bektaş Han, Hz. Padişah nezdine elçi gönderdi. Bilahire kendiside huzuru hümayuna vardı. Sultan Murad İranlı komutanların ve askerlerinin serbestçe çıkıp gitmelerine razı oldu. Yalnız o gün öğlene kadar bütün cephelerde çarpışma durulmuş olmalıydı. Bütün mevkiler teslim edilmeliydi. Bu anlaşma sağlanmışken İranlı bazı komutanlar bilhassa Fettah Han kabul etmediler. Böylece antlaşma gerçekleşmemiş oldu.

Dördüncü Murad, birisinin iki İranlı askeri sürüklerken gördü. Son derece kızdı ve bunu yapanın kelesinin vurulmasını istedi. Çünkü «Ben aman verdim, hasıl olur sözümden dönerim» diyordu. Vaziyet kendisine anlatıldı. İnanamıyordu. Yaptırdığı tahkikat sırasında amanın kabul edilmediğini öğrenince askeri serbest bıraktı. Hiç bir şeye karışmadı.

Otuzbin kişiye varan İran kuvvetlerinin onda biri dahi Şah'ın yanına bile varamadı. Şah ise o sırada Dicle nehri kıyısına kadar gelmişti, sultan Murad nümayiş için bir müfrezeyi üzerine gönderince Şah ricat etme yolunu seçti.

Sultan Murad, Hanefî mezhebinin İmamı Ebu Hanife (R.A.)ın kabri şerefi ve türbelerini tamir ve tezyin ettirdi. Ab-dülkadir Geylanî (K.S.) nün de türbesini onarttı. Şeyhülislâm Yahla Efendi bu tamirlerin yapılmasına büyük gayretler sarf etti. Hatta cebinden paralar bile harcadı.

Bağdad'dan Dönüş

Hz. Padişah, yanında mahbus bulunan İran elçisi Maksud Hanı, yazmış olduğu bir mektubla Şah'a gönderdi. Mektubunda sulh yapılması arzusunu dile getiriyor ve Şah Safî'yi asla tahkir etmeyip tam diplomatça yazılıp, sulha evet dedirtecek bir üslup kullanmaya itina göstermişti.

Ordunun büyük bir kısmını ve Sadrazam Kara Mustafa Paşayı Bağdad'a bırakmış ve İstanbula dönmüştü. Dönüş yolunu Diyarbakır üzerinden yapmıştı.

Hz. Padişah Diyarbakır'da biraz dinlenmek istedi. Revan seferine giderken burada ta Haieb'de istikbal eden Rûmiye Şeyhi diğer bir ismide Şeyh Mahmud Efendi olarak bilinen bir Nakşibendi şeyhinin kendisine tavsiye ettiği kızı hatırladı. Bu kız Maan oğlu Fahrettin'in kızlarından biri olmakla çok hafif meşrep bir kızdı. Bu kız Küçük Ahmed Paşa merhumun Dürzî Lideri Fahrettin'i yakaladığı zaman kaçmış ve Rûmiye Şeyhi denilen bu zâtı muhtereme sığınmıştı. Şeyh Efendi Haieb'de karşıladığı padişaha bu kızı tavsiye etmiş ilmi sim-ya'da mahir olduğunu altın yaptığı söylemişti. Padişah, Şeyh Efendinin tavsiyesine uygun olarak kızın başına bir memur koyduğu gibi bir haylide para

bıraktı. Şimdi bu işin neticesini öğrenmek istediğinde, kızın başına bırakılan paralan sefih alemlerde tükettiği öğrenilir. Kadını öldürtüp nehre attırır. Rûmiye Şeyhini de yanına çağırıp böyle sahtekârlara nasıl inanır ve sana inanan beni de aldatmaya vesile olursun diye çıkışır ve asılmasını emreder.
Padişah bu İcraattan sonra İstanbul'a dönmüş ve büyük şenliklerle karşılanmıştır. Sadrazam Kara Mustafa Paşa ise İranlı murahhaslarla çekişe çekişe pazarlık yapmış ve halen çok az farkla devam eden Osmanlı - İran hududları tayin edilmiş ve antlaşma önce Şah Safî tarafından imzalanmış, Sultan Murad Hazretleri tarafından tasdik edilmiştir. Hicri 1049, Miladî 1639.
Mahlu Sultan Mustafa; yeni 4. Murad Bağdad seferinden dönerken 48 yaşında olduğu halde ahirete göçtü. Devleti Os-maniyede tahtın yegâne varisi olarak Şehzade İbrahim kalmıştı.

Sultan 4. Mürad'ın Vefatı

Tarih Hicril050, Miladî 1640 yılını gösterirken, Hekimbaşı-nın padişahına iyi gelen ilacı ölmeden evvel yok etmesi, padişahın ölümünün başlangıcı idi. Bağdad Fatihi, dönüşünü müteakip rahatsızlıkları arttı. Bunlar krizler haline dönüştü. Bu krizlerden birinde Şehzade İbrahim'in de öldürülmesini is-temesi Bağdad'dan Kasr-ı Şirin muahedesini yapıp gelen Sadrazam Mustafa Paşa'yı şaşırttı. Efendisini çok seven onun bir dediği ikiletmeyen paşa, bu isteğide yerine getirebilirdi. Fakat Osmanlı Hanedanı münkariz olur, Devleti Aliyye-nin tahtına otomatikman Kırım Hânı otururdu. İşte devlet anne Kösem Mahpeyker Valide Sultan yetişti ve «Paşa, paşa devleti düşün» diyerek sadrazamın önüne geçti. Vücutça bitmiş olan Sultan 4. Murad bu hükmünü yürütemedi. Eğer girdiği komadan kurtulmuş olsaydı, iradesini dinlemedi diye veziriazamının başını kestirirdi. Çünkü o iktidar ortak kabul etmez zihniyetiyle hüküm ferma olmuştur. Batmakta olan devlet gemisini bu inanışla selâmet sahiline yanaştırmıştı. Oniki yaşında çıktığı taht-ı Osmaniyi onaltı yıl hakkıyla dol-durduktan sonra yirmisekiz yaşında vefat eden Hz. Padişahın Evliya Çelebi'nin bildirdiğine göre otuz iki çocuğu olmuş ve bunlardan yalnız Kaya Sultan babasından sonraya kalmış ve Melek Ahmed Paşa ile 13 yaşında iken evlenmiştir.
Sultan Murad, İran'la mutlak sulh yapma isteğini, hristiyan - yahudi ittifakının gerçekleştiğini hissetmesinden, öte yandan İngilterenin Rusya'yı büyütmeye matuf gayretlerini, bütün bunların üzerinde Salih'in Hilâle saldıracağını istihbar ettiğinden, Şark hududunu sağlama aldıktan sonra derhal batı üzerine yürüyüp onların tam birleşmelerini önleyip tek tek haletme yolunu seçmesine bağlıyordu.
Hazreti Padişah vefat ettiğinde, babası 1. Ahmed Hânın türbesine defnedilmek üzere götürülürken kıymetli üç atı eğerleri ters bağlanmış olarak merhumun süvarilerinin önünde yürümeleri bütün İstanbul'u ağlatıyordu.
Kâfirler bu emir pençeli, çelik iradeli adamdan kurtulduklarına seviniyorlar, Mü'minler ise devleti kurtaran yeniden rayına oturtan padişahlarının arkasından

ağlıyordu.
Şiirlerinde «Muradî» mahlasını kullanan Hz. Padişah fevkalâde ata biner, şimdiki üniversitenin merkez binasının bulunduğu yerden attığı ciriti Bayazıd Camii minaresinin dibine düşürecek kadar kuvvetli kollara malikti. 200 okkalık gürzleri kadırıyordu.
Cihan tarihi, böyle kuvetli ve kıymetli bir şahsiyetin kolay yetişmediğini her satırında bizlere gösterir. Yeterki biz bunu anlayalım.
Dördüncü Murad'ı anlatıp bitirirken onun içkiye müptela olduğuna dair rivayetlere ne evet diyoruz ne de hayır diyoruz Gönül isterki içerdi diyenle mahcup olsun.
Allah'ın rahmeti Peygamber'in şefaati Hz. Murad Râbîi'nin üzerine ve bütün müslümanlara olsun.

Sultan 4. Murad'ın Hanımları Ve Çocukları

4. Murad'ın; hanım olarak birden fazlasına sahip olduğu enazından doğan çocukların sayısından anlamak kabildir. Adı bilinmekte olan yegâne hanımı Ayşe hasekisultanhanım-dır. 32 evlâdı dünya'ya gelen 4. Murad'ın bu hanımının, bu kadar çocuğu doğurması maddeten kabil değildir. 28 yaşında terk-i dünya eden bir insanın, tek hanımdan, 32 doğum elde etmesi olacak işden olmadığı barizdir. Bu 32 evlâdın önce kız olanlarını zikrede!im:İsmihan Kayasultan, Hafsa Sultan, Râbia ve Fatma Sultan ile Safiye Sultan, RukİYe Sultan olmak üzere altı sultanhanım adı ile karşılaşiyorve bunların ancak beşi hakkındada kâfi olmayan bir bilgiye sahibiz. Sul-tanhanımların ilki Gevherhan Sultanhanım olup, ~l630'da doğduğunu biliyoruz, bu hanımsultanin, Sultan İbrahim hân'in kızı Gevherhan Sultanhanım ile aynı ad'da olması, hayli karışıklığa sebeb olmuştur. Ortada Haseki Mehmed Paşa gibi bir dâmad olduğunu görüyoruz ve iki Gevherhan'dan hangisiyle izdivaç ettiğini net olarak tesbit edemiyoruz. Bu dâmad 1661'de Haleb'de idam olunmuştur. Hanzâde Sultan kesin olmayan bir bilgiye göre 1631'de dünya'ya gelmiş, 1675 sonrasında vefatı vukubulduğu tahmini var. Amucasına yâni, Sultan İbrahim'e aid türbede toprağa verilmiştir.
Nakkaş Mustafa Paşa ile evlilik yapan Hanzâde Sultanhanım, kocaskndan 27 yaş küçük olup, izdivaç târihinde 14 yaşından büyük değildir. Kaya İsmihan Sultan, 1633'de doğmuş ve 26 yaşında olduğu hâlde 1659'da vefat etmiştir. Kaya Sultanda 4. Murad'ın vefatından sonra, bir çok nişanlılık geçirdiysede, sonunda Gaazi Melek Ahmed Paşa ile 11 yaşında olduğu halde evlenmiş ve 15 yaşına gelindiğinde zifaf gerçekleşti. Kocasından 33 yaş küçüktü. Kızını doğurduğunda vefat etdi. Mekke-i Mükerremede Hz. Fatımat'üz Zehra'nın kabrini, muhteşem bir şekilde yaptırmıştır. Safiye Sul-tan'da ablası gibi bebeğini doğururken şehiden vefat etdi. Dedesi 1. Ahmed'in türbesinde toprağa verildi. Hemence ilâ-ve edelim ki bu türbede 4. Murad'da medfun olmakla beraber, türbe yapılırken 1. Ahmed'in adı verildiğinden, bu isimle anılmaktadır. 1659'da Abaza Siyavuş Paşa ile evlenmiştir. RukİYe Sultanhanım ise; 1640'da doğmuş olup babasının bu

dünyaya gelişi görüp görmediği meçhuldür. Vefatı 1690 yılının başlarında 50. yaşındayken vukubulmuştur. İzdivacını 1663'de 23 yaşındayken önce Şeytan diye anılan, sonra da Melek denilen Divrikli İbrahim Paşa ile yapmıştır. Paşa hanımından 35 yaş büyüktü. Bu zâtın adına Boğaz'daki Deftar-darburnu diye bilinen yere adı verilmiştir. Sultanhanımin kabrinin Şehzadebaşi Camii naziresinde olduğunu söyleyelim.
4. Murad'ın şehzadelerine gelince; bunlarda sırasıyla Şehzade Ahmed doğ. 1627, Süleyman doğ. 1632, Mehmed doğ. 1633, Alâaddin doğ. 1635 ve Abdülhamid adlı şehzadeleridir vede bunlar pek küçükken vefat etmişlerdir. Şehzade Selim, Orhan, Nûmân, Mahmud ve Hasan ile şehzade Osman Efendiler hakkında, hiç bir malumat yoktur. Böylece adı bilinen onbir erkek evlâdı dünyaya gelmiş buna adı bilinen beş kızi-da eklersek, yekûn otuziki çocuğunun yan sayısı kadar malumatımız bulunmakda.

4. Murad'ın Sadrıazam Ve Şeyhülislâmları

Sultan 1. Mustafa'nın sadrıazam tâyin etdiği; Ispartalı Kemankeş Kara Ali Paşa 4. Murad tahta çıktığında görevinde ipka olundu. 3/4/1624'de Ali Paşanın sadareti sona erdi yerine 65. veziriazam olarak Çerkeş Mehmed Paşa atandı. Bunun devri de 9 ay, 25 gün sürdü. 66. sadrıazam olarak, Dama d Filibeli Müezzinzâde Şehid Hafız Ahmed Paşa 28/1/1625'de vazifeye tâyin olundu. Bu sadaretinde 1 sene, 4 ay kalan dâmad, yerini 1/12/1626'da başkabir dâmad'a Halil Paşa'ya bırakmak mecburiyetinde kaldı. Halil Paşanın bu 2. sadareti 6/4/1628'e kadar 1 sene, 4 ay, 5 gün sürerken iki sadaretinin toplamı 3 sene, 7 ay, 7 günü bulmuş oluyordu. Bu dâmad da yerini Dâmad Hüsrev Paşaya terketti ve bu sadrıazam 67. Osmanlı devleti sadrıazamı olarak 25/10/1631'e kadar süren 3 sene, 6 ay, 19 gün mührü hümayunu taşıdı.
Peşindende Dâmad Topal Recep Paşa; 3 ay, 7 gün süren sadaretinden sonra, 18/mayıs/1632'de idâmina^hazıflanrnak üzere abdest atmak mecburiyetinde kalıverdi. Tabanıyassı Mehmed Paşa'nin sadareti 4 sene, 8 ay, 15 gün devam etti ve takvimlerin 2/2/1637'yi işaret etdiğini biliyoruz.
Osmanlı devletinin 70. ve 71. sadrızamları Dâmad Lâdikli Bayram Paşa 1 sene, 6 ay, 22 gün, Şehid Tayyar Mehmed Paşa 3 ay 28 gün hizmet verdiler ve ikincinin şehadeti, 23/12/1638'de vukubuluyordu.
72. sadrıazam Kemankeş Kara Mustafa Paşa geldiği görevde 4. Murad'a 1 sene, 1 ay, 13 gün hizmet edebildi. Çünkü padişahında ömür defterinin dürülmesi gerçekleşmişti. Böyiecede 4. Murad'ınson sadrıazamı oldu Kemankeş Kara Mustafa Paşa.Böylece 14 senelik dönemini 4. Murad hân 10 sadnazam-la tamama erdirdi. Şimdi de bu dönemin şeyhülislâmlarına bakalım:
4. Murad'ın 14 senelik saltanat döneminde makamı meşi-hatde görevde bulduğu Yahya Efendi'yi 25 günlüğüne vazifesinde ipka etdi. 4/10/1623'de baba bir ağabeyi Genç Osman'ın kaimpederi Hocazâde Mehmed Es'ad Efendiyi göreve getirdi. Es'ad Efendi vefatına kadar, bu seferki meşihatin-de 1 sene, 7 ay, 19 gün

kalabildi, yekûn meşihatı 8 sene, 6 ay, 9 gün etmektedirki, Bayramzâde Yahya Efendi ise; 2. defa olarak 4. Murad tarafından şeyhülislâm atandı. Takvim yapraklan; 22/5/1625'i gösterirken 6 sene, 8 ay, 19 gün sürebildi. Yerini Ahizâde Hüseyin Efendi'ye devretdi. Bu zât, 7/1/1634'de azledildi ve arkasından oğullarıyla birlikte idam olundu. İşi 1 sene, 10 ay, 26 gün getirebilmişti. Yahya Efendi 3. defa şeyhülislâm tâyin olundu ancak 4. Murad'a dini işlerdeki müşavirliği 6 sene, 1 ay, 1 gün sürebildi. Çünkü 4. Mu-rad'da 8/2/1640'da merhum oldu. Böyiecede 4. Murad'ın çalıştığı şeyhülislâmların sayısı üç şahısla çalışmak olmuştur. üçü Yahya Efendi, biri Es'ad Efendi, diğeri de idâm ettirdiği Ahizâde Hüseyin Efendilerdi.

SULTAN İBRAHİM HAN 2
- Sultan İbrahim Tahta Oturuyor 2
- Sadrazam Silahdar Çeşmesi 2
- Osmanlı Tahtına Vâris 3
- Turhan Sultan Şanslı İnsan 4
- Sadrıazamın İdamı 4
- Yanlış Hesabın Beklenen Sonu 5
- Sültanzâde Semin Mehmed Paşanın Sadareti 5
- Daye'nin Çocuğu 5
- Talihsiz Seyahat 6
- Şer'den Hayr'a 6
- Hanya Feth Ölünüyor 7
- İstanbul'da Yangın Ve Tufan 7
- Yusuf Paşa'nın Katli 8
- Girîd Ahvali 8
- Cinci Hoca Gözden Düşüyor 9
- Sadrazam Salih Paşa'nîn Katli 9
- Hezarpare Ahmed Paşa Sadareti 9
- Şiddetli ve Manidar Bir İtiraz 10
- Ahmak Sadrıazam 10
- Saray'ın Vaziyeti 11
- Varvar Ali Paşa İsyanı 11
- İbrahim Paşa İsyanı 12
- Darbei Hükümet 12
- Vefa Ehli Zor Bulunur 14
- Padişahın Direnmesi 14
- Sultan İbrahim'in Sonu 15
- Ölüm Hücresi 15

Fecâi'i İbrahim'iye 16
Devrin Devlet Adamları 17
Sultan İbrahim'in Hanım Ve Çocukları 17
Sultan İbrahim Devrs Deniz 20
Girit Üzerine Bir Etüd 21

SULTAN İBRAHİM HAN

Babası: Sultan I. Ahmed Han
Annesi: Kösem Mahpeyker Sultan
Doğum Tarihi: 1615
Vefat Tarihi: 1648
Saltanat Müd.: 1640-1648
Türbesi: İstanbul'dadır.

Osmanlı devletinin sıkıntılara düşen yıllarına son veren padişah 4. Murad'ın vefatıyla, Osmanlı Tahtı kardeşi İbrahim'e kucak açmıştı. Bereket versin Mahpeyker Kösem Valide Sultan kardeşini izâle etmesini taleb eden merhum padişahın emrini akim bırakarak, devleti âliye'ye en büyük hizmetlerinden birini yerine getirmişti. Tabiiki bu arada Valide Sultan'ın engellemesine itiraz etmeyip yerine getiren Kemankeş Kara Mustafa Paşayı dahi takdirle yâd etmek gerekir.
Sultan İbrahim'in tahta oturmadan evvel gösterdiği tered-düd bütün tarih kitaplarında yer atmış bulunduğundan bizde naçizane çalışmamızda bu hususu zikretmeden geçemezdik. 4. Murad gibi, dediğim dedik, çaldığım düdük diyen bir padişah döneminde kafes arkasında hayatını sürdüren bir şehzadenin tabiiki sinirleri, normal vatandaş gibi olmazdı. Kendinden evvel nice kimselerin idamlarına şâhid olan^bir şahsın tabiiki sıra bana ne zaman gelecek intizarı içinde ömür geçirmesi tahammülfersa bîr hayat değildir. 4. Murad'ın vefat haberini, şehzade İbrahim'in kaldığı daireye giderek müjdelemek isteyen Kızlarağası: Efendimiz; biraderiniz hakkında takdiri ilâhi tecelli etti. Başınız sağolsun, lâkin boşalan tahta oturmanız için hazırlanmanız icab edecek huzurunuza bundan geldim. Dediğinde, Şehzade İbrahim başını sallayarak söylenenleri dinledikten sonra, hızla daire kapısının sürgüsünü sürdükten sonra: Bana hile edersiniz. Biraderim berhayat-tır. Padişahımızdır.
Bana padişahlık gerekmez. Biraderimin ömrü uzun olsun, yolunda beyanda bulunur ve içeri kaçar. Vaziyet devlet ileri gelenlerine anlatılır.
Herbiri sürgülü kapı önünde yeni padişaha diller döker. Ancak bir türlü iknaya muvaffak olamayacaklarını anladıklarında, devletin mühim rüknü sayılan Kösem Valide Sultana durumu bildirirler. Artık, şehzadenin daire kapısı önünde Valide Sultan seslenmektedir: "Haydi arslanım çık. Biraderin Murad hân cennetlik oldu. Cenabı Hakk' sana uzun ömürler versin. Padişahlığın seni bekliyor" derken, oraya gelmeden önce verdiği emirle merhum padişahın, nâşını getirtmiş ve oğlu İbrahim'e söylediklerine ilaveten, istersen bak kendi gözünle gör demeyide İhmal etmez. Büyük bir korku ve endişe içinde sürgülü kapının üzerindeki gözetleme deliğine gözünü uyduran şehzade İbrahim, bir döşeğin içinde hareketsiz olarak yatanın hakikaten padişah birader olduğunu görür. Tam inanacak iken, aniden: <peki! Bir karıştırın bakahm> Der. Nâşın yanındakiler döşeğinde, birûh olarak yatmakta olan padişahın sakalını, burnunu tutarlar böylece güven vermeyi başarırlar. Burada hemen şunu hatırlatmalıyız ki;

şehzade İbrahim'in, ağabeyi 4. Murad'ın vefatına kanaat getirdikten sonra ellerini açıp, merhuma Cenabı Hakk'dan rahmetler dilemesi taksiratının affını taleb etmesi arkasından kendisinin tahtta geçecek döneminin islâm milletine hayırlar getirmesini, zararlara sebebiyet verecek tarzda icraattan korumasını istiyen duasına bakarsak, vaziyetini biraderinin ölüp ölmediğine tahkikini usuletle yaklaşması, karşımızda deli bir şehzade değil, ensesinde her gün ölümün soğuk nefesini hissetmiş buna karşılık son derece tedbirli davranmaya ahdi peyman etmiş biriyle, karşı karşıya olduğumuzu kabüllenmeiiyiz.

Sultan İbrahim Tahta Oturuyor

Osmanlı devletinin yirminci padişahı, Osmanlı hilafetinin-de onuncusu olan Sultan İbrahim, 1. Ahmedle Kösem Mahpeyker Sultandan 1025/1616'da dünya'ya gelmiştir. Osmani devleti; 1. Ahmed'in vefatıyla, asayiş bakımından çok karışık bir döneme girmişti. Bilindiği gibi bu dönemde merhum Sultan Ahmed'in Osmanlı veraset usulünde yaptığı değişiklikle, ekber evlâd yâni büyük evlâd değilde, hanedanın enyaşlı erkek üyesi riyasete dolaysıyla tahta geçeceğinden zaman zaman tatbik olunmakta bulunan şehzade katil'leri artık rafa kalkmış sayılabilirdi. Fakat bu seferde Validesul-tanlar arasındaki çekişmeler, daha da şiddet kesbetti. Taht istemeyen Sultan 1. Mustafa, verilen görevden kurtulmak için ne yaptıysa kâr etmedi. Zorla Osmanlı tahtına oturtuldu. Çok kısa bir zaman dilimi içinde yaptıkları hatayı anlayanlar, bir şûra kararı ile padişahı tahttan indirip, yerine 1. Ahmedin büyük oğlu Osman, nâmı diğer Genç Osman getirildi. Bu zâtın başına gelen elem verici neticeyi kitabımızın geçmiş bölümünde anlatmaya çalışmıştık. Sultan İbrahim; Osmanlı tahtına geçtiğinde yirmidört yaşında olup tahta geçiş tarihi 1049/1639 idi.

Sadrazam Silahdar Çeşmesi

Tahta oturan Sultan İbrahim, sadnazarn Kemankeş Kara Mustafa Paşanın vazifesinde sitkı sadakatle devam etmesini istedi. Vazifesinin en önemli bölümünün paranın ayarını düzeltmek ve bunu devam ettirmek tenbihinide ekledi. Bu talimatı alan sadnazam, paranın ayarında düzeni temin ettiği gibi, yeni padişahın adına para da bastırmış oldu. 4. Murad'ın Silahdarı Mustafa Paşa, sadrazam Kemankeş Kara Mustafa arasında evvelce şöyle bir olay geçtiğinden şiddetli bir çekişme vardı. Vakayı anlatalım:
"Kemankeş Kara Mustafa Paşa bilindiği gibi harp alanında sadrazam olmuştu. Devlet idaresiyle alakalı işlerde doğrudan padişahla konuşurdu. Halbuki kendisinden evvelki bütün sadrazamlar hatta Bayram Paşa bile 4. Murad'Ia yazişmalarının bir suretini de Silahdar Mustafa Paşaya gönderirdi. Sultan Murad; Silahdarını çok ama çok sevdiğinden böyle yapılmasından memnun bile olurdu. Zaten hekimbaşisını bile Silah-dar'ın ihbanyla ölüme terk etmemişmiydi? Ne varki veziriazam Kara Mustafa Paşa alışıla gelmiş bu

teamüle riayet etmeyip yazıları padişaha gönderiyor, Silahdar'a da nüsha filân göndermeme yolunu tutmuştu. Çok geçmeden Silahdar Paşa, padişaha sadrazamı muhaberattan haberdar etmemesi hasebiyle şikâyette bulundu.
Sultan 4. Murad; sadrıazarna: Sen; Silahdar Paşaya muhaberatımızdan bir nüsha vermezmişsin" diye sert bir eda ile sorunca, Kara Mustafa Paşa:
Padişahım, Silahdar Paşa saltanatınızın ortağıysa bana haber verin, hemen ona da bir nüsha gönderelim. Yok saltanat benimde bildiğim gibi, yalnız sizinse o zaman, neden ona malumat vermeli? Zaten okumam yazmam olmadığı için yazışmaları kâtiplerimle yapıyoruz. Devletin öyle sırları olurki, bu sırları yalnız padişah ve sadrıazamı bilmelidir. Nevarki; okuma yazma bilmediğiden kâtipler bu gizli sırlara agâh olurlarda, buna çok canım sıkılır. Diye cevap verdiğinde Sultan 4. Murad bu cevaptan çok memnun kalır ve bildiği gibi yapmasını söyler.
Ancak bunlar Silahdar Paşanın, veziriazama düşmanlığını bir kat daha arttırır. Sultan İbrahim'in tahta geçmesi ile Silahdar Paşanın düşmanlığı korkulmaz hâle gelir ama, ne çare bu seferde Silahdar Paşadan intikam alma hastalığı, veziriazama geçmiştir. Mücadeleyi başlatır. Bu mücadelenin bir safhasında Silahdar Paşa Kıbrısda vazifeliyken ellibin altınlık bir rüşvet işine adı karıştığından veziriazamın eline düşer. İdam fermanı padişahdan alınınca Silahdar Paşa hayatını kayb etmiş olur. Öte yandan eski sadnazamlardan Nasuh Paşa'nın oğlu Hüseyin Paşa, babasının 1. Ahmed'in veziri- azâmi olması hasebiyle kendinde bir asillik farzederek, yeniçeri ocağından gelme bir Arnavut olan veziriazama Çorbacı diye hitap ederek, hakarete âmiz davranışlara girer. Halbuki Çorbacı, yeniçeri askeri arasında günümüz rütbelerinden bulunan Albay rütbesine denk gelir. Bu sırada eskilerden beri hudud boylarında vazife yapan vezirlerin, tuğra çekme sela-hiyetlerini kaldıran bir ferman yayınlattı. Şüphe yokki bu fermanın sahibi padişahdı. NasuhPaşazâde bu fermandan padişahın haberinin olmadığını ileri sürerek dinlememezlik yaptı. NasuhPaşazâde Hüseyin Paşaya bu ferman ulaştığında Paşa Erzurum Beylerbeyliği görevinde idi. Ancak fermana itaatsizlik gösterince sadrazam tarafından vazifesi, Halep valiliğine tahvil olundu. Sadrazam'ın bu tâyin emri itaatsizlik yapmış bir kimse için adetâ mükâfat sayılırsa da, buradaki incelik, Hüseyin Paşayı Erzurum'dan çıkarmaya dönüktü. Çünkü Erzurum'dan çıkmaz orada isyana kalkarsa cezalandırılması pek güç olurdu. Hakikatte de, Hüseyin Paşa Halep valiliğini kabul etmediğinden Erzurum'dan aynlmadı,j3u vaziyetin ortaya gelmesinden haberdar olan Sultan İbrahim; "kendisine Sivas valiliğini verdim gitmediği takdirde üzerine asker çıkarın" emrini verdi.
Nasuh Paşazade sadrazam ile boğuşurken karşısında padişahı buluverdi. Sadrazam Sivas valisi Kör Hazinedar İbrahim Paşaya, bir mektup gönderip, Hüseyin Paşaya Sivas valiliği verildi. Sen üzerine var ve işini bitir yollu mektup gönderdi. Nasuh Paşazade Hüseyin Paşa üzerine gelen İbrahim Paşayı mağlup ettiği gibi üstelik öldürdü de. Hüseyin Paşa düşmüş olduğu, isyan dalgasını sürdürmek mecburiyetinde idi. Veya huzura gelip sadrazamla kozunu paylaşmalıydı. Üsküdar'a kadar bu azim içinde geldiysede karşısında devletin

kuvvetlerini gördü ve kuvvei mâneviyesi öyle bir sarsildıki, herşeyi olduğu gibi bırakarak gece yansı gizlice kaçtı. Hedefi, merhum babasının dostluklarıyla övündüğü Kırım Hân'larına sığınıp bilahire onların delaletiyle şefaate erişmeyi becermekti.
Ancak talihi yaver gitmedi kendisini takip eden Edirne Bostancıbaşıst, Rusçuk'ta kırk kadar adamıyla birlikte yakaladı. İstanbul'a gönderildiler. Ancak haber yolda geldi, Topkapı surları uzaktan görüldüğünde hükümleri icra olundu. Bunlar iç olaylar olarak yaşanırken, Rusya'dan bir elçi geldi.
4. Sultan Murad zamanında gönderilen elçinin öldürüldüğünü, Çar bu hususta büyük üzüntü içinde olduğunu bildirerek Azak'ı iadeye hazır olduğunu beyan ettiğini duyuruyordu.
İran'da Şah 2. Abbas, Şah Sâfi'yi öldürüp yerine geçmişti. Osmanlı Devletinden, Kasrı Şirin antlaşması mucibince Milet kalesinin yıkılmasını taleb eder. Bu kale Van şehri yakınlarında olup, bu talebi bize duyuran elçi, Maksud Hân adlı bir İran ileri gelenidir. Maksud Hân; getirmiş olduğu hediyelerle padişahın gönlünü almayı başarır, dönüşü esnasında Yusuf adını alıp 4. Murad'ça Paşa rütbesi verilmiş bulunan ve Emirgan semtinin, kendisine hediye olunduğu Mirgünoğlunu da beraberinde İrana götürmek içinizin talebinde bulunur.
Padişah yaptırttığı tahkikatla bu isteğin Mirgünoğlu'nun teşvikiyle yapıldığını öğrenir. Çok üzülür ve bu kadir bilmezliğin, idamla cezalandırılmasını emreder. Ferman uygulanır sahilhanesi sadrazam Kemankeş Kara Mustafa Paşaya verilir.

Osmanlı Tahtına Vâris

4. Murad'ın idam ettirdiği şehzadeler münasebetiyle tahtının tek varisi en küçük kardeşi İbrahim kaldığını yazmıştık. Hanedanı âli Osman'nın acele taht vârisine ihtiyacı vardı. Al-lahuâlem bir felâket Osmanlı devletinin sonu olurdu. Bunu göz önüne alan devlet adamları ve bilhassa Kösem Mahpey-kâr valide, padişaha her taraftan kız bulup koynuna sokmaya çalışıyordu. Devletin devamını temin için; hanedanı erkeksiz bırakmamak için yapılan bu gayretleri asla garip karşılamamak gerekir. İnsanların üzerine düşen alabildiği tedbirleri alabidiğince almasını bilahare tevekkül etmesinin gerektiğini hatırlatmak her halde yanlış olmaz.

.

Turhan Sultan Şanslı İnsan

1627 senesinde Rusya'da doğan ve 12 yaşındayken Tatar akıncılarının eline esir olarak düşen kız, güzellik ve gösterişli endamı ile hemen temayüz etmiş, bu temayüz ediş Kör Süleyman Paşa tarafından fark edilmiş Kösem Mahpeykâr Vâli-desultana hediye olunmuştur. Bilindiği gibi saraya giren devşirmeler müslüman olurlar ve müslümanlığın bütün gereklerini öğrenerek tatbik ederlerdi. Bu bakımdan bir kimsenin, şurada veya burada doğmasından ziyade,., bir mü'mîn veya mü'mine olması yeterlidir. Kösem Sultan Kör Süleyman Pa-

şanın bu hediye kızını, haremde Çabucak yetiştirtip, zâtı şahanenin koynuna soktu. Meydana gelen izdivaçdan Cenabı Hakk'ın izniyle, ileride Osmanlı tahtına yedi yaşında geçeceğini ve kırkbir yıl kaldığı tahttan indirileceğini okuyacağımız çocuk dünya'ya geldi. Çocuğun adını Mehmed koydular. Tahta geçtiğinde 4. Mehmed veya Avcı Mehmed diye anıldı. Bu çocuğun babası Sultan İbrahim; Osmanlı devletinin üçüncü kurucusu dense asla yanlış olmaz. Turhan Valide Sul-tan'da bu hususta padişah kadar şeref ve hisse sahibidir. Artık Osmanlı nesli yürümeye başlamıştır, merhum tarihçi Ahmet Refik (Altınay) bey'in deyimiyle "Osmanlı horozu öt-müştür" ve horozun ötmesi bereketli olarak devam etmiştir. Nasılmı? Sultan İbrahim'in diğer hanımlarından Dilaşûb Valide Sultandan Süleyman adlı bir çocuk dünyaya gelir ve ileride 2. Süleyman adıyla taht'a geçer. Süleyman'ın doğum tarihi 1642 dir. Aradan bir yıl geçer ki 1643 yılına geldiğimizde Muazzez Valide Sultan; 2. Ahmed adı ile taht'a çıkacak bir şehzade doğurur. Görülüyorki vâris sıkıntısıyla gelen Sultan İbrahimin, Mehmed, Süleyman ve Ahmed adlı üç çocuğu da padişahı âlişan olmuşlardır.

Sadrıazamın İdamı

Sadrazam Kemankeş Kara Mustafa Paşa, gerek eski silah-dar'ın gerekse Hüseyin Paşanın ortadan kaldırılmasında başarılı oldu İsede o nisbettede düşman kazanmaya başlamıştı. Bu düşman kazanılmada dürüst idaresinin rolü varsada biraz da, ölçüyü kaçıran konuşmalarının rolü olduğunu duyurmak lâzımdır. Merhum tarihçi İsmail Hakkı Üzunçarşılı muazzam nefasetteki eserindede şunu bizlere duyuruyor, nakledelim: "Veziriazam bir gün divan'a başkanlık ederken padişahdan gelen bir haber <Divanı boz ve gel> çaresiz Paşa padişahın yanına gider, yer öpüp el bağlar. Padişah sorar: Kethüda Hatun'a ferman ettiğim odun, bu vaktedek niçin verilmedi? Veziriazam: Padişahım; derhal tenbih edelim verilsin! Dedikten sonra hiddetli bir sesle: Padişahım, ben senin vezirinim. Böyle ufak bir iş için neden divan'ı bozdurursun? Siz bana asayişten, hazineden, serhatlerden niçin sormazsınız? Diye ilave etmiştir. Sadrazamın padişahın yüzüne karşı söylenenleri duyan Şeyhülislâm Yahya efendi: "Bre zinhar sa-kınsın. Padişahlara böyle söz söylenmez" şeklinde haber göndermiştir veziriazama. Böyle sorumsuz konuşmalar, aşağıda vereceğimiz olayla birleşince haliyle akıbet sadrazamı buldu. Bunun izahı için birazda gerilere gitmek icab edecektir. Daha evvel belirttiğimiz gibi, hayatının en önemii yıllarını ölüm korkusu içinde geçiren padişarrkuvvetü bir eğitim görmediği gibi sinirlerinin zayıflamasından dolayı da çok fevri hareket eder, acele verilmiş kararların pek isabetli olmadığı bilinir. Bazen; makbul ve matlub olmayan emirler verirdi. Bu arazı atlatmak için mânevi bir teselliye ihtiyaç vardı. Bu teselliyi her şeyin dermanı olan Kur'anı Kerim'in âyetlerinin, hayırlı ağızlardan okunması idi. Sultan İbrahim, Allah (c.c) ve Resulüne olan sevgisiyle şifayı; hakikati Kur'aniyye'de arardı. Nitekim bir şeyh oğlu olan Hüseyin Efendi; bu şifayı

sunmakda bir vasıta oldu. Tarihlerimizse bu şahsı, Cinci Hoca diye isimlendirirken aşağılayıcı bir tavır takınırlar. Cinci Hocayı vede Sultan İbrahim'i beraber zikrederler. Halbuki tarih kaynaklarımızda önemli biri olan "Evliya Çelebi Seyahatnamesi" ve müellifi Evliya Çelebi merhum, bu Hüseyin Efendiden pek sitayişle bahseder. Öte yandan şunu da belirtmeyi lüzumlu gördük: bir Allah Dostuna sormuşlar: "Ayetle, dua İle hastalık şifa bulurmu? Cevap şahane: "Tabii bulur, Hz. Ömer'in (r.a) gibi ağzı olanı bulununca" hakikatten Bizans imparatorunun başının ağrısını yazdığı bir ^esmele iîe şifaya vasıta olan, Hz. Ömer'in nurlu elleri değjimiydi? İşte Şeyhzâ-de Hüseyin efendi, okuduğu âyeti^kerimelerle, izniilâhi ile padişahın arazlarını gidermiş, bundan dolayıda kendisini pek sevdirmişti. Biran düşünelim; maruz kaldığımız bir hastalığımızın tesbit ve tedavisinde başarılı olan doktorlara ne kadar minettar olarak, çeşitli yollarla teşekkürlerimizi sunuyoruz. Ki bu doktor, mason bile olsa o tarafını pas geçiyoruz, gazete ilanlarıyla da teşekkürlerimizi duyurup, hastasının çoğalmasına yardımcı oluyoruz. Bu ölçü içinde baktığımızda, görere-ceğimiz odur ki, Sultanı rahatlatması ve bu rahatlamaya vasıta olması münasebetiyle, padişahında bu sevgisini göstermesine nasıl kayıt koyabiliriz. Belki hiç hakketmediği makam ve mertebelere götürmesi, her hususta ki tavsiyelerini alması hatalarından sayılabilir. Sultan İbrahim; oğabeyimin silahdarı vardı. Benim niye olmasın> diyerek asıl adı Jozef Markoviç olan, Dalmaçya doğumlu bilahire yeniçeri seçilerek devşirilmiş, yüzünün temizliği ve zekâ fışkıran gözlerinden yüksek kabiliyeti hemen de anlaşılmış saraya alınmış, çeşitli kademelerdeki vazife İçinde pişirilmiş ve padişahın si-lahdarlığına tâyin edilince Paşa rütbesi verilmiş böylece ortaya bir Yusuf Paşa çıkmıştı. Gerek Cinci Hoca, gerekse Silah-dar Yusuf Paşa padişahın makbullerinden olduğundan, aracılıkları pek iş görmekteydi. Bunların delaletiyle gelen, tâiebler ve memuriyet istekleri yerini bulurken, devlet gemisini yürütmeğe çalışan sadrazamın plân ve programlan alt üst olmaktaydı, buna da bağlı olarak devlet mekanizması aksamaktaydı. Doğru sözlü ve çalışkan sadrazam Kemankeş Kare Mustafa Paşanın bu vaziyetten şikâyetçi olması tabii oiducu gibi her an patlaması beklenmekteydi.

Yanlış Hesabın Beklenen Sonu

Padişahın çok tuttuğu Yusuf Paşa ve Cinci hoca'nın nüfuzunu kırmayı başaramayacağını anlayan sadrazam Kara Mustafa Paşayı sakim bir yola sapmış görüyoruz. Bu yol; kontro! altında tutabileceğini hesapladığı bir yeniçeri kıyamı ve tertib edeceği yazıyı yeniçerinin eline tutuşturup, Yusuf Paşa ile Cinci hoca'nm izalelerini istemek olacaktı. Bu düşüncesini has ahbablarından Kul Kethüdası Hüseyin ağa'ya açtı. Hüseyin Ağa'nın bu işe aklı yattı. Belkide sadrazamdan ileride alması muhtemel makam ve mevkii düşünmüş olabilir. Ancak bu iyi olmayan fikre iştirak, düşüncenin sahibi kadar suçlu sayılmaya varmaz mı? Hüseyin Ağa, tasavvur ettikleri kıyamı bazı yeniçeri zabitleri ile

görüştü. Bunlardan bir evet çıkmadığı gibi, hayır sözüde sâdır olmadı. Ancak ocak'ın emektarı Koca MusluhİddinAğa: "Aman sakının. Merhum padişah (4. Murad) in bu fitneyi söndürmek için binlerce insan Öldürdüğünü ve ancak başarılı olabildiğini
söyleyebilirim. Bu bakımdan bastırılmış bu fitneyi yeniden uyandırmayınız." Dedi, ama böyle yerinde oturmayip, doğruca sadrazamın huzuruna gidip, tasavvuru ve neticesini izah ettiğinde, sadnazamdan aldığı cevap koca ihtiyarı şaşırttı. Çünkü Kara Mustafa Paşa böyle bir şey yok demekteydi. Fakat kendisinin söylediklerini de pek ciddiye almadığını görünce, istermisin iş senin başına kalsın ihtiyar! Kimbilir nasıl yanarsın? Düşüncesine saplandığından sadnazamın yanından çıkar çıkmaz padişahın huzuruna yollandı. Durum böyle böyle deyip herşeyi anlattı. Padişah: Peki ihtiyar; şimdi ben bu sadrıazamı öldürürsem, kul taifesi (yeniçeri) isyan -eder mi? Diye sordu. Muslihiddin Ağa: Hayır. Memnun bile olurlar. Cevabını deyiverdi. Bu arada padişahın huzuruna, Muslihid-din Ağa'nın çıktığının haberini alan sadrıazam saraya koştu.
Elinde bir mushafla padişahın huzuruna dalmış yeminlerle sadakat ve suçsuzluğunu ispata çalışıyordu. Padişah; bir işaretiyle Bostancıbaşi'ya "al şunu" dediği görüldü. Ancak; Bostancıbaşı, Sultan İbrahim'in al şunu emrinden maksadın mührü al mânası taşıdığını zannederek vezlriazâm'dan mührü aldı. Belki hakikat belki bir minnetin gereği sadrıazama Bostancıbaşı kolaylık sağlama yoluna gitmiş olabilir. Ancak şöyle veya böyle bu fırsattan istifade eden Kemankeş Kara Mustafa Paşada bir ata atladığı gibi, şimdiki İstanbul Valilik binasına bitişik Maili Mescid yakınlarında bulunan bir samanlığa saklandı. Havanın kararmasını beklediği samanlıktan çıktığında, her yerde aranmakta olduğundan hemen göze çarptı ve yakalandı. Hakkında verilmiş ferman Cellât Kara Ali tarafından kemend ile boğularak icra olundu. Padişah'a cesedi gösterildikten sonra Çarşıkapı'da kendi yaptırmış olduğu türbeye defnolundu. Tarih bu sırada h. 1053/m. 1643 senesini gösteriyordu.

Sültanzâde Semin Mehmed Paşanın Sadareti

Kemankeş Kara Mustafa'nın idamından sonra mevkii sadaret, eski sadrazamlardan Rüstem Paşanın sulbünden gelen ve anne tarikiylede Kaanuni Sultan Süleyman torunu olması münasebetiylede Sultanzâde lakabıyla anılan Semin Meh-med Paşaya verildi. Bu sadaret esnasında Sultan İbrahim çığrından çıkardı bütün işleri. Böyle olmasına sebeb olarak da padişahın bir numaralı danışmanı olamsı lâzım gelen yeni vezirazam, "Siz yeryüzünde Allah'ın gölgesisiniz. Sizden hata siidûr etmez" diye diye padişahı murakabe edilmez bir vaziyete getirmişti. Bu tehlikeli başıboşluğu devrin şeyhülislâmı meşhur şaîr ve mutasavvıf Yahya efendinin dengeleyebildiği görülüyordu. Ancak şeyhülislamın 1643 yılının sonlarına doğru gelip çatan vefatı, bu dayanağında kaybedilmesini getirmişti. Bu elim kaybın farkında olan İstanbul ahalisi şeyhülislâmın Fâtih Camiinde kılınan cenaze namazında öyle büyük bir kalabalıkla bu minnetini

ifade ettiki, Fâtih Camii ile Yavuz Sultan Selim Camiindeki kabrine kadar bulunan mesafenin cemaatle dolduğu, cenazeyi yürüyerek değil, tabutu ahalinin parmak uçlarıyla gideceği istikamette kaydırması, yeterli gelmişti. Şeyhülislâm Yahya efendinin Hakk'a yürümesinden sonra padişah; meşhur "Tâc üt Tevarih" adlı tarih eserinin müellifi Hacei Sultani eski şeyhülislâmlardan Saadeddin Efendinin torunu, Sultan Genç Osman'ın kaimpe-deri eski şeyhülislâmlardan Es'ad efendinin oğlu Ebu Sâid efendiyi kendine şeyhülislâm nasbetti. Bu tâyin pek isabetli olmuştu çünkü bu ailenin bu göreve tecrübesi adetâ herkesin fevkiinde idi
:

Daye'nin Çocuğu

Daye'lık Osmanlı sarayında önemli bir mevkiidir. Bu mev-kiide bulunan bayanlar, nice şehzade ve sultanhanımlarin süt anneleri olduğu gibi tahta çıkan padişahlara da, süt annelik etmişlerdi. Dinimiz; süt kardeşliğe pek önem verdiğine göre, süt annelerininde ehemmiyet taşıdığı izahtan varestedir. Dolaysıyla Daye denilen süt anneler Osmanlı hanedanınca pek makbul muameleler gösterilmesi gerekenler olarak kabul edilmişlerdir. Aşağıya almaya çalışacağımız olayın bu tarafını da düşünmeyi okurlarımız göz önüne almalıdırlar. Sultan İbrahim bir gün sarayın harem bölümünde çocuklar ile oynamaktayken oğlu Mehmed yerde kendi kendine oynayarak eğlenmektedir. Padişah ise; dizlerinde hoplattığı şehzade Mehmed'in dâye'si (süt annesinin) çocuğuna gülücükler yapmaktadır. Bu sırada salona giren Turhan Valide Sultan durumu görünce sinirlenerek, padişaha: Efendimiz; kendi çocuğunuz yerlerde, Dâye'nin piçi kucağınızda hoplamakta, bu revâmıdır? Diye söylenir. Sultan İbrahim bu serzenişe adamakıllı sinirlenerek, Dâye'nin oğlunu yavaşça dizlerinden indirir. Kendi çocuğu şehzade Mehmed'i kaptığı gibi, büyük salonun ortasında bulunan içi su dolu/havuza fırlativerir. Şehzadenin kafası, havuzun kenarına çarpar ve ömrü boyunca izini taşıyacağı bir yara meydana gelir. Sultan İbrahim çocuğunu fırlattıktan sonra arkasına bakmadan salonu terk etmişti. Oradaki harem efradından biri havuza athyarak boğulması muhakkak şehzadeyi kurtarır. Bu Dâye meselesindeki piç kelimesinin dayandığı vaka şudur: "Kızlarağası Sünbül Ağa, Sultan İbrahim'in tahta geçtiği günlerde dörtyüzelli altuna kendi hizmetine bakmasını temin için bakire bir kız satın alır. Sünbül Ağanın kendisi hadım'dır. Fakat bir kaç ay sonra bu cariye bir oğlan çocuk doğurur. Kesin olarak babası Sünbül Ağa değildir, ancak Ağa bu çocuğu evlâd gibi kabul edip sarayda büyütmeğe başlar. O sıradaysa Turhan Sultan, şehzade Mehmed'i doğurmuştur. Bahse konu câriye, şehzadenin sütanneliğine yâni Dâye'liğine getirilir. İslâm düşmanı tarihçiler, bu çocuğu Sultan İbrahimin süt anneden olmuş gayrimeşru oğlu diye tanımlarsada, aslı yoktur ki, iftiradır. Bu müfteri tarihçiler, Avrupa devletlerinde o devirlerde saltanat sahiplerinin klişe dini gereğince papalıktan müsaade gelmedikçe izdivaç yapamadıkları için, aşağı yukarı her saltanat sahibinin hattâ derebeylerin bile klişece tasvib edilmemiş bu

yüzden gayrimeşru addedilmiş izdivaçları bolca olduğundan, bizim şeriatımızın, böyle saçmalıklara müsaade etmediğini bilememek veya hanedanın namusuna iftira için bu yolu seçmişlerdir. Eğer bu müverrihlerin söyledikleri vâki olsa, hiçbir şeyden füturu olmayan Sultan İbrahim, o çocuk kendisinin olsaydı, anneyi câriye hükmünden, yaptığı nikâhla kendine hanım yapar, çocuğu da veliaht şehzade olarak ilân ederdi. Ona kim engel olabilecekti? Çocuğa gösterilen şefkate gelince, kim çocuklara muhabbet göstermez? Hele kendi çocuğuyla başka bir çocuk arasında muhabbet farkı göstermemek her babayiğidin hakkı değildir. Padişah; herne kadar tarihlerimizde delilikle anılmışsa da bu hususda akıllılara taş çıkartacak numune sergilemiştir. Değilmi ki; Efendimiz (s.a.v) bir yetimin başını okşamak dahi insanı cennet ehli eder mealinde bir hadis söylediği rivayattandır.

Talihsiz Seyahat

Havuza atılan şehzade meselesinin haremde bir tatsızlığı doğuracağı mutlaktı. Bu vaziyeti teemmül eden Sünbül Ağa, Hac farizasını ifa etmek üzere vazifeden affını tâleb eder. Bu müsaade verildiğinde süt anneyi ve çocuğunu da yanına alarak, o sırada Mekke Kadılığına tâyin edilmiş bulunan Bursalı Ahmed efendinin bindiği gemiye binerler. Bu gemiyi, İbra-ıim Reis adlı işinin ehli ve kahraman bir zât idare etmekte-iir. Ne var ki Akdenizde altı adet gemi karşılarına çıkar. Bu lemiler Malta korsanlarına aittir. Ellerine düşürdükleri avı,)ir avcı gibi takibe başlarlar. Nihayet yakalayıp, saldırırlar. Aeydana gelen çarpışmada çokluk azlığı yener. Sünbül Ağa 5İr hadım olmasına rağmen elinde kılıcı olduğu halde dövüşe iövüşe şehid olur. İbrahim Reis'de çok geçmeden bu şehid-er kafilesine katılır. Bursalı Kadı Mehmed efendi'de ağır ya-alı olarak, süt anne ve çocuğuyla beraber esir düşmüştür. 3ir müddet sonra, bir yolunu bulan Bursalı Kadı Mehmed efendi esaretten kurtulmayı başarmış ve ileride şeyhülislâm-ık makamına yükselecek kadar güzel hizmetlerin sahibi ol-nuştur. Sütanneye gelince çok geçmeden ölmüş, Sultan İbrahim'in bir zamanlar hoplattığı çocuğu hristiyan yapmışlar. 3ütün Avrupa efkârı umumiyesine; "Hristiyan Osmanlı Pren->i" diye lanse etme yoluna gitmişlerdir. Görülüyorki; insan layatı ne gibi melcelerden geçmektedir. Padişah dizinde "îoplayan çocuk, annelik vede kadınlık hislerinin verdiği bir anki kıskançlıkla söylediği tariz edici ifade kaç kişinin hayalında ne mühim değişikliklere duçar olmalarına,s4beb oldu. 3ir devlet ana olarak anılsa seza olan Turhafı Valide Sultan, ıer insanın malul olduğu hatalanda işleyebiliyormuş.

Şer'den Hayr'a

Yukarıya aldığımız gemi macerası; tabii ki devleti âliyenin sulağına ulaştı. O tarihlerde Akdeniz umumiyetle bir Türk 3ölü addedilmekteydi. Malta korsanlarının bu cüreti mutlaka cezayla ödetilmeliydİ. Çünkü; flaması Osmanlı

sancağı, içinde devletinde önemli memurlarından birinin bulunması ye-:erli harp sebebiydi. Bu noktada gerek Cinci Hoca denilen ?eyhzâde Hüseyin efendiyi ve Silahdar Yusuf Paşayı VenedikIilere harp ilân etmeyi tasarlayan padişahı teşvik eder görüyoruz. Tasarlama bu teşviklerle kuvvet bulmuş, hazırlıklara inkılap etmiştir. Tersaneler ve askerlerin faaliyetleri azami şekilde arttırılmış, tarihler 1055/1645 senesini gösterirken üç-yüziki parçalık bir donanma Giridadası üzerine yepyeni bir Kaptanı Derya komutasında süzülmekteyken, az müddet önce de Venediklilere ilânı harb edilmişti. Bu yepyeni Kaptanı Derya'nın adını söyleyerek, okurlarımızında merakını gideri-lim. Bu Silahdar Paşalıkdan Kaptanı Deryalığa nasb olunmuş Yusuf Paşadan başkası değildi.

Hanya Feth Ölünüyor

Girid Adasına varıldığında, Hanya Kalesi üzerine sevkedı-Ien gemiler gerek denizden gerekse karadan ablukaya alınan kaleye iki defa saldırıya geçtiler. Yusuf Paşa; padişahdan yardım istedi. Bir taraftan padişahdan imdad isteyen Kaptanı derya Yusuf Paşa beri yandan da üçüncü hücumun hazırlıklarını ikmâl etmek üzereydi. Çok geçmemişti ki Cezayir ve Tunus beylerinin gemileride donanmayı hümayuna yardıma geldiler. Karşılarındaki üstün kuvvetin varlığını anlamakta gecikmeyen Hanya savunmacılarını teslim olma teklifi yaparken görüyoruz. Kale komutanı da bizzat Yusuf Paşanın otağına gelmiş ve mal ile canlarına, dokunmadıkları takdirde teslim olmaya hazır olduklarını bildirirken görmekteyiz. Yusuf Paşa ise; bu müracaatı pek makbul bulup, kendilerine, kümeslerinizi tavuklarıyla bile beraber alarak gidebilirsiniz, yeter ki kan dökülmesin sözleriyle taleplerini kabul ettiğini bildirmiş oldu. Küffar böylece kale'den çıkıp gitti. Hanya kalesi, Girid Adası üzerinde Osmanlı devletinin bir köprüsü olabilmişti. Çünkü yirmibeş yıl sürecek fetih çatışmasının ilk raundu ve başarısıydı. Artık her iki tarafında yıpranacağı savaş yıllarına başlanmıştı, nihayetinde zafer islâmın olacaktı. Bu cöprübaşının önemini takdir eden Yusuf Paşa derhal kendilinin yıktığı bölümleri tahkim edip, kuvvetlendirme yoluna gitti. Bu seferde Budin beylerbeyi unvanıyla hazır bulunan kuvvet sembolümüz Deli Hüseyin Paşa, serhad boylarının Kendine kazandırdığı tecrübeye binaen kale tamiri ile vazifelendirildi. Kuvvet sembolümüz ifadesine, bir açıklık getirmek icab ettiği zannmdayım. Bu Deli Hüseyin Paşa; 4. Murad devrinde sarayda, odun taşıyıcısı olarak vazifeliyken, İran'dan elçi olarak gelmiş bulunan zâtın 4. Murad Hâna takdim ettiği bir yay vardı ki kimse o yay'ı boşaltamamış. Boşaita-rnamış olmalarından dolayı da yeniden kurma şansını da elde edememişlerdi. Sultan 4. Murad bütün pehlivanlarına denetmiş, ancak kimse işlemi yapmaya muvaffak olamamıştı. Kendisi de denememişti. Eğer o da yapamazsa bir burukluk içinde kalacaktı. Bu yay'ı kapıcılar kethüdasının odasına kaldırmışlardı şimdilik. İşte sonradan lakabı; Deli Hüseyin Pa-şa'ya çıkacak nice kahramanlıklara imza atacak, hattâ veziriazam olacak odun taşıyıcısı günlerden bir gün odun getirdiği kethüdanın odasında sözkonusu yay'ı görmüş, kimsenin

odada bulunmamasından istifade ederek yay'ı indirmiş, bozmuş, yeniden kurmuş, tekrar bozmuştuki, yeniden kurmaya davrandığında yaklaşan ayak sesleri duymuş yakalanmamak için elindeki yay'ı oradaki sedirin üstüne t*ırakarak kaçmıştı. Kethüda efendi; odaya girdiğinde, sedirin üzerinde bozulmuş olarak duran yay'ı görünce şaşırmış ve derhal odaya gireni çıkanı buldurtmuş. Fakat kimse sahip çıkmamıştı. Ancak Kethüda bu odunları buraya getiren aranızdamı? Diye sorduğunda da karşısına hayır cevabı çıktı. Hemen Baltacı-başından odunları kimin dağıtmakta olduğu soruldu. Genç delikanlı Hüseyin olduğu anlaşıldı. Kethüda Hüseyin'i yanına getirtip; gayet tatlı bir dille, şu yay'ı nasıl boşalttınsa bir kur bakalım, dedi. Hüseyin hemencecik büyük bir çabukluk ve kolaylıkla kuruverdi. Kethüda; bir daha boz, dedi. Hüseyin hemen bozdu. Yeniden kur, diyen kethüda, işlemin tamamlandığını görünce, etekleri zil çalarak huzuru şahaneye koştu. Sultan Murad'a durumu anlattı. Pek sevinen padişah derhal İran elçisini saray'a davet etti ve Elçi'nin gelmesiyle huzura alınan yay İle Hüseyin yay'ı bozup kurdu. Bir daha bozdu ve yeniden kurarken koca yay bu müthiş kuvvete dayanamadı ve ortasından kırılıverdi. Sultan Murad rahat bir nefes alırken, İran elçisinin gözleride yuvalarından fırlamıştı adetâ. Sultan Murad; bu acı kuvvet sahibi Hüseyin'i himayesine aldı ve istikbalin büyük bir serdarı yetişmeye başlamıştı. Yusuf Paşa'nın kalenin tahkimine ve İstanbul'a giderken yerine vekili olarak bıraktığı, Girid'de on yıl serdarlık yaparak, Ada'nın tamamının Osmanlıya geçmesinin en büyük âmili olmuştu Deli Hüseyin Paşa.

İstanbul'da Yangın Ve Tufan

Bu sırada İstanbul'da meydana gelen bir yangın otuz saatte, şehrin büyük bir bölümünü yaladı yuttu. Tabii o zaman itfaiye teşkilâtı yoktu. Hattâ tulumbacılar teşkilâtı dahi kurulmuş değil idi. Yangın felâketi henüz atlatılmıştı ki, muazzam bir tufan, bir kasırga meydana meydana geldiki, ahali bundan son derece ürktü. Bu olanları kötü günlerin habercisi saymaya başladılar. Kaptanı Derya Yusuf Paşa İstanbul'a döndüğünde, huzuru padişahiye vardı. Seferinin hikâyesini anlattı. Padişah büyük memnuniyet duydu. Yusuf Paşayı iki yaşındaki kızı ile nişanlandırdı, böylece damad unvanı ile Yusuf Paşayı taltif etmişti. Sadrıazam Semin Mehmed Paşa bu iltifatları endişe İle karşılamaktaydı. Çünkü karşısında Hanya Fâtihliği unvanına sahip bulunan bir sadrazam adayı belirmekteydi. Böyle güçlü birini padişahın gözünün önünden uzaklaştırmak menfaatine uygundu. Buna bağlı olarak Yusuf Paşayı Mısır Vâli'liği ile güya mükâfatlandırmak iştahı sergiliyordu. Ancak bu tâyini çıkaramadı. Bu yüzden metodunu değiştirdi ve çok sakim bir yola başvurdu. Bunlar ispatı mümkün olmaz iftiralardı. Yusuf Paşa; Girid'in tamamını alacağına neden Hanya kalesini ele geçirmekle İktifa etmişti? İftiraya göre sebeb basitti. Hattâ Hanya kalesi muhafızlarının silah ve eşyalarıyla beraber serbest bırakması neye bağlıydı? Tâbiiki rüşvet'e! Yusuf Paşayı sadrazam buradan hırpalamaya koyuldu. Ayrıca

padişaha Girid'den iki direk getirdiğini bununda altından olanını kendine ayırdığını, mermerden ola-nını padişaha verdiğini anlattı. Padişah; Yusuf Paşanın derhal hapsedilmesi emrini verdi. Gerek Kösem Vâiide Sultan gerekse Cinci Hoca; böyle bir vezirin yerinin hapishane değil, takdir edilmek olduğunu ileri sürdüler. Deli denen padişah, en güzel usûlü buldu, bu huzurunda yüzleştirilecek Paşalar, birbirlerini itham edip ispatlarını delille yapsınlar ve gerçek vaziyet ortaya çıksın, dedi. Yapılan münazarada sadrazam Sultanzâde Semin Mehmed Paşa gaîib gelemeyeceğini anlayınca edebe sığmaz sözler söyleyerek huzurdan çıktı ve evine gitti. Yaygın rivayettendir ki; münazaranın en önemli bölümü, Sultanzâde'nin Kırkkilise civarını işgal eden düşmanlarla ilgili haberi padişaha kırık bir klişenin işgali olarak anlatmış olmasının, yalanıcılığını ortaya koyduğu an olduğudur. Mührü hümayun Sultanzâde'den alınıp, Yusuf Paşaya tevcih olundu. Ancak nâdir rastlanan bir olay gerçekleşti Osmanlı tarihinde. O da sadaret teklifini, tecrübesizliğini öne sürerek geri çeviren bir adamla karşılaşıldı. Bu da Yusuf Paşa idi. Bu itizar üzerine mührü hümayun Bosnalı Salih Paşa'ya verildi. Bosnalı Salih Paşa; mâliyeden yetişme olup, defterdarlıktan sadaret makamına Yusuf Paşanın itizarı sayesinde gelmişti. Çok gayretli bir kimseyse de, pek başarıii olamadı. Sadaretinin ilk işide Semin Mehmed Paşa'nın Girid serdarlığına tâyinini çıkarmak ve İstanbul'dan uzaklaştırmak oldu. Ancak eski sadrıazam Girid'deki ellinci gününde dân bekaya intikal etti. Sultanzâde Semin Mehmed Paşa vefat edince, padişah Yusuf Paşayı huzuruna çağırttı.

Yusuf Paşa'nın Katli

Sultan İbrahim; huzuruna celbettiği Yusuf Paşanın yüzüne hemen bir gemiye atla, bana Girid'in tamamını al. Dedi. Yusuf Paşa İnşaallah padişahım Girid elbet bizim olacaktır. Askerimiz anbean oraya hâkim olmaktadır. Tersane ise yeni deniz mevsimiyle ilgili hazırlıklar içindedir. Şu zemheri ayı geçsin elbette denize açılır, Girid'i memâliki mahrusanıza dâhil eyleriz. Şimdi gitmenin vakti değildir. Şeklinde cevab verdi. Padişah: Ne yabane şeyler söylersin? var git, Girid'i aı derim, bana bir kale aldım deyu kendini bir hizmetmi yaptın sanırsın? Dedi. Yusuf Paşa korkusuzca fakat hatalı olarak, "hayır şimdi gidilmez" diye cevap verdi. Padişah; Bostancı-başına "Al şunu" diye sesleniverdi. Bostancıbaşı karar değişir diye sadece huzurdan çıkarıp siyaset odasında göz altına aldı. Gerek sadrazam, gerek defterdar Musa Paşa istirhamlarda bulundular. Hattâ Kâmil Paşanın "Tarihi Siyasiyye" adlı muteber eserinin 2. cildinin 85. sahifesinde şöyle bir malumat bulunmaktadır:
"Yusuf Paşa dahi çünkü sıhriyeti şahaneye mazhar olduğundan bir ariza takdimiyle o gice sultan hanım hazretlerinden, bir çocuğu dünyaya geldiği bilbeyan hayatının kerimei şehriyârileri Sultan hazretlerine vede hâfidelerine bağışlanmasını niyaz eylemişse de işbu İstirhamatm bir günâ tesiri olmayarak tek'İden sâdır olan, iradei seniyyenin hükmü celili icra olundu" deniyorsa da,

bunun doğru olmadığı meydandadır. Çünkü; padişahın kızı Fatma Sultan o sırada dört yaşında bulunuyordu. Değil çocuk yapması, zifafı dahi sözkonusu değildi. Diğer taraftan padişahın, Yusuf Paşayı bir hiddetli anında öldürttüğü söylenirki, tek'iden verilen emirler Salih ve Musa Paşaların itirazları bu işin bir anda bitmediğini göstermektedir. Güya pişman olan Sultan İbrahim; cesedi yanma celbettirip "nasıl kıydım, kırmızı kırmızı yanakları varmış" dediği rivayet olunur ki hiç doğruluğu gözükmemektedir. Zaten Osmanlı tarihi içinde en çok iftiraya uğramış olan padişahların arasında birinci gelir Sultan İbrahim. Diğer taraftan Venedik donanmasından bir gurubun Akdeniz sahilinde bir baskın neticesinde, beşbin kadar esiri alıp, götürdüğü haberi gelir. Padişah bu haber karşısında öyle gazaba" gelir ki, ülkedeki bütün hristiyanların, öldürülmelerini ferman e-der. Gerek sadrıazam, gerekse şeyhülislâm buna açıkça itirazı yapacaklarına, ne kadar kararlı olduğunu bildikleri padişahlarını ikna etmek için önce, İstanbul'da ikiyüzbin gayri müslim olduğunu bunların verdiği vergilerin yekünü ileri sürülmüş, ayrıca islâm dininin, bunları vergilerini verdikçe, fitne ile uğraşmadıkları taktirde hayat hakkı tanıdığını, ecdadı-nında bunlara böyle baktığı anlatılınca suîtan İbrahim: '!Vergi mühim değil, amma dinim ve ecdadımın dediği yol doğru ola" demiş ve iradei hümayun böyle geri alınabilmiştir. Öte yandan Rusya Çarının. Kirman istihkâmlannjJeKrar imarı ci-hetine gittiği haberi alınınca, Tatar Hân'ına haber gönderilip, Ruslar tenkil olunmuştur. Rus Çarı Tatarların bu hareketini şikâyet için padişaha elçi gönderir. Gelen elçi Çar'ın dileğini söyleyince gazaba gelen Sultan İbrahim: "Hem kaî'a yapar-suz hem de emrimle size mâni olanı bana şikâyet edersüz" dedikten sonra boyunlarının vurulmasını emretmiştir. Sadrazam Salih Paşa yalvara yalvara, bunu hapfs cezasına çevirt-meye muvaffak olur. Sevgili okuyucular bu kadar hâmiyyet ve hassasiyet gösteren bir zâta deli denebilirmi? Diyebilirsiniz ki; bu kitap bu padişahın deli olmadığını isbat içinmi yazildi. Her bir anlatımdan sonra bu suali tekrar ediyorsun. Hayır. Uzun yıllar bu milletin evlâdları bu zât'ın deliliğinden başka bir şey öğrenemediler. Hattâ Girid'in fethine, onun devrinde başladığını bile öğrenemediler. Geçenlerde bir gazetede Sultan İbrahim'in avrupa devletlerine casus yolladığı, bu vazifelinin görevini yerine getirebilmesi için dince haram olan bazı şeylerin yapılmasında cevaz varmıdır? Diye makamı meşihate fetva sorduğu yazıldı da, bir çok kimse, bu deli padişahın casus yollamasını hayretlerle karşıladılar. İşte tarihimizde öyle gizli kalmış hazineler vardır ki, o hazineler sahipleri tarafından tevazuen kapah geçilmiştir. Milletimiz târih yapan bir milletti, keşke yazanda olsa idi.

Girîd Ahvali

Sultanzâde Semin Mehmed Paşa Girid'de vefat edince, Deii Hüseyin Paşa serdar tâyin edilmiş, kaptanı derya'lık vazifesi Musa Paşaya verilmişti. Bu Musa Paşayı, Defterdar Musa Paşayla kanştırmamahdır. Serdar Hüseyin Paşa; Resmo kalesini muhasaraya almış, 39 gün sonra fetih nâsib olmuştur. Burasının en

büyük klişesi camie tahvil edildi. Bu camiin adını Sultan İbrahim Camii olarak andılar. Buraya yakın köylerden beş tanesinin geliri camiin vakfı olarak tescil olunmuştu. Kapdanı Derya Musa Paşa; Apokurna, Kalodiso, Ki-samo kalelerine kâfi miktar muhafız ve erzak koyduktan sonra Mora'ya dönerken yolda bir Venedik filosu ile karşılaştı. Yapılan savaştada düşman mağlup edilip bir gemi esir edildiyse de, Musa Paşa şehid oldu. Venedikli amiral ise, mürd oldu. Serdar Deli Hüseyin Paşa; Girid'in ilk vergisi olan ellibin kuruşu Hz. Padişaha gönderdi. Sultan İbrahim ise, mukabele edip Serdar Hüseyin Paşa'ya bir kürk, gayet kıymetli kabzası altuni şlemeli bir kılıç gönderdi.

Cinci Hoca Gözden Düşüyor

Bir mevlid kandili gecesi, Sultanahmed Camiinde Hazreti Hilâfetpenâhinin önünde ulema sıralanınca padişah görürki birinci sırada olması gereken Bahai Efendinin yerindede Cinci Hoca bulunmakta, Cinci Hoca'nın durması icab eden yerde, Bahai Efendi durmakta. O sıralarda da, padişahın kulağına varan sözlerden Cinci Hoca büyük, küçük demeyip rüşvet almakta olduğuydu. Bu dedikodulara kandil gecesi protokolünün ihlâlini yapan Cinci Hoca, bu davranışıyla bardağ; taşırmıştı. Padişah protokoldeki ihlâli bizzat işaret ederek esasına ulaştırmış, Bahai efendi ile Cinci Hoca kendilerine ait hakiki yerlerine geçtiler. ^ _
Yıldızın söndüğü, padişahın daha önce Sultanahmed meydanında bulunan ve Cinci Hocaya hediye etmiş olduğu konağı geri alıp kızı Gevher Sultana hediye etmiş idi. Son elli yıl içinde Cinci Hoca'ya padişah İbrahim'in bağlılığı yazılmıştır. Sultanın yukarıya aldığımız bu cezalarına Kâmil Paşa târihi dışında rastlamak kabil olmadı. Buraya ehemmiyetine binaen özetiiyerek aldık. Bu sırada tarihler 1057/î 647 senesini göstermekteydi. Tatarlar Rusya içlerine bir dalış yaparlar, bir çok esir alarak esir pazarlarında satarlar. Bu rakam üçbinden az değildir, bu vaziyetde Ruslar tarafından koz kabul edilir Azak Kalesine saldırırlarsada karşılarına Defterdar Musa Azak kalesi müdafi olarak dikilir. Bir dizi savaş yapılı*, vede Ruslar mağlubiyete uğratılır. 400 esir ile 800 düşman f padişahın ayaklarının dibine saçılır.

Sadrazam Salih Paşa'nîn Katli

Padişah gerek süvari olarak, gereksede tahtırevan denilen önve arkasında at koşulacak mekanizması olan zamane vasıtasıyla genellikle kıyafet değiştirerek, bâzende mâiyetiyle beraber devriyeye çıkardı. O zamanın imkânlarıyla yapılmış dar yollar arabalar yüzünden tıkanır halkın buralardan geçmesi zorlaşırdı. Padişah bu gün bile tatbik edilen bir usule göre arabaların gündüzleri şehir içine girmelerini yasaklamıştı. Hakikatten bugünde hâl, anbar gibi yerlerin şehir dışında yapılması, tırları şehir içinden geçirmemesi bu seyrüsefer zorluğunu ortadan kaldırmak içinse o zaman da bu tedbir yerindeydi. Bir gün Davud Paşa

semtinde bir imâm efendiye okunmaya hemde dolaşmaya çıkmış bulunan padişah, imam'ın evinin yakınlarında, yolu tıkamış bir araba görür. Derhal sadrıazam Boşnak Salih Paşaya haber gönderir. Divan kurma hazırlığında olan Salih Paşa gelir. Padişah: <ben arabalar gündüz şehre girmesün emri vermedimmi? Ben padişah değilmiyim? Emrim niçün tutulmaz? Tiz boğun> emrini verir. Hakikaten çok ağır olan bu hüküm tatbike konur. Hazır ip bulunmadığından imamın evinin kuyusunun ipi alınıp talihsiz vezirin hayatına son verilir.
Şimdi sevgili okurlarım; arabanın şehre girmesine elbette sadrazam mâni olacak değil. Bunun Subaşj'sından tutunda, İhtisap Ağasına kadar bir çok vazifelileri vardır. Bunca iş için sadrazam katlolunmaz deyip, biraz araştırdık ve gördük ki, İsmail Hakkı üzunçarşılı'nın 3. c, , 2. ks. sh. 394'de, lno. iu dipnotla Vecihi Tarihi sh. 55'den nâkille diyorki: "Vecihi Tarihinde Salih Paşanın, Sultan İbrahim'i hâletmek, yâni tahttan indirme düşüncesi, Şeyhülislâm Abdurrahim Efendi tarafından, Valide Sultana bildirilmiş olmasından dolayı katledildiğini yazar" Görüldüğü gibi araba hikâyesi bir fenomen, bir olaydır. Hakiki sebeb çizmeyi aşmaktır. Tahtın sahibini alaşağı etmeyi düşünenin, başaramadığı takdirde çekeceği ceremedir. Bu bakımdan padişahın caydırıcı bir usûl olan idam cezası tatbikatını kullanması çizmeyi aşanı, itiaf ettirmesi bir nefsi müdafaa olsa gerektir. Bu arada yukarı aldığımız Vecihi tarihine atıf yapan Clzunçarşüli tarihinin yine kitabın 393. sh. de Boşnak Salih Paşa şöyle tanıtılmış: "Hersek sancağına tâbi Nevesinli olup, ne bir asker ne de idareci idi. Niğde'li Mustafa Paşanın hizmetinde bulunan daha sonra da, Ruznamçeci İbrahim efendinin yanında bir maliyeci olarak yetişmişti. Aldığı emri ifa etmekte son derece başarılı bir adam olan Salih Paşa her tarafa uygun politikasıyla, Yeniçeri Ağa'lığı bile yapmıştı. Deftardarlik makammdayken Semin Mehmed Paşadan boşalan sadareti, tecrübesiz ve genç olduğunu ileri sü-rerek kabul etmeyen, Hanya Fâtihi Yusuf Paşanın feragati sebebiyle ele geçirmişti. Yusuf Paşanın bu feragati nekadar sitayişle anılsa yeridir. Salih Paşa; vezâreti uzma'da 23 ay kalabilmiştir. Kabri Üsküdar'dadır. 1057h. /1647m.

Hezarpare Ahmed Paşa Sadareti

Tarihimizde; Hezarpare yâni bin parça mânasına gelen lakabıyla anıla gelen bu sadnazam esasında sadaret kaimaka-mı olarak tâyin edilmişti. Çünkü veziriazamlık seferde bulunan Kapdanı derya Musa Paşaya veriimişsede, yeni sadrazam İstanbula gelene kadar, kaimmakam Ahmed Paşa binbir dolap çevirmiş, padişah iki yaşındaki kızı, Beyhan sultanı Ahmed Paşa ile nişanlamış olduğundan sadaret kaimakamlı-ğı, sadrıazamlığa kalbedilmişti. İşine çabuk gelemiyen Musa Paşa, sadrazam olma şerefinden mahrum kalırken belki de hayatını kurtarmış oluyordu!. Musa Paşaya 2. vezirlik verilmişti. Ahmed Paşa çeşitli hile ve dolaplarla ele geçirdiği sa-daretile Sultan İbrahim devrinin son perdesini başlatmış oluyordu. Yeni sadrazam, rüşveti normal hâle getirmiş,

vermeyen anormaldi makam ve memuriyetler müzayede ile satılmaktaydı. Hayli yıldır süregelen Girid savaşına hiç atfu nazar etmiyor, kahraman Gazi Deli Hüseyin Paşa, düşman önünde mahrumiyetler içerisinde destanlar yazıyor, düşman üstüne saldırırken askerinin en önünde, geri çekilirken askerinin en arkasında kalarak emrindekilerin kendisine olan inanç ve sevgisini muhafazaya çalışıyordu. Maalesef İstanbul'dan ne bir yardım gelmekte ne de, askerin maaşı gönderiliyordu. Hüseyin Paşa; marifet gösteren nice kahramanlara bir zeamet veya tımar'i mükafaat olarak, selâhiyetine dayanarak veriyorsada, bu yerler hemen İstanbul'da sadrazam eliyle başkalarına satılıyordu. Padişah ise, almış olduğu şehvet arttırıcı ilâçlar sayesinde varmış olduğu şehvet kudreti hasebiyle durmadan gözde değiştirmekte, gözdeler çoğaldıkça masraflar çoğalmaktaydı. Bu gözdeler arasından Voyvoda Kızı diye anılan masalcı, padişaha "Samur Kürk" diye bir masal anlattığında, padişah bu masalın tesirinde kalarak öyle bir samur merakına kapılmıştıki, samur fiatları bire sekiz pahah-iaşıyordu. Rusya bu samur merakına tutulan Osmanlı devletine sattığı samur kürkler sayesinde adam akıllı para kazanı-vermişti. Devlet adamları padişahda husule gelen bu meraka, kitleler halinde hediye samur kürkler sunarak katılıyorlar ve samur devri diye anılan bir dönem yaşanmış oluyordu.

Şiddetli ve Manidar Bir İtiraz

Sultan İbrahim; Salih Paşanın katlinden sonra çok şaşırtıcı, birbirini tutmaz durumlar sergiliyordu. Sarayda olanlar duvarı aşıyor, bîrebin katılarak halka aktarılıyordu. Çok önemli dedikodu olarak yayılmakta olan bir havadis vardı ki; bu bütün Osmanlıya giran geliyordu. Padişahın gözdeleri yemek yerken, padişahın kizkardeşleri hattâ 4. Murad'ın kızı
Kaya Sultan sofraya hizmet ediyorlar, sofra bitince gözdelerin ellerine su döküp, peşkir tutuyorlardı. Kösem Validesultan oğlu ile konuşup bu durumun ortadan kaldırılmasını istemiş-sede, padişah annesini derhal saraydan Topkapı dışındaki İskender Paşa bahçesine sürdürmüş hattâ oradan da, Rodos adasına sürecek dedikoduları yaygınlık kazanıyordu. Bu dedikodular yayıla dursun biz şunu hatırlıyoruz ki; sadrazam o sırada kırkbin altuna mâl olacak bir kayığı kızağa koymaktadır padişaha hediye etmek üzere, halbuki donanmamız mefluç bir halde olup, Girid'e yardım için Çanakkale boğazından dışarı çıkamamaktadır. Bu bakımdan asırlar sonra bile padişahın, annesini Rodos'a süreceği tehdidini asılsız olarak değerlendirme kanaatine varıyoruz. Şimdi kendimize ara başlık yaptığımız işe gelelim.
Kaynağımız Mizancı Murad bey'in Rodos'taki sürgün hayatı esnasında kaleme aldığı, Ebul Faruk adlı târihinin saltanatı nisvan bölümü sahife 35'den: "Şeyhülislâm Abdurrahîm efendinin oğlu Mehmed efendi Galata Kadfsıdır ilmi ile âmil bir kimsedir. Defterdarlıktan gelen bir emir ile bütün memurlardan olduğu gibi, Kadı efendiden de, iki samur kürk anber ve akça isteniyordu. Mehmed efendi; bir bohça içine derviş abasını, mevlevi külahını sararak

koltuğunun altına alarak sadrazamın yanına vardı. Kendisini huzuru padişahiye çıkarmasını istiyordu. Sadrazam Ahmed Paşa; kadı efendinin kolunun altındaki bohçada kıymettar kürkler var sanarak, hediyeyi doğrudan sunmak arzusunda olduğunu zannetdi. Mehmed efendi, sadnazamın yanlışını hemen anladı, bohçayı açıp içindekileri gösterdi. İlâve etti;" bunlar benim içindir. Padişahımız aynı zamanda halifemizdir. İstemiş oldukları, bu makamm ulviyetine gölge düşürüp durmaktadır. Kendisine nasihat edip böyle giderse sonucun vahim olacağını hatırlatacağım." Dedi.

Ahmak Sadrıazam

Aman Kadı efendi padişah daha hafif şeyler için bile idam emreder, sizi sağ komaz, üstelik babanız şeyhülislâm efendi hz. leri böyle isteklere hep boyun eğer diyerek, Kadı Mehmed efendiye gözdağı vermek istedi. Kadı efendi ise: Babam mevkiini muhafaza etmek için bu rezalete katlanıyor. O, kendisinin bileceği iş. Ben şu aba ve külah ile her yerde hürriyet içinde yaşarım. Hem siz ne için bu kadar telâş ediyorsunuz? Eğer padişahla konuşma neticesinde onu ikna edebilir isem padişahımız hayırlı dualar alır, ben de onun sevabından his-seyâb olurum! İdam ettirirse, şehid olurum ki bu canıma minnetdir görevden azleder ise serbest olurum. Yarın öbür-gün batacak hâle gelen bu şehirden, uzaklaşır ve şimdiye kadar işlediğim günahlardan rabbime af için yalvarırım. İşte yukarıdaki mükâlemenin neticesi bilinmiyor. Yalnız şurası muhakkak ki, bir kadı efendi ilmi ile âmil olarak faziletle cesareti medeniyesini terkip ederek yaptığı teşebbüsle adını tarihin silinmez hafızasına ve sayfalarına yazdırmış oluyor.
Bu sırada aynı mealde bir protesto da Ağa kapısında cereyan etmekteydi. Girid'den henüz dönmüş olan ve orada büyük takdirlere lâyık yararlıklar göstermiş bulunan, Yeniçeri generallerinden Kara Murad Ağa; defterdar'dan gelen bir memurun kendisine okuduğu talebi dinledikten sonra memura: Defterdar efendiye benden selâm söyle bende per-dahtlık barut ve yağlı kurşun var. Anberdi, samurdu bunu el-xden işitiriz. Para der iseniz, ihtiyacımızı borç alarak gideririz. Dedi. Memur ise: Efendimiz! ben bunları âmirime nasıl söyle-rim? Sorusunu yöneltince Kara Murad Ağa: Adam olursan söylersin. Hem bilmezmisin elçiye zeval olmaz, diye bir bağırdı ki, adam hazan yaprağı gibi sallanmıştı.

Saray'ın Vaziyeti

Padişah halk arasında asılsız söylenti olarak dolaşan hemşirelerinin, gözdelerine hizmet ettiği yolundaki dedikodularını çürütebilmek için onlan Edirne Sarayına gönderdi. Böylece, burada olmayanlar nasıl hizmet eder? Diye bir anlayışa baş-vurdu ancak bu tedbirde bir işe yaramadı, çünkü dedikodu kolay giderilen hususlardan değildir.

Varvar Ali Paşa İsyanı

Bu bahse geçmeden sevgili okuyucularıma şu iç hesaplaşmamın neticesini vermek istiyorum. Sultan İbrahim'in, Sivas Valisi bulunan Varvar Ali Paşadan, daha sonra sadrıazam olacak İbşir Paşanın karısını, kendisine göndermesini istemesinde son derecede üzüldüm. İnanmanızı isterim ki; böyle bir hususun, Osmanlı padişahlarından, asla sudur etmeyeceği inancı içinde, yazmaktan büyük bahtiyarlık duyduğum eseri adetâ terk edip, bu iddianın gerçek olmadığsni araştırmaya başladım. Ve elinizdeki bu çalışmaya bir tek harf bile yazmadan tam dört sene kaybettim. Kendimi bu noktada ikna edemedikten sonra sizlere okumanız için nasıl böyle bir çalışmaya devam ederdim? Bu maruzattan sonra kaldığımız yerden devam edelim:
Yaklaşan bayram münasebetiyle sadrıazam bütün valilere ve sancak beylerine yazdığı birer mektupda, İstanbul'a bayram harçlığı göndermelerini emretmişti. Sivas valisi bulunan Varvar Ali Paşa'danda otuzbin kuruş talebde bulunmuştu. Ali Paşa vilâyetin gelirini hesaplatmış fakat bu hesabı tutturamamıştı. Bunun üzerinede yanına gelmiş mübaşirede "Sivas'ın geliri bu parayı Ödemeye takat getiremez. Ben de, yol keserek halkın malını elindenmi alayım?" Diyerek, tahsilata gelmiş mübaşiri geri yolladı. Bir de, rivayet olunurki, İbşir Paşanın çok güzel bir karssı varmsş. Padişah; Varvar Ali Paşadan bu kadını göndermesini istemiş güya! Tabii ki, bu ser'i şerife ve insanlığa uymayan bir istekti. Fakat bu istek, bahse konu hanımın ne münasebetle ne yapılmak üzere istenildiğini ortaya koyacak netlikte değildir. Buna karşılık; Varvar Ali Paşanın, bu isteği "Bir müslümanm nikâhlısını nasıl başkasına teslim edeyim" diyerek red etmesi ne kadar doğru sayılsa yeridir, ancak bu sözün, çok öne çıkarılması hususundaki gayretler şüphe çekicidir. Sultan İbrahim'in bu isteği (eğer hakikat ise) ilk önce şeriatı Muhammediye'ye mugayirdir. Makuliyet içinde bakıldığında aynı zamanda halife olan padişahın bu çeşit bir hareketi taleb etmesi yapacağı işlerden değildir. Öyleyse bu durum nerden çikiyor derseniz? Söyleyelim: İleride göreceğimiz gibi Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi şeyhülislâm olmasına rağmen, padişahın yâni Sultan İbrahim'in boğdurulmasında bizzat kemendin Bir tarafını çekendir. Diğer ucunu da yaşlı sadnazam Koca Mevlevi Mehmed Paşa bizzat çekmiştir. Çünkü; cellatlar padişahı boğmaya kıyamamışlardı. İşte bu katil şeyhülislâm, 4. Mehmed devrinde de bir müddet borusunu örttürmüştür. Daha sonra Bursa'ya sürgün olarak gönderilmişti. İşte bu sürgünü esnasında "Rav-za tül Ebrar" adı verdiği bir tarih kitabı yazmıştı bu eser aslında fena olmamakla beraber, kendisini halk önünde temize çıkarabilmek için, Sultan İbrahim aleyhine hakikatten uzak iftiralarla dolu olarak kaleme alınmıştır. Nedir ki; bu iftiraların en çirkini, İbşir Paşanın hanımını, Sultan İbrahîmin istettiği iddiasıdır. Hayrettir ki bu eserden bahse konu bölümü en muteber sayılan tarih kitabları dahi almışlardır. Müverrihleri; yâni tarihçileri, İbni Haldun'un üzerinde durarak tekrar tekrar okunması gereken satırları ihmal etme yanlışını göster-

diklerinden, insan mazur göremiyor.
İbni Haldun merhum <Mukaddime> adlı mühim eserinde diyorkî: "klasik tarihçilerin nakle tam olarak riayet ettiklerini ve bu nâkile bağlılıktan dolayı da, büyük hataların yapıla gelmiş olduğunu kayd ediyor" ve ilâve ediyor: "sadece nakle bağlılık değiide, şartların, vakaların gözönüne alınmasını, akıl süzgecisinden geçirilmesini, toplumun değerlendirmesinin hesaplanmasını tavsiye ederek tarihi yazmalarını ifade eder. "İçimizi rahatlatan satırları ise, merhum Ahmet Refik Altmaym, Ravza tül Ebrar yazan hakkındaki satırlarında bulduğumdan ve İbni Haldun merhumun, metodunu göz önüne alarak tercihimizi yaptık. Abdülaziz efendinin iddialarını redde ve bunları hakikatmiş gibi nakle koyulanların da, bu reddin içinde olduklarını söyleyerek hükmümüz odurki, iktidardan düşürülmesi gereken adama, kimse taraftar çıkmasın diye, islâm toplumunun kabullenemeyeceği bir çirkef atılmıştır. Şimdi Varvar Ali Paşa isyanını anlatıma geçelim. Varvar Ali Paşa kendisine asker toplamaktayken diğer valilere de haber salıp taraftar toplamaya uğraşmaktaydı. Bu çağrılarında şu izahatı yapıyordu. Padişah kendine mâlik değildir. Veliaht ise daha altı yaşındadır. Bize düşen İstanbul'a gidip duruma el koymalıyız. Meydana getirilecek bir heyete vazifelerin verilmesi gerekir. Sultan İbrahim'i hiçbir işe karıştirmarnaii-yız. Böylece alınıp satılan makam ve mansıplar, gölgede kaldığı görülen adalet bir nizam ve intizama bağlanır. Şehzade Mehmedi buluğa erdiğinde taht'a oturturuz. Ve bu çağrılan valiler tarafından kabule şayan görülmedi, ancak bu çağrılar yağmacı taifesini, Varvar Paşa'nın kuvvetlerine katılmağa yol açtı.
Eğer izahta muğlak görünen ifadeleri tefsire kalktığımızda, vardığımız netice şudur: valiler yapılan çağrıyı gayri hukuki, gayri islâmi bulduğundan "Alessultan huruç" yapmayı uygun bulmadığını gösterirki, farzımuhal İstanbul'a gidildi, padişah enterne edildi, vesayet komitesi nasıl teşekkül edecek, bunlar kimin açık veya gizli yönetimi altında üike idaresini üstlenecekler 4. Murad zamanındaki tedbirlerle, hanedana sadakati yeniden temin ettiğinden Varvar'm komutasındaki orduyu nasıl karşılayacak?
Bu çok önem taşıyan bir soruydu. Yeniçeriler, gelen bu kuvvetleri hasım olarak telâkki ederse meydana gelecek olayların mesuliyeti yüklenilecek hususattan değil idi. Varvar Ali Paşa külliyetli bir kalabalıkla Tokat üzerine giderken, burada daha sonra devletin kurtarıcısı sayılacak, Mehmed Paşa (meşhur Köprülü Mehmed Paşa) ile karşılaştı. Çıkan muharebede galibiyet Sivas Valisi tarafında kaldı. Mehmed Paşa mağlup olduğu gibi Varvar'ın eline düşmüştü. Çeşitli hakaretlerin muhatabı olarak Varvar'ın çadınna getirilip, direğe bağlandı. Bu esnada Mehmed Paşa'nın başına gelen mağlubiyetin haberi, İstanbul'a ulaştığında derhal İbşir Paşaya Varvar Ali Paşanın üstüne gitmesi emri verildi. Aslında Varvar Ali Paşadan görmüş olduğu nice iyilikler yüzünden, ona karşı minnet duymaktaydı. Nasihatler gönderdiysede, tavsiyelerle dolu bu nasihatları Ali Paşa kaale almadı. Halbuki İbşir Paşa bu tavsiyeler ve nasihatlarında pek samimi idi. İbşir Paşa vaziyetin kâr etmediğini görünce, kendisine iştirak etme niyetiyle yaklaştığını

göstermeye başladı. Bu anlayış içinde Varvar kuvvetlerine sokuldu. Birleşmeye gelmiş takviye zan-nı, Varvar Ali Paşada hâkim olduğundan tedbirsiz davrandık! bir saldırıda defteri dürüldü. Varvar Ali Paşanın boynu vuruİ-du. Böylece bu isyan sona ermiş oldu. Köprülü Mehmed Pa- bağlı olduğu çadırda bitkin bir vaziyette bulundu, önce hayatı kurtarıldı, bilahire itibarı iade olundu. Artık ona düşen devleti bulunduğu girdaptan kurtarmak için çalışacağı vakti beklemekti. Bu sırada tarihler, h. 1058/m. 1648 ken olayların geçtiği yer Çerkeş kasabasıydı.

İbrahim Paşa İsyanı

Şimdi de gelelim Bağdad valisi İbrahim Paşanın isyan hareketini gözden geçirmeye: Osmanlı devletinde sadrazamlar iş başına geldiğinde, bu günkü siyasi partilerin yaptığı gibi mümkünmertebe kendi kadroları ile çalışmak isterlerdi. Sadrıazam Boşnak Salih Paşa'nın öldürülmesinden sonra onun yetiştirdiği ve onun vazifelendirdiği bir çok vali görevden alınmıştı. İşte bu görevden almanlar arasında Bağdad vâiisi İbrahim Paşada bulunuyordu.
Okuyucularımız hatırSayacaklardırki, Salih Paşa öldürülünce sadaret Musa Paşaya verilmişti. Ancak sadaret kaİmma-kamı Ahmet Paşa, çevirdiği dalavere ile sadaret makamını ele geçirmeyi becermişti. Sadrıazam bir tâyinle bir kaç işi yapmak istiyordu. Bu tâyini 2. vezir durumuna düşürdüğü, eski Kapdanı derya Musa Paşayı valilik görevi ile Bağdata tâyin ve Salih Paşanın valisi İbrahim Paşayı vazifeden almak, ayrıca bu vâiiliğide kabul etmeyeceğini söyleyen Musa Paşa'ya" paşa karındaş gitmeniz şart değii bir mütesellim yollasanız diyerek, Musa Paşayı tâyini kabule mecbur kıldı. Musa Paşada bir mütesellim gönderdi. Diğer taraftan İbrahim Paşa velinimeti Salih Paşa gibi idam olunacağı endişesiyle Bağdad ahalisini kendine celb ederek isyan bayrağını açdı. Bağdatda İki çeşit asker bulunuyordu. Bunlardan kapıkulu denilen yeniçeriler, iç kalenin muhafazası ile vazifeliydiler. Diğer askerse, <Yerii Kul> adıyla anılan gönüllü askerdi ki, Bağdad vilayeti ve hududunu muhafaza etmekle görevliydi. İbrahim Paşa bu askerlerden ancak yerli kul olanını kendine celbedebilrnişti. Yeniçeri ise devletine bağlı kalmış, bağlılığının misalini de İbrahim Paşa askeri ile kılıç kılıca döğüşerek isbat etmişti. Bu olaylar Bağdadda meydana gelirken, veziri-azam Musa Paşayı Bağdad valiliğinden alıp, onun yerine
Boşnak Salih Paşanın kardeşi Murtaza Paşayı tâyin etmişti. İbrahim Paşa hakkındaki idam fermanımda Murtaza Paşanın eline tutuşturmuştu.
Aradan bir kaç gün geçmiştik! Musa Paşa saraya çağınhp, Murtaza Paşanın valiliğinin bir muvazaa olduğu, asıl valinin kendisi olduğu, bu münasebetle derhal Bağdad'a gidip, Murtaza Paşa tarafından İbrahim Paşanın kesilmiş kellesinin yanma Murtaza Paşanın kellesini kesip koymak sana düşüyor dendi. Musa Paşa bu iradeye itiraz edecek oldu. Fakat gök gürlemesini andıran bir ses "Ya kelleler, ya kellen" diyen pa-dişahdan başkası değil idi. Musa Paşa Bağdad'a gitti. Her iki kelleyide bala batırsp İstanbul'a gönderdi. Az bir müddet

sonrada iş başarmış tavırları ile istanbul'a döndü. Mükâfaatı Ye-dikule'de bir kaç gün hapiste kaldıktan sonra kellesini kaybetmek oldu.

Darbei Hükümet

Ülke gerek asayiş bakımından, gerekse Girit ahvali yüzünden, padişahın sadrazama bütün itimadı yüzünden pek sıkın-tih duruma getirilmişti. Sadrıazam Ahmed Paşa, padişahın kızlarından birini oğlu için istemişti. Böylece kendi damatlığı yanında oğlunuda hanedanı Osmaniyan'a intisab ettirmiş olacaktı. Bu hayırlı işin talebi padişah katında kabul gördüğünden, düğün hazırlıkları yapılmaya başlanmıştı. Yukarıda-da bahse konu elliğimiz memleketin genel durumunun karışık bir halde olması, daha önce padişahın gözdelerine kar-deşlerinin hizmet ettiği, dedikodusu çıkan problemlerden Valide Kösem Mahpeyker Sultan, oğluna muğber olmuştu. Ayrıca yeniçeriler vede bunların ileri gelen komutanları osmanlı devlet idaresinin gösterdiği zaafdan çok ümidsiz, ümidsiz olduğu kadar da, İşleri nasıl nizam ve intizama koyabileceklerini planlamaktaydılar. İş bu plân, ilk Önce sadrıazamıda içine alan bir plândı. Ancak sadnazam hiçbir perde kalmadan kendisine teklifedilen darbede şerik olmayı merdane bir tarzda red eyledi.
Böylece Ahmed Paşa, padişaha ihanet etmemişti. Biz bu teklife verdiği cevabında takdire şayan olduğunu idrakle bu hareketini bütün kusuruna rağmen lehine bir puan olarak telâkki eyledik. Sadnazam bu cevabı vermekle kalmayıp, ihtilâlcileri kazasız belâsız ortadan kaldırma kararma vararak bunların ortadan kalkmasını teminen bir düğün ziyafeti tertipledi. Sadnazam bütün ağaları ve ihtilalci takımının azalarını bu düğüne davet etti. Ancak; bu davete icabet eden Yeniçeri Ağası ve diğerleri katılacaklarını açıkladıkları, sadnazam davetine silahsız gelecek veya silahlı gelip de, kapıda biraka-cak ahmaklardan değillerdi.
Nitekim silahlarını sofrada dahi üzerlerinde taşıdılar. Daha enterasanı, yemeğin hiçde tahmin olunmayacak bir safhasında, otomatiğe basılmış yay gibi aynı anda da sofradan kalktılar. Tabiiki hertüriü saldırıya alesta bekliyen kılıç ehli üzerine saldırmak, a'klın alacağı husustan olmaması bu tuzağın akim kalmasını intaç etti. Ziyafetten çıkanlar doğruca, orta camie gittiler. Bu orta caminin bazı tarihlere göre Şeh-zadebaşı Câmü olduğu ileri sürülüyor. Çünkü her ne hâile düğündeki ziyafet tuzağının başka şekilde tekrarlanacağını, belkide gecenin ileri saatinde tek tek enterne edileceklerini anlamış olmalıdırlar ki, başta şeyhülislâm olmak üzere, vaizleri, ulemâyı ve diğer tabur, bölük Ağalarını câmi'e çağırdı-iar.
Konuştular, konuştular... Sabah olduğunda, silahsız yeniçeriler camiin etrafını doldurmuş, bir aşağı bir yukarı dolaşmaktaydılar. Ahali ise; yeniçerilerden biraz uzakta olmakla beraber câmi'ye yakın bir alanda bekleşmekteydiler. Çıkacak kararı beklerlerken, diğer merak ettikleri husus ûlema'nın alacağı tavır idi. Çünkü, ilmiye ile seyfiye diğer tâbirle âlimler ile kılıç erbabı ittifak ettimi, zorlar kolaylaşır, hak ortaya çıkardı. Öte yandan ortaya gelen yeni vaziyet, sarayın kulağına ulaşmıştı. Şeyhülislâmın toplantıyla ilişkili olduğu da alınan

malumattan olduğundan soruyu şeyhülislâma tevcih ettiler bir haberci koşturup. Bu kanuna uygun olmaz toplantı nedir? Şeyhülislâm cevab verdi:
Padişah sadnazamı bize teslim etsin. Aksi haide dağılmama kararı çıktı. Dedi. 1058/recep ayının 15. günü akşamı, 1648/ağustosunun 5. günü yapılan bu toplantıdan ahaliye verilen bilgileri şöyle tertiplemişlerdi. Sadnazam müfsid bir kimsedir, ortalığı soyup soğana çevirmektedir. Valide Sultan aleyhine oğlunu tahrik edip, devletin başına felâketler çekiyor. Bu bakımdan sadrazamın ortadan kaldırılması, yerine münasip bir kimsenin oturması sağlanmalıdır şeklindeki karar gelen haberciye şeyhülislam tarafından nakledildi.
O gecenin sabahında, sabah namazını kılmak üzere ulema ve kalabalık Fâtih Camiine geldiler. Şeyhülislâm Abdürrahim efendi, yanında Kara Murad Ağa olduğu halde mezkûr camie gelip, namazı hep birlikte edâ ettiler. Daha sonra toplantı yapıldı. Bu toplanan zevat arasında Yalı'da bulunan Kazaskerler yâni, Bahai ve Mahmud efendiler görülmüyordu. Sipahilere haber verilip verilmemesi hususu tartışmaya açıldı.
" Kara Murad Ağa bunlara ikrahi bir yaklaşım İçinde olduğunu sergilemekten çekinmedi. Sipahilerin çağrılmasının gerekmediğini ileri sürdü. Bu isteğe ûlema'ikirâmın taraftar olmadığı, askerin hep beraber davranması icab ettiğini tercih ettiklerini söylediler. Bu tercihlerinde ısrar sahibi olduklarını ileri sürerek, yeniçeri zorbalarını iknaya muvaffak oldular. Bunun üzerine sipahilerin de gelmesiyle beraber ahalinin katılımı aynı zamana rastladığından mahşeri kalabalık meydana gelmişti. Fâtih Câmii'ne gelmesi İçin sadrazam Ahmed
Paşa'ya davet salındıysa da, gelen cevapta akşam evinden ayrılmış olduğu, bilinmeyen bir yerde saklandığı ifade edilmekteydi.
Öte yandan; asker ve ulemanın müştereken meydanlarda içtima etmiş olduğunu haber alan saray, Haseki Ağa ve Bos-tancıbaşının adamlarından bir heyeti gönderdi. Heyet; Ab-dürrahim efendiden toplanma sebeblerini sorarken, biraz sonra gelen Bostancıbaşı'nın memuru, "hemen dağılın" emrini verdi. Çünkü bu padişahın iradesiydi. Bu iradeye karşı Müftü efendi Abdürrahim efendi; verdiği cevapla; meşhur Mizancı Murad bey'e göre, Fransız ihtilâlinin büyük hatibi Mira-bo'ya bir buçuk asır takaddüm ediyordu. Biz Murad beyin kaleminden aynen buraya almayı uygun buluyoruz:
<Bu cemiyetin, şer'i şerif ile sözü vardır. Vazifesini ifâ etmeyince dağıtamaz. Siz varın padişaha söyleyin ki sadrıaza-mı hemen bize versin. Görüldüğü gibi, gerek orta câmi'de, gerekse Fâtih Camiinde yapılan toplantıda, şeyhülislâm Abdurrahim efendi işin başını götürdüğü gibi, daima hedef olarak da sadnazamı ileri sürmekteydi. Mehmed Murad bey, yâni Mizancı Murad bey, şu mütalaayı ileri sürüyor, şeyhülislâmın yukarı tırnak içine aldığımız ifadesini tahlil ederken:
<Eğer AAüftü efendi, gayreti vataniye ve fazilet aşkı ile bu sözü söylemiş olsaydı, pek makbul ve mübeccel bir harekette bulunmuş olurdu. Namı da, kemâli ihtiramla müebbeden yâd olunurdu. Ne çâre ki Abdurrahim efendi Kösem Vâlide'nin bir davasını ücrete mukabil deruhde etmiş, âdi bir avukat mertebesinde kalıyordu.> Evvet, Karaçelebizâde'nin bu sözleri ile kıyam bilfiil

başlamış olduğundan, Fâtih Camiinden, yine orta camie dönüldü ve aynı dakikalarda sadrıazamın bulunduğu yerde katline fetva çıkarıldı. Ölüm fetvası verilmiş sadrazam Ahmed Paşanın artık sadareti düşmüş olduğundan, yerine bir sadnazam tâyini kıyamcılarca düşünüldü.
Eski defterdarlardan Derviş Paşa İle Sofu Mehmed Paşa arasında bir tercih yaşadılar. Doksanlık Sofu Mehmed Paşa tercihe şayan bulundu. Herhalde yaşının büyüklüğü ve kısa akıl sahibi tercih sebebi oldu. Bu Mevlevi Tarikatı mensubu yaşlıyı yapılan teklifi red etmiş görüyoruz. Ancak, zorla ite kaka adam Orta CâmÎ'e getirildi. Burada el öpme töreni icra olundu. Bütün bunlar olurken, padişahın musahiblerinden Tavukçu Mustafa Paşa topluluğun yanına geldi. Padişahın; sadrazamın tâyinini kabul ettiğini, yeni sadrazam ve şeyhülislâm efendinin saraya gelmesini irade ettiğini, ikinci tenbi-hininde topluluğun hemen dağılması olduğunu bildirdi. Bu iradenin yalnız sadrazamı çağıran tarafına riayet edildi ve ihtiyar sadnazam, ki sadrazamlığı kıyamcıların eseriydi nede-rece makbuldü az sonra görülecekti. İhtiyar adam binbır özürle padişahın huzuruna dahil oldu. Padişah kendisine mühür verdi. Böylece de bu adamın sadareti meşruiyyet kazandı. Padişah: Ahmed Paşayı azlettim. Ancak kendisi hanedanın ve dolaysıyla benim damadımdır. Canını bana bağışlayın. Dedi. Bu talebe Mehmed Paşa tavassut edeceği sözünü verdi. Huzurdan ayrıldı. Zorbaları kendisini bekler buldu. Padişaha tavassut hususunda verdiği sözü söylediğinde, kıyamet koptu. Sadnazam şaşılacak bir vakayla karşı karşıyaydı, ancak bunu idrak edemiyordu. Kendisine veziriazam diyorlar sonrada, söylediklerini dinlemiyorlardı. Bu nasıl sadrazamlıktı? Kendisini istedikleri gibi güdüyorlardı. Ayakları geri geri giden sadnazam, Sultan İbrahim'in huzuruna yeniden girdi. Padişah: Ne ettin? Diye sorduğunda: Mevlevi Sofu Mehmed Paşa: İradenizi kabul etmediler? Beni de pek azarladılar. Dediğinde, bütün sinirleri tepesine çıkan padişah bir kartal gibi, sadarete lâyık olmayan sadrazam müsvettesinin üzerine yürüdü. Bir hayli hırpaladı.
Eski tâbirle; bir güzel donattı. Padişahın huzurundan yan ölü gibi çıkan Mehmed Paşa kendini konağına zor attı. Mührü hümayunu ise, padişaha değil, kıyamcı güruhuna yolladı. Bektaş ve Muslihiddin Ağalar, Mehmed Paşanın konağına koştular. Kendisini; bizim gibi yaşlıların dine hizmetten başka ne gibi gayesi olabilir diyerek teselli ve iknaya muvaffak oldular. Hep beraber, kıyamın merkezi seçilmiş bulunan orta camie yollandılar. Buraya geldiklerinde zorbalarla yeniden konuşuldu ve esas maksat, bu sırada ortaya döküldü. Ah-med Paşayı katil, Sultan İbrahim'i hâl, şehzade Mehmed Sultanı tahta iclâs kararı tekarrür etti. Padişah huzurundaki halinden sonra şaşırmış halde mührü hümayunu padişah yerine kıyamcılara göndermiş olması sonradan pek işlerine yarramıştı.
Çünkü bu mühürle damgalamış olduğu iradeler derhal yerine getirilmekteydi. Şehir kapılarının kapatılmasında, bazı inzibati tedbirler alınması hususundaki talimatları yaptırmak mührü hümayun sayesinde kolaylaşmıştı. Adeta ihtilâl de-meğe insanın dili varmıyordu! Bu sırada Kösem Mahpeyker Vâlidesultana, bir

yazı gönderildi. Vaziyetin geldiği safhayı bildirdiler. Şehzadelerin Sultan İbrahim'den gelebilecek bir kötülüğe karşı, emniyete almalarını ihtar ettiler. Kıyamlar ve ihtilâller genellikle kan ile bulaşırlar. Norma! bir haldir; çünkü, muvazenesini kaybetmiş herşey şaşırır, sağa da sola da çarpar. Ya kendini kurban, ya da başkalarını kurban eder.

Vefa Ehli Zor Bulunur

Bu harekâtın ilk kurbanı bir sene zarfında Rumeli kadılığına çıkarılan mülakkap lakablı pek makbul bir kimse olmayan Muslihiddin efendi olmuştu. Halbuki bu adam, toplananlar arasına karışarak arzı mevcudiyet göstermek istemişti. Yapılan çekil git ihtarına aldırmıyarak askerin içinde kalmaya devam etti. Kendisini hırpaladılar, yüzünü gözünü kan •içinde bıraktılar. Yakınında bulunan şeyhülislâmın atına doğru koşunca, ancak yüz vermeyen şeyhülislâm özengisini kanlı surata hizalıyarak atını sürdü. Akıbet yere yıkılan Mus-lihiddin'in üzerine üşüşenler hemen parça parça ettiler, bıçak ve kılıç darbeleriyle. Ahmed Paşa her ne kadar saklanmışsa-da, cemiyetin harekâtının gelişmelerinden haber almaktaydı. Mihayet kendisi hakkında alınan bütün kararlardan haberdar olmuştu. Yaptığı yanına bol miktarda para alıp, makbul zamanında makam ve mevkii verdiği kimselerin yanlarına gitmek oldu. Ne var ki; her yerden boş dönüyor, her biri, birer bahane ile vaziyetine bigane kalmaktaydı. Vefalı kimse bulmak kolay değildir, bulanda vefalı dostuylan ne kadar övünse azdır. Ahmed Paşa; senelerce mevkii sadarette bulunduğu halde bir tek vefa sahibi edinememiş demekki, bak şu işe! Kapı kapı dolaşan eski sadrazam, nihayet Aksaray'da Hacı Behram'dan ummadığı alakayı gördü. Çok sevindi. Ne çare-ki Behram'ın niyeti ihanet imiş. Bir yandan Ahmed Paşayı konağına buyurederken, Sofu Mehmed Paşanın konağına haberi uçuruvermişti. Mehmed Paşa adamlarını gönderip, Ahmed Paşayı konağına aldırıyor, kendisine çeşitli vaadler yaparak ikramlarda bulunurken beri yandan da, kellesini koparmak için cellat hazırlattırıyordu. İstirahat etmesi için odadan çıkıyor, ancak adamlarından birini içeri yollayıp para istetiyordu. Bu pazarlık epeyi bir zaman sürüyor ve Ahmed Paşanın artık kuruşu kalmamıştır.
Bu sırada iki kişi kendisini koltuklar, yâni kollarına girer ve yardımcı oluyormuş gibi yürütmeye başlarlar. Eski sadrazam, bunlara baktığında aniden sararır, çünkü birisi saray celladı Kara Ali, diğeri Hamal Ali'dir. Tabiîki boğdular. Cese-din ertesi gün atıldığı yer Atmeydanı oldu, bu sırada herifin biri bu Paşa semiz bir adamdı, bunun eti derde deva diye bir herze yumurtladı. Bir çok kişi bu cesetten bir parça koparıp evine götürdü bu andan sonra öldürülen sadrazamın lâkabı, bin parça mânasına gelen "Hezarpâre" oldu. Her kötünün iyi tarafı, her iyinin kötülüğü olabileceği gibi Hezarpâre Ahmed Paşa'nin fazilet sayılacak bir davranışını anlatarak bir hakkı ketmetmiyelim.
Bu bölümü; Mizancı Murad beyin Rodos Adasındaki sürgünü esnasında, yazmış olduğu ve adını oğlu Faruk bey'in adından mülhem, Ebu'l Faruk adlı Osmanlı

tarihinden alıyoruz: "..Kösem Valide Sultanın tesirinin düşüş gösterdiği bir dönemde, Valide Sultan, sadrazam Ahmed Paşaya: Bu yâni Sultan İbrahim beni de seni de sağ komaz. Âlem harab oluyor. Devlet de elden gidiyor, bunun hakkından gelelim de şehzadeyi cülus ettirelim. Ahmed Paşa: Ben edemem Sultanım. Varsın beni öldürsün. Ben veli'inimetim'e ihanet edemem, suikasda ise asla cür'et edemem. Cevabını verir. Gö-rülüyorki; ihtilafda devletin devamlılığını ve başarısının sağlanması için kelleler üzerinde pazarlıklar yapılmakta. Valide Sultan'ın kendi oğlunu, bir hükmetme arzusu için kurban et-mesi belki imkânsız değil amma, Allahaşkına; biri söylesin milyonda kaçtır böylesi? Ayrıca bir ananın evlâdını yok etme bahasına işbirliği teklifini, Ahmed Paşanın ihtiyat ile karşılamak şeklindeki cevabı devrin oynak anlayışının bir gereği sayılırsa da, yeniçeri ağalarının teklifini de red etmiş olması, bu kötü işlere eğilimi olmamasınıda gösterir. Neticede doğru Cenabı Hakk'ın indindedir.

Padişahın Direnmesi

Sadrıazam olan damadının katledilmesinden sonra, Sultan İbrahim durmadan haber gönderiyordu, isyancılara. Artık dağılınız. Bir değişiklik olmadığını tesbit edince, saray burçlarına topları yerleştirtmiş, bostancıları silahlandırmıştı. İtaat-sizlikleri devam ettiği takdirde hepsini kırıp geçireceği haberinin yayılsın istiyordu. İsyancılar ise Kösem Valideye saldıkları bir haberde, şehzade Mehmed Sultanı orta camie göndermesini taleb ettiler. Valide Sultan bunun mümkün olamayacağını, böyle bir cülus adeti olmadığını, padişahın patırdı-sına bakıfmamasını, kendisinin sarayda her ne kadar oniki-bin silahlı bostancı neferi olmasına rağmen Ağaların kendisi tarafında olduğunu bildirdi. Cemiyet saraya geldiğinde bostancıların kendilerine iltihak edeceğini bildirdi. Bu bilgiyi ertesi günü gizlice kıyam erbabının yanıbaşina gelen Bostanci-başı te'yid etti.
O gün Cuma idi ve bu hâl üzre salatı cuma elden gitmişti. Atmeydanı'na doluşan kıyamcılar, ayak divanı istediler, orada da durmayıp saray içine daldılar. Karşılarında Sultan İbrahim değil, Valide Sultanı gördüler. Karşılıklı olarak konuştular, konuştular! Valide Sultan kıyam edenlere her nekadar mukavemet etmeye çalıştıysa da, oğlu İbrahim'in tahtta kalmasını sağlayamadı! Sonunda: Varayım arslanımın sarıkcığı-nı sardırayım ve çıkarayım. Diyerek içeri girdiği görüldü. Az sonra küçük şehzade babaannesinin elinden tuttuğu halde, masum ve güzel yüzü ile göründü. Osmanlı tahtına oturtuldu. Birbir önünden biat ederek geçiyorlardı. Bu kalabalıktan ürken yeni padişah ağlamağa başlayınca, daha fazla rahatsızlık vermeyi önlemek için biat yeterli sayıldı. 1058/1 5/re-ceb6/8/1648 çarşamba günü başlayan ihtilâl, 17/receb cuma günü nihayetlendiğinde, Osmanlı tahtında kırkbir yıl hüküm sürecek, 4. Mehmed unvanlı Sultan İbrahim'in oğlu vardi.

Sultan İbrahim'in Sonu

Sultan 4. Mehmed'e biatlarını yerine getiren devlet adamları cemmi gâfir halinde Saray'ın Harem dâiresine sellemü-sellem dalışa geçtiler. Bu yakışıksız hâl; Genç Osman, 4. Murad devrindeyken bile olmamıştı. Bostancıbaşı bu kafilenin önüne düşmüş, şeyhülislâm, sadrıazam ve ulema arkalarından destursuz yürümekteydiler. Sultan İbrahim'in etrafını kadınlar almış ellerini eteklerini tutuyorlar, bir tarafa kıpırdamasına fırsat vermiyorlar idi. Şüphesiz ki bu davranışları padişaha yardımcı olmak, ona gelebilecek bir saldırıya sed olmak niyetini taşıyordu. Hızla yürüyen kafile aniden karşısında Sultan İbrahim'i buldu. Bostancıbaşı Padişahım! Ulema ve ayanın kararlan var. Siz artık içeriye buyrunuz. Dediğinde: Sultan İbrahim Bre hâinler, pezevenkler, Allah'dan korkmaz kâfirler! Bu ne işdir? Ben; herbirİnizi ihsanlarıma gark etme-dimmi şimdi isteklerinize uymadığım içinmi bana ihanet ediyorsunuz. Ben padişah değilmiyim? Kararınızı kabul etmiyorum, red ediyorum, defolup gidiniz, irademe itaat etmeyen hâin ve kâfirdir. Bu salvolar karşısında; heyetin içinden yine bir kişinin cevap veren sesi yükseldi. Bu sesde Karaçelebizâ-de Aziz efendiye aitti. Tarihçi Nâima şöyle naklediyor:
"Aziz efendi o mecliste büyük cür'et gösterip, padişaha yapılacak hürmete mugayir pekçok söz söyledi şöyleki" Hayır padişah değilsin. Din ve şeriata mugayir pek çok iş yaptığından cihanı harabeye çevirdin. Ne zamanki; gaflet ile vakit geçirip rüşveti açıkça yapılır hâle getirdin, zulmü alime musallat ettin, beytülmâli israf içinde kullandın' Dedi. Söylenen bu sözlere oradakiler hayran oldular. "Sultan İbrahim; taht'-tan indirildiğine inanamıyordu. Kendisinin emirlerinin yerine getirileceğine dâir inancı, hiç sarsılmamaktaydı. Bir yandan konuşuyor, bîr yandan kendisi için seçilmiş bulunan dâireye doğru yürümekteydi. Nihayet yanında iki câriye olduğu halde dâiresine soktular. Kapının kilidine sokulan anahtar iki defa çevrildi. Arkasından anahtar deliğine kurşun akıtılarak, kilit de işlemez hâle getirilince Sultan İbrahim yine kafese konduğunu idrâk etti. Bütün gücüyle, bağırdı, kapılara vurdu, yıkniağa çalıştı, nihayet ağzına gelen küfürleri bazı kimselere tahsis etmeğe başladı.

Ölüm Hücresi

Padişah artık savurduğu küfürleri validesi Kösem Sultana etmeye başlamıştı. Demek ki; yanında bulunan iki cariyeden, hâl vakasında, Kösem Mahpeyker Valide Sultan'in oynadığı rolü öğrenmişti. Artık bir dinlenmeye çekilen eski padişah, güçleniyor ve beş defa bağırmaya koyuluyordu. Mah-besinden taşan sesler dışarıya duyuluyor, bunları duyanların bir bölümünün içi sızlamaya başlamıştı. Ertesi gün oda kapısının önü bir güzel örüldü. Ahalinin tepkisini ölçmek için padişahın kapatıldığı yerden kurtulup firarı başardığı istikametinde bir haber hassaten çıkarıldı. Görüldüki; esnaf derha! dükkânlarını kapadı.
Demek ki, ahalinin nabzı sayılan esnaf bu karışık ahvalde yağmaya uğrayacağı endişesiyle ve de, bu işe karışmamak için kenara çekilmeyi seçmişti. Beri yandan kapısı örülü dâiresinden Sultan İbrahim'in gönüllere üzüntüler salan

feryadı saray duvarlarını aşmaktaydı. Yeniçeri'lerin bir bölümününde bu feryatlardan kalbleri ihtizaza geliyor ve kendi kendilerine acaba bu hâl işini ettiğimiz kötümü oldu? Şeklinde düşüncelere dalıyorlardı. Ahalinin ve bir bölüm askerin sessizliği; idareyi korkuya ve sarayı da endişeye sevketmişti. Kösem Valide Sultan tecrübesini konuşturarak, böyle hallerde ulemaya başvurulmak gerektiğini hatırlattı. Başvurulan ulema takımı, derhal çareyi söylemekte gecikmedi: <İz içtimaa haiifetan, faktelu ehadü minhüma> yâniiki halifeden birini öldürünüz! Mizancı Murad bey diyorki: "âyet değil. Hadis değil. İmamların içtihadı değil. Uydurulmuş arabça bir cümle"den başka bir şey değil ulemanın söylediği çare.
Yine bahse konu çarenin gösterdiği iki halife ifadesi, gerek mantık gerekse mâna itibariylede yanlıştır. Çünkü halife denilen ikiden biri bulûğ çağına ermemiş bir masum çocuk. Diğeri ise bir mecnun. Dolaysıyla değili ki halife bir tane bile mevcud değil, görüşünü ileri süren Mizancı Murad'a iştirak etmiyorsak da söylediklerinin pekde yabana atılacak hususlardan olmadığını düşünüyorum. Yine Murad bey diyorki; "..sümme tedarik fetvalar yüzünden Osmanlı devletinin uğradığı felâketler, düşmanların taarruzlarından meydana gelen felâketlerden büyük ve dehşetlidir." Sultan İbrahim'in katline dâir fetvayı isteyenler, Bektaş, Murad Ağalar, Kara Çavuş ve Muslihiddin idi. ulemanın bulduğu çâreyi fetva haline getirende şeyhülislâm Abdürrahim efendiydi.

Fecâi'i İbrahim'iye

Çalışmamızın bu satırları, pek hissi hususlara mahsus gö-rünsede, aslında hayatımızın his dünyasındaki zenginliği, bizlerin insanlık seviyesine yaklaşımımızın bir ölçüsü dense, asla yanlış olmaz. Çünkü; insanoğlu aklıyla hisleri arasında yaptığı muhakeme neticesinde, islâmla muttasıf bir kimse ise, aklın mekrine kapılmayıp, hislerini öne alarak karar alsa menfi bir neticeye doğru yelken açmaz. Aşağıdaki satırlar aklın canavar tarafını kendilerine rehber edinenlerin sergilediği çirkinliği duyurmağa yöneliktir. Sultan ibrahim'in hücreye kapatılmasının 11. günü alınan fetvayı yerine getirmek için başlarında yaşlı sadrıazam Sofu Mevlevi Mehmed Paşa, şeyhülislâm Abdürrahim efendi, fetvayı verenlerin bir bölümü, bir miktarda asker olduğu halde saraya girdiler. Saray çalışanları sarayın tavanlarında onbir gündür yankılanan eski padişahın feryatlarıyla dilhûn olmuşken, icraya gelenleri karşılarında bulunca, artık gözyaşlarını tutamıyarak, bunlara arkalarını dönüp, ağlıyarak her biri bir tarafa kaçtılar. Çünkü yapılacağı görülen cinayete, uzakdan dahi olsa şahid olmaktan içtinab ettiler. Geride bir kaç acemi hizmetli kalmıştı bunlar da, örülü kapının tuğlalarını yıkması emredildikte red cevabı verdiler.
Devletlûlar! bunları sille tokat dövmeğe başladılar. Ancak işe yaramadı bu zorla yaptırım teşebbüsü. Çünkü sarayın acemioğlanından dahi: "Öldürseniz o kötülüğü yapmayız" cevabı aldılar. Gelenlerse, bu itirazlardan intibaha gelmeyip senelerce huzurunda diz çöktükleri padişahlarını öldürmekten çekinmediler.

Çünkü akılları gözlerine inmişti. Çaresiz kalan heyet, işin başa düştüğünü gördüklerinden kazma kürekleri ellerine alıp, örüleli on gün olmuş divan yıktılar. Kapıyı, parçaladılar ve birdenbire karşıların da avazı bülend ile haykırmakta olan padişahla karşı karşıya kaldılar!
O: Benim elimden nimet yiyenlerden bana merhamet edecek kimsede kalmadım!? Göz göre göre bu zâlimler beni öldürecekler. Aman medet ya Râsulellah! Diyerek istimdad ey-liyordu. Gelen kalabalıktan bazı kimseler, hâlin fecaatine takat getiremeyecek olduklarını anlayınca yavaşça sıvışmayı tercih eylediler. Oradan kaçmakla kalmayıp, gözyaşları içinde sarayı da terkettiler. Kafile ile birlikte gelmesi vazifesi olan cellât Kara Ali, terk yolunu seçenlerin arasındaydı. Sadrazamın emriyle yeniden getirilen Kara Ali, titreye titreye sadrazamın ayakları dibine yığılarak, bu vazifeden bağışlanmasını yalvarmaya başladı. Ancak ilk günlerde pısırık ve aciz bir ihtiyar görünümü sergileyen Sofu Mehmed Paşa adetâ bir damat teravetine bürünmüştü. Pehlivan yapılı cellât Kara Ali'nin bu ihtiyar sadrıazamin köteği yüzünden, kapı önüne getirildiğine şâhid olundu.
Nihayet, doksanlık sadrazam, şeyhülislâm ile Kara Ali ve yardımcısı Hammal Ali, yıkılmış kapıdan içeri girdiler. Cellâtlar perişan bir halde iken, iki devletlû eski cellâtları andırır soğukkanlılıktaydılar. Sultan ibrahim; elinde mushafı şerif olduğu halde şeyhülislâm'a hitab etti: Bak Abdürrahim! Yusuf Paşa bana, senin için, dinsiz, imansız, fitnekâr bir herifdir, sağ bırakma. DedİydI. Seni öldürmedim. Çünkü; Allah'dan korktum. İşte kitabullah, beni hangi âyetin hükmü ile öldüreceksiniz: Abdürrahim efendi bu sözlere cevap yerine cellâta çabuk davranmasına işaret verdiği görüldü. İşi derhal tamamladılar resmi cellatların istemeyerek yaptıkları işlemi tamamlamak için, ipin bir tarafını şeyhülislâm diğer tarafını sadrazam çekerek padişahı aynen Genç Osman vakasına benzer şekilde katlederleriken, cariyelerin engel olma çalışmalarına önem vermediler. Normal insanların hayatta yapacakları davranışlar bir fevkaladelik arzetsede, bunun tahammül sınırı vardır.
Yukarıdan beri bütün teferruatıyla nakletmeye çalıştığımız Sultan İbrahim'in katli hadisesinde, devleti avucunun içinde tuttuğu her kesiminin kâr kabul etmez tarzda malumu olan Kösem Valide Sultana ait me'suliyet gözden ırak tutulamaz. Şüphesiz ki; bu cinayeti irtikâb edenler bu işi ona rağmen yâni, Valide Sultan'a rağmen yapamazlardı. Demek ki; devletin bekası hususiyeti, bir annenin ciğerparesi evlâdımda fedaya göz yumar hâle getirebilmeye varıyormuş. Bu acıya dayanacak anne sayısı, istisnayı teşkil eder. Zaten bütün insanlık âleminde, bazı insanların bazı insanlara göre farklılık ve efdaliyyetleri, yüklendikleri kaderin, icabatindan ötürüdür. Osmanlı devleti hanedanına mensubiyetle doğan her fert, soy'un kaderi olan farklılığı yaşarken bu farklılığı bazen çok ağır bir fatura ile ödemek zorunda kalırki, henüz mütalaa ettiğimiz facia, bunun çok açık bir ispatıdır. Bakınız; Valide Sultan iki halifeden birini öldürünüz fetvası karşısında sus pus olup, adetâ hükmün gerçekleşmesine yardımı bile olmakta nerdeyse! Taht'tan indirilmiş bulunan Sultanın oğlu, oniki gündür babasının

tahtına oturmuş bulunuyor ve aynı sarayın başka bir odasında, hayatını elinden aldıkları babasına hayatını bağışlama yoluylada olsa yardımcı olamıyor. Dahası ileride nekadar kıymetli bir Valide Sultan olarak göreceğimiz Turhan Valide Sultan, oğlunun babasını ve kocasını bir cinayet sayılsa seza olan saldırıdan kurtarmaya çalışmıyor da, iki tane câriye, cellâtlara karşı koymaya çalışmakta ve bu cellatlar arasında gayri resmi cellat olarak da şeyhülislâm ve sadrazamı gördükleri halde. Gelde şaşırma!
Bu acılı gün 28/receb/105818/ağustos/1648 çarşamba idi. Padişah bu sırada otuzüç yaşındaydı. Sultan İbrahim devrinin mukabilindeki muasırları, Almanyanın başında im-parator 3. Ferdinand, İngilizlerde kral 1. Şarl, İranda Şah Safi ve 2. Abbas, papalık makamında ise, 8. Urban ile 10. İnos-san, Rusyada ise 3. Misel ve 1. Aleksi imparatordular. Fransa'da ise 13. ve!4. Lui'ler biribirini takip ettiler.

Devrin Devlet Adamları

Sultan İbrahim; ağabeyi 4. Murad'dan bergüzar sadrazam Kemankeş Kara Mustafa Paşayı görevinde ipka etmişti. Metin içindede anlattığımız Mustafa Paşa aslen Arnavut olup, çok dürüst, ancak okuma yazma bilmez bir kimse idi. Halbuki kardeşi olan İlbasanlı Mevlevi ve şâir Sineçâk Münzevi Osman Dede, on cüzlük "Gülşeni İrfan" adlı eserini sadnazam ağabeyine hediye etmiştir. Kendisini görmek isteyen sadrazama Osman Dede, bu müsaadeyi vermemiştir. Mustafa Paşanın sadaretten azil ve kellesinin alınması arkasından sadarete bir Sultanhanım oğlu olan Semin Mehmed Paşa getirildi. İşte Sultan İbrahim'i baştan çıkaran sadrazam bu zâttır. Kırık klişe diye, Kırkkilise adlı bölgenin elden çıkmasını saklayan Mehmed Paşa azledilip, Girid Adasına me'mur edildi.
Sultan İbrahim'in 3. sadrazamı Boşnak Salih Paşa oldu. Yirmiüç ay süren sadaret bir araba gezintisi yapan padişahın arabasının tıkanmış bir yola rastlaması, Salih Paşanın hayatının sonu oldu. Yerine getirilen Ahmet Paşa İstanbulludur. Ancak vazifesini gereği kadar iyi yapamaması, hem kendi sonunu, hem de padişahın sonunu getirmiştir.
Bu vezir, Sultan İbrahim'in kendisinin kendi rızasıyla tâyin ettiği son vezirdir. Her ne kadar istemeyerek de olsa zorbaların tâyin etmiş olduğu sadrazam Sofu Mevlevi Mehmed Paşayı sözle veziriazam tâyin etmişse de, kendi veziri saymak ne derece doğru olabilir? Ancak fiili katili dense tam isabet olur.
Şeyhülislâmlara gelince: Sultan İbrahim 1049/1640'da tahta çıktığında makamı meşihat altı yıldır Şeyhülislâm Yahya efendi tarafından yürütülüyordu ve bu zâtın üçüncü şeyhülislâmlığı idi. Vefat tarihi olanl053/zilhicce/1644 şubat ayına kadar da devam etti. Yahya efendi'yi kaybettikten sonra padişah da, eski şeyhülislâmlardan Saadeddin efendinin torunu, Es'ad efendinin oğlu Ebu Sâid Efendi'yi makama tâyin etti.
Said efendi'nin ilk meşihatı 1646 ocağında sona erdi. Bu zattan boşalan makam Muid Ahmed efendiye tevcih edildi. Bu zât 1 sene 3 ay 10 gün sonra vefat etti.

Yerine ni-san/1647'de, Adanalı Hacı AbdürrahİM efendi geldi ve bu makamda temmuz/1649'a kadar 2 sene 2 ay 23 gün kaldı.
Demekki; Sultan İbrahim devri, dört şeyhülislâm ile iktifa etmiştir. Bunlar; Yahya efendi, Sâid Efendi, Muid Ahmed efendi ile Adanalı AbdürrahİM efendilerdir, üzunçarşılı tarihinde, Muid Ahmed efendi, dürüst bir kimse olarak anılırken, Adanalı AbdürrahİM efendi fetvaları isabetli esaslı bir âlim olarak kabul olunmuştur. Sultan İbrahim ile hâl esnasındaki cevaplarıyla meşhurdur!
Sultan İbrahim devrinin ilim adamlarından biri olan Kâtip Çelebi, namı diğer Hacı Halife 1609 şubat'ında İstanbul da dünya'ya gelmiş ve 1657 senesinde, yine bu şehirde, pek genç sayılacak yaşta vefat etmiştir. Yine Sarı Abdullah efendi hem şer'i hem de tasavvufi meselelerde
büyük bir âlimdi. Melâmi şeyhi İdris Muhtefi'ye ondan sonra da Aziz Mahmud Hüdai'ye intisabı olmuştur. 1660 senesinde vefat edip, Topkapi mezarlığına defneolundu.
Bülbülzâde (Hibri) Ali efendi fıkıhta üstad bir kimse olarak temayüz etmiştir. Hadikat'ül Fukaha adlı te'lif eseri vardır. Ölüm kapısını 1669'dan sonra çalmıştır. Minhacı Muhammedi' adlı eserde bu zâta aiddir. Tenkihüt Tevarih adlı, umumi bir tarih kaleme almış olan Hezarfen Hüseyin efendi'de devrin büyük ilim adamlarından olup, 4. Mehmed'in tarih hocalığı görevinde bulunmuştur. Muhasinül Kelâm ile Şerhü'l Lemâ adlı, iki tane önemli tasavvufi eseri bulunan zât 1691'de vefat etmiştir. Müneccimbaşı Ahmed Dede, Selânik'e Konya'dan gelen evlâdı fatihandandır. 1631 !de Selanikde dünya'ya gelmiş daha sonra İstanbulda Galata Mevlevihanesine girip, ilmini yükseltmiştir. Astronomi ve Astroloji ilimlerini öğrenmiştir. 36 yaşındayken Hoca'si Müneccimbaşı Mehmed efendi'nin vefatı üzerine müneccimbaşılığa getirilmiştir. 4. Mehmed'in taht'tan indirilmesi sırasında azledildiği münec-cimbaşılıktan sonra, Mekke'ye giderek Mevlevi Tekkesine şeyh olmuştur. Eski görevine dönmesi için yapılan davete nezaketle red cevabı vermiş ve 1701'de Mekkei Mükerre-me'de irtihal etmiştir. En meşhur eseri "Müneccimbaşı Tarihidir.
Sultan ibrahim üzerinde çok önemli araştırmaların yapılması şarttır. Ve gözümüze, uydurukçu tarih tarafından takılan gözlükle bakarsak, delinin devri deyip geçmekten başka bir yere varamayız. Görülen odur ki; Çanakkale boğazını kapamaya gayret etme yolunu seçen Venedikliler, sadece Giride yapacağımız lojistik yardımı engellemeyi değil, milletimizi birbirine düşürecek çâre olduğunu hesaplıyarak buna teşebbüs etmişlerdir, muvaffakda oldular sayılır.
Bundan bir kaç sene önce; komedyenlerden, Zeki Alasya ile Metin Akpınar ikilisi, bir Sultan İbrahim şahsiyetini mizahi şekilde yorumlarken, hatırlattıkları hususlar, sergiledikleri mevzuular, seyirciyi Sultan İbrahim hakkında basit ve menfi düşüncelere saplanmanın doğru olmadığı, noktasına ulaştırdı. Diyebilirim. Komedi tarzda yapılan tahlil, son plânda niçin böyle olmasını sorduruyor?.

Sultan İbrahim'in Hanım Ve Çocukları

Sultan İbrahim'in hanımları hakkında ve sayısında farklı beyanlar bulunmaktadır. Meselâ; Çağatay Gluçay'a göre yedi hanımı hakkında malumat verirken, çalışmasının dip notunda da, Evliya Çelebi'nin yedi, Ahmed Refik (Altınay) in sekiz, Alderson ise, ondört hasekiden söz etmiştir. Evliya Çelebinin ileri sürdüğüde kendisininkinin biribirini tuttuğunu ifade eder. Alderson; sohbet yapmakla istihdam edilen bayanları, hanımlar listesine aldığından tabiiki yanılmaktadır. Al-derson'un verdiği isimler şudur: Hubyar, Saçbağh, Dilaşub, Şivekâr, Hatice Turhan, Handanzâde, Voyvoda kızı, Hatice Muazzez, Sakızulz, Şekerpare, Telli Hümaşah, Zâfire. Üç tanesinin adını da yazmamıştır. Bunların içinde adları geçen Hubyar, Saçbağı, Handanzâde, Voyvoda kızı, Meleki kalfa, haremde vazifeli olup, padişahın hanımlığıyla ilgileri yoktur. Ancak hemen belirtelim ki; Çağatay üluçay'da şu kanaati ileri sürmekle harem hayatına yapılan iftira yağmurunada sermaye katkısında bulunuyor.

Güya; Sultan ibrahim; modern doktorların teşhisine göre, Psiko Nevroz olup, bu hastalığa müptelâ olanlar kadınlara çok düşkün olurlarmış! Hatta bu alanda işi ileri götürenler işi sapıklığa vardırırlarmış! Bir yabancı yazarda Sultan İbrahim'in cinsi hayatı hakkında şunları söyler diye döşemiş satırları!. (Güya) Sultan İbrahim cinsel arzularını yerine getirmek için yatak odasının etrafına aynalar kor, bunlara bakarak cinsi hisleri tahrik olur ve büyük bir zevk içinde, keyfini yerine getirir idi.

Her cuma günü annesi veya bir başkası tarafından kendisine bir bakire sunulurdu. Bununla; kendisine anlatılan yeni bir münasebet şeklini uygular, bunu şahsî zaferi sayardı. Onun en çok zevk aldığı eğlencelerden birisi de bütün kadınlarını çırılçıplak soyup onları kısraklara benzetmekmiş. Kendisi de bir aygır gibi onların arasına katılır, güçten kuvvetten kesilinceye kadar aralarında dolaşırmış. Kaynak olarak da, "The Harem" 189. diye ne yazar ne yayımevi, ne tarihi dâir bir beyan yok. Ya bir müfterinin âleti olmuş, -ya da kendisi uydurup, başka adreside meşkûk şekilde gösteriyor. Bütün seyyahlar olsun, sefir hanımları olsun, Harem'in tarifinde kadınca buluşmalarında, Osmanlı hanımlarının, güzellik ve zarafetlerini anlatmışlardır ve bu anlatıma Haremi Hümayun'un yâni padişah evinin öyle herkes tarafından görülen yerlerden olmadığını da belirtmişlerdir. Hele modern doktorlar vasıtasıyla merhum padişaha koydukları psiko nevroz teşhisi hayli gülünç. Çünkü; hastasını senelerce muayene ede ede, adetâ bilmedik yeri kalmamasına rağmen tam teşhis koyamayanlar varken, üçyüz şu kadar sene evvel vefat etmiş zâta teşhis koyan hükema, böyİe edebsizliğin âleti olmaz. Maalesef, İslam ve Osmanls düşmanı zerzevatın uyduracağı evsafta ifadelerdir bunlar. Sultan İbrahim'in ilk hanımı, Hatice Turhan -Vâlidesultan olup 1627'de Rusya'da doğmuştur. 4. Mehmed adı ile padişah olacak zâtın annesidir. Turhan Sultan oniki yaşlarındayken, Tatariar'ın her sene Rusya üzerine yaptıkları seferlerden birinde esir düşmesiyle Kör Süleyman Paşanın dikkatini çekmiştir, gerek güzelliği gerekse farkedilir

haliyle. Paşa; bu kızı Kösem Valideye hediye eyİedi. Saraya alınıp, vâlidesultanin emriyle terbiye olunan genç kız, 4. Murad'ın vefatı üzerine tahta çıkan Osmanli padişahı İbrahim'e Kösem Vâlidesultan tarafından hediyeolunur. Padişah bu hesnâ güzellik karşısında hayran kalır vede büyük bir sevgi İle dolar. Beri yandan Sultan 4. Murad'ın katlettirdiği şehzadelerin
sona kalanı İbrahim hân oiup, hanedan da bir tek 1. Ahmed'in kardeşi deli mi velî'mi olduğu meşkuk 1. Mustafa vardı. Bu sevgiyi kuvvetlendiren meyve 1642 yılında dünya'ya geldi. Ancak; hanedanda ki erkek çocuk azlığı Sultan İbrahim'in gayret gösterek, bu sayıyı arttırması taht açısından önem ar-zediyordu. Bu bakımdan vâlidesultan oğlunun koynuna cariyeleri koymaktan geri durmuyordu.

Akıllı kadınlar, padişah olan kocalarını bu hususda engellemeye kalkmamahlardı çünkü dinlenmeyeceklerini bilmeleri gerekiyordu. Turhan Sultan; havuz hadisesinden sonra işinin, çocuğunu yetiştirmek ve onu tahta çıkarmak olduğunun -şuuru içinde kocasını rahat bıraktı. Kaimvalidesi Kösem sul-tanvâlide ile gizli bir nüfuz mücadelesi başlamıştı. Sultan İbrahim'in tahtdan indirilmesinden sonra, bu gelin kaynana rekabeti vâlidesultan olma yansına yol açar. Açılan mücadelede Kösemvâlide işi bir müddet önde götürmüşse de, torununu zehirlemeye teşebbüsle suçlanmak, daha sonra Turhan sultandan daha yumuşak başlı ve saf olan Dilaşup kadının oğlu 2. Süleyman'ı tahta çıkarma komplosunu ağalarla anlaşarak tezgahlaması ve bunu farkeden sabi padişahın etrafında toplanan, baş da annesi Hatice Turhan Sultan olduğu halde, üzün Süleyman Ağa ve Meleki Kalfa aldıklar; tedbirle Kösem vâlidesultan'ın plânlarını akim bıraktırdıkları gibi bu arada, Kuşçu Mehmed adlı biri Kösem Sultanı, perde kordonu ile boğarak öldürmüştü. Artık Osmanlı vâüdesultanı ve padişah nâibesi Hatice Turhan Valide idi. Mührürv'e; "Mazhâ-rı Lütfî Sâmed/Vâlidei Sultan Mehmed" yazni3İ< a böylece devletin hizmetinde bir ve tek selahiyetli olup, temiz yürekli, işlerin güzel gitmesi isteğini bütün tarihçiler belirtmekden kendilerini alamazlar. Turhan Vâlidesultan, taaki Köprülü Mehmed Paşayı makam! sadarete getirene kadar oğlunun müşaviri ve üzerinde etkisini sürdürmeye devam etdi. Daha önceleri Kösem Vâiidesuitanın yaptırmak istediği Çanakkale Boğazı kalelerini ahali, içine asker konursa tecavüze uğrarız diye söz ettiklerinden yaptıramamıştı. Aynı itiraza kulak asmayan Turhan vâlidesultan, kendi parasıyla hem de kalenin hemen yanına bir de cami yaptırarak, kaleleri onarttı. Şâir Abdi Efendi şu beyiti söylemek suretiyle takdiri hizmet eylemiştir. Kalenin tamiri 1072/1661'dir. "Budur bu kal'anın her-birine ey tarihi abdi" Kilidi bahri İstanbul seddî pâki Sultanî" Safiye Sultanvâlide tarafından, yeri satın alınmış, etrafı temizlenmiş, temelleri hazırlanmış Eminönü'ndeki Yeni CâmİI 1663 târihinde, Hatice Turhan vâlidesultan tarafından yaptırılmış, ancak camiin kapısı üzerindeki şu yazı ve târih 8/şu-bat/1664'de yapıldığına İşaret etmektedir. Beyit şöyledir: "Şali itmamına târihi Murat etmiştim Biri kalkıp dedi ki kâbei ehli takva 1074"

Ayrıca Turhan vâlidesultan; Mısır Çarşısını doksanbeş dükkân hâlinde yaptırmış

ve camiin vakfı olarak tesbit etmiştir. Yapılış târihi ise. 1071 /1660'dır. Hatice Turhan Vâlidesultan 1094/1683'de vefat etmiştir. Kendi yaptırdığı türbesinde defnolundu vefatında eiliyedi yaşındaydı.
Muazzez Sultanhanım ise; Sultan ibrahim'in ikinci hanımıdır. Sultan 2. Ahmed'i doğuran vâiidedir. Ancak vâlidesultan-lık vazifesini icra edememiştir. Çünkü; kocası Sultan İbrahim'in tahtan indirilmesi sonrasında o da, eski saraya gön-deriimiş ve 1098/1687'de eski saray civarında çıkan bîr yangın inkişaf etti ve bahse konu safaya da sıçradı. Bunun üzerine telaşlananlar kendilerini nasıl kurtaracaklarını bilemezken Muazzez valide bir hayli korkuya duçar oiduki ertesi gün vefatı vukubuldu. Hakkındaki bilgi bu kadardır.
Dilaşub Sultanhanımın, Sultan İbrahim'in üçüncü hanımı olduğu ihtimali pek kuvvetlidir. Doğum târihi ve yeri hakkında bilgi yoktur. Sultân ibrahim'in tahtdan indirilmesinden sonra Eski saray denen yere gönderildi ve burada 39 yıl bekledi 4. Mehmed'in tahtdan indirilmesi üzerine ve de oğlu Süleyman'ın, 2. Süleyman unvanıyla padişah olması üzerine vâlidesultan oidu. İkisene bu makamda kaldıktan sonra hakkında emri hak vâki olduğu esnada târihler 1689 senesini gösteriyordu- Kaanuni Sultan Süleyman'ın türbesine defno-lundu.
1056/1644'de Sultan İbrahim'in haremine dahil oian Ayşe Sultan hakkında odasının döşenmesi hakkında 1054/zilkade ayının, birinci günü, yâni 30/12/1644 tarihli Darüüssade ağasına verilen ferman var. Bu hanım dördüncü hanımdır.
1056/1646'da padişahın beşinci hanımı olan Mahenver Sultanı tanıtacak başka bilgiye sahip değiliz. Şivaker Sultan ise, Ahmed Refik (Altınay) 'in söylediği bunun yedinci olduğudur. (Jluçay; altıncı olduğunu söylemek daha doğrudur, çünkü son hanımı Telli Hümaşah'tır demektedirki güya padidi-şah Üsküdar'da dolaşırken, aklına kadın düşmüşde, yanındakilere, İstanbul'un en şişman kadınının getirilmesini emretmiştir. Şehre dağılanlar iri yarı bir ermeni kadını bulup getirmişler ve takdim etmişlermiş. Bu kadın enine boyuna olup ağzıda iyice lâf yaptığından padişahı büyülemiş, Sultan İbrahim onsuz yapamaz ofmuşmuş! Adını da Şivekâr koyan Sultan İbrahim olmuş. Padişahın diğer hanımları gibi o da eski saraya gönderilenler arasında yer almıştır. 1104/1693 yılında orada öldü.
Tefli Haseki de denen Hümaşah Sultan, padişah ibrahim'in en sevdiği ve yedinci eşidir diyor, Çağatay (Jluçay, Ahmed Refik bey'e gelince o da sekizinci demektedir.
, Kösem Sultan ve padişah'sn kızkardeşlerinin Edirne'ye sürgün olmalarına sebeb olan bu Telli Haseki'dir yâni Hümaşah sultandır. Yine; Voyvoda kızının anlattığı masala bakarak , dâiresini samur kürkle döşendiği söylenen hanımsultanda Hümaşah Hasekidir. Padişahın bu hanımından Orhan adı verilen oğiu doğduğunda, padişah boğulmak suretiyle öldürüle-îi altı ay olmuştu. Telli Haseki'de eski saraya gönderilenler arasındadır. Ancak 1082/1672'ye kadar sağ olduğuna dâir bir hazine makbuzu işaret etmektedir. Daha sonraki hâli hakkında bilgi yok ve ölüm târihi ile makberesi bilinmemektedir. Sultan İbrahim'in çocuklarının tamamininda padişah olduktan sonra doğduğunu kesin olarak

biliyoruz.
Kız ve erkek çocuklarının sayısında ihtilaf vardır. H. 1052/M. 1642 yılında doğan Fatma sultan hanım, üç yaşındayken Kaptanı Derya ve padişahın musahibi yâni sohbetçi-si Yusuf Paşaya nikâh edilmek suretiyle verildi. Çok muhteşem törenlerle Fatma sultanhanım Topkapi sarayından, Yusuf Paşa'ya tahsis edilen saraya götürüldü. Hanya Fâtihi olan bu Yusuf Paşa bir sene sonra padişahın emriyle İdam edildiğinden, Fatma hanımsultanda dört yaşındayken dul kalmış oldu. Tabiiki değerli okurlarım bu izdivaçların kâğıd üzerindeki izdivaçlar olduğunu, elbette hatırlatmaya lüzum yoktur. 1646'da musahib ve de kaptanı derya olan FazluİlahPaşa'ya Fatma Sultanın nikâhı yapıldı. Bu gelin alayı da, mutantan oldu. Fatma sultan Topkapi sarayından> FazluİlahPaşa'ntn Binbirdirekte'ki sarayına götürüldü. Gelin alayında elli nahii vardı. Fazlı Paşa; Fatma sultanın buluğa girmesini bekledi. Ancak vuslata eremeden, 1657 yılında vefat etdi. Onbeş yaşında dul kalan Fatma sultanın, bundan sonra izdivaç yapıp yapmadığı hakkında bilgilere rastlamıyoruz. Hâttâ ne zaman vefat ettiği ve nereye gömüldüğü meçhulümüz kalmıştır.
Muhterem okurlarım; elli tane nahii önlerinde vardı, dediğimiz de, nahilin ne olduğunu tanıtmayı kendimize vazife saydık. Bu hususda târih deyimleri ve terimleri sözlüğüne, Mehmed Zeki Pakalın merhumun değerli eserine göz attığı-mızda şu cevabı görüyoruz: balmumundan yapılarak gelin veya sünnet çocuğu alayının önünde, insan veya hayvan resimleri, çiçek ve kıymetli taşlarla, sırma klabdan gibi parlak teller ile, yaldızlı kağıtlarla süslü ağacın adıdır, halk dilinde kulanılan nâkil, nahil kelimesinin galatlaşmış hâlidir. Benzetmek suretiyle, meyvası ve çiçeği çok ağaç ve fidanlar hakın-da da söylenir. Arapça mânâsı olarak nahl, hurma ağacı demektir. Merhum İbrahim Hakkı Konyalı nahil için arapçadan dilimize geçen ve ortasındaki noktalı hı, bazen kaf yâni, K'ya çevrilerek naki haline getirilmiş kelimenin lügat mânası hurma ağacıdır demektedir. Eski sadnazamlardan Ahmed Vefik Paşa da, bu nahil kelimesinin fidan, hurma ağacı ve balmu-mundan yapma ağaç, meyva ve şükûfe gibi mânalar ile tavsif ediyor. Fazlullah Paşa; Fatma sultanhanırnı buluğ çağına kadar bekledi. Ne var ki kuvvetle muhtemel olan şudurki vuslat vukubulmadan 1657'de vefat etBi. Onbeş yaşında yine dul kalan Fatma sultanhanımın, bir daha izdivaç yapıp yapmadığından hâttâ öldüğü tarih ve nereye gömüldüğü hakkında, bilgi sahibi bulunmamaktayız.
Alderson; Sultan İbrahim'in kızlarını, dedeleri 1. Ahmed'in ve amucaları 4. Murad'ın kızlarıyla karıştırmıştır. Bu sebeb-den gerek sayıda gerekse isimlerde hatalar yapmıştır. Misal olarak Sultan İbrahim'in; Ayşe ve Atike sultan adlı kızları olduğunu ileri sürmesi, padişahın dokuz kızının olduğunu ancak iki tanesinin-adını tesbit edemediğini, ötekilerin adlarını şöyle belirtir: Fatma, Ayşe, Atike, Beyhan, Gevherhan, Kaya ve ümmügülsüm sultanhanımlar. ünlü tarihçimiz Ahmet Refik bey'de Sultan İbrahim'in; Atike, Ayşe, Beyhan ve Gevher Sultan adında dört kızı olduğunu yazmaktadır. Bütün bunlardan çıkartacağamız sonuç, Osmanlı harem hayatı kendine has bir örtülülükle

geçmiştir. Bu bakımdan harem hakkında, ileri geri beyanda bulunanlar ve bu ifadeler fazla itibara alın-mamahdır diye düşünsek, yanlış bir tesbit yapmamış oluruz.

Sultan İbrahim'in yine 1052/1642'de doğan kızının adi Gevherhan Sultanhanımdır. Bu sultanhanimda; 23/ka-sim/1646'da dört yaşındayken padişah musahibi Cafer Paşa ile nikâh olundu. Kendilerine; Hoca Paşa da Halil Paşa Sarayı tahsis edildi. Tabii çeyiz, padişahın emri ile hazineden yapıldı. Cafer Paşa ile Gevher Sultanhanumın evliliğinin müddeti bilinmemektedir. 1647'de bu sultanhanım için Alderson, Çavuşzâde Mehmed Paşa ile izdivaç yaptı, demektedir. O zaman; bir sene önce nikahlandığı Cafer Paşa ne olmuştur? Bu hususda, malumat olmamakla beraber Mehmed Süreyya Bey; Sicilli Osmanî adlı pek değerli eserinde, târih belirtme-mekle birlikte, Çavuşzâde Gevherhan Sultanhanımın izdivacını zikretmektedir.

Musahip Cafer Paşadan sonra Çavuşzâde Mehmed Paşa ile evlenen Gevher Sultanhanım; Halil Paşa sarayında yaşamağa devam etdi. Sultan İbrahim'in katledilmesinden sonra, Gevher Sultanın kardeşi padişah 4. Mehmed, bahse konu sarayı Gevher hanımsultan'a verdi. Damad Mehmed Paşa; 1681 yılında iki defa kaptanı deryalık etmiş bir Paşa olarak vefat etdi. Gevher Sultan 21/eylül/1694rebiü!evvel/l 106'da, Edirne'de öldü. Naşı İstanbul'a getirildi Şehzadebaşı camii Naziresinde defnedildi. Gevher Sultanhanımın bütün mallan hazineye devredildi. Sultan İbrahim'in üçüncü kızı 1055/1645' yılında dünyaya gelen Beyhan Sultanhanımdır. Bu da, iki yaşında olduğunda, veziriazam Hezarpâre Ahmed Paşa ile evlendirildi. Bir sene sonrada Ahmet Paşa çıkan ka-rışıklık da parça parça edilcüğinden Beyhan Sultan üç yaşında dul kaldı.

Bundan sonra (Jzun ibrahim Paşayla onun vefatından yâni 1683 yılında ölmesi üzerine 1689, yılında Bıyıklı Mustafa Paşa ile evlendiğini yazmaktadır Aiderson. Bıyıklı Mustafa Paşa ile evliliği; on sene süren Beyhan Sultan hanım, kocasından bir sene sonra 1700 yıhnda vefat etdi. Kabri Kaanuni Sultan Süleyman'ın türbesindedir. Hemen şunu dailâve edelim ki; Yılmaz Öztuna, değerli eseri Devletler ve Hanedanlar adlî çalışmasında; ümmügülsüm, Ayşe Sultan, Fatma Sultan, Gev-herhan Sultan, Kaya Sultan, Beyhan Sultan ve Atike Sultan-hanımlar olmak üzere yedi, hâttâ Bican Sultanhanım adlı kızla beraber sekiz tane kız çocuğu olduğunu belirtiyor.

Yılmaz Öztuna Bey; Sultan İbrahim'in kızlarından, Fatma Sultan ve Gevherhan Sultan ve Beyhan Sultan adlarıyla mu-atabakatı dışında, Ümmügülsüm Sultanhanım, 1642-1655 arasında yaşayıp onüç yaşında vefatettiğini Ayşe Sultânın 1642 1675 arasında yaşadığını sonrasının bilinmediğini ifade eder. Yine Yılmaz Öztuna Bey; Kaya Sultanın 1642'de doğduğunu ve ölümü hakkında bilgi vermemekle beraber 1649'da izdivaç yaptığı damad Mehmed Paşa'nın idâmıyla, duj kalmış oldu ancak bu evliliğinde kâğıt üzerinde kaldığını beyan edelim. Atike Sultanhanim İse; 1646'da doğmuş 1686'da kırkyaşında vefat etmiştir. İlk izdivacımda; Damat üzün Topal San Kenan Paşa ile bir yaşındayken yapmış, 11 sene, 4 ay, 25 gün süren evliliğinde zifaf olmamıştır. Çünkü henüz

onüç yaşındaydı o sırada. İkinci evliliğini; Atike Sultan, Mostarlı Boşnak İsmail Paşa ile 1659'da yaptı. Bu evliliği yedi sene sürdü ve kocasının 1666'daki vefatı üzerine dul kalmış oldu. Vefatına kadar böyle yaşadığı bir izadivaç yaptığı görülmemiştir. Bican Sultan hanımın ise; 1675'den sonra öldüğü tahmin edilmekte ve en az yirmiyedi yaşında olması lâzım geldiği ileri sürülmektedir. Böylecede, Sultan İbrahim'in kızlarıyla ilgili bilgilen nakletmiş olduk.
Sultan İbrahim'in, oniki tane oğlunun dünya'ya geldiğini ve bunların hepsininde padişahlığının başlamasıyla birlikte olduğunu hemen hatırlatalım.
Bunlar; sonradan 4. Mehmed unvanıyla padişah olan şehzade Mehrned (Avcı) onun tahtdan indirilmesiyle yerine, 2. Süleyman unvanıyla padişah olacak olan şehzade, onun da yerine, Osmanlı tahtına 2. Ahmed unvanıyla çıkacak olan şehzade Ahmed'i söyledikten sonra, Selim, Murad, Osman, Bayezid, Cihangirve babasının vefatından daha doğrusu kat-lettirilmesinden altıay sonra doğan, şehzade Orhan vede şehzade Süleyman, şehzade Ahmed ve yine bir ikinci şehzade Ahmed'den, bahsetmek kabildir. Böylece; 12 erkek ev-laddan, üç tanesinin padişah olarak Osmanlı tahtına çıktığı görülmüş ve Sultan İbrahim'e, Osmanlı devletinin 3. kurucusu da denmiştir ahali tarafından.

Sultan İbrahim Devrs Deniz

Sultan Murad zamanında; vakit vakit Ruslar Karadeniz üzerinden İstanbul Boğazına gelip, Bebek civarına kadar, şa-yaklarıyla yâni altı düz nehir kayıklarıyla saldırılarda bulunup, etrafa zarar verip, bilahirede çekilip gittikleri, târihin kaydettiği hususattandır. Ancak bu durumda da çâre bulunmaya çalışıldığını söylememiz gerekmektedir.
Hâttâ 20/temmuz/1624ide, Boğazdan içeri giren baskıncı Ruslar, Sarıyer'le Yeniköy arasındaki bölgeyi, bir hayli talan etmişlerdi. Bunların üzerine gönderilmeyi emir alan ve Ha-liç'de bulunan Osmanlı savaş gemilerinin birkaçı Rusların üzerlerine doğru gittiğinde, baskıncılar yakalanacağız korkusuyla firara başlamışlardı. Hatta yine bir rivayete göre kazaklar ertesi günü tekrar boğaz bölgesine gelmişler ve dönüşü sırasında, Osmanlı donanmasının yolunu şaşırtmak içinde Boğaz fenerlerini yıkmışlardı. Yine; çeşitli kaynakların ver-dikleri, başka başka bilgilere göre, ülkemiz sularında faaliyet de bulunan Kazak teknelerinin miktarı hepsi de altı düz ve kürekli tekne olmak üzere, yüz adet civarındaydı. Tarihçilerden İsmail Hami Danişmend Halic'in ağzındaki; meşhur savunma zincirinin Karadeniz boğazına nakledildiğini yazmaktan kendini alamadığı görülmüştür.
Kadırgalardan meydana gelmiş olan Osmanlı donanması; Karaharman Burnu dolaylarında üçyüz elli adet Ruslara ait şaykayla karşılaştı. Biraz rüzgar olsaydı, kadırgalara oranla biraz daha az, denizci olan şaykalar, Osmanlı teknelerine hü-cuma geçemeyeceklerdi. Deniz'in sakin olması şaykalara Osmanlı kadırgalarına saldırı şansı verdi. Onyedi, onsekiz tane şaykayı kadırgalara yaptıkları rampa ve savaş da başarı kazanmış görüyoruz. Allahdan muharebe sırasında birdenbire

kuvvetli bir fırtına çıkmasaydı, vaziyetimiz daha da fena
olabilirdi. Kuvvetli rüzgardan yararlanan Osmanlı kadırgaları yediğine alabildiği şaykalardan 30 tanesini İstanbula getirebildi. Batan şaykalar sayısıda 172 adet idi.
Osmanlı donanması bu hareketleri gerçekleştirirken, Garb ocakları filoları yâni Fas, Tunus, Cezayir'deki Osmanlı gemileri, Atlas Okyanusunda Danimarka ve İzlanda sularına kadar yükselmişler, bu okyanusun deniz yollarını, İngiliz ticaret gemilerine bile kapamaya muvaffak olmuşlardı. 1631 yılında da, İrlanda'daki Baltimor limanına saldırıp, burasını yağma etmişlerdi. Muhterem okurlarım görüldüğü gibi yukarıdaki satırlar, 4. Murad dönemini ifade eden satırlardır. Sultan İbrahim'in tahta geçtiğinde deniz hareketleri ve bilhassa Okyanuslardaki Osmanlı donanması, hükmünü yürütebilecek kapasite vede başarı sağlayacak halde olduğunu göstermektedir. Osmanlı devletinin, 4. Murad'dan sonra tahta geçen Sultan İbrahim, ağabeyinin karada zaferlerle yürüyen bir ordu, denizlerdeyse varlığını ispat eden bir donanma bırakmış olması hasebiyle, şanslı bir padişah sayılmalıdır.
Selefi, böyle muntazam bir yapı bırakmasaydı dönemi çok zor geçecekti. Osmanlı Rus ilişkilerine atfu nazar ettiğimizde, Rus Çarlarının sıcak denizlere çıkabilmek hülyasıyla takip ettikleri politika, savaş hâlini dâima ortaya koyuyordu. Eğitilmiş bir toplum olmaya çalışırlarken Azak denizi istikametinde inkişaf ediyorlardı.
Portekiz'lilerin Hindistana giden yolu bulmalarına karşılık, Ruslar da Hazar denizi üzerinden Hindistan'a ulaşmaya yeltenmişler ve de bunu temin edecek şirketler kurma yoluna gitmişlerdi. Ancak; İngiliz denizcilerinin, İspanyol donanmasını yok edip sağlam bir deniz egemenliği kurması, İngiltere-nin artık Rusların Hindistan'a ulaşmak politikalarını gözlemeye lüzum bırakmamıştı.
Böylelikle de Osmanlı/Rusya ilişkilerinde, İngiliz tesiride hayli donuklaşıvermişti. Osmanh/Rus ilişkileri, Rusların sınır üzerindeki müsİümanlara saldırı yoiunu seçmesi, Bayezidi Velî zamanındaki Rus elçisinin kahkahalarla gülünecek kıyafetinin üzerindende geçen zaman dilimi, daha yüzelli yılı bulmamış amma, hududu Osmanî'yi tacize başlamıştı. Çok geçmeden ilk Osmanlı/Rus çatışması Azak Kalesi üzerine gerçekleşti. Bu kale; Azak denizi vede Karadeniz arasında çok öneme hâiz stratejik bir yerdi. Azak denizine akan nehirlerin, aynı zamanda gemi nakliye yolu ve bu gemilerin ticaretin bel kemiğini teşkil etmesi vede Orta Rusya ticareti bu nehirler ile hayat buluyordu. Ne varki; Azak kalesi bîr kontrol mekanizması gibi, Osmanlı'nın elinde Rusya'y1 çıldırtacak gibi duruyordu. Bir ara bahse konu kale Rusların eline geçmiş, bazı tarihçilerin Deli diye anmayı adet edindikleri Sultan Ibra-him'se, bu kalenin ehemmiyetini idrâk içinde olması ile kaleyi istirdat etmesi icâb ettiğine kanaat getirmişti. Bu iş içinde Kaptanı Derya Siyavuş Paşa vazifelendirilmişti. Ancak; donanmanın bu işe kâfi miktarda iktidarı olmadığı gibi kara askeri bakımından da kifayetsiz bir kuvvet ile bu işe teşebbüs başarı vaad etmiyordu nitekimde öyle oldu. Bölgenin hava şartları savaş sezonunun sona erdiğini ilân

etmiş, Siyavuş Paşa askerini alıp, İstanbul'a avdet etmişti. Azak Kalesini istirdadı kafasına koyan padişah, 3/şubat/1642'de Sultanzâde, nâmıdiğer Semin Mehmed Paşayı serdar tâyin etmiş, İstanbul'dan Azak üzerine sevk etmişti. Bir sultanhammın çocuğu olan yeni kumandanın kalabalık bir askerle geleceğini tahmin eden Ruslar, kaleyi savunma yerine çekilmeyi tercih ettiler. Böylece kalenin savaşmadan Osmanlı'nın eline geçtiğine târihler şâhid oldu. Bu başarı Sultanzâde Mehmed Paşanın, sadarete getirilmesine zemin hazırladı dersek pek doğru bir tesbit yapmış oluruz. Bu istirdat gerçekleştiğinde, 1642 ilkbaharıydı.

Girit Üzerine Bir Etüd

Sultan İbrahim'in şahsiyetiyle alakalı beyanımız esnasında, bu zat hakkında tarihçilerin münsif yâni insafla bakmadıklarını yazmıştık. Halbuki bu padişahın sekiz yıl süren dönemindeki en mühim deniz olaylarından biri, Girit Adası üzerine yapılan günümüzde anfibik hareket diye adlandırılan fetih savaşıdır. 1645'de başlıyan bu hareket 1669'da sona erdiğinde kanlı ve bîr çok vakanın yaşandığı 24 sene geride bırakılmıştı.
Dalmaçyah Yusuf Paşanın kaptanı deryalığıyla açılan savaş 24 sene sonra nihayetlendiğinde, Osmanlı kuvvetlerinin yöneticisi Köprüiüzâde Fâzıl Ahmed Paşa aynı zamanda, veziriazam olarak devletin iki numaraiısıydı. Girit Savaşı ile ilgili olarak; deniz savaşları târihimizin kaynağını, zafernameler, hatıratlar ve gemilerin vukuat defterleri teşkil etmekle beraber, Girit savaşıyla ilgili tek kaynak rahmetli deniz tarihçisi, Ali Haydar Emir Alpagut'un olduğunu ifade eden merhum Amiral Afif Büyüktuğrul'un Ali Haydar beyin 1916'da yayımladığı 'Târihi Bahri Sayfalan" adli eski Türkçe ile yazılmış kitaptı demesinin ardından, değerli çalışmasının 2. cildinin 101. sahifesinde Alman Tarihçilerden Ekkehart Eşkof adlı zâtın Türk Târih Kurumunun tertiplediği Atatürk konferanslarında "Denizcilik Târihînde Kandiye Muharebeleri" dizesiyle, Venedik bilgilerini bize duyurmuştu, demekte.
Tarihçi; bu konferanslarının ilkine şu sözle başlamış: "Biz; 22 yıl savaştık. . Hayır deniz savaşı 22 yılda bitti. Aynı zamanda 22 yıl Kandiye Kalesini almak ve vermemek için, bu kale etrafında kara muharebeleri ile geçti. Bundan ötürü muharebenin adını da İtalyanlar "Kandiya Muharebesi" olarak tanımlıyorlar. Batılı tarihçiler için, bu kadar uzun zaman alan savaşın önemi ikinci dereceyi almaktadır diyor Dr. Eşkof.
Osmanlı devletiyle, Venedik cumhuriyeti arasında cereyan eden kara ve deniz savaşları hakkında değişik fakat ilgi çekici görüşler vardır demektedir. Bu dönemde Girit ve Podol-va'nın alınması ve Ukrayna'nın Kazak böigesi üzerinde Os-manlı egemenliğinin kurulmasını hatırlamak gerekir diyen Dr. Eşkof, ağır bir buhran geçirmesi de bu dönemlerde yaşanırken, bu sıkıntıyı atlattıran Köprülü Mehmed ve oğlu Köp-rülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa olduklarına işaretle beyanına devam etmekte. Ara başlıkta kullandığımız manşete bağlı kalmak suretiylede olsa sayfamızı, merhum Büyüktuğrul'un çaşmasınjn 2. cildinin, 102.

sahifesinden şu alıntıyla süslüyo-mz: ".Girit için asıl kara savaşına ait safha hemen iki yılda bitmiştir. Kuzey'deki büyük kıyı şehri, Resmo ile yine kuzeyde ki müstahkem Mirabeilo limanı ve güneydeki, Gira-petra fethedildikten sonra, başşehir Kandiya ile Suda, Spi-nalonga ve Sittia'nın liman tabyaları Venediklilerin elinde kalmıştı. Bundan sonra 22 yıl süren, savaş içinde Kandi-ya'nin işgali, Dalmaçya'ya yapılan küçük çapta karşılıklı seferler ve özelikle, büyük ve yaygın deniz seferleri yazılmaya değer olaylardır. İkinci derecede, bir savaş alanı olan Dal-maçya'da bir deniz savası yürütülmektedir. Çünkü Venedik Dalmaçya'si kapalı bir kara eyaleti deöildir. Daha çok ada-îar, kaleler, tahkim edilmiş balıkçı köyleri, girişleri ve geçitleri setler ve tabyalarla korunmuş, böylecede içerleri kapatılmış olan nehir vadileri ve özellikle, çok iyi tahkim edilmiş, liman şehirlerinden ibaret bir savunma sistemi halindeydi.

Venedik donanması, Osmanlı filolarının hücumlarına rağmen Adriyatik denizinde, bu sistemin en Önemli noktalan arasında sürekli bağlantı sağlayarak üslere askerî kuvvetler, topçular ve cephane taşımakta, işgal edilmiş kıyı bölgelerine limanlara yeni kuvvetler çıkarmakta ve Osmanlıların deniz üslerine yapılacak baskınlara katılmaktaydılar."

Venediklilerin savunmasının izah edilmesinden sonra şöyle devam ediyor: "Girit Adası; Doğu Akdeniz kıyılarında önemli bir rol oynamıştır. Orta Çag'da bu ada'ya sahip olmak için savaş ile Doğu Akdenizde üstünlük sağlama mücadelesi adetâ aynı anlama geliyordu. Ege denizinin girişine egemen bir durumda bulunan adanın, başkenti İstanbul olan imparatorluk için ve bu imparatorluğa karşı, girişilecek olasılık bir saldın için çok büyük bir önem taşıyacağı ortadadır. Böylece Bizansla, Şam ve Bağdat halifeleri arasında Akdeniz güvenliği için yürüyen mücadele, gerçekte bu ada için yapılan mücadele idi.

Ancak; çok sonraları yeni çağda. İstanbul'a giden yol yerme CibraSta'dan Süveyş'e giden yolun dünya denizcilik sisteminin mihveri olmasından sonradır ki, Yunanistan gibi küçük bir devletin bu adayı almasına ve bu ada üzerinde ege-menliğine tahammül imkânı doğmuştur. Venedik, 1205 yı-hrtdâ Girit adasını almış ve böylelikle Ege ve Doğuakdenizin /hatırı sayılır bir deniz egemenliği sağlamıştır. Osmanlı imparatoluâu Girit'i aldıktan sonra Eqe denizide Karadeniz qibi adetâ bir Türk denizi biçimine girdi. Fâtih Sultan Mehmed tarafından başlatılan Ege denizindeki takım adaları, imparatorlunun hakimiyeti altına alma hareketi tamamlan-dıöı zaman, bu böV dekt Venedik hakimiyetinin ve deniz si-yasetinin de soraeİmiş oldu," Diyen Dr. Eşkof; "Osmanlı padişahının Mısır gitmekte olan bir gemi konvoyuna Maİ-tah kadırgaların saldırısı gerçekleşince de devleti âliye, 1565'de Malta üzerine büyük bir sefer yapmıştı ifadesiyle sözü, 30/nisan/1645'de padişahın sarayının önünden bir resmi geçit haMnde Marmaraya yayılan donanmaya getirir. Venedikli gözlemciler, Güney istikametine olan bu sefere nefeslerini keserek bakıyorlardı.

Tinos ve Çuha adalarına Kaptanlar ve gemiciler nezaket ziyaretlerini yaptıklarında, Kaptanı Derya Yusuf Paşa'ya ada idarecileri, kahve, şeker ve erzak göndermek suretiyle hürmetlerini yinelemiş oldular. Bu arada da Osmanlı

donanması, Garb ocaklarından gelecek filolarını beklemeye başlarken, Yusuf Paşa gemilerin reislerine vazifelerini bildiren zarfları açmaları için emir verme zamanı geldiğinin, kararını vermişti.
25/haziran/1645'de Hanya kıyılarında Osmanlı gemileri göründüğünde yetmiş yıldır durmuş olan, Osmanlı Venedik savaşı yine başlamış oldu. Bu haber; Venedik senatosuna ulaştığında müzakereler başladı ve Papa'ya haber uçuruldu. Avrupanm o dönem hatırı sayılır bütün ülkelerine Venedik Doçu mektuplar yazdı.
Osmanlı hücumunu, Doç'un yazdığı mektuplarda başda Papalıkla yakın olan ispanya kralına, Fransa Kraliçesi Avusturyalı Anna'ya ve Kardinal Mazarine anlatıldı. Otuz yıl savaşlarının sonunu yaşayan avrupa devletleri, bu mektuplara pek önern vermemekle geçiştirdiyse de Malta şövalyeleri, Napoli, Papalık, Floransa ve Cenova yardıma koştular Bu kuvvetler Girit'e güç verirken Osmanlı donanması tersanelerinde yapılan gemileriyle, donanmasına devamlı takviye alabildiğinden bu kadar geniş düşmanda uzun yıllar savaşmayı başarması ve nihayetinde Ahrned Paşanın Ada'nın tamamını fethe muvaffak olma& Sultan İbrahimle başlayan deniz hareketini aralıksız savaşla götürebilmesi, 4. Mehmed devrinde tamamlanması devletin devamlılığının en bariz göstergesidir.
Ancak; biz Girit savaşının nihayetini 4. Mehmed'in devrinde deniz hareketlerine atfu nazar ettiğimizde temasa gayre edeceğiz. Sultan İbrahim dönemi meşhur insanlardan Nergis Mehmed Efendi, Karaçelebizâde Mahmud Efendi, ıslahat layihası sahibi Koçi Bey, Kara Mustafa Paşa, Şeyhülislâm Yahya Efendi, Kemankeş Mustafa Paşa, Piyale Paşa ve Siyavuş Paşalar gibi zevat zikre şayandır. Sultan İbrahim'in Osmanlı devletini yönettiği dönemde, ülkelerini idare eden bazı bir numaralar şunlardır: Almanya'da imparator 3. Ferdinand, İngiltere'de 1. Şar!, İran'da Şah Safi ve Şah 2. Abbas, Papa-lık'da 8. Urban, 10. İnnosan, Rusya'da imparator unvanı altında 3. Misel, 1. Aleksi, Fransa'da 13. Lui, 14. Luiler biribirini takip ettiler.

SULTAN 4. MEHMED (AVCI) 3
Girid Savaşı 4
Kadırga Mı? Kalyon Mu? 6
Bizimkilerin Hâli! 9
Bulgurlu Savaşı 9
Devletin Siyaseti 10
Vakai Vakvakiye 11
Kürekçi Temini 13

Deli Hüseyin Paşa Ve Girid Ahvali 14
Ben Senin Başını Keserim! 15
İsraf Üzerine Bir Kaç Söz 16
Para Ve Vükela Toplantısı 16
Dış Politikada Davranışlarımız 17
Padişahın Mukavemeti 18
Ağaların Ortadan Kaldırılması 19
Seyfiye İlmiye'nin İhanetine Uğruyor 21
Sancakı Şerif Açılıyor 21
Ululemre İtaat Talebi 22
Tercih Paraya Değil Sancağa 22
Saraya Dönenlerin Karşılanışı 22
Ağaların Şefaat Talebi 23
Cezalandırmada İki Anlayış 23
Anadolu Kıyamları 24
Saçlı Şeyh 25
Köprülüler Devri 25
Fâzıl Ahmed Paşa Girid'de 27
Sarıkamış Kazakları Hatmanı 30
Avusturya Seferine Girişin Hikâyesi 31
Viyana Seferi Savaşa Kitlendi 33
Sefer Müşaveresi 33
Osmanlı Ordusu Silahları 34
Düşman Taarruzu 36
Çarpışma Vükü Bülüyor 37
Bizim Tahlilimiz! 38
Mağlûbiyetin Şahıslara Tesiri 38
Ciğerdelenin Kaybı 39
Kırım Hân'ının Azledilmesi 39
Belgrad Ve Ölüm! 39
Sadrıazam'ın Katli 39
Bir Devir Kapanıyor! 40
Kahraman Paşalar 41
Kara İbrahim Paşa Düşerken! 43
Sadrıazamla Beraber Değişim 43
Süleyman Paşa Ve Budın'ın Düşmesi 44
Büdin Şarkısı 44
İmdadı Seferiyye 45
Külah Kapma Mücadeleleri 46
4. Mehmed Devri Deniz Hareketleri 47
4. Mehmedin Düşüşü Başlıyor! 49
İmamlar Sesini Yükseltiyor! 49
Siyavüş Paşanın Sadareti 50

4. Mehmed'in Hanımları Ve Çocukları 51
4. Mehmed'in Sadrazamları 51
4. Mehmed'in Şeyhülislâmları 53
Girid Meselesinin Halli 54
Fâzıl Ahmed Paşanın Şahsiyeti 54
Cehreyn Seferi 54
(İç Asrın Tahlili 55
İstıdrad: 55
2. Viyana Muhasarası 56
4. Mehmed'in Aleyhinde Kıyam 57
Sultan 4. Mehmed'in Şahsiyeti 57
4. Mehmed'in Hanımları Ve Çocukları 58
Okuma Parçası: 59
Esfarı Osmaniye Hatıraları 1073/16621075/1664 Seferinin Vakai Esasiyesi
San Gotard'da Osmanlı Ordusu 59
San Gotar Savaşında Galib Gelememenin Esas Sebebi 64
San Gotar Savaşı Hakkında Bazı Osmanlı Tarihçilerinin Verdikleri
Malumat 65
Sen Gotar Savaşi Hakkındaki Kararlar 67
Sen Gotar Savaşından Sonra Ördü Harekâtı Ve Sulh 67
Sulh Antlaşması 68
İki Taraf Ordularının Başkumandanlarının Biyografileri 68

SULTAN 4. MEHMED (AVCI)

Babası: Sultan İbrahim Han
Annesi: Turhan Hatice Sultan
Doğum Tarihi: 1642
Vefat Tarihi: 1693
Saltanat Müd.: 1648-1687
Türbesi: İstanbul'dadır.

Sultan İbrahim'in ilk erkek evlâdı oldu dediğimiz zaman, Ahmet Refik Altınay merhum'un ifadesi olan "Osmanlı horozu öttü" sözlerini satırlarımızı süslemekde kullanmıştık. Şimdi de başka bir ilmin gereği olan ve târih düşmede kullanılan ebced hesabına uygun söylenen bir beyiti kayda lüzum gördük. H. 1051/m. 1642'de doğan şehzade Mehmed İçin, Şâni'nin inşa buyurduğu beyit: "Nurdur geldi Mehemmed sulbi İbrahim'den" böylece yeni doğmuş şehzadenin dünya'ya geliş tarihi belirlenmişti ayrıca adı da, Mehmed olmuştu. Ancak şehzâde'nin adının Mehmed olmasından evvel bir isim macerası vardirki; bu devrin en önemli kaynaklarından biri olan Evliya Çelebi Seyahatnamesi bu hususta cilt 1, sh. 188'de aynen şöyle söylemekte: "Yıldız ve cifirilminde <Ibrahim Hân oğlu Yusuf adında bir padişah dünya'ya gelecek. Yusuf Peygamber gibi güzelliğe mâlik ve bahtı açık bir hükümdar olacak. Doğuya ve batı'ya korku salacak... Venedik, Nemçe (Avusturya) Leh, Çek, Rus yâni Moskof diyarlarını harab edip, Yusuf meziyetli çalışkan bir padişah olacak!> yolunda bütün cifir bilginleri hüküm çıkarmışlardır. Allah'ın hikmeti-de, bu Mehmed hân henüz annesinin karnında iken babası İbrahim Hân: "Eğer bir erkek evlâdım olursa, müjde edenden başka ilk olarak kimi görürsem ve kime rast gelirsem evlâdıma onun ismini korum" şeklinde söz demiş idi. Doğum sabahı sabah namazında padişahın yanına gelen kızlar ağası şehzade Mehmed'in doğduğunu müjdeleyince, padişahın karşısında Hünkâr İmamı Yusuf efendi oturmaktadır.
Bunun üzerine Sultan İbrahim Cenabı Hakk'a şükreder ve: "Yarabbi ben sözümdeyim. Haberi aldığımda karşıma ilk çıkan zatın adını oğluma vereceğim demiştim. Yüce Mevlâm benim karşıma mübarek bir insanı, bir âlimi çıkarttı" dedikten sonra secdei şükrana kapanmıştır. Yeni doğmuş şehzadenin kulağına Ezanı Muhammedi'yi Hünkâr İmamı Yusuf efendi okudu. Daha sonra sarayın mensupları belki de, Osmanlı devletinin ikinci kurucusu sayılmakta olan 1. Mehmed Çelebi'ye atıf için, hanedana yeniden doğuşu sağlayan şehzadeyi Mehmed olarak isimlendirmek istemiş olabilirler. Yoksa; kulağına ezan ile okunan ilk isim Yusuf olmuştur. Padişah etraftan gelen bu istekleri ve yukarıda tahminimize muvafık hususa i'tiraz etmeyi uygun görmemiş olabilir.
Bu şehzadenin doğduğu gece, bir zelzele vukubulduğu gibi, yeniçerilerin kışlasında bulunan baruthane tutuşmuş idi. Müneccimler bu olayları kötü talih olarak yorumlamişlarsada 51 yıllık ömrünün 39 yılını taht'ta geçirdi ve hayatını da kaybetmeden taht'tan indirildi. Bu yönüyle bu kehanet yerine oturmuş

sayılmaz. Ülke içinse, zaman zaman parlayan Osmanlının kılıcı netice olarak hesaplandığında, tevakkuf yâni tam bir duraklama manzarası gösterir. Ancak; Girid Adasının kafi fethini budevrin padişahı gerçekleştirmiştir. Öte taraftan yedi yaşındayken geçmiş olduğu Osmanlı tahtında kalma müddeti bakımındanda Kanuni'den sonra ikinci gelmektedir, padişah 4. Mehmed (Avcı) hazretleri. Vefat târihi İse, h. 1102/m. 1693'tür. Evliya Çelebi, padişahın çocukluğunu şöyle tarif eder: "Tahta çıktığında, yedi yaşında gayet zayıf ve ince yapılı bir çocuktu. Fakat son derece aklı başında, olgun ve zeki idi. Çelebi; Sultan Mehmed'i yirmi yaşlan döneminde şöyle tarif ediyor: "Boyu babası gibi uzundu ve belden aŞağı kısmıda uzundu, etli pazuları, elleri ise aslan pençesine benzerdi. Kaşlarının arası açık, güzel görünen bir yüze sahipti- Gözler elâ renkteydi, nurlu bir siması vardı. Çok iyi bir bibiydi. Ava çıkmaktan pek hoşlanır ve bunu savaş tatbikatı sayardı. Sultan Mehmed biraz büyüdükten sonra kendinden küçük kardeşleriyle birlikte padişahlık imamı Şâmi Yusuf efendi önünde eğitime başlamıştır. Bu derslerin en önemli bölümünü din ve diyanetinide öğrenmesi teşkil etmiştir.

Çok geçmeden vefat eden Yusuf efendi'den sonra, derslere yine Şâmi Hüseyin efendi gelmeğe başlamıştır. Babası Sultan İbrahim'in 1058/1648 tarihinde tahttan indirilmesi üzerine, onun yerine geçmiştir. Her tahta çıkan padişahın ödeme zorunda olduğu culüs bahşişini hazinenin ödemesi mümkün görülmediğinden, sadrazam Sofu Mevlevi Mehmed Paşa, öldürdükleri padişahın, verdiği nimetlerden-bir hayli faydalandığı bilinen Cinci Hoca diye tanınan Hüseyin efendiden temin etme yoluna gitti. Cinci Hüseyin Hoca'dan ikiyüz kese talebinde bulunan sadrazama, kaimpederi Karaçelebi-zâde Mahmud efendiye olan, onun sayesinde baskıya maruz kalmam ham hayaline kapıldı. Ne varki; sadnazama param yok demesi, sadece servetini değil, kellesininde gitmesine sebeb olmuştu.

Beri taraftan tahta geçmiş buiunan 4. Mehmed, yaşının küçüklüğü göz önüne alındığında işleri tam manasıyla yürütmediği aşikârdır. Annesi Turhan Valide Sultan hem tecrübesiz, hem de kaimvâlidesİ, Kösem Mahpeyker Valide Sultan'ında önüne geçebilmeyi sağlayabilecek ne bilgi ve tecrübeye ne de, lâzım gelecek teşkilâta sahipti. Dolaysıyla Kösem Valide Sultan, devletin idaresini ellerine almıştı. Aslında başarılı sayılmalıydı bana göre tarihin sayfalarına nazar ettiğimizde, vezirleriyle evlenerek yeni hanedanlar zuhuruna yarayan sebebleri, ortaya seren vâlidesultan ve kraliçeler ile doludur dünya tarihi.

Ancak bu yapı Osmanlı düşünce dünyasında asla yer almamıştır. Evet Kösem Valide Sultan çeşitli siyasi oyunlarla devlet gemisini yürütmeyi başarmıştır. Çok geçmeden Kö-em ile Turhan Valideler arasında zuhur eden yönetme mekanizmasını ele-geçirme rekabeti çok kanlı neticelere varan İsyanlara, saray içinde kötü ve şen'i tuzaklara teşebbüslerin, meydana gelmesine sebebiyet vermiştir. İslâm anlayışı için-Je. devletin Atabeyi pozisyonuna geldiğini zanneden doksanlık sadrıazam, Kösem Vâlide'nin padişah vâsisi olarak dillendirdiği emirleri yerine getirmediği gibi, yaygın hastalıklardan olan rüşveti

ise hiç kaldıramamıştı. Eğer hayatlarına kast edilen padişahların izalesinde vazife alan zevat arasında da kolay kolay yatağında Ölene pek rastlanmaz. Her biri takip altında tutularak en ufak bir yanlışında padişahın katli ile alakalandırılır, canını elden yitirirdi. Tarihin derinliklerinde rastlanılan malumattandır ki; Sultan İbrahim'in katlinde faaliyet gösteren yetmiş kişinin adının listeye alındığını, Nâima Tarihinde 4. cildinin 387. sahifesinde görmek kabildir. Yeni Camii Ayaklanması Memleketin idaresinde görülen zafiyet, pek net şekilde ortadaydı. Padişah küçük, sadrazam yaşlı ve devlet idaresini çevirebilecek kıratta olmayıp, zaman zaman ülkenin en akıllı insanlarından biri olduğunu göstermiş bulunan Kösem Valide Sultanın emirleri bu sofu sadrazama zor geliyor ve yerine getirilmiyor idi.
Dolaysıyla icraat pek sesli ve değişik tarzda ahalinin kaderine hükmetmekteydi. Yine bu sırada, idaresizliğin ve eski antlaşmazlıkların gündeme gelmesinden dolayı yeniçeri ile sipahiler ve içoğlanları denilen iki askerî güç arasında, adına Yeni Camii ayaklanması denilen kanlı mücadeleler çıktı. Yeniçerilerin başında bulunan Koca Musluhiddin Ağa'nın idaresindeki yeniçeriler galib gelmeyi başardılar. Bu arada sadrazam; Cinci Hüseyin Hoca'nın evine yaptırmış olduğu baskında eline geçirdiği 150 bin kuruşluk çil altınlarla rahatça cülus bahşişini ödemişti. Sipahiler nereden estiği bilinmeyen bir rüzgar sayesinde orada burada "Sultan İbrahim'i hangi fetvayla katlettiniz?" şeklinde hesap sormaya başlamıştı. Hemen arkasından katletme işinde görev alanların, kellelerinin ismen istendiği sipahi askerinin ağzından çıkıvermişti. Tabii ki bu listenin birinci ismi ihtiyar sadrazamdı. Adının kellesi istenenler arasında birinciliği aldığını görünce, sağda solda toplananlar üzerine yeniçerileri göndermekte beis görmedi. Ne varki; husule gelen çatışmalar şehrin sokaklarında pek kanlı şekilde gerçekleşirken, günlerce sürmekteydi. Yukarıda da söylediğimiz bu kıtalin sonunda yeniçeri başarı sağlamışsa da, bir canavar icadına sebeb olunmuştu. Sadrazamı memnun etmenin verdiği şımarıklığın nerelere varacağı çok geçmeden kendini gösterdi. Yeniçeri, bir zamanlar devletin en Önemli savaş makinesi olan bu zümre, kahredici silahını kendi insanına çevirmiş, fırın, han ve hamam basmakta insanlara ve servetlere büyük zararlar vermekteydi.

Girid Savaşı

Girid'e gönderilen donanmamız Foça Önlerinde Venedik kuvvetleriyle savaşa tutuştu. Ne çare ki bu savaştan yenik çıkan biz olduk. H. 1057/m. 1649 senesinde İstanbul'da ikamet eden Venedik elçisi Giovanni Soranzo, bu savaşta mağlubiyetimize sebeb olacak haberleri, Venedik Düka'sına ulaştırdığı tesbit edilmiş. Hemen tevkif edilerek Rumelihisar zindanına tıkıldı. Bu işin diğer bir tarafı da sadrazama piyango çarptırdı. Ancak bu piyango yüz güldürecek değil, yüzünü buruşturacak sonuca taşıdı sadrıazamı.
Azledilen Mehmed Paşanın yerine Girid kahramanları arasında temayüz etmiş olan zevattan Kara Murad Ağa yeniçeri ağalığından vezaretiuzma makamına

nasbedildi. Devlet gemisi öyle çeşitli yaralar almıştıki, gelen sadrazam şaşkınlıki r içinde görevinin sona erdiğini görüyordu. Kara Murad âadan sonra Melek Ahmed Paşa onu takiben Siyavuş Paşa, onun arkasından Gürcü Mehmed Paşa onun da arkasından Tarhoncu Mehmed Paşa mevkii sadarete getirildi. Voynuk Ahmed Paşa bu sıralar da Çanakkale boğazını kapatmış bulunan Venedik donanmasının karşısına 70 parça gemimizle çıkıverdi.

üzün müddet boğaz dışına donanmamız burnunun ucunu çıkaramamaktaydı. Voynuk Paşanın bunların üzerine saldırısı hepsini şaşkına çevirdi. Çareyi bu azimkar donanmanın önünden kaçmada buldular. Voynuk Ahmed Paşanın rotası Foça üstüne idi. Yolda Giacopo dö Riva komutasında Venedik filosu donanmamıza saldırdı. Gemide istihdam edilen yeniçeri askeri adetâ seyirci kaldı. Deniz savaşlarına alışık olmamaları onları seyirciye yaptı. Voynuk Paşa; düşmana saldırma metodunu seçerek çarpışa çarpışa Foça limanından çıkabilmeyi başardı. Girid'in üstüne gelmekte olan Tunus ve Mısır gemileriyle birlikte Girit'e uzandılar, üzün zamandır yardım bekleyen Girit'teki kuvvetlerimize taze kuvvet ile cephanede yetiştirmiş oldular.

Sultan Mehmed Voynuk Paşanın çektiği sıkıntıyı eski sad-nazam Mehmed Paşa'nın ihmaline yorarak idamını emretti. Böylece Sultan İbrahim'in katillerinden biri öldürülmüş, listeden bir kişi eksilmiş oluyordu. Biz yine Voynuk Ahmed Paşa ve arkadaşlarının, Girid'e vâsıl olup ordaki mücahidleri nasıl güçlendirdiklerini anlatmaya çalışalım. Fakat bu vakaya geçmeden önce yukarıda adı geçen, Ali Haydar Emir Alpa-gut'un: "Târihi Bahri Sayfaları" adlı eserde Girid'deki Venedikli komutan bütün hristiyan ülkelerine başvurarak şöyle bir manifesto yollamıştı "Girid Adası, hristiyanlann Osmanlı denizlerini kontrol etmesine yarayan son adaşıdır. Osmanlı devleti, bu ada'yı alacak olursa denizler kanalıyla daha çok beslenecek ve büyüyecektir, korkunç bir hâle gelecektir. Deniz satveti, büyük olan bir devleti karada yenmek güçtür. Aman bize yardım edin. Girid Adasını savunmak, yalnız Venediklilerin değil, tekmil hristiyanlık âleminin, en önemli meselesidir.

"İşte bu manifesto bir çağrı görevi yapmış, Sultan İbrahim dönemi içinde kaydettiğimiz Girid faslında yardımlardan bu yardımı da yapanların gayretinden bahsetmiştik. Merhum amiral Büyüktuğrul, Osmanlı devlet ricalinin Girit savaşına sadece askerî çerçeveden bakıyorlardı tesbitini yaptıktan sonra bu kanaatleri Osmanlı devletinin târihi boyunca böyle devam etti. Bu yüzden de devlet Önce denizlerde çöktü ve karada çöküşümüzü hazırladı demekten kendini alamamıştır. Şunu da hemen ilâve edelim ki, serilik arzeden olayların dâim olarak, bir evvelki harekâtların, hedefleriyle ve bu hedeflerin maksada uygun olarak ele geçirilip geçirilmemesiyle büyük alakası vardır.

Girid muhasaramız da, bu ölçünün içine giren vakaların belki de başda gelenidir. Şimdi biz Girid ile alakalı dokümantasyon yaparsak bu tezimizi doğrulama şansı yakalayabiliriz.

Târihler; 7/nisan/1646'yı gösterdiğinde, Amiral Tomasso Morosini emrindeki Venedik donanmasıyla Bozcaadayı mu-hasaya aldı. Kaptanı Derya Semin

Mehmed Paşa; dirayetli bir komutanı olan Küçük Hüseyin Paşayı Morosini'nin üstüne Bozcaadaya sevk etdi o da pek kısa zamanda Bozcadaya çıkan işgalcileri denize dökerek Çanakkaleye avdet etdi. Morosini, bu mağlubiyete rağmen gemilerini Çanakkale boğazı önüne dikti. Girid'e yardım götüreceğini istihbar ettiği gemilerin böylece yolunu kesmiş oluyordu ve nitekim, Çanakka-leden çıkan gemilerimiz, Morosini kuvvetleri ile karşılaştı. Bir saat süren muharebe sonunda Osmanlı gemileri Girid .. r:ne suda kaymağa muvaffak olurlarken, Morosini'de bü-kuvvetleriyle Suda limanına gelip demirledi. Bozcaada Canakkalede yok edilemeyen düşman donanması şimdi Girid'de belâ olmaktaydı.

Tecrübeli kumandanlar ve bilhassa Cezayirli Cafer Ağa, Suda liman ve kalesinin alınması burasını da bir askeri üs yapmak gerektiği konusunda beyanda bulunupda Kapdanı Derya Semin Mehmed Paşayı ikna etmişlerdi. Fakat 11/12 ağustos gecesinde bu zâtın vukubulan vefatı, istekleri geri bıraktırdığı gibi boşalan makama gelen Küçük Hüseyin Paşa, Suda hakkındaki tavsiyeleri ve selefinin aldığı karan, tatbike muvafık bulmadı. Muhasarayı; Resmo kalesine kaydırdı. Böylece Suda limanı üzerinden Girid müdafiileri devamlı yardım alma şansı buldular. Aslında Küçük Hüseyin Paşa; azimkar, yiğit bir şahsiyet olmasına rağmen Suda limanı işini değerlendirmede ki hatası, Girid Adası gailesinin uzamasının en mühim sebebini teşkil etmiştir.

Merhum amiral Büyüktuğrul; kıymetli çalışmasında şu dersi almalıyız diye bir mütalaa ileri sürmektedir ki, biz sahi-femizin bu ifadeyle süslenmesini arzu ettik: "Toplum olarak millet ve özellikle devlet yöneticileri deniz sorunlarını ve bu sorunların savaş üzerindeki etkilerini bilmezlerse savaş başladıktan sonra denizcilerin, onları bir kaç savaş meclisinde inandırmaları olağan olamamaktadır. Genel olarak konuşmak gerekirse Girid Savaşı sırasında, Osmanlı devletinin yönetici makamlarında deniz sorunlarını iyi bilen devlet adamları yer almış olsalardı; ya da deniz sorunlarını yada deniz kuvvetlerini savaşa hazırlama ve savaşta yönetme sorumluluğu, denizci derya kaptanlarına verilseydi, Girid Adasını almak için yapılan harekât bu kadar uzun sürmeyecek; savaş harcamalanda bu kadar büyük olmayacak; bu kadar kan dökülmeyecekti.."

Suda Limanı ve kalesinin, bir Osmanlı üssü haline getirilmemesi hakkında önce şu malumatı da ilâve edelim sonra da Tarihçi İsmail Hami Danişmend merhumla, Ali Haydar Emir Alpagut'un bu konuya dâir beyanlarını okurlarımıza sunalım. Suda limanını işgalden vazgeçme kararı, en ağır sonucunu hemen o yıl gösterdi. Çıkan büyük bir fırtına Kara Mustafa kumandasındaki Osmanlı do-nanmasını önüne kattığı gibi, Eğriboz Adasına kadar sürükledi. Fırtına gemilerimizi perişan edip hayli hasara uğratmasına sebebiyet verirken, Kapdanı Derya Kara Mustafa Paşa, bir Venedik kalyonu ile tutuştuğu savaşda şehid oldu. İsmail Hami Bey; "Küçük Hüseyin Paşanın Suda limanını şundan dolayı muhasaradan vazgeçmiş. Daha doğrusu yapılan muhasarayı kaldırmıştı: Deniz üzerindeki yalın bir kaya biçiminden ötürü Suda limanını kuşatmayı uygun görememişti. Özellikle düşman da gece saatlerinde, ada'ya takviye kuvvetleri ve

cephane getirebilmekteydi." Demekte. Afi Haydar Emir Bey ise;
"Resmo Kalesi Suda'dan daha zayıf bir tahkimata sahip değildi. Kalenin dış duvarlanda onbin evlik bir duvara sahipti. Hendek, kazık, siper ve bataryalardan kurulu çok kuvvetli bir savunma örgütü vardı. Kale içinde, 10 bin muntazam, 30 binde milis askeri vardı" Demekte. Ali Haydar Beyin izahında bir anormal taraf yok.
Fakat Danişmend'in beyanında, ipe sapa gelir bir şey görülmüyor. Kayalıkmışda almamışda, düşman geceleri takviye yapıyormuş, yahu sırf düşmanın takviye yapmasını önlemek için evvelâ o hattı kesmek icâb eder, bu sebeble oraya muhasarayı koymamak ihanet derecede bir iştir.
Danişmend her zamanki gibi gayri ciddi beyanları savurup esmiş. 1647 senesinde donanmamız, maalesef yetersiz kapdam deryaların emrine veriliyor, İstanbul'da tersane gemi imâlinde haylice yavaşlarken, tamirlerde pek güzel yapılamaz olmuştu. Düşmanın ise ilk işi memnun olmadıkları Mo-rosini'yi vazifeden almaları gerçekleştirilmiş, yerine Marino Kapello diye birini getirerek komuta heyetinde yenilik denemek isterlerken, bu Kapello oluverdi.
Yerine Amiral Batista Grimani adlı birini getirdiler bu adam bütün hesabını donanmalarını Çanakkale önüne yığıp, büyük gemilerin verdiği avantajla, donanmamızın boğazdan çıkışta yolunu kesme üzerine yapmıştı.
Ayrıca Çeşme ve Eğriboz önlerine göndereceği seyyar filolarla ablukayı daha geniş sahaya açma yolunu planlamıştı. Bu plân kendi hesaplarına göre iyi bir plân olmakla beraber Grimani gemilerini toplayıp yola çıkıp, hedefine gelene kadar hayli zaman israf etdi. Bu zamanı da değerlendiremeyen Kapdanı Derya tâyin olunmuş, Defterdar Mustafa Paşa oldu. Zâten Defterdarın kaptanı derya olduğu ülkenin denizciliği o kadar olur. Bakın haksızmıyız!
Mustafa Paşa; Girid Adasına ikmal götürmekte muvaffak olmak için yapacağı, Çanakkale'den çıkıp, Girid'e doğru rotayı kırmakdı. Ama o bakın ne yaptı: Eğriboza gelip burada bulunan gemi ve adamları alıp Girid'e gideceğine Eğriboz'a uğramayı bırakıp, Sakız Adasına yollandı. Maksadı oradaki gemi ve kara askerini alıpda gitmekti. Ancak karşısına bir Venedik filosunun çıktığını uzaktan görünce tekrar Eğriboz üzerine dönerek yola düzüldü. Ne varki Eğriboz yakınlarında da, karşısında beliren filo düşmanın başka bir filosuydu. Ne Sakız, ne de Eğriboz önündeki filolarla çarpışmayan Defterdar, bari İstanbul'da yüklediklerimi Ada'ya ulaştırayım düşüncesiyle, Girid'in üstüne dümen kırdı.
CJfukta Osmanlı gemilerinin direklerini gören asakiri Osmaniye ümid içinde, gemilerin gelmesine kucaklarını açtılar.
Gelenlerin takviye değil adetâ düşmandan kaça kaça gelebilmiş çerezlerdi. Küçük Hüseyin Paşa, Defterdar Mustafa Paşayı öyle bir haşlamıştı ki, bu muamele Defterdar'da Mora kıyılarını varıp, oradan Rumeli askerini alıp geleyim düşüncesine götürmüştü.
Eğriboz'da toplanmış Rumeli askerinin, kara yoluyla Ana-poli'ye götürülmesini kendisinin onları oradan alacağını bildirdi fakatya bu bilgiyi haber alan Venedikliler veya tahmin etmek suretiyie olacak, gemilerini hızla Anapoli

sahiline göndermek yolunu seçtiler. Bu bakımdan Mustafa Paşa bu nakliyatı gerçekleştirme fırsatı bulamazken, Venedikli bir grup gemi, Çeşme limanına baskın yapmış ve bir hayli Osmanlı ticaret gemisini ihrak yâni yakmaya muvaffak olmuşlardı.

Tabii bu haber çocuk padişahın kulağına vardığında, Defterdar Mustafa Paşa artık kapdanı derya değil sayıldı Fazlul-iah Paşa bu vazifeye getirilerek Anapoli'dekİ kuvvetleri ve ikmal malzemesini Girid'e taşıma İşi de ona verilmişti. Defterdar Mustafa Paşa, doğruca yeni kapdanı deryanın emrine amade olmak üzere yanına gitdi. Böylecede donanma kuvvetlenmişti. Sakız Adasına gitdiler lazım geleni aldılar. 28/eylül/1647'de Girid'e gelip, mücahidleri sevindirerek biraz rahatladılar. 1648 senesi; Girid savaşı açısından düşman üzerinde Osmanlı baskısının azaldığı, çünkü ada'ya ikmâl ve değiştirme birliği ulaştırma bakımından yavaş hareket edildiği kanaatini düşündürüyordu. Kandiya kalesinde savunmacı hristiyanlar, çıkış harekâtı yapıyorlar fakat her seferinde Serdar Küçük Hüseyin Paşada bunların dersini bir güzel veriyordu. Küçük Hüseyin Paşa, bu çıkışları bir güzel savuşturmayı başarırken, İstanbul'a gönderdiği haberlerde acil ve kuvvetli yardım talebi yapıyordu.

Öte taraftan da, Kandiya kalesinin fethini temin etmek için ele geçirerek nisbeten rahatlamış olduğu Resmo kalesinden silah yardımı ve bunun yanında ordaki toplan, kara yoluyla nakil edip de Kandiya önüne getirme çabasını başlatmıştı. rSâkil işini hayli zorluklarla mücadele ederek gerçekleştiriyorlardı. Fakat başardıklarında ise Kandiya'nın fethi mukadderdi.

Venedikliler ise; İstanbul'dan gelecek yardıma geçit vermemeyi temin için, bütün gemilerini Çanakkale önlerine ve kademeli olarak muhtemel yayılma alanlarına doğru devriye gezdirmekteydiler. Bu sırada ise; Amâoğlu Mehmed Paşa diye biri ortaya çıkarak, kapdanı derya olma kulisini başlatmış ve buna da muvaffakiyetle ulaşmıştı. Donanmayı Hümayun, 1648 yılına yeni bir kaptanı derya ile girmişti.

Venedik donanması Çanakkale önlerinde Osmanlı gemilerinin açık denize çıkmalarını önlemek gayesi ile devriye gezerken çıkan bir fırtına Psara ada'ları civarında bunları yakaladığında perişan etmiş ve yirmisekiz gemisini deniz adetâ yuttuğu gibi kumandanları Batışta Grimani'de ölüm çukurunda kalanlardan oldu. Bu Osmanlıların istifade edebileceği büyük bir fırsattı. Kendini toparlamaya çalışan düşman donanması, Girid'e lâzım gelen yardımı ve askeri yetiştirmek için gemilerimiz yanlarından bile geçse haydi uğurlar olsun demekten başka bir şey yapamazdı. Ne çâreki; bizimkilerin bu fırtınadan haberleri olup, olmadığı, şüphelidir! Çünkü; düşmanın başına gelen fırtına hasarının haberini alsalardı, hızlı hareket eder onlar kendini bir düzene sokana kadar üstlerine giderler, denizin darbesi üstüne leventlerin sil'esi de eklenirdi. Fırtına da Ölen Grimani'nin yerine de başka Morisi-ni tâyin edilmiş ve bu amiral, filosunu toparlayarak Venediklilerin diğer bir filosu vede amirali Ciakomo Ramo ile birleşti, birlikte kuvvetli bir büyük filo teşkil edip, yine Çanakkale Önlerine dikildiler. Amâoğlu (Kör oğlu mânasına gelir) Mehmed ^aşa, Çanakkale

boğazında bekleyen Venediklileri görünce
usulca tam tornistan eleyip, boğazdan içeriye kıvnlıverdi. Bu davranışı duyan İstanbul ahalisi, çok kızdı. Bu kızgınlık ancak, Amâoğlu'nun idamı ile giderildiğinde târihler, 1648/ha-ziranmın/18. gününü işaret ediyordu. Tabii işaret edelimki bunların oluşu sırasında Sultan İbrahim henüz tahtında otu-ruyor ve sıkıntılı günleri çoktan başlamıştı.

Kadırga Mı? Kalyon Mu?

Tersanelerimizde yukarıdaki ara başlıkta sorduğumuz sonun cevabı bir türlü verilemiyordu. Akıllı biri çıkıpda koskoca Osmanlı devletisiniz. İkisindende yapınız. Ne çabuk muttunuz? İnebahtıda yakılan donanmamız için büyük vezir Sokullu Mehmed Paşa ne demişti? Ol devlet öyle bir devlet-tirki halatlarım ibrişimden, yelkenlerini atlastan, lengerlerini aümüşten yapar! Oturup, kalyonda yapın, kadırga da, hâttâ mavna'da neyiniz eksikki? Şeklinde bir diskur çekseydi,. Kalyon imalini İsteyenlerin, kafalarını taktıkları husus, Kalyonlar savaş esnasında rüzgârın tesirinden istifade ederek, kadırgaların üzerine süzülüp, onları çiğnemekteler. Bundan dolayı bu avantajı biz de kullanalım demekteydiler. Kadırga imâlini istiyenler ise, Hazreti Barboros'u vede onun kadırgalarla nice düşman kalyonlarını perişan edip, denizlerin hâkimi mutlakı olmasına misal olarak bakıyorlardı. Sanki denize tek lâzım olan gemi üstünlüğüymüş gibi.. Hazreti Barboros'u düşündüğümüz zaman karşımıza çıkan adetâ bîr insanüstü-lüktü. Preveze Savaşı esnasında, gösterdiği kerameti merhum amiralin kendi hatıratı ifade ediyor. 1649/1656 yıllan arasında Girid savaşı, donanmamızın ademi kifayeti yüzünden bir türlü zafere ulaşamamış, hâttâ Ada'da vazife yapan Serdar Küçük Hüseyin Paşa, kara kuvvetleri bilgiler ve şecaati, gözü karalığı olmasaydı değil Girid'i fethetmek, kötü bir mağlubiyete duçar olabilirdik. Amiral Afif Büyüktuğrul, değerli eserinde Çanakkale'de Boğaz Muhafızlığı komutanlığı ihdas edilmesini, denizcilik de geriye dönerek, Yıldırım Baye-zıd devrine avdet etmiş olduk. Çünkü o sıralarda Boğaz mu-hafızlığı makamı vardı. Demek suretiyle duraklama dönemine, denizcilikte ki gerileme ile girdiğimizi işaret etmekte. İhdas olunan Çanakkale boğaz muhafızlığına Derviş Mehmed Paşa getirildi ve bu zat da hemen Kirte Tepe'ye dört tane top yerleştirmek sureti ile Venedik gemilerini topa tutup, Morto Koyunu ve Karanlık limandan kovmayı başarmak, donanmanın boğazdan çıkışına yol bulmaktı maksadı.
Doğrusu bu tedbir işe yaladı. Donanma toplarınında, Kirte Tepeden yapılan atışlar, Venedik gemilerini önce şaşkına sonrada kendilerini Beşike'ye çekmeye mecbur kıldı. Bu arada da Venedik donanma komutanı mürd oldu. Voynuk Ahmed Paşa; boğazdan çıkıp Girid'e muvassalat etmeğe girişti. Yolda karşısına Venedik donanması çıktı, kesin netice alıcı bir savaşa girmekten imtina eden Voynuk Paşa, işinin mutlaka Girid'e yardımı ulaştırmak olduğunun şuuru için-deydi. Sakız Adasında Anadolu askeri Girid'e takviye kuvvet olarak gitmek

üzere hayli zamandır beklemekteydi..
Bu arada nasıl bir emir geldiyse! Veya hangi sebebe müstenit olarak Voynuk Ahmed Paşa, Girİd yerine Foça üzerine dümen kırdı. Halbuki kalesi Venediklilerin elindeydi. Eğer Foça'ya girilmek istenirse, giriş yolu üzerindeki bu kaleden açılacak ateşe düşman donanması da karşıdan ateş açtığında bizim gemiler iki ateş arasında kalacaktı. Voynuk Ahmed Paşa yanında bulunan Cezayir ve Trablusgarb Beylerbeylerini ve filolarını Midilli'ye sevk etmişti. Ondan sonra Foça limanına girmişti. Çok geçmediki Venedik donanması geldi, yatmakta olan filomuzu bastı. Kale komutanı da toplarını üstümüze tevcih edip, gülleleri savurmaya başladı. Kapdanı Derya Voynuk Paşa, hemen düşman gemisine rampa ederek boğaz boğaza savaşa koyuldu. Diğer gemilerimiz ve içlerinde bulunan yeniçeri askeri, kaptanların hamlelerine, bizim cenkle işimiz yoktur demek suretiyle hem savaşa katılmadılar, hem de kaptanları yardıma bırakmadılar. Bu olay üzerine İstanbul'da sadaret değişimi oluyor, Kara Murad Ağa vezare-tiuzma makamına irtika ediyordu. Padişah olsun, ricali dev-I t olsun, Kapdanı Derya makamına bir denizciyi getirmenin lüzumuna inandılar nasılsa!
Bıyıklı Mustafa Paşa Girid adasındaki donanma ile İstan-bula gelmek üzere yola çıkmışken Kapdanı Deryalığa atanan uaydarağaoğlu Mehmed Paşa, iki kadırga ile İstanbul'dan, Girid ada'sına doğru yola çıkmıştı. Takvimler 15/mart/1650 senesini gösterirken, işi denizcilik ve deniz ticareti olan Venedik yirmi kalyon, sekiz kadırga ile Çanakkale boğazını tekrar ablukaya almaya başladı. Ancak gerek Abdurrahman Paşanın boğaz muhafızlığında Kepez ve Soğanlıtepede mevzilen-dirdiği toplar, düşmanı boğaz civarından uzak durmaya mecbur kıldığı gibi ablukayı hayli boğaza uzak sularda yapmaya zorluyordu.
Haydarağaoğlu Mehmed Paşa; Girid'e yardım götürmek için harekete geçtiyse de, yeniçerilerin muhalefetiyle karşılaştı. Truva kıyılarına giderek oradan bulabildiği yardım malzemesini alıp Girid üstüne uzandı. 18/şubat/1651'de buraya 157 yeniçeri neferi, bir miktar para ve eşya getirebildi. Küçük Hüseyin Paşa; İstanbul'a yaptığı şikâyetin sonucu olarak, kapdanı deryanın tebeddülünü sağladı ve Hüsameddin-beyoğlu Ali Paşa makama getirilmişti.
Denizcilikten gelen bu zat, padişaha kalyon yapılması hususunda, ısrarda bulunmaktaydı. Kış olmasına rağmen 18 kadırga ile Girid adasına dörtbin asker taşımağa muvaffak °ldu. 13/haziran/1651'de de Girid'e o güne kadar getirilmiş Yardımların en büyüğünü getirdiğinde 30 kalyon, 38 kadırga ve 6 mavnadan müteşekkil bir donanmaydı emrinde olan.
Ali Paşa; Çanakkale Boğazı dışındaki yaptığı keşif sayesinde düşmanın Anadolu ve Rumeli sahilinde mevzilenmiş toplar yüzünden ablukalarını, pek sıkı ve teşkilatlı şekilde kapamamış olduklarını tesbit etdi. Bu vaziyet karşısında pek burnaz bir tuzak hazırlama cihetine gitdi. Filosunu aldığı gibi hayli güney istikametinde uzaklaşacak, bu sırada Venedik filosu Çanakkaleyi abluka için, sahile nisbeten yaklaşınca, gerek yerleştirilmiş toplar gerekse, güney istikametinde uzaklaşmış filo, hızla bu gemilerin üstüne gelecek, akıbet Venedik donanması iki ateşarasında kalacaktı. Bu sırada Kara Murad Paşa; Küçük

Hüseyin Paşanın yerine Serdar Tâyin edilmişti ki, donanmanın başında olduğu halde, Çanakale'ye gelmişti. Ali Paşa, kaymış olduğu güney sularında Mısır'dan dönmekte olan onbeş adetlik filoyla birleşmiş ve kuvvetin ehemmiyeti artmıştı. Kara Murasd Paşa; başında olduğu donanmanın tanziminde de kalyonları birinci hafta, mavnalar ikinci hat'tı teşkil ederken kadırgalar ise üçüncü hatta dizildiler.
Kara Murad Paşa baştarde denilen gemiden, daha hızlı ve kolay manevra yapabilen, gemilerin arasında kolaylıkla ge-zebilen bir kadırgaya geçmiş böylece de emir ve komuta mevkiini bir mânada da gizlemiş oluyordu ve de, düşmanı böylece adamakıllı şaşırtmayı başarmış oluyordu. Nihayet; 16/mayıs/1654 senesinde, altı saat süren bir savaş meydana geldi Venedik donanmasıyla. Düşman donanmasında gemi sayısı büyük sınıftan olmak şartıyla 26 gemi idi. Başlarında Venedik donanmasının kıymete hâizlerinin arasında mümtaz bir mevkii olan Amiral Giuseppe Delfino komuta ediyorken, yardımcı subayları ise savşlarda pişmiş kişilerdi. Demir atmış olarak beklemekte olan Venedik filosu, amiralin taktiğine göre donanmayı hümayun'un iyice yaklaşmasını temin İçin hareketsiz duracak, yeterli mesafeye gelindiğinde, demir alma yerine demirleri kesmek suretiyle hemen saldırıya geçerek, avlarını fena bir şekilde bozguna uğratmayı kuruyordu, üstelik lodos rüzgârı bunları ümitlendirmekteydi. Bizim gemilerin görüldüğünde tasavvur ettiği gibi bir müddet beklemede kalan Amiral Delfino, vaktin geldiğini göz önüne alarak, 26 gemisine aynı anda demir kestirip, ilk hattında Ami-

23 Fransesko Morissini ve emrinde 8 kalyon olduğu halde 'den Murad Paşanın üzerine yürüdüler. İlk top sesleri du-Iduöunda, savaşın kanlı geçeceğini hissetmemek kabil de-'"ldi Topların ağzından çıkan mermiler, küpeştelerde pathaemilerin çeşitli yerlerinde de rahneler açıyordu. Bu ağır hasar verici bir mücadele olarak görüldüğünden, İki tarafda gözüne kestirdiği düşman gemisine rampa yapmak suretiyle savaşı sürdürme eğilimine girdiği, saffı harbin sıralarında bir gayrimuntazamlık görünmeye başlamıştı. Meydan muharebelerinde önce iki mübarizin yâni, dövüşçünün çıkması suretiyle ve onların aldığı neticenin muhasımlar indinde meydana getirdiği moral tesirin, zaman zaman savaşın neticesini gösteren âmil olduğu, harb menakiblerini anla-tan eserlerde rastlanan malumattandır. İşte bu misâlin üzere, Venedik kalyonu Akila Doro İsimli gemi, bizin Emîr Reisin saldırısına mâruz kalarak, bizim rampa etmemize mâni olamamıştı. Kılıç, kılıca, göğüs göğüse amansız bir cenk Do-ro'da cereyan etdi. Emîr Kaptan plânlı ve programlı olarak, leventlerinin bazılarını, düşman gemisini endaht ettirmekle, yâni patlatmak üzere görevlendirdiğinden vaktin geldiği işaretini alınca büyük bir ustalıkla kalyonunu Akillo Doro'dan, büyük bir maharet ve hızla ayırmaya muvaffak oldu. Düşman gemisinde bir tek yiğidini de, bırakmamak suretiyle işi başarması birlikte mücadele yıllarının verdiği tecrübeyi kuvveden fiile çıkarma olarak kabul edilmelidir. Gemimizin düşman kalyonunun yanından ayrılmasının hemen peşinden öylesine bir infilakla sarsıldıki, sulara gömülmesi dakikalar ile °lqülebilir kısalıkta oldu. Amiral Morosini, sularda boğulma-niakla meşgulken

leventlerimiz; onu bu zor mücadeleden nalas edip, gemilerine çektiler. Yine bir başka kalyon kapta-nın"ıız İskenderiyeli Mehmed Reis'in gemisi, ürsula Bona enture adlı Venedik kalyonuna rampa etmiş, Emîr Reis'in rampasında meydana gelenler bu rampada da yaşanarak, Bona Venture'de Morosini'nin Akillo Doro'nun akıbetine uğradı. Çok geçmediki Trablusgarb'dan gelen gemilerimiz bir Venedik kalyonunu esir etmeyi başardılar. Bütün bunlar olurken; güney istikametinde uzaklaşma taktiğinden hareketle, Ali Paşa yanında Mısırdan gelen filo ile birlikte kıyametin adetâ koptuğunun resmi olan, muharebenin yapıldığı sulara doğru hızla kaydı ve Venedik gemilerinin, diğer bordaları üzerine yüklenmeğe başladı.

Plân tutmuş, düşman iki ateşarasında tutulmuştu. Venediklilerin San Giorgi adlı kalyonu kumanda forsunu taşımakta olup, daha önce batmış gemilerden kurtardıklanyla hayli kalabalıklaşmıştı. Bunların hesabı Osmanlı Donanmasının amiral gemisini yakalamak ve donanmayı mağlubiyete duçar etmekti. Halbuki Kapdanı Derya Kara Murad Paşa, denizci olmamakla beraber, önce cesur bir insan idi. Peşinden tecrübeye büyük saygı duyan anlayışa sahipti. Reislerin söy-lediklerini yabana atmıyor, icabında onların tavsiyelerini, bir cengâver olarak daha da mükemmel eştiren ilâvelere aklı eriyordu.

Bu sebebden dolayı, kendisi amiral gemisinde olmayıp, daha hareketli bir kadırgada bulunuyordu. Buna rağmen Murad Paşa gemilerin çoğunu, amiral gemisine sataşanlara göndermişti. San Giorgio üstüne gelen gemileri görünce yanındaki kadırgalardan ayrılıpda kurtulma yolunu aramaya başladı. Ancak çıkan dalgalar hasar gören bu geminin direklerinin kırılmış olması, dümen mekanizması ise komuta dinlemez bir arızaya girdiğinden, hem gemilere komuta edemez hâle düşmüştü hem de, başının çâresine bakma vaziyetine gelmişti.

içindeki muharipler, Osmanlıya esir düşmektense, ölümü seçmişlerdi. Bu bakımdan San Giorgio kaçamak dövüşüyordu iyi bir su yolu bulup, firara bakıyordu. Kendisine takılan qemiler beş taneydi ve Güney cihetinden, savaş sularına gel-rnİş bulunan Ali Paşa, bunların üzerine rota tutturdu. Bu beş nemiden her biriyle savaştı. Onların birini sakatladı, birini zaptetti. Bir diğerini batırdı, bir kalyon aldığı yaralar yüzünden kendikendine battı.

San Giorgio ise bu kadar gemi batıra batıra gelmeye çalışan Ali Paşanın elinden kurtuldu. Kapdanı Derya Murad Paşa, düşmanın geri kalan bütün gemilerini yok etmek gayesiyle takip altına aldı. Fakat çıkan pek büyük bir fırtına do-nanmamıza bunları yakalama imkânı bırakmadığı gibi fırtına, herkesin kendi başının çâresine bakması gerektiğini hatırlatır azametteydi. Fırtına sonrasındada Kara Murad Paşa; Foça limanına uğradı.

Orada işe yarar ne bulduysa gemilere yükleyip, ver elini Girid dedi. Girid'e vusulünde gazilerin sevinci görülecek manzaraydı. Kara Murad Paşa; sadnazam olarak nasb edildiğinden kapdanı deryalık Zurnazen Mustafa Paşaya tevcih olundu. Tabii bu zâtında denizci olmadığını söylemeye gerek yok herhalde. Bu Paşa; Kara Murad Paşa gibi yapmak istediyse de, meşverete önem verip deniz üstadlarına değer vermekle beraber cesareti medeniyesini Kara Murad Paşa sevi-

yesinde tutamadığından, bir çok işi yarım bırakıyordu. Düşmanla çarpışıyor. Onları zor duruma düşürüyorsada, bitirici saldırıyı yapmaya cesareti kâfi gelmiyordu. Girid Adasına yardım götürme yerine İstanbul'a avdet etmeyi tercihi görevinin elinden gitmesine sebeb oldu.
29/mart/1656'da vazife Halep Valisi Mustafa Paşaya verildi. Bu Paşa, daha tersaneyi gezerken işin kendine uygun olmadığını gördü ve en kısa zamanda da 1656 mayıs ayının 4. günü Mısır'a vali olarak kendini tâyin ettirmenin yolunu buldu. Amiral Büyüktuğrul merhum, bu adamı târih, Kaçak Mustafa Paşa diye andığını, değerli eserinde zikretmekten kendini alamamış. Muhterem okurlarım; Yılmaz Öztuna Bey; Osmanlı kapdanı deryalarının vazife alma listesinde, 71. kapdanı derya olarak eski sadrıazamlardan Kara Murad Paşa'yi zikreder ve 1 l/mayıs/1655'de yine sadarete yükselmesiyle son bulduğunu yazar. Akabindeki kapdanı derya olarak Telli Mustafa Paşa olup, bu 72. olarak vazife alan zât'ın, görev süresi ongun sürer ki; Büyüktuğrul âmiralim'in bahsettiği, Kaçak Mustafa Paşa olarak anılan bu Paşa olmalıdır -73. Kapdanı derya olarak, daha sonra sadnazamlığa da getirilecek olan Zurnazen Mustafa Paşa'nin geldiği görülürki, bu zâtın 21/mayıs/1655'de aldığı görevide, 10 ay, 10 gün son-ra30/mart/1656'da bırakmış görüyoruz.
74. kapdanı derya olarakda listede 30/mart/1656'da vazife alıp, 1 ay, 15 gün sonra, 4/mayıs/1656'da makamı, Topal Sarı Kenan Paşa'ya devreden Kara Mustafa Paşa'ya rastlıyoruz. Görüldüğü gibi deniz devleti olması gereken Osmanlı devletinin birbiri ardına ve umumiyyetle denizcilikden yetişmemiş kişilerin idaresine verilmesi, acaibü'l garaibdendir desek yeridir.
Halbuki; Girid gibi bir mühim tabii üssün fethine teşebbüs etniş gücün ihtiyacının deniz kuvvetleri olduğu aşikârdır pek teessüf olunmalıdır ki; bu durum, asla ihmal götürmez bir ehemmiyetle ele alınmalıydı, ne varki öyle olmadığı apaçık ortada! 75. Kapdanı derya olarak iş başı yapan, Topal Sarı Kenan Paşa, Girid Adasına 30 kalyon, 10 mavna, 40 kadırga, 20 beylik gemisi, ayrıca gemilere bindirilmiş hayli sayıda kara askeriyle yola çıktı. Güçlü bir görüntü sergileyen donanmayı hümayun teçhizat bakımından hayli eksik halde idi. Tam tersine Venedik gemileri, denizci milletin gerektirdiği güç ve zindelikte idi. Lazzaro Mocenigo, Antonio Barbaro, Pi-
Contar, Guiseppe Morisini gibi amiraller görevleri başın-bilmem kaçıncı defa leventlerimizin karşısına çıkıyorlardı. Bizim gibi zırt pırt kumandanı değiştirme yoluna gitmiyor-ı rdı Venedik donanması dediğimize bakmayın bu deniz kuvvetlerine bunlar buz gibi haçlı donanması olup, bu seferinde de Malta şövalyelerini de aralarına almışlardı. 26/hazi-ran/1656'da Çanakkale önlerinde iki donanma karşılaştığında düşmanımızın gemileri, Morto Koyundan, Karanlık Limana kadar olan deniz sathında bir hilâl görüntüsü içinde saf tutmuştu. Lazzaro Mocenigo ortada yer tutarken, Barbaro ve Contari'yi yanlarda görüyoruz. Morisini arka safı, Malta Şö-valyeleriyle birlikte teşkil etmişleridi.

Bizimkilerin Hâli!

Eski savaşlarda yaptığımız gibi, kalyonlarımız ön safta mavnalar ortada, kadırgalarımız ise, en arka safta dizilmişlerdi. Gemilerin idaresi denizcilerde olmakla beraber, harekâtı askeriye yeniçeri ve kara askerlerine bırakılmış olduğundan, emir ve komuta zinciri bir parçadan da öte karışıklık içindeydi.
Nitekim; böyle olmanın mahzuru az sonra kendini göster-rneye başladı. Savaşı göze alan iki donanmanın, hedeflerinin ne olduğuna bakacak olursak, haçlılar donanmamızı Çanakkale boğazından Ege'ye çıkartmamak dolaysıyla hem ticaret yollarını Osmanlı talan harekâtından muhafaza etmek hem de Girid'deki hristiyan savunmasına güç katmak için, Osmanlı askerinin her çeşit takviye almasını önlemekti.
Bizimkilerin ise; Girid'e gidip, yardım ulaştırarak fethin bir gun önce tamamlanmasını temin etmekti. Savaş; uzak mesafeden yapılan top atışlarıyla başladı. Rüzgâr düşman do-nanması üzerine yelken dolduracak şekilde esmeye başladı.
Durum hava ve deniz avantajı bakımından rakibimize gülüyordu. Önceki savaşlar esnasında, boğazın rumeli ve anado-lu sahiline yerleşmiş topların, düşmanın ftöğazın içine kadar girmesine engel teşkil edemediği görüldü. Bu kadar zaman geçmesine rağmen topların caydırıcı olamamasının cevabı henüz bulunmadı üçyüzelli küsur yıldan beri..
Maalesef Kenan Paşanın komutasındaki donanmamız, Gi-rid'le ilgili deniz savaşlarının hiçbirinde bu seferkinde olduğu kadar perişan olmamıştı. En büyük düşman ise, gemilerimiz-deki yeniçeri oldu. Bunlar deniz alışkanlığı olmadıklarından, gemilerin ya savaş alanından kaçmasına yahut baştan kara edip, sahile çıkmaya zorladıklarından, mağlubiyete duçar olduk. Başarı gösterebilen gemilerimiz, ya içinde kara askeri olmayan veya reise bıçağını çekmeyenlerin bulunduğu gemiler oldu.
Bu savaşın kaybının en feci tarafı, Çanakkale önierine pek uzak olmayan Midilli'yi Venediklilerin ele geçirmesi yanında Bozcaada'da aynı akıbete uğramıştı. Allah'dan haçlılar, bu fırsatı değerlendirme hususunda kısır kaldılar. İstanbul üstüne boğazdan süzülseler idi, İstanbul'un işi hayli tehlikeye binerdi. Mektep kitaplarında denize bakan surların, düşmana heybetli görünmesi için badana yapılması, alınacak ilk tedbir arasında sayılmıştı. Neyse ki; Köprülüler devrinin başlamasına az kalmıştı. Girid'in devamını o safhada okuyacağız.

Bulgurlu Savaşı

Bu eserin yazıldığı sırada yâni 1980'lerden sonra başlık yaptığımız Bulgurlu, artık İstanbulumuzun meskûn mahalleri arasında yer aldığından bundan böyle bu bölgede yerleşen İnsanların bulundukları arazinin hiç değilse 1650'li yıllarda kjr meydan savaşına şâhid olduğunu bilmeleri için ayrı bir Önem atfettik bu açıklamadan sonra gelelim vakayı anlatmaya:

"Daha önceki satırlarımızda sipahilerin ve içoğlanların, yeniçerilerle yaptıkları mücadelede pek feci şekilde kırıldıklarını anlatmıştık Bu vakanın adının Sultanahmed Vakası adı ol-duğunuda hatırlattıktan sonra bu olayın üzerinden geçen dönem içinde sipahi askerine yapılan bu, katliam Anadolu'da büyük bir üzüntü husule getirmişti. Gürcü Nebii ve Katırcıoğ-lu yanına topladığı seksenbin nefer eşliğinde isyan etti.

Hedef olarak İstanbul'u seçti ve yürüyüşe geçti. Üsküdar'a gelene kadar elli kadar büyük yerleşim merkezlerini yağmaladı. Ahalisine eziyetleri tahammül edilmez derecelere vardı. Nihayet, İstanbul'un Anadolu yakasında bulunan Bulgurlu ve Çamlıca yakınlarında, ordugâhlarını kurdular. Saraya gönderdikleri dileklerinde yetmiş kişinin idamını ve Halep valiliğini isteyen Gürcü Nebii, bu talebleri yerine getirilmediği takdirde savaşın kaçınılmaz olduğunu bildirdi. Tabii ki hiçbir devlet böyle bir tehdid karşısında kaldığında ne yapar bilemeyiz amma, İslâm ahlakıyla mücehhez bir devleti temsil eden Osmanoğulları devleti, anlayacağı tek dil, kılıç teklifine karşı kılıcını gösterecekti.

Onlar da öyle yaptılar. Devleti âliyye; Defterdarzâde Meh-med Paşa komutasında hazırlanan birlikler teşkil edildi. Bu birliklerin sayısı hiçde Gürcü Nebii'nin kuvvetlerinin sayısından az değildi. Çamlıca eteklerinde karşılaşan iki ordu, birbirine kılıç sallamaya başladıklarında kardeş kavgasını başlatmış oluyorlardı, böylece de, müslümanlar kardeştir nazmı ilâhisini yine mü'min kimseler ihlâle tevessül etmişlerdi. Çarpışmalar pek kanlı şekilde sürmekte iken Murad Paşa devlet askerine yardıma yetişti. Zaferin padişahın askerinde kalma-sına yetti bu yardım.

İsyancılar ümidleri kalmayınca her biri bir tarafa dağıldılar. Dört saat süren savaşın nihayetinde meydan her iki müslü-man gurubun ölü ve yaralıları ile dolmuştu. Pek enterasan-dırki; isyancılarla yapılacak savaşı, o dönem İstanbul ahalisi, yapılacak bir müsabakayı temaşa edecekmiş gibi pikniğe çıkarcasına arabalara doldurdukları aile efradları ve yiyecekleri, içecekleri ile birlikte meydana gelecek çarpışmaların rahatça görülebileceği alanları doldurduğu görüldü. Neyazık değilmi?

Müslümanlar birbirini kırarken böyle bigâne olmak ne kadar acı! Dini mübin'in istikametinde bir devlet olan Devleti âliye'ye isyan edenler, dinen doğru olmayan davranışa imza atmışlardır. Bunların cezalandırılması elbette devlet olmanın gereğidir. Sükunet, isyancıları tesirsiz hâle getirmenin peşinden gerçekleşeceğinden, önce bunları yenmek lâzımdır. Bu vakada görülen odurki; isyancı güçler Anadolunun büyük bir kısmını ezerek gelip geçmişler, devletin merkezinin kapısına dayanmışlardı. Artık burada devlete sahip çıkmayan zihniyetin, asilere dur diyecek meziyet karşısında hiçbir ehemmiyeti olamaz. Biz; asırlar sonrasında Çamlıca eteklerinde aynı milletin evlâdlarının, birbirini boğazlamasını seyredenleri de asla tasvib etmiyoruz. Yalnız suda âyân oluyorki, her devirde <ya-şasin! Kim? O daha belli değil zihniyeti geçerliymiş.

Neyse; biz Bulgurluda isyancıların mağlup olup, dağılmalarının ardından padişah ordusunun kışlalarına çekildiğini bildirerek bu vakaya noktaya koyalım.

Devletin Siyaseti

Görüldüğü gibi Padişah küçük yaşta olduğu için Kösem Valide Sultan bir nevi vâsi gibi ülke yönetiminde rol oynamakla beraber, dinimizin ve işlerin muhtacı mecburiyyet kıldığı, istişareye baş vurduğu mutlaktır. Tabii bu istişare ve icra heyetini teşkil edenlerin arasında sadrazamın yeri, her halde bir numarayı gerektirir.
Kaptanı Derya, Yeniçeri Ağası, Reis'ül Küttab, yâni hariciye nâzın ve Nişancı, Defterdar gibi kimseler bu istişare ve icra mekanizmasının uzuvları idi. Bilindiği gibi Sultan 4. Meh-med devri çok inişli çıkışlı bir dönem olduğu gibi ayrıca pek-de uzun bir zaman dilimini 44 yıl gibi bir bölümü kapsar. Şimdi bu uzun dönemde padişahdan sonraki adam olan sad-nazamların ad ve vazifede kalış müddetlerine birde akıbetlerine sırasıyla atfu nazar eyleyelim: 4. Mehmed'in Sadrıazam-ları Mevlevi Sofu Koca Mehmed Paşa; 4. Mehmed'in sadaret makamında bulduğu sadrazamdır. Bunu görevinde ipka etmiştir. 1648 yılında Sultan İbrahim'in son günlerinde isyancılar tarafından sadnazam tâyin olunmuştur. Sultan İbrahim bir çıkış yolu olarak kabullenmiştir. Yukarıda yazdığımız veçhile padişahın cellâtları arasında yer almış olan Sofu Mehmed Paşa, makamı sadaretten 1649/mayısında azledilmiştir. Daha sonra boğdurulmuştur. Boşalan makama 1650 senesinin 8. ayına kadar sürecek 1. sadaretiyle Kara Murad Paşa getirilmiştir. Bu sadaret süresi 14 buçuk ay sürmüş, yerine 4. Murad'ın damadı Kaya Sultanhanımın kocası olan Melek Ah-rned Paşa gelmiş bunun dönemi de, bir seneyi bir kaç gün geçene kadar sürmüştür.
Yine damadlardan olan Sîyavuş Paşa 1651 senesi 8. ayında sadrıazam oldu. Ancak bu süre 45 günü ya buldu ya bulmadı! Siyavuş Paşanın bu kısa sadareti peşinden, nöbetin Gürcü Mehmed Paşaya geldiği görüldüki Haziran/20/1652 Gürcü Paşanın sadaretinin bitiş tarihi oldu. Bunun dönemide dokuz ayı aşmadı. Tarhuncu Ahmed Paşa da, 9 ay 1 günlük sadaretine iş başıyaptı. Koltuğu boşalttığında tarihler, 21/mart/1653'ü göstermekteydi. Derviş Mehmed Paşa; Sultan 4. Mehmed'in 7. sadrazamı oldu. Ancak sadaret müddeti, 1 sene, 7 ay, 1 hafta sürebildi. 8. sadrazamda bir damad idi ve adı tbşir Mustafa Paşa idi. Sadareti 6 buçukay sonunda nihayet buldu. Mayıs/1 1/1655'de, Kara Murad Paşa 3ay/9gün sürecek 2. sadaretine getirildi. Damad Süleyman Paşa; Kara Murad Paşanın 2. sadaretinden sonra 19/ağus-tos/1655'de sadrazam yapıldı. Bunun müddeti de, 6 ay, 10 günde tamamlandı. Efsane adamların arasında pek önemli yeri bulunan Deli Hüseyin Paşanın, sadareti, tam 6 ay sürdü. Bitiş tarihi, 5/mart/1656 oldu.
Peşine yapılan tayinle Zurnazen Mehmed Paşa Osmanlı tarihinin en az makamda kalan sadnazamı oldu. Bu sadaret, tam 4 buçuk saat sürmüştü. Aynı gün yapılan diğer bir tâyinle; 1 ay 22 gün sürecek sadaretine 2. defa olmak üzere damad Siyavuş Paşa getirildi. 26/nisan/1656 tarihi Boynu-eğri Mehmed Paşanın sadarete tâyin gününü teşkil etti. Bu zâtın sadareti de, 4 ay 19 gün devam

ederek, 15/ey-lül/1656'dan, 30/ekim/1661'e kadar sürecek 5 sene, 1 ay, 15 günlük veziriazamlar arasında mümtaz bir mevkii olan Köprülü Mehmed Paşanın sadareti, 4. Mehmed'in 15. sadrazamı olarak gerçekleşti. Yine uzun bir sadaret dönemin; kapsayan Köprülüzâde Fazıl Ahmed Paşanın sadrazamlığı 3/ka-sım/1676'ya kadar 15 sene, 4 gün sürdüğünü görüyor ve Sultan 4. Mehmed'in 16. sadrazamını idrak etmişiz ve aynı zamanda ilmiyeden gelen, Fazıl Ahmed Paşanın sadaretini; Osmanlılığın ömrüne bereket katan dönemlerden saysak yeridir.
ecr i zâtın vefatı üzerine, bu aileye damad olmuş ve bu aile-etiştirilmiş bulunan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, kaim-"" derinin yerine sadaret makamına oturmuş ve 7 sene, 1 12 aünsüren ve 15/aralık/1683'de biten sadaret boğularak öldürülmesini de getirmişti. 2. Viyana kuşatmasının aynı zamanda serdanydıve burda ademi muvaffakiyet, hayatının onunu getirirken, Osmanlı devleti de, duraklama devrini belkide bu yıl tamamlamış oluyordu bir bakıma!
Kara İbrahim Paşa'nın sadareti; idam edilmiş bir sadrazamın peşinden gelmiş 15/arahk/1683'de başlayıpda, 2 sene 4 qün devam ettikten sonra, 18/arahk/1685'de sonuçlanmıştır. Bu zatın arkasından Boşnak Aynacı Sarı Süleyman Paşa sadrıâli olmuş ve 1 sene, 9 ay, 6 gün sonra sadaretten infisal ettiğinde tarih 23/eylül/1687'yi göstermekteydi. Abaza Siyavuş Paşa, Köprülü Mehmed Paşanın diğer bir damadı olup, 5 ay, 9 gün süren sadaretinden 2/mart/1688'de 4. Mehmed'in 20. sadrazamı olarak ayrılmıştır.
4. Mehmed'e son sadrazamlığını bu zat yapmıştır. Böylece tahta geçmiş olduğu 8/ağustos/1648'den, 8/kasım/1687 tarihine kadar tahtı Osmanide geçen müddeti 39 sene, 3 ay, 1 gündü ve bu uzun sayılan saltanatında yukarıda yazdığımız 20 sadrıazamla çalışmıştır.

Vakai Vakvakiye

Bu vaka; Osmanlı tarihinin en kanlı olaylarından birini teşkil eder. 4. Mehmed'in 8. sadrazamı, Damad İbşir Mustafa Paşa döneminde vukubulmuştur. 1654/arahk ayında sadarete getirilince hemen kendine has, sert ve kan dökücü idaresi sadece ahali tarafından değil mesai arkadaşları sayılan her bakamdaki devlet ricali tarafından endişe içinde takip olunmakta, hiç kimse hayatından, malından ve işinden emin olmaz duruma gelmişti. Korkuyla ömrün geçmeyeceğini idrak eden bazı fedakâr kimse, başlarında dolaşan bu zalim, zâlim olduğu kadar adaletsiz idare yapmış olduğu zulmün zirvesine çıkınca, zevali de başlamıştı. Sosyoloji ilmi, târih gerçekleri içinde hüküm olarak bizim söylediğimizin dışına düşecek bir hüküm vermemiştir. Bu anlayışa ve uygulamaya karşı çıkacak kimseler beklenmekteydi ve bekleme fazla gecikmedi. Damad İbşir Mustafa Paşa, mührü alalı daha altı ayın doğmasına az bir zaman kalmıştı ki, yeniçerilerin bir yerden etkilendikleri görüldü. Şimdi bu insanın içini dışına çıkartan davranışların sergilendiği bu vakayı, Ali Sabri beyin 1910 yılında kaleme aldığı lise talebelerine mahsus "Osmanlı Tarihi" adlı eserin 422.

sahifesinden sadeleştİrerek sunmaya çalışalım: "Bizde bir kötülük hissedildiğinde akla gelen birinci eylem hemencik, makamı sadarette bulunan şahsın değiştirilmesi işlemine girişilir. 4. Mehmed devri bu tarz sadaret değişiminde belki en çok rastlanılan devir dense pek yanlış olmaz. Vakai Vakvakiyenin husule geldiği dönem olan 1655 senesi/nisan sonlan İbşir Mustafa Paşa'nın sadrazamlığı dönemine rastlarki, bu zat 4. Mehmed'in yedi yıl içinde çalıştığı 8. sadnazamiydı. Yapmakta olduğu pek sert hükümet sürmeye ilaveten, paranın mâkul ayarında yapılan eksiltmeler, diğer bir deyimlede zuyuf akçanın piyasaya sürülmesi, maaşların pek geç ödenmesi, Girid'de savaşmakta olan askerimize yardım ulaştırılamadığından orada aç kalmalarına sebebiyet vermek eklenince tabiiki hemen yukarıda söylediğimiz klâsik tedbir olan sadrıazam ve kadrosunun tasfiyesi ameliyesine teşebbüs olundu.

Bu durumdan şikâyetçi olan asker, esnaf ve ahali gönderdikleri bir dilekçe ile vaziyetin müsebbibi gördükleri, devletin ileri gelenlerinden otuz kişinin adını verdiler. Bunların kelleleri düşürüldümü işlerin düzeleceğini ileri sürdüler. Padişah bu |istedende npcenleri istemeye istemeye vermek mecburıyerstede şunlar vardı: Darüssadeağası, Valide başağasi, ValideSultan nedimlerinden bir kaç kişi ile bunnımları gibi kimselerdi. Bu insanlara uygulanan ınfaz-onr Sultanahmed meydanında bulunan çınar ağaçlanıldılar. Efsaneye göre; insandan meyve veren bir ağacın olan Vakvakiye ağacınında bu vakaya ad olduğu görüla" " Yukarıdan beri padişahın sık sık sadrazam değiştirdiğini belirtiyor ancak bunun sebeblerine temas ederken ağaların "dareye bir organizasyon dahilinde te'sir ettiğinden dem vurmadık. Bahse konu ağaların başlıcalan arasında; Bektaş Ağa, Murad Ağa ile Muslihiddin Ağa ve Kara Çavuş Mustafa Ağa, Kâhya bey, adıyla anılan Mustafa Çelebi'ki Kul Kâhyalık mevkiinde bulunarak, neredeyse fiilen padişahlık yapacak kerteye gelmişti. Bunlardan Bektaş Ağa, bir yeniçeri neferiyken, sistemin gereği terakki etmiş, yeniçeri ağası olmuştu. Bu makam olduktan sonra büyük vilâyetlere, kubbealtı vezirliklerine, kaptanı deryalığa terfi etmeği yakalamak mümkün hâle gelirdi. İşte Bektaş'ı bu makamlardan hiç birine tâlib olmayan kimse olarak görüyor, sadece eski bir yeniçeri, adetâ yeniçeri şeyhi olarak kalmayı, ancak maaşını Paşa seviyesinden alma şartıyla tercih etmişti. Bektaş Ağa'nın; yukarıda saydığımız makamlara eğilim göstermiyerek, mev-cud haliyle kalmasının esas sebebi, Muslihiddin Ağa'nın yeniçeri ocağında elde ettiği tesiri ve kuvveti dengelemeye dönüktü.

Muslihiddin Ağa Sultan 4. Murad'in iltifatlarına nail olmuş,
ıst'şare erbabı olarak kabul edilmiş bulunduğu içinde bütün
yeniçeri arasında görüşleri pek önem arz eden kimseydi. Ye-
'Çerilerin bir çoğu, terakki edip vilâyetlere kaptanı derya'lı-
ga gotiklerinden, başkent İstanbul'da kalmayı tercih etmekte
olan Muslihiddin Ağa burada en eskiliği pek güzel kullanarak, makam ve mevkii dağıtmada bundan dolayı da para toplama başarısı gösteriyordu. Bektaş Ağa bu avantajlı Muslihiddin Ağayı yalnız bırakmamak için, Yeniçeri Ağalığını bırakmış yerine de evlâtlığı Kara Murad Ağayı seçtirmişti. Yalnız bu iki ihtiyar

arasında, Muslihiddin Ağa namına farklılıklar vardı. Meselâ: Muslihiddin Ağa, Bektaş'a nazaran çokçok akıllı, vatanperver ve iyilik sever bir kimseydi de.
Buna karşılık Bektaş Ağa; sadece para toplayıp, zevkü sefada yemeği düşünen, her nev'i cinayete şerik olacak bir tabiat sahibiydi. Bektaş'm evlâdlığı Kara Murad Ağa; bütün mevcudiyetiyle tam bir yeniçeri zorbası idi. Bu vaziyeti sadrı-azam oluncaya kadar sürdü. Girid savaşına gittiğinde adetâ bir Zaloğlu Rüstem kesilmişe benzedi. Demekki yaradılışında var olan iyiliğe inhimaki yavaş yavaş kendisine hâkim olmaya başlar. Kösem Valide Sultan'ı itaat içinde sayar, emrini yerine getirirdi. Bu mevkie Bektaş Ağa'nin yardımıyla gelmişti. Çünkü devrin sözü geçen yegânesi, bu Bektaş Ağa idi. Bazı dilbazlar, o devire "Bektaşiyân Devri" ismi koymuşlardır. Birbirlerinin güç ve makbuliyetlerinin derecesini takdir etmiş bulunan Bektaş ve Muslihiddin Ağa'lar müştereken hareketi uygun bulmuşlar, diğer saydığımız ağalar ise, bu iki güç merkezine ilk zamanlar, itaat içinde kalmayı yeğlemişlerdi. Siyasi hayatta; rakibinin yanlışlarını söylemek er kişi işidir. Kirli siyaset ise, rakibin bütün yanlış ve kabih davranışlarını parlak sözlerle methetmek gerektirir.
Bunları yapan kimse mutlaka bir gün, mâlik olduğu destek ve güçlerden mahrum kalacaktır. Buna bağlı olarak Muslihiddin Ağa, Bektaş Ağanın münasebetsizliklerini, öve öve bitiremiyor uçurumun kenarına yavaşça iteliyordu. Öte yandan bahse konu ağalardan biri olan, Kara Çavuş, bir icra aleti idi. Kes dersen keser, vur desen vurur biriydi. Kara Mura mevkii sadarete getirildiğinde Kara Çavuşda lonca'yı ktı Adetâ yabancı oldu. Kâhya Bey'e gelince; epeyi bir Hdet sonra gerek Bektaş gerekse Muslihiddin Ağaları göl-, bıraktı. Sadnazamların uşak gibi kullanıldığı bir devir a bu Kâhyabey dönemidir desek yeridir. İstediği şekilde h'kümete yön vermeyi bildi. Kösem Valide Sultana daha a râkib olma durumuna gelen, 4. Mehmed'in validesi Turhan Sultan tarafında vaziyet alan Kâhyabey, nâmıdiğer Mustafa Çelebi'nin, çocuk padişahın buluğa ereceği döneme kadar adeta padişah vekilliği yaptı. Valide sultanların devletin önemli güç merkezlerini ellerinde tutan bu adamlarla ister istemez işbirliği yapmaları gerekmekteydi.
Herhalde başka ülkeden idareciler getirilemeyeceğine göre, elde bulunanlarla ülkenin idaresi çaresine bakılacaktı. Tabii ki; burada ortaya koymamız gereken önemli bir hususun; iyi anlaşılması lâzım. Bilindiği gibi Yıldırım Bayezid adına, devlet adamlarının, kahraman bir şehzade olan Yakup Çelebi'yi izale etmeleriyle başlayan taht kavgası, Sultan Fâtih'in oğullan 2. Bayezid ve şehzade Cem arasında hayli pahalıya mal olacak çekişmelerle devam etmiştir. Cem'in Avrupa macerası, Osmanlı devletinden; yürekler paralayan istimdad feryatlarıyla müslümanlann yardımına koşma isteklerini haykıran Endülüslülere Cem'in papalığın oyuncağı olması yüzünden, uğradığımız şantajlar münasebetiyle merhem ola-
Kanuni Sultan Süleymanoğullarının taht mücadeleleri, da-a sonraki şehzadelerin tahta çıkma iddiasında bulunurlar •ye ülkenin çeşitli yerlerindeki devlet görevlerinde istihdam

ilme geleneğinden vaz geçip, sarayda gözün önünde, karkasında ve kısıtlı ortamda yaşamalarını sağlamayı ter-
' artık padişahların ehil olmasını mecburen ortadan kalaırrniştı.
Her ne kadar Sultan 1. Ahmed; hanedan büyüğünün tahta geçmesi hukukunu kaim kılınca, bu tehlike geçti zannına kapılırken, validelerin benim oğlum padişah olsunun mücadeleleri hemen başlamıştı. Delidolu, ülke idaresine padişah olan Sultan 1. Mustafa'yı taht'tan indirip, Genç Osman padişah yapılınca şehzade analarının mücadelesi yeniden gündeme gelmeye başlamıştı. Bunların en önemli zirvesini bahsettiğimiz senelerteşkil eder.
Tâ ki, Köprülü Mehmed Paşa vezareti uzma makamına gelene kadar. Diğer bir tesbitle de meşkûk bir olay sayılması gereken Kösen Vâlide'nin şehid edilmesi, Turhan Validenin harem'in tek hâkimi olacağı döneme kadar devam ede gelmiştir, bu netameli kadınlar ve ağalar saltanatı denilen dönem! Eğer Valideler; bu zorbalara güleryüz göstermeyip, onların isteklerini yerine getirmeye çalışır görünmeleri ve bunların da birbirerine düşmesini sağlayan, bilerek veyahut kendiliğinden neydana gelen politika sayesinde, bu zorbaların, taht'a göz dikmelerini akıllarına düşürmemeleri, takdire şayan bir idare şeklidir diye bir tesbitte bir iddiada bulunuyorum.
Osmanlı devletinin 1596'daki gelir gideri arasındaki fark gelirin fazlalığna uygun idi. Ağalar ve kadınlar saltanatı ismi verilmiş de/rede bu vaziyet ters dönmüş, gider gelirden çok daha fazla hâle gelmişti. Devletin her bölümünde olduğu gibi askerlere ,/apilan tahsisatta da bir çok suistimaller oluyordu. Aylıklar deftere göre çıkıyor, meselâ defterde 800 bin kuruş yazılı, ismler ve yövmiye mikdarı doğruysada, defter sahtedir. Adlaın bir bölümü uydurmadır. Hazineden çıkan 800 bin kuruşın anca 300 bini sahibini bulur, geri kalan 500 bin kuruş, ağclar arasında taksim olunurdu. Bu taksimden ağalar milyoner olurlar, fakat doymak bilmezlerdi. Dönen her işe müdehale edip, para kazanmağa çalışırlardı. Bir savaş zuhurunda defterde kayıdı bulunan 60-65 bin civarı olan isim sayısı meydanı harbe ancak bu rakamın yansı bir sayı ile gitmek üzere toplanırlar, bundan da asla sıkılmazlardı. Zengin kimseleri daima tehdid altında bulundurup, muntazaman haraca bağlanırdı. İstekleri karşılamayan olursa bir iftira yapılarak hanesi söndürülürdü. Tabii bu muamelât nüfuzlu kimselere tatbik olunurdu. Diğer kimselere bunlar gereksiz olup, zorbalarına haber gönderip, adresi bildirirler, zorbalar ve haydutlar haneyi önce basarak yağma eder, bilahire tutuşturup yakarlardı. Çünkü bahaneleri pek çoktu. ! Vergi tahsili hususunda bir misâl olarak, Mizancı Murad beye ait Ebul Faruk; adlı tarih çalışmasının 6. cildinin 147. sahifesinden alıntı yapalım:
"Boyacı Hasan Ağa Rumeli'de vazifelendirilir. Erkeklerin ortadan yok olduğu bir kasabada kadınlara işkence yaparak para toplama yoluna sapar. Kadınların boyunlarına halkalar geçirir. Zincirleri halkalardan geçirerek birbirlerine rapt eder. Yüzlerce kişilik bu kafileyi hem yürütür, hemde değnekle dövdüre dövdüre, kırda bayırda dolaştırır. Bu işkenceye dayanamayan bir kadın ölür. Değnekçi; Boyacı Hasan Ağa'ya müracaat ederek zincirin anahtarını ister ki

halkayı bağlı olduğu zincirden çıkarabilsin. Ne varki bu isteğe Boyacı Ağa yanaşmaz ve Bırak kalsın sürüklesinler cenazeyi, az sonra çürür ve kokusu tahammül edilmez hâl alır. Bundan kurtulmak içinde belki para vermeye razı gelirler. Der. Müracaatının red edilmesine içerliyen değnekçi de, zincirdeki halkanın bağlı olduğu merhumenin, boynunu vücudundan ayırarak sıradan çıkarmanın yolunu bulur." Bu alıntıdan anlaşılan şudur ki; böyle zalimane davranışları irtikâb edenlerin sonunun, selâmet olmayacağı ne kadar âşikârisede, hanımları bırakıp giden erkeklerin durumları hiç bir çuvala sığacak adetten olmadığını da kabul etmek lâzımdır. Hâzin bir numune olarak şu vakayı da arzederek, devleti âliye'nin sürüklenmiş olduğu hâzin durumu nakle son verelim: Yine Murad bey'in adı geçen eserinin 149. sh. de ".bir aralık Venedik Donanmasının Çanakkale Boğazını geçip İstanbul üzerine yürüyeceğine doğru havadisler yaygınlaşinca, devrin sadrazamı bu saldırıyı önlemek için tedbir almayı düşünüyor ve neticede, çâre olarak bulduğu tedbirde şehrin, denize bakan surlarının muntazam bir şekilde badana edilmesini kararlaştırır" Bu tedbîri alma yolunu seçen sadrıazam Gürcü Mehmed Paşa kitabın yazarı tarafından tenkit edilir ama, aslında alınan tedbir sadece bu olmadığı takdirde, bu şeklin fazla gülünç bir husus olmadığının idrâkinde olmak lâzım gibi geliyor bize, çünkü savaş bilhassa savunma savaşı kuvvei mâneviyesi yüksek müda-afilerin kazanmasında pek önemli faktördür.
Saldırganın, savunmadaki tahkim olmuş müstahkemler karşısında demoralize olacağı harp psikolojisinin tesbitİ içindedir. Bu bakımdan alınan tedbirlerin sadece surları badanalamak olmadığı takdirde, yapılana müteveccih tenkidler bizce pek haklı sayılamaz.

Kürekçi Temini

Eski dönemlerde donanmaİ şahane denize açılır, merdane dolaşır, rastladığı düşman gemileriyle savaşa tutuşur ve bir güzel bunları yenerdi. Bol miktarda elde ettiği esirlerden donanmaya kürekçi temin etmiş olurlardı. Tabii bizdeki kürek-çiler asla kötü bir şekilde istihdam olunmazdı. Senelerini bizim gemilerimizde forsa olarak geçirmiş kimseler derin şikâyetlerde bulunmamıştır. Kırbaç sadece avrupalıların gemilerinin vazgeçilmez ihtiyacı idî.
Bizim gemilerimizde, kırbaç asla kullanılmazdı. Rahatsız olan bir forsa derhal tedavi edilir tedavisi sırasında yerine nö-levendlerden kimseler bakarlardı. Ancak yaz-k7 olduğumuz dönemde ise, donanmamızın gücünün zâ-uğraması, dışarı denizlere çıkıpda düşman gemisi av-madiğimiz için, donanmamızın kürekçi bulma sıkıntısı Kendini göstermeğe başlamıştı.
Ancak buna şöyle çare bulabildiler: ".Anadolu'nun içinde bulunduğu maddi sıkıntılar, ailelerin genç erkeklerinin, bir müddet İstanbul'a gelerek, hizmet sektöründe, mesela odunculuk, hamallık, lağımcılık gibi işlerde çalışarak, bir miktar para biriktirip memleketlerine döndükleri görülmeye başlandı Bu genç adamlar potansiyelini gören Tersânei âmire mensupları bazı memurlar tebdili

kıyafet ederek Anadolu'dan gelmiş bu yiğitlere sokulup arkadaşlık kurarlardı ve onlara aşçılarda yemekler ısmarlar, kahvehanede çayla kahve ısmarlar sonra da belli merkezlerde kurulmuş toplanma yerlerine kendi evine misafir götürüyormuş ..gibi içeriye sokup, teslim ederlerdi. Buradaki silahlı askerler, getirilenleri tutuklar ve ayaklarına pranga taktıkları bu millet evlâdlarını zorla küreğe mahkum etmiş olurlardı.

Beri yandan bir vilayette veya belde de, çıkan asayişsizliği teftişe eski bir devlet adamı müfettiş olarak gönderilir buna bağlı olarak teskin edilmesi gereken asayiş daha da bozulurdu. Buna da yine Murad bey'in tarihinden bir misalle izah getirmeye çalışalım.

Basra'da Efrasyab oğulları miras yoluyla sancakbeyliği görevindeydi. Bunlardan Ali Paşa vefat etmiş, oğlu Hüseyin aŞa yerine geçmişti. Buna karşılık amcaları Ahmed ve Fethi eV'er şikâyette bulunmuşlardı. Ahalinin bir kısmı Hüseyin ?ayı kabullenmişler. Diğer kısım ise, amcalarının tarafdargini tercih etmekte olup, bu arada kan da dökülmüştü. Bu vakalarda hadiseyi teftiş için yakın vilayetlerden birinin valisi gönderilirdi. Bağdad Valisi Murtaza Paşa meydana gelen olaylardan haberdar olup, burayı teftiş için izin istemişti. Bu izne muvafakat haberi gelince Murtaza Paşa, Kâhyasını göndermişti. Fakat Murtaza Paşanın bu talebi yapmaktaki maksadı, Basrayi düzeltmek değil, halkı teskin ise hiç değil. Maksadı para elde edebilmeğe dönüktü. Buna karşılık da Hüseyin Paşa Basra'da yerleşmiş, ayanlarını da kendine razı eder hâle getirmişti. Hal buyken, Bağdad valisinin kâhyası kâfi miktar askerle geldiğini görünce Basralı'lan bir telâş aldı. Çünkü bir yanda askeri beslemek öte yandan atlarını beslemek, yapacakları tecavüzlere katlanmak, işlerini bitirip giderlerken de, diş kirası denilen bahşişler vermek icab ettğin-den, bunları şehre sokmama karan aldılar. Vaziyet bu rengi aldığında Bağdad valisi Murtaza Paşa İstanbul'a, Basra'da isyan var şeklinde aksettirdi.

Bunların İran'a iltihaklarını önlemek için hemen işgal etmek gerektiğini anlatarak, bu vazifenin kendisine verilmesini istemişti. İzin verilmiş idi. Basra'hlar Murtaza Paşayı pek güzel şekilde karşıladılar. Murtaza Paşanın kâhyasını şehre sokmayan Hüseyin Paşayı paklayacak iş oradan kaçmaktır ve oda öyle yaptı.

Arabanların sinesine iltica etti. Ahmed bey adlı biri Basra bey'i tâyin olarak, Hüseyin Paşanın sarayında bulduğu bütün nakit ve kıymettar eşyaları Murtaza Paşaya takdim eder. Basra tüccar ve esnafının sunduğu bol ve çeşitli hediyelerle Murataza Paşa devrin en zengin kimseleri arasına katılır. Ancak doymaz nefsi tatmin pek müşkülmüşki, Murtaza Paşa bu verilenlerle iktifa etmez, Basra'nın aşağı tarafında ve Şat'tü-larab kenarında bulunan Hankapanı denen bu günün ortado-ğusunun deposu dense, seza olan bir mağazalar antreposunu eline geçirmeyi kurmaktadır.

Günün birinde Ahmed bey'den, mezkûr depolardaki her çeşit emtianın kendisine, yâni Murtaza Paşaya aid gemilere yüklenmesini hepsini görev yerinin esasını teşkil eden Bağ-dad'a götüreceğini emreder ne varki, Ahmed bey

Murtaza Paşanın çizgiyi aştığını tesbit etmiştir. Çünkü bir çok, devlet, kavim ve tüccara aid bu malların, bu tür müsadereye benzer nakli, Devleti Osmaniyanın emanetlere ihanet ettiği ithamına maruz kalmasına sebeb olacağını söyleyerek muhalefet eder. Bu makul itirazda Murtaza Paşanın bir kulağından girip, diğerinden çıkar. Bu istek kuvveden fiile yâni depo malları gemilere yükleme ameliyesi başladığında, Basra ahalisi "vaybe bizimde vali diye saydığımız herif, serseri bir yağmacı, hırsızdan başka bir şey değilmiş" dedikten sonra kıyam ederler.

Bu sırada; Arabanlara iltica etmiş bulunan Hüseyin Paşa yanlarında kaldığı Arabanları bu çirkin muameleyi göstererek Basra ahalisine yardıma ikna eder, Murtaza Paşa tahammül edemeyeceğini anladığı kıyamdan kurtulabilmek için, yapılan yükleme ameliyesini, zavallı Ahmed beyle Fethi bey isimli zatlara yükleyerek, derhal idamlarını emreder hüküm yerine getirilirse de, yutturulmaya kalkılan dolma Hüseyin Paşanın inanacağı lokmalardan olmayıp, derhal Murtaza Paşa tevkif edilir. Nesi var nesi yoksa elinden alınır. Bir güzel de üzerindekiler dongömlek kalana kadar çıkartılır. Bindirildiği topal bir afla şehirden uzaklaştırılır. Murtaza Paşa dongömlek çöl'e düşmüştür. Ahlâk bozukluğu ve nefsinin azgınlığı kendisini ne hâle getirmiştir ki; kul bundan ibret alsa!

Bunlar husule gelirken tarihler h. 1065/m. 1655'i göstermektedir. Yine bu karışık dönemin uygun olmayan işlerinden biri de, vali tâyinleridir. Okurlarımız; bu tâyinlerin yapılışının nerelere düşürüldüğünü öğrenmiş olsun. İbşir Mustafa Paşanın arkadaşlarından Şeydi Ahmed Paşa uhdesinde bulunan Boğaz Muhafızlığı esnasında başarılara imza atar. Bu başarıların gereği Konya'ya vali olarak nasbedilir. Ancak Konya'da zorba Kürt Mehmed bulunmaktaydı. Şeydi Ahmed Paşa'ya ise şifa bulmaz düşmanlık taşırdı bunu da her zaman tazelemeğe hazır idi. İşte Konya'ya vali olarak geleceğini öğrendiği Paşanın zalimliğinden söz ederek Konyalıları direnişe sevk eder. Kendisinin de, bin kadar yardımcısı ile yanlarında olacağını vaad eder. Gelmekte olan Şeydi Ahmed Paşayı kıyam etmiş Konya'lılar şehrin dışında karşılar ve aralarında adamakıllı bir çarpışma cereyan eder. Her iki taraf bu çarpışmada kayıp verir. Konya ahalisi şehre kapanırken, Şeydi Ahmed Paşa derhal şehri ablukaya alır.

Vaziyet İstanbul'dan haber alındığında, Şeydi Ahmed Paşayı azli düşündülerse de, buna cesaret edemediler. Çünkü böyle bir şey yaptıkları takdirde Abaza Hasan Ağa ile birleşerek, İbşir Mustafa Paşa'nın intikamını almayı plânlar korkusu hâkim oldu. Şeydi Ahmed Paşa'nında tâyinini Haleb vâli'liğine tahvil ettiler. Haleb valiliğini duyan Kürd Mehmed soluğu Haleb'de aldı ve Konya'da yaptığı İfsadı burada da tekrarladı.

Haleb'in valisi, ahali ve Kürd Mehmed birleşerek Şeydi Ahmed Paşa'yı direnişle karşıladılar. Bir çok çatışma sonucunda babıâli devreye girerek Haleb valiliği perişan olmuş Murtaza Paşaya verilirken, Şeydi Ahmed Paşaya Sivas'ı verdiler. Bütün bu yanlış davranışlar valiliklerin liyakatin gereği değilde rüşvetin fiyatına göre değerlenmesinden kaynaklanıyordu! Şeydi Ahmed Paşanın Sivas valiliğine oturtulma vazifesi, Kıbns'dan mazul Kehleli (bitli) Ahmed Paşa'ya verilmişti.

Ancak Kehleli, verdiği rüşvetle Sivas valiliğini kendine celbe muvvaffak oldu. Şeydi Ahmed Paşa ise ancak Karaman'a vali olabildi. Bu arada Buğdanlılar ile Ulahlar arasında çatişmalar vukubularak, Buğdan bey'i Radol ölünce, makamını oğluna vermediler de Ulah bey'i canibine yarayacak tarzda ihanet sahibi bir yazıcıya beylik verilmişti.
Aslında ölen Radol'un oğlu rehin olarak istanbul'da okutulmak ve babasının yerine ısıtılmaktaydı. Buğdan bey'i yapılmak istenen Yazıcı, Ulah bey'i Ağatatay'a bu bakımdan pek yarıyordu. Böylece adetâ, Buğdan ve Ulah topraklan adetâ bir elden idare olunacak hâle dönüşüyordu.
Ne varki; Osmanlı sadnazamlığı görevini iki defa uhdesine almış olan, bu sırada da, Tuna yakasında valilik görevinde bulunan Damad Siyavuş Paşa bir başka serseriyi bulmuş, ölü Radol'un oğlu ve de Buğdan beyliğinin namzedi olarak ilân ederek, lâzım gelen hürmeti ve riayeti göstermekteydi. Derhal Ağatatay faaliyete geçmeyi yeğlemiş, pek önemli bir parayla sözde Radol'un oğlu imiş gibi gösterilen delikanlıyı satın almıştı. Maksad onu ortalıktan kaldırmaktı. Ancak adamı öldürmeden durumun aslını öğrenen Ağatatay derhal Murtaza Paşa'ya şikayet etmişse de, Paşa gayet pişkin, yanlışlık oldu, esas oğul benim yanımda deyip, bunun da bir pazarlama sonunda Ağatatayca alındığı görüldü. Bu böyle epeyi devam etti. Siyavuş Paşa bu alışverişten bir hayli para kazandı. Yaşanan bu anarşik, rüşvet dolu dönem ve ahlaksızlık avrupalıların bizler için; "asya barbarları" adı koyduğu ileri sürülüyorsa da, Mizancı Murad bey, aşağıdaki isimleri sayarak; Bektaş Ağalar, Kâhya beyler, Kara Çavuşlar, Sofu Mehmed Paşalar, Siyavuş Paşalar, Melek Ahmed Paşalar ve Murtaza Paşalar avrupalıydı deme suretiyle bir mugalata yapıyor. İyi ve kötü; her yerden ve de her kavimden çıkar, gerçeğine sırt dönüyor.
Hakikaten şimdi adları serdedilen zevatın, biyografilerine göz atarak bir durum tesbiti gerçekleştirelim. Sofu Mehmed Paşa'nın doğumu hakkında bir bilgiye rastlayamadık. Melek
Ahmed Paşa merhum, Abaza olup, Kafkasya kökenlidir. Siyavuş Paşa'da Abaza olup, Kafkasya cihetindendir. Gürcü Mehmed Paşa'nın kavminin Gürcü olduğu, adının başında yer almaktadır. Görüldüğü gibi gazeteci tarihleri, biraz ilmi olmak bakımından geri kalmışsada, okuma ve okumayı kolaylaştıran uslûb bakımından ayrı bir güzellik arzediyor, tasvirleri daha akılda kalıcı olduğu gibi, kuru bir resmiyetten fariğ oluyor.

Deli Hüseyin Paşa Ve Girid Ahvali .

Merhum Sultan İbrahim devrinde, fethine başlanan Girid savaşı devam ediyor, yukarıda bir nebze bahsettiğimiz, donanma gücünün yetersizliği, Venedik donanmasının boğaza yaptığı tıkaç bizi ne Girid gazilerine yardıma gidebilmeye fırsat bırakıyordu ne de, boğazdan çıkmamıza müsaade etmekteydi. Yokluklar içinde, maaşları bile gÖnderilemeyen orduyu hümayun, başlarında serasker Deli Hüseyin Paşa olduğu halde, nice kahramanlık destanları yazıyorlardı. Hüseyin

Paşa hücum esnasında en önde, geri çekilme sırasında ise en geriden gelmekteydi. Böyle bir kumandan nasıl seviliyordu bir atfı nazar edelim:
Bu devrin en müstekreh kimselerinden bulunan Zurnazen Mustafa Paşa adlı birisini ip beklerken, o terfilere gark oldu. Rumeli Beylerbeyi sıfatıyla Girid'de bulunan gazilere istim-dad etmek üzere gönderilmiş idi. Sipahilik ve askerlik mesleğinde boşalan mansıblann dağılımını rumeli ve anadolu'da beylerbeyleri yaparlardı. Ancak serdar seferlerde ordunun başında bulunduğunda, bu hak serdar'ın tasarrufuna geçiyordu. Deli Hüseyin Paşa'da bu hakkı pek güzel tarzda kullanmaktaydı. Aslında bu işi suistimale âlet eden büyük paralar kazanabilirdi. Zurnazen Mehmed Paşa böyle bir eğilim taşıyan me'şum kimselerdendi. Ne varki Hüseyin Paşanın var-
önünde pek mühim bir engeldi. Kendine bir ortak aradı onunda Sekbanbaşı Mahmud Ağa'yı, kendine uydurdu ve Hüseyin Paşanın aleyhine askeri kışkırtıp, isyan çıkmasını acıladılar. Bu isyan şöyle böyle değil, direk olarak serdar'ın ansına saldıranların temin edildiği tarzda bir kalkışmaydı. İste bu meyanda, Deli Hüseyin Paşa, üzerine hücum eden bir caniyi, kılıcının bir darbesiyle İkiye bölerek, ölümden, kıl pa-y! kurtulabildi.
Öte taraftan kışkırtılan asker, Paşanın evine saldırıya geçti Bu arada evi yağma ettikten sonra, yakma ameliyesine giriştikleri gibi, hizmetkârlarını ve cariyelerini rehin alıp dağa kaçırdılar. Ancak bu son davranış bütün namuslu insanları harekete geçmeğe sevk etti. Hepsi Hüseyin Paşadan kendilerini bağışlamasını istirham eylediler. Paşa, bu istirhamları müsbet tarzda kabullendi. Zurnazen ve Mahmud Ağa korkuya düştüler ve barışıklığı temine mesai sarfına giriştiler.
Neticede şu şartların tahakkukuna riayete karar verdiler. Madde bir olarak askerler, Hüseyin Paşa'dan özür dileyecekler ve siperlere girerek Kasım ayına kadar Kandiye önünde duracaklar. Eğer o döneme kadar kabul edilecek miktarda para, yardımcı kuvvetlerle, terhisler gelmeyecek olursa askerler kendilerinden mevzilerden çıkıp İstanbul'a hareket edecekler idi.
Barış temin edilmiş, serdar'ın ele geçen malları mümkün mertebe bulunup iade olundu. Cariyelerini ve hizmetçileri de Paşalarına iade edildiler. Şurasını biraz düşünelim: böyle bir noktaya getirilmiş askerle Girid gibi önemli bir üssün fethini becermek ne kadar mümkündür? Böyle soruya kolay cevap her babayiğidin işi değildir. Diğer taraftan düşman donanma-sı- sadece Çanakkale Boğazı kapısını tıkamakla iktifa etmi-V°r, sahil köy ve kasabalarına yaptığı gerilla tipi baskınlarla Zararlar veriyor, yağmalar yapıyordu. Hâttâ can bile aldıkları
oluyordu. Bu saldırı dalgalarını kırmak için Kaptan Paşanın îstanbul'a yaptığı teklifle düşman saldırısına maruz kalan bölgelere, yeniçeri askeri vazifelendirilmesi yoluna gidildi.
Ancak çok geçmedi ki; ilk feryadın duyulduğu ağız Kaptan Paşanın ağzı oldu. Gelen savunma askerleri, düşmanı gözetleyeceği yerde, bilakis kendisi köylere musallat oluyor, yağma ve haraçla beraber ırza tasaddi kendini göstermeye

başlamıştı. Hâttâ Gelibolu'da kadınlar hamamı bu adamlar tarafından basılıyor ve namus ehli insanlar, büyük bir hakarete maruz bırakılıyordu.
Ereğli ise; Rusya canibinden gelen Kazakların taarruzuna uğruyor, nice can ve ırz pâyimal ediliyordu. Burayı da koruma altına vermek için asker getiriliyor. Bu seferde ahalinin feryadı ayyuka çıkıyor. Çünkü gelen asker yeniçeri olup, bunların ortaya koydukları yağma ve ırza tasallutları, kazaklardan daha da şedit olarak gerçekleşmekteydi. Şu da el-zemdiki, Boğazdan çıkışı engelleyen düşman donanmasını bu işlevi yerine getirmek için alınması gereken, tedbirlerden belki de başta geleni, bunlar üzerine saffi harp nizamında ilerlemek, hâttâ göğüs göğüse denen çarpışmalar yapmaktı.
Yapılması lâzım gelen bu gemilere doğuşken asker doldurup, saldırıya geçmek üzere gemilere dolduruldu. Artık yapılacak iş Tunus, Cezayir beylerinin, Barbaros ve Turgut reislerin usulü düşmanı gemisi içinde bastırmak için rampa yapılması idi. Bu yerine getirilmiş adetâ düşman gemisine rampa yapılmasına pek az kala, yeniçeri müfrezeleri, gerni kaptanlarının gırtlağına çökerek, bizi karaya çıkar, biz deniz savaşçısı değil , kara cengaveriyiz hemen bizi karaya çıkar diye tehdit ederler. Mecburen düşmanların üzerine süzülmekte olan gemilerimiz, bu tehdit karşısında birden cenah değiştirip, karaya yönelip baştan kara eder. Yeniçeriler kendilerini sahile atarlar. Ne hâzin, mazisi dünya harp tarihinin en parıak zaferleriyle dolu bir asker sınıfının, ortaya koyduğu bu cebîn hâl, korkaklık ve mesuliyetsizlik Allah ve Rasûlü'nün rızasına muhalif davranış olduğundan bu ocak zaman içinde inkıraza yâni yıkılışa doğru yol almaya başlamıştı Ancak yeniçerileri karaya döken kaptanı derya, eksik kuvvetle saldır-dığı düşmana maalesef mağlup olmuştu. Böylece gemilerden inen yeniçeriler sayesinde, rakip donanma baştan kara eden gemilerimizi işgal ediyor. Bunlardan uygun gördüklerini kendilerine alıyor, gözü tutmadıklarını ise tutuşturup yakıyorlardı ayrıca Boğaz önünde ablukayı kıran donanma Girid'e doğru rota açarken geride cereyan eden bu olumsuz vakadan etkilendi perişanlığı yaşadı.

Ben Senin Başını Keserim!

ülkede eğitim son derece zayıflarken, çocuk padişahın tahsiline başlandı. Dini ve ilmi bilgiler, mütehassıs kimseler tarafından verilirken, yazı hocalığı Hadım Beşir Ağa'ya tevcih edilerek eğitim başladı. Beşir Ağa kısa müddet içinde temel öğretileri gerçekleştirdikten sonra padişah'a, ilk meşki olan yazı örneğini verdi. Bu Örnekte yazılan bizim hemen yukarıda arabaşhk olarak da verdiğimiz: "Ben senin başını keserim" hattı idi. Biraz üzerinde teemmül etsek görürüz ki, bu tercihte hiç bir isabetsizlik yoktur. Padişah kısmı bu sözlere ve bu hatlara çoğu zaman muafiyet kesbetmiştir. Bir evvelki paragrafın sonunda nakle çalıştığımız yeniçeri askerinin donanmada yaptıkları hâin davranışın cezası, bunların kellesini koparmaktan başka nedir ki?
Devlet başkanı nev'i beşer olarak tabii ki bizden biridir. Ancak vazifesi itibarıyla büyük farklılıkların muhatabıydı. İki ı arasından çıkan sözün kanun olduğu

şartların insanı ü ki, mezkûr ifadeyi anşart hazmetmesi gerektiği gibi "se-affettim" demeyi de onunla eşdeğer zaman diliminde okuma ve yazmalı hükmüne varabiliriz! Eğer bu hususa aid bir vecize söylersek şunu yaldızlayarak bir yere aşmalı: "Mülkün tahribi, ferdin fıtratının menfide yol almasında görülür"

İsraf Üzerine Bir Kaç Söz

Devletin merkezinde ve üst kademeyi teşkil edenlerin israfı ne dinin şartlarına ne de nafilelerine uymaktaydı. Defter-darzâde Mehmed Paşanın, yedi tane ahçıbaşının emrinde kırk tane ahçısı bulunuyordu. Bu kırk ahçının emrinde hizmetçiler, çadırlar vardı. Bu çadırları ve takımları taşımak için katırlar ile develeri vardı ve bunlar heran harekâta hazır tutuluyordu. Kiler takımları, altun, gümüş, çini ve Saksonya takımları çok büyüklükte zenginlik atıl olarak durmaktaydı. Yine büyük servetlere muadil hediyeler Paşa tarafından bayram günlerinde, nevruz'da padişahlara, valide sultanlara, sadrıazama, kızlarağasına, dönemin sözü geçenlerine büyük zenginlik getirecek hediyeler vermekteidi.
Bu davranışı ile kendini garantiye alıyor, servetini muhafazaya muvaffak oluyordu. Ancak bu servet terakümü kaynağı milletin mazlumane feryatlarımıydı? Buna cevabı verirken klâsik sosyal anlayışın hududlarını zorlamak gerekir. Rüşvet ve iltimas dini hükümlere dayanılarak yönetilen toplumlarda merduttu ve bu merdutıyet geniş bir tefsiri hukuk anlayışı içinde ihaneti vataniye'ye kadar götürülebileceğinden hayatı kaybetmek tehlikesini de göstermekteydi.
Nitekim nice devlet adamları, bu çeşit doğru yalan suçlamalarla hayatlarını kaybetmişlerdir. Korudukları zevattan ilk tekmeyi yiyenlerde onlar olmuştur. Bunlara karşı çıkan kimseler olmuştur. Meselâ İbşir Mustafa Paşa; çok muktesit bir kimse idiki, Saray adamlarına adetâ verilmesi şart haline gelmiş olan hediyeleri, verdirmemekle itham edilerek, öldürülmesine sebeb olan haller arasında geçmiştir. Şimdi; böyle
fharn olunmuş İbşir Mustafa Paşa'nın, Nevruz gününde sara-verdiği hediyelere bir bakalım ve göreceğiz ki pek büyük-sayılan servetleri gölgede bırakan hediyeler, yine de ada-rnm idamını önleyememiş.
Tarihçi Nâima'nın cümlelerine hiç dokunmadan yer verelim: "bir semend (besili) ve iki gabrilon at ki, üçünün dün-va'da nâziri bulunmaz. Serapa cevahir ile arasta zehebeh-maddan mamul, raht ve rikâbı ve gaddare ve topuz vesâir zerdüz besat ile müzeyen idi. Şâir ecnas; tuhaf ve taraifi gü-nagünden ve boğçalardan maada bir arbedeh, yüz keselik flori ve kuruş gönderdi. Valide hazretlerine yirmi keselik peşkeş irsaledip, Darüssaade Ağasına ve şâir uzmayı musahibine ve Silahdar Ağa'ya ve gedik sahiplerine, bir habbe göndermedi. Bunlar vüzerai sâlifeden iydü nevruz ve şâir meva-siminde müstevfi hediye vede kese kese atiyeler almağa alışmışlardı. Veziri cedideden, bu vâz'ı şedidi müşahede et-tiklerinde, akılları perişan ve bununla hâlimiz nice olacakdır diye, tefekkürde

kaldılar." Yukarıda metinde hediyeleri kısıtladığını, miktarda indirim yapmakla beraber, alışılmış nice kimselere bu seferinde hediye göndermeme yolunu tercih eden sadrazam İbşir Mustafa Paşa ile alakalı daldıkları tefekkür dünyasından, çabuk çıktılar. Bu yeni sadrazam iki ay geçmemiştiki, sarayın mahsusai idam odasında hayatı izale olundu. Sarayın kapısına cesedi atıldı. Saray mensupları, İb-Şir Paşa gerek anadolu gerekse rumeli taraflarında bir kaç belde kaybetseydi, birkaç yüzbin kişinin helakine sebeb olsaydı bu kadar düşmanı olmazlardı.
Ancak uygulamaları direk kendilerinin menfaatine zarar irdiğinden öylece galeyan gösterdiler ki, şaşılır!

Para Ve Vükela Toplantısı

Günümüzde yâni parlamenter demokrasi döneminde, ahali ve basının hilafsız ittifak ettiği bir husus vardırki, bu husus meclisi oluşturan mebusların, menfaatleri umumiyesine dâir işlerde gösterdikleri ittihad ve aculiyeti sergilemiş, olmalarının tesbitidir. Üç beş dakikalık oturumlarla getirilmiş teklifi kanunileştirmeleri hayranlık uyandırmıştır! İşte bunlara benzemelerini tesbit ettiğimiz, tarihi bir toplantıyı anlatalım: "Melek Ahmed Paşanın sadareti esnasında, para temini için aranması gereken yolların bulunması müzakeresinin divânda yapılması kararlaştı. Yapılmaya başlanan müzakereler esnasında vezirlere aid has'ların hâzineye alınması ileri sürülmüş. Vezirler hemen buna itiraz etmiş. Kenan Paşa, Bektaş Ağa'ya özetleyerek, şunları söylemiş: <Yeniçeri mevacibi (maaşı) üçyüzbin kuruşla kapanırken, sekizyüzbin kuruş alırsınız. Üç-yüzbin'in üstü yanınızda kalıyor. Bunları alanlarsa askerin ulufesine imdad etmelidirler. Yoksa vezirlerde, yirmişer, otuzar keselik has'ından bir şey olmaz. Bu kadar içoğlanı ve et-baı ve ayali aç ve çıplakmı bırakalım?" Dikkat buyurulursa Bektaş Ağa'ya karşı ağzını açan Kenan Paşa, yeniçeri ulufesindeki yolsuzluğu Divan'da dile getirmesine rağmen bu işin üzerine fazla gidilmediği görülüyor.
Türkiyenin 54. cumhuriyet hükümeti, Prof. Dr. NecmeddİN Erbakan'ın başbakanlığında Refah partisi ile Doğru Yol partisi arasında teşekkül etmişti. Ülkenin aklı başında her vatandaşının lanetlediği PKK ile mücadele edilmekteydi. Memleketin önemli ekonomik kanamaya maruz kalmasında bu vakanın tesiri pek açıktı. Silahlı kuvvetler tek çâre olarak görülen, silahlı mücadele metoduyla ve sabırla bu yangını, fecii olayları ortadan kaldırmaya çalışıyordu. Tabiiki, böyle bir mücadelenin ne kadar pahalıya mâl olduğu izahtan varestedir.
Memleketin son onbeş senesinde tanzim olunan bütçesine tfu nazar ettiğinizde, sene be sene ayrılan tahsisatın yükselirini müşahede ederiz. İşte bahse konu RefahYol kabinesi-ir. Mâlive Nâzın AbdüIIatif Şener, ciheti askeriyenin tahsisat talebini, elinizdekini kullanın bitmeden biz takviye edeceğiz mealinde bir cevap verdiğinden gerek, kendisi gerek hükümetin başvekili Necmeddin Erbakan ile ordu üst kademesi arasında buzlu havalar esmeğe başladı. Devrin genel kur-

maybaşkanı orgeneral İsmail Hakkı Karadayı, alt kademede komutanların askeri hiyerarşiyi hiçe sayarak, başvekil ve kabine üylerine tariz ve dokundurmalara, ya aciz kaldığından ya da parayla ilgili tahsis meselesinden kırgın olarak, yapı-lanlara gözünü kapaması, 1660'lardaki divan toplantısının ulufe kavgasının tekrarı gibi geldi bize. Kenan Paşa'nın içoğ-lanları kasdı ile söylediği, aslında devleti âliyenin devlet adamı yetiştirme mekanizmasında yer alan seçme gençlerdir. Bu iç oğlanlar müessesesi, İskender Çelebi'yi Sokullulan yetiştirip devlet adamlarının büyüklerinden kılmayı becermiş müessesedir. Tabiiki sosyoloji ilminin denenmiş sonuçlarından bulunan bir kuruluşun, doğuşu, olgunlaşması, kanıksanarak kalitesinin düşmesi değişmez kaidesinden kaynaklandığından bu müessesede kendini bu kaidenin dışında tutamamıştır.

Dış Politikada Davranışlarımız

Kendi ülkemizde kendi yağımızla kavrulmaktayken hariciyenin vaziyetine göz attığımızda orada da dünya devletleri tarzının uyguladığına muvazi gitmediğimiz kendini belirtir. Meselâ devletler arası nezaket ve terbiye kurallarına riayet birinci vazifeyken, nezdimizde bulunan elçilerin masuniyetle-rini sağlamamız gerekirken tam tersine, Venedik elçisine bağlı olduğu hükümetten gelen resmi evrak müsadere edilir, devletinin kendi sefirine yaptığı emir ve tavsiyeleri, elçinin ithamında sebeb sayarak Rumelihisarı içinde mahpus tuttular. Sefaretin tercümanlarını bu ithamlarla boğup denize atma, işlemini gerçekleştirdiler. Sefirin ülkesine dönmesine müsaade etmiyorlardı. Buna mukabil sefir de, boş durmayıp çeşitli işleri bitirmekteydi.
Meselâ, donanmanın gecikmesini temin için heyeti vükelâda rüşveti yedirecek birini bulabiliyordu. Demek ki; savaşmakta olduğumuz ülkelerin elçilerini, tahtı tevkif altında bulundurmanın maksadı bu örnekte az çok kendini gösteriyordu. Kadı ile Konsolos Bir İngiliz tüccar ile İngiliz Konsolos arasında ihtilaf çıkarak tüccarın Kadı Efendiye müracaatı gerekmiş. Kadı açılmış davanın muhatabı olarak, İngiliz konsolosunu celble mahkemeye davet etmiş. Kadı konsolos'un önüne koyduğu ahitnameye bakmasına bakmış da, orada ikiyüzbin akçayı geçerse dava ingiltere de görülür maddesine önem vermiyerek, davaya rüyet etmek istediği için, kon-solos'a: "şeriata senin itimadın yok mu? şeklinde hitab ile bu hususstaki davranışı ile davaya bakmakta ki ısrarını ortaya koymuş. Konsolos ise, meselenin öyle olmadığını, devletinin talimat ve ahitnamenin tanzimine bakarım, başka şeye itimat etmem dediğinde işin boyutları almış yürümüş. Kadı ise; bu kâfir şeriatı Muhammediye'yi tahkir etti diyerek vaziyeti dallandırıp, budaklandırmış.
Vaka İstanbul'a aksetmiş. Bir çok isnatlar eklenerek vakanın şeyhülislâmlık kapısında görülmesini taleb etmiş. Şeyhülislâm Bahai Efendi de, sadnazama yazmış. Melek Ahmed Paşa işin çürüklüğünü görür görmez üzerine almaktan imtina etmiş, tekrar şeyhülislâmın rüyetine sevketmiş. Sadrazamın bu davranışında maksadı, müftü efendiyi bir pot kırışa mecbur bırakarak böylecede

azlini sağlamaktı. Ama bunun sonunda İngiltere gibi bir devletin düşmanlığını celbeder, ülkeyi badirelere sokarız diye esas hususları hiç akıllarına getirmediler. Şeyhülislâm Behaii efendi nezdine getirtir elçiyi ve şeriat hacında İzmir Konsolosu'nun yaptığı hakaretten tarziye ermesini ve konsolosun memuriyetine son verilmesini taleb eder. Ancak sefir, işin esasından haberdar olduğu için bu talebe pekde önem vermez. Müftü efendiye: soğuk bir edayla; "konsolosu kralım tâyin etmiştir. Onu bu vazifeden azle muktedir değilim" Cevabını verir. Behaü efendi; büyük bir hiddetle: "Bre dinsiz mel'ûn! Siz neye güvenirsiniz de devamlı din ve devlete hiyanet etmekten geri durmazsınız? Venedik Kâfirine gemiler ve imdad vermeğe devam edersiniz? Bunu biz bilmiyormu sanırsın? sözleriyle hitab eder. "İngiliz sefiri: "Biz ticareti severiz. Kirayla bizden kim gemi istese veririz. Siz isteseniz size de veririz. Bundan dolayı antlaşmamız bozulmuş olmaz." Dediğinde, Behaii efendi "Götürün şu me-lûn'u Paşaya hapseylesin. terbiyesini versin" Der. Sefir'in c > vabı: "Sen beni hapsetmeye kadir değilsin! Buna memur bile olamazsın." olur. Behaii efendi sinirinin son hududuna geldiğinden, bağırır: "Bre kaldırın şu melunu!" Hizmetkârlar, aldıkları emir icabı sille, tokat sefir'i dışarı çıkarıp, ahıra hapsettiler. İşin vardığı kerte her yerden duyulur. Devlet ricali telâşa kapılır. Derhal Kahya Bey'in hanesinde bir toplantı tertip edilir. Sefir'i hemen serbest bırakması için, Sarı Kâtip Çele-bi'yi müftü efendiye gönderirler. Müftü Behaii efendi bu seferde şefaatçi olanlara kızar. Vazifeleri olmayan işlere karışmış olmalarının yanlış olduğunu ileri sürer. Sari Kâtipde; aslında münafık tabiatlı Kahya Bey dalkavuklarından biriydi. Müftü efendinin kendisine söylediklerini geri dönüp nakleder, bü seferde, Ağalar kızarlar ve sadrıazama hiç başvurmadan, saray kapısına varıp müracaatta bulunurlar. Behaü efendinin Gedilmesini, Karaçelebizâde'nin şeyhülislâm nasbedilmesi-n> istidaya, cesaret ederler. Ancak bu istek saraya ulaştığında Sultan 4. Mehmed'in Validesi Hatice Turhan Valide Sul-taı~ı, padişah oğlunun hemen yanındaydı. Talebi öğrenen Turhan Sultan, padişaha dönerek:

Aziz efendi bizim katilimizdir! Devletimizin düşmanıdır, bu istek kabul edilemez. Şeklinde mütalaa serdeder. Bu cevap Ağalara ulaşmış ancak fazla önem atfetmeyen Ağa'ları, Mahpeyker Kösem Valide Sultan'in kapısını çalarlar. Burada taleb yerine getirilir. Hemen şeyhülislâm yapılır. Eski şeyhülislâmın hırpaladığı elçi bulunduğu ahırdan tahliye edilir. Mükte seven kimseler; bu tâyin münasebetiyle şu tarihi düşürürler "balyos müftüsüdür Abdülaziz" diyerek h. 1061 tarihini tesbit etmeyi başarırlar. Bunların arasında münafık tipli Sarı Kâtip'de bulunmaktaydı. Kâhya Bey'in yardımına erişdİ-ğinden babıâli'ye memur kılınmıştı. Divan toplantılarında kâtiplik vazifesi görerek hayatını kazanmaktaydı. Bir gün divan toplantısından çikıpda gelen Sarı Kâtibe teşrif nerden sorusu tevcih olunduğunda, cevabı pek enterasandı: Esir pazarından! Bu târifden Dîvânı Hümayun olduğunu anlamayan yoktu. Artık ülkede gelinen nokta; ne saraya, ne padişaha, nede ulemaya, hâttâ dini Muhammedi'ye dâhi eski hürmet kalmamasıydı.

Bahse konu Sarı Kâtib, günün birinde Kâhya Bey'in odasında Kazasker yanında

olduğu halde demiştiki: "Geçengün şiddetli bir sıtmaya tutuldum. Titremeden hâlim yaman oldu. Sonra yanmağa başladım. İlaç yaptırdım bir hoca'ya okuttum. Kâr etmedi. Sonra hatırıma geldi. Sitmayıda geçirirse şeytana Anadolu Kadıaskeri'nin günahlarını adayacağımı söyledim. O anda sıtma kesildi. Bir daha da gelmedi. Hazır bulunanlardan birinin, niçin Anadolu Kazaskerinin günahlarını adayıp, Rumeli kazaskerininkini adamadığını sordu. Rumeli kazaskerinin günahlarını o kadar ehemmiyetsiz şeye feda edemem. Onları taun gibi, gazabı padişahi gibi büyük belâlara saklıyorum. Yukarıya aldığımız gibi son derece çirkin herzeler söylenir, işin kötüsü kadıasker efendiler bu nüktelere benzer yavelerin tesiriyle kahkahalarla gülerlerdi.
Melek Ahmed Paşa'nın devrinde otuzbin kişiye kadar verilmekte bulunan sadakalar kesildi. Kösem Valide Sultan bu sadakaların verilmesi İptalinden korktu. Otuzbin insanın geçimini sağlamakta olan bu yardım, nice problemler doğurur endişesi taşıyan hassas bir kimsenin tavrını sergiledi. Bu fakirlerin bedduaları asumanı tutar ve milletin başına belâ olarak iner diye, San Kâtib'e ikazda bulundu. Sarı Kâtip se: "Be canım Sultanım, bunca kale ve toprak hangi mollanın, hangi şeyhin ve dervişin duasıyla fetholunmuştur? O kaleleri fetheden, küffâra kılıç çalan hep Serhoş İbrahim, Tiryaki Hasan, Deli Hüseyin gibi falan filan ağalar ve Paşalardır. Kendilerini bilmez sefillerin dualarından bir şey çıkmaz" cevabını verdi. Belkide bu söze i'tirazı yeterli tonda yapmayan Kösem Valide belkide hayatının hatasını işlemiş oluyordu. Sarı Kâ-tip'den dinlediği bu herzeler değil müslümanlıkta diğer semavi dinler nezdinde dahi ağır mesuliyet gerektiren ifadelerdi. Haksızlık karşısında susmak Kösem Vâlide'nin yapacağı işlerden olmamakla beraber, nasılsa bu ifadedeki küstahlık ve bidinlik şaşırtmış olabilir merhumeyi..

Padişahın Mukavemeti

Şayram günleri ve gecelerinde adet olmuştur ki padişahların Has Oda takımının ortaya serdiği çeşitli oyunları seyretmesi. Hâttâ bu oyunları pek beğendiklerinden, sabaha kadar aralarında kaldıkları olmuştur. Buluğ çağının yaklaştığı senelerde 4. Mehmed bu eğlencelerde sabaha kadar kalmak arzusu izhar etmişsede, mâni olmuşlar. Bu mâni oluş Hadım Reyhan Ağa'dan gelmişti ve bu durumu Reyhan Ağa; meşhur müverrih Nâima'ya şöyle nakleder: "Padişahımız henüz bir şahbaz çeşmi duhte ve gazanfer şikâr niyamuhtedir (?) Bizim (yâni harem ağalarının) zabtımıza meluf olmağla henüz tarikai zevki (zevk yolunu) ve inbisatı (genişleme) bilmez. Has odalılar vesair ağalar beyninde (arasında) haseni eda ve melâhati (yüz güzelliği) likaya mâlik sabi ül vecih a-ğalar vardırki, taatleri ayinei sânii rabbani şekli ve suretleri numûneİ sırrı tenasübü ruhaniyyettir. Ol makulelerin zâtı pâ-kizelerine incizabı müveddet ve ülfet ve sohbetlerine meyi! ve muhabbeti devai tabiyyeden vesimü nüfus zekiyeden olduğunda niza yoktur. Padişahı masum bu gece dışarıda kalıp, inşirah ve sürür ile onların dilfirabına hareket ve sekinet-lerine ferifte olup bazı

akıllısından gafletten ikaz edici sözler işitip, reşid ve sedad erbabından birini mukarrebi has edicek olursa, tâyin olur.
Zira sohbet müessirdir ve tabiatı şarkadır" Deyimi üzerine Kızlarağası Bayram Ağa, padişahı içeriye davet etti. Eğlen-mekde olan padişah, bu daveti red etti. Turhan Valide tarafından Ağa davetini tekrarladı. Ancak bu da, kâr etmedi. Sonunda Kösem Vâlidesultanın emri olduğu bildirilincede akar sular durdu padişah itaate geçti. Devlet işlerinin ileri gelenleri bu günkü deyimle müsteşar, bürokrat, valiler ila.. Padişaha, dürüst, namuslu cesur ve işbilecek sadrıazam bulma fırsatı bırakmıyorlardı.
İşte yukarıda saydıklarımıza yakın kıratta bir sadrazam olan Tarhuncu Ahmed Paşanın akıbeti hakkında, böyle sadrazamlar istemeyen gurubun insanları, sadaretten düşmesi münasebetiyle yapılması gerekenleri kararlaştıran bir toplantı yaptılar. Örnek olarak takdim etmekteyiz: "..Bu vezir bütün işlerde padişaha yarayacak şekilde gayret gösterdi bizlerin menfaatlerini hep askıda bıraktı, ülkenin gelir ve gideri, durumu malumdur. Bunun yerine geçecek vezir hepimizin hatırına riayet ederse yine bir iş göremeyip Ahmed Paşanın sadakatle hizmet ettiği ortaya çıkar. Şimdi bu sağ kurtulursa (yâni Tarhuncu Ahmed Paşa öldürülmezse) yeniden dahada selahiyetle göreve getirilir, böylece o da bizden adamakıllı intikam alır. Yapılacak iş bu adam hakkında idam karan ver-
direcek bir vukuatla padişahı ikna edelim, böylece de bunun tize verdiği korku artık bitsin. Yakaladığımız bu fırsat bir daha ele geçmeyebilir. Şimdi padişah buna muğberdir, bundan istifadeyle işi tamamlatalım, kaydını gördürelim."
Tırnak içinde sadeleştirerek alıntıladığımız mezkûr yazı, Mizancı Murad bey tarafından, Ebul Faruk adlı tarihine 6. c. sh. 178'e, Nâima tarihinin 5. cildinin 296. sh. inden alınmış. Bakınız; 1998 senesi aralık ayı sonlarında bu satırları yazarken, ülkede konuşulan önemli hususa ne kadar benzer bir alıntı yapacağım. Çünkü Türkiye; devletini kuşatmış resmi ve gayri resmi çeteleri konuşmakta ve vakit geçirmekte. Yukarıda Osmanlı devlet ileri gelenlerinin, mâzu! sadrazam hakkında takip edecekleri politikayı kararlaştırma hususun daki toplantıyı almıştık. 1910!da basılan tarihinde Murad beyin yorumunu, noktasını virgülünü değiştirmeden ahntılıya-hmda tarihin tekerrürden ibaret olduğuna bir daha nazar edelim! "Devleti muazzamai Osmaniyanın müteddid olan esbabı inkırazı içinde, iş bu çete hesapları dahi, büyücek bir mevki tutmuştur! Fenası da şu haset ve meskeneti medeni-yenin henüz sahai Osmaniyeden zail olamamasıdır." Hemen üstteki paragrafda geçen "henüz" kelimesi, Mizancı Murad bey'in eserinin yayımlandığı zaman dilimini işaret ettiğini de göz önüne alırsak, çete işlerinin en az üç asırlık boyutunu yakalamış oluruz.

Ağaların Ortadan Kaldırılması

Ağaların tenkil olunması, şüphesizki devlet üzerinde yapılması gereken ameliyenin büyük önem taşıyan vakalarından-dır. Yalnız bu tenkilin, yâni ortadan kaldırılmalarını temin eden habere geçmeden, Kösem Valide Sultan'ın,

şehid ediliş olayına gelelim. Kösem Vâlidesultan vefatından sonra o devri yaşayan ve daha sonraki dönemleri idrak eden mü'minler tarafından şehid vâüde diye anıla gelmiştir. Bu inceliğe bakarak, vücudu yâni varlığı devletin ihtiyacı olan bir hanımdır dersek, doğruyu tesbite varmış oluruz.
Dünya'nın en büyük devletleri arasında bulunan Osmanlı padişahlarının devleti, tabiiki fırtına gibi geçen hadiselerle daima karşı karşıya gelmiştir. Kösem Sultanın öldürülmesine sebeb olan mücadele, gerçekten bir iktidar mücadelesidir ve Kösem Valide bu mücadele de iktidarı kaybetme işini, ömrünü tamamlayarak karşılamıştır. Valide Kösem Sultan'ın ahaliyi kendine bağlayan tarafını ortaya serelim ve ahalinin esasda neye önem verdiğini ortaya koyalım. Kösem Sultan'ın, İstanbul'da, Mekke'de, Medine'de hayırlara yol açacak vakıfları doluydu. Camilere, hânlara, Seyyidlerle, fukaralara yardımı hiç eksiimemiştir. Ramazan ve üç ayları, bayramın hususiyetine büyük önem atfettiği için, bu günlerini tebdili kıyafet her tarafa koşturarak geçirirdi. Yardımları birbirini takip eden seller gibi olurdu. Borçları yüzünden hapiste yatanların borçlarını Öder ve bulundukları hapishanelerden, halas ederdi. Fakirlerin kızlarının çeyizlerini yapardı. Şehadeti sonunda odası aranmış epeyi serveti ortaya çıkmışsa da, şimdiki İstanbul Üniversitesinin, Bakırcılar tarafındaki kapısı önünden Sultanhamamına inen yokuşun sonlarına doğru sol koldaki Büyük Valde Han'da bulunan hazinesinde yirmi sandık dolusu altun çıkmıştı. Beş has'ı bulunan Valide Sultanın senelik geliri ikiyüzbin altını aşar denmiştir. 2003 itibarıyla 26 trilyon eder. Kösem Sultan ile Turhan Sultan arasında meydana gelen saltanat rekabeti diye adlandırmaya kalktığımız mücadele aslın da, devletin bekasını temin mücadelesi-nide hâizdir. Bir kere Sultan İbrahim'in çocuk sahibi olup, hanedana erkek vâris kazandırmasını beklerken ne sıkıntılar çektiklerini, hatırladıklarından şehzadelere dokunmamışlardı. Turhan Sultan ve Kösem Mahpeyker sultan takımı diye ayn-san devlet adamlarıyla saray ahalisi, adetâ ülkenin ikiye bölünmesini sağlamışlardı. Ne acı bir marifet! Kösem Valide sultan ile Turhan Valide arasındaki gizli rekabet, İstanbul esnafının ayağa kalkması ile su yüzüne çıktı.
Kıyam karşısında padişahın annesi Turhan Vâlidesultanı buldu. Ne istediklerini sordu, kryamcılara: "Ne istiyorsunuz?" Verilen cevabı tereddütsüz kabul etmesini padişah oğluna tavsiye etmiş. Buna karşılık; Kösem Sultan, Kara Çavuş'u sadarete getirmek icab ettiğini ileri sürdüysede, Kara Çavuş korkak bir davranışla istemedi. Sadrıazamın azline engel olamadığı gibi, Siyavuş Paşanın sadaretinede mâni olamamasına rağmen kendini yenilmiş saymadı. Bu arada da, kellesi istenen bazı ağaların kellelerini kurtarmayı başardı. Halbuki padişah olsun, Turhan Valide olsun bu Ağaların izalesir.e müsaade etmişlerdi. Bunun yapılmamasının neticesinin vahim olacağını söyleyerek, Siyavuş Paşanın tarafına yanaşdı. Ancak bu yanaşma bir taktik idi. Çünkü Siyavuş Paşanın kafasındaki tasan ağaların izalesine dönüktü. Halbuki; Kösem-valide Ağaların kurtulmasını hedeflemişti. Kösem Valide bu hâllerden pek müteessirdi. Siyasi iktidarını elinden uçurmak üzere olduğu hissine kapıldı. Böyle yapıldığında

nankörlük yapılmış olacağı kanaatine kaptırdı kendini. Mücadele etmeğe karar verdi ve kullanacağı silahı seçti. Bu silahı kullanmaktaki meşruiyyeti, hiç kaale almadı ve Borjiya ailesinin me'şurn silahı zehirdi seçtiği araç. Masum padişah, çocuk padişah 4. Mehmed'i, bir babaanne olarak zehirleme kararı almasını yorumlamak kabil değildir. Buna karşılık devletin âli menfaatleri bahanesiyle aldığı karar, bize göre iyi bir nnü'minenin şeytan'ın oyuncağı olmasına pek açık bir misaldir, diye düşünüyorum.
Sultan 4. Mehmed Valide Kösem Sultan'ın zehiriyle ecel Şerbetini içince onun yerinede Saliha Dilaşub Sultanhanımdan doğan şehzade Süleyman tahta geçecekti. Saf ve hırstan azade bir hanım olan Süleyman'ın annesinin yerine Kösem Valide devlet üzerindeki gücünü devam ettireceğini tasarlıyordu. Bunun gerçekleşmesi şartlan epeyice kolaydı. Çünkü aşağı yukarı saray hizmetlilerinin çok çok büyük kısmı Kösem Valideye körü körüne bağlı kimselerden müteşekkildi. Bostancıbaşı, Kilercibaşı, Silahdar, Hasodabaşı, İmam gibi zevat bunların arasındaydı. Bunların saray'a giriş ve çıkışları haberleşmeyi temin açısından pek mühim işlev taşımaktaydı.
Bunlardan Kilerci erkânından Helvacıbaşı Üveys Ağa, Kösem Validenin talimatıyla iki kavanoz zehirli şerbet hazırladı. Bu şerbeti Sultan 4. Mehmed tarafından içilmesini temin işini üzerine almıştı. Bu hazırlıkların müşavereleri, Kösem Sul-tan'ın dâiresinde yapılıyordu. Valide sultanın başkapıoğlanı ve bir iki kalfa yapılacak işler hususunda bilgi sahiblerinden-di. Valide Kösem Sultan'ın dâiresi mensuplarından Meleki Kalfa böyle bir tasavvur üzerine insani hislerinin üstün gelmesi münasebetiyle, Hatice Turhan Sultanın yanına koştu ve olanı biteni birbir anlattı. Kendisinin ele verilmemesini de, rica eyledi. Bu ricası tabiiki kabul olundu. Turhan Valide sultan, dâire halkından üzün Süleyman Ağa, Reyhan ve İbrahim ve İsmail ağalarla meşveret eylediler. İşi büyütüp, ortaya çıkmadan gizli bir şayia halinde yaydılar. Üveys Ağa bunu duyar duymaz, saraydan firarı yeğledi. Buda göstermektey-diki, ihbar asılsız değil, kesin darbeyi vuracak kişi selâmeti firarda bulmuştu. Kösem Valide Sultan yapılan karşı hamleyle oyunun sızdığını anlar anlamaz, yapmaması lâzım gelen bir şeyi yaptı. Ağalara haber göndererek mahv edileceklerinin vakti gelmek üzere olduğu bilgisini aktardı.
Yapılacak tek işin saraya baskın vererek, Süleyman, Reyhan İbrahim ve İsmail ağaların öldürülmesi, padişahı taht'tan indirip, şehzade Süleyman'ı boşalan tahta oturtmaktı. Saran bazı kapılarının o gece açık bırakılacağını, geldikleri tak-Hirde Bostancıbaşı ve bazı ağaların bu kapılardan gelenlerin önüne düşerek yapılacakları göstermeleri sağlanmıştı. Bu haber üzerine ağalar toplandılar. Bektaş Ağa'nın israrıyla sa-rava gönderdikleri bir pusulada Turhan Sultanın ağalarından bilinen dört kişinin kellelerini taleb ettiler. Yaptıkları hesaplara göre şüphesizki kabul edilmeyecek bu taleb, bunların akşam açık bırakılacak kapıdan, saraya girmelerine bahane olacaktı. Ağaların bu isteği saraya geldiğinde, yapılacak fesadın, ağa kapısı tarafından da benimsenmiş olduğu böylece anlaşıldı ve bu haberleşme sadece Kösem Valide tarafından yapılabilecek

işlerden olduğuda katiyyet kesbetti. Kendisine kimlerin yardımcı olacağını tesbit için, CJzun Süleyman Ağa, saray dışına istihbarat elemanı gönderdi. Kapıların hangilerinin açık bırakılacağından, kimlerin içte ve dışta rol alacağını tamamen öğrendiği görüldü gelen rapordan. CJzun Süleyman Ağa, cesur, gözü pek ve lakabı gibi bir haylice uzun boylu bir zenci idi. Gereken bütün tedbirleri aldı. Kapıları kapattırıp, arkalarına emin olduğu kimseleri koydu. Karşı tarafın başta bostancıbaşı olduğu halde bütün adamlarını gözhapsine aldırdı. Şüphelendikleri biri olduğunda öldürebilecekleri hususunda kati emirler verdi. Saraydaki eli silah tutanları bölük bölük etrafına toplayarak, ekmeğini yedikleri padişahın hayatına kasdedİldiğini bunu önlemekle hem vazifelerini yapmış, hem de yediklerini hakketmiş olacaklardı. Ancak burada "harp hiledir" peygamberi sözünün gereğindenmiş gibi, bir yalan uydurdu Süleyman Ağa. Bu yalan; padişahın öldürülmesinden sonra Kösem Sultanın, Bektaş Ağa'ya varacağı-nı ve tahtı Osmaniye Bektaş'ın geçeceğini söylediki bu çirkin Valan, saray ehlinin böyle hususun gerçekleşmemesinde 9ayrete gelmelerine sağladığı görüldü. Sarayda yatsı namazı sonrasında bağınşmalar başladı. Görüyormusunuz? Kösem Valide padişahı öldüttürecek, kendisi Bektaş Ağa ile nikâhlanıp, âli Sultana padişah olacakmış Bektaş, feryatlar halinde duyulur oldu. Bu seslenmeleri duyan Hasodabaşı nasihat edecek olduysa da, Üzün Süleyman Ağa'nın bir işaretiyle parça parça edildi. Ok yaydan çıkmıştı bu olayla. Artık kalabalık Kösem Sultan'ın dairesine yollandı. Hadımağalar yanlarındaki yine hadım hizmetçilerle karşı koymak istedilerse de, hasodabaşına yapılan onlarıda buldu, parça parça edildiler. Bu gürültü Kösem Valideyi sevindirdi. Geldinizmi diye kapıya yanaşıp sesledi, üzün Süleyman Ağa; beli, geldik, dediğinde Valide Sultan bu sesin kime aid olduğunu hemen bildi ve derhal firar etti. sığındığı yer bir dolap içiydi. Yorganların arasında saklanmayı yeğledi. Gelenler, büyük valideyi isteriz diye bağırıyorlarken biraz yaşlıca bir kadın çıktı: Büyük Valide benim. Ne istiyorsunuz? Diye seslendi. Süleyman Ağa bu bir fedakâr, kendini feda ediyor, dediğinde kolundan tuttukları gibi bir kenara fırlattılar kadını. Buna ne olursa olsun alkış tutmak gerekir sanıyorum. Dünya'da vefa ile sadakat takdire değer haslettendir. Dairenin her tarafını arayanlar sonunda Kösem valideyi buldular.

Perdenin kaytanını boğazına doladılar ve çekerek boğmayı becerdiler. Kuvvetli bir kimse olan valide sultan her tarafından kanlar akarak vefat etti. Bu kanlı vaka 1061/ramazanı olan 1651/ağustos ayında vukubulmuştu. Bazı tarihler Kösem Valde'yi bulan ve öldürenin Kuşçu Mehmed adlı biri olduğunu rivayet ederler. Tabii bu arada Validenin dâiresinin ve orada bulunan servetinin yağma edildiğini beyana gerek yoktur. Ağalan senelerce oyalamayı başaran ve bu başarısı ile bize göre devleti Osmaniye'ye hizmet etmiş bulunan Valide Sultan'ın şehadetinden sonra devlet ve millet üzerinde her istedikleri havayı estiren Ağalar saltanatının nasıl sona erdiri-lip, başında bulunanların yok edilişini anlatmaya gayret edelim.

Kösem Sultan'ın katledildiği gece saray'da yaşanacak vaziyetlerden habersiz

olan sadrazam o gece konağına iftar vermek üzere davetli misafirlerinin arasına, iki kazaskeri'de çağırmıştı. Oruçların dualarla bozulduğu iftar esnasında, yeniçeri Ağalarından Samsoncu Ömer Ağa konağa gelmiş gerek sadrıazam Siyavuş Paşa ile iki kazaskeri Ağakapısına davet etmişti. Kazasker efendiler bu davete hemen koşarak icabet ettiler. Sadrıazam Siyavuş Paşa ise, davet sebebini sorduğunda tatmin edici bir cevaba nail olamadı. Bunun üzerine gitmekten istinkâf etti. Yeniçeriler bu sırada ulema takımın] da, Ağa kapısına davet etmişler, bunlardan şeyhülislâm Abdüîaziz, Nakibüleşraf Zeyrekzâde, diğer kazaskerler, sarayın davetine bir kaç gün önce gitmedikleri halde, Ağa kapısından gelen çağrıya gittiler.

Çünkü iktidarın Ağalarda olduğunu biliyorlardı. İktidara destek oluyorlardı, hakk'a tercüman olacaklarına! buna karşılık temkin seven Hocazâde Ebu Sâid gibi bazı ulema ne saray davetine ne de Ağakapısı davetine icabet etmeyip, birer mazeretle işi geçiştirmeyi bildiler. Bunun bir mânası vardır ki; şeriatı kuvvet karşısında hâkim kılması gereken âlimler, ilimleriyle amil olmadıklarının gereği, imtihanı kaybediyorlardı. Halbuki; İbni Kemâller, Ebussudlar veya onları gerçekten ölçü alan ulema böyle yapmazlardı. Onlar da böyle yapsalardı, şeriatı islâmiye ve hikmetlerine mugayir davranışa girmiş olurlardı. Bu daveti ne için yaptığını Ömer Ağa'nın, sadrazama izah ettiğini ve dediklerinin, Turhan Vâlide'nin Ağalarından dört kişinin kellesini, yeniçeri ağalarının istemeleri ve bunun teminine lâzım gelen işlemi yapmak üzere olduğunu rivayet ederler. Ancak bu rivayet doğru olmasa gerek.

Çünkü; Ağalar bu taleblerini gündüzden yapmışlar, buna *arşılık Süleyman Ağa karşı tedbirleri almıştı. Siyavuş Paşa, Samsoncu Ömer Ağa'y1 yanına alarak saray'a gider ve burada vaziyeti tetkik eder. Kösem Valide taraftarı Bostancıbaşı Ali Ağa başta olmak üzere, bu hizbin taraftarını öldürtür. Sarayın her tarafını gözden geçirdi. Yanında bulunan Ömer Ağa bu durumları gördü. Sadrazamın maksadı da, vaziyeti gören Ağa, arkadaşlarının yanına gittiğinde her şeyi olduğu gibi nakletsin ve cesaretlerinin kırılmasına, zemin hazırlasın taktiğine varmaktı. Sadrıazam bir çok tedbir aldığı gibi, ulemayı saraya davet etmeyi elzem buldu. Epeyi bir vakit geçtikten sonra bu davete gelen Kayseri eski Kadı'sı Numan efendi oldu. Daha sonra Hocazâde Mesud efendi, Bâlizâde Mehmed efendiler geldi. Müftü Aziz yâni şeyhülislâm Abdülaziz efendi tercihini Ağakapısına sığınmada kullandı. Çok geçmedi ki, bu tercihe epeyi bir ulema mensubu da iştirak etmiş. Saraydaki toplantı neticesinde alınan karan hayırla uygulamak üzere şöyle açıklamak mümkündü:Ağalar helak olunacak. Bu doğru ve kahramanlık gerektiren kararın muharriki acaba kimdi? Kadı Numan efendi ile Hocazâde Mesud efendi en açık tarzdaki fikirleriyle temayüz etmişlerdir. Bunların özetle söylediği iş ancak Ağaların katledilmesiyle halledilir. Bunun başka bir hâl şekli yoktur. Bu sözler fikir bakımından önem taşımaktaysa da, esas olan bunu tatbik edebilmekti. Turhan Valide, Sadrazam Siyavuş Paşa, Üzün Süleyman Ağa azimkar bir tutumla işe koyulmuştu ancak unutulmaması gereken bir istinat vardı ki, buda ağaların saltanat ve zülumlann-dan gına getirmiş

İstanbul ahalisi idi.
Devlet ve millet işbirliği temin edilmiş bir vaziyet ihdasına gelinmişıi. Bunu sağlayacak olan son hamle,'Hz" Peygamber (s. a. v) in Sancağı Şerifini sarayın önüne dikip, ümmeti Mu-hammed'i altına toplamak ve mütegallibeye haddini bildirmekti.

Seyfiye İlmiye'nin İhanetine Uğruyor

Ahalinin açılan sancak'ı şerif altına toplandığını müşahede eden ulema, birer bahane uydurarak, yeniçeri ocağından uzaklaşma yolunu seçti. Saraya kapağı atmanın yolunu aramaya başladılar. Hiç bir kurtuluş ümidi olmayan Müftü Ab-dülaziz efendi ile iki kazasker Ağakapısından ayrılmayıp, onlarla ittifakta ısrar ettiler. Ağalar tarafında kaldığı görülen, şeyhülislâm Abdülaziz efendi yerine Ebu Said efendi tâyin olundu. Yalnız, burada karşılaşılan bir durumu haber verelim: Saray davetine biraz geç gelen Ebu Said efendi'nin icabetinden ümid kesildiğinde, şeyhülislamlığı Hanefi efendiye veı-mişler, Rumeli Kadı'lığı ise, Hocazâde Mesud efendiye verilmişti. Sâid efendi geldiğinde, Hanefi efendi, müftüiükden alınıp, Rumeli Kazaskerliğine, Hocazâde Anadöhu Kazaskerliğine, Müftülük de, Sâid efendiye tevcih olundu. Her nekadar, âlimin büyüğüne riayet icabederse de, toplantıya gelmede ağır davranan Said efendi bu davranışının cezasını çekeceğine müftü yapılarak mükafatlandırılmış oldu. Rütbei tenzile uğrayan Hanefi efendinin durumuna tahammül nefsi hususundan kolay olmasa gerek! . Nitekim; Hanefi efendi, kendisini müftü yapan fermanı, Hocazâde ise Rumeli Kazaskerliğine tayini belirten hattı geri vermekte biraz nâz ve soğukluk göstermişlerdir. Bunu yapılan muamelenin neticesinden saymak gerekir. Bâlizâde ise ilkönce yapılan tayinde Rumeli Kazaskeri yapılmıştı. Sonraki düzeltme sırasında daha efdal durumda olan Rumeli Kazaskerliğini Hocazâde'ye bırakıp, Anadolu Kazaskerliğine gösterdiği feragatin şahsi kemâlatla alakası olduğu teslim olunmalıdır. Bâlizâde şu sözleri ile herkesin ve asırlar sonrada bizleri bile hayran bırakan davranışı sergilemiştir: "Biz; bu meclise mansıb için gelmedik. Tâifei bâgiye'nin cemiyetlerini defe ve zülumlannı men için geldik. Bana Kazaskerlik makamı lâzım değil Bir başka duacıya verin" Demeyi bilmiştir.

Sancakı Şerif Açılıyor

Beri yandan kendi durumlarının sağlamlığından emin olarak vaziyetin inkişafını takip ediyorlardı. Kösem Vâlide'nin şehidliği dâhi yeniçerilerin hesabına yazılmıştı adetâ. Bu kendilerine olan güvenleri yeni bir hata yapmalarına sebeb oldu. İşleri tahkik etmeden padişahlığa şehzade Süleyman'ın getirildiğinin haberlerini bile yaydılar. Halbuki sarayın kalın duvarları gerisinde cereyan edenler hiç de onların umduğu gibi netice vermemişti. Tabii bunların bu kadar peşin hüküm taşımalarının sebeblerinden biri, kazaskerler ile müftü Abdü-laziz

efendi'ninde onların yanında bulunması idi. Az sonra yeniçeri ağası Kara Çavuş başta, yanlarındada kazaskerler olduğu halde diğer ileri gelen yeniçeriler, Etmeydanına doğru yola çıktılar. Zaferlerinin ganimetini almaya giden galibiyet sahibi kimselere benzemekteydiler. Meydana geldiklerinde Kara Çavuş: binek taşına çıkarak toplanmış yeniçeri ve bir takım ahaliye doğru: Saraydaki musahib ve saray mensubla-rının yaptıkları nedir? Valide Sultanı katletmişler. Bunlardan Valide Sultan'ın kanı istenmelidir! Dediğinde; yeniçerilerin arasından bir ses: Valide Sultan'ın vârisi sen mi oldun? Sorusu, bir yeniçeri tarafından seslendirildiğine göre, ağalar hatta basit yeniçeride bile ittihad olmadığının delili idi bu manidar soru.
Bu anda da bir değşiklik görülmeye başlandı. Yeniçeriler arasında bulurari âlimler gurubundan bazıları alenen ve apaçık, sakin ve veıkûrane açımlarla safların arasından çıkıp, saray cihetine yürümeğe başlamışlardı. Bu ne demekti? Biz söyleyelim; büyük bir gururlan etrafa yıldırım bakışlar fırlatırlarken, hafif geride kalanların kulaklarına sanki gizli bir delikten fısıldanan "Sancak-ı şerif çıkarılmış" sözleri bu sembolün ümmet, hatta yeniçeriler dahil toplum üzerinde birlik getirici, vahdeti sağlayıcı gücünü bilenlerdi saray tarafına doğru yürümeğe meyledenler. Tabii bunların arasında, Abdülaziz Efendi ile kazasker efendiler bulunmuyordu. Çünkü onlar az-ledüdikleri haberini almışlar, yerlerine yapılan tâyinlerden haberdar olmuşlardı. Bu gurubla artık beraber olmaları belki makamlarımızı tekrar elde edebilirizin ümidiyle rabıtalıydı. Bir diğer tarafda, geriden kopan ulemanın yaptığını bunlar da yapmasın diye, etraflarını sıkıca sardıran ağalardan fırsat bulamamış olmalarıydı!

Ululemre İtaat Talebi

Öğle namazının edasına yakın vakitte saray, şehrin çeşitli mahallerine münadiler çıkardı ve: Her kim jnüslüman ise Hazreti Rasûlullâhın Sancağı altına gelsin! ülûlemr'e itaat etmiyenler, karşı tarafda olanlar, Orta camideki (Şehzadebaşi Camii) bagiler ile bir olanlar din ve devlet düşmanlarıdırlar. Öldürülmeleri için fetva çıkarılmıştır. Bilindiği gibi Kur'an hü-kümlerindendirki, sizden olan emire itaatli olunuz diye fevkalade uyulması gereken bir emir vardır. Bu emirin başa geçme veya geçmesini, görevini sürdürmesini temin etmekte olan şartlar; hadis, kıyas ve icma anlayışı içinde birbirini kuvvetlendirir şekilde tesbit olunmuştur.
Bu şartlara aid hususlarda eksiği olmayan veya bu durucunu muhafaza ettirenlere itaat şarttır. Münadiler ilânı neticesinde vaziyeti duyan ahali olsun, ağaların yanında bulunan bir çok yeniçeri, mezkûr "Ulûlemre İtaat" emri karşısında, bir saniye bile tereddüt etmeden sancağı Muhammedi'nin gölgesine koştu.
Sarayın bahçeleri koşan halk ve askere dar gelmeye başladı. Şimdiki Gülhane parkının önünden daracık bir sokak yokuş olarak Topkapı Sarayı istikametine çıkar, o sokağın ismi Soğukçeşme'dir. Kalabalık oradan, Ayasofya Camii ar-kasını, deniz tarafında Ahırkapı ve Cankurtaran civarını doldururken,

Sultanahmed Meydanı ise lebaleb dolu bir haldeydi. Buna karşılık Ağalar ve etbaları bir avuç kaldılar. Saraydan ağalara gelen bir davet, ayak divanına gelmeleri şeklinde idi. Ancak Kara Çavuş: Bizden saraya gidecek yoktur. Bulunduğumuz yerde kalacağız. Padişaha da, asi değiliz. Fakat üstümüze gelen olursa vuruşmaktan çekinmeyiz. Dedikten sonra kışlalarına çekildiler. Dışarıdan gelenleri içeri almakla beraber dışarı çıkmak isteyenlere müsaade olunmadı.
Enteresan bir bilgi geldi koğuş ağalarından birinden, bu haber, hiç merak edilmesin. Dışarıdan içeri gelmek isteyen kimse yok, buna karşılık içeride kimse kalmadı ki bunların çıkmalarını engelliyelim. Hepsi saray'ın davetine koştular.

Tercih Paraya Değil Sancağa

Kâhya Bey karşılaştığı bu tehlikeli durumu altun sesleri ile kendi lehine çevirebileceğini düşünerek, bir gülümsedi. Arkasından, hemen keseler dolusu altunu yanlarına getirtti ve toplanmış bulunanlara keseleri göstererek: Altun isteyenler bize koşsun. İstemeyenler ise saraya gitsinler. Şeklinde bağırdı. Kâhya Bey'in bu daveti boşa çıktı. Bir kişi dahi bu davete icabet etmedi. Herkes, sancağı şerifin altında kalmayı tercih etti.
Günümüzde de, güneydoğu ve Kürtçülük hususunda dinin bütünleştirici vasfına müracaat olunsaydı bu gaile asla büyü-mezdi. Hattâ bir ara, uçaklarla bazı âyeti kerimeler yazılı matbu kâğıtların atılmasını, o sırada ülkeyi yönetmekte olan Süleyman Demirel başkanlığındaki DYP/DHP koalisyonuJnun başbakan yardımcısı Erdal İnönü, yapılan çalışmaları lâikliğe aykırı davranış olarak vasıflandırmış, müteredditort ortak Süleyman Demirel ve partisi DYP, koalisyon bozulmasın djye yapılana engel olmayı kararlaştırmıştır. Devletin bu karardan beri bu olayda bir daha bu yola baş vurma imkânı ele edilemeyerek yara büyümüş, nice millet evlâdının şehid olmasına, nice aile ocaklarının kararmasına, adetâ yeniden bir dul karı neslini görmeye zemin hazırlanmıştır. Neyse biz Sancağın ortaya koyduğu işleve bakarak; şaşkınlığını biraz Üzerinden atmayı beceren Kâhya bey'in akıbetin korkusunu akla getirdiğinin ispatı olacak sözlerini buraya alalım: Tü yüzüne Allah belânı versin tamahkâr arnavut! Bu işler hep senin tamaın yüzünden meydana geldi. Bize; mal lâzım. Devlet yüzçevirirse biriktirdiğimiz akçalar, derdimize derman olur hemen servet toplayalım der idin. Bizi kendi hâlimize koymadın. Hepimizi ifsad eyledin. Bizi baştan çıkardın. Haydi bakalım bu miktar altun topladık. Şimdi onlar ile yapacağını yap da görelim. Kâhya bey'in bu sözleri Bektaş Ağa'nın üzerine yürüyerek söylediğini de ifâde edelim tabii.. Kâhya bey'in sözleri, toparlayıcı sözlerden olmayıp, kendilerini getirmiş oldukları vehamet ve bunun mesullerinin birbirlerine girmek üzere olduklarının, birbirlerini suçlamanın kapısını açan ifadeler saymak gerekir nitekim Ağalar yanında yer alan ve eskiden bunları methü senalarıyla şöhret bulan Ayasofya kürsü şeyhi Veli efendiyi, Kâhyabey'in Bektaş Ağa'ya Çatan sözlerini duyduktan sonra bu güruh yanında kalmanın yanlışını anladığından bulunduğu daireden üstünü silkeleye

silkeleye çıktı ve yürüdü. Bu vaziyeti de müşahede eden Bektaş Ağa: Kuzgun suhte! Kürklerimizi giyip, kese kese ak-Çalarımızı alırken "Sizler devlete lâzımsınız. Çünkü din ü dev-'et sizin ile kaimdir" derdin. Artık rüzgâr döndüğü için senin yanında da yaramaz mı olduk? Diyerek, laf atmakdan kendi-ni alamadı.

Saraya Dönenlerin Karşılanışı

Nâkip Zeyrekzâde Abdurrahman efendi saraya dahil oldu ve pek soğuk ifadelerle dolu özür beyanlarında bulunuyor, böylece de, bulunduğu makama yakışmayacak kertede biri olduğunu göstermekteydi. Ama olsun kelleyi kurtarma savaşında normal insanlar bu yola başvurabilirler. Ancak az bulunan fakat onur sahibi kimseler Zeyrekzâde'nin tabasbusunu göstermezler. Her ne kadar yanhşdan ayrılıp, doğruya koşmak herkesin yapması gereken husussada tabasbus ve dalkavukluğun gereği yoktur sanırım. İlmin Zeyrekzâde'nin şah-sında düştüğü derekeye şâhid olan, Kazasker Kudsizâde mühim sayılacak derecede zarafet gösterdi, ilmi düşürülmeye çalışılan yerden kurtarmak için. Karşılaşmış bulunduğu nezâketin sayesinde idrak eden Abdurrahman efendi, huzura gitmeye yüzü olmadığını anlıyarak, konağına kapandı. Sabık şeyhülislâm Abdülaziz efendi Yenikapı'ya indi ve orada bulunan bir kayığa binerek Topkapı Sarayı'nin Yalı Köşkü cihetinden saraya girdi. Ayak Divanında bulunan padişah 4. Mehmed'e Abdülaziz efendinin saraya geldiği haberi verildi. İrade "Bostancıbaşı'nın yanında kalsun" şeklinde çıktı. Bu iradeyi duyan, Abdülaziz efendinin ölümün korkunç sessizliğini sağken yaşadı desek hata etmiş olmayız.

Ağaların Şefaat Talebi

ulemanın yanlarından ayrıldıklarını gören Ağalar, Şehza-debaşı Camiinde ümidsiz bir halde kalakaldılar. Kara Çavuş şeyhülislâm Ebu Said efendiye bir tezkere yazarak, şefaat etmesi dileklerini bildirdi. Kara Çavuş eskiden beri Ebu Said efendi'ye taşıdığı saygısını izhar etmiş bulunduğundan, aralarında hukuk ve sevgi bağlan kurulmuştu. Kâhya bey'de aynı hukuk sahibi olduğu (Jzun Süleyman Ağa'ya bu minval-
bir tezkere gönderdi. Ayrıca son dönemlerde Kâhya bey iKi taraflı çalışmaktaydı. Görüntüde Bektaş Ağa ile arası kav-aalı olmamakla beraber, üzün Süleyman Ağa vasıtasıyla, Hatice Turhan Valide Sultana ubudiyetini sunabilme şansını kullanmıştı. Burada biraz düşünecek olursak şu nazariye or-taya atılabilir: merhume Şehid Valide ağaların bir bölümüyle, Hatice Turhan Sultan, ağaların diğer bir kısmı ile gerek kendi iktidarlarını sağlamak için gerekse devlet idaresinde inançları noktasında kimseleri destekleme görevini üzerlerine almışlar, böylece hanedanı, niçin biz tahta geçmeyelim düşüncesini taşıyacakların tasallutundan korumuş olmaktaydılar, düşüncesi makul bir izah görünüyor bize.

Kâhya bey bu müracaatıyla affa nail olamadı. Artık ortaya ahali çıkmıştıı \e ahali zorbalardan intikam almanın zamanı geldi anlayışına sürüklenmiştir artık.

Cezalandırmada İki Anlayış

Yapılan zülumlardan bıkan insanlar yapılacak işlemleri tartışmaya başladıklarında intikam meselesi pek önemli bir husus oldu. üzün Süleyman Ağa ve sadrazam derhal infazlar yapılmasının önemini ileri sürerken, şeyhülislâm Ebu Sâid efendi, şu nazariye ile karşı çıkmaktaydı: "Yeniçerilerde, ulemâda ve diğer kimseler, sancağı şerifi açtığımız ve buna olan bağlılıkları hasebiyle o tarafı bıraktılar, bu tarafa iltihak ettiler. Şimdi biz infazlara başlarsak, hayati tehlikeye maruz kaldıklarını düşünerek tekrar karşıya dönerler.
Hâttâ bu arada Yeniçeri Ağalığına Silahdar Ağa'yı nasbet-mişsiniz, bunu hemen geri çekin. Ocaklıya kendinden ağa töredir. Buna riayet gerekir yoksa bu yapılan nasbi hakaret olarak vasıflandırabilirler. Bu olayların müsebbibleri zorbalara dahi şimdilik dokunmamak kararı alalım." Şeklinde beyanda bulunur. Görüldüğü gibi, Şeyhülislâmın görüşü, Hz. Ali (k.v) nin, Hz. Osman (r.a) in şehid edilmesinden sonraki vaziyete, düşünüp uygulamaya çalıştığı tedbirleri andırır, üzün Süleyman Ağa ve sadrazam Hz. Muaviye' (r.a) in görüşü olan katilleri hemen cezalamak hususudur. Ancak Hz. Ali (k.v) nin içtihadını andırır tarz olan şeyhülislâm efendinin görüşü, karar altına alınır, o vecihle hareket edilir.
Kara Çavuş; Tamışvar Valiliği görevine yollanırken, Kâhya bey'i Bosna Vilayeti bekliyordu Bursa muhafızlığı ise Bektaş Ağa'ya verilmişti. Hemen vazifelerine gitme fermanı da ellerine tutuşturulmuştu. Kâhya bey, Kara Çavuş derhal sur dışına çıkmayı gerçekleştirdiler. Kâhya bey'i yanına lâzım olur diye, yüzyirmi bin altun almış olduğunu kaynaklar bahsediyor. YüzyİrmibinaltunU, bu gün Reşad lira adıyla andığımız altun ile karşılaştırıp, servetinin değil de yanında bulundurmayı düşündüğü para miktarını hesaplayarak durumu idrak edelim! 120. 000 X 20. 000. 000=2. 400. 000. 000. 000 eder. Yazıyla=ikitrilyondörtyüzmilyar ederki, bu hesap, 1998 sene sonu altun fiyatı göz önüne alınarak yapılmıştır. Görülüyor ki, bu miktarda para toplamaya muvaffak olmuş bir tek yeniçeri ileri geieni! Ne zenginlikmiş veya ne yolsuzlukmuş. ülkemizde aşağı yukarı bir kaç fabrikası olan kişinin dahi böyle bir net birikimi olabilsin. Bu izahların; ülke insanına, iktisatçıların araştıracağı ve tamamen, objektif yaklaşımla izah etmesi gereken hususattandır, diyorum.
Bu görevlere gönderme şüphesizki içeride coşması muhtemel taraftarlardan ayırarak ve de işi soğutarak sona erdirme siyaseti yatmaktaydı. Hattâ buna bir misâl olarak; şehir dışına çıkmayı tercih eden Kara Çavuş çadırında beklerken, sadrazamdan gelen bir tezkere ile, Kaptanı deryalığa nasb olunduğu bildirilir. Gelen müjdeciye ve sadrıazama teşekkür babında önemli miktarda bahşişler ödemiştir.
Öte yandan; Bektaş Ağa Bursa'yeı gitmedi. İstanbul'da saklanmayı tercih etti.

CerrahPaşa semti yakınında bir ara-,-na sırasında ele geçti. Sürükleye, sürükleye Topkapı sarayına getirildi orda boğularak öldürüldü. Kara Çavuş'da pek qeçmedi sarayın davetine icabet etti. Burada bazı sorulan cevapladıktan sonra infaz gerçekleşti. Kâhya bey firarı denedi. Ne varki Edirne de tutuldu. Yakalandığı andan itibaren son derece sakin ve itaatkâr, abdest için müsaade istedi. Verdiler. Sükunet içinde namaz kıldı. Bir eli ile sakalını yukarı kaldırıp, diğer eli ile kemendi boynuna geçirdi. Sıktılar ve ruhunu teslim etti. Bazı tarihçilerin, Kâhya bey için bu çirkefe tesadüfen karışmış olduğuna dâir beyanları bulunmaktadır.
İstanbul ahalisinin Sancakı Şerif altında toplanarak son-landırdığı, yeniçeri ağalan baskısı, gerek şehirde gerekse ülkede bir hürriyet havası estirmişsede, bu iklimi devamlı kılacak işbilir idareci azlığı fırsatın müsbet tarzda değerlendiril-mesini engelledi. Bir bakıma, külden kaçınırken, ateşe düşülmüştü. Yeniçeri ağaları gitmiş, yerlerine harem'in hadıma-ğaları gelmişti. Tarihler bu sırada h. 28/ramazan/1061m. 15/eylül/1650 yılını göstermekteydi.

Anadolu Kıyamları

Memleket idaresi merkezde rastlanan ihtilaf ve çekişmelerden her zaman için büyük zarara duçar olur ve olmuştur-da. Buna karşılık Osmanlı devletinin bu döneminde, taht Şehrinde yukarıdaki bilgilerini verdiğimiz olaylar esnasında, serhat komutanları, kâfirleri sıkıştırıyor, bir çok başarılara ın~ıza atıyorlardıki, buna karşılık Anadolu'da özetleyerek vermeye çalışacağımız baskılar ve bu baskılara karşı kıyamlar, lsyanlar zaman zaman kendini gösteriyordu. Bunlar bazen isyanı neticelendirme kertesine gelindiğinde ki geçmiş sayfa- özel bir şekilde verme lüzumunu hissettiğimiz Üsküdar yakınlarında Çamlıca eteklerinde, Bulgurlu ve Dudullu semtlerinde devlet kuvvetleriyle yapılmış olan savaş en tesirli olanıdır. Ancak işin sonuna doğru da birbirlerine düştükleri, bundan dolayı da çözülüp, dağıldıklarım görüyoruz. Şüphesiz ki, bu kıyamlar merkezi bozukluğun, içtaraflara aksetmesinden olmakla birlikte bir çok sosyal sebeblere de dayanmaktaydı.
Misal olarak: Şer'i şerifin en önemli hususiyeti, adil idarenin temini ve bunun devamını sağlamak yolundaki ısrarıdır. Adalet olmadığında artık devletin izmihlali yakın oiuf. Adaletsizliğe duçar olmuş kimselerin haklarını aramaları meşruiyet dahilinde olmaz ise, bir tuğyan, bir isyan görüntüsüne bürünürse de, devletin otoritesine riayeten yapılacak kapı aralama veya bu kapıyı aralamayan devlete ve devlet adamına herhalde bir mesuliyet terettüp eder. İşte Gürcü Abdül-nebi harekâtında divan'da müzakereler sonunda gelenlerin te'bit olunması Abdülnebinin kafasının kesilmesi fetvası çıkarılmak istendi.
Müftü yâni şeyhülislam Abdürrahim efendi fetvayı imzaladı. Fakat Karaçelebizâde Abdülaziz efendi bu fetvaya itiraz etmekle birlikte, İmzada vermedi, ulemanın çoğu bu görüşe iştiraketti. Fetva tekemmül etmedi. Abdülaziz efendi itirazını şu hususa istinat ediyordu. Bunlar ta nerelerden yola çıkmışlar, kimsenin malına, canına ve ırzına zarar vermeden, kendi masraflarını

kendileri görüp, dersaadetin kapısına şer'i şerif davamız var, demekteler. Biz böyle şey olmaz deyip, hayatlarına nasıl kıyabiliriz, davalarına rüyet etmeden görüşüyle pek haklı bir ikazda bulunmuştur. İşin bu tarafıyla Saray'a aksettiğinde, oradan böyle görüşe hak verir mütalaa geldiği görülmüş, hattâ sarayın da ağaların kurduğu baskıdan kurtulabilmek için, Gürcü Nebi'ye mail oldukları hakkında tâbirde bulunanlar olmuştur.
Tarihin bu döneminde tarikat ehli ile zahir uleması arasında cereyan eden ihtilaf bir kavgaya kadar gitmiştir maalesef. Ülke insanımızın pek çoğu, bu mücadeleden habersizdir. İnsan bazı bazı bu habersizlik daha mı iyi yoksa diye düşünmek mecburiyetinde kalıyorsa da, menfur emeller besleyen, din ve millet düşmanlarının yazıp söylediklerinden öğrenecekleri vakaları, kendi milletinin kaynaklarından sağlam bir şekilde öğrenmek, dışarıdan gelecek fitneye karşı iyi bir silah yerine geçer. Bundan dolayı Ebul Faruk tarihinden bu bölümü özetlemeyi münasip bulduk: "Dahili sıkıntıların kavgaya kadar uzandığı noktada üzücü coşkunluklara tesadüf olunur. İşte bu coşkun vakalardan biri de zahir uleması ile sofiler, yâni ehli târik arasında eskiden beri devam etmekte olan ih-tilaflar, bunlara bağlı münakaşalar ne hikmetse önemli bir gaile hâline geldi. Böyle olmasının sebebi Üstüvani Mehmed efendi adlı, Şam şehrinden İstanbul'a geldiği ileri sürülen biriydi. Şam'da işlemiş olduğu bir cinayet münasebetiyle İs-tanbul'a iltica ettiği ileri sürülmüşse de, meşkûk kalmıştır. Bu zât, ilim sahibi bir kimse olup, konuşması da fevkalade beğenilen biriymiş. Ayasofya Camiindeki Somaki sütün bu zâtın vaaz ettiğinde sırtını dayadığı yermiş. Kendisine Üstüvani denmeside bu sütün münasebetiyle olduğu rivayet olunmuştur. Saraya yakın olan Ayasofya Camii cemaati saray men-sublarının, bostancıların, hasoda takımları denen kişilerin, harem ağalarınında bulunduğu bir cemaatti. Üstüvani verdiği vaazlar, konuşmasındaki akıcılıkla bu cemaati kendine bağlamaya muvaffak oldu. Saray takımı bir ara bu müthiş vaizi saraya alıp, büyük salona bir kürsü kurdular. Üstüvani vaazlarının bir bölümünü de burada verdiğinden, adı hünkâr Şeyhliğine çıkarıldı. Bu hâl ise, Üstüvani'de bir yanlışa düş-niesini getirdi. Bu yanlış tasavvuf ve mensuplarına dil uzatıp, tecavüzkâr ifadelerle sataşma yolunu tutması oldu. Bu hususta da, Kur'an ve sünneti sağlam bir zemin olarak kullanıp saldırıları kendisi aleyhine oldu. Valide Sultan, haremağaları ve bir çok saray ileri gelenleri birer tarikatın mensubu olmalarından bu sözleri tutulmadı. Ayrıca üstelik bahse konu Valide Sultan ve Ağalar, Kurâni Kerim hakikatlerinden haberdar kimselerdi. Söylenenlerin getireceği olumsuzlukları da hesaba katan idare, Üstüyani ve arkadaşlarını sürgüne yolladılar.
Buna rağmen mesele kapanmamış, sadece içten içe yanmağa bırakılmış oluyordu. Hakikaten Köprülü Mehmed Paşa döneminde bazı şiddet tedbirlerinin alınmasına kadar gitti.

Saçlı Şeyh

Sultan 4. Murad döneminde, padişahın emriyle öldürülen CJrmiye Şeyhi'nin

kardeşinin oğlu Şeyh Mahmud adlı kişi, Saçlı Şeyh lakabıyla bu karışık devirde şan ve şöhrete ermişti. Vaazlarının dinleyicileri binlerce kişiyi buluyordu. Bu ilginin sebebini de Saçlı Şeyhin vaazlarında dile getirilen hususlar, Osmanlı devletinin içinde olduğu başta siyasi sıkıntılar olmak üzere, güncel sayılacak bütün meselelere temas etmesiydi. İşte bu Saçlı Şeyh Mahmud'un vaazlarından biri, İstanbul ahalisini adetâ galeyana getirdi. Şeyh efendi şunları dillendiriyordu: "Devletin ve milletin başına gelen felâketlerin arkası alınamıyor. Bunların böylece devamı bitmeyecek gibi görünüyor çünkü tesir eden unsurlar izâle edilmedikçe, ortaya çıkan eser çok edilemez."
Şeyhin bu vurgulaması, valide sultanların devlet işlerine karışmamaları gerektiğine dönüktür. Tabii bu ifadede en önde gelen hedef Kösem Mahpeyker Valide Sultan olmakla beraber, diğerlerini de kapsadığı kesindi. Saçlı Şeyh'e göre; "..esasında ecnebi ve çarşı mah olan sarayın mensuplarından bir hanım, kazaen bir şehzadeye valide olmasıyla işlerin başına geçmeye fırsat bulmuş oluyor. Halbuki buna ne durumu ne de geçmişi uygunluk arzetmiyor ve arzetmezde. Dev-let işlerine yetersizlikleri nasebiyle kifayetsiz iktidarların sahi-bi oluyorlar. Muktedir olamayan iktidarları ülke ihtiyacını Karşılayamaz bir idarenin müsebbibi oluyorlar. Diyor ve tedavi olarak çözümü ise payitaht dışındaki vazife sahiplerinin ileri gelenleriyle evlendirilip, elleri idareden çekilmeli
Bu tedavi şeklinin, çirkinliği, tatbiki gayri mümkünlüğü, padişah ailesine, hele hele aynı zamanda halife sıfatı taşıyan padişahın Sultan Hanımlarının böyle bir muameleye muhatap kılınmasını talep eden Saçlı Şeyh önce hastaneye yatırıldı, bilahire de yakınları ile birlikte sürgüne gönderilmesi gerçekleşti. Böylecede millet; padişah ailesinin kendilerine bir emanet olduğunu ve onlara sahiplenmek gerektiğini idrak ne bu saçmalığa pirim vermedi. Teklif sahibini vatanın başka bir köşesinde inzivaya etme inceliğini gösterdi. 1924'Ier Türkiye'sinde gecenin yarısında bir kanunla 623 yıl hizmetinde oldukları milleti ve toprakların birer ferdi olan hanedan üyelerinin vatan cüda edilmelerini seyredenler, bu hanedanın yâd ellerde çektiklerinin (çok minik bir kısmı hariç olmakla) bigânesi olarak yaşamaları, 1658'lerdeki ced'lerinden insanlık açısından ne kadar geri düştüklerini gösteren bir misal sayıyorum. Şeyh efendi'nin sürgünü, açılmış münakaşa kapılarının tamamının kapanmasına kifayet etmedi. Tâ ki, büyük vezirazam Köprülü Mehmed Paşa'nın bu münakaşaları bitiren müdehalesine kadar devam etti.

Köprülüler Devri

Osmanlı devletinin; 4. Murad'dan sonraki döneminin, 4. Mehmed'e isabet eden bölümü, cidden dört mevsim gibidir. Kadınlar saltanatı yakıştırması bu dönemin başlangıcına verile*; ilimdir. Çünkü sabi padişah henüz yedi yaşındadır. Ülke; Kösem Mahpeyker valide Sultan tarafından niyabetle idare olunmuştur. Bir sadrıazam resmi geçidi yaşandığı gibi, devlet idaresinde nice kahtıricâl

yaşandığından adam kıtlığı ile karşı karşıya kalınmıştı buna bağlı olarak var olanlar, yerlerini doldurmayı öğreninceye kadar, sefinei devlet hayli hır-palanıyordu. Yıllar geçtikçe valide sultanlar aralarında giriş-dikleri nüfuz kavgasında hayli mesele çıkmasına sebeb oluyorlardı. 4. Mehmed; çıkmış olduğu tahtın sadrıazamı olarak karşısında Mevlevi Derviş Mehmed Paşayı bulmuştu. O dahil onbir veziriazamı çalıştırdıktan sonra, düzineyi yâni onikiyi bulduğunda karşısında yaşı yetmişi aşmış bir ihtiyar delikanlı buldu.
Bunun gayret ve salabeti sayesinde, devrinin parladığını gördü. Fakat bu tâyindeki isabeti evveliyetle Hatice Turhan Valide Sultan Hz. lerine teslim olunması gerekir.. Dinç fakat yaşlı vezirin sadaretinin başlangıç târihinin; 15/eylül/1656' olduğunu görüyoruz. Aziz ve büyük milletimiz, eski devirlerde Fâtihler yetiştirirken, artık kurtarıcılar yetiştirmeye başlamıştı. Köprülü Mehmed Paşa geldiği sadaret makamında, kapdanı derya müessesine göz attığında, Şeydi Ahmed Paşayı vazifeden almıştı yerine de, Topal Mehmed Paşa bu göreve atanmıştı.
Köprülü Mehmed Paşanın donanmanın başına getirdiği adaşı Topal Mehmed Paşa, büyük ve ısrarlı çalışmalarla kalyon, kadırga ve mavnalardan meydana gelen bir donanma inşaya muvaffak olduğu gibi bu gemileri denize salıp derhal
Çanakkalede ki savunmaya güç katmak için yola çıkarmıştı, apdan Paşa 36 kadırga ile 4 mavna'yı alarak Rodos Adasına gitdi. Maksadı hakikisi Girid'e değiştirme birliği götürmekti. Yolda rastlamış olduğu Malta korsanlarına aid üç kalyonu batırdı ve bir kaç yıldır denizde galibiyet duraksamasına, bir haftaym ilân etdi. Sakız adasına yanaştığında mevcud askeri, gemilere aldı böylece Girİd Adasına dümen kırılması emrini verdi. Kendisi ise Sakız Adasında bulunmayı tercih etdi. Gönderdiği filo ise Girid'e varamadan dönmek mecburiyetinde kaldı.
Sadrıazam Köprülü Mehmed Paşa, Çanakkale tahkimatını güçlendirme gayretine ek olarak da, Boğaz yakınlarındaki adaların devleti âliyenin olması gerektiğini stratejisine dahil etmişti. Bütün bunların istenmesinde de, Şemsi Paşa komutasında 19 kalyon, 10 mavna ve 3 kadırga ile 1 ü".O nakliye gemisinden kurulmuş bir filonun ilâve kuvvet olarak gelmesi hayli rol oynamıştı.
Çanakkale önlerinde, abluka İşlemini gerçekleştirmeye çalışmakta olan Venedik donanmasının en büyük sıkıntısı, su temininde uğradığı müşkülatdı. Ancak bu arada da bol ami-ralli Venedik donanmasında, üç büyük amiral arasında çeke-memezlik bulunuyordu. Bunda Venedikli denizcilerin kendilerini denizlerin fâtihi görmelerinin payı hayliydi. Biraz da bu çekememezliğin kaynağı Papa'nın ortak donanmaya, kend» inisyatifiyle Amiral Bechiy'i başkomutan atamış olmasıydı. Lazzaro Moçenigo Venedikli amiral olarak, başına gelmiş bulunan Bechiy'i ve forsunu selâmlamadığı gibi, ziyaretine gitmeyip bir zabit göndermekle iktifa etmesi hasebiyle soğukluğun tırmanmasını temin ettiği anlaşılıyordu.
Bechiy'i bu soğukluğu: "Venedik Cumhuriyetine nasıl hizmet edebilirim?" sorusuyla ortadan kaldırmak istemişsede, Venedikli amiral kendini müttefik donanmanın gerçek komu- olarak gördüğünden, bu centilmenlik salvosunu pek

takmadı. Gördüğünüz gibi sevgili okurlarım; insanlar her ta raf da aynı davranışları sergiliyor. Bizim derya kaptanları biribirleri-nin ayaklarını kaydırmak için çeşitli dolaplar çevirirlerken, gayri müslimlerin dünyasında da, kin, adavet ve çekeme-mezlik hassalar mücadeleyi iç yapıda sürdürtüyordu. Amiral Moçenigo; donanmanın büyük ihtiyacı olan su temini için, bir kaç tane çektiri tâbir olunan küçük gemiyi ve bir miktar askerle birlikte Soğanhdere sahiline göndermişti. Gemiye su alınırken, muhafız gurubu olarak bir tedbir nöbeti aldırmıştı. Osmanlı fedaisi bir kaç yüz kişi bunların üstüne savlet etmek suretiyle yürüdüğünde Venediklilere kaçmak yolu görünmüş, bu hâli müzakere için müttefik donanmasının yetkilileri toplanarak bir karara varmayı düşünüp, eyleme geçtiler. Bütün bunlar olurken; Venedik gemilerinde ve bu gemilerin buiun-duğu cenahda müthiş bir susuzluk kuyusuna yuvarlanmışiar-dıki, Osmanlı donanmasının birdenbire gözükmesi ve demir atması Moçenigo'nun yapacağı artık bütün gemilerine, su bulmalarının temini için şimdiki adı Gökçeada olan İmroz Adasına sevketmekti. O da Öyle yapmıştı.

Köprülü Mehmed Paşa; Çanakkale tahkimatına daha fazla önem verdiğinden, Moçenigo ve gemilerinin İmroza gitmelerini fırsat sayarak zayıflamış müttefik donanmasının da üstüne gitmeyerek, belki de kolay kazanacağı bir zaferden feragat ediyordu. İmroz adasında ihtiyacını tamamlayan Moçenigo'nun gemileri, eski cenahlarına avdete koyulduklarında, donanmayı hümayun, aldığı rüzgârın yardımıyla, düşman donanması üzerine akmaya başladığı görüldü. Battagüa adlı Venedik mavnası, 3 adet Osmanlı kadırgasının ricatını gerektirirken, iki kadırgamızın kendisine rampa yapmasına engel olamadı. Kumandanları Hali! ve Ömer reisler olan bu mavnalar Battaglia'yı teslim alırlarken, Battaglia'ya yardıma gitmek isteyen mavnalara da Süleyman Reis'in idaresindeki mavnanın engel olmayı başardığı görüldü.

fSihayet; müttefik donanması, Osmanlı gemilerinin yarmakta pek zorlanmadığı hâle geldiği görüldü. Bunun sonucunda Şemsi Paşa komuta ettiği gemilerle savaşı kazanmıştı. Bunun neticesi de Boğazın kontrolünün yeniden inisiyatifimi-ze geçmesi oldu.

Ali Haydar Emir Alpagut'un; "Târihi Bahri Sahifeleri" adlı kitabında yazdıklarına göre, Çanakkale önünde yapılan savaşın fiilen muharibi olmamasından dolayı, sadnazamın kendisini mahkum edeceği endişesiyle, donanmasını aldığı gibi firarı düşünmüş olduğunu, bu düşünceyi istihbar eden Köprülü Mehmed Paşa olaya suhuletle yanaşıp, ne kaçmaya fırsat bıraktı, nede donanmanın kaçırılmasıyla milletin uğrayacağı zarara müsaade vermedi. Kendisine gayet iyi davrancn Köprülü Mehmed Paşa, Topal Mehmed Paşanın kuvvei mâ-neviyesini takviye ettiğinden başka Bozcaada'yı istirdat etmesini tâleb etdi. Bozcaadanın karşısında bulunan Anadolu sahillerine asker yığan sadrazam, Topal Mehmed Paşanın 86 adet hafif teknesi ile çok geçmeden adanın işgali yerine getirildi. Takvimler bu anda 31/ağustos ile l/eylül/1657 senesini göstermekteydi.

Topal Mehmed Paşa; 13/eylül/1657'de yolunu Limni Adasına çevirdi. Bu ada da

müdahil olarak karşısına çıkan, Françesko Morosini komutasındaki 15 gemiden müteşekkil Venedik filosu işin 65 gün uzamasına sebeb oldu. 15/ka-sım/1657'de ise, Limni Adası istirdat olunmuştu. Osmanlı ve Venedik donanmalarının, Çanakkale önlerindeki son çarpışmalarını teşkil etti bu muharebe. Çünkü büyük bir stratejist °lan Sadrıazam Köprülü Mehmed Paşa, sahil boyunca ve ka-fa istikametinde yaptığı gözlemler sonucunda, Seddülbahir v^ Kumkale surlarını tesis için karar verdi. Bu kararı saraya bildirildiğinde, Hatice Turhan Vâlidesultan kendi parasını bu lrnara tahsis etmekte hiç gecikmedi. Derya kaptanı seleflerrinden Ali Paşanın bu inşaatı, çok kısa zamanda bitirmesi, takdire mûcibdir. Bu hızla gitmesi donanmamızın Girid meselesini de halledileceği intibaını uyandırdığını görmezden gelemeyiz. Ancak devletler arası her türlü münasebetlerin sürprizler yapmasını tabii görmek icâb eder. Bu hususdada merhum Büyüktuğrul amiral, değerli çalışmasının 2. cildinin 151. sahifesinde şunları beyan eder: "Avusturya savaşı açılmamış olsaydı Köprülü Mehrned Paşa belki de Girid Adasının geri alınmasını da kısa zamanda sağlayacaktı. Lâkin Venedikli'ere müttefik olarak karadan savaşa katılan Avusturya, Osmanlı devlet adamlarının bütün dikkatlerini kendi üzerine çekmiş ve bu halden de en çok Venedikliler hoşnut kalmışlardı. Böylelikle Girid savaşı 1666 yılına kadar sürüncemede kalmıştı. Bu uzun süre içinde sırasıyla derya kaptanlığı yapmış olan Çavuşoğlu Mehmed Paşa, Küçük (Deli) Hüseyin Paşa, Köse Ali Paşa, Hüsameddinoğlu Ali Paşa, Hüsameddin Beyoğlu Abdülkadir Paşa, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, hep tersanede kalmışlar ve Girid ikmâlini hep kaçak nakliyatla yaptırmışlardı. Buna karşılık Venediklilerinde; denizlerde eskisi gibi aktif bir hareketleri görülmemişti." Bu mütalaa üzerinde bir miktar durursak şu dersi çıkarabiliriz.

Osmanlı donanması kuvvetli olduğu zamanda, zafiyete düştüğü zamanda zuhur edecek haçlı seferlerini geciktirmeye, birlikteliklerini önlemeye, gayret sarfetmesi gereken döneme girmişti. Teessüs etmiş müttefik donanması ticaret yollarını Osmanlı tasallutundan kurtarmaya hasretmişti. Her iki tarafda biribirini bitirecek savaşın mümessili olmamaktaydılar.

Halbuki; Karada vukubulan savaşlarda bu amacı görmek kabildir. Fakat sunuda hatırlamak gerekmektedir ki, gerileme devrine girmeden duraklama dönemini yaşamak nisbeten || mühim seferler yapılmasına ve bunları zaferle bitirmek gibi basanlar görüldü. Osmanlı ordusu; Köprülü Mehmed Paşanın ^arı bekâ'ya irtihalinden sonra merhumun oğlu, Fâzıl Ahmed paşanın komutasında, milletimizi ümidvar kılan hareketlerin devamında büyük bir rol üstlendi. 1661 ekiminde makamı sadarete gelen Fâzıl Ahmed Paşa, tam beş yıl Avusturya devleti ile becelleşmekten Girid'e fazla zaman ayıramadı. Vasvar'da; 30/ekim/1666'da, Osmanlı Avusturya barışı akte-dilince sadrıazam, Girid üzerine her geçen gün dozajını arttırarak düşmeğe başladı. Venedik; Girid'e eğilen sadnazamın durumunu istihbar ettiğinden senatolarında aldığı karara müsteniden İstanbul'daki elçilerine talimat vererek, sulhun teminine yarayacak çalışmalar yapmasını hatırlatmışlardır.

Muhterem okurlarımız; bazı meselelerde devlet politikası uygulamasına girişildimi, artık efkârı umumiye o meseleyi büyükler bilir demek suretiyle, kendilerine verilen bilgi kadarıyla iktifa ederdi. Haberleşme araçlarının günümüzle kabili kıyası mümkün olmayan durumu, milletin devlet adamlarına olan itimadını sarsacak bir tesir gösteremiyordu. Nitekim; Fâzıl Ahmed Paşa kapdanı deryalığa getirdiği, Kaplan Mustafa Paşaya, daha 1662'de tersaneyi bir güzel faaliyete hazırlaması ve gemi yapımına hız vermesini padişah 4. Mehmed'den aldığı talimat üzerine emretmişti.
Bunun üzerine sabırla ve sebatla gayret gösterilmeğe başlandı. Yakın târihimizde rastladığımız Kıbrıs Adasına 1974'de yapılan anfibi hareketi neticesinde, zaferimizi göz önüne alırsak Johnson mektubuna muhatab olan İsmet İnönü'nün, çıkarma gemileri yapmak bu ihtiyacın giderilmesine işareti de, 1964'de vukubulmuştu. Deniz kuvvetleri de bu hususda tersanelerini harekete geçirerek, işaret edildiği yılda, bir tane bile mevcud olmayan çıkarma gemilerini 1974'deki indirme Çıkarma hareketinde, mebzul miktarda kullanma imkânımız hâsıl oldu. Böylecede Fâzıl Ahmed Paşanın 1662'de aldığı tedbirlerle, 1964'ierde başlatılan tedbirlerin biribirine yakın olması aradaki 302 sene sonra görülen fark sadece teknolojik değişimlerdir.

Fâzıl Ahmed Paşa Girid'de

3/kasım/l666'da Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa Girid'e bizzat gelerek, komutayı yed'ine aldı. Bu sırada Donanmayı hümayun ise karşısında hiç bir maniaya maruz kalmadan, gemilere aldığı kara askerini, Girid'e getirmeye muvaffak olmuştu. Üstelik; lojistik faaliyetlere üs olarak da, Eğriböz, Go-los ve Selanik tahkim olunmuştu. Takvimler "16/ma-yıs/1667'yi gösterirken Osmanlı gücü Kandiye önündeki hamlelerini şiddetlendirmiş ve muhasaranın da sonunun görülmesi yakınlaşmıştı.
Ne var ki; Suda limanının Venedik tarafınca kullanılması da, düşmanın takviye almasına açıkbir kapı olmuştu. Kandiye muhasarası bu takviye alabilme sayesinde, 2 sene, 4 ay, 11 gün daha devam etmiş ve 27/eylül/l 669'a kadar sürmüştür. Venedik tarafı 28/ağustos/1669'da sulh talebinde bulunmuştu İslâmi anlayışın emri olan sulh tekliflerine acık olma hâlide devleti âlî'yenin bidayetten beri şiarı olduğundan görüşmelere başlanmıştı. 5/eylül/1669'da imzalanan sulh antlaşması, yukarıda beyan ettiğimiz gibi Sancakı Osma-nî'nin, Kandiye burcuna çekilmesi 27/eylül/1669'da sağlanmıştı.
Varılan antlaşma maddelerini dört kalemde zikre çalışalım.
A) Kandiye Kalesi; içindeki bütün cephane ve silahlarıyla Venediklilerce Osmanlı yetkililerine teslim edilecektir.
B) 21 sene sonra Suda, Spinalonga ve Karabusa Kaleleri, Osmanlılara verilmek üzere, Girid Adasının bütün toprakları devleti âlî'ye ye hemen geçmiş olacak
C) Venedikliler: savaş sırasında Dalmaçya kıyılarında işgal ettikleri Kilis Kalesini muhafaza edeceklerdi.

D) Venedik Senatosu, savaşdan önce Osmanlı Devletine verdiği haracı ödemeğe devam edecekti. Sahifelerimizde Girid fethinin teknik ve siyasal akışını verirken, deniz mevzu-unun mütehassısı olan zevattan, merhum amiral Afif Büyük-tuğrul'un aşağıya özetleyeceğimiz mütaalasınada temas etmeden geçemedik. "Girid savaşına ilişkin söz söylerken, tartışmalar yapılırken, yazılar yazarken akla gelen ilk soru, <sa-vaşm neden yirmi ikiyıl gibi çok uzun zaman sürmesi ve bu kadar yıllar içinde, ne Osmanlı Devletinin ne de Venedik Cumhuriyeti'nin kesin bir sonuca varamamasıdır! Alman tarihçi Ekkehard Eykof un dediği gibi, savaş sadece Ada'nın merkezi Kandiye Kalesini alıp, vermemek mücadelesiyle, toprak üstü ve altı mücadeleleriyle, sürdürülmüştür. Deniz de ise harekât stratejisi olarak ileri bir üs elde etmek gibi, ilkel bir strateji kuralı bile düşünülmemiştir. Her iki tarafın yaptığı, çok kısır bir abluka harekâtından bile ibaret kalmamıştır. Her iki tarafın ablukası da çok başarısızdır. Her iki tarafda da ciddi ve iyi düşünülmüş bir savaş plânı yoktur. Savaşın bütün hareketleri güncel olarak düşünülmüş ufak ufak ikmâl hareketlerinden ibarettir." Diyen, merhum amiral Büyüktuğrul yukarıya aldığımız görüşlerine şöyle devam etmektedir: "Bu soruya gerçeklere en yakın olarak yanıt vermek Osmanlı Devletinin; kuruluşuna kadar geriye gitmek, gerektir. Çünkü; Osmanlı Devleti denizlerdeki mücadelenin ve deniz ticaretinin, korsan mücadelesi etkisinde yapıldığı bir dönemde kurulmuştur. Tarihçilerimiz; sadece Osmanlı Bizans ilişkilerini esas aldıkları için, kursan savaşlarının etkisini düşünememişlerdir bile. Halbuki yabancı tarihçiler; korsan savaşlarının etkisine büyük önem vermişler ve bundan ötürü, evvelce belirttiğimiz gibi Osmanlı Târihini, deniz olaylarını temel alarak yazmışlardır. Akdenizdeki korsan mücadeleleri, daha Osmanlı Devletinin kurulmasından çok önce, denizci İtalyan cumhuriyetleri tarafından Bati Akdeniz'de başlamış; Venedik, Cenova ve Piza cumhuriyeti korsanları öteki cumhuriyetleri denizcilerini ekarte ederek Doğu Akdeniz'e geçmişler; bura-dada Venedik ve Cenova, Piza denizcilerini ekarte ederek, haçlı seferleri çerçevesinde, biribirlerinin üstüne düşmüşler, mücadeleler vermişler ve biribirlerine karşı savaşlar yapıp, bu savaşlar çerçevesinde yaptıkları ada mücadelelerindede ilk önce Aydınoğlu umur Bey sonra da, Sultan Orhan'ın kara kuvvetlerinden yardım almışlardır. Profesör Kamillo Manfro-ni'in belirttiği gibi bu mücadelede Osmanlı Devletinin tek şansı, ne Venedik nede, Cenevizlilerin <birgün gelip Osmanlı Devletinin korsan mücadelesine rakip olarak karşılarına diki-lebileceğini tahmin edememeleridir. Ne Venedik ne de Cenevizlilerde, büyük topraklar istila etmek hevesi yoktur. Onların biribirlerine karşı mücadeleleri, küçük kara devletleriyle, deniz ticaretini Ötekine kaptırmayıp kendisi almak için, ticari mukaveleleri yapmak, deniz ticaret yollarına hükmedecek ada ve limanlara yerleşmekten ibarettir. Bizim târih otoritelerimiz; bu döneme ilişkin deniz mücadelelerinde <Osmanlılar Ege Denizine egemen oldu>, <Osmanhlar Akdenize egemen oldu> gibi deyimler kullanacaklardır. Ama korsan dönemi deniz mücadelelerinde egemenlik söz konusu olamamaktadır. Çünkü denizde zayıf olan taraf da, kuvvetlinin kıyı ve denizyollarına akınlar

tertipleyebilmektedirler. Korsan savaşlarının Osmanlı Târihi üzerindeki en kuvvetli etkisi şöyle görünmektedir: <Anadodolu kıyılarına vaki olan, hristiyan korsan saldırılarına hedef olmamak için Osmanlı Devletinin Türk unsuru, dağlara yerleşirken, Rum unsuru, kıyılarda ve adalarda kalmış, dolayısıyla Osmanlı Devletinin ziraat, ticaret sanayii ve ticaret merkezlerini tutmuştur. Devletde bunları silah altına almayıp kara savaşlarım, Türk unsuruyla yaptıkça ve zamanın kara savaşı gereği olarak en atik ve cevval fürk unsurunu kullandıkça, birinci sınıf Türkleri, Avrupa ve /Asya'nın en uzaklarına dağıtmış ve istilâ dönemi kapanınca da yâni birinci sınıf Türkler orada kalmış ve ikinci, üçüncü derecedeki Türkler de, Anayurt olan Anadolu'da kalmışlardı. Durum değişmesinin baş sorumlusu Derya Kaptanlığı makamına göz diken saraylı vezirlerdir. Onların; deniz sorunlarının devlet ekonomisi, silahlı kuvvet ve sosyal hayatı üzerindeki etkilerini ölçmeye ve incelemeye lüzum görmemeleri kıyılarda olduğu gibi devlet ekonomi ve donanmasını da değerli Türk unsurundan yoksun bırakmıştır. Ege Adalarında da Venedik taraflısı Rum unsuru, Türk unsurundan çok fazladır. Yurt İçindede deniz ticaretine Rum unsurun hükmetmiş olduğunu ileri süren merhum amiral Büyüktuğrul, İsmail Hakkı üzunçarşılı'nin vefatından sonra, TTK (Türk Târih Kurumunun) neşrettiği, Osmanlı Târihini devam ettirip, ikmâl eden Enver Ziya Karal'inda ileriye sürdüğü şu tesbiti yapıyor: Napolyon'un Venedik Cumhuriyetini târihden silmesinden sonra Osmanlı Devletindeki Rum asıllı armatörler, bütün dünyada Venedik ticaret kolonilerini değiştirmişlerdir. Kuruluşu sırasında Osmanlı Devleti nasıl italyan denizcilerden yararlanarak kuvvet bulmuş ise, Yunan istiklâlindede donanmadaki Rum denizciler kaçtıkları için Osmanlı Devleti birden denizlerde zayıflamıştır. Buna mukabil Osmanlı Devletinde; kara kuvveti, donanma yerine deniz sorunlarını da harelendirir fikri doğmuştur. 1897 Osmanlı Yunan savaşından sonra, Osmanlı Devletinde, donanma yerine, demiryolu yapmak fikrinin doğması gibi.. istikametinde açıklamalar yapmışlardır. Bu nazariyeleri ileri sürenlerin ifadelerine katılıp katılmadığımız yerler vardır. Bizim bu İfadeleri buraya al-rnamız, aykırı görüşlerinde mütalaa edildiğin de, istifade edilmesi imkânının kabil olduğunu ortaya koymaktır. Şüpheyi, araştırmacının enyakın arkadaşı görmek icâb eder. Tâ ki; insaf ve adalet, şüpheyi denetleyen birer murakabe sembolü olarak, dâima kendini hatırlattığı takdirde. Bu bahse dâir görüşlerimize geçmeden merhum Amiral Büyüktuğrul'un bir hüküm mesabesinde olan şu satırlarına yer verelim: "..Osmanlı Devletinin kazandığı zaferlerin bile, Türk kanının fazla dökülmesine, Türkiyenin teknikte geri kalmasına ve barışta da savaşta da fazla harcamalar yapmasına neden olmuştur. Girid savaşı da, böylece hem uzamış, fazla harcamalara neden olmuş ve bundan sonra da Osmanlı Devleti bu adayı kendisine katmanın yararını elde etmesini bilememiştir." Demektedir.

Şimdi yukarıdan beri merhum amiral Afif Büyüktuğrul'un işin mütehassısı olarak tenkid ve tahlillerine teknik olarak, savaş iimi görmüş, muharip bir denizci olarak karşı çıkmak haddimiz değilse de, Osmanlı Devletinin varoluş

sebebi olan hususa aid söyleyeceklerimiz vardır. Merhum amiral; Osmanlı Devletinin 17. asır ile birlikte deniz hâkimiyetinin yavaş yavaş elden gittiği gibi, kara savaşlarında da, bir gerileme yaşandığını pek hesaba katmamakta. Osmanlı Devleti; bir süngü ucu gibi, avrupanin orta kapısına kadar dayandığından avrupa devletleri her ne kadar kendi aralarında da di-dişselerde, hristiyan Papasının Öncülüğüyle müslümanlara karşı birleşiyorlar, kalabalık ve güçlü ordularla, donanmalarla vede 5. kol denilen içten çökertme faaliyetlerine başvuruyorlardı. Hududları içinde çeşitli prensliklerin, mümtaz eyaletlerin yer aldığı ve hayli gayri müslim bulunduran devletin, 5. kol harekâtından gördüğü zararı hiç kaale almıyor vede 20. asır araç ve gereçleriyle, eğitim metodu, yakın ve uzak muharebe silahlan, haberleşme imkânları demir tekneler ve bilhassa denizaltılar, güçlü dizel motorlu gemilerle yetişerek, yelken ve kürek dönemini tenkit ne dereceye kadar ciddiyet arzeder. Büyüktuğrul amiral, gerek Venediklileri gerekse de Osmanlı Devletini başarısızlıkla suçlamak suretiyle işe zâten eski devire, bulunduğu dönemden bakmış olduğunu dikkatli bir okuyucunun anlayacağını düşünmüştür elbette.

Akıl mektebinin müdavimi, diğer birtâbirle, hiç bir kayida tâbi olmayan anlayışında sahibi olarak gayri müslim avrupa, qeçerli bütün silahlan gayesine varmak için kullanırken, korsanları organize ederken ve el altından, desteklerken, Kur'anı Kerim buyruklarına, ehadisi şerife hüküm ve açıklamalarına bağlı Osmanlı Devleti de, şüphesiz ki dünyevî bir anlayışın zebunu olmayıp, Rızai ilâhiyi tahsil, Mevlânın adını ve nizamını dünya'ya yayma ve duyurma göreviyle mütehai-İi olduğundan, her şeyi ince derinlemesine hesaplama', ve tatbike yükümlüydü. İstilâ etdiği ülke insanlarını katliam etseydi, belki avrupa da hristiyan kalmazdı, amma Mevtamız zulme asla müsaade etmediğinden, bizi altından kalkamayacağımız mağlubiyetlere duçar ederek, perişanlığa düşürecek haller musallat ederdi.

Ayrıca devlet ricali, Osmanlı Devletinde her şeyin bile zaptı tutulan devlet anlayışı taşıdığından hareketle, meydana gelmiş her harakâttan haberdar olup, atacakları adimlarıda pek dikkatli atarlardı. Nitekim Girid'in; çok uzun yıllar, sonunda ele geçirilmesi ne ihmaldir ne de kasta bağlıdır. Çeşitli coğrafî alanlara yapılan saldırıları önlemek için Girid üzerindeki baskılı muhasarayı zaman zaman gevşetmesi icâbı halden sayılmalıdır. Merhum amiralin asla iştirak edilmeyecek görüşü kesinlikle Türklük unsurunu, bir ümmet devleti olan Osmanlı Devletinde öne çıkarma bakışıdır. Güya avrupalılar bir izaha göre müslümanlara Türk derler, onların Türk demeleri müslüman demek istemeleri şeklinde telâkki edilmişse de, batılılar islâmda ırkçılığında şiddetle yasaklanmış olduğunu, islâm ittihadının bundan dolayı pek güzel gerçekleştiğini görmüş olmalarından dolayı, Osmanlı Padişahlarının, bir Türk boyu olan, Kayı aşiretine mensubiyetini dikkate alarak, Türkler demek suretiyle, zamanla ırkçılık empoze edebilmek için ısrarla bilhassa tarihçi vede şarkiyatçıları, Türklük üzerinde durmuşlardır. 19. yüzyılın başlarında da, ırkçılığı Osmanlı İslâm devletine, bulaştırmışlardır. Ondan sonra ise ırkçı anlayış başını alıp gitmiştir. Venedik ve

italyan denizcilerinin ardından Yunanlıların istiklâliyeti sonrasında denizcilikte adı geçen devletlerin dahi önüne geçtiğini ileri sürmesi, üzerinde kafa patlatılması gereken hususstandır. 4. Mehmed döneminin aslında savaş yapma açısından babası Sultan İbrahim tarafından açılmış bulunan, Girid Fethi dolayısıyla başlamış olan ve genellikle Venedik ile gerek karada gerek deniz-lerde tevali eden seri savaşlara inzimamen, 1672'de uç veren Lehistan Savaşı, iki safhada gerçekleşti. İlk safhası başladığında sebeb olarak Ukrayna'nın kazaklarının, gerek Lehistan, gerekse Rus tecavüzlerine karşı, devleti âliyeden istimdatta bulunmasından ve bu yardım isteğine, Osmanlı Devletinin icabet etmesi hasebiyle devleti âliye tarafından açılmıştır. Ukrayna Kazakları riyasetini üzerinde taşıyan Do-rozenko, kendilerini bir sancak beyliği statüsünde Osmanlı Devletine bağlanmasını tâleb etmişlerdi.

Gerek Rusya gerekse Lehistan burnu dibindeki Ukrayna'yı, Osmanlı Devletinin himayesi mânasına gelen talebi yüzünden cezalandırma mânasına işaret eden tacizlerine başladılar. Ancak bir Osmanlı müdehalesinin karşısında bilhassa Lehistan karşı koyabilecek ne güç ne de taktiğe sahipti. Buna bağlı olarak padişahın adamlarını politik yaklaşımları kullanarak oyalama yoluna gittiler ve hesaplarını da aniden Ukrayna üzerine çullanma hesabına raptettiler. Hatayı da Osmanlı serhaddine yakın olan Komaniçe Kalesini tahki- kalkıştıkları esnada yapılanlar padişahın kulağı ona eriştiğinden 4. Mehmed'i Lehistan'a savaş açmış olarak görüver-clik. İstanbuldan Komaniçe Kalesi üzerine yürümek üzere yola çıkarken, Kırım Han'ı ve Ukraynalıların Dorozenko'ya kaleyi adres gösterip, orada buluşup Lehistan'ın cezasını verelim düşüncesini, kuvveden fiile çıkarmak suretiyle ve niyetiyle, sadrıazam Fâzıl Ahmed Paşa ile Komaniçe önüne gittiler. Takvimler, 27/ağustos/1672'yi gösteriyordu ki, Lehistan'ın etekleri tutuştu. Çünkü Komaniçe Muhasarası fiilen başladı. Sekizinci gün ise kale Osmanlıya ram oldu. Hareketin devamının Lehistan'ın işgali mânasına geldiğini akleden Lehliler, savaş çubuğunu, barış çubuğuna tahvil için hemen müracaatda bulundular. 18/eylül/1672'de Puçaş şehrinde müzakereler nihayetlenip, imzalar atıldı. Lehistanin yâni Polonya'nın Podolya eyaleti de Osmanlıya verildi. Ancak; Lehistan kralı kabul ettiği şartlan hâvi barış antlaşmasını Diyet Meclisi tâbir edilen yetkili kuruldan geçİremeyince, vaziyet İstanbul'a dönmüş bulunan sadrıazam Fâzıl Ahmed Paşaya bildirildi. Aynı zamanda düşman kuvvetleri, Osmanlı hududuna dalmak suretiyle bir iki kaleyi de işgale muvaffak oldular. Savaşın ikinci safhası böylece başlamış oldu. Hayret uyandıran bir şey olarak Lehistan'ın bu cesareti üzerinde durmak icâb eder, tetkikte karşımıza başta Papalık olmak üzere, bir çok ülke Lehistan'ı Doğu Avrupa üstünde söz sahibi olmak isteyen Osmanlıya engel olmaya çalıştığını görüyoruz. Bu karşı koyuş hareketine Eflak ve Boğdan'a iştirak etmesi zorlanmaya başladı. Padişah bu tedbiri hissettiği için her iki Voyvoda'yı tâyin hakkını kullanarak, kişileri değiştirdi, bunun sonucunda bu topraklarda aleyhine hareketi önleme-Ve muvaffak oldu. Ukrayna'nın bu Osmanlıya iltihak talebi Rusya'yı harekete geçirmiş ve ani bir saldın ila Kazak'ların üstüne çullanmış ve bilfiil işgal

başlatmıştı.
Sultan 4. Mehmed soğukkanlılığını hiç kaybetmemiş, bu Rus taarruzuna karşı bizzat yanındaki birliklerle yürüyüşe geçmiş öte yandan da, Rusları her sene bir defa olsun atlarının nallan altında çiğneyen Kırım Hân'ına haber gönderip Rusların üstüne gitmesini emrederek Rusların üzerine gidip, Dorozenko'yu muhasaraya almış Rusu, bahadır askerlerinin güçlü kolları cesaretle çarpan yürekleri ve bir yardım talebine cevap vermenin Mevlânın yardımını yanıbaşında bilen insanların rahatlığıyla düşmanı, çok kısa zamanda paraladılar. Çok geçmeden Kırım Hân'ının gelmekte olduğunu da haber alan Ruslar'ın yapacakları tek iş ülkelerine kaçmak idi ve onlarda öyle yaptılar.
Kış mevsiminin gelmesi, Lehistan cephesinin Halep Valisi İbrahim Paşaya bırakılmasının kararı alınıp, 4. Mehmed'in İstanbul'a dönüşü gerçekleşti. İbrahim Paşa da tempoyu biraz düşürmekle birlikte, Lehistan toprakları üstüne yürümeye devam etmekteydi. Nitekim kirsekiz tane kale burcuna, Osmanlı sancağı toka edildi. Tatarlar cepheyi terk edip gitmemiş olsalardı, belki de bütün Lehistan toprağı hakimiyeti Osmaniye'ye girecekti. Ancak Kırım Hânlarının bu davranışı, yine her zamanki alışkanlıkları diye geçiştirilirken takriben onsene sonra Viyana'da sergilenecek İhanetin habercisiymiş de bundan bir ders almayı düşünememişiz.
Lehistan ile sulhun sağlanışı taa 1676'da vefat eden Fâzıl Ahmed Paşanın yerine getirilecek olan Merzifonlu Kara Mustafa Paşaya kaldı ki, bu sadrıazam Podolya ve Ukrayna'nın biz de kalması şartıyla barışı yapmağa mecbur oldu. Yoksa Halep Valisi İbrahim Paşanın fütuhatına Kırım hânı yanında kalıp yardımlarını yapsaydı, karşımızda ülkesi elinden alınmış toprağı olmayıp, sadece adı olan bir devlet olacaktı ki, böyle bir idare ile barış antlaşması yapılmaz ona statüsü belli edilmiş bazı görevler verilirdi. Ne varki, Tatar böyle bir fırsatı ortadan kaldırıcı davranışı yaparken, başlarında Selim Giray bulunmaktaydı.
Kırım Hanlığının dâima ihtilafa müsaid zeminde birbirlerini çekemeyen han'larla, yürütüldüğünü söylerken umumiyetle hânlar karşılarında ya eski bir hânile yahut da müstakbel bir han ile İç mücadele vermişlerdir. Tabiiki bu barış antlaşmasının tasdikini, Diyet Meclisinden geçirmeye muvaffak olamayan Lehistanlı barış taraftan kralları ve onu destekleyenler, Osmanlı ile savaşın yeniden başlamasıyla karşılaşmışlardı.
2. Lehistan savaşında donanmamıza da iş düşmüştü. Çünkü bu safhada Rusya'da savaşa müdahil olmuş donanmasının Karadeniz'de sıkıntılara sebeb olacağı uzakça ihtimal değildi. Savaşa müdahil olan Rusların Karadeniz'e sahili y.-maktan dolayı donanmasının önüne, Osmanlı Donanmasının çıkarılması iktiza ettiğinden Mora Sancak Bey'i Köse Ali Paşa, uhdesine Cezayir Beylerbeyliği verilmek suretiyle, Kap-dam Deryalıkla vazifelendirilmişti. Vazifei asliyesi evvelâ Karadeniz üzerine gidecek oradaki Rus hücumuna açık sahillerimizi bu tecavüzden men etmeye çalışmak, ayrıca cepheye her çeşit savaş malzemesini ve takviye asker götürmekti. Köse Ali Paşa Baba Hasan Beyin komutasında bir miktar gemiyi Azak denizi kıyılarını muhafazaya yollaması iyi bir tedbirdi.

Kendisi de üstüne düşeni yaptı.
Dönüşte ise; Karadeniz Ereğlisi civarında, bir fırtınaya yakalandılar ki büyük kayıplar verdiler. Ali Paşa derlediği gemileriyle İstanbul'a döndü ve evine kapandı. Az sonrada kederinden vefat etdi. Bu zâtın yerine 1675 yılında Seydioğlu Mehmed Paşa Kapdanı Deryalık görevine getirildi. Bu zâtın da donanması, Karadeniz'de görülen fırtınalardan birine yabalandı. Akıbeti Ali Paşa gibi oldu büyük zayiat verdiğinden, bunun yerine de 13/kasım/ 1677'de Kara İbrahim Paşa göreve getirildi. İbrahim Paşa, geçmişten ders alan akil bir adam olarak, kendinden önceki iki kapdanı deryaninde başına gelenleri teemmül ettiğinden, görevli olarak Abdülkadir Paşayı yerine vekil olarak donanmaya gönderip, ayağı karada olarak padişahın yanında bulunmayı tercihe baktı.
Sevgili okurlarımız; 1075/1665'de imzalanan Sen Gotard savaş neticesi olan antlaşmayı, Avusturya İmparatoru Le-opold'a imzalatan serdarı ekrem Fâzıl Ahmed Paşa, bir tesadüf eseri yenilmiş sayanların da bulunduğu savaşa rağmen öyle bir antlaşmaya imza atmıştı ki, sanki mağlup olan gâlib, gâlib olan mağluptu Müdekkik tarihçi İsmail Hakkı Üzunçar-şılı, târihinin 3. cildindeki dip notunda Askeri Müze_ Müdürü Ferik Ahmed Muhtar Paşaca kaleme alınmış olan "Sen Go-tarda Osmanlı Ordusu" adlı eserdende istifade edildiğini kaydetmiş. Biz de; bahse konu kitabı ilk defa lâtinize edip, bu çalışmamızın 4. Mehmed bölümünün son tarafına okuma parçası olarak koymağa böylece de savaşın arka plânını tam manasıyla öğrenilmesini temin bu tarzı seçtiğimizden bu bölümde bahse konu etmeyip bu izahat ile yetinelim dedik.
Sadnazam Fâzıl Ahmed Paşa 1087 senesi şabanının 26. günü 1676/4/kasım salı günü darı beka eyledi Çorlu ile Karıştıran isimli mevkiide bulunan Karabiber Çiftliğinde ve ölümünde yaş henüz 42 idi. Arabaya koydular İstanbul'a getirip, Çenberlitaş karşısında Köprülüler Camii yanındaki üstü açık türbede pederi Köprülü Mehmed Paşanın yanına defnolundu. Yerine de senelerce kendisine kaimmakamhk yapan, eniştesi Merzifonlu Kara Mustafa Paşa getirildi.
Ancak Köprülüler ailesinin içinde yetişmiş olmasına rağmen kibirli, azametli inatçı ve asla mülayemet sahibi olmayan bu Merzifonlu idi. Böylece de, âkil, mütevazi, güleryüzlü, yüksek karakter sahibi Fâzıl Ahmed Paşaya alışanlar Merzifonlu ile yapamaz hâle geldiler. Merzifonlu Kara Mustafa Paşanın sadareti iki gün sonra gerçekleşen tâyinle yâni 28/ka-sım/1676'da başladı.

Sarıkamış Kazakları Hatmanı

Doroşenko bir bize, bir Rusya'ya yakınlaşıp, ortalık karıştıran bir yapıyla nice kan dökülmesine sebeb oldu. Son dayanak olarak Ruslara taraf olan Doroşenko Kazak Hatrnanlı-ğında bırakılamazdı bu bakımdan yerine Zaparog Kazaklarının Hatmanı İken sonradan papas olup Yedikule'de mahpusa Konan Himilenitski, kubbealtının emri ile Rum Patriği 4. Par-tiniyos ile Divanı Hümayun tercümanı Mavrokordato tarafından hapisten çıkarılarak, Hatmanlığa tâyin edildi ve Kazakların yanına gönderildi. Tuhaftır ki, Doroşenko'nun yaptığını daha önce bu

Hİmilenitsde yapmıştı. Çehrin'in Ruslardan alınıp gönderilen Hatmana teslim edilmesi serdar, İbrahim Paşaya bildirildi.
1677 senesi idi. Cehrin üzerine gitmesi emredilen Şeytan İbrahim Paşa, senenin 6. ayı olan haziranda Cehrin Kalesini kuşattı. Ancak kaleyi, Rusya Kazaklar ve Alman askerleri savunduğu gibi kalenin üç tarafı bataklık olduğundan, saldırı tek yerden yapılabiliyordu. Sayılanda dört bini bulmaktaydı. Bu kalenin alınması hayli zaman ve zorlukların çıkmasına sebeb olmuştu. 1677 haziranında başlayan muhasara, fetihle neticelendiğinde 12/ağustos/1678 olmuştu ve ondört aylık dişe diş bir mücadele verildi. Osmanlı Ordusu bahse konu mücadelede hayli zor durumlara düştü. Bunlardan; Merzifon'u Kara Mustafa Paşanın metaneti ve soğukkanlılıyla sıyırgayı başardı. Cehrin Kalesinde otuzbin düşman askeri öldürüldü. 3/recep/1089/12/ağustos/1678'de Tasmin suyunu aŞan Osmanlı Ordusu Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa tarihindeki bilgiye göre Rus, Kazak ve aşağıda adları yazılı çeşit-11 Tatar kuvvetiyle karşılaşıldı ki tamamı ikiyüzbinİ bulmak-taydı. Tatarlara gelince; Tura Tatarı, Eşker Tatarı, Kazan Ta-tan, Beyluk Tatarı, Kalmuk gibi, kırkdört çeşit Tatardan bahseder Fındıklık Silahdar Mehmed Ağa şu da vardı ki; Ruslar, 2. Bayezid döneminin hayli geride kaldığını gösteren bir görüntü sergiliyordu.
Kırım Tatarları ve Osmanlı askeri, bunların üzerine yürüyüp Özi nehrine kadar sürdüler, burada mukavemeti güçlendiren düşman mağlup sayılsada yok edilemeyeceğide anlaşılmıştı. Ordunun zahiresinin azaldığıda görülünce düşman kendi haline bırakıldı. Önce Osmanlı askeri daha sonra Kırım Hanı da geri geldi. Veziriazam Mustafa Paşa İstanbul'a döndüğünde serdarı ekremlik vazifesi Kara Mehmed Paşaya tevcih olundu. Kendisine Babadağında bulunması talimatı verilmişti. Bosna Valisi vezir Defterdar Ahmed Paşa Özi Suyunun uygun yerlerine iki kale yapmak emri aldı. 1090/1679'da tamamlanmış kabul edilen bu kalelerede muhafiz konduğundan nisbeten biraz daha güçlüce emniyet tedbiri alınmıştı.
Öte yandan; Serasker Kara Mehmed Paşa ve Kırım Han'ından gelen malumata göre, Rusların hummalı bir faaliyet içinde oldukları haber veriliyordu. Şaban/1091/1680 eylülünde ricali devletde saraya davet olunarak, enine boyuna müzakere olunmuş vebundan da, padişahın başda olması sefere güç katacağı kanaatine medar olduğundan, o yolda birlik hâsıl oldu. Bunun üzerine Edirne'ye doğru yola çıkılmıştır. Rusya; Osmanlı Devletinin kendi üzerine gelmek üzere sefere çıktığını haber aldığında, şahsi dostu olan Kırım Han'ı Murad Giray ile temasa geçmek suretiyle barış yolunu açma gayretine girdi.
Nitekim bu teşebbüsü Kur'an emri müsalaha isteyene bunu konuşma şansı verin, tavsiyesine uygun hareket eden devletin, 22/muharrem/1091-13/şubat/1681'de, oniki maddeden müteşekkil, yirmi sene müddet geçerli olacak sulha imzalar atıldı. Bu sulh antlaşmasına göre bizim Özi dediğimiz
Dinyeper nehrinin sağındaki yerler biz de, Kiyef ve bir kaç palanga ise Ruslarda kalıp Potkalı Kazaklarına, Karadeniz'de balık tutma müsaadesi bunun içinde yer alırken, Kiyef Kalesi jle Potkali Kazakları sınırına kadar olan sahada her iki

devlet de kale İnşa etmeyecekti. Bu arada Kırım Han'ının, Rusya üzerine akınlarına son verilipesir alınmış olanlar serbest bırakılacaktı.

Avusturya Seferine Girişin Hikâyesi

Fazıl Ahmed Paşanın darı bekaya intikalinden sonra Orta Macar Beyi'nin oğlu Tökeli İmre nasıl bir yol bulduysa, çeşitli hediyeleri hâmil olarak, gönderdiği rical ile sadrıazam Mustafa Paşaya başvurmuştu. Bu başvuruyu değerlendiren sadrıazam, Tökeli İmre'ye Orta Macar Kralı unvanı verecek, berat ve ahidnâmeyi padişah 4. Mehmed Han'dan istihsal eylemişti. Girmiş olduğu, Osmanlı himayesinin verdiği lezzet ve hamilerine olan itimat, bayrağına "Allah ve Vatan İçin" yazısını koydutturacak kadar sevince dalmasına sebeb olmuştu. Pe-şindende, Avusturya İmparatorluğuna ait topraklara tecavüze koyulduğu görüldü. TökeÜyi bu tecavüzlerde Osmanlı kuvvetlerini de beraberinde götürdüğü ileri sürülmeye başlandı. Acaba bunun aslı hangi merkezdeydi. Acaba bu işi Tökeli, kendinden mi yapıyordu? Yoksa sadnazama sokulduğunda Avusturya seferi ihdas etmek için mezkûr devleti de rahatsız edip bu tecavüzler hasebiyle Avusturya'nın kendisine saldırı veya devleti âliye nezdinde şikâyet edip, bir Osmanlı Avusturya krizi çıkarmak veyahutda Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, Kaanuni Sultan Süleyman Han Cennetmekâ-nın fetihe muvaffakiyet bulamadığı Beç'i, yâni Viyana'yı Osmanlı kılıcına ram etmek ve dönemini bu fethin fâtihi olarak şanlandırmak arzusunun getirdiği, uzun fakat hayli tehlikeli bir plânamı dayanıyordu Tökeli'nin, Osmanlı bahadırlarının da içinde bulunduğu taciz hareketleri yine çarpık bir mantık ile baktığımızda Tökeli, askeri birliklerinden birini, Osmanlı askeri birliği kıyafetindemi bu akınlarında bulunduruyor ve .düşmanı benim yanımda, Osmanlıda var diye kandırıyordu?
Bununda nazarı itibara alındığını târih kitaplarımızda, tetkik ettiğim kadarı ile görememiş bulunmaktayım. Şimdi hâl böyleyken; Avusturya İmparatorluk başvekili devleti âliyeye müracaatla, Tökeli ile alakalı şikâyetler söylenmişsede ve buna en üst seviyede muhatap olarak sadnazamın olması ve "memleketlerini almak isteyen kimselere karışmayız" demiş olması ortadayken, bunları padişaha hiç bahsetmemesi, devleti âliyenin sadnazamına tanımış olduğu vâsi yâni geniş selahiyet içinde hareket sağlamış olmasının, kendine kazandırdığı bir anlayış olarak kabul etmemiz kabilse de, padişahlarında uçan kuştan haberdar olmaya matuf istihbarat sistemi, vezirini bu cevapları vermiş bir kimse olarak bilmesi gerektiğini aklımıza getiriyor ve bu akıl bu ihtimali gayri kabil görmüyor! Nevar ki; sadrıazam Paşa, belki de padişahın üzerinde hâsıl ettiği yüksek itimat sayesinde, durumu siyaseten izah ve kabule muvaffak olmuştur diye de düşünüp, kabullenmek olabilir!
Zâten târih okuru, bir papağandan ziyade artı eksi mütalaalar yürütmek suretiyle iştigâli târih olursa iyi bir sentezci olma kabiliyeti kazanabilir. Nitekim çok geçmeden; Tökeli İmre, sadnazama başvurup, Avusturya işgalindeki, Fülek ve Honad, Kaşav veya Kassa'nın istirdatı için yardım istedi. Bilhassa Kaşav, Orta

Macar krallığınında merkezi idi. Bu başvuruyu sadrıazam, Vasvar Antlaşmasının müddetinin dolmasına iki sene gibi önemli bir zaman dilimi variken Tökeli'nin elçisini, elinden tuttuğu gibi, huzuru padİşahiye çıkardı. Padişah ise burada yardım vaadini elçiye ifade etdi.

Sadrıazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa bu vaadin arkasından Avusturya ile Orta Macar krallığı arasındaki ihtilafa, müdehale etti. 1092/şabanl681 ağustos ayı içinde Varat Beylerbeyi, Hasan Paşa, serasker tâyin olunup Eğri ve Tannışvar Beylerbeyleri, Erdel kralı ve birer miktar da Eflâk ve Boğdan kuvvetleriile beraber, onbeşbin kişilik kuvveti olan Tökeli İmre'de birlikte olduğu halde hareketi başlattılar. Avusturyanın elinden bazı beldeleri alıp Tökeli'ye verdiler. Askerler ise, her biri üslerine döndüler. Avusturya imparatoru Leopold, olanları haber alınca ve askerlerin üslerine dönmüş olmasından da müstefid olarak, harekete geçti. Sonunda da hayli yeri Tökeli'nin elinden geri alma başarısını sağladı. Bunun sonucunda da, Avusturya Osmanlı savaşı kaçınılmaz hâle geldi. Nitekim;1 Macarların başlayan feryadı, Osmanlı devletini padişah katında vaad ettiği yardımın gereğini yerine getirme merkezine oturttu.

Bunun da neticesinden olduğunu gözleyebildiğimiz serasker tâyini yapıldı. Bu sefer görev Budin Beylerbeyi İbrahim Paşa'ya tevcih edildiğine şâhid olundu. Yeni serasker ilk iş olarak eşkiya yatağı hâline gelmiş bulunan Honad Kalesini önce istila ondan sonra da berhava ettirerek hâk ile yeksan eyledi. Oradan hareketlede Kaşav üzerine yürüdüğü görüldü, Imre bundan pekde menun olarak onbin kişilik bir kuvvetle seraskerin yanında yer aldı. Böyle bir güç karşısında Kaşav iki günde dayanma gücünü tüketti. Böylece teslim oldu. Yapılan icraatın en mühimi, Kaşav'da Orta Macar Kralı unvanını burada başına tac giyerek, Tökeli İmre'nin tatması oldu. Serasker Paşa, Osmanlı Devletinin olup, Leopold'un askerlerince işgal edilmiş bulunan Füiek Kalesi üzerine gitdi ve onbeş gün sonunda Osmanlı kılıcı eski kalesini istirdat etmeye muvaffak oldu. Ancak serasker Paşa, burayı da yıkıp, düzle-mek yolunu seçti. 3/şubat/1682'de Avusturya İmparatoru Leopold, Kont Aiber dö Kaprara'yı elçi olarak Osmanlı Padişahının nezdine gönderdiği görüldü. Padişah; elçiyi hükümetle görüşün diye sadnazama sevketdi. Bu sırada ise takvimler, 4/c. ahiri O/haziran/l 682'yi gösteriyordu. Bu sırada ise; Yeniçeri Ağası Bekri Mustafa Paşa'nın dilinde yeniçeriler; "Padişah bizi neye besler, oturmaktan bıktık, kötürüm olduk! Cenk isteriz. Sen Gotarda kalan elbiselerimizi varıp düşmandan atalım" dedikleri görülmeğe başlanmıştı. Yeniçerjlere söylettirdiği düşünülen bu sözler padişahın kulağına erişdiğinde, 4. Mehmed sulhun terkine izin vermedi. Sadn-azam, bu vaveylalara padişahın otuziki yaşına gelmiş olmasının ve çeyrek asırdır tahtda, olmasının getirdiği tecrübe hasebiyle ehemmiyet vermemesi üzunçarşılı İsmail Hakkı Bey'in TTK'ca yayımlanmış değerli târihinin 3. cilt 1. kısmında sahife 427'de aynen şöyle bir ifade ile yorumlanmakta: ".veziriazam bu sefer hiyleye başvurdu. Serhad Beylerine ve Valilere yazarak oralardan, Avusturyalıların taarruzlarına dâir, sahte feryatnâmeler getirterek padişaha arz etdi. bununla beraber sulhu bozmamakta ısrar eden padişah] harekete geçirmek için,

kürsülerde vaizlere ve hâttâ, padişahın hocası Vâni Efendiye vaazlar, yaptırdı ve böylece muharebeden çekinen 4. Mehmed'i kandırıp, hazırlığa başladı." Muhterem okurlarım; merhum Gzunçarşıh'nın bu hususda verdiği malumat hiçde yabana atılacak tiplerden bir malumat olmadığı gibi insan tabiatına da mugayir bir hâlden değildir, umumiyetle bir görevliyi yerine gelmek suretiyle takip eden yenilerin köklü değişiklik adına hayli güzel ve nâfi yâni faydalıları da ortadan kaldırdığı geçmişte ve gelecekde şahit olunan hakikatlerdendir. Bu hususda şanlı târihimizde nice misâller vardır. Hele hele, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa; çocuk yaşından beri bir evlâdı manevî olarak aralarında büyüdüğü Köprülüler ailesi içinde babası yerine koyduğu Mehmed Paşa ve onun hayırlı oğlu Fâzıl Ahmed Paşanın başarılı sadaretlerinde, Osmanlı Devletini izmihlal çukurundan, zirvelere yücelten neticesinin ardından, bu Köprülüler ailesinin bir damadı makamına erişmişliği ve Fâzıl Ahmed Paşanın uzun süren sadaretinde kendisine müşavirlik, serdarlığında kaimma-kamhk yapmış ve vazifelerde gösterdiği muvaffakiyet neticesinde kaimbiraberinin darı bekaya intikalinden sonra vezareti makamına irtika etmesi Merzifonlu Kara Mustafa Paşada seleflerinin başarılarına başarı eklemek niyyet ve gayreti olduğu gibi onları tanzir etmek, onları aşmak arzusu ile yanıp tutuşduğu ileri sürülse pekde yalan sayılmaz.

Bunu temin içinde başvurduğunu yukarıda İsmail Hakkı merhumun satırları arasında gördüğümüz hiyleye hak vermemekle birlikte yaptığını iyi niyete vermekten başka bir şeye de hamledemeyiz. Amma neticede Beçi alamamış olan Koca Kaanuni'ye sebkat etmesi, ona Viyana fethi ile üstün gelme arzusu taşımış da olsa nihayet bu devlete bir hizmet düşüncesine dayanmaktadır. Diye bir mütalaa ile burada beyanda bulunmaya cesaret ettikki belki düşünce dünyamıza bir fayda sağlarız.

Evet! Şimdi veziriazamın arzu ettiği Avusturya savaşının temini babında neler yaptığından da bazı çarpıcı vakalar nakile geçelim. Osmanlı Devlet yönetiminde reisülküttaplığın bu günkü dışişleri bakanlığı mesabesinde bulunduğunu hatır-latma lüzumunu görmüyoruz ancak sadnazamların bu vazifede bulunanlara günümüzde olduğu gibi tesiratının da olduğunu hatırlatmadan geçmeyelim dedik, çünkü veziriazam bu hususda Reisülküttabı İstanbula gelmiş bulunan elçiyle görüşmek üzere, vazifelendirirken asıl maksadıysa, savaşmak olduğundan işi yokuşa sürmek için, eski antlaşmayı teceddüt yâni yenilemek içinde Yanıkkale'nin Osmanlıya terkini, sefer hazırlıklarının masrafının tazminini istemesini teklif ettirdi. Avusturya elçisi, bunun ne maksada geldiğini anlama-, yacak kadar aptal olmadığından, reis efendiye: "Benim imparatorum, bana vakti dolmak üzere olan bir antlaşmanın yenilenmesi için talimat verdi. Yoksa mal ve memleket ver diye göndermedi. Cevabı verdi. Yine: Silahtar Fındıklı'lı Meh-med Ağanın târihinde, şöyle bir bilgi görüyoruz: ".İslâm şeriatı üzere boğazına bez bağlayıp aman diyene kılıç olurmu? Üzerine sefer câizmidir? diye bir vasıta ile Şeyhülislâm Efendiden fetva istedi ve bu suretle sefer caiz olmadığına dâir fetva aldı ve gösterdi ise de, Kara Mustafa Paşa aldırış etmedi

ve elçiyi göz hapsine aldırdı" der.
Yine 4. Mehmed ve maiyeti kışı geçirmek üzere Edirne'ye gittiklerinde gerek Avusturya'nın dâimi elçisi gerekse de, özel elçisi Edirne'de mülâki oldukları padişahın bulunduğu şehirdeki temaslardan bir şey çıkaramadılar. 1093/aralık 1683'ü gösteriyordu.
Yalnız sunuda asla unutmamak lâzım gelirki dini mübini İslâm indinde en makbul ibadetlerin başında cihad gelir ve devleti âliye bu hususda bilhassa hristiyan dünyasına karşı gerek tebliğci olarak gerekse de onların, islâm dini üzerine garaz ve kinlerine düşmanca saldırılarına, imân dolu göğsünü siper etmiş nice evlâdını, güzide kahramanlarını feda etmek gibi şahikalar meydana getirmeye muvaffak olmuştur.
Tabiiki bu tebliğ işi zaman zaman düşman üstüne gitmekle, vakit vakit de, onların taarruzlarına karşı koymakla ola gelmiştir. İşte harp sanatı, devlet yönetiminin tecrübe didele ri, mümkün mertebe herçeşit şartı göz önüne almış olarak meselelere strateji ve taktiksel açıdan yaklaşırlar. Meseleye yukarıdaki kritiğimiz içinde baktığımız takdirde, aslında Mer-zifonlu Nemçe'yi yâni Avusturya'yı pek uygun zamanda yakalamıştı.
Çünkü Avusturyayı otuz sene savaşlarının akabinde yakalamış idi. Belki de, sadrıazamın niyetini çoktan anlamasına rağmen yinede sulh içinde devam etmeye arzu etmesi, pek sulh severlikten değil, tam tersine savaşmak için hâli ve ortağı olmamasından kaynaklanıyordu. Sadnazam; tesbitinde isabet etmiş olabilirdi fakat Avrupayı bu tarz tehditin zaman kaybına vakti yoktur. Çünkü Viyana Avrupaya açılan mühim bir kapı sayıldığından savunmaya ortak temini mutlaktı. Nitekim de; kendinden emin olarak yerinde politika üretmeye uğraşan Osmanlı entelijansıyası farkında olmadan, Papa 11. İnnosan'ın teşebbüsü ile batı hristiyan dünyasını birliğe doğru itmiş olduğunun akıbetini hesaba katmaz bir anlayışı sergilediğini söylemekten kendimizi alamıyoruz.
Daha önce vukubulan Osmanlı Lehistan savaşında, Jan Sobiyeski'nin feryadına kulak tıkayan Avusturya'ya gücenik Prens Sobiyeski, birliğe katılınca Papanın etekleri zil çalmaya başladı çünkü gücenik olan bir devletin ve reisinin maziyi bırakıp ati'ye yâni gelececeğe bakması, İnnosan'ın çalışmalarına şevk, davetlerine cevabı müsbet verenlerin çoğalmasını sağladığı görüldü.
Halbuki Merzifonlu yıldırım hızıyla Beç'in yâni Viyananın üstüne düşmeli darbesini vurmalıydı ve böyle yapmayınca da, faturası hayli pahalıya mâl oldu. 31/mart/1683'de Avusturya Lehistan arasında savunma antlaşması imzalandı. Şartlar ise; Lehistan, savaşın sonuna kadar Avusturya ile beraber hareket edecek, vereceği kırkbine yakın askerin komutası Leh kralında olması şeklinde karara bağlanmıştı. Osmanlı Devleti mağlubiyete duçar edilirse, Bucaş muahedesi gereği, Osmanlının eline geçmiş bulunan yerlere ilâveten Eflâk ve Boğdan dahi Lehistana verilecekti.

Viyana Seferi Savaşa Kitlendi

Yeniçeri Ağası Bekri Mustafa Paşa; Edirne'de bulunan Avusturya elçisini yanma celbederek, görüyorsunuz üzerinize gidiyor ve size son defa söylüyoruz:Yamkkaleyi teslim edin sulh yenilensin! Dedi. Ancak Avusturya elçisinin cevabı hayli cesurcaydı ve şunları söyleyerek Bekri Paşayı şaşırttı: "Kaleyi kılıç ilealabilirsiniz. Buradaki sözle kale verilmez" dedi. Böylece 22/muharrem/1094-21/ocak/1683'de padişah tuğları çekilerek seferle vazifeli olanların, Hıdırellezde yâni 6/mayısda Belgrad'da toplaşmaları hakkında her tarafa fermanı âliyigönderdiler. Bu arada padişahın da, Belgrad'da Kalmak suretiyle hareket edilirken, sadrıazamın serdarı ek-rem sıfatını hâiz olmak suretiyle ileriye gitmesi karar altına alındı. 1683'şubatının sonunda Edirne'den hareketle, 3/ma-yıs/1683'de Belgrad'a varıldı. Lehistan Avusturya antlaşması jse 31/martta imzalanmıştı. Sadrıazamın komutasındaki ordu, o güne kadar tanzim edilen, asker mevcudu olarak en kalabalığıydı. Kapıkulu Yayaları denilmiş olan yeniçeri, cebeci ve topçuların yekünü altmışbini buluyordu. Onbeşbin, kapıkulu süvarileri diye bilinen Atlı Bölük gurubunun sayışıydı. Kırım Hanı'nın kuvveti ellibin ve Orta Macaristan Kralının yirmibin kişilik kuvveti hazırdı. Bunlara ilâveten de, üçbin Mısır askeri, beşyüz kişide Şam askerinin yanında bulunuyor, Erdel, Buğdan ve Eflâk voyvodalarının onarbinden, yekûn otuzbin askerini de topladığında yüzyetmişsekizbinbeşyüzü (178. 500) buluyordu. Ordunun savaşan gücünün miktarı üçyüzellibin olunca, bütün sayı beşyüzbini aşmaktaydı. Silahtar Târihi seferde ellibin de araba bulunduğunu ifade eder. Sultan 4. Mehmed'in sadrıazamına tenbihi Yanıkkaleyi almanız ondan sonra hâl ne gösterir bilinmez fakat arkada düşman komayı hiçbir zaman önemsiz sanmayın şeklindeydi. Beri yandan Reisülküttap Mustafa Efendi ise hakikaten muazzam orduyu müşahede edince, sadrıazarna, bu kadar güçlü ve kalabalık bir ordu ile insan heryeri ele geçirir diyerek Merzifonlu'daki enaniyeti haylice okşadığının belki farkında bile değildi. Hedef olarak Beç yâni Viyana Şehrini almasını göstermişti. Gerek reis efendinin gerekse Merzifonî'nin ta-savvuratı, aynı karar noktasında tetabuk edince, Yanıkkale es geçildi. Bu arada da Yanıkkale adının monografisini de anlatmak suretiyle bir de bu eserde mühim sayılan rolü yanında macerası da bilinsin! Yanıkkale'nin asıl ismi Macarca da Gyoer, Almanca'da ise Raab olup, Macarcadan bozma olarak da Gülvar'dır. Cihannümâ târihinin andığı isim ise aynı olup bunda da Gülvar olarak yazılmıştır.
Kaanuni Viyana üstüne giderken buranın ahalisi hem itaat göstermiş hem de saygı göstermişti. Dönüşde ise Viyana'yi alamayan padişahın geçişine bu sefer bigâne kaldığı gibi adetâ, uzaktan geç mânasına gelecek tarzda alarga topu de-nen atışa başvurulması Süleyman Kaanuni'yi kızdırmış ve yakın dediği kale yakıldığından, adı da böylece Yanıkkale olarak kalmıştır.

Sefer Müşaveresi

Buna savaş müzakeresi de dendiği olur. Sadnazam; Kırım Hânı, hudud boylarını yiğit ve tecrübeli savaşçıları bulunduğu gibi aksilik Budin Beylerbeyi

gelememişti. Sadnazam sözü şu ifadeyle açtı: "gerçi maksadımız Yanıkkale ile Komaran Kalesidir. Allanın inayetiyle alınması kabildir. Ancak aldığımız bir kaleyi almak olur. Bize yaraşan memleket almaktır ve bu yüzden hedefi Beç olarak nişanladım. Ne dersiniz? Sorusunu sorduğunda daha önce anlaşmış olduğu Sarı Hüseyin Paşaya bakarak ağzın bağlımı? Neye söz söylemezsin?" Demesi üzerine, Hüseyin Paşa:
Siz emredersiniz! Biz yerine getiririz! Dediğinde, Kırım Hânını konuşmak mecburiyeti sardı. Verilen kararın doğru sayılmayacağını beyan eden Murad Giray şöyle konuştu: Bu yıl Yanık ve Komaran Kaleleri alınır. Etrafa akınlar yapılır, hem arazi biraz daha tanınır, hem de korkutulan ahali bize yardıma döner. Demek suretiyle düşüncesini söyledi amma, o günden itibaren sadrıazamın adavetini üzerine çekti. Belki de bunun farkındaydı. Ancak söylenen tedbir hem padişahın talimatına uygun hem de, savaşın icabatından idi. Serdar Budin valisi üzün ibrahim Paşa ile müşavereyi en sona bırakmıştı.
Yüzyüze geldiklerinde Merzifonlu; "Paşa Baba: Beç'e gideceğiz ne dersin?" Sorusunu sorduğunda yaşlı vezir "Zerini, [Sadasdı, Battanioğulları gibi Avusturya imparatoruna bağlı kimselerin, Macar Beylerinin toprakları alınıp Yanıkkale ve Komaran'ın zaptını sağlam kazığa bağladıktan sonra varalım Beç'in üzerine yoksa saydıklarım yapılmadan Viyana gidişi doğru değildir, şaştım duyunca" dediğinde serdar; Viyanayı alınca her iş kolay olur herkes işe razı gelir, dedi. Karşılıklı fikir teatisi sonunda sadnazam yapacağını yapıp, diyeceğini dedi! O da şu idi: "Sen bunamışsin! Bir adamın yaşı seksenini geçince idraki kalmayacağına dâir rivayetler doğruymuş! Akıncılar akın yapıp bir tarafı feryada boğarken, bizede kale almak düşer. Sen memur olduğun işi yap. Yanık, Kamoran kaleleri bize helva gelmez. Alsak; askere zeamet ve time; verilerek hazineye faydası olmaz! Fakat Beç'i alırsak bu kaleler hemen teslim olur. Dedikten sonra Viyanaya gidişine kim mâni olmak isterse öldüreceğini ilân etti. -
Zaten çok geçmedi ki, sadnazam, padişah'a durumu bildirecek bir telhis yazdı ve İsmail Ağa ile birlikte olanı yazdı. Sadaret kaymakamı Kara İbrahim Paşa, İsmail Ağayı huzuru şahaneye çıkardı. Arizayı verdikten sonra da şifahen kendine tenbih edilenleri padişaha söyleyince, 4. Mehmed de, bizim bildiğimiz Yanıkkaleydi Komaran Kalesiydi Beç Kalesini hiç söze getirmemiş idik. Paşa acaib bir saygısızlık yapmak sureti ile bu sevdaya düşmüş. Hadi Allah işini rast getire lâkin önceden bildereydi, rıza göstermezdim, dedikten sonra biraz muzdarib emri vâkii istemeyerek kabul etmişti! Öte yandan Papa yine ortaya çıkmış, bir haçlı ordusu tezekküre gayret ediyordu. Avusturya imparatoru başşehiri terkedip kaçarken ikibuçuk günlük bir mesafede olan Lenz Kasabasına sığınarak, Viyana savunmasını da Von Starhanberg'e bırakmıştı. Fransa Kralı 14. Lui'yi yardım etmeye apaçık davet eden Papa kralın ayak sürüdüğünü görüyordu, fakat kendisine bir şeyde yapmaya cesareti yoktu.
Çünkü; daha evvel Fransa, Venedik ve Kandiye işlerinde Osmanlıya karşı yardımı vermesi, bu ülkenin doğu topraklarında nice menfaatleri zarar görmüştü.

Onun için Fransa bu işe karışmak istemezken, Papa da, bir açık itiraz kendisinin otoritesini sarsacağından dolayı nezaketi elden bırakmama yolunu tercih ediyordu. 14/temmuz/1683'de Viyana önlerine gelebilen Osmanlı Ordusu, karşısındaki bir kızıl elma gibi durmakta olan Viyana'yı görmüşlere bir şey diyemeyeceğiz fakat düşünenlere yardımcı olmak üzere şu tarifi yapmaktan da kendimizi alamıyoruz. Viyana şehri tamamen surlarla çevrili Kara Mustafa Paşanın muhasarası zamanında, Tuna Nehrinin gövdesinden ayrılarak bir kanal meydana gelen yerin kenarındaydı.
Tuna Nehriyle kanal arası çevresi dört saatte kat edilen bir ada idi. Bu yer savaş başlamadan evvel her zaman olduğu gibi Kur'an emri olan teslim olmayı teklif etmek suretiyle kitabı kelâmın arzusunu yerine getirmiş oluyordu. Ama cevabı red de hemen geliverdi.

Osmanlı Ordusu Silahları

Viyana'nın muhasarasına girişildiği zaman, Osmanlı Ordusunda bulunan topların üç okkadan, dokuz okkaya kadar gülle atan toplar vardıki bunlara Kolonborna top ve bir miktar humbara havanı ve yüzyirmi adet kadar Zarbezen bulunmaktaydı. Düşmanın ise otuz tane kadar dörder okka gülle atan, yüzotuz adet balyemez ve bir miktarda kolonborna toplan vardı. Bu silah nakışlığını savaşın uzamasına sebeb faktör saymak gerekir. Ancak etraftaki bütün palanga ve kaleler alınıyor, fakat Viyana Kalesi dayanıp bir tarafı kanal olan Viyana batı cihetinden sarılmış orta kolun arasında serdarı ekrem bulunmaktaydı, Tunayla Kanal arasındaki ada kuşatmadan bir müddet sonra Tuna'dan yüzerek geçilebilmek suretiyle alınmış ve muhasara yalnız kaleye yönelik olmuştu.
Erdel kralı Apafi Mihal, sadnazamın yanına geldiğinde Merzifonlu çok tatlı bir şekilde misafir etti. Hoşbeşten sonra sadrıazam Paşa, Erdel Kralı Apafi Mihal'e şu soruyu tevcih etti: Sana izin, yaptığımız işi beğendinmi yok beğenmedinse sebebini söylede anlayalım dediğinde, Apafi lâfı eğip bükmeden o da bir soru ile mukabele etdi: Sofraya pilav konsa, ortadanmı yemeğe başlarsın yoksa kenarındanmı? Merzifonlu Kara Mustafa Paşa tabiiki kenarından. Cevabını verince o zaman karşısındaki konuşmaya başladı: Cephane ve saysca kalabalığına ve silahlarınıza diyecek bir şey yok bütün avru-pa birleşsede ne böyle birgüç ne böyle intizam ortaya çıkaramaz. Fakat Beç Kalesi sarpça bir kaledir. Keşke önce Ya-nıkkale'yi alıp, buralara oradan kışı hep durmadan tacizlerle geçireydiniz ve topraklarının, bir bölümünü işgal etseydiniz belki imparator korkuya düşer aman'a getirirdiniz! Kış gelince büyük sıkıntı çekersiniz buna bağlı olarak Budin'e gidiniz ve kışı orada geçiriniz. Şeklinde İfadede bulununca veziriazam da: Sen; Nemçe'den korkarsın! Yanıkkale altında zevkine bak diyerek, Apafi Mihal'i Yanıkkale'ye yolladı.
Bütün bunlara zamimeten Veziriazam, Yanıkkale'den Viya-na üstüne yürürken, Eğri Beylerbeyi Abaza Kör Hüseyin Paşa altı bin askerle Tökeli İmre ile buluşup Macaristan'ın Kuzey bölümlerine saldırmalarını tenbih etmişlerdi.

Ancak bu beraberliği teşkil edenler etraftaki kale ve palangaları onbe-şonaltı bin askerle sıkiştırmışlarsa da müdafiiler, Beç kimin olursa bizimde ondan olmamız iktiza eder, demek suretiyle haylice de umulmaz bir mukavemete hazır olduklarını ortaya koymuş oldular. Ayrıca biz size tâbi olsak ve siz Beç'i ala-mazsanız imparatorun bizi kırarken sizin haberiniz bile olmaz cevabını verdiler. Gerek TÖkeli gerekse Hüseyin Paşa, bu mütalaalara bir şey deyemediler ve oradan geçip gittiler. Oradan Pojon üzerine inmeye koyuldular. Bu sırada Tökeli-nin gönderdiği öncüler düşmanın otuzbin civarında bir kuvvetle, Pojon altında mevzilendiklerini bildirdi. Tökeli İmre; bu gücün kendilerinin iki misli olduğu idraki içinde olarak bunlara saldırmanın akıl işi olmadığını beyan etdi. Kör Hüseyin Paşa olsun, gerekse itimat ettiği ünsahibi ihtiyar silah arkadaşları: "Biz ne düşman kuvvetlerini, ne de kaleyi gördük. Veziriazam bizim padişahımızın vekilidir. Siz kaleyi ve düşmanı görmeden nasıl döndünüz derse ne cevap veririz." Dedikten sonra düşman üzerine doğru yol aldılar.
Tökeli'nin sıkıntısı, karşısındaki düşmanla kendi askeri umumiyyetle aynı din ve ırkı paylaşıyordu. Pojon önlerinde kendilerini bekleyen sayısı da otuz binden hayli fazla adetâ kırk, aşmıştı. Tökeli düşman üzerine giden ve yanında altıbin kişiyi bulunduran Hüseyin Paşaya haber yolladı. Ben bunların üzerine gidersem askerim onlara iltihak eder, Bu kadar çok askerle savaşmaz dönerdim kumandan ben olsaydım demekteydi. Hüseyin Paşa Magravoğlu Gürcü Mehmed Paşayı ardçı yaparak geri döndü ve kenardan sıkıştırılmasına rağmen tecrübeli bir komutan olan Kör Hüseyin Paşa çekilişi tamamlayabildi.
Sadrıazama yolladığı bir haberde onbin Tatar ve bir o kadar, Osmanlı askeri göndermesini tâleb etdi. Eğer Hüseyin Paşa yenildiği takdirde kendisinin bir kıymeti olmadığını ancak beni aştıktan sonra ordugâhınıza yürüyüşe geçeceklerdir ve bilhassa, Bucaş Bozgununu bir türlü unutamayan Lehistan Kralı Jan Sobiyeski'nin atlı ve yaya otuzbeşbin kişilik bir kuvvetle Viyana'ya yardım niyetiyle yolada çıkmış olduğunu haber verdi. Sadrıazam bu ciddi uyanlara fazla kulak asmayıp, üç, beş bin Lehliyi, beşonbin Avusturyalıyı gözde büyütecek ne var! Viyana'ya kadar gel oradan Tunayı geç ve ordugâha gel emrini göndermekle birlikte, Tatar han'ına da on-bin süvarisini Hüseyin Paşa için yardıma göndermesini iste-eli. Ne varki; etrafdan aldıkları ganimetlerle kendilerini taşıyamayacak hale gelmiş tatar süvarilerinin bu emrin yerine getirilmesinde ancak üçyüz (300) kişisi yer aldı. Viyana önlerinde düşmanın saldırısına maruz kalan Kör Abaza Hüseyin Paşa burada muharebeyi kabul etdi. Yapılanın hesabada gelir tarafı yoktu. Avusturya askeri seksenbine yakın mevcuduyla, üçyüz tatarında dahil olduğu yedi bin kişiyi bulmayan os-manlı birlikleriyle çatışmaya girdi. Çok geçmedi ki Kırım'ın askeri zaten azdı ve kaçtı. Hüseyin Paşa Moravya Suyuna çekilebildiyse de, çarpışma esnasında aldığı yaralar hayli fazla olup, çok kan zayi etti. Köprü üzerinden geçerken suya yuvarlandı ve yetişilene kadar suya gark oldu böylece vefat etdi.
Böylece veziriazam kıymetli bir komutanını kaybetmiş oluyordu. Öte yandan Viyana önünde muhasara sürdüren Osmanlı askeri geçen iki ayın sonunda

durumdan sıkılmış, sadrıazamın şehri ve ka.çyi hücumdan ziyade teslim olma yolu ile fethetme arzusunuaynı zamanda, yağma ve garete müsaade etmemek tarzında ele aldıklarından haylice de kızgındılar, hele tatarlar burnundan solumaktaydılar. Bir taraf-tanda erzak ve hayvanların yemi meselesi önemli bir hâle gelmeğede başladı. Ayrıca Osmanlı Ordusu bulunduğu yerlerde, menzil teşkilatları sayesinde iaşe ve ibate meselesini hallederken düşman topraklarında bu lojistik husus istenildiği gibi ikmal edilemediğinden düşman topraklarında kalınması, zaruri ihtiyaçları karşılamada hayli güç bir hâle geliyordu. Meselâ bu kimindi1- deyip de her hangi bir ürüne el koymayıp, peşin para vermek düstûru milletimizin vazgeçe-
meyeceği bir yaşayış tarzı olduğundan, civardaki satıcılarda fiyatları yükseltmek suretiyle, ihtiyaçların karşılanmasında zorluklar çıkarma işinde belki de, sinsi sinsi vazife alarak topraklarını bizim askerimizin eline geçmesin diye korumaktaydı. Di! dedikleri; esir alma faaliyetleri içinde olan çalışmalarda ele geçen bazıları, Lehistan askerinin otuzbeşbin kişilik bir kuvvetle muhasara dış alanına yürürken yine Avusturya, Saksonya Bavyera ve Frankonya beldeleri askeri ceman yüzyirmibin kişiiik mevcuduyla muhasara dış hattında buluşup, Osmanlı muhasara kuvvetlerini kuşatarak, ani bir hücumla imha muharebesi yapacaklarını dillendirmişlerdİ. Bu arada da hemen belirtelim ki; bahse konu savaştada bilfiil bulunmuş olan, Defterdar Sarı Mehmed Paşa değerli eseri Zübdet'ül Vekaayide; yaya ve süvari olarak yirmidörtbin Leh, otuzbeşbin Alman ve kırkbin Avusturyalı ve bazı kavimlerden vede milletlerden mürekkep düşman kuvvetinin, yüzbin kişiden ziyade olduğunu beyan ettiğinide hemen ilâve ede-
Bu haberin alınmasını müteakip, sadnazam Budin Valisi üzün İbrahim Paşanın yerine, Silistre Valisi Mustafa Paşayı bırakarak, acele orduya iltihak etmesi hakkında emir gönderdi. Ramazanın onbeşinde, bu gelme işini tamamlayan İbrahim Paşa, ordu yakınında karargâhını kurdu. Serdarı Ekrem Merzifonlu Kara Mustafa Paşa; Kör Hüseyin Paşanın şe-hadet haberinden sonra, işin varacağı zorluğu hissetmeğe başladı. Tabiiki hep Osmanlı ordusunun durumunu gözetlemek yerine Viyana müdafiileri cephesinde neler olmakta, önada bir göz atmalıyız.
Bilhassa Osmanlı kuvvetleri 26/ağustos da, yaptığı kuvvetli bir saldırıda haylice tabyaları çökekti ve haylide düşman askerini öldürmüşlerdi. Bu arada da Viyana şehrinde er-zak'ın haceti gideremeyecek seviyeye düştüğü haber verilirken hastalıklarında kendini yavaş yavaş göstermeye başladığı öğrenilmekteydi. Kale savunmasının komutamda her mevzuda taleplerini arttırmaktaydı ki bu hâl onun mukavemetinin tükenmekte olduğunu gösteriyordu. İşte bu talepler sonunda neticeverdi. Biz; bunu anlatan satırları Defterdar Sarı Mehmed Paşanın Zübde't ül Vekaiyat, yâni olayların özü diyebileceğimiz eserinin sahifelerinden okuyalım: <..Sözün kısası, akıbeti kötü Avusturya kralı, korkusundan sair hristiyan devletlerinin krallarına, elçiler gönderip batıl dinlerinin korunması içinde her tarafdan yardım istemiştir. Bu dünyada sığınakları cehennem olan Roma Papalarının azdirmasiyla küfür bir tek millettir sözünede mutabık olarak çeşitli

milletlerin ittihadından teşekkül eden, küffar ordusuna ilk koşan Leh kralı olmuştu ki, daha Önce zorla bin can ile İstanbul'a müracaat ederek antlaşma imzalamıştı. Yani sureten dost olmuştu. Fakat padişahın gayretiyle daha evvel elinden alman Kamaniçe Kalesi, Podolya ve Ukrayna vifayetlerinin zaptı hususu, pislikle dolu olan yüreğinde, yerleşip ve içine dert olup daima fırsat gözettiğinden Osmanlı Devleti ile olan barışı bozmuştu.
Gücü yettiği kadar topladığı askerlerle Avusturya askerinin imdadına koşmuş, öteki kâfirlerin dahi, kimi de mal ile kimi asker ile yardıma geldiği haberi herkesin malumu olmuştur. Karşı konuşması için meşveret yapılmış, bütün siperlerdeki askerleri dışarı çıkarmak ve toplan çekmek ve oraya yakın ve muharebe edilmeye uygun bir yerde toplamak ve küffar askeri gelinceye kadarda bu şekilde mukabelede bulunmak üzere kara verilmiştir. Fakat serasker, herkesin ittifak ettiği bu görüşü beğenmeyip, hiç kimsenin sözünü dinlememiş ve hemen asker'in bir miktarını muhasara altında bulunan kaledeki düşmanlar ile çarpışmak üzere balyemez toplarla siperlerde alıkoymuştur. Ancak alay toplarıyla, öteki askerleri savaş tertibi üzere diğer askerleri karşılamak için siperlerden dışarı çıkarmıştır, düşman ordusu Viyanadan, oniki saat uzakda bulunan taşköprüye gelinceye, Avusturya kralı orada kalmış ve rütbesi itibarıyla Leh Kralı bütün kefere üzerine başkumandan olmuştur. Atlı ve Piyade yirmi-bin Leh askeri toplam, yüzbinden fazla alçak ve rezil ramazan ayının yirminci, 12/eylül/pazar günkİ kale muhasarasının altmışıncı tepede piyadesini görünce, atlısını ardına almış ve bir kaç yerden kısım kısım yürümüşlerdir. Her iki tarafdan, bir iki saat kadar süren muharebeden sonra askerin çoğu savaştan kaçmış ve böylece de, ordunun nizamı bozulup daha sonra serdar da çadırına dönünce müşrikler kaleye girmeğe yol bulmuşlardır. İslâm askerleri de bu hâli görünce toptan oradan kalkıp Yanıkkale önüne gelmişlerdir. "Defterdar Mehmed Paşanın, bu özet fakat pek tatmin edici olmayan malumattan sonra bizde, bir miktar daha dünya târihinde hayli tesiri olan bu savaşın tafsilatına biraz daha sayfalarımızda yer verelim ki, mektep târihlerinin perde arkası olaylara önem vermemesi hasebiyle, olayların esrarını muhafaza ettiği, milletçe bilinmediği dolaysıyla da, târihden gerektiği kadar istifade etmesi böylece muhal olmaktadır. İşte buna bağlı olarak çalışmamız gibi diğer kitaplarında bu hususları ihtiva etmesi nesillerimizin bu bilgilerle mücehhez olması büyük milletimize hizmet etme şansı bakımından, bir çerağ olarak istikbali aydınlatmaya fayda sağlayacaktır.

Düşman Taarruzu

Başkumandan Jan Sobiyeski komutasında, yüzbin kişiden İl fazla haçlı ordusu, bir koluda Dük dö Loren komutasında Tuna Nehrini Şimalden yâni kuzeyden gelerek Kalenburg Dağındaki mukavemetimizi kırarak işgale muvaffak oldular.
Serdarı Ekrem düşman kuvvetlerine karşı altıbin askerle, pzirlerden Kara

Mehmed Paşayı gönderirken üzün İbrahim Pasa yanınc*a bulunan yirmibinden fazla askeriyle, Kanburg Geçidini tutması emrini vermişti. Kırım han'ı tarafın-, düşman kuvvetlerinin Tuna Nehrini aştıktan sonra yapılma sı lâzım gelen iş, ordunun arkasının çevrilerek, emniyetsizliğe duçar edilmesi idi. Ancak; Kırım han'ı bu işlevini yerine getirmedi. İşte biz burada, kendi mülahazamız yerine, muteber târih kitaplarından sayılan ve buna hak kazanmış olan üzunçarşılı Târihinde; 3. cilt, 1. kısımda sahife 451'den bir dip not yazısını aktaralım gerekirse bizde bunu tahlile çalışırız: "Veziriazamın, Murad Giraya evvelce teveccühü vardı; fakat serdarı ekremin arzusu hilafına Viyana muhasarasını muvafık bulmaması ve Yanıkkale ve Komaronun alınmalarını, tavsiye etmesi üzerine gözden düştü ve veziriazama karşı ihtiyatlı hareket etmeğe başladı. Murad Giray maiyyetini, Selim Giray gibi zaptu raptdan âcizdi, kuvvetleri üzerinde otoritesi olmadığı görülüyordu. Düşmanın Tunayı geçmesine mâni olmak için tâyin edildiği İskender Köprüsünü muhafaza edememiş ve yüksekçe bir yerden elini böğrüne koymuş olduğu halde, at üzerinde düşmanın geçişini seyrediyordu. Bu hâl üzerine kendi imamı yanına giderek: <Hân'ım; şu bölük bölük geçen kâfirleri kırdırsanız gerisi kesilmezmiydi?> demesi üzerine, hân: <Behey efendi sen bu Osmanlının bize ettiği çevri bilmezsin; ancak bizi bir hâle kodular ki yanlarında trlak ve Buğdan keferesi kadar rağbetimiz kalmadı, bu düşmanın hareket ve cemiyetini, kaç defadır yazıp bildirdim, uŞman çok, mukavemet mümkün değil, askeri metristen vKaralım, iktiza ederse saf cengi edelim ve illâ selamet yere elim dedim, inadından dönmeyip söz geçiremedim, tekdir u cevapları ve gönderdiği mektuplarında, kokmuş beygir varıcaya kadar yazmış.

İr.'şallahüteâla bu düşmanın defi yanımda iş değildi ve bili-rimki dinimize de düşmez bir ihanettir. Lâkin gayret beni ko-madi, anlarda görsün kendilerin kaç akçelik adam imiş, Tatar kadrin bilsinler!> diyerek atını depip kuvvetlerini alarak ordugâha geldi ve sadnazamın çadırına inip vaki hâli söyledi vede düşmanın yürüyüşüne göre Pazar günü mukabil olacaklarını (yâni karşılaşacaklarını) beyan etti. 17/rama-zan/1094-10/eylül/1683 Sevgili okurlarım görüyorsunuz! İnsanoğlu ne çok yanlışların zebunu oluyor.. Meselâ Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, veziriazamı olduğu devletin tarihindeki, 1. Ahmed döneminde eğer Osmanlı hanedanında erkek üye kalmadığında, Kırım Hân'larının tahta kuud (oturacağını) edeceğini Yavuz Sultan Selim'in, bir antlaşma ile Kırım hânı olan Kaimpederine vaad ettiği söylenmektedirki buna uygun olarak bir av partisinde, Sultan Ahmed'in önünü kesmeye cüret eden, ancak emellerine muvvaffak olunamaması™ bilmesi gerekir ve buna rağmen Kırım hânlanyla padişahların iyi geçinmesinin hikmetini araştırması icâb eder ve Kırım hân'ını öyle etüd etmeliydi ki onun şikâyetçi olacağı hususları ifade etmez, böyle bir ihanete yol açan sözleri ne söyler nede yazardı! Kırım hânına; gelince onun saldırmayı kısıtlı tuttuğu düşman ordusu, kendi lehlerine ve müslümanların aleyhine bir başarıya imza attılar. Bu ihaneti itiraf eden Mu-rad Giray kendi diliylede akıbetinin iyi olmayacağını, dini is-lamın vatan hainlerini

sevmediğini bile bile bu İşi irtikâbı az cehaletmidir? Ne var bu hân'ın selefleri zaman zaman bu ihanetleri işleyerek sonunda Rusya Çariçesinin yerine getir-meyeceği vaadlerinin meclubu olmak suretiyle umdukları bağımsız Kırım Hanlığı yerine koskoca bir esaretin kuyusuna düştüler. Murad Giray; İslâmi müesseselerin başında gelen müşavere hususunda, hocası kimse yanlışça bilgilendirmiş olmalı ki, söylediklerini tutmayan veziriazamı hem de gizlice boykot ederek, mağlubiyete duçar etmekte büyük hisse sahibidir ve mert Tatar Milletinin efsanevi murabıtlığına kara bir leke sürmüştür. Aslında islâmi hayatta insanların fikirleri sorulduğunda, tam bir istiklâliyet içinde düşüncelerini beyan ederler fakat çıkan karar onların ileri sürdükleri fikrin tam tersi olsa dahi, Hz. Kur'anın sizden olan emirlere uyunuz tav-siyei şahanesine muvazi hareket edip, bu yolda şehadeti dahi göze almayı gerektirir.

Çarpışma Vükü Bülüyor

Osmanlı serdar'ının yanma bir atlı, çatlatırcasına sürdüğü atından atlıyarak hemen huzura koştu. Bekletmeden veziriazamın çadırına alındı ve biraz nefeslenmesini serdarın kendisini hemen kabul edeceğini söylediğinde o yerinde durami-yordu. Getirdiği haber mühimdi, namaz gibi nasıl vakti giren namazı insan hemen kılmaz ve o arada emri hak vâki olursa o namazın borcu ile ahiret yolculuğu başlarsa, işte bu haberi vermeden ölürse orduyu islâmiyeyi tehlikeye atmış olur endişesi içinde sabırsızlıkla geçen dakikaları beklemeğe başladı! Haydi huzura gir! Dendiğinde, "üzün İbrahim Paşadan hayırlar ve müddeti ömrünüz uzun olsun duaları ile birlikte düşmandan haber getirdim. Çatala benzer ayrı iki yoldan düşman ordusu yaklaşmaktadır ve bizle aralarında üç saatlik bir mesafe kalmıştır" dedikten sonra, el bağlayıp kenara çekildi. Sadrıazam ve serdarı ekrem unvanı ile orduyu hümayun komutanlığı etmekte olan, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, Uzunca İbrahim Paşaya pek kızgın olduğundan gelmiş bulunan haberci yiğide berhudar olasın dedikten sonra vaktin geldiğini savaşın başlaması tedbirlerinin sonuncusunun talimatını vermeye başladı.
Viyana şehrinde muhasaraya maruz kalmış bulunan Viya-nalılar, Kalenburg burçlarında halâskârlarlan askeri birlikleri gelince öyle bir sevinç gösterileri yapmaya başladılarki, bunu gören gerçekten kurtulduklarında ne yapacaklardır diye merak etmekten kendini alamazdı. Düşman; bol cephane ve hayli sayıda toplarıyla, yağmur gibi daneler göndermekteydi. Tüfenk kurşunları ise son derece mebzuliyette olduğundan şakır şakır ateşleniyordu. İki ayı geçen kuşatmanın yorduğu Osmanlı askeri, kumandan İle maiyeti arasında aşikâr olan anlaşmazlıkların faturasını ödemeye başladıydı ve bu ödeme kan ve can pahasına yapılmaktaydı.
Osmanlı ordusu sağ cenahında Budin Beylerbeyi üzün İbrahim Paşa, saldırıya tahammülü kalmamış askerleriyle bozguna yüz tutarken, sol kolda yeralmış bulunan Sarı Hüseyin Paşa uzun süre dayanmağa muvaffakiyet gösterirken, elin-

deki kuvvetleri dağılmış olan Kırım hân'ı kuvvetlerinden muavenet göremediğinden onun tarafı da dağılmaya yüz tuttu. Merkezin cenahlarla yâni sağ ve sol tarafındaki mesafe açılınca bu boşluğu düşman kuvvetleri doldurmaya başladı ki, bu savaşın en mühim bir anı idi!
Eğer dağılmış sağ ve de sol cenahlar dışarı doğru dağılacaklarına içe yâni merkeze kayarak derli toplu bir hareket takip etselerdi, merkez pek kuvvet kazanacak boşluklara girmiş düşman askeri, adeta bir çarkın dişlileri arasında ezilip, öğütülmüş olacaklardı. Ne var ki; dağılma dışa doğru olduğundan iç tarafda boşluk daha fazla büyüyor ve sadrıazamın ortada bulunduğu hedef adeta düşman askeriyle, ancak mukayese kabul etmez bir sayı farkıyla düşman lehine inkişaf etmekteydi.
Lehistan Kralı saldırıda bizzat bulunmaktaydı ve sadn-azam Paşa burada cesaretini ve metanetini ortaya koyarken nice parmaklar ısırttı. Altı saat burada yiğitleriyle omuz omuza kılıç salladı. Cenah diye bir şey kalmamış ortada görü-nen, sadece bir merkez ve dere gibi bu merkeze akmakta olan insan seliydi. Sadnazam vuruşa vuruşa çekildi ve ordugâhına geldi.
Metris de kuşatma faaliyeti devam edenlerin otuzbinini derhal savaşa çekti. Düşman askeri hemen peşlerinden ordugâha dalmışlar, kılıç şakırtıları, silah sesleri aynı Haço-va'da olduğu gibi burda da yaşanmaktaydı. Sadnazam Paşa savaşın gidişatına dâir kestirdiği karar kendini düşman üzerine atmak ve şehadet şerbeti içmekle, dünyevi hesabı kapatmaktı. Peşinden vuruşmaya devama başladığında Sipahiler Ağası Osman Ağa; <Efendimiz! kerem eyle iş işden geçti size şahadet yakışır da, ancak sizin varlığınız askerin ruhudur! Eğer siz yok olursanız herkes kırılır, ne olur buyrun gidelim dedikten sonra Sancakı Şerifi alıpda, otağın arka kapısından Yanikkale istikametine uzaklaştığı görüldü.
Serdarı Ekrem'in geride bıraktığı eşyayı zâtiyesi, ordu hazinesi, ordugâhın onbeşbin çadırı üçyüz top ve nice malla birlikte, Köprülüler devriydi de. . Şimdi savaşın sonunun Târihi Osmanî Encümeni'nin 3. sene sahife 1007'den şu nakli özetleyerek alalım: "Müellifi bu harpte bulunmuş olan Mi-yar'üd Düvel adlı yazma eser kabahati üzün İbrahim Paşaya yükleterek şöyle diyor: <Budin Valisi İbrahim Paşa serdarın işi ileri götürdüğünü istemeyenlerin başında idi. Önce, Yanık-kaleT altında köprülerin muhafazasına tâyin olunmuştu. Orduyu hümayuna gelip, müşavere ettiklerinde ibrahim Paşa nice illet ve özürler yâni sebeb ve mahzurlar söyleyip, kâfir çoktur uygun olan, Metristen askeri ve topları çıkarıp dönmektir. Dedi.
Serdar ise; altmış gündür bu kaleyi muhasara etmekteyiz. Askerin yaralısı ve şehidi vardır. Her bir ocağın şehidieriyie etraf kabristana döndü. Bu kadar çok mal ve para harcandı. İş ele geçmek üzereyken dönersek padişaha ne cevap veri-riz dediğini beyan eder ve serdarın sözlerini şöyle bitirdiğini ifade eder: <Kara Mehmed Paşa vesair Paşalar da, tabur ile harpediyorlar diye ibrahim Paşaya, padişah seni tabur üzerine serdar tâyin etdi dedi ve Kırım hânı'nıda düşman taburlarını karşılamağa yolladı>.."
Aziz okurlarım yine bu Viyana savaşının arka plânına dâir o savaşda yer almış

bulunan Bursalı Hasan Esirî MİyarüdDüvel adlı el yazması eserinden şöyle bir ifadesiyle sahifemi-zi süsleyelim ve ondan sonra bu ifadeler ışığı altında 319 se-ne sonra da olsa bir de biz tahlil etmeye çalışalım: Esirî demekteki; "dahi akşam oldu ve akıbet yâni sonunda Amca Hasan Ağa (Köprülü Mehmed Paşanın kardeşi) serdarı ekre-me buyur gidelim dedi. Sancağı Şerifi ve asakiri islâmı, selamete çıkarmağa sây eyle yâni çalış, şimdengeru iş işden geçti! îyazenbillah şimdiyse Sancağı Şerifi düşmana aldırısında kıyamete kadar siperi lanet oluruz! Dediğin de; Veziriazam ağlayarak oturduğu iskemle üzerine çıkıp, bir koltuğuna Amca Hasan Ağa ile bir koltuğuna Cebecibaşı Siyavuş Ağa girip ve bile olan cümle topian ve de cephaneyi bırakıp orduyu hümayuna avdet olundu" demektedir.

Bizim Tahlilimiz!

Viyana muhasarasının 2. si bildiğiniz gibi Osmanlı Devletine bir gün dönümü yaşatmıştır. Yukarıdaki satırlarda Yanık-kale ve Komaron kalelerinin alınmasını iradei padişahi çıktığını, Viyana'yı muhasara ve zapt teşebbüsü Merzifoniu Kara Mustafa Paşaya reisülküttap Mustafa Efendi tarafından ilka olunmuştur. Bu hususdaki muhavereyi geçmiş satırlarımızda okumuştunuz.
Tabii reîsülküttap efendi bu tavsiyeyi ve bu ilkaati yaparken büyük bir işin başarılmasını samimiyetle arzu etmekten başka bir hususu dile getirmemiştir. Sadrıazam ise bu ilka-ata, Kaanuni'nin yapmaya muvaffak olamadığını, gerçek kılma arzusu ile kabullenip giriştiği de bir vakıadır. Ancak büyük işlerinde haylicene etüd istediği, ilim ve irfan sahiplerince malumdur. Sultan Fâtih'in İstanbul'u fetih çalışmaları sırasında, attığı güllelerin Cibali Baba adlı bir meczub tarafından; "gavurcukfanma zarar irişmesin" denilerek yine takdiri tecelli içinde tesirsiz hâle gelmesinde, alınacak tedbir Mevlâmıza tazarrudan başka ne olabilirdi ki?
Nitekim Sultan Fâtih niyaza başlamış ve "bu bir emri makdurun neticesidir. Ya giderim, ya gider" demek suretiyle Allahımıza yalvarır ve sonuç, İstanbul'un fethi olduğuna göre meczuba fren, Sultan Mehmed hân'ada fetih nâsib olmuştur. Merzifonlu da; bu misalde olduğu gibi iyi niyet ve zahiri gerçeklerin her birine yapışırken kendini aşamamanın nice ser-had eskilerinin tavsiyelerine kulak asmayarak, kimini gücendirerek, kimini de alaya alarak, nefsine eziyet etmiş çünkü kendine güvende pek ileri gitmiştir. Sonunda da; şimdi padişaha ne deriz sıkıntısına düşmüş, adetâ intihar edercesine düşman üzerine çalakılıç gitmiş, elhak bu hususda Yıldırım Bayezid'in Timur önündeki, şecaat ve bahadırlığını hatırlatır yürekliliği ve kılıç maharetini göstermeyi bilmiştir.
Bütün bunların yanında herkes kaderin üzerine yüklediği rolün icabatını yerine getirmiştir. Şimdi; veziriazamın Sancağı Şerifi hâmil olarak, meydanı harbden uzaklaşmasından sonraki hadisatı takip etmek üzere yorumumuzu burada noktalayalım. Bütün bunların yanında hemen ilâve edelim ki; düşman ordusu Osmanlı'nın çekilmesi sonrasında yine İki kola ayrıldı ve bir kolu Viyana'ya

girerken, diğer kol da, Osmanlı ordugâhını işgaletmeye koyuldu. Ne kadar güçsüz, yaralı ve hasta varsa çekilen arkadaşlarıyla gidememenin acısını çok geçmeden dindirdilerdi çünkü muzaffer olan haçlı ordusu, cibilliyetlerinin gereği olarak bu mukabeleden aciz insanları, tek tek öldürmek suretiyle bedeni acılarına son verirken onların kaatili olma unvanını da almış oldular.
Muhterem okurlarım bu sayının onbin olduğunu hatırlata-limki, bu katliamın boyutu bütün varlığıyla hafızalarda Avrupa vahşetinin bir başka versiyonu olarak yerini alsın. Çünkü; Mavi Tuna Vâlsinin bu zarif insanları bu katliamı nasıl yapar diye aklınızdan geçirirseniz, bu satırları hatırlarsınız. Efendim!

Mağlûbiyetin Şahıslara Tesiri

Osmanlı Devletinin savaş anlayışında gaalib kumandan mükâfaata hak kazanır. Mağlub olan ise umumiyetle hayatını celladın ellerine teslim eder. 2. Viyana kuşatması mağlubiyetten sonra da tesiri devam eden mühim bir olay olarak, za-feryab olan bir kimse ortada görünmediğine göre mağlubiyetin husulünde Paşa seviyesindekiler, en büyük cezaya elbette mâruz kalacaklardı. O da, tabiiki kelleyi vermekti. Bu dökülme evvelâ veziriazam ve aynızamanda serdarı ekrem Merzifonlu Kara Mustafa Paşanın padişahın katından gelen hediyelerle buluşması sonrasında başladı.
Padişah işi tam tahkik etmemiş sadrıazamı, büyük bir belâyı savuşturmuş olmanın rahatlığı içinde tebrike şayan bulmuş böylece hilat ve kılıç göndermişti. Merzifonlu; Yanıkka-le'ye geldiğinde takvimler 22/ramazan/1094-14/eylül/1683 târihini göstermekteydi, üzün İbrahim Paşa ise mezkûr yere veziriazamdan birgün önce gelmişti. Fakat veziriazam Yanık-kale'ye geldiğinde İbrahim Paşanın orda olduğunu öğrendiğinde, biraz sıkıldı ve yanına çağırttı. Ancak karşılık bulamadı. Bu veziriazamın hiddetini kamçıladı. Gönderdiği haber zehir zenberekti! Çünkü; hastaysa arabaya binip gelsin! Olmuştu. Çarnâçar İbrahim Paşa geldi. Yaşı hayli alıp yürümüş Paşaya hiç bir riayet göstermeyen Kara Mustafa Paşa: "Bre dinsiz koca melun! Seni bu kadar zamandan beri padişahı-mızın vezirleri arasında hayli himmeti var diye itibara lâyık görürdük! Bu sefer cümlesinden evvel kaçmak suretiyle askerin bozulmasına sebeb oldun, bir de burada ordu öncüsü gibi gelmiş otursun!" Dedikten sonra tez boğun dedi. Hü-küm yerine geldi ve merhum Paşanın makamı, Budin beylerbeyliği Diyarıbekir valisi Kara Mehmed Paşaya verilirken, mal ve mülkü hazineye mâl edildi. Serdar; Yanıkkale'de üç gün kaldıktan sonra Tata Kasabasınada varıp oradan Bu-din'e geldi. Padişah ise gerçek durumu öğrendikten sonra Belgrad'dan Edirne yolunu tuttu. Bunu hiç de hayra yormak kabil değildi! Buna karşılık veziriazamın, gördüğü aksaklıkları düzeltmeye çalışır, savaş da kusurlarını öğrendiklerini de bir bir cezalandırmaya başladığı görüldü. Zira padişahın gön-derdiği hediyeler, haylice üzüntüsünü teskine sebeb olmuştu. Düşmanın arkadan geleceğini tahmin ettiğinden de bütün kale ve palangaların muhafızlarını arttırıcı tedbirlere baş vurdu, ihtiyaçları hızla tesbit edip takviyeye koyuldu. Bu savaşın

neticesi Osmanlı Ordularının avrupanın derinlerine bu kadar çok girişinin sonuncusunu teşkil etti. Artık duraklamaya ve hazindir ki daha sonraları da gerilemeye başlayacaktık.

Ciğerdelenin Kaybı

Kara Mustafa Paşa daha Budin'den ayrılmamıştık!, düşmanların bir iki adamı yakalandığında onlardan alınan haberlerle tahmini yapılan palanga ve kalelerin üzerine düşmanın gelmekte olduğu tahakkuk etmiş oldu. Tahminlerin doğ-ruluğu, zaten oralarda tahkimat ve güçlendirme yapılmış olduğundan, ilâve tedbir olarak Budin Beylerbeyi yapılan, Kara Mehmed Paşa kumandasına otuz bin kişi civarında seyyar bir kuvvet sevkedilmişti. Bu kuvvet bölgede devriye gibi gezecek muhtemel taarruz alanını tesbit ederek onlara saldıracaktı.
Nitekim; Lehistan Kralının askeri ile Tuna Nehrinin sol kanadında hareket olduğunu haber almış bulunan Kara Meh-med Paşa hemen bu tarafa geçerek, saldırdı ve düşmanı pek fecii bir mağlubiyete uğrattı. Ciğerdelen namlı kalemiz bu zafer ile biraz daha rahat nefes almaya başladığındaydi ki, alt-mışbin kişilik yeni bir düşman ordusu sökün etti. Kara Meh-med Paşaya tecrübeli Paşalar hemen Ciğerdeieni boşaltmak suretiyle karşıya Estergon Kalesi tarafında saf tutalımın teklifini götürdülerse de Kara Mehmed Paşa ferman böyledir demek suretiyle bu teklifleri red etmiştir. Bir misli sayıca üstün düşman karşısında askerimiz ve nice değerli Paşalarımızın ibraz ettiği kahramanlık mağlubiyetimizi önlemeye, Ciğerde-îen'in düşmesine ve bu düşme teslim olma yoluyla gerçek-leşmesine rağmen katliamı meslek edinmiş gâvur buradada çocuk, hasta, yaşlı demeden yırtıcı bir katiiam uyguladı ki, bunun perde arkasını Safiye Erol merhumenin "Ciğerdelen" adlı belgesel romanından öğrenir ve denizlere gider akıtacağınız gözyaşları.

Kırım Hân'ının Azledilmesi

Padişahın; Belgrad'dan Budin'e gelmesi gerekirken, Edirne'ye dönmesinin yukarıda iyi haber olmadığını söylemiştik. Buna bağlı olarak Kırım Hân'ı Murad hân'da bu hengâmede nasibini aldı ve hanlığını Kırım Giray'ın oğlu 2. Hacı Giray hân'a bırakmağa mecbur oldu. Esbabı mucibe şu idi:
<Murad Giray; veziriazam ile arası limoni olduğundan işi ucundan tutmuş vede Sobiyeski'nin geçişine engel olmakta gayret göstermemişti. Daha sonra Budine gelindiğinde de, Ciğerdelen civarında ol emrine de askerim pekaz demek su-retiyle gitmemeyi seçmeside, hanlığını kaybetmesine kâfi gelmişti. Bu tâyin işi Osmanlı Padişahının iki dudağı arasından çıkacak sözlere bağlıydı.

Belgrad Ve Ölüm!

Ciğerdelen'in yürekler kanatıcı kaybından sonra Osmanlı kuvvetleri Estergon'a

çekildi. Estergon savunması Kara Mehmed Paşa tarafından Deli Bekir Paşa'ya verilmişti. Ekim ayının ortasında Sadrıazam Belgrad'a kışlamak üzere geldiğinde, haçlı ordusu 29/ekim/1683'de Estergon önünde kurduğu tertibatla bu kalenin kuşatmasını bilfiil başlatmıştı. Teklif edilen teslim ola, Deli Bekir Paşa'nın ret cevabı verdiğini herhalde söylememize gerek yoktur. Ancak; askerlerin Deli Bekir Paşa'ya ve Arslan Mehmed Paşa ile Zağarcı ve Samsuncubaşı'nın, üzerlerine hücumla çarpışmak istemediklerini bildirdiler, kendilerine yapılan nasihatleri de kaale almadılar, üstelik teslim bayraklarını direğe çektiler. Saldırıya uğrayıp da cankarını zor kurtaran idareci zümresi böyle bir asker isyanına ne yapabilirlerdi ki?
Bu soru her zaman herkesin kendisine^sorması gereken bir soru olduğunu hatırlatmadan geçemiyor insanoğlu fakat şunu .da hatıra getirmek icab ederki, Ciğerdelen'in mukavemet sonrasındaki teslimi ve katliamcı haçlı askerinin onbin-lere varan nüfusu canavarca bir raşe içinde katliama tâbi tutmasının bu Estergon Kale müdafiilerinin moralini bozmuş olabileceği de nazarı itibara alınmalıdır. Türkülerinin icrasında milletimizin ve bilhassa, Rumeli insanının göz yaşlarını göz pınarlarında bir elmas tanesi gibi parıldadığını ve az sonca da kucağına doğru yuvarlandığını gördüğümüz olmaktadır. Budin'e gelindiğinde Estergon hesabı, saldırıya uğrayan üst komuta kademesi ve askerlerin ocak Ağalarının itlaf edilmesiyle sonuçlandırıldı.

Sadrıazam'ın Katli

Osmanlı başvezaretliği, bu günkü partileri pek andıran müessesedir. Bu makama gelen vezirler kendi ekipleriyle gelirlerdi başarıyı hep birlikte aralarında nimet külfet anlayışı içinde paylaşırlarken, başarısızlık ise veziriazamın iç kabinesi de denilen küçük nüvenin omuzlarına yük olarak binerdi. Bazen veziriazam'ın hesabı görülür, yâni hayat çizgisi sona erdirilir ondan sonra, iç kabinesi taşra görevlerinin mızılda-nacakları düşünülen yerlerine yapılırdı. Bu vazifeye gidişleri esnasındaki davranışları dikkatle takip edilir. Sessizce boyun eğip gittiği takdirde idaresi takibe alınarak ilk hatasındada sensin falan denerek, başı vücudundan ayrılırdı! Kimileri ise verilen tâyin emrine karşı temaruz eder, bir koruyucu araşti-rırsa da, umumiyetle bu çabası boşa gider, kendisine itibar iade ettirecek bir şefaatçi bulamazdı. Ancak bu arayışları da geçmiş hatalarına ilâve hatalar sayılarak kaydı görülürdü. Ama bütün bunların takipçisi olan padişahdan Önce, rakip ve gözü devirdiği veziriazamın makamına oturmak gayreti içinde olan vezirler bu yolun takipçileridir. Bir fıkra da denir ki en cesur ve aptal idareciler kimlerden çıkar? dediklerinde, cevap olarak Osmanlıda çıkar olmuştur. Nasıl? Diye sorulduğunda da, seleflerinin gövdesinden ayrılmış başlan yerde dururken, onlar mührü hümâyûnun kendilerine verilmesi için bekleşirler! Cevabı verilmiştir. İşte; Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'da, selefi vede kaimpederi olan Köprülü Mehmed Paşa ve kaimbiraderi Fâzıl Ahmed Paşa'nın yaptığı gibi padişahın yanında kendi muhaliflerini bırakmamak yolunu

kullansaydı, arkasından padişah katında çevrilen fırıldaklara fırsat bırakmamış olacaktı.
Anca aşırı güven, kibirinin kendine yaptığı oyunun, muhalifleri Kızla/ağası Yusuf Ağa, Mirahur, yâni padişah ahırlarının büyük Ağası Boşnak San Süleyman Ağa hoşlanmadıkları /v\erzifonî'nin yerine gönüllerine yatan Kara ibrahim Paşa'yı koymuşlar ve ona yaklaşımları İbrahim Paşayı bu sadaret cezbesine çekmeye yetmişti. Kara İbrahim Paşaysa Merzî-fon'lunun, sadaret kaimakamlığını yapıyor ve kendi seçtiği bir görevli idi. Üstelik sadrıazamlar başkent dışına çıktıklarında, en kalitesiz, en beceriksizi yerlerine bırakırlardı, arkasından bir dümen çevirmesin diye! Halbuki; böyle bırakılmışların yâni kendinden zekavetleri yetersizliğinden beklenmeyenleri, akıllı, uslu ve mert, vefakârların asla yapmayacağı entrikalara yakınlaşıyor ve emanete ihaneten vezirazamın manevi fors denizine yelken açıyordu.
Bunun böyle olmasında takdiri tecellinin rolünü de unutmadan ifade edelimki, Kara İbrahim Paşanın yukarıda geçen iki ağanın dolabına yakalanması Mustafa Paşalıların başına inecek felaketin başlama noktası oldu. Hiç şüphe yok ki; Veziriazamın sadık adamları da yok değildi üstelik o damad'rla oisa büyük bir soy olan Köprülüzâde sayılabilirdi ve bunlara bağlı kimselerin, bu veziriazama kol kanat gerebilecekleri cezayı hafif atlatabilmesi için bir şefaat kanalı açabilirlerdi. İşte bunlardan biri olan Kadıköylü Mehmed Ağa, kapı kethüdası olarak yâni bugünkü tâbirle genel sekreter makamında bir kimse olarak, veziriazama gönderdiği bir mektupda padişaha sunulacak hediyelerle kendisine durumun anlatılması, telafinin mümkün olduğunun hatırlatılması tavsiyesi bizim yukarıda dokunduğumuz padişah katında, şefaat kapısının tıklatılması olarak âa mütalaa olunabilir.
Buna bağlı olarak, Mustafa Paşa, telhisçisini yâni bugünkü tâbirle başbakanlık sözcüsünü İstanbul'a gönderdi. Kara ibrahim Paşa, telhisçinin İstanbul kapısına vardığını öğrendiğinde Kızlar Ağası ve şerikinin kendine vaad ettikleri sadaret koltuğuna oturmak için üzerine düşene kendini bezletti. İlk işi yanına koştuğu Kızlarağasına haberi verdi. Gmulur ki; getirilen hediyeler padişahın sadrıazama muhabbetinin yenilenmesine sebeb teşki! eder, Merzifonlu badireyi atlatır korkusuna kaptırmıştı kendisini.. Kızlarağası gelmiş bulunan hediyelerin padişaha takdimini geciktirmek yolunu bulduğundan İsmail Ağa huzura çıktığında karşısında veziriazamın da aleyhinde yönlendirilmiş bir padişah olduğunun farkına varamadı taa ki padişah konuşmağa başlayana kadar..
Bazı tarihçilere göre İsmail Ağanın bu ziyareti başkent'te değil de, serhad şehri eski başkent Edirne'de vukubulduğunu kaydederler. Ancak işin bu noktada o kadar ehemmiyetli olmadığını düşünebiliriz. Padişah, veziriazamın sözcüsüne sanırım kendinin haberdarı olduğu bazı vukuatı sorduğu peşinden de gazabını ortaya seren hiddetli çıkışı, takriben şu sözler ile kendisini gösterdi. "Paşan da sen de yalancı bir alay melunlarsınız! Devletim yıkıp, ırzımı payima! edip askerimi kırdırıp, nice namlı Paşalarımın şehadetini, topraklarımın, kalelerimin düşman eline geçmesine de sebeb oldunuz! Alın bu adamı!" Emrini verdikten

sonra; hışımla Harem'e çekildiği, târih sayfalarında yer almaktadır.

Bir Devir Kapanıyor!

Hiç şüphe yok ki, şu ifade Kara Mustafa Paşanın idam edilmemesini ortaya seren bir görüş olarak kıymet ifade eder. Bu ifade, Merzifonlu'nun katlettirdiği Üzün İbrahim Paşa öldürüleceği sırada, üzunçarşılı tarihindeki kayıda göre me-âlen şunları seslendirir: "Bu adam beni haksız yere öldürüyor. Zayiatı, uğradığımız kayıpları telâfi edebilecek olan yine bu ademdir. Padişahımıza söyleyin aman buna kıymasın!" bu ifadenin en kötü tefsiri hayatını kurtarmak için Uzun İbrahim Paşanın böylece bir yol aradığını söylemek kâbilsede, ancak bu Paşanın hayat çizgisi böyle tabasbusa müracaatına tenezzül edecek bir kimse olmadığını gösteriyor ve de, ayrıca / erzifonlu'dan sonra yerine tâyini yapılanlar o makamı doi-durmağa kâfi gelmemesi de gösterdi üzün İbrahim Paşa en azından bu teşhisinde isabetliydi. Gazez Ahmed Ağa eline verilmiş olan idam fermanına hâmil olduğu halde Belgrad'da bulunan veziriazamın yanına geldi. O sırada

Kara Mustafa Paşa, imamı Mahmud Efendi ile henüz öğle namazına durduğunda göz ucuyla cihannümadan, gelmekte olan Gazez Ahmed Ağa ile beraberindekileri görüvermiş. İmama seslenmiş. "Namazı boz İmam Efendi işin tadı kaçtı" der. Gelenleri de hemen yanlarına getirtirler. Veziriazam hayli kalabalık heyette yeniçeriağasının dahi bulunduğunu gördüğünde Gazez Ahmed Ağaya sorar: Ne haber Ağa? Cevap ise: Sancakı Şerif ve mührü hümayun istenir! Cevabını venı. Sadrıazam Paşa yine sorar: "Bize ölüm varmidır?" dediğinde Gazez; "olmak gerek! Allah imandan ayırmasın" cevabını verir. Bunun üzerine, Rıza Allahındır! diyen Merzifonlu namaza durdu. Korkuya kapılmadan edayı salat eyledi. Hizmetkârlarına; beni duadan unutmayın deyip gönderdi.

Sarığını çözüp, kürkünü çıkardı. Cellatlar gelsin dedi. Sakalını kaldırıpda ipi boynuna kendi geçirdi. İşte o sırada pek kıymetli kaliçeye yâni küçük fakat değerli halıyı gördüğünde gelin bunu alın değerlidir. Millet malıdır. Kirlenmesin; deyip kaldırttı. Ondan sonra infaz gerçekleşti. Viyana'yı alma teşvi-katında bulunan reisülküttab Laz Mustafa Efendİ'de, Edirne'ye getirtildi ve Üç şerefeli Camii önünde selb edilmek suretiyle idam olundu. Şunu da unutmamak gerekir ki; devlet baki insanlar geçicidir.

Hatta devletler bile baki olmayıp, târih sahnesinden za-nıan zaman çekilmiş devletlerin hikâyelerine de rastlarsınız. Hâttâ malik oldukları toprakları, beldeleri hâttâ şehirleri para karşılığında satan devletlerin bulunduğuna da, târih malumati içinde şahid olursunuz. Devrân ol devran diye söylenen bir deyimin varlığıda bilinmektedir.

Hayattan kaydı silinen Merzifonlu Kara Mustafa Paşanın yerine veziriazam olarak tâyin olunan Kara İbrahim Paşa; Avusturya üzerine kendisinin gitmeyip, kumandan olmak üzere Yeniçeri Ağası Bekri Mustafa Paşayı tâyin etmişti ve

Bekri Paşa Estergon'u istirdat gayesiyle harekete geçti. Avusturya harekete geçmiş ve Estergon'u almıştı. Oradan da Tuna'nın sol tarafına inen Brandenburg Dükü ve emrindeki kuvvetler, Kara Mehmed Paşa kumandasındaki askerlerimizi mağlup edip, Vayçen Kafesini almış ve peşindende, Peşte (Budapeşte) yi almıştı.

Burda da durmak bilmiyen düşman kuvvetleri, Budin'in şimal taraflarına yâni kuzey yönüne geçip, Akklise civarında karşılaştığı Bekri Mustafa Paşa birliklerini de bozmaya şans kazandı. Şimdi ise, hedeflen Budin oldu. Budin muhasarasına engel olmayada, uğraşmayı plânlayan Bekri Mustafa Paşa; Hamza Bey Palangasında hazır beklerken, Budin üzerine gitmekte olan Avusturya birlikleri ani bir yönelişle serdar Bekri Paşa üzerine yürüdü ve üstün vede baskın halindeki bu kuvvete, askerimiz pek fazla müdafaada bulunamayıp, bir hayli sür'at ve uzakça mesafeye ricat ederken bilemiyoruz, bir çok yerleşim alanını ve oralarda meskûn insanları, düşmanın insafına terkettiklerinin farkındamıydılar?

Şurası muhakkak ki, Avusturyalı komutan Budin'i sıkıştırırken hayli güvenlik içinde idi. Budin kalesi içinde hasta olarak yatmakta olan Budin Valisi Kara Mehmed Paşada, yatağına isabet eden bir humbaranın, verdiği ağır hasarla hayatını noktalama durumunda olan Kara Mehmed Paşa, maiyetinde bulunan Divrikli Şeytan İbrahim Paşaya Budin müdafaasına devam etmesinin gerektiğini vasiyet etti. Bütün bunlar olurken; padişahdan gelen bir fermandan çıkanların insanın dudağını uçuklatacak kadar- tehditkâr olduğu görüldü. Budin giderse kellen gider tehdidinin, şehid olan Budin Valisi Kara Mehmed Paşayamı? Yoksa işi yeni devralan Şeytan İbrahim Paşayamı? Veyahut da sadnazamın serdar tâyin ettiği Bekri Mustafa Paşayamı olduğu pek malum değildi. Ancak; işe yaradığını kimse inkâr edemezdi. Hemen Bekri Mustafa Paşaya askeri yardım hızlandırılmıştı. Bunun getirdiği gayret ve. kuv-vei mâneviyenin artması Bekri Paşayı 26/ramazan/1096-6/eylül/1684'de harekete geçirdi. Esek'ten yola çıkan Bekri Paşa kuvvetleri İstoni Belgrad'a geldiler. Oradan Dalderesi mevkiine indiler ve bazı küçük çarpışmalarda stratejik başarılar elde ettiler. Padişahın isteği olan Budinin içine asker koymağı gerçekleştirmek için iki kol halinde Abaza Siyavuş Paşa ile Rumeli Beylerbeyi Kadıköylü Mehmed Paşa komutasındaki askeri birlikler dağ vede ova yolundan düşrrvın üzerine ilerlediler. Hırvat güçlerini yenerek, Budin'dekiiere yetiştiklerini belirten bir haber uçurmayı sağladılar. Zaten bu vakanın iki gün öncesinde Serhoş Ahmed Paşa komutasındaki serhad gaazileri kaleden yaptıkları huruç sonunda düşmanı tedirgin etmişlerken, bu yardımın geldiğini görmeleri ümidlerini büsbütün arttırmıştı. Bu iki Paşanın yanına Bekri Paşa da hayli yaklaşınca, genel bir taaruzla düşmanı yararak hem zafer kazanmak hem de kaleye askeri mebzul miktarda yerleştirmek gerektiğinde ittifak ettiler. Çünkü anlaşılan taarruzu artık kendine pelesenk edinen düşman karşısında, hep hazır olmak lüzumu hâsıl olmuştu. Teşebbüs Viyana Bozgu-nuyla maalesef küffar tarafına geçmişti.

Kahraman Paşalar

Yapılan plân düşman üzerine dört tarafdan saldırmak suretiyle ve bunu beklenmeyen bir vakitte, süratle yapmak böylece de düşmanı adamakıllı şaşırtmaktı. İşe girişildi Siyavuş Paşa ve Kütahyalı Osman Paşazade Serhoş Ahmed Paşa, Estergon kalesi istikametinden kaleye yalın kılıç yürümeye başladılar bu sırada hayli şiddetli yağmur yağıyor ve ortalık bir çamur deryası halinde göz gözü görmez vaziyetteydi.
Diğer kumandanlar; plân mucibini havanın bu muhalefeti karşısında yapamadılar, bu sebebden de Siyavuş ve Ahmed Paşalar, düşman ortasında yalnızlaştilar. Fakat azimlerinden bir şey kaybetmedikleri de görüldü. Kaleyi çepeçevre muhasara eden düşman kuvvetinin yekünü, yüzbin neferi aşıyordu.
Paşalar cephenin bir tarafından kaleye yaklaşmak üzere yürüyüşün hızını arttırırken, kollan da omuz üstünde-baş ko-mamak üzere, artık danada hızlı inip kalkıyordu. Sanki birer otomatik kafa koparma aleti hâline dönüşmüşlerdi. Üst baş kan revan içinde olup, kendi aldıkları yaralarında farkında bile olmadan, kuşatmayı bir yerinden söküp geçtiler, bu bahadırlığı kale bedenlerinden gören yiğitlerde kale kapısını usulünce açıp dışarı fırladılar ve o cenahdaki düşman, iki pres arasında kalmış bir cisim gibi adetâ un ufak edildi. Sayısı bine varan asker kale içine gönderildi. Bu seçim önce gönüllülük şeklinde sonra da lâzım gelen vasıfları üzerinde toplayan bahadırların seçimi ile tamamlandı. Bu huruç vede Paşaların saldırısı düşman askerinin; beş bininin hayatını kaybetmesiyle sonuçlandı.
Bu arada düşman lağımcılarından biri esir olarak alınmıştı verdiği bilgiler sayesinde, konan lağımların yerlerini bulabilen mücahidler, kale halkını ve kaleyi mutlak bir berhava kastedilmesinden kurtardıkları gibi bir hayli de barut elde etmiş oldular. Avusturya İmparatoru'nun damadı, Maksimilyen vire ile teslim olsunlar diye elçi yolladı. Bu elçinin; Fâzıl Ahmed Paşa hizmetinde yetişmiş daha sonra meşhur Sen Gotar da düşmana iltica etmiş biriydi. Elçi Şeytan İbrahim Paşayı mükellef bir sini içinde çeşitli yemeklerin bulunduğu sofrada buldu. Maksimilyen ise; ekmekleri olmadığı haberini istihbar ettiği, kalenin kumandanı İbrahim Paşaya ekmek göndermişti. Elçi mütelezziz yemeklerin süslediği sofrayı gördüğünde "biz sizin ekmeğiniz bile yok diye düşünmnüştük" demekten kendini alamadı. Paşa ise onu sofraya davetle erzak çok! Beş sene yeter! Dün de bin kadar takviye askerimiz geldi. Daha ne istiyelim diye beyanlarda bulunarak sordu. "Sen ne İçin geldin?" cevap "vire ile teslim olunuz teklifini getirdim" oidu. Bu kale Paşalara değil kalede oturanlara teslim edildi Sultan Kaanuni tarafından onun için ağalara sor dedi. üzun-çarşılı târihinde yer alan satırlarda Ağalar şöyle konuşu verdiler: "Padişahımız bizi bu kaleye tâyin ettiği zamanda kullarım Allah'a emanet olsun, kale'mi, bir hoş muhafaza edin dedi; yoksa düşmana verin demedi. Fütur getirmedik, şevkle harp ederiz,
Siyavuş Paşa içeri imdat gönderdi; zahiremiz vardır, bir neferimiz kalıncaya

kadar harp edeceğiz. Allanın inayetiyle bu asker sağ oldukça size kale yok. Kumandanına öyie söyle "cevabı ile gelen elçiyi geri gönderdiler. Budin muhasarasına dört ay kadar devam eden yahudi Herzog Maksimilyen, kışın gelmesi, Kırımın idaresini yeniden tanzim eden, Murad Hân'ın yerine getirdiği 2. Hacı Giray hân meşhur Tatar Süvarilerini Osmanlı ordusunda istihdama devam ettiğinden ve Kırım tatarlannında geliyor haberi Yahudi Herzog Maksimil-yen'in kuşatmayı kaldırıp geriye dönmesine yettide arttı bile.. Çekilmeye başlayan düşman askerini bazı komutanlarıyla ve Kırım Tatarlarıyla takip ettiren, Serdar Bekri Mustafa Paşa bilhassa düşman artçılarının, yirmibinini kırdırmaya muvaffak oldu. Avusturya ve müttefiklerinin bıraktığı cephane Budin Kalesine taşındı ve takvimlerin ise: 24/zilka-de/1096-2/kasım/1684'ü göstermekteydi. Bu arada Şeytan lakablı İbrahim Paşanın gösterdiği yararlıklar padişahın malumatı dahiline girdiğinde takdire şayan olduğu hemen teslim olundu ve bunun ilk emaresi, lakabı olan Şeytan, Me-lek'liğe tahvil olunsun iradei seniyyesi vukubuldu. Peşinden Bekri Paşanın durumu yetersizlik olarak tesbit olunduğundan, serdarlık Melek İbrahim Paşaya tevcih olundu yine Bekri Mustafa Paşanın ve bazı komutanların, başarısızlıkları hasebiyle idamları hususunda karar çıktı. Sadrıazam Kara İbrahim Paşa büyük bir çaba gösterip, idamları iptale komutanları daha düşük derecedeki görevlere tâyine muvaffak oldu. Bekri Paşa Kanije Valisi olurken, Budin Valiliğine Arnavud Abdurrahman Abdi Paşa getirildi. Bu arada da Tökeii İm-re'nin üngvar ve bazı beldelerini de ŞuhStz adlı Avusturyalı komutan elinden aldığı görüldü. Bu Şhultz'un yirmîbeşbin kişilik ordusu yanında Lord Lotheringen ellibin kişilik askeriyle CIyvar üstüne harekete geçmişti.

Bu sırada yâni 1096/ramazan/ilk günül685/ağustos'unun ilk günü olup o hayırlı günde Osmanlı birlikleri Estergon Kalesini istirdat etmek için muhasaraya aldı. Dük Lotheringen kuvvetlerinin bir kısmını Estergon üzerine gönderdi. Diğerle-riyle üyvar önlerinde kaldı. CJyvar önleri bataklık olduğu için her iki taraf biribirinin üstüne gidemediyse de, onbeşbin kişilik avusturya süvarileri bir tatktik kurup Osmanlı ordusunun seksenbin askerini kendi üzerine celbetmeğe muvaffak oldu bataklığı yandaş olarak kullanmayı beceren avusturya galibiyeti e!de etti. Arkasındanda üyvar muhasarasını yeniden tesis etdi. Sağlam bir kale olan Ciyvar ancak kırk gün dayanabildi. Düşman savaşa savaşa kaleden içeri girdi kaledeki-İer teslim olmayıp ölümü seçti. Nice palangalarımız da bunların eline geçti.

Melek İbrahim Paşanın başarılan asker arasında sadarete geçebilmesinin konuşulduğu görüldü. Merzifonlu'nun yerine geçen Kara İbrahim Paşa üyvar'ın düşmesi hasebiyle, suçu Melek İbrahim Paşaya tahmil edip, ayrıca Avusturyalılara,padişah ve sadrıazama haber vermeden, Dük Lotheringen'e muahede yapma hususu için elçi gönderdiği haberi de gelince, hakkında idam fermanı almak zor olmadı, muhar-rem/5/1097-2/aralık/1685'de hüküm infazolundu. Şimdi biz infaz sonrasında 4. Mehmed'in sadrıazama kinayesini buraya kayıtla işi bir takip edelim.

Belgrad'da infazın yapılmasından sonra kafa derisi yüzülen baş, bal'a batınlıpda Edirne'ye getirildi. Veziriazama teslim edildi. Veziriazamda gümüş bir tepsiye koydurduğu başı padişahın huzuruna götürüp de sunduğunda, her halde yaptırttığı tahkikat neticesinde işin fesat tarafını yakalamış olmalı ki; veziriazamına: "yüzün kara ve canın rahat olsun! Vücuda getirdiğin hüneri hoş gör" deyip başı sadrıazamına geri veriverdi. üzunçarşılı bu komploya dâir önem taşıyan bir şerh koymuş, merhum Cumhuriyet Tarihçileri arasında cidden haklı bir şöhrete nail olmuş ve CHP mebusluğu yapmasının yanında eserinin TTK'ca yayımlanması da göz önüne alınır ise buna inzimamen, Tanzimat Dönemini yazma zorluğunun idrakiyle bundan nasıl kurtulurum diye kendi kendine söylendiği rivayetlerde yer alır. Her halde bu endişesinde samimiydi ki, tanzimat dönemini yazmaya ömrü vefa etmedi. Onun bıraktığı yerdende Enver Ziya Karal devam ettirmişti ve tanzimatı o kaleme almış idi. üzunçarşılı hakkındaki bu bilgiyi verirken bu zâtın şerhinin mühim olduğunu çünkü kuvvetli bir araştırmacı olduğunu duyurmaya matuf olduğu-nuda ifade edelim. Şimdi şerhe geçelim: "Melek İbrahim Paşa hakkında, veziriazam ile Boşnak Sarı Süleyman Paşa ittifak etmişlerdi; veziriazam kendisine rakib saydığı Meiek İbrahim Paşayı bertaraf etmeyi düşünürken gizlice kendisine sadnazamhk vaad edilen San Süleyman Paşa da; aynı rakipten kurtulmak istiyordu. Bunun için padişahın huzuriyle hasta bulunan veziriazam hariç olarak Süleyman Paşa, şeyhülislam ve iki kazasker, yeniçeri ağası ve Köprülü Mehmed Paşanın biraderi Hasan Ağa ve kâtiplerden, Acemzâde Hüseyin Efendi, toplanarak görüştüler bu içtimada, Enderun Ağalarından, Müverrih Fındıklılı Mehmed Halife'de hizmetkâr olarak bulunmuş ve gördüğünü târihine kaydetmiştir.

Müverrih; Süleyman Paşanın, Melek İbrahim Paşa aleyhinde söyleyip katlini istedi; veziriazam da gönderdiği arizasın-da, katlini istiyor ve mizaçgir olan şeyhülislâm Ali Efendi'de onlara uyuyordu, bunlara karşı Anadolu Kazaskeri Ebu Said-zâde Feyzullah Efendi öldürülmeyip bir tarafa sürülmesini söyledi ise de ekaliyette kaldı ve katli için acele kapıcılar kethüdası yollandı. (. .) Hüküm tebliğ edildiğinde İbrahim Paşa; iki rekât namaz kıldıktan sonra: "Yarab din ve devlete, kırk yıldır sadakat ile ettiğim hizmeti bilirsin, ömrüm ahar oldu, hüsnü hatime müyesser kıl ve bana edenleri hazretine havale eyledim" diyerek oruçlu olarak boğulmuştur.

4. Mehmed'in veziriazamları birbirlerinin kuyuların! kazıyorlardı. Nitekim; Kara İbrahim Paşa, Merzifonlu Kara Mustafa Paşayı darı bekaya yollattıktan sonra Boşnak Sarı Süleyman Paşayla karşı karşıya kaldı. Padişah ise, bu sefer gizlice Süleyman Paşaya taraftar olmuş ve sadareti vereceğini ihsas etmişti. Bu arada da cidden İbrahim Paşadan sıtki sıyrılmıştı.

Kara İbrahim Paşa Düşerken!

Yukarıda padişahın soğuma mânasına gelen sadnazam-dan sıtkı sıyrılmıştı değişimizin sebebi, padişahın Boşnak Sarı Süleyman Paşayı sadarete

getirmesinin ardından, Kara İbrahim Paşa Üsküdar'da Bayram Paşa Yalısında oturulmasıyla emrolundu. Çok geçmedi ki, hac'ca gitmek üzere padişah-dan müsaade istedi. Bu sırada da kazan kaynamakta, biribi-rinden kurtulmak isteyen veziriazam namzetleri padişahın kulağına eski sadrıazam hakkında parası çoktur. Hac'ca giderim diye çıkacak bu paraylada Abaza Hasan gibi isyan bayrağını açar şeklinde nazariyeler ileri sürülerek, padişahın vehmi ayaklandırıldı. Para meselesi için padişah bir ferman yollayarak, beşyüz kese sefere yardım yapmasını emrettiğinde, Paşanın cevabı benim o kadar param yok. Siz beni soya-cakmısınız? Şeklinde gelenlere lâflar etti. Bunun padişahın isteği olduğunu her halde fehmedemedi. Bu hâlde padişahı pekçe kızdırdı. Derhal malı müsadere olunan; İbrahim Pa-şa'ya> uygulanan işkence sonunda kırk gün geçmekle beraber, param yok diyenden padişahın beş yüz keselik isteğini param yok diye çeviren mazul sadrıazam, üçbinbeşyüz kese parayı kırk günlük soruşturma sonrasında ortaya çıkardı. Bu miktar paradan başkaca muazzam bir eşya ile pek kıymetli mücevherler çıkıverdi. Bunun üzerine Kıbrıs'a sevk edildi.
Orada ikamet ederken, elinin altındaki askeri, kendisinin sadaretini istemeye sevk ettiği haberi İstanbul'a eriştiğinde gönderilen ferman 1098/zilhiccel687/ekiminde katledilmesine yettide arttı bile. Bu arada makamı sadarete gelmiş bulunan, Boşnak Sarı Süleyman Paşa, cepheye gitmeye yanaş-mamış ve bir türlü Osmanlı ile didişmekten imtina etmeyen Avusturya cephesine de Serhoş Ahmed Paşa'yı gönderdi. Kimileri ise bu seferler sadrıazam işi değil padişah işidir der dururken, bir kısım kimseler de padişah avı bırakıp, ya sefere ya başehre yâni İstanbul'a dönsün. Edirne; angarya ödemekten yoksul düştü diye de mırıldanmaktaydı. Bu mırıldanmalar bir alarm idi. Bunu duymak ve mırıldanmayı kesecek iş yapılmalıydı! Bunun ne olduğu şimdi söylense neye yarar ki? Ancak, sunuda hemen ilâve etmek lâzım gelirki, padişah bir veziriazamına Yarın kale'ye git diyor, o ise Viyana'yı sıkıştırıyor. Sadrıazam yaptığı birisi sefere çıkmayıp serdar tâyin ediyor. Avusturya'ya feci mağlup olmuş veziriazam, kendine gelen hediye kılıcı görünce işi atlattım zannedip, güngörmüş Paşayı öldürtmekten çekinmiyor. Sadrıazamı infisal ettiriyor, git otur surda diyor. Ben hac'ca gideceğim diyor. Beşyüz kese sefer yardımında bulun diyen padişahın adammi kovalıyor. Sıkıştırıldığında ise beşyüz kese yerine üçbinbeşyüz kese ve haylice mücevherlerini buluyorlar. Şimdi söyleyin Allah aşkına, 4. Mehmed'in sefere gitmemesinden başka bir kabahati görünüyormu? Sefere gidipde, Sobiyeski Merzifonlu yerine 4. Mehmed'i sürüp geceydi. Ne olurdu Osmanlı devletinin hâli? Belli bir zaman diliminden sonra padişahın seferden alıkonması padişah yenilirse devlet biter. Paşası yenilirse, Paşa haylice bulunur! Bu anlayışı makul görmemek kâbilmi?

Sadrıazamla Beraber Değişim

Sadaret kaimakamı Süleyman Paşa, bu makama asaleten tâyininde kethüdası İbrahin Ağa rütbei vezaretle Şam Eyaletine valiliğe atanmıştır. Bu arada

denizciliktede değişime gidilmiş Mısırlızâde İbrahim Paşa'nın bu alandaki ustalığı ve kıdemi gözönüne alındığından, padişahın yanına Edirne'ye davetle, kapdani deryalık ihsan olunmakla beraber ayrıca ve-zarette verilmek suretiyle bu bâbda güzel bir iş yapılmıştır. Değişim rüzgarı esmeye devam etmiş ve Yeniçeri Ağası ile Sakız Muhafızı da, bundan nasiplerini almışlardır.
Kul kethudalığında bulunan Çolak Hasan Ağa, Yeniçeri Ağalığına getirilirken, eski yeniçeri Ağası Zülfikâr Paşa azil olunarak, Sakız muhafızlığına tâyini yapılmıştır. Padişah ise, bu sırada istanbul'a dönmeye karar vermişti. San Süleyman Paşayı Engürüs yâni Macaristan üzerine gidecek orduyu hümayuna serdarı ekrem tâyin ettiğinden birinci mirahur Recep Ağa'da sadaret kaimakamhğına getirildi. Meclisi, tâbiri diğer ile divânı yönetebilmek tecrübesinden mahrum olan Recep Paşa bir kaç toplantıda Sadrıazamın idare ettiği divân toplantılarına katılarak adetâ kurs görmüş bunun üzerine top-
lantıda bulunanlardan ilk defa böyle bir duruma rastlayanlar vaziyeti endişe ile karşılamışlardır. Padişah'ın ise İstanbul dönüşünde Küçük Halkalı denen yerde ki mutad merasimle karşılanmasından sonra gösterilen resmî geçit seyredilmiş, nihayetlendiğinde herkes, arabalara binmek üzere gittiğinde, veziriazam kaimakamının yanında bulunan, Rikâbı hümayun kaimakamı, Vezir Mustafa Paşanın yanında kimse kalmamış, bunun üzerine padişahda atını onun yanına sürmüş ve beraberce, yan yana at sürerek Eyüb Sultan Türbesine kadar birlikte gitmişlerdir. Daha sonra da Vezir Mustafa Paşa Mora'da bulunan Anadolu muhafaza kalesi adlı bölgeye muhafız olarak gönderilmiştir.

Süleyman Paşa Ve Budın'ın Düşmesi

Yukarıda sadnazam'ın serdanekrem olarak görevlendirilip-de Macaristan üzerine gitmesinin emrediidiğini kaydetmiştik. Edirne ovasında son hazırlıklarını da tamamlayan serdanekrem Belgrad üzerine doğru Tevekkel tü Tealallah deyip yola koyulduğu görüldü. Avusturya Kralı da adetâ bir haçlı ordusu teşkil edip her çeşit silahla mücehhez ordusunu Budin Kalesi önüne yığmıştı. Takvimler bu sırada 1097/receb/25-1686/17/haziranı göstermekteydi. Bu târihin kuşatma haberi olduğu Boşnak Sarı Süleyman Paşaya ulaştı. Yapılan müşavereler sonucunda bulundukları yer olan Budin'e pek yakın Hamzabey mevkiinden hiç bölünemeden yürüyüşe geçip kaleye yardım kararı tezekkür ettirildi. Lokumtepe denilen yere gönderilen bir keşif müfrezesi düşman askerinden serbestçe gezinenlerinden bir kaçını ölü, bir kaçını diri olarak elde etmiş ve sorguya çekmiştir.
Düşman Osmanlınında bu kaleyi koiay vermeyeceklerini tahmin ettiğinden ve onlarda bizim haber aldığımızı öğrenmiş olabilİrlerki, tahkimlerini sade kale üstüne değil bilhassa hilal şeklinde, tertipledikleri kuşatmanın, toplarını yerleştirirken kale istikametinde atış yapanların hemen yanında, arkadan geleceklere atış yapabileceği yöne çevrilmiş ve atışa hazır bir tarzda yerleştirmişlerdi.

Bu arada hemen şunu belirtelimki; Budin Kalesi yakınındaki menzil olan Hamzabeye geliş, 1097/şevval/2-1686/ağustos/22'yi bulmuştuki geçen bu zaman diliminde düşmanın, kaleyi hayli hırpaladığını görmek için bir bakış yeterdi. Bu bakışın hemen farkedeceği bir husus vard' ki, o da, Kalenin hemen karşısına düşen Kargabayırı idi. Düşmanında en büyük korkusu kaleye yardıma, muhasaraya saldırıya hazırlanan Osmanlı birlikleri, bu Kargabayın'na hâkim olursa muhasaranın parçalanmaya mahkûm olduğunu teşhis ettiklerinden, bahse konu yeri bir güzel tahkim etmişler, tahrip ve menzili uzun bir topuda yerleştirmişlerdi. Ayrıcada se-kizbin kişiden az olmayan bir kuvveti de mevzie yatırmışlardı. İslâm askeri Kargabayırın işgalini hemen yapılan harp divanında kabul edip buna girişmesi gerekirdi.

Ancak yapılan divan toplantısında da güngörmüşler denen bazi tecrübeli gaaziler ilk iş olarak Kargabayır Tepesini elde etmek lâzım geldiğini hatırlattılar ve bunun sonunda düşmanı siperlerden çıkartmaya muvaffak olarak muhasarayı kırabiliriz dediler. Fakat serdar'mda bu tekliflere sıcak bakmadığı yarın hep birlikte saldırıya geçeriz, sözü ortaya koymuştu. Bosna Valisi Sivayuş Paşa'nın askeri üzerine, düşmanın saldırıya geçtiği görüldü. Buradaki piyade askerininse, mukavemete takat yetiremediği görüldü ve düşman bunları hırpalarken Sarı Paşa'nın askerleri içine düşen korku hasebiylede, gerisin geriye Lokum Tepesine çekildiler, aslında buna çekilme değilde adetâ firar desek duruma daha uygun düşer!

Bu firarı fırsat sayan düşmanlar bunların peşine takıldığında, yandan gelen askerimizin bir bölümü tam bir metanetle, karşısına dikildiği düşmanın boyunun ölçüsünü almaya başladı. Bunların arkasını sarayın manevrası yapan haçlılar, yola çıktıklarının akabinde karşılarında Tatar ve Osmanlı Bahadırları ile karşılaştılar. Ortada kan ve revan içinde büyük bir mücadele yaşandı. Düşmandan hayli kişi cehennem çukuruna yuvarlanırken, bizim yiğitlerimizinde bazıları cennet bağ-çelerine uruç eylediler. Bir gurub Dalkılıç Budin Kalesine girip, mücahidlere güç ve metanet vermek istedilerse de, bir bölümü bu gayretle şehid olurken, bir kısmı da girmeye muvaffak oldularsa da, aldıkları yaraları pek ağır olduğundan bakıma muhtaç hâle geldiklerinden, maddi plânda, pek bir şeye yaramadılar denebilir! "Hakimi Mutlakın olmazsa bir İşde takdiri Müfît olmaz hezâr erbabı aklın re'yü tedbiri Ha-zeri men'i kader, kılmaz ne denlü kûşiş eylersen, Kazayı mübremin mümkin değil sa'y ile tağyiri" Mevlâmız, bir işin gerçekleşmesi için takdiri tecelliye murad ederse onu değiş-terecek hiç bir tedbir fayda vermez. Bu beyitteki mânai münif, buna delalet eden tasavvufi tarafida ağır basan bir dizedir ki, mezkûr Budin Kalesi 17/haziran/l 686'dan 2/ey-lül/1686'ya kadar süren düşman muhasarası ve onlarla, çarpışan islâm askeri, savunma yapan kaledeki askerimiz yetmişaltigün kan döktü, can verdi şan aldı, baş aldı nam saldı fakat Takdiri Hüdâ; Budin'i düşman aldı. Budin'in düşmesi; her kaybedilen toprağın, her kaybedilen beldenin, insanımız-daki feryadlarını, asumana yayan vak'ayı teşki! etti. Hariciye eski bakanlarından Ord. Prof. Dr. Fuad Köprülü'nün oğlu Dr. Orhan Köprülü'nün hazırladığı, MEB yayınları

arasında neşredilmiş bulunan Köprülü'den Seçmeler adlı eserde Budin'in melûl bir beste ile okunan şarkısının güftesini sahifemize almak suretiyle, okurlarımıza sunmanın bahtiyarlığını yaşarken, sahifemizi de süslemiş olmanın, farkında olduğumuzu bilmenizide hatırlatırım.

, .

Büdin Şarkısı

Ötme bülbül ötme yaz bahar oldu
Bülbülün figanı bağrımı deldi Gül alıp satmanın zamanı geçdi
Aldı Nemçe bizim nazlı Budin'i *Budin'in içinde uzun çarşısı
Orta yerde Sultan Mehmed Camisi Kabe suretine benzer yapısı
Aldı Nemçe bizim nazlı Budin'i
Çeşmelerde abdest alınmaz oldu
Camilerde namaz kılınmaz oldu
Mâmur olan yerler hep harâb oldu
Aldı Nemçe bizim nazlı Budini *Cephane tutuştu aklımız şaştı
Selâtin Câmiier yanıp tutuştu Hep sabi sübyan âteşe düştü Aldı Nemçe bizim nazlı Budin'i *Serhadler içinde Budindir başı Kan ile yoğrulmuş toprağı taşı Çerkeş Alemdar şehidler başı Aldı Nemçe bizim nazlı Budin'i Kıble tarafndan üç top atıldı Perşembe günüydü güneş tutuldu Cuma günü idi Budin alındı Aldı Nemçe bizim nazlı

Budin'in bu hazin nazmını, yarım kalmış üç mısralı bir ağıtla târihimize kaydederek tamamlamış olalım. "Ben bir müftü kızıydım" sözleriyle başlayan esir edilmiş bir müftü kızının hicranımızı arttıran feryadı sonrasında: "Budin'in kalesi dörttür biri sahraya bakar Sokakları sel sel olmuş su yerine kan akar Al beni küffâr elinden Padişahım der Budin... Bu folklorik yakınmadan sonra askerimizin serencâmına avde-tedelim. Bunun üzerine askerimiz bunca uğraşa rağmen, mezkûr bölgeden geri çekilirken yolları üzerindeki İstol-ni/Belgrad kalesinin de bir savunmaya yakında İhtiyacı olabileceğinin endişesi içinde, Şeyhzâde Ahmed Paşa'ya veza-ret verilmek suretiyle, bu kale'de komutanlığa, tayini gerçekleştirildi. Bu yolculuk esnasında, bölgeye uzak olmayan Ka-nije Kalesi Komutanı olan Tekfurdağlı Mustafa Paşa'nın yerine, Fındık Mehmed Paşanın tâyini yapıldı. Oradan da orduyu hümayun Varadine geldi. Segedin Kalesine erzak götürmeyi planlayan sadrıazam Sarı Süleyman Paşa, ordunun kısmı azamini, Varadin'de bırakıp bizzat kendisi bu birliğe komuta edip, yola çıkarak Sente denilen yere geldiğinde, karşılarında da pek kalabalık düşman askeri olduğunu gördüler.

Düşmanla derhal dişe diş, göze göz bir savaş başladı. Az olan sayımız, eldeki erzakı muhahafazaya kâfi gelmedi. Er-zakın mühim bir kısmı da, düşmanın avucunun içine düştü. Yine de şükr gerekir ki; sadrıazamımız bu savaş da ölümle buluşabilir veya düşmana esir düşebilirdi!

İmdadı Seferiyye

2. Viyana muhasarası sonrasında artık milletimizin başına öyle işler açılıyordu ki; şimdiye kadar bilmediği tarz politikalar, duymadığı teklif ve taleplerle karşılaşmaktaydı, tşte ara-başlık yaptığımız ifade, eyaletlerimizin insanlarına ilk defa ulaşan bir teklifdi. Osmanlı yıldızının parlaklığı Merzifon-fu'nun hatasından münbais olarak, gölgelerin arkasına, bulutların arasına dalmaya başlamıştı.
Bütün bunların yanında da düşmanın üzerimize tazyiki, her geçen gün artmaktaydı. Papa İnnosan'in açtığı ehli salip saldırısı günbe gün devam ediyordu. Avrupa topraklarımızın, Macaristan ovalarından, üstümüze doğru gelen düşman akınlarını önlemek için yapılan seferlerin masraflarından hazine hayli daralmış, hudutlarımız içindeki zengin, tüccar ve yüksek memurlarından akçe talebi yapıldı. Bu gün bile ekonomik sıkıntı içinde olan halkımız, ne hikmetse milletvekillerini pek zengin saymakta her çeşit sıkıntıda bunların bir aylık maaşlarını bağışladığı takdirde işin hâl olacağına dâir doğru görmediğim bir çözümü vardır, ümanmki devletin zaman zaman yukarıda yazdığımız gibi tebaasına baş vurup, savaş için yardım veya kampanyalar açma dönemlerinden kalan bir sentezleme diye düşünüyorum.
4. Mehmed zamanında yapılan bu İmdadı Seferiyye'ye Is-tanbulahalisinden binbeşyüz kese, Bursa ahalisinden ikiyüz kese, Mısıra gelince üçyüzelli kese, Bağdad ve Basra ahalisinden ise yüzellişer kese, ayrıca vali, vezir ve beylerbeylerinin her birinden yardım istenmiş ve hepsinin yekûn olarak dört bin kese akçe topladığı görülmüştür. Hemen ilâve ede-limki hammsultanlar, kendilerinin olan haslardan gelen akarlarından yarısını imdadı seferiyye'ye vermekte tereddüt dahi etmemişlerdir. Çöl hâkimi diye anılan Hüseyin Abbasa gönderilen fermanda kendisinden asker göndermesi istenmiş bu zat da hemen dörtyüz askerini talebe uygun olarak tam teç-hizatlı şekilde gönderdi. Ayrıca Belgrad'a gelen bu askerin ihtiyaçların] Rakka malından gönderdiği biliniyor. İmdadı Se-feriyye talebinin arzu edilen seviyeyi bulabilmesi, sanıyorum ki devletin ilk defa buna başvurmak mecburiyet duymasından kaynaklanmaktadır. Zira zaman bir hayli geçtikten sonra halk folkloru denen hikâyelerimizde, meşhur üç oğul düden dile dolaşmağa başladı. Kısaca nakledelim:
Ülkei Osmanî'nin kenar bölgelerinden birinde yaşayan bir adamın üç oğlu varmış. Bir gün tarlasının hududunda, başında fesli bir süvari görüyor, buyur dediğinde, padişahın Mos-kofa savaş açtığını buna bağlı olarak büyük oğlunu askere almaya geldiğini söyler vatan uğruna feda olsun diyen üç oğullu baba, evlâdını uğurlar bir kaç sene sonra yine bir asker toplama vazifelisi aynı tarlanın kenanna gelir ve diğer oğuîu ister çünkü, padişah yine Moskofa savaş açmıştır. O oğlunu da gönderir. Hatırlatalımki büyük oğlunu gönderen adam bir daha ondan haber alamamıştır. Böylece ikinci oğlunu gönderirken birinci de olduğu gibi coşkusu olamamıştır. İkinci evlâdın gidişi, o gidiş olunca baba, artık üçüncü oğlunu gelip isteyecekler kaygusuyia göz yaşı dökmektedir. Çok geçmezki;

üçüncü evlâdı askere almaya gelen sürücü tâbir edilen asker toplayıcı, maksadını söylediğinde, acılı baba: Alın! Alın! Padişaha da selâm söyleyin! Artık bana güvenipde moskofa veya herhangi birine savaş açacaksa, kendi dölüne güvensin artık Osman Ağa'da ne döl kaldı, ne de bel! İflas etti deyiniz! Şeklinde konuştuğu dilden dile nakledilir. Bu mevzuyu aşağı alacağımız beyit ile noktalayalım: "Şah'dan gönlü hoş olmayan sipahi, Vilayet hududlarım iyi gözetmez!" Bu İmdadı Seferiyye hâdisesi hakkında, Zübdei Vekaiyat'da bir âlimin, ülkenin bu hâle getirilmesinde yapılan yanlışların hatırlatılmasında, pek mühim dersler çıkarılabilecek, beyanda bulunmasını buraya nakletmeden geçemiyorum.
"Sadaret Kaimmakamlığında yapılan bir toplantıda İmdadı Seferiyye hakkında sözalan Recep Paşa vaziyeti izah edip, katılanlardan yardım İstediğinde Rumeli Kazaskeri Deli Ha-mid Efendi; "Baka Paşa Hazretleri; bu ne de demektir? Bu kadar devlet gelirleri ne oldu? Kiminiz sefer açıp hazineyi telef ettiniz ve kiminizde hevanıza sarfettiniz. Şimdi de fukaradan yardım istersiniz" Diye ifadei kelâmda bulununca, sadaret kaimmakamı Recep Paşa: "Efendi, ne söylersin? Niçin haddini aşarsın?"diye azarladığında da, Hâmid Efendi öfkelenip: "Sen dün, pabuç kesesi belinde ve çizme süngeri elinde bir çuhadar olup, şimdi bu kadar samur kürklü oğlanların var iken, devleti âliyyeye sen senken imad (direk) eylemeyip, bizim gibi devlet duacısı olup yetmiş, seksen yılda bintürlü meşakkatle nail olduğu ev ve eşyasını satmaktan başka akçe tedarikine kudreti olmayan fakirlerden, medet ummanın, mânası nedir?
Şeklinde sözler irad etdi. Meclis huzursuz olurken, Hâmid Efendi'nin bu söylemlerine, hazirundan olan diğer ulemadan ne lam, ne mim diyen oldu. Deli Hâmid Efendi'nin bu ikazını padişaha taşıyan kaimmakam, Hâmid Efendi'yİ Rodos'a sürdürmekle işi hâlmi ediyor zannetti! Serhadlerde yâni hudud boylarındaki askerin maaşları için hazinei hümayunda yâni padişahın iç hazinesinden, tâbiri diğerle, cebi hümayundan beşyüz kese akçe ihsan edildi.

Külah Kapma Mücadeleleri

İnsan hayatında kimse, kimsenin ekmeğiyle oynamamalı yanlışlar görüldüğünde ikazlar yapılmalı devam ettiği müşahede olunduğunda da yeri değiştirilmeli ve bu seferki ikaz, biraz daha açık ve sonucun vahim olacağı şeklinde izah edilmeli der akil kimseler. Kaimmakam Recep Paşa, bazı kin ve. garaz sahiplerinin, kendisine kıvırdıkları bazı yalanlarla Defterdar Ali Efendiye muğber olmasını sağlamışlardı. Bu muğ-beriyet Paşa da hayli ileri safhaya gitmiş, azilden başka kellesini de istetecek bir ispazmoza dönüşmüştü. Sonunda Defterdar Ali Efendiyi azlettirmeye muvaffak oldu. Boşalan makama Eğriboz muhafızlığında bulunmakta olan Seyyid Mustafa Paşanın tâyinini çıkarmış kendisine Belgrad'a gidip orduya katılmasını bildirmişti. Emre uyan yeni Defterdar Mustafa Paşa, derhal görev yerine gidip işine başlamıştır. Eski Defterdar'a gelince sadrıazamın aslında memnun olduğu bu zâtın, kaldırılmasına çalışan kairnmakamin,

gönderdiği bilgilere pek kulak asmıyordu, yalan yanlış bilgilerden bıkan sadrıazam, Seddülbahr'e gönderilmek istenen Defterdar Ali Efendinin tâyinine rızası olmadığını bildirmişti. Ne var ki, Recep Paşa kin ve gayzını aşamamış, vekili olduğu sadrıazamın uyarısını hesaba almamış ve Ali Efendiyi vazifesinden etmişti.

Beri tarafta da, Sadrıazamın Çavuşbaşısına sert ifadelerle cevap veren meşhur Minkarîzâde'de sürgüne gönderilirken takvimler 15/cemaziyelahir/1098-28/nisan/1687'yi gösteriyordu. Budin'in düşmesinden, vali Abdi Paşanın şehadetin-den sonra, elimizden bir çok kale ve palanga çıkmaya başladı. Avusturyalı kuvvetlerin Macaristan üzerinde pek rahat dolaşmaya başladığı görüldü. Segedin'in düşmesinin ardından, Şemontoma, Peçuy (Peçevi) , Kapoşvar ve Şikloş gidenler arasındaydı. Kış bastırdığı için ordumuz Essek üzerinden Belgrad'a kışlağa çekildi. Erdel Kaleleri de bu arada Avus-turyanın eline geçti. Esek'de Avusturya saldırısıyla sarsılırken, Belgrad'daki Sarı Süleyman Paşada hemen gelecekleri beklemeden Esek'e yardıma koştu. Orada düşmanı mağlubiyete uğratmak kabil oldu. Şikloş Avusturyanın tutunduğu bir nokta oldu. Ancak; Osmanlı askerinin oraya doğru yol aldığını tahmin eden veya haber alan Avusturya birlikleri burayı da boşaltıp ovaya yayıldı. Şikloş'dan fazla uzaklaşılmadan Prens Şarl'ın kuvvetleri Sarı Süleyman Paşa ve askerinin önüne dikilerek döğüşe başlandı. Önceleri ordumuz vaziyeti lehe doğru çevirmeye muvaffak olmuştu. Ancak veziriazamın harp tecrübesinin fazla olmaması, yaptığı hatalı taktikler büyük bir hezimeti haber vermeye başladı. Anadolu askerinin bulunduğu taraf yorgunluk emareleri göstermeye başladı. Bu hâl ordunun tamamına sirayet etdi. Mağlubiyet pek çabuk geİdi. Efendim; askerlik târihinin ve de Osmanlı târihi askeriyesinin nâdir evsafta ki komutanlarından olan Katırcı-oğlu Gaazi Müşir Ahmed Muhtar Paşa'yı kendi erkânı harbi Mehmed Arif Bey merhum "Başımıza gelenler" adlı muhteşem eserinde anlatırken, bizim askerin bozulmasının hiç bir askerin bozulmasına benzemediğini, adetâ bozguna dönüştüğünü, tam bir kurmay anlayışıyla izah eder. Bu yüzdende bizim bozulan askerimizi, firardan ancak onu vurmak suretiyle alıkoyabilirsiniz demektedir. Nitekim; İstiklâl Harbimizin kahraman komutanlarından Dadaylı Deli Halit Paşa (Nur içinde yatsın) çok firarın önünü bu tarif edilen yoila engelleyebilmiştir.

Bu firar işinde rütbe tanımaz, cepheye arkasını vereni vurur geçerdi. "Yetmişlik Bir Subay'ın Hatıraları" adlı kitapta Kemalettin Apak albayın, kendisinin asla firarda gözü olmadığı halde, azkalsın yanlışlıkla Paşanın mermisine hedef olmaktan, son anda kurtulduğunu kaydeder. İşte askerimizin bozulması öyle bir bozguna döndü ki Eşek üzerine gelindiğinde bir nefes alındı. Eşek Kalesine asker koyan veziriazam Boşnak Sarı Süleyman Paşa orada da durmayıp, Petervaradin'e geldi. Ancak buraya da Eğri'den bir feryad ulaştı. Yiyecek ihtiyaçları dayanılmaz safhaya erişmiş yardımın yapıl-

ması şart idi. Düşman yollan kesmiş ve mesafede bir hayli uzak olmasına rağmen Cafer Paşa komutasında, erzak, cephane ve de silah bir miktarda asker

takviyesi için tertibat alındı. Askerin itiraz edeceği ve itirazını isyana çevirmekten imtina etmeyeceği göz önüne alındığından hazırlıkların ve gidilecek yerin gizli tutulması kararlaştırıldı. Ne var ki; bu tedbire rağmen iş duyuldu.
Umulur ki; o tarafa gidecek komutan bu saklı bilgiyi sızdırdı ve askerde muhalefet ettiğinden Eğri Kalesine erzak da, esliha ve cephanede gönderilemedi. İşin rengi başkataştı! Tabii ki dini mübini İslâm anlayışında sizden olan emire itaat şarttır. Bunun aksi cezayı müstelzimdir. Bu olay savaş esnasında husule gelirse suçluların ölümü hakkedecekleri tabiidir. Bu durumu idrak eden; Eğri'ye gönderilecek birliğin komut > nı olan Yeğen Osman Paşa her halete sızdırma vakasından dolayı suçu sübût bulacak ve bahse konu cezaya, çarptırıla-cakdı. Bunun önlemi vak'ayı başka bir mecraya döküp, şans denemesine baş vurmaktı. Şerikleri olanlarla birleşip, Amasyalı Küçük Mehmed'i de yanına alarak, askerin maaşı verilmedi bahanesiyle sadnazam aleyhine İsyan ettiler.
Yeniden Yeniçeri ağalığına getirilmiş bulunan Bekri Mustafa Paşa ve Defterdar Seyyid Mustafa Paşa ile birlikte sadnazam, Sancakı Şerifi alarak Belgrad'a, Tuna Nehri yoluyla kaçtılar. Bunlar canlarını kurtarmış oldular. Geride ise; kaçmış sadrıazamın otağında bir toplantı düzenleyen Yeğen Osman Paşada, Köprülü ailesi darnadiarından olan Siyavuş Paşaya gidip, "seni sadnazam ettik" deyip, zorlayarak ata binmesini temin ettiler ve Süleyman Paşanın otağına getirdiler. Siyavuş Paşanın sadaretini ilân ve birbirleri aleyhine davra-nışda bulunmayacaklarına dâir sözleştiklerinden başka Padişah 4. Mehmed'in hâl'ini aralarında söz kestiler ve de cepheyi boşaltarak İstanbul'a doğru yola koyuldular. Zilkade/1098-Eylül/1687 târihleri idi. Bu vak'a gibisi Osmanlı Târihinde eşi emsali olmayan bir fenomendir. Müthiş bir şeydir. Siyavuş Paşayı veziriazam eden güç gayri resmî, gayri kaanuni ve bir isyan hukukudur. Bu hukukunda padişah katında kabulü, gerçekten bir siyasi denemedir hem de, kendini feda edercesine, kaçanlar başlarını kurtarmak için cepheyi boş bırakmışlar, isyancılar, bu hareketin padişah tarafınca cezasız bırakılmayacağını bildiklerinden onu taht'dan İndirebilmek için İstanbul'a yürüyorlar ve bunlar da zaten çiğnenmekte olan mahrusei islâmiyeyi engelsiz bir arazi olarak, ahaliyi bir avuç muhafıza bırakarak, katliama açık bir kurban sürüsü yerine koymuşlardı.
Önce kaçan tez gidermiş menziline hesabı; Süleyman Paşa geldiği İstanbul'da, kaimakam Recep Paşa eliyle, mührü hümayunu padişaha gönderdi. İşte padişahın siyaseti burada denemesinin takdire şayan olduğunu söylemeden geçemeyeceğim. Çünkü; bunlara hot zot demek evvelâ, yukarıda işaret ettiğimiz cephenin boşaltılması, telafisi gayri kabil tehlikeler arzediyordu. Bunların yaptığını kabullenmek, nefsini yenen biri olarak padişah için kolay olmasa gerek.
Evet; 4. Mehmed hân; mührü hümayunu Siyavuş'a gönderdi ve Belgrad'dan bu tarafa geçmemelerini emretti. Cephenin bırakılmamasını da hatırlattı. Fakat dinleyen olmadı. İstanbul'a doğru yola çıktılar. Onlar yürüye dursun Avusturyalılar da gezintiye çıkmış gibi, bir zamanlar Kaanuni'nin Karlos'un ülkesinde

atını nasıl gezdirdiyse, bunlar da islâm topraklarını keyiflerince çiğniyorlardı. Sırayla da, Eşek, Vara-din, Sirem ve civarı ile Belgrad yakınlarındaki Zemlin düşmanın eline geçiyordu. Bu arada Lehistan Kuvvetlerinin Ka-maniçe üzerine yürümesinden de bahsetmeden geçmeyelim. 1098/ramazanıl687/temmuzu Lehistan Kralı Jan Sobiyes-ki'nin, büyük oğlu, Yakob Sobiyeski'nin kumandasındaki birliklerin, Kamaniçe üzerine geldiğini haber aldığında Boşnak Hüseyin Paşa vaziyeti Bozoklu Mustafa Paşaya bildirdi. Serdar etrafına kuvvet toplamaya çalışırken, düşman Kamani-çe'ye gelip bilahare muhasarayı başlattı.
Yaş şehrini ise bu arada ele geçirmişlerdi. Lehliler bu hücum hareketleri esnasında zahire bakımından hayli sıkıntıya düşmektelerdi. Lojistik bakımdan yetersiz kalışlarının telafisini Bucak'taki Tatarların buğday anbarlarını garet ve yağmada gerçekleştirmeyi denediler. Fakat; Tatarlar her tarafı ateşe verdiğinden Lehliler boşuna Prut Nehrini geçmiş oldular. Geriye dönüşlerinde ise biraz da telefat vermişlerdi. Üstüne üstlük, Kırım hân'ının gönderdiği onbin süvari, Lehistan kuvvetlerinin Kamaniçe muhasarasını kaldırmasına mühim bir se-beb teşkil etdi. 24/şevval/1098-2/eylül/1687'yi gösteriyordu.

4. Mehmed Devri Deniz Hareketleri

Osmanlı deniz filosunu, hareketlerini bu bölümde daha ziyade 1683'de vukubulan Viyana Muhasarası bozgununun er-tesindeki vakaları merkez ittihaz ederek incelemeye çalışacağız.
Tuna Nehrini, Macaristan topraklan üzerindeki çekilişimiz, bu nehir üstünde hissedilen baskımızı hayli ortadan kaldırttığı gibi, paylaşımda da bir kısıtlanmaya maruz kaldığımız aşikârdır. Çünkü bu bozgun sonunda avrupa Osmanlı'ya bir teşhis koymuştur. Bunu devri istilâsı bitti! Devri müdafaası başladı! Şu halde rahat bırakmamalı ve durmadan saldırma-lı. Saldırıya uğrayan bir ülke kendini toplamaya derman bulamaz anlayışına varmışlardı. Venedik Cumhuriyeti bu anlayışa bağlılık içinde Dalmaçya, Arnavutluk kıyıları ve Girid Adasına saldırırken, Rus'un ise Azak Kalesi, Lehistan'ın bir bölümü ve Basarabya'nında bir kısmı göz diktiği yerler olmuştu. Avusturya ise Üsküb'e inerken, Ukrayna ve Podolya Kazaklarını da, harekete geçiriyordu.
Bu dönemde donanmamıza komuta eden kapdanı deryalar arasında, iki isim ehemmiyet arzetmektedir. Bunun birini, rumca yanölü demek olan Mezamorta Hüseyin Paşa ile Mı-sırlıoğlu İbrahim Paşalar olduğunu söyleyiverelim. Misırhoğlu ibrahim Paşa karaaskerlerinin başına götürülmüşken, Hüseyin Paşa da Rodos Bey'i yapılmıştı. Yukarıda bahsettiğimiz muavenet akçası yâni İmdadı seferiyye ada halklarından da tâleb edilmişti. Buna inzimamende Kıyı Vergisi isimli bir vergi de Ada'lar ahalisine tahmile koyulmuşlardı. Amiral Bü-yüktuğrul merhum, yapılan bu işlemlerin devleti âliyenin artık deniz nimetlerinden faydalanmayı sarfı nazar ettiğinin bir göstergesi olarak nitelerken, kara ve de deniz imparâtorjuğu-nu terk edip, ilkel bir kara devleti biçimine avdet ettiğini, ifade eder ve Sultan Fâtih ile gerçekleştirilip Kaanuni Süleyman döneminde,

zirveye yükseltilen denizci devlet anlayışı bu tedbirlerle sona erdirilmiş oluyordu.
2. Viyana kuşatması ve peşinden gelen bozgun üzerimizdeki küffar baskısının ziyadeleşmesini sağlarken, denizci devletlerin de bu hususda geri kalmadığını görüyor ve artık donanmamızı savunma tedbirlerine göre yerleştirdiğini his-setmememiz kabil değil. Bunlara misal olarakda şu tedbirlere göz atmak kâfidir. Dördüncü vezir Şahin Paşa Çanakkale Boğazı muhafızlığına tayin edilmesi ve emrine haylice yeniçeri askeri verilmiş oluşu.) Daha önce emekliye ayrılmış bulunan Halil Paşa'nın yeniden; hizmete alınması ve Sakız Adası muhafızlığına getirildiği görüyoruz. Şaban Ağa, Mora Mu-hafızhğıyla vazifelendiriimişti. Bozcaada, Limni, Midilli, Sakız, İstanköy ve Rodos Adasında, müdafaa ağırlıklı tedbirler alındığı görülüyordu ki, bu vaziyeti tesbit, Büyüktuğrul amiralin ileri sürdüğüne delalet etmekteydi. Venedik ise; bu tedbirlerin alınışıylada, kendisine hücum fırsatı verdiğine hükmetti ve Dalmaçya, Arnavutluk kıyılarıyla Koran ve Modon Kalelerini almak, Ege denizine girmek zevkıyle yanıp tutuşuyordu.
Bu yanıp tutuşmaya yardımcı olacak tedbirler arasında, Venedik, Papa'lık, Toskana Prensliği, Malta Şövalyelerinin filolarını yanlarına çekmekte geliyordu. Bunlardan Malta Şövalyelerini yedi gali, Papa'lık beş gali ve Toskana da, dört gaii ile kumpanyaya katılacaktı. Bu kumpanya Ege Denizinde merkez olarakda kullanacakları bir ada üzerinde müzakere açtılar. Netice de de Limni Adası üzerinde ittifak sağladılar. Peşinden de harekâta geçtiler, bin kişi kadar askeri ada'ya çıkardılar.
Ancak Küçük Hüseyin Paşa'nın bir saldırısı, çıkanlarında dahil olduğu üzere denize dökülmelerine yetti. Herhalde yanlış kapı çaldıklarını anlamış olacaklar ki, Venedik donanmasının ada'dan çekildiği görüldü. Ne varki Yunan denizinde işlerimiz pek iyi gitmedi Amiral Morosini bir haçlı filosu Preveze ve kalesi üzerine yürüdü.
Bu sırada Şahin Paşa Aziz Mauro adasını Venedikliler'den istirdat için yola çıkmıştı ki; Preveze üzerine düşman gemilerinin dümen kırdığı haberi gelmişti. Saint Mauro adasını almaktan sarfı nazar eden Şahin Paşa, Preveze'ye yetişmek için yelken bastı, kürek çaldı. Düşman ise bu gelişten haberdar olduğundan, onlarda Preveze önünden çekilip, Osmanlı filosu üstüne yelken bastılar. İki tarafda deniz saffı harbine giriştiler karşılaştıklarında ancak mücadeleyi kazanan düşmanlarımız oldu. 28/eylül/1684'de, Preveze de kaybedilen bu savaştan olumsuz etkilendi. Kapdanı derya Mustafa Paşa, 15/nisan/1685'günü Çanakkaleden çıkış yaptı. Maksadı denizlere korku salan korsanları etkisiz kılmak idi. Rodos Adası civarında Malta korsanlarının Osmanlı ticaret gemilerini kovaladığını haber aldı. Gemilerimiz; Göve limanı içine sığınmış, Malta gemileri ise çıkışın ağzında volta atıp avı bekliyorlardı.
Rodos'tan Göve'ye, doğru yelken açılıp, kürek çekilmeye başlandı. Nihayet Göve ağzına geldiğini gördükleri Osmanlı gemilerinden, korsan gemilerinin bir, çoğu kaçtı. Biraz savaşan bir tek korsan gemisi teslimden başka çâre bulamadı. Bu arada da Osmanlı kalyonları su yapmaya başlamış ve neticede bir tanesi de

batmaktan kurtulamamıştı. Mustafa Paşa bu gemilerle sıkıntı yaşayacağını anladığından Rodos adasına geldiler. Burada bir baskına uğrama endişesi yaşadı-larsa da düşmanın harekette kuşkuya düşmesi, Osmanlı filosunun kalabalığı düşmanın korkmasına sebeb olmuştu. Selameti, Rodos'tan uzaklaşmakta bulmuştu. Mustafa, Paşa ise Rodos'da gemilerini tamire girişirken, Garpocaklan fiTösunu korsan takibi için İskenderiye istikametine yolladı. İstanbul'dan gelen bir emirde, Venedik filolarından birisi Koron Kalesine saldırdı. Donanma gidip Kale muhafızına yardım etsin. Yazmaktaydı.

Müttefik donanması adaların herbiri hakkında işgal kararı alırken, Mora Yarımadasınada bir çok misyoner çıkartmışlar ve bölgedeki Osmanlı Devletine tâbi olan gayri müslimleri isyana teşvike çalışıyorlardı. Francesko Morosini adlı amiral, birleşik donanmaya komuta etmekteydi. İlk önce bizim İne-bahtı, onlarında Lepanto dedikleri körfeze saldırı plânlan vardı. Kıyıya sokulduğunda işi yanlış aldığını anladı, kıyıdan açılan ateş salvosu, kaptan köşkünden kafasını bile çıkarmaya fırsat vermedi. O da, tası tarağı toplayıp, yelkenleri şi-şirip, nasibini başka yerde aramaya koyuldu. Venedik, Pa-pa'lık, Ceneviz, Floransa, Malta ve İspanya filolarından müteşekkil bu donanma, Korona gelerek onbin askeri karaya çıkardı. Şehrin dış mahallerini işgale muvaffak oldu. Koron artık, kuvvetli bir muhasaraya düşmüştü. Bu- siradada Mustafa Paşa'nın kapdanı deryalığı son buldu ve yerine 25/ara-lık/1685'de çekirdekten denizci İbrahim Paşa getirildi. Bu arada Koron, yukarıda söylediğimiz güçlü muhasaraya on-beşgün dayanabildi. Karadan gönderilen; Mahmud Paşa komutasındaki kuvvetlerimiz, sadre şifa olamadı.

Eylül'de Koron ve Modon Kaleleri elden çıktı. Artık; Osmanlı donanması Akdeniz'i göl olmaktan unutup, Ege'yi muhafaza etmeye çalışıyordu ki, bu da savunmayla olur sandılar! Halbuki gereken hücumda olmaktır deniz dünyasına hâkim olmanın yolu.. İbrahim Paşa; Osmanlı Ticaret filolarına nefes aldırmamaya çalışan korsan gemileri ve onların gizli işbirlikçisi haçlı donanmasıyla esasında, hayli muvaffakiyetli savaşlar yaptı. Devrinin değerli iki denizcisi Baba Hasan Paşa ve Benefşeli Ali Paşa, birer deniz kurdu olduklarından uzun zaman ticaret gemilerimizi himayeye muvaffak olmuşlar, düşmanı ise, herzaman korku içinde tutmayı bilmişlerdir. Venediklileri, en çok alakadar eden husus, Mora Yarımadasını almak oradan da, Atina'yı ele geçirmekti. Bunu yapabilir-lerse, Eğriboz ikinci hedefleriydi. Eğriboz'a çekilen İbrahim Paşa, adetâ Morosiniyi üstüne celbetti. Morosini, Eğriboz üzerine saldırı plânı yaparken ibrahim Paşa, Taşoz üzerinden donanmasını İstanbul'a çoktan getirmişti.

Mora Yarımadasını Osmanlılar boşalttılar 11/ağus-tost/1687'de Mora, 25/eylüI/1687'de, Atina Venediklilerin eline geçti. Mora Yarımadasının Venedik eline geçmesi stratejik bakımdan bizi geriletirken, Venedik'i kudrete eriştiriyor-du.

4. Mehmedin Düşüşü Başlıyor!

Batı dünyasında küffar ile boğuşan devleti âliye; 2. Viyana sonrasında savunmaya başlamıştı. Şimdi bir de Anadolu cihetine veya istanbul'un şark tarafına bir bakalım oradaki ah-valü âlem ne haldedir? Osmanlı târihinin batı'daki muharebelerinin netameli neticeleri gerçekleştiğinde mutlaka asker arasında çıkan nifak ve şikakın bir isyan veya kargaşaya yoi açması, bunun tesbiti ve ted'ibi fazla zaman geçmeden Asya Osmanisinde asayişsizlik, isyan, bunları teskin içinde askeri hareket gerektiğini hemen farketmek kabildir. 1622'de Hotin dönüşü, Hotin Seferi sırasındaki 2. Osman (Genç) ıin asker sayımı yapması, nişan tâliminde de mükafat vermesinde askeri memnun edememesi gerek ülkede gerekse kendisinin nelerle uğraşmasına sebeb olmuştu. Celâlilik alıp, yürümüştür. Bunlar zaman zaman temadi etmiştir. Viyana bozgunu sonrasında da bu tesbiti yapmak kabildir. Anadolu'da Akkaş, Kara Mahmudoğlu, Yâdigâroğlu ve Bölükbaşı Yeğen Osman adlarında ki, elebaşılar ve sekban ile levendler, Sivas'tan Bo-lu'ya kadar olan yerlerde, asayişi ihlal ve köy ve kasabaları basmaya koyulmuşlardı. Teftişçi herhalde müfettiş mânasına gelen bu lakablı Ali Paşa ondan sonra da, Ömer Paşa bu ihlâlleri teskine, asayiş iadesine görevienmişse de bunda başarılı olamamışlardır.
Canik mutasarrıfı olan Vezir Cafer P.aşayı eşkiya üzerine onları tenkil ile vazifelendirdiler. Bu işe hazırlıklarını ikmal edip gidecek olan Paşaya, padişahdan pek ağır bir hattı hümayun geldi. "Memur olduğun türedi eşkiyası üzerine niye varmayıp avrat gibi gezer durursun. Ya vurup haklarından gel veya başını huzuruma gönder. "Cafer Paşa bu ikaz üzerine Anadoluya bir fırtına gibi girdi. Yukarıda adı geçenleri bir bir yakalayıp kafaları tek tek huzuru padişahiye göndermeye başlamıştı. Eşkiya takımının birer birer yakalandığını ve kafalarının padişaha, vücudlarının başsız gömüldüğünü görüp işiten Yeğen Osman, eşkiyalıkda sebat etmeyip, devlete dehalet etdi. Af olundu. Afyon Mutasarrıflığını bir müddet ifa eyledi peşinden maiyetine dörtbin kişi verilerek, Rumeli tarafına sevk olundu ve serçeşmelik unvanı tevcih olundu. Serçeşme unvanı bir çeşit yedek subaylık gibi düşünülebilirse de Osmanlı zamanında savaş zamanında toplanılan askerlerin komutanına verilen isimde olmuş, tşte burada adı geçen Serçeşme Yeğen Osman, Boşnak Sarı Süleyman Paşaya kafa kaldıran ve meşhur Eğri kalesine gönderilmek istenen erzak meselesini tehlikeli görüp, bundan kurtulmak için askeri isyan için kışkırtan adamdır ki, ol şakiye itimat bazen de böyle gösterir kendini!

İmamlar Sesini Yükseltiyor!

Padişah; bazı cedleri gibi, meselâ 2. Selim gibi, bir müddet 3. Murad gibi, Sokullu Mehmed Paşa gibi bir veziriazamı bulunca da İşe karışmamak yolunu nasıl tuttularsa, Sultan Mehmed'de Köprülü Mehmed ve Fâzıl Ahmed Paşalar gibi kiymetdar, veziriazamları bulunca yetkilerine karışmaması, yanlış değildir

diye düşünüyorum.
Tabiiki Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, padişahın arzusu hilafına Viyana üzerine yürüdüğünde müdehale etmemesi, veziriazamın selefi Köprülüler gibi olabileceğine ihtimal vermesinden kaynaklandığı ortadadır. Halbuki; daha çocukluk döneminde Turhan Valide Sultan'ın işe yarar vezir bulmak için ne kadar çok sadrıazam değişmesine müsaid davrandığını birazda düşünmek lâzım. Belki de sık sık sadrıazam değiştirmesi, devlet de hanedan değişimine göz diken olu yüzden fazla görevde tutmadığını teemmül gerekir. Amma Köprülüler gibi sadık, ahlâk sahibi becerikli insanları bulunca da iki adamla yirmi seneyi aşan bir görev beraberliğinde padişahında hayli hissesi vardır. Merzifonlu'nun infazı, kahtı ricali getirdi sanki. Vezirleri başarılı görmek kabil olmuyor, biribir-leriyle çekişmekten memlekete faydalı olamıyorlardı. Düş-manlarsa mukaddes bir ittifakla birleşmişler, devamlı saldırıyorlar. Günlerden bir gün; Hacı Evhaddin Tekkesi Şeyhi Hacı Hüseyin Efendİ'yi avlanmak üzere bulunduğu Davud Paşa'da iken bahse konu semtin camiine vaaz vermesi için davet eder. Fakat: "Hüseyin Efendi; Vaaz dinlemek isteyen İstanbul'a gelir herkes giBi camie girip dinler." Dedikten sonra: "benim söyleyeceğim av'dan elçek, gel tahtında otur. İbadet ve ta~ atle meşgul ol, ülke harabeye döndü, ibadullahı gör ve onları gözet" Diye haber gönderdi. Padişah gönderdiği dâvetçı-den, yukarıdaki cevaplan aldığında hayli kırıldı. Bu sefeı de başka bir zâtı davete karar vererek dâvetçi gönderdi. Bu zât da Bayramiye'ye mensup şeyhlerden Himmetzâde Abdullah Efendi idi. Padişah davetini red etmeyi uygun görmeyen Himmetzâde DavudPaşa Camiine gitdi. Verdiği vaaz dinleyenleri hüngür hüngür ağlatacak meşrebde idi. Söyledikle-riyse, özetle: "Ümmeti Muhammed, devlet sahipsiz kaldı, şehir ve kaleler düşman eline düşüp cami ve mescitler kilise oldu. Fiillerinizi değiştirin, günahınıza tövbe edin; şimdiden bize lâzım olan, gözümüzün yaşından çimen bitinceye kadar başımızı yerden kaldırmamaktır." Dedikten sonra padişaha tarizle: "Nedir bu inip binme? Bu hay huy ve nefsi emmarenize uymalar? Nice bir gaflet uykusunda yatıyorsunuz? Gerçi padişahlar av'a gidip gelmişler amma ancak şimdi zamanı değil! Her zamanında bir icâbı var dedi." Padişah ise sözün döküldüğü alanı intikal ettiğinde kızdı ve atına binip, kürsüyü ve şeyhi vaazda bırakarak ava çıkmayı tercih eyledi. Bundan böyle kendisinin avda olduğu zaman bölgedeki camilerde vaazı yasakladı. Bu yasaklama kararı sonrasında, cuma namazlarını ve dualara iştiraki terk eden padişahı ikaz için ulemâ birleşip, şeyhülislamın kapısına dayandılar. Sordular: "Padişah Hazretleri niçin Cuma namazına gelmez? Yedekçilikten bozma, bir serhoşu sefihi kaymakam edip devleti sipariş etmiş! Kendi hevâyı nefsine tâbi avında ve kuşunda, vilayatın harab olduğuna bakmayıp umun müs-limiyni görmez oldu ve işte din ve devlet bu hallere girdi eğer padişah ise şikârdan el çekip tahtında otursun ve ibadullahın hizmetini görsün. Şikâra gittiğine duaya gelmediğine rızamız yoktur" Diyerek şikâyetlerini ortaya koydular. Şeyhülislâmı bu şikâyetleri, Recep Paşa kanalıyla padişaha arz ettiğinde padişahda o pazartesi Eminönün'deki Yenicâ-mie gelip, orduların muzafferiyeti duasına iştirak etdİ.

Fakat bu ifadelerin padişaha ait otoritenin sarsılması demektir. Vasıtalı olarak söylenmesi daha zor yenir, yutulur bir işdi! Bunlar olurken Budin Kalesinin elden gittiği haberi erişdi. Padişah bu bilgi üzerine şeyhülislâmı istişare için yanına çağırdığında Efendi: "Bizim yanınıza gelmemize ulemânın müsaadesi yoktur! Emirîeri ne ise bildirsinler" şeklinde haber gönderdi. Bu cevap da işin vahametini ortaya koyuyordu. Fakat; padişah dâvetine icabet etmeyenin azli gerçekleşti ve Ankaravî Mehmed Efendide makamı meşihate nasbedildi. Yeni şeyhülislâm padişaha güzel bir nasihat çekmek suretiyle bir ay kadar av yapmamasını sağladı. Ancak bu zevkin tiryakisi olan padişah oturamadığını ileri sürüp izin istediyse de, uzaklara gitmemek kaydıyla müsaade verildi.

Siyavüş Paşanın Sadareti

Bilindiği gibi; Siyavuş Paşanın İstanbul'a gelip, Recep Paşa vasıtasıyla mührü hümayunu ve Sancakı Şerifi padişaha göndermiş olduğunu ve buna mukabil padişahında, bu Emrivaki karşısında, nefsine mağlup olmayıp, mührü, Sancakı Şerifi ve bir de hattı hümayunla bu tarafa gelmemelerini emrettiğini kaydetmiştik ve bunlar yeni sadrıazamın eline geçtiğinde Siyavuş Paşa, maiyetindekiler! toplayıp onlara yüzbe yüz olarak padişahdan gelmiş fermanı okuttu.
Ancak ocaklar halkı, yâni çeşitli askeri sınıfın efrads şu ifadeyi ileri sürdü: "Bu hattı hümayunu gönderen adamın mutlak padişahlığını istemeyiz. Burada kışlamayıp da şer'ile dâvamızı görmeye İstanbul'a varmayınca hiçbir mahalde dizginimizi çekmeyiz" Demek suretiyle ne padişahın dediği Belg-rad'da kalın sözünü takmadılar ne de her hangi bir yerde duralım teklifine de kapı kapadılar. 16/zİlkade/1098-22/ey-lül/1687'de bu hâl tevali edince Siyavuş Paşa madem gideceğiz, memâlikimizi bir düzen üzere bırakalım dedikten sonra, bazı vazifelere tâyinlerde bulundu. Yeniçeri askerinin ısrarı üzerine Ağa'lıktan azledilmiş bulunan Bekri Mustafa Paşaya yeni hizmet yeri olarak Boğazhisar (Çanakkale) muhafızlığını gösterdi.
Kul kethüdası, yâni yeniçeri erkânı harb sekreterini yeniçeri Ağa'Iığına yükseltti. Bunun adı da, Cadı Yusuf Ağa idi. Bu icraattan sonra istikameti İstanbul eylediler. Ancak; Vara-din'de bulunurken Sadrıazam Siyavuş Paşa; kendi ağzından değilde isyancıların hislerini aktaran şikâyetnameyi de Şeyhülislâm Ankaravİ Mehmed Efendi'ye gönderdi. Din ve imanla namus ve ırz gidip, düşmanlar arasında kötü anılanlardan olduk padişah tahtında durmaktadır fakat askerde gönül birliği olmayıp, bunlarla bir şey yapılmaz.
Büyük çoğunluğun seçimi hepimizde öncülüğünüze ihtiyaç duyup, gidelim ve şer'le dâvamızı halledelim 4. Meh-med'i tahtdan indirip, kardeşi şehzade Süleyman'ı padişah edelim, dediklerini bildirdi. Bunun üzerine Ankaravî Mehmed Efendi; ulemanın reisi olmasından doîayıda gizlice bir toplantı tertip etdi. Kendisine gelen sadrıazamın mektubunu gelenlere okudu. Onlarda, cevap olarak "Bu noktada bizde askerle aynı düşünüyoruz. Padişahın nezdimizdeki

itimadı şayanı kabul olmayacak derekededir. Nasihat kabul etmiyor, ne kadar işe yaramaz adam varsa onları başa koydu ve ülke bu hâle geldi. Ancak bu isyancı reziller de yarın İstanbul'da neler eder bilemeyiz çünkü bunlar söz anlamaz takımından-sa sıkıntı daha da büyür. Sadrıazam bunlardan, ulemayı dinleyeceklerine dâir söz alabilirse, biz de yardımcı olalım ve daha güç şartlar zuhur etmesin şeklinde cevap verdiler. Sadrıazam Siyavuş Paşa İstanbul'a müteveccihen yoldayken, padişah Sarı Süleyman Paşa ile Recep Paşayı yanına çağırttı, Boşnak San Süleyman Paşa hemen geldiği saray'da boğularak kellesi yoldaki askere gönderildi. Recep Paşa ise, kendisini almaya gelen Bostancıbaşı'ya "içeride pek önemli evrak var. Birazda üzerime nakit alayım az bekleyin" demek suretiyle içeri girdi. Tebdili kıyafet edip, firara muvaffak oldu. Çıkışını gizli kapıdan yapmıştı. Bu firar, padişaha bildirildiğinde hayli kızdı ve ongüne kadar yakalanmazsa, Bostancı-başı'nın öldürülmesini de emretti. Recep Paşa ise tebdili kıyafet bindiği beygirle Edirnekapı istikametinde uzaklaşırken, esnafın çarşılarından geçerken de şehre haydutlar bastı, dükkanlarınızı kapatın kaçın demek suretiyle bir karışıklık çıkarmaya da gayret sarfettiğini Zübdei Vekaiyat bildiriyor. Padişah; eski sadrıazamın kellesini gönderirken yolladığı yazıda kimlerin kellesini istiyorsanız defter ediniz, ciğerparem Mustafa'yı bile isteseniz sizden esirgemem diye yazmıştı. Bunları tutar tutar, kellerini gönderirim. Siz Edirne'de kışlayın tenbi-hini de unutmamıştı. Şüphesizki padişahın bu mektuplara yazdıklarını, harffiyen yerine getireceği sanılmamalidır. Bunlar zaman kazanmış olmak için yapılan ajitasyon hareketleridir. O zamanki tâbir, asileri birbirine düşürmek için serpilen nifak ve şikak teşebbüsleriydi. Eğer altun ile de takviye edilirse, en azından kitleyi, ikiliğe düşürmek uzak ihtimal değildi-

Padişahın; tahtını muhafaza edebilmek için bazı yollara baş vurmasını makul karşılamak gerekir diye düşünüyorum. İktidarın, buyrun sizin olsun diyenine deli lakabı verildiğini, 1. Mustafa'nın, yeğeni Genç Osman'ı "Nerdesin? Osman; bu bâr bana pek ağır geliyor" diye sedir altlarını arayan olduğunu hatırlarsak, dünya saltanatına önem vermeyene deli mi denir? Yoksa akıllımı? Bunu iyice temmül etmek gerek.. Yukarıda düşüncemizi belirttiğimiz minvalde; 4. Mehmed'de aynı yola başvurmuş Serçeşme Yeğen Osman'ada gönderdiği haberde kendisine bin altun gönderdiğini, bu işi atlattıktan sonra kızı Hatice Sultanla evlendireceğini vaad etmekten de çekinmemişidi. Ancak padişahın son hattı hümayunu, yine Siyavuş Paşa tarafından kaderdaşlara okutuldu. Onlar ise, İstanbula varınca padişahımız bellidir." Dediler. Bu arada ise; boşalan sadaret kaimmakamhğına Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa tâyin edildi. Siyavuş Paşa, Fâzıl Mustafa Paşanın eniştesi olduğundan belki kendine faydalı bir yol bulunuru düşünmüş olabilir.

Fâzıl Mustafa Paşayı; Alay köşkünde kabul ederek padişah şunları söyledi "sana yapageldiğim cevirlere rağmen bana sadakatte dâim oldun. Paşa baban ve biraderin zamanındaki hizmetleri senden de beklerim dedi. Padişah bu sözleri söylemeğe kendini vicdanen mecbur hissederek söylemişti. Çünkü, Merzifonlu

Kara Mustafa Paşanın infazı sonrasında bu Köprülüler ailesi hayli istiskale maruz kalmıştı ve bu vicdanları sızlatacak bir haldi. Bu sırada da Recep Paşa Çatalca'da ele geçirildi ve boğduruldu. Edirne'de kışlamağa razı gelmeyen asker, padişahın hallinde ısrarlı olduğundan, bu hâl padişaha bildirildiğinde, 4. Mehmed; Siyavuş Paşa'ya meâlen son olarak şunları yazdı: "Sizin maksadınız malum olmuştur. Ben size yaramadığımı anlıyorum. Beni tahttan indirmeniz murad ise, oğlum Mustafa'yı size Allah'ın emaneti olarak veriyorum. Yerime geçirin ve beni kendi hâlime koyun. Allahımızın bir esması da Kahhar'dır. Dilerim Allahdan
ki; cümleniz kahrolasınız!" Diye yazdı. Bu son cümle padişahın nefs ve izettini korumasının bir örneğidir ki, kellesini ortaya koymuş olması bakımından takdire şayan bir şecaatdir. 1099/Muharrem başında, 7/kasım/1687'de 4. Mehmed'in menkubiyeti, mahlû padişahın kardeşi şehzade Süleyman, 2. Süleyman unvanı ile Osmanlıya padişah oldu.

4. Mehmed'in Hanımları Ve Çocukları

19. Osmanlı padişahı olan 4. Mehmed'in hanım sayısının sekizinin adından başka bir malumat olmayıp, iki hanımı hakkında geniş sayılmasada bir miktar malumat bulunmuştur.
Bunların ilki Mehpâre Emetullah Gülnûş valide sultandır ve 1647'de doğdu padişahdan beş yaş küçüktür. 68 yaşındayken, Edirne sarayında irtihal eylemiştir. Deli Hüseyin Paşanın Resmo'da Verzizzi sülâlesinden esir alınıp, Turhan valideye hediye edilmişti. Padişah bu izdivaçla 1661 'de Gülnûş sultanla başlayan hayat çizgisi 26 sene sürmüştür. Bu ha-nimsultandan olan oğulları 2. Mustafa vede 3. Ahmed ün-vanlarıyla tahta çıktıklarından, iki defa valide sultanlık etme şansı elde etmiştir. Ayrıca Haticesultan adlı kızı bu hanımından doğmuştur 4. Mehmed hân'ın. Üsküdar'da Vâiide Camiinde yaptırdığı türbeye defn olunmuştur.
4. Mehmed hânın 2. hanımı ise, şâire Afife Haseki olup es-ki sarayda 1688'den sonra vefat etmiştir. Diğerlerinin yukarıda ki ifademize uygun olarak sekiz hanımın isimleri şöyledir: Râbia Haseki ile Kâniye, Siyavuş, Gülbeyaz, Rukiyye, Cihgn-şûh, Dürriye ve Nevruz hanımlardır. Padişahın kızlarına gelince; 1662 doğumlu Hatice sultanhanım 81 yaşında vefat etmiştir. Kabri Yenicâmii türbesindedir. Çokça eskimiş olan Ayvansaray'daki Yavedûd Camiini ihya etdi. Bu sultanhanım 81 sene muammer olmuş ve bu uzun ömürde iki izdivacı olmuştur. Bunun ilki Musahip Mustafa Paşa ile olmuş 1675'de izdivaç gerçekleşmiştir. Bu dâmad'ın 1686'da vukubulan vefatını müteakip dul kalan Hatice sultanhanım, Morali Enişte Hasan Paşaya verilmiştir. Bu evlilik 23 sene temadi etmiştir. Hasan Paşa Î713'de vefat etmiştir sultanhanım ömrünün son otuz senesini evlenmeden tamamlamıştır.
4. Mehmed'in 2. kızı Emetullah sultanhanımın 1670'de doğup 30yaşında olduğu halde 1700 vefat edip, Yenicâmi türbesinde toprağa verildiğini biliyoruz. Bu

sultanhanimda iki defa evlenmiştir. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ile ilk izdivacını yaptığında daha doğrusu nikâhı aktedildiğinde beş yaşında olan hanımı 2. Viyana bozgunu sonrasında nikâhlısının idam edilmesi hasebi ile 13 yaşında dul kaldıysa da, zifaf vu-kubulmamış olduğundan, bu izdivacın hukuken yapıldığını fakat fiili bir izdivaç olmadığını kaydedelim. 2. dâmad ise Si-lahdar Çerkeş Küçük Osman Paşa oldu. Evlilik Edirne'de 1694'de gerçekleşti. Bu sırada sultanhanımın yaşı 24 idi ve altı sene süren evliliği sonunda vefat etdi.
1681'de dünyaya gelen Fatma sultanhanım'sa 4. Mehmed'in üçüncü kızıdır. Bu hanımsultanda ilk evliliğini Tırnakçı Çerkeş İbrahim Paşa ile 1696'da 15 yaşında olduğu halde yapmıştır. 1697'de öldürülen daha doğrusu idam edilen Paşanın dul Hanımı, henüz 16 yaşındaydı. 2, Dâmad ise Topal Yusuf Paşa ile 1697'de üç sene sürebilen bir izdivaç yaptılar, bu evlilik sultanhanımın vefat etmesiyle noktalandı.
4. Mehmed'in altı tane adları bilinen oğlu doğmuş olup, bunların ikisi, biri Sultan 2. Mustafa, diğeri 3. Ahmed unvan: ile Osmanlı tahtına çıkmışlardır. Dört şehzade ise bebeklik dönemlerinde vefat etmişlerdir. Bunların adları şöyledir: İbrahim, Bayezid, Süleyman şehzadeler ve ümmi Sultandır.

4. Mehmed'in Sadrazamları

4. Mehmed'in ilk sadrazamı Mevlevi Sofu Mehmed Paşadır. Sultan İbrahim'in son sadrazamı olmasıyla, otomatikman görevinde ipka olunduğundan çocuk padişahın ilk veziriazamı olması kesinlik kazandı. Merhum padişahın katliyle alakalı fiil ve rolü ifademizde yer almıştı. Mehmed Paşa, 1060/1650 tarihli vakfiyesindeki bilgilere göre Süleyman adlı bir zâtın oğludur. 1051/1641senesinde Kemankeş Kara Mustafa Paşa sadaretinde, başdefterdar görevinde bulunup, faydalı çalışmaları görülmüştür. Yenikapi Mevlevihanesinde Hüseyin Dede dervişlerindendi. 1059/cemaziyeIevvelin 7. /1649 mayısının 19. perşembe günü azledildi. Kabri öldürüldüğü yer olan Malkara'dadır.
Kara Murad Paşa: Aşağı yukarı her Osmanlı ileri geleninde olduğu gibi, Kara Murad Paşa da doğum tarihi bilinmemektedir. Arnavut ırkındandir. Yeniçeri Ocağının Samsuncu Ortasında (bölüğünden) yetişmiştir. Girit'i fethe gönderilen ordunun komutanı Yusuf Paşa'nın yanında yeniçerilere komuta eden Ağa olarak vazife yapmıştır. Hanya'nın zaptedilmesin-den sonra Sekbanbaşı makamına yükseltilmiştir. Sultan İbrahim'in son döneminde Girit'te sekbanbaşılıktan infisal ettiğinden payitahta dönmüştür. 4. Mehmed'in tahta iclasında Yeniçeri Ağası nasbediimiştir. Sofu Paşanın azlinden sonra makamı sadaret Yeniçeri Ağası Kara Murad Paşa'ya düşmüş, Yeniçeri Ağalığı da, Kara Çavuş Mustafa'ya tevdi olunmuştu. Sadrazam ve Yeniçeri Ağası aralarındaki rekabeti, can düşmanlığı hâline getirmişlerdi. Kara Çavuş Mustafa Ağa, Kur çük Valide Turhan Sultan hizbine müntesib olduğundan, hayatını tehlikede gören Kara Murad Paşa, sadaretten istifayı uygun görmüş ve Budin Valiliği görevine tâlib olurken, padişaha da, ocaktan hiç kimseyi veziriazam yapmamalarını, Melek Ahmed Paşa'nın

sadaretini tavsiye eylemiştir. Bir gün önce Bağdad valisi nasbolunan Melek Ahmed Paşa bu görevden alınmış ve sadareti uzma makamına yükseltilmiştir. Kara Murad Paşa üçyıl süren Budin Valiliğinden sonra İstanbul'a gelmiş ve Kaptanı Derya makamına tâyin olunmuştur. Kaptanı Deryalığı esnasında Girit'e asker ve yardım götürme işlemini yapmak üzere donanmayla, Çanakkale Boğazından çıkmıştı. Üzerine saldıran Venedik donanmasını, mağlup etmeyi başararak, Girid'in ihtiyacı olan yardımları taşımaya muvaffak olmuştur. Daha sonra veziriazam İbşir Mustafa Paşa aleyhine tertiplediği isyan sonunda, İbşir görevinden atılıp, idam olunduğunda boşalan sadaret tekrar Kara Murad Paşa'ya verilmiştir. Ancak bu sadareti üç ay sürebilmiştir. Yine kendi İstifasıyla ve talebine uygun olarak Şam'a vali olarak gönderilmiştir. Yolda tutulmuş olduğu Humma Hastalığı, Hama şehrinde ölümle sonuçlanmıştır. Oraya defnedilen Murad Paşa altmış yaşlarındaydı deniyor. Paşanın iki sadaretinin yekünü birbuçuk sene civarındadır.

Melek Ahmed Paşa: Can Mirza Paşanın Abaza diyarından çalıp satışa arzettiği çocuklardan olduğu rivayeti varsa da, Zılhoğlu Mehmed Efendi nâmıdiğer Evliya Çelebi Merhum, ünlü eseri Seyahatnâme'de annesi tarafından akrabası olan Melek Ahmed Paşayı anlatırken, babasına ait Tophane semtindeki konaklarında doğduğunu, az sonra yine babası tarafından alınıp, Abaza diyarına götürülüp, kendi yaşıtları arasında yetişip, terbiyesine itina etmek üzere yetiştirilmesi sağlanmıştır. Daha sonra yine babası, İstanbul'a getirip, Sultan 1. Ahmed Hazretlerine takdim etmişti ve Melek lâkabı bizzat padişah tarafından verilmiştir, demektedir. 1048/şabanl638 aralık ayında Diyarbekir Valisi olarak saraydan çıkmıştır. Altı yıl sonra, 4. Murad Hân'ın kızı Kaya Sultanhanım ile izdivaç yapmıştır. Çeşitli vilayetlerde valilikle istihdam olunduktan sonra, Kara Murad Paşanın tavsiyesi üzerine boşalttığı makama tâyin olundu. Bu sadarette Kösem Valideyle hanımı Kaya Sultanın iltimasları yok sayılmamalıdır. Melek Paşanın memleketin mâli sıkıntısının hafiflemesini temin hususunda, bütün devlet adamlarının sipahilerin, timar ve zeamet sahiplerinin-de, fedakârlık yapmalarını taleb eden tedbirleri yüzünden sevilmeyen bir kimse olmuştur. Makamı sadarette pekde fazla kalamamıştır. 7/ağustos/1648ile21/mayıs/1649 tarihlerinde bir sene onyedi gün sürmüştür. Bu zat'da altmış yaşlan civarında vefat etmiştir. Eyüb Sultan'da Kaya Sultan Yalısı civarında üstadı Geçi Mehmed Efendi kabrinin hemen yanına defnedildiği Hasibi üsküdâri'nin "Vefayat Mecmuası" adlı eserinde yer almıştır.

Siyavuş Paşa: Bu sadrazamda Damad olmak şerefine nail olmuştu ve bu da, selefi gibi Abaza kavmindendir. 4. Murad devrinin meşhur Abaza Paşasının mâiyetindendir. Abaza Pa-şa'nın öldürülmesi sonrasında padişah tarafından sarayda ahkonmuştur. Pek güzelce bir zat olan Paşa iki defa sadaret makamına oturmuşsa da, bunu birincisinde, bir ay yedi gün muhafaza edebilmiş, ikincisi Vakai Vakvakiye meselesi esnasında Zurnazen Paşanın yerine geçmesiyle olmuşsa da, humma'ya yakalanmış, pek bir şey yapamadan vefatı vuku-bulmuştur. İlk sadaretinden önce çeşitli yerlerde valiliklerde bulunmuştur. İkinci

sadareti de bir ay yirmiiki gün sürmüş iki sadaretin toplamı 2 ay, 29 gün tutmaktadır. Bu zâtı da bir defasında idam olunmaktan Kösem Mahpeyker Valide Sultanca kurtarılmıştır.
Gürcü Mehmed Paşa: Bu zat, sadarete geldiğinde ası sekseni aşmış bulunuyordu. Sadareti 8 ay, 23 gün sürmüşA, tür. Divân'da Hocazâde Mesud efendinin sözleri karsısında"evladım ben bu saçı sakalı devlet işlerinde ağrıttım" cevabını verdiğinde Turhan Valide Sultanın azarlaması pek anılan rivayettendir. Sadaretinden sonra bir çok sürgüne muhatap olmuş, 1660 senesinde son valiliği olan Budin vilayetinde vefat eylemiştir. Vefatında 90 yaşında olduğu söylense de, Vecihİ tarihinde 113 yaşında olduğunu belirten rivayetide buraya alalım.
Tarhoncu Ahmed Paşa: Arnavutluk'un Mat kasabasından-dır. Enderundan yetişenlerdendir. 1633 yılında Mısır'a Vali tâyin olunan Bosnalı Musa Ağanın maiyetinde saraydan Mısır'a gitmiştir. Sultan İbrahim'in sadrazamı Hezarpare Ahmed Paşa maiyetinde de bulunmuştu. Sadrazamın parçalandığı vakada hayatını kaybetmek üzereyken, şeyhülislâm Abdür-rahim efendi himayesi altına alarak mutlak bir ölümden Kurtarmıştır. Önce Diyanbekir valiliğine tâyin olunan Tarhoncu Ahmed Paşa daha sonra Mısır Valiliğine nasb olunmuştur. Bu sırada tarihin h. 1 059/m. 1 649 olduğunu görüyoruz. H.1061safer/m. 1651ocak ayına kadar Mısır Valiliğini yürütmüştür. Azledilmiş ve yerine Hadım Abdurrahman Paşa getirilmiştir.

4. Mehmed'in Şeyhülislâmları

4. Mehmed tahta çıktığında henüz yedi yaşının içindeydi tabii Kösem valide sultanın niyabetinde hüküm sürmüştü. Bu sırada makamı meşihatde Adanalı Hacı Abdurrahim Efendi bulunuyordu. Şeyhülislâm Osmanlı devletinin 41. şeyhülislâmı idi ve Sultan İbrahim tarafından, 25/nisan/1647'de göreve getirilmişti. 4. Mehmed bu şeyhülislâmla 11 ay, 10 gün çalışmıştır ve yerine aslına bakarsak devletin atabeyi durumunda olan Kösem valide, Hocazâde Mehmed Bahai Efen-di'yi 18/temmuz/1649'da göreve getirdi. Bu zâtın meşihati i sene, 9 ay, 15 gün sürdüğü görüldü. Yerini 43. şeyhülislâm olarak, Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi tâyin edildiğinde târih 2/mayıs/1651 idi. Bunun 4 ay, 2 gün süren vazifesini Ebu Said Efendiye 2. meşihatini sürdürmek üzere devretmiş oldu bu zât da, bir seneyi tamamlamaya 18'gün kala infisal etdi. Bahaî Efendi ikinci defa vazifeye getirildi. Bu seferki meşiha-ti 1 sene, 4 ay, 17 gün sürmekle beraber, hayattaki nefes sayısı da göreviyle birlikte bitti.
Bu sefer halef selef oldu, yâni biribirlerini takip ederek, Ebu Said tekrar ve 3. defa şeyhülislâm oldu 2/ocak/1654'den 1 l/mayis/1655'e kadar 1 sene, 4 ay, 10 gün, sürerek üç meşihatinin toplamı 4 sene, 2 ay, 10 gün olmuştur.
47. şeyhülislâm olarak Tulumcuzâde Abdurrahman Efendiyi 9 ay, 25 günsonra makamdan istifaen ayrılmış görüyoruz.
Memikzâde Mustafa Efendi 13 saat süren meşihatiyle görevde enkısa zaman kalan oldu.

49. şeyhülislâm Mesud Efendiydi ki, bu çok genç adamın meşihati 4 ay; 13 gün sürmüş, azlinden 15 gün sonrada idam ettirilmiştir.
50. şeyhülislâm ise Nahcıvan doğumlu Hanefi Mehmed Efendide vazifede, 4 ay, 5 gün kalabildi. Balızâde Mustafa Efendi, 6 ay, 2 gün kaldığı makamdan ayrıldığında takvimler 23/mayıs/1657'yi gösteriyordu. Bolulu Mustafa Efendi 1 sene, 9 ay, 28 gün sürecek hizmetine başladığı târihin son hizmet günü 20/mart/1659 oldu ondan boşalan yere, Bıçakçı-zâde Esirî Mehmed Efendiyi getirdiler. 2 sene, 10 ay, 14 gün sürmüştü.
54. şeyhülislâm Sunîzâde Mehmed Efendi, 3/şu-bat/1662'de göreve başlamıştı. Minkârizâde makamı meşi-x hate geldiğinden 11 sene, 3 ay sonra giderken târih 21/şu-bat/1674idi.
İstikrar avdet etmiş olmalıki Çatalcalı Ali Efendi, 12 sene, 7 ay, 4 gün süren meşihat dönemi tamamlandığında, târihler 27/eylül/1686'idi. 57. şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Efen-didel sene, 1 ay, 5 gün sürdü ve makamı vefatıyla boşaldı.
Debbağzâde Mehmed Efendi; 2/kasım/1687'de vazifeye tâyin edildi. 3 ay, 12 gün makamda kaldı ve de yerini, 59. şeyhülislâm Erzurumlu Hacı Feyzullah Efendiye bıraktı. Fakat bu zâtın ilk meşihati 17 gün sürebildi. Şeyhülislâmın altıncı günü dolarken, 4. Mehmed'in tahttan indirilmesi gerçekleşti. Böylece 4. Mehmed; 19 defa şeyhülislâm tâyini yapmışsa da, iki zâtda ikişer defa meşihate geldiğinden on-yedi ayrı kişi ile çalışmıştır.
Dördüncü Mehmed döneminin, uzunluğu ve çok dönemli bir devri ihtiva etmektedir. Biz, burada yukarıda tamamlayıcı malumat olarak aşağıdaki çalışmayı ayrıca eserin bu sahife-lerine dercini uygun gördük. Köprülü Mehmed Paşanın vefatından sonra, vasiyeti üzerine sadarete oğlür Köprülü Fazıl Ahmed Paşa getirilmişti ve yaşı henüz 27 idi.
1072/1661tarihi yeni bir dönem başlatmıştı. Baba vezir, ülkenin iç nizâmını temin ettikten sonra yavaş yavaş serhad boylarında, kıpırdanan düşmanlara haddini bildirmek üzere harekete geçmişti ki, ecel onu yakaladı. Bahse konu hazırlıkları oğul sadrıazam Köprülüzâde Fazıl Ahmed Paşa devraldı. Avusturya son zamanlarda Erdel işlerine pek karışır olmuştu. Hatta söz konusu belde üzerine asker bile sevketmişti. Bu mesele hakkında Avusturya ile yapılan müzakereler bir seneden çok sürdü. Sonunda müzakereciler geri çekildi. 1073/1663de mecburen Nemçeliler üzerine sefer açıldı.
Genç sadrıazam seferin baş kumandanlığını uhdesine aldı. Osmanlı ordularının geçmişde defaatle sopasını yemiş bulunan Avusturyalılar, kısa zamanda bu ordunun öncülerini karşısında bulduklarında şaşkınlığa düştüler ve hemen, sadrı azamın yanına gönderdikleri elçi ile aldıkları bütün kaleleri geri vermeye, Erdel üzerine sevk ettikleri birlikleri geri çekmeye amade olduklarını bildirdiler.
Fazıl Ahmed Paşa, son zamanda Avrupa siyasi mahfillerinde Osmanlı'nın zafiyeti hakkında alıp giden dedikoduları, boşa çıkarmak niyetiyle, Osmanlı Devletinin Kaanuni zamanındaki yapılan antlaşmaya eş bir antlaşma yapmak ve böylece Avrupada yayılan düşünceyi çürütmenin yolu olarak senede 30 bin altun

vermelerini veya bir seferde, 200 bin altun ödedikleri takdirde, sulha razı olacağını serdetti.
Arkasındanda yürüyüşüne devam ederek; Ösek, Budin, Estergon yolu ile Ciyvar kalesi önüne geldi. Vakit geçirmeden mezkur yeride kuşatmaya aldı. Hemen o sırada Kırım Ha-nı'nın oğlu Ahmed Giray 100 bin Tatar süvarisi yanında olduğu halde gelip, orduya katıldı. Bu kuvvetin iltihakı, düşman üzerinde kuvvei mâneviyeyi sarsmağa yetti de arttı biie. Bir aya kalmadan Uyvar kalesi Osmanlı eline geçti. Tunanın karşı yakasına geçen Osmanlı ordusu burada Avrupanın ün-lü komutanlarından Monte Kukuli birlikleriylen tutuştu. Monte Kukuli burada mağlup oldu. Tatar süvarileri de, Silezya ve Moravya'yı çiğneyip yağmaladılar. Avrupalılar bu Osmanlı başarısı karşısında birleşmeyi ve Avusturya'ya yardımı karar altına aldılar. Çalışmalara başladılar ancak kış bastırdığından onların ameliyesi yarım kalırken, Fazıl Ahmed Paşa da, kışlamak ve ordunun eksiğini gediğini tamamlamak üzere Belg-rad'da kışlağa çekildi. Bizim tarihlerimizdeki adı Demirkazık, olan meşhur Avusturyalı generallerden Zirinyi, Kanije kalesini kuşatma altına almışsa da, Fazıl Ahmed Paşa'nın gönderdiği kuvvetler karşısında mağlup olmuştu. Bu vaziyet Avus-^ turya imparatorunu 25 sene temadi edecek bir sulh yapma mecburiyetine taşımıştı.
1075/1664'de Avusturya Erdel'i ve civar kalelerini boşaltacağı gibi, defaten 200 bin duka altunu verecekti. Nevarki sadrazam bu teklifi az bularak elçileri geriye gönderme yoluna gitti. Askerleriyle San Gotar üzerine yürüdü. Raab Nehri üzerine köprü kurdurarak öteki sahile geçti. Mevsim gereği Raab suyunun taşması, karşı yakaya geçmiş onbin kadar Osmanlı askerinin, kendisinden bir kaç kat fazla Avrupalı müttefik askerleriyle tutuşması, askerin geri kalan bölümünün öbür tarafta kalması ve karşıya geçiş yolu olmak üzere yapılan köprüyü kabaran suların götürmüş bulunması, karşıda mahsur kalan kendinden bir kaç misli kalabalıktaki düşmanla boğuşa boğuşa şehadet şerbeti içen islâm askerini, bulunduğu yakada çaresizlik içinde seyretmek mücahidlerin, canevinden vurulmalarını intaç etmişti.
Düşman müttefik ordusunun bu savaştaki kumandanı daha önce, Fazıl Ahmed Paşanın yendiği meşhur Monte Kukuli idi. San Gotar Meydan muharebesi diye tarihe geçen savaşı, fevkalâde güzel bir şekilde tahlil etmiş bulunan. Gazi Ahmed Paşanın bir araştırmasını, ehemmiyetine binaen bölüm sonu sayfalarımıza almayı lüzumlu bulduk.

Girid Meselesinin Halli

Köprülüzâde Fazıl Ahmed Paşa, Avusturya seferinden döner dönmez, 1055/1645'de açılmış olan Girid seferi bunca zaman devam etmekte ve nice memleket evlâdının şehadet şerbetini içmesine sebeb olan savaşa son noktayı koyma hazırlığına girişmişti. Bu yirmi sene zarfında Girid'in bir çok bölgesi devletin eline geçmişti amma pek muhkem ve metanetle savunulan Kandiye ele geçirilememişti. Burası mücahidlerin yed'ine geçmeden, Ada'nında fethi

gerçekleşmiş sayılamazdı. Bu büyük gaileyi ortadan çıkarmak için gerek deniz kuvveti, gerekse kara birlikleri hazırlıklarına girişti.
1076/1665 senesi ortalarında Edirne'den yola çıktı. 1077/1666'da Hanya'ya geldi. Kandiye'yi muhasaraya aldı. Ancak bu muhasara iki sene, sürdüğü halde başarıya ulaşılamadı. Sebebse, donanmanın pek kuvvetli olmamasından ve yeterli muaveneti gösterememesinden kaynaklanmıştı. Ancak düşman bu kuşatmaya 2 sene mukavemet edebildiler. Çünkü şehirde yiyecek azalmış, çarpışanların sabrı tükenmişti. Şehrin muhafızı sadrazamın son hücumundan sonra bir murahhas yollayarak, Venediklilere üç iskele bırakılmasını taleb eder. Bu iskeleler Suda, Ispiralunga, Garabi-ye'dir. Osmanlılara gelecek her hangi bir zarardan Venedik sorumlu tutulacak, bu hususta Galata'da bulunan Venedik Balyozuna müracaat mahalli sayılacaktır. Bu şartlar altında Kandiye kalesini teslim edebileceklerini söylediler. Malum olduğu üzere Girid fethi başlangıcından, nihayetine kadar verilen şehid sayısı yüzbini aşmıştı. Yalnız Fazıl Ahmed Paşa'nın saldırıları otuzbin kişinin telefatına sebeb olmuştu. 27/eylül/1669'da Kandiye teslim alındı. Bu teslim alış Osmanlıların enson büyük zaferidir. ;
Fâzıl Ahmed Paşanın Şahsiyeti

Döneminin en büyük devlet adamı dense doğru bir tesbit yapmayı başarmış oluruz. İlim sahibi ve faziletli bir kimseydi. Çok konuşmaz, maksadını kestirmeden yerine getirmeye çalışırdı. Aklı tedbirlere pek ererdi. Mütevazi, eli açık bir kimseyken, çokça hiddetlendiği Fransa kralı 14. Lui'nin elçisini kendi elleriyle hırpalamış, hapse attırmış, böylece de, bu devletle aramızda büyük bir soğukluk yaşanmıştır. 23 yaşında vali olan bu bu zat, sadarete 27 yaşında geldi. Bu kadar genç bir sadrıazam işleri yürütmekte hiç zorluk çekmediğini göstererek dostları sevindirip düşmanları çatlatmayı sağladı.
16 sene fasılasız yüklendiği sadareti memleketin her tarafına sükunet, asayiş ve adalet içinde yaşayış temin etti. Eğer Paşanın ömrü biraz daha uzun olsaydı, Viyana seferinin muvaffakiyetle neticelenmesi mutlaktı. Bu fetih ise nice pürüzlerin çıkmadan yok olması demekti.

Cehreyn Seferi

1089/1678 senesinde Ukrayna eyaletinin başşehri olan Cehreyn kalesi Rusların eline geçmişti. Gerek bu hududa yakın askerlerimizle, Kırım Hân'ı Selim Giray buranın hâlaskar-lığına memur edildiyselerde yapılan çarpışmalar askerimizin başarısızlığını dolaysıyla mağlubiyeti getirivermişti. Padişş'h 4. Mehmed vaziyete müdehale gereğini duyarak, birliklerin hazırlanması çalışmalarına bizzat katıldı. Seferi başlattığında Tuna Yalısına kadar askerle birlikte yürüdü. Burada orduyu, sadrıazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'ya teslim etti. Bu sadrazam düşman üstüne yürürken Cehreyn'L almayı plânlamış, fakat elinde tutabilme imkânını görememişti. Hakikaten kaleyi kurtarmayı başararak

düşmandan aldı ve yıkmayı tercih etti. Ardından padişahın yanma avdet etti. Bu sırada İse, Rusların Çarı sulh talebini yapmaya mecbur kalmıştı bile. Teklif kaale alındı, sulh yapıldı vede İstanbul'a avdet edildi.

(İç Asrın Tahlili

Tarihi Encümeni Osmani azasından Ali Sabri bey'in; kuruluşundan Merzifonlu Mustafa Paşa dönemine kadar geçen vak'a, varılmış bulunan hedefleri tahlil eden ifadesiyle sayfamızı süslüyoruz: "Üç asır içinde irili ufaklı ondört adet devleti ele geçiren, Avrupanın adeta tamamını yumruğunun altında boyun eğdirebilen, arazisinin yüzölçümü bakımından Roma imparatorluğunuda aşmış bulunan Osmanlı devleti, muntazam kanunlarıyla adilâne ve medeniyete beşiklik edecek mahiyette idare tarzı göstererek parmak ısırtırken, 1000/1592'den sonra yukarıdaki başarıları sergileyememek^ teyse de, yinede Viyana kapılarına dayanmakta, San Go-tar'larda düşmanı sıkıştırmakta pek geri kalmamışda eski şaşaa ve parlaklığı gösterdiği ileri sürülemez.
Esasında: 4. Sultan Murad gibi sağlam kimseler, Genç Osman gibi genç veya yaşlı fakat genç fikirli padişahlar, Köprülüler gibi devlet hayatına yeniden kan ve can veren kimseler, bu devrede de yetişmiş olsalar da, ne eskiler gibi icraat ve faaliyeti nede ötekilerin rezanet yâni ağır başlılık ve kifayeti yetersiz, çürümekte olan uzuvlarıyla, Osmanlı tamamıyla devasız olmamıştır.
Diğer bir anlatımla; her birinin kendi tesir ve faaliyeti, yine kendi zamanına bağlı kalmıştır. Çünkü, bu uzuvları çöküşe mahkûm eden sebebler ve alametler çeşitli idi. Bunlardan bazılarını hemen aşağıda belirtelim:
Birinci sebeb padişahların vaziyeti idi. Kuruluş ve müteakip dönemde padişahlarımız ordularının başında bulunur hatta savaşların en kanlı bölgelerinden kılıcından kan damlayarak çıkarlardı. Genç Osman'ı Lehistan seferi, 4. Murad'ı Bağdad ve İran seferleriyle, 4. Mehmed'in Köprülü vezirin ısrarlarıyla katıldığı Lehistan seferi, 2. Mustafa'nın katıldığı bir kaç sefer sayılmaz ise padişahların, 1000/1592'den sonra seferlere katılmadığı çok net gözlemleniyor. Esasta padişahların askerin yanında ve başında bulunmasının önemini tarih pek net bir şekilde ortaya koymaktadır. Ancak tarihin ortaya koyduğu bu faydalar pek iyi değerlendirilemedi. Sultanlara söz geçirilemedi.

İstıdrad:

Efendim alıntı yaptığımız Ali Şeydi bey merhumun, bu ifadesine genellikle katılmak mümkünsede, buvka-naatini 1329/191 l'de beyan buyurduğunu görüyoruz. Bu devirde Osmanlı devletinin izmihlaline 11 yıl kalmış bir dönemdir. Ülkenin içine düşürülmüş bulunduğu ahval, yazarın düşüncesinde bir küşayiş husule getirmiş demekki, üstelik bu 1329 tarihi rumi dediğimiz hesabın icrasını gerektiriyorsa, bu da 1913 tarihine denk gelirki, Balkan mağlubiyetini tattığımız yıllara denk gelir, bu hâl ise yazarımızı daha fazla üzmüş olacağından,

mütalaasında hata etmekte olduğunu bilememesine sebeb olur diye düşünüyorum. Asla unutmamak gerekirki; padişahlar ülkenin bir çok meselesi hakkında bilgilenmekten mahrum kalmış veya edilmiş olabilirde ancak, onların gafil olmadığı bir kurum vardır. Bu kurum orduyu hümayundur. Padişah komutasındaki bir ordunun düşman karşısında hem de o devirde yapılan savaşlar kafi neticeli meydan muharebeleridir ki; böyle bir savaşın tarafı olan ordumuz başlarında padişahları olduğu halde mağlubiyete duçar oldu-mu, devleti ayakta tutmak mümkün olabilir mi? Böyle olmadığını Yıldırım merhumun, Timur karşısında aldığı acı mağlubiyet buna misal oimazmı? O mağlubiyetin devri fetreti getirdiğini hatırlatmakla işin inceliğini ortaya koymuş oluyorum sanıyorum. Genç Osman'ı Hotin seferinde biran düşünseniz, padişahların bitmez tükenmez Paşalarını savaş alanlarına sevk ederek, devletin bekasını temine çalıştığını anlamakda mümkün. Evet, Ali Sabri beyin mütalasına bu kadar bir iti-razla yetinerek devam etmeye koyulalım:

"Halbuki bu milleti Osmaniye padişahlarına madden ve mânevi bakımdan merbuttur. Padişah hangi yol ve anlayışı seçerse ahalide onun tercihine iştirak eder. Saray israfa ve sefahata ne kadar eğilim gösterirse halkda onların bu haline iştirak eder. Misal olarak, 2. Bayezid'i tarikata yönlendiren anlayışı, devletin memurundan ahalisine kadar herkesi zühd vede takva yoluna i'sal eder. Adeta taassub derecesine varan bir dindarlık hissi uyanır.

4. Murad; harb ve darb adamı olduğundan, ahalinin ağzında celadet, şecaat, cesaret, döğüş kelimeleri daha fazla dolaşır. 4. Mehmed'in avcılığı, ahaliyi de av meraklısı yapmaktadır. Görülmekte olan şudurki;

Osmanlı padişahlarının millet üzerinde kurduğu nakıs otorite ve tesiri sonucunda, üçüncü devre adı verilen dönemde ordumuz korkutuculuğu koflaşmış, devlet işleri idaresi intizamını kaybetmiş haldedir. Sultan 3. Murad sonrasındaki taht sahiplerinin çoğunluğunu yedi, onbir ve ondört yaşlarında çocuklar teşkilettiği müşahede olunur. Bu hâlin müncer olacağı vaziyet tâlim ve terbiyelerinin tamamlanmasına imkân kalmadan me'suliyeti yüklenmeye mecbur kalmalarıdır, bu vaziyette de, talim ve terbiye yoluyla yetişme yerine vakaların içinde yoğrulma ve boğuşmaya duçar olunmaktadır. Son vaziyeti yakalayana kadarsa, devlet işleri menfaatperest kişilerin çoğunluğunun husule getirdiği vükelâya veyahut da sarayda nüfuzunu devam ettirmeye çalışan tâifei nisâ'nın ellerine kalmaktadır. Padişahların eski tarz yetiştirilmesi sonucu elde ettikleri, muhariplik, kılıç kullanma, ata pek mükemmel binme, çeşitli harp aletlerini layıkıyla kullanabilme şansı, artık bu devir hakanlarının işi olmaktan çıkmış bulunduğundan, bunların orduyla beraber savaşlara gitmesi bir mâna ifade etmezdi, denmekle beraber, değerlendirmeyi yapan Ali Sabri bey'in biraz ifrata kaçtığını ifade, boynumuza borç olmuştur. Çünki; Yavuz Selim'den sonra gelen padişahların Hakanlıkları dışında bir de, halife sıfatları bulunmaktaydı ki; bu mânevi rütbe, askerimizin riayeti diniyede kaldığı müddetçe padişahın kılıcındanda, atındanda önem taşıyan husu-sattan olduğu, ne hikmetse gözardı edilerek yoruma gidilmiş.

3. Mehmed'in gerek Eğri Zaferinde, gerekse Haçova meydan muharebesinde gösterdiği manevi kahramanlıklarla, zaferin amili olmayı sergilemesi, Ali Sabri bey'in aklından çıkmış oİacak! Yine 3. Murad'dan sonra gerek yeniçeri askeri-
4. MEHMET) (AVCI)' nin, gerekse orduyu teşkil eden diğer sınıflarda bozulmalar her geçen gün çoğalarak, Genç Osman'ın tahta geçtiği sırada en şımarık dönem yaşanılmağa başlamıştır.
İstanbul'da silah taşıma yasağı olmayan enaz ellibin sivil erkek varken, çeşitli askeri sınıflar mevcudiyetini sürdürürken ve bunlarda bilhassa sipahiler de padişaha sempatileri mevcutken, bir kaç yüz kişiyi aşmayacak organize yeniçeri asi taifesi, bu genç padişahı islâm âlemine ve Osmanlı milletine hakaret edercesine katlederken görülen nemelâzımcılık askeri ve sivil cemiyetteki çürümeyi göstermesi bakımından Önemli bir numunedir. Dolaysıyla iyi bir kumandan bile, düzensiz ve disiplinsizliğe duçar olmuş bir ordu ile hangi başarı-yı elde edebilir? Doğrusu üzerinde çok durulması icab eden hallerdendir.
Diğer bir hususda; batı dünyasında husule gelen terakki-yat bize nazaran bir hayli hızlı ve müsbet olarak gerçekleşmiştir. O milletler bizim ordumuz karşısında aciz kalırlarken, vaziyetin aleyhimize döndüğü, yaptığımız her cedelde yavaş yavaş kendini göstermeye başlamasıyla anlaşılmıştır. Bizim İstanbul'u fethetmemizden sonra Bizans'dan Avrupaya geçen hristiyan âlimleri, batı dünyasına islârn dünyasının yanında yaşamanın verdiği, avantajla ve islâm dünyasından aparttik-ları ilim ve fenleri nakletmeyi ödev bildiler.
Martin Luter tarafından açılan protestan mücadele, yâni klişe dini olan hristiyanlık karşısında lâzım olan reform gerçekleştiğinden, avrupa milletleri kendilerini cidden geri bırakan papasların dini ve onların ellerinden halas olmayı becerdiler. Bunun sayesinde bir çok ilimlerin ihyasına, keşiflerin yapılmasına muvaffak olmalarıyla beraber, hurafelerden kurtulmayı da başarmış oldular. Avrupa cemiyetinde görülen düzelmeler, tabiatıyla bunların askeri düzenlerine de yenilikler getirdi. Alman, Avusturya ve Leh ordusu kuru bir şövalye birliği olmaktan çıkmış, silah üstünlüğü, bizim aleyhimize olarak onlara geçmişti. Bizim tarafda ise intizamını kaybeden yalnız ordumuz değildi buna zamimeten, gerek ulema gerekse devlet kâtipleri aynı manzarayı veriyorlardı. Adetâ topye-kün bozulmaya yüz tutmuştuk. Misal olarak ilim dünyasında kendini ispat edebilmek için, gereken tahsili yapmak çok uzun senelere bağlıyken, 1050/1640'ların sonrasında bu tahsile riayet edilmeyip, bir âlimin daha mahalle mektebinde okumakta olan oğluna makam, lakab ve gelir getirici arpalıklar verilmeye başlanmıştır.
Diğer bir deyimle batı dünyası dirildİkçe dikleşiyor, bizler ise bozuldukça yamuluyorduk. Yine bir tesbit gerekiyorki, bozulmamızı hızlandıran unsurların hemen önemli bir tarafı-da, zor kullanmak ve zâlimleşmekdi. Halbuki Allah (c. c) Kitabı kelhamında, "zâlimlerin zulmünün cezasının mutlaka verileceğini ve de asla cezalanın hafifletilmeyeceğinin apaçık buyurmaktaydı. Yeniçeriler ve halk bu hakikati bilmelerine rağmen, madden ve manen bozulmuşlar bu tehdidi umursamaz hâle gelmişlerdi sanki. Ahlaken bozulmuş ferdlerin ayakta tuttuğu

bir ülke tek yolun takipçisi olurki, bu yolda yıkılmağa ve tarih sahnesinden çekileceği ana koşmak yoludur. Yine önemli bir tesbittir ki; kadınların devlet İdaresine olsun, tahtı Osmaniye doğurdukları şehzadeyi oturtmak için yapmaya başladıkları entrikalar, 3. Murad döneminde kendine göstermeye başlar.
Hürrem Sultan, hâttâ ondan evvelki dönemlerde valideler çocuklarını çok şerefli bir görev olan padişahlığa çıkarabilmek için gayretler sergilemişlerdir. Ancak otoriter, yerine geçecek karakteri kendine göre tesbit etmiş padişahlara sözünü ettiğimiz çalışmaların pek tesiri-olmadığı görülmüştür.

2. Viyana Muhasarası

Tarih sayfalarında; Otuz Sene Savaşları diye nam almış bulunmakta olan hengamenin bitiminden sonra Avusturya (Nemçe) imparatoru 1. Leopold, Macaristan üzerinde pek zalimane davranışların tatbikçisi olmuş, gerek ahali gerekse Macar asilzadelerinin çoğunluğunu hapis, sürgün ve idamlarla perişan etmişti. Bu dayanmak zor eziyetlerin sona ermesi niyetiyle, bazı Macar asilzadeleri, halkın galeyana gelmiş his-lerinede tercüman olarak, Erdel Kralını kendilerine ricacı edinerek, Osmanlı devletine başvurmak için aracı olmasını istediler, isteklerini padişahın dergâhına duyurmaya muvaffak oldukları talebleri, Osmanlı'nın Avusturya'nın yaptıklarına dur demesini ve bunun kuvveden fiiliyata erişmesi için mü~ dehale etmesini istemekten ibaretti.
Bu istek diğer bir deyimle, aynı dinin mensuplarının biri-birlerine yaptıkları zulümleri durdurmak için müslümanların merhametine başvurmaları demekti. Hristiyan âlemi için son derece aşağılık bir halken, adaleti taleb edilen müslümanların insaniyetininde ne yüksek mertebelerde bulunduğunu göstermesi bakımından, üzerinde önemli durulması gereken hususattan olduğu, bütün mükemmelliyetiyle ortaya çıkar. Dünya devleti olmanın gereği olarak Osmanlı bu istimdadla-nn bigânesi olmadı. Hemen feryadlara cevap olacak hareketleri sergilemeye başladı. Sefer hazırlıklarını ikmâl ettikten sonra, savaş ilânını Avusturya devletine 1093/1682'de yapı verdi.
Aslında yapması gereken tatbik edilmekte olan mezalimi kınayan, vazgeçilmesini taleb eden yazışmalarla, bütün insaf sahibi kimselere duyurma yoluna gitmesi gerekirdi. Çünkü içişlerde epeyice düzenlemelere ihtiyacı vardı. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa işi bu noktada önemli bulmadıki, savaş ilânını gerçekleştirdi. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, Köprülü Mehmed Paşanın damadlarındandı. Aileye çocukken girmişti. Bir nevi evlâdı mânevi idi ve damadlıkla bu yakınlık bir kat daha perçinleşmişti. Merzifonlu Paşa, Fâzıl Ahmed Paşaya uzun yıllar sadaret kaimakamiığıyla yardımcı olduğundan Fâzıl Paşanın vefatından sonra, sadarete getirilmesinde bu yakınlıklar ve işlerde kazandığı tecrübe nazarı itibara alınmıştı. Yanında İkiyüzbİn asker olduğu halde İstanbul'dan çıkan sadrazam, Tuna Nehrini aştı. Viyana üzerinde sefere devam ederken önüne çıkan kale ve kasabaları da zapt etmekteydi. Viyana üzerine gelen sadrazamın ordusunun haşmeti, İmparator Leopold'un telâşına ve saray

halkını yanına aldığı gibi şehirden uzaklaşmayı tercih etmesine düşürdü. Osmanlı ordusu Viyana önüne geldiğinde, karşısında hiç bir kuvvet görülmüyordu. Bunun üzerine şehrin kuşatma işlemine girişildi.
1094/receb'inin/19. 1683/temmuzunun/15. /çarşamba günü, başlamış bulunan muhasara, onsekİz saldırı yapıldığında eylül ayının 15. gününü bulmuş, altmış günlük bir kuşatmada geride kalmıştı. Fakat fethi mümkün olmadı Viya-na'nın. En önemli müverrihler ittifakları ile şu hususu belirtmektedirler. Harp ilmi üzerinde fazlaca bilgisi bulunmayan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, bu eksiğini idrak etmediği gibi, kendisine bir takım tavsiyede bulunanlara, yapılması gerekenleri hatırlatanlara önem vermeyen hatta meramlarını anlatmaya fırsat vermeyen, davranış sahibi olarak tanımlıyorlar. Böyle davranışının sebebini, askerce zayiat vermemek için muhasarayı uzatarak, şehirdekileri teslim mecburiyetinde bırakmayı tercihi teşkil ediyordu. Halbuki bu tarzı tercih etmesi kendi açısından şu mahzurları taşıyordu:
Askerin zafere inancı azalıyordu. İaşesi zorlaşıyor ve her geçen gün düşmanın kendisine karşı koymak için, Avrupa devletlerinin kurtarıcı bir ordu tanzim etmelerine fırsat tanımış oluyordu. Hakikaten ülkesinin başşehrini terk etmiş bulunan imparator, avrupayı adım adım dolaşarak, hristiyan anlayışı harekete geçirerek, müslümanların istilasını önleme hususunda ittifak arama çabaları sarf ediyordu. Bu dolaşmalar, tahrikler ve teşviklerin semeresi görülmeğe başlandı. Başta Almanlar olduğu halde, Lehistan'dan ve bazı prensliklerden, misâl olarak, Kohlenberg savaşı diye anılan savaştaki prenslikler şunlardı: Bade Margrafları, Sadoa prensi, Bav-yera ve Saks prensleri, Eyzenah, Lanborgh, Holşteyn, Vortemborg, Brunsvik Luneburg düka'lıklarıyla Avusturyalıların altı tane mareşali karşımıza dikildiler. Sadrazamın muhasara tedbiri, bir sabah yukarıda saydığımız gücün ani ve şiddetli saldırısına uğramamızı önleyemedi. Yiyecek noksanlığı ve hareketsizlik, yeniçerinin kuvvei mâneviyesinin kırılmasında en önemli tesiri icra etmişti. Böyle ani ve güçlü bir saldırıya karşı koyma yerine savaş alanını terk etmeyi seçince mağlubiyet mukadder oldu. Her ne kadar askerin tamamı firara başvurmamışsa da, çarpışan gurup azınlığı teşkil ettiler. Şereflerini muhafazaya muvaffak oldularsa da, hayatlarını düşman elinden kurtaramadılar. Meydan 10 brn şehid, 300 top, 15 bin çadır ve bol miktarda harb levazımını kaybeden Osmanlı ordusunu taa YıldırırnTimurlenk savaşı olan 1402'deki Ankara savaşından beri böyle bir bozgunla karşılaşmadığı tarihi hakikatlerdendi bozgunu ancak Yanıkkale'ye çekilerek durdurabilirdi. Ne varki; daha derlenip toparlanmadan Lehistan ordusu, yâni Polonyalılar üzerimize öyle ani ve kuvvetle saldırdılar ki, verdiğimiz zayiat iyice fazlalaştı. Serdar ancak, Belgrad'a çekilmeyi akıl etti.
4. Mehmed; Viyana bozgunu haberini aldığında bir hayli üzüldü. Ancak bu işde, sadrıazamın kötü idare ve tedbirlerinden haberdar olmadığından, kendisi teselli babında pek süslü bir kılıç hediye etme nezâketini gösterdi. Daha sonra hakikati hâle vakıf olunca tereddütsüzce idam emrini verdi. Bu mağlubiyet bu kadarla kalmadı. Macaristan üzerinde yapılan mezalime son verdirmek üzere harekâta

geçen İslâm müca-hidleri seferi başarısızlıkla bitirince, dişleri dökülmüş, tirnak-landa sökülmüş orta yaşlı bir arslana benzemeye başlamıştık. Topraklarımızın genişliği, fert halinde sergilediğimiz kahramanlıkları görenler arslanhğımıza inanıyor, topluca sefere çıktığımızda umulan elde edilmiyordu. Bu mağlubiyetin hemen ardından bazı kalelerimiz elden çıktı, umulmaz bozgun düşmana cesaret verdi. Papa'nın teşvikiyle meşhur "İttifakı Mukaddes!" kuruldu. Lehistan, Venedik ve Rusya bazı devletler birleşip birleşip üstümüze yürümeye başlamışlardı. Ruslar bilhassa Kırım hân'lığının üzerine bütün güçleriyle eğilmişlerdi. Bu mutlaka savaş şeklinde olmayıp, çeşitli va-adler ileri sürerek, gösterdikleri menfaatlere râm ederek, Osmanlıdan ayırma metodlarını denemeye başlamaları gözden kaçmıyordu.
Kırım bu sebebden ikiye münkasımdı yâni ikiye bölünmüştü.

4. Mehmed'in Aleyhinde Kıyam

Viyana önünde sadrıazamm hatasından olsun, kendilerinin beceriksizliklerinden olsun, münhezim olarak Edirne'ye dönen asker başta yeniçeriler olmak üzere, biz feci bir mağlubiyete uğrayarak ülkeye dönerken, padişah hâla Edirne'de av peşinde koşmakta, bize böyle padişah lâzım değil sözleri birden bire ortada dolaşmaya başladı. Bu arada İstanbul'a varan asker bu talebini sadrıazama, devlet adamlarına ve ulemaya dayatmaktan çekinmediler. Hemen peşinden Ayasofya Camiinde bir toplantı akdedildi. Buradaki toplantıdan çıkan karar Sultan 4. Mehmed'in hâl edilmesi, yerine 2. Süleyman'ı tahta geçirme kararı uygulandı. Tarih bu sırada 1099/1687yi göstermekteydi. Sultan 4. Mehmed taht'tan indirildikten beş yıl sonra irtihal eylemiştir.

Sultan 4. Mehmed'in Şahsiyeti

4. Mehmed esasasında iyi kalbli bir kimseydi. Yumuşak, şefkatli cömert olarak ömrünü geçirmiştir. Çok renkli bir saltanat geçirerek, nice badireler atlatmış ve uzun bir dönem padişahlık etmiştir. Üç devre ayırabileceğimiz padişahlığının birinci dönemi müthiş sıkıntılarla ve kadınların söz sahibi olduğu çeşit, çeşit entrikaların, isyanların, sürgünlerin kauTle-rîn yaşandığı bir dönem olmakla beraber, Köprülü Mehmed Paşa ile başlayan devire adetâ devletin yükselme devrinin en şaşaalı günlerinin hatırlandığı ve mukayeseye medar olacaK başarılar görülmüştü. Viyana bozgunundan sonra ve Kara Mustafa Paşa'nm bu bozgunun müsebbibi olarak idamı, düzelme imkânının yok edilmesi sonucunu vermişti. Taht'tan hâl'i, son devresinin son olayı olmuştur. Bu görüşümüzü te'yit eden bir tarihçi şunları söylemektedir: "Şehriyan müşa-rileyhin 41 sene süren ahdi saltanatları, üç devire taksim olunabilir. Birinci devre, bidayeti cüluslarından, Köprülü Mehmed Paşa'nm sadaretine yâni 1058/1648den 1066/1656'ya kadar mümted olarak padişah hazretlerinin sinni sabavetlerine müsadif ve ahdi sabıkın seyyiatine, mu-karin olduğu cihetle idarei devletin en

müteştet zamanların-dandır. İkinci devir, Köprülü Mehmed ve Ahmed Paşaların hengâmı sadaretleri olan 21 yıllık 1067/1657-1087/1677 zamanıdırki; Bu devrede saltanatı Osmaniye, devri Süleyma-nı Hâni'de vâsıl olduğu mertebei refi'ai şevketü mekinete avdet etmiştir. Üçüncü devre dahi evahiri saltanat Mehmed Hân olan oniki senelik zaman olup Köprülülerin ras'ı umurdan te-baidi cihetiylede o devrede devleti mütecavere ile ağır bir harbi umumiye tutuşmuş ve zayiatı mütenabeaya uğramıştır.

"Sultan 4. Mehmed'in en isabetli davranışlarından biride ceddi 2. Selim'in devlet idaresini Sokollu Mehmed Paşanın dirayetine ve mahir idaresine bırakması gibi, kendisi de, devlet gemisinin idaresini Köprülülere bırakmayı tercih etmesidir. Baba Köprülü irtihal ettiğinde, yerine oğul Köprülü'yü getirirken, menfi olarak yapılan telkinlerin hiç birine kapıl-maması ayrıca takdire sezadır. Şunu da belirtmeden geçmeyelim ki; Sultan Mehmed'e Avcı lakabı verilmiştir. Biz bu eserde bu lakabı pek kullanmamışsakda, yok da sayamazdık. Sultan Mehmed, ülkenin karanlık günler yaşadığı dönemlerde bile av peşinde koşmakla itham olunmaktadır biz bu hususa tarihlerin söylediğinden başka bir şey ilâve etme durumunda değiliz. Ancak; bu av merakının her padişahda bulunan meraklardan olduğunu beyana cesaret edelim. Ayrıca Osmanlı devletinde av partileri, bir çok maksada matuf olarak tertiplenerek, başta savaş ekserzisi sayılacak hızlı at sürme, nişancılık, iz sürme gibi tatbikat safhasına girdiğini de belirtelim. Bu arada; devlet işlerinin kendi omuzlarından tamamen alındığı Köprülü Mehmed ve Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşalar devrinin kendisine sağladığı rahatlık, avcılığa fazla zaman ayırmasına fırsat verdi dersek yanlış bir şey söylemiş olmayız.

Sultan 4. Mehmed'in; Osmanlı devletinde, Kaanuni Sultan Süleyman'dan sonra, en uzun müddet taht'ta kalan, padişah olduğunu göz önüne alarak devrinde, dünyanın diğer ülkelerinin başındakilerin kısa bir listesini vermeye çalışalım. Almanya'da 3. Ferdinand ve 1. Leopold, Britanya yâni İngiliz-lerde 1. Şad, OlİvYa Kromvel, Rişar Kromvel, 2. Şarl ve 2. Jak muasırlarıdır. Papalıkda 10. Inosan, 7. ve 9. Koleman, 10. Koleman 11. İnosan ile Rusya'da İmparator 1. Aleksi, 3. Feodor, 5. İvan, 1. Petro, İmparatoriçe Sofi ve Fransa'da ise,

14. Lui dünyada aynı dönemde yaşadıkları yöneticileri teşkil etmiştir. Yeni Camiin banisi olan Turhan Valide Sultan'm dini bütünlüğünü ortaya koyan şu davranışını, sayfamızı süslemek için belirtelim:

4. Mehmed'in önce Mustafa, arkasından Ahmed adı verilen çocukları dünyaya geldikten sonra, kardeşi Süleyman ve Ahmed'i boğdurtmak düşüncesini haber alan Hatice Turhan Valide bu iki şehzadeyi hemen himayesine almış, gerek Top-kapı gerekse Edirne sarayında, bîr siyanet meleği gibi koruyucu kanatlarında muhafazya muvaffak olmuştur. Sabetay Sevi meselesi bu padişahın döneminde vukubulmuştur. 4. Mehmed bir müslüman kadın ile yahudi gencin zina ithamıy-la yargılanıp, recm cezasına mahkum edilmelerinden dolayı, yapılan infazı seyrettiği tarih sayfalarında yer almaktadır. Yazısı pek güzel olmadığından bunun eksikliğini çocuklarına hat dersi aldırmakla telafiye çalışmıştır. Musiki

meşgul olduğu bir zevkiydi. Segah tekbirin bestekârı Mustafa İtri Dede olsun, Hafız Post olsun padişahın daima iltifatına ve hediyelerine nail olmuş büyük sanatkârlardır. "Abdi Paşa Vekayina-mesi" bu devri en güzel anlatan bir kaynak olmakla beraber, medihnâme gibi kaleme alındığı bilinmektedir.
Padişah 4. Mehmed: "Gönül ne Göksuya mail ne sân yâre gider Sipahi gamdan emin olmağa hisar'e gider" Beytini söyleyen kimsedir. Hanımlarının arasında, bir şâire olan Afife hanım en sevdiği eşidir. Afife hanımı şu beyitle tasvir etmiş, gönderdiği şiirinde: "Beyazlar geydiğince bir dürri yektaya benzersin. Siyahlar geydiğince sen hemen Leylaya benzersin. Yeşiller geydiğince tûti güyaya benzersin. Benim hoşbu Âfifem sen güli rânaya benzersin." Bu şiiri alan Afife hanım aşağıdaki beyitle padişah kocasına mukabelede bulunmuştur: "Beyazlar geydiğince padişahım Ay'a benzersin. Siyahlar geydiğince Kâbei ulya'ya benzersin. Kızıllar geydiğince
cevheri hamzaya benzersin. Benim heybetli hünkârım hemen deryaya benzersin."

4. Mehmed'in Hanımları Ve Çocukları

4. Mehmed'in ilk hanımı, Rabia Emetullah Gülnuş Sultandır. Şehzadeler bu hammındandır. Giritli Verzizzi ailesinden olan Gülnüş Sultan kadının, Girit Serdarı Deli Hüseyin Paşa tarafından Resmo fethi esnasında esir alındığı ve hanedanı âli Osmana hediye olunduğu kaynaklarda yazılıdır. 1052/1642 yılında Girit'de dünya'ya gelmiştir. Sarayda padişahın gönlünü çalarak başkadmefendi olmuştur. 1664'de şehzade Mustafa'yı, 1673'de Ahmed'i dünya'ya getirmiştir. 1715 senesinde vefat etmiştir. Cesedi Edirne'den İstanbul'a getirilmiştir. Üsküdar'da adını taşıyan camiin haziresine def-nedilmiştir.
Sultan 4. Mehmed'in 2. hanımı Gülnar kadın diye meşhur tarihçi Ahmed Refik (Altınay) iddia etmektedir. Ancak bu hanım hakkında bilgiye rastlanmamıştır. Afife Kadın hakkında şiirlerden başka bilgi yoktur. Şu şiiri pek manidardır. Çünkü 4. Mehmed'in tahttan indirilmesinden sonra yazılmıştır: "Söyleyin Gülnûş'a karalar bağlasın Ah ettikçe ciğerini dağlasın Sultan Mehmed Şimşirlikte ağlasın Bana hayf değil mi der Sultan Mehmed" 4. Mehmed'in; altı kızı olduğunu beyan eden Alderson, ancak üç isim verebilmektedir, bunlar da Hatice, Fatma ve Ümmügülsüm Sultanlardır. Sultan 4. Mehmed 1099/1688'de tahttan indirildikten sonra 5 sene daha ömür sürmüş, 1693'de darı beka eylemiştir ve annesi Hatice Turhan Valide Sultan'ın türbesine defnolunmuştur. Bu türbe Mısır çarşısının Sultanhamam çıkışına yakın köşesindedir.

Okuma Parçası:

Esfarı Osmaniye Hatıraları 1073/16621075/1664 Seferinin Vakai Esasiyesi San Gotard'da Osmanlı Ordusu

Muharriri: Mühendishanei Bern Hümayun Nazırı Erkânı Harb Ferik'i Ahmed Muhtar **** Tâb ve Naşiri Tüccarzâde İbrahim Hilmi (Çığıraçan) Kütübhanei islâmi ve askeri Tüccarzâde İbrahim Hilmi Çığıraçan 1326/1908

Sultan 4. Mehmed'in saltanat döneminde, sadrazam ve serdarı ekrem Köprülüzâde Fazıl Ahmed Paşa kumandasındaki Osmanlı'larla Feld Mareşal Monte Kukuli'nin kumandasındaki Avusturya ve müttefiklerinden kurulu, müttefikler ordusu arasında 1075/1664 senesinin muharreminin, 8. ağustos ayının 1. günü olan Cuma gününde meydana gelen "San Gotard Meydan Muharebesi" ile bahse konu meydan savaşından önce ve sonra yapılan askeri harekât hakkında verilen önemli ve esaslı bilgileri kapsamaktadır. Bu eserin meydana getirilmesinde başvurulan kaynaklar Osmanlı yazarlarının eserlerinden:

1- "Sahaifil Ahbar" adlı Müneccimbaşı tarihi

2- Abdurrahman Şeref beyefendinin "Tarihi Devleti Osmaniyesi

3- Defteri hakanı eski nazın Mustafa Paşa merhumun" Ne-tayicül Vukuat" adlı mühim eseri.

4- Bu sefer sebebi ile Viyana'ya elçi olarak gönderilen Evliya Çelebi merhumun, seyahatnamesi.

5- Tarihi Raşid

6- Çenberlitaşda bulunan Köprülü kütüphanesinde mevcut "Tarihisülâlei Köprülüzâde" adı taşıyan Tarihi Hususi.

7- Gülşeni Maarif isimli osmanlı tarihi.

8- Fudeladan Ahmed Rıfat efendi merhumun "Lügati tarihiye ve Coğrafya" adlı meşhur eseriyle, Kamus ül âlâm.

9- Osmanlı askeri yazarlarından miralay Tahir bey merhumun "Müellifatı Askeriyye Tetkikatı" adlı eseri.

10- Tarihi Cevdet, Fezlekei Tarihi Osmani, Sicilli Osmani, ile daha bir çok tarih eserleri. ....

Ecnebi Yazarların,eserlerinden: , ,

1 Vortenburg erkânı harbiyei umumiyesi miralaylarından, İsveç askeri üniversitesi azasından meşhur, Kauzler'in 1847 senesindebasılan ve Ezminei kadime yâni geçmiş zamanlardaki, kurunu vusta ve ezminei cedid, yâni orta çağ ve yakın dönemdeki savaşların bahsini eden büyük atlaslı meşhur eseri.

2 Avusturya ve müttefikleri ordusunun başkumandanı Monte Kukuli'nin 1760 yılında, Amsterdam şehrinde basılan "Memovar dö Montekukuli" adlı meşhur eseri.

3 1683 senesinde "Viyana Önünde Osmanlılar" adıyla, 1883 senesinde Prah ve Layipzih şehirlerinde yayımlanan ve "Kari Lovazel" tarafından yazılmış mühim eser.

4 Almanyalı Wilhe!m Totebum adlı bir zatın 1887'de Ber-linde yayımlanan "Monte Kukuli ve Sen Gotard Masalı" eser.

5 Hammer ve Joannen adlı zatların Osmanlı tarihleri, vesaire. Montekukuli, Avusturya devletinin fransa ile yaptığı harpte, bilhassa 1675 senesinde

fransızların meşhur mareşali, Toren'e karşı yapmış olduğu savaşlarda, Avusturya ordusuna tam bir ustalıkla komuta etmiştir. Son seferden sonra Lins şehrine çekilerek ömrünün geri kalan kısmını askerlik hatıralarını yazmakla geçirmiştir. Esere ve yazdıklarına dair geniş malumat almayı arzu edenlere, meşhur askeri yazarlarımızdan merhum Mehmed Tahir beyefendinin "Müellifatı Askeriye Tedkikatı" adlı askeri eserler arasında, nefâsetiyle temayüz eden kitaba müracaat edebilirler. Montekukuli'nin San Gotar savaşına ait bilgileri ihtiva eden "Memovar"ında Montekukuli'nin bir resmi bulunup, alt yazısında Meclisi Harp reisi, Tophane müşiri, Raab Valisi ve asakiri imparatoriye başkumandanı olarak unvanları yer almaktadır. Tovassun Şövalyeliği, unvanları arasındadır, ne eriştiler. Ne kadar uzun olsa, bin sene bile yaşanılmış bulunulsa, yine bir sonu olan ömür uzunluğunu, şehadet rütbesine, namus ve sadakat kaidesine feda etmediler. Askerlik dünyası; şu San Gotard fedakârlarını ilelebed, şanla şereflerle yâd edecektir. Bütün islâm âlemi ve Osmanlılar ruhupâkilerine bundan sonraki her gün kıyamete kadar, saygılar sunarak rahmetler dileyeceklerdir. (Rahmetullahi aleyhim ecmain) Almanların erkânı harplerinden meşhur Kauzler'in; yapılan savaşın meydana gelmesinden evvelki vaziyetler hakkındaki beyanları içinde yer alan, aşağıya alacağımız bölümü pek dikkat çekicidir. İşte: "Nehrin geçid noktası yakınlarında vaziyet almış Osmanlı bataryaları alafranga saatle, sabahın dokuzunda ateşe başladılar. Bunlar ateş ettikleri sırada, Bosnalı İsmail Paşayı emrinde bulunan, üçbin sipahi ve yine üçbin yeniçeri ile Raab nehrini geçit mahallinden karşıya geçmiş görüyoruz. İmparatorluk askerlerinin ileri karakolları Osmanlılar tarafından mahv ve perişan edildi. Avusturyalı Naseslo ve Kiyel Manes-kiğe adlı komutanlar idaresindeki piyade alayları ile Şemiyet komutasındaki zırhlı süvari alayı, yazdığımız ileri karakolların imdadına koşmuşlarsa da, bunlarda Osmanlıların perişan ettikleri arasına katıldılar. Yeniçeriler; Mükeksedorf köyünü işgal ederek o bölgede siperler kazarak usulen bu metrislere girdiler. Sipahiler dahi imparatorluk askerinin ordugâhına kadar girip, tesirlerini göstererek, orada bulunan imparatorluk askerlerinin çeşitli yönlere firarına sebeb olmuşlardı. Bosnalı İsmail Paşanın düşman ordugâhına yaptığı tam başarı sayılan hareketi gerçekleştirdiği sırada, Osmanlı ordusunun tamamı nehrin sağ tarafındaki tepeler üzerinde bulunan kendi ordugâhlarından çıkarak nehrin sahili boyunca doğru inişe geçti. İşte bu sırada sadrazam büyük bir hata işledi ki, bu hatası şu idi: düşman ordusunun bölünmüş cenahlarını <yâni sağ ve sol yanlarını> hiç bir şekilde işgal etmemek ve Raab nehrinide geçmiş bulunan askeri birliğe, yeterli sürat ve acele ile yapılmasını gerektiren yardımı sevketmemiş olmaktır.

"Montekukuli'nin geçmişteki beyanından, hakikati aynen ortaya koymadığı <yâni geçit hareketinin-bir adam tarafından yapılan hatalardan dolayı değil, belki Osmanlıların fenni askeri kaidelerine uygun olarak ve gayet ustaca, cesurane hareketi sayesinde muvaffakiyet elde edilmiş bulunduğu, bu hareketten sonra Avusturya ve müttefikleri kuvvetlerinin müthiş bir baskına maruz kaldığı> Kauzler'in yazılı beyanından iyice ortaya çıkıyor Avusturyalılar ve

müttefiklerinin, baskına uğradığını Montekukuli de, tasdik edip, itiraf eylemektedir. Bu baskının verdiği neticeyle; Avusturya ve ortağı devletler ordusunun içine düşmüş bulunduğu perişanlık, Montekukuli'ninde itirafları arasındadır. Önceden olsun, sonradan olsun anlatılardan anlaşılacağı üzere bu baskın, bütün müttefikler ordusunun, kafi bir hezimete uğradığı şeklinde telakki ettirmiştir. Herkes, adetâ başının çaresini aramağa başlamış, şu bir avuç Osmanlı bahadırlarının, yüzbin kişiyi aşan Avusturya ve müttefikleri birliklerinin içine dalıvererek rast geldiklerini kılıç ve mızrak darbeleri ile yere sererek, düşman ordugâhımda çiğneyerek herkesin kalbine korku ve endişe saçtıkları, Montekukuli'nin itirafıyla doğrulandığı gibi, yedi saat süren bu müthiş an Osmanlının zaferi kazanmasına ramak kaldığını gösterir. Eğer; kesin zafer elde edilmiş olunsaydı, pek şanlı olan ilk muzafferiyetin arkası getirilebilmiş olsaydı, düşman ordusu tamamen esir veya artık herhangi bir harekete mecali kalmayacak şekilde hareketsizliğinden yok edileceklerdi. Böylece de, padişahın ordusu önünde hiç bir engel kalmadığından, doğruca Viyana şehrini muhasara altına alacaktı. Böylece daha sonra 1093/1682'de sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşanın komutasındaki kuvvetin Viyana'ya şevkinin, 2. Viyana kuşatması adıyla anılması ondokuz sene evvel başlamış olacaktı. Daha ileri safhalarda verilecek, tafsilattan anlaşılacaktaki; Montekukuli'nin dediği gibi sonunda kesin zafer, düşman (Osmanlı) tarafında kalmamış ve şu kadar ki, Raab nehrinin tasmasıyla nehrin karşı sahilindeki Osmanlı askerine yardıma koşulamadığından yalnız oradaki askerimiz mecburen perişan olmuştur. Avusturya ve müttefikleri ordusunun tamamının mahv olup çökmesinden Raab kalesinin zaptına dair esas maksat gerçekleşememişti. Böylece nehri başka bir tarafdan geçerek, düşman üzerine hücum için sadrazamın ordusu bu vakadan sonra nehrin akışı istikametinde sağ sahil boyunca yeniden askere çıkış harekâtına başlamış ise de, işin sonunda devleti âliye lehine olarak yapılan sulh antlaşması harbin nihayet bulduğunu ilân etmiştir. Şu halde Montekukuli'nin, güya büyük bir meydan savaşı kazanmış gibi yazmış olduğu eserine hodbince satılmış yazılar karalaması garib sayılacak şeylerden değilmidîr? Gelecek sayfa ve satırlarda bu hususata ait bir çok hakikati efkârı umumi-yenin tetkik nazarlarına sunacağız. Montekukuli; bahse konu muharebenin tafsilatı hakkında bilgiverirken demekteki; "..Bu esnada sadrazam Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa, nehrin bizim bulunduğumuz tarafına asker geçirmekten bir an geri kalmıyordu. Buna bağlı olarak Osmanlının bütün kuvvetlerinin bu mahalde toplanmakta olduğunu gördüğümde ve bizi o kuvvetlerle eşitlik bakımından mukayese edersek vaziyetinde aleyhimize olduğunu müşahede ettiğimden yanımda bulunan Markidö Maşlo'yu, sol cenahda bulunan Fransızların kumandanı Markidö Kolonyi'ye çabucak gitmesini verdiğimiz karar mucibince bize yardıma davranmalarının, zamanının gelmiş olduğunu söylemesini ve bu yardımını ise pek acil şekilde yapmasını rica ettiğimi bildirmesini ten-bihledim. Kolonyi; bazı müşkülatlar ileri sürdüysede, tahminen bin kişi kuvvetinde, iki tabur ve tamamı altıyüz atlı süvari olan dört bölüğü gönderdi.

Gelen piyade taburları, Foyyad'ın süvari bölükleri ise Bu-veze'nin komutasında idiler. Bu kumandanlar ise emir ve komutamıza girmek ve ilettiğimiz, emirleri almış olduklarını, yüksek sesle emir tekrarı yaparak bildirmek ve büyük cesaretle yerine getirmeye pek büyük gayret göstermişlerdir.

(*) Bizim kuvvetlerimiz; işte ancak Fransızların ve diğer müttefiklerin, Şiplık ve Piyo komutasındaki piyade ve Ra-paksi komutasındaki, süvari alaylarından meydana gelmiş kuvvetlerin yardımıyla meydanı harbde sayımız çoğalmış bulunduğundan, işlerin azar, azar lehimize sayılacak güzelliklere dönüştüğü görüldü. Ne var ki Osmanlılar da, bulundukları yerde kurmaya başladıkları mevki müstahkemler sayesinde kendilerini sağlama almağa koyulmuşlardı. Öte yandan Osmanlının büyük bir süvari kolu, yarım fersah yukarıda nehri geçti. Öbüryandan da bir takım Osmanlıya ait asker daha aşağıda Sen Gotard köyü yakınlarında nehri geçmek teşebbüsüne başlıyordu. Eğer Osmanlıların bahse konu hareketleri başarıyla sonuçlansaydı ordumuz tamamen bir kuşatmaya maruz kalmış olacak böylecede zafer Osmanlılar tarafında kalacak idi.

(*) Sen Gotard savaşına iştirak eden ve çoğunluğunu, süvari şövalyelerin teşkil ettiği fransız askerînin bıyık ve sakalları traş edilmiş ve eski usulleri gereği, saçları kadın gibi uzatılarak enselerinden aşağı salıverdiklerinden dolayı sadrazamın bunları kadın zannetmesinden ve böyle savaş girmiş olmalarını ve davranışlarını gördüğünde hayrette kalırken, bu fransız şövalyelerinin üzerlerine atılan osmanlı askerini birbirlerine, "öldür öldür" feryatlarıyla coştururken, buna ilavetende savaşı başarılı bir tarzda sürdürmelerini gördüğünde, bu hayreti şaşkınlığa kadar varmış idi. Çünkü bunların kadın olduğunu sanmaktaydı. Avrupalı bazı yazarlar sadrıazamın bu şaşkınlığını eserlerine almış bulunmaktadırlar. Monteku-kuli yukarıda saydığımız tehlikeli hareketi ifadeden sonra, bu hareketi zafere çevirmek için aşağıdakileri yapmamın gerektiğini anladım demekte. Bütün ihtiyat askerinin geride bulunanı ve Şiparuk alayları, nehrin üst tarafına ait bölümü müdafaaya koştular. Müttefik ve fransız askerleri nehrin akışına doğru atılıp, düşmanı (Osmanlıları) durdurup, nehri geçmekten menetmeye muvaffak oldular.

Anlatılanlara dayalıdırki; savaş nizamının merkezi, harbi hâl ve fasl eyleyecek duruma cilvegâh olmuş ve o an, büyük bir önem kazanmıştı. Burada bir an bile zaman kaybı olmamalıydı. Çünkü; böyle bir yerde ve vaziyette tereddüd içinde kalınırsa, Osmanlılar buradaki mevkilerinde kendilerini kuvvetlendirme, sağlamlaştırmaya vakit bulacaklardı. Harb mevkiinin yerini ve faydalı taraflarını, düşman askerinin (osmanlı askerinin) düzenini bizzat kendim yeniden tahkikle keşfe giriştim. Bunu tamamladıktan sonra diğer arkadaşlarında, istikşafatta bulundurduktan sonra diğer generaller ile birlikte saldırıya geçmek üzere tertibat yapma karan aldım. Bu arada bazı zevatın çekilmek fikrinde olduklarını, başka bir takımınında daha evvelce ordugâhı terk etmiş olduklarını vede birtakımının da yine ricat fikriyle dolu olduğunu gördüğümden vücudumuzu kurtarmak için, cesaretimizi kolumuzun kuvvetini kullanmaktan başka çare kalmadığım, bu bakımdan bütün gücümüzle düşmana saldırmamız ve

mağlup etmek için, en son gayretimizin dahi gösterilmesinin gerektiğini söyledim. Galibiyeti elde edemediğimiz takdirde metanetle ölümü seçmemiz icab ettiğini, yahud zafer veyahudda canımızdan vazgeçmemiz icab ettiğini bunu yapabilmek içinde cesur olmanın kâfi geleceğini beyan ettim. Yukarıda ifade ettiklerimi tamamladıktan sonra bir anda her cihetden düşmanın üzerine atıldık. Aynı yerde bulunan düşmanın dehşet verici tarzda attıkları, nâra ve sayhalarından ve onlara karşı kullandığımız ateşli silahlar ve çeşitli topların husuie getirdiği seslerin meydana gelmesinden, gökleri sarsıcak büyüklükteki şamata içinde savaşmağa başladık. İmparatorluk askeri alaylarından Şepik; Piyo, Tasso, Loren, Şinadav, Rap-pak alayları sağda ve imparatorluk askeri ve bilhassa Şuab dairesi askeri ortada, fransız askeri solda bulunuyorlardı. Bahse konu askerin hepsi bir kavis şeklinde yürüyerek düşman kuvvetlerinin kuşatılmasını cepheden ve yan taraflardan hızla yürüyerek gerçekleştirdiler. (Meydan savaşının Viyana'da basılmış bir eserden alınan resmin gösterdiğine dikkat edilmesi) İki hasım arasında meydana gelen müthiş kapışma neticesinde istihkâmlar inşa ederek yerleşmiş oldukları araziyi terk etmeğe, bunla da iktifa edilmeyip, gayri muntazam şekilde geri çekilme hatta kendilerini nehre atmağa mecbur oldular. Bu vaziyet öyle bir karmaşa, korku ve dehşet halinde vukua geldi ki oskerin pek dar bir geçid içinde sıkışarak birbiriyle çarpışmağa, birbirlerini itip kakmağa mecburiyetlerinden dolayı> göğüs göğüse savaştan canını kurtarabilen ne çare nehir içinde boğuldu. General Şiparuk ise, düşman <osmanlı> süvarisine meydan okuyarak, büyük bir savaşın kanlı sahnesini yaşadı, üst tarafda ise, düşman süvari askerleri ise, Hırvatlar ile imparatorluk askerlerinden Dragon süvarileri tarafından mağlub edilmiştir. Nehrin karşı yakasında mevki tutmuş bulunan düşman topçusu; tüfenkli askerimiz tarafından, arkası kesilmiyen bir atışa mâruz bırakılarak toplarının başından ayrılma fiilini işleme vaziyetine düşürüldüler. Bizim askerin bazıları sahilin karşısına yüzerek geçtiler. Buradaki topların bazılarını çivilediler, bir kısmını da nehre yu-varladılar. Daha sonra da, nehire dökülen toplarda çıkartılıp ordugâha getirildi. "Yukarıya almış olduğumuz Montekuku-li'ye ait ifadeden sadrıazamın karşı sahile asker şevkinden bir an bile geri durmadığını bununla birlikte Osmanlı kuvvetlerinin tamamının burada buluştuğunu, buna bağlı olarak da kuvvetler arasında eşitlik kalmadığını, sol cenahdaki fransız -ların kumandanı olan Kolliniden yardım taleb etmeye mecbur kaldığını, itiraf ettiğini anlamış oluyoruz. Bir takım adi davranışları, Montekukuli gibi büyük bir asker ve komutanın ağzından işitmek, doğrusu insanı hayretlere garkediyor. Bakınız koskoca mareşal, bilinen eserinin başka bir bölümünde, kendi söylediklerini yine kendi ifadeleriyle nasıl yaralıyor. "Suların azgınlığından Raab nehri o kadar kabarmıştı ki savaşın ertesi günü nehrin kenarında bulunan karakollarımızı, geri çekmeğe mecbur olduk. Bundan başka Osmanlıların savaşa seyirci gibi bakmış'otuz bin atlısının*tamamen dinç olarak savaşa hazır bulunması... Takibin yapılamamasına asli sebeb gibiymiş şeklinde gösterilebiliyor." Şu ifadesiyle Montekukuli; otuzbin Osmanlının harbe hiç girmemiş olduğunu itiraf ederse,

neticesinde kazandığı galebenin, zaferin temini İçin Osmanlının bütün kuvvetinin bir araya gelmiş olması nasıl mümkün oluyor. Bütün anlatılanlardan anlaşıldığına göre, çoğu gerek ecnebi, gerekse yerli tarihlerde gösterildiği üzere Montekukuli'ninde nehrin ortasında, kendileriyle harbe giriştiği askerin, Osmanlı askerinin tamamı olmayıp, bu ordununun mahdut bir kısmıdır. Yâni; Avusturya ordusunu ansızın basan ilk Osmanlı taarruz birliği ile onları kuvvetlendirmek için sadrazamın fezeyan yâni; suların kabarmasından önceki ana kadar, karşıya geçirebildiği sayısı belli bir miktar asker, tahminen orduyu hümayunun sekizde/birini teşkil etmektedir. Tarihçilerin çok büyük bir bölümünün kanaati bu muharebede Avusturya ordusu ve müttefik devletlerin gücünün tamamı yüzbin kişiyi aşmaktaydı, buna karşılık-da Osmanlı kuvvetlerinin tamamı seksenbin civarında idi. Nehri taşıran su feyezanına kadar bu kuvvetin ancak onbin kişilik kuvveti karşı sahile çıkarılabilmişti. Böylece nehrin suları kabarınca imdadına koşulması gereken Osmanlı kuvveti, onbin kişiydi. Bu askerin imdadına gidemeyen Osmanlı kuvvetleri katliamın ancak seyrine bakma durumunda kalırken, mareşal Montekukuli bu kuvvetin onbin kişi olduğunu görmezden gelerek, beyanında kuvvetlerin eşitsizliği münasebetiyle, fransızlardan yardım isteme mecburiyetinde kaldım demesi, gülünecek hâldir!
Nehrin öte tarafında, avusturya kuvvetlen ve de müttefikleri ile başbaşa kalmış onbin kişi civarındaki Osmanlı birliği, aradaki aleyhlerine olan korkunç güç ve sayı farkına rağmen cesaretle, soğukkanlılıkla çarpışıyorlardı. Kifayetsiz kuvvet ve sayıca az olmalarına rağmen, osmanh birliği muzafferiye-te nail olmak şansına erecekti nerdeyse. Ancak; geriden gelmesi gereken takviye, nehrin sularının kabarması yüzünden mümkün olmayınca bulundukları mevkii düşmana vermemek için, olanca güçleri ile savaşmaya koyuldular. Bu duruma bağh olarak, Montekukuli bu fırsattan istifade ederek, ce-' nahlardaki bütün kuvvetleri merkeze topladı ve kendi kuvvetlerinin binde birini teşkil etmeyen Osmanlı üstüne saldırdı ve hududu belli bir muvaffakiyet kazandı. Yukarıda söylediğîmiz gibi, onbin osmanh askeri nehrin öbürtarafında, çok büyük kuvvetler karşısında katliama tâbi tutulmaktayken geri kalan ve kuvvetin büyük kısmını teşkil edenler seyretme durumunda kalmıştı. Buradaki kuvvet otuzbin kişi olmayıp, adetâ Osmanlı kuvvetlerinin çok büyükçe kısmını teşkil etmekteydi. Osmanh birlikleri nehrin sularının kabarmasından pek az önce düşmanın sağ ve sol cenahlarına saldırıya geçmişse de, daha erken yapılması ve merkezle birlikte yapılması gerekirken, yapılan tehir, nehrin kabarması sonucuna denk gelince başarı elde etmek kabil olmamıştır. Buna bağh olarak, düşmanın sağ vede sol cenahları serbest kaldığından Montekukuli bu serbestlikte merkeze, yeterli kuvvet çekebilme şansını bulmuş ve kullanmıştır. Geçde olsa avusturya kuvvetlerinin sağ ve sol saflarına karşı hücumla vazifelenen osmanh yan kollan, Montekukuli'nin dediği gibi, Osmanlılar kendilerine karşı koyan gücün kuvvetlice mukavemetinden değil, taşmış bulunan nehrin karşı yakasına geçemediklerinden bir şey yapmağa muvaffak olamamışlardır. Yine Montekukuli'nin dediği gibi; bu cenahlardan birinde

Osmanlı güçleri başarılı olsaydı, avusturya ordusunun kalabalık bir süvari kuvveti ile arkası alınmış olacak, bu süvari gücü hasebiyle avusturya ve müttefiklerinin tamamı arkalarını feyezan halindeki Raab nehrine vermeye mecbur kalarak, Osmanlı merkez hücum kolu ile cenah kuvvetlerinin arasında kalarak ya tamamen mahvolacak ya da, terki silah etmeğe mecbur kalacaktı. Ne çareki; takdiri İlâhi böyle tecelli etmiş, Raab neh-rininde suları kabarmış, Osmanh askerlerinin istihsal edeceği bir zafer tahakkuk etmemiş oldu. Montekukuli'nin uzun uzun anlatmaya çalıştığı, aldığını söylediği harb tertibatına bakarsak, bu ifadelerinde takdiri hakkettiği söylenebilir. Ancak; kendi kendine meydana gelen su kabarmasının husule getirdiği fırsattan istifade ederek, tabiyatiyle yapması gerekeni tatbik etmeyi anlatırken gösterdiği mübalağa inkâr ediimez şekilde kendini sergiliyor. Karşısında pek zayıf bir güçle direnen düşmana karşı, çok üstün bir kuvvetle elde edilen galibiyette hele talihin az görülür derecedeki büyük yardımı sayesinde gösterilen muvaffakiyete bir büyük kumandanın bu kadar sevinmesi ve büyük bir şeref duymaması icab eder.

Montekukuli'nin bu savaştaki başarısını mübalağalı yersizce övünmesi, savaş erbabının ciddiyetiyle tanınmış kimseleri arasında takdire mazhar oİamaz. Mareşal Montekukuli savaşın nihayetinde, kendisinin askerlerinden bazılarının nehri yüzerek geçtiğini ve Osmanlıların bırakmış olduğu topların bir kısmını çiviledıklerini, bir kısmını da nehire yuvarladıklarını, bilahire sudan çıkarılıp karargâhlarına getirdiklerini söylüyor. Şimdi kendisiyle savaşmakta olanlar mağlup edilmişler, yazılan toplan da bırakıp gitmişler İdi. Geçit yerinin ellerine geçmesi ve Osmanlıların burada kurduğu muhakkak olan vede mareşalin ifadesinin tamamına bakarak hâlâ mevcud bulunması icab eden köprüden galib olarak geçerek bahse konu toplan ele geçirerek ordugâhlarına nakletmelerini gerektirirdi. Askerlerin bazılarının nehri yüzerek geçip, topların bazılarını çivilemesi ve bazılarımda nehre yuvarlamasına hiç lüzum yoktu. Montekukuli'nin bu ifadesiylede ortaya çıkmaktaki, Raab nehri askerin geçişine müsaade etmeyecek tarzda taşmış, üstündeki köprüyüde alıp götürmüş, buna bağlı olarak da, suyun öbür tarafına geçmiş bulunan Osmanlı askeri lâzım gelecek yardımı alamamış, kendisinden on mislinden fazla sayıdaki düşman kuvvetine mağlup olmuştur. Mareşal Montekukuli; savaşın safahatı ve neticesine sözü getirerek diyorki: "Bahse konu savaş pek kanlı ve inatla sonu belirleyecek açıklıktan uzak tarzda cereyan ediyordu. Avrupa saati İle sabahın dokuzundan önce başlayıp, akşam üstü onaltıya kadar devam etmiştir. Her iki taraftan bir hayli insan ölmüşsede ve bir çokda yaralı varsada, osmanlı tarafının kaybı dahada ziyade idi. Osmanlılar meydana gelen bu sa-vaşda yardımcı askerlerini değil, belki en savaşçı, en cesur, kahramanlığı ile temayüz etmiş seçme askerlerini, dünyaca meşhur yeniçeri ile arnavut askerleriyle, sipahilerini yâni Osmanlı devletinin kılıçla kalkanı sayılan, İstanbul'un en birinci bahadır yiğitlerini zayi ettiler. Tarih sayfalarında misaline pek ender rastlanır ki böyle, büyük bir kavga ve cenk ile kuvvetlerinin hepsinide biryere toplamış büyük bir

ordunun sahrada, yukarıdan beri anlattığımız şekilde perişan edilmesine rastlanmış değildir. Yapılan bu savaşda düşmandan (Osmanlıdan) bir çok sancak vede bayraklar ele geçirildi. Ayrıca çeşit çeşit altun ve gümüşden, beygir takınılanda ele geçti. Nice sanat eseri kılıçlarla, para ve pek kıymetli taşlar, velhasıl külliyetli miktarda ganimetin sahibi olduk. Savaştan sonra bir hayli zaman geçmesine rağmen, mezkûr nehrin dibinden nice kıymetlere hâiz ganimet çıkarılmaya devam olunmaktaydı. Suyun üstünde yüzen cesetlerde, çengelle kenara çekilenlerde de bu kıymetli ganimetlerden bulunuyordu. Bu savaşda tecrübe bakımından yetersiz olan yeni askeri merkeze koymak, kendilerine daha fazla emniyet ve itimat edilmekte bulunulan kıdemli askerin yan bölgelere konma suretiyle tabiye olunması bu üzücü neticeyi davete sebeb olmuştur.
Bilhassa düşman yalnız merkeze hücum etmeyip, cenahlara da hücum etmiş, Raab nehrini merkeze karşı bir yerde geçmiş bulunduğundan askerlerimizin burada bulunan az bir bölümü, eğer etraf ve yanlardan gelen yardımlarla takviyesi sağlanmasaydi, ordunun tamamı Osmanlıların, biraz büyükçe kuvveti tarafınca ricata mecbur bırakılsaydı büsbütün ku-şatılacaktı. Yanı vede arkası alınarak feci bir mağlubiyete duçar edilecekti. Böyle durumlarda askerin azlık olmalarından doğan eksiklikleri, cesaretle ikmal ile bertaraf etmeleri mutlakı lâzım edendir. Arzu edilen bu çeşit hassa tecrübesiz askerde değil, belki değeri ve kıymeti denenmiş tecrübeli ve muntazam askerde bulunacağı aşikârdır. Bundan başka bizim yaptığımız gibi merkezi kendisinin yakın ve bitişiğinde bulunan cenahların yardımıyla takviye edip himayeye almak kolay ise de, aradaki mesafe büyüdükçe bir uçdaki asker ile taa diğer uçdaki askerin koruma altında bulundurulamaya-cağı herkesçe kabul edilir. Anlattıklarımızla görülürki; meydan savaşı yinede kaybedilme tehlikesine maruz idi. Sükunetle incelersek görülecektirki, müttefik askerler meydana gelen çeşitli karışıklık ve perişanlık yüzünden, bozulduktan sonra dahi ölmeyi yaşamaya tercih eden, asla minnet ve âmâna düşmeyen yeniçerilerle, arnavutlann cesaret ve kahramanlıklarının ve metanetlerinin yüksekliği, denizlerde görülen med ve cezir olayı gibi zaman zaman askerimizin gerilemesini, vakit vakitte kendilerinin geriye çekilmesi bundan dolayı savaşın uzun bir zamanının meşkûk kalması, barutun bitmeğe yüz tutması gibi hususlar savaşın kaybedilmesine dair ikna edici delillerin başhcalanndandır. " Avusturya ve müttefikleri ordusunun başkumandanı olan Montekukuli'nin anlattıklarına göre: sabahın dokuzundan akşam üstüonaltı'ya kadar yedi saat sürmüştür. Alman erkânı harp miralaylarından meşhur Kauzler; yedi saat süren bu savaşta müttefiklere ait kuvvetlerin bir hayli ölü (60 subay, 2000 asker) verdiğini, karşı ordununda 6 bin ölü, 8 binde Raab nehrinin sularında boğulduğunu ifade ediyor isede, Osmanlı tarihçilerine göre bizim zayiatımız ordunun tamamına nisbetle pek az olup, avusturya, müttefik ordusunun zayiatı ise, Osmanlılardan bir kaç misli ziyadedir. Savaş alanı ve bilhassa harb nizamının merkezi sayılan Mükeksedorf köyü yakınları müttefikler or-\ duşu mensubu askerlerin (eşleriyle dolmuştur. Montekuku- \ li'nin, Sen Gotard savaşı hakkında yukarıda kaydettiğimiz^ sözlerinden olan Osmanlıların

en seçme askerlerini telef e -tiklerine dair ifadeleri, pek mübalağa sayılsa yeridir. Montekukuli'nin bu ifadesi kendisini büyüklük kompleksine kaptırdığını ortaya koymaktadır. Çünkü; ordusunun tamamının 80binkişi olduğu ve bu kuvvetin lObin kişisi nehri geçmiş ve Montekukuli kuvvetleriyle çarpışmıştır. Yetmiş bin kişinin bil-fiilsavaşa girmediği noktada, seçme askerin kaybedilmesi olayı nasıl mümkün olabilir? Montekukuli, hakikati söyleme yolunu tercihi şu ifadeyle gerçekleşebilirdi: "Bu savaşda Osmanlılar seçkin askerlerinden olan yeniçeri ve sipahilerin az bir kısmını kaybetti" Mareşal Montekukuli'nin Osmanlıları tamamen bozduğuna ve büyük bir zafer kazandığına dair ifadelerde bulunması, şaşılacak şey olmayıp, ancak gülünecek bir haldir. Bu kumandanın anlatmaya çalıştığımız hududu belli başarısını, tarihlerde ve bilhassa Avusturya tarih kitaplarında, hassaten de kendisinin kaleme almış olduğu "Me-movar"ında tarif edilmez büyüklükte gösterdiğini müşahede eden hakikat sever zevattan, almanyah Wilhelm Notebom adlı zat: "Montekukuli ve Sen Gotard Masalı" adını verdiği bir eser kaleme almıştır. Bahse konu eserde Montekukuli'nin tesir ve rolünün tarihçiler tarafından büyütülmüş olduğunu ikna edici delillerle ortaya koyduğu rahatça görülür. Bu eser 1887 senesinde Berlin'de tâb olunmuştur. Bay Wilhelm bu çalışmasını yaparken bahse konu savaş hakkında yayımlanan bütün kaynaklara bakmış, risale haline getirilmemiş nice hatırat ve layihalarıda taramıştır. Hâttâ h. 1153/m. 1740 senelerinde ülkemizdeki basılmış tarih kitaplarından olan "Râ-şid Tarihi"ne de müracaat etmiştir. Bütün bu tetkiklerden sonra bu alman muharrir, yapmış olduğu eserde, iki asırdır avrupayı ve avrupalıları pek büyük bir zaferin sahibiymiş gibi adeta aldatmış olan Montekukuli'yi bütün çıplaklığı ile gözler önüne sermiştir. Herhalde bu Montekukuli'nin, kazanıldığından bahsettiği parlak zaferin çeşitli ganimet mallarının kıymetinin de mübalağa edilmiş olduğunu kabul gerekir. Montekukuli, tecrübesi yetersiz askeri yalnız merkeze koymakla yaptığı hatayı itiraf ediyor. Yaptığı bu hata ile birlikte, yapılmasına, pek geç başlanan ve suyun taşması sebebiyle başa-çıkılamayan hücumlarından birinde başarılı olunduğu takdirde, kendi ordusunun başına geleceği gayet tabii olan felâketi pekgüzel görüp tetkik ediyor. Ayrıca cenahlar ile merkez arasındaki büyük açıklığı, kendisinin yaptığı gibi cenahlarda-ki askerle merkezi korumak her dem mümkün olmayacağını düşünebiliyor. Meydan savaşının neredeyse kaybetme tehlikesi bulunduğunu göstererek, hududu belli başarısının bile kendisine pek pahallıya oturacağını dolaysıyla gösteriyor. Hele Osmanlı askerinin kahramanca ve usanmaz bir iman ve inançla yaptığı savletleri, din ve devlet uğruna ölmeği, yaşamağa tercih ettiklerini tasdik ve ifade ederek, her zaman iftihar ettiğimiz ecdadımızdan bize hatıra sunmuş oluyor. Mon-tekukuli; düşmanın takibi üzerine sözü getirip diyorki: Bozulmuş ve korkuya dalmış ve dehşete düşmüş olan düşmanın takibiyle zaferden büsbütün istifade etmek akla gelmemiş değildi. Hatta Kartaz (Kartaca) ordusunun başkumandanı Anibal'e bu hususda isnad edilen ayıp ve kusur bile bu sırada, iyice düşüncemizi sarmıştı. Fakat gelecekteki korku engel teşkil etmiştir. Düşmanı takip etmek için geçilmesi

gereken nehrin suları savaşın sona ermesiyle başlayan fezeyan-dan dolayı o kadar yükselmiştiki, nehrin kenarında bulunan karakollarımızı dahi ertesi günü çekmeğe mecbur olduk. Bir de; düşmanın savaşa seyirci gibi bakma durumunda kalmış olan otuzbin atlısının son derece dinç ve savaşa hazır durumda olması, son hücumda ise ekmek ve cephanenin tamamen tükenmiş olması, askerin önemli miktarda azalması, yorulmuş bulunması hatta konması şart olan karakolların bile asker azlığından dolayı konulamaz hale gelmesi, bu takibin yapılamamasının esas sebebi olarak gösteriliyor. Bundan da başka düşman; kendi ordugâhını kaldırmayıp, ağustosun beşinci ve altıncı gününe kadar yalnız sıkıştırmak, takviye yapmak ile yetini vermişti" Montekukuli büyük bir meydan muharebesini kazanmış olduğuna herkesi inandırmış bulunduğuna kanaat getirdikten sonra, alelusul yapılması icab eden bîr takibden bahsederek, Aniballerden filânlardan, misal getirdikten sonra takibi yapamamasının sebebi hususunda beyanda bulunmaya çalışıyor. Bir büyük meydan muharebesi kazanılmışım ki takip mümkün olsun?. Osmanlı kuvvetleri bütün kuvvetinin ancak sekizde birini kaybetmekle birlikte faal durumunda, mükemmel nizamında kalarak, dehşet ve iktidarını sergilemekte ve düşmanı tepelemek için, hâla fırsat gözleyerek savaşıp darbe vurmaktan asla aciz değildi. Bulunduğu yerde bütün korku salan heybetiyle beş gün kalmış, harekete başlamamış idi. Bu vaziyette galib olarak geçinmekte olan Montekukuli mağluplardan çok, çöküşe ve perişanlığa düşmüş olduğunu beyan ettiğinden dağınık ordusuyla Osmanlıları takip işini nasıl yapacaktı? Montekukuli, savaşı anlatırken kendisinin zaferini iyice parlak göstermek için, düzmece bir plân icad etmiştirki, o dahi Raab nehri sularının güya savaşı bekleyip de takibe mâni olmağa savaş biter bitmez suların kabarmasının başlamış olmasıdır! Fesübhanal-lah!

Koca Montekukuli, herkesin gördüğü, osmanlı tarihçilerinin tamamının meydana koyduğu koca bir hakikati <yâni savaşın cereyanı sırasında, nehrin birdenbire taşarak karşı sahildeki osmanlı askerine artık imdada gidilememiş olduğundan mecburen o askerler yenilmiştir. Şimdi böyle açık bir hakikati nasıl saklamaya cesaret edebiliyor? Ancak romanlarda rastlanan, garib tesadüfler Sen Gotarda da kendini gösterdi! Ecnebi tarihçi ve yazarlar ile osmanlı müverrihleride acaba savaş yapılma esnasında meydana gelen şu suların kabarmasını, karınlarındanmı uydurmuşlardı? Deniiebilirmi ki; bu hususda ecnebi yazarlarda yalanı seçmeyi tercih ettiler? Kesin olarak tesbit olunmuştur ki; feyezan yâni suların kabarması öğleden biriki saat geçince birdenbire başlamış, nehrin üzerine kurulu hafif köprüyü alıp götürmüş, nehrin iki yakasını birleştiren vasıta ortadan kalkmış oluyordu böylece. Bu vaziyet karşısında az bir sayıyla kalmış osmanli askerini, bütün kuvvetleriyle kuşatıp, kuşatmada kalan askeri bozmak için, büyük müşkülâtlarla karşılaşarak ancak muvaffak olabilen Montekukuli'nin, nehri kendi ordusu ile geçebilmesine, farzı muhal geçse bile <karşı sırtlarda avusturya ve müttefikleri ordusuna hâla dehşet saçan faaliyet ile mükemmel vaziyette olduğu kendisi tarafındanda tasdik olunan> osmanlı ordusu, kısmı azaminin aç vede perişan halde olan ordusunun durumunu kendi

itiraf eden kimse böyle bir orduyla takibe kalkışabilirini? Savaştan sonra meydana gelen durum iyice tetkik olunur, bilhassa savaş ağustosun birinci günü meydana geldiği halde, Montekukuli'nin itirafına göre osmanlı ordusunun ağustos'un altısına kadar, bulunduğu mevkii terk etmeyerek vaziyetin telafisini fırsatı olduğu düşünülürse, ileride anlatılacağı gibi bu savaştan sonra yapılan sulh antlaşmasının Osmanlılar lehinde cereyan ettiği düşünülürse, Montekukuli'nin takiplerden, filanlardan bahs ettiğine kendisi her zaman osmanlı ordusunun tehdidi altında kaldığı halde, galip olarak geçindiğine cidden hayret edilse elverir. Montekukuli; Sen Gotard savaşından dolayı avusturya'da meydana gelen büyük memnuniyete dikkat çekerek şöyle demekte: <Zaferin haberi, avusturya imparatoru ve bütün halkın gözünde fevkalade neşeyle karşılanmış, bu haber üzerine Viyana mabedinde de pek büyük ayinler yapılmış, neş'e içinde toplarının şehre velveîesâz olmuş bulunduğunu, imparator tarafında^ yazılıp orduya gönderilen mektuplarla kendisine ye emrindeki generallerle zabitana arzı teşekkür ve takdirlerde bulunulduğunu, kendi eliyle italyanca yazarak, adına göndermiş olduğu iki mektupda dahi hakkında fevkalâde iltifatlar yapıl-- masına vede bu mektupların gelecek nesiller için kıymet bi-çilemeyecek derecede, pek pahalı bir hazineyi teşkil ettiğini bundan başka, hizmetinin mükâfaatı olarak imparatordan uhdesine kendi ordularının leytonan generalliği <feriklik> rütbesi verildiğini*bir de, imparator tarafından mükafat olarak, bütün askere birer maaş ihsan olunup, bununda memnuniyeti umûmiyeye sebeb olduğunu nakil ve rivayet ediyor. Bu rivayettende anlaşılıyor, ki Montekukuli ötedenberi her zaman muzaffer olan osmanlı ordusunun, nehri geçen bir müfrezesine, suların kabarması yardımıyla elde ettiği zaferi, pekçok parlaklıkta göstererek bildirmiş ve bu başarı pekde büyük görülmüş ki kendisine, büyük teşekkürat yapılıp, mükafatlara nail edilmiştir. Montekukuli; Sen Gotard meydan savaşından sonra avusturya'da husule gelen büyük memnuniyete sözü getirerek "Muzafferiyet haberinin avusturya im-paratorununun ve bütün halkın gözünde fevkalade neş'e ve sürura sebeb olduğu görüldü. Alınan zafer haberi gereğince Viyana büyük mabedinde azim bir ayin yapıldı. Tesit için atılmakta olan topların sesiyle neş'e bulunduğunu, imparatorun kendi eliyle yazarak orduya gönderdiği mektuplarla, Monte-kukuli'ye ve maiyetindeki komutanlara, generallere ve zabitlere teşekkürlerin arz olunduğunu, çeşitli takdirata mazharol-duktan sonra, imparatorun kendi el yazısı ile italyanca olarak yazmış bulunduğu iki mektubdan memnuniyetini belirtmiş ve gelecek nesline, bu iki mektubun paha biçilmez kıymet taşıyan hatıra olarak kalacağının zevkini tatmıştır. Ayrıca imparator, kendi ordularının başına kumandan yaparken "liyotonan generalliği" "<bizdeki feriklik> rütbesini verdiğini ayrıca askerlerin her birine bir maaş ikramiye ihsan ettiğini1' beyan ediyor, bu anlatılandan ortaya çıkıyorki; Montekukuli eskidenberi devamlı galip gelen osmanlı ordusunun nehri geçen bir müfrezesine karşı suyun kabarması sayesinde elde etmiş olduğu galibiyeti pek fazla büyütüp, parlatarak bildir-liştir. Hakikaten bu anlatım vakayı büyük göstermeğe yara-ıışki, teşekkür ve mükafatın büyük tutulduğu

görülmüştür.

San Gotar Savaşında Galib Gelememenin Esas Sebebi

Kauzler, bazı ecnebi ve osmanlı tarihçileri nezdinde Os-nanh askerinin muvaffak olamamasına aşağıdaki sebebler medar olmuştur. Montekukuli; feld mareşallik rütbesiyle diğer rütbelerini daha sonraları avusturyanın diğer savaşlarında elde etmiştir. Genellikle, sulh zamanında gösterdiği büyük yararlıklar kendisine mükafat olarak bu rütbeleri getirmiştir. <Montekukuli'nin tercümei haline müracaat

1) Raab nehrini önce geçen ve avusturya imparatorluk askerini kendi ordugâhları ortasında tarn bir emniyet içinde iken basan ve şecaatin son raddelerine kadar sebat etmiş bulunan Bosnalı İsmail Paşa komutasındaki osmanlı birliğinin himayesinde ihmal bulunularak, lâzım gelen zamanda ona yardımın gönderilmemesi ve düşmana vurulması gereken kuvvetli darbe fırsatınında kaçırılmış bulunması;

2) Raab nehrinin henüz suları kabarmadan önce avusturya, müttefikler ordusuna ait iki cenahada daha önce hiç do-kunulmaması, bu cenahların bulundukları iyi halde serbest bırakılması, Montekukuli'ye merkezin yardımına gelebilmek için bu cenahlardan istifade etme şansının sağlanması;

3) Cenahlara hücuma geç başlanıldığı gibi gevşek davra-nılmasida, bu hücumların tam fayda vereceği esnada suların kabarma vakasının cereyan etmesi hareketi adetâ akim bırakması;

4) Büyük bir hızla yağan yağmurun tesiriyle, öğleden sonra Raab nehrinin taşması ve bu su üzerindeki hafif köprüyü götürmesi böylece de iki sahili birbirine bağlayan vasıtadan mahrumiyet;

5) Ordunun yanında her vaziyete uygun tarzda kullanılabilecek tam tekmil köprü takımlarının, nehrin karşı sahiline atış yapabilecek uzun menzilli topların ve bundan başka, düşman ordusuna nisbetle yeterli sayıda adi topların dahi bulunmaması;

6) Bu savaş esnasında, eski savaş nizamımızın bozulmağa başlamasına ait zamanda olması buna karşılık ise, avrupalı-ların savaş usullerinde, bir hayli terakki etmiş olduğu döneme rastlaması;

7) Müttefik askerlerinin, başkumandanı olan general Mon-tekukuli'nin fevkalade ustalık ve sebatkârlikla savaşı idare edebilmesi, yazmış olduğu mezkûr savaşı anlatan eserde durumu her ne kadar abartmışsa da, bunların ze_ki, başarılarını değerli bulmak gerektiği, rivayete göre general Montekuku-li'nin emrinde bulunan generallerin telaş ve korkulan başkumandana erişememişti defalarca yapılan osmanlı hücumları karşısında harp ilmine vukufiyeti sayesinde dayanması, başarısında büyük rol oynadığını kabul lâzımdır.

San Gotar Savaşı Hakkında Bazı Osmanlı Tarihçilerinin Verdikleri Malumat

Tarihi Devleti Osmaniye diyorki: "Osmanlı ordusu Raab Çayı'nın sol yakasına geçmeğe savuşup, bir münasib geçid bulmak üzere, sağ yakasını ve avusturya başkumandanı general Montekukuli de geçişe engel olabilmek için, sol sahili takibe başladılar. San Gotar köyüne gelindiğindeyse dar bir geçit yeri bulundu. Sadrıazam hemen burda bir köprü kurulsun emri verdi. Asker kurulan köprüden karşı yakaya geçmeğe başladı. 8/Muharrem/10751/ağustos/1664'de Yeniçeriler; düşmanın gözleri önünde suya atılarak selamet sahiline çıktıklarında da savaşlarının kaidesine göre derhal toplanıp şiddetle harbe koyuldular, ne çareki, bir taraftan suların tuğyanı diğer taraftada, o zamanın en önemli savaş bilgini olan Montekukuli'nin manevraları Osmanlı kahramanlarının gösterdiği cesaret ve sebat yüz güldürücü netice vermedi. Ayrıca avusturya ordusunda Kpntdö Kolini komutasında altıbin fransız askeri de bulunuyordu. "NetayİcülVukuatın özetlenmiş beyanatı aşağıya alınmıştır: "Sadnazam, Raab nehrini geçip diğer ismi Yanıkkale olan Raab kalesini muhasara etmek kararını verdi. Geçid yeri bulmak içinde nehrin bir tarafından giderken, general Montekukuli de nehrin öbür tarafından yürümekte olup, herhangi bir geçiş hareketinin önünü kesmeği plânlıyordu. Bu sırada dört süvarinin yanyana geçebileceği büyüklükte bir geçid yerine rast gelindi. Hafif piyade birliğinin geçişini sağlayacak mertebede küçük bir köprünün inşa edilmesiyle, karşı kıyıya onbin kişi kadar geçirilebilindi.
Bu asker, karşılaştığı Avusturya askeri ile yaptığı çarpışmada onları ricata mecbur eyledi. Tam bu esnada sular kabardı. Bunun sonucu meydana gelen selin, hafif olan köprünün yıkılmasını sağladığı görüldü. Bu olay sonunda; Avusturya askeri moral bulup, az bir kuvvetle ve yardımsız kalması mukadder Osmanlı birliklerinin vaziyetine karşı, üstün bir duruma geldi. Osmanlı askeri ölümün veya esaretin hesabını yaptığında, tarihden gelen alışkanlığıyla çarpışarak şehid olmayı tercih etti ve şanına lâyık bir hamiyyet ve kahramanlık gösterdiler ve şehadet şerbetini içtiler. Her nekadar uğranılan zayiat pek fazla sayılmazsada, gerekse nehrin taşkın hâli, gerekse Avusturyalıların bu durumdan istifade ederek savunmada avantajlı duruma geçmiş olmalarından dolayı Ziget-karar verildi."
Osmanlı tarihleri arasında yer alan ve pek de makbullerinden sayılan "Raşid Tarihi" bu seferle ilgili olarak özetlemeye çalışacağımız aşağıdaki ifadeyi serdetmiş: "h. 1075/muhar-rem/3 m. 1663/temmuz/27 pazar günüdürki serdarıekrem hazretleri, islâm askeri ile Raab nehri kenarında bulunmakta olan, Karmend ve Çakan adlı palangalar karşısında çadırlar kurup, karşıyakadaki plangalar karşısında olduğundan o tarafa asker geçirmek için köprü yapmaya karar verildi. Köprünün oralarda bulunan düşman birlikleri islâm askerinin karşıya geçebilmesini önlemeye çalışıyordu. Eskiden Morava suyu denilen Mor nehri üzerindede Osmanlının geçişini güçleştirirken şimdi de bu Raab nehri üzerinde de Nemçeiiler, yâni Avusturyalılar engel olmağa çalışmaktaydılar. Bu sırada da bunlarla sulh müzakereleri de devam etmekteydi. Maddelerin kendi

içlerinde, müzakerelerinin yapılması müsaadesini kullanmaktaydılar.
Red cevabı gelmesi endişesiyle savaş alanını terk etmeyen, Osmanlı askeri reisleri arasında yapılan toplantıda Raab suyunun geçilmesi, oradaki askerin üstüne gidilmesi kararlaştırıldı. Büyük gayretlerle ve çalışma ile Sankoncar yâni Sen Gotarda bulunan palanganın üst yanında bir saat mesafede olan mahalde dört atlının yanyana geçebileceği genişlikte olan suyu özengiden yukarı seviyede olan geçit yeri bulundu. Yüksek ferman gereğince ocak halkı, İsmail Paşa, Bosnalı Mehmet Paşa, Kaplan Paşa aynı ayın sekizinci günü bahse konu yere geldiklerinde acileten bir köprünün yapılmasını nehrin karşı yakasını da zaptetmek ve burayı muhafaza etmek için deve'ler ile bir miktar, yeniçeri geçirip, vardıkları yerde siper almayı kararlaştırdılar. Düşman askeri, vaziyetten haberdar oluncada hemen yeniçerilerin üzerine saldırdı. Geçid başında bulunan, dilaver gazilerin bir çoğu kendilerini suya atarak, yeniçeriye yardıma koştular böylece düşman askerinden, ikibin kişiden fazlası cehennemlik oidu. Bir tarafdan düşmanın uğradığı hezimeti gören asker, kimisi atlar kimi develerle, karşı tarafa geçmeğe hazırlanmağa başladılar. Orada bulunan İsmail Paşa, yeniçeriağası, Kaplan Paşa ve serdarıekremin yanında bulunanlar, düşman tarafında görülen bozulma alametlerini tesbit ettiklerinden, o tarafa geçmeye başladılar. Düşman askeri; Osmanlı ve Tatar askerinin tamamen nehri geçerek karşısına çıkacağı korkusuna düşmüş olduğundan kaçmağa koyulmuşlardı. Osmanlı askerinin çok çok büyük kısmının karşıda, kendileriyle savadan askerin ise ancak onbin civarında olduğu şeklinde bilgilendirildiğinden ve ayrıca bunlara yardıma koşacak kimse görmediklerinden ricattan vazgeçip, mevcud asker üzerine hücum ettiler.
İki taraf birbirine girdi. Sabahdan ikindiye kadar devam eden kanlı savaşın en talihsizleri, çaresizlik içinde karşıyaka-da can verip şan alan arkadaşlarını seyretmek mecburiyetinde olan ordunun çok büyük bir kısmını teşkil edenlerdi. Çünkü suların kabarmasında meydana gelen sel, hafif köprünün yıkılmasına dolaysıyla da kendilerinden mukayese edilemeyecek derecede kalabalık, bir düşman karşısında kalan os-manlılann adetâ yok edilmesine vesile oldu. Bu nadir rastlanan faciayı seyretmek mecburiyetinde kalan serdarıekrem, emrinde bulunan asker bu vakanın intikamını almak için, karşı kıyıya geçebilmenin bir çok yollarını aradıysa da, böyle bir arzu gerçeğe ulaşamadı. Artık görülen o tarafa bu hengamede geçilemeyeceği idi. Bu bakımdan oralarda dolaşıp durmak ayrıca bir hata sayılır. Artık yapılacak iş, Avusturya kapıkethüdası ile sulh meselesini bir şekle bağlayıp geri dönülmeğe karar verilmesiydi zaten onlarda öyle yaptılar." Bir Hatırlatma Efendim görüldüğü üzere nehrin karşı yakasında avusturya ve müttefiklerinin eline düşmüş bulunan askerimizin, kanlı bîr muharebeden sonra terki hayata, şehadet inancı ile baktıklarından, onlar hakkında söyleyeceğimiz tek husus ruhları şâd, mekânları cennet olmasıdır. Şefaatlerinin bizlere de ulaşmasıdır. Ancak; bu feci hâlin mecburi seyircileri askerlerin tabiiki, bu iş bitti gidelim, diyemeyeceği açıktır.
Hâttâ bu askeri oradan alıp götürmek de her babayiğit kumandanın işi değildir.

Nihayet işin şahidleri, katliama uğrayanların enaz beş altı mislini teşkil etmektedir. O kadar büyük bir kuvvetin çekilme işlemine peyderpey razı gelebileceğini düşünebilmek, o savaştaki komutanların, insan psikolojisine vukufiyetlerinin saklı delilini teşkil eder. Nehrin civarında karşıya geçebilecek başkaca bir geçid arama arzu ve temayülünü gösterenlere hayır dememek hâttâ onların önüne düşerek bu geçidi aramak, sükunet ve askerlikte pek mühim olan solidalite yâni, ayrılmaz beraberliği temin yönünden çok isabetli olmuştur diye düşünüyorum. (Metin Hasırcı)" Yine seferin meydana geldiği devrin meşhur yazarlarından ve os-manlı muharrirlerinden biri "Sen Gotar meydan muharebesi" hakkında ve neticesi babında şunları dile getiriyor: "Erdel topraklarında savaşla vazifelenen orduyu hümayun Sebin Kalesi altında bulunduğu esnada Köprülü Mehmed Paşanın vefatından sonra yerine geçen oğlu henüz yirmiyedi yaşında idi adı İse Fazıl Ahmed Paşa idi. Bu zâtın babasının yerine tâyin olunduğu zaman tarihler 8/rebiülevvel/1078-28/ağus-tos/1667 Pazarını gösteriyordu. Aradan çok az bir zaman geçtikten sonra, Foğraş isimli yerde aynı ismi taşıyan bir kale önünde önemli çarpışmalar husule gelmişti. Bir ay kadar süren bu savaşlar neticesinde düşmanların elinden pek kıymetli ganimetler elde edilmişti. Ellibin kişiden fazla esir, binlerce araba elde edilmişti. 1073/1663 yılında serdarıekrem Fâzıl Ahmed Paşanın, Macaristana gelişinde üyvar (Nevah-zol), Letre, Liveh, Novigrad, Secan, Kermab, Derekli, Holok, Buyak kaleleriyle birlikte, bir çok yer serdarıekremin gayretleri ve öncülüğünde feth olundu. Bir çok esirin elimize geçtiği :cephane ve mal yönünden, kıymetli ganimetler elde olundu. Bu kadar fetihlerden sonra orduyu hümayun dinlenmeye çekildi.

Bunu fırsat bilen Avusturyalılar bazı kalelerimizi muhasara altına almışlarsada, durumu haber alan serdar, umulmaz bir süratle bunların üzerine harekete geçti. Sadrazamı yanında büyük bir kuvvetle üzerlerine geldiğini istihbar eden düşman derhal ellerindeki savaş aletlerini olduğu yere bırakarak Osmanlıların Yenikale, onların ise, Keçkopuvar dedikleri kaleye ve Zerinyivar dedikleri hisara sığındılar. Sadrazam serdarıek-rem Fâzıl Ahmed Paşa bunları fena bir şekilde mağlup etmeyi başardı. Bulundukları yerde tutunamayan düşman kaçmaya başladı. Nehirlerden geçmek için kullandıkları köprülerin üzerinde takip edilmekte oldukları Osmanlı kuvvetlerince topa tutuldular. Osmanlı ordusu buraya kadar gelmişken Hırvatistan toprağını da bir kolaçan etmekten kendini alamadı. Zaferlerle taçlanan askerimizin ırki gururu galeyana geldiği için durmak kolay değildi. Sadnazam Raab suyu tarafına geçti. Bu nehrin kenarında bir savaş meydana geldi. Yapılan bu son muharebeye kadar bir aksilikle karşı karşıya gelmi-yen Osmanlıların bu sefer karşısına bir aksilik çıktı. San Go-tar yakınlarında nehri geçen ve oradan düşman ordugâhına kadar sokulan yeniçeriye "Geriye dönüp metrislerinize giriniz" şeklinde emir geliverince hepsi itaat ettiler. Nevar ki sipahilerin bu emirin gelişinden haberi olmadı. Bu sırada adeta düşmanla göğüs göğüse gelmiş bulunuyorlardı. Yeniçeri askerinin peşlerinde olmadığını fark ettiklerinde, yeniçerinin firar etmiş olduğu düşüncesi

birdenbire akıllarına düştü.
Paniğe kapılıp beygirlerinin gemini çektiler istikametlerini Raab suyuna çevirdiler. Maksatları firar ettiklerini sandıkları yenicen askerinin önünü çevirmeyi başarmaktı. Yeniçeriler ise sipahilerin karşı tarafa geçtiklerini görünce, bunlar da sipahilerin firara kalkmış olduklarını zanneylediklerinden bunlara katılmak için hızlandılar. Böylece köprü üzerinde biriken gayrımuntazam ve ağır yük, bu köprünün kırılmasına sebeb oldu. Köprünün çökmesiyle birlikte suya düşen külliyetli insan kalabalığı, maalesef büyük çoğunlukla gark oldular. Yâni; Allaualem boğularak şehid oldular. Köprüyü geçemeyenler ise karşı tarafta, vuruşa vuruşa şehidlik makamını ihraz ettiler. Sadnazam bu feci vakaya metanetle dayandı ve savaş gayretini elinden bırakmadı. Savaşa savaşa İstolni Belg-rad kalesinin altına kadar geldi. Burada ortaya atılmış olan sulh konuşmalarına rağbet gösterdi. Avusturya imparatoru tarafından elçiler geldiği gibi; Rumeli pâyeli, Kara Mehmed Paşa ile bu makaleyi yazan fakir (Evliya Çelebi) elçi tâyin o-lundu ve Avusturya imparatoru nezdine gidip, sulh antlaşmasını imzaladılar. Yalnız bu makalede görünen bir husus varki oda suların kabarmasından bahis edilmemiştir. Bunun bahse konu olmamış olması, suların kabarması yok diye, neticeye tesir edici anlayışa kapılmamalıdır. Yoksa burada bahse konu makaledeki bölümde suyun kabarması durumu yer almamıştır. Evliya Çelebinin eserinde bu sefer hakkında pek geniş malumata rastlayabilir tetkik eden okuyucular.

Sen Gotar Savaşi Hakkındaki Kararlar

Almanya devleti fahimesinin zabitlerinden olduğunu, daha öncede ifade ettiğimiz mösyö "Wilhelm Notebom" adlı zat, birkaç sene evvel epeyi miktarda esere, bunların arasında da Osmanlı târih kitaplarından bazılarına müracaat ederek yaptığı tetkikat sonunda bulmuş olduğu deliller ile hatta Osmanlı eserlerinden sarfı nazar edilse bile, diğer muteber tarih eserleri sayesinde, Avusturya yazarlarının, mübalağalarla dolu eserleri ve /Aontekukuli'nin abartılı ifadelerini iptale yeter, hükümler çıkarabilmiştir.
Bunları aşağıya dercediyoruz: Evvelâ: Bu ifadelerden anlaşıldığı kadarı ile Osmanlı devleti Avusturya ve müttefikleri arasında yapılmakta savaş 1073/1663'den beri yâni iki senedir devam etmekteydi. Sulh müzakereleride bu arada yapılmaktaydı. San Gotar savaşı husule geldiğinde, Osmanlı devletinin harp hareketleri içinde olması tedbir alma niteliğinden kaynaklandı denilebilir. Saniyen: Sen Gotar savaşına katılan asker sayısı ancak beşonbin kişi mesabesinde olup, buna dense dense bir müfreze denilebilir. Ordunun tamamının katılmış olduğu bir savaş olmayıp, buna bağlı olarakda orduyu hümayun büyük bir hezimete uğratıldı denemez.
Sâlisen: Raab nehrini geçmeye müsaid geçit karşı tarafa geçenlerin mağlub olup ricatından sonra avusturya askeri tarafınca savunmaya alınmıştır. Bu arada da suların kabarma olayı temadi ettiğine bakarak, bilahirede ötedenberi devam

etmekte bulunan, sulh müzakeratı imza aşamasına geldiğine göre orduyu hümayunu mezkûr geçidi yeniden geçmeye ne sevkedecektirki?
Rabian: Daha sonra imzalanan sulh antlaşmasının maddeleri gereğince Osmanlının eski hududunun Viyana şehrine yirmi mil daha yakın hale gelmesi, orduyu hümayunun rivayetlere göre büyük hezimete düştüğü mânasındaki ifadelerin yaîan olduğu bu hükümde ayan beyan görülmektedir.

Sen Gotar Savaşından Sonra Ördü Harekâtı Ve Sulh

Montekukuli, bahse konu eseri "Memovar"ında San Gotar savaşından sonraki vaziyeti ve şevki idaresini şöyle nakle girişiyor "Osmanlı ordusu ağustos ayının 6. gününe kadar, San Gotar sırtları üzerindeki ordugâhında kaldıktan sonra, yukarıda zikredilen günde yürüyüşe geçti ve nehrin sağ sahili üzerinde bulunmakta olan Kirman'a doğru yönlendirdi. Biz ise, nehrin karşı sahilinde Osmanlılarla aynı hizada yürüyor idik. Fakat bu hareketimiz büyük zorluklar içinde yapılabiliyordu. Çünkü Lanfiniç (San Gotar'da Raab nehrine karışan bir nehir ismidir) ve Pinka (o da bir nehirdir) nehirlerinin sulan o kadar çok kabarmıştıki, suyun kabarmasından dolayı, bu nehirler üzerinde bütün köprüler yıkılmaktan kurtulamadı. Aynı istikamette karşı yakalarda Osmanlıya muvazi olarak yürümekteydik. Ağustosun 9. günü Kirman civarına geldik. Yapılan harp meclisi toplantısında, ben Raab nehrinin geçilmesini teklif ettim. Ağustos'un 11. günü osmanlı ordusuna bir daha hücum etmeye durumun, her zaman böyle müsait olacağını sanmadığımı, düşmanın seçme askerle mağlup edilerek takip altına alınması gerektiğini beyan ettim. Harp meclisinde yer alan Avusturya ve müttefikleri komutanları, yaptığım teklife itirazda bulundular. Bunların hepsi "Osmanlıya saldırmadan evvel ordumuza bir istirahat imkânı vermezsek, bunlar yorgunluktan dolayı asla savaşamaz, yapılacak hareketin merkezi sayılacak olan insanların ekmeği ve hayvanların yeminin bulunmadığını, eğer nehir geçilip de düşman üzerine gidilirse, bataklıklarda onlarla savaşmak icab edeceğinden çekilmek, ricat, gibi hususlar akıldan çıkarılmalı ancak yorgun aç ve hastalanmış insanlarla, böyle bir savaşa giremeyeceklerini beyan ettiler.
Bu bakımdan istirahatin şart olduğu ve bunu Edimburg civarında gerçekleştirmek gerektiğini, istirahat esnasında da, yiyeceklerin teminine, yardımcı askerin bulunduğu yerlerden katiyyen ayrılmamalarının temini ve tecrübeli askerin de bir araya getirilerek harekete hazırlanmak kararlaşmak diyorlardı. Buna bakarak düşmanı takip etmek ve onu göz altında tutmak üzere o aralık yalnız Kont Nadasti'nin, maiyeti olan Macarlar ile Hırvatları Dragonlar ile altı kıta sahra topu, beraberlerinde olduğu halde düşman üzerine gönderilmesi yeterli görüldü. Bu sırada ise; Osmanlı ordusu Alpiroyal denen İstoİni Belgrad adıyla yâd ettiğimiz bölgeye yürüyordu. Bizim or-du'da Pinka ve Gunz nehirleri boyunca aheste aheste Edim-burga doğru ilerlemedeydi. Avusturya ordusu menziline vardıktan sonra bir kaç günü istirahatla geçirdi. Bu istirahat ta-biiki iadei kuvvete sebeb oldu. Prens CJlrick dö Vittenberg komutası altında bulunan

vede imparatorun tophanelerinden henüz çıkmış gayet nefis toplarla imparator tarafından gönderilmiş yeni askerden meydana gelmiş bir imdad kuvveti almıştır. Edimburg'da Avusturya ordusuna istirahat ettirildiği sırada Osmanlı ordusu Alpiroyal yâni jstoni Belgrad civarında ordugâh kurmuştu. Burada bulundukları zaman içinde Osmanlılara 12 ilâ 15 bin asya askerinden ibaret bir imdad kuvveti gelmiştir. " Osmanlı ordusu Raab nehrinin sağ sahili boyunca akıntı tarafı istikametinde giderken avusturya ve müttefikleri ordusunun nehrin sol sahili boyunca, osmanlı kuvvetlerinin hizasında yürüyüşe devam etmesi, bu kuvvetleri takip etmek için değil, belki adı geçen kuvvetlerin başka bir yerden, yeniden bir geçidin yardımıyla kendi üzerine düşmemesi için gözaltında tutmaya çalışmasıdır. Bunun böyle olduğu da, şu ana kadar vermiş bulunduğumuz bilgilerden rahatça çıkarılabilir.
Montekukuli'nin Lanfinç ve Pinka nehirlerinin de, Raab nehrigibi olağanüstü şekilde kabararak, köprüleri alıp götürmüş olması ve bununla beraber askeri harekâtın gayet açık yapılması gerektiğini apaçık söylemesi Osmanlının başarı-sızlığının suların taşmasından kaynaklandığının İtiraf edildiğini, ortaya koyan mühim maddelerdendir. Montekukuli'nin ara sıra orduyu hümayunun takip olunmasının gereğinden bahs ettiğini, ancak muhalif reyler yüzünden takibi yapamadığını ileri sürmesi, Osmanlı ordusunu mükemmel bir tarzda bozmuş olduğunu söylediği yalanı beslemek, kuvvetlendirmeyi temin için olduğuna, şüphe etmemek lâzımdır. Ordunun başkumandanı ve tam selahiyetle sevkı idareye sahip olmasına rağmen. Takip İşi için şuna buna engel oldular diye, suçlamalarda bulunması büyük bir insafsızlıktır. Baştan ve sonradan elde olunan malumattan da anlaşılırki; Osmanlı ordusu San Gotar savaşından sonra, mağlup bir ordu gibi geri dönmemiş olup, Avusturya ve de müttefikleri ordusunu nasıl bir hezimete uğratmalıyım düşüncesine kafa yorarak, intikamını planlamıştır. Hakikaten aynı ordu en kısa zamanda Avusturya içlerine dalacak hücumları gerçekle yüzyüze getirmiş, bu toprakların altını üstene getirmeyi becererek, kendi menfaat ve arzularına uygun bir sulh imzalamaya da muvaffak olmuştur. Böylece bu sefer sulhun menfaat-i Os-maniyana yaramasından dolayı zafer, devleti âliyede kaldı denmelidir. Montekukuli; zaferinin! devamı için takipten dem vururken birtaraftanda kendi ordusunda, cidden acınacak ve merhamet edilecek durumlarını açık etmesi, kendilerini korkudan tir tir titreten Osmanlı ordusunun karşısına, kalelerden tecrübeli askerleri getirtmeyi, uzun uzun anlatması gülünecek hale gelmesine yeterde artar bile. Kont Nadesti'nİn Os-manlıları takip için değil, belkide Osmanlıların tekrar nehri geçmeğe teşebbüsleri halinde yapılacak geçiş harekâtına engel olmaya çalışmak içinde bir hazır kıta bulundurması şeklinde telakkisi, okuyucunun dahi aklına gelmiş sayılır.

Sulh Antlaşması

Tarihi Devleti Osmaniye adlı eserde San Gotar savaşı sonrasındaki durum ve

yapılan antlaşmayı şöyle nakletmekte:
"San Gotar muharebesinden sonra, sadrıazam orduyu hümayunu Vasvar kasabasına getirdi. Burada Avusturya elçisi tasdiklenmiş antlaşmayı Fâzıl Ahmed Paşaya takdim eyledi. Tâbiiki bu tasdik Avusturya murahhaslarına aid tasdik İdi. Avusturya imparatoru bunda, bu günden sonra Erdel (Traıv silvanya) işlerine müdehalede bulunmamaya, Apafi Mihal'i yeni Erdel kralı tanımayı, yıkılmış bulunan Zerinovar kalesini tamir etmemek, sulhun bedeli olarak da ikiyüzbin kuruş vermeyi, tiyvar ve Novigrad hisarları Osmanlıda kalmak, eski ahidlerin yâni yapılmış eski antlaşmaların, diğer hükümleri iki tarafçada geçerli şartlardan sayılmasını kabuiehazır olduğuna amirdi. 1075/1664 Görülüyorki; San Gotar hezimeti Vasvar antlaşmasına asla bir tesirde bulunmamıştır. Ayrıca tamamen Osmanlı menfaatlerine uygun tarzda neticelenmiştir. Ancak sadrıazam, Montekukulİ'yi bozmuş olsaydı, sulh-nameyi Viyanada bizzat imparatorun elinden alması ihitma! dahilinde idi. Ancak hu fark etmiştir. İki sene süren bu büyük sefer içinde serhad kumandanları ve seferde bulunan bütün asker pek güzel tarzda vazifelerini yapmışlar, Osmanlı sancağı aynen cennetmekân Kanuuni Sultan Süleyman hân hazretlerinin devrindeki sânı hatırlatarak, serhadlerde dolaş-tınlmıştır. Köprülü ailesinin bu hizmette büyük hissesi vardır.

İki Taraf Ordularının Başkumandanlarının Biyografileri

Osmanlı ordusunun başkumandanı bulunan ve bu seferde sadrıazamlıkla birleşen serdarıekrem, unvanlı Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşanın tercümei hâlini vererek bu bölüme başlayalım. Bu eserden daha geniş malumatı, Kamusül âlâm ve Tarihi Râşid'den elde edebilirsiniz. Fâzıl Ahmed Paşa, Osmanlı devleti vükelâsından meşhur Köprülü Mehmed Paşanın büyük oğludur, h. 1072/ml661 senesinde Köprülü Mehmed Paşanın husule gelen vefatı ve yine merhum sadrıaza-mın vasiyeti üzerine fazileti ve irfanı göz önüne alınarak veziriazam olarak nasbedildi. Osmanlı devletinin hayatiyetini ihyada büyük hizmeti geçen merhum sadrıazam Köprülü Mehmed Paşa oğlu Fâzıl Ahmed Paşa sadarete tâyin oluşundan bir sene sonra 1073/1662'de Avusturya seferine çıkmıştır. 1075/1664 Morava civarında bir kaç tane mühim kaleyi zap-tetmiştir. Daha sonra San Gotar savaşını yapmıştır. 1077/1666dan 1080/1669 tarihine kadar yâni üç sene içinde, yapmış olduğu çalışmalar ile savaş ilminde büyük başarılara imza atan. bir ordu yetiştirerek bütün dünyanın bildiği ve bazı avrupa askeri mekteplerinde öğretilmekte olan ders mahiyeti taşıyan Kandiye Kalesini.muhasarası, daha sonrada bu kaleyi cesur ve kahraman askerleriyle kılıcına râm eylemiş yirmiüç sene süren kuşatmayı zaferle taçlandırmıştır.
Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa bu kalenin fethinden döndükten sonra 1083/1672'de ise Lehistan seferine gitmiştir. Lehlilerin hayrete düşmelerine sebeb olacak hâli ihdas etmiştir. Lehistan bir defaya mahsus seksenbin ve her sene içinde yirmişerbin altun vergi vermek şartıyla sulha bağlamıştır. (İstidrad: Lehli'ler sadrazamın bu davranışından büyük üzüntüye düştüler. Ne var ki

aradan on sene geçtikten sonra Fâzıl Ahmed Paşa ailesinin damadlanndan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Viyana'yı muhasaraya aldığında bu Lehlilerin, meşhur krallarından Jan Sobiyeski'nİn komutasındaki birliklerle, daha on sene önce aynı aileden biriyle imzaladıkları sulh antlaşması hükümlerinden yüz çevirerek Avusturya ile anlaşarak Osmanlı muhasara kuvvetlerine taarruza geçerek, Osmanlı yenilgisini getirebilecek darbeyi vurmuşlardır.

Gaazi olarak anılsa seza olan Fâzıl Ahmed Paşa nice nice vazifelerde büyük liyakat gösteren, padişahının ve devleti âlî'yenin şanına şân katan, vezir oğlu vezir, devlet işlerinde vücudunu helak edercesine verdiği hizmetler esnasında 1087/1676'da diğer bir tâbirle, San Gotar muharebesinden, oniki sene sonra fâni dünyadan, hakiki dünya'ya göç etmişlerdir. (Allanın geniş bulunan rahmeti üzerine otsun)

Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşanın vefatından sonra, Köprülü Mehmed Paşanın evlâdı mâneviyesi, daha sonra da damadı olan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa kendisine halef olmuştur. Kara Mustafa Paşa, Fâzıl Ahmed Paşa ile birlikte büyümüş ve devlet hizmetinde daima onunla birlikte bulunmuştur. Özellikle Kandiye muhasarasında hemen maiyetinde bulunurken, San Gotar savaşı esnasında kaimakamlıkda istihdam olunmuştur. Kara Mustafa Paşa, Fâzıl Ahmed Paşanın verdiği ve halleri kolay olmayacak işleri büyük bir liyakat ve vukufla becermiş, cesur bir kimse olarak da Kandiye kalesi önlerinde kemâle getirilen muhâs,ara usulünü, kendisi sadaret makamına yükseldikten daha sonralanda yaptığı Viyana kuşatmasında tatbike koymuştur. Fâzıl Ahmed Paşanın vefatından altı sene sonra yâni 1093/1682 tarihinde Viyaca üzerine yürürken, kaleyi ele geçirmeye ramak kalmışken rivayete göre son derece kibirli olması teşebbüsler bakımından nakıs kalmasına ve bazı işlerde başarısızlığa uğramasına sebeb olmuştur. Eğer Fâzıl Ahmed Paşa bir müddet daha yaşayıp, Kara Mustafa Paşanın hattı harekâtını tatbik etseydi, Osmanlı hududuna pekde yaklaşmış olan Viyana kalesi hiç şüphe olmasın bu zâtıâlikadir tarafından zapt edilecekti. Şayanı dikkatdir ki; Kara Mustafa Paşa'dan sonra da, mevkii iktidara geçen Köprülü hanedanına mensup olan zevat, din ü devlete, padişahına büyük bir sadakatle hizmetler vermişlerdir. Buna bağlı olarak da çok büyük şöhret ve nâm kazanmışlardır. Bunlar her bir işinde Fâzıl Ahmed Paşanın takip eylediği hizmeti ve usûlü kendilerine düstûr eylemişlerdir. Böylece Osmanlı tarihinde pırıltılı yerlerini almışlardır. Alla-hın rahmeti üzerlerine olsun.

Raymond Kont Montekukuli; 1608 yılında doğmuştur. 1681'de Sangotar savaşından onyedi sene sonra ölmüştür. Kont Montekukuli'yi Avusturya devletinin en meşhur, en usta -kumandanlarının arasında görüyoruz. Yazmış bulunduğu askeri eserinde, bizim harb fennimizle alakalı hususlardaki makaleleriyle, özel bir yeri vardır. Dondömalfi unvanını almış olan Montekukuliyi evvelâ topçu sınıfında vazife almış görüyoruz. Miralay rütbesiyle otuz sene savaşlarının ikinci kısmında hazır bulunmuş 1657 yılında mirlivalık rütbesine yükseltilmiştir. İsveçlilerle yaptığı savaşlarda pek büyük başarılar göstermiştir.

1661 yılından sonra Osmanlılar ile savaşmakta olan orduya kumandan tâyin

edilmiştir. Avusturya'ya çok büyük hizmetlerde bulunmuş Osmanlılarla yapılan sulh antlaşmasından sonra imparator sarayında toplanan, harp meclislerine başkanlık etme görevine getirilmiştir.
Montekukuli, Avusturya devletinin Fransa ile yaptığı harpte, bilhassa 1675 senesinde Fransızların meşhur mareşali, Toren'e karşı yapmış olduğu savaşlarda, Avusturya ordusuna tam bir ustalıkla komuta etmiştir. Son seferden sonra Lins şehrine çekilerek ömrünün geri kalan kısmını askerlik hatıralarını yazmakla geçirmiştir. Esere ve yazdıklarına dair geniş malumat almayı arzu edenlere, meşhur askeri yazarlarımızdan merhum Mehmed Tahir beyefendinin "Müellifatı Askeriye Tedkikatı" adlı askeri eserler arasında, nefâsetiyle temayüz eden kitaba müracaat edebilirler. Montekukuli'nin San Gotar savaşına ait bilgileri ihtiva eden "Memovar"ında Montekukuli'nin bir resmi bulunup, alt yazısında Meclisi Harp reisi, Tophane müşiri, Raab Valisi ve asakiri imparatoriye başkumandanı olarak unvanları yer almaktadır. Tovassun Şövalyeliği, unvanları arasındadır.

SULTAN 2. SÜLEYMAN HÂN 2
Tahta Çıkışı 2
Fitnenin Tatsızlığı' 2
Bunlar Belalarını Nasıl Boldular? 5
Bir Topluluk Kendi Hakkındaki Hükmü 6
2. Süleyman Döneminin Batıyla Savaşları 6
Kul Sıkışmayınca 8
Padişahın Sefere Katılışı 9
Belgrad'a Doğru 10
2. Süleyman'ın Şahsiyeti 11
2. Süleyman'ın Hanımları 11
2. Süleyman'ın Sadrazam Ve Şeyhülislâmları 12
Şeyhülislamlar 12

SULTAN 2. SÜLEYMAN HÂN

Babası: Sultan İbrahim Han
Annesi: Sâliha Dilaşub Sultan
Doğum Tarihi: 1642
Vefat Tarihi: 1691
Saltanat Müd.: 1687-1691
Türbesi: İstanbul Süleymaniye Camii Yanı.

Tahta Çıkışı

4: Mehmed'in tahttan indirilmesini müteakip Sultan İbrahim'in ikinci oğlu şehzade Süleyman, Kaanuni Sultan Süleyman münasebetiyle, 2. Süleyman unvanıyla cihan tahtına çıkarıldı. Ancak kapatılmış olduğu Şimşirlikte, ömrünün 47. senesini yaşamakta olan şehzade Süleyman'ın yanına' gelen Kızlarağasi Ali Ağanın, geliş maksadını hayatına kast edileceği şeklinde telâkki ederek:
-Baka Ağa, iki rekât namaz kılayım da, kuşça canımı öyle alasınız! Beyanında bulundu. Ağa asla böyle bir şey olmadığını, padişahımız taht'tan indirilmiştir. Yerine siz tahta iclas edileceksiniz dediyse de, şehzade Süleyman'ı iknaa muvaf-fak olamadı. Ancak aynı yere yakın bulunan, şehzade 2. Ah-med, padişah olacak kardeşine itimat etmesini, haberi veren Ağa'nin pek muhterem birisi olduğunu böyle karışık işlere âlet olmayacak kimselerden olduğunu belirtti. Bu kefalete kanaat hasıl eden 2. Süleyman tahtına dolayısıyla devletin bahtına doğru yürüdü, tahtın kurulu olduğu salona dahil olup, Osmanlı devletinin 22. padişahı, 12. halifesi olarak işbaşı yapmış oldu. Bu meyanda da uzun yıllar kaderini paylaştığı kardeşi şehzade Ahmed'i bulunduğu yerden daha iyi yer olan bölüme naklettirme yardımını gerçekleştirdi.
Taht'a çıkış hususunda, Sultan 2. Süleyman'ın cülusunu bizzat görme şerefine eren ve o sırada, sarayda vazifeliler arasında olan meşhur "Silahtar Tarihi" sahibi Fındıklılı Meh-med Ağa'nın eserinden bir özetleme yaparak, aşağıya alacağımız hususu nakli uygun gördük:
".Kapı Ağası İbrahim Ağa, benim Enderun koğuşlarına gitmemi ve İçoğlanlanna Fethi şerif okumalarını padişahın emretmiş olduğunu bildirmemi istedi. Ben de aldığım talimatı İçoğlanlanna <Kapinızı kapatın, Fethişerif tilâvet buyurun. Padişahımız efendimizin emridir. Zinhar kimse dışarı çıkmasın, buyurdu> Dedim" Mehmed Ağa şöyle devam ediyor: "Ol vakitlerde İçoğlanları zapturaptan çıkmışlar, aralarında er-bab-ı maarif kalmamış idi. Adetâ birer av askeri olmuşlardı. Padişahımız 4. Mehmed'i , o kadar severlerdi ki; maazallah dışarıdan saraya bir yürüyüş yapıldığını görseler Sultan Mehmed'in uğruna şehzadeleri hemen öldürürler ve hanedan'da tek kalması temin edilen padişahın taht'tan indirilmesini önlerlerdi. Padişah'a büyük sevgileri, Kapıağası Hacı İbrahim Ağa'nın verdiği emir, 4. Mehmed'in emri sanıldığından ınkı-yad olunmuş yâni emre uyulmuş ve taht'taki değişiklik hadisesi yapılabilmişti."

Fitnenin Tatsızlığı'

2. Süleyman Hân'ın tahta geçmiş olması, karışıklıkların sonunu getirmedi. Çünkü; memleketin karışıklıklar arasında kalmasının yegâne sebebi padişah değil, mesuliyet genel yapıda idi. Yeniçeriler İstanbul'da kazganı kaldırmışlar, hristı-yan ve yahudilere aid haneleri yağma etmişlerdi. Yapılan bu yakışıksız harekâtı birde sadrazam Siyavuş Paşa'nın konağına sıçrattılar. Yağma hareketinin yavaş yavaş Siyavuş paşa ve ailesi efradının hayatını tehdid eder hâle geldi. Siyavuş Paşa nefsinizi ve ırzınızı koruyun, ilâhi fermanına riayet ederek yeniçerilere direnme yolunu tercih etti. Bu direnme sonucunda Siyavuş paşanın şehidler zümresine iltihakı yaşandı. -Allah rahmet eylesin.
Sadrazam Siyavuş paşanın vefatı makamı sadarete Nişancı İsmail paşa'nın tâyinini gerektirdi. Bu zâtın yetmiş beş gün süren sadaretinden sonra makam, yeniçeri eski ağalarından Tekfurdağlı Mustafa Paşa'ya tevcih olundu. Bu sırada 4. Mehrned zamanında Nemçeye karşı ilân olunmuş savaşın devamına karar verilmesine rağmen, kimimizin ihtilâl, kimimizin isyan dediği karışıklıklar seferin hazırlıklarını yapmamıza imkân bırakmadı. Bundan istifade yolunu bulan Avusturyalılar, yâni Nemçe'liler Venediklilerle antlaşma yaparak Macaristan, Yunanistan, Dalmaçya ve Bosna vilayetlerinde bir çok kaleyi ve beldeleri istilâ etti.
üyvar, İstoni Beigrad, Varadin elde tutulamadı, hemen peşinden Yeğen Osman paşanın korkaklık ve ahmaklığından, Semendire, Vidin, üsküb, Şehirköyü elden çıktı. Buradan Sofya havalisine gelmiş bulunan Avusturya-Venedik ittifak kuvvetleride Sofya havalisinde at dolaştırmaya başlarken Venedikliler de, Atina ve Banaluka'yı ellerine geçirmiş oldular. Komanova krallığı diye, bir krallık ihdas eden düşman, Kar-poz ismindeki bir hristiyanı Komanova kralı ilan etti.
Sultan 2. Süleyman; Avusturya ordularının yaptıkları hakkında bilgi sahibi olduğunda hemen İstanbuldan yola koyulmuş ve Sofya'ya gelmişti. Padişah, bu seferini okadar süratli bir şekilde yapmıştı ki; askeri birliklerin kendisine yetişmesini bir hayli beklemek mecburiyetinde kalmıştı. Ne varki; bizim birlikleri beklerken, düşman ordusunun adı geçen bölgeye çok yakınlaşması emniyet açısından mütalaa edilerek, Edirne'ye padişahın dönmesi kararlaştırıldı.
Peki İstanbul'dan gelmesi beklenen ordu niçin varması gereken menzile gelmemişti? Ali Sabri bey adlı bir tarihçimizin tmatbuu eserinde 460. sahifede şöyle bir malumatın konulduğunu gördük ve sayfamızı süslemeyi uygun bulduk:
".. Halbuki, İstanbul'dan gelecek ordu bir türlü ihzar ve sevk olunamıyordu. Zatı şahane naçar kalarak Avusturyalılar ile musalaha akdine tâlib olduysa da, gönderilen murahhaslarımıza Avusturya tarafından mağrurane cevaplar verildiğinden, bu maksadda hasılolamadı. Bu vaziyet karşısında 2. Süleyman Edirne'de bulunan bütün devlet adamlarının katıldığı bir divan topladı. Bu toplantının mevzuunu, içinde bulunulan duruma halçaresi bulma şeklinde tesbit etti. Bu irade üzerine hazirun, ariz ü âmik müzakereden sonra tanzim eyledikleri

mazbata da, Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa'nın ma-kam-ı sadarete getirilmesini tensip eylediğinden, padişah bi-lâtereddüd icabını icra eyledi. Tarihler bu sırada 1100/1689 senesini gösteriyordu.
Aslında padişah Süleyman-ı Sâni, ordunun başında bizzat bulunmak istiyordu. Hatta bu hususta yemin sahibi olduğunu beyan etmiş bulanan tarihçiler vardırki, bunların arasında bilhassa eski sadrazamlardan Kâmil paşa başta gelmektedir. Tarih-i Siyasi adlı eseri bunu kayda almış "bulunmaktadır. Devlet adamları, padişahın başkumandanlığını mevcut ordunun güven vermemesinden, ayrıca padişah komutasındaki bir ordunun, mağlubiyetinin telafi edilemez olduğu kanaatini taşıdıklarından, orduyu hümayunun komutasını sadnazamia-ra verme yolunu tercih ettiler.
Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa Pek büyük meziyyetlere sahip bir kimse olan yeni sadrazam, bihakkın Köprülüler ailesine vâris bir zâttı. Sadarete gelmesiyle ordunun başına geçmesi arasında bir saniye bile kaybedilmedi. Askerin kuv-ve-i mâneviyesini yükseltme hususunda çalışmalara başlamış, öte yandan ahaliyi üzen bir takım münasebetsiz mükellefiyetleri kaldırdı. Asker içinde bulunan sakatlan, müfsid kimseleri, haylaz subayları ordudan ihraç etti. Arkasından la ti olan tedarikleri tamamladı düşman üzerine yola ko-
yuldu Tuna Nehri'nin bizden tarafındaki sahilinde bulunan bazı beldeler, bir sene önce Avusturyalıların eline geçmişti. Sadrazam, İlk iş olarak, buradaki beldelerimizi düşman elinden kurtarmaya muvaffak oldukları gibi, işgalcileride nehrin öbür kıyısına kaçırtmayı başardılar. Vezir-i âzamin Mora üzerine gönderdiği, Halil Paşanın Avlonya civarını, Venediklilerin işgalinden kurtardığı görüldü. Kırım Hânı; bu sırada Rus ordularına karşı pek net bir zaferin mümessili olmuştu. Erdel cihetindende yüz güldürücü haberler gelmeğe başlamıştı. Halk bu haberlerin müjdesini alması münasebetiyle mesut ve müreffeh bir hayat sürdürmekteydi. Bu zaferlerin, avrupada yeniden kaale alınmamızı sağladığı görüldü ve buna en önemli misal olarak, fransızlann aramızdaki antlaşmayı uzatma talebi bu sırada İstanbul'a ulaştı.
Avusturya ile arası bozulmuş Fransa, bizimle antlaşma yapmanın gerektiği anlayışına gelmişti! Muzafferiyatin hemen peşinden, Fransızlar İstanbul'daki elçilerini hemen değiştirip, Marki Dö Şatonof adlı birini tâyin ettiler. Eline de aşağıdaki talimatı tutuşturdular. İstanbul nezdinde, Fransızların elçisi olan Dö Şatonof, birinci vazife olarak Osmanlı devletini, Avusturya devleti aleyhine tahrik etmekti. İkinci yapacağı işse, Lehistan Üe sulh görüşmelerine başlanmasını hızlandırmak idi. üçüncü vazifesi de, İngiltere kralı seçilmiş bulunan Prens Oranjı, Osmanlı devletinin tanıma hususundaki yaklaşımının olumsuz şekilde, belirlenmesine gayret sarfet-mektir. Talimatın dördüncü maddesi Kudüs Patrik'i tarafından adetâ zapt edilmiş bulunan, Kamame klişesinin Katolik-lere iadesini sağlama gayreti göstermesini amirdi. Tarih-i Siyasi yazarı, esbak sadnazam Kâmil Paşa diyor ki;
"'Bu maddelerin birinci maddesiyle son maddesinde adamakıllı mesafe kat etmiş bulunan büyükelçi Dö Şatanof, ingiltere kralının tanınması meselesine, kendi

padişahlarını
taht'tan indirmekte olan bir millet, başka bir memleketin kendi hükümdarlarını tebeddüle, yâni değiştirmelerine, nasıl muhalefet edebilir.1' Demekten kendini alamamıştır.
Köprülüzâde Fâzıl Mustafa paşa; bütün gayretiyle adeta savaş olmadan düşman eline geçmiş kale, belde ve arazüeri-de yeniden devlet-i âliyeye bağlamağa çalışıyordu. Ordu yeni tanzim gördüğünden muntazam çalışır bir hâle gelmişti. Kâmil paşa kıymetli eserinde şu beğendiğimiz ifadeyle vaziyeti ortaya koyuyor.
".. Gerek dâr ül cihâd olan Belgradı ve gerek o havalide yed-i adâ'ya düşen(düşman eline geçen)diğer şehirleri harben bilistirdat muzafferân avdet eyledüğü misüllü Erdel cihetlerinde dahi Osmanlılar naili muzafferiyyat olmuşlardır." Kâmil paşanın beyanına ne bir kelime ilaveyi ne de sadeleştirmeye lüzum kalmadığını sanmaktayız. Ağır bir lisanla yazıldığı söylenen mezkûr eser normal bir lügat yardımı ile okunacak asardandır. Bazı tarih kitaplarında; bizim bu çalışmamızda 2. Süleyman unvanıyla geçen zat 3."Süleyman olarak anılmak istenmiştir. Bunun sebebini şöyle izah ediyorlar: "1402 senesinde vukubulan Yıldırım ve Timur arasındaki Ankara savaşı neticesi, Osmanlı devletinin hezimetten sonra bir fetret devri yaşanmıştır. Bu dönemin oniki sene sürdüöü malumdur. Yıldırım Bayezid'in oğullarından Süleyman Çelebi, Musa Çelebi, İsa Çelebi ve Mehmed Çelebiyi taht mücadelesi içinde görüyoruz. Bu mücadelenin sekiz senelik bölümünde ençok söz sahibi olarak en büyük şehzade Süleyman'ı görüyoruz.
Ancak; ülkenin birliğini ve bütünlüğünü sağladığımda söyleyebilmek mümkün değildir. Acı mağlubiyetten sonra dört kardeş taht kavgasına girişmişlerdir. Şüphesiz hepsinin niyeti makbul idi. Fakat başarıyı, çalışmasındaki ihlas ve istikame-
tin rıza-i ilâhiye uygunluğu, Çelebi Mehmed'in Osmanlı devletinin ikinci kurucusu olmasını teceili ettirdi.
Böylece Osmanlı padişahlarının beşincisi olarak tahta çıktı. Böylece, şehzade Süleyman'ın sekiz yıl olduğu ileri sürülen ve adına padişahlık denmek istenen dönemin bir fetret: olduğu, Sultan Çelebi Mehmed'in beşinci padişah sayılma-
siyla bu iddialar ortadan kalkmış olması gerekir anlayışı gerek resmi devlet anlayışında gerekse de müverrihlerin bir kaç tanesinin dışında, herkes tarafından kabul edilmiştir.
Bu izahlar neticesinde vardığımız husus Sultan İbrahim'in ikinci oğlu, şehzade Süleyman, 2. Süleyman unvanıyla taht-ı Osmaniye oturmuştur. 4. Mehmed'i tahtından eden ve 2. Süleyman'a, yâni Sultan Ibrahimin ikinci şehzadesine taht kuran ocaklının nasıl cezalandırıldığını ve devletin yapılan kanun ve nizam düşmanı hareke tisabırla fakat katiyyetle nasıl cezaladığını bir tetkik edelim ve bu hususda devrin tarihçisi olan, Defterdar Sarı Mehmed Paşa'nın Zübdei Vekayiine göz atalım:
"taht-ı Osmaniye geçen 2. Süleyman; ağabeyinin döneminde saray ve devlet dâirelerinde kıyafet bakımından hayii laçkalaşmış efradı bir nizam ve intizama

sokup, bir avcıya değilde bir padişaha sahip olduklarını hatırlatmak üzere demir gibi bir disiplin uygulama yoluna gitti ve eski padişahların usûlünün, uygulanması temin edildiğinden fazla bir itiraza muhatap olunmadı. Bir takım hilekârların saray entrikaiarın-dan padişahı muhafaza içinde, Kaimmakam vezir Mustafa Paşanın tavsiyesiyle Süleymaniye Camii Vaizi Arabzâde Ab-dülvehhab Efendi padişaha müşavir edilerek her gün ders mealine geçecek çalışmalar yaptılar.

Bu arada ise Donanmayı hümayun istanbul'a geldi ve adet üzere kaptan-ı derya Mısırlızâde Kaptan İbrahim Paşa mutad mükafatlara nail edildi. 2. Süleyman; Mısır Valiliğini Silahdar

Hasan Ağaya tevcih etdi. Bu göreve giderken, Paşa hazineye ceman 195 kese akçe vermiştir. Daha önce Mısır'a gitmek üzere istanbul'dan ayrılan Darüssaade Ağası Yusuf Ağa, İz-nik'e varmak üzereyken peşinden koşturulan bölükbaşılar vasıtasıyla geri getirilip, Yedikule'de, hapse kondu. Mısır'a vali olan Hasan Paşa, daha önceleri Yusuf Ağanın, kâtipliğinde bulunmuş ve geldiği valilik makamında onun yardımlarını hiç kaale almadan, her şeyini sattırıp, müsadere ettirmesi herkesin hayretini mucib olmuştur. Çok geçmedende Yusuf Ağanın satılan bütün mallarını kendisinin alması ve bunları da Yusuf Ağaya iade etmesi, tuz ve ekmek hakkına riayetine misal gösterilmiştir. Bilindiği gibi, Sarı Boşnak Süleyman Pa-şa'ya baş kaldıranların ileri gelenlerinden, Sipahi Ocağından Küçük Mehmed ile Fetvacı Çavuş diye anılan zorba ve zorbalar, kablarına sığamayıp, akıllarına gelenleri yapıyorlar ve insanların canını haylice sıkıyorlardı.

8/muharrem/1099/-14/kasım/1687'de At Meydanında toplaşan yeniçeri ve sipahilerin her hâlü kâr da, birbirlerini kollama hususunda anlaştıkları görüldü. İşte bu sipahilerden-de bir haylisi, Küçük Mehmed'in şımarıklığından gına getir-mişler ve ortadan kaldırmak için, fırsat kollamaya başlamışlardı. Nasılsa, durumu haber alan Küçük Mehmed firara şitab ettiyse de, Topkapı sarayı yanındaki, darbhane önünde yakalayıp, katletmişler ve buldukları bir Ermeniye, sürüklete sürüklete At Meydan'ına götürüp teşhir etmişlerdir. Kendi yoldaşları, canını alıvermişlerdiki, ibret alınacak haldendir.

Yeni padişah cülus bahşişini tehir etmekle beraber, askerin tamamına, maaş denen ulufelerini ödetmiştir. Fakat cülus bahşişini alamayanlar memnuniyetsizliklerini ifadeye başvurdular. Bunun üzerine eski usûle riayeten veziriazam sarayında sergi açılıpda, sipahilere cülus bahşişi tediyeye başlandı-. ğında, sipahiler, yeniçeri kardeşlerimize verilmedikçe, biz de

almayız nâralanyla isyan ettiler. Halk İse; bundan hayli tedirgin oldu. Sadnazamın mektuplusu olan Ağada ertesi gün yolda giderken, bazı eşkiya ruhlu sipahi ve yeniçerinin, yalın kılıç saldırısına maruz kalıp, bir güzel soyulup, soğana çevrildi. Cülus bahşişi verilemiyor diye olanlara çok üzülen padişah, imkânları araştırdı. Fakat tediyeye hazinede takat olmadığını görüncede selamıyla durumu tebliğ etti. Binbela ile kabul edildiği görüldü. İsyancıların; sadnazam yaptığı Siyavuş Paşa; tabiiki bu emrivakiden kaçınması, en azından

kendi hayatı noktasından, gayrı kabildi, adetâ bir intihar mesabesinde olurdu.
Zaten; 4. Mehmed'in, bu emrivakiyi siyaseten de olsa, meşrulaştırması tabiiki göreve devama yol açmıştı, nihayet Osmanlı Devleti sadnazamı olmak şereflerin içinde ulu bir zirve değilmidir? Ancak bu görevin zor taraflarından biri ise çapulcuların, görev yağmasına bir yön verebilmektir. Bunu işbaşına gelişteki gayrinizamilik haylice zorlaştırır faktördü.
Nitekim; Bölükbaşılar; "bundan böyle Mirî Mukattaalar Sipah ve Sipahi zümresine verilsin, gulâmiye eskiden beri bu ocaklara bağlıdır" demek suretiyle tavırlarını ortaya koyarlarken, görev talebleri de her geçen gün çoğalıyordu. Bunların içinden; Çolak Hüseyin Türkmen Ağalığını, Tokat kethüdası Hamza, Tokat Voyvodalığını, Kel Hasan Galata Voyvodalığını, Karamanlı Osman, Mardin Voyvodalığını satın almışlardı. Kel Pîrî, Edirne'deki Sultan Bayezid Camii mütevel-liliğini kendisine verdirmiş, Kayserili Şeydi Mehmed Hünkar kapıcıları kethüdalığına getirilmişti, padişahın arzusuna bağlı imrahorluklara da. kendi gönüllerine göre bir kaç zorbanın tâyini temin edilmiş, bölükbaşılar zorbalıklarıyla. Tabii bu arada da zorbalar yeniçeri ağa'sını da tebeddüle tâbi tutmayı başardılar Cidde Paşalığı verilen Cadı Yusuf Ağa da yeniçeri ağalığından alınarak yerine, Dülbent Ağası Cerrah Mustafa
Ağayı tâyin gerçekleştirilmiştir. Serçeşme Yeğen Osman Paşaya ise, Rumeli Beylerbeyliği ikram edilmiş vede hemen görevine gitmesi istenmiştir. Ancak çok geçmemiş Cerrah Mustafa Ağa'nın Cezayir Paşalığına tâyini çıkarılmış ve boşalan yeniçeri ağalığınada Sekbanbaşı Harputlu Ali Ağa tâyin olunmuş vede zorbaların hakkından gelecek adam olarak ümide varılmıştır. Fakat bu tâyin zorbaların ağzının tadını bozmuş ve sadrıazam, bizim arzumuz dışında mansıb dağıtmağa mezun değildir! Böyle yapmasını kendinden değil, ka-immakam olan Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşanın, te'sir sahasına girmesindendir teşhisini koymuşlar ve doğruca sadnazamın huzuruna varıp, Köprülüzâdeyi Boğaz muhafızlığına gönderme isteğini iletmişlerdi, Siyavuş Paşa da bu arzuya mukavemete lüzum görmeyip isteği yerine getirmiştir. Bütün bunlar olurken takvimler, 7/rebiülahir/1099-10/şubat/1688'i gösteriyordu. Busırada da şeyhülislâmlık görevini ifa etmekte olan Debbağzade Mehmed Efendi'yi efkârlarına aykırı gören zorbalar güruhu, makam-ı meşihate "de karışmaktan kendilerini alamadılar ve Nâkibuleşraf vazifesinde yer alan Seyyid Feyzullah Efendi'yi 14/şubat da şeyhülislâmlığa irti-ka ettirdiler. Hemen ilâve edelimki Silahdar Târihinde, bu şeyhülislâm olan Seyyid Feyzullah Efendinin saâdat'dan olması, hilafı hakikat idi dediğini ve kendisinin sihirbazlıkla tanınmış olduğunu hâttâ padişahın huzurunda hilat-ı beyzayı giyerken, 2. Süleyman, Hasodabaşının kulağına eğilipde bu adam sahir, yâni sihirbazdır dediğini İsmail Hakkı üzunçarşılı haber vermektedir. Yukarıda Fetvacının öldürüldüğünü ve Sultanahmed meydanına, bir Ermeniye sürükletilerek götürüldüğünü kaydetmiştik. İşte bu vak'a üzerine sipahi ve yeniçeri askeri bir daha ittifak ederek, bu işin intikamının alınmasına kasem etmişlerdi. Yeniçeriağası; Harputlu Ali Ağa hemen yanına aldığı küçük bir maiyet askeriyle, Sultanahmed

Meydanına varmış, ağaların öfkesini ve yapması muhtemel olaylara fırsat vermemek maksadı güderken, orada ittifak mensupları Harputluya saldırdılar ve "Fetvacı Çavuş'un suçu ne idi? Onu, niçin öldürttün?" Nidaları ile yalınkılıç üzerine saldırdılar vede hem onu hem de yanındakileri şehid edip, Sultanahmed Meydanını salhaneye döndürdüler. Artık ok yaydan çıkmış, isyan ateşi yeniden alevlenmişti.
İlk hedef; Defterdar Hüseyin Paşanın evi olmuş peşinden veziriazam Siyavuş Paşanın konağına yollanmışlar konakta bulunan şeyhülislâm Seyyid Feyzullah Efendi, Anadolu Kazaskeri Abdurrahimzâde Mehmed Efendi, evi harap edilen defterdar Hüseyin Paşa da burada olduklarından, kapılan kapatıp eşkıyayı içeri sokmamışlardır. İsyancılar Sultanah-med'de öldürdükleri Yeniçeri Ağası yerine, aralarında bulunan Hacı Ali adlı birini makama tâyin etmişler ve kuşattıkları veziriazam konağındakileri pes ettirmeye çalışmışlardır. Veziriazamı, kendilerine ihanet etti şeklinde yaftalayan bu güruh, Ağa seçtikleri Hacı Ali'nin de özel gayretiyle bir gün bir gece zaman zaman saldırılarını yinelediler.
Sonunda şeyhülislâm ve kazasker Efendileri dışarı çıkardi-lar. Hacı Ali, veziriazam'ın öldürülmesi kanaatini bir emir halinde yanındakilere belirtti. Bu aradada sadaret mührünüde, şeyhülislâm efendi aracılığıyla Siyavuş Paşadan almışlardı. Sabaha karşı konağa dahil olmayı başaran azgın haydutlar, bir müddet ortalığı yağmalamaya başladıklarından sonra Siyavuş Paşanın konağının, harem tarafına girmeye teşebbüs ettiklerinde yukarıda da söylediğimiz gibi nefis ve namusunu korumakla emr olunan her insanın yapması gerekeni, ortaya koyan eski veziriazam, evinin hizmetkârları ile birlikte bu pespaye güruha önce oklarla sonra da kılıçlarıyla karşı koymaya başladılar.
Ancak; kar güneşe ne kadar dayanırsa, azlık çokluğa o kadar direnebildi ve birer birer şahadet şerbetini içtiler. Can-verdiler, namuslarını sağ iken, kirletmeye komadılar. Onların şahadeti Mevlânın kefaletinde olduğunu idrak içinde, terk-i dünya etdiler.
Ne hazindir ki; önlerinde maddi engel kalmayınca, mânevi engellerden uzak ruhlu bu haydutlar, Siyavuş Paşanın haremine daldılar her tarafı yağma ettiler. Hâttâ bir kaç cariyeyi de gaza malımız, diye odalarına götürmek üzere hamallara teslime utanmamsşlardır. Şehid Paşanın; iki yavrusunuda götürenlerin elinden, Seyyidierden bir zat, bir kaç akçe vererek kurtarmaya muvaffak olmuştur. Sonrada; bu güruh Ağakapı-sına gitmişlerdir. Ve şer'le dâvamız var demek suretiyle iddia sahibi olma küstahlığını da sergilemişlerdir.

Bunlar Belalarını Nasıl Boldular?

Sadrsazam Siyavuş Paşanın şahadeti sonrasında, sadaret kaimmakamlığına getirilen Kirli İsmail Paşa, sadarete asaleten getirilmiş ve fitne erbabının ortadan kaldırılması işi ona havale edilmiştir.
Şeyhülislâm Seyyid Feyzullah Efendi, Anadolu Kazaskeri Abdurrahimzâde Mehmed Efendi, Rumeli Kazaskeri Ebu Sa-idzâde Feyzuliah Efendi, İstanbul

Kadısı Antakyah Mustafa Efendiler, bir gün evvel asilerin davetine uyarak. Ağakapısı-na gitmiş olmalarından dolayı derhal azlolundular. Makam-i Meşihate 2. defa Debbağzâde Mehmed Efendi, Anadolu Kazaskerliğine Hekimbaşızâde Yahya Efendi, daha önce padişah imamı olan Mehmed Efendi Rumeli Kazaskerliğine, İstanbul kadılığına da Mirza Mehmed Efendi getirilmişti.
Sadrıazamın konağı önünde, isyancı haydutların yeniçeri-ağasi ilân ettikleri Hacı Ali de ele geçirilmiş bir günlük hapisten sonra dünyadan kaydı silinmiştir. Bu arada şeyhülislamın
görevinin ehli olmasının önemi aşağıya alacağımız vak'a da kendini gösterir:
"Deli Pîrî Ağa ile Tekeli Ahmed adlı zorbalar, Fâzıl Mustafa Paşanın, merhum sadrıazam Siyavuş Paşayı yönlendiriyor diye ondan kurtulmak istediklerinden katlini taleb etmişlerdi. Debbağzade Mehmed Efendi bu fetvayı istemenin esbabını, suçu nedir? Padişah aasîmi oldu? Düşmana kale mi verdi? Düşmandan yüz çeviripde bozgunluğamı sebeb oldu? Söyleyin diye sual ettiğinde cevab alamayınca, asıl sizin idamınız için fetva lâzım, ülkeyi harab, ümmeti berbad ettiniz. Ben Fâzıl Paşa için, aleyhte fetva verememem, kime giderseniz gidiniz diye onları kovmayı gerçekleştirdi. "İşte makam-ı meşi-hatde bulunanların böyle azimkar olduğu her dönemde, yanlışlıklar ve fitneler, sabun köpüğü gibi erimiş gitmiştir. Yâni makam doğru olup, mâliki makama güç vermelidir.

Bir Topluluk Kendi Hakkındaki Hükmü..

Mevlâmız yüce kitabında; bir topluluk kendi hakkındaki hükmünü değiştirmeğe gayret göstermezse, Allah (c.c) de, onlar hakkındaki hükmünü değiştirmez mealinde biz kullarına işarette bulunur. Bir çok târih eserinde "Sancak Vakası" adıyla yer alan vede almasının çok önemli olduğu meşhur vak'ayı, bizde buraya dercederek sahifelerimizi süsleyelim.
4. Mehmed'in tahtdan inmesine ve kardeşi, 2. Süleyman'ın padişahlığını yürütmeye başlamasına rağmen uslanma bilmeyen azgın güruhunun, sebeb olduğu cami duvarına bevl etmek, gibi bir hâle benzer durumlar, zaman zaman görülmüş demek ki, gasb ve gadr'den kurtulma zamanı gelme-mişki toplumun bu elemli ve zulümlü halden, halas bulması kabil olamamıştı. Yine bir hadisenin peşinden geçici bir sükunet hâsıl olmuşken dükkanlarını açıp alış-verişe hasret esnaf yine yeniçeri ve sipahinin ortaklaşa tertip ettiği bir yağmanın, başladığını gördüklerinde, birer birer dükkânlarını ka-pamağa başlamışlardı. Ancak bu serkeşler nihayet bir yağlıkçı (mendil) dükkânına girmişler ve de orayı yağmalamaya başlamışlardı. Yağlıkçı Emîr Bey saâdatdan biri olup, bir değneğin ucuna beyaz bir mendil bağlamış ve avaz-ı bülend (yüksek sesle) ile: "ümmet-i Muhammed'den olan sancak dibine gelsin" diye, bağırmaya başlayınca, yürekleri yanık esnaf, Sancak -ı Şerif çıktı zannederek toplanmağa koştular ve yağmacılara karşı bir toplu hareket başlattılar. Bu hareket birdenbire öyle yayıldı ki, o dönemin esnafının beş-alti bin tanesi, sancakdar Emîr

Efendinin peşinde, Bedestan, Arasta, Saraçhane, Bit (Bat) Pazarı, üzün Çarşı, Kapalı Çarşı esnafı saraya doğru yola çıkmışlar, bir yandan kelime-i tevhid, bir-yandan da düşmanı kırmak isteyen, bize katılsın diye nida ediyorlardı.
Darüssadeye geldiklerinde bir kethüdayı zorba sandıkları için hemen parçalayı verdiler. Saray, bu olayın karşısında hemen orta kapıyı kapatmak suretiylede biraz emniyette olmayı lüzumlu gördü. Sancak talebi şu sözlerle dile getiriliyordu. "Padişahımız! Eşkıya elinden elaman! Diyoruz. Bir adil padişahsın! Hakkımızı hakk' et! Zorbanın şerlerinden bitab kaldık! Ehl-ü iyalimiz dağıldı, ne mal kaldı nede, mülkümüz! Artık Ölümü seçtik! Sancağı Şerifi ihsan buyurun, eşkiyayı kıralım. Ya biz burada ölürüz veya Sancağı Şerif-i çıkarırız" şeklinde padişaha haber gönderdiler. Sultan 2. Süleyman; gelenleri kendisini tahtdan İndirmeğe geldiğini zannederek, önce korktuğu ileri sürülür ve bu doğru daolabilir çünkü, korku insanın kendinden ayrılmaz bir hissiyatıdır, hâttâ korku ile tedbir birbirine sarılmış iki siyah iplik gibidir. Bazen insanoğlu korkuyu tedbir sayar, bazen de tedbiri korku sanır. Herîkfsâninde ne olduğunu şahsın kendisi bilir. Kimi açıklıkla itiraf ea^r, kimi de kendine saklamayı tercih eder.
Fakat; Osmanlı ailesi mensuplarının talihi, normal insanların hayatına pek benzemez, onların hayatı, hiç dalgası durmayan bir denizin hayatı gibidir. Bu bakımdanda hadiselerin mütemadiyen devam ettiği hengâmda kapının önünde, elinde değneğe takılmış bir beyaz bayrakla, onikibin kişi gelmiş, korku ve endişe tabii değilmidir? Sonunda Saray kapısının üzerindeki burca, Sancak-ı Şerif çıkarıldı. Bu sancağın altında toplanılması ehl-i insafdan istendiği, dellâlarla bağırıldı. padişah ise: "Zorba şakiler üzerine sancağ-ı şerifi çıkardım. (İmmet-i Muhammed'den olan sancak dibine cem olsun; gelmeyen kendi kâfir ve avreti boştur" diye ocaklara da ha ber gönderdi. Bunları duyan ocak halklarının bir bölümü ayrılıp, sancağa doğru yo! aldılar. Bunları önlemek isteyenler müdehaiede başarılı olamadılar. Geride kalıp, akıbeti müzakere edenler ise, padişahı tahtdan indirip, kardeşi şehzade Ahmed'i padişah edelim derken, kimi de 4. Mehmed'in oğlu şehzade Mustafa'yı ileri sürerken bazıları da, Kırım Hân'ını teklife yeltendiler. Bazı bedbahtlarda, padişahı, sarayda bulunanları ve bütün şehzadeleri, kıralım dediler. Onlar bu münakaşaları yaparlarken işler yürüdü. Zorbalar öldürüldü. Asayiş temin edildi ve toplanmış olan ahaliye; erbâb-i tasavvufdan Atpazarî (yâni atpazarlı) Şeyh Osman Fazlı Efendi yaptığı hitabede, zorbaların hesabının görüldüğü asayişin iade edüdi-ğini padişah emri ile dağılmaları icâb ettiğini tebliğ etmesi, kalabalığın dağılmasını sağladı. Biz hemen burada sözü saygıyla dinlenen Şeyh Osman Fazlı Efendi hakkında; üzunçar-şılı tarihindeki malumatı buraya dercetmekle, makbul ve mergub işler yapan eslâfın yâdını sağlamak isteriz.
"Alim ve arif bir zat olan Şeyh Osman Fazlı Efendi; Celve-tiyye Tarikatı Şeyhlerinden olup, meşhur Bursalı (Bursevi) ismail Hakkı Efendinin mürşididir. Aslen; Şumnulu olup, Vahdet-i Vücud felsefesi mensuplarındandı. Şeyhi Ekber'in;
"Füsûs-ul HikenV'ine şerh yazmış bir zattır. 1102/1691'de Kibns'da Magosa

kalesinde sürgündeyken vefat etmiştir. Kabri Magosa Kalesi haricindedir.

2. Süleyman Döneminin Batıyla Savaşları

Sultan 2. Süleymanın padişahlığı dört yıl sürmesine rağmen çok hareketli gerek iç gerekse dış olaylar yaşanmıştır. Bunların iç olaylar ile alakalı bir bölümünü geçtiğimiz satırlarda nakletmeye çalıştık. Şimdi de 1688'den 1691 senesi bitimine kadar harp durumunu ve bu harp durumu içindeki, çeşitli vak'alann ve bu vak'alara perde arkası gelişmelere temas etmemiz yerinde olacaktır.
Devletin maaşlı yaya kuvvetleri ve suvar^kuvvetleri, yeniçeri ve sipahi adı ile İstanbul'da zorbalık ederlerken Avusturya ve Venedikliler topraklarımız üzerinde rahatça ilerlemekteydiler. Boşnak San Süleyman Paşanın, Mohaç Ovasındaki mağlubiyetinden sonra ordumuzun, evvelâ Petervaradin'e daha sonra da Belgrad'a çekilmiş olması, adetâ bir panikti.
Hırvatistan ve Slovenya'daki müsiümanlar arasında panik kendini gösterdi. 1098 sonları ki, 1687'nin ekim ayma tesa-düfeder. Önce Eşek, arakasından Valpo ve bilahire de Peter-varadin'in düştüğü görüldü. 1099'h. -1687'm. de Kuzey Macaristan da kalmış olan artık, İmdad almaktan ümidini kesen Eğri Kalesi içinde ki askerimizde, Muhafız Osman Paşanın şehid olması.üzerine serbestçe çıkıp gitmek şartıyla, safer ayının 8. günü 1099'da yâni 14/aralık/1687'de, general Karaffa'ya Kale'yi teslim etmeğe mecbur kaldı. Bundan sonra Solnok ile Lİbve ve onun peşinden de İstolni Belgrad elden çıkmıştı. Osmanlı padişahının hakimiyeti altından sıyrılmak isteye^-Er-delKralı Apafi de, Klozenburgu işgal etmiş olan Avusturya imparatoru ile müzakereler yapmaktaydı.
Bu esnada Tamışvar Muhafızı Gürcü İbrahim Paşa da, kale muhafızlarına eziyet ettiği için askeri tarafından öldürüldüğünden, yerine Diyarıbekir Valisi Cafer Paşa tâyin edilmişti. Böylece; biribirini takip eden mağlubiyetler sebebiyle Avusturya cephesi pek nâzik bir vaziyete gelmiş bu gidiş artık bizim Belgrad'da dahi tutunabileceğimizi şüpheli bir hâle getirmişti. Arkasında bir haçlı tertibinin yatmış olduğu garp cep-hemizdeki bu seri saldırılar ve meydana gelen seri savaşlar Osmanlı İslam devleti aleyhine gayrimüslim dünyanın, bir geri püskürtme yâni kıta-yı Asyaya dönmelerini temin etme çabasıydı.
Böyle plânlı ve hazırlıkları fevkalade yapılmış seferlere önce mukavemet edebilecek, daha sonra da, onları çekilmeğe icbar edecek kuvvete, muhtemelen sahip olan Osmanlı Devletinde kaht-ı rical varmış gibi muktedir bir sadrıazam, işbilir bir kumandanı, serdar-ı ekrem yapamamaktaydı. Acaba! Durum hakikaten böylemiydi? Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa, büyük bir kıymet olmasına rağmen, fazla önem taşımayan bir görevde adetâ menkûb olarak durmaktaydı. Buna karşılık şakî'likten gelme, Yeğen Osman Paşanın serdarliktan tutun da, neredeyse sadrıazam tâyinine ufukta yol gözüküyordu. Yeğen Osman Paşanın; serdarlığa Rumeli Beylerbeyi unvanıyla çıkmış olması, bu haydut adamın iyice şımarmasını da sağlamıştı.
İstanbul'da vukubulan sancak vak'asından, firar etmiş olan hempaları, Yeğen

Osman Paşanın yanına kapak atmışlar ve burada, nifak ve şikaklarına devama başlamışlardı. Artık; Osman Paşayı sadrıazamlığa o makamı istemeye sevk etmekteydiler ve Osman Paşa; Dayısı olan Deli Veli'ye Ru-meliden ve Anadodan levendleri toplamak üzere, Kara Mustafaya Karaman eyaletini verip İstanbul'a gönderdi. Kendisi de: "Ben; bu kadar az asker ile düşmana mukabele ede-
mem, bu tarafa ya veziriazam gelmeli veyahut da, bana mührü hümayunla beraber, sancağ-ı şerif gönderilmelidir. Şeklinde haber gönderdi. Üsküpten de kalkıp, Sofya'ya geldi. Bu hareketi üzerine serdarlıktan Osman Paşa alınarak, yerine Hazinedar Hasan Paşa 2. defa olarak tâyin edildi. Osman Paşaya; Bosna Valiliği verilirken, Dayısı Deli Veli ise Hersek Sancağı memuriyetine getirildi. Eğer; Yeğen Osman Paşa, bu görevi kabul etmez ise, bütün Rumelideki sancaklara, Yeğen Osman Paşanın üstüne yürümesi için emirnameler yazılmıştır. Bu arada da veziriazam Kirli İsmail Paşa; padişahın hocası Abdülvehhab Efendi ile sarayın darüssaade Ağasının, rüşvet almak suretiyle devlet işlerine müdehalelerine karşı çıktığı görüldü. Veziriazam bu rüşvetçilerin tesirini kırmaya çalıştı.

Ne varki Hoca ile Ağa birleşince ve aralarına da şeyhülislâmı kattıklarında padişahın yapacağı iş, veziriazamını azletmekten başkası değildi. 1099/recep-1688/mayıs yazmaktaydı takvimde. Azledilen İsmail Paşanın yerine, Boğaz Mu-hafızlığında istihdam edilen Tekirdağlı Bekrî Mustafa Paşa, veziriazamhğa getirildi. Bu aradada eski sadrıazamın, Yeğen Osman Paşa taraftan olan, Anadoludaki Sarıca ve Sekbanlar üzerine sevk etmek istediği, "nefir-iâm" denilen, halk kuvvetlerinin dağıldığını haber alan, Yeğen Osman Paşa; Bosnaya gitmeyip: "benim istediğim mansıbı almak elimdedir" demek sureti ile yanındaki onikibin kişi ile Belgradda bulunan; eski hazinedar Serdar Hasan Paşa adına gelen, serdarlık beratını da, kendi adına okutarak serdarlığı zorla aldı. Bir isyan hareketini önlemek isteyen hükümetde bu emri vâkiyi kabul etti. 1 O/ramazan/l 099-9/temmuz/l 688.

Muhterem okuyucularım gördüğünüz şu hâl, ne kadarda geniş bir siyasi toleransı işaret ediyor. Ancak; otoritenin devamı bazen/otoritede böylesi boşlukların tanınmasıyla devam edebilir ki, buna eski idarede "maslahat" denir. Serdar Yeğen Osman Paşa, gasp yoluyla ele geçirdiği bu yeni görevinde daha doğrusu 2. serdarliğında düşmanın gelmekte olduğunu, Belgrad'i muhasara ettiğini, kendisinin de Belgrad müdafaasına, Rumeli beylerbeyi Ahmed Paşayı bırakıp Niş'e geldiği bildirilmiştir.

Hakikaten; Nemçe yâni Avusturya kumandanı Maksimil-yen, 30 bin kişilik bir kuvvet ile Zemlinde bulunan Tökeli îm-re ve de Osmanlı birliklerini mağlup edince, Yeğen Osman Paşa'nın Dayısı olan Veli Paşanın da, gafletinden istifade ederek onbin kadar askerle, Belgrad tarafına kuvvet geçirtti bu kuvvet karşısına çıkmış olan Osmanlı birliklerini bozduktan az sonra da Belgrad'i muhasara etti. Yeğen Osman Paşa'nın hatası Belgradın yağmalanmasına ve orada binyedi-yüz muhafızla Ahmed Paşayı bırakıp, Nişe kaçmasıysa işin, tuzu biberi oldu.

Belgrad Balkan Yarımadasının, bir nevi giriş kapısı olduğundan, mezkûr yeri düşmanın çok kolay ele geçirmesi ve de, serdar Yeğen Osman Paşa'nın adetâ ortadan yok olması, düşmanın çok rahat hareket etmesini sağlarken, şehri zapt ve içindekileri öldürüp, yağma yapması kısa bir zaman içinde yardım gelmezse, muhakkak olduğu bildirilmişti.
Rumelide eli silah tutan kimselerden başıbozuk olarak tâbir edilen milis kuvvetleri, tertib edilip Belgrad'a şevkine çalışıldı. Ancak;serdar bu işe de önem vermediğinden Belgrad Kalesine takviye kuvvet konması kabil olamadı.
Maksimilyen kuşatmanın, 29. günü 12/zilkade/l 099-8/eylül/1688'de, Belgradı ele geçirdi. Peşinden Tunanın sahilinin sol tarafında Macaristan topraklarında bulunan, Pan-çova Palangaları da işgale uğradı. Macaristan da;yalniz başına Tamışvar, yokluklar içinde müdafaasına devam etmekteydi. Üst üste gelen bu felâketleri savaş yoluyla telâfi etmek kabil görülmeyince, bir sulh tesisi temin etmek için çalışmalar başlatıldı. Artık bu hâl Osmanlı'nın kendisinden sulh tâleb edilen devlet halinden çıkıp, artık kendisinin; sulh teklif eden bir devlet haline geldiğinin alışmasının emareleri olarak, târihi perspektifden vakalara baktığımızda, istesek de istemesek de, kabul etmemiz gereken, açık bir hakikat halindeydi.
Rumeli beylerbeyi payesi ile elçi olarak tâyin olunan Divanı Hümayun baştercümanı îskerletzâde Aleksandr ile ZüSfikâr Efendi elçi olarak gönderildi. 1 2/ramazan/l 099/-tem-muz/1688'sulh müzakerelerini olsun, savaş halini olsun daha yakından takip edebilmesi için padişah, 2. Süleyman, Edirne'ye gitmeyi istedi ve zaten bu hal gerekendi.
Barış aramakta olan Osmanlı murahhas heyeti Belgradın elden çıkışının 2. günü olan 8/eylül/1688'de, nâme teslimi ve protokol usulleri hakkındaki, arada beliren ihtilaf ve birde müttefiklerin Mukaddes ittifakları dolaysıyla bir noktada görüşleri toplamak için, toplantı akd edildi. İhtilaflar hal edildi, aradan üç ay geçtiğinde Osmanlı heyeti, 8/şubat/1689'da, Avusturya imparatoru tarafından'kabul edildi. Bu murahhas heyetinin riyasetinde bulunan ve şehid olana kadar, ismi Elçi Zülfikâr Efendi, diye anılmış bulunan zât, Tamışvar civarındaki, 1696'da ki savaşlardan birinde yeniçeri ocağı kâtipliğini de yapmaktayken, göğsüne isabet eden bir düşman kurşunu onu şehidler zümresine iltihak ettirdi. Zülfikâr Efendi hem tahta geçiş tebliği, hem de sulh için gönderdiği mektubu, 8/şubat/1689'da vukubulan kabul töreninde, Avusturya imparatoruna takdim etmiş ve Avusturyalılardan dört, Lehis-tandan, iki ve Venedikten, bir murahhasın iştirakiyle sulh tefini için biribirini takip eden görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerin 14-çjefa tekrarlandığı, iştirakçilerin her birinin, Şimdiye >âdar Osmanlı devletine söyleyemediği ifadelerle cevap vermesi, güçlü ol, konuşturma! Anlayışının her zaman için geçerli olduğunu ortaya koyuyordu. Biz; kaybettiğimiz yerlerin iadesi üzerinde fazla söz sarfetmezken, Erdel'in, serbest kalmasını ısrarla istiyorduk. Tâbiiki böyle bir Erdel, bizim için, yaralarımızı tımar ettiğimizde fırlanacak bir trample-nimizdi ve düşman bundan da gafil değildi. Sulh müzakerelerini bitiren Avusturyalıların,

şu sözünü buraya alamadan geçmemiz kâbildeğil: "Osmanlı askeri, oklanmış şikârımizdir (av)ne sulha tâlib olduk, ne de sizden adam istedik, bizzat hedefimiz İstanbul'dur nasıl ki, seferin ibtidaiarında elçimizi, Budin'den saldığımız gibi biz de, seni Edirne'den salıveririz dîye Elçi Zülfikâr Efendiye hitabda bulunmuşlardır. Bütün bunlar devletçe göz önüne alınmış ve Edirne'de bulunan padişahın sefere çıkmak üzere hazırlanması kararlaştırıldı.

Kul Sıkışmayınca

Osmanlı devleti bu sulhun akim kalmasından sonra umumi seferberlik sayılacak olan nefir-iâm ilân etdi. Bu kuvvetleri ahalinin eli silah tutan kısmı teşkil ederdi. Bu fetva ile alınan btr karardı ve vasıfları uyup da davete katılmayanın akı-bet-i mâneviye bakımdan her iki âlemde sıkıntıya duçar olurdu.
Nevruzdan evvel Edirne'de bulunmaları istenen mü'min-lerden gelemeyenlerin şer'i bir mazereti yoksa dinden çık-rnışlıkları ve avratlarının boş düşeceği ayrıca şiddetli cezalara muhatap olmalarının muhakkaklığı vardı. Bütün bunlar olurken; Kırım Hân'ı Selim Giray Hân; sadrıazama yazdığı bir mektupda devlet-i âliyenin geçirdiği buhranın farkında olduğunu bundan da mükedder bulunduğunu, düşmanların hepten ayakta olduğunu bütün hristiyanlann, taa Karadeniz kıyılarına kadar hareket hâlinde olduklarını, bu yüzden de Kırım'dan ç:kıp Bucak'da kışlamak kararı aldım. Bu kıyama göz yumulursa memleket elden gider. Padişah hazretlerini de bizzat gelip ziyaret etmek isterim, bu hususda Kırım'dan çıkmak ve Edirne'ye gelme müsaadesi istirhamımdır! Diye nâme yazmıştır.
Bu müracaatı görüşen devlet ricali, Hân'ın tecrübeli vede müdebbir kimselerden olduğunu görüşlerinden istifade, gelişlerinden safa duyarız mütalaasında bulundular. Verilen müsbet cevap üzerine 17/rebiülevvel/l 1 00-3 1 /aralık/1 688'de Edirne'ye gelen hân, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa sarayında ağırlanmaya başlandı.
Savaş hususunda yapılan özel toplantıya tabiiki kırım Hanı Selim Giray da katıldı. Açık ve gizli bütün bilgilere agâh olunca katılanların ricası üzerine söze başladı: "Macaristan-daki serdar yeğen Osman Paşa, bir küçük yılan iken şımar-tılmak suretiyle yedi başlı bir ejder hâline getirildi. Hiç savaşmadan da Belgrad'ın düşmesine sebeb oldu. Rumeli ve Anadolu taraflarında kendine yakın akraba ve tanıştan insanları, mühim görevlere getirterek, kuvvetli bir yapıya sa-hip oldu. Bu yapının zulmünden ahali dağlara, göze görülmez yerlere sığındı. Hayat durdu. Millet fakirleşti. Yeğen dediğiniz de korkunuzdan ciğerleriniz görünür oldu. Bu koskoca devlet, bu herife mi kaldı? Bunun tedariki görülmezse ne işinize karışır, ne de kılıç çekip işinizde bulunurum" Dedi. Bu ikaz gerçekten Yeğen Osman korkusu taşıyanların cesaret bulmalarına dolayısıyla da bu gaile adamın tenkiline karar verildi. Arap Recep Paşa; bu tenkil işine memur edildi. Ertesi gün Selim Giray Hân, padişah'a mülaki olup haylice görüştüler. Edirne'de bir ay kadar kalan Hân, 1689'un şubat sonunda Kili'ye döndü. Ruslar hân'ın,

Edirnede bulunmasından istifadeyle, Mayıs ayında Kırım'a taarruza geçtiler. Selim Giray Hâ^h^men uça uça ordusunun başına koştu mütecaviz Rusları perişan ederek tekrar Kili'ye döndü. Recep Paşa ise, aldığı görev olan Yeğen Osman'ı, tenkil işini sonuna kadar sürdürüp, Sofya sahrasında vaziyet almış olan Yeğen Osman Paşa üzerine yürüdü ve Sofya işgalinden vaz geçen Osman Paşa yanında bin adamıyla kaçmağa başladı ve sonunda İpek kasabasında ele geçti. Kendisi, Dayısı Deli Veli Paşa, Yâdigâroğlu Mustafa Paşa, üzün Mehmed Paşa, Nişancı Mehmed ve reisülküttabı Aklî Mehmed ve Çavuşbaşı vekili Mahmud ve diğerleri ile birlikte başları kesildi böylece de, düşman karşısındaki iç gaile de ortadan kalkmişoldu.

Padişahın Sefere Katılışı

Padişahın Edirne'de otağ-ı hümayunu hazırlandığında Macaristan cephesindeki durum şu merkezde idi: "Belgrad'ı alan düşman Güney istikametine sarkmış, Niş'e yakın yerlere geldiği gibi, diğer bir kolu da Yenipazar civarına ani baskınlar yaparak kadın ve çocukları esir almışlarsa da, Bosnalı ve Arnavut ahali tarafından mağlup edilmişler ve Belgrad civarına püskürtülmüşlerdi.
Avusturya askerinin bir bölümü Vidin üzerine yürümüş Osmanlı muhafızı Bayezid Bey ile Tökeli İmre tarafından mağlubiyete uğratılmışlar, gerek fethü'l İslâm gerekse Hisro-va istirdad olunmuştu. Böyle olunca da Tamışvar'da uzun zamandan beri direnmekte olan mücahidlere yardım yolu açılmış oluyordu.
Padişahın seferi; 18/şaban/1100-7/haziran/1689'da, kapıkulu askerleriyle birlikte Edirne'den başladı. Sofya'ya gelindiğinde yapılan müşavere de, Recep Paşanın belgrad üzerine istirdad için gitmesi karar altına alındı. Paşanın yanında eli i -bin kişilik kuvvet bulunuyordu. Bunlarla Kruşevaç önlerine gelindiğinde yaya asker kısmıazamı yeniçeriydi daha ileri gitmek istemediler. Bu sefer yürüyüşünü süvari askeri olan yirmibin kişiyle devam ettiren paşa, gerek topların gerekse otuzbin kişiye varacak yaya askerinin gelmemesi hasebiyle muhasaraya başlamayıp, yine Kroşavac yâni Alacahisar'a avdet etdi. Düşman ise; Niş ordugâhımızı basmak istemişse de. başarısızlığa uğratılmış ve çekilmişti. Çekilme istikameti Pasarofça olan düşman üzerine gelen önce Ömer Paşayı bilahire Recep Paşayı mağlup etdi. Toplar, çadırlar, mühimmat düşman eline geçmişti. Sofya'da bulunan padişaha bu haberler geldiğinde oturup ağlamaya başlayan padişah, "İşbilir, sadık bir kulum yok! Ortalığın ahvalini bana doğruca anlatsın" diye sızlandığı muteber târih kitaplarında yer alır,
Görülüyor ki; kuvvei mâneviyesini zayi etmiş bir ordunun zaferle çıkması muhal olduğu gibi, Allah saklasın, padişahın bizzat başında bulunduğu ordu, mağlup olsa işler ne kadar, sarpa sarar bir teemmül edilse, akla neler gelir neler! Padişah böyle şikâyetlerde bulunurken, ordunun içinde yine bir isyan koptu gitdi. Padişah huzurunda şer-i şerif ile dâvamız var diyerek Sofya'ya doğru yürümeğe başlayıp, nice geniş bir boşluk bıraktılardı düşman Önünde.. Maaşlarının verildiği halde, muhalefet ettikleri takdirde, katledilmeleri hakkında fetva

çıktığını duyduklarında korku içinde Niş'e döndüler. Ne varki; savunma savaşlarımızın en cebîn olanlarından birini, burda verdik ve Niş'i düşmana tek hücumda teslim ettik. 10/zilhicce/l 100-26/eylül/1689'da düşman önünden kaçan hayli insanımız Niş suyunda boğulup da telef oldu gitdi.

Bunun üzerine padişahın Filibe'de , Bekri Mustafa Paşaya sancağı şerif verilerek serdar-ı ekremlikle Sofya'da kalması kararlaştırıldı. Bu arada sadnazamın yetersizliği, darüssade Ağası veAnadolu ve Rumeli kadıaskerleri tarafından şeyhülislâma ifade edildi. Padişah Hocası Abdülvehhab Efendi ve Debbağzâde padişahın yanına çıkıp da, "veziriaamın ihaneti1 ortaya çıkt azlini isterler dediklerinde, Sultan Süleyman; 'is-tanbuPcfa Bâğdad köşkünde hepiniz, huzuruma gelip İsmail Paşanın kötülüğünü ifade ediyordunuz ve kefil oldunuz. Şimdide böyle söylüyorsunuz! Maksadınız nedir?" dediğinde, Debbağzâde: "Hata etmişiz! umduğumuz gibi çıkmadı! Azli ihmal olunursa, ülkey-i islâmiyenin düşman eline geçmesine sebeb olunur!" dediğinde Abdülvehhab Efendi de-kendisini teyid edince, padişah; "dün serdar ettik. Bu gün olmaz Edirne'ye varınca düşman ayağı kesilince, münasip birine sadaret verilir. Cevabını verip kesti attı. bu arada da Sadaret kaimmakamı olan Mehmed Paşa, şeyhülislâmın kendisinden müsaade almadan padişahla görüşmesine cans sıkılmış padişaha bu sıkıntısını duyurduğunda padişahı" lüzumu halinde vakitli vakitsiz buluşulur." dedi. Çok gedmeden de padişah; Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşayı sadarete getirme zamanın geldiğini kararlaştırıp, hiç bir kimseye sez-dirmeden, Köprülü Fazıl Mustafa Paşa ve Türk Ali Paşayı, gizlice saraya davet etdi. Birincisini sadnazam, ikincisini de sadaret kaimmakamhğına getirdi. Bekrî Mustafa Paşaya da Malkara da, tekaüdlükle oturması emredildi. Fâzıl Mustafa Paşa; 25/muharrern/l 101-7/kasım/1689'da Edirne'ye gelip mührü hümayunu aldı. Hemen ahaliye bir beyanname yayınlamak suretiyle, avarız, nezil, sürsat, ve iştirayı ve de imdadi-ye adıyla, ev başına konulmuş vergileri ve 1099/1688'de ülkeye gelir sağlasın diye konulmuş olan içkiden alınan vergileri de kaldırdığını ve de ahaliye yük olmayacak fakat devlete zaruri bir fayda sağlayacak vergi koydu. Ülke üzerinde emelleri olan ecnebi ülkelerin tahriklerine ve iğfallerine, açık olan reaya hakkında adil hallere yol açacak kanunlar ihdas ederek, sükuneti ve bağlılığı sağlamlaştırmaya çalıştı ve haylice de başarı gösterdi.

Peşinden de, gerek devlet adamlarıyla gerekse asker sınıfının her temsilcisi ile görüşerek, birlikte işleri yürütmeğe ve askerle de düşman karşısına tek bilek tek yürek olmak üzere çıkabileceklerinde mutabık kaldılar. Görüşmelerin neticesini padişaha arz etdi ve serdar-ı ekremlikle, ordunun başına qeç.mesi hususunda fikir birliğine vardılar. Fâzıl Mustafa Paşa babası Köprülü Mehmed Paşanın, siyasetine vukufiyeti do-laysıyla kendisi cephedeyken padişah üzerinde tesiri olacak ifadelere fırsat vermemek için kurtulması lâzım gelenlerin başındaki şahıs Darüssaâde Ağası Mustafa Ağayı azlettirme-ğe muvaffak oldu. Yerine gelen Ağa yada padişah, vazifen dışında başka bir işe karışma, vükelama aid işlere burnunu sokma dercesine tenbihatda bulunduğu ileri sürülmüştür.

Bu sırada ise; ünlü Kanije Kalesi, dört yıldan beri sürdürdüğü savunmasını

temadi ettiriyordu. Zahire tükenmiş, kedi, köpek gibi hayvanlar yendikten ve de bir haylice telefattan sonrada bine yakın kadın ve çocuklara dokunulmamak şar tıyla verilecek arabalarla nakledilmek üzere Kanije düşman eline geçiyordu.
Kale kumandanı kahraman bir asker olan, Fındık Mustafa Paşaydı. Takvimler ise; recep/1001-mayıs/1690'nı gösteriyordu. Yine bu sırada Tökeli İmre Erdel'e kral olarak tâyin edildi. Kırım Hân'ı buna rıza göstermediyse de, aşağıda belir-teceğimiz suretde faydası görüldü. 6/şevva/1101 -13/tem-muz/1690'da Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa sancak-ı şerifi alıp, Avusturya cephesine doğru yola çıktı. Dragmanda bulunan Şenkendorf ve askerlerini ikİgün süren savaş sonunda mağlup etti. Şehirköy vede Musapaşa Palangaları sancağımız altına avdet ettirildi. Buradan Niş üzerine doğru yürüyüşe geçildi. Kale komutanına kaleyi teslim etmek babında bir mektup gönderen serdar-ı ekrem, red cevabını alınca muhasaraya başladı. Yılancık çıkarmış bulunan ve haylice rahatsız olan Selim Giray oğlu Kaîgay Devlet Giray'ı kuvvetlice birliklerle sadrıazamın emrine yolladığı görüldü. Kalgay; Kırım Tatarlarında hândın yardımcısı, muavini makamında sayılan vazifelerdendir. Genellikle Kalgaylar, ya oğullardan, ya da, kardeşlerden seçilirdi. Tatarların; serdar'ın ordusuna takviye geldiğini haber alan osmanlı üzerine yürümeğe hazırlanan Avusturya ordusu hemen hücumdan vazgeçip, Alacahisar (Kruşevaç)ı, boşaltarak Semendire ve Belgrad üstüne doğru çekilme hareketine girişerek uzaklaşmaya başladı. Takiplerine Kemankeş Ahmed Paşa vazifelendirilince semendire, Belgrad ve Sirem taraflarında uzaklaşan Avusturya askerleri, Ahmed Paşanın, Pasarofça, Güvercinlik ile bazı palangaları ele geçirmesine sadece seyirci kaldı. Yine bu arada; Silistre Valisi Çerkeş Ahmed Paşa İle Tökeli İmre kuvvetlerine karşı durmak için, Fâzıl Paşa kuvvetleri karşısından alınıp gönderilen Avusturya başkumandanı Hesiter, Tökeli İmre tarafından Tserneşt yakınlarında mağlub ve esir olunarak ele geçirilmiştir. Niş şehrinin muhafızı Vetarani ile Baden Margraf ı ellerindeki şehrin mutlak surette düşeceğini anladıklarından dolayı yirmiüç gün süren muhasara sonunda, kaleyi teslime mecbur oldular. 5/zilhicce/1101-9/eylül/1690

Belgrad'a Doğru

Bir âlimin; kaybedilen islâm toprakları hususunda bu kaybın antlaşmasını imzalayan ve bunu tasdik makamında bulunan emir, eğer bu imzayı atarken içinden en küçük fırsat da ben burayı, geri almalıyım diye geçirmiyor ise, o kâmil bir müslüman değildir, şeklindeki mütalaasını İlâ-yı Kelimetuilah için can verip cennet satın alanlar kalblerinin en hassas bölgesinde yaşatırlar.
İşte ordumuzun Belgrad üzerine yürümesi, bu anlayışın gerçekleşmesine, gayret göstermekten başka bir şey değildi. Nitekim; veziriazam, yanında bulunan yaşlı ve nice savaş görmüşleri etrafına toplayıp bir güzel meşveret eyledi. Bu meşveretde tecrübede acele edilmemesini, askerin Niş'i kurtarırken hırpalandığı, cephane ve zindeliğe noksan geldiğini. Tuna yollarının ele geçmesinden sonra

Belgrad'a yürümek lazım geldiğini ifade ettiler. Seneye devam ederiz diye son sözü söylediler. Veziriazam darbe gören haçlı ittifakının rahat bırakılmaması aksi takdirde fırsat bulurlarsa takviye alacaklarını mevsim sonuna kadar bu şoku atlatacaklarını düşündüğünden: "Allanın inayetiyle fırsat ve zafer bizimledir. Ben aiderim! İsteyen gelsin. Gelmeyenece bir söz kullanmam" demek suretiyle Yavuz Sultan Selim'in Çaldıranını hatırlattı. Kimse muhalefet etmiyerek, siz bilirsiniz, emrinize imtisalen gelir ve canla başla çalışırız deyip, fatihayı çektiler. Semen-dire'nin zaptına gelince bu iş pek kolaylıkla neticelenerek 24/zilhicce/1101-28/eylül/1690'da istirdat olundu. 5/mu-harrem/1102-9/kasırn/1690'Beigrad'daki muhasaranın 8. günüydi ki Belgrad'ın Sava Nehri tarafında bulunan içkale-sindeki barutların muhafaza olunduğu mahzene isabet eden bir humbara, Öylesine bir patlamaya vesile teşkil etti ki, telef olan insan sayısı dörtbin kişiyi aştı. Belgradın'başka bir cihetinde muhasaranın her tarafında, elinde kılıcıyla ispat-ı vü-cud eden, Fâzıl Mustafa Paşa top atışlarının meydana getirdiği, rahnelerin artık birer gedik hâline dönüştüğünü müşahede edince, gür sesiyle: "Yürüyün Ümmet-i Muhammed!" diye nâralanması ve kılıcı elinde olduğu halde en önde surların içine dalması, ordunun her yanında ibzal olunan bu cesaret verici davranışın akisleri görülerek, askerimiz, Allah! Allah! Nidaları ile Belgrad'a dâhil oldular. Olanları şaşkınlıkla seyreden Avusturyalı askerler, içinde bulundukları oniki gemiyi una Nehrinde çalıştıramayarak askerimizin eline esir olarak uŞtüler. Belgrad Kalesindeki onaltıbin kişi olduğu söylenen Muhafızlarda esir alınmıştı. Çeşitli büyüklükteki toplardan Uc.yüz adet top elimize geçti.

Bu arada Rumeli Beylerbeyi Arnavut Mustafa Paşa saldırı esnasında alnına isabet eden bir kurşunla şehadet şerbetini içti. Şehid Paşanın naşı sadrıazamın otağı önüne getirildi. Veziriazamın; bizzat kıldırdığı cenaze namazının peşinden şehid kanlı elbiseleri üzerinde olduğu halde defn olundu. Öte yandan Fâzıl Paşa; Belgrad'daki muhasarayı başlatırken, Kalgay Devlet Giray'ı akınlara gönderdi. Çünkü bu akınlarla boğuşmak mecburiyetinde kalacak olan düşmanın, muhasara alanına fazlaca bir müdehalesi olamayacağı hesaplanmıştı.

Nitekim umulduğu gibi oldu ve üstüne üstlük, Kalgay Devlet Giray, Sava Nehrini aşıp, Esek'e kadar olan araziyi tarumar edip, kâfire hayli korku salmıştı. Bu arada Selim Giray ifakat bulmuş ve Edirneye gelmiş oradan da orduya ilti-hat etmiştir. BÖğürdelen(Sabaç)Kalesi ele geçirilmiş, Eşek ise muhasara olunmuştu. Şiddetli yağan yağmurlar, kısa zamanda kale etrafındaki hendekleri, suyla doldurmuş olduğundan, zafer piyadenin süngüsünün ucundadır darbı meselinin gerçeği burada yaşanmış, eli kılıçlı askerimiz su üzerinde yürüme kabiliyetinin yaygın şekilde keşfedilmemiş olmasından dolayı Esek'e girme şansını elde edememiştir. Niş'le Belgrad arasındaki ova insanlarının gayri müslimleri, Avusturyalılara yardımcı olmuşlardı. Buna rağmen; boşalan bu muazzam ovanın iskânının ve üretiminin devamını göz önüne alan veziriazam Fâzıl Mustafa Paşa, reayaya incitmeden ve affedici yaklaşımla onları oraya iskâna razı etti. Gücü yetmeyenlere tohumla beraber araziyi işlemek üzere lâzım

gelen araçları dahi vermeyi ihmal etmedi. Bu sırada da, padişahın Edirne'de durması, ahaliye epeyi angarya yüklediğinden istanbul'a dönmesi teklifini ulaştırdılar.
Sultan 2. Süleyman; buna itiraz etti. Ağabeyimi böyle İstanbul'a getirip, tahtından indirdiler ve beni de ona döndürecekler endişesine kapıldı. Ancak gerek ulema, gerekse asker padişahdan herkesin memnun olduğunu ifade edip, ikna etmeye muvaffak oldular. Padişah 14/safer/l 1 02-1 7/ka-sırn/1690'da, Edirne'yi istanbul'a gitmek üzere terk etdi. Veziriazamda Aralık sonu İstanbula vardı. Hasta olan padişah bindiği bir arabayla veziriazamını karşılamak üzere ve eskiden beri olduğu gibi gitdi. Veziriazam Fâzıl Mustafa Paşa, padişahın karşısına geldiğinde Sultan iltifat edip karşısına oturmasını istedi. "Ekmeğim sana helâl olsun. Seleflerinden hiç birine böyle bir gaza müyesser olmadı. Sırtından çıkardığı Gülgülî Çuhaya kaplı, samur erkan kürkünü veziriazama giydirdi. Belinden çıkardığı hançeri paşanın beline taktı. Başından çıkardığı sorgucu da, başına taktıktan sonra ellerini açarak ve ağlayarak; Ben, mükafat vermeye kadir değilim! Allah iki cihanda yüzünü ak etsin. Demek suretiyle Osmanlı Târihinin defaatle tekrarlanmış sahnelerinden birini daha yaşadılar.
İlk ağızda Ozdemiroğlu Osman Paşanın Kafkasya macerasını anlatması ve 3. Mehmed'in, kendisine iltifatları ve hediyelerini hatırlatıverdi bize. Bir müddet başşehirde kalan Köp-rülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa; yeniçeri ocağında tensikat yâni rütbe ve sayı bakımından bazı tasfiyeler yaptı. Orduya lâzım gelenler takviye olundu. Bu sırada gayri memnunlar zuhur ettiği gözden uzak tutulmamalıydı ki bunlar sefer için İstanbul'dan ayrılacak veziriazamı şaşırtmayı sağlamak için 4. Mehmed'i taht'a çıkaracaklarını yaymaya karar verdiler ve bunu tatbike koyuldular. Bunun üzerine telaşlanan rical veziriazama, padişahı Edirne'ye gitmeye ikna etmesini temin için yardımda bulunmasını istediler. Hasta olan padişah orada vefat ederse yerine geçecek olan orada cülus ettirilir dendi- Fâzıl Mustafa Paşa bu tavsiyeyi yaptığında: Padişah: "Baka Paşa; nihaideyim? Bu hal ile nasıl giderim? Vükela hâlimi bilmezler! Dün gel, bugün git. Gidecektik niye geldik?"deyip vücudunun nasıl şişmiş olduğunu, istiska denen vücudun su toplamasına verilen rahatsızlık kendini gösteriyordu. Padişah, veziriazamına hâlini gösteriyordu.
Yine de vezir, durumun nezaketini izah etti ve padişahı ik-naya muvaffak oldu. 4. Mehmed ile küçük kardeş Ahmed ile 4. Mehmed'in oğullan Mustafa ve Ahmed önceden Edirne'ye gönderildi. 2. Süleyman'da peşlerinden Edirne'ye doğru yola çıkarıldı. Ancak Edirne'ye geldiğinde pek bitkin olan padi-şahdan artık ümid kesilmiş, kandildeki yağın tükenmesi gibi nefes sayısı gittikçe azalıyordu. Bu arada rical yerine kimin geçeceğini kararlaştırmış, Süleyman'ın bir küçüğü olan şehzade İbrahimoğlu Ahmed, 2. Ahmed unvanıyla tahta geçme hususunda ittifak sağlanmıştı. 25/ramazan/l 1 02-23/hazi-ran/1691'de 2. Süleyman, 3 sene, 8 ay, 24 gün süren padişahlığı sonunda 51'yaşında, Osmanlı Devletinin 20. padişahı, 12. haiifesi olarak, ümmete hizmet verme şerefine erişmiş olarak vefat etdi.

2. Süleyman'ın Şahsiyeti

2. Süleyman h. 1052/1642 yılında Dİlaşub kadınefendiden SultanİbrahimTin oğlu olarak dünya'ya gelmiştir. Dilaşub Ka-dinefendi Sultan İbrahim'in üçüncü hanımı olup, son derece dindar, mânevialemle rabıtası olan bir hanımefendi idi. Sultan İbrahim taht'tan indirildiğinde Eski Saraya gönderilen Dilaşub valide, otuzdokuz sene bu sarayda kalmıştır. Kırk sene kafes hayatı sürmüş bulunan 2. Süleyman ağabeyinin taht'tan indirilmesi sonunda padişah olduğunda bu muhterem kadında Eski Saraydan getirtilip, Valide Sultan olarak mümtaz mevküyi iki sene doldurmuş, 1100/1689 tarihinde dâr-u bekâ'ya intikal etmiş, Kaanuni Sultan Süleyman Hân'ın türbesine defnolunmustur.
2. Süleyman orta boylu, lâtif şimali, beyaz tenli, ecdadına benzeyen burunlu, siyah gözlü, son derece merhametli, fedakâr ve kibarlığı eşsiz derecede çok bir kimseydi. Beş vakit namazını asla aksetmediği, Findiklılı Mehmed Ağa tarihinde bihassa belirtilmiştir. Son derece cömert bir kimse olup, kendisinde olupda istenen bir şeyi isteyenlere hiç bir zaman vermem dediği rastlanmamıştır. Karşısına getirilen suçlulara bile büyük bir nezaketle hitab etmeyi düstur edinmiştir. Kendi arzusuyla kardeşi 2. Ahmed'e tahtı bırakmak istemesi Osmanlı tarihinin nâdir olarak şahid olduğu vakalardandır. Devlet idaresinin ehli idarecisini bulmaya çalışması en büyük iyiliklerinden biridir. Saltanatı üçbuçuk sene sürmüştür. Ellibir yaşında olduğu halde Edirne'de vefat etmiştir. Tarih o sırada 1102/1691 yılını gösteriyordu.
Annesi Dilaşub Sultan gibi o da, büyük ceddi ve adaşı Kaanuni Sultan Süleyman Hân'ın türbesine defnolunmustur. 2. Süleyman hân'ın saltanatı esnasında; Almanların başında 1. Leopold, ingilizlerin kralı Jak ve ondan sonra 3. Gilyom bulunmaktaydı. Ruslar ise 1. Petro, Papalık başında önce 11. Inossan'ı onun ardından 8. Aleksandr'ı görüyoruz. Fransa ise, Lui'lerin 14. ile günlerini geçirmektedir. Ülkenin içinde meşhur kimseler 4. Mehmed devrinde sayılan zevattan ayrı değildir.

2. Süleyman'ın Hanımları

2. Süleyman'ın altı evlilik yaptığı, Çağatay üluçay'ın "Padişahların Kadınları ve Kızları" adlı çalışmasında 71. sahifede beyana tâbi tutulmuştur. Mevlâ bu padişaha evlâd sahibi olmayı nâsib etmemiştir. Dört yıla yakın padişahlığının son İki yıını vücudymi- kapsayan rahatsızlıklar yüzünden, hasta olarak geçirdiği bahsekonu çalışmada yer almaktadır. Hanımlarının sırasıyla adlarını kaydedelim: 1-Hatice Kadın. Bu hanımı padişahın başkadınıdır. 2- Behzat Kadın. 3- İvaz Kadın. 4-Süğlün Kadın. 5- Şehsuvar Kadın. 6- Zeynep Kadın efendilerdir

2. Süleyman'ın Sadrazam Ve Şeyhülislâmları

Abaza Siyavuş paşa 4. Mehmed'in son sadrazamı olarak 23/eylül/1687'de vazifeye başlamışsa da, 5 ay, 9 gün sonra infisal ettiği makam-ı sadaretten 2/mart/1688'de 2. Süleyman'ın sadrazamı olarak ayrılmaktaydı. Bu sadrazamın konağına yapılan saldırı esnasında ırzını ve malını koruma esnasında, vurulup hayatını kaybetmesi, Allahû âlem şehidler zümresine ilhak etmiştir diyebiliriz.
Siyavuş Paşa, Köprülü Mehmed paşanın damadlarından-dır. Nişancı Ayaslı İsmail paşa 2 ay, 1 gün süren sadaretinden ayrıldığında, 2. Süleyman hân'ın 2. sadrazamı olma şansını tamamlamış oluyordu.
2/mayis/lb'88 tarihi ile 25/ekim/1689 arası Tekfurdağlı Mustafa Paşa Sultan 2. Süleyman'ın 3. sadrazamı dönemidir. Köprülüzâde Şehid Fâzıl Mustafa Paşa Edirne'de toplanan divanın tavsiyesi üzerine, 2. Süleyman hân tarafından 4. sadrazam'ı olmak üzere mühr-ü hümayunu almış oluyordu.
2. Süleyman hân, dârıbeka eylediğinde, Köprülüzâde Fazıl Mustafa paşa makam-ı sadareti yürütmekteydi. muştur. 3 ay, 12 gün sonrada infisal etmiş, yerine Erzurumlu Hacı Feyzullah efendi getirilmişse de, 17 gün sonra bu görevden ayrılmakla karşı karşıya gelerek, yerini yine Debbağ-zâde Mehmed efendiye terketmiştir. Debbağzâde'nin bu sefer Ki meşihati, 25/haziran/1690 tarihine kadar sürmüş, iki şeyhülislâmlığın yekûn süresi 2 sene, 7 ay, 6 gün sürmüştür. 2. Süleyman hân'ın; 4. ve son şeyhülislâmı, eski şeyhülislâmlardan Ebu Sâid efendinin mahdumu, Hocazâde Feyzullah Fevzi efendi 1 sene, 8 ay 15 gün sürecek 10/mart/1692'de nihayetlenecek görevine getirilmişti.
2. Süleyman'ın döneminde vukubulan deniz hareketlerini, kardeşi 2. Ahmed'in devrindekilerle, bir bütün teşkil etmeleri tercihimize uygun olarak beraber verilecektir.

Şeyhülislamlar

Sultan 2. Süleyman devrinde makam-ı meşihatta vazife almış bulunan şeyhülislâmları tanıtmaya gayret edelim-2/kasım/l687de Debbağzâde Mehmed efendi makam-ı meşihata getirilmiş ve 2. Süleyman hân'ın ilk şeyhülislâmı ol-

SULTAN II. AHMED HAN 2
Sultan 2. Ahmed Ve Tahta Çıkışı 2
Salankamen Savaşı 2
Salankamen Meydan Muharebesi 3
Vuruşarak Çekilme 4

Sakız Ada'sının Elden Çıkışı..... 6
2. Süleyman Ve 2. Ahmed Dönemi Deniz Harekâtları..... 6
Köyün Adaları Muharebesi..... 11
2. Ahmed'in Şahsiyeti..... 11
2. Ahmed'in Hanımları Ve Çocukları..... 11
2. Ahmed'in Sadrıazamları..... 12
2. Ahmed'in Şeyhülislâmları..... 12

SULTAN II. AHMED HAN

Babası: Sultan İbrahim Han
Annesi: Hatice Muazzez Sultan
Doğum Tarihi: 1643
Vefat Tarihi: 1695
Saltanat Müd.: 1691-1695
Türbesi: İstanbul Süleymaniye

Sultan 2. Ahmed Ve Tahta Çıkışı

l/şevval/l 102-22/Haziran/1691 Cuma günü; 2. Süleyman hân'ın, vukubulan vefatı üzerine, yine Sultan İbrahim'in, 3. şehzadesi bulunan şehzade Ahmed, 2. Ahmed unvanıyla, 21. Osmanlı padişahı ve 13. Osmanlı halifesi olarak Osmanlı tahtına çıkmıştır. Kardeşi 2. Süleyman'ın döneminde; biraz daha rahat yaşama, şansı bulan yeni padişah, ağabeyi gibi o da şimşirlik denilen ve kafes diye tâbir edilen yerde, yarım asır yaşamış ve nihayetinde ülkemize padişah olmuştur. Ancak; kardeşleri gibi yumuşak huylu ve sakin bir çizgi takip etmiyecek, yaradılışa sahip olduğu müşahede edilmiştir.
Tahta çıktığı şehir Edirne olmuştur. Kendisine yapılan her türlü tezvir ve iftiraları kaale almayarak, başda sadrıazam, Köprülüzâde Fazı! Mustafa paşa olmak üzere, devlet hizmetlilerinin herbirini, bulundukları görevde ibka etmek suretiyle, cidden pek değişik bir usûl sergilediğini belirtmeden geçemeyeceğiz.

Salankamen Savaşı

Viyana önlerinden yüz geri etmemizden sonra, Avusturya ile Venedik arasındaki işbirliği neticesi, üzerimize yaptıkları hamleler, bir çok kalemizin ve beldemizin, ellerine düşmesine sebeb teşkil etmişti. Vaziyeti gözlemleyen devlet yetkilileri, buldukları çârelerin sayesinde gerileme durdurulmuş, daha sonra da, yapılan mukabeleler gerileme sırasını onlara yüklemişti. 2. Süleyman hân'dan müdevver veziriazam Köprülüzâde razıl Mustafa paşa'da adetâ son hamleye başvurmuş, Avusturya kuvvetlerini tepeleye tepeleye Tuna Nehrinin öbür kıyısına atmaya muvaffak olmuştu. Ancak bu harekâtı daha ileri merkezlere taşımak için yaptığı hazırlıklardan biri pek önem taşımaktaydı. Sava Nehri üzerine köprü kurma çalışmalarını çok kısa zatnanda tamamlayarak, ordunun lojistik desteğini garantiye alabilmiş olmasaydı. Nitekim lâzım gelenlerin en önemlisi sayılan mühimmatı bu köprüden Zemlin cahiline geçirmeyi başarmıştı. Varadin istikametinden gelmekte olan düşman ordusuna Salankamen mevkiinde tesadüf olunmuştur.
Burada yapılan pek kanlı muharebe esnasında düşman perişan edilmişti. Avusturyalılar vermiş bulundukları zayiattan yıldıkları bir sırada, zaferin yüzünü bfzden yana gösterdiği esnada sadrazam elinde piştovu olduğu halde bir muharip

gibi savaşırken, düşman tarafından atılan bir mermi, yiğit veziriazamın tertemiz alnına isabet ederek şehidler zümresine iltihak etmesine vesile olurken, cesedi pâkini hemen bulmak da mümkün olmamıştı. Bu arada Köprülüzâde'nin şehadetini, askerin duyması halindeyse meydana gelecek menfi tesirin önlenmesi gayesiyle, kumandanlarımız arasında bulunan; Koca Halil Paşa; hemen serdar olarak seçilmiş ve bu zâtın komutasında, savaşın temadisinin sağlanması yönüne gayret sarfedilmiştir.

Ne var ki; şehid sadrazamında çok sevgili kethüdası, veziriazamın şehadetini öğrendiğinde, kopardığı vaveyla, asakir-i Osmani'nin durumu öğrenmesini intaç etmiştir. Bu duyumdan sonra askerin kırılmış bulunan kuvve-i mâneviyesi, savaşın devamına imkân bırakmamıştı. Vaziyeti kavrama hususundaki başarısına, Koca Halil paşa, birliklerimizi maharetle geri çekmeyi, eklemeye muvaffak olmuştur. Belgrad üzerinde toplaşan birliklerimiz, ne hikmete mebni ise, düşman tarafından J;âkib edilmemiştir. Hâttâ bu bölgede iki sene kadar süren hçîrbsiz bir döneme girildi. Bu sırada şehid olan sadrazamın yerine, Ohrili Ali paşa sadarete getirildi. Aü paşa sadarete gelir gelmez, padişahın yapmadığı, tâyin ve azil fırtınasını başlattı.

Azilleri bazı idam vakaları takip etti. İş ne zaman Kızlara-ğasına dayandı hemen devreye Valide Sultan girdi. Böylece Kızlarağası kelleyi kurtarırken, sadrazam makamından oldu ve Rodos onun sürgün yeri oldu. Yeni sadrazam Halep valisi Hacı Ali paşa oldu. İstanbul bu sırada avrupa devletlerinin sefirlerinin doluştuğu yer oldu. İngiltere, Fransa, Felemenk (Hollanda) ve Avusturya sefirleri adeta avrupanın suih tekli-finide Babıâli'ye sundular. Musalahanın şartları şöyleydi: a-Avusturya'nın işgal ettiği yerlerin elin de kalması, b-Kudüs'deki Kamame klişesinin Fransisken papasiarına teslimi bir de, Osmanlı devletinin daha kuruiuş yılların da, avrupa devletleri arasında kendilerini ilk tanıyanda, anlaşma yapanda yine ilk defa vergi vermeye başlayan Raküza cumhuriyetinin, artık vergiden muaf tutulması, imzalanacak ant-laşmanında aynı zamanda, Rus Çan içinde geçerli olması ve otuz seneyi kapsaması ileri sürülüyordu. Bunlara inzimamen. Venedik ve Lehistanı alakadar eden maddeier, pek çok daha ağır hükümler tanıdığından, Osmanlı devleti tabiatıyla bu tekliflerin reddine, Sancak-ı Şerifi veziriazamın eiine verip Macaristan ovalarına doğru sefere çıkarmaktan başka çare bulamadı. Beri yandan topluca teklifleri reddedilen avrupalı elçiler, artık münferid olarak Boğazı ziyaret etmeyi başladılar. Ohrili Ali Paşa Sadareti Valide Sultan; Kizlarağa'sını, zor kurtardığı sadrıazamın elinden devletide kurtarmayı uygun bulmuştu. Çünkü sadrazam, Şam'da ve Basra'da zuhur eden isyanları bastıracağım bahanesiyle balkan hududundaki ordunun çekip çevrilmesini Koca Halil paşa'ya bırakmıştı. Öte yandan Şam ve Basra üzerine gitmek yerine Dersaadet'te kalarak, eskiden kimlere garaz bağlamışsa onları bertaraf etmekle vakit geçirmekte idi.

Köprülüzâde Fazı! Mustafa paşa, vezirleri ve defterdarı ve-de sadrıazamı bayramlarda padişaha hediye vermekten men etmişi- Ohrili bu bırakılmış işi yeniden başlattı. Ancak sadrazam Ohrili Ali paşa bir gün ava gitmek üzereyken

avlandı. Sadrıazam, azil ve sürgünde pek seri davranan biriydi. Günün birinde Darüssaade Ağasını saraydan hemen çıkarmak istemiş, padişaha arza bile lüzum görmemişti. Saraya da bir araba göndererek Ağanın bindirilerek saraydan çıkarılmasını emretmişti. Bu hâl padişaha bildirildi. Ağayı almak için sad-razamın gönderdiği arabaya, padişahın emriyle sadrazam bindirilerek sahile indirildi, oradan da sürgün yeri olan Rodos'a gitmek üzere gemiye irkâb olundu. Bu zatın diğer bir lakabı da Arabacı Ali paşa idi. Arabacı Ali paşa 8/re-cep/1 103-27/mart/1692 tarihinde azledildi. Sadarete Merzi-fonlu Çalık Hacı Ali paşa tâyin olundu. Hemşerisi Kara Mustafa paşa tarafından vakti zamanında himaye olunma şansına ermişti. Ülkenin bozulan mâli durumunu takviye etmeyi düşünerek, sarayında bulunan gümüş eşyayı eritip, sikke kesmek, yâni para basmak üzere seleflerinden, Fâzıl Mustafa paşa gibi gönderme yoluna gitmiştir. Hacı Ali paşa aynı zamanda serdar-ı ekrem sıfatıyla, Sancak-ı Şerifi hâmil olarak, Edimeden Belgrad'a geldi. Bu sırada tarihler 1692'nin haziran ayının sonuydu. Bütün serhad boyu haziran sonundan, aralık ayının ortalarına kadar beş aydan fazla süren teftiş ge-Çjndi. Aü paşa, padişahın azlettiği defterdarı savunmuş adetâ Padişaha karşı gelmişti. Fakat; padişahın ısrarını görünce: , erbab-ı ırz sözüne inanmıyorsunuz, ben size hizmet e-ernem" diyerek, mührü hümayunu çıkarıp vermiştir. Çok Urüst ve kibar bir kimse olduğu herkesin ortak fikridir.

Salankamen Meydan Muharebesi

Aslında yukarıda bahse konu savaşı, bir nebze olsun an-latmışsakda, neticesi itibarıyla Osmanlı devletinin önemli bir kavşağını teşkil etmesi, bu savaşın daha geniş bir izah içinde kaleme alınmasını zaruri kılmıştır. Yılmaz Öztuna bey'in cidden büyük bir eser olan, "Büyük Türkiye Tarihi" adlı çalışmasının altıncı cildinden özet alıntılarla, sayfalarımızı süsle-yelim. Bu savaş; 19/zilhicce/l 102-19/ağustos/169V pazar günü vukua gelmiştir.
Osmanlı ordusunda Karaman ve Rumeli Beylerbeyleri, Kral Tökeli birinci safda yer tutmuştu. Hemen arkalarında Maraş Beylerbeyi Yumak Mehmed paşa, Şam Beylerbeyi Koca Mustafa paşa vardı Sadaret kethüdası Kör Mustafa paşa sadrazamı çabuk bir taarruza teşvik etmekteydi. Düşman; başında başarılı avrupalı komutanların ileri gelenlerinden olan Prens Ludvig olduğu halde endişe içinde Değirmenlik mevkiinde Türklerin taarruzunu beklemekteydi. Savaş bura-da kazanılmazsa, bunu telafi etmek için yıllarca, Macaristan toprakları üzerinde dolaşmak icab edeceğini düşünen Fâzıl Mustafa paşa, Kırım ordusu gelsin birlikte hareketetmek istemekteydi. Ancak bu yardımcı, güçten bir ses ve soluk hâttâ geleceğine dâir en küçük bir emare dahi görünmedi. Tatarların yetişmesini beklememek büyük hata olarak yorumianır-sada bunların gelmemesi üzerinde, kafa yormak icab eder diye düşünmek gerekiyor. Ordumuzun Akıncı askeri, düşman ulaştırma birliklerine ulaşmış ve yediyüz civarında arabayı yağmalamış, bin kişiden de fazla esir almıştı. Öğleden sonraya ikindiye yakın dakikalarda iki

tarafda toplarını ateş-liyerek savaşın başladığını ilân ettiler. Prens Ludvig 100 bin kişiyi aşan birliklerini yerinde sabit tutmayı başardı. Almanlar bu arada epeyi zayiat vermekteydiler. Fâzıl Mustafa Paşa,
düşman hatlarını parçalamanın gerektiği şuurunda, sipahi askerini yâni süvari birliklerimizi elde kılıç olduğu halde, Ludvig'in birlikleri üstüne taarruz ettirdi. Orduya hümayun kadısı, İbrahim paşa ve Yeniçeri Ağası saldın esnasında şe-hadet şerbetini içtiler.
Asker kaybımız, kısa zamanda dörtyüz kişiyi buldu. Çelebi İsmail paşa öne sürüldü. Paşa Karaman Beylerbeyi idi. Bu kumandanın en önde bulunması düşmanı bozguna uğratma noktasına getirdi. Cephede görülen manzara, Almanların savaşı kaybettiği istikametindeydi. Sadrıazam Fâzıl Mustafa Paşa, kesin neticeyi almak arzusuyla kılıcı elinde öne çıktı. Mücahidleri teşvik ediyordu. Bir mermi savaşın da, tarihimizin de yönünü değiştiren bir işlev gördü. Mel'un mermi, ser-dar'ın alnından girerek, şehidler zümresine iltihak etmesine yol açarken, olan biteni saklayamayan maiyet askeride, şe-hadetin duyulmasını engelleyemedi. Saflar bu acı kayıb yüzünden sarsıntıya maruz kalıyor, kendinFüzüntüden yere atanların meydana getirdiği boşlukların, bir fevkaladeliğe bağlı olduğunu düşünen Marki Ludvig, askerlerini yeniden harb nizamına sokmağa muvaffak oldu. Saldırı emrinide veren Prens Ludvig, büyük telefat vermesine rağmen hücuma devam etmekteydi.
Osmanlı mücahidleri üzerlerine gelmekte olan düşman askerine, canını dişine takıp karşı koymak yerine, insiyaki bir davranışla geri çekilmeyi, tercihe şayan buluyor. Meydan yavaş yavaş düşman askerinin kontrolüne geçiyordu. Osmanlı birlikleri; çekiliyor ve Belgrad'a varmaya çalışmakltaydı. Sa-vaşdan iki gün sonra, Belgrad'a; Kırım süvarileriyle birlikte gelen Kırım Hân'ı, bozulmuş bir şekilde, Belgrad şehrine dahil olan Osmanlı alaylarının hâline göz yaşlarını akıtarak seyrettiğini buraya dercedelim. Bu gözyaşları savaş alanına yeti-şememenin verdiği üzüntüyümü, yoksa bu birliklerinde geç toparlanmasına sebeb olan otorite yoksunluğumuydu?
Yılmaz Öztuna bey'in mezkur eserinde, bir zamanlar Türkiye Ordularının Kara Kuvvetleri Kumandanlığı vekâleti görevi ifa etmiş bulunan ve ne sebebe binaen, kabrinin Üsküdar Bülbülderesi (Dönmeler Mezarlığı) kabristanında olan merhum orgeneral Necati Tacan, "1690-1696 Kuşatma ve Meydan Muharebeleri" adlı kitabdan şu malumatı ahzetmis. Biz de önem taşıyan bu mütalaayı zikri uygun buluyoruz. Necati Paşa, bu esere bu mütalaayı Yarbaylığı esnasında vermiş:
"Viyana bozgununu telâfi edebilecek olan, nasıl onu kaybeden adamsa, Salankamen felâketinide sarabilecek yegâne adam da Fâzıl Mustafa Paşa idi. Kara Mustafa Paşayı, kendi milletinden olan, şahsi düşmanlarının kin ve hırsı öldürttü Fâzıl Mustafa Paşanın ölümü ise; şerefle olmuş, bir düşman kurşunuyla şehid düşmüştü. İmparatorluğun asıl kaybı bu idi."

Vuruşarak Çekilme

Salankamen bozgunundan sonra avrupa topraklarımız üzerinde yeni emeller beslenmeye başlanılması, düşmanlar namı hesabına gayet tabiidir. Neden bize vuruyorlar diye bir düşünceye vücud veremeyiz. Yapılacak olan, her santim toprağı müdafaa etmeden terke mecbur kalmamaktı. Serhad boylarının pişmiş mücahidleri işi bu yönde sürdürmektelerdi. Hâttâ Polonya'nın ünlü kumandanı Sobieski, bu mücahidler karşısında feci bir mağlubiyete uğramış, Kamaniçe muhasarasını kaldırdığı gibi, Osmanlı kumandanı Kahraman Pa-şa'nın önünden zor kaçabildi.
Bu olaylar, 1103/1691 sonbaharında cereyan etmekteydi. 1103/ramazan-1692/haziranı Varat'ın Almanların eline geçtiği tarih oldu. Bu kayıpla Transilvanya ile Macaristan arasındaki pek önemli bir kale elden çıkmış oluyordu. Aradan birv qeçti geçmedi, Venedik donanması Girit'e askeri çıkartma /apalak, Hanya'yı kuşatma altına aldı. Kalenin kumandani Ispanakçı İsmail paşa idi. Düşman başkumandanı amiral Mocen idi. İsmail paşanın elinde bulunan asker sayısı bin-beşyüz kişi idi. Çivi çiviyi söker hesabı Kandiye düşman taarruzuna düştü, haberini alan serdar Koca Halil paşa Korent qeçidini kullandı ve oradan Mora'ya giriş yaptı.
Mora'nın Osmanlı kuvvetlerinin hedefi olduğunu gören düşman Hanya'da işi çabuk bitirmek durumunda kaldığını anlamıştı. Ispanakçı İsmail Paşaya teslim olmasını bildiren bir mektubu elçiyle yolladılar. Paşa; bu mektubun zarfını açmadan elçiye geri verdi. Bir daha teslim talebiyle geldiğin takdirde kellenin uçurulacağını bilmelisin tenbihini yapmaktan kendini alamadı.
Venedikliler iki taarruzu arka arkaya icra ettiler. Nevarki başarılı olmaları mümkün değildi. Hatta Malta'h amiral Porzi bu saldırıların birinde ikiyüz askeriyle beraber yokluk âlemi nin sakinleri oldular.
Bu sırada Sakız'a gelen Derya kaptanı Vezir Dâmad Yusuf paşa, Kandiye'ye bir filo gemi gönderdi. Kandiye komutanı Fındık Mehmed paşa, sekizbin askerle Hanya'ya geldi. Venedik artık bütün ümidini kaybetmiş oldu. Ağustos sonuna yakın Venedik güçlerini donanmalarına binerken, kendilerini durmadan telef etmekte olan Fındık Mehmed Paşa, saldırılarından da korunmaktan başka düşünceleri kalmamıştı.
Saldırgan avrupalı, Osmanlı savunmacıları karşısında, uğradığı mağlubiyetleri, sayamaz hâle gelmişti. Bu arada;
29Aebiülahir/1104-6/ocak/1693 salı günü, 4. Mehmed hân vefat etti. Vefat Edirne'de vukubulmuştu. Yaşı ellibir idi.ant tan indirildikten sonra 5 yıl 2 ay menkup olarak yaşa'Ştı istanbul'a getirilen naşı Yenicamiin Mısır Çarşısına baan tarafında bulunan ve annesi Hatice Turhan Sultan tarafından yaptırılmış ve bir adı da Havatin Türbesi olan makbe-re defnedildi Bu sırada sadrazam Hacı Çalık Ali paşanın, padişahla, defterdarın azli hususunda vukubulan müzakerede istifası gerçekleşti.
Yukarılarda naklettiğiniz hususa da devrin önemli tarihçilerinden bulunan

Fındıkhlı Mehmed Ağa, padişahla veziri arasındaki diyalogu aynen eserine kaydetmiş, meâlen bizde alıyoruz: "-2. Ahmed:
<Ben sana üç defa defterdarı azlettim. Yerine namazını kılan, doğru istikamet sahibi birini nasb edesin diye hattışe-rif gönderdim. Yine fermanımı tutmadın.>
-Sadrıazam: <Hangi cürüm ile itham olunduki, azli icab etsin?>
-Padişah: Bütün memleketime ettiği zülumlardan, Edirne şehri şikâyetçilerle doldu >
-Sadrıazam: <Hayır padişahım, aslı yoktur. Hünkârıma yalan bilgi vermişler. Defterdar, bir hizmetkârdır. Kendiliğinden bir işe kaadir değildir. Ne iş yaparsa benim emrimle yapmaktadır,> Bu sözleri söyleyen sadrazam elini koynuna sokarak, mührühümayunu çıkardı padişahın hemen yanma koydu. Bu davranış ve sözier Sultan 2. Ahmed'i gazaba getirdi ve:
<Behey adam, ben öteyegün fukarayı araba yanına getir-tipde kendim sordum, üzerlerine salınan bidatleri birer birer söylediler. Ben defterdarı zâlim bellerdim, fakat anlaşıldıki esas zâlim sen imişsin. Emrimi tutmayan kimse bana vekil olamaz. Getir sende olan emaneti. Şimdi; bir alay ahali gördün mü padişahı bir adamı bunca uzak yerden getirtip veziriazam yaptı şimdi de öldürdü, diye bana kızarlar yoksa şimdi senin hakkından gelirdim, var şimdi dışarda eğlen. Veziriazam geldiğinde, mansib veya tekaüd ile muradına müsaade olunur.>
Çalık Ali paşanın sadaretten istifası sonrasında sadrazam olan Bozoklu Mustafa Paşa'nın diğer bir künyesi de, Bıyıklı Mustafa Paşa idi. Sadaret makamına ek olarak ordunun başında sefere çıktığından, serdar-ı ekrem unvanımda kullanmaya hak kazanmıştı. Temmuz ayının son günlerinde Rusçuk'a geldi.
Kırım Hân'ı Selim Giray, sadrıazamın yanına erişti. Bu sefer esnasında daha önce ölmüş bulunan Buğdan(Moldav-ya)voyvodası, Kostantin Kantemir'in yerinin doldurulması gerektiği ortaya çıktı. Taliplerin birisi Orta Macar'ın eski kralı Erdel prensi TÖkeli İmre, ölen voyvodanın oğlu Dimitrius Kantemir idi. Bu Kantemir meşhur bir tarihçi ve notası adıyla anılan müzisyen Kantemir'den başkası değildi. Fakat sadrazam bu voyvodalığı Prens Kostantin Duka adlı birisine verdi. Oradan Transilvanya'nın (Erdel) istirdadı manasına gelen sefer Tuna aşılarak başlatılmış oldu.
Ancak Avusturya imparatorluk ordusu hakkında bilgiler gelince, istikamet Belgrad üzerine rota değiştirildi. Bir kaç palanga ve kale askerimizin eline geçti. Belgrad artık uzakta değildi. Ağustos boyunca Kori Dükü tarafından muhasara alıtnda tutulan Belgradın sıkıntılı günler geçirdiği esnada, Osmanlı serdarının başındaki ordunun Belgrad'a yakınlaşması, bu Dük'ün muhasarayı kaldırmaktan başka yapacağı işi olmadığını hatırlatmış oluyordu. Muhasara sırasında Belgrad Muhafızı Cafer Paşa azim kahramanlıklar göstermiş, düşmana onbinden az olmayan kayıp verdirmiş, çatışmaların neticesi olarak dörtbinbeşyüz mücahid de şehadetin ağuşu-na girmişti.
Mustafa Paşa; muhasarayı kaldırmış düşmanı başıboş bırakmamış, Petervaradin'e kadar takip etmek akıllılığını göstermişti. Selim Giray ise, Erdel'i bir harmanlamış, 20 bin esir ve külliyetli miktarda ganimet elde etmiştir.

Düşmanın çekilmesiyle rahatlıyan Belgrad, sadrazamın askerlerini Eylül ortalannda kucaklama imkânı bulabilmişti. Sadrazam ve Kırım hân'ı Edirne'ye döndüklerinde, Bıyıklı Mustafa paşa Edirne'den ayrılah beşinci ay dolmak üzereydi. Şubat ayına kadar Edirne'de ikamet eden Selim Giray padişahın iznini alarak Kırım'a avdet etti.

Seferden sonra Mustafa paşa büyük bir dikkatle içişlerin üstesinden gelmek niyyetiyle tedbirler sıralamağa başladı. Yapmış olduğu defterli yoklamada, nice tımar sahiplerinin çoktan ölüp gittiğini, dolaysıyla katılmaları beklenen savaş-larda görünmemelerinin esbabı mucibesi ortaya çıkmış oldu. Bir çok kişi bunlar adına ulufe almaya devam ediyorlardı. Defterlerin düzeltilmesi şart oldu. Böylece devletin giderinde büyük bir eksilme gözlendi. Hazineye yük tahmil eden bazı delikler tıkandı ve bundan dolayı da Bıyıklı Mustafa Paşa'nın düşman sayısında büyük bir artış başgösterdi. Düşman sayısındaki artış, nihayet sadaretin 1105/şaban-1694/mart ortalarında elden gitmesini temin etti.

Dimetokalı Sürmeli Ali Paşa, vezaretiuzma makamına getirildi. Sürmeli Paşa bu sırada Trablusşam'da beylerbeyi idi. Bu dönemde de yeni veziriazam devlet adamları arasında tâyin ve terfi gibi hususlarla uğraşıyor, tabiatıyla kendi adam-larını işbaşına getiriyor ithamına da maruz kalıyordu. Halbuki yapılacak iş bunlar değil, Osmanlıyla sulh görüşmeleri yapmak isteyen hristiyan dünyasına karşı güçlü görünmeyi temin için iççekişmelere sebeb olacak bu işlemlerden uzak kalmak gerekirdi İngilizlerin Osmanlı ülkesindeki, büyükelçileri Lord Paget, batı dünyası ile doğu âlemini barışkan yapmak isteyen niyetiyle sulh müzakerelerini başlatmak tezgâhları dokumaktaydı. İngilizler, Fransızlar ve Almanlar arasında sıkıntıda, eğer Almanya Osmanlı devletiyle sulh yaptığı tak-dirde, Fransızlar Almanya'nın meşguliyet alanına girecek, böylece İngiltere île fazla meşgul olmaya başlıyan Fransa, meşguliyetinin bir kısmını artık Almanya üstüne çevirmeye mecbur kalacaktı. Böylece biraz daha rahat nefes alacaktı. Tam bu sırada İngiliz tüccarlar, belki de İngiltere ile Osmanlı devleti arasında, bir müzakere mevzuu açabilmek gayesiyle, Osmanlı ülkesinde müslümanların giydiği kıyafeti lâbis olarak dolaşmaya başladılar.

Tabii hemen müdehale edilerek, müslüman olmadan müs-lümanlar gibi Osmanlı topraklarınnda giyinmeye hakları olmadığı söylendi. Yasağa uymaları da böylece hatırlatıldı. Şimdi aradan geçen üçyüzbeş sene sonra ülkemizde dini büktün erkek ve hanım kimseler, kıyafetleri münasebetiyle kendi seçtikleri yöneticileri tarafından dini çağırıştıran kıyafet giymekten men ediliyorlar. Bu hususta, tahsillerini yapmaları engelleniyor, bir meslek sahibi iseler, mesleklerinin icrasına müsaade olunmuyor, daha kötüsü bazı fanatikler, hasta kimseler bu kıyafete bürünmüş iseler, kendilerine-sağlık hizmeti vermekten imtina etmektedirler. Bir zamanlar ecnebinin ülkemizde giyeceği veya giymeyeceği kıyafeti kararlaştırmayı selahiyetleri arasında gören ve bunu tatbik eden anlayıştan, milletimizin mensubu olduğu ve bu mensubiyetinden, müfte-hir olduğu İslâm dini emirlerine, uygun kıyafet giyenlere ye giymek isteyenlere yapılan maddi ve mânevi eziyyetlerin dile getirilmesi çalışmamızın bu sayfaları

karartan, kirleten satir-lan olarak nitelendiriyorum, fakat tarihin bu döneminde yaşadığımızı vede bunları milletimize reva görenleri geleceğimize şikâyet etmek üzere satırlara dökmekten kendimi ala-mıyorum.
İstikbali bilemiyorum! Her ne kadar ümid var isem de, bu satırları okuduğunuz tarihte, siz mi bize acıyacaksınız? Allah saklasın biz şimdiden, size acıyalımmı? Fakat günümüzde yapılan zulümdür. Allah (c.c) dalalete müsaade ederim, zulme müsaade etmem vaadinin gereği, sizler bu satırları okuyana kadar, mukarribülklub olan mevlâmızın kalbleri çevirip, zulme son vermesi bir lâhza'ya bile hacet gerektirmez. Yeter-ki O' "ol" desin.
Bu 1694 tarihinde İngiltere kralı ve Hollanda hükümdarlığını elinde müştereken tutan Vilyam Orang'ın Hollanda elçisi Kolyeer'de Edirne'ye gelerek, Lord Paget'in teşebbüslerine güç verme çalışmalarını sürdürdü. Lord Paget ve Koyeer'in koltuğunda, Osmanlı devleti ile müzakere masasına oturma şansı bulan Lehistan, Almanya, Venedik temsilcileri umarım ki antlaşmayı engellemek için Osmanlı'dan öyle aşın "taleplerde bulundularki, konferanstan netice alınmayı imkânsız hâle koydular. Müzakerelerin kesilmesinin hemen akabinde Narenta Kalemiz Venediklilerin eline geçiverdi. Pek staretejik bir mevki olan kaleyi istirdad için iki hücum yapıldı. Ne var-ki; başarı sağlamak mümkün olmadı. Sürmeli Ali Paşa'nın altı aya yakın bir müddet süren Varadin Seferi yapıldı. Bu sefer esnasında Petervarad kalesi denen yer Osmanlı ordusu tarafından muhasaraya alındı. Kuşatma kuvvetleri olan Osmanlı ordusu yüzbin kişiye pek yakındı. Kırım hân'ı Gazi Gi-ray'da bu kuşatmada hazır bulunuyordu. Kaleyi savunanların mevcudu 33'bin civarında iken, bir ara 14 bin kişilik takviye aldılar. Yekünleri 47 bine baliğ oldu. havalar pek yağmurluca gittiğinden kuşatma her an başarısızlığa meyil gösteriyordu. Kale muhafızı Caprara, savunmasını pek güzel sürdürüyordu. Yağmur mevsimi ekim ayının girmesiyle daha da kesafet kazanmıştı buna bağlı olarak muhasaranın kaldırılması mun-tazam bir çekilme tarzı tertiplenerek, bir iğne zayiine dahi müsaade olunmadı Sava nehri üzerinde bulunan Sava köprüsü geçilerek Belgrad'ın içine yerleşildi.
Halep beylerbeyi Cafer paşa Belgrad muhafızı nasb edildi. Sadrazam; 1106/rebiülahir/21-8/arahk/1694 tarihinde Edirne'ye avdet etti.

Sakız Ada'sının Elden Çıkışı

Bu kara gün'ün tarihi; 1106/sefer/l. -21/eylül/1694 sa-h'dır. Venedik donanmasını takviye eden Papalık, Malta ve Floransa filoları bir baskın plânla 7/ey!ül'de Çeşme'nin karşısında bulunan Sakız limanına geldi. Bu sefere Françesko Morosini kumanda etmek arzusu taşımışsa da, 1694/ocak ayında Mora sularında seyrederken ölüm onu sinesine almıştı. Venedik Doç'u bu zat idi. Yerine kumandan olarak Anton-yo Zeno nasb olundu. 115 parça gemiden oluşan bu muazzam donanma saldırıya geçtiğinde Sakız'da yer yerinden oynadı. Düşmanın savurduğu bitmez tükenmez gülleler sivil yerleşim bölgelerinde nice evlerin berhava olmasına sebeb oluyordu. Ada da ikamet eden rumlar

bumbardımandan haylice etkilendiklerinden kalenin teslim edilmesi babında nümayişler tertiplediler.
Hâttâ Ada'daki müslümanlardan ele geçirdiklerini Venediklilere teslim ettiler. Bu kimselerin kısmı âzamini kadın ve çocuklar teşkil ediyordu. Kale'nin savunmasını üzerine almış bulunan Hasan Paşa, 2. meşihatından'da mazul bulunan Hoca Saadeddinzâde Feyzullah efendi, Sakız'da sürgündeydi. Feyzullah efendi ile istişarede bulunan Hasan Paşa "vire" tabiriyle anılan bir usûlle teslim olmada anlaşma yapıldı. Müslümanların gemilerle taşıyabildikleri kadar eşyalarıyla birlikte Çeşme'ye nakli gerçekleşti. Ancak bu kadar toprağımıza yakın adanın düşman eline geçmesi pek mahzurlu idi. Bunun sıkıntısını da kafes arkasında büyümüş padişah 2. Ahmed bile anladığına bakarsak, ne önemli olduğu görülür. Ege denizindeki Meis adasının, Çanakkale'ye bağlı Gökçeada'nın hemen karşısında çıplak göz ile rahatça seçilen Midilli Adasının yakınlığına müşahid olanlar, bunun önemini bilir. Savaş hâlinin; başka bir cephesi olan Belgrad'da bulunan serdar-ı ekremine şöyle bir hatt-ı hümayun yolladı: "Sakız mademki düşman elindedir, bütün Macarjstan'ı fethetsen makbulüm değildir." Gibi düşündürücü bir seslenişti. Daha sonra ser-dar'ın eline Edirne'de geçen bir hatt-ı hümayunda: "Sakız ahvali, içimi yaktı kavurdu. Kurtarılması murâdımdır. İcâbım yerine getirecekler ile görüşüp ne yapmak lazımsa, bildire-sin. Bu kış Sakız kurtarılmazsa, bilesinki bütün reisleri katlederim!" Bu hatt-ı hümayunun büyük tesiri kısa zamanda kendini gösterdi. Evvelâ, Sakız'ın teslim olmasında taksiri olanlar çeşitli cezalara uğratıldılar. Bunların başıında mazûl ve sürgün şeyhülislâm Hocazâde Feyzullah efendinin Mısır Sudan bölgesinde Nil nehri üzerinde bulunan İbrim adasına sürgünü geldi. Ricali devlet sürgünler, tâyinler, hapisler karşısında her birini muhatap alan fermanlar görüldü.
Padişah 2. Ahmed, istirdad işini görmesi için serdar yaptığı Misırlıoğlu, padişaha vedaa geldiğinde padişahın, hem iltifat hem de, tehdit mânası taşıyan ifadesine muhatap oldu: "Sadrazam senin iyi hâlini bana nakletti, vükelâ heyetide bunu makul ve makbul buldular. Senden ümmidlendim. Sakız'ı fethe tâyin eyledim. Eğer hata edersen başını keserim!." Batı cephesinde bunlar husule gelirken, Arab yarım adasındada bazı pürüzler zuhura geldi. Mekke'nin emniyetini sağlamak amacıyla eski sadrazamlardan Bıyıklı Mustafa paşa, Şam beylerbeyi İsmail paşa tarafından muhafız olarak bırakıldı. İsmail Paşada hemen Şam vilâyetine avdet etti.

2. Süleyman Ve 2. Ahmed Dönemi Deniz Harekâtları

Sultan 4. Mehmed'in yerine padişah olan, bir küçük kardeşi 2. Süleyman devlette devamlılığın gereği faaliyetlere ve başarı aramağa gayrete devam edilmekteydi. Osmanlı deniz gücü daha yukarıda bildirdiğimiz gibi denizcilikten yetişmişlerin idaresine teslim olunduğunda grafik başarı çizgisini gösteriyor kara savaşçılarına terk olunduğunda sıkıntılar başlıyordu. Takvimler 1688 yılını

gösterdiğinde, Venedik Doç'u ölmüş ve bu devletin idaresini deruhde eden Senato, Amiral Françesko Morosiniyi sergilediği hizmet hasebiyle Doç olarak seçme kararıaldı. Ancak böyle değerli bir amiralin doç göreviyle taltifini donanma bir kayıp olarak niteleyeceğinden, vaziyeti göz önüne alan senato Morosini arzu ettiği takdirde, başkumandanlık selahiyetini vermişti. O da, hemence Ağnboz (Eğriboz) Adasına gözünüdikmiş, ancak yaptığı saldırılar sonunda, ademî muvaffakiyete uğramıştı. İ/ekim/1688'de, Eğriboz önlerinden çekilmekte olan Morosini belki de ağlıyordu..

Bu sırada kara muharebelerindeki neticeler yüz güldür-mezken, donanma da savunma donanmasına dönüştüğünden, olsa olsa müdafaadaki başarılar söz konusu olabiliyordu. Bu bakımdan; deniz savaşlarının getirişi olan mâli ganimetlerin kesilmesi, devlet hazinesinin de artık zaafa uğramak gibi hâle düşmesinin sebeblerinden birini teşkil ediyordu. Donanmamız; 1689'da biri Ege denizinde, diğeri Tuna nehrinin içinde oimak üzere iki cephede vazife görmekteydi. Kapdanıderya, altı tane kalyon, yirmi çektiri ve oniki firkateynle Eğeye açılırken, Bıyıklı Ali Paşa da Tuna Nehrinde vu-kubulan savaşlara katılabilmek için Vidin Muhafızı Hüseyin Paşa ile birleşip Tuna Nehrindeki stratejik noktaları savunmaya çalışacaktı.

Sultan 2. Süleyman; Bıyıklı Ali Paşayı görevden alıp, yerine Mezamorta Hüseyin Paşa'yj kapdanıderya yaptı. Takvimler bu sırada 4/ocak/169Ü'ı ve Mezamorta Hüseyin Paşa, kapdanıderya'lığa Cezayir Beylerbeyi iken bu göreve getirilmişti. Cezayir ahalisi Mezamorta'yı sevmeyip, ne Beylerbeyliği ne de kapdanıderyahğına taraftar değildiler. Onlar bu vazifeyi, Tunus Beylerbeyi Hamamcı Mustafa Ağanın tâyini istemekteydiler. Padişah otuzbeş gün sonra Mezamorta Hüseyin Paşayı azletti, ancak MustafaAğayı kapdanıderya yapmayıp, eski kapdanıderya İbrahim Paşayı yine aynı göreve nasb etti. Donanmanın Tuna filosunu da, Mezamorta Hüseyin Paşaya teslim etdi. ibrahim Paşa ise, hemen on tane kalyon yapılması için emir yayımladı. Bunların üçünü İstanbul, yedisini de Karadenizdeki tersaneler inşa edecekti. Takvimler 1690 yılını gösterirken, Fâzıl Mustafa Paşa; tanzim ettiği kara birliklerini sefere götürdüğünde çok daha fazlaca randıman elde etme şansı buldu. Bu kara askeri İle onsekiz günde Niş Şehrini ele geçirmiş, zamanı uzatmadan, Belgrad'ı istirdat etmiş olduğunu yukarıda yazmıştık. Belgrad'ın alınmasında, Mezamorta Hüseyin Paşa, emrindeki Tuna Filosuyla bu armada da, dört kadırga, dört firkateynden müteşekkildi, hayli faydalı olmuştur. Şunu hemen söyleyelim ki; denizlerin kontrolü kimin eline geçmişse, o millet bir adım öndedir.

Bu bakımdan; ibrahim Paşa Akdenize açılmak mecburiyetinde oluşu, ordu-yu hümayuna yardıma gelmek üzere Mısır'dan gemilerle yola çıkacak bölge askerinin yol emniyetini sağlamak için, düşman tasallutundan korumak münasebetiyle, bilhassa İskenderiye ile Rodos arasında Venedik saldırısına açık bölgeyi asker yüklü gemilerin selâmeti için güvende tutmak mecburiyetine kilitlenmişti.

Nitekim; İbrahim Paşa, pek büyük gemilerle nakledilen söz konusu askeri,

Rodos'tan çok daha süratli giden kadırgalara almak suretiyle İstanbul'a götürmüş böylece hayli pratik bir işlem gerçekleşmişti. Fâzıl Mustafa Paşanın verdiği emir üzerine Mezamorta Hüseyin Paşa Ali Paşa ile birlik olmuş Vidin, Orşuva ve Feth-i İslâm kalelerimde istirdat etmişlerdi. Deniz mevsiminin sona ermesi üzerine İstanbul'a gelen Mezamorta Hüseyin Paşa, padişahla görüşmüş ve bu görüşmede açıkça padişaha, Venediklilerle uğraşmak böyle sekiz kalyon ile yürümez dedikten sonra çok daha fazla kalyon yapılması teklifini ileri sürmektende içtinab etmedi. Osmanlı deniz kuvvetlerinin gemi bakımından olsun, bahriyeli yetiştirme hususundaki kısırlığı, açık deniz âleminde hükmümüz açısından pek önemsenir halde olmamamıza sebeb olmuştu Venedik; Osmanlı kıyı savunmasına dâir bilgiler için casuslarını görevlendirdi.

Bu casuslar; Avlonya'da pek az Osmanlı gücü bırakıldığını haber vermişlerdi. Bu bilgiye istinaden, Amiral Kornam Av-lonya'ya yaptığı ani bir gece baskınında, şehri ele geçirdiği görüldü. Draç üzerine hücuma geçen bu amiral, Draç'ın müthiş savunması karşısında şaşıp kalmıştır. Peşinden yaptırdığı tahkikat sonunda Draç'ın düğüm noktalarının, güçlü bir yapı içinde olduğunu öğrenmiştir.

Bilindiği gibi, 2. Süleyman 1691 yılında Hakk'ın rahmetine kavuşmuş ve yerine kardeşi 2. Ahmed Osmanlı tahtına oturmuştu. Yukarıda bahsettiğimiz deniz ile ilgili safahatın, bu döneme aid olduğunu ayrıca belirtmeğe lüzum olmadığını düşünüyorum ve bu ifadeden sonra tafsilatına geçeceğimiz deniz hareketlerininde 2. Ahmed dönemine aid olduğunu tebarüz ettirmeye, ayrıca gerek görmüyorum.

Tuna filosunun; Mezamorta Paşa komutasındaki mühim hizmetlerini yukarıda arz eylemiştik, bu filo iyi idare olunduğunda muhakkak faydası namütenahi olabilirdi. (Nitekim; Ali Paşa'nın komutan olmasından hemen sonra filoya Tetel Kalesinin istirdadı görevi verildi. Tuna filosu levendlerine, Meh-med Reis adlı hemdenizci hem de levendlikten yetişme idare kudretine hâiz bir komuta ediyordu. Bu filo Belgrad istikametinde hareket ederek yukarı doğru seyir etmiş ve bahse kaleyi feth için Avusturya kuvvetlerine saldırmış ve sonunda onları mağlup etmiş kaleyi de istirdad etmişti. Deviet ricalinin birbirini geçmek üzere, yarışma içinde olması, muhakkak devletimizin lehine bir durumdur. Osmanlı İslâm devleti, bin yıldır kılıcı olduğu din-î islâmın mübeşşirinin, "hayırda yarışınız" tavsiye-i peygamberisine uydukları takdirde yarışın tabiiki ülke lehine neticeler vereceği şüphesizdir fakat bu yanşa; şer'l şerife mugayir, yalan, entrika ve iftira sokmaya çalışanlar hem ağır bir günahın akıbetine kendilerini hazırla-malılar hem de, bu haksız rekabetin kendilerine aetireceği başarısızlığa mahkûm olmalarını bilmeleri gerekirdi. Ne var-ki; rekabetin böylesine müsbet tarafını tutmak gerekirken, menfiyatı tercih yolunu seçenler, Tuna Filo komutanını padi-şaha askerin disiplinini bozuyor töhmetiyle fitlediler. Bunu ileri sürenler böyle bir suçlamanın ağırlığını düşünmüşler, ancak Ali Paşa'nın böyle bir işlem içinde olmayacağını bildikleri bir vakıadır. Ne var ki maksat, Ali Paşa'nın yükselen trendini durdurmak olduğuna göre doğruyu bilmenin ne önemi olabilirdi?

Padişah böyle bir suçlamayla itham olunan kimseyi savunmak yerine görevi Mustafa Reis adlı birine ihale ediverdi. Avusturya orduları kurmayları, Tuna nehrini bir ikmâl yoluna dönüştürmek için daha önceden kararlaştırdıkları 800 adet, nehir teknesi denen, altları düz olarak yapılmış büyükçe kayıkları malzeme doldurarak Salankamen mevkiine geldiler. Mustafa Reis; bizim askeri kuvvetlerimize yardım götürürken bu Avusturya teknelerini görmüş ve üstelik savaş malzemesiyle dolu idi.
Mustafa Reis, gördüğü bu teknelerin üzerine çullanmak için dakika kaybetmedi. Yaptığı hücumda bîr haylisini batırdı. Kimini âteşe düşürdü, bir çoğunu da esir aldı. Bu yüzden birliklerimizin eline geçen çeşitli ihtiyaçları karşılıyacak ikmal malzemesi çokçok miktarda idi. 19/ağustos/1691 'de, yukarılarda anlatmaya çalıştığımız gibi Ordumuzun galibiyet ibresiyle buluştuğu esnada, Fâzıl Mustafa Paşanın o mübec-cel alnına isabet eden hâin kurşun, sadece veziriazamı değil, gülümsernekte olan zaferi de, elimizden alıp götürmüştü. Ordumuz bozulmuştu; böylece Mustafa Reisin getirdiği takviye malzemesini verebileceği veya onu kullanabilecek, bir güç ortada görünmüyordu.
Reis, gemilerden malzemenin tamamımda çıkaramaması-na rağmen ziyan olmasın diye bu malzemeyi Belgrad'a geıi götürmüştü. Bu geri götürme işi mi? Yoksa görevden aldığı Ali Paşa hakkında kanaatini değiştirecek bir dönemimi buldu, bilemiyoruz amma Ali Paşayı yeniden Tuna Filosu riyasetine tâyin etmişti. Ali Paşa; kurulan siyasi entrika sonunda görevden olduğu gibi değeri daha sonra anlaşıldığından yeniden vazifeye dönmesi doğrunun yardımcısının Allah (c.c) olduğunun bir misâlidir. Amma öyle fırıldıklar olur ki, fitneye hedef olan mazlum olarak ahirete bile intikal eder ki, bu da takdir-i hüdâyı ezelidir. İşte bu Ali Paşa, görevine avdet etmesi sonucunda birliklerimize hem muharip olarak fiilen yardım edecek hem de ikmâl hususunda, Tuna'yı en istifadeli şekilde kullanmamız için aldığı vazifeleri icra edecekti. Bu arada Avusturyalıların, Erdel'e daha kestirme yoldan geçebilmek için bir köprü yaptıklarının haberini aldığında, hemen o tarafa koşup, burada biriken düşmanı saldırısıyla perişan eyledi ve peşinden, düşmanın yaptığı köprüyü yıkmak sure-tiyle, Avusturyanın emellerine büyük bir darbe vuruken, görevde liyakatini bir defa daha, ispata muvaffak oldu. Bunun sonucunda da deniz galibiyetlerinin dolaylı olarak, kara savaşlarına büyük yardım sağladığını da belirtmeden geçemeyeceğim. Ama yine de, Ali Paşanın Eğriboz muhafızlığına atandığını, Helvacı Yusuf Paşanın 16/ocak/ 1692'de kapdan-ı deryalığa getirildiğini görüyoruz.
Bu saraydaki bardaklarda ve kurnalarda su görerek yetişmiş, Helvacı Yusuf Paşa, Kaptan paşa'ya tahsis edilmiş eyalet vergilerinin toplanmasında, en başarılı tahsildar dense yeri olan, bir kimsedir. O, ne yeni gemiler yapımına ne de le-vendlerin eğitimlerine önem verdi, ha şu unutulmamalı ki, korsanların üzerine gitmeye önem verdi. Bu dönemde birbirinden ayrı olarak ağıza alınması kabil olmayan iki kelime vardı. Bunun ilki Çanakkaleboğazi, diğeri ise Venedik idi. Bu iki kelimeden biri anıldığında, derhal öbürü yanında yer alıyordu.

İşte Helvacı Yusuf Paşa Paşa donanmanın başında Çanak-kaleboğazına geldiğinde, küçük bir filoyu yolladı ve Venedik Donanmasının hangi sularda olduğunu keşfettirdi. Sonra da; ona hiç görünmeden, vergileri bu donanmadan da bahsetmek suretiyle, daha kolayca toplama yolunda kullanmaktan imtina etmedi. Böyle bir kapdanıderyanın başında olduğu donanmayı hümayun, ülkenin hangi denizinde, kâğıttan bile olsa sandal yüzdürmemizi sağlayabilir?
Amma iş sadece kılıçda olmadığı, o kılıcın kabzasını tutan elin miyarının önemi olduğu insanlık âleminin tecrübeli fertlerinin, kabul ettiği gerçeklerdendir. Vergi toplama tutkusuyla muttasıf, Yusuf Paşa, Rumeli kıyılarımızda âlîkıran başkesen olan, Çaylak Yorgi adını taşıyan bir korsanın, bilhassa Pira-veşte de ahaliye, büyük bir zülüm getiren hareket içindeydi ve bu Yorgi'nin beş fırkateyn'den kurulu korsan filosu, korsanlığını devam ettirmekteydi.
Yusuf Paşa, üç firkateyn ile beş çektiriden, meydana gelen küçük bir deniz birliğinin başında İstanköylü Mehmed Bey'i vazifelendirdi. Mehmed Bey, Çaylak Yorgi'yi bulunca onunla sert bir savaş yaptı ve içlerinde Yorgi'de olduğu halde, dört gemisini esir alarak Yusuf Paşaya getirip teslim etdi.
Morosini'nin; Venedik Doç'u olması sonrasında, kafasını ilk taktığı yer, Girid Adasını almak olmuştu. Bunda muvaffak olduğu takdirde, Ege ve Doğu akdeniz sularında Venedik döneminin eski şaşaasına dönmesini başarmış olacaktı. BÖyie bir kararı uygulamanın startıda, Girid'in, Hanya Kalesi önlerinde Venedik ile Papa filolarının yanında, Floransa ve Malta filolarını bir araya getirmek suretiyle verilmiş oldu. Bu start sonunda ilk saldırı olarak 1692'de, Hanya kalesi yanındaki Top limanına asker çıkararak, burada karaya ayak basan askerleri, Hanya'ya doğru yürüyüşe geçirdiler. Buna karşılıkda, deryakaptanı'nın stratejik düşünceden mahrum yönetim anlayışı, istihbaratsızlıkla ve temkinli olma gibi, mühim unsurlardan bihaberâne, tatbikatlı olunca Girid önünde bulunmayı akıl edemediği gibi, Venediklilerin Suda limanına sokulmalarına müsaade etmemeside gerekirdi!
Heyhatki heyhat! Hanya kalesinde bu sırada binbeşyüz kişilik bir savunma askeri bulunuyordu ve bunların başında da; Ispanakçı İsmail Paşa bulunmaktaydı. Kandiya kalesinin muhafızlığı da, Fındık Mehmed adlı bir zâtın elindeydi. En yakın yardım istenecek olan Fındık Mehmed'e haber uçuran, Ispanakçı İsmail Paşa, kapdanıderya'ya da haber göndermeyi ihmal etmedi.
Bu haber Helvacı Paşa'ya ulaştığında, yapması gereken derhal donanmayı hümayunun taarruza uğrayan yere, en yakın olan gemilerini göndermek olduğu gibi ana donanmayı da, lâzım gelen tertibatı da almak üzere tedbirlere tevessül olunması İcâb etmesine rağmen, onun yaptığıysa, vak'ayı padişaha bildirmek oldu. Allah'dan padişah hemen meseleye el koyup, Şaban Ağa komutasında ikibin yeniçeri, malzeme ve mühimmat göndermeyi emrederken, cebecilerden bin kişiyi topçulardanda beşyüz kişiyi, kapdanıderyanın gemilerle Girid'e götürmesi hakkında emir verdi.
Ayrıca Mezamorta Hüseyin Paşayada, İskenderiye limanından, bin kişilik savaşçı asker alıp Girid Adasına gitmesini de bildirmesi büyük bir isabetdi.

Bununda dışında Venediklilerin eteğini tutuşturmak içinde bunların Mora Yarımadasındaki topraklarına, bir kara savaşı açarak çelme hareketi "başlattı. Mora'daki; Venedik toprakları üzerine açılan, kara savaşını padişah, Mora seraskeri Halil Paşa ile Eğriboz ve Yanya Sancak beyleri Ali Paşa'ya verdi. Halil Paşa'nın buradaki savaşları bir seri halinde devam ederken, başarılı neticeler verdi. Ancak; deniz tarihi ile ilgili kaynaklarımızdan olan merhum Büyüktuğruî'un, buradaki savaşların, Girid'deki muharebelere bir faydası olmadı, nazariyesi hakkında da bir çift laf söylemeden geçemeyeceğiz. Merhum amiral; demekteki; ".. Giridadasındaki; Hanya kalesi muhafızları, düşmanlarının üstün bir teknik kullanarak oradan buradan kale duvarlarını delmelerine rağmen cedlerine yakışır tarzda cesaretle dÖ-ğüştüler. Venedik kuvvetlerini yenilgiye uğrattılar." Biz de deriz ki; eğer padişah; Mora'daki Venedik topraklarına karşı bir savaş açtırmasaydı, Venedikliler bütün güçleriyle Ada üzerine çullanabilirdi. Bunu önleyen de, Venediklilerin üzerine, Mora topraklarının üzerine açılmış seferdir. Bu seferin açılması, Venedikle ortak hareket eden diğer ortaklarda da, bize de bir savaş açılabilir düşüncesi saptamıştır. Böylece de Girid'deki saldırılan birnev'i taciz hareketi olarak kalmıştır. Hiç değilse bu safhada böyle kalmıştı. Girid Adasındaki Osmanlının, saldırıları önleme başarısı Mora yarımadasındaki Venedik topraklarının, beldelerinin, Halil Paşanın saldırıları sayesinde, Girid üzerindeki Hanya Kalesi cihetine yapılan saldırıların, arkasının gelmemesini temin ettiği gibi Venedik senatosu Osmanlının Mora üzerindeki harekâtının, kendi üzerinde tevlid ettiği üzüntüyü yeni doçları amiral Françesko Morosiniye, donanmanın başına geçip de her iki cephedeki durumu düzeltmesini istemişlerken, 1692 yılında Tuna nehrindeki Tuna filomuz, Avusturya cephemize, ikmal yapmaya devam etti. Avusturyalıların; bu sırada nehir üzerinde faaliyet göstermemesi, koskoca mevsimi savaşsız geçirmemize böylecede bize yaradığını söyleyebiliriz.

Öte tarafdan filomuz, kara cephemize bol miktarda asker, cephane ve malzeme taşımakla vakti değerlendirdi. 1693 ve 1694 senelerine dâir deniz harekatını Venedik Doç'u Françesko MorosinÎ 25/mayıs/1693'de donanmasının başına geçti ve ilk kararı da Osmanlı tarafının Girid Adasına ve Mo-raya malzeme göndermek hususunda denizlerden istifade etmesini menetmeye çalışmak şeklinde verdi. Böyle bir görevi Çanakkaleboğazının girişini tutmak ve Cezayir beylerbeyliğine bağlı kalyonların Osmanlı donanmasını takviye etmesine mâni olmak, şeklinde düşündü ne zaman, garb ocakları da denen, Cezayir beylerbeyliği kalyon filoları, donanmay-ı hümayuna iştirak etmişse Venedik donanması Osmanlılar karşısında mağlub olmaktan kurtulamamışlardı.

Bu hususu; Osmanlı devlet adamları bir türlü anlayamamışken, Venedik Doç'u Françesko MorosinÎ İse, hiç hatırından çıkarmamaktaydı. MorosinÎ; Çanakkaleboğazı önüne gelirken, Mora yarımadasındaki Halil Paşa ise, Venedik'e aid kaleleri hemen hemen ele geçirmekteydi ki bu yakın tehlike idi. Savaşlarda yakın tehlike; önlenmesi ilk husus sayıldığından, Amiral MorosinÎ kurmaylarından gelen Çanakkaleye değil, Mora'ya varıp orayı kurtaralım

teklifini uygulanır buldu hemence, Nidra ve Psara Adalarını elimizden aldı ve peşinden de Korent Körfezine daldı. Allahdan; Françesko Morosi-ni, 1693 yılı son aylarında eceliyle ölmesi üzerine Venedikliler, aynı değerde bir komutan bulamadıklarından savaş düzenlerinde, değişiklik yapmak mecburiyetinde kaldılar ve yeni seçilen Doç, Sakız Adasını almak sureti ile İzmir'e doğru giden deniz yollarını da kontrol etmek gibi başka bir stratejiyi benimsemişti. Ayrıca Sakız; Girid Adasına sevkedecekleri takviye birlikleri için Osmanlılar tarafından, bir çeşit iskele olması, Sakız'ın, savaş stratejisi içinde Venediklilerce görülmesi yanlış bîr seçim sayılmazdı. İşin başkacabir yönünü de, târihi hakikat bakımından ortaya koymakta ne derece doğrudur tahkike muhtaçsa da, merhum amiral Büyüktuğrul, İs-tanköy, Midilli ve Bozcaada ahalisinin Osmanlı devletinin bu adalara gönderdiği muhafız birliklerinin yönetiminden, hiç de hoşnut olmamışlardı. Sakız halkı, öteki adalarda ki ahalinin de başında geliyordu.

Sakız ahalisi; evvelâ padişaha, temsilciler yollamış ve yeniçerilerin ahaliyi rahat bırakmadıklarını evlerini yağma et-tiklerini ve de, ailelerine saldırdıklarından şikâyet etmişlerdi. Bu şikayetin sonunda da, Osmanlı devletine sadık kalacak-larını bildirmek suretiyle, Sakız Adasının kendileri tarafından yâni, Sakız ahalisinin idaresine, bırakılmasını rica etmişlerdi. Osmanlı devletine de asla ihanet etmyeceklerine, namusları üzerine yemin ederek teminat vermişlerdi.

Padişah Sultan 2. Ahmed, bu sözlere inanmış ve yeniçerileri yavaş yavaş Sakız Adasından çekmeye başlamıştı. Aslında da Osmanlı muhafız kuvvetlerinin Ada halkına hiçbir zulüm ve saldırı hareketleri olmamıştı. Ada halkı bu büyük iftirayı, adadaki savunmayı zayıflatmak için yapmışlardı nitekim savunma zayıfladığında adanın Venedikle bağlantıları kuvvetlenmişti. Sonunda da Ada, Osmanlı Devletinden koparılıp, Venedik'e bağlanması hususunda senatoda kara alınmaya kadar gitmişti. Venedik donanmasıda 115 parça kalyon ve çektiriyle, 8/eylül/1694 günü Sakız Ada'sının önüne-geldi.

Gemilerde 20 bin kişiye varan, bir çıkarma birliği bulunmaktaydı. Ada muhafızı Hasan Paşa; bu büyük kuvvete karşı savunmayı kale de bulunan sadece, 1170 askerle başarmak zorundaydı. Bu kuvvetlere; kapdanıderyanın 2 bin kişilik le-vend kuvvetleride eklenmiş bulunuyordu. Venedikliler çıkarma işlemini 9/eylül günü başlattı. Askerler karaya çıkarken aemilerin topları kaleyi çok sıkı bir ateş salvosuna tutmuşlardı. Hasan Paşa sadece 350 askerle yaptığı karşı saldırı ile Venediklileri; zor duruma düşürmüştü. Bu cesur saldın karşısında Venedikliler belkide askerlerini gemilere bindirip, Sakız Ada'sından uzaklaşacaklardı.

Ancak Adanın hristiyan ahalisi, silaha sarılıp Osmanlılara ihanet etmeleri, Hasan Paşanın başarıyı tamamlamasına engel oldu. Hristiyan ahali silaha sarılıp vede çeteler kurmuş Hasan Paşanın kuvvetlerini arkadan tehdit etmeye başlamıştı. Osmanlı ailelerini yakalayıp götürmeleri, evlerini yakmaları, kadınlara saldırmaları, askerimizin kuvvei mâneviyesini hayli bozmuştu. Venedikliler; ertesi günde karaya onbeş kadar top çıkardılar içkaleyi çok yakın mesafeden tehdit etmeye başladılar. Hristiyan halk, bu arada da yakaladıkları müs-

lümanlan, Venediklilere teslim etmişlerdi. Yıllarca komşuluk yaptıklarını hiç düşünmeden ölüme atı vermişlerdi.
Venediklilerin; Sakız Adasını muhasarası sekiz gün sürdü. Kale içindeki binalar yıkılıp yakıldığı gibi, kale duvariarında-da insan kitlelerininde kolayca girip çıkabilecekleri büyük delikler açılmıştı. Böyle ağır bir durumda bin kadar Osmanlı askeri 20 bin Venedik askeri vede topçusuna karşı durmak zorunda kalmıştı. Venedikli komutan; bu ağır durumu bildiği içinde son saldırıdan evvel bizimkilere, kaleyi teslim etmelerini teklifetdi. Ada'da sürgün olarak yaşayan eski şeyhülislâm da, teslim olmanın yerinde bir hareket olacağına dâir fetva verdi. Böylece; Hasan Paşa kale'yi, Venediklilere teslim etti. Venedikliler teslim şartları içindeki madde icabı, ada'da-ki Osmanlı askerini İzmir'e götürürlerken, Sakız Adaşımda tamamen işgale muvaffak oldular. Bütün bu olup bitenler cereyan etmekteyken, Helvacı Yusuf Paşa komutasındaki do-nanmay-ı hümayun, Çanakkale şehri önünde demirli oiarak yatmaktaydı. Sakız Ada'sınmda, işgaiedilmek üzere olduğu haberini alan, Mezamorta Hüseyin Paşa'nın kapdaniderya'ya yaptığı teklif, donanmanın hemen harekâta geçmesi şeklinde olmuştu. Ancak; Helvacı Yusuf Paşa, cephane noksanlığı, müretebat eksikliği ve îevendlerin yetersizliğini önesürerek, savaşmanın doğru olmayacağını bu bakımdan Çanakkalede kalınmasını emretti. Barış zamanların da bile, tam tekmil ve hazır olarak beklemesi gereken domamay-i hümayunun bizzat kapdanıderyası tarafından ileri sürülen eksiklikler, bunları ifade eden zâtın bizzat kendi suçu olduğunu iddia ve ifade etmemize herhalde kimsenin itirazı yoktur.
Allah'dan Kalyon filosu komutanı Mezamorta teklifinde ısrar etmiş ve kapdan-ı deryaya yaptığı baskı sonunda donanmanın harekete geçmesini temin edebilmiş idi. Osmanlı donanmasının Sakız adası üzerine yelken açtığını haber alan düşman 38 kalyon, 4 mavna, 20 kadar da çektiri Üe donanmamıza karşı Sakız adasından yola çıktılar. Helvacı Yusuf Paşa düşman donanmasının kendisine doğru harekâta geçtiğini haber aldığında kendisini Midilli adasına dar atarken, Kalyon filosunuda İzmir'e sevk etdi.
Venedik donanması; Midilli adasına sığınmış olan Yusuf Paşayı ıska geçerek kendini, Mezamorta Hüseyin Paşa'nın kalyon filosuna saldırmak bakımından hedef seçmişti. İzmir'deki, İngiliz, Hollanda ve Fransız konsolosları, İzmir önlerinde gördükleri Venedik donanmasının niyetinden ürktüler.
Çünkü bu donanmanın açacağı ateş ve saldın, bütün dev-jetlerin mallarını da yok edebileceğini düşündürmekte idi. Bu korkunun etkisi altında, konsoloslar biraraya gelip, Venedik donanma komutanından, İzmir'e askeri harekât yapmaması hususunda ricada bulundular. Zaten; Venediklilerin böyle bir hareket yapma niyetleri olmadığı ileri sürülebilir. Osmanlı kalyon filosunun îzmirden hareket edeceğini haber alan düşman, demir almış ve İzmir körfezinden uzaklaşmıştı. İzmirde-ki Osmanlı kalyon filosu, İzmirden hareket etdi ve kendisinden çok üstün kuvvette olan düşmanlarla karşılaşmamak için, yaptığı manevra ile Çanakkale'ye ricat etdi. Venediklilerin Sakız Adasını almaları padişah 2. Ahmed'in derin üzüntülere düşmesine yol açtığı gibi, Sakız

Muhafızı Hasan Paşay; izmirden yanına celbetti. Olanı biteni, onun ağzından dinledi, nihayetinde Hasan Paşa'yı müdafayı iyi yapamadığı için haps ettirdi. Bu hususda, amiral merhum Büyüktuğrul şu mütalaayı serdediyor;

Bizde, bu mütehassıs denizcinin mütalaasını sahifemize alarak nakletmeyi uygun bulduk. Halbuki ada'nın düşmanın eline geçmesi, elli yıldan beri ihmal edilen deniz meselelerinin tabii ve çok acı bir sonucuydu. Asıl sorumlular donanmalarını savaşa hazırlamayı ve savaşta da idareyi bilemiyen saray çıkışlı vezirlerden seçilen deryakapdanları idi. Bu sorumluluğun nedenini, padişah vede vezirleri övmeyi meslek edinmiş târih otoritelerimizin, belirtmemesinde aramak lâzımdır. Osmanlı târihi araştırması yapan ve eserlerini, belgelere göre yazan yabancı otoritelerin, hem vezir hem de derya kapdanlarının hem de dış politikayı yöneten vezirlerin nasıl rüşvetle çalıştıklarını açık seçik ortaya dökmüşlerdir. Helvacı Yusuf Paşada bunlardan bir tanesiydi. Demekte.

Bu mütalaa hakkında da bir teşehüd miktarı itirazımız olacaktır. Çünkü, prensip olarak ecnebi yazar çizer ve müverrih, yâni tarihçilerin, tertib yapmayacaklarına merhum amiralimizin nereden emin olduğuna kendim cevap bulamıyorum. Fakat şunu da söylemekten kendimi alamıyorum: Günümüzde bu kadar geniş imkânlarla mücehhez olan rüşvet tesbit mekanizmaları, bir rüşveti ispata kâfi gelmezken, Helvacı Yusuf Paşa da dahil olmak üzere nasıl bir mekanizma ile aldıkları rüşvetin delillerini küffara verebilmişler. Meçhul! Bu hususda merhum amiralimiz; adı geçen eserinin 2. cildinin, sahife 196. da 144. 'dip notunda şunlara istinad ettiğinide kelimesi kelimesine nakledelim de, merhum amiralin bu rnü-talaasındaki rüşvetle ilgili beyanlarına medar olan iddiayı sizlere de okuma imkânı sağlayalım: "Özellikle Fransız deniz tarihçisi Amiral Charriare 1848'yıhnda, Pâris'de yayımladığı <Negotiation de la France dans le Ievant> (Fransa'nın Doğuda Yaptığı Müzakereler) adlı kitabında Osmanlı vezirlerine ve Kapdan-ıderyalarına verdiği hediyelerin günlük listelerini yayımlamıştır. İtalyan Profesör CamiIIo Manfronİ de yayımladığı; <İtikadsız> adlı kitabında Kral François ile oğlu Kral 2. Pied'in Osmanlı vezirlerini rüşvete nasıl alıştırdığını iddia eder."

Görüldüğü gibi merhum amiralde, dip notun sonunu iddia eder lafzıyla bitirdiğine göre bunun bir iddia olduğunu, teslim etmiş oluyor. Hele amiral Charrer'in ise hediye lafzını kullanması gönül isterdi ki, bizim padişah ve sadrıazamlarımızin ve de vüzeramızin ecnebilere verdikleri hediyelerin, güniük listelerini tutsalardı. Fakat; hediye de olarak alınsa birinden bir isteği karşısında adil olmak zordur. Ancak hiyanet-i vataniye ve din-i mübine mugayir davranışların başında geldiğinden rüşvet iddiasını ciddiye almamak gerekir diye düşünüyorum. Sultan 2. Ahmed denizcilikten yetişmiş bir kapdan-ıderyanin donanmayı tanzim edeceğine, kıyılarımızı sağlamlaştmp savunabileceğine inanç taşıyordu. Mısırlıoğlu ibrahim Paşa-n,n 13/arahk/1694 târihinde, Sakız Adası harekâtına kumandan olarak tâyin edilmesi vaziyetin düzelmesine vesile oldu. Zira donanmayı tanzime çalışılırken öte tarfadan da, Sakız Adasını geri alma hazırlıkları başlatıldı.

Tunus, Cezayir vede Trablusgarp Beylerbeyliklerine yâni qarb ocaklarına, bütün kalyonlarını donanmay-ı hümuyunu güçlendirmek için İstanbul'a gönderilmesini padişah emretti. Mısırlıoğlu İbrahim Paşa; Kapdan-ıderya makamında durmakta olan Helvacı Yusuf Paşanın bu makamdan alınmasını padişahdan açıkça tâleb etti. Sultan 2. Ahmed; kapdan-ıder-yanın kusurlarını bildiğinden, bu talebi kabul etti. Helvacı Yu~ suf Paşayı Midilliye sürerken, suistimallerden dolayı kabarmış servetini de, müsadere yoluyla haziney-i devlete mâl et-di.

Köyün Adaları Muharebesi

Sultan 2. Süleyman ve 2. Ahmed dönemi, deniz harekâtları, hakkındaki böiüme geçmeden evvel 2. Ahmed devri içinde, Sakız Adasının elimizden nasıl çıktığını anlatmaya çalışmıştık. Bu çalışmamızın diğer târih kitaplarından biraz farklı olarak, gözetilen hususu denizcilikle ilgili vakaları, mümkün mertebe tafsilatlı vermeye çalışmaya gayretimizdir. Denizlerin; milletler hayatındaki ehemmiyeti hâla yeteri kadar biz de idrak olunamamasıdırki, bizim şu anda aziz vatanımızın üç tarafının denizle çevrili olmasını nazarı dikkate almamız gerekmektedir. 1695 yılı deniz harekâtı bu hususda şans Osmanlı tarafindaydı. Donanmada artık denizcilikten yetişmiş bir deryakapdan-i yönetimi götürmekteydi. Mısırlı-oğlu İbrahim Paşa bütün komutanları toplamış, Osmanlı donanmasının mevcud durumuna ilave edilmesi gerekenleri, bütün komutanların fikrini almak suretiyle tesbit etmeye çalışmıştı. Toplantıya iştirak eden Doğramacı Mehmed'le Ağa-oğlu Salih Paşa ve Mezamorta Hüseyin Paşa, pek önemli kimseler oldukları gibi hayli mühim ifadeler kulandılar.
Bu toplantıda oy birliğiyle alınan ilk karar, en kısa zamanda düşman donanmasıyla bir muharebe yapılması olmuştu. Eğer, düşman donanmasının mağlubiyeti sağlanmadıkça, Çeşme limanında toplanan, Osmanlı kara ordusu savaşçıları da yola çıkarılamazdı. Kararların içinde düşmanın çektiri-lerine karşı, bizim çektiriler, düşman'ın kalyon ve mavnalarına karşı bizimkileri, yâni vasıtaların biribirine denk düşenler kullanılacaktı. Harekâtın merkezi olarak İzmir ana üs tesbit edildi. Foça yakınlarındaki Durak limanı da İleri üs olarak kullanılmasına karar alındı. Donanmayı hümayun, Durak limanına intikal ettiğinde Venedikliler vaziyetin haberdarı olmuş, 20 kalyon, 6 mavna, 24 çektiriden müteşekkil donanmalarını Sakız Adası istikametine hareket ettirdiler. Koyuna-daları civarına gelip demir atan düşman donanması burada akıbeti beklemeğe başladı. Deniz rüzgârsız olduğundan donanmalar hemen bir savaş yapma imkânı bulamadılar. 18 gün birbirleriyle tutuşma imkânı bulamadılar.
10/şubat/l 695'de Osmanlı donanması Durak limanından kalkıp Karaburun'a geldi. Ancak, rüzgar yine kesildiğinden, gemiler Karaburun'da demirlemek ihtiyacını hissetti. Savaş 1 l/şubat/1695 günü oldu. Sabahtan akşama kadar sürdü. Venedikliler yılmıştı. Osmanlı donanmasında tek bir çektîri-nin sakatlanması karşısında, Venedik donanmasınmsa üç kalyonu ve üç çektirisi yanmış neticeten savaş dışı kalmıştı. Venedik donanması karanlık bastığında

savaşı bırakmış, Koyun Adalarında küçük bir limana sığınmışlardı. Osmanlı donanmasıda gerekli tamirlerini yapabilmek için Eğri limanına gitme mecburiyetini hissetmişti. Târihler bu deniz savaşını Koyun Adaları Muharebesi olarak anacaktı. Aradan onbir gün geçtince sonra yâni 22/şubat/1695'de Sakız savaşı adını alan bir savaş yapıldıki Sakız Adası yeniden Osmanlı sancağına kavuşmuş oldu.

2. Ahmed'in Şahsiyeti

Padişah 2. Ahmed Sakız'ın istirdadını dünya gözüyle temaşa etmeden ahirete intikal etti. Tarih, 1106/cemaziyela-hir/20-6/şubat/1695 pazar gününü göstermekteydi. Yılmaz Öztuna bey, 2. Ahmed'in saltanatının merhum ağabeyi 2. Süleyman ile günü gününe aynı süreyi tamamladığını beyan etmektedir, bu sürenin, 3 sene, 7 ay ve 14 gün demektedir. Enterasandır.
Vefat ettiklerinde 52 yaşma pek az bir gün kalmıştı. İsmail Hakkı (Jzunçarşılı; 2. Ahmed için şu tanımlamayı yapmakta: Kültürlü bir kimse olup, 4. Mehmed, 2. Süleyman hânlara bakarak pek ileri seviyedeydi. Türkçe, Farisice şiirlere düşkün olup, Arabçadan da anlardı. Bir kaç tane Kuran yazdığı, şehzadeliğinde tuttuğu günlük, Uzunçarşıh tarafından, bende diye duyurulmuştur.
2. Ahmed yanlışında İsrar etmeyen nâdir kimselerdendir. Hâttâ fırsatını eide eder etmez, bunu tashihe ehemmiyet veren bir kimsedir. Kıymetli devlet adamları bulmakla birlikte dış tesirlerle bunları görevlerinden çabuk azlederdi. Divan toplantılarını asla aksatmaz, haftada dört gün çalışılmasını tekrar meriyete sokan bu zattır.
Büyük amiral Mezamorta (yarı öiü) Hüseyin paşa, meşhur Selim Giray hân önemli devlet adamı olarak, Şeyh Osman Dede, Mustafa Itri efendi, Çömlekcİzâde Recep efendiler musikişinaslar olarak, şâir olarak da Nâbi tarihçi Müneccimbas; Ahmed Dede, hattat olarak da meşhur Hafız Osman'ı devrin güzide insanları olarak görüyoruz.
2. Ahmed'in Hanımları Ve Çocukları

Muazzez Sultan'ın oğlu oian 2. Ahmed hân'ın karısı, Râbia Sultandır. Rabia Sultan 1692 senesinde Selim ve İbrahim adı verilecek olan ikizleri dünya'ya getirerek, padişah kocasını pek sevindirmiş, olmadık zenginlikte hediyelerle, 2. Ahmed tarafından taltif olunmuştur. Daha sonra Rabia Sultan, Asiye Sultanı dünyaya getirmiştir. Bu sultan hanım, çocuk yaşta vefat etmiştir.
Alderson, 2. Ahmed'in eşlerinden Şayeste hanımdan bah-sedersede, kısa dönem süren padişahlığı bu hususta pek vesika bırakmaya imkân bulamamış olacak ki meşkûk kalmış oluyor.

2. Ahmed'in Sadrıazamları

2. Ahmed hân'ın ilk sadrazamı Salankamen meydan muharebesinin, muhterem

şehidi Köprülüzâde Fâzıl Mustafa pasadır. Onun şehadetinden sonra Arabacı Ali paşa 6 ay, 29 gün süren sadaretten sonra infisal etmiştir. Metinde bu sadrı-azamdan bahs edilmiştir, üçüncü sadrazam Merzifonlu Hacı Ali paşa olmuştur. 1 sene, 1 gün vazifede kalabilmiştir.
4. sadrazam ise Bıyıklı Mustafa paşadır. 1 seneyi tamamlamaya 12 gün kala azledilmiştir. 5. ve son sadrazam Sürmeli Ali paşa oldu. 14/mart/l 694de geldiği sadaretten, 2/mayıs/1695'de, 2. Mustafa'nın ilk sadrazamı olarak istifa etmiştir.

2. Ahmed'in Şeyhülislâmları

2. Ahmed hân Osmanlı tahtına çıktığında, Hocazâde Fey-zullah Fevzi efendi makam-ı meşihatte bir seneden fazladır bulunmaktaydı. 1 O/mart/l 692'de az! ve sürgüne giden Fey-zullah Feyzi yerine lO/mart/1692'de Çatalcalı Ali efendi, 19/nisan/1692'ye kadar vazifede kaldı makamını vefatı ile boşalttı. Feyzullah Fevzi efendi yeniden makam-ı meşihate nasb olundu. 2 sene 2 ay 3 gün süren vazifeden sonra yerine Sadreddinzâde Mehmed Sâdık efendi 22/haziran/1694'de geldiği makamı meşihatte 2. Ahmed'in son şeyhülislâmı oldu. 6/şubat/l695de vefat eden 2. Ahmed'den sonra Osmanlı tahtına geçen 2. Mustafa'ya 1 ay kadar şeyhülislâmlık yaptı. Sultan 2. Ahmed; büyük ceddi Kaanuni Sultan Süley-man'ın türbesinde medfundur. Ağabeyi 2. Süleyman'da aynı yerdedir. Sultan 2. Ahmed devrinin; ecnebi devletlerdeki muasırları şunlardı: Almanya'da 1. Leopold, İngiltere'de kral
3. Giiyom, Papa makamında 12. İnnosan, Rusya'da 1. Petro, Fransa'da 14. Lui.

SULTAN 2. MUSTAFA HAN 2
- Padişahın İnadı! 2
- Cülus Bahşişi Engeli 2
- Tamışvar'ın İmdadına Koşulması 3
- Mâli Sıkıntı Ve Tütün Yasağı 3
- Ikı Yönlü Gayret 4
- Viyana Müzakerelerine Yol Açılıyor 4
- Deli Petro Ve Kont Dö Kenski Mülakatı 5
- Karlofça Antlaşması 5
- Diplomatik Rezalet 5
- Sadrıazamın İstifası Ve Vefatı 6
- Daltaban Mustafa Paşa'nın Azli Ve Şahadeti 6
- Rami Paşa'nın Sadareti 7
- Edirne Toplantısı 8
- Valide Sultan-Padişah Mülakatı 8

2. Sultan Mustafa'nın Hâli 8
Edirne Olayının Nedeni 9
2. Mustafa'nın Şahsiyeti..... 9
2. Mustafa'nın Hanımları Ve Çocukları 9
Sultan 2. Mustafa'nın Kızları 10
Sultan 2. Mustafa'nın Sadrazamları..... 10
2. Mustafa'nın Şeyhülislamları..... 11

SULTAN 2. MUSTAFA HAN

Babası: IV. Mehmed Han
Annesi: Râbia Gülnüş Sultan
Doğum Tarihi: 1664
Vefat Tarihi: 1703
Saltanat Müd.: 1695-1703
Türbesi: İstanbul'da Yeni Camii Yanı Valide Sultan Türbesi.

Sultan 2. Mustafa Sultan 2. Ahmed'in vefatı vukubulduğunda, merhum padişah 51 yaşındaydı. Bu vefat üzerine Osmanlı tarihinde ilk defa ve enterasan bir olay vukubuldu.
31 yaşında olan şehzade Mustafa, vefatını duyduğu amcasının yerine taht'a çıkmak üzere, hiç kimseye boyun eğmeden, bir bildiri beklemeden yaşamakta olduğu Edirne Sarayı veliahd dâiresinden çıkıp, taht odasına girdi. Tahta kuruldu. Devletin ileri gelenlerini padişah sıfatıyla nezdine getirtip, onlardan hem biat aldı hem de ülke işlerini müzakereye başladı. Bilindiği gibi Mustafa adı hem efendimiz (s.a.v)'in adı olduğu gibi seçilmiş ve sevilmiş mânasına gelir. Memleketin bu karışık döneminde müteşebbis ve protokola pek önem vermek istemeyen kişinin tahta çıkması acaba hayırlı neticeler getirecekmiydi?
2. Mustafa Osmanıı tahtına geçtiğinde Sultan İbrahim çocuklarının dönemi bitmiş oluyor, yine bu padişahın büyük oğlu 4. Mehmed'den olan torunu vazifeyi üstlenmiş oluyordu. 2. Mustafa gerek babası 4. Mehmed'den gerekse amcaları 2. Süleyman, 2. Ahmed'e nazaran çok daha iyi bir tahsil görmüştü. Musikiye önem atfeden padişahların arasında mümtaz bir mevkii vardır. Meşhur Hattatlarımızdan Hafız Osman hat dersi vermiştir. 2. Mustafa şâirliğide benimsemiş bir kimseydi. Ancak unutulmaması gereken önemli özelliklerinden birisi babasının katıldığı seferlerde bulunarak tecrübesini ve görgüsünü arttırmıştı. Padişahın Özeleştirisi Sadrazam Kâmil paşa diyorkî;
"Sultan Mustafa sânı Osmanlı tahtına cülus edişinin 3. gününde yayımladığı bir hattı hümayunda merhum amucalarının devri saltanatlarında devlet gemisinin işlerinin iyi gitmemiş olduğunu büyük bir teessürle açıkladı. Bu tarz davranış Osmanlı devlet tarihinde aşağı yukarı ilk defa husule gelmektedir. Padişah bu acı gerçeği tebarüz ettirdikten sonra işlerin yeniden intizam kesbetmesi, düşmanlar üzerindeki eski kudret ve otoritesinin sağlanması içab ettiğini beyan buyurmuştur.
Devlet-i âliyye'nin şu anda kafasını ezmesi gereken düşmanın Avusturya olduğunu ileri sürerek, Babıâli'den, kendisinin ordunun başında bizzat Avusturya üzerine yürümesini mi? Veya orduyu Edirne'ye kadar teşyi edip, oradan sevket-mek vazifesini yapmamı mı istersiniz istizahında bulundu. Padişahın bu istizahı, yâni sorusu, Babıâli'yi üç gün uğraştırdı. Çünkü, padişah kendi tercihini belirtmediğinden devlet adamları çözümü kolay bulamıyordular!
Aslında yapmaları gereken ne gerekiyorsa onun tavsiye-siydi. Amcalarının

dönemini açık yüreklilikle tahlil ve tenkit etmiş, insaftan aynlmaksizın tetkiki gerçekleştirmiş padişah istişareye önem verdiğini göstermişti yoksa şöyle veya böyle yapacağım deseydi, ne lâzım gelirdi ki? Neticede padişahın başında olduğu ordu savaş kaybederse telafisi adetâ imkânsız olur görüşü ağırlık kazandığından olacak, Sultan Mustafa'nın orduyu Edirne'ye götürüp, serdar-ı ekrem-likde verdiği sadrıazama teslim etmesi şeklinde cevap verdiler.

Padişahın İnadı!

2. Mustafa bu cevaba itibar etmeyeceğini beyanla, bizzat ordunun başına geçeceğini bildirdi. Yapmış olduğu istizah ile Bâbıâlinin görüşlerindeki aşın tedbirliliği gözlemiş oldu. Orduyu kumandasında götürme kararını tatbike koydu. Kırım Hânı'da içlerinde olduğu halde Osmanlı topraklarının her ye-
rine haberciler göndererek sefer hazırlıklarının yapılmasını başlattı.
Bilindiği gibi 2. Ahmed devrinde Sakız Adası, Venedikli'le-rin eline geçmişti. Merhum 2. Ahmed'in bu işe nekadar üzüldüğünü hayatını anlattığımız esnada tebarüz ettirmiştik. Devlet adamlarını, sadrazam ve kaptanlarını ne ağır tehdit ve ikazlara muhatap ettiğini nakletmiştik.
İşte şimdi Sultan 2. Mustafa'nın tahta çıkışının ilk haftasında Osmanlı donanması Sakız Adası açıklarında karşı karşıya bulunduğu Venedik donanmasına çok kanlı bir savaştan sonra, kahkâri bir bozgun yaşattı. Çünkü Venedik gemilerinin çoğunluğunu denizin dibine göndermeye muvaffak olmuşlardı. Bu hengâmede Venedik donanması kumandanı canını zorbelâ kurtarabildi. Buna göre Sakız Adası yine sancak-ı şerifin gölgesine dâhil olmuştu. İleride meydana gelecek, acı günlerden habersiz kaderini yaşamaya kavuştu.

Cülus Bahşişi Engeli

Sultan 2. Mustafa bütün hazırlıkları tamamlamış, ordunun başında Macaristan üzerinden Avusturya'yı vurmak hesabini yaparken acı bir sürprizle karşı karşıya kaldı. Yeniçeriler; cülus bahşişi almadıklarını ile sürerek kazganlarını(kazan) bir daha kaldırdılar. Düşünün bir sevgili okurlar, aziz milletimizin kıymetli evlâdları, bütün hazırlıkları yapıp bitirmişsin, düş-manın gırtlağını sıkmaya gideceksin, unsurların en önemlisi olan asker adeta ben yokum diyor. Askerin bir nevi tatmini olan cülus verilmeden, hele yeniçeri askeri olursa, bu cülus almayanlar başa gelecekler düşünülsün artık.
2. Mustafa düşündü ve yapacağını yaptı. Bu işde; sorumluluk Sürmeli Ali Paşa üzerinde kaldı. Dolaysıyla Sürmeli önce azledildi, arkasından hayat defterinden, kaydı silindi. Yeni çerinin isyanına, seferin aksamasına sebeb olan cülusun bahşişi, hayatını kaybeden sadrazamın terekesinden yeniçe-ri'ye ödendi. Osmanlı devletinde rical, çok zengin olurdu. Hele sadrazamları devlet adetâ kuş sütüyle besler, emsalsiz servetin sahibi kılmaktaydı. Yeterki işlerinde dikkatli,

başarıı olsundu. Aksi takdirde, hata yapıldımı, hayatı elinden, serveti çocuklarına ve eşlerine yetecek kadarı verildikten sonra hazineye alınırdı. Genellikle sadnazamlar padişah ailesine damad yapıldıklarından servetleri aileye miras olurdu. Amma yine de eşleri ve çocukları devletin himayesinde, durumlarıyla mütenasip bir hayata kavuşturulurlardı.
Sultan 2. Mustafa, yeniçerinin isyanını bu şekilde hâl eyledikten sonra savaşın yollarına düştü. Lehistanm yâni Polonya'nın bir başından girip, öbür başından çıkan Tatar Mâni'nin askerleri, Lehlileri doğduklarına pişman ediyorlardı. Macaristan toprakları üzerinde; yavaş yavaş Avusturya birlikleri ile karşı karşıya geliniyor, çok kanlı savaşların cereyanettiği müşahede olunuyordu. Bir çok yerler düşmanın elinden geri alındı. Bazı yerlerde, ilk defa belde-i islâm edildi. Azak kalesini muhasara etmiş bulunan Rus askerleri otuzbin ölü vermelerine rağmen ısrarla kuşatmaya devam ediyorlardı. Ölülerin sayısında görülen artış, sonunda Rusların mağlubiyeti kabul edip muhasarayı kaldırmasını icab ettirdi.
Yaklaşan kış, seferin devamına engel teşkil edeceğinden orduyu muzafferan İstanbul'a götürmek kararı alındı, böylece avrupa topraklarında satvetimiz bir daha sergilenmiş oldu. Yukarıda bahse konu ettiğimiz Sakız Adasının istirdadının büyük kahramanı Mezamorta Hüseyin Paşadan söz etmeden geçmişdik Osmanlı donanmasının ruhu gibiydi o sıralarda Mezamorta amiralimiz. Mezamorta Rumca da yarı ölü demektir. Hüseyin Paşa'ya lakab olması, katılmış olduğu savaşların birinde o kadar çok yara almışki, tabibler ümidi kesmiş, imânlarından dolayı "Allahdan ümid kesilmez" diyerek kendi hâline bırakmışlardı. Ama Cenâb-ı Mevlâ müsaade etmeyince sineğin kanadının kıpırdaması bile kabil olmadığına göre, ruhsat-ı ilâhi erişmeyince Hüseyin paşayı ecel şerbetini içmemiş buluyoruz. Zaman içinde yaralan da, kuvve-i maneviyeside izn-i ilâhiyle afiyet kesbetti. İyileştikten sonra düşmanların karşısına ilk çıkışında onu tanıyanlar, "Meza-morta" diye haykırmaktan kendilerini alamadılar. Böylece Hüseyin Paşaya bu kelime lâkab oldu.

Tamışvar'ın İmdadına Koşulması

Tarihler 1107/1696 yılını gösterirken, ilkbahar mevsiminin yüzünü göstermesiyle beraber yine avrupa ortalarına doğru sefer hazırlıklarına girişildi. İlk durak yine Macaristan ovalarının civan oldu. Osmanlı birliklerinin karşısına çıkan yere! olsun avusturyanın olsun birlikleri mağlup oluyordu. Avusturya ordusunun büyük bir kuvvetle Tamışvar kalesini muhasara altına aldığı haberi padişahın kulağına ulaştı. 2. Mustafa bizzat kendisi başta olduğu halde orduyu hümayun Tamış-var'ın istimdadlarına şitab etti. Padişah ordusunun üzerlerine gelmekte olduğunu öğrenen Avusturyalılar Tamışvar önündeki kuşatmayı kaldırarak Laba nehri cihetine doğru çekilme hareketine çevirdi. Çok geçmeden iki ordu nehir yakınlarında karşı karşıya geldiler. Daltaban Mustafa Paşa, bu muharebede çok büyük fedakârlıklar sergiledi. Netice yine asakiri islâmın lehine oldu. Belgrad ve Tamışvar uzun bir zaman, düşman tasallutuna kapalı bir hâle

geldi. 1108/rebiülevve-lin/1696-eylül'ünde ordu Edirne'ye avdet etti Avusturya üzerine açılan seferler, ne kadar yüz güldürücü neticelere doğuruyorsa, Rusya üzerine açılan seferlerde ise tamı tamına üzüntü verici haberlerden başka bir şey gelmiyordu. Osmanlı savaş starejistleri, Rusya üzerine açılan seferde Kırım Tat?»'-
rıyla, Bucak Nogaylarını muharip sıfatıyla orduda istihda-a dahil etmişlerdi. Ne var ki, bu iki fırka arasında meydana elen ihtilaf, cephede üzerine düşen vazifeleri yerine getirmeye engel olmaya başlamıştı. Bu hâl ise Rus birliklerinin Azak') yeniden muhasara etmesine, cesaret verdi.
Bu muhasaraya iki ay mukavemet gösterebilen Osmanlı askeri, neticede kaleyi Ruslara terke mecbur oldu.

Mâli Sıkıntı Ve Tütün Yasağı

Çeşitli cephelerde açılan savaşlar devletin mâli düzeninde de bir takım aksaklıkların zuhuruna sebeb oldu. Kayıplar kısa zaman içinde telâfi edilmek istendiğinden harcamalar birbiri üstüne biniyordu. Bu sıralarda 2. Mustafa, tütün içme yasağı koyma yoluna gitmişti. 4. Murad gibi sert bir padişahın önleyemediği tütün içme keyfiyeti, Sultan 2. Mustafa'nın basiretli davranışı ile ve gelir getirme vasıtası olarak kullanmak niyetiyle, bahse konu yasaktan rücu edildi. Ancak en kalite tütünün kıyyesine 60, 2. kaliteye 40, 3. kaliteye de 20 para vergi koymuştu. Azak Kalesinin Rusların eline geçtiği haberi geldiğinde padişah para meselesiyle meşgul idi. İstanbul, Edirne, İzmir ve Erzurum'da kendi tuğrası ile süslü para darb ettiriyordu. Azak'ın sükut haberi para işi ile meşgul padişahı pek üzdü. Derhal istirdad için çalışmaların başlatılmasını emretti. Çok kısa zamanda Azak boğazına istihkâmlar yaptırıldı. Öte yandan gerek Karadeniz, gerekse Akdeniz donanması ve ince donanma da denen Tuna donanması yepyeni gemilerle takviye edildi.
Sultan 2. Mustafa'yı 1108/1697'senesinde yine ordusunun başında Belgrad'a gelmiş görüyoruz. Sadrıazam Elmas Men- Paşa, Sofya da bir gece rüyasında, şehid sadrazam ü
Fâzıl Mustafa Paşayı görür. Büyük şehid, Elmas Paşa'ya kendi elleriyle şerbet sunar. Uyandığında sadnazam bu rüyayı kendisinin şehidler kervanına katılacağı yolunda yorumlar. Padişahın başkanlığında toplanan divan ne yapacaklarını karargir etmek için çeşitli fikirler serdeder-ken, bu arada şimdiye kadar kendilerine sert ve yüksek sesle hitab etmeyi meslek etmiş bulunan sadrazam Elmas Pa-şa'ya karşı ittifak etmişler kendisini bir hataya sevkettirip, azlini sağlamak niyeti taşıyorlardı.
Ancak Belgrad muhafızı olan Amcazade Hüseyin Paşa bu ittifakta yer almamış, halisane ve tarafsız olarak söz aldı. Vü-zeranın serd ettiği görüşlerde İsabet olmadığını, Avusturya ordusunun vurulmasını ve bunun neticesinin ne olabileceğini, ortaya serdikten sonra, Tuna Nehrini aşıp, Tis Çayı yakınlarında bulunan bataklıklarda askerimizi perişan etmektense, Sava nehrinin geçilip,

Peter Varadin şehrinin muhasarasını teklif etti. Bilindiği gibi Peter Varadin savaşında Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa şehid olmuştu. Rüyada şehid sadrazam elinden şerbet içen Elmas Mehmed Paşa, gördüğü rüyaya rağmen Amcazâde'nin teklifini destekleme yoluna gitti. Ne var ki; aralarında ittifak kurmuş olanların reyleri bu teklifi redde kâfi geldi. Neticeten orduyu hümayun, Zanta civarında Nis nehri sahilinde Prens Ojen kumandasındaki Avusturya ordusunun üzerine düşüverdi. Eyvah ki eyvah öyle acı bir felâkete duçar oldu ki, bugün dahi üzülünse yeridir. Sadrazamın rüyası gerçekleşiyor, şahadetin şerbeti nûş ediliyordu. Sadrazama karşı ittifak etmiş bulunan, vezirlerin çok büyük kısmı da hayatlarını kaybediyordu. Sadrazamın üzerinde bulunan mührü hümayun bile düşmanın eline geçti. Ağırlıklarımız, silahlarımız ve cephanemizin düşman eline geçmesi apayrı bir üzüntü kaynağı idi. İçimizdeki bir kaç hâin yüzünden bizi yakarmısın Allah'ım, denen vaziyet tecelli etmişti
Padişah 2. Mustafa başını önüne eğmiş Tamışvar yoluna düştüğü esnada Amcazade Hüseyin Paşa'yı makam-ı şadarete tâyin ediyordu. Bu arada savaş alanında şehadet şerbetini içmiş sadrazamların adını sayıp bir fatiha gönderelim. Sultan 2. Bayezid'in sadrazamı Ali Paşa, Yavuz Sultan Se-lim'in Sinan Paşası, 4. Murad'in Tayyar Paşası, 4. Meh-med'in Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşası ve 2. Mustafa'nın Elmas Mehmed Paşası ile, bir elin parmaklan kadar şehid sadnazam verilmiş oluyordu. Ruhlarına fatiha.

Ikı Yönlü Gayret

Sultan 2. Mustafa gelmiş olduğu Tamışvar'da bir müddet dinlendi. Akabinde Edirne'ye geldi. Oradan da İstanbul mekân tutuldu. Kış müddetince devlet siyasetinde hummalı faaliyetlerin yapıla geldiği gözlendi. Bir taraftan bütün hazırlıklar heran savaş olacakmış gibi harp hazırlıkları yapıldı. Bu gayretler aslında sulh içinde yaşamanın icab ettirdiği haldi. Çünkü savaş gücünü yükseltmiş ülkelerin sulh içinde yaşamaları hakkıdır prensibi burada kendini gösteren bir hakikattir. Atalarımız dâima "İsterisen sulh-u salah, hazrol cenge" buyurmuşlardır. Her neyse bu sırada Sultan 2. Mustafa'nın has müşaviri olmasını beceren Tatar Hân'ı, İngiliz elçisinin avucunun içine düşme görüntüsü vermekteydi. Sadrazam Amcazade Hüseyin Paşa Merzifonlu Hacı Ali Paşa'nın dört yıl evvel yapmış olduğu çalışmaları tahattur etti. Pajet ile yapılacak münakaşa ve münazara neticesinde yürürlüğe koyabilme imkânı bulabilirlerdi. Bu proje içinde sadrazam başta olduğu halde Tatar Hân'ı, şeyhülislâm, Rumeli ve Anadolu Kazaskerleri, Yeniçeri Ağası, Reis ül Küttap (hariciye nâzırı)bir araya gelip bu düşünceyi derinliğine konuştular. Çok geçmedi şimdiye kadar olmayan bir şey gerçekleşti. Sultan 2. Mustafa, kendi elleriyle yazdığı bir mektubu İngiltere kralına ulaştırılmak üzere verdi. Sadrazam Paşa'da sefir Pajet'e hitab eden bir yazıyla birlikte padişahın, İngiltere kralına hitab eden mektubunu teslim etti. Sefir Pajet'in bu yazılan aldıktan sonra eteklerinin zil çaldığını beyana her halde lüzum yoktur. Amcazade Hüseyin Paşa devlet

hizmetinde, çeşitli makam ve badireleri görmüş, tecrübeli bir devlet adamı idi.
Köprülüzâde Fazıl Ahmed Paşanın bizzat savaştığı, San Gotar meydan muharebesinde bulunduğu gibi Salankamen savaşında da orduda mevcutlar arasındaydı. İşlerin bütün safahatına vakıftı. San Gotar'ın husule gelmesinden bu yana yapılan savaşların sayısı ondördü buluyor ve dokuz tanesini Avusturya kazanmıştı. Bu savaşların temadisi düşmanın taa Üsküp'e kadar inmesi demekti. Sadrıazam Üsküb'e gelişi durdurmak için, sulh devresinin bize kazandıracağı zamana ve kuvvete şiddetli ihtiyacın farkındaydı. Fakat Sultan 2. Mustafa; Venediklilerin bu işe daldıklarını görünce miğdesi bulundu, sulh iştiyakı hevesi olmaktan çıktı. İş yine orduya kalmıştı. 20/zilhicce/l 109-31/mayis/1698'pazar günü Edirne'ye doğru yola çıktılar.

Viyana Müzakerelerine Yol Açılıyor

Bu sırada da İngiliz sefaret başkâtibi, Sultan Mustafa'nın kaleme aldığı samimi mektubunu İngiltere kralına onun da ricalarıyfa Avusturya imparatoruna mektuplar verildi. İmparator otorite sahipleriyle yaptığı bir dizi müzakere neticesinde herkesin ele geçirdiği topraklar kendilerinde kalmak şartıyla yapılacak sulhun Rusya'yı da kapsamına alması icab ettiğini ileriye sürdü.
Neticeten barış görüşmelerine oturuldu. Bizden Reisül Küttap Rami Efendi ile Mavro Kordato bey Avusturya imparatorunun teklif ve organize ettirdiği sulh müzakerelerinde bulunma vazifesiyle Viyana'ya gittiler. Osmanlı devleti murahhaslarından Mösyö Kordato üzerinde anlaşılacak sulhun Rusya'yı da içine almasına, devlet-i âliyye'nin her hangi bir i'tirazı olmadığını beyan etti. Ruslar, Venedikliler, Lehistan ve aracı devletlere de bu açıklama tebliğ olundu. Çar Deli Pet-ro'yu hemen Viyana'ya koşmuş görüyoruz. Koşmaklada iktifa etmiyerek hemende şartlarını sıralamaya koyulur.
Birinci şartı eline geçmiş toprakları vermeyeceğini beyan eder ki, bu teklif Avusturya imparatorunun, konferansın toplanmasına medar olan sözlerine tam manasıyla denk düşmektedir. Bundan çıkarılacak hüküm. Rusya ve Avusturya politik anlayışı açık yahutta gizli bir ittifaktır şeklinde olursa akla pek ters düşmez. Deli Petro şartlarını bildirmeye devam ediyordu: meselâ ele geçiremediği Kerç Kalesinin kendisine verilmesini, kabul edilmediği takdirde derhal Osmanlı devleti aleyhinde bir ittifak kuracağını bildirdi.
Avusturya imparatoru Leopold, Kerç kalesi üzerinde ısrarda bulunabileceklerini, ancak bir ittifak için ancak kongrenin toplanmasından sonra karar alınabilir demek suretiyle Deli Petroya bir fren olmuştu.

Deli Petro Ve Kont Dö Kenski Mülakatı

Konferansda ikili temaslar esnasında Rus Çarı 7. Pet-ro(Deli), Avusturya başvekili Kont Dö Kenski ile başbaşa bir mülakat yapar. Bu mülakat esnasında, Petro'nun Avusturyalı Kont'a tevcih ettiği "hangi devletler sulhun yapılmasını

istiyor" şeklindeki bir sualine: "Roma, İspanya, İngiltere, Fle-menk özetle bütün hristiyanlik âlemi bu sulhun taraftarı" cevabını aldığında şu mütalaayı ileri sürer: "Felemenk ve İngiltere'nin sözlerine inanmamayı seçmelisiniz. Onlar kendi menfaatlerini düşünürler. Dostlarının menfaatlerini ise asla kaale almazlar."
Hakikaten değerli okuyucularım, dünya diplomasi tarihinde İnglizlerin takiple musir olduğu stareteji; aşağıda sunacağımız bir darb-ı meseli doğurmuştur. "İngiliz devletinin dost ve düşmanı yoktur. Sadece menfaatleri vardır."

Karlofça Antlaşması

Rus Çan Deli Petro'nun söylediği sözlerden sonra aracı ve-de ittifak etmiş devletler ve içlerinde Ruslar olduğu halde ikişer murahhas tâyin etmişler, Karloviç şehrinde içtima ettiler. Yetmişiki gün süren müzakereler sonunda yirmibeş sene geçerli olması ve daha evvelde yapılmış antlaşmalarında yürürlükte olması şartıyla meşhur Karlofça muahedesi imzalanarak gerçekleşti yalnız Rusya bu antlaşmanın dışında bırakılmıştı, Rusya ile Osmanlı devletleri kendi aralarında bir sulh akdetmek için lüzumu görülen iki senelik bir mütareke mukavelesi imzaladılar.
Bu sıralarda Feyzullah Efendi makam-ı meşihata gelmiş olduğu gibi, oğullarından birini kendine halef, 2. ve 3. oğlunu Kazaskerliklere, 4. mahdumu ise Hoca olarak tâyin ettirmiştir. Bunların yapılmasında isabet olup olmadığı, olayiarın inkişâfı esnasında kendini bize hatırlatacaktır. Yalnız şunu hatırlatmakta fayda umulurki, bahse konu makamlar, cidden ulema takımının eline geçmesi gereken makamlardır. Böyle yüksek makamların aynı döneme denk düşen zaman dilimi içinde tek bir ailenin fertlerinin elinde olması işin içine haddinden fazla iltimas kokusu girdiği intibaını hissetirmektedir.
Karlofça antlaşması mucibince, sulh antlaşması imzalanan devletlerle karşılıklı olarak elçilik münasebetlerinin ihdası karar altına alınmıştı ve gerçekleştirildi. Rusya elçisi de böylece İstanbul'a geldi. Mütareke müddeti içinde yapılan müzakereler esnasında karşılaşılan zorluklar aşıldığında, ortaya çıkan taslak pek ağır şartlar taşımaktaydı. Devlet-i âliyye beğenilmesi mümkün olmayan bu ağır şartlan hâvi antlaşmayı çeşitli bahaneler ileri sürerek yokuşa sürmeye başladı.
Ancak bunda altı ay süren bir tehir gerçekleştirebildi. Çünkü, Tatar Hân'ı, gönderdiği bir haberde Azak havalisinde, yüzbin Rus askerinin toplanmış bulunduğunu duyuruyordu. Tarihler 1112/1700 senesini gösterdiğinde Osmanlı-Rus murahhasları arasında 16 maddelik anlaşma imzalandı ve teati edildi. Ancak bu antlaşmayı Avusturya Polonya ve Venedik devletleriyle, 1110/receb/26-1699/ocak/28. çarşamba günü yapılmış Karlofça antlaşmasıyla, kanştirmamahdır.
Yukarıda kaydettiğimiz gibi, Rusya-Osmanlı antlaşmasını temin için Karlofça antlaşması haricinde, aynı târihte, M. 1700 senesinde yapıldığını beyan ettiğimiz, antlaşmaya yol açan mütareke mukavelesinin imzası atılmıştı Karlofça antlaşması yapıldığında.

Diplomatik Rezalet

Fransa; kendince malum sebeblerden; Osmanlı nezdinde-ki büyükelçisini geri çekmiş, yerine Feryol adlı bir diplomatını yollamıştı. Feryol İstanbul'a duhulünden az sonra sadrazam paşa ile görüşmeye muvaffak olmuştu. Aradan bir kaç gün geçmiştiki, Fransa kralının hediyelerini Sultan 2. Mustafa'ya takdim etmek üzere padişahın huzuruna davet edildi. Saraya gelen elçiyi mutad merasimle karşıladılar. Bu arada kendisine huzura çıkış hakkında bilgiler veriliyor, bir taraftan da kendisine hediye olunan sırmalı kaftan giydiriliyordu. Huzura doğru yürümeğe başlıyan Elçi Feryol'un belinde, bir kılıç sallandığını son anda farkeden Çavuşbaşı, elçiyi durdurdu. Vaziyeti mabeyncilere bildirdi. Mabeynciler, aksaklığı baştercüman Mavro Kordatoya bildirdiler. Baştercüman son derece nâzik ve netlikte hiç ama hiç kimsenin padişahın huzuruna kılıçla giremeyeceğini bu bakımdan kılıcın çıkarılması icab ettiğini beyan etti. Elçi Feryol bu sözlerin doğru olmadığını daha önceki elçinin huzura kılıçla girmiş olduğunu bu bakımdan kendisinin böyle girmediği takdirde kariyerinin sarsılacağını ileri sürdü. Tabii önceki elçinin böyle kılıçla huzura muzura girdiği yoktu. Bu Feryol'un politik skandala duyduğu ihtiyaçtan dolayı çare olarak uydurduğu, bir yalandan ibaretti. Sadrazam Amcazade Feryol ile görüştü. Kimsenin silahlı olarak huzura çıkmadığını, bundan böyle de çıkamayacağını anlattı. Feryoi ise, bağıra çağıra itirazlar etmekteydi. Bu sırada mabeynciler koltuklamış oldukları Fransız elçinin kılıcına el attıklarında Feryol silkindi ve mabeyncile-rin elinden sıyrıldı: "bunu kralımdan başka kimse belimden alamaz" diye feryad etti ve kaftanı çıkarırken, yanındaki refakatçilerine kaftanlarını çıkarmalarını sesledi. Bir yandan da "Ya böyle girerim, ya da hiç girmem" diyerek yürüdü ve elçiliğe gitmek üzere saraydan çıktı. Ertesi gün, Fransa büyü-kelçiliğine Feryol'un getirmiş olduğu hediyeler iade olundu.

Bahse konu sefir Feryol altı ay sonra günün birinde Boğa-ziçinde, Padişah kayığına ait renge boyanmış, ve tefrişi yine padişaha tahsis olunmuş şekilde, yapılmış bir kayıkla seyr-i sefâine (sandal gezisi) çıkmış olduğu görüldü. Denizin dibini boylamak istemiyorsa derhal karaya çıkması, gezme dileğin-, deyse diğer elçiler gibi yapması tenbih olundu. İşin hazin tarafı da müslüman olan kürekçiler ikiyüz değnek yemeye duçar edildiler.

Fransa B. elçisi Feryol, bu olaydan sonra on sene daha Osmanlı nezdinde Fransa elçisi olarak durdu. Fakat bir kere dahi huzuru padişahiye çıkmaya nail olamadı. Ayrıca devleti âliye elçiyi Fransa devletine şikâyete tenezzül dahi etmedi. Halbuki İngiltere büyükelçisi Lord Pajet olsun, gereksede Sir Ston olsun icab eden kaideye riayetle her zaman iyi kabule muhatap oldular. Hâttâ Padişah efendimiz bir keresin de Sir Ston'a hftab ederek iltifatta bulundular.

Sadrıazamın İstifası Ve Vefatı

Amcazade Hüseyin Paşa ülkenin bütün işlerine el atmış, el attığı her işi de İslah etmeye muvaffak olmaktaydı. Mısır ve Arab yarımadasında husule gelen, karışıklıkları dizginlemeye muvaffak oldu.
Ne var ki; padişahla beraber Edirne'de bulunduğu esnada rahatsızlandı. Sağlık durumunun ülke işlerini götüremeyecek kadar vahim duruma geldiğini hisseden Amcazade Hüseyin Paşayı bütün hırslardan tecerrüt ederek, istifa kararı aldı ve bu kararını istifasını sunmakla gerçekleştirdi. Padişah istifayı üzüntüyle kabul etti. Ancak sadrazamının üç hafta sonra vuku bulacak vefatından tabii habersizdi. Tarihler bu sırad.? 1114/1702 senesini gösteriyordu.
Sadaret mührü Daltaban Mustafa Paşa'ya tevcih olundu. Sırp asıllı olan Daltaban Mustafa Paşa, islâmiyeti samimiyetle kabullenebilmiş zevattandır. Kahraman, cesur ve dirayet sahibi nevarki tahsili yokdu. Daltaban Mustafa Paşa sadaretinde sudur eden ilk emir müslim ve gayri müslimlerin birbirinden farklı giyinmelerini emretmesi ve bu hususta bir talimat yayınlaması oldu. Bu talimata nazaran, hristiyan ve ya-hudiler dinlerinin gereğine aykırı olmayan giyime davet edildi. İslâm kadınlarına ise, geniş elbise ve kalın yaşmak kullanmalarını emretti. Bu emire aykırı harekette ısrar eden Venedik elçiliği baştercümanı dayakla cezalandırıldı. Daltaban Mustafa Paşa'ya mührü hümayun'un verilmesinde şeyhülislâm Feyzullah Efendi'nin katkısı olduysada, sadrazam paşanın yüksek karakteri esen rüzgâra göre yelken açan cinsten olmadığından sadrazam ve şeyhülislâm arasında burudet husule geldi.
Şeyhülislâm Daltaban Mustafa Paşayı azlettirip, reisüi küt-tab'ı sadnazam nasbettirme çalışmalarına girişmişti. Köprü-lüzâde Abdullah Paşa bu sırada sadaret kaymakamlığı vazifesinde idi. Sadnazam şuurlu bir moskof düşmanıydı. Oniarı yeryüzünden silip yok etmek en samimi düşünceleri arasında önemli bir yer tutuyordu. Ancak aklı, Ruslarla savaşın zamanı değil icab eden tedbirleri al demekteydi. Daltaban Mustafa Paşa da bu aklın tavsiyesini yerine getirmekte, Rus hu-dudlanna dönük çalışmalar yapmakta, buralarda kuvvetli istihkâmlar kurdurmaktaydı.

Daltaban Mustafa Paşa'nın Azli Ve Şahadeti

Sadrazam Mustafa paşa Rus hududunda bir takım hazırlıklarını yürütme sırasında, Devlet Giray Hân'dan gelen bir haber devlet adamlarının heyecanlanmasına yol açtı. Haber şuydu: Ruslar saldırılabilecek bölgelere kuvvet yığıyordu. Rus elçisi derhal Bâbıâliye mülakata davet edildi. Tabiatıyla büyükelçi, devletinin asla böyle bir niyet taşımadığını beyan ettikten sonra devletinin Potka] Kazaklarını itaat altında bulundurma gayreti gütmektedir. Ayrıca Azak Denizinde bulunan 12 parça gemisini Osmanlı devletine satma teklifi getirdiğini de ilâve etti. Bu cevap, haberi veren Devlet Giray'ın kafasında patladı. Bazı entrikalar çeviriyor tÖhmetiyle Hân'Iıktan azledildi. Yerinede ihtiyar Selim Giray Hân nasbe-dildi.
Devlet Giray ise yapılanın yanlış olduğunu ileri sürerek itirazını büyültüp, isyan

mertebesine getirdi. Bu vaziyet karşısında üzerine asker yollanması kararı zuhur etti. Sadrazamın konuşmalarından ahali, Avusturya, Rusya üzerine sefer yapılıyor hükmünü çıkarmaktaydı. Şeyhülislâm ise padişahı, veziriazam aleyhine bilgilendirmekte idi. "Veziriazam, sizden farklı politika takip etmek istediğinden zehirletmek düşüncesinde olduğunu, bu adam mührü hümayun sahibi oldukça Kırım'ın karışıklıktan kurtulamayacağını ifade ediyor ve şâ-hid olarak da, Rami Efendi ile Mavro Kordato beyi gösteriyordu. İftira ve şehadet tamamlanınca Daltaban Mustafa Paşanın azli gerçekleşti, üç gün sonrada hayatına son verildi.
Böyle Rus düşmanı bir zâtın harcanması üzerinde bir nebze olsada durmak gerekir diye düşünüyorum. Böyle bir zâtın yok edilmesinin verdiği günahı, şeyhülislâm efendinin nasıl Ödeyebileceği üzerinde kafa yormaktansa, böyle makamlara gelenlerin başarıları dine uygun hareket etmelerinden, kötülükleri ise, nefs ve dinin yasakladığı hususlara önem vermemelerine bağlamak gerekiyor. Bazı müsteşrikler ve bîdinler, şeyhülislâmlık müessesesini, böyle nâdir uygulamalar yüzünden, hırpalamayı adet edinmişlerdir. Halbuki kendileri de bu yanlış davranışın mensub olunan dinden değil, şahsi kusurun olduğunu bile bile, yüklenmeye devam ederler. Rami Paşa sadaret makamına oturdu. Devlet Giray ise, sadrazamı değiştiren Osmanlı karşısında mücadeleyi bırakıp, Kuban taraflarına çekilmesi burada topluca yaşayan, Çerkeslere iltica etmesi, sanki Daltaban Mustafa Paşa'nın yokluğunda mücadeleye devama imkân bulmayacağını düşündüğü, noktai nazarına sürüklüyor bizi. Doğrusunu Allah (c.c) bilir.
Aslında tarihi vakaların üzerine gidilirken, tek doğrudan ziyade çeşitli ihtimâller hesabını yapmak doğru bir davranış sayılır, ancak emin olunmayan meselelerde kesin hükmü, Cenâb-ı Mevlâ'ya terk etmek en doğrusudur. Devlet Giray'ın Çerkeslere sığınmasının akabinde Kırım'da Selim Giray'a, muhalefet edecek kimse kalmadığından, şeyhülislâm Fey-zullah efendinin dediği gibi karışıklıklar hakikaten duruldu.

Rami Paşa'nın Sadareti

Son zamanlarda Karadeniz tarafında Rusların yaptığı faaliyetlere bakarak olucak herhalde Gürcistan; Osmanlı devletine ödemekle yükümlü olduğu vergileri tediye etmez olmuştu. Sadrazamı ilk işi olarak bu ülke üzerine asker sevk ederken görmekteyiz ayrıca da, bütün dikkatini memleketin dahili işlerini tanzime teksif ettiğini görüyoruz. Devletin tahsil edemediği gelirleri toplama hususundaki gayreti pek isabetliydi. Rami Paşa'yı idari işlerde gösterdiği başarıyı, askerlik mesleğinden anlamadığı için cihet-i askeriyeye nâzım rolünü beceremedi.
Tarih-i Siyasiyye "yazan Kâmil Paşa mezkûr eserinde aynen şunları ifade etmekte: ". Askerlikten bibehre olmasına mebni mülkiye kısmı lehinde ve askeriye takımı ise, mahareti askeriyesi olan, Daltaban Mustafa Paşa'nın azli ve katlinde, zimedhal olduğu vesilesiyle sadrı müşarileyhin aleyhinde

olduğundan... "Meslek-i celile-i askeriyeden pek haberdar olmayan Rami Paşa askerlerin hazırlamakta olduğu isyanı sezemedi," şöyleki: Sadrazamın vazifeyi yüklenmesinin ardından Gürcistan'a asker şevkini gerçekleştirdiğini yazmıştık, işte sevkedilen askerin pekde ağır davrandığını görüyoruz. Bu yavaşlığın gizli tahkikatı yapılırken, apaçık şekilde de sebeb soruldu. Birikmiş maaşlardan bahsedildiği görüldü. Hatta isyana varabileceğini de imâ yoluyla belirttiler. Hemen birikmiş maaşların ödeneceği vaad edildiği gibi, ikramiye tahakkuk ettirileceği de bildirildi. Fakat isyanda ittifak etmiş yedi ocak askeri, söylenenleri kaale almayarak Et meydanında tekbir getirerek dolaşmaya başladılar. Yedi ocak asken denen gurupların isimleri şunlardı:
1-Yeniçeri. 2-Sipahi. 3-Silahdar. 4-Topçu. 5-Top arabacı. 6-Cebeci. 7-Bostancı. Bu guruba işsiz, güçsüz takımı da iltıedince büyük bir kalabalık meydana gelmiş oldu. Esna-tecrübesi, işin dal-budak saracağını anlamasını getirdi, halde yapılacak iş, yükte hafif pahada ağır mallan yanına dükkanı kapatıp, olayların sonunu beklemek gerektiğinde karar kıldırdı.
Sekbanbaşı, yeniçerinin sadakatten hilaf etmeyen gurubunu yanına alarak sarayı korumaya koştuğu görüldü. İsyancıları sadaret kaimakamı Köprülüzâde Abdullah Paşa'nın, saray yavrusu konağını kuşatmış olarak görüyoruz. Halbuki, Abdullah Paşa, sarayda idi. Bu haber kısa zamanda Konağın Önünde toplanmış isyancılara ulaştı. Konağın önünde asilerin tecavüzkâr tarz da tezahüratları görüldü. Bu sırada konağın iç tarafından atılan bir el silah Cebeci askerlerinden birinin ölümüne sebeb oldu. İsyanın şiddeti her an artmağa başla mıştı. Sarayı korumaya koşmuş bulunan Sekbanbaşı ne hikmetse hapse konurken, şeyhülislâm Feyzullah efendinin damadı İstanbul Kadı'sı Seyyid Mehmed efendi de aynı muameleye, yâni Sekbanbaşı gibi habsedilmişti. Hem isyancı hem de sancak-ı şerifi istemeleri ise pek şaşırtıcı idi. Tabii maksatları, Osmanlı insanının dâima önünde hürmetle eğildiğini bildiğimiz sancağı Nebî'nin, diktikleri isyan bayrağının yanına dikerek ahalinin kendilerinin emellerine ortak olmasını temine matufdu. Sarayda itaat sahibi Bostancılar, Eyyüb-sultan Hazretlerinin türbesinde muhafaza olunan sancak-ı Şerifi kimseye sezdirmeden saraya aşırdılarsada, nasıl haber aldıkları meçhul olan isyancılar sancağı şerifi saraydan zorla getirtip, kendilerinin isyan bayrağının yanına diktiler. Öte yandan; İstanbul Kadı'sina tazyikte bulunularak ulemanın 1 en gelenlerinin, kendi taraflarını tutması ve toplanmasının Gerektiğini ihtar ettiler. Halkın mücbir ihtiyacı olan, fırın, ka-aP ve manav gibi dükkânlar dışında diğer esnafın kapalı ol-asını temin için münadileri bağırttılar. Böyle yapmalarınında sebebi hem yağmayı imkânsız hâle kılmak hem de esnafı malının düşüncesiyle başbaşa bırakmaktı.
İsyana kalkmış bulunan güruh, yeniçeri ağalığına Çalık Ahmed adlı birini seçtiler. Bu seçimle ihtilâl kendisine merkezi idare yeri ve otorite temin etmiş oluyordu. Buna bağlı olarak da, ihtilâl nisbeten muntazam ve bir hiyerarşi bulmuş oluyordu. Orta Camii (Şehzadebaşı Camii) de ulema ve ihtilâl ileri gelenleri toplandılar. Yeri gelmişken sık sık vukubul-makta olan isyan ve ihtilâllerde Orta Camii diye bir ifade yer almaktadır. Bunu Mimar Sinan'ın

Saraçhane başındaki çıraklık eseri olarak adlandırdığı Şehzadebaşı Camiine (orta cami) denilmektedir. Yine bazı tarihçiler, bahse konu ihtilâl ve isyanlarda toplanma yeri olarak belirtilen orta cami beyanının, Şehzadebaşı değil, yeniçeri kışlalarının bazı ortalarının içinde yer alan mescidlere orta camii dendiği ifade edilmek-teysede, bir çok vakada toplanılan yerin sadece, orta cami ifadesiyle geçiştirilmediği neresi olduğu da belirtilmiş olduğundan belki, çok az istisna ile orta camii tâbiri, Şehzadebaşı Camii'ne ait olduğu görüşünü muhafaza etmek istiyoruz. İşte bu camide yapılan; ihtilâl ekibi ve ulema arasındaki içtimada sudur eden karar, Şeyhülislâm Feyzullah efendi ve oğullarının derhal azli, padişahın ise bulunduğu Edirne'den Dersa-adete dönmesini taleb eden bir mektup kaleme alınması oldu, ulemadan beş kişi, yedi ocak askerinden, ikişer kişi olmak üzere ondokuz kişilik bir heyet, bu günkü deyime uygun olarak bir ültimatom da, denebilecek mektubu Edirne'de bulunan padişaha tebliğ için yola çıkarıldı.

Edirne Toplantısı

İstanbul'da vücuda gelen harekâtın her bir anını takip etmekte olan Edirne, şeyhülislâm konağında bir toplantıya şa-hid oldu. Burada tezekkür ettirilen karar, ültimatomu getirecek heyet derhal tevkif olunacak şeklindeydi. Kul Kâhyasının başına geçirilen yüz kişilik müfreze gönderilmişti. Hemen ertesi günü sadrazam Râmİ paşanın konağında yapılan içtimada Kul Kâhyası üzerine aldığı vazifeyi yerine getiremezse ne yapılması lâzım geleceği hususunda bir müzakere açıldıysa, bu soruya cevap verebilecek kıratta kimse toplantı da mev-cudiyeti olmadığından netice hasıl olmadı ve bikarar olarak dağıldı.
Buna karşılık toplantılar tertip edip ne yapacağız diye kafa patlatanlar, Kul Kâhyasının vazifesini bihakkın pek güzelce yerine getirdiğini, gelenleride tahtı tevkife -aldığını da henüz öğrenememişlerdi.

Valide Sultan-Padişah Mülakatı

Padişah validelerinin; memleket ahvalini adım adım ve her antâkip ettiği bir vakıadır. Bu takip sadece tahtı korumak olmayıp, her anne gibi evlâdını koruma refleksinin neticesin-dendir Sultan Mustafa'nın annesi, Gülnûş Valide Sultan bu reflekslerle mücehhez bir anne olarak padişah oğlunun yanına koştu. Üzün zaman rakipsiz bir padişah hanımı olarak yaşadığı hayatın kendisine kazandırdığı tecrübi bilgileri aktarma yolunu tuttu. Diyordu ki;
"Asakir, İstanbul yolu üzerinde birikmiş, neredeyse buraya gelirler. Siz daha önce davranın şeyhülislâm ve oğullarını azledin. CImulurki teskin olurlar. "Diyerek tavsiyede bulundu Şeyhülislâm ve oğullan azledilip, Erzurum'a sürgüne gönderildi. Kul Kâhyasının tevkif ettiği heyetin serbest bırakılıp Edirne'ye gelmelerine müsaade olunduğuna dâir ferman çıkarıldı. Makam-ı meşihata Yaşmakçızâde; bir irade-i seniyye ile, tâyin edildiysede, Yaşmakçızâde

özür beyan etti. İhtilâlciler ise kendilerine müsbet davranan ve istediklerini ifaya gayret ederek kendini sevdirmiş olan Bursalı İmâm Mehmed efendiyi istemekte idiler. Padişah bu isteğe kapalı kalmadı, Mehmed efendiyi ifta makamına getirmekte tereddüt etmedi. Bu sırada hatadanım? Yoksa isyancıları deneme teşebbüsümü sayılır pek bilinmez bir davranış sergiledi Sultan 2. Mustafa.
Bilindiği gibi Kul Kâhyasının tevkif ettiği daha sonra padi-şah'ın fermanıyla, serbest kalan heyetin hâmil olduğu mek-tupda, padişahın İstanbul'a dönmesi taleb edilmekteydi. Buna rağmen taleplerin büyük bir bölümünü yerine getiren padişah, dönme talebine cevap olarak bir müddet daha Edirne'de kalmaya devam edeceğini bildirdi. Bir görüşe göre; padişah bu davranışıyla, ortalığı iskandil ediyordu. Diğer bir görüşe göre de, padişah isyancıların isteğine göremi hareket etsin sorusu, evet. Gerekirsede isteklere uygun hareket icab eder, çünkü bu bir fırtınadır. Önemli olan zamana meseleyi yayabilmektir vede fırtınayı sükunet sahiline çekebilmektir. Bunun temininden sonra milletimize mâl olmuş pek güzel bir deyiş vardır! Siz bu deyişi neresinden alırsanız alın ben buraya yazıyorum: "Elmi yaman? Bey mi yaman?"

2. Sultan Mustafa'nın Hâli

Padişah, İstanbul'a gönderdiği mektupla akıbetini dene-miştiki netice olumsuz çıkmıştı. Çünkü; bir müddet daha Edirne'de kalacağım cevabı, isyancıların aklına biz de bu padişahı tahtından edelim düşüncesine varmalarına yaradı. İstanbul tarafı hâl meselesini gerçekleştirmek için İstanbulun şirndi Londra asfaltı üzerinde, Osmaniye hizasındaki Çırpıcı Çayırında altmış bin asker ve sayısız ahali toplanmış, Edirne'ye yürüyüşe geçmeye ahd etmişlerdi.
Beri yandan asker ve ahalinin yapmış bulunduğu ahd-ü peymani haber alan Rami paşa pek yanlış bir yol tutmuştu. Tercih ettiği tarz askerlikten hakikaten hiç anlamadığının çok beliğ bir delilini teşkil eder. Yapmış olduğu sakat ve kötü tercih şuydu: Rumeli ve Anadolu Askerinden müteşekkil seksen bin kişilik ordu meydana getirmiş, Edirne üzerine yürümekte olan İstanbul ihtilalcilerinin üzerine yürüyüşe geçirmişti. Halbuki her iki gurubun asker liderleri gizlice haberleşmişler, mutabakata varmayı temin etmişlerdi. Rami Paşa son anda bu mutabakattan haberdar oldu ve Edirne'ye dönmevi kararlaştırdı. Aslında buna kaçma denir amma devletimizin sadnazamının kendi ordumuzdan kaçtığını söylemek bize iki buçuk asır sonra dahi zor geliyor.
Yürüyüşte olan iki topluluk; ertesi gün karşılaştığı noktada bir kucaklaştılar ki; herkes bu kardeşliğe parmak ısırdı. Şeyhülislâm, İmam Mehmed efendinin verdiği fetva ile Sultan 2. Mustafa tahtını kaybediyor, yerine veliahd şehzade Ahmed, 3. Ahmed unvanıyla Osmanlı tahtına cülus ediyordu. Makamı sadaretten infisal eden Rami Paşanın yerine, padişahla aynı adı taşıyan Kavanoz Ahmed Paşa tâyin ediliyordu. Tarihler bu sıralar da; 1115/1703 senesini gösteriyordu.

Edirne Olayının Nedeni

Sultan 2. Mustafa'nın tahtını kaybetmesinde önem taşıyan müessirlerden birinin şeyhülislâm Feyzuîlah efendinin taksiratını görmek durumundayız. Ancak işin başka bir tarafını da belirten Mustafa Nuri Paşa'nm meşhur "Netayic ül Vukuat" adlı eserinin 23. sh. den şu alıntıyla sayfalarımızı süsleyelim: ". şeyhülislâm efendinin, ilmi makamları ve rütbeleri kendi çocuklarına ve yakınlarına vermesinden dolayı, bu meslekler de çalışanların gönülleri kırılmış ve gücenmişlerdi. Daha Önce kî zamanda, Sufi'ler (mistikler) <bize göre erbab-ı tasavvuf. M. H> hakkında ihanete cesaret etmiş bulunan Vâni Mehmed efendinin damadı olmasıyla şeyh efendilerde onun (Vâni Mehmed ef. dinin) soyunun sopunun azılı düşmanı kesilmişlerdi. Öyle ki aşağıda anlatacağımız olayın ortaya çıkmasında rahmetli Vâni Mehmed ef. dinin iki oğlu, onbeş yıldan beri Bursa yakınlarında, babalarının yaptırmış olduğu camiin yakınındaki çiftliklerinde oturmakta ve devlet görevi almaktan çekinmiş bulundukları halde, bu olayda bunlarıda oradan getirtip öldürdüler. Sözde bu masum kişileri Öldürme yolu ile Vâni Mehmed ef. diden öc almış oldular." Böylece zahide bâtın uleması arasındaki sessiz mücadele, zamanla böyle sıkıntılara ve kanlı intikamlara varmıştır. Bizim yukarıda Rami paşanın Edirne'de Rumeli ve Anadolu askerinden müteşekkil bir ordu tanzim ettiğini belirten, ancak askeri liderlerin gizlice haberleşerek ittihad eylediklerine dair yazdıklarımızda kaynağımız Sadrazam Kâmil Paşa'nın "Tarih-i Siyasiye" adlı kıymetli eseridir. Yine kıymetli eserlerden "Ne-tayic ül Vukuaf'ın kıymetli yazarı Mustafa Nuri Paşa, İstanbul'dan yola çıkan kuvvetin sayısını yirmibin civarında göstermekte ayrıca buna zamimeten İstanbuldan gelenlere karşı çıkmakla Rami paşa tarafından görevlendirilmiş olan, Kâmil Paşa'ya göre seksenbin kişi civarındaki kuvvet, Nuri paşanın eserinde, padişahın yanında pek az sayıda bir askerle Hafsa'ya geldiğini ve yanmdakilerin İstanbul'dan gelenlere katılıp, padişahı yalnız bıraktığını padişahında ister istemez, Edirne'ye döndüğünü belirtiyor. Bu mübayenet esasa önemli tesirde bulunmuyorsa da işde rol sahiplerinin yanlış tanımlanmalarına yol açmak bakımından mahzur taşıdığını teslim etmek durumundayız.

Netayic ül Vukuatta; 2. Sultan Mustafa'nın taht'tan indirildiği tarih, 1115/rebiyülahirin/3. günü-23/ağustos/1703 olarak gösterilmektedir. 1115/rebiyülahirinin 3. günü-1 703/se-nesinin/ağustos ayının 17. günü olan cuma gününe müsadiftir. Yine Netayiç'de, 23/ağustos/1703'de taht'tan indirilmesinden, 140 gün sonra vefat ettiği yazılıdır. Bahse konu eseri osmanlıcadan sadeleştiren Neşet Çağatay, Sultan 2. Mustafa'nın 30/aralık/1703 günü öldüğünü ifade ederek 23/ağus-tos/1703'de taht'tan indirildiğine göre ölümü 140 değil, 129 gün sonra vukubulmuştur demektedir. Şimdi bize kalırsa 17/ağustos, rebİülahirin 3. gününe denk gelen günü teşkil ettiğinden, o sıralarda tarihler kesinlikle hicri tarih olarak ka-ale alındığından, aradaki fark burada miladi tarihe dönüştürme sırasında yapılıyor kanaati ağır basıyor. Şimdi 17 ağustosu baz

alırsak, 30/arahk da, vefat tarihi olarak kabul edillin-ce 135 gün sonra vefat vukubulmuştur diyebiliriz. Neşet bey 23/ağustosu baz aldığından, 30 arahk'a kadar geçen dönemi 129 gün olarak hesaplıyor. Demekki, Netayic üi Vukuat'ta Nuri paşa 140 gün diyerek 30/aralık 1703 tarihini ölüm tarihi olarak kabul etmemiş demek mümkün olur. Çünkü, eserinde şu gün vefat etti dememektedir. Clzunçarşılı, 1115/şa-ban/20-29/ocak/1704 diyor.

2. Mustafa'nın Şahsiyeti

Sultan 2. Mustafa pek gayretli, cesur, gazi bir padişahtı. Geçmişi içinde bir çok padişaha üstün vasıfları vardı, sekiz sene 6 ay, 14 gün süren padişahlık döneminde üç defa sefere çıkmış ve bu seferler uzun sayılacak müddeti kapsamıştır. Yalnız etrafının sözlerine pek uyar, kızdıklarına çok şiddetli davranırdı. Ağır cezalar verirdi. Uzun zamandır tatbik olunmayan sadrazam katli devrinde bir kaç defa yeniden uygulanmaya avdet olunma durumu yaşanmıştır. Etrafından iyi kimseler bulunduğunda ki buna misâl olarak Amcazade Hüseyin Paşa, eğer bir fitneye kurban gitmeseydi Daltaban Mustafa Paşa gibi zevat beraber çalışmaları esnasında başarılara imza attıklarından padişah değerli kişilerle daha iyi çalışıyor düşüncesini doğrulamaktadır. Eğerki mesai arkadaşları kıymettar kimselerden müteşekkil olsaydı, doğudaki ezeli düşmanımız moskof, pek zor vaziyetlere düşürülebilirdi.

2. Mustafa'nın Hanımları Ve Çocukları

2. Mustafa'nın hanımları; Âlicenâb Kadın, Afife Kadın, Hümaşah Kadın, Saliha Kadın, Şahsuvar Kadın ve Hatice Ka-dın'Iardır. İkballeri ise Hafsa (Hafize) ve Hanife hatunlardır. İlk hanımı 1699/1110 yılında Edirne'de vefat etmiş, Darülhadis Camii naziresine defnolunmuştur.
Afife Kadın hakkında bilgi yoktur. Hümaşah Kadını 1 l/şaban/l 111-1699/şubat/l/ pazartesi günü ahirete intikalini bilebiliyoruz.
Saliha Sultan'a gelince 1696/1108 tarihinde Sultan 1. Mahmud'u dünya'ya getirdiğinden, ileride oğlu padişah olduğunda 9 yıl süren Valide Sultanlığı devri yaşamıştır. 1152/1739 tarihinde dar-ı beka âlemine uqdu. Alaca Minare mescidi bu Valide Sultanın hayratıdır.
Şehsuvar Sultan ise 1110/1699 tarihinde 2. Mustafa'nın 2. oğlu Sultan 3. Osman'ı dünya'ya getirdi. Oğlu 3. Osman'ın padişahlığı esnasında iki yıl Valide Sultan makamında bulundu ve yetişen ecel 27/recep/l 169-27/nisan/1756 salı günü kabir hayatını başlattı. Nuruosmaniye Camii avlusundaki türbesine defnolundu.
Hatice Kadın hakkında malumat 1107/1695 yılında ahnan eşyaların listesinde adının geçmiş olmasından ibaret.
İkballeri bölümünde mütalaa olunan Hafsa hatun'un hikâyesi, diğerlerine göre epey farklı. Çünkü ilk önce bu hanım, sefire Leydi Montegü'nün meşhur "Şark

Mektuplarında" görüştüğünü söylediği saray hanımıdır. Hafsa Sultan 2. Mustafa'dan beş kız doğurmuşsa da bunların dördü ölmüş bir kızı yaşamıştır. 2. Mustafa 'taht'tan indirilince Hafsa Sultan 3. /\hmed tarafından sarayın dışında bir evliliğe zorlanmış ve Hafsa hatun, bu muameleye karşılık olarak, 3. Ahmed'in yüzüne karşı: ".Kardeşinin hanımına bu hakareti yapacağına kalbine bir bıçakla sapla!" deme cesaretini göstermişse de, lâfı dinlenmediğinden, kendisini on yaşındayken saraya getiren reisülküttap Bekir efendiyi seksen yaşında olduğu halde eş seçmiştir. Hafsa Sultan 36 yaşındadır ve Bekir efendi ile ömrünü geçirmektedir, demektedir Leydi Montegü.
Ancak; Padişahların Kadınları ve Kızları adlı çalışmayı yapmış bulunan Çağatay üluçay, şu mütalaayı vermektedir: ".Sonu hakkında başka bir bilgi yoktur. Hafsa Sultan'ın Kadın efendi değil, ikbal olduğunu sanıyorum. Beş çocuğunun olmasını da şüphe ile karşılıyorum." Demekte.
Hanife Hatun ise, Sultan 2. Mustafa'nın diğer bir ikbali'dir. 2. Mustafa'nın taht'dan indirilmesinden sonra, Hafsa hatun gibi Hanife hatun'da başkasıyla evlendirilmiştir. Bu evliliğin-dende İbrahim isimli bir oğlu bir de kızı olmuştur.
Sultan 2. Mustafa'nın Kızları

Ayşe Sultan, Emine Sultan, Safiye Sultan, Emetullah, Zeyneb vede Fatma Sultan ile Rukiye Sultan hanımlar olmak üzere yedi kızı bulunan 2. Mustafa'nın bu kızlarının annelerinin kimler olduğu hakkında TTK. yayımlarından neşrolunan Çağatay üluçay'in kaleme aldığı "Padişahların Kadınları ve Kızları" adlı eserde malumata rastlanmamıştır. Böyle resmi bir kurumda eseri yayınlanan yazarın bu eksiğini hoş görmek kabil değildir. Sırf padişahların eş ve çocuklarını milletimize tanıtmaya gayret sarfetmesi niyetiyle yazılmış olması gereken bu eserin padişah kızlarını hangi hanımlardan doğmuş bulunduğunu araştırıp adı ile iddialı bir eser için büyük eksikliktir. Fakat, Sicill-i Osmani adlı eserde hanımların annelerinin isminin zikrediimediğini gördük ve yine mezkûr eserde 2. Mustafa'nın Hasan adında bir şehzadesi, Ayşe, Emine, Safiye ve Emetullah Sultan hanımların isimlerini zikretmiş görüyoruz. Padişahlık yapan 1. Mahmud ve 3. Os-man'ıda zikretmektedir Sicilli Osmani.
Ayşe Sultan 30/ramazan/l 107-30/nisan/1696'da doğmuş, 1166/1752'de vefat etmiştir. Yeni cami haziresine def-nedilmiştir.
Emine Sultan ise; 1696/1107'de doğmuştu 1152/1739'da hayata veda etti.
Safiye Sultan'a gelince; 1 8/cemaziyelevvel/1 1 08-1696/13/arahk sah günü dünya'ya gelmiş, 1152/1739'da vefat etmiştir.
Emetullah Sultan; 1113/1701'de doğdu. 1139/1727'de vefat etmiştir.

Sultan 2. Mustafa'nın Sadrazamları

Sürmeli Ali Paşa: Bu sadrazam, 2. Ahmed'in son, 2. Mustafa'nın da ilk sadrazamıdır. Sultan 2. Mustafa tahta geçtiğinde Sürmeli paşayı görevinde ipka etti. Ancak beraberce 85 gün çalışabildiler ve Sürmeli Ali Paşa, 1 yıl 1 ay 19

gün süren sadrazamlığından ayrılmak mecburiyetinde kaldı. Dime-toka'da doğan Ali paşa Sokollu Mehmed paşanın ahfadı tarafından yetiştirilmiştir. Sadarete gelmeden önce çeşitli vazifelerde bulunmuş, iki defa da başdefterdar olmuştur. Bugünkü mâliye bakanlığı mukabilidir. Ordunun başında seferede çıkmış oiup 1694'de Varadin kalesini kuşatmış ancak hava muhalefeti kendine bir zafer temini fırsatı vermemiştir. Askerimiz açılan siperlerde yağmurdan husule gelen sel sonunda siperlerde gark olma tehlikesi atlattı. Sultan 2. Mustafa sefer arzusundayken sadrazam bu sefere çıkışı önleme babında tertiblerde bulunduğu hakkındaki söylentileri padişah yaptığı kıyafet tebdili içinde tahkik etmiş ve konuşulanların hakikati aksettirdiği kanaatine vardığından önce azil etmiş, daha sonrada katledilmiştir. Cömert bir kimse olduğu servet sahibi olmadığı görülmüştür. Kabri Edirnede Evliya Kasım Çelebi camii kabristanında olduğunu Clzunçarşılı beyan buyuruyor.

Şehid Elmas Mehmed Paşa: Bu zat 2/5/1695'de sadarete getirildi. Kastamonu'lu olup devletin çeşitli görevlerinde istihdam olundu. Hızla yükseldi ve makamı sadarete geid;. Sultan 2. Mustafa'nın yanında üç defa sefere çıkmıştır. Bu seferlerin sonuncusunu teşkil eden ve Zanta Bozgununun yaşandığında askerin karşı tarafa geçmesini önlemeye çalışırken yeniçerilerce bu işi başımıza getiren sensin nidaları arasında parça parça edildi. Şehidlik mertebesine ulaştı. Elmas lakabı pek güzel ve yakışıklı olmasından kaynaklanır. Makamları çok çabuk aştığından devlet erkânı kendisini kıskanırlardı, dolaysıyla da sevmezlerdi. Demekki tayinler ve terfilerde sadece önümüzdeki kıymete bakmak kâfi olmayıp, etrafın tanzimine dikkat gerektiği nümayan oluveriyor. Elmas Mehmed paşa sadareti ve hayatını kaybettinde tarihimiz 1 l/eylül/1697'yi göstermektedir. Osmanlının 102. sadrazamıdır.

Amcazade Hüseyin Paşa: Köprülü Mehmed paşa merhumun kardeşi olan Hasan Ağa'nın oğludur. Gerek amcasının gerekse amcazadesinin dönemlerinde devlet İşlerinden uzak durmuş ve Bulgaristanda bulunan Pravadi kasabasında Kozluca köyündeki babasına aid çiftlikte vakit geçirmiştir. Amcazâde Viyana muhasarasından bu tarafa gelen Merzifon-İu'nun idamından sonra Köprülü ailesinin gözden düştüğü ve bu aile ile alakalı olanların bir takibe de maruz kaldığı göz önüne alındığında, Hüseyin Paşa'nın bir Sancak idaresini üstlenmesi kendisinin ortadan çekilmediğini gösterir. Daha sonra İstanbul kaimmakamlığına getirilir. 1694 yılında Sakız Adasını kurtarmak için yapılacak seferde Kaptanıderyalığa getirildi. Sakız'ın alınmasından sonra hemen Sakız'a muhafızlığı tayinine dair emir geldi. Kaptanıderya makamı hakiki bir denizci olan Mezamorta Hüseyin Paşa'ya tevcih olundu. Çeşitli makamlarda gösterdiği ferasetli idare daima yükselmesine sebeb oldu. Zanta Bozgunu öncesi mütalaasına önem vermeye gerek görmeyen, gerek merhum sadrazam şehid Elmas Mehmed paşa ve Cafer paşa yanıldıklarını feci bir tarzda Öğrendiler. Amcazade, bu mütalasını duyan padişah tarafından, Tamışvar da makamı sadarete getirildi. Bu makamı alma esnasında gerek amcasının gerekse amcaza-desinin pazarlıklarını hatırlattı. Onlara gösterilen statüyü ta-leb etti. Padişah

bunu derhal kabul etti. Elmas Mehmed Paşa'nın katli esnasında kayıp olan mührü hümayunun yerine bir yenisi yaptırılıp, yeni sadrazama yeni mühürle işbaşı yaptırıldı. Sadrazam paşanın en büyük şansı Köprülülerden sonra yeniden kabiliyetli devlet adamlarının yetişmeye başlamış olmasıydı. Sadareti esnasında en büyük yardımcısı olarak denizaşırı meseleleri halleden büyük amiral Mezamorta Hacı Hüseyin paşa, dış işleri siyasetinde derin vukufu ile Rami Mehmed efendi büyük yardımların sahibi oldular. Ne varki sadrazam ile şeyhülislâm anlaşmazlığı baştan beri olmaktaydı. Feyzullah Efendi ile Amcazade Hüseyin paşa çekişmeye dönüştü. Amcazade istifa ederek Silivri'de bulunan çiftliğine çekildi. Padişah 2. Mustafa sadrazamının istifasına şu hattı hümayunla adetâ bir teşekkürnâme göndermiştir, üzunçarşılı rnerhum'un tarihinden alıntılayalım:
"Senin hizmetinden her veçhile hoşnudidim. Ancak bir kaç defadır tekaüd ihtiyarıyla rikâbı hümayunuma iltica eylemiş idin ve hâla sahib firaş olduğundan mesalih-i ibâdı görmede aczin olduğu mesmû-ı hümayunum oldu. Çiftliklerinden murad ettiğin mahalde meks ve ikamet etmek üzere haslar tayini ile sana tekaüdlük ihsan-ı hümayunum olmuştur, mühr-i şerifi kapıcılar kethüdam ile gönderesin." Hüseyin paşa 1114/1702'nin 29 rebiülevvel-23 ağustos çarşamba günü vefat ettiğinde altmış yaşları civarındaydı. Çiftliğinden nakledilen naşı Saraçhane başındaki medresenin yanındaki parmaklıkla çevrili türbeye defnolunmuştur. "İntikalin gûş edip Arif dedi tarihini Cennet-i firdevsi Hak ide Hüseyin'e câygâh" <1114>
Daltaban Mustafa Paşa: 4/9/1702 tarihinde sadarete gelen Daltaban Mustafa paşa 4 ay, 20 gün sonra yerini Rami Mehmed paşaya bırakarak mazul kılındı, 1 O/ramazan/l 1 1 4-28/ocak/1703 cumartesi günü öldürtüimüştür. Askerler bu katledilme olayına pek üzülerek homurdanmışlardır.
Rami Mehmed Paşa: Bu zat geldiği makamı sadarette 6 ay, 29 gün kalabilmiş ve 22/ağustos/1703'de yerini Kavanoz Ahmed paşaya terke mecbur oldu. Kavanoz Nişancı Ahmed Paşa: Bir karışıklık esnasında sadaretin makamına gelen paşa, ancak 2 ay, 26 gün veziriazamlik yapabildi. Ayrıldığında tarih 17/kasim/1703'ü gösteriyordu.
Damad Enişte Hasan Paşa: Bu sadrazam 2. Mustafa'nın son sadrazamı idi. İki aya yakın kısmı 2. Mustafa ile geçen sadaretinin, sekiz ay civarında bölümü 3. Ahmed'le çalışılarak geçmiştir.

2. Mustafa'nın Şeyhülislamları

Sadık Mehmed Efendi: Bu şeyhülislâm 2. Ahmed'in son , 2. Mustafa'nın ilk şeyhülislâmıdır. Sürmeli Ali Paşa, 2. Mustafa'nın hocası olan Seyyid Feyzullah efendiyi İstanbul'a davet haberini öğrenince, meşihatin buna verileceğini idrak ettiğinden, Sadık Mehmed efendiyi azle yerine de padişah imâmı Bursalı Mehmed Efendiyi tâyin ettirmişti. Burada sadrazamın güttüğü maksat Feyzullah efendinin önünü alabilmesidir. Padişahı, hocası ve imamının arasında bir tercihe

itmekti. Mehmed Sadık efendi el çektirildiği makam-ı meşihattan ayrılınca Fındıkh'daki yalısına çekildi, ikinci meşihatı gerçekleşene kadar bu yalıda oniki yıl oturdu ve akaid, tasavvuf ve de tevhİd konularında ilmi tetkiklerde bulundu. 1121/rama-zan/1709 kasım ayı geldiğinde 81 yaşında olduğu halde irti-hal eyledi. Meşihatının toplam süresi 21 aydır. Kabri Fındıklı camiindedir. Mehmed Efendi (Hünkâr İmamı): Bursalı diyede anılan Mehmed efendi, hace-i sultani olan Seyyid Feyzuüah efendinin İstanbul'a gelmesiyle 2 ay durabildiği makamı meşihattan alındı. 11/şev-val/l 106-25/mayıs/1695'de görevinden alınan Mehmed efendi, Sultan Mustafa'nın 2. şeyhülislâmı ve bu sultanın taht'tan indirilmesi sırasında kıyamcılar tarafından makam-ı meşihata getirilmesi hasebiyle, 3. Ahmed'in ilk şeyhülislâmı olma şerefinede nail olmuştur. 1141/1728 tarihinde Bursa'da vefat etmiştir. Şeyhülislamlığının süresi iki defada yekûn yedibuçuk aydır. Seyyid Feyzullah efendi: Dokuz yıl yaptığı şeyhülislamlık onun etrafını kayırması hasebiyle feci bir sonla karşılaşmasına sebebiyet vermiştir.

Meşhur Edirne Vakasında büyük hakaretlere de maruz kaldıktan sonra hakaretler cesedine dahi yapılmıştır. Talebesi olan padişahı, kendisiyle beraber mahva sürüklemiştir. Padişah 2. Mustafa taht'tan indirilmiş ve hocasının uğradığı akıbetten kılpayı kurtulabilmiştir.

Sultan 2. Mustafa'nın Muasırları -Almanyada: İmparator Leopold İngilterede: Kral 3. Gilyom ve Kraliçe Ann Papalık da- 12. İnnosan, 11. Kaleman Prusya da: 1. Fredrik Rusya da: imparator 7. Petro Fransa da: 14. Lui gibi hükümdardır. Memâlik-i Mahrusada yâni Osmanlı topraklarından bir kaç meşhuru da yazarak sayfamızı süsleyelim. Köprülüzâde Fâzıl Mustafa paşa, Abdullah ve Amcazade Hüseyin paşalar, Koca Halil paşa, Şeyhülislâm Feyzullah efendi, ulemadan Vâni ve Şefiknâme yazan Şefik efendileri zikredebiliriz.

SULTAN 3. AHMED 2
- Osmanlı Hanedanı Üzerine Görüşme 2
- Kararlı İstanbul'a Avdet 2
- Hasan Paşanın Sadareti 3
- 1slavların Şuurlanması 3
- Deli Petro Rusya'sı 4
- Avrupa Devletlerine Bir Bakış 4
- Karlofça Antlaşması 4
- İsveç-Rus Çekişmesi 4
- Prut Savaşı Ve Zaferi 5
- Demirbaş'ın Mağlubiyeti 5

3. Ahmed'in Alicenaplığı 5
Deli Petro'nün Hamakatı 5
Savaş'ın Safahatı 6
Prut Sulhunun Esasları " 6
Venediklerle Savaş 7
Avusturya Seferi Ve Neticesi 7
Pasarofça Antlaşması 8
İran'daki Aksiliğin Dersaadet'e Te'siri 8
Sultan Mahmüd'on Adı Telaffuz Ölünüyor! 9
Patrona Halil Ve İsyanı 9
İsyan Nasıl Başladı? 9
Padişah Nerede? 9
Padişah 3. Ahmed'in Feragati 10
Sultan 3. Ahmed'in Şahsiyeti 10
3. Ahmed'in Hanımları 11
3. Ahmed'in Sadrazamları 13
1696-1736 Seneleri Deniz Harekâtları 13
Pasarofçaya Doğru! 16

SULTAN 3. AHMED

Babası: IV. Mehmed Han
Annesi: Râbia Gülnüş Sultan
Doğum Tarihi: 1673
Vefat Tarihi: 1736
Saltanat Müd.: 1703-1730
Türbesi: İstanbul'da Yeni Camii Yanı Turhan Valide Sultan Türbesi.

Sultan 3. Ahmed 23. padişah ve 15. halifedir, 4. Meh-med'in oğlu 3. Ahmed. Edirnede bulunan padişahın tahtan indirilmesiyle geçtiği padişahlık makamına kurulduğunda otuzbeş yaşındaydı. Nasıl bir vaziyet ülkede hüküm sürerken devletin başına geçmişti? Bunu dikkatle incelemek gerekir. Bir yazarımız yeniçerinin yoldan çıkış hâlinin tipik görüntüsünü şu satırlarla tesbit ediyor. ".. Sultan Mustafa'yı hâl etmek üzere Edirne'ye kadar gitmiş olan şımarık yeniçeriler yeni padişahın tahta çıkmasını nazar-ı dikkate bile almaksızın arsızlıklarında 'devamı, vüzerayı ve ricali, erkân-ı idam ediyorlardı. Hâttâ şeyhülislâmlıkdan -yine kendi arzu ve ta-lebleriyle- bilazl Erzurum'a nefyedilen Feyzuilah efendi'yi bile yoldan çevirerek, fecii bir surette kati ve İtlaf etmişlerdi, "dedikten sonra biraz daha izah lüzumunu hissetmiş olacak ki, sayfanın dibine bir ilave gereğini görmüş. Aynen alıyoruz: "Feyzuilah efendi, bagiler (yol kesenler) tarafından üçgün kadar hapsedildikden sonra burnu, kulakları, dudakları kesilmiş, ondan sonra bir beygire ters olarak bindirilerek Edirne at pazarına götürülerek badel teşhir, kemâl-i cefa ile edildikten sonra ayağına ip bağlanarak sokaklarda hrısti-yanlara süründürülmüş ve önünde papaslara ayin-i ruhani icra ettirilmiş ve bade Tunca Nehri'ne atılmıştır. Vakıa Feyzuilah efendiden evvel dahi yeniçeriler iki şeyhülislâmı kati etmişler idiysede hiçbirisi böyle facia tarihimizce mucib-i cehalet bir su-i akıbete duçar olmamışlardı. Şu ahval o zamanlar ahlâkı umumiyenin seviyesini bize göstermeğe kâfidir." Demekten kendini alamamıştır.

Osmanlı Hanedanı Üzerine Görüşme

Şunu hemen belirtmek gerekirki; bir çok tarihçi, sıkışıldı-ğında kıyamcıiarın kellesini istediklerinin neden verildiğini aydınlatmak babında işin derinliklerine nüfuz edilecek mütalaadan içtinap etmişlerdir. Böyle olunca da, altıyüzyirmiiki seneyi bulan Osmanlı hanedanının devlet-i âliye'yi temsili hususu pürüzsüz devam etmiştir anlayışı ahali arasında yaygındır. Ancak; yukarıda cümle içinde kullandığımız "sikışıldı-ğında kıyamcıiarın kellesini istediklerinin neden verildiği.." hususu hanedan değişikliğini önlemeye matuf tedbirlerden olarak düşünmek lâzımdır. Buna bağlı olarak İsmail Hakkı Uzunçarşılı tarihinden arabaşlığımiza aid bîr pasajı nakledelim: "Asi kuvvetler Silivri mevkiine geldikleri zaman orada bir kaç gün oturarak Sultan 2. Mustafa'nın yerine kimin

getirilmesi lâzım geleceğini görüştüler. Bunlar henüz İstanbul'da iken kimi hükümdar yapacaklarına dâir bir kararlan yoktu. Fakat Avcı Sultan Mehmed'in oğullarını istememekte müttefik idiler. Bâzısı Kırım hanzâdesini ve bazılarıda İbrahim Hanzâdelerden birini hükümdar yapalım gibi sözlerle dedikodu yapıyorlardı. Buradaki İbrahim Hanzâdeferden kasıt, Sokollu Mehmed Paşanın, 2. Selim'in kerimesi İsmihan Sultan hanımla izdivacından doğmuş bulunan İbrahim'in torunlarıdır. Ancak; Hünkâr İmamı Bursalı Mehmed efendi, sadrazamın çadırında yaptığı müdehalece konuşmayla, şehzade İbrahim'in daha onbir yaşında olduğunu ileri sürerek, 30 yaşın üzerinde olan ekber şehzadenin tahta çıkarılmasını mukni bir lisanla temine muvvaffak oldu. Böylece de şehza-de Ahmed, 3. Ahmed unvanı ile taht-ı Osmani'ye çıkabildi. 2. Mustafa'nın Hafsa'ya geldiğinde kardeşi Ahmed'in İstan-buldan gelmekte olanlar tarafından tahta çıkarıldığını anladığından, Hırka-i Şerifi arabaya yükletirken "bu layke nemen selametle saraya varıp şu emaneti sahibine (yeni hükümdara) teslim edebildik, Allah mübarek eyleye padişahlığını" Dediği Nusretname adlı eserde yer almaktadır.
3. Ahmed Osmanlı tahtına 9/rebiülahirl 1 15-22/ağus-tos/1703 çarşamba günü kuud etmiştir. (Jzunçarşılı tahta geçtiğinde 31 yaşı içinde olduğunu beyan buyurmaktadır. Yılmaz Öztuna ise, Hacıoğlu pazarı Otağı hümayununda 31/12/1673'de dünya'ya geldiğini, tahttan indirilen Sultan 2. Mustafa ile ana ve baba bir kardeş olduklarını bildiriyor.

Kararlı İstanbul'a Avdet

3. Ahmed, umumun isteği olan İstanbul'a dönüş yoiuculu-ğuna başladı. Beraberinde mahlû padişah 2. Mustafa ve onun üç oğlu, Mahmud Osman ve Hasan ile 2. Ahmed'in oğlu şehzade İbrahim'de olduğu halde İstanbul'a geldiler. Top-kapı Sarayına geçmeden Eyüb Sultan Camiine ve yüce sa-habiyi ziyaretle kılıç kuşanma merasimini yerine getirdi. Bu arada asilik yapanların yüreklerine kuşku düştü. Tecrübelerle sabittİrki ihanet erbabı, bir gün bana da ihanet eder veya ederler hükmü kaziyyesi içinde belâlara duçar edilmişlerdir. Bu ihtimal akıllarına geldiğinde, yüreklerini korkunun kırıntıları serpilmeye başladığı an, İstanbul'a dönmüş oldukları zamandı. Çırpıcı Çayırında (bu gün ismi var kendi yok çayır) içtimaa ettiler. Şehre girmemeyi önerenlerle kaderciler müzakerelerde bulundular ve inceldiği yerden kopsun diyerek başşehre dahil olmaya karar aldılar.
Yeniçeriağası Çalık Ahmed paşa, pek kısa zamanda çeşitli mevkilere gelmenin hazımsızlığı içinde şımarmış, makam-ı sadareti yüzsüzlük yapıp bizzat 3. Ahmed'in kendisinden talep etmişti. Önlü Nusretnâme'den sadaret talebi ile alakalı bir paragrafı sayfalarımıza alalım: "Çalık Ahmed paşa: <Bu devlet bana münhasırdır deyip sadaret sevdasına düştü, cuma günleri camilerde padişah hazretlerinin koltuğuna girdikçe mühür talebinde oldu ve hatta bir gün beni, yâni Si-lahdar Tarihçi Mehmed Halife'yi camide tuttu. Elbette mührü bana alıver

deyip ve ben dahi bir orta kuşaklı oğlanım, bu asıl iş içinde bulunmak külli kabahattir. Lütfeyleyip bu teklifi eyleme, işte padişah, var kendin iste dedim. Vad'i hümayunları oldu dedi. Allah mübarek eyliye mülukte kizb olmaz dedim ve elinden güç kurtulup huzur-u hümayuna vardım ve şu herifle ne belâya uğradım, mühür delisi olmuş dedim. Ya beni nasıl taciz etti, bile idin, hele va'd ile başımdan savdım. Buyurdular>" Görüyorsunuz sevgili okuyucular mevki ve makam hırsı karışık dönemlerde nice değersiz kimselerin külah kapmasına yaradığını bu olayda da müşahede etmek mümkün. Çalık'ın istediği sadaret, mevcut sadrazam Kavanoz Ahmed paşa İle arasının açılmasını tevlit etti. Artık devletin ünlü plânları tatbike konma vakti geldi. Padişahın eniştesi Morali Hasan Paşa ilk önce sadrazam kavanoz AhmeJ paşanın yanına gitti ve "mühürdenmi vazgeçersin? Yoksa Çalık Ahmed paşadanım? Mühürün herifin eline doğru gidiyor, eline geçirdiğinde de ne sen kalırsın ne ben. Sadrazam: <bu herif benim oğlum değil, ancak yapacağı kötülüklerden çekinirim. Yoksa bir gün evvel yok olması sadaretimi rahat geçirmeme yarar> dedi. Enişte; Çalık Ahmed paşaya uğrayarak, padişah benim hanıma geldiğinde sadareti sana vereceğini söyledi. Ben: hemen verseydiniz dediğimde bakarsın mazulun başına toplaşirlar fenalık yapmaya kalkarlar, bu bakımdan meşveret günü vereceğim. Dedi şekli içinde nâkilde bulunur. Çalık, bundan memnun ve kanmıştır. Hasan paşa son çelmeyi takar: <aman bizi yabana atma> Çalık Ahmed hoşnutluk içinde <Allah korusun. Başım üzerinde yerin var. Sende bana dayanır ve yardım edersen sadaretim kolay olur> Cevabını verir. Bunlar olmaktayken saraydan gelen bir haber Rusya'ya sefer var müzakere olacağına hâviydi. Saraya toplanan vüzera, ümera, veziriazam padişah huzuruna çıktılar sefer görüşüldü. Padişah: Çalık Ahmed paşa'ya fikrini sorduğunda, veziriazamlık beklemekte olan Çalık paşa, ferman sizden, kulluk bizden cevabıyla matlub bir cevap vermişti. Padişahın huzurundan çıkan müzakereciler, Revan Köşküne istirahate çekildiklerinde Fındıklılı Mehmed Halife bir hilat getirerek sadrazama verdi. Yanındaki hat'ta Çalık paşaya Kıbrıs'ın valiliği tevcih olunduğu bildirilmekteydi. Vaziyete pek kızmış olan Çalık Ahmed, çeşitli i'tirazlarda bulunduysa da, Balıkhaneye yanaşmış gemiye binmek mecburiyetinde kaldı. Bu gemide arkasından yetişen idam fermanı Kapıcıbaşı Küçük Hasan eliyle ulaştırıldı ve icra olundu. Arkasından Çalık Ahmed paşa tarafdarı olan yeniçeri ileri gelenleriyle sempatizanların kimisi uzaklaştırıldı, kimi katledildi, kimileri de ordudan sivil vazifelere tâyin edildiler.

Akabinde Kavanoz Ahmed paşa sadaretten azil olundu. Yerine, devlet plânının işlemesindeki başarılı hizmeti Morali veya Enişte Hasan Paşaya veziriazamlık getirdi.

Hasan Paşanın Sadareti

Gerek Çalık paşanın gerekse sadrazamın azilleri yeniçerinin, bazı ileri gelen serdengeçtİleri arasında üzüntüye mucib oldu ve aralarında yaptıkları istişarede

elli kişi kadar isyan taraftan belirlediler. Yeniçerilerin 1. Ağa bölüğüne kendilerini desteklemeleri hususunda muavenet istediler. Kıdemli oda-başıyı bunlara şu nasihati verirken görüyoruz: "Biz hükümet işine karışmayız. Saltanatın işlerini teftiş etmek bizim işimiz değildir. Yaptığınız işler açtığınız yaralar devlet gemisini batıracak. Daha neler yapmak istiyorsunuz? Dedi. Odabaşı bu nasihatların fayda vermeyebileceğini temmül ettiğinden, bunları Yeniçeri Ağası Çelebi Mehmed Ağa'ya haber verdi.
Tedbirler alındı ve müstakbel bir isyan parlamadan söndürüldü. Fitne erbabı öldürülürken, Cebecileri kışkırtan Boşnak İbrahim Ağa Bağdat'a sürgüne yollanırken, oraya varışında ela hayat defteri dürüldü.
Edirne vakası tertipçilerinden Karakaş Mustafa ve Engerek Yılanı Küçük Ali de kellelerini kurtaramadılar, ektiklerini biçtiler. 18/ramazan/1115-25/ocak/1704 perşembe günü, 3. Ahmed şeyhülislâmlığa Paşmakçızâde'yi getirip, Hünkâr İmamı Mehmed efendiyi azile karar vermişti.

1slavların Şuurlanması

Osmanlı devleti içinde birbirini takip eden kıyamlar, tahtın boşalması gibi vakalar cereyan ederken, Rusya'da pansla-vizm konusu dal budak saldı. Bu fikrin mucidi Kınyaniç isimli Hırvatistanda yaşayan bir Sırplı idi. Aynı zamanda Katolik papası olması, arkasında Roma'daki Papalığın bulunduğunu hatırlatıyor. Moskova'da yaptığı sivri konuşmaları yüzünden yakalanarak Sibirya'ya sürgüne gönderilmişti. Orda da çalışmalarını durdurmamış, bir kitap yazmış ve bu kitapda "Slav kavmi altı kabile halinde, Ruslar, Lehler, Çehler, Bulgarlar, Sırplar ve Hırvatlar olarak bilinirler. Eskiden bunların her birinin hükümdarı vardı. Şimdi ise; hükümdar sahibi olan yalnız Rusyadır, diğer beş kabile başka kavimlerin boyunduruğu altındadır. Islavların henüz ne bir tarihi, ne de tarihçisi vardır" gibi ifadeler yer almaktaydı. Kınyaniç ayrıca Rus Çarı Aleksi'ye, Osmanlı ve Almanyanın elinden Islavları kurtarmak için mücadeleye davet etmişti böylece Ruslar çok az bir za-nian sonra Çar Feodor zamanında Osmanlılar ile Tatarları dış düşman tanıma yoluna saptılar. Buna ilave olarak da zaman içinde Lehistan'ın meşhur kralı Jan Subiyeski ile ittifaka gittiler.

Deli Petro Rusya'sı

Bayezid-i Veli döneminde İstanbul'a gelen Moskova kralı elçileri, huzuru hümayuna çıktıklarında, ilkel kıyafetleri hasebiyle o gün sarayda bulunan zevat tarafından kahkahalarla alaya alınmışlardı. Fakat son senelerde Rusya adını almış bir devlet haline gelmiş olan Moskova krallığı, hududlarımızda bize gözaçtırmaz, saldırgan bir ülke hüviyetine bürünmüştü. Bizim tarihlerimiz de Deli Petro, Akbıyık Petro diye anılan, Rusiann ise; Büyük Petro dedikleri çar, ülkesini Avrupa Medeniyeti anlayışına taşımaya orada bulunan mükemmeliiyet-leri tatbike uğraşıyordu. Beledi, toplumsal, askeri, sınai terakkileri kucaklıyordu.

Ülkesine avrupanın ilim sahibi kimselerini davet ediyor, kendisi bizzat oralara seyahat yapıyor kültür araştırmalarına önem veriyordu. Yayımladığı bir beyannamede ise; "Ecnebilerin Rusya'da her türlü can güvenliği ve rahatı, yardımı, seçkinliği, mezheple alakalı Özgürlükleri bulacaklardır" demekteydi. Vine avrupadan; kara ve deniz subayları, mühendisler, gemi İnşaiyecileri, sanatkârlar, doktorlar, mektep hocaları, ilim ve bilim adamları getirtiyor her alanda kitap tercümeleri yaptırmaktaydı.
Kıymetli yazar Ahmed Rasim bey; tarafımızdan sadeleşti-rilen kıymetli eserlerinden birini teşkil eden Osmanlı Tarihinin 3. cildinin 836. sahifesinde Rusya, Deli Petro riyasetinde yukarıda saydıklarımızı gerçekleştirirken biz ne yapıyorduk, sorusunu yönelttikten sonra kendi şöyle cevap veriyor: "iç ihtilâller çıkarıyorduk. O zamana tesadüf eden tarihlerimize bakacak olursanız, darüssaade eski ağasının sürgünü, vali tâyini, eyalet tevcihi, donanmanın gelmesi, makamların değiştirilmesi, azledip öldürmek, Silahtar olan İbrahim bey, yeni köşk yapılması, padişah gezintisi.." gibi hususlarla meşgulüz diyor.

Avrupa Devletlerine Bir Bakış

İspanya taht savaşları ile meşgulken, kuzey avrupada savaşlar birbirini takip etmeye başladı. Rusya, İsveç, Lehistan ve biz yâni Osmanlılar döğüşüp durmakta idik. Ruslar bizden Azak'i alırken Leh'lilerin kralı Subiyeski öldü. Lehistan'da krallık halk tarafından yapılan seçimle belirleniyordu. Bundan istifade etmeyi bilen Deli Petro, kesenin ağzını açıp, Malkıran adıyla tanınan Hersekli Odüst'ü seçtirmeye muvaffak oldu. Avusturya hükümeti bu tercihi mergup buldu ve destekledi. Bunun neticesinde de Rusya avrupa siyasi mahafilin-de birinci defa olmak üzre takdire şayan bulundu. Rusya'nın elde ettiği bu prestij, kendisine müracaat edilen kapı rolünü getirdi. Balkan yarımadasında ömür sürmekte olan hristiyan-ların bir kısmı Deli Petro'ya Osmanlı devleti ile savaşmasını söyleyip duruyordu. Buğdan voyvodası Kantemir ile Eflâk bey'i Jorj Kastoryato Rus birliklerinin Tuna Nehri civarında olmasını istediler. Allahdan Lehistan, Venedik ve Avusturya bu çağrılara destek vermediler.

Karlofça Antlaşması

Karlofça Antlaşmasını yapmak mecburiyetinde kalışımızın sebebi hakikisi 1683 yılında uğradığımız 2. Viyan kuşatma-sındaki yenilgidir. Avrupanın boynuna geçirdiğimiz tasma bu mağlubiyetle öyle bir duruma düşmemize sebeb teşkil ettiki, tarihte hiç bir devlet böyle ardı arkası gelmez saldırılara muhatap olmamıştı. Bu saldırıları durdurmak için büyük bir ricatı dahi deneme durumu ile karşı karşıya geldik. Bu saldırıları Salankamen muharebesinde ancak durdurabildik.
Fütuhata yeniden başlamamız ihtimali, Salankamen meydan muharebesinin aziz

şehidi Fazıl Mustafa Paşa'nin şerefli alnına isabet eden kurşunla beraber ortadan kalkmış oldu.
Köprülü Mehmed Paşa sülâlesinin yetiştirdiği kıymetli devlet adamlarından biri olan Amcazade Hüseyin paşa bir sulha ihtiyaç olduğunu hissederek, buna zemin hazırlayarak, 1699 yılında Karlofça Musalahasını imzaladı.
Bu antlaşmaya göre, Erdel ve Macaristan Avusturya'ya Mora ile Dalmaçya Venediklilere, Podolya ile Ukrayna Leh-Ü'lere, Azak Kalesini de Ruslara terke mecbur olduk.

İsveç-Rus Çekişmesi

Avrupa üzerinde iki devletin arasında devam eden husumet, belki hiç bir zaman Osmanlı Devletini Rusya-İsveç ihtilafı kadar ve neticesi i'tibarıyla alakadar etmemiştir. Ancak şunu ilavede fayda vardırki; Ruslar, Çar Petro'nun yönetiminde büyük atılımlar yapmaya muvaffak olmuş, Rusya tarihinde ilk defa donanma kurmayı başarmışlar hâttâ, bazı avru-palıların "Sultan'm bakire kızı" saydıkları Karadenize de böylece el uzatmış oluyorlardı. Donanmalarının bir bölümüyle Baltık denizinde bayrak dolaştıran Ruslar, lehistan ile aralarında yaptıkları müsalahaya istinat ederek, İsveç'le kapışma alanı bulabildi. Bu savaş uzun bir zamana yayıldı.
Öte yandan Osmanlı devletinin, gerek Rusya gerekse Avusturya'nın taaruzlanndan korunma hususunda artık sadece kendi gücüne bağlı mukavemetten ziyade, büyük devletler arasındaki münasebetleri gözetip, ortamı müsait oİana yanaşma politikası gütme ihtiyacını duyduğunu görüyoruz. Hâttâ 1933 yılında bir komisyon tarafından kaleme alınmış bulunan ve yayımcılığını Maarif Vekâletinin üstlendiği üç ciltlik tarih kitabının 3. cild 144. sahifesinde yukarıya aldığımız tesbitin bir benzeri şu satırlarda nümayan oluyor. "18. asırdan itibaren Osmanlı İmparatorluğunun varlığını muhafaza edebilmesi, yalnız kendi dahili kuvveti sayesinde değil, bü-
yük avrupa devletlerinin yekdiğerlerine zıt menfaatlerinin çarpışması, yâni maruf tabirle <Rekabet-i Düveliye>nin tesiriyle mümkün olabilmiştir.

Prut Savaşı Ve Zaferi

Avrupa ile meşguliyetleri münasebetiyle Ruslar olsun, Avusturyalılar olsun devlet-i âliye'yi rahat bırakmışlardı. Bu rahatı değerlendiren Sultan 3. Ahmed iç meseleleri bir teviye hâl yoluna koymaya çalışıyordu. Hudud boylarında ise nizamı ve intizamı sağlamaya muvaffak olmuştu. 1120/1108 tarihine gelindiğinde meydana gelen bir oiay, Osmanh Devleti ile Rusya arasında, husule gelecek bir savaşın başlangıcını teşkil etti, şöyleki:
m. 17. asırda şecaat-i askeriyesiyle nam bırakmış olan ve bizim tarihlerimizde Demirbaş unvanıyla anılan İsveç kralı 12. Şarl, Rusya Çarı Deli Petro'nun istilacı siyasetinin karşısında savunma yapmak yerine saldırıya geçme metodunu

benimsemişti. Hakikaten bu saldırısı sayesinde hem ülkesinin harabiyete uğramasını önlemiş, hem de süvarileriyle takviyeli güçlü ordusunun Rus kuvvetlerine bir kaç yerde üstün gelebilmeyi başardığı görüldü. Bununla da iktifa etmeyen 12. Şarl, Varşova'ya kadar gelmeyi başarmış, hâttâ Lehistan tahtına kendi adamlarından birini oturtmaya da muvaffak olmuştu. Demirbaş Şarl'ın Ruslara karşı bu tazyikine bu taraf-tanda Osmanh bir sıkıştırma harekâtı tertip etseydi, buna in-zimamende Kırım Han'lığına akına başlaması emrini vermiş olsaydı menfaatimizin büyük olacağı pek açıkdı.
Ne varki; devlet hem kendi harekete geçmemiş, hem de Kırım Hanlığına asla olaylara karışmaması istikametinde tebligatta bulunmuştu.

Demirbaş'ın Mağlubiyeti

Bir çok mevzi savaşın neticesinde İsveç kuvvetleri ile Rusya ordusu karşı karşıya geldiklerinde üzerinde bulundukları kara parçasının adı Poltava idi. Çok kanlı bir savaş meydana geldi. Şarl'in askeri bu ölüm kalım mücadelesinde Ruslara mağlup olmaktan kurtulamadılar. Demirbaş Şarl ise, hem yaralı, hem de mağlup kral psikozu içinde Buğdan civarında hudud-u hâkani yâni, Osmanlı hududlarına iltica etmişlerdi. Ancak Ruslarda sıcak takibi gerçekleştirmişler hududumuzu aşmışlardı. Davranışları iltica etmiş kimseleri kovalamaktan ziyade münasebetsizliklerin sergilendiği hareketlerle doluydu. Bu hareketlerin tabii sonucu Rusya'ya savaş açmaya varacak güne gebeydi.

3. Ahmed'in Alicenaplığı

Mehazlarımızdan olan Devlet-i Osmaniye Tarihi yazan Ali -. Şeydi bey şöyle anlatmakta: "Şarl'in memalik-i Osmaniye'ye ilticasını haber alan 3. Ahmed, Demirbaş Şarl hakkında pek mültefitane davranilmasını hudut muhafızı Mustafa Paşa'ya emretmiştir. Daha önce Kral Şarl'a zorluklar çıkaran Abdurrahman Paşa'nın, azarlanmasmida bildirmişti. 3. Ahmed ayrıca; Şarl'a pek güzelce bir at ve pek güzel donanmış eyer takımıyla birlikte hediyeyi yolladığı gibi, günde 415 kuruş maaş bağladığını bildirmişti. Mağlup Kral; Yusuf Paşa'ya iltica ettiği andan i'tibaren hüsn-ü kabul görmüş, en iyi şekilde ağırlanmaya başlanmış, bu davranış için padi-şahdan gelecek fermana göre hareket diye bir yola gidilme-miştir. Kral'ın yanında bulunan dörtyüz kişiye yakın zevata misafirperverliğimiz bütün şaşaasıyla gösterilmiştir. Padi-şahdan gelen ferman sonrası bu fevkalade güzel ağırlamanın ziyadeleştiğini söylemek abestir. Ruslar mülteci kralı bizden kendilerine vermemizi ısrarla talep ettiğinden, buna Karşılık mensubu olduğumuz din-i mübin'in bu hususta mü-saadekâr olmaması da bahse konu olduğundan, Demirbaşı vermektense, Petro ile savaşmak tercih olundu. Nihayet tarih 1123/20/safer-1711/9/nisan/perşembe günü Baltacı jVlehmed paşa kumandasındaki orduyu hümayun İstanbul'dan yola çıktı. Aynı yılın 19/temmuz/pazar günü Rus ordusunun karşısına dikildiğinde Deli Petro bizzat

kumanda etmekteydi Rus kuvvetlerine.

Deli Petro'nün Hamakatı

Osmanlı devletinin zafiyetini bilen Deli Petro bu vaziyet halinde kendisine yapılan savaş ilânına ehemmiyet vermedi. Halbuki; aşağıda ifade edeceğimiz gibi, Deli Petro aniden karşısında bulduğu ve kendinden ikimisli mevcutlu orduyu görünce şaşırdıb öylece de hatasının büyüklüğünü anlamişsa da, iş işden geçmiş bulunuyordu Petro için. Hele bir müddet -tenberi Osmanlı devleti aleyhinde kışkırttığı ve kendilerine yaptığı yardımlar hasebi ile hududda yaşayan Osmanlı teba-sındaki gayri müslimlerden umduğu yardımı ve anlayışı göremeyince moralman epeyi çökmüştü. Deli Petro, geniş Osmanlı topraklarını ele geçirmek işine büyük çareyi doğuda yaşamakda bulunan hristiyanları kendine çekmesiyle başarabileceğini idrak etmişti. Bunun yolunuda o bölgelerde yaşamakta olan dindaşlarının kendisini koruyucu gibi tanımalarını teminde bulmuştu. Böylece Osmanlı ülkesinde hristi-yanlarla alakalı ihtilafa dayalı işlerde hemen sesini yükseltiyordu. Zaman içinde bu davranışları bir kapı açmış sayılabil-rnektedir. İsveçliler ile savaşmadan evvel Eflâk ve Buğdan bölgelerine bir çok gizli ajanlar göndermiş, yakında oralara orduları ile gelerek bölgeyi feth edip, hristiyanları müslüman-ların elinden kahredici idarelerinden kurtaracağını vaad etmisti. Fakat; kendisi dehşetli bir gurur içinde hududa yaklaşmışken adı geçen tebâ'nın son derece sakin durmaları meyus olmasının sebebi oldu. Kara yolu ile Ordunun başında giden sadrazam Baltacı Mehmed Paşa'ya, deniz tarikiyle giden Kaptan-ı Derya Mehmed paşa tarafından levazım ve erzak lojistiği yapmak üzere gönderilmeside ayrı bir isabetti. Baltacı'nın ordusunda, 30 bin yeniçeri, bin cebeci, 7 bin topçu, 3 bin aylıklı asker bulunmaktaydı. Daha sonra Kırım, Anadolu, Rumeli vilayetlerinden gelen yardımcı birlikler sayesinde mevcud 145 bini buldu.

Savaş'ın Safahatı

Osmanlı ordusu Prut Nehri civarında Falçi Köyü yakınlarında, Rus kuvvetlerine yetişti. Tam bu sıradada Kırım Ordusu aksi istikametten Osmanlı ordusuna iltihak etmek üzere gelmiştiki buna bağlı olarak Rus kuvvetleri iki güç arasında kalmış bulunuyordu. Petro içine düştüğü zor durumu kabullenmekte pek zorluk çekmekteydi. Ya ordusunu ve kendini ölümün kucağına atacak idi. Yahut da, izzet-i nefsini yenip, esaret lâlesine boynunu uzatacaktı. Bu arada tebarüz ettirelimki Rusların mevcudu 60 bini aşmamaktaydı. Kendisinin müşkül mevkide kalması Petro'da her yolu denemeye karar vermesine zemin hazırlamakta idi. Bundan dolayı, kendi buluşumu, müşavirlerinin tavsiyesimi yoksa bizzat savaş alanının hemen kenarındaki karargâhında bulundurduğu nikahsız karısını tarih kitaplarında 1. Katerina adı ile anılan metresinin aklıylamı nehâl ise, bütün hazinesini ve mücevherlerini hâvi olarak göndermek ve sulh talebinde

bulunmayı tatbike koyma kararı aldılar. Katerina, sadrazam Baltacı Mehmed Paşa ya mülâki oldu vesulh antlaşmasının gerçekleşmesini temine muvaffak oldu demekte olan beyanlar olduğu gibi, bizce de daha doğru kabul edilmesi icab eden görüş yukarıda ileri sürülene muhalif olan görüştür. Şimdi biz bu savaşın ayrılmaz bir parçası gibi kabul edilmiş bulunan Çar'ın gayri menkuhası, yâni nikâh akdi yapılmamış, diğer bir tâbirle metresi sayılması gereken Katerina nam güzelin hüviyyetini araştırmış bulunan merhum ve tarihi sevdiren adam olarak bilinen Ahmed Refik Altınay'ın, 1. Katerina hakkında sunduğu bilgileri nakle çalışalım: "Petro'yu esaretten, Rusyayı izmihlalden ve felâketten kurtaran Marta (Katerina) Litvanya-Ii bir köylü km idi. Marta'nm babası belli olmadığı için, mahallenin papası terbiye etmiştir. Ondört yaşına geldikten sonra da, Martin Luter mezhebine bağlı bir papasın hizmetçisi olan Marta yâni Katerina, onsekizine geldiğinde İsveçli bir subayın eşi olmuştu. Ancak İsveçlilerin Ruslarla yaptığı savaşların birinde kocası öldürülmüş, Marta ise Ruslara esir düşmüştü. Bu esaretinde evvelâ general Baver'in daha sonra mareşal Şermetiyef in, ondan sonra da, Mençikof un eline düşmüştü. Günün birinde general Mençikof un evinde verilen bir ziyafete katılan Petro, burada gördüğü Marta'nin yâni Katerina'nın müthiş güzelliğine hayran ve aşık olmuş. O sıradada kendi karısını boşamış olması Marta'yı metres edinmesinde işe yaramıştı. Petro işte bu Marta'yı mezkur savaşa giderken yanında bulundurduğundan ve metresinin zekâsına ve kabiliyetine olan itimadı, generallerle yapılan istişarede Katerina'yı sadrazamın çadırına gönderme kararını kesinleştirdiler. Sabah olduğunda Şafirof yazmış olduğu bir mektubu Katerina'ya vermiş o da, sadrazama götürmüştü. Katerina, Baltacıya göz süzmüş, yalvar yakar olmuş, niyaz ve ricalarda bulunduktan sonrada döktüğü gözyaşları ikna-ya yardımcı olmuştu. Sulha ikna olunan, sadrazamın imzasını teminden sonra, bütün mücevherler hâttâ orduda bulunan subaylardan borç olarak toplanan paralarda mücevherlerin yanına ilave edilerek, ertesi sabah Baltacı Mehmed paşanın o zamanki tâbirle kethüdası, şimdiki deyimle sekreterine bu hazine verilmiştir. Kethüdanın adı Tezkereci Osman Ağa idi. Baltacı Mehmed Paşa, bu büyük hediye paketi karşısında biraz yumuşamış ve galiplerin tavrıyla <çaresine ba-karız!> cevabını vermişti." Demektedir.

Demekki; Petro olsun, Rusya olsun dünyanın başına belâ kesilmeleri mukadderattanmış ki; 1123/6/cemaziyelahir-1711/23/temmuz/perşembe günü imzalanan Prut Müsalaha-sı sayesinde Osmanlı'nın elinden kurtulabildi ve kaderin ona yüklediği misyon devam imkânına erdi. Meseleye yukarıdaki doneler kabul sayılarak bakılırsa şunlarda satırlarımıza dökülmelidir. "Eğer Baltacı metanetini muhafaza edipde Ruslarla harbe girişmiş olsaydı Petro'yu ya esir etmeye muvaffak olacak, veyahud da, ölümüne sebeb olacakdı. Her iki hâlin mevdana gelmesi de, Rusya için pek dehşetli bir darbe olurduki, bu günkü Rusya karşımıza çok çok küçük bir ölçü içinde çıkabilirdi. Avrupalı bir tarihçi Baltacı Mehmed paşayı tenkit ederken demekteki; <Ruslann şimdiye kadar Baltacı namına altundan bir heykeli neden dikmemiş olmalarına şaşarıma

, ,
Prut Sulhunun Esasları "

Prut 'ta imzalanan sulh antlaşmasında esas şartlar şu istikamette şekillenmişti: Azak Kalesi içinde bulunan bütün silah ve cephanesiyle birlikte Osmanlılara verilecek, Bu ve diğer hududlarda Ruslar tarafından tahkim olunmuş bütün kaleler yıkılacağı, Kırım Han'hğına Kazaklar İle Lehistan meselesinde Rusları alakadar eden taraf olmadığı, müdahil olamayacağı, İsveç Kralı Demirbaş Şarl'ın ülkesine serbestiyet içinde dönmesine müsaade olunmak, esir olmuş müslümanların iadesi ve bu maddelerinde yerine getirilmesini temin için Petro'nun başvekili Şafirof'u rehin almak gibi esaslardan ibaretti. Şurada tarihçi ve devlet adamı Abdurrahman Şeref Efendinin bir mülahazatını zikretmede fayda görmekteyim: Merhum diyorki; ".Sadrazamın otağında toplanan müşavere meclisi beyanda bulunurken gerek Kırım Hân'ı gerekse Demirbaş Şarl, Ruslara katiyyen aman verilmemesi, mutlaka savaşılması hususunda rey ileriye sürmüşlerdi. Ancak müşavere meclisini teşkil eden diğer erkân-ı devlet, harbe girişildi-ği takdirde, neticesinden o kadarda emin olmamak gerektiğini, düşmanı bu kadar hakir hâle getirmeye muvaffak olduktan sonra savaşa zorlamağa lüzum yoktur. Şerait-i müs-tahsene yâni en güzel şartlar Ruslara verilen "aman işinden" elde olunacaktır diyerek, sulhu kabul ettiler." Deli Petro cibilliyetinin gereğini sergiler, şÖyleki; Baltacı'nın elinden kendini kurtaran Deli Petro imzaladığı sulhun hükümlerine asla riayet etmemekle Baltacı'nın ihanet değilse de, ne kadar dar görüşlü olduğunu İspata muvaffak olmuştur. Demirbaş Sari İhtilafı Yapılan antlaşmadan memnun olmayan isveç Kralı, bu antlaşmada mevcut maddelerin hiç birinin Osmanlı devletinin işine yaramadığını ileri sürüyor, bir müddet geçtikten sonra Rusların elan Azak Kalesini teslim etmedikleri gibi, Lehistan topraklarındaki askerlerini henüz çekmemiş olduğunu bildirmekle beraber, padişahı Rusya aleyhine teşvik etmekteydi. Bu hususta hergün İstanbul'a arizalar göndermekteydi. Ne varki bu teşvikler ve tahrikler padişah katında yerine getirilme şansı bulamıyordu, üstelik bu müraacatiar can sıkıcı bir hâl aldığından ayrıca Petro'nun işarı ise, antlaşmanın bütün maddelerinin işler hâle gelebilmesinin an şartı 12, Şarl'ın sığındığı Osmanlı toprakları dışına çıkıp, ülkesine gitmek olduğu istikametindeydi. Osmanlı devletince bu hâl Kral'a bildirilmiş ve harcırahının verilip, Osmanlı kuvvetlerinin himayesinde ülkesine dönmesi gerektiği bildirildi ve bahse konu harcırah ödendi. Sadrazamlardan Kâmil Paşa'nın "Tarih-i Si-yasiyye" adlı eserinde şu bilgiyi nakle çalışalım: "Şarl Osmanlı hududuna ilticasının ilk günlerinde kendisine tahsis edilen paranın daha sonra kesilmesi münasebetiyle sıkıntıya düşmüştü. Memleketine dönebilecek paraya ihtiyaç bin kese idi. Bunu Padişaha bildirdiğinde bu talebi ikiyüz kese fazlasıyla binikiyüz kese olarak ödendi fakat Edirne'ye gönderdiği bir vazifeliye padişahdan bin kese daha almasını aksi takdirde gitmeyeceğini bildirdi. Padişah bu isteği getiren adamı hapse attırdı. Şarl'ın Bender cihetinden hudud dışına çıkarılmasına mahalli idareye ferman gönderdi. Nevarki bu zoraki

misafir emri dinlemediği gibi, üstüne gelen askere yanındaki üçyüz askerle karşı koymaya başladı. Sonunda Demirbaş Şarl Dimetoka'ya gitmeye ikna edilmişsede, öyle bir devlet misafirinin hapsedilmesi halk içinde dedikoduya sebeb olması hasebiyle, buna fetva veren şeyhülislâm azl edilirken, sadrazam da düşürülüp, yerine Kaptan İbrahim Paşa getiriliyordu."
Hakikaten Bender Muhafızı İsmail Paşa yeterli sayıda askerle gelip Şarl'ı Dimetoka'ya şevke muvaffak olmuştu. Ayrıca durumu devlete bildirmişti. Ancak Sultan 3. Ahmed bir hükümdar hakkında reva görülen muameleye çok üzülmüş-tü. Bunların müsebbibi gördüğü şeyhülislamı ve sadrazamı görevden azletmek kararı aldı. Yukarıda işin böyle yapıldığını Kâmil Paşa da eserinde bahsetmiştir. Dimetokada bir miktar ayak süreyen 12. Şarl sonunda Erdel yoluna düşerek, memleketine 1126/1714'de çıkıp gitmiştir.

Venediklerle Savaş

Karlofça antlaşmasının icabatından olan Venedik ile uzunman sürecek sulh yapılmıştı. Ötedenberi her fırsatı bir ga-•met bilen Venedik devleti onbeş sene kadar devam eden ,|h ve sükuneti bozmak için sebeb icad etmeye çalışırken, bizim hükümetimiz tarafından hiç bir fenalık ve şikâyete vesile olacak hususlara meydan verilmiyordu.
Halbuki; Venediklilerin bir tarafdan Karadağlıları Osmanlı üzerine kışkırtırken, öte yandan da, Akdenizde dolaşmakta olan gemilerimize taarruzlar tertiplemekteydiler. Misâl olarak sunuda yazalım: "Eski sadrazamlardan Damad Hüseyin Paşanın kız torunu Hadice Sultana aid eşyalarla yüklü bir Osmanlı gemisini çevirerek yağma etmişlerdi. Venediklilerin bu yaptıkları Sultan 3. Ahmed'i ziyadesiyle üzmüştü. Bilmecbu-riye Venedik'lilere harp ilanı yapılmıştı. 1127/1715'de başlanan bu muharebe neticesinde de epiyi zamandan beri Venedikliler istilasında bulunan Mora topraklan tamamen istirdad olundu.
Ayrıca Donanma-i Hümayun sayesinde İstandil ve Çuha Adaları ile Girid'in fethinde kendilerine bırakılan üç iskele dahi ele geçirildi. Bu savaşlarda Köprülü ahfadından Muman Paşa ile sadrazam Şehid Ali Paşa'nın ve Kapdan-ı Derya Ca-nım Hoca Mehmed Paşanın büyük gayretleri görülmüştür. Beri yanda da Karadağ eşkıyası mükemmel bir şekilde cezalandırılarak o havalinin de asayişi berkemâl hâle getirildi..

Avusturya Seferi Ve Neticesi

Osmanlı devletinin Mora kıtasını tekrar eline geçirmesini, deniz fetihlerine de başlamış olmasını hoş karşılamayan
Vusturya'!ılar, fethettiğimiz toprakların Venedik'e iadesini en
9Çikşeküde taleb ettiler ve hudud boyuna da asker yığmağa başladılar. Sadaret makamında bulunan Şehid Ali Paşa, Se muamele taraflısı, herkesi yıldıran tavrıyla, padişah huzurun da yapılan top-lantıda, Avusturya'ya harp ilanı

hususund teklif ve bu teklifinde ısrarlı olması ve yaptığı mütalaav kimsenin cevap vermeye cesaret edememesi, 1 127/1715'^ bunlara da savaş açılmasını sağlamıştı. Kuvvetlerin başın-, da Şehid Ali Paşa bizzat geçmişti. Ne varki Osmanlı ordusu Tuna Nehrinin öbür tarafındaki sahilde bulunan Varadin mev-kiinde büyük ve acı bir mağlubiyete duçar olurken Vara-din'de yine bir sadrazamımız daha şehadetin şerbetini içmiş oluyordu. Evet Ali Paşa "şehid" unvanına burada kavuşuyordu. Tamışvar Kalesi ve Belgrad beldemiz Avusturyalıların eline geçmiş oldu. Ayrıca Korfu'yu muhasara altına aimıs bulunan bir gurup askerimizde ricata mecbur kalmıştı. 1129/1717 tarihi yaşanmaktaydı.

Pasarofça Antlaşması

Şehid Ali Paşa'nın şehadetinden sonra Osmanlı devleti sadrazamlığı meşhur Damad Nevşehirli İbrahim Paşaya tevcih edilmiş idi. Diğer bir unvanı Sefih İbrahim Paşa ünvanla-nyla tanınmış idi. Avusturya ile yapılan savaşın devamı eninde sonunda kendisininde ordunun başına geçmesini gerektireceğinden böylece de zevkü sefadan mahrum kalacağını idrak ettiğinden sulh yapabilme yolunu seçti ve padişahı da bu fikre imâle etmeyi başardı. Pasarofça antlaşması yirmidört seneliğine imza olunmuştur. Bu antlaşma gereğince Mora kıtası Osmanlı Devletinde kalacak, Çuha Adasiyla, Hersek ve Arnavutluk sahillerindeki ele geçirilen yerler Venediklilere terk olunacak idi. Tamışvar, Belgrad eyaletleriyle Dalmacya bölgesi Avusturya'nın muhafazasına terk olunuyordu-1130/1718 İran ile Savaş Safevi hanedanının sonuncusu olan Hüseyin Şah, müfrit bir şii olduğundan tebaası olan
akla gelmedik zulümler uyguluyordu. Aynı zaman-, halife olan Osmanlı padişahına müracaata karar veren h-Medeki mazlum sünni ahali, halife-i Osmaniyeden alaka ördü. Şikâyetler incelendi. Feryatların bir zulme maruzkal-maktan ileri geldiğine karar veren Osmanlı halife ve padişahı Sultan 3. Ahmed, zâlim şah'ın zulmüne son verilmesi niyeti irinde İran üzerine sefer emrini verdi.
Bu sırada 1134/1722 yılı gelip çatmıştı. İran üzerine yürüyen askerimiz; Kirmanşah, Erdelân ve Hoy havalisini taht-ı idaresine aldı. İranlılar tarafından gelen talepler makul görülerek bir mütareke yapıldı. Ancak bir sene sonra İran Tahtına Şah Tahmasb geçti. İran üzerine çullanan Afganlılara bu yeni» şah önce mukavemet sonrada zafer kazandı. Yok olma derecesine gelmiş İran devletini yeniden hayata kavuşturan bu zafer arkasından Osmanlı askerinin eline geçmiş bulunan yukarıda saydığımız bölgeleri istirdad için bizle savaşa giriştiler. Ali Şeydi bey tarihinde şu beyanı yapıyor: "Sadrazam Damad İbrahim Paşa, İstanbul'daki huzur ve sefahatini bırakıp, savaşın içine girmek istemediğinden, savaşı hudud muhafızları vasıtası ile idare etmekteydi. Seneler süren bu savaş içinde nice insan telef oldu. Sadrazam ise, eğlence ve âlemler içinde çırağan ziyafetleri tertibiyle, Kâğıdhane'de müslüman kadınlarına söz ve para atmakla meşgul olması efkâr-ı umumiyeyi tamamiyle kendisinin aleyhine çevirmişti.

Buna inzimamen meşhur Nâdir Şah'ın tahta çıktığı İran'da bulunan Osmanlı askerine bir kaç yerde galib gelmesi husule gelince ve bunlar İstanbul'a aksedincede gerek sadrazam gerekse hempaları hakkında çirkin şayialar yayılmaya ^." Demekte.

İran'daki Aksiliğin Dersaadet'e Te'siri

İran'da husule gelen acı mağlubiyetlerin İstanbul'a estirdiği havayı, İsmail Hakkı üzunçarşılı merhum şöyle diie getir-mekde: "...İran cephesinde elde edilen başarılar dolaysıyia Damad İbrahim Paşa meclisine müdavim şâirler vücuda getirdikleri kasidelerle 3. Ahmed'i ve Damad Nevşehirli İbrahim Paşa'yi göklere çıkarıyorlardı; bu hâl, 1136/1723'den, 1143/1730 yılına kadar devam edebildi.."
Devletin bütün ipleri tam selahiyetie Damad Nevşehirli İbrahim Paşa da olmakla beraber, ortada görülen idare adetâ bir damadlar kabinesi teşkil etmekteydi. İbrahim Paşa ve oğlu Mehmed Paşa ile yeğenleri Ali ve Mustafa Paşalar 3. Ahmed'in damadı olup, Kapdan~ı Derya Kaymak Mustafa Paşa ve kethüdası Mehmed Paşa da, Damad Nevşehirli İbrahim Paşa'nın damadları idüer. Bu kadronun tabiiki muhalifSeri vardı ve artık faaliyete geçmişlerdi. Doğru yalan her şeyi söylemekteydiler. Ahalinin eğlenceye dalmış erkân-i hük mete kırgınlığı söylentilerin tesirini çoğaltmıştı. Vaziyeti gözden geçiren Damad Nevşehirli İbrahim Paşa padişahın mutlaka sefere götürülmesi bu dalgalanmayı sükuta çevirir buluşunu tatbike koyması hakikaten patlamak üzere olan isyanı teskine yetmişti. Ülkenin her tarafına gönderilen teskerelerde padişahın sefere çıkacağı ilân olunuyordu.
27/temmuz/1730'da padişahın tuğları saraydan yola çıkıp, 31/temmuzda Üsküdar'da hazırlanan Otağ~ı Hümayuna dikildi. Asker hazır, ahali hazır, ulema intizardaydı. Sadrazam Damad Paşa, saraya geldi: -Her şey hazır! Saadetle buyurunuz! Dediğinde. Padişah tereddütle sefere gitmeyeceğim cevabını verdi. Sadrazam şaşkın ve korkular içinde başına gelmesi muhtemel hâli gözlerinin önüne getirdi ve içi titredi. Yeniçeri Ağası Hasan Ağa'ya padişahın koyduğu tavır bildirildiğinde gelen cevab şu oldu: -Yeniçeriler Üsküdar'da padişahı beklemektedirler. Gelmeyecekleri duyulursa büyük kötülükler zuhura gelir, böyle bir kalabalığı dağıtmak kabil değildir!. Şeklindeydi. Bu haber padişahı isteksiz bir hâl içinde Üsküdar'a geçmeğe mecbur eyledi. Sancağ-ı Şerifi alıp ordugâh-daki otağına geldi. Basiretleri bağlanmış olan sadrazam da, padişahda bu tekâsülün acısını fena çekecekleri akıbete yuvarlanmaya başlamışlardı. Tebriz'in İranlılar eline geçtiği haberi Dersaadete ulaştığı esnada, bazı kişiler yeniçerilerin Orta Camie toplanmaya başladıklarını ve ahaliye beyanname dağıttıklarını gördüler. Bu vaziyet bir ihtilâl iklimini idrak zamanı geldiğinin habercisiydi. Nitekim bazı kişiler velinimetleri olan sadrazama doğrudan ulaşma yolunu bulamadıklarından olacakki küçük damadı Kethüda Mehmed Paşa'ya vaziyeti bildirip, işi bastırmasını söyledilerse de, zât bunların söylediğini kaale almadığı gibi üstelik kovarak tedbir şansınıda elinden kaçırmış oldu.

Sultan Mahmüd'on Adı Telaffuz Ölünüyor!

Kethüda'nın gösterdiği kayıtsızlık, ocaklı askerin Üsküdar ordugâhında bulunmaları, isyanı tertip eden heyetin ekmeğine yağ sürmüştü. Bu ihtilâli tercih ve tertip edenler ne ahali ne de askerdi. Sadece siyasi görüş i'tibanyla Nevşehirli Paşanın muhalifleri idi. Ancak kendilerini meydana atmıyorlardı. Bu arada şeyhülislâm Mirzazâde Mehmed efendiye gelen bir yazan meçhul yazıda "Biz, mahmud-ü! hisal bir padişah isteriz'1 talebi ortaya çıktı. Bunun mânası Şehzade Mah-mud'un padişahlığının makbul olacağı idi.

Patrona Halil Ve İsyanı

Patrona Halil isyanı basit bir olay olmayıp, ülkede farklı hayat tarzını tercih edenlerin arasındaki ihtilafı gidermek için yapıldığına dâir romanlar kaleme alınmıştır bu memlekette. Romancılar, yazdıklarını basan makineleri yâni matbaayı kullanışa açan adam olan Damad Nevşehirli İbrahim Paşa'yı bile kötüleme yolundan ayrılmamışlardır. Çünkü tarihi roman yazarları ellerine aldıkları bir fenomeni ve o fenomenin kahramanını yüceltebilmek için nice hakikatleri, nice hizmetleri yok saymaktan içtinab etmezler. Patrona Halil, tarih sayfalarında bahse konu olduğunda bir sahifeyİ bile dolduracak ehemmiyete hâiz değildir. Ne varki; tarihin sahnesine çıkardığı vak'a daha asırlarca anılacak ve üzerinde tartışmalar açılacak cinstendir. Yeniçeri Ocağının onyedinci bölüğünden olan Patrona Halil aslen Arnavud olup, Hurpüşteli'dir. Kader arkadaşı Muslubeşe ise, Rusçuk kazasının Karalar köyünden olup, Ulah asıllı olduğu İsmail Hakkı Üzunçarşılt tarafından belirtilmiştir. Bunların avanelerinden bazılarının adlan şöyledir: Ali usta, Karayılan, Çınar Ahmed, Oduncu Ahmed, Derviş Mehmed, Erzurumlu Mehmed, Küçük Muslu, Cebeci-lerden Kutucu Hacı Hüseyin ve Manav İsmail ve v. s Patrona Halil'i hamam tellağı diye anarlarda, yaptığı işe cesaretini hesaba almak istemezler. İstanbul'da Beyazıd'dan aşağı doğru inilirken sağ kolda kaldırım üstünde kubbesi sağlam, ancak her yerinden ağaçlar çıkmış bir eski hamam vardır ki; bu hamam, Patrona Halil'in bir müddet çalıştığı yer olması münasebetiyle Patrona Halil Hamamı olarak elan anılmaktadır.

İsyan Nasıl Başladı?

25/eyIül/1730 yılı mevlid kandili münasebeti ile tertiplenen alay esnasında isyanı patlatmak istedilerse de, böyle mübarek günde dini hislerine yönelmiş ahaliyi, patlatılacak ihtilâl hareketine imâle etmenin adetâ imkânsız olduğunu söyleyen görüşe hak verdiler ve isyan ertelendi. Aradan dört gün geçti, yâni 1 143/rebiülevverinin 15. perşenbe günü/l 730/eylül ayının 29. günü, Patrona başta olduğu halde onyedi tane yeniçeri askeri Bayezid Camii'nin Kaşıkçılar kapısı

tarafından ellerinde kılıçları ve bayrak olduğu halde, bir kaç koldan yürüyüşe geçtiler ve davamız var! Sedalarıyla ortalığı velveleye vermeyi başardılar. Et meydanına epeyi b't-kalabalığı topladılar. Patrona Halil yanına bir kuvvet alarak, SüİeymaniYe'de bulunan Ağakapısına gitti. Yeniçeriağası Hasan Ağa 300 kişilik bir kuvvetle karşı koyduysada, çabuk dağıldı ve kaçmayı tercih etti.
Patrona ve arkadaşları cesaretlerinin arttığını gördüler. Orada bulunan tutukluları serbest bıraktılar vede aralarına aldılar. Buna inzimamen İstanbul'un bütün hapishanelerindeki mahkumlar başta Baba Cafer zindanındakiîer olmak üzere serbest bırakıldılar. Tersane ve taş gemilerindeki mahkumlarda bundan müstefid oldular.

Padişah Nerede?

Bütün bunlar cereyan etmekteyken, Sultan 3. Ahmed, İstanbul'un bir başka güzel mevsimi olan sonbaharın en sıcak ayı eylülün son günlerinde boğazın temiz havasını ciğerlerine çekmek arzusuyla ve İran seferi ordugâhının bulunduğu yer olan üsküdarda idi. Sadaret Kaimmakamı Kaymak Mustafa paşa Çengelköy'de bulunan Bağ-ı Ferah adlı yalısında bulunuyordu. Haberi alır almaz, İstanbul'un rumeli yakasına geçmiş ve Üzunçarşı civarına tetkike gitmiş, esnafa dükkânlarını açmalarını emretmişti. Öte taraftan devlet memurları, tebdili kıyafet ederek, İstanbul'un vaziyetini tesbite çalışmış ve isyanın kolay duracağını ümid etmemekteydiler. Padişahın, otağı bırakıp, Saray'a dönmesi kararını aldılar. Başta padişah olduğu halde bütün rical heyecan içinde kalmış akşam karanlığı bastıktan sonra karşı baskın hazırlamak gerekirken, boş laflarla gecenin avantajını elden kaçırmışlardı. Akşam ile birlikte isyancıların yanında toplananlar, evlerine çekilmiş, ki-miside adamakıllı uzaklaşmayı yeğlemişken, isyan yönetimi otuz-kırk kişilik bir guruba istinad etmekteydi. İşbilir kimselerin yapacağı bir saldın, isyanı bastırır, isyancılarıda inlerinde boğabilirdi. Ne varki sabah olduğunda fırsat kaçmış, sıra isyancıların isteklerine muhatap ve talepleri karşılamaya gelmişti. Sabah olduğunda saray'm orta kapısı üzerine sancak-ı şerifi çekerlerken, Bostancılardan bir kaç kişi, Et meydanına gönderildi ve isyan sebebi soruldu. Cevap: -Biz padişahımiz-x dan memnunuz. Ancak iki saat içinde hiyanet erbabı dört kişiyi bize teslim etsinler. Dedikten sonra 37 isimin yazılı olduğu bir liste Bostancılara verildi. Bu arada ise Sancak-ı Şerif aİtına toplanan olmamıştı. Hele bir kısım İstanbul ahalisinin bir kısmı çıkarılan Sancak-ı Şerif den bile habersizdi. Sonunda sancağı alıp mutad yerine koydular. Bu arada iki saat geçmiş ve dört hiyanet erbabı teslim edilmemişti. Bu dört kişi ise, Damad Nevşehirli İbrahim paşa, Kaymak Mustafa paşa, sadaret kethüdası Mehmed paşa ve de Şeyhülislâm Abdullah efendilerdi. Zülalİ Hasan Efendi - Bu zât aslen Arna-vud olup, iimiyedendi. İstanbul Kadı'sı olmuş ve döneminde her şey aksi gitmiş, mahsulün azlığı dahi uğursuz addolunan Kadı'ya izafe olunmuştu. Yerine meşhur tarihçi Raşid Efendi getirilmişti. Zülali Hasan Efendinin büyük rüşvetler aldığı rivayettendi. Hâttâ bu isyanda desteklediği Patrona Halil Zülâ-li'nin

konağını daha önce oğlunu sünnet yaptırırken basmış ve davetlileri de soyduğunu ayrıca Zülâli Efendiyi köçekçe oynattığı rivayetlerin içinde yer almaktadır. Ancak böyle başlayan tanışma zaman içinde nasıl oiuyorda bir ittifaka dönmekte?
Bu sorunun cevabı ha diye verilecek vaziyetten değildir. Ancak; rivayetler daha ziyade roman üslûbunda tarih yazmayı meslek edinenlerden kaynaklanmaktadır. Bizim çocukluğumuzda Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu bir gazetede "Fâtih'in Fedaisi Karadavud" adlı bir roman tefrika ettiriyordu. Bir gün Kara Davud'a, Sultan Fâtih'e bir tokat attırma küstahlığını sergilemişti. Hiç aslı olmayan bir şey zaman içinde önce rivayet daha sonra da, hakikatmiş gibi ağıziaida dolaşır durur maalesef. Neyse; bahse konu Zülâli efendi sadrazam tarafından saraya getirtilir ve şeyhülislâm Abdullah Efendi ile görüştürülür. Görüşe çıkan şeyhülislâm can kay-gusuna düşer ve gerek Zülâli Efendiye gerekse ulemaya: "hepinize fetva makamında bulunarak hizmet ettim, benim kanımın dökülmesine müsaade etmeyin istirhamı içine girer. Görüşme sırasında da; kendisine daha evvel gönderilmiş olan bir pusuladaki; biz Mahmud ül hısal bir padişah isteriz talebini açıklamıştı ve asilerin maksadı Şehzade Mah-mud'u padişah yapmaktır. Daha ne duruyorsunuz, uzun uzun ne düşünüyorsunuz? diyerek, ulemanın saltanat değişikliğine onay vermesini teşvik etmişti. Sultanlıkda; Mah-mud-u evvelin adı geçtiği andan itibaren isyanın varacağı istasyon belli olmuştu. Bu istenen adamların haydutlara verilmesi, taleb ettikleri zevatın istedikleri makamlara getirilmeleriydi. Arkasından da 3. Ahmed ya feragat ettirilecek ya da, katledilecekti. Hakikaten buna yakın hususlar gerçekleşti. İbrahim, Mehmed ve Mustafa Paşalar padişah tarafından boğdurularak cesedleri bir arabaya konarak, isyancıların bulunduğu yere gönderildi. Damad Paşanın cesedine yapılan muamele müslümanlığın hiç bir tarafına sığacak cinsten değildi.
Şeyhülislâm Abdullah efendiyi ise, Bozcaada'ya sürgüne gönderdiler. Sadnazamlığa Silahdar Mehmed Paşa getirildi ki;b u zat da Hanedanın damadı idi.

Padişah 3. Ahmed'in Feragati

Padişah 3. Ahmed, Ayasofya Camii vaizi İspirizâde Ahmed efendiyi asilerin yanına nasihata göndermeye kalktığı esnada, vaizin: "Efendimiz, siz saltanattan çekilmedikçe bu isyanın dağılması muhaldir" demesi üzerine padişaha bu söz derin bir te'sir yaptı. Zaten az sonra 2. Ahmed'in oğlu Şehzade İbrahim'in akıbeti, 3. Ahmed'den isyancılar tarafından soruldu. Halbuki bu vefat tabii bir halde husule gelmişti. İsyan-cılarsa, 3. Ahmed'in öldürttüğünü imâ etmek istiyorlardı. Buradan şehzade katilliği yükleyecekler, taht'tan inmesini lep edeceklerdi.
Halbuki; şehzade 22 yaşındayken vadesi dolduğundan vefat etmiş, padişah 3. Ahmed teneşiri darüssade kapısına koydurmuş ulemanın ve ocak ağalarının mevtayı bir güzel görmelerini ve tabii ölüm net'cesi olduğunu anlamalarını is-

temişti. Bu malumattan sonra, isyancıların şu İthamı gündeme geldi:
-Padişahımız İbrahim Paşayı saklayıp, yerine Kürkçü Ma-nol'u öldürtmüş. Aynı zamanda halife olan bir Hakan'a böyle yalan yakışırını? Sorusu tevcih ettiler. -O değilse yarın kendisini verelim! Diyen ses padişah 3. Ahmed'in sesiydi. Soruyu soranlara bu cevabı vermek için pencereyide bizzat açmış, yukarıdaki sözleri beyandan sonra içeri çekilip, saltanattan çekilme kararı aldığını yeni şeyhülislâmı, Anadolu ve Rumeli Kazaskerlerini çağırıp: "Bu kadar zamandan beri İbrahim Paşanın şahsı herkesçe malum iken âsilerin bundan kasıtları benim saltanatımı istemedikleri aşikârdır, bendede saltanat ve hilafete fütur gelmiştir. Hâttâ Üsküdarda iken bir iki defa şehzade Mahmud Hz. lerini taht'a geçirmeyi hatırımdan geçirmişidim. Şimdi bunu gerçekleştirmek istiyorum. Kan dökülmesini bertaraf etmek için kendi rızam şehzadeyi saltanata getirmektir. Ancak şahsım ve evladlanmın da, hayatına dokunulmayacağına dâir sizlerden biriniz At-meydanına asilerin yanına gidip arzumu söylesin" sözleri ağzından döküldü. Ayasofya vaizi İspirizâde ile âsilerin adamı Zülâli Anadolu Kazaskeri olarak, Atmeydanı'na gidip vaziyeti isyancılara bildirdi. Onlar da, istenen talebe uyacaklarına dâirde, Kur'an-ı Kerim'e el basarak yemin ettiler.
Böylece 1. Mahmud'a saltanat ve halifelik yolu açılmış oldu.

Sultan 3. Ahmed'in Şahsiyeti

Sultan 3. Ahmed hân, geçmiş padişahlardan bazıları gibi, cedelci, faal bir padişah olmamakla beraber, kötü bir kimse de hiç değil idi. Ne var ki; döneminde ahlâk-ı umumiyede önemli bozulma vücuda gelmişti. Kendi arzusuyla taht'tan çekilmeye karar vererek, bu kararını uygulamıştır. Şehzade Mahmud'un yanına getirilmesini emretmiş ve de yanına gelen Şehzadeyi, kendi elleriyle tahta oturtmuştu. Başarılar temenni etmiş ve elini de öpmek suretiyle de itaatini göstermiştir. Kendi evlâdlarına da, biat etmeleri emrini vermeyi bilmiştir. Böylece ulvi bir anlayışın sahibi olduğunu sergilemiştir.
3. Ahmed, zarafete, dirayete, terakkiye son derece eğilimli idi. Yeniçerilerin ısrarları yüzünden bir çok sadrazam tâyin etmiş ve bilhassa bunların arasında bulunan Kavanoz Ahmed paşa dönemi, ahiâk nâmına yaptığı fenalıklarla son haddine varmıştır. Sultan 3. Ahmed, Damad Nevşehirli İbrahim Paşanın sadaretine kadar sağlam bir ahlâkın sahibiydi. Fakat sadrıazam, kendisini sefahate, eğlenceye alıştırmış böylece devlet işlerinin tamamı ile kendisine kalmasını temin etmişti.
Bütün bunlara rağmen bu dönemde de büyük fetihler yapılabilmiş, devletin haysiyet vede şerefi parıltısını muhafaza edebilmişti. 3. Ahmed'in devri tabii ki, Damad Nevşehirli İbrahim paşanın teşebbüsleriyle bir çok hayırlı neticelere varmıştır. Matbaacılık ve .dtap basımı bunun başında gelmektedir. Kâğıthane semti adı kâğıdı imâl etmek teşebbüsünden doğmuştur.
Ancak, avrupahnin ve de bilhassa, yahudilerin n.e uğraşıyorsunuz? ithal suretiyle çok daha ehven fiatla getiririz demesine kanılmış, böylece de, önemli

bir sanayii kolunun gelişmesi engellenmiştir. Kâğıd fabrikası olması muhtemel semt, lâle bahçeleriyle dolarak, eğlence merkezi hâline geî\ mistir. Seneler sonra, Şâir Yahya Kemâl Beyatlı tarafından da Osmanlı dönemlerinden bir ad türetilerek ve Lâle Devri diye kabulüne kadar vardırılmıştır. Bu arada yeri gelmişken matbaa meselesi babında bir iki kelime dermiyan etmek icab etmektedir.

Bizde matbaanın ilk mucidi, Macar asıllı İbrahim Müteferrika adını almış bir muhtedidir. Bu adam; matbaa meselesinde proje götürdüğü, Damad Nevşehirli İbrahim Paşadan büyük alaka görmüştür. Kendisine para ve selahiyet bahşeden, yeniliklere açık sadrazam bu sanayiin vücudiyetine inanmış olarak da teklife son derece ılımlı bakmış üstüne düşenden fazlasını yapmayı gerçekleştirmişti. İbrahim Müteferrika av-rupadan getirdiği ustalarında emekleri ile harfleri döktü. Tarihler ise bu sırada 1139/1727'yi gösteriyordu. İbrahim efendi ilk matbaayı Sultan Selim civarında bulunan evinde tesis etti. Daha sonra Üsküdar'da bulunan: "Darültabatüt Amire" adı verilen yere nakletti. İlk tab olunan eser Cevheri'nin tercümesi olan "Vankulu" lügatidir. Basım tarihi 1141/1729 senesidir. Her yeni ihdas olunan hususatta da olduğu gibi, matbaa meselesi de, bir hayli patırdı gürültüye medar oldu. Bu mevzuda ihtilaflar, bir asra yaklaşan durgunluk geçirilmesine sebebiyet vermiştir. Ancak şunu da; beyan etmekte fayda vardırki, Beyoğlu cihetinde basım yapan tjazı küçük çaplı matbaaların varlığı İbrahim Müteferrikaya tekaddüm etmek-tedirki matbaanın Almanya'da 1444'de faaliyete geçmesi, mucidi Gutenbergin hristiyan olması, Istanbulumuzun Beyoğlu semtinin avrupanın hiç bir buluşundan mahrumiyete duçar olmadığının anlayışı içinde meseleye atfu nazar edebilirsek, matbaa mucidimize, Beyoğlu frenklerinin tekaddüm etme şansı elde edebileceğini teslim ederiz.

3. Ahmed; Sultan 4. Mehmed'in oğludur. Gülnüş Sultan Valide tarafından dünya'ya getirilmiştir. Doğumu; 1084/1674'dür. 1115/1704 tarihi, taht-ı Osmaniye cülus ettiği tarihtir. Yaşının bu sırada otuzbir olduğunu söyleyebiliriz. Meşhur Prut Savaşı; bu zâtın döneminde cereyan etmiş, Rusya kahkari bir bozguna uğramış, Petro'nun nikâhsız karısı bu savaşın sonunda bazı dedikodulara mevzuu olmuş, böylece Rusya namusunu muhafaza edememiş duruma gelmiştir. Beri yandanda; İran'a vekâlet yoluyla hâkim olan Nâdir Şah; Osmanlı padişahı ve islamların halifesi 3. Ahmed'den hem İran meselesindeki savaşı durdurmak gayesiyle hem de, sünni/şii ayrılığını tartışmak ve neticesinde halifenin, şiayı beşinci mezhebin temsilcisi ve meşru görmeye vardıracak, toplantı tertipleme yoluna gitmiştir. Osmanlı; gönderdiği ulema heyetinin müzakerelerden sonraki hükmüne riayet edeceğini deklare etmişse de, ihtilaflar halloldu zannı galib hale geldiği sırada, Cuma günü geldi çattı. Hep birlikte kılınacak Cuma Namazı tanzimi yapıldı. Hutbeye İran'ı temsil eden başmüftülerİ çıkacak, Cuma Namazını ise; Afganlı ve sünni bir imâm kıldıracakdı. Tertip bu halüzere yapılmışken, hut-be'ye çıkan İran başmüftüsü, fevkalade mükemmel arabça-sının sayesinde yaptığı varyasyonlarla şia'yı üstün saydığını ortaya koyan

kelime oyunları sergiledi. Gerek Osmanlı temsilcisi, gerekse namazı kıldıracak olan Afganlı âlimi bu hileyi tesbit etmiş olarak görüyoruz. Böylece şii'liğin ehl-i sünnet içine alınması, red olunmuştur. 65 yaşına geldiğinde dar-ı bekaya intikal eden 3. Ahmed'in dönem-i saltanatı 27 sene devam etmiştir. Vefatından önce, taht'dan feragat etme büyüklüğünü göstermiş ve de, menkup durumdaydı. Babasının yattığı türbeye defn olunmuştur.

3. Ahmed'in Hanımları

Padişah Kadınları ve Kızları adlı eserin 79 sh. de, 7 numaralı dip notta şöyle bir beyan var, alıntılayalım: ".. 3. Murad bir tarafa bırakılırsa, 3. Ahmed elliden fazla çocuğu ile padişahlar arasında rekor kırmıştır. Alderson 13 kadını olduğunu yazar.." demektedir. İskit Yayınevinin çıkardığı, Mufassal Osmanlı Tarihi adlı eserde on hanım ismi sayılmaktadır. Emetullah Sultan başkadınıdır, 3. Ahmed'in. Hayır sahibi kimseler arasında başta gelir dense sezadır. Kocasının taht'-tan indirilmesini yaşadı. Eski Saraya gönderildi. Vefat tarihi belli olmayıp, Eyüb Sultan semtinde Kıbrıs Fatihi Mustafa Paşanın mezarının ayak ucunda medfundur. Fatma Sultan bu hanımdan doğmuştur. Mezkûr esere göre ikinci hanım Ayşe Kadın adlı hanımdırki hakkında pek malumat yoktur.
3. Kadın ise Emine Kadın adlı bir hanımdır'kİ Ayşe Sultanı dünya'ya getirmiştir. 1163/1750'de ölmüştür. Yenicâmi naziresine gömülmüştür.
4. kadını Fatma kadındır 1145/1732'de ölmüş ve ortağının defnolunduğu yere gömülmüştür. Gülsen Kadın 5. hanımıdır. Hatice Kadın, 6. hanımıdır, sırasıyla Hurrem, Meyli, Mihrişah hanımlardırki bunlardan Mihrişah hanım, 1710 da şehzade Süleyman'ı, 1717de 3. Mustafa'yı dünya'ya getirdi. 1732 senesinde vefat etti. Yeni Cami haziresine gömüldü. Oğlu 3. Mustafa padişah olduğunda, Üsküdar Ayazma'da annesi adına bir cami yaptırdı. Listeye göre; Mihrişah Kadın 9. hanımı olmaktadır. 10. hanımı ise muhtemelen Nazife kadındır. Nejat Kadın 11. olup, 12. lik, Rukiye Kadındadır ve bu hanım Hatice Sultanı doğurmuştur. Yeni Camii türbesi yanındaki çeşme bu hanımın adını taşımaktadır ve kızı Hatice Sultan tarafından yaptırılmıştır. 1151/1738 tarihini taşır çeşmenin yapılışı.
Hanımların ismi ve sayısı devam etmektedir, Sadık Kadın, ümmügülsüm Kadın, Zeynep Kadın ile 15. sayıyı buluyoruz ve Hanife Kadın 16. oluyor. 17. yi teşkile Şermi Sultan nâ-sipmişki, bu hanım 1137/1725'de 1. Abdülhamid'i dünyaya getirmiş ve valide sultan olmuştur. Ancak vefatı, 1145/1732' olduğundan valide sultanlık makamına bizzat erememiştir.
Şayeste hanım adlı bir ikbali olduğu mezkûr eserde yer almaktadır. Böylece 18 bayan ile ülfeti olduğu görülür, Lâle Devri padişahının! Kızlarına gelince; 1116/1704'de doğan Fatma Sultan, beş yaşında Silahdar Ali Paşa ile sembolik evlenme yaptı. Ali Paşa ise, Petervaradin'de şehadet şerbetini içtiğinde sembolik evliliği devamda idi. 12 yaşındaki dul-kiz, 13 yaşına geldiğinde de Nevşehirli Dâmad İbrahim Paşa ile evlendirildi. Paşa bu sırada elliyaşları içindeydi. Daha

sonra vuslat hası! oldu. Fatma Sultanla İbrahim Paşa mesud bir yuvanın sahibi oldular. Ne var ki Patrona İhtilâli her şeyi yok etti. Fatma Sultan ihtilâl sonrasının ancak üç yılına mukavemet edebildi. 1145/1733'de 29 yaşında olduğu halde, dağ-dağai dünyadan ahirete göçtü.

Ümmügülsüm Sultanhanım, ablasının bir kaderdaşı imiş sanki: 1119/1708'de dünyaya gelmiş ve iki yaşına geldiğinde Kubbealtı vezirlerinden Abdurrahman Paşa ile nişanı ilân edildi. Çok geçmeden Paşa öldü. 1136/1724 de Nevşehirli Ali Paşa ile hakiki izdivaç yaptı. Babası 3. Ahmed tahttan feragat ettiğinde, vaziyetleri sarsıldı. Buna 2 yıl dayanabilen ümmügülsüm Sultan hanımda vefat etti.

Tuhaftırki; yukarıdaki Ümmügülsüm'den sonra iki-Ümmügülsüm daha adını taşıyan kızları vardır, 3. Ahmed'in. İlki, 1142/1729'da vefat etmiş diğeri de, 1155/1742 senesinde vefat etmişler her ikisi de Yeni Camii haziresine defnolunmuşlardır.

Zeynep Sultan, 3. Ahmed'in kızlarındandır. 1140/1728 yılında Sinek veya Küçük lakablarıyla anılan Mustafa Paşa ile düğünü olmuştur. 1764'de Küçük Mustafa Paşa, Kapdan-ı Derya görevinde bulunurken vefat etmiştir. Bir sene sonra Melek Mehmed Paşa isimli bir zatla evlendi. İki defa Kapdan-ı Deryalığa ve bir kerede sadarete getirildi bu damad da. 12/muharrem/1188-25/mart/1774' tarihinde vefat etti. Gül-hane Parkı karşısındaki Câmîi Zeynep Sultan yaptırmıştır ve adını taşımaktadır. Yine tuhaftırki Zeynep Sultan adını taşıyan iki kerimesi daha vardır 3. Ahmed'in. Biri 1119/1708'de doğup, bir sene sonra vefat eder. Diğeride 1121/171 O'da doğar ve 1122/171 l'de vefat ederler, her ikisini Yeni Cami haziresine defnederler. Küçük Ayşe Sultan lakablı, bir kızı daha vardır 3. Ahmed'in, lakabın verilmesine sebeb 2. Mustafa'nın kızı, Ayşe Sultan ile karıştırılmasında. CIç tane izdivaç yapan Ayşe Sultanın 3. kocası SİIahdar Mehmed Paşa makamı sadarete kadar yükseldi. Ayşe Sultan 1189/1775 senesinde vefat etti. Yeni Cami haziresine defnedildi.

3. Ahmed'in; diğer bir Ayşe Sultan adını taşımış kızı daha vardır ki, 1118 /1706'da vefat etmiştir. Saliha Sultan 1127/1715'de doğdu. 1140/1728'de Deli Hüseyin Paşanın oğlu Sarı Mustafa Paşa ile evlendi, üç yıl sonra, kocası öldüğünden Abdi Paşazade Ali Paşa ile evlendirildi. Bu evliliği Sultan Mahmud-u Evvel, yâni 1. Mahmud emretmişti. Bu Paşa da, vefat ettiğinde, Saliha Sultanın 3. evliliğide sadrıazam Mehmed Ragip Paşa ile oldu. 1763 yılında Ragıp Paşanın vu-kubulan vefatı, Saliha Sultanın 3. defa dul kalmasına sebeb oldu. Ancak padişah emriyle, 4. evliliğini vezirlerin içinde, kapdan-ı deryalıkda yapmış bulunan Mehmed Paşa ile yaptı. Altı yıl sonra Mehmed Paşa kabire, Saliha Sultan yeniden dullar arasına katıldı. Ancak bir daha evlenmedi. 1192/1778'de vefat eden Saliha Sultan, Eyüb Sultan Türbesi kapısına gömülmüştür.

Esma Sultan (Büyük) 3. Ahmed'in diğer bir kızıdır. Büyük lakabını, Sultan Abdülhamid-i evvelin, aynı adı taşıyan kızından tefrik olunsun diye verilmiştir. 1138/1726'da dünyaya gelmişti. Sultan 1. Mahmud'un emriyle, 1155/1743'de

Ya-kup Paşayla evlendirildi. Yakup Paşa bir yıl sonra ölünce Büyük Esma Sultan dul kalmış oldu. Arada bir evlilik yapmışsa da damadın adı tesbit edilmiş değil tarihçilerimizce. Ancak Muhsinzâde Mehmed Paşayla 1 7/şevval/l 171-24/hazi-ran/1758 cumartesi günü padişah 3. Mustafanın emriyle Esma Sultanın 3. evliliği gerçekleşti. 1188/1774'de Muhsinzâ-de'nin vefatıyla yine dul kaldı ancak, başka izdivaç yapmadı. 1 l/zilkade/1202-26/ağustos/1788 pazar günü vefat etti. Ve son kocası Muhsinzâde Mehmed Paşanın Eyüb'deki türbesi, medfeni olmuştur.
3. Mustafa ve 1. Abdülhamid devrinde, pek sevildiği için epeyi zengin oldu. Ancak adamları olan; Bezirgan Dimitri, Çelebi Efendi, Said Ağa ve masraf kâtibi Müderris Osman efendi sultan hanımın vefatından sonra bir şey zuhur etmeyince sorguya çekildiler. Görüldü ki, Esma Sultanın malını kendilerine kullanmışlar. Hepsinin cezaları verildi. Kadırga semtinde olan bir namazgahın ve Meydan Çeşmesi adıyla da anılan çeşme, Esma Sultan tarafından yaptırıldığı bilinmektedir. Atike Sultan, 3. Ahmed'in kızlarından bir başkasıdır. Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın yine paşa olan oğlu Mehmed Paşa ile izdivaç yapmıştır. 1150/1737'de 25 yaşında olduğu halde, vefat etmiştir. Hatice Sultan;l 122/1710'da doğdu. İki yaşındayken Abdurrahman Paşa ile nikahlandı diyen, İ. Hakkı üzunçarşılı'ya itiraz vardı bu nikâhın ümmügül-süm Sultan ile yapıldığı beyanı vardır. 1151/1738'de 28 yaşında vefat edip, Yeni Cami haziresine defnolunmuştur. 3. Ahmed'in kızlarının bazılarının da sıra içinde adlarını vererek bu mevzuyu hitama erdirelim. Zübeyde Sultan, Emine ve yine bir Emine sultan daha, Naile, Nâzife, Rabia ve yine Rabia Sultan hanımlar, Reyhan, Rukiye, yine Rukiye, bir Rukiye daha ve Sabiha Sultan, ümmüseleme Sultan, Akile, Beyhan vede Emetullah Sultanhanımlardır. Yirmisekiz kızı olduğu gö-rülmektedir. Erkek çocuklarının adlan ise sırasıyla; Mehmed, İsa, Ali, Selim, Murad, Abdülmelik, Mustafa, Süleyman, Mehmed, Selim, Mehmed, Mustafa, Bayezid, Selim, Abdullah, İbrahim, Numan, Abdülhamid ve Seyfeddin olup ondokuz sayısını bulmaktadır.

3. Ahmed'in Sadrazamları

Kavanoz Ahmed Paşa, kıyamcılann, 22/8/1703'de, tâyin ettiği biriydi. Ancak üç ay kadar makam-ı sadarette kalabildi. Yerine getirilen Enişte Hasan Paşa, onbir ay kadar sadrazamlık yapabildi. Kalaylıkoz Ahmed Paşa, 3. Ahmed'in üçüncü sadrazamı olduysada, üç ayı dolduramadı. 4. sadrazam Baltacı Mehmed Paşa, Prut zaferi sahibi olmasına rağmen, ilk sadareti 17 ay kadar sürebildi. 2. sadareti ki Prut zaferi bu dönemdedir, bu dönemde 1 sene 3 ay 3 gün sürmüştür. Baltacı Paşanın 1. sadareti peşinden makama aynı zamanda dâmad olan Silahdar Çorlulu Ali Paşa; 1706-1710 seneleri arasında dört seneyi aşan bir dönemi sahibidir. Devlete, 111. Sadnazam olarak Köprülüzâde Numan Paşa geldiyse de, ancak 2 ay, 2 güne sığan hizmette bulunabildi ve Ağa Yusuf Paşa, 112. sadraızam öldü ve bir seneden 9 gün eksik olarak bu makamda kalabildi. Abaza

Süleyman Paşa, 4 ay 25 gün makamı sadarette kaldıysa da 113. sadnazam sayılmayı da hakketti. CIrlalı Pehlivanzâde Hoca İbrahim Paşa 21 gün süren sadaretiyİe bu döneminen kısa sürenidir. 115. sadnazam Şehid Ali Paşa 1713Mel716'da 3 sene, 3 ay, 8 gün süren ve şehadetle biten bir hayat, 116. sadnazam olarak gelecek zat Hacı Halil Paşa oldu ki, 1 sene, 22 gün sürdü makamda kalışı. Bu zâtı takip eden ve ancak sekizbu-çuk ay süren sadaretiyİe, Nişancı Kayserili Mehmed Paşadır. 3. Ahmed döneminin en istikrarlı dönemi damad Navşehirii İbrahim Paşanın sadaretidir ve 12 sene, 4 ay, 22 gün devam etmiştir ve ayrıca bu dönem, bir terakki mevsimi diye kabul edilebilir.
Ancak; 3. Ahmed devri bu sadrıazamın feci şekilde terk-i hayat ettirilmesiyle son bulmuştur. Böylecede Baltacı Mehmed Paşanın İki sadaretiyİe birlikte, ondört sadrazam 3. Ahmed ile birlikte çalışma şansı bulabilmiştir. 3. Ahmed'in Şeyhülislâmları 3. Ahmed, 2. Mustafa'nın yerine taht'a geçtiğinde şeyhülislâmın Bursalı Mehmed Efendi olduğunu gördü. Vazifesine devamını emretti. 26/Ocak/l 704'de Mehmed Efendi çekildi, yerine Paşmakçizâde Ali efendi, 3 sene 6 gün sürecek meşihatına oturdu. Paşmakçi'nın 2. meşihatıdır bu görevi, l/şubat/1707'de Sadreddinzâde Sadık efendinin 1 sene, 8 ay, 20 gün süren şeyhülislâmlığını görüyoruz. Ebezâ-
de Abdullah efendi 2. meşihatına geldi 1 sene, 1 ay, 1 gün sürmüştür. Yerine gelen Mehmed Ataullah efendi 2 ay, 7 gün meşihatta kalabilmiştir. 20/mayıs/1713'le, 15/aralık/1714 arasında makamı meşihate îmâm-ı Şehriyâri Mahmud Efen-di'yi görüyoruz. 77. şeyhülislâm Mirza Mustafa efendi 6 ay, 13 gün sonra ayrılıyor, yerine Menteşzâde Abdurrahim efendi makamında vefat ettiğinde 1 sene, 5 ay, 6 gününü dolduru-yordu. Ebu İshak Kara Nâim İsmail Efendi 1 sene, 5 ay, 5 gün kalabildi meşihatta. Yenişehirli Abdullah Efendi 3. Ah-med'in son, şeyhülislâmların ise 80. si olarak, geldiği vazifede 12 sene, 4 ay, 24 gün sürmüştür.

1696-1736 Seneleri Deniz Harekâtları

Ara başlıkta koyduğumuz 96 ile 36 seneleri arasındaki, kırkyıllık zaman dilimi içindeki deniz hareketleri, üç padişahımızın dönemine müsadifdir. Bunlardan; 2. Mustafa'nın, sekiz yıl süren saltanatını, 3. Ahmed'in 27 yıl süren devrini, Sultan 1. Mahmud döneminin ilk 6 yılını kapsadığı görülür. Mezamorta Hüseyin Paşanın donanmay-i hümayunu bidayetten beri savaşa hazırlama hususundaki azimkârane tutumu, hiç bir zaman kendisinde bir bıkkınlık husule getirmedi. Dayandığı temel düşünce "büyük gemi-büyük top" fikr-i sabit hâlini almıştı. Mora yarımadasını düşmandan ve bilhassa Venediklilerden temizlemekde siyasi Öngürüsüydü Mezamorta Paşanın, bunda da muvaffak olacağına inanıyordu.
Sultan 2. Mustafa bu deniz kurdunun görüşleriyle bir mutabakat içinde olduğundan, ayrıca donanmaya, o da hayli ehemmiyet veriyor ve sık sık tersaneyi ziyaret ediyordu ve çalışmaları takipten geri kalmıyordu. Avrupalıların da, her a-lan da Osmanlı üzerine saldın halinde olmaları, bunlardan

korunabilmek için, haylice tedbir ve vasıta ile kuvvetli bir kara ve deniz kuvveti gerektirmekteydi. Nitekim; 20/mart/1696'da donanmamız İstanbuldan Çanakkaleye geçti. Öte tarafdanda İlyas Kaptan; 24 adet firkateynle Azak kalesi muhafızının emrine girmek üzere Karadeniz'e açılırken, yine Samurkaş Kaptan yönetimi altında, 9 fırkateynlik bir filo da Dinyester nehri civarında çarpışmakta olan müca-hidlerimize takviye maddeleride götürmek üzere yola çıkmıştı. Mezamorta Hüseyin Paşa ise Sultan 2. Mustafa'nın da hasretle beklediği garbocaklan gemilerinin kendisine iltihakı-m beklemekteydi ve onlar gelmeden de harekete geçmemişti. Çok geçmedi ki; Cezayir'den on kalyon, Trablusgarb'dan üç ve Tunus'danda yine üç kalyon geldi ve donanmay-ı hümayuna iştirak ettiler.

Böylece; Mezamorta Hüseyin Paşa da Osmanlı kapdan-ı deryası unvanı ile donanmanın başında olduğu halde; 37 kalyon, 27 çektiri ve iki ateş kayığından kurulu, büyük bir filoyla, 13/mayıs/1696 günü Ege denizine açıldı. Evvelâ Sakız Adasına yaklaştı ve oradan çıkardığı kesife uygun gemiler ile istihbarata önem verdi.

Venedik donanması uzun müddet Salamis limanında yatmış ve Osmanlı gemilerini kollamışsa da, su yüzünde bir gemisini bile göremeyince donanmayı sağa sola dağıtmıştı. 28 kalyondan müteşekkil ana filoyuda, Eğriboz yakınlarında toplamış, çektiri denilen küçük fakat hızlı gemicikleri keşf için o da istihbarata çıkarmıştı. Ancak dikkati çeken bir tarafı da vardı ki işin, Venedikliler Çanakkale önlerine yaklaşmaya hiç de teşebbüs etmemekteydiler. Buda; Mezamorta Hüseyin Paşadan çekindiklerini göstermekte idi. Çeşitli manevralarla iki donanma biribirini arıyor fakat karşılaşmayı herkes, kendi lehinde pozisyon içinde yakalamak istemekteydi. Hüseyin Paşa gemilerinin kısmı azamini Eğriboz'un Kızılhisar mevkiine götürdü ve orada gerek fırtına yüzünden gerekse, düşmanın oraya geleceğini tahmin etmiş bulunduğundan bahse konu mevkıide haylice bir zaman kaldı.

24/ağustos/1696'da Andre boğazı ile Eğriboz arasındaki sularda, iki donanma karşılaştı. Karşılıklı top ve tüfenk atışlarıyla yapılan muharebede haylice Venedik gemisi, yara almaktan kurtulamadı. Akşam karanhğıyla birlikte, Venedikliler selameti yine firarda buldular. Sabah olduğunda; gemilerimiz düşman gemilerinin kendilerinden çok uzaklaşmış olduğunu gördüler. Bunun adı; Venediklilerin mağlubiyeti ve firarlarıydı ve takip etmek İçin mesafe, kapanacak derecede de olmadığından peşlerinden gitmekten sarf-ı nazar edildi.

Hüseyin Paşa gemilerini alarak, Şira Adasına gidip ufak tefek hasarını onarmayı, ihmal etmedi. Bu işleri bir hafta sürmeden halledince Naksos adasına giderek oradan da, ikmâl yaptı. Venedik donanması; Mezamorta Hüseyin Paşa'nın önünden kaçmayı bir gelenek hâline getirmişti. Rüzgâr lehlerinde bile olsa, yaptıkları hemen, firar yoluna düşmek olmaktaydı. Böylece deniz mevsiminin fırtınalarla geçen günlerine girildi herkes kışlağına çekildiyse de, bahara kavuşmayı iple çeken Mezamorta, hemen donanmasını Çanakka-leye, oradan da barut almak üzere Foça limanına yelken açtı.

Geçen yılı Venedik donanmasıyla kovalamaca oynayarak geçiren Osmanlı kapdan-ı deryası Mezamorta, bu sene Venedik donanması yanında haçlı donanmasını karşısında bu* lacaktı. Çünkü uzun zaman müzakereler yapan küffar, Osmanlıyı sıkıştırıp, barış talebine mecbur kılmak istiyordu.
Bunu da şöyle planlamışlardı: Avusturya-Macaristan cephesinde, büyük bir kara saldırısını tanzim edecekler orayla uğraşılırken, haçlı donanması da, Çanakkaleyi geçebilmeyi zorlayacaktı. Bunun tazyikinden; sulh talebi için Osmanlının sıkıştırılmasını düşünmüşlerdi. Bunları haber mi aldı! Yoksa düşündümü? Tam bilmiyoruz amma, Mezamorta Paşa donanmayı Çanakkaleye getirdi ve burada savaşı yapmayı uygun gördü. 6/temmuz/1697'de, düşmanın Midilli adası Üe, Anadolu kıyıları arasındaki Müslim Boğazından Çanakkaleye doğru süzüidüğü keşif gemilerince, Mezamorta'ya bildirildiğinde, Paşada donanmasını üzerlerine sürmekte hiç fütur getirmedi ve iki taraf kapıştığında, zafer yine bizde kaldı, firar ise haçlılara düşmüştü.
2/eylül/1697'de iki donanma, bir defa daha karşı karşıya geldiğindeyse, Andre Boğazı sularında seyretmekteydiler. Bu sefer, düşman gemileri kendisinin yerine ateş kayıkları denen kayıkları donanmamızın üzerine göndermişlerdi. Tedbiri pek genişçe düşünmüş olan Mezamorta gemilerin üstüne gelmekte olan, bu ateş kayıklarını top atışlarıyla, gemilerine dokundurtmadan, sulara gark etmeğe muvaffak oldu. 23/ey-lül/1697'de, böyle bir baskına yeniden teşebbüs eden düş-man, bir defa daha boyunun ölçüsünü aldı ancak bu seferki sular, Eğriboz adası yakınındaki Kızılhisar sularıydı, üçüncü bir deneme daha yapan düşman donanması bu seferde ateş kayığı yerine, bir kalyonu, gemiyi yüzdürecek kadar bir mürettebat koyarak, içi barut dolu olduğu halde, Osmanlı filosu üzerine yolladı. Ancak; bu savaş açık denizde ve derin sularda olduğundan manevrası kuvvetli gemilerle Osmanlı donanması düşmana yine galib gelirken, bu ateş kalyonunun gelişini, serice bir manevra ile boşa çıkaran gemilerimizse, kalyonu endaht ettirerek kendi kendisini batırmasınıda zevkle seyrettiler. Venedikliler ve düşmanlar, denizin namusunu Mezamortaya bırakıp çekildiler. Mezarnorta da, Çanakkaleye döndü.
1698 yılı ile birlikte; Osmanlı devletide artık birden fazla cephe de, hem kara hem de deniz savaşları yapmak mecburiyetine girmişti. Donanmayı Karadeniz ve Akdeniz filosu diye ikiye münkasım etmek mecburiyetindeydi. çünkü herbir yerde ayrı bir düşman sahibiydi Osmanlı devieti. Bunun çârelerinden biri de bunlardan en kolay olanını, önce bir güzel yenmek ve sulhe mecburkılmaktı. Bilahire diğerlerinede aynı muameleyi uygulamaya koymaktı. Sadnazam Amcazade Hüseyin Paşa; bunu nazariye de, böyle düşünmekle beraber, tatbikata nasıl koyacağını, uzun uzun mütalaa etmekteydi. Allahdan; donanmay-ı hümayunun başında Mezamorta Hüseyin Paşa gibi bir kapdan-i derya olması ülkemizin ayn bir şansı idi. Çünkü bu zat, tersaneleri bir saniye boş bırakmıyor, hummalı bir faaliyet içinde tutarak donanmay-ı şahanenin,her çeşit ihtiyacını temine gayret ettirdiği gibi, top meselesinde de, Tophane'yi rahat bırakmamakta, en ileri teknik buluşları, gemi toplarında uygulatma hususunda araştırma-ge-

liştirme çalışmalarına ehemmiyet vermekteydi. Bu sebeble de; donanmanın ikiye ayrılması, genel güç açısından, bir zaafiyete sebeb olmayacaktı.
Bütün bu faaliyetler yanında, denizlerin donanmamızın sancağından mahrum kalmaması için Akdeniz donanmasını, 25 adet kalyon, 35 çektin ve 5 tane de ateş kayığı ile cihaz-landırmış ve deryaya salıvermişti. Karadeniz donanmasınıda, 40 adet firkateyn, 40 adet iskampava ve 4 tane kalita i!e tanzim etmişti. Akdeniz donanmasının başında olduğu halde; 23/eylüI/1698'de, Midilli Adası civarındaki; Zeytinbumu havalisinde Venediklileri yakaladı ve kaçmalarına fırsat verme den tepelerine bindi. Çok kanlı ve göğüs göğüse çarpışmalar oldu. Rüzgâr; her iki tarafıda alıp sürüklemişti. Düşmanda bir daha kaçmaktan başka çâreyi bulamamış ve-Psara adasına doğru uzaklaşmayı seçmişti. Mezamorta Paşa da; Koyun Adaları dâhiline girerek hırpalanmış gemilerini onarıma almak mecburiyetinde kalmıştı. Yenilen doymaz, yenen bık-maz, hesabı onarım sonrasında her iki donanmada biribirleri-ni aramaya gayret sarfederken vede tutuşmak fırsatını kollarken, 26/ocak/1699'da Karlofça Sulh antlaşmasının, imzalandığı haberi ulaştı ve donanmanın Akdeniz filosu, Dersa-adet'e avdet etti. Bu donanmanın başşehre gelmesinin ardından Azak Denizine yakın yerde, devriye gezen kuvvetlerimizin başında Ali Paşa olup, 4 kalyon, 6 çektiri vede 5 firkateyn ile 30 adet işkampavya bu seyr-ü sefainde vazife almıştı. Dİnyester nehrine ayrılan kuvvetlerimizse, Mustafa Bey komutasında, 11 adet çektiri, 28 firkateyn, 16 adet kalita ve 25 tane işkampavyadan teşkilolunmuştu. Karadeniz filosunun savaş gemilerinin de, şöyle bir niteliği vardı: kalyonlarda, 450 kişi mürettebat vardı ve yelkenli idi kalyonlar. Çekti-riierde de 150 kişi bulunup 25 çiftekürekliydi. Fırkateynlerse; 80 kişilik mürettebatıyla 18 çifte kürekli idi. İşkampavyaiar ise; 35 mürettebatlı ve 12 çjftekürekliydi. Yukarıdan beri; bahsettiğimiz ateş kayığını bir izah edelimki, deniz bahsimiz de bu ifadenin ne olduğunu iyice öğrenen okurlarımız, yüklendiği vazife bakımından ateş kayığınında önemini daha çok anlamış olur. Mehmed Zeki Pakalın merhumun da "Târih deyimleri ve terimleri" adlı enfes güzellikteki ve bir o kadar da mühim eserindeki maddede aynen şöyle yazıyor: "Eskiden üç veya dört çifte kürekli kayıklara verilen isimdi. Bu kayıklar, pazar kayıkları gibi Eminönün'den Boğaziçine işlerdi yük ve adam taşırdı. Ateş kayıkları öteki kayıklardan daha dar ve zayıf olarak yapılırdı. Bu sebebten de Pazar kayıklarından daha fazla surata mâlikdiler. Bu kayıklara ateş kayığı denilmesinin sebebi, eskiden yangın olduğu zaman, tulumbalarını İstanbul'dan Üsküdar'a, Anadolu yakasından, Rumeli sahiline nakletmek için kullanılmış olmalarıdır. Ateş kayıkları; Eminönü sahilinde beklerler, Üsküdar'da veya o cihetde çıkan yangına İstanbul'un yangın tulumbacılarını, tulumbalarıyla birlikte nakleylerdİ. Yangın nöbetçisi; elinde harbisini tuttuğu halde kayığın kıç üstünde otururdu. Bu ateş kayığı denen vasıtaya, rum ateşi adlı, suda bile yanmaya devam eden ateş yüklenirdi vede hedefe gönderilir idi. 1770/senesi haziran'ında Rusların Orlof isimli komutanı, bizim İzmir Çeşme limanındaki donanmamızı, bu vasıta ile yakmıştır. 26/ocak/1699'da Karlofça Antlaşması imzalanmış, Osmanlı devleti bu

antlaşmayı 1683'de vukubulan Viyana bozgununun bir neticesi olarak hesaplamıştır. Devlet-i âliye bu antlaşmalar çerçevesinde ilk defa; bu kadar büyük toprak kaybı yaşamıştır. Bundan dolayı üzerimizde pek ağır bir üzüntü meydana getirmiştirki, Erdel ve Macaristan toprakları, Avusturya devletine terkle Podolya ve Ukrayna'nın batısı ile Komaniçe kalesi, Lehistanın olmuştu. Karadenizde Azak kalesi ve civanda Rusya'ya verilmiş Ruslar;Azak denizinde gemi gezdirme imtiyazını da, elde etmiş oluyordu. Mezamorta Hüseyin Paşanın gayri müslimlerden temizlemeye çalıştığı Mora Yarımadası ise; maalesef Venediklilere geçmişti. Netice olarak; Amiral Afif Büyüktuğrul daha öncede bahsekonu ettiğimiz değerli eserinde şunları söylemekte: "Karlofça barış antlaşmasına, bir denizci gözüyle bakacak olursak, artık Tuna nehrinin ekonomik çıkarlarını Osmanlı, Avusturya, Lehistan yâni Polonya devletleri aralarında pay edecektir. Rusların Karadenize çıkması ihtimalinden ötürü, bu denizinde tek devletin malı olmaktan çıkarak, iki devletin birleşik malı olması ihtimali belirmişti. Venediklilerin Mora yarımadasını almalarından ötürü de hem Orta akdeniz hem de Ege denizindeki Osmanlı denizyollarının güvenliği, politik ve stratejik şartlara bağlı bir biçim alıyordu. Takvimler 1700 yılını gösterirken İsveç Kralı Demirbaş Şarl Ruslarla yapmış olduğu Poltava muharebesini kaybetmişti. İsveç-Rus savaşı, Azak kalesini geri almak ve Rusları bir daha Karadenizden uzaklaştırmak, Osmanlı devletine bir fayda sağlardı. İsveçle Rusya arasındaki muharebe esnasında Osmanlı devleti Ruslara saldırmış olsaydı, çok uzak mesafedeki İki cephede savaşmak zorunda kalacak olan Rusya'nın pek büyük bir ihtimalle savaşı kaybedecekti. Sultan 3. Ahmed; böyle bir fırsatı değerlendirememiştir. İsveç Kralı; Osmanlı devletine, Ruslara karşı bir ittifak teklifinde bulunmuştu. Ancak bu teklif de bir takım deniz ticaret hakları koparmak, Cezayirli korsanların yakalamış olduğu İsveç ticaret gemilerinin, kendine verilmesini istemek ve bir de Osmanlılar İsveç'e bir hayli sayıda kara kuvveti de yollaması, Şarl'ın tâlebleri arasındaydı. Bu şartlar 3. Ahmed'in bu teklifi red etmesinde mühim rol oynamıştı. Demirbaş Şarl'ın bu teklifini kabul etmeyen 3. Ahmed; ne kadar hata ettiyse, İsveç Kralıda bu teklifleri yapmak suretiyle aynı derecede hatalıydı. İsveç Kralı ile olan bu anlaşmazlığın başka bir tarafından da, Osmanlı devletinin Karadeniz politikası adı verilen anlayışına da bir göz atalım. Osmanlı devleti; 2. Bayezid zamanında huzura çıkmış olan Rus elçisinin, insanları kahkahalara boğan gayri medeni halinden bu yana, geçen üç aşırın sonunda Rus devletinin, büyümekte olan bir tehlike olduğunu, anlamamış değildi. Bu tehlikeyi önleyecek çareyi Mezamorta Hüseyin Paşa Karadeniz donanmasıyla ve orada, güçlü birlikler bulundurmak ve takviye yapmak suretiyle almak istemişse de 2. Mustafa; kaleleri güçlendirmek ve külliyetli sayıda asker bulundurmakla, Rus tehlikesini önleyebileceği kanaatine vardığından; dolayı, yanlış bir tutum tatbik olundu. 2. Mustafa'nın karacı tedbirlerle Rus tehlikesini kontrol etme talimatı ve kapdan-ı derya, Mezamorta Hüseyin Paşayı bölgeyi keşfe göndermesi, tedbirlerin yerinde tesbit edilmesi arzusu, donanmanın Kerç Boğazına gitmesine neden oldu. Hüseyin Paşa

Yenikale ve Taman Yarımadasının korunmasını ve müdafasını temin için, Açö ve Temrek mevkıileri-ne birer kale yaptırarak, ayrıca Kılburnu kalesini de, tahkim ettirerek, kara'ya dönük tedbirlerin alınabileceği kadarını yerine getirmiş oldu. Açö ve Temrek mevkıilerinde yapılacak kalelerin işçileri, İstanbuidan çektiri ile görütürüldü. Bu çekti-riler silah, cephane ve diğer malzemeleride taşımaktaydı. Sekiz çektiri Açö ve Temrek kalelerine, yedi çektiri ise, Kıl-burnu kalesine malzeme getirdi. Bu çektirilerin kaptanlarını üçyüzyıl önce bu millete hizmet eden reislerin, isimlerini Osmanlı Târihi kitabımıza dere etmek bir kadirbilirliktir diye düşünüyorum ve bu adları buraya kayd ediyorum. "Memi Pa-şaoğlu Ahmed Paşa, Abdülkadir Paşaoğlu Ömer Bey, Haznedar İbrahim Bey, Deli Mehmed Paşaoğlu Ömer Bey, Köse Hasan Paşa oğlu Mustafa Bey, Maryol Oğlu Ali Bey, Kap-tanpaşa yedek çektîrisi, Memioğlu Abdurrahman Paşa, Ebubekir paşaoğiu Salih Paşa, Memioğlu Kasım Beş, Meh-med Paşaoğlu Mustafa Bey, Eğribozlu Mustafaoğlu Ahmed Bey, Yaryol oğlu Mustafa Bey, Tersane kâhyası Recep Beylerdi." O dönemde; savaş ve ticaret gemilerine, özel İsimler takmak adet olmadığından, gemiler kendisini kullanan reislerin adıyla anılırlardı. Bu arada; Akdenizde, Fransızlar hareketlenmeye başlamışlar ve Sakız Adasındaki Ermeni Patiriği-ni, ada'daki katoliklere iyi muamele etmiyor diye, Fransaya götürmüşlerdi. Patriğin iadesini defaatle isteyen Osmanlı Devleti, Fransa'ya bu sözünü dinletememişti. Ancak; Mezamorta Paşa, çıktığı Akdeniz seferinde, Fransız korsan gemilerini yakalayıp, İstanbul'a getirmiştir. Ne çâre ki 21/tem-muz/1701'de Mezamorta Hüseyin Paşa vefat etdi; denizlerde artık adımız zor okunur oldu.

Onun yerine Abdülfettah Paşa 17 ay, Ahçs Mehmed Paşa 12 ay, Küçük Osman Paşa 11 ay, Baltacı Mehmed Paşa 2 ay kapdan-ı deryalık yaptılarsa da, Mezamorta Hüseyin Paşadan boşalan makamı dolduramadılar. Yine mühim deniz savaşlarımızdan sayılan 1714/1718 yıllan arasında vukubulan Osmanh-Venedik deniz savaşına vede bu gerginliğin genel yapısına bir atfu nazar edelim. Mora; Venedik senatosunun yönetiminde, 16. yılını doldurmaktaydı ki, bu yönetimi yarımada ahalisi asla benimsemedi, onlar Osmanlı'daki adil bir sistemi, her devlet yapar zannındaydılar ve felâket bir halde yanıldılar. Mora ahalisinin Ortodoks mezhebinde olup, Vene-dik'in Katolik olması geçimsizliği tırmandırıyordu ve orto-doks Mora ahalisi İstanbul'a gizlice gönderdiği temsilciler vasıtasıyla halas edilmelerini taleb ediyorlardı. Bu müracaatları bir kenara yazan divân, Venediklilerin denizlerdeki ticaret gemilerimizi çapul ediyorlar, yol emniyetini ihlâl ediyorlar, Osmanlı ticarî dünyasını hayli zarara uğratıyorlardı. Silahtar Ali Paşa; her şeyi hesab etdikten sonra, bir stratejide karar kıldı. Edirne'den yola çıkacak kara ordusu, Mora yarımadasını hedef alacak donanmay-ı hümayunsa, deniz üzerinden Venediklilerin Mora'daki limanlan olan, Tinos Adası ve Girid Adasındaki Suda limanını istirdat edecekti. Bu arada Venedikliler bir sulha tâlib olmazlarsa, kapdan-ı derya sefere devam ederek Korfu Adasına varıp orayı ele geçirdikten sonra, Yunan denizindeki adaları da Osmanlı sancağına râm edecekti. Bütün bunlar olduğu takdirde,

Ortaakdeniz ve Ege denizide eski durumuna kavuşmuş olacaktı.
Takvimler;l/nisan/1715'i gösterirken, Silahdar Ali Paşa Mora üzerine yürümeğe başladı. Yarımadanın kuzeytarafi he-mencik bizim oldu. Navarin, Modon ve Koron limanlarıda güney cihetde olup, hemen işgal edilmeliydi. 7/hazi-ran/1715'de Canım Hoca'nın; kapdan-ı deryalığındaki, donanma pek kolay bir şekilde Tinos Adasını ele geçirdi. Ege denizinde hükümferma olan korsanların, merkez üs'sü diye bir şey bırakmayan kapdan-ı derya çapulculuğunda önünü kesmiş oluyordu. Kara ordusu da, Mora'yı işgale muvaffak olmuştu. Osmanlı devletinin karşısındaki durumu ezik ve yenik bir hâle gelen Venedik yıkılmak üzereydi çünkü Osmanlı karşısında yalnız kalmıştı.
Ali Paşa çok iyi takip ettiği avrupa siyasi ahvali gereğince, Venedik'in yıkılmanın eşiğinde olduğunu pekâla bilmekteydi. Savaşı da zaten bunu bilerek açmıştı. 21/eylül/1715'de, Osmanlı donanması Suda limanının işgalini tamamladığında Venedik, doğuakdeniz ve Ege deniziyle alakası böylece tamamiyle kesilmiş oldu.

Pasarofçaya Doğru!

Takvimler 1617'yi gösterirken sadrıazam Silahdar Ali Paşayı; Korfu Adasını almaya hazırlanırken görüyoruz. Ne var ki; Venedik Avusturya'ya müracaatla, bir savunma ve saldırı antlaşmasının imza edilmesini temine muvaffak oldu. Bu antlaşmanın peşinden, Avusturya'nın Osmanlı divân'ına, Karlofça antlaşmasını çiğniyorsun bâbunda sesi ulaşdı. Divân; bu sesi duyunca kendini bir yokladı. Karlofça antlaşmasına mugayir hiç bir hareketin içinde olmadığını gördükten sonra, durumu tezekkür ettirdi ve istihbar ettiği Venedik-Avusturya antlaşmasının Avusturya'yı böyle bir ses yüksel-temeye ittiğini anladı. Bahane basitti. Çünkü Karlofça antlaşması, Venedik ile alakası olmayan bir hususdu. Mora üzerine yapılan Osmanlı istirdat harekâtı Venedik'le alakalı bir operasyon olmakla beraber, Avusturya'nın Venediği koruma arzusuna yoruldu. Bunun üzerine divân bu mesele üzerin de müzakere açdı. Görülen manzara; Osmanlı deniz yollarının herhangi bir ülkenin denetimi veya tasallutuna açık olduğunda bu vaziyet Avusturya'nın işine gelirdi. Bu bakımdan Mora yarımadası üzerindeki Osmanlı stratejik saldırısı her ne kadar doğrudan Venedik'i alakadar ediyorsa da, yukarıdaki anlayışa göre Avusturya'nın bu istirdat harekâtını tasvibe niyeti yoktu. Divana karşı yükselen sesin bir cümlesi şunları hâviydi: "Mora Yarımadasındaki toprakları işgal etmekle Karlofça Antlaşması hükümlerini yırttınız.. Osmanlı ordusu Mo-ra'dan çekilmeli.. Yaptığı haksız işgal için Venedik'e savaş tazminatı vermeli. " Divan; bu sesden iki ayrı tavır çıkardı. İlki; bu ihtarın akıbetini göz önüne alıp toprak iadesini yerine getirmek, diğeriyse, savaşmak dahi göze alınıp, iddiayı ve talebi reddetmek. İlk görüşe katılanlar ülkenin iç olaylarının gösterdiği duruma bakmakta vede mâli buhranların içinde yüzüldüğünün idrâki içinde zaman kazanıp, durumu İslaha çalışıp Mora yerinde durduğuna göre şimdilik Avusturya'yı tatmin edip, ilk fırsatta işe kaldığı yerden

devamı öngörüyordu. İçlerinde sadrazamında bulunduğu gurup ise, böyle bir teklifi kabul elden yeni çıkmış Mora'nın istirdatına girişmemek oradakileri ihmâl demek olacağı gibi düşmanın teklifini kabulün peşinden, nice tekliflerin gelebilecek olabileceğiydi. Bu bakımdan; bu gurup asla bu tavizi vermemeyi ısrarla belirtiyordu.

Padişah 3. Ahmed bu gurubun tarafında yeraldığında, savaşmakta olunan Venedik yanında Avusturya'da yeraldı. Fakat; bu düşman kuvvetinin çoğaldığı bir savaşı yapacak kudrette olmayan devlet, bir maceraya girişmiş bulunuyordu. Bilhassa; denizyollarımızın emniyet bakımından yetersizliği pek açık olarak ortadaydı ve destekleme de yetersiz kalmasını önleyecek bir tedbirimiz maalesef yoktu. Bilfiil değilse de, 24/nisan/1716'da Venediklilerin müttefik devleti olarak Avusturya, kâğıt üzerinde artık karşımızdaydı. 5/ağus-tos/1716'da Petervaradin'de bozguna uğrayan kara kuvvetlerimiz, 20/ekim/1716'da Tamışvarı elinden kaptırdı. Silah-dar Ali Paşa'nın Petervaradin'de vukubulan şehadeti akıbetimizi daha da kötü hâle getirdi. Aradan bir sene geçmediki 18/ağustos/1717'de Belgrad'ı kaybettik. Bu sırada makam-ı sadarete geçen Dâmad Nevşehirli İbrahim Paşa 21/tem-muz/1718'de-Tuna Nehri kıyısındaki, Pasarofça kasabasında imzalandığı yerin adı olan Pasarofça antlaşması yapıldı. Suda limanının Osmanlı devletine geçmesi, Dalmaçya, Hersek-ve Arnavutluk kıyılarındaki kalelerin, bizde kalması gerçekleşirken, Belgrad, Semendire ve Sırbistan topraklarını Avusturya'ya bırakıyorduk. Amiral Afif Büyüktuğrul; Pasarof-ça'daki kaybımız Karlofça'dakinden pek fazlaydı demekten kendini alamaz. Silahdar Ali Paşadan sonra, sadarete gelen,

Nevşehirli İbrahim Paşa; devletin, uzun zaman sürmesi gereken bir sulh dönemine ve ıslah çalışmalarına girmesi icâb ettiğinin, idrâki içinde hemen bu çalışmalara koyuldu. Esef edilir ki; bu kadar reformatik ve çağı iyi okuyabilen bir insan olarak, İbrahim Paşa, deniz kuvvetlerinin ehemmiyetini İdrâkten, yoksun bir adam olmadığından donanmay-ı hümayuna bir el atabilme şansı bulsaydıki dünyanın çehresini değiştirecek bir donanmayı, vücuda getirebilirdi. Bu hem yapılması şart olandı ve Nevşehirli bunu yapacak kapasite ve ka-biliyetteydi.

Sultan 3. Ahmed; aynı zamanda Damad olan bu sadrıaza-ma yardımcı olmaktan hiç geri kalmıyordu. Bütün iş, denizlerde güçlü olmak, ticaret filomuzu bu caydırıcı güç sayesinde dünya denizlerinde emniyet içinde geşt-ü güzarını sağla-maktı. Üstelik bunun üç aşıra dayanan tersane ve denizci alt yapısı mevcuttu. Bir savaşın unsurlarını teşkil eden; Kara, Hava ve Deniz kuvvetlerinin, ilk ikisi benzin vecephane verilirse savaşır. Bu sebebden bunlara Tüketim Kuvveti denir. Deniz kuvvetiyse, savaşlar da ekonomi kudretini muhafaza edebildiği için, kendi parasını kendisi çıkarır. Bundan ötürü de deniz kuvveti bir üretim kuvvetidir diyen Amiral Fioravan-za, bu ifadelerle ne kadar haklıdır bilemem amma, yelken, kürek dönemi için yukarıdaki beyanın da yanlış bir ifade kullanmış olmuyor.

SULTAN 1. MAHMÜD 2
İran Savaşı 2
Bu Savaşlardan Geri Kalan 3
Rusya Ve Avusturya Seferleri 3
Rusya'ya Gelince 4
Belgrad Antlaşması 4
İranla Muharebe 4
Sultan Mahmud'un Vefatı 4
1. Mahmüd'un Hanımları 5
1. Mahmud'un Sadrazamları 5
1. Mahmüd Devri Şeyhülislâmları 6
1. Mahmüd Devrinde Avrupa Devletleri 7
Osmanlı Devletinde Silahlı Kuvvetlerin Durumu 9

SULTAN 1. MAHMÜD

Babası: Sultan II. Mustafa Han
Annesi: Saliha Hatun
Doğum Tarihi: 1696
Vefat Tarihi: 1754
Saltanat Müd.: 1730-1754
Türbesi: İstanbul Yeni Camii.

Sultan 1. Mahmud, Osmanlı Padişahlarının 24. sü olup, 16. halifesi idi. Sultan 2. Mustafa'nın, Saliha Kadın adlı hanımından, 1108/1696 tarihinde dünya'ya gelmiştir. Osmanlı tahtına geçişi yukarıda anlattığımız veçhile vukubulmuştur. 1143/1730 tarihi aynı zamanda Sultan 1. Mahmud'un 35. yaşının tarihidir. Saltanatı yirmi beş sene sürmüştür. Tahta geçişinin altıncı yılından itibaren önce doğu taraflarında üç sene sonra da avrupa taraflarında bir sulh dönemine girildiği pek net olarak görülür. Saltanatının ilk günlerinde devlet idaresi padişahın elinden ziyade, kıyamcılann başı Patrona Halil ile arkadaşlarının ellerindeydi. Hükümet bu şakilere söz geçi-remiyordu. Şakiler istedikleri gibi hüküm sürüyorlardı. Bu hususta aşağıdaki satırları ibretle okuyup, anlamak lâzımdır. Bilhassa tâyin hususlarını uygulama perişanliğin sergilenmesi idi. Misal olarak da, Patrona Halil ve arkadaşlarının, tensip ve ısrarıyla Ahmed Paşa isminde bir kişi Kapdan-ı Deryalık makamına, Rüstem Paşa adlı biri de, İran Seferine serdar yapıldı. Pek değersiz bir kimseydi. Öte taraftan Damad Nevşehirli ibrahim Paşa döneminde sürgünü hakketmiş ve nefyedilmiş bulunan şerirler, bir aff-i umûmi ilânı ile serbest kalmışlar ve İstanbul'a doluşmuşlardı. Bunların geçmiş günlerden ders alıpda, akıllı uslu durmaları gerekirken tam tersine her şeye karışmaya başladıkları gibi, devlet adamları arasında hoşlan-madıkları kimler varsa birbir tutulup hapse konuyor, kimi sürgüne gönderilirken, kimisi idama maruz bırakılıyordu. Ardından bu gibi kimselerin evleri, konaklan yağmaya uğratılıyordu. Bu haydut zümresinin tesir ve cüreti öyle çoğalmıştı ki; Kırım Hânını dahî değiştirmeye kadar vardırdılar.
O dönem rezaletlerinin derece-i pürmelâlini idrak için, Ahmed Râsim bey'in tarihinden bir alıntıyla temasa lüzum gördük. "Zorbalar bir takım evbaşı, arnavut tellak, kaldırımcı, hamal, ırgad makulesi kimseler idi. Devlet adamlarını, Ötekini berikini korkutarak memuriyete nasb ettirerek mal, para alıyorlardı. Patrona Halil kendisine veresiye at vermiş ve para yardımında bulunan Yanaki isminde bir kasap yazıcısını Buğdan Voyvodası Kiğa'nın yerine tayin ettirdiği gibi, Şıkk-ı evvel defterdarı Alibey'i, evinden biz oturacağız gerekçesiyle çıkartması, arkadaşı Muslu Beşe'nin sakal bırakıp, kırk gün içinde kul kethüdası olması, İstanbul Kadısı olan Deli İbrahim'in Yeni Odalardan 79. cemaat odasını mahkeme olarak seçmesi devlet adamlarını kaçırttı. Devlet adamları bu aşair de denilen şahısların müdehale ve karıştırıcılıklarından vakit buİupda uzun

zamandan beri devam etmekte olan İran savaşını düşünememekte, bunların her dediklerine boyun eğmekde idiler. Bir gün zorbalar akşam karanlığı basınca Şehzâdebaşinda bulunan dükkanların kapılarını kırarak yağmaya girişleri, ahaliyi deliye döndürmüştü. Galeyana gelen ahaliyi durdurmak mümkünattan gözükmüyordu. Hükümet bu durumdan faydalanma mülahazasıyla Sancak-ı Şerifi çıkartarak, asilerin yok edilmelerine başladılar. Evvelâ Patrona Halil ve diğerleri yakalanıp idam olundu. Haydut takımının diğer bir bölümü ile evbaşılar sürgüne sevkolundular, böylece de İstanbul'un asayişinde sükunet sağlandı." Kâmil Paşanın Tarih-i Siyasisinde verilen malumata bakılırsa, Patrona Halil'in hempası olan ve idam edilenlerin sayısı 3 bin civarını buluyordu. Ayrıca teşvikçi kimseler sürgünleri boyladilar. Bu işlerin makule döndürülmesinde şeyhülislâm Paşmakçızâdenin büyük hizmeti görüldü.
Kâmil Paşanın Tarihi Siyasisinde bundan önce makam-ı meşihatda bulunanlara müftü dendiği yazılıdır.

İran Savaşı

Dahili işlerimizde sağlamaya muvaffak olduğumuz, nizam ve intizamdan sonra İran savaşlarına dikkat sarfetme durumuna geliverilmişti. Bağdad Valisi meşhur Ahmed Paşa, Şark Seraskeri tâyin olunarak, Iran üzerine gitmekle vazife-lendirilerek, kuzeydeki güç olarak Hekimoğlu Ali Paşada İran üzerine gitmek emrini aldı. Osmanlı Orduları; kısa zaman içinde Kirmanşah, Hemedan, ürmiye havalisi ile Azerbaycan'ın merkezi olan Tebriz'i elde etmesinin akabinde Şah Tahmasb sulh derdine düştü ve bu hususta müracaatta bulundu. Mutabık kalınan şartlar muvacehesinde sulh imzalandı. Yalnız fazla bir zaman geçmeden İranlılar hududu aşmak ve Bağdad'ı muhasara etmekten kendilerini alamadılar. Bunların üstüne eski sadnazamlardan Topal Osman Paşa kumandasında taze bir ordu bölgeye gönderildi. Meydana gelen Osmanlı/İran çatışması sonucunda İran, feci bir mağlubiyetle Osmanlı hududlarını terk etmek mecburiyetinde kaldı. Tarihler bu sırada, 1146/1733 senesini göstermekteydi.
Ancak; Tahmasb'ın temsilcisi sıfatıyla Afganlı Nâdir Ali Şah İran ve kendi askerini birleştirerek Osmanlı Topraklarına saldırıya geçmişti. Bu toplama ordu hem kalabalık hemde güçlü bir yönetimle daha da kuvvetlice hâle ifrağ olunmuştu. Yapılan müteaddit sayıdaki çarpışmaların neticesinde önce Osman Paşa daha sonrada, Köprülüzâde Abdullah Paşa savaş alanında şehadet şerbetini içdiler.
Asakir-i Osmaniye ise, mağlup olduğundan daha önce ele geçirmiş olduğu toprakları Nâdir Ali Şah'ın ordusunun istilasına terk etmeye mecbur kaldı.

Bu Savaşlardan Geri Kalan

Her iki tarafda sayısız çarpışmaların verdiği hasardan ve kayıptan yılmış müşterek olarak bir sulh zemini aramaya başladılar ve bulmaya da muvaffak

oldular. Hatta sulhu de gerçekleştirdiler. Osmanlı padişahı; 1. Mahmud, bu savaşia-nn yapılışında Gazi unvanı aldı. Ali Nâdir Şah'ın önemli talepleri şunlardı. Kendisinin de bağlısı olduğu mezheb-i şiâ'nın, daha doğrusu Caferiye'nin Osmanlı Devleti tarafından tasdik edilmesi, Harem-i Şerifde dört mezhebin beşincisi olarak bir rükün tahsis olunmak İranlı hacılar için İran tarafından bir emrü'l hac tâyin edilmesine müsaade verilmesi. Safevi Devleti dönemi hududlanna riayet edilerek sulhun ye-nilenmesiydi. Devlet-i Osmaniye ise, Caferi mezhebinin tasdiki ve İranlılar tarafından, emr'ül hac tâyini hususlarının, şer'an olsun, makülen olsun caiz olamayacağını ileri sürerek redde, diğer şartların ise kabulüyle antlaşma imzalandı ve teati olundu.

Rusya Ve Avusturya Seferleri

Sultan 1. Mahmud'un Osmanlı tahtına geçmesinden sonra, Rusları sulh antlaşmasına mugayir hareketlerinde tatbik-çİsi olarak, Lehistan ve Kırım Hanlığına dâir işlere karıştığı gibi Kırım sakinlerine tecavüze başlamıştı. İran ile yaptığımız muharebelerde ise yardımımıza koşan Tatar kuvvetlerine mania teşkil ettiği olmuştu. Son dönemlerde de, Azak Kalesini kuşatmaya teşebbüsünden sonra İran ile varılan antlaşmanın arkasından Rusya'ya harb ilân edilerek sadrazam Si-lahdar Mehmed Paşa kumandasıyla hudud boyuna b;iyük bir ordu sevk olundu. 1147/1734 Venedikle yaptığı savaşın mağlubu olan ve bundan dolayı izzet-i nefsi kırılmış ve her
fırsatdan istifadeyi itiyad edinmiş oian Avusturyalılar, görünüşte bize dost kalmak, hakikat-ı halde ise, bâbıâli'yi iğfal ederek Ruslara zaman kazandırmak niyetiyle araya girerek savaş yapılmamasını ve kan dökülmeksizin, kendisinin iki tarafı birleştireceği vaadiyle sevkıyatı durdurabilmek ve cok kısa bir zaman sonra apansız Bosna tarafından hududu aşarak bize harb ilânında bulundu. Bakın, görün ki, Avusturya-nın becermek istediği tavassut harekâtı doğrudan sahteliği bariz bir hareketti. Avusturya Çarı 6. Şarl, Osmanlı devletini, tevile dönük haberleşme ile kandırmış, daha sonra birlikde harb ateşini körüklemek, kötülükleri gerçekleştirmek üzere, Çariçe ile resmen yemin ve yapacaklarını kararlaştırmış olduklarından, Avusturyalılar konuşma tarzlarını aniden değiştirip de Ruslar ile müttefik olarak Osmanlıya karşı, savaş ilânını gerçekleştirdiler. Hâttâ elçi Talaman bile ilân-i harbi bildiren, Avusturya Kabinetosunun gönderdiği emirnameyi, vakit kazanmayı esas alarak bir ay kadar Osmanlı hükümetinden gizleme tenezzülünde bulunmuştu. Sadrazam olan Silah-dar Mehmed Paşa politik açıdan acemi olup sadrıazamın tesiri altındaki kethüda-i sadr-ı âli yâni dahiliye nâzın olan Osman Halis efendi, Avusturya sefirinin iğfalatına tamamen râm olmuşlardı.
Böylece Özi ve Bender ile Vidin'in muhafızları tarafından asker ve mühimmat taleb edildikçe, işin sulhen bitmek üzere olduğunu boşu boşuna devlet malını telefe gerek yoktur ce-vablarını vermekteydiler. Gösterilen bu fevkalâde büyüklükteki gaflet, tedariklerimiz bakımından bizi kısıtlı bırakmıştır.

1147/1735'de başlayıp, 1152/1740 tarihinde sona eren kuvvetli bu iki devlet ile yapılan savaşlar, her tarafta Osmanlı askerinin zaferiyle sonuçlandı. Bu mağlubiyetlerin gerek Avusturyalıların gerekse Moskof'un burunlarının sürtülmesi-ni sağladığı dünya siyaset arenasında müşahede olundu.
Avusturya elçisinin hilekârane davranışıyla meydana gelen hareketler, padişah Sultan 1. Mahmud'u üzerken, bâbıâli'yi de hayli müteesir etmişti. Sanki bu üzüntülerin yüzü suyu hürmetine, bu cephede Avusturya askerleri münhezim ol-muş, Bosna Valisi Hekimoğlu Ali Paşa gösterdiği liyakat ve gayretlerle düşmanı bulundukları Bosna topraklarının dışına tard edebilmişti. Hatta; Belgrad kalesini de muhasara altına almaya muvaffak olmuştu. Ayrıca öncü kuvvetlerimiz Tuna Nehrini geçerek Macaristan da bir çok bölgede nal izleri bırakmışlar ve adamakıllı yağmalar gerçekleştirmişlerdi. Avusturya'nın bu hile-i âzimine, mehazlarımız arasında yer alan Ali Şeydi bey tarihinde şöyle bir mütaiaa ileri sürmekteki sayfamızı süslemeden edemedik: "Halbuki 1168/1754'de, Lehistan, Prusya ve Fransa devletleri tarafından meydana getirilmiş, hizip, Avusturya'ya ilân-ı harb etmişler ve tarihde <Avusturya Veraset Muharebeleri> olarak anılan badireye katılması hususunda Sultan 1. Mahmud'a yapılan, teşvik ve teklifleri nezaketle reddederek Osmanlı'nın zebunkeş, yâni düşene tekme vurmayan karakter taşıyan bir millet olduğunu göstermiş oldu. Hakikaten, Avusturya kendisi aleyhinde birleşmiş olan devletleri bu savaşlar neticesinde mağlup etmiş, doğrusu bunda muvaffak olması da, Osmanlı devletinin bu savaşa Avusturya aleyhine katılmamasından neşet ettiği kabul edilmelidir. Eğer Osmanlı askeri, bu muharebelerde Avusturya karşısında yer alsaydı, Avusturya'nın izmihlali mukadderdi. Buna rağmen Avusturya yapılan bu kadirşinaslığı idrak edememiş, ne zaman Ruslar bize karşı harekâta gelmişlerse, onlar da derhal bize savaş ilânından geri kalmamıştır." Bu beyanı aldıktan sonra biz de hatırlatmak isterizki; Osmanlıya karşı bir savaşa davet yapan Rus Ça-rı'na, Avusturya İmparatorİçesi Maria Tereza nezâketle red cevabı vermiştir.
Ahmed Rasim bey'de eserinde bunu beyan etmektedir. Neyse biz, Avusturya'nın Vidin üzerine yürüyen bir kolordusunun bizim İvaz Paşa ile Köprülüzâdelerden Abdullah Paşanın cesaretleri ve işbilirliği karşısında hezimete duçar olduğunu da kaydetmiş olalım.

Rusya'ya Gelince

Bize savaş ilânını yapmadan önce Ruslar, Azak ve Kuburun kaleleriyle, Kırım Yarımadasını başdanbaşa yağmaya tâbi tuttuğu gibi Baserabya taraflarından da İlerlemeye koyulmuşlardı. Kırımın yeni Hânı Fethi Giray'ın celâdeti karşısında, Kırım'da bulunan Rusların horlanarak uzaklaştırıldığı görüldü. Besarabya'ya saldıran diğer bir Rus kuvveti de, karşılarında gördüğü Osmanlı Ordusu karşısında mağlup olduğundan bozgun hâlinde ricata mecbur kalmıştı. Bu ricatta kendi hududları dahiline çekildikleri görüldü. Bu çekilişi gösterirlerken eskiden yaptıkları gibi, yakınlarından geçtikleri her şehir ve kasabayı yaktıkları gibi,

yiyecekleride bu yangına dahil etmeyi ihmal etmediler böylece kendilerini takip etme tasavvurunda olan Osmanlı ordusunu yiyecek sıkıntısına düşme kaygısına duçar ederek, bu ordunun takibinden kurtulmayı başardılar.

Belgrad Antlaşması

Asakir-i Osmani'yenin devamlı olarak her taraf da kazanmakta olduğu zaferler karşısında, Avusturyanın ve Rusların sulh talebinde bulundukları görüldü. Osmanlı padişahı ve hükümeti, taleb-i sulhun muterizi olmadılar. 1152/1739 senesinde Belgrad da bir kongrenin toplanması gerçekleşti. Uzun müzakereler yapıldı ve neticede sulh antlaşması imza olunup, karşılıklı olarak teati olundu. Yapılan ve adı tarihlerde, yapıldığı şehrin ismiyle anılan antlaşmanın gereğinden olarak, Avusturyalılar Belgrad'ı teslimle birlikte, Sava ile Tuna nehirlerinin sağ tarafındaki Pasarofça antlaşmasıyla elde ettiği yerleri ayrıca Varşova topraklarını ve Eflâk Çasar'ı, Va-las Antrich tâbir olunan yerleri ki Aluta ırmağı ile Eflâk'ın eski hududu arasındaki batı topraklarının bulunduğu yerdir, diğer bir tâbirle de Küçük Eflâk'da denmektedir.
İşte bütün bu yerler Pasarofça muahedesi icabından olarak Avusturya'ya terk edilmişti. Şimdi bu yerler Osmanlı devletine iade olunuyordu. Osmanlı'lar ise, Bançeh ve Yanat civarında ele geçirmiş olduğu yerleri iade etmeyi kabul ediyordu. Antlaşmayı yirmi sene sürecek sulh niyetiyle imzaladılar. Aradan bir kaç gün geçmiştiki Rusya murahhası çıktı geldi. Ve Azak Kalesini, yıkmak ve civar arazinin her iki ülke arasında riayet olunan hat olması ve Rusların Azak Denizinde harp gemisi imâl etmesinin yasaklanma şartı getirildi. Ayrıca eski hududun esas kabul edilmesi kararlaştırıldı.

İranla Muharebe

.ladır Ali Şah, Osmanlı devletiyle İmzalamış olduğu 1148/1735 tarihli antlaşmadan sonra, ordusuyla birlikte Afganistan vede Hindistan taraflarına gitti, oralarda bir haylide savaşlar yaptı. Geçen bu zaman zarfında şark hududumuzda sakin ve asude hayat sürdü. Hudud boylarında bulunan aha-Üninde keyfine diyecek yoktu. Ne varki; Nâdir Şah, iran'a avdet ettiğinde bu güzel günler son buldu. Çünkü huzur yerini huzursuzluğa bırakmaya hazır hâle gelmişti.
Çünkü acem; Osmanlı üzerine savlet etmeye başlamıştı. Irak yakınlarında bulunan bir kaç kalemizi zapt etti. Vaziyeti gözden geçiren bâbıâli derhal asker şevkine koyuldu ve meydana gelen çarpışmalar zaman zaman Osmanlılara, bazen de İran kuvvetlerine galibiyet şansı verdi. Bu seri savaşların üç sene sürdüğü görüldü. Ancak son galibiyet İran tarafında kaldı buna bağlı olarak, 4. Murad Hân devrinde yapılan antlaşmanın esas tutulduğu şartlar, 1159/1746 tarihinde adetâ yenilendi. İranla yapılan savaşların sonuncusu olarak kabul edilen muharebenin temin ettiği hudud, ufak tefek değişikliklerin üzerinde durulmadığı takdirde hemen hemen aynı olarak devam etmektedir.

Sultan Mahmud'un Vefatı

Talihinin yaver gitmesi, zaman ve zemin itibariyle uygun tarz saltanat süren 1. Mahmud, Osmanlı padişahlarının arasında bahtiyar olanlardan sayılsa sezadır. 1168/sefer-1754/kasım ayı içinde bir Cuma Namazı sonrası saraya dönüşü esnasında bindiği atın üzerinde fücceten irtihâl-i dâr-ı beka eylemiştir. Fücceten deyimi apansız mânasindadir. Bazı tarih yazarları Sultan 1. Mahmud'un bir hafta kadar yatağından çıkamadığını, bu ağır duruma rağmen Cuma Namazını edaya büyük bir gayret göstererek gitmesini vücudunun sarsılmasının sebebini teşkil ettiğini beyan ederler. Böylece vefat vukubuldu derler.

Bu zâtın diri diri gömüldüğü iddiası vardır. Yirmi beş sene kadar süren devri saltanatında Sultan 1. Mahmud bu dönemin yirmi senesi kadarı İran, Rusya ve Avusturya ile savaşarak geçmiştir. Elhak bütün bu savaşlarda Osmanlı Ordusu sânı şerefini, celâdetini göstermeyi bütün mevcudiyetiyle is-bata muvaffak olmuştur. Yaptığı antlaşmada düşmanlara memleket kapdırmak şöyle dursun, Pasarofça antlaşmasıyla Avusturya'ya terkettiğimiz yerleri dahi kurtarmaya muvaffak olduğumuzdan, padişahımızın hatırı avrupa ülkeleri arasında saygıya lâyık bulunması gerçekleşmiştir.

Yaptığı seçimlerde isabetli, işlerin akıbetini takip ve takdire önem vermesiyle şöhret bulmuştur. Ahlâki açıdan son derecede mükemmel bir kimseydi. İlim ve fen, yeniliğin ve ilerlemenin anahtarıdır anlayışı içinde, ileriye bakışı tarafdar olmaktan ziyade sevgiyle benimsemesinden kaynaklanıyordu. Aslında; yeni bir tarz askerlik sınıfını ihdas tasavvuru arasındaydı. Bu Asakir-i Mansure-i Muhammediye gibi de, Nizâmı Cedid gibi de olabilirdi. Bu düşüncesini kimse ile paylaşmayacak, bu hususta tasarımları kafasının içinde saklıyacak kadar etrafından haberdar bir kimseydi. Kuvveden fiile çikaramaması umumiyetle Avusturya, Rusya ve İran ile yapılmış, seri harpler sebiyle olduğunu Ali Şeydi bey tarihinde belirtmektedir. Kızlar Ağalarının ikisininde ismi Beşir Ağa idi. Bunların sözlerine pek önem verirdi. Yine bunların bazı ifadelerine uyarak yapmış olduğu bazı icraat kendisinin tarihçiler ve devrini idrak eden bazı zevatın, tenkitlerine hedef olmasını icab ettirmiştir. İlim yoluna yardımlarda bulunmuş, İstanbul-da dört kütüphane bina ettirip açtırmıştır. Ayrıca bu kütüp-"tıanelerin içinde genel dersaneler ihdas etmiş, İzmirde de, bazı binalar yaptırarak hayırlara vesile kılınmasını emretmiştir. Daha bir çok hayırlı teşebbüslerin müteşebbisidir.

Nur-û Osmaniye Camiine epeyi emek vermesine rağmen, yapımın bitimine pekaz v£kit kala dâr-ı bekaya intikali, mezkûr câmi'i tamamlama işini onun yerine Osmanlı tahtına geçen; 3. Osman'a nasip olduğu ve bu padişahın adını taşıması uygun görülmesi Mahmud-u Evvelin yâni 1. Mahmud'un şanssızlığıdır.

Sultan 1. Mahmud; güzide padişahlar arasında bulunan zevattandır. Devri bir çok askeri zaferle süslenmiştir. Hususiyetlerinden önemli bir davranışını, sarayda dolaşırken önüne kadın çıkması hiç hoşlanmadığı ahvalden olduğundan,

aya-kabılarının altına kabaralar çaktırır, bunların yürürken çıkardığı sesler bayanların önüne çıkmamasını adetâ hatırlatan bir alarm sesi vazifesi görmekteydi. Devrini parlak başarılarla tamamlamıştır. Sultan Mahmud; 2/ağustos/1696'da Edirne'de dünyaya geldi. 13/12/1754'de hayatını kaybettiğinde; 58 sene, 4 ay, 12 gün, ömür sürmüştü. Annesinin adı Sebka-ti olup, aynı zamanda Sultan 1. Mahmud'un şiir yazdığında kullandığı ism-i müstearıdır.
Babası 2. Mustafa'nın ilk oğlu olup, vefatından sonra ba-basınında medfun olduğu YenİcâmI türbesine defnolunmuş-tur. Güzel bir hattat olup, Yılmaz Öztuna bey'in belirttiğine göre, günümüze kadar gelmiş bulunan saz eserleri notalarıy-la mevcuddur. Osmanlı ordusu» Nâdir Şahı mağlup ettiğinde, bu orduyu teçhiz eyleyip, teşvik etmiş bulunan 1. Mahmud'a Gaazi unvanı verilmiştir. 1. Mahmud'un; çocuğu olmamıştır.
1. Mahmud'dan sonra kardeşi vede halefi olan 3. Osman'ında çocuğu olmadığından, Osmanlı Sarayı, 1730 ile 1757 arasında, yâni yirmiyedi sene doğacak çocuk beklemiştir.
1. Mahmud devrinde yaşıyan meşhur yabancıların bazıları şu zevattır: Almanyada imparator 6. Şarl, 7. Şar], Mariya Te-reza, 1. Fransuva, İngilterede, kral 2. Jorj, İran'da Şah Tah-masb, 3. Abbas, Ali Nâdir Şah, Mehmed Hüseyin Han Kaçar, Papalık da, 12. Koleman, 14. Piu, Prusyada Kral 1. Fredrik,
2. Fredrik, Rusyada imparatoriçe Anna, imparator 6. İvan, imparatoriçe Elizabet, Fransada da kral 15. Lui gibi hükümdarlardır.

1. Mahmüd'un Hanımları

Alicenâb Kadın (Hace) Sultan 1. Mahmud'un baş kadınıdır. 1775 yılı hac dönüşünde vefat etti. Zevci padişahdan sonra 21 sene daha muammer olmuştur. Yeni Cami haziresi-ne defnolundu. Fâtih Camii civarında mektep, çeşme ve se-bil yaptırmıştır.
Verdinâz Kadın, Çağatay üluçay'a göre Sultan 1. Mahmud'un 5. kadınıdır. Sicilli Osmani'de 4. gözüktüğünü beyan ediyor. 13/ramazan/1219-16/aralık/1804 pazar günü vefat etdi. Şehzâdebaşı Camii türbelerinde defnolundu. Murad Paşa yakınlarında bir mektebi ve sebili vardır. Kocasından sonra elli yıl daha yaşadı.
Rami Kadın, 1. Sultan Mahmud'un altıncı hanımıdır. Beşiktaş Akaretlere giden yolda bir sebil yaptırdı. Padişahın vefatı sonrasında Mekke ve Medine müfettişlerinden İbrahim bey ile izdivacı vukubuldu. Yılmaz Öztuna ise, Ayşe Kadın vefatı 1746, yine Ayşe (Hace) vefatı 1746, Hadice kadın ile Râziye Kadından sonra, kocasının arkasından onbeş yıl daha payidar olan Hâtem vardır ki, 1769 yılında vefat etmiş, Üsküdar daki Ayazma Camiine defnolundu.
Tiryal hanım ise, 1789'da vefat etmiştir. Böylece dokuz hanımı olduğu belirlenmiş oluyor. İkballeri - Meyyase hanım, başikbâlidir. Fehmi hanım 2. ikbâlidir. Sırrı hanım ve Habba--hanımlardır. Sultan 1. Mahmud'un eş ve ikbâlleri sayısı' onue sayısını bulmaktadır.

1. Mahmud'un Sadrazamları

Sultan 1. Mahmud'un devri, 119. sadrıazam Damad Silah-dar Mehmed Paşa ile başladı. 3 ay, 21 gün sürebildi. Karahi-sarlı Kabakulak İbrahim Paşa makam-ı sadarete getirildiğinde 22/ocak/1731 idi. Sadaret müddeti 7 ay, 19 gün sürebildi. 121. sadrıazam olan Konyalı Topa! Osman Paşa ise 6 ay, 2 gün mührü taşıyabildi. 122. sadrıazam Hekimoğlu Ali Paşa 1. sadaretine; 12/mart/1732 tarihinde geldi. 3 sene 4 ay, 1 gün sonra çekildi. 2. defa gelişi 21/4/1742'de başladı 1 sene, 5 ay, 2 gün sürerek 23/eylül/1743'de sona erdi. Son sadareti 15/şubat/1755'Ie, 18/mayıs/1755 arasında 3 ay, 1 gün devam etti. Toplam sadaret günleri, beş sene dört gün
olmuştur. 123. sadrıazam Gürci Ağa İsmail Paşa, 5 ay, 28 gün yaptığı sadaret vazifesinden alındığında, tarihler 9/ocak/1736'yı, göstermekteydi. Yerine; Dâmad Silahdar Di-metokaıı Seyyid Mehmed Paşa 1 sene, 6 ay, 28 gün sürecek sadrıazamlığa getirildi. Muhsinzâde Abdullah Paşa 4 ay, 14 gün için makam-i sadarete getirildi. Antalyalı Yeğen Mehmed Paşa sadnazam oldu ve 1 sene, 3 ay, 4 gün mührü hümayunu taşıdı. Demek ki Suitan 1. Mahmud göreve alıştığından sadrazamlanylabir yıldan fazla beraber çalışmayı başarmaya başladı. Çünkü Hacı İvaz Mehmed paşanın sadareti de" 1 seneyi, 3 ay, 2 gün aştı. Nişancı Foçali Hacı Ahmed Paşa 1 sene, 9 ay, 28 gün sadaret makamında hizmet verdi. Şark-İ Karahisarlı Seyyid Hasan Paşa ise 2 sene, 10 ay, 16 gün devam eden sadaretten sonra infisal etti. Tiryaki Hacı Mehmed Paşa 9/ağustos/1746'da geldiği sadaretten 1 sene, 16 gün sonra 24/ağustos/1747'de ayrılırken, yerine Kerküklü Boy-nueğri Seyyid Abdullah Paşa getirildi 3/ocak/1750'de 2 yıl, 4 ay, 10 gün vazife yapmış olarak ayrıldı. 132. sadrıazam Dİ-vitdar Mehmed Emin paşa idi ki bu zat da, 2 sene 5 ay, 29 gün mührü hümayunu taşıdı ve l/temmuz/1752'de, vazifesini tamamladı. 133. sadrıazam Çorlulu Köse Bahir Mustafa Paşa, l/temmuz/1752'de geldiği sadarette, 1. Mahmud'un son sadrıazamı oldu. Böylece Sultan 1. Mahmud'un devrinin sadrıazam sayısı onbeş kişiyi buldu. Yalnız şunu önemle İşaret etmek isterizki; Sultan 1. Mahmud'un devrinde iki defa sadarete gelerek cem'an bu padişah devrinde 4 sene, 9 ay, 3 gün hizmet veren Hekimoğlu Ali Paşa esasında, 1. Mahmud'un baba bir, ağabeyi idi. 9/15/temmuz/1999 tarihli Cuma dergisinde de yazdığım gibi, enteresan bir hikâyesi vardır Hekimoğlu Ali Paşanın. Bu hazin hikâyeyi hulasaten say-faiarımıza alma lüzumunu hissetik. "Hekimoğlu Ali Paşa aslında bir şehzadedir. Sultan 2. Mustafa'yı sebebi bilinmemekle birlikte kızdıran bir câriye, saray hayatından ihraç edilir. Aslen Venedikli olan ve katolik mezhebi yanlısı hristiyanlar-dan olan ve daha sonra ihtida ederek islâmiyeti benimsemiş bulunan, Hekimbaşı Nuh efendi İle ihraç edilen câriye evlendirilir. Nikâh akdinin hemen arkasından cariyenin padişah-dan bir çocuğa hâmile olduğu meydana çıkar. Nevarki <por-firogeneros> yâni sarayda doğmadığından hanedana mensup olmanın sağladığı bütün avantajların mahrumu kalır. Fakat doğumuna kadar takip altında tutulan câriye ve oğlu, do-

ğum sonrasında saraydan ihtimam görmeye devam eder. Fevkalâde güzel şartların içinde yetiştirilmesine gayret sarfe-dilir. Bunda da elhak muvaffak olunur. Hekimoğlu Ali Paşa, Osmanlı padişahlarına hizmet veren sadnazamlar arasında, hatırı sayılır bir mevkie sahiptir. Çok kibar padişahlardan biri olarak anılan; 1. Mahmud, Hekimoğlu Ali Paşa'nın hayat hikâyesine vakıf olduğundan ve de kendisinden yaşça büyük olduğundan haberdar bulunduğundan sadrıazamlara göster-liği nezaketin ötesinde bir hürmet gösterirdi. Bu noktadan kaynaklanan davranış günün birinde, Sultan Mahmud'un huzuruna giren sadrıazam HekimoğSu Ali Paşaya: <buyrun birader şuraya oturun> demek suretiyle karşıladığı görülmüştür. Buna mukabil 1. Mahmud'un vefatı sonrası padişah olan 3. Osman döneminin bir bölümünde, Hekimoğlu Ali Paşayı sadarete getirir ancak bir mevzuda yüksek sesle cevap veren sadnazama, padişah <..sen kendini ne zannediyorsun? Seni azlederim ve yerine de, hamallar kâhyası Ali Ağa'yı sadrıazam yaparım dediğinde, Hekimoğlu Ali Paşa: <söylediğin mümkündür! Fakat o sadrıazamin adıda Hekimoğlu Ali Paşa olacağına, Hammaloğlu Ali Paşa olur.> cevabını vermesi, 1. Mahmud'un nezaketini hatırlatırken, 3. Osman'ın vakay-ı bilip, bilmediğinin şüphesini akla getirmek lâzımdır düşüncesine prim vermek istiyorumda, eğer vakaya dâir malumat sahibiyse, Sultan 1. Mahmud'un kâbına nezakette bile varamadığını ispata hüküm çıkarılabilir. Amma işin iç yüzünden haberdar değilse ki, bu biraz zâif ihtimaldir, o zamanda sert sözlerle konuşanın padişah tarafından azarlanması, otoritenin icabatındandır. "Yazmış olduğumuz bu vak'a, Osmanlı padişahlarının taht'a geçeceklerin, her çeşit leke ve iftiradan siyanet edilmesi hususunda, evlâdlannı gözlerinin önünde yaşadığı halde, oğlum, evlâdım diye kucaklama imkânından kendilerini mahrum etme fedakârlığında bulunurken, o çağ avrupasmda, kralların tacı ve tahtlarında; nesebi gayr-i sahihlerin bir binip bir çıkması göz önüne alındığında, müslüman Osmanlı soyunun necabeti bütün ihtişamıyla ortaya çıkar.

1. Mahmüd Devri Şeyhülislâmları

Osmanlı devletinin 81. şeyhülislâmı, 1. Sultan Mahmud'un ilk makam-ı meşihatını dolduran âlimi Mirzâzâde Mehmed Efendi oldu. Ancak bu şeyhülislâmın görevde kalması, 7 ay, 17 gün sürdü. Kendisi istifa ederek ayrıldı. 73. şeyhülislâm Paşmakçızâde Ali Efendinin mahdumu, Abdullah Efendi 9 ay, 7 gün süren, meşihattaki görevi ile Osmanlının 82., Suttan 1. Mahmud'un ikinci şeyhülislâmı olma şerefine ermişti. 24/şubat/1732'de, Damadzâde Ahmedefendi geldiği şeyhülislâmlık makamında 1 sene, 7 ay, 27 gün bulundu. 22/ekim/1733'deyse İshakzâde İshak efendi, 1 sene 10 gün-kaldığı makam-ı meşihattan vefat ederek ayrılmış oldu. Dür-rizâde Mehmed efendi, İ sene, 5 ay, 13 gün, şeyhülislamlık makamında kaldı. 13/4/1736!da, Feyzullahzâde Mustafa efendi, şeyhülislâm oldu. Bu makamdaki müddeti, Sultan 1. Mahmud devri şeyhülislâmlarının en fazla sürenidir. 8 sene, 10 ay, 21 gün hizmetten sonra

vefatı dolaysıyla vazifeden ayrılmış oldu. Tarihler bu sırada, 4/mart/1745'i gösteriyordu.
Pîrizâde Mehmed Sahib efendiyse 1 sene, 6 ay, 2 gün sonra yerini, Hayatizâde Mehmed Emin efendiye bıraktı. Bu zatda, 25/ekim/"!746'da 6 ay, 20 günlük hizmetten sonra, Zeyneia-bidin Mehmed Zeyni efendiye şeyhülislamlığı devretti. Zeyni efendi 20/temmuz/1748 tarihine kadar, 1 sene, 8 ay, 26 gün, makam-ı meşihatta kalmıştı. 90. Şeyhülislâm Ebu İshakzâde Mehmed Es'ad efendi 1 l/ağustos/1749'da görevi bıraktığında 1 sene, 22 gün iş başında kalabilmişti. Arkadan gelen şeyhülislâm Mehmed Said efendi olmuştu bunun dönemi sadece 9 ay, 22 günü bulabilmişti. Feyzullahzâde Murtaza efendi; 2/haziran/1750'de geçtiği şeyhülislâmlık makamında, 4 sene, 7 ay, 10 gün kalmıştır ancak, Sultan 1. Mahmud'un son şeyhülislâmı olmuştur.
12/ocak/1755'de görevi bıraktığında 3. Osman'ın 1. şeyhülislâmı mevkiindeidi. Böylece Sultan 1. Mahmud'un; devrini oniki şeyhülislâmla tamamlamış olduğunu görüyoruz. Ancak bunlardan iki tanesinin, vazife başında vefat ettikleri ka-ale\hnmalıdır. Hele; Feyzullahzâde Mustafa efendiyi dokuz yıla yaklaşan hizmet istikrarıyla görürsek, yaşasaydı daha da hizmet ederdi diye düşünebiliriz!

1. Mahmüd Devrinde Avrupa Devletleri

Karlofça antlaşması sonrasın da, devlet-i âliye denizlerden çekilir olmuştur. İspanya donanması ülke arazisinin Akdeniz'in üzerinde topoğrafik te'siri, bu ülke donanmasına faikıyet sunmaktaydı. Bu avantajı donanmasına önem vermek suretiyle, takviye eden İspanyol'lar bilhassa bizim Cebelitarık, denizcilerin Cibraltı dedikleri boğazıda kontrol etmeleri hayli güçlü olmalarına yardımcı oluyordu. Denizlerin güçlü donanma sahibi olanlspanya, gerek İngilizlerin gerekse Fransızların kur yapmak durumunda olan paylaşılması güç bir sevgili gibiydi. Çünkü bu ülkenin yandaşlığını kazanmak gerek Fransa'nın, gerekse İngilterenin plânlarına doğrudan te'sir etmekteydi.
Fransa; Avrupa hakimiyetini ele almak hülyaları içindeyken, ingilizler, dengeli bir Avrupa, harpte ve sulhte korkunç olmaktan çıkar anlayışını hâkim kılmak istiyordu.- Fransa'nın hâkimiyet projesi başını belâya sokacağı tabii idi. Çünkü ben hâkim olmak isteme plânlan yapmak yetmez, o plânlan kuvveden fiile çıkarmak esasdır. Böyle olunca da, denge unsuru isteyenlerin bir küçük organizasyonla karşında hasım olarak belirdiğini görürsün hemen. İşte; Fransa, karşısında Inglizlerin organize ettiği kuvvet dengeleri ülkelerinden ikisini safına çekmişti. Bu devletler; Avusturya ve Hollanda idi. Buna karşılık atmaca gibi yalnızdı Fransa.. Veraset savaşları da denen bu seri harplerde otuz yıl kadar imtidat etti. İlk zamanlarda Fransa büyük sıkıntılara düştü. İngiltere ve Hollanda savaştan çekildiğinde, bu ülkenin karşısında Avusturya yalnız kalmakla beraber, Paris'in kapılarını zorlamaktaydı.
Fransız Generali Villars, önce Pâils önünde püskürttüğü Avusturya'ordusunu,

kısa bir zaman sonra Ren Nehri boyunda da ve ağlub edince, barış isteyen Avusturya old'j Neticede otuz seneyi bulan savaşın Fransa'yı bitap düşürdüğü şa-hid gerektirmez. Kral 15. Lûi'nin naibi olan Kardinal Fleru idareye akıllıca yürütmüştü. Fransa; avrupa üzerinde kendine rakip addedip faik olmaya çalıştığı ülke olarak, Avusturya'yı görüyor ve bu üstünlüğü sağlamak üzere Osmanlı devletiyle yakınlaşma çabası harcıyordu.

Osmanlı devlet politikası o târihe kadar bir gayrimüslim ülke ile ittifaka sıcak bakmazdı. Ancak şunu da unutmamalıyız ki Kaanuni döneminde, Hazreti Barbaros'un kapdan-ı deryalığı zamanında donanmamız askerî irtifaklar yaptığı da olmuştur ecnebi devletler ile.. 1740 yılında Avusturya kralı 6. Çarls'ın ölmesi Fransa'nın illâ Osmanlı ile ittifak arama lüzurnu eski önemini kaybetmişti. Çünkü Avusturya-Fransa savaşı kopmuştu. Bu savaşın nihayetinde de, Fransa rakibini Moris Saks adlı komutanın başarılı sevk-i idaresi üst üste üç defa Avusturya ordusunu mağlubiyete uğrattı. Herne kadar sulh müzakeresinde elde ettiği beldeleri geri verdiyse de, güçlü devlet intibaını daha da kabule uygun hâle getirdi.

Fransa; Osmanlı devletiyle çok yakınlaşmak arzusuyla 1757'de Baron Dö Vergegn b. elçi, sekreteri olarakda meşhur Baron Dö Toth'u gönderdi. Topal Osman ve Hekimoğlu Ali Paşaların, Fransız eğilimi taşımaları bu gelen diplomalarla beraber ilişkileri kuvvetlendirmeye başladı. Fransa'dan sonra Avusturya'ya baktığımızda, otuz sene savaşlarının bu ülkede üç imparatoru eskittiğiyle karşılaşırız. Bunlar ise, 1. Leopold, 1. Josef ve 6. Çarls'dır. Bu Avusturya, Osmanlı devletiyle veraset savaşları akabinde savaşmış ve Pasarofça-da yapılan antlaşmayla Tamışvar, Banat, Eflâk ve Belgrad gibi değeri hayli yüksek bölgelere mâlik oldu ve bu hâl ^Avusturya'yıda büyük devlet olarak isimlendirmeye yetti. 6. Çarls, Rusya'nın, Osmanlı devletine karşı açtığı savaşda bir açgözlülük yapmış, daha fazla arazi elde etmek için Ruslar ile müttefik olarak karşımıza çıkmaktan çekinmemişti. Ancak; Osmanlı karşısında bozgun halinde çekilirken Pasarof-ça'da ele geçirdiği her şeyi elinde tutamıyor, baş da Tamiş-var olmak üzere eline geçirdiği yerlere veda etmek mecburiyetinde kalıyordu. Buna rağmen Avusturya, Osmanli devletine karşı her fırsatta saldırıya katılma eğiliminde olduğu görüldü.

Prusya devleti Büyük Fredrik tarafından, 1688'de, Kiev, Brandenburg ve Prusya dukalıklarını birleştirdiğinde 1713'de yapılan Ütreht antlaşmasıyla bir krallık olarak tanındı. Bu "Büyük Almanya" hülyasının belirginleşmeye başlamasıdır. Büyük Almanya politikasının temeli ise şöyleydi: "Almanların yabancı bir bayrak altında yaşayamayacağı nerede bir Alman kitlesi varsa oranın Alman toprağı olması gerekir.." düşüncesine istinad ediyordu. Ancak böyle bir hedefe asker ve disiplinli bir millet meydana getirmekle ulaşılabileceğini tatbike koyan Büyük Fredrik adım adım bunu gerçekleştirmekte başarılı oldu. Bu tarihlerdeki Prusya, Osmanlı devleti ile bir ilişkisi bahse konu değildir.

İngiltere'nin, 18. yüzyıl, diğer bir deyimle 1701'den sonra bu ada devletinde birliğe doğru gidişin sancılarına rastlanır. Iskoçya bölgesi, Stuart hanedanına

bağlı kalmıştı. Adanın bir başka bölgesini de, Hannover hanedanı idare etmekteydi.]701 senesinde yapılan birleşme kanunu dolaysıyla, Stu-art'Iarın krallığı Hannover hanedanına bırakmak zorunda kalması, bu krallık görevini Hannover hanedanından 1. Ge-orge üstlendi vede bütün İngiltere'nin kralı olarak hükmetmeye başladı. Ortaya çıkan idare tarzı, patrimonyal anlayış-dan uzak, güçlü parlamento, birliği temsil eden sembolik kral hâli idi. Bu sayede de devlet işlerinin ve toplum ihtiyaçlarının daha iyi incelenmesi kabil olabiliyordu. Avrupa'nın diğer devletleride, Ada'nın bu tarzına olumlu bakıyor ve üike-lerinde de uygulanmasını isteyen kişi ve guruplar ortaya çıkarken, imparator ve krallar bu şekildeki değişikliğe karşı olduklarını açıklamaktan imtina etmiyorlardı.

Böylece; avrupahların karşıdakiler dedikleri ingilizlerin kullandığı devlet anlayışı sistemi kara avrupasinda hayat bulamıyorlardı. Sunuda hemen hatırlatmamız gerekir ki; ingiltere, daha o zaman stratejisini denizlere hâkim olma şeklinde tesbit ederek, gereklerini yerine getirmeye, deniz ticaret filolarıyla da her tarafa ulaşabilmeyi plânlamıştı. Tabiiki Amerika kıtasının bakir olmasının getirdiği kolaylıkların, istihsaldeki verimden İngiltere'nin istifade etmesini sağlamak, ancak böyle bir, strateji ile mümkün olabilirdi.

1717 yılında İngiltere başbakanı olan Stanhop, sanayii ve ticari alanlarında iyi bir sıçrama yapmayı evvelâ savaşı politika dışına atmakta buldu. Fransa'ya sulh isteyen eli uzatmaktan çekinmedi. Fakat; bu davranışı ahali tarafından benimsenmedi ve desteklerini çektiler. 1739 sonrasında İngiltede saltanatla ilgili ihtilaflar tırmandı ve bu arada da, İspan-ile savaşılmaktaydı. Özetleyecek olursak şunu söylemek kabildir: "İngiltere, 1750'ler sonrasına kadar Osmanlı devletiyle pek ilgilenebilecek zaman bulamamıştı başındaki gaileler yüzünden. Amansız düşmanımız moskof diğer adı ile Rusya, 2. Bayezid döneminde İstanbul'a gönderdiği, garip kıyafetli elçisinden sonra tahlil etmeye çalıştığımız dönem arasında geçen yıllar doğrusu, Rusların iyi değerlendirdiği bir zaman dilimi olarak kabul edilmelidir. Karlofça antlaşmasıyla Rusya, avrupa kıta devletleri arasında mümtaz bir mevkie yükselirken, Azak kalesini alması münasebetiyle, Karade niz'e çıkma şansını yakalamasrda bir büyük merhaledir onların hesabına..

Me varki; Baltacı Mehmed Paşanın Deli Petro'yu Prut'da, pek feci bir mağlubiyete uğratması ve Azak kalesinin eski sahibi Osmanlı devletine rücû edişi, Rusların kafalarında sersemlik husule getirdi. Sıcak denizlere çıkmak hayali, böyle güçlü bir engelle karşılaşınca bu sefer gözlerini soğuk denizlere çevirmelerini getirdi. Burada da karşısına Kuzey Avrupa'nın patronu mesabesinde olan, İsveç ve onun 12. Şarl adlı Demirbaş namlı kralı çıkmıştı. Karadeniz ile Baltık denizinde önüne çıkan bu iki devletin, Rusya tarafından alt edilmesini icâb ettiren güçler idi.

Rus Çarları bu hususda sinsi ve iki taraflı bir politika gütmeye başladılardı. Birine sataşırlarken, diğeri ile ilişkileri en üst düzeye taşıyorlardı. Bu politika sadece askerî amaçlı olmayıp, Rusya'nın ekonomi bakımındanda plânları vardı ve Osmanlı devleti elindeki boğazlar ekonomi için istifade olunması gereken

vasıtalardı. Bu vasıtadan İstifade edebilmek başka, mâlik olmak daha başkaca birşeydi.. Yukarıda söylediğimiz sinsi politikanın ilk merhalesi, İsveç topraklarına göz diken Çar'ın ilk işide Dersaadet'e Daskov adlı bir büyükelçi seviyesinde diplomat göndermek oldu. Bu diplomatda, pek pesimist bir yaklaşımla, ılık bir diplomatik hava teminde başarılı oldu. Bu durum da, Rusya'nın işine hayli yaradı.

Çünkü Osmanlı-İsveç savaşına Osmanlı, atf-u nazar eylemedi bile. Yukarılarda İsveç'in antlaşma maddeleri arasına sokmaya çalıştığı taleplerden bahsettiğimizden, bunu burada tekrar etmeye lüzum görmüyoruz. Ancak; Rusları İsveç'le uğraşırken biz arkadan sıkıştırsaydik, dünya târihinde bir hayli değişikliğin sahibi olabilirdik. Bu İsveç savaşı için Çar, başşehrini değiştirerek, Moskova'yı terk etmiş, Finlandiya yakınlarındaki eski adı Petersburg, boişevik ihtilâli sonrasında da Leningrad olan şehre taşımıştı. Rusya; İsveç'e savaş ilân ettiğinde müttefikleri olarak en azından, siyaseten Hollanda ve Lehistan yanındaydı. Savaş sonunda Raştad antlaşması yaplmış Kuzey avrupa patronajı İsveç'den uçup, Rusya'nın avucuna konmuştu. Litvanya, Estonya, Finlandiya'nın bazı parçalan Rusya topraklarına dahi! edilerek sonuçlandı. Peşinden de; Petro; Osmanlı üzerindeki sakimâne düşüncelerine hayat verme hazırlıklarına koyuldu. Çar'ı, oğlunu öldürtmüş olarak görüyoruz bu sırada ve yeni bir taht statüsü hazırlarken de ölümü vukubuldu. Rusya bu ölümle karışır-ken, Çar karısı Katerina durumu teskine muvaffak oldu. Ancak iki seneye kalmadıki Katerina ölümüyle Çarlığa oğlu 2. Petro adıyla geçmesini hazırlamış oldu.

Takvim 1730'ü gösterirken, 2. Petro'yu Çiçek hastalığının ahirete götürdüğünü görüyoruz. Bu sefer Çarlığın başına 1, Petro'nun kızı 2. Katerina unvanıyla Çariçe oldu. Cinsiyetin akla ne derece alakası vardır? Bu Allahımızın indinde olup, kullarında çeşitli ilimlerin yardımıyla bir şeyler beyan ettikleri doğru olmakla beraber, bazende görünen köyün klavuza ih-tiytacı olmaz anlayışı içinde yapılanlar kendini gösterir, 2. Katerina'da Rusya'nın, ticaret yollarında kendisinin de yeri ^olduğunu gösterebilmek ve o yolda, ülke ticaretine İâzımge-ı faydayı sağlamak için, kıtalar arası ticarete mâlik olabilmek için, hem deniz ticaret filosu hem de bu ticari filonun emniyet içinde dünya denizlerinde gezebilmesi için onu savunacağı bir askeri donanmaya ihtiyacı olduğunu akıl eden, Çariçe 2. Katerina bir değil, hem de, iki donanma yapmayı plânladı ve gerçekleştirdi.

Birini Karadeniz, diğerini Baltık donanması olarak isimlendirdi. Karadeniz donanmasını dokuzu büyük, yetmiş tanesini de küçük gemiden oluşturdu ve Amiral Predal'in emrinde suya saldı. Rusya'nın denizciliğe verdiği önem, o sırada bizim gönlümüzce, denizlere ehemmiyet vermekten uzaklaştığımız döneme denk gelirken, Rusların kabiliyet kısırlığı onların denizcilikte hızlı hamleler yapmalarına izin vermedi. Osmanlı devleti Rusların; Karadeniz üzerindeki varlığını ve boğazlar üzerindeki emellerini bildiğinden, artık Karadeniz'de asla Rus donanmasından aşağı düşmeyen seviyede bir filo

bulundurmağa mecburdu ve buna ilâve olarak da, artık cidden çok ve iyi denizciler yetiştirmesi icâb ediyordu. İstikbâl bu iki ülke arasında Karadeniz'de bir mücadele alanının açılacağını gösteriyordu.

İsveç Kralhğma gelince, Avrupanın kuzey taraflarını, patronajı altında tutan İsveç, cesur fakat maceracı kralları Demirbaş lakablı 12. Şarl'ın Rusya ile siyasi ve tedafüi bir paktın vücudunu sağlamadan, seli-i seyf etmesi yâni moskof'a savaş açması, hâttâ daha fazlası büyük bir ukalâlıkla Osmanlı devletindeki politikalara müdehaleye kalkışması, Rusların yanına aldığı müttefiklerle çarpışırken, yalnız kalmasına sebeb oldu böylece de sadece savaşı değil, harbin sonunda bir çok toprak kaybına uğrarken, kuzey avrupa liderliğini de kaptırmış oluyordu. Bu cesur fakat tecrübesiz kral, 1718'de Frediskal kalesini muhasara ettiği esnada kale'den gelen bir mermi, Şarl'ın hayatını sona erdirdi.

Kralın Ölümü üzerine, kızkardeşi Prenses Eleanora, İsveç tahtına geçti ve Osmanlı devletiyle, dostluk yollarını aramaya başladı. Frediskal kuşatması, Osmanlı'yı Ruslar'a saldirt-mak için bir kışkırtma hareketidir ki, Osmanlı devlet ricali, bu hususu tecrübeleri vasıtasıyla hissetmişler ve Rusya ile İsveç arasındaki savaşı seyretmeyi daha mâkul bulmuşlardı böylece Kraliçe Eleanora devlet siyasetini kocası Fredrik'in ellerine bırakmıştı. Bu zat; intikam politikasının terkini istediğinden ve bunun da, devlet adamlarımız tarafından bilinmesi, bahse konu ettiğimiz yukarıdaki K=»le kuşatmasının plânlı bir aldatmaca olduğunu anlamışlar böylece isveçlilerin enişte sinin oyunu boşa çıkmıştı.

Lehistcn yâni Polonya; gerek Rusya gerekse Avusturya baskısı altında kral yapıla i 2. Agust idaresindeydi tabiiki

Ruslara diyetini ödemek için İsveç'e savaş açan bu devlet, İsveçlilerin önünde mağlup olmuş, bir müddet için Kral 2. Agust tahtından uzak kaldı bilahirede yine Rusların yardımıyla krallığına devamede bilmiştir. Yâni Rus yanlısı bir Polonya kralı, tabiatıyla Osmanlı aleyhtarı olması mukadderdi. Prut'ta Rusya'yı mağlup edebilen Baltacı Mehmed Paşa, yapılan Prut Antlaşmasına Ruslar, Lehistan topraklarından çıkacaktır şeklinde madde koymasına rağmen, ifade kâğıt üzerinde kalmıştır. Böylece Rusya'nın Lehistan üzerinde te'siri gittikçe artmıştır. 2. Agust'un ölümü Lehistan'a seçilecek kralın devletler arası bir mesele hâline geldiği görüldü.

Nitekim; Rusya, ölen 2. Agust'un oğluna 3. Agust unvanını vermek suretiyle Lehistan tahtına çıkardı. Fransa; Rusya'nın bu kadar çok söz sahibi olmasını kendi emellerine aykırı gördüğü için, Lehistan, Rusya ve Avusturya'ya savaş ilân etdi. Tabii Leh vatanseverleri, bu hususda Fransa'ya kucak açtı. Çünkü Rus emperyalizmi, Polonya'nın bağımsızlığının ıd üzerinde kalması demek idi. Nitekim, Fransa açtığı bu ıvaşı kazandığında, Rusları Lehistan topraklarından çekilmiş, Avusturya kendi kabuğuna dönmüş böylece de, Lehistan'da karışıklık ve huzursuzluk izale olmağa başlamıştı. Venedik Cumhuriyeti ile devlet-i âliye donanmaları hayli zayıf düştüğünden, 18. yüzyıla barış içinde girme ve devam ettirme her iki ülkenin hedefiydi.

Mora ise yine Osmanlı devletinin kontrolunda idi. Fakat meydana gelen savaşsız zaman dilimi, her iki devletinde işine gelmişti. İspanya devleti; İngilizler ile uzun zaman süren savaş neticesinde donanması dahi yıpranmış ve her yönüyle ülke de zaafa uğramıştı. İspanyollar, düştükleri hâl münasebetiyle artık Doğu Akdenizde olsun, Kuzey Afrika da olsun eski hegomanyollannı ve emellerini sürdürmekten pek uzaktılar. İspanya bütün gücüyle Amerika kıtasında tesis ettiği kolonilerini muhafazaya çalışıyordu. 1714'de yapmak zorunda kaldığı Raştad antlaşması Hollanda, Milano, Napoli dukalıkları elden çıkmıştı. Sardunya Adası İspanya'dan kopmuş gitmişti.

Osmanlı Devletinde Silahlı Kuvvetlerin Durumu

Silahlı kuvvetler demek suretiyle kara, deniz ve hava kuvvetleri kelimeleri, gayri ihtiyarî olarak, İnsanın dudaklarından döküldüğü görülür. Fakat; 1595'de, Osmanlı tahtına oturan 3. Mehmed'in çocukluğundan en önemli hatıra, bu padişahın sünnet düğünüdür. Bunun en bariz olanlarından biri, Saray-burnundan, hüners ahibi biri, kendisini top namlusundan, içinde bulunduğu füzemsi şekilde bir kaba denizin üzerine fırlattırır ve hayli mesafe, uçtuktan sonra denize içinde bulunduğu kabla birlikte kontrollü olmak suretiyle iner. İçine girdiği ejder şeklinde yapılmış öze! bir vasıta deniz içinde ve altından tekrar Sarayburnuna gelir ve hüner sahibini, açtığı ağzından karaya bırakır. Osmanlı ilim adamları bu gösteriyi stratejik bir silah olarak kullanma şeklinde kafa patlatsalardı. belki 4. Murad döneminde, Galata kulesi üzerinden boşluğa, yaptığı kanatlarla kendini bırakan ve Üsküdar Doğancılar meydanına inen Hezarfen, Ahmed Çelebi belki kanatlarla değil Çırpıcı çayırından uçakla havalanıp, Dudullu düzlüğünde yere inebilirdi!. İşte hava kuvvetleri diyemiyoruz, çünkü tayyare icadı henüz gerçekleşmemişti.
Tahliline çalıştığımız, 17. yüzyıl sonları ve 18. asır başları bizim askeri kuvvetlerimizin, avrupanın yapmış olduğu değişikliklerin hiç birine tevessül etmemiş, silahlarımızda bir tekâmül takibine girişilmemişti. Hak ve bâtıl arasındaki mücadelenin, Hakk' tarafını teşkil eden milletimiz ve askerî siste-mimizi yönetenler gaalib gelebilmek için bir ar-ge'ye yâni araştırıcı bir faaliyete ehemmiyet vermemişlerdir. İlim Çin'de olsa senin yitik malındır diyen yüce dinimizin bu işareti maalesef yeteri kadar üzerinde durulmamıştır.
1453'lerde, düşman kalesi önünde lâzım gelen şekilde top dökümü gerçekleştiren, harp sanayiimiz varken, sonraları 17. asır ne de 18. asır'da hatta bu gün bile kendi silahımızı yapmıyoruz. Yapamazmiydık? Yapardık, fakat yapmadık, şimdi yapamazmıyız? Yaparız! Fakat yaptırmayan ve ne olduğunun tesbitini yapamadığımız bir güç var ve onu milletçe tesbitten mahrumuz. Avrupa da değişen silahları, tâlim usulleri, harp silahı gibi diğer araç ve gereçler de hayli yeni buluşlarla takviye olunurken, bizde yeniçeri'yi belinde kılıçtan, omuzunda-ki sadak yâni ok kılıfı ve yayından ayırmak kabil olamıyor, tâlimde keçeye, pala çalmaktan vaz geçiremiyorduk.

Ordunun bu saydıklarımız hasebiyle mağlubiyet ihtimali dâima göz Önüne alındığından, padişah ordunun başında bulundurulmuyor serdar-i ekremlik ünvanlarıyla kumandanlar tâyin ediliyordu. Bunların başarılan bazı kişiler tarafından kjskanıldığından, kimi zamansa verdiği emirler yerine getirilmiyor, sevilmeyen adam cezalandırılırken din-i mübinin bütün mensupları da bu cezaya çarptırılmış olmaktaydı. Bütün bunlar bir reformu gerektirmekteydi. Bunu yapacak değerler mutlaka vardı, fakat kıskançlık, haset, bunları yapacak olanların birer vesile ile yine devlet adamları arasındaki kötü vasıflı rekabet yüzünden harcanıp gidiyorlardı.

Damad Nevşehirli İbrahim Paşa; bu büyük tekâmülü sağlayacak bir fırsatdı. Ancak; nâsib değilmişki bu büyük refor-matör hayatını, isyanı meslek hâline getirmişlerin elinde kaybederken, devlet-i âliyede bir şans getiricisini kaybetmiş oluyordu. Donanmamız, tâbir-i diğerle deniz kuvvetlerimiz verdiği işaretle deniz mekteblerine ihtiyacımızı haber veriyordu ve 18. asır bitmeden bahriyemiz okuluna kavuşacaktı.

SULTAN III. OSMAN 2
Müdehaleci Padişah 2
Vehhabiliğin Doğüşu 3
3. Osman'ın Hanımları 3
3. Osman'ın Sadrıazamları 3
3. Osman'ın Şeyhülislâmları 4

SULTAN III. OSMAN

Babası: Sultan II. Mustafa Han
Annesi: Şahsûvar Hatun
Doğum Tarihi: 1699
Vefat Tarihi: 1757
Saltanat Müd.: 1754-1757
Türbesi: İstanbul Yeni Camii.

Sultan 3. Osman, 2. Mustafa'nın 3/1/1699 tarihinde Edirne sarayında Şehsuvar sultandan doğan oğludur. Yılmaz Öz-tuna bey, "Devletler ve Hanedanlar"isimli eserinin 2. cildinde yukarıda yazdığımız 3/1/1699 şeklinde doğum tarihini beyan ediyor. Ancak; üzunçarşılı Tarihinde, 1. Mahmud'un tahta geçişi 1143/1730 olarak kabul edilirken, Sultan 1. Mahmud'un 35 yaşında olduğu beyan ediliyor. 1730'dan 35 yaşı eksilttiğimiz zaman karşımıza 1695 tarihi çıkar. 3. Osman'ın; 1. Mahmud'dan 2 yaş ufak olduğu beyanı göz önüne alınırsa, 1697'nin 3. Osuian'ın doğum tarihini teşkil ettiği görülür. Aynı şekilde; hicri tarih olan, 1. Mahmud'un, tahta çıkış yaşı olan 35 eksiltildiğinde 1108 kalır bu rakama, 3. Osman'ın ağabeyinden iki yaş küçük olduğunu gözönüne alarak, 1108 sayısına 2'yi ilâve edersek, 1110 tarihini bulmuş oluruz. Bu hesap; milâdi tarihle Yılmaz Öztuna bey'in bulduğu 3/1/1699 tarihine doğruluk getirir. Biz buna hangi gün olduğunu da beyan ederek bir nokta koyalım. 3. Osman; 3/ocak/1699 cumartesi günü doğmuştur. Baba bir anne ayrı Ağabeyi; 1. Mahmud'un vefatı üzerine taht'a 27/se-fer/1168-13/aralık/1754 cuma günü çıktı. Osmanlı padişahlarının 25. sidir. Tahta çıktığında 55 yaşındaydı. En büyük şansı veya devletin büyük büyük şansı, devrinde hiç bir muharebe yapmayışımızdır. Yine; bu padişahın döneminde çıkan, iki büyük yangının, İstanbul'un üçte birini yakıp yok ettiği müşahede olunmuştur. Nûr'uosmaniye Camiini tamarn-latmıştır. 1. Mahmud Camiyi yaptırmada pek büyük gayret sarfetmişse de açmak kendisine nasip olmamıştır. Tamamla-maksa kardeşi 3. Osman'a düşmüştü. Sultan 1. Mahmud, kendisi için yaptırdığı türbeye, 3. Osman'ın emri yüzünden gömülememişti. Yeni Camii türbesine gönderilmişti.

Ne varki; kendisine plânladığı Nûr'uosmaniye Câmi'indeki türbeye de, kendisinin vefatı sonrasında padişah olan 3. Mustafa da, onun defnine müsaade etmediğinden bu Camie hiç bir padişah defn edilememiştir. "Serir-i Aray-ı Hilâfet-i İs-lâmiye ve Saltanat-ı Osmaniye" adlı eserde, Savaşsız ve kayıpsız geçen yıllar; memleketin mâli bakımdan, olsun, asayiş bakımından olsun, asude bir hayat geçirmesine imkân bulduğu gözlenir. Aslında 3. Osman tahta geçtiğinde Osmanlı hazinesinin müzayakası mevcuttu. Buna rağmen cülus bah-şişinin ödenmesinde bir sıkışıklığa düşülmemiştir. 3. Osman pek sık sadnazam değiştirmiştir. Bunun en önemli sebeble-rinden birisi, şehzade katli yolunu açmak istemesidir. Buna razı olmayan veziriazamları, başka bahaneler bularak ya öldürmek, yahutda sürgüne yollamak suretiyle cezalandırma yoluna giderdi. Ağabeyi 1. Mahmud'un musiki ve şiirdeki yüksek zevkini 3. Osman'da aramak

beyhudeydi. Aslında 1. Mahmud'a yakıştırılmış kadınların kaçması için ayakabıları-na ses yapıcı kabaralar koyan 3. Osman olduğu galip ihtimâldir. Çok acele eden bir kimseydi. Kadın meselesi üzerinde ençok duran padişahlardandır. Kadınların sokağa çıkmasını yasaklamak ve süslenmelerini kısıtlama icraatındandır. Rüşvete sevdiğini öldürtecek kadar düşman idi. Silahdarlıktan sadrıazamlığa çıkardığı ve pek sevdiği Ali Paşayı rüşvet yüzünden azledip öldürttüğü bilinir.

Müdehaleci Padişah

Sadrazamların en muvaffak olan kısmını yüksek selahi-yetle vazife yapanlar gösterebilmiştir. Bunlara bilhassa sıkıntılı dönemlerde başvuranlar arasında bilindiği gibi, 4. Meh-med'in Köprülü Mehmed" Paşası örnek gösterilir. Daha önce-leride 2. Selimin Sokullu Mehmed Paşa merhumu, selahiyet-leri ile başbaşa bırakarak padişahlığı müddetince başarılarına alkış tutması perde arkasında kalmasına medar olmuşsa da, devletin kazancı azimsanmayacak mertebede olduğu görülür. Böyle yapan padişahlar, işbeceren vezirleri sayesinde daha az sıkıntıya duçar olmuşlardır. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa da, ondan önce Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa da geniş selahiyetlerie mücehhezdiler. Bunlardan ilki, Viyana önlerinde uğradığı bozgun yüzünden, padişahı sarsarken, Fâzıl Ahmed Paşa uzun yıllar seferde kalmasına rağmen, padişahın rahatına halel gelmemiştir. Bunların; padişah 3. Osman tarafından bilinmediği iddia olunamaz. Ne kadar tehdit altında yaşarsa yaşasınlar mahrum olmadıkları derslerin başında dini bilgiler, Kur'an öğrenimi ve tarih dersi gelen şehzadeler, tahta da koşsalar, ahirete de yürüseler bu derslerden mahrum edilmezlerdi.
Hasbel kader, devletin başına geçtiklerinde, en muhtaç oldukları dersler bunların olduğunu her akıl sahibi takdir etmektedir. 3. Osman'ın şüpheci bir tabiyatı olması, bildiklerini uygulama imkânını tanımamış olsa gerek. Meselâ; tebdili kı-yafet sokaklarda gezmek, bulduğu kimselerle mülakat en başvurduğu kontrol makanizması olmasına rağmen, yakınları ve hademeler teftişlerinden haberdar olduğu padişahlarının önüne çeşitli kıyafet vede meslek erbabı imişçesine çıkarlar, huyunu bildikleri padişahlarının haz edeceği cevaplan vererek hem mükafatlara nâü olurlar, hem de bu teftişlerden çıkacak hayırlı sonuçlan saboteye muvaffak olurlardı.
Böylece de millete ve mülke zarar verirler idi. 3. Osman dönemi; bizim artık avrupa topraklarında sabit kalmaya çalıştığımız dönemi kapsar. Artık Osmanlı Ordusu şaşaalı zaferlerin mümessili değildir. Bulunduğu kale, palanga vede tabii hududa sahip çıkmaya çalışan bir dönemin adıdır. Böyle bir dönemde, 3. Osman'ın reisül küttabı yâni bugünkü adıyla dışişleri bakanı Abdi efendi, ne dinimizin, ne durumumuzun ne de avrupa piyasası âleminin müsaade edip, kabullenemeyeceği bir davranışın içindeydi. Bu davranışını; ülkemize gelen elçileri huşunetle karşılaması, bazen de bunları bir güzel dövmesiydi.
Ahmed Rasim Bey, tarafımızca hazırlanmış tarihinde di-yorki; ".bir defasında da

İngiliz elçisi Porter'e fena halde hakaret etmiştir. Mösyö Porter padişahın cülusunu tebrike geldiği sırada; Abdi efendi, elçiye teklif edeceği fermanı öpmesini söylemiş, sefir kabul etmeyince iki hizmetkâr çağırarak kollarından sıkı sıkıya tutturduktan sonra, fermanı yüzüne sürmüştür."

Vehhabiliğin Doğüşu

Bu sıralarda Vehhabi mezhebi parlamaya başlamıştı. Veh-habilik Mekke'nin takriben onbeş merhale Basra tarafında bulunan "AYNİYYE" köyünde doğmuş bulunan Muhammed bin Abdulvahhab adlı birinin icat ettiği bâtıl bir mezheptir. Abdulvahhab Hanbeli mezhebindeyken, adetâ din terk eder gibi ayrılmış, Ayniyye'den çıkma yoluna gitmiş ve köy köy dolaşarak batıl mezhebini yaymaya çalışmış ve ikna edecek epeyide muhatap bulabilmiştir. Böylecede islâm âlemimimi-ze bir belâ daha düşmüştür.
3. Osman'ın devrinde bazı tabii afetlerde zuhur etmiştir. Bunların arasında önemli yeri olan Hoca Paşa yangını zikre değer, bu yangın zuhur ettiğinde, sadaret Bıyıklı Ali Paşanın dönemini yaşamaktaydı. Bâb-i âli bu yangından payını almış bulunduğu için personel Kadırga limanında bulunan, Esma Sultanın sarayına taşınmıştır.
Bu yangından başka Cibali yangını diye ünlenen bir diğer frlâket husule gelmiş iki yangının verdiği hasar, İstanbul'un kısm: azamini yok ettiği devrin tarihçileri tarafından da bildirilmektedir. Halic'in o sene meydana gelen müthiş soğuklar münasebetiyle donduğu müşahede olunmuş. 3. Osman ha-tırnaz olup kendisinin üzerinde, Ebû Kof Ahmed Ağa isimli kızlarağasımn mühim tesiri var idi. Bu Ağa ile şu vakayı yazarak, bahse konu olan şahıs hakkında, bilgi sahibi olalım ve 3. Osman'ın sadnazamlannın sonuncusu olan Koca Ragıp Paşa, Ebû Kof Ahmed Ağa İle didişmekteydi. Padişahın o sırada hastalanarak yatağa düşmesi Ebû Kofa; Ragıp Paşayı azlettirme şansı getirmişti. Ebû Kof Ahmed Ağa, kafasında yer tutan Kül Ahmed Paşazade Ali Paşayı sadarete atamak için Ragıp Paşayı saraya çağırtmış, bunu temin içinde baltacılar kethüdasını göndermişti. Ancak darü'ssade yazıcısı İbrahim efendi de Koca Ragıp Paşaya bir tezkere göndermişti. Bu tezkerede hülaseten, padişahın sabaha çıkamayacak kadar ağır hastalığından söz ediliyordu. Padişah şirpençe hastalığının öldürücü safhasındaydı.
Yazıcı, Ragıp Paşaya kendisini göstermemesini, gelenlere yok dedirtmesini tavsiye etmekteydi. Ragıp Paşa, bunu yerine getirdi. Böylece gece yarısı eve dönen Koca Ragıp Paşa, padişahın vefat haberini aldı artık azilden kurtulmuş oldu. Osmanlı milleti de, Koca Ragıp Paşa gibi kıymetli bir sadrı-azam görmüş oldu ki Ragıp Paşanın belki hayatta en uzun günü, 16/safer/1171-30/ekim/1757 pazar günü yâni padişahin vefat ettiği gün olmuştur. 3. Osman'ın vefatı dolayısıyla; Osmanlı tahtına çıkan 3. Mustafa, Koca Ragıp Paşayı görevinde ipka edince, Ebû Kof için tehlike çanları çalmaya başladı, çok geçmedi, Ragıp Paşa darü'ssaade ağasını azlettirip, önce Rodos'a sürgün etti. Arkasından ferman

yetişti, hacıların urban tarafından saldırıya uğramasına sebeb olması hasebiyle katline karar verilmesiydi. Böylece de Koca Ragıp Paşanın bütün zarafetine ve şâir ruhlu olmasına rağmen hayatına kasdeden adamı, kurduğu tuzağa düşürmekten içti-nab etmedi. İstanbul'un sembolleri arasında zaman zaman görünen Ahırkapı Feneri 3. Osman'ın hatırasıdır.
Vefatında ağabeyi Sultan Mahmud'u gömdürmediği Nûr-u Osmaniye türbesine kendi de defnoiunmayarak, Yenicâmi türbesinde ağabeyinin yanına defn olundu.
3. Osman devrinin diğer ülkelerdeki hükümdarlarına göz atarak bu devirle ilgili genel bilgileri tamamlayalım.
Almanyada imparator 1 Fransuva, İngiltere de kra! 2. Jorj, İran'da Şah t Hüseyin Han Kaçar, Papalık da 14. Benuva, Prusya da kral 2. Fredrik, Rusya da imparatori-çe Elizabet, Fransa da kral 15. Lui gibi kimselerdir.
Ülkedeki meşhur zevat, 3. Ahmed ve 1. Mahmud devirlerinde yetişmiş kimselerden ibarettir.

3. Osman'ın Hanımları

3. Osman, ağabeyi 1. Mahmud gibi çocuk sahibi olmadan vefat etmiş bulunmaktadır. Leylâ hanım ilk hanımıdır. Bu hanım 3. Osman'dan sonra, 38 yıl daha ömür sürdü. 1757 senesi içinde Hacı Mehmed Emin bey adlı biriyle izdivaç yaptı. 28 yıl süren bu evliliğinden Feyzullah isimli bir çocuk sahibi oldu.
3. Osman'ın 2. hanımının adını tesbit edememiş bulunuyoruz. Kocasından sonra öldüğü bilinmekte, 1756 senesinde Fındıklıda yaptırdığı çeşmeden bildiğimiz Zevki kadın, 3. kadını oluyor 3. Osman'ın. 4. kadını ise 1791 tarihinde vefat eden Ferhunde Emine kadındır.

3. Osman'ın Sadrıazamları

Çorlulu Köse Bahir Mustafa Paşa, Sultan 1. Mahmud'ün son, 3. Osman'ın ilk sadrazamı idi. İlk sadaretinin 1/7/1752'de başlamış olduğunu görüyoruz. Sona eriş tarihi 15/şubat/1755 olup, sebebi ise, 3. Osman'ın şehzade katli için tertibat alması emrini vermiş olduğu ve Bahir Paşa'nın rıza göstermediği rivayeti yayılmıştır. Bu istifadan sonra sadarete Naili Abdullah Paşa gelmiş ve 3 ay, 7 günlük hizmeti tamamlandığında tarihler 24/ağustos/1755'i gösteriyordu. Nişancı Bıyıklı Ali Paşa 2 ay, 2 gün süren hizmetini bitirdiğinde, takvim 25/ekim/1755 tarihini göstermekteydi. Yoksul bir ailenin çocuğu olup, sarayda baltacı sınıfından, müezzinliğe geçmiştir. Sadarete silahdarlıkdan gelmişse de rüşvetin müthiş düşmanı bulunan 3. Osman, kendisini epeyce sevmesine rağmen yaptırdığı tahkikat, rüşvetçiliğini tescil ettiğinde tereddüt etmeden de idamını emretmiş ve îhfaz yaplımıştı yaşı ise kırkbeş civarındaydı. 136. sadrazam olarak Yirmisekiz Çelebizâde Mehmed Sâid Paşayı 3. Osman'ın 4. sadrazamı olarak görmüş oluyorsak da, bunun hizmetinin, 5 ay, 7 gün olduğunu görüyoruz. Bu zâtın arkasından da Bahir Mustafa Paşanın 2. sadareti başlar ki, 3. Osman'ın 5.

sadnazamını temsil etmektedir. 9 ay, 10 gün süren bu sadaret nihayetinde 1757/1 l/ocağında, Dâmad Koca Ragıp Paşa 3. Osman'ın sonuncu, 3. Mustafa'nınsa ilk sadnazamı olarak göreve gelir.
Yukarıda da belirttiğimiz gibi 3. Osman, Ragıp Paşa bir oyunla alaşağı edileceği sırada hastaydı. Saraydan gelen davete icabet etmiyerek azli önlemiş idi. 3. Mustafa ise, tahta cülus ettiğinde bu fevkalâde kıymeti hâiz sadnazamı görevinde ipka etti. 8/nisan/1763 tarihinde vefatı münasebetiyle sadaretten ayrıldı. Ülkeyi uzun bir sulh devresi içine sokan politika takip etmiştir. Şairliği ve edibliği pek mârufdur. Üzerinde çok tetkikat yapılması gereken nâdir hizmet sahiplerindendir.

3. Osman'ın Şeyhülislâmları

Feyzullahzâde Murtaza Efendi, 3. Osman'ın şeyhülislâmlık makamında bulduğu zattı ve vazifesinden, 12/ocak/1755'de istifa etti. Yerine; Abdullah Vassaf efendi geçmiş ve makam-ı meşihattaki müddeti 4 ay, 27 gün devam edebildi. Onun yerine ifta makamına Damadzâde Feyzullah Efendi, 1 sene, 1 ay, 18 gün sürecek vazifesine başladı. Nöbeti bittiğinde, takvimler 26/temmuz/1756 tarihini haber vermekteydi. Ancak araya 6 ay, 23 günlük meşihatıyla Dürrizâde Mustafa Efendi girdi. Dürrizâdeyide Damadzâde Feyzullah Efendi takip etti, Damadzâde 96. Osmanlı şeyhülislâmı olmuş idi. Böylece 3. Osman 3'yılhk saltanatı esnasında beş tane şeyhülislâm atamış oldu. Bunlardan; Damadzâde Feyzullah efendi iki defa meşihata gelmiş oldu.

SULTAN 3. MUSTAFA 2
Sadaret Dönemi 3
1182/1768 Rusya Seferi Ve Sonucu 3
Kırım Hadisesi 6
Önceleri İyiydi 7
Rus Elçisine Yedikcıle Zindanı 8
Rusların Hazırlığı 9
Sadrıazama Bakalım 9
Hotin Rusların Eline Geçiyor 10
Kalas'da Müslüman Katliamı 10
Limni Muhasarası 12
Bender'in Düşmesi 12
3. Mustafa'nın Şahsiyeti 18
3. Mustafa'nın Hanımları 19

3. Mustafa'nın Çocuklari..... 19
3. Mustafa'nın Sadrazamları 20
3. Mustafa'nın Şeyhülislâmları..... 20
İran Seferi Ve Kırım Meselesi 24
Okuma Parçası..... 25
Rusya Târihi 25
Giriş 26
Tercümenin Kısm-I Evveli 26
Deli Petro'nun Krallığı..... 27

SULTAN 3. MUSTAFA

Babası: Sultan III. Ahmed Han
Annesi: Mihrimah Sultan
Doğum Tarihi: 1717
Vefat Tarihi: 1774
Saltanat Müd.: 1757-1774
Türbesi: İstanbul Laleli Camii.

Sultan 3. Mustafa; Osmanlı tahtına cülus ettiğinde kırk yaşlanndaydı. Ancak sadaret makamında bulduğu Koca Ra-gıp Paşa ülke genelinde sükûneti temin etmiş, yeniçeri sessiz sedasız emirlere müheyya beklemekte, hudud ahvali ise asayişin berkemâl dönemini yaşamaktaydı. Osmanlı ülkesi tam manasıyla bir ıslahattan geçecek şansı yakalamıştı. Avrupa devletlerinin gerek rönesans gerekse, dini revizyon senelerini atlatmış olmanın verdiği hararetle avrupayı yeniden tanzim ediyor ve yaşanacak topraklar sömürülecek insanlar bulabilmek için, dünya denizlerine müştereken yelken açmak gibi arayışlara başvurmaktalardı. Allahdan ki içlerinde var olan bencillik ve kıskançlık birbirlerini yemelerine zemin hazırlamaktaydı. Bunlar oldukça da, basanlarını tam manasıyla dünyayı yönetme gibi bir merkeze oturtamıyorlardı.
Her nekadar hristiyan dünyası Papalığın teşviki ile müslümanların âlemine tasallut ediyorlarsa da, islâmın kılıcı olan, aynı zamanda islâm hâlifesinin başında bulunduğu, Osmanlı devleti yapılan i'zaç haraketlerini savmayı zorda olsa muvaffakiyetle becermekteydi. 3. Mustafa sadaret makamında bulduğu Dâmad Koca Ragip Paşa'yı görevinde tutma akıllılığını göstermiş fakat, pek fazla sulh sever ve biraz da rahatına düşkün bulduğu, sadnazamina karışmama arzusunu devam ettiremedi.
3. Mustafa; Moskof düşmanı padişahların arasında enönde yer alması mümkün olan bir zattı. Rivayet olunurki; Sadrazamına: "Lala niçin Ruslara savaş açmayız, paraysa esas derdin, Edirne'den onların başkentine kadar her bîr adıma bir san lira dizeyim" dediğinde, Koca Ragıp Paşanın cevaben:
"Padişahım; devleti Osmaniye uzaktan bakıldığında heybetli bir arslanı andırır. Eğer yakından tetkik edildiğinde görünür-ki- bu arslanın dişlerinin dökülmüş, pençelerinin tırnakları kırılmış haldedir. Bunu Öğrenenler artık o arslanı rahat bırakmazlar. Bunun için uzaktan görünen heybetiyle bu ars-lan, düşmanlarının çekindiği çatmaya korktuğu görüntü olarak kalsın. Belki geçen bu zaman zarfında devlet-i âliye yapacağı ıslah edici tanzimlerle arslanı kuvvetli bir hâle getirebilir!" mealinde beyanda bulunduğu söylene gelmektedir.
Koca Ragıp Paşa - Bir devr-i padişahı; tam manasıyla anlatmaya geçmeden önce hemen sadrıazamını anlatmak belki bizim tatbik ettiğimiz usûlünde dışında bir tarzdır. Ancak kabul gerekirki, 3. Mustafa'nın sadaret makamında bulduğu bu sadrazamın iktidarını takdirde gösterdiği isabet ve durmadan savaş yapmakta olan bir devleti sakin bir döneme çekmeyi başarmış, sulh içinde eksiklikleri

telâfi etmeyi mümkün kılacak zamanı kazandırmış olması dahi, Koca Ragıp Paşa'ya apayrı bir ehemmiyet vermeyi gerekli kılmıştır. Koca Ragıp Paşa ünlü Larus ansiklopedisinde emsaline kıyaslanamayacak şekilde, genişçe bahsedilme şansmi bulmuş zevattandır. Buradaki malumata göre; 1699 yılında dünya'ya gelmiş olduğu İstanbul'da, 1763 yılında vefat etmiştir. Türbesi İstanbul'umuzun Aksaray semtinden Lâleli caddesi üzerinden Ba~ yezid'e çıkarken yolun sağ tarafındadır. Kendi adını taşıyan kütüphanesi elan istifade olunan kütüphanelerden olduğu gibi, kapı yanında demir parmaklıkla ayrılmış bölümdeki kabrinde medfundur.

Babası Mustafa Şevki efendi, Defterhâne kâtiplerindendir. Ragıp Paşa, medrese tahsilini yapmaktayken Defterhane'nin kalemine devam etmekteydi. İranla yapılan savaşlarda elde edilen arazinin kayıt işleri için Revan Valisi Arifi Paşanın mektupçuluğuna getirildi. Bu sıralarda 25 yaşlanndaydı.

Akabinde de, Köprülüzâde Abdullah Paşa ile Hekimoğlu Ali Paşanın, maiyetlerinde de görev yaptı. 1729 tarihinde İstanbul'a geldiğinde de yaşı 30 olmuştu. İran bölgesine gitmesi bir defa daha gerekmişti. Nâdir Şahı bu sırada, İran üzerindeki nüfuzunu, Bağdat üzerine yoğunlaştırmak için 1733'de mezkûr yerin, yâni Bağdad'ın bunlar tarafından muhasarası gerçekleştirilince, Ragip Paşa'nın İstanbul da mâliye tezkere-ciliği vazifesine tâyini yapıldı. Yeni vazifesinde ve müteakip görevlerde bilhassada, Avusturya ve Rusların delegeleri ile Nemirov kasabasında yapılan, sulh müzakerelerinde üstün başarı gösterdi.

1741 tarihi Ragıp efendiyi reisülküttaplık makamında yâni bu günkü karşılığı hariciye vekâleti olan koltuğa oturmuş buldu. 1744 senesinde Mısır valiliğine vezirlik rütbesinde paşa yapılarak gönderildi. Burada vazifesi beş sene kadar devam etti. Bu arada Mısır'da önemli nüfuz sahibi olan Kölemen beylerini tasfiye etmeyi de başardı. Bilahire diğer valiliklerde de başarısını devam ettiren Ragıp Paşa, 3. Osman'ın hükümdarlığı esnasında sadrıazam oldu. Hayatının sonu olan 1763 tarihine kadar, bu makamı muhafazaya muvaffak oldu. Prusya devletiyle iyi münasebetler kurarken, denge politikasını ihmâl etmedi, ne Rusya ile ne de Avusturya ile sıcak savaşa fırsat vermedi. Edebi tarafı kitaplarla anlatılacak kadar renk ve incelik dolu bir zattır.

Şâir Fitnat hanım ile sohbetlerini zürefa elan nakleder. Biz bir tanesini nakle ictisar edelim: Şâire Fitnat hanım, Ragıp Paşa'nın bir arkadaşının kızı idi. Pederane sohbetleri olur imiş. Bir gün Paşanın köşkünün bağçesinde beyaz örtülü bir masanın etrafında sohbet ederlerken, uşaklar vişne şerbeti getirmiş. Ragıp Paşa'da bir bahsi anlatırken, Fitnat hanım gelen vi?ne şerbetini içmekteymiş fakat bu sıradada ayaklarını sallamaktaymış. Dikkati dağılan Paşa seslenmiş: -Fitnat ayaklarını sallama! Fitnat hanım âdetimdir, sallarım! Dediğinde masa sallanmış ve bembeyaz güzelim örtüye masada bulunan vişne şerbeti dolu bardaklardan birinden bir miktar şerbetin dökülmüş olduğu görülmüş. Ragıp Paşa bütün mu-zipliğiyle: -Fitnat gÖrdünmü adetini? Deyivermiş.

Koca Ragıp Paşa, Sultan 3. Mustafanın kızkardeşi Saliha Sultan ile izdivaç ettiğinden, aynı zamanda hanedana dâmad olmuştur.

Be-Muhammedin yercû'l ernânı Muhamrned Mimmâ yuhâfu ve fineâlike Râgibun Kelâl geldi tasarrufdan ümm-i dünyâyı
Yeter şu Kâhire'nün kahrı azmi Rûm edelim.
Mânası: "Mehmed Râgıb, Hz. Muhammed'in yardımı ile emân diliyor ve korktuklarından emin olmak istiyor, atanızı dahi taleb ediyor. Mısır'da bulunmaktan bıkkınlık geldi; yeter artık Kahire'nin şu kahrı, Anadolu'ya gidelim." Demektir.
Bu ifadesiyle Ragıb Paşa edibliğini konuşturan ve günümüze ulaştıran ifadeyi inşa etmiş bulunuyor,

Sadaret Dönemi

Koca Ragıb Paşa gibi küçük yaştan beri, en büyük devlet adamları ve vezirlerin maiyetinde Rumeli'de, Anadolu'da her çeşit dahili ve harici siyasi işlerde, bir çok antlaşmaların meydana gelmesinde, bir »kaç Önemli vilayet valiliklerinde liyakat gösterip, tecrübeler edinmiş, ilim ve İrfan bakımından fevkalâdeliği herkesçe bilinen kimseden, mutlaka başarılar dolu bir icraat beklenirdi.
Ne varki; yedi seneye yaklaşan makam-ı sadareti işgali, herkesle hoş geçinmek, dönemini huzursuzluğa uzak tutmak, düşmanlıklara fırsat bırakmamak için, her şeyi gittiği istikamette tutmayı tercih etmiştir. (Jygun bir ıslahat devri yakalamış olmasına rağmen yukarıda sayılan sebebier yüzünden ıslah edici çalışmalara başvurmamıştır.
Bazı tarihçiler; bu bakımdan Mehmed Ragıb Paşa'yı, tam bir muhafazakâr olarak nitelendirmişlerdir. Bu niteleme sadece tarihçilerin hükmü olmayıp, bizatihi kendisinin dudaklarından defaatle dökülmüş, şu beyanla kuvvet kazanmaktadır ve o sözler şunlardır: "Mevcud ahengi bozarsan, sonra es-kidüzeni de veremezsin!" Bu sözüyle, Dimyat'a pirince giderken evdeki bulgurdan olmayalım ifadesine verdiği önemi de gösterir. 3. Mustafa Rusya'nın Osmanlı Devleti üzerindeki emellerini düşünebildiği için, bunlara fazla bir hazırlık vakti vermeden bütün gücümüzü seferber ederek açacağımız bir seferde işlerinin bitirilmesini sağlayalım tekliflerine Mehmed Ragıb Paşa cevab olarak: "Efendimiz; moskoflu askerlerini avrupalılar gibi talim ve terbiyeye tâbi tutmuş olup, yeni sistem üzere harp alanına çıkmaktadırlar. Buna mukabil bizim askerimiz pek düzensiz haldedir. Bunların karşısında tutuna-mazsak sonumuz pek kötü olur. Bu bakımdan bunlarla harp etmekten içtinab etmemiz gerekir" Demekteydi.
Edebi sohbetlere, felsefi konulara ayırdığı zaman dilimini askeri ıslahata tahsis etmiş olsaydı, alınacak sonuç yüz güldürücü olabilirdi diyen tarih yazarları bulunduğu gibi, tam tersine bazı tarihçilerde, Ragıb Paşa ıslahat hususunda defa-atle padişaha takdim ettiği layihalarla yaptığı projeleri kabul ettirememişti. Üstelik bu projelerin Sultan 3. Mustafa tarafında nda akim bırakılmağa çalışıldığını beyan eden müverrihlerde vardı Bunlara karşılık, Ragıb Paşa bu ıslahata kalkış-saydı, 3. Mustafanın haleflerinden 3. Selim'in basına gelenler bu

ikilinin de başına gelebilirdi!
Öte yandan hakikaten Ruslar rahat kalmış olduklarından güçlü bir çalışma sergilemişler ve kuvvetlerine kuvvet katabilmeyi, tecrübelerine ilâveler temine muvaffak oldular. Nitekim Ruslarl 182/1768 savaşını ilân ettiğinde Mehmed Ragıp Paşa vefat edeli beş sene olduğundan, o acı dolu günleri yaşama bahtsızlığına uğramadı. Bu bakımdan bazı tarihçiler pek haklı olarak, Sultan 3. Mustafa dönemini ikiye ayırarak ilk döneme Ragıb Paşa dönemi, ikinci döneme ise Rusya ile savaş dönemi demektedirler.

1182/1768 Rusya Seferi Ve Sonucu

Osmanlı tarihinin sükunet dönemi;.Dâmad Koca Mehmed Ragıb Paşanın vefatı üzerine rüzgârlı günlere maruz kalmaya başlamış, nihayet Rusya ile meydana gelen savaş yerini acı dolu fırtınalı günlere bırakmıştır milleti. Yılmaz Oztuna; rrvj-dekkik bir tarihçiliğin, ender yetişenlerinden olduğunu gcste-ren bir beyanla bunun ispatını pek bir yerde rastlanmayan malumatla yapmakta. Bu malumatsa devletin kurulusundan bu yana adet hâline gelmiş bulunduğu bilinen cülus bahşişi, 3. Mustafa'nın tahta çıktığında son defa verilmiş ve bundan sonrada cülus bahşişi tatbikattan kaldırılma şansı bulmuştur. Osmanlı ülkesinin uzun sayılabilecek olan sükûnet yıllarında bazı tarihçilerin beklediği ıslahat heKkında kafa patlatmadan Önce devre, mührünü vuran padişah 3. Mustafa'nın gerçekleştirmeye muvaffak olduklarına bir göz atalım, ülke hazinesini güçlendirmenin esas olduğunu anlayan padişah, bu istikamette gayretler sergilemiş, sarayı örnek olmak üzere israftan uzak kılmaya gayetle itina göstermiştir. Tahsilatın yapılmasına pek önem vererek başarıyı teminde emr-i takip olması, büyük rol oynamıştı Yol meselesi en çok uğraştığı konuların başında geldiği müşahede olunmuştur.
1950'de; Demokrat Partinin iktidara gelmesinin sonrasında takip ettikleri karayolları politikası, bu pâdişâhtan kalana devam etmek denilse, yeri vardır. Fütuhat devrini tamamlamış olduğunu anlayan her akıllı Osmanlı gibi padişah 3.Mustafa, bunun da farkına varmış müdafaa harplerinin artık bizim için gündeme geleceğinin idrâki içinde kale, paianga, istihkâmlar ve nice tabya inşaatına bilhassa gayretini seferber etmiştir.
Süveyş Kanalı inşaatını yaptırarak istifadeyi ilk düşünen hükümdarımızdir. Ne varki; bütün bu iyi düşüncelerin, patlayan Moskof harbi yüzünden, kiminin tasavvur halinde, bir kısmının da yarım kalmasına sebebiyet vermiştir. 3. Mustafa'nın sadrazamı ve eniştesi Koca Ragıb paşayı kaybetmesinden sonra yerini dolduracak bir kimse bulamaması şanssızlığının bariz bir göstergesidir. Aynı zamanda şairliği de olan padişah, bu sıkıntısını şu sızlanmasıyla dile getirmekte: "Yıkılupdır bu cihan sanma ki bizde düzele Devleti çerh-i deni verdi kamu mübtezele Şimdi ebvâb-ı sa'âdetde gezen hep hazele İşimiz kaldı hemen merhamet-i Lem-Yezele" Şiirin son mısraındaki: "İşimiz kaldı hemen merhamet-i Lem-Yezele" beyânı, esasında hakikatül hakikat olan bir hâli, te-

rennümdür. Bu hususta şanlı islâm tarihinin altun sayfalarını teşkil eden bir dönem olan, Hz. Ömer (r.a)'ın başından geçen bir hadiseyi örnek göstererek bahse konu beyitteki son mısraya yüklemek istediğimiz hakikatin doğruluğunu işarete çalışalım. Hz. Ömer (r.a) cihad üzerine pek hassas olduğundan, yine bir tarafa sefer açmış. Mutad üzere Hâlid-i bin Velİd (r.a) sefere kumandan tâyin etmiş. Fakat, sefer erbabı arasında bir sükûnet, yavaş davranma sezmiş. Derhal istihbarat kaynaklarını hareketlendirmiş ve gelecek raporları sabırsızlıkla beklemeye başlamış. Çok geçmemiş ki, gelen raporlarda en ortak nokta, mücahidlerin davranışında görülen yavaşlık, kumandanları olan Hâlid bin Velid'e olan büyük mec-lubiyetleri, onun maharetine sarsılmaz güvenleri şeklindey-miş. Yahu Hâlid başımızdayken bize ne olacak! Şeklinde dile getirişler söz konusuymuş.
Bu durumun doğru bir anlayış olmadığını teşhis eden Hz. Ömer (r.a) hemen kumandan Hâlid'i vazifeden alıp, birliklerden birine nefer olarak gönderdiği gibi, bir köleyi de komutan tâyin eder. Ardından haber toplayıcılarını yine birliklerin içine salar. Çok geçmeden raporlar gelmeğe başlamıştır. Hem ortak nokta fazlalaşmış hem de kısadır, konuşulanlar; "Hâlid gitdi. işimiz Allah (c.c)'a kaldı" şeklinde olduğunu öğrenen halife Ömer (r.a), ellerini açıp şükrederek: "Hah şimdi oldu, tabiiki işimiz her zaman Allah (c.c)'e kalmıştır" diyerek bize asırlar ötesinden seslenmektedir. 3. Mustafa in-şâd ettiği beyitteki son mısrada, bu hakikata işaret etmeyi ihmâl etmemiş oluyor.
Şiirlerini Cihangir ismini kullanarak yazan Sultan 3. Mustafa döneminde İstanbul'umuzun 1179/zilhiccesinin/13. -1766/mayısının/22. perşembe günü maruz kaldığı müthiş deprem, iki dakika sürmüş ve şehrin bir yıkıntıya dönmesine sebebiyet vermiştir. Sultan Fâtih ve Eyyüb Sultan Camileri de adamakıllı yıkılmışlardır. Padişahın hazineye biriktirdiği paralar bu yaranın sarılmasına önemli bir merhem vazifesi görmüştür. Cidden kısa bir zamanda İstanbul adetâ yeniden inşa edilmiştir. Üstelik Bayezid'den Aksaray'a inerken, sağ koldaki Lâleli Câmiinin yapılması bu döneme müsadifdir. Sultan 3. Mustafa'nın türbesi de camie bitişiktir.
Lâleli Camii dört yıldan bir ay eksik bir zaman dilimi içinde inşa edilmiştir. Şimdi Rusya ile yapılan ve 1182/1768 savaşının önemli şahsiyetlerinden 2. Katerina'dan bahsetmek lüzumunu hissettik. Bu kadın, Almanyalı bir aile olan Anhald Zerbest prensi'nin kızıdır 1729 yılında İstetyen'de dünya'ya gelmiştir. 1745 yılında yâni 16 yaşındayken, kendisinin istememesine rağmen Rusya imparatoriçesi olan hala'sı Eliza-bet'in, veliahd olarak seçtiği, Holştayn Kotrub Dukasına varmağa mecbur kalmıştı. Bahsi geçen Dük, 3. Petro adıyla
Rusya imparatoru olduktan sonra, hanımını boşamış ve sarayında adetâ hapis eylemişdi. Ancak ahalinin muhabbetini elde etmiş olan Katerina, orduyu ve ahaliyi celbetmiş ve kocasını 1763 yılında tahtından iskat edivermiştir. Katerina; Moskova'da bulunan Rusya tahtına, büyük bir tantana içinde oturmuştur. Bu tahta oturuş da hisse sahibi olan ve Kateri-na'nın, metresliğini yapmakta olduğu Stanislas Yonyanevs-ki'de, Lehistan krallığı tahtına oturmuştur. Katerina bu

vak'a-da eski kocası 3. Petroile karşılaştığında birbirlerine hakaretlerde bulundular.
Ayyaşlığın zirvesinde olan bir imparator ile aşİfteliğin şahikasında bulunan imparatoriçeden, daha başka ne beklenebilirdi ki? Bizim haremlerimizin Sultanvâlideleri çok kritik bir dönem olan 1. Ahmed'in vefatından, 4. Mehmed'in vefatına kadar süren devir içinde devlet idaresine, bazı önemli müde-halelerde, bulunmuşlarsa da, asla ve asla böyle şen'i ahlâksızlıklara rastlamak mümkünatı olmayan hallerden olduğu, her insaf sahibince teslim olunur.
Katerina bir müddet sonra bizim Kırım üzerine, Azak kalesine, ve İsmayiî taraflarına sefer yaptırmış ve zabta, muvaffak olarak, Osmanlı milletine karşı taşıdığı istilacı emellerini ortaya dökmüş bulunuyordu. 1773 senesindede Prusya ve Avusturyayla anlaşarak, Lehistan'ın bölünmesini gerçekleştirdi. 1774'de yâni 1182/1768 savaşı sonrasın da varılan Kaynarca antlaşması imzalanınca güney yönünde genişleme yolunu açmış oldu. Rusya'nın tanzimi hayatında büyük bir pay sağlayan Katerina; fenni ilerlemeleri teşvik ederken, ilimlerin ülkesinde rahatça ifade edilmesi hürriyetini tanıdı. Sanayii ve ziraatte bir işbirliği kurulmasını temin edebildi. 1796'da Lehistan'ı bir defa daha yutarak, adetâ haritadan sildi.
1797 yılındada yeni bir fütuhata hazırlanırken kalb krizi sonunda öldüğünde, milleti de üzülmüştür. Bir kaç tiyatro eseri yazdığıda rivayettendir. Biraz Osmanlı padişahından biraz da, Rusya imparatoriçesi Katerina'dan bahsettikten sonra Kaynarca sulh antlaşması ile neticelenecek Osmanlı-Rus savaşma aid tafsilata girişelim. 1768'de başlayan bu savaş altı yıl kadar imtidad etmiştir. Çıkış sebebine gelince, böyle bir savaşın çıkmasının tek bir sebebe bağlanamayaca-qı erbabının malumudur. Biz bu sebeblere temas hususunda iki ayrı kaynağa baş vuracağız, birincisi 1329/191 l'de yayımlanmış Ali Şeydi bey'in bir çalışması, ikincisiyse Yılmaz Öztuna bey'in Türkiye Tarihi adlı hacimli eserinin, 6. cildinden alıntılarla aktarmaya çalışacağız. Rusya'da iktidar o'-na-yı başaran Katerina, Deli Petro'nun vasiyetini yerine getirmeye çalışan bir davranış sergiledi. Aslında kendini tutmuş gibi görünen Rusya ahalisine beğendirmek yolunun, mükemmel bir zaferle mümkün olacağının idrakindeydi. Mükemmeı zafer, ancak Osmanlıya karşı açılacak bir savaş ve savaşı ka-zanmakla temin olunabilirdi. Buna bağlı olarak, Osmanlı pa-' dişahını alâkadar eden her işe Rusya karışıyor, müdehale etmek yolunu tutuyordu, üstelik bazı işlere karışmamasına vesile teşkil eden eskiden yapılmış ahidler vardı. Bunlardan birini de Lehistan meselesi teşkil etmekteydi.
Ruslar Lehistan işine karışmayacaklarına dâir daha önceden vermiş oldukları imzayı hatırlarına getirmeden askeri müdehalede bulundukları Lehistana dahil oldular. Lehistan devleti, garantörü olan Osmanlı devletine müracaatla, Rus-ya'nın tecavüzkâr davranışlarından vikaye olunmasını istedi. Lehistan'ın yâni Polonyalıların, bu yardım çağrısı ezeldenberi Rusya'ya düşman bir anlayış içinde bulunan 3. Mustafa, kendisine engel olması muhtemel merhum sadnazam Ragıb Paşa'nın vesayetinden kurtulmuş olmanın ataklığı içinde, sadrazamı

Muhsinzâde Mehmed Paşaya savaş ilânı hakkında ferman yayniadı. Ragib Paşa mektebine uzak olmayan bir anlayışın sahibi olan, Muhsinzâde, padişahdan gelen fermanı tebellüğ ettiğinde açılacak bir savaşın yetersiz hazırlık ve zâif yapımız yüzünden felâkete sebeb olur düşüncesinde bulunduğunu padişaha cevab olarak arzetti. Ancak bu arzın sonucu, görevinden iskat edilmesine sebeb oldu.

Yerine Hamza Paça tâyin edildi. Bu ;_at döneminde de savaş ilânı gerçekleşti, Anadolu valiliklerinden gelen zevatın içinden seçilmişti. Serdar-ı ekrem unvanı da uhdesine verilmişse de, durumu bu vazifeyi yapabilecek evsafda görülmedi. Azline karar alındı ve boşalan makam-ı sadarete, Yağlık-çızâde Mehmed Emin Paşa getir'ıdi. Hazırlanmış birliklerin başında serdanekrem unvanıyla yola çıktı.

Ne varki; askerimiz sayıca az, intizamı yetersiz, cephane ve mühimmatı gayri kâfi olduğundan Hotin Kalesi, Eflak ve Buğdan taraflarında bazı yerler elimizden gidivermişti. Kartal bölgesinde gâlib durumda bulunan askerimiz, anlaşılmaz bir tarzda yerden yere vurulmuş, pek feci bir hezimete duçar oluvermişti. İngiliz amirallerinin yardımı ve komutası altında olan Rusların donanması, Baltık denizinden, Bahr-i sefid'e yâni Akdenize çıkarak, Çeşme limanı yakınlarında Osmanlı gemilerini verdiği baskınla hem yakmış hem de askeri gücünü perişan etmeyi başarmıştı. Bu başarılan, Osmanlı devletinin can damarı olan Çanakkale boğazının dahi tehdid altında kalmasına sebeb olmuştu. Bu sırada tarih 1183/1769-70 senesine dönmüştü.

Ruslar artık durmuyor yürüyüşe devam etmektelerdi. 1184/1770 sonlarında, 1771 başlarında Rusların güney bölgemiz üzerinden Bender, Akkirman, İsmayil, İsaakçı, Tolçe taraflarına aktığı görülüyordu. Padişah 3. Mustafa ise; aldığı bu elem verici haberler karşısında tek yapabildiği sadrıazam değiştirmekti. Bütün bunlar yetmezmişçesine, Mora'da Rus entelejiyansının çalışmasıyla pek kuvvetli bir isyan patladı. Babıâli şaşırmış, ne yapacağını akıl edemiyordu. Bunun hemen peşinden Katerina askeri Kırım yarımadasına saldırıya geçti. Suriye'de, Mısır'da çıkmaya başlayan isyanlar, Mora isyanından esinlendiler dense pekyanlış sayılmaz. Osmanlı kuvvetlerinden ne bu isyanları bastırması beklenebilirdi, ne de Rusların inkişaf etmekte olan saldırılarını durdurabilmek ve bilahire onları yenebilmek maalesef imkânsız bir görüntü vermekteydi.

Allahdan Prusya olsun, Viyana olsun Rusların gösterdiği muvaffakiyetin, kendi başlarına bir mesele çıkaracağı hükmünü istinbat etmiş olacaklar ki; Osmanlı Rus harbini durdurma hususunda ittifak ettiler ve iki devlet, yâni Prusya ve Avusturya mütareke ilânına çağrıda bulundular. Yorulmuş ve bıkmış olan devletimiz derhal bu çağrıya, evet cevabı vermekten imtina etmedi. Ne sebeble olduğu halâ öğrenilmemiş bulunan Rusların çağrıya kabul cevabı vermesi de şaşırtıcı idi. 1186/1772-73'de mütareke içinde sulh müzakerelerine başlandı ne varki epey süren müzakereler neticesinde Bük-reş'den sulhun ilânı gerçekleşmedi. Kırım'a istiklâliyet verilmişti. Azak denizi girişindeki; Kerç ve Yenikale Ruslara terk olunmak gibi isteklere ilaveten bazı taleplerde bulunulması, Osmanlı murahhaslarının antlaşmayı imzalamama noktasına

getirdi.
Böylece mütareke ortadaVı kalkmış, sıcak savaş avdet etmişti. Ali Şeydi bey'in anlattığı 1182/1768 savaşını Yılmaz Oztunabey'in tarihinden de özetleyelim: "1739 Belgrad antlaşmasından sonra Rusların Osmanlı devletine açıktan açığa düşmanca davranışı yerini sinsice tavırlara yönelmişti. Osmanlı devletine nerede karşı bir hareket vücud buluyorsa, Rusların, gizli Osmanlı düşmanları ile birlikte, hareket içinde yer almaya başladıkları. Kafkasya'da Gürcistan bölgesinde, rastlanılan ortodoks mezheblilerin kıpırdanmaları Çıldır Beylerbeyi Hasan Paşa'nın bu bölgede hareket yapmasına sebeb teşki! etti. Romanya prensliği, Mora ve Arnavutlukda bile Ortodoks tepki, kışkırtıcı rus ajanlarının marifetiyle genişleme istidadını göstermekteydi. Bunların çıkış noktasının Rusya olduğunu tesbit etmekte gecikmeyen Devlet-i âliye istihbaratçıları, eldeki deliller ile Rusya üzerine gitmek ithamı ispattan uzak kıymettedir. Ancak daha belirgin bir vak'a, Rusya'ya savaş açılmasına müsaid olur, denmekteydi. Sonunda o vak'a da kendini gösterdi. Lehistanın Rusya müdehalesine mâruz kalmasıydı vak'a. Lehistamn devlet düzeni krallık olmakla birlikte, kralın ölmesi halinde yenisinin seçimle iş başına gelmesi şeklinde uyguladıkları sistemleri vardı. Yazar Oztuna, bu seçimle kral seçme sistemine şu nitelemeyi yapmakta: ".seçimle yeni bir hükümdarın iş başına gelmesi gibi uğursuz bir devlet düzeni.." Ne acayiptir ki, 28/şubat/1997'den sonra yazar, Türkiye-mizin başkanlık sistemine geçmesinin pişuvahğına soyunduğunu gördük. Kral'ın seçimle işbaşına gelmesine uğursuz nitelemesi yapan tarihçinin, başkanlık sistemini hararetle istemesi bizim görüşümüze göre pek önemli tezatı gösterir. Neyse biz özetlemeye devam edelim: Lehistan krahğını ölümüyle boşaltan 3. Agustus Saksonyah idi. Rusya İdaresine ihitiâlle el koymuş bulunan, Alman asıllı imparatoriçe 2. Katerina boşalmış bulunan Lehistan tahtına metresi olduğu Kont Sta-nislas Poniatowski'yi çıkardı. Bu hal bir emrivaki şeklinde meydana gelmişti. Osmanlı devleti söz sahibliğinden feragat edemezdi. Buna paralel olarak yapılan yanlışlığa karşı koydu. Tabii ki Rusların sinsice davranışlarına son verebileceğini zannettiği savaşı açma fırsatını da yakaladığı itikadına kapıl-dı. Ruslar sa Osmanlıların ikazına sinsiliği devamlılık içinde tutarak yaptıklarının geçici olduğunu en kısa surede normale avdet edileceği teminatı verdiler. Arkasından bütün hudud-lardaki kale ve istihkâmlarını tahkim etmeye başladılar. 3. Mustafa o sırada savaştan çekindi. Buna mukabil Lehistan'ın Kral Stanislası kabul etmeyen gurubu hem krala, hem Ruslara mücadele bayrağı açarken, durmadan da Osmanlı devletine metbuluğunu beyan ediyor ve yardım istiyordu.
Polonya milliyetçileri, Bar şehrinde toplandılar ve de Ruslar tarafından perişan edildiler. Bunun üzerine Osmanlı şehri olan Balta'ya; bu milliyetçilerin iltica ettiği görüldü. Ruslarsa antlaşma, hudud gibi mefhumları tanımayarak Lehlilerin arkasından Balta şehrine girerek ayrım yapmadan, ilticaala ı da, onlara kucak açan Osmanlıları da katliama tâbi tuttu.
1182/cemaziyelevvel/26. -1768/8/ekim/c. ertesi günü Osmanlı devleti Rusya'ya

ilân-ı harb etti. Öztuna'nın mütalaasında 3. Mustafa'nın savaş açmaktan içtinab ettiğine dâir beyanı görüyorsunuz. Ali Şeydi merhumun yazdıklarına bir göz atarsak, 3. Mustafa sadrazam Muhsinzâde'ye savaşın ilânı için ferman gönderdiğini okuruz. Buna karşihkda sadrazamın bu fermana uymaktansa, azli göze aldığını, İstifasını verdiğini görürüz. Dolayısıyla bu iki tarihçinin beyanındaki farklılık üzerinde biraz düşünürsek, varacağımız netice, Şeydi merhum'un hakikate daha yakın olduğunu görmek olur. Nice tarihi fıkralarda, 3. Mustafa'nın; Ruslara pek düşman olduğu onlara savaş açıp yenmek tutkusuyla dolu olduğu belirtilmiştir. Eniştesi olan merhum sadnazam Koca Ragıb Pa-şa'ya söyledikleri, yukarıda anlatılmıştı. Demek ki; doğru ve rnakul olan, Şeydi merhumun Muhsinzâde'nin, savaş açmakta temaruz etmesini hatta, bu sebeble sadaretten istifasını sunabilme cesaretini gösterdiğinin anlatımıdır. Neticede; Muhsinzâde askere güvenmemekte haklı çıkmıştır. Ancak savaştan çekinmek 3. Mustafa'nın işi değildir.

Kırım Hadisesi

Bilindiği gibi Kırım Tatarları üçyüzyil avrupada her sene atlarının nallarını dolaştırmışlar ve bunların korkulu rüyasını teşkil etmiştir. Bilhassa Polonya, Macaristan Sırbistan ve Rusya Kırım süvarilerinden korktuğu kadar az şeyden korkmuşlardı bu Kırım fobisi yaşayanların yanına Avusturya'yı da katsak hata yapmış olmayız. Kırım Han'lığı Osmanlı devletinin bağlısıydı. Fakat hiç bir zaman bu münasebet altlık üstlük terazisine vurulmamıştır. Çünkü;Osmanlı devletinin idaresinde hâkim zihniyet islâmi idare olduğundan tâbilik ve metbuluk bir problemin sebebi olmamıştır.
Ne varki; Deli Petro'nun takipçisi bir stareteji güden 2. Ka-terina, Kırım Hanlığı idaresine el atmak taktiğine girişti. Tabii bu taktik girişim ortamın elverişli olmasından dolayı başladı Yavuz Sultan Selim hazretleri, babası 2. Bayezid ile yaptığı savaşda mağlup olduğundan kaimpederi olan Kırım Hanına ilticaya mecbur kalmıştı. Damadına sinesini açan Hân, Ba-yezid-i Veli'nin teskin edilmesine gayret sarfetti. Böylece, da-mad ile babasının arasındaki meselede taraf değil bağdaştırıcı ve barıştırıcılığını sergiledi. Bundan herkes memnun oldu. Yavuz Selim hazretleri bir müddet sonra kaimpederine teşekkür babında, eğer günün birinde Hanedan-ı âli Osman'da tahta çıkacak erkek kalmaz ise Kırım Hân'ı devlet-i âliye tahtına kuud eder şeklinde beyanda bulunduğu rivayeti vardır. Mizancı Murad bey'in; Tarih-i Ebu'l Faruk adlı çalışmasında bu rivayet yer almaktadır. Tabii ki teşekkür babında verilmiş böyle bir vaad, kerem sahibi kimselere böyle vaad-ler hususunda kafa patlatmaya zaman ayırtmaz.
Ama sahib-i hırs olanlar ise, bunun gerçekleşmesi için cinayet tasarlamaya bile kalkışırlar. 1. Ahmed'in bir av esnasında Kırım askerinin çenberinden zor kurtulduğu rivayeti, vukarıda adı geçmiş Murad bey'in eserinde yer almaktadır. Osmanlı devleti günü geldiğinde eski satvetini kaybetmeye başladığında, Kırım hanedanı üyelerinden bazıları, geçtiğimiz satırlarda rivayeti sunduğumuz

hususlarda kafa patlatmaya başlamışlardı. Bunun böyle olmasında sadrazamların hatası olduğu da kabul edilmeli. Çünkü staretejik öneme hâiz Kırım hanlığı her zaman için bizim kılıcımız olmuştur. Çaptan düşmeye başlamamızdan sonra ise, kılıcımız bazı bazı bir yerlerimizi çizer olmuştur. Baştaki otoriteyi takmamaya başlayan zihniyet artık kendi başına buyruk olma arzusunun cazibesine girer. Bu pek tabii bir tutumdur. Otorite sahibi bu ruhi duruma girmiş vak'a yi tesbit ettiği andan itibaren itici değil kendisine bağlıyıcı davranışlara dönük olmalıdır. İşte bazı sadrazamlar tam tersine bazı başarısızlıkları Kırım hanlarına yükleme yanlışını, Kalgaylan kendilerine yardımcı olarak Hân'ı devirmeye destek vermeye kalkışmaları rastlanan hatalardandı. Hediye edilen eşyayı beğenmeyerek, hân değişimi tezgâhlıyan sadrazamlar dahi gelip geçmiştir. Bütün bun-ian yaşamakta olan Kırım asilleri, içte bir İktidar mücadelesini başlatmışlardı. 2. Katerina böyİe bir zamanda Kırım han'lığı meselesine el atmıştı. Kırım'a bağımsızlık, hânlarını artık Osmanlı'nın değil kendilerinin seçeceği vaadleri, bir çok Kırımlı tarafından benimsenmişti.

Böylece geleneksel itaatin, yerini ihtilafa bıraktığını gördük. Kırım ordusu atavik bir metodla savaşmakta idi. Dün-yaysa yeni savaş metodlan denemekte ve inkişaf ettirilmekteyken, Kırımlı süvarilerin, ataları Cengiz Han stiliyle çarpışmaları, yeniliği takip eden ve kendi de terakki ettiren Rus ordusu karşısında, başarılı olması bir hayalden öteye geçemezdi. Hanlar arasındaki mücadele hem Kırım'ın hem de Osmanlı aleyhine netice doğurmaktaydı.

Osmanlıların, Rusya'ya harp ilânından yaklaşık bir müddet sonra Maksut Giray'ın azledilmesi üzerine Kırım Giray 2. defa han'lik görevine getirildi. Kırım'ın aklını başına alması için ya bir zafere, ya da feci bir mağlubiyete ihtiyacı vardı. Kırım Giray, 1769/ocak sonunda Ukrayna topraklarına eski sür'at ve hışmıyla daldı. Yüzbin Tatar yel gibi uçtu, kasırga gibi esti. Geri dönerlerken yüzbinin üzerinde esir, ganimetlerle dolu atlarla döndüler. Bu başarı Kırım'ın yeniden doğuşu olabilirdi!

Nevarki ihanet, akışı değiştirdi. Kırım Giray'ın; Rum asıllı doktoru, Katerina'nın altunlannı almış, zehirlediği Giray'ın ölümünü hazırlamıştı. Yerine Devlet Giray getirildi. Bir yıldan bir ay eksik yaptığı Hân'liği azil edilerek elinden gitti. Yerine 2. Kaplan Giray getirildi. Tarih bu sırada 1 183/şevval/29-25/şubat/1770 pazar gününü göstermekteydi. Kırım bu hâl ve durumda iken, şimdi Osmanlı ordusunun savaş ilânından sonraki harekâtını bütün cephelerde tek tek gözden geçirelim.

Önceleri İyiydi

Sultan 3. Mustafa devrinin başlangıcını ve Rus savaşına kadar geçen bölümü eski sadrazamlardan Kâmil Paşa'nin: "Tarih-i Siyasiyye" adli eserinden bir özetlemeyle, devlet vazifelerinin zirvesinde yer alan kudema zevatın içinde yer alan ve aynı zamanda kalemi de kuvvetli kimselerin arasında, mümtaz bir yeri bulunan çalışmasından istifade edelim. "Sultan 3. Mustafa, taht-ı Osmaniye

çıktığın da vezâret-i uzma Koca Ragıb Paşa da idi. Yeni padişah da, görevini sürdürmesinin uygun olduğunu söyledi. 1756 senesinde Avusturya ile Fransa arasında yapıian bir antlaşma neticesinde, Osmanlı devletinin başşehri İstanbul'da bulunan sefirleri arasında takaddüm meselesinden dolayı değişiklik yapılması icab etmisti- Sekiz aylık bir zaman parçasından sonra, İngilizler ile Prusya arasında bir ittifak imzalanmıştı. Rus sefiri Orsukof, Bab-ıâli'ye bir nota vererek, Rusya'nın bir kısım askerini Lehistan ve Avusturya'ya yardıma göndereceğini, söz konusu kuvvetin Lehistan Cumhuriyetinin rızası ile Lehistan topraklarından geçeceğini bildirmekteydi. Babıâli bu duruma bir itirazı bulunmayacağını bildirdi. Diğer taraftan Prusya devleti, Osmanlı devleti nezdinde harekete geçerek, İki devlet yâni, Osmanlı ve Prusya devletleri arasında bir muahede imzalandı. 3. Mustafa'ya, altısene sadnazamhk yapan Koca Damad Mehmed Ragıp Paşa, Hak'kın rahmetine erdiğinde geride 60 bin kese akçe servet bırakmıştı. Sadaret Hamid Hamza Paşaya verildi. Hamza Paşanın bu görevi ancak altı ay sürdürdüğü görüldü. Ondan boşalan makama, Bahir Mustafa Paşa tâyin olundu. Mustafa Paşa'nın bir buçuk yıl süren sadareti sırasında Rusların, çok sevdiği değişik ve karışık bir devir yaşandı. Sadnazam takip ettiği politikayla bir muvaffakiyet gösteremedi. Azlediğinde sadaret, Rumeli valisi Muhsinzâde-ye verildi. Lehistan kralı 3. Ogüst'ün ölümüyle, yerine geçecek kralın belirlenmesinde Osmanlı devletinin hem rolü, hem de hakkı olduğu inkâr götürmez bir vakaydı. Ayrıca; Lehista-nın ileri gelen idarecileri, Osmanlı devletine yaptıkları müracaat da, geleneksel tâyin etme hakkını kullanmalarını taieb etmişlerdi. Ancak, Ruslar Lehistana girmişler ve bu girişleri, tecavüzi bir manzara hâlini almıştı.

Devleti âliyede bu vaziyeti derhal bütün dünya devletlerine hem bilgi vererek hem de yaptığı haksızlık yüzünden Rusya-yı protesto etmekte olduğunu da, belirtmişti. Rusya olsun, Prusya olsun aldatıcı ve oyalayıcı ifadelerle şaşırttığı Babıâli, görüşlerinde değişiklik yapmış, her ne kadar Rus askerinin Lehistana girmesinin, muahede maddesine dayandığına Fransa tarafından işaret edilmişsede, Babıâli Fransa'nın bi1 ihtarına, Rusya'ya göndermiş oiduğu protestoya atıf yaparak, Lehistan'a giren Rusların bir mukavemetle karşılaşma-dıkları bu hâlin Karloviç antlaşmasında açıkça belirtilmediği beyan edilmiş, neticede Rusyanın siyasi nüfuzunun ağır basmasından, Panyatowski'nin krallığı kabul edilmiştir. Târihler bu sırada 1179/1765 yılını gösteriyordu.

Rusya Çarlığına 3. Petro getirilince bunu Osmanlı padişahına duyurmak üzere Prens Varikofu gönderdiysede, söz konusu Prensin, daha Osmanlı hududuna gelmesinden önce, Katerina tahta geçmiş, Çariçede bu hâli padişaha bildirmek üzere Prens Dolgoroki'yi vazifelendirmişti. Padişah ise tebriklerini Derviş Osman efendi vasıtası ile Katerina'ya bildirmişti. Gürcistan Prensi Salomon; Osmanlı devletine karşı bir isyanın alemdarı olmuş, üzerine gönderilen asker tarafından dersi verilince derhâl pişmanlığını beyan ile affedilmesini istirham etmiştir. Osmanlı devleti, bu özürü yeterli görerek Prensliği devam etmiştir. Karadağ taraflarında ise, Küçük Etyen adlı bir papaz kendisine tanrı'dan

ilhamiar geldiğini söyleterek Karadağ hükümdarlığını alacağını, yakında Rus ordusunun geleceğini kendisinin hükümlerinin, Nikşikten, Sontuna'ya kadar geçeceğini bildirerek, Rusya menfaatine uygun olarak Karadağ ahalisini isyana başlattı.
Bosna ve Rumeli valileri kendi askerleri ile söz konusu papazın topladığı kuvvetleri bir kaç yerde mağlup etmişlerse de, Etyen; Çetine kalesine sığındığından üzerine gidilmemiştir. Ragıb Paşanın devlet işlerinde altı sene boyunca hudud-suz selahiyeti kendisinden sonraki sadrazamlara verilmemiştir. 3. Mustafa bizzat devletin işlerini tâkib ve görmeğe önem vermiştir bu tarz politikanın farkına varmayan Bahir Mustafa Paşa, vazife-i sadaretinde Koca Ragıb Paşa tarzını tatbik etmek istemişse de, yürütememiş ve sonunda ısrarı hayatına mâl olmuştur. Çünkü Sultan 3. Mustafa katlolunmasina ferman çıkardı. Yerine geçen Damad Muhsinzâde Mehmed Paşa Ruslara sefer açılmasına muhalefet etmekten dolayı hayatını kaybetme tehlikesinden kurtulmasını, 3. Mustafa'nın sevgili kızının bey'i olmasına borçludur. Sultan Hanım; kocasının kellesini, padişah babasının iradesinden kurtarma şansını elde etmişti.
Sultan 3. Mustafa; devlet gemisini sevk-i idare etme ve yürütme hususunda arzusu çok olan bir kimse idi. Her işi takip eder, Babıâli'ye tebdili kıyafetle gelir, sadnazamı, kethü-dabeyi (içişleri bakanı), Reis'ülküttabı (hâriciye bakanı) toplar gizli içtimalar düzenlerdi. Lehistan işlerine Rusya'nın, burnunu sokması, askerlerini o tarafa sevketmesini Osmanlı kabullenemezdi. Harp ilânına hazırlıksısız, cephane, mühimmat kıt diyen Damad Muhsinzâde'nin gösterdiği temaruz, 3. Mustafa'nın azil kararını vermesini getirdi. Aydın da vali olan Hamza Paşa makamı sadarete getirildi. Daha sonra Muhsinzâde Mehmed Paşa meşhur tarihçilerden Vasıf efendiye anlatmış ki; Padişah ile Muhsinzâde arasında geçen kapalı müzakerede sadrazamın her şeyden önce harp hazırlıklarının tamamlanması gerektiğini söylediğini ancak savaşa girmeği esas görevi sayan padişahın, adetâ yanıp tutuşmakta olduğundan sadrazamın söylediklerini kaale almadığını, buna bağlı olarak azline karar verdiğini, nakletmiş. Ayrıcada devrin İstanbulda bulunan ecnebi sefirleri, bağlı oldukları devletlere aynen sadrazamın dediklerinin gerçekleşeceği istikametinde görüşler belirten raporlar yolladılar. Netice, Muhsinzâ-de'ninde Bozcaadaya sürgüne gitmesi oldu.
Hamza Paşa; vali olduğu Aydin'dan İstanbul'a geldiğinde savaş ile alakalı bir toplantı tertiplendi. Herşey enine boyuna konuşuldu. Alınan son karar, sadrazamın, Rus elçisi ile bir divan halinde olduğu halde yüzyüze bir görüşme yapmasının faydalı olacağı şeklinde oldu. Ne tesadüftür ki! Rusya'nın İstanbul B. elçisi Obrişkof memleketinden yeni bir talimat gei-diğini buna bağlı olarak bir mülakat talebinde bulundu. Aradan sekiz gün geçtikten sonra Obrişkof Babıâli'ye davet edildi. Davete geldiğinde bekleme odasında yarım saat kadar bekletildi. Sadaret salonuna girdiğinde bütün vükelânın sadrazamın etrafında yer aldığına şahid oldu. Sadrazamı, kendisini hiç bir karşılama jestine değmez şeklinde kabul tavrı sergiler gördü. Halbuki daha evvelki kabullerde 'makam-ı

sadaretin başında kim olursa olsun nazikâne ve müşfikâne davranışlar içinde istikbal edilirdi.
Rus b. elçisi Obrişkof, ziyaretinin sebebini ifadeye başlamak üzereyken sadrazam sözünü kesti ve cebinden bir kâğıd çıkarıp söze başladı: "Meram müzakereye girişmek değildir. Bundan dört sene önce Lehistan'da geçici olarak bulundurulacak olan Rusya askerinin, yedi bin nefere indirileceğini, ta-ahhüd eden sen değilmiydin? Halbuki şimdi bu asker sayısını 30 bine iblağ ettiniz." dediğinde Obrişkof, sadnazamı küstahça bir davranışla güya tashih ederek 25 bin dediğinde vaziyeti de itiraf etmiş oluyordu. Sadrazam bu küstahlık üzerine haliyle kızgınlığını ortaya çıkaran bir sesle-Hâin! Hanis! Bu beyanınla yalancılığını ikrar etmiş olmuyormusun? Senin hemşehrilerin; kendilerine aid olmayan bir memlekette icaz eyledikleri habasetden dolayı utanmıyorlarmı? Tatar hânının saraylarından birini yıkan, yer ile yeksan eden size aid toplar değilmi? Sorusundan sonra, meclisi vükelâda alınmış harp ilânını belirten karan senedi imzalaması istendi. Obrişkof da böyle bir kâğıdı imzalamaya mezun olmadığını ifade etti. Bunun üzerine savaşın ilânı şifahen kendisine tebliğ edildi. Okunanı dinleyen Obrişkof; "Rusya muharebe iscemezsede, kendisine ilân edilen cengede var kuvvetiyle mukavemet eder. "Sözünü söylemiştir. Bu sözü sadaret tercümanı elçinin beyanını; "Rusya dostlukda sabit kademdir, fakat savaş isteniyorsa başka" şeklinde tercüme etmişti. Obrişkof, söylediğinin aynen tercümesini üç kere taleb etmesine rağmen tercüman bunlara kulak asmadı.

Rus Elçisine Yedikcıle Zindanı

Rus elçisi ile yapılan mülakatın bütün safahatı 3. Mustafa'ya arzedîldi. Bu arada sadaret makamına bitişik bir oda da bekletilmekte olan Obrişkof ve maiyetindekiler, padişah'dan gelecek fermana muntazırdılar. Nihayet beklenen geldi, ancak munderacatmda emredilmiş olan işlem, Obrişkof ve baştercümanının YedİkuIe zindanına hapsedilmesini hâviydi. Bu husus tebliğ olunduğunda sefir bazı kimselerin kendisiyle beraber olmaları istirhamında bulundu. Bu istek kabul edildi. Sefir, iki tercüman, bunların hizmetlerine bakacak, yedi askerle birlikte YedİkuIe'ye nâkilleri yapıldı. Bu arada Hamza Paşa'nın sadaretten azlinde Kırım Hânı'nsn rolü olmakla beraber, bulunduğu makama erken çabuk gelmişti. Sarayın bir çok görevlerini deruhte etmişti. Buralarda ki hizmetleri padi-şahlarca makbul görülmüş ki, hanedan'a damad olmakda dahil, yükselip durmaktaydı. Vezaretle, valilik rütbesine yükseltilerek son geldiği basamak makam-ı sadaret olmuş idi. İsrafa dönük huyu padişahın mizacına uymadığı gibi tecrübesizliği de hemencik sintıvermişti. Halbuki, tecrübe hususunda pekala masum sayılırdı, çünkü onu bu makama getirenler için, çalıştığı yerler ve buralardaki liyakati bilinmeyen hususlan değildi. Bu sıraâa yapılan ilânı harp haberi, gerek denizlerde bulunmakta olan bahriye teşkilâtımıza, gerekse serhad boylarında yaşamakta olan askerlerimize duyuruldu. Bu sırada avrupa da, Rusya, Prusya ve Avusturya ile İngiltere

aralarında bir ittifak kuracakları dedikoduları yayıldı. Bunlar konuşulup yazıldıkça, devlet-i âlîye, Avusturya'yı kendi yanına çekme manevralarına baş vurdu. Venedik, Flemenk ve Danimarka ile İsveç devletleri ise Bab-ı âli'ye dost olduklarını belirten beyanlar gönderdiler. İngiltere, asla Rusya ile beraber ittifak ve antlaşma içinde değiliz sözleriyle teminat vermişti. Prusyalılar İse, özel bir beyanname yayınlayarak Osmanlı ile Rusya arasındaki müşkülâtın halline yardımcı olmayı, hapse konan Rus elçisinin serbest bırakılmasını taleb etmişti.
Devlet-i Osmaniye'nin cevabı; bir defa savaş olmadan arabuluculuk teklifinin kabul edilemeyeceğini belirtmek oldu. Bu arada da Rus sefiri; devlete verdiği istidanın münde-recatında Osmanlı devleti ile Rusya arasında, onsekiz sene elçilik görevi yaptığını bunun bir hizmet olduğunu ancak mâruz kaldığı muameleyi tafsilatıyla beyan ettiği muamelenin ağır ve haksız olduğunun bulunduğu yerin son derece soğuk ve karanlık, buna bakarak sağlığının etkilendiğini duyurmak İstemişti. Fakat müracaatı kaale alınmadı. Prusya ve İngiltere sefaret tercümanları babıâli'nin tercümanıyla Rus elçisinin durumunu konuşurken, Rusların savaşın önünü almaktan başka bir düşünce taşımadığını buna bağlı olarak; Prusya ve İngiltere'nin, Rusya ve Osmanlı devletleri arasındaki ihtiiafda arabuluculuk yapmayı hazır olduklarını bildirmekle vazifelen-dirildiklerini beyan ettiler. Bu savaşın ilân edilmesinde Fran-sanın dahli olduğu, Fransanın Tatar hân'ı ile devamlı haberleştiği, Fransa konsolosu ile Tatar hânı'nın müsteşarı arasında, yapılan konuşmaları nakletmeleri üzerine, babıâli tercümanı bu ifşaatları makam-ı sadarete duyurmayı vazife addetti ve arzetti.
Savaş mevsimi olan ilk bahara gelmeden harbin yapılamayacağı apaçık ortadayken, son bahar mevsimindeyken harbin ilân edilmesi doğru bulunmayıp, devlet tarafından kendi eksiklikleri bulunurken ve daha bunları tamamlama merhalesine gelmeden yapılan savaş ilânı düşmanın eksiklerinin tamamlanmasına adetâ fırsat takdim edilmiş oldu. Sonunda 1182/ll/zilkade-20/mart/1769 p.tesi günü sadrı-azam ordu ile beraber istanbul'dan yola çıktı.
Beri yandan; Yalta'da bulunan sarayı, Rus toplarınca yerle bir edilen Kırım hânı tarafından kendisine yapılmış, bu taarruzun intikamını almak maksadıyla üçyüzbin kişilik bir kuvveti üç kola taksim ederek Rusyanın güney cihetindeki topraklarını süvarilerinin atlarının nalları ile çiğnedi ve tarumar eyledi. Rusya'nın tasarrufuna pek mükemmel bir cevap vermiş olan Kırımlı Kerim hân, bu başarısıyla kendisinin kalitesini de ortaya serip düşmanlarını aleyhine geçirmiş oldu. Kendi yanında bulundurduğu ve Ulah beyi'nin adamı olan Rum asıllı doktoru Siropulo tarafından zehirlenerek öldürüldü. Böylece Kırım Tatarlarının başına Devlet Giray nasb olundu.

Rusların Hazırlığı

Sonbaharda yapmış olduğu savaş ilanıyla, büyük bir hata işlemiş bulunan Osmanlı yönetimi, bu yüzden Rus kuvvetlerinin yapılacağı ilân edilmiş savaşa

bir güzel hazırlanması şartlarının adetâ bir gümüş tepside sunulması gibiydi. Şuraya hemen bir hatıramı çiziktireyim. Karaköse de 1. süvari tümeni muhabere bölüğünde vatanı vazifemi ifa etmekteyim. Yıl 1960 idi. Üsteğmen Nâmi Tümerkan adlı komutanımız savaş üzerinde ders vermekteydi. Ortaya bir soru attı: "Rusların tayyareleri bizim üstümüzde dolaşmağa başladığında ne olur?" Dediğinde; fakir hemen, bizim tayyarelerde Moskova üzerinde olur, biz de üstümüzde dolaşanların düşürülmesini becermeye çalışırız cevabını yapıştırmıştım. Böylece verilen cevabdan pek hoşnud kalan, Nâmi üsteğmenin taltif etmesine nail olmuştum. Katerina elde ettiği bu fırsat sayesinde 65 bin, kişilik orduyu üç gurub hâline getirip, bütün kışı tâlim ve terbiye ile geçirdi. Bu üç gurubun birincisini Ka-bartay ve Kuban üzerine, 2. kolu Gürcistan beyleri ile Erzurum ve Trabzon üzerine, saldırmak stratejisiyle Tiflis'e gönderdi. 3. kola gelincede bunların vazifesini Lehistan'ı hareketsiz tutmak, Karadağlıları savaşa itmek için;para, zabit, silah ve cephane ile takviye etmekdİ. Böylece Osmanlı devletinin doğu ve batı serhadleri şiddetli, kan dökücü Rus taarruz tehdidine açık hâle gelmiş gibiydi.

Sadrıazama Bakalım

İstanbul'dan çıktığını yukarıda haber verdiğimiz sadrazamın, gitmek istediği hedef, Tuna sahillerine ulaşmaktı. Ancak; Rusların bir bölüm kuvveti Dinyester nehrini geçerek, Hotin Kalesini kuşatmıştı. Muhasaraya mâruz kalan kalenin, karşısında bulunan 20 bin kişi civarındaki imdad askeri, başlarında komutanları Kahraman Paşa olduğu halde saldırıya geçtiler. Ruslar bunlara mukavemet edemeyeceklerini anladıklarından, ricata başladılar. Bu savunmanın, Rusları çekilmeye mecbur bırakması haberini almış bulunan İstanbul, işi bir zafer şeklinde telâkki edip de şenliklere başladı bir de 3. Mustafa'ya, Gâzi'lik unvanı verilmesi merasimi yapmışlardı. Mayıs ayı geldiğinde sadrazamın otağı Babadağ'ından İsaak-çı'ya nakledildi. İsaakçıda 20 gün kadar kalındıktan sonra ve arada bir takım eksiklikler giderilip ordan sadrıazamm arzusuna uyulup bir harp meclisi icra olundu. Bu meclisde sadrazamı fevkalâde bir jest içinde görüyoruz, bu jest şöyle kendini gösterdi. Sadrazamın açık ve net konuşması; "ben; mes-lek-i askeriyeyi bilmem. Sizler güngÖrmüşler, savaş alanının kurtlan bana beyanlarınızla yol gösteriniz." Bu sözler meclisde bir takım şaşkınlıklara sebeb olduysa da, yine de itiraf samimi bir havanın husule gelmesine vesile olmuştu. İçlerinden biri: Bender üzerine gitmek evlâdır. Dedi. İkinci bir görüş* Hotin üzerine gidilmesi şeklinde oldu. Üçüncüsü ise; Tu-na'nın geçilip inkişaf edecek vaziyete göre hareket tavsiyesini taşımaktaydı. Sadrazam Mehmed Emin Paşa söz alıp: "her ne kadar askerlikden anlamadığımı söylediysemde içime si-nen üçüncü tavsiyeye uymaktır" beyanında bulundu. Tu-na'nın aşılmasından sonra Hantepe denen mahalde bir toplantı daha icra olundu. Bu sefer de, Bender istikametine gidilmesi kararı çıktı. Teşebbüse geçildi, ancak yolda karşılarına çıkan manialar askerin perişan olmasına yetti. Bunların üstüne üstlük sadrazam

da ağır bir hastalıkla yatağa serildi. Ruslara fedakârane yardımcılık yapan lehlilerin düşman muamelesine tâbi tutulmaları hakkında orduy-u hümayun kazaskeri tarafından okunan fetvalar üzerine karar altına alınmış durumun ordumuzda bulunan, Lehistan sefiri ve diğer devlet tercümanlarına da tebliğ yapılmıştı. Bu bilgilere agâh olan Leh elçisinin hâinlerin cezalandırılmasını tasvib ettiği, ayrıca 70 bin neferin ihtiyacını karşılayacak miktarda, eızak takdimini Lehistan cumhuriyeti adına taahhüd eyleyerek hizmet arzına gayret göstermiştir. Rusların bir müddet sonra Hotin üzerine yeniden saldırıya geçerek kuşatmaya devama çalıştığı görüldü.

Ne varki kendilerini geçen defa geriye topuklatan Kahraman Paşa ve kıymetli askeri tekrar karşılarındaydı. Bir müddet savaştılar. Ancak bu paşanın karşısında tutunamayacak-larını çabuk .anladılar. Yeniden kaçmayı tercih eylediler. Sadrazamın bu arada yine Bender'e teşrifi haberi Kahraman Paşaya ulaşmıştı. Hemen hem hastalık geçirmiş, hem de birçok zorluklara duçar olmuş sadrazamın ziyaretine koşan Kahraman Paşayı acı bir sürpriz beklemekteydi. Bu sürprizi Kâmil Paşa tarihinde şöyle kaleme almış: "Rusları Hotin kalesi önünden kovmaya muvaffak olan Kahraman Paşa, gerek kendi isteği, gerekse askerinin terfih hakkında seslendirme yapmaları ve bunu tekrarlamaları üzerine, rütbe-i ve-zaretle taltif edilmişse de, bu talebdeki müşahede olunan usûle aykırılık suç olarak telâkki olundu. Tabii ki bu ölüm cezasının biçilmesini getirdi Kendi ayağıyla sadrazamın yanına gelen Kahraman Paşa hakkında verilmiş hüküm maalesef tatbike kondu. Kahraman Paşa Öldürülerek bir hata daha yapıldı. Yapılmakta olan seferin başarılı gözüken tek yanı Hotin kalesinin muhafazası idi. Yoksa ortada başarı olarak kabul edilebilinecek bir vaziyete tesadüf edilmiyordu. Bunun sebebini İstanbul sadrazamın nâehil olmasında gördü. Her ne kadar sadrazamın cihet-i askeriyye ilminde, kifayetsizliği beyanı var idiyse de, devletin en feci hatası Ruslara savaş ilânını pek Önceden yapmış olduğuydu. Bütün diğer bahaneler, bu savaş ilânı meselesinde adetâ kaybolup gitmekteydi. Seferde bulunan kumandanlar; Babıâli'yi aradan çıkararak, Hz. Padişaha sadrıazamın yetersizliğini duyururlarken, bu arada Babıâli baştercümanı ve eski Buğdan Prensi olan Kalimâki bey'in Rusların tarafına çalıştığı ihbarları yapılmıştı. Arkasından da bu ihbaratın icraatları kendini göstermeğe başladı.

Birincisini Kalimâki bey'in idam edilmesi teşkil etti. Arkasından gelen sadrazam Mehmed Emin Paşa'nın azli ve Dimetoka'ya sürülmesini intaç ettirdi. Beterin beteri vardır sözü, burada bir daha kendini hatırlattı. Sürgün yolundaki sadrazam Edirne'ye girmek üzereyken yetişen haberci hayatının izâle olunacağını tebliğ etmişti. Emir yerine getirildi ve sabık sadrıazam Mehmed Emin Paşanın başı vücudundan ayrılıp bala batırılıp Dersaadete koşturuldu. Bu baş ibret taşında teşhir olunurken, makam-ı sadaretin yeni emanetçisi Molda-vancı Ali Paşa mührü hümayunu almıştı.

Hotin Rusların Eline Geçiyor

Cenâb-ı Mevlâ'nın siyanetini, Kahraman Paşa eliyle gösterdiği Hotin kalesi, zaferin sadakasını vermeyi unutanların hatasının kurbanı olarak maalesef Rusların eline geçti. Sadrıazam Moldavancı Ali Paşa komutasındaki ordumuz, Rusların Dinyester nehri kıyısındaki birlikleriyle karşılaştı. Yapılan savaşın birinci raundunda Rusları, kahkari bir bozguna uğrattık. Savaş alanı silahını bırakıp firarı yeğleyen askerlerin çokluğundan utanmaktaydı belkide! Çünkü firar eden Rus askerleri araziyi mühimmat ve cephanelerini bırakarak terk etmiş-lerdi. Ancak pek vakit geçmedi ki Rus kuvvetleriyle yeniden karşılaşıldı. Ve mağlubiyet kısa zamanda bu sefer bizim ta-rafda kalarak, Hantepe mevkiine çekilmek zorunda kaldık. Çekilmesine çekilen birliklerimiz, maalesef Hotin Kalesini yardımsız bırakmıştı. Fırsatı kaçırmayan Ruslar, Abaza Paşa'nın askerden tahliyeyi akıl ettiği Hotin Kalesini ele geçirdiler. Düşman eline geçmesine iki defa mâni olan Kahraman Paşa'ya, gösterilen muamelenin bedelimiydi bu acı mağlubiyet? Üzerinde düşünülmesi gerekmeliydi.
Abaza Paşaya Hotin'i askerden arındırmasını icâb ettiren sebebin Buğdan'ın muhafazasında, istihdam olunma emrini almış olmasında aramak yanlış olrnaz. Çünkü Hotin kısacık dönemde üç defa Rus taarruzuna mâruz kalmıştı, buna bağlı olarak artık savunmada kalmaya mahkûm bir devreye girmiş bulunan, devlet-i âliye'den başka bir stratejik yeri savunma için, daha az ehemmiyet arzeden yerden vazgeçmesi, zafiyetin getirdiği kaçınılamaz faturasıdır. Abaza Paşa ve de Buğdan Prensi, Babıâli'den gelen bir emirle, Ruslarla haberleşen ve onlara sempati besleyen ve de bilfiil onlara savaşlarda muharip olarak katılanlarında memleketten ihraç edilmelerine önem vermeleri hatırlatılmıştı tarih bu sırada 1182/1769 olmuştu. Sadnazam İsaakçı'ya gitti. Arkasından ordu da karışık bir düzen içinde aynı yere gitti. Ruslara karşı fecii bir mağlubiyetin müsebbibleri, Anadolu ve Rumeli valilerinin rütbeleri tenzil edilmişti. Böyle bir muameleye gidilmesinde ahalinin sızlanarak bu zevatı, şikâyet etmesinden kaynaklanmıştı.
Öte yandan ise Yaş'da ve Kalas'da Ruslara mağlup olmuş bulunan Buğdan kumandanı Mehmed Paşa ve Hazinedar Ali Paşa'ya rütbe-i vezaret verildiğinde ahali arasında dedikodu aldı yürüdü.

Kalas'da Müslüman Katliamı

Kalas'da Rusların kaldırıp götürdüğü Buğdan Prensi Kos-tantİn Mavro Kordato çok geçmeden Yaş'da ölümün kucağına düşmüştü. Yerine geçirilmiş olan Kiga hükümeti başkenti Ruslar tarafından esir edilmiştir. Her taraf yağmaya ve yakılı-şa tâbi tutulmuştu ayrıca müslümanların üzerinde bir katliam gerçekleştirilmişti Bükreş şehrinin her tarafında Rusya muharebesi! Hayda! naralarının işitilmesiyle birlikte şeyhülislâm tarafından verilmiş oian bir fetva okundu. Bu fetva'da, Rusların gerçekleştirmiş olduğu katliama ve bu hususta verdiği emirlere itaat edip katılan Buğdanh ve Ulah'ların katledilmelerine, mallarının müsaderesine, eş ve çocuklarının esir olun-masına cevaz verilmekteydi. Ne

varki bu fetva son derece ters netice verdi. Buğdan halkının en samimi olanları dahi Rusya'ya tercih kullandılar. Bükreş'in Boyan (bir nevi idareci) prensliğin bir takım sembollerini Rusların komiserine teslim ettiler. Ayrıca metropolid'le beraber Rus imparatoriçesine sadakat yemini yaptılar. İtaatlarını Petersburg'a gönderdikleri temsilciler vasıtasıyla da ulaştırma yoluna gittiler.

Sadrazam Moldavanci Ali Paşa orduyu Babadağı'na çekti. Kalas'da Ruslar, meydana geien çarpışmada yenildiler ve şehri yakmayı ihmal etmeden boşalttılar. Bu arada savaşı kazanan mücahidine padişahın takdir ve ihsanları erişirken, daha dört ayı doldurmamış Moldavancı Ali Paşa makam-ı sadaretten, infisal ettirildi. Boşalan makamı doldurmak üzere eski sadrıazamlardan, Ayvaz Mehmedpaşazâde Halil Paşa aetirilmiştir. Ancak bu zatın göreve getirilmesinde, babasının nâmının pek işe yaradığını söylemek doğru bir iddiadır. Yoksa Halil Paşa, devlet işlerindeki tecrübesizliği, askeri meselelerde bilgisizliği, görünür bir başarısı oimadığı halde bundan bir başarı beklemek umulamazdı. Yeni sadnazam bir çok memuru yerini değiştirme icraatına tâbi tuttu. Bu sırada Tatar hân'ı, Buğdan ve Ulah'ın Ruslar tarafından istilâsına bir muhalefet veya mukavemet gösterme tarafında gayret göstermediğinden azledildi ye yerine Kaplan Giray getirildi.

Rus askeri; Fokşan'da kuvvetlerini toplama çalışmalarını idame ettirmeye başladı. İsmail, Ibrail Kolige ve Corcuhe taraflarını tehdidle birlikte kontrol altına almaya başladı. Bu vaziyeti haber alan Osmanlı birlikleri serasker Abdi Paşa, komutasında hemencik, Bükreş üzerine yürüyüşe geçti ve hedefine yaklaştığı sırada, askere gereken bilgi ve tavsiyeleri yaptıktan sonra askeri orada bıraktı ve Corcuha'yı korumak isteyerek yola çıkmışsa da, Rus generali Setofalk'ın birliklerinin vurgununa düşmüştür, üçbin askerini kaybeden Abdi Paşa hem Corcuha'yı müdafaa edememiş hem de Bükreş'in Ruslar eline geçmesine mâni olamamıştı. Bu sırada tarihimiz 2/zilkadde/l 183-27/şubat/1770'i göstermekteydi.

Buğdan papaslarının ihaneti Selâtin'e şehrininde Rusların eline geçmesine sebeb teşkil etti. 1/muharrem/l 184-27/ni-san/1770 cuma günü sadrıazamın karargâhı isaakçı'ya taşındı. Rusya; istihbaratçılarını ve ajanlarını Mora'ya şevketmisti. Bunların kısm-ı âzamini papas hüviyeti altında gönderdi ve Mora'nın Rumlarla meskûn her mahalli, bu adamların söylevlerine, tahriklerine açık hâle gelmişti. Bu çalışmalara bigane olmayan Rumların ileri gelen reislerinden PanayotİPinaki, kendilerine Osmanlı boyunduruğundan kurtulmalarını telkin eden Rus memurlarla uzunca süren görüşmelerde bulundu. Müzakereler nİhayetlendiğinde de, bir iyi niyet gurubu teşekkül ettirerek Ruslara dehalet ettiler.

Rusya'dan; Osmanlı devleti ile aralarında husule gelecek meselelerde, koruyuculuklarını üstlenmeleri istirhamında bulundular. Rusya devleti bu talebi menfaatinin gereği olumlu bularak vazifeyi üstüne almayı kabullendiğini bir deniz filosu düzenleyip göndererek gösterdi. Bu filoyu takiben kara askerlerini de pek kısa zamanda göndereceğini beyan eden bir ahidnâme yolladı. Tanzim edilmiş filo.ıun kumandanlığı Amiral Sibiryetofa verilmişti. Filo'da 12 tane saffi

harp gemisi, 12 firkateyn Kronştad limanından denize çıktığında, haber derhal İstanbul'a ulaştı. Ne varki istihbaratı bu kadar hızlı çalışan devletin bu haberi değerlendirebilecek devlet adamından mahrum olması, Kornştad limanından kalkan gemilerin Akdeniz'e eski adı bahr-i Ahmer'e geçemeyeceklerini zannederek, gelen habere sahte damgasını vurdular. İsrarla belirtilmesine rağmen, günün birinde, bahse konu filonun Akdeniz'de görünmesi haberi sahtecilik, diye suçlayanların gözlerinin, faltaşı gibi açılmasını temine yetmişti bile. Baltik denizinden, Adriyatik denizi yoluyla Bahr-i Ahmer'e yâni Akdeniz'e gelebilmek, sadece Venediklilerin müsamaha göstermesine ihtiyaç bırakırdı. Venedik hükümeti bu müsamahayı ne için göstermesindi? Gösterdiler böylece de Rus filosu Akdeniz'de gezinmeye başladı. Babıâli bu vaziyet karşısında; Venedik elçisini azarlamaktan başka bir şey yapamadı. Vükelâ babıâlide toplandı. Aldığı karar Mora'daki savunmaya itina edilmesi hususunu âmirdi.

Ne varki; amiral Sibiryetof; filosuyla beraber getirdiği gemi inşa etmeye yarar malzemeler yanında olduğu halde sahile çıkışı gerçekleştirdi. Burada nakliye işlerinde kullanılabilecek dört gemi inşa etti. Gemileri Rum isyancılara verdi. Beri yandan Kont Teodor Orlof, yanında beş yüz Rus askeri olduğu halde karaya çıkarak bu beşyüz askerin, sayılarının 50 bin'e varmış, isyancı Rumların idaresine hâkim olamayacağı, herkesin göreceği husustur. Bu gurub çıkmış bulunduğu Mîsistre şehrinde, bir katliama girişerek dörtyüze yakın müslümani şehid ederlerken memede'ki yavruların minarelerden aşağı atılması vahşetini işleyerek hangi ruh haleti ve ne kadar zâlim olduklarını, tarih sahifelerinde tabii ki nefretle anılmak üzere tescil ve kaydettirdiler. Burada yaptığı işin vahşi zevkine doyamayan Teodor Orlof'un, Koron şehri 2. hedefi oldu. Ancak maiyetindeki askerin; bu işi beceremeyeceğini ilk an gösterince, derhal burayı muhasaradan içtinab etti. Teodor'un kardeşi Aleksi Orlof ise; donanmasının bir kaç gemisiyle ve yanındaki asker ile Patras üzerine, sevko-lunmuştur. Patras'ın yardımına korsanların koştuğu ve Mo-ra'hlan öldürmeye başlamasından Aleksi ve maiyetindekiler, kaçmaya mecbur kaldılar.

Ruslar; yeniden 15 bin kişilik Mora'lılardan müteşekkil bir isyancı kuvvet teşkile muvaffak oldu. Bunlarda hedef, Tripo-lis kasabasına dalarak hem ganimet toplamak, hem de kesin bir galibiyet temindi.

Serasker Paşa; bölgedeki kumandanların askeriyle birleşip bunların karşısına çıktı. Zafer; Mora'lılara değil sadrıazamın kuvvetinde kaldı. Tripolis'de, Patras'da olanlar cereyan etti. avarin'e girmiş bulunan diğer bir Rus subayı Prens Dolifori-ki; Leonetari ve Arkadiye kasabalarını savunanlarla sözde anlaşıp, savunmacıların salimen çıkıp gideceklerini kabul etmişti. Hâttâ bir sened yapılmış ve bu sened'e Fransa konso!osu da imza atmıştı. Fakat Rumlar bunları hiçe sayarak, müslümanlan katledip, belde'yi yakmışlardı. Aradan fazla bir zaman geçmedi ki, Aleksi Oriof Rumların hepsine birden hi-tab ederek şöyle demekteydi: Eflâk ile Buğdan'da başlamış olan savaşta döğüşenler sizin mezhebinizdendir, bunun için ordaki savaşa dininiz ve hürriyetiniz için koşmalısınız. Daha sonra Koron ile Modon, Rusların muhasarasına düştü.

Modon kurtarılınca Ruslar gemilerine binip uzaklaştı.
Serasker Paşa bu Modon'u kurtarmak ameliyesini, zafer olarak İstanbul'a bildirdiğinde, derhal şehr-i ayn denilen, kandillerle şehir aydınlatıldı, nice dualar ve sevinç gösterileri yapıldı. Ne var ki; Çeşme limanında bulunan Hüsameddin Paşa komutasında donanmamızın iki korveti, onbeş kalyonu ve bazı gemilerinden müteşekkil bir filosu, Rus donanması ile savaşa giriştiği görüldü.
Bu savaş esnasında bizim gemiler tutuşmuş ve yanmaya başlamıştı. Ancak bu gemilerimizden bir tanesi yanmakta o -duğu halde, rotasını Rus donanmasının amiral gemisine doğrultmuş ve ona aborda olmaya çalışmıştı. Sonunda, fedakâr-ca bu davranışın maksadı, Cenâb-i Allah (c.c)'ün rüzgârı yaver kılması ile tecelli etti. Rusya amiral gemisi yanmaya başlamıştı. Amiral Sibiryetof ile Teodor Orîof kendilerini zar zor attıkları bir şalopeyle cehenneme dönmüş amiral gemisinden firara muvaffak oldular. Akabinde cephane ve ateşin bir koridorda buluşmaları, geminin patlamasına yediyüz Rus ve isyancı Moralinin telef olduğu görülmüştür..Mezkûr gemiyi bor-dalayan gemimiz de bu patlamadan nasibini almış ve bazı denizcimizin şehadeti vukubulmuşsa da, Kaptan-ı Derya ve kaptanlar ile levendlerimiz yüzerek selâmet sahiline çıkabilmişlerdir.
Hz. Kanuni Süleyman zamanı ve akabinde, 2. Selim döneminde meydana gelen Leponta baskınına maruz kalan donanmamizın, uğradığı feci mağlubiyet, beyaz üzerinde bir kara leke gibi karşımıza çıkar. İşte bu 3. Mustafa döneminde vukubulan Çeşme olayında yanıp perişan olması, yukarıdaki bozgunu tarihde yalnız bırakmamıştır. Bu donanma yangını, Kaynarca antlaşması denen Osmanlı devletinin bir hayli aleyhine olan sulhun imzalanmasına sebeb teşkil etmiştir. Bu Çeşme olayının; galeyân-ı diniye'yi ve milliye'yi gayrete getirdiği görüldü. Donanmamızın yakılmasından mükedder a-hali-i islâm, İzmir'de yaşayan Rumların ve avrupalılann üzerlerine savlet ederek ihanetlerini haykırmışlardır. Bu arada se-kizyüz kadar kefere telef edilmiştir. Rus donanmasının Çanakkale Boğazından geçmesini engellemenin yolunu oraya gönderilen vazifelilerin keşiflerine bağladı devlet. Bunlardan ise, Kale-i Sultaniye denen bölgeye gerek Rumeli gerekse Anadolu yakasına birer istihkâm yapmak fikri, gündeme geldi. Derhal tatbikata geçildi. Bunlardan birini Rus gemilerinin topa tuttuğu görüldüyse de bir netice alamadıkları da ortadaydı.
Ancak Ege denizine doğru yol almakta olan yirmi parçalı bir zahire nakliyesinde kullanılan ticaret filosu Bozcaada'da yol kesen Rus donanmasının eline geçti.

Limni Muhasarası

Bütün bunlar olurken Kont Orlof Limni Adasını kuşatma altına aldı. Yapılan altmış günlük direnme gelecek için muhasara altında olanlara bir umid bahşetmediğinden muhafızlar Kont Orlof'a müracaatla teslim müzakerelerine giriştiler. Anlaşma ortaya çıktığında vaziyet şu idi. Muhafızlar adayı terk edecek, ancak altı muteber asker Ruslara rehin olarak bırakılacaktı. Anlaşmanın tatbikatına geçildiğinde kaptanı derya Cezayirli Hasan Paşa yirmiüç parçadan

meydana gelmiş filosuyla Limni Adasına İmdada yetişmişti. Yapılan mukaveleden haberdar olunca bunun uygulanamayacağını, çünkü kendisinin rızası olmadığını beyan etti. üç gün sonra iki taraf deniz üstünde çok kanlı bir savaşın muharipleri oldular. Üstünlük bizim askerimizde kaldı. Hasan Paşa Rusların rehin olarak teslim almış olduğu altı rehineyi iade etmesini Kont Orlof'a bildirdi. Az sonra rehineler serbest bırakılırken Kont Orlof'da gemilerini toplamış, rotasını açıkdenize doğrultmuş, Limni'yi Osmanlı zaferine bırakmanın ezikliği içinde suyun üzerinde aheste aheste defolup gitmekteydi.
Bu sırada Buğdan civarında askerle dolaşmakta olan sadrazam, Tuna Nehri yakınlarında tutuştuğu bir muharebede ikibin şehid vererek haylİcede mühimmat ve cephane kaybına uğramıştı. O sıradada Ruslar Kırım'da bir saldırıya kal-kışmışlarsada, mahalli komutan ve askerleri, bu taarruzu defetmeye muvaffak olmayı bilmişlerdi. Tuna üzerinde yaptığımız bir köprüyü, çıkmış olan fırtınanın söküp savurduğu, Ruslar'ın, Kili'yi ellerine geçirdiği haberleri sadrazama ulaş-mıştı. Ayrıca asker arasında da itaat ortadan kalkacak raddeye gelmişti. Sadrazamın hükmü geçmez olmuş, askere sık sık hediyeler, bahşişler verilmek suretiyle işlere sevk oluna-biliyordu, ki bu ordunun içine düşmüş olduğu büyük bir zafiyetti.

Bender'in Düşmesi

Ruslar Bender'i taarruzlarına hedef yapmışlardı. Müdafiile-rin bütün gayretlerine rağmen aralıksız on saat süren bir Rus saldırısı Bender'in düşman eline düşmesine sebeb oldu. Bunu onsekiz gün süren ve nihayetinde Rusların eline geçen İs-maiyl ve İbraiyl kalelerinin elden çıkması takip etti. Sadrazamın içinde bulunan hâli içler acısı bîr manzara gösterirken, sayısı aa üçbinden ziyade değildi. Neticede; Kili, İbraiyl ve İsmaiyl elden gitmiş çaresiz sadrazam, otağını Babadağı'na nakle mecbur olmuştu. Ordunun; Babadağına çekilmesinden sonra bir takım değişikliklere tevessül olundu. Kırım Hanlığı Selim Giray'a tevcih edildi. Sadrazam azledilerek Filibe'ye sürgüne gönderilirken, yerine de Bosna Valisi Silahdar Meh-med Paşa getirilmişti. Ne varki bu sırada İbraiyl'in istilâ olunmasından önce, İsmaiyl'de bulunan Rus generali Kont Ro-manzof gönderdiği bir notta ecnebi ülke devletlerinden hiç birinin karışmayacağı bir sulh müzakeresi açma teklifini bildirmiş oluyordu. Sadrazam ise; böyle teklife evet demeye padişah tarafından mezun kılınmadığını, taleble ilgili hâli Ba-bıâli'ye bildireceğini notu getiren, Rus miralayına ifade etmişti. Bu teklife verilen cevabı öğrenmemizden önce şurası bilinmelidir ki; daha önce Dersaadet tarafından vesatet, yâni arabuluculuk için yapılan haberleşme pek dikkat çekici bir hal almıştı. Bu arabuluculuklar pek çok avrupa ülkesine uygun gelmekte idi. Bu sayede menfaat elde ediyorlardı. Rusya'nın teklifi ise bu aracılara lüzum olmadığı istikametindeydi, Prusya kralı 2. Fredrik'le, Avusturya imparatoru 2. Jozef gibi iki önemli hükümdar işi başka başka mütalaa etmekteydiler.
Babıâli ve Avusturya arasında, bir takım gizli ve nakdi hu-susat üzerinde

müzakereler yapılıp antlaşma yapılması, Avusturya elçileri Kont Dokviniç ve Baron Tevgüt'ün çalışmalarıyla gerçekleşebilmişti. Sultan 3. Mustafa'nın ise, hop diye içine atladığı durum, seçtiği politikanın yanlışlığı, bütün hususlarıyla ortaya çıkmış almaktaydı.

Yukarıda anlatıldığı gibi; İngiltere ve Prusya elçileri, Fransa ve Avusturya'nın müdehalesinden çekinerek harbin çıkışında sunulan vesatet iki devletin arasında şüpheler uyandırabilme gayretine dönüşmüştü. Buna bağlı olarak Babıâli'ye notalar takdim ederek Yedikule'de hapiste bulunan Rus elçisinin derhal serbest bırakılmasını istemişlerdi. Bu istekten hiç bir netice hasıl olmayıp, iş ortada durmaktayken, daha sonra Prusya kralı ile Avusturya imparatorunun, Nevstad'da vukubulan buluşmalarında geldikleri nokta vesatet yâni arabuluculuk meselesi hakkında aynı düşünmektelerse de, nasıl gerçekleşeceği hususunda bir ittifak içinde olamamışlardı. Bunun üzerine her iki devlet İstanbul'da bulunan elçilerine yâni Prusya ve Avusturyalı elçilere ayrı ayrı talimatlar verilmiş ve Babıâli nezdinde teşebbüse geçmelerini istemişlerdi.

Prusya elçisi Zejlin, Avusturya elçisi Tevgüt talimatları alıp harekete hazırlandılar. Bu sıralarda Belgrad valisinden gelen bir başvuruda; Avusturya imparatorunun dönekliği, hududumuzda asker yığmasına başladığından, nasıl bir siyasi tavır takınılması hususunda padişah'ın düşüncesini ve emrini sormaktaydı. Padişah ise, garib sayılacak bir teklifte bulunmuş-du. Şöyleki: Avusturya ve Prusya elçileri aldıkları talimat gereğince devletlerinin arabuluculuk tekliflerini Babıâli'ye sunduklarında, Reisülküttab İsmail Râif efendi, gecenin birinde Avusturya sefiri ile müzakereye girişti. Rusya, Lehistandan uzaklaştırıldığına göre, imparator Jozef'in, Lehistan'a bir kral tâyin etmesi veya Lehistan'ın iki devlet, yâni Osmanlı ve Avusturya arasında taksimini imparator 2. Jozef'in reyine bıraktı. Böylece evvelemirde devlet-i âliye, İran'in bölüşülmesi işinde Rusya ile anlaştığı gibi, bu defa da Lehistan'ın, Avusturya ile taksimini ümid etmişti. Bu mülk taksimi politikasının tarafı olmak, bizzat devlet-i âüyenin komşuları devletlere, âtideki taksimin kapısını açmıştı. Avusturya elçisi Tevküt'se iletilen talebe cevaben; böyle geniş bir projeye kafa patlatmaya zamanı olmadığını ancak bunun da kan dökülmeden gerçekleşemeyeceğine arabuluculukda esas maksad ise, bunca müddet sürüp gitmekte olan kanlı savaşın sonunu getirmek olduğunu beyan etti.

Böylece; gerek Tevküt gerek Zejlin, devletlerinin taleb ve arabuluculuklarına dâir Kâimmakamdan bir yazı alıverilme-sine reisül küttapdan gayret göstermesini istediler. Bu isteği tabii karşılayan İsmail Râif efendi, önce kendilerinin bu hu-susda bir talebleri olduğunu belirten nota'mn Babıâli'ye veril-mesini hatırlatmıştı. Bu şart; Zejlin'i hemen, Tevküt'ü ise bu mevzuuda bir haylice tereddüde düşürmekle beraber geciktirme, ülkesinin muvafakati ve arabuluculuğunu, tercih ettirmek teşebbüsünde çıldırmak derecesine varmış oîan İngiliz elçisinin maksadını kolaylaşma mertebesine getirmemek için, İsmail Râif efendinin teklifi kabul görmüştür. Böylece kâimakam, elçiler tarafından verilen notaya cevab olarak, yazdığı yazıda ihtiyatlı bir lisanla herbirinin, müracaatını

değerlendirdiklerini ve nota ile teklif ettikleri arabuluculuk hakkındaki beyanlarını kabul etmiş bulunduğunu kaydetmişti. Bunlar olup biterken ilerleyen zaman 1770/ocak~1183/ra-mazan ayını işaret etmekteydi.
Yukarıda Rus generali Romanzof tarafından gönderildiği belirtilen yazı geldiğinde, Reisülküttab ve Nişancı efendiler Avusturya ve Prusya elçileriyle geceyansı içtimaî gerçekleştirme yoluna gitmişler, müzakereler neticesinde yapılan tekliflerde, iki devletin arabuluculuklarını bildiren general Ro-manzofa cevab olarak mahbus bulunan, Rus elçisinin serbest bırakılma isteğinin, Rusyanın bu cevab üzerine göstereceği muvafakata bağlı olduğu hususları kararlaştırılmış, bu şekil üzere de divân-ı hümâyûnun resmi karan ve şeyhülislâ-mın fetvasıyla teyid edilmişti. Muhterem okurlarım görüyorsunuz ya! Bir devlet zafiyete düştümü buyurgan politika zirvesinden, müzakerât ilmine vâkıf olmanın ve bu ilmin kes-bettirdiği başarı kadar, müzakerâtta benliğini ve menfaatlerini koruyabilir. 3. Mustafa devri, bu müzakerâtın dikkatle yapılmasına başladığımız devrin mukaddematını hatırlatır, daha sonraları güç ve kuvvetten kopmanın elim sonucu olan başka siyasi entrikalara, başvurma mecburiyetine düştüğümüz görülecektir.
İngiliz sefirinin bütün gayretleri arasında yer alan hususun birincisini bu arabulucuk meselesi teşkil etmekteydi. Bunu temin içinde politik her iftira elçinin başvurduğu çirkin silahlardan idi. Ama bütün bu ingilizlerin politik manevralar! netice vermemiş, nihayetinde Avusturya elçisi Tevküt ile beş maddelik bir antlaşma çıkarabilmişti Reisülküttab İsmail-Râif efendi. Her iki ülkenin en üst makamı olan padişah ve imparator anlaşmayı tasdik etmişlerdi. Bu antlaşmanın gereği olarak; Babıâli Avusturya'ya, bir sene zarfında nakit olarak, 20 bin kese akça, diğer bir deyimle 1 milyon 250 bin florin vermeği kabullenmiş oldu. Ayrıca Küçük Ulah'ı Avusturya'ya terk etmekle beraber, bunların tüccarlarının Ödemekte bulundukları rüsumların alınmaması da, anlaşmada yer aldı. Cezayir korsanlarının bu devlete verdiği zararları meydana getiren tasallutlardan korumayı Osmanlı devleti taahhüd etti. Avusturyalılar ise Rusya'nın bizden aldığı araziyi iade etmeye iknaa çalışacaklarını taahhüd ettikleri, Lehistan vatandaşlarının hürriyetlerinin temininde kefil olduklarını, beyan eylemişlerdi.
Başvekilleri Prens Dukovniç böyle bir antlaşmamn mutlaka tasdik edilmesi gereken avantajlarla dolu bulunduğunu görünce, imzayı hemencik bastı. Avusturya elçisi ile paraya dâir yapılan antlaşmanın müzakeresine oturmuşlardı. Artık Prusya ile Avusturya arasında söyleşilen arabuluculuk meselesi gündeme getirilmemiş bu müzakerenin sırrından habersiz Prusya elçisi; başka bir projenin uygulanmasından da şüphelendiğinden verilen sözden dönülmemesi ısrarlarında olup, savaşın ilk gününden beri Rusya'nın, Prusya tarafından yüklenilecek arabuluculuk vazifesine kabul etmek durumunda olduğu sözünü vermiş bulunduğunu söylemekteydi. Ayrıca da Ruslar sözünden dönecek olurlarsa, Prusya Avrupa ile sulh için elele verip, devlet-i âliye'nin hukukunu kabul ettir-meğe hazır olduğunu, Babıâli'ye beyan etmiş Rusya devleti ise; hapiste bulunan

elçisinin de şartsız tahliyesi gerçekleşmedikçe, arabuluculuk yapmak isteyen talepleri geri çevireceğini herkese hissettirmekteydi. Osmanlı hükümeti ve Avusturya arasında yapılmış bulunan, gizli antlaşmanın müzakereleri esnasında Avusturya elçisi Tevküt, elçinin tahliye işleminin yapılmasını ilen sürmüş, bizimkiler fazla direnmeden kabul etmişler, tahliyeye ve ülkesine dönme müsaadesini vermeyi uygun bulmuşlardı.

Meşhur tarihçilerimizden Vâsıf efendinin Petersburgdan dönerken, yanında getirmiş olduğu imparatoriçenin mektubunda, savaşın devamında fayda gören Rusya ve Osmanlı devletinin, düşmanlarının arabuluculuk tekliflerinin kaale alınmaması, vasıta olmadan kendi aralarında sulhu gerçekleştirmeyi arzuluyan husus yer almışsa, mektubun imzasız olması ciddiyeti zedelemişti. Öteyandan; mektubun imzasız gönderilmesi savaşı arzularruş, davet etmiş bulunan Fransa'ninda bakışına denk gelerek, kötü şekilde tefsir olunmasından çekinilmiş olmasındanmış. Buna karşılık daha evvel Rusya'nın maksadı, Kırım'ı kurtarmak olduğundan, Buğdan ve Eflâk'da müstakil birer beylik tesisi hususuna dayalı olarak Avusturya ile yaptığı müzakerâtda apaçık ileri sürmüşdü. Prusya ise; o sıralarda gözü Lehistanın bazı bölümlerinde, bilhassa Pomeral kıtasında odaklanmıştı.

Kesinleşen taksimatta, Prusya bir hissenin sahibi olmayı ciddi bir şekilde arzulamaktaydı. Arzusunu hiç çekinmeden Avusturya delegelerine açıkça ifadeden çekinmemişti. Ancak bu hengâme esnasında Ruslar da, Osmanlı devletinin bolüşümünü öngören bir projeyi Viyana kabinesine şöyle sunmuştu: Eflâk ile Buğdan'nın kendisinde kalmasını isterken, Avusturya'ya ise, Bosna ve Erdel vilayetlerini vermekten hoşnut olacağını imâ eylemişti. Yeni hazırlıkların tamamlanmasından sonra tekrar başlayan savaşda Yerköy ile Tui-ça, Rusyanın eline geçerken, İsaakçı yanmakdan kurtulamadı.

Bu duraklama esnasında saltanatın gelecekteki padişahı olarak görülen, veliahd şehzade Bayezid ani bir ölümle dâr-ı bekaya intikal etti. Ahali arasında vukubulan rivayetlerde, şehzadenin zehirlenmek suretiyle -öldürüldüğü şayiası vücûd bulmuştu. Sadrazam ile Serasker Paşa, Tuna üzerinde yaptıkları savaşları bazen kazanıyor, bazen de kaybetmekteydiler. Ancak Kırımdaki savaşın feci bir mağlubiyetle neticelen-mesiyle birlikte, burası elimizden çıkıverdi. Sadrazamın yanında olduğu halde Babadağı'nda bulunan Selim Giray, askeri bir meclisin toplantısı sonrasında aldığı bir kararla, Ruslar tarafından tehdit altındaki Kırıma dönmesi tavsiye edilmişti. Ecdadından beri Kırım'ın başşehri olan Akçasaraya gelip oturmuştu. Rusların 30 bin askerle ve 60 bin Nogay Tatarlarıyla aniden, Orkapının önüne dayandığı haberi geliverdi. Selim hân; 50 bin Tatar, 7 bin Türk askeriyle savunma yapmak üzere koşmuşsa da, gerek yanındaki askerler, gerekse arkadan imdada koşan 12 bin Tatar askeri bozguna uğradı ve ricata başladı. Prekop kalesi Rusların eline geçerken, Hazar denizinin kilidi durumunda bulunan Taman kalesi de Rusyanın eline gelivermişti. Selim Hân; bu feci mağlubiyet karşısında yapabilecek bir şey kalmadığını gördüğünde, bindiği bir gemi sayesinde İstanbul'a kapağı atmak mecburiyetinde kalmıştı. Hân

Selim'in; bu firarı Tatarların çok çok üzülmesine ve ümidsizliğe düşmesine sebeb teşkil etti. Böylece de, Tatarlar büyük kafileler halinde Kırım'dan Anadolu kıyılarına, muhacerata başlamışlardı. Serasker Paşa bulundudu Karasu mıntıkasından hareketle, Kırım'ın istirdadı için orduyu yola çıkardıysada, Tatarlar kendilerini yenmiş bulunan moskoflara, Prens Dolgoriki'ye sadakat yemini törenini Gerçekleştirmişlerdi. İmparatoriçeye bağlılıklarını bildirmişlerdi. Kırım halkının göç etmeyenleri itaatlerini sergilediler. Prens Dolgoriki; Keğa, Kerç ve Yenikale şehirlerine de girerek zaferyâb oldu. Bu acı sonucun tarihi 13/7/1771-1185/rebiülevvel/30. cumartesi gününü göstermekteydi.

Gözleve ile Suadk şehirleri düşman eline geçerken seraskerin meydana gelen bir çarpışma neticesinde yenilip kuvvetleri ile birlikte esir düştüğü ve Petersburga götürüldüğü haberleri duyuldu. Beri taraftan Tatarlardan kırksekiz mebusla birlikte Selim Giray'ın iki oğlu, Petersburga gitmişlerdi. ,1. Katerina nezdinde bağlılıklarını sunmayı hedeflemişlerdi. Prens Dolgoriki, bunların dönmesini Kırım'da bekledi. împa-ratoriçenin buyruğunu yerine getirmek demek olan Şahin Giray'ın oğlu Şirin bey'i Kırım'a han tâyin edip, sandalyesine oturttu. Prens Dolgroki'nin icraatının birincisi, Cengiz Han sülalesinden olan hanların, Osman Gazi sülalesinden olan hakanlar hazeratından, unvan almalarına son vermek olması idi. Böylece Ruslar; Kırım'ın istikiâliyetini ilânda bir oyalama yapmadılar.

Mamafih, Ruslar Okzafofla Kilburnu ismini taşıyan şehirlerin istilasınada teşebbüs ettiler. Fakat güçlü bir Osmanlı müdafaası Önce durulmalarına, sonra bozulmalarına, nihayetinde bozgun halinde firarlarına yolaçtı. 31/ağustos/l 77 1-1185/19/cemaziyelevvel cumartesi. Fakat çok geçmedi ki Rusların Tulçe'yi ele geçirdikleri görüldü. Sadrazam Babada-ğından Hacıoğlupazarına çekilme karan aldı Oradan da kışlamak üzere askeri Edirne'ye çekmek gerektiğinin hesabını yaparken, bölge ahalisinin kimi silahlarını kuşanmış, kimileri de olduğu gibi toplaşıp, sadrazamın otağına koştular. Apaçık tarzda sadrazama: "Sen Kırım'ı Ruslara verdin! Şimdi de bizim topraklarımızimt vereceksin? Diye bir hayli çıkıştılar. Yapılan bu toplu hareket, İstanbul tarafından haber alınınca, İstanbul'a gelip ayağının tozuyla huzura çıkmış olan mektupçu başının bu hususta ki görüşü soruldu. Ordunun bulunduğu yerden ayrılmaması tensib olundu. Serasker Abdi Paşanında Karasu'daki ordusuna gitmesi, Dağıstanlı Ali Paşa'nında Köstendil üzerine hareket etmesi iradesi çıkdi. Sadrazamın yetersizliği, gösterdiği ihmal sebebiyle zaten azli icab ettiğinden gereken yapıldı. Yerine de daha önce Ruslara açılan sefere muhalefeti olan Muhsinzâde tâyin olundu. Yeni sadrı-azam hemen askeri ve mülki idarede bazı İslah hareketleri sergiledi. Rumeli yakasında topladığı onbin askerle Hacıoğlupazarına koşup ahaliye moral verebilmesi için Abdi Paşayı gönderdi. Kendisi de Şumnu üzerine gitti. Kırım; Rusların zaptına uğradıktan sonra han'hğı bîr unvanın ötesinde bir şey değildi artık. Tuna Nehrinin öte tarafında bulunan Tatarlar için bir reis tâyini mutlak İcab etmekteydi. Padişah tarafından işbu han'lık Maksud Giray'ın uhdesine tevcihi buyrultusu geldi. Maksud Giray;

Şumnu'ya gelerek sadrıazamla görüşüp, hürmet ve yardıma mazhar olarak kısa zamanda onbin Tatar askeri toplaya bilmişse de bunların haklan her ay verilmesine rağmen yağmacılıktan vaz geçemiyorlardı. Gerek mülki makamlarda gerekse askeri görevlerde değişiklikler vede tevcihe dönük işler yapılması, Bağdad Valisi Halil Paşa dahi Karadeniz sahilini muhafaza, Rusları Kırım'dan tard edebilmek için düzenlenmiş olan askerlerin seraskerliğine tâyin buyruldu. Avusturya ve Prusya ile Babıâli arasındaki ara-buiucuk müzakerelerine söz atlayınca Osmanlı ve Avusturya arasında yukarıda imzalandığını belirttiğimiz antlaşmanın na-kitle alakalı gizli maddelerinden her nasılsa haberdar olmuş bulunan İngiliz elçi Lord Mevri, ödemiş olduğu para sayesin-
He antlaşmanın bir nüshasınıda ele geçirmişti. Bunların birer suretini Berlin'le Petersburga postalamıştı. Prusya kralının Rusya'ya vermeğe kefil olduğu senelik bir milyon altun, ağır bir yük teşkil etmeye başladığından, Osmanlı devleti ile Rusya arasındaki savaşın sonunun getirilmesine adetâ dua etmekteydi. Babıâli ile Viyana hükümetlerinin vâki gizli muahedesi hakkında Rusya Çariçe'sinin müteessir olduğu kadar üzülmemişti Prusya hükümeti. Prusya kralının bu mukavelenin, Rusya ile Osmanlı arasında yapılacak sulhun mukaddimesi olarak değerlendirdiğini görüyoruz. Buna karşılık Rus Çariçesi ise, başka bir sebeb yüzünden Prusya kralının hükümetinden mâli anlaşmanın, yenilenmesini taleb etmekten geri kalmamıştı. Rusya dışişleri nâzın Kont Paynen antlaşma esasını teşkil etmek üzere, Eflâk ve Buğdan ile Tatar emaretlerinin bağımsızlığı hakkında gerekli olan iki şartın- birincisinden sarf-ı nazar edeceğini bir nota ile Avusturya sefirine beyan eylediği gibi, Prusya sefiri Zejlin de, Babıâli'nin Rus murahassı kabulü, buna karşılık Osmanlı devleti de, bir elçi göndererek Buğdan şehirlerinden birinde sulh hakkında müzakereye girişilmesine karar verdirmek üzere sadaret kaim-makamına kısa sayılmayacak bir muhtıra göndermişti. Babıâli "Eğer Rusya murahhası İmparatoriçenin Eflâk ve Buğdan ile Tatar emaretlerinin, istiklâliyetinden sarfınazar edildiğine dâir vaadla ve adı geçen iki devletin heyetleriyle müzakereye yeterli izinle hazırsa, hoş geljniş oluyor. "Şeklinde kısa, net bir cevabla mukabele etmişti. Ancak Rusya ile Prusya'nın; Lehistan'ın bölünmesine dâir tekliflerine, Avusturya'nın da iltihakı, Viyana kabinesinin, iki devletin yâni Rusya ve Prusya nın görüşüne iştiraki, Babıâli karşısındaki vaziyetini tamamen değiştirdi. Avusturya'nın Osmanlı devleti ile parasal bir antlaşma yapılmasına dâir, İstanbul elçisine talimat göndermesi, Prusyalı Prens Henri'ninde Petersburg'da bulunduğu döneme ve imparatoriçenin, Lehistanın bölünmesi ile alakalı beyanatını açıkladığı âna rastlamıştı. Az sonra Prusya ile Rusya arasında gizli bir antlaşma imzalanır. Prusya kralı; Lehistan arazisinin bir kısmının kendine bırakılması hâlinde, Rusya'ya Avusturya devletinin saldırıya geçtiği takdirde Prusya, Avusturya aleyhinde olarak silaha davranacağına söz vermiş ve imza atmıştı. Böylece Rusya ile Prusya; Lehis-tanı bölme ve parçalama hususunda anlaşmış olacaklar ki; Avusturya'yı bu işe katılmaya davet etmişler. Avusturya'da bahse konu davete sıcak bakmış olduğundan, İstanbul'daki elçisineyeni talimatlar göndererek, bir kongre

davetiyle evvelce de mütarekeye evet denilmesi lüzumunun, Babıâli'ye bildirilmesi vazifesini vermişti. Avusturya ve Prusya elçileri beraberce, bir nota takdim eylediler. Her biri yaptıkları teklif-de yapılacak sulh antlaşmasının sonunun iyi gelmesini temenni etmekteydiler. Bu teklif Rus çariçesinin görüşüne uygun olması münasebetiyle, Babıâünin mütarekenin usulüne dâir olumlu yaklaşımı iki devlet sefirinin, Rusya başkumandanı Romanzof'a gönderdikleri gibi sadrazama da gönderilen bilgi ile görüşmeleri başlatmayı sağladılar. Romanzof olsun, Veziriazam olsun, birer vekil vazifelendirerek müzakerelere başlanmasını onaylamış oldular. Sadrazamın nasbettiği vekil Divan-ı Hümayun hacegânından Abdülkerim efendi, Rusya kumandanınca tâyin olunan vekilse Mösyö Simoleyn idi. Karadeniz'de seyrü sefere yâni gemilerin dolaşmasına ve mütarekenin kaç sene için yapılacağına dâir ihtilaf bu zatlar tarafından nizama bağlandı. Tanzim edilen antlaşma senetleri sadrazama ve Rus başkomutanına gönderildi. Her ikiside kendilerine ulaşan senetleri imzaladılar.

1771/10/haziran-l 185/27/sefer pazartesi günü sulhun kesinleştiği tarih olmuştu. Mütareke senedi on bendi hâvi idi. Ayrıca Bahr-i Sefid'de yâni Akdenizde bulunan ve Kalei Sultaniye, diğer bir deyimle Çanakkale boğazını abluka altına almış Rus amirali ile Osmanlı devleti temsilcisi arasında da, on maddelik bir antlaşma senedi tanzim edildi.

Kongreye murahhas olarak tâyin edilmiş bulunan Kont Orlofla Obriskofun Yaş şehrine vardıkları haber alınmış, bunun üzerine, Osmanlı devleti tarafından kongreye temsilci olarak seçilmiş bulunan, Nişancı Osman efendi ile Ayasofya Şeyhi, İstanbul pâyelilerinden Yâsincizâde ve memuriyetleri esnasında, masraflarını görecek olan bir defterdar ile birlikte hareket edildi ve Şumnu'da sadrıazama mülâki olundu. İstişareden sonra toplantının gerçekleşeceği Fokşan'a gelindi. Avusturya sefiri Tevküt, Prusya sefiri Zejlin, ülkelerince bu kongre'de murahhas tâyin edilmiş olduklarından, İstanbul'dan ayrılırken sadaret kaimmakamina uğramışlar ve burada, birer samur kürk hilatla ödüllendirdikleri gibi, 25 şer bin kuruş harcırah verilerek mükâfata nail edildiler. İstanbul'dan yola çıkan bu iki müttefik sefir, Rusçuk'a vardıklarında serasker Ali Paşa tarafından merasimle istikbâl edildiler. Oradan Fokşan'a kongrenin yapılacağı mahalle intikal eylediler. İlk toplantıyı; Devlet-i âliye ve Rusya murahhasları kendilerinin tertiplediği bir celsede gerçekleştirdiler. Ne Prus-ya'lıne de, Avusturyalı murahhaslardan hiçbirinin toplantıya davet olunmaması kararlaştırılmıştı. Ancak Mösyö Tevküt, Rus murahhaslarından izahat talebinde bulunmuştu. Tevcih olunan soruya hiçbir şey anlamamış gibi verdikleri cevab: Rusya imparatoriçe'si her iki devletin arabuluculuğunu ne aramış, ne de kabul etmiş.

Hâttâ bir gayri resmi müdehaleden, başka bir şey istememiş olduğunu düşündüklerini belirtmişlerdir. Bu iki elçi, Tevküt ile Zejlinin debdebe ile gelmiş oldukları İstanbuldan, Fok-Şan'daki kongre salonunda bir odaya bile alınmamalarının umulan olmadığı ortadadır. Ayrıca çirkin bir vakadır. Hâttâ

Osmanlı devleti memurları dahi, bu muameleden hayretlere gark olmaktan

kendini alamadı. Buna şöyle bir çare buldular Osmanlı murahhasları! Müzakerelerde konuşulanları elifi elifine bunlara naklediyorlar, onların tavsiye ettiği istikamette hatt-i harekât tesbit ediyorlardı. Rus murahhas 2. toplantıda, bütün müzakerelere esas olmak üzere ortaya üç madde koydular.
Birincisi; iki devlet arasında anlaşmazlık çıkmasına sebeb olacak hususların yok edilmesine,
2. tanzim olacak mukavelenin her ikisi için menfaatlerine uygun,
3. sü ise; Osmanlı devleti, ahdinden vazgeçerek Rusya ile münasebetlerini kesmiş olduğu iddiasıyla, Rusya'ya tazmi-nat-ı maddiye vermesi maddelerinden ibaretti.
Bunlardan ilkini meydana getiren maddede, Tatarların is-tiklâliyeti, ikincisinde ise Osmanlı devletinin bütün sahillerinde Rusya gemilerinin, istedikleri gibi seyr-i sefer edebilecekleri gibi, ticari gemilerine de, iltimasa en fazla nail olmuş devlet gemilerine gösterilen kolaylıkta eşitlik istenme husus-da vardı. Birinci madde için uzunca bir müzakere cereyan etti. Çok şiddetli geçen konuşmalarda Osman efendi ezcümle; Tatarlara istiklâliyet verilmesi diyanet esaslarına mugayirdir sözleriyle cevap verilirken, padişahın aynı zamanda halife olduğunu böylece olan hususa muvafakat vermesinin, diyanete aykırı olduğunu beyanla red etmek yoluna gitmişti.
Bundan sonra bazı taleplerede her iki tarafın karşılıklı itirazları müzakerelerin inkıtaını getirmiştir. İki tarafın murahhasları da, kendilerini vazifelendirmiş mercilere müracaatla müzakerelerin kesilmesinden dolayı, Rusyanın başkumandanı Romanzof ve aynı devletin murahhası Kont Orlofun muamelatını hoş bulmadığı gibi, sadrazam da müzakerelerin tehire uğramasından muzdarib olmuştu.
Mütareke döneminin uzatılmasını temin etmek hususunda Hacegândan Vâsıf efendiyi eline tutuşdurduğu bir yazı İle, Rus başkumandanı Romanzofun nezdine koşturdu. Vâsıf efendi geldiği yerde, müzakereleri yürütmüş bulunan Osman efendiye rastgeldi. Bu zâtın gayrimakuİ müdehalelerini geçiştirip, Romanzof dan mütareke müddetinin yedi/sekiz ay uzatılmasını talep ettiyse de koparabildiği müddet ancak kırkgün olabildi.
Yeniden gündeme gelen müzakerelere; Osmanlı devletinden Reisülküttâb Abdürrezzak efendi, iki yardımcısı İle birlikte padişahın fermanıyla tâyin kılındı. Rus başkumandanı tarafından da Obriskof gönderildi. Müzakere mahallide Bükreş olarak tensibine karar verildi. Bahse konu şehirde müzakera-ta taraflar başladılar. Daha evvel Prusya ve Avusturya elçilerinin müzakerelere gönderilmesinde, üçyüzbin kuruş masraf Devlet-i âliye kasasından çıkmasına ve bunların, müzakerelerde bir faydası görülemediğinden Bükreş'ede gönderme yoluna gidilmedi.
Romanzofun kâfi gördüğü kırk günlük müddet, müzakerelerin neticelenmesi hususunda yeterli olmadı. Bu sefer Rusya murahhasının isteği ileyeni müddet dört ay olarak tesbit olundu. Bu oluşuma Rusya imparatoriçesi de vize vermişti. Obriskof müzakerelerin bu safhasında Tatarların, yâni Kırım'ı müzakerelerin son

merhalesine bıraktığı görüldü.
Tazminat, başka hususlardan dem vurmaktaydı. Bunlar on maddeden teşekkül etmiş çalışmaydı. Kırım'ın istiklâli yine de son maddeye konmuştu. Buna bağlı olarak bir çok madde de sağlanmış ittifak baskısıyla son maddede iyi niyetle ele alınma durumuna gelmişti. Hakikaten müzakereler çetin bir çekişme halini almışsa da, kopmaya müsaade olunmadı. Hutbede bundan böyle yine padişahın adını söylemenin kabulü, ikincisi olarak ise Tatarlar han'larını kendileri intihab edecekler tarzında uyum sağlandı. Ancak bu seçimi padişahın tasdik etme sistemi getirilmiş oldu.
Biz burda şunu beyan etmek isterizki; Osmanlı padişahı aynı zamanda müslümanlann halifesi idi. Bu bakımdan Kırım'da meskûn mü'minlerin başı olma görevide omuzlann-daydi. Kırım Tatarlarının kism-i âzamıda müslümandilar. Hilafet, dini riyaset olması hasebiyle Rusiarbu maddenin, böylece kabulüne daha fazla itiraza mecal bulamamış olmalılar. Meseleyi en sona bırakmış olmaları da bunun delilidir diye düşünüyorum.
Bu misalden hareketle, 1924'de hilafetin ilgasına dâir kanun teklifi BMM'ne geldiğinde, inkilabların müdafii hırçın ve keskin kalem Hüseyin Cahit Yalçın, hilafetin kaldırılmasına, sonuna kadar muhalefet etmekten kendini alamamıştır. Hüseyin Cahid; Osmanlı Tarihini iyi bilen ve üstelik aslen Arna-vud idi. Fakat hilafet makamının dünya yüzündeki müslümanlann başı görevinde ipkasını hayati bulmayanlara pek şiddetli hücumlarda bulunmaktan hazer etmemiştir.
Bu istidratı keselim kaldığımız yerden tarihimizin akışına devam edelim. Şer'i mahkemelere vazifelenen ulemaya şeyhülislâm tarafından hiçbir ücret alınmadan mezuniyet yâni izin verilecekti. Beride müzakerecilerin ittifak edemedikleri bir husus Kerç ve Yenikale istihkâmlarının, Rusya tarafından zabtı ve kullanılması talebi idi. Reisülküttab Abdürrezzak efendi bahse konu istihkâmı ve kalelerin Tatarlara kalmasını istediği bir hakikatti. Ancak kabul görmeyip, müzakerelerin akametine sebeb olacağıda bir vaka idi. Bu sebebten her iki taraf bu hususu emir yoluyla hâlle karargir oldular. Devletin sahihlerine vaziyeti ulaştırmak hususunu teminen toplantıları kırk günlük bir tatile soktular. Bu tatil bittiğinde yapılan ilk toplantı aslında 27. birleşim idi. Obriskof; devletinin eline tutuşturmuş olduğu 7 maddeye havi bir ültimatom ortaya koy-
Hu Bu ültimatomda maddeler arasında kabulü gerçekleşmiş harp tazminatı maddesinden feragat edebileceğini beyan etmekteydi.
A) Tatarların istiklâline Rusya'nın kefil olduğunun kabulüyle, Kerç ile Yenikale istihkâmlarının Rusya'da kalması.
B) Rusya'ya aid ticaret ve savaş gemilerinin gerek Kara-denizde gerekse Akdeniz'de serbestçe dolaşımının kabulü.
C) Kırım'da bulunan bütün istihkâmların Tatarlara bırakılması
Ç) Buğdan Voyvodası olup, Rusyanın elinde esir bulunan Kiga'nınher sene değil Ragüza Cumhuriyeti hakkında yapıla -geldiği gibiüç senede bir seneiik gelirine eş İstanbul'a bir vergi göndermek üzere veraset usulü üzere tekrar emarete tâyin kılınması.

D) Rusyanın İstanbul'da daimi bir büyükelçi bulundurması.
E) Kılburnu'nun mülkiyetinin Rusya'ya terki ve Oksakof istihkâmının yıkılması.
F) Babıâli'nin Rusya hükümdarlarına, padişahlık unvanı vermesine, rum mezhebinde olup memâlik-i Osmaniye de yaşayan kimseler hakkında Rusya'ya himaye hakkı tanınması. Hususlarıydı.
Bu maddelerle karşılaşan Abdürrezzak efendi; karşılaştığımız teklifatın hiç bir maddesi kabul edilecek mevaddan değildir. Yapılacak iş, kanımızın son damlasını akıtmcaya kadar savaşma yoluna gitmekten başka bir görüntüye varmak mümkün değil beyanında bulunarak, heyetin sözcülüğünü yapmış oldu.
Obriskof ise önünüze konulmuş teklifi hemen red yoluna gitmeyiniz, padişaha veya kabinenize gönderin tavsiyesinde bulundu. Abdürrezzak efendi bu tavsiyenin altında yatanın taleblerinde kuvvetli bir ısrar olmadığı anlamını fehmetmis olacak ki, hem mesuliyetini paylaşabileceği görüşlere, hem de gizli müzakerelere girişmeğe zaman kazandıracak vasatı yakalamış olmanın huzurunu duyduğundan, teklifi derhal makam-ı sadaretin sahibine yollamayı yeğlemişti.
Sadnazamın ordugâhında, kumandanlar vede tecrübeli devlet ricali maddeleri tek tek incelediler. Çeşitli beyanla bir görüş meydana getirdiler ve bir lâyiha halinde padişaha yolladılar. Babıâli'de de üzerinde müzakere açılan ültimatom kabule şayan görülmedi. Hele Kerç ve Yenikale'nin Rusya'ya bırakılması bilhassa ulemânın saldırı hedefini teşkil ettive İş padişaha aksetti. Padişah da; Babıâlinin görüşüne uygun mütalaada bulundu. Red haberini sadnazama yollamayı kararlaştırırken bir tavsiyede bulunmaktan kendilerini alamadılar. O tavsiye; red haberini mümkün mertebe Rusya'ya tebliğin geç yapilmasaydı. Çünkü;ara verilmiş bir savaşın yeniden başlamasının temini o kadar kolay değildi. Sadrazam Dersaadet'ten gelen talimata uyarak, Abdürrezzak efendiye, kendine verilen talimatın aynını vermeyi akıl işi bildi. Reis efendi sadrazamın duyurduğu bilgi ve talimat dahilinde cevabın tamamını Rus murahhaslara ancak üç ayrı toplantı sonunda vermeyi başarmıştı. Bunun karşısında aldığı cevab-dan müteessir olan Obriskof, vaziyetini imparatoriçeye bildirdi. Bu hususstaki görüşlerini bildirdi. Ancak ileri sürdükleri Rusya isteklerinde bir değişikliğe gitme şansı bulamadı. Böylece savaşa dönmek iktiza ettiğinden yapılacak iş kongrenin dağılış sebebini diğer devletlere bildirmeye yönelik diplomatik çalışmalara girişilmişti.
Ruslar; devletimize hududlan olan her bölge ve yerde saldırıya geçtiler. Kırım'da, Kuban civarında, Gürcistan ile Mo-ra'da savaş kızıştığı gibi donanması Kaıa ve Akdenizlerde dolaşmakta, Yunanistan, Suriye, Mısır sahillerini tehdid altına sokmaya başlamıştı. Mısır'da türeyip, devlet-i âliye aleyhinde isyan bayrağı açan Hicaz ve Mısır'a tasallut eden Şeyh'ül-beled Afi bey ile Mısır sahilinde bulunan Rus filosunun kumandanı Kont Orlof, haberleşerek bu asi'ye, Osmanlı devleti aleyhinde kendisine asker ve mühimmat vermek üzere antlaşma yaptılar. Ali; yapmaya başladığı mütecaviz hareketler neticesinde kısa zamanda Gazze, Remle, Nablus, Yafa, Say-da ve Şam-ı Şerifi

zapt etti. Adı geçen Şeyh'ül Beled A!i bey'in kardeşi Ebu Zeheb ağabeyine ihanet etti. Bu Ali bey'in bir lakabı da Bulutkapan idi. Kendisine kıyam eden Ebuzeheb Mehmed bey'i mağlub etti. Mehmed beyin Suriye'ye firarı vukubuldu. Burada Osmanlı devletinin emirlerini ifâya çalışan Şo/h Tahir ile haberleşti ve birleşti. Beri yandan; Mısır'ı kendi idaresi altında toparlamaya muvaffak olan Şeyhülbeled Buiut-kapan Ali bey kardeşi Mehmed bey'in yardımlarını celbede-biimek için, ona emirlik verme yoluna gitti. İşte bu emirlik verilme merasimi esnasında, Mehmed beyin fakirlere çilçil altun dağıttığından, Ebuzzeheb künyesi ahalice verilmişti. Ebu Zeheb'in anlaşmış olduğu Şeyh Tâhir'se, sonraları Fransızlarla müthiş savaşlar yapan, Cezzar Ahmed Paşanın selefidir. Ali bey ile Şeyh Tâhir, Şam Valisi ve onun yardımcıları Dürzi'ler Sayda'yı sıkıştırdıklarından imdada gitmişlerdi. Bu sırada Akkâ sahillerinde gezinmekte olan Rus deniz filosu, yukarıda da belirttiğimiz karışıklıkların vukubulduğu dönemde gemilerine erzak temini için müracaatta bulunmuştu. Tâ-nir ise; Rus filo komutanına altıyüz kese akça karşılığında, Sayda üzerine yapmayı düşündüğü hücumda, Rusların yardımını talep etmişti. Tâhir'in 6 bin süvari askeri, Ali bey'in askerlerinden 800'ü memlûk, 1000 kadarıda Mağnb piyade askerin müteşekkildi. Sayda'ya gelen Şam Valisi Osman Pa-Şa 10 bin kadar süvariyi, 20 bin kadar nefir-i âmm denilen sivil asker ile Sayda'dan çıkıp, deniz kıyısına geldi. Burada isyancı sayılan Tâhir ve adamlarının hareketini önleme çalışmalarını başlattı. Ruslarca verilen komutla savaşa girişildi. Dürzi'lerin; Osman Paşa takımından kopupda firara koyulmaları Şeyh Tâhir'in mücadeleyi kazanmasına mühim bir tesir yaptı. Rus filosu ise gemilerinin toplarıyla Beyrut'u bombardıman etmiş, üçyüz evin yıkılmasına sebeb olmuştu. Ali bey ise derhal şehre gitmiş, idaresini eie almıştı. Ebu Ze-heb'in askerinin davetine aldanmış, Rusların yardım edeceklerini vaad etmelerini ve bu vaadlerini almadan, 500 memlûk 1500 deniz askeri ile yola çıkmıştı. Şeyh Tâhir'de Yafa ile Mablus'a doğru yola çıkmıştı. 1773/nisan-1187/muharrem ayı İdi. Bulutkapan Ali bey'in Salihiye'ye varışında 400 Rus askeride kendisine iltihak etti. Mısır'dan gelmiş bulunan Ebuzzeheb ile aralarında çıkan savaşta Mısır askeri, Ali bey tarafını seçer zannına rağmen Ebuzzeheb tarafında kaldılar. Böylece Ali beyin yaralı olarak esareti gerçekleşti. Askeri ise kavganın mağlubu olmuştu. Ali bey yaralı ve esir olarak Mısır'a sevk olundu burda üzüntüden veya zehirlenmek suretiyle bu dünyadan ayrıldı. Bu savaş neticesinde Rus asker ve subaylarından, ancak dört subay sağ kurtulabilds. Bunlarda Ali Bey'in kellesi yanlarında olduğu halde, Ebuzzeheb tarafından Mısır Valisi Halil Paşanın yanına gönderildi. Vali Paşa bunları Memlûk beyinin sadakatini gösterme vesilesi sayarak Babıâli'ye göndermiştir. Beri tarafdan Tuna Nehri civarında çarpışmalar devam ederken Osmanlı askeri bazen galib, bazen de mağlup olmaktayken, Rusçuk'ta Dağıstâni Ali Paşa şanlı bir zaferin sahibi olmuştu. Osman Paşa ise Silistre seraskeri olarak bir zafer-i mutlak elde etmişti. Rusların başkomutanı Romanzofun askerlerinden, 8 bin kişi ölmüş ve bir o kadarda yaralıyı geride bırakarak bozgun halinde ricata mecbur kalmıştı. Osman Paşa bir başkumandanı yenmenin

mükâfatı olarak ilkönce Gazi unvanıyla taltif olunurken bir kürk, bir kılıç ve de, bin kuruş hediyeye nail oldu. Mezkûr savaşın fevkalade kahramanlık.ve yararlılık gösteren zevata-da çeşitli hediyeler padişah tarafından gönderilmişti. Savaşlar ekim ayına kadar devam etti. Romanzofun askerlerini kışlaklarına götürmezden önce bir savaş daha kazanmak için askerini ikiye taksim etti. Babadağından karşıya geçerek, Karasu'da, Dağıstâni Ali Paşa kuvvetlerine saldırıya geçti ve başarıyı yakaldı. Osmanlı askeri mağlup olurken ahali evini barkını terk ederek, balkan denen ormanlara kaçmaktan başka çare düşünememişti.

Ruslar bu savaşın arkasından öyle bir katliâm sergilediler-ki emsali zor bulunur cinstendi. Öyleki; kaçmaya gücü olmayanlara, ihtiyarlara ve hanımlara hiç acımasız katledildiler Kaçmaya çalışanlar takip edildiler, bataklıklar içinde gaddarca öldürüldüler. Küçücük yavrular ise, duvarlara çarpıla çar-pıla söndürüldüler.

Rus kuvvetlerinin böyle zaferler kazanarak ilerlemesi Şumnu'da bulunan sadrazamın endişeye düşmesine sebeb oldu. Derhal yapılan bir toplantıda bazı fikirler müzakere edildi. Galip görüşü askerin derhal dağınıklıktan kurtarılıp, toplanması ve düşmanın üstüne varılması istikametinde oldu. Reisülküttab bu işi üzerine aldı ve askeri toparlayıp, Pazarcık denen yerde Rusların başına çöktü ve pek feci bir mağlubiyete uğrattı moskofu. Varna taraflarında ise hem karadan hem de denizden muhasaraya giden Ruslar pek büyük bir darbe ile yerlere serildiler. Kalkabilen savuşmaktan başka yol bulamadı. Dağıstanlı Ali Paşanın Karasudaki mağlubiyet haberi İstanbul tarafından öğrenildiğinde, ahali bir yandan ağlayıp sızlanmaktayken, padişah 3. Mustafa ağır bir hastalığın pençesinde kıvranıyordu. Üzücü haberi vermek hiç bir saray görevlisinin ve hükümet adamının harcı olmadı. Sonun da şeyhülislâm Molla Mehmedefendi bu kaçınılmaz haberi padişaha duyurma vazifesini yüklenerek, huzuruna vardı. Muzdarip padişah kendisine anlatılanları müşkülat içinde dinleyebildi ve yattığı yerden sıçradı. "Seraskerlerimin yaptığı harplerde aldıkları kötü neticelerden usandım. Derhal Edirne'ye gitmeliyim" şeklinde yüksek sesle sinirli bir tavırla adetâ inlediği görüldü. O gece sadaret kaymakamı ve reis efendiyi yanına getirtip, düşüncesini onlara da söyledi. Bunlar 3. Mustafa'nın orduya gitmesinin ilk önce divân-i hümâyûnca kararlaştırılmasının gerektireceğini söylediler. Bunun üzerine sabahleyin meclis toplansın iradesini verdi. Toplantıda, hem ulema hem de vükelâ görüşte ittifak ederek, padişahın hâlihazırdaki sefere gitmesi mahzurludur. Bahusus hasta-Iığıda bunu gerçekleştirmeye müsaid değildir diye üretilen esbab-ı mucibe, padişahın savaş alanına çıkmasına engel teşkil etti amma altı hafta sonra vukubulan vefatını kararın yerinde olduğunu saymaya yeterli bulmak lâzım. 1187/9/şevval-1773/aralık/25 cuma padişahın vefat günü oldu.

3. Mustafa'nın Şahsiyeti

Tarihçi Ali Reşad bey, Osmanlı tarihi adlı çalışmasında 3. Mustafa'nın hakkında şunları söylemekde: ".. 3. Mustafa; 1. Mahmud kadar merhamet sahibi olmamakla beraber oldukça gayretli, Ruslara adamakıllı düşmanlık taşımanın yüksek şuurunda idi. Rus idealizminin, Osmanlı düşmanlığı yapmasının gerektirdiğini pekâlâ idrak etmişti. Talihsizliği elindeki yeniçeri ve de asker çeşidi bir bozuluş modasına tutulmuş iken, Ruslar'sa tam aksine, modern avrupa askeri tâlim ve terbiyesini ordusunun teşkilatlanmasını yeniden tanzim edip, uygulamaya başladığından muntazam bir Rus ordusu ve donanmasıyla karşı karşıya kalmıştı. Beriyandan; Katerina avrupa devletleri nezdinde gösterdiği sulh sever davranışlı görüntü ile çeşitli plâtformlar kurupda, Osmanlının paylaşılmasını ancak ilk önce hududlarında vurulmasını teklifeden planlarıyla göz doldurmakta, menfaatleri ile pek alakalı, dostluk kurmuş ülkelerin yâni İngiltere ve Fransa ile Avusturya ve Prusya'y1^3 Osmanlı üzerinden neler koparabiliriz düşüncesine salmayı bilen manevralanyla, her iki cephe de yâni politika meydanında olsun, savaş alanında olsun daha şanslı vaziyete sahipdi. Buna karşılık devlet-i âliye milletin ve askerin inançları sayesinde dayanmayı becerebildi. Ruslarla savaşıp onları yenmek gayesiyle yanıp tutuşan 3. Mustafa durmadan bunlarla muhtemel savaşta lâzım olur düşüncesiyle para biriktirmeği esas işi olarak addetmişti. Ancak; teminine muvaffak olduğu paralar zaferleri getirememişti. Evet, arada bazı muvaffakiyetler görülmüşse de, arkasından gelen darbenin başarıyı üzüntüye çevirmesi, adetâ vaz geçilmez âdetten oldu.

3. Selim doğduğunda cihangir olacağını bir tefeül yaparak söyleyen müneccirnbaşıya inanmış, oğlu Selim'in mutlak ci-hangirâne işler yapacağına itikat etmekteydi. Geçmiş padişahların bazıları gibi vezirlerin katline, mallarını müsadereye eyilim taşırdı. Enistesi Koca Ragıp Paşanın vefatından hemen sonra malının müsaderesini yaptırmıştır. Merhum Ragıp Paşanın, sadareti sırasında ibeklendiği kadar başarılı olmamasında padişah 3. Mustafa tarafından yapılan fazla müde-halelerin rolü olduğu tarihçiler tarafından ileri sürülür. Lâleli Camii ve Üsküdar Ayazma Camii 3. Mustafa'nın yadigârıdır.

Onun padişahlık devrinde yaşayan bazı ecnebi hükümdarları ve memleketin yetiştirdiği kıymetli zevatın adlarını aşağıya alalım. Almanyada; imparator 1. Fransuva 2. Jozef-İngilterede; 2. ve 3. Jorj'iar-Papalıkda; 14. Benuva, 13. Koieman, 14. Koieman- Prusya'da kral 15. Lui-Rusyada imparatoriçe Elizabeth, 3. Petro, Katerina- Fransa'da Kra! 15. Lui vesairedir.

Memleket içindeki meşhurlarsa: Koca Ragıp Paşa, Muh-sinzâde Mehmed Paşa, Müverrih (tarihçi) Vâsıf efendi, Şâir Haşmet efendi, Şâir Fitnat hanım, Gazi Osman Paşa, Şeyhülislâm Feyzullah efendi, Müverrih Resmi Ahmed efendi gibileridir. Sultan 3. Mustafa, Sultan 3. Ahmed'in Mihrişah-hanımdan dünyaya gelen oğludur. 1129/1717'de doğmuş, 1171/1758'de 42 yaşındayken padişah olmuştur. 16 sene süren padişahlığı sonunda 58 yaşında olduğunda dünya'dan ayrıldığında tarihler 1187/9/şevval-1773/25/ekim/cuma gününü işaret etmekteydi. Mühendishâne-i Bahr-i hümayun ve-de mühendishane-i berri hümayun 3. Mustafa döneminde kurulmuş olup, gerek Deniz Harb Okulu,

gerekse Teknik Üniversite bu kuruluşu kendilerinin kuruluş yılı olarak benimseyerek, devletteki devamlılığa işaret etmiş olmaktadırlar.

3. Mustafa'nın Hanımları

Sultan 3. Mustafa'nın hanımlarının sayısı; Padişahların Kadınları ve Kızları Çağatay Uluçay'ın Türk Tarih kurumunca, neşrolunan çalışmasında 98. sahifede, dört olarak gösterilmektedir. Aynı eserin dip notunda ise, Alderson'un altı evlilik yaptığı iddiası yer almaktadır.
Çağatay üluçay, padişah hanımlarını Adilşah Kadın, Ay-nü'lhayat Kadın, Mihrişah Sultan ve Ri'fat Kadın diye belirtirken, bu dört isme Alderson şu iki ismi ilâve ediyor; Gülnar ve Fehime adlarını zikrediyor. Y. Öztuna'da 6 diyor. 3. Mustafa'nın Adilşah Kadın'ın 1179/1765'de Beyhan Sultanı,1182/1768'de de Hadice Sultanı dünya'ya getirdi. 1219/1804'de ölen Adilşah Kadın, Lâleli Camii yanındaki 3. Mustafa türbesinde gömülmüştür. Aynülhayat Kadınsa; 1174/1760 yılında Mihrimah Sultanı doğurduysa da, 1177/1764 kızı Mihrimah Sultanı dört yaşında toprağa verdikten sonra kendide çok yaşamadı, aynı sene vefat etti. Bunlarda Lâleli'deki türbede defnolundular. Mihrişah Sultan-sa 3. Mustafa'nın başkadınıdır. 1174/1761 senesinde Şah Sultanı, bir yıl sonra da 3. Selim'i dünya'ya getirdi ve böylece oğlu Selim padişah olunca Valide Sultan unvanı ona nasip oldu. Çok hayırhah bir kimseydi. Halıcıoğlu Camii nâmı diğeri Mihrişah Sultan Camii 1209/1794 yılında açılmıştır. 1220/1805'de vefat etti ve Eyüb Sultandaki türbesine saklandı. Rif'at Kadın, padişahın 4. hanımıdır. Evlilikleri saray dışında vukubulmuş, bilahire saraya getirtilmiştir. Haydarpaşadaki kabrine 1218/ramazan-1803/aralık ayında defnolun-muştur.

3. Mustafa'nın Çocuklari

3: Mustafa'nın dört hanımından altı tane kızı dünya'ya gelmiştir. Hele bu kızların birincisi olan Hibbetullâh Sultan, gerek Sultan Mahmud-u evvelin, gerekse Osman-ı şalisin çocukları olmadığından, Osmanlı sarayı otuz yıl bebek viyaklamasından mahrum kalmıştır. Padişahların fazla çocuk yapmalarından şikâyeti olanlar, bu otuz yıla varan hasatsızlıktan umulurki, hayli tövbeye baş vurmuşlardır. Hibbetullâh Sul-tan'ın doğumunu babası 3. Mustafa müthiş bir sevinçle şükür secdelerine kapanarak karşılamıştır. Sadrazam ve şâir Koca Ragıb Paşa, devrin önemli şâiri arasında sayılan meşhur naşmet'e verdiği emirle, velâdetnâme kaleme aldırdı. Şu be-yıtde, yeni doğan yavrunun târihini bildiren bir sanatkârın doğum hediyesi olmuştu: "Bende bir vaki' olur böyle dilâra tarih Oldu gûna tarab âver Hibbetullah Sultan" Velâdetna-mede tarih 1172'dir. Bu milâdi 1759 senesine müsadifdi ancak üç yıl sonra hayata gözlerini yumdu. Daha sonra babasının da kendilerine iltihak edeceği Lâleli Camiindeki 3. Mustafa türbesine defnolundu. Mihrimah Sultan, 17/rebiüla-hir/1176-6/kasım/1762 perşembe günü dünya'ya gelmiştir. Bir sene yaşayan bu sultan hanım merhume

ablasının yanına defnolundu. 1176/1763'de vefat eden Mihrimah sultan'ın validesi Aynülhayat kadındır Üçüncü kız Mihrişah sultan olup 23/cemaziyelevvel/l 176-11/aralık/l 762 pazar günü doğmuş o da altı yıllık bir ömür sonunda, bir melek gibi ahirete göçmüştür. 1182/1768, CJluçay bu hanımın annesinin adını tesbit edememiştir. Ancak Y. Oztuna değerli eseri hanedanlarda, 2. cilt sh. 232 de Mihrişah'ın Aynülhayat Kadının kızı olduğunu belirtmekte. Hadice sultan 15/6/1766'da doğmuş bir yıl sonra vefat etmiştir. Fatma sultan ise, 9/ocak/1770 dünya'ya gelmiş, 26/mayis/1772'de vefat etmiştir. Reyhan sultan ise çok küçük öldü demekte Y. Öztuna bey. Şah Sultan: 3. Mustafa'nın kızıdır. Annesi başkadın Mihrişah Kadın efendidir. 11 74/ramazan/15-21 /nisan/l 761 pazartesi gününde dünya'ya geldi. 3. Selim'in ablasıdır. 1216 senesi Zilkade- 1802/mart ayında vefat etmiştir. Ölümünde 42 yaşındaydı. Beyhan Sultan da 3. Mustafa'nın kızıdır. Annesi Adil-şah Kadındır. 2/recep/l 179-1761/aralık/pazar günü doğdu. 1. Abdülhamid tarafından Silahdar Mustafa Paşa ile evlendirildi. 1240/15/rebiüievvel-8/kasım/1824 pazar günü vefat etmiş olup, Eyübsultanda Mihrişah Valide Sultan türbesine defnolundu. Hadice Sultan ise; Adilşah kadından 7/muhar-rem/1182-25/mayıs/l 768 çarşamba günü doğmuştur. Esse-yid Mehmed Paşa ile 1. Abdülhamid tarafından evlendirilmiş-tir. Ancak; gerek Beyhan Sultan, gerekse Hadice Sultanlar, valideleri Adilşah kadın'ın 1. Abdülhamid'e ağlayarak yaptığı müracaat neticesinde bu evlenme iradelerini çıkarmıştır. 3. Mustafa'nın iki şehzadesi dünya'ya gelmiştir. Bunlardan ilki olan ve bilahire tahta 3. Selim unvanıyla çıkan Selim, Os-manıı sarayında 27/cemaziyelevvel/l 175-24/aralık/176 l'de dünyaya gelmiştir. Bu sarayda otuz sene, on ay, yirmigün aradan sonra doğan ilk şehzade olmuştur. Annesi Mihrişah Valide sultandır. Şehiden;3/cemaziyelahir/1223-28/tem-muz/1808 perşembe günü dâr-ı bekaya uçdu. 3. Mustafa'nın ikinci şehzadesi de, Mehmed adı verilen ve dünya'ya geliş tarihi 9/şaban/l 180-10/ocak/1767 cumartesidir. Beş sene, beş ay, yirmidokuz gün yaşayıp; 14/recep/l 1 86 !2/ekim/1772 pazartesi günü çiçek hastalığından vefat etmiştir. Bu vaziyet karşısında 3. Mustafa'nın bir erkek çocuğu, aitı kızı kendisinden önce ve adetâ arka arkaya vefat etmişlerdir. Bu sayfanın başında 3. Mustafa'nın altı kızı olmuş de mişsek de, taramalar yapılınca dokuz kızı olduğu görülmüştür. Bir erkek, altı kızını toprağa veren bir babanın, hâlipür-melâlini bir düşünelim ve buna inzimamen düşman karşısında verilen şehidler, padişahın mânevi evlâdfarı olarak düşünülse, 3. Mustafa bu kadar yürek paralayıcı duruma iyi mukavemet etmiş diyebiliriz.

3. Mustafa'nın Sadrazamları

3. Mustafa taht'a geçtiğinde, Damad Koca Mehmed Ragıb Paşa makamı sadarette idi ve onu yerinde ipka eyledi. 23/ramazan/1176-8/nisan/1763 cuma günü vefat münasebetiyle boşalan makamı sadarete 6 ay 23 gün görevde kala-bilen Karahisarlı Nişancı Hamza Hamid Paşa getirildi. 27/re-biü!ahir/1177-

l/kasım/1763'de görev sona erdi. Yerine Bahir Mustafa Paşa 3. sadaretine getirildi. 4/şevval/ll 78-27/mart/1765'de çarşamba günü azledildi. 1 ay sonra Midilli adasında idam edildi. Muhsinzâde Mehmed Paşa sadarete geldi. Aynı zamanda hanedana damad idi. Babası Muhsinzâ-de Abdullah Paşa da, eski sadrazamlardandı. 22/rebiülev-vel/1182-7/ağustos/1768'de azledildi. Silahdar Hamza Mahir Paşa tâyinolundu. 2 ay, 14 gün kaldığı sadaretin sonu azledilmek oldu. Bu târih 8/cemaziyelevv el/1 182-20/ekİm/1768 perşenbe oldu. Nişancı Hacı Mehmed Emin Paşa 9 ay, 23 gün sürecek bir sadaret dönemi yaşadı. -Hanımı Şahsultan münasebetiyle hanedana dâmad idi. Bunun ayrılışı da, 8/rebiülahir/l 183-12/ağustos/1769 cuma gününe denk düşmüştü. Ne varki azlini müteakip, kelleside düşürüldü. Kastamonulu Moldavancı Ali Paşa sadarete geldi, 4 ay, 1 gün icraattan sonra; 1 l/şaban/l 183-1769 aralık ayının 12. pazar günü o da, makama elveda dedi. İvazzâde Halil Paşada bu vazifeyi ancak 10 ay, 14 gün sürdürerek 5/re-cep/1184-25/ekim/1770 perşenbe günü kızağa çekildi. Damad Silahdar Mehmed Paşa sadrazam oldu ve 23/şa-ban/1184-13/aralık/1770 perşenbe gününde vazifeden ayrıldığında, 1 ay, 19 gün işbaşında kalabilmişti. Ancak göreve Hacı Ahmed Paşa, Mehmed Paşaya vekâleten Babadağı'nda kaimmakam olarak tâyin edildi. Bu tâyin idrâkinde güçlük veren sadaret temsilini ortaya çıkardı. 4/ramazan/ 1185-1 l/arahk/1771 çarşanba günü, Silahdar Dâmad Mehmed Paşa azledildi. Yerine Muhsinzâde Mehmed Paşa 2. defa getirildi. 3. Mustafa'nın son sadrazamı olmuştur. Yeni padişah 1. Abdülhamid, görevinde ipka eylediğinden onun da birinci sadnazamı olmuştur. Muhsinzâde Mehmed Paşa. Böylece 3. Mustafa'nın, 16 sene, 2 ay, 22 gün süren devrinde makamı sadaret, on kişi tarafından temsil edilmiştir.

3. Mustafa'nın Şeyhülislâmları

3 Mustafa'nın ilk şeyhülislâmı, 3. Osman'dan müdevver olan Dâmadzâde Feyzullah efendi'dir. 16/cemaziyelev-vel/H71-26/ocak/1758 perşembe günü bu zat tarafından boşaltılan makamı meşihata Mehmed Salih efendi gelmiş, 1 yi!, 5 ay, 5 gün kaldıktan sonra 5/zilkade/l 1 71-30/hazi-ran/1759 cumartesi günü yerini, Çelebizâde İsmail Asım efendiye bırakmıştır. Bu zat şâir ve tarihçidir. Makam-ı meşihat vefatı dolayısıyla boşalmıştır. İfta dönemi 7 ay, 6 gün devam edebilmiştir. Hacı VelİyeddIn efendi bu şerefli vazifeye nasbedildiğinde, 28/cemaziyelahir/l 173-16/şubat/176ö cu martesi tarihi yaşanıyordu. 1 sene, 6 ay, 19 gün sonra yerini Tireli Ahmed efendiye bıraktı.
Hattat ve nefis kitablara sahip bir kişiydi. Bayezid kütüphanesi, onun bağışıyla zenginlik kazanmıştır. Tireli Ahmed efendi 7 ay, 23 gün, bu vazifeyi ifa etmiştir. Bırakmış olduğu tarih, 5/şevval/l 175-29/nisan/1762 perşembe günü idi. Dürrizâde Mustafa efendi 4 sene, 11 ay, 24 gün makamı me-şîhatte bulundu. 22/zilkade/l 175-23/nisan/1767 ayrıldığı perşembe günü tarihini, taşıyordu. Hacı VelİyeddIn efendi, 2. meşihatina getirildi ve makamını, 13/cemaziyelevvel/1182-25/ekim/1768 salı günü vefatıyla terketti. Hemen

yerine gelen ve 1 sene, 4 ay, 8 gün hizmet arzeden, Pirizâde Osman Sâhib efendi de vefatı münasebetiyle vazifesine veda eyledi. Mirzazâde Sâid efendi, 4/zilkade/l 183-2/mart/1770 perşembe günü geldiği vazifeden istifaen 3 sene, 5 ay, 19 gün sonrada, 1/cemaziyelaahir/l 187-20/ağustos/1773'de ayrıldı. Yerine, Şerifzâde Mehmed Şerif efendi geldi, 3. Mustafa'nın son şeyhülislâmı oldu. Bu vazifesini 6 ay, 8 gün sürdürdü ve bu dönem zarfında 1. Abdülhamidhân'ın ilk şeyhüiislâmı olma şerefini de ihraz etmişti. Böylece on tane şeyhülislâm değişikliği olmuş, bunlardan Veliyeddin efendi, ma-kam-ı meşihata iki defa geldiğinden bir diğer anlayışa bakarsak, 3. Mustafa dokuz şeyhülislâmla çalışmıştır. 3. Mustafa'nın Özet Kimliği Sultan 3. Mustafa, Sultan 3. Ahmed'in oğludur. 1129/1717'de dünyaya gelmiştir. 11 71/1 758'de padişah oldu. 1187/1773'de vefat etti yaşı 58 olmuştu. 16 sene süren padişahlığının arkasından Lâleli Camii bitişiğinde yaptırdığı türbesinde medfundur.

Sultan Mehmed Fatih zamanında İstanbul'u feth ettikten sonra ezmine-i hayriye yâni hayırlı zaman dediğimiz dönem başlamıştı. Bu devirde geçirdiğimiz iç inkilabîar ve siyasetimiz h. 857/m. 1453'den h. 1188/1774 senesine kadar geçen vakaların özetini gördük. Bu hülasada en çok dikkatimizi çeken bir husus varsa o da, Osmanlı devletinin Balkan yarımadasında bu yarımadanın üzerinde siyasi birlik kurmuş olmasıdır. Osmanlı hükümeti bu ada üzerinde sırf kendi siyasetiyle hareket ederek, son devirlerin en büyük imparatorluğunu kurdu. Şimdi haritaya bir göz atıldığında görülecek olan kara hududlarımszın İran'dan Fas'a kadar uzanmakta olduğu görülür. Bu hududlar dahilinde çok çeşitli kavimler bir arada yaşamaktadır. Osmanlı devletinin yükselme devrinde iki önemli hal görülmüştür. İşte bu iki hali ben size ecnebi tarihçilerin yazdığı, eserlerinden özetleyerek nakledeyim. Çünkü elimizde bulunan tarihlerimiz, dünya da yalnız Osmanlı devleti varmış gibi ve bu nazari hüküm ile diğer devletlerin vaziyetine atf-u nazar etmemiştir, hatta bundan istinkâf etmişlerdir. Osmanlı devletinin ikbâli dediğimiz yükselme devrinde islâmiye-i muazzamanın haysiyetini taşıdığından hristiyan devletleri arasında çok mühim ve yüksek bir yer tutmuştu.

Hatta hristiyan devletlerip çoğu ittifaka eyilim gösterdiği halde buna adeta tenezzül edilmeyen tavırlar sergilenmiştir. Ancak; burada ruhi bir hal vardırki, o da, adı geçen hükümetlere benimseme değil korku verilmiş olmasındandır. Yine başka, bir tarihi hülasada deniliyorki, "Osmanlı devleti o zamanlarda doğu iskelelerinde ticareti, yalnız dost bildiği milletlere hasretmişti. Bu tekelci vasıfın en çok fransızlan müs-tefid ettiği aşikârdı. Fakat dikkat edilecek olursa bütün avrupanın gözlerini üzerine devirdiği Hindistania ticari münasebet Osmanlı padişahının keyfi tutumuna bağlıydı. Yâni, Osmanlılar hind ticaret yolunu hegemonyalarına almışlardı. Bu yoll-lari çok eski devirlerde Büyük İskender açmış bulunuyordu. Türklerin gerçekleştirdiği bu durum, hind avrupasını iki yola ayırdı. Bu yüzden avrupalı tüccarlar hindistan hazînelerini ele geçirebilmek için Afrika'yı hatta dünya'yı dolaşmaya mecbur kalıyorlardı. Malumdurki, Türkler fetih ettikleri topraklardaki insanları etkiliyor derinliklere kök salmaktaydı. Başka kavimlerin çoğunu taht-ı idarelerin aldılar.

Ancak o ırkları asla ne yok edip ne de, yerlerinden sürdüler. Ta halife-i Abbasiye döneminde bulundukları Anadolu yaylaları üzerinde yerleşerek vatan edindiler. Balkan yarımadası ise yine hristiyanların iskân olduğu biryer olarak kaldı. Osmanlı devletinin ele geçirmiş bulunduğu yarımada da, yalnız rumlar değil, bir zamanlar büyük kuvvet ve satvetini Kostantiniyye kıyılarına kadar ilerletmiş bulunan sırbiyeliler, miladi 13. asırda hristiyan haçlı seferleri ve rumlann yerine yine Kostantiniyyede lâtin devleti kurup ve bu hükümeti mahf eden bulgarlar, bir romanya hükümeti, vardı. Bu genç hükümetler tam beş asır istiklâllerinden mahrum kaldılar. Ruslar ise aynı vaziyete Moğolların istilasıyia duçar olmuşidi. Tarihin ortaya koyup ispat eylediği gibi ruslar ile bu hükümetlerin hayat ve talihleri arasında kuvvetli bir münasebet vardı.

Şurası da unutulmamalıdır ki; Osmanlı devletinin tabiatına girmiş bulunan rumlar, bulgariar, sırplar, romenler dinle mezheplerini muhafaza etmiş bir zorlama ile asla karşılaşmamış-iardıki bu hâl bütün zamanların en önemli hürriyet ortamı demekti. "Osmanlıların devleti sadece askere dayanır. Milletleri mağlup etmeyi asker elinde tuttular. Kuruluştaki munta-zamlığı devam ettiremediler. Adeta feth olunmuş ülkelerin içinde ordu kurmuş galib bir millettiler. Hatta avrupada yerleşme çarelerini bile aramadılar. Yalnız kılıç kuvvetiyle kuru-jan devletler, yine kılıç gücüyle küçülürler. Avusturyalılar, prens Öjen'in komutasındaki maharetli askeriyle macaristam kurtardı. Macarlar her ne kadar, Türk ırkından olsalarda hris-tiyan olduklarınan dolayı avrupanın büyük devletleri arasına kolayca sığınabilmişlerdir. Büyük Petro, geçmişinden olan Kife prensi Vilademir'in doğu imparatoru 2. Bazil'in kızı Ann, 1400 sene-i miladisinde evlendiğini hatırladıkça Kostantiniy-ye (İstanbul)1 üzerinde kendisince bir varislik hakkı vehmetti. İlk önce, Azak kalesini almışsa da, çok geçmeden terketme-ye mecbur kaldı. 2. Katerina, Petro'nun arzu ve emellerini besleme yoluna gitti. Katerina Karadeniz sahilinden, çok faz la sayılacak miktarda araziyi ele geçirdi. Kırım da Sivas'o-pol, Rusya'nın güneyindeki Odesa'yı, ki "bizim tarih lisanımızda Hocabey diye anılır" kurdu. Bizde pek iyi hatırianzki, katolik avusturyahlar ile Ortodoks ruslar h. 12. asırda, os-manlılan dolaysıyla islâm! asya'ya doğru itmekteydiler. Ortalıkta dönen çalışmalar sadece din'len alakalıydı. Bu dîn kavgasına az bir müddet sonra da, Osmanlı hükümetinin mirasına konma ve misilsiz güzellikteki ve önemdeki Kostantiniye'yi ele geçirme harisliği de buna eklenince cephe büyümüş oldu. Bahr-i sefid yâni Akdeniz'e ve buranın sahillerine ulaşmağa sürükleyen heves, ticaret nokta-i nazarından da pek tatlı olandurumlar göstermeğe başladı.

Osmanlı devleti, kötü ida,re, istibdat, cehalet, hile ve haydutluklar içinde kalarak, muntazam askerinin bozulma hali almasını engelleyemedi. Böylece de, her geçen sene zarfında zaafa sürüklendi. Bu yüzden Hindistan yolu mevcut zaaf ile muhafaza edilemezken, geçidleri zorluyanların işide bin-nisbe kolaylaşmış oluyordu. İngiltere olsun, fransızlar olsun bu yolda görmüş oldukları menfaati anladıklarından, den yolu ile harekete geçtiler. İşte, "Şark Meselesi" diye çıkan ve elan devam etmekte bulunan "Akide-i Siyasiye" böyle vücud bulmuştur.

Şimdi Kaynarca antlaşmasını hiç yoktan icat eden sebeblerin siyasetini bir daha gözden geçirelim: "Rusların Tuna nehri boyundaki galibiyetleri, Adalar denizinde de donanmamızı yakmaları, adalardan bir kaç tanesini istila etmeleri, avrupa da büyük bir sarsıntı meydana getirdi. Osmanlı devletinin vaziyetininde 2. Katerina'nın keyfine kaldığına dair zan meydana geldi. Bu olayın en çok tesirinde kalan ve hisseden Avusturya devleti olmuştu. Adı geçen- devlet bu sırada ise, üç kişi tarafınca yönetilmekteydi. Bunların 1. si imparatoriçe Mariya Tereza', 2. si, 6 yıldır avusturya imparatoru olan Mariya Tereza'nin oğlu bulunan 2. Jozef, 3. su ise, imparatoriçe Mariya Tereza'nın akıldanesi, ihtiyar Kauiniç idi. Prusya'yı ise kral büyük Fredrik yönetmekteydi. Rusya'nın galib vaziyette ilerlemekte olmaları Avusturya'yı, mecburen-de Prusya'ya yâni Alman hükümetine yaklaşmaya sevk etmekteydi ve Öylede oldu. İmparator Josef, büyük Fredrik ile biri Nis diğeri Neustadda olmak üzere iki defa görüştü. Jozef, Silezya vilayeti üzerindeki haklarından vaz geçerek, Osman-Iı-Rus meselesinde Fredrik'in yardımını elde etmeye muvaffak oldu. Bu iki hükümdar (alman usulü vatanperveranesİ) "Le systeme patriotique allemand" tabir ettikleri bir çeşit itti-fak esasları kararlaştırarak Rusyay'lan, Fransa'ya karşı biri-birlerine yardımcı oldular. Bu esnada ise Ruslar Kırım'ı zapt ettiler. Selim Giray'ı İstanbul'a kaçırmışlar, Romanzof'un askerleri Kağul yâni Tuna boyundaki Kartal ovasında ordularımızı bozmuşlardı. Avusturya başvekili Kauğniç, 1771 senesi temmuz ayının 7. günü bizimle bir antlaşma yapmaya kalkıştı. Biz bu antlaşma mucibince Avusturya'ya 1 1 milyon 250 bin florin verecek, küçük Ulahya'yi terk ve Erdel hududunda düzeltmeler yapacakdık. Avusturyalılar ise bize siya-seten ve lüzum olduğunda silahlı yardımda bulunacaklardı. Biz, 25/temmuzda ilk taksit olan 2 milyon florini Zemleyn'e yolladıksa da, adı geçen antlaşmanın suya düştüğünü anlamaktan başka elimize bir şey geçmeyerek netice verdi. Ruslar, Prusya hükümetinin Avusturya ile ittifak yaptığından ha-berdarolunca hemen yumuşamaya başladı. Fredrik, Kateri-na'ya Lehistandaki payına razı olmayı bilmesini ihtar etmekteydi. Bir Fransa tarihinde şöyle diyor: "Tuna üzerinde sükûn bulan fırtına Lehlilerin topraklarında başladı" hakikaten bu zavallı devlete bölünme parçalanma ilk defa; Rusya, Prusya ve Avusturya arasında karar altına alınmıştı.

Sultan 3. Mustafa, bu uzun savaşa Lehistana girmiş olan 25 bin Rus askeri sebebiyle girişmişti. Ruslar, Kaynarca antlaşması münasebetiyle Azak, Kerç, Yenikale ve Kilburnu'nu aldılar. Kırım'a istiklâl verdiler. Karadeniz de gemilerinin serbestçe dolaşması hakkını elde ettiler.

Buna karşılık Avusturyalılar bir tek silah atmadan bizim idaremizdeki Buğdan'a katılmış olan Kızılorman dediğimiz, Bukovine'ye 1771 senesinde, Osmanlı devletine büyük hizmet yaptık iddiasıyla sahip oldular. Bu hampacılığa sesimizi bile çıkaramadık. Kaynarca antlaşmasının 7. maddesinde Rusya elçilerine, İstanbul Rum klişesi lehine aydınlatıcı bilgiler verme, 16. maddesinde olan 10. fıkrası gereğince de, Buğdan ve Eflâk (voyvodalıklarının iktizasına göre korunma ve müsaade) olunmalanyla (heriki devlete lâyık olan dostane itibar

icabınca, Rus elçilerinin arzettikleri ifadelerine riayet) edilmek kabul olunmuştu. Bu iki maddeyi biraz daha tetkik edecek olursak, anlarız ki, Rusya devleti, Osmanlı devletinin içişlerine karışabilme hakkını elde etmiş bulunmaktadır. Çünkü bu maddelerin ışığında Ruslar hem memleketlerini hem de, Osmanlı uyruğunda bulunan hristiyan ahalinin himayesini üzerine almış bulunuyordu. O sıralarda İs-tanbulda Avusturya siyasi işlerinin vazifelisi oiarak bulunmakta olan meşhur, Tuhgut yazmış olduğu bir mektupda: "Kaynarca antlaşmasının maddelerinin hükmü umumiyesini, Rus heyetini teşkil eden diplomatlarının maharet ve ustalıklarını belirlerken, tam tersi Osmanlı murahhaslarının hamakatini ortaya koyan bir numunedir.

Bu antlaşmanın maddelerini yazmada kullanılan tertib-i sanat ile bu günden itibaren devlet-i Osmaniye Rusyanın bir vilayeti makamına inmiştir. "Demiştir. 1188/1774 senesindeki vaziyetimiz yukarıya yazdığımız haller dışında bir hâl değildi. Bu antlaşmanın müzakere ve tanziminde vazifeli olan Resmi Ahmed efendi diyorki: "Her tarafdan perişanlık fışkırmakta olan bir zamanda sadnazam dahi gayet ağırhasta olup, tedbir almaya mecali kalmamıştı. İşler bu haldeyken muhasaranın 12. günü murahhaslar, Şumnu'dan çıkıp mareşalin yanma vardılar. Mareşal ne teklif ederse, buna itiraza derman olmayıp, tazminat olarak da ne kadar para isterse kabulden başka çare yoktu. Hatta devlet sahibi, murahhaslara 40 bin keseye kadar İzin vermiş ve İlk önce 20 binden aşağı söz söylemememizi, tenbîh etmişti." Böyle bir selahi-yete sahip ve sıkışmış bir devletin murahhası, diplomasi maharet ve ustalığından da mahrum olursa elbette mahud maddeler böyle ağır ve hiyle bakımından da böyle düzenlenir. " Kaynarca Antlaşmasından Sonra Antlaşmanın 3. maddesinde Kırım hanlığının bağımsız ve müstakil, hânrın bütün Tatarların reyi ve ittifaklarıyla Al-i Cengiz soyundan seçilmesi yazılı olduğundan 1188/1774'de Kırımdan Cengiz soyu reislerinden ve âlimlerinden ve mirzalarından müteşekkil bir heyet gelerek, Kırım hânlarının önceden olduğu gibi Osmanlı devleti tarafından tayin ile seçilmesi, teşrifat ve menşur yollanmasını, hutbeler ve paraların padişah adına basılmasını, Sanip Giray'ın hânlıkda devamının, söz ve yazı ile arza fırsat buldular.

Antlaşmanın başlıca şartlarından olan bu madde müzakere edildi. Yalnızca hutbe ve para basılması ile teşrifat gönderilmesi, maddelerinin taraf-ı devletten olmasına ve metni antlaşmanın, içine koyma Rus hükümetine yazıldı. Bu yazıda Gürcü esirlerini iade meselesi vardı. Gelen cevabda, Ruslar, Gürcü esirleri taleb etmekten feragat ettiklerini bildirdiler. Hân'ın mutlaka Kırım ahalisi tarafından seçilmesi hususunda ısrar buna karşılık para ve hutbe meselesi ile teşrifatçı gönderilmesini müsaid karşıladılar. Bir kaç gün sonra da, bâbı-âli'de Kaynarca antlaşması tasdiknameleri Rus maslahatgüzarı Hristofer Petresiyn ile teati olundu. Kırım'a ise mirahm Mehmed Bey ile yalnız menşur ve teşrifat gönderildi.

Sulh antlaşmasının tamamlanmasından sonra devlet tarafından eski süvari mukabelecisi Abdülkerim paşa'ya, huzur da, fıstıki çukaya samur kürk giydirilerek eline de nâme-i hümayun teslim edilip, elçilik görevi ile

Petersburg'a gönderildi. Altı seneye yakın süren bu Rus seferi, Mora, Mısır, Suriye ve Bağdad ile Anadolu'nun orasında, burasında isyan ve istiklal ihtilallerini kıpırdattığı gibi, zahire bakımından da önemli ihtikârların meydanı hazırlanmıştı.
Sefer masraflarından başka vezirlerinde sayılarındaki artış hasebiyle sancaklarda, eyaletlerde valiler zulmü arttırmışlardı. Sadrazamın konağında şeyhülislam ve devlet adamları ile vezir kethüdalarından kurulu bir meclisde sekiz vezirin rütbelerinin kaldırılmasına karar verildi.
Ulemaya mahsus arpalıkların mukattaat-ı miriye gibi iltizama verilmesine, halka zulüm ettikleri anlaşılan beş arpa-lık'ın kapı kethüdası da, Cezayir'e sürüldü. Arpalık sahiplerinin namuslu naibler istihdam etmesi için kazaskerlerle, kadılara tenbihler yapıldı.
Ruslar, Mora'y1 ihtilal ateşine bulaştırırlarken, cesareti ve kahramanlığı İle Silistre başkomutanlığındaki ehliyetli idare ve korkusuzluğuyla emrine verilen Rumeli kumandanlığını hakıyla başaran Müderris Osman Paşayı Bender muhafızlığına tayini çıktığı halde gitmemesinden dolayı Eğriboz valiliğine tayininden sonra paşa oraya gitmişse de kurulan bir hiyle ile öldürülmüştür. Ahmed Rasİm bey, burada bir izahat vermiş ona geçiyoruz "İdam olunarak ortadan kaldırılmasına sebeb olan rumeli eyaletinden azli üzerine vali olarak tayin edildiği Eğriboz'a gitmek kararı alan paşa yola çıkar. Bu arada ise, bâbıâliden çıkan bir hattı hümayunla idamı karar altına alınmıştır. Bu hatla yola çıkan tebdil (değiştirme) hasekisi elhac Hüseyin efendi, kıyafetlerini değiştirip, İstanbul-dan yola çıkar. Kendi işine giden bir adam havasındaki haseki, Osman paşanın Rumeliden Eğriboza gitmekte bulunan kafilesine yetişir. Bir kaç gün onlarla birlikte seyahat eder. Tabii gizliliğe riayet etmiştir. Eğriboz'a bir kaç konak kala, atını topuklayan haseki, paşa'nın kafilesinden ve paşadan önce gelir. Elindeki idam hükmünü bildiren hattı yeniçeri ağası ve kadiefendiye verip, hükmü bildirir. Ondan sonra da tedbirler alınma yoluna gidilir. Durumun saklı tutulmasıda alınan tedbirlerdendir. Osman paşa beraberindekilerle birlikte kale kapısına yaklaştığında, şehirdekiler kendisini adet üzere karşılarki, kalenin kapısından Osman paşa girdiğinde, iki kapılı bu kalenin biri kapatılır. Böylece, Osman paşa maiyetinden ayrı düşmüş olur. Neden böyle olduğunu sorduğunda, kendisine hüküm gösterilir. Çaresizce atından inip, abdestini alır ve teslim-i ruha hazırlanır. (Tarih-î Cevdet) Ta-rih-i Cevdet diyorki: "Osman paşanın idam edilmesi, eski zamanın tasvip olunmaz usûlüne uygun olup, bir adamın iddiası gereği kadar subut bulmayınca töhmet ve terbiyesinin derecesini farklı olunca, o farklılığa riayet edilmeden şer'e aykırı ve insaniyete de uymayan adam öldürmenin ve mallarının müsaderesinin, ne büyük zararlar çektirdiği malumdur." Etrafta türeyen eşkiyadan, Florinalı Muslu, Düzceli Ara-boğlu, Bergama voyvodası Sağıncılı Veli, Bosnalı Yahya ve arkadaşı Baboğlu Zeynel'in yok edilmeleri gerçekleştiği gibi, Maraş eyaleti içindeki, Kılıçlı ve Mandelli aşiretleri de, hizaya getirildi. Kırım hân'ı Sahip Giray, eski han Devlet Giray'ın Tatarları tahrik ederek: "Biz istiklâl istemeyiz, sana da itimadımız

yoktur" dedirtmesi üzerine İstanbul'a gelmiş ve arkasından da Kırım'dan Kalgay Nureddin ve Şeyriyn Ocağı mirzaları ile ulemasından bir kaç zat bir dilekçe getirerek, geçen sene mirâlemin (Mehmed bey) getirdiği menşur ve teşrifatı Sahip Giray kabul edecek olursa, Kırım'ın istiklaliyetinin tasdik edilmesinden başka, Yenikale, Kerç ve Kılburun kalele-riyle, Kırım'ın kara tarafından olan giriş yerleri, Ruslarda kalacağı Kırım ahalisince öğrenilince, yapılan fevkalade bir toplantıyla İstanbul'a dilekçe gönderilmesine karar verildiği arz olundu.
Bu vaziyet karşısında yapılan genel toplantıda Rus büyükelçisinin gelişine kadar bu işin dondurulmasına karar verildi. Heyet, Kabataş'da bulunan Mehmed Eminzâdeler yalısında misafir edildi. Sahip Giray ise, bir rivayete göre Tekfurda-ğı (Tekirdağ)nda başka bir rivayete göre de, Çatalca'da oturması emreolundu. Genede zamanın haline bakınki, Dolma-bahçe mesiresinde bir ziyafette, şeyhülislam İbrahim bey, sadrazam İzzet Mehmed paşaya, sohbet sırasında Selim ağa adlı babasının yadigar bıraktığını söylediği bir bendesine ge-çen sene olduğu gibi, bu senede mukattaa rica etmiş ve sadrazamda, bu sene 30 kese zamla talibi var, demiş. Şeyhülislam bu cevaba, o kadar çok kızmışki hiddetinden pabucunu giymeği dahi unutup ahali ve Tatar heyetinin orada bulunduğunu aklına getirmeden, yalınayak arabasına binip yalısının yolunu tutmuş. Cevdet tarihinde: "Durumun nakli karşısında ikisinden birinin azil edilmesi lâzım geldiğinde şeyhülislâm tarafı galib ve sadrazamın tenbelliği ve ağırlığı yüzünden ayrı, kaimbiraderi Çelebi İsmail ağaya yüz vererek kendisini dile düşürmüş olmasından, İzzet paşa azledildi. "Diyor.
Boşalan makama, sadaret kethüdası Derviş Mehmed pasa getirildi. Şeyhülislamda 22 gün sonra görevinden alınıp yerine Salihzade Mehmed Emin efendi meşihate geçti. İzmir de, ahaliye yaptığı zulüm ile tanınmış mukattaa iltizamı, adamları ve bağlılarının fazla olmasından dolayı savaş çıktığında hatırı sayılacak işlere yarar diye yaptığı cinayetlere göz yumularak kapıcıbaşılık verilip, Sakız adası muhafızlığına tayin edilen sekban taifesinden Avaz Mehmed ağa, şımardıkça şımarmış, Ruslarla olan savaş esnasında İzmir voyvodası Kara Osmanoğlu Hacı Ahmed ağayı sıkıştırmak için İzmir'i basıp, yağmaya tâbi tutmuştu. Bu herifin cezalanması, kapdan-ı derya Gazi Hasan paşa'ya havale olundu. Paşa da, Karaos-manoğlu ve Suğia sancağı mütesellimi İlyaszâde Ahmed ağa ile mecburen onların yardımlarıyla Avaz'ın 15 kadar bölük-başısını ve kendisini Tire yakınlarındaki Eğridere'de diri olarak yakalayıp, idam etti. Ellidört tane avanesini de ölümden beter olan kürek mahkumluğuna koydu.
Rusya devleti tarafından büyükelçi olarak tayin edilmiş bulunan general Nikola Repenin İstanbul'a geldi. Sefir, resmi olarak babıâii'ye geldiğinde icab eden tören yapılıp, elçiye samur, maiyetindekilere kakum kürkler hediye olunurken, hizmetlilerine de hilatlar hediye edildi. Sadrazam tarafından da, ziyafete davet olunarak, büyük bir misafirperlik gösterilip, saz ve sözle merasim ifa olunmuştur. Burada da yine bir elbise hediye verilmiş, tam donanımlı gösterişli bir at altına çekilmiştir. Galata'daki konağına kadar refakat olunmuştur. Daha sonra Repeniyne, kaptan paşa, kethüda bey, yeniçeri ağası, reis-ül küttab

(hariciye vekili) tarafından da ziyafetler çekilmiştir.
Mısır'ı Bulutkapan Ali bey'in elinden kavga ile alıp onu katletmiş bulunan meşhur Ebuzzeheb, bu sefer üç-dört yıldır yollanmamış olan Mısır hazinesini yolladı. İzahatındada, 1188/1774 senesindenberi zimmetinde olan bakiyeyi ödemek ve her sene maktu olan malı göndermeye ait şartla affedilmesini, Sayda eyaletine tayin olunan Tahir Ömer'in ilk fırsatta isyana teşebbüse kalkacağını bu bakımdan bunun cezalandırılmasıyla, Bulutkapan Ali bey'in elinde kalmış olan malını tahsil etmeyi istida ederek arzda bulundu. Bu taiebier kabul olundu.
Ebuzzehep Mısır'ı, yanında 60 bin asker bulunduğu halde terk edip, Yafa'yı kuşatıp ahalisini küçük büyük demeyip katletti. Tahir Ömer şaşkınlıkla Anje Arabanı araşma kaçtı.
Ebuzzeheb, Akkâ'ya geldiğinde, Beyrut'ta bulunan iieri gelenler terki diyar ederek, Cebeli Düriz hâkimi Emir Yusuf bile hediyeler yolladı. Sayda mütesellimi Denizli Ahmed ağa ile Ben-i Mütevva! şeyhleri niyaznamelerle yaşamalarını temin edebildi. Bu başarısından dolayı, Ebuzzehebe vezirlikle birlikte Mısır eyaleti, samur kürk, kılıç ihsan olundu. Ne varki bu sırada ecel kapısını çaldı, alıp götürdü.
Onun vefatından sonra yine ona bağlı komutanlardan İbrahim bey, Mısır'da Şeyhülbeled unvanı verilerek vazifelendirildi. Fakat, Tahir Ömer, E*buzzeheb'in vefatından sonra tekrar isyan meydanına atılmakta gecikmedi. 1189/1775'de Kapdan-ı derya Gazi Hasan paşa ile Şam valisi Azmizâde Mehmed ile Cezzar Ahmed paşa cezalandırmak üzere vazifeli kılındılar. Akkanın topa tutulduğu gün Sayda mütesellimi Denizli Ahmed ağanın tedbirleriyle sırtından mermi ile vurulup katledildi. Kaptan paşa Akkâ'ya asker çıkartarak burayı zapt etti. Tahir Ömerin müsteşarı ve bir numaralı adamı oian İbrahim Sabağ'i yakalayıp, Ömer'in mal ve zenginliğinin üstesini sorgulattıktan sonra İdam ettirdi. Tahir Ömer'in kıymetli eşyalarından başka 82 bin kese nakit serveti çıkmıştı. Kaptan paşa, Tahir Ömerin oğullarına emir göndererek, Ak-kâ'ya gelmelerini istemişti. Şeyh Ali Zahir isyan ederek, kardeşleri, Şeyh Osman ile Said, Ahmed ve Salih Kapudan gelmişlerdir. Paşa, bunlardan Said'i devlet için kötü sözler söylemiş olduğu için idam ettirdi. Cezzar Ahmet paşa ise, bu, sıralarda Sayda eyaleti valiliğine tayin edildi. Şeyh Osman ise Akkâ'ya şeyhül beled tayin olduysa da, bir sene sonra Bursa vilayetine vali olarak tayini çıktı. 1190/1776 senesi mühim vakalarından biri, eskiden tımarlı askeri, bahriyede vazife yaparken denizciliğimizin bozulması, böylece de ocak şekline konması tercihini yaptırmıştı. Ancak bunlarda bir netice vermemişti. Bunlar anadoluya yayılıp, çiftlik, çubuk basmışlar tahribat ve taarruzlarda bulunmaktaydılar. Levend adı veriien bu sınıfın kaldırılması önemli vukuattandır. Bu askere verilen emir mucibince her tarafdan saldırılarak öldürüldüler. Geride kendini kurtarabilenler Akkâ'da bulunan Cezzar Ahmet paşaya iltica ettiler. Burada toplandılar. Tahir Ömer'in oğlu Şeyh Ali Zahir'in cezalanmasını temin etmek maksadıyla Akkâ taraflarına gitmiş bulunan Kaptan paşa, Cezzar ile Az-mizâde Mehmed paşaya emirler gönderip Şeyh Ali'nin cezalandırılmasını istedi. Levend ağalarından

olup, Mehmed paşaya iltica etmiş bulunan, Kayserili Ali ağa, Şeyh Zahir'e görünüşte ittifak teklif etmiş ve buna bağlı olarak şeyh yakayı ele vermişti. Ali ağa tarafından öldürüldü. Tahir Ömer'in hanedanı zeydan namıyla tanındığı sülale şeyh Zahir'in katle-dilmesiyle yıkılmış oldu.
Suriye bölgesi karışıklıklardan kurtulmuyordu. Ömer Tahir ile çocukları gailesi biter bitmez, Cezzar Ahmet paşa mesetesi kendinigösterdi. Cezzar, Zeydan hanedanının mal ve mülkünü zaptettiği gibi, Cebel-i Dürz hâkimi Emir Yusuf'un üstüne hücuma geçip yağmaya koyuldu. Öte yandan Kapdan-ı derya Gazi Hasan paşa, Cezzar'ın Saydaya tayin edilmiş olmasından sıkılmıştı. Bu sırada da Emir Yusufun Hasan paşaya bir dilekçe yolladığı görüldü. Bu dilekçede: "Devlet malını size verdiğimizden dolayı, Cezzar paşa beldelerimizi yağmaya tabi tutmuş durumda.'1 şeklinde şikayetler vardı. Hasan paşanın Beyrut'a gelişinde emirliğe ait malların tamamen, verilmiş olduğundan Beyrut ile Cebel-i Dürz hakimiyetini Emir Yusuf'un üzerinde bırakmış, Cezzar Ahmet paşaya da, "sen yalnız devlet malını ver. Başka şeye de müdehale etme" emrini verdi. Cezzar Ahmed paşa, Kaptan-ı deryanın vermiş olduğu Beyrut, Cebel-i Dürz'e müdehale etme emrine daha Kaptan paşa Akkâ'dan ayrılmadan itaatsizlik gösterip, Emir Yusuf'u sıkıştırmaya başladı.
Cezzar, İstanbul'dan destek aldığı gibi, o zamanın en güçlü askeri olan levendlerinin çoğalmasıyla kuvvetlenmekteydi. Bu kuvvetler ile Akkâ'yı bir güzel tahkim etti. Günden güne, serveti de çoğalmağa başladı. Öyle terakki ettiki, Beyrut'u eline aldı. Lübnan'ı da müdehalesinin dışında bırakmayıp, oradaki, emir ve şeyhlerini birbirlerine düşürerek bir hayli paraların sahibi olmayı bildi. Rusya büyükelçisi Repeniynin vazifesi geçiciydi. Daimi orta elçilikle tayin olunmuş bulunan general İstekof'un gelmesiyle Repeniyn'nin memleketine döndüğü görüldü. Halbuki, Kırım'da heyeti teşkil etmiş murahhaslardan olan zatın bir faydası görülemedi. Zaten İstan-oul'da alıkonulmaları birden bire üzücü cevap verilmemesi maksadına dayanmaktaydı. Elçinin dönmesi üzerine kabahat reis-ül küttab İsmail Raif Ef. dide imiş gibi, önceden kararlaştırmış oldukları azli cihetine gidilerek, Kıbrıs'a sürgün ettiler.
Meşhur Hamidiye imaretinin adı konarak açılışı bu sene yapılarak hizmete sokuldu.

İran Seferi Ve Kırım Meselesi

Fetihlerini yapmış olduğumuz yerlerle büyüme ve genişlemeyi amaçlamamız, politikamızın esas usûlündendi. Bu politika, Osmanlı hükümetini yer, yer, memleket memleket, başka tarz idarelerin uygulanmasını kabule götürmüştü. Buna bağlı olarak, merkezin idaresiyle, eyalet ve oralara bağlı .yerlerin idaresi biribirinin aynı olmaz ve tutmazdı. Bilhassa uzak olan vilayetlerde devlet adamı pek karışık surette gitmiş olduğundan, zamanımızda dahi bu irtibatsızlık kısmen görülmektedir. Bağdad fethine ve İran seferlerine verdiğimiz önem bu satıra kadar okuduklarınızda yazılmıştır. "Mısır, Suriye, Yemen, Garb Ocakları ahvali

diğer günlerde olduğu, Irak'da oldukça karışık idi. Bağdad nice seferlerden sonra, tamamen zapt edilerek, Irakı Osmanlı devletine bağlamak mümkün oldu. Yine de, bazı nahiyeleri istiklâllerine sahip bulunuyorlardı. Bağdad valileri, Kürdistanı dahi nezaretleri yâni vazifeleri içinde bulundururak, komutanlarını görevden almaya veya tayine selahiyetliydiler. Burada ocaklık olarak bir kısım hanedanlar vardı.

Meselâ "Baban" hanedanı bunlardan biriydi. Bu hanedanın oradaki gücü pek hatırı sayılırdı. Bunların Kürdistan üzerinde bile nüfuzları geçerliydi fakat hanedan azalarının birbirleriyle dalaşmaları eksik olmayıp, ne Osmanlı hükümeti ne de, İran hükümetini rahat bırakmazlardı. Arab ahalinin ahvali haydutluk olup, bununda üstüne Basra tarafları kavgasız, hadisesiz kalmazdı. Bağdad eyaleti "Hemedan Fatihi"Hüseyinzâde Ahmed paşa zamanında bir parça sükûn içinde olabildi. Ahmed paşa 1160/1747 senesinde vefat ettikten sonra onun yerine tayin edilen valiler işlerini pek yapamadılar. 1163/1750 senesinde, Ahmed paşanın kölelerinden damadı Süleyman paşa, Bağdad valiliğine tayin olununca, bir çok köle satın alarak bunları askerlik ve silahşorluk mesleği ile büyütmüştü. Bu sayede de Irak hanedanlarına göz açdırmayıp, Arap ve Kürtleri, itaati altına almıştı. Hatta gece yarıiarı baskın yapmak, her zamanki işinden olduğundan Ebulleyl lakabıyla tanınmıştı. Ne ki; Süleyman paşanın bu tarz idaresi başka bir gailenin çıkmasına sebeb oldu. Bağdad'da bir kölemen ocağı ortaya çıktı. Süleyman paşanın vefatında yedi kethüdasından Bağdad valisi olan Ali paşa diğer kethüdaların rekabetine maruz kalarak, 1188/1773 yılında katledildi. Onun yerine Ömer isimli kethüda vali tayin olundu. İşte bu Ömer Kethüdc zamanında Bağdad'da hakikaten Mısır kölemen ocağına benzer ve onlar gibi heves-i istiklâliyete arzulu bir,ocak kuruldu. Ömer paşa zaptı rapta eli yeten biriydi. 1182/1772 Rus savaşı esnasında Irakda çıt bile çıkmamıştı. Yalnız 1186/1771'de çıkan taun hastalığı binlerce ölüme yol açmıştı. Bu salgın sonu Bağdad harabeye döndü. Ömer paşa, salgın sonrasında memleketi tan maz kimseleri kullanmağa mecbur kalmıştı. Hükümet idaresi ehil olmayan ellere geçtiğinde, artık o ülkede karışıklık, kötülüğün kendini göstermesi beklenmelidir. Baban hanedanının kendi aralarındaki çatışmalardan dolayı o taraflarda ihtilale kadar varan haller ortaya çıktı.

Bu arada İran'da da vakit vakit ihtilal hareketleri olmakta-idi. Nâdir Şah'ın katledilmesinden sonra Safevilerden veya Nadir'in sülalesinden birinin tahta çıkarılması meselesi gündeme gelmişti.

Bu meseleler arasındayken, Zendiye aşiretinden Kerim hân 1173/1759'da Farisi ve Irak-ı acem ile Horasan'a sahip olmayı başarıp kendisini Şah vekili, ismi vererek İran'a hükümdar ilân etti. Bu hükümdarlık ise, 1. Abdülhamid hânın hükümdarlığının başlangıcına rastlamış ve meşru karşılanmıştı. Babanzâdeler ocakliğ' hanedanı arasındaki mücadele ki, "önemi bakımından Baban sancağı mutasarrıfı Mehmed Paşa ile Kevi sancağı mutasarrıfı olan kardeşi Ahmed paşa arasındaki soğukluk devam etmekteydi. Zend Kerim Han'ı kuşkulandırmış, Mehmed paşanın sığınması üzerine Kerim Han, Bağdad valisi Ömer paşaya

korumaya aldığının yine Karaçolan'da yâni Süleymaniye'de kalmasını iltimas etmişti. Ancak, Ömer paşa kabul etmeyince, Kerim Han'da Mehmed paşayı kalabalık bir askerle Karaçolan (Süleymaniye)a yolladı. Ahmed paşa da, Osmanlı ve Kürt askeriyle karşı çıkarak, Mehmed paşayı bozguna uğrattı. Hal bu şekle dönünce, Kerim Han 20 bin askerle Sadık hânı Basra taraflarına gönderip, oranın muhasarasını emretti. Basra mütesellimine Ömer paşanın yolladığı yardımcı kuvvetleri, İraniler bozmaya muvaffak oldular. Bağdad'a bile hücum niyeti taşıdıkları anlaşıldı. Bütün bu olan bitenler merkezi hükümet olan İstanbul'a aksettiğinde İran'a harb ilân etme düşüncesi aldı yürüdü. Az geçmedi ki Zend Kerim hân'ın bir mektubu geldi. Yapmış olduğu askeri harekatın devleti âliyeyi katiyen hedef almadığı sadece Ömer paşa aleyhinde asker gönderdiğini anlatmaktaydı. Elçilik'vazifesiyle gönderilen meşhur Şâir Sünbülzâde Vehbi efendide, Kerim Hân ile güzelce bir sohbet yapmaktan başka birşey yapamadı.
Çünkü Iran, kanşıklılardan sonra muntazam bir yapıya ihtiyaç gösteren devlet hüviyeti kazanamamıştı. Ancak çok geçmedi ki, Zend Kerim, 1189/1775'de bir kaç koldan, ilerli-yerek Basra taraflarına zararlar verdiği gibi, Bağdad taraflarını da bilhassa Derne, Mahrud ve Bedre gibi mukattaalan yağma edip, ahalisini de katliam edip, esir alınan çocukla kadınları ve hanlarından Mehmed Şefia da Kürdistan sancaklarından, Kerkük'e yaklaşarak, Şehrizor'u tazyiği altına aldı- Bu aradada Tiflis hânı Ergili hân'ın da, Zend hân'i ile anlaşmış olduğunu duyuran şayialar yaygınlık kazandı. Bütün bu haller Bağdad valisi Ömer paşanın babıâliye bildirdiğine görevdi. Halbuki, İrana harb açmak çok büyük bir mesuliyetti. Devleti Osmaniye ise, Şehrizor valisinden, Zend hân'ın barışa yatkın halinden bahseden bilgiler almıştı. Böylece hem İran seferini durdurmak hem de, Bağdad'daki kölemen ocağını kökünden yıkmak üzere teşebbüse girişildi. Ispanakçı Mustafa paşa Bağdad valisi tayin olunarak, yanına bir kaç tane vezirde maiyet olarak verilip, yola çıkarıldı. Ömer paşaya ise katledilmek isabet etti. Mustafa paşa maktulün mal ve mülkünü zaptettiği gibi, acem seferi bahanesiyle zengin kimseleri de soymağa başladı. Fakat kölemenlerin kararı gizleyememesinden Ömer Paşanın kethüdası Abdullah, Deşharud'da bunları bir araya topladı.

Okuma Parçası

Aşağıya almış olduğumuz "Rusya Târihi"nin medhali, aziz ve muhterem milletimizin ezeli ve ebedi düşmanı Rusya hakkında uzun zaman Rusya'da Fransa'nın elçiliğini yapmış bulunan Mösyö Kaster'in kaleminden çıkmıştır. Milletimizin her bir ferdinin, geçmiş de Ruslar tarafından şehid edilmiş yakını vardır. En az üçyüzelli yıldır, müslüman milletimizi dünya târihinden silmek için, Kafkasya'da, Karadeniz'de, Orta Asya'da Avrupa'da, Balkanların en küçük köyünde bile müslüman milletimize saldırmayı, gaye-i milliye ve diniye hâline getirmiş, bu milletin hâline ve bizlere nasıl baktıklarını tefekkür için bu kadar bir yazıyla örneklemek istedik. Metin Hasıcı

Fransa'nın Rusya Nezdindeki Elçisi Mösyö Kaster'in kaleminden:

Rusya Târihi

Mütercim: Divân Tercümanı Yakovaki Efendi - h. 1244

SÜNÜŞ

Moskova devleti hududları dâhilinde oturan Mösyö M-1828 Kaster adlı elçinin Rusya devleti hakkında toplamış olduğu bilgiler ışığı dahilinde ortaya getirdiği fransızca lisânı üzerine yazılmış ve derlenip toparlanmış bir eserdir elinizdeki kitâb.

Bahse konu eseri Divân Tercüme kaleminden olan ve

Rum hâdisesi üzerine Bursa'ya sürgüne gönderilen Yakovaki adlı mütercimin, devlet-i âliyye ricalinden bazılarının talebi karşısında, mümanaat edemiyerek yaptığı tercüme çalışmadır. Bu çalışmanın Moskof devletinin durumu, tarzı ve diğer ülke devletleriyle olan münasebetlerine dönük politikası ve Osmanlı devletiyle vâki siyasetini ibret verici bir eser olarak basiret erbabının gözünde yer tutacağı pek kesindir. Naşir.

Giriş

Bize yazma ve düşünceleri tercüme edip, duyurma imkânı vereni hep bilirizki Rabbimizdir. Biz de bu imkânı kullanmakta kabiliyetimizi târihi vakaları tesbit ve duyurmada gerek geçmiş gerekse dönemeç sayılacak oluşları önemine uygun olarak teşkile vesile olan sebebleri bildirmeye teksif etmeyi düşündük. Pek geniş toprakların sahibi olan devlet-i âliyye-; seniyye; felek elinin yardımıyla bazen sâlimane bir hayat sürerken, bazende sert ve karışıklıklar içine düştüğü olur. Osmanlı hududu yakınlarında bulunan, diğer bir tâbirle hem civar olan hiristiyan devletlerde, ters davranışlar ayna gibi görünmeye başlamıştı. Târih eserlerinin açıkça gösterdiği devletin ve saltanatın ileri gelen ricalinin haklarındaki tetkikleri didik didik yapıp sonuçlandırmak için. beyit'teki gibi: "Ara-fan bayed ne ki darend şart hüzmera Pişteraz dositan da-rıend hâl düşmenân" magazisince uzak ve vâcib yollarda buluşanlar olduğunu kaydetmek şart olmaktadır.

Bir müddet Önce günümüz insanlarından bir zat, Bahr-il hamiyyet meali menâkıbet tevarihi efrenciyeden Rusya devletinin ahvalini anlatan bir mecelle-i muhtasıranin, yâni kısa bir fikir mecmuasının letafçt veren lisanıyla Türkçeye nâkile ve tercümeye bir mecburiyet-i muktaziyat getirmiştir. Bize yapmamızı gereken çalışmayı hatırlatanlara ademi iktidarımızı, liyakatimiz olmadığını aralıksız ve her görüşmemizde beyana gayret edip söylemiş olmama rağmen, benim bunu yapabileceğime liyakatimin herkesten fazla olduğu, daha iyisini yine ancak bana aid bir çalışmanın olabileceğini beyanla ısrara devam ettiler.

Bundan otuzbeş sene önce hükümet sandalyesinde oturan "2. Katerina" isimli Rusya imparatoriçesinin dönemini fran-sızca ibareyle kayd ve zapta muvaffak olan Kaster adlı şahsın 1182/1768 ile 1202/1787 senelerinde yaşanan seferi

Osmaniyan'm o sıralarda da diğer milletlerinde kendi özel maksatlarını kabul ettirebilmek için kullandıkları usûl hayli şümullü olup, nice gizli sırlara, nice desiselere sahip olmalarından dolayı gelip, yukarıda saydığımız hususları esas kabul edip, gereksiz sözler kaldırılarak, zafiyetleri izâle edilerek ve-de bazı şerhleri de koyma metoduyla frenkçe yazıları'alıp mümkünler gereği açıklanarak, tercüme ve rakamlamak suretiyle iki kısma taksim eyledim.
Birinci bölümde Rusya'nın başlangıcındaki hâlini durumunu icmalini yaptıktan sonra maksadımızın esasını teşkil eden 2. Katerina'nin ortaya çıkışından büyük zülûmlar yapLiği 1211/1796 senesine kadar yaptığı bütün işleri yazmak ve ikinci kısmında da, Rusya'nın kara ve deniz gücünü, gelirlerini ve masarifatını senevi olarak ve bazı kavaid ve nizamatı dere olundu.
Cenâb-i Allah'dan niyazım budur ki; elinizdeki tercüme cesaret-i bendegânemi mücerred emr-ü tenbih-i sâmiye-i ifâ-ı fâriza-yı imtisal ve mutavaat ve öteden beri huşeçin keştizar inayeti olduğum devlet-i âliye-i ebediyet'ül istikrara karınca kadarınca hizmete ve ubudiyete zamanında olmakla yazılı ve sözlü olarak muvaffak etsin kulunu ve ref'et buyururlar bu duayı İnşaallah. Divân-ı Tercümeden Mütercim Ya-kovaki Ef.

Tercümenin Kısm-I Evveli

Rusya Devletinin İlk Döneminin İcmali
Eski zamandan beri Rusya ahalisi avrupanın kuzeyinde Lehistan'ın öte tarafında bulunan arazide yerleşmiş haldeyken, doğu ve kuzey tarafından dalgalar halinde sökün eden kabile ve kavimlerin bazıları ol tarafda bir vatan edinmek maksadı ile yerleşir, isimlerini ise Rus diye koyup böyle tanınma yolunu seçerler. Bu isimle şöhret bulmaktalarken, çok aksi ve kaba topluluk görüntüsü içindelerdir. Bir çok nezâketten mahrum kalabalıklar gelip gelip bahse konu yerlerde yerleşerek cumhuriyet şeklinde bilârabıta ve tanzim, işlerini görmeğe kıyam ederlerdi. Ekseri vakitlerini yakınlarında bulunan Leh ve İsveç vede diğerlerini yağmalamaktaydılar. Ancak bu yağmalamaya dönük saldırılar bazen leyhte bazen de aleyhte neticeler vermekteydi.
Özellikle Özi suyu içinde peyda ettikleri tekneleriyle Karadeniz'e çıkarak İstanbul'un Haliç ve Marmara denizinin kıyılarına kadarda çapul yaparlardı. Daha sonra da, birbirleriyle olan ve sürüp giden kavgaları rahatlarını kaçırırdı. Başlarına bir reis nasbetmeyi uygun görürlerdi. Târih-i hicretin 250. senesinde belde ayanı olan Boyarlar, voyvodalar vesairleri yaptıkları bir içtima sonunda aralarından birini intihab ettiler. Rorik adlı olan biri getirildiği vazifede onyedi sene kadar ömür sürdü. Bunun ölümünden sonra vârisi, senedli olarak meydana gelen teşekkülün emiri gibi oldu.
Ahalinin bilinen mizacı üzere zaman zaman ihtilal ateşi aralarında alevlendiğinden ecnebilerden olan Lehli ve İsveçliler arasında meydana gelen çatışmalar çıktığı gibi doğu hu-dudları tarafından gelen Cengiz han ve Tatar Kabilelerine cizye verme durumuna düştüler. Krallarının tahtta kalması veya azli

hakkında hâttâ azarlanma meselesi Tataristan hâkimlerinin iradelerine tâbi hâle gelmişti. Böylece huzursuz vede bi-rahat olmuşlarsa da, zikredelimki Rorik hanedanından elliiki şahsın hükümeti dâimi ihtilâl ve karışıklık içinde 130 sene devam etmeyi becermiştir. Bunların içinde yer alan 4. İvan geçmiştekilere bakılırsa daha kaliteli ve makul bir şahsiyet ile temayüz etmiştir. Evvelâ çar unvanıyla kral olmuştu. Moskova şehrinde taç giyme törenini gerçekleştirmiş kralları bu zattır ki; döneminde Tatarlar ile arasında meydana gelen anlaşmazlıklar ve ihtilaflar bunların uyanmasına vesile olmuş, ödemekte oldukları haracı kaldırmak için cesaretlenerek harekete geçmişlerdir. Doğu taraflarında Kazan ve Ejderhan eyaletlerini geri almaya Tatarlardan kavga ile kurtarmaya himmet etti. Sibirya eyaletini dahi zapt İle o taraflarda yerleşmiş vahşi kabileleri idaresi altına almıştır. Kırım hân'ı bir o tarafdan, bir bu tarafdan hücuma geçerek bahse konu çar İvan'ın karargâhı olan Moşkoh şehri varoşlarına kadar çapul ve yağma yaptığı görüldü.

Bahse konu etmekte olduğumuz Rorik hanedanının yıkılışı sonrasında Rusya toprakları mütegailibe denilen sınıfın eline geçerek 115 sene kadar karışıklıklar ve başlarına geçecek birinde ittifak edememe sıkıntısını yaşadılar. Daha sonra da meydana gelen ittifakda, bu ittifaka <kellim mecmuai millet ile> denmekte olup, Romanof hanedanından Mihaiyl adlı biri üzerinde karar kılındı. Bunun oğlu Aleksi'ki meşhur Deli Pet-ro'nun babasıdır. Hükümet'sandalyesine vâris olması dolay-sıyla oturduğunda, Lehlilerin Ruslardan ele geçirmiş oldukları bölge ve toprakların yeniden eski sahibine dönebiimesini temin için bir istihlasin başlanmasını temin etti. Arkasından ülkesinin her yönüyle terakki etmesini terhin babında çalışmalara koyuldu.

Denizci, Hazarla Karadeniz'de mutlaka Rusya'yı temsil etmeli düşüncesini ahaliye yerleştirdi. Hollanda'dan getirtmiş olduğu usta ve kalfalar ile hem gemi sanayiini kurmaya hem de; buraları devam ettireceği düşünülen insanların yetiştirilmesine başlandı. Çar; üç erkek, altı kız babasıydı. Yerine vâris olacak büyük oğlu altı sene kadar hükmettikten sonra öldüğünden yerine ikinci oğlu olan İvan gelecekken muhtel'uş şuur olduğundan, Deli Petro dedikleri 3. oğlu henüz 10 yaşında idi. Küçüklüğü görünüşde mâni ve mahzur olarak addedildi. Buna karşılık kızkardeşlerden Sofiya adlrolani çeşitli hile ve desiselere müracaat ile yönetimi ele geçirmeye çalıştı. İlk işide Petro'nun tahta oturması hakkında çatışmalar içinde olan destekçileri idam etmeyi plânlayıp duruyordu. Bu arada ikisinin bir arada şerik idaresini, kendisinin vesayeti altında düşündü, biri mecnun, diğeri yaş bakımından sabi olduğundan bu tercih pek işine gelmekteydi.

Neticede ortak taht işgali gerçekleşti ve Sofiya'da bunların vâsisi olarak yönetimi götürmeğe başladı. Ancak Deli Petro tarafını ilzam eden bazı devlet ricalinin gücünün artmasına müsaade olunmuyor, gizli bir el bu çalışmaları yapanları ortadan kaldırmaktaydı.

Deli Petro'nun Krallığı

Deli Petro adlı çar'ın dönemine gelince Rusya devletinin avrupa devletleri arasında nâmı-şânı olmayan bir meçhulden ibaretti. Yazılacak pek de önemli bir takım işlerin sahibide olmamışlardı. Yukarıda Rusya'nın iptidai hâlini tasvire çalıştığım esnada pek bir şey koymak mümkün olmamışsa, Deli Petro dönemine kadar da bunun böyle olduğu bir vakıadır. Ancak Petro dönemi ile beraber husule gelenleri tasvire mutlaka ihtiyaç vardır.

Adı geçen çar, çocukluğunda çok kötülenmiş tavrı ve ahlakıyla şöhret bulmuştu. Bir takım adamlarıyla güzel şeylere yönlendirilmişti. Ancak içki ve âlemlerine de itilmişti. Askerin tâlimi ve terbiyesi üzerine asla önem verilmezken, vâsisi Sofiya galizat ve huşunet-ı tâbiiyesine kötü ahlâk eklendikçe bu iş böyle gider sanılıyordu. Ancak, Rusya'ya ecnebi devletlerden getirilen çeşitli ilimler ve bunların üstadlan istihdam edildiler. Bilhassa asker ve zabitlerin asli Cenevizli Lafor isimli akıllı ve merd-î kâmilin birinin sohbetine rastladı. La-for'u yanına getirtip, yakın hizmetine aldı. Genellikle nizam ve mülkün yâni devletin kaideler zümresine dönük müzakereler ve soruların cevaplarını aradılar. Talimli asker kullanma yoluna gidilmesi, yeni harb fennine uygun silahlar kullanımına, harp gemisi yapımına ve deniz ilmini uygulama gayretine gidilmeye başlandı. Bunlar olmaktayken Osmanlı devleti Nemçe (Avusturya) ve Lehistan'a vede Venedik üzerine se-fer-i hümayun açmıştı. Rusya devleti geçmiş yıllardan beri Kırım hânlarına vermiş olduğu vergiden halas olabilmek için tercihini Lehistan ve Nemçe tarafına kullandı. Kırım üzerine asker sevk etti. Neticede yapılan antlaşmadan sonra yenik dönen asker vesayet makamında bulunan Sofiya, Asterliç askerini tahrikle ortalığı karıştırdı. Petro'yu idam etme derdine düştü. Adı geçen Petro'nun bütün bu olanlar malumuydu. Hemen ablasının yakınlarının ve müşavirlerinin kendi görüşlerine aykırı fikir sahiplerini bir yerde toplatma yoluna gitti. Asterlich temini yoluna gitti. <burada asteriich'in ne olduğu hakkında bir malumat verelim: Asterlich, okçu mânasına gelir. Pek eski zamanlardan beri Rus askerinin ok kullanması bu ismi ile maruf olmasını gerektirmiştir. Hazarda ve seferde vazifeli olarak yalnız 24 bin kişiden tâlimsiz ve itaatsiz asker idiki, icab ettikçe diledikleri kadar reaya dahi toplayıp, istihdam ederlerdi.> Bir araya topladığı bu adamları aniden tevkife tâbi tuttu. Öte yandan mecnun biraderinin ölümü de bu sıralarda vuku buldu. Hicri târihin 1108/1696 senesinde devrinin tek başına ve müstakil tasarrufu başlamıştır. Çocukluğundan beri kabullendiği ahlâki reddiye ve betahsis müdavimi olduğu hâl baki iken önce nizamın akdeylediği asker maddesinden matlup tanzimini seçerek, ecnebi millet olarak çabucak toplayarak tedarik eylediği 50 neferden ibaret küçük bir bölüğü Lafor marifetiyle tâlime teşvik fikriyle kendisi bahse konu bölükde tablazenlik hizmetinde yazılıp lâzım gelen maaş ve tayinatı ahz ve hizmet-i lâzimesinde inha-i rasia-yı azim eylediğine binaen giderek çoğalan asker ile bölüğü bir büyükçe tabur şeklini aldığı görüldü.

Hâttâ devlet-i âliyye ile, Nemçe, Venedik ve Lehistan seferini devam ettirirken

Azak üzerine yolladığı ordu ile beraber varan Ruslar maiyetinde bulunduğu bulunduğu generalin emir, tenbihlerine uygun davranarak hizmete ve dönene k-v dar rütbesi alet tedriç ve terfii binbaşı yapılmasıyla rütbesi yükselmişti. Bir tarardan krallığını yapmak, öte tarafdan harb hizmetinde vazife-i tâayyinat ahz edip, yoldaşları ile bilmu-aye memuriyet-i lâzimesini yerine getirir idi.
1111/1699'da Karlofça'da padişahça imza olunmuş antlaşma gereğince, Azak Kalesi Moskofda kalmak şartıyla sefer ber taraf olalıdan beri Çar, talimli askerin çoğalmasına gayret ve sağlamca eğilim göstermekten nâşi, bu talimli asker genellikle ecnebi olarak reis ve subaylar ile yol erkânla-nyla refte refte yâni gide gide onikibin sayısını tutturdular. Meramı Asterlich ocağını tamamen kaldırmaktı Frengistan'a seyahatte, diğer devletlerde tatbik olunmakta bulunan hâl ve durum, fenler ve san'atları tahsil yolu ile öğrenme gayesi esas idi. Asterlich neferlerinin kürsi'i memâliki olan Moskova'dan çıkarmak için hudud muhafazasına ayrılmış memur ve uzaklaştırma, Moskova'nın korunması yeni askerin ihtimamına ve tarzına taklid yapılmakla yaklaşılıp, fitne şüphesi olduğundan Lafor adlı müsteşarını ve üç-dört kişilik muteber ricalini var sayarak Flemenk tarafına tâyin eylediği ikincisi maiyetine etbâ-ı güruhuna iltihaka azimet eyledi.
Felemenk'e vardığında gemi inşa etmeye mahsus bir tezgahda marangoz çırağı yazılıp, ücret, yövmiye ile hizmet-i vesâir marangoz amelesinin yemek ve yatmasına kanaat etmekle bir müddet devam etmekle daha sonra İngiltere'ye geçerek bütün işlere ve hassaten esnâf-ı âdide ve ticarethanelerine dikkatli nazarlarla baktı. İlimlerin tamamlayacısı olan hendese (geometri)'yi öğrenmekle, memleketine cjön-mek için Almanya'nın içinden Bec şehrine geldikte hapisde olan bildiğimiz kızkardeşinin asterlich askeri ayaklanıp isyan , ile kalkıp, Moşkoya doğru gitmeye koyuldukları haberi kendisine ulaştı. Hemen o tarafa ricata mecbur oldu. Vardığında ilk önce Moşkada bulunan talimli askeri asterliç askerini 18 saat mesafede karşılayıp def etmek için hücuma hazırlanarak, sebat ve metanet göstermiş olduğundan Çar, gayet kaba ve şiddetle asterlichin nâm-ı nişanını varlık defterinden yok etme ve helak etme niyetinde olduğunu ilân ile ikibin kadarını bir yere toplayıp, bunları cellâd etmeye fazım gelecek infazcı bulamadığından kendisi ve yanında vekilleri eliyle çoğunu idama geri kalanını da bir otlukdan başka bir şey olmayan uzakça bölgelere dağıtarak, hepsini parça parça ve şansız, namsız bırakarak dağıttı. Böylece istiklâle dönük tahsil ve seyahati esnasında avrupanın hiristiyan devletlerinden harb-i fenni de usta, çeşitli sanayi dallarında imâlata muktedir kimseleri seçmedeki isabeti ve mukavele ile bunları istihdam ve Rusya tarafına göndermesi maksadı olan yeni nizâmı yerine getirme esasını aynen yazdığımız gibi becermiş olduğundan, bir kaç seneden beri ve mâium-u müsteşarı olan Lefor'dan almış olduğu ve Frenkistanda elde edeceğine inandığı tahsili gerçekleştirmek alelumum yâni bütün milletin ahlâk ve adabını tâlim ve terbiyeyle değiştirmek kanaatine vardı.
Özetlersek; ecnebiden olan talimli askerin kıyafetini, yeni asker yazılacak, Rus kavminden olanlar çekemeyip, dedikoduya düştüklerinden milletin tamamı,

giyeceğini kendisinden olmayan kimselerinkine nasıl benzetmeye, değiştirmeye muvaffak kolay olmazdı ve nitekim olmadıda. Devlet ricalinden, vükelânın bazılarından iibas, yâni kıyafet meselesinde bir takım teklifler ve lâyihalar verildiği görüldü. Ancak bunlar ve bu görüşlere sahip olup muhalefete ictisar edenleri pek kat'İ ve şiddetle katliama tâbi tuttuklarını görüyoruz.
Kaldı ki; geçmiş dönemde Rusya ile ticareti itİyad eden İngiltereli gemileri Buz denizi semtinde bulunan Arkancalu dedikleri iskeleye yanaşıp gelen; böyle uzak mesafeye men-i ticaret ve çar'ın önceki işlerinden biri mülk-ü devletin servet ve nemasına yâni sermaye ve kârına mesele-i müstâkile olan alış veriş kapısını feth ile celb fâide ve menfaat olmakla frengistana yakın olan Bahr-i Baltık, yâni Baitık denizi sahiline iskele ve donanma peyda etmek fikrine düşüp, bu keyfiyet ise adıgeçen sahilde, İsveç devleti tasarrufunda olan memleketlerin fetihlerine ve ele geçirilmelerine kalmış olduğundan nâşi, İsveçli ile sefer üzere olan Leh ve Danimarka devletleriyle, yeni ölçü ve vifakı yâni yeni anlayışı içinde yaptığı barış sonrasında, İsveç üzerine sefer ilân eyledi. O karışık günlerde İsveç kralı tbulunan Demirbaş denmekle meşhur 12. Karlos <Şarl> bahadır bir kimse olduğundan, bir kaç yerde hasımlarını kahru perişan eyledi. Lehistan ülkesini zaferyab olarak istila etti. Ve Leh kraliyet tahtında adam değiştirmeye muvaffak oldu, bu arada da Rus çan'nı değiştirmek hülyasını kurmuşsa da, ve çar'ıda ikide birde hezimete uğratmaya muvaffak olmuşsada, hiçbirinde çar ne korkuya ne de ümidsizliğe düştü.
Nihayetinde 1121/1710 senesinde Osmanlı devleti hududlan yakınında Poltava denen yerde husule gelen savaşda Çar, İsveç askerini pek fecii bozguna duçar etti. Demirbaş'ın hayatının gitmesine ramak kalmıştı, ki Osmanlı hududunu geçerek Bender Kalesine ve muhafızın şahsında tâcidaran padişah-ı âl-i Osman'ın atufetine sığındı.
Krallarının bu mağlubiyeti üzerine İsveçde meydana gelen ihtilâlde bir boşluk belirdi ve Ruslar, Baltik sahilindeki birbir çok yeri ele geçirdiler. Eski kralı ise İsveç'in başına getiren çar, Enfarya eyaletinde deniz kenarı olan büyükçe bir yerin imarına karar verdi ve adını da, Petrobork olarak tesbitinde ısrarlı oldu. İmparatorluk lakabımda eski unvanının yanına zamimeten aldı.
Deviet-i âliyede iltica etmiş bir mülteci olarak, padişahın sayesinde ömrünü süren Demirbaş Şarl, mâiyetiyle beraber Lehistandan Poynatovski'yi, padişah-ı âi-i Osman'ın huzuruna gönderip, derhal Rus kuvvetlen üzerine gitmek gerektir. Zafer mutlaka bizde kalacaktır meyanında tavsiyelerle yolladı. Yapılan müzakerelerden sonra Baltacı Mehmed Paşa idaresinde Orduyu hümayun yola çıkarıldı. 1123/1711 senesinde Buğdan hududlan içinde Prut Nehri kenarında sadrazam, çâr'ı ve ordusunu öyle bir sıkı sıkıya sardıki, Rusyanın yok olması mümkün olabilirdi. Yiyecekleri ve içecekleri tükenmiş Rus ordusu bir kıskaç içine alınmış ve üzerine yapılacak yürüyüş, bataklık ve asker arasında ölümü tercih noktasına kalmış gibiydi! Ricat mümkün olmayıp giriftar~ı kemâl-i ızdı-rab ve mayusiyet olacak çarnâçar afv ve imâna teşebbüs ile Azak Kalesi devlet-i

âliye'ye geri verilmek ve İsveç kralının memleketine emniyet içinde dönmesine izin verilmek şartıyla antlaşma imzalanmıştır.

SULTAN I. ABDULHAMİD HAN 2
Şark'daki Sıkıntı 3
Kaynarca Antlaşmasındaki Yanlışlık 4
Eflâk Ve Buğdan Kürgüsü 5
Zend Kerim Ve Katerina Uyuşması 5
Kırım'ın Derdi 6
Fransızların Ruslara Yaklaşması 7
Batı Avrupanın Rusya'ya Bakışı 9
Padişahın Sulha Eğilimi 10
1. Abdülhamid'in Hanımları 11
1. Abdülhamid'in Çocukları 11
1. Abdülhamid'in Sadrazamları 12
1. Abdülhamid'ın Şeyhülislâmları 12

SULTAN I. ABDULHAMİD HAN

Babası: Sultan III. Ahmed Han
Annesi: Râbia Şernî Sultan
Doğum Tarihi: 1725
Vefat Tarihi: 1789
Saltanat Müd.: 1774-1789
Türbesi: İstanbul Eminönü Bahçekapı'da.

Soralım ve cevaplayalım, kimdir bu 1. Abdüihamid? Bu zat Osmanh padişahlarının yirmiyedinci padişahı olup, babası 3. Ahmed'hân'dır. Vâlide-i muhteremeieri ise, Şermi Kadındır. Doğum tarihi, 1137/1725'dir. Elli yaşında olduğu halde, 1187/1773 senesinde tahta çıktı. Böylece milâdi sene hesabıyla yaparsak, padişah kırk sekiz yaşında olmak durumundadır. Kaynarca antlaşmasının gözyaşlarını akıtarak tasdik etme mecburiyeti kendilerine pek girân gelmiştir. Hassas bir insan olup, merhamet hislerinin, vatanperverlikle içice yüreğinde yer tutmuş nâdir insanlardandı ve Kaynarca antlaşmasının tahmil eylediklerini izâle etmek, en azından hafifletmek gayreti, Rus ve Avusturya menfaat birliği sebebi ile yarardan ziyade, daha büyük kayıplara duçar oimamiz neticesini getirmiştir.
Sultan Hamid-i evvel hz. leri, babasından beş yaşında iken yetim kalmıştır. Doiaysıyia milâdi tarih hesabıyla kırküç yıl sarayda kapalı bir hayat içinde günlerini geçirmiştir. Dünya İle alakalı meselelerde târih ilminin dışında, ilimlere pek vaktini ayıramamıştır. Zaten bütün OsmanSı hanedanı üyeleri, kadınları olsun, erkekleri olsun, hâttâ hizmetli saray mensupları bile devletin târihini pek iyi Öğrenirlerdi. Çünkü, bu târihi yapanların arasında mümtaz mevkii kendi cedleri temsil etmekteydi. Buna bağlı olarak Sultan 1. Abdüihamid hân târih bilgisine hakkıyie vâkıf bir kimseydi. Son derece terbiyeli ahlâk-ı hamideye mâlik idi. Ancak selefi 3. Mustafa'nın bütün iyi niyet ve çabalarına rağmen gelinen nokta hiç açıcı değil, adetâ fecaatin hemen eşiğinde idi. Padişah da ise, bu felâketli durumu bir muzafferiyata çevirecek muktedir bir el arama beyhude gibiydi!
Beş yıldır Avrupa ve Karadeniz kıyılarında devam eden savaşlarımız, hem askeri hırpalamış hem de hâzine-i hümayunu 3. Mustafa'nın çok para biriktirmiş olmasına rağmen ağır ve sonu gelemeyen masraflar hazırı tüketmişti. Askere tahta geçişin sırasında bahşiş bile verilememişti. Prusya elcisinin, Rusya ile Osmanlı devleti arasında Kılburnu istihkâmlarının yıkılması kabul edildiği takdirde bir sulh anlaşmasının mümkün olduğuna dâir teklif yapıldığında, devlet ricâii sadn-azam da içlerinde olduğu halde bu teklife balıklama atlamışlar ve derhal yeni padişaha, bir tezkere ile mezkûr hâli arzet-mişlerdir. Ancak padişah-ı şahaneden hiç ümid edilmez bir cevap gelmiştir ki, hepsi şaşkınlıklara gark olmuşlardır. Sad-rıazam bütün bunlar olurken Şumnu'da ordunun başında bulunmaktaydı. Yanma gelen bir Rus zabiti, Ruslarca gönderilmiş olan padişahın

cülusunu tebrik eden mektublan sunmuştu.
Romanzofda tebrik mektubu göndermekle birlikte, sulh müzakerelerine yeniden başlanması hususunda teşebbüsler yapmayı öngördüğü gibi, Avusturya ve Prusya elçilerine yardımcı olmaları istikametinde işaretler yapmayı tatbike koymuştu. Fakat bütün bunlara sadnazamın cevabi yakında Tu-na'nın öbür tarafına geçeceği ve bütün düşmanlarını sürüce-ği istikametinde beyana baş vurduğu görüldü. Nasıl olduysa bütün devlet adamları, sadrazam paşa, hâttâ padişah bizzat sulha tâlib olma yolunu aradılar.
Karşılarına yepyeni bir muhalefet çıktı. Bunlar ulemâ-i kiram sınıfı idi. Kerç'i, Yenikale'yi, düşmana vermenin din-i mübini islâmın müsaadesinin olmadığı hükmüne sıdk-ı sebat eylediler. Bunun neticesi, mütareke müzakereleri beşinci defa kesilip, Rus savaşı yeniden yeniye bir daha alevlendi.
14/nisanda çeşitli emjrler sadrazamca verildi. Bu arada Akdeniz tarafına, Osman Paşa nasb olundu. Bodrum'a asker çıkaran Ruslara Osman Paşa hücum eyledi ve onları bozgun halinde ricâte mecbur eyledi. Amiral Orlof'un, bu teşebbüsü ilk değil, daha evvelde böyle bir tasaddide bulunmuştu. Ancak bir kaç bin asker, yedi top, yüz kantar barut ve birçok eşya bırakmak suretiyle kaçabilmişti. Tuna taraflarında ise, sadrazamın önemli üsler tesis için bazı fetih tasavvurları var idiysede, Rusların Pazarcık civarında yağma ve karışıklık çıkarma çalışmaları başını almış gidiyordu. Reisülküttab Ab-dürrezzak efendi buralara yığılan Rus kuvvetlerini, uzaklaştırmak için yardıma koşmuşsa da, bunların mukavemeti, ayrıca iki gurup Rus kuvveti birleşmiş ortaya yirmibeşbin kişilik hayli güçlü, bir ordu çıkıvermişti. Bunlar Kozluca'da bulunan, Osmanlı ordugâhına darbelerini vurdular. Darbe askerimizin pek fena bir surette dağılıp kaçmasına vardı. Yirmido-kuz tane topumuz ve bir hayli barutun Rusların eline geçmiş olmasıda büyük bir üzüntü kaynağı oldu.
Öte tarafdan Abdürrezzak efendi kuvvetlerinden bir miktarı şehid olmuştur. Diğerleri firar yoluna düşmüşlerdir. Rus askeri Kozluca üzerinden Şumnu'ya doğru hareket ettiğine dâir haber alan sadrazam, şehrin etrafında yapılmış metrislere piyade askerini yerleştirdiği gibi, süvari kuvvetlerinin başına da, Dağıstanlı Ali Paşayı komutan nasbeyfemişdi. Şehrin ahalisini teskin ederek koruyabileceklerine inandırdığından savuşacak kişilere fırsat verilmemiş oldu. Öte yandan hanımını erkek kıyafetine sokarak, firar etme teşebbüsünde bulunan Kâhyabey'İn kâtibi askerler tarafından öldürüldü. Aynen bunlar gibi yapmaya kalkışan reis efendi, askerlerce katline ramak kalmışken ellerinden kaçmaya muvaffak oldu. İstanbul'da soluğu aldığı sırada, yaptığı saraya duyurulmuş olduğundan padişah katlini irade eyledi. Ancak araya giren eş-dost idam hükmünü Kütahya'ya sürgün şekline çevirtmeye muvaffak oldular.
Kozluca savaşı; akabinde Rus başkumandanı Romanzof, Prusya elçisi Zejlin'e bir mektup göndererek, Romanzof sadrazamın ileri sürdüğüne bağlı kalarak, Rusya devleti, Tatarlara dâir talebinde islâm dinine mugayir düşecek herhangi bir şey istemeyeceğini, bugüne kadar ele geçirmiş olduğu toprakları iadeye hazır olduğunu, ancak bütün bunlara karşılık, Kuburun, Ozakzof, Kerç ve Yenikalenin

terki hususunda musir olduklarını bildirdiler elçi
Anlaşılmaz bir şekilde böyle bir mektup yazan başkumandan Romanzof, Şumnu'yu kuşatmaya başladığı sırada, sadrazamın yanında bulunan bir çok asker firar yolunu tutmuş, adamakıllı eksilmeler olmuştu. Vaziyet bambaşka bir hâl almış, artık muhtemel savaşın neticesi aleyhimize olma ihtimâlini ibre göstermeğe başlamıştı. Bu vaziyet karşısında sadrazam derhal Romanzof'dan gelen mesajı tercüme ettirdi. Buna vâkıf olunca, gönderdiği subay vasıtasıyla sulh müzâkerelerine başlanması için Romanzofun müracaatı kabullenmesini istediyse de, çıkan cevab olumsuz idi. Bunun üzerine sadrazam yeni reisülküttab Münib efendi, Nişancı efendi temsilci olarak ordugâhda yapılacak meşverete gönderildi. Yapılan toplantıda durum bütün sarahatıyla açıklandı. Lâzım gelenin artık mütareke bile istemek değil, doğrudan doğruya neye mâl olursa olsun, sulhun talibi olmak hususu ileri sürüldü. Padişah Hz. lerine İçinde bulunulan çaresizlik hülasa olunarak, talebin kabul edilmesi niyazları yapıldı. 16/temmuzda Osmanlı devleti elçileri, Rus elçisi Prens Repnin ile görüşerek yedi saat süren müzakerede, Bükreş'de anlaşmaya varılmış müsvedde maddeler üzerinde, görüşmeler yapılması şekli kararlaştırıldı.
Ancak; Prens Repnin bu kararla alakalı zabtı hemen imzalama yerine dört gün sonraya tehir etti. Çünkü Deli Pet-ro'nun irrızatamak zorunda kaldığı Prut harbînin sulhunun imza târihine denk düşürme diplomasisi uygulayarak, bir intikamı gerçekleştirmiş oluyordu. 21/temmuz/l 7 1 I 'in öcünü almış oluyordu 21/temmuz/1774 senesinde. Kaynarca yapılan bu mutabakatın sonunda sulh müzakerelerinin yapılacağı yer seçildi.
Sadnazam Muhsinzâde Mehmed Paşa İstanbula dönmekte iken kısa bir rahatsızlığın peşinden ruhunu tesiim etdi. Yerine getirilense izzet Mehmed Paşa oldu. Bütün bunlar olurken, Kırım hanlığında meydana gelmesi yavaş, yavaş görülmeğe başlanan değişiklikler, Cengiz hanedanına mensub han'lar sülalesinden bir gurubun, Kırım'da yaşayan ulemayitemsilen muteber bir kaç fâkih, ahalinin çeşitli bölge ve mesfek temsilcisinin meydana getirdikleri mâruzât heyeti, Dersaadet'e gelip, padişahın kapısına müracaatta bulundular. Meramları; eskiden olduğu gibi, Kırım'a hân tâyini devlet-i âliye elinde olması, bayram ve cuma namazları esnasında hutbe'nin hilafetin temsilcisi Osmanlı padişahının adına okunması, basılan paralarda Padişah hz. lerinin tuğrasının bulunması, talebieri-nin kabul edilmesiydi. Yapılan bu müracaattaki maruzat; Ab-dülhamid-i evvel tarafınca büyük memnuniyet ve iştiyakla karşılandı. Bu hususun henüz teati olunmamış, hatta tasdiki yapılmamış kaynarca sulh antlaşmasına idhâli hakkında re-isülküttap efendiye haber salındı. Reisefendi; Rus başkuman-danı Romanzof'a gönderdiği talebnâmede yazdığımız teklifin imparatoriçe nezdinde nazar-ı itibara alınması hususunda delâletini rica etmişti. Takrir ise özetle, yukarıdaki Kırım heyetinin arzuy-u hissiyatına tercüman olan sözlerdi. İlâveten Kerç kalesinin ve esirlerinin hususunu belirten taiebden vazgeçilmesi vardı ki, Rusya bundan da feragat yoluna giderek istenenleri kabul etti.

Böylece de, Kaynarca antlaşmasını her iki taraf tasdik edip, birbirlerine gönderdiler. Tarih: 1188/1774 idi.
Rusya'nın da kabul ettiği statü içinde Sâhib Giray'a hanlık tevcih edilmiş bu seferde ahali ve maruzat gurubu yeni hân'a muhalefet etmişler, bahse konu Sahib Giray tahtına oturamı-yarak, binmiş olduğu bir gemiyle İstanbul'a gelmişti. Aynı zamanda bu zata muhalefet edenler padişah katına .müracaatla Devlet Giray'ın hanlığa nasbim istida eylediler. Fakat bu taleb Kaynarca antlaşması ışığı altında mütalaa olunduğunda mugayir bir talebdi. Beri yandan vaziyeti bu şekilde müracaatçılara anlatmaya kalkışmak devlet-i âliye'nin sânına nâkise getireceği için, Rus elçisi İstanbul'a geldiğinde mevzua girilicektir mealinde bir cevapla iktifa edilirken, Sahib Giray'a da, yakın bir mahalde oturması için ikametgâh tahsisi yapılmıştır. Bu sırada zaman 1189/1775 tarihini gösterirken, sadnazam İzzet Mehmed paşa ile şeyhülislâm İbrahim efendi arasında husule gelen geçimsizlik, önce sadrazamın azlini, yerine Derviş Mehmed paşanın getirilmesine, çok geçmeden de, şeyhülislâm efendinin makamdan ayrılması gereğinin hatırlatılması geliverdi.

Şark'daki Sıkıntı

Akkâ bölgesinde isyanını devam ettiren meşhur Şeyh Tâhir'in terbiyesi ve cezalandırılması işini Kapdan-ı Derya üstüne yükleyen devleti âliye, Şam valisi, Sayda eyalet valisi, Kudüs mutasarrıfı paşalarla Şam sahilleri muhafızlığına nasb edilen, Cezzar Ahmed paşaca da selâhiyet ve emir vermişti. Akkâ kalesi içinde bulunan şeyh Tâhir donanmanın sahilden bombardıman yapmasına mukabele etmek için emrinde bulunan mağribî denen askere toplarıyla ateş emri vermesine rağmen, bu mağribiler biz Osmanlı devletine ateş açmayız çünkü; biz Osmanlı askeriyiz, dernek suretiyle verilen emri uygulamaktan sarfı nazar eylediler vaziyetin geldiği nâzik
durumu hisseden, Şeyh Tâhir'in, atına binip kale kapısından kaçtığı sırada mağribilerden, çok nişancı biri attığı tek kurşunla, bu asiyi bir daha kalkmamacasına yere serdi.
Mağribiler Akkâ Kalesinin kapılarını, Cezzar Ahmed Paşaya açtılar. Çok geçmeden; Sayda eyaleti valiliğinin Cezzar'a verildiğini görüyoruz. Ayrıcada vezaret rütbesi ihsan edildiğini öğreniyoruz. Sadnazam Derviş Mehmed Paşa'nın devlet idaresinde şâhid olunan engin müsamaha ve rahatına düşkünlüğü geminin bu kaptanla yürüyemeyeceği intibaını verdiğinden azline gidilip, yerine Darendeli Mehmed Paşa boşalan makamı hakkıyla doldurmak niyetiyle getirildi.
1190/1777 bu sırada Rus elçisi İstanbul'a gelmiş sefarete yerleşmişti. Pek uzun süren müzakereler sonunda Kırım ahvali hakkında varılan karar, devlet-i âîiye'nin Kırım'da bulunan Devlet Giray'a, hân'Iığını meşrulaştıran menşurun postalanması oldu. Fakat bu seferde Devlet Girayı istemeyen Rusya yanlısı gurup hareketi bir isyana çevirdi. Devlet Giray da İstanbul'a kaçmaktan başka çare göremedi. Rusya'ya bel bağlayıp onlara hayranlığını devamlı belirten,

Şâhİn Giray Rusyanin koruması altında Kırım'a hân oİdu! Yanına da Rus ordusundan biri, imparatoriçe tarafından, yaver sıfatıyla yerleştirildi. İdare hân'ın elinde gözükmekle beraber, yaverin müdehalaleri bir vesayet İdaresini haber vermekteydi. Bütün bunlara karşılık Osmanlı devleti infial içinde olmakla birlikte Rus elçisini adamakıllı bunalttı. Hatta savaşın kapısını da aralama niyetinde olduğunu Rusya'ya olsun, elçinin bizzat kendisine olsun hissettirdi. Ruslar ise geçen savaştaki yaraların henüz kapanmamasının farkında olarak, savaşı getirecek tırmanmayı önleme çalışmaları arasında tercihini, sulhu devam ettirmekte seçerken, her ihtimâle karşıda, başkumandan Romanzofu Özi Kalesi civarında toplanmış Rus askerinin, başına gönderme tedbirini de ihmâl etmedi.
1191/1778 Şahin Giray'ın hanlığını, bildirmeye geien bir heyet Osmanlının soğuk muamelesi karşısında ve bu hanlığı tanımaz davranış göstermesinden ümidini keserken, devlet-i âliye daha önceleri, Kırım ahalisi tarafından hân'lığa, seçilmiş bulunan eski hân'iardan Selim Giray'ı bu hanlık vazifesine nasb etmiş ve Kırım yarımadasına göndermişti.

Kaynarca Antlaşmasındaki Yanlışlık

Bahse konu antlaşmanın; Kırım ile alakalı maddesinin sosyalite bakımından bir gerçekçiliğe dayanmadığı rahatça tesbit edilebilir meydana çıkan ihtilaflar yüzünden. Bu antlaşma icabına göre azil ve nasbin Tatar halkın tercihine bira kılması, bu ahalinin mizacına uygun düşmediğinden fırkalara bölünmelerini getirdi. Bu bölünmelerin, tercih farkından kaynaklandığını ileriye sürmek zaittir. Burada sürüp giden bu telakki farkı Rusya ile Osmanlı arasında soğuk savaşlara gebeydi ve bu soğuk savaşın ortaya koyacağı yavru bir sıcak harp olabilşirmiydi? Bu sorunun cevabını aramaya koyulmak için iki devlet arasında müzakere cihetine gidilmesi kararlaştırıldı.
Kırım bir bombaydı! Elde mi patlayacak, yoksa bey'demi patlayacaktı? Kırım meselesi hakkında yapılan Rus elçisine konuşmalar, elçi tarafından son derece mülayemetle karşılanıyor, hemence Petersburga gideyim cevabıyîa karşılanıyordu. Gidişi esnasında devlet-i âliye kendisine pek hatırşinas davranıyordu. Rusya'ya gitmiş olan elçi orada ciddi bir çalışma yapmıyor, oturup oturup İstanbul'a avdet ediyor, oyalayıcı cevaplarla vakit kazanmanın çarelerini bulabilmekteydi. Demekki; bu elçinin değil, Rus devletinin oyalama politikasıydı. Sonunda Ruslar Kırım'a kalabalık sayılacak miktarda asker çıkararak Şâhingiray'ın yanında yerlerini aldılar. Bunların ahali arasında askerlerini barındırmaları, Kırım Tatarlannın büyücek kısmında anlayışlarına mugayir bir hâl oiarak telâkkiye sebeb oldu. Bu gurup, Kuban tarafında bulunan Tatarlarla birleşme suretiyle gayrimemnun oldukların: beyan ettiler. Şâhingiray hakkında hân olarak kabul etmeyeceklerini belirttiler.
Talebin kaale alınması beklenirken, askerlerin üzerlerine geldiğini gören Tatarlar mukabele etmekden geri durmadılar. Böylece ortaya sıcak bir savaş çıkmış oldu. Bu savaşda iki tarafın uğramış olduğu kayıp pek fazla idi. Tatarlar

yine bir takım kimseleri, Babıâli'ye gönderip, istimdad eylediler. Devlet-i şahane bu feryadlara ilgisiz kalamayıp yaptığı değerlendirme toplantısında, çeşitli gemilerle Kırım'a 12 bin kişilik askeri kuvvet gönderilmesini, ancak Kaynarca sulhunu ortadan kaldıracak harekâttan içtinab edilmesi hususunda prensip kararı alırken, Lehistan hududundaki Osmanlı topraklarına yakın yerlerde askerlerini toplamakda olan, Rusya'ya karşı Kırım ve İsmaiyl civarındaki kuvvetlerimizi yönetecek, seraskerlikler kuruldu. Ayrıca tertip edilmiş bütün bu kuvvetleri teşkilde taşınan maksadın, Kırım'a yardım niyetiyle yapıldığının İstanbul'da, elçilikleri bulunan devletlere bu elçilikler vasıtasıyla bildirim yapılmas: kararı alındı. Rusya; Kırım'da sağlamış olduğu serbestilik görüntüsü altındaki ortalığı karıştırma harekelinin meyvelerini devşirmeye başla-mışdı. Tatarlarda biraz hareket hâlinde olan çabuk davranmayı, bu sistem adetâ guruplara parçalanma neticesi vermişti. Hân'lığa tâyin olunmuş şahsı bir gurup tutma eğilimine girerken, diğer gurup bu tâyini geçersiz kılmak için, çalmadık kapı, aramadık çare koymuyordu.

Bu kapılardan en önde geleni şüphesizki devlet-i âliye idi. Ruslar; Kırım ahalisinin içine attığı istiklâliyet tohumu hasebiyle amaline muvaffak olmuşsa da, Osmanlı devleti ile sırf bu yüzden, sıksık gerek savaş alanlarında gerekse mütareke masalarında karşı karşıya gelmek gibi bir sıkıntıya maruz kaldığını da görmekteydi. Şâhingiray'ın hanlığı tarafını tutan Rusya karşısında Osmanlı devleti ecnebi devletlere Kırım'a muavenet etme haberlerini İstanbul'da bulunan elçilikler vasıtasıyla duyurmaya çalışırken diğer yandanda Kırım'a Selim Giray adlı eskiden vazife yapmış hânı göndermişti. Rusya'nın gönderdiği kuvvet ile Kınm'lı, Rus muhaliflerinin mücadele-sindeki meşkûk görüntü, Selim Giray'ında firar yolunun yolcusu olarak İstanbul'a kapağı attığını görüyoruz.

Darendeli Mehmed Paşa bazı hususatta rıza-İ devlete mugayir hareketlerin seyircisi, rahatma düşkünlüğü ve işlerinde pek ehli olmadığı, anlaşıldığında azil yoluna gidildi. Sadaretinin l/eylûl/1778'de son buluşunda 1 yıl, 5 gün sürmüştü. Yerine, Yeniçeri Ağalarından, Kalafat Mehmed Paşa getirildi. Rusya'ya karşı savaş açılıp açılmaması, tereddütleri yaşanırken donanmay-ı hümayun Beşiktaş önlerine çıkarıldı. Orada demlenmeğe başladı. Devletin idarecileri savaşın yapılıp yapılmamasını tartışırken, birisi de donanmanın geçen sefer uğradığını hatırlattığı felâket, mezkûr filonun akıbetinin aynı olması endişesinin ağır basması buna karar için biray geçmesi beklendi. Babıâli; harb ilânını deruhde edemeyeceği kanaatinde ittifaka vardı. Sonunda gemileri, Kırım'ın bir limanına gönderip, gövde gösterisinde bulunma yolu seçildi. Beri yandan Rusya başkomutanı Romanzof ile haberleşme yolunu açtılar. Kırım'dan Rusların askerlerini çekmeleri mevzuunda müzakereler başlatıldı. Donanma ise, Sinob'a geçmiş, oradan Anapa'ya uzanmış, Karadenizin sularında seyr-i sefâin eylemekteydi. Bu sırada Romanzof'la yapılmaya başlanan müzakerelerden, bir netice çıkmayacağını kestiren Babıâli, Serasker ve Kaptan-ı derya'ya gönderdiği bir yazılı emirle, Kırım veya Taman civarında savaşa hazır, ancak Rusyanın başlatmasını bekleyen anlayış dahilinde teyakkuz duruma yatması bildirilmişti.

Rusya'nın savaşacak takati pek yeterli olmadığından durumlarını belli etmeden savaşa hazırmış şeklindeki politik davranışı kendi nâmlarına başarılı sayılmalıdır. Fransızlar ise; geçen defaki gerginlikte Osmanlı devletini savaşa şevkteki gayretlerini, bu sefer ki çekişmede, kullanma istikametine çalışmadı. Donanma ise, Kış fırtınası ile meşhur Karadeniz havasından kurtulmak için, İstanbul'a avdet etmeyi yeğledi. Rusların Kırım'daki varlıkları müslümanların canını çok sıkıyor. Onları Ruslara karşı tahrik etmekde en önemli unsur dinin emirleri olmaktaydı. Öte yandan İstanbul ahalisinin donanmanın Karadenizden savaşsız dönmesi hususuna sıcak bakmadığı, Ruslara karşı kinlerinin ve düşmanlıklarının ziya-deleştiği görülürken, iki kalyoncu nefer yolda gördükleri Rus elçisini öldürmek azmiyle saldırılarına hedef yaptılar. O anda gördükleri Rus elçisinin şahsında Rusya ordusunu cezalamak niyetini taşımaları idi. Yoldan geçenler Rus elçisinin hayatını bu iki neferin saldırısının feci sonundan kurtarmaya muvaffak oldular. Kaptanpaşa bu saldırıyı gerçekleştirenleri te'dip etmekden kendini alamadı.

Eflâk Ve Buğdan Kürgüsü

Rusya; Eflâk ve Buğdan üzerinde öyle sistematik tarzda yürütmekteydi ki, meydana gelen karışıklıkları önleyemeyen yerel yönetimin, değiştirilmesini teklif dâhi edemez hâle getirmiş bulunan Kaynarca antlaşmasının seyyiatı idi, Rusya'nın ekmeğine yağ süren. Ayrıca bahse konu antlaşmanın Tuna kıyılarındaki imtiyazlı Rus ticaret gemileri, büyük bir serbestiyet içinde dolaşarak zenginleşmeleri bölge ahalisne pek giran gelmekteydi. Bu sırada yine harb emareleri, kendini göstermeğe başladığından, Osmanlı limanlarında bulunan
bütün Rus ticaret gemilerini tevkif etmek aklına geldi, devletin.

Zend Kerim Ve Katerina Uyuşması

Rus gemilerinin, Osmanlı limanlarında tutuklanması haberi Katerina'nın kulağına gittiğinde İran'ı yönetmekde olan Zend Kerim hân'a işbu imparatoriçe Katerina'dan bir haber gitti "Ben, Rumeli üzerinden, sen ki Zend Kerim hân Anadolu üzerinden Osmaniyan ülkesine dalalımda ona zararlar verelim" diyerek devleti âliye'ye savaş açmayı göze aldılar. Ne var ki padişahın, millet-i Osmaniyan'ın, şansı bu ittifakdan, bir zarar görmemesi olmuştur.
Sultan 1. Mahmud hân devrinde İran'daki şah, şiiler tavafından öldürülünce ortada boşalan şahlığa geçiş yolu kalabalığa varan taht namzetlerinin arasında bir hayli zaman alıcı mücadele başlamıştı. Neticede bu kavgada yer alanların arasında, Kaçar kabilesi reisi Mehmed Hüseyin hân herkesi mağlup ederek zirve sayılan şah'lığı elde etti. Daha sonra hükümet etme arzusuyla yanıp tutuşan hânların çıkardıkları karışıklıklar devam etmiş Zend Kerim adıyla anılan kişi, adil ve cömertliğiyle ahaliyi kendine bağlamayı bilmiştir. Böylece kuvvetlenmiş

ve sayıca çoğalmıştır. Diğer rakiplerini yenmeye muvaffak olduğundan, İran'dan farisi ve Irak'ı acem topraklarını ve Horasan'ın birçok yerini ele geçirmiştir. İran'ın idaresini eline almıştır. Hiç bir asaleti olmayan şah'lık iddiasında bulunan Nâdir Şah emsali kimselerin sonunu ibret olarak almış, şahvekili unvanı, başşehir olarak, Şiraz'ın tes-biti ve seçimini yaparak hükmünü sürdürmeye başlamıştır. Beri tarafdan Basra, İranlılar tarafından istila edilmiş olduğundan orada başbuğluk vazifesi yapmakda olan Alî Mehmed hân, İran hükümeti kararlarına uymayan, Müntefik aşiretini itaata sokmak için onbîn kişilik süvari kuvvetiyle üzerlerine vardı. Müntefik aşiretinin mukabelesi pek şiddetli oldu, İran kuvvetleri feci bir mağlubiyete uğradılar. Buna bağlı olarak da Ali Mehmed hân yapılan savaşda öldürüldü. îran askerlerini, Araban halkı ve askerleri kovalamağa başladı. Yakaladığını katleden Araban'ların elinden, sadece otuzbeş kişi kurtulup, Basra'ya dönebildiler. Kerim hân'ın kardeşi Sadık hân topladığı kuvvetli bir orduyu Basra'da muhtel olan asayişi tesise koştuysada, aldığı hezimet üzüntüsünden Zend Kerim hân yatağa düştü ve kısa zamanda ölüm kapısını çaldı. İran'da otuz senedir mevcud olan asayiş bozulmaya başladı. Devranı hükümeti ele geçirmek için koşuşturan kişiler arasında hedefe varan Zeki hân, Kerim hân'ın oğlu, Ebulfet-tah hân'ı babasının makamına oturtmaya muvaffak oldu. Nevarki; Sâdık hân; gitmiş olduğu Basra'yı bırakıp, hemen geri döner ve tahta çıkmış Ebuîfettah'ı bulunduğu makamdan indirip, etbaını hapse atmış kendi de hükümeti ele geçirmiş oldu. Bu seferde Ali Murad hân adlı biri ortaya atılıp, sadık hân'ı tasfiye etti. Başkent Şiraz'ı dokuz ay süren muhasara neticesinde ele geçirdi. Bu arada hem Sâdık hân'ı, hem de Ebulfettâh hân'ın idamlarını kararlaştırıp, tatbik eyledi. Murâd hân; dört sene süren dönemin ardından vefat ederek bu dünyadan göç etti. Yerine kardeşi Cafer hân geçti bu da, beş sene hüküm sürdü. Ölümünde Cafer'in oğlu Lütfi Ali hân geçtiyse de bunun dönemi iki seneye varan büyük karışıklıklara sahne oldu. Zend Kerim devrinden bu tarafa Irak Acemi topraklarında hayat sürmeğe çalışan Kaçarların reisi Ağa Mehmed hân, Zend sülâlesinin sonuncusu Lütfi Alibey'i öldürerek şah olmuş, Tahran'ı başşehir yapmıştır. Bu sırada tarihler, 1205/1791'i göstermekteydi. Fakat bu olayların sona erdiği mezkûr târihde Osmanlı devleti tahtında, 3. Selim oturuyordu.

1193/1779'da Basra'yı terk eden, Sâdık hândan sonra bu sancağı başıboş bırakmamak için bundan böyie Bağdad vilâyetine bağlanması kararı alındı. Rus imparatoriçesi, sözle anlaşmış olduğu, Zend Kerimle, çıkan gaileler yüzünden müşterek hareket imkânı bulamadıydı. Kendisi de, yalnız basına Osmanlı devletiyle savaş yapma cesaretini bulamadı. Fransa ise; Rusya İle devlet-i âliye arasındaki anlaşmazlıkların, müzakere tarikiyle neticelenmesine bir hayli mesai tahsis eyledi. Osmanlı murahhası Abdürrezzak Bahir efendi Aynalı-kavak sarayında yapılan uzun muhavereler sonunda dokuz maddelik bir antlaşmaya imza kondu. Ancak bu antlaşmada umumiyetle Rus amaline daha yatkın bîr vaziyet arzediyor-du. Yapılan antlaşma mucibince Ruslar, üç ay içinde askerini Kırım'dan çekecekti. Mevcud hân'ın yaşadığı müddetçe hanlığı kabul edilmiş

oluyor, serbestilik Kırım'da kökleşiyor, böylece de, Osmanlı devletinin Kırım üzerinde hilafetten doğan mânevi haklarından başka birşey geriye kalmamış oluyordu.
1193/1779 Katerina; Kırım hakkında beslediği amaca, vâsıl olmanın sevinci içinde, Osmanlı padişahına, heyet-i vükelâya hâttâ kendi elsine pek kıymetdar hediyeleri adetâ yağdırmaktaydı. Bir misâl olmak üzere, kendi elçisine yaptığı hediyeler tesbit ettiğimize göre şöyledir: bin tane kölenin çalıştığı arazi vermiştir. Arabuluculukda gayretleri görülen Fransa b. elçisine bir madalya ve ellibeşbin ruble kıymetinde hediye verildi. Ayrıca senede altıbin ruble senelik maaş bağlandı. Çok geçmeden Şâhingıray'ın hân'lığına, padişah-ı şahanede anlaşma mucibince onay verdi. Kızıl Denizde hare-nıeyn-i muhteremeyn-i muhafaza için ecnebi gemilerin seferinin Cidde limanının ötesine geçmesi yasak kılınmışken, geçmiş satırlarda da izahını yaptığımız Bulutkapan Ali bey'in şeyhülbeledliği esnasındaki isyanı döneminde Habeş sahilinden Süveyş iskelesine gelen, İngiliz kaptan, Bulutkapan Ali bey'e bazı hediyeler vererek gemisini iskeleye bağlama iznini elde etmişti. Buna muttali olan diğer devlet elçileri herkese izin çıktı şeklindeki kasıtlıca telâkkileri ile bölgeye üşüşmeğe başladılar. Verilen gümrük ücreti, bölgede meydana gelen hareket inkişaf ettikçe etti. bu sırada Süveyş'e, bir han yapılması harekâtına geçilmiş, hâttâ ikmâl edilmiştir.
Mekke Şerifi bu durumu Dersaadete bildirip, müsaade istediğinde İstanbul buna mümanaat ettiği gibi hemen İngilte-renin İstanbul elçisini vaziyetten haberdar edip buna müsaade olunamayacağı söylenmişti. Elçi; kendine yapılan şikâyetiderhal Londra'ya bildirmiş cevabı beklemeye başlamıştı. Fazlaca geçmediki Londra'dan gelen talimat, 1192/1778'de ocak sonunda Süveyş denizinde, İngiliz bandıralı gemi görülecek olursa, gemi ve içindeki yükü müsadere, mürettebatı esir olarak kullanilabile, veya toplar ile batırıp sulara garke-debilir şeklinde oldu. Sadrıazam Kalafat Mehmed Paşa da geçen zaman içinde yetersizliğini saklama imkânı bulamaz hâle geldiği gibi, üstüne üstlük İstanbul'un maruz kaldığı pek büyük yangınlar adamın uğuduluğunu münakaşalı hâle getirdi.
Ahali ise, kimden memnun olmuş ki bundan olsun düşüncesi ağır bastığından azledilmekten kurtulamadı. Sadaret Seyyid Mehmed Paşaya tevcih buyruldu. Güzel hizmete gayret sarfederken, Karavezir diyede şöhret bulmuşken 44 yaşında geldiği sadarette 1 yıl, 5 ay, 29 gün kaldı. 6/rebiülev-vel/1196-19/şubat/178l'de salı günü öldü. İzzet Mehmed paşa 2. defa sadarete getirildi. Seyyid Paşa; bilhassa kendinden Önceki, büyüklüğü müthiş yangınlardan, zarar görmüş bulunan İstanbul'u adetâ yeniden imâr etti diyebiliriz.

Kırım'ın Derdi

Günümüzde yaşamakta olan insanlar; (2000'ler) görmek-telerki, dünyada devletler arasında ara sıra kaşındığında büyük ihtilatlara sebeb verebilecek meseleler vardır.

Arab âleminde İsrâil-Füistin meselesi (bizde Filistin taraftarıyız. M. H), ülkemiz Türkiye ile Yunanistan arasında başta Kıbrıs meselesi, olmak üzere, kıta sahanlığı, Batı Trakya Türkleri, hava koridoru, adalarla ilgili ihtilaflar, Hindistan-Pakistan arasında Keşmir meselesi zikredilebilir. İşte Kırım meselesi o zamanlar Osmanlı-Rusyay'la ilgili soğukluğun, kanlı savaşların bir önemli sâikini teşkil ettiğini, 1. Abdülhamid dönemini tetkik ederken daha fazlaca hissedebiliyoruz.

Bunun sebeblerinden birisi, Deli Petro vasiyetini uygulama tatbikatına girişmiş olan KaterİNa'nın azmi idi. Bizim artık çapdan düşmeye başlamış olduğumuz devire rastgelen Kırım, kendi içindeki, kararsızlık, münaferat, tercih çokluğu, din-i ve milli düşman Rusların, sahte bağımsızlık vaadlerine islâmi ölçüleri kullanmak suretiyle teşhis koymamaları sıkça, Osmanlı-Rus çatışmasına zemin ve sebeb hazırladılar.

Yukarıda bahsettiğimiz islâmi ölçüden kasıt şudur. Kim büyük parçayı bırakıp, egemenlik arzusuna kapılırsa bölücü olmanın istikametine girmiş demektir. İslâm dini bölünmeyi değil, birleşmeyi emretmektedir. Günümüzde Türkiye devleti, târihinin yüklediği misyonla, dünya müslümanlarını devlet tecrübesi şanlı mazisi ile toparlayabilecek güce sahip yegâne odak olarak görünmektedir. Bundan ayrılmayı düşünen kim varsa sadece kendilerine değil, islâm dinine de kötülük yapmaktadırlar. Bir istidrad olarak sayfamıza aldığımız şahsi an-layışımızın, dünya tarihi içinde hiçbir milletin bizim sahip olduğumuz parlak ve de berrak maziye sahip olmadığının idrakinden gelmiş olduğunu söylerken hiç de müterеddid değilim.

Şimdi de, Rusya-Osmanlı-Kırım üçlüsünün aşağıya alacağımız safhasına gelelim. Kırım meselesi Osmanlı devleti ile Rusya arasında yine soğukluğa gebe hâle geldi. Şâhingiray; Rusya ve alafranga denen anlayışa meclubiyeti dolayısıyla işret, zevküsefa ençok yapdığı işlerdendi. Askerlik yaşını ikmâl etmemiş gençleri askere almaya zorlar, rıza göstermeyenleri hemen idam ettirirdi. Ahali üzerinde kendini hissettiren ağır vergiler, kazançlarının çokçok üzerinde olduğundan ezilmekden de kötü bir haldeydiler. Şer'i şerife mugayir hareketler, Kırım'da bulunan bütün evkaf malını geçersiz kılmak anlayışı hüküm sürmeğe başlamıştı. Bütün bunlara ilâveten Rusya imparatoriçesi Katerina'ya gönderdiği bir yazıda kendisine rütbe tevcih edilmesi talebinde bulunması, bu talebe uygun olarak da, miralaylık rütbesinin verilmesi, Şâhingi-ray'ın bunu iftiharla kullanması, esasen onurlarına çok düşkün olan Tatarları çokça üzmüştü. Artık; Şâhingiray bir Tatar topluluk hân'ı değil, kısm-ı âzami kendisinden nefret eden Tatarların başında, her an yuvarlanıp yıkılmaya hazır bir kavuk gibi durmaktaydı.

İşte istenen olmuş, ahali birleşmiş, Şahingiray'ın kardeşleri, Bahadır Giray'ı hân ve Arslan Giray'ı Kalgay ilân etmiştiler. İstanbul'a gönderilen bir heyet, Bahadır Giraya menşur istemekle görevlendirildi. Beri yandan Rus general Roman-zof, Şahingiray'ın yeniden tahtına geçebilmesi için bir kaç tane gemiye bir miktar Şâhingiray taraftan bindirildi ve Kırım sahillerindeki limanlara çıkarılarak,

Şahingiray lehinde tezahürat yaptırma yoluna gittiler. Fakat; bu propogandalar bir iş göremedi.
Babıâli; Ruslar ile yapılmış bulunan Kaynarca antlaşması gereğince, Kırım'a hân nasbi, azli veya tâyini gibi hususlarda selahiyetleri olmadığının idraki içinde, Rusya ile aranın bozulması taraftarı da değildi. Bir tarafta Kırımlıların İsrarı, öte yandan Rusya ile kavga çıkmasını istemeyen Babıâli'yi iki ateş arasına itmişti. Reis'üi Küttap efendi, Rusya elçisiyle bu konuyu görüşmeye çalışırken, elçiden aldığı cevap, bunları konuşmaya mezun olmadığını söylemek oluyordu. Tavsiyesi ise; direk olarak talebi Petersburga götürmek gelecek cevaba göre müzakerelere oturulup bir şekli yakalamak lâzımdır şeklindeydi. Reis efendi bu tavsiyenin gereği olarak impara-toriçenin, hariciye nezâretine mufassal bir yazıyı gönderdi. Oradan gelecek cevaba kadar, Kırım'dan gelmiş bulunan heyete İstanbul'da oturup beklemeleri için kalacakları yeri gösterdiler.
Rusya imparatoriçesi, Osmanlı hakkındaki gizli ve haris isteklerini yerine getirecek düşünceye bağlı kalmakla birlikte, sırdaşı olan general Potemkin, bu düşünceleri kuvveden fiile çıkarabilmek için evvelâ Kırım'ın istilâsının gerektiğini, bunu yapabilmenin de ilk önce, Avusturya imparatoru Jo-zef'in tasvibini alma şartı bulunduğunu buna bağlı olarak da, ilk önce onunla bir antlaşma yapmak lâzım geldiğini ifade eylemişti. Potemkin'in tavsiyesi ile Katerina'nın tasavvuru birleştiğinden, Hemen bir istişare meclisi topladılar. Bu toplantıda Rusya başvekili Panin, bu hususda Prusya devleti ile ittifak lüzumu siyasi tercihimin basında gelir mütalaasında bulundu.
Prusyayla, Avusturya biVbirlerine hasım olduklarından, Prusya ile yapılacak ittifak, otomatikman Avusturya'nın dostluğunu kaybetmek demek olacağından ve böyle olması da Katerina'nın tasavvuruna aykırı olduğundan başvekil Panin'in teklif yerine geçen mütalaası, imparatoriçe tarafından net bir şekilde red olundu. Böylece general Potemkin'in söylediği yolu tercih etmiş oldu Çariçe. Lehistan'da Mohili isimli yere gitti. Avusturya imparatoru Jozef'i de yanına davet etti. Buluştular. Katerina; buluşmada Osmanlı devleti hakkındaki tasavvuratını birbir Jozef e anlattı. Osmanlı devleti topraklarını birbir'eri arasında bölüşmek, bir takım yerleri de Yunan ahaliye verir görünerek onları anarşiye imâle etmeyi kurdular. Bütün mevzularda ittifak edip, gizli bir antlaşma imzalamayı gerçekleştirdiler.
1195/1781 Artık yapacakları iş, Kırım istilasını gerçekleştirmek ve bunu temin içinde, lâzım gelen şartları oluşturmaya başladılar. Kırım hân'ı Şâhingiray meydana gelen karşık-lıklar yüzünden Potemkin'den yardım talebinde bulundu. Durum bu vaziyete gelince Şâhingiray, ahalinin istediklerinin aksine bir teskin etme yoluna sevk olunuyordu. Onu bu yola sevkeden Rus gizli servisleri aynı zamanda ahaliyi de, bir an olsun tahrikden geri durmuyor, tâbir caiz ise bir yahudi düzenbaz gibi "hem sandalı sallıyor hern de fırtına var" diye bağırmaktaydı. Potemkin ise yardım talebini olumlu karşila-yıp, Kırım'a gelmiş Şâhingiray'ı daha da yakından kontrol altına almış oluyordu. Şâhingiray Kırım'da bulunan kardeşi Bahadır Giray'ı hapse tıkarak tesirsiz hâle getirmişti.

Ruslar ise; hudud boylarında ki asker sayısını çoğaltmağa, cephane ve mühimmat eksikliğini gidermeğe uğraşıyordu. Bütün bunlara ilâveten Şâhingiray Özi kalesinin Kırım hu-dudlarına dâhil olması gerektiği hususunda ikna edilmiş böylece hân, asırlardır akla bile gelmeyen bu dolduruşun arkasında yatan hâin plânı tesbit edemiyor, saf saf Özi'yi devlet-i âliye'den isteme hamakatini de işledi. Bu arada Rusya ile Avusturya arasındaki gizli antlaşmayı haber almış bulunan devlet-i âliye hudud boylarını kuvvetlendirme, yapıları sağ-lamlaştırma seferberliğine girişdi. Macaristan, Erdel içlerinde, arasıra bir takım askeriye ile alakalı tatbikatlarla gövde gösterisi yapmayı elzem buldular. Hassasiyetleri münasebetiyle gerek Eflâk'da, gerekse Anadolu'da birer seraskerlik ihdas olundu.
Bütün bunlar Rusların rahatça hareketini engelleyemedi dersek doğruyu söylemiş oluruz.

Fransızların Ruslara Yaklaşması

Ruslar önceleri İngiltere ve Prusya ile beraberken, Fransız-iari Rusya'ya yaklaşır görmeye başlamıştık. İngilizler bunu gördüklerinde bir çekiliş yaparak Rusya'ya mesafeli davranma yöntemine geçdiler. Tabii Prusya'da, Rus-Avusturya gizli antlaşmasına muttali olduğunda Rusların uzağına geçmeği tercih etti. Bu arada devlet-i âliye reis'ül küttebı Mehmed Hayri efendi, Rusya'nın İstanbul b. elçisiyle görüşmeğe başladı. İlk toplantı yapıldığında elçi Yenikale komutanından gelmiş bir mektubu ibraz eyledi. Mehmed Giray adlı biri sekiz-dokuz ay önce Soğuca ve Anapa'ya gidip yanındaki beş kıta ticari gemi ile sadrazam neferi olarak, Nogay tatarlar! vesa-ireden Akkirman ve Bucağ'a geçmek isteyenleri nakletmeğe Osmanlı devleti tarafından vazifelendirüdiği, kendisi bütü~î kabileler üzerine başbuğ olup, Kabartayı dahi bir tarafa celp için sadrazam, çukadarını o tarafa göndereceğini ve Soyu-cak muhafızı Ali bey, oralara gelip, yine döneceğini ve o havalinin, kendisine vazife olarak verildiğini beyan etti. Şeklinde sözler söylediğini bildirdi ve elçi, işin aslı olup olmadığını, Reis efendiden öğrenmek istediğini beyan eyledi. Bunun üzerine reisefendi vaziyeti şöyle özetledi "Devlet-i âliyei.in bu işteki tutumu, yapılmış olan ahdîn hududu içinde olup, Kuban nehrinin berileri yâni Anadolu tarafında bulunan Abaza veya Çerkeş kabileleri Soğucak ve Anapa arazisi Osmanlı devletimizin mülki ve insanı da kendi tebasından olduğu ve Mehmed Giray, adlı kumandan ve Çerkeş kabilesi ve Abaza kabilesinden Hacı Hasan bey'le birlikte bazı ihtiyarlar İstanbul'a gelmişler. Kale'nin maâş-ı askeriyesini ve memleketin niza-mına aid işlerin düzenlenmesini taieb eden dilekçe getirmişlerdi. Bir kaç yüzbin kişilik nüfusa mâlik olan, bu kabileler sizlen yaptığımız ahde aykırı iş yapmasınlar diye, bölgeyi nizama mugayir hareketlerden, muhafaza düşüncesiyle muhafız olarak Ankara mutasarrıfı Ali bey'i bölgeye göndermeye kararımız vardı. Ancak Ali bey, Ankaradaki işleri henüz devretmediği için o tarafa daha gidemedi. Zaten; Soğucak muhafızlığı vazifesine başlayınca paşalığa

terfi edip, Ali Paşa unvanıyla anılacaktır. îşbu sebeblerden; geçici olarak Mehmed Giray muhafız kaimmakamı olarak vekâlet etmektedir. Bu sırada Nogaylar arasında meydana gelen ihtilafa asla karışmamaları için, iki tane talimat gönderilmiştir. Bu babda bilgi Rusya hâriciyesine duyurma yoluna gidilmiştir" Şekiin-de cevabiamiştır.

Daha sonra yapılan ikinci toplantıda mevzuu, Kefe kazasından, Nogay ve diğer tatarların üzerinde olmuş, Şâhingi-ray'ın kardeşleri tarafından gönderilmiş şikâyet dolu yazılarda Şâhingiray şer'i şerife mugayir muamele ve davranışlarından bahsedilmiştir. Ahali-i Kırım'ın artık yapılanlara tahammüle takatlan kalmadığını söz konusu eden şikâyetleri konuşmuşlardır. Padişahı müslümanların halifesi sıfatıyla müdehale edip, işleri düzeltmesi arzularını dile getirmişlerdir. Devlet-i âliye bu antlaşmayı çiğnememek için nasihat ile yetinmektedir. Ayrıca Rusyayı bu işe hakkaniyetle el koyduğu takdirde, iyi bir iş yapmış sayacağını söylemesi, bu şikâyetlerin tarihinin ise Mehmed Giray hadisesinden sonra olduğu göz önüne alınırsa, bir maksad-ı fena taşımadığı görülür, şeklinde cevaplar B. elçiyi sarsmış teşekküre mecbur kalmıştır.

Fakat; Osmanıı-Kırım ve Rusya meselesi, bir fasit dâire içine girmiştir. Neticeten Osmanlı devleti; Kırım hanlığında, ahali Şahin giray ve Bahadır giray arasında bir seçim yapmasını, hangisinde teveccüh gösterirse, onu hân yapması, hiç birini istemiyorsa kendisinin bir başka birini belirlemesi teklifini ortaya attı. Fakat Rusya hariciyesinden "o işin zamanı geçti" mealinde bir cevap çıktı. Rusya, Osmanlı ile yapacağı savaş hususunda İsveç'den sıkıntı duymaktaydı. Çünkü; Osmanlı devletinin Demirbaş Şarl'a gösterdiği muavenetten bu yana uzun ömürlü insanların yaşadığını hesaba katarsak, Ruslar, İsveç'in arkadan bir saldırısını hesaba koyuyordu. Buna binaen Katerina İsveç kralından bir mülakat talebinde bulunduysa da, kral pek yanaşır görünmedi. İmparatoriçeyi yeniden atağa geçmiş görüyoruz. Bu sefer ki davette bir şevler vaad olunmuşki, mülakat gerçekleşir.

Neticesi Rusya ile Osmanlı arasında çıkacak bir savaş da İsveç'in bitaraflığı temin edilmiş, işi sağlama bağlamak için, İsveç'in Danimarka'nın elindeki bazı yerleri alabilmesi hususunda teşviklerde de bulundu. Ayrıca ikiyüzbin ruble para yardımı yaparken, buluşma yerine gelen İsveç kralına büyük riayet ve hürmet göstermişti.

Sadnazam Yeğen Mehmed Paşa, geldiği makam-ı sadarette pek göze batar bir iş göremediğinden azli yoluna gidildi. Yerine ise Kethüda Halil Hamid efendi tâyin edildi. Bu arada Bahadır Giray'ın yerine hân yapılmış bulunan Şahin giray'ın istifa edeceği şayiası çıktı. Kuban taraflarında kendisinin inşa ettirdiğinin bildirildiği Eke isimli kalede oturmayı seçtiği söylendi. Bu haber Rusların, hân'liği mülga kılıp, Kırım'ı tam istilasına alabilir endişesini doğurdu. Bütün bunlar endişe verici hâllerdenken, Kuban muhafızı Ali paşa'nın kethüdası, Şâ-hingiray'ın göndermiş olduğu bir adamını katlettirince, Ruslar lâzım gelen bahaneyi çok çabuk elde etmiş olduiar. Derhal askerlerini dalgalar haiinde Kırım ve Taman'a gönderip, çıkarmaya başladı. Taman neresi dersek şöyle

anlatabiliriz:
Kuban nehrini iki büyük kola ayıran, kollardan birinin Karadeniz'e dökülmesine, diğerinin Azak denizine döküldüğü dikkate alınırsa iki kolun arasında kalan ada Taman'ı meydana getirir.
Oradan ötesi Kabartay'lara kadar uzanan geniş sahralar Kuban toprakları diye anılır. Alî Paşa kethüdasının, Şahingi-ray'm adamını Öldürmesi Ruslara istedikleri fırsatı pek çabuk verdi, demiştik ve askerlerini Tannan ve Kırım'a çıkarmaya başladığını söylemiştik. Daha da İnkişaf eden harekât Ku-ban'ı da hedefleri arasına aldı. Şahingiray Ruslara, kendi adamının hesabını Osmanlı'dan soruyorlar diye verdiği müsaade biraz sonra kendi ahalisi olan Tatarları kapsayınca acaba üzüldümü? Bu sorunun cevabını bilemiyoruz. Ancak Katerina general Potemkini Kırım'a Hatman olarak tayin eyledi. Kırım'a tekrar gelen Hatman Potemkin, yaptığı konuşmadaki sözleriyle Tatarları elan ağlatmakta olan sürprizi ortaya koymuştu. Potemkin meâlen şunları söylemekteydi: "Kırım artık serbestilik idaresine değil, imparatoriçenin himayesine alınmış, Rusya'ya bağlanmış bir tebâdır. Ancak gitmek isteyenler mallarını alıp gidebilirler. Zorluk çıkarılmaz. Kalanların ise, mezhebi ve dinlerine asla karışılmaya-caktir, yalnız Rusya'ya kalmış bulunanlar sadakat yemini yapmaya tâbi tutulup, yeminlerine sadık olmaları istenip, takip edilecekdir" dediğinde Kırım ahalisi başına gelenin ne biçim esaret olduğunu anlamış fakat savunacak ne gücü kalmış, ne de onu savunabilecek himayeci Osmanlıda güç kalmıştı.
Bir bölümü verilen hicret müsaadesini kullanarak göçmüşler. Kalmayı tercih edenler zaman ve zemine uymadaki maharetlerine güvendiler! Şahingiray yaptığının vardığı sonucu piçmanlıkla seyredip, müstakil bir krallık düşünürken, ahalisini esarete duçar eden, kendisi bir hiç mesabesine inen ve Katerina'nın senede kendisine vereceği, sekizyüzbin ruble tahsisata kalmış eski bir hân durumuna inmişti.
Bahadır Giray ise, Kırım'dan firarı başarmış, Kuban taraflarında bir kaçak gibi hayatını sürdürmüş, yedi yıl sonra İstanbul'a geldiğinde padişah ihsanı ile Tekirdağ'da bir çiftliğe yerleşerek, hayatının geri kalanını burada yaşamıştır. 1206/1792'de burada, dâr-ı beka eylemişdir.
Şahingiray ise, 1201/1788'de idam edilerek ölmüştür. Bu sırada Avusturya devleti, Cezayir korsanları tarafınca gemilerinin ele geçirilmiş olmasının hesabını Osmanlıya sorarak önemli bir tazminat elde etti. üstelik; bundan sonra gemilerini yine korsanlar ele geçirirse onlarında tazminatını isteyeceğini ve bu hususda dev!et-i âlîye'den bir senet eldi. 1197/1785.
Bir sene sonra, yâni 1198/1786'da Rus B. elçisi, Reisefen-diden randevu talebinde bulundu. Yapılan mülakatta elçi Kuban şehrini Osmanh-Rus devletleri arasında, hudud olarak kabul edilmesi ve Kırım, Taman ve Kuban topraklarının, Rusya'ya ilhak etme kararını tasdik etmesini istemek oldu. Bu tasdik hususunda, Osmanlı devletine Prusya'dan aralan bozulmaması için yarım ağızla yardımcı olur gibi beyanları oldu. Buna karşılık Avusturya ve Fransa bu hususda Rus-ya'nın tarafını tutmakla beraber, bize hiç ümit tanımaz tutuma girdiler.

İngilizlere gelince onlar diplomatik tecrübelerini bize aktarma yoluyla büyqk yardım yapmış gibi göründüler. Demektelerki;
"Kapdan Paşa, istenen antlaşmayı kabul etmez veya tasdik etmez iseniz Rusya'nın muharebeye girişeceği muhakkak. Sizin şu dönemdeki durumunuz mukavemete müsaid değil. İmzalayıp kabul ettiğinizi bir düşünün. Meseleyi bağlamış Rusları tatmin etmişsiniz ve üzerinizden elini çektiğini göreceksiniz. Buna güzelce zamanın kazanılması diye bakacak ve zamanı kuvvetlendirme yolunda kullanacak olursanız Mora'yi nasıl istirdad ettinizse Kırım'ı, Kuban'ı ve Taman'ı yeniden yed-i idarenize alırsınız" beyanlarıyla yardımcı olmuş oldular! Dış temaslar bu şekilde netice verdiğinden, iç
istişare yapılırken, Rus elçisinin talebi aciliyet gösterecek tarzda yeniden üstü kapalı tehdidi geldi. Ulema, seyfiye ve vükelâ Aynahkavak da bir imza daha atılması görüşünü pek tuttular.
Padişah 1. Abdülhamid hân irade çıkardı ve maddenin senedi imzalandı.

Batı Avrupanın Rusya'ya Bakışı

Ruslar; çok geçmeden Osmanlı devletinden, Eflâk'la Buğdan'dan alacağı bir hayli para tutan cizye, rikâbiye gibi vergilerinin tahsilinden vaz geçmesini istemişlerdi. Sadrıazam bu isteği yerine getirince, Avrupanin batı yakası devletleri Rusya'nın haddini aşmağa başladığını, Deli Petro'nun vasiyeti mucibince yaptıkları, sadece Osmanlı devletine müteveccih olmayıp, sıcak denizlere çıkmayı hedeflemiş Rusya'nın kendilerini bir gün sarsmaya başlayacağını anladıkları gibi, aslında Osmanlı devletini Ruslar ile her kapışmasında kendilerinin biraz rahatlaması Osmanlı sayesinde gerçekleş-mekteydi. Doğrusu Osmanlı devleti bölgenin devleti olarak Rus yayılmacılığının Avrupayı yutma hedefini belkide farkında olmadan geciktiriyordu. Galiba bunu öncelikle anlayan Fransa ve onun 16. Lui namlı kralı olmuştu. Batı avrupa siyasi mahafilinde tesbitlerini dile getirmiş ve Rusya'nın dolay-sıyia Katerina'nın tatlı rüyalarına karabasanı musallat etmek için, bir ittifak teşkiline prensipte karar aldılar.
ingiltere, Prusya, İspanya ve Sardunya devletleri 16. Lui'nin teklifinin muhatabı oldular. Ne varki; Fransa yüzünden Amerikada bir çok toprak kaybına uğramış olan İngilizler, teklife tok olduklarını bildirdiler. Sardunya ve Prusya yan çizdi. Fransa yandaş olarak İspanya'ya kaldı ki ikisi bu işe yetmez görüntüsü verdiler. Bu bakımdan Rusya bir açmaza düşmekten kurtulma şansını yakaladı amma, artık batı avrupa devletleri kendi ittifaklarını yapamamışlardı, yoksa Rus yayılmacılığını ve belânın büyüklüğünü hep birlikte tesbit ve itiraf etmişlerdi. Devlet-i âliye, Avusturya'nın Bosna civarında bir hayli büyüklükteki arazinin kendisine terkini istedi.
Yapılan müzakereler neticesinde teklifin oyalanarak yerine getirilmemesi kararına varılmıştı. 1198/1786 Bu arada sadrıazam Halil Hamid Paşa ile şeyhülislâm Atauliahefendi azledildiler. Yerlerine Haleb valisi Özi muhafızı

Şahin Ali paşaya sadaret, şeyhülislâmlık eski şeyhülislâmlardan İbrahim efendiye tevcih buyruldu. Bu azillerin sebebi olarak, sadrazam Kâmil Paşa "Târih-i Siyasiyye"sinde şunları ileri sürmekte:
"Müverrihler eski sadnazamın azlini ocakların mevacibîe-rini dağıtımdan ileri gelip, dörtyüz küsur kese akçeye varan zamlı maaşlarının kesmek ve maaşları, düşürmek kararı alarak tatbike konması, yeniçerinin derhal hareket hazırlıklarına başlamasına sebeb oldu. Durumu haber alan yeniçeri ağası, olanı biteni defterdar Ahmed Nazif paşaya gizlice bildirdi. Defterdar Ahmed Nazif Paşa saraya koşmuş gece dememiş, padişahı haber verme yoluna tevessül etmiş. Padişah sabah olmadan sadrıazamı azletmiş, mührü aldırmış, bahse konu paralar kadar miktarı hemen sarraflardan temin ederek sahihlerine dağıtılması hakkında irade-i seniye çıkarmıştır. Halil Hâmid paşa ıslahatçı bir vezir olmakla beraber 3. Mustafa'ya muhabbeti olup, bu muhabbetini O'nun mahdumu 3. Selim'ede gösterme şevki taşıdığı söylenir. Günlerden bir gün, meclisinde bulunduğu bir zâtın sohbet esnasında padişahın bir müddet Bursa, Edirne gibi yerlerde kalsa dediğinde, Halil Hamid paşada güya <Padişah da pek ihtiyar> demiş. Bu sözler 1. Abdülhamid'e ulaşmış bunu şehzade Selim'e saltanat yakışır şeklinde telakki ettiğinden suçlanmış ve azilden sonra Bozcada'ya sürgüne yollanmıştı. Daha sonra idam fermanı geldi ve infazı yapıldı. Şeyhülislâm Ataullah efendi eski sadrazamın tasarrufları hakkında, bir beyan vermediği gibi yanlışlarına da umursamazlığı azline sebeb teşkil etti. Ulemaya en ağır ceza olan tatbik edilerek kethüdası Osman efendi ile birlikte, deniz yoluyla Hicaz'a gitmek üzere Gelibolu'ya sürgün edildi. İki hafta sonra orada öldü.
Fakat yeni şeyhülislâm ibrahim efendi mizacı padişaha uygun olmadığından dolayı, üç ay sonra azledilerek Ankara sürgüne gideceği yer oldu. Sadrazam Aii paşa ise taşra hizmetinde başarılı olmakla beraber, sadaret vazifesini yürütecek vukufun sahibi olmadığından, ayrıca okuma ve yazmadan mahrumiyeti, saklı kalması gereken hususlara, başkalarının agâh olması mahzur teşkil etmiş olduğundan, sadaretten alınıp yerine Mora valisi Yusuf paşa'ya mührü hümayun teslim olundu. 1200/1786

.,.

Padişahın Sulha Eğilimi

-

Rus savaşını devam ettirmek savaşın sürmesi ile alakalı olmayıp sulh döneminin dahi, bir harp gibi geçtiği pek nâdir rastlanan devirdi. Padişah bu savaşın bitmesini arzusunda savaşmak karşıtı olmaktan değil, ordumuzun zaferyâb olacağına çok fazla itikat sahibi olmamaktan kaynaklandığını kabul etmek gerekir. Nitekim yapılmış olan Kaynarca antlaşmasında yer alan ağırca maddeler, bunun ispatını yapmış olur. Bu antlaşmanın pek ağır maddelerinden, bazılarını sayfamıza alalım ve düştüğümüz şartlan hatırlatmaya çalışalım: Osmanlı devletinin, kuruluşundan Kaynarca antlaşmasının imzalandığı târihe kadar <Timurlenk belâyı müstesnası haricjncle> devletimiz hiç böyle ağır bir hasara maruz kalmamıştır. Hasarın en birinci geleni; Kırım hâniığıyla Kuban ve Bucak

Tatarlarının, Osmanlı devletiyle, olan irtibatları üstüne gelen, istiklâliyet adı, altındaki maddeyi tasdik zorunda kalmış olmamızdır.
İkincisi ise; Yenikale ile Kerç, Azak kaleleri ve etrafını, Rusya'ya terk etmek, Aksu Nehrinin hudud sayılması. Üçüncü husus da; Rus ticaret gemilerine Ak ve Karadeniz sularında, serbestçe dolaşma ve ticaret imtiyazı verilmesiydi. Dördüncü can sıkıcı madde Ruslara onbeşbin kese akça tazminat ödemeyi taahhüd etmek oldu. Beşinci olarak Buğdan ve Eflâk'a verilmiş imtiyazlara genişlik tanınması ve altıncı olarak, Ruslara nerede isterlerse orada konsolosluk açabilmeleri hakkı tanınması, o güne kadar hiç imzalamadığımız şeraittendir.
Başda padişah olduğu üzere bütün devlet adamları ülkede mutlaka bir İslahata bir intizama ihtiyaçda kesin olarak ittifak halindeydiler. Bunu temin içinde pek geniş bir istişari meclis toplantısı tertib olundu. Katılım bir hayli ancak, İşin ehlini bulmak pek kabil olmadığı gibi, devlet-i âliye'nin şark hududu taraflarında çeşitli gaileler bir plânın dahi ortaya çımasına engel teşkil etti.
Târih; 1201/1787 yılını gösterirken, Koca Yusuf Paşa Rus-yaya ingiliz elçisinin teşviki, Hâmid-i evvelin arzusuna muvafık olarak Rusya'ya savaş ilân edip, ordu İstanbul'dan henüz yola çıkmışken, Babıâli'nin kapısını çalan Avusturya sefiri, elinde bulunan harp ilânını hâvi resmi yazıyı ilgililere uzatıyordu. Yazıyı okuyan harp taraftan olanlar bu haber altında bellerini nasıl bükülüyor anlamış oluyordu. Fakat sadrıazam damad-ı şehriyâri Koca Yusuf Paşa, Rusya-Avusturya menfaat birliğini evvelden tahmin etmiş olacakki vakayı sürpriz saymadı, çıkılan seferin deniz yolundan gidenlerin başına
Kapdan-i derya Gazi Hasan Paşayı, kara yolu üzerinden gitmekte olan askerin başına da eski sadnazamlardan Şahin Ali Paşa getirilmiş yollarına devam etmesi mesajı, arkalarından gönderilmişti. Ne varkî Rus cephesinde bazen biz başarılı olurken bazen de Ruslar savaşda gâlib geliyorlardı. Yanlız so-nuçda kaybeden biz olduk. Yaş, Hotin ve Ozi kaleleri, Rusların eline düşdü. Avusturya cephesinde ise; Sadrazam Yusuf paşa hemen Belgrad muhasarasını sürdürmekde olan Avusturya ordusunun üzerine atılarak pek feci bir mağlubiyet tattırdı onlara. Bol miktarda savaş ganimeti elde ederken, -Tu-na'nin öbür yakasına geçip düşman kuvvetlerini birde orada yendi. Fakat bu sırada Rusya cephesinden gelen haberler sadrazamın kuvve-i mâneviyesini sarsdı. Yoluna devam etmekten vazgeçip, kış mevsiminin gelmesiyle de İstanbul'a dönmek fiilini tercih etti. Sadnazamın zaferle dönmesi tam milleti sevindirmişken, Rusya hezimeti sevincin kursakta kalmasına vesile olmuştu.
Bütün Osmanlı milleti kan ağlarken en büyük üzüntü Sultan 1. Abdülhamide gelmiş ki bendelerinden birinin: -Padişahım Ozi karamız Rusyanın eline geçmiş! Dediğinde: Padişah sadece: -Ah! Diyebilmiş ve felcin getirdiği, pek derin bir koma'ya girmiştir. Sultan 1. Abdülhamid'in Şahsiyeti Sultan Hamid-i evvel , çok temiz kalpli, güzel ahlâklı, terakkiyi arzu eden bir kimseydi. Fakat şehzadelerin sarayda kalmaları kaidesi idareci olarak yetişmelerine en büyük engel sayılabileceğinden, Hamid-i evvel'i de bu engele çarpanlardan sayabiliriz. Yeri gelmişken bir istihfam olan şehzadelerin saraydaki dâirelerinde abkoyuluşları, taht

kavgasını tebâmn içinde değil, daha küçük olan saray dahilinde yapmaları şeklindeki anlayışa bağlamak mümkündür diye düşünüyorum. Fakat tebânın tahtın sahibine taraftarlık etmesi, padişah olsunda nasıl olursa olur mantığına dayandırılmamalıydı.
Buna bağlı olarak, sarayda kırküç sene hergün bir idam tehdidi korkusu altında yaşayan insan tâbiiki melekelerini enüst seviyede tutamazdı. Her ne kadar yaşama kaygısı içinde olduğunu söylerken amcası 3. Mustafa'yı itham etmiş olmayalım çünkü son derece yeğenlerine şefkatli davranmıştır. Korkunun, mazideki tatbikatlardan geldiğini söylemeyi ihmâl etmeyelim. Fakat daha sonra gerek 3. Selim'İn şehadeti gerekse 4. Mustafa'ya tatbik olunan kati, ileriye sürdüklerimizin pek de boş sayılmaması gerektiğini ispat eder sanırım.
1. Abdülhamid döneminin diğer ülkelerdeki muasırları şunlardiAlmanya'da imparator 2. Jozef, İngilizler de kral 3. Jorj, İran'da şah Zend Kerim hân, Papalık'da 14. Koleman ve 6. Piu, Prusya'da da Kral 2. Fredrik, Rusya'da 2. Katerine, Fransa Kral 16. Lui gibi zevattı.
Memleket içinde ise; Koca Yusuf Paşa, Yeğen Mehmed Paşa, Silahdar Seyyid Mehmed Paşa, Ferah Ali Paşa, Kapdan-ı Derya Gazi Hasan Paşa, Cezzar Ahmed Paşa, Şâir Gâlib Dede, Reisü'l Küttab Abdürrezzak Bahir efendi, Tevkii Resm'i Ahmed efendi, hanım şâirlerden Fitnat hanım, Sünbülzâde Vehbi, Esrar Dede gibi zevatdır.

1. Abdülhamid'in Hanımları

Çağatay Ciluçay tarafından kaleme alınmış, TTK. ca yayımlanmış bulunan "Padişahların Kadınları ve Kızları" adlı eserde yakaladığımız malumatta 1. Abdülhamid hân'ın onbir hanımı olduğu Yılmaz Öztuna bey onbeş hanımı olduğunu söylemekte. Buna göre yapmamız gereken, iki yazar arasında ittifak olunmayanları sonunda yazalım.
1- Ayşe Sineper-ver padişahın 4. kadınıydı. 1193/1779'da sonradan padişah olacak 4. Mustafa'yı dünya'ya getirdi. Üç yıl sonra Esma Sultan doğmuştu. 3. Selim'İn Kabakçı Mustafa isyanında tahtı bırakması üzerine 4. Mustafa'nın annesi olarak Valide Sultanlığı, oğlunun taht'tan indirilmesi ile son buldu. Alemdar Mustafa paşaya kafa tutması ile de meşhurdur. Oğlunun katli üzerine ortalıktan çekildi. Gözleri kör oldu. 1244/1828'de vefat eyledi. Eyüb'de defnolundu. Üsküdar ve Karagümrük'de çeşme yaptırmıştır.
2- Binnaz Kadın Abdülhamid hân'ın eşlerindendir. Şehzadeliğinde evlenmiş olduklarındandir. 1238/1823'de vefat etmiştir. Vasiyetnamesi pek calibi dikkattir. Kocasını vekil ettikten sonra cariyeleri azad olunacak, iskat selâtına (namaz), kefaret orucuna, fıkaranın teçhiz ve tekfinine ve mezar taşına para vakf etmiştir.
3-DiIpezir kadın 1224/1809'da vefat etmiş, Bahçekapı'da-ki Hâmidiye türbesine defnolunmuştur.
4- Hümaşah Kadın, Şehzade Mehmed'in vâlidesidir. Baş-kadın efendi olduğu

Yılmaz Öztuna bey tarafından bildirilmiştir. Vefatıysa 1193/1778'dir, Dolmabahçe ve Emirgân'da çeşmeler yaptırmıştır.
5- Mehtabe Kadın 1222/1807 sonrasında vefat ettiği anlaşılıyor
6- Mıslinayab kadın 1234/1818'de vefat ettiği sanılıyor, Nakşidil türbesinde medfundur.
7- Muteber kadın, padişahın hanımı olduğunu belirten mü-hüründeki yazıdan başka malumat yoktur. Mühürde padişahın 5. kadını olduğu yer almaktadır.
8- Nakşidil Sultan, Kafkasya canibinden Gürcü kavminden olduğunu ileri sürenler, evvelâ Martinikli Fransızlardan olduğunu haber verenleri mukni delillerle çürütmüşlerdir. Eğer Fransız olsa idi, Sultan Mahmud'u doğurduğunda sekiz yaşında olması icabederdi. 1223/1808'de valide sultan oldu. 1233/1817'de vefat etti. Fâtih'de kendi yaptırdığı türbesine gömüldü. Sultanahmed hapishanesi yanındaki çeşmeyi yaptırmışlardır ayrıca Alemdağ civarında, Sarıkadı köyü (San-gazi Beldesi) câmiinin karşısında Nakşidil Vâlidesultan çeşmesini yaptırmıştır.
9- Nevres kadın; bu hanım çocuksuz vefat etmiştir. Orta-köy semti ve oradaki yalısı uzun yıllar kaldığı yer oldu. Büyük Çekmece'deki meşhur Burgaz Çiftliği Nevres kadın'ın idi. Vefatı; 1211/1797'de vefat etmişlerdir.
10- Şebsefa Kadın, 1202/1788'de Hibbetuilah Sultanı dünya'ya getirdi. 1205/1820 yılında vefatı vukubuldu ve Zeyrek Camii civarında defnolundu. Günümüzde adını taşıyan cami Ünkapanı Manifaturacılar çarşısına giderken sağda köşededir.
11- Ruhşah Hatice kadın Sultan Abdülhamid-i evvelin büyük aşkı olup evliliği boyunca hanımına aşk ilân eden nağme ve sözleri pek meşhur olmuştur. Padişahın vefatı sonrasında hac'ca gitmiş 1222/1807'de vukubulan vefatı üzerine kocasının türbesinin avlusuna defnolunmuştur.'
Şimdi Yılmaz Öztuna bey'in kaydettiğini söylediğimiz diğer kadın efendilere gelelim.
1- Ayşe başkadın efendi vefatı 1190/1775'dir.
2- Mihriban kadın bu hanım 3. kadmefendİ olup, 1177/1762'de doğmuş, 1244/1829 milâdı 67, hicri 69 sene ömür sürmüştür. Kocasının ardından 40 yıl daha yaşadı. Eyüb'de medfundur.
3- Nükhet Seza hanımefendi vefatında tarih 1266/185O'y> gösteriyordu. Kocasının vefatından sonra 61 sene daha, ber-hayat olmuştur. Demekki öldüğünde 85 yaş civarında olduğuna göre 24 yaşında dul kalmıştır.
4- Ayşe hanımefendi olup, 1240/1825'de vefat etmişlerdir. Hâmidiye türbesine defnolunmuşlardır. 19 yaşında dul kalmış olup, 36 sene daha ömür sürmüştür kocasından sonra. Öldüğünde 55 yaşlarında olduğu sanılmaktadır.

1. Abdülhamid'in Çocukları

Padişah 1. Abdülhamid hân'ın Yılmaz Öztuna bey'e göre 28 evladı dünya'ya gelmiş bunların 17'si kız, 11 'i erkektir. Alderson'un 14 kız olduğunu tesbit

ettiğini söyleyen Çağatay Üluçay'in biz, 1 1 tane tesbit ettik demesi bizleri yine hanım-lardaki metoda mecbur kılacaktir. Önce müttefik olanları dercedelim. Yılmaz Öztuna bey'in araştırmasını esas alarak bahse konu 28 çocuğun çokça kısmı pek küçük yaşlarda vefat etmişlerdir, umumiyetle çiçek hastalığının telefata se-beb olduğunu da zikredelim. 1- Şehzade Abdullah ölü doğdu, d. t: 1/1/1776 medfeni Yenicami T. 2- Hadice Sultan 9 aylıkken öldü. med. Yeni Cami T. 3- Şehzade Mehmed dört-buçuk yaşında öldü. Hamidiye türbesinde. Emirgân'da bulunan Şehzade Mehmed CâmiÏ'ni babası yaptırdı. 4- Şehzade Ahmed, 2 yaşında öldü. Hamidiye T. 5- Ayşe sultan, 45 günlükken öldü. Yeni camii T. 6- Şehzade Abdurrahman ölü doğdu. Yeni Camii T. 7- Melek Şah sultan bir yıl yaşadı 8-Şehzâde Süleyman 7 yaşında öldü. Hamidiye T. 9- Şehzade Ahmed 1 yaşında vefat Yenicâmii T. 10- "Abdülaziz ölü doğdu. Yenicâmii T. 11- "Mustafa (sonradan 4. Mustafa adıyla padişah oldu) 29 yaşında idam olundu. 12- Rabia Sultan 3 ay yaşadı. Hamidiye T. 13- Ayn-ı Şah sultan 19 gün ömür sürdü. Hamidiye T. 14- Rabia Sultan 1 yıl 2 ay yaşadı. Hamidiye T. 15- Şehzade Mehmed Musret 3 yaşma yakın yaşadı. Hamidiye T. 16- Fatma Sultan 3 sene 1 ay yaşadı. Hamidiye T. 17- Şehzade Seyfullah Murad, 1 sene 4 ay yaşadı. Hamidiye T. 18- Hadice sultan bir kaç gün yaşadı. 19- Alem Şah sultan 1 yıl 5 ay yaşadı. Hamidiye T. 20- Şehzade Mahmud (sonradan 2. Mahmud unvanıyla padişah oldu. 1785'de doğdu. 1839'da vefat etti. 31 sene padişahlık yapdı. 54 yaşındaydı vefat ettiğinde Divanyolunda 2. Mahmud T. medfeni-dir.) 21- Saliha Sultan 1 sene, 4 ay 13 gün yaşadı. Hamidiye T. 22- Emine Sultan 25 ay yaşadı. Hamidiye T.. 23- Ahter Melek hanım, 1786'da öldü 28 yaşındaydı. Eyübe gömüldü 24- Ayşe Dürrüşşehvar hanım; 1826'da, 66 yaşında öldü. Nakşidil T. 25- Atıyyetullah hanım;! 803'de öldüğünde 33'deydi Hamidiye T. 26- Esma Sultan 1848'de öldüğünde 69 yıl, 10 ay, 18 gün Ömür sürmüşdü ve yeniçerilerin biz de "Esma Sultanı padişah yaparız" dediği suitan hanımdır. Sultan Mahmud T. medfenidir. 27- Hibbetullah Sultan, 1. Abdüi-hamid'in son çocuğudur. 1789'da doğdu, 52 yıi, 6 ay, 3 jün sonra 1841'de öldü. 2. Mahmud T. medfeni.

1. Abdülhamid'in Sadrazamları

1. Abdülhamid hân tahta çıktığında Damad Muhsinzâde Mehmed Paşa makam-ı sadarette idi. Babası eski sadrı-azamlardan Muhsinzâde Abdullah paşanir oğlu idi. Bu sadareti ikinci defa geldiğinden daha başarılı geçmişti. 11/ara-lık/1771'de geldiği vazifeden 4/ağustos/l 774'de ayrıldığında, yerine İzzet Mehmed Paşa geldi Fâtih'in sadrazamlarından Rum Mehmed Paşa neslindendir. Bu zat bu sadaretinin birincisinde onbir ay kadar mührü muhafaza edebilmiştir. 6/temmuz/1775'de Yağhkçıeâde Derviş Mehmed Paşa, 1 sene 6 ay sürdürebilmiştir sadareti. Boşalan sadaret Darendeli Cebecizâde Mehmed Paşaya verilmiştir. Tarih, l/eylül/1778'i gösterdiğinde 1 yıl, 5 gün süren vazifesi sona ermişti. Yerine gelen Kalafat Mehmed Paşa, 1 1 ay, 20 gün sonra, mührü

hümayunu iadeye mecbur oldu. Arabsuniu; Kara vezir Silahdar Seyyid Mehmed Paşa 1 buçuk yıl makamı sadarette kaldı.
Ayrılış tarihi 20/şubat/1781 oldu. Alâiyeli Yeğen Hacı Mehmed Paşa, 4 ay, 6 gün sonra sadareti tamamlandıktan sonra 5 sene daha ömür sürdü. Ispartalı Halil Hamid Paşa, 31/ara-hk/1782'de geldiği vazifeden ayrıldığında, 31/mart/1785'i bulmuştu ve hizmet müddeti 2 sene, 3 ay olmuştu. Hazinedar Şahin Ali Paşa; 9 ay, 24 gün sonra azledildiğinde, 24/ocak/1786 tarihi yaşanıyordu. Koca Yusuf Paşa selefinden sonra 3 sene, 4 ay, 14 gün süren sadaret dönemi yaşadı. 1. Abdülhamid hânın son sadnazamı olmuşdu. Çünkü padişah 4/temmuz/1789 vefat etmişti. Böylece; 3. Selim'incle, ilk sadnazamı olma şerefini bu sadareti esnasında elde etmişti. Görülen o ki, padişah on sadrıazam ile çalışmış. Bakalım bu dönem kaç şeyhülislâmla geçmiş.

1. Abdülhamid'ın Şeyhülislâmları

21/temmuz/1774'de tahta geçen padişah, 1. Abdülhamid hân şeyhülislâmhkda Dürrizade Mustafa efendiyi bulmuştu. Bu görevi 3. defa yüklenmişti. Üç meşihatının yekünü 6 sene, 1 ay, 17 gün, tutar. 107. şeyhülislâm sadrıazam İvaz Mehmed Paşanın oğlu İbrahimefendi olup 9 ay, 29 gün sonra azledildiğinde, 28/temmuz/1775'e gelinmişti. 1 sene, 4 ay, 4 gün sonra, bırakacağı meşihata Topkapıh Sâlihzâde Camgöz Mehmed Emin efendi gelmiş, ayrıldığında târih, 1/ara-lık/1776'yı göstermekteydi. Vassafzâde Mehmed Es'adefen-di, eski şeyhülislâmlardan Abdullah Vassaf efendinin oğlu idi. 20/temmuz/1778'de görevi bıraktığında 1 yıl, 6 ay, 20 gün meşihatı sürmüştü. Ebu Ishakzâde Mehmed Şerif efendi 12/eyiül/1782'ye kadar süren ve istifaen ayrıldığı, 4 sene, 1 ay, 23 günde bâb-ı meşihatten ayrıldı.
Karahisarlı İbrahim efendi 19/mayıs/l 783'de 8 ay, 7 günlük hizmetden sonra vefatı hasebiyle vazifeyi bırakmış oldu. Dürrizade Mehmed Ataullah efendi; 31/mart/1785 tarihinde ayrıldığında, 112. şeyhülislâm olarak, 1 sene, 10 ay, 13 gün vazifede kalmıştı.
İvazzâde İbrahim efendi, 2. meşihatına geldi ve 1 sene, 21 un hizmet verdi. Boşalan makama getirilen Arabzâde Ah-med Ataullah efendi 2 ay sonra vefat eyledi, görev bitti. Peşinden getirilen Dürrizade Mehmed Arif efendide 10/şu-bat/1786'ya kadar 5 ay, 19 gün durabildi, makam-ı meşihatte.
Müftizâde Ahmed efendi, 1 sene, 9 ay, 12 gün bâb~ı meşihat de kaldı. Yerini Mekki Mehmed efendiye bıraktı. Bu zat da 3 ay, 10 gün vazife başında kalabildi. Padişah Hamid-i evvelin son şeyhülislâmı Mehmed Kâmil efendi olmuştur. 4/mart/1788'de, Abdülhamid-i evvelin iradesi ile geldiği makam-ı meşihatdan padişahı defnettikten sonra; 3. Selim'e 2 ay, 15 gün daha şeyhülislâmlık yaptı.

SULTAN 3. SELİM HAN 2
Buze Suyu Bozgunu 2
Koca Yusuf Paşa Yine Sadrazam 3
Yaş Antlaşması 3
Karışıklıkların BırıbiriniTakibi 9
Gaile'ler 11
Avrupa Ahvâli 11
Edirne Vakası 13
Rusya Savaşı-İngiliz Donanması 15
Napolyon'ca 19
Sultan 3. Selimin Hâli 22
Ilhad Ve Zenadıka 23
Kabakçı Vakası 23
Nızam-I Cedıd'in Te'sisi 27
Şehzade Eğitimi 28
3. Selim Hân'ın Hanımları Ve Çocukları 28
3. Selimin Şeyhülislâmları 29
1736'dan-1789'a Kadar Deniz Harekâtımız 30
Geminin Adı Yapıldığı Sene 31
1787/1792 Osmanlı-Rus ve Avusturya savaşı 34

SULTAN 3. SELİM HAN

Babası: Sultan III. Mustafa Han
Annesi: Mihrişâh Sultan
Doğum Tarihi: 1761
Vefat Tarihi: 1808
Saltanat Müd.: 1789-1807
Türbesi: İstanbul Laleli Camii Yanı.

Osmanlı İslâm devletinin, 28. padişahı ve 20. halifesidir 3. Selim hân. Tahta çıktığında 28 yaşında idi. Babası; 3. Mustafa'dır. Babasının kardeşi; Abdülhâmid-i evvel pek merhametli iyi kalbli kimseler arasında cidden ayrı bir yeri, olan zevattandı. Yeğenine sıkıntı verecek davranışı hiç bir zaman ne sergiledi ne de müsaade etti. Eğitimine de pek önem verdi. Amcasından gördüğü bu anlayışı'takdir etmekten geri kalmayan veliahd şehzade Selim, devlet işlerine kesb-i vukuf için sokulmak ve takip etme imkânıda bulabildi. Gençliği ve gayreti ahalinin ümidini kendisine bağlama hususunda ciddi bir faktör oldu. 1. Abdülhamid'in vefatı üzerine, tahta çıktığında Ruslarla yapılan savaşı kazanmak ve ikinci bir Kaynarca antlaşması tehlikesini yaşamak istememekteydi ve bunu temin için, orduyu takviye için, İstanbul'da derleyip topladığı askerleri serdar-ı ekremin emrine ulaştırdı. Devleti âliye; Ragıp Paşa sadrazamken, 3. Mustafa'nın israfı önleyici yaklaşımı sayesinde hazine-i şahaneyi hakikaten doluluğu bakımından harika bir seviyeye getirmişti.
Hâttâ padişah 3. Mustafa ara sıra aynı zamanda eniştesi olan Ragıb Paşaya siteme benzer sözler eder, Moskofluya savaş açalım, para sıkıntısını bahane etmeyin, Petersburga kadar adım başına altın dizerim diye teşvikde bulunurmuş. Sonradan açılan savaşlarda öyle para sarfiyatı husule geldi ki, 28. padişah, 3. Selim'in belini bükmekte olan parasızlığın ta kendisiydi. Bu ihtiyacı def edebilmek için, Rusya ile zahirde hasını görünen Felemenk ile İspanya'dan, istikraz da yâni borç para alma teşebbüsüne geçti.
INe varki o sıralarda batı avrupa bir ihtilâle gebe olarak ateşler içinde yanmaktaydı. Bu hâl para talebinde bulunulan devletlere red cevabı verme hususunda çok hizmetetmiştir desek yanlış bir hüküm vermiş olmayız! Devlet adamı ve vakanüvis Abdurrahman Şeref bey, parasızlıkla ilgili olarak şunları: ".. Parasızlığa bir çâre bulmak erneiiyie Sultan Selim-i sâlis Saray-ı hümayunda, rical ve ayan konaklarında bulunan, sim (gümüş) ve zer (altun) evâniyenin (kap-kacak) ahnıb, sikkeye tahvilini irade eylemiş ve mucibince hareket olunarak epeyice mikdarda; mağşuş (bozuk) akça, darb olunmuş idiysede bu tedbir-i muvakkatten de, bir fâide hasıl olamamış idi."
"Demekte. Bu arada Prusya devleti ile yapmış olduğumuz antlaşma da, fayda cihetinden hiçbir işe yaramamıştı. Osmanlı devleti Prusya devleti nezdinde, yaptığı hatırlatmalara karşılık, bir oyalamanın tatbik edildiğini görüyordu fakat bunu, yüzlememek şıkkı tercihi olmaktaydı. Hudud boyunda harb devam

etmekte zafer bazen bize gülümsüyor bazen de Rus tarafında kalıyordu. Sadrazam serdar-ı ekrem Koca Yusuf Paşa serhad boylarında zayıf yerlere lâzım gelen yardım ve takviye yapma gayretinde iken, garazkârları olan bazı rical Vidin seraskeri görevinde olan bir lakabı Kethüda diğeri Cenaze Hasan Paşa olan zâtı sadarete tâyin ettirdiler. Dere geçilmekteyken at değiştirilmez düstûru kendini burada belli etti. Çünkü geldiği görev kapasitesini aşan bir vazife idi. Yapabildiği, diğer ricalin söylediklerine münasibdir demekten başkaca yapacağı bir şey yoktu.

Buze Suyu Bozgunu

1204/1789'da Büze Suyu yakınlarında iyi bir kumandanın idaresinde olmayan ordumuz, Rus ve Avusturya orduları karşısında fecii bir mağlubiyete mâruz kaldı. Bunun sonucunda elimizden Bender, Akkirman ve Kili kaleleri Rusların sahipliğine geçti. Belgrad kalesi de Avusturyalıların eline geçti. Al-lah'dan İsmaiyl seraskeri meşhur Gazi Hasan Paşa bölgesinde dolaşmaya başhyan büyük bir moskof ordusunu öyle tarumar ederek mağlup ettiki, adetâ Osmanlının intikamını almayı becermiş sayıldı. Zâten bu başarısı Gâzî Hasan Pa-şa'nın makam-i sadaret ve mührü hümâyuna mâlik olmasını sağlamıştır. Ancak çok çalışkan ve cesur bir kimse olan Gazi Hasan Paşayı öne çıkaran hususlar arasında teftişçiliği gelirdi. Ancak onun teftişleri âla'yı vâlâ ile değil, tebdili kıyafet ve pek ani olurdu. Böyle yaptığı her tarafta duyulmuş olduğundan vazifeye dikkat, er'inden en üst kumandanına kadar herkesin riayet ettiği husus olmuştu. İşte bu teftişlerin birisinde hava şartlarına uygun kıyafet giymemiş olması adamakıllı üşütmesine sebebiyet verdi. Yattığında bu üşütme onun ölüm hastalığı olmuştu. Nâşını; kendi yaptırmış olduğu Şumnu'daki Bektaşi dergâhına defnettiler. Karışık ve üzücü bir devirde sadarete tâlibli çıkmıyor, teklife ise adetâ herkes kapalı kalmaktaydı. 3. Selim; devrin şeyhülislâmı ile yaptığı istişareden sonra bir kaç adayın ismini kâğıdlara yazdılar. Oradan Hirka-i Saadet dâiresine giden padişahı, aldığı fetvaya uygun olarak olacak kura usulüyle sadrazamı belirleme ameliyesinde görüyoruz. Kur'a sonunda Şerif Hasan paşanın çıktığını görüyor ve sadarete tâyin ediyor. Çalışmamızda mehaz olarak müracaat ettiğimiz "Devlet-i Osmaniye Târihi" yazarı Ali Şeydi bey, padişahın bu tarz seçimini içine sindire-miyerek <Fesübhânallah!> nidasıyla karşılıyor. Halbuki başka ne çare bulunabilirki? Talibi olmayan, teklif edildiğinde is-tinkâf edilen bir vazifeyi başka türlü nasıl birinin üzerine tahmil edebilirsiniz? Maneviyata bağlı insanların, dinin muhafazasını üstüne almış şeyhülislâmın verdiği fetva dâhilinde, yukarıda bahsettiğimiz kur'aya baş vurmanın şaşılacak bir tarafı olmadığını kendisinden yâni Ali Şeydi beyden doksanbir sene sonra söylemekde bir beis görmüyorum.
Târih; 1205/1790 yılını gösterirken Şerif Hasan paşanın ademi muvaffakiyeti İsmaiyl kalesininde Rusların eline geçmesine şâhid kıldı milletimizi. Mezkûr yer Rusların eline geç-diğinde buranın müslümanları öyle bir jenosite ve vahşete

maruz kılındıki, yukarıda bahsettiğimiz Ali Şeydi bey merhum; şunları söylüyor: "..Rusların İsmaiylin zabtını müteakip ahaliye-i mahallii islâmiyye hakkında, reva gördükleri enva-ı mezâlimi ve i'tisafı <mekâtib-i idâdiye-yâni üseye> mahsus olan şu eserde tadâd ve tafsil etmek istemeyiz." Görüldüğü gibi yapılan muamele sadece bir canilik, kan içicilik değil, lise talebesi seviyesinin çirkinliklerden korunmasını gerektiren bir ahlâksızlığı anlatmaya edeblerinin mâni olduğuna dikkat etmek gerekir.

Koca Yusuf Paşa Yine Sadrazam

Arda arda mağlubiyetlere duçar edilmiş bir ordu, artık başına kim gelirse gelsin, kendine olan güveni kaybetmişse akıbet iyi olamaz. »
Nitekim Koca Yusuf paşa geldiği bu sadaretinde yaptığı savaşlardan yüz güldüren bir netice istihsal edemedi. Ayrıcada mâli sıkıntılar yavaş yavaş kendini gösterince, orduya lâ-zımiyeti olan levazımda temin güçlüğü görülmeye başlandı. Bütün bunlar olmaktayken, Fransa'da meydana gelen ihtilâl dünya devletlerinin her birini, kendi iç vaziyetlerini gözden geçirmeye itti. Avusturya ise bundan asla müstesna olmamakla beraber daha da te'sir altına girebilecek durumda idi, çünkü imparatorları 2. Jozef bu sırada oluvermişti.
Buna bağlı olarak da Rusya ile ittifakından kopmuşlardı. Artık açıkça gözlenen eğilimleri sulh antlaşmalarını imzalamaya dönük olduklarıydı. Devletimiz Osmanlı ise; Ruslar ile kozunu paylaşabilmek için Avusturya ile sulh yapma ihtiyacı, insanın suya ekmeğe olan ihtiyacından daha az değildi. Ziştovi iki devletin sulha ihtiyacının bir imza ile noktalandığı yer oldu. İngiltere, Prusya ile Felemenk devletlerinin tavassutları bu sulhun imzalanmasında epeyce iş gördü. Mezkûr Ziştovi antlaşması Belgrad ile diğer kaleleri Osmanlıya iade etmek şartıyla Osmanlı-Avusturya sulhu yapıldı. 1205/1790
Rusya ile probleme gelince: Padişah 3. Selim, pederi 3. Mustafa gibi samimi bir moskof düşmanıydı. Onları mutlaka mağlup etmek gayesinin zirvesiydi. Avusturya ile yapılan Ziştovi antlaşması nihayetinde, Rusya ile başbaşa kaldığını düşünen padişah, orduyu kesin ve şiddetli bir emirle, Rusya ordularının üzerine atlamalarını istedi. Padişah bu tâleblerini yaparken, ordunun başkomutanı da dâhil olmak üzere bütün güngörmüş askerleri ve subayları şiddetle sulh yapmaya gerek gördüklerini, orduyu değil savaştırmak, geri çekebilmek bile müşküldür beyanlarını ve bunları destekleyen imzalar vermekten imtina etmemeleri, işin vahametini göstermeğe yeterde artardı bile. Prusya ise Osmanlıyla müttefikliğine rağmen, Fransa'da zuhur eden ihtilâlin kendi bacasını da tutuşturacak korkusundan, Ruslara harb ilânına İmkânı bulunmadığını gayet net olarak babıâli'ye bildirdi.

Yaş Antlaşması

Avusturya ile Ziştovi sulhünden sonra, 3. Selim ordudan kendine ulaşan

beyannamede, Ruslarla da bir barış konferansı icabatını siyaseti içine aldı. 1206/1791 baharının girmesiyle birlikte Yaş denen şehirde Osmanh-Rus murahhasları müzakereye oturdular. Yaş antlaşması mucibince Kırım Hân'lığı ile Özi arazisi tamamen Rusya'ya bırakılıyor, Dinyes-ter nehri hudud kesilmişti Anadolu tarafında eski hudud geçerli olarak her iki tarafcada kabul edilmişti. Rusya ve Avusturya ile yapılan son savaşın bilançosu, üç devlet için şu haldeydi: Osmanlı devleti, 330 bin evlâdını, 6 kapak, 4 firkateyn ve bir kaç ufak gemi. Rusyaysa 200 bin askerini kaybetmiş, 5 kapak, 14 firkateyn, 80 tane ufak teknesi elden gitti. Avusturya'nın ise; 130 bin askerini kaybettiği, Katerina adına yazılan tarih eserinde yer almaktadır, diyor "Târih-i Siyasi" yazarı eski sadrıazam Mehmed Kâmil Paşa. müddet zarfında beylerden birinin bir iftirası çıkacak olursa Ruslar ile haberleşilip, itham sabit olduktan sonra azil etmeye gidileceğine karar verildi. Fransızlarla yapılmış bulunan yeni antlaşma mucibince bu hükümetin ticaret gemileri Karadeniz'de rahatça geliş geçiş yapmaya hak kazanmışlardı.

Bu vaziyet Osmanlı devleti tarafından taahhüt olunmuştu, ingilizler, Kahire'de bulunan askerlerini Süveyş yolu ile Hindistan'a yolladilarsa da İskenderiye'yi boşaltmıyor, Sayda da bulunan Kölemen emirlerini himaye yoluna gitmekteydi. 1214/1799 Necef'de, Hezeali aşireti ile Vehhabiler arasında münazaa çıktı. Bu olay neticesinde üçyüz tane vahhabi öldürülmüştü. Vehhabilerin reisi bulunan Abdülaziz, oğlu Suûd'u askerleriyle Kerbelâ üzerine yolladı. Matem gecesi şehri basıp, rastladıklarını katledip, oratlığı yağmaya tâbi tuttular. Hâttâ, İmam Hüseyin (r.a)ın kabrinde bulundurulan altun ve gümüş kandilleri ve diğer kıymetli eşyayı gasb ettiler. Bu sıralarda ise İngilizler Mısır'ı terk ettiler. Ancak; komutanlardan Elfi Mehmed bey ile onbeş kişi kölemeni beraberlerine alarak Malta'ya çekildiler.

Vehhabiler Osmanlı devletinin ve 3. Selim güdümündeki hükümetin karışıklıklar ve bir sürü olaylar içinde, yuvarlanıp gittiği sıralarda Napolyon, meşhur Amiyen antlaşmasını İhlâl ediyordu. Çünkü; Mısır'a, Akdenize ve de, hind yoluna ulaşmayı aklından çıkaramiyordu. 1217/1802 senesi ağustosunda general Sebastiyani adlı birini ticaret vazifesiyle doğu bölgelerine gönderdi. Bu memurun önce Trablusgarb bilahire Kahire sonra da İskenderiye'ye uğradığı görüldü. Uğradığı" her yerde ahali tarafından alkışlarla nistikbal olundu. Bu alkışların sebebi olarak, İngilizlerin denizlerde göstermiş olduğu şiddete atf olunuyordu.

Akkâ'da da aynı tarz alkışlara lâyık görüldü. Fransa'ya dönüşünde; resmi yazı ile yayımladığı raporda Mısır, Akkâ ve İskenderiye gibi şark bölgelerine dair düşünceler ve hareket yapılmasına dair sunuşlar mevcut, hatta Mısır'ı almak için, altıbin Fransız askeriyeter kaydı yazılı idi. Yine bahse konu sene içinde; general Dekain adında biri Hindis'tanda, yalnız başına İngilizlerle savaşmak için oraya gönderilmesi hususunda istida vermişti.

Bonapart, bu generali Fransızların elinden çıkmış beş şehri ele geçirmek için gizli olarak vazifelendirmişti. Emrine bir kaç bin kişilik askeri kuvvetverdiği

gibi, yerlilerle uyuşabilmek içinde ve ingiliz hakimiyetinin aleyhinde çalışmalar yapmak içinde kati emirler verme yoluna gitmişti. Generai, Pundeşeri'ye gelince iki devletin arasında savaş imkânı çıkmıştı. Bu bakımdan ingilizler kendisini şehre sokmadı. Gemilerini de gözetlemeye aldılar. Hattâ Dekain, Frans adasına kaçırıldı. Adayı İngiliz taarruzlarına karşı kuvvetlendirdi. Daha sonra 1803'den 1811 senesine kadar Hind denizine korsanlar göndererek İngilizlere ticaret yollarındada büyük büyük zararlar verecek saldırılar sağladı.

Napolyon Bonapart; Akdeniz hakimiyetinde önde olmak için ispanya'yı çalıştırdı. Amiyen antlaşmasına mugayir olmasına rağmen burada hâkimiyetini kurdu. 1801 senesinin, aralık ayından itibaren, Lombardiya'nın ileri gelenlerini getirterek, kendisine Cisalpİne yâni kuzey italya (lombardiya, pi-yemonte) cumhuriyeti reisi unvanını verdirdi. Adamlarından Jerom Doraco adındaki birini Ligure cumhurreisliğine tâyin etti. Piyomento şehrini de 1803'de Fransa'ya katarak, Sardunya kralına tazminat verileceğini vaad eyledi. Elbe adasını dahi Fransa'ya kazandırdı. Bu icraatın tamamı Rusya ve İngiltere devletleri tarafından protesto ediliyordu. Bonapart; aldırmayarak Taranet, Otranet ve Brindizi şehirlerini de zapt ettirdi. İngilizlerde Malta'yı terk etmediler. Bonapart buna fe-na halde hiddetlendi. İngilizler ayrıca İskenderiye'ye de bir miktaraskeri muhafız olarak bıraktılar. Fransızların Hind'deki beşşehirlerini de iade etmediler.

18. Lui'yi ve meşhur ihtilalcilerden Jorj Kadodal gibilerini ülkelerine kabul ettiler. Birinci konsülün yâni Mapolyon'un bir ticaret antlaşması yapmaması yüzünden infial gösterdiler, ingilizlerin elçisi Lord Whitvortda antlaşma hükümlerinin İhlâl edilmesinden dolayı, vaziyeti protesto ediyordu. Velhasıl az bir müddet sonra İngilizler bir ültimatom vererek, Felemenk ile İsviçrenin boşaltılmasını, Sardunya kralına tazminat verilmesini ve Malta'nın, terk olunmayacağını bildirdiler. Bo-napart'da gelen sefire şiddetle muamele etdi.

Lord Vayvorth Paris şehrini terk etti. Çarpışma hemen başladı. İngilizler bir kaç tane Fransız ticaret gemisini yakalayıp içindeki malları müsadere ettiler. Bonapart ise, Fransada yaşamakta olan ne kadar 18 yaşından yukarı, altmış ya-şından aşağı kim varsa hepsini tevkif ettirdi.

General Mortier; Hanover'i işgal ederek Fransanın batı limanlarında, tedariklerini yapmaya başladı. Bolonya ordugâhı yeniden düzenlendi ve bütün bu haberler, Osmanlı devletini düşüncelere salıyordu. Bu iki devlet arasında dolaşan Mısır sözleri, yine şarkın meseleleriydi. Diğer taraftan da, Osmanlı devleti Fransızlar ile daha yeni bir antlaşma yaptıkları gibi Mısır meselesindede İngilizlerden biraz yardım görmüşlerdi. Bütün bunlardan başka Vehhabiler meselesi de artık çok önem taşıyan bir mesele olma yolunu aşmıştı.

Tarih-i Cevdet bu mesele hakkındaki gafletimizi şöyle özetlemekte: "Osmanlı devletinin ne kadar sıkıntılı dönemler geçirmiş olduğu buradan^ da malum olur ki, bundan seneler evvel, tebasından birinin kurmuş bulunduğu yeni bir mezhep hakkında, pek çok bahisler ilmen konuşulmuş ve bir cereyan husule gelmiştir. Hicaz ve Irak âlimleri taraflarından çeşitli ki-tablar yazılmış olduğu halde, nihayet dinin vatan-ı aslisi oian Arab yarımadasında, bu mezhebin tesirleri

münasebetiyle Deria Şeyhi bir çıkış yaparak müstakiliiğe varan bir yola girmişti. Buna karşılık devletin müşkül işlerinin görüldüğü yer olan meşveret meclisinde bunlara dair bilgi bulunmayıp ve bu yeni mezhep sayesinde bir kabile şeyhinin kuvvetli bir hükümdarın hüviyetini kazandığını bilemiyorlarda, hâla Vehhabilerin isteklerinin neden ibaret olduğu sadnazamlar arasında bahse ve mücadeleye konu oluyordu.

Osmanlı devleti ulema sınıfına fevkalade derecede itibar verdiğinden bu insanların yüksek derecede olanlarını kendi ileri gelenlerinden saymasına rağmen şöylece elli altmış yıldan beri devam ede gelen ve ülke içinde, müstakil bir hükümet kurulmasına sebep olan bahse konu mezhep meselesinin künhüne dair henüz malumat-ı sahiha sahibi olunamaması inanılacak bir durum değildir. Lâkin önceleri hakiki vaziyetten bilgi sahibi olunmasına rağmen bir hükme varamamışlardı.

Zira o sıralarda İstanbul'da ilmiye yolunun âlimleri üç kısma bölünmüş olup, birincisi müretteb ilmiye ashabı olan, ulemai resmiye, ikincisi fiilen şer'i hizmette bulunan hâkim ve kâtibler ve üçüncüsü medrese çıkışlı olan üstaze ve talebeden müteşekkildi. Birinci sınıf içinde malumat sahibi nadirdi. İkincileri teşkil edenlerin malumat-ı sermayesi, davaları fetva kitaplarında yazılı olanlan meselelere tatbik ile büyük alimlerin usulü mesleklerini uygulamaktan ibaret olanlar, il-mi bahisler iddia etmekten uzaktılar, üçüncü sınıf ise, bu iki sınıfa da cahil nazarı ile baktıkları halde şer'i hükümlerin nazari ve de tatbikatından mahrum olarak felsefi düşüncelerin, kâh mutezilenin yaralayıp iptal ettirdiğine vakit sarfetmekte, devlet memurlarından hariç, özel bir sınıf şeklinde bulunduklarından İhtimalki henüz vaziyetten haberdar değillerdi.

İdareci memurlar ise, çöldeki mezhep kavgasıyla soğuk ve taassup sahiplerinden olan vaizlerin mübalağalı sözlerini, fark ve temyiz edemezlerdi. "Biraz evvel görmüştük ki, Ab-dülaziz Vehhabi, oğlu Suûd'u yollayarak Lahsa, Katif taraflarını ve Basra hududuna kadar bululunan yerleri tamamen zapt eylemişti.

Vehhabiler 1212/1797 tarihinde Mekke Emiri Şerif Galib'i Huzme karyesinde mağlup ederek aralarda Vehhabilerin Mekkeye gelip gitmeleri onlarında Yemen ile Şam taraflarında Şerife tâbi olan, Arablara dokunmamak şart koşulmuştu, 1215/1800'de Vehhabilik Asir'den, Tihamiye yayıldı. Necid, Cebeli Şamir beldeleri dahi Vehhabi olup, Lahsa'nın zaptı üzerine Basra ile Bağdad tehlike altında kaldı. Velhasıl Arab yarımadasının her tarafında Abdülaziz Vehhabi'nin, hükmü geçerli oldu. Yalnız Mekke emiri bundan müstesna idi.

1217/1802'de Vehhabilerin Haremeyn-i Şerefeyne, hücum edecekleri hakkında Mekke emirliğinden birbirini takip eden haberler ve istimdadnâmeler geldi. Toplanma lüzumunu gören meclis, İstanbul'dan cephane ve top derlenerek Kaptan paşa ile gönderilmesine, Mısır'danda asker sevk olunmasına Bağdad valisinin ve yahut kethüdasının Necid üzerinden hücuma geçmesine karar verildi. Fakat Vehhabiler Tâif üzerine saldırmışlardı. Hâttâ Abdülaziz, Mekke Şerifi Galib'in yakın adamlarındanken Vehhabilik mezhebine geçen Osman Müzayife'ye de Taif taraflarının emirliğini verdi. Osman Müzayif, Yemen'e

musallat olan Sultan bin Şakban ile Taif'i kuşattılar. Şerif Galib ile yapılan savaşta pek büyük zayiata uğradılar-sada, Şerifin Mekke'ye kaçması üzerine takip edip şehre dahil olup, müthiş bir katliam gerçekleştirdiler. Taşınır taşınmaz mallan yağma edipsahih islâmi eserleri ve Kur'ân-i Kerîm'le-ride sokaklara attılar. Gömülü servet ve mal var bahanesi ile her yeri kazarak da şehrinde altını üstüne getirdiler. Hac zamanı dahi Mekke üzerine yürümekten çekinmeyip, hareke-tettilersede hacıların kalabalığından saldırıyı yapamadılar.

Fakat devlet tarafından gönderilmiş Adem efendi adlı na-sihatçı, ve üç gün içinde Mekke'yi terk edeceklere aman ver-dilerse de, Mekke'yide tehdit altında bulundurmaktan utanmadılar. Suud'un Mekke'ye girmesinden sonra Mekke Şerifi Galib ile Osmanlı devletinin göndermiş olduğu Şerif paşa Mekke'yi terkederek, Cidde'ye çekildiler. Suud ise muharrem ayının 8. günü Mekkeye girerek derhal beyt-i şerifi tavaf etti. Yarın kuşluk vaktine kadar herkes mescid-i şerife gelsin diye bağıran dellallar dolaştırdı. İlân edilen vakitte hutbe-i peygamberîyi okuduktan sonra: "Cenab-ı Hak'ka teşekkür eylerim. Sizi İslama hidayet ve şirkden halâs eyledi. Sizi yalnız Allah'a ibadet edipde bulunduğunuz hâl-i şirkten ve dalaletten feragata davet ederim. Şer'iat-i islâmiye üzerine, Allahı sevenlere dost ve Allah'ın düşmanlarına düşman olmak üzere sizden biat isterim" diyerek elini uzattı ve biat aldı. İkindi namazından sonra şarab ve zinanın haramlığından bahsederek yarınki gün çıkıp kubbeleri hedm (yıkınız)ediniz. Beytleri atınız, Allah'dan başka, mabud olmasın demesinin ertesi günü Vehhabiler peygamber (s.a.v) doğduğu evle Ebu Bekir, Ömer ve Ali (r.a)'lann ve de Hz. Fatıma, Hz. Hatice'nin evi ile ashabı güzin ve evliyaullahin kabirlerini yıktılar. Suud, Mekke'de çeşitli cemaati yasaklayıp, herkesin bir imam arkasında namaz kılınmasını emreyledi. Ne kadar çubuk, nargile, saz varsa hepsini toplatıp yaktı. Ezan okuyan müezzinlerin salat ve selam getirmelerini, ashab-ı kirama tazim edilmesini, büyük şirkdir diye yasakladı.

Devlet tarafından giden; Adem efendi ile Kerbelâ vakası ile diğer vakalar üzerine görüşerek, sudan cevablar verdikten sonra eline yüz riyal, altına bir hecin devesi vererek yolladı. Vehhabiler mezheblerine girmeyenleri keserler ve onlardan da nekâl (işkence) adıyla bir miktar para alırlardı. Bu sebeb-le Mekke'de ve civardaki kabilelerde ve aşiretlerden pek çok mal aldılar. Suud, 14 gün Mekke'de oturduktan sonra ikiyüz kadar muhafız bırakarak, Cidde üzerine yürüdü. Ciddeliler-den ikiyüzbin riyal, altmışbin altun, altıbin riyaliik kumaşı ceza parası, olarak istedi. Buna karşılık, top ve tüfenk ile mukabele gördü. Sekiz gün süren çarpışmalarda, Suud'un askerleri büyükçe telefat verdiler. Neticede çekilip Necid tarafına gittiler. Bunun üzerine Şerif Galib; Vadi'i Mer, üzerine hücum ederek Suud'unda muhafızlarını kaçırdı. Sonra beraberinde. Şerif Paşa ile askerleri ve aşiretler olduğu halde Mekke'ye döndüler.

Vehhabilerin Mekke ve Medine'ye karşı, vukua gelen ta-aruzlar 3. Selim'i büyük kederlere gark etmişti. Bu kedere zi-yadelik veren rüşvet kabul etmez, iltimasları dinlemez, şeyhülislâm Ömer Hulusi efendinin infisalidir. Tarih; şeyhülislâmın bu azlini şöyle bir satırla bildiriyor: "böylesi karışık bir donemde birtarik

sahibinin pasif, çekingen durmaları uygun hâl ve işlerini cabindan görülmediğinden azlolundu!" Kava-lalı Mehmed Ali'nin Çıkışı Serdar-ı ekrem Yusuf Ziya Paşa Mısır'dan dönüşü sırasında yanında bulunan anadolu yeniçe-rileri ile çoğunluğu arnavut olan rumeli başıbozuk askerinden meydana gelmiş bir kuvveti, oraya bırakmıştı. Rumeli başıbozukları mirmiran Arnavut Tahir paşa, serçeşmeleri de Kavalali Mehmed Ali Ağa idi. Tahir Paşa; cesur ve cenğaver olmakla beraber basit biri, Mehmed Ali Ağa ise pek akıllı, zeki ve tedbir sahibi kimselerdendi. Başkumandan bu kuvvetleri Mısır emirlerinin tasallutlarını def edebilmek, maksadıyla bırakmıştı. Az bir müddet geçtikten sonra bu kimseierede devlet tarafından tahsis olunan maaş ile, Asuvan'da nizam yerli yerine konulmuştu. Bu vaziyet karşısında, askerinde bu kadarına lüzum kalmamıştı. Defterdar Recai efendi askerleri bu kadar fazla sayıda istihdam etmenin doğru olmadığını beyan etmesi vali Hüsrev Paşanın kendisi için Fransız askerini takliden bir miktar nizam-ı cedid askeri düzenlemesi yaptığından bunların kalmasını, Arnavut askerlerin terhis edilmesine karar vermişse de birikmiş maaşlarını verecek para yoktu. Paşa; tüccarandan bir miktar borç alarak bunlara vermek sonra Mısır'dan göndermek arzusu taşıyarak belli şeyleri kesti. Arnavutlar ulufelerini tamamen almayınca, yerlerinden kımıldamayacak olduklarını söylemek için Defterdara gittiler.

Defterdar bunlara: "ulufeleriniz Mehmed Ali'dedir. Onun yanına gidiniz. Dedi. Mehmed Ali'nin konağına gittiler, ulufelerini istediler. Mehmed Ali ise; ben hazineden bir akça bile almadım diyerek baştan savmak istedi. Bunun üzerine; arna-vutlar ile diğerleri arasında kavga dövüş çıktı. Kahire'de dükkânlar kapandı. Herkes dehşet içinde kaldı. Bir hafta sonra, ulufelerin tamamlanıp verileceği vaadiyle arbede bastırılabil-di.

Arnavutlar, bir hafta sonra defterdarın konağına gittiler. Defterdar, 60 bin kuruşu olduğunu söyleyerek biraz daha sabretmelerini ihtar ettiyse de, alacaklı Arnavutlar bu gün içinde ödenmelidir, şeklinde dayattılar. Defterdar, vaziyeti Hüsrev Paşaya bildirdi. Valinin yan'ndaki hazineden bir miktar para istedi. Fakat, Paşa ben bir akça vermem, verilmesine de iznim yoktur. Ya buradan çıkıp giderler, yahut hepsini katlederim diye haber gönderdi.

Bu haberi alanların hemen defterdarın konağına hücum ettikleri görüldü. Hüsrev Paşa da, defterdarın konağını topa tuttu. Yine dükkânlar kapandı. Tellâllar: "herkes silahlanıp şeyhleri (reisler) ile birlikte paşanın yanına gelsinler" diye bağırtıldılar. Ahali bir yağmaya uğrama korkusundan siperler kazdılar. Yeniçeri ağasıyla diğer ocakların ihtiyarlan, Hüsrev Paşanın yanına gidip kalenin muhafaza altına alınmasını hatırlattılar. Paşa onlara cevaben: "kalede hazinedar var. Ben ona lâzım gelen tenbihleri yapmıştım." Gelenlerin, her kapının dışına birer yeniçeri koyalım ihtarına da, "siz benim askerimi ayırmak isteme yolundasınız, haydi gidin ahaliyi silahlandırıp buraya getiriniz" şeklinde mukabelede bulundu. Paşa gafildi. Çünkü kalede hazinedarın yanında bulunan asker Arnavut ve diğer başıbozuklardan müteşekkildi. O gün akşama kadar defterdarın konağına top attırdı. Konağında ahşap olan her yeri tutuşup yanmaya

başladı.
Defterdar, geceyi mahzende geçirdi. Arnavut askerin bir kısmı defterdarın, bir kısmıda Muhammed Ali'nin konağında, bazıları da Özbek camiiyle diğer yerleri siper tuttular. Ertesi günü Hüsrev Paşanın askerlerini taburlar halinde başıbozukların üzerine sevk ettiği görüldü. Arnavutlar defterdarla beraber evrak defterini de alarak, Tahir Paşa'nın konağına götürdüler. Orada dikiş tutturamayinca, Özbek camii bölgesinde savunma gayretine düştüler. Bu sırada Hüsrev paşanın askeri defterdar ait konağa geldiklerinde nizam ve intizamı unutarak yağmaya koyuldular. Arnavutlar, bu askerin uygunsuz hâlini görünce, üzerlerine saldırıya geçip tarumar ettiier. Tahir Paşa tam bu sırada ortaya çıktı. Arnavut askerlerinin yanında yer aldı. Öte taraftan Arnavutlar kaleye çıkarak orada bulunan hemşerileri ile birleştiler. Hazinedarla beraber kaleden anahtarları, top, humbara ve cephane alıp, Özbekiye götürdüler. Hüsrev paşa olanlar karşısında şaşırdı. Tahir Paşa, Mehmed Ali Ağanın düzenlemesiyle ahaliye aman verdi. Halka asla zarar verilmeyeceğini tellâllarla duyurdu.
Türbeleri, şeyhleri ziyarete gidip yardımlarını istedi. Hakikatten asker, ahaliye asla taarruz etmedi. Çarşıdan aldıkları her şeyin parasını hemen ödediler. Buna ahalide şaştı. Çünkü; böyle aşırı eşkiyadan böyle mükemmel bir insaniyet örneği beklenmezdi. Mehmed Ali ise, müracaat sahiplerinin kalbİerinin kazanılması yolunu buluyor, zorluklan halle çalışarak kendini sevdirmiş oluyordu. İki gurub askerin cumartesi ile pazar günü gecesi kavgaya tutuşarak Arnavutlar, Kahire'nin bir çok yerini, Bulak kasabasını, Anbabe'deki yiyecekleri, Kasr-i aynİ'deki Hüsrev Paşa kölelerini zapt, Özbekiye tarafındaki paşanın yanında yer alanların hanelerini yağma ettiler. Hüsrev Paşayı muhasara altına aldılar. Yağlı paçavralarla konağını tutuşturdular. Paşada, ilk önce ailesini kaçırmayı başardı. Sonra kendisi ve yanında kalan kapı halkı ile birlikte firara muvaffak oldu.
Arnavutlar alevler içine dalarak Paşanın konağını yağmaya tâbi tuttular. Paşayı takip etmekte olanlarda, Hüsrev Paşanın adamlarıyla kapıştıklarında bozguna uğradılar. Hüsrev Paşa ve yanındakiler taşınır mallarıyla ve aile efradı ile birlikte bir gemiye binerek, Betha bölgesi istikametine yola çıktılar Neticede; yeni vali gelene kadar, Tahir Paşa'nın kaimma-kamlığı üzerine alması kararlaştırıldı. Mısır kadısı, bir kürk netirerek Tahir Paşaya giydirdi. Vaziyet bir rapor ile İstanbul'a bildirildi. Kölemenler, bu vaziyetten haberdar olduklarında Said'den Mısır'a doğru yola çıktılar. Hüsrev Paşa ise, Mansure'ye girince, ahaliden doksanbin riyal civardakilerden de epeyi miktarda akçayı vergi diye aldı. Tahir Paşa kardeşi Hasan Bey'i, o tarafa yolladıysa da paşa Dimyat'ı sağlamlaştırdı. Daha önceleri, Hicaz'a sevk olunmak üzere cephane ile birlikte bir miktar yeniçeri gelmiş ve Camii Zahir'de iskân edilmiş, Hüsrev Paşada bunları Hicaz'a yollamak üzere iken bahse konu olaylar meydana gelmişti. Tahir Paşa tarafı, ga-lib gelince bunlara hakaret dolu nazarlarla baktîlar. Yeniçeriler bu davranıştan huylandılar. Paşa; kendi askerine öteden beriden, müsadere yoluyla aldığı para verir, yeniçeriler ise ulufe (maaşlarını) istedikçe: "Ben kendi valiliğim zamanından sonrasını bilirim. Alacağınız var ise Hüsrev Paşadan iste-

yiniz." derdi.
Yeniçerilerin bu muameleden de rencide oldukları şüphe götürmez. Bunlar; Hicaz'a gitmek üzere Mısır'a gelen, Medine muhafızı Ahmed Paşa ile söz birliği ederek bir gün 250 kişi oldukları halde, Tahir Paşanın konağına gidip, ulufe istemekte ısrar ettiler. Paşa bunlara söğüp saydı. Fakat içlerinden biri koşup Tahir Paşanın kellesini kesip pencereden dışarıya attı. Diğer arkadaşlarımda Tahir Paşanın adamlarına hücuma geçtiler. Pek çoğunuda kestiler. Bu seferde asker ikiye ayrılmış oldu. Yeniçeriler ile diğerleri Ahmed Paşanın yanında, Arnavutlarda Özbekiye tarafında toplaştılar. Ahmed Paşa, Hüsrev Paşaya hemen gelmesi ve Mehmed Ali'ye itaat etmesi için haberci yolladı. Fakat Mehmed Ali; "Ahmed Paşa burada vali değil, misafirdir. Tahir Paşa Mısır'da kaimma-kamdı. Bizde ona itaat ederdik. O yeniçeriyi alsın, dışarı çıksın, onları teçhiz edip mahalli memuriyetine gitsin" diye cevap verdi. Mehmed Ali, kalenin kendi elinde olmasından gayri Mısırlı komutanlar ile de haberleşmekteydi. Ciyze yakasına geçip gelenler ile görüştü. Kölemenlerin pek çoğu, Araban ile Kahire'ye girmişlerdi. Yeniçerilerin gurubu Remile tarafına giderlerken üzerlerine top atılışı yapılınca döndüler. Bu sırada İse, İbrahim bey Ahmed Paşaya bir mektup yazarak, Tahir Paşanın katillerini, teslim etmesini, kendisinin de saat onbire kadar belde dışına çıkmasını isteyen hususu bildirdi. Ahmed paşa: "Katillerin teslimi kabil değildir. İbrahim bey deve göndersin çıkayım" demeden başka söz bulamadı. Hakikatten; ikindi üstü, hafif eşyalarını uşaklarına yükleterek perişan bir halde çıktı. Arnavut, Arab ve Kölemenlerden bir çok kimsenin kendisini gözetlemekte olduklarını hissedince Kale-i Zahire kapandı. O gün Arnavutlar, Paşa kethüdasıyla, defterdarı kestiler. Gece ise, zabıta müdürünün önündeki tellâl: Vilayetin hakimi İbrahim bey ile efendimiz Mehmed Ali'nin tenbihi üzerine cümleye âmân ve âmân diye nida etti. Kale-i zahire kapananlar bir iki gün süren savaştan sonrada teslim yolunu seçtiler.
Arnavutlar Ahmed Paşa'yı Kasr-ı ayni'e yeniçeri ağalarını Ceyze'ye gönderdiler. Tahir paşanın katillerini Nasıriye'de kesip kellelerini Tahir paşanın haremine gösterdikten sonra kardeşine götürdüler. Yeniçerilerin silahlarını, eşyalarını aldılar. Biçareler beşyüz kadar idiler. Bunları da yolda Arablar soydu. Ortalık biraz düzelince Arnavud isyancılar, kaleyi Mısır komutanlarına teslim ettiler. Böylece Mısır yine kölemenlerin eline geçmiş oldu. Mehmed Ali ise Mısır'daki Rumeli askerinin hakiki isyancıbaşısı idi. İbrahim bey yine şeyhülbeled oldu.
Eski dönemde rakibi Murad bey iken, şimdi Berdisi Osman diye birisi ortaya çıkmıştı. Görüyorsunuzki; Bonapart'm istifasından beri Mısır'da ne kadar adice entrikalar, manevralar döndürülüyor. Hükümet muntazam olsa ve düzgün işlese bu yollu entrikalar zuhur etmezdi. Hüsrev Paşa kudretsiz, Ahmed Paşa Hicaz'a gitmeye mecbur kaldıktan, Kölemenler Mısır'ın idaresini ele geçirdikten sonra İstanbulda vali aranıyordu. Çok geçmeden de bulundu, mirmirandan Trabluslu Ali Paşa adında biri: "şöyle keserim, böyle biçerim. Devlete gelir temin ederim" diyerek göz boyadı. Hazinenin büyük sıkıntısı var olduğu için, şu kadar gelir bulurum sözüne daya-nılamadı. özerine rütbe-i vezaret ile beraber Mısır eyaleti

verildi. Bu Paşanın mazisi ise bozuk idi. Vakti zamanında Trab-lusgarp beylerbeyi iken yapmadığı zalimlik, işlemediği fısku-fücur kalmamıştı. Tunus beylerbeyi Hemduh paşanın kardeşiyle evvelce yaptığı savaşta galib gelmişse de ikinci seferinde ahali bile kıyam etmiş ve tam kaçmağa başlayacağı sırada vucuhzâdelerden iki delikanlıyı güya rehin alarak, pek tanınmış Murad beye iltica etmişti. Paşa bu iki delikanlı ile bir aralık Hicaz'a gitmişti.

Trablus hacıları; kendisini yanındakilerle, beraber gördüklerinde Hac emirine vaziyeti bildirdiler. Delikanlıları elinden aldılar. Yüzüne tükürerek, sakalını yolmuşlardı. İşte bu Ali Paşa idi ki, varidatı çoğaltacak ümidiyle, Mısır eyaletin evâli olmak üzere nasb olunmuştu. Halbuki bu sıralar da Vehhabi-lerin Mekke ile Medine'ye, tecavüz ettikleri haberide İstanbul tarafından pek büyük bir üzüntü ile karşılanmıştı. Vekiller heyetinde bir sürü tatlı tatsız münazaralardan sonra Şam ve Bağdad valilerine seraskerlik unvanı verilerek, Vehhabiler üzerine göndermeye, bu Ali Paşanın da Mısır'ı himmetiyle ıslah etmesi kararı verildi. Mısıra gelince burada hadise üstüne hadise cereyan etmekteydi.

Hüsrev Paşa, kendisinin üzerine yürümekte olan, Tahir Paşanın kardeşi Hasan Paşayı bozmaya muvaffak olmuştu. Fakat, Berdesi Osman bey, Kölemen, Arab ve Arnavud kölele-riyle, yürüyüşe geçip, Hüsrev Paşayı mağlup edip Azabe ka-lesine iltica etme mecburiyetine düşürdüler. Burada aman dileme ile kendini kurtaran Hüsrev paşa yakalanıp Mısır'a getirildi. Burada nezaret altına alındı. Ali Paşanın Mısır'a gelmesi kötü tesir yapmaktan bir işe yaramadı.

Berdesi Osman bey, Reşid'i istila ederek valinin kardeşi Şeydi Ali kaptanı Buruc-u Mağizel isimli yerde, hiyie yaparak ele geçirip Kahire'ye yolladı. Vali Ali paşa ise, Berde-si'nin İskenderiye'ye hücum edeceğini düşünerek meşhur Ebukır şeddini tahrip ettirdi. Bu tahrip üzerine İskenderiye'ye Nil nehrinin suyu gelemedi. Ahalisinin çoğunlukla İzmir, Rodos ve Kıbrıs taraflarına hücum ettiler. Fakir fukara ise, Ali Paşanın yanında ve elinde ezilip duruyordu. Artık Mehmed Ali Ağa ve Berdesî, birlikte hareket ediyorlardı.

En nihayet; Mısırlı komutanlar, Arnavut askerlerin maaş ve taayinatını, kendileri tarafından verilmek ve iki üçyüz adamıyla, Kahire'ye gelerek, eski Mısır valileri gibi resmen makamına oturarak, gelirlerden kendine düşen hisse iie geçimini sağlamak üzere Ali Paşayı Kahire'ye davet ettiler. Paşa ise, Arnavut isyancılarla Arab şeyhleriyle giziice haberie-şirlerken, isyancı Arnavutlarda vaziyeti Mehmed Ali ağaya duyurmaktalardı. Mehmed Ali Ağa, bunu Kölemenlere açtı. İttifak ettiler. Paşayı kandırıp İskenderiye'den çıkmasını sağladılar. Paşa varlığını ve yüklerini 60 gemiye yükletmiş nehir yolu ile Kahire'ye iniyordu. Saikana vardığında gemileri ablukaya alındı. Top ve tüfenk atışına tuttular askerinin çoğunu telef ettiler. Gemilerini zapt edip Ceyze'ye götürdüler.

Velhasıl esir alıp, askerini de Bilbese gönderdiler. Paşayıda, İbrahim beyin çadırında misafir ettiler. Ancak uslu durmayıp, Kölemenlerin aleyhinde olan, Kına'daki Osman bey'e gizlice mektup yolladı. Yolda ele geçirilen mektup, Mısırlı komutanların eline geçti. Bu vaziyet karşısında da Ali Paşayı Bilbes yönüne doğru gönderdiler. Yolda kölemenlerin saldırısına maruz kaldılar. Kendi

yâni Ali Paşa, kızkardeşinin oğlu ve kethüdası ile yanında bulunanların pek çoğu öldürüldü. Mehmed Ali ağa, İbrahim bey ve Berdesi Osman bey'in güveninielde etmişti. Almış olduğu tedbirlerle Hüsrev paşayı Mısır'dan firara mecbur, Ali paşayıda katiettirmeye muvaffak olmuştu. Hatta Elfi bey gibi bir kaç komutanı da çeşitli yollar sayesinde baştan atabildi. Yeniçerileri Kölemenlere, Kölemenleri, Arnavutlara musallat ederek pek çoğunu kırdı. Fn sonunda Berdesî'ninçok vergi koyması yüzünden çıkan hoşnutsuzluk ve kargaşadan da istifade ederek hem Berdesi Osman'ı hem de, İbrahim bey'in hânlarını kuşatma altına alarak onları da firara mecbur kıldı. Bunların bir nevi bağlısı olan kölemenleri ise Arnavut askerlere kırdırdı.

Mısır'da bağımsız bir vali olmak esas arzusuyken Ahmet Paşa ve diğer vakaları göz önüne alarak bunu açıklamaktan çekiniyordu. Beylerin firarı üzerine sekiz aydan beri hapiste olan Hüsrev Paşayı yanına alarak kale'ye çekildi. Sonra Özbekiye'deki konağına geldi. Ahalide. Hüsrev Paşanın tekrar vilayete gelmiş olduğu zehabına kapılarak tebrik etmeye koşar oldular. Hatta Hüsrev Paşa bile bu zanda idiyse de, esas hâl öyle değildi. O arada^İskenderiye muhafızı olan Hurşid Paşayı Mehmed Ali davet etmiş bulunuyordu. Hurşit Paşa; Kahire'ye gelir gelmez, valiliği İlân edildi. Mehmed Ali'nin Istanbula yazdırdığı dilekçede "Ali Paşayı öldürenlerin Arnavut askerleri olmayıp, Kölemenler idi. Bu gaddarca muamele devlete bağlılıkları hasebiyle Arnavut askerinin namusuna dokundu. Bunun üzerine onlarda kölemenleri perişan ederek Mısırdan kovalayıp sürdüler." gibi ifadelerle vakaları anlattığı gibi, Hüsrev Paşanın dahi 50 kese harcırah vermesiyle Rodos taraflarına gönderildiğini ve kendisine bir mansıb ihsan buyrulmasınm faydasınıda hatırlattı. Fakat Mehmed Afi ağa tazminatı pek güzel gizliyordu. Ancak, Ali Paşanın idam olunduğu başkent tarafından duyulmuş, Mısır eyaleti de, Cezzar Ahmed Paşaya tevcih olunmuştu. Cezzar ise; ölüm hastalığına tutulmuştu. Mehmed Ali'nin bu arzı İstanbul tarafından hayretlerle karşılanmakla birlikte hemen kabul edildi. Çok geçmeden Cezzar Ahmed Paşanın vefatı vukubuldu. Hurşit Paşa Mısır'da yerleşti. Ne varki Kölemenler rahat durmama yolunu seçtiler. Kendilerine celbetmiş oldukları Arab-larla birlikte, Mısır'ı tazyik altına almaya başladılar. Mehmed Ali, kölemenler üstüne yaptığı saldırı ile bir güzel bozguna uğrattı. Bunların kötülüklerini mahvettikleri gibi, köylülere de ağır vergi yükünü tahmil ettiler. Yolları tuttular. Buna bağlı olarak, Kahire vasıta ile gidilebilecek yer olmaktan çıkarılmıştı. Bilinmez şekilde yiyecek fiyatları pek yükseldi. Hemen peşinden tabii olarakda mal sandığında sıkışıklık arttı ki, Hurşid Paşa mali bir tedbir olmak üzere komutanların haremlerinden birer mikdar cerime ala koyma garipliğinde bulunarak, konaklarına karakollar koydu. Hurşid Paşanın valiliğini müteakip büyük Elfi bey ile Hasan bey kölelerinden Osman bey itaat göstererek Elfi Bey Carca'ya, Osman bey ise Kına sancaklarına tâyin olunmuşlardı. Elfi bey bu tâyin haberini alınca arz başka davaya benzemez, diye Mısır'a gelmeğe kalkışarak, bir taraftanda İbrahim bey ile Berdesî Osman'ın öte taraftan büyük ve küçük Elfi'lerin askerleri, Kahi-re'yi sıkıştırmaya ve ahaliden vergi almaya

başladılar. Mehmed Ali ağa tabiatıyla, bunların üzerine yürüdü. Ancak başa-rıh olamadı. Beyler Mehmed Ali ağayı Mısır'dan çıkarmak için gizlice Hurşid Paşa ile haberleşmeye geçtiler. Esasta maksadın hakikisi kölemenleri Kahire ve Mısırdan çıkarmakti. Hurşid Paşada ise bu kudret asla yok idi. Mehmed Ali ağa bu iş İçinde bir hiyle düşünme yolunu seçti. Komutanlar ile barış yapma haberleşmelerine girişirken, kendini de zayıf gösterme taktiğini seçti. Karşısındaki bey'lerin bütün ihtiyatlarını terk ettikleri görüldü. Dört bin askerle Mehmed Ali tarafından sarıldıklarını gördüler.

Şebrede meydana gelen şiddetli savaştan sonra bir baskın daha verildi ve Kölemenlerin perişan olup, kaçacak yer aradıkları müşehade olundu. Bütün bu başarı sadece Kahire'nin kurtarılmasına yetme neticesi vermişti. Kahire'nin anbarı Sa-id ise, yine Kölemenlerin elinde kalmıştı. Kıtlık ve açlık da yine başlamıştı. Hurşid Paşa ise hem Kölemenleri hem, Men med Ali'yi defetme hülyasıyla bir takım gizli teşebbüsler de bulunmaktaydı. Mehmed Ali'nin kölemenleri zorlamak için, Said taraflarına gitmesinden mütevellid, bu vaziyetten istifade ümidine düştü. Fakat meselenin diğer bir garib tarafı da; İstanbul'un Mısırdaki vaziyetten, bütün çıplaklığı ile haberdar olamaması münasebetiyle Hurşid Paşanın Kölemenleri atarak, Arnavutlarla bağımsız olarak, valilik yapmakta olduğunun zannını taşımalarıydı. İşte böyle kör döğüşü esnasında, Hurşid Paşa, Mehmed Ali ağanın gücünü zayıflatmak maksadıyla, Şam'dan biraz delil askeri getirtti. Bu askerin getirtil-mesinde; ki maksadr sezen Mehmed Ali hemencik geri döndü. Tarihler bu sırada h. 1219/m. 1804 senesini göstermekteydi.

Hurşid paşa ise, delil askerini Mehmed Alinin üstüne göndermiş bulunduğundan, yoldan geri dönmüş bulunan ağanın askerleri, üzerlerine gelen askerle Tarah adlı yerde faca façaya geldiler. Delil askeri denenler hemen saldırıya geçemedi.

Mehmed Ali hemen onlara seslendi: "Biz ulufemizi istemeye geldik. Kimse ile alış verişimiz yoktur" dedi. Onların cevabı da "öyleyse bunlara ilişmeyelim" demek oldu ve kenâra çekildiler. Mehmed Ali ve askerleri böylece Kahire'ye girmeye muvaffak oldu. Mehmed Ali doğruca Özbekiye'deki konağına gelip oturdu. Hurşid paşa, şeyhleri, ocaklıyı onunla bir araya gelmekten men etti. Bu esnada Elfi Mehmed Bey'inde askerleri Ceyze'ye geldi. Öte taraftan Mısır ahalisi Camiül Ezher'de toplanarak valiler tarafından yapılmakta olan zülumlardan, feryadlar içinde şikayetçi olduklarını ortaya koydular. Halbuki; Mehmed Ali'nin Cidde valiliği gelmişse de bunu Hurşid paşanın sumen altı ettiği görüldü. Hurşid paşa şehre inince Mehmed Ali, yanma giderek hilat giydi. Atına binip giderken askerler hücum ederek ulufe istediler. Mehmed Ali: "İşte paşa buradadır. Diye atını sürdü. Ahaliye altun ve gümüş serperek gitti. Asker Hurşid paşayı sardı. Paşa büyük zorluklar karşısında kalarak kaleye çıkabildiysede ertesi gün halk sokaklara dökülerek "Bu zâlim valinin elinden fer-yad! diye bağırıştılar.

Az sonra da, bir çok kişi mahkemeye toplandı. Mehmed Ali'ye müracaat ederek, Hurşid paşayı istemediklerini ifade ettiler. Mehmed Ali de, kimi istersiniz? Diye

sorunca: "Seni dediler. Çünkü sende hayır ve adalet görüyoruz Mehmed Ali evvelâ pek istermiş görünmeyecek davranış sergiledi. Daha sonra rıza gösterdi. Daha sonra kürk ve kaftan getirilip, me-şayih tarafından giydirildi.
Mehmed Ali güzel bir manevra çevirmeyi bilmişti. Hurşid Paşa: Hâla beni padişah nasbetmiştir. Ben, fellahların emri ile mazu! olamam. Padişahın emri ulaşmadıkça vâliliktende ayrılmam diyordu. Ertesi gün kaleyi kuşatarak bir ay sonra vezir tepesine toplan çevirip tepeden de yine toplarla sıkıştırmağa başladı. Halbuki devlet tarafından haremeynin muhafazası en önemli mesele sırasına geçmişti.
Mısır'da; yaşanmakta olan bu olaylar artık endişelere düşülmeye yolaçtı. En sonundada İstanbul'dan Mehmed Al-
i'nin; Paşa ve Misir'a vâii olarak nasb olduğunu âmir fermanın gelmesi ve bu, fermanın Özbekiye'de okunması gerçekleşti. Artık Hurşid paşaya kaleden çıkmak Bulak'dan bir vapura binerek Kahire'den ayrılıp gitmek gerekti, o da zaten öyle yaptı. H. 1220/M. 1805'te bu işler olup bitmişti.

Karışıklıkların BırıbiriniTakibi

Mısır meselesinin geldiği bu vaziyet esnasında, rumeli ve de anadolu'da da bazı pek önem arzeden vakalar, husule gelmekteydi. Tepedelenli Ali Paşanın Rumeli valiliğine tâyin olunmasını eşkiya büyük bir ürkeklikle karşıladı. Bu tâyin karşısında bir kenara çekilip sakin duracaklarına dair söz vermelerini de intaç etmişti. Tepedelenli Ali Paşanın bu tayini Rumeli ayanı arasında bulunan Tokatçıklı isimli biri tarafından itirazla karşılandı. Mutedil ve münsif, yâni pek insaflı birini tâyin etmelerini ve yanına verilecek, bir başbuğ ile haydutların yok edilmesini deruhde edeceğini ileri sürmüştü. Bu itirazıda ne hikmetse makul bulunup Rumeli eyalet valiliğini de Vezir Vâni Mehmed Paşaya İhale ettiler. Tirsiniklioğlu bu vakada yararlıklar gösterek eşkiyadan Molla İbrahim ile ave-
nesini ve ileri gelenlerini öldürdü. Fire ve Malkara taraflarındaki eşkiyanın takip edilmesi için, bir deneme olmak üzere bu sefer nizamı cedid askerinden biraz süvari birazda piyade yolladı.
Nizamı cedid'in yapacaklerını herkes merak etmekte olduğu gibi bizatihi kendilerini de pek çok kişi görmek istiyordu. Hatta bazı elçilikler özel vazifeyle adam gönderme yoluna dahi gittiler. Hakikattende; bunların itaat açısından olsun davranışlarından olsun, pekçok kimse memnun kaldı. Hele Ballı köyündeki, çarpışma esnasında muzika çalatak, manevralar yaparak eşkiyanında perişan edilmesini sağladılar. Ne varki Mısır'daki gibi, Rumelide de bir Mehmed Ali daha ortaya çıkmak üzereydi. Tepedelenli, Toska taraftarı hanedanların teker teker mahvını temin ederek Yanya civarında bağımsızcasına bir şekli idare kurmuş gibiydi. Onbeş seneden beri kendisine karşı koymakta olan Solyut ve Çamlık beylerinide yıldırmıştı. Artık arada sırada babıâli'den gelen emirlere de, kulak asmamaya başladı. Anadoluda da böyle önemi hâiz vakalar çıkmağa başladı. Rumelinin belalısı iken, anadoluya çekilen Gürcü Osman Paşanın

delibaşı'sı Ömer Paşa Kayseriye, Gürcü Paşanın kendisi de Erzurum vâliliğiy-le gittiğinde Murad paşa tarafından tutularak hemen orada, Karahisarı Sahip sancağı mutasarrıfı Halil paşa'da kendi sarayı içinde İdam edildiler. Cezzar Ahmed paşanın ölümü ise Suriyede de bazı meselelerin çıkmasına fırsat verdi. Şeyh Ta-ha adlı biri Cezzar'ın zindana attığı İsmail paşa adındaki birini ordan çıkararak dairesini ona teslim ve de, güya Cezzar makamını ona vasiyet etmiş gibi İlânatta bulundu. İsmail paşa Cezzar'ın elbiselerini giydi. Hazineyi idaresi altına alıp, askerin maaşlarını dağıtarak, onları da kendini destekler duruma getirdi. Öte yandan Halep valisi İbrahim Paşa Cezzar'ın vefatını duyunca da hemen Şama geldi. Burada Cezzar'ın ölmeden önce makamı kendisine vasiyet ettiğini ilân etti. Hakikaten de, İstanbul'dan gelen fermanda Hicaz seraskerliği, Şam, Trablus ve Sayda eyaletlerini İbrahim paşa yönetimine verildiği yazılıydı. İsmail paşa ise, zaten kaçak biriydi. Devlete, mesele çıkarmama, Cezzar'ın mallarını teslim eder, Ak-kâ'dan çıkıp gittiği takdirde, kendisine Anadolu topraklarındaki istediği eyalet vezirlik rütbesi ile verilip, yapmış olduğu suçlarda affa tâbi tutulacaktır diye, İbrahim paşa tarafından bildirim yapıldı.

Ne varki İsmail paşa kulak asmadı. Bunun üzerine kale kuşatıldı. İsmail paşa eğer Sayda eyaleti üzerinde bırakılırsa Cezzar'ın bırakmış olduklarını vermeğe amade olduğunu beyan etmişse de, bir cevap verilmemişti. Cezzar'dan arta kalan 75 bin yaldız altunu, bin keselik akça, bir çok eşya ve haberleşme yazıları, kaptan paşa ile İstanbul'a yolladıysa da, kaptan Abdülkadir paşa'nın bu hususstaki tavassutu hoş görülüp Bursa'ya, İsmail paşa'nın yerine de Cezzar'ın kethüdası, Süleyman paşa tayin olundu. Süleyman paşa Akkâ üzerine gittiğinde İsmail paşanın askerini bozup, kendisini firara mecbur kıldı. İsmail paşa daha sonradan zindan arkadaşlarından biri tarafından teşhis olunarak, Süleyman paşaya teslim edildi. Süleyman paşa, İsmail paşayı bir gemi ile İstanbul'a gönderdi. Ne var ki paşa gemide katlolundu. Beri yandan Vehhabilerin meydana getirdiği mesele, gittikçe büyüme istidadı göstermekteydi. RumrJideki eşkiya takiblerinin netice vermeye başladığı görülmüş, Kömelince ayanı Süleyman'ın yakalanıp idam edildiği görüldü. Karadağlılar ise bir kıyam daha başlattılar. Podgoriçe üzerine yürüyüşe geçtiler. Sırplılara Rusların yardım ettiği pek açık bir hale gelmişti. Karayorgi çetesinin günden güne genişlediği rahatça anlaşılır hâle de geldi. Aynı zamanda Bosna valisi Bekir paşa, Böğür-delen kalesi yakınlarında Sırp Kenzleri de denen bir takım Sırp İdarecilerini yanına getirtip, kıyama geçme hususundaki sebebi sual etti. Bu sual karşısında Kenzlerin cevabı: Belg-rad'da dört tane dayı'nın zülmundan şikayetçi olmalarıydı. Paşa gayet kurnaz bir tutum takınarak, Beîgrad kalesinde bulunan Arnavut sekbanbaşılardan Koşancalı Halil ağa'yı ele aldı. Halil ağa, Bekir paşaca gönderilen dört aayının teslimi hakkındaki, emirnameyi aldığı sırada aşağı ve yukarı kaleleri zapt etti.

Dayılar, Adakalesine kaçtılarsa da, yakalanıp ioam olundular. Halbuki Sırpların ihtilâli Rusların körüklemesi ile alevlenmekteydi. Kara Yorgİ beri taraftar Pasbanoğlu ile barıştı. Drina nehri boyunca yürüyüşegeçti. Karadağlılar da isyan işinde pek gecikmeyip, hemencik harekete geçip, Rus bayrağını omuzları

üstünde yükselttiler. 1219/1804 tarihi bunların şahidi oluyordu. 1219/1804 senesinde avrupadaki siyasi ahvalde meydana gelen büyük bir değişiklikte son derece dikkat çekicidir.
Napolyonun birinci konsül olarak görev yaptığı, sistemin diğer iki konsülü adetâ mel'un gibi görevde tutulmaktaydı. İşte bu sırada Fransız anayasası dördüncü defa olarak, değiştirilmeye tâbi tutulmuştu. Teşrii kuvvete, Şura-i devlet, he-yet-i kanuniye, Tiribüne ve senato adlarıyla dört meclise daha işlerlik kazandırıldı. Fakat Bonapart 1. konsüllüğünü gelecekteki emellerine göre idare ederek, büyük inkılabı muvaffakiyetle sonuçlandırmak için, üzerinde bulunan kuvvetli hükmetmek şansını ailesinin de miras olarak alabilip kullanabilmesi için kendisine yeni bir unvanı bulup vermelerini istedi. Kral denmesi yıkılan idareyi hatıra getirdiği için hoşlanmıyordu. İmparatorluk unvanı ise, hâli hazır duruma uygunsa da, ayrıca Fransızların gururunu okşayabilirdi. 1804 senesi nisan ayının 23. günü, Tribüne meclisi azasından mösyö Küre adlı biri:
"Hâlihazırda 1. konsül olan Bonapart'm, Fransızların imparatoru ilân edilmesini ve imparatorluk şerefinin, hanedanına miras olarak kalması" teklifini yaptı. 30/nisan/1804'de bu teklif gündeme alınıp, münakaşa mevzuu yapıldı. Mösyö Kure'nin bu teklifi kabul edildi. Teklifin Senato'ya gönderildiği görüldü. Senato ise, şura:i devlet tarafınca ayan kararı ile bunun genel oylamaya tâbi tutulmasını tensib eyledi. O gün Napolyon Bonapart fransızların imparatoru unvanını alarak, genel oylarda, 2569 muhalif oya karşı 3. 572. 329 reyle tasdik edilmiştir.
Aradan vakit geçtikçe; kanun meclisine ait maddelerin adi iradelerle veyahut kendi iradelerinden farkı olmayan âyanların kararı ile çıkar oldu. Her iki meclisi nizamın tamamlanması için bıraktı. Daha sonrada meclisi kanun yapmak için senelerce toplamadı. Tribuna (meclisi) 1807 senesinde ortadan kaldırılma yoluna gidildi. Artık Napolyon'un iradesi kanun yerine geçer oldu. Napolyon'un Fransızların imparatoru olarak ilân edilmesi, İtalya üzerinde gasbiyeti bulunması, bilhassa Burbon hanedanındaki Dük Daniken'in hiyle ile Straz-burg yakınlarında bulunan Etenhaym şatosundan zorla kaldırılarak fesad başı olarak ithamı ile gizlice bir divan-ı harpde savunmasız olarak yargılanıp da ertesi gün kurşuna dizilmesi şeklinde gelişen olayların gizliliği Avusturya ve Rusya'yı bir-birlerine yaklaştırdı. 1804'de yapılan bu iki devlet arsındaki, gizli antlaşmaya bir yıl sonra İngilizlerde iştirak eyledi. Bu üçüncü olarak anlaşmış bir heyet olmuştu. Ruslar, Napol-yon'dan Hollanda ve İsviçre'nin istiklâlini tastık etmesini, Ha-nover'in boşaltılmasını, Piyemonte kralının makamına iadesini talep etti. Napolyon ise, tam aksine imparatorluk unvanını, İtalya kralı unvanını eklediği gibi bukrallığı Hidiv unvanıyla oğlu Ojen Boşerane'ye verdi. Bir kaç gün sonra Ceno-va ile Likori'yi Fransız imparatorluğuna ilhak, Luk'u ve Pi-ombino'yu prensiliğe yükselterek eniştesi Bakşiyoşi'ye hediye etti. Bu arada savaş kokulan da, yayılmaya başladı ve İngiltere hükümetinin başında ise, yine mösyö Pit bulunmaktaydı. İngiltere, Rusya, Avusturya, Napoli, İsveç'den meydana gelmiş bulunan birleşmiş bir güç harekete başladı. Fakat, Prusya kralı Fredrik Gilyom tarafsız kalmayı yeğledi. Az önce görmüşidik ki Fransa ile

Osmanlı devleti arasındaki sulh antlaşması kati olarak imzalanmıştı. Ancak bu antlaşmanın hükümleri Osmanlı devletinin, Fransa ile Avrupa devletleri arasında çıkacak savaşlarda Fransızların, taraftarı olacağı anlamına gelmiyordu. Bu bakımdan İstanbul sefiri Brun'un babıâlide yaptığı teşebbüslerin ittifakla ilgili olanları netice vermedi. 1805 senesi ocak ayının 30. günü Napolyon, 3. Se-lim'e şöyle demekteydi: "sen bir gün rumlann yardımını kendilerine celb ettikleri halde bir rus donanmasının ve ordusunun gelerek İstanbul'u istila edeceğini görmiyecek kadar körmüsün? Selim uyan, dostlarını vekiller heyetine getir, hâinleri uzaklaştır, Fransa Prusya gibi dostlarına itimat et." Mösyö Brun; bu birleşmeyi husule getiremedikten başka, Napolyon'un imparatorluk unvanını dahi babıâliye tasdik ettiremediğinden Mösyö Rofen'i maslahatgüzar sıfatıyla bırakarak ülkesine döndü. Fakat, İstanbul'da bulunan Rusya elçisi İtalinski ile İngiltere sefiri Staratton birleşmiş devletler adına babıâli'yi yönlendirmeye çalışmaktaydı. Napolyon'un bu sırada müttefik devletler ordusuna OsterlİÇte İndirdiği darbe, İstanbul'da bir saika gibi patladı Bu zaferi Presburg muahedesi takip ettiki, önemli maddelerinden biride, Fransızların İtalya krallığı adına olarak Venedik eyaletinin kendi hesaplarına olarak, İstirya ve Dalmaçya'nında sahibi olduklarını kabullenmiş olmasıydı. Fransızlar yine Osmanlılarla hu-dud komşusu oldular. Fransız tarihlerinin anlattığına göre 3. Selim iki hristiyan hükümetine darbe olması bakımından memnun fakat Österliç savaşının doğuyu alakadar eden tarafı yüzünden, endişelenmeğe düşmüştü. 1221/1806 senesinin haziran ayında, fevkalade bir elçilik heyetini Fransaya gönderdi. 3. Selim, Fransa'y1 Osmanlı devletinin en eski, en sadık, en ihtiyaç duyduğu müttefiki olarak kabul ettiğini bildirmekten duyduğu memnuniyeti ifade ederken, Napolyon ise bu ifade karşısında "Osmanlılara gelen, hayır'da şer'de aynen Fransızlarındır." Dedi. Giden bu heyet Muhib efendinin başkanlığında idi. Çok az sonra Mevkufatçı Mehmed Emin Vâhid efendi görevine ilaveten verilen nişancılık rütbesi ile birlikte murahhas elçilik verilmek suretiyle gönderilmiştir ki, Rusya'ya karşı ilân edilen harp tarihine rastlamıştı.

Tarih-i Cevdet diyorki: Bizim tarihlerde ise, şöyle bir izahla karşı karşıyayız: Mülakat günü, Muhib efendinin Napolyon'un huzurunda beyan edeceği nutkun resmi sureti önceden tetkik olunmak üzere istenildiğinden padişahın mektu-bunda yer alan lakablara göre, uygun olarak kaleme almış olduğu nutkun bir sureti gönderildiğinde, bu nutuğun içinde Napolyon'un, yalnızca imparatorluğu yer almış olup, İtalya krallığı yazılı bir yer görünmüyordu. Bunun da yazılmasının gerekeceği Taleyran tarafından İşaret edilmişti. Esasında İtalya krallığının tasdiki, Osmanlı devletinin, Rusya ve İngiltere devletleriyle olan ittifakına, aykırı olmak düşüncesine ve kendi talimatında buna dair bir şey yazılmamış olmasına bi-naende Muhib efendi bunu söylemeye cesaret edememiş şimdiye kadar bu iki devlet arasında geçen bahislerde imparatorluk unvanına dair ve de, İtalya krallığına ait bir bahis geçmediğinden padişahın mektubunda yer alan lakablardan, fazla bir ilavede bulunamayacağını da ifade ederek, özür beyan etmiştir. Öte taraf ise ısrar edip, hattâ önceden Napolyon

tarafından İstanbul'a elçi tayin olunmuş Sebastiyanj, bir kaç kere bu husus için Muhib efendiye gelip gitmiş ve de sonunda, İtalya krallığı unvanını eklemeyi yapmaz ise, imparator ile görüşemeyeceğini belki hemencik savaş edip Dalmaçya'daki Fransa ordusunun İstanbul'a yürüyeceğini söyleyerek Muhib efendiyi tehdid altına almıştı. Muhib efendi mazeretinde sabit kadem olunca bu istektende vazgeçerek, "Garbın yıldızı ve bütün maliklerin hâmisi" şeklindeki, unvanların ilavesi teklif olunmuşsa da, Muhib efendi padişahın mektubunda yer alan lakablardan başka bir lakabı asla ilaveye niyeti olmadığını söyleyince bu isteklerden de vazgeçilmişti.
Fakat, alay halinde Napolyon'un yanına gidilirken, Fransız teşrifatçı, arabanın sağ tarafında ve Muhib efendi onun solunda oturmuştu. Napolyon'un huzuruna çıkıldığında da, odanın üç tarafında temenna etmek için şimdiye kadar Osmanlı sefirlerine yapılmamış muamelelerin teklifi edilmişti. Muhib efendi ise; şimdiye kadar riayet olunmuş usûl dışında herhangi bir şey yapmayacağını söyleyerek: Bu alay eğer teşrifatçı içinse bizim alayda bulunmamıza lüzumu yok, hemen nâme-i hümayunu ve tercümanı alır giderim şeklinde cevab vererek teşrifatçının sol tarafa oturmasına karar verilmiştir.
Bu sıralarda Napolyon, Ruslarla bir antlaşma yapmış bulunduğundan Osmanlı devleti tarafından yanına elçi göndermekten maksat bir gösteriş sergilemek böylece Rusyaya korku vererek ingilizlerden ayırabilmek, düşüncesinde başarılı olmak şeklindeki bir antlaşmaya mecbur kılmaktan ibaretti. Bu hâl sonradanda sabit olmuştur.

Gaile'ler

1220/1805 senesi başlarında husule gelen olayların yanında, Sırbistan ihtilâlinin çok dikkat celbedici yanlan vardır. Reis Kara Yorgi kendisine Sırp Gospodariığı unvanını vererek istiklâlini ilâna kalkıştı. Kara Yorgi, Sırpların bağımsızlığını Osmanlı devleti tanıma yoluna gitmedikçe, silahlarını bırakmayacağını beyan etti. Bosna civarını çiğnemesine rağmen üzerine asker yollanamıyor, Karadağ ve Akdeniz sahili adalarında yaşamakta bulunan Rumlar dahi müttefikimiz Rusyanın parmağında oynamaktaydı. İhtilâle dair hareketlerin içinde yer alıyorlardı. Rusların hareketli parmağı Gürcistan taraflarını da karıştırmaya muvaffak oluyordu.
Tiflis hânı Erekli 1214/1799'da öldüğünde topraklan Rus ülkesine ilhak edilmişti. Osmanlı devleti, Rusya ile Fransa aleyhinde olmak üzere ittifak halindeydi. Bu sebebten yapılana ses çıkaramadı. Artık sıra Mengli hân idaresindeki Gürcistan'ın diğer parçasına gelmişti. Biz iki taraftanda sıkışmaya maruz kalırken, iç işlerimizde yeniçerilerin, nizam-ı cedide olan düşmanlıkları kendini gösteriyordu. Vehhabilerin ortaya koyduğu feci hallerden dolayı, Mekke-i Mükerremeye hacılar gelemediği gibi Mekke ahalisi de, Arafata çıkamıyor-lardı. Kürdistan taraflarında, Baban mutasarrıfı Abdurrahman Paşa isimli biri de Kev Sancağı mutasarrıfı Mehmed Paşayı idam ederek Bağdad

Valisi Ali Paşanın adı geçeni cezalandırmak üzere askerini mağlup etmesi üzerine, İran Şahına iltica ederek, Bağdat ile Tahran arasının münasebetleri şeker renk oldu.
Mısır eyaleti ise, Kavalalı Mehmed Ali Paşanın hükmüne giriyordu. Mehmed Ali; Mısır eyaletini yakalamakla birlikte, Mısırlı komutanların herhangi bir taarruzundan emin değildi. Bunlar üzerlerine gidildikçe çekilir, avdet olundukça harekete geçer takımından olduklarından Mehmed Ali Paşa bunları akıllı müslümana yakışır tarzda bir hileyle avlamayı başardı. Güvendiği Arnavut askerlerin bazılarına da aldığı tertibatı anlatarak, bunları Mısırlı komutanlarla belli etmeden savaşa gönderdi. Kölemen Beyleri bu hileyi sahih olarak belleyip, kandırıldıklarını anlayamadılar. Mehmed Ali'nin yaptığı hileli düzenleme şöyleydi: Mehmed Ali Paşa Halic'in ağzına çıktığı esnada Kölemenler aniden Mısır'a dalacaklar, filan gurup falan yerde, falan gurup filan yerde bulunacak. Bu tuzağa Ka-hire'den Mehmed Ali Paşaya aleyhdar olanlar dahi inanmıştı.
Cemaziyelevvelin 20. günü Mil sakin olduğundan herkes gezmeğe çıkmıştı. Mehmed Ali Paşada Hisar nahiyesinde çadır kurdu. O gün; Kölemenlerin bir bölümü dağın ardından hareket etti. Yolcular Süveyşe çıkamadı. Her ne ise; Mısırlı komutanlar Nevah-i Hüseyniye geldiler. Buradan da, Baba Fettah'a ulaştılar. Bekçiler yoktu. Bazıları bunları tanıyıp kapıları açtılar. Bir çok Kölemen kumandan ve asker içeri girdiler ve o ortalıkta, Mehmed Ali'nin askerlerinden bir kişi bile, görünmüyordu. Bunlarda korkusuzca yükleri ile eşyaları beraberlerinde olduğu halde yürüdüler. Atıfet ül Haratine denilen yerde ikiye ayrıldılar. Hasen memleketinden olan Osman bey gurubunun Camiül Ezhere, diğer fırka ise, Derib-i ahmer tarafına yöneldi.
Buraya geldiklerinde aniden bir ateş salvosu başladı. Ne tarafa kaçsalar, ne tarafa koşsalar kurşun yağmaktaydı. En sonunda Berkuk Camiinde toplandılarsa da çok geçmeden esir düştüler. Osman bey gurubu ise kaçmağa yüz tuttu. Fakat yolda Arnavutlar hepsini soyup soğana çevirdiler. Elli kişi kadar insanın kafalarını kestiler. Geri kalanlarıysa yalın ayak, başıkabak olarak döğe söğe Ozbekiye'ye getirdiler. Bunlar arasında meşhur komutanlardan beş-altı kişi ve hayli de kâşif var idi. Çoğu idam olundu. O dönemin adetlerinden olarak, başlan soyularak derilerinin içine saman doldurulup İstanbul'a gönderildi. Mehmed Ali bu sırada Hurşid Paşa devrinde Şam'dan gelen delil askerini de sürüp, Mısır hududia-rından çıkardı. Şark cephesinde bütün bunlar olurken Balkanlarda Osmanlı devleti Sırplara bazı imtiyazlar tanıma politikasına eğilim göstermişse de, Kara Yorgİ bağımsızlıktan başka hiç bir imtiyaz kabulüm olmaz demekteydi. Öte taraftan şehzade Sultan Mustafa'ya mensup olanlar nizam askeri aleyhine hareketleri körüklemekteydiler. Bunlardan biride Trabzon valisi Tayyar Paşa idi. Paşa adeta isyan etmişti. Eski sadrazam Yusuf Ziya Paşa hizaya getirmek üzere vazifelendirildi. Tayyar mukavemet edemeyeceğini anladığında Rusya'ya kaçmak yolunu seçti. Bizim dış siyasetimize gelince; bir tarafımıza Rusya, İngiltere diğer tarafımızda da Napolyon askıntı olmuşlar bizi çekiştire çekiştire bir yerlere götürmeğe gayret sarfediyorlardı. Sonunda Ruslar daha becerikli

çıkıp,dokuz sene için bilinen muahedeyi yenilediler. Ayrıca on gizli maddeyi daha kapsayan başka ve de gizli bir antlaşma İmzalandı.

Avrupa Ahvâli

Avrupa ise; gerek kara gerekse deniz savaşlarıyla vakit geçiriyordu. Amiral Nelson, Fransız amiral Vilnov'un donanmasını Trafalgar açıklarında yenip, kendisini de esir aldı. Ayrıca Nelsonda yaralanmıştı, daha sonra bu yaradan öldü. Napolyon'da Ülm'da parlak bir zafer kazanarak otuzüçbin kişi, altmış top, kırk sancak ile Avusturya generali Max'ı esir aldı. Çar 1. Aieksandr'm ordusunu püskürterek Viyana'ya girdi. Brün'de de genel karargahını kurdu. 1805 senesi aralığında da Österlichte müttefiklerin ordusunu perişan ederek 20 bin esir, 45 bayrak, 146 top ele geçirdi. Ruslar Polonya'ya çekildiler. Avusturya imparatoru 2. Jozef, antlaşma istedi. İngiltere başvekili Wilyam Pit bu savaşların tevlit ettiği üzüntüler neticesinde öldü. Mütarekeyi takip eden Presborg antlaşması Avusturya'yı İtalya ve Almanya'dan çıkarıyor, "Mukaddes Cermen Roma imparatorluğu" denilen eski heyete nihayet veriyordu. İtalya krallığı Venedik eyaletini, Fransa ise, Triyestenin içinde olmadığı İstirya ile Dalmaçya'yi alı-yorlardı. Österliçh zaferinin haberi; Rusya ile yapılan 2. ant-laşma tasdiknamelerinin babıâlide mübadele edilmesinden, bir gün sonra gelmiştir. Österliçh savaşının neticesinden Osmanlı devleti siyaseti haylice müteessir oldu. Napolyon, kazanmış olduğu bu savaşın galibiyet haberini, özel bir vazifeli göndererek bildirdi. Tarihlerimizin bildirdiğine göre aynı zamanda Ruslar sulha eğilim göstermezlerse, Lehistan'a saldıracağını haber vermiş, devlet de, bu ana kadar, Fransa imparatorluğunu tasdik etmediği halde, bu sefer cevab olarak yazılan padişah mektubunda imparator unvanı gayet tumturaklı sözler kullanılarak konmuştur. İstanbul'a gelen özel memurla yapılan, gizli bir toplantı da Osmanlı devletinin ülkesinin bütünlüğü, Rusya'yla Eflak ve Buğdan için yapılmış kötü şartların kaldırılması, İstanbul'a elçi gönderilmesi gibi hususlar konuşulmuş, reisülküttab (hariciye bakanı) Vasıf efendinin boşboğazlığı yüzünden vaziyet Rus elçisine ulaşiverdi. Bu vaziyet karşısında; Rus elçisi İtalinski macerayı anlamak ve İngiliz elçisinin Osmanlı devletini eski antlaşmayı yenilemek için tazyik etmekteydiler.
Napolyon, ne Rusları nede Avusturyalıları İstanbul'da görmek istiyordu. Prosburg antlaşmasıyla, Venedik ve Dalmaç-ya'yı aldığı gibi Rusları da durdurmak için, general Sebasti-yani'yi İstanbula gönderdi. İki devlet-i muazzama hakkında gösterdiği şu önlemler, kendi imparatorluğu namının kıymeti için gelecekte, Osmanlı devletinden bir şeyler kapabilmek için, olduğu pek umulmaktaydı. Muhib efendinin; Paris'e elçi olarak gönderilmesi, Fransa sefiri Rofen'in tavsiyesiyle vuku-bulmuştur. Efendi; hem Napolyon'un imparatorluğunun tasdiki hem de dostluğu pekiştirmek maksadıyla gidiyordu. Özel talimatına gelince: Parisdeki müzakereler sırasında, Osmanlı devletine zarar verici şartlarının ortadan kaldırılması zaman ve kefalet adıyla Rusların,

Buğdan ve Eflâk üzerindeki müdehale hakkının kaldırılması, Korfu, Karadağ ve Akdeniz sahilleri ile Cezayir'i ve ahalisini sahiblenmekten vazgeçmesi vede Gürcistan bölgesini ifsad etmekten el çekmesi gibi maddelerin, Napolyon'un himmetiyle meydana getirilmesi hakkında teşebbüsde bulunmakla alakalıydı. Islavlar başlığı altında yazdığımız fâide bölümümüzde de gösterdiğimiz gibi Ruslar, Sırbistan kıyamına doğrudan yardım ediyorlar, Avusturyalılarda yiyecek ve giyecek veriyorlardı. Diğer taraftan Ruslarla İranlılar arasında, muharebe zuhura geldi. Fettah Ali Şahın veliahdi Abbas Mirza mağlup olmuş böylecede Azerbaycan topraklarına tecavüz etmişlerdi. Napolyon önüne çıkan bu fırsattan istifadeyle ruslann aleyhine olmak üzre, gerek Osmanlı devletini gerekse de, İran'ı sevk etmek arzusuna uygun olarak, üçlü bir ittifak kurma teklifini babıâliye bildirdi.

Devlet; Refii efendiyi İran'a yolladı. Bu ehliyetsiz adam ittifak gerçekleştireceğine, Fransızların aleyhinde ağzına geleni sıraladığından vazifesi başarı ile bitmedi. Meseleye birde ayrı bir gariblik getiren husus, Baban mutasarrıfı Abdurrahman Paşanın İran'a sığınması hasebiyle, İran şahının, Paşayı yine Kürdistanda tutmayı sağlamak için, tehdidkârane teşebbüslere girişmesi ve bundan sonra, Bağdad valisi Ali Paşanın kızgınlıkla oniki bin kişiyle ve babıâliden izin almadan İran'ın üzerine yürümesidir. Yukarıdaki duruma benzer bir olayda Ragüza taraflarında vukubuldu. Bilindiği gibi Prosborğ antlaşmasıyla; Fransa, Dalmaçya, Kataro ağızlarına sahip hale gelmişti. Kataro'da bulunan, Avusturya kumandanı Fransızların gelmesinden evvel, Korfu'da bulunan Rus amirali ile anlaşarak limanı ona teslim etti. Bunun üzerine Napolyon, Dalmaçya'da bulunan askerlerinin kumandanı Laristona, Dubrovnik cumhuriyeti içlerinde ilerliyerek Ragüza'yı istila etmesi emrini verdi. Adı geçen komutanda aldığı bu emri tatbik ederek Ragüza'yı istila etti. Bu haber Bosna Valisi Hüsrev Paşa tarafından babıâliye duyurulunca da büyük heyecana sebeb oldu. En önce Rusların, Sırp ve Karadağlı'lan, tahrik etmeleri, ittifak hükümlerine aykırı davranıştı. İkinci olarak da; dostluk hisleri gösteren Mapolyon'un, uzun zamandan beri Osmanlı devletinin himayesi altında bulunan adı geçen Ragüza cumhuriyeti ile Dalmaçya arasında bulunan, Hersek sancağını çiğneyerek geçmesi bu heyecanı da haklı kılmaktaydı. Ancak Fransa maslahatgüzarı Rofen, yeterlice teminat verdi. Ruslar, Ragüza'nın zaptı üzerine Kataro'ya harp gemisi değiladi gemilerle boğazlarımızdan geçerek, ittifaka aykırı olarak Korfu'ya taşıdıkları askeri dökerek binikiyüz kadar Karadağlı ile beraber bahse konu şehire hücumda bulundularsa da, Dalmaçya'da bulunan general Moli-tor, dörtbin kadar askerle yetişmiş ve bilhassa Karadağlıları bir güzel ezmİşse de fakat zavallı Ragüza cumhuriyeti bir daha belini doğrultamayıp, mahv olarak Venediğin yanına gitti. Takvim bu arada 1220/1805 yılını gösteriyordu. Rusyanın Paris'de bulunan siyasi işlerin memuru Baron Obril ile Fransa harbiye Nâzın Klark'la arasında bir antlaşma imza ecTildiki bunun adı İbrail antlaşması olmuştur. Bu antlaşmanın gereği Ruslar Cezayir adaları müstakilliğini tanımış olmakla beraber Kataro'yu Fransızlara terke

mecbur kalıyor ayrıca Ragü-za'nın Osmanlı devleti kefaleti altında olarak yeniden İstiklâ-liyetini tanıyor, Rusya ile Fransa, Osmanlı devletinin istikiâli-yet ve ülkesinin bütünlüğünü de teminat altına almış oluyorlardı. Pekâla anlaşıhyorki, bu antlaşma mucibince Ruslar Ak-denizi terk edip, Karadeniz'e çekilecekler ve Osmanlı vilaya-tında tahrik ve idlal etmekten geriye kalmayacaklardı. İngiliz başvekili Mösyö Pit'in ölümü üzerine yerine sulh sever bir siyasetçi olan mösyö Foks geçti. Napolyon'a düşende bu anlayışla dolu adamın, İngilteresi ile sulh müzakerelerine girmesi hususuydu. Ancak Rusların memuru Dük Dobril'in, Fransızların ünlü hariciye nâzın Taleyran'ın kandırması yüzünden imza ettiği antlaşmayı Çar 1. Aleksandr kabul etmedi. Fransa'nın İstanbul elçisi Sebastiyani bunu babıâli'ye bildirdiği sırada: "Ruslar bu antlaşmayı, devlet-i âliye lehine oldu diye kabul etmediler. Ruslar, ne Osmanlı devletinin ne de, Ragüza'nın istiklâlini istiyorlar. Ruslar asla Osmanlı devletinin kudret ve kuvvet kazanmasını istememektedir. Onlar Osmanlı topraklarında karışıklıklar çıkarmak, meydana getirilecek nifak ve şikakla devleti zayıf düşürecek, şeklin taraftarı olduklarını isbat ettiler." Demek istemişti. Kullanılan bu anlatım, Napolyon'un Osmanlı devletini Ruslardan ayrı düşürme politikasına pek uygun geiivermesiydi. Öte tarafdanda, sulhsever İngiliz başvekili mösyö Foks'da, bu arada fâni hayattan çekilmiş, ölüler mezarlığındaki yerine konmuştu. Müzakereler sırasında Napolyon'un, Hanoveri işgal etmek arzusunda bulunduğunu İngiliz murahhasına kaçırılan söz, Prusya kralı 3. Fredrik Gilyom'un hiddetlenmesine, asker takımının galeyana gelmesine sebebiyet verdi. Böylece de siyasetin ufkunu yine kara bulutlar sardı.

Prusya devleti, meydana getirilen, 3. birleşik devletler heyetine girmemiş olmanın verdiği pişmanlıkla, bu defa kurulmaya başlanmış, 4. heyete girmeğe adetâ koştular. Avrupa yine karma karışık oluyordu. Osmanlı devleti ise artık bütün meylini Fransaya doğru yapmıştı. Elçi Sebastiyani, İngilizler ile ittifak edilmemesi için elden geleni esirgemiyordu. Hattâ Ruslarla yapılmış, ahidnamede Osmanlı devletinin İstiklâli-yeti apaçık belirtildiğine göre, Rusya'nın Eflâk ve Buğdan prenslikleri hakkında koymuş olduğu maddelerin, hükmünün katmadığına babıâli'yi ikna etmiş ki, Buğdan ve Eflâk beylerini azlettirdi. Prens Morozi ile İpsilanti Rus taraftan olmakla biliniyorlardı. Bunların yerine; Kalimaki bey ile Aleksandro Suço tayin edildiler. Babıâli'nin bu cesareti Sebastiyani'nin gözünde Osmanlı devletinin, Rusya'nın vesayetinden kurtu-luşuna alamet olmak üzere telakki olunuyordu.

Fakat; Ruslar İstanbuldaki b. elçisi İtalinski vasıtasıyla, bu durumu şiddetle protesto ederek Petersburg'a fevkalade bir posta çıkardığı gibi, çok yakında ilân-ı harp edilecektir sözüyle de, tehdidlere başladı. İngiliz elçisi Arbutont ise, Os-manlı devletini tamamen Fransız tesiri altına girmekle itham etti. Azl edilen prenslerin görevlerine iadesi yapılmadıkça, kendisinin gitmeye hazır olduğunu söyleyerek tehdidlerini savurmaya devam ettiği görüldü. İngiliz elçisine tavassut için başvurulduysa da, bir fayda temini mümkün olamadı. Sonunda prenslerin vazifelerine dönmesine müsaade olundu. Cevdet tarihinde yazılmış olduğu gibi;

"devletin sânına naki-se verecek bir rezalet idi" Yine o dönemlerde; Napolyon'da Prusya ordularını feci bir hezimete uğratarak, Berlin'e girmekteydi. Yâni; Fransızlar, aleyhilerine ittifak etmiş heyetin kol ve kanadını, bir kere daha kırıyordu. Prenslerin meselesini duyar duymazda Sebastiyani'ye yollamış olduğu talimatta: "İpsilanti ile Moruzo tekrar azlile Osmanlı devletinin birer sadık bendeleri, nasb olunmadıkça imparator silahı bırakmamağa karar vermiştir." kayıtlı yazı aldığını babıâliye bildirdi. Bu vaziyet karşısında Napolyon'a bir mektup gönderilerek bu yazıda hâli hazır vaziyetten ve askeri vaziyetin pe-rişanlığından bahisle özür beyan olundu. Napolyon, bu ma-zeretnâme karşısında 3. Selim'e teselli edici bir cevapname vermekle birlikte, Dalmaçya ordusu ve bir fırka Fransız donanması ile imdada gelebileceğini de, vaad eylemiştir. Rus-larsa boğazlardan, harp gemilerinin geçebilmesi talebinde bulunuyorlardı. Prusya bozgun'u babıâli'nin işine yaradı. Meseleleri te'hir ettirdi. Ayrıca da, Sebastiyani'nin padişahın huzurunda yaptığı konuşma esnasında, devlet-i âliye reayasından bazılarının da Rusya'ya gittiklerinde pasaportlarına kendilerini Rus tebasından diye kayıd yaptırdıkları sonra da bu kayıtla Rus patenti almalarının önüne geçildi. Diğer taraftan, Hicaz topraklarıyla bütün Arab yarımadasında doğrudan doğruya Vehhabilerin elinde kaldığı, bunların, hacı kafilesini silahlar, davullar ve zurnalar ile gelmelerini men ettikleri gibi sürre alayını götüren ve adına mahmil denilen vasıtayı getiren çavuş'a, bir daha mahmil getirilecek olursa kınlıcağını, Cidde'de Muhammed bin Abdülvahabın risalesi okutulması gibi isteklerini söyleme cüretlerini gösteriyorlardı.
Şerif Muhammed Gaîib bile Vehhabilere müdara ederek Harem-i Şerif'de, cemaatin tekrarını men, herkesin bir imâm arkasında namaz kılınmasını, ezan ile yetinilerek arkasından selatüselam getirilmemesini emreylediğinden Ehl-i sünnet, Vehhabilere uyarak şiîler gibi takiyye yapıyorlardı.

Edirne Vakası

3. Selim'in en büyük arzusu olarak nizam-ı cedid'in bütün ülkede yerleşmesi isteği, muhalif-olanların kin ve gazabının çoğalmasına sebeb olmaktaydı. Cahilliğin en büyük belirtisi, her şekilde faydalı yeniliklerin karşıtı olduklarından, nizamı cedid askerininde çoğalması aynı neticeyi meydana getir-mek yoluna girmişti. Yeniçeriler eski ocaklarının itibardan düşerek, mevacib adı altında almış bulundukları binlerce kese parayla vesair menfaatlerini, kaybedecekleri düşüncesi ile çabalamaktan ve bunlarla beraber olan Vidin'deki Pasbanoğ-lu, Rusçukdaki Tirsinklioğlu, Edirne'deki Dağdevirenoğlu gibi çeşitli derebeylerin zorbalıktan mahrum kalacaklarını göz önüne alarak, adı geçen nizamı cedidin Rumeliye yayılma-masını gözetlemekteydiler.
Halbuki; Sırp ayaklanması her an şiddetini arttırıyor Rumeli Valisi İbrahim Paşa bir ordu ile Belgrad üzerine, Bosna Valisi Hüsrev Paşada kendi askeriyle hem Sırbiye, hem Fransızların Ragüza'ya el atmış olduklarından o tarafa vazife-lenmişler ve de Rusya ile devleti âliye münasebetleri her geçen gün gerginlik

çıkmazına daldığından İstanbul'daki devlet adamları da hayrette kalmışlardı, üzün müzakerelerden sonra nizamı cedidin kurulmasına bir hayli emek sarfetmiş olan Karaman Valisi ve padişah askerinin başbuğu vezir Kadı Ab-durrahman Paşanın, askeriyle beraber Rumeli'ye geçerek, alenen Sırplar aleyhinde olmak ve de Rusyanın tecavüz etmesi halinde, ilk savunma kuvvetlerini teşkil etmek üzere Sofya veya Edirne'de kırk-ellibin kişilik bir ordu kurmaya teşebbüs edildi. Yukarıya aldığımız Sırplılar aleyhine kayıdı Rusya ve Fransa tarafından vuku mümkün suallere, bir miktar cevab yerine geçecekti. Maksadın gizli tarafı, taarruzlar karşısında boş bulunmayıp, mukabil kuvvet bulundurmakla beraber, nizam-ı cedidi Rumeli kıtasında da yaymak idi. Öte taraftan, İstanbul ile Edirne arasında eşkiya bolluğundan dolayı asayiş son derecede bozulmuştu. Çünkü Edirne'de bulunan Bostancılar ocağıda bozulmuşlar arasına ilhak olmuştu. İşin bu tarafı gizli maksada pek çok yaramıştı. Bostancibaşı mazullanndan Gümüşhane Emini Ahmed ağa, talimli askerden müteşekkil bir orta kurmak üzere Edirne bostancıbaşısı tayin edilmişti. Fakat çıbanın başı, Tekfurdağında (Tekirdağ) koptu.

3. Selim nizam-ı cedidin ilk önce Rumelide Tekfurdağında kurulmasını arzu etmesi ile birde ferman gönderdi. Hâkim, fermanı okuyunca ve gereğince amel edilmesini bildirince, yeniçerilerin üzerine üşüşerek kendisini parçaladıkları görüldü. Kadı Abdurrahman Paşa Üsküdar tarafına gelmiş gerek süvari gerekse piyadeden 24 bin talimli askerle Edirne üzerine geçip gitmişti ve o devrin terbiyesine dikkat edinki, sadrı-azam İsmail Paşada bu hususta aleyte olanlar arasında bulunuyordu. Bu cihetle nizamı cedid taraftarlarından ve tesir sahibi kimselerden, olan kethüdası ibrahim Nesimi efendi ile Kadı Paşa'yı çekemiyor ve bunların padişah yanındaki itibarlarını, kendi istiklâline aykırı görüyor, hele İbrahim efendiyi düşürmek için her çeşit fenalığı göze aldırıyordu. Bu vaziyette olmasına rağmen Tirsinklioğluna bir adam göndererek: "İstanbul'daki tesiri çokça olan kimseleri mahvetmek ve kendisi ile birlikte devleti düzeltmek!" hususunda bir antlaşma teklif etti. Bu teklifi Tirsinklioğlu şayanı kabul bir teklif olarak gördü. Rumeli ayanlarını da birer birer fesada verdi. Kadı Abdurrahman Paşanın Rumeliye büyük bir askeri güçle geçmesi fesatçılarında büsbütün galeyana gelmesine sebeb oldu. Bu hâle esasda nizamı cedid harekâtına aleyhdar olan, Sultan Mustafa'nın ve adamlarının tahrikleri de eklendi. Şehzade Mustafa'nın ağzından yeniçeriler ile Rumeli ayanlarına vaadler, nizam-ı cedidin kaldırılacağına dair senetler yolladığı gibi sadnazam dahi Rumeliye giden hasekiler ile hepinizi kılıçdan geçirecekler tarzında tehdidler gönderiyordu. Bu teşvikler Rumeli'de bulunan eşkiya ve haşaratı ayağa kaldırmaya kâfi idi. İlkönce, bostancıbaşı Ahmed ağa ile Babaeski'deki mübayacıyı ve Kadı Paşanın Tatarağasını öldürdüler..

Silivri, Çorlu ahalisi Paşanın askerine mukavemet ettiler. Tekirdağ zaten karışıvermişti. İstanbul'daki yeniçeriler de ayaklanıyorlardı. Kadı Abdurrahman Paşa emrindeki askerler bu işlerin üstesinden rahatça gelebilecek güçte idi. Ancak padişah 3. Selim maksadını metanetle sağlama erbabından olmadığı için

çoluk, çocuk ayak altında kalır merhametiyle ordunun Silivri'ye ricat etmesini emretti.
Bu cesaretsizlik ve bikararhlık eşkiyanın iyice şımarmasını sağladı. Bu sıradada tesadüf bu ya! Tirsinklioğluda çiftliğinin bahçesinde çengi oynatırken, karısına göz diktiği birisi tarafından öldürüldü. Onun yerine adamlarından Alemdar Mustafa (paşa) Ağayı Rusçuk ayanı yaptılar. Tirsinklioğlu'nun bir fedai tarafından katledilmedi, Edirnedeki cemiyeti sarsıntıya uğratmışsa da, İstanbul'dan biribiri ardınca yapılan tahrikler, fesat kazanının bir daha taşmasını sağladı. Hâttâ adı geçen cemiyeti meyd.ana getirenler, devlet ricalinden on kişinin idam edilmesini istedikleri gibi, bir iki hafta dahi hutbelerden adını kaldırttılar. Bu haberlerde İstanbul yağmacılarının gözlerini dört açmıştı.
• Ancak; Ağnboziu İbrahim Paşazade Bekir Paşa ile Sirozlu İsmail Bey fesadı yatıştırdılar. Bu vakaların verdiği neticeye gelince tarihlerimizin beyanına göre: "bir takım rezil kimseie-rin edebsizliği üzerine 24 bin talimli asker ile geri çekilme, hükümetin büyüklüğüne ve haysiyetine nâkisiyet getirdi.
Bu olay; 3. Selim'İn tahttından manen indirilmiş olmasının başlangıcıdır. Bu da devletin, kendi kötü idaresinin neticesidir. Hattâ, Selimiye câmiinin bitmesi sonrasında ilk cuma namazının kılınması esnasında yeniçeriler yerine, nizam-ı çedid askerinin selamlama merasiminde safta yer alacak mı? Sorusunun zihinlerde yer alması, yeniçerilerin silahlanarak, ba-bıâliyi basıp, devlet adamlarını telef, nizam-ı cedid'e hücuma geçecekleri anlaşılır anlaşılmaz, selamlık merasiminin sadece yeniçerilere tahsis olunduğu ve nizam-ı cedid askerinin kışlalarından dışarıya çıkmayacakları hezele gurubuna teminat verilerek anlatılmasından anlaşılan odur ki, 3. Selim yeni tertib askerinden henüz emin olamamıştır! O kadar emin ol-mamışki, zamanın gerektirdiği siyasetten olarak, sadrıazam İsmail Paşayı <çevirdiği dolaplar, su yüzüne çıktığı halde idam etmesi gerekirken> yalnız azl etmekle ve Bursa'ya sürgüne göndermekle, iktifa etmesi bunu doğrulamaktadır. Şeyhülislâm Salihzâde Esad efendi bile: "beni de azil edin. Çünkü eşkiyaların arasında, düşman üzerine giden gazilere, eşki-yadan mani olanlar için idama mahkum edilmeleri lâzım gelir; diye fetva verildiği, şuyû bulmuş buna dayanarak ma-kam-ı meşihatta kalırsam, devletin yine eski niyette ısrarlı olduğuna hükm olunur" demek suretiyle kendisinin menkub kılınmasını istedi.
Olayların başlangıç sırasında Kadı Abdurrahman Paşanın Rumeliye geçmesi için teklifde bulunan sadaret kethüdası İbrahim Nesimi efendi de aynen, görevden alınmasını istedi. Bu vaziyette anlaşılıyorki, 3. Selim sırf nazari olarak bir yenileşme hareketine teşebbüs etmişti. Kurmaya çalışmış olduğu binanın sağlamlık ve gücünden emin bulunmadığından gösterilen bunca gayret ve emekler boşa çıkmış oldu. Bu gibi in-kılablan, vücuda getirmek ancak demir pençeli, metin ve azimkar kimselere vergidir.
1221/1806 yılı vakai mühimmelerinden biride Kavalalı Mehmed Ali paşanın Mısır valiliğinde devam etmesine müsaade edilmesi olayıdır. Yukarıda anlatılmış bulunduğu gibi Berdesî Osman bey ve İbrahim bey kendilerine

mensub olan, Kölemenlerle Said'e çekilmişler ve Mehmed Ali ile savaşmak zorunda kalmışlardı. Öte taraftan meşhur Elfi bey'de, Bahire tarafında duruyor ve İngilizlerden yardım talebinde bulunduğu gibi, payitahta da, Mısırlı komutanlar aftdil-dikleri takdirde gerek Haremeyni şerifeyn'in mürettebatını ve gerekse devlet hazinesinin varidatını tamamiyle hazırlayıp ifaya müteahhid olduklarını bildiriyordu.

Babıâli hem Kölemenlerin cezalandırılmalarını, hemde Arnavut askerinin Mısır'dan çıkarılmasını isteyen iki yönlü siyasetin tutkunu olmuştu. İngilterenin İstanbul elçisi, Mısırlı komutanların sahibliğine soyunmuştu. Babıâliyi bu hususta sıkıştırmak fırsatını benimsemişti. Bu vaziyetler karşısında ba-bıâlide Mehmed Ali Paşanın Misırd'a sağladığı kuvvetli idare ve haysiyetten bihaber olmasından Mısırlı komutanların taahhüt ettikleri devlete itaat ve uygun davranma hususlarında sebat edeceklerini belirten istidalarını mahalli ulema, ocaklı ve muteber zevatın kefaletleri altında olmak şartıyla kabule bağladı. Fakat, Mehmed Ali Paşa her nasılsa, Mısır'da bulunduğu müddet içinde bu kararın yerine gelemiyeceği de anlaşıldığından güya paşayı müzakere hattından çıkarmak niyetiyle Mısır eyaletini, Selanik Mutasarrıfı Musa Paşaya, Selanik mansıbını Mehmed Ali Paşa'ya tevcih, Paşa ile birlikde Mirmiran Hasan Paşanın maiyetleri efradı ile Rumeliye geçerek mansıbını zapt eylemesi hakkında dafermanlar çıkarıldı.

Kaptanı derya Hacı Mehmed Paşa'yı dahi donanma ile İskenderiye'ye gönderdi. Elfi bey, kethüdası vasıtası ile önceden yasak edilmiş olan köle ticaretinin serbest bırakılmasını istida ederek hazineye binbeş yüz kese akça verebileceğini vaad eylemişti. Kaptanpaşa İskenderiye'ye çıkar çıkmaz, Elfi bey Bahire'den bir çok koyun ve hediyeler göndererek bahse konu binbeş yüz keseden beşyüzünün kendi, beşyüzünün İbrahim, geri kalan beşyüzün de Berdesî Osman beyler tarafından verilmesi hakkında, Said'e haberler gönderdi.

Fakat Berdesî, Elfi bey'in bu haberini alınca: "Mademki, kendisi devletle haberleşecek dereceye gelmiş ve Kaptanpa-şayi buraya kadar getirtmiştir binbeşyüz keseyi kendisi versin. Bizlerde, büyüğümüz ve pederimiz makamında bulunan İbrahim ve Osman beyler onun köle uşağı olalınV'diye red ve sual etti ki, bu söz komutanlar arasındaki ihtilafı büyüttü. Zaten Mehmed Ali'de Sayda'da bulunan komutanlara gönderdiği hediyelerle aralarını açıp, Elfi bey ile ittifak etmelerine engel oluyordu, bir taraftan da işe vâkıf olduğundan, Kahire kalesine mühimmat ve yiyeceklerin depolanmasını temin ederek, top arabalarını tamir ettiriyordu.

Sayesinde; servet-ü saman, aile ve arazi sahibi olmuş, bekalarını bekasına bağlı bilmiş olan, askeriye reisleri ile müşavereyle Mısır'dan çıkmamağa karar veriyordu. Bu bakımdan da Musa Paşanın Mısır valiliğine tayinini belirten, ferman gelince, Nakibul eşraf ve diğerlerinin huzurunda mevzuyu açtı, divan efendisince kaleme alınıp meâlen: "Bizler devletin emirlerine mûtiyiz. Fakat daha yakın zamanlarda ki vakalar ile malum olan ümeraya da kefil olmaktan aciziz. Mehmed Ali Paşa ise, erbab-ı fesadın cezalandırılmasında, devletten

gelen emirlerin infazında son derecede başarılı gayretler göstermiştir. Bunu duyurmak için bu dilekçe imzalandı, "şeklinde kaleme alınıp Kaptanpaşa'ya gönderildi. Kaptanpaşa ise: Mehmed Ali ve Hasan Paşa'lann askerleri ile Dimyat üzerinden gitmeleri, irade-i seniyye gereğince hareketlerini tanzim etmelerini bildirdiysede, bunlarda Mısır ahalisi zayıftır, asker isyan çıkaracak olursa çeşit çeşit zararlarada uğrarız. Hanelerimiz harab olur, büyük fenalıklar zuhura gelir şeklinde merhamet istidası verdiler.
Kaptanpaşa; Mısırlı komutanlar arasındaki ihtilafı anladığı gibi Mehmed Ali Paşa ile de haberleşip, netice de Mısırlıların vereceği meblağın bir kaç mislini vererek, devletin emirlerine İtaat edeceğine dair ve kendisinin Mısır valiliğinde devam etmesi hususundaki istirham dilekçesi de hazırlanıp, gönderilmesini bildirdi.
Düzenlenen dilekçeyi bütün meşayih ve ocaklarla diğer zevat mühürleyerek, Mehmed Ali'nin oğlu İbrahim beyi çeşitli hediyelerle birlikte yolladı. Kaptanpaşa; hacıların kafilesini çıkarmak ve levazımı haremeyn-i düzenleyip ifa eylemekle beraber Reşid, Dimyat, İskenderiye gelirleri gümrük rüsumuna bağlı olarak tersane-i âmireye aid olduğundan bunlara dokunmamak, komutanlar af olunduğundan onlarla savaşmamak iaşeleri için onlara yer göstermek şartlarıyla Mehmed Ali Paşanın valiliğinde ibkasını bildiren bir emir gönderdi.
Bunun üzerine Kahire kajesinden ve Ozbekiye'den toplar atılarak şenlikler yapıldı. Kaptanpaşada bir kaç gün sonra Mehmed Ali paşazade İbrahim bey yanında rehine olduğu halde Musa Paşa ile beraber İskenderiye'den yola çıktı. Mısır komutanlarının ağzı açık kaldı hatta valilikte ibka fermanı ile birlikte kılıç ve kaftan da geldi. Mısır meselesi görünüşü bakımından nihayetlendi! 1221/1806 tarihi bu perdeyi gösteriyordu.

Rusya Savaşı-İngiliz Donanması

Rehavetle tereddüt politikası 3. Selim devrinin özel halidir 1221/şaban/1806/ekim ayı başlarında İngiltere sefiri Arbut-not babıâliye Prusya, İsveç, Rusya, İngiltere'den meydana gelmiş, heyeti müttefikiyenin adına, Napolyon'un uğramış olduğu, hezimet dolaysıyla herhalde deviet-i âliyeye yardım edemeyeceğini bildirdi. Bu bildirimden üç gün sonra, babıâli Fransa elçisinin sıkıştırması yüzünden Buğdan ile Eftak'da, ibka etmiş bulunduğu beyleri yeniden azledip, bu gurubun istediği kimseleri göreve getirdi. Buna bağıı olarakda, elçi Sebastiyanİ; "bu hükümetin tarihi geçmişinde bundan daha fazla utanılacak bir olayın kayıtlı olamayacağı açıktır." demiştir. Pek bilinen İpsilanti ile Moruzi, çok zengin kimseler olduklarından, devletin ileri geien kimselerini ve bilhassa reisül küttab efendiyi altunla ikna etmişlerdi.
Devlet, Sebastiyani'nin tarifiyle altunla veya tehdidle baş eğmekteydi bu iki hususun esiri oluyordu. Dış siyasette ise vakanın keyfiyetine göre yaşamağa alışmıştık. Bu dönemi yazan ecnebi tarihlerin özetlemesine göre Napolyonun çıkışından beri geçen şu bir kaç sene zarfında devlet:

1- Marango savaşından sonra Paris'e bir elçilik heyetini Şeydi Ali efendi riyasetinde yolladı.
2- Fransız devleti aleyhine teşkil olunan 3. heyetin hayata geçmesinden sonra, Napolyon'un imparatorluk unvanın tanımadı.
3- Österlich savaşından sonra Muhib efendiyi fevkalâde eiçi sıfatıyla Paris'e gönderdi.
4- 4. heyetin kurulması esnasında Ruslara yanaşmayı tercih etti
5- Ayene savaşında birleşik devletlerin orduları yenik düşünce Napolyon tarafına dönmekten çekinmedi. Hattâ reis efendide, general Sebastiyani'yi bizzat davet ederek, İttifak yapmaya hazır bulunduğunu beyan etmekle beraber, ancak savaşın neticesine kadar beklemekte daha fazla fayda gördüğünü hatırlatır tarzdaki rehavetini hissetirdi.
İşte bu işleri sürüncemede tutma politikası, hükümet işlerini de sürüncemeye soktuğundandirki, bir Rus ordusu hududumuzu tecavüz etti. Dinyester nehrini geçen bu ordunun, altıbin kişilik bir gurubu Prens Dolgorik'in komutasında ola-rak Hotin'e, onbin kişilik bir gurubu da, başkumandan Mikel-son'un emri altında kurşun atmadan Yaş'a girerek Bükreş üz-erine vede hâli isyanda bulunan Sırbistan taraflarına, diğer bir fırka da yirmibeşbin kişiyle, general Tomanski komutasında Bender üzerine yürüyüp, İsmaiyle sarkacaktı.
Hudud boyumuzda savaş tedariki için herhangi bir hazırlığımız olmadığından Bender, daha Rusların ilk tehdidi karşısında teslim olma yolunu seçti. Çok geçmeden Hotin'in, Bender'de yapılan teslim olma harekatına iştirak ettiği haberi alındı. Kışın, bütün şiddetiyle hükmünü sürdürdüğü bu sırada hududda bulunan ahali Tuna kıyılarına dökülmeye başlamıştı. Tirsinklioğlu'nun yerine Rusçuk ayanı olan Alemdar Mustafa Ağa (paşa) bu üzücü haberi işitir işitmez, Tuna sahillerinin muhafazasına seçilmiş bulunan hudud askeri heyetine durumu haber verdi.
Rusya ise, Kili ve Akkirmanı aynı tarz ve usulle zapta muvaffak oldu ve artık İsmaiyl üzerine yürümeğe başladı. Ancak İsmaiy! ve İbraiyl ile Akkirman kalelerinde müdafaa se-beblerinin hazırlığı başlatıldı.
Başkumandan Mikelson, yirmialtıbin kişilik bir kolorduyu İsmaiyl üzerine yolladı. Alemdar Mustafa Ağa ise, güç ve cesareti her yere nam salmış bulunan Pehlivan ibrahim Ağa isimli zatı, bir miktar asker ile bahse konu yere sevk etmişti. Ağa, bir Rus memurunun -Rusların Bender ve Hotin'de yaptıkları gibi- ahaliyi tehdid ile ikna etmeye çalıştığını görünce, memuru oradan kovdu. Beş-altı yüz süvari ile Rusların bir kaç binden ibaret öncülerini perişan etti. Fakat Rusların bütün kuvvetleriyle gelmekte olduklarını gördüğünden İsmaiyl muhafızı Mirmiran Kasım Paşa ile beraber ahaliyi cesaretlendirerek kaleden çıktı. Sayıca az bir askerle birlik olmasına rağmen, yedi saat süren çarpışmada Rusların fena şekilde mağlup olmasını sağlamıştır. Bu muhterem zat daha sonraları ordu içinde, şanlı tarihimizde Babapaşa adıyla yâd edilen bir şöhretin sahibi olmuştur.
Osmanlı'nın bu zaferi üzerine, mareşal Mikelson, evvelce Bender ahalisine

vermiş olduğu doksan günlük mühleti geriye alarak, insanlık ve milletler arası hukuka mugayir ve gayette çirkin bir tarzı harekette bulundu. Burayı muhafızlanyla birlikte, çoluk çocuğun tamamının, esarete düşmesini ve Rusya'ya gönderilmelerini temin etmiş oldu ki, bu ayıp onun mareşalliğine ne kadar yakışır? İstanbul'da bulunan Rus elçisi; hâla cahilane davranarak, yukarıdaki vaka'dan haberdar olmadığını bildirmekteydi. Mamafih, babıâli bir taraftan Rusya ve ingiltere elçilerinin öte taraftanda Fransa sefirinin arasında kalmıştı, ingilizlerin elçisi Arbutnot: hükümetinin Ruslar ile ittifak etmiş bulunduğundan bahsederek Fransızlardan yüz çevrilmesini Fransızlar hücum edecek olursa kara tarafından yüzbin kişilik bir Rus ordusu ve denizden de, İngiliz bahriyesi tarafından kovulacağım, aksi taktirde, Rus askerlerin karadan, İngilterenin ise denizden hücuma geçecekleri, Rus sefirini yollayacak olurlarsa kendisinin de gitmeye hazır olduğunu ve otuz güne kadar İstanbul'da kıtlık olacağını, Mısır'ın da elden gideceğini bildirdi. Bunun yanında da Rus harp gemilerinin boğazlardan geçişi meselesi de bahis mevzu idi. Fakat, Sebastiyani'nin teşviki Rusların aniden tecavüzü üzerine sadnazamın, peygamberin sancağı altında ilân~ı harb edilmesine karar verildi.

Rusların tecavüzüne sebeb, o zamanki postaların yavaşlığıydı 122i/recep/1806eylül/29.cu günü Ruslar babıâliye Eflâk ve Buğdan beyleri hakkında bir oltimatom vermişlerdi. Çar 1. Aleksandra 29/ekim/1806'ya kadar bekledi. Babıâli'nin, Rus taleblerini kabul ederek bahse konu beylerin, yerlerinde bırakılması haberini ancak kasım ayı başlarında aldı. Fakat bundan önce de mareşal Mikelson'a "Buğdan ve Eflâk'da Kaynarca ve muahedeyi takip eden hükümlere uymak, babıâli'yi emri altında bulunduran Fransız siyaset-i hâkimanesini durdurmak, Sebastiyani'nin çalışmasını geriletmek ve mecbur kalındığında Dalmaçya'da bulunmakta olan Fransız askerlerine karşılık vermek üzere, Buğdan'a girmesini emretmişti. Ruslar, hiç bir sebeb yokken hücum etmiş oldukları gibi Rumeli içlerine de; Osmanlı devleti, ülke içine Fransız askeri sokacak ve nizam-ı cedidi zorla icra ettirecektir, tarzında fesat çıkarıcı yayımlarda bulunuyorlardı. Savaş İlanı sonrasında Rusya sefirinin Yedikule'de hapsedilmesi kadim (eski) adetlerden ise de, devletler arası hukuk gereğinden ve ilk tatbiki münasebetiyle elçi İtalinskiyİ de bab-ı âliye çağırarak uygun bir lisanla: "Osmanlı devletinin istila olunmuş yerlerini Ruslar tahliye ettiklerinde yine İstanbul'a avdet edebilirsiniz" sözleriyle gerek kendisine gerek Rusyanın tüccarlarına on gün müsaade*tanındı. İtalinski, çok geçmeden Bozcadaya kadar gelen üç Rus gemisine gitmek üzere İstan-buldan bir İngiliz gemisine bindi. Osmanlı devleti tedarik ve durumunu sağlam bir hale koymağa çabalıyordu. Hattâ Anadoludan pek çok asker getirtilmesi hususunda emirlerde verildi. Ne varki emirlerin yerine getirilmesi pek fena bir şekilde aksayacaktı. Buna bağlı olarak da, askerin İstanbul'a gelmesi tam üç ayı aldı. Bu halden anlaşılan, devlet ne büyük sahtelik ve asayişsizlik içinde, hayat sürmekte olduğunu anlamıştı. Gelecek içinde hiç tutunacak bir dalı olmadığı görülmüştü.

Akdeniz adaları; Ruslara yardımcı Rumlarla dolu olduğundan Çanakkale'nin

dahi savunmasının pek kolay olmayacağı anlaşılıyordu. Az asker, az para, zayıf savunma velhasıl her-şeyde bir yetersizlik hüküm ferma idi.
İşte; bu sırada Vahid efendi fevkalade elçilikle Napol-yon'un yanına yoiianmıştıkİ fakat bu göndermekten umulan netice elde edilemedi. Ancak; Ruslarda, İngüizlerde sanki iyiliğimize çalışmaktaymış gibi davranıyorlardı. Ruslar, Fransızların istila yapacaklarını ileri sürüyor, Fransızlar da Rusların Buğdan ve Eflak'ı zapt etmek Sırbistan ve Karadağ ile Rum ahaliyi ayağa kaldırma azmini de taşıdığını haber veriyorlardı.
Özellikle Napolyon, 3. Selim hâna yazdığı nâmelerde, fevkalâde teşvik ve koruma hisleri yer almaktaydı. Hattâ Almanya'da bulunan Pojen'den yazmış bulunduğu mektubun bir yerinde: "Ruslar ile müttefik olan Prusya mahv oldu. Ordularım; Vistül nehri üzerinde, Varşova ise hükmüm altına girmiştir. Prusya ve Rus politikası tekrar istiklâl kazanmayı temin iqin ordularını hazırlıyorlar. Sen de hazırlanıp, istiklâlini kazan. Zaman bu zamandır. Eğer bu ana kadar tedbirli davranmışsak, Rusyanın hatırını bu kadar saygıya değer bulmanız senin içinbir zaaf hükmüne girer. Devletini kayıb edersin!" Diyordu.
Beri taraftan da Sebastiyaniye, Buğdan, Eflâk ve Sırbiye eyaletlerinin mülk-ü hakimiyetlerine bir zarar gelmemek şartıyla, dev!et-i âliye ile saldırı ve savunma paktı imzalamasına izin veriyordu. Napolyon, İran taraflarından da Rusları meşgul ediyordu. Seksenbin İranlı, Fettah Ali şah'ın emriyle yürüyüşe geçmişti. Lâkin Rusların Buğdan üzerine inmeleri İn-niltere içinde hoşlanılacak şey değildi. Hattâ donanmasını da Çanakkale taraflarına getirdi. Bu sıralardaysa Pasbanoğlu ölmüştü.
Rusçuk ayanı Alemdar Mustafa Ağa'nın vezirlik rütbesi iie taltifi beraberinde, Silistre eyaletine tayini çıkdı. Paşa, Eflâk tarafına geçmişti. Bükreş yakınlarında karşılaştığı bîr gurup Rus birliklerini fena hâlde bozdu.
Öte taraftan da Pehlivan Ağa da, dörtbinden çok Rusya askerini tsmaiyl'e yakın Sahib adlı bir köy civarında, pusuya düşürerek perişan etti. Eline geçirebildiği kadar Rus asker elbisesini, kendi askerlerine giydirip, yukarıda adı geçen köyün önünde, Rus askerlerinin tarzında saf bağladı. Gelmekte olanlar Rus birliği idi. Karşılarında saf tutmuş kuvvetin kendi askeri olduğunu sandıkları için buraya gelişleri, gayri muntazam birtarzda vukubuldu.
Ancak; kıyafet değiştirmiş askerimiz ani bir saldırıyla bir çoğunu katledip bir kısmını da esir almayı başarabildi. Buna tam sevinmek üzereykendi; İngiliz donanmasının Çanakkale boğazını geçmiş olduğu haberi büyük endişeye sebeb oldu. İngilizlerin elçisi Arbutnot, devletinden almış olduğu kati talimat üzerine: "1213/1798 ingiltere-Osmanlı ittifakının yenilenmesi, Sebastiyani'nin kovulması, Osmanlı gemileri ile boğaz istihkâmlarının İngiliz donanmasına teslimi, genel sulha kadar Buğdan'ın Rusya'ya teslimi," talebinde bulunmakla, kabul edilmediği taktirde de, İngiliz donanmasının İstanbul'a geleceğini hatırlatmıştı. Sebastiyani; işe karışarak bu isteklerin tamamını red ettirdi. Bu vaziyet karşısında İngiliz elçisi daha önce İstanbul'a gelmiş olan iki harb gemisinden, amiral Sir Tomas Levis 'in binmiş olduğu Endimon isimli gemiye

binerek İstanbul'dan gitti. Geminin Çanakkaleden çıkışı esnasinda, kale memurları içinde elçi bulunduğundan habersiz oldukları için durdurmadılar.
İngilizler, Osmanlı devletinin tatbik etmekte olduğu yeni siyasi sistemi Sebastiyani'nin teşviklerine bağlıyorlardı. Bunda da oldukça haklıydılar. Hele bu son bir kaç hafta içinde 3. Selim'in en has müşaviri kesilmişti. Arbutnot binmiş olduğu gemide ziyafet verilmesi bahanesi ile davetli olarak gelmiş bulunmakta olan İngiliz tüccarlarının protestolarını dinlemeyerek, sıvıştığını haklı göstermek için hareket vakasını kemâli emniyetle müzakereye girişecek bir yer aramış olmasıyla tevil ediyor ise de, babıâlİ vazifesini terk ederek giden bir elçi ile de müzakerelere girişemeyeceğini vereceği izahatı doğrudan doğruya Londra'ya göndereceklerini beyan etti.
Bütün yabancı elçiliğe bu hususta tebliğ eylediği bir no-ta'da ne elçi, ne de İngilizler hakkında hiçbir kötü muamelede bulunulmadığı halde ani gidişinden dolayı şikâyetini belirtti. Hakikaten; Arbutnot'un, ortadan çekildiği dönemdeki, İngiliz menfaatlerini, sefaretin mal ve eşyalarını emanet ettiği, vekil kıldığı Danimarka elçisi Baron dö Hubeş, İngiliz sefaretinin mallarını ve eşyalarını teslim aldığı gibi İngiliz tebası hakkında koruyucu işlemleri de yapmaya başladı.
Velhasıl, elçininde firarı büyük çirkinlik olarak görülmüştü, ingiliz donanması başamirali Dukvarth'da müzakerelere başladı. İngiliz elçisinin talimatında, dev!et-i âliye'yi tehdit etmek var idiysede, ilân-ı harp selahiyeti asla mevcut değildi.
Sebastiyani, yaveri Lakor'u önce Erzuruma yollamişsa da, boğazın savunmasını tamamlamak için Çanakkafeye gönderiyor, Rumlara ise, 3. Selim'e tam olarak itaat etmelerini tavsiye ediyordu bir taraftan da babıâlinin müdafaya kudreti ol-madığını bildiği için telâşa düşüyor, Fransızların Varşova taraflarında mağlubiyeti hakkında çıkan haberlerden dolayı, Osmanlı devletinin bu tarz davranışı terk edeceğini zan ediyordu. Fakat, İngiltereye aid gemilerde Bozcaada önünde toplanmaya devam ediyorlardı. Bu sırada İngiliz sefareti ter-cümanı Pizani aracılığıyla konuşmalara başlandı. Kaptanpa-şanın; Bozcaadaya gelmesini ve geldiği takdirde ingiliz donanmasının harekete hazır olduğunu yazdı 8/şubat'da "amiraller hareket edecekler. Çanakkale istihkâmlarından top atışı yapılmasın. İstanbul'da katliam olacaktır. Bizim maksadımız sulhdür. Eğer top atılmaz ise, Kaptanpaşayı selamlayacağız.
Sir Sidney Esmit, bombardımana memur edilmiştir, donanmamızda üç amiral bulunduğunu düşünmek yeterlidir! Artık, Türkler bizim ciddiyetimizden emin olsunlar." dediği gibi, 9/Şubat'ta: "İngiltere hükümeti Rusya'ya karşı düşmanlığı terk etme hakkında emir verirse kâfi sayacaktır. Fakat bu emir yarın akşam'dan evvel verilmelidir. Me olursa olsun İngiliz donanması, İstanbul'a gidecektir. Bu gidişin dostça ve düşmanca olmasını Türkler tayin edecektir ve bu fırsat onların elindedir." Diyordu. Hakikaten 13/şubat'ta Kaptanpaşa ile elçi arasında bir mükâleme husule geldi. Ancak işler keşmekeşe düşmüştü. İngilizlerde Osmanlılarla münasebetleri, birden bire kesmeyi göze alamıyorlardı. Ayrıca rüzgârın muhalif esmesi de gemilerini boğaz üstüne salmalarına müsaade

etmemekteydi.
19/Şubat sabahı saat sekizinde lodos esmeğe başladı. Donanmamız Karadeniz boğamı dışında idi. 2 tane; üçanbarlı, yedi kalyon, altı firkateyn, altı korvet, iki şalopeden ibaretti başlamış olduğundan amiral Dokvorth Çanakkale boğazı girişine iki gemi bırakarak, boğaza iki tane üçanbarlı altı tane harp gemisi, üç firkateyn, iki briykle girdi. İki tarafada gülle ve salkım saçarak, hızla kaleler arasından geçti. Bu donanma; Naraburnu'nun üst tarafındaki donanmamıza hücum etti. Askerin çoğu bayram münasebetiyle, karada olduğundan demir almaya, yelken açmaya vakit müsaid değildi. İçlerinden birinin, bir firkateyn, şiddetli bir savunmada bulunmuş ise de, yinede İngilizler hepsini karaya oturttular. Dördünü yaktılar. İkisini zapt ettiler. Bu gemilerin içinden; Tonbik kap-tanzâde'nin idare ettiği briyk kurtularak pupa yelken İstan-bula, doğru firara başladı. İngiliz askerleri, karaya çıkarak Nara istihkâmındaki topları çiviledi-ler. Topçular kaçmış ve Fransız subayları iş göremez hâle gelmişlerdi. Tonbikzâde; bayramın 3. günü İstanbul'a gelip vaziyeti haber verdi. Bu haberin meydana getirdiği heyecanının büyüklüğünü anlatmak kabil değildir.
Hemen sahilin muhafaza altına alınması, tabyaların inşası için lâzım gelenlere vazifeler verildiysede, İstanbul her şekilde savunmadan mahrum idi. Tarih-i Cevdet; bu sırada İstanbul'un manzarasını şöyle tasvir ediyor: "İstanbul'da acıyı tatmamış, sert rüzgarı tecrübe etmemiş çelebiler, habbeyi kubbe ve katreyİ derya ederek işi büyütme ve mübalağacı, birbirlerine aykırı ve zıd, çeşit çeşit fikirlere inanmış lafazanlar pek çok olduğundan boyleleri köşe başlarında toplanıp, ağızağiza verip bir takım karışık rivayetlere benzer evham ve hayaller ile birbirlerini kuşkulara düşürerek, öylesi acaip ve dehşet hale düştülerki İstanbul'un hâli kıyamet günü için bir numune olmuştu. Bu sırada bazıları da, cifir hesapları yapmaya başladı. <Be canım, ahir zaman olduğu şüphesizdir. Ben-i asferin galebesi, mehdi'nin çıkması pek açıktır. Galiba beklenmekte olan vakit geldi. Bazılanda, bu son günümüz işareti olduğu muhakkaktır. Hayfaki kıyamet başımızda koptu, derlerdi.>
Neyse askerler tayfası cûşu hûruşa geldi. Topçular toplarının başına geçti. Yeniçeriler; yatağanlarını takıp, tüfenklerini aldılar. Talebe-i ulum dahi sokaklara fırlayıp ahaliye gayret vermeğe çalıştılar. İngiliz donanmasının boğazdan geçmesi padişahı korkuttu. Hele Baruthane açıklarında görüntüsü en çok tehlikeye açık olan saray halkını titretti. Kadınlar ve harem ağalan bütün geceyi feryadı figanla geçirdiler.
Donanma Kızıl adalar önüne demir attıktan azsonra babı-âliye İngiliz elçisinin bir yazısı geldi. Bu yazı da padişahın donanmasının emaneten teslimi, Rusya ile sulh imzalanması, İngiltere ile ittifakın yenilenmesi, hakkında bir senet verilmesi bunun cevabının, bir gün içinde ulaşması istenmişti. Babıâli ile ingiliz elçiliği arasında bir kaç defa haberleşme olunca, İngilizler verdikleri müddeti üç saate indirdiler. Sebastiya-ni'nin kovulmasının müddeti için vakit uzatması yaptılar. Devletin ileri gelenleriyle yapılan müşavere sonunda İngii'z tekliflerinin kabul edilmesinde ittifak ettiler. Hattâ Sebastiyâ-ni'nin İstanbul'dan çekilip gitmesi için

sarayın memurlarından İshak beyi yolladılar. Vaziyet elçiye nezaketle anlatıldı. Sebastiyani ise; zaten böyle bir teklifle karşılaşacağını tahmin etmiş bulunduğundan kendini hazırlamış. Hiç bir hayret ve kızgınlığa giriftar olmadan nezdine gelen İshak bey'e "bağlısı olduğum devletimin bana vermiş olduğu bu yüksek vazifeyi bana hiç bir şey terkettiremez. Bir Fransız sefiri, çok büyük ve muazzam devlete mensup olduğundan, avamın patırdılarını andıran hareketlerden korkacak olursa, hakkında tatbik edilebilecek ceza olacağından emindir. Zât-ı şahaneye söyleyin. Bu hâl yalnız devlet-i Osmaniye'nin şeref ve sânını zail etmez, İr^gilterenin cebren kabul ettirmek istediği şartlara muvafakat ederler ise bütün Avrupa Osma-ni'sini terk etmek tehlikesi de vardır. Otuz milyonluk nüfusu olan bir devleti muazzamayı İngilizlere terketmektense bu payitahtı terk edipde, meselâ Edirne'ye çekilmek daha evlâdır. Bundan başka babıâli şayed mösyö Arbutnot'un teklif ettiği antlaşmaya muvafakat edecek olursa, yalnız haşmet-meab-ı imparatoriyenin dostluğunu gaib etmeyip, belkide bütün bütün hiddet ve kızgınlığına maruz kalacağımda bilmez değillerdir. Sebastiyani; babıali nezdinde, kendisinin, muteber bir sefir olduğunu söyleyerek, apaçık tarzda kendisine bir tebligat yapılmadığı takdirde asla İstanbuldan çıkmayacağını açıklamıştı. Kalkıp; reisülküttap efendiye giderek: "böyle beş-on gemiye bir payitahtı teslim etmek ne demektir? Bundan sonra artık devleti âliye istiklâliyyet ve ta-mamiyyet-i, mülk sözünü hangi yüzle, dile getirebilir? Bu İngiliz donanmasında asker yok ki, karaya döküp de, İstanbul'u zaptetsin. Yalnız; Sarayburnuna yeterli sayıda top koysanız, onları harab edebilirsiniz. Onlar, size nazaran çok daha büyük tehlike karşısında. Hem sizin ateşinizden çekinirler, hemde su ve rüzgârdan dolayı karaya düşmekten sakınırlar. Bütün bunlar kendilerine müsaid olupda, sizin ateşinize galebe çalsalar dahi ne yapabilirler? Sonun da; İstanbul'un ancak bir kaç mahallesini yakıp giderler. İstanbul bu kadar yangına maruz kalıyor. Farz ediniz ki; bu defa da büyük bir harik <yangm> oldu. Yanan yerler yine yapılabilir. Lâkin devletin namusu esasından yıkılırsa daha sonra yapılamaz." şeklinde sözleri söyleyerekten reisefendiyi susturup, düşüncelere sevk etti. Ve "Zâtı şahaneleri kendilerine her bir vasıta ile yardım edeceğimden emin olabilirler. Rus kuvvetleri kaçmağa devam etmektedir. Osmanlı devletini kuvvetlendirmek için takviye etme zamanı gelmiştir. Fakat padişah hazretlerinin müşterek düşmanımıza bir an bile rahat vermemek için ahalinin sadakati icab ettiği her türlü tesir edici tedbiri almaları elzemdir." Sebastiyani'nin telkinleriyle ahalinin ve askerin müdafaada gösterdiği koruyuculuk, vekiller heyetine ilk verilen kararın kaldırılmasını temin ettirdi. Hattâ savunma idaresinde Sebastiyani görevli kılındı.

Napolyon'ca

"Ey sultan Selim, Hz. Muhammed aleyhissetamın hilafetine şayan olduğunu ispat et. İşte seni esir eden, ahidna-melerden kurtaracak vakit şimdi gelmiştir. Sana yaklaştım. Eski dostun olan Lehistan devletinin yeniden hayat bulmasıyla

meşgulüm. Ordularımdan birisi, Tuna yalısına gitmek üzere hazırdır. Sen, moskoflan cephelerinden vurduğun zaman benim ordum da arkalarını çevireceklerdir. Donanmaların bir gurubu Tulun'dan çıkıp ve gidip, payitahtı ve Kara-denizİ muhafaza edecektir. Artık cesaretlen. Zira; bir daha devletini kuvvetlendirecek ve namını şÖhretlendidîrecek böyle bir fırsat vaktini bulamazsın" Napolyon'un bu sözleri Sultan Selim'e çok te'sir etti." (Tarih-i Cevdet) Sebastiyani bu münasebetle bir muhtıra yazdı. Derhal Türkçe'ye tercüme edilerek, devlet adamlarına klavuz olmak üzere dağıtıldı. Bu muhtıralar: ingiliz gemilerini yaklaşmaktan men etmek böylece şehrin bombardımana tutulmasını önlemek, gemilerin veya hiç olmazsa, bunların baştan veya kıçtan demir atmalarının başarısızlığa itilmesi, Osmanlı donanmasını ve deniz müesseselerini mahv etmek için İngiliz donanmasının girmesini önlemek maksadıyla limanın ağzını müdafaaya hazırlamak, İstanbul bataryalarını, Üsküdar bataryalarıyla ahenkli bir şekilde ateş etme ve bunu güzelce idare etmek, Osmanlı donanmasını-İngiliz donanması ile savaşa giriştiğin de mevkii toplarının ateşi altında ricat etmeyi temin, emin bir yerde bulundurmak bunlar içinde, toplarla donanmış ve mümkün olduğu kadar, çabuk ve çeşitli bataryalar inşa edilerek İngiliz amiralinin hücumuna mukabelede bulunmak yahut onu hücum etmekten alıkoymak gibi maddeleri yazılıydı.

Herşey baştan başlayacaktı. Avrupa ve asya sahilleri üzerinde bataryalar yerden çıkar gibi zuhur etti. Sebastiyani herkesin gayretini arttınyordu. Her tarafı tanzim ediyor, padişah-da, vükelada, ricalde gayret ve himmet gösteriyorlardı. Osmanlı milleti Fatih Sultan Mehmed ve Süleyman zamanlarındaki gibi savaşa olan istidadlarını isbat ediyorlardı. Sebasti-yani daha neleri gerçekleştiriyordu? Beraberinde sefaret kâ-tibleri olduğu halde yüzbaşı Lakor, mülazım Dökar ile Jerar bulunduğu gibi savunma ameliyesine bakıyorlardı. Daimaç-ya ordusundan ingiliz donanmasının geldiği gün İstanbul'a varmış olan yüzbaşı Butin, Loklark, Kotaîyo'yu bataryaların silahlanmasına memur ediyor, bu arada da İstanbul'a gelmiş olan Fransa ayan azasından Pontekolant da çalışanlara karışıyor, İspanya sefiri Marki Dalmanera da kâtibleri ve maiyet askeride, subayıda iştirak ediyor ve bir İstanbul topçu bölüğü teşkil eyliyor. Rumlara hediye ve taltiflerde bulunarak faaliyete geçiriyor, İngilizlerin burun büyüklüğünü kırmak arzusuyla uğraşıyordu. Sarayburnundan, Yedikule'ye kadar açılan cephe boyunca duvarlar yıkılıyor yerine mazgallar peyda oluyor. Sarayların bahçelerinde toprak istihkâmlar beliriyor, evlerin bazıları yıkılıp yerine istihkâmlar yapılıyordu. Her yerden binlerce amele koşuşup geliyor, bütün sahilde cenk ve cidal avazları yükseliyor, İngilizlere karşı hakaret ve sövmeler işitiliyordu. Her delikten bir top namlusu uzanıp, gülleler yığılıyor, top mavnalanyla, ateş gemileri iki hat üzere diziliyor, Kızkulesi ayrı çapda toplarla silahlandırılmış emre hazır bulunuyordu, Sultan Selim bütün gün askerlerin arasında, genellikle yalnız, yaya ve bazen Fransız elçisiyle beraber geziniyor. Ahaliye, askere, cömertçe davranarak saltanat mimarı gibi, elinde bir fildişi arşın (ölçü aleti) gülümseyerek mühendislere öteyi beriyi soruyor, bataryaların hacimlerini bizzat ölçüyor,

Fransız elçiye son derece iltifat ediyor, göstermiş olduğu gayret, himmete daima müteşekkir olduğunu açıkça söylemekte idi. Hakikaten; kısa bir zaman zarfında tophane depolarından yüz adet top çıkarılarak sahil boyuna tayin olunmuş yüzbaşı Boten'in verdiği rapora bakılarak beş günde, Yedikule'den Sarayburnu'na kadar 102 adet top, 69 adet havan, sağ sahile 24 Otop, 12 havan boğazın karşısına 84 top, 15 havan, Üsküdar tarafına 94 top, 14 havan konulmuş idiki, tamamı 520 top, 110 adette havan idi.
Osmanlı devleti de bu mühleti, İngiliz donanmasına gönderilen divan~ı hümayun tercümanının, Rus ile sulha ve İngil-tereyle ittifakı yenilemeye karar verdiğinden ve bunlara dair bir senet vermek, İngiltere, Rusya'nın istila ettiği kalelerin geriye verilmesini senede lüzum görmiyerek taahhüd etmek, bu senetleri kaide üzerine müzakerede tanzim edilene kadar, İngiliz donanması Çanakkalede durmak, İngiliz elçisi İstan-bula geldikten sonra Sebastiyani'nin, kovulmasına çare düşünülmek üzere, kaleme alınmış müsveddenin düzeltilip, değişikliğe tâbi tutulması ve irade-i seniyye taalluku için almıştı. Ayrıca muhalif rüzgârların meydana getirdiği şartlar, bombardıman gemilerinin baştan ve kıçtan demirlemeleri kabili imkân olamıyordu.
ingilizler Çanakkale boğazında da istihkâmlara emir verildiğinden dönüş yolunun pek zor olacağını kestirmişlerdi. Ancak, kaçtılar denilmesin diye de, avdet yolunu tercih etmiyorlardı. Bütün bu meyanda garib bir olay husule geldi: "Fe-nerbahçeye vazifeli verilmiş bir kaç asker, Kınahada'ya geçmişler. Bir kaç tane İngiliz, sandalla su almak üzere, oraya gelir. Hemen savaşa başlarlar. İngilizlerin yedi-sekiz tanesini Öldüren askerler, birkaçını da esir alırlar. Bu esirler arasında amiralin genç oğlu da vardır. Askerler amiralin oğlunu saraya gönderirler. Sultan Selim askerlere kırkar altun ile birer çelenk verir. Amiralin oğlu da Kaptanpaşa tarafından ingiliz donanmasına aşırılır. Bu havadis balıkçıları galeyana getirdiğinden İngilizlerin gemileri etrafında dolaşıp bir gemiden diğer gemiye giden sandalları tevkife başlarlar. Hakikaten İstanbul beş gün zarfında toplarla donandığı gibi ahalide kayıklara binip, adeta donanma üzerine yürüyecek cesarete mâlik olmuştu. Yeni kaptan Şeydi Ali paşa komutasında bulunan 20 kıta harp gemisi Beşiktaş Önlerindeydi. İngiliz elçisi hem hasta hemde yapmış olduğu hesapsız hareketin neticede üzerine düşecek mesuliyetini bir başkası üzerine yıkmağa gayretli idiyse de amiral Dukvorth'dan uygun birini bulamamış ve müzakereleri ona havale etmişti. Amiral 21/şubat'ta ültimatom vermişti. Babıâli 21/şubat'ta kimlerle müzakere edileceğini, nerede yapılacağını, İngilizlerin iyi niyetinden endişe edildiğini, müslümanların heyecana geldiğini, bir bir ve ağır ağır sordu. Amiral kesin olarak iyi niyet taşımakta olduklarını bir daha temin etti. Babıâli hayatının emniyetini temin ettiği takdirde konferans için neresi tercih edilirse edilsin, oraya geleceğini bildirdi.
Bu sırada ise, sarayın duvarlarında sekiz mazgalın daha açıldığını görerek konferans işine İki güne kadar bir netice verilmesini bildirdi. Aynı günde yapılmakta olan savunma hazırlıklarından şikayetçi olarak, üç saat içinde cevabın verilmesini taleb etti. Eğer cevaba erişemezlerse, Marmara denizinde

bulunan Osmanlı gemilerinin, batırılma veya ele geçirileceğini beyan eden tehdidler savurdu. Babıâlide geceleyin boğazın Anadolu kıyısında yedi mil ötede (Beykoz olacak) bulunan bir yeri müzakere mahalli olarak tayin ettiğine dair haber yolladı. Amiral bu teklifi kabul ettiysede, kendi yerine amiral Lewis'i gönderecekti.
Bu arada bir mülazım (teğmen) ile dört gemici esir alınarak götürülmüşse de, bunların da çarçabuk, tahliyesini taleb eyledi. Fakat ertesi gün bir Osmanlı gemisi gelerek müzakereye katılacakları alacak idi. O beş ingiliz salıverilmedi. Dok-vorth, yeni şartlar söyleyerek Sebastiyani'nİn, uzaklaştırılmasını ve üçlü ittifakın yenilenmesini istedi. Babıâli; verilen son cevabında, Osmanlı ülkesinde bir tehlikeye maruz kalmadan, bir karış yere bir ingilizin çıkmak mümkün olmadığı, hattâ saraya bile bir İngiliz gelse onu müdafaa etme çok güç olacağı, velhasıl İngiliz donanması bulunduğu yeri terketme-ye ve Çanakkale boğazını, dışarı doğru geçmedikçe müzakereye devam edilmeyeceğini bildirdi.
Dokvurth ilk önce hiddetleşiddet göstererek, Arbutnot'un Bozcaada'dan gönderdiği geçmiş tekliflerini tekrara kalkışacak olduysa da, az sonra bu tehdidlerinin İngiliz donanması, aleyhine olacağını kestirdiğinden, yelkenleri suya indirmeyi tercih etti. 1221 senesi zilhiccesinin 12. günü, 1807 senesi şubat ayının, 20. cuma gününe müsadifdir. İşte o gün yelkenleri açık olarak, İstanbul üzerine doğru yürüdü. İstanbul'da bulunan, Fransız elçiliğinde büyük bir heyecan husule geldi. Fakat donanma bir dönüş yaparak yine adalar önüne geldi. Direklerinin ucundan başka yeri görünmüyordu. Yine yakınlaşıp, uzaklaştı. Bütün günü voltayla geçirdi. Akşamleyin güney cihetine doğru gitti. O gece de şehirde büyük bir endişe hüküm ferma oldu.
Ertesi gün de bütün halk, hattâ içlerinde padişah bulunduğu halde surlara çıkıp, İngilizlerin gittiğini görüp, inandılar. Ahali padişahı büyük bir şiddetle alkışladı. Beşiktaş önlerinde bulunan donanmayı Osman-i askerleri İngilizleri takip için izin istediler. Adetâ söz dinlemez dereceye geldiler. Müessifa-ne; bir hadise zuhur ederdiye korkuluyor, elde edilmiş neticenin heba olmasından çekiniliyordu. Daha sonra padişahın iradesi çıktı. Ahalinin tezahüratı arasında donanma Marma-raya doğru süzülüp, Kumkapı önlerinde demir attı. İngilizlerin ricatı ile alakalı resmi haber, Fransanın Gelibolu konsolosu tarafından gönderilen bir haberci ile kesinleşti. Mart ayının 2. günü Gelibolu minaresinden onüç yelken görülmüş. Bunlar, Lapseki ile Naraburnu arasında Ekinlik deniien yerde durmuşlar. Su alan gemilerini tamir etmişler. Boğazdan geçişlerinde Osmanlı bataryalarının şiddetli atışlarına maruz kalarak, Vindsor Kastil isimli geminin, büyük direğinin dörtte üçü 800 librelik ve iki kadem kutrunda bir taş gülle ile kırıldığı gibi Aktiv fırkateyni'de 560 librelik bir gülle yemiş. Ro-yal Corc isimli amiral gemisi de başka ve büyük bir gülle isabeti ile hasara uğramış. Bu donanma tamam bir saat bir çeyrek ateşaltmda kalmış. 130 Ölü ve 412 yaralısı olmuş. Eğer Anadolu kıyısı müstahkem ve silahlı olsaymış ve topları da sabit olamasa imiş, tamamen mahvolacak imiş.
Tabiatıyla bu hadisenin neticesinden olarak İstanbulda Fransızlar lehine; büyük

bir emniyet ve itimat, son derece yükseldi. Hatta ahali sokakta rastladığı Fransızları çeviriyor, kendilerine yapılmış yardımların minnetini ifade ediyorlardı. Rusya'ya taraftar olan Rumlar bile, patriklerinin kumandası altında olarak şehrin tahkimatının yapılmasında gayret göstermişlerdi Mora'fılarda, padişaha bir dilekçe ulaştırarak Rusyalılar ile savaşmağa hazır olduklarını bildirdiler. Fakat; bütün bu nümayişler arasında yine, İstanbul sokaklarında, fesat ve fitneye dair dedikodular dönüp duruyordu.

Devlet adamları birbirine düşerek, herkes yekdiğerinin aleyhine iftiralara girişiyor, İngilizlerin İstanbul'a gelmelerini yeni kaide olan "yeniçerileri kaldıracaklar, nizam-ı cedidi onların yerine koyacaklar imiş"e vardırarak devlet ricali tarafından özel bir davet olduğu ileri sürülüyordu. Trafalgar ve Kopenhag galibiyetleri üzerine İngilizlerin İstanbul sularında uğramış oldukları hezimet, İngiliz ahalisi düşüncesinde bir hayli kötü tesirler vücuda getirdi. Akdeniz'de dolaşmakta olan Rus amirali Seniyavin, çok geçmeden de Bozcaada önlerinde amiral Dokvortha, birleşerek yeniden İstanbul'a girmeyi teklif ettiyse de, İngilizler yeniden uğrayacakları müşkülatı tecrübe etmiş oldukları için kabul etmediler.

Bundan başka yalnız İngiltereye yaramayacak böyle bir teşebbüs için, Ruslara yardım etmek, menfaatlerine aykırı idi. Fakat, bu tarz hareket iki devlet arasında burudet yâni soğukluğa da vesile oldu. Hattâ; bir dereceye kadar da, Ma-polyon ile Aleksandr arasında bir ittifak doğmasının sebebi olan Tilsit mülakatının öngörüşmesini teşkil etti.

Amiral Seniyavin Bozcaada'dan Selanik önlerine geldiyse de, taarruza geçmeğe cesaret edemedi. Tekrar dümeni Boz-caadaya kırmakla, burayı üç gün aralıksız top ateşine tâbi tuttuktan sonra kara çıkardığı ikibin askerle, işgali tamamladı. Böylece Çanakkale girişi yine kapanmış oldu. Bu vakada İstanbul ahalisinin ızdıraba düşmesine yol açtı. Kaptanıderya Şeydi Ali paşa, sekiz gemi ve beşbin kara askeriyle, Bozcaada üzerine, yelkenbastı. İngilizler ise, Rusların İstanbul'a pek faz'a yaklaşmış olduğunun verdiği endişeyle yanlarından ayrılıp, Mısır üstüne yelkenlerini doldurdu. İngilizlerin bozgundan sonraki kaçışlarının memnuniyeti pek sürmedi. Yen -ni endişelere bıraktı.

Vehhabilerin reisi olan Suud bin Abdülaziz, Medine-i Mü-nevvere'yi istila ederek, mübarek merkadlerin kubbelerini yıkmış, yalnız vukubulan ricalar üzerine Hz. Peygamber (s.a.v)'in, Ravza-i mutaharralannın, kubbesini bırakarak ne kadar kıymetli eşya ve cevahir varsa hepsini alıp Deriye'ye gönderdiği gibi, onlara göre bi'dat olması hasebiyle hutbelerden padişahın adını kaldırmış, Vehhabi olmayanlara müşrik nazarı ile bakarak, bunları Mekke'yi tavafdan men'e cüret etmiştir. Kendi tarafından Mekke ile Medine'ye birer tane Kadı tayin ederek, diğer kadılarla beraber, Harem-i Nebevi hademesini, Medine muhafızını İstanbul'a yollamış, Sultan 3. Se-lim'e bir mektup göndererek "burda türbeler üzerine kubbe200 bina ve kurban boğazlanmamasını" beyan ederek, Padişah 3. Selim'inde mezhepleri olan Vehhabiliğe girmesini istemiştir.

Hattâ Şam kafilesi Medine-i Münevvereye giremiyerek geriye dönmüştü. Bu

hadisat ehli isiâma vükelâ ve padişahın aleyhine hareket etmesi neticesini veriyordu. Diğer taraftan İngilizlerde, İstanbul'da uğradıkları hezimetin acısını çıkarmak arzusuyla Mısır üzerine dönmüşlerdi. Böylece Mekke ve Medine ile gerek kara, gerekse deniz yoluyla münakale ortadan kalkmış oluyordu. Fransa'da yayımlanan bir eser, 'ingilizlerin, Mısır'ı istilası meselesini, aşağıda aldığımız satırlarda şöylece belirtiyor:

"1222/muharrem/6. sah-1807/martınm/17. günü, 17 tane, İngilizlere aid yelkenli limanın önünde görüldüler. Bu gemilerin kumandanı amiral Lewis'di. Mısır'ı gerek Fransız gerekse Mehmed Ali Paşanın zülmundan kurtarmaya geldiğini ilân ediyordu. Gemilerde general Frazer kumandasında, Mesina'ya gelen, 5100 kişilik küçük bir ordu vardı. İskenderiye ahalisi öteden beri, Kavalah Mehmed Ali Paşaya aleyhtar olduklarından Fransa konsolosu Droveti, ahaiininde, as-kerlerinde düşmanlığını hisettiğinden, pasaportlarını istediyse de verilmedi. Bunun üzerine maiyetine onbeş tane Fransız askeri aldı. Eli tabancada olduğu halde, azimetine yâni gidişine mümanaat edilmemesini taleb ederek, muha-fızsız olarak Reşid'e oradan da Kahire'ye gitti. Mehmed Ali Paşa, Said taraflarında da bulunan kölemenleri cezalamak için Cünye'ye gittiğinden konsolos İngilizlerin İskenderiye'yi işgal ettiklerini, acele gerigelmesini ve çok yakında büyük bir Fransız ordusunun geleceğinden mukavemet hazırlıklarına girişmesini bildiriyordu. Hakikaten İngilizler karaya asker çıkarırken hiç bir müşkülatla karşılaşmadılar. Mutasarrıf Emin ağa, zaten İngilizlerin konsolosu Misket'in tutkulusu idi. İngilizler, İskenderiye'yi işgal ettikten sonra yollarını emniyete aimak için Nİ1 yakınlarında bulunan, Reşid'i ele geçirmek için general Voşep'in komutasında olarak, 1200 kişilik İngiliz askeri birliğini yolladılar. Şehirde beşyüz Türk ve Arnavut askeri vardı. Bu gurub; iki gün yolda hiç bir düşmana rastlamadığı halde Reşid'e vardı. Askerlerde pek şiddetli sıcaklardan dolayı çok yorulmuştu. Bu yorgunluk yüzünden şehre karmakarışık olarak girdiler. Hiç bir direnme ile karşılaşmadıklarından müsterih olarak, silahlarını çıkarıp gölgeliklere, uzandılar. İşte o an askerlerimizin üzerlerine çullandılar. Kumandan Ali bey, kaçmalarına fırsat vermemek için ne kadar kayık varsa Nü nehrinin karşı sahiline geçirmişti. Osmanlı askeri İngilizleri saatlerce vurdular. Öldürdüler. General Voşep, iki yerinden yaralı olarak ortada kalmıştı. Pek çok İngiliz subayı Öldü. Bu kavgada beşyüz İngiliz askeri telef oldu. Yüzyirmi de esir ele geçti. Ölülerden; seksen tanesinin kelleleri kesilip, Kahire'ye gönderildi. Kelleler, Özbekiye caddesinde, iki sıra halinde kazıklara geçirilip teşhir olundu."

Bu arada da, Mehmed Ali Paşa güneyden gelerek kölemenlerden Selyut'u aldı. Mısırlı komutanlardan meşhur ibrahim bey ile antlaşma yapılarak, Mil nehrinin sağ ve sol taraflarını takiben, kuzeye doğru yürüdü. İngiliz kuvvetlerini bilmediği için, Kahire'ye vardığında, şehri tahkim etmeye iptidar eyledi. Bununla beraber Reşid'e de dörtbin piyade ve binbeşyüz süvari yolladı General Frazer, yeni bir sefer heyet-i seferiye teşkil ederek general İstevar'ı 3 bin piyade, 6 top, 2 havan ile Reşid'e gönderip, şehri muhasara ettirdi. Mehmed Ali Paşanın, Kethüda bey ve Hasan paşanın komutalarında olarak yolladığı askerle

22/nisanda meydana gelen kanlı savaşta, İngilizlerin feci bir mağlubiyete uğradıkları görüldü.
Binbaşı Moor esir, miralay Maklod öldüğü gibi pek çok telefat da verdiler. Büyük topları çivilediler. Yiyecekleri ve mühimmatı, eşyaları yaktılar. Asker ve bu askere katılan fertler, aşiretleri ile kurtulanların takiplerine koyuldular ve yolda da fena halde hırpaladılar. Geri kalanlanda, Ebukır'da bekleyen donanma alarak, İskenderiye'ye getirdi. Kahire'ye soluk soluğa getirilen beşyüz İngiliz esiri, Özbekiye'de sırık üstünde duran arkadaşlarının, kafaları önünden geçirildi. Yürüyemeyenleri eşeklere bindirdiler. Düşüp ölenlerin kellelerini kesip sırıklara ilave ettiler. "Bu bozgunluk, İstanbul'daki hezimetten daha tesir edici idi. İngilizler; Akdenize hakim oldukları için hezimet haberini avrupaya duyurma işlemini biraz geciktirdi-lerse de, doğu da pekçok kayıp etmişlerdi. İstanbul'dan Cezayir, Trablusgarp, Tunus, İzmir'e haber gönderilerek İngilizlerin uzaklaştırıldıklarını ve mallarının müsadere edilmeleri emrolundu. İskenderiye'de bir iki ay kaldılar. Fakat bir iş göremediler Mehmed Ali, bu esnada bir ordu düzenleyip başlarında kendi olduğu halde İskenderiye üzerine gitti. Amiral Lewis hummadan ölmüştü. Yerine amiral Hallovel gelmişti. Bu sırada ise Fransa ve Rusya arasında da, Tilsit antlaşması imzalandı.
İngiltere hükümeti ingiliz donanmasının cephaneliği olan Sicilya'ya Fransızların hücumuna ihtimal veriyordu. Buna dayanarak bütün gücünü, Cezayir'e topladı. İngilterenin efkârı umumiyesi de "2. bir Napolyon romanı" olan Mısır seferinden hoşlanmamıştı. Bu bakımdan da Mehmed Ali Paşa ile ingiliz amirali arasında, cereyan eden müzakereler pek çabuk sona ererek, donanma yelken açıp 14/eylülde denize açıldı. Paşa, kaleden atılan topların sesleri arasında tam bir debdebe ile İskenderiye'ye girdi.
Şayan-ı dikkattir ki, şu sıralarda İstanbul'da büyük bir fitne ayaklanıyor, İngiltere ile Fransa arasındaki savaş da İspanya meselesinden dolayı, başka bir renk alıyordu. Mehmed Ali Paşa ise, Mısır'da bir nevi istiklâliyet kazanmış gibiydi. Bu ana kadar Mısır sahilleri gümrükleri tersane-i amireye bağlıyken, İskenderiye'nin zaptından sonra, iskelelerin tamamını kendi tasarrufuna geçirdi. Elfi bey'in; komutanlarından Şahin bey'İ de getirtip, Ceyze'ye memur etti. İstanbul'dan rehine bulunan oğlunun uhdesine, Mısır defterdarlığı tevcih edilerek, Mısır'a yollandı. Payitahttaki devlet adamları da Ka-valali Mehmed Ali Paşayı, Vehhabilerin üzerine sevk etme hususunda kafa patlatıyorlardı. Hattâ kendisine bu iş için, bir de kapıcıbaşı gönderilmiş ise de, Paşa: "bu iş acele ile olmaz. Süveyş'de, gemi yapmalı, tedarikâtta bulunmalı" ce-vabıyla başından savdı.

Sultan 3. Selimin Hâli

Ruslar ile Tuna nehri boylarında savaş devam etmekteydi. 1222/1807. Ruslar, 17 defa İsmaiyl kalesine hücum ettikleri halde, muhafız Kasım Paşa ve Pehlivan Ağanın, kahramanca müdafaaları karşısında firara mecbur kaldılar. Bu arada

Alemdar Mustafa Paşa da Yerköy'ü kuşatmış bulunan Rus birlikleri, üzerine hücum ederek, büyük zayiatlar verdirmeyi başardı. Ancak savaşın en büyüğü ve en müthişi payitaht'ta vuku buluyordu. Padişah ve hükümeti pek zaaflı bir hâie gelmişti. Hem de öyle bir halki; nice gayretler ile meydana getirilmiş, nizam-ı cedid askerjni bile Tuna boylarına sevk edemedi. Ancak, küçük bir miktarını Karadeniz boğazında muhafız olarak bulundurabiliyordu. Anadoluda pekçok talimli asker varken, onların yerine bir takım derebeyleri kullanılıyordu.

Rumeli ve Anadolu'dan gelmiş bulunan, nefir-i âm askerinin, derme çatma, çapulcu olup ve Rus ordularına karşı tesiri yok idi. Eğer, nizam-ı cedid ve talimli asker sevk edilebilşeydi, Ruslar, Memleketyn (Romanya)de, pek büyük zararia-ra uğrayacaktı. Büyük bir galibiyet kazanmak işten bile değildi. Tutucu düşünce sahipleri ortalığı doldurmuş ve taşırmış olduğundan, nizam-ı cedid düşüncesi de yeniçerileri kızdırmıştı.

3. Selim hân'ın nizamı cedide verdiği fevkalade önem, kendisinin yavaşlığı ve tereddüdlü davranışları sebebiyle varlıklarını gösteremiyorlardı. Başlangıçda pek endişe vardı. Ancak hakimane idi. Hatta bu asker için kurmuş olduğu 20 bin keselik irad-ı cedid hazinesi de o ehemmiyet-i fevkaladenin en büyük nümunesidir. Bu varidat, 1212/1797 senesinde 60 bin keseye kadar yükselmişti. Bu gelir artışı sebebiyledir ki, Levend çiftliğinden maada Üsküdar'da ve Anadolunun bazı mevkilerinde de, eyalet askeri nizam-i cedide katılıyordu. Fakat o zaman için ne denebilirki, hakikat erbabı, 3. Se-lim'in kabul ettiklerini kabul ettiği halde, bir müfrit ekseriyet. nizam-ı cedidi, gavur icadı diye isimlendirerek taraftar toplayarak, bu yeniliği beğenenleri kâfir ilan etmekten çekinmediler.

Bir takım devlet düşkünleri de, bu düzen içinde yükselen kimseleri türlü türlü iftiralarla lekelemekten geri kalmadılar. Neticede, İstanbul'da efkârı umumiye ikiye bölünmüştü. O devrin ruhi hâli ve düşüncesini tetkik süzgecinden geçirecek olursak şunları özet olarak tesbit edebiliriz: "Mizam~ı cedidin kurulmasına teşebbüs edildiği sırada devlet adamları ve ileri gelen kimseler padişahın iradesi ile yazıp vermiş oldukları layihaların içinde yer alan fikirler, çoluk çocuğun ve de bazı yakınların ağzına düşerek: "herkesin istidadı verdiği lâyihasından belli ve kişinin rütbe-i idraki zâdei tabiinden belli oluyormuş." şeklinde alay edilecek hale düşmeleride, bu gibi zatların küsmeleri, birer tarafa çekilmeleri, bu kurena arasından sivrilen Enderun-u hümayun başkâtibi Ahmed efendi gibi fazilet erbabının, vekiller ile birlikte toplanarak gündüzleri, ikindiden sonra Enderuna giderek babıâliye ait işleri evlerinde görmeleri, geceleri <mukattaat mültezimleri^ Buğdan ve Eflâk kethüdaları gibi, raşiler, dalkavuklarla evlerinde mehtap safalarında, sazendeler, bazendelerle iyşü işret etmeleri, 3. Selim'in kurenasına pek çok emniyet ettiğinden, devlet sırrını Ötede beride ifşa etmeleri Saray hademesinin, içoğlan-larının kahvehanelerde, oyun yerlerinde adet dışı tavırlarda bulunmaları, padişah 3. Selim'in eğlenceye olan eyilimi, İstanbul sürûrgâh kesilerek, Kâğıthane, Boğaziçi, Çamlıca alemlerinin devam edip gitmesi. Devlet adamlarının nizam-ı cedid meselesini mal toplama

vesilesi sayıp, israf ve gösterişe koyulmaları, paranın ayarının bozulması, çeşit çeşit vergi ihdas olunmasından dolayı, erzakların ve eşyaların fiatların-da meydana gelen artışın, getirdiği sıkıntılar hasebiyle vükela ve devlet adamlarına bildirilenlere karşı bazılarının, "Tamam, halkı işgale bundan daha güzel sebeb, vesile olamaz. İaşeleri derdine düşsünler de devlet işlerine karışmasınlar." diye cevap verdikleri, bazılarınında, "Burası zengin yatağıdır. Buraya fukara yakışmaz. Devletlilerin arasına müflis güruhu sığamaz" şeklinde, cevaplar vermelerinin halk tarafından duyulması. Taşralarda vergilerin konmasındaki takatin genişlik ölçüsünü aşması, padişah kurenasının (yakınlar), vükelâ ve ricalin daha çok nüfuza sahip olmaları, hattâ sadrazamların bile azil korkusu ile kupkuru bir unvana kanaat etmeieride, fakat içinden, diğer halkla beraber olmaları, Yine padişahın yakınında yer alanların, kendisine ahalinin kanaati hakkında değişik beyanlarda bulunmaları padişahın annesi valide sultanında oğlunun çok hassas kimselerin belki de başında geldiğine dair inancı, en ufak bir husus için, büyük üzüntülere düştüğünü bildiğinden herşeyin bütün teferruatıyla anlatılmasının gereksizliğine ait tenbihi. padişahında bir çok şeyi Öğrenmemesine yol açmış olması, velhasıl halkın heyecanını ve kıyamını, kolaylaştıracak kötü idare tarzı, işin bütünü ile ortaya çıkmasını ve saltanat ile ahali arasında pek büyük bir çukurun kazılmasını sağlamış oldu. Araya yakınlar ve akrabalar girinceki, zamanımızda da tek tük bu tip kalıntıya rastlamak mümkün. Fakat bu yakışıksız, iğrenç, gülünç, göya alafrangalık taslamaları ve taassup ve cahillik ile hiddetle, şiddet beraberliği şeklinde tefsir olunabilir mertebeye getirdi.

Ilhad Ve Zenadıka

Cevdet Paşa tarihinde yer alan aşağıdaki bölüm, zamanın düşük mertebesini gösterir: "işte bu sırada İstanbul'da bir de ilhad ve zenadıka düşüncesi ortaya çıktı. Şöyle ki, Sultan Selim hazretlerini cihangirlik sevdasında bulunmakla (!) yakınları dahi onu şişirmek için kimi <Kaimi> manzumesinden ve kimi de" Cifr-i Kebir-i Şeyhi Ekber'den ve kimi bazı ehli keşif ve kerametden manâlar nakil ve ityan ile "müceddid-i devlet" olduğunu da vechi tahkik üzere huzuru hümayunlarında dermiyan ederlerdi. Bu mülabese ile mutasavvıf güruhundan geçinen ve: -Erenler şöyle yaptı. Böyle yapacak. Şeklinde yalan yanlış sözlerle halkın cebinden para koparan bir takım mülhidier de, Enderûnu hümayuna gidip gelerek o devrin ricali, genellikle cahil ve alelade gurubundan olan bazı enderunlu takımı cehaletleriyle beraber dışarıda genel düşüncelerden gafil olduklarında, ehl-i şer'i gözünde, küfrüyat sarfı sayılır bir takım sofilere ait kelimeler kullanmağa başladılar. Eğerki yeniçeri pirdaşları olan Bektaşi derbederlerinin, her gün yaptıkları hezeyanı onların tefevvühatından daha kötü idiyse de onların böyle tefevvühatı yâni sözleri "bütün dinleri inkâr eden Fransızları taklit ve onlara uymak esnasında ortaya çıkarak," bütün nazarları üzerlerine çekerek, halk onların böyle şeriatın zahirine uymayan durum ve

hallerden ürkdü. Hemen kitab-ı şeriatde ki apaçık belirtilmiş meselelerden başkasını incelemeyen ulema güruhuda enderûn adamları ve dışarıdaki kimseler hakkında, büyük şüphelere düştü. "Yine tarihlerin genel rivayetindendir ki, Sultan 3. Se-lim'in düşünce yapısında tereddüd önemli bir yer kapsamakla beraber, davranışlarda yavaş mizaç hüküm sürmekteydi. Bilhassa yeniçeri askerinin nizamı cedidi tahkir ve kâfir olarak nitelendirmeleri hususunda karşı ses çikarmamsı, bu güruhun azmasına vesile oldu. Eğer özetleyecek olursak, gördüğümüz şu vakaların yardımıyla biz de yeni fikir büyük bir ifrat yâni aşırılıkla başlıyor ve bir kaç kişinin tekelinde olarak devam ederken taklid edenler aleyhinde bulunanlardan, çok fazla yerleşmesini geciktirme veya iptaline sebeb oluyorlar.

Kadı Abdurrahman Paşa'nm Edirne vak'asından sonra geri dönmesi, devletin bir müddetten beri edinmekte olduğu ilerlemeye dönük intizamdan, vazgeçmeğe eğilim göstermesiydi. Cevdet Paşa; "bu ricatı, padişah 3. Selimin mülayim ve yumuşak kaibli bir kimse olmasından dolayı, o sırada devletin hâli, asla hiç birini kullanamayacak durumda bulunan güzel silahlarla odasını süsleyen nâzik çelebilerin haline" benzemekteydi der. Paşa, bu benzetmesiyle büyük isabet göstermiştir. Bu kadar birbirini takip eden hadiseler arasında, Fransa elçisi general Sebastiyani'de devleti Fransadan yardım İstemeğe mecbur etmek bahanesi ile adamlarına talimat vererek, yeniçeri büyüklerine: nizam-ı cedid'in kurulmasından maksadın ocağın kapatılması, maaşlarının vükelaca cebine indirme hareketidir, demelerini istiyordu. İmparator bu talimatın verildiğini duyunca, sizin hâlinize teessüf ediyor. Eski usûlün bozulmaması taraftarıdır. Fakat askerimizde hu-dud boyundadır. Lâzım olursa İstanbul'a getirtilecektir. Şeklinde telkinatta bulunuyordu. Velhasıl, İstanbul bir karışık düşünce dalgalan arasında bocalamaktaydı Bir de, orduyu hümayun'un Ruslara karşı harekatında padişah yakınları vede devletin ileri gelenlerinin pek büyük kısmının payitaht'ta kalmalarını bu savaşta, yeniçerilerin öldürtülmesi için bir muva-zadan ibaret olduğu düşüncesi pek kuvvetli tarzda şuyû buldu.

Bunlara da ilaveten başka bir durum daha vardıki, o da Köse Musa paşanın, sadaret kaimmakami, Topal Ataullah efendinin şeyhülislâm olmaları hususuydu. Çünkü bunlar nizamı cedid aleytan kimselerdi. Bir daha söylemekte zaruret vardır ki, bizde meydana gelen ihtilâl ve isyanların tamamında, erbab-ı din şıkkını, o güzelim ve temiz Şeriat-ı Muham-mediyi alet olarak seçmişlerdir. Yâni; bilerek, bilmeyerek dinimize taarruzla da memleketimize pek büyük fenalıkları, cinayetleri reva görmüşlerdir. Hakikaten de bu ana kadar gör-düğümüz ihtilallerin tamamı, hükümet istibdadına aleyhte olarak vukubulmuştur. Ancak, bir müstebidin taht'tan indirilmesi veya öldürülmesini müteakip, yerine bir başka müste-bid getirilme yolu tutularak işi başka bir menfaatin kanalına değiştirmeye götürmek olmuştur. Vatan, ülke ve ahali aynı dönemler de büyük felâketlere uğramışlardır. Bu bakımdan yapılanlarda insani bir fikir veya dindarane bir anlayış mev-cud olmamıştır. İşte bir numunesi:

Kabakçı Vakası

Epeyi bir zaman evvel Trabzon'dan iki bin kişi kadar Lâz getirtilmiş ve Karadeniz yâni İstanbul boğazındaki kalelerde muhafız yamaklara ilâve olarak verilmişler isede, bunların maaşları nizamı cedid sandığından verile gelmekteydi. Böyle yapmakta güdülen maksat, boğazın İki tarafında yaşamakta olan nizamı cedid askeriyle ülfet kesbedip, biribirlerine ısınmaları idi. Hâttâ arada sırada Bostancıbaşı Şâkir ağa buralara gider, boğazın nâzın ingiliz Mahmud efendi ile konuşur, yamaklardan bazılarını yanlarına getirtip: <Sizde nizamı cedide girin. Hem gelirinizin hemde nâmınızın arttığını görürsünüz. Hem tayınınız artar, eski kârınızda yanınıza kalır>
tenbihinde bulunurdu. Buna karşılık, Köse Musa paşa, yeniçeri ocağını fesata vermeye gayret göstermekte, adamlarından bazılarını yamakların yanına göndererek: sizlerde yeniçeri sayılırsınız, nasıl olurda, frenk kıyafetinde askerler ile konuşursunuz? Siz, nizam-ı cedid elbisesi giymez, harbeli tü-fenk kullanmaz iseniz, boğazdan kovulacaksınız" sözlerini duyurarak teşvikatta, pek de fazla ileri gitmekteydi. Musa Paşanın bu ifsat edici gayretleri öyle noktaya vardı ki, yamakların bir cemiyet-i belâsı kuruldu.
"Biz kuloğlu kuluz. Eba emced yeniçeriyiz. Nizam-ı cedid elbisesi giymeyiz" şeklinde seslerini duyurmaya karar verdiler. Bu yakın günlerde husule gelen iki olay, azgınlar güruhunun asabiyelerini tahrik etmeye kâfi geldi. Olayların ilki; "3. Selim, Bayezid camii şerifindeki selamlık merasimi sonun da, Sekbanbaşı olan ArifAğa'ya <Ağa, ordu gitti. İstanbul boş. Kolluklarda yeniçeri azkaldı. Acaba nizam-ı cedid askerinden her kolluğa üçer beşer adam koysam münasib olur-mu?> Dediğinde, Arif Ağada: <Emr-ü ferman efendimizindir. Lâkin yeniçeri ağası, orduyla beraber gitmiştir. Ben, burada vekalet eden bir kulunuzum. İrade buyurulursa yeniçeri ağasına yazayım.> Demiş. Bu cevab üzerine padişah-ı cihan: <Yok. Yazma, dursun istemem.> buyurmuş." Bu konuşma yeniçeri tarafından duyuluncada gizlice yapılan istişareler sonunda Karadeniz yamaklarına karakullukçular gönderildi. Böylece nizam-ı cedid askeri ile yamaklar arasına düşmanlık tamamen girmiş oldu artık bu adavetde kendisini şurada burada biribirleriyle doğüşür hale getirdi. Musa Paşa, zaten dışa rda fitne uyandırmak ve böylece İstanbul'u karıştırmak arzu ve amacı taşıdığından, fesadın çıkış kaynağı olmak üzere boğaz nâzın Mahmud efendiye, yamaklarında nizam-ı cedid elbisesi giymelerini emretti ki, buna ateşe körükle gitmek denir.
Olayların ikincisini teşkil eden de; Mansıbı olan yere gitme kararı vermiş ve buna bağlı olarak, Üsküdar'a geçmiş bulunan, Karaman valisi Ragıp Paşa, padişah yakınlarına yakın davranmayı yeğlemiş, bu vesile ile de nizamı cedidin kullandığı nişanlarla süslü kaputlar yaptırarak, kavaslarından bir kaçına giydirmek istedi. Kavaslar Laz yamaklardan oldukları için, bunları almayıp boğaza gidip, kendilerine yapılanı ora-dakilere anlatmaya koyuldular. Bu durumu müteakiben, padişahımız, Ragıp paşaya bütün dünyayı nizamı cedid yapmak için tuğ vermiş, o da, şimdiden nişan vermeye başlamış, sözleriyle

ayağa kalkıştılar. Kendilerine asla böyle bir şeyin bulunmadığı yolunda, vaz-u nasihatta bulunan Macar tabiyesi subayı Halil Haseki'yi sonra Büyükdere ocağına İltica etmek için, kaçan boğaz muhafızı Mahmud efendi ile hizmetçisini ölümlerin habercisi olmak üzere de katletmiş olmalarıydı. Vaziyet İstanbulda işitilince, kaimmakam Musa Paşanın bir kazadır olmuş, yamaklar da itaat etmek üzere bulunuyor diye işi bastırdı. Ertesi gün yine bunlara nasihatla teskin için giden yeniçeri ocaklarının sözü geçen ihtiyarları, ahçı ustaları ve yazıcılardan meydana geien bir heyet bu işe sebeb olan Şam'lı Ragıp Paşadır, dolambaçlı hükmünü verdi. Bunun üzerine paşanın, vezirliği iptal olunup, Kütahya'ya sürgüne gönderildi.

Aynı gün Musa Paşa ile İbrahim kethüda ve boğaz muhafızı İnce Mehmed Paşa ve bazı devlet adamları, Çartak kolluğunda Sekbanbaşı ve bazı yeniçeri ağalarını topladılar. Sek-banbaşK-Yamaklar, İstanbul'a gelip bir fesat çıkaracaklar diye duyuyoruz. Demesi üzerine: İbrahim Kethüda: -Bunlar karga derneğidir. Ehemmiyet verilecek şeyler değildir. İtaat etmezlerse cebren itaat ettirilir. Şeklinde ve büyük bir kızgınlıkla ifadelerde bulundu. Bu sözle Musa Paşa işe yarayan bir destek bulmuştu. Çünkü fesat bastırılacak korkusu taşıyordu. Korku duymasının sebebi yamaklara ei altından kalkışmalarını bildiren ta kendisiydi. Ancak esas cemiyeti ertesi gün Büyükdere çayırında yapılan, meşveret ortaya çıkardı. dört-beş yüz yamak, islam olsun hristiyan olsun, hiç kimsenin mal, ırz ve canına dokunmamak ve dokundurtmamak, dokunan olursa idam ettirmek, meşihat kapısından tasdiki yapılmayan, hiç bir istekte bulunmamak kararı ile At meydanında toplanarak babıâliden taleb edecekleri kendilerine verilmedikçe dağılmayacaklarını, adetleri üzere olan kılıç atlamak gibi yemin yerine geçenleri yerine getirdiler. Aralarından Kabakçı Mustafa çavuş'u reis, Arnavut Ali ile Bayburtlu Süleyman ve Memiş çavuşları komutanlığa seçtiler. Kıyı boyunca gidiyorlardı. Karşılaştıklarını kendilerine katılmaya ikna ediyorlardı. Buna karşılık nizamı cedid askeri Musa Paşanın emriyle yerlerinden kımıldatılmıyorlardı.

Musa Paşa, padişahı kendinde var olan münafıkça davranışlar sayesinde kandırmaya, muvaffak oluyordu. Kandırmakla ne yapmıştı. Musa Paşa harekete geçmiş olan Kabakçı ve güruhuna bir nasihatçı yollamak lâzım geldiğini ifade etmişti. Çok merhametli bir zât olan padişah, işlerin kansız halli tek arzusu olmasına binaen bu teklife rıza göstermişti. Ancak, dessas Musa Paşa^burada seçtiği nasihatçı ile padişahı aldatmış oluyordu. Çünkü; bu nasihatçı, yeniçeri 25. bölüğünün mütevellisi olan, Kazgancı Lâz Hacı Mustafa ağa gibi bakır kazancılığında büyük servetin sahibi olmuş ve İstanbul'da bu işi yapmanın imtiyazını'elinde tutan tek kişiydi. Buz gibi bir nizamı cedid aleyhtarı olup, bu vazifesinde işi görünüşte, yamakları teskine gayret etmesiysede, esasta onları tahrik edip hareketlerinde ısrarlı olmalarını temindi.

Bu Mustafa ağa gelmekte olan yamaklar cemiyeti ile Yeni-köyde karşılaştı. Yamaklar, nizamı cedidden korkulan yüzünden, Halil Haseki ile Mahmud Efendi'yi idam etmiş olduklarına pişman olduklarını ve nizamı cedid boğaz

civarında bulundukça kendilerine emniyet gelmiyeceğinden bahsettiler. Eğer nizam-i cedid askeri çekilir çekilmez derhal yerlerine döneceklerini anlattılar. Mustafa ağa, durumu Musa Paşaya anlattı. Musa Paşa da, nizamı cedidin çekilmesinin iradesini padişahdan aldı. Bu iradeye inkiyad eden askerse, Levend çiftliğine çekilmek üzere boğazdan kalktılar. Bir kısmı da, üsküdarda bulunan kışlalarına çekildiler. Devlet adamları da bu gelişmeleri hareket bastırıldı zannederek, babıâli'den dağılarak hanelerine çekildiler. Aslında fitne bastırılmış değil, bilakis uzaklardan, İstanbul içine çekilme plânı uygulanmıştı. Hatta, şehzade Mustafa'nın sadık adamlarından Abdurrah-man ağa ile bazı ulemanın gönderdiği Hammaloğlu Mustafa dahi kıyafetini değiştirerek yamaklara ders'e gİtmişlerdiki yardımlar sayesinde Kabakçının kurmuş göründüğü cemiyet hızla büyümekteydi. Bilhassa nizam-ı cedid askerinin çekilmesinin sağlanmasından sonra, fesadın artık önüne geçebilecek bir güç kalmamıştı.

Dellâllar: - Ya İbadullah (Allahm kullan) meramımız nizamı cedid belasını kaldırmaktır. Başka niyetimiz yoktur. Müslüman olanlar, kendilerini ocaklı bilenler bizimle beraber olsunlar, şeklinde bağararak gece saat dört sıralarında Tophane'ye ancak indiler. Topçular, eşkıyaya karşı hazırlıklarını sürdürürlerken, Musa paşa ve Sekbanbaşi taraflarından: "kimse karşı gelmesin, bu iş herkesin ittifakıyla olmaktadır" haberini aldılar. Bunlar, hemen kazganlarını Tophane meydanına çıkararak, Kabakçı'nm topluluğuna tâbi oldular. Padişah 3. Selim, bu işin başka eller tarafından tertiplenmiş olduğunu anlamış bulunmasına rağmen, teskin işini yine de,

Musa paşaya vermekle büyük bir zaafa ve azim bir hataya düştü. Bunun hata olduğu asla şüphe getirmez. Bu hususta; Cevdet tarihindeki beyana göre: "Levend çiftliği ile Üsküdar kışlasında, onüçbin nizamı cedid askeri bulunmaktaydı. Eğer, Köse Musa'nın boynunu vurup, şeyhülislâm Ataullahin boynuna sarığını dolayip bu askeri kullanmış olsaydı, asileri durdurup, cezalandırmak kolay olabileceği gibi devletide tanzimde başarı sağlardı. Maalesef böyle bir istidad, böyle bir metanet, bu çeşit azim 3. Selim'de yaşayan bir kabiliyet değildi. Bu hasletler yerine müthiş bir nezaket, bir işe yaramayan sonsuz bir hüsn-ü zan taşımaktaydı. Hâl böyle olunca isyancıların teskin edilme işlemini babıâli'nin eline bıraktı.

Musa paşa güya iş görecekrnişçesine, devlet ricalini gece yansı babıâli'ye topladı. Bunlar olurken, İstanbul alıp, vermekteydi. Eşkiya kayıklara binerek; gurup, gurup Çartak ve Kapandaki iskelelerine geçerek, yeniçeri kışlalarına dağıldılar. Galata'dan, Üsküdar'dan ne kadar kayıkçı, hamal, serseri takımı varsa, İstanbul cihetine geçtiler. Bunların arasına bir kaç yüz kalyoncu da iltihak etti. Dikkat ediliyormu? Biz de ihtilâl erbabının kimler olduğunun farkına varılıyormu? Taas-sub ve cehaletin hüküm sürmüş olduğu yerlerde kuvvet da-ima ayak takımında bulunur. Kabakçı ve isyana katılanlar at meydanında toplanmışlardı. Öte taraftan yeniçeri ihtiyarla-nyla ileri gelenlerini Süleymaniye camiinde içtima ettiler. Şeyhülislâm, eski kadi'ların ağa kapısına gelmelerine karar verip haber gönderdiler. Şeyhülislam Ataullah ve Rumeli ka~ dıaskeri

Ahmed Muhtar, Anadolu kadıaskeri Mehmed Hafid, İstanbul kadısı Mehmed Murad efendiler başlan şal ile örtülü olarak geldiler. Bir miktar konuşulduktan sonra ağalar kışlalarına gitmek üzere kalktılar. Sekbanbaşı Arif ağa, bunlara teşvikatta bulunmaktaydı. Ağalarla, Kabakçılar, Et meydanında seğirdim arıcılarının toplanma yeri olan Tekke adı verilen yerde, buluşup ittifak ettiler. Yeniçeri kazgan(kazan)ları meydana çıkarıldı. Cebe ocağına ait kazgan ve askeri de geldi. (Tıpkı 31 mart vakasında olduğu gibi) müfsidlerin öğütlemesi sonucu bir bölük asker çıkarıldı. Bunlar: "dükkânlar açılsın. Kimse işinden kalmasın. Kimseye zararımız yoktur. Bizim bu gayretimiz ancak Allahın kullarının, ve devletin nizamı içindir." şeklinde bağırtıldılar, hakikatten kimseye dokunulmuyor, herkes serbestçe geziyordu. Esnaf ise alış verişindeydi. Vaziyetin aldığı renk, padişaha duyurulunca, kapılan kapatma yolu tutuldu. Yine bir büyük hata olarak, nizam-ı cedidin kaldırıldığı açıklayan bir hattı hümayunu babıâliye gönderdiler.

Padişah, bu işle âlimlerden yardım ister görünmüştü. Ne garibdirki, isyana çıkan güruh, elan nizam-ı cedid'den korkmaktayken, padişah bunları adeta sevindirircesine o, kuruluşu iptal ettiğini bildirmişti. Hakikaten buna pek fazla sevindiler. Köse Musa ise bu sırada Kabakçı Mustafa'nın eline bir liste tutuşturdu ki, bu liste de onbir kişinin adı vardı. Bunlar; İbrahim kethüda, Bahriye nâzın Hacı ibrahim, Rikâbı hümayun kethüdası Hacı Memiş, reisülküttab vekili Sofi Ahmed, irad-ı cedidin defterdarı Ahmed, darphane emini Ebu bekir, valide kethüdası Yusuf, enderundan serkâtib Ahmed, ma-beynci (başka) Ahmed, bostancibaşı Şâkir beyefendilerle müderrislerden, Kapan naibi Lütfullah efendilerdi. Kabakçı Mustafa bu listeyi ortaya koyarak: "Memleketi harab eden bu onbir kişidir. Bunları ölü veya diri olarak padişahdan isteriz. Dediler. Her yerde, nizam-ı cedidin kaldırılmış bulunduğu ilân ediliyordu. Tellallar bas bas bağırıyorlardi. Eşkiya Et meydanından kalkarak, At meydanına gitme teşebbüsünde bulunduysa da, kendileri içinden bir gurup engel oldu. Fakat bizim ihtilallerde eskiden beri kaide olan, ihtilalcilerin hiç birinin malumu olmayan: -Bizim şeri'at ile görülecek işimiz
var. Şeyhülislâm kadıaskerle buraya gelsinler diyerek, listeyi ağakapısına gönderdiler. Bu liste hakkında şeyhülislam tarafından padişaha bir dilekçe yazıldı. Bu onbir kişinin adlarını yazının baş tarafına koyarak, bunların cezalan verildiği takdirde, herkesin yerli yerine döneceğini bildirdi. İşte, padişahın zafiyeti de bir daha burada kendisini gösterdi. Eşkiyadan kimsenin kılına dokunmazken, canı gibi sevdiği kimseler hakkında, istenmekte olan cezalandırılmaya razıoldu. Bakın; burayı Cevdet Paşa kıymetli eserinde pek güzel ifade etmiş:

"Şeyhülislâm efendi ve Rumeli ve Anadolu kadiaskerleri ile İstanbul kadısı beraberce At meydanına gelip, meydanın tekkesinde oturdulduklan esnada yamaklardan bir delikanlı da hepsine hitaben: <siz şer'iat hakkında doğruyu söylemiyor, sonrada iş bizim gibi baldırı çıplaklara kalıyor. Edirne vak'asmda fetva veren sen değilmisin?> dediğinde, müfsid Ataullah: <ben o zaman

şeyhülislâm değildim. Benden evvel ki efendi fetva vermiş, ben bilmem!> diye cevap verecek, eş-kiyanın karşısında kendisini temize çıkarma gayreti güder. Bu sıralarda ise, Köse Musa paşa listede, isimleri yazılı olanların kellesini alma gayretini gütmekteydi. Padişah bu isteklere karşı serkâtib Ahmed efendi ile mabeynci Ahmed beye sizi de istiyorlar, elimden alırlar, varın başınızın çaresine bakın, şeklinde hitabdan sonra, izin verdi. Musa paşa'yada: <Ibrahim kethüda, Hacı İbrahim ve Serkâtib Ahmed efendilerle aramızdaki antlaşma gereği onların idamlarından vazgeçilsin. Gerisini kurtarmak mümkün olmuyorsa kayıtları görüle> şeklinde emir verdi. İçlerinden yalnız, Memiş, Sefer ile Bekir efendilerin babıâlide Bostancibaşı Şâkir beyi sarayda boğarak katledip, başlarını eşkiyaya gönderdiler. İbrahim kethüdayı firar etmiş olmasına rağmen Yenikapı Langa da bulunan bir evin mahzeninde yakaladılar. Büyük hakaretlerle Et meydanına getirdiler. Başmühendis olan pek de kıymetli adamlarından biri olan Ali beyle birlikte kılıç ve hançer darbeleri ile paraladılar. Bu iki garibi, Et meydanına getirirlerken, meydana gelen izdiham esnasında, ortalığa hâkim olan nizam-ı cedid askeri geliyor sedasının korkusuda eşkiyanın birbirlerini ezercesine kaçışına sahne oldu ki, nizam-ı cedidle aralarındaki fark bu hadisede de pek ayan oluyor. Artık, fesat ateşi adamakıllı her yeri sarmıştı. Sönmek bilmemekteydi. Sultan Selim, sadaret kaymakamına gönderdiği bir hatla meramları nedir? Sorusunu ulaştırdı. Nizam-ı cedidin hazinesinin kaldırılmasını talep ettiler. Bu talebi de padişah:,<İrad-ı cedidi de kaldırıp lanet ettim> şeklinde haber gönderdi. Del-lallar bu meseleyi de sokak sokak bağırarak dolaşıp ahaliye duyurdularsa da, eşkiya yerinden kımıldamıyordu. Birden bire Abdülhamidi evvel'in şehzadelerinden Sultan Mustafa ve Sultan Mahmud'u kimseye inanmadıkları için, kendilerine ait kimselerden, yanlarına adam koyacaklarını ve muhafaza edeceklerini isteyen teklif gündeme geldi.

Sultan Selim, bu teklife de olumlu cevap sayılan evet'i bastı. Ulemadan biri ve ocaklıdan da birisi gelip muhafaza etsinler dedi. Seçe seçe birinci imam ve aygır İmam lakablı, Hafız Derviş Mehmed ile eski sekbanbaşı Osman ağa saraya gönderildi. Sultan Selim bu münasebetle babıâliye yazdığı hattı hümayunda diyorki; <Benim, zürriyetim yoktur. Şehzadeler, benim evlâdımdır ve gözümün nurudurlar. Maazallah ben onlara suikast ile pakize-i Osmaniyanın inkırazına ve devlet-i âli Osman'ın izmihlaline sebeb olmam, hiç hatır ve hayale gelir şeymidir? Allah o günleri göstermesin. Cenabı Bari onların Ömrünü rûzi efzûn eylesin. > Bu hattı hümayun babıâli'de bütün ulemayı ağlatmış ise de ne faide! Çünkü kendi ekmeğini yemiş olan Aygır İmam bile saraya giderek, kendi yüzüne karşı: <Sen, İsmail Paşa gibi bir vezirin kadr-i kıymetini bilemedin. İbrahim kethüdaya itibar ettin ancak, İbrahim kethüdada cihanı harab etti. Ben onun şerrinden iki senedir nukat arpalığını ilzam edemedim. Sen hemen ona idareyi teslim ettin. Onun sözü ile İsmail Paşa gibi sadık veziri az kaldı idam edecektik. > şeklinde kabaca hitablarda bulundu. Sekbanbaşı Osman Ağa utanarak dışarı çıktı. Padişah ise yine de nezaketini elden bırakmadı: <efendiyi götürün, rahat etsin> emrini verdi. Bu şekilde huzurundan defey-ledi. Eşkiya o

günde dağılmadı. Hemen ertesi günkü Cuma günü şeyhülislâm huzurunda, eski vede hali hazır sekbancı-lar, başturnacılar ve ocak ihtiyarları ile söz sahiblerinden, meydana gelmişlerle yapılan toplantıda, toplanmış bulunan isyancıların dağılması ve herkesin yerli yerine gidip, boğaz isyancılarına hilatlar giydirilip, rütbeler ve bahşişler verilmesi kararlaştırıldığı halde şeyhülislâm Ataullah efendi de: <.varın bir kere başbuğlara ve adamlarına sual edin. Başka bir talepleri varmıdır?> Dedi. Bu sorunun gereği için üç-dört ihtiyar toplanmış bulunanların cemiyetine gittiler. Orada bulunan cemiyet ileri gelenlerinden çıkan cevap, askerler ile bir görüşelim oldu. Et meydanında bulunan Namazgahın hemen yanında istişare etmeye başladılar. Bu sırada İstanbul Kadısı, Muradzâde Murad eşkiyanın ortasına dalarak: "Fakat bu olanlardan sonra bu padişaha emniyet etmek mümkün-mü?" sorusunu ortaya atarak, kıyamın durumundaki büyük bir renk değişikliğine sebeboldu. İsyancıların başında bulunanlar adetâ koşarak şeyhülislâmın yanına doluştular ve: "Sultan Selim'in saltanatında bağımsızlığı yok. Hükümeti bir takım zalimlerin eline verdi. Kendisi zevk ve safasıyla meşgul. İşbaşına getirmiş olduğu kimseler fakir ahaliye çeşitli zülumlar ediyorlar. Böyle bir padişahın hilafeti sahihmi-dir? deyince, Ataullah efendi zaten tasavvuru bu soruyu sordurmak olduğundan, 3. Selim'in hâl'ine fetva verdi. Babıâli-de bekleşmekte olan zamanın uleması, At meydanına toplanmak üzere çıktılar. Bu ulemanın bir bölümü hâl işinin doğru olamayacağını, isyancılara nasihatin yeterli olucağını söylerken, Kabakçfnın baş elemanlarından Bayburdlu Süleyman:
<Şimdiden sonra ne o bize padişahlık eder. Ne de biz ona kulluk ederiz. Bu işi hemen bitirelim> diyordu.
Bu sırada ise, Et meydanında Sultan Mustafa'nın tahta çıkışının duası yapılıp, fatihası okunuyordu. Okunan fatihadan sonra askerinde hep bir ağızdan amin diyen sedası her yana yayıldı. Buna ne yapalım? dediğinde sergerdeler de":
-Siz ulema ile gider, Sultan Mustafa'yı tahta iclas edersiniz. -Ben yalnız gidemem. Asker isterim. -Beşyüz asker yetermi? -Daha çok olsun.
-îkibin asker siz saraya varıncaya kadar yirmibin olur. Biner kişiden, iki bayrak askerle sekbanbaşi eskileri ve diğer ocaklı, şeyhülislamla ulemayı At meydanından alıp, alay halinde yürüdüler. Sarayın önünde bayraklarını babı hümayunun ikitarafına dikilip durdular. BabıâÜde Musa paşa neşeli, devletin ileri gelenleri resmi elbise tedarik etmekle meşguldüler. Sultan SelİIm'e; hal olundunuz haberini vermek işini Anadolu kadiaskeri Hafid efendi üstüne aldı. Sekbanbaşı Arif ağa ilede saraya gittiler. Ancak kapılar kapalı İdi. Hemen Darüssade ağasına, Sultan Mustafa tahta çıkmadıkça ve biat merasimi yapılmadıkça askerin dağilmayacağı mealinde bir tezkere yazılıp vezir karakulağıyla Soğukçeşme kapısından, Enderuna gönderildi. Tezkereyi alan ağa, sünnet odasında oturmakta bulunan padişaha getirip açmadan teslim etti. Padişah tezkereyi okudu ve dudaklarından <Zâlike takdirül azizü'laliym> ayeti kerimesi döküldü. Harem-i hümayuna çekildi. Bu hareketi saltanatı terk etmekti. Fakat dahilde kimse haberdar değildi. Dışarısına gelince izdihamdan geçilebileo

yer kalmamıştı.
Musa paşa, saray kapıları açılmaz ise açmaya lâğımcıl arıyor, isyancılar ise, öğretildiği gibi: -Sultan Selim'i istemyiz, Sultan Mustafa efendimizi isteriz, şeklinde bağırışmaktlardı. Musa paşa bunların bir bölümünü babaıâliye gitrnele hususunda teşvik etti. Hakikaten o kimseler babıâli'ye geç*rek ortalığı velveleye verdiler. Vaziyet bu şekle gelince şeyhülislam ve diğer devlet adamları, padişahın sarayına gitmeğe mecbur kaldılar. Bu velvele esnasında mabeynci Ahme Muhtar bey isyancıların eline düştü ve parça parça edile Saraya gidilip, Babüssadenin Önüne gelindiğinde yalnızc şeyhülislâm, kaimakam Musa paşa Sofa denilen yere kadar gittiler. Topal Ataullah, padişaha vaziyete son derece nâzine ve riyakârene tarzda izah etti. 3. Selim'de çekilirken, dü;
manini hâla dost biliyordu. Bunlar olurken tarih 1222/180 yılını göstermekteydi. 19 sene 7 ay 10 gün saltanat ett
Devri hep olaylar ile geçti. Onun zamanında, iç işlerde e çok nazarı dikkati calibiyet bölümü, isyancıların dahi kendisini sevip, saygılı davranışlarda bulunmalarıdır. Ancak ülke) bir çok ellere emanet edilmiş görerek iddialarında durmalarıdır. Cevdet Tarihinde nakledildiğine göre;
"Cezzar Ahmed paşa bile padişahın adı anıldıkça hemeı ayağa kalkar, fermanı geldikçe, binek taşına kadar iner benim boynum Sultan Selim'e kıldan incedir. Katlim mu rad-ı şahaneleri olduğunu bilsem bir dakika durmam, başı rnı teslim ederim, der idi"
Payas'da isyan ederek epeyi şöhret sahibi olan Küçük A oğlu Halil paşa da, müverrih Asım'a göre: "Devlet dediğiniî yalnız taraf-i saltanat mıdır? Taraf-ı saltanat ise, emrine bo yun eğeriz. Maazallahu Teâla isyanda bulunanların, nama; ve nikâhları sahih olmaz. İkinci ve üçüncüye gelince bii memlekette bir kaç tane padişah olmaz. Bizim serkeşliğimizin, Yusufağa ile İbrahim kethüda gibilerlerdir." Demişdir.
Zaten vakalardanda anlaşılıyor ki, 3. Selim fikren padişah olmakla birlikte, icraatda gayet zayıf, halim ve ürkekti. Milletin, tahta çıktığında gençliğine güvenerek ümid ettiği sağlamlık ve ulviyet bütünü ile kendini gösteremedi. Bu tecelli-yatın istenen ve ümid edilen şekilde neticelenmemesi, saltanat sahibi muhtemel kimselerin, padişahlık bilgileri ile alakalı idari malumatlardan mahrum bırakılmış olmalarından da kaynaklandığı bir vakıadır. Tarihçi Asım bey 3. Selim'in, nizamı cedidi kurması, babası Sultan 3. Mustafa'nın yıldızlar il-mine olan düşkünlüğü sebebi iledir, diye yazmıştır. 3. Mustafa'nın emri ile baş müneccim Yakup efendinin tayin ettiği za-yiçe gereğince vaz-ı hami, yâni doğum esnasında Hekimbaşı, saat elinde kapı önünde durarak, Sultan Selim tam saatinden önce doğması hasebiyle, eliyle saatin milini çevirmiş ve zayiçeyi bir <cihangir-i binâzır> olacağını müjdeleyen beklenen vakte getirmiş olması, saray da sevinç feryatlarının atılmasının da sebebi olarak görülmüştü. Nedimler ve yakınları 3. Mustafa'ya, şehzadenin İskender'e nazire yapacağını müjdelediler. Padişah ölüm hastalığında bile:
-Oğlum Selim, büyük bir padişah olacaktır. Abdülhamid'i bırakta onu tahta

çıkarın diye tavsiye ettirmeye vardılardı.
İşte böyle bir söz, Selim'in kulağına erişdiğin de çok gençti ve kencfisinde bir cihangir olma emeli gönlünde yer etti. Hâttâ sarayda daha kafesteyken bile, Osmanlı devletine bu çeşit rehavet neye gerekiyor? Gittikçe saltanatı Osmaniyenin revnakı gidiyor. Ben şimdi makamı saltanatta olsam şöylece yapardım, böyle biçerdim diye söylenirmiş, Bu ham sevdasıyla, istanbul'da ve Anadoluda, topçu, humbaracı, lağımcı, piyade ve süvari olarakda elli-altmışbin sayısını aşan talimli asker meydana getirmişti. Ancak, işin sonunu getiremedi.
Zaaf ve yumuşaklığı, beceriksizliği tedbirlere engel teşkil ediyordu. Bir nevi yavaşlık ile malûldü. Yoksa yeni fikirler erbabından olduğuna, devrinde yapılan binaların zerafeti, avrupa askeri sanayiinin ülkeye getirilmesi, dokuma sanayii ve ilmi tabiat ve fenni İle bilhassa matematikte, ileri gitmemize himmeti pek büyük olmuştur. Hattâ humbarahane nâzın Ramiz efendiye hendesehane (matematik) nezaretini de verdiler. Hocaların tayini ve derslerin düzenlenmesinde, Râmiz efendiyle gizlice haberleşirdi. Mühendishanei berri hümayun ki, yüksek askeri mekteplerimizin ilkidir. 3. Selim hânın kurduğu mekteptir. Hat yazısında mahareti, musikide büyük bir üstadhğı bulunuyordu.
Şiirde tlhami adıyla yazardı. Tarih-i Cevdet; en son söylediği şiirin: "Kimdir ol kimmi şâdi leh olub şir-i yenkâm Ana himyaze-i gamı olmaya araz-i encam Mest-i sahba olanın hâli budur Gâhı peymane çeker gâh hımar âlemi" kıtası olduğunu yazdıktan sonra, sonuna ebced hesabı ile: <kelamım hitam oldu> ibaresini yazmış olduğunu söylüyor. Askeri vede Bahriyenin ıslahatından başka, tahttan indiriliş tarihide olan 1222/1807 senesinde, ilmiye yolunda olanların da ıslahına gayret etmişse de, muvaffak olamadı. Şehid edilmesi vakası pek elem dolu bir hadisedir. 1223/1808'de vukubulmuştur ve 48 yaşında idi. O vak'ayı 4. Mustafa devrinde vukubul-muş olması hasebiyle çalışmamızın akışı içinde o padişahın serencâmını anlatırken vermeye çalışacağız. 3. Selim'in aleyhinde kıyama kalkışanların, Rusya ve İngiliz elçilerinin, devlet adamlarımız ile gizli münasebetleri olduğu hattâ Mısır seferinde İngilizlerin, güya kendini gösteren yardımları hasebiyle bunlardan çoğunun, İngiliz tarafdan olduklarının bahsedilmekte olan münasebete, delil olduğu aleyhlerine ittifak edilen bir durumdur.
3. Selim'in ıslahat ve tensikattan maksadı, devletin meşrutî bir usule kavuşturulması olduğunu da zannedenlere, bu zanlannin pek gülünç bir kapılış olduğunu burada izah etmeyi zaid addederiz. 3. Selim dönemin de, Osmanlı devletinin arayış içine girdiği herkesin malumudur. Buna bağlı olarak padişah, kendisine fikir verecek her çeşit yaklaşıma fırsat veren bir tutum sergilemekteydi nitekim bir çok müracaat ve lâyiha takdim edenler olmuş ve bunlardan da istifade olunduğu bir hakikattir. Bilgi bankası bölümümüze atf-u nazar ettiğinizde hemen göreceksiniz. Şimdi lâyiha verenlerderrbazı-larının adını taşıyan bir listeyi deyine Nizâm-ı Cedid askerlik ekolünün kuruluşunun 206. yıldönümü münasebetiyle yazdığımız makaleden bir pasajı da sahifeierimize almayı lüzumlu bulduk.

Nızam-I Cedıd'in Te'sisi

24/şubat/1793 tarihi Nizâm-ı cedid adı verilen asker ekolünün kuruluşudur. Demek ki günümüze kadar geçen zaman dilimi 206 yılı bulmuş. Osmanlı devletinin kuruluşunun 700. yıldönümünde asker millet olan yapımıza, başka bir tutum ve anlayış getiren, askeri düzenlemeyi tetkikten ziyade, Ni-zâm-ı Cedid terkibinde yatan gerçek mânaya atf-u nazar etmekle, sanırım isabetli bir çalışma yapmış oluruz. Nizâm kelimesi lugat'da sıra, dizi, düzen dizilmiş olan şey. Bir kaideye binaen tertib olunma, bir işin sebat ve kıvamına medar, se-beb olan şey ve hâlete denir. Bir de cedid kelimesine bakalım ve "yeni, kullanılmamış" mânasına geldiğini görüyoruz. Hiç Nizâm-ı Cedid terkibinde askerlik mânasını istinbat kabilimi? Yâni askerlikten bahseden bir terkip, bulunuyormu? Cevabımız; hayır'dır. Ancak, disiplin ve düzen, meslek~i celi-le-i askeriyye'ye pek denk düştüğünden ve asker bir millet olmamız hasebiyle, bahsedilen terkibi, askeri birliğimize isim olarak kullanmaya başlamışız. Aslında, Nizâm-ı Cedid terkibindeki ifade şimdiki tâbirle yeni düzen anlamındadır.
Osmanlı tarihinde şehid padişahlar arasında daima hüzünle anılan bu zât, yâni 3. Selim, bahse konu terkibi, idare de yeni düzen anlamı İçinde uygulamayı düşünmüş ve devletin en önemli rüknü olan askeri mekanizmada tatbikata başla-mıştır. Osmanlı devleti hizmetinde çalışmış bulunan, Fransız subaylarından Jaroks Deniş; "İstanbul İsyanları" adlı kitabında 3. Selim'in ıslahatını şöyle anlatıyor: "19. asrın başlangıcında Selim, cüretkâr bir ıslahat projesi hazırladı. Bu projede yeniçerilerin kaldırılması, ulema nüfuzunun kırılması, fetvalarıyla padişahların teşrî selâhiyetini taksim eden (paylaşan) şeyhülislâmların fetvalarına son verilmesi, Osmanlı devletini avrupanın; sanatta, ilimde, askeri meselelerde, zi-raatte, ticarette vede medeniyette yaptığı terakkilere ortak yaparak yenileştirmeyi hedef tutuyordu." Gerek bu ifâde ge rekse başka bir arşiv vesikası Nizâm-ı Cedid'in geniş ölçüde bir ıslahat olduğunu beyan ediyor. Yine; Ahmed Cevded paşa tarihinde; Yayla İmâmı risalesinde 3. Selim devrinde yapı-lan ıslahatın (dikkat yapılan ıslahatın) 72 madde olarak tes-bit edildiği yazılıdır. Bu beyan bizim iddiamız değil, TTKY. la-nndan "Selim 3'ün Hatt-ı Hümayunları" adlı eserinin 29. sa-hifesinde yer almakta. Kitabı yazanda pek öyle Osmanlı hayranı olmayıp. Ord. Prof. Dr. Enver Ziya Karal'dır. Hemen ilâve edelim ki; 3. Selim asla bir halife olduğunu unutmamış ve kaidey-i diniyeye vakıf vede tatbikatı olan bir padişahdir. Fransız zâbit'in bahse konu tesbiti, avrupahların bizi iyi anlayamamalarından, kaynaklandığı gibi, kendilerinde olmayan müesseseleri keenlemyekün sayma adetine saplanmalarıdır.

Şehzade Eğitimi

3. Mehmed'in; Osmanlı tahtına geçmesinden sonra, şehzadelerin vilayetlerde vazife içinde yetiştirilmesi sistemine son verildiği bilinmektedir. Bundan dolayı bu padişahdan sonra ki padişahların kabiliyetleri, İdarecilik noktai nazarından

hüdâ-i nabit bir hâle gelmiştir. Çünkü sarayda verilen eğitim, bir vilâyetin, hatta bir eyâletin işlerini gözeterek çekip çevirme imkânı bırakmadığından iş sadece istidatla meraka kalıyordu. Çok mükemmel bir terbiyeci dahi, arzu ettiği ortamı yakalayamadıkça ne kadar faydalı olabilir ki? Üstüne üstlük, sarayda geçen hayat boyunca yaşanan dâirede, her an gelmesi imkân dahilinde olan bir ölüm iradesi beklemek korkusunu da buna eklerseniz, bu sistemin artık, mükemmeller yetiştiremeyeceği hakikatına erersiniz. Ancak ne kabiliyetli kimselermiş ki; bu bütün olumsuzluklara rağmen, fevkaladeler yâni vasatın üstünde olanlar, yine de çoğunluğu teşkile muvaffak olmuşlar. Deli! Dedikleri Sultan İbrahim, Girid'i almış.
İşte 3. Selim'de, sarayın şimşirlik denen bölümünde, yetişmiş şehzadelerinden biriydi, güzel bir öğrenim görmüş. Muasırlaşmak yoluna, memleketinde katılmasını öngörmüş. Bunu temin içinde Avrupa'ya Ebubekir Ratıp Efendi adlı bir zâtı göndermiş, oradaki yenilikleri tesbit etmeyi emr etmiş. Beri yandan taht'a geçergeçmez, ülkesinin insanlarından layiha adı verilen, teklifler yapılmasını talep etmiştir. Bu talep 22 adet layiha ile cevap bulmuştur. Bu lâyihaların 20 tanesini müslümanlar, 2 tanesini de avrupalı iki hristiyan vermiştir. Bu lâyiha veren fikir ve cesaret sahibi insanların adlarıyla sahifelerimizi süsleyelim. 3. Selim'e Lâyiha Veren Zevat 1- sad-rıazam Koca Yusuf Paşa 2-Sudurdan Veli Efendizâde Emin 3-Salihzâde Efendi 4-Âşir Efendi 5-HayruIlah Efendi 6-Def-terdar Şerif Efendi 7-Tatarcık Abdullah Efendi 8-Çavuşbaşı Raşid Efendi 9-Abdullah Berri Efendi 10-Hakkı Bey 11-Tersane Emini Hacı Osman Efendi 12-Kethüdai sadr-ı âli Çelebi Mustafa Reşid Efendi 13-Elhac İbrahim Efendi 14-Rikâbı Hümayundan ayrılma Rasih 15-Mustafa Efendi 16-Tarihçi En-verî Efendi 17-Lâleli Mustafa Ağa 18-Ali Râik Efendi 19-Ma-beynci Mustafa İffet bey 20-Beylikçi Sun'i efendi ile Tezkire-i Ülâ, Firdevs Efendilerdir. Hristiyan olup lâyiha veren iki kişi, birincisi, Osmanlı ordusunda vazifeli Bertrano adlı bir Fransız subay, 2. si ise İsveç elçilik memurlarından M. d'Ohos-son'dur.

3. Selim Hân'ın Hanımları Ve Çocukları

Sultan 3. Selim'in hanımlarının sayısı, her padişahın harem hayatıyla ilgili belirsizlikten farklı değildir. Tarık Yılmaz Öztuna, onaltı hanımefendiden söz açarken, TTK yayını Çağatay (Jluçay'ın ise onbir hanımefendiden bahsederken, Al-derson yedi isim vermektedir. Bu vaziyet karşısında Öztuna tasnifini öne alarak, bilahire diğerleriyle mutabık olan isimlerin dışındakilere bakacağız.
Nef'i Zâr, başkadın efendi 1770 doğumlu olup, 1792'de vefatı vukubulmuştur. Kaimpederi 3. Mustafa'nın adıyla anılan ve kocası 3. Selim'inde defnolunduğu Lâlelideki türbesinde medfundur.
Hüsnimâh başkadınefendi, 1772'de doğmuş ve 1814'de 42 yaşında vefat etmiş. Lâleli'deki 3. Mustafa türbesinde medfundur.
Zibifer, 2. kadınefendi olup 1773'de doğup, 1817'de 44 yaşında vefat etmiştir.

Kütahya'da, Kıbrıs'da, Rakka'da ve Filibe de mallan vardı, beylerbeyi'nde yalısı vardı.
4. ise Afitab 3. kadınefendi 1773'de doğmuş ve 1807'de vefatı vukubulmuş, Selimiye Camii haziresinde medfun.
5. Hanım ise, Refet Kadınefendi olup, 4. kadınefendi olarak adıgeçmektedir. 1780'de doğmuş, kocası 3. Selim şehid edilirken yanında idi. 1867'de 87 yaşında vefat etti. Üsküdar Selimiye'de, mektep yaptırmıştır. Mihrişah Valide türbesine defnolunmuştur.
6. hanımı ise; Nur-i şems Kadınefendi, 1781 'de doğup, 1826'da vefat etmiş, Laleli'dekİ 3. Mustafa türbesinde med-fundur.
7. Hanımı ise Demhoş Kadmefendi olup, hakkında malumat olmayıp, vefatı 1807'den sonra olduğu biliniyor.
8. hanımı olan Goncanigâr Kadınefendi de aynen 7. hanım gibidir malumat açısından
9. hanımları ise Mahbube Kadınefendi olup, Beypazarı'nda çiftliği olup, vefat 1806'dan sonra olduğu biliniyor.
10. hanımı ise, Tâb-ı Safa Kadınefendi olup, 1854'de vefatı söz konusu ve Lâleli'de defnolunmuştur. Fındıklı'da konağı, Kütahya'da çiftlikleri olduğu bilinebiliyor.
11. eşi de Mihriban Hanımefendi olup, ikbal idi. Büyük bestekâr Hacı Sadullah Ağa ile evlendirmiştir.
12. cisi ise; 1809'da vefat eden Nefise Hanımefendi, Laleli cami türbesinde defnolunmuştur.
13. ise; Pakize Hanımefendi, ıkbal'dir. ..
14. olan Fatma Fer'-i Cihan Hanımefendi, vefatı 1811 olup, ıkbal'dir, Müderris Mehmed Münir Efendi ile 3. Selim evlendirmiş bulunmaktadır.
15. isim ise Aynî Safa Hanımefendi, İkbal olup bu hanım hakkında da malumat yoktur.
16. olarak Meryem Hanımefendide İkbal'dir. Vefatı 1807'den sonradır. Öztuna bey; 3. Selim'in çocuğu olmadığını kaydediyor. Çağatay Üluçay, edeb dışı bir ifade ile 3. Selim, kısırdı dedikten sonra da çocukları olmamıştır diyor, kisırdı dedikten sonra da çocuğu olmadığını söylemek ne kadar doğru bir ifade sayılabilir.
Beri yandan; Vezir-i azam, padişahın Ahmed adı verilen bir oğlu olduğunu yazmış ve günde üç kere top atılmasını emretmiştir, ifadesini kaydetmiş ve buna belki siyasi düşüncelerle diyen bir esnek mütalaa koyarak hafife almaya tevessül etmiş görülüyor. Yine Öztuna bey ile (Jluçay arasında Öztuna bey. ikballeri hanımı olarak kabul etmişki, beş ikbali hanımları seviyesinde saymış, üluçay bey; İkballerden sadece Meryem hanımefendiyi listeye almış yukarıda, ikbal diye geçenleri bahse konu etmemiştir. Üluçay bey'in listesindeki Safizar kadına, Öztuna bey listesinde yer vermemiş. Ancak Şehsu-varoğlu Sefizar diye bahse konu etmekte. Hemen bu a^ada hatırlatalımki; İkbal tâbirini iugat şöylece tanımlamakça: İkbal; padişahların harеminde yer alan cariyeleri aras*ında ha-

nımsultan'lığa namzet olanlar, demek. Yâni; padişahın nikâhlı hanımı olmayıp, nikâhlısı olması muhtemel olanlar mânasını taşıyor.
3. Selim, Osmanlı tahtına oturduğunda makam-ı sadaret-de Koca Yusuf Paşa bulunmaktaydık! 61 gün sonra Yusuf Pa-şa'nın yerine 7/haziran/1789'da Kethüda Cenaze Hasan Paşayı göreve getirdi. Hasan Paşa, göreve geldiğinde esir-i firaş idi, yâni hasta yatağındaydı, bu yüzden Meyyit (ölü) Hasan Paşada denmiştir. 3/aralfk/1789'da sadaretten infisal etdi-ğinde, hizmeti, 5 ay, 26 gün sürmüş oluyordu ve yerine başka bir Hasan, Cezayirli Gaazi Palabıyık Hasan Paşa getirildi. Paşa bu makamda ancak, 3 ay, 28 gün kalabildi, yerini başka bir Hasan Paşaya bıraktı. Bu paşanın tam adı; 156. Osmanlı sadnazamı olan, Çelebizâde Şerif Hasan Paşa idi ki. bu zatında infisalinde 10 ay, 16 gün hizmet verdiği görülmüştü.
Bu infisalin peşinden sadaret, 15/şubat/l 791 'de Koca Yusuf Paşaya 2. defa tevcih olundu. 1 sene, 2 ay, 17 gün görevde kaian, Koca Yusuf Paşa görevi bıraktığında târih 4/ma-yıs/1792'yi gösteriyordu ki onun yerine, Dâmad Fındıklılı Melek Mehmed Paşa'ya teveccüh ettirildi. Bu zât, 2 sene, 5 ay, 16 gün süren sadaretden sonra 19/ekim/l 794'de, Saf-ranbolu'lu İzzet Mehmed Paşaya makama oturmak sırası geldi. Bu paşa makamı boşalttığında geçen zaman dilimi, 3 sene, 10 ay, 12 gün sürmüş ve takvimlerin bu sırada, 30/ağustos/1798'i gösterdiğini söyleyebiliriz. Sıra Yusuf 2i-yaeddİn Paşaya geldi, 6 sene, 7 ay, 25 gün süren sadaret noktalandığında takvimler, 24/nisan/l 805 târihini göster-mekteydi. Sadaret bu sırada Hafız İsmail Paşaya veriliyor, 1 sene, 6 ay, 20 gün görevden sonra 3. Selim son sadnazamını atamıştı ve bu zâtın adı da: Çiçekçizâde Üsküdarlı Keçiboynuzu Ağa İbrahim Hilmi Paşa idi. Târih ise; 14/ka-sım/1806'yı gösteriyordu. 3. Selim'in hâl ediliş târihi olan 29/mayıs/1807'ye kadar, bu sadrıazamından 6 ay, 15 gün kadar hizmet alabildi. Bu sadnazamm, geri kalan dönemi ki bu da 19 gün idi 4. Mustafa'ya vermiştir. Bu suretle]8 yıla yaklaşan saltanatında 3. Selim, sekiz sadrıazam ile çalışmıştır, çünkü Koca Yusuf Paşa sadarete iki defa geldiğinden sekiz sayılır aslında yoksa dokuz defa sadrıazam mührü vermiştir.

3. Selimin Şeyhülislâmları

3. Selim Hân;taht'a geçtiğinde makarn-ı meşihatde i 18. Osmanlı şeyhülislâmı olarak Mehmed Kâmil efendiyi bulmuştu. Bu zat, 19/ağustos/İ789'a kadar görevde kalmış ve 3. Selim'e, 4 ay, 12 gün, hizmet vermiş yerini, İshakzâde Mehmed Şerif Efendiye bırakmış ve bu zat da 2. meşihatını 17/ekim/1789'a kadar sürdürmüş, 1 ay 29 gün görevde kalabilmiştir. Yerine gelen Reisül ulema Yahya Tevfik Efendi, 13 qün kaldığı meşihatde, son nefesini vererek ahirete intikal etmiştir. Yerine; Mekkî Mehmed Efendi, 27/mart/179rden, 12/temmuz/1792 arasında 1 sene, 3 ay, 16 gün, makam da-kaldi. 123. şeyhülislâm olarak, Dürrizâde Arif Efendi 2. defa meşihate gelmiş ve 6 sene, 1 ay, 19 gün kalmıştır. 30/ağus-tos/1798'de yerini Reiszâde Âşir Efendiye

bırakmış 1 sene, 10 ay, 12 gün vazife yapan Âşir Efendi, "I 1 /tem-muz/!800fde, yerini Samânizâde Ömer Hulusi Efendiye bırakmış ve bu zâtda 2 sene, 10 ay, 11 gün makamda kaldıktan sonra yerini, 21/mayıs/1803'de, 126. şeyhülislam Sâlih-zâde Ahmed Es'ad Efendiye bıraktı, 3 sene, 5 ay, 24 gün hizmet vermiş bulunan Sâlihzâdede, 14/kasım/I 806'da verini İshakzâde Topal Mehmed Ataullah Efendiye bıraktı. Bu zat da, 3. Selim'in son tâyin ettiği şeyhülislâm oldu ve bu padişaha, 6 ay'15 gün hizmet verdi. Böylece 28. padişah ve 20. Osmanlı halifesi olan 3. Selim Hân, 10 şeyhülislâmla çalışmıştır.

1736'dan-1789'a Kadar Deniz Harekâtımız

Osmanlı devleti; Amira! Predal komutasındaki Rus donanmasını Azak kalesine saldırıya geçiş haberini aldığında, yetişmesinin mümkün olmadığını idrak ettiğinden, hiç olmazsa Azak Kalesi gibi stratejik bir*yerde filo bulundurmamanın bedelini, Azak'ın elinden çıkması acısı içinde ödemekle karşı karşıya kalmıştı. Bu târih, yâni 1736'dan sonra Sinop i!e Kırım arasında filo dolaştırmayı parprensip olarak kabul etti.

İlk filo da, Canım Hoca Mehmed Paşa komutasında devriyeye çıktı. Akabinde de, Süleyman Paşa, yanında 4 çektin. 40 firkate ile bu göreve genişlik kazandırdı. Daha önceleri

Demirbaş Şarl tarafından, Sultan Mahmudu evvele hediye olunmuş olan, "Hediye tül Mülk" adı verilen bir kalyon Si-nop'dan Kırım'a asker taşımak hususunda istimali gerçekleştirildi. Bu donanma Kırım'ın haylice işine yaradı böylece Ruslar sıkıştırdıkları Kırım'ı terkettiler. Süleyman Paşa: 1151/1738'de Rubat'a geldi ve buradaki Rus gemilerini abluka altına aldı.

Amiral Predal, gemilerinin Osmanlı kuvvetlerinin eline geçmesini önelem için gemilerden söktürdüğü toplan karaya taşıttırdı, sonra da gemilerini bîr bir batırarak mücadeleye girişmeden ölümü tercih ettiler. Süleyman Paşa bunları gerçekleştirmekteyken, Canım Hoca Mehmed Paşa da Dinyeper ağzına ulaşmıştı ve karşısında, 400'e yakın sayıda, bir nevi ikmâl işlerinde kullanılan tekneler görüvermişti. Ama o teknelerin kullanıcilanda Osmanlı filosunu görünce her biri sağa sola kaçmış kimileri teknelerini batırır, kimileri de karaya oturtmaktaydılar. Yalnız bir İşde aynını yapıyorlardı ki o da, hızla bölgeyi terk etmekti. Ruslar ile Osmanlılar arasındaki bu savaşı durdurabilmek için Fransa arabulucu olmuş, bu-nun ilk müzakereleri istanbul'da yürütülürken daha sonra da Villa Nuva'ya taşınılmıştı. Burada alınan netice, Azak kalesinin Rusya tarafından yıkılması, bu kale etrafındaki toprakların tarafsız arazi olarak kullanılması ve her iki tarafın buraia-ra saldırıda bulunmaması, Kırım Tatarlarının, Rusya üzerine saldırı düzenlememesi, yine Rusların, gerek Karadeniz gerekse Azak denizin de gemi bulundurmaması derpiş olunmuştu.

Kuzey Kafkasya da, Büyük ve Küçük Kabartay adlı devletlerin sınırlarını tesbit etmeleri ve buna Osmanlı ve de Rusya devletlerinin müdehale etmemeleriydi. Buğdan'da, elege-çirdiği toprakları Rusların, Osmanlıya iade etmesi, gerektiği vebu antlaşmanın üç ay içinde tasdiki îdi. 1 8/eylül/l 739'da imzalanan bu

antlaşma 12/aralık 1739'da, iki devlet Osmanlı/Rusya arasında teati olundu. Sultan 1. Mahmud Fransa'nın bu arabuiuculuğuyla varılan sonuçtan memnun olmuş ve bunları kara gün dostu olarak nitelemiştir. Yoksa; Mah-mud'lann ikincisi, çok daha sonraları, avrupayı Rus emperyalizminden nasıl koruduğunu meşhur şâir La Martine anlatırken, fransızların bunu anlamadıklarını şikâyet etmiştir. Osmanlı padişahları târihi pek iyi öğrenen insanlardı. Bu bakımdan hiç kimse, 1. Mahmud'un Fransızları kara gün dostu olarak, nitelemek gibi bir unvanı dile getirmesini siyaset dışı hissi bir ifade olarak anlamasın, şüphesizki, Rusların sıcak denizlere inmesinin, Fransız menfaatlerine hayır getirmeyeceğini bilmek için fazla bir gayret sarfetmek icâb etmez. Denizle ilgili mevzularda kendimize kaynak ahzettiğimiz merhum Amiral Afif Büyüktuğrulun, değerli çalışması, Sultan Mahmud-u evvelin, yukarıda arabuluculuk yaptığını söylediğimiz antlaşma için Fransız yardımına iyi teşhis koyamadığını, bunu babalarının hayrına yaptığı kanaatine kapıldığı babında ifadeler serdeder ki merhum amiralimiz doğru bir teş-hisde bulunamamıştır. Sultan Mahmud'a göre; Rusya veya biz, sahne-i târihden çekilmedikçe, nice seferlere böyle çatışmalara gireriz bu çatışmaları hal ü fasi eyleyeceklere ihtiyaç vardır uzak görüşlülüğü neticesinde, Fransızlara bir takım imtiyazlar tanıdı ve bunu ileriye dönük tedbirler arasında mütalaa etmek lâzımdır.

Şimdi Sultan Mahmud'um; verdiği imtiyazları bir sırahyalım daha sonra da kanaatimizi belirtelim.

a- İstanbuPdaki Fransız Büyükelçisi, kıdem, makam, serbestlik ve muafiyet bakımından diğer b. elçilere nazaran daha üst bir mevki de sayılacak.

b- Osmanlı ülkesinde Fransız t>. elçilik ve konsoloslukları öbür elçiliklere göre daha üstün hakka mâlik olacaklardı.

c- Fransa b. elçilik memurları ve mensupları cizye vermeyecekti.

ç- Kudüs'teki Hz. İsa (A.S)'m kabri, Fransa krallık idaresi altında yürütülecek, burayı onarmak istediğinde Osmanlı devleti kendilerine engel olmayacaktır.

d- Fransız tebasi papazların, aynen Fransa konsolosluk, memur ve mensupları gibi haklan olacaktır. Şimdi bu yapılan bol keseden imtiyazın, Hz. İsa (A.S)'a ait olanı daha sonraları Fransızlar ve Rusların Kudüsdeki idare hususunda birbirlerine düştüklerinde biz hem hakem hem de karar "merci olmuşuzdur, böylece de hristiyan âleminin, inançlar: istikametinde, kavga edecekleri bir platform tesis etmiş oluyoruz-ki bu soğuk savaşın en geçerli politik arenayı kurma olarak vasıflandırılabilir.

Diğer tarafdan avrupa insanı dindarları papasiarın hürmet gördüğü bir ülkeye saygıyla karışık bir sevgi besler. Bu yönüyle padişahın papaslara tanıdığı bu kolaylık memurlar ile papaslar arasında gizli bir rekabetde doğrucaktır. Bir daha belirtmek icâb eder ki; 18. yüzyılın başında, diğer bir tarifle, 1701'den sonra dünya denizcilik sahasında pek mühim teknolojik gelişmeler yaşandı. İngiliz bahriye nâzirlığıda dünyanın çeşitli bölgelerindeki denizlere yolladığı gemilerle araştırma ve geliştirme çalışmalarını başlattılar. Bunların neticesinde de bir hayli olmak üzere deniz endüstrisini ve denizciliği terakki ettirdiler. Meselâ çeşitli

denizlerin mıknatisiyet özelliklerini incelemişler, daha mükemmel haritalar yapmaya muvaffak olmuşlar, bu arada da mıknatıslı pusulaların tashihi için, güneş ve yıldızlara göre geminin bulunduğu mevkii tesbit için seksant aletini icâd etmişler, astronomi iimini de bu çalışmalarla hayli genişletmişlerdi. Bir ada ülkesinin yapması gerekenlerin hepsini yapma gayretini, yaşamayı bu işieri güzel yapmaya çalışması lâzım gelen bir devletin anlayışı olarak da görmek icab eder. Bizim yâni Osmanlının, bir dünya devleti olmasına rağmen deniz hususunda böyle geniş çalışmalar, hem de ülkemize büyük faideler sağlayacakken işe eğilmememiz bir hatay-ı azimden de, öte intihardır nitekim, yaptığımız tetkikler debu intiharı doğrulamaktadır. Eleman oiarak en mükemmel denizci el altında dururken, suyu bardakta görenlerin kapdan-ı deryalığa getirilmesi, intihar Le-şebbüsünün başlangıcı sayılsa, yeridir. İngilizler; bu araştırmalarını gemilerde kullanılan topların üzerinde de yapm:şlar ve on topla yapılacak işi, iki topla yapabilecekleri hâle getirmişlerdi. Bütün bunlar İngilizler tarafından yapılırken, Doğu-akdeniz'in tamamına, Kuzeyafrika kıyılarında söz sahibi Osmanlı devletimiz, bu gelişmelere ayak uyduramamıştı. Öte taraftan gemilerin gerek mürettebat, gerekse savaş erleri olarak anıian şanlı leventlerimiz, gemilerde iş bulamayınca Anadolu içlerine geçipde oralarda süvarilik yaparak hayalını kazanmaya duçar edilmişti. Gemiden inen levend, at sırtına binince, bir şakî olma yoluna koyuldular.
Devlet ahalinin şikâyetlerini göz önüne alarak; "Levend Ocakları" adlı bir teşkilât kurdu. Ancak çâre olmadı. Taaki Padişah Hamid-i evvel Hz. İeri; 1186/1772'de bu ocağı lağv etdi. Levendleri devletin diğer kuruluşlarında istihdam etdi. Ondan sonra Anadoluda çapula devam eden levendleri ya-kaladığında, cezaya müstahak kıldı. Bütün bunlara rağmen, Fevzi Kurdoğlu'nun kalemime:
"1736/1737 Savaşına Katılmış Bir Türk Denizcisinin Hatıraları" adlı kitapda, o dönemde tersanelerimizde hızlı bir faaliyetle hayli gemi yapıldığı bildirilirken artık eskisi gibi ge-nnilerin gemi reislerinin adıyla değil, adları özellikle verilmeye başlanmış denilmekte olup bahse hatırat da gemi adları ve yapıldıkları seneyi bildiren liste şöyledir:

Geminin Adı Yapıldığı Sene

Feth-i Bahrî 1746 Ferr-Î Bahrî 1747 Nasr-Î Bahrî 1748 Be-rid-i Zafer 1749 Ziver-Î Bahrî 1752 Nuret-Î Numa 1749 Nü-veydü Futuh 1754 Vukku Devlet 1756 Hasnî Bahrî 1758 Mesken-Î Gazi 1767 Nasrun Cenk 1768 Fetü Zafer ? Mansu-riye 1776 Ejdir-Î Bahrî 1776 Ceylân-Î Bahrî 1777 İnâyet-Î Hak 1778 Şehber-Î Zafer 1779 Pufad-Î Bahrî 1780 Mukadde-me-î Nusret 1785 Murg-Î Bahrî 1786 Muradiye 1786 Bed-Î Nusret 1786 Asar-Î Nusret 179 2Zafer-î Hümayun "1793 Bahr-Î Zafer 1793 Selimiye 1796 Görüldüğü gibi, ilk tersane-lerimizden Karamürsel'den sonra da çeşitli yerlerde, tesis olunan tersaneler, gemi yapımında hizmet etmişler, gemilerin imâl târihleri, her yıl bir gemi

imâlini ortaya seriyor.
Ruslar ile 1184/1770'de ağustos ayında yaptığımız Kartal Savaşı mağlubiyetimizle sonuçlanınca, Ruslar Tuna nehrinin hemen yanma kadar sokulma şansı buldular. Beri yandan da Mora yarımadasında mukim gayri müslimlere Osmanlı yönetimine karşı ayaklandırma teminini bu fikrin ısrarcısı Mareşal Münche bırakmış o da önderleri Ortodokslar olmak üzere bu isyanları hazırlayacak teşkilatlan kurmuştu.
Aslında Makedonyalı ve adı Mavro Mihal olan Rus ordusundan bir subayı Mora'ya göndermiş teşkilatları kuran bu subay idi. Peki bu Mora isyanlarını hazırlamakta Ruslar ya!-nız mı idi? Bu sorunun cevabı hayır, İngilizler en büyük teşvikçileri olup kendini saklı tutmaya çalışmasıda, denizlerdeki menfaatlerinin Osmanlı denizcileri tarafından, zora sokulma-masını temin içindi. Yoksa; Osmanlı üzerine çeşitli vesilelerle giden Rus donanmasının klavuz kaptanlığını, ilmi denizcilik kavramlarına aşina olmuş majestelerinin kaptanları deruhde etmekteydi. Mora yarımadası, bizim kara askerimiz ta raf indan daima kontrole tutulsa da, bu büyük bir istihdam gerektirdiği gibi, haylide zamanımızı almaktaydı takviye edebilmek için. Kuvvetli bir donanma bu işin pratik ve kesin çözümü ise de, donanmaya icâbı gereği ihtimam gösterilmediğinden bu geçerli silahı kullanamamışizdir. Baltık üzerinden Rus donanmasının Akdeniz'e ineceği istihbaratına ordan yoi yok diyen devlet ricalimiz, Mora ayaklanmasını temin için 7 kal: yon, 4 firkateyn bir kaç da ikmal gemisini amiral Spiridof komutasında, harekât halinde olduğunun haberini alınca ve bu gemilere 1200 kadar Mora'h vede Rum denizcilerin bindi-rildiğini de öğrenince, başka bir bilgiyi hatırlarına getirdiler ki bilgi şu idi: Garbocağt denizcileri, yâni Cezayir, Fas, Tu-nus'daki gemicilerimiz, Rus donanmasının Mayorka adasına uğradığını haber verrnişlerse de, ricâl-i devlet coğrafî bilgile-rince kabil bulmadıklarından, habere alaka göstermediler. Halbuki bunlar; ikiyüz sene önce gemileri karada yüzdürmüş bir padişahın devletinin idarecileriydiler.
Osmanlı/Rus savaşı başladığında donanmanın başında Eğriboz'lu İbrahim Paşa bulunuyordu. İbrahim Paşa on gemiyi Mora sularına göndermişti. Bu arada Rodos Mutasarrıfı Cafer Bey'de emri altındaki gemileri bu on geminin yanına gönderip, takviye yoluna gitdi. Bu sırada kapdan-ı derya-hk'da bir nöbet değişikliği olduki İbrahim Paşanın yerine Canım Hoca Mehmed Paşa'nın torunu Hüsameddin Paşa getirildi. Bu hususta, Osmanlı ordusunda görev yaparak kendini göstermiş bir kimse olan Baron Dö Tot, bu tâyinin Cezayirli Hasan Paşa üzerinde yapılmasının isabetli olacağını belirtmekten kendini alamamıştır. Mora'da zuhur eden ayaklanmaya yardımcı olmak isteyen Rus donanmasına karşı filomuzun kalyonu onüç tane olup, bunlardan üç tanesi sakatlanmış idi. Bunların adları şunlardı: Burcuzafer, Hisnibahri, Ziveribahri. Seyfibahri, Mehengibahri, Pelengibahri, İkabıbahri, Mukaddeme-i şeref, Tılsim-ibahri ve Semendibahri, Seyyarîbahri, Berid-îzafer ile Mesgenigazi kalyonları idi.
Ayrıca on adet de çektiri vardı. 6/mayıs/1770 târihinde İstanbul'dan hareket eden filo'nun başında Kapdan-ı derya bulunuyordu ve 24/mayis/1770'de Anapoli'ye

gelirlerlerken, Rodos Mutasarrıfı Cafer Bey'de yedi gemisiyle filoya katıldı. Rus filoları dört ayrı filodan müteşekkildi. Spiridof, Elfinston, Arfa ve Çiçagof adlı amirallerin yönetimindeydi. Bütün bunların komutanı da, Rus deniz kuvvetleri komutanı olan, Amiral Aleksi Orlof idi.

Rus gemilerinin tamamı 15 tane kalyon, 16 tane küçük gemiden müteşekkildi. Bu kuvvetlerle; 1 8/mayıs/l 770'de, Menekşe deniz savaşı yapıldı ve üçbuçuk saat süren bu sa-vaşda Cafer Bey filosu, rüzgârın oyunuyla savaş alanından uzaklaşmak mecburiyetinde kaldı. Rüzgâr az sonra Rus gemilerinin işine yarar şekilde yön değiştirdi. Bu hâl Hüsamed-din Paşayı korkuttu. Gecenin karanlığında kaçmayı düşünüyordu. Bunun içinde akşamla beraber düşman önünden uzaklaşmaya başladı. Cezayirli Hasan Paşa durumu anladı, Hasan Paşa ise gece kaçmak yerine tam tersine düşman filosuna hücum tabiyesini plânlıyordu. Hüsameddin Paşanın gemisine yaklaşmayı deneyen Cezayirli Hasan Paşa, plânına ikna edemediği kapdan-ı derya'ya en sonunda şu sözleri söylediği rivayet edilir:

"Madema ki düşman filosuyla çarpışmaya isteğiniz yok, düşmanla böyle zaman zaman karşılaşmamak için ya Çanakkale ya da izmir'de bulunan müstahkem mevkiide gidip şerefsizce oturalım!" Bu sözü tastamam anladığını belli et-memekle beraber Kapdan Paşa, Hasan Paşanın dediğini yapmış Çanak kaleye hareket emri vermiştir. Temmuz/l 770'de Koyunada'fan savaşı yapılmıştır. Bu savaş da

Cezayirli Hasan Paşa ki daha o sıralarda, Bey olarak anılıyordu. Bindiği gemi ile bir Rus gemisine rampa yapmış ve o gemiye geçerek levendleriyle beraber göğüs goğüse çarpışmışlardı. Rus komutan gemisi bu sırada cephaneliği ateş al-dığından infilaka mâruz kalmış ve bizim Burcuzafer adlı gemimizin yelkenlerini tutuşturmuştu. Yaralı olan Hasan Bey, hemen denize atlamış öteki gemilerimizden birine geçerek savaşı oradan sevk-i idareye devam etmiştir. Bu arada kapdan-ı derya'dan gelen bir emirde gemilerin Çeşme Limanına çekilmesi bildiriliyordu. Rus gemileriyse yangınlarını söndürmek üzere el elde baş başda kalmışlardı ve tabii İlân etmek gerekirki, Çeşme limanı küçük bir liman olduğundan, gemilerin bir kısmını liman dışında nöbette bırakmak gerekirdi. İlk sebeb de, limana giren bütün gemiler, burada tıkışa tıkışa yer buldular. Liman'ın içi de iğne atsan suya düşmeyecek hâle gelmişti. Bir gemide çıkan yangın, hepsinin yanmasına sebeb olurdu. Bunun mahzurları anlatılan Kapdanpaşa, Li-man ağzına koydurduğu dört kalyon emniyeti sağlar diyordu. Cezayirliyi dinlememeyi kendine görev addeden Hüsameddin Paşa, böylece Amiral Eifinston'un bir ateş kayığıyla, Osmanlı donanmasını yakabileceği hâle getirmiş oluyordu.

Rusların klavuz kapdanı olan Eifinston'un Ruslara plânını anlatması ilk nazarda Rusları iknaya yetmedi. Ancak, tecrübeli ve fenn-i denizcilik gelişmeleri hususunda bilgili amiral, Rusları kabul eder hâle getirdi. İngiliz Komodoru Greik komutasında, dört kalyonla iki fırkateyn'den ve bir humbara gemisi (ateş kayığı) meydana gelen küçük filo akşam karanlığını kollamaya başlamıştı. Fakat

düşman görülmüş, bunun için top atışlarıyla yürüyen bir savaş başlamışsa da, her ânı aleyhimize olmaktaydı, çünkü limandaki tıkış tıkış haldeki gemilerimizden bazıları yanmaya başlamış ve biribirine yangın sirayetine çâre bulamamaktaydılar. Bu yangınlar hasebiyle kıyıya yaklaşmakta olan ateş kayığınında farkına varılamamıştı. Bu kayığı da kullanan bir ingiliz gemiciydi.
Merhum amiral Büyüktuğrul, adı geçen eserinde bu kayığı Osmanlı kalyonlarından birine bağladığı esnada elleri ve saçları yanmağa başladığından hemen suya atlayıp, kendini yanmaktan kurtardığını da kaydetmeyi ihmal etmemiş. Bu yanma felaketinden kurtulan tek gemi amiral gemisi de denen baştarde'miz olmuştur.
Vasıf Târihinde Cezayirli Hasan Bey'in ağzında kılıcı olduğu halde, denize atlayıp yüzerek karaya çıktığı ve bu çıkışı görenlerin bu yiğide: "Timsah Adam" dediklerini de buraya kaydedelim. Hasan Bey İzmir'e yaralarını tedavi ettirmek için geçerken, Hüsameddin Paşa da Gelibolu'ya geçmiş ancak az sonra orada vefat etmiştir. Mutasarrıf Cafer Bey'de terfi ettirilip, kapdan-ı derya'Iığa getirilmiştir.
Bu arada Sultan 3. Mustafa döneminde Rusların bir üs olmak üzere ele geçirmeye çalıştığı Limni Adası ile alakalı, Cezayirli Gazi Hasan Paşanın vak'asını, o bölümde verdiğimizden burada sadece Baron Dö Tot'un Hasan Paşanın bu teşebbüsüne muhalif kaldığın1 belirtelim ve hatırlatalım ki, Amiral Orlof, Hasan Paşanın Ada'ya geçtiğini Öğrendiğinde, hemen karaya çıkarmış olduğu askeri gemilere taşımış ve ada üzerindeki emellerine veda etmişlerdir. Baron haksız, çıkmış Cezayirli Gazi Hasan Paşa ise hem amirai-paşa olmuş, hem de Kapdan-ı deryalık kendisine tevcih olunmuştu.
Biz burada okurlarımıza hatırlatalım ki Şişhane'den Kasımpaşa'ya inerken yüzü Haliç Denizine dönük olmak üzere ve elinin altında bir arslan ile birlikteki heykel, Cezayirli Ga-azi Hasan Paşanın heykelidir. Cezayirli Gazi Hasan Paşa iki defa kapdan-ı derya olmuş olup ilki, yukarıda yazdığımız olup, ilk gelişi 3 sene, 4 ay, 7 gün sürmüş olup, yerine Dâ-mad Melek Mehmed Paşa getirilmiştir. Bu zâtın, 4 sene, 8 ay,
19 gün süren döneminin akabinde yeniden Kapdan-ı derya olan Gaazi Cezayirli Hasan Paşa, bu seferin de, 9/tem-muz/1774'de başladığı görevden ayrıldığında takvim, 20/ni-san/1789'u gösteriyor ve 14 sene, 9 ay, 14 günlük bir zaman dilimini gösterir, ilk görevlendirilmesini de buna ilâve edersek, yekûn olarak, 18 sene, 1 ay, 19 gün eder ki, bu kapda-nıderyalar içinde en uzun zaman görevde kalmış zât oimasını gösterir.
Şurada hemen belirtelimki, sahib-i selâhiyetin sözleri her çeşit topluluk için bir mâna ifâde eder. Bizim bu çalışmamızda da kaydettiğimiz bu ifadeye sadık kalarak mümkün mertebe, Osmanlı târihi bakımından sayfalarımızı deniz kuvvetlerimizin, harekâtlarına önem vermeyi lüzumlu gördük, buna da, şu ifadeyi istinat göstermek isteriz. Merhum Amiral Afif Büyüktuğrul; "Osmanlı deniz harp târihi ve Cumhuriyet donanması" adlı kıymetli çalışmasının, 2. cildinin 286. sahife-sindeki 180. dip notunda:

"Üzüntüyle ifâde etmek gereker ki Cumhuriyet döneminin, 60. yılına ulşamak üzere, olduğumuz halde, en büyük Türk Târih Kurumunun yayınların da bile, deniz olaylarının etkisi hesaba katılmamıştır. Örneğin bu kurumun yazdığı Osmanlı târih kitapları %99 kara olaylarının, etkisini tartışmış %1'de sadece deniz olaylarının mahiyetinden söz etmiştir.
Mazur görülen neden de şudur, Osmanlı devleti korsan döneminde kurulduğu için korsan sanısıyle yetinilmesidir. Halbuki Barbarosların, Turgut Resilerin, Piyale Paşaların yaptığı yağma hareketleri bile İspanya, İtalyan, ve Alman Kara kuvvetlerini kıyı savunmasıyla meşgul etmiş ve bu devletlerin Osmanlı kara kuvvetleri karşısına gereği kadar kara kuvveti gönderememelerini sağlamıştır.
"Demektedir. Biz, Ordumuzun deniz gücünde vazife almış ve amirallik rütbesine kadar, irtıka etmiş bu zâtın görüşlerini elbette ve elbette sahib-i selahiyetin beyanından addediyor ve mümkün mertebe ve muktesebatımız miktarında silahlı kuvvetlerimizin deniz târihini çalışmamıza katmayı elzem bildik.
Aynı zamanda, donanmasına ehemmiyet veren bir millet, bu münasebetle o ülkenin yan sanayiinde gelişecek fırsatlar yakalar. Gemi sanayiinin ülke ekonomisine getireceği pozitif fayda en azından dışa bağımlılığın azalması demek olup, aziz milletimizin değerli evlâdlarının, yan sanaayide müteşebbis ruhu, beiki gemi sanayiine öyle buluşları hediye etme şansı bulur ki, iki asra yakın dünya teknolojisine mûcid olmak üzere bir katkıda bulunamayan milletimiz, bu husus da şey-tan'in bacağımda kırar inşaallah!
Cezayirli Gaazi Hasan Paşa'dan özel mahiyette bu satırlarda bahsetmemiz bir çok bakımdan gerekmektedir. Ancak biz buradaki ifademizde ara başlıkta kullandığımız: "1736'dan, 1789'a kadar deniz harekâtları" nitelememize riayet ederek yazacağız. Kaynarca antlaşması sonucunda Kırım'ın Osmanlı devletine bağı, Osmanlı padişahının aynı zamanda halife-i müslîmin olmasına kalmıştı. Halbuki; Kırım'ın Osmanlı devleti için ehemmiyeti büyük olduğu gibi, Karadeniz'in kontrolünde ayrıca mühimdi.
Sultan 1. Abdülhamid, ülke kalkınmasının reçetelerini ararken, denizciliğimize batı âleminde yapılan her türiü buluşu ve tarzı kullanmağa bakmaktaydı. Devlet, behemehal Kırım'ı eski statüsüne getirebilmek için elinden geieni yapmalıydı, fakat ihtiyacımız olan sulh hâlinde kalmak ortadan kalkar anlayışıyla, yeni bir savaşa hazır olamamanın İdraki içinde, Kırım için bir teşebbüse girişememekteydi. Öte yandan da, Kırım hanlığında bir tebeddül oldu, hân değişmişti. Ama İstanbul'un kapısında bir Kırım'ı temsil eden heyet gelmiş, hürriyeti Osmanlı'ya bağlı olmakta görüyorlar, mutlaka hi-mâye-i Osmaniye'ye girmek istediklerini rica etmekteydiler.
Bu ricalarıyla birlikte Kerç ve Yenikale'nin Ruslardan geri alınmasının lâzımıyetini İleri sürmüşlerdi. Kabil olmadığı takdir ise, Kırım ahalisine Anadolu topraklarında iskân ve bu muhacerata izin istediler. Müslümanların muhacerat istekleri, Rusların, bilhassa stratejik çıkarları hasebiyle, Kırım topraklarına sahip çıkmakla buluşmuş oluyordu. Rusya gayesine uygun tarzda

politikalara yelken açıyor, sert tutumlu Şahin-giray'ın hân olması, bu hân'ın Rusya sempatizanlığı, Kırım ordusunu Rus üniformalarına benzeyen libasla donatması, Rusya'ya gönderdiği bir heyetle Rus, yönetimine girmeye tâ-lib olduğunu bildirmesi, içeride Tatar gayri memnunlarını art-tırdıydı ki, Osmanlı devleti, Rusya'nın Kırım'la ilgili müdeha-lelerini savaşı da göze alarak protesto ettiği görüldü.

Osmanlılar bu halde iken, Abaza ve Çerkezlerde, Şahingi-ray aleyhine hareketlendiler Kırım'a kuvvet gönderdiler. Şa-hingiray; bu diyardan Rusların bulunduğu Kerç Kalesindeki komutana sığınmak için sıvışmayı seçti. Afi Paşa komutasındaki, sekiz tane kalyona doldurulan 8bin asker Kırım'a yola çıkarılmıştı. Sivastopol'ün alınması ve buraya asker çıkarılması tenbihi padişah 1. Abdülhamid hânın emrettiği ortadayken ve filo gemi komutanlarının, Sivastopol limanın, çok stratejik bir yer olduğu ve limanın büyüklüğü gemilerin rahatça kışı geçirtebilecek vasıfta olduğunu belirtmelerine, İstanbul'a dönmeye lüzum göstermeyeceğini izah etmelerine rağmen, Hacı Ali Paşa işi ters mantığa taşıdı ve bu mantıkla da düşündüğünde böyle nri*ühim bir üssü Ruslar, adamakıllı tahkim etmişlerdir, demek suretiyle taht sahibine bir defa sorayım cevabını verdi. İstanbul, yâni padişah bu sefer de, Hacı Ali Paşanın değerlendirmesini göz önüne aldı. Kırım harekâtına 40bin kişiyi bulan bir kuvvet hazırlamakta olduğunu, donanma bütün gemileriyle Sinop'ta kışı geçirsin emrini gönderdi. Kış geçti. Takvim, 9/ağustos/1778'İ gösterirken Sinop'tan Kırım üzerine Hacı Ali Paşanın serdarlığında yola çıkıldı vede Deryakapdanı Cezayirli Hasan Paşa, Ruslara Kırım'a gidilmediğini, Sivastopol'a gidilip, Taman ve Kırım'a su getirileceğini bildirdi. Ruslar bu habere tabiatıyla inanmadılar. Bunun Kaynarca antlaşmasının ihlâli sayılabileceğini ileri sürdüler. Kapdanderya tereddüte düştü. O da, J. Abdülba-mid hân'a başvurmaktan kendini alamadı. Cevap ise; Rusların, Kaynarcayı ihlâl ettiğini, bu sebebden Kırım ve Taman'a asker çıkarılması emrini tazeledi. Diplomasi arenası da bu sebeble hareketlendi. Fransızlar, Osmanlı devlet adarrrlarinm bu savaşı istememeye şevke çalışırken, savaşın vereceği zarar İngilizlerin işine pek yarayacağı düşüncesiyle, bunların b. elçileri tırnaklarını birbirine sürtüyordu. Osmanlı/Rus savaşını kendilerine fayda sağlar buluyordu. Diplomasi alanında yapılan çeşitli istişare, görüşme ve fikr-i teati sonunda Fransız b. elçisinin teenni tavsiyesi muvafik bulunmuştu.

Mart/1779'da Aynalikavak İskelesi, ki burası İstanbulda bir semttir. Mezkûr yerde Osmanlı/Rus diplomatları müzakerelere başladılar. Ancak burada yapılan konuşmaların sonunda Osmanlı devleti Kaynarca'yı bu müzakerelerde yumuşa-tamadığı gibi, Şahingiray'ın Kırım hân'lığını tanımayı kabul etmesi, ayrıca bir kayıptı. Mısır'da asırlardır, farklı bir statü yakalamış olan Kölemenler, Osmanlı devletinden uzaklaşıp, Mısır'ı bir bağımsız Kölemen devleti hâline getirebilmenin, yolunu aramaya başlamışlardı. Bunun akabinde hemence bazı imtiyazları elde ettikleri de görüldü. Artık onların istediği Mısır'a vali oluyor, istemedikleri yıkılıp gidiyordu.

Kölemenlerin içinde nüfuz sahibi üç kişiden İsmail Bey, Osmanlı yönetiminde kalmaya taraftar anlayışın sahibi idi. Buna karşılık, Osmanlı aleyhtarı Murad ile İbrahim beyler arasındaki mücadele, Osmanlı aleyhine ayaklanmanın bidayetini, yâni başlangıç sebebini teşkil etti. İsmail bey, rakipleri
Murad ve İbrahim beylerden Suriye'ye kaçmak suretiyle ortadan çekilmiş oluyordu. Ortalık Osmanlı aleyhtarı, fakat bağımlılığı kabul etmeyen ikiliye kalmıştı. Aralarındaki kavga da Murad, İbrahim'i diskalifiye etmeyi başarmışsa da, devlet-i âliye Mısır'a vali olarak Yeğen Mehmed Paşayı gönderirken de, isyanı bastırmak vazifesiyle, Kapdan-i derya Cezayirli Gaazi Hasan Paşayı da Mısır'a yollamıştı.
Murad Bey, ben şimdi ne yapacağım diye kara kara düşünürken, bu haberi alan kölemen Beylerinden İbrahim Bey hemen bütün maiyeti ve küvetiyle geri dönmüş rakibi Mu-rad'ın emrine girmişti. Böylece Kölemenler, yekpare bir gu-rup olarak Osmanlı kuvvetlerine karşı koyacaklardı. Murad Bey, politikanın gereği Mısır valisine yaltaklanıyordu. Bir yandan o güne kadar devlet aleyhinde yaptıklarından da tövbe istiğfar ediyor hem de, dış güçlerden Kölemen başkaldırısını destekleyecek sahip arıyordu.
Bu arada hemen ilâve edelim ki; 2. Katerina haylice uzak görüşlü davranmış, daha 1775'de Mısır'a, Kont Kanus adlı teşkilatçı ve diplomaside çok tecrübeli bir elçi göndermişti. Murad Bey; ilk iskandili Fransızlar üzerinde yaptıysa da Av-rupadaki meselelerini çözememiş Fransa üzülerek bu yardımın taraftan olamadı. Murad Bey bu sefer teklifi Kont Ka-nus'a yaptı. Gelişindeki hikmet bu olan Kanus, hemen Çariçeye haberi uçurarak durumu aktardı. Petersburga çağırılan Kont Kanus, Çariçeye bütün meseleyi anlattı. Çariçe 2. Katerina; Murad Bey'e yazdığı mektupda, çok kısa zamanda Akdenize bir donanma göndereceğini, bu kuvvet Osmanlıların Mısır'a kuvvet götürmelerine engel olacağından mücade-leniz, denizden ikmal alması kabil olamayan bir devletle mücadele edeceksiniz, ayrıca Akdenize gelecek donanmam ne ticaret gemilerinize ne de Mısır topraklarına ilişecektir. Nasıl yardım isterseniz, selahiyetli kıldığım Kont Kanus'la konuşun demekteydi.
Amma bunlar olurken; Gaazi Hasan Paşa gelmiş ve bir darbede Kölemenleri darmadağınık etmişti. Böylece Mu-rad'da, İbrahim de padişahın affına sığınmaktan, kendilerine, mülk-ü Osmanide bir başka yerde istihdam olunmalarını istirham ettiler. Devlet-i âliye önce bu talebi ret etti sonra da onlara yer gösterdi.
Cezayirli Gaazi Hasan Paşa, kapdamderya olarak atandı-ğındaki ilk işi tecrübe ile ilmî denizcilik anlayışını birleştirme yolunu açacak her teşebbüse ya öncülük etdi yahut da böyle tavsiyeleri hakikat kılmaya pek büyük önem verdi. Zaman zaman Barondö Tot ile aynı istikamette düşünmüyorlarsa bile, Baron'un askeriyemize getirdiği faydalı hususların takdir-kârıydı, bu merkezden kalkarak donanmanın eğitimi ve oradan buradan toplanan memleket evlâdı yerine yine oradan buradan toplayıp fakat ciddi bir denizcilik eğitimi veren müessese kurmak, limana dönmüş denizcilerin, evlerine veya şuralara buralara gitmelerine

mâni olabilmek için ve muntazam bir deniz kışlası hayatı yaşayabilmeleri için kışlalar yaptırmıştır.
Bütün bunları yaparken avrupadan getirttiği mühendislerin tavsiyeleriyle tersanelerimizi haylice genişletmiş gemi yapımında ve donatmada, en son buluşları kullanmaktan geri kalmamıştır.
Amiral Büyüktuğrul, Hasan Paşanın tabii ki bir çok muhalifi olduğunu zikrederken şu bilgiyi vermekten kendini alamamış. Bilgi şu: "belgelere dayanmayan fikirlere göre Cezayirli Gaazi Hasan Paşa bu çalışmalarında, büyük karşı koymalara uğramış ve 1784 yılında İstanbul'da yaptırdığı kalyoncu kışlasının parasını cebinden vermek zorunda kalmıştı." Demekte

1787/1792 Osmanlı-Rus ve Avusturya savaşı

Yine biz bu savaşın denizle alakalı bölümlerine işaret etmeye çalışacağız. Efendim padişah 1. Abdülhamid'in pek sevdiği Yusuf Paşası ile yine pek beğenip sevdiği Cezayirli Gaazi Hasan Paşa arasında, anlayış farkı ve tercihde büsbütün ayrılıkları vardı. Kırım'ın Rus nüfuzuna girmesi hususu ümmet-i Muhammedin çok gücüne gitmiş, derhal Kırım'ın istirdadı pek yaygın şekilde istenmeye başlanmıştı. Yusuf Paşa bu isteği haklı buluyordu ve Ruslara karşı savaşın açılmasında padişah 1. Abdülhamid'i inkendisine uymasını temine büyük gayret gösteriyordu. Gaazi Hasan Paşa ise; Yusut Paşanın kanaatine, iştirak etmiyordu. Osmanlı deniz yollarının donanmanın yetersizliği yüzünden her geçen gün kapalı hâle gelmesi, gereken ikmâlde donanmanın fazla bir yük taşıya-maması, diğer birliklerimizin sıkıntıya hâttâ bir felâkete bile düşerler endişesi taşıyor, Kırım'ın kurtuluşunu istihsal edelim derken daha büyük kayıplara uğrarsak hâlimiz nice olur düşüncesine yelken açıyordu.
Yukarıda söylediğimiz Yusuf Paşanın; savaşı açalım sıkıştırmasına müterediddit kalan padişah, Mısır'a gönderdiği Kap-danıderya'sını yanına çağırttı. Ne var ki; Yusuf Paşa, Hasan Paşa geldiğinde padişah birimizden birine uyarsa uyulmayan taraf da ben olursam bizin^ sadaret elimden gider diye düşünmüş olmalı ki ısrarını sıklaştırıp, Gaazi Hasan Paşa'nm gelmesini beklettirmeden savaşı açtırmaya muvaffak oldu. Halbuki; Rusya, Prusyayla imzaladığı ortaklığı bozmuş ve Avusturya'ya yanaşmış müştereken saldıncaklan Osmanlı'dan, alacakları yerleri aralarında şöyle paylaşmışlardı:
a- Rusya; Osmanlıya açtığı bu savaş sonunda Dinyeper, Buğ ve Dinyester nehirleri arasındaki toprakları alabileceği gibi, Eğede bulunan adaların bazılarını da kendine mâl edeceğini hesablamaktaydı. Eflak ve Buğdan bağımsız prenslik hâline gelecekti.
b- Avusturya ise; Tuna nehri ile Transilvanya dağları arasındaki Osmanlı topraklarını kendine katabilecekti, yine Orsuva, Vidin, Niğbolu ve Hotin şehirlerine konabilecek idi. Yine Avusturya, Dalmaçya sahillerine inecek buna karşılık, kıbrıs ve Girid ve Mora yarımadasının Venediklilere verilmesine ses çıkarmayacaktı. Ancak; bu görülen paylaşımın görülmeyen bir tarafında

halisilasyon diyebileceğimiz 2. Katerina'nın İnşaallah ebediyete kadar gerçekleşmesi kabil olmayacak bir hayali yatıyordu. Bu da İstanbul'umuzun Rusların eline geçmesi idi ve Kostantin adını verdiği torununu bu tahta hazırlamaktı.
Hoş Çariçenin müşaviri Potemkin'de böyle bir hayal taşımakla beraber, orada ihya olunacak Bizans İmparatorluğu tahtına kendini ve kendinden sonraki neslini hülyalarında yaşatıyordu. İşte herkes bir gizli - açık hesabın peşindeyken Hasan Paşa denizde ne kadar kuvvetli bir donanmaya sahip olursak devleti o kadar iyi savunuruz düşüncesindeydi. Zâten 1773'de, Heybeliada'da kurduğu mektepde artık denizcilik ilmîyle yetişen kaliteli denizcileri donanmada haylice istihdam etmekteydi. Böylece personel meselesinde de artık mesafe alınmıştı. Savaşın patlamasıyla beraber Yusuf Paşa, Rusya'nın yanında ki Avusturya'yı gördüğünde ayakları suya erdi. Çünkü onun hesabında tek rakip olan Rusya olup yenmeyi gözü almıştı. Fakat Avusturya işin içine girince bir defa iki cephede boğuşacağımızın resmi ortaya çıktı. Bu da gücümüzün üstünde bir kuvvetle karşıkarşıya olduğumuz kat'i idi. Karadeniz'de dolaysıyla Kırım civannda hava muhalefeti Rus donanmasını öyle bir sakatladı ki ünlü general Potemkin, bu fırtınadan sonra donanmasının, Osmanlı donanmasının, pek altında bir güce düştüğünün korkularının verdiği psikolojik çöküşü yaşadı.
Rusların Karadeniz'de iki filosu vardı. Büyük Karadeniz filosu denenin başında Amiral Graf Voynovice olduğu halde Sivastopol'da, küçük filoları olan da Dinyeper nehiri içine üslenmiş komutanları Modavineffe adlı bir amiral idi. Bu iki filonun bulunması, Karadeniz'in Osmanlı hâkimiyetinin nakısa düşmeye başlamasının bir habercisiydi. 1788 yılının mayıs ayında Hasan Paşa on büyük gemi, altı firkateyn, kırkyedi küçük gemiyle Karadeniz'e açıldı. Dinyeper civarına sokularak, Rusların muhasarasının deniz bölümünde olanını böylece kırmış oldu. Burada bir küçük filo bırakarak, Rusların ana filosunu aramaya çıktı. Hasan Paşa buraya bir kaç gemi bırakmakta isabet kaydetmişti ki Rus Kaptan Sakyn'le karşılaşan filomuz bunun hemen üzerine saldırdı. Kaptan Sakyn, Osmanlı gemileriyle başedemeyeceğini bildiğinden hemen kendi gemisini batırdı. Ancak bu batırma esnasındaki gemiye aid cephanenin patlaması, diğer Rus gemilerine zararını söylemeden geçemedim. Osmanlı ve Rus donanmaları Din-yester'in önünde karşılaştılar ve kapıştılar. Bu savaşın nihayetinde her iki taraf hayli kayıp verirken, İsmail Hakkı CJzun-çarşılı, bizim haylice hasar gördüğümüzü belirtirken, Rus yazarları, bizim kayıplarımıza dâir şu rakamları gösteriyordu; 13 gemi vede 6bin ölü demektelerdi. .
Merhum Amiral Afif Büyüktuğrul, şu nâzik amma ikna edici cümlelerle şunları ileti sürüyor: "Lâkin bu savaşın az sonrasında yâni 1788'de, Yılan Adası civarında iki donanma bir daha kapıştı ve Ruslar bu muharebede Osmanlı donanmasının gaalip gelmesi, gerek Osmanlı gerekse Rus yazarların söylediği gibi, geçen savaşda ileri sürülen zararlara uğramadığının.göstergesi değilmidir?" Beri yandan; Dinyeper nehri sularının hayli sığ olması savaş gemilerinin çok su çekmesi Ruslar tarafından kuşatılmış Dinyeper kalesine, bu gemilerin fazla bir

yardımı olamadı. Hasan Paşa İstanbul'a haner göndererek, daha az su çeken gemilerin gönderilmesini İsterken, dalgıç adı verilmiş olan deniz fedailerinin de bir bölümünün acele gönderilmesini istemişti. Fakat Hasan Pa-şa'nın bu isteği, kulak arkası edildi. Ne gelen oldu nede gönderilen vardı. Dinyeper kalemiz, üç ay süren müdafaadan sonra Ruslara teslim olmaktan başka çâre bulamadı.
Osmanlı tahtına geçmiş bulunan 3. Selim, kapdanıder-ya'yı Dinyeper tesliminden mesul tutarak azletti. Yerine 20/nisan/] 789'da Giridli Hüseyin Paşayı 2 sene, 10 ay, 21 gün sürecek kapdanıderyalığa tâyin etdi. Büyüktuğrul amiral, sehven Küçük Hüseyin Paşanın getirildiğini kaydeder de, bu doğru değildir, Küçük Hüseyin Giridli Hüseyin Paşadan sonra göreve getirilen, 156. kapdan-ı derya Dâmad Küçük Hüseyin Paşa, padişah 3. Selim'in süt kardeşi olup, 1 l/mart/1792'de geldiği görevi, 7/aralık/1803'de vefatıyia bıraktığında, makamı 11 sene, 8 ay, 27 gün işgal etmişti Cezayirli Gaazi Hasan Paşa; bir çok tarihçinin ittifak ettiği gibi esas bakımdan görevden alınmasına da, 1788'de sadrıazam Halil Hamid Paşa, Osmanlı tahtına 3. Selim'i geçirmeyi hazırladığı haberini almış ve bunu hemen Sultan Hamid-i evvele haber vermiş padişah da, sadnazami görevden almış hareketi boşa çıkarmış ayrıca Halil Hamid Paşayı da idam etmiştir.
3. Selim'se bu haber verişi kendisinin tahta çıkmasına razı olmamak şekli içinde mütalaa etmiş Dinyeper Kalesi bahanesi yüzünden, bu kıymetli kapdan-ı derya'y' azletmiş olduğunda birleşirler. Bu fevkalâde az rastlanır bir kahraman olan, Cezayirli Palabıyık Gaazi Hasan Paşanın, kısaca hâl tercemesinden bahsedemeden geçemiyoruz. Kafkasya'da bir rivayete göre 1715, diğer bir rivayete göre de 1719'da doğmuş bulunan, Hasan Paşa'nın Osmanlı devletinin 155. sadrı-azamı olrak görev yaptığımda hemen hatırlatalım. Bu sadareti; 3/aralık /1789'da başlamış ve 3 ay, 28 gün sonra, 30/mart/1790'da tamamlanmıştır. Cezayirli Hasan Paşa 1790'da kendi parasıyla yaptırdığı Tekkede, Şumnu'da vefat etmiş ve oraya defnolunmuştur. Sağlığında küçük yaşından beri yanında besleyip büyüttüğü bir aslan ile gezerdi. Paşa, 1738'de, Yeniçerilerin 25. ortasına kayıd olmuştur. Yeniçeri olmadan evvel çocukluğu, satılmış olduğu Tekirdağlı bir tüccarın yanında geçmiştir. Cezayir'e gitmek üzere bindiği bir gemiye Cezayir'e çok yakın bir yerde, yabancı bir gemi mu-sallat olmuş ve rampa yaptığı gemiyi ele geçirmek isterken. genç Hasan bir yiğit olarak tek başına o geminin bütün insanlarını esir almıştır. Limana yanaştıklarında bu kahramanlıktan haberdar olan Cezayir Dayısı, bu gencin cesaret ve maharetine hayran olarak ele geçirdiği gemiyi kendisine verdiği gibi bir de kahvehane hediye etmekten kendini alamamıştır. Burada hizmete girerek, subaylığa kadar yükselmişken, Cezayir Beylerbeyi maalesef kendisini kıskanmış, bundan dolayı da Öldürmek isterken Hasan bey İspanya'ya kaçmak mecburiyetinde kaldı. 4. Karlos bu mülteciyi gayet güzel bir şekilde karşıladı. Daha sonra İspanya'dan ayrılıp İstanbul'a gelip devlet-i âliye hizmetine girdi. Nice hizmetler verirken bilhassa donanmamızın mağlup edilmez bir amiraii olduğunuda asla unutmayalım. Bektaşî olup, ihtiyarlığı münasebetiyle vefat

etmiştir. Eiir çok hayır hizmetleriyle, çeşitli şehirlerde ve İstanbul'da da bir çok eseri bulunmaktadır. Ancak donanmamıza ve gemi sanayiimizin, yücelmesinde ki hizmetleri her çeşit takdirin fevkıindedir. 3. Selim döneminin; muasırları olan gerek ülke gerekse dünya meşhurlarına da bir atf-u nazar edelim, Almanyada İmparator 2. jozef, (bu zâtın peşinden Alman imparartorluğu lağv olunmuş ve 1781'de merkezi Berlin olan başka bir Alman imparatorluğu te'sis olunmuştur. 1802'den sonra Avusturya imparatoru denmeğe geçilmiştir.) 2. Leopold, 2. Fransuva, İngiltere de 3. Jorj, Papaiikda 6. ve 7. Piu, Prusya'da 2. Fredrik, Rusya'da 2. Katerina, 1. Pol, 7. Aleksandr, Fransa'da 16. Lui ve Napolyon Bonapart olup, ülke de; Gaazi Hasan Paşa, Küçük Hüseyin Paşa, Alemdar Mustafa Paşa, Tepedelenli Ali Paşa, Kavalah Mehmed Ali Paşa, Cezzar Ahmed Paşa, Abdullah Dürrİ Efendi, Tatarcık Abdullah Molla, Morali Osman ve Riyaziyeci İshak Efendiler, Kocasekbanbaşı, Mabeynci Ahmed Bey, İbrahim Kethüda, Londra elçimiz Agâh Efendi, Şeyh Galib ve Hacı Sadullah Ağa ve sairedir. Nitekim 4. Mustafa dönemi ise 3. Selimhân ile içice olduğundan o dönemde de, aynı zevatdan söz edillir.

SULTAN IV. MUSTAFA HAN 2
Rusçuk Yâranı-Alemdar Vakası 5
Kabakçı'nın İdamı 7
Sultan 4. Mustafa'nın Hanımları 9
4. Mustafa'nın Sadrıazamları 9
4. Mustafa'nın Şeyhülislâmları 9
3. Selim Ve 4. Mustafa Dönemi Deniz Harekâtları 9

SULTAN IV. MUSTAFA HAN

Babası: Sultan I. Abdulhamid Han
Annesi: Âişe Sine Perver Sultan
Doğum Tarihî: 1779
Vefat Tarihi: 1808
Saltanat Müd.: 1807-1808
Türbesi: İstanbul Eminönü Bahçekapı.

1223/1808 senesinde 3. Selim'in, tahttan indirilmesiyle, boşalan padişahlık makamına geçmiştir. Biat merasimi sonunda, Ayasofya Camiinde selamlık icra edilerek namaz kılındı. Bu arada ise Kabakçı Mustafa'nın vermiş olduğu listede ismi bulunanlardan biri olan ve adı gizli sıtma diye-maruf, Bahriye nâzın ibrahim efendi, yalısının mahzeninde ele geçirildi. Musa paşanın gizli emriyle Kabakçı'nin arkadaşları tarafından: "Buna gizli sıtma derler. Kimi tutarsa kurtulmaz. Ancak sakallarının her bir kılı zararını izale eder, diyerek, adamın sakalını yola yola, her bir kılını ona şuna dağıta dağıta büyük bir vahşet örneği ve rezaleti sergileyerek, Baye-zid'e kadar sürüklediler. Orada başını vücudundan ayırarak, At meydanına gönderdiler."
Ser kâtib Ahmed efendi'de bu zorbalardan kaçma gayretinde damdan dama atlarken yere çakılır. Bütün vücudu, hurdahaş olmasına rağmen bunun da kellesini alıp, At meydanına yolladılar. Ertesi gün At meydanında toplanılıp, bir müşavere yapıldı. Makamlar dağıtılmaya başlandı. Kabakçı Mustafa'ya Turnacıbaşilik rütbesiyle, Rumeli isyancılarından Arnavut Ali'ye Anadolu kaleleri nezareti ve ağalığı, Bayburd-lu Süleyman'a, Tersanei âmire sancak kaptanlığı verildiği gibi, isyancılardan Memiş bile günde 120 akça ile haseki tekaüdü oldu.
Bunların maiyetinden olan onyedi çavuşa, mertebelerine göre kırk, elli, altmışar akça gündelik tahsis edilirken, Sek-banbaşı Arif ağa yamakların istedikleri yirmişer akça gündeliği itiraz ile-karşılayip, verdirmedi ve Kabakçı Mustafa şimdi ortada gezenlerin arasındaki, sözü enfazla geçeni, tesiriyse en çok görüleniydi. Padişah yenilendikten sonra At meydanını dolduran topluluk dağıldı.
Fakat, Sultan 3. Selim'in ıslahat ve yeniliklerine ait, uygulanmak üzere idamın gerektiğini ortaya koyan alçakça bir senet kaleme alındı. Şöyleki: "Rumeli kadıaskeri Muhtar, Nakibüleşraf Abdullah, Anadolu kadıaskeri Hafid, İstanbul pa-yelilerinden Münib, İstanbul kadı'sı Muradzâde Murad efendiler, şeyhülislâmla konağında toplandılar. Kaimmakam Köse Musa paşa da orada mevcud idi. Sekbanbaşı ve yeniçeri kodamanları ile bu toplantıda istişare olundu. Kaderin şevkiyle; meydana gelmiş olan, hadiselerden dolayı hiç bir yeniçerinin hırpalanmaması, yeniçerilerin de artık bundan böyle devlet işlerine karışmama sözü vererek, Münib Efendi eliyle İki nüsha olarak tanzim olunan bir senet kaleme alindıki, bahse konu devrin seviye-i ahlâkı ve irfanını, din-i

Muhammedi ve şer'iat-i Ahmediyenin, ne yaman ellere kaldığını gösterir. Bu senette, nizamı cedid, şimdiye kadar rastlanmamış büyüklükte bir bidat, iradı cedid ise, mezalimi kesire mahsulü olmak üzre isimlendirilmişti. Baştarafı padişahın hattı ile "mucibince" iradei seniyesi yazıldığından, reisvekili Halet efendi, iki eli ile göğsünün üstünde tutarak, alay İle yeniçeri ağası kapısına gidildi. Burada, saltanatın şanını tezyife ve Rusya sefiri gibi kurnazlar kurnazı musibet bir adama karşı yapılan tertibatı da teşebbüsü mahvederek devleti, kudret ve kuvvetten mahrum eden günahlar dolusu senet okundu.
Bir nüshası devlet elinde, biri de yeniçeri kışlasında kalmak üzere teati olundu. Hemen ertesi günü, Sultan Selim ve yakınlarını hali ve durumu, kaimmakam Köse Musa paşanın makamında bırakılmasını bildiren, hatt-ı hümayun okunarak, yeniçerilere yüzseksenbin, yamaklara yüzbin kuruşluk tahta çıkış bahşişi ihsan olundu. Sultan Mustafa saf ve genel durumdan pek habersiz bir kimseydi. Musa paşa ile hempalarını öldürülmüş bulunan kimselerin hazinei devlete konması icab eden nakit ve mücevherlerini, senetler ile mukattaalanni zaptederek ucuz kapatmak için yağmacılığa kalktıkları gibi, ev ile yalılarını kendi aralarında taksim ettiler.
Bunlar İstanbul'da ölmüş kimselerin mal ve mülkünü ara-İarında paylaşmaktayken, dışarıda yâni, eski Prusya'nın Me-mel nehri ile Tilse nehri yakınlarında Tilsit denen yerde Osmanlı devletinin taksim edilmesi konuşmalara mevzu oluyordu. Napolyon, Fridland'da Rus ordusunu yenerek bozguna uğratmış, kendilerine, yirmibeşbih kişilik bir telefat verdirirken, seksen top ele geçirerek cidden büyük bir zaferin sahibi olmuştu Rusların ordusunun kuvvet yapısı, Fransızların ileri harekâtını durduracak güçte değildi.
1. Aleksandr, bu mağlubiyet üzerine ortaklarından yüz çevirerek Napolyon'dan, bir mülakat talebinde bulundu. İki imparator, Tilsit'te Niyemen nehri üzerinde kurulu bir salda buluştular. İşte bu buluşmaların yapıldığı sohbetlerden birinde, Napolyon İstanbul'dan aldığı bir telgraf haberinde Kabakçı ihtilâlini müteakip Fransızların kötü muamelelere uğramakta olduklarını, Dalmaçya'dan İstanbul'a gelen Fransız topçularının hakaretlerle geriye çevrildiklerini bilhassa meydana gelen ihtilâlin, karşı olduğu nizam-ı cedid ve bir takım İslahatın gerisinde, Fransız tefkinatının da bulunmasından dolayı, erbabı ihtilâlin Fransızlar aleyhinde düşünmekte oldukları haberini almış oluyordu. Hattâ bu esnada yanında bulunan Rus imparatoru 1. Aleksandr'a da okumaktan kendini alamadı. "Bu, artık Osmanlı hükümetinin kararlarında sabitiyeti olmayacağını bildiren benim de ders almam gereken bir hüc-cet-i ilâhiyedir." Dedi.
Prusya'lılar ve bilhassa Napolyon aleyhine, dördüncü ittifakı vücuda getiren Prusya başvekili Hardenberg, uğradığı mağlubiyet acılarını Osmanlı devletini taksim etme sayesinde çıkarmak arzusuna dayalı olarak bir plân düzenledi. Baron dö Hardenberg'in iki imparatorun buluşması ve konuşmalarından önce tanzim edip 1. Aleksandr'a takdim etttiği plâna, adı geçen plân, Eyeyne, Orstad, Eylau, Fridland savaşlarının kesin neticesi dostluğu olmak üzere, Osmanlı devletinin taksiminin temin edilmesini öngörüyordu.

Plân gereğince Eflak ile Buğdan, Bulgaristan, Edirne, İstanbul, Boğazların dahil olduğu halde bütün Rumeli Rusya'ya, Dalmaçya, Bosna, Sırbiya, Avusturya'ya, Yunanistan ile Rusya Lehistan'daki, hisselerinden vazgeçecekler, Lehistan tekrar kraliyet idaresine dönecek ve taht Saks kralına verilecekti. Napolyon, Osmanlıları, Ruslara, Rusları İnglizfere karşı saldırtmak politikası görüşüne eğilim taşımaktaydı. Bu eğilime rağmen İstanbul üzerindeki düşünceyi, haşmetine uygun bulmadı ve Aleksandrla yaptığı konuşma neticesinde, İstanbul hususu geleceğe bırakıldı. Prusya ise zararın en büyüğüne uğramış oluyordu.

Tilsit antlaşmasının gizli olupda sonradan aşikâr olan maddeleri ve tamamlayıcı unsurlarında: "Çar'ın Buğdan ile Eflaki boşaltması, Kataro ağzıyla, Cezayir-i yunaniye'nin Fransızlara teslimi, Rusların Akdeniz'den donanmalarını çekmesi kararlaştı ve Fransa İle Rusya arasında yapılan yeni antlaşma dolaysıyla Rusya, Fransa ve İngiltere arasında arabuluculuk edecekler. İngilizler red ederler veyahut müzakereler, bir neticeye varmazsa Ruslar İngiltereye harp ilân edeceklerdi. Yine Fransızların Rusya ile Osmanlı arasında, arabuluculuk yapacağı, bu teşebbüslerden bir şey çıkmazsa Ruslarla birlikte, İstanbul hariç olma şartıyla Türkleri, Avru-panın Osmanlı topraklarından çıkaracaklardı. İstanbul vakası, Tuna boyundaki ordu içinde bile müthiş akisler meydana getirdi. Aslında ordu Eflak ve Buğdan'a girmiş Rus kuvvetlerine karşı başarılı olup, onları tehlikeli vaziyete sokmuş bulunuyordu. Savunma ve taarruz hareketimizi tanzim eden plânın general Sebastiyani'ye aid olduğu Fransız tarihlerinde yazılıdır. Hattâ Napolyon tarafından gönderilen Fransız subay Merıyaj, bahse konu plânın uygulanmasına nezaret etmekte idi.

Sağ cenahımız, Tuna mansıblarından olan Galoş üzerine sarkmış olduğu halde, ordunun büyük bir kısmı Tuna'yı aşıp, Bükreş üzerine yürüyerek, Rusların sağ cenahının hattı ricatı yâni kaçış yolu kesilecekti. Bu sağ cenahda general İssaev komutasında olarak, batı yönünden Vidin'i tehdit ediyor ve Belgradı elde etmiş olan Sırplarla birleşmek üzere yürüyordu. Bu tehlikeyi hisseden mareşal Mikelson Bükreş'i tahliyeye başlamıştı. Hattâ yeniçeri ağası Pehlivan ağa, bir miktar askerle Silistre'den karşıya geçerek Karelaş adasını zapt etti.

Pehlivan ağa, nizam-ı cedid aleyhinde ve Mustafa Sultan tarafdarıydı. Buna bağlı olarak, adı geçenin yamaklar olayını haber alarak, bir fesada sebeb olmak veyahud yeniçerileri yanına alarak İstanbul'a dönmesin ihtimaline karşı azli kararlaştırıldı ve yerine kethüdası Eyüp ağa tayin edildiyse de, Pehlivan, Karelaş'a beni azlettiler. Maksad yeniçeriyi kaldırmaktır manâsında haber gönderdi. Bu haber üzerine yeniçeriler akın akın Silistre'ye ricat ve biz ağamızdan hoşnuduz, diyerek yağmaya, cüret edecekleri anlaşıldı.

Bütün bu baskılar Pehlivan Ağa'nında vazifesinde bırakılmasını intaç ettirdi. Ancak Sultan Selim'in tarafdarı olanların padişahın hâl edilmesiyle birlikte azillerin başlaması ve bilhassa ordu da vazifeli olan, 1. muhasebeci Ramiz efendi gibi işinin ehli kimselerin Kula'ya sürgünü gibi kötü muameleler Pehlivan Ağayı şımartarak, Kabakçı gibi pespaye bir herif böyle işler görsünde, biz yeniçeri iken ne duruyoruz fikri sabitine katıldığından, bir gün aniden Silistre'ye

geçti. Serdarı ekremin otağına hücum etmek istedi. Serdar ibrahim paşa Rusçuk civarındaki Alemdar Mustafa paşanın çiftliğine sığındı. Durum İstanbulda duyulunca soydan yeniçeri olan Anadolu valisi ve Akdeniz boğazı komutanı Çelebi Mustafa paşa sadaret mührü verilerek yollandı.
Görüyoruzki, hükümet güveneceği askerden korkuyordu. Nasıl korkmasın ki, "İstanbulda bulunanlar, devlet adamlarını telef etmişler, biz de buradakileri bitirelim." Sözleri ağızdan ağıza geçiyordu. Pehlivan ağa; elbette bu müthiş sözün sar-fiyîa, ordunun yegâne karışıklık illeti oldu. Bu yönüyle her işi eline alarak, azlediyor, tâyin ediyor, atıyor tutuyor oldu. Ancak günbe gün azdırdığı da Rusçuk'ta bulunan Alemdaı Mustafa paşaya ihbar edildi. Paşanın beşbin süvari askeriyle ve büyük bir hızla Silistre'ye geldiği görüldü. Zorbaların çe-nesini kapattı, her birini bir tarafa sindirmeye muvaffak olduysa da, sadaret mühürünün Çelebi Mustafa paşaya verilmesinin onun da canını sıktığı görüldü. Hele Çelebi paşanın; Silistre'ye gelişinde gösterdiği kibirden, bütün bütün rahatsız oldu ve Rusçuk'a çekildi. Ne dersiniz? Gelen veziriazam'da Pehlivan Ağa'ya rütbe-i vezaret getirmiş imiş. Alemdar paşa Rusçuk'a çekilmekle birlikte, ordunun zahire ve levazımatını teminde gevşek davrandı. Buna bağlı olarak, serdar-ı ekrem İle aralarına giren soğukluk ziyadeleşti. Yeniçeriler de, fırsatı ganimet bilerek azittikça azıttılar. Düşman bu iç münakaşalardan istifade ederek, ortalığı kıpırdatmaya başladı. Çarhacı Ali paşayı bozdu. Ruslar çeşitbe çeşit hilelere baş vuruyor, Osmanlı esirlerine sahte fermanlar göstererek, yeniçerileri cezalandırmaya geldiklerini söylüyorlardı. Ruslar, bazı adamlarını, devleti aliyenin adamı kıyafetine sokarak göya satın alınmış gibi, Hotin ve Bender kalelerinin paraları diye bazı kimselerin yanında, tesadüfmüş gibi para saydırıyorlardı.
Diğer taraftan Şeydi Ali paşa, komutasında bulunan donanma, Bozcada'da bulunan Rus donanması üzerine atıldı.
Meydana gelen müsademede acemilikten olsun, hava muhalefeti ve azlıktan olsagerek, mağlup oldu. Kaptan-ı derya gemisinin armaları budanarak esir oldu ve bir kaçı da, sulara gömüldü. Bir kaç tanesi de karaya vurdu ve içindeki askerler firar yolunu tuttular. Ali paşa, kendi cehalet ve akılsızlığını Şeremet bey gibi, denizci kumandanlara yükledi. Bunların katlini elde etti. Cevdet paşa meşhur tarihinde, "saltanat erkânı pusulayı şaşırmışlardı." der. Bu karışık hâl esnasında Rusçuk'da Alemdar paşa'nin meclisinde Sultan 3. Selim'in tahta iadesi mevzu bahis olunmaktaydı. Bu müşavere heyeti, Tuna yalısı mübayaacılığı ile Rusçuka gönderilmiş olan Be-hiç, eski sadaret mektupçusu Tahsin efendiler, Kula'ya sürüi-düğü halde, Alemdar'ın davetiyle, Filibe'den dönen Ramiz efendiden meydana gelmişti. İstanbul, bir türlü hercümerc-den kurtulamıyordu.
Devlet işlerine karışmayacaklarına dair senet imzalayıp vermiş olan yeniçerilerle, zorbalar sağ elleri olan Arif ağayı sürmüş, şeyhülislam Ataulah efendiyi de azlettirdikten sonra yine ayaklanarak Suttan Mustafa'nın şiddetine rağmen yine nasplar yaptırmak gibi devlet İşlerini, çorbaya çeviren taleb-lerden geri kalmıyorlardı. Bu taleplerini kabul ettirmek için seçtikleri usûl, yegâne

düstûr olan "aman devletlü iş işten geçiyor, şimdi bir fitne zuhura gelir, İstanbul yağma olunur. Sübyan (çocuklar) ve nisvana (kadınlar) ayaklar altında kalır. Bu madde bağlanmalıdır." sözleriyle bir kaç yüz şirretin, para ve rüşvet alarak veyahut yovmiyelerinin arttırılmasını isteyerek, toplanmalarından ibaretti. Köse Musa paşa da akıllı davranmış olmak ve öteden beriden çarpdığı büyük serveti de ferahlık âleminde rahatça hazım edebilmek için hasta olduğunu ileri sürerek kaimmakamlıktan istifa yolu ile çekilmişti.

Topal Ataullah efendinin bir gün sonra makam-ı meşihata gelmesi, nüfuzunu fevkalade arttırdı. Fakat, Sultan Mustafa taht üzerinde korkuluk gibi kaldı. Ataullah efendi ise, Musa paşa olmayınca işleri idare edemeyeceğini hissettiğinden paşayı Bursa'dan getirtip tekrar kaimmakamlığa oturtturdu. Fakat bu seferde Musa paşa kaimmakamlık görevini pek de işe yarar olarak görmedi. Çünkü; selefi Hamdi paşanın ihtiyarlığı hasebiyle padişahın yakınları dizginleri ele almışlardı. Her işe karışmağa başlamışlar, sultanlar başağalarına varıncaya kadar hepsi rüşvete gömülmüşler şuna buna memuriyet, mukattaa, iltizam almak için devlet adamlarını tehdit ed-er hale gelmişlerdi. Ocaklının ise, tâbir caizse "bıyıklarını balta kesmez" olmuş, babıâli'yi ise kimse tanımıyordu. Asayiş çok perişandı. Yüz bulup şımarmış bulunan Karadeniz yamakları her yerde silahlı gezmekte, kale'lere fahişe atmak, ırz ehli ve sahiplerine, iffet'e takılmak, apaçık şekilde içki içmek, sokaklarda naralar atmak, hatta saray kapılarında bos-tancılara saldırmak gibi halleri korku duymaksızın işliyorlardı.

Bütün bunların karşısında Sultan 4. Mustafa'nın; bu haltları karıştıranların şiddetle cezalandırılmalarını emrettiği görüldü. Bu emirin akabinde kale kapıları kapatıldı. Ele geçen yir-miüç yamak boğulup denize atılarak bir çıkış yapıldı. Sebas-tiyani'de bozulmuştu. Her işe karıştığı gibi, Bağdad valisi Ali paşanın, köleleri tarafından öldürülmüş olması üzerine, boşalan valiliğe gelecek kimse burayı kölemenlerin elinden kurtarmaya muktedir görüntüsü veren, eski sadrazamlardan Yusuf Ziya paşanın tayin olunmasına itiraz vede hakkında Bağdad'dan dilekçe gelen Süleyman paşanın, tayininin yapılmasını istedi. Bu istek gerçekleştiğinde bir ecnebinin, devletin iç işlerine bu kadar müdehalesi, nasıl olduysa çirkin görülerek can sıkıldıysa da, ortalığın ürkütücü hâlinden çekinilerek bir tahkikat memuru gönderilerek, aciz ve miskinliğe delalet eden bir tedbire gidildi. O sırada Bağdat vâliliğide bir başka hükümet şekli halindeydi. Validen sonraki ikinci amir kethüda idi. Her sabah, bir bölük asker, kethüda dairesine gider, kethüdayı alır, paşakapısına götürür, orada kapıcılar kethüdası koltuğuna girerek merdiven başına oradan da, hazinedar ağayı alarak paşanın yanına ulaştırırdı. Kethüda; orada bir gün evvel ki yaptığı İşleri sayar o gün için yapılacakları sorup, yine aynı merasim ile makamına dönerdi. Arada gerekir ise vasıtasız haberleşirdi. Kethüdamdan sonra kapıcılar kethüdası, ondan sonra da, hazinedarağa gelirdi ki, bunun maiyetinde valinin Özel askeri olan yedi/sekizyüz kadar kölemen bulunurdu.

Kölemenler iyi yerlerde istihdam olunduklarından Bağ-dad'i benimsemişlerdi. Dış siyaset âlemimizde Fenerli'ler dediğimiz kimseler devletin başına belâ

kesilmişlerdi. Bunlar hangi ecnebi hükümete intisaplı iseler, devletide o tarafa sürüklüyorlardı. Hâttâ divân-ı hümayun tercümanı Aleko bey, vazifesi dışındaki işlere müdehale etmesi yüzünden idam olundu. İşin bu tarafı dahi Sebastiyani için bir müdehale kapısı açtı. Rusyanın memleketeyn'i istilası üzerine, Fenerlilerde servet ve şöhretleri menbalarından aşağıda kalarak, Fransa politikasını tutmuşlardı. Aleko bey ise, Sebastiya-ni'nin iddiasına göre Fransanm koruması altında imiş. Bizim ihtilallerde, ön ayak olanların meselenin sonunda önce ikram ve izaz, az sonra birer birer sıkıştırılarak, ya sürgüne ya da, İdam olunmaları, eskiden beri devam eden usûldendir. Kabakçı vakasında ön ayak olanlardan pek bilinen Kazgancı Mustafa Gümüşhane emanetinde iken, kaydı görülüp canı alındı.

Ordu yine bildiğimiz haldeydi. Pehlivan; ağa iken vezirlikle, ağapaşa olan yeniçeri ağasıda bu karışıklıkta kendi adamlarınca katledildi. Bu sırada ise, 3. Selim taraftarı olan ve orduda bulunmakta olan sadaret eski kethüdası Mustafa Refik efendi ile reisül küttap Galip efendi de, kendilerinin idam edileceğini sanarak, Ağa paşanın öldürüldüğü sıradaki karışıklıktan istifade ederek, Alemdar Mustafa paşanın yanına kaçtılar. İşin böyle hâl alması, Rusçuk'un ciddi bir istişare merkezi haline gelmesinin sebebi oluyordu. Rusya ile mütareke yapılacağına ait sözler ortalığı sardı gitti.

1. Aleksandr, bu sırada Napolyon ile Tilsit'te mülakat halindeydi. Serdarıekrem, mütareke senetlerini imza ettikten sonra, kışlamak üzere, ordu ile Edirne'ye döndü. Tarih diyor-ki: "Orduyu hümayun dediğimiz serdar-ı ekremin tebası, padişah kalemi katibi ile devlet ricali adına olan, kimselerden sayılan yalnız nân-ı ve serdar-ı ekremin kuru bir unvan ve ihtişamı vardı."

Mütareke esası: İmzadan sonra Rusların zaptına geçmiş bulunan topraklar ve Eflak ile Buğdan'ı otuzbeş günde boşaltması, velâkin sulh antlaşması yapılana kadar, bu bölgelere Osmanlı askeri yerleştirilmemesi, İsmaiyl ile İbraiyl ve Yerköy'de bir miktar asker kalarak, buna karşılık Ruslar çekildikçe Osmanlı kuvvetlerinin Tuna nehrinin sağ tarafına geçmeleri, Rus donanmasının Bozcaada önlerinde boğazı ablukadan feragat etmesi, ele geçirilmiş gemilerin ve esirlerin iki tarafça iadesi gibi maddelerden ibaretti. Burada en fazla dikkat çeken hususattan biri de, Rusların bizi Sırbiye ile mütarekeye zorlamasıydı. Hiç kendi reayası ile mütareke olurmu? Mukabil sorusunu sorup ve bunun olmaması lâzım geldiğini ileri süren murahhasımız, Rus vazifeliden, Sırplılar içine biraz da Rusyalı karışmış şeklinde cevap aldı. Buna istinaden o taraf içinde sulh yapılana kadar mütareke ilânı yapıldı.

Bu halde Napolyon'un hatırı için açmış olduğumuz bu savaş, yine aynı zatrn araya girmesiyle bir mütarekeye bağian-mış oldu.

Rusçuk Yâranı-Alemdar Vakası

Mütareke görüşmelerine; Sultan Selim taraftarânından ve ortadan kaldırılması plânlananlardan olan Galip efendi, tayin olunmuştu. Bu münasebetle Rusçuk'da

kalmış bulunan, Refik, Tahsin, Ramiz ve Behiç efendiler tahtı Osmaniye yeniden
3. Selim'i çıkarmak için Alemdar Mustafa paşa ile yaptıkları gizli bir toplantı da karar almays başardılar. Yapılan plâna göre başarıyı sağlamak ve 3. Selim hân'ın öldürülme tehlikesinden azade kılınmasını temin hususunda, uzun uzadıya tedbirler müzakere olundu. Neticede Refik efendinin çoluk ve çocuğunu görme bahanesi ile istanbul'a gönderilmesi, bu arada da padişaha yakın olan kimselere sokulup bir sondaj yapması kararlaştırıldı. Refik efendi; bu karar üzerine İstanbul'a geldi vaziyeti kontrol etti. Ondan sonra da harekete geçti, ilk işi hazine vekili Nezir, hazine kethüdası Selim, baş-çukadar Abdülfettah ağalara da sokularak müşehadeierini nakletti. Gördüğü, yeniçerinin azıtmış olduğunu, şeyhülislam azil ve tayininde bile rol oynadıklarını bunun devletin şanına nâkise getirdiğini, şeyhülislam, kazasker ve bazı yeniçeri komutanlarının zorla hüküm ferma sisteminide kollektif olarak kullandıklarını, bu gibi nâmakul davranışları sonuçlandırmanın gerektiğini, bunu yapacak kimseninse, Alemdar Mustafa paşa olduğunu, son derece açık ve belagat dolu bir konuşmayla anlatıp, kendilerini bu düşünceye celb etmeyede muvaffak oldu.
Bahse konu ağalar, Refik efendi'nin yaklaşımını, padişah
4. Mustafa'ya naklettiler. 4. Mustafa hân; "Ocaklı şu son günlerde uyuşmuş gibi oldu. Diğerleri de bir sükunetlar. Bu tedbir şimdilik dursun." Dedikten sonrada, Alemdar Mustafa paşanın İstanbul'a getirtilmesini tehire, Refik efendiyi ise dâire-i kitabet riyasetine yâni başkâtibliğe tayinle taltif eyledi Şimdi husule gelen olay şu idi: Refik efendi, Alemdar paşa'yı İstanbul'a getirtmekte başarı sağlayamamış, plân ise makul görünmesine rağmen kenara bırakılmış olunca, Rusçuk'ta yüklendiği vazifeyi de ikmâl edememiş oluyor, böylece plân akamete uğramış bulunuyordu. Ancak Refik efendi düşüncelerinin gerçekleşmesi için bir nevi çalışmalar yapıyordu. Alemdar'ada, pek çok tarafdar kazandırmaya muvaffak olmuştu. Edirne'ye giden Refik efendi, Rusçuk'tan yanına gelen Galip ve Tahsin efendiler ile burada da bir gurubu temine muvaffak oldular. Köse Musa paşa; bulunduğu vaziyet bakımından pek müşkül bir mevkide idi. Çünkü; Sultan 4. Mustafa'nın adamları, 3. Selim hân'ın hayatını izale etme fikrini, uygulama alanına sokma plânları yapmaktaydı.
Köse; bu düşüncelerden haberdar olunca en azından ka-immakamhğın istifa yolu ile bırakılıp bırakılamayacağını araştırdı. Neticede, bu iş ancak herkesin reyi ile yapılabilecek büyük işlerdendir ifadesiyle üzerinden attı. Bu arada istifaya ait arzusu da yerine geldi. Rusya'ya firar etmiş bulunan Tayyar Mahmut paşa geri geldi ve Trabzon eyaleti; üzerinde kalmak şartıyla sadaret, kaimmakamlığına tayin olunurken, Köse Musa paşa da, İzmit'e gönderildi.
Bu esnada Ruslar ile mütareke tamamlanmış olmasına ragmende bahse konu devletin, bir tek askerini geri çekmemiş olduğu görüldü.
Paris'de bulunan Muhib efendi, gâhı Napolyon'un serzenişine gâhı siyasetçilerin oyalamasına maruz kalarak Rus eiçi-si ile uzlaşamıyor ve İstanbulda da, Sebastiyani 3. Seiim devrinde karşılaştığı itibarı göremiyordu. Bu yüzden de,

ba-bıâli'yi türlü türlü tehdidler altında tutuyordu. Ancak susturulması kolay olmaktaydı. Elmas yüzük, mücevher kutu, süslü at takımı gibi hediyeler, hasta ve mecali kalmamış generali yumuşatmaktaydı. Ancak bu tip yumuşamalar, daha sonra daha fazla diklenmeleri intaç eder. Sebastiyani'de, bu alışılmış usûlün haricinde kalamadı. Tercümanları, kapı kethüdaları hattâ memurları bile Osmanlı devletini himayeye kalkıştılar. Sebastiyani'nin en fazla uğraştığı, rikabı hümayun reisi Halet efendi idi. Hatta Halet efendinin; İngilizleri el altından yanlarına çekme çalışmalarını haber aldığında azlettirip, Kütahya'ya sürdürdü. Bütün bunlar olup biterken, Rusçuk yaranı da, kendi işlerini plânlıyorlardı.

LZZ ulufesi verilmesi bahanesiyle serdarı ekreme, teşrifat-ı seniyyeyi ve ordu masrafı için binkese akça ile Edirne'ye giden Zenci Nezir, serdar-ı ekreme ve sadaret kethüdasına Morali Osman efendi ile yeniçeri ağasına da Sultan 3. Seiim'in ortadan kaldırılması bahsini açtı. Osman efendi, Ağaya: "Ocak; henüz Genç Osman'dan kalan, katillik lekesini üzerinden silemedi ve sizde çekininiz. Çünkü Allahü Teâlanın lanetine uğrarsınız" mealinde haber göndererek, red söz söylemiş oldu.

Diğer taraftan da Refik efendide, Sultan 4. Mustafa'nın adamı sadaret kaimmakamı Tayyar paşa ile sadrıazamın arasına fit koyarak, ayrıca Tayyar paşa ile şeyhülislâm Ata-ullah efendininde arasında hükmetmek davasından dolayı Tayyar paşa şeyhülislâmı makamından attırmak için müsaade elde etmeyi başarıp, meseleye arızalı bir sonuç getirmişti.

Fahişe kavgasından dolayı, bir yeniçeriyi öldüren ve Fatih camiine sığınana, kapılardan giripde yeniçerilere silahla ateş eden ve savunmada bulunan Lâz ve yobaz güruhundan birinin, derhal idamı için, büyük bir hiddetle şeyhülislâmın camiden içeri girip, daha sonra ölümüne sebeb olması ulema ve talebe güruhunun yüz çevirmesine, yeniçeri kışla ve ocaklarına iltica edenler, saldırıdan masun kaldıkları halde, Fatih camiine onlar kadar saygı gösterilmedi tarzındaki dedikodu çoğalmasına sebebiyet verdi. Bunların hepsi de, Rus-çukda toplaşan yârana güç sağlıyordu. Tayyar paşa ise, şeyhülislâmın, Cebbarzâdelerin nefretle anılanlarından olduğundan, Sultan 4. Mustafa en sonunda kaimmakamlıktan azlederek Dimetoka'ya göndermeye mecbur oldu. Paşa mazulen giderken, serdar-ı ekrem ile şeyhülislâmın teşviki neticesi olarak başındaki kalabalığı dağıtarak, Hacıoğlu Pazarcığına çekildi.

Rusya ile mütarekeye ayrılan müddet sona ermiş, ordunun ise, sefere gidecek hâli kalmamıştı. Edirne'de toplanan bir askeri meclis, vekillerden bîrinin huzur-u şahaneye giderek, vaziyeti şifahen bildirmesi kararlaştırıldı. Sadaret kethüdalığına yeni getirilmiş bulunan Refik efendi bu vazifeye de nasb olundu. Yarandan Galib efendi kitabet reisliğine, Tahsin efendi çavuşbaşılığa, Alemdar Mustafa paşanın bağlılarından, Seyid efendi de ordu kasapbaşılığına tayin edilmişlerdi. Bu vaziyette ordu yaranın, Alemdar'da Ramiz efendinin eline geçmişti. Gizli haberleşmeler devam edip gidiyordu. Tesadüfe benzer halde serdar-ı ekremin, Alemdara galip gelmek düşüncesiyle eşkiyalardan Yılakoğlu, Gavur Hasan vede İbraİyl nâzın gibi heriflerle anlaşmak üzere Edirne'ye davet

ettiği, Alemdar Mustafa paşanın da avlanmak maksadıyla onbin kadar askeri yanına alıp da*Edirne taraflarına yürüdüğü işitildi. Edirne olsun, İstanbul olsun telaşlandı. Hâttâ Sultan 4. Mustafa, bir gece de şeyhülislâm İle kaimmakam Eğinli Mustafa paşayı iki defa çağırıp sorduysa da, bir cevap alamadı. Alemdar Mustafa paşanın taraftarlarından oldukları halde merkezi idare tarafından bu çeşit münasebetleri olduğu bilinmeyen ordu ileri gelenlerinden çıkan evrakdaki vuku'uhâl:

"Serdar-ı ekremin zaafı pek açık olarak ortadayken, Yiia-koğlu gibi bazı kimseleri Edirne'ye davet etmesiyle, Alemdar paşanmda canını sıktı. Artık harekete geçme zamanı geldiğini anladı. Avı bahane ederek, Edirne'ye doğru yola koyuldu. Eğer şimdiden çaresine bakılmaz ise sonu yaman olur" şeklinde anlatılıyor. Alemdarın sevmediği kimseler, derhal Edirne'den uzaklaştırıldı. Yılakoğlu ve benzeri kimseler boğaz muhafızı Hakkı paşa maiyetine verildi. Öte taraftan Refik bey de, serdar-ı ekrem ve Alemdar paşa arasında bir ortak nokta temini için birinin gönderilmesini tavsiye'etti. Desise-i azime ile yâni büyük bir fırıldak kurarak serdar-ı ek-remi, Alemdar paşanın yanına kendilerinden birisi olan Be-hiç efendi'yi gönderdi.

Behiç efendi de, güya aralarını bularak avdet eyledi. Behiç efendinin dönüşünden sonra, orduda kurulan meclİsde, mütareke sona ermiş olmasına rağmen sulhda gerçekleşmediğinden, Rusların, Buğdan'a asker sevketmelerinden mütevel-lid savaşında süreceği anlaşıldığına göre, sancağı şerif beraberinde olduğu halde, ordu heyetinin Edirne'de ve Alemdar Mustafa paşanın maiyetine yeterli sayıda asker verilerek Tuna sahillerinde kalmasına dair verilen kararı elinde olduğu halde İstanbul'a geldi Fettah ve Nezir ağalar ile gizlice görüşerek, Alemdar Mustafa'nın, ne büyük sadakat ve bağlılığın sahibi olduğunu belirtmek için bütün belagat ve maharetini ortaya koydu. Ağalarda kandılar. Hâttâ: "Efendimize hizmet etmek ister diyorsunuz. Evvelâ da sultan Selim'i idam etme-lidir." Dediler. Behiç efendi, kastedileni anladı ve net olarak, "bu cihet tasdik olunur isede, bu işin şimdilik geri bırakılması lâzım geldiğini, yeniçeri ile İstanbul halkı, rumeli ayanları ve serasker paşanın bu görüşün aleyhinde olup, bilhassa 3. Se-lim'in, Fransa ile imparatorla var olan münasebetlerindeki ileri dostluk, hatta hâl olunduğunda da general Sebastiyani'nin meclisdeki konuşmasında husule getirilen vaziyete imparatorun, infial derecesinde kızgınlık gösterdiğini söylediğini, ondokuz sene padişahlık yapan bir zâtın gerek İstanbul'da gerekse bir çok yerde, taraftarları olabileceğini, vakit geldiğinde de, Alemdar paşanın bu işi göreceğini" söyledi. Velhasıl; Fettah ağa tarafından Alemdar Mustafa paşaya hitaben "iktizasına göre harekete izn-i hümayun verilmiştir" mealinde bir mektupda aldı Behiç efendi. Ayrıca Behiç efendi, def-terdarlık görevi ile Edirne'ye geldiğinden bu mektup doğrudan Alemdara gönderildi. Zapturapt ortadan kalkmış, yamaklar, zorbalar ise var olarak olayların arkası kesilmiyor, hattâ hapse konan bir kaç edebsiz yamak Macarkaleli Kerim ve emsali zorla Çardak kulluğundan almak ellialtı kişi ile birleşip, Karakulak Abdullah ağa ile yeniçeriağasını Ağa kapısından

toparlayarak, sille tokat başyasakçı odasında tevkif etmek gibi durumlar da ola geliyordu. Fakat bunların da her türlü neticesi şeyhülislâm ile diğer baskıcı kimselerinde nüfuzundan kaynaklanıyordu. Bu arada da, Rusçuk yaranının plânîarıda inkişaf ediyordu. Hattâ o dereceye kadarki, serdar-ı ekrem mütareke müddeti sona erdiği halden dolayı sefer işleri için müzakerelerde bulunmanın gereğinden; zaten ayanları beş altı bin, sekban askeri ile dolaşmaya çıkmış Alemdarı Edirneye davet edecek idi. Alemdar Mustafa paşa ordusu ile gelerek serdarıekrem ile görüştü. Bununda haberi İstanbulda pek çeşitli tefsirlere tâbi tutuldu. Serdar ile Alemdar paşa arasında görülen ^yaklaşma eylemleri o dereceye vardıki, görenler ittifak etmişler sanırdı. Bir gün, müzakere esnasında, askerin Edirne'de kalmasından dolayı aylığı birkaç bin keseye malolduğundan ayrıca para teminindeki sıkıntı, İstanbul'a gitmeyi tercih etmenin daha uygun olacağı, mütareke sulha dönüşmese bile payitahtça lâzım gelen tedarikler daha iyi şekilde temini mümkündür, şeklinde serdar-ı ekremin kafasını o yönde imale ettiler. Serdar da, bu hususu beğenerek kısa zamanda harekete karar verdi. Bunun üzerine Alemdar paşa'da "Bende gideyim, padişah efendimizin yüzünü göreyim, ayağına yüzümü süreyim" deyince, etrafın-dakilerde benzerleri gibi hayırlı teşebbüsün, Refik efendi dahi, gizlilik içinde serdar-ı ekreme sual edilecek olursa, hatırlı vede nüfuz sahibi kimselerin gayretleriyle dönüşün keşmekeşe düşeceğinden bahisle, iknaya çalışıp kandırdılar.
Hakikaten bir kaç gün sonra, sabahın seher vaktinde Alemdar Mustafa paşa, serdar-ı ekrem ve Çarhacı Ali paşa ile Behram paşaları önüne katarak, kendisinin birlikleriyle beraber ordu İstanbul'a yürüyüşe tevcih olundu. Ordunun harekâtı Edirne'deki memurlarla, kâtiblerin çok büyük kısmının haberleri dışında cereyan etmişti.

Kabakçı'nın İdamı

Alemdar Mustafa paşa ordunun harekatından evvel Bo-ğazhisan ayanı Hacı A!i ağa'yı, boğaz nazırlığına getirilmiş Kabakçi'yı idam etmesi için, Karadeniz boğazındaki Rumeli feneri kalesine yolladı. Ali ağa dosdoğru Kabakçi'nın kale dışındaki evine gidip, hakkında emir var idam olunacaksın sözlerini sarfederek, doğrudan içeri girip, yatağında bastırmış olduğu Kabakçı'yi öldürdü. Vücudundan ayırdığı kelleyi, Alemdar Mustafa paşaya yolladı. Ordu bu olay husule geldiği sırada, Çorlu menziline gelme durumundaydı. Kabakçi'nın idamı olayı yamakları şaşkına çevirdi. İstanbul'da şüyu bulduğunda da, hâle İstanbul ahalisi hayret etti. Sebebide olanlardan ne padişahın, ne de devlet erkânının haberi bulunuyordu. Bu vaziyet karşısında kaleyi yamakların muhasara altına aldığı görüldü. Hacı Ali'nin askerlerine ceza olmak üzere perişan edilmelerine dair irade çıktı.
Böylece toplarla ateşe tutmaya başladılar. Kaleye sıkışmış bulunan Ali ağa kalede bulunan toplar ve askerlerinin silahları İle kuşatmacılara cevaba gayret verdi. Top sesleri, İstanbul'da dolaşmakta olan dedikoduların yanında hiç

mesabesinde kalmaktaydı. Bu sırada ise, Alemdar paşanın ordu ile birlikte gelmiş olma haberi şehir içinde duyulduğunda ortalığı bir korku aldı. Şehrin her semti allak bullak olmuş, her dakika bir şayia, yalana dayalı bir hikâye, bir söz, bir tahmin, ağızdan ağıza yayılıyor, savunma plânlan kuruluyor, çıkartılan bir hatt-ı hümayunla geri gitmelerini sağlayacak tedbirler araştırılıyordu. Enson söz salı günü şehre girecekler diyen sadaret kaimmakamı Mustafa paşa daha sonra da "elbette gerekmese gelmezler ve külfeti seçmezlerdi" ile "evet evet öyle ya! Lâkin bir kaide sancağ-ı şerif daveti için adam gönderilmelidir" sözleri olmuştu. Bunun üzerine hazine vekili Nezir ağa'ya davet etme görevi verilerek orduya gönderildi.

1222/cemaziyeievvel/25-1807/ağustos/3 salı günü şeyhülislam ve sadaret kaimmakamı, bütün kadı efendiler, devlet erkânı karşılama merasimi için, İncirli (Bakırköy) çiftliğine giderek, serdanekrem ile konuştukları gibi, Alemdar paşayı tebriğe davrandılar. Alemdar Mustafa paşa, teşrifat usûllerinden anlamamaktaydı. Ancak yanında bulunan Köse, kethüda Ahmed efendinin uyarısı ile çadırından bir kaç adım dışarı çıkıp, gelen zevatı karşıladı. Şeyhülislâm Atauliah efendi, Alemdar'a hürmeten meclisten biraz öteye oturdu. Alemdar Mustafa paşa, farkına varıpda: "Buyrun efendi, buyrun siz hem başı büyük, hem işi büyük zümerasındansı-nız. Size riayet etmeğe herkes mecburdur, şeklinde hürmet ifadesinde bulunduysa da, Atauliah efendi bu sözlerden faz-lasıyla alındı.

Sultan 4. Mustafa, sancak-ı şerifi İncirli ile Davutpaşa arasında karşılayarak teslim aldı. Önce sadrazam, bilahire

Alemdar ayak öptüler. Önce ordu İstanbul'a girdi, onları takibende Aiemdar'in birlikleri şehre dahil oldu. Kabakçı olayını aklına bile getiren yoktu. Hattâ yeniçerilerden de iki tane meşhur odabaşı öldürülmüştü. Kimse de, ağız açacak bir cesaret görünmemekte idi. Alemdar paşa, bir iki gün sonra silahlı ve beş-altı binkişiyi bulan askeri ile babıâli'ye geldi. Bu sırada şeyhülislam Ataullah efendi azl olunup, makamı meşihata Arapzade Arif efendi tayin olundu. Ortalığı bir sükût kaplamıştı.

Mütegallibeden, Şemseddin efendi Bursa'ya, Anadolu Kazaskeri, Nureddin efendi Kütahya'ya, Hoca Münib efendi Ankara'ya sürüldüler. Aygır imam azlolundu. Buna rağmen kimse aldırmıyordu. Herkes, Alemdar paşanın, şeyhülislâm ve adamlarını görevden, tard için gelmiş diye nitelendiriyordu. Hele sadrıazam Çelebi Mustafa paşa, mütegallibenin dağılması neticesinde müstakilen sadrazamlık yapacağına ait duygularla sevinçten uçuyordu. Artık içinde bulunduğu duygularla Alemdar paşaya, Şeydi Ali reisin kapdanı deryalıktan azli hususunda, "siz gidin. Ben istediğinizden daha alasını yaparım" diye cevap verirken, gerek valde sultandan gerekse padişahdan aldığı emirler üzerine olanlara yavaşlık getirmek, bir an evvel; Alemdarı İstanbul'dan uzaklaştırıp, bir başına sadaret zevki tatmak istiyordu. Ancak söylediklerine karşılık, Alemdar paşanın yüzünde görülen sertleşme emaresi işin renginin değişeceğini gösteriyordu.

Ayrıca bazıları tarafından da, maksad-i hakikinin 3. Selim hân'ın, Osmanlı tahtına yeniden çıkması çalışmalarından olduğu duyurulunca sadnazamın korkusu arttı ve şayiayı da Sultan 4. Mustafa'ya duyurmaya karar verdi. Ne varki padişah, bu uyarıyı fazla önemsemedi. Bu hâl üzere padişahın en yakını olan kimselerle görüşmeler yapıldı, konuşmaların cereyanı: "İş, işden geçiyor. Sonuç da hiç hoş olmayacak. Ruhsat verilsin, ben Refik efendi ile arkadaşlarını idam edeyim. İstanbulun kapılarını kapatayım arkasından Ocaklı ile Alemdar ve Ramiz efendinin üstüne çullanıp, işlerini bitireyim, şeklinde telâş gösteren sadrıazam, karşısında ki Nezir ağa ve diğerlerine bu düşüncesini kabul ettiremezdi. Çünkü, daha Önce Behiç efendi bu zevatla yaptığı görüşme de, Alemdar paşanın onlar tarafından benimseyebilecek görüşlerin müdafii şeklinde gösterilmesi başarılmıştı. Buna bağlı olarakda padişah yakınlarından sadnazamın aldığı cevap: "Sen vehime düşmüşsün. Alemdar paşa sadık bir kimsedir" şeklinde olmuştu. Fakat bu gizli haberleşme ve konuşmayı, Rusçuk yaranı haber aldı. İşi pek çabuklaştırmak gerektiği lâzimeden sayıldı.

Alemdar Mustafa paşa, bir sabah ansızın yanında onbeş-bin asker bulunduğu halde, İstanbul'a girip babıâli'ye dayandı. Sadrazamın odasına hiddet içinde girip.büyük bir nefretle: "Bre herif, mührü hümayunu ver" şeklinde haykırdığında, şaşıran sadrıazam ne sebeblere baliğ ise mührü bulamaz hale geldi! Alemdarın eline geçen mühre bakıp ne yapacağını düşündüğünü gören Refik efendi, paşayı ikaz İle mührün, Çavuşbaşıya verilmesini işaret etti. Sadrazamıda yanında bulunan ayanlardan Boşnak ağa'ya teslim ederek Çırpıcı ça-yırındaki ordusuna yolladı. Bu sırada şeyhülislâm ve kadı'la-rıda davet eden Alemdar paşanın sadnazama yaptıkları, şeyhülislâm Arapzade Arif ağa tarafınca öğrenildiğinde şeyhülislamın dizleri titremeye başladı. Hele: "Din ve devlete ait işlerimiz var, nezd-i hümayuna (padişahın yanına) varmak lâzım geldi, kalk gidelim" dediğinde, işin encamını anlayan Arif efendi, iyice mecalsiz kaldı. Alemdar Mustafa paşa, şeyhülislâmın bu hâlini görüp tereddüt etmeye yorarak "Ara-poğlumusun? Nesin? Kalk" diye şarlayınca bütün bütün şaşıran Arif efendi, tecdid-i iman getirerek, yürümeğe başladı.

Alemdar Mustafa paşanın babıâlideki icraatı sarayın içinden de duyulunca ortalığı bir velvele kapladı. Şaşkınlık alametleri gayet bariz şekilde müşehade olundu. Alemdar paşa, Soğuk-çeşme kapısından saraya girip, orta kapıda durdu. Kızlar ağası Mercan ağayı çağırttı. Ona: -Bütün ulema, devlet adamları, rumeli ağaları ve ayanları, anadolu hanedanları Sultan Selim efendimizi taht'ta görmek istiyor bizde bu yüzden buraya geldik. Hemen Sultan Selim efendimiz çıkarılsın. Kendisini tahta çıkaralım. Dedi. Şeyhülislâm Arapzade Arif efendiyi'de Sultan Mustafa'nın yanına yolladı. Hiç bir'çaresi olmayan şeyhülislâm, vaziyeti öğrenen padişah 4. Mustafa'nın tehdidlerine maruz kaldı.

4. Mustafa, "yıkıl git. Cemiyeti dağıt. Paşayı da geriye yoi-la! Yoksa seni parçalatırım" sözleri ile koğulduğu görüldü. Padişahın yanından çıkıp da giderken, 4. Mustafa'nın yakınları kendisine bağırıyor, soğuyor hattâ ilişmeğe teşebbüs edenler bulunuyordu. Bu şaşkınlıklara düşen şeyhülislâm Arapzade

Arif efendi, şimdi de, Alemdar Mustafa paşanın karşısında saçma sapan konuşmaya başladı. Ondan da: "Bre münafık herif, sen içeride işi başka kalıba döktün ha! Şimdi gidecek, bu işe bîr güzel suret vereceksin" azarlayıcı tarzında iâflara maruz kaldı. Vaziyetin pek büyük olan nezaketinden şeyhülislâm iyicene şaşırmıştı. Biraz bekledikten sonra da kendini buldu, "söz, nasihat kâr etmiyor" şeklinde meramını nakletti. Aynı anda ise, Alemdar Mustafa paşada, balta ve kazmalarla kapalı olan Akağalar kapısını kırdırıyordu. İçeridekilerin korkunç seslen duyuluyor, seslerinden titredikleri anlaşılıyordu ve buna karşılık, içeride bu inkılabın en kanlı sahnesi hazırlanmaktaydı. Sultan Mustafa, yakın ve sadık adamlarını toplamış kurtuluşa bir yol aramaktaydı. Zorbalık ve tehdid, hepsinden feci bir tedbir bulma yoluna sevk etti. "Sizin padişahlığınıza devamınız, Selim ve Mahmud'un izalesine bağlıdır. İzin veriniz. Haremi hümayuna girelim. Biz çıkıncaya kadar da, babüssade kapısı kapalı tutulsun." Dediler. Saltanat zevki, tehlikeli dönem, bilhassa bu gibi adamların müstebit düşüncelerinin erbabına, tattırmak için izin verdi. Başçukadar Abdülfettah, hazine kethüdası Ebe Selim, Nezir ağa, İmrahor Deli Eyüb oğlu Mehmed, Bağdadlı Hacı Ali bostancılardan Deli Mustafa, beraberlerinde saray muhafızlarından olan beş/on bostancı ve baltacı olduğu halde, haremin içine daldılar.

Biraz evvel; 3. Selim'i kurtarmak vazifesiyle Alemdarın yanından gelen kızlarağası Mercan Ağa, zaten kendi adamları olduğundan bir şaşırma ile dairesine çekildi. Katiller hareme girdiklerinde ilk önce 3. Selim'i karşılarında bularak üstüne hücum ettiler ve şehid ettiler. Şehzade Mahmud, Lalası Anber ağa ile arkadaşı Hafız İsa, vakadan haberdar oldukları andan hemen sonra efendilerini kötü bir teşebbüsden korumak maksadıyla yanına koşmuşlardı. Gözü dönmüş katiller, şehzade Mahmud'un dairesine saldırıya geçtiğinde, karşılarında kılıçlarını çekip şehzadeyi savunan bu iki fedakâr zat ile karşılaştılar. Yine bu sırada, cariyelerden adını tarihlerimize, Çevri Kalfa diye yazdıran hanımda, hamam külhanından elde etmiş olduğu bir tas külü saldırganların suratlarına serpti. Gözleri külün tesiriyle hedef göztemeyen saldırganları oyalamış oldu. Bu oyalamadan kazanılan zaman içinde, hazine tarafında da seferli kethüdası Mehmed bey ve 1. imam Tatar Hafız Ahmed efendinin tavsiyeleri ile Anber ile İsa ağalar, şehzade Mahmud'u, haremin bahçesinden kuşhaneye, arz odasına bakan dama çıkardılar. Ancak; Ebe Selim denen zorba yetişmişti. Hattâ fırlattığı hançer tam isabet kaydetme-mişse de, yine Sultan 2. Mahmud olacak genç şehzadeyi kolundan birazcık yaralamıştı. Ayrıca hücumlar esnasındaki gösterdiği telâş yüzünden dama çıkma esnasında alnını kapırım sürgüsüne çarparak yaraladı. Sağ kaşını dikkatle gö-zetleyenler, mevcud iz'in bu yaradan kalma olduğunu anlarlardı.

Birinci İmam Hafız Mehmed efendi ile Seferli kethüdası olan Mehmed bey, baş Lala Tayyar efendi, Koyunyiyen lakabı ile tanınmış Arif ağa aşağıda hazırlıklı olarak beklemekteydiler. Dama çıkmış bulunan şehzadeyi gördüklerinde, kuşhane ve meşkhane de bulunan merdivenleri bir koşuda alıp getirdiler ve de iplerle birbirlerine bağlayarak, dama çıkmış istikbaün padişahının yere inmesine

yardımcı olduk-.r. Bu sırada ise, Alemdar Mustafa paşa, Akağalar kapısını kırdırmaya muvaffak olmuştu. Böylece içeriye girmiş ve arz odasının babüssade hizasında bulunan kapı önüne geldiğinde, 3. Selim hânın bir süte örtü!ü ve kanlar içindeki cesediyle karşılaştı. Bir çok yara ve bereden başka, sağ şakağının derisi sakalıyla beraber çenesine kadar inmiş idi. Alemdar; ürpertici bu dehşet manzarası karşısında ağlamağa başladı: "Vay efendim, ben seni tahta çıkarmak için bu kadar yoldan ge-leyimde, şu gözlerim, seni bu halde görsün. Ben de, şu andan itibaren enderun halkını öldüreyimde intikamını alayım." diyerek, bütün mevcudiyetiylede talihsiz padişahın kanlı cesedine sarılıp, yere kapandı.
Paşa, büyük üzüntüsü içinde tutamadığı ahlar ve vahlar ile maiyetindeki o acaib kıliklı ayan ve sekbanları da, galeyana getirmiş oluyordu. Cidden Osmanlı başşehri, büyük bir buhranın, büyük bir tehlikenin içine düşmüştü. Sultan 4. Mustafa ise, Bağdad köşkünde gezinirken hırsı, hayret ve ızdirabını geçerek: "Ben taht'tan inmedim. Mahrnud'u kim çıkardı? Diye söylenmekteydi. Alemdar'ın gözüne ilişince, Alemdar paşa: -Bu kim? Sultan Mustafa'mı? Söyletin ona! Ana bucağına gitsin. Yoksa elimden kıyamete kadar lanetlenmeme se-beb olacak bir iş çıkacak. Dedi. İmam Ahmed efendi ve bazı kimselerde yanına giderek: "Osmanlı tahtında nasibiniz bu kadarmış! Biraz harem-i hümayuna teşrif ediniz, istirahat buyurunuz." Nazikâne sözleriyle 4. Mustafa harem cihetine gönderildi. Çok dikkat çekicidir ki, Rumeli adetlerine uygun olarak, kadınlara silah çekilemediği için Sultan 4. Mustafa'nın annesi, söylenmesi doğru olmayan lakırdıları sıraladığı halde, Alemdar kedi gibi sinerek ses çıkaramadı. Hattâ Ahmed efendi; valide sultanı güç belâ susturabildi. 1222/rebi-ülevvel/21. -1807/mayıs/30. cumartesi günü tahta çıkan, 4. Mustafa 14 ay 15 gün sonra hal'i vuku bulmuştur. Daha sonraları idamında 30 yaşlarında bulunmaktaydı. Tarihler, Sultan Mustafayı nizam-ı cedid aleyhtarlığı, 3. Selim ile şehzade Mahmud'un yok edilmesine rıza göstermiş bulunduğundan bahsetmekte olup, hakkında başka bir mütalaa da ileri sürmemektedir.

Sultan 4. Mustafa'nın Hanımları

Sultan 4. Mustafa'nın eşleri oiarak sayın Oztuna Bey'de dört hanımdan bahsedilir, ki bunlar, Şevk-ı Nur, Dil Pezlr, Seyyare ve Peyk-i Dil isimli sultanhamınlardır. Bunların içinde Şevk-ı Nur Hanımefendi; 1784'de doğmuş vede 1812'de 28 yaşında olduğu halde vefat etmiş, Sirkeci'de Hamid-i Evvel türbesinde defnolunarak ebedi istiratgâhina konmuştur.
Dilpezir Kadınefendi 1784'de doğmuş 1809'da 25 yaşında olduğu halde vefat etmişti*. Abdülhamid-i Evvel türbesine defnolunmuştur.
Seyyare Hanımefendi ise 1786'da doğmuş, 1817'de 31 yaşında olduğu halde, vefat ederek o da diğer kumaları gibi aynı türbede defnolunmuştur.
Peyk-i Dil ise, Çağatay Oluçay Bey'in listesine girememiştir. Oztuna Bey, bu hanımı kaydediyor ve şunları söylüyor:
Kocası Mustafa'ya tahtda tek başına kalabilmesi için, 3. Se-lirn'i de, şehzade

Mahmud'u da öldürmesini tavsiye edendir. Doğumu bilinmeyen bu hanımsultanm vefatı 29/tem-muz/1808'de, padişah 2. Mahmud'un emriyle, suç ortağı bir kaç câriye ile birlikte boğulmak, ayaklarına taş bağlanarak Marmara denizine atılma suretiyle katledilmişlerdir.
4. Mustafa'nın bir tek kızı dünyaya gelmişse de bu doğum babasının vefatından beş ay, yirmi gün sonra olmuş ve 6 ay, 8 gün yaşamıştır. Peyk-i Dil hakkında Çağatay üluçay bey, dip notta bahsetmektedir. Öte tarafdan 4. Mustafa'nın katle-diliş sebebini Öztuna Bey, Alemdar Mustafa Paşanın şehid edilmesi sonrasında, Kandiralı İsyanı denilen isyanın socun-da yeniden taht'a geçirilmesini bahse konu eden isyancılar 2. Mahmud'un emriyle, katledilmesine zemin hazırlamış oldular. Tek kalabilmek için 3. Selim ile şehzade Mahmud'un öldürülmelerini emreden zihniyet, çok geçmedi ki aynı oyuna düşerek ölümün kucağına uzandı.
," -

4. Mustafa'nın Sadrıazamları

4. Mustafa; Kabakçı Mustafa isyanı sonrasında Osmanlı tahtına geldiğinde makam-i sadaret'de İbrahim Hilmi Paşa bulunuyordu. Aradan 21 gün geçtiğinde, 4. Mustafa, sadaret makamına 18/haziran/1807'de Çelebi Mustafa Paşayı getirdi. Bu zâtın sadaretini 1 sene, 1 ay, 10 gün sürmüş olarak görüyoruz. Bu Çelebi Mustafa Paşanın elinden mührü Alemdar Mustafa Paşa istemiş ve almıştı elindeki mühre bakarken, birisi hatırlatmış padişaha gönderilmiştir. Fakat; Alem-dar'i sadarete tâyin eden, ne 3. Selim, ne de 4. Mustafa'dır. Şehzade Mahmud'dan başkası değildir. Böylece 4. Mustafa'nın iki sadrıazamla çalıştığını görüyoruz.

4. Mustafa'nın Şeyhülislâmları

4. Mustafa; tahta çıkarıldığında, makam-i meşihatda Topal Mehmed Ataullah Efendi bulunuyordu. 13/temmuz/1807'de görevden aldığı Topal Ataullahin yerine Samânizade Hulusi Efendi, 2. meşihatine gelmişse de, burada görevi ancak bir gün sürebilmiştir. Ataullah Efendi yeniden makam-ı meşiha-te getirilmiş ve 21/temmuz/1808'e kadar burada vazife görmüştür. Bunun yerine de Arabzâde şeyhülislam olmuştur. Arabzâde Mehmed Arif Efendi, 25 gün süren görevinin 7 gününe kadar 4. Mustafa'ya hizmet arz edebilmiştir. 28/tem muz/l808'de Alemdar Mustafa Paşa tarafından tahttından düşürülen 4. Mustafa, katledileceği târih olan, 16/ağus-tos/1808'e kadar yeniden şimşirliğe çekildi. Böylece dört şeyhülislâm ile çalışmışsa da bunun ikisini Topal Ataullah Efendinin meşihati işgal ettiğinden, üç zatla görevi geçiştirmiş oluyor.

3. Selim Ve 4. Mustafa Dönemi Deniz Harekâtları

3. Selim'in; Halil Hamid Paşa tarafından hazırlanan vede 1. Abdülhamid'in tahtdan indirilmesi ve kendisinin tahta geçirmedeki tasavvuratını haber alıp,

padişaha veren Kapdan-ı Derya Cezayirli Gaazi Hasan Paşaya bu davranışı münasebetiyle burudet yâni soğuk olduğu kuvvetle muhtemeldir, aslında 1. Abdülhamidin çok merhametli bir insan olması, veli-ahd Selim'in hayatta kalabilmesinin en önemli unsurunu teşkil etmiştir. Yoksa sadrıazamını, hemde, mâli işlerde farkı diğer devlet adamlarına nazaran pek bariz şekilde müşahede olunan Haİi! Hamid Paşayı, ihanetin sahibinin hakkı ölümdür görüşü istikametinde cezalandırmasını istikbâlin 3. Seüm'ine de uygulayabilirdi. Takdir-i tecelli öyleymiş ki, hâl böyle takarrür etmiş. İşte yukarıdan beri vermeye çalıştığımız malu-matda, 3. Selim Hân'n Gaazi Hasan Paşayı makamdan tardı, her an beklenmesini iktiza eden halet-i ruhiyeyi aksettirmekteydi. Nitekim; Dinyeper Kalesi savunmasına yardımın yapılabilmesi için, İstanbul'dan taleb edilen, daha az su çeken gemi ve fedai dalgıçların gelememesi! Veya gönderilmemesi, Paşanın, kaleye önemli yardımlarda bulunmasına mâni teşkil etdiği ve sonunda kale'nin Rusların eline geçmesinin peşinden padişahın, Gaazi Hasan Paşayı kusurlu addedip, görevden aldığını belirtir Sultan'ın fermanını hemen aşağıya alıyorum: "Senden matlubu kat'î-yi şahanem olarak, ancak ka-le-i mezkürenin kemakan memâliki islâmiyeye zam ve il-hak-î kaziyesi olduğu muhtacı tarif ve beyan olmayıp, Derya kaptanlığının uhdenden sarf ve tahavvülü dahi, bu meramın husulü iradesine mebnî idüğü malumun oldukça.. .Bu bab-da sana istiklâl verilmiş olduğundan maade metalip ve mül-temisatına dahî müsadei şehriyarem masruf ve bidiriğ kihnacağı muhakkak iken, bu bab da, betaat ve tekasül ve qaflet ve tesahül vuku ile rnazallah hüda-i teâla kale-i mezkürenin feth-ü teshiri tehire kalmak ve maslahat-u meram üzere husule gelmemek lâzım gelir ise, sonra tarafından ahara atf-ukusur İle asakir ve mühimmat-u levazımda şu noksan idi ve şöyle böyle olmak iktiza ederdi diyecek nesne olmamağla, olvaktda izar ve ilel, sana bir veçhile müfit olmayacağı ve nedamet ve pişmanlığın fayda vermeyeceği bi iştibahdır.. Zinhar hilâf-ı memul vaz-ı namülayim zuhurundan tehaşi ve ittikayı tam eylemen babınca.." Demekte olan fermanı, merhum amiral Büyüktuğrul, teknik yetersizliklerin denizlerde nasıl zorluklara düşürdüğünün farkında ve bilgisinde olmayan denizden anlamazların hâlini ortaya koyan bir misâl olduğunu ileri sürüyorki, zaten şahsi bir değerlendirmenin mahsulü olan ferman, tabiiki sahibinin arzusu istikametinde kaleme alınmıştır. Bizim bu hususdaki mütalaamız padişahın her şeyi dikkatle takip ettiğini belirtir bir fermanı yayımlamak olarak gördüğümüz gibi, 3. Selim'in, Hatt-i Hümayunları adlı TTK'nın neşrettiği aynı adlı eserde bu arada bizce, kanaatimizi kuvvetlendiren bir hususdur.

Cezayirli Gaazi Hasan Paşa'nın görevden azli ve yerine 20/4/1789'da gerçekleşti. Makama Girİdii Hüseyin Paşa getirildi ve bu zat, Öztuna Bey'in "Hanedanlar" isimli kıymetli çalışmasının, 996. sahifesinde kapdan-ı derya görevlerini deruhde edenler sıralamasında, Giridlİ Hüseyin Paşayı 155. Kapdanıderya olarak sunar ve görev müddetinin 2 sene, 10 ay, 21 gün tuttuğunu beyanla onun yerine 156. kapdanıder-ya olarak da Dâmad Küçük Hüseyin Paşanın nasb olunduğunu bu târihi adaşı Girid'linin azil târihi olan, I 1/mart/l

792'den başlatıp, 11 sene, 8 ay, 27 gün görevde bulunduğunu ve vefatı münasebetiyle 1803 yılında görevinden, dünyadan ayrıldığını ifade ederken dehâ sahibi son amiralimiz olduğunu beyan eder.

Larus'da; Oiridli Hüseyin Paşa hakkında, pek küçük bir biyografi bulunmakta hakkında şunlar yazılıdır: "tersane-i ami-rede kaptan idi. 1788'de Rumeli Beylerbeyi olurken, kapda-nıderyalıkda uhdesine verildi. Gösterdiği başarılarda, vezirlik rütbesine yükselmesine neden oldu. 1 l/mart/1792'de kap-danideryalık Küçük Hüseyin Paşaya tevcih olunduğundan, Giridli Şam'a vâfi olarak gönderildi. Deniz savaşlarında bilgili, taktisyen ve çok cesur idi. Küçük Hüseyin Paşa, 1757'de doğmuş ve 1803'de İstanbul'da Kuruçeşme'de vefat etmiştir. Doğum yeri Gürcistandır. Bu zatın 3. Selim'in süt kardeşi oi-duğu kaynaklarda yer almaktadır.

3. Selim 1761/aralık/24'de doğmuştur. Aralarında dört yaş vardır ki süt kardeşliği ikibuçuk yaşın altında gerçekleşir denmektedirki, iş tahkike muhtaçtır. Giridli Hüseyin Paşanın kapdanıderya görevini aldığında sadarete kur'a çekmek yoluyla Şerif Paşayı getiren padişah, bu garib görev verme münasebetiyle hem kendi hem sfdrıazam, ahalinin güvenini haylice kaybetmişti.

4/ağustos/1791'de Ziştovi antlaşması imzalandı. Bu antlaşmanın tarafları Osmanlı devletiyle Avusturya idi. Yine, 9/1/1792'de Rus'larla da Yaş antlaşması imzalandı. Kırım'ın alınmasını temin için ayağa kalkan Osmanlı devleti, oturmak zorunda kaldığında haylice büyük zararlara uğramış olduğunu gördü. Padişahın her kaybedilen savaşın sonunda sadrı-azam değiştirmesi, Halil Hamid Paşa kumpasını padişah 1. Abdülhamid'e haber verdi diye de Cezayirli Gaazi Hasan Paşayı sadaretden aldığı, gibi bir daha makama almaması azim hataydı.

Sadrıazamlar ise kendi bilgi ve araştırmalarıyla değil de başkentteki diplomatlarla yaptıkları görüşmelere ve buradan edindikleri intibalara göre ayarlıyorlardı. Bu çok yanlıştı, çünkü diplomatlar son derece seçilmiş kimselerin içinden geldiğinden, bizim devlet adamlarını pek güzel aldatabiliyorlardı. Deniz kuvvetlerini kullanma hususunda hayli temaruz eden devlet yönetimi, Kılıç Ali Paşa yâni 1587'den beri donanmayı her dem taze tutamadı, tutmadı.

Denizleri, Venedik, Ceneviz, İspanya Fransa ve İngilizlere adetâ bırakmayı tercih ettiği gözlemlenmiştir. Ancak hemen ilâve etmek gerekirki; 3. Selim bu ihmalin farkında olup, ülkede tersaneleri harekete geçirme işine pek ehemmiyet vermiştir, istanbul, Gemlik, Çanakkale, Limni Midilli, Bodrum, Rodos, Sinop, Ereğli, Sohum tersaneleri olmak üzere on tersane harekete geçirilmiştir. En küçüğü 38;5 arşın yâni, 23 metre 10 cm'den, 35'metre, 70'cm'ya kadar gemiler adı geçen tersanelerde yapılmaya başlanmıştır. Aşağıya bu gemilerin adları, mürettebat sayısı, top adedi, yapım yılı ve de yapan tersanenin çizelgesi çıkarılmıştır: Gemi adı Mürettebat Sa. Top ad. Yılı tersane Selimiye 1200 62 1796 İstanbul Tavusubahri 900 82 1798 "Heybetendaz 850 76 1796 Bodrum

Besaretnuma	850	76	1797	Bodrum
Bediinusret	900	82	1797	İstanbul
Aslanıbahri	850	76	1794	İstanbul

Şehbazıbahri	850	74	1793	Bodrum
Sayyadıbahri	850	74	1793	Çanakkale
Ejderibahri	850	74	1793	Gemlik
Ziveribahri	700	68	1796	Midilli
Pertevinusret	700	68	1793	Sinop
Asarınusret	800	74	1793	İstanbul
Kaplanıbahri	850	76	1799	Rodos
Seddüibahir	850	76	?*??	İstanbul
Fatihibahri	550	60	1791	Sinop
Bahrizafer	750	72	1789	İstanbul
Fevzihüda	650	66	1790	Bodrum

Yukarıda adları yazılı kalyon tipi oiup, 1 lbin mürettebat ve 1016 adet top gücündeki gemilerimizdir.

Merkezigazi	450	50	1796	İstanbul
Şahiniderya	450	50	1797	Ereğli
Bedrizafer	450	50	1799	Ereğli
Hümayizafer	450	50	1793	İstanbul
Şehperizafer	450	50	1796	Rodos
Şevketnüma	450	50	] 796	Limni
Şiarınusret	450	50	1793	Rodos
Necmizafer	375	40	1793	Rodos
Gazalibahri	375	42	1798	Kemer
Bülheves	275	40	1797	Kalas
Hediyetülmülük	200	46	1797	Rodos
Tizhareket	200	32	1797	Sinop
Ferahnuma	150	24		Fransa

'da yapıldı ve Küşadıbahri 250 40 kereste nakli yapıldı-4975 614 Yukarıdaki gemilerimiz firkateyn cinsinden olup, 4975 kişi mürettebat ve 614 adet top gücündeki gemilerimizdir.

Zaderüküşa	200	26	1796	istanbul
Cengâver	200	26	1796	İstanbul
Sucaibahri	200	26	1796	İstanbul
Saika	175	26	1796	İstanbul
Ateşfeşan	175	26	1798	İstanbul
Selâbetnuma	160	26	1795	İstanbul
Rehberinusret	200	26	1796	Rodos
Meserretibahri	150	22	1799	Rodos
Rüzgârıbahri	120	22	1796	???

HediyetülHakimi Fas ? 24 Fas sultanı hediyesi eski Hedi-yetüi Hakimi Fas 7 olduğundan kullanılmadı. 1580 250 Yukarıdaki gemilerimiz korvet tipinde olup, 1580 mürettebatla. 250 adet top gücündeki gemilerimizdir. Genei mürettebat sayısı 17555 kişi oiup, 1980 adetde top gücümüz olan gemilerimizin sayısı da 42 parça olarak yapılmıştır.

3. Selim'in bu yaptırdığı gemiler bizi denizlerde söz sahibi edebilecek seviyeye yaklaştırmış ve Fransızların, İstanbul'daki b. elçileri general Sebastiyani, Napolyon Bonapart'a şu özel mektuptaki satırları yazmaktan, kendini alamamıştır: "Osmanlı devletinin deniz kudreti 27 büyük savaş gemisi ve 20 kadar da firkateynden kuruludur. Bu kuvvet Avrupa filolarına mensup filoların en güzelidir. Çünkü bu gemiler Fransız mühendisleri tarafından yapılmışlardır." Bu donanmanın teşekkülünde; Kapdan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa büyük hisse sahibidir. Gemi mürettebatı, gemilerine tam manasıyla intibak ettiklerinde sadece Yunanlılar değil, İngiliz ve Rus donanmaları bizimkilerden çekinmeye başladılar. Ne ya-zıkki bu donanma sulh âlemi içinde NavarİN limanında yatarken, 1827'de İngiliz, Fransız ve Rus işbirliği ile yakılmak suretiyle donanmamıza her bakımdan yok edici bîr darbe vurulmuştu. Yeniçerileri kaldıran 2. Mahmud, bu elim darbe yüzünden deniz ötesine yetişmekte çok büyük zorluklara duçar olmuştu. 1797 yılında Napolyon Bonapart, Kampo-Formiya da, Fransa-Avusturya barışı imzalanmasının ardından Arnavutluk ve yedi Yunan adası vasıtasıyla Osmanlı devletinin üçüncü bir komşusu olmuştu, Bu hâl, Mısır'ı vuracak Napol-yon için, Osmanlıya bir ter\dite benzer hâl idi. Mora Eyalet valisi Napolyon'un bu plânının farkına vardı sayılsa yeridir. Napolyon'un Mora'da azınlıklar arasında milliyetçilik propagandasına koyulmuştu. Vali; bu hareketin, Girit üzerinde de tatbik olunabileceğine işaret etmişti. İstanbul'da Fransa'yı temsil eden b. elçi Ruffin, Mısır'a karşı bir hareketin olabileceğini ağzından kaçırmıştı. İşin kötüsü Osmanlı donanması ne Mora Yarımadasında, ne Ege denizinde, ne de Mısır Eyaletinde bir deniz güvenlik şeridi tesis etmediği gibi Kara kuvvetleri bakımından da Mısır'da bir tertibat-ı müdafaaya başvurmamıştı.

Nitekim; 1798?de Napolyon büyük filosunu Malta Adası üzerine sevk etti. Burayı ele geçirip, Malta şövalyelerinin 3 aşıra varmış dukalıklarına son veydi. Oradan Mısır üzerine dümen kırdı, iskenderiye'ye çıkması zor olmadı. Osmanlı devleti Fransayı ne yapmak lâzım geldiğini düşünürken Rusya ve İngiltere bu davranışın sahibi Fransa'dan bizar oldular.

Ruslar, Fransa'nın Akdeniz'e girmiş olmalarından tedirgin, İngiltere ise Hindistan'ın tehdit altına girmesinden mutazarrırdılar, l/ağustos/l798'de de İngiliz amiral Horaziyo Nelson, Fransız donanmasının 17 kalyonundan 13'ünü batırmıştı ve kalan dört gemi de Fransa limanlarına sıvışmıştı. Akdeniz hâkimiyeti de İngilizlere geçmiş idi. Fransızlarla 25/ey-lül/1798'de, savaş hâline giren Osmanlı devleti, Rusların yaptığı ittifak teklifine evet dedikten sonra da 23/ka-sım/1798'de imzalanan anlaşmanın onayını hayli geciktirerek onaylayan Osmanlı padişahı 14 açık, 24 kapalı maddeden meydana gelmiş bir antlaşma imzalamıştı. 5/ey-iül/1798'de izinsiz olarak Boğazdan giren Rus donanması Beykoz'a demirlemişti. Bu olay târihimizde gereken konuların belki de en önemlisini teşkil etmekteydi. Bütün problemlerini kara kuvvetleri yolu ile çözüme kavuşturabileceğini ha-yalleyerek deniz gücüne önem vermeyi ihmal etmiş Osmanlı devleti şimdi ebedi ve ezeli düşmanından yardım almak po-

zisyonuna düşmüştü.
Barbaros Hayreddin Paşa'dan bu tarafa Akdeniz'i Türk gölü yapan zihniyetin devam etmemesi Rus'un paçasına sarılmasına sebeb olmuştu. O vakit de Rus donanması, Akdeniz'de Osmanlı menfaatini değil, kendi politik menfaatini kovalayacaktı. Zâten, Napolyon'un da bu havalideki milliyetçi ve ırkçılığa dayalı propogandaları Rusların aynı silahı, hem de Osmanlı yardımı ile, kullanma şansına mâlik kılmıştı.
Rus amirali üçakof, Mısır da Napolyon'un nüfuzunu kırmaya yönelik olacağına, Mora yarmadasında çıkarılacak bir isyana alt yapı hazırlamaktaydı. Rus b. elçisi de, "Mısır'daki Fransız kuvvetler Mısır'da İngilizlerin ablukasına düşmüşlerdir. Yunanlılar, yedi ada'ya yayılmışlardı, Rusya ve Osmanlı donanması, Fransanın istilasına mâruz kalmış bu adalara gitmemiz lâzım diye Rus politikacılarının akıl verme sağna-ğma tutulmaktaydı." Bundan sonraki denizcilikle ilgili bölümü, Abdülmecid dönemi sonuna ilâveye ve tetkike çalışacağız.

SULTAN II. MAHMUD HAN 2
2. Büyük Fitne 2
Ahmed Cevdet Paşa Ne Diyor? 3
Bazı Hususların İzahı 4
Osmanlı Devletinin Vazıyetini Düzeltme Teşebbüsleri 7
Alemdar Mustafa Paşanın Yok Edilmesinde Saray Entrikası 10
Vaka-İ Hayriyye (Yeniçeriliğin Kaldırılışı) 13
Vaka-İ Hayriyye'den Sonra 16
Tanzimata Dogru 19
Takvim-İ Vekayii Mukaddemesi 23
Tanzimat-I Hayriye'ye Açılım Mı? 24
İrade-İ Senıye Sureti 24
Batı Tarzında İşler 25
Büyük Mustafa Reşıd Paşa-Kavalalı M. Ali Paşa-Damad Halil Paşa'nın Biyografileri 30
Sultan 2. Mahmüd'ün Halk Gözünden Düşüş Sebebi 30
Yeniçeri Vak'ası 32
Vaka-İ Hayriye 35
Sultan 2. Mahmid'ün Şahsiyeti 38
2. Mahmgd'ün Hanımları Ve Çocukları 39
Sultan 2. Mahmud'un Sadrıazam Ve Şeyhülislâmları 40
Muasırları Kimlerdi? 41
Okuma Parçası: Alemdar Mustafa Paşa (Kahraman-I Hürriyet) 41

Mukaddime 41
Giriş 42
İrtica Ve Sebebleri 43
Alemdar Vakası Ve İrticaın Sonu! 48
Alemdar Mustafa Paşa'nın Biyografisi 49
Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa 52
Başvekilin Şehadeti 52
Alemdarın Tesbiti 53
Kumanda Zafiyeti 53
Göz Yaşartan Sadakat 53
İrticaın Vahşeti 54

SULTAN II. MAHMUD HAN

Babası: Sultan I. Abdulhamid Han
Annesi: Nakşidil Sultan
Doğum Tarihi: 1785
Vefat Tarihi: 1839
Saltanat Müd.: 1808-1839
Türbesi: İstanbul Çemberlitaş'tadır.

Şehzade Mahmud, Osmanlı devletinin 32. padişahı olup, 22. halifesidir. 1. Abdülhamid Hân'ın, Nakşidil adlı hanımsn-dan dünya'ya gelmiştir. 22/ramazan/1200-20/temmuz/1785 doğum târihi olup, vefatı ise 16/r. ahir/1255 - 30/h"azi-ran/1839'cla olup, devr-i saltanatı 31 yıl sürmüştür. Osmanlı tahtına çıktığında 23 yaşındaydı. Biz; tahta çıkış safahatını 4. Mustafa dönemini ve şehadet-i 3. Selim Hân'ı anlatırken, sayfalarımızı süslediğimizden burada tekrar bahsetmeyi zait addediyoruz.
Hemen şunu da itirafa mecburuz ve vicdan borcudur ki, Hz. Mevlâmız, Mahmud-u Sâni'nin tahta çıkmasını murad eylemişki bunun esbabında Sultan 4. Mustafa'nın tahttan indirilmeyi önlemek için gerek Sultan Selim'i gerekse 2. Mah-mud'u itlaf ettirme emri olan, o me'şum emri vermesi, Sultan Selim'in şehadeti vâki olurken, Mahmud'un da Osmanlı tahtına oturmasında hisseyi, Alemdar Mustafa Paşanın emeklerini yâd etmek vazifei târihiyedir. Sultan 2. Mahmud Osmanlı padişahları arasında pek büyük önem arzeden padişahlar arasında da hayli önde gelir. Genç yaşına rağmen iktidarının güç dengesini pek iyi idrak ile önüne konulan, Se-ned~i İttifak'ı imzalaması idarede gösterilen esnekliğin mühim emsallerindendir. Kolay kolay imzalanamayacak olan böyle bir varakaya imza koymak, iktidarını birileriyle paylaşmaktır ki, meşrutiyetçi diye ileri sürülen meşhur Midhat Paşa dahi böyle bir paylaşıma imza atmaz, işi redde götürüp, memleketin allak bullak olmasına sebeb oluridi. Bu akıllı davranışı gösterebilmesinin sebeblerinin başında iyi bir tahsil görmüş olması gibi, bilhassa 3. Selim'in tahttan indirilmesinden sonra şimşirlikde geçen menkubiyet dönemi içinde sık sık bir araya geldiği yeğeni şehzade Mahmud'a ihtisaslarını bir bir nakletmesi, hata ve isabetlerini şerh etmesi şehzadenin pek istifade ettiği bilgilerdi ve bunları iyice hafızasına yerleştirmiş ve adetâ şimşirlik de geçen günler Genç şehzadeye bir padişahlık kursu gibi yaramıştır. Sultan 2. Mahmud biat merasiminden sonra ülkeyi sadrıazamına bıraktı. 3. Selim'in katillerinin listesini bulup vereceğini vaad ettiği sadrı-azama sözünü yerini getirdi. Eline tutuşturduğu listede üçyüz kişiyi aşan isimler yer alıyordu. Bunlar arasına eski, fırıldakçı sadrıazam Köse Musa Paşa ile Kızlarağası Mercan Ağa da girmişti. Tabii haklarında hüküm icra olunmuştu. Böylece sükûnet temin edilmiş, Alemdar Mustafa Paşa ülkenin isla-hedilmesi çalışmalarını başlatmıştı. Anadolu'da çeşitli şâ-kî'leri ezmiş, hükümet-i OsmaniyenİN otoritesini hâkim kılmıştı. Bütün bunlar olurken, zaten biraz kibirli olan Alemdar Paşa,

yaptıklarından şımarmaya başlamış, hayli sert ve fütursuz icraatlara devam ederken, düşmanlarının sayısını da arttırmaktaydı ayrıca, Sekban-ı Cedİd askeri usulünün Sultan Mahmud ile beraberce kuvveden fule çıkarılması, nizâm-ı cedidin ihyası şekli içinde mütalaa eden yeniçeriler ve taraftarları, Alemdar Paşa'ya °'an mevcud düşmanlara, Paşanın eski bir yeniçeri olması da gcjz ardı edilerek, yeniçerilere gizli gizli destek veren kimilerinin münafıkane bir şekilde padişah ve sadnazama yaklaşımları sahte olduğundan gizli düşmanlar, açık düşmandan daha tehlikeli olmuşlar ve sayıları da hayli fazlalaşmıştı.

2. Büyük Fitne

Alemdar Mustafa Paşa; 1223/1808 ramazanının kadir gecesinde, Şeyhülislâm Arabzâde Arif Efendinin konağına, davetli olduğu, iftira gitmek üzere yola çıktığında, yol boyu yer : yer toplaşan kalabalıklar görmüş ve bunların Divânyoiu isti- ' kametinde çoğalmış olduklarını gözlemişti. Hiç fütur getir-meden üzerlerine atını sürdü. Bunun yanında muhafızlanda aynen kendisi gibi atlarını bu kalabalıkların üstüne sürüp, el- : lerindeki değnekler ve kamçılan kiminin kafasına, kiminin sırtına savururken bazılarının da yaralanmasına sebeb oldular. Sanki bunlar da, intizar halindeymişçesine bütün kahveleri ve bilhassada yeniçerilerin müdavimi olduğu yerlere gidip, sadrıazamla adamlarının, kendilerini ne hâle koyduğunu dramatik bir tarzla, habbeyi kubbe, pireyi deve yaparak anlatmaktan utanmadılar böylece de, fitne kazanını kaynatmaya başladılar. Biz; bu olayı bütün tafsilatıyla anlatan 1913'lü yılların başında yayımlanmış ve Alemdar Vakasını, bütün se-lahiyet ve tafsilatı ile nakleden bir kitabı, başdan sona os-manlıcadan sadeleştirmiş olarak Sultan 2. Mahmud döneminin sonuna okuma parçası olarak koymuş bulunuyoruz. Bizden daha selahiyetli merhumun eserini târih çalışmalarımıza koymakla isabetli bir seçim yaptığımıza eminiz. Bu bakımdan bu elim ve herkesin ibretle okuyayacağını sandığım vakayı buraya ayrıca, koymaya lüzum görmüyorum.
Alemdar vakasından sonra yâni 1224/1809'dan 1227/1812'ye kadar, dahilde ehemmiyetli bir vak'a zuhur etmeyip, yalnız Rusya ile yaptığımız kapışma devam etmekteydi. 1227/1812'de yapılan Bükreş antlaşması ile son buldu. Bükreş antlaşmasından Sırbiya'ya küçük bir imtiyaz verildi. 1226/181 l'de Tepedelenii Ali Paşa isyancı sayılmış ve üzerine asker gönderilmiştir. Ne var ki Halet Efendinin oyunlan, Ali Paşanın itlafına işi götürdüysede devlet-i âliye bundan sonra Mora yarımadasını tutmaya gücünün azaldığını hissettiğinde canını aldığı Tepedeienii'yi aramaya başladı ama heyhat! Çünkü vücuda gelen Mora İhtilâli babıâlinin canını çok sıktı. 1182/1768'de, Mora'da bir isyan bayrağı açan Yunanlılar arazinin dağlık olmasından istifadeyle yaptığı hareketi biraz sürdürmeye muvaffak olmakla beraber, Mora Valiliğine tâyin olunan Muhsinzâde Mehmed Paşa peşinden de Cezayirli Hasan Paşanın kılıçları sayesinde, akılları başlarına getirilmişti. Daha sonraları ise, Tepedelenii Ali Paşa bunlara fırsat vermezken, kolu kanadı kırılan Tepedelenli'nin Yan-ya'da

muhasara altına isyancıdır diye alınması Yunanlılara yararken Hurşid Paşanın askerlerini alıp gitmesi, Mora müf-sitierinin intizar ettiği halden olup, askerimize saldırdıkları görüldü. Ali Paşanın kendisini kurtarmak için güya Yunanlıları, tahrik vede teşvik ettiği ileri sürülmüştür.

Bu arada; Mora'da Etniki Eterya isimli gizli bir tedhiş örgütü kuran Yunanlılar, gerek Rusya'da, gerekse de memleketinde ikamet etmekte olan Rum küberasmdan başka os-manlı topraklarında ikamet etmekte olan bazıları ve bunlara ruhban olanlarda sayıldığından, Yunanlıların sabıkada ki şöhretleri, İngiltere vede Fransa'da mektep aleminde yaşamış ve elsine-i ve edebiyat-ı âtİkayıda tahsil etmiş olanyâni yabancı lisan ile eski edebiyatı tahsil etmiş olan hayalperestler bu Eterya hareketi içinde yer aldılar.

Sonunda; Osmanlı devletine sadakatıyla nâm yapmış olan, Eflâk Voyvodası Aleko Bey'i öldürten Eterya cemiyeti, Rum kan dökücülüğünün icraatını başlatmış oluyordu. Böylece Eflâk'da bu bey'in öldürülmesi 1236/1821'de bu memlekette de fesadın uyanmasına vesile oldu. Devlet bu fesadın çıkarmağa başladığı olaylara müdehale etmeye koşarken, Mora'da isyan patladı. Müslüman ahali, meskûn oldukları kasaba ve köylerden kale ve hisarlara ve de palangalara sığınarak, isyancıların hayatlarına kasteden davranışlarını ancak bu şekilde tesirini azaltabildiler. Bir çok kale, palangayı muhasara altına alan, Etniki Eterya cemiyeti idaresinde Rum ahali üçbuçuk asırdır hür ve müreffeh olarak sürdürdüğü hayat tarzını bağımsızlık yavelerine değişiyordu. Evet; yaptıkları nederece doğruydu? Veya ne derece yanlıştı? Bu iki soruda cevabınne olduğu dünya'nın kuruluşundan bu yana zaman zaman değişmiş bulunmaktadır. Bu neden olmuştur? İnsanoğlu; yaratıcısından aldığı mesajda sonsuz bir hürriyetin sahibi olmadığı, doğumunun da ölümününde kendi elinde olmadığının idrakinde olduğu tartışmadan varestedir. En münkir insan dahi, doğum ve ölüm virajlarını kendi verdiği karar olarak nitelemiyor.

Rabbimiz; kullarına hiç ayrım yapmadan dünya imtihanını kazanmalarını çeşitli tarzda, yâni seçtiği peygamberler ve onlarla gönderdiği mesajlarla istediklerini bildirdi. Bunları kabul edip o yolda gayret göstermeyi düstûr edinenler ile böyle bir teslimiyet olurmu diyenlerin arasındaki ikna mücadelesi, hür ve müreffeh bir hayatmı? Bağımsızlık adını taşıyan bir hayat tarzımı? Bu sorularda en mühim cevap, insan hakları- : nın adalet içinde kullanılabilmesidir. Osmanlı devleti, Süley- " man Paşa ile kırk arkadaşı, 757/1356 yılı içinde Rumeliye^ geçtiğinde, bu adalet mekanizmasının en mükemmelini de 'bu kıt'a insanına hediye olarak getirmekteydi. Ancak sosyal 1 siyaset, dini farklılık ve ırkî temayüller, organize derneklerin siyasi ihtiras sahibi dehaların toplumu yönlendirmek gibi , sosyal yaklaşımlar avrupa devletlerinin kavimler üzerine da- : yalı devlet organize anlayışı milletlerin bağımsızlığını öngördüğünden, mülga hristiyan anlayışın, hristiyan dünyasının islamların yaşayış tarzından ve dürüstlüğünden etkilenip, müs-lümanlığa geçişlerini önlemek için dünya hayatında propogandaların her tarzına riayet-ederek mevzuu değiştirip, ba ğımsizliklara kavuşma mekanizmasını işletti ve bu en azından avrupa insanının balkanlar bölümünde

yaşayan hristiyan olsun, müslüman olsun sonunda insanların kanlarının dökülmesinin şartlarını sağlayan me'şum bir anlayıştı. Nitekim; hristiyan dünyası, 1967'de Papa Piu, avrupa devletlerinin ileri gelenlerini toplayıp, siz neden ayrı altı devletsiniz? Sorusunu tevcih etmiş ve AB'liği kapısını açmış bulunmaktadır. Asırlardır, Osmanlı yönetimindeki Rum prensliği, avru-panm bir gayri meşru çocuğu olmak ve megalo ideal çizgisinde bağımsızlığa koşmak için adalet içinde yaşamakta ol duklan hür ve müreffeh hayatı değiştirdiler. Kaç seneden beri, nice matmazellerini bazen isteyerek, bazen de istemiyerek gelin olarak verdikleri ailelere ölümler yağdırdılar, torunlarını öldürüp veya öldürülmesini kendi icad ettikleri ideallere kurban etmekten çekinmediler.
Nice kanlar aktı sonun da Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşanın oğlu İbrahim Paşa Mora Valisi olunca, gerek deniz yolu ile gerekse, kara istikametinden muntazam Mısır askeri ile Navarin ve Metun'a çıktı burdan hareketle takvimler 1241/1825 senesini gösterirken Morayı tam bir itaat altına almış olduk. Bunun ortaya koyduğu netice Osmanlı devleti, Mora olayının başlangıcından, sonuna kadar geçen zaman diliminde, askerinin bu işi nihayetlendiremediğinin inkâr-ı gayri kabil şekilde görme idraki içinde, buna zamimetle İbrahim Paşanın Mısır askerinin muntazamlığı, pek kısa müddet zarfında isyanı sonuçlandırınca, askeri bir inkılabın yapılışı kendini şart kıldığı görülüp, kabul edildi.

Ahmed Cevdet Paşa Ne Diyor?

Yukarıda ileri sürdüğümüz hür ve müreffeh nizamın, geçen zaman zarfında nasıl örselendiğini anlatmaya misa! için, Cevdet Paşa târihinde şu mütalaayı görürüz: "..Devlet adamları, saltanatın diğer hizmetlilerinin yaptığı gibi taşralardan, akça ve bohçaları getirtip İstanbul'da süs ve ihtişama koyuldular. Bu durum ilmiye yolunda bulunanları da kapsadı. Arpalık ve maişetler ile yakınları ve akrabaları üzerine tevcih ettirmiş oldukları kaza mansıblannı (bey-i men yezid)"yolun-da siyah akça verenlere tövbe edip, ettirir olduklarından ülkenin diğer bölgelerinde yazı okuyamayan naibler ortaya çıkıp, devletin nâmışânı berbad olduğu gibi şeriat'de zedelendi. İhkak-ı hukuk emri ehemmi, tabiatıyla ayan ve derebeyi güruhundan olan, mütegaîlibe eline geçti. Ve o dönemde kapıcılık, vezirliğe ulaştıran bir rütbe-i yükselme sayıldığından mühim işler için ülkenin iç taraflarında, kapıcıbaşılığa memur oldukta herkes onu sayar vede sakınırken görüldüğü gibi bilinen ayan ve derebeyleri İstanbulda bir dal bularak kimi kapıcıbaşılık rütbesi kimi de büyük imrahor parası almış olduklarından İstanbul'dan özel bir vazife ile taşralara gönderilen kapıcıbaşıların, kadri ve haysiyeti kalmayıp, böyle mütegaîlibe güruhu her işi istedikleri gibi kesib, biçer oldular. Artık ferman-ı âlilerinin hüküm ve tesiri kalmadı. Velhasıl İstanbul'un; taşradaki işlere müdehalede bulunduğu ve suistimal etmesi hasebiyle devletin iki eli mesabesinde olan vezir ve hakimlerin (kadıların) tesir ve nüfuzu kalmayıp, taşralarda bir takım mütegaîlibe ortaya çıkmış oldu. Bu mütegallibenin,

biribirlerine üstünlük sağlamak için, bünyelerinde haydudlar istihdamına girişti̇ler.
Dağlıoğlu eşkıyası adıyla şöhreti yakalayan bulunanlar gibi yer yer bu haydud çeteleri etrafta görülmeye başlandı.
Mütegailibe daha sonra kendi elleriyle kurdukları bu eşkiya çeteleri karşısında acziyete uğramalarından kendi kasaba ve köyleri daha doğrusu adeta bütün rumelide perişan oldu. İşin sonunda devlet adamian bu eşkiyanın kaldırılıp yok olmasını temin için harekete geçmeye mecbur kaldı. Çare olarak da bunların üzerine sevk ettikleri sergerdeler, yok etmekle vazifelendirildikten haydudlardan pek farkları bulunmadığı için, eşkiyayı yok ettikleri takdirde, sıranın kendilerine geleceği kafalarına dank ettiğinden, vazifelerini yerine getirmekten ziyade, eşkiyanın işini kolaylaştırıp, asayişin daha fazla bozulmasına hizmet ettiler. Bu olayların büyüyüp artması, adetâ bir ihtilâl havasına bürünmesi devletin maalesef büyük bir tereddüd içine düştüğünün görülmesidir. Şöyleki: Mütegallibeden birisi hemen bir söz üzerine, fermanlı ilân edilir ve hemen üzerine asker sevk edilirirdi. Gönderilen asker buna mağlup olunca, herif hemen af olunur böylece bu adam devletin emrine uyuyorum diyerek, kendi aleyhinde bulunan kimselerden intikamını almaya başlardı. Bu vaziyet karşısında ahalinin gerek mütegallibeye, gerekse eşkiyaya mecburen yardım etme yoluna düşmüştü. Bu vaziyetin sürüp devam etmesi, nice namus ehli, dü.üst kimselerinde söz konusu mütegailibe ve eşkiyaya iltihak zorunda kalmıştır ki, büyük meseledir. Şurada göstermiş olduğumuz misallerin devletimizin avrupadaki topraklarında h. 1201/1786'dan sonra düşmüş olduğu zafiyetin çok acıklı bir numunesini ortaya koyar. Bu idare etmekten^yoksunluk, devletin bizzat eşkiya yetiştirir duruma düşmesini intaç etmişti. Yalnız suda var ki, memleketin yep yeni bir İslahat görmesine muhtaciyeti kendini pek şiddetle göstermekteydi.
Hâttâ ilk yapılacak iş olarak da, eşkiyanın ictiklâliyeti zap-tu rapt altına alınıp tenkil edilmeleri hususuna her yandan istek gelmeye başlamıştı. Mısır eyâleti, Fransız askerince tahliye edilir gibi, Fransa ve İspanya ile yeniden sulh antlaşması yapılmış olması, Rusya ve Avusturya antlaşmalarının devam etmiş olması Avrupa da umumi sulhun yakınlaşması için ayrıca bir sulh hâli sayılıyordu. Zamanı bu noktada mazur gösterecek bir söz vardı ki, oda Seyiz'in sözüdür. Milletde esasen irfan bırakilmamışki fikir hakimiyetini anlayıp yerine getire-bilsin. Bu bakımdan devam etmekte olan bir takım üzüntü verici hadiseler kötü değişikliklere iğrenç vakalara doğru gitmeye başlamıştı. İşlerin teskin edilip ortadan kaldırılması hususunda devlet adamları iki guruba bölünmüş, bir fırkası Gürcü Paşanın maiyetinde bulunan arnavutların bir miktar para vermesiyle arazisini, kendisinin cürmü yâni isyan hâli affedilerek talib olduğu Silistre valiliğinde bırakılmasını, diğer gurup ise, mevcut kuvvetler ile üzerine gidilerek, müstehak oldukları cezanın verilmesini tedbir olarak ileri sürdüler. İkinci görüş devletin şân ve nâmına uygun düşersede, gerçekleştirmeye cesaret edilememişti. Tarihi Cevdet; bu hadiselerin sonunu şöyle anlatıyor: "Eğerçi (sonunda) gaile (olay) sükunet buldu, lâkin namus-u devlet (devletin namusu)

iki paralık ve de bu hâl eşkıyaya kötü bir örnek oldu.

. ,

Bazı Hususların İzahı

Bonapart-Mısır'daki beyannamenin, siyasi ehemmiyeti-Osmanlı ülkesinde hukuk-u beşer kaidesinin kısmen neşri-Misır'dan sonra Napolyon-Kodisivil-Batı ülkelerinde yeni tarz hükümet -Doğudaki Osmanlı topraklarının üzerindeki karışıklıklar- Fransa, Rusya, İngiltere, Osmanlı devleti-3. Selim hükümetini alıp götüren sel-Nizam-ı Cedid ve İslahat, fikri ne tip beyinler tarafından tatbik ve icra edilmek üzere bahse konu olduğunu gösterir birkaç sahife-mehtab aiemleri-devlet sırlarının ifşası-Enderuni'lerin halleri-Sultan Selim'in iptilası-İstanbul halkı-İbrahim Kethüda'nın atları-rnutfak masrafı- devlet idarecilerinin ahali hakkında iki kaidesi-taşra, vekiller, sadrazamların hâli, padişahın zihninin meşgul edilmemesi tenbihi-

3. Selim cihangir, devletin hâli neye benzerdi, ruh hâli. Merkezin (dinleri toptan kaldırma ve tahrib, memleket ve beldelerin ahalisinin mallarını, gazabla bozup dağıtma işini düzenleyen ferdlerin insaniyet usulünden ibaret olan lafzı murad-i serbestiyet sevenleriyle her şeyi mubah sayan, ahaliyi yanıltma ve ihlâl ve nev'i insanı hoş menzilesine ulaştırma) yapacak diye tefsir eyledikleri hukuk-u beşer kaide ve maddelerini Bonapart; 1213/1798'de Mısır ahalisine bir beyanname ile kısmende olsa bildirmişti. 3. Selim'in kabinesi içişlerindeki karışıklıkla ve çeşitli yerlerde, alıp giden şekavetler tesiriyle tereddüt, rengten renge giren halde olduğundan, bu beyanname mealince ilân kağıdında açık bir çatma ve tarizde bulunmuşsa da, bunun tesiri ancak, zamanın boş veya dalkavuk kafalılarca hissedilmiştir. Hâlbuki Bonapart'ın ki, Mısır'da özel bir fikir uyandıracak tesirlerin başlangıcını getirmiştir. Bonapart'ın beyannamesi siyasi bazı düşünce değişikliklerini taşımakla beraberinsan haklan hukuku kaidelerine, şiddetle temas etmiş oluyordu. Bu bakımdam, Osmanlı eyaletlerinden birinde böyle bir beyanname yayımlanması ilk defa olarak, o da bir ecnebi eliyle husule gelmiş oluyor. Ayrıca Besmele-i şerife ile işe girişme yolunu seçiyorlar. Bahse konu beyanname aynen şöyledir: "Bismillahirrahmanirra-hiym lâilahe illallah lâ velâlehü lâşerike fi mülke. Hürriyet ve müsavat esasına mebni olan cumhur-u France tarafından seraskeri kebir, emirülceyş elfranseviye Bonaparte, cem'i ahali-i misır'a beyan ederki, pek çok vakitlerden beri sancak beyleri mısır'da saltanat sürerler, France milletine zülüm ve hakaretler yapıp tüccarların Fransız olanlarına türlü gaddarlıklar ve zorluklar çıkarırlardı. Şimdi onların son vakitleri gelmistir. Vah yazık ki bunca vakitlerden beri Abaza ve Gürcistan topraklarından getirtilmiş olan iş bu kölemenler ahalisi, bütün dünyada emsali görülmez şekilde Mısır'ı ifsad ede gelmişlerdir.

Her şeye gücü yeten âlemlerin rabbi onların mallarının enkazını ve devletlerini bir başka zamana ertelemiştir. Ey Mısırlılar; benim bu taraflara sizin dininizi yoketme kasdıyla geldiğime dair sözler duyuyorum. Bu çok açık bir yalandır. Bu sözü asla tasdik etmeyiniz. İftiracılara deyinİzkİ benim bu taraflara gelişim

ancak sizin haklarınızı zalimlerin elinden alabilmek içindir. Kölemenlerin çocuklarından çok Allahû Teâlaya ibadet ve peygamberi hazreti Muhammed ile Kur'an-ı Ke-rim'e hürmet etmekte kusur etmem ve yine de onlara deyi-nizki: "Cenab-ı Allah'ın indinde herkes müsavi olup, aralarında fark aklın temyizi, fazilet ve ilim iken, Kölemen taifesinin akıl ve bilgi ile faziletle alakalı ne gibi sermayeleri vardırki, onları diğerlerinden ayırıp en âla ve güzel şeyleri onlara mahsus kıla. Nerede münbit bir arazi varsa onların, güzel atlan vede pek güzel konaklar ile etrafı güzel yerler onlara ait. Mısır; eğer onların mâlikânesiyse, Cenab-ı Hakk'ın böyie yazdığı yeri bize göstersinler. Lâkin; Cenab-ı Rabbülalemin, kullarına adil ve raufdur. Bu günden sonra Mısır'da yüksek makam ve rütbelere çıkmaya Mısır ahalisinden hiç kimse istisna kılınrnayacaktır. Artık, akıl ile ulema arasında işlerde tedbir yer alacaktır. Böylece ümmetin vaziyetini iyileştirmek mümkün olur.."

Görüldüğü gibi. Napoiyon Bonapart Mısır'da demokrasiyi okşamak yolunu seçerek eşitlik ilânı yapmada başarılı olmuştur. Bu yolla da kalbleri celp eyleme emelini taşımıştır. Bu emelin Mısırlılara duyurulması, aynı günden itibaren bu bölge Osmanlıyı vehimlere sürüklemeye başlamıştır. Napoiyon Bonapart, Mısır'dan uçarak. Fransız devletinin başına bir şahin gibi konmuş ve pençesi altında tuttuğu avına tırnaklarını geçirmişti. Fransa tarihçilerinin de aralarında ittifak ettikleri gibi, Napoiyon, Fransa'yı hükümetsiz kalmaktan korumak, inkilablara son vermek bahanesiyle eline geçen her vasıtadan istifade ederek hürriyeti sınırlamıştı. Fakat meclisi mebusanın toplanmasına buranın büyük mevkiine hürmet göstererek Kodisivil, yâni fransa kanun-i medenisini tamam-lamayı çabuklaştırmıştır. Hakikaten artık avrupanın batısında yeni bir tarz hükümetin kuruluş şekli sergileniyordu. Fransa vilayetinde meydana gelen karışıklık, ihtilâller tamamen bitmiş ve merkeziyetçilik 1789 prensiplerinden yürüyerek Bonapart; yeni bir hükümetin sahibi edecek duruma kavuşmuş, yâni Fransa'da kanuna bağlı, müstebitçe bir hükümdarın ortaya çıktığı haber alınmıştı. Kodisivil, roma hukuku ile hukuk teammülerine veya tariflerine, bir de inkilabın koymuş olduğu prensiplere riayetten meydana gelmiştir. Napoiyon Bonapart; bu medeni kanun ile hem kendisini inkılabın direği olarak gösteriyor, hem de hemde hükümeti kuvvetlendirmiş oluyordu. Bu kanunun çıkarılmasıyla kanunlarda beraberlik temin olunmuş, hukuk ve intizam içinde, idareyi temin hususu yan yana gelmiş, ayrıca kendisinin mutlakiyet hareketinden hiç bir şey eksilmemişti. İhtilâl ve inkılabların meydana getirdiği iz üzerinden yürümek imkânı doğmuş oluyordu.

Bunlara karşılık, Mısır, Arabistan, Cebeli lübnan, rumeli ve hattâ anadolu alıp vermekteydi. Rumeli'de eşkiya üzerine eşkiyayı saldırtarak netids alınıyordu. Meselâ: Tîrsinklioğlu, Molla İbrahim adındaki haydudu yakalayıp idam ediyor, Veh-habiler Arabistan'ı alt-üst ettikleri sırada İngilizlerde Mısıra tecavüzkâr ayaklarını uzatıyor, Ruslar ise Cezayir-i sebâ da bulunuyor ve yerleşmeye çalışıyor, Anadoluda haydutluklar birbirini kovalıyor, paşalar birbirleriyle tutuşup, ortadan kaldırılıyordu.

Avrupa'ya gelince; burada Fransa-İngiltere rekabeti alıp yürümüştü. Napolyon Bonapart'ın şan ve şevk dolu devri başlamışidi. Napolyon Bonapart'ın imparatorluk mevkiine yükselmesi esasen siyasi vaziyeti tartışmalı olan bozukluk, bulduğu muvazene arayışında, vahim hallere sürüklenmeye yol almaktan kurtulamiyordu. Çünkü gizli güçlerin işi böyle yönlendirdiği tahmin olunuyordu. 1820 senesinde husule gelen savaşların neticesinde Viyana'nın Fransızların eline düşmesi, Österlich mütarekesiyle, Paris'te yapılan sulh antlaş-masında da, 3. Selim idaresindeki Osmanlı siyasası,'Fransa'ya yoldaşlık etmekle birlikte, Rusya ve İngilizler ile hoş geçinmeyi hedeflemekteydi. Napolyon'un yardımlarıyla ülkesinin şartlarında değişiklik, Cezayir'i sebâ meselesini hâl ettirmek gibi uygun düşünceler bulunuyordu. Fakat; iç ve dış hadiseler, Rusya'nın aniden Osmanlı hududuna hücum etmesini gerektiren vaka, Vehhabilerin, Medine'yi istila etmeleri, İngilizlerin İskenderiye'yi zapt ederek karaya çıkmaları gibi durumlara ilaveten, Sultan 3. Selim'in saltanatını tehdit edecek derecede kuvvetli diğer bir gaileyi göya gözlerden u-zak tutarmışçasma bir durumdaydı. Padişah Selim'in, beslemiş olduğu ve beslemekte de musir bulunduğu ıslah fikriyatı yüksek makamda hazırlanmaktaydı. Ne varki; Hakan, bu işlerden hangisini gerçekleştirmeye karar verip mevkii tatbike koyduysa, herbirinden vazgeçiyordu. Ancak kendisini yine de kurtaramiyordu. Biriken günahlar, kötülükler sel olmuş, zât-i şahaneyi ve onunla beraber düşünceden bir türlü tatbike konmak ihtimali olmayan İslah fikriyatı her nerede olursa olsun eksik tetkik ve mütalaa olunduğundan dolayı beraber sürüyüp, götürüyordu. Kabakçı ile avanesi bu sel değildi. Bu sel halkı cahil bırakmak, ahalinin cehaleti üzerinde hüküm sürme kötülüğünü sürdürmekti. Hattâ devlet nizamına dair tezkereler meselesi hakkında tarih diyorki: "Nizam-ı cedidin gerçekleşmesine teşebbüs olunacağı sırada devlet adamları ve tanınmış kimselerin, layiha hatıralarını yazılı belirtmeleri emrolunduğundan, her biri yazdıkları lâyihaları takdim etmişti. Halbuki bir senede düzenlenmesi ortaya çıkacak olan askeri muallimlere dair bilgiyse sahih olarak meydanda yoktu.

1222/1807 yılına doğru, saltanat civan ile İstanbul durumunun ne çeşit olmuş olduğunu ortaya koyup, Cevdet Tarihinin 8. cildinin 143. sahifesinden başlayan satırlar, ileri doğru Fransa ihtilâl vakasından ondokuz, yirmi sene sonra bizde neler ortaya koymuş olduğunu anlatır. Bu yüzdende meşrutiyet fikri aranıp dururken, gözümüze ilk çarpan bu tarih levhasını okumadan, temaşa etmeden ileri doğru adım atmayı başaramayacağız. "Daha sonraları ise, enderun-u hümayunda sırkâtibi Ahmed efendi gibi, dirayetli, insan kalbini fethedecek kimseler yetişti. Ancak onlarda zamanın vükelâsı ile birlikte çağırıp bir araya getirdiler. Bunun sonunda İstanbul'da görülmedik tarz ve surette büyük ve süslü evler, sahil-haneler inşasıyla, çok fazla sefahata ve ihtişama düştüler. Babıâli çalışanları gibi vaktin sonunda evlerine gelip sabahleyin enderunu hümayuna gider ve babıâli'ye mahsus olan işleri, kendi aralarında yapar oldular." "Geceleri, mukattaat mültezimleri ve memleketeynin Kapikethüdalan gibi, rüşvetçi İnsanlar veyahud geçmişden bir takım küse lisanı ile, hem bizim

sohbethanelerinde hem de evlerinde gerekse de kayıklarla mehtaba çıkıp, deniz üzerinde, bazen de hanende ve de sazendeler ile birlikte seyirlere çıkıp, iyş-ü işrete dalarak, bu âlemin verdiği sermestlikle saltanatın sırlarını başkalarına duyururlardı.
Sultan 3. Selim ise yakınlarına pek büyük itimat ve güven beslediğinden onlardan herhangi birşey saklamaz idi. Devletin ruhu sayılan sırları gizli tutulamayınca her taraftan işidilir
olurdu.1' "Hattâ bir keresinde Topkapı sarayında, gayet gizli bir meclis-i has yapılmıştı ki, kaimmakam paşa bile dahil olamamıştı. Arası çok geçmeden meclisteki müzakere sureti ve kararı aynen Paris'de basılan bir Fransız gazetesinde yayımlanınca, devlet erkânı çok büyük hayretlere gark olmuştu. İşbu enderunun büyüklerine bakarak diğer saray hizmetleri mensupları laubalice dışarı çıkıp gezerler ve dışarı İle görüşürlerdi. Halk ise, adetlerin esiri olduğundan böyle güzel olmayan davranışlar, genel bakışların karşısında pek çirkin görünürdü. Hattâ genç olanlardan bazıları, kahvehane ve oyun yerlerinde toplanan insanlarla görüldükçe, ahali bu gibi kayıtsızlık nedir? Bu kadar hamiyetsizlik ne demektir? Diye söylenmekteydi." "Sultan Selim hân; zaten gezmek ve eğlenceye eğilimli, insanlarla ülfet etmeye meraklı olduğu için, yakınlarıda onu meşguletmek için daima ortalığı seyre ve zevk-i safaya sevk ederlerdi. Ahali ise, bu çeşit eğlencelere meyyal olduğundan, İstanbul'da seyr-i safa taraftarları çoğaldı. Boğaz içi seyirci kayıklarıyla dolmuştu. Geceleri mehtab eğlenceleri Sultan 3. Ahmed devrinde yapılmış, Çırağan sohbetlerine üstün geldi. Şiire ve musikiye pek vurgun olan ve rağbet gösteren padişahın yanı zarifler ve şairlerle doldu. Müzik ilmine ise istekliler pek de çoğaldı." Elhasıl, Rus elçisi gailesi bertaraf olunduktan sonra zamanın şekli 2. Seiim devrinin bir misali gibiydi. İstanbul ve Kâğıthane ve boğaziçi, Çamlıca mesireleri seyirciler ile dopdolu hale gelmişti. Ehi-i zevk, üzüntüleri ve kederleri bir kenara atarak korkusuzca gündüzün bu gibi cayi ferah fezalarda gezer ve yaz geceleri kayıklara binip, hanende ve sazendelerde mehtabı görmeğe giderdi. Kış gecelerinde helva sohbetlerinde tatlı tatlı muhabbet eder oldular.." "Atabekân-ı saltanat bu halde dahi nizamı ve ıslahatı düzenleyip tamamlamaktan geri kalmadılar. Zorluklardan ürkmeyip, korkuya düşmediler. Lâkin nizamı cedidisini kendine çekip mal biriktirmeyi vesile edip, bir taraftan kendilerinin liva ekleri ve yakınlarını çoğaltıp, servet ve zenginlik kazandılar. Ancak, büyük israflara ve gösterişe düşdü-[er. Hattâ İbrahim Kethüdada bir gün birisine bir at verip: •'Tavlada altmış atım kaldı. Bundan sonra babam mezardan çıksa ve bir at istese vermem dediği ve ayda mutfağına elli-bin kuruş yetmediği ve sırkâtibi ile valide kethüdasının serveti ise, her türlü tahminin dışındaydı. Tarihi Asımda da, yazılıdır ki; "o vaktin 50bin kuruşu, bu dönemin hesabıyla 340 bin kuruş sağ akça demektir. Bu kadar mutfak masrafı yapabilmek doğrusu büyük sefahattir. Ne çare ki nizamı cedid taraftan olanların çoğu, saltanat sahibinin aleyhine döndü. Paraların bozuk ayarı ve yeni vergilerin konmasından dola\ı, erzak ve eşya fiatları çok yükseldi. Bir taraftan gösteriş ve sefahatin artışı, herkesin

masrafının artmasına sebebiyet verdi. Çünkü; birbirleriyle yarışır oldular, bu yüzden de sıkıntıya duçar oldular. Ahalinin içine düşmüş olduğu sıkıntı vekillere anlatıldıysa da, bunlar dinlediklerini pek ehemmiyeti hâiz görmediler. Kimisi de: "Tamamı halkı işgalle bundan güzel vesile olmaz, iaşeleri gailesine düşenler, devlet işlerine karışmasınlar." Diyorlar, kimi de: "Bu belde zenginler belde-sidir. Buraya; fukara kısmı yakışmaz ve devlet malının arkasında müflis güruhu sığışmaz." Şeklinde cevap verirlerdi. Taşralarda yeni vergiler ve gümrük rüsumları konmuş olduğundan, ahali zaten ağırlık altında iken bunlara tabiiki şikayetçi oldu. Ne varki; bu şikayetlerin bir faydası görülmüyordu. Çünkü; Nizam-ı cedide bağlı şikayetler asla kaale alınmazdı. Kaldıki, vükelâdan her biri, padişah yakınlarından birine merbut olup, hepsi de birbirleriyle iltisaklı yâni bir şebeke gibiidiler. İçeriyi ve dışarıyı kuşatıp istilâ etmiş olduklarından onların kulağına uğramadıkça ve haberleri olmadıkça padişahın kendisine bir şey ulaştırmak asla kabil olamazdı.

Onların reyleri ve iştirakleri olmadıkça her hangi bir işin netice vermesi asla beklenmemeliydi. Sadrazamlar bile bu iki gurup devleti sarmış bulunan kimselerden dilgir olup, azil edilecek korkusunu duyar, sadaretin bir kuru unvan olduğu inancıyla iktifa ederek, içinden de bu saltanatın sözde koruyucularından aynen ahafi gibi kinlenerek nefret ederdi. Bunun yüzünden Sultan 3. Selim hânda bu aleme dair başka yerlerden haber alamadığından gerçek malumat için icab et-tikçede bu yakınlarından İstifade etmek isterdi. Onlarda, geçmiş zamana atıf yaparak icab ettikçe ahalinin üzerinde bazı tekliflerini ileri sürüp, yakın dönemde nizamı cedid maddesi tamamlanıp da, devlete kuvvet gelerek, ahalide rahata erer şeklinde güzel sonlara gidileceğini beyan ederlerdi. Padişahın mizacı; pek büyük nezaketi taşıdığından, az şey bile onu çok üzdüğünden, diğer taraftanda valide sultan hazretleri işleri yapmaya padişahın iktidarı yeterli olmasın diye zor hususlar ortaya çıktığında, bütün vekiller işe bir şekil verilip-de, padişah tarafına izah edilerek, onun zihninin işgal edilmemesi, gerek sadrazamlara, gerekse.diğerlerine tenbih ve tavsiye ederdi. İşler ise, günden güne sarpa sarmaktaydı. Halk hakkında, ilk önce düşmanlıkları artmakta, sonu endişe verecek olan tarafa dahi sonu kârlı bitsin derdik: Şah vakıf gerekdir ahvale Vükelâya kalırsa vah hale Beyitini tekrar etmekteydik. Bu levha 3. Selim'in hükümeti nehalde bırakmış olduğunu pek güzel anlatır. Hakikaten 1. Abdülhamid gibi, harp içinde değildiyse de, ondan daha beter olan anarşi her tarafa yayılmıştı. Öte taraftan bu devirde nasıl ciddi bir fikir İslah edilebilirdik!, 3. Sultan Mustafa'nın Sultan 3. Selim'in rahm-i madere düştüğünü hesab ederek yaptığı zayiçe üzerine hekimbaşının saatin milini çevirerek uygun vakte getirdiği dakikada doğmasından dolayı, cihangir olacağı kulağına fısıldanmış ve buna bağlı olarak, nizam-i cedid harekâtına dönem vermiş olduğu tarihlerimizde yazılıdır. İstanbulda, Anadoluda meydana getirdiği topçu, humbaracı, lağımcı, piyade ve süvari askeri için, Cevdet paşa merhum: "O dönemlerde devletin hali, sifah kullanmadığı halde, güzel silahlarla odasını süsleyen nâzik çelebilerin haline benzerdi." Diyorki, Osmanlı hükümetinin avrupada olan inkilapdan,

kendince elde ettiği, fayda veya tesir eden hislerin sonucudur fakat İstanbul'da bu tarihte de, frenk taklitçiliği piyasa bulduğu, yâni cennetmekân'ın avrupada ilmi ilerlemenin ve sanayiin, ilerlemekte olan medeniyesine tam bir eğilim sahibi olduğu hakkında gıyabında isnad olunan özel gayeden bambaşka rağbeti bulunduğu muhakkaktır. Hattâ Paşa merhum diyorki: "ve bir de nİzamat-ı cedide münasebetiylede avrupadan öğretmen ve mühendis getirtilmesi icab edip, böylece askerlerin avrupa usûlü tâlimedair emir verildiği halde 3. SelİM'de zaten bu tarza alaka duymuş olduğundan, İstanbul'da medeniyetin levazımından olan birçok avrupavâri hususlar, nice alafrangaya bağlı işlerde ortayaçıktı. Adetlerin ve usullerin değişmesi zaten insana güç gelip, saltanat koruyucuları ve iieri gelen memurlarda haddi aşarak büsbütün alafrangalığa kapıldılar. Ve de; lüzumlu, lüzumsuz herhususta avrupa usullerine uyan davranışlara daldılar. Bu aşırı davranışlardan ür-küpde böyle yapanları tekfire başladılar. Böylece de ifrat, tefriti davet kaidesince büsbütünde tefrit yâni eksi aşırılık yolunu tuttular. "El hikmete zaletelmü'min ehazeha İnnema ve cedeha" mazmununu inkâr*edercesine ve bir takım güzel davranışlardan dahi sırf alafrangadır diyerek taassub yolunun taa ucuna kadar gittiler. İşte bu sırada İstanbul'da, küfre ve zındıklığa giden düşünce neşvünema buldu. Şöyleki:
"Sultan 3. Selim hazretleri cihangirane sevdası taşıdığından yakınlanda ona uyarak birinin yerine geçme manzumesinden ve kimi cifir hesabını Şeyhi Ekber'den kimisi de, ehli keşif ve kerâmetie mânaiar nakil ederek devletin toparlayıcısı olduğunu huzuru hümayunda söylerlerdi. Kabakçı vakası ve Alemdar Paşa eliyle, Sultan 2. Mahmud'a intikal eden devlet işleri, böyle bir ruh hali içinde idare edilmişti. Bu hu-susiarda en dikkat çekici vaziyetin avrupa düşüncesi ve eserleri bu döneme kadar büyük Çin Şeddi ile kuşatılmış bir heyet gibi durum gösteren payitahtın, bilhassa Fransız tesiri altına girmesinin arzu edilircesine açık bırakılmış olmasıdır. Gayet tabiidirki, bir zamanlar padişahın yanında pek makbul bir mevki sahibi oian Fransız sefiri Sebastiyani'ninde, Napol-yon Bonapart ve 3. SelİM'in haberleşmelerinin tesirleri de, unutulmamalıdır. Avrupayi sarsan komiteci fikirlerin kökten uyanışını temine yarayan inkilab olayının, Osmanlı sosyal hayatında mevcud olan korunma şeddini aşmağa çalışan büyük dalgalar sayıldığı, geçen zamandan daha büyük bir tarihi şahid bulunamaz. İnsanın yaradılış bakımından adalet arayıcı bir varlık olduğu nazara alındığında bağlanmış olduğu esaret zincirlerinin her bir halkasını gerek uykuda gerekse müteyakkız olduğu halde zamanın kemirmek istidadı taşıdığını başka sosyal bir hayatın hürriyeti istirdat ve eşitlik mev-zuundada ortaya koydukları hadiseierdeki tarafı bu benzetme isbat eder. .

Osmanlı Devletinin Vazıyetini Düzeltme Teşebbüsleri

(Osmanlı devletinde küçük devletlere bölünme- 3. Se-lim'İn tahtı terki ve ahali-Osmanlı devletinin çöküşünün ev-veli-Aîerndar Paşanın Kuvveti ve nazarı ile sened-i ittifak ve bunun menfî durumu-Fatih Camiinde Şûrâ-i Ümmet veya

Mec!is-i umumî toplantısı-Sultan Mahmud'un Millete müracaatı vede bu hususstaki hattıhümayunun bir bölümü-İç ihtilal ve karışılıkların çeşitlerine İki amil:

îstibdad fikriyle sosyal hayatımızdaki gayrimuntazam maneviyat. Tarihimizi derin bir tetkik süzgecinden geçirdiğimiz takdirde, ortaya bütün ağırlığıyla çıkacak olan hususların basındaki maddenin çöküş dönemine girmiş bulunan Osmanlı devletinde tahta çıkışlarda olsun, meselelerin vahamet gösterdiği sıralarda olsun "devletin ahvalinde İslahat" şeklinde sözlerin bizzat padişahın dudaklarından dökülmesi adetten olmuştu. Moda olarak da nitelendirilebilecek olan bu ifade, devlet idaresinin tersliği hususlarından pek şikayetçi ahalinin indinde büyük ümidler belirmesine yol açardı. Ahali mezkûr ifadeyi, devletin düzeltilen idaresinin kendi bozulan düzeninı-de iyiye götüreceği şeklinde telakki ederdi. Halbuki milletin durumu iyileştirilmedİkçe, devletin düzeltilmesi nasıl mümkün olabilirki? Devlet ve milletin varlığından meydana gelen muazzam heyet, birbirlerini meydana getiren siyasi şekilden başka bir şey değildirki. 3. Seiim; devlet nizamını daha evve! başlamış bulunan istikamette güzel tedbirler yetersizliği sebebiyle yürütememiş, ülke onun tahttan ayrıiışıyla birlikte bir anarşi girdabına varmişidi.

Sultan 2. Mahmud tahta çıktığı vakit karşısında olan kimselerin bazıları şunlardı: Rumeli taraflarında; Sirozlu İsmail, Anadolu da, ayan ül ayan lakabıyla iftihar eden Bozok mutasarrıfı Cebbarzâde Süleyman beylerle, Saruhan mutasarrıfı Kara Osmanoğlu Ömer ağa'yı, Bilecik ve civarında Kalyoncu Mustafa adlı şahıs ve bunlardan başka bir takım ayan ve sülalelerin adeta, birer küçük beylik, hâttâ müstakil devletçikler halinde olduklarını gözlemişti. Bu tablonun sebebide. devleti Osmaniye'nin adalet dağıtışında ve idare tarzında içi-ne düştüğü ve uzun zamanalan rehavet ve ataletinin neticesindendi.

3. Selim; üzerine almış olduğu devlet idaresini Abdülha-rnid-i evvelin kendisine yadigâr ettiği devirden daha karışik ve şımarık bir hâie gelmiş ahaliyle birlikte dağınık bir manzarayı 4. Mustafa'ya bırakmış oluyordu. Bu vaziyet ise, Osmanlı devletinin şeklen çökme dönemine girmiş olması demekti. Bereket versin; Sultan 2. Mahmud, yukarıda adlarını saydığımız müstakil devletçikler yolunda yürüyenlerle kendisine, padişahlık, şahsınada vezaretiuzmayı alan Alemdar Mustafa Paşa tesirini, pek fazlasıyla hesapladığından ağırlık Alemdar'dan yana gözüktü. Bu vaziyet karşısında her iki tarafı da kısa zamanda ortadan kaldırma suretiyle, lâzım gelen mutlakiyet idaresini temini mümküne, muvvaffak olacağını idrak etti. Tesbitini, bu işin halline kadar, ülkenin üç farklı gücün idaresinde olacağı istikametinde yaptı. Ne varki bu üçlünün yalnız başına bir fayda-imillet teşkil etmesi muhaldi. Çünkü üçünün de halet~i ruhiyesi ve elde ettikleri zihniyet ve irfanın derecesi hiç bir delile lüzum göstermeyecek kadar, malum ve bellidir. Bunların birincisini teşkil eden Sultan 2. Mahmudjzamanın terakkisinden medeniye-i ilmiyeden nasib sahibi idiyse de, hükümdarlığının vazifeleri ve selahiyetleri hakkından bilgi ve tahsil sahibi olmadığı gibi, diğer ikisi ise, eşkiyalıktan azıpta, türeyen paşa, bey ve ağadan ibaret kimselerdi.

Dolaysıyla bunların arasında her yönüyle fazileti, İdareye uygun olan İslahat fikri, boğazlanacak zayıf bir kurbandan başka bir şey olamayacaktı.
Sened-i İttifak'ın yapılması ve mühürlenmesi, Osmanlıyı sarmakta olan ellerin nerelere kadar uzandığını, mutlakiyet idaresini bir kere daha esasından ne tarz da zayıflatmış oidu-ğunun hikayesini aşağıda tafsilatlı olarak sunalım: "Maksad, hanedanve ayan denilen cabbarların itaat altına alınması idi. Büyükçe bir kuvvetin sahibi olduğu herkes tarafından görülüp ve kabuîedilen Alemdar Mustafa'nın İstanbul'da meşve-ret-i amme yapmak için kendi tarafından Cebbarzâde'ye> Kara Osmanoğluna, Sirozlu İsmail bey'e, Çerman mutasarrıfına, Kalyoncu Mustafa'ya hatta da Şile ayanı Ahmed gibi, diqer ayan ve ağa'lara birer davet mektubu gönderdi. Sadrazamın gönderdiği bu davetname netice verdi. Beğenmediğimiz Kalyoncu Mustafa, beşbin askerle gelerek Çırpıcı çayırına indi. Cebbarzâde ile Kara Osmanzâde hemen hareket ettiler. Sirozi İsmail bey'de onikibin askerle gelerek Davutpa-şa'da mevkii tuttu. Tarihlerin bize naklettiğine göre; bu müte-aallibenîn davete uyarak gelmeleri, padişaha değil, Alemdar Mustafa Paşa'nın sözü karşısında gösterdikleri itimat! sergiliyordu. Devlet adamlarının; böyle bir meşveret-i amme meclisi gerçekleştirmeleri maksadına gelince <avamil-İ devlet-1 âliyenin her tarafda bilâmâni ve mezahim-i nafiz oiması>yâ-ni, hukuİ.-u mukaddese-i padişah-i'nin her tarafça tanınması idi. Şu halde ayan ve mütegallibenin, kendi nüfuzlarında vazgeçmelerini temin gerekmekteydi. Meşveret encümeninde Aiemdar paşa, yapağı konuşmada: <Bizim aslımız ocaklıdır. Yeniçeri hakkında tutumumuz ortadadır. Şehid padişahımız, (3. Selim/yeniçeri ocaklısına meramını aniatamayıp, onlardan rağbetini kaldırdı. Tai'mii asker düzenlemesine himmet buyurdu. Bu davranışı bizin-, menfurumuz (dikkat!) olduğundan padişah-ı şehidin arzulanna iştirak hususunda kusurumuzun da pek açık olduğu m&iumdur. > Dedikten sonrada vezarete yükseldikten ve seraskerlik vazifesini yüklenip, savaşlarda düşman askerini talim ve disiplin içinde bulmasından dolayıda buna karşılık bize ait askerin bozulduğuna şa-hidliğini buna bağlı olmak üzere şehid padişaha hak verdiğini ifade etti. Şimdi devletin başında bulunan, padişah 2. Mahmud'un, bu ilimlere vukufu olup, rüşdünü ispat etmiş, gayretli, cesur ve ülkeyi düşman tasallutu karşısmda da, korumaya öncelik veren bir kimse olduğunu be/ana ilaveten, memleketin korunmasının bütün devlet hizmetkârlarının ve bey, ağa gibi zevatında birlik ve beraberliği sayesinde imkân dahiline girdiğini, isabetle naklettikten sonra müzakere neticesinde: <Her hâl ve durumda padişahın emri heryerde yerine getirilecek, ancak devlet adına asker toplanacak, şayed buna muhalefete geçen olursa hizaya getirilmesi hususunda da. bütün ayan ve hanedanlar davacı olmak, ancak onlardan birisini şartlardan biri hakkında, aykırı şart ittifakı yapılmadıkça üstüne gidilmemesi>hususlarına inhisar etti. Bu vaziyet karşısında "senedi ittifak" adı verilen bir yazı kaleme alınıp, imzalanarak mühürlendi. Bu kararlarla yapılan müşavere meclisi de sonaerdi. Sened-i ittifak, yedi maddeden ibaret idi. Başlangıç maddesi, saltanatın kuvvetinin ve devlet tesirinin içde ve dış âlemde, esas olarak alınması, padişahın nefsinin koruma

altında bulundurulması ile beraber, emir ve murad-ı padişahinin ittifak içinde muhafazasını, devlet askeri yazılması ikinci maddesi olup, bu hususda aykırı davranan hâin sayılarak, bütünlükle cezalandırılmasına gayret edileceğini, üçüncüsü ise, müslümanların beytülmali ve gelirlerini devletin güzelce, biriktirip muhafazasını, dördüncüsü olarak da, Osmanlı devletinin eskiden beri de riayet ettiği usu! ve nizam gereğincede, padişahın emir ve yasakları dahilde ve hariçde bütün erkânı devlete, vekâleti mutlaka makamından çıktığı makamı sadaretten gelen müracaatı amir, kanunlara aykırı irtikâb ve rüşvete gerek taşraya, gerekse iç işlere dair acil zararı olacak davranış ile mekruhlara karşı tamamının davacı olacağını yazıyordu. Beşinci olarak, ittifak senedine dahil olan ayan ve hanedanı ve devlet adamlarını birbirlerinin şahıslarına ve hanedanlarına kefil olmaları, altıncısı ise, istanbul'daki ocaklardan vesairelerden bir fitne çıktığı takdirde, soru sormadan bütün hanedanların İstanbul'a gelerek iş de rolü bulunanların ve ocağında rolü varsa lağvı ve idamı ile birlikte başşehrin asayişini temin, yedincisi de, fakir halk ve reaya'nın korunması olduğuna göre, hanedanların eli ile idare olunmakta bulunan kazalarında asayişine, bunlara yapılacak tekellüflerde, hududu itidale riayet gösterilerek, vükelâ Üe kendileri arasında alınacak kararlar icabınca hareket, her hanedan birbirinden durumlarına nezaret etmeye, şeriata mugayir, emirlere aykırı olarak zülüm taarruzlarında bulunanlar olursa, hemen devleti âliye'ye haber verilerek hep beraber engellemeğe hazır olunmasını yazmaktadır. Sened-i ittifak, Alemdar Mustafa Paşa, şeyhülislâm, kaptan-ı derya, kadı efendiler, nâkibüleşraf, İstanbul kadı'sı, sadaret kethüdası, yeniçeri ağası, defterdar, reisülküttab, saray kethüdası, deniz isleri nezareti, divan başçavuşu, ruznamçe-i evvel ile Cebbarzâde Süleyman, Sirozi İsmail, Kara Osmanzâde Ömer, muhasebe-İ evvel, sipahiler ağası, beylikçi ve amedi divanı, Çerman livasımutasarrıfı taraflarınca yeminler edilerek imzalanmıştı. Görülüyorki; hükümet işlerinin yapılması kayıt ve şartlar altına alınmış. Devlet, kendi tebasından bazı türedi kimseler ileyönetim hususunda bir akit yapmaya muvafakat etmiş. Böylece de bir zilleti seçmeye mecbur kalmış. Bu çaresiz seçimlerin neticesinden olarak düşünülebilir ki; 2. Mahmud'un; Rusya himayesine girmesine müncer kılan Mısır meselesi, sened-i ittifak olayından, azıp gelmiş bir eğilim-i tabii olduğu hükmüne varılabilir. Yapılan sened-i ittifakın sonu, Alemdar Mustafa paşa'nın öldürülmesi, ayanların istiklâli meselelerinin de ele alınmasını getirdi. 1225/1810 tarihinde, Rus komutanı general Kameneski'nin "ya Rusyanın talebleri-ne razı gelirsiniz, ya da İstanbul civarına kadar gelir bu taleb-leri yerine getirtiririm" mânasına gelebilen mektup üzerine, 2. Mahmud'un Fâtih Camiinde yaptırmış olduğu meşveret mecliside. mutlakıyet idaresi sahibi padişahın millete ilticasından başka bir ad verilemez.

Toplanması temin olunan meclise, 2. Mahmud tarafından ulaştırılan hatt-ı hümayunda, Rusların Osmanlı topraklarını e!e geçirebilmek için sergilediği azmi, büyük çabayı da hikaye ettikten sonra, milletin istişare hakkına riayet ve alacağı karan başıüstüne koyma anlayışı içinde diyorki: "..Hülasa-i kelâm, ümmeti merhume-i muvahhidin, cihad ile imdada ve ululemre inkıyad ileme'mur

olub, seİli seyf-i nebevi ile harekât-ı hümayunum mutazammındır. Cilema-i islâm ve yed-i ocağım, rical-i devletim Fatih Sultan Mehmed hân gazi hz. lerinin camii şerifinde akd-i meclis-İ meşveret ve nifak-ı âmiz harekâtdan ari olarak, hasbetenlillah-i teâla, müzakereye <elmüşteşar-i mute'men> medlülünca, cümlenizi iş bilüp müşavereye me'mur eyledim. Başbaşa verilip her tarafı mülahaza olunsun ve mühümmat-ı seferiyeden olan hıyam ve cebehane ve devvab cümlenin mevkuf-u aleyhi olan, akça ve zahairive askeri hususları mütalaa olunup, iktizası huzur-u hilafet-i meabıma arz olunsun. Herkes hatırına hutur eden umur-u hayriyeyi söylesin. Sonra şöyle lâzım idi diyecek kalmasın. Hayır tarafını ketmeyenler zamanımda medhul kalmaz ve tekdir olunmaz. Cümlenin tasvib eyledikleri nezd-i mülükânemizde dahi tasvib olunur.."
Zamanı idarenin günahlarını büyüterek, harici ve dahili kavgaların gittikçe çoğalmasını temin eden olayların meydana gelmesinden geri durmayacağı cihetle Sultan 2. Mahmud biraz sonra senedi ittifakta imzası bulunmayan nice derebeyleri, ayanın kıyamı karşısında kaldı. Arnavutlukta Tepedelen-li Ali paşa, Suriye'de Genç Yusuf paşa, Mısır'da Kavaali Mehmed Ali paşa, Babantaraflarında Abdurrahman paşa, üç kıta üzerindeki hakimiyetini dört taraftan sarsıyorlardı. Sultan Mahmud'da yeniçerinin varlığından uğrayacağı zararları kendine ait tecrübelerle anlama işinde bilhassa, 3. Selim'in nizamını tatbik etmeye eğilimi görünmüşse de, sekban askeri teşkilatı gibi nakis ve yeniçeriliği azdırıcı bir teşebbüsden ileri gidememişti. Osmanlı Tarihi adlı eserimde 1225/1810 yıllarına ait bir ifademizde demişdik ki: "İki âmil vardır ki, mensubu olduğumuz içtimai çevreninde mevcut hâle gelmesinde kurunu vusta yâni, orta çağ düşüncesi, harp arayışına göre; yükseltmiş, büyütmüş, küçültmüş, cahil, menkub ve-mağlub bıraktığı görülmüştür. Bunların biri, istibdad fikridir. Padişah, bendegân, mukarribin, nedima, nisvan, rical ve ulema, diğeri milletin maneviyatındaki gayrı muntazamlık; cahillik, taassubat, her istibdada karşı duyulan zorbalık, şaka-vet ve istiklâle ait his, derebeyliği saikleri idi. Bu iki eski can düşmanı eski bir terbiyenin eski bir müessirin, padişah ve kul adlarına koyduğu rabıta ile, yekdiğerini kaldırıp kendine çekiyor. Padişah, bütün ülkeye malı, insanlara kulu gibi bakıyor, milletse, bütün ülkenin padişahın aidiyetine, kendi ab-diyyetine kail olmak ile birlikte, en kaba insaniyetin bile kabaracağı, tahakkümsü halinden usanarak, arada sırada kendisi de mütehakkim olmak istiyor, kanun koyucu bu kaldırma veya cezbetme değişikliliğinde, bir hazırlama mekanizması gibi duruyor, bir cünbüş içinde, idam, sürgün, müsadere, azil, tehdid, af, lütuf, terfi yapıldığı gibi, günlerce,- aylarca, sabr-u teenni, bila havf yâni korkusuzca ince entrikalar hazırlanması, fırsat aramak, nifak çıkarmak, dincede mukaddes olan kaide ve şartlarından menfaat temini aramak, dinin hükümlerinin salime ve selimesini, taarruza kıyam aleti seçmek, Örf adet, teamül gibi o cemiyete mahsus yeniliklerin, aleyhine saldırmak, karanlıkta alınan bir terbiye ile üç kıtaya yayılan çeşitli kavim ve miraçlardan meydana gelen bir ne-yetide, kendi idrâkine göre ayırıp çevirmek istemek, bilhassa harb tali'inin kendi tali'ini kutlu ve bahtsız bilerek nefsini, bütün milletin üstünde

bilmek, bütün bu şeylere tahammül ettirmeği hakimiyet usulü ve padişahlık tanımak, tanıtacak vasıtalar kullanmak icad etmek, velhasıl bütün bu yıldırımların te'siri, nüfuzu, kuvveti, yardımı ile aşağılı, yukarılı değişikliklere maruz idare şeklini düzeltmeğe uğraşmak ve bununla beraber dıştan gelecek ihtiras dalgalarına ve ecnebilerin istir-kabina karşı, savunmada bulunma ümidinde olunuyordu. İşte bu bilemeyîş devam ettikçe, Osmanlılık kuzey, doğu, güney ve batı hududiarından ağır ağır çekilen, koyulaşan ve zaman geçtikçe merkeze doğru'toplanan bir mayi gibi her işten elinide ayağını da çeken oluyordu. Siyasetin iki yüzlü oluşu, menfaat takibi olduğundandır. Bütün avrupa bizi zayıf görüyor. Yine zayıf gördürmeye çalışıyordu. Miİİet'te irfan ve ka-biliyet-i ilmiye kalmamıştı. Rusya ile ona bağlı olanlar, Avusturya, İngiltere, Fransa, hattâ hem din vehemhal olduğu halde iran, böyle büyük bir hükümeti kesin kes sarsan tertible-rin ve darbe-i hükümetin seyircisi değil, oyuncusu oynatıcısı olmuşlardı. Ruslar; Sırbiye ile Mora'da hileli, sihir değneklerine taktıkları istiklâl şeklini; perde de gezdirmeğe hacet görmüyorlar, kavmiyet poltikası kendi politikalarına aykırı olsa-dahi bizimsahalarda Bulgarlara, Ulahlara. Rum unsurlara gösteriyordu. Biz bunlara isyan diyorduk. Hayır değil; başşehirden uzakça bir yerlerde kopub da, daha sonrada cümle kapısından girecek emaret-i ihtilâl ve devlet içinde büyük bir çöküş alametidir. Padişahda;yer yer, kıt'a kıt'a, kavim kavim hor görülüyordu, tşte fransa ihtilâlinden vaka-i hayriye'ye kadar devam edenotuzsekiz sene zarfında Osmanlı hükümeti daha da gerilemek ve kokuşmaya pek çok yaklaşmaktan gayri bir hareket gösterememiştir ve Mora meselesi doiay-sıyla da meydana gelen devletler müdehalesi karıştırıcı ve şaşırtıcıbir parmaktı! Bu parmakda, henüz boğazımız üzerinde dolaşmaktadır. Yeniçeriliğin kaldırılışına kadar geçenza-man içindeki kanunsuzluk ve anarşinin şekli-Rus talebleride yavaş yavaş Osmanlı haritası üzerinde beliriyor.

Mapolyon: Moskova, Brezinadan sonra- Sultan 2. Mah-mud'un çevresi-Padişah iki kutup arasında: Enderun ve Birun, Halet efendi devri-Sened-i İttifak hazırlayıcılarından Ra-miz Paşanın idamı-Devlet; İslahı, sürgün ve idam fiillerinde, tedhiş politikasında arıyor-Viyana kongresi, milliyet politikası, mütegallibenin yok edilme siyaseti, Sultan 2. Mahmud Halet efendi nin manevi tesirinde mağlup kalıyor, vükelâ-i devlet, ülke coğrafyasını bilmiyorlar-Ata, arabaya izinsiz bi-nilemiyor-Yobaz ihtilâli, şeyhülislâm olmak için bir kaç beyaz kılkâfi-Yangınlara karşı, efradın kanun kesİlmesi-Devlet, cumhuriyet hayatını yaşayan cemiyetlerden korkuyor-Erme-nilerin patırdısı-Devletteki zayıflamaya dair hal ve durum-Rum patriği ve metropolidi'nin idamları-Benderli Ali paşa'nın idamı-Halk sadnazama uyuyor, İstanbulda reaya katli, cerhi, takım takım yağmacıların çıkışı, Halet efendinin;idam olunarak katli nazariyesi-Sübyan çocukların öğretimi hakkında ferman. Sultan 2. Mahmud'un tahta geçişini gösteren 1223/1807 senesi sonrasında yeniçerinin kaldırılması diğer bir ismi vaka-i hayrİye'ye kadar geçen 18 sene zarfında, yâni 1241/1826 tarihine ulaşan zaman diliminde de, gerek istanbul'da gerekse taşra'dahusule gelen karışıklık ve

ihtilâller yanında birde, dikkat çekici olması gereken bir çeşit vardı kî, bunların tamamı kanunsuzluklardan ve anarşiden çıkmasıydı. Yine her biri ayrı tarz mutlakiyet düşüncesi ve fikriyatına ait ruhiyatı, idareye yerleştirmeye bunların fesatlarına delalet etmekteydi.

Alemdar Mustafa Paşanın Yok Edilmesinde Saray Entrikası

Zat-ı devlete emniyet caiz değildir. Şeklindeki eskiden beri devam eden hükümün teyid ettiği gibi saltanatın üzerinde de, yer yer görülen çözülmeler ortadaydı. Padişah, zalimler ve mütegallibe ile boşyere uğraşmaktaydı. Kanun ve adaletin kurulamadığı yerlerde, zulümler ve tagallübler, hükümdarca yapılır. Senelerden beri, Ruslarla devam eden harb, içte kötülüklerin menbaı, ayrıca sermaye genişliyordu.
Ruslar; 1224/1809 yıllarında Anadolu'dan Çerkeş, Abaza, Gürcü topraklarını, Rumeli'den de, Besarabya topraklanyla, Eflâk ve Buğdan'ı istiyordu ve ayrıcada Sırpların bağımsızlığını taleb ediyordu. 1227/1812 senesinde ruslarla yaptığımız sulh antlaşmasından sonra, fransa imparatoru Napolyon, Moskovada ateşler içinde tükenmiş, Berezena felâket-i meşhuruna uğramıştı. Böylece avrupa siyaset anlayışıda yeni bir döneme girmek üzere hazırlıklara başlamıştı. Halet efendi belâsı ise, başşehir ve taşrada uzanıp gidiyordu. Bu esnada Sultan Mahmud'un çevresini; kimlerin teşkil ettiğini öğrenmek için tarih sahifelerinden, aşağıya aldığımız bölümü okuyalım. "Sultan 2. Mahmud şehzadeliği esnasında merhum 3. Selim hazretleri ile beraber kafes arkasında yaşarlarken, aralarındaki sohbetlerde ve bunun neticesinde genç şehzade, Selim'den almış olduğu dersleri pek güzel telakki etmişti. Kafesinden çıktığında bir şahin gibi tahtı saltanata sahib olmuş, böylece mütegallibe ve yeniçerinin kaldırılmasını tasar-lamakdaydı.
1227/1812 yılı içinde, kafasında taşıdığı tasarıyı, Halet efendiye açtı. Bundan maksadı; Halet'den, halisane hizmet bekleyebileceğini ummasıydı. Halet efendi, taşradaki müte-gallibeyle alakalı hususlarda pekâla hatta birazda ifrata kaçarak şiddet gösterirken, münafıkane ve hiylekârane bir tarzda yeniçeri hakkındaki terbiye etme düşüncesini, birer bahane bularak, özürler serdederek, erteliyor böylece padişahı aldatıyordu. Halet efendi taşradaki memurları soyup soğana çeviriyor, bunlardan elde ettiği servetin bir bölümünü yeniçerinin ele gelir adamlarına üleştiriyordu. Zamanın ihtiyacına bakarsan devleti âliyenin "eni usûl ile işe yarayacak asker tedariki, mutlaka şarttı. Enderun adamlarının ileri gelenlerinden olan padişah siîahdarı Ali bey gibi bazıları da eski usûl adetleri beğenmeyip, yeniçeri ocağının kaldırılması hususunda rey sahibi padişaha hak verirlerken de, Başçukadar Seyid ömer ağa ile Berberbaşı Ali ağa gibi bazıları da enderunu hümayunca tercih edilen usûl, eskisi gibi değiştirilmeden gö-türülmesi, askeri sınıflarda yapılacak değişikliklerin enderun-u hümayuna bulaşacağı kaygusuyla bundan kaçınıyorlar, Halet efendinin düşünce tarzını desteklemekteydi. Bilhassa bunların içinde bulunan Ömer ağa kaidelere pek

düşkün olduğundan, bu davranışları padişahı pek sıkardı ancak, çok sadık ve ihlas sahibi kimse olduğundan, padişah kendisine büyük saygı ve riayet gösterdiği için her doğru bildiğini söyler vazifesini yapardı.
Sultan 2. Mahmud; birûn yâni dışarıda yeniçerilerin tazyi-ğine enderunda yâni sarayın içinde bir takım eski teşrifata ait resmi usûle ait baskılar altında sıkılmıştı. Kendisi manevi bir kafesin mahkumu olduğu düşüncesiyle, yeniçerilerin bu hususta-ki baskılarını kırarak, bentlerini yıkarak onları ortadan kaldırmak, yeni usûlleri uygulayarak devletini düşmüş olduğu perişan vaziyetten kurtarma çaresini aramaktaydı buna yardımcı olması muhtemel kimselerin ağızlarını aramaktan, geri durmazdı. Ne çareki Halet efendi, çalınacak her kapıyı bu bahisler için kapatmış olduğundan kimse gerçek görüşünü ortaya seremiyordu. Halet efendi, perde arkasın-dan yürüttüğü engel olma hareketi içinde, padişahın kulağına, kendisiyle aynı düşüncede olduğunu söyleyecek zevatı, birer desise ile bir ucu ahirete, bir ucu da taşraya uzanan yolculuklara çıkarırdı. Buna karşılık pek maharet gerektiren makamlara devamlı olarak, ehil olmayan kimseleri geçiriyordu. Böylece ehil olmayan kimseler, mühim işleri idareden aciz kalırlardı. Bu aciziyetleri de, kendilerinin Halet Efendiye müracaat etmelerine mecbur kılardı. Bir aksiiik çıktığızaman üstesinden gelemeyen Halet efendi ise, bazı hediyelerieyen i-çeri reislerini memnun edip, bunlar vasıtasıyla müşkülâtı atlatıp, böylece de, varlığının bir kimya gibi devlete faydalı olduğunu, herkesin derdine deva bulduğunu adeta imâ ederdi. Yeniçerilerin ileri gelenleri, hep Halet efendinin adamları olmanın icabatından dolayı, bir takım nümayişler yaptırtır, sal-tanat-ı seniyye'yide tehdide tâbi tutarlar, bunu gerek dışarıda gerekse içeride de gerçekleştirirlerdi. "Yukarıya aldığımız satırlar, pek açık olarak ortaya seriyorki, Sultan 2. Mahmud, bir kafesden bir başka kafese girmek için uçmuş, kanatlarını Halet efendi ile enderun ileri gelenlerininin İnsafına teslim etmişti. Şu da unutulmamalı, bu yırtıcı kuş, kendinden başka bir başkasının baskısına tahammül edemezdi. Buna bağlı olarak saltanatının çok büyük bir kısmı, vakaların çoğu, mü-tegallibenin üzerine ceza düzenlenmesi ile geçmiştir. Hicaz bölgesinin vehhabilerden temizlenmesinde, Gazi unvanını al-mış, Ruslarla yaptığı sulhden sonra, Rumelideki meseleleri bertaraf etmedeki başarısı, yine o sıralarda sened-i ittifakın-yazarı arasında olan geçmişte Rusya'ya firar etmiş bulunan Ramiz paşayı, İstanbul'a dönme isteğine müsaade verip, Ra-miz'inde daha Buğdan'a girer girmez kellesini alması, ceza düzenlemesi sözlerimize birer örnektir.
Bu devirde, bu mutiakiyet anlayışında görülen ıslahatın aranması, sürgün ve idam cezalan önderliğinde oiuyordu. Çünkü iş başında görünen Halet efendi vardı Napolyon'un yıktığı hükümetlerle avrupa siyasası dengesini yeniden kura-bilmek için yapılması kararlaştırılan ve tatbike geçilen Viyana kongresine Osmanlı devleti temsilcilerinin iştirak etmeyişlerini bizim tarihlerimiz şöyle anlatır: "Osmanlı devletinin; bu kongreye murahhas heyeti göndermeye hakkı bulunuyordu. Fakat pek fazla iç meselesi olması, bunların husule getirdigi müşkülatlar, dış meseleleri de gereği kadar takiplerden mahrumdu. Ayrıca 3.

Selim vakasında telef olan devlet adamlarının, boş kalan yerleri doldurulamamıştı. Hakikaten, devlet adamı denebilecek zevat yetiştirilememişti." Yukarıya aldığımız tarihi izahat; bir nevi tevil olmakia beraber, bizim avrupa devletleri arasına girmemize engel, hak kazandıracak hükümet şeklini gerçekleştirememizdir. Bu husus aslolan se-bebdir. Ayrıca biz bu tarihlerde, iç ihtilaller ve karışıklıklar içinde, her tarafından çıbanlar fışkıran bir şahsınta kendisini andırıyorduk. Avrupa siyasi dalgalanmalarına asla aldırmı-yorduk. Tarihi Cevdet, bizim bu lakayt davranışımızı ileri sürdüğü sırada, devlet memurlarının ileri gelenleri siyasete ait havadislere dair meraklarını, ecnebi lisanlara vâkıf bulunan Fenerli Rum beylerden öğrenerek giderirler vede malumat sahibi olurlardı. Diyor. Viyana kongresi Tarihi Cevdet c. 12, sh. 198'de şunları yazıyor: Viyana kongresine iştirakimizi bildiren Avusturya başvekili Prens Meternih'e, vermiş olduğumuz red cevabının izahı şöyleydi: "Babıâli ilk önce bu davet hakkında gereği kadar tetkiklerde bulunmamıştı. Murahhas gönderilmesini uygun görmemişti. Çünkü Osmanlı, avrupa devletlerinden bazılarıiie rabıta kurup antlaşmalar yapma usûlünü bir zamanlar ciddi bir görüş olarak kararlaştırmışken, avrupa siyasasının perişanlığını, tecrübe etmiş böylece bu ittifak usûlünden vazgeçip, esas görüşü olan, tarafsız anlayışa avdet etmiştik. Viyana kongresi; bu esnada hükümetler yıkıp deviriyordu. Bundan çıkarılacak bir netice varsa da, Osmanlı devletinin avrupa devletleri arasında yalnız kalmak gibi vahim bir duruma kendi kendini düşürmesini tesbittir. Bu vaziyet karşısında avrupa devletiyken, avrupa hukuku dairesi dışına düşmüştük. Bu bakımdan Viyana kongresi kararlarından olan, kavmiyet politikasını men edişinin de, bizimle alâkası yoktu. Mora isyanı esnasında, Rusya imparatoru 1. Aleksandr'ın teşebbüsleri ile, bizzat kendisinin kavmiyet politikasına hasımken, bu isyancı kavmiyetçilere gösterdiği yardımsever tavır hatırda tutulması gereken bir ihtardır. Mütegallibenin cezalandırılması siyaseti, her geçen gün şiddetlendi. Taşra'da vezir ve mirmiranlar, İstanbul'da yeniçeri ağası satır atmaktaydı. Biz de nice zamanlardan beri usûl ve ceza hukukundan ayrı durmak hükümetçe kaide olarak da seçilmişti. Tenkil vakalarında cezayı tertip memurların keyfine bırakılmıştı. Zulümler çoğalıyor, İstanbul ile taşranın arasında hâl ve durumlar değişiyordu. Yeniçeri ağası Seyid Meh-med ağa'nın Öldürülmesiyle kabul edilen neticesiyle ihtilâl vakası buna bağlı hallerdendir. 1230/1 814'den 1232/1817 yıllarına kadar olan vakalar hep bu tarzda anlatıldıktan sonra derebeylerden Karahisar Voyvodası İbrahimağanın idam edilmesini amir fermanın Konya valisine yollanacağı yerde, Bursa valisine gönderildiğini yazıyor ve diyorki, "Şu karışıklığa bakınız; babıâli bir adamın idamı için ferman yazıyor. Lâkin nerede ve ne halde bulunduğu ve hangi sancağa bağlı olduğundan habersizdir.
ülkenin coğrafyasını bilmeyen vükelâda ancak böyle karanlıkta hayalet taşlar. Nevar ki; hükümet yinede Halet efendinin kurmuş olduğu, ayan ve vücuh politikasını kırmaya devam ediyordu. Sürgün ve idam kararlarının fermanları yazılıyor. Sultan Mahmud; ülkenin İslahına büyük çaba sarfettiği hal de, İstanbul'da Halet Efendinin, mânevi tesirine mağlup oluyordu. Hakikaten bu

senelerin olaylarında, ülkenin ihtilal tehdidi ile korkutulmamış hiç bir yeri kalmamıştı. Ata, arabaya bile binmek eski kaideye bağlıydı. İzinli olmadıkça ve gayri müslim teba'dan olana bir şeye binmiş olmak yasaklandığı zamanda, devletin nasıl bir ıslahat anlayışı aradığının tahmini yapılamazdı. Bir eşkiyanın karşısına, başkaca bir eşkıya çıkarmaktan ibaret olan iç siyaset ise: "Bu gün ona ise, yarın bana" anlayışı içinde yapılan cezalandırma, iki taraf arasındaki mutabakat sonun da belirlendiğinden, devîetde küçük düşmekten başını alamıyordu.

İstanbul'da ise, devlet adamlarına aleyhte sözler sarfet-mek ve bunun en hafif cezası da sürgün belasına uğramaktı. "Yobaz İhtilâli" adıyla meşhur olmuş münferid bir vaka 1233/1818 senesinin istanbul sosyal hayatının, bir bölümünü ortaya koyar. "Padişahın yakın çevresinden bazılarına yakınlık hasıl eden ve makam-ı meşihata oturan Zeyneiabidin efendi, İlim yolu mensuplarını, esaslı bir İslahata tâbi tutmak düşüncesiyle tanınmış ulemadan kimini sürgüne, kimine azar ve tehditler yağdırırken, akrabalarını, kendine ülfeti olanları çok kısa zamanda yükseltir. Böylece de genel bir nefret dalgasını üzerine çeker. Bu sırada; ilim talebesi kıyafetinde dolaşan bir sürü serseriden ibaret olan yobazlardan çoğunu hapis ve sürgün, bir kaçımda İdam etmeye kalkışır. Buna karşılık; rûus imtihanında hatır gözeterek liyakat sahibi olmayan kimselere de rûus verdirdiği görülür. Bu vaziyet ta-lebeİ ulûm ile beraber Deli Emin efendi, Musannif efendi gibi büyük hocaların da tabiatına ters gelir. Böylece şeyhülislamın azli temenni olunmaya başladı. Tam bu esnada; Fâtih medresesi talebelerinden biri, Karamanlı bakkalın birinden iki mum ister. Ancak mum sıkıntısı yaşanmakta olduğundan hükümetçe, herkesin bir mum kullanması tenbihlenmiş, olduğundan bakkal bir mum verir. Çömez ise, iki mum talebinde İsrarlı olur. Aralarında kavga çıkar. Talebe, bakkalı düğmeğe başlar. Bu patırdıyı işiten kolluk, işe karışır. Birkaç yobaz daha iştirak eder. Yeniçeriler bunların hepsini tutup, hem ağa kapısına götürürler, hem de daha evvelce telakki ettikleri emirlere uyarak bir de adamakıllı döğerler.

Ertesi gün işi şeyhülislâmın takip ettiği, adamları idam ettirdiği hususunda bir dedikodu yayılmış. Medrese talebeleri artık takım takım toplanırlar. -Bu ne demek? Bir bakkala iki sille vuruldu diye ilim yolu talebelerine bu şekilde darb ve tahkir olurmu?

"Darb-ı zeyd amı'en" makulesi bir fil'i mazi için tal-ebe-i ulûmdan bir kaç kişiidam edilirmi? Bu şeyhülislamın bizler hakkındaki garaz ve nefsaniyetidir, fetva kapısına gidelim, idam edilmişlerin hak'lannı dava edelim. Diyerek, o geceyi atlatırlar. Ertesi gün camilerde derse çıkan hocaları engelleyip, rahle ve minderleri kaldırırlar. "İlim yolu talebelerinin namusu temizlenip ikmâl edilmedikçe talimül mütalliim risalesinin dahi okunması, caiz olamaz." diyerek derse girenleri de kendilerine uydurdular. Büyük bir cemiyet halinde fetva kapısına dayandılar. Şeyhülislâm divanhanesi yobazlarla dolar. Zeynelabidin efendi dışarı çıkamayacak hale gelir. Kethüdası biraz kendimi göstereyim der, ancak bir güzel dayak yediğinden kaçar. Şeyhülislâmın müşavirleri ve yakınları

birer köşeye saklanırlar. Şeyhülislâmla Fâtih camiinde şer'i mahkeme isteriz, maktullerin kanını isteriz diye bağırışırlar. Vakit öğleyi bulur. Musannif efendiyle Deli Emin Efendiyi çağırırlar. Onlarda; binbir naz ile. atlarına binip gelirler. Şeyhülislâm ile görüşüp ağızlarına geleni söylemekten çekinmezler. Sonunda sürgüne tâbi tutulanların serbest bırakılmasına karar verilir. Kalabalık da dağılır.

Ancak şeyhülislam ifta makamından alınır. Mekkizâde Asım efendide şeyhülislam olur Cevdet tarihinde bu yazıldıktan sonra bir deftere ilave olarak yazıyorki, şeyhülislâmlığın Halet efendi elinde bir kaç beyaz kıl kadar ehemmiyeti oldu-qunu doğruiar. Diyorki: "Sağlam olan bir kaynaktan dinlemi-şizdirki, Halet efendi, daha önceden Mekkizâde'nin meşihat makamına getirilmesini tasavvur etmişse de Mekkizâde pek genç olup, henüz sakalına daha kır bile düşmediğinden Halet efendi gizlice gönderdiği haberde, Mekkizâde'nin sakallarına bir kaç beyaz ki! düşürmesini istemiştir. Mekkizâde'de sakalına öd ağacı yakarak, bir iki kılı ağartmaya muvaffak olmuş, böylece de makamı meşihata oturabilmiştir." Şeyhülislâmlık makamının bu zamanlar da bile, gördüğü itibarsızlik-dan anlaşılıyorki, temiz şeri'atımız da şunun bunun elinde oyuncak vaziyetine gelmiş, zamanın iş görenlerinin umurunda değildi. 1233/1818 senesinde yedi ay içinde, yetmişüç adet yangın çıkmış ve İstanbul ahaliside uykudan mahrum kalarak evlerinde nöbet beklemeğe mecbur kalmışlardı. Halk arasında meydana gelen galeyanın bastırılması için Kanbur Süleyman isimli haşan bir serseriyi idam, Halet efendi'nin hasımlarından olan, Mektubçu Atâ efendi ile Beyiikçi Sâib efendi sürgüne gönderildiler. Fahişe yüzünden de bir bostan-cınının bir hamalı, bir humbaracının bir kürdü öldürmesi adli kaidelerin geçerli olmadığı bahanesi ile meydana gelen hamallarla, kürtlere selahiyeti verilmiş ve bir defasında, hamallar, diğerinde kürtler, katillerin mensub oldukları kişilere hücum etmişler, büyük kavgaca sebeb vermişlerdir. Böyle ve-kayi husule geliyordu.

Yeniçeri ortalarından; 25. ve 71. arasında semer devirme, yâni bir ortadan diğerine geçme davası büyüyerek, üçgün üçgece birbirleriyle savaştılar. Ermenilerin ilk patırdısı bu sıralarda meydana gelmiştir. 1233/1818 senesinde ortaya çıkan, ermeni katolikleri meselesinide hükümet ileri gelen bir kaç kişiyi sürmek suretiyle bastırmaya muvaffak olmuştu. Fakat ermeni patriği gizlice katolik olan ermeni rahiblerinin teşvikiyle, iki tarafı barıştırmak vede tel'if etmek hevesine düşmüşsede, 1235 senesi zilkadesinin 11. pazar /1820 senesi ağustosunun, 20. günü "sen bizi katolik edeceksin" kızgınlıkla söyledikleri sözlerle patrik'in üzerine hücum etmişler, patrik her ne kadar kaçabilmişse de, çıkan arbedeye koşan, kolluk zabitanı ve erlerinden bazıları yaralanmışlar ve Ermenilerin İleri gelenleri yakalandı ve de bunların dördü idam olundu. Bu hadiseden sonra tarih demektedirki: "Bir zamanlar bu tarz cumhuriyet yolunda giden, cemiyetler devlet idaresinin nazarı dikkatini pek çok çekerdi. Telaş ve endişelere düşerdi. Tepedelenli Ali Paşa harekâtıyla. Mora ve Sisam bi-lahire Girid ihtilâlleri için Rumlar arasında isyan eğilimi, Rum Etniki Eterya

cemiyetinin kurulması ve üstelik merkezini İstanbul'da teşkil etmesi, Eflâk ve Buğdan'da bir sürü karışıklıkların kendini göstermesinde yatan sebeblerde Osmanlı hü-kümet-i idaresi zafiyetide rol oynamaktaydı. Osmanlı başkenti hiç bir vasıtaya mâlik değilmiş gibi, etrafı ile haberleşme sağlayamıyordu ki, rum patriği Grigiryos'un Mora ihtilalcileri ile haberleştiği, nasılsa haber alınıyor, hristiyanların paskalya bayramında görevinden azledilip, patrikhane içinde asılmak suretiyle cezaya müstahak ediliyor, cesed asıldığı yerde üç gün durdurulduktan sonra denize atılıyordu. Hemen patrikle alakalı olduklarını da tesbit eden hükümet; Balıkpa-zarı, Kaşıkçilarhanı ve Parmakkapı, gibi metropolidlerin, patriğin uğratıldığı akibet, bunlara tatbik olundu. Bütün bu dav-ranışlar Rumların isyanlarını çoğalttı. İç siyasetimizde asla rastlanamayacak kötü tedbirlerindendi. Bu arada Halet efendi ise, kendi hakkında lâf edenlerin de cezasını ya idam, yada sürgün olarak veriyordu. Hatta bunların içinde sadaret mevkiine gelmiş tok sözlü, Benderli Ali Paşa gibi, bir vezirin. Halet efendinin çalışması, sadaretinin 10. gününde önce azil, Kıbrıs'a sürgün ve orda da hemen idam edilmesine yetme başarısını göstermişti. Demekki, Halet efendinin kudreti öylece bir dereceye varmıştıki, yalnız padişahı idama muktedir değildi. Benderli Ali Paşadan sonra makamı sadarete gelen Çermanli Salih paşa adlı bir vezirin devri, bu olay üzerine ayrıca kötülüklerin işlenmesini biriktirmişti. Cevdet paşa, tarihinde diyorki; "Salih paşa, sadrıazam olduğu günün hemen ertesinde, sah günü idi ve İstanbul'un çeşitli semtlerinde 12 Rum öldü. Bunların içlerinden biri de, Arnavutköyü başpapa-sı idi. Hemen ertesi olan çarşamba günü 7 rum daha kati olundu. Devletin böyle bir siyaset içine girmesi, müslüman-lardan bazılarınca görülüp cesaretleri de çoğalıp, Kalas'da rumların müslümanlara yapmış olduğu mezalimin intikamını almak maksadıyla, mezalimde yer aldıklarını sanıp ve gözüne kestirdikleri reayayı öldürür oldular. Mürahık, yâni akılba-liğ ve akıl baliğ olmayan çocuk ve talebelerle, içlerinde 18-20 yaşına ermiş terbiyesiz ve edebsiz nadan oğlanlar, küçük büyük okul çocuklarıyla toplanarak, Şaban ayının 2. cuma günü bir kaç gurup halinde İstanbulun hristiyan mahallelerine saldırıp, bazılarımda yaralamaya cesaret buldu. Diğer bir gurubu da, Eğrikapı klişesini basıp, avizelerini ve eşyalarını yağma ettiler. Ertesi gün bir diğer gurub ise Beyoğlu yakınında Çukur dedikleri ermeni semtini bastılarsa da bunlarda silah olduğundan, rivayete göre 8 kişi kadar büyük küçük yaralanmış bunlardan ikisi ise çok geçmeden ölmüş. Bu ölümlerden sonra bu rezillerin Beyoğlundaki hristiyanlara ait dükkanları taarruz altına alacakları hususunda istişare yaptıkları, duyulunca zabitan bahse konu yerlere koruyucu koyma yoluna saptı. Bu günlerde çarşı ve sokaklarda yahudiler-den başkası nadiren görünür oldular. "Halet efendinin; idam ve katlettirme hakkındaki düşüncesini zamanın haleti ruhiye-sini ortaya koyma bakımından bakışımızın gayet feci durumla çarpışacağını göreceğiz. Andera adası voyvodalığını ta-mamladıktan sonra, İstanbul'daki evinde, uzlete çekilip yaşayan ve Halet efendinin katlettirdiği, Darbhane nâzın Ab-durrahman bey'e bağlı, Reşid isimli bir delikanlı hakkında, merhamet sahibi biri, Halet efendiye; "Bu Reşid genç bir

kimsedir. Bir başka şekilde cezalandırılsa" dediğinde Halet efendi ise bilinen tavrıyla; "Genci öldürmek yazık, ihtiyarın katli günah, her zaman öldürmek için ortayaşlı adamı nerede bulmalı?" şeklinde cevap vermesi, hazin bir hâl değilmidir?
Yine; Cevdet tarihinde yazıldığına göre, "gerek İstanbul'da, gerekse taşrada insanın bir kadri kıymeti yoktu. Adam öldürme piliç kesmek ile aynı gibiydi. Hatta bir ara İstanbul'da reziller çoğalınca önleme tedbiri için mec!is-i vükelâda da bir çare arandığında, Halet efendi, yeterli tedbir olarak "Şimdi Okçular başındaki berberin başı kesilsin. Bunu gören ve duyan rezillerin korkusu çoğalıp, bu işin arkası kesilir" Dediğinde, huzurda bulunan biri: "Aman o benim berberimdir" şeklinde konuştuğunda Halet efendi: "Ona mahsus değil, öte taraftaki berberin boynu vurulsun, maksad hası! otur" demiş olduğu pek meşhurdur. İşte bu düşünce tarzı Halet efendinin sürgün ve akabinde ölüme mahkum edilmesine tarih olan 1238/1823 tarihine kadar madde hükmünde geçerli olmuş ve 1241/1826 tarihine kadarda ortada kalıp, kaldırmaya çalışan görülmemiştir. Gayet nâdir olarak, 1240/1825 yılında müslüman çocukların merahık yâni âkılbaliğ olacak yaşa kadar okullarda, şeriat-ı islâmiye ve kavaid-i diniye talimi ve"ârenmekle ilgili mecburiyeti belirten fermân-ı âli yayımlandi.
Yine aynı sene Benderli Selim paşanın sadrıazam olması, Vakai Hayriyye yâni, yeniçeriliğin kaldırılması hususundaki başlangıcda hayırlı addedilse yerindedir. Meşhur Engel-hard'ın ifadelerinin ışığında vede Ahmed Rasim Bey'in tahlillerinden de istifade ederek, aşağıda seçtiğimiz ara başlıklar altında Sultan 2. Mahmud dönemine bir atfunazar edelim.

Vaka-İ Hayriyye (Yeniçeriliğin Kaldırılışı)

1241/1826'da yeniçerilik, aynı tarihde yeniçeriliğin durumu, heyet-i samsaniyeyi yâni keskin kılıç teşkilatının ilk kuruluşu, -849/1445'de Bıçak Tepe vakası (Tac'üttevarihden bir parça), İlk isyan şekli (Mufassaldan) ceza bölümü, dört asırlık isyanlar, 3. Selim devrinin yeniçeri ağası ve zabitlerinin itirafı -Mısır'ın Cihadiye askeri Bender Selim paşama sadareti, Eşkinci askerinin kurulması- Ocağın kaldırılışından sonra, kurulan divan heyeti ve padişahın nutku, Muhalefetin müsaderesini kaldırış, Asakir-i Mansure-i Muhammediye teşkilatı, İlk ordu -Rus Çar'i Aleksandr'ın ölümü, Nikola'nın tahta oturması, Sultan Mahmud hükümetini başka te'sirlerin ortaya çıkmasıyla, durum değiştirmeye mahkumiyeti fikr-i ce-did yâni yeni düşünce- Akkirman antlaşmasının sebebleri...
Uzun zamanlar boyunca, padişahlarca veya devlet adamları tarafından tasavvur olunan, bütün İslahat ve yeni nizam tatbikini engelemeye çalışanları beyan eden tarihlerimizin hedef olarak gösterdikleri tek fail, yeniçerilerdir. Yeniçeriler 1241/1826 senesine doğru, eskidenberi kuruma arız olan, çöküşler yüzünden yıkılmaya yüz tutmuştu. Memleket içindeki, hem ahalinin hem de İdarenin nefretini üzerine toplar hale gelmiş geçmişti bile!

Böylece üçüncü bir vaziyet meydana getirmişti. Artık teslim etmek gerektirirdik), yeniçeriler devlet ile tebâ arasında kurulmuş bir heyet-i isyaniye hâlini almıştı. Bunların ilk kuruluş tarihi 849/1445 senesine rastlar. Bu isyan heyetinin İlk vakası Sultan 2. Murad'ın, oğlu Fatih Sultan Mehmed lehine feragat ettiği tahtına yeniden dönüşü böylecede, Sultan Meh-med'in tahttan hâl edilmesi, bu isyan heyeti yüzünden vuku-bulmuştur. Hatta; muteber tarih kaynaklarından olan Tac'üt tevarih(l) adlı eserde bu vaka şöyle nakledilir: .Ama bazı tarihlerde şöyle yazılmıştır ki, Varna savaşından sonra, Edirne'de bir müddet dinlenen 2. Murad, eski üslubu üzre saltanatı tekrar Mehmed hân'a devredip, havassı ile hizmetkârlarını alıp Manisa'ya çekildiler. Sultan Mehmed'de kendi adına akça kestirip, üzerine adını koydu. O sırada, Edirne'de çok geniş bir yangın çıktı. Bezastan denilen çarşı ile Tahtakale ve daha nice yerler yandı. Bu çarşının kethüdası Hoca Kasım ve bir çok çarşı mensubu çarşı ile birlikte yandılar. Yeniçeriler başkaldırıp Hadim Şahabeddin paşayı yakalamak üzere baskın yaptılarsa da, paşa içkapıdan kaçarak, Eskisaray'a sığı-nıp, saltanat sahibi sayesinde kurtuldu. Bucak Tepesine çıkarak halka korku verdiler. Bir çoğu daileri giderek yeni sakinleşip, gelecek vezir ve komutanlardan, Halil paşa ve İshak paşa ve de Beylerbeyi Ağvaroğlu, neticede aralarında anlaşıp, Sultan 2. Murad'ı tahta geçmesi için davetettiler. Bu va kıa vukubulduğunda 849/1445 senesi başlarıydı. Sultan 2. Murad deniz yolu ile gelerek Edirne'de bulunan Bucak Te-pe'ye indi. Av adı ile çıkıp yeniçerinin düşüncesini öğrenipde yeniden saltanata dönmeğe karar verdi ve Sultan Mehmed'i Manisa'ya yolladı, Mufassal ise, bu vakayı daha da açık bir şekilde anlatarak, diyorki: "tarihlerde pek netlik görülmüyor-sada, yapılan ifadede anlaşılacak gibi olan husus, Sultan Mehmed hz. lerinin veziriazamı Çandarlı Halil paşanın, Sultan 2. Murad'ı Varna savaşı münasebetiyle tahta davet etmesine itiraz etmemekle beraber bittabi muğber olduğundan ve Niğ-bolu zaferinden sonra, Sultan Murad'ın yine Manisaya çekilmesi sonrasında genç padişahın bazı davranışlarından Halil Paşa pek emin olamamıştı. Artık ne yapsalar Manisa'daki padişahı tahta geçirme teklifine olumlu bakmayacağını anladıklarından, bir hileye başvurdular. Edirne şehri içinde pek büyük bir yangın çıkararak bilhassa Bedestan civarında meydana getirildi. Söndürülmesine koşan yeniçerileride yağma yapmaya teşvik ettiler. Bazı yeniçeri komutanları, enge-lemeye gayret gösterdiklerinde, bazı müfsidierin tahriki ile askerin bu kimselere de saldırdığı görüldü. Bazıları ise çok kötü muamelelere maruz kaldılar. Nihayet, Sultan Mehmed hz. leride bu fesadın meydana gelmesinden dolayı hayretlere düşmüş ve günde yarım akça nisbetinde askerin, maaşına zam yaparak teskin etme yoluna gitmişse de Hali! Paşanın fesadı yüzünden bununlada yolunu bulamadı. İşte böyle devam eden vaziyet, eninde sonunda fena bir raddeye ulaşacağını, eğer tahta oturmazsa kendi elleriyle devletlerini tehlikenin kucağına atacaklarını, Manisa'da Sultan 2. Murad hz, le-rine arz ettiklerinden, padişah 849/1445 yılında avlanma bahanesiyle Edirne'ye gelmiş vede yeniçerinin tamamını ava davet etmiş, orada yeniçeriler Sultan Murad'a,

tahta çıkmaz ise fesadın engellenemeyeceğine dair nümayişler yaptıkça, askerin kendisine itaat edeceğini anlayan Sultan Murad, bu kanaatıyla tahta çıkarak saltanat teklifini kabul buyurmuşlardır." Bu fıkralar sayesinde anlaşılıyor ki, Sultan Fâtih Meh-med'in Karaman savaşından dönüşünde yeniçerilerin bahşiş taleblerine ayak diremesi, Bıçaktepe vakasını müteakip, yarım akça ilerletilen maaşın lezzetinden, damaklarda bırakmış olduğu tatlılıktandır.

Şu halde 849/1445 tarihinden, vaka-i hayriye'ye rastlıyan 1241/1826 tarihine kadar geçen 392'hicri/376 miladi sene ki yaklaşık dört aşıra varan zaman dilimi içinde yeniçeri isyanları devr-i istilâ, devr-i ikbâl yâni yükselme, devr-i inhitat yâni duraklama ve çöküş dönemlerinde de devame de gelmiştir. 3. Selim devrini başlangıç olarak kabul edersek, nizami asker kuruluşu fikrinde, sadrazam Koca Yusuf Paşa'nın kanaati var olup, hâttâ 2. sadaretinde yeniçeri ağası ve saire ocak zabitlerinin de bulunduğu bir istişare toplantısında bunlar: "paşam; biz bu defa 20 binden fazla sayıda ocaklı askeriyken, 8 bin moskofun askeri Tuna'yı geçti ve üzerimize yürüyüp gücünü gösterdi. Düşmanın böyle nizamiye askerine qöre, bizim askerimizin ise yeni savaş hilelerinden haberi olmayınca, biz bu hâl ile gidersek kıyamete kadar zafer ve nusrat göremeyiz, şeklinde itirafda bulunmuşlardır. Alemdar Mustafa Paşa'da; sened-i ittifakın yapıldığı toplantıda: ".Vak-ta ki; vezirlik rütbesi ile başımız bağlandı, ünvan-ı seraskerlik ile kıymetimiz yükseltildi. Gerek orduyu hümayunun maiyetinde ve gerek kendi başına düşman askeri ile savaşma esnasında düşmanın galib geldiğinin görülmesindeki hakiki sebeb tetkiki ve araştırması yaptığımda düşman askerinin galibiyeti öğretici ve muntazam subaylarının, harp fennine vâkıf komutanların fikir birliği yapmış olmasından kaynaklandığını öğrendiğimi itiraf edeyim" Demişti.

2. Mahmud; Alemdar'ın tesiri altında kalmaktan halas olduktan sonra derebeyleri, Rus elçileri, isyanlar ve bir takım saltanat rakipleriyle uğraştığı sırada devlet makamının bu tip haşaratile muhafaza edilemeyeceğini anlamış vede yeniçerilerle ahali arasındaki anlaşmazlıklardan dolayı, biribirlerine karşı hissedilen nefret duygularından epeyce istifade etmişti. Bundan başka Mısır'da, Mora'ya nakledilen ve Cihadiye adı-nınkonmuş olduğu talimli askerin, bu havalide gösterdiği yararlılıklarda nazarı dikkatini pek çekmişti ki Mısır'dan gelen yeni fikirlerden biri de bu idi.

Mamafih Sultan 2. Mahmud küçük büyük reyleri toplamakla yâni bu gibi ıslah edici kuruluşların irade ile meydana gelemeyeceğini anlamış olduğundan milletle birlikte alınacak kararlarla yapılabileceğini idrak edip, ilk iş olarak asa-kir-i muntazamayı kurma maddesini devlet adamları ve âlimler arasında müzakere sahasına soktu. Bunun temini içinde Benderli Selim paşa sadaret makamına getirildi. Yine o dönemin şakacılığı ile meşhur olmuş bulunan Kadizâde Ta-hir efendiyi şeyhülislâm olarak tayine karar verip, gerçekleştirdi. Bir yandan ulema gurubuna iltifatlar yağdırırken, topçu sınıfına mensup askerlere ayrıca güler yüz göstermekteydi. Kendisinin Berberbaşısı Ali ağa ile Halet efendi, arasında teati olunmuş teskerelerden de anlaşıiıyorki, padişah

eskiden-beri yeniçerilerin isyancılarını imha etme tarafını seçmekteydi ve Halet efendinin tatbik ettiği erteleme siyaseti bu arzunun gecikmesini temin etmişti. Halefin idamının arkasından Sultan 2. Mahmud bu işe hemen başlamıştır. Vakai hayriyye denilen meselenin çıkmasına, Eşkinci adı verilen bir askeri sınıfında kurulması teşebbüsü olmuştur. Eşkinci sınıfı, 3. Selim devrinde kurulan.nizamı cedid, Alemdar Paşa sadareti esnasında teşekkül ettirilmeye çalışılan sekban adı verilen bir askeri sınıf teşekkülünden sonra üçüncü teşebbüsdü. bir ve iki numaralı teşebbüsler yeniçerilerin isyanlarının müsebbibi olduğundan isyanları tatlıya bağlamak düşüncesiyle dağıtılmaları yönüne gidilmişti. Yeniçeriliğin kaldırılması, ocağın yok edilmesi tafsilatı tarihlerimizde önemli şekilde bah-solunan mevzuattandır. Biz de burada anlatım maksadımızı yerine getirmek için bazı bölümleriyle nakletmeyi lüzumlu görme durumunda olduğumuzun idraki İçindeyiz.

Çünkü; yeniçeriliğin kaldırılması esnasında teşebbüse geçilip geçilmeme hususunda büyük bir tereddüt yaşanmıştı. Bu tereddüd mutlakiyete dayalı fikirlerin, yaşatılma maddesinde ortaya ç;kan ve eskiden beri devam eden durumdan başka bir şey değildiyâni makam-ı mutlakiyet zayıf düşerek tehlikeye atması ile galebe çalıp, kuvvet kazanabilmesi ihtimalleri birbirinden ayrılmaz şekilde kaynaşmıştı. İşe atılmak bir zar oyunu gibiydi. Hatta işin başında da humbaracılarla, topçu ve lağımcı ile tersane ocaklarının sadakati sağlandığı halde yeniçerilerden pek ayrısayılmaz olan ulemanın iştiraki meselesi mevzuubahis olmuştu. Ulemanın iştiraki sağlandığı zaman, Tarih-i Cevdet müellifine "tarâf-ı saltanat da kuvvet bedidâr" oldu dedirtmiştir. Yâni padişahın gücünü artık apaçık görmek mümkün oldu, demektir.

Sancağı şerifin çıkarılması hususuda bir takım tereddüdleri getirmiş ve bundaki tereddüd aynıdır. Aşağıdaki satırlarda zamanın lisanı hali ile apaçık ortaya koyuyoruz: "İstişare nihayet buldu. Söz tamam oldu. Mübdei muamelat-ı harbiye olmak üzre hemen livay-i şerifin ihracı kaldı. Bu ise bir emr-i hatır idi. Zira sancak-ı şerif çıktığı gibi derun-u payitaht'ta bir azim kıtale başlanacak. Harbin neticesi ise meçhuldür. Şayedki zorbalar gaalib gelince bunca devlet sadıki kimseleri imha ederlerse, bunlar nasıl idare olunur? Devletin hâli ne olur? Şeklindeki mütalaalar aklı tırmaladığından zâtı şahanede, tereddüd ve teenni görüldü" Bütün maksadımız bu tereddüdü göstermekti, Bu tereddüdü yok eden, Kürd Ab-durrahman efendi isimli bir zâtın hiddet ve şiddeti ile ağzının köpürmesiydi. Abdurahman efendi: "Bu din-i devletin de-vam-i bekası, murad-ı ilâhi ise, o habisleri ururuz, mahv ederiz. Değil ise, biz de bu <^in ile batıp gideriz, daha ne olmak ihtimali kaldı." Diyerek elindeki teşbihini hiddet içinde yere vurdu. Teşbih koptu, dağıldı, mermerlerin üzerinde yuvarlanırken orada hazır bulunanların rikkati üstün gelip gözlerinden tane tane yaşlar dökmeye başladılar. Sultan 2. Mahmud hz. lerine de, bu rikkatli hâl sirayet etti. Hırka-i saadet dairesine giren padişah, peygamber sancağını çıkarıp, sadrazama ve şeyhülislâma teslim etti. Zamanın hatibi bir cümle söylemiş ve bu cümledeki belagatın te'siri güzel netice vermiş oluyordu. Sultan Mahmud'a yaklaşan

tereddüd, bu sefer nasılsa diğerlerine sirayet etmemişti. Yahut Abdurrahman efendinin; heyecan dolu yüreği ve sözleri bu sirayeti engellemişti. İnkilabların tarihlerinde bu tip ruhi anların mevcut olması pek dikkat çekicidir. Bu vakadan sonra sancağı şerif Sultanahmed camii şerifinden alınıp yeni saraya gönderilmiştir. Sultan Mahmud, babüs'sade damı üzerinde tahtı hümayunun kurulduğu yerde sancak dikilince, kubbealtına gitti. Orada devlet adamlarıyla büyük bir divan teşekkül ettirdi. Vakadan sonraki cumartesi günü Sultan Zeynep camii mahfilinde sabahın erken saatlerinde toplanan meclis, müzakerelerinde yine böyle bir tereddüd çıkmişsada o zaman reisül-küttabhkda bulunan Şeyda efendide tereddüdü ortadan kaldırmaya himmet eylemiştir. Ahmed Cevdet paşanın tarihinde belirttiğine göre: Meclisdeki işin can alacak noktası mevzu, yeniçeri ocağı ıslahmı edilecek yoksa bütün bütün kaldırıia-cakmı idi? Burasj karar altına girecekti. İlk görüşler ve reyler, ocağın pek eski bir ocak olması yüzünden gönüller yok edilmesine razı olamıyor, eğilim ıslahın tercihine kayıyordu, işte bu sırada, Şeyda efendi de: "Bu zümre-i zamime, şimdiye kadar bîddefaat ika ettikleri fitne akabinde, devlet-i âliyenin umur-u külliye ve cezaiyesine müdehale etmemek için ettikleri tahaddüdatı ne vakit ifa ettiler? Sicillat ve defter dolusu yazılan senet vede hüccetlerin mazmunlarıyla ne vakit ihtİ-cac olundu? Hele bu defa Eşkinci tahriri maddesinde tahrir ettikleri hüccetin henüz mürekkebi kurumadan bilâmucibi ilân-ı bağı ve isyan eylediler. Şimdi ise içlerinden bu kadar şerpişeler idam olundu. Lâşeteri meydanda sürüklendi. Onlar bunu unuturlarmı? Bundan dolayı devlet-i âliye hakkında adavetleri müzdad oİmazmı? Bunların nâm-u nişanları, sa-hife-î rûzigâriden hek ve imha edilmedikçe fesad ve fitneleri bertaraf edilemez. Her vakit böyle fırsat ele giremez. Yeniçeri ocağını külliyen ilga ve imhadan başka çare yoktur."
Demiş.
Bu söylenenler diğerlerince de tasdik olunmuştur. Daha sonra vezir olmuş bulunan beylikçi Pertev bey'in kaleme aldığı meşhur ilga fermanını bu tasdikten sonra okunmuştur. Sultan Mahmud, bu meclisin verdiği mazbatayı kabul edip tasdik etmiş, ülkenin her yanına çoğaltılıp ulaştırılması emrini vermiştir. Bundan da anlaşılan yeniçeriliğin kaldırılmasının, daha önce tasavvur olunmadığı anlaşıyor. Engelhard'a göre: "Et meydanı kıtalininse düşünülmüş bir tertib, planlı hareket olduğunu ileri sürmesi hatadır." Her nekadar Engelhard, vak'aya cüretkâr bir düşünce ile bakıyorsa da bu da hatadır. Divan şu şekilde kurulmuştu: Taht'ın sağında sadrazam Selim Mehmed Paşa, solunda şeyhülislâm Tahir efendi, eski şeyhülislâmlardan Mekkizâde Asım efendi, Yâsincizâde Abdülvahhab, Sıdkızâde eski kadılardan Arif bey, Yahya bey, hekimbaşı Behçet efendi Ahmed Reşid efendi, Rahmi bey, Anadolu kazaskeri Tahir bey, Murad mollazâde Arif efendi, Arabzâde Saduliah ve Hamdullah efendiler, Hekimzâdenin torunu Rıza bey, Yusufzâde, RaşİdzâdeCaferbey, Melekpaşazâde Abdülkadir bey, Dürrüzâde Abid efendi, Çarşanbalı hoca Mehmed efendi, İstanbul'kadısı Sadık efendi. Karşılarında bulunan zevat: Kethüda-i sadr-ıâli Ahmed Hulusiefendi, defterdar Tahir efendi, reisülküttab Şeyda efendi, Tevki-i

Ataul-lah efendi, reis-i esbak Hamid bey, Çavuşbaşıvekili Alibey, darbhane nâzın Es'ad efendi, eski defterdar Yusuf efendi, defter emini Numan efendi, ruznamçe-i evvel Mustafa efendi, 1- muhasebeci Salim bey, şehremini Hayrullah efendi, baruthane nâzın Necib efendi. Yukarıda adlarını saydığımız kimselerden müteşekkil divamnmüzakereye geçmesinden evvel, Sultan 2. Mahmud aşağıdaki nutku irad buyurmuştur:
"Cenab-ı Hakk'a çok şükürler olsunki, bu kulunu ecdadı izamının nail olmadıkları fethi mübine mazhar kıldı ve sizle-ride bu hizmeti celilede bulundurdu. Allah hepinizden razı olsun. Sây'iniz meşkûr olsun. Şimdiye kadar bu yol kesiciler yüzünden meydana gelen nice mekruh işlere mecburen müsamaha edilmişti. Elhamdülillah hepsi yıkıldı gitti. Bundan sonrada hep beraber memleketin işlerini tanzim edip, Allahın kullarını memnun ve hallerini İslah edelim. Eskiden zarar veren zümre yüzünden devletimizin içine düşüp müb-tela olduğu masrafların eksikliği hususundada beytülmalin müslimiyn ile asla münasebeti olmayan ve mansıba divani-ye'de istihdam olunmayan kimselerin bıraktıkları miriden zapt olunmaktaydı, önce bu hususu kaldırdım. Bundan böyle o gibi mallar alınmasın. Sair Önemli adli işler ve hayırlı çalışmaları sizler mütalaa ve müzakere edip, inha ediniz. Ben de, tesviyesine müsaade ederim. Her hususa gayret ve ihtimam gösterme zamanıdır, ülkenin Önemli işlerini tanzime kadar, hepiniz burada kalınız. Kalıpça ve kalben birlikte olalım" dedikten sonra, yüzünü eski şeyhülislamlara çevirerek iltifatla: "mazuleyn meşihat (eski şeyhü)islamlar)hane ve sahilhanelerinde köşe-i uzlete çekilip, akran ve emsaliyle gÖrüşememek, dilediği yere gidememek zor katlanılır şey-sede, bu günden itibaren birbirinize gidip geliniz, ağız tadı ile ülfet ediniz." Demiştir.

Vaka-İ Hayriyye'den Sonra

Mal müsaderesinin kaldırılışı, bu kaldırılışın tarih bakımından bir-iki şekilde tersliği, Şeyda efendi vakaları-Cevdet tarihi, Lütfi tarihi ve Engelhard'in görüşleri-Yeni kuruian Şurâ-i devlet taslağının şekli-öncelikli İslah şekilleri-Engelhard'a göre şurâ-i mahsus, Arif bey'in sözü, Asakir-i Mansure-i Muhammediye'nin kuruluşu, nizamatı vak'adan sonra yapılan İslahat: Tarih-i Cevdet'göre-Engelhard ne diyor? Sultan Mah-mud, Büyük Petro'yu takîid heve^inemi düşmüş? Sultan Mahmud dış görünüşe önem verir- Milli ananeye karşj islamlar ile hristiyanların kıyafetleri-Şeyhülislama yazdırdığı kitab-dan bir cümlesi-Sultan Mahmud hükümetinin karşılaştığı başka bir tesir-Yeni fikir-1. Nikola'nın siyaseti-Akkirman meselesi ve devletin vaziyeti-Buğdan ve Eflâk-Sırbistanın vaziyetleri-1. Nikola'nın vaziyeti-
Sultan Mahmud; yukarıdaki nutku ile sarayında bir devlet şurası kurmuş olduğu gibi, memurlardan olmayanın mallarının zaptedilmemesini emrederek, genel hukuka doğru bir adım atmış oluyordu. Diğer taraftan da bu nutuk, mutlakiyetin, tebânin ciğerine geçirmiş olduğu pençenin, yavaş yavaş şiddetini azaltmakta

olduğunu "kaliben ve kalben beraber olalım" sözleriyle anlatmayı istiyordu. Fakat bu nefsin itidali mutlakıyetin kendisince mahsus değildi. Reşat bey'in tercümesi olan; "Türkiye ve Tanzimat" adlı eserin sahibi Engel-hard'ında dediği gibi: "padişah, silahlandırmalar ve teçhizatların zamanın savaş usûlü icabatından, olmak üzere, verilmiş yeni fetvalara uygun hareket etmeyen yeniçeri askerini tamamen değiştirerek, sözü mutlaka dinlenmesi arzusuyla hükmetmek" emelindeydi. Bu cümledeki ifade hususiyeti ile Sultan Mahmud'un iki taraflı düşünmesi uygunluk bakımınca çok muvafıktı. Yâni; bu tarz bir askeri birliğin, hükümete layık olmadığını takdir edebilmekle beraber, bizzat emr-İ mutlak kalmak karşısında yeniçeri gibi istediği bir zamanda, isyan eden, mania teşkil eden, istememekteydi. Bu hale düşmüş yeniçeriliğin kaldırılması da, bu mutlakiyetin nümayişi olup, bu düstûr, yeniçeriliğe hükmedememek noktasına gelen ve hasım olma yoluna sapan eski padişahlardan, daha sonraki padişahlara da miras olarak kalmıştır. Muhallefat denen miras mallarını, devletin zapt etmesi anlayışından vazgeçmesi meselesinde, kısa bir zaman sonra padişah'ın sergilediği tenakuz şayanı ibret bir hadisedir. Aradan bir sene geçer geçmez, eski reisülküttaplardan Şeyda Efendinin bütün servetini gasb ettiğini yazmamışlar. Daha doğrusu bundan haberdar olamamışlar. Engelhard'ın bu fikri, Osmanlı vaka-nüvisleri hakkında doğru olsa gerek. Vakanüvis Lütfi'ye Hatt-i hümayunla, Asakir-i Mansure masraflarının yayımlanması lüzumu gösterilmişti. Bu hatt'a, meseleye atıf yapan kısım şöyle: "...Müteveffa Şeyda efendinin, nakit ve mücevheratı ile eşyası şimdiye ne mikdar paraya yükseldi. Şeyda merhumun eniştesi Ahmed efendi dedikleri herif, garib mizaç, herkesin bildiğine de bakılırsa Şeyda demekti. Defterdar ile mukataat nâzın bu hususa vazifelendirilmişlerdi. Artık yavaş yavaş bu gibi şeylerden bana infial gelmeğe başlıyor. Sen? icabedenlere irade-i şahanemi anlatasın. Gönderilecek miras akçasınıda bir an önce tahsil edip göndermeye gayret edesin. Hasbinellahu Veniğmelvekil" (Tarihi Lütfi 1. c59. sh) O sıralarda adalet ilân olunduğu esnada, dul ve yetimi olanların miraslarına e! uzatılmaması iradesi çıkarılmıştı. Beyana göre, hatt-ı hümayunda reis-i sabık Şeyda efendi çocuksuz olarak ölmüşsede, annesi ve kızkardeşi ile İki de hanımını geride bırakmış olduğundan fetva kapısından şer'an sorulan suale, merhumun mal ve eşyalarının mevcud olanları ticaretten dolayı husule gelmiş ise, öyle malların münasib miktarı vârislerine verilmesi diğer kısmının devlet hazinesine alınması defterdar'a emrolundu. Demekte. Bu vaziyet karşısında her memurun mallarına el uzatılmasının meşru görülmesi aşikâr görülüyor. Sultan 2. Mahmud'un yeni kurduğu, şurâ-İ devlet taslağı geceli gündüzlü sarayda bulunuyordu. Sadrazam vede devlet adamları sarayda üçüncü yeri denilen silahdarlara mahsus bir kaç odadan ibaret olan dairede, diğer memurların Ortakapı ve Babı hümayun arasında kurulmuş çadırlarda, rumeli kazaskeri günlük işlere bakmak üzere gündüzleri konağında, geceleri sarayda, İstanbul Kadı'sı da, Ayasofya camiinde bulunan mütevelli odasında ikamete :ne-murdular. Bu memurlar heyetinin, nutukta yer alan adli iş ve ıslahat-ı mülkiye hakkındaki iyileştirmeye, ne gibi katkıları bulunduğunu

öğrenmek mümkün olamamıştır. Tarihterimiz-deyse, Bektaşi sürgünü, tertib-i ceza-i müfsidan başlıkları altında yazı pek rastlanan hususattandır. Bektaşilerin sürgün edilmesi, müfsidlere ceza tertibi ise, doğrudan doğruya yeniçeriliğin kaldırılması vakasına aittir.

Ancak; Engelhard'da kitabının 2. bölümünde bir şurâ'yı mahsus yâni özel bir heyetten bahs ile demekteki: ".Dine, hükümete, orduya, adliye'ye, ziraat'e, ticaret'e şâmil olmak üzere en büyük devlet adamlarından meydana gelen bir özel heyet tarafından da tetkik ye karar altına alınan bir silsile-i ıslahat teşebbüsübahse konu oluyordu. Bu program hakkında ortada dolaşan şayialaların biasıl yâni asılsız olmadığını isbat eden bir şey varsa o da, bu özel heyet reisliği vazifesi sahibi Arif bey'in, haberalmağa pek hevesli ecnebi bir diplomata söylemiş olduğu şu deyişlerdi: < Biz programımızı tatbik etmeğe başlayacağız. Lâkin sabretmeli. Her şeyi birden yapamayız. Ne kadar çok batıl itikada, eski adetlere galib gelmeğe mecbur olduğumuzu bilseniz! Milletimize yeni bir lisân öğretmek kadar zor bir vazife ile karşı karşryayız."

Engelhardın;o zamanın Kadılarından olan Arif bey'in reisliğini yapmakta olduğunu ileri sürdüğü, bu şurâ'yı mahsusa, yâni özel heyet hakkında tarihferimizde bir kaydı elimize ge-çiremedikse de, Engelhard, ülkemizde orta elçilik vazifesiyle bulunma ve Osmanlılar hakkında eser yazmış bir diplomat olduduğundan, ancak görevi gereği olaylara bize nazaran daha yakın olması da veya böyle bir evrakı diplomasi mesleğinin özelliği dahilinde görmüş oiması hasebiyle yazmış olsa gerek. Fakat neticede inkılab tarihimiz, düşüncesi bakımından, önemli sayılacak kıymetli bir haberdir. Demekte edip ve muharrir tarihçi Ahmed Rasirn Bey.

2. Mahmud; malum nutkunda ırz ve can ile mal emniyeti hakkındaki cemiyette önem taşıyan hükümler için yalnız maliye hususunda biraz müsaade eder tarzda davranmakla birlikte, Asakir-i Mansure-İ Muhammediye adlı, hassa ordusu teşkilatlanmasına ve bunun esaslarına adamakıllı e! atmıştı. Bu ordunun askerleri onbeş yaşından, kırk yaşına kadar, subayları hariç olmak üzere yansı İstanbul'da onikibin kişiden ve sekiz parçaya bölünmüş olup, subaylarıyla 1526 kişiden, her saf ise 100 askerden ibaret, ayrıca her saf'da 1 top ustası, 1 top halifesi, 8 topçu, 4 arabacı, 2 cebehaneci ile bir çok edevat, bir top bir yüzbaşı, iki tane yüzbaşı namzeti, bir sancaktar ile bir çavuş, 10 onbaşı ve her tertipte bir binbaşı, bir topçubaşı, birde topçu çavuşu, yine bir arabacibaşı, bir arabacı çavuşu, bir cebehanecibaşı, bir cebehane çavuşu, bir mehterbaşı, bir zurnazenbaşı, saray başhekimliğine bağlı doktor, bir cerrah bulunup, yine her tertib, sağ ve sol adlarıyla iki fırka olup, birer mülazımh ağa'yı yemin, yesârî ağa yâni sağ ve sol ağalar adı verilen iki subaya emanet kılınarak bunlarda da, ikişer zurnacı, davulcu, nekkârezen, zilzen, tronpetçi, saka askerlerininde bulunması vebunlardan başka, müsait bir yere mektep yapılarak günde bir nöbet, Kur'an-ı Kerîm ve ilmihal öğrenmek için, İstanbul Kadısı tarafından imtihana tâbi tutulmuş birer imamın nasb olunması, binbaşıların, başbir.başı unvanıyla rütbesi kapıcıbaşılık rütbesi karşılığı ve ehliyeti, liyakati tecrübe olunmuş bir subaya,

rütbesi münasib divaniyeden "masarif-i şehriyan" kâtiplerinden büyük, süvari mukabeleciliğinden küçük, olmak şartıyla adı geçmekte olan Mansure-i Muhammediye asakirine bir kâtip tayin olması, bir itham veya bir iş çıktığında, binbaşılarla ko-lağaları da bir düzen içinde, onbaşılara kadar hepsinin, disiplin içinde istikrarlı olması, adi işlerinde asakir nâzın ve cezalandırmanın serasker paşa marifetiyle yapılması, bu teşkilatın esasını teşkil eden maddelerindendi. Asakir-i Mansure nizamnamesinde terfi sıraya tâbiysede, ehliyet ve İstidada öncelik tanınmış olup, maaşlar, giyecekler, yiyecekler, terhis ve tekaütlük, vazife ve nizamı da ayrı ayrı vede zamana göre tanzim kılınmıştır. Çok uzun zamandır, yapılacak ıslahat hareketlerine mâni olduğu ileri sürülen yeniçeri sınıfının kaldırılmasından sonra ıslahat adına yapılan hususlara gelince, bunlarda Tarih~i Cevdet'te aşağıdaki tarzda yer almıştır:

"a) Harbeci adıyla babıâlide tomruk İşlerinde ve diğer hizmetlerde bulunan, Muhzırağfc namı ile bir amirin idaresinde bulunan erler, yeniçeriden sayıldıklarından ilga olunmuş, ba-bıâlîde ve serasker maiyetinde çalıştırılmalarına kavas ve muhzır ağalığı unvanının, tomruk ağalığı unvanıyla değiştirilmesine karar verildi.

b) Kurban bayramında devlet adamlarının henüz sarayda bulunmaları hasebiyle tebrik merasimi ve eski teşrifat usûlü kaldırıldı. Eski usûfdeyse bayrama dört gün kala, sadrazamla vezirlerin alayı, şeyhülislâm konağına, ertesi gün şeyhülislâm ile ondan sonrada vezirler babıâliye bunlardan sonra'da kazaskerler babıâliye gelir oradanda şeyhülislâma, ertesi gün İstanbul mazullarıyla, mollalar, subaylar önce şeyhülislâma sonra da babıâfi'ye giderlerdi. Müderrisler, kapıcıbaşılar, rikab ve şikâr ağalan, padişah kethüdaları, Mekke ve Medine yâni Haremeyn müfettişi, takımı, küttab vede tımar sahibleri arife gününden bir gün evvel resmi tebriği yerine getirirlerdi. Bu bayramda ise, kubbealtına kurulan tahtın önünde tebrik merasimi icra kılındı.

c) Yeniçerileri hatırlatan ne kadar eski resim, ve adetler varsa yasaklanıp kaldırılırken kahvehanelerinde yıkılmasına girişildi.

d) İhtisab memuriyetini tesis etmişlerdir. Hemen burada ih-tisap hakkında malumat sunmayı vazife addediyoruz. İhtisap Rusümu: damga ve ölçü ve de kile vergileri, dükkan, pazar bacı, gibi adlar altında şehir ve kasabalarda, panayır yerlerinde eskiden beri alınan bir vergiydi. Biz de, 1242/1826 tarihine kadar da pek çeşitli şekillerde geçerli olmuş ve ilk defa da, asakir-i rrîansure masraflarına karşılık olmak üzere o tarihde, kanunlar ve defterler kurulup, miktar ve toplanma usûlü düzenlendi.

e) Askerlerin masrafını karşılamak üzere, ihtisab memuri-yetince toplamak yoluyla bazı yeni gelirler tertib olunmuştur.

f) Hassa askerlerinden sayılan bostancıların da, asakir-i mansure gibi, tâlim yapmaları kararlaştırılmış, bostancibaşi bundan böyle de hepsine ağa ve rütbeside humbarahane ne-zaretiyle, mutbah-ı âmire arasında olmak üzere devlet ricalinden bir nazır tayin edilmiştir.

g) Sipahi ve silahdar, ulufeciyan yemin ve yesâr, gurebai yemin ve yesâr adlan

ile var olan, süvari ocaklarıyla cebeha-neier de, kaldırılmıştır.
ğ) Dört solak ortasının başlan silahşorluk ile çıkartılıp, solak ve peyklerin heyetleri değiştirilmişlerdir.
h) Çadırların dar anbar olduğu mehterhane tanzimi yapılarak, haymeye adı altında bir çadırcı heyeti kurulmuş ve bu heyete humbarahane nezaretiyle bostaniyan-ı hassa nezareti arasında olmaküzere, Haymiye Nazırlığı unvanıyla bir nezaret kurulmuştur." Cevdet Tarihi bunları kayd ettikten sonra, saydıklarına ilaveten anlaşılmaz ve pek esnek bir tarzda "..Bundan sonra devletin her dairesi, yeniden bir taht-ı niza-mata alınmak üzere peyderpey ve tekrar askeriyenin ve mülkiyenin tertiblenmesine teşebbüs olunmuştur." kalem oynatmıştır. Engelhard ise, bu hususta daha fazla malumat sahibi görünümüne sahip! Demekteki: "Padişah;İstanbul iie yakın köylerin idari taksimatında, mahalli zabıta işlerinde bazı değişiklikler yapmalarını emreyledi. Aynı zamanda gerek kendisinin gerek sultanların ikamet etikieri saraylarda tatbik olunan maişet tarzını kısmende olsa değiştirmelerini emri verdi. O sıralarda dilden dile dolaşan resmi laflara bakılırsa, icraatta taşraya numune teşkil etmek için lâzım gelen İlk önce İs-tanbulda tatbik olunmalıydı. Yine sadrazamın bu hususta di-ğer paşalara güzel örnek olması pek iyi olurdu. Asya'da yâni anadolu tarafında onsekiz'eyaletlerin diğer ismi ile paşalıkların sayısı dörde indirilerek hizmetlerin daha fazla yaygınlaşmasını temin edecek, daha az sayıda merkeziyet usûlüne teşebbüs edildi. Lâkin herşeyden önce mâli yetersizliğe çare bulmak icab ettiğinden İltizam ve mukataat'ın toplanma şekli, hristiyan teba'dan tahsil edilmekte bulunan cizyenin artmasını ve memurların irtikâblarını menetme hakkında birkaç tüzük kaleme alındı. "Sultan Mahmud'un kendi nüfuz ve hakimiyetine muhalif ve düşman olanlar ile giriştiği mübare-zede usta, bir siyasetçi gibi hareket etmesi, kazanmış olduğu muzafferiyetin kendisine yüklediği müceddidlik vazifesini, hakkıyla yerine getirmekten acizliğe düşeceğine çok geçmeden kanaat uyandı. Milletine batı medeniyetini alıştırabilmek için asya ahalisine mahsus adetleri yasakfıyan büyük Pet> ro'yu taklid etme hevesine düşen Sultanın kendisini tamamen dış görünüşe kaptırdığını görmek kabildi. Padişahın efal-i harekâtı, hergün dış görünüşe önem veren kfmseye benzemekteydi." Engelhard, yukarıya aldıklarımızı ifade ettikten sonra bizim tarihçilerimizin hiç birinin yazmadığı ve tesadüf edemeyeceğimiz aşağıdaki kıymetli satırlarını okuyalım: "Sultan Mahmud'un her yerden çok Türkiye'de hükümdarın haysiyet-i hakikisine esas sayılan, adet ve tavır ve mütehakkimâneyi birdenbire bırakmak suretiyle eskiden beri tatbik olunan merasim usûlü ve teşrifatiye'yi ve kendi davranışlarını, kıyafetini değiştirdi. Bu hususda; Engelhard'ı güçlendirmek için Lütfi tarihindeki bir bölümü alıntılayalım: "Yeniçerilerin mahvından sonra idari işlerin zaptı önem gös-terdiğinden idareyi disiplinle, ahalininde yükünü hafifletmeyi icab ettirdiğinden Anadolu cihetindeki eyalet dörde indirilerek, mutasarrıf bulunan paşaların, iktidar sahibi mütesellim-ler tarafından idaresine karar verildi. Bu münasebetle, Karadeniz boğazının Anadolu tarafı muhafızlığı ile <Sultanönü>

ve<Karahisansahib> ve <Ankara> sancakları, Anadolu valiliği unvanıyla Darendeli İzzet Mehmed Paşaya, Kocaeli, Bursa (Hüdavendigâr), Karesi, Manisa sancakları ve İstanbui ile dokuz kale muhafızlığı Serasker Hüseyin Paşaya ve Bolu, Vi-ranşehıı, Kastamonu, Çankırı sancaklarımda eski sadrıazam-lardan A\ehmed Emin Rauf Paşa'ya, Has Sancağı ile İzmir muhafızlığı, Aydın Saruhan, Teke, Sığla sancakları vezir Hüsnü Paşaya ihâie edildi Bu arada da Vükela ile meclisde bulunan ulemanın huzurunda oturmalarına müsaade verdi.

15/Hazirandan sonra sokağa Mısırlı kıyafeti giyerek çıkmağa başladı. Sakalını kısalttı. Sakallarını eski usûi, uzunca bırakan devlet adamlarını azarlamaya başladı. Hâttâ avrupa-da kullanılan eğerler şeklindeki bir eğer'i kullanmaktan kaçınan sadrıazamı, belli bir vakit teveccüh edici bakışlarından mahrum bırakmıştı. Bununla birlikte reaya (bu istisnaları şayanı dikkattir) kendilerine mahsus olup, müslümanlardan ayrı görülmelerine, yaşama durumunu sağlayan elbiselerini muhafazaya mecbur tutulmaktaydı. Yalnız müslümanlann gi-yecekleri kumaşları giyen reayayı, cezai nakdiye veyahutta hapis cezasına mahkum edilmekteydi. Ermenilerin kendi milli serpuşlarını terk etmeleri kesinlikle yasaklanmıştı. Reaya hamamlarda ayaklarına nâlin giyemezler ve müslüman-iarın, kullandıkları hamam takımlarının daha mavilerini kullanmağa mecbur bulunuyorlardı. Sultan Mahmud'un padişahlara karşı gösterilmesi lâzım gelen itaat hakkında şeyhülislâma yazdırdığı bir eser, kendisi gibi müstebid düşüncesine tercüman olabilir. Bu eserde yirmi kadar hadis-i şerif yer al-maktadır. Birinde denilmekteki: <Emirülmü'minıniz sakat bir Habeşi olsa bile, ona itaat etmek lâzımdır. Tebasına cebir ve cefa ederse buna sabretmelidirler. Velâkin, din-i mübini tahrik tağyir ederse, onu öldürmek icab eder.> Ne varki: Va-ka-i hayriyye'de, asakir-i mansurede, ıslahat hareketleri de. ülkeyi senelerden beri düşmüş olduğu çöküş rotasından çekip kurtarmak mümkün olmuyordu. Rus Çarı 1. Alek-sandr'da bu arada oluverdi. Bu adam hayatının sonlarına doğru, <Benim artık avrupa devletlerinden taleb edecek bir Şeyim kalmamıştır^ şeklinde ifade ettiği sözleriyle, Osmanlılada olacak işi kendi başına göreceğini ihsas etmişti.

Aleksandr:1777 yılında doğmuş, 1801 senesinde tahta çıkmış, 1825'de ise ölmüştür. Napolyona bir kaç defa mağlup olmuştur. Tilsit antlaşması sayesinde banşmışsa da 1812 yılında yine düşmanlık yapmaya başlamış, 1815'de Burbon-ların yeniden Fransa hükümdarlığına gelmelerine yardımcı olmuştur. Osmanlılar ile Bükreş muahedesini imzalamıştır. Bu hükümdarı 1. Nikola takip etti. 1. Pol'ün oğlu olup, 1796 senesinde Petersburg'da dünyaya gelmiş. 1825'den 1855'e kadarda hükümdarlık yapmıştır, İran'dan, Erivan'ı aldığı gibi Rumların başıboşluğunda Fransa ve İngiltereyle birlikte Yunan istiklâliyet harekâtını da destekleyip, yardımcı olmuşlardır. Kırım Savaşında bize ve müttefiklerimize yenilmiştir. 1848'de vukubulan Macar İhtilâlinde Avusturya'ya yardımlarıyla bilinir. Ancak bu da, Osmanlı devleti ile münasebetlerinde, ölen adamın yolundan giderek politika yapacağını bildirmesi Kuzeyden yeni bir tehdit daha geliyorumun haberiydi. Rumların fetreti de genişlemekteydi. Ne varki; Sultan

Mahmud idaresindeki Osmanlı hükümeti başka bir te'sir getirecek, vaziyete girme ile karşı karşıya bulunuyordu. Yeniçeriliğin kaldırılmış olmasına rağmen bunların cemiyetinin dayandığı cehl ve taassub kalkmamış, buna karşı da başka bir vaka-i hayriyye vücud bulması milletin ruhundan beklenmekte idi. Ancak beklenen bu vakayı, mutlakıyet yerine getiremezdi. Bizim bu gün anladığımız, genel ıslahatın kapsadığı mânayı mutlakiyeti idrak etmekten aciz bulunduğu için, ikisindendaha çok tesirli ve ferahlatıcı bir tenbih ediciye ihtiyaç bulunmaktaydı. Bu uykudan uyandırıcı bir gün ergeç gelecekti.

Yânİ hem mutlakiyeti hem de cehalet ve tassubu, zaman zaman ezerek cemiyetimize sinmiş ruhu temizliyecek kudrete sahib ve deyeni nizam gibi, ikisi arasına girecek, bir taraf-dan mutlakıyetin öte taraftanda taassub ve cehaletin yakalarına yapışarak, birer tarafa savurmaya çalışacaktı. Bu mücadele esnasında kanlı olayların çıkması, sosyal sarsıntıların olması, mutlakiyet ile taassubun şiddetli ve karşı konamayacak derecede kuvvetli zannedileceği hücumları, bölünmeler, karışıklıklar, hâttâ bir dereceye kadar da çöküntüler meydana gelmesi, ithamlar ve iftiralar döneminin inkişafı pek tabiiydi. Bu gibi önemli inkılablarda vaziyete göre uzun veya kısa süren bir intizamsızlık, hürriyetsizlik, adetâ mutlakiyeti aratır-casına tahammülü aşan bir hükümetsizlik eseri ortaya çıkar. İdari ve sosyal kötülükler siyasi karışıklıklar milli ananeler, örf ve teamül, asırların biriktirdiği zaafın çıkışı, bidat adıyla teşhir, sövme lisanı ile anlatılarak, mahiyeti asliyesini karartmağa çok gayret ederler. Fakat yolcu da tuttuğu yoldan dönmez. Bunlar ise, saldırgan vaziyeti alırlar. Yolcu yine yorulmaz. Bunlar ise yorulurlar. Senelerin, bu yolcuya tazelik, kuvvet verdiği halde, bunları ihtiyarlatır. Yeniçeriliğin kaldırılmış olması avrupada iki farklı fikiriortaya çıkarmıştı. Birincisi; gerek askeri gerekse idari işlerini düzenlemeye başlayarak kendini yenileyeceği, ikinci fikir sernilli askeri ocaklarının mahv olmasıyla, bütün bütün gücünden düşeceği idi. Bundan çıkan şuyduki, her iki görüşde yenilikleri yapacak mü-ceddidin, kifayet ve ehliyetine tâbi oluyorlardı. Fakat, Tarih-i Cevdet'in:

"Erkân-ı saltanatı seniyye ise, vukufsuzluğu cihetinden yeniçerilere galebe çalmayı artık her devlete galib geliriz düşüncesine getirmişlerdi." .Cevdet paşanın tarihine yerleştirdiği bu cümleside beklenen ehliyet ve yeterliliğin eldekilerde mevcut olmadığını gösterir. İlk olarak da bu yetersizliği ilk defa tecrübe eden ruslar oldular. Hatta 1828 senesinde rusyanın Paris sefiri olan Pozzo di Borgo, 19/kasımda meşhur telgrafnamesinde Rusya imparatorunun böyle bir tecrübede bulunduğunu belirtmiştir. Fakat daha önceden Rusların İs-tanbul sefiri İstrogonof, 1236/1820 senesindeki Rum mezalimi bahanesiyle babıâli ile siyasi münasebetleri keserek gitmişti. Ruslar, Buğdan ve Eflâk ile Sırbiya'da Bükreş muahedesi hükümlerinin yerine getirilmesini taleb ediyordu. Yapıian taleblerin bir kısmı İngiliz sefaretinin aracılığıyla yerine getirilmişse de, Sırbistan imtiyazlarının şeklinin müzakeresi için, İstanbul'a gelen Sırp ileri gelenlerinden beş-altı kenz, Rumların hareketleri sebebleriyle alıkonulmuşlardı. Çar Nikola, Dersaadet maslahatgüzarı vasıtasıyla babıâli'ye bir ültimatom

vermişti.
Bunda: 1-Bükreş ahitnamesi hükümlerince Sırpların nail oldukları imtiyazların yerine getirilmesi.
2-İstanbulda mevkuf bulunan sırp kenzlerinin tahliyeleri.
3-Eflâk, Buğdan'da bulunan beşlo askerinin tamamen kaldırılması.
4-Bükreş ahidnamesinin içindekilerin yerine getiriimesi hakkındaki müzakereler önce Osmanlı devlet memurları ile elçi İstrogonof arasında başlanılıp daha sonra kesilen müzakerelerin tam anlaşılması hususunda, iki tarafda hududa murahhaslarını göndermeleri. Şeklinde maddeler yazılıydı.
Çar; Osmanlı devletini tartma yoluna sapmıştı. Hakikaten pek hafiftik. Bereket versinki hafifliği duyabildik. Akkirman'a görüşmecileri yolladık. Çar Nikola'nın bu ilk denemesi, Sultan Mahmud'u da bir tecrübe yapmaya sevk etti. Murahhaslarımız, vaka-i hayriyye esnasında, Edirne'de bulunuyorlardı. Babıâli lisanında ayak sürümeleri gizlice duyurulmuştu. Rusların şiddet dolu davranışları yola düzülmeyi mecbur kıldı.

Tanzimata Dogru

Engelhard'a göre;Sultan Mahmud'un karakterine bazı mü-talaa-Engelhard'ın tenakuzları-Sultan Mahmud'un şiddetli belalar da aczi-1245/1829'da İstanbul: Kan alma modass-Yeniçerilerin ayaklanışı! Hüsrev Paşa Orta cellâdı-İstanbul ile Bilâd-ı selase, ahalisi birbirine kefil-Padişahda, halkda ananeye tâbi-Kıyafet meselesi, garib bir kurnazlık-Vükela, ilk defa baloy& gidiyor-Çatal bıçak- ilk defa avrupa'ya talebe gönderiimesi-Vakanüvis Es'ad efendi-Takvim-i vekayi'in çıkarılması: Takvİm-i vekayiin başlangıcı bazı risalelerin basıl-ması-İşkodrn, Şam, Mısır İsyanları-Sultan Mahmud'un siyasi mevkii, Hünkâr iskelesi Muahedesi Sultan Mahmud'un meşhur Deli Petro'yu takliden memleketi avrupa medeniyetiyle temasta bulundurmak emeline düştüğü hakkında Engel-hard'ın dediği: "..padişah, ıslahat yapmak gereğini hissedip, avrupalıle.rın üstünlüğünü takdir ediyordu. Lâkin bu hususa ait düşüncesi zaman zaman ve pek az devam edecek tarzda artış gösteriyordu. İşi tam kuşatamıyordu. Eski adetleri terketmek, Türklükten çıkmak arzusunda bulunmakla beraber, Türk kalıyordu. Sağlam kaıarlar sahibi olmayıp, belki ara sıra gelip geçen arzulara kapılmaktaydı. Nisbeten hududları belli bir zekâve istidada sahip olanlar da her zaman olduğu gibi, kuruntulu kimselerdi. Böyle olmakla beraber, kendi iltifatına erişen müzevirlerin i*jfalatına kapılıyorlardı." Bu hâl, padişahın kararsız olmayıp, milliyet fikrini muhafazasındaki asliyete bağlı kaldığına delâlet etmekle pek olumlu sayılır. Engelhard, bu hususta hatalıdır. Tarihçi, sosyal hayatımızdaki karışıklığı, devletin maruz kaldığı, rahatsız edici siyaseti dengeleyememiştir. Fikrimce: yine tekrar ederiz ki, bu türlü mukayeseye dönük muhakematta daima unutulan irfan seviyesi meselesinde sosyal vaziyettir. Hakikaten kıyafetin değişmesinin, Türk adet ve emsâii gösterişler, hiçbir zaman ıslahat düşüncesini doğrulatmaz. Bu durumlar vatanını seven her insan için o

kadar güzel, o kadar yabancıdırki, insan onun içine aldığı tekamül vede değişimlerin hepsini bir saniyede atlayıp, ahali içinde istikrarın arzusuyla acele etmiş olduğunu anlatır. Hattâ cehalet ve taassuba karşı fedai kesilmekte bu anlamı taşır. Bu aceleciliğin icabatını hattâ bu dereceye kadar tabii olduğu, herhangi millette olursaolsun, orada meydana gelmiş inkılabların başlangıcında tamamen karşılaşılmıştır.

Fransa ihtilâli-i inkilabisi bu hususta vesaik olup tarihi ve sosyal bir hüccettir, senettir. Sultan Mahmud'da görülen mü-ceddidliğin kifayetsizliği de bu tarz bir seviye icabatındandır. Hattâ; Fransa inkılabına yetişmiş, bu inkılabı yönetmiş olan yenilikçilerin hepside hâl vede yer itibariyle bu yetersizliği göstermemiş değillerdir. Fransagibi senelerce, milleti irfan ve idrâk içine çekip, terbiye etmeye gayretten bir anbile geri kalmamış olanlar, anayasalarında ki değişiklikler ve yeniliklerin gösterilmesi, kurulan hükümet-i muvakkate yâni geçici hükümetin birbirini takip etmesi, cumhuriyet fikrinin devamlı bir çekingenliğe sebeb olması, konsüllüğü, imparatorluğun, krallığı, krallığı imparatorluğun, imparatorluğun yine kralığı denedikten sonra, cumhuriyetin kurulabilip yaşaması gibi ahvalin, birbirini takip ederek gerçekleşmesi delalet eder ki, inkılab çalkantıları, açık denizlerdeki cankurataran sandalının, bir takım engebeli hududlar üzerinde yürümesine benzeyen bir yo! takip eder. Bu sanda! bir kişinin, akıl ve idrâkine kalırsa tabiatıyla onun nefsinden gelecek karışıklıklarda o nisbette çoğalır. Saçıı Şeyh adıyla tanınan birinin, Sultan Mahmud'un dizginine yapışarak: "Gâvur padişah!. Cenab-ı Hakk' senden ettiğin küfrün hesabını soracaktır. Sen, islâmiyet i tahrip, peygamberin lanetini cümlemiz üzerine çekiyorsun!" Şeklindeki bağırması, karışıklıklardan birisidir. Padişah, bu feryaddan korksaydi, hem yeniçerilik avdet eder, hem de taassup ve cehalet pek büyük şiddetle kabarırdı. Yine her inkılab ispat eylemiştirki, insanların yaşadığı toplumda kanunsuzluğa aid bir eğilim mevcuddur. Bu eğilim, mak-buliyeti olan terbiye erbabının bile, inkılab dönemlerinde idareyi ele geçirmek için, hatib kesilmek, kanunlara ait ve kendi anlayışı içinde kanun yapmaya kalkışmak, fertlerin artık hâl ve davranışlarında hür olduklarına dair şahsi yorumlarda bulunmak, fakat eski hükümet ve kanunlarına göre kurulan, yeni hükümet, ve kanunlara karşı birdenbire münfail, karşı, hastalık derecesine varan tarzda muhalif görünmek şeklinde gösteriİen teşebbüsler ve faaliyetler günbe gün tecelli etmektedir.

İnkilablarda tesadüfün rolü yok değildir. Bu rol mahiyeti itibariyle mühimdir. Bu mahiyetde, kolaylık telkini, sosyal ve birey hayatın tarzı alay etmeye aykırı, alelade çoğunluğun itimadına da İiyakat gibi elde edilmiş niteliklerin ve buna benzer, güzelce fırsatların birleşmesi vede inkılabın başında bulunanlardan birinde veya bir kaçında toplanmış olmasından ibarettir. İnsanlar kabile halinde hayatlarını sürdürdüklerini unutmuş değillerdir. Belki genişlemiş, aydınlanmış, değişikliklere ve uygarlığa daha^ fazla yaklaşmış bunu tanzim ve teftişe uğraşmışlardır. Bu; bizce de sabit olmuşturki, istibdad ve mutlakiyete darbe vuran ferdleri veya cemiyetleri hoş karşılayanlarla, iyi kabul etmeyenler

arasında çıkacağı vede önlenmesinin mümkün olamayacağı belli olan mücadelenin, başlangıcından nihayetine kadar, milletin ruhuna, irfanına, cehalet ve taassubuna, iyilik ve kötülüklerine, medeniyete olan kabiliyet yeterliliğine kudret ve kuvvetvel hasıl siyasi, idari ve içtimai kuşatmasına ait ne kadar çoközel alâmetler varsa, aynı cibilliyet, aynı haslet hattâda, aynı kıyafetle görülür.

Fransa inkılabı tarihinde, bize bu hususlarda tükenmez numuneler vardır. Bu söylediğimizi Engelhard'da apaçık olmamakla beraber tasdik ediyor ve kendi sözünü defaetie nakz ediyor.

Sultan Mahmud'un, Deli Petro'nun sahip olduğu vasıtalara sahip olamadığını, düşünce ve batıl itikatların arayada girmesi yüzünden dışarıdan ihtisas sahibi kimseleri getirtemedi-ğini, Türkiye'de yalnız iyi niyet sahibi ve hürmete şayan vatanperverler bulunmaktaysa da, cehaletin mahkumu bulunduklarını, İstanbul'da ve vilayetlerde var olan isyana dair düşüncelerin, padişahı millete bağlayan bağları çözmeye tesir etmekten, geri kalmadıklarını, 1830 senesinde avrupa'da, yıkımımıza adetâ hüküm verilerek Avusturya devletinin, Petersburg şehrindeki müzakerelerde Osmanlı devletinin topraklarının paylaşımını, teklif etmiş bulunduğunu da yazmış.

Hakikaten; Edirne antlaşmasından sonra Mehmed Ali hadisesini yaşayan Osmanlı, bunun için seçmiş oiduğu Hünkâr iskelesi antlaşması tercihi ile Sultan Mahmud'un acziyete düştüğünü gösterir. 1242/1826 senesindeki Mora meselesi hakkındaki Rus elçisinin teklifine karşı: "Maazallahü Teâla bunlar, devlet-i âliyemizin bilâ savaş, söz iîe bitirmek, kuvvet ve sağlamlığını bütün bütün azaltmak için uğraşıyorlar. Şer'an ve aklen hiçbir şekilde kabul olunur şeylerden olmayıp, sonucuna katlanarak, Cenab-ı Allahdan yardım isteyip, davranmaktan başka çare yoktur." Diyebilen bu padişah-ı cesur, Nizip vakası üzerine ebedi düşmanı bildiği Rusya'nın korumasına rıza göstermişti.

Dış görünümde olsun, iç görünüşten olsun bu mel'un iltica padişahın aczişiddet karşısında, kavgalar döneminde tatbik ettiği bir meskenet-i ruhiyedir. Ancak bu durum, 3. Selim'de pek daha çok idi. 1245/1829 yılında Edirne sulhunun hemen başında, İstanbul'un içine düştüğü şekil ve durum, hükümetin zihniyeti, ahalinin davranışındaki ruh hâli bir dereceye kadar kendini gösteriyor: Sultan Mahmud; sadrazamın, mukavemet imkânı bulunmaması hasebi ile lâzım gelecek işlerin yapılmasında muhtar bırakması üzerine, Serasker Hüsrev Paşa ile Hekimbaşı Behçet efendiyi, müzakerelere vazifeli kılarak ve müzakerelerin neticesi kendine arzoiundu-ğunda: "Benim muradım, ancak şiar'ı diniye'yi yüceltmek-dir. Saltanatın gailesinden usandım. Varın, fetvahanede meşveret edin." Diyerek, bir müşavere meclisi yapılmasını emretmişti. Bu meclis, sulhun yapılmasını karar altına aldıktan gayri, başkent ahalisinin silahlanmasın! da karara bağlamıştı. Lütfi, tarihini payitaht ahalisi için alınmış bu son tedbirin sebeb olduğu döğüş kavga ve karışıklık manzaralarını özetliyerek kaleme almaktan kendini alamamış. "Meşveretten çıkan karar üzerine, müslüman ahalinin tamamının silahlanması emrolunmuşsa da, böyle bütün İstanbul halkının silahlanmasında pek

açık olan mahzurlar olacağından, bir kaç gün geçtikten sonra, esnaf takımı, iş ve güçleriyle meşgul olurken silah kuşanmasıda tenbih edilmişti. Daha sonra esnafın istisna edilmesi hatalarından kızgınlığın üstün gelmesi, ahalinin dedikodusunu getirmiştir. O sıralarda bazı kimselerin canına kıyılmıştı. ŞÖyleki: yalan söyleyenlerden yirmi kadar insan bir kaçgün içinde İstanbul'un kalabalık yerlerinde idam edildi. Halkı korkutmaya mecbur olunmuştur.

a) İstanbul ahalisinin de kefalete bağlanması, devlete ve askere yüksek sesle karşı koyanların öldürülmesi için babı-âli'ye hatt-ı hümayun gelmiştir.

b) Yeniçeri vakasında akan kanlar ekseriya ahalinin kanlarını kurutmuş ve halkın gözüne çirkin görünen frenk davranışı olarak kabul olunan ihtisab rüsumu gibi sonradan adet olmuşun taraftarı belkîde kurucusu olan serasker Hüsrev paşa ahalinin gözünde menfur olmuş ve bilhassa islâm askerinin mağlubiyetinden, bazı beldelerimizin istilâ edilmesi haberiyle beraber Rusyanın İstanbul üzerine doğru gelmekte olduğu haberi: "Yeniçeriliği meydana çıkarmak içindir, yirmibin yeniçeriyi beraber getiriyoruz." yazılarının yayımları, ahalinin zihnini meşgul edip karıştırıyordu ve ahali arasında dehşetli, türlü türlü düşünceler beliriyordu ve o sıralarda asılması lâzım gelen bir yahudiyi cellâdın, herzaman olduğu gibi, etraftaki dükkânlardan hammaliye adı altında parayı toplarken, diğer bir haydut Yahudi de bu hammaliyeyi vermekten içti-nab eder. Bunun üzerine cellad buna bir tokat atar. Haydut yahudi, bağıra çağıra Mahmud Paşa Çarşısından aşağı doğru koşmaya başlar. Bu kaçışı görenler de acaba yeniçerileri tutanlar ayaklandımı endişesine düşüp dükkânlarını kapatırlar bu endişeleri haber alan idare-i devlet, emniyet tedbirlerinin alınmasını temin için serasker Hüsrev Paşa başda olduğu halde tebdili kıyafet, şehrin bilhassa ticari merkezlerinde ve esküsyanlarda kullanılan metodlar hasebiyle, meydanlar gözlem altına alınırken, yeniçerilere eğilim taşıma şüphesini taşıdıkları kimseleri enterne etme yoluna gittikleri gibi kimilerinin, hayatlarını nihayetlendirme yoluna gittiler. Meselâ; Hamlacılıkyâni kürekçilik, sandal ve kayıklarda kürek çek-mekden ayrılıp, Tuhafiyecilere Kethüda olan Elhac Ahmed Ağayı, Eminönü meydanı ortasında, Yemişçiler Çarşısında da Kuruyemişçiler kethüdası Tavil.Mehmed Ağay'j ki seksen Vaş civarındaydı, Divan Çavuş'u Abdi'yi CInkapanfnda ve Balmumcular kethüdasını Zindankapfda, Kayıkçı Halil'i de, Üsküdar'da idam ederken, çok geçmedende, Hamallar Kâhyası Şâkir'i, Kömürcüler kethüdası Ali'yi, Taşçı Mehmed Usta ile bir arzuhalciyi ve de, hayırsızlık ithamıyla bir kaç müs-lim ve gayri müslimin aynı akıbetlere duçar olması yanında-Bahkpazarında bulunan Avurzavur adlı ermeninin kahveha-nesidefesat merkezi olarak görülmüş ve yıktırılmıştır. Engelhard, bu ifadeleriyle Sultan Mahmud'un kendi bildiği yoîu sürdürdürdüğünü, ahalininde tutumunda bir değişiklik olmadığını ileri sürer. Fakat; bundan memnun olmadığını çıkarmak mümkün, bir batılı, bir gayri müslim dâima cemiyetin meselelerinin çözüm kaynağını akıldan ve daha evvel tatbik edilenlerden alıverir. Biz müslümanlar ise, hesabını vereceğimiz kaide-i dini yenin bize yüklediği vazifelere çok önem veririz.

Meselâ, sîzdenolan idareciye isyan etmeyiniz, tâbir-i diğerle, alessultan huruç'a

teşebbüs bizim fıkhımızda, sadece dünyevî bir ceza olmayıp ahirete de iltisakı vardır. Padişah ise;yine dinimizin net olarak adaleti emrederken, adaletli olmanın faziletini öyle ölçülerle medhü sena etmiştir ki, misâl olarak bîr saat adaletle hükmetmenin yetmiş rekât nafile namazdan efdaldir, yâni değerlidir demek suretiyle ve de Alla-hımıza daha fazla makbul vedemergup olmak onun farz kıldığı ibadetlerin yanında, kurb-u nevafil yâni nafile ibadetlerle kendisine, daha yakın olabileceğini Efendimiz (s.a.v) buyuruyor ve namaz'ın ise gözümün nûr'udiye adını koyarken, ehlullah da, teheccüd namazlarına Efendimizin "Gecenin Gelinleri" adını takdığını haber veriyorlar.

Şimdi; adaletin bir saat rızay-ı İlâhice makbul olanının, yetmiş rekâtlık namazdan efdaiiyeti bahse konu olunca kim adil olmaya çalışarak cennet-i âlâyı kazanmaya kalkmaz, işte osmanlı padişahları da cihana hükmeden tahtlarından adalet güneşinin her yerde pırıl pırıl olmasına önem vermeyi gaye addettiklerinden dolayı dikkat ve itina ile hakkı göze-terdi ki, böyle düşünmek dahi rızay-ı ilâhiye giden yolu aramak ve talibi olmak addedileceğinden ne halkda isyan ne de devlette ve padişahda istikrar hattında fazla bir kayma beklenemezdi kalmamıştı.

Sultan 2. Mahmud her ne kadar "saltanatın derdinden usandım" demişse de, devlet idaresinide tabiiki elden bırak-mamış-tı. Halk ise, ıslahatı kabul eder vaziyete gelmemişti. Nasıl gelebilsindi? Bir taraftan ezeli düşman rusya ülkemizi istila etmekte ve bunu övünmeyi seven cahiller ile şeyh taslaklarının, cehalet ve taassubu kabartırcasına, manâ verdikleri <gâvur işlerine gösterilen eğilimden dolayı Cenab-ı Allah tarafından bize azap için gönderilen ceza olduğuydu.

Cehalet ve taassup öyle bir illettirki, bir dediğini iki, dedirttirmez. Bir zamanlar nasıl yeniçeriler talim'e gâvur işi deyip, silahları da uzun zaman kullanmadılarsa, şimdi halkda, mut-lakiyet idaresinin hergün ensede boza pişiriyorsada, yeniliklere ve yapılacak değişiklikere gâvur icadı diye bakıyordu. Kim bilir 1244/1828 senesinde Hırka-i şerif veya bayrama-laşma esnasında sadrazamı, başında kenarı sırma ile işlenmiş fesi yakası som sırmalı, beyaz kumaşdan hirvani, kumaş elbise giymiş Polonya İşi klabdanlı at eğeri örtüsü taşıyan beygire binmiş, seraskeri de sırma işleme fesli, yakası sırmalı yeşil kumaştan bir elbise ve sadaret kaymakamına mahsus takımla donanmış kazaskerler ise, açık yeşil kumaştan ferace ile örtülü takımlarını terk edip, Banaluka eğeri örtüsü, eğeri ise saçaklı ve gümüş olmamak şartıyla, hilâli göğüse yapışık atlara binmiş olduklarını görünce ne demişlerdi? Ne dediklerini bir kaç satır sonra kaydedeceğiz. O sene yayımlanan elbise nizamnamesinde: "Esasen müslümanlar giyimlerinde kullandığı elbiseleri şer'i Ölçülere uygun giyip vücudlarını Örtecek kadarken, geçen zaman zarfında tabi-atindaki zevk alış mevcudiyeti galebe ederek süs ve gösterişe hevesedildi. Birbirlerine bakarak, esvaplarda ve resmi elbiselerde de hadd-i şer'i aşılıp çeşitli israfa mübtela olundu." şeklinde kibir kabul ediliş hakim olduğu kanaatine varılarak, elbise meselesindeki tekliflerinde şukka (kumaş par-çası)'nın dahi kaldırılması hâlin icabındandır diye bildirilmiş

isede, bu değişiklik, dahi Sultan Mahmud'a, taassup sahiplerinin büyük buğuz ve düşmanlıkları musallat oldu. Yine o senenin padişah alayının Rami kışlasında olması vede ramazan bayramının tebrikleşmesinin, burada ifa edilmesi sırasında Sultan 2. Mahmud, namaz vaktinden az önce beş parmak eninde taşlarla süslü başlık, üzerinde sorguçlu fes ile mavi renkde kumaştan yapılmış potur, yaka ve güneş sembolü kıymetli taşlarla bezeli hirvani (bir çeşit elbise) giymiş olarak tahta oturmuştu. Padişahın kıyafetini tarif ettikten sonra yukarıda ne demişlerdi deyip aşağıda yazacağımızı söylediğimiz malumatın, Tarihi Lütfi'den: 2. c, sh. 269'dan alınan satırlar ile sayfamızısüslüyoruz: ".Asakir-i zabitanında meşhur-larından Kuruçeşmeli Hasan bey ile Avni bey, açıkça ramazanda gündüz gözüyle yeme4kyedikleri gibi diğer günahları işlemiş olduklarından, biri İzmit'e diğeri Bursa'ya sürgün edilmişlerdir. Duyduğumuza göre, o sırada setre-pantolon giyilmeye başlanmışsa da, henüz genelleşmemiş olduğundan, Hasan bey ile Avni beyi giydirmişler ramazan günü Çarşıya salmışlar. Böylece ahalinin ne şekilde tepki vereceğini ölçmeye kalkışmışlar. Bu kıyafet; halkın gözünde çirkinlikler diye kabul olunmakla beraber, kabahati bunlara yüklemek için oruç yedikleri bahanesiyle sürgün edilmişlerdir. (İstidrat: Belkide, ahali bu giyim, kuşama önem vermeyince dikkat çekebilmek için o devirde kolay kolay, rastlan-mayacak olan alenen oruç yeme eylemi gerçekleştirilip, elbiselere ahalinin dikkati çekilme provokasyonu yapılmış olması muhtemeldir. Çünkü; Sultan 2. Mahmud aynı zamanda pek şakacı bir zât-ı muhteremdir. M. H) Bu hususta ki ahalinin hoşnutsuzluğu ulema sınıfınca da, bilhassa taassub sahiplerince şiddetlendirilmek isteniyordu. Müderrislerden Boşnak Mustafa adlı biri ramazan'da EyübsultanCamiin de, bu yeni elbise tarzını benimseyenleri tekfir etmiştir. "Ahalinin ibadetten uzaklaşmasının sayısında görülen artışın yanında hal ve giyimde, davranışlarında frenkleri takip birbirinden aşağı kalmıyordu. İngiliz b. elçisi Haliç tersanesindeki gemisinde tertib ettiği baloya vükelayı davet etmişti. Bunlarda yatsı namazını kıldıktan sonra, bindikleri kayıklarla gemiye gitmişler. Tarih-i Lütfi'nin kaydına göre: "sabaha kadar çeşit çeşit eğlencelerle vakit geçirmişlerdir." Bu davete katılmak elbette büyük bir dedikodu çıkmasına sebeb olmuştu. Yine; Lütfi tarihine göre, c. 2, sh. 171'de: Hemen ertesi günü Kadı'lardan Yahya bey, Serasker Hüsrev Paşaya ziyafetten sual ettikte: "Çok kısa zamanda bir çok şey yapmayı bilmişler. Biz bunları bir ayda tanzim edemeyiz. Çare ne? Devletçe bir şey oldu. Gidilmesede olmaz, kaşık, çatal gibi bazı mekruh şeylerde vardı." Şeklinde cevap verip tavır almış isede Yahya bey'in: "süslü çatal ve kaşığı padişaha arz eden ve böyle şeylere alıştıran kendisidir" demiş olduğunu vaka-nüvis Esad efendi kayd etmiş bulunuyor. Aradan beş-on gün geçmeden Fransa b. elçiside mükemmel bir balo tertiplemiştir. Bu baloya davetli olan zevattan bazıları katılmadı. Şuraya pek dikkat çekici ve tarih bakımından değeri büyükçe bir kayıt daha alalım: "Sultan Mahmud, ülkesi o!an Avusturya'ya gitmekte olan elçilikten Husar isimli birisine, bir kaç kat elbise sipariş etmiş. Husar, bu siparişi ülkesinde imparatora arzettiğinde, imparator bundan pek memnun olmuş, onaltı sandık dolusu elbise

göndermişti. Ancak bu sandıklar meydana çıkarılmamış korumaya alınmıştı. "Hakikaten, hükümet bir taraftan istibdadını elden bırakmıyor, öte taraftanda yeni anlayışı harekete geçirecek hazırlıkların başlangıcını hazırlamaktaydı. Yabancılar ile temasımız çoğalıp avrupa usûllerine eğilim bir hayli fazlalaşmıştı. Çeşitli ilim ve fenlerin ve yeni muamelelerin elde edilmesi için, yüzelliye varan müslü-man çocuğun avrupaya gönderilmesi tasarlanıyor, tibhene-den, enderun ağalarından, seçilecekler ve gönderileceklerin listesi meydana getirilmişti. Ne varki halk bu teşebbüsü pek-deçirkin bulmaktaydı. Hattâ devletin tarihçisi; bu duruma va-kıfolması lâzım gelirken bu bölümün baş tarafında adı geçen Esad efendi: İlk yollanan talebe harb okulu mühendishane talebeleridir, diyor. Daha sonra gerek tıbhane gerekse enderun talebelerinin gönderilmesinden vaz geçilmiştir. Biz bu sa-hifelerde, kendi prensiplerini muhafaza etmek şartı ile ıslahata gitmek isteyen bir hükümdar ile çevresinin bunlara karşı, milletin bireylerinin vaziyetlerini taayyün eylemek emelinde olduğumuz için her iki tarafın bize garib görünmekte olan teşebbüslerini ve anlayışlarını topluyoruz. Bu teşebbüslerin ve anlayışların kalanlarına eriştiğimiz zaman, tarihin kaydettiği olaylar hususunda, sosyolojiye vermesi gereken ehemmiyet bir kat daha açıklığa kavuşmuş olur. Yazılan olayda arızalı yerlerde, derme çatma şeylerden yapılmış gayri muntazam durak yerlerini andırır. Fakat çeşitli yerlerde duraklayıp, isti-rahat fikri de bir tehlikedir.

Sultan 2. Mahmud; sık sık adaletle ilgili emirler yayımlıyordu. Bunlarda: "Usûl ve adetlerden alışılmış olanlar hariç, türlü ad ve bahanelerle fakir ahaliden para alınmaması, vezirler ile mirmiran ve memurlardan kim olursa olsun yollarda sudan başka yem ve yiyeceklerini kendi paralarıyla temin edip, ahaliye zulüm yapılmaması" şeklinde, şiddet dolu tenbihlerde bulunmaktaydı. Bu arada hristiyanlannda nakkaşlık yapmakta serbest oldukları, Rusya ve Yunan mesele-lerinden dolayı bekaya da kalıp çoğugayri müslimlere ait vergi borçları olan 30 bin kesenin af olunduğu İlân edildi.

1237/1821senesinde TakvİM-i Vekayi'nin çıkartılmasına dair, yayımlanan hatt-ı hümayun, osmanlı ülkesinde matbuat adına kurulmuş heykel mesabesinde bir müjde dense yendir. Lütfi Tarihi bundan bahsettiği sırada: "Medeniyetin usûllerine ait hususları halka haber vermek için, zamana dair vukubu-lan olaylardan bahs ve seneliği 120 kuruşa takvim-i vekayii adı ile haftalık türkçe yayımlanan bir haber organının basımı başladı." demiş, adının da Sultan 2. Mahmud tarafından verilmiş olduğunu açıklıyordu.

Takvim-i Vekayii bir çeşit resmi gazete olarak yayımlanmasından başka birde, "Takvimhane" adı verilmiş bir matbuat dairesi meydana getirilip, hizmete sokuldu. Bu daire önceki serasker kapışma yakın, eski matbaa-i amirenin yanı başındaki köşede bulunan konak olup kapıcıbaşı Musa ağadan 500 keseye alınma yoluna gidilmiş ve takvimhane nazırlığına Mekke pâyelilerden, vakanüvis Esad efendi tayin olundu. Cllemadanda Karsizâde Cemâl efendi musahhih, iç haber ve ilimlerini vermeye amedi hulefası mensubundan olan Sârim efendi, askeri meselelere ait ilimle, haberlere Hüsrev pa-şa'nın divan

kâtibi Said bey tayin buyruimuşlardır. Bu gazete vükela yâni, bakanlar kurulu üyelerine, komutanlara ve ileri gelen memurlara, anadolu ve rumeli bölgelerinde bulunmakta olan muteber kimselere, ayanlara, ecnebi sefaretlere her-hafta dağıtılırdı. Baskı sayısı beşbin tane civarındaydı. Takvim-i vekayii'n ilk nüshasında yayımlanan, giriş yazısında durum ve olayların, hükümet üzerinde hasıl ettiği tesirlerin çeşitliliği ile yine halk ile hükümet arasında, ortaya çıkmakta olan ihtilafları yok etme ve hükümetin yapmış olduğu çalışmaların doğrudan ahaliye haber vernek lâzım geldiği arzusunu itiraf saymak mümkündür. Öte taraftanda yukarıda sözünü etmiş olduğumuz vekayi'deli mukaddeme yâni giriş yazısı, basındaOsmanlı devletinin ilk defa kendisini gösteren hâli olması münasebetiyle bu yazının tarihi siyasimiz bakımından da önem taşıdığı inkâr kabul etmez. Bu mukaddeme'yide aşağıya, manâyı bozmayacak şekilde sadeleştirme suretiyle alıyor ve sayfamızı süslemiş oluyoruz:

Takvim-İ Vekayii Mukaddemesi

Tarih denilen ilm-i fen, bu dünya hayatında vukubulan halleri vakti ve zamanı içinde tesbit ve anlatmaya çalışmaktan ibaret ve de, geçmişten ahaliye hisse çıkartacak bilgiler ulaştırma vazifesini üzerine almış yoldur. Bu ilmin faydası o kadar da fazladırki, hattâ bazı âlimler, tarih ilmi, devletin kanunlarını hafızada tutan, milletin ahvalini lâyık olduğu vacibi-yet derecesine yakın bulduklarımda açıklamaya kadar gitmişlerdir. Meşhur yazarlardan "Lâmiye" adlı eserin şârihi, Safdi'nİn söylediği gibi, Abbasi devleti döneminde h. 422/1030 senesinde halifeliğe getirilmiş bulunan Kaim Abbasi devrinde, Hayber yahudileri neslinden bazıları, güya dedeleri ve- sonraki nesilleri, Hayber fethinin hemen ardından yazılmış ve haraçdan hariç tutulduklarını belirten ve Hz. Al-i'yül Murtaza'ya ait olduğunu ileri sürdükleri bir yazıyla, şahid olarak da Saad ibni Muaz ve Hz. Muaviye'yi gösterirler. Bu yazı sayesinde de, divandan senette yazılanların yerine getirilmesini talep ederler. Halife kendisine ulaşan bu talebe karşılık, derhal icabet karan verir. Ancak bu talebin bir nüshasını gören o devrin reisülküttabı makamında bulunan Ebul Kasım bin Mesleme adlı zâta, bir şüphe gelip bu sırada tarihçi olarak nam yapan Hatibi Bağdadi'ye iddiaya senet olan kâğıd gösterilir. Tarihçi Hatibi; bu senet sahih değildir, çünkü "Hayber kalesinin fethi h. 7. senede, gerçekleşmiş, Hz. Mu-aviye'nin ashabdan sayılması h. 9. yılında vukubulmuş Saad hz. leri ise, h. 5. yılında ahirete intikal ettiğiiçinde bu tarihlerdeki uygunsuzluk, senedin sahih olmadığının delilini teşkil eder." cevabını verir. O yahudiferde bu ispata karşı bir cevap verememişler. Kâğıdın düzme olduğunu itiraf etmişlerdir. İşbu nakledilen rivayetteki husus, tarih ilminin pek lüzumlu olduğuna şahadet eden kuvvetli bir delildir.

Bu bakımdan eskiden islâm devletlerinde ve diğer devletlerde bu ilime itinaya gayret gösterilip, müfessirlerden ve ha-disçilerden İbni Kesir, İmam-ı Suyuti, İbni Cevzi, Kadı Beyza-vi ile İbni Haldun gibi büyük zevat ve hükümlerde dirayet sahibi, tarihler kaleme almışlardır. Buna bağlı olarakda, Osmanlı

devletininde büyük dikkat, itina göstererek, önceleri şehnameci adıyla, daha sonra da vakanüvis denmek şekliyle kurulan makamlara bağımsız bir şekilde, tarihin yazılması görevi verilmiştir.
Bu yazılanlar üzerinden, otuz yıl kadar geçince bastırılıp, halkın okuyup öğrenmesi eskiden beri yapıla gelmiştir. Na-ima, Raşid, Subhi ve İzzi, Vasıfın tarihleri bu söylediklerimizin şahididir. Lâkin, kötü vakalarınmeydana geldiği zamanda neşir ediş ve duyuruş, hakiki sebebin, gizli kalması gerektiğinde insanın tabiyatında var olan, hakikata varmak, bilmediğine itiraz etmek üzere cibilliyet taşıması yüzünden, ortaya çıkan bunca iç ve dış işlerede ait değişikliklere ve diğer durumlara, devlet erkânının hayal ve hatırına gelmemiş büyük muammalar gibi, çeşit çeşit manâlar verileceği malumdur. İşbu kıylü kaale sebeb olacağından nâşi, halkı da birmiktar mazur tutmak mümkünse de, bu vaziyeti cahilane dedikodu yapanlara hesap sorulmağa ve ithama sebeb olacağından aslı esası olmayan hususlarda devletin, bütün tebasının huzurunu bozacak, güçlü görüntüsünü giderecek bir şeydir. Beldelerde yaşamakta olan ahali pek vahim vesvese ve kötü zan dağdağasından, kurtularak bu yüzden asayiş-i umumi-yenin, seçme ve büyük padişahlardan olan Sultan 2. Mah-mudun merhametli, şefkatli idaresi halkı malâyaniden kurtararak, iyi bir şekle koyması mümkün olmuştur. Bu hususlar babıâlideki meclis-i meşverette, vezirler İledevlet adamlarıyla konuşulduktan maada, şurâ'ya vazifeli âlim ve memurlarla da müzakere edildi.
ülkenin dış ve iç meselelerine ait işlerde hiç bir gecikme yapılmadan hakiki sebebleri ve icabat-ı zaruriyi bildirmek suretiyle halka duyurmak böylece, ahali hakikatin tamamına dair bilgi sahibi olup, eskisi gibide kimilerinin çıkardığı, asılsız esassız sözlerden çıkardığı manâlara kulak vererek ızdıra-ba duçar olmayacakları pek açık olmak üzere görülecektir. Ayrıca bütün fenlere ve ilimlere, erzak ile mallara velhasıl ticarete ait maddelere de neşriyatta yerverilecektir. Padişahımız efendimiz, merhameti ilede tebaasının her halini düşünen asilâne davranışıyla emir vermiştir. İstanbul'da mevcud olan basımhaneden, başka bir basımevi daha yapılması kararlaştırılarak, meydana gelen vakaları çeşitli lisanlarda basarak neşredip duyurma, padişahın isteği oiarakdave yüksek müsaadeleri dairesinde, İstanbul'da tab olunarak basılan daireyede, Takvim-i Vekayiname-i Amire adı verildi. Mekke payelilerden vakanüvis şeyhzade Esseyid Es'ad efendi nazır, babıâli'den idari işlere ait vukuat ve bab-ı seraskeri'den askerlik ile alakalı meseleler için, her gün özet yapılarak habe-rinâzır tarafından verilmekde hizmetine esas vazifelerine zarar vermemek şartıyla, amedi kaleminden elan küçük evkaf hocası Sârim efendi, vazifesi dolaysıyla seraskerlik de bulunan hacegândan valide kethüdasızâde Said bey tayin olunmuştur.
Tâbi olunacak emirler ikiye ayrılmış olup, bir kısmında içişlerinde resmiyeti olan ve devlete ait meselelere aid olan vakaların basımına, ikinci kısmı ise; resmiyete dayanmayan dışarıda bulunan kaynaklardan alınan bazı haberleri, sanayi ve ticarete dair olan bilgileri kapsayanları vaktin icab ettiği hal ve vakit

dünya aynasında yüz gösteren işlerin yazılmasi-nada, müsaade verilmiş bu bilgilerden istifade etmek iste-yenlerede yıllığın 120 kuruştan almabilinmesine ruhsat verilmiştir. "İşte böylece 1247/1831 senesinde, Osmanlı matbuat hayatı başlamış, ahali ile devlet arasında bir haberleşme kapısı açılmıştı. İşkodralı Mustafa paşa isyanını takip ve görünüşte, ihtisap usûlünün tatbikinden çıkan Şam meselesi ile Mısır'da Kavalalı Mehmed Ali paşa hadisesi yavaş yavaş İstanbulda görülmeye başlamış olan batı usûlüne eğilimin teşebbüslerine şahid olunmaktaydı. Bilhassa Kavalalı hadisesi büyüdükçe İstanbul daha çok sarsıntıya maruz kalıyordu. Kavalalı Mehmed Ali paşa, ordu vedonanma kuruyor, Mısır'ı büyük bir ticaret merkezi haline getirerek yüzmilyondan fazla gelire, sahip bir devlet şekline yükseltiyordu. Osmanlı devleti gibi koca bir imparatorluğun içinden, o devletin dahi sahip olamadığı, medeni şekilde yaşamakta olan bir bağımsız devlet çıkarmağa uğraşıyor, başka bir deyimle de padişah, ken-
A\ kölesine, valisine mağlup oluyor, Mehmed Ali, avrupa ve bilhassa Fransa ile İngiliz basını yardımıyla, maksadını temine gayret sarfediyordu.
Bu vaziyet, bize avrupahalkının düşüncesini paylaşarak onları kazanmaktaki kuvvet artışımızı ihsas etmiş oluyordu. Sultan Mahmud, Nizip'de aldığı mağlubiyetin acısını bizatihi nefsinde hissetmişti. Rusya'nın uzatmış olduğu himayeci elini Hünkâr iskelesi antlaşması adı altında yakalama mecburiyetinedüşmüş oluyordu. Kendisinin bir valisinden, eski düşmanına dehalete mecbur kalıyordu, ne yazık!

Tanzimat-I Hayriye'ye Açılım Mı?

Tanzimat-i Hayriye: Sultan 2. Mahmud, meşrutiyete doğrumu gidiyordu? Padişahın her iradesinden tenbelliği görünmekteydi, biritirafname, adalet fermanları, adi emirlerden sayılan, Sultan 2. Mahmud'u halk ve taassup karşısında, iyi göstermeyen vakaların bazıları, bir kısım işlerinin ve teşebbüslerinin faydalıları, Reşid paşanın memuriyetinin ilk dönemi: devleti âliyede yegânebir devlet adamı ve siyasi yetişi-yor-Padişahın resmi meselesi ile resimi asma alayı, bunun tesiri-Paris sefiri Reşid Bey'inesas vazifesi: Devleti âliye eski tarzı terk ediyor, Maliye nazırlığı, divan-ı ahkâmı adliye ve dârüş şurâ-İ babıâl-i meclislerinin tertibi ve kurulmasi-Engel-hardın dediği iki meclis. Bu meclislerin tertibi, kuruluşu, hariciye vede dahiliye memurlarının biribirlerinden ayrılması-Rütbelere dair, yeni teşrifat-Ziraat, sanat ve ticaret meclislerinin kuruluşu-Memura maaş-Feragat ve intikale dair yeni nizam- Rüşdiye okullarının kuruluşu Sultan 2. Mahmud'un vefatı. - Türkiye ve Tanzimat adlı eserin yazarının: "Kendi te-basının lanet ve nefretine duçar olan Sultan 2. Mahmud, bir ara şiddetini azaltarak, daha yumuşak davranmaya başladı.
Devletin işlerini yainız başına idare etmekten bir anda vazgeçti. O karan verene kadar, dışişlere ait evraklar saraya gelmekteyken yayımladığı bir emirle bundan böyle babıâlİ-ye, reisülküttap efendiye yâni dışişleri bakanına gönderilmesini

bildirdi. Öte taraftan adetâ kendisininde selahiyetlerinin ortağı mesabesine gelecekiki meclisin kurulmasına müsaade etti. Bu tarz idareyi, hükümdarın mutlak hâkimiyetine karşı bir ademi merkeziyet idiki yâni merkeziyet idaresinin terki sayılabilirdi.
Diğer bir tabirlede meşrutiyet görüşüne kapı açma şeklinin başlangıcıydı." Sözlerindeki ifadeye bakarak bunları tarih sayfaları içinde araşdiralım. Hakikaten Sultan 2. Mahmud'a harici ve dahili işlerin çokluğundan nefret etmekten ziyade bir tenbellik gelmişti Tarih-i Lütfi'de yer alan iradelerinde he-men hemen hepsindeki halet-i ruhiyesi bunu gösterir. Mutia-kiyet, emru irade zamanlarında kendisini mesuliyetsiz saydığı zannına kapılsada, yayımlanan emrü irade tatbikata girip kötü netice verdikçe kendisinden daha mutlak ve müstebid kesilmiş olan bir başkasının, yâni hâkim olmak istediği umumi düşüncenin karşısında, mesul sayıldığını bütün şiddetiyle anlar. Onu bulunduğu vaziyetten ancak halk önünde mükafatlarla taltif ettiği ve başına toplamış olduğu taraftar kitlesi kurtarır. Biz burada, sosyal felsefeye girişmekten ziyade, tarih sahifeleriyle maksadı açıklamaya çalışacağımızdan, 2. Mahmud'un 1246/1831tarihinde Diyarıbekir valisi Ebu La-bud paşanın azli münasebetiyle babıâli'ye gönderdiği iradeyi buraya alarak, samimi bir itirafname olan İfadesini nazarı dikkatle sunuyoruz:

İrade-İ Senıye Sureti

"Yalnız Ebu Labud paşanın defedilmesiyle anadoludan zülüm kalkmaz. Anadolu ahalisinin hali pek yamandır. Fakirlerin vaziyeti böyle iken devleti âliyemiz belâlardan kurtulamaz. İşte çekilen zorlukların ve meşakkatin bütün sebebi fu-karanın feryatve figanıdır. Sen ve memurların başbaşa verip, bu mezalim ve taarruzun hafiflemesi ne şekilde mümkün olabilecekse tedbiri çaresine gayret edesin. Fukaranın, refah ve asayiş durumu düzeltilmedikçe bütün işlerin sarpa saracağı açıkça görünüyor. İştehakiki sebeb mezalimden çıkıyor." Sultan 2. Mahmud bu iradesiyle, anadoluyu yakıp kavuran mezalimin karşısında dikilmiş, sessizce bir heykeli seyreder gibi memleketin durmunun idraki içinde olduğunu itiraf ediyor.
Halbuki <tarihindede pek güzel yazdığı gibi> o zamanlar zulümlerin defedilebilmesi için ismi var, te'siri yok hükmünde olan ve depek bilinen <adalet fermanlarından başka alınacak bir tedbir bulunamıyordu. Bu fermanlar, artık bir adi emirler hükmüne girmişti. Mülki idarenin esaslı bir metin üzerinde olması, zararları ispatlanmış İltizam-ı memalik usûlünün devamı, bu neticeyi getirmişti. Bir de, bu fermanları götüren memurların yol masraflarını ve sürdükleri hayvanların, ücretleri ve haber verme ücretleri fukaranın sırtına yüklenmiş olduğundan, zulûmü'öef için alınan tedbirler başka bir sıkıntıya sebeb oluyordu. Sultan 2. Mahmud'u mutaassıp halk karşısında hatalı gösterennüfus sayımı, gayri müslimle-rin mabedierinin tamir yapımına müsaade, Hocapaşa ile Ci-bali gibi pek büyük yangınların çıkması, fes'in yayılması, gibi haller ile Mısır

meselesinin aldığı vaziyet, ezeli ve ebedi düşmanımız olan Rusya ile yapılan antlaşma, Sırbistana imtiyaz verme durumuna düşme, Yunanistan'ın bağımsızlığının tasdiki gibi vaka aralarında birinci defa olarak, İstanbul'dan İzmit'e kadar bir posta yolu yapılmış, padişah tarafından bizzat açılışı yapıldı, İstanbul'dan Edirne'ye kadar başka bir yolun yapımına başlanması, Anadolu, Rumeli taraflarında yedek asker teşkilatlarının kurulması, geçiş nizamnamesinin tatbiki, mekteb-i harbiyenin tamamlanması, ilmi, askeri ve erbab-i kalemin, rütbelerinin bir nizama bağlanması, iftihar nişanlarının verilmeye başlanması, bunların vezir, vükelaya verildiği gibi patrik ve hahambaşılarına verilmesi," Paris, Londra ve Viyana'ya kalıcı sefirler gönderilmesi, babıâli'deki tercüme kalemi'nin kurulması gibi, İcraatlar ve faydalı teşebbüslerde yapıla geliyordu. Fakat bu dönem içinde en mühim olan Reşid bey gibi bir zât'ın ortaya çıkmasıdır. Bu zatsa, geleceğin Büyük Mustafa Reşid Paşasıydı.

Batı Tarzında İşler

Sultan 2. Mahmud'u ahali gözünde hoş göstermeyen hâllerin başında batı tarzında her şey kabul görüyor, anane ve yerleşmiş olan herşeyde bir değişime koşuluyordu. Meselâ; askerî ve mülkî idareden bazılarına padişahın resmi gönderiliyor bunun asılması isteniyordu, ki devrin tâbiri ise resmin duvara talik olunmasiydı. Bu mevzuda Lütfi Târihinin, 5. sh. de şu tafsilat hayli dikkat-ı câlibdir: "Yeni mülki ve askeri nizama itina edildiğisırada alafrangaya dâir bazı hususların yerine getirilmesi düşünülme ve faaliyeti ise görülmeğe başlanmıştı. Bu icraatın içinden sayılan padişahın resmi, askerî ve-de mülkî dâirelerin duvarlarına asılması için gönderilmeye başlandı. Resmin asılmasıiçin, görmeğe pek değer olan, büyük gösterişlerin sergilendiği resmi geçidler yapıldı. Komutanlar ve subaylar nişanlarını takmışlar sırmalı resmi elbiselerini giymişler, sabah erkenden de Hassa müşiri Fevzi Paşa silahhanesinde toplanarak, yeni çıkansancaklı sandallarla gelen bir tabur bahriye askeri, iki taburhassa askeri, üç'er kıta top ve mükemmel mızıka ile Beylerbeyi sarayı arkasında ve bir taburu Nuh kuyusu caddesinde ve iki taburu Mehmed paşa köşküne harbiye taburu içkışlaya ve altı kıta top ile bir alay süvari Haydarpaşa sahrası, üstüne, bahriye taburu Bağ-larbaşında mükemmel top ve mızıkalarıyla beraber iki sıralı saf halinde saygı selâmı ve saraydan kışlaya kadar, kırkar adım fasılalı süvari ve piyade karakolları resmi bekler oldukları haldekomutan ve subaylar ata binmiş ve altmış kadar nefer ve çavuşlar yürüyerek, önde olarak resmi taşıyan paytonun binek taşınayanaştırılmasıyla, konulacağı yere asmak üzere, hassa feriki Fethi paşa ile Haremeyn mutasarrıfı Nuri paşa, gerek hassa ordusu, gerekse Mansure-i Muhammedi ordusu müşirleri paytonun önünde, kurenadan İzzet bey ile serasker Hüsrev paşa arkasında olduğu halde Selimiye kışlasına gitmişlerdir. Padişah merasim kıtasını seyretmek için, deniz yolundan kışlaya teşrif eylemişti. Yolculuk sırasında, tabur ve alayların hizasına gelindiğinde, mızıkalar eşliğinde resmi selâm ve hürmet yapılarak, kışlaya yakınlaşıldığında vezirler ve

komutanlar atlarından inerek padişah resmini alarak, hazırlanan yere konulduğunu ve kurbanlar kesildiğini, arkasından Aziz Mahmud Hüdayi tekkesi şeyhinin ellerini kaldırıp dua ederek, Sünbüliye tarikatından meşhur meşa-yihlerinden Yûnus efendi fatiha çektiği görüldü. Hemen 21pare top atılmış ve ihtiram duruşunun nöbet atışı olarak, bir miktar tâlim yapıldıktan sonra da, resmin önünden mevcut asker geçirilmiş ve o akşam Selimiye kışlasının içi, dışı kandillerle donanarak, havayada fişekler atılmıştır. Bir kaç gün sonra babıâliye gönderilen resim alayı da, görülecek şeydi Resmin asılması o devrin mutaassıp kimseleri nezdin-de pek fena telakki edilmiş, her günden güne itirazların tevi-lâti, hâttâ Arabistan bölgesinde kötü tefsire sebeb oldu. Sultan Mahmud'unvefatmdan sonra bu resimler kaldırılmıştır.

Tarih-i Lütfi'ye göre Paris'e kalıcı sefir tayin edilmiş bulunan amedi divanı hümayun Reşid bey'İn esas memuriyeti: 'Devlet-i âliye aleyhine olarak, Yunanlılarla Mısır valisi Men-med Ali paşa'nın, avrupa gazetelerine yazdırdıkları isnadatı cerh ettirerek avrupa efkâr-i umumiyesini lehine imale et-mek, onun için bir tarafdan sefirler ile münasebet ve sohbetlerde bulunarak diğer taraftanda devlet-i âliyenin eski usûlü terk ederek, avrupaya tatbik etmeğe başladığını, yayınlayıp duyurmak, bunlardan başka zamanın en mühim meselelerinden olan Mısır meselesi hususunda, Mehmed Ali Paşanın kuvvetinin kırılmasıyla, Cezayir'in geri alınmasına çalışmaktı.

Esasında Osmanlı devletinde eski usûlü terk etmek niyeti arasıra tatbike konurdu. 1253/1837'de maliye nezaretinin kurulması ve mühim olup, yine aynı senede ahkâm-ı adliye ve şurâ-i babıâlİ adlarıyla iki meclisin kurulduğunu görüyoruz.

Engelhard'm "adetâ hükümdarın hukuk ve selahiyetine, iştirak edecek surette iki meclis" dediği bu adı geçen meclislerdir. Bu bakımdan elde mevcut malumata göre bu iki meclisi tahlile alalım: 1252/1836'da Sultan Mahmud, askeri işlerin müzakeresinde kolaylık temini için babıseraskeride, Dâr-ı Şurâ-i Askeriyye adı ile bir meclisin toplanmasını emredip, özel bir daire yapıhpda içi de döşenmiştir. Bundan başkada, "Mesalih-i ibadm bizzat rüyet ve tahkiki ve verilen arzuhaller iie, evrakı sairenin mütalaa ve tetkiki meyamnda huzur-u sadrazamVde mutad olan dîvân tertibi usûlü bir zamandan beri metruk kaldığı halde, mezkûr usûlün ihyası.," dahi tatbik mevkiine konulmuştu. Bu pek defaydalı teşkilat, iki meciis halinde ve daha geniş hale getirildi. Bu hususta aşağıya aldığımız Tarihi Lütfi'deki ibareler dikkatle okunmalıdır: "müşavere hususundaki şartların daha önceki vakitte ehemmiyyeti padişah tarafından takdir buyurulmuştur. Tehlike derecesi yükselme istidadı gösteren, istibdad anlayışının birinci derecesi de, kendini göstermekteydi. Devlet idaresinde yalnız başında nefsi ile başbaşa idare tarzı sergilerken, hiddet ve şiddete bağlılığı müsaid gibi görülmüşkende, pek gönül alıcı meziyetleri ile devleti, hami^etkârane davranışlarla ilk defa ve devamlı olmak anlayışıyla Gülhane'de, Ahkâm-ı Adliye ve Babıâli'de, Dâr-ı şur'â-i babıâli isimleriyle, iki tane müşavere meclisi ve bunlarca kullanılacak nizamnameler icabınca devlet ve milletin işlerinin o meclislerde, müzakere

olunup çare olucu kararlar alınmadıkça tatbike geçilmemesi hususunda, irade buyrulmuştur." Pek açık olarak görülmektedir ki; Sultan 2. Mahmud, mecburiyetten istibdad idaresinin kendine vermiş olduğu, geniş selahiyeti daraltmıştır. Bu mecburiyetde, avrupada tatbik görmekte olan siyasi ve idare ' işlerdeki değişikliği görmekten dolayı idi. Ayrıca istibdad idaresinin bütün boyutu ile zarar verici neticelerinin Cezayir, Mısır, Romanya, Sırbistanla A^ora gibi merkezlerde görülmekte olduğuydu. Çünkü buralarda görülen ihtilâl emareleriydi. Alınan tedbirler bu emareleri değil ortadan kaldırmak-tam tersi netice vermesi, başka hususlardan kaynaklanmıştır. Bu kaynaklardan biri, iç yapıda idareye karşı bir nefret hissininortaya çıkmış olmasıdır. Şurâ-i devlet taslağı, bir parça daha yontulup, yeni bir tarz-ı makbule haline giriyordu. Ahkâm-ı adliye adı verilen meciis-i müşavere kurulana ilkönce dahil olan zevatın isimlerini buraya dercedelim: Reis: Eski Serasker Hüsrev paşa Aza :Eski kazaskerlerden Emin-beyzâde Abdülkadir bey ":Evkaf Nâzın Ziver efendi.

Hüsrev paşa: Yan başlık olarak adını belirttiğimiz zat, 3. Selim, 2. Mahmud ve Abdüîmecid hân devirlerinin sadrı-azamlarından biridir. Abazadır. Çok küçük yaşta enderunu hümayuna alınmış ve orada saray terbiyesi almıştır. 1206/1792 tarihinde kaptan-ı derya Küçük Hasan paşa ile saray-ı hümayundan çıkıp, kaptanpaşayamühürdar daha sonra kethüda olmuştu. 1216/1802 yılındada mirmiran rütbesinde olarak, Karahisar'a vali oldu. Aynı sene Fransızların Mısır'dan kaçırılmaları üzerine eski sadrazam Hurşid Paşa maiyetinde iken, Mısır'a gelmesiyledе İskenderiye muhafızı olmuştu. Mısır kölemenlerinin çıkardıkları karışıklıklarda ve Mehmed Ali'nin fitnelerini bastırmağa muvaffak olamıyarak, valiliği bırakıp dönmüştü. Sonra; Resmo, Selanik, Bosna, Ib-rail, Bolulu valiliklerinde, 1226/181 l'de kapdan-ı deryalık^ da, bir müddet şark seraskerliğinde ve 1238/1822'de 2. defa kapdanı deryalığa 1252/1836'da ihtiyarlığından tekaüd edil-

1837'de Ahkâm-ı adliye meclis reisliğine 1839'da, Sultan Abdüîmecid tahta çıktı 184l'de rüşvetle suçlanmış sada-retden sürgüne gitmiştir. 1854'de doksanbeş yaşında olduğu halde ölmüştür. Tâlim icadı bizde bu zata izafe edilir. Fes gi-yilmesinin önderidir, azalar:

Sabık Defteremini Said Muhib efendi "İhtisab Nâzın Hüseyin Faik efendi "Duhan gümrüğü emini Mustafa Kani bey 1. Kâtib; Çavuşzâde Atıf bey 2." ":Kapı kethüdalarından Muhsin efendi Dâr-uş Şûra-i babıâli meclisine dahil zevat: Reis :Bağ-dat eski valisi Davut paşa Azalar: Erzurum eski Müşiri Es'ad paşa" :Kadıaskerlerlerden Çerkeşli Mehmed efendi ":Topha-ne eski Nâzın Arif bey " :Tenkihat (Bütçe) defteri memuru Ali Raif efendi " :Eski ruznamçeci Salih efendi " :Harbiye eski Nâzın LebİB efendi 1. Kâtib:Eski mektupçulardan Nasır efendi 2. ". :Dahiliye eski nâzın Akif efendi Yukarıdaki listelerde adları bulunan zevat, 1255/1840 zilhicce/27'de Cuma günü hırkai şerif dairesinde, şeyhülislâmla vazifeli vezirler toplanmış yapılan duanın ardından şeyhülislâmca yemin törenleri gerçekleştirilmiş, arkasından hep birlikte padişahın huzuruna gidilmiştir. Sultan 2. Mahmud da İngilizler ile yaptığı ticaret antlaşmasında

bulunan, tekel idaresinin ve inhisar usulünün kaldırılmasına adeta serbesti'i ticariye'yi ilân eylemiş daha sonra ki senede Rauf paşayıda başvekil ünvanıile işbaşına getirerek, avrupa biçimi bir bakanlar kurulu teşkil etmeye çalışmıştır. Bu hususta çıkardığı hattı hümayun'da, Akif paşanın hastalığından'*dolayi, devlet işlerine layıkı ile bakamamakta olduğunu ileri sürer. Başvekil unvanıyla sadarete getirilen Rauf Paşa hakkında Ahmed Rasim şu biyografiyi önümüze koyarak diyorki: "bu paşa 2. Mahmud ve Abdüîmecid hân devirlerinde, beş kere sadarete getirilmiştir. İstanbulludur. 1194/1780'de doğmuştur. 1276/1859'da yaşı sekseni aştığı olduğu halde vefat etmiştir. 1222/1807'de sadaret mektupçusu, 1224/1809'da süvari mukabelecisi, 1226/1811'de, rikab-ı hümayun kaimmakami 1229/1814'de şıkk-ı evvel defterdarı, 1130/1815'de 1. sadareti, 1233/1818 senesinde azil olup, Sakız adasına sürgünü, 1237/1821'de şark seraskerliği vede Erzurum valiliği 1238/1822'de İran'la yapılacak, sulh heyetine memuriyet, aynı yıl 2. sadaretine getirilmiş ve de ilk defa başvekil unvanı ile bu göreve tâyin olunmuştur. Meclisi Ahkâmı adüye'ye ilk defa reis olan bu zattır. 1256/1840'da 3. sadareti, 4. sü ise, 1258/1842'5. si ve sonuncusu 1268/1852 senesinde diğer sadaret görevleri vukubuldu dürüst ve dirayet sahibi bir kimseydi.

Diğer mühim bir zevatın arasında adı geçen Akif paşa: 1201/1786 senesinde Anadoluda Bozok kasabasında dün-ya'ya gelmiştir. 1263/1847'de; Hacdan dönüşünde İskenderiye'de vefat etmiştir. 1241/1825'de amedi divanıhümayun, 1242/1826'da Beyfikçi, 1245/1830'da reisülküttab, 1251/1835'de, reislik iptali üzerine vezirlik rütbesi ile Hârici yenâzırı, 1256/1840'da, Kocaeli valiliği bir müddet sürgün edilmiş ve bu dönemi Edirne'de geçirmiştir: Meşhur Tabsıra adlı değerli eserin müellifidir, "Tıfil Nazeninim" adlı manzumesi meşhurdur. Bu iki zâtın kısa biyografilerinden sonra 2. Mahmud'un yeni anlayış ve yeni yaklaşımla İlgili icraatnı tahlil ve tenkide devam edelim.

Şöyleki: "Bulunduğumuz dönem içinde, yeni usûl kanun ve bunları tatbike kolaylık bulmak üzere devletimizin bütün işleri, nazırlıkların arasında taksim olunmuş böylece sadaret makammada iş kalmamışsada, yine bütün nazırların reisi makamında bulunması icabatından olup, bundan böyle sadaret adı başvekil makama da başvekâlet adı uygun görülmüştür. Ancak sununda gözönüne alınması gerekirki; bir memuriyet müstakil olmayıp hizmet büyüklüğüne göre tayin olunmuş vekilin vakit ve icabına göre her hangisine, seçilirse ona ilave şeklinde ihale kılınmak, mührü hümayunumuz ise, eskiden sadrazamlarda olduğu gibi başvekillerin ellerine, emanet olunarak yürütülecektir. Sen ki;çok uzun zamandan beri, büyük işleri, saltanat-ı seniyemizde ve iki defa sadaret makamına gelerek, sadakatini isbat, dirayetini göstermiş olduğundan bu defa başvekâlet adlı yeni memuriyeti ve ayrıca buna ilave olarak da dahiliye vekâleti tevcih edilmesi kararlaş...

Başvekâletin teşekkül ettirilmesi, devlet işlerinin nezaretlere tevzii suretiyle Sultan Mahmud, genel işlerden kısaltmayı tercih ettiği şeklinde görünüş vermektedir. İstibdad ve mutla-kiyet nâmına gösterilen bu fedakarlık, padişahça ve devletinde üst görevlilerince yapılması gereken ıslahatın elzem olduğunu

gösteren büyük bir adım saymışlarsa da, esasta yinede insanı emin bir adım hususunda iknaya yetişmiyor. Neden mi?
Hükümdar bir kayida bağlı olmayıp, sırf kendi fikrini veyahut diğer ilhamla hareket ediyordu. Ancak zamanla bu adımlar geri alınsa bile kalan izleri asla silinmezdi. Devletin yüksek memuriyetlerince husule getirilen bu değişime, "Tevci-hat-ı mutade" adı ile eskiden beri ramazan bayramında uygulanırken, daha sonralarıda şaban ayında yerine getirilmeye başlanan, hiç bir memui* ve hademenin görevsiz kalmayıp münavebe usulüyle istihdam edilmesinden ibaret olan, eski ve yanlış işlemin kaldırılması takip etmiştir ki, bu yol takip edildiği takdirde, zaruri görülmedikçe hiç kimse tebdil ve azi! olunmayacak demek idi. "Tevcihat-ı mutade" denilen usûl, herhangi bir memuriyetin bir sene müddetle bir kimseye kira usulüyle verilmesiydi.
O dönemde görevsiz yâni mazuliyet esnasında maaş alınmadığı için böyle görev kiralamış olan kimseler, mazuliyet dönemini nasıl geçiririm düşüncesine kiraladığı memuriyeti esnasında tutuluyordu. Yukarıda söylediğimiz görev dağıtma sisteminin kaldırılması neticesinde gündeme gelen "terfi ve vazifelendirme" usûlü oldu. Maaş tahsisi yâni maaş bağlanması hakkında padişahın hattında men-i irtişa, yâni rüşvetin yasaklığından ceza kanunnamesiyle irtibatlandırılarak memuriyet vazifesinin tayini hakkında bahse önem verilmiştir. Bu hattı hümayunda deniliyorki: "Vekiller ve memurlar saltanatı seniyemize bu şekille yeter derecede maaş tertibinden murad-i şahanemiz gerek dinen gerekse aklen yasak ve zararlı olan kerih rüşvet belasının tamamen imha vede kaldırılması devlet işlerimizin başında gelmektedir. Kulların vede devletin işlerine garaz karıştırılmayarak, düzenlenmesine bakılması ve böylece ülkemizin mamuriyetinide sağlama yolu-nunfaydasından ibarettir.
Buraya hemen kaydedelim ki, 1253/1838'in mart ayına kadar memurlar, kâtibler mâliye kasasında maaşlı değillerdi. Büyük memurlar, valiler ile taşra memurlarının senedebir defa "boğça baha" namıyla gönderdikleri şeylerle, teşrifatıkadi-me yâni eski usûl devlet nizamı İle verilen atiyye ve bekletilen diğer memurların kalem kâtiblerinin hizmetleri, iş sahihlerinden alınan kâğıd ve ilâm ücretleriyle divan-ı hümayun-kalemi, bazı mahalli memurları zeamet hasılatıyla geçinmekteydiler.
1254/1838'de başvekil Rauf paşa tarafından vilayetlere yazılan mektupta: "Taşralarda bulunan memurlar gurubu tarafından da senede bir defa, vükelâ ve memurların taraflarına gönderilmekte olan Hediye baha, maktuiyet şekline konularak, zikrolunan maaşlara karşılık, hazine-i âmireye gelir olarak kayd olunduğundan dolaşıp gelir diyen babıâli, defterdarlık kapısı ve bütünkalem kâtibleri memurların maaşları karşılığı olarak kararlaştırılmış ve valilere gönderilen gönderilen mektubun son bölümündeki: "Hediye baha karşılığı taraf-ı âlilerinden götürü olarak senede bir defa hazine-i âmireye gönderilmek üzere, 1253/1837'senesi martı başlangıcından itibaren bendelerine taahhüt ettirilerek elinden senet alınmış"kaydına nazaran ilk maaşlarbu suretle temin olunarak devletin bütün gelirlerinin hazineimâliyesinde toplandığı tarihe kadar

durum böyle sürüp gitmeye devam etmiştir, bütün memurların zimmetlerinde olan vazifelerini mecbur kılan talimnameler ile beraber her memurdan çıkması muhtemel olabilecek cenaha ve uygun zamanda, tenbellik derecesinin çokluğuna göre ceza kanunu düzenlenmesinide önceden irade etmiştim. İşte bu rüşvet faciasından bahseden maddedeki, şiddetli cezalandırmayı icab edecek, cezalar müzakere olunduktansonra işbu ceza kanununa ilave olunsun.
Bu talimnameyi ve ceza kanunnamesini kararlaştırdıktan sonra, artık hiç hatır ile gönüle bakılmayarak, her kim ve hangi rütbede olursa olsun. Kararlaştırılan ceza, yerine getirileceği rüşveti alan ve veren cezaya uğratılacağını bu hususta taraf-i şahanelerimizden gizîive açık tahkikat ve araştırma yapmaktan uzak olunamayacağı bütün açıklığı ile bilinerek, Cenab-ı Hakk' cümleyi kurtuluş yolu olan, selametten ayırmaya, amin." Bu tarihi ifadeye göre nazırlıklar maiyetine müsteşarlar tayin olunmuş, hattâ başvekâlet maiyetine de bir memur verilmiştir. Çok dikkat çekicidir ki; Tanzimat-ı Hayriye'nin esası busırada konulanlarla başlamıştır. Yâni, ferman okunmadan bir geçiş dönemi ve hazırlık safhası tat-bikine başlandığı, anlaşılıyor. Meclis-i ahkâmı adliye toplantıları, başladığı tarihten itibaren bir takım faydalı teşekküllerin ihyasına el atmış vergi toplama meselesini sağlam bir kaideye yerleştirme lüzumunu düşünmüştür. Meclisin düşünüsü bu vergiyi hak olarak almak, ahaliye dağıtıp taksim etmek olmuştur.. Bunda muvaffak olabilmek için ilk önce haber verilmiş hizmeti tahsilatını, angarya erzakla meyve için alınan rüsumunu kaldırıyor. Vaka-i hayriyenin hemenpeşin-den zaptı muhallefat yâni mirasların zaptı usûlününde ilgası hakkında, çıkarılmış olan iradeyi kuvvetlendirme konusunda" fakir ve gani (zengin) hiç bir kimsenin devlet tarafından miras kalmasına taarruz olunmamasına "ve emlâk ve arazi ticareti kârlarına nisbetle, hali hazırda olmak şartıyla hisse sahiplerinin paylarını, şer'i şerife göre tayin ve tevzi etmek ve Mart ayı başlangıcını sene başı kabul ederek, sicil mahkemesince kayıt yapılıp, her şahsa bir senede iki taksitte vereceği verginin miktarını açıklayan bir mühürlü senet" verilmesini tatbike koyuyor.
Hattâ o sene numune olmak üzere Bursa eyaletiylen, Gelibolu sancağından emlâkleri yazmaya başlıyor. O ana kadarda sadrazamın huzurunda yapılan duruşmada meşihat, yâni şeyhülislâmlık kapısına naklolunarak deavj-i nizamiyenin, deavi nazırının önünde haftada iki gün şeyhülislâmın yanında olduğu halde bakılması, hacet sahihlerinin rikâb-ı şahaneye arzuhal vermeyerek merciine vermeleri de ilân edildi. Karantina usûlünün konması, bu sıralarda epeyice patırdı veitirazlara sebeb olmuştur. Babıâli'de toplanan dârüşşurâ'ya vazifeli kılınan zamanın âlimleri karantina tatbikine fetva verdikleri halde halkı, bu adetler frenklerden gelmiştir, gâvurlu kişidir, şeklinde cehalet kaidelerince hareket ederek karışıklığa kıyam olunmuştur. Sultan Mahmud çıkarmış olduğu bir iradeyle, sağlık konusunda edille-i şer'iye ve akliyeye uygunluğunu, cevazın müsbet olduğunu, Takvim-i Vekayii'de 164. sayısında tafsilat dolu bir bend neşir lüzumunu hissedip, icra etti. Viyanadan ecnebi memurlar getirterek ilk önce mercii şer'iyesine eski kadılardan Es'ad efendi, işlerin tıbla ilgili tarafınada

Abdülhak molla'y*. askeri yönünede asakir-i mansure feriki Namık paşayı tâyin ederek, ecnebilerle tıbbiye maddelerinin ve diğer hususların müzakeresini yapmaya vazifeli kılmıştır. Şimdi de hemencik, yukarda adı geçenler hakkında kısa bir malumatı çalışmamıza ilâve edelim:

(1) Muhammed Es'ad efendi, Sahaflar şeyhizâdeler diye tanınmıştır. Sultan 2. Mahmud döneminde Halet efendiye mensubiyet peyda ederek 1241/1825'de vakanüvis oldu. Daha sonra molla olup, 1244/1828'de ordu kadısı oldu, ancak o sene azil olundu. 1247/1832'de Takvim-i Vekayi başmuharrirliğine nasb olundu. Çok geçmeden de Takvimhane nazırı oldu. Bu münasebetle Osmanlı yazarlarınında ağaba bası ve önderi oldu. 1248/1833'de İstanbul payesine irtika etdi yâni yükseldi. Çok bir zaman geçmeden de İstanbul Kadılığı görevini aldı. Arkasından Anadolu payesini ihraz etti. Bu paye ile İran elçiliği vazifesi verildi. Bütün bunlar olurken Takvimhane nazırlığı da uhdesindeydi. 1254/1838'de, Rumeli kazaskerliği payesine nail oldu. 1255/1839'da meclisi vâla azalığına, 1260/1844'de bilfiil Rumeli kazaskerliğine, 1262/1845'de kurulan maarifi umumiye nezaretine tâyin olundu. İlk maarif nâzın unvanını kullanan zatın Es'ad efendi olduğunu beyan etmiş olalım. 1264/1847 başlarında bu nezaretin lağvıyla az!onupmeclis-i maarif reisi oldu. <Bu sıra da nezaret unvanı, mektepler müdiriyetine çevrilmiştir> Vefatı, 1264/rebiülahir-1848 senesinin mart ayında vukubulmuştur. Muhammed Es'ad efendi âlim, şâir güzel yazı yazan, divan şiirleri olan, üssüzafer adlı meşhur bir eseri ve birçok risalesi, vardır. İstanbul'da Yerebatan semtinde yaptırmış olduğu kütüphanesinde medfundur.

(2) Abdülhak Molla; Hekimbaşı Hayrullah efendinin torunudur. 1216/1801'de talebe olmuş 1244/1828'de Eskişehir Fenari, 1246/1830'da Mekke-i Mükerrerne kadılığına, 1249/1834'de İstanbul Kadılığına 1252/1836 Anadolu, 1257/1841'de Rumeli kadılığına tayinedilmiştir. 1264/1848!de, meclisi maarif reisliğine geçmiştir. Tıb ilmine vukufiyeti vardı, Sultan 2. Mahmud ve Abdülmecid hanların dönemlerinde üç defa baştabibliğe tayin edilmiştir. Çokuzun müddet tıbbiye nazırlığında bulunmuştur. 1269/1853'de alimlerin reisi olmuştur. 1270/1854'de ise vefat etmiştir. "Hayrullah Tarihi" yazarının babasıdır. Bu arada da ulemadan Hekimbaşı Behçet efendiyede bir risale yazdırıp, matba-i âmirede bastırtıp, ahaliye olsun, askerlere olsun dağıtmaya çalışmışlardır. Padişah, her yeni kuruluşları İlk önce ulemaya tasdike önem verir, bunda muvaffak oldukta da birmeşruiyet temin etme zannını hâkim kılma yolunu tutması uygun bîr tavırdı. Taassuba karşı en uygun yol buydu. Ziraat, sanayi ve ticaretin hamle yapması gerekliliğini müzakere etmek üzere hariciye nâzın Mustafa Reşid Paşa'ya bir heyet kurdurup, başkanlığını paşanın üstüne almasını istediği gibi, Galatasaray'da Tıb mektebinin açılması ve avrupadan hocalara başvurulup getirtilmesi ve bilhassa, rüşdiye mekteplerinin hayata geçirilmesi gibi olaylar, bu senenin göz kamaştırıcı pırıltı-larındandır. Rüşdiye mektepleri, Mustafa Reşid paşanın riyaseti altında teşekkül etmiş bulunan daha sonra da, ümur-u Nafia meclisi adını almış olan ziraat, ticaret ve sınai encümeni tarafından birlikte alınmış kararlarındandır. Bu karar tafsilatıyla layiha şekline getirilerek, dar-

üşşurâ-i babıâli'ye verilerek tetkik ve ülkenin maarif açısından ehemmiyetli çabalara ihtiyacı bu şura'da kendini göstermişti.
Bu arada hemen yukarıda adı geçen ulemadan Mustafa Behçet efendinin de biyorafisinden bahsetmeden geçmeyelim: Mustafa Behçet efendi: 3. Selim ve Sultan 2. Mahmud devrinin âlimlerinin büyüklerindendir. 3. Selimdevrinde bir, Sultan Mahmud döneminde ise iki defa hekimbaşıhğa getirilmiştir. Mısır, İstanbul ve diğer bölgelerde bulunarak rurneli kadıaskerliğine kadar yükselmiştir. Yeniçerilerin kaldırılması ve tıb mektebinin kuruluşunda, hizmetleri büyük olmuştur. 1249/1833'de vefatı vukubulmuştur. Behçet efendinin, meşhur Buffon'un tarih-i tıbbiyesinin bir kısmını, bir hikmeti tıba-iy'ye, bir fizyoloji, arabçadan da, Napolyon adlı tarihi, tercüme eylemiştir. Maarifimize büyük emek verip hizmetleri şöhretini duyurmuştur. Meclis-i ahkâmı adliye'de de gözden geçirilip, tasdik edilmekle Mehmed Es'ad efendi adlı bir zat, adı .geçen mekteplere nazır tayin kılınmıştır.
Sultan Mahmud; gösterdiği bu himmetle ıslahat yolunda büyücek bir adım atmış oluyordu. Görülen vaziyette padişah, Engelhardın dediği gibi: <Bir nevi meşrutiyet idaresinin başlangıç dönemini gerçekleştirmekten, fazla mutedilane bir mutlakıyet hükümeti yapmak emelinde idi. >
Tanzimat devri üzerine: Sultan 2. Mahmud'un bırakdığı hükümetin maruz kaldığı durum ve vaziyet-Hüsrev paşa sa-dareti-hükümetin sahnesinde iki parti-Mutlakiyetin itibarının iadesi teşebbüsü-Kullanım politikası ve eseri-Hüsrev paşa işe nasıl başlıyor? -Reşid paşanında mahvına kasd ediyor: bir diriltme teşebbüsü-Mustafa Reşid paşa hali faaliyette-El-de bulunan tarihlerin şahadetleri-Tanzimatın okunması ve metni-Meclis-i ahkâmı adliyenin teşkilatıyla müzakere usûlünün birinci defa olarak kurulması, müzakere usûlünün on maddesi, meclisi mezkûrun azasıylan ona memur olanların isimleri, ilk resmi nutku hükümdari-İlk mazbata teskeresİ-Padişah her sene babıâli'ye geleceğini vaadini yapması-Ent-rika başlıyor-İrticaa doğru-Sadrazam Hüsrev paşanın mah-kumiyeti-Engelhard'ın kendine has görüşleri-eksik başlangıçtı bir meclis-i mebusan taslağı: İmar meclisi teşkilatı
Sultan 2. Mahmud, vefat ettiğinde, Osmanlı devleti tahtına çıktığından çok farklı ve bambaşka bir devlet tarzı devretmişti. Mısır meselesi son derece ters bir yola girmiş, Osmanlı devietordusu Nizip'de. Mısır valisi Mehmed Ali paşa'nın oğiu İbrahimpaşa ve kuvvetlerine yenilmiş, bir başka deyimle devlet ordusu vilayetlerinden birinin silahlı gücü karşısında mağlup düşmüşidi. Genç padişah Abdülmecid'in tecrübesizliğinden istifadeyle sadaret mührünü, adeta zorla ele geçiren Hüsrev paşa ve bunun korkusunu içinden atamayan derya kaptanı Ahmed paşa emrindeki gemilerle, Mısır valisi Mehmed Ali paşaya sığınmış ve hâin firari Ahmed paşa diye anılırken, Ruslar ise devleti âliye arası bir hünkâr iskelesi adı ile düzelir görünmüşse de bu bir himaye durumuydu. Ordusu mağlup, donanmasının büyük bir kısmı komutanca, iç düşmana teslim edilmiş, Osmanlı devletinin bu hali, Fransız, İngiliz, Avusturya, Prusya devletlerinin siyasi bakışı karşısında adeta Rusların pençesine takılmış bir güvercini

andırmaktaydı. Şark meselesi denen siyaset tarzı, doğrudan doğruya geldiği vaziyet itibarıyla münakaşa edilmesini gerektirmiş ve öyle bir mesele o sırada mevzuatıda adeta bir kurtuluş hükmünü elde eden olmuştu. Bu şekil son derece küçültücü, hakarete bulaşmış idi. Milletin düşüncesine gelince hak dediği cehl ve taassuba vurulan darbelerden, son derecede fütur ve zaaf içinde bulunuyor ve Osmanlının, tamam-ı hayatiyesi boyunca bu ana kadar karşılaşmadığı felaketlerin en büyüğüne uğramıştı. Bunada boyun eğmişti. Artık müthiş bir akibete uğramayı bekliyordu ve öte taraftan ıslahat adına başlamış olan, bütün idari kuruluşlar, idari teşkilata, adliye düzenine ait müthiş eksiklikle beraber henüz ölçüsüz kalmaktan uzaktı. Padişah onyedi-onsekiz yaşında bir çocuk, veziriazam kindar ve haris adamdı. Hattâ Tarih-i Lütfi'de, okunduğuna göre ahkâmı adliye nezaretinde bulunmakta olan Hüsrev paşa, Köprülüler kütüphanesinde, mahzun ve mağmum beklemekte olan başvekil Rauf paşa'dan mührühümayunu aldırıp, kendisine sadareti ve ikinci damad Said paşadan ki bu Said Paşa; Sultan 2. Mahmud ve Abdülmecid hân dönemlerindeki vezirlerdendir. 1253/1837Jde birbuçuk seneye yakın, 1263/1846'da onyedİ ay seraskerlik yapmıştır. Seraskerliği alarak diğer damad Halil paşa'ya verdirmiştir. Hattı hümayunda: "Seni karihai sabhai şahanemden umuru dahiliye, hariciye ve mesalihi maliye ve askeriyye'ye, velhasıl kâffe-i hususata nezareti şâmile ile sadaret-i uzma ve mutlaka-i kebir-i makam-ı celiline bilâ istiklâl intihab ve tayin eyledim." Bölümünü yazdırtarak, başvekâlet mevkiini sadarete tahvil ettirerek, o kargaşalıkta istiklâl-i zâtiyeye el uzatmıştı. Fakat müstakil olan ne kendisi, ne devlet ne de, padişah idi. Yalnız arada şayanı dikkat bir hadise var idiyse, oda, hükümet sahnesinde iki partinin bulunmasıydı. Bu fırkalardan birini Hüsrev paşaya mensubiyeti olup, hakan-ı merhum zamanında kuvvetli ayrılmasına dair vukubulan ufak- tefek sadmelere, yan gözle bakan mutlakiyet tarafdarlarından, diğer tarafı ise derin bir surette, aleyhimize dönmüş olan avru-pa düşüncesini, lehimize çevirmeye ve esaslı ıslahatımıza eğilim gösteren ekalliyet idi.

Bu ekalliyet yâni, az sayıdaki insan o kadar ki, Reşid paşanın nefsinde toplanmış bulunuyordu ve Reşid paşanın; kendi eline idamını isteyen dilekçeyi, vererek, mabeyne göndermekten çekinmeyen Hüsrev paşa, bu inceliğe vakıftı. Çünkü mutlakiyet, kendisine gelecek darbe ne kadar az, ne kadar aciz, ne kadar ihmal olunursa olsun, onunla sarsılacağını saldıran, hissetmeden evvel sezinler. Şurâ'yı ahkâm-ı adliye, şurâ'yı babıâli diye ikiye ayrılmış gibi görünen şu son idare usûlü bile, ilk dakikada mâliye işlerine, bir hükümdardan bir meclis-i maarif kurulmasını, ilk adımda medrese tedrisatı usûlünden ayırmadan, rüştiye mektepleri kurulması suretiyle ozarnanlar ulema denilen işi yürütenler, taassub pençesinden kurtulmaya gayret göstermesi, askeriyeye ait işlerinde ayrıca birşurâ eliyle idare ettirilerek, başkentte batı düşüncesinin dalga dalga girmesi sadaret hattı hümayununda örtülü olması: "ümur-u dahiliye ve hariciye, mâliye ve askeriye velhasıl kâffe-i hususata nezaret-i şâmile" kaydının konmasıyla, mutlakıyetin geri gelmesi fikrine teşebbüs ettirmişti. İhtimalki, ekalliyet yâni sayıca az olanlar, attıkları adımlardan mutlakiyet kadar haberdar olamamıştı.

Sultan Abdülmecid, ilk günlerinde iltizamlara zam yapılmasın şeklinde men etme kararı almıştı. Mutlakıyetin karışıklıkla zedelendiğinde ahalinin ağzına da bir parmak bal çalarak kendini beğendirme politikası çirkinliğinden, daha sonra tatbike konulan tevcihlerinde ise, doğrudan doğruya ayırımcı fikre taarruz edilmiş idi.
Tevcihatı yâni taltifleri ilân eden resmi lisan bu hususta sağlam bir senettir. "Biz; geçmiş dönemde bu türlü entrikaların ne çok çeşitlilerini görmüş ve daha sonra esbabı mucibe-sini ve olacak vak'aların neticesini keşfetmeğe alışmıştık ve eskiden beri siyasetimizde ve tarihte kullandığımız lisanda buna istimal (kullanma) politikası denirdi. Kişiler hakkında bile uygulanırdı. Mutlakiyet idaresi kadar, anane ve mazisine sâdık hiç bir usûlü idare yoktur. Bahse konu tevcihat şöyle idi: Önce suhulet mütalasıyla herbiri müstakil olan memurlar eliyle idare olunmakta olunan mansıbların birleştirilmesi kararlaştırıldı. Bu idare dahi müşkülata ve özel müsteşarlar ve müteaddid memur tâyine, ihtiyaç görünerek icraatı vakıada, pek fayda görülmemiş olduğundan bundan sonra ayrı olması hakkında sâdır olan, yâni çıkarılan hatt-ı hümayun icabinca, Hasib Paşa'nın yerine darbhane müşirliği, Valide Kethüdası Ali Necip Paşaya ve oraya katılan, Mekke ve Medine evkaf
nezaretlerinin, darbhane müsteşarı Şevki efendiye ve Nafiz Paşanın azliyle, mâliye nezareti ayrı olarak hazine-i amire defterdarlığının, eski defterdarlardan Hacı Edhem efendiye, mukataat defterdarlığı, Bahriye müsteşarı Musa Safveti efendiye ve Bahriye müsteşarlığı da, Tophane müdürü Mazlum beyefendiye, boşalan Tophane müdürlüğünü nezarete çevirerek Bağdad eski defterdarı Arif Zeki Efendiye tevcihi, maliye vede darbhane nazırları Nazif ve Hasib Paşaların, vazifeden alınmaları vukubulmuştu. Bu zammın yapılmasını men etmekten umulan, eski dönemin usulünce, bir nevi adalet icrası yapmaktır. Tanzimatı hayriye tarihine kadar, bütün memleket idaresi iltizam kaidesine bağlıydı. Her yerin bedeli hazinede kayıt altındaydı. Birisi, bir yere vali veya mütesellim, voyvoda olacağı zaman sarraflar tarafından taahhüd olunacak taksiti belli olarak o mahallin gelirinin müteahhidi olan sarraf tarafından hazineye nakden veya havalesi yapılırdı. İltizamlarda mukataat dahil ise, mukattaat yalnız aşar hasılatına mahsustu. (Tarih-i Lütfi)

Büyük Mustafa Reşıd Paşa-Kavalalı M. Ali Paşa-Damad Halil Paşa'nın Biyografileri

Mustafa Reşid paşa: 1214/1799 senesinde İstanbul'da dünya'ya gelmiştir. Babası Sultan 2. Bayezid hân vakfiyesinin ruznamçecisi Mustafa efendi isimli bir zattır. İlim yolu başlangıcına pederinden girişmiş, yüksek ilimleri ise Beyazid camii şerif müderrislerinden tahsil eylemiştir. "Bir Türk Diplomatının Siyasi Evrakı" isimli eserde okunduğuna göre, 1230/1814 senesinde eniştesi İspartalı Seyid Ali paşa serasker unvanı ile Mora'ya vazifeli olarak gönderildiğinde de Reşid bey beraber gitmiş, 1236/1820'de Ali paşa Bursa, Kocaeli mutasarrıflıklarında

vazifeliyken, gizlice İstanbula getirtilmiş sadaret uhdesine verilmiştir. Tabii enişte paşa Reşid beyi sadaret mühürdarı olarak istihdam etmiştir. O sıralarda mü-hürdarlık vazifesi resmi surette tevcih olunan makamlardan bulunduğundan, henüz devlet kaleminde vazife almamış olan birinin, mühürdarlık yapmasını çok görenler olmuştu.
Ancak; eniştesi, kendisinin bu işe dair liyakat ve iktidarını, daha önceki deneyimlerden bildiğinden, çok görücülerin ifadelerine zerre kadar önem vermedi ne varki; Reşid bey'in bu ikbâli çok sürmedi. Reşid bey, 1250/1834'de aivan-ı hümayun amedçisi iken, Fransa devleti nezdinde ilk defa sabit elçi olarak tâyin edildi.

Sultan 2. Mahmüd'ün Halk Gözünden Düşüş Sebebi

Seyid Ali Paşa; devletine hayırlı ve koruyucu bir kimse idiyse de, devletin mühim işlerini güzelce idare etmeye iktidarı bulunan kimselerden olmadığından az bir vakit sonra azledilerek, Gelibolu'da ikamete mecbur kılınmıştı. Reşid bey, eniştesinin bu azil işi üstüne, Davudpaşa'daki evine çekilmiş, servet sahiblerinden olmadığından fakr-u zaruret içinde yaşamıştır. Ancak; çok'geçmeden Mısır divanı efendisi olan İbrahim efendi isimli birinin kızıyla evlenerek kaimpederinin, Kandilli üstünde bulunan evine, iç güveysi olarak gir-miş ve Ali Paşanın Filibe'den bir ay tedavi için Maltepe'ye gelerek, vefatının vukuundan sonra hanımını boşayıp, merhumun müstefreşelerinden biriyle evlenmiştir. <Pek garibdir ki Reşid bey, yeni hanımı ile beraber yaşamakla birlikte, ba-bıâli kaleminden birine tâyin buyrulmasını istida eden dilekçesini üç defa padişaha sunduysada netice alması mümkün olmadı.> Sonunda da, eniştesinin sevdiklerinden, Beylikçİ Köse Akif efendiye müracaat ederek, delalet buyurmasını istirham etmiş, bu sayede de, babıâli mektupçu kalemine tayini çıkmış. Burada kısa zamandaki üstün başarısı kendisinin herkesçe takdir edilmesine mucib olmuş, yazı ile okumada gizli evrakların kendisine verilmeye başlamasını görüyoruz. Reşid Bey'in 1244/1828'de Rus savaşındaki sadrıazam Ben-derli Selim Paşa'ya mühürefar olarak tayin edilip Şumnu'ya gittiğini bu görevinede ek olarak, telhis muharrirliği tevcih olunmuştur. Reşid bey'in Şumnu'dan yazdığı telhisler, Padişah Sultan 2. Mahmud'un, hayli dikkatini çekmiştir. Padişah, sadnazamından gizlice, bu telhisleri kimin yazdığını sormuş olduğu, pek yaygın rivayettir. 1245/1829'da Ruslarla yapılacak mütarekeye, sadnazam ve serdar-ı ekrem Reşid Mehmed Paşa; Reşid bey ile ordu memurlarından olup, daha sonra hariciye müsteşarlığında ve mükerrerende, Paris'le Londra sefaretlerinde bulunmuş olan, Nuri bey'i yollamış, Edirne'de yapılan sulh antlaşmasında Reşid bey, serkâtip sı-fatıylamurahhaslarımız maiyetinde bulunarak, musalehanm sonunda Ruslar tarafından verilen resmi hediyeden, mücevherli yüzük ve altun bir saat, bir de samur kürklü tulum al-mıştır. Sulhden sonra sadrazam Reşid Mehmed paşanın teklifiyle amedçi odasına memuriyeti padişah tarafından -tensip kılınmıştı.

Bu sırada reisülküttap Pertev efendinin gizlilik taşıyan işlerinde büyük iltifatlarına nâiî olan Reşid bey, 1246/1830 yılındaki Mısır valisi Mehmed Ali paşanın Girid adasına yardsmını sağlamak için gönderilen Pertev efendiye refakat etmiştir. 1247/1831'de İşkodralı Mustafa paşa gailesi genişledikçe amedi divanı reisi Akif efendi, Pirlepe'de bulunan sadrazam Reşid Mehmed paşanın yanına gönderilmesine karşılık, Re-şîd bey amedçilik vekâletine tayin edilmiştir. Bahse konu gailenin patlaması üzerine İstanbul'a avdet eden Akif efendi, başka bir vazifeye tayin olunarak, amedi divanı hümayunu asaleten Reşid bey uhdesine verilmiştir. 1248/1832'de Top-hane~i âmire müşiri damat Halil paşa refakatiyle Mısır'a 1249/1833'de, Mısır valisi Mehmed Alizade İbrahim paşa ile müzakereye selahiyetli olarak Kütahya'ya gitmiştir. Bu sırada bazı bedbahtlar Reşid bey aleyhine isnatlarda bulunmuşlar ve padişahı dahi, kızdırmışlardı. Padişahın yakınlarından bazı kimseler hamiyyet göstererek, tahkikat yapılmasını tavsiye ederek, bu tavsiyenin yerine getirilmesi sonunda neticede aklanması gerçekleşmiştir.

Reşid bey, 1250/1835 tarihinde ilk defa olarak Osmanlı devleti tarafından, yukarıda da temas ettiğimiz gibi Fransa nezdinde kalıcı elçi tayin olunmuştur. Maiyetindede Mösyö Kavur adlı bir tercüman vardı. O zamanlar; şimdiki gibi nâkil vasıtaları olmadığından karadan talika denen arabalarla gitmeğe ve Macaristan ile Avusturya'dan geçip, bu ülke siyasetçilerini ziyarete mecbur olmuştu. Avusturya devletinin, o dönemdeki başvekili bulunan meşhur Meternih, Reşid bey'i lâyık olduğu şekilde karşılayıp, görüştü.

Doğu meselesinin çıkış sebebi ve de elan devam etmekte olduğunu söyledi. Prens Meternih Reşid bey'in şerefine bir zi-yafetde düzenleyerek alakasının derecesini göstermişti. Prens Meternihin burada Reşid bey'in koluna girerek, kendisine büyük bir saygı beslemekte olduğunu görüyoruz, Şark meselesine dair ufak-tefek masallar söylüyordu.

Reşid bey, o andan itibaren Fransızcasını ileri seviyeye taşımasının şart olduğu kararını veriyordu. Reşid bey'in biyografisinde şu kısım pek mühimdir: Reşid bey Paris'teki vazifesini güzel bir şekilde sürdürürken Fransızca lisanını ilerlet-mek hususunda, büyük çaba ve gayret gösterir. Öte taraf-tanda avrupada rastladığı ve gördükleri kendisini intibaha getirip, medeni teşekkülat, faydalı tesislerin kurulupda işletilmesinden tutunda, devlet idare tarzına ve devletler hukukuna, muamelat ve malumatına dair tetkiklerde bulunmaktan hali değildi. Reşid bey 1251/1836'da izinli olarak İstanbula gelmiş ve padişahın huzuruna çıkarak, büyük elçilik unvanına vede bir çok iltifata nail olmuştur. Paris'e dönmekteyken, amedçilik uhdesinde bulunuyordu. 1252/1837'de sefaret görevi Londra elçiliğine tahvil edilmiştir. Bu seferde hariciye nazırlığı müsteşarlığına terfii yapılmıştı. Pertev Paşa'da padişah indinde beğenilen ve makbul bir kimseydi. O zaman büyük ve küçük devlet adamları, iki partiye bölünme durumundaydı. Bir bölümü Pertev paşaya, diğer bölümü Akif paşaya taraftardı. Reşid bey dahi o hengamede Pertev paşa tarafına-dahildi. İngiltere kralı 4. Gilyom, Reşid bey'in devlet-i âliye-nîn mevcudiyeti siyasiyesinin ve

mülkiyetinin tamamiyetinin muhafazasının temini halinde avrupanın bundan ne kadar fayda ve menfaat kazanacağını ileri sürüp, güzelce ikna etmeğe muvaffak oluyor, Reşid beyin nezaket dolu davranışları ile Fransa ve İngiltere de, Türk dostu olma arzusu hamleleri başlıyordu.

1253/1837'de hariciye nâzın olan Ahmed Hulusi paşa vefat edince, Reşid bey'e paşalık verilmemekle beraber, vezirlik ve müşir-i nezarete tayin edilmiş ve rütbesine mahsus-nişan, kılıç ve diğer eşya Londra'ya gönderilmiştir. Bu arada da Pertev paşa talihsizliğe duçar olmuş, Edirne'ye sürülmüştü. Reşid bey, hariciye nâzın sıfatıyla İstanbul'a gelmişse de Pertev paşanın rakibi Akifpaşa, Sultan Mahmud'a: "devlet-i âJİ-yenin avrupa devletleriyle vaki münasebetlerinde var olan önem hasebiyle Paris ve Londrada, tanınmış ve oraları bilen sefirler bulunması lâzımdır" yollu telkinleri üzerine Reşid bey'e paşalık verilmiş, buna ilave olarak da büyükelçilik unvanı tanınmıştı. Hemende Paris'e gönderilmişti. 1254/1838'de, Akif paşa'da talihsizliğe uğrayarak çekilmek durumunda kalmış Reşid paşa; İstanbul'a koşmuşsa da, az sonra yine sefaret görevi ile Londra'ya gitmiştir. Sultan Ab~ dülmecid'in tahta çıkışında Reşid paşa Paris'de bulunmaktaydı. Fakat saltanat değişikliğini Londradan'da Paris'e geldiğinde duymuştur. O zaman Paris elçisi Fethi paşa adlı bir zattı. Reşid paşa, Paris'de kral Lui FilİP'in huzurundayken vak'ayı haber almış. Kral Filip'in derhal verdiği emirle bir gemi tahsis etme yolunu açmışsa da, Reşid paşa nezaketle red edip, Marsilya yoiuyia İstanbul'a ulaşmıştır. Hüsrev Paşa o sıralarda makamı sadarete geçmişti. "Gülhane hattı hümayununun okunmasından sonra; 1257/1841'de İstanbul'a getirilip, Edirne valiliğine tâyin edilmişse de, hastalığı münasebetiyle gidemeyip, yine Paris sefirliği ne avdet etmişti. 1261/1845'de 2. defa olarak hariciye nezâretine, 1262/1846'da sadarete geçmiş, ancak 1264/1848'de görevinden alınmış, 3 ay, 9 gün sonra yeniden sadarete getirilmiştir. 1268/1852'de infisal edip, meciis-i vâlâ reisliğine geçerek, aradan geçen 41 gün sonra 3. defa sadrıazam olmuştur. Beş ay sonra ayrılmak mecburiyetinde kaldığı sadaretten, 3- defa hariciye nazırlığına getirildiğinde 1269/1853 tarihine gelinmişti. Ve 1271/1854'de, 4. defa makamı sadarete ; gelip bu sadaretide altı aydan az sürmüştür. Mısır valisi Said Paşansn daveti üzerine de, Mısır seyahatine çıkmıştır. 1273/1856'da 5. defa sadrıazam oldu. 9 ay, 7 gün sonra bir daha vazifeden alındı. Tanzimat meclisi başkanlığına geçti ve 1274/1857 senesinde 6. defa sadrıazamhğa geçmiş vede aynı sene, irtihali dâr-ı beka eyleyip, Bayezid camii bitişiğinde Okçular başındaki, özel türbeye defne olunmuştur. Meclisi Vâlâ, maarif nezareti, mekteb-i rüşdiye, encümen-i dâniş, Takvim-i vekayi-i, heyet-i tedrisiye-i islâmiye salname-i resmî gibi önemli müesseselerin kurulmasında memleket irfanına kalemiylede hizmet ederek, özetlersek resmî lisanıda ıslah ederek sade.birşekle bağlayabilmiştir. Edebiyat tarihimizde bir özel dönem sahibi olan Şinasi merhum, Mustafa Reşid paşanın kadirbilirliği ile encümen-i dânişe aza olmuş ve lisanımız, bir taraftan resmiyetteki gerilikten kurtulurken, öte ta-raftanda Şinasi merhumun kalemi ile avrupa düşüncesi edebiyatına, açılmağa başlamıştır. Reşid paşa vefatı esnasında

altmış yaşındaydı. Altı defa geldiği vezareti uzma makamm-dada toplam yedi sene, bir ay, onaltıgün, hariciye nezaretinde dört kere koltuğu işgal etmiş, beş sene yedi ay, yirmi gün, çeşitli defa çeşitli ülkelerde ve diğer hizmetlerde yirmi sene kadar bulunmuş Osmanlı devletinde yegâne bir siyasetçi adam imtiyazını elde etmiştir. Tarih-i Lütfi'ye göre Paris'e kalıcı sefir tayin edilmiş bulunan amedi divanı hümayun Reşid bey'in esas memuriyeti: "Devlet-i âliye aleyhine olarak, Yunanlılarla Mısır vâiisi Mehmed Ali paşa'nın, avrupa gazetelerine yazdırdıkları isnadatı cerh ettirerek avrupa efkâr-ı umu-miyesini lehine imale etmek, onun İçin bir tarafdan sefirler ile münasebet ve sohbetlerde bulunarak diğer taraftanda devlet-i âliyenin, eski usûlü terk ederek, avrupaya tatbik etmeğe başladığını, yayınlayıp duyurmak, bunlardan başka, zamanın en mühim meselelerinden olan Mısır meselesi hususunda Mehmed Ali Paşanın kuvvetinin kırılmasıyla, Cezayir'in geri alınmasına çalışmaktı.

Mehmed Ali Paşa'ya gelince; Mehmed Ali Paşa: Mısır idaresini yeni şekil ve güzelliğe çevirmekle yapmış olduğu ıslahatçı yenilik ve siyasasında yolun başlangıcını medeniyet hedefine açan zattır. 1183/1770 tarihin de Arnavutluk'ta, Görüce civarında bulunan bir köyde dünya'ya gelip, kendisi çocukken babası her nasılsa vatanını terk ile ailesini de yanına alarak, Kavalaya hicret etmiş. Mehmed Ali burada büyüyüp, tütün ticaretiyle iştigal etmeye başlamıştı. Mısır'ın; fran-sızlarca istila edilmesi sonrası içine yuvarlandığı halden kur-tulması için asker yazıldığı sırada Mehmed Ali de, Arnavut askeri temin ederek o tarafa gitmişti. Orada Arnavut askerlerinin başı olarak bulunan, Poyanlı Hasan Paşanın maiyetine girmişti. Ebu Kır savaşlarında fevkalade büyüklükte cesaret sergilemiş, böylece büyük bir şöhrette kazanmıştı. Böylece-de itibarı yükseldi. Mısır valisi bulunan Hüsrev paşa, Arnavut askeri ve Mısır Memlükleri üçgeninde çıkan anlaşmazlıklar hasebiyle çok önemli bir mevkie yükselme vaziyetine gelmişti. Ağır, ağır arnavut askerlerinin başı olma yolunu tutmuştu. Artık bu kuvveti istediği gibi kullanabilmeyisağlama-ya muvaffak olmuştu. Hüsrev paşa bu çekişmelerin üstesine ağırlığını koyamayınca Mısır'ın idaresi müthiş bir karışıklık içine düştü. Mehmed Ali askeri zaptı rapta alıp, Hüsrev paşaya işten el çektirdi. Memleket idaresini eline almış, vaziyeti babıâli'ye bildirmiş, onlar ise, Mehmed Ali'yi vali yapmakta bir mahzur görmemişlerdi. Böylece Mehmed Ali, 1215/1801 tarihinde rütbe-i vezarete nail olarak resmen Mısır valisi olmuştu. Asayişin yeniden kurulabilmesi için, Mısır yeniçerileri demenin makul sayılacağı kölemenlerin varlığını izale etme-side başarıdır. Bütün islâm memleketleri içerisinde muntazam askerler tertibini başarmıştır. Babıâli'nin kötü idaresi yüzünden Osmanlı devleti ile onun valisi olan Mehmed Ali paşanın arası açılmıştı(!) Mehmed Ali paşanın oğlu, İbrahim paşa Şam'ı, Adana'yi ele geçirdikten sonra Konya'da sadn-azam Reşid paşayı esir almıştı. Kütahya'ya kadar sokulmuş ve Nizib adlı yerde Çerkeş Hafız paşa komutasındaki Osmanlı ordusunu yenmeyi becermişti. Bu arada Osmanlı tah-tında meydana gelen değişiklikte 2. Mahmud'un vefatı yerine oğlu Abdülmecid'in geçmesi ile meydana gelen yeni şartlar, ecnebi devletlerinde işe

karışması ile birlikte Mısır valiliğinin, Kavalalı Mehmed Ali paşa ve evladlarına mirasyolu ile de, geçmesi şartıyla tevcih edilmiş idi. Kavalah Mehmed Ali Paşa 1264/1848'de yakalandığı hastalığı esnasında, oğlu İbrahim paşa, Mısır valiliğini iki sene babasına vekaleten yürüttü. Mehmed Ali Paşa, iki senenin sonunda, İskenderiye'de 1266/1850 senesinde öldü. (Kamus-ül âiam'dan hülasa) Halil Paşa; Eski sadrazamlardan Hüsrev paşanın kölelerin-dendir. Hüsrev paşanın asakiri mansure ordusunun seraskerliğinde, mirmiran rütbesinde bulunup, 1243/1828 Rusya seferinde vezaret rütbesiyle vede seraskerlik kaimmakamlığı unvanıyla, serasker Ağa Hüseyin paşanın emrinde Şumnu'ya gitmiş ve dönüşünde Edirne barış antlaşması tasdiknamesini götürmek üzere, büyük elçilik vazifesi ile Rusya'ya gönderilmiş, 1245/1830'da kaptan-ı derya olup, bir sene sonrada, donanma ile Mısır'a gitmiş, 1248/1832'de Tophane müşirliğine tayin edilmişti. Daha sonra padişah damadıığına nail olmuş, Hüsrev paşadan sonrada boşalan seraskerlik makamına getirilmiş, onaltıbuçuk ay bu makamda kalıp, daha sonra ticaret müşiri olmak üzere seraskerlikten azledilmişti. Sultanlık Abdülmecid'e gelince, yeniden seraskerlik makamına tayini yapılmıştır. Onbirbuçuk ay süren bu vazifeden meclis-i ahkâmı adliye azalığı kısa bir zaman sonra da, bu meclis reisliğine getirilmiştir. 1259/1843'de 2. defa, 1263/1847'de 3. defa, 1270/1853'de 4. defa kaptan-ı deryalığa tayin edilmiştir. 1272/1858'de irtihali dâr-s beka eylemiştir.

Yeniçeri Vak'ası

Sultan 2. Mahmud döneminin en önemli olaylarından birisinin, yeniçeriliğin kaldırılışı ve bunun safahatı olduğu, malumdur. Osmanlı devletine beş asır hizmet vermiş olan bu ocağın, acaba ilgası yerine restorasyon yapılarak yeni bir or-ganizyona da başvurmakla devamı kâbilmiydi? Sorusu herkes tarafından düşünülen bir muammadır. Ancak; görülen odur ki, yeniçerinin ortaya getirdiği geçmiş vak'alar ortadan kaldırılmayı çoktan hakkettikleri husustandır. Biz bu vak'ayı yabancı diplomatlardan, şâirlerin içinde hayli yüksek bir nâmı olan ve aynı zamanda tarihçi olan Alfred Do Lamartin'in; Tercüman 1001/temel yayınları arasında neşrolmuş, eserinin 7. cildinin 1800. sahifesinden özetleyerek koymaktan dolayı isabetli bir iş yaptığımı addediyorum. "Marmara kıyısındaki Yeniçeriağasının sarayı, Bizanstan kalan surların içindeki eski istanbul sokakları, pazarları, camileri, Eyüb semti, sa-ray'ın bütün civarı kısaca bütün İstanbul yeniçerilerin ve taraftarlarının elinde bulunuyordu. Artık böylesine genel ve dayanılmaz bir İhtilâli hiç bir şeyin çeviremeceği ve kaderi de-ğiştireceği düşünülemezdi.
Sultan Orhan'ın kurduğu yeniçeri ocağı, Hacı Bektaşî Velî müridi, döneminin şeyhlerinden birinin duasıyla din-i islâm vede âl-i Osman sancağının altında nice zaferlerin mümessili olmuş ve her kuruluş gibi zamanla tenakuzları ile rahnedar olup, işi zora koşan, ihanete varan cebanetleri ile büyük ıslahat teşebbüslerine engel tutumu ile zaman zaman kapansin-mı? Yoksa ıslahını edilsin? İkilemleri

ile ülkeyi ve devlet ricalini bir arada bir derede dolaştırmıştı. Bu uğurda ilk gayreti gösteren padişah Genç Osman olmuş, niyetini diline hâkim olamayıp, yerin kulağı darb-ı meselini unutmuş sırrını söylemiş ve bu dikkatsizliğini hem tahtını hem de hayatını kaybetmiş, yıllarca sipahiler ile yeniçeriler arasında sıcak çatışmalara, İstanbul'un göbeğinde kanlı mücadeleler cereyan etmesine sebeb olmuştu. Nizamı Cedid'i kuran 3. Selim/in ise, hâzin ve göz yaşartıcı akıbeti hatırlanacak olursa, her isyanın altında ispat-ı vücud eden yeniçeri askerinin kaldırılmasını, eğer sadaret konağında bunlarla yaptığı ve üç gün üç gece süren mücadeleden şehid olmadan, Alemdar Mustafa Paşanın çıkmış olması kabil olsaydı, yeniçerinin toptan yok edilişi, bu sadrıazam tarafından mutlak gerçekleştirilir böylece 17 senelik bir öncelik sağlanırdı. Eğer Alemdar Mustafa Paşa; hayatına ve dolaysıyla sadaretine devama muvaffak olabilseydi, Sultan Mahmud ile el ele vererek bu zor ve elzem operasyonu tamamlarlardı. Dünya târihinin kaderindekideği-şiklik belki bu gün karşımızda pek başka panaroma gösteriyor olurdu. Aşağıya aldığımız satırlar Fransa'nın ülkemiz nezdinde, büyükelçisi olmuş Fransanın, büyük şâir ve edib-leri arasında anılan ve hristiyanlık uygulamalarını, açıkça tenkitten içtinab etmeyen, bu uğurda başına gelenlere de, katlanan Şarkâlemini, kendi ölçüleri içinde değişik, fakat zaman zaman isabetle yorumlayabilen, tabii ki her şarkiyatçı gibi azim ve kasıtlı yanlışlara da düşmüş bulunan, Alfred DöLamartin'den yeniçeri'nin tasfiyesini anlatan satırlarını, sayfalarımıza alarak olayların yakın şahidinin müşahedelerini vede yorumlarını nakledeceğiz. Bu yorumlarda, bizim hem nalına hem de mıhına dediğimiz ifadelere rastlayacağız amma bunun böyle olması normal! Çünkü netice itibarıyla La-martin, Osmanlı devleti üzerinde emelleri olan bir büyük av-rupa devletinin menfaatlerini, ülkemizde temsile gelmiş bir intelejenstır. Mütalaalarının büyük kısmını kendi ülkesinin ve politikasının menfaatine, zarar vermeyecek şekilde dizayn etmesi de en tabii hakkı olduğu gibi, biz de açılmış pazarda bize lâzım olanı alıp, kalanını pazarda bırakmalıyız. Lamar-tin; "Türkiye Târihi" adıyla yazdığı bu eserini Tercüman 1001 Temel serisinden neşredilmiş 7. cildden alıyoruz. Eseri M. R. üzmen hazırlamış, aşağıdaki satırlar 800. sahifeden aynen alınarak, takdim edilmektedir değerli okurlarımıza: "Marmara kıyısındaki yeniçeri ağasının sarayı, Bizans'tan kalan surların içindeki eski İstanbul, bugün seraskerin oturduğu Eski Saray, İstanbul sokakları, pazarları, camileri, Eyüb semti, sarayın bütün civarı, kısaca bütün İstanbul, yeniçerilerin ve taraftarlarının elinde bulunuyordu. Böylesine genel ve dayanılmaz bir ihtilâli hiç bir şeyin çeviremeyeceği ve kaderi değiştireceği düşünülemezdi. Buna rağmen iki kişi böyle bir şeye cesaret ederek, Alemdar'ın tehlikeli durumlar için, seçtiği iki desteğinin, mizaçları ve sadakatleri hakkında, ne kadar doğru karar vermiş olduğunu ispat ettiler. Bu iki kişi Kapdan-ı derya Ramiz Paşa ile Üsküdar'da karargâh kurmuş olan yiğit, Kadı Abdurrahman Paşa idi. Topçu birliklerinin, kumandanı ile Levend ÇİftliğindekiSekbanların kumandanı da onlara katılmışlardı. Soğukkanlılıklarını ve birliklerini muhafaza ' etmesini bilen bu dört adamın başına, o sırada yangın içinde mahsur kalmış olan

sadnazam geçseydi, Alemdar'ın bir şaşkınlık anından sonra, isyanları ve alçaklıkları yüzünden, imparatorluğun parçalanmasına sebeb olacak, yeniçerileri onaltı yıl önce, yer yüzünden silebilirdi.
Ancak sarhoşluk, aşk ve uyku her şeyi kaybettirmişti. "Lamartin yukarıdaki ifadesinden sonra Kapdan-ı derya Ramiz Paşanın Haliç'de Kasımpaşa'daki tersanede ikamet etmesinden bahseder ve yeniçeri askerinin, yeniden ortalığı karıştırdığı İstanbul'u ikametgâhından bir müddet seyrettikten sonra tersane askerini toplayıp onlara bir hitabede bulunur onlara padişaha ve kumandanlara bağlı kalacaklarına dâir yemin teklif ettiğinde asker, kendilerine duyulan bu emniyetten dolayı, büyük bir memnuniyetle ve samimiyetle teklif olunan yemini yapar.
Ramiz Paşa bu levendlerden tanzim ettiği bir müfrezeyi, hemen Kasımpaşa'nın sırtlarında bulunan Levend çiftliğine gönderir ve de burada bulunan Sekban sınıfı askerin kışlalarını terk ile kendisine iltihakının haberini yollar. Yine bir gu-rub daha levendi tanzim etmiş onları da, Tophanede bulunan topçu sınıfına aynı taleple gönderen Ramiz Paşa, bu arada Kadıköy'de yanındaki dörtbin asker ile karargâh kurmuş bulunan askerle gelişmeleri takip etmekte olan Kadı Abdurrahman Paşaya da gönderdiği talimatla mutaassıb Üsküdar ahalisini, askerinin ikibin kişi kadarıyla kontrol altında bulundurmasını geri kalan ikibin kişiyigemilere irkâb yâni gemilere bindirerek padişahın sarayına çıkıp Sultan Mahmud'u koruma altına almasını ister. Ramiz Paşa; bu acil tedbirleri aldıktan sonra da, bir keşifbirlıgi teşkil eder bunları Kâğıdha-ne vadi yolu üzerinden Edirne şosesi istikametinde sevk eder. Vazifeleri ise, şehre ulaşmaya çalışan ve yeniçerilere muavenet edecek, her çeşit teşebbüsün aman verilmeden önlenmesi, direnenlerin katledilmesidir. Ayrıca şehrin içine saldığı tebdili kıyafet etmiş adamlarıyla, ahalinin arasına sadrı-azamın kurtulduğunu birlikleri toplayarak şehre gireceği ve isyancıları cezalandıracağı, haberini yayar. Bu tedbirlerin her biri, yeniçeri ve hempalarını da birbirinden uzaklaştırmakla kalmadı, herkes bir başına kalmanın korkusunu yaşamaya başladı.
Öte yandan; bu haberlerin efkârı umumiye arasında şûy-u bulması, yeniçeriyi destekleyen imamların, Alemdar aleyhine olarak destekledikleri bu isyanında, sadnazami yok etmeye güç yetiremediğini işittiklerinde, vaaz verdikleri kürsülerden çekilmeye başladıkları görüldü. Alemdar'ın kurtulduğunu ve askerleriyle geri döneceğini işiden ahali ise, rstan-bul'un kapılarına koşarak sadrıazamı içeri almamak için ahaliseferber olmuştu. Der. Ramiz Paşanın; sahil boyunca aldığı tedbirler ve bu tedbirler dahilindeki gemilerden sahil kenarı mahallelerine yapılan top atışlarının isyana eğilimli olanların sinmelerine yo! açarken, saray'a saldıran bişuûrlar da, sarayın personeli ve Kadı Paşanın askerleri tarafından, ya püskürtülüyorlar, ya da saray duvarlarına tırmanma küstahlığını gösterenler hayatlarını kaybederek bunun bedelini ödüyorlardı. Demekte olan Lamartin, bir nebze olsun saray'a, Sultan Mahmud'a göz atmak lüzumunu hissettiğinde ise me-âlen şunları söylemekteydi:
Kendisini askerine sevdirmiş, sadece eski bir yeniçeri olmasına rağmen

yeniçeriye sevdirememİş, otoriter ve dediğim dedikçi muktedir bir veziriazamın gölgesinde silik oiarak bulunmayı da benimseyemeyen, ancak adalete eğilimi de hayli fazla olan genç padişah, Alemdar olmasa idi, şimdi toprak altında olacağını, 4. Mustafa'nın adamlarından, halas olmasının müsebbibi olan Alemdar'in hakkını yememesi, Adlî olan lakabının gereği olduğunuda hiç unutmuyordu. Ote yandan da; yeniçeriler muvaffak olduğu takdirde 4. Mustafa'nın tahta çıkmasının kendisinin öldürülmesi demeye geleceğinin idrakindeydi. Sultan Mahmud'un kaderi, düşünceleri, ümidleri korku fırtınaları içinde debelenip duruyordu. O sırada kötü danışmanların; yanlış tavsiyeleri, hanımları, anneler gözdeler ve hadımlar hâttâ köleler, millete kötü anlar, târihe hayırsız malumatlar, hükümdarların bizzat kendisine pişmanlığını duyacağı işler yaptırtırlar. Amma; şu da vardı ki, bu isyanı tartışmasız bastırmak padişahın yepyeni bir otoriteyle adetâ yeniden doğması ve muktedirleşmesinin açık kapısı sayılma şansı taşıyordu. Muktedir ve irade sahibi bekleyen işlerin faili, en sıkışık anda kendini inşa ediyordu. Lamartin üstün bir edib ve mükemmel bir şâir olması hasebiyle tasvir sanatınında elbette üstadlarmdan biriydi.

Yukarıda meâlen vermeye çalıştığımız ifadelerinde 1809'daki Alemdar vakası ile 1826'daki yeniçeri ilgası harekâtını aradan geçen zamanı yok farzederek, birbirinin mütemmimi yâni, tamamlayacısı gibi gören bakış, bir târih âliminin tabii tercihi olup, bizim târih felsefesi anlayışımızda, özellik taşıyan hususun ta kendisidirse de ancak hemen şunu da biz hatırlatmak isterizki, padişahın huzurunda devlet-i âliyei Osmaniyanı içinde bulunduğu vahim durumdan çıkarıp, dönemin her çeşit terakkisine açık bir devlet yapısına ulaştırmak isteyenlerle, kendilerini isyanlarla bıktırtan ve köhneleşmiş tarzı devam ettirmek isteyenlerin mücadelesinde, en zor durum yine Sultan Mahmud'un üzerindeydi. Çünkü bir halife-i müslim olması sıfatıyla, her iki tarafında pederi mânevileriydi. Birinin burnu'kanasa, adl-i ilahi ondan sorardı bunu. Ne zordur, Rabbimizin suallerine cevap vermek.. Ramiz Paşa, Tersaneden ayrılıp saraya geldiğinde olanlardan pişman yeniçeri subaylarıyla saray'ı dolayısıyla padişah mü-dafiileri arasında sulh müzakereleri başlamış, karar açıklanmak üzereydi. Sarayın mazgalları üzerinden ve minarelerden, bir kişi hariç bütün yeniçeri ortaları ve ahali için, genel af ilân edilmesi teklifi vârid oldu. Afdan mahrum kılman tek kişi ise, yeniçeriağa'sından başkası değildi. Çünkü o, bu fitnenin bedeliydi. Yeniçeri askeri, onun cezalanmasıyla yenik sayılacak, taraftarları böylece mağlup edilmiş addedilecekti. Teklif tasvib gördü, öte yandan bu tarz, hem Osmanlı insanının kanının akmasını önlemiş oluyor, Sultan Mahmud da, taht'dan inmekten kurtuluyor, hâttâ ağabeyi 4. Mustafa'nın akıbeti hakkında, tercih yapmaktan kurtuluyordu. Şâir ve diplomat Lamartin'in şu satırları çok dikkat çekici olduğundan, aynen aktarıyorum: "2. Sultan Mahmud, sarayın" kulesinden askerlerinin kaçışını ve yangının başkentini, mahve-dişini seyrediyordu. Hem bozgunun, hemde bunca kurban için duyduğu merhametin etkisinde kalarak Kadı Abdurah-man Paşaya, mazgalların üzerinden, yeniçerilerin ateşine karşılık vermemesini buyurdu. Surların üzerinden

yayınladığı bir bildiri ile yeniçeri ağasına, uğraşı durdurmasını ve yangını söndürmesini buyuruyordu. Ağa, padişahın buyruğuna saygı göstermek bakımından yangının ucundaki evleri yıktırdı ve alevleri bir çenber içine aldı. Ahali, sönen yangından ve mazgallardan zayıflayan ateşten büsbütün cesaret alarak, saraya çıkan bütün yolları doldurdu. Alemdar'a, Karamanoğluna, Ramiz Paşaya, Kadı Abdurrahman'a bostancılara sekbanlara ve iç oğlanlarına ve padişahın, şahsına yağdırılan lanetler göklere çıkıyordu. Tehditkâr çığlıklar <Çok yaşa Sultan Mustafa diye yükseliyor. Sultan Mah-mud'a, 3. Selim'in sonu lâyık görülüyordu. Kaçınılmaz yenilgisi veya imparatorluğun otoritesinin ve barışın kurulması arasında, verilmesi gereken bir tek karar vardı. Sultan Mustafa'nın derhal idam edilmesi. Sultan Mahmud'un hizmetkârları, danışmanları, hadımlar, padişahın ayaklarına kapanarak bu kararın verilmesi için yalvarmaya başladılar. 4. Mustafa bir tek hareketle Ölüme mahkûm edilince 3. Selim'i katletmesi için gönderdiği aynı cellâdların elleriyle hayata gözlerini yumdu..." Diyen, Lamartin, kendi Fransasinda krallık döneminde olsun cumhuriyet döneminde olsun, taht ve iktidar kavgalarında cinayet kasırgaları, târihlerinin her anını doldururken 4. Mustafa'nın öldürtülmesine temas ederken, şu cümleyi kullanmış olmasını da duyurmuş olalım: ".Beşyüz yıldır kardeş katlinin yükselme taşı olduğu bu imparatorlukta 4. Mustafa'nın katli son cinayettir. Devlet düzeni uğrunda işlenen cinayetleri silen zamana ne mutlu!" demek suretiyle hümanist yaklaşımı, Lamartin'in tahlilini ve satırlarını bu eseri hazırlayan M. R. üzmen şu dip notla açıklamak lüzumunu görmüş ve pek de isabet etmiş yoksa mühim bir mesuliyetin altında kalmış olurdu. Şimdi hazırlayanın bu dip notunu da alıntılayarak okuyucunun dikkatini çekelim ve Alemdar Vak'ası ile ilgili okuma parçası adı altında bahsin sonuna koyduğumuz târihi vesaikin ne büyükçe isabet olduğunun bahtiyarlığını da duymuş olalım. Cild 7'sh 1811 de dip not: "Dikkat edilirse Alemdar Vak'ası burada bildiğimizden çok değişik bir tarzda anlatılmaktadır. Yazarın çağdaşı olduğu bir olayı, tamamen yanlış bir şekilde, haber alması imkânsızdır. Lamartin eserine kaynak olarak İstanbul'daki Fransız elçiliğinin mektuplarını ve İstanbul'u ziyaret ettiğinde, istifade ettiği devlet arşivlerini almıştır. Bu konunun tarihçilerimiz tarafından incelenmesi faydalı olur." demekte. Aziz okurlarımız; mütercim sayın üzmen'in, bu bilgilerin bu-kadar yanlış olamayacağı gibi bir kanaate eğilimini görmek kabil bu dip notta. Şâirlerin, kafiyeye mânayı feda etme adetlerini göz önüne almayan mütercim beyin, Lamartin'in politik ve hayal dünyasını, kalemine ecdadımızın hakikatini değil kendi politik hesaplarına uygun ve müslümanlann arasındaki, ittihadı bozmak için kullandıklarının bir taktik olduğunu hesap etmemesi, sadedillik olarak görülebilir. Yok, şuurla kabullenen husussa o zaman biz de deriz ki, yabancının buyurduklarında keramet arayan, ancak târih bilgisini hâiz olmayan birisi olarak veya târihimize, 1909'dan sonra musallat ettirilen palavracı ve ısmarlama tarihçilerin gözlükleriyle bakanlar olarak, görmek lâzımdır. Lamartinden, devam edelim: "Sadnazam'ın ordusu başında geridöneceği umudunu besleyen saray savunucuları, Alemdar'm cesedini görün-

ce cesaretlerinin kırıldığını fark ettiler. Mazgalların yukarısından Kadı Paşanın askerleriyle sekbanlar halka aldatıldıklarını yoksa din kardeşleri yeniçeriler ile asla savaşa girmek istemediklerini açıkladılar. Ramiz Paşa ile Kadı Abdurrah-man Paşa'nın kanlarında akıtılan Osmanlı kanının intikamını alacaklarına söz verdiler. 4. Mustafa'nın katledilmesiyle galipleri için bile, kutsal bir kişi haline gelen, Sultan Mah-mud kendisi için hiç endişelenmiyordu. Yararsız bir uğraşı uzatmaktansa, düşmanları ile hesaplaşmayı başka bir sefere bırakarak kaderine razı oldu. Sekbanlar ile Kadı Paşanın askerlerinin yeniçerilerle barışmalarını hoş karşıladı. Barışma birinci avluda meydana geldi. Durumdan memnun olan yeniçeriler, sadece birkaç kişinin kellesini istiyorlardı; Padişah onları idamdan kurtardı. Ramiz Paşa, Kadı Abdurrah-man Paşa, Behiç Efendi gibi Alemdar'm yakın dostları Sa-rayburnunda bekleyen gemiye bindirildiler ve Marmara kıyı-sında, bir kasabaya çıkarıldılar. Oradan Rusçuk'a kaçarak, hâla Alemdar'a sâdık olan taraftarların yanında gizlendiler.

Başkenti beş gün müddetle yakan vede kana boğan ihtilâl kaçmaları ile yatıştı. Aynı gün yeniçeriler için kötü bir hatıra olan Levend Çiftliğindeki Nizam-ı Cedid kışlasını tamamen yaktılar. Akşamüstü de padişaha elçiler göndererek başkaldırmaları için özür dilediler ve sadakatlerini tekrarladılar. Gizliden gizliye Alemdar'a düşman olan şeyhülislâm ulemanın başında saraya gelerek, padişahın yenilgisini bir zafer gibi kutladı. İhtilalde mutlakıyetin, dinîn ve eski yasaların zaferini görüyordu. Her şey eski düzene göre yerli yerine geldi." Görüyorsunuz sevgili okurlar Lamartin'in yazdıklarında; bence üç husus önem arzediyor. Birincisi, 4. Mustafa'nın katledilmesi Sultan Mahmud'un, yaşayan tek erkek olarak kutsallık kazandı ifadesi, diğeri Levend kışlasındaki Nizam-ı Cedid kışlasını yakıyorlar, sadrıazami öldürüyorlar, bir başşehri beş gün kan ve revan içinde tutmaları özürle geçiştirmeleri ve 3. olarak da dinin ve eski yasaların zaferi gibi şeyhülislam efendinin gördüğünü beyanla dinin ve eskinin hâkimiyetinden rahatsizhğını pek mestur şekilde sergiliyor.

Sultan Mustafa'nın katlini hoş karşılamak ne kadar doğruysa, daha önceki katilleri de öyle bulmak lâzım. Bunun bir çâresi olmadığını târih bize biraz tetkik ettiğimizde söylüyor nitekim, Şehzade Cem'in; Bayezid'î Velîye Anadolu ve Rumeli diye taksimi teklif ettiğinde aldığı cevabı buraya bir defa daha yazalımki iktidarın ne istediği bilinsin: "Bu devlet-i âliye öyle başı örtülü bir gelindir ki, iki damada birden tâb olamaz, arûs-î saltanat inkısam kabul etmez!" Demek suretiyle devletin idaresinin asla ortaklıkla olamayacağını ortaya koyması bunun da iktidar mücadelesi getireceğini bunun çözümünün, bir tarafın diğer tarafı, ekarte etmeye çalışmasıyla mümkün olacağı yeter ki bu mücadelede hududullahın aşılmaması olması olduğunu, bu veli padişahın beyanından çı-karmakkâbil olabiliyor. Yeniçeriliğin kaldırılmasına doğru giden sür'at herhalde bu vak'aflan sonra daha da hızlanmıştır. Hoş aradan onbeş yılı aşan bir zaman dilimi geçmişse de, bu kadar köklü bir ocağın devlet tasfiyesinden zor olduğu akla getirilmelidir. Aslen Kırım'lı olan sabık Kapdanıderya Ramiz Paşa, Rusların işgalindeki memleketine, sığınmak yolunu denerken, Kadı

Abdurrahman Paşa'da Karaman civarında dolaşmakta, yeniçerilere karşı bir askeri kuvvet hazırlamaya girişmişti. Padişahın bıraktığı kavgayı sürdürmeye kalkışması, tabiatıyla yanlış hâttâ maksadlı bulunsa yeridir. Nitekim, derviş kılığında dolaşırken tanıdılar, yakaladılar, kafasını kesip, İstanbula yolladılar. Lamartin'in İfadesine göre: "kahramanca savunduğu; saray'ın kapısı üzerindeki mazgallarda bu kafa bir ay teşhir edildi."

Vaka-İ Hayriye

(15/haziran/1826) :
Lamartin'in, edebi üslûbundan zaman zaman alıntılar yaparak, Vaka-i Hayriyyemi? Vaka-i Şerriye mi? Sorusunu soranlara cevabı kendilerine bırakmakla birlikte biz biraz malumatla bu hususa dâir bilgilerine katkıda bulunalım. Yeniçerilerin, üç saltanat dönemi boyunca gösterdikleri, cebanet, ihanet ve hunharlık devletin hayati savaşları kayb etmesine medar olduğu gibi, Kırımı, Besarabyayi, Buğdanı, Eflâki kaybetmemiz, elimizden çıkması hatta, Yunanistanın bağımsızlığını elde etmekdeki fırsatları devletin hazırlamasını kabul edersek, bunun en büyük suçlusu yeniçeri olduğu şüphe götürmez. Bu husus için, kendisi de bir yeniçeri olan ancak vicdan muhasebesinde adil olmayı becerebilen, Koca Sekban-başı Risalesi yazarının İtirafları okunduğunda işi daha iyi anlamak kabildir.
Bahse konu risaleden şu nâkil okura bir fikir verebilir zannıyla şu nakli yapmadan geçemeyeceğim: "..savaş sırasında bir gün yeniçeri askerlerinden üç kişi biraraya gelip Ruslardan bir esir almaya çıkarlar. Tesadüf bu ya, kazaen akşamdan sonra, Rus sınırında, sahtekâr gâvurun birini tutup, esir alıp getirirlerken kâfir, bizimkilere, Eflak Türkçesi ile <Ağalar benim babam zengin adamdır, eğer beni bırakırsa nız sizlere çok yardımım olur. Böylece, yoksulluktan kurtulursunuz.> Diyerek kandırır. Bizimkiler de, kâfiri Rus sınırına götürürler, babam dediği adam bulunur ve teslim edilir. O adamda bunlar gibi namussuz biri olduğundan, bizimkilere: <benim oğlumu esir etmemiş ve öldürmemişsiniz. Sizlere beşyüzer Macar altunu hediyeden başka ikram olarak, çok daha kıymetli birşey göstereceğim> diyerek kıyafetlerini değiştirip, alır onları büyük bir çadırın kenarına götürür. Bizim ahbablar çadırın önünde büyük bir kalabalık, içeride de büyük bir terazi ile beyaz akçe ve altının tartılıp bunların varillere doldurulduğunu görürler.. Çadırın içinde, çorbacı ka-lafatlı, puşah, kavuklu, baratalı, Tatar kalpaklı bir çok adam vardır; akçelerle doldurdukları varilleri, yanlarındaki bu müslümanlara, paylaştırıp durmaktadırlar. Alçak herif uzaktan bu manzarayı gösterdikten sonra, bu üç ahbabı yine geriye evine getirir. Derki: İşte yoldaşlar, sizlere bu manzarayı göstermemi de bir ikram kabul edin. Çadır içinde tartılan akçe ve altunların bir kısmı devletinize, birazı vezirinize birazı yeniçeri ağanıza bir kısmı da, Tatar Hânına ve daha başka yerlere gidecektir. Bizler sizin vilâyetlerinizi parayla satın aldık. Hatta; şimdi tartılan pa.alar İstanbul'un karşılığında verilecek olanlardır. İstanbuFuda satın aldık! Bizler kısa

bir süre sonra İstanbul'da olacağız. Bu gizli şeyisize söy-lemekdeki maksadımız, bundan sonra ordu'da boşu boşuna durmamanız içindir. Doğruca vilâyetlerinize dönmekte yine sizin için fayda vardır. Biz geldiğimizde sizi İstanbul'da bul-mayalım. Burada size söylediklerimizi ordunuzda söylemeye kalkışmayın! Diye şeytanca bir hiyleyle, sözlerini bitirip bizimkileri Osmanlı sınırına geri bırakıp giderler. > Şimdi sevgili okurlarımız; bu alıntının devamını okuduğunuzda şaşkınlıktan küçük dilinizi yutacak gibi olacaksınız. Sözü yine Kocasekbanbaşı'ya verelim: <.Gelelim bu üç ahbabın orduya Çeldiklerinde, ortalığı karıştırmalarına. Köyünde çift sürmekten gelmiş, düşmanın hilesinden falan haberi olmayan nefer kılıklı bu üç adam son derece ahmaktı. Kâfirin söyle-diklerine hemen inanmışlar, akçe meselesi de akıllarına yatınca, rastgeldikleri bütün dostlarına ve tanıdıklarına:Bre Himmet Dayı; bizlerburaya niçin geldik?Osmanlı bizim vilâyetleri Moskof kâfirine satmış ve şu anda parasını alıyor. Hatta biz İstanbul'un karşılığı alınırken, gözlerimizle gördük! Diye Allaha ve peygamberine büyük yeminler etmeye başladılar. Karşılarına her çıkan adama burada artık neden duralım. İşler hep karışmış. Şam işi olmuşlDiye kendileri gibi yüzlerce ahmağı şüpheye düşürmüşlerdi. Akıl ve mantıktan nasipsiz, beyni soğuk denebilecek bu sözde asker, birbirleriyle her karşılaşmalarında: <Bizim Hüseyin Dayı, Kabakçıoğlu Recep Beşe ve Kocabaş Hikmet Emmi İstanbul'un parasını sayılırken gözleriyle görmüşler. Dokuz tala-ğa yemin edip söylediler, doğrudur> Diye koca orduyu ka-rıştırıverdiler. Düşmandan yılmiş diğer asker sürüsü de, geri dönmeye bir vesile anyordu. İşte böyle güzel bir vesile çıkınca dağarcıklarını arkalarına, tüfeklerini omuzlarına vurup, geride çadırlarıbekleyecek asıl ocaklı zabitlerinden beşer, onar kişi bırakıp, zaten derme çatma toparlanan diğer ordu neferleri çil yavrusu gibi dağılıp gittiler. Moskof domuzu ise eline geçirdiği bu güzel fırsatı değerlendirip, önce ordunun bulunduğu bölgeye sonra da kışlak yerine çıkageldi.. Ruslar bu olayı kendi aralarında birbirlerine gülerek anlatırlar." İşte aziz okur, Sekbanbaşı'nın söyledikleri ve daha niceleri var da, biz kitabın kendisini okumanızı tavsiye ile iktifa etmek zorundayız. Sultan Mahmud; 2. Selim'den beri zaman zaman gâile-i kebireyi teşkil eden yeniçeri hakkındaki kararını çoktan vermesine vermişti de, işin daha öncekilere dönmemesi için en kesin ve bitirici darbeyi hazırlamaya başlamıştı. Ashab-ı Kiram Efendilerimizin İstanbul'daki kabr-i şeriflerini tamir ettiriyor, ibadethanelerin restorasyonuna önem veriyor, en mühimi ise tebdil-i kıyafet ederek şehrin büyük bölümünü teftiş ediyor, her şeyi de kendi kulağı İle dinleyip anlamaya, büyük ehemmiyet atfediyordu.

Bu arada da, Lamartin'in Türkiye Târihi cild 7'1871. sahi-fede şu satırlara bir göz atalım: ".Sultan Mahmud harekete geçmeden önce, Kapıkulu ocaklarının isyanını bekleyerek onları suçüstü yakalamak istedi. Bir inkılab kurulu teşkil ederek, şeyhülislâmı, ulemayı, sadrazamı, kubbealtı vezirlerini, Hüseyin Paşayı İzzet Paşayı, Hüsrev Paşayı toplantıya çağırdı. Onların Önünde hastalığı açıklayarak, ilâcı teklif et-di. Bu yeniçeri teşkilâtını, Nizam-ı cedid Örneğine

göre yeniden teşkil edecek kırkaltı maddelik bir fermandı. Sadnazam tarafından bu fermanın yayımlanması padişahın beklediği gibi yeniçerilerin tepkisiyle karşılaştı. Önce sessiz, sonra gürültülü bir ayaklanma 15/haziran/1826 gecesi ortalığı kapladı. 15/haziran gecesi, isyana katılacak olanlar birer ikişer, isyanın başlangıç noktası sayılacak Etmeydanı'na doğru yürümeğe başladılar. Yeniçeriağasının olayın içinde olmaması, toplanan isyancıların ilk iş olarak Ağanın konağına, onu parçalayacak bir birlik gönderme karan alıp kararı icraata koydular.

Bir kulun yardımcısı Allah (c.c) oldumu, ona kim ne yapabilir ki? İşte bunda da böyle oldu. Sabahın saatinde bir teftişten dönen Celaleddin Ağa, uyumak üzere her dem tedbir olarak, gizli bir mahalde uykusuna çekildiğinden gelen müfreze Ağanın konağını paraladılarsa da, kendisine bu işlemi yapmak için yanına ulaşamadılar ve konakda yokmuş deyip, çekilip gitdiler. Konağı yakmak için, bir kaç yerden tutuşdurdularsa da, hikmet-i hüdâ; o da kendiliğinden sö-nüverdi. Şafak sökerken yeniçeriler kazganlarını (kazan) Et-meydanına kaldırmışlardı ve böylece son defa kaldırılan kazan, bu seferinde devrilecek ve ateşi söndürecek idi. Bunu yeniçeri, onları tutanlar hiç düşünmezken, padişah ve taraftarları ve de ahali bu hususda müttefik idi. Komitacılık; bir tecrübe ve elden ele devredilen, nâdir buluşlarla devam ede-gelen bir ilim olduğundan yeniçeriler ocağı ise bu komitacılığın belki de dünyada en mühim merkezlerinden olduğundan, oradaki birikim çok fazla idi. Bunun bir örneğini isyancılar hemen tatbike koydular. Ahaliyi kendilerinecelb veya en azından evlerine gönderipde olaylara karışmasını önlemek için, Sadnazam Hüseyin Paşanın, Yeniçeri Ağası Cela-leddin Ağa'nin ve devletin ileri gelenlerinin öldürüldüğü haberini yaydılar. Ahalinin ayak takımı da bu oyuna hemen geldi kısazamanda; yeniçeriler, hammal, küfeci tellakları meydanda görmenin sevincini yaşadılar. Bunlardan Manav Mustafa bir gurubu almış sadriazamm sarayına doğru götürürken, Sarhoş Mustafa adlı bir başka biride, Davud Efendi gibi, Hidiv'in elçisi Necip Efendi gibi, nokta hedeflere doğru yola çıkmıştı. Sadnazam Beylerbeyi'ndeki köşkünde bulunuyordu. Alemdar Paşa zamanında harab olan makam-ı sa-daretdeki lojman, henüz tamir edilmediği gibi, her an beklenen, isyanlar emniyet açısından isyancıların daha zor ulaşabilecekleri, yerde olmayı seçmeleri de, bir tedbir-i fayda diye telakki gerekir.

Efendim; müteveffa hariciye bakanlarımızdan İhsan Sabri Çağlayangilin başkent'in asker'in olmadığı bir şehir haline konmasını teklif etdiğinde, herhangi zamandaki isyan ve darbe teşebbüslerinden, başşehrin hemen müteessir olma-ması düşüncesi yatar ki buda pek isabetli bir teklifdir. Neyse, biz isyancıların aksiyon hâlini anlatmaya devam edelim: Asiler sadriazamm Beylerbeyindeki konağına ulaştıklarında aile efradını Konağın gizli bir bölümüne saklanmış böylece sadece eşyaların yağmalanması, altıbin kese altunun yağmacıların eline geçmesiyle kurtulundu. Can ve ırz payimal olmadan iş atlatıldı. Sadnazam ise; konağa yaklaşılırken çoktan haberi almış doğruca bindiği bir kayıkla saraya koşmuştu. Hüseyin ve de Mehmed Paşaların da saraya gelmelerini ma-beyncisi

vasıtasıyla bildirmişti. Yalı Köşkünde, bu günkü Salkımsöğüt dediğimiz Gülhane parkının tam karşısındaki köşke vardı. Kıbrıslı Mehmed Emin Efendiyi padişaha yollayarak, sancağı şerifin çıkarılmasını ve padişahında kurulacak birliğin başında bizzat bulunmasının hatırlatiirnasını istedi. Bu sırada ise, Hüseyin ve Mehmed Paşalarda geldiğinden ayrıca şeyhülislâmda haberdâr edilip onunda aralarına katılması sağlanmıştı, ulaşılabilen bütün zabit, humbaraci, topçu birlik kumandanları emri altında bulunan askerle saraya gelmeleri emredildi. Saray'ın adına Raşid Efendi Et-meydanına gönderildi. Asilerden istekleri soruldu: cevapları "Gâvur tâlimi istemiyoruz; eski yeniçeri tâlimi çömleklere ateş etmekve keçe kesmektir. Fermanı uygulayanların, kellelerini istiyoruz" dediler. Râşid Efendi bu talebi de sadrı-azama getirdiğinde tabiiki red olundu çünkü bu talimname cidden bir bir müzakere olunarak hazırlanmış, her bir maddesi ulemaya sorulmuş ve dince bir mahzuru olmadığı hususunda, müsbet kanaatler serdetmişlerdi. Sadnazam, buna istinaden eğer buna riayet olunmazsa muterizlerin ezileceğini son söz olarak ifade etti. Tabii bu karşıya iletildiğinde olacakların, artık sıcak şeyler olmasını ummak vacip oluyordu. Beşiktaşda bulunan padişah saltanat kayığı ile hemen Topkapı sarayına gelmiş ve sünnet odasında toplanılmış ve padişahın şu hitabı, işe başka bir veçhe veriyordu. Sultan Mahmud şunları söyledi: "Hepiniz tahta çıktığım gündenberi, dinin çıkarlarna hizmet ve mukadderat tarafından bana emanet edilen halkın iyiliği için, nasıl itina ve gayret ile uğraştığımı bilirsiniz. Yine bilirsiniz ki, tahtıma karşı yaptıkları saygısızca hereketleri en uysal sabırları bile aşacak olan yeniçerileri kan dökülmesini önlemek İçin bağışladım; hatta dahada, ileri giderek onları mükâfatlandırdım. Nihayet; iyilikten başka bir şey görmeyen yeniçeriler son çıkarılan buyruğun, gereği gibi davranmayı da kabul ettiler. Bugün sözlerini tutmayarak, imzaladıkları bütün sivil ve dini otoriteler tarafından, kabul edilen anlaşmayı ihlal etmiş oldular; şu anda gösterdikleri küstahça tavırlar, padişahlarına karşı açıkça ayaklandıklarını göstermiyormu? Bu hâinleri ezmek, ayaklanmalarını boğmak için nasıl bir tedbir alınmasını uygun buluyorsunuz? Silah kullanılması hakkında, ulemânın kanaati nedir?" ulemâ hep birdencevap verdiler: "Şeriat asilere karşı savaşılmasım ister.." Sultanahmed Meydanına doğru artık sadrıazamm, şeyhülislâmın ve bütün devlet adamlarının yanında, sancağı şerif gölgesine koşan ahali ve Hüseyin Paşa ve Mehmed Paşalar arkalarında topçular ve toplan da olduğu halde yeniçeri kışlalarına doğru yürüyordular. Sancağ-ı Şerifin çıkarıldığını kendi arkadaşlarının bazılarının bu mehabetli manzara karşısında sancağın altına gitmelerine şâhid olanlar, doğruca kışlalarına gidip, kapıları kapayıp savunma harekâtına gecem yolunu seçtiler. Topların namlusunu örtülü kapıya çevirten Hüseyin Paşa, son bir sulh denemesi için kışladakilere seslendi. Gelen cevapların içinde padişahı bile içine alan elfaz-ı galize yâni, sövme sözleri vardı. Hüseyin Ağa önce bir ateş emri verdi ve peşinden de, hayır ateş açmayın, beklediğimiz barutlar gelmedi diyerek onlara duyurucu bir sayha ile seslendi. Ateş edemeyeceklerini, düşünen yeniçeriler küfre devam ettiklerinden üzerlerine

açılan salvo Ölümlerini intaç ettirdi. Artık yeniçeriler de ateş açmışlardı Sultanahmed Meydanı müthiş bir savaşın müşahidi oluyordu. Kışlada olanları da, çıkarmak için bir topçu neferi olan Mustafa yaptığı bir atışla yangın çıkartmayı da becermiş yanmamak için çıkanlar top ve tüfenklerden, çıkan mermi ve güllelerle hayatlarını kaybediyorlardı hem de islâmda pek mühim olan Sancak-ı Şerif altında olanlara karşı ve ales sultan huruç, yâni mü'min emire karşı çıkmakla, akıbeti zor bir Ölüme gidiyorlardı. Nihayet kâbus gibi Osmanlı İslâm devletinin tepesine, nice çoraplar ören yeniçeriler hitama erdirilmiş, ancak kurunun yanında yaş da yanıp gitmişti. Nice dilâver yiğit yeniçeride, mensubiyetinden dolayı mağdur, mazlum hâttâ şehid olmuştur. Esnafdan, ahaliden ve mahalle imamlarından beylerden, efendilerden, şeyhlerden nice kimseler sahip çıkma gayreti gösterdikleri, bu temiz yeniçeri insanı hasebiyle mimlendiler ve sıkıntılara giriftar edildiler. Bilhassa İstanbul'da o târihe kadar semtlerin en hatırlı kişileri camii imamlarıyken, yaşı, kurudan ayırma hususunda insaniyet göstermeleri, cezayı müstelzim olduğu gibi» nihayet imamlar olarak da devlet indinde itibarları muhtardan sonraya kalması bu olaya bağlıdır. Lamartin'in şu sözleriyle bu bahsi tamamlayalım: "Bir kaçgün sonra İstanbul'u her zaman hurafeleri, dilencilikleri ve rezaletleri ile mahveden yirmibin derviş Toros Dağlarına sürüldü. Bir kaç ay içinde kurulan düzgün bir ordu Osmanlıların savaşa olan tabii dehâsını, cesareti ve disiplini ile, bir kere daha ortaya koydu. 2. Mah-mud; yalnızca yıkmakla kalmamış yeniden yaratmasını da bilmişti." Şimdi bu ifadeden sonra, çok geçmeden Kavalalı Mehmed Ali Paşa ordularına, yâni bir devletin ordusunu, aynı devletin bir valisinin, mağlup etmesi ne oluyor acaba diye sormak lâzım gelmezmi? Ömrü uzun olsun emekli Albay Şe-rafeddin ÜğurluteğİN nakletmişti bende sizlere nakledeyim: Mizipsavaşı esnasında Prusyalı meşhur Moltke; bizim ordumuzda müşavir olarak bulunur. Hafız Paşaya; savaş alanına düşmandan az biraz önce geldiklerinden düşman gelir gelmez derhal saldıralım, bizde yorgunuz amma, onlar bizden daha da, yorgun tavsiyesini yapar, Hafız Paşa hemen ordu müneccimini çağırtır ve tavsiyeyi söylediğinde bir takım, havaya bakışlar yapan müneccim, eşref saatin olmadığını saldırının doğru olmayacağını ifade ettiğinden, Moltke'nin teklifi red edilir. Ordu istirahate çekilirken Kavalalının ordusu da bundan istifade eder. Akşam'a yakın Moltke, gökyüzünü şöyle bir tarassut ettiğinde, havanın bulutlandığını görür. Ka-rargahda dahil askerin çukur ve toprak bir alana yayıldığını da bildiğinden, yine kumandan Hafız Paşanın yanına gider ve eğer yağmur çok şiddetli olursa çukur arazi yağmurungetir-diğİ sularla dolar hareket kabiliyetimiz güçleşir, bu bakımdan biraz yüksek ve suyun birikmeyip akıp gideceği meyildeki araziye yerleşelim teklifinde bulunur.

Kumandan Hafız Paşa; biraz düşündükten sonra, yine mahut müneccimi çağırır Moltke'nin teklifini söyler. Müneccim, teklife bir şey diyemeyeceğini, ancak yağmurun yağıp yağmayacağı meselesine gelince, eşeklerin ve katırların kulaklarının dikilmediğini, keçilerinse kıçının büzüşmediğini, mandaların kafalarını gökyüzüne kaldırıp da başlarını sallamadıklarını buna bağlı olarak

yağmurun yağma ihtimali bulunmadığını ileri sürer. Hafız Paşa da; Moltke'ye duydunmu? Sorusunu yöneltir. Moltke; bütün bunlardan şaşkm evine yazdığı mektupda bunu anlatır. Ancak; mektup bununla bitmez, ordu uykuya yattıktan sonra yağmur öyle bir yağmaya başla-diki baziçadırlardan, askerin kimisinin suda boğulduğu, haberi bile gelir. Toplarımız ıslanmış, bulundukları yerde çamura batmış velhasıl Moltke'nin bütün korktuğu gerçekleşmiş o gün yapılan savaş ise kaybedilmiştir. Bütün bunları mektubunda yazan Moltke, şunu ilâve diyor: "Bir ordu ki, harekâtını, bakla ile bakılan eşref saate, yağmurun yağmasını eşşe-ğin kulağını dikmesine, mandanın kafasını yukarı kaldırıp sallamasına, keçinin kıçını büzmesinden çıkarıyorsa, kumandan bunları kabul ve tatbik ediyorsa o ordunun galibiyeti inayet-i ilâhiyeden başka birşey olamaz" diye anlatmıştı da biz haylice gülmüştük o ağlanacak hâlimize, Şerafedin Albay, bize bunu anlattıklarında seksenyedi yaşından gün almıştı. Her padişahın; haylice te'sirinde kaldığı kişiler olmuştur. Bunların arasında Sultan 2. Mahmud'u tesiri altında kaldığı biri yoktur demek kabil değildir. Alemdar'ın kendi üzerinde uyandırdığı minnet ve pek de dağlı davranışlarlarla, canını sıktığı bir vakıa isede ona medyunluğunu hiç unutmamıştır. Alemdar'dan sonra müşavirlerinden Halet Efendinin yörüngesine girdiği ileri sürülebilir ve doğrudur da fakat Halet Efendiyi akıbeti bekleyen ölüm emri olduğu hatırlanmalıdır. Sultan Mahmud-sâni Pertev Paşaya da pek gönlünde yer vermişti. Bu zâtı Edirne'de katleden zihniyet Sultan Mah-mud'a bu işi duyurmadan yapmıştı ve derin devlet anlayışı-nın bu dönemde de, bulunduğunu işaret etmesi bakımından mühimdir. Daha sonra padişah, bunu öğrendiğinde katıla katıla ağladığı, târih sayfalarında yer bulmuştur. 2. Mahmud'un, üçüncü olarak tesirinde kaldığı zat ise Hurşid Paşadır. Üç saltanat dönemi gören bu paşa Osmanlı sarayına Çerkezis-tan'dan bir köle olarak hediye edilmiş sadnazamlık dadahil devletin her kademesinde vazife almış, sadakat göstermiştir. Bir asrı aşan ömrü ile birlikte kendine padişah da dahil, herkesin saygısı ziyadeleşmmekteydi. Bilfiil olarak seksen yaş sonrasında köşesine çekilmiş bilge insan olarak padişahda dahil olarak başvurulan görüşlerinden müstefid olunan bir kimse idi. Sultan 2. Mahmud, tebdili kıyafet ederek ahalinin durumunu daima öğrenme gayreti içinde olmuştur.

Ahaliyle iç içe olmaktan ancak tebdil-i kıyafet haliyle olmak onun için bir zevk hâlinde idi. Sultan 2. Mahmud'un; Nizip Savaşını kayb etme haberini alıpalmadığı hususunda çeşitli rivayetler bulunmaktadır. 1 9/r. ahir/ 1 255- 1 /tem -muz/1839'da hayatla ilgili dünya nefeslerini tamamladı. Ortadan kaldırdığı yeniçeriler caddesi üzerindeki türbesine def-nolunduğunda, bu dünya da aldığı Adlî ünavını taşıyan zâta dönük feryadlar ahalinin ağzından şöyJe dökülmekteydi "Padişahım! Bizi bırakıp nereye gidiyorsun!" Çünkü; 31 sene, 10 ay, 6 gün padişahlık yapan Sultan Mahmud bu kadar beraber olduğu müminlerden böyle bir sevgi ifadesi görmesi makul ve mergupdur.

Sultan 2. Mahmid'ün Şahsiyeti

Sultan 1. Abdülhamid'in Nakşidil Valide Sultandan 20/temmuz/1785'de dünyaya gelen şehzadesidir, 2. Mah-mud. Valide sultan şehzadeyi dünyaya getirdiğinde kendisi henüz 17 yaşındaydı. Amcazadesi 3. Selim tarafından çok iyi yetiştirilmeye çalışılmıştır. Hele, 3. Selim'in tahttan indirildikten sonraki, geçen dönemini Şehzade Mahmud için tam bir padişahlık stajı olarak geçmiştirdersek hiç de yanlış söylememiş oluruz. Kazandığı rütbelerden en güzeli Vehhabîleri Mekke'den ihracı üzerine, almış bulunduğu Gaazi unvanıdır.
Çünkü bir kısım softanın gâvur padişah adını verdiği zât, 23/1/1813'de ihracı neticelendirmiş ve Şeyhülislâm Dürrizâ-de Abdullah Efendi, 28/5/1813'de verdiği hutbede bu unvanın Sultan 2. Mahmud'a verilmesinin, makam-ı meşihatde karar altına alındığını irad eyledi. Her Osmanlı şehzadesi içinde ayrıca târih dersi almış olanların arasında apayrı bir yeri vardır. Nitekim; yeniçerileri ortadan kaldırmaya karar vermesinin gecikmesinde bu târih bilgilerinin çok rolü olmuştur. Osmanlı devleti, bir aşiret halinden cihan devletine yürüyüşü yeniçeri ile başlamış ve bu yürüyüş her geçen an bir koşu hâline dönüşmüş ve dünya devleti olan Osmanlı İslâm devletinin bu cihanşümul muvaffakiyetteki emeğin büyüğünün, yeniçeri askerine, aid olduğunun idraki içinde idi. "U Sultan Mahmud'un, son kararını bildiren ve yukarıda zikrettiğimiz konuşmasında nümayandır. Bu Adlî Mahmud'un vefakârlığının bir ispatıdır. Büyük bir siyaset insanı idi. Bu evlet siyasetinde böyle olduğu gibi cemiyet hususunda da böyle bir dâhidir misâl olarak Beşiktaş'da kurulan ilim heyetini hem teşvik ediyor, hem de deneyler hususunda kendilerine dikkat ediniz, şeyhülislâm'ın eline, düşerseniz sizi ben bile kurtaramam dediği gibi, İbni Haldun'un ünlü Mukaddimesini tercüme ettik okutalım diyenlere verdiği cevap, "Aman çocuk ne yapıyorsun? Çocuğun eline ustura verilirmi?" demesi siyasetin her yönünden behresi olduğunu gösterir. Şahsında, şakacılık, merhamet, sertlik, musikişinas, bestekâr, Adil mahlasıyla, şâir olarak ve de hattatlığı muhteşemdir.
Hem Nakşibendi hemde Mevlevi idi. Dikkat buyrulursa; her iki cereyanda, İslâm âleminin kitlesel acıdan en büyük iki gurubuna mensubiyeti, halifelik sıfatıyla, ne kadar büyük bir denge unsuru olduğunu gösteriyor. Fransızca öğrenen İlk padişah olduğunu ifade eder Tarık Yılmaz Öztuna bey'ki bu diğer padişahların lisan bilmediği mânasına gelmemekle beraber (çünkü Fâtih'in birkaç lisan bildiği malumdur) Fransızca bilmenin önemi dünya politik arenasının bu lisana vakıf olanlarca daha iyi takip edildiği dönemdir 19. aşırın her bir yılı. Sultan Mahmud'un çileye tâlib bir insan oluşuna bir misâl olarak yeniçeri sınıfını ilgadan sonra 1828'dekoskoca yazı Tarabya'daki karargâhda geçirdikten sonra Sekbanaskeriyle tam iki sene Rami Kışlasında yaşaması kabul edilebilir. 4. Mustafa'yı yâni baba bir ağabeyini katlettirirken, devleti kendinin taşıması üzüntüsünü yaşadıktan sonra, tahta vârisi edinmek için lâzım gelen teşebbüslere ağırlık vermesi haylice kadını olmasına sebeb teşkil etmiştir. Politikada, musiki vede tanbur'da hocası, 3. Selim idi. Ney çalardı ve bunda hocası, Kazasker Tosyalı Mustafa İzzet Efendidir. Vefatı l/temmuz/1839'da 30 sene, 11 ay, 4 gün süren ümmete hizmet sonrasında, gece yarısından sonra ablası

Esma Sultan sarayında vukubuldu. Cağaloğluna köşe olan Türbe Es-
Sultanın konağının bir tarafından alınarak merhuma tahsis olundu. Daha sonra o araziye tanzimat ve ittihat ve terakkinin ileri gelenleri defnedildi. Ayrıca Sultan Mahmud Türbesine, Şehid-i Aziz Abdülaziz ile Cennetmekân 2. Abdülhamid Hân'da defn olundular sonradan. Sultan 2. Mahmud'u üm-met-i Muhammed, 54 yaşına 18 gün kala elinden uçuruver-mişti.

2. Mahmgd'ün Hanımları Ve Çocukları

Çağatay üluçay'ın hazırladığı, TTK (Türk Târih Kurumumdan neşrolunan "Padişahların Kadınları ve Kızları" adlı eserdeki bilgi sekiz hanımı, dört ikbâli hakkında bilgi ve say; veriyor. Buna karşılık Tarık Yılmaz öztuna bey ise; "Hanedan" adlı pek değerli eserinde onsekiz hanım rakamı veriyor. Bu sayının beş adedinin ikbal olduğunu haber veriyor, bunlardan Zernigâr'ın, 1826'da 4. ikballikden önce yedinci kadı-nefendiliğe sonra ikinci kadmefendiliğe yükseldiği görülüyor. Ölümü 1809'da vukubulan Fatma başkadınefendi, Çağatay Uluçay bu ismi vermemiş, 1809 sonrasında başkadınefendi olan Alicenâb kadınefendi de, CJluçay'da kilistede yok. Per-tevniyal Piyale Nevfidan başkadınefendi 1793'de doğmuş, 1855'de vefat etmiş. Sultan Mahmud Türbesine defnoiundu Misl-i Nâyab 2. kadınefendi olmuş 1825'den önce vefat Nak-şidil Türbesine defin, üluçay listesinde yok. Kamerî 2. Kadınefendi aynı Misl-i Nâyab gibi ve Ebr-i Reftar 2. kadınefendi-de bunlarla aynı kaderi paylaşmış. Bezm-i âlem vâlidesultan 1807'de doğmuş, 1853'de 46 yaşında vefat etmiş Abdülme-cıd Hân'ın annesidir. Hayatı hayır yapmakla geçmiştir. Os~ rnanh da yenileşme harekatında öncülük yapmıştır. Vakıf hastanesi ençok bilinen yadigârıdır. Aşubcan 2. kadınefendi 1793'de doğmuş 1870'de vefatı üzerine Sultan Mahmud türbesine defnolundu. Beşiktaşda sahilsaray, Küçük Çamlıca da kuyu yaptırmış, Çamlıca'da kasr inşa ettirmiştir. Vuslat kadınefendi'nin sadece 1 830Jda vefatından bilgimiz var. Nurtâb kadınefendi, 1810!da doğup, 1886'da vefatı-vu-kubuimuş. Kocasının türbesine defnolunmuş. Hoşyarkadıne-fendi 1859'da Mmekke-i Mükerremede Hac ifasından sonra vefat ederek o mübarek beldede defnolundu. PervİzfeIek kadınefendi 1863'de vefat etti, kocasının türbesine defnolundu. Hüsnümelek kadın başikbal idi. 2. Mahmud'un bir şarkısında "Hüsn-i melek bir peridir" mısraı bu ikbaiinedir. Vefatı 1886'da olmuş, Sultan Mahmud'un tavşanca köçekçesini, Abdüimecid döneminde saray dansözlerine meşk ettirdiği bilinir, makberi, Sultan Mahmud Türbesindedir Zeynifelek kadınefendi ise 1842'de vefat etmiş Nakşıdil Sultan türbesine defnolunmuştur. Lebriz Felek hanımefendi 1810'da doğmuş ve 1865'de ölmüş, Sultan Mahmud türbesine gömülmüştür. Tiryal hanımefendi, 1810'da doğmuş, 1883'de vefat etmiştir. Üsküdardaki; Ahmediye Çeşmesi bu hanımefendi tarafından, yaptırılmıştır. Kabri Yenicami'de 5. Murad türbesindedir.
Pertevniyal valide Sultan, padişah Abdülaziz'in annesidir. 1812'de doğmuş, 1883'de Doimabahçe sarayında vefat etmiştir. Aksaray'daki Pertevniyal Valide

Sultan Camiini bu valide yaptırmıştır. Kabri de bu camidedir. Sultan 2. Mahmud'un çocuklarına gelince, Tarık Yılmaz Öztuna listesinde onbeş tane hanimsultan, onsekiz tane şehzadeden sözaçabi-liriz. Bunların hanımsultan olanları:

iUL/lAM MAtİM adı	Z. doğum	ölüm	makberi-türbesi
Fatma Sultan	1809	1809	Nuruosmaniye Tür.
Ayşe ""	1809	1810	
Fatma " "	1810	1825	Nakşıdil Valide tür.
Murad şehzade	1811	1812	Hamidiye
Bayezid " "	1812	1812	
Şah Sultan	1812	1814	Nuruosmaniye
Abdülhamid	1813	1825	Nakşıdil Valide
Osman	1813	1814	Nuruosmaniye
Ahmed	1814	1815	
Mehmed	1814	1814	
Şah Sultan	1814	1817	
F.minc Sulan	181?	i 8 16	Yahya Elendi Demâhı
Zcyneb "	1815	1816	Nuruosmaniye İ ürbı
Mehmed	1816	1816	
Hamide Sultan	1818	1819	
Süleyman	1817	1819	a. t»
Cemile Sultan	1818	1818	
Hamide " "	1818	1819	it il
Ahmed	1819	1819	ii 44
Ahmed	1819 bir	kaçgiin sonra	öldü " "
Abdullah	1820	1820	
Mehmed	1822	1822	'1 it
Ahmed	1822	1823	
1. Abdüimecid	1823	1861	Yavuz Selim Cami
Ahmed	1823 (	1824	
Münire Sultan	1824	1825	Nakşıdil Valide tür
Hadice Sultan	1825	1842	Sultan Mahmud
"Abdülhamid	1827	1829	Nakşıdil Valide
Fatma Sultan	1828	1830	
Abdüiaziz han	1830	1876	Sultan Mahmud
Hayriye Sultan	1831	1833	Nakşıdil Valide
Nizameddin	1833	1838	

SuStan 2. Mahmud'un yukarıdaki listede gösterilen 15'i kızı, 18'i, erkek olmak üzere 33 evlâdı olduğunu görüyoruz. Ancak 2. Mahmud'un, bu liste dışında dört tane yetişmiş kızımda ilave edecek olursak, karşımıza 37 evlad babası bir padişah çıkacak karşımıza bunların, 32 adedinin toprağa verildiğini görmüş bir baba, kolaymı bu kadar sayıda ciğerpareyi toprağa verip de ümmetin işiyle meşgul olmak, insan bunu kendi kendine sormalı! Bu yetişkin altı kızı şunlardı. 1811'de doğup, 1843'de 31 yaşındayken vefat eden Saliha Sultandır. Halil Rıfat Paşayla mayıs/1834'de izdivaç yaptı. 8 sene, 8 ay, 12 gün süren evlilikten sonra, vefat eyledi. Mihri-mah Sultanhanım ise; 10/6/1812'de doğmuş, 24 yaşında, 1836'da evlendiği Said Paşa ile ömür sürerken, vaz'ı hami (doğum yaparken) esnasında şehid oldu, 1838/tem-muz/3'de. Atiyye Sultanhanım ise, 1824'de doğup, 1850'de vefat etmiş-tir izdivacını 1840'da Rodosizâde Ahmed Fethi Paşa ile evlenerek yaptı. Bu hanımsuitan da vefatında, babasının türbesine defnolunmuştur. Adile Sultan 23/5/1826'da dünyaya gelmiş ve 12/2/1899'da vefat etmiştir. Adile Sultanı babası evlendirememiş ağabeyi 1. Abdülmecid Hân, Meh-med Ali Paşa ile 12/haziran/1845'de evlendirmiştir.

Sultan 2. Mahmud'un Sadrıazam Ve Şeyhülislâmları

4. Mustafa'nın sadnazamı iken Çelebi Mustafa Paşa, Alerndar'ı bir sabah karşısında görüp, mührü ona teslim ettiğinde bu paşa tarafından enterne edilmiş ve Alerndar'ın askerlerinin Çırpıcı Çayınndaki karagâhını mesken tuttu. Elindeki mührü ne yapacağını bilemeyen Alemdar'a biri, çavuş-başına vermesini işaret etdi. Paşa da, Çavuşbaşı'na mührü vermiş oradan da, Topkapı Sarayına Sultan 3. Sel im'i, yeniden Osmanlı tahtına oturtmak için harekâta geçti. Bilindiği gibi şehadet vak'ası vukubuldu.
Şehzade Mahmud ise, hayatını katillerin elinden zor kurtardı. Kurtulduğu andan itibaren padişahlığı kesinleşti çünkü Alemdar duruma hâkimdi ve amucani yapamadım, bari seni tahta çıkarayımda gönlüm rahatlasın dediğinde, yeni padi-şah da, Alemdar'ın sadarete getirilmesini irâde etdi. Böyİe-cede, 28/temmuz/1808'de, 3 ay, 10 gün sürecek sadaretine başladı. Şehiden, makamını Çavuşbaşı Arnavud Memiş Paşaya bıraktığında, târih 15/kasım/1808 idi. Ancak Memiş Paşanın sadareti, 1 ay, 9 gün sürebiimiştir. Yerine l/ocak/1809'da Yusuf Ziyaeddin Paşa getirildi. Bu paşanın 2. sadareti olup, 2 sene, 3 ay, 9 gün sürdüğünde takvimler, 10/nisan/1811 tarihini gösteriyordu. Bu paşanın iki sadaretinin toplamı, 8 sene, 11 ay, 4 gün tutmuştur. 165. veziriazam olarak Trabzonlu Nazır Ahmed Paşa; makam-ı sadarete getirildi, 5/eylül/1812'ye kadarmakamda kaldığında, 1 sene, 4 ay, 25 gün geçmiş ve yerini Hurşid Ahmed Paşaya bırakmıştır. l/nisan/1815'de, Mehmed Emin Rauf Paşa ilk sadaretine 167. sadrıazam olarak getirildi. 2 sene, 9 ay, 4 gün süren sadaretinden infisal ettiğinde 5/ocak/1818 târihi gelip çatmıştı. Yerine Derviş Mehmed Paşa gelmiş ve 2 sene, 1 gün sadn-azamlık yapan paşa, 5/ocak/1820'de infisal etdi. Bunun yerine de, ispartalı Seyid Ali Paşa; 1 sene, 2 ay, 24 gün. makamın hakkını

vermeye çalıştı, ayrıldığında târih 28/mart/1821 idi. 170. sadrıazam Bendeki Ali Paşa ancak, 1 ay, 3 gün görevde kalabildi. İzmirli Hacı Salih Paşa 30/nisan/1821'den. 10/kasım/1822'ye kadar, 1 sene, 6 ay, 10 gün kalabildiği görevden ayrıhrak yerini Abdullah Hamdullah (Deli) Paşaya bıraktı ve bu zât, 4 ayı anca görevde tamamlayabildi. Hemen Peşinden, Turnacızâde Silahdar Alî Paşa 13/aralık/1823'e kadar, 9 ay, 4 gün vazifede kaldı ve Mehmed Said Gaalib Paşa selefinden iki gün eksik olarak vazifede kaldı ve târih, 14/eylül/1824 idi. 175. sadnazam Benderli Mehmed Selim Sırn Paşa oldu 24/ekim/1828'e kadar, 4 sene, 1 ay, 10 gün hizmet verdi. Darendeli Topla İzzet Mehmed Paşa 28/ocak/1829'a kadar 3 ay, 5 gün kalabildi ve ilk sadareti bu oldu. Reşid Mehmed Paşa 28/ocak/1829'da sadnazam olduğunda, 4 sene, 21 gün, bu makamda kaldı. 18/şu-bat/1833'de son buldu. Böylece Mehmed Emin Rauf Pa-şa'nın 6 sene, 4 ay, 12 gün, süren sadaretine yol açılmış ve infisal ettiğinde 2/temmuz/1839'da, nihayetlendiğinde Sultan 2. Mahmud vefat etmiş bulunduğundan, son sadrıazamı bu paşa olmuştur. Onaltı defa mühür veren padişah, onbeş kişi ile sadaret görevini yürütmüştür. Şeyhülislâmlar ise, aşağıya çıkarılmıştır:

no :isim: T. Târih Ayrılış T. s a gl30. Arabzâde Mehmed Arif 21/07/1808 15/08/1808 0 0 25131. Salihzâde Esad Ef. 15/08/1808 22/11/1808 3 9 02132. Dürrizâde Abdullah Ef. 22/11/1808 22/09/1810 1 10 00133. Samânîzâde Hulusi Ef. 22/09/1810 12/06/1812 1 08 20134. Dürrizâde Abdullah Ef. 22/03/1812 22/03/1815 2 09 10135. Çelebizâde Zeyni Ef. 22/03/1815 27/01/1818 2 10 06136. Mekkîzâde a^sım Ef. 08/02/1818 03/09/1819 1 07 07137. Hacı Halil Ef. 03/09/1819 28/03/1821 1 06 25138. YâsincizâdeA. vehhab Ef. 06/05/1821 10/11/1822 1 07 13139. Sıdkızâde Ahmed Reşid 10/11/1822 25/09/1823 0 10 15140. Mekkizâde Kasım Ef. 25/09/1823 26/11/1825 2 02 01141. Kadizâde Mehmed Tâhir. 26/11/1825 06/11/1828 2 05 10142. Yâsin-cizâde Abdullah Ef. 06/05/1828 08/02/1833 4 09 03143. Mekkîzâde Asım Ef. 08/02/1833 20/11/1846 13 09 10

14 defa şeyhülislâm tebeddülü olmuş, Mekkizâde üç, Yâ-sincizâde iki, Dürrizâde iki defa meşihate gelmişler böylece SultanMahmud'un işi on şeyhülislâmla tamamlamıştır.

Muasırları Kimlerdi?

İngilterede, Kral 3. Jorj, 4. Gilyom ve Kraliçe Viktorya. Avusturya'da 1. Fransuva, İran'da Şah Mehmed Han, Papalık da ise, 7. Piu, 12. Leon, 8. Piu, 16. Grigovar. Prusya'da; Kral 3. Frederik, 4. Frederik, Rusya'da ise; imparator 1. Al-kesandr, 1. Nikola. Fransa da ise İmparator 1. Napofyon, kral 18. Lui, 10. Şarl, 1. Lui Filip'dir. ülke içindeki meşhur zevat ise, Alemdar Mustafa Paşa, Şeyhülislâm Arif Efendi, Kadı Abdurrahman Paşa, Behiç Efendi, Muhib Efendi, Tepe-delenli Ali Paşa, Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Ka-valali İbrahim Paşa, Hüsrev Paşa, Şâir İzzet Molla, Büyük Mustafa Reşid Paşa, Said

Efendi, Nişancı Halet Efendi, Seyid Ali Paşa, Reisülküttap Galib Efendi (Paşa), Tahsin Efendi, Ağa Hüseyin Paşa, Darendeli İzzet Paşa, Topçu yüzbaşısı Karacehennem İbrahim Ağa vesairedir.

Okuma Parçası: Alemdar Mustafa Paşa (Kahraman-I Hürriyet)

Okuma Parçası olarak koymuş bulunduğumuz Alemdar Mustafa Paşaya yapılan hayatına kast edici saldırının, hiç bir târih kitabında bu kadar yer ayrıldığı görülmemiştir. Halbuki Osmanlı târihinden pek iyi bilinmesi gereken ve son yarım asırda, 1960'la başlayan seri ihtilâller sonucu ülkemizde iktidara gelenlerin ordu/hükürrtet münasebetlerinde siyasetçinin seçilmişliğini ileri sürerek siyasetçinin üstünlüğünü ileri sürenlerle, ordu güvenilirliğini, hükümet otoritesinin üzerinde görmek isteyenler bu okuma parçasını okuduktan sonra biraz daha düşünceleri üzerinde tashihata meylederler diye ummak istiyorum.
Bu münasebetle kitabın yazarı Ali Şeydi Bey'in mukaddimesine dâir kanaat-ı fikriyemi muhafazayla beraber buraya dere etmeyide uygunbuldum. M. H.

Mukaddime

Tarihin tekerrürden ibaret olduğunu iddia edenler hikmet-i tarihiyenin bir faslına büyük isabetle vukuf sahibi olan kişilerdir. Esasında bu uçsuz bucaksız kâinatı işgal eden yıldızların ve cisimlerin hiç biri-mutlakiyet itibanyia-diğerinin aynı olmadığı halde, harekât, teşkilat, tekamülat açısından birbirlerine benzemeleri pek çoktur. Hattâ şu zemin üzerinde yaşa-makda olan ve birbuçuk milyar nüfusa varan insanoğlunun, parçaları dahi, meselâ yüzü, eğilimleri, ahlâki yapısı o derece ihtilaf doludurki, nerdeyse dünyada ne kadar insan varsa, o kadar çeşitçehre yâni surat, o kadar bol çeşit ahlâk vardır denilebilir. Bu; insanın parçalarından, yüksek cisimlere kadar bütün âlemleri idare eden idarecinin tabiyesinin, tesir edici maddiyesi neticesi olarak biribirine benzer şekilde tekrarlandığı görüldüğü gibi durum ve insanların sosyal safhaları arasında arada sırada aynı tekrarlamalarında olduğunu kimse inkâr edemez. Yıldızlar semada dönüşlerini tamamladıkları sırada, nasıl her seferinde devrini belli bir noktadan geçerek yapıyorsa, insanlarında mahrek vukuatları ve tekemmüiatı üzerindeki seyir ve hareketleri esnasında ara ara birbirine karşı ve uygun noktalardan geçtiklerini tarih kendine has olan apaçık ve de dürüstçe bir lisanla bize hatırlatıyor. Meselâ tarih, peygamberlerin bazılarından özetle <Hz. Muham-med, Hz. Musa ve Hz. İbrahim> ortaya çıkışlarını, maceralarını vede yaymakta oldukları din hakkındaki, cihadları ve mücadeleleri, çektikleri zahmet ve yapmaya mecbur oldukları hicret, esnasında, büyük büyük münasebetler, benzerlikler olduğunu, Roma hükümetinin kurulması ile, Osmanlı imparatorluğunun kurulması ve Osmanlı ve İspanya ihtilâl ve inkıiâbları arasında dahi epeyice mühim problemler ve ayrılıklar bulunduğunu izaha hacet görülemez. Tarihde bunlara dair o kadar garib ve çok denecek misallere rast gelinir ki: insanın bunları

tesadüfden ziyade tarihin tekerrürden ibaret olduğunu bir hakikat şeklinde kabul edeceği, adeta her vakanın bir benzeri, bir eşi olacağına İnanası gelir Biz bu hakikate diğer milletlerin tarihinden şahid ve misalgetirmeyip, yalnız kendi tarihimizin en önemli kısmına dair vebir asrı fasıla ile husule gelen iki vakanın, ilk ve ikinci irtica ve birbirleri ile olan münasebeti ve benzerliğini, izaha ve beyana başvurmakla iktifa edeceğiz. Emirgân: İKânun-u evvel ara-hk/1326/1910 rumi Ali Şeydi

Giriş

Devletimiz için; tarihi dönemeç sayılacak bir kaç tane hu-susen belirtilmesi icab eden günler vardirki, onları asla unutmamalıyız. Evvelâ, kuruluş ve istiklâliyet açısından h. 698/m, 1299 yâni; Osmanlı devletinin tarih sahnesine çıkışı. Sosyal hayatımızın muntazam bir hükümet şeklini alması itibarıyla 727/1327 Rumeli yakasını elimize geçirmemizden dolayı 758/1357 ve Bizansınyâni doğu Roma imparatorluğunu ortadan kaldırışımız hasebiyle 857/1453. İlk irtica hareketi sayılan 1222/1807 Avrupa usûlüne benzer idari ve askeri tarzı kabulümüze göre, 1241/1826 Osmanlıların hukuklarında, hür ve eşit olmalarının kanun altına almak hususuy-la, 1255/1839 İlk kanun-i esasi, yâni birinci anayasanın ilânı vesilesiyle 1293/1876. Hakiki meşrutiyetin kurulması hisleriyle lö/temmuz/1324/1908 ve 10 ve 14 nisan/1325/1909 tarihleridir.
Hakikaten devlet-i Osmaniye 698/1299'da istiklâlini ilân eylemişse de, tesiri olduğu sahanın küçüklüğü hükümet etmenin yeteri sayılmazdı. Ayrıca hükümet edebilmek için lâzım gelen kanunlara ve nizamlara sahip olmaması, maliye teşkilatının kurulmamış olmasıyla birlikte muntazam bir askerlik disiplini vücuda getirememesi, hükümetten ziyade şekil olarak bir imareti andırıyor, bu imarette bir istiklâliyete gidişe benzemekteydi.
726/1326 senesinin hemen başlarında, tesis olunan devlet binası, Osman Gazi'nin cihad içinde geçirdiği ömrünü, can vermeye hazırlanmak için başım dayadığı yastıkta, ikinci oğlu Sultan Orhan Gazi'de askeri kuvvetlen ile Bursa şehri üzerinde kılıcına ram edeceği insanlarla savaşmaktaydı. Bu sırada rahmet-i rahmana kavuşan pederi mükerreminin kabrini buraya taşımasını gerçekleştirdiği gibi, devletinin başşehri olarak da yine Bursa olmasını gerçekleştirmişti. Orhan Gazi'nin cenk ve cidale meyilli olması hasebi ile, fetihler yapabilmek gayesiyle savaşlara giderken, vezirlikte hizmet vermeyi, saltanatta olmaya tercih eden büyük ağabeyi olan, aynı zamanın da ulema-i kiramından olan Alaaddin paşa'yida kanun ve nizam yapması hususunda seiahiyetli kılmıştı. Bu memuriyet ve selahiyetin neticesi olarak: <İstiklâlin ilânı sa-yılabilen tuğralı-Orhan Gazi namına para basılıp, komutanlara, memurlara, askeri sınıfa ayrı ayrı elbiseler tayin vede tahsis olundu. Herşeyden çok askeri düzenlemeler ve ıslaha büyük gayretler gösterildi. Muntazam adı altında asker tertibine işaret olunduki: yeniçeriler bu askerden ibaret idi. İşte bu asker idiki, bir buçuk asır içinde Bingöl dağlarındanSen Gotard akarsularına, Kafkas

dağlarının eteklerinden, Şattularab'a kadar olan geniş toprakları eline geçirmiş, işte bu askerin piyadeleri İdiki, Tebriz sahralarında ışıklar saçan yatağanlarıyla İran dünyasının gözünü kamaştırmış, işte bu askerin süvarisi idiki; Macaristan] baştanbaşa ezipde geçerek zaferyabolmuş, işte bu askerin topçusu idi ki, Viyana surlarını mermisine hedef seçmişti. Osmanlıların istilasına muvaffak oldukları havza bir-iki asrın içinde sahibini bulmuştu. Romalıların ancak oniki asırdaki çalışmanın semeresini almış oldukları bu topraklar, Osmanlılar eline, bu kadar kısa sayılacak zaman diliminde ele geçmesi, yeniçerilerin itaat ve intizamlarının sayesinde mümkün olmuştu. Öyle bir intizam ki; tarihin red edilemez şahadeti olmasa mübalağaya hamledilebilecek. Öyle bir sıkı nizam ki; insan o devrin alameti cezaiye ve vesikalarını tetkik etmese bunları asla hakikat olarak kabul etmez.

Bizzat padişahlar, en şedit, en kaide tanımaz yaradılışlı, padişahlar bile bu intizamı ihlâl edemiyorlardı. Evet; ocağa olan bağlılığın derecesini anlamalı ki, padişahın bizzat kendisinin birinci bölük yoldaşlarından olması hasebiyle ulufe çıktıkça, yeniçeri ağalarına mahsus elbise ve işaretlen takınarak adı geçen bölüğün kışlasına gelerek ulufesinin alımını yaptıktan sonra saraya dönerlerdi. Yine tarih zabıtlarında yeri muhafaza altındadırki; Bin tarihine kadar yalnız iş gören kimseden hariç kimse alınmazdı. Hâttâ Mısır seferine gidilir iken, hazine adına bir tüccardan para borç olarak alınmışsa da, bu tüccarın Yavuz Sultan Selim'e, verdiği bir arzuhalde oğlunun hizmet-i askeriyede istihdamını kabul ettiği takdirde vermiş olduğu borç parayı katiyyen talebe başvurmayacağını beyan etmesi üzerine, Yavuz Selim: -Para ile asker yazılmaz. Nizam-i kadim bozulmaz. Bu adamın parasını iade edin, diye irade buyurmuştur.

Kaanuni Sultan Süleyman han Macaristanda bulunan Zi-getvar seferine gittiğinde, binek hayvanının gemi kırıldığın-da-bir yeniçerinin gizlice tamir ettiğini haber alınca-ocağa esnaf karışdığından müteessir olarak-subayları azarlamış, askerin ise tekaüd edilmesini emre karar kılmıştır. Ne faideki; sonraları bu itina ve ihtimam gittikçe azalmıştı bunun neticesi de, ocağın intizamını muhafaza eyleyememiş, sonunda ikide birde yerden kaldırılan kazanın devrilmesiyle ocağın büsbütün söndüğü görülmüştür.

Tarihçiler şu intizam ve kanunun çökmesine 990/1582 tarihini başlangıç addederler. Şu olaya göredir ki; Sultan 3. Murad'ın bir kaç şehzadesinin yapılan sünet merasiminde bulunan canbaz ve hokkabazlar ile perendebaz gibi şahısların gösterileri padişahı pek memnun etmiş ve kendilerine ne isterlerse yapılacağı istikametinde sözler söylenmiştir. İçlerinden bazıları yeniçeri ocağına asker olma arzusunu ileri sürmüşler, bir çok olay neticesinde istekleri maalesef yerine getirilmişti. Böylece de Kaanuni'nin ve Yavuz'un isteklerine, aykırı hâl maku! hâle gelmiş oluyordu. Böylece bu tarihden sonra, bu kötü misale imtisalen askerliğe, askerlik şan ve şerefiyle münasebeti olmayanların ocağa alınmasına ve bu suretle yeniçerilerin ismet-i ahlakiyesi ve kıymet-i askeriyelerine halel gelerek, sonunda ise bu hâller ocağın bir eşkiya, bir zorba ocağı şeklini almasinasebeb olmuştu. Hele;l 150/1737 tarihinden sonra yapılan savaşlarda,

bilhassa uzun süren muharebelerde subayların emrini dinlemez, git denilen yere gitmez, dur denen yerde, durmaz, gönlü istediğinde harpala-nını terk edip, İstanbul'a kadar gelir. Hem de ordunun mühimmat ve levazımını bile yağma ederek yanında götürür bir hâle gelmişler idi. Ocak zorbalarının bu sergilediği hâl karşısında devletin aklına bu hazin gidişe bir çare arama geldiğinde tecrübe sahipleri birleşmiş gibi aynı hususa lüzum gördüklerini beyan etme vaziyetindeydijer.
Hatta; Sultan 3. Ahmed zamanında bu meselenin konuşulması gündeme getirildiysede, ocaklının şımarıklığı, ahalinin cehaleti, bu hakikati takdir edenlerin azlığı, iç ve dış meselenin çokluğu bir takım kararlar alınmasına engel olmuştu ve b'lhassa şan ve şeref-i askeriyemizi büsbütün gözden düşüren neticesinde 1188/1774 Kaynarca barışını imzalamamızın sebebini gerektiren büyük mağlubiyetin üzerine, oca-a\r\ varlığına son vermek hususunda kesin tavsiyeler bir çok verden gelmeğe başlamışsada, 1. Abdülhamid'in mizacı ve kalbinin yumuşakliğıyia bu arzuyu umuminin bir müddet daha gecikeceği ortaya çıkıverdi.
1202/1787 seferinde devletin uğradığı büyük hezimet, artık- avrupada olduğu gibi- talimli ve muntazam asker sistemine geçmedikçe düşmanı yenmek şöyle dursun, varlığımızın siyasasınıda bekasını temin edebilmemiz imkân haricinde kalacağını herkese anlatmış, hâttâ bu hakikat yeniçeriler tarafından da görülmüştü. Rumeli'de bulunan orduyu hümayundan fayda sağlayıcı bir dilekçe başşehre geldi. Şehzadeliğinden beri bu mesele ile zihniçareler arayan ve o sıralarda tahta yeni geçmiş olan 3. Selim, avrupa usûlü üzere talimli asker kurulmasına başlanmasını emretti. İşte bu teşebbüs idiki; bir müddet sonra irticai ulâ, yâni 1222-1223/1807-1808 senesi fecii vakaları meydana gelmişti ki şöyle:

İrtica Ve Sebebleri

Sultan 3.. Selim kurmaya çalıştığı yeni usûl nizamı cedîd askerini tabiatıyla yeniçerilerin içinden gönüllü olanların arasından seçmişti. Ne varki bunlar tâlime başladıklarının ilk dakikalarından itibaren sıkılmağa başlamış, daha doğrusu bu talim zor gelmiş olduğundan firar yolunu seçmişlerdi. Bütün bunlara rağmen 1205/1790 tarihinde Bostancı ocağına ek olarak Levend çiftliğinde nizamı cedid adı altında bir askeri sınıf daha faaliyete sokuldu. Bunlara tek tip ve aynı renk ta-Şiyan elbiseler giydirildi. Muntazam şekilde tâlim ve terbiye altına alındılar ve yetiştirilmeye başlandılar. Yeni kurulan bu asker sınıfının iaşe ve ibate edilmesiylede donatılması hususunda bütçede para olmadığından, sıkıntılarla karşılaşılıyordu. Çare olarak da; "İrad-ı Cedid" hazinesi adı verilen, bazı gelirlerin vergisinin tahsisi, timar ve mukattaaların bir bölü-mününde bu hazineye alınması, pek kısa zamanda mühim saylılacak miktarda gelir elde edilmiş oldu. Bu gelirlerin sağlanmasında, yeni asker yâni nizamı cedid mensubu sayısında artış kaydedildi. Selimiye Kışlasının yapımına geçildi. Kışlayı hizmete sokunca nizamı cedid askerinin tâlim ve ter-biyesinede iyi bir

ortamda İtina gösterebilme şansfelde edilmiş oldu. Asakir-i Şahane adı ile tanınan ve piyade ile süvari sınıfını teşkil eden bu iki gurup asker o kadar güzel bir düzen ve terbiye içindeydi ki görenlerin kalblerine iftihar hisleri hâkim olmaktaydı. Sokaklarda gezindiklerinde hiç kimseye fena muamelede bulunmayıp, boğazın iki sahili boyunca asayişi muhafazaya dönük olarak devriye gezerler, hâl ve durumun bozulmasına meydan vermezlerdi. Bunların sayesinde İstanbul'da asayiş tamamiyle emin bir hâl almıştı. Bu arada yapmakta oldukları yürüyüş ve atış tâlimleri göze pek hoş gelmekte olduğu gibi, aklibaşında olanlar da, bu yeni tarz askeri mesleğin kurulmasından memnuniyet duyuyorlardı.

Lâkin bu yeni askere halkın eğilimini ve teveccühünü arttırması yeniçerilerin yavaş yavaş kıskançlığa düşmelerine tahrik eylediği gibi, bunların frenk usûlü tâlim yapmalarına, yâni trampet çalarak meş'i askeri yâni resmi geçit yapmalarına ahalinin içinden bazı herzelerinde itirazlara başvurduğu görülüyordu. Hâttâ nizamı cedid'e "şer'i cedid" yâni şeriatın askeri diyenlerin sayısı daha çoktu. Esasında; dünyanın neresinde olursa olsun, yeni bir adet, yenibir usûle garib ve çekingen bakmak, onunla uzun zaman anlaşamamak, insanlığın tabiyatının iktizasındandır. Akıllı devlet bunabenzer istirkablara yâni çekememezliklere, nede cahil ahalinin gösterdi-a\ alaycı tavra asla önem vermeyerek, yeni sisteminin, ıslah ve tekâmülü sağlamasını teminden vazgeçmemelidir.

padişah 3. Selim, bu sistemin tutup yerleşmesi için büyük aayret sarfederdi. Günde bir kaç defa nizamı cedid askeri ile alakalı bilgi almadan durmadığı gibi, kumandan ve vezirleri bu yeni askeri sınıfı tutmaları hususunda bıkmadan teşvik ederdi. Gerçi bu askerin mevcud miktarı, bir savaş çıktığında hududların tamamını savunacak sayıya varmış değildi. Ancak devletin başı sıkıştıkça bunlardan istifade ettiği olurdu, özetleyecek olursak; 1213/1798'de apansız Mısır'ı istila ederek, oradan da Suriye üzerine yürüyen meşhur Napolyon Bonapart ve bunun ordusunu Akkâ kalesi önünde kati bir hezimete düşürmede ve Napolyonu Mısır hududuna kadar ricata mecbur edenlerin arasında işbu nizamı cedid askeri çok sayıda bulunmaktaydı. Böylece nizamı cedid, varlığının gözle görülür faydasını milletin gözleri önüne apaçık sermişti. Buna karşılık bazı kimselerin; "Bu asker sayısı lâzım gelen mik-darı aştığını gördüğünüzde yeniçeri ocağının kapanacağını da bilin" tarzındaki sözleri tabiatıyla yeniçerilerin kıskançlıkla beraber kin ve gayzlerinin artışını sağlamaya hizmet etmekteydi. Hâttâ şöyle bir hikâye anlatılır ki; pek elimdir. "Yeniçerilerden birine şakadan: nizamı cedid olurmusun? Diye sorulduğunda cevabı: Hâşa, moskof olurum! Nizamı cedid olmam." dediğini Asım tarihi kaydediyor. Cevded paşanın tarihinde anlatıldığı üzere: "itleri gelen kimseler ve memurlar arasında yeniçeriyi tercih edenlerin sayısı az değilken, ahali arasında ise rey iki guruba taksim olmuştu. Ancak bu hâl, her mevzuda zorluklar çıkmasına sebeb oldu." Nizamı cedidin Önceleri ahalinin sevgi ye saygısını kazanması hususu, zaman içinde git gide bu sınıf-ı askeriyenin her geçen gün terakki kaydetmesi, kendi özel menfaatlerine uygun'düşmez kimselerin yönlendirmesiyle bir kısım ahalinin

nizamı cedid aleyhine geçmesiyle meydana gelen durum, 1324/1908 Temmuz'undan o senenin Aralık ayına kadar, halkın sevgisine nâiliyet kazanan ittihad ve terakki cemiyeti hakkında, bazı kimselerce ortaya getirilen iftira, isnat ve hücumlarla tenkitlerin eserine bağlı olarak irtica gününe kadar, İstanbul halkının düşüncesi, rey'i, eğilim itibarıyla ikiye bölünmüş olmasıyla pek büyük benzerlik arzettiğini izaha lüzum görmeyiz. Çünkü naçizane fikrime göre; "Tarih, tekerrürden ibarettir." Ahalinin içine düşmüş olduğu ruh halinden habersiz olan devrin devlet adamları ve memurları bazı hususlarda kabahatlıdırlar. Meselâ: İstanbul'da nizamı cedid kurulmasıyla sosyal hayatta birdenbire alafranga usûl ve tarzını benimsemeye gerek yoktu. Dünyada hiç bir vaziyet yokturki; tekamül kanunlarının hüküm ve tesirlerinden hariç kalıp kurtula-bilsin. Başlanmış bir işin derhal kemâlata ermesini istemek, o işin başarısız kalmasının talebidir. İşte o dönemin ileri gelenlerinin ve bilhassa henüz kuruluşu tamamlanmış nizamı cedidin varlığına istinat eden yenilik severler, o devrin müsaade edeceği fazla sefahata eğilimi ve eski tarz düşünce sahiplerine karşı layık düşmez hakaretlere başvurmaları nedeniyle, tabiatıyla birbirlerine muhalif fi-kirler, arzulardan kaynaklanan bir kat daha çoğalmış gerginlik girmiş oluyordu. Bu ihtilaf dolu bakışlar, bu yanlış hareketler çeşitli hatalarla hastalanmış anlayışlar, daha sonra ortaya çıkacak oian fecii vakaların giriş hareketlerini hazırlıyordu. Halbuki halkda, bilhassa doğu kavimlerinde gefenek ve göreneklere büyük bir temayül ve istidad mevcud olup, büyüklerin yaptığına, küçüklerin özenmeleri tabii olduğundan bütün varlığı ile sefahat alanında yer aldığından İstanbul ahalisinin masarifinde günden güne artış oluyor, böylece de, fakirlik o derece artıyordu. Yine tekrar edelimki; ahali bu fakirlik ve ihtiyacın sebebini de, frenk usûlü ve adetinin ülkemizde tutunabilmesinin uğursuz neticelerinden olmak üzere kabul ve telakki etmekteydi, Bu sebeble de, hükümet idaresinden memnun kalmıyor, hatta gayrı memnun bir haldeydi. Bu gün alafranga usûi içinde taklid ve tatbikine muhtaç olduğumuz bazı güzel adetlerede alakasız ve endişe içinde davranış göstermek hiç şüphe yokki, cedlerimizden, büyük cedlerimizden demek olan o dönem adamlarının mirasından bize "Atavizm" şekliyle intikal eden irsi hastalığın kendisinden başka bir şey değildir. Özetlersek; İstanbul halkı bu hükümetin bu yöndeki şekil ve düşüncesinden şikayetçi olduğu gibi, taşra ahalisi dahi, nizam-ı cedidin idaresini temin için kurulmuş bulunan "İrad-ı Cedid" hazinesi adına kendilerine konan verginin ağırlığından bahisle şikayetçi olmaktan geri durmazlardı. Kaldı ki; vekil-lerdende her biri, ileri gelen yakınlardan birine bağlı ve dayanan tamamı birbiriyle benzeş ve birleşmiş olarak Enderuni ve BirunÎ, yâni içi ve dışı istilâ eylemiş olduklarından onların ilim ve haberi olmadıkça saltanat tarafına bir şeyin ihtarı ve anlatımı kabil olamaz. Onların rey ve marifeti olmadıkça bir iş so-nuçlanamazdı. Ki; bu vaziyetlerin 2. Abdülhamid devri saltanatıyla-zannedersem-benzerliği meydandadır.

Esasen 3. Selim'in iyiniyet sahibi bir padişah olmasından, yenileşme tarafdarı bulunmasına rağmen, müterediddit bir kimse olduğu da ortadayken, bazı

eğilimlerinin hesaba çekilir halleri bulunduğunu gösteriyordu. Yakını olanlara ve hizmetinde bulunanlara pek fazla itimat, emniyet duymaktaydı. Cezalanmayı hak etmişleri af yoluna gitmesi, her duyduğuna inanması gibi temayüllerdi bu eğilimleri. Herneyse gayri memnunların sayısı çoğaldıkça bazı büyük memur ve devlet adamlarının cahil halkı telkinleriyle ifsatları yetişmiyormuş 9'di, başşehirde bulunan Rusya, Fransa ve İngiltere elçileri de bu işlere karışmışlar, onlarda el altından çeşitli rollere soyunmuşlardır. Çünkü; o dönemde ortaya fırlamış olan Napoi-yon Bonapart, bütün avrupayı çiğnemiş, açtığı savaşlarda avrupa devlet ve ahalisinin nefretini kazanmıştı. Fransa bu sebebe bağlı olarak bütün avrupada yardımsız kalmıştı. Öte yandan, Rusya'ya karşı Osmanlı devletini kullanmak niyetinin sahibliğini unutmayarak, münasebetlerini geliştirmeye çalışırken, ingilizler ve Ruslar, Fransızlardan önce davranarak Osmanlı padişahı ile dostça ilişkiler temin yolunu arıyor-dular. Bunu nasıl yapacaklardı? Bu sorunun cevabı; Osmanlı ülkesinde husul bulacak bir ihtilal sayesinde, padişahı kendilerinden istimdadın talepçisİ olacak noktaya çekebilmeleriydi. Bu da gerek fngilizgerekse Rus elçilerinin galeyan halindeki İstanbul ahalisini, üfürdükleri dedikodularla heyecanlandırmaktı. Meselâ: Nizamı cedid askerinin çoğalmasından sonra yeniçeriliğin kaldırılacağı veyahut bu tatbik olunmağa başlanan usûlün gayrı şer'i olduğunu propoganda ediyorlar-dı. Bütün bunların neticesindendir ki; 1222/1807 senesinde olaylar daha müthiş bir manzaraya dönüşmüştü. Buna da sebeb Rusların bize karşı açmış olduğu savaş yüzünden, İs-tanbulda bulunan yeniçerinin tamamı rumeli kıtasına sevk edilmişti. Kimi erbabı fesat başşehri yeniçerilerden tahliye yoluyla kurtarıp, yerine nizam-ı cedid askerinin yerleştirilmesi hususnda bir başlangıç olduğunu ahaliye duyurmaya ve yaymaya başladılar. Bu söylentilere ilaveten bir kaç Cuma sonra padişahın Cuma selamlığına da nizamı cedid elbiseleri giyerek çıkacağını yaymağa başlayipda peşinden de nizamı cedid askerinin İstanbul'u aniden basıp, muhalifleri katliama tâbi tutacaklarını tumturaklı ifadeler kullanarak etrafa duyurdular.

Devlet yöneticileri ise; nizamı cedidin itaat ve intizamına, büyük bir güven inanç içinde zevkü safaya dalmış, hazırlanmakta olan ihtilâlden habersiz vakit geçirirlerken, böyle hazirlığın yapılmakta olduğunu bildirenlerede maalesef önem vermemişlerdi. (1324/1909'da 31/mart/vakasında mülga, yâni kaldırılan avcı taburlarının intizam ve sadakatine güvenerek, hiç bir vukuata ihtimal vermeyenlerin kulakları çınlasın!) Bilhassa; 3. Selim'in, etrafındakilere aşın bağlılığı neticesi olarak, Ataullahefendi gibi yeniliğe kapalı olan bir adamı meşihat makamı, yani şeyhülislâm tayin etmesi, sadrazamın ise, ordunun başında rumelide olmasından dolayı sadaret kaimmakamhğına Köse Musa paşa gibi müfsid birini tayin etmiş olması, ihtilâlin kolaylıkla yapılmasına en büyük yardım olmuştu. Köse Musa paşa denilen ve tarihde adı lanetle anılan kimselerin arasında yer alan, bu rezil düşünce zebunu, genel eğilimi iğfal ve tahrik ettikten başka, bitaraf kimseleri de kendi fikri anlayışına sevk etmekteki mahareti, şeytana yakışır ustalıktaydı.

Eğer bu melunda zerre kadar hâmiyet-i milliye ve vataniye bulunsaydı, öyle gaileli bir zamanda meydana gelecek irticaa engel olurdu. Lâkin; ne fâideki, yaradılışında gizli bulunan alçaklığı hasebiyle, değil bu oluşumu engellemek, daha çabuk ve gaddarlıkla beraber vücud bulmasını hızlandırmıştır. Hâttâ bu habis'in ifadesinden olarak, güya padişah 3. Selim bir gün bostancıbaşı'ya: "Bostancı efradına nizamı cedid elbisesi giydirebilirmisin?" Şeklinde soru yönelttiğinde, bos-tancıbaşı'da: "emrediniz. Onlara şapka'da giydireyim!" Cevabı verdiğine dair, mahalle kahvelerine kadar yayılan böylece ahalinin bu konuşmalar sebebinden padişaha kin ve gay-zının köpürtülmesi sağlanmıştı. Hakikaten sonunda Köse Musa paşa emeline nail oldu. Şöyleki; bu habis, vükelâ toplantısından çıkardığı bir karara göre Karadenizboğazında muhafiz sıfatıyla bulunan yeniçeri yamaklarına nizamı cedid elbisesi giydirmek, ellerine de avrupa yapısı harbilitüfenk vermeyi sağladı. Alınan kararın icabının yerine getirilmesini vazifelilere bildirdi. Ancak, yamaklara da: "padişahın emri ile sîzlere frenk elbisesi giydirilecektir. eğer giyerseniz dinden çıkarsınız! Giymezseniz, nizamı eedid tarafından askerliğinize son verilecek, ya da Öldürüleceksiniz." Şeklinde haberleri ulaştırmıştı. Hakikaten 17/mayıs/1806 pazartesi günü boğaz nâzın İngiliz Mahmud efendi, Rumeli kavağındaki yamakların maaşlarını vermeğeve yamaklara nizamı cedid askeri elbisesi giydirme teşebbüsüne girmeye başladığı anda, ihtilâl ışıkları parlamaya yüz tutmuştu. (Son irticaın yâni 31/mart/1909 ihtilâlinin çıkış sebebleriden biri de, askere şapka giydirileceği ve bu şapkanın hassa dairesinde var olduğunun duyurulması değilmi idi?) Şöyleki:

Yukarıdan beri söylediğimiz gibi, bu ahvalden haberdar ve ihtilâl sebebleri hazırlanmış yamaklar, hemen kışla'nın etrafında ve koğuşda toplanıp: -Biz yeniçeriyiz! Mizam elbisesi giymeyiz! Diyerek, silahlı isyana karar vererek kaleden dışarı fırlamışlardı. Her ne kadar Macar tabya subayı Halil haseki bunların karşısına çıkıp da, davranışlarının yanlış olduğunu, çünkü nizamı cedid elbisesi giymek gibi ortada dolaştırılan rivayetlerin bir yalandan ibaret olduğunu izah ettiysede, lâf dinlemeyenlere sözün faydası olmadığı gibi, üstelik adamcağızı hemen orada paraladılar. Bu vaziyetten ürküp, kayıkla Büyükdere'ye firar eden Mahmudefendiyi de, arkasından çala kürek giden bir sandal yardımıyla ele geçirmişler ve parçalamışlardır. Bütün bu olup bitenler babıâlide duyulunca. devlet yetkilileri toplanmış çoğunlukla katillerin yakalanıp, büyük bir İbret olmak üzere idam olunmalarını beyan etmişlerdi. Ancak sadaret kaimmakamı Köse Musa paşa ise; bir kazadır olmuş "Yamaklar yola gelir. Bu işin arkasını bu kadar takip etmek iyi netice vermez." diyerek ekseriyetin vardığı karan bozmuştu. Zaten vükela, Musa paşanın oynadığı rolün farkında olmadığı gibi yaptıklarını kavrayacak ölçü ve akılın sahihlerinden değildi. Böyle oluncada, işler sükut perdesine sarılmıştı. Hamiyyet timsali padişah 3. Selim ise, sarayında dalkavukları ile sohbetle meşguldü!. Musa paşa mel'unu ilerde kendisine bir zarar gelir diyerek, kendi seçmiş olduğu kimselerden teşkil ettiği bir nasihat heyeti göndermişti.

Gönderilen bu heyet, yol kesici, can alıcı gurubun yanına varınca onlara öyle bir nasihat ettiki, cesaretlerini, gayretlerini arttırmayı sağlamıştı. İdare-i devletin yapılanları gaflet ile karşılaması vakasından, nasihat için gidenlerin melunane nasihatlanndan ve yaptıkları telkinlerden cesaret alan bu serseri kalabalığı, hemen ertesi salı günü Büyükdere çayırında toplanarak, (31/mart vakasıda, sah günü başladı idi.)Ka-bakçı Mustafa çavuşu kendilerine reis, Arnavud Ali, Bay-burdlu Süleyman ve Memiş'i de, reis muavini tâyin ettiler. Gelecekteki her şeye birlikte karar vermeyi kararlaştırarak sözlerini yerine getirme hususunda da, yeminler içtiler. "Gerek müslim, gerekse gayri müslim, kim olursa olsun, hiç bir kimsenin can, mal ve ırzına dokunulmayacak, dokunan olursa idam olunmasına karar aldılar. Şeyhülislâm kapısından tasdik görmeyen işler taleb olunmayacaktır. Babıâliden yapılacak taleblerine evet cevabı gelmedikçe dağılmamak üzere aralarında yeminlere başvurdular. Bunlar cahil dini üzere en'am-ı şerif öpmek, kılıç atlamak gibi davranışlardı. Bir gün sonra yâni çarşanba günü, dört-beşyüz neferden ibaret topluluk, Büyükdere'den aşağı doğru yürümeğe başladılar. (Bu ilk irticada olduğu gibi, 31/mart vakası esnasında da buna benzer kararlarla Sultanahmed (At meydanında)de toplanıp harekâta geçmişlerdi.

Dunlarında; "şeriat verilmediği takdirde dağılmamak üzere etikleri yemin, Kabakçının adamlarınınkinin aynı gibiydi.mart salı gününün erken sa-atlerinde Taşkışla'dan harekete geçen 4. Avcı taburu askerleride bu sayıdan fazla değildi. Hâttâ İstanbul'da bulunan bazı sefillerin bu isyancı askere katılması mürteci sayısının yekünü çoğalması açısından pek fark etmediği düşünülmelidir.) Deniz sahilinden yürüyenlere katılanlar oluyorsada, hemen yukarıda parantez içinde verdiğimiz bilgilere göre, önemsenecek sayıyı bulamadıkları görülür. Bu el-hâinü haif hükmü burada da tecelli ederek, bu hızla Tarabya'dan harekete cesaret edemiyor ve nizamı cedid askerinin saldırısından korkuyorlardı. Evet. O nizamı cedid askeri ki, Napolyon'un muntazam ordularına Suriyede, Mısır'da galebe çalmış, Avusturyanın bütün kuvvetlerine üstün olduklarını ispat etmişlerdi, bir yerden bir taraf dan emir alabilseler ve bunların üzerlerine yürüyebilseler, çil yavrusu gibi asileri dağıtacağına asla şüphe edilemezdi. Ne varki, böyle bir emri o askere verecek adam nerede idi?

Saltanatın sahibi padişah, hariçle irtibatını yok denecek seviyeye getirmiş, sadaret kaimmakamlığında bulunan Köse Musa ise nizamı cedide muhalif olmakla, bunu açığa çıkarmamışlardandı. Köse Musa paşa, kaimmakam sıfatıyla nizamı cedid askerine yazdığı bir tezkerede hiç bir yere kımılda-mamalerini emretmişti. Velhasıl Çarşanba günü bir irade-i seniyye çıkaran ve isyancıların dağıtılmasına amir olan hüküm güya yerine gelsin diyede kaimmakam Musa paşa; 25. ortanın mütevellisi Kapancı Mustafa adlı habis bir nasihatçi gönderdi. Bu habis-i lâin yamaklara adeta nasihat yerine müjdeler verdi. Mizamı cedid aldığı emir üzere yerinden kı-mıldamayacaktır. Haberini böylece vermiş oluyordu. Bu haber artık asilerin cesaretini havalandırdı. Bu herifinen me'şum tarafı "Yamaklar yaptıklarından nadimler. Ancak nizamı cedid askeri boğazlarda

kaldığı müddet, kendilerini emniyette hissetmeyeceklerini, bu bakımdan onların yâni niza-m-ı cedidi boğazdan kaldırmanız istirhamlarıdır" şeklinde babıâliye hitaben yazılmış bir tezkere getirmesi oldu. Kaimmakam Köse Musada yazının kapsamını okuduğunda durumu padişaha arzederek, kendisinden boğazda bulunan nizamı cedid askerînin Levend çiftliği ve Üsküdar'da bulunan Selimiye kışlasına çekilmelerini emretmekte olan bir bir iradei seniye istihsal etti. İradeyi derhal yürürlüğe koydular.

Bu vakaları zapt ve kaleme alan bazı tarihçilerin ima yoluyla söylediklerine bakılırsa, bu isyancı güruhu, Sultan Mustafa'nın adamları tarafından gizlice teşvik edilip coşturulduk-larını, her olaydan ve neticesinden adı geçen Sultanın haberdar olduğunu açıkça anlamak mümkündür. Çünkü; tek arzu-1 lan nizam-ı cedidin boğazdan çekilip gitmeleri olmuş olsaydı, padişahın verdiği ferman buna kadir olduğuna göre neden zaten korkmakta oldukları hallere düşsünler, boğaza dönmeleri gerekirdi. Bunlarsatam tersine her adımlarında çoğala çoğala, Rumelihisar'ına kadar gelmiş ve önlerinde . yürüyen münadilere: "Ya ibadullah (Allanın kulları) emelimiz, nizamı cedid beliyesini (belasını) kaldırmaktır. Başka niyetimiz yoktur. Müslüman olan bizimle beraberce gelsin! Bu iş umumun ittifakıyladır. (Bu bağırışların; 31/mart/1325 salı günü divanyolunda, Sultanahmed'de "maksadımız şeriatı almaktır. Başka arzumuz yoktur. Allahını seven, müslüman olan Atmeydanına gelsin" şeklinde bağırıldığını duyan çok-tur.) Bütün bu misaller işin içinde kuvvetli bir teşkilat ve bunların teşvikinin olduğunu göstermektedir. Bu hezele güruhu, durmadan yürüyerek gece saat dört sularında Tophane'ye varabildiler. Durmadan çektikleri; Hay! Hay! manileriy-le o civar ahalisinin huzurunu askıya aldılar. O devirde asker sınıfları arasında pek intizamı bozulmamış olanlar arasında topçu sınıfı belkide birinci gelmekteydi. Binlerce haşaratın ag*ra çağıra Tophane'ye gelmeleri yüzünden müteessir olan °pçular, bunlara karşı silah kullanmak arzusuna kapılmış ve emir merciinden müsaade talep etmişlerse de hiç bir yerden hiç bir tarafdan böyle bir izin verilmemiştir. Tam tersine, ka-immakam Köse Musa paşadan gelen emirki. işi umumun ittifakıyla yapıyoruz. Topçular karışmasın şeklindeydi. (Yine 31/mart vakasında bağırtılar arasında Bayezid meydanında toplanıp. Harbiye binasına zorla girmek isteyen irtica erbabına haddini bildirmek için, orada bulunan askerede bir şevk-lesilah kullanma arzu ve hevesi gelmiş olduğu halde, talep edilmiş vur! emrinin alınamaması sonucu olarak askerin elleri böğründe kalmıştı. 31/mart vakasındaki halle, kabakçı askerleri vetophane askerleri arasında geçen vakadaki benzerlik nekadardailgi çekici!.

öse Musa paşadan gelen emre uyan topçularda çaresiz boyun eğip, kazanlarını kaldırıp, üstelik Kabakçının da adamlarına iltihaka mecbur oldular. (Kabakçı Mustafa'yı pek bilinmekte olan Derviş Vahdeti'ye benzetecek olursak, bu is-yanda vazife almış Arnavud Ali ve Bayburdlu Süleyman Ça-vuşu'da, 2. irtica vakasında yâni, 31/mart olayında büyük rolleri bulunan Hamdi ve Hazım çavuşlara benzetebiliriz.) işlerin vardığı neticeleri gören Musa paşa, mühimce toplantılar düzenleyerek müzakerelere sabahın seherinde başlanacağını bildirir

davetiyeleri ta geceden vükela ve ileri gelen memurlar İle ulemaya gönderir. Perşembe sabahı babıâli'de toplanınca hemen müzakerelere giriştiler. Çeşit çeşit fikirleri oylayarak vakit geçirdiler. Halbuki o sırada İstanbul'da 13 bin kadar nizamı cedid askeri bulunmaktaydı. Bunlar marifetiyle isyancıları dağıtmak işten bile değildi. Böyle yapılmasını hatırlatacak bazı tekliflere karşı "nizam-ı cedid, henüz intizam kazanmış olmadığından, bunlarda o kadar itimat edileceklerden değildir-Ier. Şayed bunlarda gelip asilere iltihak ederlerse iş daha ziyade vahamet kesbeder." şeklinde cevap vererek bu hususta ki görüş ve teklifleri geri çevirmiştir. Devletin mes'ul vekillerinin böyle boş müzakerelerle vakit geçirerek yaptıkları yanlış İstanbul'un her tarafından, balıkçılar, kayık-r\ hamal ve serseri kafileleri peyder pey gelip isyancılara katılmaya çalışmaktaydılar.

Öte yandan küçük küçük guruplar, İstanbul tarafına geçerek, Ayasofya ve Sultanahmed meydanlarına doğru yol alıyordu artık topluluk büyümeye başlamıştı. Kabakçı Mustafa çavuşun düzenlemesiyle yamakların en azılıları yeniçeri kışlalarına, kolluklarına oralarda bulunan ocaklılarında at meydanına gelmelerini istemişlerdi. Vakit öğleyi aştığında, semtin sokakları silahlı isyancılarla dolmuştu. Aha-linin artık geliş ve gidişi kesilmişti. İşin bu noktaya geldiğini Musa paşa, 3. Selim'e arzedince (31/mart vakasında salı sabahı Hamdi çavuşun düzenlemesiyle 4. avcı taburu mensuplarının kışlalara karakollara yayılarak masum askerleri Ayasofya meydanına davet ettiklerini hatırlayalım.) Padişah son derece şaşırmış, sarayın kapılarını ve pencerelerini kapattırıp, ni-zam-ı cedid askerini kaldırdığını bildiren bir fermanı babıâli-ye yollamıştır. Şeyhülislâm Ataullah efendi, bu ferman elinde olduğu halde isyancıların toplandığı Atmeydanma gelerek, isyan edenlere hitaben yaptığı konuşmada, elinde irade-i se-niye olduğunu, nizamı cedid askeri usûlünün iptal olunup, bu kararın hemen uygulamaya konuşduğunu müjdeledi. (31/mart/1325 salı günü sabah sekizde yol kesen isyancı askerler affa nail oldukları ve bundan sonra şeriat dairesinde iş görüleceği hakkında tebliğ, olunan irade-i seniyeler üzerine hepsininde havaya doğru silahlarını ateşleyerek "padişahım çok yaşa" duasını tekrar ederek memnuniyet gösterikleri hatırlanmalıdır.) Sekbanbaşı tarafından artık; isteklerinin yerine

getirildiğini ifade etmesi münadiler tarafından yüksek sesle r tarafta duyulması sağlanınca, serserilerin bîr çoğu sevinç yerlerine çekilmeğe teşebbüs etmişlerse de, bazı müfsidlerin: -Arkadaşlar! Yoldaşlar, işler henüz tamamiyle yoluna girmiş değil, dağılmayın. Sözleri yükseldi.

Bu bağırışmaların sonunda isyancılar yerlerinde kalakaldılar. Bu yerinde durma, isyanda musir olma temin edildikten sonra, Köse Musa paşanın gizlice düzenlediği ve yine gizlice Kabakçı Mustafa'ya gönderilen liste ortaya çıktı. Listede adlan geçen onbir kişinin Ölü veya diri olarak kendilerine teslim edilmesini taleb eder oldular. (2. irtica denilende de, bazı fesat kimselerin cebinde İttihat ve terakki cemiyetine mensup olan zatların adlarıyla ikametgah adreslerini gösteren defterlerin bulunduğu ve bunların öğretmesi ve göstermesi

hasebiyle de bazı serserilerin sokak sokak, mahalle mahalle dağılarak, evlerin kapılarına istavroz şeklinde işaretler koydukları kesindir.) Şöyle veya böyle teslimi istenen onbir kişinin isimleri şunlardı: Devlet müsteşarı ibrahim Nesirni ef. , Bahriye nâzın Hacı İbrahim ef. , Rikab-ı hümayun kethüdası Memiş ef. , Reisülküttap vekili Ahmed ef. , Varidatı Cedid defterdarı Ahmed bey, Darphane amiri Ebu Bekir ef. , Valide kethüdası Yusuf ağa, Enderunu hümayun ricalinden sır kâtibi Ahmed ef. , Mabeynci Ahmed bey, Bostancıbaşı Şâkir bey. , müder-rislerden Lutfullah ef. , lerdi. (Yine bu 31/mart/irticası olayında; sadrazamı, meclis-i mebusan reisini, istemeyiz, şunu bunu istemeyiz. Diye nasıl taleplerde bulunmaları, bazılarına da suikast düzenlemeleri, af olunduktan sonra da, yine dağıl-mayarak, şunun bunun kanını, dökmiye cüret etmeleriniKa-bakçı ve arkadaşlarının irticai harekâtına ne kadar çok benzemektedir.) Yapılan talebin hemen gayri meşru bulunup yerine getirilmesinde görülen tehirden azgınlaşan bu reziller topluluğu, Atmeydanından Atmeydamna geçerek, çeşitli şekilde velvele ve şamataya başladılar. Padişah 3. Selim, yumuşak kalbli affı seven, karışıklıklardan hiç hoşlanmayan, rahata düşkün biri olduğundan, her birini evlâdı kadar sevdiqini bildiaimiz, yukarıda adlarını yazdığımız istenenleri üzün-tüler içinde verilmeye müsaade etti. Bunların bazıları eşkiya-ya teslim edildiğinden sopa, kama, kılıç ile diğer bir bölümüme saklanmış oldukları yerlerde tabanca, tüfenk daha başka silahlarla öldürüldüler. Bir başka kısmıda firarda başarılı olduğundan peşlerine adam koşturmuşlardı. Bu adamlara ka-çanları yakaladıkları takdirde beşerbin kuruş verileceği va-adolunmuştu.

Ne yazıkki 3. Selim; bu kadar metanetsiz olmayaydı, hatta bazı adamlarını derhal nizam-ı cedid askerinin başına tayin etseydi görülecek şuydu ki; bu hezele güruhu üzerine yürününce iki saat içinde netice alınacak, serseriler helak edilmiş olunacaktı. Nizamı cedid'e, yeniçeri ve halk arasında o kadar değişik bir anlayış vardıki, bunu anlamak için Ahmed Cevded paşanın tarihindeki şu fıkraya bakmak yeterli sayılır: "Ne zaman nizamı cedidin lağv edildiği haberi zuhur etti, Levend çiftliği ve Üsküdar Selimiye kışlasındaki asker dağılmış, her biri bir tarafa gitmiş isede, isyancılar bu nizamı cedidin yüreklerine düşürdüğü korkudan kurtulamamış olduklarından, İbrahim kethüda, adı onbir kişilik listede yer alan İbrahim Nesimi efendi olup, ite kaka Atmeydamna götürülürken, nizam-ı cedid askeri meydanı bastı diye sözler ortalığa düşünce yeniçerilerde olsun, yamaklarda olsunbüyük bir korku ve telâş eseri müşahede olundu. Hatta kimileri meydanın bir kenarına çekilmeyi tercih edereken, yeniçeri askerinden bazıları da meydanın çıkış kapısından geçip kışlalarına gitmeği yeğlemiştir.

Buna bağlı olarak da meydanda, kendi kendine meydana gelen bir karışıklık çıkmıştı. Seyre gelenlerde de, bir. şeyler satarak geçimini sağlamaya çalışanlarda da garib bir suskunluk kendini gösterdi. İşin aslının İbrahim kethüdayıgetir-mekte o'anların çıkardığı gürültü ve patırdı olduğu anlaşıldığında, ağalar sopa zoru ile dağılanları yeniden toplamaya muvaffak oldular. 1 7/MAYIS/1222/1807 Velhasıl padişahın metin olamaması; sadaret kaimmakamı ve şeyhülislâmın hâmiyyetsizliği, diğer ricalin tedbirsizliği yüzünden bu mer-

haleye gelen irtica vaziyeti her dakika inkişaf ederek, sonunda 3. bir hatt-i hümayun İle nizamı cedidin kesin kaldırılması intaç etti. Verilmesini taleb ettiklerinin bulundukları yeri bilenlerden teslimi kabul edildikten sonra, artık dağılmak için ne beklendiği soruldu: Padişahın gösterdiği zaafın gereğinden olmak üzere irtica erbabıda "İrad-ı cedid hazine-sinin"de feshini taleb eylediler. Bu arzularıda yerine getiririldi. Lâkin ihtilâl devam etmekteydi. Çünkü bu karışıklıkları çıkaranların maksadı ne nizamı cedid'in nede irad-ı cedid hazinesinin kaldırılmasıydı. Ne de, beş-on kişinin kellesini almakidi. Bunlar ancak alet olabilecek olanlara, cahilleri kandırmaya matuf "nizam-ı cedid şer'e mugayirdir. Irad-ı cedid hazinesi, şuna buna yedirmek için kurulmuştur" şeklinde ileri sürülmüş vesile ve bahanelerdir.

Yoksa; esas maksadı Musa paşanın müntesibi olduğu Sui-tan Mustafa'y1 karışıklıktan faydalanarak taht-i Osmaniye çıkarmaktı. (31/mart/1325 üzücü vakasında da, olayları tertib edenlerin maksadlan, zaten hüküm ferma olan şeriatı Mu-hammediyeyi istemek değil, 2. Abdülhamid'e, eski tesir ve otoritesini iade etmek ve onun nefret eylediği ittihat ve terakki cemiyetine bir darbe vurdurmak için olup, irticaa alet edilen biçare erler ise, elden giden şeriatın! kurtarılması için isyan meydanına sevk edilmişlerdi.(Hemen <burada parantez içindeki ifadeler, merhum yazarın 1911 yılında basılan eserinin münderecatı içinde olduğu görülür. Bahse konu 31/mart vakası, 14/nisan/1909 yılında vukubulmuştur. O karışık devirde hareketin plânlama ithamı altında bırakılan cennetmekân Abdülhamid hânı, bahusus ittihat ve terakki daha ileri senelerde bu tertibde yer almamıştır ifadesı

tarih önünde aklamışlardır. Yazar belki de başka bir ve ile yukarıda parantez içindeki hüküm ifade eden kanaati-i değiştirmiştir umulur. M. H.> İradı cedid hazinesinin lağvedilmesi hakkındaki arzularının yerine getirilmesi sonunda artık dağılırlar düşüncesine varıldığında ikindiye doğru 4. bir teklif ortaya çıkarıldı.

Buda; 1. Abdülhamid hân'ın iki şehzadesinin, hanedan-ı osmaniyanm yegane varisi olan Sultan 4. Mustafa ve Sultan 2. Mahmud'un hayatlarının temini muhafazası için, kendilerine teslim olunmasını istemeleriydi. (Zaten bu taleb kaide-i umumiyedirki, cahil ahali, nerede ve ne zaman devletin zaafını hissederse durmaksızın bazı taleblerde bulunur. Bu taleblerin yerine getirildiğini görüncede şımararak, daha başka taleblerde bulunmaya başlarlar.

Meselâ: 31/mart olayında asiler ilk önce şeriat istediler. Arkasından bazı vekilleri, büyük memurların azlini İstediler. He-men peşindende mektebli subayları istememeğe başlamışlardı. Ertesi gün ise asker yazarlar; gazetelerde yazılan bendlerde, müslüman kadınların sokağa çıkmamalarını, kahvehanelerden resimlerin kaldırılmasını, hürriyet marşlarının çahnmamasını istemişlerdi.) 3. Selim hz. leri bu tahammül edilmez teklife verdiği cevabda kimi isterlerse şehzade muhafızı olarak saraya gönderilmesinemüsaade etti.

Halbuki; Sultan Selim gibi melek yaradılışlı, yüksek fıtrat sahibi bir padişahın, ki kalbininde pek yumuşak olması ve azuundan başka hiç bir kusuru olmayan bu zat, kendisine emanet edilmiş o iki şehzadeyi öldürtmesi asla mevzubahs

olamazdı. Hatta Sultan Mustafa'nın ei altından kendisinin yanında pusular kurdurmasına rağmen ve bundan haberi halde, şehzade Mustafa'ya karşı davranış ve sevgisinde değişikliğe gitmedi. Böyle olduğunu saray halkıda, beiki tertipleri yapmakta olanlar dahi bilmekteydi. Lâkin ne faydaki; Köse Musa paşanın hâin tertibinin neticesi olarak-miletin taiii ve şanı şerefinden başka düşüncesi olma-yan o yüce padişaha karşı böyle tahammülü çok zor tekliflerin yapılması devam edip gidiyordu. Ancak şu teklif, Sultan Selimin üzerinde soğuk duş te'siri yaptı. Buna üzüntüsünü beyan ederek babıâliye yolladığı hattı hümayunun bir yerinde şöyle diyordu" Benim zürriyetim olmadığından her iki şehzade evlâdım ve nûr-u aynim'dır. Allah korusun onlara suikasd iie hane-dan-ı Osmaniyanın inkırazına sebeb olmayı hatır ve hayalimden geçirmem. Cenab-ı Hakk kendilerine tam bir afiyet ve uzunca bir ömür ihsan buyursun, "mealindeki sözlerle ul-viyyetinin derecesini ortaya koymuştu. Ancak; ne bu sözleri ümmete duyurulmuş, ne de bunun rikkatli davranışından ba-bıâli güzel bir netice çıkarabilmiştir.

îş bu derecelere geldikten sonra, saray halkı dahi edebsiz-liğin son perdesine çıkarak, padişahın huzurunda yapmadıkları hayasızlık kalmamıştı. Köse Musa paşa ise Rodos'a sürülmüş, daha sonrada bu lâin herif Alemdar meselesini mü-teakip idam edildiğinden millet onun hâin suratını görmekten kurtulmuştur. (Böyle vakalarda, hengamelerde isyancılara en çok cüret veren ve gayret bahşedenlerin medrese talebeleri olduğu tarihin mazbut vesikalanndandır ki; 31/mart/ha~ disesinde dahi ilmiye sınıfının himmet-i ve teşebbüsatı fedâ-kâranesine rağmen, asker kaçağı bazı medrese talebesinin ve bunlara benzemek emeliyle başına bir beyaz bez saran halktan birinin, askerleri cesaretlendirme hususunda gayret güttükleri hâla hatırımızdadır.) Asiler o geceyi de bu şekilde geçirdikten sonra ertesi gün olan, Cuma günü yine Atmey-danında yapılan toplantıda ortaya 5. bir teklif daha çıktı. O da, devlet idaresinin, frenkmeşrep ve sefil kimselerin elinde olduğunu, padişah ise, zevk ve sefahatin dünyasına dalarak milleti unuttuğunu buna bağlı olarak taht'tan indirilip, yerine Sultan 4. Mustafa'nın tahta çıkarılması talebi gelmişti. Zaten bu dağdağanın, bu rezaletlerin maksadı, gayesi buraya gelmeye matuftu.

Bu teklifin ileri sürülmesinden sonra ileri gelenlerden meydana gelen bir cemiyet ve teşkilat eşliğinde ikibin asker himayesinde şeyhülislâm Ataullah efendi saraya gönderilip, tahttan indirme ve 4. Mustafa'nın tahta çıkarılması kararı alındı. Ataullah efendi, babıâliye gelip, kaimmakam paşa vesaire ile müzakere sonunda millet tarafından 3. Selim'in bu günden sonra tahttan indirilmesine yerine Sultan 4. Mustafa'nın geçmesinin kararlaştırıldığı bir tezkereye yazılarak, Bab'ussaade ağalığına gönderildi. Yazı, Soğukçeşme tarafındaki kapıdan enderunu hümayuna ulaştırıldı. Yazıyı alan da-russaade ağası tezkereyi sünnet odasında bulunan padişah 3. Selim'in yanına giderek takdim etti. Padişah tezkereye göz atınca; yerinden kalkmış ve "Zâlike takdirülazizülaliym" diyerek harem dairesine yürüyerek, tahtını tacını 4. Mustafa'ya terk ederken tebrik etme nezaketini de göstererek feragatin köşesine

çekilmiştir.
Köse Musa paşa, işin bu yanından haberdar olmadığından Selim inad edip, kapılan açtırmaz ise, lağımcılar vasıtasıy-la kapıların kırılmasını emretmişti. Sarayın kapısı civarına toplanmış bulunan binlerce haşarat ise ne istediklerinden habersiz Sultan Mustafa efendimizi isteriz! Diye feryad ediyor-ardı. Halbuki işten haberdar olan kapıcılar, karşılarındaki ce-'yetı teşkil edenlerin başında şeyhülislâm ve kaimmakamı görünce kapılan açtılar. Gelenler bu kapıdan içeri girerek, Venı padişah 4. Mustafa'nın gelmesini beklemeye başladılar. stata ise o dakikalarda haremden çıkarak kendisini yenlerle bir araya geldiğinde resmi biat merasimi yerine getirildi. Tabiiki bu işlem rütbeler arasındaki silsilei mera-tip gözetilerek ifa olunmuştu. Biattan sonra herkes işinin ba-şınagitti. 17/may!s/1222-1807 cuma günü işler tamam oldu. Güya işlerin tamamı görülmüş, talebier yerine getirilmişti. Halbuki biçare ahali bilmiyorduki daha hızlı surette, daha iri adımlar ile varta-i izmihlale yâni çoküş'e yuvarlanıyordu. Çünkü tahta çıkan yeni padİşahda milleti bu hali içinde idare edecek kiyasete ve kabiliyete haiz olmadığı gibi vekiller heyetini de meydana getirenler ise kendi menfaatlerinden başka bir şey düşünemez bir alay hamiyyetsizden, yâni gayret-siz ve haysiyetsiz kimselerden ibaretti.
Bilhassa bu inkılabın meydana gelmesinde en büyük olarak ortaya çıkan Kabakçı Mustafa en çok şımarandı. Her arzu ettiğini yaptırır. Vakitli vakitsiz padişahın yanına giderek istediği iradeleri taleb eder ve alırdı. Tabii bunlar yeni padişahın canını son derece sıkıyordu. Artık kendi duyacağı sesle canının sıkıntısını belli ediyor, Kabakçı'nm yaptığı her ziyaret esnasında kendisine olan iltifatlarını azaltmaya başlamıştı. Ancak göstereceği daha fazla memnuniyetsizliği hesap etmesini bilen 4. Mustafa, gösterdiği hizmetlerin karşılığı bir mükafat olarak, boğaz nazırlığı görevi ihsan ederek İstanbul'un bir ucuna göndermişti. Bu Kabakçı Mustafa denen kaba ve cahil herifden korkmayan kimse yoktu adeta.
Aşağıda tafsilatını vereceğimiz gibi, Allah'dan Alemdar Mustafa paşanındahimmetleriyie vücudu ortadan kaldırılabil-miştir.

Alemdar Vakası Ve İrticaın Sonu!

İstanbul'da, yeniliğe karşı çıkma hadisesi de denebilen irtica olayı husule gelirken, ordularımızda moskof hududunda bulunmakta, ara sıra parlayan çarpışmalarla meşgul olmak-talardı. İşte böyle karışık bir dönemde, devletin kaderi ile oynama mânasına gelen İstanbul'daki olaylar, yâni irticai hadiseler ihtiras ve heveslerin şevkiyle yapmaya cesaret bulanlar tarih karşısında ebediyyen lanetle alınacaklardır. Hududları-mızda bulunan ileri gelen kimseler ve kumandanlar arasında hamiyyet sahibi bazı kimseler mütareke yapılmasının şartlarından istifade ederek, İstanbuldaki olayların sorumlularını tesbit ederek cezaya uğratmak hâttâ 3. Selim'i tekrar Osmanlı tahtına oturtmak hususunda müzakerelere girişmişlerdi. Bu müzakerelerin sonunda herkesin itimadını

kazanmış, sağlam ve haysiyet sahibi vede cesur bir zâtın reisliği altında bunu gerçekleştirmeyi kararlaştırmışlardı. Aranan bu hasletlere hâiz olan zât, Rusçuk'da ikamet eden Tuna Seraskeri unvanlı Alemdar Mustafa paşa olduğunda da İttifak sağlanmıştı.
Bu kararın alınmasında sadaret eski mektupçusu Tahsin efendi ile Refik, Galib ve Behiç efendiler büyük rol oynamışlardı. Adlarını saydığımız zevatın teşkil ettiği cemiyetin fer^l sayısı gün geçtikçe genişliyordu. Maksadı yerine getirmeyi başaracak tedbirlerin kararı »alınıyordu. (Bilindiği gibi; İtti-had-ıterakki cemiyeti de son defalarda yine böylece rumeii-nın ücra yerlerinde kurularak, neticeye varmıştır.) Alemdar Mustafa paşa esasında câhil bir zat olmasına rağmen fevka-a e zeki, hamiyyetli, sağlam düşünceye sahip, rumeli askerinin üzerinde büyük bir nüfuzu vardı. Bu zata müracaat ka-ran a!an heyetin isabet ettiği ortadadır.

Alemdar Mustafa Paşa'nın Biyografisi

Alemdar Mustafa paşa Rusçuk'da doğmuştur. Kamus'ülâ-lam'a göre Arnavud ırkına mensupdur. Gençliğini av peşinde geçirmiştir ve Sultan 3. Mustafa devrinde Ruslara karşı açılan seferde yanında bir miktar asker olduğu halde katılmış ve elinde taşıdığı bir bayrak münasebetiyle "Bayrakdar veya Alemdar" denerek anmak adet olmuştur. Bir ara meşhur Pasbanoğlu'nun isyanında Rusçuk ayanı Tirsinklizâde'ye yardımcı olduğundan, Tirsinkli'ninde tavsiyesi ile kapıcıbaşı-lik payesi verilerek Hezargrad âyanliğına daha sonrada Rusçuk âyanlığına tayin olunmuştur. Alemdar'in çok geniş bir arazinin sahibi durumunda olmasından kaynaklanan zenginliği ve buna bağlı olarakda az rastlanacak tarzdaki cömertliği kendisine pek çok hayran ve minnet duyan kimseler kazandırmıştı. Bektaşiliğe mensubiyeti münasebeti ile yeniçeri ocağına karşı büyük muhabbeti vardı.
Hâttâ 3. Selim'in nizamı cedid askerinin kurulmasına ait çalışmalara muttali olduğunda bir hayli üzüldüğü görülmüştü. Yalnız realistçe bir anlayışa sahip olması hasebiyle Rus savaşında yeniçerinin gösterdiği cebanet, korkaklık ve firarlar, Alemdar'daki bunlara karşı olan muhabbettini yaraladığı gibi tam tersine yeniçerilere kızgınlık duymasını getirmişti. Alemdar Mustafa paşa; Ruslarla yapılan savaşlarda Tuna ordusu kumandanı sıfatıyla bulunmuş, gösterdiği başarılardan mütevellit her tarafta ün kazanmıştı. 1221/1806'da kendisini vezirlik rütbesi ile beraber padişah tarafından kendisine davul, hilât ve sancak mükafat olarak gönderilmişti. Alemdar paşanın 3. Selim'e karşı pek büyük sevgisi vardı. 1222/1807 mayısının 17. günü padişahın tahtan indirildiğini duyduğunda, üzüntüsünün büyüklüğü, bu olaya sebeb olanlardan intikam alma azmine dahi getirmişti. Yukarıda adını verdiğimiz kişiler kurdukları cemiyetin başkanlığına böyle bir döneminde Alemdar paşayı getirmişlerdi. Şimdi burada Alemdar Mustafa paşanın biyografisini dondurup tarihi gelişime temas etmeye devam edelim:

Efendim; Alemdar'ı gizli cemiyetlerine reis seçen zevatın enbüyük taktik başarısı, her biri ordunun çeşitli kademelerinde de kendilerine bir vazife bulup, bu vazifelere tayine muvaffak olmalarıdır. Bu vazifelerde bulunmaları asker ile daha kolayca teması temin edebilmeleridir. Böylece onlan iknaa etmekte başarıyı yakalamalarını elde etmişti. (Eğer, ittihatçılara bakarsanız, onlarında askeri güçleri ele geçirmeden icraata başlamadığını görürsünüz.) Hakikaten ordu bünyesinde vazife almış bu zevat, ordunun meselelerini tanzim bahanesiyle sık sık Rusçuk'a Alemdar Mustafa paşanın yanına giderek, harekete geçmesi hususunda tahrike fırsat bulabiliyorlardı. Eninde sonunda bu tahrikler gizli cemiyetin taşıdığı istikamete doğru yol almaya başladı. Günün birinde Alemdar paşanın yanında bulunan onbin kadar seçme askeriyle Edirne civarına gelmesi görenlere dehşet verdi. Bu halden şaşkın olan herkes üstüne üstlük, Ruslar ile yapılan mütareke ve yiyecek sıkıntısının ağır basmasından dolayı, Tuna boylarındaki askeri kuvvetde Edirne'de boy gösterince şaşırmak, endişeye döndü.

Aynı zamanda serdanekrem unvanını hâmil olan sadrazam, Alemdar Mustafa paşanın Edirne'ye gelişinden ürkerek, mütareke zamanının dolduğunu, hudud boylarında asker ^almadığını bu sebebile Tuna havalisine gitmesini açıkça söylediyse de, Alemdar'm metaneti ve aradaki kimselerin işleri ustalıkla idare etmeleri, zaman içinde sadrazamında anlayışında değişim husule getirdi. Aiemdar paşa, sadrazamın da itimadını celbetmişti. Böylecede sefer yapma müzakeresi başlamış oluyordu. Hâttâ Alemdar paşa'nin müşavir ve müsteşarı oları Refik ve Behiç efendiler, serdar-ı ekrerni orduyu tanzim için İstanbul'a bile gitmeye ikna etmişlerdi. Fakat saltanat merkezinden sorulacak olursa, ordunun başında bulunmasından istifade ile padişahı istedikleri gibi kullanan vekillerin buna onay vermeyeceklerini serdar-ı ekreme inandırmışlardı. Alemdar ise; "madem ordu İstanbul'a gidiyor. Bende onlarla giderek padişahın gözlerini göreyim" şeklinde arzusunu dile getirince, sadrazam bunu uygun buldu. Bu vaziyet karşısında ordunun harekâtı gizlice kararlaştırılıp; beş günde İstanbul'a varılma üzerine plân yapıldı, merhaleler tesbit olundu. Ordunun harekâtı tabiiki ahaiiden de gizlendi. Yoksa harekete geçilir geçilmez, huzuru padişahiye ve sadaret kaimmakamhğına gizlice malumat verildi. Bu haber verme işi de, haseki ağa İstanbul'a gönderilerek yapılmıştı. Ordunun Edirne'de kalmasının, masraf bakımından tahammül edilmez raddeye varacağı için Edirne'ye dönmesinin kabii olmadığının gereğinden dolayı irade-i hümayun çıkarılması, vaziyetin ahaliye duyurulmayıp onların heyecanlandırılma-ması için gizliliğe riayet lüzumuda bildirilmişti. İstanbui hazine vekili Nezir ağa orduyu karşılamak vazifesiyle padişahça gönderildi.

Cemaziyelevvelin 20. perşenbe günü devlet adamlarının ekserisinin haberi olmadığı halde sabah erkenden Alemdar Mustafa paşa; serdarı ekrem ile Çarhacı Ali ve Behram paşaları önüne katarak İstanbul'a ulaşmak üzere yola çıkmıştı. Alemdar kendi askerinden küçük bir birliği yanına almıştı, istanbul'da istediği havayı estirmeye muvaffak olan eşkiya reisi Kabakçı Mustafa, 3. Selîm'i tahttan

indirme vakasından butarafa nail olduğu Boğaz Nazırlığı vazifesinde bulunmaktaydı. Kabakçı Mustafa mutlaka yok edilip, eşkiya başsız kalmalıydı. Alemdar paşa bu vazifeyi Pınarhisar ayanı Hacı Ali aqa'ya vermişti. Ordunun Çorlu'ya geldiği sırada hakikaten kendine verilmiş vazifenin şuurunda olan Ali ağa işi aşa-qıda naklettiğimiz şekilde bitirmiştir. Kabakçı Mustafa; boğaz nazırlığı makamı olan Rumelifeneri'nde ikamet etmekteydi. Ali ağa sabahın çok erken saatlerinde buraya gelmiş ve çok Önemli bir emir tebliğ edeceğini bildirmiş idi.
Kabakçı'nın ikametgâhına girmiş ve oradan harem dairesine geçerek, gürültü çıkarmadan Kabakçı'nın kafasını kesi-vermişti. Bu hal İstanbul'dan işidildiğinde herkes hayret etti. Yapılan tahkikattanda bir sonuç çıkmadı. Ancak iki gün sonra Edirneden gelmekte olan ordu, Çırpıcı çayırında boy gösterince vaziyetin ortaya çıktığı görüldü. Ali ağa, Kabakçı'nın. kellesi yanında olduğu halde orduya geri dönmüştü.
Ordunun harekâtının 3. günü vaziyet İstanbul'da iyice duyuldu. Alemdar'in orduyla beraber gelmiş olması haberi herkesi telaşa düşürdü. Devlet adamları ve hçyet-i vükelâ bir toplantıyı elzem buldu. Müzakereler ne için ve ne maksat ile gelinmiş olduğunu tahmine matuf oldu. Neticede, bilfiil gelmiş bulunan or-duyu karşılamaktan başka çare kalmadığına karar verdiler. Ertesi sah günü başında şeyhülislâm olduğu halde bir çok devlet adamı ile birlikte ordunun bulunduğu yere gidip hoş geldiniz. Dediler. Tekrar İstanbul'a döndüler. (Bilindiği gibi seneler geçtikten sonra Hareket Ordusunu da aynı istikamete gidip karşılayanlar olmuştu.) Hâttâ ertesi gun Sultan 4. Mustafa dahi sancağı şerifi karşılama arzusuyla İncirli Çiftliği ile Davutpaşa arasındaki bölgeye kadar giderek, ordu ile birlikte Davutpaşa kasrına gelmiş ve orada bir saat kadar istirahat ettikten sonra, herkesle birlikte İstanbul'a dönmüştü.
Alemdar Mustafa paşanın askerleri müstakil olarak Çırpı-cıÇayır;nda kalmışlardı ki, bu hâl ahalinin kalbinde müthiş bir korkuya sebeb oldu. En azılı yamaklar bile kuzu gibi oldular. Çünkü;AIemdar'ın böyle seçme askerle İstanbul'a gelmesinin mutlaka mühim bir sebeb taşıdığına bütün vicdanlar inanıyordu. Alemdar'ın düzenlemesiyle hemen ertesi gün olan cemaziyelevvel ayının 27. gününe rastlayan perşenbe günü, teşvikçilerin başı şeyhülislâm Ataullah efendi azl edildiği gibi, irticada eli olan bir çok kimsede muhtelif mahallere sürgün edildiler. Alemdar Mustafa paşanın sık sık saraya girip çıkması ve İstanbul'un asayişine bağlı bazı tedbirler almaya kalkışması, başka birdeyimle İstanbul'da bir çeşit örfi idare hüküm sürmesi, Alemdar paşanın önemini günden güne arttırmaktaydı. Sadrazam Çelebi Mustafa paşanın hiç bir tesiri ve hükmü kalmadığı gibi, Alemdar Mustafa paşa tarafından, önemli işlere dair alınan tedbirlerden sadrazamın haberi bile olmuyordu.
Devletin önemli makamlarında bulunan ve irticai olaylar esnasında husule gelen hareketlerde eli ve rolü bulunan kimselerin, Alemdar paşanın tesiriyle birer ikişer sürgüne gönderilmeleri, azil olunmalar! devam ettikçe, Sultan Mustafa'da vaziyetten ürkmeğe başlamıştı. Bunun çaresini bir kaç defa aracıların vasıtasıyla paşa artık vazifesi başına gitsin şeklinde haberler yollamakla denemişti. Ne

varki;4. Mustafa'nın bu yola başlamış olması, Alemdar paşanın yapacağı İşin öne alınması neticesini getirdi. Bu arada gelen bir haberde, sadrazam Çelebi Mustafa paşa yamakları ve ocaklıları harekete geçirip Alemdar paşa aleyhinde imale etmeye çalıştığı varit oldu. Bu plânlamanın Alemdar paşa üzerindeki tesiri pek büyük oldu.

Hemen Çırpıcı çayırında bulunan birliklerinin başına giden paşa, sabahın erken saatinde kalabalık sayılacak bir müfreze ile doğruca babıâli'ye gelip de sadrazamın yanına girdi. Tam bir diktatör haşmetiyle: Bre herif mühr-ü hümayunu ver! dedikten sonra pek dokunaklı sözler edip sonra aldığı mührü Cavuşbaşı Tahsin Efendiye teslim edip, sadrazamı da bir ata bindirip, Çırpıcı Çayırında bulunan kendisine ait askerin yanına göndererek enterne etti.

Ortaya çıkanı bir teemmül edersek, karşılaştığımız vaziyet şu olur: Güçlü, muntazam bir orduya sahip olan kumandan, padişahı ürkütür, sadrazamı kendince azleder, muhafaza altına alır devlet görevlilerini oraya buraya sürer, buna ne ad verilir sorusu, devlet gemisinin rotasından çıkmış olduğunun cevabıyla karşılaşır. Bu arada ise devlet adamlarından bazılarını da babıâli'ye davet etmişti.

Babıâli'de vükelâyı toplayan Alemdar paşa, uzun bir izahatın gereksiz olduğunu, yalnızca din ve devlete aid bir iş için kendisini takip etmelerini istedi. Alemdar'ın maksadını anlayabilen şeyhülislâm Arabzade Arif molla, önce bir tereddüt göstermişsede, Alemdarın gazab dolu bakışını üzerine teksif etmesini gördüğünde, diğerleri gibi ayak uydurmaktan başka çaresi kalmamıştı. Alemdar paşaya terslik şöyle dursun, bir şey söyley.emeyerek peşi sıra takip etmeyi yeğlediler. Hep birlikte Topkapı sarayının Ortakapısına geldiler. Alemdar paşa; Darüssade ağası bulunan Mercan ağa'y1 huzuruna getirterek "Devletin bütün erkânı burada, ahalide, Sultan Selim'in yeniden tahta çıkarılmasını istediğinden derhal kendisini dışarı çıkarın. Burada biat merasimi yapacağız." Dedi. Şeyhülislâm efendiyi de, vaziyeti anlatması için Sultan 4. Mustafa'nın yanına gönderdi. Aradan biraz vakit geçmiştiki şeyhülislam telaş içinde geldi ve 4. Mustafa'nın büyük bir kızgınlıkla kendisini yanından kovduğunu ve kapı-ann kapatılması emrini verdiğini bildirdi. Bütün bunlar sa-ahtanberi sinirden köpürmüş bir halde bulu-nan Alemdar paşayı gazabın son hududuna getirmişti. Artık ağzını her dökülen sözler, padişahlara söylenmemesi gereken kelimeleri ihtiva etmekteydi. Bu arada da, yanında bulunanlara, kapıyı kırmalarını emretmişti. Sultan Mustafa; vaziyetin aldığı rengi keşfetmiş, kendisinin yaşamasını ve saltanatını devam ettirmeye matuf tek tedbir olan ancak, çok habis bir çareye başvurdu. Şöyleki:

O sırada hanedanı Osmaniye'de kendisinden başka iki erkek vardı. Bunlar da; eski padişah 3. Selim, bir de daha sonra padişah olacak olan şehzade Mahmud idi. Bunları öldürttüğü takdirde, hanedanın yıkılmaması için ona dokunulma-yacaktı! Böylece hem hayatını hem de saltanatı emniyet altına alınmış olacaktı. Bu vaziyet karşısında emrinde olanlara bu hanedamn bahsedilen iki erkek üyesinin katledilmeleri emrini verdi. 3. Selim, bulunduğu kendi dairesinde gayet

feci bir şekilde, kılıca karşı, ney'iie karşı koymaya çalışırken al-kanlar içinde bırakılarak, şehid edildi. Kanlar içinde bulunduğu halde cesedi bir şilteye konmuş olarak arz odasının önüne bırakılmıştı. Talihsiz ve mahlu padişahın beş gün önce vefat etmiş olduğu haberini de epeyi mübalağalı bir tarzda ahaliye duyurdular. Aynı dakikalarda da, genç şehzade Mah-mud'un öldürülmesine çalışılmaktaydı.

Bereket versin ki Sultan Mahmudun lalası Anber ağa ile Çevri Kalfa adlı hamiyyet sahibi Gürcü ırkından bir câriye, melunane vazifelerini yapmak isteyen saldırganlara karşı koymaktalardı Şehzadeyi dama çıkarıp saklamaya çalışıyorlar bir yandan da, saldırıda bulunanlarla çarpışıyorlardı. Fırlatılan hançer ucu, Sultan Mahmud'un kolunda bir yaraya, dama çıkarkende duvara toslayıp alnında küçük bir yara meydana geldi. Sağ salim dama çıkabildi. Çevri kalfa; son anda şehzadeyi yakalamak durumunda bulunanlara elinde bulunan mangalın küllerini savurarak, gözlerini toza bulayıp zaman kazandırmayı becerdi.

Rivayet olunurki; şehzadeye saldıranların arasında bizzat 4 Mustafa'da varmış! Bunun böyle olduğunu belirten Ali Sevdi bey şunu söylemekte: "Kütüphanemde mevcud olup, vazarm adı ve eserin ismi olmayan kitab, maalesef son babı-ali yangınında yanıpda gitti" demektedir. Alemdar Mustafa Paşanın daha önce kırın emrini verdiği kapı kırılınca ilk görünen manzara şehidin naşı olmuştu. İlk göreni de Alemdar paşa idi. Şaşkınlığını gideremeyen, gördüklerine inanamayan bir halle merhum padişahın cesedine kapanarak hıçkıra hıçkıra ağlayan koca adam: "Vah efendim! Ben seni tekrar taht'a çıkarmak için bu kadar uzak mesafelerden gelmiş i-dİm, gözlerim, seni bu halde gördüler ha! Şimdi şu enderun halkını baştan başa kılıçtan geçirerek senin intikamını alayım" diye inlemekteydi. Kırksekiz yaşında şehid olan 3. Se-lim'in cesedi Alemdar paşanın kucağında biruh olarak, al-kanlar içindeydi. O sırada ise, inkılap hareketleri içinde pişmiş bir kimse olan ve üzüntü ile infial halinde bir iş görüle-meyeceğinin idrakinde bulunan Ramiz efendi; Alemdar paşaya yaklaşıp: "Şimdi ağlamanın sırası değil, tahtın yegane vârisi olan şehzade Mahmud bulunup tahta çıkarılmalı" dedi. İlave etti: "Gecikirsek, korkmak lazım gelirki ona da bir hâl olur." derdemez, Alemdar paşa aklını başına alır.

Derhal Sultan Mahmud'un bulunmasını oradakilere emreder. Saray imamı Ahmed efendi, genç şehzadenin saray damına çıkmış bulunduğunu haber aldığından, güç bela çık-uğı damdan sultan Mahmud'u indirdi. Alemdar'ın yanına getirerek, "İşte efendim, Sultan Mahmud efendimiz ben biat ediyorum" diye yüksek sesle hitab etmişti. Alemdar Mustafa PaŞa, bilâfütur: "Padişahım! Ben buraya amucanızı taht'a Ç'karmak için geldim. Kör olası gözlerim onu şu vaziyette u|dum. Seni taht'a çıkarayımda müteselli olayım. Lâkin

ultan Selim'i bu hale koyan enderun ahalisini kılıçdan geçjrmeme müsaade buyur" Demişti. Henüz yirmiüç yaşında bulunan daha bir iki dakika evvel belkide hayatının en zor ve tehlikeli anlarını yaşayan Sultan Mahmud'un son derece yüksek olan metanetini anlamalıki; ne yerde yatan alkanlara bürünmüş

amucasının, cesedinin ürkütücü manzarasından ne de, kükremiş aslan gibi saraya savlet eden, silahına sarılmış ve intikam arayan Alemdar paşa ve maiyetinin hâl ve davranışları etrafı velveleye veren feryatlardan zerre kadar bir korku duymayarak, gayet metin ve mekin bir arslan sesiyle: "Paşa; şimdi silahlarını çıkar. Askerini dağıt. Seninle görülecek işlerim var. Hemen Hırka-i saadet dairesine gel. Daha sonra hâinleri ben buldurup, sana teslime bakarım." Demiştir. Genç padişahın, böyle bir tavır ve otoriter davranışla Alemdar paşanın asabına hâkim olmasını telkin eden emirleri hemen tesirini gösterdi. Alemdar Mustafa paşa sakinleşmişti. İlk önce silahlarını çıkardı. Ardından askerin dağılmasını emretti. Yalnız sultan Mahmud'un babasının vakti zamanında Alemdar paşaya maddi ve manevi değeri pek yüksek bir hançer hediye etmiş olmasından mütevellit padi-şahdan bunu taşıma müsaadesi taleb etti. Sultan Mahmud bu talebe müsbet cevap verdi. 4. Mustafa ise bu sırada Bağ-dad köşküne çıkmış sofada "ben bu taht'tan inmiş değilim, Mahmud'u kim tahta çıkardı!" şeklindeki sözleri herkes tarafından duyulduğu gibi, Hırka-i saadet odası içinde bulunan Alemdar tarafından da işidildi. Bu sözler paşa-nın yine çileden çıkıp pür gazab kesilmesine sebeb oldu. Hırka-i saadet odasından fırladığı gibi, bağırarak.
"Söyletin şu adama beni kıyamete kadar lanetle andıracak bir harekete sevketmesin, bucağına çekilsin!" şeklinde haykırdı. Saray imamı Ahmed efendi işin vahametini anlayarak, hemen Sultan Mustafa'nın huzuruna çıkarak: "Efendim saltanatta nasibinizin bu kadar olduğu görülüyor, artık birazda istirahat buyrun" diyerek 4. Mustafa'yı harem dairesine göndermiştir.
Bütün bu gaileler atladıldıktan sonra Hırka-i saadet önüne, Osmanlı tahtı kondu ve resmen biat merasimi başladı. Vekiller, komutanlar, alimler, ileri gelen devlet memurları biatlarını yerine getirdiler. İlk biati Alemdar Mustafa paşa yapmıştı. Çünküilk karşılaşmadan sonra Sultan 2. Mahmud, Alemdar Mustafa paşayı hırka-i saadet dairesindeki mükalemesinin akabinde sadaret ile taltif eylemişti. Böylece de, Sultan 2. Mahmud'un ilk veziriazamı Alemdar Mustafa paşa olmuştu. Tabiatıyla ilk biat edende ülkenin iki numaralı adamı olacaktı. Ne varki; tarihimizde varlığıyla, fedakârhğıyla, metanetiy-le ve fikri aydınlığıyla daima yad olunacak Alemdar Mustafa paşa hatayı burada, vezareti uzma makamını kabullenmesinde yaptı. Çünkü Alemdar paşa yetişmiş, cesur, fedakâr bir asker, mühimce bir kumandan olarak askeri meziyetlerini her zeminde ispateylemiş bir kimseydi. Lâkin bir milletin, adeta yıkılması mukadder devletin yıkılmasını önleyebilecek kadar mülki idaresine, siyasasına akıl erdirebilecek tecrübe-nin sahibi değildi. Ayrıca kendisinde bir hırs ve tamah olmadığı herkesçe bilinen hususlardandı. Sadareti kabul etmesi, ne servet-ü saman sahibi olmak nede şan ve şöhret sahibi olmaya matufdu. Sadece milletini ve memleketin ahvalini düzeltecek bir anlayışla üzerine aldığı düşünülmelidir. Fakat, bu vazifeyi alacağına vazifeden uzak kalarak ancak eski tâbirle nigahban yâni bir gözlemci olarak kalması pek daha isabetli olurdu. Aşağıda yazacağımız ve kendisinin şehidliği-ne sebeb olacak feci vakaya, hep bu hâl İçinden yâni hizmet edebilirim içtihadının yanlışlığını ortaya koymuş olacağız.

Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa

Biatin yapılmasından sonra karışıklığa ve irticaya sebeb olanların bu günkü deyimle mürtecilerin önde gelenleri birer birer eie geçirilip kimi idam edilmekte kimi ise ele geçirme esnasında karşı koyduğundan öldürülmekte idi. Kimileri de; sürgün hapsi boylamak gibi cezalara uğratılıyordu. Bu tavizsiz davranma anlayışı asayişinde kısa zamanda rayına oturmasını sağladı (Hareket ordusu İstanbul'a girdikten sonra aynen böyle olmadımıydı?) Sultan 2. Mahmud, yeniden nizamı cedid usulünü tatbike koyuldu. Üstelik yalnız İstanbulda değil ülkenin her tarafında uygulamaya soktu. Mutlak surette askeri alanda büyük hamlelerin yapılması icab ettiğini her fırsatta dile getirmeye başladı. Bu arada bir çok askerin meslek ile ilişkilerini kesip, orduyuda tensikata tâbi tuttu. Ne varki; askeri alanda bunlar yapılırken sivil idare ve bilhassa adliye üzerinde hemen hemen hiçbir hususa el atılmadı. En iyimser deyimle yapmaya vakit bulamadılar denebilirki, buda ileri sürdüğümüz hususlarda bir şey yapılmamış olduğu manasına gelir. Bütün ölümlülere hâkim olabilecek hususlardan sayılan gurur Alemdar Mustafa paşanın da içine işlemekte vakit kaybetmedi.
Sultan 4. Mustafa'yı tahttan indirip, Sultan 2. Mahmud'u Osmanlı tahtına çıkaran, kendiside sadrazam olan, her dediğinin ikiletmeden yerine getirilmesinden hasıl olan neticelerden devletin ve bilhassa İstanbul'un huzura kavuşturulması başarısının her devirde bulunan dalkavukların yalana dayalı takdirleri istikameti sağlam olanları dahi şaşırtır. Bozuk isti-kametlileri de safına celbederdi. Alemdar paşa öyle bir anlayışa sahip haîe gelmiştiki, artık kendisini, biri karşı çıkacak diye bir sıkıntı duymamaktaydı. Alemdar'a göre; artık yeni-hiç bir değeri yok, ahali ise bir fesada kapılacak ce- ve kabiliyete hâiz değildi. Halbuki paşa bu anlayışında ^tüğü gurur illeti yüzünden yanılıyordu. Çünkü; yeni usul-rnemnun kılığıyla kendini yutturan ancak eski usulün amini isteyen ve bunu da temine lâzım gelişmeleri tertip-vecek bol sayıdada gayrı memnunlar vards. Bu zümreye a hil olanlar, her an tutuşacak bir ihtilâl ocağı hazırlamışlar sadece kibrit çakmayı bekliyorlardı. Böyle niyet taşıyanların en çok kullandıkları silah ise, iftira, ülkenin işlerinin kötüledi-ği hususunda yalanların çoğunluğu teşkil ettiği şayialar yaymak, bazı kimseleri birbirine düşürücü beyanlar uçurmak olduğu herkesçe bilinir. Böyle düşünce yapısına bölgelerin ta-nınmış kahramanları da katıldımı, artık iş sadece ahaliyi tahrik etmeye kalırki, bunlarda yalan haberleri yaymağa çalışmak ve sık sık toplantılar tertibiyle ihtilâlin sebeb vede esasları hazırlanırdı. Artık bütün bunlar olmakta idi. Bazı güngör-müş ve kendisine sevgi besleyen kimseler, memlekette kaynatılmaya hazırlanan kazan hakkında bazı bilgi ve haberler verdiler. Ne varki; kör olası gurur denen şeytan pisliğinin insanı aldatıcı tesiri burada da kendini gösterdi. Alemdar paşaya ne söylense kaale almıyordu.
Artık itibar ve nüfuzunu artırmak için nizamı cedid askerine eski dönemde yaptığından da fazla alâka ve iltifat göstermeye başlamıştı. Beri yandan bazı

ulemâya kaba davranması devlet hazinesinden bir sürü adamın hiç bir haklan olmadığı halde senelerdir almakta olduğu maaşları kesmesi, konağına cariyeleri doldurarak, akşamlan içki içip çalgı çaldırıyor dedikoduları mübalağalı bir şekilde müslüman ahaliye duyuruluyordu. Hele birde kalenin içinden ele geçirilişi vardıki, o a Şöyle olmuştu: her ne kadar paşanın adamıymış gibi ge-Ç'nen, gizliden gizliye ihtilâl yapacak kimselere yardımı esirgemeyen bazı müfsidler irticaın yüksek tabaka arasında yer alan mensupları, harem dairesindeki cariyeleri bile elde ederek, Alemdarın şerefine zarar verecek hallerin yapılmasını temin etmiştiler. Meselâ divanhaneye ve camiye silahsız gitmeleri adet olmayan sadrazamların yerine, böyle yerlere silahsız giden bir sadrazam çıkmıştı ortaya. Bu sadrazam Alemdar Mustafa paşaydı. Paşanın bu tarz davranışı Rumeli askerinin bile infialine sebebolmuştu. Vaziyet bütün açıklığı ile belirmişti. Ülke değil amma İstanbul'un insanlarının büyük bir kısmı Alemdar paşa'nın hasmı kesilmişti.

Başvekilin Şehadeti

1223 senesi ramazanı'nin 26. gecesini 27. güne bağlayan, milâdi tarih ile 1808 yılının 16/kasım çarşamba akşamı, Sultan 2. Mahmud'un sadrazamı Alemdar Mustafa paşa, şeyhülislâm Arif ef. dinin iftarına davetlidir. Bu davete icabet etmek üzere babıâlideki sadaret konağından atına binmiş olarak yola çıkmıştır. Bir takım adamların divanyolu üzerinde toplandıklarını vede bir takım dikkat çekici davranışlar sergilediklerini görür.
Cesaret bakımından pek az kimsede rastlanan hususiyete sahip bu sadrazam, atını bu toplanmış güruhun arasına sürdü. Maiyeti erkânı da paşa'nın bu fütursuz davranışından aldıkları cesaretle onlarda atlarını bu kalabalığın üzerine sürerek, ellerinde bulunan değnek ve kırbaçlan gelişi güzel savurarak bir kaç kişiyi muhtelif yerlerinden yaralamış oldular. Bu yaralıları o halleri ile yeniçerilerin devam etmiş oldukları kahvehane bir takım toplanma mahallerine götürerek güya, seyirciymiş rolüne bürünerek yaralıları göstererek yapılanlardan şikayete başladılar, "efendim Alemdar gibi bir haydut paşa kendi arzusuyla gelip bir padişahı tahtından indirir. Diğerini tahta kondurur." Dedikten sonra yeni padişaha laubalilar gösterdiğinden bahsederek, ahaliyi galeyana getir-calıstılar. Daha önceden hazırlatılmış bir hezele gurubu kendilerinin saray mensubu olduğunu bu hâllerinin istik-I dönük herşeyden haberdar olmalarını sağladığını hatır-k konuşmağa başlamışlar ve bayramın hemen ertesin-a yeniçeri sınıfının tamamen lağv olunacağını, bütün ümmet-i Muhammede frenk elbisesigiydirıleceğini, karşı koyan olursa tecziye edileceklerini yeminlerle takviye ederek beyan ediyorlardı. Bunların sonunda yeniçeriler müthiş bir kızgınlık içinde kışlalarına giderek oradaki arkadaşlarını ve kan dökücü silahlarını alarak hep beraber Babıâli'nin önünde toplandılar. Harekâtın mensubu bazı kimselerde İstanbul'un her bir semtini dolaşarak "yangın var" nidalarıyla ortalığı velveleye verdiler. Böyle yapmalarının sebebi ise; yangın sözünü duyan

sadrazamı babıâli'den dışarı çıkarıp, uzaktan yapılacak tüfenk ateşiyle vurup öldürmeye dönüktü.

Alemdarın Tesbiti

Alemdar Mustafa paşa;daha işin başından beri yapılması muhtemel vakaları yıllarını savaş alanlarında geçirmiş, nice komitacılarla beraber olmanın verdiği tecrübeyle derhal anlamıştı bu sebebten de bütün şamataya rağmen yerinden kı-mıldamayıp konağından çıkmadı. O zamanlarda sadarete gelenler bütün aile efradı ile şimdiki İstanbul vilayet binasının bulunduğu mahalde vezir evi denilen kagir bir binada oturur-lardı. Alemdar Musta-fa paşa'da bu kaideye tâbi olarak bahse konu vezir evinde ikamet etmekteydi. Şehrin bir çok ye vazife almış bulunan nizamı cedid askerinin yardıma °Şacağı inancı içindeydi! öte taraftan ne Levend çiftliğinde ' Üsküdar'daki Selimiye kışlasında bulunan, nizamı cc-askerine işin başındanberi hiç bir şekilde haber verilme-
Başka bir feci hâl şöyle yaşanıyordu: Yeniçeriler hakaret telakki ettikleri davranışlar karşısında kaldıklarını ve bunlara haddini bildirmek üzere ayağa kalktıklarını ve ağaları bulunan yeniçeri Ağası Mustafa ağa'ya gel başımıza geç haberini yollamışlarsa da, böyle bir cinayetin başında olamam diyebilecek asaleti gösteren ağalarını pek fecii surette katletmişler idi. Bu vaziyet karşısında İstanbul'un sarsılan asayişini yeniden rayına oturtabilecek bir otorite kalmamıştı ortalıkta! İsyancılar işe bâbıâli'yi ateşe vermekle girişmişler hemence sadrazam konağının pencere ve kapılarına atış yapmaya başladılar. Bu atışların çıkardığı gürültüye rağmen, sadrazam konağına yardım ulaşmaması pek büyük mâna taşımaktaydı. Konakta bulunan Alemdar Mustafa paşa ve sadık arkadaşları, silahlan ile pencerelerden, mahzen mazgallarından mukabil atışlara başladılar.

Kumanda Zafiyeti

Sayılan kırk-elli bin kişiyi bulan müfsidler kitlesinin açtığı ateş salvoları, çıkarmış oldukları gürültüler nasıl olurda saraydan işitilmez ve yardım gönderilmezdi. Babıâli ile padişahın ikamet etmekte olduğu Topkapı sarayı arasındaki mesafe ve o dönem içindeki İstanbul'un asude hâli bu seslerin padişahı cihanın kulağına ulaşmasına engel teşkil etmezdi? Ne işbu! Konağın pencere ve kapılarına doğru yapılan silah atışlarıkarşısında, Alemdar Mustafa paşa ve sadık arkadaşları silahlaratarak cevap vermeye başladılar saldırganlara. Bir ara vaziyetten haberdar olan rumeli askeri ile bir miktar nizamı cedid askeri olay yerine yardıma koşmuşsada bu kadar kalabalık ve silahlı hayduda mukabele ve mukavemetin mümkün olamayacağını gördüklerinden dönüp, gitmişlerdi. (Yazıklarolsun. M. H)
Bu arada da bazı devlet görevlileri ve nazırlarında buradaman sayılabilecek evlerde ikamet etmeleri bu haydut gü-uhunun elinden hayatlarını kurtaramayanlarda oldu. Bunia-arasında sadaret kethüdası olan yâni bu günkü

İçişleri bakanı yerine kâim olan meşhur Tahsin efendi fecii bir şekü-de katledildi. Rusçuk yaranından Behiç ef. dinin yönettiği deniz kuvvetleri bu çirkin harekâtın içinde yer almamak asaletini göstermişti. Bazı vükelâda zor belâ kaçabilmiş, sığınacak melce bulabilmişlerdi. Asilerin konağı ele geçirmek için çeşitli yollar deneyeceklerini anlamış olan Alemdar Mustafa paşa: "İçinizden söz anlar iki kişi şu köşeye getirin, onlarla söyleşecek sözüm vardır" diye seslendi, iki elebaşı geldi. Paşa: "Ben en son çıkacağım, önce daire halkımı ocağın namusuna tevdi ediyorum. Buradan çıkaracağım, buna muvafakat ediyormusunuz?" dediğinde asiler bu teklifi kabul ettiler.

Göz Yaşartan Sadakat

Çıkanlar çıktı ve konakta paşa ile beraber dört kişi kalmış idi. Bunlar, paşanın hayat arkadaşı başkadın, paşamın hareminin yöneticisi Hadım ağa ve onsekiz yaşında bir güze! ca-nye. Paşasözü aldı: "Ben bu rezillere nefsimi teslim etmek zilletini asla gösteremem. Maksadım şu hezeieye mukavemet edebildiğimde etmek, ondan sonra mahzendeki cephaneyi ateşleyip, onları ölümJebuluştururken, nefsime sehidli-91 arzu ederim." Dediğinde, başkadmı ve hadım ağada fer-yad ile "Paşa! Paşa! bizi hadım ve kadın diye tahkir etme. enın Azarında ehemmiyeti olmayan hayatın, bizim indi-m'zde de hiç bir kıymeti yoktur. Sadakatin isbat günü gelip ıştır. Senden asla ayrılmayacağız, Lâkin şu kızcağız gençtir. Bizim, bu kararımıza şahid olsun ve bunu tarih-
sayfalarına nakledecek bir vazife üstlenmek için buradan çıksın. Tatbikatımızı anlatsın." Dediler. Genç kızda dışarı çıkarıldı. Burada konakta kalma sadakati gösterenler arasında bulunan onsekiz yaşındaki genç cariyenin gösterdiği fedakâ-rane sadakate hayran olmamak kabil olmadığını belirtmek icab eder.
Bu sadakat her ne suretle olursa olsun, hayatı istihkar eden bir fedakârlık olduğundan, şâirlerin muhayyilesinde nice şiirlere ilham verebilir! Alemdar paşa kendini teslim ihsas ettirdiği 42. bölük odabaşısını çağırdı. Yeniçerilere sovmeğe başladı. Ağzı açık dinlemede olan odabaşının ağzına soktuğu rovelverini ateşledi ve öldürdü. Hiç beklenmeyen bir hareket karşısında kalan yeniçerilerin sadrazamı seri bir ateş altına aldılarsa da, isabet ettiremediler. Çıldırma raddesine gelen asiler, evin her tarafını hedef haline getirdiler. Evin arka tarafından delme ve dalma hareketine giriştikleri gibi, dama çıkarak oradan açmayı başara-cakları delikten sadrazamı vurabilme şansı aramaktalardı. İşlerin vardığı netice artık belli oluyordu. Hiç bir yardım gelmiyor, padişahın kulağı dibinde patlayan mermi tarakkaları, Alemdar paşanın gözden çıkarıldığını ortaya koyuyordu.
İzzet-i nefsine yapılacak hakaretlere maruz kalmaktansa, nefsini savunan şehid olur anlayışına sarılarak, hayatı istihkar etmişti. Vakar'ın son hududuna kadar sahip olan Alemdar Mustafa paşa yanında asırların en fedakâr kadınları arasında sayılsa yeridir diyebileceğimiz ismi meçhul kalan hanımefendi zevcesi ile bir sadakat timsali olan harem dairesinin hadımağası ile bod-rum kata indiler.

Cephaneliğin kapısını açan sadrazam, elindeki piştovunu cephanelerin bulunduğu odaya tevcih ederek tetiğine bastı. İnfilak pek müthiş olmuştu. Patlamanın sesinden konak civarında bulunan asilerin büyük bir çoğunluğu yerlere serildiler. Sersem bir halde nefa bile gittiklerini bilemez hâlegeldiler. Konağın kubbesi .. erjne çıkmış bulunan ve delik açıp paşayı vurmayı plânlanlar, infilakın tesirinden enaz iki yüzmetre öteye uçtular. da tejef olanların miktarı ikiyüzelli kişiden fazlaydı. Halk Alemdar paşanın cephaneliği tutuşturup, firar ettiği zan-nında olduğundan her tarafta aranmasına çıkılmıştı. Aradan çen üçgün sonra yeniçerilerin bir kısmı irtica olayında vanmış bulunan babıâli enkazı arasında erimiş gümüş ile al-tun bulurum ümidiyle yerleri kazarak araştırma yaparlarken karşılarına demir bir kapı çıktı. Bu kapıyı kırıp içeri girdiklerinde bir demir kapı ile daha karşılaşmışlar. Onu da kırmışlar ve karşılarında büyük bir odanın ortasında üç tane cenazenin yattığı görülmüştü. İşte bu cenazelerden biri hamaset kapısının Alemdarı Mustafa paşa, hanımefendi eşi ve sadık haıe-mağasına aid olduğu ortaya çıktı. O zaman kaçtığını zan ettikleri Mustafa paşanın bu yiğitliği gösterip, orada şehid olmayı bildiğini öğrenmiş oldular.

İrticaın Vahşeti

Alemdar Mustafa paşanın cephaneyi ateşleyerek şehidliği seçmesi ve bu yapılması çok zor işde kendisi ile birlikte fedayı cân eyleyenlerin gerçekleştirdiği yüksek seviye, onların katilleri sayılanların ise, ne büyük cani ve mürteci olduğunu gösterecektir aşağıya yazacaklarımız.
Alemdar Mustafa paşanın cephaneyi ateşliyerek çıkan yangından sonra husule gelen dumandan boğuldukları görülmüştür. Cesedi tanıyan mürteciler, Alemdar'ın boynuna bir ip takarak Sultanahmed meydanına götürüp, orada ve bazı sokaklarda sürükleme vahşetini gösterdiler. Naşı üç gün meydanın ortasında bırakıldı. Daha sonra hangi hayır sahibinin delaletiyle Yedikule surları dışında açılan bir hendeğe atılmıştır! İşte tarihimizin mühim bir siması sayılan bu muhterem enkazdır ki meşrutiyet sayesinde pek yakın zamanda unutulmuş olduğu hendekten çıkarılıp, şehadetinin olduğu yere, mutena bir mevkie veya o civarda başka, münasib bir yere nakledilip konursa, milletde kadirbilirliğini ispat edecektir. Ümmetin, meziyet sahibi evlâdlarından olan bu zâtı, milletin, ziyaretgâh-ı daimesi olarak görmesi lâzımdır. Bu besa-let heykelinin yâni yiğitlik timsali olan bu zatın kabri üzerine dikilecek abidenin ehemmiyeti ve kıymeti, Tarihi Osmani Encümeninin himmetinin ve gayretinin ölçüsü olacaktır.
Son söz: Cephanenin infilak etmesinden sonra yeniçerilerinde onlara yardım eden hempalarınında padişahın sarayına ne şekilde saldırıya geçtiklerini, daha ne gibi kötülükler yapıldığını işlenen rezaletleri, Nizam-ı cedid ocağının lağvına nasıl muvaffak olduklarını burada anlatmaya gerek yoktur. Çünkü; maksadımızın Alemdar Mustafa paşaya ait hayatı anlatmaktan ibaret olduğu sizlerce de malumdur. Alemdar Mustafa paşanın cenazesinin şimdiki babıâli

kütüphanesinin olduğu yerde bulunduğuna dair bir rivayet varsa da, vakanüvislerin vesikalara dayalı tahkikatına göre, cenaze daha önce söylendiği gibi Tomruk dairesinin mahzeni müştemilatından birinde bulunmuştur.

SULTAN ABDÜLMECİD HAN 2
- Girid'de Rumların İhtilâli 9
- Kavalalı Mehmed Ali Paşa İstanbul'da 11
- Macaristan İhtilâli-Memleketeyn Meselesi 12
- Osmanli Devletinde Bazı Olaylar 13
- Mençikof Ve Paltosu 18
- Savaş 19
- Sinop Vak'ası 21
- Sivastopol Muharebesi 25
- Çar'ın Ölümü-Sivastopal'un Zaptı 28
- Kafkas - Rüs Savaşlarının Târihi Bir Analizi 30
- Kabardey-Rüs-Kırım İlişkilerinde İlk Safha 30
- Rusların Kabardeyi İşgal Safhası 31
- Ruslar'ın Batı Çerkesya'yı İşgal Hareketlerinin Başlaması 32
- Tanzimat Üzerinde Tetebbu 33
- Osmanlıda Islahat Devri 34
- Bir Başka Kaynaktan 36
- Sadarette Değişiklikler 36
- Padişahın Donanma Gayreti 36
- Harp Sonrası 37
- Memâliki Osmaniye'de Kaynama 37
- Osmanlı Şark Bölgesi Kaynamaları 37
- Yapılması Gereken 37
- Şanizâde'nin Görüşü 38
- Meternichin Mektubu 39
- Batılılaşmanın Sebebi 40
- Yeniçeriliğin Kaldırılmasının Safahatı 40
- İlga Kararının Alınışı 41
- Sultan 2. Mahmud'cın Hitabı 41
- Koca Sekbanbaşı'nın Nizâmı Cedid Ve Yeniçeri Mukayesesi 42

SULTAN ABDÜLMECİD HAN

Babası: Sultan II. Mahnıûd Han
Annesi: Bezm-i Âlem Valide Sultan
Doğum Tarihi: 1823
Vefat Tarihi: 1861
Saltanat Müd.: 1839-1861
Türbesi: İstanbul Fatih Y. Sultan Selim Camii Yanı.

Osmanlı Padişahlarının 31.si olan Abdülmecid hân, 2.Mahmud ile Bezm-i âlem Valide Sultanın oğludur. 3/şa-ban/1239-3/nisan/1823'de doğmuştur. Sultan 2. Mah-mud'un vukubulan irtihali üzerine taht'ı Osmaniye oturmuştur. Takvimler o günü 1/temmuz/1839 olarak gösterdiğinde Abdülmecid hân, 16 yaşından 2 ay, 28 gün almıştı. 15/zilhic-ce/1281-15/hazİran/1861'de 38 yaşında olduğu halde hayli genç irtihal-i dâr-ı beka eylemiştir. Yavuz Sultan Selim Camiinde yaptırdığı türbeye defnedilmiştir. Hermn kayd edelimki yaptırdığı türbeyi görmeğe gittiğinde bakmışki cedd-i emce-di Hz. Yavuz Selim'in türbesinden daha yüksek bir türbe inşa olunmuş! Bunun üzerine derhal türbeyi kısalttırmayı emir etmiştir ve bunun gereği yerine getirilmiş, türbenin bir bölümü yıkılmış ve Yavuz 'un türbesinden küçük olarak yapılmakla mütevazi padişahın emri yerine getirilmiştir.
Sultan Abdülmecid zamanında Arab bir şâir padişahın tahta çıkışını:
"Bir iki, iki delik,/Saltan Mecid oldu me/i/c"şiiriyeti içinde söyleyerek,tahta çıkış târihini böylece unutulmaz bir beyitle inşa etmiş Osmanlı edebiyatında şâirin adı değil amma beyit bakî kalmıştır.
Ahali arasında Abdülmecid hân'ın kız gibi denen çok zarif ve güzel bir çehreye mâûkiyeti konuşulurdu. Ne varki bu gü-zeî adam çok genç yaşta başladığı içkinin öldürücü ve kahredici tesirini çok içmek münasebetiyle de haylice arttırmaktaydı. Hayatının sonuna doğru akşamları sızıp kaldığı, yardımla yatağına taşındığı rivayet olunur. Nargile tiryakiliği ve tebdili kıyafet ile ahali arasında dolşaması da pek bilinen hususdandır.
Kan dökmekten asla hoşlanmaz, savaşsız bir dünya biribi-rini seven lâtif insanlar âlemi arzu ede rek sulhseverliğini ortaya koyardı. Yaklaşmakta olduğu batı âleminin bizim gelenekleri mize ve bilhassa dinimize mugayir hâl ve ahvalini almakta gösterdiği müsamaha bir gurub müslümanın kendisini devirmek teşebbüsü için teşkilatlanmaları neticesine vardırmıştı.
Bu zevat yakalandığında muhakemeleri şimdiki Kuleli Askeri Lisesinde yapıldığından ve çıkan kararda bunların idamına hükm olunmasına rağmen, günümüzde bile riayet edilmediğini zaman zaman gördüğümüz, tasavvur hâlinde kalması, işe başlar başla- maz yakalanma yâni adem-i muvaffakiyet hâllerinde cezada tenzil gerekirken idama karar veriliyor ki nitekim Kuleli Mahkemesi heyet-i hâkimesi de böyle bir karar vermişse de, padişah, kendi insiyatifini kullanırken, adetâ mahkeme heyetine ders verircesine:

"Ortada bir katletme olayı, yok dolaysıyla katil de yok, hareket ise teşebbüse bile ulaşmamış, tasavvurda kalmış, cezalan sürgüne tahvil ediyorum" Demek suretiyle de düşüncesini tatbik alanına aktarmayı bilen merhametli bir insan olarak görülmüştür.

Merhum Reşat Ekrem Koçu; Osmanlı Padişahları adlı eserinde şöyle bir anekdot nakleder: "Altı asırlık hanedan'ın mübalağasız en nazik, çelebi hükümdarıdır. Babası Sultan 2. Mahmud'a karşı isyan etmiş bulunan Kaualalı Mehmed Ali Paşa bu genç padişahı cülus ettiği yıllarda ziyaret ettiğinde bir ihtiyarlık gafletiyle <oğlum> diye hitab etmiş fakat karşı-ândaki delikanlının bir imparator olduğunu derhal hatırlı-yarak ayaklarına kapanmış af dilemişti.Abdülmecid diz çöken ihtiyar valiyi ellerinden gayet zarifçe tutup kaldırmış, <pederim nasihatlarınıza daima muhtacım>" Demiş bulunduğunu nakleder.

Sultan Abdülmecid; bir terakki-i hatveye yâni ileriye doğru, gelişmeye dayalı istikamete adım atmaya karar vermiş bir hanedan'ın evlâdı olduğunu idrâk etmiş bir şahsiyetti. Babası Sultan Mahmud'un gâvur padişah lakabı ile bazı ahali arasında anılması herşeyinle onu takip etmekten vazgeçirmedi. Bu da adetâ meşhur şâir Yahya Kemâl Beyatlı tarafından yazılmış bir şiirde, <Bir meşaledir devredilir elden'eie> dediği gibi vazifeyi aldığı yerden kucaklayıp götürmesi bu mısrada adetâ müşahhas bir şekilde ortaya konuyor.

Abdülmecid Hân'ın devlet üzerindeki gölgesinin dâima hissedilen bir insan olduğunu <Ahmed Cevdet Paşa ve Zamana adlı, kerimeleri Fatma Aliye Hanım tarafından yazılan' ve tarafımızdan neşir hayatına Pınar yayınlan arasında kazandırdığımız eserde şu vaka bu iddiamızın ne kadar doğru olduğunu ortaya koyuyor. Meâlen bahse konu eserden şunları aktarmaya gayret edelim: "Su/tan Abdülmecid Koca Re-şid Paşanın yerine sadarete Âlî Paşayı getirdiğinde, bu sadn-azamtn ilk işlerinden birini borç alma antlaşmasını tamamlamaya çalışmak oluyordu. Bu duruma Boğazdaki Aşiretin kurucusu sayılan Rodosizade Ahmed Fethi Paşa mutttali olunca doğruca aynı zamanda damadlan olduğu halde padişaha <PederinİZ iki defa Rusya ile savaş yaptı. Bu kadar gaile, bu kadar seferler açtı buna rağmen dışarıdan beş kuruş borç almadı. Zaman-ı hümayununuz asayiş üzerinde geçmekte olduğu halde borç almanızın âlemi nedir? Derde-mez, Abdülmecid Hân bu doğru ikaz karşısında pek müked-der olmuştu. Bu arada borç alma mukavelesi imzalanmıştı. Fransız elçisi ise dünyanın gidişatını iyi görmediğini büyük savaş çıkabileceğini bu bakımdan borç almaktan istinkaf bilmemesini Fuad Paşaya tavsiye etmişti. Padişahı bu ihtimal üzerine Iknaya çalışan Fuad Paşa bunda muvaffak olamadı- Çünkü padişah; bu borç mukavelesi iptal edilmezse ben padişahlıktan istifa ederim açıklamasını yaptığında pek nâdir bir sö- zü kullanmış oluyordu. Neticede,mukavele iptal olundu. Borç istinkâfından doğan tazminat ödenmesi, antlaşmayı imzalayan vekillere taksim olunarak ödettirildi. Böylece de devletin işlerine padişahın kesin müdehalesinin bir örneğini şu satırlarda göstermiş olduk.

Bu arada kimileri Damad Ahmed Fethi Paşaya neden ba-bıâlî'ye zıt

gidiyorsunuz? Dediklerinde onun cevabı şöyle olur ki bu gün bile bir ders olarak kabul edilmelidir: "Ben babı-âlî'ye asla muhalefet etmek istemem. Lakin bilirim ki bu devlet beş kuruş borç ederse yanar! Bir kere borca alışırsa sonra Önü alınmaz! Düyuna (borca) mustağrak olur gider"

Yine aynı eserden aşağıda mühim bir alıntı yapmadan, Abdülmecid döneminde devlet ricalinin hizbinden biraz ön bilgi verelim. Sultan Abdülmecid'in sarayından emekli olunan bir ağa'ya, Fuad Paşanın Amedçjlik görevi sırasında ağaya ikiyüzelli kuruş emekli maaşı bağlanmıştı. Padişah bundan haberdar olunca hemen müdehale etdi. Çünkü bu muameleyi Reşid Paşa arzetmişti. Padişahın çözümü şöyle °ldu. Bu adam benim şahsi hiz-metimde bulunmuştur. Buna Maaş ödemede mâliyenin ne gibi mecburiyeti olabilir?

edikten sonra da maaşı ceb-i hümayundan ödeme yoluna 9'tmiştir. Şimdi bazıları derlerki; Efendim Abdülmecid vefat yeni padişah hayatı devam eden bu ağa'ya maaş emeye devam edermi? Dedikya; bir meşaledir devredilir n ele yeni padişaha vâris olan kardeşidir. Başka bir ha-an mensubu değildir. Yeni gelen eski padişahın böyle

devlete yük olmasın diye maaşı ceb-i hümayunundan vermesini yanlış değil, bilakis pek doğru bulup o istikamette gitmesini gerektirdiğini idrâk etmesi gerekirki, biz yaşadıktan sonra bu mütalaayı yapıyoruz, Sultan Abdülmecid'den sonra gelen padişah Abdülaziz Hân, böyle bir görevi memnuniyetle ifa eder düşüncesine kailiz.

Sultan 2. Mahmud'un vefatı esnasında makam-ı sadaretde Rauf Paşa bulunmaktaydı ve cenazeyi Divanyolu üzerindeki Köprülüler Kütüphanesinde beklerken bir atabey gibi kabullenilen Hüsrev Paşa ise Padişahın vefat haberine muttali olduğunda ilk işi serasker Damad Said Paşa'ya, asayişi muhafaza maksadına dönük olarak hemen İstanbul tarafına geçmesini emretti. Öte yandan da Vâlidesultan'ın köşkünde ikamet etmekte olan veliahd Abdülmecid'e tahta geçmek üzere hazırlanması haberini gönderdi. Hüsrev Paşa hem ilk biati yapmak istiyor ve bundan yararlanarak sadareti de ele geçirmeyi plânlı- yordu. Nitekim bu arzusuna da çok gecikmeden nail oldu. Eski sadrıazam Rauf Paşa, ahkâm-ı adliye'ye, serasker damad Said Paşa ticaret nazırlığına getirilirken, merhum padişahın yakın adamlarından olan Rıza Bey'e ve-zaret rütbesi verilerek Mabeyn Müşiri olurken, Muhimmat-ı Harbiye nâzın Ali Necib Bey, Valide kethüdası, boşalan mü-himmat-ı harbiye nazırlığına Deavİ nâzın Necib Efendi getirildi. Hacı Saib Efendi ise, Deavi Nâzın yapılırken, Dahiliye nezareti maruzat kâtibi Sekip Efendi, Beylikçi, Hariciye nezareti Maruzat kâtibi Mahir Bey amedçi tâyin olundular.

Makam-ı sadaretin Hüsrev Paşa'ya verildiğini bildiren hatt-ı hümayunda, "Umuru dahi üye ue hâriciye ve mesalihA mâliye ve askeriye velhasıl kâffe-i nezaret-i şâmile ile sadaret-i uzma ve vekâlet-i kübra makam-ı celiline bilâ istiklâl intihap ve tâyin edilmiş bulunduğu yazılıdır."

Abdülmecid Hân; bu sıralarda Mısır meselesi üzerinde mei yapmayı düşündüğü halde tahta çıkışı vesilesiyle vesileivle ortadan kalkmasını gaye hâline getirmişti.

Hüsrev Paa'va ulaştırılan nutkunun bir bölümünde "Zât-ı şahanem, ibâd ve bilâd'ın asayişine halelden vıkayeten ue mücerred sefk-i dâmei müslimini siyaneten levazımı tabiyyeti ve feraizi ubudiyyeti kamilen icra olunmak üzere vukuat-ı mezküre kâin ül miken nisyanen mensiya ve mazi-i namazı hükmüne konularak, Mehmed Ali Paşa hakknda Mehmed Ali Paşa hakkında afv-u cemil ve seffah-ı bia dili padişahanem erzan buyrulmağın bu ahsen ve inâyet-i mülükânemin vâli-i müşarileyhe tebliğ ve tebşirine müsaraat olunsun" Demişti.
Şimdi bu ağdalı osmanlıcayı tabükî bizim neslimizin anlaması çok zor. Hele bizden sonrakilerin abdihabeş gibi bakacağını düşünürsek,ifadenin mealini vermekle iktifa edelim: "Ben kulların ue beldelerin asayişinin herhangi bir surette bozulmasından ve müslümanlara zarar verecek kötülüklerden korumağa gayret tabiiki vazifem olduğundan bundan böyle geçmiş ve üzüntü verici olayları unutma yoluna gidip, bizim valilerimizden olan Mehmed Ali Paşaya af ihsan ettiğimi bildirin" mealindedir.
Padişahın bu iradesi babıâlî kâtibi Akif Efendiye verilip, kendileri Peyk-i Şevket vapuru ile Mısır'a gönderildi. Orduy-u hümayun komutanı Hafız Paşaya da düşmanca tavırlardan çıkılması bildirilirken, Akdenâz'e yollanmış donanmaya da »en gitmemesi içinde Kapdan-ı Derya Ahmed Fevzi Paşaya haber gönderilmişti. Halbuki bu sıralarda ise, Hafız Paşa Ni-'P te meydana gelen meydan muharebesinde feci bir mağ-iubiyete uğramıştı.
u mağlubiyetin haberi Saraya ulaştığında yeni padişahın a akmasından dört gün sonra ulaşmıştı. Bu vaziyet karşısında da, 2.Mahmud'un vefatından önce bu habere muttali olmadığını çıkarmak kabildir. Donanmayı yöneten Ahmet Paşa gelen emri tatbike yanaşmadı. Mısır'a doğru yola devam etdi. Sebebi ise can korkusuna dayanmaktaydı.
Çünkü Hüsrev Paşa ile arasındaki burudet ondan korkmasına bu korku yüzünden de sığınacak yer aramaktaydı buna en yakın olarak Mehmed Ali Paşayı görüyor ve donanma yi da ona teslim ettiğinde bir ihanet irtikâb etmiş olacak ve karşılığında padişah ordusu nu yenen güce sahip bir valinin himayesine girmiş olacaktı. Ancak bu meseleyi kısacada olsa biraz izaha gayret edelim:
"Hüsrev Paşa; Çamlıca kasrında Abdülmecid'e ilk biati yapmağa ve bu yolla da sadareti ele geçirmeye muvaffak olmuştu. Bu, ara.da.da Donanmanın gelmesi emrini Ahmet Paşaya bildirmişti. Ahmet Paşayı ise Sultan 2. Mahmud sevmiş, kapdan-ı derya bu padişahın dostluğunu kazanmış idi. Bu arada da padişahın iyileşmekte olduğuna dâir haber taşıyan bir mektup almıştı. Bu haber üzerine Sultan Mahmud'a, Hüsrev Paşa aleyhine bir çok beyanlar yer atan mektup gönderdi. Kaptanpaşanın bu mektubu padişahın vefatı sonrasında istanbul'a ulaştı ve Hüsrev Paşa bu mektubu okudu. Zaten daha önce de Hüsrev Paşanın mevkii iktidar dan düşmesine yol açan bir mektup Sultan 2. Mahmud'a bu paşa tarafından yollanmıştı.
Aralarında geçen bu olay şimdi bambaşka bir neticeye varmıştı. Donanmayı İstanbul'a getirmesini bildiren Hüsrev Paşa, bunun yapılmaması hâlinde hem rütbelerinden hem de vazifesinden olacağını bildirmişti. Bu sırada ise, M.Ali Pa-

şanın af haberini bindiği Peyk-i Şevket adlı vapurla götürmekte olan Akif Efendi, yolu üstünde bulunan donanmanın yanına uğradı ve Ahmed Fevzi Paşaya mülâki oldu. Burada biteni yani Suttan Mahmud'un vefatını, Abdülmecid'in tahta çıkışını, Hüsrev Paşanın sadarete getirildiğini ve de Mısır Valisine af haberini götürmekte olduğunu bildirdi. Buda da,donanmanın daha öteye gitmesine lüzum olmadıda deyiverdi." Akif Efendi buradan İskenderiye limanına qitmek üzere donanmadan ayrıldı.

Yukarıdaki izahınızdan anlaşılacağı gibi Ahmet Fevzi Paşa; aid veya şaki olma yolundan birini seçme durumuna düşmüştü. Sırdaşı olan Osman Bey'e istişare için başvurduğunda vardıkları netice M.Ali Paşaya gitmek ona iltica etmek ve donanmayı da ona teslim etmek oldu. İstanbul'a gitmesi muhaldi,çünkü orada adaletden ziyade Hüsrev Paşa' nın kahredici gücü Ahmet Paşayı beklemekteydi. Bu hususda olaylar gelişirken, Fransa' da Lui Filip hükümeti şark âleminde te'si-rini güçlendirmek için yeni bir politik tarz geliştirmişti. Bunun neticesi olarak da M.Ali Paşaya gönderdiği bir murahhasla Nizip Zaferinin neticelerini devşirmesi için yürüyüşünü devam ettirmesi tavsiyesinde bulunurken, Amiral Lalend ko-mutasında Fransa donanmasının bir gurup gemilerini Çanakkale Boğazı önüne ablukaya alıp, tıkamak suretiyle Ka-valah'nın oplu İbrahim Paşanın emri ne muntazır olduklarını belirtmekten çekinmiyorlardı. Yalnız Fransa şu değişiklikten bihaberdi, oda M.Ali Paşanın yeni padişah ile anlaşma yolu arayacağını ve bunu temin muvaffak olacağına emin olduğundan, avrupayı ve Rusya'yı bu işe karıştırmamak kararına doğru yol alıyordu. Üstelik Fransa'dan beklediği yardım, bu düşüncesi istikametini aşmamasıydı.

Ote yandan İngilizler, donanmalarını Malta adası civarında volta attırıyorlardı. Bu gemilerden Vanguard isimli firkateyn, kalabalık bir müfrezeyle donanma-yı hümayuna refa kat etmekteydi. İngilizler, donanmamızın Mısır gemilerini tahrib ve M.Ali Paşayı mağlup etmek için yol alıyor zannediyorlardı. Bu esnada Amiral Lalend îyena adlı gemisiyle ortaya çıkmış hemen Kaptanpaşa gemisine durması haberini gönderdi. Peşinden de gemiye davet olunduğundan erkânı harbiyesiyle birlikte kaptanpaşa gemisine çıktı. Piyale Osman Bey amirali odasına aldı ve yukarıda arzettiğimiz, Ahmed Fevzi Paşanın do- nanmayı M.Ali Paşaya teslim etmek üzere yolda olduklarını pek kısık bir sesle İngiliz amirale kamarasında fısıldayan Osman Bey, böylece esrarengiz bir vazifeyi yerine getirmiş oluyordu. Anlaşılmayan husus, Ahmet Fevzi Paşaya-donanmayı asi Mısır valisine verivermesinden elde ettiği, Hâin lâkabının kaçda kaçı, Piyale Osman Bey'e de pay olarak ne düştüğü olmuştu. Bu gizli sırrın tevdiinden sonra amiral, kaptanpaşa gemisinden ayrıldı. Vanguar ise önde olduğu halde yola devam edilmekte ancak hedefin neresi olduğu bilinmemekteydi. Bu hususda Kâmil Paşanın Târih-i Siya-si'sinde şunlar yer alıyor: "Ahmed Paşa yaptığı hainee harekatıyla artık ne yapacağını şaşırmış haldey ken düşüncesinde İskenderiye limanına gidip, donanmayı Mısır uâlisine şartsız tes-lim edip, MehmedAü Paşayı kendisine veiiiniğmet bilmek geçiyordu. Ancak M.Ali Paşanın bundan haberdar olmamasından dolayı İskenderiye limanına yaklaştığı

esnada kale burçlarından donanmaya ateş edilmesi ve buna bağlı olarak hasara maruz kalmak korkusu taşıyordu. Rodos ci-oarında Kuş Adasına varışında yanında bulunan Osman Bey'in yardımıyla kendi kethüdası Hacı Şerif Ağa'yi bir korvet'e bindirerek durumu anlatmak gayesiyle Mehmed Ali Paşanın nezdine gönderdi. Bu arada da İstanbul'a cülusu tebrik için gönderilmiş bulunan donanma müsteşarı Muhsin Efendinin ardından, donanmada bulunan bazı komutanlar bu firar ve donanmayı teslim işine müdehaie ederler endişe-ule Ferik Mustafa Paşa gibi bir kaç kişiylde kaptanderya misine çağırıp, göz altına almışlardı. Bu arada da İstan-i ıl'dan dönen Osman Efendiyi bir Fransız vapuru Kaptan-a nemisine getirmişti. Muhsin Efendi de hâmil olduğu hatt-L hümayunu büyük bir hürmet ile açıp, Mehmed Ali Pasa İle anlaşma yapıldı diyerek cebine soktu. Daha sonra haylice soğuk bir sohbet geçti.

Bu konuşma esnasında Hizip savaşından bahsedildi ve Hâin Ahmed Paşa Osman Efendiyi diğer kimselerden ayrı tutma yolunu seçmiş ve kendisine uydurduğu komutan ve subaylarla istişareye lüzum görmeden yola devam etmiştir."

Mehmed Ali Paşa, Nizip vakasını haber almış durumdan elçilikleri haberdar etmişti. Hâin Ahmet Fevzi Paşanın yolladığı Hacı Şerif Ağanın, donanmanın Kavalalı'nın himayesi girmek üzere geleceğinide haber aldığından bunu da ecnebilere duyurmuştu. Yazdığı cevabı, kendi vapurlarından birisiyle yollayıp, gelen korveti de alıkoymuştu. Hüsrev Paşa'nın gönderdiği Akif Efendi'yi ise, verasetin sadece Mısır için olmasından dolayı geriye döndürmüştü. Hâin Ahmet Paşa do-nanmay-ı hümayunu sekiz kapak, oniki firkateyn, iki briyk ve etrafında manevralar yapmakta olan yirmisekiz parça Mısır gemisiyle geldi ve Hâin Ahmet Paşa karaya çıktı Kavalalı Mehmed Ali Paşanın sarayına çıkıpda ihtiyar ve asi valinin huzuruna çıktığında adetâ ayaklarına kapandı, tabasbuslara başvurdu. Kavalalı kendine bir donanma hediye eden hâine dramlarda bulundu ve kalacağı ikametgâha yolladı.

Kavalalı Mehmed Ali Paşa Nizip vakasını, Ahmet Paşanıner»dısine ilticasını Hüsrev Paşanın yanlışlarında ve kötülünde Oluyordu. Hüsrev Paşayı mevkii ikti-dardan düşür-için bir karalama kampanyası başlatmıştı. Durumu Vâ-esultan'a, Damad Halil Paşaya kadar duyurdu. Mesele pek mühim bir manzara arzediyordu. Ordusuz ve donanmasiz bir hâle gelmişti Osmanlı devleti. Düvel-i muazzama bu durumun farkına varmış demek safdillik olur, çünkü asiler ve hâinler zümresinin yol göstericisi onlar ve hempaları idi.

Defalarca toplantı yapan heyet-i vükelâ Mehmed Ali Paşaya Suriye'yi de verasete dahil etmeye karar almak durumuna gelmek üzereydi. Babıâli bu düşünceyi temerküz ettirirken, Fransa ile ingiliz b.elçiliklerinin baştercümanları babı-âli'ye gelerek, "Birlik olan beş devletin teklif ve aracdığından çıkacak karar beklenmeksizin ni hai yâni son kararlarını vermemelerini tavsiye ettiler." Bu tavsiye gerek Hüsrev Paşa da gerekse de babıâli ricalinin yüreğine su serpti. Babıâliye ertesi gün Avusturya hariciye nazır Kont Meternih'in imzasını taşıyan şu nota tercümanlar delaletiyle tebliğ edildi Nota'nın meali şu idi: "Aşağıda imzası olan bizler! bağlı olduğumuz hükümetlerden aldıkları talimata uygun

olarak, beş büyük devletin Şark Meselesinde anlaşmış ve reyleri aynı olmakla iyi niyetlerinin yerine geleceğine inanarak yardımları olmaksızın adı geçen mesele üzerinde katiyyen her türlü karar almaktan kaçınılmasını babı âli'ye haber vermekle şeref duyduğumuzu belirtiriz."
Alınan bu notanın neticesinde, kendi valisinin asiliği yüzüğünden beş ecnebi devletin koruması altına girmiş bir hâlle karşılaşmış oluyorduki, işin burası Mehmed Ali'nin mânevi mesuliyeti açısından o kadar ağırdı ki uhrevi hayatı bunun hükmünden kurtulabilirini? Allah'ü âlem! Ama dünyevi olarak bir husus ortadaydıki buda Kavalalı Mehmed Ali Paşa ile doğrudan ve başbaşa bir antlaşma artık hayal olmuştu. Mesele bir iç iş olmayı kaybetmiş, uluslararası alana sıçratılmış-tı.
Nitekim; İstanbul'da Rusya'nın tesir sahasını kaybettiğini .. İnailtere, Mısır üstüne dönüp, M.Ali diye Fransızlara "klenmek istikanetini tutturdu. Lord Palmerston; Mısır hükümetini küçültmek istiyor ve yazılıp tasdik-i şahaneden emiş veraset hattını da endişe ve memnuniyetsizlikle kabul etmekteydi. Bu bakımdan ve bu düşünce yapısından kaynaklanarak bir ültimatom gönderilmesini ve kabul etme-diâi takdirde aleyhine cebri vasıtaların kullanılacağını anlatan bir teklifde bulundu.
Bu teklife Rusya, Prusya ve Avusturya muhalefet etmediler. Fransa kabine reisi makamında olan Solet, sadece muhalefet etmeyip, Mısır'dan başka diğer vilayetlerinde veraset olarak Mehmed Ali'ye verilmesi lâzım geldiğini beyan etdi. Böylece de Londra ile Paris arasında siyasi gerginlikler tırmanmaya başladı.
Rusya; bu uzaklaşma siyasetinin kendine yaradığını memnuniyetle gözlüyordu. Buna bağlı olarakda, Burnof adlı bir diplomatını Londra'ya gönderdi. Bu adam, Çar'ın İngiliz hükümetine, Mehmed Ali Paşaya sonradan kabul ettirilecek şartlar hakkında aynı görüşte olduğunu ve müddetinin sona ermesine iki sene kalmış olan Hünkâr İskelesi antlaşmasını temdid etmeyip yalnız babıâli müracaat ettiği takdirde Karadeniz ve Boğazlarda yardım etmekte tek olarak kabul edilmesini diğer devletlerinde icâb ettiğinde donanmalarıyla korumalarını Çar, Sultan lehine silahlı müdehaleye girişecek olursa bunun bütün avrupa adına ve ona vekâleten yerine getirmiş şeklinde itibar edilmesini teklif ettiysede kabul etti-remedi. İngilterede vazifede olan Melburn kabinesi, Mısır ve Akkâ Paşalığının verese olarak verilmesini isteme niyetinde ulunuyorardı. Prusya ve Avusturyada, Fransa'ya aynı teklif-de bulunmuşlardı.
Demek ki bu teklifi iki ayrı kanada yaptıran güt; işin esasımı yoksa tek merkezli bir güçmüydü? Bütün dünya uluslararası meselelerde bunun cevabını vermedikçe bilinmeyen ve ele geçmeyen bir mekanizmanın oyuncağı olduğunu kabullenmek zorundadır! Ancak bu iki devletin müşterek teklifine ne Lui Filip ne de hükümet üyeleri sıcak bakmadılar. Fransızlar; İngilizlerin, İspanya'ya müdehale etmesinden vede Cezayir'deyse Emir Abdülkadir'e yardım etmelerinden haylice kızgındılar. Özellikle İngiliz/Rus işbirliğini ummuyorlardı. Bir tarafdanda, Avusturya ve Prusya'nın dostluklarına güveniyorlar, bu

taraftanda ingilizlere karşı dayanıyorlardı.
Meşhur Baron Tiyers, İngilizlerle uyuşmak taraftan olmakla beraber, Mehmed Ali'nin gayretini de tasvip ediyordu. Fransızlar, ya hep ya hiç diyorlardı. Buna bağlı olarak Londra'daki sefirleri General Sebastiyani'yi yumuşak davranışları yüzünden geri çekip, yerine meşhur Gizu'yu b.elçi olarak gönderdiler. Maksat; Mehmed Ali Paşanın isteğini şiddet yoluyla yerine getirmek idi. Fakat mareşal Solet iktidar mevkiinde kalamadı. 1840 Martının 1.gününde Tiyers başvekil oldu. Bu seneler zarfında Fransa'nın gerek Cezayiri zapt etmek, gerek Mehmed Ali Paşaya yaptıkları yardımların ve arka çıkmalarının Osmanlı devleti aleyhine bir politikayı hızlandırdıklarını ispat eder görüntülerdir. Tabiiki siyaset alanında dostluklardan çok ülkelerin menfaatleri daha fazla önemtaşır ki bu ancak mütekabiliyete uygun düşer. Bunun dışına çıkıldımı biri diğerini yutuyor demektir.
Tiyers 1815'de Viyana'da Fransa'nın hissiyat aleyhine vurulan darbelerin acısını çıkarmak İçin Cezayir ile yaptığı savaşa haylice şiddet ve İnsanlık dışı fenomenler yükledi. Bu tarzı sergilediğinde İspanya üzerinde de tesirli olmaya yelken açtı. Tiyers bu arada ortalığı şaşırtmak için Saint Helen Adaından Napolyon'un gemilerini getirtti. Bu te şebbüs, Tyersin parlak politik hatalarından birini teşkil etdi. Fransızların hoppalığını arttırdı. 1815 darbeleri unutulurken Avrupa ülkeleri Fransa'yı göz hapsine alamadan da edemedi. Napol-von'un gemilerini almak hususunda Fransa'nın yaptığı müracaata Lord Palmerston'un nezaketle boyun eğmesi siyasetine vurduğu yeni bir darbe oldu. Bu vaziyetde iki siyaset ustası birbirine oyun oynamak için gülümser tarzda, yalanı içinde, birfai rinin gözünün içine bakmaktaydılar. Tiyers; dört devletten ayrılacağını açıkladığında, Palmerston Rusya ile esasa dair noktalarda hemen hemen aynı düşündüğünü ortaya koydu.Berlin, Viyana ile Paris kabinelerini Londra'da Mısır meslesini konuşmak üzere müzakereye davet etdiğini açıkladı. Fransa, Gizu'yu tâyin etmişti. Tiyers Londra müzakerelerinin Mehmed Ali Paşa için hayırlı olmayacağını kestirmişti.
Böylece avrupayı bir emr-i vaki karşısında bırakmak için müzakereleri sürüncemede bıraktırmaya çalıştı. Gizu' nun bulabildiği geciken vasıtalar ve bir de Osmanlı murahhaslarının müzakerede olmasıydı. Osmanlı murahhası Nuri Efendi; 1256/1840 senesi nisan ayında Londra'ya vardı. Derhal müzakerelerin tamamlanması için çalışan Avusturya ve Prusya murahhasları bir tarafdan İngiltere ile Rusya arasında tavassutta bulunabileceklerini aralarındaki meseleleri düzeltmeye yardımcı olmayı teklif etdiler. Mehmed Ali Paşaya, Mısır'ın veraseten, Suriye'nin ise kaydı hayat şartıyla verilmesini Fransa'ya bildirdiler.
iyers; Mösyö Gizu'ya açılmamasını emretti. Esas maksa-1 kendi adamları vasıtasıyla Mehmed Ali ve babıâli arasında y z ı olarak yürütülmekte olan müzakerelerin sonucunu alfstiyordu. Aynı zamanda Londra sefaretinde bulunan hariciye nâzın Mustafa Reşid Paşa ile Paris sefiri Fethi Paşa, Abdülmecid hân'ın tahta çıkması hasebiyle tebrik için İstanbul'a gelmişlerdi. Reşid Paşa Osmanlı

devletinin en müşkü! döneminde hâriciye bakanlarına düşen işlere daldı. Fethi Paşada, Ahkâmı adliye âzalığına tâyin olundu. Reşid Paşa ise bu esnada Osmanlı devleti hâriciyesini düzeltmeğe çalıştığı gibi diğer taraftanda, Tanzimat-ı Hayriyye'nin ilanına dâir hazırlıkları bitirmiş, h.l255-m.l839 senesi şaban ayının 26. günü benim hesaplamama göre milâdi kasım ayının 5. gününe rastlamaktadırki, muteber târihlerde tanzimat fermanının okunması 2/kasim olarak geçer dolayısıyla şaban ayının 26. günü tavsifinde bir yanlışlık olabilir! Adı geçen günde Gülhane Meydanına bakan kasır'da hatt-ı hümayun okundu. Merasimde başda Sultan Abdülmecid bulunduğu hatde vekiller, ulemâ, devlet adamları, ecnebi elçiler bir çadırda ağırlanırken, binlerce sayıya varan ahali de toplanmıştı.Reşid Paşa çok yükseğe kurulu bir kürsüye çıkıp, tanzimat fermanını anlatan yazıyı yüksek sesle hâziruna okudu. Tanzimat Fermanı, yed-i vâhid yâ ni tekel olarak angaryayı kaldırmış olduğundan Mehmed Ali Paşanın idare usûlüne karşı yeni bir darbe olmuştur.

Hakikaten Gizu cevap vermiyordu. Aradan iki ay geçmesine rağmen müzakereler bir adım dahi ilerlemedi. Palmers-ton son teklifini bildirdi. "Mısır valiliğinin ve Akka Paşalığının yaşadığı müddetçe Mehmed Ali Paşaya verilmesi" Bununda cevabının ya evet yada hayır olmasını istedi. Bunlar olur-kende Hüsrev Paşa azlolundu. Hüsrev Paşa makam-ı şada-retden düşünce ve yerine gelen Rauf Paşanın makam-ı sadarete tâyini hakkında çı kan hatt-ı hümayunda "Selefin Hüsrev Paşanın ihtiyarlığı münasebetiyle devlet işleri- ne lâyıkıyla bakamadığı açık olup" kaydı vardır. Târih-i Lütfî dİyorki:

"Hüsrev Paşanın İhtiyarlığı münasebetiyle devlet işlerine lâ-nkıula bakamadığı açık olup, kaydı cevap verir. Târih-i Lütfi 'or ki; "Hüsrev Paşanın sadaretden infisaline sebeb tanzi-atı tıauriye aleyhinde bulıınmasıymış. Tanzimat, eski usül-n istiapdadiyeyi imha etmek için bir kanundu. Hüsrev Paşa oibi eski tarz düşünceyi savunanlar bu teklifin aleyhinde [diler. Azledildikten sonra yalısında oturması söylenerek ihti-lattan menedllmişti Bir müddet geçince besbellikİ muhalifi bulunanlar kendisinden emin olamadıklarından ve Kirca.lt takımından yalısında asker ve top bulunduğu dedikodusu dikkati çekmiş bulunduğundan bir gece sahilhanesi nizamiye askeri ile kuşatmaya alındı. Yalısının önüne getirilen bir vapura bindirilerek sürgün muamelesi uygulanıp Tekirdi-:-ğı'na gönderildi. Rüşvet maddesinden dolayı ahkâm-ı adliye meclisinden verilen kararda bundan böyle devlet hizmetinde bulundurulmamak tekaüde ebediyen sevk olunarak vezirliği kaldırılarak iki sene müddet için karakol altında tutulmak (emniyet-i umumiye nezareti gibi) ihtiyacı olmadığından almakta olduğu ayda altmışbin kuruşunun kesilmesi, alınan akçaların yâni rüşvetlerin yerli yerine geri ödenmesi rüşvet verenlerinde cezalandırılmaları kararlaştırıldı."

Tyers vaziyete kimsenin vâkıf olmadığını düşünüyordu. Fakat İstanbul'da bulunan İngiliz elçisi Pönsenbi ve Paris se-iiri Aponi, müzakerelerin esrarını anlamakta güçlük çekmediler. Bu cihetle Palmerstorj hazır sayılırdı. Suriye'de altun saçarak Mehmed Ali Paşanın aleyhinde olmak üzere ihtilâl yıkardı.

Londra dahi Fransa aleyhine çalışarak Rusya, Avusturya Ve Prusya'yı bütün

bütün kendi anlayışına ortak kıldı. Meclis- elada irdirdiği karar üzerine Fransa'yı açıkta bırakarak a eme alınan antlaşmalar 15/temmuzda murahhaslar tarafından imza edildi. Bu antlaşmaların tanziminde Beyükçj Sekip Efendi murahhas idi. Yukarıda söylediğiniz antlaşma beş maddeden teşekkül etmişti. Fakat bu anlaşmaya bir de senedi münferid de ilâve olunmuştu. Bu senedi münferide ade tâ bir ültimatom kılığı taşımaktaydı.

İlk maddesi: Mısır valiliğinin Mehmed Ali Paşaya ve onun sulbünden gelen evlatlarına vâris olmak üzere Akkâ valiliği ve komutanlığı ve Beriyetüş Şam bölgesinin güney tarafının yaşadığı müddetçe verilmesini hudud tahdidi ile gösterdikten başka Mehmed Alı Paşaya Osmanlı devletinin bir memuru vasıtasıyla bildirildiği günden itibaren on gün mühlet verildiği, Cidde eyaleti dahilinde bulunan mukaddes şehirlerden, Girid Adasından, Mısır ve Akkâ Paşalığına olan hududa dahil olmayan bütün Osmanlı beldelerinden çekilmelerini bildiren, gerek kara, gerekse deniz güçleri subaylarına verilen talimatı, gönderilen Osmanlı memuruna teslim eylerrîesi şart lannı âmirdi.

İkinci madde ise, Mehmed Ali Paşa on gün içinde Tanzi-matn getirdiklerini kabul etmediği takdirde, Akkâ Paşalığı idaresinin ölümüne kadar kendisine verilmesinden vazgeçileceği.

3. Madde ise Osmanlı devletine ödenmesi gereken vergilerin yazılacağı şekilde kararlaştıracağı.

4.madde: her iki şekli kabulde de Mehmed Ali Paşanın on günden yirmi güne kadar müddetin tamamlanmasından evvel donanmayı hümayunu müttefik devletler donanması kumandanları huzurunda Osmanlı devleti memuruna teslim etmesi.

5. maddesi Osmanlı devletinin antlaşma hükümlerinin bütününün Mısır ve Akkâ eyaletlerinde geçerli olup, her iki eyalette padişah namına vergi ve teklif etmek antlaşma tarihiyle ndi ve haleflerinin adı geçen eyalete masarif-i askeri, diğer susları ^are eylemeleri gibi hususları içine almıştır. Târih-i Siyasiye'ye göre: "her ne kadar Rauf Paşa makam-sadaretde bulunuyorsa da içişleri, hariciye nâzın Mustafa Resîd Paşa, hariciye işleri ise İngiliz sefir Lord Pönsenbinin himmetleriyle idare olunmaktaydı. Hüsreu Paşanın azli ve Fransa baş vekili Mösyö Tyers'in gizli talimatı üzerine Mehmed Ali Paşa Fatma Sultan'in doğumunun tebriki bahanesinle özel kâtibi Sami Bey'i İstanbul'a yollayarak, Fransa sefiri Pontova'nın sevk etmesi ile doğrudan doğruya sulha yanaşmak istemişse de, Reşid Paşa tarafından Osmanlı devletinin beş ortak devlete bu hususda taahhüdü olduğu bildirilerek Sami Bey'e yol gösterildi. Dört devletin kararını Mehmed Ali Pa saya tebliğ için gönderilen hariciye müsteşarı Sadk Rıfat Bey'in tebliğ esnasında paşadan aldığı cevap şöyleydi: Vallah, billah ve tallahi sahip olduğum araziden bir karış yer terk etmem. Eğer bana ilân-ı harp ederlerse Osmanlı topraklarını alt üst ederek harabesi üzerine kendimi defnederim."

Bu sözlerden sonra dört devletin konsolosları tarafından önce sözlü olarak daha sonrada yazılı olarak yapılan tebligatın tehdid eden yazıyı cevaplamada

Fransa'nın yardım vaadine aldanarak gecikme yaptı. Konsoloslar ilk müddetin sona erdiğinde Rıfat Bey ile beraber gittiklerinde "Mülkü Allah (cc) verir, Allah (c.c) alır, ben Cenab-ı Hakk'a mütevekkilim ' dedi. İkinci müddetin hitamını bildirmeye gittiklerinde de, sinirli ve kızgınlıkla ilk düşmanlıkta İstanbul üzerine yürüyeceğini konsoloslara emniyeti olmaması hasebiyle Rıfat eY ile beraber çekilip gitmelerini beyan ettiysede konsolos-ar aaha on gün mühletleri olduğunu cevaben bildirdiler.
onunda Rıfat Bey İstanbul'a gelerek vaziyetleri anlatıp, med Alı Paşanın iki gün sonra kendisini davet verdiği
özel sulh antlaşması suretinide babıâli'ye arzetti. Önceleri İstanbul'da şeyhülislâmlık kapısında yapılan genel meclis toplantısında Mehmed Ali Paşa isteklerinden olanların reddine karar verilmiş hatta Akkâ Eyaletinin verilmesinden bile vazgeçilmiş, Sayda ve Beyrut sancakları ilhakıyla, Akkâ Eyaleti Akdeniz Boğazı muhafızı eski sadnazam İzzet Mehmed, Kudüs, Nablus ve Gazze sancaklarının ilhakı ile Şam Eyaleti Konya müşiri Hacı Ali, Halep Eyaleti Sivas müşiri Es'ad, Tarsus sancağıyla Eyaleti Ferik İzzet, rütbe verilerek Girid Eyaleti ve etrafındaki yerlerde beraber Girid muhafızı Mirmiran Mustafa'ya, Cidde eyaleti Bağdad'a katılarak, Bağdad Valisi Ali Rıza Paşalara verilmişti.
Mehmed Ali Paşanın ikinci mühleti geciktirmiş olmamasına uygun olarak 3. defa azliyle Mısır Eyaleti, Akkâ Valiliği yeniden İzzet Mehmed Paşaya verildi. Dört devletin konso-loslanda vâki olan kararı tebliğ eder etmez İskenderiye'yi terk ettiler. BeriyetüşŞam'da bulunan İngiliz konsolosu ile memurları "Mısır'da asker alınıyormuş" diyerek Cebeli Lübnan Mârunileriyle Dürzileri ayağa kaldırmışlardı.
Mösyö Tiyer's, Lord Palmerston'un mağlubu idi. Müttefik devletler donanmaları harekât-ı harbiye ve tazyiki'yeye başladılar, izzet Mehmed Paşa komutasında yeterli sayıda asker bulunduğu halde Kıbrıs sularına girilerek BeriyetüşŞam sa-hillerinde bulunan İngiliz ve Avusturya harp gemilerinin müştereken Beyrut'a yakın bulunan Cünye mevkiine asker çıkardılar. İngiliz ve Avusturya gemilerinden birer bölük asker, 1500 İngiliz piyadesi, 7/8bin civarında da Osmanlı askeri çıkarıldı. Beyrut topa tutuldu.
Bu esnada Mösyö Tyers kabinesi de harbçi niyetinin kurbanı olarak düştü. Londra sefiri Mösyö Gizu bakanlar.kuruluna başkan oldu. niaer tarafdan ise, Suriye ihtilâli şiddetini arttırmış, İbra-paşayı müşkül duruma sokmuştu. Cebeli Lübnan hâki- Mir Beşir'de bütün arzusunun hayatının tamamını lezzet-1 rle dolu ve dokunulmazlık bakımından teminat altına ala-aörnı umduğu Osmanlı devletine ve onun hükümetine İltica etmeyi seçti. Ancak bir zamanlar ordugâha gelmemesi, İbrahim Paşanın yolunu kapamış olduğu bahanesine dayanarak iki oğlunu yollaması, İngiliz amiral Estopford tarafından yapmış olduğu sığınma red edildi. Cebel'deki mal ve mülkü satılıp Mir Beşir'e verilmesinden sonra kendisine Malta'da ikamet izni verilmiş olup, onun boşalttığı ha-kimlik makamı-na oğlu Mir Beşir Kasım tâyin edildi.

Mir Kasım daha önce müttefikler ordusuna gelmiş ve Marebe denilen bölgede Cebel isyanına kumanda etmişti. Suriye'de meydana gelmekte olan vakalar ve bunlara bağlı savaşlar Mısır askerinin gurublar hâlinde mağlubiyete uğrayıp, bozulmalarına sebeb olurken, adı geçen savaşlarda başarılan ile dikkat çeken İngiliz gemilerinden birinin komutanı Sır Carls Napier, İbrahim Paşanın Şam yolun dan Baalbek'e ricat hattı temin maksadıyla Beyrut'un iki saat ötesinde bulunan Halas adlı bölgedeki kuvvetlerini, Mir Kasım'ın maiyeti ve Osmanlı askerinin meydana getirdiği kuvvetle dört saat içinde perişan edip sekizyüz esir aldı. İbrahim Paşanın firarı çok büyük zorluklar içinde kabil olabildi.

Bu çarpışmadan sonra Beyrut'da bulunan Fransız Süleyman Paşa evvelce İbrahim Paşa nın taleb ettiği yardım askeri götürmek isterken, mağlubiyetini işitmiş olduğundan, kendisini aramak için şehirde bulunan askerin yarısını alarak yola çıkmıştı. İngiliz amirali Beyrut ahalisinin ateş yakarak yapmış olduğu davetleri ve Süleyman Paşanın bırakmış ol-ugu Miralay Sadık Bey'in korkakça hareketleri üzerine şehri zaptetti. Bunun ar- kasından vaziyetten haberdar olan Süleyman Paşa hücum ettiyse de mağlubiyetden kurtulamadı. Bunun neticesi olarak Sayda, Sur şehirleri de ufak tefek savunmalara rağmen teslim oldular. Mısırlı kuvvetler elinde yalnız Trablusşam ve Akkâ kalmıştı.

Akkâ'ya yapılan dehşetli bir bombardıman sonrasında şehrin içinde bulunan cephaneliğinde patlaması İnzimam edince müdafaa diye bir şey kalmadığından teslimiyet mecburiyet hâlini aldı. Üçyüz adet top, bol miktarda erzak ve de üçbin kişi esir alındı. Bu ana kadar Mehmed Ali Paşa istikametinde hareket eden Fransa kabinesinin sükûtu yâni düşmesi, bu ana kadarda Mösyö Tiyers tarafından öncü harekât olmak üzere gönderilmiş olan Valeski'nin haberiyle beraber Amiral Napier'in İskenderiye önlerine gelerek bu şehri topa tutmasını bizzat beyan etmesi, hâttâ Napier'in büyük cesaretle gemiye binerek limana gidip, Mehmed Ali Paşa ile görüştükten sonra dönüşü esnasında Mısır askerinin savunma toplarından beş altı tanesini çivilemeleri, bir aydanberi cephede olan oğlu İbrahim Paşadan bir haber gelmemesi üzerine Suriye cephesinin günden güne vahim bir hâl almasına kaydığını, bilhassa Fransa'dan aldığı son cevapda gelinen yeri Târih-i Siya si adlı eserin anlatımı ile nakledelim: "Fransa'nın kendisini leimâne (alçakça) terk ettiğinin tahakkuk etmesi üzerine Amiral Stopford'un ikinci yazısını alınca hakiki bir müslüman saflığı içinde başını eğip teslimiyet gösterdi. Bu kabulleniş üzerine tebliğin yapılması üzerine tebliğin yapılması İçin Meclis-i Ahkâmı Adliye azasından, Bahriye eski müsteşarlarından Mazlum Bey ile Osmanlı devleti hizmetinde bulunan İngiliz kaptan Valker, Yaver Paşa unvanıyla amiral tâyin olunup, teslim-i donanma-ya memuren Mısır'a gönderildiler, Mehmed Ali Paşa donanmayı teslim etdi. Bu oa-

7İuet karşısında müttefik devletler tarafındanda kabul ve tasdik edilen imtiyaz fermanı verildi. İmtiyaz fermanı Deavi Nâzın Said Muhib Efendi eliyle Mehmed Ali Paşa'ya gönderildi. H l257/m.l841. Beriyetüş Samda bulunan İbrahim Paşa, Halas bozgunu üzerine toparlanıp, kavgasına devama çalış-ttusada, Akkâ ile kesilmiş bulunan gerek haberleşme imkânı nerekse ricat yolu buna fırsat

vermiyordu. Zahle mevkü ise Emir Kasım tarafından ele geçirilmişken, Havran ahaliside aleyhte hareket içindeydi. İbrahim Paşa Havran isyancılarını Havran ovasında yendiği savaşda pek kan dökücü davranmış esir aldıklarını dahi İdam ettirdiydi Daha sonra Şam'da toplanabilen Mısır Ordusunun sayısı 25 bin nizamiye, 35 bin başıbozuk, 3 bin süvari ve 200 adet topla kendini gösteriyordu. İbrahim Paşa bu mevcudla iş göreceğini biliyorsa- da ahalinin isyanı, teşkilâtı askeriyenin noksanlığı bilhassa kaçış yâni ricat yolunun Akkâ istikametinde kesilmiş oiması zahire azlığı şaşkınlığı içindeyken, babasından da dön emri geldiğinde yola çıktı. Bu dönüşü Süveyş yolu üstünden ve karışık bir halin yapısı içinde gerçekleştiğinden ve haritasız dönüşünden dolayı mevcud kuvvetini dörtte bir nisbeünde kaybetti. Mısır meselesinin sona ermesi münasebetiyle hariciye nazın Reşid Paşaya bir madalya verildi. Donanma İstan-bul'a dönerken kapdan-ı deryalık görevîde Çengeloğlu Tâhir Paşaya tevcih olundu."

Târih-i Lütfi'ye göre: "Devlet-i âliyede diplomasi usûlünü koyup kurmaya çalışan Reşid Paşa, avrupa devletleri arasında bir ittifak hasıl edip de Mısır meselesini hâl ve düzeltmeye rnesai sarf etmekteydi. Eakat bunu Tanzimat-ı Hayriye fermaına bağlayarak becermek ve iki işi bir arada hal yolunu ter-etmişti. Kabine deyer alan nâ zırların çoğu, Reşid Paşa-koymak istediği tarzdan hoşnud olmayıp, ancak Mısır meselesinden sonra muvafakat etmişlerdi. Mustafa Reşid Paşa tanzimat fermanını kaleme alıp Gülhane Meydanında okudu. Arkasından aurupa devletleriyle yaptığı ticaret antl-şamasında Mısır Valiliğinin diğer eyaletlerden fazla bir imtiyaz taşımadı- ğını yazdırmıştı. O sıralarda osrnanlı ülkesinde yed-i vâhid usûlü geçerli olduğundan, bundan hazineyede büyük gelir akacaktı. Adı geçen ticaret antlaşmasının ortaya koyduğu serbest ticaret hasebiyle maliye kasası bu gelirden mahrum olduysada Mısır'ın üzüntüsü daha da fazlalaşmıştı. Reşid Paşa bu sıralarda yine azledildi, Vezi riazam Müsteşarı Rıfat Bey, vezir yapılarak hâriciye nazırlığına tayin edildi. Bir kaç gün sonrada babıâli'ye gelen hatt-ı hümayunda Tanzimat rejiminin uygulanmasını temin için seçilmiş memurlar meselesine dâir husule gelen karışıklığın mühimliğini surdan çıkarmak mümkündür. Bir vali veya memur, herhangi bir görev yerine vardığında artık hergün İstanbul'dan ge-ken her zarfa dikkat ederek üzerinde sabık lafzı yer alıp almadığına bakmadan zarfın mazrufuna yâni içine bakamaz olmuştu. Durumu böyle olan bir vazifelinin bulunduğu yerde yarınından emin olmaz olarak, heran göçecek gibi meselelere el atar, idareyi oranın sözü geçen kimseler ve hanedanının te'şirine açık hale getirirdi. Mustafa Reşid Paşanın mevkii iktidardan düşmesi yine Mısır meselesi yüzünden oldu. Çünkü;verilmiş bulunan imtiyaz Mısır'ı diğer valilikler sanki aşağı mertebeye indirmişti. Bu imtiyaz içinde yer alan M.Ali Paşanın evlatlarının hangisinin vali olacağı padişahın seçimine kalmış, gelirlerin icâb eden kısmının verilmesi şeklindeki maddeler Mısır valisi Mehmed Ali Paşanın itirazlarına mâruzâtı. Hafifletilmiş olduğunu gösteren şartların hâli, duruma uygun görülmediği, halbuki Londra Konferansında, düzenlenen protokolün imzası, Mehmed Ati Paşa tarafından

fermanının kabuluna bağlı olması yönünden mesele- tekrar keşmekeşliğe düşmesi ihtimâli çoğalmıştı. Rıfat hariciye nazırı oluşunun akabinde yaptığı bir dizayn ., Mısır verasetini, büyük evladdan diğer büyüğe geçmesi '-zina bağladı. Askeri rütbelerin vali tarafından miralaylık ani albay'hk rütbesini verebileceğine rapt etdi. Senelik verisinin 40 milyon kuruş olması takdir olunmuştu. Hüküm-ranlık haklarına aid olan şartlarda biraz daha ağıdaştırıldı. Her yeni vali tâyininde ferman çıkarılması, teşrifat merasimleri için vâli'nin İstanbul'a gelmesi, Mısır ordusunun 18 bin kişiden ibaret olması ancak savaş döneminde padişah 'midesiyle çoğaltılabileceği, giyilecek askeri elbise ve darb olunacak paranın Osmanlı devteüninkine benzer ve uygun olması, denizcilik alanında savaş gemisi yaptırması hususunda selahiyeti olmadığı, Mekke ve Medine'nin zahiresinin eskisi gibi yine Mısır'dan gönderilmesine devam olunması şartları tesbit olunmuştur "

Mustafa Reşid Paşa, avrupalılarla bir araya gelmekten çok hoşlanıp, karantina usûlünü desteklemekteydi. Bu gibi yeniliklere eğilimi bazı mutaassıb kimselerde bu davranışlarından hoşnud olmadıklarından ona <mübalatsiz> (kelime olarak mânası, dikkatsiz mânasına geliyorsada, burada kullanılmasında maksad, din'e dikkatsizdi demek anlayışını belirtmek 'Cindir. Halbuki; merhum Ahmed Cevdet Paşa, Reşid Paşanınranıazan günü akşama kadar beraber olduktan sonra iftar yapar yapmaz, akşam namazını edâ ettikden sonra evradını

Çıkarıp okuduğunu görünce üstelik ehl-i târik olduğunu kızı ma Aliye Hanıma anlatmıştır. Biz; Fatma Aliye Hanım'ın eme aldığı "Ahmed Cevdet Paşa ve Zamanı" adlı eserini hazırlayıp, Pınar yayınlarından neşre sunduğumuzda adı geçen eserde yukarıda anlattığımız meseleyi bulmuştuk ve bu sağlam bilgiylede, sayfamızı süslemiş olduk.) olarak bakarlardı. Padişah Sultan Mahmud'un damadı Fethi Paşa, Reşid Paşa ile hem fikir olduğundan o da ahali arasında ayıpfanan-lardandı. Öte yandan, ülkenin her tarafında başına buyruk gezmeye alışan memurlarda sistemin yâni tanzimat'ın bağlarıyla eski hallerini yaşayamadıklarından dolayı memnun değillerdi durumdan. Bir de, Mısır'daki veraset meselesine, Reşid Paşanın kaleme aldığı fermanda senede 80 bin kese Mısır tarafından devlet hazinesine vermesini amir maddesi, ayrıca Osmanlı devletinin bir defterdarıda mezkur yerde bulunması ve gelirleri Osmanlı devleti nâmına alırken,asker ve memurların maaşını padişah adına vermek şartlarını koymuştuki bunu Osmanlı hâkimiyetinin devamını temine gayret olarak nitelem k gerekir. Bilhassa bu defterdar meselesinden Kavalalı Mehmed Ali Paşa çok şikâyetçiydi. Bunun değişmesi için Reşid Paşaya fevkalâde büyük bir meblâğı ikramiye-rüşvet karışımı olarak arz etmişsede Buna asla Reşid Paşa eğilim göstermeyerek, tekid yazısıyla ayrıca bunda ısrarlı olduğunu bildirdi. Ne varki; Kavalalı Mustafa Reşid Paşayı azlettirmenin bir yolunu buldu. Reşid Paşayı hâriciye nazırlığından infi-sal ettirip, Edirne'ye vali tâyin ettirdiği bilinir.

Girid'de Rumların İhtilâli

Yunanlılar; 1257/1841'de Girid'de ihtilâl teşebbüsüne geçtiler. Hemen donanmayı hümayun Çengeloğlu Tâhir Paşanın atik davranmasıyla Ada'yı abluka altına alıp, dışarıya çıkışı ve girişi kontrol altına aldı. Ada'larda böyle tedbirler alındığında ordaki başkaldırmaların Önlenmesi nisbeten kolaylık arzeder. Bu sırada Girid'de vali olarak vazife yapan Girid-itafa Nail Paşa da donanmanın tedbirlerine ada içinde al-- tedbirlerin eklenmesiyle teşebüs rahatça bastırıldı. Etterya cemiyeti adlı, yunan megalo ideasınm mecnunu kilat burada bu teşebbüsleri yaparken, Memleketeyn yâni p manya'da da bu tür melanetlerine devamdaydı. Sırplar ve Rulaarlar da bunların te'sir sahası dışında kalamıyorlar oralarda da isyan öncesi ihzari çalışmaları dikkatli bir idarecinin sez memesi kabil değildi. Fakat bunlar olurken Diyaribe-kir'de bir karışıklık çıkması ve bunun bastırılması sağlandıy-sada, çıkması pek manidar idi!

Osmanlı payitahtında iki büyük isim ve bunlara bağlı guruplar, adetâ bir günümüz parti lerini andırır haldeydiler. Birisi eski sistemin devamında musir olan Rıza Paşa ve arkadaşları, diğeri ise tanzimat fermanını kaleme alıp okumuş bulunan Mustafa Reşid Paşa ile arkadaşları idi. Edirne valiliği görevine gitmekten temaruz eden Reşid Paşa, ne yapıp yapıp Paris b.elçiliğine kapağı atmayı becerdi. Paris b.elçimiz Nuri Bey geri çağrılmıştı.

Bu olayda padişahın Mustafa Reşid Paşayı tam olarak bı-rakmadığınında bir ispatı sayılsa gerektir. Mevcud sadrıazam Rauf Paşa, yukarıdaki iki mühim tesir odağından birini teşkil eden Rıza Paşanın tesirinde kalmaktaydı. Dolaysıylada Rauf Paşada eski tarzın mensubu olduğundan Reşid Paşaya pek taraftar değil hâttâ kızdığıda bir vakaydı. Bu sıralarda sadarete izzet Mehmed Paşa getirildiki daha önceki sadaretinin aynı başarısının binde birini gösteremedi İzzet Mehmed Paşa. •Side Hâriciye nâzın Rıfat Paşayı azil ve Sarım Paşayı bu göreve getirmesi oldu. umulur ki bu halef-selef kılmanın al-In a, Rı fat Bey'in, Paris b.elçiliğine, Mustafa Reşid Paşayı taymde, müsbet hissesi olduğundan mıdır? Allahuâlem! Hemen ilâve edelimki eski usûlü beğenenler bu icraatdan pek memnundular.

Her ne kadar; Hassa müşiri Rıza Paşa, askerlerin nizami usulde tâlim yapmalarına gayret gösteriyorsa da, lâzım gelen disiplin henüz oturtulmamış idi. Hâttâ; Yemen üzerine sevk edilen Kütahya ve Afyonkarahisar Redif askerlerinin bir bölümü ellerinde silahlan olduğu halde memleketlerine kaçma yoluna sapmışlardı. Bunlar yakalanıp mahkemeye verildiler. Haklarında çeşitli cezalar tatbik olundu. Bu arada da-Cebel-i Dürz'de karışıklıklar husule geldi. Bunlarda eli görülen Mir Kasım azledildi. Yerinede Macarlı Ömer Paşanın gelmesiyle birlikte karışıklıklar yerini apaçık bir isyana dönüştürdüyse-de, Paşa kendini gösterdi ve ortalık süt liman oldu.

Tanzimat nizamının tatbiki yönünde uyulan iyi niyete dayalı davranışlar sadece mutaas şıpların çatmasına değil, gayrimüslimlerin de düşmanlığını üstüne çekmekteydi. Hatt-ı hümayunda yer alan eşitlik ilkesi, bir yönüyle şımarıklık getirirken, reaya hukukundaki gayri müslimlere aid müthiş avantajlar bu yeni nizamla ellerinden alınmış oluyordu. Ancak bizim söylediğimiz bu eski hukukda daha geniş olan gayrimüslim haklarının İleride olması resmi ideoloji tarihçileri

ve avrupah tarihçiler tarafından es geçilir ve İmtiyaz isteme hususunda ecnebilerin azınlıkları teşvik ettikleri olurdu. Bunların başında da Rus Çarı Nikola, Osmanlı ülkesinde yaşayan Ortodokslara hami, yâni koruyucu olma rolüne soyunmaktaydı. Böyle bir soyunma avrupa ortasından başka bir sesi yükseltti. Bu da katoliklere hâmilik yapmak istediğini ortaya koymaya başlayan Fransa idi. Bunları gören; protes-tanlarda, İngilizlerin kapısını çalmaktan kendilerini alamamışlardı. Artık, dini meseleler dünyanın bütün siyasi mahfil-lerinde mühim siyasi kozlar olarak algılanmaya başlamıştı.
Fransa ihtilâlinden yarım yüzyıl geçmesine rağmen Fransa ıaVîkliğin gereği olarak katoliklerin hâmiliğine soyunuyordu? İste- buna akıl erdirmek zor olmalı! Bunların altını kazıdığı-' nızda Papalık ve siyonizm ile masonluğun dünyayı karıştırması plânı için de büyük rolleri olduğunu anlamamak kabil değildir. Papazlar ve manastırlar ile tiyatro trupları bu işleri harekete geçiren beşinci kol faaliyetleri olarak istimal edilmiştir.
Meselâ: Ruslar; 1255/1839'da Sırbistan Kenzi, Miloş'dan memnun olmadıkları için onu tahtından kaçırmaya muvaffak oldular. Mihal adlı birisini, Kenz olarak, ahaliye kabul etttir-meyi başarmışlardı. İki yıl sonra Mihal'de devrildi. Mihal'in zalimlikleri, cinayetleri ahalinin boğazına gelmiş ve defetmiş-lerdi. Kara Yorgi ailesinden Aleksandr adlı birisinin başlarına Kenz olarak geçmesinde ittifak ettiler. Bunun sonucunda Sır-bistanda, Obronoviç hanedanı ile Kara Yorgi arasında bir sürtüşme çıkarken, Rusya ile Avusturya arası şeker renk ile boyandı. Sırplılar ise, kendi yaşadıkları duruma bakmayıp, Bulgarların da aynı zorlukları yaşamasını temin içinmi! Yoksa Osmanlı nüfuz alanında karışıklıklar artsın diyemi onlarıda tahrikten geri durmuyorlardı.
Bu hareketlerin çoğalmasıda, Osmanlı askeri ve mülki tedbirleri alınca bilhassa Miş'dekileri bahane eden Rusya müdehale yolu aramaktaydı. Buna inzimamen, Arnavut-luk'un daha ziyade Gega (Gegalar müslümandır)'!arın bulunduğu belgede bir isyan emaresi görüldü. Tabii isyanı bastırmaya vazifeli olanlar başalarındakileri ve şakileri tarumar ettiler. Sağ yakaladıklarının ellerini kollarını bağlayıp, İstanbul'a götürdüler.
Tanzimatin ilânın peşinde, geçen beş-altı yıl zarfında askeriye de yapılan tanzimin dışında umulan terakkiye yâni ilerleyişe tesadüf edilemedi. Erbab-ı dâniş yâni ilim adamları bunu ülkenin ve bilhassa, islamların cahilliğine bağlıyor, böyle olanların sistemin tatbikatını engelledıklerini ileri sürüyordu. Ancak yukarıda geçen mübalaat kelimesinin mânasına muhalif olmayan davranışlarını sergilemelerinin, sebeb-lerden birini teşkil ettiğini bir akledebilselerdi!.
Tanzimat-ı Hayriyenin ilânından altı yıl sonra Sultan Ab-dülmecid Hân, 1261/1845'de babıâli'de târihi ehemmiyeti hâiz bir nutuk irad etmek mecburiyetinde kalmıştı: "Menba-ı ilim ve fünûn ue mehaz-ı maarife nede sanayie numune olan, mekâtib-i lâzime icad ve inşası, indi şahanemizde ikdamı ömür addolunmakla, memalikin münasib mahallerine iktiza eden mekteplerin tanzimiyle, terbiye-i âmmenin çâresine bakılsın" demişti.

Tanzimat yavaş yavaş inkişaf ediyordu, ülkenin her tarafından sözü dinlenir, düşünceleri kıymet taşıyan insanlar İstanbul'a davet ediliyor veya yazışma suretiylede fikirleri ve görüşlerinede baş vuruluyordu. Meclisi-i Vâla vilayet meclisleri kuruluyor, imâr hususunda da Meca!is-i İmariye adıyla Anadolu ve Rumeli cihetlerinde, askeri, mülki ve ilmiye ricalinden meydana gelen komisyonlar teşkil edilmekteydi. Bölgelerinin ihtiyaçlarını yol, köprü, liman gibi tesbit eden bu komisyonların raporları İstanbul'a gönderildiği, burada ise önce bir furya hâlinde tetkik edilirken, daha sonra bunlar bırakılma talihsizli ği yine yaşandı. Trabzon, Erzurum, Bursa ve Gemlik yolları gibi büyük masraf gerektiren yapımlar tamamlanamadı.

Dahili işlerimizin merkezini siyasetde dahil olmak üzere, Mabeyn Müşiri Rıza Paşa eline geçirmişti. Valiler ve diğer görevliler onun işareti alınmadan vazifelerine başlayamıyorlardı. Bizim 1980 sonrasında çıkarılan güvenlik soruşturması, batı çalışma gurubunun koyduğu şerhler gibi idi. Mahalle mekteblerinin ıslahı ise pek müşterek hususdan olduğundan dolayı orayla ilgili tedbirler birbiribirinin ardından tatbike konuyordu. Mekteb-i Harbiye'ye talebe yetiştirmek için Mek-teb-i İdadi açıldı. Bu mekteplerde, Arapça, Fars ça ve Türkî lisanlar öğretilmesine pek önem veriliyordu. Cihan Seraskeri Rıza Paşa diye anılan Hasan Rıza Paşa ile Mâliye nâzın Saf-veti Paşa azledildiklerinde bu işler aksa maya başladı. Bu azilleri, Mustafa Reşid Paşa taraftarlarının üstün gelmesi diye saymayı yanlış bulmayız. Ancak hemen ilâve etmeliyizki, Üstad Ahmed Rasim Bey, değerli tarih çalışmasında bize şunları aktarıyor: "Yükselmiş olduğu mertebe o kadar büyükmüşki, azıl haberini duyanlar biribirine hem de kulaklarına 'haberiniz varmı? Serasker azl olmuş, sakın benden duymuş olmayınız' sözünü fısıldariarmış. Kibir ve azameti o kadarmış ki alaylarda yâni resmigeçitler esnasında müşirleri arkasından yürütüyor, yerinden ktmıldamaksızın mülkiyenin tanınmış kimselerine ve askeriyeye ayağını öptürürmüş. Bu iki makbulün azl edilmesi onların kadrosunun hayli üzüntüsüne sebeb oldu." Demekte.

Yine yüzümüzü Şark tarafına döndürdüğümüzde, Hariciye nâzın Sekip Efendinin Cebel-i Dürz gailesini def etmek maksadıyla bizzat Beyrut'a gitmek suretiyle vekâleti, Meclis-İ Vâla azasından Londra eski sefirimiz Ali Efendiye (daha sonra paşa oldu) verdi. Az zaman sonra Sekip Efendi Hariciye nâ-zırhğndan azledilip, yerini Mustafa Reşid Paşaya bıraktı. Şimdi biz atide yâni aşağıdaki satırlarda Cebel-i Lübnan Meselesi hakkında bir miktar bilgi vermeye çalışalım:

"Mısır meselesinin sonlarına doğru, İngilizler Cebel hâkimi Mir Beşir'in kendilerine sığnmasına rağmen bunu hoşça görmiyerek Beşir'i Malta'ya sevk etmişlerdi, yerine hakim olarak geçen Mir Kasım, muktedir bir kişi olmadığından Lüb-nanı gereği gibi idare edemediğinden anarşinin artması ue karışıklık çıkmasına sebeb olduğu görüldü. Bu sıradada Ak-kâ'dct vali olan Mehmed Selim Paşa, yeni nizam tanzimat gereklerine uygun olarak, Cebel'deki meucud cemaatlerin sözü dinlenir adamlarından bir meclis teşkil ettirdi. Hakim

bu meclisin reisi oldu. Mısırlılar, buranın ceza faturasını hayli yüksek tutmuşlardı. 1257/1841'de ahali öde dikleri vergilerin bir tenzilata tâbi tutulmasını istemişlerdi. Ancak devletin kasasında yetersizlik hayli çok olduğundan bu arzuları yeri-ne getirilemedi. Dürziler bunun üzerine çeteler kurup hristi-yan köylerini yağma edip, yakıp yıktılar. Katliamlara baş Durmaktan içtinab etmediler. Mir Kasım'ı Dayrül Kamer'deki ikametgâhından alıp, sokaklarda sürüklediler. Selim Paşa bir vali sıfatıyla teskin edici beyanlarda bulundu, nasihatler etdl. Ancak kâr etmediği görüldü. Bunun üzerine te'dip hareketlerini başlatmaktan kendini alamadı. Bu arada da Fransa ue İngiltere bu olaylarda biribi /iletine rakip oldular ortalık alevlendi. Şehrin diğer konsolosları işe karışmadan duramadılar.

Sonunda Avrupalı Beş'lerin tavassutu geldi. Serasker'in başkâtibi Netayic-i Vukuat adlı mühim târih eseri sahibi Mustafa Nuri Paşa Lübnan'a gönderil mek zorunda kalındı. Nuri Paşa ilk iş olarak Mir Beşir Kasım'ı azledip, Mirliva Macarlı Ömer Paşayı getirtip, oraya emir olarak tâyin eldi. Bunun fazla bir faydası olmadığından, son çâreyi Sayda valisinin koyacağı maktu vergi ve biri Maruni, diğeri Dürzi iki kaymakam tayinine karar verildiysede, bundan da umulan elde edilemedi İngilizlere istinat eden Dürziler, Fransa'ya da-yanan Maruniler çarpışmaları hızlan dırdılar. 1259/1843-1260/1844 seneleri cidden buradaki çatışmaların büyük zarara maruz kalındığı zaman dilimi olarak anılır. Hristiyanların mal ve mülküne Saldırılar bir yağmaya dönüşürken, İki tane Fransız manastırı basıldı bir papazında hayatına kastedildi Bu olaylar üzerine yine beş devletin elçisi babıâll-nin kapısını çalarak sıkıştırma metoduna başvurdular. Bü-tüb bunlar olurken hariciye nazırı Sekip Efendi yeniden Beyrut'a gitmek zorunda kaldı. Şeklp Efendi 1261/1845 ramazan'ında ilk tedbirlerden olmak üzere Cebel'de bulunan ve oradaki anarşiyi engellemede kullanılan kuvvetleri, ecnebi teba mensuplarına bir zarar gelir endişesiyle Beyrut 'a getirme çabalarına ağırlık verdi. Cebel'literin itiraz etmelerini beklerken ses umulmayan yerden geldi Fransız konsolosu Pojc, sesini yükseltmiş bir bir itirazları sıralamaktaydı. Onun uzantısı olan babıâli'deki Fransız b.elçisi Borçuney'de ağzım açmaya hazırlanıyordu. Hâriciye nazırımız Sekip Efendiye yapmış olduğu teklif dolay siy la, ikametgâh ve işyerlerinden, . uzak kalacak olan, Fransız tabiyetindeki kimselere tazminat verilmesini, öldürülen Rahip Şaıi'm katili olan Şeyh Hamud Nekid'ln der hal cezaya yaptırılması, yağma edilmiş bulunan iki manastırın uğradığı zararların tazmini taahhüd edilmeyecek olunursa hemen elçiliği terk edip boğaz içinde bulunan ikametgâha geçip, devletinin vereceği talimatı bekleyeceğini bildiren bilgiler göndererek anarşik davranışlara girişti "

Biz babıâli'yi Fransızların bu reaksiyonlarıyla başbaşa bırakıp, Dayrül kamer'de yapılanla ra bir göz atalım. Sekip trendi, Arabistan ordusu kumandanımız Namık Paşa i!e istişarelerde bulundu. Bu toplantıdan çıkan karar, ahali elindeki sı'ahlardan arındırılmalarıydı. Bu kararda hemen kuvveden fille Çıkarıldı. 1260/1844 yılına kadar karışıklıklarda rolü ve eli bulunanlar bir affi umumi ilan

olunarak ceza durumu ortadan kaldırıldı.1257/ 1842'deki karışıklıklarda yağmaya uğramış olanların zararlarının tazminine bundan böyle her taifenin gelirlerinin kendi vekilleri ile idare edilmesine karar verildi. Bahse konu karar hemen arabçayada tercüme edilip kaleme alındı, neşr ve tamim olundu. Ahalideki mevcud ruhi sıkıntı ile birlikte, konsolosların müdehalaye hazır olmaları Sekip Efendinin, ıslahatın tatbike sokulması hakkında enerjik davranmasını sağlamaya yaradı.

Hemen 24 tabur nizamiye askerinin yanında bir miktar başıbozuk askerinide bölgeye yerleştirdi. Tahmin edileceği gibi ahali silah tesliminden kaçındı. Her iki tarafın ruhanileri vede reisleri zorluklar çıkarırken bunların içinden hayli tevkifler yapıldı. Alaylı subayların silah toplama işinde haylice sert davrandıkları gözleniyordu. İtip, kakmak ve silah aramaları esnasında başka şeyler almak gibi istenmeyen durumların vukubufduğu da oldu. Kesrevan taraflarında bir kolağası (kıdemli yüzbaşı) içeride silah var diye bir manastırın kapısını kırdı. Papaslanni sürükleyip, götürüp hapse attı. Namık Paşa böyle yanlışa ve haksızlık yapanlara fırsat vermedi, tesbit ettiklerini divan-ı harbe verdi. Ne çâreki avrupada iftiralar, yalana dayalı propogandalar kıyametin koparılmasına kâfi geldi. Zuk böl gesinde ahalinin silah teslim etmesine engel olmaya çalışan Halil Medver isimli biri de tevkif edildi. Meğer bu herif Fransız konsolosluk tercümanın kardeşi olup, arap-ça kâtibi imiş! Bu elemanlarının taht-ı tevkif altına alınmasını Öğrenen Fransızlar derhal Beyrut limanına, yakın bir yerde bulunan, ülkelerine ait firkateyni, Halil'in hapse konduğu yere Cünye'ye getirip, Cünye'yi topa tutmak ve karaya asker çıkarmak gibi bir faaliyeti sergilemeye başladılar. Bunlar alışıla gelmiş Fransız hoppalıklarından biri sayıldı. Hâttâ bazı

Fransız diplomatları, bunların yaptığı davranışı uygun bulmadıklarını seslendirmek ten geri kalmadılar. Bizde bu itirafı ıtırlarımızda geçirmeyi dürüstlükten bir vazife saydık.

Hâriciye nâzın Sekip Efendi sağlam karakterli, kimselerden olduğundan böyle patırdılara pabuç bırakmadı. Tabiiki avrupa siyasal cephesinde aleyhimize ters rüzgâr yine estirilmeye başlatılmıştı. Hâttâ meşhur Avusturyalı diplomat Prens Meternih, Avusturya hâriciye nâzın sıfatıyla lehimizde düşünen gurubtan olmasına rağmen, elçimiz Nâfi Efendiye Halil Nadver'in tevkifi hakkında yayılan şayia Fransız konsolosu tevkif olundu tarzında kulağına gidince "Ne yapıyorsunuz? Fransızların Beyrut konsolosunu hapsetmişsiniz?" diye sorduğu olmuştur. Bütün bunlar ve olaylar geldi ve Sekip Efendinin hâriciye nazırlığından alınmasına dayandı. Halbuki bu durumda yapılan işlem zaaf işaretiydi ve bu hâl diplomaside bir falso sayılır. Sekip Efendi ise Paris sefirliğine gönderilmekle, bu yanlış bir miktar telafi edildi sayılır, çünkü isten-meyen adamı önlerine koymak biraz da mukabelede cesaret göstermek diye düşünülebilir. Mustafa Reşid Paşa ise hâriciye nâzın yapıldı. Reşid Paşadan dolaysıyla İstanbul'dan Sekip Efendiye, silah alımı maddesini işletmeyi durdurması, hapsedilmiş kaymakamların tahliyesini sağlaması ve işleri tatlıya

bağlaması direktifleri ulaştı.

Kavalalı Mehmed Ali Paşa İstanbul'da

1262/1846'da yılın en önemli olayını isyankâr vali Kavalal> Mehmed Ali Paşanın Dersaadet'e gelmesi teşkil etti. Pa-?a> Feriye sarayında misafir edildi. Bu senenin diğer mühim ır günü, Büyük Mustafa Reşid Paşanın makam-ı sadarete getirilmesidir. Bu tâyinle yaşıı Rauf Paşanın adetâ tasfiyesi maktaydı. Hariciye nâzırlığıda Mehmed Emin Âlî Paşaya verilmişti. Böylece tanzimatın devlet adamları selahiyetle görevlere gelmeye başlamıştı.
Ayasofya yakınında bulunan eski mehterhane mevkii ile Sultan sarayı arsası üzerine ilk defa olmak üzere bir Dar'ülfü-nûn yâni üniversite binası inşaatına başlandı. Fakat bu inşaatın uzun zaman sürmesine tepki olarak, bazı mütalaa serd edenlerin arasında yer alan üstadımız Ahmed Rasim bey şöyle yazmaktadır: ".Bu inşaat senelerce sürdü. Hâttâ o kadar uzadı ki, avrtıpadan konrat yapılarak, getirtilmiş bulunan mimarına ödenen para ile yekun edersek, bir kaç tane bina yapmak mümkün olurdu. Nihayet tamamlanan bu bina üniversite hariç bir çok işlere tahsis olunduysada sadece ismi Dar'ülfünün olarak kabul edildi. Hatta daha sonra bir ara çıkarılmış bulunan ue adına kaime denilen kâğıd paraların tasfiyesi bu binadan yönetildiğinden kaimeyi kaldıran kaideye Darülfünun kaidesi adı verilmiştir." Demektedir. Şu halde üniversite yapmak üzere yaptırılan bina, yüksek tahsil müessesine tahsis olunma, şerefini kazanamamış.
Bu sıralarda Musul vilâyetinde kazalardan biri olan Cizre'de Bedirhan bey'in Cizre mü tesellimine yapmakta olduğu sıkıştırma ve tazyiğini önleme için Anadolu ordusu müşiri Osman Paşaya özel emirler verildi. Osman Paşa, Bedirhar Beyi Orak Kalesinde sıkıştırdı. Sonunda aman dilemeleri üzerine iki oğlu ile birlikte İstanbul'a gönderildiler.
Bu arada da Mustafa Reşid Paşanın sadaretten infisalî vuku bulup yerine Sârim Paşa getirildi. Alî Paşada Reşid Paşa ile birlikte hâriciye nazırlığından alınınca, tanzimatçılann rakipleri karşısında bir raund kaybettikleri düşünülebilir. Çünkü; eski ve yeni kavgası devam etmekte padişah ise ağırlığını hangi tarafın lehinde istimal ederse o tarafın mevkii iktidara geldiğini herhalde söylemeğe gerek yok değilmi efendim?I
Âlî Paşa'dan, boşalan hâriciye nazırlığına mâliye nazırlığında istihdam olunan Rıfat Bey getirildiysede, bu değişiklik fazla devam etmedi, infisal edenler eski vazifelerine pek geçmeden avdet ettiler. Bu senenin mühim vakalarından birinide Cezayir Kahramanı Emir Abdülkadir'in Fransızlar ile mücadelesini aman dilemek suretiyle bitirmesi teşkil etti.

Macaristan İhtilâli-Memleketeyn Meselesi

1264/1848 senesinde yine bir ucu bizede dokunacak olan ve Avusturya'da meydana gelen Macar ihtilâli dünya siyasasına ağırlığını koydu. Bu ihtilâl,

Fransa kralı Lui Filip'in Ce-zayiri istila etmek suretiyle, Fransız Müstemleke İmparatorluğunu kurmak, arzu ve emelinde olan zâtı tathtından düşüren 1848 ihtilâlinin bir nevi aksi tesiriydi. Mısır vali liginin verasetle Mehmed Ali Paşa uhdesine verilmesi mesele-i mühim-mesinde gördüğümüz gibi Mösyö Tiyers siyasetinin mağlubiyeti üzerine istifa etmiş Lui Filip Londra elçisi Mösyö Gizu'yu başvekilliğe getirmişti.

Gizu, Afrika savaşlarının devamında bulunmakla beraber Fransa demiryollarının inşaası, yeni iki ticaret kapısını açmakla beraber, fabrikaların kurulmasıyla geçimi kazanmaya arız olan sektenin mamulat ve mahsu latı sanayiinin çoğalması sevdasıyla biz, onlara hasıl olan ihtiyaç ile geri çekilip yedi sene görünüşte sessiz sedasız bir idare yolu seçti. Gizu; Çok kişiye yüksek maaşlı memuriyetler vererek, mebuslar "necüsinde lâzım gelen ekseriyeti temin etmeyi bilmiş böylecede mebusların önemini azaltmıştı. Adetâ; "Bendegân-ı hükümdaran kamarası" olmuştu. Muhalefette olanlar genel hürriyete vurulan bu darbeye karşı, "La Reform" yâni İslahat

adlı büyük bir gazete çıkardılar. Bu gazete bütün gayretiyle parlamento ve seçimlerin İslahatı gerektiğini ileriye sürdü. Mebusların devlette memur olmamalarını ferdleri rey vermeye selahiyattar kılan verginin, 200 franktan, 100 franka indirilmesini istiyordu. Muhalifler memleketin her tarafında ziyafetler usulünü kurup ve bu münasebetlerle nutuklar atarak, demokrasi yâni halkın seçmesini zihinlere yerleştirmek istiyordu. 1265/r. Ahirinin/18.-1848/şubatının/22.günü, Paris'te, bir <Reformistler Ziyafeti> ilân edilmişti. Hükümet bu ziyafeti yasak ilân etti. Halk; Konkordiya caddesinde toplanarak, Fransız milli marşı olan Marseyyezi söylediler. Hep birlikte yaşasın cumhuriyet diye bağırdılar ertesi günü umumi heyecan daha da çoğaldı. O zamanlar Kapisyun Bulvarında bulunan hariciye nezareti önünden geçmekte olan kalabalığın arasından, bir tabancanın ateşlenmesi üzerine nezareti yâni bakanlığı muhafazaya vazifeli askerin komutanı halkın üzerine ateş açtırdı. Bu kalabalıkta 23 kişi öldü, 30 kişi de yaralandı. Halk bu cenazeleri omuzlarına alıp, yaktığı meşalelerin ışığı altında bütün gece Paris caddelerinde ve sokaklarında dolaştılar. Yaşasın Cumhuriyet diye bağırmaktaydılar. Sabah olduğunda bütün Paris ayaklanmıştı. Gizu istifayı seçerken, ahali ise Tulliers sarayına hücuma geçmiş, Kral Lui Filip ise kapalı bir arabayla kaçmaktan başka çâre bulamadı.

Avusturya'da Prens Meternih, Napolyon'un kati mağlubiyetinden sonra ve Viyana kon feransının arkasından ülkesi içinde sıkı bir istibdad idaresi tesis etmişti. Bu idare tarzı ile her tarafta kendi aleyhine fikirler doğmasına sebeb olmaktaydı. 1848 şubatında Paris'te husule gelen ihtilali müteakip, mart ayının 3.günüde Viyana dehşetli bir galeyana şâhid oldu.

Meternih ancak bir çamaşır arabasına binerek soluğu Londra da alabildi. Avustur ya imparatoru 1. Ferdinand ihtilâl gürültüleri arasında büyük b*r meclis topladı. Ancak bu arada harbiye nâzın öldürüldü. İmparatorda, Rivyerada, Olrnutz'a çekildi. Fakat Viyana'da ihtilâl devam edemedi. Asker şehri topa tuttu. İhtilalcilerde teslim olmaktan başka çâre bulamadılar.

Halbuki bu buhran, bu sıkıntı Avusturya'yı meydana getiren unsurların arasında ayrılık emarelerinin çoğladığını gösterdi. Avusturyalılar, İtalya'dan koğuldular. MilanİIlar ile Piye-monlar birleştiler. Almanlar birleşmek üzere Prusya Kralına imparatorluk tacını teklif ettiler. Isî.avlar, bağımsız bir Çek devleti tesis etmek maksadıyla Prag şehrinde bir kongre topladılar. Burasıda topa tutuldu". Macarlar ilk anlarda hususi bir vekiller heyetine sahip oldularsada, sonra bütün bütün ayrılarak, Lui Kossut isimli bir ihtilalcinin liderliğinde müstakil bir cumhuriyet ilân eylediler.
Böylecede Avusturya hükümeti büyük bir tehlike karşısında kalmışt'. Ancak Rusya imparatoru Nikola yüzbin asker ile imdada koştu. Macarlar mağlup oldular. Avusturya impara-torluğuyla Macar kra Ilığı meydana gelmiş oldu. İtalya'daki Milan ve Venedik şehirlerini aldı.
Avrupada bir takım değişikliklere sebeb olan bu ihtilâllerin tesiri Eflak ve Buğdan'da da hissedildi. Bir taraîdan Osmanlı askeri öte tarardan Rus askeri Memleketeyn'e girdi. <bu isim Eflak ve Buğdan için terkip olunmuştuı\> Divan-ı hümayun dçisi Fuad Efendi (Paşa) fevkalâde memuriyetle ve Ma- Ömer Paşa kumandanlıkla gönderildiler. Bu sıralarda ise Macar milliyetçilerinden pek. çok kimse Osmanlı devletinır> koruyu cu kanatlarına sırımaktaydı. Avusturya ve Rus devleti yetkilileri, bu mültecileri ısrarla geri istedilersede,
sadrıazam Mustafa Reşid Paşa Osmanlı şan ve şeref sahibi bir devlettir, böyle aşağılık bir iş yapmaz diyerek herkesin beğendiği tarzda cevap verdi. Daha sonra Fuad Efendi (Paşa) Petrsburg'a gönderilip, bu reddin sebeblerinide mukni bir iisan ile beyan etti.
Memlekteyn'deki ihtilâlciler, Bükreş'te klişede sandık içinde bulunan senetleri ve şartlan yakmışlar. Metropolit vasıtasıyla gönderilen nasihatnâmeyi elinden kapmışlardı. Bunun üzerine Bükreş'e asker sokulup, asayişi iadeye muvaffak olundu. Avrupa ve Balkan lar üzerindeki kaynaşma böyle bir seyir gösterdi.

Osmanli Devletinde Bazı Olaylar

1265/1849 senesinde, vilayetlerin idaresi adına bir karar alındı. Mevcut eyaletlerin bölümlere taksimleri yapılarak merkezlerinde birer meclis kurulması ilk önce de, Rumeli de Edirne, Anadolu'da Hüdavendigar (Bursa) Suriye'de ise Say-da eyaletlerinde tatbike geçildi. Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa bunamış olduğundan yerine büyük oğlu İbrahim Paşa geçti. Ancak ömrü 71 gün müsaade etti vefatı üzerine Abbas Paşa rütbe-i vezaretle tâyin edildi. Paşa vezaret menşurunu bizzat almak üzere İstanbul'a geldi. Bu münasebetle Mısır valiliği paşanın diğer vezirlerden imtiyazı için uhdesine sadaret rütbesi tevcih olundu. Aradan çok geçmemiştiki Mehmed Ali Paşa da bu dünyadaki kavgasını tamamlayıp, irtihal eyledi.
Öte yandan 1270/1853 senesine kadar meydana gelen önemli vakalr yanında işlevi hayli yararlı olan iktisadi teşebbüslerimizden Şirket-i Hayriyye'nin 1267/1851'de kurulmasında, Keçecizâde Dr. Mehmed Fuad Paşa ve meşhur

Ahmed Cevdet Paşa ile Bursa'da tatil yaptıkları sırada tasavvur etmisler ve Dersaadete geldiklerinde kuvveden fiile çıkarmalarıyla gerçekleştirdiğini de belirtmiş olalım.

Öte yandan da bir ilim meclisi olarak, yâni Fransa'daki /ykademi Fransez tarzı istihare yeri olacak olan Encümeni Dâniş teşekkül ettirildiğinde, takvimler, 9/Ramazan/l 267-1 8 /Temmuz/1851'i gösteriyordu. Kurulmasında tasavvur olunan fâideler alındı sanılır, zâten Osmanlı devletinin istinat ettiği şer'i sistemde istişare, istihare önemli müesseselerden idi. Yukarıdaki târihde yapılan resmî küşâda bizzat padişah hz.leri de iştirak buyurdu ve toplanma yerînide daha önce Bezmialem Vâlidesultan'ın Dar'ül Maarif olarak yaptırdığı binada yerleştiler. İlk toplantıya 40 kişi aza alınmış,ayrıca 30 kişide fahri aza olarak kayıt olunmuştur. Fahri azalar içinde Meşhur Avusturyalı Tarihçi Baron Hammer, İngilizce~Osmanlıca lügat sahibi Red House ve Fransızca-Osmanlıca lügat sahibi, Mösyö Bianki'de bulunmaktaydı.

Yine; Vidin taraflarında Ağa Hüseyin Paşanın vefatından sonra Mora ihtilâlinden örnek alan Bulgarların coşkunluklarını tanzimatın Bosna'da tatbikine memur olan Rumeli Ordusu kumandanı Macarh Müşir Ömer Paşanın gayretlerine evvelce ses çıkarmayan Bosna sergerdelerinin kışın gelmesi ile, askeri hareketin yavaşlaması üzerine İzvornik vede Mostar bölgelerinde kıyama kalkmaları, nizamiye taburlarına asker almak için şer'i kura usulü aleyhine olarak Şam'da; Herfuş bey namında birinin kışkırtmalarıyla, Baalbek ve Havran kazalarında isyan hareketleri görüldüğünde tenkil edilmesi, Haleb'de de bir ihtilâl teskini, eşkiyadan Abdi ve diğer şahısla-rın çıkardığı karışıklıklar, yeni tanzimin icrasını temin maksadıyla, Rumeli ve Anadolu içlerine müfettişler tâyini, İstanbul'da bir danışma meclisi olan, encümen-i dâniş tertip olundu.

Sadaret değişikliği gerçekleşirken Abdülmecid Hân'ın adını alan, Mecidiye nişânıda bu arada ihdas olundu. Takvim yaprakları 1270/1853 târihini gösterirken yukarıdan beri yazdığımız olaylar cereyan ediyor du ve Fransa olsun, İngilizler olsun İstanbul nezdine gönderdikleri elçilerine büyükelçi unvanı veriyorlardı.

KIRIM SAVAŞI(1269-1853)

Hünkâr İskelesi antlaşmasından sonra Rusların, Osmanlı Devletine karşı göstermeye başladığı koruyucu tavır avrupa-da büyük devletlerinin nazarı dikkatlerini şark âlemine çevirmelerine sebeb oldu,1231/1815'de Fransa aleyhinde tezgahlanan ittifaka,12 57/1841 senesinde Rusya aleyhine kurulan bir başka ittifaka mukabele olacakmış gibi sinyaller beliriyordu.

Şurasını da asla hatırdan çıkarmamak icâb ederki, Osmanlı Devleti bu ittifakların içinde gizli bulunan taksim ve bölünmesine aid emellerin arasında, bir hasta olarak yatıyordu. Mustafa Reşid Paşanın siyasi tedbir olarak ortaya koyup, yayımladığı tanzimat-ı hayriye bu hasta hâlimizin gerek iç işlerimizde gerekse dış meselelerimizde ölümlü rahatsızlığımızın ortadan kalkmasına yarayacak devalardan biriydi. Fakat faydasını görmek tatbikata devamda ve uzun zamana ihtiyaç göstermekteydi.

Tanzimat-ı Hayriyye, vilâyetlerin idaresinde ıslahatı, adli işlerde teşkilâtın kuvvetlendirilmesi, kanun önünde müsavat yâni eşitlik, vergi ve askerlik hizmetlerinin düzenleneceğini müjdelediği için hastanın ifakata yâni iyileşmeye başlaması kolaylaşıyor, genç ve yeni bir Osmanlı hükümetinin kendi kendisini kurabileceğini vaad etmekteydi. Rusların bu yenilikten hiç ama hiç hoşlanmadığı görüldü ve Çar 1. Nikola, hâla Çariçe Katerina' nın plânlarının takipçisi idi. Târih eserlerine göz atılırsa anlaşılırki, Mikola'da doğrudan doğruya İstanbul'u, yine Kostantinopole yapmak fikrini, bir kenara bırakmış vede Lehis tandan vaktiyle kurmuş bulunduğu himaye usûlüne benzer bir tesir ile Osmanlı ülkesin de yaşamakta bulunan hristiyaniara hami (koruyucu) sıfatını takınarak, Osmanlı devletini yapmış olduğu yeni siyasetine boyun eğmiş seklinde göstermeye karar vermişti. Bu yüz den Osmanlı devletinin tanizmatın getirmiş bulunduğu esaslardan faydalanmasını istemiyor, bu esasları uygulatma fırsatı bırakmak istemiyordu.

İngiltere devletinin, Kavalalı Mehmed Ali Paşa meselesinde, Fransa politikası karşısın da elde ettiği başarı, Rusya'ya da vurulmuş bir darbeydi. İngiltere hükümeti bu darbe ve başarısı ile Osmanlı devletini, Ruslar ile yapmış olduğu, Hünkâr İskelesi antlaşmasının getirmiş olduğu, Rus nüfuz ve tesirinden kurtarırken, ne çâreki kendi yâni İngiliz nüfuz ve tesirini Osmanlının boynuna geçirmişti. İstanbul'da İngiliz elçisi olarak bulunan Sir Starat Ford dö Radklif, siyasi işlerimize hâkim olmuş duruma gelmişti.

Ruslar, Fransızlar bir tarafda apışmış kalmışlar idi. Bunun üzerine Ruslar,tanzimatın tatbik şeklini bozup geciktirmek için hristiyan tebayı teşvik etmekten geri durmuyordu. Şüphesiz ki bu teşvikler Osmanlı devleti aleyhine olmakla beraber toplumdan ilgide görmekteydi. Öte yandan da artık, Osmanlı devletinin şifa bulmaz bir rahatsızlığa tutulduğunu ilân ediyor lardı. Hatta Çar Nikola 1260/1844 sene sinde Osmanlı ülkesinin bölüşülmesi meselesini İngiliz devletine teklif eyledi. Bunun nasıl gerçekleştiğini sahibelerimize alalım efen dim: "7/r.euuel/1270-9/ocak/1853'de, Petersburg kışlık sarayında uerilen bir müsamere esnasında Çar Nikoia, İngiliz elçişi Sir Hamilton Seymur'a yaklaşıp, bir tarafa çekmiş ue Osmanlı devletinin hâli hazırdaki durumu üzerine konuşmaya başladı:

-Türkiye buhrana düşmüş bir halde bulunuyor Bize de fazla sıkıntı verebilir Kolları mız arasında ağırca hasta bir adam var. Lâzım gelen tertibatı almamızdan önce eli mizden kaçıracak olursak büyük bir felâkettir. Böyle bir ifade beklemeyen ingiliz diplomat, ancak hazırcevapldığı sayesinde bu sözlere mukabelede bulunabildi:

-Haşmetmeab; adamın hasta olduğunu beyan buyuruyorsunuz. O halde zat-i Impara lorilerine hasta bir adamın korunması, kerim ve kuvvetli olan adama vâcibdir, dememi mazur görünüz." Sözleriyle mukabele etdi diyor, Ahmed Rasim Bey târihinde. Ancak Rus Çan'nın bu teklifini şüphesizki metbuu devletine ulaştıran Sir Seymor, hâriciye nezaretinin ve devlet-i fahimenin bu sözlere pek kulak asmadığını belirtiyor. İngiliz diplomatları iyi bir eğitim ve genellikle

aileden gelme tecrübelerle ricali devlet olduklarından, Sir Seymur zaman zaman Çar ile yaptığı siyasi mülakatlarda mahut hasta hikâyesi etrafında söz edecekmi diye dikkat kesilirmiş. Çar ise, beyanlarında; Fransızlar hâriç olmak üzere İngiltere Mısır'ı, Girid'i alacak, Rusya kendi himayesi altında olmak üzere Eflak, Buğdan, Sırbiye Bulgaristan Prensliklerini organize edecekti. Bunun yanında İstanbul'u almakta gözü olmadığına dâir sözler söylemekle beraber ancak adı geçen şehrin bir müddet vedia olarak elinde kalması lüzumununda muhakkak olduğunu itiraftan çekinmemişti.

Esasında Sırbistan'da Obronoviç sülalesinin yerine Kara Yorgilerden Aleksandr'ın tercih edilişi Eflak ve Buğdan ihtilâlinde Bükreş'e asker göndererek Rusların asker sevkıyatını durdurmaya çalışmamız, Macar milliyetçilerini, Rusya ve Avusturya'nın tehdidlerine karşı dahi iade etmememiz, hatta o k Ordusunu Prut nehrinin de öte yakasına geçme mecbu-velinde bırakışımız, Bosna isyancılarına Tanzimat-ı Hayriy ve'yi silahla kabul ettirişİmiz, Mısır valisi Abbas Paşanın muhalefetine rağmen yapılan hatalarda dahi tazyikine Çalışmak ve gayretimiz Rusları, bütün bütün kuşkulandırıyordu. Bununla beraber Tanzimat-ı Hayriyye ileri gidiyormuydu? Ne qarip tecellidir ki, bu defa da hristiyanlar istemiyorlardı, vazifeyi yapamıyoruz. Cahillik ve tutuculuk yapan millet karşı geliyor. Eski ve yeni fikir, biribirine girerek hükümet idaresi yine çığırından çıkıyordu. Diğer taraftan bilinen nakit yetersizliği, bu geçidi zorlaştırıyordu.

İşte bu nokta 1. Nikola'yı hızlı harekâta sevk ediyordu.: "Ağaç henüz Fidan halindeyken ey ilmesi iyidir" Diyordu. Bu durum 1269/1852 senesine kadar böylece devam etdi.

Bu arada Kudüs'de Selahaddin Eyyubi Camii olayı vukua geldi. Fransızlar, Selahaddin Eyyubi hz.lerinin adını taşıyan bu camiyi mutasarrıfla anlaşmış olmalılarki, bütün külliye-siyle birlikte mevcud olup, cemaatı da varken, babıâli'ye müracaat ederler ve boş bir arsa olduğunu kendilerine verilmesini ve bir klişe inşa edeceklerini ifade ederler. İş padişahın fermanına kalır. Hükümet, bu iş için Kudüs Mutasarrıfı Kâmil Paşayı bu işe vazi feli kılar. Mutasarrıf da buranın bomboş olduğunun mütalaasını verdiğinden, İstanbul'da divan kurulur, karar tezekkür etjirilir ve ferman yazılır, tasdike halifeye ulaştırılır.

oultan Mecid hân onaylayınca Fransa'nın bu arsa üzerin- 'ise yapma hakkı doğarsa da, ortada arsa değil, tam te-Şekkülath bir camii şerif var olup, hem de büyük islâm kahyanı zâ tın adını taşımaktadır. Camiyi yıkmak üzere gelen-cemaatin karşı koymasıyla karşılaşırlar. İş padişaha akseder. Çünkü Kudüs'deki Safilerin müftüsü, Harem-i Şerif Şeyhi, Tarikat şeyhleri ve sadâttan nice zevat bir şikâyetname yazıp padişaha göndermişlerdir.

Mutasarrıf bu makama Fransız elçisinin yardımlarını görerek geldiğinden böyle bir işe aracı olma süfliliğini işler. Padişah, mutasarrıfın derhal azlini emreder ve bir daha hiçbir is-de kullanmaz bu kişiyi. Bu hususda devlet adamı, âlim ve ta-rihçi Ahmed Cevdet Paşa merhum şunları kaydeder: "Sela-haddin gibi bir büyük zâtın ahırı olsa ona riayet muktezayı insaniyetken, camiini klişeye tahvil ettiren

hamiyetsizlerin istihdamı şöyle dursun, yüzlerine bakmak caiz olmayacağı cây-ı bahs ü tereddüt değildir. Devletin eski savleti kalmadığı gibi erkân'in dahi evvelki şân-u şerefleri zail oldu. Her biri kendilerine melce bulmak üzere sefaretlerden birine iltica eylediler Binaen âlazalik müdehalat-ı ecnebiye aleni surette cereyan eder oldu. Deuiet-i âliye de acınacak bir hâle geldi. Maalesef bu ferman geri ahnammaıştır. Şu uak'a devletin aczinin, ricalin şuursuzluğunun ve ecnebi müdehalesinin derecesinin yükselmesinin bir misalidir "

Burdakİ olayın sebebi, devlet adamı yokluğunun bir girizgâhı olmasıdır. İlerleyen zamanın,adamların kaliteye döndüğünü de söylemeden geçmeyelim.

Fransa'da 2. cumhuriyet sükût etmiş yerine, eski reisicumhur Lois Napolyon Bonapart unvanı ile 3, Napolyon olarak Fransa imparatorluk tahtına oturdu. Böylecede avrupa da merkezde Alman İttİhad-ı (alınanların birleşmesi) gibi mühim bir mesele çıkması,1. Nikolayı Osmanlı devleti üzerine ayrı bir yolda hücum etme noktasında meydan bulması nı getirdi. İlk önce Karadağ'ı tahrik etti. Maksadı Rumeli bölgesindeki hristiyanalrı aya ğa kaldırmaktı. Karadağ ismen bize tâbi idi. Vladika adı ile tanınan Karadağ reisleri ruhban sıfamaktaydılar. Bunlar Petersburg Sen-Sinod meclisin-a n ruhaniyetlerine dâir ferman alırlar idi. Bu sıralarda ma-kam-ı riyasetde bulunan Danilo, prensliğini ilân ederek Pe-rsburg'a gitdi. İmparator Nikola kendisini Karadağ Prensi larak kabul edip çocuklarınında bu şerefe vâris olabilmeleri hususunda yardım edeceğini vaad etdi. Para ve nişanlar hediye etdi. Her bakımdan kendsini destekleyip, teşviklerde bulundu.

Danilo, Çetine'ye döner dönmez isyan bayrağını açtı. Tabiki Osmanlı hükümeti derhal bu isyan bayrağını açtı. Tabi-iki Osmanlı hükümeti derhal bu isyandan haberdar oldu. Macarlı Ömer Paşa kumandasında olarak 35 bin kişilik bir ordu Karadağ topraklarına yürüdü. Meydan gelen savaş çok şiddetli oldu. Yunanistan ve Cezayir'e yakınlığı hasebiyle ilkönce İngilterenin dikkatini üzerine çekti. Avusturyada bir haylice üzüldü. Çünkü Rusya'nın, Osmanlı devleti idaresinde bulunan Slavları, kendi emri altında bulundurmasıda Avusturya devletinin siyasi menfaatlerine tamamen aykırı idi. Serdar~ı ekrem Ömer Paşa devam eden muzafferiyatlarıyla Karadağı ezip geçiyordu. Avusturya ise görünüşte görünüşte Islavları (Slavlar) korumaya dönük niyetle babıâlî nezdinde kafi teşebbüslerde bulundu.Fakat; Avusturya'nın bu teşebbüsleri, Rusya'nın arzu ve emellerinede bir nevi muhalefet olmuştu.

Rus Çarı Nikola, bu muhalefeti his etmekle birlikte Avusturya'nın uzun zaman kendinden ayrı bulunmayacağı düşüncesini gütmekteydi. Bu sıralarda yine Avusturya'dan daha çetin, daha azimkar bir siyasi hasım karşısında kaldı. Fransa ile beraber bütün avrupanın bir asırdır unuttuğu bir mesele ortaya çıkıyordu. İşte bu meselenin çıkışı müthiş bir savaşın çıkmasına sebeb oldu. Fransız tarihçilerinin, ülkelerinin târihki taplarında belirttiğine göre,1153/1740 senesinde elde edilen, 246/860 târihinde Kudüs-ü Şerif Patriği İstanbul'da bizzat Hz. Ömer (r.a)'m mezhebine müsaade ettiğini bildiren bir hatt-i mübarekeni ibraz etmiş. Mezhebine müsaade te'yid olunduğu gibi ihsanlarada, gark

edilmiştir. Yine 923/1517 târihinde Yavuz Sultan Selim devrinde Rumlar, gerekse Ermeniler, mübarek makamlardaki hukuklarının korunmasını istida edip, neticede bu müracaatlarına müsbet cevap verilmiştir. Osmanlı devletinden elde edilen kapitilasyonlarla Fransa,Osmanlı topraklan içinde yerleşmiş Lâtinlerin, koruyuculuğunu üstlenmişlerdi

Osmanlı padişahlarından gerek Kudüs-ü Şerifin içinde gerekse dışında bulunan bütün ziyaret yerlerini kesin olarak kendi emr-i ve muhafazasına almıştır. Hatta Kudüs-ü Şerif'de Hz. Meryem Validemizin kabri ile Beyt'ülham'daki Hz. İsa (A.S) Efendimizin doğduğu yer ile Kamame Klişesi hakkındaki muamelede böyle olmuştur.

Aşağıdaki satırlarda, bu mukaddes yerlerle ilgili bazı muamelat hakkında bilgi yer alacaktır: Lâtinİer bu mübarek makamlarda tecrübe sahibi meselelere yabancıda değildiler. Onlar da Ortodokslar gibi eskiydiler. Sultan 4. Murad zamanında ki, 1047/1637 senesinde yine 1067/1 656'da 4. Meh-med döneminde Latinler, Rumlar ve Ermeniler arasında çıkan ihti laflarda babıâlî tarafından, başlarında bizzat Şeyhülislâmın bulunduğu vezirler, kadıaskerlerden teşkil olunmuş bir heyet tarafından murafaları (duruşmaları) yapılmıştır. Yine: 1188/1774 senesinde Sultan 4. Mehmed devrinde Fransızlarla bu mevzuda yapılan bir antlaşma şöyle: "Françe-iu'dan Kudüs-ü Şerif ziyaretine gelip gidenlere, rahiplere asla taarruz edilmeye denildiği gibi bir yerinde de önce Fransa padişahı meablarına mektup gönderip harbîler ticaretden men olundukları takdirince Kudüs-ü Şerif ziyaretine euvel-den vara geldikleri üzere varup, gelup rencide olunmayalar" şeklinde bir maddeyi padişah tasdik etmişki bu da, Osmanlı İslâm devletinin din ve vicdan hürriyetlerine yaklaşımının dünya çapında hayranlık uyandıran bir ispatı sayılabilir. Yine Lâtin krallarının mezarları, Lâtin Papasların tasarrufunda bulunması da yukarıda yazılı antlaşmanın 3. maddesinde yer almıştır. Lâtin rahipleri dolaysıyla Fransa'ya hediye edilen hakkı vermek, 18. asırda Katolik mezhep bağlılarının Kudüs-ü Şerifi ziyarete artık itibar etmemeleri yüzünden unutulmuş hâle gelmişdi. Ancak Rum Ortodoks mezhebinde olanla rın ziyaretleri sıklaştırdığı görüldü. Bilhassa; Kaynarca antlaşmasının 7. maddesi Rusya'ya Ortodoks mezhebinin himayesini mensuplarına serbestçe ziyarette bulunmaları hakkını vermişti: "Ferman-ı âli sânım mucibince cümleden biri fran-çeye tâbi olan piskoposların ve diğer frenk mezhebinde olan rahip taifesi her ne cinsten olursa memâlik-i Pâdişâhı de, ka-dimden beri oldukları yerlerde kendi hallerinde olup âyinlerini icra eylediklerinde kimesne mâni olmaya ue Kudüs-ü Şerif dahilinde ue hâricinde ue Kamame adlı klişede eskiden beri ola geldikleri üzerek temekkün eyleyen frenk rahiplerinin hala sakin olup, ellerinde olan ziyaretgâhiar, yine kema-kane(elan)frenk rahiplerinin ellerinde olup kimesne dahi (karışma) etmeye. Ve tekâlif-i talebiyle rencide eylemeyeler ue dâuaları zuhur eyledikd^ mahallinde fasl olmazsa Asita-ne-i saadete hauale oluna" beyanı ile koruma altında olduk-larının teminatı olarak saymamak kâbilmi? 1152/1740 senesinde Sultan l.Mahmud devrinde 1153/1741'de sadnazam el hac Mehmed Paşa ile Fransa

Kralı 15. Lui zamanında eiçi Marki Dövilnof'un da vazifeli olduğu muahede müzakeratın-da bu madde aynen tasdik olunmuştur. Diğer yandan da; Fransa'da Lui Napolyon Bonapart imparatorluk tahtına varmış olmak için ruhban sınıfının kuvvet ve yardımına ihtiyaç görüyordu. Hatta; Papalık lehine olarak Roma'ya kadar sefer ettiği gibi Fransızların doğu'da eskiden beri elde etmiş bulundukları hukuku muhafaza için azimkar kararlar aldı. Adı geçen hukuka göre 1. Napolyon ve Filip zamanlarında ihmal edilmişti. İşte bu sıradaydı ki,Ortodokslar babıâlî'den Kudüs' deki bazı mukaddes yerlerin tamiri için izin almışlardı. Lâtinlere mahsus olan bazı yerlerede, tecavüz eylemişlerdi. Yukarıdan beri atıf yapılan Kaynarca antlaşmasının 7.maddesini sahifemize alıyoruz: "Deutet-i âliye-miz taahhüd ederki, hristiyan diyanetinin hakkına ve klişelerine kaviyyen siyanet ede. Rusya devletinin elçilerine ruhsat vermeye her ihtiyaçda gerek 14.maddede zikrolunup, mahruse-İ Kostantiniyyede beyan olunan klişeyi mezküre ve gerek hademesinin siy anete(koruma) ibraz-ı tefhimat ile elçi-i mumaileyhin deulet-i âliyyemin dost-u safa ve hem civarı olan devlete müteaallik adem-i mutemedi tarafından arz ve tebliğ olunmağla deulet-i aliyyemiz tarafın dan kabul eylemelerini devleti âliyyelerimiz taahhüd eder. Lui Napolyon, 2.cumhuri yetin başındayken katoliklerin himayesini meselesini göz önüne aldı. Fransa sefiri La Valette vasıtası ile eski antlaşmanın tamamen uygulanması hakkında hızlı teşeb büslere başvurdu. Bu teşebbüslerin bir mânası da, Latinlerin ıs lavlara karşı bir reka beti idi. Böylece artık İstanbul'da Rus ve İngiliz tesirleri çarpışmaları başlatılmıştı. Bu mücadete-i müsademe Lui fiapolyon'un Fransa İmparatorluğuna yükselmesiyle daha da şiddet kazandı."
"Kırım Savaşı Siyasası" adlı eserden aşağıdaki satırları nakle çalışalım: " Kudüs-ü Şerif ve buradaki tanzim hususunda meydana getirilen özel komisyon bir daha toplanmış ve anılan müzakereler sonunda, evvelâ Latinlerin yalnız kefiri ilerine inhisarını idd-İa ettikleri ziyaretgâhlann, onlara iade-7 uönüne gidilmeyip, bu hususdaki iddialarının red olunması oldu. İkinci karar da Kamame klişesi büyük kubbesinin her iki mezhebin aziz saydığı bir mahal olmasından do-lauı yalnız bir tarafa tahsisi doğru olmayıp ortak anlayışa tahsisi, küçük kubbesinin ise eskiden olduğu gibi Ortodoks-larada bu tahsisin yapılmasıdır." Biz bu arada üstad merhum Ahmed Râsim Bey'İn Kudüs-ü Şerif ile alakalı şu bilgilendir-mesiyle sahifelerimizi süslüyoruz: "Hz. İsa (A.S)'ın güya sel-blnden (idamından) sonra defn olunduğu klişe ki buradan semaya uruç mutedikat-ı nasraniyedendir. Adının Kamame yâni süprüntülük olmayıp Kıyame olduğu hakkında iddialar vardır" demek suretiyle bunların ihtilaflarına işaret etmektedir. Bu komisyon üçüncü olarak da, Merkad-i Hazreti Betül (Hz.Meryem'in lâkabı)'de bütün mezheplerin ashabının müşterekliğine rağmen Latinlerin dışarda tutulması münasip görülmediğinden bunların ellerindeki fermanlar diğerlerininki gibi istifade edilecek hâlde sayılması hususu gerçekleştirildi. Dördüncü olarak da, Beytülahm klişesi asırlardan beri Ortodoksların ellerinde olmasına rağmen, lâtİnler de eskiden beri, bu klişeyi kendilerinin inşa ettiklerini iddia ediyorlarsa da, küsenin içinde velâdetgâh (doğum yeri) mevcut bu da ortak bir ziyaret yeri

meydana koymuş oluyor. Zaten küse kapılarının bir anahtarının mezheplere iki anahtarınında lâtinlere verilmesiyle birlikte bunların, klişe içinde başka bir haklan ol-madığı, beşinci olarakda, Hz. Meryem merkadi (mezar) içinde bulunan Mes cid-i ürûc da bundan böyle ortodokslarında aym icra etmeleri kararı alındı.Bu kararın muhalifi tabiiki sefiri Lavalet ret kararını bekletmeden açıkladı. u arada da, muvazaa hâlindeki sadaret görevinden Mustafa
Reşid Paşanın düşmesi vukubuldu. Öte tarafdan da Ortodokslar, Rusların tahrikiyle ayaklanmalarını başlatmış oldular.
Netice olarak; klişe meselesi daha sonraları İstanbul boğazında bir nüfuz-u siyasiye meselesine dönüştü. Fransızların ittifak teklif ettikleri gibi Ruslar da, Kaynarca ve Edirne antlaşmaları hükümlerini ileri sürerek Ortodoks klişesine bağlı olup Osmanlı topraklarında buiunan hristiyan kimselerin hâmisi olduklarını ilân eylediler. Böyle olunca Fransa hükümeti elçisi Lavaleti geriye çekti. Rusya ile Kudüs meselesi hakkında Petersburg'da doğrudan doğruya müzakerelere hazır olduğunu bildirdi. Çar Nikola'da bu vaziyetten son derece memnun ve neşe doluydu. Yapılan karşılıklı konuşmaların hâl noktasına ereceği şeklinde ümidler uyanırken 1269/1853 şubatında Ruslar tarafından Prens Mençikof adlı fevkalâde bir elçi İstanbul'a yollandı.
Mençikof; Rusya'nın Finlandiya eyaleti umumi valisi, Baİ-tık denizi filoları kumandanı olduğu gibi aynı zamanda Bahriye nâzın idi. Rusya'dan gelirken Karadeniz donanmasıy la Besarabya'da bulunan Rus kuvvetlerini teftiş etdi. Alafranga mart ayının l.günü İstan bul'a geldi. Yanında bulunan Rusya devlet adamlarının meşhurlarından; Prens Gaiiçyin, Kont Di-mitri Nesolrod, Karadeniz filosu Majör generali Amiral Homi-lof.Besarabya ordusu erkân-ı harbiye reisi general Mika Puçinski vardı. Mart ayının 2. günü sokak elbisesiyle babıâlî'de mutad zîyaretde bulundu. O sırada Osmanlı hariciye nâzın olan Fuad Paşayı göremedi. Mençikof; Dr. Büyük Mehmed Fuad Paşayı Rus düşmanı olarak gösterirken, Sultan Abdül-mecid Fransız ve İngiliz elçilerinin ortadan kaybolması dolayısıyla şaşaladı. Yabancı târihçiler,eserlerine Fuad Paşayı pa-dişahın azl edip, Rıfat Paşayı getirdiği şeklinde yazdılar.
Prens Mençikof un sergilediği davranışlar ve hâllerden siyasi j-pehafillerde endişeler meydana geldi. Kendisine memuriyetinin maksadı soruldukça: "Sultanın kızını Rusya prenslerinden birine almağa geldim" gibi kaba şakalar ile mukabe lede bulunmaktaydı. Bu vaziyetden büsbütün kuşkulanan İngiliz sefiri de, Amiral Dundas'ın komutasındaki gemileri çağırma yoluna gitdi. Yine mart ayının 20.günü bir Fransız filosu, Tu-lon limanından demir aldı. Mençikof'un; mukaddes yerlerdeki meseleler hakkında adetâ özür dileyen tavır takınmamızı temin için geldiği anlaşılınca Fransızlar, sulhun devamını ve akıbetini korumak gayesiyle Ortodoksların Kudüs'de talep, ettikleri imtiyazlardan bazılarına ses çıkarmamayı tercih ettiler. İngiltere elçisi Lord Staratford, Fransa ve Avusturya kabinelerinin fikirlerini yoklayarak Londra'dan dönmüş ve Fransa' nın yeni sefiri Mösyö Dö Lakor'da gelmişti.
İngiliz elçisi Lord Staratford Radklif tarafından müsvedde olarak hazırladığı

yazıya uygun şekilde 1269/1853 senesi 1 O/nisanına rastlayan gün iki tane ferman çıkarıldı. Bu fermanlardan biri Kudüs mutasarrıflığına tebliğ olanında: "Bey-tüllahm klişesiyle büyük kubbesinin anahtarı lâünlere ueril-mişsede eskiden beri mağaraya geçiş hakkını hâiz olup, de-runu nda (içinde) âyin yapamayacakları,kullanmada Rumlarla müşterek olmadıkları, mağarada mevcudken, 1847'de kaybolan yıldız'a mutabık (benzer) taraf-ı şahaneden Hz.lsa (A.S) 'mm ümmetine yâdi gâr olarak yıldız koydurttuğu gibi, Hz. Meryem Validemizin kabrine, güneşin doğuşundan itibaren her sabah Rumların, sonra Ermenilerin ue onlardan soıı-rada, Latinlerin birbuçuk saat âyin yapabilecekleri, Beytül-lahm'daki Frenk manastırına bitişik, iki tane bahçenin eskisi gibi Rum. ue Latin cemaatleri tarafından nezaret altında ola-'a/c yapmaları ve hiç kimsenin bu hakkı bozmağa hakları ol- yeter açıklıktadır.

Beri yandan Âlî Paşa'mn sadaret makamındayken 1269/1852'de Mösyö Teytov'a gizli bir ferman vermişti ki bu fermanda latinlerin, Kudüs'de nail oldukları imtiyazları kaldırıyordu. Çar, bundan memnun kalmış, fakat Fransa elçisi La-valet tabii ki memnun olamayacağından gitmişti. Bu iki yüzlü siyasetin mahcubiyeti, Afif Efendi isminde bir komiserin Kudüs'e yollandığı sırada ortaya çıktı. Çünkü latinler de, or-todokslar da bahsi kazanmış biliyorlardı. Afif Efendi her iki tarafın gösterdiği sevinç naralarından şaşırdı. Elbette burad-fan verilmiş olan bir emir üzerine latinlere mahsus olan fermandan başka bir ferman tanımadığını bildirdi. Latinler; kabardıkça kabardılar! Rum Patriği ile Rusya'nın Yafa Konsolosu işi azıttılar. Afif Efendi onlarada, belli sayıda dinleyicinin bulunduğu bir mecliste, Ortodokslara verilmiş olan, fermanı okumağa mecbur oldu. Çar; tebâsı karşısında küçük düşmüştü. Bu sebebden Nikola hâl-i hazırın devamından vaz geçerek uğradığı muameleyi tamir etmek istedi. Mukaddes yerler meselesini geriye bırakarak, Kaynarca antlaşmasının 7.maddesini ele alarak işin yönünü değiştirdi. Osmanlı toprakları üzerinde yaşayan RumİarIn himayelerini üstüne alacağı teklifini ortaya atmaya karar verdi. Böyle yaparakda, Edirne antlaşmasını bu işe hizmet edecek noktaya getirmeye ça lıştı. Çar; 1852 senesini bu işleri hâl etmek düşüncesiyle geçirdi. Diğer taraftan da Avusturya Karadağ savaşından endişelendiler. Rusya'nın müttefiki olmaları sebebiyle, Kont La-ningen vasıtasıyla 30/ocakta bir ültimatom verdiler. Harekât-i askeriye tatil edilmediği takdirde ilân-ı harp edileceğini bildiriyorlardı.

Karadağ meselesi Avusturya'nın müdehale etmesiyle kapandığı gibi mukaddes mahaller hususunda yukarıda görüldüğü gibi Fransızların gösterdiği uyum ile düzelme yoluna verrnişti. Böylece Mençikof'un İstanbul'dan ayrılması veya hakiki talimat neyse onu meydana sürmesi lâzım geldi ve nitekim bunu da yaptı. 3/şaban/1270-5/mayis/1853'de, babıâlî'ye bir ültimatom verdi. Bu resmi vesika büyüklük kompleksi içinde yazılmış ve Çar Nikola'nın gizli maksadının açıklığa kavuşmasıydı. Rusya Çarı; padişaha bir daimi ittifak teklifinde bulundu. Kendisini Osmanlı topraklarında yaşayan Rumların diğer bir deyimle de Ortodoksların koruyucusu olduğunu ısrarla ileri sürmekteydi ve böyle kabul edilmesini istemekteydi.

Bu ültimatom veya talebin mânası Sultan Abdülmecid'in tahtını bırakması yahutda doğrudan doğruya Rus Çarı'nın himayesine girmesi demekti. Böyle bir teklifi kabul etmek ülkedeki Rum ve Ortodoksların, bütün işlerinin Rusya devleti tarafından, görülmesine müsaade etmek demekti. Bu ültimatom beş günlük bir müddeti taşımaktaydı. Maksadıysa Rus-yanın hacil duruma düştüğü Kudüs olayındaki prestiji tamir etmekti.

Babıâli; İngiltere ve Fransa'dan aldığı cesaret üzerine 10/mayıs'da ültimatoma ret cevabını verdi. Cevabdaki ifade meâlen şöyleydi: "Rusyanın askeri taarruz hazırlıklarına başlamış olması ve tersanelerinde büyük bir faaliyet görülmesi, Paris'de Doğu Sauaş'ı gibi addedilip, bu hal Osmanlı devletini müdafaa etmek yalnız Fransa'nın uhdesindemi kalacak? Napolyon; beş devletince kefil olduğunu haber veren bir nasiha ta uymaklada sefir Do Vilafor'u yolladı. Latinleıie oı'todokslara uerilen fermanların okunmasını taleb etdi. Bu-aun berine yukarıda 1/recep/l269-1 O/nisan/l853 tarihli fermanı kaleme alıp,her iki fermandaki tezatlar kaldırıldı. nazam Paşa Ue Menci kof arasında yapılan müzakereler-e rnahall-i mukaddese ait yerlerdeki ihtilaf halledildikten
sonra zat-ı şahanenin Kaynarca antlaşmasından Rusya'ya tanınmış hak lann geçerliliği ve Ortodoksların Osmanlı ülkesinde büyük bir serbestiye mazhar olduklarını açıkça beyan etmesi yâni Rusların, Rum mezhebi işlerine ve diniyelerine koruma göstermesine muktedir olduğunun Rumlar tarafından anlaşılacak surette bildirilmesi esası kabul edilir gibi olmuştu. Mençikof birdenbire müzakereyi kesti. Sebebi şu imiş: Laffet Arastaki Bey, isimli babıâlî mensuplarından bir Rum, Rusya sefareti 1.tercümanı Argiripulo Bey Rusya'ya ihanetle devlet-i âliyeye hizmet ettiğini ve bir takım faydası olmayan imtiyazlar alınmağa sevketmekte bulunduğunu ve hatta Türkler tarafından Büyükdere'de rüşuet olarak bir bina verildiğini, sadrıazam paşayı azlettirecek ve Reşİd Paşa ile müzakerelere girişecek olursa menfaati büyük olacağını telkin ey lemislermiş. Mençikof bu sözlere kanmış ve padişah-dan paşanın azlini istemiştir. Mençikof; bu defa karşısında bulunduğu zatın evvelkinden daha zor ikna olunacak cinsten olduğunu görünce şaşırdı Hatta Reşid Paşa eski sadrı-azamın razı olduğu notaya hukuk-u hükümdarani padişahının Osmanlı ülkesi içinde bütü- nüyle ve tamamen geçerli esaslarda olduğunu apaçık bildiren bir kayıta dökülmesini istedi. Mençikof; aldanmış, aldatılmıştı. Çar Nikola;bu olay üzerine 'Sultan'ın beş parmağının izi hala yüzümde' demiş olduğu meşhurdur."

Bu hilenin İngiliz elçisi Sir Startford Radkiif çe tezgahlandığı daha sonraları açıklığa kavuşmuştur. Emil Burjuva diyor-ki: "Tarih 13/mayısı gösterdiğinde avrupada her şeyin sulh yoluyla düzelmiş bulunduğu görüntüsü vardı, ingiltere donanmasını Malta'da durdurmuş, kendisininkini Salamayne gönderen Fransa bu nümayişle iktifa edip,mukaddes mahaller meselesinde geri çekilmiş katolik engelinden kurtulmuş bulunan Türkiye, şöyle böyle memnun kalmış Rusya Çar'ına Rumlar hakkında teveccühkâr teminat ve Kaynarca a.ntlaşm.ası hakkında tatmin edici hâle gelmişken, tek bir adamın iradesiyle arzusuyla, Tuna kıyısında harp patladı. "

Şimdi Ahmed Rasim Bey'in değerli eseri ve tarafımızca Osmanlıcadan sadeleştirilen "Resimli Osmanlı Târihi" adlı çalışmadan şu satırları aynen alıyorum:

"Böyle bir vak'a, Şark Meselesi târihinde yeni değildi.1256/1840 senesinde İngilterenin Fransa ve Mehmed Ali Paşa aleyhine kazandığı büyük siyasi mesele İstanbul sefiri Pönsönbi'nin kendi teşebbüs ve gayretleri ile kazanılmıştı. Haziran ayında zat-ı şahane düşmanlarıyla antlaşma yap maya hazırlanmaktayken Pönsönbi, Suriye'yi ayağa kaldır mış ve Londra'dan hiç bir talimat almadığı halde Türkleri harbe sevketmişti. Bunun yerine gelen Sir Startford. do Radk-lif ülkesine yeni yeni menfaatler temin edecek bu üçlü teşeb-büs önünden geri çekilecek adanı değildi. Mesleğinin bütün mesaisi geçirdiği Şark'da 1809 senesindenberi büyük işlere karışmıştı. Geçmiş tecrübeleri, istanbul'daki İngiltere elçiliğine uerdiği hakimiyet ve tesir. 1841 antlaşmalarıyla Rusya' nın vesayetinden kurtulmuş olan yeni Türkiye'nin tanzimi, Tanzimat-ı Hayriyyenin, gerçek müellifi, Rusların büyük hasmı olan, Reşld Paşa İle ortak çalışmada gösterdikleri samimiyet, metin bir siyasi ve korkusuz bir adam imiş, hizmet etmekten çok efendi kılmıştı* Ona İngiliz Sultan diyorlardı. Fırsatını buldumu daha çok kazanmak için ilk kazandığı zemini muhafaza etmeği bilirdi.

Mukaddes yerler meselesindeki ihtilaf önceleri onu müte-bessim kılmıştı. Sonra Rusya ve 3.fiapolyon'un ihtilafıyla, bulanık sularda avlanmak için, bir çâre görür gibi oldu. '852 senesi mayısından itibaren her iki taraf arasında olan çekişmeyi tahrike gayret gösterdi. Fransa elçisi Laualet'in yokluğu sırasında Fransa orta elçisi Sabatiye'ye Rusların ihanetlerinden ue Fransa ile İngiltere'nin anlaşarak onları mahrumu maksad etmek gerektiğinden bahsederdi. Mençikof Mustafa Reşid Paşa ile yaptığı müzakerelerden sonra yumuşamış ve devlet-i âliyyenin Rusya'ya adi bir nota vererek tâleblerini yerine getirmeyi taahhüt etmişti, Osmanlı devleti, 5/nisanda İstanbul'a gelen diplomatlara Rusların ısrarla ileri sürdüklen talebi naklettiklerinde de bunlannsa tavsiye ettiği 'mukavemet ediniz' olmuştu. Rusyanın, doğuda bulunan Rumların üzerine almak istediği himaye usûlünün hasta imparatorluğun damarlarına Rus zehirinin zerk edilmesinin kö-tülüklerini İngiliz kabinesine bildirdi. Mayıs ayının başlangıcında Âlî Paşa ile Mençikof arasında yapılan müzakerelerden sonra meydana gelen ue iki tarafın hazım ve ihtiyatlı davranışlardan meydana gelen sükuneti İngiliz elçi tabiiki devleti adına hiç de hoş karşılamadı. 8/mayıs'da Mençikofa bir nota verdi ki adetâ meydan okur gibiydi. Ertesi gün ise padişah'a, Rusya'yı bu teklifleri hasebiyle, ret etmesi üzerine, Malta'da bulunan İngiltere donanmasını derhal çağıracağını bildirdi. Elçi; bütün hedefi görüşmelerin kesilmesini temine matuf olduğunu, davranışlarıyla pek net bir tarzda sergiliyordu. 13/mayıs müzakereleri anlaşma ile bitecek gibi görünürken netice alınamadı. Startford Radktif'i bir siyasi manevra çevirir görüyoruz ve Abdülmecid han, Mençikof un talebi üzerine sulhun teminini isteyen vekilleri azletme yoluna gitdi, Mustafa Reşid Paşa sauaşın mesuliyetini üzerine aldığı görüldü. Mençikof; müthiş bir kızgınlıkla Petersburg'un yolunu tutarken, İngiliz b.elçi Radklif'in daveti üzerine

Amiral Dundas, Fransız donanmasına mülâki olmak üzere Malta'dan demir almış oldu. İngilizler Osmanlı devletini savaş açmaya meylettirmiş olmakla beraber artık üzerine düş bu arzuyu şiddetlendirmeyi sürdürmesiydi."
En

Mençikof Ve Paltosu

Meydana gelen vaziyet Osmanlı hâriciye nezaretinden verilen notada, kendini gösterir. Nota; istiklâl-i tâmme ve hâkimiyeti padişâhiden bahsetmiş olduğundan işin geri dönüşü olmadığını ortaya koyuyordu. Nitekim; Rus generali ve murahhası Mençikof da: "Palto ile gelmiştim. Fakat kısa zamanda gömlek ile geleceğim" şeklinde boş ve buruk bir kelâmdan sonra, elçiliklerinin armalarını indirtip, Rusya'ya döndü. Tarih-i Lütfi'de: "Mençikofun gitmesinden sonra meydana gelen durumdan sonra iki devlet arasında, hasımlık kapılar, nın açılmaması hususuna dâir, teminat-ı akredite görülmemiş olduğundan devlet-İ âliye mecburiyetten bazı tedarik-i harbiye zımnında Tuna taraf lahna ve Karadeniz boğazına İcab eden takviyeleri yapmaya başlayacağını ilân et- di. Rus devleti hakkında bilinen hürmet ve riayeti lâzimeye bağlı olarak Osmanlı ülkesinde ikamet eden Rusya tebâsı tüccarlar konsolosları hakkında kötü bir muamele asla olmayıp, yine eskisi gibi usül-ü serbestliklerinde işlerine bakmaları bildirildi. İşte harp meselesinin başlangıcı budur. Mençikof gittiği gibi sağlam zannedilen münasebetler kof çıktı." denmektedir.
Zâten bu mevzu ile alakalı tolarak yayımlanan resmî beyannamede de, şöyle bir ifadeye yer verildiği görülmüştür. "Rusya devletiyle yapılan didişmenin ve çekişrnenim sebebi hakikisi, Rum klişelerinin ue ruhbanlarının vede mezheplerinin imtiyazlarını, adı geçen devlet, bir nevi taahhüde bağırmak istemeyip, Osmanlı devletinin dahi bütünüyle razı olmaması davasıdır." Bu ifadedeki mezhebin imtiyazı meselesi
taa cennet mekân Sultan Fâtih döneminden beri bizzat bu padişahın imtiyazı devam ettirmesi ve bunu yazı ile ilân buyurduğu hatırlanmalıdır. Padişah tarafından; ecdadının yüksek takdi rine bağlı olarak, tasdik ve kuvvetlendirmeyi sağladığı ortadadır. Makam-ı padişahinin, kendiliğinden koymuş bulunduğu usûl-ü imtiyazatı bozmak Fâtih'den sonraki hiç bir padişahın aklından bile geçmediğinden böyle devam eden tatbikatın bozulmasına lüzu mu olmadığı izahtan varestedir. Bu hususda Osmanlı devleti bütün âleme bir teminatını ilâna hazır olduğunu belirteceği gibi Rusya'nın, bahse konu şüphelerden temizlemeye, yeterli usûlü temin etmeye de, is-tinkâf buyurmamış olduğu ve bir devletin tebâsmdan olup, bunca milyon nüfusu toplamış olan bir milletin mezhebinin imtiyazı üstüne başka bir devletle anlaşmasında veyahut kuvvetinde bir suret-i tanzimiye yapmak ve taahhüd eden devletin istiklâline ve hükümetinin hukukuna ait meşruluğa dokunacağı cihetiyle, böyle bir şeyin yapılamayacağı defalarca dostane ve de ihlas dolu olarak beyan olunduğu halde bu hususda bu kadar ısrarlı olmak icâb etmezken, Ruslar, yine iddialarından feragat etmiyerek

hâttâ bu defa Eflak ve Buğdan memleketlerini zapt ve istila etmek üzere Rus ordusunun Prut nehrini geçmiş olup, saltanat-ı seniyye'yi hayretlere düşürmesine sebeb teşkil etmiştir.
Antlaşmalara da aykırı olarak meydana gelen böyle bir olay, Osmanlı devleti tarafından kabul olunamayacağından bütün devletlere resmi bir şekilde ve açıkça anlatılarak bildirilmiştir. Çünkü devletler arasında birbirinin istiklâl-i tâmmesi hususunda yapılan antlaşmalar gereğince bir çeşit karşılıklı kefalet ve bir zincir hâlin de bu hususda mutabık kalınmıştır. Bunu ihlâl edecek bir vak'a çıktığında hepsinin ben zer oylan muvafakat-ı usûl-ü câri'den olarak, Rusya devleti tarafından, esas hedef, Os manii devleti ile savaş değil, arzusunun verine geleceği ana kadar, Eflâk ve Buğdan topraklarını rehi-e almak yoluyla sıkıştırmaktır. İngiltere ve Fransa'nın malum olan denizci birer devlet olmaları Osmanlı devleti için, dayanacakları, istinat edecekleri ve de itimat olunacak dostlar olduklarını bu hayırhahlıklarını daha öncede fiili davranışla göster miş olmalarına binaen, devlet-i âliye diğer ülkelerle usûl gereği haberleşmişti.
Nasıl oluşa olsun, devlet-i âliye, istiklâliyetini ve hükümranlık haklarını ihlâle dönük bir teklifi kabul edemeyeceğinden, işlerin alacağı renge vakıf olununcaya kadar, kendini savunmak ve muhafaza için Tuna sahilleri ve Anadolu hu-dudlannda silahlı güçler bulundurmaya hep birlikte karar almışlardı. Esas anlaşmazlığı toplamış bulunan bu beyannamenin sonu devletin bu hususda seçtiği siyaset tarzımda içine almaktadır.
Bundan dolayı dikkatle okunmalıdır: "Rusya devletinin dâvası her ne kadar Rum milleti reislerinin gerekse ferdlerin katiyyen hisseleri ve malumatları olmadan, hatta Rumların tebâsı oldukları Osmanlı devletinden memnuniyetleri ue şükranları devam etmekteyken böyle bir meselinin ihdas olunmasından dolayı, Rumların çok müteessir oldukları da, padişah indinde tahkik olunmuş ve bu mesele münasebetiyle onlara asla kötü bir nazar ve düşmanca bakılmadığı gibi, Ermeni, Katolik, Protestan ve yahudi tâi- [eleri nasıl birer sadık tebâ iseler, Rumlar da ay&en onlar gibi olduğundan herkesin yekdiğeriyle güzel geçinmekte olduğu, velhasıl hiç-kimse vazifesinden hariç sözlere karışmayıp, rızaya aykırı davranışlarda bulunmayıp, kendi işine gücüne bakması lâzım gelecektir. İşbu açıklama ve beyanat-ı tedbir ile karar, , şeyhülislâm, südûr ve ulemâ ile serasker ve. bütün cihet-i askeriyeye memur vezirlerle, sadrıazamla devlet ricalinin hazır bulundukları halde ve sadnazamm başkanlığında toplanan meclis-i umûminin sonunda vardığı düşüncenin emr-l fermanı padişahı de bu merkezde şeref sudur buyrul-muş olduğundan her kim, bu karan beğenmeyecek ue kararlaştırılmış tenbihlerin hilâfına hareket edecek olursajtaat-sızlık mânasına geleceğinden, şediden cezaya müstahak olacaktır."
Altmış kişiden meydana gelmiş bulunan, meclis-i umûminin tasdik ettiği, siyaset usûlü dahiliyesinin özeti bundan ibarettir. Bundan sonra batı'Iı devletler ile yapılan ittifaklar ve Anadolu ile Rumelide, ordular kurulmasına ve donanmayı hümayunun yâni, padişahın donanmasının müttefik devletler donanmalarıyla Karadeniz'e çıkmalarına gayret ve Mısır'dan tertip olunan 2 kapak, 4 firkateyn, 2

vapurla beraber 9500 kara askeri getirtildi. Anadolu Ordusuna Kırımîzâde Reşid, Rumeli Ordusuna da, Halep Nâkibizâde Abdullah Efendikadı ve her iki orduya da müsteşarlar tâyin edildi.
Ruslar ise; efkâr-ı umûmiyeyi heyecenlandırmak gayesi ile osmanlı devletinin Kudüs-ü Şerifi musevilere satmış olduğu dedikodusunu yaymaya çalıştığı duyulmaktaydı. Harp, savaş lâflarının kuvvetü olarak telaffuz olunduğu bir sırada çıkarılan bir hatt-ı hümayun da son tarafında:
"Bu harbin sebeb-i aslisi devlet-i âliyemizin hukuk-u mu-kaddesesini ve istiklâlini muhafazai kaziye-i hayriyyesi olduğundan, Cenâb-ı Hallâk-ı Cihân'ın, teofikat-ı samedaniyesinden ve rurıaniyet-i celilei hazret-i risalet penahiden müs-temend olduğu halde, böyle bir farizanın icrasında, bizzat bulunmak maksadıyla bi-mennihi teâla ilkbaharın gelişiyle azimete azm ve niyet eylediğime binaen meuakibi hümayunümüzün ihtidadaki merkezi Edirne şehri olacağından maiyetimizde bulunacak askere muktezi olacak şeylerin orada hazır bulundurulması icab-ı hâlden olmağla.."

Savaş

Muteber kaynaklarda harbin ilk günleri şöyle anlatılmaktadır: Rus orduları kuzey cihetinden, Fransız ve İngiliz ortak donanması güney yönünden yürüdükleri,Tuna'da ise, Serda-nekrem Ömer Paşa komutasında bir müdafaa hattı meydana getirilerek hareket plânlanmıştı. Bir yandan da avrupa devletleri hükümetlerine mensup vekiller, savaşın olmaması için diplomatik faaliyetleri hummalı bir şekilde sürdürmekteydiler.
Rusya başvekili Nesilrod, İngiliz elçisi Sir Hamilton Sey-mur'a, İstanbul'daki İngiliz elçisinin her çeşit teşebbüsatı anlaşmayı önlemek ve men etmekte başarılı olduğunu Mençi-kof ise, resmî bir antlaşma imzalamakla işe giriştiği halde, yavaş yavaş konuşma tarzını değiştirerek, önce bir taahhüde sonra adi bir nota istediğini bildirmişti. İngiliz kabinesi suihu isterce görüntü çizerek haziran ayı boyunca donanmasını boğaz dışında Beşike Limanında bekletmiş, Ruslar,3/temmuz'da askerlerini Prut Nehrinden geçirip, hazırlanırken, öte yandan yavaş bir surette müzakerelere eğilim göstermişti.
Fransa'da 3.Napolyon ve bnun hârici ye nâzın Droin dö Lovnis, Rusya ile savaşmak için, İngiltere ile ittifak imzaladıklarına dâir söylentilerin asılsız olduğunu ilân etmişti. Londra'daki elçisine bu mevzuuda kesin talimat verildiği halde, Viyana sefiri tarafından dahi, Avusturya başvekili, Kont Bool'a Fransa'nın niyet ve arzusunun sulh olduğunu bildirmiş, Napolyon'un hükümeti 1841 tarihli antlaşmalarla Osmanlı devletinin istiklâl-i tâmmesini savunmadan başka bir emel taşımadığını bildirmişti. Avusturya'ya adı geçen antlaşmanın metni üzerine Çar nezdinde teşebbüse geçilecek olursa harbin önlenmesinin kabil olduğu anlatılmıştı. İngilterede de, efkâr-i umûmiye, tehdit altında bulunan Osmanlı devleti lehine ve boğazların ise savunulması noktasında heyecanlı gösteriler yapıyordu.

Palmerston ve partisi Rusya ale yine tahrikler yapmaktaydı. İstanbul'da ise, resmî beyannamenin son fıkrasında görüldüğü üzere hükümet kararına uymaktan başka çâre kalmamış ve ahali daima harp istikametinde yönlendirilmiştir.

Bu sırada ise meşhur edib Victor Hugo, Quint gibi cumhuriyet taraftan kişiler kalemleri ile Rusya aleyhinde ifadelerde bulundular. Hele katolik cereyanı mukaddes yerlerle ilgili Fransız politikasını hızla lehimize yönlendirmekteydi. Yalnız Avusturya başvekili bulunan Boul, Rusya ve avrupa âlemine dostâne yaklaşım taraftarıydı. 1/temmuz'da Viyana'da bulunan bütün b.elçileri davet ederek, avrupa âlemini tatmin ve Çar Nikola'yı te-min için, Mençikof ile Osmanlı devleti temsilcileri arasında kararlaştırılıp, Stratford'un, karşı çıkması ile bozulan nota'nin aslını, büyük devletlere tebliğinin, gerektiğini ileriye sürdü. Çar, buna razı oluyor ve böylece de savaş geriye kalıyordu. Fakat Startford Radklif İstanbul'da sefirlerin kabulünden sonra Mustafa Reşid Paşa ile gizlice görüşerek Viyana'da tanzim edilen nota'nın Rus hükümetinin arzularından doğ-muş olduğunu Rusya 'nın Viyana sefirinin, Vikont Boul'un kaimbiraderi olan, Mayendorf'un teşvikiyle, Osmanlıları; sulha feda etmek üzere, kaleme alındığını anlatıp, Paşa'yi ikna etdi. Mustafa Reşid Paşa, on senedenberi İngilterenin nasi-hatlarıyla, Ruslardan bir intikam almak üzere Osmanlı ordu-ve mâliyesini tanzim etmiş olduğu gibi iki aydan beri Ae hazırlıklara başlamıştı. Maksadına devama karar verdi.

Meslirod, Kaynarca ve Edirne antlaşlannın iptali suretiyle Viyana notasının değiştirilmesini, padişahın hristiyan mezhepleri babıâlî'nin himayesinde olmak üzere Kaynarca ve Edirne antlaşmaları hükümlerine, sâdık kalacağı tarzında, İs-lahını istedi. Rusları 3.defa olmak üzere iddialarında boşa çıkarıyorlardı. Hâl böyle olunca savaş artık kaçınılmaz ol maya başladı. Palmerston'un teşvikiyle, İngiliz halkının heyecanı, Rusların Buğdan'a tecavüzleri savaş ilânını kesinleştirdi. Viyana notasının değiştirilmesi ve.savaş hakkında bizde, şöyle bir kayıt vardır:

"Deviet-i âliye ile Rusya devleti arasında ortaya çıkan münazara ve anlaşmazlıktan dolayı ıslah-i devletin şu sıradaki vaziyetini Mösyö Debidor, Tarih-i Siyasa'sında şöyle tarif ediyor: "Rusya, Au ustur ya ue Prusya'nın ıiayırhatıane dau-ranışna itimat ettiğinden iki devlet arasında olan halin düzel-mesi niyetiyle taraf-ı saltanat-ı seniyyeye arz olunan suret-i tanzimiyenin bazı mahalleri devlet-i âliye nin matlubu yâni beğendiği tarzda düzeltilmedikçe diğer devletler tarafından istenilen teminat verilmedikçe muvaffak olunamayacağı ka-rarlaşmıştı. Evvelce gelmiş olan müsveddeye Osmanlı devleti tarafından yapılan değişiklik ve tashihatın, Rusya'nın kabulüne, Osmanlı devletinin yanında yer alan dört büyük devlet tarafından büyük gayret gösterilmişse de, Ruslara tesir etmeye muvaffak olunamamıştır. Velhasıl; sulh içinde, şu anlaşmazlığın bertaraf edilmesi kabil olamayacağı anlaşıldığından

Rus askeri gücünün tecavüzü ise bu antlaşmayı nakz eüi-91 bütün devletlerin malumu olduğundan bunun böyle gitmeyeceği 22/ziihicce/1269-27'/eylül/]853

günü ya puan umumî meclis toplantısında azaların oybirliğiyle Rusya'ya harb ilânına uerilen karan yine o meüzuuda alınan fetva-i şerife tarafından te'yid edilince meclis mazbatası padişah-t şahaneye arz olunup, hatt-ı hümayun elde edilmiştir. Uzun uzun anlatıldığına göre iki deuletin sauaşması gerçekleşmiş olup, Eflâk ve Buğdan topraklarının tahliyesi hakkında Rusya askerinin kumandanına usûl icâbı gönderilen mektup târihinden itibaren 15 gün içinde tahliye emri verilmediği takdirde düşmanca harekâta başlanması hususunda Serdar-ı ekrem Ömer Paşaya ve diğer vazifelilere devletimiz tarafından gereken talimat verildi." Demekte.Fransa ile İngiltere'nin harp için aralarında anlaşacaklarına bir türlü inanamıyordu. Bundan başka Balkan yarımadasında bulunan hristiyan ahalininde ayaklanacakları hakkında çok büyük ümitler taşımaktaydı. Gerek teselya gerekse Epir taraflarında büyük heyecanlar kendini göstermekteydi. Atina da bulunan çok sayıda ve tesir gücü fazla olan Rusyalı memurlar Yunanistanı bu iki bölge üzerine atılma hususunda tahrik ve teşvik ediyorlardı. Kral Othon ile haris karısı kraliçe Amelya açıktan açığa Moskova politikasını tercih ederek Na-pist yâni Rus hükümeti taraftarı partisini kışkırtıyorlardı.

Osmanlı topraklarına geçip, ihtilâl çıkartmak için, Yunan subay ve askerlerine müsaid davranıyorlardı. Aynı zamanda Çar İran'ı da Osmanlı devleti aleyhine davranışa yöneltiyor hâttâ Baltık denizinde emniyet içinde görmek için Danimarka kralını bile ortaklığa çağırmaktan usanmıyor para azlığı yüzünden Osmanlı devletinin ilk baharda sulh yapma eyili-mine koşacağını ümid ediyordu. Bu sebeble; tecavüzi hareketlerde bulunmayıp, müdafaada bulunmaya önem verip, buna sebeb olarakda, savaş ilânının kendi tarafından olmadığı, sulh severliğinin hâlis niyetini ortaya koymaktan ileri geldiğini bildirdi. Bu vaziyet üzerine de Avusturya başvekili Boul. Rusya başbakanından aldığı kabul haberi üzerine 5/ara-hk'da Viyana Konferansını açtı. Dört devlet arasında müzakereler başladı. Babıâli'ye gönderilen protokolün özeti şu idi: "a- Osmanlı devletinin mülkiyet-i tâmmesi-

b-Padişahın, hristiyan tebânın rahat yaşamasını sağlaması şartıyla İstiklâli tâmmesi" Bu protokola iliştirilmiş notada, babıâli'nin Rusya ile müzakerelere girişmek için ileri süreceği şartların çok çabuk bildirilmesi rica ediliyordu. Fakat savaşın başlangıcı Rusya'yıda elde ettiği vaziyetden ayıracak hâle getirdi. Vidin civarında bulunan Ferik Salim Paşa yeterli kuvvet ile Kalafat Adasına geçmiş ve Rumeli Ordusu erkân ı harp reisi İsmail Paşa da Rahova tarafından gelerek, Kakjfat Ada iskelesi ve hududa yakın, Şevketil Kalesinin muhasarasına girişilerek kısa zamanda bütün silahlarını teslim etmek suretiyle isteklerimiz olan maksada muvaffak olundu.

Öte yandan da Rumeli ordusu Kumandanı Macarlı Ömer Paşa da Tutrakan önündeki Ada'ya gönderdiği kuvvetlerin himayesinde istihkâmlar inşaasına başlatmış, taş binalar karantinaya alınmış ve içine bir kaç tabur askerle, cephane ko-nulmuştu. Ruslar; 20 tabur piyade, 3 alay süvari, 1 alay Kazak süvarisi ve 32 adet piyade ve süvari toplarıyla birlikte hücum ettiler. Dört saat devam eden bu

kanlı sava şın bilançosunda Ruslar ikibin yaralı ve bin ölü ile bfrakrak çekildiğinde bu savaş târihi mize, *Çetine MuzafferİyetiI" adıyla şan ve şerefle yazılıyordu. Bu savaş neticesinden olarak, Rus-Sırp ittihadı ümidi bir başka zamana kadar tehire uğramış oluyordu. Ayrıca İngiltere ve Fransa'ya aid gemiler Beşike Limanında bulunuyordu ki bunların oniki tanesi padişah fermanı ile Çanakkale Boğazından geçip Büyükdere önlerinde demir attı.

Rus deniz filolarının, Osmanlı devletine aid Karadeniz'deki sahillerine tecavüzü menetmek maksadıyla Bahriye Paşası Kayserili Ahmed Paşa komutasında Osmanlı savaş gemileri gönderildi. Bu donanmada 12 parça gemi bulunup,top sayısı ise bir hayli faz la olup, 1118 tane idi. Bu arada Fransa ve İngiliz donanmalarının Beşike limanına gelmesi Çar Niko-la'nın son derece gazablanmasına sebeb oldu. Babıâli'den aldığı cevap üzerine Rusya ahalisine bir beyanname neşretmek mecburiyetinde kaldı. Bu beyanname adetâ bir haçlı seferi teşvikiydi.

Başvekil Neselrod, Çar'm yalnız Osmanlı tarafınca değil Fransa ve İngiltere cihetlerinden de tahrike uğradığını, haysiyet, şeref ve hakkı olan menfaatini gözetmek için için ileri harekâta mecbur olduğunu avrupaya bildirmeye çalıştı. Rus Çar'ı ve başvekili Neseirod bu mevzuuda kısır bir davranış cindeydi. Çünkü, Rusların Osmanlı sahillerine tecavüzü, Fransız ve İngilizlerin Beşike'ye gelmesinden önce idi. Beşike limanına gelmiş bulunan avrupa devletlerinin gemileri hiçbir antlaşmayı ihlâl etmiş olmuyorlardı. Ayrıca da Rusya Osmanlı topraklarına tecavüzde bulunduğundan harekât-ı tecavüz davranışınında sahibi olmuştu. Neselrod'un ifadesine göre de Çar Nikola, Osmanlı devletiyle harp etmekten ziyade, kendini emniyet altında hissetmek istiyordu. Bu istikametteki arzusu kabul edildiğinde ele geçirdiği topraklan iadeye razı gelecekti. Ancak,bu tarz hareket pek sert ve haysiyet kırıcı idi. Özelliklede geleceği kim te'min edebilir?

Bu işlerin sonunda Avusturya ve Macaristan müşkül bir duruma düşmüştü. 1849 ve 18 50'deki Avusturya da vuku-bulan ihtilâlde Ruslar, Fransuva Jozef'e yardım ederek adetâ Avusturya'nın, yeniden dirilmesine sebeb olmuşlardı. Bundan başka; Ruslar gerek Bohemya'da, gerekse Sava Nehri taraflarındaki, Sava Slavların: ayaklandırabilirdi. Bu bakımdan Avusturya devleti ve onun hükümeti Rusya aleyhine davranışa geçemezdi. Fakat Osmanlı devletinin yıkılmasına da seyirci kalamazdı.

Çünkü böyle bir hâl gerçekleştiğinde Avusturya ne olacaktı? Diğer taraftanda Fransa ile İngiltere'ye yardımcı olmazsa bunlarda başına bir ihtilâl çorabı örmezlermİ? İtalya'ya Macaristan'a,Polonya'ya kalkın demezlermi? Verlhasıl Avusturya hükümeti şöyle veya böyle Osmanlı devletinin tarafını tercihe memur oldu. Bunun için her iki hükümet arasında müphem, meşkûk, zavallıca bir ro! oynamağa iki tara-fıda, bir noktaya getirme vazifesini yapmak için her tarafa sallanmaya mecbur oldu. Viyana'da kaleme alınıp, Osmanlı devleti tarafından değişiklik gerektiği lüzumu gösterilen nota, işte böyle bir mecburiyet üzerine yapılmış kaçak işlerdendi. Fransa ve İngiltere Donanmasının Çanakkale'den

geçişleri de, Rusların her türlü antlaşmayı yasak hâle getiren tarz şeklinde anlaması üzerine vukubuldu. Târih-i Lütfi diyorki:
"Berveçhl muharrer (yukarıda yazıldığı gibi) deulet-i âliye-i mecburiyeti meşruası cihetiyle muharebeye şur'u ey/e-miş ve asar-ı fev-u zafer zuhura başlamış oldu ğundan nâm-ı şev ket-i itsâmı Padişahi, Gâzi'lik unvanı celiliyle, cevami-l şerife min berinde ilân olundu. Yemen eski valisi Sarı Paşa ile id Paşa, Mühürdar Behçet Efendi, Livalıkdan mütekaid ve Çerkeş kumandanlardan, Sefer Paşa ve bazıları Ba tum Ordusuna gönderildiler. Çerkeş Paşanın Çerkezlstan'la münasebetlerde istifadeleri umulan kimselerin göndentmele-û pek bir şeye yaramadı. Belki, sülhden sonra Çerkeş kabile-Lerinden vatana uğramaları sağlanmış olabilir Bilhassa Fransa sulha alakadar bulunuyordu.
Hatta İstanbul'a Barakey Di'iye isimli, sert ve de Stratford Radklif ile boy ölçüşebilecek vasıfta bir diplomat gönderdi. Fakat, İngiliz Stratford maksadını temine berdevamdı. 21 /ey-lül'de başvekil Palmerston, İngiltere Harbiye müsteşarına, Rusya'nın Lehistan ile Kafkasya, Gürcistan gibi zayıf damarları vardır. Demişti. Staratford bunu bir plan hâline koyarak Rusya'yı tehdit maksadı ile akın etmekliğimizi tavsiye etdi." Demektedir.

Sinop Vak'ası

Doğu Anadolu'da Osmanlı ordusu, Rus arazisine tecavüz etmiş hatta Aya Nikola denilen kaleyi de ele geçirmişti.. Çar; büyük bir kızgınlık içinde savunmada kalacağı hakkındaki evvelki beyanatını unutarak, donanmasının Anadolu sahilinde harekât-ı harbiyede bulunması hakkında emirler verdi. Târih-i Lütfi'ye göre:
"Sinop Limanında Taif vapurundan başka, 7 kıt'a firkateyn ite 3 korvet vede l'de vapur bulunmaktaydı. Rus do nanması amirali Mahimof havadaki sisten istifade ederek limanın ağzını tuttu. Donanmamıza teslim olmalarını işaretle bildirdiysede, topla mukabeleye kasım ayının 21. Günü,3 kapak, 4 firkateyn ve 1 Briyk'den ibaret olan Rus donanması Sinop'a Osmanlıların demir atma mevkıilerini hâl ve hareketlerini keşif için ayın. 30. gününe kadar fırtınalı havada liman haricinde abluka vaziyeti almıştı. 1170/1853'de Patrona Mustafa Paşa komutasındaki filo, Batum'a harp mühimmatı sevk etmeye ve Patrona (tüm amiral) Osman Paşa kumandasındaki filo da Sinop Limanına demir atmıştır Sinop Limanında vazifelendirilen gemiler şunlardı:

T p	Sayısı	Gemilerin	İsmi	gemilerin	Cinsi
Adet	Avnullah	Firkateyn	Patrona Osman Paşa		
Nizamiye	"	"	Piyale Hüseyin Paşa	"	Kaid-i Zafer Nesim-i Zafer
50 64 22 48					
48	«	"	Faziullah		
42	"	"	Naviki-Bahri		
42	"	"	Dimyat		
22	"	"	Necm-i Efşan		Korvet

22 " " Feyyaz-i Mâbud
22 " " Gül Sefid
10 " " Ereğli Vapuru
06 " " Pervazi Bahri Vapuru "

Rus amirali Nakimof, Sinop'da keşif yaparken Sivasto-pol'dan imdad taleb etmiş, 4 gün liman haricinde durup, inn-dad gelmesini beklemişti. Ayın 30. günü beklenen imdat gelerek kuvvetlenmiş olup, 3 anbarfı, 3 kapak, 2 firkateyn ile müsaid olan rüzgârı kullanarak limana inmiş ve mevcud olan 4 vapuru da Osmanlı gemilerinin kaçmasına fırsat vermemek için dışarıda karakol bırakmıştı. Sahil bataryalarının ateşinden kurtuluncaya kadar ilerleyip bir yerde mesafeye kadar sokularak demirledi. Osman Paşa işaret çekip, savaşa girişip, padişah uğrunda fedây-ı cân edinceye kadar gayret ve çalışmak dinin hamiyyetinden olduğunu ilân edip, akabinde Nizamiye Fırkateyn'inin toplarından ateşe başlandı.

Rus donanmasıda, Osmanlı donanmasıyla mukayese edil-dığinde bizim için teslim yada mahvolmak görünüyordu. İki-blJÇuk saaat fedakârane ve cesurane savaşa devam olundu.

Navik-i Bahri adlı fırkateyn'imiz karşısında yer alan Rusların kapak tipi gemisince açıbordo âteşi sonunda büyük yaralar aldı. Bu ümitsiz durumu gören Kaptan Ali Bey, mukavemete ve döğüşmeye fırsat olacağını göstermiyordu. Ali Bey,gemi-sini düşmana teslim etmemek için cephaneleğin ateşlenmesini emrettiği görüldü. Ne varki bu emir yerine getirilmeyince Ali Bey, yanmakta oîan bir meşaleyi bizzat kendisi cephaneliğe atarak tutuşturdu. Sonuçda gemi müthiş bir infilak ile parçalandı. Bu kararlı tutum ve geleneklere uygun davranış, maalesef askerimizin sebat ve metanetinde menfi bir te'sir meydana getirdi.

Fırkatey'nin her bir parçasının çeşitli yerlere dağılması, şehidlerimizin parça parça olan cesedlerinin deniz suyunu kıpkırmızı kan rengine getirmeside korku, ümitsizlik getirdi. Bu arada deniz üstünde iki gemimiz kalmıştı ve bunlarda birer firkateyn idi. Rus lar ateşe devam ediyorlardı. Gemilerimizi arayıp bulmaya çalışıyorlar zaferlerini duyurmak içinde askerlerini Hurra! diye bağırtırlarken, bizim deniz üstünde kalmayı başarmış olan iki fırkateyni'mizin ara sıra yaptığı top atışları, sanki yaralı arslanların feryadının sesini andırmaktaydı.

Rusların yapmış oldukları tahribat, o kadar büyüktü ki, şehir ve gemiler harab olduktan başka müteaddit isabet alıp, nice yaralara gark olan gemiler denizin üzerinde başıboş se lâmet arayanların üzerine ölüm yağdırmaya çalışarak, tek kişinin bile kalmamasına gayret gösterdiler. Neticede; demir alamamış bulunan iki firkateyn üzerine saldırdılar.

Ayağı yaralanmış Osman Paşa ile demir üzerinde kalmış iki firkateyn'in kumandanını esir alı yorken 125 neferi de derdest etmiş oldular. Ertesi gün savaşın deiik deşik ettiği bordaları ve anbarları ile enkaz hâlindeki gemiler Ruslar tarafından yakılarak yok edildi. Piyale Hüseyin Paşa savaş sırada başına hesap eden bir gülle ile şehidîer kervanına kaldı Savaşın akabinde naşı bulunup,

Seyyid Bilâl Türbesi civarına defn edildi.
Vakanüvis; donanma reislerinin kara'da ve hamamlarda halvet hâlinde bulunduklarını kayd ediyor. Liman vakasından dolayı, Kapdan-i derya Mahmud Paşa ithamen azl olundu. İşbu melhame-i kübrada (pek kanlı savaşta) donanmayı hümayunun dörtbin askerinin yarısından fazlası şehid olmuştu. Ruslarda pek çok telefata maruz kalmıştı. <gemİleriyse hayli hasara uğramış, dört kapağın direkleri tamamen kırıldığından, alabandaları dağıla-rak hareketsiz kaldığından, Aralık ayının 2.gününe kadar limanda bekleyip mümkün olan tam? ratı daha sonra hareketsiz kalan gemileri vapurlara bağlayarak, İngiliz ve Fransız gemilerinin gelmesinden önce, Sivas-topol'a hareket etmişlerdi. Sinop şehrinin, yarısını humbara-larla yakmışlardı. Şehrin diğer yansıda, tahrib edilmek sure-tiyle viran edilmişti
Me'şum savaş başladığında demirini kesen Tâif vapuru firar etmiş ve İstanbul'a ulaştırmıştı. Ancak şunu söylemek gerekir kî, savaşın neticesini İstanbul'a ulaştırdığı meşkûktür. Neyse biz tafsilata devam edelim.
Tâif vapurunun verdiği haber ancak Sinop limanına yapılan baskını haber vermesidir. Boğaz'da bulunan İngiliz donanmasından Detreboşin ile Fransızların, Magador isimli gemileri, Sinop'a gitmiş ve buradaki manzaraya el koyarak, yaralıların tedavi edilebileceklerini tedavi etmişler ve İstanbul'a taşımışlardı. Daha sonra yaptıkları tahkikatla durum tespıtide yapmışlardı. Öte tarafdan Rus Amirali Nakimof ise ^ar'a gönderdiği malumatda, Sohum'u işgal ile Kafkasya lisini kandırmak için denize çıkarılan, 7 firkateyn, 3 korvet ve 2 vapurdan ibaret olan Osmanlı donanmasından ancak bir vapur kurtulabilmiş ve bizim taraftan ise, bir subay ile 33 asker ölmüş, 130 nefer de yaralanmıştır. Diyor.
Eski Serasker Hasan Rıza Paşa kapdan-ı derya makamına tâyin olundu. Bu arada da Ka tadeniz'deki harekâtımızın hepsi durdu. İstanbul savunması hayli güçleşti. Bu vaziyetin karşısında İngiliz ve Fransız donanmalarına müracaata kesin mecbur hâle geldik. İngiliz donanmasının başında olan Sir Aberdeen tereddüt halindeydi. Böyle olunca da İngilizlerin ahalisininde heyecanı hayli arttı. Bu sırada başvekil Palmers-ton istifa etdikİ, bunun üzerine Sir Aberdeen, Palmerston'un plânına evet demek zorunda kaldı. Fransa ise, Sinop donan-masının ve şehrinin tahrib haberi Rusların her türlü devletler hukukunu hiçe sayarak, şiddet dolu davranışlar sergilemeye başladıkları manzarası görülmektedirki bilhassa avrupa donanmasının burnunun dibinde Osmanlı donanmasının tahribi, efkâr-ı umûmiyeyi kamu vicdanını bütün bütün yaraladı.
Fransa başvekili Rerviyn do Layir'in teklifi üzerine İngiliz-ler ortak olarak Rusya'ya MemJeketeyn'i (Eflâk ve Buğdan) tahliye edinceye kadar savaş gemilerinin bundan böyle Karadeniz'de seyir ve harekât yap- maması bildirildi. Bu muamelenin mânası deniz devletine harp ilân edilmesinin kararlaştırıldığı demekti. Buna karşılık bu seferde Avusturya, batılı devletler ile Rusya arasına girdi. Babıâli'nin sulh şartlarını ileriye sürdü. Yazılı şartlar aşağıdaki maddelerden ibaret idi.

1- Osmanlı devletinin temamiyyet-i mülkiyesinin devamı ve kefilliğinin kabulü
2- Memlekteyn'in tahliyesi
3- 1841 senesinde avrupa tarafından babıâlî'ye verilen te-minat-ı taahhüdatın yenilenmesi.
4- Zât-ı Şahanenin istiklâliyetinin tanınması ve zât-ı şaha-in tam serbesti ile hristiyan tebâ'ya Yen> imtiyazlar ihsa-nına kail olması.

Vaziyetlerin gösterdiği ahvalin vahameti, Avusturya başvekiline bu şartları Çar'a bildirme hususunda kanaat uyandırdı. Nitekim; ocak/1854'de de bu programın Avusturya'ca, konferansın aldığı karara uygun olarak Çar'a takdimi kararlaştı-rıldı. Ancak; Çar bu teklif hakkında olumlu bir eğilim göstermedi. Bunun üzerine, gerek İngilizler, gerekse Fransız lar parlamentolarında harp karan aldıklarını Çar'a haber verdiklerinde Çar'da, Rus ahali yi mukaddes yerleri tahkir ve ihlâ! edenlere karşı savaşa çağırdı.

Buna karşılık İstanbulda da büyük bir canlılık, hamiyyet şeklinde kendini gösterdi. Gerek mâli gereksede bedenen pek çok yardım yapmak isteyenlerin yanında padişahın ih sanına nail olmuş ve daha nice ihsanlar beklemekte olan Rum ve Ermeniler gibi gayrimüslimler ve yine devletin hu-dudları içinde yaşayan diğer akvamın reisleri, babıâlî'ye tebrikler arz ediyordu. Rum cemaati patriği, metropolidleri maiyetinde olduğu halde ilk baharda harekata geçileceğinin haber verildiği yıldızın maiyetinde bulunmağa kararlılıklarını bildirdiler. Bu aradada, Osmanlı, Fransa ve İngiltere hükümetleri aralarında tanzim ettikleri ittifak antlaşmasının tasdiknameleri teati edildi ve resmen ilân edildi. Yine işaret edilmesi gereken hamiyyetlerden biri de savaş masraflarına yardımcı olabilmek için bir çeşit imtiyazlı senetler tertip edildiği gibi vükelâ, ricali devlet yâni devlet adamları, ulema ve üst düzeyde devlet memurları tarafından nakdî bağışlar birbirini takip etdi.

Aşağıdaki listede bir kısım bağışçının adlarını ve mikdarla-nnı bulacaksınız ancak bu ra kamlar tamamiyle alındımı?

Sorusuna muhatap olduğumuzda vereceğimiz cevap ise orasını defter-i mâliye erkânı bilir. (Târihi Lütfi)'nin listesi alt satırda verilmiştir.

Müteberrinin Adı	Meblağı
Sadrıazam Mustafa Naili Paşa	300.000
Şeyhülislam Arif Efendi	25.000
Eski Sadnazam Rauf Paşa	50.000
B.Mustafa Reşid Paşa	300.000
Serasker Hasan Rıza Paşa . ,	200.000
Fethi Paşa „...; ., i<	150.000
Sekip Paşa	50.000
Kıbrıslı Mehmed Paşa	100.000
Maliye Nâzın Safveti Paşa	100.000
Hasip Paşa	75.000
Mısırlı Kâmil Paşa	150.000
Sadaret müst.Mahmud Nedim -	25.000

İntisap Nâzın Hüseyin Bey , , 50.000
Damad Halil Paşa 75.000
Ali Galip Paşa 100.000
1.750.000 krş.
Savaşın gündeme gelmesi hasebiyle içtima yapan genel meclisin vermiş bulunduğu fazilet sahiplerini anlamak için, bahane edilerek talebe-i ulûm tarafından Seraskerlik kapısında (şimdiki Bayezid'deki İstanbul üniversitesi merkez binası önü) bir nümayiş yapıldıysa da bunların çoğu hemen yakalanıp, Girid'e sürüldüler. Bunları eski serasker Mehmed Ali Paşa tahrik etmişmiş! Bunun neticesinde Mehmed Ali Paşanın Kastamonu'ya sürüldüğü görüldü. Mehmed Ali Paşa ile Mustafa Reşid Paşanın arasındaki burudet bir çekişme riva-eti taşımaktadır ki, bu bakımdan rivayetlerin istinat ettiği hususlar pek de boş değildir.
Belli kişilere fırınların çalıştırılması müsaadesi tahsis olunmuştu- Bu usûl nasıl olduysa serbestliğe kavuşturuldu. Tanzimat fermanının ilânından önce fırınların idaresini hükümet eliyle yürütmek vardı. Fiatlann ayarlanması, ekmeğin tadı ve sekli idarece kararlaştırılıyordu. Bu fırın meselesi hakkında çalışmamızın, Bilgi bankası bölümünde kâfi miktarda müba-yaat başlığıyla malumat vermişizdir.
Bu arada bazı yerlerin durumlarına getirilen iyileştirme çabaları içinde Sırbistan'a mahsus olan imtiyaz fermanı gönderildiği gibi Mısır Valisi Abbas Paşa'nın vefatı üzerine boşsian valiliğe Kavalalı Mehmed Ali Paşanın diğer oğlu Kavalalı Sa-id Paşa vezaretde verilmek suretiyle Mısır Valiliğine tâyini yapıldı. Said Paşa bunun teşekkürünü yapabilmek içinde İstanbul'a gelerek huzura çıktı. Kendisine murassa Mecidiye nişanı hediye olundu. Takvimler 1270/1854'ü gösterirken 29/mayısda sadrıazam Mustafa Naili Paşa makamı sadaret-den infisal ettirildi.
Yerine Kıbrıslı Mehmed Paşa getirildi. Yunanistan'sa bu av-rupanın gayri meşru çocuğu görevi icabı ebeveynlerinin yâni kendisini devletlerin arasına sokan hamilerinin emirlerine teşvik ve tahriklerine uygun davranışla imrarı hayat ediyordu ve bu günlerde vazifesi Osmanlı topraklarına musallat olmuş ahaliye ve vazifelilere illallah dedirtmekteydi. Atina'da os-rnanlı devletini temsil etmekte olan maslahatgüzar ve heyeti lstanbul'a çağrıldı. Peşinden de Yunan sefarethanesi mensuplarıyla beraber, Yunan tebâlı tüccarlarda pasaportlar! ve-nlIP Yunanistan'a gitmeleri istendi.
Yunanistan'ın bu kalkışmalarını bastırmak için mülki, siyasi ve askeri selâhiyetlere hâiz olarak Keçecizâde Dr. Büyük Mehmed Efendiye, Paşalık unvanı verilmek suretiyle, işleri hâl yoluna koyma vazifesi emrolundu. Fuad Paşa bu vazifede büyük bir başarı sahibi olmuştu. Yunanlılar yapmış oldukları saldırı ve baskınların sonunda mütemadiyen yenilmekten kurtulamadılar. Pire limanını devlet abluka altına aldı. Kral Othon hududlarının üzerinde Osmanlı ahalisini rahatsız etmek isteyen çeteleri geri çağırmaya mecbur kal-dı.l271/c.ahir-1854/şubat ayı içindeydi.
1855 senesinde içtima eden Viyana kongresi sırasında toplantıda Arif Efendi

isimli bir zât bulunuyordu. Bu kongrede batılı devletlerin hâriciye nazırları murahhaslık yapmaktaydı. Buna bağlı olarak da Hariciye nazırımız Âlî Pa-şa'nın orada olması icâb ediyordu. Bu vesika diyorki:
"Babıâli, batılı devletlerin İsrarı üzerine Avusturya askerinin Eflak ve Buğdan'a geçmesi için bir mukavele imzalanmasına rıza göstermişsede endişeliydi. İşin bu tarafıyla Âlî Paşanın, Viy anada bulunması lâzımdı. Arif Efendi lisana aşina olmadığı gibi o zamanın konferanslarında tam selahiyetti ricalin bulunması kaideden idi. Bu vaziyet karşısında Âlî Paşa fevkalâde memuriyet ve b.elçilik payesi ile yollandı. Âlî Paşaya 5oo bin kuruş harcırah ve 7500 florin muvakkat maaş tahsis olundu.
Kongre sulhu değil, büyük bir galebeyi kararlaştırmış gibi, ikibuçuk ay sonra dağıldı. Bu sırada Âlî Paşa, Mustafa Reşid Paşanın yerine makam-ı sadarete geçti. 1270/1854 "Yine Lütfi Târihi diyorki;"
Sadrıazam Reşid Paşa ile ahkâmı adliye reisi, Mısırlı Kâmil Paşanın, istifaları üzerine özel memuriyetle Viy ana'da bulunan Âlî Paşaya sadrıazamlık verilmiş ve kaimmakamlığı tâliye nazırı Şefik Paşaya verilmiş. Meclis-i Vâla riyaseti , undesindeydi. Fuad Paşa ise rütbe-i vezaretle birlikte Tanzimat meclisi reisliğine ve hariciye nezaretine, Tophane nâzın Muhtar Bey de vezaretle Mâliye nâzın, masarifat (giderler) nezareti nâzın Tevfik Bey, Mustafa Reşid Paşanın iki kanadı makamında bulunan, Âlî ve Fuad Paşalar arasında artık rekabet başladı. Bu icraatı müteakip, Viyana'da bulunan Âlî Paşa İstanbul'a dönüp babıâliye geldi. Viyana kongresi de tatile girdiğinden o meclise tâyin edilen Reşid Paşanın gitmesinden oaz geçildi. Rusya kabinesi daha evvel Kont Orlofu, Viyana ya, baron Budberg'ide Berlin'e göndermişti. Bunların vazifesi Rusya lehine tarafsızlık temini daha sonra da doğu da siyasi bir denge meydana getirip uyuşma müzake- reler-ni temin idi Yâni Rusya, Osmanlı devletini devirmeyi temin için Viyana dolaysı ile Avusturya ile Berlin yani Prusya'nın yardımını temine çalışmaktaydı. Avusturya tarafsız kalmaya razı olamadı. Cevab olarak harekât-ı serbesti içinde olacağını bildirdi. Baron Budberg ise Berlin'de halkın düşüncesinin Rusya aleyhinde olması yüzünden başarılı olamadı. Böylece de Rusya yalnız başına kaidı. Batılı devletler bu va ziyetten istifade ederek, Avusturya'yı kendi içine almaya çalıştı. Çünkü; Avusturya aralarına katılmadıkça, Rusya'ya taarruz edebilmek, sadece denizden mümkün oluyordu. Avusturya başvekili sonradan ortaya çıkacak entrikaların kurbanı olmamak için ittifak hâlinde olan devletlerden Rus Çar'ına bir ültimatom vermelerini şart olmak üzere ileriye sürdü. Memle-keteyn'in tahliyesi, olmadığı takdlrdeyse savaşa hazır olunması bu ültimatomun açık beyanıydı. Fakat Avusturya orduları, Fransız ve İngiliz orduları harbe girmeyince kırnıda-niayacak idi. Bunlar avrupada olurken İstanbul 2.derecede [Şler ite meşguldü. Tuna boyunda Silistre'de bir savunma noktası çıkmıştı. 127O/ramazan ayı 1854'ün/mayısında, Mareşal Sen Arno komutasında bulunan elli bin Fransız ue Lord Rağlan komutasında buiunan 25 bin İngiliz askeri Gelibolu'ya gelmişti.
Rus Çâr'ı tebaasını hakiki bir haçlı seferine davet ettiği gibi klişelerden Hz. İsâ

(A.S)'in tasvirini çıkartmak suretiyle taassubu alulendiriyordu. Yukarıda bir miktar bahsettiğimiz Yunanlılar gibi diğer hristiyanlar da kıyam etmiş olsalardı müttefik devletler müşkil mevkıide kalacaklardı. Ruslar Ol-taniçe'de 1270/sefer/8.günü-1853/kasım/5.günü, Çetine'de uğradıkları hezimet ite beraber, Silistre'de de daha sonra şe-hid olan Müşir Musa Paşa ve onun yerine geçen Ferik Rıfat Paşa- ların sebatkârane mertlikleri karşısında, aciz kaldıklarını gördükleri halde, Tuna' dan geçme gayretinden vazgeçmiyorlardı. Silistre savunması, Osmanlı harp târihi-nin en parlak numunelerinden birisi olmakla beraber ayrıca pek şöhretli bir levhas ıdır. Müşir Gürcü İsmail Paşa Tutrakan'da fevkalâde olan cesaretini düşmanın tas dikine sunmuş, bu cesaret düşmana parmak ısırtmıştı. Bu taraf böyleyken, düşmanın sol tarafını tehdid altına sokmak için mareşal Sen Arno ile Raglan'ın kumandasında olarak Gelibolu'daki kuvvetler Varna'ya sevk edildi. Ancak bir vakit sonra Rus ta rtn müttefik ordulara rağmen İstanbul üzerine yürüyüşe geçeceğinden korkuldu."

Beri yanda Serdar-ı ekrem Ömer Paşa, Şumnu'da tuttuğu mevkii pek de ideal bir yer değildi. Müttefik devletler birlikleri, Rusların sol tarafına geçti. Ruslar ise, burada önemli bir plân değişikliği uyguladılar ki Silistre muhasarasını kaldırmak suretiyle kuzey istika metinde çekilmeye koyuldular. Böyle yapmalarının altındaki mesaj, Memlekteyn'i tahliye etmek böylece de, Avusturya'nın isteklerine sıcak bakış yaptı pakat diğer taraftan da, mazide Mapolyon Bonapart'a t klan ki 1227/1812'de, Rusya içine çektikleri Fransızla-y Moskova önlerinde nasıl feci bir mağlubiyete duçar ettiler-bunu Birleşik kuvvetlere de uygulayıp, onlarada bu acıdan tattırmak arzusuydu.

ISe varki Prusya Kra h 4.Gilyom, bazı esbaba uygun olarak tereddütlü anlar yaşadı ve bu anlar altı hafta sürünce Avusturya'nın Rusları tehdit edici niyetini fiili harekete geçi-rememek gibi bir du rumla karşı karşıya getirdi. Prusya; Rusların Tuna nehrinin güney cihetinde bir galibiyet elde etmelerini, özellikle birleşik devletler ordusu gelmeden Silist-re'yi Rusların ele geçirmesini kolaylaştırmak istiyordu. Bunu başarmaya muvaffak olamadı Allahtan. Viyana ancak 3/ha-ziran geldiğinde tehditnâmesini gönderebildi. Rus ordusu* başkumandanı Gorçakofda Silistre'yi alamadı. Muhasarayı kaldırmak mecburiyetinde kalan Gorçakof'un birlikleri Tuna nehrini geriye geçmeye acele ederek Memleketeyn'i terke başladı.

Avusturya ordusu 24/haziran da babıâlî ile yaptığı antlaşma üzerine buraları işgale başladı. Bu antlaşmanın mânası şu idi: "Avusturya harp sonuna kadar Eflak ile Buğdan'ı yâni Memleketeyni işgal ve her bir hücuma karşı yürüyen itti-fak devletleri askerleri nin harekât-ı ve muamelatına karışmı-y&cak.Fakat Avusturya bu antlaşma hükümlerini yerine getirmek hususunda Prusya müttefiki Cer manya heyetlerinden gelen itirazlarla karşılaştı. Bunun üzerine müttefik devletlere, Memleketyn'in içine girmeme leri ricasında bulundu ue anca/c bu şekilde bunu sağlayabildi. Karargâhları Var-na'da bulunan müttefik devletler, plânlarını birden bire değiştirdiler. Öte taraftan da Ruslar, Avusturya'nın tehdid beyannamesine cevap verdiler. Bu cevapları şunları tasımaktaydı: Avusturya

asayiş hususunda teminat vermedikçe, Rusya'nın düşmanları ile ittifak hâlinde oldukça ue bunların Eflak ve Buğdan'da yaptıkları askeri hareka ta engel olmadıkça kendilerininde, herhangi bir tahliyeye teşebbüs etmeyeceğini ifa de etmekteydi.".

Bunların sonucunda Avusturya; Rusya ile birleşmedi ayrıca da müttefik devletlerinede iltihak etmedi. Yalnız Eflâk ile Buğdan'ın işgalini üzerine aldı. Bu hususda babıâlî ile 14/ha-ziran mukavelesi yapıldı. Böylece Avusturya, geçici olarak hem Rusya'ya hem de müttefiklere karşı Tuna Nehrinin müdafii vaziyetini aldı. Böylecede hâkim vaziyetine geçtiğinden bu görevi yerine getirebilecek bir ciddiyet ve fiili bir emniyet kazandı. Bu durumu ile Ruslara faydası dokunuyordu.

Çünkü; Tuna'nın aşağı bölgelerinde Avusturya'nın yardımı olmaksızın müttefikler Rusya ile savaşamaz olmuştu. Avusturya politikası Edirne antlaşmasından beri Rusların memleketinde kurmuş oldukları himaye usûlünden dolayı Tuna aşağılarını kendilerine kapalı görüyorlardı. Prusyalılarda, Fransizlann Ren Nehri tarafından kendilerine hücum edeceklerden korkuyorlardı. Avusturya im paratoru Fransuva Josef, Fredrik Gilyom'a başvurarak 1854 senesi nisan'ının 20'sinde Berlin'de bir antlaşma imzalandı. Bu antlaşma gereğince Almanya'nın asayişi nokta-i nazarından tehlikeli olan aday hücum edecek olursa her ikisi de yekdiğerinin müdafa-sı için ittifak edip, karşı koyacaktı. Bundan başka Rus ordularının Eflâk ve Buğdan'da bulunması da bir tehlike olmak üzere antlaşmanın metninde bulunuyordu.

Prusya, böylece Avusturya'ya şöyle böyle yardımcı olmaya muvafakat göstermiş oluyordu. Ancak; kuzey tarafında Finlandiya'yı gözetleyen İsveç'de harekâta iştirak edecek olursa Avrupada genel bir savaş ummaktan başka yapacak şey kalmayacaktı. Bu sıralardaydı ki; Prusya' da Prens blf ? rk İralva da ise Kont Kavur siyasi hayatlarına başla-

Bismark ilk önce 20/nisan antlaşması aleyhinde vaziyet aldı Prusya'nın üstünlüğü altında olmak üzere Almanya imparatorluğunun esasını kurmaya başladı.

Kont Kavur'da çok geçmeden, Sardunya hükümetinin av-rupadaki devletlerin derecesine dahil olabilmek için sebebler ileri sürdü. Yaşanılmakta olan bu târih dilimi, avrupa da diplomatlar devri olarak anıhrsa hiç de yanlış olmaz. Bizde de, bunların arasında önemli mevkileri olan, Mustafa Reşid ve Âlî Paşalar olduğunu da hatırlamalıyız.

Müttefikler devletler, Rusları canevinden vuramayınca yan taraflarından vurmaya karar verdiler. 16/ağustos/1854'de, Fransız denizcileri Baltık denizindeki Aland adalarından, Bo-marsund'u ele geçirdi. Buna karşılık Varna'da Fransız birlikleri büyük zahmetler yaşıyorlardı. Dobruca da Kazak müfrezelerini takibe memur olan General Kan Robert tek tük ve görülür görülmez kaybolan süvari askerine rastlıyordu.

Diğer taraftanda, kolera ve tifo salgınlarının büyük telefata sebeb olduğunu yaşıyordu. Fransızlarda temmuz ve ağustos ayları içinde mevcudunun dörtte

birini kayıp etmişti. Barışı imzalamak icabedi yordu. Bu sırada İngilizlerden Sivastopol askeri limanını tahrib etmek hususunda teklif getirdiler. Eğer bunda başarı olursa Ruslar haylice uzun müddet Karadeniz de bir taarru za imkân bulamayacaktı. Ayrıca Karadeniz'in sükûneti temin edilirken, İstanbul'da yakın tehlikeden b azade olacaktı.

Sivastopol Muharebesi

l4/eylül/1854'de Patrona Ahmed Paşa kumandasında olarak müttefik devletleri donanmasıyla birlikte Karadeniz'e çıkan gemilerimizin adları, tip ve top sayısı aşağıdaki liste de merhum Ahmed Râsim üstadımın tarafımızca şerhi yapılmış eserinden alıntılanmıştır: Top Sayısı Gemi Adı Top Sayısı Gemi adı.

92 Mahmudiye 3anbarlı
72 Peyk-i Meserret
42 Muhrib-i Sürür firkateyn
12 Mecidiye vapur
12 Saik-iŞâdi
22 Ferahnüma Korvet

Oniki gemimizde yekûn 450 adet top bulunmaktaydı, ingiliz Visamirali Dundas komutasındaki İngiliz donanması; 7 tane üç anbarlı, 3 kapak, 3/firkateyn,7 korvet ve 10 adet se-ret ile, Visamiral Hamlin komutasındaki Fransız donanması da 2 tane üçanbarlı, 15 kapak, 21 firkateyn ve bir kaç tane vapurdan ibaretti. Görüldüğü gibi bizim gemiler ile diğer iki devletin donanmaları arasında sayı ve tip bakımından pek büyük bir fark görülmüyordu.

127l/safer/16-10/kasım/l854'de Odesa topa tutuldu. Bu limandaki gemiler olsun harp malzemelerinin bulunduğu de-polar olsun yakılıp yıkıldı ve zapt olundu. Bu sırada 30 bin Fransız 20 bin İngiliz vede 7 bin Osmanlı askeri birleşik do-nanma adı altında Sivastopol'ün kuzey yönünde bulunan °Patorya bölgesine çıkarıldı. 20/eylül/1854'de de Alma sa-VaŞi vukubuldu. Târihi Lütfi diyorki: "İngiliz, Fransız ve Os-

72 Teşrifei kapak
64 Nusretiye Firkateyni
12 Feyz-i Bari vapur
12 Tâif Vapur
16 Şehber vapur
22 Ceyran korvet

mani) donan- malarının gemileri müştereken Karadeniz'e çıkıp, Kırım sularına gitmeğe karar verdikleri sırada, Şum-nu'da bulunan, serdar-ı ekrem Macarlı Ömer Paşa'nında Kırım tarafına geçmesi hakkında çıkarılan; hatt-ı hümayun ile padişahça yapılan tavsiye vede yüksek emirlerini tebliğe vazifeli hariciye müsteşarı Mahmud Nedim Paşa, Sâik-i Şâdi vapuruyla Varna'ya geldi. Ömer

Paşa da Varna da idi. Bolca cephane ve mükemmel eğitimli askerle birlikte Kırım'a hareket ettiydi ki, Ömer Paşanın yerine, uhdesine Anadolu ordusu müşirliği verilen İsmail Paşa tâyin olundu. Ayrıca İstanbul ordu müşirliği Arabistan ordusu eski müşiri Vâsıf Paşaya tevcih olundu."

Odesanın topa tutulması sonrasında 400 parça gemiyle Kırım'a yönelen birleşik donanma Sivastopol limanında bulunan üçanbarlı, onbir adet kapak, dört adet firkateyn, altı tane Korvet ve bir takım vapurlardan müteşekkil Rus filosu, Sinop'daki yaralarını sarama dıklarından dolayı denize çıkmağa cesaret gösteremeyip, Amiral tedbir olarak limanının önünü örtmek üzere bütün gemilerini limanın ağzına toplamıştı. Elma ve Gözleve zafer lerinden sonra, Sivastopol üzerine gidilmiş ekim ayının 17.günü limana giren müttefikler muazzam kahramanalıklar göstermişlerdir. Şöyleki:

Fransız amiralinin bindiği Veyli Düpari isimli, üç anbarlı ile İngiliz amiralinde, içinde bulunduğu Britanya isimli üçanbarıı istihkâmların önüne bin yarda mesafeye demirlemiş, Fransız harp gemileri kuzeye, îngilizlerinki ise, güney istikametinde iki hat şeklinde olmak üzere mevkii alıp, Mahmudiye ile Peyk-i Meserret gemilerimizde bu gemiler civarında bulunmuştur. O günün akşamına kadar devam eden karşılıklı topçu savaşı her iki tarafa da büyük zararlar vermişti.

Ru mevkıi müstahkemin kuşatılması 1 27 lzilhicce-l855/aâustos>una kadar devam etdi- Zilhiccenin 7.,ağus-s'un 5.günü aralıksız üç gün gerek denizden gerekse kara-, topa tutulmasından sonra hücum edilip Molikaf Tabyası le qeçmiş ve ertesi gün Henüb Tabyası da zapt edildi. Bu afer Avusturyalıların ilân-ı harb etmelerine ve de Rusların se sulh kapısını çalmaya mecbur olmalarını sağladı. Buskee komutasında bulunan bu asker, Ruslarla müthiş bir savaşa tutuştu. Bu hücum general Kan Rober ve Dorel komutasında bulunan fırkaların Alme yaylasına varmalarını temin etdi. Daha sonra İngilizlerde kendilerine tâyin edilen yere bin müşkülat ile gelebildiler. Bu vaziyet Rusların feci mağlubiyetini intaç etdi. Savaşın bu safhası Alme ırmağı sahilinin zaptını ve Sivastopol yolunun açılmasını kolaylaştırdı. Sivasto-pol'a giriş pek dar olduğundan ayrıca uz-un bir karaparçası-nın güney sahilindedir. Müttefik ordusu bu yeri dolaşarak gelebildi.

Karadeniz'de Kırım'ın denize doğru çıkıntı yapmış olan köşesi Kersünez Yaylasında yâni şehrin güneyinde birleştiler. Şehrin istihkâm ve savunma mevkii yetersiz olduğu halde bir hücumla kolayca zapt olunabilirdi. Fakat müttefikler cesaret edemediler. Sen Arno eylül ayının 29.gününde öldü. Onun yerine geçen Kan Rober, azimkar bir kimse değildi. Bu se-beble zaman kaybedildi.

Ruslar ise; amiral Nahimof*ve Kornilof gibi kimselerin azımkârane kumandaları ile kaimakam Totleben gibi, son rece usta bir askerin bakışı ve idaresi altında en mükem-mel savunma vaziyetini aldı. İçlerine taş doldurarak Rus do-anmasını deniz yolunun girişine hatırdılar. Telmian'ın sonda bulunan Sivastopol'da bu sebebten müttefik gemileri-n top atışlarından kurtuldu. Bundan başka şehrin

güney cihetinde istihkâmlar vücu da getirdiler. Malikof ve Yeşiltepe Tabyalarıda sağlamlıkları ile kısa bir zaman zarfında şöhret oldu. Zâten ingiliz ve Fransız deniz gücüde Sivastopol'ü tamamen muhasara edemezdi. Şehrin kuzey tarafı ise dışarı ile münasebetlerine devam edecek vaziyetteydi.

Prens Mençikof, kesintisiz imdad alan bir ordunun kumandanı olarak gayet serbest hare ketlerde bulunuyor ve muhasara eden güçleri taciz ediyordu. 20/ekim'de Balakiova savaşı meydana geldi. Bu bölge Osmanlı komutanlarından Rüstem Paşa tarafından muhafaza altında tutuluyordu. Balakiova, Sivastopol'ün dokuz kilometre güneyinde ve Karadeniz üzerinde bir limandır. Bu savaşda Kont dö Kardigan'ın kumandasında bulunan İn giliz hafif süvari alayı kahramanca yaptığı bir hücum sonunda tamamen mahvoldu. Mençikof kasım ayında İnkerman'da İngilizleri ansızın bastırmak istedi. Fakat Osmanlı askeriyle general Buskee'nin komutasındaki zuhaf askerlerinin imdada gelmesiyle kurtuldular. Ancak haylice zayiatda verdikleri görüldü. Haylice saldırıya maruz kalan sahilhane bataryasının bulunduğu istihkâm büyük şöhret oldu. Eğer; birleşik devletler deniz tarafında hakim durumda olmasalardı kendileri muhasara altına düşeceklerdi. Gerek durumun gerekse şartların ağırlığı, muhasaranın uzun süreceğini gösteriyordu. Bu mevkiin ele geçirilmesi pek çok gayret ve çalışma gerektiriyordu. Artık kışın Sivastopol önlerin de geçirilmesi pek çok gayret ve çalışma gerektiriyordu. Artık, kışın Sivastopol önlerinde geçirilmesi mevsimi geçirme kanaatma varıldığından lâzım gelen levazımın temini icâb etdi. O sene kış pek şiddetli geçti. 13/kasım günü çıkan kasırga. Kırım askeri arasında büyük bir telefata sebeb oidu. Hâttâ Sivastopol önünde bulunan 4.Hanri adlı harp gemisi Opatorya önlerinde karaya oturdu. Hastaların sayısı büyük sayıda arttı.

Bunlardan bir kısmı askere öteberi satanların toplanmakla adeta bir şehir haline giren Kamyeş karargâh-ı umumi-nde alıkonuldysa da,çoğu İstanbul hastanelerine ulaştırıldı. İstanbul'da bu arada avrupalı sayısı haylice artmış oldu. Hâttâ islâm ahali, Fransızlar Sivastopol'ü işgal edecekleri ne İstanbul'u işgal ettiler diye söylenti dolaşmaya başladı. Fransızların; İstanbul'da ço-ğalması 1833'de Rusların boğazda yerleştikleri zamanı hatırlattı. Bu vaziyet, şark meselesine arız olan yeni durumun dıştan görünüşüydü. Türkler henüz kendi mallarının sahi bi değillerdi. Osmanlı devleti Rusların değil avrupanın müşterek himayeleri altında duruyordu. Bu kış mevsiminde diplomatlar dünyasında çok büyük bîr faaliyet görüldü. Sivastopol kuşatmasından çıkacak neticenin ne olacağı hususunda bir hayli müteredditolan Fransa ile İngiltere ve Avusturya hükümeti nezdinde aralarına katılması için tekliflerini yenilediler. Bu sıralarda Memleketeyn'in sahibi olan Avusturya'da, müzakerelerin yapılması için vesileler aranmaktaydı. Elinde bulundurduğu rehineyi muhafaza etmek için ihtimalki, anlaşmış devletlere az çok ciddi bir askeri kuvvet tedarikine yahut Avusturya İçlerinden Fransız ordusunun geçmesine razı olabilirdi. Prusya başvekili Bismark'ın gösterdiği tavır ve açık vaziyet üzerine zaten tereddüdde olduğundan bu sefer duraklamaya mecbur kaldı. Prusya hakkında duyduğu temayül hislerini sergilemeye başlamıştı. Hatta Renan, Prusya'da pe*k çok askerî yığınak

yapmağa başlamıştı. Almanya'daki durgunluk ve tesir plânını ele al-^ak için, üst üste gelen bahaneyi, iğtişaşaat-ı şarkiye, yâni doğu bölgesindeki karışıklıklarda aramaya hazırlanmıştı. Bu-nun için, Avusturya bitaraf bulundu.

Hiç bir şey kazanamadığı halde, Çar Nikola aleyhine yapağı küfürlerin hicabı altında kaldı. Durum bu haldeyken Piyomen hükümeti İtalya meselesi üzerine avrupanın dikkatini üzerine çekmek için İngiltere ile Fransa'ya ittifak teklifinde bulundu. Ayrıca Avusturya'nın katılmasını hızlandırır düşün-cesiylede ilk teklifde kabul etme yolunu seçtiler. 6/c.ev-vel/1271-26/ocak/1855'de yapılan bir antlaşma mucibince Piyemonte hükümetinin de Kırım'a 15 bin asker göndermesi sağlandı. Tabiiki bu yardım kesin netice hususunda elbette yetersizdi. Sivastopol muhasarasını sona erdirmek için alınmış ve lâzım gelen tedbirlerden olduğunu gösteriyordu. İngilizler olsun Fransızlar olsun bu mevki önünde kendilerini he-zimete uğramış görüntüsü vermeğe rızaları yoktu. Çünkü; yalnız Şark Meselesinin hâli değil avrupadaki haysiyetleri de burada bahse konuydu. Fransızlar yeni bir borç alma antlaşması yaptılar. Cezayirden asker gönderildi.

Burada Üstad Ahmed Râsim Bey'in bir meramını değerli târih çalışmasından alıntılıyoruz: "Osmanlı devleti Kırım sa-uaşından önce hiç bir taraftan hiçbir yerle borç alma antlaşması yapmamıştı. Önceki sayfalarımızda, fâide adı altında verdiğimiz malumatta görülür ki, Sultan l.Abdülhamid'in döneminde Fas'dan, İspanya'dan ve Felemenk'den borç alınma fikirleri ileri sürülmüş ancak, antlaşma yapılmamıştı. Re-şid Paşanın sadareti esnasında 1850 yılında 55 milyon franklık bir borç alma işi Paris de Torna ve şerikleri ve Beşe banka-larıyla Londra'daki Devo ue şerikleri isimli ban kadan antlaşma yapılmısada, Reşid Paşanın sadaretden bu sırada düşmüş bulunma ue yapılan antlaşma padişah tarafından tasdik edilmemiş bulunduğundan resmiyet kazanamamış, 1854 . ve 1855 yıllarında 5'er milyonluk borçlanmalar yapıldı. Yalnız bu borç para 1855'de tamamen Kırım savaşı harcamalarına tahsis olundu. Muhasara yapan kuuvetlerin sayısı Osmanlı askeri ile beraber sayıldığında 130 bin kişi yi bulmak-lemıudi Meşhur General Niel özel selahiyetle yaklaşma işU i uapma faali yetine memur edildi Cezayir valisi General pellssier sağlam ve azimkar biriydi. General Kan Rober'in yerine kumandan tâyin edildi."

Yine Ahmed Rasim Bey'in şu mülahazası ile sahifemizi süsleyelim: "üzün sürmüş olan Kırım kuşatmasının sona er-direbilmesi için 3.Napolyon, bizzat Kırım'a gitme tasavvurunu açıkladığında avrupa siyasi mahfilleri bu hususu epeyi zaman konuşmalarına vesile yaptılar. Bu arada Paris Sefirimiz Veiiyüddin Paşa görevden alınmasından önce bu duru-rnu'.babıâlVye yazmış olacak ki Fransa hâriciye nâzın Der-üiyn Dolvis İstanbul'daki elçiliğe bir şey yazmak istemediği halde imparatorun, saray müdürü Miralay Bevil adlı zâtı oa zifelehdirerek, İstanbul'daki ikameti için alınacak tertibata bakmak üzere İstanbul'a göndermişti Miralay Bevil; İstanbul'a vardığında, sefaret tercümanı Seferle beraber bir kaç defa huzura kabul edilmiştir. Bevil'in yaptığı tebliğde,imparatorun, hanımı ile birlikte İstanbul'a geleceğini ve kendisinin harp sahasına gideceğini, imparatoriçenin İstanbul'da misafireten kalarak imparatorun

dönüşünü bekleyeceğini bildirmekteydi Hâttâ Mösyö Bevil, ikametgâh olarak Baltali-manı Kasrını, tercih eyle-miştir. Sultan Abdülmecid tedarik ve hazırlıklara bizzat nezaret etmekteydi İmparatoriçe Öje-ni'nin yatağına konulacak cibinlik, tamamen zor bulunur kıymette inciler le donanmıştı. İmparator ve İmparatoriçe dairelerine taa 1 .Murad'dan kalma, saray mensupalrtna bile meçhul kalmış kıymetli ve nadide eşyalar konulmuştu"

Rasim bey merhumun mülahazasindan sonra biz Fransa imparatoru 3.Napolyon'un 16/nisan/1855' de Londra'ya yaptığı seyanatten soz aça]ım ve görürüzki Londra; İmpara-, Kırım'a gitme tasavvuratından vaz geçirdi. Bu sıralarda Prusya başvekili Prens Bismark, avrupa siyasi mahfillerinin tebessümlerine aldırmadan şu beyanı yapmaktan içtınab etmiyordu: "Herhalde 3.Napotyon İstanbul'a gidip orayı zapt edip, bir Lâtin Devleti uücuda ge tirecek! Ancak; teşebbüs biraz biçimsiz olduğundan ve bu yüzden pek doğru görünmüyor" demek suretiyle İngilizleri kuşkuya salmak için ortaya inciler yuvarlamış oluyordu. Nitekim yukarıda yazdığımız gibi, Londra bu kuşkuya işaret eden mizaha aldırmamış ve Napolyon'un, Şark âleminde isbat-ı vücud etmesiyle Fransa lehine hayli faydaların meydana geleceğini, Sivastopol önlerindeki ingiliz askerlerinin ehemmiyetini azaltı cağım göz önüne alarak Kırım'a gitmesini önlemeye çalışmışlardı. Beri yandan da, 3.Napolyon'un müşavirleri de, Fransa'dan uzak-laşma tehlikesini henüz mağlup edilmiş ayrılıkçı muhalefetin bu seyahetten dolayı elde edecekleri fırsat meselâ yalanda olsa Kırım'dan bir mağlubiyet haberi estirilse veyahut İmparatorun vefatına dâir bir haberin yapacağı tesir ve ortaya koyacağı neticenin ne olacağı meçhuldür, şeklinde dikkatini çekmek teydiler. 3.Napolyon'un gerek ingilizlerce gereksede kendi müşavirlerinin.-tavsiyelerini aklı kesmiş olacakki seyahatten vazgeçti.

. .

Çar'ın Ölümü-Sivastopal'un Zaptı

Sivastopol'ün zaptı ecnebi târihlerden birinde şöyle yer alıyor:

"22/mart/1855 tarihin de, Rus Çan Nikola öldü. Çok kötü icraatları oiduğu halde eide olunan netice asga-ri miktarda kalmış, meydan bulan tatstzlıkiarıda hiç eksik olmamış ve e eli açık bir devr-l hükümetden yorulmuş, gidişatın Rusya'nın hezimetiyle bitecek şekilde göster- hâlihazırdaki savaş ise, Rusya'nın güç ve kuvvetini bitirmişti, fiikoia; sulh nmanın zamanının geldiğini biliyor, fakat buna rıza gös~ -neue kendini bir türlü ikna edememekteydi. Demir Çar -lemezdi ona göre amma ne oldu? Kırıldı. Vücudu yüksek leşten hummalar teulid ediyor, o ise dışarıda eksi 23 dere-edeki hauada Kırım'a sevk olunacak bir alayın resmi geçi-dine katılmak için dışarı çıkmaktan geri durmadı. Şüphe uokki bu yaptığını önlemek için adamları atının önüne atılıp- 'Haşmetlim bu ölüm değil, intihar' dedilerse de, Çar fiikoia; 'Siz! Vazifenizi yaptınız. Bırakınız. Ben de benim yap-mam gerekeni yapayım' şeklinde cevap verdi. Havanın so-öukluğu rahatsızlığı şiddetlendirdi ve bir kaç gün sonra hayatını kaybetti.

Son anlarında tebaasına imparator ölüyor şeklinde bir telgraf yazdı. Yerine geçecek olan 2.Aleksandr ise sulhperver bir mizaç taşımaktaydı. Harp arzusu taşımamaktaydı. Müttefikler ise Sivastopol'ü almak mecburiyetindeydi. Bunun içinde General Pelises haftalarca ameliyat-ı takarrübiye yâni yaklaşım gayreti içindeydi Ne varki bombardımana 6/haz.İ-ran'da başlayabilmişti. Ertesi gün ise hücum emrini verdi ue Yeşiltepe alındı. Maiikof Tabyası üzerine yapılan hücumlar Rusların mukavemetiyle tard otundu.

Haziran ayında müthiş bir savaşı müteakip Maiikof'da ele geçirildiysede, mukabil hücuma geçen Ruslar büyük telefat verdirerek bahse konu tabyayı yeniden ete geçirdiler. Bu başarısızlık haberi Paris'de büyük bir teessür ve heyecana se-beb olurken, İmparatorda General Pelises'i azil edip,etmerne-y[düşünmeyi başlamıştı. Fakat muhasara edilenler ise dayanma güçlerinin hududuna gelmişler, Kornilof ve NahİmoF savaşda ölmüşler Totleben ise pek ağır yaralar almıştı. Şeh-Çok büyük bölümü harabeye dönüşmüş,müdafaa gayreti en Kuşlarda zaaflar görülmeğe başlamıştı. Ricat çârelerini düşünürlerken, yeni Çar, imdad ordusu kumandanı Men-çikof'un yerine gelen Gorçakof'a müttefikler üzerine hücum etmesi emrini verdi.

Gorçakof Çarnapa Çayı üzerindeki Tarakteslr köprüsünde mağlup oldu. Piyemonte diğer adı Sar dünya askerleri bu sa-vaşda pek çok kahramanlık sergilediler. Gözleme'de ise Osmanlı askerinin de görenlere parmak ısırtan mukavemeti seyir edildi. Sivastopol'ü, 17/ağustos'tan 21/ağustos'a kadar süren bombardıman altını üstüne getirdi adetâ! Rusların her Allah'ın günü bin askeri ölüyor ve bir o kadarıda yaralanmaktaydı. Muhasara kuvvetlen adım adım şehre yaklaşıyorlardı. Eylül ayının 5.günü ise yeni bir bombardıman salvosu daha düzenlendi ve aynı ayın 8.gününden itibaren atışların dozajı bir misli daha ziyadeleştlrildl. Şehir yer yer yanmaya başlamıştı. Liman'da ise içi barut dolu iki firkateyn aldığı İsabet hasebiyle berhava olurken, gökyüzünü kaplayan alevler, surların içinde büyük velvelelerle atılan lağımlar arasında general Pelises, hücum emrini verdi. Harp, bir kaç saat çok şiddetli boğuşmalara inkılab oldu. Neticenin ne şekilde olacağı uzun zaman mechuliyet arz etdi. Akşamüstü, Rus istihkâmlarına girmek ve zapt etmek kabil oldu. Rus generali Gorçakof'un daha fazla müdafaada direnmenin beyhude olduğu kanaatine varması savunmayı canla, başla yapanları Sivastopol'ü terk etme hususunda izinli saydığı görüldü. Os-ten Sak ken valilik sıfatını taşıdığındanşehlrden en son çıkan oldu.

Ruslar ise, teslim, olmadı. 322 gün devam bu savaşın aka-binde üç seri savaş daha olduki, kan dereler gibi aktı. Üç hücum sonrasında eylül ayının 19.günü general Pelises Fransız bayrağını Si vastopol'un boş ve harabe hâlini almış yerlerinin üzerine dikebildi. General Pelises mareşalliğe yükpürken, Dük dö Malikof unvanının sahibi de oldu. Lord Raqla-n ise daha önce 28/haziranda hayat ile ilşkisini kaybetmişti. "

pek pahalıya mâl olan bu başarı üzerine Odesa'nın karşısında bulunan Kılburun'da düşmüş idi. Ancak Rusların da kazançlı olduğu yerler vardı. Kafkasya'nın güneyinde Bayın-dır, Ahlacik ve Başgedikler'de üstün gelmişlerdi.

1855/27/eylülünde Osmanlı askerinin gösterdiği celadetti savunma bütün gayretlere rağmen Kars'a girmelerini önleyemedi bu Rusların. Anadolu da yaptığımız faaliyet-i askeriye yüz güldürücü bir neticeye vâsıl olamıyordu. Ruslar ise ordu-muzdaki bu üzücü hallerden dolayı karşımızda başarılı olmaktaydı. Devletin ileri gelenleri de bu durumu yavaş yavaş sezinlemeğe başlamış gibi idi. Hâtta;1271/1854'de Ahıska ve Gümrü'de vukubulan savaşlarda meydana gelen uygunsuzluğa sebeb oldukları sabit görülen Müşir Ahmed Paşa ve Ferik Rıza Paşanın rütbeleri sökülerek kendileride beşer sene Kıbrıs'da bulunan Magosa'ya sürgün edildiler.

Merhum üstad Ahmed Râsim Bey bu hususda şunları söyler: "Bir yabancının şahidliğİ: 1856 senesinde İngiltere Parlamentosunda takdim edilen resmi vesika mecmu-ast 1853/54 uel855 senelerinde Osmanlı devletinin Asya kıtasındaki topraklarında bir araya gelen orduların hâl ve davranışlarına aid general Vilyams, Lord Klaren- don, Stratford Radklif ile bazı konsolosların aralarında yazılmış 390 tane telgrafın muhteviyatı yer almaktadır. Bunlardan bazılarını aşağıya alıyoruz: General Vilyams diyorki: 'Bu mütehammil ve kanaatkar Asya ırkının her memlekette dâima isyanlara sebeb olacağı şüphesiz bulunan elem ve ızdırabata büyük bir sabırla karşı koyacağını hayretle görüyorum. Askerin tâyinatı pek fenadır. En basit kaide bile meçhuldür. Hummaların, İİ-

füsun şiddetle hüküm sürmesinin sebebi budur. Çeşitli kıtalara göre 18-20,22 aylık olanlar bile içiçedir. Yeni gün, rızk-ı cedide, yani yeni rızka uygun olarak yaşanıyor. Subaylar, hizmet, inzibat yâni disiplin ve tâlim hususunda fena sebeb-lerden utanılacak derecede müsamaha gösteriyorlar. Bunların tamamına yakım komutanlığa lâyık değildir. Eskidenberi alıştıkları İçin sarhoşturlar Askerin parasını çalmaktan başka bir şey düşünmüyorlar. Müşir, irtikâp ue İhülasda diğerlerine numune teşkil diyor. Paşalar ue miralayla.!' muhasebe memurlarıyla ortak olduklarından topladıkları mahsulü ihtilasları bunlarla paylaştıktan sonra İstanbul'a gönderdikleri eurak ue cedueller yâni listeler büyük sahtekârlıklarla maluldür. Hükümet 33 bin kişi hesabıyla tayın veriyor, halbuki silah altında ancak 18 bin asker vardır. Başı bozukların maaş ue tayınını böyle askerin intizamsızlığından dolayı müşir ile bu çete reisleri için gayet geniş bir ihtilas manbaıdır. Kâğıd üzerinde 3500 kişi görüldüğü halde adı geçen adamların elinin altında ancak 800 başıbozuk var. Müşir; en kü çük istifadelere bile alaycı nazarlarla bakmıyor, kış mevsiminde has-tanede uefat eden 12 bin askerin eşyasını sattırdı. Oraya tahsis olunan mblağ kısmen nakit bir kısmı da kaime olarak gönderildiğinden, Müşir, nakit olan kısmı kendine ayırıyor, kaime ile ödemeleri yapıyordu. Bu sebebden tahmini olarak %20 nisbetinde zarar meydana geliyordu. Paşalar ile miralaylar irtikap ue ihtilas için daha bir çok vasıtalar buluyorlar, muhasebe memurları ile uyuşarak pirinç ue et tayınları karşılığında para alıyorlardı. Yahud bunları aynen almağa mecbur olurlarsa kendi hesablarına sattırıyorlar civardaki mahsulat olan zirai ürünleri biçmek köylerdeki evleri ykıp buralarda pek pahalı olan odun ve tahta tedarik etmek için angarya suretiyle askeri çalıştırıyorlar Herkes bu yağmadan istifade etmek için

çeşit çeşit çâreler, vasıtalar buluyor "
Osmanlı idaresinin bütün kötülüklerini ortaya seren Badori Ahelçiyaa başgedikli, hezimetlerinin ve nihayet Anaistilasının hakiki sebeblerini, bu istihşadatı kısa keserek ticeve geçiyorum. Ahlâk ve eski usûl olarak muhafaza dilen adetten, müşirler, ferikler, livalar, İstanbul veya ecnebi jlkelerdeki harbiye mekteplerinden mezun olmuş subayları inat dolu bir düşmanlık içinde maiyetlerinde bulundurmaktan uzak tutuyorlardî.
Esasen İngilizler savaşın devamından yanaydılar. Lord Palmerston, iktidar mevkiine yeni gelmiş, İngiliz ahalisinin fikr-i umûmisi şevk içinde mühimme-i tedarikata başlamıştı. İngilizler, Baltık denizinde yeni bir harp çıkmasını Kurunştadt mevkii müstahkeminin de Sivastopol gibi tahrip olmasını Petersburg'un bombardıman edilmesini elhasıl Rusya'nın bir hayli zaman kalkışmayacak hâle gelmesini istiyorlardı. Bu maksada bağlı olarak 1854 senesi kasım ayında Finlandiya kendisine iade edilmek vaadiyle İsveç ile bir antlaşma imzaladılar. İtalyan liberal partisini aleyhine teşvik etmek tehdidinde bulunarak Avusturya'nında harp ilân etmesini tâleb ediyorlar, Kafkasya'da Ruslar ile çarpışan Şeyh Şâmil'e yardımda bulunuyorlardı. Bu mevzuuda üstad Ahmed Rasim Bey merhumun şu mülahazasına yer vermeden edemiyoruz: "Şeyh Şâmil müslümanlann meşhur bir gazisi olup, 1212/1797'de Dağıstan'da doğmuş evvela bu ülkede Kadı Molta'nın maiyetinde on sene kadar Ruslarla savaştıktan sonra Çer keşlerin başına geçip yirmi sene mütemadiyen Rus askerlerine mukavemet etmiş, bir avuç dağlı'larıyla en meşrgenerallerin kumandası altında bulunan Rusya'nın nice o'dulannı perişan etmeye muvaffak olmuştur Askerlik mes-
gtndeki yüksek iktidarı, metanet ue sertliği âlemi hayrelde bırakmıştı. nihayetinde 1277/1861'de Rus birliklerinin birkaçı tarafından kuşatılarak teslim olmaya mecbur edilmişti. Petersburg'a sevk olunarak, on yıl kadar esir tutulmuş, daha sonra Hac'ca gitme arzusuna mümanaat edilmemiş ve oğlu-nunun refakatinde ve oğlunun geri gelmesi şartıyla Çar istenen bu izini vermiştir. 1288/1871 'de Medine'de vefatı vuku-bulmuştur Oğlu Mehmed Paşa adlı zât Osmanlı feriklerin-dendir. Demektedir bunu da Şemseddin Sami (Fraşerl)'nln Kamus'ül âlamından istinbat etmiştir."

Kafkas - Rüs Savaşlarının Târihi Bir Analizi

Biz bu çalışmamızı yapmaktayken, Alsancağımiz altında bir millet olmak ve bunun bir islâm milleti şuurunda olama-nin bahtiyarlığı içinde, dünyanın neresinde olursa olsun bir müslümanın ayağına batan dikenden müzdarib olmamız gereken insanlar olarak yaşamaktayken,asırlarca Kafkasya'da insanlık suçu işleyen, bir soykırım, ve jenosid uyguluyan insanlık ve islâm düşmanı moskof'un umumiyetle karşısında bulduğu mukavemet teşkilâtını mü'minler teşkil etmiştir. Yukarıdaki satırlarda, Arnavut asıllı Şemseddin Sami Fraşe-ri'nin değerli eseri Kamûs-ül âlâmdan istinbat edilen Şeyh Şâmil (r.a) Hz.Ieriyle alakalı temasın altına, Kafkas Vakfı tarafından çıkarılmakta olan Bülten'in 2002

sene ve 12.sayısında 21,sahifesinde intişar eden Dr.Sedat Özden Beyefendinin ara başlıktaki ifadeyi aynen koruyarak, yazıyı istinsah ederek, sayfalarımızın değerini yükseltelim dedik. Pek hassas bir İncelemeyi ve mühim bilgiyi kaydederken, Kafkasya mücahidlerinin başda Hazreti İmâm-ı Şâmil olduğu halde merhumlara rahmet, yaşayanlara istiklâliyet niyazım Mevlâ-yı Mütealdendir.

«Cerkesler ve diğer Kafkas halkları bugün dünyanın bir k ülkesinde dağınık bir şekilde, milli ve târihi değerleri, dilleri yok olma tehlikesiyle karşı karşıya bir yaşam sürdürmektedirler. Kafkasya gibi dünya medeniyetlerinin çarpıştı-" çatış tığı ve karıştığı bir noktada târih sahnesine çıkan Cerkesler, bir anlamda kendi iradelerinin ve isteklerinin dışında bu güç savaşının içine çekilmişlerdir. Özellikle 15.asırdan sonra, bölgenin en büyük güçleri olan Osmanlı İmparatorluğu, Kırım, Rusya ve İran arasındaki mücadele Kafkas Târihimde büyük ölçüde etkilemiştir. Daha sonra bu güç dengelerinin içine, Polonya, İngiltere ve Fransa girmiştir.

İngiltere'nin ve Fransa'nın Asya, Amerika ve Özellikle Af-rika'daki emperyalist politikaları genellikle İngilizlerin ifade ettiği üç C üzerinde kurulmuştur: Com merce, Chiristanity and Civilisation(l) (Ticaret, Hristiyanhk ve Medeniyet). Em-peryalist ülkeler, geri kalmış halkların bütün doğal kaynaklarına el koyarak, ticari yönden tamamen dışa bağımlı bir hâle getirirken Hristiyanhk misyonerleri de onların yolunu izlemiş, hatta daha önden gitmiştir ve Kongo, Hristiyanlığın Özellikle emperyalist amaçlar için kullanıldığının en göze çarpan bir Örneğini teşkil etmiştir.

Emperyalistler gittikleri her ülkede kültürel üstünlüklerini de kabul ettirmişler ve oralara kendi medeniyetlerini götürmüşlerdir.^) Bu yüzden Rusya'nın Kafkasya'yı işgal etme politikası, Avrupa'nın bu sosyopolitik ve ekonomik yapısı 'Cinde değerlendirilmelidir. Kafkas Târihinin, gerçek bir analizinin yapılması ve Çerkeslerin neredeyse toplumsal bir intihar derecesine ulaşan bu direnişlerinin sebebinin bilimsel olarak araştırılıp, anlaşılması gerekmektedir. Tarihsel gelişi-m" itibarıyla Kafkasya-Rus ilişkilerini, Kabardey-Kırım ilişki-
ri bağlamında ele almak daha isabetli olacaktır.

Kabardey-Rüs-Kırım İlişkilerinde İlk Safha

Tatarların isteklerinden ve baskılarından bunalan Besle-neyler 1552 yılında Prens Mashuk-Prens Esbuzluk ve Prens Tanashuku'u Tatarlara karşı Ruslardan Yardım talep etmeleri için Moskova'ya gönderdiler. Bu kişilerle birlikte Rus el-çisi Schhepetev 1553'de Besleney'e geldi. Yaptığı incelemeler sonunda Besleneylerin samimi olduğuna kanaa.t getirdi. Besleneyler, Prens Sibok ve bazı Jane Prenslerini yeniden elçi olarak Rusya'ya yolladılar. Rus Çarı, Osmanlılara karşı yardım isteğini red etti, fakat Tatarlara karşı yardım etmeyi kabullendi.(3)

1557 yılında Kabardeyler, Prens Kanklıç Kanıko'nun başkanlığında bir elçilik heyetini Rusya'ya gönderdiler ve Prens Temriko adına yardım istediler. Bu

ilişkiler hızla gelişti ve Çar Korkunç İvan, Temriko'nun kızı Goşana (Maryana) ile 1561'de evlendi. Temriko'nun isteği üzerine Sunja kıyılarında bir kale inşa ederek içine asker ve top yerleştirdi. Bu hareket Osmanlılar ile Kırım'ın tepkisini çekti. Kalenin yıkılmasını istediler. Ardından Kırım Hân'ı devlet Giray oğullarıy la birlikte 1567 yılında Kabardey'e saldırdı. Yenilen Kabardeyler büyük kayıp verdiler. Ruslar bu kez kaleyi yıkarak çekildiler. (4)

Astrahan Seferinin başarısız olmasından sonra Tatarlar, Han'ın oğlu Adil Giray komutasında 1570 yılında tekrar Çerkesya'ya saldırdı. Temriko oğulları ile birlikte yardma geldi ama Afıps kıyılarındaki savaşta (Temmuz ayında) Temriko yaralandı çok geçmeden Öldü. Aynı yılın Ağustos ayında Han'ın oğulları, Muham med Giray ile Adil Giray Kabardey'e saldırdı. Tatarlar çok miktarda ganimet ve esir topladı.(5) 1571 yılında ise Devlet Giray Moskova'yı kuşatarak şehri ateşe verdi.

1589 yılında Kambulat'ın ölmesinden sonra Rus Çan Tomriko'nun büyük oğlu Mamsırko'yu Kabardey'e büyük prens (Pşı Yeliy) tâyin etti ve bunun için bir berat verdi. Fakat bu hareket temayüllere aykırı idi. 1600 yılında son derece başarılı bir politikacı olarak ortaya çıkan(6) Mamsırıko ve kardeşi Dumamko, Pşı Kaziy tarafından Öldürüldüler. Ruslar bu tâyini yaptığı zaman iki kardeşin elinde sadece 250'şer nüfuslu 11 köy kalmışken, Kaziy'in 50 köyü ile 1000 Work atlısı, Talosten'in 40 köyü ile 700 Work atlısı vardı. Güç dengelerinin bu kadar değişmesine rağmen Rusların bu tavırları, sadece Kabardey Prensleri arasındaki ihtilafı arttırmaya yönelik olabilirdi.

Bu sıralar Küçük Kabardey'in en güçlü Prensi olan ve Daryal geçidini elinde tutan Şoloh, Kırım han'ı ve Tarku Şamhali ile dosttu. 1560-80 yıllarında Kabardey'in en güçlü isimlerinden biriside Ketiko Pşi Abşoka idî. Topraklan Şe-cem ırmağı ile Kuban arasına kadar uzanıyor ve Beştav bölgesini de İçeriyordu.Bu bölgeler ve Küçük Kabardey (Taios-teney ve Cılahsteney) Temriko'dan ba- ğimsızdı. Pşı'nin kızı Küçük Noğay ülusu'nun Hanı ürak Kazi ile evliydi. Bu ulus'u Kuban'ın sağ kıyısına yerleştiren de Apşokay'dı. Temrîko, Rus Çar'ından asker alarak Apşoka ile savaştı.(7)

1569 yılında Kaziy Kırımlılara karşı savaşmadı. Kaziy, Türk ve Kırım taraftarıydı. Küçük Kabardey'in Prensi Şoloh ise İran'ı tutuyordu. îdarlar Rus yanlısıydı.1615 yılında Şoloh' un ayaklandırdığı Noğaylar Kabardey'e baskın yaptı ve Kazi öldürüldü. 1616 yılında Kırım Han'ı Canibek Giray, Büyük Kabardey Pşı'larıyla birlikte Küçük Kabardey'e baskın yaptı. 1670 yılına kadar Kaziy'in oğulları Alıcıko ile Hatıkşo-ka Büyük Kabardey'de hüküm sürdüler.(8)

1703 yılında Kaplan Giray, Beştav Kaberdaylarına saldırdı ve 3000 genç esir tâleb etti. Bu baskılara dayanamıyan Kabardeyler, Hatıkşoka'nın oğlu Kurğoko'nun liderliğinde bir gece baskınıyla Tatar ordusunu imha etti. 1707 yılında Tatarlar tekrar ülkeye girdi, ünlü Kanjal savaşında Tatar ordusu yine bir gece baskını ile imha edildi. Han kaçarak canını kurtardi.(9)

1720 yılında Saadet Giray, Kabardeye geldiğinde Hâtık-şokalar ve Misostlar, Mısost İslam ile birlikte Tatarlara katıldılar. Kaşkatav gurubu Aslanbec

liderliğinde, Tatarların ültimatomunu ret etti. Böylece Kabardey Pşı'ları Baksan (Hhatıkşoka ve Mısost) KaşkatayKetıko ile Beçmirza) gurupları olmak üzere ikiye ayrıldılar. 1722 yılında Pşı Ketıko Aslanbeç, Kurğoko Muhammed (Bemtt)'e karşı l.Pet-ro'dan yardım istedi. İslâm'ın kızı, Saadet Giray'ın oğlu Salih Giray ile evlendi. Salih ordusuyla Kabardey'e geldi ve Baksan grubuyla birlikte 1723 yılında Kaştakav grubuna saldırdı.(lO)

1729 yılında Kabardey'e saldıran Han oğulları olarak Bahtı Giray ile Şahbaz Giray, Baksan Giray tarafından öldürüldü. Saldırıyı Aslanbeç örgütledi(l 1)

1731 yılında Arslan Giray ile yine Kabardey'e geldi. Asıl amacı akrabası olan Aslanbeç'in

Büyük Pşı olmasını sağlamaktı. Ketıko Kanamet bu olaylar yüzünden çıkan tartışmada öldürüldü. 1737 yılında Ha-tikşoka Kasey bu olaydan dolayı suçlanarak ülke dışına çıkarıldı. Nihai anlaşma ancak 1757 yılında yapıldı.(12)

1736 yılında imzalanan Belgrad anlaşmasıyla Kabar-dey'in bağımsız bir ülke olduğu Rusya tarafından te'yit

olundu. Bu zamana kadar Rusya ve Osmanlı Devleti Kabar-Hey üzerinde hak ettiklerinden antlaşmaya bu konu da dâhil edildi- Antlaşmanın 5.maddesine göre ".Her iki tarafda Büyük ve Küçük Kabardey'in bağımsızlığını kabul etti.(13)

Küçük Kabardey Pşılarından Kanşoko Kurğoko 1751 yılında Moskova'ya gitti ve 1759 yılında Hristiyan oldu. Ruslar kendisine 500 ruble yıllık maaş bağladılar, albay rütbesi verdiler ve 800 kadar adamıyla birlikte Mezdog bölgesine yerleştirdiler. 1763 yılının, 12 Aralık günü Baksan ve Kaşkatav Pşılarının büyük bir toplantısı oldu. Prenslerin yanı sıra wor klerle birlikte 300 kişinin katıldığı bu toplantıda bu olayı ret ettiler. Bemet (Muhammed) Mısost bu toprakların Kabardey'e ait olduğunun l.Petro tarafından teyit edildiğini soyledi.(15)

1767'de Kabardeyler Ruslara karşı Kırımlılarla ittifak yapmaya karar verdiler. Bu sırada han olan Arslan Giray, Ketıko Asianbeç'in damadıydı. Ruslardan, Mezdog kalesini yıkmalarını ve Astrahana çekilmelerini taleb ettiler.(16)

1769 yılında Kuma nehri kıyılarındaki ormana çekilen 200 kişilik Kabardey liderleri General De Medem tarafından dağıtıldı. (17)

1770 yılında Çariçe 2.Katerina'nın yanına giden Kabardeyler, Mezdog Kalesinin yıkılma sini tekrar istediler. Ruslar bunu reddetti. (Bemet Mısost, Aslanbeç Hamirza, Hatıkşo-ka Ka sey..)(18)

*

Rusların Kabardeyi İşgal Safhası

Çıkan Osmanh-Rus savaşında Kabardeyler, Osmanlı tarafını tuttular. Mezdog'u kurtarma girişimleri sonuçsuz kaldı. 1774 Küçük Kaynarca antlaşmasının 21.maddesi ile Kabardey'ler kendilerine sorulmadan, Ruslara bağlandılar. Buna karşılık üç maddeyle Rusya, Kuban ırmağını sınır olarak kabul etmiş ve Kuban ile Karadeniz arasında yaşayan Tatarlar üzerinde hiç bir hak iddia etmemiştir. Adı geçen bu yerler Çerkesya'dır ve Çerkesya bağımsız bir ülkedir.(19)

1777 yılında Ruslar, Azak-Mezdog Hattını kurmaya başladılar. Kaberdey'lerde buna karşı harekete geçerek kalelere baskınlarda bulunmaya başladılar.(20)
Mezibl Zawe - Gawır Zavej 1779 yılında 15.000 kişilik bir Kabardey süvari ordusu (piyadeler hariç), Mezdog Hattını yarmak için harekete geçti. Silahlar tüfek, tabanca, zırh gömlek, tolga, ok-yay, mızrak, kılıç, kama ve kalkan idi. Kabardeyler'in arasında Kemirgueyler, Besleneyler, Bjeduğ-lar ve başkaları da vardı. Liderleri Kurğoko Bemet oğlu Mı-sostıpş idi. Cİç orduya Bernet Mısost, Ketiko Aslan beç oğlu Hamırza ve Mısost İslam Kanmırza komuta ediyordu. Hamirza ve oğlu İsmel öldürüldü.Bunların üzerine General Yakobi gönderildi. Kabardeyler çok büyük bir yenilgiye uğ-radılar(29 Eylül 1779-Ketiko T'oaş'e)
Savaşa katılmayanların başlarına korkaklık işareti olarak ıslak kara keçe geçirilecekti. Savaş tazminatı olarak 20.000 ruble, 2150 at, 4759 büyük baş hayvan, 4539 küçük baş hayvan ödenecekti. Balk ve Terek ırmakları Rusya ile Büyük ve Küçük Kabardey'in sınırları olarak kabul edildi. 1782 yılında, Rusların kurdukları Prohladne (1775) Georgi-yevsk (1777), Pavlovsk (1778), Soldatsk (1779) Marinski /1 780) Alexandrovska (1780) ve diğer kalelerin yıkılmala-talep ettiler. 1804 yılında Hatıkşoka Adil Giray ve Abuk Haii liderliğinde 11.000 kişi ayaklandı. 80 Adıge köyü yakı-rak hareket bastırıldı. Gerilim devam etti.(21) 14/Ni-san/l81° târihinde Bulgakov saldırıya 200 köy yaktı, halkı öldürdü, soydu ve bir kısmı da esir olarak götürdü. ".6150 büyük baş hayvan, 515 at, 44015 koyun, 126 camız, 5895 bal kovanı, 445 kılıç, 180 tüfek, 52 zırh, 2900 gümüş para 5800 ruble değerinde mal, 1420 araba yükü darı..1' yağmaya bir örnektir.(22)
1816 yılında General Yermolov, daha Önce kurulan kaleler zincirini geçerek, Kabardey'in içine girmeye ve iç bölgede ikinci bir kaleler zinciri kurmaya karar verdi. Böylece Kabardey'ler ovalık kısımları bırakarak dağlara sığınmaya zor-lanacaklardı. Ekim ayında Rus birlikleri harekete geçti. Köyleri yakmaya, hayvanları götürmeye ve ovalık kısımlardaki bütün Kaberdeyler ovalık kısımları bırakarak dağlara sığınmaya zorlanacaklardı.
Ekim ayında Rus bir likleri harekete geçti Köyleri yakmaya, hayvanları götürmeye ve ovalık kısımlardaki bütün Ka-bardeyleri toplamaya başladılar. Ele geçen kadın ve çocukları Rus savaş esirleri ile değiştirdiler ve kalanlarını da Ka-zaklara dağıttılar. Kışı dağ başlarında geçirmeye mahkûm edilen Kabardeyler için artık yapılacak hiç bir şey kalmamıştı.(24)
1822 yılının Mart ayında,dağlardan inen gruplar Baksan nehri kıyılarında 945 evden oluşan 14 Köy hâlinde yerleştiler ve örme saz evlerde yaşamaya başladılar. Bu köylerden bazıları tekrar saldırıya uğrayarak imha edildi. Dağlarda Kabardeyler, artık geri dönmeyerek, Kumuklara, Çeçenler ve l\uban Çerkeslerîne sığındılar. Böylece Yermolov Büyük Kabardey'i, Kabardeyler'den arındırdı. Daha önceden büyük bir veba salgını olduğundan ülke neredeyse tamamen boşaldı. Mayıs 1822 de Rus odaları Baksan vadisinde toplandı.
Ağustos'da kalele rin kurulmasına başlandı. Ülkenin en iç bölgelerinde, Baksan, Şecem, Nalçik, ürvan, Şerec, Ar-gudan kaleleri kuruldu. 1779 yılındaki durum

ile kıyaslandığında artık Kabardey yok olmuş sayılırdı, ülkede kurulan bu kaleler tekrar, 1822 ve 1825 yıllarında yeni ayaklanmalara sebeb oldu. 1834 târihinde ülkedeki Kabardey sayısı 35.000 kişiye inmişti. 1822 yılından sonra Kabardey'deki Pşı Yeliy payesi de târihe karıştı.(25) Kuşuk'un oğlu Jarn-bolet, Ruslara karşı savaşan Kabardeylerin safında yer almıştı. Nalçik'de general Velyaminov, bizzaî Kuşuk'tan kendi oğlunu getirmesini talep etti. 25/Ekim/1825 târihinde Jambolet Ruslar tarafından öldü rüldü.(26)

Ruslar'ın Batı Çerkesya'yı İşgal Hareketlerinin Başlaması

1829 yılında imzalanan Edirne Antlaşması ile Rusya, Kuzeybatı Kafkasya üzerindeki hâkimiyetini sağlamlaştırma çabalan sırasında Türkiye'nin müdehaleierinden kurtulmuş oluyordu. Edirne Antlaşması Rusya'ya Avrupa'dan St.Nic-holas Kalesine kadar olan Kara deniz kıyısını,veya bu günkü Novorossisk'den hemen hemen Batum'a kadar uzanan toprakları vermişti. Rusya Antlaşma şartlarını, kendisine iç kısımlarda kalan kabileler üzerinde de egemen lik hakkını verdiği şeklinde yorumladı. Bu târihden elli yıl kadar önce Ku-ban Nehrinde duran Rusların batı Kafkasya'daki ilerlemesi yeniden başladı.(28)
Rusya, Çerkesya'da hâkimiyetini kurarken dış ülkelerden gelecek herhangi bir tehlikeyi beklemiyor gibiydi.(29) Gerktende Rusya ilk başlarda, Anapa'nın ele geçirilerek Os-nlılarla Çerkesler arasındaki bağın kesilmesinden sonra rkesler arasındaki dini ve politik karışıklıkların sona ereceğini düşünmüştü. Dağlıların yavaş yavaş Rusya ile ticaret yapmaya alışacaklarına inanılıyordu.(30)
Bu yüzden Kafkasya'daki Rus kuvvetleri, 1829 ile 1833 villan arasında, o sırada çok daha şiddetli şekilde devam eden Doğu Kafkasya'daki Dağlı ki yımına karşı kullanıldı. Batı'da Anapa yeniden inşa edildi ve içine iki tabur asker aarnizon olarak yerleştirildi. Batum yakınlarındaki Poti'de işgal edildi. 1830 yılında Anapa'nın biraz kuzeyindeki Gelincik Koyu'nda yeni bir kale kuruldu. İki tabur asker de buraya yerleştirildi. Kıyı boyunca ikiyüz mil kadar aşağıda Gagra Kalesi yapıldı. Aynı yıllar sırasında Kuban Nehri boyunca uzanan hatlar daha da kuvvetlendirildi. Çok geçmeden Ruslar, sadece Anapa 'ya sahip olmanın bekledikleri sonuçlan vermediğini fark ettiler. Dağlılar hâla gizlice Osmanlılarla köle ticaretini sürdürüyorlardı.(31) Nihayet 1831 yılında Abhazya ve Çerkesya kıyılarına girişler Ruslar tarafından kısıtlandı. Bu hareketin ana amacı Osmanlı gemilerini durdurmaktı.
1833 yılında, Kuban hattı'nda bulunan General Zass, Ku-ban'ı geçerek Laba Irmağı boyunca Çerkeslere karşıbir çok cezalandırma seferleri yapmıştı. Genellikle kış'n ortasında ve gece vakti hızla baskın veren Zass, bazen Çerkeş köyleri Şaşırtarak kuşatmayı başarıyor ve sonra da köyü ateşe ve-r'yordu. Bu tür taktiklerle sadece bir kaç köyün teröre bozmasına karşın, Çerkeslerin Ruslara olan düşmanlığı ve onların Rus hatlarına yaptıkları akınlar hızla arttı.
ndilerini Adıge olarak tanımlıyan Çerkesler içinde Rus yayılmacılığına karşı direnen en önemli kabileler, Natuhaçlar, Şapsığlar, 1832'Ii yılardan itibaren bir

araya gelerek ortak savunma stratejileri belirlemeye başlamışlardı. Çerkes-lerin ulusal birliğini sağlamaya yönelik toplantıların başlamasına ilişkin târihler değişirken, Baron Rozen'in 1833 yılında gönderdiği raporlardan açık bir şekilde görüldüğü gibi, verilen o târihden çok önceleride Çerkesler bir araya gelerek karşılıklı fikir mütalaaları yürütüyorlardı. "Aktİ,...Ro-zen'den Çernişev'e, 16/ Ekim/1833..." General Emmanu-el'in hattın bazı yerlerini ticarete açmasına rağmen Natu-haçlar, Şapsığlar ve Abzehler bizimle ticaret yapmamaya yemin etmiş bulunuyorlar. Büyük bir ihtimalle, yeminlerini tutmalarının sebebi, tuzu Türklerden almalarıdır. Onlarla dostane ilişkiler kurmak imkânsız bir şeydir.. Bu ırkı yok etmek zorundayız."
İşte muhterem okurlarımız Kafkasya insanımızın yaklaşık iki asır önce yazılan bir raporun münde racatmdaki son cümleden, bölge insanları vede bilhassa müslümanlara tatbik edilecek tedbiri açıkla ması yeterlidir sanırız.

Tanzimat Üzerinde Tetebbu

Tanzimata giden yolda en önemii olay, yeniçeriliğin ilga edilmesidir. Türkiye Tarihi ile ün yapmış olan sayın Yılmaz öztuna"Devletler ve Hanedanlar'Msimli pek müfid çalışmasının 2. cildinde 980. sahifesinden984. sahifesine kadar sıraladığı yeniçeri ağalığı sıralaması ve izahını kısaca şöyle hülasa edebi!iriz:Yeniçeriliği 1. Murad<Hüdavendigâr) 1 363 de tesis etmiştir. Ancak 1363den, 1451 senesine kadar yeniçeriağah-ğı yapanların, adları tesbit olunamamış. 1451 yılında ise, Osmanlı tahtına çıkan 2. Mehmed yeniçerinin cülus bahşiş1 münasebetiyle çıkardığı mızıkçılığa pek kızmış ve yeniçeri ağalığı makamını ilgaya karar almış ve bunu uygulamış,
Sultan abdülmecid hânların yerine yeniçeriye Sekbanbaşılar nezaret etmiştir.
sonra Fâtih'in torunu Yavuz Sultan Selim 1515'de yeniri ağal'ğ1 makamını ihya etmiş böylece yeniçeriağası ola-
. acj, ilk bilinen kişi, 1515 ile 1516 arasında görev alan F had /\ğa'dir. 283. yeniçeri ağası ise Mehmed Celâleddin Aâa olup <vefatı 1863> 9/nisan/1825'de geldiği görevden i 5/haziran/1826da Vakai Hayriyye adı verilen yeniçeriocağının kaldırılmış olması hasebiyle ayrılmış oldu. Bundan sonra Yeniçeriağalığı yerine Serasker'lik unvan ve makamı te'sis olundu. Bakanlar kurulunun, sadrazam ve şeyhülislamdan sonraki 3. adamı olarak vazife deruhde etmiş oldu. İlk Serasker ise, 15/haziran/1826?da vazifeye başhyan Rusçuklu Hüseyin Paşadır. Osmanlı devleti; kuruluşundan itibaren dayanmış olduğu ahkâmı islâmiye gereğince, her aianda "iki gününü eşit geçiren ziyandadır" yüce beyanının anlayışına bağlı olarak hüküm sürmeye gayret göstermiştir.
Bu bakımdan dâima bir atılım, bir keşif, mükemmeli yakalama arayışını ihmâi etmemiştir. Osman Gâzi'ye şer'i hükümleri hatırlatan Dursun Fakı hiç bir zaman yaptığı hatırlatmanın, padişah tarafından "şimdi zamanımı?" gibi ters cevaplarına muhatap olmamıştır. Çünkü inanç sistemi içinde yer alan çözümlerden biri de, yine Hz. Rasûiullah (s.a.v.)in

Ümmetimin âlimleri benim vârislerimdir" yüce beyanının gereği olarak Dursun Fakı'nın hatırlatmalarını bu anlayış dahilinde kabullenmesinden kaynaklanmıştır. Orhan Gazi Hz. irinin, yeniçeri askerlik usûlünü ihdas etmesini hatırlatan tavsiyeyi yerine getirmesinde, yukarıda yaptığımız hatırlatmaya dönük inancı aramak gerekir. Zaten bir aşiretten bir civan devleti çıkarma esprisi, çeşitli hususlarda ileriye dönük atvelerle yürüyen ve dünyaya parmak ısırtan civanmertliği- etmeyi beceren, Rumeli'ne geçişi Vesilet'ün Mecât

müellifi "Velayet gösterüb halka suya seccade salmışsın. Bekasın Rumeli'nin desti takva ile almışsın." takdir dolu beytini inşa ederken muntazam gayretlerin nice muvaffakiyetler getireceğini ifade etmiş oluyor. Söğüt yaylasından, Kosova sahrasına Hüdavendigârın inişi, zaferi elde edişi, şeha-detin kapısından girişi, doksan yıla sığmasında herşeyi bir nizam ve intizamla yapma ihtimamında yatar.

Doğuş sancısından olgun bir devlete geçiş zaman olarak uzun sürmezken, yıldırım orduları bozan gerçek Yıldırım Ba-yazıd Sultanın;dİş geçmez zannettiği kibrinde yakalandığı tuzak, kurtlar sürüsü akuru Timurlenk oldu. Ankara'nın Çubuk ovasında ışınlan yiğid, kan kusarak ölürken, Devleti Âlî Osman; yeni bir tanzimci arayışını onüç yıl sürdürdü. Çelebi Sultan fetret'i bitirip çaktı düzeni, kurmaya başladı yeniden, güzel devleti. Herşey tanzim olundu bir daha hemen gün geldi devroldu nizâmı sânii Murad'ın takva eline, bir Kosova daha bir Varna, sıyrıldı Bizans feth olunmaktan bu arada! Çünkü müjdei Nebevi;Muhammed Fâtih'e râci bu işte ise Ak-şeyh baş tâcî. Alınınca İstanbul, gerçekleşti devleti cihan, böylece lâzım geldi bir sürü nizâm. Parladı Osmanlı'nın yıldızı, aslında yükselen islâmin sesiydi. Tek gür sadâ mehterin nağmelerinden yayılan Gülbank idi. Bundaki nizam ve intizam parmak ısırtıcı idi. Bayezidi sâniden, geldik Yavuz Se-lim'e hep bir tanzim içinde yürüdük acemin üzerine, hakkını verdik onun, sıra düştü Mısır'a çölü geçmeyi bilen yiğit, koca bir Yavuz idi. Hilafet, Mısırdaysa da, Hazreti Resûlullah(s. a-v)rica!iyle gönderdi müjdeyi İstanbul'a. Dolaysıyla artık Osmanlıdaydı hilafet, tanzim olundu yeniden millet. Arkasından Kanuni kırkaltıyıl hüküm sürdü hem halife hem de padişah sifatiyle kanunlarda yaptığı tanzimlerle lakabı oldu Süleyman'ın, Kanuni. Denizlerde yürüdü Osmanlının satveti vede nusreti, failiydi bunların Barbaros Hayreddini. Denizciliğinde nizâmı atıldı o yenilmez armada da. Kanuni girdi toprağa ah yaktın benÜSüleyman dedirterek Ebu's Suud'a.

Yüklendi bârı Selimi sâni, işi yürütmedeydi sadrazamı ta-vili Bir sistemdi görünen ortada, tepeden tırnağa nizam. Selimi sâni hamam derken, yürüdü Hakk'a. Teslim etti oğlu Muradı sâlise koca devleti. O ve Koca vezir Sokollu zirveye koydu milleti. Bunun da vardı hikmeti adı nizamlı gitmekti. SokoIIuyu hacamata kaptıran devlet, farkında değildi amma, başında koptu kıyamet. Koca vezir gitti, kıymet bilen padişah çekildi. Bir düğünde yeniçeri nizâmı bozuldu, hakk'ı söyleyen ağayeniçeri koğuldu, fermanı kabul eden makamlara boğuldu. Böylece olan yeniçeri'ye ve devletü dine oldu. Bunun da bir nizamı vardı,

neticesi kötü olsa da!
Yukarıdan beri ortaya koymaya çalıştığımız, Osmanlı devletini bir intizam içinde, bir nizâm dahilinde yükselme döneminin sonuna kadar anahatlarıyla anlatmaya çalışmak ve görülürki, bozmak değil yapmak üzere bulunan çareler, başarıya yol açmaktaymış. Bu dönemden sonra Osmanlı devleti kurtarıcı hükümdarların çıkmasını bekledi. Zaman zaman da beklediklerine kavuştular. Ancak şaşaalı günlerin başarısı yerine hedmi, yâni yıkılışı yavaşlatan, izmihlali geciktiren fenomen olarak kaldı. Merkezi savunmada hududu genişleten zaferler, yerini sıkıntı veren mağlubiyetlere, kale, palanga ve serhad kaybetmeye yolaçmış sulh antlaşmalarına uğruya uğruya parlayıp sönen İslahat teşebbüsleri görüldü. Fakat bunların içinde en ciddi fakat en feci netice verenin 2. Osman unvanı diğeriyle, Genç Osman dönemi oldu. Avrupanın doğusu, İstanbul'un batısı olan Lehistan topraklarındaki Ho-tm i ordusunun başında korumaya giden 18 yaşındaki genç idealist, ordusunun askeriyle ters düştü. Çünkü bir sahtekârlık vardı ortada.
Şöyleki; defterdeki yeniçeri ulufe sayısı ile ordudaki yeniçeri askeri sayısı arasındaki azim fark, sayım yapıldığında epeyi eksik çıktı. Bu miktarın 30 bini bulduğu rivayetler arasındadır. Tedbirleri alınma yoluna gidildi. Devletin tavizkâr tecrübelileri teenni tavsiye ettiiersede, fıkır fıkır kaynayan yeni ve genç padişah ağzını tutamamış, kafasındaki düşüncelerini bir, bir ulu orta saçmıştı meydana.
Sağsalim İstanbul'a gelen Genç Osman Hotin seferinde her yönüyle beğendiği Mısır askerini örnek alıp, onlar gibi yepyeni, muntazam kıyafetli ve itaatkâr bir ordu meydana getirmek için Hac'ca gitmek arzusunu kılıf yaptı. Taa Ebu's Suud tarafından verildiği ileri sürülen fetvaya göre, Osmanlı padişahları hac'ca gitmek hususunda görevlerini bırakıp gitmektense, gitmemeleri daha efdaldir anlayışı bütün seleflerinin uyguladığı davranış olduğundan buna uyması söylendi. Ancak bir müddet inattan sonra vaz geçti. Arkasından kopan isyan Genç Osman'ı taht'tan etmekle kalmadı amucası 1. Mustafa istemediği tahta çıkarılırken, 500 tane siyasete karışmış yeniçeri, Yedikuie zindanında aynı zamanda halifesi olan padişahı boğuyordu. Buna karşılık eli silah tutar ve beli kılıçlı yüzbinler, üzgün bir nazarla asi beş yüz kişinin halt etmesini maalesef seyrettiler.
Bu davranış belkide, meşhur Fransız felsefeci Alfred Fuy-ye'ye "..Şarkta insanlar faziletinyoksunudurlar" sözünü söyletmiş olabilir. Halbuki Fuyye, bu sözü söylerken şark insanına en büyük hakareti yapmış oluyor. Çünkü Şark genellikle müslüman toplumların hayat sürdüğü arazidir. İslâmda ise; "Haksızlık karşısında susan dilsiz şeytandır." Hadisi Nebevisi bütün ferdlerin haksızlık yapan karşısında hakkı hay-kırarak zulme âlet olmamasını emretmiştir. Ancak bazende şarkın insanları, bu emri, tavsiye imiş gibi telâkki etmiş olalarmdan olacak ses çıkarmazlar, zulümde böylece icra
H'lir Genç Osman'ın katli; İstanbul ahalisinin nice paşa ve hpvlerinin gözleri önünde gerçekleşirken suskunlar şeytana askerdi demek!
Genç Osman değişim istemede ülkenin en önemli gücü olan orduyu tanzime

hatta değiştirmeye kalkarken, ahalinin sımsıkı bağlı olduğu şeriat'ın izin verdiği taaddüdü zevcat meselesinde tek evliliği benimseyip, şeyhülislâm Es'ad efendinin kızıyla izdivaç ettiği gibi bunu yaygınlaştırma tarafına da el atmıştı. Büyük teşebbüsün yanında yapılmaması gereken, küçük ve yanlış bir teşebbüstü.

Osmanlıda Islahat Devri

1. Abdülhâmid Cennetmekânın ardından Osmanlı tahtına oturan 3. Mustafa'nın büyükoğlu 3. Selim, şehzadeliğinde pekgüzel öğretim görmüş, bilgili, güzel sanatlara eğilimli, musiki âleminde makam icad edecek kadar maharet sahibi bir zattı. Nitekim; Sûzidilâra makamının mucidi olduğu yaygın rivayettendir. İslahat devri diye okul kitaplarında müşahede olunan resmi öğreti bu zâtın dönemine verilen isimdir. Yoksa 3. Selim'den önce bir çok padişah ve devlet adamı yazmış bulundukları lâyihalar ile terakki hatvelerinin mutlaka atılmasını tavsiye etmiş hâttâ teşebbüse dahi geçenler olmuştur. Ne var ki;kısır kalmaktan öteye gidemeyen bu istekler, en ciddi teşebbüsü 3. Selim döneminde yapılan deneme-
'erle görmüştür.Bir ülkenin en önemli meselesi adalet meselesidir. Adaleti temin ise ekonomik hayat ile sıkı sıkıya irtibatlıdır. Bütün unların üstünde de, ülkenin dış düşman ve iç bozguncuların tasaflutundan korunmak ve asayişi berkemâl kılmak ordu ile
güvenlik güçlerinin üzerine düşmektedir. Ekonomide o devrin önemli gelirini teşkil eden zirai işler, hayvancılık ve de ticaretin dostu ise istikrarlı yaşayışla beraber adil bir vergi sistemiydi. Bütün bunları bilen 3. Selim; yapılacak ilk teşebbüs olarak ordunun canlandırılması prensibini tatbika koydu. Biz 3. Selim'in bu tercihine geçmeden önce, bu tercihi yapmadaki sâike dâir" Ahmed Rasim bey'in tarafımızdan Osmanlı-cadan sadeleştirdiğimiz, ve meşhur târihine ilâve ettiğimiz, <İstibdad'dan Milli Hâkimiyete> adlı çalışmasının 2526. sa-
hifedeki<1200/1786'da Askeriye'nin Durumunun özeti>nden bir alıntı yapalım:
1200/1786 senesine doğru askeri durumumuza bir göz atacak olursak, muntazam ordunun, eski tâbirle kapıkulu ocaklarının birincisini teşkil eden yeniçerilerden, çeşitli meslek ve esnaflığa soyunmuş olarak vakit geçiren, hammallik ve manavlık yapmakta olanlarda vardı. Bunlara zamimeten zorbalık yaparak geçinme yolunda olanlarda bulunuyordu. Kimisi evleniyor, bekâr olanları ise, hanlarda oda kiralıyarak yaşayanlarla, kışla ve kolluklarda yatmakta olan beceriksizlere kalmıştı. Gerek tâlim gerekse itaati askeriye ve terbiye denilen hususatdan ne bir nâm ne bir nişan kalmıştı. Zaten onların han odalarında geçen hayatlarının pisliği ve rezilliği alışılmış hallerdendi.
Sokaklarda kaldırım kabadayılığında ve meyhane kavgalarında önde gelen bu haşerat, savaş alanlarında düşmana bir tek kurşun atmadan firarı tercih ederler. Hâttâ daha da ileri gidip, bazende ordugâhın yağmalanmasında öncülüğe kalkışırlardı. Ulufe adı verilen maaşlarına devlet takat getiremiyordu, ulufe <maaş> alan askerleri üç bölüme ayırabiliriz. Birinci sınıf paşaların, ağalan olan gurup. Bu kimseler küfcük-de kayıtlıysalar da maiyetlerinde bulundukları

efendilerinin dâiresi hizmetinde bulunduklarından ne kışlaya nede savaş
i nlarına ayak atmadıkları gibi yine de ulufe alırlardı. Bütün skerler,bu ulufeye <kapıh ulûfesi> adı vermişti.
İkinci kısım ise, müftehiran idi ki, övünülen demek olup, 1 150/1737 tarihinden sonra ulufe beratları satışına izin veriliş olduğundan, hâli vakti yerinde olanların bilhassa bedesten tacirlerinin, gelir getirir yeniçeri beratlarını sahiplerinden satın alarak, mevacib adı da verilen maaşlar çıktıkça, hisselerini alırlar hâttâ içlerinde bir kaç ulufeyi üzerinde toplayanlarda bulunurdu. Bu sebebden müftehiran ulufesi hizmet karşılığı askeri tahsisattan olmayıp adetâ esham <senet> taksitini andırıyordu.
Üçüncü kısım ise;bilfiil askeri hizmet veren yeniçeri inti-saplıları idi. Kapılılardan ve müftehiran yakınlarını bularak o-cağa kapağı atanlardan vazgeçirilip, fiili hizmette bulunması lâzım gelen yeniçerileri nasıl topluyorduk. Yâni o dönemde askere alma muamelesi ne şekilde idi? Şimdi de işin o tarafı na bir göz atalım. Yeniçeri ihtiyarlan; oğullarını veya evlâdı makamında tuttuğu bir delikanlıyı <ağa çırağı> adı altında ocağın defterine mülazım, yâni namzet mânasında, kaydettirirdi. İhtiyarın vefat ettiğinde namzetin yeniçeri olma hakkı doğardı. Böyle kişiler hakkında <valdeş> yâni merhumun çocuğu tâbirini kullanırlardı. Bilâveled yâni çocuksuz yeniçeri ihtiyarı bulunmaz gibiydi. Asker almada kullanılan usûllerden biri buydu. İkinci usûl; kale muhafızları için kale yamaklarından ve yerlilerden nefer olarak icabında belli müddetle işbu <Koloğlu> adıyla münasib sayıda asker yazılması adet o|duğundan, bu koloğlu askerleri icab ettiğinde ocaklı defterine kaydolunurlardı, üçüncüsü ise;tahsisi bedergâh usûlüydü.
voyleki: Taşralardaşehir delikanlıları askerlik imtiyazından ade edip gezip tozmakta, serbest olmak için, ücretsiz yâni maaş almaksızın yeniçeri yazılıp, mensup oldukları ortanın alâmeti farikası olan işareti kollarına veya bacaklarına döğmecide işletirlerdi. Askerlik mesleğine girdiklerinden dolayı da tafra satarlardı. "Bütün bunların vardığı sonucu özetlemeye çalışırsak, bozulmuş olan genel ahlâk yapısı içinde yeniçeri ve mesleki askeriye milletin bir numaralı istinatgahı olması hasebiyle ilk düzeltilmesi gereken kurum ve topluluk olduğundan, baştan beri gelmiş ıslahat çalışmalarında öne alınmıştır. Dolaysıyla 3. Selim'in ıslahatına ordudan başlaması tabii olduğu gibi, devlet ricalinden ülkede yapılması gerekenleri bildirmelerini ferman etmesi ve erbabı kalemin vermiş olduğu lâyihalarda işe buradan başlanması tavsiyesi azim bir çoğunluğu bulmuştur. Lâyihalarda genellikle ve ortaklıkla belirtilen hususlardan birini okurlarımıza sunahmıAh-med Râsim bey'in mezkûr çalışmasında, 2529. sh. de "Biz ki; yeniçerileriz Hacı Bektaşi Velii pirimiz, erenler evliyalar dostlanmızdır. Kırılmakla bitmeyiz, birimiz eksilirse binimiz türer yollu ifadelerden sonra filânoğlufalan ortamıza girmeye tâlib oldu. Bizde ocağın hükümleri gereği eline işbu sofa tezkeresini verdik" denmektedir. Yine: "Ellerindeki kâğıd parçasından başka askerlikle bağlantısı olmayan bu sofalılar, ocağın sorumsuzca gayretkeşleri olup, kazan kaldırıldıkta en büyük tehlike bunlardan gelir. Ayrıca

bunlar, yeniçeriler hak-kında(aleyhinde değil)konuşulanlara kızar vekonuşanlara silah çekerlerdi." diye yer alan lâyihalarda bunlara dâir "..İyiyi kötüden ayırmaktan aciz, dini ve askeri vazifelerden habersiz olan bu câhil haytalar, Bektaşi'dirler. Bektâşiyânı levâzimi-den diyerek içkiye alışırlar. Askerlik bahanesi ile başlarını da boş bırakınız, yapacakları azgınlığı kolayca da tahmin edebilirsiniz! Seferlere çıkıldığında Orta'ların defterleri isimle dolu olduğu halde, kapılılar, müftehirler, malûl, ihtiyarlar gelme-
Eklerinden mevcud askerlerin, yansını bazende üçte birini cak tutturabilirdi. Onbin ocaklı ile yola çıkan bir kumandan yoklama yaptığında mevcud olarak, dört veya beş bini tutturabildiği nâdirattandı..." Devlet ricalinden istenen çâre layihalarında parmak basılan, yapılması tavsiye edilenlerin başında ordunun ve bilhassa yeniçeri sisteminin gelmesi tabiatıyla münevver ve batıyı mektuplaşma yoluda içinde olmak üzere çok taraflı incelemeye almış bulunan yeni padişahın, sekbanı cedid diğer adıyla nizâmı cedid adı verilen yeni bir asker gurubu teşkil etmesi doğrusu isabetli bir davranış olarak kabul edilmelidir.
Ancak; Başlangıcında sergilediği kararlılık, ne onun tabiatında devam ettirebileceği iktidarda vardı, ne de yeniçerinin bu işi kabullenisi olabilirdi. Nitekimen sonunda nice göz yaşartıcı ve elem dolu hadiseleri müteakip, ortada ne nizamı cedid kaldı, nede zavallı padişah 3. Selim. Kılıca karşı ney'üe karşı koyarak uzletgâhında şehidler kervanına iltihak ettirildi. 3. Selim 1207/1792'de devlet nizamına dâir layihalar dev-rinibaşlatmıştır. 3. Selim bu ıslahatı seven hâli ile meşveret meclisinde göstermiş olduğu şûra'yı devlet taslağını bir daha çizmiş oluyordu ve bu taslağı çizdiren ise, Rusya ve Avusturya ile yapılan savaşın acı neticeleriydi. Yine Ahmed Cev-ded paşanın tarihinde yetmiş küsur sayfa halinde yer alan bu lâyihalar meselesinde layiha verenlerin devletin nabzını tam olarak tutamadıklarını eserlerinden anlaşılır hükmünü çıkarmak mümkündür. Yine de bu lâyihalardan düstûr'ülamel yânı riayet olunacak kanun olmak üzere bir özet çıkarılmış ve küçük bir kitabçık hâline getirilmiştir. Rumeli Kazaskeri Tatarcık Abdullah Molla lâyihasında "Son derece akıllıca ve tedbire dayalı olarak yeniçeri ağası ve kulkethüdası ile beş orı kadarda ocak ağasını seçmeyi tavsiye etti. Onların aracılığı ile Osmanlı devleti o günden sonra Yeniçeri ocağına Sultan Süleyman Kanuni zamanında olduğu gibi itibar ve eski kanuna riayet ederek yeniçeri zümresini diğer zümrelerden üstün tutacaktır, diyerek kendilerini yeni tertib tâlimler hususuna istekli, nişan atma ilmi harbiyesine ait yazılı kitapları dilimize tercüme edipde öğrenmeleri tarafını ihtar etmiştir. Ne varki; Yeniçeriler için yenilikler yapmak bir ölüme yatmak gibiydi. İçlerinde yapılmaya çalışılan bütün ıslahatlar az zamanda tavsıyor ve eski bozuk hâline avdet ediyordu. Tanzim içde olacak işden değildi. Bu bakımdan nizâmı cedid sınıfı ayrı ancak yeniçerilerin içinden çıkan gönüllülerinde olmasıyla tesis edildiği gibi, mâli meselede nizâmı cedid sandığı denilen özel bir hazine konularak gerçekleştirildi.

Bir Başka Kaynaktan

3. Selim Islahatı Ötüken yayınlarından bir kaç yıl evvel neşir hayatına kazandırılmış ve Ziya Nur Aksun'un titiz bir çalışmasına ve Dr. Mehmed Niyazi Özdemir beyefendinin ihtimamı eklenince pek güzel ve altı ciltlik bir eser kaynağımız. Ancak belkide ülkede Osmanlı tarihi olarak kaleme alınmış eserlerin arasında, Tanzimata ve dönemine en fazla yer veren çalışma. Üstelik islamcı bir anlayışın zaman zaman kendini gösteren zaviyesi ayrı bir husus. Tanzimat meselesinde farklı yaklaşımı dikkat çekici. Biz bunu aldık uyuştuğumuz ve buluşamadığımiz hususları beyana ictisar edelim. "..ll/recep/1203-7/nisan/1789 salı günü 3. Selim'in tahta çıkışıdır. Yirmisekiz yaşında, 28. padişahdır 3. Selim. Babasının padişahlığında kendini ileri dönük yetiştirmiş ve babasının vefatı kendisi onüç yaşındayken vukubulmuş. Babasının yerine tahta geçen 1. Abdülhamid son derece iyi kalbli ve müşfik olup, şefkatini yeğeninden esirgemeyen bir"t Eğitimine de ayrıca himmeti olmuş 3. Selim'in. Şâir ve "zisyen bir kimse olup kendinide tahta hazırladığı, bu huşta çalıştığı görülmüştür. Hatta şairliğinin dâhi bunu şu beyitte şöylece dile getirdiğini görüyoruz: "Lâyık olursa cihanda bana tahtı şevket Eylemek mahzı safadır bana nâs'a hizmet" Amcası 1. Abdülhamid'in yerine tahta çıktığında önce kılıç kuşanıp sonra selâmlığa çıkması adettenken "Fe-râizi ifâ, an'anâta riayetten evlâdır" diyerek farz namaz) tercih etmesi mü'min olarak isabetlidir. Kucağında bulduğu Rus savaşını devama ve serdarı ekrem KocaYusuf Paşaya "A'dadan ahzi intikam alınmadıkça seyfi gazanın elden bırakılmayacağı" hususunu bildirip, makamı sadarette ipka olunduğunu haberdar etti. Devam eden muharebeler bazen yüz güldürücü, bazende kan ağlatıcı haberler aksettiriyordu dersaadet'e. Fokşan ricatı, Büze bozgunu, Belgrad'ın sükûtu inletirken milleti, 3. Selim'e düşen gidişe nihayet verecek çareleri üretmesiydi. Buna acaba mı? Dedirten İsmaiyl'deki galibiyet. Bir arabanın vites değiştirdikçe yaptığı hamleler gibi, şikâyetçi olunan asker sınıfının bir bölümü her menfiyatla kahrederken devleti, yine bir başka bölümü yüzünü güldürmek için milletin üzerine düşenden fazlasını gösterme gayretinde. Lâzım gelen hasta uzvun kesilip atılmasımı? Yoksa, bir çuvalın içinde bulunan pirincin taşını ayıklamak mı gerekirdi"? Eski müesseseyi muhafaza ederek yeni temel atış, bu kararın iyi verilemediğini gösteren bir davranış biçimimidir? «oksa yeniçeriyi yeni nizâma yâni nizâmı cedide celbedebil-rne kolaylığını temine dönük düşüncemi? Bütün bunlar yeni-Ççri müessesesini temadiye karar veren otoritenin hemen bunlardan ayrı olarak kurdukları sekbanı cedid diğer adıyla nızâmı cedid arasında tatlı ve ülkeye hizmete dönük bir reka-ete yol açmak yüksek anlayışımı düşünüldü! Meçhul bizce düşünülenler ancak ferd ferd davranışlardan bir hüküm çıkarmak kabildir ki, bunda da isabet kolay değildir. Ancak padişahın yakınlarına ve devlet ricaline gözyaşları içinde beyan ettiği şu hâli, Ziya Nur Aksun beyefendinin kıymetli tarihinden ahzedelim: "Gece gündüz ağlayıp diyorumki, yâ RâbîBeni öyle cihana rusva edip kâfire mağlub ve perişan etmeden ve zamanımda ümmeti

Muhammedin perişanlığını görmeden ilâhi, Sen, beni iki gün evvel helak eyle diye Cenabı Hakk'a niyaz ediyorum." demekteydi. Böylece 3. Selim batılı davranışların meclübu değil İnançlı müslümanın. tavrını sergiler bu duasında ve bunu etrafındakilere açıklamakla.

Sadarette Değişiklikler

. Padişah, sadrazam Koca Yusuf Paşa'da çakılı kalmamış görevden azledip başka sadrazamlarda göreve getirilip hizmet fırsatına nail edilmiştir. Meselâ bunlardan biri olan Cezayirli Gazi Hasan Paşa (Kasımpaşa Meydanında heykeli olan) büyük bir ümiddi. Ve paşa çok şeyler yaptı. Denizciliğimizi güçlendirirken kara hududlarımizda tebdili kıyafet teftişlerle bir çok yanlışları yakaladı. Sorumlularını adaletle cezalandırdı. Yaptığı teftişler hem bir korku saldı, hem de milletin işinin düzgün yapılmasını temin etmeye yarar neticeler verdi. Yine bir teftişe ^tebdili kıyafetle çıkmış bir hayli üşütmüş, hastalık hummaya dönüşmüş ve ahiret yolculuğuna çıkmıştır. Şum-nu'da yaptırmış olduğu Bektaşi tekkesine defn olunmuştur.
Yerine getirilen Şerif Paşanın rivayet olunurki, bir kaç kâğıda bazı sadrazam adayı ismi yazan 3. Selim, hırkâi saadet dâiresine gitmiş ve bunlardan birinin çekilişini yapmış ve sadaret Şerif paşaya çıkmıştır. Osmanlı tarihinde kura ile sadrazam seçilirdi sözü, bu rivayete dayanmıştır.

Padişahın Donanma Gayreti

Karadeniz ve Akdenizde seyri sefâin eden Rus filolarına karsı sahilleri savunacak deniz kuvveti çıkarmak gerekiyor-a Ancak uzun zamandanberİ devam etmekte olan savaş münasebetiyle, memleketin mâli durumu pek sarsılmış ve donanmanın teçhizi ve çıkarılması yardıma ihtiyaç göstermekteydi. Bu ihtiyacı giderme yolunda 3. Selim büyük bir riski dahi göze aldı. Bu risk; sarayın içinden olsun, dışından olsun varlık sahiplerinin her biri on kişiyi her yönüyle teçhiz edilmiş adam tedarik etmekle vazifelendirildi. Bu ferman bazı ulemâ ve devlet adamının mızmızlanmasına hâttâ "padişah; bizi kara çanaklı etdi" diye ağızlarına geleni söyledikleri duyulmuş. Bunları duyan 3. Selim'de yayımladığı bir fermanda şunları: "İki kavi düşman memâliki İslâmiye'ye hücum ederken herkes varını dini mübin için beytülmâle vermek şer'an caiz ve padişahlar ahzeyledikte zülüm etmemiş olurken" dedikten sonra bazılarının temaruzuna karşı "Din devlete bir sekte gelirse hâl ne olur?" Demiştir. Böylece kendisinin olsun, hanedanın olsun devlet şuuru meselesinde ne mertebe yüksek bir anlayışın sahibi olduğunu ortaya koymuştur.

Harp Sonrası

Dört asın aşkın ve Osmarthnın yükselmesinde yaptıkları hizmetler, tarihde bir

yeniçeri askeri vardı dedirtecek kadar yüksektir. 3. Selim bu gücün önem ve hizmetlerinden Osmanlı tarihini en iyi bilen padişahlardan biri olarak elbet Müdrikti. Fakat; Rus mağlubiyeti ve bu uzun savaşlar döne-rnında yeniçerinin göstermiş olduğu bazı cebin ve korkak davranışlar, müterediddit padişahın rey'inin yeni nizâma temayüf etmesine sebeb oldu Bu arada Şerif Paşa sadaretten alınmış yerine bir daha KocaYusuf Paşa getirilmişti. Koca Yusuf paşa cesur, gayretli, akıllı bir kimse olmakla birlikte düşmanı çoktu. Yeni bir asker sınıfının kurulacağı dönemde hasmı çok olan b'ir kimseyle işlem yürümezdi. Çünkü devlet bu yeni sınıf askeriyeyi kurmaktaydı. Sadrazam, padişahdan sonra devletin 2. adamıydı. Yeni askeri kurmak onun destek olması gereken işdi. Böyle olunca da sırf sadrazama düşmanlık olsun diye teşebbüsü sabote ederlerdi. Böylece de; hayırlı bir teşebbüs suya düşerdi düşüncesi ile Koca Yusuf Paşa sadaretten alınmış, yerine cidden melek gibi bir insan olan Melek Mehmed Paşa herkesle barışık bir kimse olması ve yaşlılığı hürmete şayan olduğundan tenkide bile uğramazdı. Teşebbüsün sabote edilmemesi bir yönüyle sağlanmış görüntüsü vermekteydi

Memâliki Osmaniye'de Kaynama

Savaşın bitimi yeni meselelerin boy atmasına başka bir halde gündeme gelmesine yol açtı. Rus savaşı sonrasında Balkanlar da yaşamakta olan gayri müslim ve Ortodoks te-bâ'da da istiklâliyetin düşünülmeye başlaması gerçekleşti. Akabinde asayişin ihlâl edilmeye girişildiği gözlendi. Bir memlekette devlet otoritesi zaafa düştümü, artık beklenen menfi faaliyetler cesaret ve teşebbüslerini arttırırlar. Deli Pet-ro'nun vasiyetnamesinde yeri olan Osmanlı düşmanlığı tomruğun yokuş aşağı salınmasına yol açmış sayılır, nitekim Kaynarca antlaşması Rusya'ya tanıdığını belirttiği haklar cümlesinden olarak ilgili maddede Eflâk ve Boğdan Voyvodalığında himaye eder şansını elde etmişti. Bu madde, bahse konu tebâya ve Ortodoksların Osmanlı ülkesinde yaşayan her ferdine bir korunma alanı tahakkuk ettirmişti. Öte taraf- 181 vine Balkanlarda Kara Yorgi isimli bir domuz çobanı ndi qibi bir çok domuz çobanı haydutlardan teşekkül et-- bir çete kurdu. Bu çetenin korkutucu ve cezalandırıcı ücü vasıtasıyla Sırbistan davası gütmeye başladı. Rusya ve Avusturya maksadlarına uygun bu harekâtların teşvikçisi olmaktan geri durmadılar. İnkişaf eden bu teşvik ve çete te'siri işin taa Karadağ'a bile sıçramasını getirdi.
Balkanlarda İslâm emânı, Osmanlı devleti kefaleti altında asude ve rahat bir hayat sürmekte olan balkan topraklarımızda yaşayan azınlıklar, bağımsız devlet olma hastalığına tutulmuşlar dışarıdan aldıkları yardımlarla seslerini yükselt-mişler ve sıkıntı, üzüntü artık hayatlarından hiç eksilmez olmuştu.

Osmanlı Şark Bölgesi Kaynamaları

Osmanlı devletinin şark cânibindeyse Hanbeliye'den olan İbni Teymiyye, İbni Kayyimi Cevzi gibi selefin akidelerine itibar eden eski âlimlere dayanarak bir cereyan yayılmaya başlandı. Mekke Şerifi Gâlib ile kardeşinin oğlu arasındaki mücadele Vehhabilik denen bu cereyanın yayılmasında önemli bir rol oynadı. Donanmanın yetersizliği, garp ocakları denen Fas, Tunus, Cezayir ve Adalar eyâletinin merkez ile olan irtibatın zayıflamasîrra sebeb teşkil etmişti. Yine Avrupa tarafında Dukakinzâdelerden geldiği söylenen Kara Mahmud Paşa ve Amavudluk'da Tepedelenli Ali Paşa kendilerine ait otorite ile devletin otoritesi arasında kendi lehlerine bir fark te sis etmişlerdi. Böylece adetâ bir sultan gibi görülür oldu-lar. Vidin taraflarında ise Pasbanoğlu Osman Ağayı bulunduğu yerde kurduğu otoriteyi dersaadet'e tasdik ettirmiş ve o|geye valilikle atanmıştı. Binlerce müslümana zarar veren Kl?' aynı insanların başına vali olmuştu. Çapanoğulları Bo-zok(Yozgat)da, Karaosmanoğullan Manisa ve Aydm'da, Ko-zanoğulları ise Çukurova'da hüküm ferma olmuşlardı. Rumeli taraflarında Türk, Tatar, Arnavut, Boşnak ve Bulgarlardan müteşekkil yirmibin kişilik Kırcali ve Dağlı eşkıyası denilen çeteler vücûd bulmuş, Rumeli ayanları biribirferiyle çe-kişmekde ve aralarında çıkan kavgalarda yukarıda belirttiğimiz çeteleri kendi menfaatleri istikametinde kullandıkları görülmüştü bundan dolayı da karışıklığın tezayüd etmesine yardımcı olmuşlardı maaalesef.

' , r

Yapılması Gereken

Yukarıdan beri tebarüz ettirmeğe çalıştığımız hâl ve durum dahilinde olan bir ülkenin yeni padişahı yeni bir nizama talib olmaktansa, üzerine düşen nizâm kurmakla mükellef olduğunu idraktir. Aklın getirdiği Nizâmı Cedidi getirmekti ve buna ordudan başlamak gerekmekteydi. Fİeden ordu'dan baş-îansaydı? Bu sorubir cevaba muntazirdır ve bu cevab ideâllerden değil, geçmişde yapılan büyük hizmetlerden değil, gelinen durumun ortaya konmasıyla doğru cevabı bulabilir. Bakalım gelinen durum nedir? "Eskiden vezirler savaşa emrindeki askerle geldiğinde yedi sekizbini bulan cengaverle ispatı vücûd eylerdi. Çünkü idare etmekde olduğu bölge geliri kalabalık ve güçlü asker beslemeye yeterliydi. Fakat meşhur 1768 seferine baktığımızda iştirak eden küçük rütbelilerin vezirler ile gayet laubali olarak konuştuğunu görürüz. Çünkü vezir'in geliri azaltılmış, emrindeki asker iyi beslenemiyor, iyi teçhiz edilemiyor, buna karşılık adamları üzerindeki otoritesi sarsılmış oluyordu. Vezir'in huzuruna desturla gelen bir bin-başı mezkûr seferde pek serâzad davranıyordu.

Beri yanda savaşlarda yararlıkları olanlara maddi mükafatı nakden vermek yerine mirmiran, vezir gibi unvanlar verildiğinde bunların mânevi tarafını idrak etmeyen câhiller devletten alamadığı parayı pulu kendilerine verilmiş unvanlara sarılarak halktan almaya uğraşıyorlardı. Bunlara inzimamen döneminde yayımlanmış bir yazı bu bozuluşa kadı efendilerinde duhûl etmeye başladığını belirtmekte. Bir başka taraf-dan meseleye atfunâzar edelim. Her zaman için savunma savaşlarında destanlar yazan askerimiz, aynı zamandada dünyada

emsali görülmemiş meydan muharebelerinin galibidir. Ancak son savaşlarda savunmalar eski başarılarda olmasa-da ona yakın neticelerle sürüp giderken, meydan muharebelerinde bir cenahın zorduruma düşüşü anında ordunun kısmı âzamim tesir altına alıyor, kontrolsuz ricat daha doğrusu er meydanından firar başlıyor. Buna karşılık savaşlar bozgunla sona eriyordu.
Teşhis; tâiim ve terbiye ihmâliydi. Bu bakımdan kurulmasına karar verilen yeni asker gurubu muntazam talimli ve harp ilmine keşifleri, taktikleriyle hizmetleri olmuş görüşlerin, erkânı harplere öğretilmesi yeni nİzamınuymaya başladığı esaslardı. Yeniçeri ise bütün bu tâlimlere yanaşmıyor, keçeye pala çalmaya devam ediyordu. Buna karşılık 3. Selim'in meşhur âlim, matematikçi İsmail Gelenbevi ile bir vakasını Doç. Dr. Abdülkadir Bingöl'ün hazırladığı ve Kültür bakanlığı yayımları arasında neşrolunmuş "Gelenbevi İsmail" adlıbi-yografik eserde, 12. sahifede yer alan vakayı sayfamıza al-maksuretiyle okurlarımıza nakledelim. "3. Selim devrin-de(1789-1807)de cereyan eden bir olay, İsmail Gelenbevi üzerine tekrar dikkati çekmiştir. Bir gün Kâğıthane'de padişahın huzurunda yapılan askeri tatbikatta bazı sanat gösterilerinden sonra atılan kumbaralardan (top atışları) hiç biri hedefe isabet ettirilememiştir. Padişah devletin emek ve parasını harcayarak okuttuğu bu subayların beceriksizliği karşısında üzülür ve canı çok sıkılır. <Bunları tam hesaplayacak biri yokmu?> der. Gelenbevi salık verilir. Padişahın emriyle Zey-rek'den getirilir, huzura çıkar. Matematik kaideleri gereğince ince haseplarla kumbaraların(topların)vaziyetin, istikametini düzelttikten sonra üç defa atış yapılır ve her defasında isabet sağlanır. Padişah bundan çok memnun kalır, haz duyar. Ge-lenbevi'ye günlük dört okkapirinç tahsis ve tayin eder. Ge-lenbevi'nin çocukları ölümündensonrada almağa devam etmişlerdir. "Yine benzer bir olayda Büyükada'nin arkasında padişahında katıldığı deniz manevralarında topçuların hedefe eski usûl atışlarda isabeti pek düşükken, padişahdan izin alan bir matematik âliminin kumandası altında atışların hedeflere isabetteki yüksekliği takdire şayan bulunmuştu. Neden hep böyle olmuyor?Sorusunu soran padişaha verilen ce-vabda;gâvur hesaplarıyla cenk edilmez cevabı veriliyor, padişah da ancak yutkunmak mecburiyetinde kalıyordu.
Şanizâde'nin Görüşü

Ziya Nur Aksun beyefendinin değerli eserinde Şânizâde'ye aid görüşler, kendi bakış açılarına destek olarak alınmış. Buna teması lüzumlu görüyorum. Çünkü Şânizâde o devrin insanı, görüşleri şüphesizki pek önem arzeder. Şânizâde Ataul-lah efendi ocağı düzeltmeye büyük gayret gösterilmeliydi demekte. Şüphesiz haklı. Ancak hatırlatalımki yeniçeri cülus bahşişi verilmedi diye Zigetvar'dan ölüsü dönen Kanuni Süleyman'ı getiren oğul 2. Selim'i İstanbul'a giriş kapısında nasıl sıkıştırdı. Eğer kocavezir Sokollu kese kese altunu toplu-lukların arasında avuçlarıyla saçmasaydı, yeni padişahın istanbul'a girmesi belki muhal olurdu. Hadi onu bırakalım da her cüiûs bahşişinde çıkarmaya muvaffak oldukları karışıklıkları tahattur edelim. Ya o gepgenç Osman'a kıyışları, ona n

evvel 4. Murad'ın veziri Hafız Ahmed paşayı bir saniye aklına getirmezmi merhum Şânizâde!
Moltke; yüzdoksan orta'dan meydana gelmiş ülkenin her tarafına dağılmış dörtyüzbine yakın sayısı olan, sadece 31. ortanın otuzbin kişiyi bulmakta olduğunu ve bunların binlerce takdirkân evlâdü iyâli olduğunu böylecede milyonlara yakın desteğe ve yakına mâlik olduğunu beyan ediyor. Böyle bir müesseseyi ortadan kaldırmak devletin temellerini sarsar diyor. Ayrıca yeniçeri ulufesi az, yeni askerin ise pek fazlaydı! Diyen müellifler var. Tabii bu kadar büyük bir müessese bir kalemde yıkılıp yok etmeye nasıl bir tepki gösterir bunu düşünmek lâzımdır. Şikâyetleri çok olan nice Osmanlı padişahı bunu göze alamamıştır.
Yavuz Selim bile, Mısır önlerinde dönmeye teşvik olunduğunda paşalarının kafasını kesmekle yetinmiş, yeniçeriyi böyle susturabilmişti. Ama iktidarının yeteceğini bilseydi, umulurki onların kanlarını çölün sıcak kumlarına akıtmaktan hazer etmezdi. İstanbul vali ve Belediye reisi Prof. Dr. Fah~ reddin Kerim, Belediye zabıtasını kurduğunda kendisini bir numaralı belediye zabıtası ilân etmiş böylece mesleği onurlandırırken zabıtalara vereceğini ilân ettiği maaş, devrin bir çok memuriyetinin maaş bareminden fazla idi. Melbusatları-na gelince adetâ bir mareşal üniforması görüntüsü vermekteydi. O devir, şu adamın paltosu var denilen bir devirdi. Ta-biiki yeni kurulmuş nizâmı oedid askeri hem maaş hemde kıyafet bakımından, kendisinden artık vazgeçilmeye başlanandan pek üstün ve farklı olmalıydı. Bir takım tarih sempatizanı ehli târikin;yeniçeriyi dini, manevi esaslara dayanan çok köklü bir teşkilât, hâttâ bir tarikat disiplini ile birbirine bağlanan müridlerden kurulmuş mukaddes bir ocaktılar, koskoca devletin hemen her yerine dağılmış bulunmakta ve buralarda merkezi kuvveti temsil etmekte ve kendilerine manen bağlı olanlarla birlikte milyonları bulmakta diyenler olduğu vâkidir. Nitekim büyük devlet adamı tarihçi Ahmed Cevded paşa merhum da: "Yeniçeriliğin, Osmanlının iliğine işlemiş ve ocaklar asabiyyeti milliye makamına kâim olarak devairi devletin usûl ve fürûunu istilâ etmiş olduğuna nazaran devletin zâtiyatından mâdud olmuş idi" Demekte. Ar-dından "O'nun ilgasıyla ehli islâmm kuvvei asabiyyesine zaaf geldi, hükmünü vermekte. Şimdi Şânizâde olsun. Alman meraşali Moltke olsun, bazı ehlitârik tarih sempatizanları olsun, vele.vki Ahmed Cevded paşanın beyanları olsun, baş-langıçtaki yeniçeri için tereddütsüz tasdiki gereken hususat-tandır. Balada yaptığımız açıklamalarda işin bu tarafına temas edilmişti. Şunu ilave ederek söyleyelimki; Yeniçerinin savaş alanlarında düşman üzerine salınmadan evvelki gül-bankı, bağlı olduğu târikin usûlü gereği zikri hafi veya zikri cehri'deki halini en azından Genç Osman vakasından sonra pek müşahede edebiliyormusunuz tarih sayfalarında? Buna karşılık defaatle istanbul'un büyük meydanlarında, büyük camileri bahçelerinde yapılmış isyanların kavgaları, yeniçeri sipahi askeri arasındaki Sultanahmed meydan muharebesi, Genç Osman'ın kanını sual eden isimsiz veya adı bizlere ulaşmamış genç sipahinin bir çok yeniçeri'yi Genç Osman'ın ahzı intikamı diye yerlere seren ve hayatını Sultanahmed Câ-miinin

minaresinde katillerine çarpışa çarpışa veren yiğidi hatırlayın.
Kabakçı Mustafa çıplağına kapılarak nizamı cedidcidir diye Tophane önlerinde nice mü'mini berdar edenleri de hatırlamak gerekir demeyi yeğliyorum.

Meternichin Mektubu

Osmanlı devleti yavaş yavaş çöküşe doğru gitmektedir. Şurasını gizlemeğe çahşmamahdırki; inkıraz sebebleri meya-nında ilk temelleri Sultan Selim zamanında-atılıp, 2. Mah-mud'un ancak amik bir cehalete(!)hadsiz ve payansız bir hayalperestliğe istinaden terviç ve teşvik ettiği avrupa tarzındaki ıslahat fikirleri ve tasavvurlarını zikretmek lâzımdır. "Dedikten sonra Meternich". yeni usûlüde dini kanunlarınız üzerine bina ediniz." tavsiyesini yapmıştır. Evvelâ hemen şunu söyleyelimki, Prens Meternich bu mektubunu 1841 senesinde 2. Mahmud'un genç oğlu Abdülmecid hân'a yazmıştı ve tanzimat fermanı okunalı iki yıl olmuştu. Prens bu mektubun yazılışından yedi yıl sonra yâni 1848 de ülkesinde husule gelen azim bir ihtilâl neticesinde yurd dışına zor kaçabildi. Ülkesinin akıbetini iç bünyede pek kestiremeyen Metrnich, dünya siyasasını takip ve tahminde bize tavsiyelerde bulunacak kıymette olduğu bir vakıadır. Ancak tanzimat fermanının dibacesinde padişahın;şer'i şerifin son zamanlarda ihlâl edildiğini hatırlatan girişi, Meternichin, yeni usûlü dini kanunlarınız üzerine bina ediniz tavsiyesini yaptırmaya itici bir ifade saymayı bilmeliyiz. Yeniçerinin ilgasına bir başka soruyla katılan kişi "Tanzimatve Türkiye" adlı çalışmanın yazarı Engel-hardt'tır. Bunun demeside "..yeniçeriyi kaldırmada Sultan Selim olsun, 2. Mahmud olsyn, merkezi hükümet otoritesini Kuvvetlendirmekden ziyade şahsi otoritelerini arttırmayı amaçladılar." olmuştur. Şimdi 3. Selim gibi son derece hâlim selim, din ü devletin •yitiğinden başka bir şey düşünmeyen, taht'tan indirilipde uz- itildiğinde tanburunu eline alıp besteye girişen bu muh- böyle kendini güçlendirme bühtanını ülkemiz üzerinde bir takım hesapları olanlar yapar. Engelhardt, bir elçilik mensubu olması hasebiyle ifade etmeğe çalıştığımız gizli maksadın dışında sayılmamalıdır.
Sultan 2. Mahmud'a aynı yükleme yapıldığında bizi, 3. Selim'i savunduğumuz hissi davranışın ötesinde beyanla karsınızda görürsünüz. Kabakçı İsyanının mazlum şehidi, 3. Selim alkanlar içinde yerde yatarken, üzerine kapanan pek sevdiği Alemdar Mustafa Paşa bir ölüm badiresinin içinden çıkmış olan şehzade Mahmud'un ikazıyla kendine geldi. Şehzadenin kim olduğunu sordu. Taht'a çıkarılması gereken şehzade Mahmud olduğunu söylediklerinde, amucasının ölüsünü kucakladık, bari yeğenini padişah edelim dediği görüldü. 2. Mahmud olacak genç şehzade, silahlarını çıkarda yanıma gel, görüşmemiz lâzım iâla demek suretiyle kinaye ile sen bizi padişah kıldın, biz de seni sadrazam yapalım demek istemişti. Çünkü;vaziyetin en kuvvetli adamı Rusçuk ayanının da başı olan Alemdar Mustafa Paşa idi. Allahdan padişahın tarafından idi. O kadar güçlü idiki, hâli hazırda taht'ta oturmakta olan 4. Mustafa'nın görevinde ipkasını dilese karşı koyacak bir güç yoktu. 2, Mahmud Daha sonra padişah oluşundan

hemen sonra ayan ile yapmış olduğu antlaşma, padişahların öyle kolaylıkla razı gelemeyeceği hususattandır. Buna razı olmamak elde olmadığından daha da bir ağır gelmiştir. Zaten birçok tarihçi bu ayan antlaşması ile alakalı tes-biti, padişahın selahiyetlerini ayanla bölüşmüş olması şeklinde yorumlar. Nitekim Alemdar Mustafa paşa'nın şehid edildiği ana kadar olan sadaret günlerine baktığımızda, karşılaşacağımız husus pek başıboş davrandığı, sarayın talimatlarına fazla önem vermediği rahatça görülür. Yeniçeriyi sadrazama karşı düşmanlığa 2. Mahmud teşvik etmemiştir amma bu dağlı ve kaba adamın yerine, yine bunun gibi mert fakat nâk birinin gelmesini istemesi tabiidir. Sultan Mahmud'un, yererinin düşman bellediği sadrazamın hanesine yaptığı saldırı da yardım göndermemesini göz yumdu diye yorumlayanlar, jşjn arka tarafını görmezlikten veya bilmeyerek o sonuca varıyorlar. Çünkü o sırada yeniçeri dışındaki askerin kısmıâzamı İstanbul dışına vazifeye gönderilmişti.

2. Mahmud'un sadrazama yardımcı göndermesi ve olay sonunda yeniçerinin, sadrazamı bertaraf etmesinin ardından hedef olmasına razı gelmesi demekti. Hemen bu arada Sultan 2. Mahmud ile ayanları temsilen Alemdar Mustafa Paşa arasında varılan antlaşma sonrasında Alemdar Paşanın şunları söylemesine dikkat gerekir: "..Vakta ki; vezirlikrütbesi ile başımız bağlandı. CInvani seraskerlikle kıymetimiz yük seltildi. Gerek orduyu hümayun'un maiyetinde ve gerek kendi başına düşmanın galip geldiğinin görülmesindeki hakiki sebeb tetkik ve araştırması yaptığımda düşman askerinin galibiyeti öğretici ve muntazam subaylarının harp fennine vâkıf komutanların fikir birliğine varmış olmasından kaynaklandığını öğrendiğimi itiraf etmeliyim." Bu sözler yeni askeri sınıfa muhalefeti olmadığını beyan mânasına alınmalıdır. Çünkü Alemdar Paşa, anasıl bir yeniçeri ocağı yetiştir-mesidir. Bu bakımdan Sultan Mahmud'un Fransa kralı 14. Lui gibi "devletbenim" demese de, islamların halifesi, Os-manlıların padişahı olarak güç ve kuvvetini arttırması gereken her tedbir onun başvuracağı meşru yol sayılmalıdır.

Yeniçeri usûlünün tamir yoluyla devamı mümkün olmaması ihtimali, mümkündü iddiasından daha ağır basmakta-d|r. Bu bakımdanda bu günün şartları içinde meseleye baktığımızda, ordu üzerinde, her hangi bir speklasyon değil tatbik edilmek ileri sürmek daha da ötesi düşünmek bile kabil gö-rünmemektedir.

Nitekim 28/şubat/1997 balans ayarı ile başlamış çırpıntı, hukuk devletinin çiğnenmesi göz önüne alınarak durultula-mamıştır. En üst rütbenin sahibi de, en üst makamın sahibi de kanunları kullanma şans ve hakkına sahip olmasına rağ-men, bir denge politikası gütmesi hemen önümüzde cereyan eden hadisedir. Demokratik parlamenter sistemde yapılamayanı, mutlakiyet devrinden istemek biraz haksızlık oluyor gibi. Bir de şunu mutlak belirtmek gerekiyorki; nizâmı cedid kelimesinde vurgulanan yeni düzendir. 2. Mahmud ise askeri yeni düzen içinde tanzime başladığında Osmanlı mîlletinin varlık sebebi olan İslâmiyeti hiç gözden uzak tutmamıştır. Hâttâ askeri yeni sınıfa, pek mukaddes bir isim olan "Asaki-ri Mansûre Muhammediye" demeyi aklederek millet devlet birlikteliğini

sağlamayı bilmiştir. Şunu da ilâve etmek gerekir ki;Sultan 2. Mahmud, amcası 3. Selim'den aldığı dersleri, onun başına gelen musibetleri tam manasıyla görmüş ve idrak etmiş olmasından dolayı, kendi usulüne daha isabetli bir rota çizmeyi becermiştir. Nitekim yeniçeri kışlalarını daha topa tutmadan, bilhassa Edirnekapı surları dışında ve bir miktarı da içinde olan Sahabei Kiram efendilerimizin kabirlerini, ihya ve tanzim etmek suretiyle kısmı âzami dindar olan İstanbul ahalisinin takdir ettiği bir sultan, ashaba saygılı bir halife olduğunu kabul ettirmeye muvaffak olmuştu.

Batılılaşmanın Sebebi

Aslında Mısır eyaletimizde batı tipi kalkınma modeli Kava-lalı Mehmed Ali Paşadan sonra büyük bir hız alır. Bu durum İstanbul'a sıçramadan olamazdı. Çünkü;Mısır eyaletimiz adetâ imtiyaza açık bir valilik görüntüsü vermekteydi. Bu bakımdan Osmanlı üst kademesi bu eyalet ile pek meşgul olup, batılılaşmanın onlara sağladığı farkları görmeğe başlardı Sömürge yollarını ele geçirmiş avrupa ülkeleri ve ıh ssa İngiltere, Fransa, Hollanda gibi ülkelerin her taraftan anlıyı sarmaya alması bu ülkelerdeki politik ve starete-"k niyetleri öğrenmenin çağa uygun yolunu bulmak gereki-du Eskiden para verilerek saraylardan elde edilen casus-I rla bu işlerin yürümeyeceği görülmüştü. Artık dâimi elçilik usûlünü ihdas gerekiyordu. Yinede bu elçiliklerde uzun yıllar 'slârn unsur yerine tercümanlar ve hristiyan Osmanlı hariciyecileri bilhassa Dönmeleri istihdam etme yoluna gidildi. Askeri alanda taa Sultan Fâtih zamanında başlıyan mühendis urban katkısı, zamanla bir çok avrupalı mühendis ve asker müşavirler kullanımına kadar gitmiştir. Moltke de bunlardan biridir. Kavalalı Mehmed Ali Paşanın oğlu İbrahim Paşa kuvvetleriyle Nizip'de yapılan ve devletin mağlubiyetine mâl olan savaş ile ilgili hatıratında, söylediklerinin özetini buraya almak icab etti. Moltke diyorki: Serasker Hafız Paşaya gidip, İbrahim Paşa birlikleri peyder pey gelmekte. Bunlara hemen saldırıp, toplanmadan işlerini bitirelim teklifinde bulundum. Bana; işi müneccimbaşına sorduralım cevabını verdi. Cepheye ibrahim Paşa askeri dahil olup saf tutarken bizim kuvvetler müneccimbaşı'dan gelecek cevabı beklemekteydi. Sonunda haber geldi. Falanca yıldız, filânca yıldızın bilmem neresine geldiğinin gündüzü eşref saattir, düşmana hücum edile, oldu. Tâyin edilmiş olan günü beklerken, gökyüzünde bu-lutların yığılmaya başladığını müşahede ettim. Yine Hafız PaŞa ya koşup, bulutların yığılmakta olduğunu görüyormusu-nuz?Bulunduğumuz yer hem biraz çukur hemde yumuşak toprak kuvvetli bir yağmur burayı bataklığa çevirebilir, hareket kabiliyetimizi engeller, biraz yamaçlara çekilelim dediğinde yine güngörmüş ihtiyarlara mesele iletildi, onların de-diği, keçilerin dübürü büzülmüyor, atların kulakları dikleşmi-
yor, buna bakarsak yağmur beklenmiyor demek oldu. Me varki çok geçmedi öyle bir yağmur yağdı kî, insanlar atlarının üzerindeyken bile boğulma tehlikesi atlattılar. Bunun için bir ordunun hava tahmini keçilerin büzüğüne, atların ku-

fağınındikilmesine kalmışsa mağlubiyetler artık o ordu için şart sayılmalıdır." Dünyaca ünlü bu mareşalin'bu sözleri dahi batılılaşmamı denir"? Bilmem ama, mutlaka mevcud halden çıkarılmalıydı, nitekimde öyle oldu.

Yeniçeriliğin Kaldırılmasının Safahatı

Osmanlı devletinde görülen önemli kuvvetlerden birini ilmiye ricali teşkil ederki, kadılar da bu bölüm içindedir. Ulema yâni ilmiye sınıfı genellikle isyanlarda ya tamamen veya ekseriyet olarak askeriyenin yâni eski tâbirle seyfiye'nin yanında tercih sergilerdi. Böylece askerin dediği genellikle olurdu. Fakat daha sonra bunlar askeriyeye verdikleri desteğin hesabını gözden düşerek bazen hayatlarıyla bazende servetlerinin müsadere kendilerinin sürgüne yollanmasıyla öderlerdi. Bu seferinde yeniçeri'nin ilgası kararının alındığı istişarede ulemâ da ağırlığını kaldırılsın görüşü meyanında belirtti. Ahali desteğinin temini için Sancakı Şerifin çıkarılması da onların ileri sürdüğü tedbirlerdendi. Bundan sonrasını meâlen Ahmed Rasim bey tarihinden alıntihyalım: "..İstişare nihayet buldu. Söz tamam oldu. Mübdei muamelâtı harbiye olmak üzere hemen livayı Şerifin ihracı kaldı. Bu ise bir emri hatır idi. Zira Sancakı Şerif çıktığı gibi derûnu payi-taht'ta bir azım kıtal'e başlanacak. Harbin neticesi ise meçhuldür. Şâyed ki zorbalar gâlib gelince bunca devletsâdıkı kimseleri imha ederlerse, bunlar nasıl idare olunur? Devletin hâli ne olur? Şeklindeki mütalaalar aklı tırmaladığından zâtı şahanede tereddüt ve teenni görüldü. "Bütün maksadımız bu ddüdü göstermekti. Bu tereddüdü yok eden Kürt Abdur-hman Efendi isimli bir zâtın hiddet ve şiddeti ile ağzının kö--mesiydi. Abdurrahman Efendi ".Bu dini devletin devamı bekası muradı ilâhi ise, o habisleri ururuz, mahv ederiz. Değil bizde bu din ile batıp gideriz, daha ne olmak ihtimali kal-a " Diyerek elindeki teşbihini hiddet içinde yere vurdu. Teşbih ipi koptu, teşbih taneleri dağıldı mermerlerin üzerinde yuvarlanırken orada hazır bulunanların rikkati üstün gelip közlerinden tane tane yaşlar dökmeye başladılar. Sultan 2. Mahmud hz. lerine de bu rikkatli hâl sirayet etti. Hırkai Saadet Dâiresine giren padişah, peygamber sancağını çıkarıp, sadrazama ve şeyhülislâma teslim etti.

İlga Kararının Alınışı

Abdurrahman Efendinin söylediği bir cümle ve bu cümledeki belagat pek güzel netice vermiş, Sultan 2. Mahmud'a yaklaşan tereddüd, belki de bu konuşmanın sayesinde hazı-runa bulaşmamıştı. Abdurrahman Efendinin heyecan dolu yüreğinden kopup gelen sözler tereddüdleri izâle etmişti, inkılap tarihlerine bakıldığında görülecektirki, bu tip ruhi halata her zaman tesadüf edilmiştir. Yeniçeriler hakkında devlet kuvvetlerinin öngördüğü mücadele bir mukatele oldu. Bu kıtal üzücü olmakla beraber olmasını önlemek kabil olmayan bir kavgaydı. Nihayet bulduktan sonra Sultanahmed Camiinde rekz olunan Sancakı

Şerif tekrar saraya getirilip Sultan 2. Mahmud'un tahtı'nın yanında mutad olan yerine kondu. rvubbealtı denen yerde, katılımın geniş ve büyükçe olduğu toplantıya 2. Mahmud riyaset etti.
Yeniçeri Ocağına devam mı? Tamammı? Kararlarına inti-zar edilecek sonuç görüşülmeye başlandı, ülkede asırlarca vermiş, nice zaferlere imzada büyük paylan bulunan yeniçeri ocağını kapatmayı kararlaştırmak koiayca gerçek-leştirecek hususdan değildi. Nitekim bu hususda da tereddüd belirdi. Bu seferde, Reis'ül Küttâb Seydâ efendi" Bu zümrei zâmime şimdiye kadar biddefaat ika ettikleri fitne akabinde Osmanh devletinin bütün işlerine ve cezaiyyesine müdehale etmemek için verdikleri taahhüdü ne vakit ifâ ettiler? Sicillât ve defter dolusu yazılan senet ve hüccetlerin mazmunlariyla ne vakit ihticac oiundu?Heîe bu sefer Eşkinci yazılmakla alakalı kendi elleriyle yazdıkları senedi henüz mürekkebikuru-madan sebebsiz isyan edip, yol kesmeye başladılar. Şimdiyse içlerinden bir çok elebaşı idam olundu. Leşleri meydanlarda sürüklendi. Onİar bunu unuturlarmı? Bundan dolayı devleti Osmanye hakkında adavetleri müzdâd olmazmı? Bunların nâmu nişanları sahifei rüzgâriden hek ve imha edilmedikçe fesad ve fitneleri bertaraf edilemez. Her vakit böyle fırsat ele geçemez. Yeniçeri ocağını külliyen ilga ve imhadan başka çâre yoktur." Diyerek, toplantıda daha önce Abdurrah-man efendinin yaptığı hitabeyi hatırlatan beyanıyla terddütie-ri gidermeye muvaffak olduğunu görüyoruz.
Hakikaten bu beyandan sonra daha ileri senelerde vezir olan Beylikçi Pertev bey'in kaleme aldığı meşhur ilga, yâni yeniçerinin kaldırılması kararı Sultan 2. Mahmud tarafından bu içtimadan sonra tasdik olunup, kıraat olunmuş ve mem-leketin heryerine tamimine girişilmiştir. Bu vaziyet gösteriyor ki ilga karan bu toplantıya kadar kesin olmayıp ince elenip, sık dokuma misâline uygun harekât tarzı takip edilmiştir. Bu toplantıda Seydâ efendinin mukni konuşması yerine yeniçerinin lüzumunu iknaya sahip bir nutuk atılabilseydi, belki de, ilga kararı yerine, İslahı teklifi hayat bulabilirdi.
Meşhur Engelhardt; Tanzimat ve Türkiye adıı eserinde "Et meydanı kıtâli'nin düşünülmüş bir tertib, plânlı hareketoldu-ileri sürmekte hatadır" derken cüretkâr bir düşünceyle kava bakıyorsa bu da bir hatadır, dememek elde değildir.

Sultan 2. Mahmud'cın Hitabı

Sevda Efendinin müessir hitabesinde bulunan devlet ricalinin ad ve makamlarını yazarak, kararda medhaü olanları tarih sayfalarında bilmiş olalım: Tahtın sağında Sadrazam Selim Mehmed Paşa, solunda Şeyhülislâm Tâhir efendi, sabık şeyhülislâmlardan Mekkîzâde Asım efendi, Yâsincizâde Abdülvahhab, Sıdkizâde, eskikadı'lardan Arif bey, Yahya bey, Hekimbaşı Behçet Efendi, Ahmed Reşid efendi, Rahmi bey. Anadolu Kazaskeri Tâhir bey, Murad Mollazâde Arif efendi, Arabzâde Sadullah efendi, Hamdullah efendi, Hekimzâdenin torunu Rıza bey, Yusufzâde, Râşidzâde Cafer bey, Melekpaşa-zâde Abdülkadir bey, Dürrüzâde Abid efendi, Çarşanlı Hoca Mehmed efendi,

İstanbul Kadı'sı Sadık efendi. Hemen karşılarında oturmuş olan zevat ise, Kethüdai sadrı âli Ahmed Hulusi efendi, Defterdar Tâhir efendi, Reis'ül Küttâb Şeyda efendi, Tevkii Ataullah efendi, Reisi esbak Hamid bey, Ça-vuşbaşı vekili Ali bey, darbhane nâzın Es'ad efendi, sabık defterdar Yusuf efendi, defter emini Numan efendi, Ruznam-çei evvel Mustafa efendi, 1. muhasebeci Salim bey, Şehremini Hayrullah efendi ve Baruthane nâzın Necib efendiler idi. Bu zevatın toplantısı başlamadan evvel 2. Mahmud hân şu hitabeyi irad etti: "Cenabı Hfckk'a çok şükürler olsun ki, bu kulunu ecdadı izamının nâi! olmadıkları fethi mübine maz-har kıldı ve sizleri de bu hizmeti celilede bulundurdu. Allah sepinizden razı olsun. Şimdiye kadar bu yol kesiciler yüzünden meydana gelen nice mekruh işlere mecburen nıüsama-na edilmişti. Elhamdülillah hepsi yıkıldı, gitti. Bundan sonrada hep beraber memleketin işlerini tanzim edip, Allah'ın kullarını memnun ve hallerini İslah edelim. Eskiden zarar veren zümre yüzünden devletimizin içine düşüp müptelâ olduğu masrafların eksikliği hususunda beytülmalin müsli-miyn ile asla münasebeti olmayan mansıbı divâniyede istihdam olunmayan kimselerin bıraktıkları miriden zapt olun-maktaydı. Önce bu hususu kaldırdım. Bundan böyle o gibi mallar alınmasın. Şâir önemli işler ve hayırlı çalışmaları sizler mütalaa müzakere edip, inha ediniz. Ben de tesviyesine müsaade ederim. Her hususa gayret ve ihtimam gösterme zamanıdır. Ülkenin önemli işlerini tanzime kadar hepiniz burda kalınız. Kalıpça ve kalben birlikte olalım" Dedikten sonra yüzünüeski şeyhülislâmlara çevirerek, iltifatla "mazû-leyni meşihat <eski şeyhülislâmlar hâne ve sâhilhanelerin-de kûşei uzlete çekilip, akran ve emsaliyle görüşememek, dilediği yere gidememek zor katlanılır şeyse de, bu günden itibaren birbirinize gidip, geliniz, ağız tadı ile ülfet ediniz" Demiştir. Bu hitabeyi bu gün tahlil ve tenkide kalkışmak ne kadar sağlıklı olabilir bilemiyorum ama, insanımız 1960 ile başlamış bulunan ihtilâl ve darbeler zinciri karşısında gösterdikleri kolaycılık yüzünden, yüzyetmişüç yıl önce yapılmış bir hitabeyi incelerken âdil olabilirimi diye sormadan edemiyorum.

Koca Sekbanbaşı'nın Nizâmı Cedid Ve Yeniçeri Mukayesesi

Evvelâ Koca Sekbanbaşı kimdir pek kısa şekilde tanıtalım. Koca Sekbanbaşı'nın kim olduğunda her şeyden önce bir ihtilafın olduğunu söylemeliyiz. Niyazi Berkes'e göre 3. Selim ricalinden İradı Cedid defterdarı Çelebi Mustafa Reşİd gösterilirken, Viyana devlet arşivinde el yazması olarak bir nüshası bulunan Risalede Hoca Münib efendi kaydı varmış.
Ancak Vakanüvis Abdurrahman Şeref bey, tarihi yaşayış münasebetiyle Münib efendiye aid olmadığını, yazarın ise hakikaten Sekbanbaşı mı? ashabı kalemden bir zatmı hususunun meçhullüğünü ileri sürer. Buna karşılık mezkûr risaleyi sek-senyedi yaş gibi bir hayli ileri yaşda kaleme almış olması dikkat çekicidir. Ancak ileri sayılan bu yaşın dünyevi hiç bir kıskançlığın olmadığı dönem olduğu kabul edilmelidir. Hele inanmış bir müslüman, pir'i fâniliğin bütün

hususiyetleriyle, nakıs istek ve düşüncelerden sıyrılmış insan fotoğrafı verir. Bu gün milli görüş ve şuur sahihlerinin 1789 Fransa ihtilâline bakışı, Koca Sekbanbaşı'dada müşahede olunmakta. Rusya savaşında düştüğü esaret, bu ülke zabit ve askerleriyle yapmış olduğu musahebeler neticesinde Osmanlı mağlubiyetinde yeniçeri'nin eksikliklerini görmesi, Rus askeri ise modern eğitim ve silahlar ile teçhize önem verildiğinden, sekiz bin kişilik Romanzof komutasındaki Rus askerinin bizim, 120bin askerimizi İsmaiyl civarındaki Kartal mevkiinde müthişboz-guna duçar etmesi gözünü açan olay olduğunu söyleyerek bir hakikata parmak basmış oluyor. Aslında Sekbanbaşılık, Yeniçeri Ağa'sının hemen arkasından gelen adam demektir. Yâni yeniçeri askerinin ikinci komutanı olarak muharebede bulunmuş Koca Sekbanbaşı, yeniçeriyi haksız bulduğu hususlarda esas adaletini de göstermiş oluyor. İyi bir kumandan askerini kötülemez, tâki onda ihanet görmezse. Sekizbin kişinin önünde mağlup olan }*20bin kişi böyle bir ihanet ol-rnasa yenilebilirini? Bir bakıma Tatarların Osmanlı askerini Ruslardan almış olduğu istiklâliyet vaad haberine gönül bağ-ladığından yalnız bıraktığını da bir ihanetin parçası saymak gerekir. Koca Sekbanbaşı diyorki: "Eski askerlerimiz yeniçeri neferleri ile yeni askerimiz nizâmı cedid neferleri üzerine bunca zamandır çeşitli münakaşalar ediliyor. Burada ben de her iki ordunun durumlarından bahsetmek istiyorum." Koca Sekbanbaşı otuzbeş sayfa civarında derin bir mukayeseyiya-parak vaziyeti bütün açıklığıyla ortaya saçmış. Biz buradaki-çalışmamızda, <harp hiledir> hadisi şerifinin yüce Ne-bî'(s.a.v)in femi mübarekelerinden dökülmesine sebeb olan vakayı kaydederek, yeniçeri ile alakalı bir beyan, nizamı ce-didle ilgili söylemi almtılıyarak bölümü tamamlayalım. "İslâm ordusunun başkumandanlığını deruhde eden Hz. Peygamber (s.a.v) yine savaşların birinde, düşman ordusundan hatırlı biri Hz. Ali (K.V)yi mübarezeye davet eder. Peygamberimiz efendimizde Hz. Ali'ye çık emrini verir. Hz. Ali kılıcını beline takıp, yayan meydanın ortasında yerini alır. Düşmanların arasından çıkan kâfire, Hz. Ali efendimiz şöyle seslenir <Ben bir kılıçla ve yaya geldim, sense iki kılıç, iki ok ve iki yayla geliyorsun> dediğinde, kâfir: <Sen de benim gibi geleydin ya> diye cevaplar. Hz. Ali (K.V) tekrar kâfire seslenir: <Peki bunlar böyle olsun, fakat savaşta âdet olduğu üzere bizim tarafdan ortaya yalnızca ben çıktım. Peki ya sen neden yanına bir adam daha aldın?> Deyince, kâfir hemen inanıp arkasından başka biri daha gelmiş zannıylabaşını geri çevirdiği anda Hz. Ali göz açıp kapayıncaya kadar, melûn'un kellesini uçurur. Hz. Peygamber (s.a.v)in yanına döndüğünde olanı biteni anlatır. Efendimiz "El harbü hud'atün" buyurmuşlardır. Nizâm Cedid ile bir beyan: <Meseiâ düşman bir savaş sırasında bu yeni askeri büyük bir bozguna uğratsa bunlar artık bozulduk. Toparlanamayız, diye dağılıp kaçmaya çalışmazlar. Başlarındaki kumandan yenilen orduyu kısa bir zamanda yeni bir düzene sokar, onlar da tekrar hücuma geçerler. Başlarındaki kumandan geri çekilmedikçe hiç bin böyle bir şeyi akıllarının ucundan bile geçirmez> Ya yenicen askerleri: <Küçük bir bozguna uğrasaiar silahlarını bile alma-aiderler. İşte daha çok yakınlarda, bizzat şâhid olduğu-iki Rus, bir Avusturya ve bir

Fransız seferinde buna ben-vüzlerce olay vukubulmuştur. Üstelik olup bitenleride Huvmayan kalmamıştır.> Yeri geldi de yine Sekbanbaşı risalesinden naklederek, yeniçeri ocağının Hacı Bektaşi Veli (K S) hazretlerinin dualarına mazhariyeti, ve yeniçerinin O'vüce zâtın mânevi evlâdlan olduğunu beyan eden rivayetlerin hakayikine bahse konu risalenin 46. sahifesindeki beyandan ulaşalım halk arasında husule gelen galatlaşmanın verdiği mahzura işaret edelim. Çünkü hukuk İstılahında vekil, asil gibidirse de, yine hukukda olduğu gibi asil yeri geldiğinde vekilini vekâletten İskata kadir olduğundan, kendi görüş ve davranışını sergilemekte vekilinin esiri durumunda değildir. Ehlûllah hazeratıda, bir târikin yolcuları olma durumunda iselerde, farklı farkıı zirvelerden gözlenebilen yıldızlardır. Yeniçeri'nin berhayat olduğu uzun zaman dilimi içinde sevablarınm hemen yanıbaşında görülen kusurları bazı kötü niyetli kimseler tarafından, gerek Hacı Bektaşi Veli Hz. leri-ne arkasından da tarikatlara menfur dokundurmalar yapmaya ictisara kalkışmaktadırlar. Böyle bir davranış içinde olanların yanlışdan kurtulmaların: teminen, böyle davrananlara cevap vermeye çalışan zevata bir maİzemei târihi vermek azmiyle, bala da belirttiğimiz 46. sahifedeki beyanı aynen alıntılıyoruz: "Zamanı merkumda Hacı Bektaşi Veli Hazretlerinin evlâdiarından ve Postişin hâlifesinden bir zat nefsü'l emirde kutbı zaman olduğunu kendilerine ihbar eylediler. Padişah Hazretleri zâtimüşarinaleyhi Anadolu'dan getirtip küffârm galebesini beyan ve bu ocakları mahza küffârın galebesini def ve ehfiislâm galib olmak İçin ihdas buyurdukla-rını şeyhi müşarinileyhe ilân ve ocaklara yazılan asker kaç-mayıp devam ve sebatları için dua taleb buyurdular. Zâtı müşarinileyh ocağa teşrif ve ehli zikir cemiyetiyle dua ve hüsnü teveccüh buyurdukları anda, o günden sonra yazılanlar firar etmeyip, <Bizler Hacı Bektaşi Veliköçekleri olduk!> Diye devam ve sebat üzere oldu.

SULTAN ABDÜLAZÎZ 2
Sırbiye:<Bosna-Hersek> 6
Diğer İşler 8
Cemiyet-İ Tedrisiye-İ İslamiye 9
Sultan Abdülaziz Han'ın Avrupa Seyahati 9
Avrupa'ya Bir Nazar 11
Ordu'nun Dürümü 13
Tunus 14
Hersek İhtilâli 17
İsyanlar 18
Mahmud Nedim Paşa Siyaseti 19

İç Buhran 19
Otluk Köyü Vakası 20
Abdülazizin Hal Vakasına Doğru 21
Girid'den Seraskerliğe 22
Hüseyin Avni Paşa Avrupa'da 23
Kadronun Lideri Midhat Paşa 23
Mıdhat Paşa - Elyot Gizli Buluşması 24
Doktor Kapoleon (Kapolyone) 25
Hüseyin Avni Paşanın İstihbaratı 26
Valide Şefkati'nin Sonucu 27
Sultan Abdülaziz'in Şahsiyeti 27
Taht'ın Esareti 28
Diplomatik Tesbitler! 28
Medrese Talebesi 29
Sultan Aziz Hakkındaki Fetva 29
İngilizlerin Dizbağı Nişanı 30
Sultan Aziz'in Özellikleri 32
Kutay'ın Kaleminden Hâl Ve Katl 33
Sultan Abdülaziz'in Hanımları Ve Çocukları 35
Abdülaziz Hân'ın Sadrıazamları 36
Abdülaziz Hân'ın Şeyhülislâmları 37
Abdüllaziz Hân'ın Muasırları 37
Hâin İhanetle Geberir 37
Büyük Devletlerin Deniz Staratejileri 39
Henry Feliks Wood 39
Abd Deniz Stratejisi 40
Alman Deniz Stratejisi 40
Fransız Deniz Stratejisi 41

SULTAN ABDÜLAZÎZ

Babası: Sultan II. Mahmûd Han
Annesi: Pertevniyâl Vâlide Sultan
Doğum Tarihi: 1830
Vefat Tarihi: 1876
Saltanat Müd.: 1861-1876
Türbesi Istanbul Çemberlitaş

H. 1277-M. 1861 senesinde Osmanlı tahtına cülus etmiştir. 24 yaşlanndaydı. Sultan 2. Mahmud'un oğlu olup, Abdüi-me.Cid han merhumun küçük kardeşidir. Taht'a geçen Abdü-laziz han, makamı sadarette, Kıbrıslı Mehmed Paşa'yı bulmuştu. Şeyhülislam Saadeddin efendi idi. Hasan Rıza Pasa ise seraskerlik makamında oturmaktaydı. Devlet içinde vazife yapmakta bulunanlar çıkartılan bir ferman ile bulundukları yerlerde vazifelerinedevamları bildirilirken, bahse konu fermanda Tanzimat-ı Hayriyenin tasvibe şayan olduğu açıkça görülmekteydi. H. 1272/m. 1856 fermanını kapsadığı gibi. Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın 1270/1854 yılında vermiş bulunduğu lâyihanın üzerine kurulduğu metinden kolaylıkla anlaşılır.
Fermanı aşağıya alıyoruz. "Vezir-i meâl-i semirim Mehmed Emin Paşa. Bu defa Cenab-ı malikül mülkün, irade-i lemye-zeliyesiyle ecda-d-ı İzamımızın taht'ı saaded-i bahtına, cülusumuz vukubulmuş olup senin mücerreb olan dirayet ve sadakatin cihetiyle hutubcesim-i sadareti uhde-i rüyetinde ifa vesair vükela ve memurlar da yerlerinde bırakılmıştır. Dev-let-i âliyemizin bimennihi Teâla ikmal-i saaded-i hâl ve bilaistisna bilcümlei teb'ai-yi saltanat-ı seniyemizin istihsali refa-hu saadetleri azim emelimiz olduğunu ve bu emniye-i hayriyenin husulü ve kâffe-i sekene-i memalik-i mahrusemizin (temin-i can ve arazi ve malları zımnında) tesis olunmuş olan kavanin-i esasiye-i adüye tarafı bizden tamamen tekiyd ve te'yid kılındığını cümleye ilân ederim. Saltanat-ı seniyemizin medarı te'yid vasais-i şevketi olan şeriat-ı şerife ki. adalet-i mahzadır. Onun ahkâm-ı menfaası cümlemize delü'1
k-i selâmet olduğu cihetle umur-u seri7 yeye ziyadesiyle rfkkat olunması matlub-u katiyemizdir. Her devletin bais-i devam-ı ve tezyid-i şevket-i ve asayişi kanunu mevzuaya herkes tarafından tamamiyle mutavaat olunmak ve kibar-i jr ve kübera cümleten hakk ve vazifesi dairesini tecavüz tmemekle olacağından bu yolda hareket edenier tarafımca mazhar-i mükâfat olacakları misillü, hilafında bulunanlarında mücazatını görmeleri muhakkaktır.
Binaenaleyh umur-u mütenevia devlet-i âliyemizde bilcümle daiyan ve bendegân ve memurin'in istikametle hizmet ve sadıkane ifa-i vazaifle memuriyet etmeleri cümle evamir-j müekkide-i şahanemizdendir. Muazzamatı mesalih-i düveliye hazreti muvafıkul umurun tevfik-ı ve erkân-ı devletin akdem ve ittifakıile kârin-i hasen netice olageldiği müsellemettandır. Devlet-i âliyemizin umur-u mülkiye ve maiiye işleri derece-i matlube-i intizam ve mazbutiyete isali,

işte şu kaidei müsel-lemeye kemâli tevesülîe, yâni cümle tarafından halisane ve müstakımane ihtimam ve gayrete menut olup tarafım dan ol babda her türlü, nezaret ve ihtimam olunacağını ve bir müddetten beri, esbab-ı muhteiifeden nâşi, mesalihe arız olan. müşkülâtın biavn-i Tealâ kariben defi hakkında masruf olacak himem-i mahsusai şahanemize her daire ve idare canibinden hakkıyla ve tamamiyle ittiba olunarak ve zâtımızca, devletimizin iade ve tezyid-i maliyesinden ve teba'mızın refahından başka fikir ve emel olmadığı bilinen emval-i devletin istihsali ve sarfında tasarrufat-ı kâmiley-i ve beyhude telefat ve sarfdan vikayesini mucib olacak ıslahatın peyderpey tarafımıza arzolunmasi ve devleti âliyemizin ahd-ı esbab-ı şevketi olan asakirberriye ve bahriyemizin dahi her hal ve mahalde muhafaza-i ni zam ve intizamı İle refahlarına dikkat edilmesi Ve saltanat-ı seniyemizin dost, müttefik olan düveli ecnebi-Vede câri bulunan münasebatı müvalatkâranesinin anbean tekid'ine sarfı mec'hud ve muadehat-ı münakide ahkâmına müstemirren riayet kılınması, velhasıl idarei devletin her ci-het ve fur'unda vazaif-i vaza-if-i nazaifî istikametle, iffet sadakat ve gayreti cümlenin kendisine esas hareket ve bais-i felahı selâmet bilmesi irade-i katiyemizdendir.

Şurasını dahi ilan ve ilave ederimkİ, (tebeam'ın asayiş ve refahı hakkında olan arzuyu şahanem istisna kabul etmeyeceğinden edyan-i akvamı muhtelifeden bulunanları dahi cümleten tarafı hümayunumdan adalet ve himmet ile temin-i hasen halleri emrinde dikkat-i mütesaviye göreceklerdir.) ve Cenab-ı Hakk'ın mülkümüze ihsan buyurmuş olduğu esbab-ı azimeyi servet ve sâman'in tevessü-ü tedriciyesiki, saye-i makderi tevaihi saltanatımızda cümlenin saadet-i halini mucib olacak, terakkiyat-ı sahihedir. Onların ve devleti âliyemi-zin istiklâl hâli kaziye-i mühimmesinin indimizde itirafkâr olduğunu dahi tekrar ederim. Hazreti Feyyaz-ı mutlak, Habibi Ekremi hürmetine cümlemizi muvaffak buyura. Amin. fi/23/zilhicce/1277-m. 1861 Görülüyorki, 1277/1861 senesi nihayetinde devletin, siyaset ve dahili idaresi programı yukarıdaki satırlarda mevzu edilen maksaddan ibaretti. Hakikaten mali buhran sıkıntıyı son derece çoğaltmış, Karadağ meselesi büyümüş, Hersek ayaklanmış, avrupada müdehale etmeye bütün bütün niyetlenmişti. Bilhassa Sırp, Kara dağ sözleri pek kuvvetli olarak ortalıkta konuşuluyordu. Tarih-i Lütfi, Rıza Paşanın seraskerlikden azliyle ve Namık Paşanın tayini, Valide Sultana bin kese maaş tahsisini ve şehzadelerin hazi-ne-i hassa'dan 419 bin kuruş aylık maaşiarı, sutanlann maaşları gibi hazine-i maliyeye naklini yeni yapılacak işierin birincisi olarak gösteriyor.

Abdülaziz Han, tahta çıkışının 3. günü Eyyüb Sultan Camiinde kılıç kuşanma merasim ve alayını yerine getirdi. Tahta geçmeğe 3 sene kala 1274/1858'de dünyaya gelen vaktin sulu icabı gizli tutulan şehzade İzzeddin efendinin doğum tarihi hatt-ı hümayun ile ilan edildi. Abdülaziz Han, tahta ge-ceCeği zamana kadar, Mekke Mollası Ali Satı Efendizâde Kadri Beyin, Eyübsultandaki evinde gizlenmişti. Hariciye nezareti, âli mecalis-i tanzimat, meclis-i vâla İle birleştirilerek, ahkâmı adliye eski adıyla reisliğe Şam'da bulunan hariciye nâzın Dr. Mehmed Fuad paşalara ihale olundu. Ahkâmı adliye meclisi, biri mülkiye

idaresine ve diğeri tezakir-i ve tanzimi kavanin ve nizamata, üçüncüsü ise, hemenceilan olunan cinayet divanları nizamı gereğince, havale olunması ait mahkemelere mahsus olmak üzere üç kısma ayrıldı. Vakanüvis (resmi devlet tarihçisi) tanzimat meclisinin Damad Mehmed Ali paşa ile sarraf Cezayirlioğlu Mıgırdiç arasındaki, mühür meselesi denilen olaydan münakaşalara vesile olup, dava lâzım gelen şekilde hal olundu.

Bundan böyle de adı geçen meclis'in kaldırılmasına lüzum görüldüğünü beyan edip, ilave etmekte olduğu satırlarda di-yorki: Tanzimat meclisinin lağvı ile reisliğine ait 71275 kuruş ile meclisi vâla reisliğinin 60 bin 209 kuruş ve hariciye nezaretinin 67 bin 675 kuruş ve ticaret nezaretinin 49 bin 675 kuruş maaşları birleştirilerek aylık 248 bin 884 kuruşun, 75 bin kuruşu hariciye ve 70 bin kuruşu meclis-i ahkâmı adliye başkanlığına ve 35 bin kuruşu ticaret nezaretinde bulunan Safvet efendiye tahsis olundu. Hazîneye 68 bin 884 kuruş kaldı. Sultan Abdülmecid merhumun, israf ve mest-i müdam olmaya yatkın eğiliminden, kâğıd kaymenin meydana getirdiği zararları yüzünden, husule gelen emniyet ve güven eksikliğinin sonundan dolayı kendisi hakkında ahalinin şikayetleri Çoğalmıştı. Yeni padişahın mizacı, geleneğe, dine bağlılık gösterecek ümidini vermişti. Milletin hakimiyeti adına Osmanlının ilk devir idare usulüne bağlı olacağını ümid etmek

isterken, böyle bir hatt-ı hümayunun okunacağını zannede-miyordu. Bu sırada Londra'da bir borç alım antlaşması imzalanmıştı. 1862 borçlanması adıyla meşhur olan bu borçlanma, Meyres istikrazının (borçlanmasının) başarısızlığını kapamak, problem olan kaymeyi ortadan kaldırmak arzusuna dayalıydı. Şam ve Karadağınhadiseleriyse kaymenin kaldırılmasını değil, fazlalaştırılmasını gerektiriyordu. Kaymenin miktarı 250 milyon frank olarak sanılıyordu.

Nakit olarak ödenebilmesi için 500 milyon franklık, yeni bir borçlanmaya girmek icab etmekteydi. Ancak bunu'yapa bilmek, adeta gayri kabildi. Vaziyet böyle olduğundan dolayı, %40 nakit ve %60 yeni eshamyani senetlerle değiştirilmek üzere yıllık %6 faiz ve %2 anapara emvartismanıı 200 milyon franklık borç antlaşması yapılıptütün, tuz, damga, patent gelirlerinden senelik 16 milyon frank ayrılması gerçekleştirildi. Hazinenin darlığa düşmesi şu kadar had safhaya gelmiştiki, borçların faizlerini ve maaşlarını öde yebilmek mümkün ola-mıyordu. Bu yüzden evrakı nakdiyeye müracat ediliyordu.

Padişahın ihtiyat hazinesinde para olduğu 1277/1861 tarihine aid taviz olayı meselesi denen, şöyle bir vaka cereyan etmiş: <Bazı çok mühim zamanlar ve olaylar karşısında devlet işlerinde kullanmak üzere düzenlenmiş olan ihtiyat (ye-dek) hazine çok önemli askeri masraflara harcanmak ve ra-mazan-ı şerif münasebeti ile bütün maaşların tamamen ödenmesi için borç almak suretiyle taraf-ı şahaneden maliye hazinesine 40 bin kese 240 bin lira ulaştırılmıştır. Aradange-çen zaman çok uzamadan alman meblağın maliye tarafından borcu terk ettiği görüldü. O sırada sipariş olarak verilmiş bulunan ve inşasına başlanmış olan üç tane kalyon masrafına bırakılması emrolunmuştur. >

1278/1861-62 yılı vakaları içinde Ali paşanın 4. defa olmak üzere makamı

sadarete getirilmesi önem taşır. Kıbrıslı Mehmed paşa aklı gidip gelen, dürüst cesur fakat sinirli bir kimse olması hasebiyle görevden alınmıştı. Hariciye nezare-- e Şam'da bulunan Fuad paşa, meclisi vâla reisliğine Kamil paŞa tayin ve nasb olundular. Yine bu sene nişan-i Os-mani ihdas ve 23 bendi ve 5 fasıldan ibaret olan nizamnamesi yayımlandı. Mali işlerin yeniden düzenlenmesine dair makam-i sadarete gönderilen padişah tezkeresinde: <tenki-nat ve tenzilat, devleti âliyenin mevcud kuvvetine zarar vermeyecek yerlerde aranılmak icabatıyla beraber fazla kısıntıdan bir parçanın yavaş yavaş mevcud kuvvetinin ikmaline tahsisi ve tersane tahsisatına mikdar-ı yeterli bir şeyin ilave olunması> beyan olunmuştur.

Deniz kuvvetlerimizin mükemmelliğini temin için tahsisatına ayda 4 bin kese ilave edilmiştir. Bu devrin tenkihatı (memur ücretleri ve maaşlarında indirim) daha sonra yine maliye hazinesinden ve rilmek üzere erbabı havale devri yahud az sonra yine aid oldu ğu yere iade muamelesiydi> Bu zamanlarda vekillerin ve memurlar ile kalem memurlarının tayınları vardı. Hatta fetva makamının elimize geçen tayınat pusulası şöyledir: <1500 okka ekmek, 350 okka pirinç, 210 okka ot, 300 kilo arpa, 150 kantar saman, 90 çeki kömür, 2700 okka kömür> ki o zamanın fiyatıyla 500 lira tutuyordu. Cemiyeti tabiyyenin kurulması, yeni kurulmuş bulunan İtalya Krallığının tasdiki ve İngiliz Fransız, İtalya devletleriylen, ticari antlaşmalar imzalandı. Ticaret nizamnamesinin uygulama alanına sokulması, hatta Ali paşanın azledilip, Fuad paşanın sadarete tayini, bütçe usulünün tesisi, divan-ı muhasebat kurumunun faaliyete geçirilmesi bu seneye ait vakalardandır. Kavaim-i nakdiye hakkında deniliyor ki; <O esnada nakit Verine olmak üzere piyasada dolaşmakta olan kavaim-i nak-d|yenin itibarına sekte gelmesine dayanan yüzlük altun, ka- ile yüzseksenİ aşmış olduğundan erzak ve çeşitli eşyalann fiatlarını yükselmişti. Zahirenin kilesinin 65 kuruşa yükselmesi ekmek fiatının kıyyesinin yüzon, francalanın yüzkirk paraya satılmasına karar alındı. Sonraları altunun değeri yükseldi. Hatta 400'e kadar fırladı.

Memleketeynin birleşmesi gerçekleşti. Kuze Bey'in yönetiminde olan bu birleşme harekatı, prens 1. Aleksandr Jan adıyla kurulan imaret sandalyesine oturması, CJlah ve Buğdan parlamentolarıyla kabinelerinin, tek pa-şamento ve tek kabine şekline dönüşmesi merkezi hükümet n Yaşşehrinden, Bükreş şehrine naklide gerçekleşti. Yunan Meselesi: Tebamiz olan Yunanistan çok büyük bir isyan ve ihtilal karşısında kalma emareleri gösteriyordu. Bu sebeble ihtiyatlı olmak bakımından tedbirlere baş vurmak icab etti. Rumeli ordusu komutanı Abdi paşa ve Yenişehir'de bulunan ferik Piri paşanın kumandalarında hududa asker yığmayı yerine getirdik. Yunanların yeni tarihçilerinden biri diyorkİ:

<Eğer Kırım savaşı sırasında Yunanistanın başında Kont Kavur gibi tecrübeli, liyakatli bir diplomat bulunmuş olsaydı, Piyemon hükümetine benzer bir devlet, Osmanlıların müttefikleriyle muhabere kurup büyük ihtimaldir ki;daha kazançlı çıkılırdı.> Yunanlılar 1854 yılında Çar Nikola'nın memurları tarafından Türkler aleyhine yaptıkları haçlı teşviklerinin oyununa gelerek sonu yanlış bitecek bir

hesab yapmışlardı. Fakat avrupada, kavimcilik anlayışı politikasının geçerli hale gelmiş olması, o devrede onlarında emel ve arzularının aynen İtalyan arzula-rına tetabuk etmekteydi. İngilizlerin düzenlediği tertip ve iğfalatın sonunda 600 kişilik vatanseverini Kral Oton'un aleyhine kışkırtan partinin reisi Aleksandır Mavro Kordato 1848'de hürriyet düşüncesi ve kavmiyetçilik anlayışında olarak Yunanlılar için bir program düzenleyip yayımlamıştı. Bu programlar genişleme ve katılım yani iltihak meselesiniihtiva etmekteydi. Çünkü bu programda Yunanistan
n hangi memleket ve diyarları kendine katabilmesi Ümkündür sorusuvardi. Kısmen dahi olsa yunanlıları bir hükümet altında toplayabilmek için, hükümetin Yunan ırkına it çoğunluğun bulunmakta olduğu Teselya, Makedonya, Foir ve Girit adası gibi ilk adım atacağı yerler olarak göstermekteydi. Mavro Kordato İngiltere başvekili Lord Palmers-ton'un müttefik ve ortağıdüşünceler taşıdığından bu sayılan memleketlere Cezayir-i sebayı koymamıştı. Yunanistanın di-öer hülyası ise ancak Bizans devketi zamanında toplayıp bir-leştirdiği gözönüne alınırsa İstanbul'a doğru bakmağa başladıkları görülür.
Nasıl ki; İtalyanlar Roma'ya göz dikmişlerse... İşte kral Oton da 1855 senesinde Osmanlılar aleyhinde harekete geçmeye bu fikir sebebinden dolayı kalkıştı. Pire'yi üç sene İngiliz ve Fransız askerlerinin işgalinde bulundurmasına göz yumdu. Paris antlaşması Yunanlıların kabahatlerini ortadan kaldırdıysada Yunanlılar kral Otton'u affetmediler.
1272/1856'da yayımlanan ferman ile müslüman olmayan tebanın can, mal ve ırzı nadesi bütün bütün kızmalarına sebep oldu. Müslümanlarla müslüman olmayanların barışması yunanlıların ümit bağladığı düşünce tarzına büyük bir darbe olmuş, onları büyük bir mağlubiyete düşürmüştü. Bu yüzden hırslarını zaten az akıllı ve hükümet işinden bıkmış olan krallarından aldılar. Esasında Otton yunan emellerine lakayıt kalmayıp hissen ve siyaseten onları teşvik edip, yardımcı oluyordu. Ancak onu anlayamayıp hesab edemediler. Kana-r's, Bulgaris gibi Yunan istiklâline emek vermiş kah ramanla-nn kral Otton aleyhine yürüttükleri muhalefet hareketleri bütün partiler tarafından desteklendi. Yunanistanda krallık sarsıntı geçirdi.
1254/1839 senesinden beri, İngiltere devleti Oton'un mensub olduğu Bavyera krallığı sülalesini, Yunanistandan
söküp atmak düşüncesini taşımaktaydı. İtalya kralı Wiktor Emanuel de buna onay vermekteydi. Çünkü Emanuei'in kardeşi Dük Dojen bu işe İngilizler tarafından uygun bulunup ileri sürülmüştü. Ancak bu durum Kont Kavur tarafından müsbet karşilanmayıp net bir tarz içinde red olundu. Diğer taraftan kra!, İngiltereden gördüğü sıkıntı dolu tehditlere, yunanlılardan maruz kaldığı hakaretlere 1277/1861 senesinde İtalyan Garibaldi, Kra! Oton arasındaki bir takım müzakereler yapılıp, bundan maksad Yunanlıların kıyamı karşısında, su-küneti temin için ihtilal ordusu getirmek yolunu bulmaktı.
Wiktor Emanuel buna da evet demişti. İş olup bitmek üzereyken Atapoli ile Şiyre'de bulunan Yunan askerleri ih tiİal hareketini başlattılar. Ruslar ise kral

Oton'dan memnun değildiler. Hatta onun yerine 1. Nikola'nın torunu DÖlehtenburg ikame olunmak isteniyordu. Bu vaziyet karşısında her taraftan yapılan hücumlar karşısında yardıma muhtaç hale geien kral Ot on, bütün vilayetleri dolaşarak kendisine taraftar toplamak ve kuvvetlenmeyi esas almıştı. Atina'dan ayrılır ayrılmaz 1862 yılının Ekim ayında bazı vilayetler halkının, apansız payitahta saldıracakları haberleri Atina'da dolaşmaya ve kulaktan kulağa yayılmaya başlandı. Her ne kadar bu hususta askerlerin muhalefeti zararlı görülmüş isede, ahalinin kral aleyhine anlaşmış bulunduklarını deklare etti.
Böylece askerler iîe halkın arasında çok hafif, dostlar kavga görsün misalinden olarak bir müsademeden sonra kucaklaşma oldu. Vakit geçirmeden meclis azalarından Buigaris, bahriye nazır vekili Kanaris ile sabık vekillerden Rufo'dan meydana gelen, geçici bir hükümet kuruldu. Bu hükümet kral Oton'un tahttan indirilmesine, eşinin ve hanedanının her hangi bir azasının, Yunan hükümeti üzerinde bir hakları kalmadığını ilan vazifesinide yerine getirdi. Kral bu duruma ancak dönüş esnasında muttali oldu. Atina'ya bir iki saat me-
afede bulunan Pire limanında içinde bulunmuş olduğu Emili simli Yunan gemisinden inip İngiliz gemilerinden olan Sekil adlı savaş gemisine binerek avrupaya gitme yolunu seçti. İn-
|izler Rusların bulduğu INikola'nın torunundan endişeli olduklarından, Danimarka kralının oğlu prens Yorgi'yi teklife ve Cezayir-i seba'yı Yunanistana katmaya rıza gösterdiler.
Sözkonusu adalar 1815 yılından beri İngilterenin idaresin-deydi. Perns Jorj; 1863 senesi mart ayının 30. günü kral ila-nolundu. Bu netice Yunan arzu ve emellerine adeta bir bahşi-soldu. Yunanlıların megalo ideallerine hazırlanmış bulunan Girid'e el atmaları, söz konusu gelişmelerden sonra başlamıştır. Dünyada hemen hemen dünkü tebamsz üzerinde boy le hesaplarla planlamalar yapılıp kuvveden fiile çıkarılırken, bizler neleri gerçekleştiriyorduk? Söyleyelim: esasen 4. veya 5. dereceden meşguliyetten sayılabilecek işlerden olan, usul-u teşrifatiye'ye ait düzenlemeyi, hayli zaman ve şiddet içinde şekle bağlamaya muvaffak olmuştuk.
İşte bu çalışmanın neticesinide aşağıya alalım: Rütbe-i müşiri vezaret, Sudur-u rumeli ve anadolu payesi, rütbe-i bâlâ ricali, İstanbul payesi, feriklik rütbesi, rütbe-iula sınıfı evveli, Rumeli beylerbeyliği payesi, Mirlivalık rüt-besi, Mirmitanlık rütbesi, Rütbeiûla sınıfı sânisi, bilâd-ı hamse mevleviy-yeti, miralaylık, rütbe-i sâniye-i sınıf-ı evvel mütemayizi, mahreç mevleviyyeti, rütbe-i sânii sınıf-ı sânisi, kaymakamlık, Istablİ amire müdürlüğü payesi, Kİbar-ı Müderrisinler binbaşılık rütbesi, rütbe-i sâlise, Kapıcıbaşılık, Muvassalai ouleymaniye madununda bulunan müderrisler, Alay eminli-gi, Rütbe-i râbi, kolağalık, hocalık, yüzbaşılık.
Dar-ı şurâi askeri reisliği lakab bakımından balâ sırasında olup, mertebece rütbe-i balâ üzerinde, yani o zaman maariftaretinin alt tarafındaydı. Subaylara ve komutanlara, lakabıresmi tahsis kılındı. Osmanlı nişanı (madalya)'nın verilme alanları genişetildi. Hatta bazı kimselere verilen dört kıta murassa Osmanlı

nişanlarına 980 bin 475 kuruş sarf olunmuştur.
Genç ve yeni padişah Abdülaziz han, Bursa'ya bir seyahatte bulunarak, devletin kurucusu ve dedelerinin dedesi, Osman Gazinin türbesini ziyaret ederek dualar eda ettikten sonra, İstanbula avdet etmiştir. Galatada Rizeli Sofu baba adı ile tanınmış birinin çırağığı olan, ancak kaderin icabından saraya damad olmuş nice mühim ce makamlara geldiği gibi, bu arada da makam-ı sadarete gelen, Mehmed Ali paşa, üzerinde mabeyn müşirliği olduğu halde defaetler seraskerlik, kaptan-ı deryalık, Tophane ve Sıhhiye nazırlıklarına ve bunların üzerine de hazine-i hassa nezareti verilmesi gibi ga-rib bir saltanat sergilendi. Paşa kanaat sahibi bir zat olduğu için, yalnız kaptanı deryalık maaşını almış ve hazineye bu yüzdende her sene 2500 kese yani 12500 lira istifade etme şansı vermiş bulunmaktadır.
Öte yandan Karadağ savaşı şiddetlenmiş ve Abdül Mecid han merhumun son zamanlarında Bağdad ıslahatına vazifelendirilen Serdar-ı ekrem Ömer paşa geri gelmiş ve 2. defa olarak Karadağ'ın terbiyesine görevlendirilmişti. 1852'de yani on sene evvel meydana gelen cezalandırma da 4500 şe-hid ve 5 bin yaralı vermiştik. 30 şu kadar milyon kuruş sar-fetmiş ve Avusturyanın verdiği ültimatom üzerine işi yüzüstü bırakmıştık. Fakat bu seferde meydana gelen Garahova savaşında Hersek'te bulunan slav gayreti uyandırılmıştı. Buraya gelince bir miktar islav, panslavizmden yani ıslavların birleşmesinden bahsedelim. Bu birleşmenin gayesi, ictihadla olmazsa kuvvetle ortodoks mezhebinin bütün gücü ile dini fikr yoluyla birleşmiş olan cinsiyet fikri ile şark dünyasının Rusya niyabeti altında yeniden kurulmasıdır.
1274/1856 senesinde Moskova üniversitesi kurucu ve koyucusu Bahmatyef in reisliğinde Poğodin ile Popof'un yar-. mıarı ile slavlar lehine olarak bir yardım komitesi kuruluştu. Hükümet tarafından da tahsisatla desteklenen Sırplar •ıe Bulgarlar arasında pek muazzam faaliyet göstermiş bulu-an bu komite, on sene sonra üniversitenin yüzüncü yıldönümü hasebiyle toplanan Moskova kongresinde takdis olunarak Slavların birleşmesi hususundaki nazariyeyi kabul ettirdi. İşte Rusyanın, Hersek taraflarında açdığı isyan bayrağı, bu panislavizmin tesiriyledir. Hersekliler Mostar'daki ecnebi devletler konsolosluklarına verdikleri dilekçede <OsmanIi memurları ile milli hükümetleri arasında kendi menfaatlerini gözetecek bir kocabaşı bulunması dinlerine hürmet edilmesini, klişeler ve klişelerine çan kulesi inşa kılınmasını, kendi milletlerinden bir piskoposun reisi ruhaniliğinde bulunmalarını, mektebler açabilmelerini, zabtiyelerin hanelerinde ikamet etmemelerini, beylere zirai mahsullerden dörtte birden fazla vermemelerini, verilen dörtte birlerin vekilleri tarafından tahsil olunması vergilerin hane başına maktu olarak tesbiti ve tahsillerini kocabaşların yapmasını taleb ediyorlardı.
Hükümet Hersek'te kopan patırdıları teskin için serdar-ı ekrem Ömer paşayı yollamıştı. Bu sırada ise Karadağ, Mirko yâni, Garahova galibinin idaresinde bulunuyordu. Eşkiya çeteleri hududu tecavüz edip, Hersekli asilere yardıma başladılar. Sotirina, Nakşik gibi mevkiler ellerine geçti. Osmanlı as-keriyse

hudud boyunca bir güvenlik kuşağını tesis etmişti. Donanmamızın gemileri bunların limanlarını ablukaya almıştı- Karadağ prensi de bu ablukayı protesto etti. Fakat Ömer paşa yeter miktardaki askeriyle Hersek'e gelmişti. Eşkiya C>oga boğazında Diyobu'da başarılı olup toplandılar. Biyava denilen bölgede Ömer paşa'yı beklediler. Ancak; Ömer paşa °unlan pek feci bir hezimete uğrattı. Karadağ beyi, hâlâ bitaraflığmı muhafaza ettiğini ilan ediyordu. Diğer taraftanda asker toplamaktaydı. Bu vaziyet karşısında babıâli, askerini dağıtması hususunda ihtarda bulundu ve red ile karşılaşınca bütün sının abluka altına aldı. Tarihler 1278/1861-62 senesini gösterirken, Serdar-i ekrem 60 bin kişilik kuvveti ile yürüyüşe geçti. Tarih-i Osmani yazarı, Dö La jönkiyere göre: <Karadağ reislerinden devamlı olarak, gerek kuzey batı gerekse güney batı yönlerinden Nakşik ve Espoz kalelerinin hakim oldukları vadi ile toplanmış iki müselles (üçgen)'den meydana gelmiştir. Derviş ve Abdi paşa kumandalarında bulunan iki kolordu iki noktadan hareket ederek Duga vâ dişi ve boğazını tazyik edecek ve merkezde birleşecek idi. Hüseyin Avni paşa kolu; düşmanı, Berda tarafına çekerek iki kolordunun da hareketini kolaylaştıracaktı. Ancak Hüseyin Avni paşa bu vazifeyi yerine getiremedi. Liyn boğazında bozuldu. Böylece prens Mirko tastamam iki ay Derviş ve Abdi paşaları tevkifat altında tutmayı başardı. En sonunda Derviş paşa tarafından çok ustaca yapılmış bir manevra ile Doğa boğazı çevrildi. Osmanlı askerini Osteroğ'un altına getirdi. Mirko İki ateşarasında kalarak kaçmadan başka çare bulamadı.

Fakat, Karadağlılar, Osmanlı askerlerinden esir düşenlere reva görüp uyguladıkları vahşet, nefretleri toplayacak bir haldeydi. Burunlarını, kulaklarını kesip salıveriyorlardı. Yaralılar bu vahşet veren görüntü yüzünden İstanbul hastanelerine getirilmeyip, Kale-i Sultaniye yâni Çanakkalede bulu-nan hastanelere yatırıldılar. Tedaviden sonra İstanbula gönderil-meyip memleketlerine sevk olundular, bunun için peşlerinden cerrah bile yollanmıştır. Avrupa devlet ve hükümetlerinin hiç birinden ne bir ses nede bîr soluk işitiliyordu. Yalnız Papa 9. Pi, Arnavutlukta bulunan katolik piskoposlarına bir beyanname göndererek katoliklerin Türklere yardımda bulunmalarını emr eyledi. Zaten Ömer paşa plânını değiştirmişti.

Cernoviçka ile Rika boyunca çıkarak, Rika'da meşhur Mirkopek feci bir mağlubiyete uğrattı. Çetine üzerine yürüyü-Vaziyet bu şekle bürününce, avrupa diplomasisi kendini duyurmaya başladı. Sulh yapılmasına karar verildi. Osmanlı ordusu yapılan sulh sebebi yüzünden Çetine'ye giremedi. Kumandan Ömer paşanın ortaya koyduğu şartlar Karadağ'ın devamlı olarak Osmanlı tabiyetinde ka imasını temin eden şartlardandı. Mirko'nun Karadağ'da ikamet edememesi, Karadağdcjn geçip, İşkodra'dan Hersek'e giden yol üzerinde Blakhavzlar inşası şartlan müzakerenin başhcala-rından idi. Karadağın kılıcı olduğu söylenen Mirko'nun uzaklaşması şartı, daha sonra ortadan kaldırıldı. Çünkü tenezzül edilmez bir şartidi.

2. şarta Ruslar itiraz ettilersede, hükümet hemen Karadağ toprağı üzerinde bir bina inşa ettirdi. Avusturya ile Fransa yıkılmasını istediler. Müzakereler

sonunda yolun açık kalması meydana gelecek yolcu kaybının, Karadağ tarafından tazmin edilmesi kararı alındı. Yapılmış bulunan ve adına blokhavz denen binanın yıkılmasında anlaştılar. Ancak hudud boyuna böyle binalardan epeyi sayıda inşa edilerek Karadağ kontrol altına alınmış oldu. Karadağın teskini, Hersek'ıe uç veren ihtilalin teskin olunmasmıda sağladı. Ancak panslavizmin teskini artık mümkün olmayacak dereceye varmıştı. Hatta beş ay sonra çıkan Girid isyanı sırasında balkanlarda şu mealde bir nağme-i ittihad yani birleşme türküleri dolaşmaktaydı:
<Ey şahinler, kalkınız, islav namını kemal-i asaletle taşınmağa çalışınız. Haydi şimdi ellerimizi şimal (kuzey)'in kartal-lar|na verelim. Bulgar, Rus, Çek, Sırp, Kaaradağ, bunların hepsi aynı ananın çocuklarıdır. Hepsi aynı din ve aynı kanın kardeşleridir^ Bütün bu harekat, bu teşvikler, kavimlere hürriyet vermek bahanesiyle yürütülen bütün hissiyat Romanof'ların yani Rus imparatorluğu hanedanının menfaati hesabına idi. Meşhur Katkof ile dostlarından olan diğer panisla-vizm taraftarları Rus idaresi altında toplanma isteklilerinden olduğundan başka, hakiki islavlar olmadıklarını beyan ediyorlardı. Bunlar Çarlarının istibdat ve hırsının koru yucuları idiler. Panislavizmi doğrudan doğruya dil ve ırk bakımından ustaca birleştirebilmiş, hukuki bahanelerle sırf istila politikasına ait bir entrika olmuştu.

Sırbiye:<Bosna-Hersek>

meydana çıkan ihtilal ile Karadağ savaşları, Sırplarda birbirlerine yaklaşma istikametinde tahrik vazifesi görmüştü. Bu bakımdan Sırbistan hududunada asker gönderilmesi yoluna gidildi. Bu askerin çoğunluğunu başıbozuklar teşkil etmekteydi. Sırbistanda kurulmuş olan Obranoviç sülalesi, sırp hükümetinin kaidelerine büyük saygı duymakla beraber is-tiklal-i tammeye çalışıyordu. Diğer taraftan Belgrad, Semen-dire, Sokod Oviça, Sabaç kalelerinde Osmanlı askeri bulunuyordu.
Çünkü 1830 senesinde imzalanan bir mukavele mucibince müslüman halka bu, altı tane kale dışında ikamet etmek yasak, bu altı yerden başka yerlerde, Sırpların kanunları geçerli idi. Ecnebi tarihlerin söylediklerine bakarsak: "Osmanlı hükümeti yazılı mukavelelere riayet etmiyor, hatta Belgradda bulunan muhafız paşa bu memleketin işlerine müdaheie ettiği gibi müslüman ahaliyede hristi yanlarla dolu şehirde, bir mahalle kurdurtmuştu. Bundan ayrıda köylerde bulunan Osmanlı halkı sırp kanunlarını takmıyordu. Sırbistan prensliği islav karışıklıklarından istifade edip, Obranoviç hanedanını halkın vanında daha makbul hale getirmek düşüncesiyle ve bu şikayeti için İstanbula Garaşinin'İ saldı. Babıâli bir karma komisyon kurarak tahkikata başladı. Ele geçense; baştan avma bir cevabla iktifa oldu. 1861 senesi aralık ayının 21. nünü Âlî paşa, Sait efendi isimli birinin komiser tayin edildi-öini bildirdiysede, adı geçen zat Sırbistanın prenslik müdür-lüaünden Ristiç'in ısrarına rağmen İstanbul'dan yola çıkmaya bile lüzum görmedi. Bununla beraber Sırpların durumu her aeçen gün

vahim vaziyete eğilim gösteriyordu. Sırplarla, müslüman ahali arasında her an münakaşa ve büyümeyen itiş kakış oluyordu. Bu sırada 1 O/haziran 1862 günü Belgrad civarında bulunan, Topçudere isimli yerden, bir Osmanlı askeri çeşmeden su almak için gittiğinde sebebsiz çıkan ani bir kavga esnasında bir Sırplıyı öldürdü. Katili yakalamak için koşmakta bulunan jandarmanın üzerine Osmanlı karakolun dakiler tarafından ateş açıldı. Bu ateşin sonucunda polis ter-cümanı bir Sırplıda vuruldu. Belgradlılar olayın duyulmasıyla silaha sarılıp Osmanlı karakollarına hücuma geçtiler. Bazı karakolları da zorla ele geçirdiler. Garaşnin, ahaliyi teskine, çalışarak esir edilen Osmanlı askerlerini ve sırp askeri müfrezesi koruyuculuğunda olarak kaleye yolladı. Fakat bu asker kale önüne geldiğinde kendilerini tehlikede görerek, Sırp müfrezesi üzerine ateş açtılar. Bu vaka Belgrad halkını ayağa kaldırdı. Şehirden kalenin kapılarına kadar sipere girdiler.> Sırp idaresi müdürü ile Osmanlı kale muhafızı paşanın arasını ecnebi konsolosların yardımıyla cereyan eden müzakereler neticesinde şehrin Osmanlı askeri tarafından tahliyesiyle bulmaları kabil oldu. *

Graşanin; Osmanlı askerinin kale içine girene kadar, taarruza uğramayacaklarını ve müslüman halkın, can, mal ve nnülklerininde emniyet altında bulunacağının teminatını verdi- Ancak askerler ahali kaleye sığınınca Belgrad şehrini to-pa tuttular. Tabii ki bu hadise avrupaya dehşetli mübalağa ile duyuruldu. Fransa hükümeti yani 3. Napolyon, Rus çarı 2.Aleksandr'a hulus çakmak niyetiyle İstanbul'da bir konferans toplanmasını teklif etti.

Osmanlı hükümeti, Belgrad hadisesi tahkikatına ecnebi konsoloslarınında katılması teklifini istiklalinin aleyhinde görerek kabul etmeyip red eyledi. İstanbul konferansın da Avusturyanın, Belgrad konsolosu mösyö Wasich'in muhafız paşayı şehri bombar dımana teşvik ettiğini öne süren şüpheler dile getirildi. Avusturya zaten Sırpların aleyhinde bulunmaktaydı. Hatta İstanbul sefiri Sir Hanrî Bulver, on maddeden meydana gelmiş bizim bakış açımızdan gayet uygun bir layiha ile tekliflerde bulunduki, bunda hükümetin, Belgrad şehrini bombardıman etemekte haklı olduğunu ileri sürüp, tasdik ettiğini açıklıyordu. Fransa elçisi mösyö Muster ise, bağlı bulunduğu hükümeti adına Belgrad ka leşinin Türkler tarafından terk edilmesini kabul ettiremedi. Velhasıl 1862 senesi Eylül ayının 8. günü düzenlenen protokolde Sokot ve Oviça kalelerinin Sırplara bırakılması müslümanların kale içine çekilmesi, Belgrad dahilinde bulunan karakolların kaldırılması Osmanlı muhafız askerleri tarafından işgali, karma bir komisyon tarafından tensib edilecek yerlerde Osmanlı hükümeti tarafından yaptırılacak istihkamların inşaatında, kullanılacak emlak, sahipleriyle anlaşmak için Sırbistan hükümetiyle antlaşma yapılması, dîni maksatlar için kullanılan binalara dokunulrnaması karar altına alındı.

Siyasi vakalar olduğunda görüldüğü gibi Osmanlı hükümeti 3 sene sonra kale dışında bulunan bütün emlak ve binaları aldığı nakdi tazminat karşılığında Sırbistana terk etme yoluna gitmiştir.

İç meselelere gelince: Sultan Abdülaziz han, askeri işlere ve ticarete çok önem vermekteydi. İzmit'te inşa olunmakta olan ve tamamlanmış bulunan Rehber-i

Nusret gemisinin denize indirilmesinde yanında Mısır valisi Said paşa olduğu hal hazır bulunmuştur. Tarih-i Lütfi bu münasebetle diyorki: <Said paşa gezip tozduktan sonra İstanbul'a geldi ve bir müddet sonra yine geze geze Mısır'a döndü. Seyahati sırasında Girid adasına bile uğramış imiş?. Girid'de kaldığı bir kaç gün zarfında vila yet tarafından kendisine yapılan hürmet ve riayete mukabil bazı memurlar ile askeriyeye men-sub kimselere verdiği paraların taksimiyle fakat vali, ekselans İsmail paşaya özür bildirerek, buna karşılık ısrar edildiği 2500 altun irade çıkıncaya kadar yanında bulundurup beklettiğini ve selefi vali paşaya Önce bu yolda 5000 lira verilmiş olduğunu sorması üzerine, adı geçen paranın kabulüne izini bildiren emirname gönderilmiştir. 1279/1862 senesinin mühim vakalarından biri de istanbul sergisinin açılması, Varna, Rusçuk, demiryolunun inşaasına başlanması, Karadağ meselesinin sona erişi, Fuad paşanın sadaretten alınıp, yerine Mısırlı Kâmil paşanın getirilmesi, devlet-i âliyenin bütün kanun ve nizamlarını içine alan Düstur'un neşri, Mısır valisi Said paşanın ölümü üzerine İsmail paşa'nın vezaret rütbesi ile tayini zırhlı donanmanın İngiltereye sipariş edilip, imalata nezaret etmek üzere Ateş Mehmed paşa'nın kaptan-ı deryalığa tayini ve mali ıslahata dair sert bir hattı hümayun çıkarıldı. Bu çıkarılan hattı hümayun az aşağıda sahifelerimizi süsleye-cektir. Vaziyetin tahkikatı ve bütün ülke çapında ve anadoiu-ya ve rumeli taraflarına birer heyeti teftiş etme görevi ile gönderildi. Sultan Abdülaziz'in Mısır'a seyahati, Mısır'da angarya usulünün kaldırılması, Süveyş kanalının tarafsızlığının temini Prens Kuze'nin Memleketyn'de icra etmekte olduğu ıstibdad dolu idaresinden dolayı karışıklıklar çıkması. <şimdi burada Ahmed Rasim bey merhumdan; şu alıntıyla süsleye-lim! Bir hattı hümayunda denilmektedirki: hazinenin muvazenesinin sağlanıp yerine konması, yani gelir ile masrafın karşılaştırılması tarafımızca mühim bulunduğundan ve buna apaçık delil olmak üzere ihtiyatlı olmak için ayrılması lâzım gelen aylık 5 bin kesenin iş bu şubat ayı başından sonraya terk olunarak kesilip ve sultanların maaşlarının dahi iptali pusulalar gereğince düşürülmesi irade-i mahsusamizm ica-batından olduğu gibi asla hatır ve gönüle bakiimayarak İstanbul ve taşra'da bulunan lüzumsuz memurların hakkaniyete uygun olarak düzenleyerek sahihlerinin hakiki ihtiyaçları bulunmadığı halde sebebsiz olarak tahsis kılınmış normalden fazla olan maaşların ve kavaim-i nakdiyenin kaldırılmasıyla layık oldukları yere çıkarılıp devletimizin geliri kabil olduğu müsadeye kadar ilerleyiş sebeblerinin elde edilmesi ile hazinenin dengesinin sağlanması...> Rasim Beyden 2. alıntıma Mısır seyahati olup şöyle: <29/şevvalinin cuma selamlığının ifasından sonra, sarayı hümayunda toplanan vekiller ve memurlar padişahın iltifatlarına nailiyete ererek büyük sevinç içinde ve yanlarında genç şehzadelerde bulunduğu halde, serasker Mehmed Fuad paşa ve padişah hocası <AkşehirIi Hasan efendi v. s bendegan ve yakınları bulunduğu halde Fevz-i Cihad isimli vapura binerek Akdeniz istikametlerinde hareket etmişlerdir. İstanbul'a dönüş gecesinde çarşı ve pazarlar açılıp, ahali sabahlara kadar sevinç avaze-leri içinde şenlikler yaptılar. Şehzade Yusuf İzzeddin, kara, Mahmud Celaleddin efendi, deniz askerliği

mesleğine kayıt olundular. Mısırdan dönüşte bütün İstanbul ahalisinden olarak 10 bin 47 imzalı bir dilekçe ile Kağıdhane kasrında takdim olunan ve herkesçe görülmesi ve bir yadigar olması için padişahın resminin yayımlanması istekleri ve bununla iftihar etmeleri istikametindeki arzuya, müsaade olunduğuna hatt-ı hümayunla müjde verildi. Serasker kaymakamı, Hüseyin Avni paşa kumandasında olarak, ilk defa askeri talim yapılmaya başlandı. Payitaht dışındaki vezir ve valilerinin ve memurlarının İstanbul'daki kapı kethüdaları kapıçukadarlarının ata mahsus olmayıp resmi devlet memurları arasına alınması bütçe ihdasını Saltanatı seniyenin şân ve şerefli mali-sinin(?) jyj ve kötü durumda olduğu ortaya çıktı. Daha sonra borçsuz yaşanmaz sözü ifade olundu. Çünkü ilk defa hakiki vaziyete vakıf olanlar ileri gelenlerdi. Her ay hazinenin defteri muvazenesi tanzim olunup padişaha gösterilirdi. Durumu padişah ve vekiller heyetide bilirlerdi.(!) Önce İsan-bul sarraflarına el altından bir işaret ile ve duyurulan emirle bir günde tahvilsiz mahvilsiz binlerce kese alınır, verilirdi. Müzakere usulünün kurulmasından sonra bu itibar birdenbire ortadan kalktı. (Lütfi efendi yanılıyor. Yazılan usul evvelki ver-al muamelelerinin itibarımızı bozduğu ortaya çıktı) Ecnebi bankerleri diye ced beced devleti âliye tebasından olduğu halde, Sakızlı Zarifi ve Yanyalı kasap Hristo gibi, bir takım başları şapkalı kimseler hazine-i maliyeye koşuştular. İltizam almaya ve fahiş olarak işlemiş faizlerle hazineye borç vermeye başladılar. Hesabsız paralar kazandılar. Maliye hazinesinin birer kasası durumunda olan yerli sarrafların birer ikişer odaları kapanıp rehinsiz borç alınamamağa başladı. Bu sarraflardan az çok sermayesi olanların çoğu Galata tarafına geçip, muamelelerinde ecnebi bankerleri taklit ile uyma yoluna gittiler (Tarihi Lütfi) Fransa imparatoru 3. Napolyon'un zatı şahaneyi davet edildiğini yazdıktan sonra 1279/1862-63 senesi muvazenesini şu rakam ile gösteriyor.

Kese Küsur umumi gelir:

3.010.539 335 '*

2.969004 492

41.534.843

41534 843 A. Rasim Bey üstad merhumun bir izahatı vardır ki aynen alıyoruz.

"Tarafı padisahiden Fransa imparatoruna yazılan cevabi mektupda: avrupanın hali hazır durumundan bahisle durumu tanzim ve istikbali temin için gerekecek tedbirlerin tedariki hususunda beraberce müzakere ederek seçilmesi için kongre şeklinde toplanma lüzumunu belirten halisanemize göndermiş olduğunuz name-i fahametnamelerini sefirleri elinden aldım. Bu vesile ile hakkımda izhar buyrulan efkâr-ı hahsa-i vedadiyelerinden dolayı zatı haşmet simat fehima-nelerine ansamimi ülbâl teşekkür ederim Bu babda efkârı halisanemizin temame-i tekabülüne ve uzun zamanlardan beri iki devletin arasında kurulmuş bulunan rabıta-i kadime-i vedadiyenin teyid ve tahkimin ne derece gerekli bulunduğunu ispat etmekliğim emel ve arzum bulunduğuna inanmalarını rica ederim. Menfaatler ve saadetler başlıca hal olarak da sulhun devamı ve muhafazasıyla mümkün ve merbuttur. Bu gayelere bağlı bir devletin padişahı bulunduğum

cihetle, sulhun bir esas-ı kavi ve sebat üstüne kurulmuş bulunduğunu görmekle hakikaten çok sevinç duyacağım şüphesizdir. Cenab-i haşmeti imparatorlarının teklifi hakkında bilinen düşünceme gelince, bu hususda büyük el-çileriyle vukubulmuş olan sohbetimizden cenab-i fahimane-lerinde bulunan büyük elçimizi devleti fahimanelerine icrasına memur etmiş olduğum tebligat-ı dostaneye müracaat eder, fahameti celbi imparatorilerine olan muvalaat-ı halise-min kabulünü dilerim.>

Diğer İşler

Bunu müteakip akçaları ceb-i hümayundan verilmek üzere tersane-i amire için avrupadan defalarla zırhlı gemiler sipariş ediîdi. Tesisat-ı medeniye namına, cemiyet-i tedrisiye-i islamiyenin kurulmasıyla Örücüler civarında açılan mektepte talebelerin bedava okuyup, yazmaya, tarih, coğrafya, hesap qibi lazım gelen ilmin öğretilmeye başlanması, maarif-i umumiye nezaretince bazı ıslahatlara başlanılmış olması, darülfünun (üniversite)'de dahi herkes için hikmet-i tabiye ve hendese gibi diğer ilimlere aid dersler verilmeye başlanması çok sevindiricidir. Şişhane!! tüfeklerden Londra'ya sipariş edilen 7 bin tanesi gelerek bunlardan Tophane'de imaline ve büyük toplar dökümüne Akdeniz boğazının büyük istihkamlarına ilaveler yapılarak inşaasına ait peşpeşe iradeler çıkmaktaydı.
Bizce en önemli olay, Mithad paşanın hatıralarında yazılı bulunan satırlardaki şu hülasadır. "Prizren eyaletindeki ihtilal, Midhat paşanın akıllı çalışma ve gayretleri ile bertaraf o-lunmuştur. Emniyet ve asayiş son derece düzelmiş, Niş eyaleti üç sene içinde önemli ilerlemeler göstermişti. Halende bir çok kişinin takdir ve güzelliklerin olduğunu söylediği görülmektedir. Önceki zamanlarda ecnebiler tarafından ve bilhassa Sırbistan tarafından tahrik edici hareketlerin şikayet vesilesi olmak üzere kullanılan sözlerin tabiiki arkası kesilme-mişse de, Vidin ve Silistre eyaletlerinin hali ve idareleri uygun gitmiyordu. Bu iki eyalette ve bilhassa balkan taraflarında bulunan Bulgarların mağduriyet ve mazlumiyetine dair Rusların avrupaya duyurmaya çalıştıkları vilayet usulüne. 'nıthad paşanın Niş eyaletinde meydana gelen icraatının çok büyük kısmını iyi bulmuş olduklarından bu düşüncenin kara-nnın birlikte müzakeresi 1280/1864 senesinde Midhat paşa acilen İstanbul'a davet olunan Midhat paşanın İstanbula gelmesi üzerine sadrazam Fuad paşa tarafından kabul edilip görüşmede sadrazamın vermiş olduğu izahata göre Silistre Vidin ve Niş eyaletleri birleştirilerek ve bu birleştirilen bölgeye mahsus olmak üzere yeni bir düzenleme yapılıp bunun istikametinde bir idare tarzı gerçekleştirilecektir. Bu vilayetin ismine Tuna vilayeti adı verilecekmiş. Eğer burada yapılan yeni düzenlemeler takdire mazhar olursa, diğer eyaletlerde bu düzenleme örnek alınarak tatbike konup, teşmil olunacağı söylenmiş. Fuad paşa; Midhat paşa hakkın da vekillerle yapmış olduğu istişare neticesinde Tuna vilatleri valiliği vazifesini genel istek istikametinde MİthadI paşanın uhdesine verilmesi kararı

aldığını tebliğ eder. Bu hususda padişahdan da irade-İ seniyenin alındığını beyan eder. Şu kayıtta en çok dikkat çeken, Alî ve Fuad paşaların mebuslar meclisine giriş olacak hazırlıkları sergilemeleridir.
Yeni kurulacak vilayete esas olacak olan bu usul, devletin İlk idari taksimatı olan sancak ve beylerbeyliği usulünden ibaret bulunan eyalet sistenminden, yâni bir kaç sancağın birleştirilmesinden meydana gelen şekli gayri sabitin, ıslahiy-la avrupa tipi idari taksimata uyan bir taklidçilik idi. Nahiye, kaza, sancaktan meydana gelen ve her bir kısmında genellikle azalarını hariç bırakmak üzere Âli paşa ile müstakil ve me'sul bir hey'eti vükela kurmaya muvaffak olamazsa, çe-kilmeğe karar verdi. Mustafa Fazıl paşaya emri altında bulunmak üzere Paris'de bir nevi idare-i merkeziye kurmuş olan yabancı ülkelerde ikamette olan Genç Türkiye fırkası, itimada şayan görülmüyordu. Bu fırkanın en delice bir icraata teşebbüs edeceğine hatta hürriyet severlikleri dahi şüpheli görünmekteydi. Abdülaziz han 1863'de olduğu gibi (bu tarihte Âli ve Fuad paşalar çekilmek istemişlerdi) mutaasıbardan veya statükocu olanlardan eskiden beri mesai birliği jki vezir ıslahatperveri tercih etmek mecburiyetinde yap*31
kaldı.
Sonunda Fuad ve Âli paşalar galib geldiler. İşte bu şekilde ktidara gelebilen tutarlı heyeti vükela ıslahata başlayabildi. Birlik ve güçten mahrum bir hükümet yerine daha azimkar ve usullere daha fazla riayet eden bir idare gelme şansı elde edildi. 1283 ramazan/1867 ocak ayında Fransa tarafından 1856 hatt-ı hümayununa dair babıâliye bir nota verildi ki, bu notada 16 maddeden ibaret ıslahat talebi yer alıyordu.
Bu vesikanın hemen baş tarafında maarif-i umumiyeden bahs ediliyordu. Bilhassa hristiyanların dahi kabul edebilecekleri müslüman mektepleri veşubeleri kurulması, müslü-manlar yanında tahsil~i iptidaiyenin yayılması için Öğretmenler yetiştirilmesi, fen, tarih, idare usulü, hukuk tahsili için bir üniversite ile çeşitli mesleklerdeçıkış verebilecek yüksek mektebler kurulmasına, umumi kütübhaneler açılmasına, işaret olunuyordu. Fransa hükümetinin en büyük ümidi maarifi umuminin yayılıp ileri bir seviyeye gelmesi idi. Herşey-den evvel terbiye meselesini ortaya seriyor, diğermeselelerin tamamını buna bağlı olarak ve muhtaç olduğunu söylüyorlardı. İşte mekteb-i sultani'nin açılması bu maksada istinad eder. Artık ülkede eğitim ve Öğretim için arzular hareket haline gelmişti.

Cemiyet-İ Tedrisiye-İ İslamiye

Sultan Selim'deki Darüşşafakanın esasını kurmuş, babıse-raskeri tarafında bulunan eski matba-i amire darulmuallimin yani Öğretmen okulu olarak seçilmiştir. Bükreş'de ise Bulgar komitesi adlı bir kuruluş bu zamanın meşguliyetinden bilistifade faaliyetlerine başladı. 1856 fermanında var olan ancak bu güne kadar tatbik alanına konulmayan ecnebilerin Osmanlı topraklarında mallarını kullanmayı bildiren karar bir ferman ile ilan olundu. Bu

kanunu beş madde teşkil etmişti Sonradan tebaiiyyet değişikliği yapmış olanlar müstesna olmak üzere Osmanlı tebasının tabii oldukları teklif ve rüsumları ifa etmek, kanun ve zabıta nizamına ve belediyeye uymak, emlak ve ona bağlı davalarda, iflas halinde mahiyeten venizam bakımından borcuna karşılık olması mecaz olan emlakin; satılması hususunda devletin mahkemesine müracaat etmek vasiyet ve hibe selahiyetini haiz olmak üzere Hicaz arazisinden başka Osmanlı topraklarının her tarafında emlakini kullanma hukukundan istifade edebilecekleri yazılıydı.

Bu kanun yardımıyla, Âli paşa eski antlaşmanın ecnebilerle alakalı olan madde fıkralarında bazılarını değiştirme şansını elde edebilmişti. Mesela konsoloslukların bulunduğu şehirden 9 saat veya daha fazla uzak bölgelere mahalli hükümetin daveti üzerine ihtiyar meclisi azasından üç kişinin bunun İle konsoloshane memuru hazır bulunmadan çok acil ve Önemli hallerde ve bazı belli suçluların aranmasına ve tahkikatına bağlı olmak ve icab edecek usuli dairesinde tutulacak zabıtname hiç vakit geçirilmeden en yakın kosoloshaneye gönderilmekşarti ile bir ecnebinin ikametgahına girmeye izinli olmaları, yine böyle uzak yerlerde bin kuruşu aşmayan davalarla en yüksek haddi olarak 500 kuruş nakdi cezayı gerektiren kabahatlerde ecnebilerin kaza mahkemeleri tarafından davalarına bakılmalarına, fakat hükmün tercünman bulunduğu halde Liva mahkemelerinde yeniden bakılmasına izin verildi.

Ecnebi tebalıların her yerde dava vekaleti etmeleri ve tercümanları ecnebilere bağlı davalarda hazır bulunmaları esası, teyid olunmak üzere konuldu aynı zamanda arazi-i emiri-ye ve mevkufe hakkında kararlaşmış olan tapu usulünün gede kararlaştırıldı. Mısır valisi İsmail paşanın talebkin olmak ve miras olan hükümetinin şanına uygun olmak üzere devlet tarafından kendisine bir unvan verifmesiy-

H' Hatta İstanbul'da bu meseleyimüzakere etmek üzere Mısır yabancı işler dairesi müdürü ermeni Nubar paşa gelmiş bulunuyordu. Abdülaziz; Hidiv-i Mısır' unvanını ihsan etti. Nubar paşa Mısır sahillerinden Mahruse adlı vapura binerek İs-tanbula geldi. Fevkalade iltifatlara nail edildi.

Devle Jonkiyer yazdığı tarihinde diyorki: <Osmanlı devletinin düşmüş olduğu mali sıkıntılardan istifade ile her gün peşin para ile yeni yeni imtiyazlar eide ediyordu. 1867 se nesinde hemen hemen hükümdarlık sayılacak bir unvan olan Hıdiv unvanını aldı. Hidiv bunları borç olarak alıyor, bu tarafa veriyordu. Bu defaki İstanbula gidişinde İngiliz bankalarından 8 milyon liralık bir borç daha almıştı. Zırhlı gemiler alıyor, Süveyş kanalının açılışına yakın zamanda kendi adına yabancı hükümdarları davet, Kahire'de de bir meclis heyeti kuruyordu.>

Sultan Abdülaziz Han'ın Avrupa Seyahati

Padişah, 3. Napolyon'un vaki daveti üzerine ilk defa olmak üzere bir Osmanlı padişahı sıfatıyla avrupayı ziyaret etti. Bunu İngiltere sefirinin Londra'ya daveti takip etti. 18/se-fer/128422/haziran/1867 cuma selamlığından sonra, beraberinde

veliahdşehzade Sultan Murad, onun küçüğü şehzade Abdülhamid, büyükoğluşehzade Yusuf İzzeddin efendi ile hariciye nazın Dr. Büyük Mehmed Fuad paşa, padişah hocası Akşehirli Hasan efendi, diğer memurlar vardı.
Ayrıca Fransa sefiri ile İngiliz sefareti baştercümanıda yanların da bulunmaktaydı. Dersaadet'ten yola çıkılmış Âli pasa ise saltanat naibi olarak kalmıştı. Fransız donanması derhal karşılama için Seddülbahir açıklarında bulunuyordu. Padişahın içinde bulunduğu vapur, Malta, Napoli yolu ile 9. günü Tulon limanına varmıştı. Fransız donanması askeri törenle padişahı selamlamıştı. Parisde İmparator tarafından beklenmesi gereken bölgede karşılanmış, Elize sarayı ikametine tahsis olunmuştur. Fransızlar padişaha büyük misafirperverlik gösterdiler. Avusturya ve Prusya sefirleri, hükümdarlarının padişahı Berlin ve Viyana'ya teşrif dileklerini bildirdiler. Londra'da Bukinham sarayında ikamet olundu. Koblenç'de Prusya kralı tarafından karşılanarak, Viyana'da hakkında fevkalade ikram ve izaz gösterildi. Seyahatin 30. günü Viyana'dan hareketle Varna yolu ile Istanbula dönüldü. Padişahın payitahta gelmesiyle üçgün üç gece şenlikler yapıldı. Seyahatin tamamı 47 gün sürmüş oldu. Padişah bu münasebetle çıkarmış olduğu bir hattı hümayunda demektedirki:
<Hükümdaranece en tatlı mükafat, asayişin ilerlemesi ve ve umumi servet için masruf olan çalışmalara tebaları tarafından kemal-i muhabbet ve sadakat ile mukabele görme anıdır. Binaenaleyh bu defa da bütün ahali tarafından şahid olduğumuz apaçık delille belli olan hulus ve sadakat indimizde makbuliyeti çok ve kıymettar olduğundan bütün te-bamızin gösterdikleri hamiyet ve koruyuculuklarının çoğalması mamuriyet ve rahatları vazifesi indimde bir kat daha teyid etti. Ve din ve icab-ı kaza hükmüne girdi..>
Panslavizm harekatından yalnız biz değil Avusturya da çok fazla mutazarrırdı. Rusya politikası bir kâbus gibi Avusturya'nın üzerine çökmüştü. Çünkü panslavizm saklanacak hiç bir harekette bulunmuyordu. Doğrudan doğruya vaziyete tesir etmedeydi. Öyle bir halde ki , Avusturyanın iki tarafı,
Avusturya/Macaristan bölümü bu tesirin altında kalmaktay-a Slav ırkına mensup olan Çekler, Viyanadaki Rayşart'a mebuslarını göndermediler. İmparator Fransuva Jozef ta Prakadar giderek Çeklerin gayrımemnunlarını itidale davete mecbur oldu.
Aynı zamanda Galiçya eyaletide Macarlar gibi bir heyet, vükela, parlementolu bir muhtariyet idaresi talebinde bulunmağa başladılar. Bohemya'dakilerde aynı sazı çalmaya başladılar. Liyabah'da, fliryalılarda, Karniyol, İstirya, Karati, hatta Dalmaçya da içlerinde olmak üzere bir Eskolavan krallığı kurmak fikrini ileri sürmeye başladılar. Etrafa serpilmiş olan bu çeşit tahrik unsurlarından tabiatıyla bizde hariç kalamazdık. Sırbistanda Karayorgiviç ve Obronoviç hanedanları arasındaki mücadele bu sıralarda en üst seviye ve had safhaya gelmişti. Kara Yorgi.yeviçin taraftarları prens Mihal bey'i, 1868 senesi haziran ayının içinde öldürdüler. Yeğeni olup, 14 yaşlarında bulunan prens Milan henüz, Paris'de Lui lögaran lisesinde tahsildeydi. Mihal beyin yerine geçti. Hariciye mek-tupçumuz

Kâmil bey, menşurunu götürüp, teslim etti. Diğer taraftan panslavizmin reisi bu sırada jstanbulda bulunmaktaydı.
Bu zat slav ittihadının, panslavizm görüş ve düşüncesinin en kurnaz ve ehliyet sahibi reisiydi. 1285/1868'de bu ittihad, bu bir araya gelme hareketlerinin başında general İgnatiyef vardı. Ve bu zat bu sıralarda f^usyanın babıali nezdindeki büyük elçisiydi. Slavlar bu adama ve Ruslara büyük güven i-çindeydiler. Hatta Eflak'ta bulunan Bulgar komitesi, doksan kişilik bir haydut gurubu sevk ederek, Tuna vilayetinin asayişini bozmaya teşebbüs ettirdi. Aynı zaman dilimi içinde de Romanyada dahi, bazı hususi şekilde hazırlanmış hareketlere olundu. Romanya prensliği Bulgar fesat ve iğfal ha-rekatını himayeden geri durmuyordu.
Reis-i müdiran Bratyano ordunun halihazırda 78 bin, harb halinde ise 174 bin kişiye çıkartılmasına dair her iki meclise de birer layiha verdi. Babıâli bu teşebbüsve müracaat cesaretinden irkildi . Sadrazam Âiî paşa bu davranış aleyhinde Romanya'ya tebligatta bulunmak zorunda kaldı. Fakat Bratyano gayetle hükmedici bir tavırla cevap verdi. Prens; Prusya ve Fransa'nın göstermekte oldukları teveccüh dolu hallerden dolayı, kendilerini müstakil bir devletin .sahibi olarak görmeğe başlamışlardı. Bu sırada Dr. Büyük Mehmed Fuad paşa , sıhhati bozulmuş olduğundan dolayı, avrupaya tedaviye gitmek mecburiyetinde kalmıştı. Ancak fazla bir vakit geçmemiştiki; nefes sayısı tükendi, emaneti sahibine iade etti .
Naşı İstanbul'a getirtildi. O gün memurlar resmi devairi tatile sokarak merhuma hürmetlerini gösterme fırsatı bulurlarken, makamı hükümet mesulleri bu tatile girişe isabet dolu ve kadir bilme gözü ile bakmayı bildiler. <Fuad paşanın vefatı, osmanlı devleti için bir vilayet kaybından daha üzücüydü. Alî paşa bu kayıpla sanki gücünün yarısını zayi etmişti. Bu iki işbilir vezir biribirlerinin noksanlarını tamamlamaktaydılar. Fuad paşa; iktidar sahibi arkadaşının pek başarılı olamadığı faaliyetten olan fikri teşebbüsata malikti. Batıl itikatlardan tamamen kurtulmuş, tedbir almak ve icraata teşebbüsde pek seri idi. Kırım savaşından beri, ülkeye faydalı olarak ne yapılmışsa bu müstesna zekanın yardım ve delaletiyle husule gelmiştir. Velhasıl ıslahat ve tarafdarlarını bu kayıp adam akıllı üzmüş, çünkü güç odaklarının uç noktasınıkaybetmiş-lerdi.>
Hüseyin Avni paşanın seraskerliğe, Şirvanizade Rüşdü paşayı hazine-i hassa nezareti üzerinde kalma şartıyla yeniden tanzim olunan dahiliye nezaretine, şura-ı devlet reisi Midhat asanın Bağdad vilayetine tayini de bu, sene meydana gelen değişikliklerdendir. 1285/1868
Midhat paşa hatıratında diyorki: <Nizamat ve inşaata ait islerin tamamı şura'nın esas işi hükmündeydi. Tedkik ve müzakerelerin burada yapılması lazım gelirken demiryollarının, diderlerinin şura-i devlet toplantılarından hariç yerlerde ya-pılması gerek üyeler gerekse Midhat paşa da üzüntüye vesile olmuştu. O sırada boşalan Bağdad valiliğine sıcak bakan Midhat paşa, Âlî paşanın da müsaid karşılaması neticesinde 6. ordunun nezaretide emrinde olmak kaydıyla Bağdad'a vali tayini yapılmıştır.> Midhat paşa Bağdad'a vardığında yakın yerlerdeki arazi

ve bahçelerden elde edilen mahsulattan şer'i olan öşürü almak istedi. Zaten burada yeni vilayet idaresi usulünü yerleştirmeye kararlıydı.
Hükümet iltizam şekliyle maktu olarak havale edilmiş olan aracıyı mukattaindan çıkararak sancakların kaidesine uygun halde kurdu. O zamana kadar da Irak ahalisinden askere kimse alınmamaktaydı. İlk Önce kura usulünü, Bağdatta uygulamaya kalktı. Ancak ahalinin tepkileri bir ihtilal alâmetleri gösterme şeklini aldı. Yeni bir Şam vakası husul bulmasın diye, derhal tesirli tedbirlere başvuruldu.
Tedbirlerin alınmasından sonra da, kura usulü ahalisi konar geçer olan Mümtefik, Deliym, Ammara gibi yerler hariç , her tarafta tatbike kondu. Bütün İrak'a yaymak kabil oldu. Değara hadisesi adı ile anılan (bedevilerden vergi toplanmak maksadıyla yapılan askeri sevkiyata karşılık bunların kalabalık bir halde hücum ve çatışmasından ibaret büyük olay, alınan özel tertibatlar sayesinde iyi bir netice verdi. Reislerden bazılarının idamını yerine getirmekle beraber, oralarda da hükümetin kuvveti gösterilip, devletin nüfuzu kabul ettirildi. Mithad paşa bu vakada işi tatlıya vardırınca gözünü arazii hariciyeden olan tasarruf-u hukukiyesi adeta emlak-i saire ve miri çiftlikleri gibi devlete aid ve içinde bulunan ziraatci aileler, çiftlik hademesi, ortalıkçı, yarıcı kabilinden olan dervişlerin ıslahına çevirdi. Çünkü buranın ziraat yapmaya uygun olan arazisi mukattaat adıyla değişik kıtalara bölünmüştü.
Miri (devlet) yalnız tohumu verip, ahaliye ektirir mahsûlün 3 de 2sini alır, üçde biri fellahlara kalırdı. Anlaşılıyorki, ahali burada bir karış yere sahip olmayıp, mültezimlerle, şeyhlerin zulmü altında inlemekteydi. Bu bakımdan ev yapmak, hayvan beslemek, ağaç dikip yetiştirmek işi onları hiç enterese etmiyordu. Bu sebebden de, sefil ve avare olan bu insanlar her türlü ifsad ve iğfalata açık bir haldeydiler.
Mithad paşa, bir memleket ahalisinin o memleketin sahibi ve bütün medeni hukukundan istifadesi ve tasarrufu elinde olursamemleketin menfaatlerini ve ileriye gitmesini temin ve muhafaza gayretinde olur kaidesine uygun olarak, mevcud miri araziyi tapu vererek dağıtma usulünü bütün teferruatıyla tatbik etti. İlk senesinde 100 bin liradan fazla bir gelir elde etti. Diğer tarafdan ahali arazi sahibi olarak, elindekini imara çalıştığı gibi diğer taraftanda, memlekette asayiş düzelmeye başladı. Eskiden 8-10 bin kese gelir ile mültezimlere verilen mukattaa hindiyye rnukattaasi meselesini de hazine hissesini %50'ye (evvelce %66 idi) düşürerek bir takım aidatlarla masrafı kaldırarak, değiştirmek suretiyle, hal yoluna koydu. Değare meselesinde en çok hindiyelilerden korkulurken, bunlar 15 bin eli silah tutan kimseler olmasına rağmen yerlerinden kımıldamadılar. O sene en verimli senelere kıyasla 6 milyon kıyye pirinç (7. 680. 000 kg.) hasılatı elde edildi. Dicle'de 8 vapurdan meydana gelen bir vapur işletmesi kurulduğu gibi, Süveyş kanalının açılması münasebetiyle, Basra körfezi ile CImman ve Necid sahillerinde ve Kızıl denizde islemek üzere Babil, Ninova, Necid, Asur isimlerinde büyüklü küçüklü 4 vapurdan meydana gelen bir Osmanlı vapur kumpanyası da kuruldu.

Bunlardan başka, bir emniyet sandığı, hastane, islahhane, memleket bahçesi, su makinesi, pirinç fabrikası, Kâzimiye tramvayını kurduğu gibi gaz madeni açılışı (petrol kuyusu olacak herhalde) teşebbüsünde bulunarak, Müntefik'te Önce iskan yeri olmak üzere Iİasıriye isimli bir kasaba kurdu. Şimdiki halde, İngiltere ile kavgalı olan Kuveyt'i, devlet-i âlîye adına düzeltip sancağ-ı Osmanî'yi çektirdi.

Velhasıl; Arab yarımadasını istila eden Şimar aşireti reis ve şeyhilmeşayihi Abdülkerim'i Diyanbekir valisi Kurt İsmail paşa ve Müntefik mutasarrıfı Nasır paşanın yardımlarıyla sonu gelmez sanılan mücadelede, yaralı olarak yakalamaya muvaffak olarak nihayete erdirdi. Adı geçeni istanbul'a sev-ketmişse de, Musul'da idam edilmiştir. Bundan sonrada Ne-cid'in ıslahına başladı. Necid seyahati esnasında ise, Suud'u tenkil ettirip, İhsa livasını kurup, bunu da Katar topraklarını kattı. Lübnan ve İskenderiye korvetlerine binerek Bahreyne kadar gitti. Midhat paşanın bu seyahatinde İngilizlerin bir bahriye müfrezesi takipetmişse de, paşa Bahreyn hakimi şeyh Isa ile görüşerek, mülakat neticesinde şeyh, limanda kömür mağazası ve teferruatı için istenilen yeri hiç bir bedel almadan vermiştir. Paşanın Necid'de gösterdiği bu başarı ba-bıâli tarafından takdir olunarak kendisine gayet kıymetli taşlarla tezyin olunmuş bir kılıç hediyeolundu.

Tunus: Vilayetlerin iç ve dış borçlarının birleştirilerek %5 faiz verilmesine karar alınması, fakat faiz ile ödeme dine göre, seçilecek tedbir ve teşebbüslerin Tunusda bulunan ecnebi devletler konsoloslarının kontrolü altında olarak yapmak yönü kararlaştırıldı. Fransa, İngiltere, Avusturya devletleriyle anlaşılarak Tunus ve Fransız memurlarından meydana gelen bir komisyon kuruldu. Fransa kraliçesi Ojeni Süveyş kanalının açılışını müteakip, İstanbul'a geldi. Avusturya imparatoru Fransuva Jozef de iadei ziyaret münasebetiyle gelmişti.

Mecelle cemiyeti bu sene faaliyete geçti. Bu cemiyet toplantılarını babıâlide yapmaktaydı. Ne varki; şeyhülislam Hasan Efendi (Kezubi Hasan efendi) itirazlarda bulunmuş ve cemiyetin reisi Cevded paşa, anadolu ve rumelideki çeşitli vilayetlere gönderildi. Tabii bu görevlere gönderilirken, mecelle heyeti reisliğinden azledilmişti. Yine bu sıralardaydı ki, Âlî paşa Mısır Hıdivi İsmail paşanın imtiyazlarından kaynaklanan israflarına ve dışa dönük gösterişlerine son vermek için ferman almasının gerektiği- kanaatine varıp, tatbik etme ameliyesine başladı. Sururi efendi isimli bir memurla düşüncelerini duyurdu. Bu fermanda yazılanlar, Hıdiv İsmail paşaya yazılmış bir ültimatomu andırmaktaydı. Şiddetle ihtiyaç olmadıkça yeni bir vergi alınmaması, babıâli müsaade etmedikçe avrupadan borç alınmaması, anlatıldı. Mısır hidivliğide kendine almış olduğu İbrahimiye, Muzafferiye, Hayriye isimleri verilmiş zırhlı harp gemilerini padişaha terke mecbur kaldı. Hidivin bu tarz harekat ve davranışını bir kayıt altına almış bulunan Âlî paşaya sultan Aziz 20 binlira mükafat verdi. Ertesi sene yani 1285/1868 senesinde mahkemelerin usullerini tanzim meselesi ortaya çıktı. Devletler arası müzakereler yapıldı. Bunların

neticesinde anılan mahkemeler baş-kanlıklarıyla yarı azasının mahalli ahaliden ve diğer yarısının ecnebilerden tayin edilmesi kararlaştırıldı. Mısır hattının senelik geliri 7 milyon 347 bin liraya yükselmişti. 5miİyon 899 bin 55 lira masrafı düşülüp 1 milyon 500 bin liraya yakın fazlalıkta gelir bulunmuştu.

Avrupa'ya Bir Nazar

Gerek batı gerekse avrupanin ortasında harp alametleri kendini göstermeye başlamıştı. Bunu gözlemekte olan Bismark, Kuzeyalmanya birliğini gerçekleştirdi. İlk Önce Hes-Kasil ve Frankfurt'un iltihak ettirilmesiyle Prusya'nın birleşmesi tamamlandı. Vakti zamanında İngiltere krallığı sülalesine aid olan Hanover krallığını alarak, hükümeti Rusya hududundan Fransa hududuna kadar genişletti. Genel seçim usulünü kabul ederek, Almanmilli hislerini arkasına alarak hem birleşmeyi sağladı hemde istiklallerinin yok olmasından dolayı vehm eden küçük hükümetleri tatmin eylediğinden toplanan heyet Berlin'de rayiştag denen meclisle ortaya çıkmış oldu. Diğer taraftan Alman prensleri ve bilhassa Prusya kra-lı'nın vekillerinden meydana getirilen bir Bundeşrat meclisi kuruldu ki rayştag meclisinin teşebbüslerine karşı bir dizgin mesabesindeydi. Bismark, bu iki meclisin tesirine kapılmadan ve adeta onlardan bağımsız bir halde, yalnız kralın yanında mesul olmak üzere birleşik heyet şansölyesi (başvekillik gibi) idi.
3. Napolyon bu birleşmiş heyeti iyi gözle seyretmedi, Ren nehri ikliminde meydana gelen bu kavi hükümet, İtalya hükümetine benzemiyordu. Kuvvetler dengesi bozulmuştu. O yüzden İtalya'dan Alp dağlan hududundaki Savoa ve Miş'i aldığı gibi bir taraftan da kaybettiği bir şeye karşı bir şey kazanmak istediysede Bismark red cevabı ile yetindi. Bunun üzerine Hollanda kralına müracaat ederek Lüksenburg büyük dukalığını para karşılığında satın almak arzusunda bulundu. Anlaşma mümkün oldu. Pazarlık edildi. Feragat ve intikal senedi imzalanırken Bismark, heylulet, yani araya girerek işi bozdu. Fransa, Meksika seferinin hatasından dolayı
yıpranmıştı. Paris Bismark'ın muhalif elini kıramadı. Lüksen-burg dukalığının bitaraflığını ilanıyla gördüğü hakareti çiğnedi. Askeri bakımdan kuvvetlenip teşkilatlanmaya kuvvet verdi . Bir fransız tarihi diyorki: <Lüksenburg meselesinde İsabetli hareket eden fransa haysiyetini ilan ve ihtilalci fırkalar tarafından tehdid altında bulunan mevkiini sağlamlaştırmak için, 3. Napolyon'un bir harbe ihtiyacı vardı. Almanların hükümetini Prusya'nın büyüklüğü altında birleştirebilmek için Kont Bismark'da aynı hisleri duyuyordu. Böylece su-i tefehhümü yani yanlış anlamayı harbe hazır olmayı teşvik olarak görünmedeydik
Bu aralık İspanyollar, kraliçe 2. İzabellayı tahttan indirmişler, daha çok hürriyet sever ve verir bir hükümdar aramaya çıkmışlardı. Geçici hükümet reisi görevi deruhde eden mareşal Pirim, İspanya krallığı tacını Prusya kralının yeğenlerinden Leopold dö Hohenzollerne teklif etti. Fransa hükümeti bunu protesto etti.

4/temmuz/1870 tarihinde Prusya hükümetinin nezdindeki sefiri mösyö Benedetti'yi Ems şehrinde Prusya kralı 1. Gilyoma yolladı. Vazifesi, akrabasından bulunan Leopold dö Hohenzolleri İspanya kralığını kabul etmemesini sağlamak için, yardımlarını istemekti. Kral uygun davrandı. Prens itaat etti. Böylece Fransa büyük ve önemli diplomatik bir başarı göstermiş olmakla avunmaktaydı. Fakat Fransada var olan savaş taraftarları Prusyanın pek daha çok güçlendiğini görmek istiyorlardı.
Fransa hariciye nazırı mösyö dö Garamot, sefir Benedetti'yi, prensin İspanya krallığı teklifine göstermiş olduğu çekinmeden vazgeçerek bir daha evvelki fikre dönmemesi hakkında kraldan taahhüt almasını istedi. Kral bu sefer red cevabı vermeyi uygun gördü. Prens Bismark bu olan bitenleri telgraflarla haber almakta idi. Fransızlara göre Bismark, Prusyanın Fransadan daha kuvvetli ve hazır olduğunu bildibinden fırsatı kaybetmemek için, kralın telgrafını değiştirerek gazetelere: <fransa sefirinin yaver-i harbi tarafından, kapıya kadar getirildiğini, elçinin bu hakarete müstehak olduğunu, kralın yanında meydana gelen hareketteki ısrarı pruSya hükümeti için, aynı hakaret demek olacağını göstereceği tarzda yazılmış bir telgrafname tebliğ etti. Alman gazeteleri bu notayı istedikleri gibi evirip, çevirdiler ve bu haber Fransa hükümetine ulaştığında da savaşın ilanı tahakkuk etti. >
Fransa ahalisi ayaklandı. Durumun sabırla metanetle madde, madde tetkik edilmesini ve mecliste olayın müzakeresinin yapılmasını tavsiye eden meşhur Tiyers'i hain ve Prusyalı diye tahkir edip adamın camlarını taşladılar. Sokaklarda, Berline! Berline! diye bağırıştılar. O gece meclisi me-busan ilanı harbi tasdik etti. Bismark Fransız hükümetinin hatasından istifadeyi bilmişti. Fransa müşkül bir duruma düşmüştü. Avusturya, Rusların tehdidi yüzünden kımıldıyamiyordu bile. Fransa ile anlaşarak müşterek bir hareket yapma arzusunu taşıdığı halde tehdidlerden dolayı, bir şeye teşebbüs edemedi.
İtalya, 3. Napolyondan Roma'nın kendisine verilmesini temin hususunda talepte bulundu. Napolyon razı olamadı. İngiltere ise, Fransanın küçülmesinden dolayı her halde bir üzüntüye kapılacak değildi. Savaş, 3. Napolyon'un ummakta olduğu neticeyi vermedi. Meç ve Sedan mağlubiyetlerini Pa-ns'in muhasaraya maruz kalması takip etti. Sonunda Pa-ris'de düştü. lO/mayıs/1871'de Frankfurt şehrinde yapılan anlaşma gereğince Fransa; beşmilyar frank savaş tazminatı Ödemeğe ve Arsas-Loren'i terke evet demek durumuna razı oldu. imparatorun Sedanda esir düşmesi üzerine Fransızlar 4/eyIü!'de müdafaİ milliye hükümeti idaresinde olarak cumhuriyet ilan etme yolunu seçtiler. Meç Prusyalıların eline düşmek üzereyken, Rusların hariciye nazırı Gorçakof, büyük devletler kabinelerine, Rusya'nın Pariste yapılan sulh kararlarını yok sayarak Karadeniz'deki hukuku hükümranisini yeniden tanzime karar verdiğini bildiren, genel bir layiha gönderdi. 29/ekim/1870'de yazılan bu layiha avrupanın tamamında büyük heyecanlar duyulmasına sebeb oldu.
Fransa, bunu bir kahpelik olarak kabul etti. BabıâÜyi ise, müthiş bir telaş sardı. Bunlar olmaktayken Osmanlı devletinin içişleri ve siyasiyesi de şu durumdaydı:

On senedenberi maliyenin vaziyeti vahim durumunu devam ettirmekteydi. 1287/1870'de muntazam borçların yekünü 1 milyar franka yükselmişti. Âlî paşanın vefatı sırasında hazinenin 130 milyon lira borcu olduğunu Lütfi tarihi yazmaktadır. 1869'da yapılan; büyükborç (mazinin hesapları) temizlenmeden vede istikbal teminat altına alınmadan sarfetmeye devam ediliyordu. Memurlar ve müstahdemler maaşlarını zorlukla alabiliyorlardı. Mal sandıklarında para bulunmuyor, hatta hazine tahvilleri dahi ödenememekteydi.
Bu hal hükümetin iflasının pek yakın olduğunun göstergesiydi. Vergi koyma ve toplama düzeni şekillerinin ıslah edilmesi hâlâ düşünce planında kalmakta idi. Düşünülen tedbirlerin en belirgini, gerek kara gerekse deniz askerinin sayısının azaltılmasından ibaretti.

Ordu'nun Dürümü

1286/1870'de silah altında bulunan asker miktarı 160 bin kişi civarındaydı. Bunlar hassa askerleri ile beraber 6 orduya taksim edilmişti. Bu altı ordu, 36 tane piyade nizamiye alayını teşkil etmişti. Bu hesaba göre piyade asker yekünü 120 bin civarında olmaktaydı. Her ordunun 6 alay piyadesi vardı. 4 alay süvarisi, 1 alayda topçusu, 5 batarya topu mevcud olup, iki fırkadan meydana geliyordu. Bu 6 ordudan başka
f rka daha vardı ki, biri 10 bin kişiden mürekkep olduğu İde Girid'de, 5 bin kişilik başka bir fırka Trablusgarb'da,
_ 5 bin kişilik firkaysa da Tunus'da bulunmaktaydı. Bunlardan başka Beyoğlu kışlasıyla Çanakkalede, Tuna sahilin-
Venedik körfeziyle Bozcaada, Midilli ve anadolunun bazı kalelerinde 5 bin asker daha vardı.
Kura ile asker almak icab ettiğinde asker veren eyaletler şunlardı: Arnavutluk, 10 bin-Bosna, 30 bin-Sırbiye, 20 bin-Memleketeyn (Romanya), 7 bin-Mısır, 20 bin-Tunus ve Trablus 10 bin-genel yekûn ise 97 bin kişiyi buluyordu. Bunlardan başka gerektiğinde başıbozuk adı verilen gönüllü asker toplanmaktaydı. 1870 sonlarında Asir taraflarında asayişte mini için, 7. ordu adıyla bir ordu düzenlenmesine girişildi.
Asir emiri Mehmed bin Ayd, Tihameye kadar yürümüş, hatta Hadide'yi basmış. Bu sebeble Yemen olsun, Mekke tarafları olsun birtakım sıkıntılara düşmüştü. Ferik Redif paşa komutasında Yemene 18 tabur ve Mısırdan 20 bin asker sevk olunmuştu. Bunun sonucunda Asir meselesinin kapandığı görüldü. Yeniden bir Yemen vilayeti kurulmasına girişildi. Girid ihtilali sırasında ordu İle donanmanın noksanları ortaya çıktı. Tarih-i Lütfide; donanmanın 4 kıta zırhlı kapak ile bir kapaktan başka 8 firkateyn, 9 korvet, 13 aviz Ö, 4 duba, 28 nakliye vapurundan meydana gelmekteydi, yani 66 parçadan ibaretti ve 1700 topu ve bunlardan başka biri kapak, biri firkateyn 15 adet korvet olarak 63 tane yelkenli gemi vardı dedikten sonra biraz a'şağida, 94 parça harp gemisi mevcud olup, bunların yekünü 5 bin bu kadar beygir kuvvetinde idi. Bunlardan başka, biri taş

tezgahında hemen yapı-"P ve diğeri Tiriyeste'den hazırlanıp gönderilen 5yüzer beygir kuvvetinde iki zırhlı daha mevcud olup, sefine yani gemi bulunduğu, devamlı 12500 tüfeklininhazır olduğu o zamanın evraklarında görülmüştür. Diyor.

Fethi Bülend'de bu sene gelmiştir. Hüseyin Avni paşanın yaptığı tensikat yani, orduda mevcudu azaltma hareketinden sonra, askeri kuvvet 4 sene nizamiye, 1 sene ihtiyat ile redif sınıfı Öncesi, redif sınıfı sonrası ve başıbozuklarla yerli askerlerden ibaret olup, tahminen yekünü 792 bin nefere varır. İşte bu teşkilat üzerine rumeli şebeke-i hudududiyesinin kurulması meydan buldu. Rumeli kumpanyası dediğimiz Baron Hirş kumpanyası (şirketi) bu sırada imtiyazlar elde etmek suretiyle bir taraftan İstanbul üzerinden, diğer tarafdan Dede-ağaç cihetinden ve Selanik yönünden inşaata başladı. '

Ziraat ilerleyememiş, köylüler için çok ağır olan yol bedeli parası valilerin menfaatine yaramaktan başka bir şey değildi. Maden ve maden ocakları kanunu karışık bir tarzda tanzim edilmesi gerçekleştirilmiş, içdeki gümrükler iç ticaret ve sanayii sektelere uğratmış, maliye de intizam ve düzen yetersizliğinden mahvolmuştu. Aşar meselesi ahalinin başına bir bela kesilmiş, vergi alım ve hesaplamaları iyice bozulmuştu.

Fransa ile Almanya arasındaki savaşın sonucu ve onun getirdiği siyaset havası Osmanlı hükümetini de, alakadar hale koyup Prusya-Rusya-Avusturya arasında yakınlaşma başlaması, Fransızların mağlubiyeti, babıâiiyi düşüncelere salmıştı. Bizde, vekiller heyetinde sıkı bir merkeziyetçilik politikası seçilme yolu tatbike itina gösterilmeye başlandı. Zaten bunun neticesindendirkİ, Alî paşa Mısır Hidivi'nin serbest bir tarzda yaptığıişlemleri tahdid ile durdurmuş ve elindeki zırhlıları ve diğer malzemeleri İstanbul'a getirtmiş, Mısır üzerinde tatbike konulan bu muamele, Tunus ile Trablusgarb bölgesinde bir ders-i ibret, niyetine oralardakilerde hisselendi.

Öte taraftan, Balkan yarımadasında, Atina-Bükreş-Belg-rad arasında devamlı bir haberleşme gözlemleniyordu. Avrupalıların vaziyetleride son tahminlere göre şu durumdaydı: Cermanya Almanlar birleşmesi sağlanmış, 2. veya daha aâı derecede bulunmakta olan bazı Alman hükümetine fak muhtariyetler verilmiştir. Ancak meydana gelen yeni hükümet, askerlik bakımından bir atfınazar yapılırsa sulandırılmış bir Almanya idi. Gerek askeri görünüşü gerekse siyaset dünyasına getirdiği tesir ile en birinci imparatorluk oldu-âunu göstermekteydi. İtalya tabii ki, Almanya'ya tutkundu. O da, milli tekamülünü sağlamak üzereydi. Arzu etmiş oldu-qu payitaht Roma'yı elde etmişti. Sadova savaşı akabinde Venedik'i, Fransa savaşı neticesinde Roma'yı aldı. Şunun bunun felaketi üzerine kurulmuş bir hükümet ortaya çıktı. Hatta Fransa'ya düşman kesildi. Donanmasını çekememeye başladı. Avusturya'nın varlığına rağmen, Petrevil ve İstirya vila-yetlerine göz dikti. Avusturya menfaatini gözetmek için itaatli bakışlarını Berlin'e çevirmişti. Rusya'ya karşı, dikkatli, doğuya bakarken Almanların hususi himayeleri içinde, mütecaviz bir vaziyet sergiliyordu.

Şimdi, üçlü ittifakın başlangıcı bu siyasi vaziyettendir. Fransa; büyükçe bir

cumhuriyet şekline girdiğinden Almanya için, tek hükümet şeklinde bulunan her hükümet için şüpheli bir komşu sayısına katılmış oldu. Rusya ise oda başlı başına bir tehlike kesilmişti. Paris antlaşmasını kendi eliyle yırttı. Ancak istediğine tamamen sahipotamamıştı. Prusya'ya savaş esnasında göstermiş olduğu anlayışlı tavrının hakkettiği mükafatı görememişti.
2. Aleksandr ile 1. Gilyom abasında gayet büyük bir gizlilik içinde yürütülmekte olan dostluk görüldü. Böyle olmakla beraber Çar, doğuya aid tasavvurlarındaki sebatı saklamıyordu. İngiltere 1870 savaşında adeta dilini yutmuş gibi hiç ses etmemişti. Bunların başında bulunan lord Gladaston, iç işlerde 'slahata dalmış, barıştan başka bir şey onu cezbetmiyordu. ^ynca, İngilterenin Ruslara muhalefeti her zaman için Fransa'nın yardımını hemen yanı başında bulmasına bağlıydı.
Fransa ise kanadı kırık bir hal içinde çabalamaktaydı. Rusya'nın arzu ve niyetlerine doğrudan doğruya Avusturya'da pek karşılık veremezdi. Çünkü sırtındaki İtalya da onun ayrı bir sıkıntısıydı. Bu vaziyet karşısında Osmanlı devleti için ufuklar pek aydınlık değil, bilakis karanlıktı. Hakikaten 4 sene sonra büyük bir fırtına çıkması neticesinde Berlin antlaşması hükümlerine boyun eğmek mecburiyeti doğdu. Rusya hariciye nazırı Gorçakof'un yazısı Paris antlaşmasına bundan evvel indirilmiş darbelerin tamamlayıcısıydı.
Bundan evvel, Eflak ve Buğdan'ın birleşmesi de yazılı antlaşmanın hükmünün kaldırılmasına bir giriş dense yeridir. Özellikle avrupa 1272/1856 ıslahat fermanının yerine getirilmemiş olduğuna kani idi. Hatta o zaman adı geçen ferman hakkında ve içinde yazılanlara göre İngiltere, Fransa, Rusya hatta devleti âliye taraflarından yapılan tetkikler, neti-cede şöyle bir hükme varmak kabil olmuştu: "Tanzimat cedve-lînde ihmal edilen vaadler, elde edilen ilerlemelere nazaran tesbit kabul etmez derecede çoktur." Bu hüküm 1868 senesinde verilmişti. Fuad paşanın hariciye nazın bulunduğu sırada 25 bendden meydana gelmiş 1868'de Londra, Paris, Viyana, Berlin, Petersburg ve Floransa da bulunan, Osmanlı elçilerine gönderilmiş layihada bu tarafı pek çok örtülü bir şekilde itiraf edilmiştir, "resmi yazışma muharrerat-ı resmiye sh. 90-102" Gorçakofun yazısı üzerine İngiltere şiddetli bir protesto çekti. "İngiliz hariciye nazın tarafından yazılan cevapda: anlaşmış devletlerden hiç birinin rey ve rızası alınmadan fesh etmeye kalkışmak, İngiltere devletinin uygun görmeyeceği hususattandır. Şeklinde olan bilgiyi veren İngili-z elçisine Rus başvekili Gorçakof, bahsolunan eski maddeyi-feshetmeye kesin kararlı olduklarını söyleyerek eğer, Osmanlı devlet adamları buna muhalefet edecek olurlarsa Rusya devleti ordularını bir tek kişi ilave etmeden himayesi altında görünmekte olan doğu hristiyanlanna bir işaretle dalgalar halindeisyan hareketlerine girişeceklerini ifade etmişti. (Mirat-ı hakikat) Versay'da yani Paris'de bulunan prens Bismark ile haberleşmeye girişti. Rusya'ya karşı harp ilan etmeyi talep etti. Avusturya da söz konusu yazıdan dolayı pek üzüidü. Bismark, Avusturyanın Fransa ile birleşmemeleri için Rusya'ya eğilim göstermeğe muhtaç olduğundan epeyi sıkıldı. Diğer tarafdan, Fransanın lehinde olmak ihtimali

bulunan İn-giltereyi de kırmak istemiyordu. Paris antlaşmasına imza koymuş bulunan büyük devletlerin, yeni bir konferans toplu-yarak, vaziyeti tetkik etme teklifinde bulundular. Bu teklif hem Petersburg'da hem de Londra'da kabul olundu.

Londra konferansında, 1856 antlaşmasının söylemekte olduğu Tuna nehrindeki gemilerin serbest şekilde dolaşmalarının açılmasıyla devlet-i âliyenin boğazları açıp-kapamak hakkını yeniden tasdik etmekle beraber, Karadeniz'in taraf-sızlığını temine muvaffak olamadı. Rusya'nında istediği buydu. Osmanlı devletine ait deniz gücü dünyada 2. derecede bir donanma olma vaziyetine ulaşırken, 20 den fazla zırhlı gemisi 80-100 kadar da ahşabtan da olsa harb gemisine sahipti.

MAHMÜD NEDİM PAŞA'NIN SADARETİ

Ali paşa, 1288 cemaziyelahirinin 21. /8/eylül/1871'de Be-bek'deki yalısında vefat etti. J3u vefatın neticesi Büyük Mustafa Reşid Paşa ekolünün sona ermesi demekti. Buna karşılık istibdad kapısı sonuna kadar açılmış oldu. Padişah ne hikmet ise, Ali paşadan çekinirdi. Hatta yakın ve sevdiklerinden birisine birdefasında: "Şu kanapeyi görüyormusun? Âlî Paşa, bana nice geceyi bunun üzerinde sabahlattirdi." Demiştir. Alî paşadan sonrada sadarete Mahmud Nedim paşa geldi. Hariciye nazırlığı Sururi paşaya verildi.

Sultan Abdülaziz, Âlî paşanın vefatı üzerine geniş bir nefes aldığı halde, devletin içişleri yeni bir sıkıntı ile karşılaştı. Mahmud Nedim paşa sadrazam olunca Âlî paşa ekibi de birer birer iktidar mevkiinden sükut etmeğe başladı. İşlerimiz i-daresinde bir sağdan geri dönüş görülmeye başlandı. Hakikatte padişah, sadaret fermanını takip etmek bir dereceye kadarda göz boyamak fikriyle: "CIygun gördüğümüz ıslahatında tamamının yerine getirilmesi, hukuk-u umumiyenin muhafazasının temini, bütün ahalinin adaletin en mükemmeli ile yönetilmeleri hususuna büyük bir dikkat ve itina gösterilmesiyle beraber yinede, bütün şer'i mahkemelerde ehliyet ve iffet sahibi istikametleri sağlam kimselerin bulunması, nizamiye mahkemelerine havale olunan işlerin de, sahih adalete uygun ve hakiki hukukiyeye tevsiki.." Mealinde bir yazıyı göndermişti. Fakat Tarihi Lütfi diyorki: <Bir müddet sonra anadolu ve rumeli taraflarında, şimendi-fer(tren)ler yapımına başlandı. Nehirler vasıtasıyla da muamelelerde kolaylık, ticari ve sanayi bakımdan mahallerin yaygın şekilde istifadesine dikkat olunmasını beyan eden bir tezkere-i seniyye babıâliye gönderildi ve bu da ilan olundum Azbir müddet geçtikten sonra padişahın dama oynama düşkünlüğünüanmak için; "valiler dama taşına döndü!" sözleri işitilmeye başlandı.

Mahmud Nedim paşa, sadaretinin başlangıcında, valilerin değiştirilmesini uygulamaya koydu. Mevkiini sağlamlaştırmak için, Şura-ı devlet reisi Kâmil paşanın, maaşını 25 binden, 75 bine yükseltti. Rüsumat emanetine; 10, bahriye nezaretine 75 bin, nafıa ve ticaret nezaretine 50 bin kuruş zam, hariciye ve maliyenezaretlerine de birer müşir tayin ettirdi, iç işlerde meydana gelen olayları takip edecek olursak, işlerin idare tarzının dabaşka bir kalıba döküldüğünü

müşahede edebiliriz. Rus sefiri İgnatiyef de, Âlî paşanın vefatından sonda, geniş bir nefes almış, artık icraatının gücünü sergileyebilirdi-

Tunus

Önem taşıyıp çok alaka çekici bir olayda Tunus mesele-siydi Tunus valisi Sadık paşa tarafından özel bir vazife ile Floransa'da Hayreddin paşa bulundurulmaktaydı. Paşa, italya ile yapılmış istikraz yani borç meselesinin çekişmelerini, babıâli'ye anlatmak için İstanbul'a gelmişti. Dönüşü sırasında Tunus valiliğine dair bir fermanı da götürdü. Bu ferman da, Tunus eyaletinin (imtiyazlı veraset) ile verilmesi ihalesi beyan edildiktensonra deniyorki: <Eskîden beri geçerli olduğu gibi orada hutbeve basılan sikke (para) padişah adına olup, sancak aynı şekil verenkde kalmak, savaş çıktığı zaman iş becerecek asker ile hizmete koşmak, bağlılığı elan olduğu gibi ve geçerli olmak üzere muhafaza ederek, vilayetin veraset yolu ile hanedanında bulunması, eyaletin iç işlerinde şer'i şerif ile idare, ahalinin can ve mal ile ırzlarını temine kâfi ve zaman ve vaktin mukteziyatınca uygun kanun-u adliyeme bakılarak yerine getirilmesi şartıyla memurin-i seriye, askeriye ve mülkiye ile maliyesinin azil ve tayininde Tunus valisi murahhası ve hukuku mülükdariye'ye aid siyasi maddelerden başka yabancı devletler ile olan muamelesinde izinli bulunması, vefatı vukuunda hanedanından olan büyük varisin geçmesi, eşrafın saltanatı seniyeme takdim olunacak haber üzerine vezaret v£ müşirlik ve menşur-u hümayunu ve mri alışanımın gönderilmesi hususlarına irade-i se-myye-i mülükanem şeref sudur buyrulmuştur.> O sıralarda bü ferman Tunus'un ecnebi devletler poitikasına karşı, hu-kuk-u padişahı ile onun himayesi altına girmiş olduğunu ve verasetin icabatından valilerin istiklali olduğunu kuvvetlendi-ren bir husus olarak telakki edildi. Tebeddülat yani değişiklik, tevcihat, tenkihat, tasarrufat, birbirini takip etti. Tenkihat ve tasrifat komisyonunun 50 bin 200 kese (25 milyon 100 bin kuruş) masraf düşürdüğü ilan edildi.
Tarih diyorki: <Önceleri her gün bir türlü duyulan icraat ve düşüncelerin deliceleri, akıllı kimseleri şaşırtır hayretlere düşürürdü. Hele Istanbulda basılan ve avrupadan gelen gazetelerde yazılan icraatlar alaycı düşüncelerle çok ayıplanıyordu! > Hatta bu karışıklık arasında ilanı yapılan vekiller heyeti programı, birincisi kara ve deniz kuvvetleri, 2. maliye, 3. adliye 4. maarif, 5. zabıta idaresi, 6. da vilayet idaresi usulü olmakla ne var ki, hariciye unutulmuştur.
Abdülaziz han'ın, Mahmud Nedim paşaya yaptırdığı ilk iş ve emri belki de başhcası, otuzbeş senedir devlet idaresinde devam etmekte olan ve tanzimat-ı hayriyenin esasını teşkil eden can, mal ve ırz emniyeti maddesini baltalayan sürgün ve uzaklaştırma emirlerini verebilmesidir. Keyfi idare, şahsî garaz devletin geleceğini mahv etmekteydi.
Bu cümleden olmak üzere serasker Hüseyin Avni paşa askeri masraflar dolaysıyla doğum yeri olan İsparta'ya, İşkodra valisi müşir davetçi İsmail paşa

Trabzon'a sürgün yollanarak maliye eski nazırı Şirvani Rüşdü paşa, veliahd şehzade Mu-rad efendiye kendini yarandırmak için Kurbağalıdere caddesini düzeltmekleri itham ve şehremini Haydar efendi, ma-beyn başkatibi Emin bey, zabıta nazırı Hüsnü paşada çeşitli yerlere sürgüne gönderildi. Bu işlere ait yazılan tezkerelerdeki: Yapılmış bulunan tahkikatta ve tetkikatta bundan böyle ortaya çıkacak vaziyete göre cezalarının şiddetlendirileceği şimdi halde tahakkuk eden, kötü idare ve kullanımdan dolayı uzaklaştırdıkları.. Satırları şeklindeydi ki, bu tarz daha sonra keyfi sürgünleri usulü olmuştur. Bu sürgün meselesinden Bağdad valisi Midhat paşa da nasibini almıştı. Paşa Bağ-dad'da ortaya koyduğu ıslah, terakki dolayısıyla o vilayetten devlet hazinesine para göndermek ve emsalinde karşılaşıi-madıgı halde, senede 250 bin lirayı göndermeyi taahhüd etmişti- Ancak Mahmud Nedim paşanın ıslahat komisyonu işin bu tarafını göz önüne almıyarak, vilayetin genel masrafından 24 bin kese tenzilat yaparak, nakit olarak istemiş ve bunun üzerine paşa istifa yolunu seçmiştir.

Yolculuğunda Sivas'a tayinini haber aldı. Hayat-ı Siyasi-ye'de deniyor ki: "Vaziyete göre Mahmud Nedim paşa, Rusya politikası tarafdarından olduğu için sadaret makamına aelmesiyle birlikte elçi general İgnatiyef in tavsiyesiyle Bul-garların rum patrikliğinin otoritesinden ayrılarak müstakil Exsharzhk idaresi kuruldu. Bu da, devleti başka bir idare şekline koymak niyetiyle geçmiş dönemde yapılan her şeyin tamamını bozmaktı. Evelce yapılmış bulunan demiryolları mukavelesini feshetmişti. Vilayetler nizamlarını değiştirip, küçük, küçük valilikler kurmaya kalkışıp, bu yeni düzenin gereğinden olmak üzere, Sofya'yı Tuna vilayetinden ve Şar-kikarahisarı, Trabzon'dan, Maraş'i, Adanadan ayırıp başka başka valilikler teşkil etmiş olduğu gibi, Bosna'nın öbür ucunda olan Hersek sancağını, daha yakında olan Yenipazar ile birleştirip orayı da bir valilik yapmış ve bütün vilayetlerin tahsis ve masraflarında hesapsız ve ölçüsüz indirim ve yükseltmeler yapmış olmasıyla, her mahallin idaresi bundan menfi olarak etkilenmişti. Bu etkilenme sonucu, memurların suistimalleri, zabıta ve vergi memurlarının her birinden şikayetler başlamıştı." En tşarib karşılanı da payitaht dışındaki memurların çoğunluğunu belkide tamamı ya azil ya da yerlerinden başka mahallere nakil olunmasıydı. Devlet böy-!ece adeta bir müteharrik kitle haline gelmişti... Mithad paşa Sivas'a gitmedi. Tayini Edirne valisi olarak yapıldı.

Çok dikkat çekici idari tedbirlerinden biri de, jurnalci memurların ihdasıdır. Bu memurların işi babıâiiye durmadan tetkik için evrak göndermeleriydi. Mahmud Nedim paşa bu sırada tanzim etmiş olduğu bütçede üçmilyon lira fazla gelir göstermekteydi. Öte yandan da, maliyeyi Galata sarraflarından 1 milyon 100 bin lira borç almış olarak ilan ediyordu. Eski bir cedvele göre harici ve dahili genel devlet borcu 138 milyon 674 bin 780 ve her iki borcun faizi senede 8 milyon 457 bin 485 lira idi.

1288/1872 bütçesinin dengesine göre umumi gelir: 20 milyon 700 bin lirayı aşmış olduğu görülüyor idi. 1289/1272 senesi, Bulgar eksharzlığınm kuruluş

tarihidir. Eksharzh"ın İstanbul'da oturmasına karar verildi. Hatta huzura çıkarak bir teşekkür konuşması yaptı. Padişah da, bu nutka uygun bir nutukla cevap verdi. 1286/1869 senesinde Âlî paşa daha sadrazamken düzenlenmiş bulunan fermanda Eksharzhın icab ettikçe Fener semtinde bulunan Bulgar papashanesinde ikamet etmeye izinlidir açıklaması yer almıştı.
Mahmud paşa vilayetlerin tahsisatını keserek, elde nakit bulundurmak için, görünüşde %10 esasda %20 faiz ile Küçü-koğlu Agop isimli birinin vasıtasıyla tezelden 10 milyon liralık borç antlaşması yapmıştı. Burada Rasimbey'den bir not aklıma geldi. Takdim ediyorum, Rus sefiri ignatiyef gerek saraya gerekse sadrazama kendini kabul ettirmişti. Fransa ve İngiltere ile hem bizimle iyi ilişkiler kurarak mesleği dolay-sıyla babıâliyi ele almıştı. Sureti hakdan görünüp de nice hile ve ifsatlar ve nice suistimaller ile tanzim-i usulü ihlal edici yollar açmıştı. Âli paşa tarafından tehiri yapılan Bulgar eks-harzhlığı beratını, Mahmud Nedim paşa Rus sefirin talep ve teklif etmesiyle birlikte hemen vermişti. Böylece Bulgaristan da Rusların tesir ve nüfuzunun fevkalade kuvvetlenip de genişlemesine müsaade etmiş oldu.
Rumeli demiryol hattının yapılmış olması Rusyanın işine, gelen bir husus değildi. Tabii, Önlemeye çalışacaktı. Rus elçisinin tavsiyeleri neticesi adını andığımız demir yollarının Yapılması müteaahid Baron Hirş'len yapılmış mukavele ça-lısma masrafının ve imtiyaz müddetinin uzunluğu vesile edilerek değişikliğe uğratıldı. 2300 km. lik inşaata mahsus 1. 980 bin hisse senedi o vakte kadar bitmiş olan yarısı kadar imalata ve imtiyaz bakımından indirilmeye matuf müddete karşılık, Baron Hirş'e terk edilerek yüzbinlerce liralık irtikap yapıldı. (Mirat-ı Hakikat)
Bu parayı saraya yetiştiriyordu. Paşa, bahriye nazırlığında bulunduğu sıralarda bile, padişahın hoşlandığı hususlarda bilgi sahibi olmuş bütün lezzet ve iştahını genişletmeye çalışıp bir hayli hizmetler etmiş olduğu gibi, sadrazamlığında dahi, saraydan akla gelen ne olur ve istenirse hiç bir engel çıkarmadan yapmaya başlamıştır. Bir zamanlar resmi çalışma ve muamelesinde babıâlinin imtiyaz kuvvetine ve nizam ile kanunu devletin hükümlerine riayet etmeyi seçen padişah, bundan sonra bu şekil davranıştan vaz geçti.
Bir sene içinde Sultan Abdülaziz, tamamen değişmişti. Bu sıralarda da Hanri Martin tüfeklerinin ordu tarafından kabulü bu sene içinde gerçekleşmiştir. Padişah, sadrazam M. Nedim paşanın ahali arasında çoğalmakta bulunan itibarsızlığını kötü idaresini haber almaktan uzak kalmıyordu. Hatta çok geç-meden azlederek yerine Edirne valisi Mithad paşayı sadaret makamına getirdi. Şimdi burada A. Rasim bey iki ayrı mütalaa vermiş onları nakledelim: <Padişah, Âli paşadan yüz çe-viripde sadarete nail olmak 'için akla hayale gelmez çeşitli fitne ve fesad icad ve gayri meşru paralar takdimiyle mevkiinde kalabilmiş ve bu garaz dolu mesleği yani yolu devam için: "efendimiz, bir padişahı müstebidsiniz. Her emrü fermanınızı yerine getirmeye muktedirsiniz mealindeki sözlerin ifade edilmesiyle Sultan Abdülaziz'in bağsız bir aslan gibi etrafa atılıpda keyfe göre hükümleri icra etmek emeline ve

arzusuna düşürmüş olduğundan Âli paşa irtihal-i dan beka eyledikte, Mahmud Nedim paşa sadarete gelince Sultan Abdülaziz'i talim ettiği yola sevk etti. Yine: Sultan Abdüla-ziz tarafından M. Nedim paşanın açtığı yoldan aldığı lezzed-den, bir taraftan da icraatların bırakmış olduğu kötü tesirlerin neticesinden çekinmiş olduğundan genel bir hosnud-suzluk karşısında bir özür, bir tarziye makamında olmak üzere Nedim paşayı geçici olarakda olsa feda edip, gerek ahali gerekse ecnebilerin nazarında ona mesuliyet yükledi. Hüseyin Avni paşa gîbi sözü geçen kimsenin kin ve düşmanlıklarından gelecekte de nefsini koruyabilmek tedbirine başvurarak, Midhat paşanın Bağdad valiliğinden dönüşünde, Edirne valiliği ile İstanbul'dan uzaklaştırılması için, M. Nedim paşanın İsrar ettiği bir fikri seçmesi garazkârlıkla tefsir edip Midhat paşayı sadaret makamına getirip, Mahmud Nedim paşayı da, görünüşte ikbal makamından indirip, uzaklaştırmakla efkarı umumiyeyi taraftar saydığı birişie tatmin etti zannma kapıldı.

Lütfi tarihi diyorki: <Sadaret değişikliği gerek içde gerekse hariç de pek büyük bir memnuniyetle karşılandı. Daha üç gün olmamıştı ki babıâliye bu vaziyete sevindiklerini belirten telgrafların sayısı ikibine vardı. Midhat paşa sadrazam olur olmaz, ilk aldığı darbe, Mahmud Nedim paşanın vilayet usul-ü kanununu iptal etmiş olmasından doğan karışıklıktı. Hüseyin Avni paşa, Şirvanizade Rüşdü paşa ve arkadaşları sürgün yerlerinden dönmüşlerdi. Bu defa dahi M. Nedim paşa tarafdarı teşkilatından olan, Maraş valisi Cevded paşa ile Karahisarı Şarki valisi Rasim paşalar da döndüler. Şirvanizade evkaf, Cevded paşa maarif, İzmir valisi Sadık paşa maliye, Paris sefiri Cemil paşa hariciye nazırlıklarına tayin edildiler. Eski sadrazamın ıslahat meclisini fesh, şura-i devlet, dahiliye ve tanzimat isimleri altında ikiye taksim olundu. Midhat paşa, 10 milyon liralık borç alımında aracılara, 100 bin lira verilmiş olmasından M. Nedim paşayı vükela meclisinde sorgulamaya aldı.> Mirat-ı Hakikat diyorki: <Bu 100 bin altun saraya verilmişti. İş bu komisyon, borç aracılarına verilmesi hakkında Sultan Aziz'in özel iradesi varken inkar etmiş olması ve M. Nedim paşanın padişahı tekzib etmemek için iradesinin bulunduğunu söylemekten İstinkâf etmesi 100 bin altunun kendisinden alınması hükmü bahs oldu.

Ancak hakiki durumu bilen padişah, Mahmud Nedim paşanın uğradığı bu ödeme cezasını af etti ve Kastamonu valiliğine tayin ederek gönlünü aldı. Şimdi burada Rasim bey merhumdan bir alıntı yapıyoruz: Senebesene ilan edilmekte olan bütçe muvazene (hesap) defterlerinde görüldüğü gibi masrafların 2 milyondan fazla olduğu bununda üzerine Mahmud paşanın sadarete gelmesiyle birlikte Küçükoğlu Agop efendi vasıtasıyla avrupadan alınan 10 milyon liralık borç faizinin ilave edilmesiyle denklik açığının miktarı 3 milyon lirayı geçmişti. Müşarileyhin yani Mahmud paşanın babı-âlide tenkihat ve ıslahat komisyonu adı ile kurmuş olduğu meclise yaptırdığı ve mabeyne takdim ettiği defterde gelir ve gider karşılaştırılmış olduğundan başka, gelirin 500 bu kadar binii-ra da fazlası olduğu gösterilerek, işbu fazladan 100 bin lira sarayı hümayunun tahsisatı seniye haricinde yani saraya ve padişaha ayrıları paranın dışında sarf olunmak üzere gelişi güzel bir hesapla mabeyni hüfmayuna takdim edilmiş ve

350 bin lirasıyla İngiltereye bir zırhlı harp gemisi daha sipariş edilmiştir. Midhat paşanın sadareti üzerine maliye nezareti tarafından gelen taleb üzerine bu sefer verilen deftere göre, gelirin fazla olması şöyle dursun, Mahmud Nedim paşanın v'Iayetlerden, yapmış olduğu tahsisat indirimi makul olanlar dahil hesablansa bile yine genel masraf açığının 3 milyondan aşağı olmadığı, gösterilmiş ve o zaman söylenip, yazılan fazlayı tasdik etmiş denilen komisyon azalan getirtilip, toplanmış ve sorgulara maruz kaldıklarında, hesabın hazine kayıtları üzerine olmayıp, Mahmud Nedim paşanın tarif ve ifadesine göre yapıldığı, verdikleri cevapdan anlaşılmakla işin hakikati ve rengi ortaya çıktı. (Midhat Paşa-Hayatı Siyasiye) Mithad paşanın sadareti 2 buçuk ay devam edebilmiştir. Bu sırada Bağdad, Vidin demiryolları, Hicaz telgraf hattı, terazilere ve ölçülerin onda bir usulüne göre tatbiki gibi hususlarla uğraşılmışsa da, tamamı akim kalmıştır. Mısır Hidivi İsmail paşa, avrupadan borç para alabilmek için padişahdan izin talebinde bulunarak aynı zamanda Mahmud Nedim paşanın vukubulan azlinin üzerine bu talebde geri kalmıştı. Şimdi talebini yinelemekteydi. Midhat paşa, bu izinin sebeb olacağı sıkıntıları gördüğünden hatta Mısır'ın elden gitmesine sebeb olacağını anladığından hemen teşebbüse engel olmuştur. Fakat, padişah Hidiv İsmail paşaya söz vermiş imiş! Bu yüzden bir dereceye kadar padişahın sözü yerine gelsin diye, Mısır Hidivine izin manasında olmıyarak, ileri de buna yakın bir vaadmışça olmak üzere bir fermanyazıldı. Tabiatıyla Hidiv bu fermanı kabul etmedi. Mabeyne bildirdi. Bunun üzerine ma-beynden re'sen izin sayılan, bir ferman çıkarılarak yollandı. Tarihi Lütfi diyorki: <Fermanın Mısıra varması üzerine sıcağı sıcağına %13 faiz ve %birbuçuk komisyonlabir milyon lira borç ahnıvermiş.> Padişah, Midhat paşanın kullandığı muhalefet politikasından serrişte yani ipucu seçti. Paşayı azletti. Büyük Rüşdü paşa sadarete geldi. Ancak o da, tutunamadı. Artık sıra serasker Esad paşaya gelmişti. Hükümet günden güne padişahın keyfi davranışlarından dolayı kuvvetini kaybetmekteydi. Yabancı kalemler bile Sultan Aziz için nefsine uygun işlerle vakit geçirip, Ömrünü sarayda geçirip paraları vapur yapımına harcadığını yazmaktaydılar. Hatta; Debid ör,

Hivorki: <Osmanh devleti Sultan Aziz idaresinde birer parça halinde kopup düşmekteydi. Mısır Hidivi para için 1868 ile 1872 tarihleri arasında 2 tane ferman elde ettiki, neredeyse istiklâl idi. Vilayetlerin çoğundaki valiler hükümdar gibiydiler. Avrupadan çok yüksek faizlerle borç alındığından mali-yenin hazinesi bomboştu. Memurlarında askerlerinde maaşları senelerdir bir miktar beklemede kalmaktaydı >

Ali paşa vefat edince padişaha çeşitli hediye ve hesapsız nakit ve mal takdiminde bulunan Hidiv, sarrafı İbrahim bey ki sonradan Mısır kapıkethüdahğına da tayin ve uhdesine vezaret rütbeside tevcih olunmuştu. İşte bu adamın vasıtasıyla vükela, devlet adamı, lüzumlu, lüzumsuz pek çok kimseyi de, doyurup fevkalade bir nüfuzla şöhret sağladıktan sonra, artık bol bol alma vakti gelmiştir hevesine düştü.

Hatta Şirvanizade Rüştü paşa sadaretteyken İstan-bula gelerek, padişaha,

vekillere, kurenaya tam beşyüzbinlira harcayarak, avrupadaki devletlerle mukavele yapma ve borç alabilmek iznini, Âli paşanın büyük zorlukla kabul ettirdiği kararın iptalini, müsadeyi havi bir ferman aldı. Bu alış verişler sırasında padişahın yakınlarından aklı fikri para olan sefiller, yüz-yüzellişerbin lira kazanıp mutlu oldular. Lâkin şu hırsızlıklar ve rüşvetler, hayır sahibi devlet adamlarının indinde üzüntülere badi olduğu avrupada bile yeis ile karşılanıp la-netlenmesine, şu fıkra delil sayılır. "Almanya imparatoru o sırada ziyaret için İstanbula gelen İran Şahı Nasıriddin Şaha, sen Öylece bir padişaha 'misafirliğe gidiyorsunki; kendi eliyle kendi kolunu kesmiştir." diyerek, Mısır'ı devleti âliye-den ayırmak demek, sayılan fermanın verilişini alay konusu olarak dile getirdiği kesin olarak duyulmuştu.>

Padişah, "NedinV'siz olamıyordu. Sultan Abdülmecidin saltanatının sonlarına doğru 25 milyon derecesindeki Osmanlı borçları 12 senede 250 milyona vardı. Sultan Abdüla-ziz elan Mahmud Nedim paşa'nın sadaretini özlemekteydi. Onun azlettikten sonra Mithad paşa ve büyük Rüşdü pasa, Şirvanizade Rüşdü paşa hatta Hü-seyin Avni paşa sırasıyla sadrazam oldukları halde, iktidarda fazla kalamamışlardı. Efkarı umumiye ise, Mahmud Nedim paşanın adamakılli aley-hinde idi. Efkarı umumiye yalnız bunun aleyhinde olmayıp, Paris antlaşmasından sonra diğer devletlerin kefaleti altına alınmış olan Osmanlı mülkünün tamme-i istiklali, Romanya, Sırbiya, hatta Karadağ muhtariyet idareleriyle bozulmuş, Londra konferansı bunlara tüy dikmişti.

Avrupanın müdehalesi yüzünden ortaya çıkan ıslahat fikrinin de hristiyan reayayı itidal ölçüsünden çıkarmasından da memnun değildi. Şirvanizâdenin sadrazamlığı esnasında meydana gelen bir hadiseyi buraya yazmadan geçemedik. Bu hadise 1291/1874 tarihli, bir mebuslar meclisi kurulmasına aiddir.

Rüşdü paşa yalısında, toplanan adliye nazırı Midhat paşa ile beraber bir kaç vekilden ibaret bulunan özel bir encümen devletin halini ahvalini ortaya koyup meydana çıkan kötü vaziyeti mümkün mertebe önlemek ve tanzime başlangıç olmak için, bir layiha kaleme alınmasına karar vermiş ise de, Şirvanizade huzurda, mebuslar, kanunca sözlerinin meydana getireceği tehlikeyi anlayamadığından, böyle bir layiha hazırlığından bahsederek, Midhat paşanın Selanik valiliği ile uzaklaştırılmasına, biraz sonra da kendisinin Halep valiliğine tayin ile sadaretten düşmesine sebeb olmuştur. Midhat paşa tarafından kaleme alınmış bu layihanın bir kısmında o zamanın rlüsünce-i umumiyesindeki şu anlayış: <Bir vakitler devletin aaf ve inhitatına müteallik olarak söylenmiş sözler, bu gün ahalinin tamamında devletin izmihlali (çökme) zevali husu-sundaki tabirler açıkça söylenmeğe başlamıştır. Bu tarzda ifade eylediği gibi çare-i salah oimak üzere bermutad, kanun ve nizamların tatbike konulup, büyük, küçük, erkek, kadın bütün tebanın kanun hükümlerine ayırımsız ve eşit uyması,

meclİsve muhakeme ve diğer hayır kuruluşlarının yerine getirilmesi, üzerine düzeltilip yeniden kurulması, bütün işlerin eskidenberi devletin mercii olan babıâli tarafından görülüp, orada karar verilip, hakipayi şahanelerine arz ile irade-i seni-ye-i şahaneleri şeref sünuh buyruldukça devletin hukuku mülkiye ve maliyesine bağlı hiç bir şey yapılmaması ve ida-re-i devletin ruhu olan mali işlerinin kuvvetli bir esas üzerine yeniden oturtulması, babıâli'nin rey ve tasdiki manzum olmadıkça hiç bir yere bir akça sarf edilmemesi ve küçük büyük bütün memurların ve hademei devletin vazifeleri yeniden tahdid ve tayin olunup, işbaşında bulunan memurların dere-ce-i mesuliyetlerini bir karar altına alınması gibi> Deniliyor.

Görülüyorki, ecnebilerde, hemşehrilerde devlete ıslahat yapmasını tekrar tekrar talep ve tavsiye etmekteydiler. Anla-şılıyorki, burada devlet bir maneviyat-ı mazlume, yâni lâzım gelen, ıslahat ve tensikatın yani düzenleme ve hafifletme işinin son şekil ve tesir derecesini bilemeyen bir kitİe-i kötülüktü, işte bundan biraz sonraydı ki, Panslavizm propogandass, Hersek ve Bosna'da çok önem taşıyan bir ihtilali uyandırıyordu. Avrupalıların dedikleri gibi Osmanlı hükümetinin du-Çar olduğu ve ödemesi gereken derd, günden güne daha da ağırlaşıyordu. Her 15-20 senede bir şiddetli bir sıkıntıya tutularak, avrupayıda sarsmaktaydı.

2. Aleksandr'da, Çar Nikola gibi, kendisine bir tabii koruyucu bakan milyonlarca ortodoksu korumayı mukaddes bir vazife gibi sayıyordu. Londra konferansının da söylemediği Paris antlaşmasının hakaretinin acısını çıkarmak arzusunu taşımakta olup, yine bu tarihlerin anlattığına göre Gorçakof, Almanya başvekili Bismark'ın sahip olduğu başarıyı çekemediği için, siyasi hayatına şanlı bir netice koymak arzu ve emeliyle çırpınıyor, Bismark'ın şan ve şerefi çaresiz Gorça-kofa gözünü yumdurtmuyordu.

Diğer tarafdan panslavizm neşriyatı dinsel siyasetin, neticeye verdiği başarı ile hergün büyüyor, Romanya, Sırbiya, Karadağı harekat merkezi seçmiş, buralardan adalara yaptığı teşviklerle Bosna ve Hersek'i Bulgaristanı hercü merç ediyordu. Eyalet ve akalimi Yunaniye panslavizmin gözünden düşmüştü. Panslavizm, büyük yunan devleti fikrini, maksadına uygun görmüyor, Viyana kabinesinin Belgrad ve Bükreş üzerinde tesis etmiş olduğu baskıdan kuşkulanıyordu.

Avusturya 1291/1874de Sırbiya ve Romanya İle ticaret antlaşması yapmıştı. 1292/1875 senesinde Rus memurları güney Tuna'da faaliyetlerini arttırarak kendilerini göstermeye başladılar. Bu arada Es'ad paşa sadarete, Derviş paşa Bosna-Hersek valiliğine getirildi. Babıâli her tesirden uzak, saray ise devletin idaresini ele almıştı. Ancak bu idare tarzı son derece keyfi olmaktaydı. Mirat-ı Hakikat ihtilal öncesini şöyle anlatıyor: <...Görünen sebeb odurkî: Hersek sancağına katılmış bulunan Nevesin kazası hristiyanlarından 160 kişi koyun vergisinin çokluğundan, zabıtaların zulmünden dolayı, Karadağa geçerek şikayet etme mecburiyetinde kaldıklarından Karadağ prensi Nikola vakayı anlatışınızı Rusya devletinin İstanbul sefirine yazarım. Şikayet ettiğiniz Ödemelerin

tahakkuku hususunda Osmanlı devletinden, özel bir memur gönderilmesini iltimas ettiririm.> der. Şikayetçiler ise, "Karadağ'a sığınmamızdan dolayı Osmanlı devleti bizi azarlar" cevabı vererek köye dönüşte tereddüd gösterdiklerinden Balkan kavimlerinin isyanları daima ya vergilerin tahsilindeki suistimallerden yahud umumi tekliflerin, eşit bir şekilde taksim edilememesinden veya vergi bahanesiyle zulüm yapılmasından ortaya çıkmıştır.
prensde Rusya elçisi general İgnatiyef e vaziyeti bildirmekle beraber bunların uzun zaman iaşe ve ibatelerini, Karadağ'ın kaldıracağı yükten değildir. Osmanlı devleti tarafından biran evvel yerlerine dönmelerini sağlamalarını elde ediniz, şeklinde ricada bulunmuş imiş.
Esad paşa bu fesadın içinde Rusların tahriklerinin bulunduğunu ve nice senelerden beri gerçekleştirilmeye çalışılanların, Bulgaristanda yapılmaya çalışılan ifsat hareketlerinin, Sırbistan ve Karadağ yardımları ile Bosna tarafından meydana getirilmek için yapılan, bir planın başlangıcı bulunduğunu anladığından ürküp, şaşırmış vede herhangi bir şeyi yapmağa iktidarı olmadığından, tereddütler içinde kalmış, vaktin geçmesi hadisenin büyümesini sağlayıp vehametin artmasını getirmiştir.

İsyanlar

Sadrazam ve serasker Saip paşanın Derviş paşa ile arası açıktı. Firarilerin tahkikatını ona havale etti. Esasen ihtilalin tertipçisi olan rus elçisi ignatiyef, padişah ile Esad paşaya isyanın teskini hususunda kan dökülmeyip, gerek Rus gerekse diğer devletler konsoloslarına tahkikatın havale edilmesini tavsiye ve kabul ettirdi. Namus ve istiklali devlete kendi elleri ile bir darbe indirtmeye muvaffak oldu. Çünkü daha evvel böyle büyük işlerin kararlan kimseye sorulmadan mabeyni hümayuna bağlı ve oraya aid işlerdendi.
Nevesinliler, Karadağdan zafer kazanmış olarak dönünce mültezimlerin zulumlanndan ve vergilerinin servet ve iktidarlan derecatıyla mütenasip uygunlukta olmadığından, emlak senetlerinin değişmesi, karşılığında Osmanlı hükümetinin hazine iç- in vergi almak gibi teşebbüslerinden dolayı hem-şehrileriyle bir cemiyet-i ihtilaliye kurarak müdürü tehdit ederek firara mecbur kıldılar. Üzerlerine giden zabıtaları da öldürdüler. Bu arada Bosna valisi hâla babıâlinin reyini sormaktaydı. Eşkiya ise Nevesin caddesine siperler yapıp en-gelleri ortadan kaldırıyorlardı. Hatta nasihat etmeye giden mirliva Hüseyin paşa ile Kostan efendiyi de koğdular. Babıâli sert ve şiddetli muamele yapmaktan ve Karadağlıların -harp etmeye olan eyilimlerinin bir ecnebi müdehaleye sebeb vereceği endişesi taşımaktaydı. Bu yüzden gösterilmesinin tavsiye olunduğu yumuşak tavır, vilayet tarafından yapılan kötü ve yanlış hareket üzerine, ihtilal ateşi Lapoşka'dan Gabele-ye, Mostardan, Avusturya hududuna kadar yayılacaktı. Bazi-yac, Banal ve Piyeveh nahiyelerinin asilerince Karadağ ve Dalrnaçya taraflarından ihtilale katılımlar çoğaldı. Avusturyalılar, Dalmaçya'ya girecek haydutların silahlarını almak, katılacak olanlara engel olmak

bahanesiyle Mitokaviçeye asker topladılar.
Maksadları Hersek voyvodalarına Rusyadan yardım mümkün olmadığını anlatmaktı. Ancak Rusyada yayımlanan gazetelerin yazılarının bu planı bozduğu görüldü. Gerek Avus-turyanin gerekse Karadağın bitaraflık ilanları Osmanlı devletini oyalama düşün cesinin neticesiydi. Çünkü isyanın Sırbistan, Bulgaristan ile Karadağa bulaşması onların hesabına uygun sayılırdı. Hakikaten isyan Hersek'den Bosna'ya sıçradı. Banaluka sancağında Kuzara'Garadşika, Rebke sancağında-ki Peridor taraftarıyla Gaçika, İstolçe Beyleke, Terebin kaza-ları kazaları köylerini de sardı. Müslüman hanelerini yakıp geçti. Ferik Selim paşa ricat etmeye mecbur oldu. Eşkiya Karadağ hududuna yakın ve Raguza ile Klaik, Lobeyn, SileL-e yollarının birleştiği noktada bulunan Trebeyni muhasara ettiler. Bundan başka Raguza yolundaki Çarina, Zeviçe, Is-toryine kaleleriyle istolçe, Lobin zapt olunup, Nakşik kalesini de kuşatmak ameliyesine başladılar. Vâli'nin gerek veziriazam gerekse serasker ile arasında olan küskünlük cevap alamaması gibi aklın alamayacağı bir durumla karşılaşıyordu. Daha sonra da vali azledildi. Yerine tayin olunan Ahmed Hamdi paşa, harekatı idare etmekten aciz bir kimseydi. Bu sırada ise, Hersek'de ıslahat yapılması hususunda ecnebi devletler tarafından ortak bir tebliğ yayımlamış bulunuyorlardı.
Rusya, Avusturya, Almanya (Bismark'ın Osmanlı devleti aleyhinde bu işde teşebbüsleri görülmüştür.) Bir tarafdan, İngiltere diğer tarafdan ıslah niyetlerini ve konsoloslarına verdikleri talimatta Herseklilerin şikayetlerini Osmanlı devleti fevkalade komiseri tayin edilen şura-i devlet reisi Sururi paşaya arz etmelerini bildiriyorlardı. Sururi paşa Mostara gitti. Hersek'de 30 tabur piyade 4 bölük süvari askeriyle bunlara karşılık 8-10 bin haydut vardı. Çarpışmaların devam ettiği görülüyordu. Duga boğazı eşkiya elinde bulunduğundan Nakşik'de muhasara altına alınmış bulunuyordu. Peküpolo-viç Levi, Byratiç, Lazarso ve Behke bölgelerinde Noverin, Mesaronoviç, Buğdan Simvoniç isimlerindeki haydut reisleriyle Rauf paşa kumandasındaki Şevket ve Osman paşa uğ-raşmaktaydılar. Rauf paşanın rahatsızlığı yüzünden Ahmed Muhtar paşa Bosna-Hersek baş komutanlığına tayin edildi.

Mahmud Nedim Paşa Siyaseti

Hükümeti keyfiyeyi Aziziye iflasa, isyanların genişlemesi ve devam etmesi azim bir sıkıntıya gidileceğini göstermekteydi. Mali ve siyaseti dahiliye ile harici münasebetler nokta-j nazarından en müthiş çukurlara körü körüne düşen bu hükümet Mahmud Nedim paşanın ihtiraslı elleriyle idare olunmaktaydı. Padişah Esad paşayı azil, Atina valiliği görevinde bulunan Mahmud paşayı sadarete getirmek için 1292/1875de Mahmud paşayı Şura-ı devlet riyasetine getirdi. Üçüncü günü de sadaret makamına getirdi. Mithad paşayı adliye'ye, Sururi paşayı Şuray-ı devlete, Hüseyin Avni pa~ sayıda serasker olarak tayin eyledi. O zaman yaptığı siyasette İgnatiyef meramını anlatabiliyordu. Hersek isyanının Sır-bistana ve Karadağ'a bilhassa Bulgaristana sıçradığı yağlı paçavralar icab

eden işgal kuvvetlerine sahipti. Mahmud paşa tutuşmaya hazır olan bu maddelere bir kibrit çakmak kabilinden olmak üzere ilk önce mali vaziyeti ıslahen garib bir teşebbüsde bulundu. 1291/1874 sene-i maliyesi bütçe dengesinde Smilyon lira açık vardı: <devletin dış borcu ve demiryolları tahvilatı ve bütün senetlerin bedeli ikiyüz ve halkın elinde bulunan bütün senetlerin kıymetide, 106 milyon lira civarında idi. Böyle büyük bir yeküne varan muntazam borcun senede avrupaya 14 milyon lira faiz ve ana para ödemesi mecburiyetinde kalınmıştı. M. Nedim paşa bu 5 milyon açığı kapamak için bu 14 milyonu yarıya indirdiğini ilan etti. Bu ilanın hemen arkasından gerek dışda gerekse içde büyük bir buhran şikayetini ortaya çıkardı.

İç Buhran

Kelimenin tam anlamıyla-malını mülkünü satarak elde et-tiâini ayda bir liraya bir kuruş getiren sened-i umumiye ve demiryolları senetlerine yatırmak gafletinde bulunan Osmanlı tebasının bir çoğu elleri boyunlarında kalmasından bu ka-Öıtlarla yapılan evkaf ile eytam (yetim) akçalarını havaya eritmekten, dış buhran ise, avrupalıların gözünde zaten, borcu borç ile ödemek gibi kötü bir mali leke ile yaşadığımızdan böyle hakiki iflasdan bir sonuç çıkıyordu.
Fransa ve İngilterede bulunan senet sahipleri, elçilerimizi hakarete tabi tuttukları gibi gazeteleri dahi: <Türkler bizt dolandırdılar. AKunlarımızı sefahat uğrunda telef ettiler. Bunların devam etmesi avrupaya zararlıdır.> Mealinde şiddetli başlıklarla donatılmış yazılar yazdılar. İşte bu sırada ünlü Gladeston hakkımızda aleyhimizde olmak üzere nutuklar atmaktaydı. Mali siyasetimiz tamamen mahvolmuştu. Bu se-bebler yüzünden içde hükümet aleyhine mühim ve çok kuvvetli memnuniyetsizlik doğdu. Dünyada yapılan siyasi politikada muhibbimiz olduğunu sandığımız Fransa ve İngiltere kaybedildi. Fakat Ruslar, kazanıyordu.
Diğer taraftanda Bulgaristan da alıp vermekteydi. Genç Bulgar kitleler büyük göçler gerçekleştiriyorlardı. Rusya ve Sırplardan silah almaktaydılar. Rus konsolosluklarının Kızanlık, Eski Zağra, Çırpan, Hasköy kazalarında Filibe ile Rus-cuk'da yapmış oldukları ihtilal* teşvikkârlığı nihayetinde ihtilal komiteleri kurulmuştu. Zağra ve Kızanlık memurlarının şarta bağlı çalışmaları sayesinde fesatçılar yakalanıp, hapsedildiler. Bulgarların ihtilallerini yapmak üzere oldukları anlaşıldı.
Rus sefiri İgnatiyef M. Nedim paşayı tehdid ile Edirne vali-si Hurşid paşayı azil, Filibe mutasarrıfı ile Zağra ve Kızanlık kaimmakamlarını değiştirip, hapisde bulunan Bulgarları salıverdirdi. Gösterilen bu zaaf Bulgarlara ne duruyorsunuz? Ars ileri komutası yerine geçmişti. Bu kumanda İgnatiyef tarafından Sırplarada adeta ve- rilmiş gibi bir hal zuhur etti. Hüseyin Avni paşa bir taraftan Bosna ve Hersek'e ihtilalci ihraç eden, diğer yandan da, Bulgaristana saldın adımları atmak düşünce ve hareketlerinde olan Sırpların yapacakları muhtemel harekatlarına karşı, Niş, Vidin kalelerinde önemli miktarda asker toplamaya

muvaffak olmuştu. İgnatiyef buna da itiraz ederek, Hüseyin Avni paşayı azlettirdi. Padişah yazdığımız kuvvetin geri çekilmesini emretti. Ancak yeni serasker Namık paşa bir mazbata yazarak, söz konusu emri engellemeye muvaffak oldu. Hakikaten prens Milan geniş bir Slav hareketinin başında bulunmak istiyordu. Rus generallerinden Çerniyef, Sırbistanın hizmetine girdi. İlk işi sınır istihkâmlarını teftiş etmek oldu. Bu sırada idiki Berlin'de toplanmış olan üç kuzey devlet baş vekillerinden Avusturya ve Macaristan başkanı Kont Andiraşinin bir layihası öne çıktı. Bu layiha şu mealde idi:
1-Hristiyan ahalinin ayinlerini serbestçe yapabilmeleri. 2-Iltizam usûlünün kaldırılması.
3-Ziraat arazisinin kullanılabilmesi bakımından İslah durumları.
4-Azaları müslim ve gayrımüslüm kişilerden meydana gelmek üzere bölgesel bir kontrol meclisi kurmak.
5-Vergilerin mahalli ihtiyaçlar için sarfı. Bu teklif henüz tebliğ edilmemişken Midhat Paşa adliye nezaretinden çekilmiş olduğu gibi Mahmud Nedim Paşa da yazılı layihaya karşılık adalet fermanı adıyla bir ferman yayımladı ki şunlar vardı: "Bosna ve Hersek taraflarında en çok şikayet edilen husus arazi bölüşümü ve vergi toplama usulü gibi madde leİslahına ve tanzimine başlanarak 1272/1856 ferman münderacatından olan serbestliği bütün din ve mezheplerin hür olma teyyidi, hristiyanlardan alman askerlik bedelinin azaltılması, değiştirilmesi ve bazı mahkemelerce bazı düzeltmelerin yapılacağına, gerek meclis gerek mahkeme azaları seçim hakkının genişletilmesine, memuriyet vazifelerini kötü yönde kullananlar hakkında ahalinin şikayet etme selahiyet-leri olmasına ve bazı şeylere dairdi.
Bu fermanın maddelerinin izahını tetkik için bir de icraat meclisi kurulduğu gibi adliye nazırı Cevdet Paşayla bu işleri tanzim üzre Sofya'ya yolladı. Fakat adalet fermanına kimse inanmadı.
Kont Andraşi layihası Bâbaaliye sözlü olarak tebliğ olundu. Bâbaali kendi içinde yaptığı müzakere neticesinde şöyie böyle söz konusu layihanın dört maddesini kabul etti. Verginin mahalli ihtiyaçlar için sarf edilmesi maddesini "Devletçe fayda sağlayıcı işler için müsait meblağın elverdiği imkanda miktarının arttırılabileceği" düşüncesi hoş görüldü. Halbuki layihanın girişindeki: "Hristiyanların gerek fiilen gerekse hukuken İslam dini ile tamamen eşit tutularak müsaade şekline vermek değil mazhar-ı tastık ve riayet olması" kaydı devletlerin hristiyan teba haklarında apaçık özel bir bir cümle ile himaye edici bulunduklarını, Rusların hristiyan tebanın esir gibi yaşadıklarına dair olan önceki ifadelerine uygunluk göstermekte idi. İcraat meclisi dikkat nazarlarını bu yöne çeviremedi. Yine bu sırada Rusya sefiri general İgnatiyef'e nahiyelerin idaresi hakkında bir teklifte bulundu. Bu layiha Mithad Paşanın hatıratında yazıldığına göre: "Rumelide bulunan kabaların müslim ve gayrımüslüm ahalisinden hangi sınıf yani hangi taraf çoğunlukta ise o kazanın Hâkim ve Kadısı onlardan olmak, Bulgarlardan milis askeri yapılmak, Çerkezleri Anadoluya sevketmek. Devletin gelirinin belli bir suretle, bel-

li yüzde miktarıyle hazineye alınıp kalanı milis askerine sarf edilmek üzere mahallinde bırakılmak yoluna gidilmesi başka yerlerde de nizami asker bulundurulmamak gibi mühim şartlar bulunmaktaydı. Bu layihanın birinci maddesi tetkik olunduğu takdirde çıkan netice Rumelinin Bulgarlara tamamen teslim edilmesini zaruri kılmasıydı. Babıali böyle körükörüne uğraşmakta ve Avusturya layihasının kabulü yüzünden Hersek ihtilalinin sönmesini beklemekte iken, Karadağlıların Doğa boğazındaki Osmanlı askerini kuşatma altına almış olduğu haberi erişti.
Ahmet Muhtar Paşa kışın büyük şiddeti yüzünden Nak-şik'e zahire gönderemediyse de ilkbaharda iki koldan harekete geçerek eşkıyayı dağıtmak yoluna gitti. Pıraşika mevki-ne dönüldüğünde ve Nevezere'de karşılaştığı eşkiyayı bir defa daha bozdu. Bunların kalabalıklığına göre Karadağlıların da iltihak etmiş oldukları manası anlaşıldı. Bunun üzerine padişah İşkodrada kuvvetli bir askeri alayın bulundurulmasına ve eski serasker Rıza Paşanın seraskerliğe yani başkomutanlığa getirilmesini emreyledi. Osmanlı devleti Hersek ihtilalinin ileri gelenleri ile Sırbistan ve Kardağa karşı 148 tabur asker bulundurmakta iken Hersek'e 10 İşkodra'ya da 20 tabur asker şevkini kararlaştırdı Mirat-ı Hakikat diyor ki: "Bu taburların çoğu 2-3 yüz erden mürekkep olmakla ortalama hesapla yekûn 70000 kişi olup silahlı askeri 50000 kişiye, erişmiş erişmemiş gibiydi.
Yalnız Hersek isyanı, 30 bin Hersekli, Sjrbistanın kuvvey-i askeriyesi 80. 000 ve Karadağlılarında 40000 den aşağı olmadığı itibariyle o günkü günde savaşmak üzere bulunan şu üç yönün 150. 000'i aşan ordularına 50000 kişilik askerle karşı koymak mecburiyetinde kalınmıştı." Diğer taraftan Osmanlı devleti Rusyanin tehditlerinden ve Bulgaristana karşı uyguladığı açık himaye ve sevkiyatından çok şikayetçiydi.
Mahmud Nedim Paşa siyasetteki atağı İgnatiyef in eline kaptırmıştı.

Otluk Köyü Vakası

Kırım savaşında Rusya casusluğuyla itham olunduğundan kaçma yolunu seçen Taydın Kerof isimli bir Bulgar bu sırada Rusların Filibe konsolosluğunda bulunmaktaydı. Bu adam, yerli ahaliden konsolos tayini caiz olmaz kaydının aksine olarak tayin edilmiş ve eline bir de ferman verilmişti. Filibe-de geceli gündüzlü çalışarak Sırbistan ve Viyanadan gelen mektep hocaları, metropolit Panartosun kardeşi Asmas ile birlikte ihtilal hazırlıklarına girişmişti. Böyle bir durumdak; Balkanların eteğinde bulunan Otluk köyü ile Avraialar mevkileri civarı kuvvetli istihkamlarla asker ve cephane bakımın dan kuvvetlendirilmişti. İstihkamlara demir çemberler ve katranlı iplerle sarılı ağaç toplar, kadınlar için süngülü sopalar koymak gibi cesaretler gösterilmişti. Resmi şahitlere göre: Derbent ve boğazlar civarında bulunması zararlı olan Bulgar köylerinin kendileri tarafından yakılması, kadınlarla çoluk çocuk ve yaşlı insanların bu köye nakli, eli silah tutanların Balkan geçitlerine sevk edilmesi bundan başka

Filibeye 16 ve Pazarcık'a 12 yerden ateş verilmesi, bura ahalisi yangınlarla meşgulken köylerden hücum edilerek müslümanff-rırı öldürülüp ve mallarının yağma edilmesi, Edirne ile Sofya'ya dahi köyler-den adam gönderilerek yakılması komite tarafından kararlaştırılıp 20 Nisan 1876'da işe başlanmıştır.
Hakikaten Bulgarlar; Otluk köyü ve Pazarcıkta en alçakça cinayetleri işlediler. Filibe mutasarrıfı Aziz Paşa önceden ihtilal hareketlerini haber alıp lazım yerlere bildirmişken maalesef kaale alınmamıştı. Bu vaka üzerine lazım gelen tedbirlere başvurulduysa da Bulgarlar Pazarcık ve Filibe kazalarına bağlı köyleri dahi yakıp rastgeldikleri erkek olsun kadın olsun yeter ki müslüman olsun dediklerini öldürüp, telgraf hatlarıyla köprüleri tahrip edip Balkan geçitlerindeki kaleleri kuşatma altına aldıkları gibi Beleveh tren İstasyonunu içinde buldukları insanlarla beraber Avratalan nahiyesi müdürüyle onun eş ve çocuklarını, başkatip ve onun zaptiyelerini tamamen idam ettiler. Hatta müdürün kızını katlettikten sonra avret yerini keserek bilezik şeklinde teşhir eylediler. Ötede beride İslam çocuklarını katranlara bulayıp yaktılar. Mirat-ı Hakikat sahibi Mahmud Celaleddin Paşa diyor ki: "Sonunda Otluk köyünde haydutluk ateşi alev aldı. Aziz Paşa bir tabur olsun asker gönderilmesini büyük bir ehemmiyet içinde Bâba-aliye yazmış olmasına rağmen buna Rusya sefaretiyle arizai mahalliye şekli verilerek büyütülmemesi yolunda söyledikleri ihtarıki hasbel memuriye yani memuriyet icabı isyancılarma-lum olmuştur. Ona binaen asker şevkinden birkaç gün kaçınılıp isyancıların durdurulması için Edirneye sadece emirler verilmiş olması ihtilal çemberinin genişlemmesiyle Fiiibe ve Pazarcık kazalarında hemen 25 İslam ve hristiyan köylerinin yakılmasını ve bunca canın yok olmasına sebep teşkil etti." Bu sırada Edirne valisi Akif Paşa dikkatli ve harekata hazır davranarak demiryolu köprü ve hatlarını korumak ve redi-faskerinin toplanmasına emirler verdi. İstanbul'dan da beş altı tabur asker ve bir batarya top sevk olundu. Serasker Derviş Pa şa 15. günde azledilip, boşalan mevkiine bahriye nazın Abdi Paşa tayin olundu. Filibe havalisi kumandanı Hafız Paşa Otluk Köyü ve Avrat alan köylerinin zapt ve tanzimine vazifelendirilerek 29 Nisanda diğer livanın kumandanı Se-lami Paşa ile ya pılan askeri harekat, altı saat kadar devam etti. Bulgarlar savunmalarında devam edip, ağaçtan yapılma toplarıyla atışlar yaptılar. Otluk Köyü ikîbin hanesi olan bir yerdi. Sağlam olduğu gibi tahkimatla bu sağlamlığı artırılan evlerini bir istihkam gibi kullandılar. Neticede mukavemetleri kırıldı. Bir kısmı aman diliyerek teslim olurken, büyük bir kısmı da balkanlara doğru kaçtılar. Bereket versin, hükümetin buraya vaktiyle asker göndermediğini gören müslüman ahali, boş durmamış, Bulgarlardan gelecek bir tehlikeye karşı, silahlanma tedbirine başvurmuştu. Bu silahlanma, Bulgar taarruzu karşısında karşılıklı kavga demek olan bir mukateleye dönüşmüştü. Olay sadece Otluk köyünde değil Yatak köyünde de feci boyutlara varan çatışmalar meydana geldi. Ne çareki avrupaya akseden feryad: "Türkler, hristiyanlan kesiyorlar!" olmuştu. Bu haksız ve yalana dayalı feryadlann akabinde Osmanlı devletini büyük ithamlar altına iten nümayişler gerçekleştirildi. Mahmud Nedim Paşa'nm gütmekte oi-duğu siyaset devleti

büyük sıkıntılara duçar ediyordu. Avrupalılar senetler meselesinden uğradıkları zararlar sebebiyle Osmanlı devletine bir hayli kızgındılar. Hatta bu kızgınlık o dereceye vardı ki, kendi kendilerine tahkikat memurları gönderdiler.
Mahmud Nedim Paşa; bu davranışa son derece kısır anlayış içine girdiği gibi, bu tahkikat memurlarının maiyetlerine Babıali'den bazı memurlar tayin ederek büyük bir müsamaha gösterdi. Ruslarda bu müsamahadan bir hayli istifade edip, onlar da memurlarını bu heyet içine sokma şansı buldular. Halin böyle olması yüzünden heyetin verdiği raporlar tabiatıyla Rusların arzu ve emellerine uygun tarzda gelmekteydi. Bütün dünya maatessüf Bulgarların mağduriyetlerini konuşur olmuştu. Mahmud Medim Paşa; vaziyete hiç bir şekilde göz atmıyordu. Devletin bütün borçlarını birleştirerek, beş-on milyon daha sokuşturmak üzere yeniden büyük bir borç antlaşması için avrupa sarrafları vekilleri ile gizli müzarekeler yapmaya devam ediyordu. Mithad Paşa'nın hatıratında kayıt edildiği gibi, bu borçlanmanın kontratosu imzalandığı anda mabeyne bir milyon lira takdim olunması kararlaştırılmış hatta Zarifi imzasıyla Sultan Abdülaziz'e verilmiş olan taahhüd senedi, çok zaman geçmeden tatbike konan Abdü-laziz'i hal etme vakasından sonra ortaya çıkmıştır.

Abdülazizin Hal Vakasına Doğru

Sultan Abdülaziz'in hâl'i hakkında en aydınlatıcı malumatları târih kitaplarından ziyade, hatıratlardan elde etmek kabildir. Ancak; bu hatıratların objektifliğinden ziyade doğruların sözcüsü olması lâzımdır. Kanaatler ve eğilimdeki hassasiyet doğruları katleden bir sebeb olmamalıdır. Olayın vukuundan taa günümüze kadar, şehadetmi? İntiharını? Sorusu hâla kesinleşmemiş, ekseriyetin şehid edildiği kanaatına göre resmi olan kanaat intihar şeklinde olup, cumhuriyet aydını, takipçileri olduğu hâl kadrosunun ki, bunların başında Midhat Paşa gelmektedir, Askeri mektepler nâzın Süleyman Hüsnü Paşa ilk Türkçülerden olduğundan ve olayı ortaya çıkarmak için seneler sonrası Sultan Abdülhamid'in Yıldiz'da kurduğu fevkalâde mahkemeden çıkan karara muhalefet edenlerde, cumhuriyet kadrosunun takipçisi oldukları gurubu vikaye için bu kararların haksız ve düzme bir mahkemenin kararı olarak kabul etmek suretiyle Abdülhamid'i suçlama trampleni yapmayı tercih etmişlerdir.
Ahmed Cevdet Paşa gibi büyük bir hukukşinas'ın bu heyetin dışında olmadığını, Gaazi Osman Paşanın ve daha nice anlı şanlı paşaların mahkeme kararlarını tasvip eder tasdiklerini görmezden gelirler. Eğer; haksız bir idam kararına uygulansın hâttâ uygulamazsanız, kötü bir yolun açılmasına sebeb olursunuz sözlerinin sahibi bizzat Gaazi Osman Paşa olduğuna göre bu vaziyet karşısında bu kahraman insanı ya sileceksiniz yahutda infaz isteğinde haklı bulacaksınız! Bunun ortası olmaz. Mensup olduğumuz dinin Yüce Resulü (s.a.v) Efendimiz'in "Haksızlık karşısında susan dilsiz, şeytandır" hadis-i nebevisi muhatap olarak mü'minleri almıştır ve Gaazi Osman Paşa da dahil olmak üzere bu tasdikçilerde, karşı çıkıcılarda bizim gözümüzde müslüman insanlardır. Şimdi burada kendi

kanaatlerim yerine, bir balkan çocuğu ve Arnavut kavminden olan ve akraba-i taallukatım gibi İstanbul'umuzun Pendik sayfiyesinden olan ve yazmış olduğu Petrol Fırtınası adlı eserin arkasından çok geçmeden bir otelde vefat etmiş olarak bulunan Râif Karadağ merhumun, "Muhteşem İmparatorluğu Yıkanlar" adlı 1971'de yayımlanmış baskısının önsözünde yer alan şu satırlarla sayfamızı süslüyor ve kanaati kanaatima uyan bu merhum yazarı da rahmetle ve minnetle anıyor, fatihalar hediyeyi görev addediyorum.

"..Sultan Abdülaziz Hân'ın Hâl'i ve katli hadisesini ele aldık. Zira bu mevzu üzerinde Türk milletinin selahiyetli bildiği zevatın hemen hepsinin yazdıkları, birbirlerinin devamı veya teyidi mâhiyetinde olarak dâima bir istikametde gelişmiş ve hepsi bir noktada ittifak etmişlerdir. <Sultan Abdülaziz katledilmemiştir.>

Biz, bu iddianın karşısına çıkmış tek insan değiliz, bizden evvel de bu iddianın karşısına çıkmış olanlar bulunmuşve iddialarını isbat etmek için gayret sarfetmişlerdir. Onların bu gayretleri bir çok vesaikin gün ışığına çıkmasına yardımcı olmuş, böylece bu vesikaların ışığında yaptığımız tetkikbizi hadisenin mâhiyetini tamamen değiştiren bir neticeye götürmüştür. <Sultan Abdülaziz Han intihar etmemiştir. Fakat ka-tledilmiştir.>Demek suretiyle merhum Karadağ bunun böyle olduğunu ortaya koymak için çok güçlü kaynaklara başvurarak beşyüzküsur sayfalık bir eseri ortaya koymuştur. Biz bazen bu eserin münderecatına müracaatla Sultan Aziz döneminin klasik bilinenmotifler yerine yaşanmış ve milletten saklanmış motifleri ortaya koymaya ve çalışmamızın: "nihan (saklı) kalmasın hiçbir hakikat bu âlemde" anlayışına hizmet etmesini sağlamış olalım. Aziz okurlarım, tefavuk kelimesine ben şahsen pek önem veririm. Buna bağlı olarak, mahkemelerin ve hâkimlerin adaletin tecellisinin Önemli unsuru olduğuna ve şahsi muarefenin yâni tanışıklığın, böyle hallerde bazen sanık lehine bazen de aleyhine netice verdiği bir vakıadır. Zaten hukuk da redd-i hâkim tâlebininde var olmasındaki hikmetin, bu yazdığım esbabı mucibenin var olduğu malumdur. Bir ağızdan yapılan telkinler, insanların zaman zaman en doğrular hakkında bile tereddüde düşmesi ben-i beşer'in başına gelmesi muhtemel hâllerdendir. Aynı mevzuda tez ve anti-tez tetkikinde bulunmuş olanlar, sentezleme-deki, bu halk tabiriyle İkirciğe düşebilir.

O zaman istianede bulunduğu vasıtalardan biri, mevzuun otoritesi veya tefeüldür. Bir Kur'an sahifesinden, bir âyeti hasbel şansla açar ve mânai münife bakar tereddüdünde kaldığı meselede ondan bir çıkış yolu arar insan. Şimdi bende, şu satırları yazarken, Karadağ merhumun, yukarıda adı geçen eserini mevzuun önemli antitezlerinden addettiğimden, kitabının rastgele bir sayfasına müracaat ettim. Lütfen inanın efendim şu satırlar karşıma çıktı ve sizle paylaşıyorum: "..Mahkemenin bitaraf olmadığını iddia edenler; Midhat Paşanın oğlu Ali Haydar Midhat'ın Hatıralarım, adlı hatıratını okumak zahmetine katlanabilirlerse bu zâtın, mahkeme reisi Sururi Efendinin, Midhat Paşa ile sevişmedikleri için, paşanın sorgularında yerini Hristoforidise terk ederek celseden çıktığını okuyabilirler. Böylesine adli bir istikamet içinde ve böylesine

bitaraflık hissi ile hareket eden bir mahkemeyi itham etmek insafın da, izanın da dışındadır."
Böylece görüyoruz ki, Midhat Paşanın oğlu Ali Haydar Midhat Bey mahkeme reisinin adetâ, kendi kendini duruşmadaki sorgu safhasında ayrı tuttuğunu belirtmesi, Râif Bey merhumun çıkardığı makbul bir açıklama olmayabilir ve biri çıkıp da ona o kadar düşmandı ki, sorgulanmasına bile kızıyordu diyebilir fakat şu bir hakikattir ki, her şey Allahûâlem-dir. O her şeyi bilir bizler, zanlar dünyasındaysak da, adaletten ayrılmadan tarafgir olmamalıyız. Ben, bahsi geçen hatı-rat'daki ifadeyi Râif Bey merhum gibi telâkki ediyorum.

Girid'den Seraskerliğe

Bir insan devlet hayatında görev olarak aldığı işleri muvaffakiyete erdirdiğinde irtikaya yâni mevkiinin, ücretinin yükseltilmesini ister. İşlerini Allah ve vatan için yapanlar dahi bu imtihanın dışında kalamazlar. Bazen bu yükselme de hayır bulunur, bâzende nefsinin mağlubu olanlar ise kendilerine de, kendilerini yükseltenlere de, milletine de zarar vermekten tevakki edemezler yâni kaçamazlar.
Girid'de, Ömer Paşanın yerine tâyin edilmiş bulunan Hüseyin Avni Paşa'nın herkes müttefiktirki, geçen bir buçuk yıl zarfında başarıları takdire şayandır. Bu başarıyı takibende 1868 târihinde Girid'de kurduğu iyi idarenin mükâfatı olarak Seraskerlik görevi ile İstanbul'a çekildi. Fakat bu makam da fazla kalamamasına mahiyeti meçhul masrafları ve saray haremine o târihe kadar görülmemiş bir tarzda bakışlar fırlatması şüyu bulunca İsparta'ya ki paşanın memleketidir, oraya sürülmüştür.
İbnül Emin Mahmud Kemâl İnal merhum,bu sürgün hakkında Abdülaziz Hân hakkında yazmış olduğu eserde şunları dile getirir: "Hüseyin Aoni Paşanın sürgününe bir kaç sebeb gösteriliyor. Müşarünileyh Serasker ue Mahmud Nedim Paşa bahriye nâzın iken iki dâirei askeriye muamelatından dolayı beynlerinde (aralarında) tahaddüs (ortaya çıkan) bürudet(soğukluk) bilahire munkattbi adavet (düşmanlığa dönüşme) oldu.. Hüseyin Auni Paşa Serasker iken, selamlık resminde seyre çıkan harem-i hümayun mensubaündan bazılarına harfendazlıkta (laf atmak) bulunduğu istima (duyulması) olunması ile Valide Sultan Sadnazam Âlî Paşaya bast-ı şekva ve Hüseyin Avni Paşaya bilvasıta tenbihat-ı müessire icra etmişti " Demekte.
Hemen ilâve edelim ki; sadareti esnasında, Hüseyin Avnİ Paşayı seraskerlikten alıp, İsparta'ya sürgüne gönderen Mahmud Nedim Paşa Üssi İnkılap adlı esere yazdığı matbu olmayan reddiyesinde şöyle demekte: "Hüseyin Avni Paşanın nizamiye hazinesince dâire-i hümayun mefruşatından beşbin kese ihtilas ettiğini Es'ad Paşanın mabeyn-i hümayuna bildirmesi ve sahilhanesi civarında Müteveffa Darbhor Reşit Paşa familyasına aid araziyi gasp eylediğine dâir vere-se canibinden padişaha takdim edilen arzuhal üzerine Hüseyin Avni Paşanın yazdığı tezkerede şedidül meal sözler istimal eylemesi sebebi teb'it olduğunu.."

Hüseyin Avni Paşa Avrupa'da

Hüseyin Avni Paşa tedavi maksadıyla gitmiş olduğu Av-rupada, bir yandan istirahatinin gereğini yerine getirirken öte yandan da Londra ve Paris başkentlerinin ricali ile gizli ve dostane münasebetler kurmuştu.
Sultan Abdülaziz'İn bir denge politikası ile Rus politik anlayışına sûn'î bir inhimak göstermesinin avrupaca hoş karşılanmadığı bir hakikattir. Bu devletlerin avrupayi iki asırdır, Rus tehlikesinden korumuş olan Osmanlı devletine bu tabii vazifeye devamı sağlamak için yardım etmesi gerekirken, padişahı tahttan indirme çalışmalarına hız verdikleri çok açık olarak görünmüyordu, fakat nice Osmanlı devlet adamları
Üzerinde drenaj yaptıkları da daha sonra yayımlanmış gerek hatılı devlet adamlarının hatıratlarında gerekse bizim ricalin birbirlerine düşmeleri esnasında "tencere dibin kara, seninki ben den kara" misalinde olduğu gibi ortaya dökülmeğe başlamıştır. Bu drenajların başarı sağladığı şahıslar arasında Midhat Paşa olduğu gibi Hüseyin Avni'ninde bu avrupa seyahatinde drenaja müsbet yaklaştığını görmek kabildir.
Böylece de, ülkemizde makamı sadarete ve seraskerliğe yükselmiş zevatın, hristiyanlığın, beynelmilel birer teşkilat olan ve yahudi emellerine hizmeti kuruluş sebebi olan masonluğa intisapları, İngilizlerin dünya hükümdarlığı siyasetine yardımcı olan insanımız olmaları bizim için ne kadar kahredicidir.
Aziz okurlarım; şu kadroya bir atf-û nazar edelim ve devlet adamlarımızın bu drenajlardan kendini kurtaramamış olan ve hainlik damgasını hak etmişlerin adlarını hafızamıza kazıyalım ve yerleştirelim, müslümana dâima hüsn-ü zân, fakat ademî itimat içinde olduğumuzu sadece kendimize inandırmak değil geleceğimizin te'minati olan gençlerimize bunları duyurmanın ve onları bu işlere hassas olmaya sevk etmemiz vazife-i islâmiyye ve vatan-ı muhabbetiyedir.
Kadrolara gelince: "Midhat Paşa, Hüseyin Avni Paşa, Askeri mektepler Nâzın Süleyman Hüsnü Paşa, Bahriye Nâzın Kayserili Ahmed Paşa, Ziya Paşa, Namık Kemâl, Ali Suaoi, Çapanoğlu Agâh Efendi, bunlara inzimamen bütün Yeni Osmanlı teşkilât mensupları ve bunlarbiçeşitli eylemlere imâle edenler olarak da,ülkemizin her şehrinde adetâ mantar biter gibi çoğalan ingiliz, Fransız konsolosluklanyla, İstanbul'da daha ziyade Galata ve Beyoğlu cihetindeki tatlı su frenklerl, Sabate-yıstde denilen Dönmeler, Rum, Ermeni ve Yahudiler ile bütün bunların başı sayılacak olan İngiliz B.elçisi Sır Henri Elli-ot ile Fransız B.elçisi Forniyer den meydana gelmişti. "
Kadronun Lideri Midhat Paşa

Gülü tarife hacet yoktur,o kendini bilenlerce malumdur. Midhat Paşa valilik görevi esnasında hayli yeni ve makbul olması gereken işleri yapmış ve takdire mazhar olmuştur. Daha sonra kabına sığamayan bu adamın içkiye olan fart-ı muhabbeti, zaman gelmiş şu hâzin ve hiç bir devlet adamının dile getiremediği

şu ifadeyi dillendirmesi, nelere gebe olduğunun bir misâlidir: "Âl-Î Osman gider, Âl-Î Midhat gelir" Sarhoşluk üzerine hayli tıbbi ve içtimai tahlillerin yapıldığı oakı'dir. Bunların içinde biri hukuk mantığı diğeri mânevi hisleri öne çıkaran bir mutasavvıfın beyanlarıdır. İlki İtalyan ceza hukukçusu Gaeotano Moska'dır ve der ki; insanlar şuur altında sakladıklarını içkili oldukları anlarında, sarhoşluk semptomuna sararak dillendirmeyi tercih ederler ki, bu onların en çok kendilerine hâkim oldukları andır" Demektedir.Yi-ne: "Benim çok zaman ellerinden öptüğüm, Karagümrük'deki Mureddin Tekkesi ki Cerrahilerin Tekkesidir bu tekkenin türbesinde sırlanıp saklanan şeyhi, Sahhaf Hacı Muzaffer Ozak Efendi hazretleri de şunları söylerdi. Ben sarhoşluğa inanmıyorum. Çünkü kim sarhoşum diyorsa, hep başkasının anasına sövüyor. Kendi anasına söuene rastlamadım." Derdi rahmetli.

Bu iki ifade de, bize Midhat Paşanın yukarıdaki beyanla taht için iç dünyasında hissettiklerini sığındığı sarhoşluk bahanesiyle dışarı çıkarmış ve ortalığı İskandil etmiştir. Böylece efkâr-ı umumiyenin ciddi saymaması onun en büyük mağlubiyeti olmuştur.

Çünkü; mü'minler hanedan-ı âl-1 Osmandan memnundur. Bu gün bile belki padişahlar suçlanır ve hataları münasebetleriyle târihi şahsiyetler olması hasebiyle ehl-i tahkik ve ehl-i târih olanlar tarafından da bazı iddialara muhatap olmaları mümkündür. Fakat kendini bilen hiç bir kimse hanedan-ı âlî Osmandan şikâyetçi olmamıştır. Maalesef o hanedan arasında mason olan çıkmışsa dahi hâin-i vatan zuhur etmemiştir.

Midhat Paşa bu ihanet kadrosunun tabii lideri olduğundan itibaren, İngilizlerin emellerine hizmet eden bir âlet hâline gelmiştir. Bu kadronun bir kolu olan ve mutlaka Midhat Paşanın maksad-ı süzgecinden geçmiş 1870'de Cenevre'de in-tişar eden İnkılap gazetesi sadece millet ve devlete değil padişaha da ağır hücumlarda bulunurken,şu ifadeye bir bakın: "Bir hükümetin mahvı zamanı geldiğinde Cenâb-ı Hakk' evvelâ reisinin aklını alır. Onun için padişah-ı zaman çıldırdı. İşi gücü pehlivan güreştirmek, Zuhuri kolu oynatmak, koç ve horoz döğüştürmek, Cedd-i âlâsının sandukasına aslığı Osmanlı nişanını ki iftihar ve mükafat nişanı olacaktır döğü-şen koçların ve zuhuri kolu maskaralarının boynuna, boynuzuna takmak, zavallı deli hainler elinde zulüm ve fesat aleti olmuş, hilafet sakıt ve hâl'i vaciptir... Cülusunda yirmi-milyon lira borcu olan devletin vârisi olduğunu lisan-ı teessüfle beyan etmişken, padişahlığı daha on seneye varmamışken ve Kırım savaşı gibi bir savaş çıkmamışken devletin borcunu yüzmilyona çıkardı. Aferin himmetine.." Diye yazmıştır.

Şimdi bakın ikibin yıllanndayız dünya'da milletlerin riyya-setini üstlenmiş, ister kral, ister reisicumhur olsun, buz patencilerinden tutunda, en güzel köpek yarışmacısının boynuna madalyasını takarken, dünya güzellik kraliçesinin yanaklarından öperek mükâfatlarını takdim ediyor, hiç değiise Sultan Aziz efkâr-ı umumiye önünde tâifei nisa'ya böyle tekar-rüb etmiyordu. Hani derler ya dinime tân eden bari müsel- olsa! Hesap, halifeliğinin sakıt yâni düşmüş olduğunu iddia eden yazarın encam-ı ne ola? Tabii her zaman olduğu gibi bu

sözlerin, bu yazıların bizim insanımızdan çok, milletimizin düşmanlarının eline koz verdiğini de söyleyebiliriz.
Nitekim; Fransız akademi azasından olan Mösyö Ernest Rönan bunların cephesine kuvvet temini için pek ünlü risalesi olan "İslâm Dini Terakkiye Mânidir" adlı çalışmayı, hem yayımlamış hem de, seri konferanslar halinde bir çok mahfillerde beyana koyulmuştu. Devrin, pozitivist yak laşımları da bu beyanlara güç. katarken, bizim gafillerden Namık Kemâl, aklını başına almış ve Midilli adasında mutasarrıf bulunduğu esnada bu müsteşrikin, bu ajanın sakîm iddialarını çürüten, Renan Müdafaanamesini yazmak suretiyle bazı kimselerin intibaha gelmesine vesile olmuştu.
İhanet kadrosunun diğer bir yöneticisi, İngiltere B.elçisi Sir Henri Elliot yaptığı bütün plânların boşa çıkmasını sağlayan faktörde 5.Murad unvanıyla tahta çıkan padişah, amucası Abdülaziz'in katlinden ve ihtilâlin kararlaştırılan gününden bir gün öncesine alınması buna bağlı olarak daha önce hiç tanımadığı Süleyman Paşayı da kapısında görünce, plânın öğrenildiğini ve karşı harekâtın başladığını sanmasının verdiği korkunun, yıprattığı sinirleri, ona düzelmez bir hastalığın yapışmasına sebebiyet vermişti. Böyle bir netice Elyot'un hesaplarını allak bulak etmişti. Sultan S.Murad'da, zaten doksan gün sonra yerini 2.Abdülhamid unvanıyla taht'a çıkacak kardeşine bırakacaktı.
Son devir araştırmacı yazarlarından olan ve Tepedelenli ailesinden geldiğini ileri süren Nizamettin Nazif Bey, tarihçilerin çoğunun haber vermediği bir bilgiyi "Sultan 2.Abdülha-mid Hân" adlı kitabının 337.sahifesinde aynen şöyle yazmaktadır: "Sir Henri Elyot'un Abdülaziz Türkiyesini tenkit etmeğe yeltendiği iş bu 1875 yılında, İngiltere bütçesinin bu faslından, tam yedi milyon İngiliz altunu gelir sağlamış bulunuyordu. Muhterem B.elçinin İstanbul'da muhteşem bir hauat sürmek ve hürriyet taraftarları adını taktığı kendi taraftarlarını geçindirmek için, bir yandan gizli Karbonari Vantla-rına bir yandan da ileri fikirli dediği bazı softalara el altından dağıtmak için kullandığı pek dolgun tahsisat işte böyle bir bütçeden veriliyordu."
Kimi yazar ve tarihçiler; Osmanlı devletinin Padişah Abdülaziz dönemindeki düzenin pek berbat olduğunu kaydederler. Bu arızayı gidermek için, otoritenin sertle.ştirildiğini ileri sürerler. Halbuki; o sıralardaki hürriyet asıl 1876'dan sonra yok olacaktır. Hakikat şudurki diyen, N.Nazif Tepedelenlioğlu şunları ilâve eder: "..Musa Paşa (köse) ile Kabakçı Mustafa'nın, 3.Selim'i devirişi, Rus ve İngiliz tahriki idi. Alemdar Paşa'nın 4.Mustafa hân'i deuirişide, Fransa elçisi Sebastiya-ni'nin tahriki eseridir." dedikten sonra da şu hükmü ortaya koyar: tıMidhat Paşa ve Serasker Çete'sinin Abdülaziz hân' ı deuirişi de İngiliz tahriki ile olmuş bir iştir.

Mıdhat Paşa - Elyot Gizli Buluşması

İngiliz sarayı diye anılan elçilik binasında bir mülakat talebi üzerine Osmanlı devlet adamı Midhat Paşa İle B.elçi cenapları karşı karşıyadır ve şunlar

görüşülmüştür:
-Her vilâyet acınacak bir durumdadır. Rejimin değişmesinden başka bir çâre görmüyorum! Diyen Midhat Paşa, bu ifadesiyle Osmanlı asalet ve islâm anlayışı içinde bunu dile getirmesi hasebiyle herhalde doğru bir iş yapmıyordu. Çünkü devletin padişahından, malum arkadaş gurubunun dışında u'kenin hiç bir resmi bölümünde bahse konu olmamış tasavvurları, bir darbe girişiminden başka bir şey değil de nedir? Ancak; çiftliğindeki gizli toplantılarda çâre diye bulduklarını [ardı bu İngilizler? Maalesef, serasker çetesine aleyhtar olanların, farkına varamadıkları ve bundan ötürü de merak edemedikleri bu izin işi pek önemli idi. Ve bazı harp gemilerinin Haiç'den limandan, Marmara'dan ayrılıp Çanakkale'ye yollanmaları da aynı sebebden ileri gelmekte idi. Bu gemiler payitaht sularından kasten uzaklaştırılmakta idi. Ve bu İngiliz uzmanlarda sırf İstanbul'da kalmak için izin alıyorlardı. Daha doğrusu kendilerine izinli oldukları bildiriliyordu..."
Evet yukarıdaki satırlarda okuduklarınızı, darbe harekâtı içinde olduğunu daha önce yazdığımız ve daha sonra da, Çerkeş Hasan'ın Midhat Paşanın konağına yapacağı asrın en cesurâne harekâtlarından biri olan baskında yaralanan Kayserili Ahmet Paşa idi. Bunun Osmanlı hizmetinde olan; İngiliz asıllı Hobart paşada, büzüktaşı olup, uzmanları izin vermek suretiyle seyahatten alıkoymuştu.İstanbul'a o sırada gelmiş bulunan İngiliz Do nanmasının amirali James Drumon'du Ahmet ve Hobart Paşalar günde birkaç defa hoş geldiniz, ziyareti adı altında Tanabya ile Kasımpaşa arasında bitmez tükenmez yolculuk yapıyorlardı.
İstanbul'dan uzaklaştırılan donanmamızın gemilerinin bütün personeli, amiralinden, miçosuna kadarı, padişahın donanmaya az rastlanılır derecede, muhabbet ve alakasından mütevellit fart-ı sevgiyle padişaha bağlıydılar. Bunlar darbe esnasında merkezde bulundukları takdirde işler hayli karışabilir belki de darbecileri bir katliamdan padişahın ricaları bile kurtaramayabilirdi. Nitekim; darbe sonrasından çok geçmeden zuhur eden Çer-kes Hasan Vak'ası, bunun bir nişanesi olarak düşünülse hiç de yanlış bir temmül sayılmaz. Bütün bunlardan sonra serasker çetesi uzun sayılmayacak bir zaman içinde ancak çok seri bir çalışma içinde, darbeyi bilhassa Sir Her.ri Elyot'un sağladığı, kolaylıklara istinaden tatbike koymaktan hiç vazgeçmeği düşünmemişlerdir. Abdülaziz yerine Osmanlı tahtına seçilen kişi Sultan Mecid oğullarından Vefiahd Şehzade Murad Efendi idi. Londra'ya bu hususu şu söyle rapor ediyordu: "Vakıa Abdülaziz kardeşinin (Abdül-mecid'in) çocuklarını kapayıp hapis altına almışsada, hürri-uet taraftarlarının ileri gelenleri Murad Efendi ile temas kurmağa muvaffak olmuş ve tahta câlis olduğu vakit, hükümet-i şahsiye yerine meşrut-i bir hükümet usûlünü kabul edeceğine dâir Murad'tan vaad almışlardı. "Görülüyor ki,bu vaad alma işi Osmanlı taraftaran-ı hürriyetlerince elde edilmesine rağmen, İngiliz b.elçisinin bunu üst makamı olan hariciye nazırına rapor etmesi ilişkilerin hangi merkezde olduğunu gösterir.

Doktor Kapoleon (Kapolyone)

Bizim; bu târih çalışmamızda, bilhassa tanzimat sonrası dönem hakkında tetkiklerimiz kronolojik bir târih akışı anlayışına göre değildir. Perde arkası olaylara bakarak döneme ışık tutucu bir çalışma azmi içinde devam ediyoruz. Çünkü, kanaatımca belge diye tutturanlar, bir gün ajitatör ve şüpheci kişi ve fikriyatı ortaya çıkarak, sizin lisanınızdada "kitabına uydurmuşlar" deyimi yer almaktadır, bu bakımdan sizin belge dedikleriniz kita bina uydurma ifadesinin varakpareieridir derse, ifadenin muhatabı da bunları, hatıratların ortak alan ve yaklaşık ifadeleriyle karşılamaktan vede onları ileri sürmekten başka bir çâreye başvuramayacaktır. Bu bakımdan biz bilhassa hatırat ve dönemlere aid tezler ve antitezlerle çalışmamızı götürmek istiyoruz.
Nitekim; Napoli'de doğmuş ve de katolik bir Arnavut olan Dr. Kapolyone, 1836'da tabib asker olarak maceralı bir geçmişe sahip olup, verdiğimiz târihde, Osmanlı devletine sığın (ardı bu ingilizler? Maalesef, serasker çetesine aleyhtar olanların, farkına uaramadtkları ve bundan ötürü de merak edemedikleri bu izin işi pek önemli idi. Ve bazı harp gemilerinin Haiç'den limandan, Marmara'dan ayrılıp Çanakkale'ye yollanmaları da aynı sebebden ileri gelmekte idi. Bu gemiler payitaht sularından kasten uzaklaştırılmakta idi. Ve bu İngiliz uzmanlarda sırf İstanbul'da kalmak için izin alıyorlardı. Daha doğrusu kendilerine izinli oldukları bildiriliyordu..."
Evet yukarıdaki satırlarda okuduklarınızı, darbe harekâtı içinde olduğunu daha önce yazdığımız ve daha sonra da, Çerkeş Hasan'ın Midhat Paşanın konağına yapacağı asrın en cesurâne harekâtlarından biri olan baskında yaralanan Kayserili Ahmet Paşa idi. Bunun Osmanlı hizmetinde olan; İngiliz asıllı Hobart paşada, büzüktaşı olup, uzmanları izin vermek suretiyle seyahatten alıkoymuştu.İstanbul'a o sırada gelmiş bulunan ingiliz Do nanmasının amirali James Drumon'du Ahmet ve Hobart Paşalar günde birkaç defa hoş geldiniz, ziyareti adı altında Tarabya ile Kasımpaşa arasında bitmez tükenmez yolculuk yapıyorlardı.
İstanbul'dan uzaklaştırılan donanmamızın gemilerinin bütün personeli, amiralinden, miçosuna kadarı, padişahın donanmaya az rastlanılır derecede, muhabbet ve alakasından mütevellit fart-ı sevgiyle padişaha bağlıydılar. Bunlar darbe esnasında merkezde bulundukları takdirde işler hayli karışabilir belki de darbecileri bir katliamdan padişahın ricaları bile kurtaramayabilirdi. Nitekim; darbe sonrasından çok geçmeden zuhur eden Çer-kes Hasan Vak'ası, bunun bir nişanesi olarak düşünülse hiç de yanlış bir temmül sayılmaz. Bütün bunlardan sonra serasker çetesi uzun sayılmayacak bir zaman içinde ancak çok seri bir çalışma içinde, darbeyi bilhassa SİR Heari Elyot'un sağladığı, kolaylıklara istinaden tatbike kovmaktan hiç vazgeçmeği düşünmemişlerdir. Abdülaziz ye-]ne Osmanlı tahtına seçilen kişi Sultan Mecid oğullarından Veliahd Şehzade Murad Efendi idi. Londra'ya bu hususu şu söyle rapor ediyordu: "Vakıa Abdülaziz kardeşinin (Abdül-mecid'in) çocuklarını kapayıp hapis altına

almışsada, hürıi-uet taraftarlarının ileri gelenleri Murad Efendi ile temas kurmağa muvaffak olmuş ue tahta câlîs olduğu vakit, hükümet-i şahsiye yerine meşrut-i bir hükümet usûlünü kabul edeceğine dâir Murad'tan vaad almışlardı. "Görülüyor ki,bu vaad alma işi Osmanlı taraftaran-ı hürriyetlerince elde edilmesine rağmen, İngiliz b.elçisinin bunu üst makamı olan hariciye nazırına rapor etmesi ilişkilerin hangi merkezde olduğunu gösterir.

Bizim; bu târih çalışmamızda, bilhassa tanzimat sonrası dönem hakkında tetkiklerimiz kronolojik bir târih akışı anlayışına göre değildir. Perde arkası olaylara bakarak döneme ışık tutucu bir çalışma azmi içinde devam ediyoruz. Çünkü, kanaatımca belge diye tutturanlar, bir gün ajitatör ve şüpheci kişi ve fikriyatı ortaya çıkarak, sizin lisanınızdada "kitabına uydurmuşlar" deyimi yer almaktadır, bu bakımdan sizin belge dedikleriniz kita bina uydurma ifadesinin varakpareleridir derse, ifadenin muhatabı da bunları, hatıratların ortak alan ve yaklaşık ifadeleriyle karşjlamaktan vede onları ileri sürmekten başka bir çâreye başvuramayacaktır. Bu bakımdan biz bilhassa hatırat ve dönemlere aid tezler ve antitezlerle çalışmamızı götürmek istiyoruz.

Nitekim; Napoli'de doğmuş ve de katolik bir Arnavut olan Dr. Kapolyone, 1836'da tabib asker olarak maceralı bir geçmişe sahip olup, verdiğimiz târihde, Osmanlı devletine sığınmıştır. Kavalah Mehmed Ali Paşa isyanı döneminde Osmanlı donanmasından kara kuvvetlerine verildiği görülmüştür.

Kırk yıla yakın padişah sarayına doktor (hekim) olarak girip çıkan Dr.Kapoiyone, Sultan 2.Mahmud'un ve oğlu Abdül-mecid'in, onun peşinden de veliahd Murad Efendinin müdavi hekimi olmjjştur. Bunların sağlıklarıyla meşgul olurken, bir yandan da Kont Kavur'un, maaşlı bir casusu olarak sızdırdığı envai tür bilgileri, dünyanın en eski mesleği olanlardan biri bulunan casusluk ilminin vasıtalarıyla yaparken, Osmanlı devleti intelejiyansında yâni üst seviyesindede Karbonari teşkilâtını meydana getirmeye muvaffak olmuş, kurduğu karbonari teşkilâtının başı olan Kapolyone, Beyoğlu sarraflarının da yardımıyla Sarraf HrİstakI'yi ve 1858'de, meşhur Ziya Pa-şa'y'da karbonari yapmaya imkân bulmuş sacayağı, Kapolyone, Hristaki ve Ziya Paşa şeklinde teşekkül etmiştir. "Türkiye Masonlarının Gizli Târihi" adlı kitabın yazarı Kemalettin Apak, ki oda bir masondur Ziya Paşa da, talebesi şehzade Murad'ı 1861'de mason yapandır ve tekrisini, yâni masonluğa giriş merasimini yaptığını da beyan etmektedir. Tabii Kapolyone; Şehzade Murad Efendinin sağlığını kontrol ederken, Sarraf Hristaki ise; Murad ve validesinin mâli konuları ilede alakalanan müşaviri olup, bu familyanın hiç bir zaman mâli istikrarı olmadığı ve borç içinde yaşamaktan kurtulamadıkları pek bilinmektedir. Bu da; müşavirin kendilerini iyi enfor-me edemediğini veyahud bir güzel tırtıkladığını düşünmemiz kabil. Ziya Paşa'ya gelince; gayesi mutlaka, Şehzade Murad'ı Osmanlı tahtına çıkarmak ve kendi ikbalini bunun yükselmesine bağlamıştı. Şiirlerinin muazzamlığı,sadrıazam Alî Pa-şa'nın aleyhine yazdıkları ise müthiş şeyler olup, bu değerii sadnazamın sinirlerinin yıpranmasına da büyük etkiler yaptığı bilinen hakikatlerdendir. Söylediği tasavvufi deyimlerle de,

ortaya koyduğu fevkalâde güzellikteki beyitlerse, günümüzde bile istimal ettiğimizi itirafdan çekinmemeliyiz. Yoksa; Zi-va Paşa avrupaya kaçtığında o güzel beyanlarını gölgeleyen en adi gizli işlerin içinde yer alan bir ajandı diyen Nizamettin Nazif beyde, önce İtalyan menfaatlerini bilahire İngiliz tarafını tercih eden biriydi. Demektedir.

Bütün buraya kadar sevgili okurlarımıza nakle çalıştığımız hususlar ve bunların içyüzünü anlatan ifadeler, ihanet zincirinin baklalarını nice vezir ve paşalar ve daha alt seviye deki eşhasın hatta haremin hizmetkârlarının dahi bulunduğunu hatırlatmak ve padişah sarayınında bir ihanet yuvası halinde olduğunu da nazarı itibare almalarını ve padişahın sarayının, bakkal Ahmed Ağa'nın mütevazı hanesine benzemediğini de göz önüne alma gerektiğini hatırlatmaktır. Abdülaziz hakkında geldiğimiz nokta ise, bütün şer güçler, cesur, güçlü ve din-i bütün bir vatansever olan Abdülaziz'İ öldürmeye kararlı ve.Osmanlıyı istedikleri gibi idare edecek bir mecnuna taht bulmaya uğraştıklarını ortaya koymaktır.

Bu arada padişah, Mütercim Mehmed Rüşdü Paşayı azletmeyi, yerine Mahmud Nedim Paşayı, seraskerliğe ise, Derviş Paşayı tâyine karar kılmışken, görüştüğü Mahmud Nedim Paşa şu şartı ileri sürmüştü: Midhat, Mehmed Rüşdü ve Hüseyin Avni Paşalar İstanbul dışına gönderildikleri takdirde alabileceği idi. Râif Karadağ merhum bakın değerli çalışması "Muhteşem İmparatorluğu Yıkanlar" adlı kitabının 330.sahi-fesinde ne diyor: "Hüseyin Auni Paşa padişahın kararını derhal haber almıştı. Paşa haberi, metresi olan başhazinedar Arz-ı Niyaz Kalfadan öğrenmiş derhal Midhat ue Süleyman Pa-şalarla bahriye nâzın Kayserili Ahmed Paşayı durumdan haberdar etmişti" Demekte. Bunun üzerine işe ortak olanlar arasında müdavele-i efkâr hızlanmış, herkes biribiriy ie görüşür olmuştur. Son kararın verilmesi ise, 26/rnayıs/1876 gecesinde Ispartali'nın Paşalimanı'ndaki yalısına bırakılmıştı.

Hüseyin Avni Paşanın İstihbaratı

Yukarıda padişahın mabeyinin yâni sarayının, daha bir başka tâbirle evinin bir çıfit çarşısını andırdığını imâ etmiştik. Yine Râif Karadağ merhumun adı geçen eserinden şu satırları alıntılayarak bu hususda bir fikir vermeye çalışalım ve he-men ilâve edelim ki, bütün devletlerin sarayları böyle olduğu gibi yine de Osmanlı sarayının, bunların yanında yedi defa yıkanmış olduğunu da belirtmeden geçmeyelim. Böylecede, böyle bir yapı da hadım ağalar ile hizmetlerin yürütülmesindeki tedbirinde az çok mânası anlaşılır. "..Hâl ve keyfiyeti böyle nâzik bir duruma gelmiş olumasına rağmen Hüseyin Auni Paşa, Dildâdesi yâni metresi Arz-ıniyaz Kalfadan da bir türlü uzaktaşamtyor, onu ilende padişahın katledilmesinde birinci derecede yardımcı olarak dâima el altında tutmak için onunla meşgul oluyordu. Nitekim; Mahmud Nedim Paşanın padişah Sultan Abdülaziz han tarafından kabulü meselesini kendisine derhal ulaştıran Arz-ı niyaz Kalfa ile aynı geceyi beraberce geçirmekten kendisini alamamıştı. Paşa, çok düşünceli olmasına rağmen bu şuh ue hakikaten güzel

saray kalfası ile geçireceği gecenin hayali içinde, saray erkânının bu arada padişahın oğlu Yusuf İzzeddin Efendinin kendi hakkında neler düşündüğünü de anlamak istiyordu..." Bu da göstermektedir ki, Sultan Aziz'in veraset usûlünü değiştirme teşebbüsü sonrasında velîahdliği gündeme gelen Yusuf İzzeddin Efendiyi belki de Murad Efendiye karşı kendi adına tahta çıkarmayı kuruyor olabilir böylece de, Midhat Paşanın tahta çıkacak padişaha enyakın olacak olana yakın olmasını önlediği gibi, Yusuf İzzeddin Efendi padişah olduğunda da makbul olmak ve sadareti Hüseyin Avni'ye kayd-ı hayat şartıyla verir düşüncesini aklı na getirmiş olması hiç de gayrikâbil değildir.
Yukarıda Osmanlı donanmasının gemilerini vazifeli olarak İstanbul dışına sevkedenin Kayserili Ahmet Paşa olduğunu kaydetmiştik. Bunu yapmalarının sebebininde donanma ile meşguliyeti hayli fazla olan Hz.Padişaha sevgileri hayli fazla bulunduğundan o padişahın hâl'ine bigâne kalmayıp müda-hele edecekleri korkusuydu. Buna bağlı olarak Sir Elyot, bütün tedbirlere rağmen hâl işinde istenene ulaşılamazsa, son tedbir olarakda İngiliz donanmasını Beşike limanına getirtmiş, Amiral Cumingham ise İngiliz donanmasının sancak ge-misiyle Büyükdere Önlerinde demirlemişti. Teşebbüs ademi muvaffakiy yetle neticelendiğinde artık işe Beşike limanında demirlemiş İngiliz donanması el koyarak harekete geçecek ve Osmanlı tahtına, meşruti idare getireceğine söz veren Murad Efendiyi geçirecekti bu bir iddia olmaktan ötede serasker çetesinin bildiği ve razı geldiği bir vaka idî ki, bunların ne kadar cibilliyetsiz kimseler olduklarına bu olay dahi yeterli cevabı vermektedir.

Valide Şefkati'nin Sonucu

Vâlidesuîtanların en önemli görevlerinden biride devlet adamlarının padişah hakkındaki tavır ve ifadelerine vede niyetlerine dâir bilgileri istihbar tedip, münasip bir lisanla oğluna ulaştırmasıdır. Padişah'a hiç kimsenin söylemeğe cesaret edemeyeceği beyanları onun aynı zamanda olan validesi anneciği söyleyebilirdi. Bu bakımdan; padişah lehinde olan kimselerin Pertevniyal Vâlidesultan'a böyle nice arzları olmuştur. Nitekim; Sultan Abdülaziz'in Mahmud Nedim Paşayı a2İ, Hüseyin Avni Paşa'yı sadarete getireceği istikametinde bir haber alan Mahmud Nedim Paşa Vâlidesultan'a şu haberi gönderiyor:
"Efendimiz beni Hüseyin Auni Paşa ile korkutmak istiyor! Fakat enbüyük olduğu için kendileri ondan korksunlar. Zira iş işten geçiyor. İşin akıbeti pek vahim görünüyor" şeklindeki haberi, Vâlidesultan; "Arslanıma böyie lakırdı söylenirmi" cevabı verdiği yaygın rivayettendir. Bu cevap ile oğlumu üzeceğim düşüncesine kendini kaptıran Pertevniyal Valide oğlunu koruması gereken bir işi, şefkati yüzünden yerine getiremedi. Bir müddet sonra da yine Mahmud Nedim Pa-şa'dan "Oğlunuza suikast memul (ummak)dili: Zira ortalık bu hususda havadisle kaynamaktadır" şeklinde haber geldikten ve ihanet çetesinin başmabeynci Hafız Mehmed Bey'e yakınlaştığını hatırlattıktan sonra, artık

Vâlidesultan'a düşen iş bunları bir bir padişaha anlatmaktı. Bunu yapmamakla her ne kadar vazifesini yapmamış sayılsa da evladına kıyacağı düşünülmeyeceğine göre, elhükmülillah'dan başka ne denir ki..
Sultan Abdülaziz Hân'ın şehadetİ hakkında ifadatımızı Sultan Abdülhamid devrinde yapılan meşhur Yıldız Mahkemesi sonuçlarına bakarak izahat getirmemiz gerektiğinden aşağı-daki Sultan Abdülhamid'in bir muhtırasından alıntıladığımız bilgiyle son verip mütebakisini, 2.Abdülhamid dönemini kaleme alırken okurlarıma arzdeceğim.
İbnül Emin Mahmud Kemâl İnal Merhum, "Son Sadrı-azamlar" adlı muhteşem eserinin 530. sahifesinden Atıf Bey'e atfen diyorki: "Mahallelerde münâdilerin bazısı padişah Sultan Abdülaziz vefat edip, Sultan Murad Cülus etti diye bağırmışlar. Böyle yapmaları ahalinin zihinlerini taglit yâni karıştırmaktır."
Hafin askeri ve ahaliyi iğfal edecek tarzda iiân ettirildiği aşağıda sunacağımız Sultan Abdülhamid'in verdiği muhtıraclaki ifadatla bir daha te'yid olunuyor. "Hâl'den yirmi-otuz saat mukaddem (önce) Moskoflann istanbul'u istilâ edeceğini isaa (yaymak) ederek ve şehrin ve ateş zuhurunda sarayla padişahın sanki muhafazası zımnında suiniyetle (kötü niyet) saraya gelenler üzerine ateş etmelerini emreylerek Sultaniye Vapuru ile vücut etmiş olan Şamlı bir kaç tabur askeri saray pişgâhına (önüne) çıkarıp sarayı bu askerlerle kuşatmışlar ve esnay-ı hâl'de gerek askere gerek ahaliye evvelâ Sultan Abdülaziz vefat eyledi diye ilân ve muahharan (daha sonra) hakikat-ı hâli izhar (açıklama) ite cümleyi (herkesi) iğfal eylemişlerdi... Esnây~ı hâl'de sarayı ihata (kuşatan) eden taburlar binbaşılarından İzzet Bey, şevketmeab efendimiz (Abdülhamid hân) dâireleri pişgâhında askere hitaben <siz'ı ve bizi ve memleketimizi Sultan Aziz, Moskoflara teslim etmek istiyordu. Sultan Murad, sizi ve memleketi kurtardı. Sultan Aziz'in yerine padişah oldu. Onu muhafaza ediniz Sultan Aziz'i kaçırmayınız yollu hezeyanlarda bulundu."

Sultan Abdülaziz'in Şahsiyeti

Sultan Aziz; kumral, ela gözlü genişçe yüzünü hafif bir sakal çevrelemiş güzel yüzlü, pehlivan yapılı bir insandı. Pehlivan yapılı olmakla beraber yakınlarının ve davet ettiklerinin seyredebildiği, güreşler yapardı. Cidden kispet giyer, yağla-nır ve güreşirdi. Eniştesi damat Halil Paşa delaleti ile güreşeceği pehlivanlara "benim padişah olduğumu unutsunlar mertçe güreşsinler" tembihini yaptırırdı. Güreş vede yüzücülükte ustası Yozgatlı Kel Hasan'dı. Arnavutoğlu Ali Pehlivan ise, onunla güreşmiş muhteşem bir pehlivan idi. Merhameti bol, sevgisi çok ve samimi olup, ülkenin imârı, askerin fevkalâde güçlü olması arzularının en kuvvetlisini teşkil ederdi. Amma denizi ve donanmayı, göz bebeği gibi mühim bulur, bu ikili de en son icatları görmek zevkten bayıldığı husus idi.
Fedakârlık hislerini kendinde hayli toplamış bir şahsiyetti. Ağabeyi Abdülmecid döneminin ısrafatından neşet eden mâli buhranda saray'ın tahsisatının kısıtlanmasına itirazı olmadığı gibi güle oynaya bu isteği karşılamıştı. Hâttâ

Reşad Ekrem Koçu merhum, "Osmanlı Padişahları" adlı çalışmasında Sultan Aziz'in nasıl ve korkunç bir mâli sıkıntı döneminde tahta çıktığını göstermesi bakımından eserin 4O5.sahifesinden şu satırları al mak suretiyle bir ölçü olarak vermeye çalışalım: "Müverrih Cevdet Paşa Maruzat adlı Sultan Abdülhamid'e sunduğu eserde şunları yazmakta: Sadrıazam Fuad Paşa, saraylarda, konaklarda altun ve gümüş eşyann kullanılmasını yasak etmek ve herkesin elinde olan altun ve gümüş kapları toplayıp sikke (para) kestirmek tedbirini ileri sürdü. Bunun için şeyhülislâmdan bir de fetva aldı. Sultan Aziz buna dâir Fuad Paşa ile konuşurken:
-Bu iş nasıl olur? Sultanların kabı kaçağı nasıl alınır? Meselâ onların mesirelerde su içtikleri gümüş tasları var bunlar-damı alınır? Diye sordu. Fuad Paşa:
-Hay hay efendim, onları da alırız. Allah göstermesin Dev-tet-i âliyeye bir fenalık gelip de Efendimiz Konya'ya doğru giderken bizlerde rikabınıza düşüp giderken sul- tanlar bu taslarla Ayrılık Çeşmesinden su mu içecekler? Mukabil sorusunu sorar,"
Sultan Abdülaziz; devlet ricaline pek güvenirdi. Âlî ve Fuad Paşaların vefatları sonrasın da onların bıraktığı boşluğu doldurabilecek adam yerine, bilakis boşluğun cesametini artıracak kaht-ı rical husule gelmişti. Âlî Paşa cidden bütün avrupanın ve devlet adamlarının parmakla gösterdiği bir ri-câl-i devlet idi. Abdülaziz Hân, vefat haberini aldığında evvelâ onun vesayetinden kurtulmuş olmanın memnuniyetine geçtiğini daha sonra eksikli ğinin nelere duçar olunmanın sebebini teşkil edeceğini İdrak ile düşünmeye başlamıştı. Bu düşünme esnasında da bir aşağı bir yukarı gidip gelmeğe baslarnış. Bu durumu gören kurenadan biri Efendimiz, niye böyle telâşlısınız diye sorduğunda, Âlî Paşanın vefatı, büyük bir boşluk bıraktı, bunu kimle dolduracağım, onu düşünüyorum cevabı veren padişaha, Efendimiz kulunuzun ne günahı var? Dediğinde Sultan Abdülaziz'in cevabı pek zarif ve diplo-matçadır: Bu iş ciddi bir iştir! Demek olmuştur. Bu ifadeden de anlaşılıyorki, Abdülaziz Hân, kıymet bilir padişah olarak hassasiyetini ince bir nükte ile belirtmekten geri kalmıyor.
Ziya Paşanın, Âlî Paşa aleyhtarı olduğunu yukarıda dermi-yan etmiştik. Meselâ Hidivlik beratı İsmail Paşaya verilirken, sadrıazam, Midhat Paşa idi ve bu işde Yeni Osmanlılar cemiyet üyeleri methaldarken, Âlî Paşa ise bu Hidivliği senelerce önlemişti ve herhangi bir parayı ve menfaati değil, deviet menfaatini gözetmişti. Nâmık Kemâl Bey'de "Bilmem nedir lüzumu vücudi hâbisinin/Dünya'yı boynuz lan nmı tutar ey öküz teres?' Derken Ziya Paşada Âlî Paşanın vefatında "Nâşi murdarını seylaba atın!" Demek suretiyle düşmanlıklarını dile getirmişlerdir, merhum sadrıazama.
Padişah ve halife olan Osmanlı sultanları, Abdülmecid'den sonra hayatlarını umumiyetle, Dolmabahçe ve Yıldız Saraylarında geçirdiler. Topkapı Sarayı, Sultan Mahmud ile başlayan terke yerini bırakmıştır. Sultan Abdülaziz Dolmabahçe'yİ padişahlığı boyunca terketmezken, 2.Abdülhamid hân'da Yıldız'ı hiç terketmemiştir. Sultan Aziz çok dindar bir kimse olduğundan sabah

namazına *yakın kalkar, Kur'an okur na-rnazı kılar, güneşin yükselmesinden sonra yeniden yatardı. Devlet işleriyle meşguliyeti öğleyle birlikte başlar, gece yarılarına kadar devam ettiği görülürdü. Yaz gecelerinde dâiresi-nın pencerelerini açar ney çalmaya başlar ve bu insana en yakın enstrümanın çıkardığı nağmeler asumana yayılırken, duyanlar bu ney'in efsunkâr terennümünden dolayı kendile-
rînden geçerdi. Çoğu bunu çalanın Sultan Abdülaziz olduğunu bilmezdi. Erbâb-j ve kurenasıda, açıklamaktan içtinab ederlerdi. Çok sevdiği hanımı Mihrişah Sultan için güfteside, bestesi de Sultan Aziz'e aid olan ve fakirin de program yaptığı 101.2 Radyo Çağ'da sık sık aid olduğu CD'den dinletmeyi adet edindiği ve İstanbul Büyükşehir Belediyesinin, Kültür A.Ş tarafından Lâlezar topluiuğunca icra edilen eserin güftesi şöyledir:
"Bi-huzarum nâle-l mürg-l dtl-i diuâneden Fark olunmaz cism-i bimârım bozulmuş İaneden Bunca derd-i mihnete katlandığım âyâ neden, Terk-l can etsem de kurtulsam şu mihnet haneden"

Taht'ın Esareti

Sultan Abdülaziz; avrupaya davet teklifine evet dedikten bir kaç gün sonra mabeynci Hafız Mehmed Bey'e tam bir samimiyetle içini döker ve ibretnûma olarak şu beyanı yapar: "..Zaman zaman ne isterdim bitirmişin? Ya kapalıçar-şt'da ya Asmaaltında küçük bir dükkânı olan esnaf, yada bir zanaatkar olayım. Sabah evimden çıkayım, İşime geleyim. Akşam Allah ne kâr verdiyse onunla çoluk çocuğumun nafakasını alayım, atıma değil hatta eşeğime bineyim, yorgun argın,amma kafamın içi bin bir dertle dolmamış,evime geleyim. Karım güler yüzle, çocuklarım sevgiyle beni karşılasın. Yunayım, sofranın başına geçeyim, çorbamızı zevkle içelim. Kimsenin derdi bize illet olmasın. Yüreklerimiz rahat, büyük meselelerden uzak, kendi hâlimde yaşayıp gideyim. Şu Âlî ile Fuad ille de, Frengistana gitmeli derleriken de, ne isterdim, bitirmişin? Cebinde harçlığı olan hâli vakti yerinde, unvansız, makamsız kişi olarak avrupa'ya gitmek! Ben de is-temezmiyim oraları görmeyi? Amma gelgeldim bu koskoca
Ülkenin padişahısın, cümle âlemin gözleri senin üzerinde Adım atışın, bakışın dudaklarının kıpırdayışı bile merak unandırır. Gelen elçilerin hâlini görürsün. Ya onların memleketlerinde, halk ortasında rahat nefes alabilirmi? Meylersin ki bu tahtında esareti var" Padişahın bu samimiyeti pek dü-rüstçedir. Çünkü büyüklüğün faturası hep böyledir ve Sultan Aziz bunu pek güzel dile getirmiştir.

Diplomatik Tesbitler!

Avrupa âleminin üç hükümdarı olan,Kraliçe Viktorya, Fransa imparatoru 3.Napolyon ile Prusya kralı l.Gilyom, Sultan Aziz'i beklediklerini deklare ederken, Paris'deki b.el çimiz Cemil Paşa'dan gelen şifreli haberde, Rusların Paris'teki b.elçisi Kont Bütberg, Sultan Abdülaziz hân'ın Paris'de bulunacağı

zaman dilimi içinde, Çar Aleksandr'ında orada bulunup, iki hükümdarın aralarında anlaşmazlık konusu meseleleri halletme fırsatı yakaladılar, dediğini bildiriyordu. Fuad ve Âlî Paşalar bu telgrafı okuduklarında gülmekten kandilarini alamamışlar ve şöyle muhavere yapmışlardı: "Fransızların padişahı Rus Çarı ile karşılaştırarak iki devlet arasındaki meselelerin barış yoluyla halledilmesine imkan vereceklerini düşünmek için çok saf olmak gerek!" Dediler.
Biz şimdi bu seyahatle ilgili 5.Murad unvanıyla tahta geçmiş olup, 93 gün süren padişahlıkdan sonra taht'dan indirilen, Veliahd Murad Efendi şu ifadeyle ne büyük bir gaf yapıyordu: "Sanıyorum ki bu gezide pek çok üzüleceğim ue hatta utanacağım. Çünkü amcam resmî ziyaretlerde görgü kurallarına uymazsa alay konusu oluruz. Hele serbest olduğıı- günlerde kollarını sıvayıp yemeğe başlarsa arkamızdan ilir neler söylerler!" demek bahtsızlığını göstermiştir. Bu avrupa seyahatine katılmış bulunan ve İstanbul Şeh- olan Ömer Faiz Efendi'den bu bahsi geçmeyelim. Bu zâtın; görevi Dersaadet Şehremanetliği olup, bu günkü belediye reisliğine muadildir. Devletin ileri gelenleri ki, bunlar, Âlî ve Fuad Paşalarla, Yusuf Kâmil ve Mustafa Fazıl paşalar gibi zevatın yalı ve köşklerinde kendisine tahsis ettikleri bir dâiresi vardı. Alî ve Fuad Paşaların vefatlarından sonra Saray'dan ayağını kese rek, sadnazam Mahmud Nedim Paşaya hiç yanaşmadığını gören Sultan Aziz bir gün Hafız Ömer Faiz Efendiye sormuş: "Efendi siz önce bülbül idiniz. Ne için şakımaz-sınız? Bu soruya Efendi, Keçecizâde İzzet Molla ki Dr.Büyük Mehmed Fuad Paşanın pederi olup eski şeyhülislâmlardandır bu zâtın beytinden bir kelime değiştirmek suretiyle şunu söyler:
"Bir meusim-i bahasına kaldık ki alemin, Bülbül hamûŞıhavuz tehiy,gulustan harap."

Medrese Talebesi

Takvimler 15/r.ahir/1293-10/mayis/1876'yı gösterirken medrese talebesinin ve bilhassa Fâtih, Süleymaniye ve Ba-yezid medreselerinin talebeleri sadnazam Mahmud Nedim Paşa ile benzeri Şeyhülislâm Hüseyin Efendiyi memleketi felâkete sürüklemekle ithama tevessül ederek derslere girmemek suretiyle bunların görevden azillerini padişahdan istediler. İstanbul sekenesinin yâni ahalisinin ayaktakımı, işsizi, güçsüzü silahlarını hâmil olarak bu boykota destek verince işin rengi tehdit edici bir hâl aldı. Bunun üzerine, padişah azil talebini kabul ettiği an artık partiyi kaybetmeğe başlamıştı ki bu her geçen gün Sultan Aziz aleyhine gelişmeğe başladı. Mütercim Rüşdü Paşayı boşalan makamı sadarete getirdi. Bu adam çok güzel tenkit yapan fakat icraata gelince nafile biriydi.
Zamanlar bu zâta; deniz feneri gibi, yanar döner adam" diyen kimseler hayliydi. Vü kelâ arasındaki her çeşit ihtilaftan anında haberdar olan padişahlar gibi Sultan Aziz'de, bu lakabı duymuş bulunduğundan, Mütercim Mehmed Rüşdü Paşaya sadareti tevcih etme anında, "sizi halk istediği içindir ki yeni kabineyi kurmaya memur ediyorum!" dediğinde,yeni sadrıazamda "Halk bizi ne tanısın

padişahım. Şöhretimiz varsa zât'i şahanenizin teueccühündendir!" dedi ve meydana getirdiği kabinede ise padişahın üç azılı düşmanı yer aldı. Bunlar, Şeyhülislâm Hayrullah adlı şerrullah, seraskerlik Is-partalı Eşekçi Hüseyin Avni Paşa Bahriye nâzın da Kayserili Ahmed Paşaya verilmiştir. Bu kabinenin ilk içtimaında ilk toplantısında konuşulan padişahın taht'dan indirilmesi hakkında yapılan konuşmalar olduğunu merhum Reşat Ek rem Koçu, "Osmanlı Padişahları" adlı eserinin 41O.sahifesînde dile getirirken meâlen şunları söylüyor: Saltanatı devirme işini ancak ordu ile işbirliği gerçekleştirebilir kararında ittihat ettiler. Serasker kelime olarak başkomutan gibi kabullenilir. Hüseyin Avni Paşa şûraî askeriye reisi Redif Paşa' ya durumu gizlice açtı. Bu paşa bu işde kullanılacak adamı seçti. Bu zatda, Askeri Mektepler Nazın Süleyman Hüsnü Paşa idi. Bu zât mert ve dobra bir adam olarak tanınmıştır. Hâi'den sonra bir türlü meşrutiyet kurulmayınca Süleyman Paşa, Midhat Paşaya dikilmiş ve nerede meşrutiyet sorusunu tevcih etmiş aldığı cevap tatmin etmediğinde bu seferde: "Meşrutiyeti ilân etmeyecektik, ne b.k yedik de padişahı devirdik demesi bir Çok târih kitaplarında ve hatıratlarda yer aldığı gibi Midhat Paşanın totaliter bir idare taraflı sı olduğunu da ileri sürer Şıpka kahramanı olarak bilinen Süleyman Hüsnü Paşa!

Sultan Aziz Hakkındaki Fetva

TTK'yâni Türk Târih Kurumunca neşredilen Osmanlı Târihinin İsmail Hakkı Gzunçarşılı'nın vefatı üzerine devam ettiren Prof.Dr. Enver Ziya Karal, adı geçen eserin 7. Cildinde 106. sahifede hâl fetvasına dâir bilgileri şöyle naklediyor, ve biz de meâlen nakle çalışalım: "Çalışmamızın başka fasıllarında nakletiğimiz gibi Serasker Hüseyin Avni Paşa'nin Sultan Aziz hân hazretlerine düşmanlığı, onun izalesine kafi karar eyleyecek dereceye kadar vardırmıştı işi. Serasker bu halde iken, devletin o sırada en popüler adamlarının başında gelen Midhat Paşa, Mirabo'nun Fransa kralına gösterdiği duruma benzer. Bu zâtın kafasında bir ideal hâline getirdiği teşkilat-ı esasiye yapmak ve parlamenter sistemle monarşik bir idareye geçmek idi. Padişaha genellikle bu fikri aşıla ma gayretleri içinde olmuştu. Zâten bu ısrarı Âlî ve Fuad Paşaların vefatı yüzünden hu şule gelen devlet adamı kısırlığı padişahın, MİdhatPaşa yerine, Mahmud Nedim Paşaya iltifatkâr olmasını sağladı. Nitekim, eski sadrıazamlarımn ısrarlı tutumlarını hatırlıyarak, Mahmud Nedim Paşa'daki bu ubudiyeti karşılaştırdığında, Alî ve Fuad Paşaları der hatır eden Sultan Aziz bunlara benzerliği Midhat Paşa da da görmekteydi. Bir gün huzurda el pençe divan durmakta olan Mahmud Nedim Paşaya dikkat eden padişah, kendi sinin sağ ayağının başparmağı hizasına doğru baktığını hissettiği vezirine, durumu sordu ğunda aldığı cevap, Efendimiz, kula düşen padişaha hürmet onun ayak ucuna nazardan başlar demek suretiyle fevkalâde bir tabasbus gösterir ve Sultan İbrahim'in sadrı-azamı, Semin Mehmed Paşa'nın, beyan ettiği: "Siz afitab-ı ci-hansınız Efendimiz! Sizden hata südûr edermi?" cümlesini târihde yanlız

bırakmayan bir ifade de bulunmuştur.
Yine bu padişahımızın dönemi hakkındaki çalışmamızın başka bir bölümünde bahsettiğimiz medrese talebelerinin kıvamı günü, H.Avni Paşa ve Midhat Paşanın hâl hususundaki tasavvurlarının kayıtlarına rastlandığı sayın E.Z.Karal Hoca mezkûr eserinde belirtiyor.
Sultan Aziz, medrese talebesinin kıyamı sonrasında sadarete getirdiği Mehmed Rüştü Paşa, bir gün padişahdan para talebi geldiğinde, eş dost arasında para yok ben nereden bulayım diye yüksek sesle düşünürken,- duruma şahid olan Midhat ve H.Avni Paşaları bu hâl hususunda Rüşdü Paşayı iknaya çalıştıklarını öğreniyoruz ve Rüşdü Paşanın en baştaki tereddüdünü göz önüne alan Midhat Paşa, sadrıazama: "Eğer maksatta ittifaktan ayrılırsan Bayezid Meydanında milletin seni pare pare edeceğini düşünmelisin"diyede tehdit ettiğini kaydeder, Prof.Karal.
Prof.Karal; bu safhadan sonra Şeyhülislâm Hayrullah Efendinin ikna edilmesine geçildi haberini verirken, Midhat Paşanın konağında Anadolu Kazaskeri Kara Halil Efendi'nin, yapılan toplantı esnasında, Padişahın, mülk ve milleti tahrip, beytülmali israf ettiği öne sürülerek hâl'i için fetva meselesi görüşüldüğünde adı geçen Kazaskerin, "..bu eırtr-i hayra, çarşaf kadar bir fetva veririm" demesiyle birlikte, işin şer'î tarafı da yoluna sokulmuş oluyordu.
Yine bu esere göre, ahalinin vaziyeti hakkında, şu gözlemler ileri sürülmektedir: basın üzerinde sansür azaldığından dolayı, dikkat çekici makalelerin ve haberlerin, yazıldığı görüldü. Padişah hakkında net bir tenkit görülmemekle beraber, M.Nedim Paşa hakkındaki neşriyat, Rusya taraflısı politika ve Rus elçisi İgnatiyef'le alâkalı neşriyat pek kesif idi en-. teresandır ki bu arada sadaret M.Nedim Paşa da değildir. Ancak anlaşılan o dur ki, padişah, bu kendine muti devlet ada5 mini yeniden sadarete getirme tasavvurundadir böylecede yapılan neşriyat bu tâyini önlemek veya işi kızıştırmak için yapılmaktadır, hükmüne varılabilir.
Öte yandan efkâr-i umumiye basının yazdığıyla kendini yönlendirirken, Süleyman Hüsnü Paşa'nın, fetva makamına gittiği görüldü. Müşahede olunan oydu ki, Hayrullah Efendi yeniden tereddüde düştüğü idi. Sert ve asabi mizaçlı Süleyman Paşa, şeyhülislâma: "Efendi hazretleri artık iş işten geçti. Şu dakikada bir çok muhterem paşalar bir dâimi tehlike içinde bulunuyorlar. Bunların hayat ve selameti sizin'elinizdedir" şeklinde ki beyanıyla Şeyhülislâm Hayrullah Efendinin işi yapmayacak hâle gelmesini bu sözlerle önlemiş oldu. Halifenin hâl'i için ya mecnun (ne yaptığını bilmez olması) veya küfrüne karar verilebilecek hareketlerin sahibi olmasıydı fetva tanzim edilmesi için. Birinci yol yâni, mecnunluk bahsini öne almak tarafını seçti ve şu sözlerle fetvanın yazıldığı kâğıdı donattı: "Emirilmü'minin olan Zeyd, muhtelişşuûr ve umuru siyasiyeden bibehre olup, emuâl-i miriye'yi mülk ve milletin takat ue tahammül edemeyeceği mertebe masarifi nefsaniyesine sarf ue umuru diniye ue dünyeuiyeyi ihlâl ue teşviş ve mülk ue milleti tahrip edip bekası mülk ue millet hakkında muzır olsa,hâl'i lâzım olurmu? Elceuap otur " Şeklinde tanzim olunan

fetvaya göre; Abdülaziz hân, şuuru muh-tel yâni mecnun idi bundan dolayı da siyaset işlerinden anla-mıyordu. Buna bağlı olarak böyle halife mülk ve millete zararlı idi. Bu bakımdan azli gerekirdi! Peki bu fetvayı vereni, isteyenleri bulundukları göreve getiren o zâtın tâyin ettikleri kimselerdi ki bu da hayli mühimce bir tenakuz idi!
Sultan Abdülaziz; avrupa'ya seyahat yoluyla giden ilk ve son Osmanlı padişahıdır. Diğerleri ise, ya savaş, ya fetih ya da vatan^üda olduklarından gitmişlerdir bu kıta'ya. Sultanın gezisine katılmış bulunan İstanbul Şehremini Ömer Faiz Ffendiye, sadrıazam Âlî Paşa ve Hâriciye nâzın olan Dr.Büyük Mehmed Fuad (Keçecizâde) Paşa, Faiz Efendiye müşahedelerini bir müsvedde hâlinde yazmasını ve devlete vermesini istediler bunun önemli bir vatan hizmeti olduğunu hatırlattılar. Hafız Ömer Faiz Efendi cidden münevver bir kimse olarak gördüklerinden dersler çıkarabilecek kapasiteye hâiz bir insandı. Sahifelerimizi bu zâtın tutmuş olduğu notları, bize "Avrupa'da Sultan Aziz"adlı kitabı okuma şansı vermiş bulunan Midhat Cemal Kutay'ın bu eserinden ilk olarak Faiz Efen dinin şu müşahedesini, böylecede ne kadar hassas bir vatan-perver olduğunuda ortaya koymasını anlatan satırları, sahi-femize dercederek sizlere duyuralım muhterem okurlar" "..Burada büyük bir acı kalbimizi parçaladı. Sarayın bahçesinde meuzi tutmuş Fransız müstemleke askerleri içinde Cezayir taburunu da gördük. (İçyüz yıl bizim olan Barbaros Hayreddin'in diyarının eulâtları şimdi eski Hakan'larını başka bir deuletin silahları elinde, başka bir devletin üniforması ile selâmlıyorlardı..."

İngilizlerin Dizbağı Nişanı

İngiliz devletinin ihdas ettiği yaşayan yirmi kişiden herhangi biri ölmeden, yirmibirinciye verilmiyen dizbağı nişanı dedikleri nişanın Sultân Abdülaziz'e bu seyahatte verildiği dünyanın malumudur. Sultan Aziz'e bu nişanı verme töreninden o dönemin İstanbul Şehreminî olan Hacı Ömer Faiz Efendinin raporundan okuyalım, tabii bu raporun müsveddelerini arşivinde bulunduran, Midhat Cemal Kutay'ın Avrupa da Sultan Aziz adlı çalışmasından alıntıladığımızı da ketmeden vicdanen ifadeye mecburuz. Şimdi biz burada önce bu nişanın doğuş hikâyesini nakledelim sonra da Osmanlı Hâriciye nâzın Dr. Mehmed Fuad Paşa'nın nişan doğuş hikâyesi yüzünden midesi bulanıp, kendine verilmek istenen nişanı ret ve istiskal etmesin diye atmak mecburiyetinde kendini hissettiği kıtırı nakledelim ve devlet adamlarının, iş beceren yalanın, fitne çıkaran doğrudan efdaldir anlayışına misâl olarak gösterilebilecek vak'adan olduğunu da hatırlatmış olalım.
İngilizlerin, her kefere-i fecere gibi kralları da kendi hanımlarından başka hanımlara sarkarlar idi. Nitekim; bunlardan biri olan 3.Edvard, 1348 senesinde metresi, Salisböri Kontesi şerefine bir balo tertip etmiştir. Baloyu açış dansını da.ta-biiki çapkın kral, metresiyle yapmak suretiyle gerçekleştirir. İşte bu dans sırasında Kontes'in mavi renkii dizbağı, yâni uzun konçlu çorabın üst kısmını

tutan ipek kumaştan mamul bağ, önce gevşemiş daha sonra da aşağı kayıvermiş. Bunun üzerine Kontes fevkalâde mahcup kızarip, bozarmış ki bu sırada Kral 3.Edvard, yere eğilip düşen ipek bağı eline almış ve doğrulduğunda: "Kötü düşünenler nadim olacaklardır. Çok yakında bu dizbağına kavuşmak için yapmadıkları fedakârlık kalmıyacaktır" Dedikten sonra kontesle dansı tamamlar bir kaç gün sonrada Britanya devletler camiasının en büyük nişanı olarak Dizbağı adı verilen nişan ihdas olunur. Sevgili okurlara hemen hatırlatalım ki, bu nişanı cazipleştirmek için tüzüğüne Karter adı verilmiş, nişan yaşayan yirmi kişiden bir fazlaya verilmeyecek nişan takma işi başpiskoposa verilmek suretiyle dizbağı nişanını dindar bir kimsenin talik etmesine yâni takmasına bırakmak suretiyle 3.Edvard, metresinin dizbağını batıl din hristiyanhğm bir batıla daha yardımcı olmasını sağlıyordu.

Yine Karter nizamnamesine göre de,nişan takılan kişi as-kerse, kılıcını başka bir meslek erbabı ise, o mesleğin sembolünü teslim ettikten sonra, Kral'a ebediyen sadık kalacağına dâir sadakat yemini yapacaktı. İslâm dünyasının halifesi ve Osmanlı devletinin hükümdarı bu tarz macerası olan nişa-ret eder endişesiyle büyük diplomat Keçecizâde Dr.Büyük Mehmed Fuad Paşa'yı şark insanının târih bilenlerince mert bir düşman olarak kabul ettiği İnglizlerin Haçlı seferleri esnasında Kudüs'ü almaya gelen kralı Arslan Yürekli Rişar'a meziyeti olan hali hasebiyle Sultan Selahaddin Eyyûbi Hz.lerinin muhatabı olabilmiş olmasından dolayı, Rişar'a diğer kefere-i fecereye baktıkları kadar sert bakmazlar, bunu tesbit etmiş bulunan Fuad Paşa, Sultan Aziz'e bu nişanı, Rişar'ın İngilte-renin dostlarına verilen bir nişan olarak ihdas ettiğini söyler ve diğer teferruatıda İngiliz ilgililerle konuşarak, kılınç verme yemin etme gibi usûl-ü kadimden sarf-ı nazar ettirir. Böylece seyahatin tatsız bir vaka ile bitmesini engellemiş olur.

Sultan Aziz'in avrupa seyahati esnasında milletimizin üst makam sahibi kimselerin aynı zamanda ne kadar güçlü bir insan olduğunu ortaya koyan, yaptıkları bir alete Türk Kafası adı koyupda onları kollarının gücünü göstermek isteyenlere vurdurtan zihniyete tokat gibi bir cevap olan Halil Paşanın yumruğu hadisesi vardır. Bu hadisenin önemli tarafını padişahın mümkün mertebe bu gezisini pek gizli yaptığı, ortalığı debdebeye gömmeye fırsat vermez şekilde gerçekleştirmesi de takdire şayan bir hareket kabul edilmiştir.

İşte dikiş makinelerinin ayaklı olanlarının ilk defa yapıldığı bir dönemde bu sergide dolaşılırken, adarî kuvveti ölçen bir dinamometreye rastlarlar, üstü kırmızı bir bezle örtülü ve bir yay'a bağlı yuvarlak kafaya vurulunca yay, kendine bağlı ibreyi yükseltiyor, bu ibrede üzerinde müteharrik olduğu ced-velin üzerindeki rakamların birinin hizasında duruyor ve böylece vuruşun sıkletini gösteriyordu. İşte yumruğun vurulduğu yere Türk Kafası adı vermişler, oyunlarında bile Müslüman Türk milletine düşmanlık taşımalarına gayret etmekteydiler asanlarının. Sultan Aziz bu ifadeyi görünce çok kızdı ve aynı zamanda Damat olan Halil Paşaya: "Haydi Halil göreyim seni! Şunlara Müslüman Türkün kotunun kuvvetini göster." emrini verir. Fransız kol kuvvetine göre yapılmış olan güç ölçme aleti Halil Paşanın yumruğu vurmasıyla

birlikte, makine dağılmış, ibre cedvelden fırlayarak bir pervane gibi havada uçmuş. Bu vuruşu merakla seyreden ahali durumu ağzı açık ayran budalası gibi seyretmek durumunda kalmış. İngi-İiz yaver üstelik Sen-Sir mezunu kurmay bir subay olarak: "bu Türk Kafası değil, Türkün kafasına vurulmaz. Bu ancak aurupa kafasıdır ki bir vuruşta dağıldı"demekten kendini alamamıştır.
Avrupa seyahatinin, pek mühim dersler çıkarılması lâzım geldiği idrâkinde olan İstanbul Şehreminî Hafız Ömer Faiz Efendi, döneminin meselelerine çözüm arayan bir anlayışa sahip olduğundan, onun Ruznamesinin içinden bazı pasajlar seçerek, günümüzde ilericilik-gericilik kavgası ihdas etmek isteyen bozgunculara, kullanacakları insanların, bu bilgilere hâiz olduktan sonra o bozguncuların oyununa gelmeyeceklerini ümid etmek istiyorum.

HALK-UCUZ AŞ-BELEDİYE

Yukarıdan beri takdime çalıştığımız İstanbul Şehremini Hafız Ömer Faiz Efendinin Ruzname'sinden şu nakille 19.asır 2.yansının avrupasından bir belediye reisimizin tespitlerini aktarmaya devam edelim: Halimi Efendi biraderimizle yine böylece pek kimselere görünmeden Paris'i dolaştık. Sergi do-lay siy ta dünyanın dört yanından onbinlerce kişi gelmiş, bunlar arasında bizim gibi festiler de çok olduğundan pek dikkati çekmiyorduk. (.) Kalabalık ve zenginlerin yaşadıkları meydanların civarında umumi yemek yerleri gördük. Buralarda yemek yiyecekler kendi kendilerine hizmet ediyorlar, tabaklarını alıyorlar, az bir para ile tek çeşit yemek doldurtu-yorlar, temiz masalardan birisine oturuyorlar, hasır sepet içinde ekmekten de alarak karınlarını doyuruyorlar, sonra tabaklarını bulaşıkaneye bırakıyorlar, hatta masayı temizli-yorlar. Buralarını belediyeler hiçbir kâr gözetmeden işletiyorlar. Hârice göre o kadar ucuz ve aynı zamanda temiz, doyurucu yemek veriyor ki, işçiler, talebeler, az gelirli memurlar yemeklerini burada yiyiyorlar. Muhtelif zümre ve sınıftan ka-dın-erkek-çocuğu bir arada aynı masa etrafında görmek bizi çok mütehassıs etti. Biz de olmasına imkan yok, çünkü kadınlar gelemezler. Halbuki bir milletin kadın ve erkekleri değil, ikisi içinde de fakir ve zengin olanlar vardır. Halimi Efendi biraderimiz ile düşündük, fakat bir hâl çâresi bulamadık." Aslında merhum Ömer Faiz Bey, farklı toplum anlayışını göz önüne almadan hayranlığını belirtmiş, yoksa o bu satırları yazdığında, Osmanlı genç kızları darülfünunda okuyorlar, hâttâ kendilerinin biz erkeklerle aynı kapıdan mektebe giriş çıkış yapmak istemiyor bunun çâresinin bulunmasını istiyoruz dediklerinde, darülfünunda hemen bayanlar için okula giriş kapısı ayrı cihetten yapılmış, bunu Cevdet Paşanın kerimesi Fatma Aliye hanımın olsun, gerekse Prof.Mehmed Ali Aynî merhumun "Darülfünun Târihi" adlı çalışmasını Os-manlıcadan çevirmiş ve Pınar yayınları arasından neşrettir-miştik ki bu ifade orada da yer almaktadır. Tekkelerin fakire sahip çıkışını merhum Belediye reisi hatırlayamamış. Nice imaretlerin bu vazifeyi yüklendiğini hesaba katmamış. Maksat aynı olunca vasıtaların farklı olması o kadar mühim değil. Bakınız o

devirde yardımlar gizlice ve alan vereni görmesin anlayışında yapılırken, şimdi şehrin en büyük meydanlarında ahalinin birbirine girmesi, biribiriyle döğüşmesini meydana getirir tarzda yardımlar yapılıyor ve milletin izzet-i nefsi rahnedar olunuyor.
Bizim bu satırları koymamızın sebebi merhum Ömer Faiz Efendiyi tenkit değil, okurlarımıza efendinin yazdıklarını biraz teemmül etmeleri içindir. Zaten; Ömer Faiz Efendi, Halimi Efendi ile hâl çâresi aramışlar ama bir neticeye vâsıl olamamışlar. Çünkü; islâm ahlâk ve anlayışını dışlayarak düşünme hatasına düştüklerinden çözümleyemiyorlar. Halbuki kadınlara sadece onların gidebildiği Pazar kurulduğu bizim istanbul'umuzun yapısında mevcut olup, zaman içinde bu tarz pazarın sadece adı kadınlar pazarı adıyla yaşamaktadır. Çünkü sokak hürriyeti şartların ve kıyasın getirdiği çözümler yoluyla değiştirilmiş bu günkü hayattan daha mütevazi ve edebli hâl yaşanmıştır. Ancak şunu da hatırlatmak gerekir ki, bazı hayır kurumları, Kızılay, Yeşilay, Çocuk Esirgeme kurumlarını büyük şehirlerin fakir ve gariblerini günde hiç değilse bir öğün doyurabilecek hizmete organize edilebilseler ne güzel olur. Kırk sene evvel, İstanbul'da Sansaryan han'da emniyet müdürlüğünün bulunduğu yer- deki Emniyetin tabldotunda pek ucuza, sivil halkında girip öğlen yemeği yediği dönem olmuştur.

Sultan Aziz'in Özellikleri

Bir insanın ahali tarafından şahidi olunmayan hususiyetlerini yakınları ve de çalışma arkadaşları biiirler.Bunlara bir de vazifeleri o kişiye hizmetle görevli olanlar şahsi ahvaline muttali olurlar. Padişahlar da böyle olup, Sultan Aziz hazretleri de bunlardan biridir, nitekim, Şeyhülislâm Hoca Saded-din Efendinin babası, Hasan Çan'ın oğluna anlattıkları olmasa ve merhum şeyhülislâm, bunu târihlerin muhteşemi olan Tâc'üt tevarih'de yazmasaydi nereden öğrenecektik bunları misali, Abdülaziz han'inda hizmetinde bulunanların padişahın ahvaline vukufları tabiidir. Bu hususta saray hizmetinde olanların anlatımında ortak noktalar pek ziyadedir.
Adetâ söz birliği etmişlercesine ifadeleri, önce namaz hususunda olup, evkat-ı hamseye, yâni beş vakte hassas olduğunu sabah namazının ise müdavimi olduğu, namazdan bir vakit sonra yeniden yaptığı Sünnet-i Resulallaha ittiba ile Kaylule yapmasıdır. Devletin işleriyle meşguliyeti daha ziya-je öğleden sonraki vaktini alırdı demektedirler. Tasavvufi anlayışındaki derinlik, onun nısfiye çalışında kendini belli ettiğini söyleyenler ekseriyeti teşkil ederler. Geceleri çok geç yatarlar fakat sabah ezanını huşu içinde dinlerdi. Yaz geceleri saray'ın salonunun geniş pencerelerini açar 3.Selim gibi Bo-ğaziçine doğru yönelerek elindeki ney'i üfler, denizin hışırtısına o yüce sazdan çıkan nağmeler eşlik ederdi. Yorulmak bilmez saatlerce ney'ini üflerdi. Şarkılarının çoğunu kendi güfteleri teşkil etmektedir. Muhayyer devr-i hindî makamına bir hâne ekleyecek kadar nota'ya vakıf olup, amcası 3.Selim ve pederi 2.Mahmud'un seviyesine yükselmiş besteleri vardır. Aşağıda güftesini vereceğim eseri, sevgili hanımı

Mihrişah Sultan'm, hastalığı esnasında ön ce güfteyi yazmış, bilahire bestelemiş ve kendisine hediye etmek inceliğini gösterecek kadar da hassas bir aşık olabildiğini sergilediği söylenir bir çoklarınca..
" Bihuzurum nâle-i mürg-i dil-i divaneden Fark olunmaz cism-i bimarım bozulmuş ianeden, Bunca derd-i mihnete katlandığım âyâ neden? Terk-i can etsem de kurtuls^m şu mihnethâneden."
Askeri doktorlardan miralay Galip Bey, padişahın irtihali sonrasında padişahın evrak-i metrûkesini tasnif için vazifelenmiş heyete riyaset ederken, Sultan Aziz'in eünden çıkma rika ve sülüs levhaların hattına hayran olduğunu belirtmekten kendini alamamış dahası bir kaç tane kara kalem tabloyu, yarım bırakmış olduğu şarkı bestelerinin hükümet kara-nyla Sultan Aziz'in büyük oğlu Yusuf İzzeddin Efendiye verildiğini ifade ederken her birinin san'at eseri olduğunu söylemeden edemediği görülür.
Çok kuvvetli bir itikada sahip olan Sultan Aziz'in Şeyhi, Sadreddin Çelebi olup, şer'î ilime Rumeli Kazaskeri, Eğinli Zeynelabidin Mehmed Efendi'nin hocalığında vukufiyeti olmuştur. Pek güzel üflediği nay(ney)de üstadı Ferik Neyzen Yusuf Paşadır. Musikî ve hat derslerinde hocası ise 1801 ile 1876 yılları arasında Ömür süren Mustafa İzzet Efendidir. Bu zât son dönemin en'lerinin başında gelir, nâkiybüleşraf, büyük hattat, müthiş bir bestekâr, güfteleri hayli olan şâi-r, müellif yâni bu günkü lisanla yazar, hânende(şarkı söyleyen), ney virtiözü olup, hem Kadiri hem de Nakşi idi. Padişahın diğer bir hocası Rumeli pâyeli Akşehirli Ömer Efendidir. Mümtaz Efendide Fransızca, Coğrafya ve Târih dersinin hocasıydı.
Efendim Sultan Aziz'in çok güzel bir bestesi de acem-i kürdî sirtosudur. 2000 yılı yazının ortalarındaydik. O sırada Radyo/Çağ'da târihi vak'aları ağırlıklı olarak anlatmağa çalıştığım Metanet Köprüsü adı verdiğimiz bir programım vardı iki saat sürüyordu târihe merak duyan dinleyenlerim ricalar da bulunurlar, bu sohbet esnasında padişahların bestelemiş oldukları eserleri çaldırmamı isterlerdi. Fakir de; İstanbul Büyükşehir Belediyesin ce, Kültür Anonim Şirketinin delaletiyle Lâlezar Mûsikî Topluluğuna yaptırtmış olduğu CD'lerden mürekkep güzel bir albümü, bizzat İstanbul Şehre-minî olan, Ali Müfit Gürtuna Beyefendi bize ihda buyurmuşlardı. Ben de o parçalan çalardım. Böylece eserden müessire biz de, dinleyende vecde gelirdik bu padişah bestelerinin ne-fasetinden. İşte bir gün program saatime giderken Kısıklı'da otobüsten inmiş ve Küçük Çamlıca'ya tabanvayla çıkacağımdan, Kısıklı Abdullah Efendi Camii şerifinde namazı İade edip, yokuşa kendimi öyle vurayım dedim. Hemen camiin volunu tuttum. O sırada volkmenimin kulaklığından Sultan Aziz hân'm bestesi olan acemi kürdi sirtonun o nefis nağme-|erjni duymağa başladım. Camiin kapısına yaklaşıyordum ve ben de adımlarımı küçültüyor, yürüyüşümü yavaşlatıyordum. Parça bütün nefasetiyle icra olunuyor, ben huşu içinde dinlemekteyim. Fakat bitmiyor, ben ise her küçük adımla câmün kapısına yaklaşıyordum. İçeri girmeden icra tamamlansa diye dua ederken, meyana geçen icraacılar beni, parça bit- meden içeri girmeme kararına vardırdılar. Kapıda

dikilmişini, parçanın nihayete ermesini bekliyorum ve de bir elimle usûl tutuyorum. Arkamda bir ses, ya gir ya çekil!
Diye seslendi. Yol verdim geçti. Parça bir kaç saniye sonra nihayetlendİ. Kün emrinin yâni ol emrinin verildiği anın; kaf -dan, nuna gelen zaman diliminin o yakalanamaz ahengini bir çoban, dağlarda tepelerde ararsa, bir sultanda saray salonunun akıp giden boğaz sularına bakarak ne için aramasın? Bizim gibi bir nadan da, o arayıcının eseri olarak düzene girmiş, acemi kürdî sirtoyu dinlerken farkında olmayarak, camiin kapısını varsın tıkamış olsun ne çıkar.

Kutay'ın Kaleminden Hâl Ve Katl

Kim ne derse desin, insanlar kendi fikirlerini müdafaaya kimseye hakaret etmemek şartıyla tabii hak olarak görüp bunu yaşayabilmelidir. Bir çok kimse ve ben de kimilerinin yorumlarına katılmasamda, târih ilmine, millet hafızasına yaptığı hizmetleri göz önüne ctîarak kimseyi sıfırlamam ve bu mevzuda şöyle düşünüyor, bu bakımdan bütün düşünceleri keen-lemyekün'dür demem. Her çiçekte bal olacağını düşünürüm. Midhat Cemal Kutay büyük yanlışlarının yanında millet hafızası olan târihimize ait nice hatıratı, vekayii yâni olayları, engin osmanlıcasıyla gün yüzüne çıkartmış, nice nisyana düşürülmüş millet evlatlarının yeniden okunmasına öğrenilmesine yol açan ifşaatlara imza atmıştır. Bu gün yüz yaşına yaklaştığında berrak hafızası ile târihe bakışını devam ettirebilmesi kendisi için bir nimettir. İşte bu zâtın; Avrupa'da Sultan Aziz adlı kitabının 267.sahifesinden şu alıntıyla baslıktaki ifadeyi değerli okurlarıma nakledeyim diye karar verdim. "Sultan Abdülaziz'i tahttan indirmek isteyenlerin başında Midhat Paşa, Serasker Hüseyin Avni Paşa, Mütercim Rüştü Paşa ile Şeyhülislâm Hayrullah Efendi vardı. Bu hava içinde Sultan Aziz'e nihayet, Sultan Aziz'e karşı bir darbe hazırlan mış ve plânlanmıştı. Bu plan 30/mayıs/1876 Salı gecesi uygulamaya konuldu. Sultan Aziz'in kaldığı Dolma-bahçe Sarayı derin bir sessizliğe gömülmüş uykuya dalmıştı. Hafif bir yağmur yağıyor boğazdan esen rüzgârın etkidiyle çırpınan dalgalar Dolmabahçe Sarayının rıhtımını dövüyordu. Padişahın kendisine karşı hazırlanan darbe teşebbüsünden haberi yoktu. Harp okulu öğrencileri her akşamki gibi yat borusu yla beraber atakhanelerine çıkmışlardı. İki saat sonra Taksim tarafından bir araba gelerek Harpokulu'nun kapısının önünde durdu. Arabadan Süleyman Paşa indi. Okulun subayları tarafından karşılanan Süleyman Paşa,ku-mandan odasına çıktıktan sonra subayların hepsini topladı ve şunları söyledi: <.Arkadaşlar devlet ve millet bu gece sizlerden büyük ve kutsal bir görev beklemektedir. Eğer bu gö-revi yerine getiremezseniz devletimiz yıkılacak ve milletimiz perişan olacaktır Devlet işleri Rusların eline düştü. Babıâli Rus elçiliğine döndü. Vükela ve ulema Sultan Abdülaziz'in tahtından indirilmesine karar verdi. Hizmetin büyüğünü siz-leşe emanet ettiler. Öğrencilerle birlikte doğruca saraya giderek padişahı tahttan indireceğiz> Şeklinde hi tabesine başlayan Süleyman Hüsnü Paşanın şöyle devam ettiğini ifade eder Kutay: "Subaylar bu teklifi kabul etti ve kalk borusu

çaldırarak topladıkları öğrencileri silah- [andırıp yola çıkardılar, öğrencileri Gümüşsüyü kışlasının arkasından Dolmabahçe sarayının önüne geldiler. Paşalar burada bulunuyordu ve saray askerler tarafından sarılmıştı. Sü-leuman Paşa yanına aldığı bir kaç subayla beraber Şehzade Murad'ın kaldığı dâireye gitti. Şehzade Murat'ı uykusundan uyandırdılar. Süleyman Paşa; telaş ve heyecan içindeki şehzadeye şöyle dedi: <Amcanız Sultan Aziz millet ve vükela tarafından tahtından indirildi. Siz tahta çıkarıldınız> Sultan Murat'ı tahta çıkarmak için bir arabaya bindirerek saraydan Serasker kapısına götürdüler. Hemen cülus ı<v: in atıldı. Top seslerinden uyanan Sultan Abdülaziz heyecan ve tedirginlik içinde:

-Bu toplar cülus topuna benziyor! Dedi.

Sultan Aziz'in annesi içeri girerek, Murat'ın taht'a çıkarıldığını soluk soluğa oğluna bildirdi. Abdülaziz neye uğradığını şaşırmıştı, üzgün oe endişeli bir tavırla sara- yın salonunda dolaşmaya başladı. Paşalar, Sultan Aziz'i Topkapı Sarayına götürmeyi kararlaştırdılar Karar Sultan Aziz'e bildirilince kendisi gitmek istemedi fakat ik- inci defa aynı karar kendisine iletilince kılıcını beline kuşandı. Yanına şehzadelerinden Yusuf İzzeddin Ue Mahmud Celaleddin'i alarak Dolmabahçe sarayının rıhtımına indi. Rıhtımda duran çifte saltanat kayığına binerek Topkapı Sarayına götürüldü. Tahttan indirilen Osmanlı padişahını Topkapı Sarayında 3.Selim'in öldürüldüğü odaya koydular. Bu^duruma çok üzülen ve telâşa kapılan Abdülaziz: <Amcam Sultan Selim'in kaldığı oda burasıdır diye endişesini belirtti. Kendisininde öldürüleceği düşüncesi kafasının içine bir hançer gibi saplanan 32. Osmanlı padişahı Sultan Aziz'in manevi gücü yıkılmıştı. Bu hava içinde oturup yerine geçen 5.Sultan Murad 'a şu mektubu yazdı: <..Önce Cenab-ı Hakk'a sonra da size sığınıyorum. Millet hizmetinde çok çalıştım. Fakat muvaffak olamadığıma çok üzülüyorum. Sizin muvaffakiyetinizi temenni ederim. Kendi silahlandırdığım askerlerim beni bu hâle soktular Duyduğum acılardan beni kurtarmak için başka bir yere naklimi rica eder, Osmanlı saltanatını Abdütmecid Hân nesline terk ederim.> Sultan Aziz bu mektubu yazdıktan sonra yanındakilere: <beni öldürecekler> diyerek korkunç endişesini tekrarladı.

Taht'a çıkan 5.Murad, saltanatının kendisinden önceki sahibinin mektupta bildirdiği isteğini kabul etti ue Sultan Aziz'i Feriye Sarayına naklettirdi Sultan Abdülaziz, tahtdan indirilişini bir türlü İçine sindiremiyor geceleri gözü uyku tutmadığı için sinirli bir halde odasında dolaşıp duruyordu. Abdülaziz, Feriye Sarayında geceli gündüzlü Kuran-ı Kerim okuyor, namaz kılıyordu. Sultan Abdülaziz'in bir hapis hayatı içinde günlerini geçirdiği Feriye sarayının çevresini asker kuşatmıştı. Nöbetçi subaylardan birinin, kendisine Aziz Ffendi diye hitab etmesi, bir iki gün öncesinin saltanat temsilcisi eski padişahı çok üzmüştü, adetâ kahretmişti. Sultan Aziz'in tahttan indirildiğini duyan Rus büyükelçisi de çok şaşırmış ve adetâ deli'ye dönmüştü. Büyükelçi; Rusya'nın bu işe rıza göstermeyeceğini söyleyerek tehditlere başlamıştı. Ruslar elçilik binalarına da bayrak asmamışlardı. İngilizler ve Fransızlar İse Sultan Aziz'in

tahttan indirilmesini memnunluka karşılamışlardı. Feriye Sarayında sonu endişeli bir bekleyiş içinde Sultan Aziz'in gün geçtikçe sinirleri bozuluyordu. Sert mizaçlı ue iri yapılı Sultan Aziz'den paşaların hepsi çekiniyordu. Hüseyin Auni Paşa, padişaha belindeki kılıçla, öteki silahları aldırtmıştı. Bu olaydan sonra Abdülaziz'in öldürüleceği yolundaki endişesi kâbuslu bir inanç hâline gelmişti. Ve biliyorduki, kendinden önce tahttan indirilen padişahların hepsi öldürülmüştü.(Bu ifadeye katılmak mümkün deâil.m.h) Osmanlı saltanatının bu acımasız ve kanlı geleneği şimdi kendisini bekliyordu. Bu korkunç inanç içinde kıvranan Sultan Abdülaziz geceleri sık sık uya- nıyor yatağından fırlıyor ve pencerenin Önüne koşuyor endişeli bakışlarla dışarısını gözlüyordu. Sultan Aziz; bir sabah kahvaltı için bir kâse çorbayla ekmek istemişti Çorba olmadığından, kendisine lapa gönderilmişti, üzüntü ue sinir cenderesindeki Abdülaziz lapayı yemiyerek geri göndermişti. Bu haua içinde Sultan Aziz son günlerine geldi ue tahttan indirildikten otuzbeş gün sonra, esrarı bugün de kesinlikle aydınlanmamış bir biçimde intihar etti veya öldürüldü. Sultan Aziz,4/haziran/1876 Pazar tesi günü Mabeynci Fahri Bey'i çağırtarak ondan günlük gazeteleri istedi. Gazeteleri inceden inceye okuyan Sultan Aziz gördüki, hayat kendisinin dışında akışına devam etmektedir Annesinden sakalını düzeltmek İçin bir makasla bir ayna istedi. Târihin esrarı işte bu makas üzerinde düğümlenmektedir. Olayın bundan sonrası târihte iki ayrı şekilde yer almaktadır. Önce birinci şeklini anlatalım. Sultan Aziz'in bu makasla biteklerini kestiğini kabul eden rapor olayı şöyle ortaya koymaktadır; <Suttan Abdülaziz annesinden makas aldıktan sonra yattığı odanın kapısını kilitledi. Makası eline alarak her iki kolunun kan damarlarını o küçük makasla kesmiş, fazla kan kaybından yere düşerek ölmüşlüı:> Sabahleyin odanın kapısı açılmayınca ve içeriden bir ses alamayınca, kapıyı kırıp içeri girenler Sultan Aziz'in kanlı cesedini minderin önündeki tyasırın üzerinde buldular.

Abdülaziz'in ölümünü bir intihar değilde cinayet olarak kabul eden görüş ise hazin olayı şöyle anlatır: "Sultan Abdü-laziz'i tahttan indiren Mütercim Rüşdü Paşa, Hüseyin Avni Paşa, Midhat Paşa, Şeyhülislâm Hayrullah Efendi herşeye hâkini durumdaydılar. Bu ıslahatçı gurup, Sultan Aziz'i tutmak maksadıyla kuvvetli ue iri yapılı dört pehlivanı Feriye Sarayına gönderdiler. Bunlar Cezayirli Mustafa Pehlluan, Yozgatlı Mustafa Pehlivan, Mustafa Çauuş ue Boyabatlı Hacı Mehmed Pehlivandı.

Mabeynci Fahri Bey'de hükümetin adamı olarak buradaydı. Fahri Bey de güçlü kuvvetli bir bünyeye sahipti Geceyi karakolda geçiren pehlivanlar sabaha karşı Fahri Bey tarafından Feriye Sarayına alındılar Fahri Bey, Yozgatlı Mustafa Pehlivana beyaz saplı keskin bir çakı verdi. Ali ve Necip adlarında iki subayda bu pehlivanlara yardım etti Pehlivanlar Abdülaziz'in yattığı odanın penceresinden içeri girdiler. Tav-şan uykusu denen hafif bir uykuyla kendinden geçmiş olan Sultan Aziz,iri kıyım pehlivanları karşısında görünce birden yerinden fırladı. Bu sırada bir pehlluan kadar kuvvetli olan Mabeynci Fahri Bey,eski padişahın üzerine atılarak kollarını tutup arkasında çaprazladı.

Cezayirli Mustafa ile Boyabatlı Mehmed, Sultan Aziz'in dizlerinin üzerine oturup onu hareketsiz duruma getirdiler, Yozgatlı Mustafa da elindeki çakıyla Abdülaziz'in bilek damarlarını kesmeye hamlettiği sırada Sultan Aziz, kahveci çıraklığından mabeynciliğe getirttiği Fahri Bey'e şöyle dedi:
-Şu kestirmeğe kıydığın eller sana bir kaç gün önce sedef bir teşbih vermemişmiydi? ..Sultan Aziz sözünü tamamlaya-mamıştıkı, çakının damarlarının içine girmesiyle:
-Aman Allahım! Diye feryat etti. Sultan Aziz'in ağzına mendil tıkadılar. Bu dehşet verici cinayetin işlendiği odanın kapısını Necip ve Ali adındaki subaylar tutuyordu. Sultan Abdülaziz kanlar içinde yere yuvarlandı. Odadaki makası da olaya cinayet süsü uermek(vermemek olması lâzım! M.H) için cesedin yanına bıraktılar. Bu kanlı cinayetin işlenmesi ve suçlularının kaçması beş dakika kadar sürmüştü. Sultan Azı z'in öldürüldüğünü duyan cariyeler ve annesi Perleuni-yal Sultan feryada başladılar Annesi, oğlunun kanlar içindeki cesedine kapanarak göz yaşı döktü. Hüseyin Avni Paşa Kuzguncuk'taki yalısından beş çifte kayığına binerek kısa zamanda Feriye Sarayına geldi. Abdülaziz'in cesedi karalola aötürülerek, oradaki kahve ocağının yanında erlere mahsus olan ot minderlerden birinin üzerine konuldu ve üzerine de pencerelerden birinin perdesini çıkarıp örttüler. Aradan çok. geçmeden yabancı elçiliklerden doktorlar gelerek, Sultan Aziz'in intihar ettiğine dair rapor verdiler "
Böylece 1950'den beri ülkede bir takım târihî vak'aların arka plânını sunan Midhat Cemal Kutay'ın Abdülaziz Hân, Öldürüldümü? İntiharını etti? Sorusuna dâir iki hususuda, nakletmiştir ve bizde sahifelerimize alarak tercihi okura bı-raktık.
18/Şubat/1830'da dünya'ya gelen Abdülaziz Hân, 46 sene, 3 ay, 6 gün berhayat olduktan sonra 4/Haziran/I876'da irtihal-i dâr-ı beka eyledi. Sultan Mahmud Türbesine defno-lundu, bu türbede daha sonra da 2.Abdülhamid Hân'da def-nolunduğundan, Çenberlitaşla Di vanyolu yolu arasında ve Türbe durağı olarak anılan yerde, Köprülüler Kütüphanesi ile karşı karşıya olan türbede üç padişah, Sultan 2.Mahmud, Sultan Abdülaziz ve 2.Abdülhamid Hânlar ebedi uykularını uyumaktadırlar. Sultan Aziz, 32.Osmanlı padişahı olup, 24.Osmanlı halifesidir.

Sultan Abdülaziz'in Hanımları Ve Çocukları

Sultan Abdülaziz Hân; beş hanım ile izdivaç yapmıştır. Bu hanımlarından yedi tane kızı altı tane erkek evlâdı olmuştur. Bu izdivaçlarının ilkini, Batum 15/mart/1835 doğumlu Dürr-i Nev hanım ile 1856'da Dolmabahçe sarayında yapmıştır. Bu hanımefendi'den birinci evlâdı olarak, Yusuf îzzeddin Efendiyi dünyaya getirmiş, peşinden de Salına Sultanhanımı Abdü-laziz Hân'a vermiştir. Sultan Aziz'in saltanatı boyunca başka-dınefendi olarak ömür sürmüştür. Evlilikleri 20 yıl sürmüştür. Padişahın şehadeti ile evliliğin sonu gelmiştir. Bey'inin arkasından 19 sene, 6 ay berhayat olmuştur.4/aralik/l 895'de Feri ye Sarayında irtihal-i dar-i beka eyleyen Dürr-i nev hanımefendi, Abdülaziz'inde

defne edildiği Sultan 2. Mahmud Türbesine i'tırnak olunmuştur. Meşhur tenisçilerimizden Enes Talay, Dürrinev kadmefendi'nin yeğeni olup, yine meşhur Ressam İbrahim Çallı'mn kızı Belma hanım ile izdivaç-yapmıştır.
Sultan Abdülaziz Hân, 2. izdivacını da Edâdi! hanımefendi ile yapmış olup, bu hanımın 1845'de doğmuş olduğunu, izdivacın ise 1861'de vukubulduğunu bu evliliğin meyvesi oia-rak şehzade Mahmud Celâleddin Efendi ile küçük yaşta vefat eden Emine Sultanhanımı dünya'ya getirmiştir. Evlilikleri 14 sene sürmüş Edadil hanımefendi 30 yaşında olduğu halde 1875'de vefat etmiştir. Makberesi Sultan 2.Mahmud türbesi olmuştur.
3. İzdivacını Sultan Abdülaziz Hân,1846 doğumlu Hayran-ı dil hanımefendi ile yapmış, bu hanımefendi Kars doğumlu olmakla beraber Çerkesler'den olduğunu da söyleyelim. Bu hanımefendi ilk olarak Nâzime Sultanhanımı dünya'ya getir-miştir. Bilahire, sadece halife sıfatıyla Osmanlıyı temsil edecek olan, Abdülmecid Efendi dünya'ya gelmiştir.
26/Kasım/1895'de 49 yaşında olduğu haide Ortaköy'deki saray da vefat eden Hayran-ı dil hanim, Dürrinev hanımın vefatıyla 1.kadınlığa irtika eylemişti. Sultan 2. Mahmud türbesine defnolundu.
4. Evlilik, Sultan Abdülaziz'e Neşerek hanımefendi ile nasip oldu. 1848'de İstanbul civarında dünya'ya gelmiş olan bu hanımefendinin asıl adının Nesteren, kısaltılmış olarak Nesrin olduğunu T.Yılmaz Öztuna Beyefendi, Hanedanlar adlı eserinde kaydediyor. Vefatı maalesef, hâl esnasında hasta olan bu hanımefendi,o haliyle sandal'a bindirilmiş yağan yağmur altında ıslanması hastalığın ilerlemesine sebeb olmuş 1 l/haziran/1876'da 28 yaşında olduğu halde padişah kocasının şehadetinden 7 gün sonra vefat eylemiştir. Bu hanımefendi Çerkeslerden Burahay kabilesi şefi Gazi İsmet Bey'in kızı idi. Kuzey Kafkasya muhaceratı esnasında Silivri'ye gelip yerleşmişlerdi. Yenicâmi Türbesinde gömülüdür. Hüseyin Avni Paşa'yi, Midhat Paşanın konağında basıp öldüren, şehid-i aziz Yüzbaşı Çerkeş Hasan Bey, bu hanımefendi hazretlerinin kardeşidir. Bu zât hakkında ilerliyen sahifeleri-mizde asrın en cesurane hareketini anlatan ve daha önce Cuma Dergimizde yayımlanmış bir yazımızı okuma parçası lejandı altında okuyacaksınız.
Padişah Abdülaziz Hân'ın 5.hanımefendisi,8/Temmuz 1856 Hopa doğumlu Gevheri kadınefendidir. İzdivaçların! gerçekleştirdikleri târih 1872 olup, Esma Sultan ile Şehzade Seyfeddin Efendinin valideleridir. 6/Eylül/1884'de 28 yaşın-da olduğu halde ahiret yolculuğuna çıktı. Yenicâmi 5.Murad Türbesine defnolundu.
Sultan Abdülaziz Hân'ın kız çocuklarına gelince bunlar, sırasıyla 1862'de doğan Saliha, 25/Şubat/1866'doğum!u Mazime, 30/Kasım/1866 doğumlu Emine, 21/Mart/1873'de doğmuş bulunan Esma ve 1874'de Fatma, 24/Ağus-tos/1874'de doğmuş bulunan Emine ve babasının vefatından sonra 1877'de doğup aynı yıl vefat eden Münire Sultanha-nımlardır.
Bunlardan; Sâliha Sultanhanım, 1941'de Kahire'de 79 yaşında olduğu halde vefat etmiştir. İlk nişanlısı, Prens İbrahim Hilmi Paşa olmuş fakat Sultan

2.Abdülhamid tarafından nişan iptal ettirilmiştir. 20/nisan/1889'da Zülküfl Ahmed Paşa ile izdivaç ettirilen Saliha Sultanhanımın evliliği 53 sene imtidat etmiştir. Paşa 1941'den sonra vefat etmiştir.
Nâzime Sultanhanım, 25/Şubat/1866'da Dolmabahçe sarayında doğmuştu. 1947'de Beyrut'un Cünye kasabasında 80 yaşında olduğu halde vefat etmiştir. Dadssı Tâhir Mevlevi Olgun'nun annesidir. Şam'da, Sultan Selim Camiinde med-fundur. Bu sultanhanım Damad Ali Hâlid Paşa ile Yıldız Sarayında 20/Nisan/1889'da evlendi. İzdivacı 58 yıl sürerek 1947'de vukubulan vefatıyla sonuçlanmıştır.
üçüncü Sultanhanım olan Esma Sultan 21/Mart/1873'de dünya'ya gelmişti. Esma Sultan: 20/Nisan/1899'da ablalarının düğünüyle birlikte yaptıran Sultan 2.Abdülhamid, Kaba sakal Çerkeş Mehmed Paşa ile evlendirdi. İzdivacının 10. yılının 17. gününde eskilerin vâz-ı hami dedikleri doğum esnasında şehîden vefat etti. Kabasakal Çerkeş Mehmed Paşa 2.Meşrutiyetin akabinde vukubulan 31/Mart hadisesi sonrasında İttihatçılar tarafından idam edildi.
4. kız olan 24/Ağustos/l 874 doğumlu Emine Sultan, 12/Eylül/l 901'de Yıldız Sarayında Damad Mehmed Şerif Paşa ile izdivaç etti ve bu 18 sene, 4 ay, 17 gün süren bir evlilik dönemi geçirdi. Emine Sultanhanım, 46 yaşın içinde olduğu 29/Ocak/1920'de vefat ederek, 2. Mahmud Türbesine defnolundu. Diğer üç kızı ise bir biyografi verecek kadar yaşayamadılar.
Sultan Abdülaziz'in erkek çocuklarına gelince 1 l/Ekim/1857'de dünya'ya gelen ve Yusuf İzzeddin adı verilen şehzade, o sıralarda şehzadelerin çocuk sahibi olmaları memnu yâni yasak olduğundan, bu şehzade, babası Abdüla-ziz padişah oluncaya kadar Eyübsultan semtinde Kadri Bey adlı bir zâtın evinde büyütüldü. Bu ızdırab verici hâli bizzat yaşayan Sultan Aziz padişah olduğunda, şehzadelere çocuk sahibi olma yasağını kaldırma suretiyle bu gelenek ilga edil-oldu. Enteresandırki, bu veliahtda pederi Sultan Aziz'in irtihali gibi meşkûk kalmış bir intiharmı? Cinayetmi? Sorusunu sorduracak tarzda hayatı noktalanmıştır. Veliahd Yusuf İzzeddin Efendi'yi, İttihatçıların tertiplediği bir cinayetle öldürüldüğü, Tank Yılmaz Öztuna gibi ciddi bir târih araştırmacı-smca da iddia olması hayli düşündürücüdür. Çünkü bu zât, İttihatçıları hayli çatıyor, Mehmedçiğin 1. harbin cereyanı sırasında boş yere harcandığını müessir şekilde ortaya koymaktaydı. Ne varki, yine veliahd'ın hayatı hakkında kanaatlerini belirten hatırat sahipleri, bu zâtı akli bakımdan biraz tereddide bulduklarını kapalı şekilde ifade ederler. 1/Şu-bat/1916'da 58 yaşında olduğu halde esrarengiz bir şekilde ölümü vukubuldu. Dedesi; Sultan 2. Mahmud'un türbesinde defnolundu.
Sultan Aziz'in 2.oğlu ise saltanatın ilgasından sonra sadece halife olarak hanedanı temsile vazifelendirilen ve 2. Ab-dülmecid dense yanlış olmayacak olan Abdülmecid Efen-di,29/Mayıs/1868'de Dolmabahçe Sarayında doğmuştur. Validesi Hayran-i Dil Kadınefendidir İslâmm zahiri hilafette sonuncusudur. Milli mücadeleyi bütün açıklığı ile beğenmiş ve desteklemiştir. Oğlunu Anadolu'ya geçmesi için yollamıştır. 1908 Meşrutiyetinden sonra sokaklarda bir

başına gezdiği, Beyoğlunda kitapçı dükkânlarından alış-verişi bizzat yaptığı görülmüştür. Çok muazzam bir ressam idi. 23/Ağus-tos/1944'de Paris'de 76 yaşında olduğu halde kalp krizi neticesinde terk-i hayat eylemiştir. Borçlar yüzünden nâşi 30/Mart/1954'e kadar Paris'de bir klişede kalmıştır. Zikrettiğimiz târihde Medine'de Harem-i Şerifde defnolunmuştur. Beş lisanı, Arabça, Farsça, Fransızca, İngilizce ve Almanca-yı bilirdi. Batı dünyası müzelerinde yapmış olduğu resimlere rastlamak kabildir. Hazindir ki, Halife Abdülmecid Efendinin İstanbul'u terke mecbur bırakıldığı gece h.1342 yılının Miraç kandilinin te'sit olunduğu yıldır. Bilindiği gibi, İki Cihan Ser-verİ Efendimiz o miraç gecesinde dostun yanına irtika ederken, 1342/1924'de hilafet yokluğa itilirken, halife ise yâd ellere sürülüyordu. Hemen ilâve edelimki, şedid emirlere rağmen, halifeyi yola koyan devrin İstanbul Valisi ve Şehre-minî Ali Haydar (Yuluğ) merhumun ve devrin İstanbul Emniyet Müdür Sadeddin Bey, sabırla meseleye yaklaşıp, şahs-ı mâneviyi asla kederdide edecek ahvâle giriftar etmemişlerdir.
Sultan Abdülaziz Hân'ın 5/Haziran/1872'de Dolmabahçe Sarayında Mehmed Şevket adı verilen bir şehzadesi daha dünya'ya geldi. 22/Ekim/1899'da vefat eden Şevket Efendi fevkalâde piyano çalan bir şehzadedir. Babası şehid edildiğinde 4 yaşında olan Mehmed Şevket Efendiyi 2.Abdü!ha-mid Hân çok sevmiş ve hep himaye etmiştir. Bu zâtın kabri hakkında malumat elde edememİşizdir.
Mehmed Seyfeddin Efendi ise 22/Eylül/1874'de dünya'ya gelmiş 3.oğul olup, 19/Ekim /]927'de Fransa'nın Nis şehrinde hayatının sonuna gelmiştir. Şam'daki Sultan Selim Camiinde defnolunmuştur. Seyfeddin Efendi mûsikî dünyasında besteleri ile pek ünlüydü. Güzel sanatların bir çok dalında üstad mesabesinde olduğu bilinmektedir. Türkiye'de bulunan en mükemmel org, bu zât tarafından Paris'ten satın alınıp getirilmiş, daha sonra da, 1924 senesinde Fransa İstanbul elçilik klisesince bu org satın alınmıştır. Seyfeddin Efendi 1924'de Çamlıca da Bağlarbaşında Necib Molla'dan satın alınan köşkünde İstanbul Boğazı şeklindeki büyük havuz'un hâla durduğu, İbrahim Hakkı Konyalı merhum tarafından bildirilmektedir.

Abdülaziz Hân'ın Sadrıazamları

Osmanlı tahtına çıkan Sultan Abdülaziz, biraderi Sultan Mecid'in yadigârı olarak Emin Mehmed Paşayı makamı sa-daretde buldu ve Kıbrıslı bu paşayı 6/Ağustos/1861'e kadar birlikte çalışmaya ikna etti. 184.Osmanlı sadnazamı olan bu zâtın yerine Büyük Mustafa Reşid Paşa yetiştirmesi ve de tanzimatın üç rüknünden biri olarak kabul edilen 181. Osmanlı sadnazamı Mehmed Emin Âlî Paşa'yı yukarıdaki târih-de tâyin etti ve 22/Kasım /1861'e kadarda görevde istihdam etti. Âlî Paşanın bu sadareti 4.sadareti İdi ki bun dan önceki sadaretleri Sultan Mecid'e olmuş, Sultan Aziz ile ilk sadareti olmuştu. Âlî Paşa infisal ettiğinde, Keçecizâde Dr.Büyük Mehmed Fuad Paşa'nın ilk sadareti 22/Ka sım/1861'de başlamış oldu. Mevlevî dervişi olan bu zât, sadareti 5/Ocak/)863'e kadar elinde tutabildi ve l'sene, 1 ay, 13 gün sonra yerini Osmanlı

sadnazamlarının 187.si olan Yusuf Kâmil Paşa bu târihde 4 ay, 27 gün sürecek sadaretine başladı. l/Haziran/ 18 63'de infisal etti. Mührü hümayun yine Mehmed Fuad Paşaya verildi. 3 sene, 4 gün, süren sadareti başladı 5/Haziran/1866'da infisal etti.Bu sadaretiyle sadrı-azamhğı noktalanarak iki defa geldiği sadaret makamında toplam olarak 4 sene, 1 ay, 17 gün kalmıştır.
Fuad Paşadan sonra makam-ı sadaret, 185. sadrıazam olarak Mütercim Rüşdü Paşaya verildi bu zâtın 2. sadareti idi. 5/Haziran/1866'da 8 ay, 6 gün sürecek görevi başladı. Azil esnasında târih ise, 1 l/Şubat/1867 idi. Bu sefer mührü Mehmed Emin Âlî Paşaya verilerek, 4 sene, 6 ay, 24 gün sürecek ve bu zâtın 5. Yâni son sadareti olan ve toplamı 8 sene 3 ay, 9 gün sürmüş sadaretlerinin sonuncusu oluyordu. Vefatıyla görevden ayrılmış oldu ve târih 7/EylüI/187Ti gösteriyordu. Bunun peşinden Mahmud Nedim Paşa ilk sadareti ne getirildi. 10 ay, 20 gün süren bu sadaret, 31/Tem~ muz/1872'de tamamlandı. 189. Osmanlı sadrıazamı olan Ahmed Şefik Midhat Paşa, 2 ay, 19 gün süren ilk sadareti vukubuldu. Ayrıldığında 19/Ekim/1872'ye gelinmiş ve yerine Mütercim Mehmed Rüşdü Paşa getirilmişti. Bu sadaretin müddeti de 3 ay, 27 gün sürdü. 190. Osmanlı sadnazamı Ahmed Es'ad Paşa makama getirildi ancak, 1 ay, 28 gün,süren sadaret 15/nisan/1873'de nihayetlendi. Şirvânizâde Mehmed Rüşdü Paşa 10 ay sürecek sadaretine başladı.. Görevi bıraktığında 191. sadnazam olarak görev yapmış târih ise, 15/Şubat/1874 olmuştu. Yerine, Eşekçi lakablı Hüseyin Avni Paşa getirilmişti. 1 sene, 2 ay, 9 gün süren sadaretini tamamladığında târih 26/Nisan/1875'i bulmuştu. Ahmed Esad Paşa yine sadarete getirilmiş ve bu sefer, 26/Ağus-tos/1875'de biten sadaret müddeti tam 4 ay sürmüştü ve iki defa geldiği makam da, toplam, 5 ay. 28 gün kalabilmiştir. Celâl Es'ad Arseven mahdumudur bu paşanın. Bundan sonra Mahmud Nedim Paşa 2. sadaretine başladı ve bu defaki de pek uzun sürmeyip, 8 ay, 17 gün sürdü. Yerine gelen Mütercim Mehmed Rüşdü Paşa da 12/Mayıs/1876'da vazifeye başladı ve Abdülaziz Hân'ın mührünü teslim ettiği son sadnazam oldu. Sultan Aziz, Medrese talebesi olayında, bu zâta mührü verirken, sizi halk istedi diye bu göreve getirdim, demişti ve bu zatın döneminde halli ve katli vukubulmuştur. Sultan Abdülaziz; on sadrıazarnla çalışmış onbeş seneyi ve onbeş defa mührü hümayunu alıp, vermiştir.

Abdülaziz Hân'ın Şeyhülislâmları

Abdülaziz Hân, tahta çıktığında makam-ı meşihat'de Ho-cazâde Mehmed Saadeddin Ef-ndi bulunuyordu. Yeni padişah bu zâtın görevine karışmadı ve 23/Kasım/1863'de boşalan makama Atıfzâde Ömer Hüsameddin Efendi tâyin olundu ve bu zâtın meşihati, 2 se ne, 8 ay, 16 gün sürdü, 9/Ağustos/1866'da noktalandı ve vazifeyi Hacı Mehmed Refik Efendiye tevcih buyurdular. Bu zât; 1 sene, 8 ay, 22 gün sonra 30/Nisan/1868'de Akşehir li Hasan Fehmi Efendiye devretti. Bu zâtın meşihati de, 3 sene, 4 ay, 17 gün devam etti-ğinde takvimler, 17/EylüI/1871'i gösterirken, Ahmed Muhtar Beyefendi'ye makam-ı meşihat

verildi, bu zât, 1. Ab-dülhamid Hân'ın kızının torunu idi ve 1 sene, 1 ay, 19 gün vazife yaptıktan sonra 151. Osmanlı şeyhülislâmı Turşucuzâ-de Hacı Ahmed Muhtar Efendiye 6/Kasım/1872'de devretti. Turşucuzâde, 1 sene, 7 ay, 5 gün süren meşihatden sonra 1 l/haziran/1874 târihinde Hünkâr imamı (Müfsid İmam), Hafız Hasan Hayrullah Efendiye devrettiysede, bunun meşihati sadece 1 ay, 8 gün sürebilmişti.. 149. şeyhülislâm Akse-hirli Hasan Fehmi Efendi 2. meşihatine getirildi. Vazifede 1 sene, 9 ay, 23 gün kalarak iki meşihatinin toplamı, 5 sene, 2 ay, 10 gün şeyhülislâmlık yaptı ve görevi, 11/ Ma-yis/1876'da yine Hasan Hayrullah (Şerrullah) Efendiye devretti. Bu şeyhülislâm, Sultan Aziz'in tâyinini yaptığı son şeyhülislâm oldu. Böylece Sultan Aziz, hüküm sürdüğü dönem olan onbeş senede dokuz şeyhülislâmla çalışmıştı. Bunlardan, Hasan Fehmi ve Hasan Hayrullah Efendiler ikşer defa meşihate geldiklerinden, aslında onbir defa şeyh-ülislâm tâyini yapılmıştır.

Abdüllaziz Hân'ın Muasırları

Abdülaziz Hân'nın yaşadığı devri, dünya üzerinde ehemmiyeti müşahede olunan manzara, devletler arası rekabetin, sadece yaşamak için değil, milletini en yüce mertebeye çıkar tacak her türlü sebebe başvurma yolunu aradıklarıdır. Bu sebebleri bulmak vede bunları kullanabilme hususunda, şerik temini hükümdarların ve onların danışmanları İle diplomatların ve kanaat önderlerinin isabetine bağlıdır. İşte o dönemi yaşayıpda adlarını târih sayfalarına aktarabilen' bazı zevat.
Almanya'da İmparator, Prusya'da Kral olarak Fredrik Gif-yom, İngiltere de ise Kraliçe Viktorya, Avusturya'da İmparator Fransuva Jozef ki, aynı zamanda Macaristan Kralı idi. İtalya'da ise Kral Titri ile Viktor Emannuel vardı. Papalık da ise; 9. Piu. Rusya'da Çar 2. Aleksandr. Fransada da, İmparator 3. Napolyon, Reisicumhur Mösyö Tyers ve Reisicumhur Mareşal Makmahon bulunmuşlardı. Yunanistan'daysa, Kral Oton ve 1. Jorj bulunmuştu. Şark âleminde ise İran'da, Şah Nasreddin bulunuyor idi.
Bu padişah döneminin ülke içindeki meşhur zevatdan bazılarının adlarını kaydetmeden geçmeyelim: Büyük Mustafa Reşid Paşa, Âlî, Fuad, Midhat, Şirvani Rüşdü, Mütercim Rüşdü, Süleyman Hüsnü, Ömer, Abdülkerim Nâdir, Ahmed Cevdet, Yusuf Kâmil, Akif, Namık Paşalar ile Şinasi ve Namık Kemâl Beyler ile Ziya Paşa; ilk akla gelenlerdir.

Hâin İhanetle Geberir

Sultan 2. Mahmud'un vefatıyla Osmanlı tahtına Abdülme-cid Hân çıktığında sadaretde Hüsrev Paşanın yaşlı ellerine geçince, bu ihtiyar paşa ile arası haylice açık olan Kapdan-ı derya Ahmed Fevzi Paşa, bu sadnazamın hayatına kastede-ceği korkusuyla, hem kendini hemde bir lokmacık kalmış Osmanlı donanmasını götürüp, devlete asî olan Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'ya teslim

etmişti. Mısır'da ise, Hüsrev Paşanın 2. Mahmud'u öldürttüğünü, Abdülmecid'i tahta çıkardığını yayarken, genç padişahında, buna mükafat olarak Hüsrev Paşayı sadarete getirdiğini yaymıştı. Mısır'da bu dedikoduya inanmayanlar ile bunu yaymaya çalışan Ahmed Paşa taraftarları arasında çatışmalar bile çıkmıştı. Kap-tanıderya Ahmed Fevzi Paşa, yeni bir lakap kazanmış, artık adı Hâin Ahmed Paşa olmuştu.

Bu arada da Abdülmecid Hân, babasının tarzını bırakmış Mısır meselesinin çözümünü sulh ve sükunet İle çözmeye yönelmişti. Çünkü Nizip mağlubiyetinin üzerine, hain Ahmed'in donanmayı kaçırması ve o günlerdeki baş düşmana teslim etmesi böyle bir kararın alınmasına yeterde artardı bile. Bu hâin hakkında, çalışmamızın deniz hare-kâtları hakkında en birinci kaynağımız olan, merhum Afif Büyüktuğrul Amiral, eserinin 2. cildinin 389. sahifesinde bu kapdan-ı derya hakkında şu malumatı veriyor eserine koyduğu dip notta: "Derya kaptanının gerçek adı Ahrrfet Feuzi'dir. Kendisi de Girit'li-dir. İstanbul'a geldikten sonra kayıkçılıkla işe başlamış bir kısım Giritlilere hulul ederek dalkavuklukla askerlik mesleğine girmiş ve hassa müşirliğine kadar yükselmişti. Derya kaptanlığına Sultan Mahmud'un son günleri olan ("Sultan Mahmud'un vefatına daha iki sene var! m.h), 10/Ka-sım/1836'da atanmıştı. Mehmed Ali ayaklanmasında donanmasıyta Akdeniz'e çıktığı sırada 3/Temmuz/1839 günü Sultan Mahmud' un öldüğünü haber almış ue yeni sadrıaza-mtn kendisine karşı husumetini biidiği için, donanmayı içindeki askeriyle birlikte Mısır'a gidip Mehmed Ali'ye teslim olmuştu. Sultan Meclt'in tahta çıkmasıyla beraber Osmanlt-Mı-sır sorununun alevlenmesinde bu olayın etkisi büyük olmuştur. Bu hâin kişi sonunda Mısır'da cariyeleri tarafından zehirlenerek öldürülmüştür." Demektedir. Böylece donanmasının uğradığı bu ihanetle deryalarda ne yapabilirdi dev-let-i âliye? İşte kara ordusunun niçin en mühim unsur olduğu burada kendini belli ettiği görülür. Çünkü, saldıramazsan sa-vunma-yı kara kuvvetleri ile yaparsın. Muhterem okurum; donanmanın en mühim unsuru denizlerde hâkimiyeti sağlaması ve ülkenin ticaret gemilerinin, gerek başka devlet, ge-reksede korsan gemilerine salmış olduğu korkuyla emniyet içinde seyirlerini yapabilmesini temindir. Biz de ise umumiyetle donanmamız, yükselme dönemlerinde saldırı vasıtası olmak üzere,tereddi devrimizde de, savunma mekanizması olarak kullanıldığından, üretime yarayan bir unsur olmamıştır. Bunu temin için elzem olan, donanmayı her yönüyle büyütmek, her yönüyle güçlendirmek üretim aracı haline getirmek için hiç tehire düşmeden yapmak, bunun için para harcamak olmalıydı. Fakat devlet adamları bunu idrak ediyor-larsada, şu sözleri işi berbad ediyordu: "Paramızmı var ki,donanma yapalım?"

1839'da söylenen bu sözler bir takım karanlık zihniyeti! insanların saplanıp kaldığı bahanelerdi. Nitekim daha sonra Sultan Aziz padişah olduğunda donanmaya gecesini gündüzüne katarak dünya üçüncüsü yapmaya uğraşırken kulağına duyurulan, israf sözcüğü idi. Vatan müdafaasının en mühim unsuru donanma imârı, israf kelimesiyle tavsif olunursa, o ülkenin düşman karşısında

müdafaasını temin edermi, israf sözü? Ancak bu karanlık adamlar her zaman vardır. O günlerde var olanların devamını biz 1970'lerin sonrasında da qördük, bir görüş çıkmış, ağır sanayii, harp sanayii, uçak sanayii, fabrikalar yapan fabrika, kaliteli eleman yetiştiren mektepler, savaş levazımatı diye ufuklar açarken, ithalatçıların ve montajcıların tâbir-i diğerle makarnacılar ve gazozcuların cevabı olmayıp, bu teklifleri karanlık oda yaklaşımları ile makaraya sardırıp, gayeyi mizaha çevirmeleri şeklinde olmuş, söylenene bakacaklarına söyleyenin inancıyla, edasıyla, sadasıyla uğraşma yolunu seçtiler. Halbuki; 1974'de Kıbrıs barış harekâtı esnasında elde edilen başarı, 1963 Kıbrıs olaylarından sonra askeri tersanelerimizde ürettiğimiz çıkartma gemilerimizin oynadığı rol ne kadar büyük ve mühim oldu. Halbuki 1963'derı evvel çıkarma ge mimiz olmayıp, şahinliği meşkuk olan, Mersin limanından bir gemiye vinçle yüklenmeye çalışılan bir tankın vinçten düşmesi sonunda denize düşmesi bu çıkarma gemilerini yapmanın kararının alındığını sağlamıştır. Amma ne olmuş, 1970'lerin başında Milli Görüş anlayışı ile ortaya çıkanlar, bu sloganlarını milletin varması gereken hedefler olarak siyasi rakiplerine, hatta şahsi düşmanlarına bile kabul ettirmişler ve 1980 sonrasında askeri yönetim dahi bu istikamette yürümüş ve daha sonra F-16 uçakları da imal edilmeye başlanmıştır. 1950'den evvel toplu iğne yapamayan ülkemiz 1980 sonrasında uçağın imalini gerçekleştirmiştir. Tabiiki uçak sanayiine önem veren Mehmed Nuri Demirağ'ı kurduğu fabrikayla yaptığı uçaklar, kurduğu mekteplerde yetiştirdiği sivil pilotlarla millete verdiği hizmeti minnetle yâd ederken ve bunları 1930'lu yıllarda gerçekleştirmeyi de ayrıca takdir gerekir. Öte yandan, milli görüş zihniyetinin mimarı Prof.Dr. Necmeddin Erbakan'ın Kıbrıs savaşı sırasında uçuşa çıkarılamayan bir kaç uçağın neden uçmadığını sorması ve elektronik arıza var cevabı aldığında, târnir ediniz emri verdiğini buna yine cevab olarak, elektronik bölümleri tamire selahiyetimiz yok, ABD'den teknisyen geiip tamir ediyor diye kendisine verilen cevaba, Er-bakan, ben size bu selahiyeti veriyorum, tamir ediniz der. Elektronik teknisyeni bir başçavuş mühürlü kutuyu açıyor, arszaya bakıyor ki gördüğü sadece altmışbeş kuruşluk bir pilin tükenmiş olduğudur. Pil değiştirilir ve anza giderilir. Uçak havalanır Kıbrıs üzerine; zulme son, adalete kapı açmak için üstüne düşeni yapmak üzere. O güne kadar böyle pil arızaları üzerine uçamayan tayyarelerimizi uçurtmak için, ABD'ye ne haraçlar ödemişiz demekki. Bütün bunları 1975'de Baye-zid'de Beyaz Saray'daki yayınevimi ziyaret etmiş bulunan adını unuttuğum o teknisyen emekli başçavuş anlatmıştı. Bu bakımdan Prof. Erbakan'ı gösterdiği fleksibite bakımından tebrik ve takdir, târih yazmaya gayret eden bir insan olarak, üzerime terettüp eden bir vazifedir.

Öte yandan donanması zayıf olan ülkemizin kontrolü altında bulunan boğazlar dünya siyaset arenasında daha da önem kazanıyordu.Bu önem kazanma ise, devlet-i âliyenin lehine olmuyordu tabiiki. Bu bakımdan dünya devletlerinin boğazlar üzerindeki taleplerini zayıflayan donanmamız çoğaltmaya sebeb teşkil ediyordu. Bu bakımdan Cumhuriyet donanmasının da mutlaka pek kuvvetli

olarak teşekkül ettirilmesi bu talepleri belki de ta- mamen ortadan kaldırmaya yetecektir. Türk Târih Encümeninin bültenlerinden bir tanesinde Prof. Hikmet Buyurun imzası ve "Boğazlar Sorununun Bir Evresi" başlığı altında çıkan bir yazıda ki bu yazı Rus gizli belgelerine dayanıyordu. Balkan savaşında Osmanlı devleti boğazları kapayınca Rus ticareti 11,5 milyon altun zarara uğramıştı. Bu zarar da Çarlık Rusya'sını, artık kişisel olarak boğazları almak kararına götürmüştü. Boğazların kapanması Rusya'y1 yıllık olarak 11 milyon ton gemi geçtiği jçin zarara uğratmıştı. Bu gün (1981 yılı) boğazlardan yıllık olarak 250 milyon ton Rus ticaret gemisi geçmekte olduğu qöz önünde tutulursa, boğazlar sorununun ne kadar değer kazandığı hemen anlaşılır. "Şeklinde söz edilen mezkûr yazı aünümüze mühim bir misal olarak Amiral Büyüktuğrul'un değerli eserinin 2. cildinin 297. sahifesinden alınılanarak dikkatinize sunulmuştur. Boğazların ehemmiyetini eski reisicumhurlardan Fahri Sabit Korutürk amiralin şu görüşü ayrıca ortaya koyması bakımından ehemmiyet arzettiğinden bu noktai nazarı özetlemeğe çalışalım: "Boğazlar bölgesinin aşağı yukarı birbirine dikey iki aksamı (mihveri) vardır. Anadolu'yu Rumeli'ye bağlayan mihverine boğazlar bölgesinin kara aksamı Karadeniz'i Ege yoluyla Akdeniz'e bağlayan aksamına da boğazlar bölgesinin deniz aksamı denebilir. Bunlardan kara aksamını teşkil eden husus Türkiye'nin iç meselesidir. Sonunda devletin toprak bütünlüğünü teşkil eder. Deniz aksamı yâni Karadeniz'i Akdenize bağlayan aksam dünyayı alakadar eden bir meseledir.

Büyük Devletlerin Deniz Staratejileri

Deniz gücü denince ilk akla gelen isim ingiltere olmaktadır. Bir ada devleti olan İngiltere can suyunu, tuziu suyun üzerinde yüzdürdüğü gemilerin sayesinde temin etmiş ve bu teminde, İngiliz denizcilerinin gerek askeri amaçlı, gerekse ticari tercihli her denizcisinin üstüne düşeni yaptığını söyler her ingiliz vatansever. Kendirife en yakın donanma gücüne sahip rakibine faik olabilmek için daima onun iki misli gücünde filolara sahip olma tercihini yapmış ve bundan hiç taviz vermemiştir. İngilizler, bu anlayış içinde dâima üç filo bulundurmak ve bunları; Anavatan filosu, Akdeniz ve Uzakdoğu filoları adı ile tânzim yoluna gitmiştir. Bu arada şunu belirtelim ki, büyük devletlerin ve prensip sahibi ülkelerin idareciieri, yaşamak için kontrol mekanizması şarttır hükm-ü kaziy-yesine sahip çıkarak, muhtemel bütün rakipleri kendi içlerinde düzensizliğe itebilmek için, çeşitli entelejans varyasyonlar plânlarlar. Sultan Aziz'in, İngiltere'ye yaptığı ziyaret esnasında, İngiliz istihbarat birimleri bu dev yapılı padişahın bir gemi mühendisinden daha fazla denizciliğe düşkün, bir gemi miçosundan mürettebata en çok ne gerekir hususunda malumata sahip olduğu şeklinde bilgilenmelerini göz önüne alarak, hemen padişaha deniz subay okulunda öğretmenlik yapabilecek bir İngiliz yüzbaşıyı maiyetine hediye ederek, kozasını örmeye başladığını Kurmay Albay ve Tarihçi Bursalı Mehmed Nihad Bey Larcher'den tercüme ettiği; "Cihan Harbinde Türk Harbi" adlı esere

2. cildinde şöyle bir kanaat ekler: "..Esasen 1827 yılında sulh. ve sükûn içinde Nauarin Limanında yatmakta olan Osmanlı donanmasını yakmış ve Osmanlı deniz kuvvetlerini kültürden yoksun bırakmıştı. 1853 yılında da, Kırım Savaşı arefesinde müttefiki Osmanlı devletinin bir filosunu yaktırmak için Çarlık Rusyasını tahrik etmişti..." dedikten sonra yukarıda bahsettiğimiz maiyete verilen Yüzbaşı hadisesini bu yüzbaşıyı danışman olarak kullanacak olanları şaşırtması, donanmamızın inşaasını mümkün mertebe geciktirecek, hem de yaptırılmasını önleyemediklerini, hiç değilse İngiliz gemi sanaayicilerinin tezgâhlarına sokmaya gayret göstermesi esas vazifesidir mealinde görüş serdetmektedir.
Denizcilik hususundaki mütalaamızın en mühim kaynağımız olan merhum Afif Büyüktuğrul'un denizcilik târihinin 3. cildinin 1. sahifesinde yukarıdaki görüşü adeta te'yid etmek üzere sayfanın altına koyduğu 9.nolu dipnotunda aynen alı-yoruz, şunlar yazılıdır: ".Hâkim Amiral Sayın Fahri Çöker bu kişinin anılarını (milliyet gazetesi yayını) dilimize çevirerek onu, İkinci meşrutiyet tarih yazarı Ali Haydar Emir Alpaaut'un etkisinde kalarak uzun uzun övmüştür. <Osmanlı do-nanmasında torpito silahı ve torpito-bot eğitimini büyük bir başarı ile yaptı..> diye. Halbuki Wood, kendi devletinin (ırı-gilterenin) zırhlılara önem vermesine rağmen Osmanlı zırhlılarının Halic'e çürüklüğe götürülmesinde etkili olmuştu. Nitekim 2.Meşrutiyette Çarlık Rusya'sı <Neden İngiliz eğilim kurulunu Türkiye'ye gönderdiniz?> diye İngiliz hükümetine resmî protestoda bulunduğu zaman İngiltere Dışişleri bakanlığı: <Biz bu kurulu vermezsek Türk ter Almanlardan eğilin} kurulu alacaklar ve donanmalarını güçlendireceklerdi. Biz ise, Türkleri yetiştirmek değil oyalamaktayız> gibi bir resmi yanıt vermişlerdi." demek suretiyle ve bu bilgiyi İngiliz dış işleri bakanlığı gizli belgelerine atfen vermesi, bizim yukarıdaki ifademizde İngilizlerin, casusluk faaliyetlerinde ne kadar uzak dönemleri göz önünde tuttuğunu teyit ettiği görülüyor.

Henry Feliks Wood

İngiliz-Fransız rekabetinin tabii denizlerde nice asırlar devam ettiği ve edeceği herkesçe bilinen ve takdir edilen husu-sattandır. Bizim sinemalarımızda, en az elli yıl bu iki ülke denizcilerinin Uzakdoğu, Amerika ve Hindistan ticaret yollarına hâkim olabilme savaşlarını, fevkalade bir buluş olan sinema yoluyla bizde dahil dünyaya yayan zihniyet bu hususda geri kalmış ülkelerin insanlarını bir aşağılık kompleksini duçar etmiş ve biz adam olmayız nakaratını diline pelesenk ettirmiştir. Bir tahayyülat olan romanların târihle birleştirilmesi ve bunun gerek yazılı gerekese yukarıda söylediğimiz gibi filmler yoluyla insanlara seyrettirilmesi ibret alabilen kişilerinde gözünü açtığını söylemeden geçemeyeceğim. Bu bakımdan; İngiltere ile Fransa rekabetinde takip edilecek sahne hangisinin önce yaptığı, mukabilinde diğerinin ne yaptığıdır.
İngiliz donanması gücünü zırhlılara istinat ettirirken, Fransız amiral Aubrey, "niçin İngiliz donanmasını taklid edelim, bunlara yâni zırhlılara çok para

harcayacağımıza, oraya harcananın yarısı kadar harcar çok sayıda torpidobot yapıp bu torpidobotları İngiliz zırhlılarının başına üşüştürüp, onları batırırız. Demekteydi. Me varki İngilizler Faskioda W kası yüzünden İngiliz-Fransız donanmaları savaşmak için karşı karşıya geldiklerinde durum anlaşılmış, Aubrey'in hesabı yanlış çıkmış olduğuna şahid olundu. Fransa,yeni mektep teorisini terk ile rakibinin silahının fevkinde silahla silahlanınız hadisi şerifi onlara söyienmiş gibi daha iyi zırhlı gemiler yapma yoluna gitti.

Ara başlık yaparak ismini koyduğumuz mister Wood, Sultan Aziz ile beraber İstanbul'a döndü ve İngiliz b.elçiliğinin yatına komutanlık göreviyle devletince tâyin olunmuştu.

Tabii ki, mensubu olduğu İngiliz devletinin bahriye nazırlığından, görevine uygun talimatın verildiğini asla unutmayalım. Wood; donanma ile meşguliyeti hayli olan Sultan Aziz ile Kaptanıderya'nın mutlaka aklını çelebilecek şekilde oniara yakınlaşmayı temine muvaffak olmalıydı. Bu talimatı en kısa zamanda kuvveden fiile çıkaran Feliks Wood, bir müşavir gibi kabul edildiğini görünce, esnek ileri sürüşlerle işleri yavaşlatıcı, çarpıtıcı, karşılıklı fikir sahiplerini biribirine düşürücü savlar ileri sürerek kendini göstermeye muvaffak oldu. Bah-riye nezaretinin teşkilinde,fenerler idaresinin yönetimine, boğazdaki kurtarma faaliyetleri kuruluşuna olumlu katkılar yaparak kıymetini yükseltmeyi bildi. Sultan Aziz'e yardımcı olurken, bu padişahın dünyanın'1 önemli gücü sayılan donanmasın: kurarken haylide fikir verip, İngiliz gemi tezgâhlarını Osmanlı siparişleriyle dolduruyordu. Abdülaziz'den sonra 2.Abdüihamid'e danışman olan Wood, bu padişahın inanılmayacak kadar takdirine mazhar oldu. Ancak biraz düşünen bir kafa Abdülhamid'in bu takdir ve iltifatları onun anlattıklarına olan mükafaat değil, majestelerinin hükümetinin dünya üzerindeki te'sirini pek iyi tesbit etmiş olmasındandı. Wood,günü geldi Ab- dülhamid'i temsil etmek üzere tahtta meydana gelen değişiklik üzerine yapılan taç giyme törenine gitmesi bile gerçekleşti. Bu denizci donanmamıza ülkemizde bulunduğu 42 yıl boyunca danışmanlık yaptı. Donanma Ha-liç'de çürüdü, Wood, donanmayı çıkarın çürümesin dedi de, bizimkilerini çıkarmadılar?

Henry Feliks Wood'un öncesinde biz de bir Amiral Hobart vardı. Tuna donanmamıza da kumanda etmişti. Bu zat İki yıl hizmet verdiğinde ingilizlerce geri çağrıldı. Amiral Hobart bu emre itaat etmediğinden İngilizlerce Aforoz edildi. Yine İstanbul'a gönderilen Amiral Meker, İstanbul'daki tetkiklerini bitir-miş İngiliz bahriye nazırlığına raporunu verirken, NVood'un danışman olduğunu bilmesine rağmen şunları yazmıştı: ".Ne Osmanlı subay okulundan ne de Osmanlı donanmasından söz edilebilir..> Bu da şunu gösteriyorki; tâlimat-ı hafi olmadıkça insanlar mesleğinin gereğini yapıyor, kulakları bükülenler vazifelerini bükülüş istikametinde yerine getiriyorlar. Bu bahse İngilizlerin şu üç düstûrunu aşağıya alarak son verelim ve Amerika'nın deniz siyasetine ve stratejisine atf-u nazar edelim. a-Fikir Birliği

b-Filo ve gemi komutanlarına inanç

c-Efkâr-ı umumiyenin deni^ meselelerine yakınlaştırılması Bunun ilk ikisi, bir

eğitim ve o millet insanının motive olduğu değerlerin İçinde olduğundan ve biz de gayr-i müslim ve ingiliz vatandaşı olmadığımızdan bizim uzun uzun kalem oynatmamıza iüzum yoktur. Ancak; üçüncü şık yâni c'şıkkı o kadar mühimdir ki, hâni müslümanların birbirinden dua istemeleri, birbirlerine dua etmeleri hâli vardırya, işte bu ifade yâni, efkâr-ı umumiyenin deniz meselelerine yaklaştmîmasi düstûru o ülke ferdinin her birinin bu hususda bilgi ve deniz meselesinin aile içi mesele gibi ciddiyetle mütalaası şartım getirmektedir. Hele biz, bugün biîe üç tarafı denizle çevrilmiş ülkemizde bu düstûrdan mahrumsak; millet evlâdını motive eden işaretlerde bu mevzuun bulunmamasının neticesine bağlamak kabildir.

Abd Deniz Stratejisi

Amerika denizciliğini bir efsanevi olaya dolaysıyla sembolizme irtibatlandırmıştır. Kuzey-Güney savaşı esnasında Kuzeylilerin donanmasına komuta eden John Paul John, ki bu amiralin, türbe şeklindeki mezarını, ABD'nin İndianapolis'te-ki Deniz Subay Okulunun bahçesine yapmışlardır. Böylece adı geçen savaşın galibi olan Amiral John, ABD'li denizcilerin motivasyonunda istifade edilen bir kahramandır. Bu amiral tutuştuğu deniz savaşında mağlubiyete duçar olacak kerteye geldiğinde, rakibi güneyli kumandan'dan işaret alır, biz de Amerikalıyız, siz de boşuna kardeş kanı dökülmesin teslim olun denmektedir bu işaret mesajında. Ne varki John Paul John cevabî işaret mesajında biz sava şa yeni başladık der ve devam eder. Sonunda zafer kuzeylilerin ağuşuna indiğinde, Amiral John, İngilizlerin Güneylilere yardım eden gemilerini de bu arada yakalar. Düşmanın rakibe yardımını önleyen Kaptan John, böylece ABD'nin denizcilerinin banisi olur. Daha sonraları da ABD'de başkanı olan Monroe Splandit izoias-yon politikası yâni, Amerika, Amerikalılarındır! Anlayışını hâkim kıîan politikayı tatbik ettiğinden, Amerika deniz kuvvetleriyle birlikte deniz ticaret filosu da gelişmez. Bu hâl İngilizlere çok yaramıştır belkide Splandit, bu politikayı kasden uygulamışda olabilir, çünkü karanlık odalar o devirlerde de organizasyon gücünü devam ettiriyordu. Çünkü; Amerika, avrupaya sattığı silahlarla büyük para kazanırken, İngiliz ge-mileri de bunların navlunuyla ülkelerinin zenginleşmesine yardımcı oluyorlardı.
Amerikan stratejisinde şu üç nokta pek önemlidir:
a-însan unsuruna büyük değer vermek.
b-Karargâhlarda fazla insan kullanmak
c-Deniz savaşlarında pilotlardan ekonomi sağlamak için uçak bombardımanlarına, pilot kurtaracak, denizaltı harekâtını öne almak, (bu husus 2.dünya harbi esnasında gelişen tesbittir.m.h)

Alman Deniz Stratejisi

Prens Bismark 1870'de vukubulan Prusya-Fransa harbi sonrasında küçük küçük

prenslikler hâlinde yaşayanları birleştirmiş ve bir imparatorluk hâline getirmişti. Avrupanin diğer devletleri dünyanın bir çok bölgesinde koloniler kurmuşlar, oraya azab, kendileri ne refah getirmişlerdi. Bismark kendisine lâzım olacak koloniyi Uzakdoğu'da Çinlilerle savaşarak temin etmişti. Öte yandan 20 sene sonra Amerikalı amiral Mahon: "Artık Amerikalılar, denizlerde İngilizlerin yerini almalıdır" demiş ve bu hususda bir kitap yazmıştı. Halbuki Mahon'dan önce Almanlar, "Biz de bu üstün kan varken, denizlere biz hükmederiz" derlerken, İngilizlerde, Dünya adasın! çevreleyen denizlere hükmettikçe, dünya adasına da biz hükmederiz diye afra tafna yapmışlardı. Mahon'un kitabının çık tığını duyan Almanya imparatoru kitabı derhal tercüme ettirip, topladığı bütün generalleri ve amirallerini Ki] üssü adı verilen yazlık sarayında imtihana çekmişti. Bir çok müzakere sonrasında 2.Wilhelm'e verilen cevaplarda şu hâkimdi. Mahon kitabını çok kıyıya sahip ülkeler için yazmış. Bizim Alman deniz kıyıları azdır. Biz bu kıyılan küçük de olsa donanmamızla savunabiliriz! Dediler. 2.Wilhelm. son sorusunu deniz harekât dairesindeki deniz albayına sordu:
-Sen söyle bakalım sakallı albay, (Bu albayın beline kadar uzanan bir sakalı vardı. Bu albay diğer cevaplara uymayan bir cevap vermişti.
-İmparator hazretleri, hem dünya imparatorluğu kurmak istiyorsunuz hem de ufacık kıyı savunmasına kapılıp donanma yapmak istemiyorsunuz. Deniz kuvveti olmadan dünya imparatorluğu kurulamaz, donanma ise sadece savunma hizmeti yapacak bir kuvvet değil Almanya'nın her şeyini'bilhassa ekonomisini ve kültürünü deniz aşın bölgelere taşı ya-cak bir varlıktır. İmparator:
-Peki İngiliz donanmasını batıracak bir donanma yapabilecekmisin? Sakallı Albay:
-Bu kabil değildir imparatorum. Ancak öyle bir donanma yapabilirsiniz ki, İngiltere bu donanmayı batırsa bile kendi deniz hegemonyasının zedeleneceğini düşünür ve de bize savaş açamaz! Bundan dolayı Almanlar vücuda getirdikleri ilk donanmalarına Riske donanması adını verdiler. Bu sakallı albay ise, ilerinin meşhur amirali Von Tirpitz'den başkası değildi. Ayrıca Alman sanayiininde kurucusu olmuştu. Fakat enterasan olan şuy- duki, imparator yazlık sarayındaki toplantıyı noktalarken generallerine ve amirallerine şu beyanda bulunur. Hepiniz vazifelerinize avdet ediniz. Bundan sonra Bahriye nâzın ben olacağım ve şu sakallı albay'da benim müsteşarım olacaktır, demek suretiyle denize verilmesi gereken önemi hemen anlamıştı. Tuhaftırki bizim Sultan Aziz'İn denizcilik ve gemiler hususundaki İhtisası bir hobi, bir merak olarak telakki edilirde, Alman imparatorunun, Bahriye nazırlığı âlay-ı vâla ile karşılanır.

Fransız Deniz Stratejisi

Fransızlar Korsanların revaçta olduğu sıralarda denizlerle fazla ilgilenmeyip, İtalyan ve Türk denizciliğine muhtaç olmuşlardır. İngiltere Kraliçesinin, İspanya denizcilerine karşı bizim meşhur Kılıç Ali Paşay'a Mufassal Osmanlı Târihi adlı eserde birlikte çalışmayı teklif ettiği yazılıdır. Kara Harb Okulu tarihçisi olup

ismi tarafımızca bilinmeyen öğretmen albay'da Amerika kıtasının Türkler tarafından keşfettiğini ispata çalışmaya gayret gösterirken, Em.deniz Albay'ı Saim Besbelli bey'de bu hususda ulus gazetesinde bilgi lendirme yayımlamıştır. 1490'h yılların sonuna doğru Osmanlı donanması mensupları nın veya müslüman denizcilerin gösterdikleri liyakat, bu teklifleri almayı hak ettiklerini gösterir gerek majestelerinden gerekse de Fransa'nın deniz sevmiyen dönem idarecilerinden. Şunu da hemen ilâve edelimki, Amerika kâşifi unvanlı Kristof Kolomb, uzun zaman seferde olmanın mürettebatta meydana getirdiği gerginliği ve hayatına kast edebilecek bir hareketi, adamlarına, ben bu haritayı müslümanlardan aldım, onlar adam kandırmaz ve yalan söylemezler demek suretiyle hitapta bulunmuş mürettebat bunun üzerine, müslümanların Kolomb'un söylediği faziletlerle mücehhez olduklarını bilmiş olmalarından dolayı, sakinleştikleri bilinmektedir.

Fransız denizciliği, kendisine takip edeceği rakip olarak Ada'dakileri yâni İngilizleri sekerek denizciliğini inkişafa gayret göstermiştir. En büyük başarıları Cezayir'i ele geçirmeleri olmuştur. İngilizler karşısında iki mühim mağlubiyet onların tarihinde bir kaya parçası gibi sırıtır, biri Ebubekir diğer Tra-falgar savaşlarıdır. Daha sonraları, İngilizlerin meşhur teklifi geldi: "Fransa İngilizlerin Akdeniz'deki çıkarlarını korusun,

İng iller ede Fransa'nın Atlantik'teki menfaatlerini muhafaza etsin "Bu teklife Fransa hemen sarıldı.

Sultan Aziz'in donanması diye anılan bölümü bu padişahın şehadeti neticesinde Osmanlı tahtına çıkan 5. Mehmed Mu-rad'm 90 günlük padişahlığını anlattıktan sonra sayfalarımızı süsleyeceğimizi bildirerek Sultan Aziz dönemini, şu iki hatıra ile hitama erdirelim: Birincisi; Sultan Abdülaziz Âlî ve Fuad Paşalar ile çalışmıştı. Bu iki sadrıazamı da kendi dönemi içinde çeşitli makam ve vazifelerle pişiren Büyük Mustafa Reşid yetiştirmiş idi. Bu bakımdan gerek Âlî gerekse Dr.Meh-med Fuad Paşa, Reşid Paşayı rahmete kanştıktan sonra nerede olurlarsa "Efendimiz" diye anarlarmış. Günlerden bir gün her iki paşada huzur-u padişahî'de devlet işi görüşür bazı tedbirler ittihaz ederlerken, padişahın katkılarına zaman zaman Efendimiz öyle yapardı demek suretiyle beyanda bulunurlar. Bunun üzerine padişah:

-Yahu Paşalar! Siz ikide birde Efendimiz de öyle yapardı diyorsunuz fakat ben biraderi mi kast ediyorsunuz diye pek ehemmiyet vermedim, konuşmanın gidişatından biraderi de kast etmediğinizi anladım. Pekiii! Sizin benden başka Efendi-nizmi var? Diye sual etmesi üzerine, her iki vezir, birbirlerine bakarlar acı bir tebessüm edip, sözü Fuad Paşa alarak:

-Efendimiz ömrünüz ve saltanatınız uzun olsun, bizim sizden başka bir efendimiz merhum Büyük Mustafa Reşid Paşadır, bizi yetiştirdi, bize yolu yorumu öğretti. Her ikimizde ona medyunu şükranız. Bu bakımdan onu böyle dâima efendimiz diye anarız dediğinde, padişah ne menfi ne müsbet bir mütalaa serd etmemişti.

Sultan Aziz, padişah olduğunda, şehzadeleri pek alakadar eden mühim

kararlarından biri şehzadelerin çocuk sahibi olmalarını engelleyen kaideyi tatbikatten kaldırmış olmasıydı.
Yusuf İzzeddin Efendinin Eyüb'te bir tanıdığın konağında yaşamak mecburiyetinde kalması Abdülaziz Hân'ın zor katlandığı bir hususdu. Çeken bilir misâli devlet çarkı eline geçince bu ilk bakışta makul olmayan yasağı iptali, pek güzel bir hareketti. Bizim ilk balışta demek sebebimiz, vakt olur bir tedbir çok elzem olur, vakt olurki tedbirin kal karak faydası görülsün. İlk tedbirin konuşunun esbab-ı mûcibesinden bihaber olduğumdan çala kalem tenkit etmeyim diye böyle ifadelendirdim.
Sultan Aziz bu yasağı kaldırdıktan sonra şehzadelere çeşitli askerî birliklere katılmalarını bildirmişti. Böylece bunların saray dışı işlerle daha rahat bir şekilde en azindan malumat sahibi olmalarını istemişti. Sultan Abdülmecid Hân, kendisinin veliahdhğında, sokaklarda dolaşmasına, çeşitli insanlarla muhabbetine, spor hususundaki ve bilhassa güreşe eğilimi hasebiyle pehlivan güreşlerini seyretmesine hiç takılmıyordu. Ahalide, şehzadeyi bu vasıflarıyla daha da sevmişti, buna padişah kaygılanmadığı gibi memnuniyet duymaktaydı. Bütün bu yaşadıkları Abdülaziz Hân'a saltanatı esnasında yeğenlerine de pek müşfik olmasını getirmişti. Yeğenlerinden, daha sonra padişah olacak olan 5. Murad bu anlayışlı amcaya sert bir şekilde yaklaşıyordu. Sultan Abdülhamid Hân ise, amucasını her şeyden önce rnü'minlerin halifesi olarak görüyordu. Gerek kendisinin gerekse müslümanlann halifeye karşı tutumlarına pek ehemmiyet veriyordu. Sonrada amuca olarak da sevgi ve saygısını belli ediyordu. Sultan Hamid'den küçük olan Sultan Mehmed Reşad ise kimseye düşmanlık yapmayacak kadar temiz yürekli, biraz da Mevie-vî bir dervişin taa kendisiydi.
Günlerden bir gün Veliahd Mehmed Murad Efendi ma-beynde şehzadelerin oturduğu alana geldiğinde yüksek sesle düşünüyordu. Bu pala ile padişahın o koskoca karnını yaracağım bir gün diye söylenince, 5. Mehmed Reşad olarak taht-ı Osmaniye daha sonra çıkacak olan şehzade, Murad Efendiye, ".Hah iyi yaparsın, padişahın koskoca karnını yararsın, devletde sana kısas yapar seni de öldürür ve hiç sevmediğin Hamid Efendiyede tahtı kendi etlerinle hediye etmiş olursun" Demiş olduğu pek meşhurdur. Sultan Reşad'ın di-ğergâmlığı yanında, Sultan 2.Abdülhamid hân, bazı duyduklarını halife ve padişah olan Sultan Aziz'e aktarırdı. Bunu din-i vecibe addediyordu.

SULTAN V. MURAD HAN 2
Sultan Azizin Mektubu 5
Feriye Sarayına Nakli 6
Kardeş Yüreği 8
Abdülaziz'lilere Çete'ce Yapılanlar! 9

Abdülaziz Hân'ın Cenazesinde 11
Sultan 5. Mürad Hastalanıyor 11
Çerkeş Hasan Vak'ası 12
Yüzbaşı Çerkeş Hasan Bey'in Seng-İ Kitabesi..... 15
Meşrutiyetçiler Rahatlıyor 15
Sırbistan Ve Karadağ Savaşı..... 16
5. Mehmed Murad'ın Hanımları Ve Çocukları..... 18
5. Murad'ın Sadrıazam Ve Şeyhülislâmları 21

SULTAN V. MURAD HAN

Babası Annesi Doğum Tarihi Vefat Tarihi Saltanat MM. Türbesi
Sultan Abdülmecid Han
Şevk-efeâ Kadın Efendi
1840
1904
18761876
İstanbul'da, Yeni Camii.

Osmanlı İslâm Devletinin 33. padişahı olarak tahta çıkan veliahd Mehmed Murad Efendi, tâbiri diğerle Mehmed Mu-rad-ı Hâmis, hamisin karşılığı beş rakamı olup, 4. Mu-rad'dan, sonraki 5. Murad'ı kastetmesidir. Çırağan Sarayında Sultan Abdülmecid'in ilk şehzadesi olarak Şevkefza valide-sultan'dan 22/Eylül/1840'da dünya'ya gelmiştir. Vefatida doğduğu saray'da, 29/Ağustos/1904'de, 63 yaşını, 11 ay, 6 gün aştığında vukubulmuştur. Padişahlığı, 93 gün sürmüş olup, hâl olunan amucası Sultan Abdülaziz'in yerine tahta çıkarak, hâlden haberdar ve şerik olarak işin içinde olduğundan millet sevgisi kendisine müyesser olamamış, münevver takım denen bir avuç batı hayat tarzı taraftarları kendisine te'sir etmiş olduklarından ahali ile bir gönül köprüsü tesis edememiştir. Tahta çıkması, 30/Mayıs/1876'da olmuşsa da, 31/Ağustos/1876'da 93 gün sonra fetva ile tahtdan infisal ettirilmiştir. Yerine küçük kardeşi Şehzade Abdülhamid Efendi getirilmiştir. Veliahtlığında, kışları İstanbul cihetindeki saraylarda başda Dolmabahçe olarak ikamet ederken, yazları Kadıköy'de Kurbağalıdere kenarındaki yalısında sayfiyeye çıkmış olurdu. Kurbağalıdere daha 1950'lerde, Kuşdili Çayırına doğru Moda koyundan gelen denizin dalgaları ile Yoğurtçu köprüsünün altında buluşur ve dereye doğru bir feyezan husule getirir dereye kıyı, ahşap konak ve yalıların önündeki sandalları oynatır ve bunu gören bizler rahmetli Arif Sami Toker'in, "Kız sandalı kalbim gibi oynatma yerinden" mısraını terennüm ederdik. Diyeceğim odur ki, bizler dahi Kurba-ğalıdere'nin zerafetine ve yazının güzelliğine yetiştiğimize gö-re Veliahd Murad efendinin günümüzden 135 sene önce orayi tercihi elbette zevk sahibi olduğunu gösterir. Başını sağa çevirip, Moda Burnunu görürken, sola çevrilen baş ise Kalamış koyuna bakmakla bir huzur bulurdu.
Tahtdan indirilmesine sebeb olan fetva geçici delilik, yâni cinnet-i muvakkateye istinat ettirilmiştir. Öztuna Bey, Hanedanlar adlı eserinde 2. cild 289. sahifede daha sonra iyileşti demektedir. Sanatkâr bir anlayış hâkim olup, bizzat ince ma-rangozluk, riyaziyeci (matematikçi), şâir, bestekâr, piyanist, flütist, violonist, udî, kemençecİ idi. 1862'de daha sonra İn-giltereye 7. Edvard adıyla kral olacak olan Galler Prensi ile İstanbul'a gelmiş olması sayesinde tanışmıştı. Birbirlerinden hoşlandılar. Üzün zaman mektuplaştılar ve nihayetinde 1867'de Sultan Aziz'in avrupa seyahatinde buluştular vede bu prensin dâvetiylede mason locasına İntisap etti, bizim Murad Efendi o tarihdeyse, 27 yaşındaydı ve çocuk

değildi. Zâten Ziya Nur Aksun Bey; altı ciltten müteşekkil, değerli eseri olan Osmanlı Târihi adlı çalışmasının 4. cildinin 159. sahifesinde şu sözleri beyan eder:
".Daha şehza deliğinde Mason oluşu, gayet kozmopolit bir zümrenin mümessili görünüşü, hanedanının hukukunu dahi tehdit edecek bir temayül taşıyan komitacı paşalar kliği ile temasta bulunuşu, onun başlıca talihsizliklerini teşkil etti. Şehzadeliğinde iyi bir tahsil görmüştü. Pederinin garib temayülleri icâbı, garblı bir prens gibi yetiştirilmişti. Guatelli Paşa ile Augusto Lombardi isimli iki İtalyan'dan piyano dersleri almış ve bâzı şarkılar bestelemişti. Gardet isimli bir Fransız-dan Fransızca öğrenmişti. Yakışıklı, hassas, nazik, serbest mizaçlı, heyecanlı bir zât idi Pek fazla te'sir altında kaldığı, etrafındaki güruhun telkinleriyle hafif davranışlarda bulun-, duğu, bunların kendisinin hiffetine ve ananelere karşı lâubaliliğine verildiği rivayet edilmektedir." Diyen Ziya Nur Aksun Bey, şunları ilâve etmektedir: "..Yeni Osmanlılar güruhu, onun etrafını almışlar, kendisini türlü medhiyelerle bedmest ederek, istedikleri yola imâleye ça lışmışlar, telkin ue te'sirleri altında bırakmışlardı. Şehzadenin Kurbağalıdere'deki köşkünde toplanan eclâf onu içkiye alıştırmışlar, sabahlara kadar cereyan eden soh bet oe rezalet âlemlerinde sarhoş etmişlerdir. O sıralarda 2. ueliahd olan Saltan Abdülhamid: "Biraderimin, meşhur Kemâl beyle ahbâb olduğunu, gece sabahlara kadar İçtiklerini bir gün şâire, ağabeysini bu kadar içkiye teşuik etmemesini manen sebeb-i meuti olacağını" söylediğini anlatmakta ve "sık sık meükti muhtelifede toplanarak hâl ue kârları Sultan Aziz'i zem ü kadeh etmek ue yerli, yabancı efkarı aleyhine çevirmek üzere plânlar tertibi ile müşarünileyh hazretlerini bir an evvel makamından düşürerek, yerine veliahdı geçirmek hususundan ibaretti." Demektedir.
Hakikaten sevgili okurlarım, insanın çevresi onun teşekkül bulmasında çok önem arzeder. Bu bir şehzade dahi olsa böyledir. Şimdi düşünelim ki, bir Lala var her an kulağının dibinde bir telkinle, sen azîm bir padişah olacaksın, millet-i merhume senden öyle memnun kalacak ki adın kıyamete kadar anılacak, sayende ecdadın minnet ve rahmetle anılacak! Sen kimseye önem verme, işine yarayanları kullan sonra da nis-yan çukuruna kaldır at. Geriye bakma, şah yalnız yaşamak gerek, insanlar senden mutlaka bir şeyler isterler onlara yaklaşman bunları vermeni kolaylaştırır, bu sebebden kimseye fazla yüz verme gibi ifsat edici, insanlardan tecrit edici nasihatlerle yetişen bir şehzade nasıl olacak da, o yüce makam olan padişahlık ve buna inzimamen makam-ı hilafette adalet ve insaniyet örneği olabilecektir? Bir de böyle, 5. Murad'ın başına topladığı kimselerin, meniyata düşkünlükleri, kendilerinden onbeş yaş küçük şehzadeyle sabahlara kadar sohbet ve içkili toplantılarla ümmet-i Muhammed'e hizmeti umulur bir insanı ne hâle getirdikleri görülmeye değer bir emsaldir, yukarıda Ziya Nur Aksun Beyefendinin yazdıkları. İnsanlar gençliklerini dikkatli geçirir ve muzır işlerle iştigal etmezlerse hele bir de iyi eğitim almışlarsa sağlıklı ve malumatlı bir insan olarak kendisine terettüp eden işlerde başarılı olurlar misâli, bir hanedan üyesi olan şehzade, cidden az rastlanır bir eğitim almış ve de

kabiliyetiyle bundan haylice müstefit olmuştur. Lisan-ı ecnebiyeye vukufiyeti de ayrıca bir avantaj olup, dünya'yı başka bir lisanla takip ve olandan bitenden haberdar olması bakımından ayrıca bir nimetken, etrafını almış olan batıcılar ve tatlisu frenk hayatını benimsemiş olan Ziya, Namık Kemâl ve Yeni Osmanlı'ların mensupları kavmi-yetçi düşünce sahipleriyle, varılan mertebe milletimizi millet yapan İslâm ahlâk anlayışına fransız kalmak, hududullah'a riayet etmemek, yüzyıllardır temadi ettirilen belki bir âyet ve hadis olmayan ancak, eslafın yaptığı veya bulduğu güzelliklerle dünyanın en güzel milleti olmuş aziz milletimizin bu hasletlerinden uzak yetişmesi, milletin kalbinde yer tu-taca-ğına sofra yâranıyla iktifa etmesi yetersiz bir şehzade, gösterişli fakat dini ve milli hasletlere yaban duran insan olarak yaşamayı sürdürmesi milletle gereken mânevi telefonu kurmasını engellemiştir. Bütün bu memnuniyetsizlik belirten satırların sebebinin alıştırıldığı içki âlemlerinin üzerinde tevlid ettiği hâl olduğunu hemen ifade edelim.

Ziya Nur Aksun, yukarıda adı geçen eserinde şu tesbitie bizim yukarıdan aşağıya geldiğimiz ifadelere bir te'yit bakımından değerli okurlarımıza eserinin 160. sahifesinden şu alıntıyla sayfamızı süsleyelim dedik: ".Bu suttan maalesef daha veliahdliğinde mitti fikirlerden tamamen uzak bulunan kozmopolit cephenin ağına düşmüş ve onların mümessili addedilmeğe başlanmıştı. Bu sebeble onun taht'a geçişi dışarıda ue İçeride Jön Türklerin bir muvaffakiyeti ve zaferi olarak görülmüştü. Muhafazakâr kitlelerin gayr-i memnunluğunun en büyük sebebini de bunlar teşkil etmekteydi. Onun meşruti ve parlamenter rejim taraftarı olduğu, hürriyete meclîib bulunduğu söylenmiştir. Bunun düşünülerek uerümiş dû-rendişane bir kanaat meselesi olmaktan ziyade etrafının telkinleriyle husule gelmiş bir hevesin mahsûlü bulunduğunu kabul etmek lazımdır. Esasen şahsiyeti ve hayatı da bunu açıkça göstermektedir." Değerli bir Târih sahibi ve kıymetli bir tarihçi olan Ziya Nur Aksun Beyefendi, dini ve milli terbiye ve anlayışa sahip bir zât olması hasebiyle bu anlayışa dayalı fikri süzgeci 5. Murad'ı süzdüğünde çıkan muhassala, aynı ölçülere sahip olup, hükümleri o kıstas içinde görmeye ve de tahlile çalışan fakır de aynı kanaate varmaktan 5. Mu-rad hesabına üzülüyorsada, neticenin de bu olduğunu görmekten başka çâremiz kalmıyor. Nitekim İngiliz sefiri ve Mid-hat Paşanın akildânesİ Mister Elyot, dostu olan 5. Murad için, Abdülaziz'in hâl'i esnasına yakın günlerde kendini yine içkiye vermişti, demektedir. Nitekim de Seyid Bey, 5. Murad'in biat merasiminde bu vazifeyi yerine getiremeyeciğini, dalgınlık, çekingenlik hatta yılgınlık içinde olduğunu gözlemlemiş Erbab-ı dikkat, daha o gün padişahın rahatsızlığı bakımından müşterek bir teşhise varmış, Taht-ı Osmaniye 2. veiiahd Ha-mid Efendinin çıkışı ayan beyan hissedilmiştir. Şimdi biz, bir rivayete göre hâl'in bir gün önceye alınması ve hâl'in neticelenmesi esnasında Süleyman Hüsnü Paşanın Sultan yapılacak veli ahdin ikametgâhına gidip de almak üzere varışında kapıyı çalıp taht-ı saltanata geçme zamanınız geldi hayrol-sun demesini o güne kadar hiç rûberu yâni yüzyüze gelmediği Süleyman Hüsnü Paşayı tanıyamaması ve hâl işininde bir gün evvele alınmış olmasını Zât-

ı Şahane tertibi öğrendi, müşevvikler toplanıyor diye yorumladığından olacak korkuya kapıldığı ve meydana gelen rahatsızlığın bu hadiseye istinat ettiği pek yaygındır.
Muhterem okurlarım, günümüzde parti liderleri başbakanların muttali olabildikleri her işi, o işleri yapanlar hakkında da malumat toplarlar, hâttâ görüşürler onlara tavsiyede bulunurlar, bazen yardımcı da olurlar, menfi bir işde ise devr-i sabık olabileceğiyle de tehdit bile ettikleri olabilir. Veiiahd demek ise, devletin başının ehemmiyetli bir müşaviri olduğu hatırlanırsa, padişahın ani bir gaybubetinde vekil veya asil olarak vazife düşeceğinden, ricâl-i devleti tanımak bir hayli mühim vazaifdendir.
Hele, cihet-i askeriyenin en mühim makamlarından biri olan Askerî Mektepler Nazırlığı makamında oturan Süleyman Hüsnü Paşayı tanımamış olması velîahdlik görevinde de be-şarıh olmadığının göstergesi değildir de nedir?
Yine Ziya Nur Beyefendinin eserinden şu anekdotu aktarmadan geçemeyeceğim: sahife 160: ".Sultan Murad tahta geçtiği gün, Ziya bey (paşa.) başkâtip tâyin etmiş ve başta Kemâl Bey olmak üzere Jön Türkler'i İstanbul'a getirtmek İçin emir vermiştir. Ziya Bey bu emri, Sadnazam Rüşdî Pa-şa'ya tebliğ etmiş ve ondan <her işiniz bitti de bu mu kaldı? Bu şımarıklar on gün sonra gelirse kıyametmi kopar. Dünyamı yıkılır? Bu işleri yapan hep sizsiniz, padişahımıza söyleyecek söz bulamadınızmı?" cevabını veren sadrıazama Ziya Bey aksi bir cevap verdiğinde, yerine Sadullah Paşa tâyin edilivermiştir.
*
Tabii bu hâl işinde sadrıazamında haylice rolü olması hasebiyle bunlar hepsi beraberdi nedir bu ayrılık, sorusu akla geldiğinde bir hırsızdan öğrendiğim ifadeyi aktarayım, biz soygunda yakalanmadık, paylaşırken öyle gürültü çıkarttıkki polis bizi eliyle koymuş gibi buldu. İşte ihtilalciler yaparken birlik sonrada hân-ı yağmada birbirlerine düştüler. Meşhurdur Yusuf Kâmil Paşanın, hâl sonrasında bu güruha "İyi b. k yediniz" demiş olması herhalde bundan kinayedir.
Bu arada meydana gelen tebeddülatı bildirmek Hâriciye Nazırının vazaifinden olduğundan, Râşid Paşa tahaddüs eden yâni meydana gelen hususâtı ecnebi devlet reislerine ve meslektaşlarına bildirmekte çektiği sıkıntılardan, sadaret mektupçusu Merriduh Bey'e şikâyetlerde bulunuyordu hemen ilâve edelimki bu Memduh Bey, meşhur Sağır Memduh Paşadırki, valilik, dahiliye nazırlıkları yapmıştır ve son. devir Osmanlı muharrirle-rinden Refi Cevad ülunay'ın kaimpederidir. Ki Râşid Paşa, mahlû padişahın vefatı sonrasında bunları tatmin imkansızlaşmıştı demekte zannıma göre bu tertibin kendi ülkelerinde de kullanılması endişesi bunları bu kadar hassas yapıyor dediği rivayet ediliyor idi.
Hakikatende bu olayda Osmanlı devleti, Rus Çarlığı politikasına meyelan gösteren tarzı ucundan hissettirmişti. Bunun İngilizler tarafından kendi menfaatlerine mugayirliği görününce İstanbul'daki b. elçileri Elyot vasıtasıyla/Osmanlı'nın hâin ve ahmaklarını harekâta geçirerek cinayete kadar giden fecî bir olayı gerçekleştirmişler kanaati bey nelşümul siyaset arenasında

perde arkası bilgiler olarak cevelan ediyordu.
Sultan 5. Murad'ın rahatsızlığı yüzünden okunur hâle gelmiş, dikkatli kimseler ise artık bir değişimi her an bekler olmuşlardı. Bu husûsda Cİss-i İnkılap yazarı Süleyman Hüsnü Paşa: <.Hüseyin Avni Paşanın bir mecnûn padişahı taht-ı saltanatda bi'I-ibkaa (devama) kuvve-i askeriye ile zimâm-ı hükümeti (askeri güç sayesinde hükümetin idaresini) kendi dest-i istibdadına (kendi ellerinin istibdadına) alacağının anlaşıldığım yazmaktadır. Bu paşanın askeri mektepler nâzın olan paşa olduğunu da burada hemen hatırlatalım ve de ilk ve mühim Türkçülerden biri olduğunuda vurgulayalım. Böyle bir seraskerin Abdülaziz hânı şehid ettirmeye vardıracak çetenin fiili reisi olması bir padişah için büyük talihsizlik ise de, onun padişah yaptığı bir veliahd içinde vak'adan önce durumdan haberdar ve tarafdar olması hasebiyle hiyanet değil-de nedir? Sultan Abdülhamid, amucasını seven bir yeğen olarak, İslamların Halifesi, Osmanlıların Padişahı Sultan Aziz hakkında her çirkinliği bildirmiş olmasını ahlâk ölçüleri içinde değerlendirmeye kalkipda kendisi hakkında menfi kanaat ihzar edenler, yukarıdaki tahlilde ortaya koyduğumuz, Mu-rad' in davranışına hürriyet mücahidliğimi diyeceklerdir, kai-leşâne bir yeğenlikten çıkan işe.

Sultan Azizin Mektubu

Topkapı Sarayına getirildiğinde, ahalinin söylediği şu beyit millet üzerindeki mahlû padişahın kendine bulduğu makamdır:
Seni tahttan indirdiler/Üç çifteye bindirdiler
Topkapuya gönderdiler/üyan Sultan Aziz uyan/Kan ağlıyor bütün cihan
Hele bu şiir Sultan Abdülaziz'in şehid edilmesiyle birlikte mahalle kahvelerinde ve askerin kışlalarında gazelhanlar tarafından irticâli olarak okunan nice hazin ifadelerle okunuyor, ipil ipi! gözyaşları akıtılıyordu. Halk zâten başka bir şey yapmaz ancak mersiye söyler, ağıt yakar sonra da devam eden dünya'ya kendi şajısi kıyametini bekleyene kadar işine bakar. Milletin göz bebeği gibi sevdiği insanlar siyase-ten olsun alenen olsun ortadan kaldırılsın, ahaliye düşen gözyaşı dökmektir. Ahali böyle iken, Abdülaziz Hân Topkapı Sarayına getirilmiş, bir rivayete göre, 3. Selim'in, başka bir rivayete 4. Mustafa'nın katlolunduğu odaya konmuştur. Bundan pek üzüntüye giriftar olan Sultan Aziz, buradan şikâyetle başka yerde ikamet arzusunu Mâbeyn Müşiri Nuri Paşa vasıtasıyla padişaha bildirebilmiş ve Sultan 5. Murad'da, Hafız Mehmed Bey'e amucası için, korkmasınlar, hangi sarayı arzu ediyorlarsa oraya buyursunlar. Zâten ben Topkapı sarayına gönderilmesine muhaiifdim ancak vükela gönderdi dedikten sonra Abdülaziz Hân'a pek hürmetkar bir dille yazılmış nâmede "Esbab-ı huzur ve âmizişlerine bezl-i mesâi olunacağını" ifade ile Sultan Aziz'e okuduğunda, Fesübhanallah dedirtmiş ve acaib bunu kendimi yazdı diye sormaktan kendini alamamıştır.
Sultan Abdülaziz'in İhtilâl günü Validesultana; gökten Cebrail inse benim artık tahta dönüşüm bahse konu olamaz dediğini Reşad Ekrem Koçu ileri sürersede

biz ihtiyatla karşılarken, hemen şunu da burada zikredelim ki, eski mabeyncisi Hafız Mehmed Bey'e pek mükemmel bildiği Osmanlı devletinin derin târih malumatından aldığı ilhamla şunları seslendirmiştir: "Benim hilafgirlerim olduğu gibi beni sahihan seven ve muhabbet edenler dahi uardır. İki tarafın zıt fikirleri ma-azallahü tealâ bir büyük kargaşanın zuhuruna, sebeb verir; bu da Rabbim göstermesin, encâm-ı nâkabil-i indifa, bir ihtilal ika edebilir. Eğer bir hâl' vukubulursa, hem benim yüzümden bir çok mazlum kant heder olur hem de vücudumun hilafgiran elinde lime lime olmasını intaç eder. Allah aşkına eğerçi böyle bir hâl hissetmekte iseniz, vatan evlâdına yekdiğerinin kanını döktürmeden, her nasıl ederseniz ediniz, bana bir miktar zehir tedarik edip yetiştirin, ben ve millet kurtulsun" Demek suretiyle başına gelecekleri sezdiğini bu şehadet ortaya koyuyor. Yine buna benzer bir tezkereyi yazan Sultan Aziz'in hattını görüp tanıyan Ahmed Cevdet Paşa yazıyı okuyabilmişse de, nüshasını istinsah edememiştir.

Feriye Sarayına Nakli

Sultan Abdülaziz'in mektupları, 5. Murad'ın ilgisi Fer'iye Sarayına nâkil işini sağlamakla beraber, kader ağlarını örmeye başlamıştı. Çünkü rakip olduğu kayıktan inen Abdülaziz Hân, Fer'iye rıhtımına geldiğinde yolların süngü takmış durumda iki sıra hâlinde dizili askerlerle kaplı olduğunu müşahede etti. Eski padişahın yanında, Mabeyncisi Hafız Mehmed Bey ile 2. mabeynci Fahri Bey olduğu halde saray'ın kapısından gireceklerken, Hafız Mehmed Bey'in yanına gelen İzzettin Binbaşı adlı birisi, eski başmabeyincinin omuzuna dokunarak, bilhassa size saraya girmek yasaklanmıştır tebliğinde pek çirkin şekilde bulunulmuş ve Hafız Mehmed Bey, velinimetinden tefrik olunmuştur. Çok geçmemiş vâlidesul-tan ile harem halkı gelmişsede, bunların harem ağalarını saraya almamışlar Topkapı Sarayına geri gönderilmişlerdir. O güne kadar belinde kuşanmış olarak duran palasını da vâli-desultan'a yaptırdıkları rica ile aldırmaya muvaffak olan gaflet bekçileri padişahın, "artık benim işim Allah (c.c)'e kalmıştır" deme kertesine getirmişlerdi. Bu andan sonra Sultan Aziz bol bol nevafil namazı kılıyor, Kur'an-ı Kerîm tilâvet ey-liyor, zikre zaman ayırmıştı. Ancak Hüseyin Avni Paşayı nâ-paşanın seçtiği nöbetçiler birer Osmanlı münkiri olup, uluorta hakaretlerde bulunmaktaydılar. İşte bunlardan bir tanesini aşağıda sizlere nakle cesaret edelim: Ziya Nur Aksun Beyefendinin yukarılarda adı geçen eserinin 164. sahifesinden alıyoruz: ".Kendisinin muhafazasına bilhassa en cibiiiyetsiz zabitler tahsis edilmiş ve bunlara davranışları hakkında, herhalde Serasker-i erâzil(rezil serasker)tarafından kat'ı emir verilmiştir. Öyleki, sabık padişah Sultan Murad'ın mabeyncisi ile bahçede dolaşırken bir subay tarafından <Burada durmak yasaktır, içeri giriniz> hitabıyla karşılaşmıştır. Sultan Abdülaziz, Edhem Bey'e <belki sizi bilemediler, bigâne zannettiler. Kendinizi tarif ediniz!> demiş bunun üzerine başma-beynci kendi memuriyetini bildirerek, hitâb ettiği zâtın Sultan Abdülaziz olduğunu fısıldamıştır. Fakat subayı merkum,

yüksek sesle Edhem Bey'e: <size söylemiyorum. Aziz Efendiye hitâb ediyorum> ceuab-ı mekruhunu vermiştir. Bunu duyan Ha- kan-ı sabıkın üzerine fenalık gelmiş ve kollarına girilerek dâiresine çıkarılabilmiştir." Demektedir. Bu olayın cereyanı Sultan Aziz'in kuvve-i mâneviyesinde derin hüzü nese-beb teşkil etmiştir. 1 1/cemaziyelevvel/l 293-4/Hazi-ran/1876'da Pazar sabah namazından sonra abdest alıp, odasına dönmüş ve ezânî saatle 2'de, zevali saatle 9. 36'da bileklerinden kan fışkırdığı halde can çekişirken bulunmuştur.

Sultan Aziz; Vâlidesultan'dan aldığı makasla sakalını düzelteceğini söylemiş bir de ayna taleb etmiş. Bu nakış maka-sıyla her iki kolun damarlarını kesmiştir. Böylece seyelânı dem neticesinde vefat etmiştir. İbnül Emin Mahmud Kemâl İnal merhum, bu makasın sakal düzeltecek kadar büyük olmadığını söylediği bilinmektedir. Harem'de bulunanların şahadetinde, padişahın odasından hırıltılar geldiği kapı zorlanarak açılıp girildiğinde Sultan Aziz'in naşı ile karşılaşmışlarda. Vâlidesultan, oğlunun cesedine kapanmış ağlamaya başla-mıştır. Bu arada da, Serasker Hüseyin Paşa, Fer'iye Sarayına gelmiş cenazeyi, Fer'iye Karakoluna naklettirip, bir ot şilte üzerine koydurduğu nâşın üstüne pencereden kopararak aldığı bir perdeyi örtmüştür. Devlet erkânına haber göndermiş ve bu arada da hekimler yerli ve ecnebi olmak üzere Karakola celbedilmiş, ceset uzaktan gösterilmiş ve doktorlardan rapor talep olunmuştur. Muayenenin sık elenip, dokunulduğu söylenemez tarzda yapıldığı pek açıktır. Daha yakından görmek isteyenlere, Serasker Avni Paşa bu bakkal Ahmed Efendinin cenazesi değil, koskoca padişah cenazesidir dernek suretiyle, güya saygı gösterisi sergilemiştir. Bu raporda 19 hekimin imzası olup, isimleri şöyledir: Dr. Marko, Dr. Şato, Dr. Espanyol, Dr. Mark Markel, Dr. Patropulo, Dr. De Kastro, Dr. Maroen, Dr. Jül Melincen, Dr. Kostantin Karato-dori, Dr. Dikson, Dr. Vitales, Dr. Edvar Esparado, Dr. Melyan Bey, Dr. Nuri, Dr. Abdannur, Dr. Servet, Dr. Nuricân, Dr. Mustafa ve Dr. Mehmed Beylerdir.

Biz bu doktorlar heyetinin imzaladığı rapor hakkında yapılan bir analizi alıntılamak suretiyle şüpheleri gıdıklayalım ve intihar fikrine kail olanların düşüncelerine biraz katkıda bulunalım. Ziya Nur Bey'in eserinin 167. sahifesinde şöyle denmektedir: ".Önce bir mikrazdan bahsedilmekte, sonra kendilerine birden ziyade âlet gösterildiği ifade edilmektedir. Ra-por'un bilhassa neticedeki üç maddesi mühimdir. Bunlara göre, vefata kol büklümlerindeki damarların kesilmesinden hâsıl olan kan akması sebeb olmuştur. Bu malum ve doğrudur. Kendilerine gösterilen adi makasın bu yaralan husû le getirebilmesi mümkün görülmektedir. Yâni ikinci şıkta bir katiyyet yoktur ve yaralar <bu makasla vücûda getirilmiştik denmemektedir, üçüncü şıkda <yaraları husule getiren alet-i câriheden bahsedilerek, bir intihar yani telef-i nefs vukua geldiği istidlal olunuyor> yollu gayet kaypak bir ifade kullanılmıştır. Bu mazbatadan da anlaşılmaktadır ki, hekimler vücudu tamamen muayene edememişler;ancak yüz ve kolları görmüşler, intihar için kat'i delil teşkil edecek bir rapor da vermemişler, gayet üstünkörü, iki tarafa çekilebilecek kaypak bir hükümle işin içinden sıyrılmışlardır. "

Demektedir ki biz de buna Nizameddin Nazif Tepedelenli-oğlu'nun ünlü "Komitacılar" adlı eserinde Sultan Abdülhamid Hân'a uzun yıllar müdavi hekim olarak hizmet veren Dr. Mavroyeni'nin, dönemin en meşhur ve başarılı hekimi olmasına rağmen bu heyetin içinde adını görememeğe dikkat çektiğini okuyoruz. Dr. Mavroyeni bu işin karışıklığı hususunda itikadı olduğundan, kendisine eğelen dâvetçiye hastayım dedirtmek suretiyle meşkûk bir rapora dâhiİ olmaktan kendini alıkoyabilmekle doğrusu pek ciddi bir davranış sergilemiştir.
Sultan 5. Mehmed Murad; Serasker çetesinin oyuncağı hâline geldiğini, idrak etmeye başlamıştı. Ancak yapacağı pek birşey yoktu çünkü cidden içki, şuurunu âdeta muhtel hâle getiriyordu. Bir takım ipe sapa gelmez davranışlar ortaya koyuyordu. Yeni padişahın bu hâli rical-i devleti iki karar arasında düşündürüyordu birincisi, 5. Murad'ın hâl'i ve yerine kimin geleceğiydi. Bunun Sultan Abdülaziz olması hâlinde bu çetenin halaç pamuğu gibi atılması demekti, Hiç kimse kendi ilmiğini kendi boynuna geçirmek istemeyeceğine göre bu hâinler çetesi bunun üzerinde durup da yeniden taht'a ic-lâs etmeye lüzum görmeyip, ifna etme yolunu seçtiler. Bu hususu kuvvetlendirecek bir mektupla Abdülaziz Hân'ın katli meselesiyle ilgili olarak ifadelerimizin geri kalanını, Sultan 2. Abdülhamid'in devrini anlatırken, meşhur Yıldız Mahkemesi bölümünde daha da geniş bir şekilde siz okurlarıma takdime gayret edeceğim. Aşağıya alacağımız rivayetin sahibi, Sultan 5. Murad'ın lobisine mensuplar arasında yeri ehemmiyet kesbeden kimselerden Ali Şefkati Bey, olup bahse konu rivayeti Şâiriâzam Abdülhak Hâmid (Tarhan)e' anlattığını İbnül Emin Bey şöyle naklediyor: "Saltan Abdülaziz'in halinden sonra ifnasını, Hüseyin Aoni Paşa teklif edince, Sultan Murad telâşa düşüb ben kaatil olamam diyerek teklifi şiddetle red etti. Aunî Paşa <o halde yine telâsı lâzım gelir, dehşetli fenalıklar zuhur eder> tarzında tehdid ve ihâfede bulunması üzerine Sultan Murad; <beni ielâs ederken reyimi sordunuz-mu ki, onun ifnasında benden müsaade istiyorsunuz? dedi
kemâl-i teessürle odadan çıktı. Hüseyin Auni Paşa bu cevabı irâde hükmünde telakki ve katle tasaddi etti."

Kardeş Yüreği

Sultan 2. Mahmud'un hanımlarından Pertevpiyale Nevfi-dan kadınefendiden dünya'ya gelen Adile Sultanhanım; baba bir, anne ayrı kardeştiler. Abdülaziz Hân ile Nevfidan kadıne-fendi'yi gerçekten herkes ana-oğul sayacak kadar yakın bulurdu bunun sonucunda, Abdüiaziz Hân'ın sevgisinin kızkar-deşi Adile Sultanhanım saygı ve sevgileri cân-ı yürekten olup, ecdad-ı izamından Kaanuni Sultan Süleyman Han'ın meşhur divânını tanzime muvaffak olan ve tabettiren Adile Sultanhanım kardeşinin bu akıbetini edebiyatın güzel örneklerinden sayılan şu şiirle ne kadar güzel şekilde dile getirdiğini kaydederek buraya yazmak suretiyle sayfamızı süsleye-lim. Bu şiiri Adile Sultanın Kütüphaneci Ali

Emin Efendinin <Qsmanlı Târih ve Edebiyat Mecmuası'nda> neşrettiğini biliyoruz:
"Nasıl yanmam kime oldu olanlar şah-ı devrâna
Bilinmez oldu hâli kıydılar ol zilli Yezdâna;
O gitdi mülk-i ukbâya firakı geçti tâ câna;Saraya velvele saldı cihanı koydu efgâna
Cihan matem tutup kan ağlasun Abdülaziz Hâna; Meded Allah mübarek cismi boyandı kızıl kâna
Hilafet mesnedinde olmuş ilçen bir muazzam şâhr
Dayanıp Hakk d'ın-ü milleti eyler idi agâh; Hulûs ile öpenler payını yüz döndürüp nâgâh, Meded-kâr olmadı hiç kimseler ahvaline eyvah.
Cihan matem tutup kan ağlasın Abdülaziz Hâna
Meded Allah mübarek cismi boyandı kızıl kâna
Buna kim yanmaz, etd-i terki cân nâmus-u gayretle Bilinmezdi yazıklar ola kadri hakk-u nisfetle; Âmân bulmadı, zâlim elinde kaldı hayretle; Feda etdi âlemi nihayet kasd-u İra-detle
Cihan matem tutup kan ağlasun Abdülaziz Hâna Meded Allah mübarek cismi boyandı kızıl kâna Duyup bu hâl-i cân sûzı dedim Yâ Rab muin ol sen; Refik-hur-ı ayn oisun dahi cennet ona mesken; Edip hem nûr-ı Fahr-i Âlem ile kahrın rûşen; Firakı kaldı canlarda cihanı etdi pür şiuen Cihan matem tutup kan ağlasun Abdülaziz Hâna Meded Allah mübarek cismi boyandı kâna Şecî uü hem halîm-ü pâk-niyet şâh idi, hayfâ; Muuaffak olmadı bir yâr-u sâdık bendeye zira; Figân-ü âh geçmezdi sanursun bî-vefâ dünya; Birini âhı buldı hak adalet eyledi amma Cihan matem tutup kan ağlasun Abdülaziz Hâna Meded Allah mübarek cismi boyandı kızıl kâna. Nasıl hemşiresi bu Âdile yanmaz o hakana Ki kıydı bunca zâlimler karındaş-ı cihân-bâna.

Abdülaziz'lilere Çete'ce Yapılanlar!

Sultan Abdülaziz'in hâl'inden sonra onun takımı denen mensuplarının zulme mâruz kalışları başlamış oldu. Bu hâl işini gerçekleştirenler, insaniyetten yoksun cibilliyetlerini ortaya koymaktan içtinab etmediler. Geçmiş târihi vak'alardan da ders almadılar işin kötü tarafı bunlar ve âletleri daha sonraları da tahta çıkan Hamid Efendi'nin, açmış olduğu Yıldız~
Muhakemesi sayesinde, bu alçakların maskesi biraz aralanmış ve geçmişte vurdukları tokatların acısının bir bölümünü kendileri de tatmış oldular. Tabii ki, cezây-ı kat 'i olan Yüzbaşı Çerkeş Hasan Bey'in, baskınla Serasker Hüseyin Avni Pa-şa'y] ortadan kaldırması, yanındaki zevatın kiminin mevtine, kiminin yaralanmasına sebeb olayı, icrasının peşinden gelen bu tahkikat ve karar, hakk'ın tesciline yüreği yanmışlann müteselli olmalarına vesile olmuştur.
Evlâdının naşı üzerine kapanmış bir anneyi, ciğerparesi evlâdı için gözyaşı döküp, dövünerek ağıtlar yakan Vâlide-sultanı, sarıldığı biruh nâş'dan kabaca ayıran Nazif isimli bir zabit, bu işlemi yaparken Vâlidesultan'ın kulaklarından

küpelerini, parmağından da yüzüğünü gasp etmekten içtinab etmemiştir. Saklı olduğunu ileri sürdükleri servetinin yerini söylemesi için bu hayırhah valideye yapmadıkları eziyet, etmedikleri hakaret kalma mıştır. Daha sonra da kendisi söyleyip, yazısı güzel olan birisine yazdırdığı "Sergüzeştnâme" adlı risalede şunları yazdırmaktan kendini alamamıştır: <Yaş-maksız, feracesiz, ayaklan çıplak olduğu halde Karakolhane Meydanına götürülüp, oradan oraya çekilip, bütün vekillere seyrettildiğini, şehzade ve sultanhanımların, büyük validemizi nereye götürüyorsunuz?> diye ağlaşmakta olduklarını belirtmiştir. Bu zülûmu bir halifenin annesine, padişah validesine, yine aynı günlerde halife ve padişahlığı ihraz etmiş bulunan 5. Murad' in babasının diğer bir hanımı olan üvey anne de diyebileceğimiz bir insana yapılabiliyor idi. Bu hanımefendi Aksaray'daki Pertevniyal Valide Sultan Câmiinin bâniyesiydi. Heyhat!

Efendim, büyük bir biyografi üstadı olan İbnül Emin Mah-rnud Kemâl İnal merhum Atıf Beyden şunu nakleder: "O aralık Aoni, mal derdine düşüp, askerlere cariyelerin şalvarına varıncaya kadar taharri (aratıldığını) ettirildiğini ue Valide-saltan, oğlunun üstüne kapanarak bîhuş olduğu sırada ağzında mücevhere müteaallik (benzer) bir şey olmak me'mu-lilyle (umarak) birinin parmağını sokarak eğreti dişlerini söktüğünü tâziyet için validemi kendilerine gönderdiğimde ağlıyarak hikaye buyurmuşlardır.. Başda Au.nl olduğu halde alçak sadrıazam ve mahalle imâmı tabiatlı birden! (alçak) olan müfit (Hasan Hayrullah) ve sair küâb, haremde Efendimizin ve Vâlidesultan'ın yatak odalarına giderek, uel-li nimetlerinin oturdukları mahalleri (yerleri) her biri vücûd-ı levs-âlüdlarıyla telvis eylediklerini Kızlarağası Cevher Ağa 'görünce dayanamıyarak dili döndüğü mertebe <bu âna kadar nice hâl'ler vukubulmuş, fakat hiç bir vakitte vükelânın harem dâiresine girdikleri ve hizmetkâr güruhu tarafından veli-inlmetleri hakkında bu derece hetk-i hürmete cüretleri işidil-memiştir. Maksad mal ise, pâdişâhın malı ceyb-i hümayun defterlerinde yazılıdır. > demişse de, havene-i erbaada (Rüş-dü, Avnî, Midhat, Hayrullah) utanacak yüz olmadığından, Koca Mütercim , <Lala, 25 milyon lira vardır diyorlar, biz onu arıyoruz!> demiş ve Ağa <padişahın validesinin yattıkları odalarda bu miktar para dur ur mu? Eğer maksud akçeyse, mabeyin de serkurena ve başkâtipten ve şâirinden sorarsınız. İktizasına göre önünüze düşüp hazineyi gösteririm. Maksud hâsıl olmazını? cevabını ver mistir > Sonrada Hâkan-ı merhuma müteallik kâffe-i cevari âzad olunup, bâzıları şehirde bildikleri mahalle re gönderilmişse de, ekserisinin yeri yurdu olmadığından, yatakları hamallar ve kendileri yer bilmez bir takım bîçâre ve aceze şurada burada kapılan çalıp, kabullerini istirham ettikleri vâkidir"

Yine İbnül Emin Bey merhum tarafından bizlere duyurulan şu hâzin, hâzin olduğu kadarıyla da doğru olan ve Sultan 2. Abdülhamid Hân tarafından verilmiş bir hatıradan hareketle şunları kaydetmektedir meâlen veriyoruz: "Fer'iye dâiresinde erkekler ve bayanlar dahil, bütün hanedan üyelerinin üzerin-de tatbik olunan mezâlimin tarifi gayrikabildir ve dâire halkının üstleri başlan ile mahrem yerlerine varıncaya kadar harem ağalan ve zâbitan tarafından aranmak

suretiyle senelerce padişahlarına hizmetleri esnasında nail oldukları beş-on paralık akçe ve mücevherlerine vede bir kaç lirayı geçmeyen değerde ki saatlerine varıncaya kadar zabt ve müsadere yapıldığı gibi, merhum padişahın da eşyası tevkif olundu. Fe-ri'ye sarayından nakledilen 4. kadınefendi olan Neşerek hanımefendi, ateşli bir hastalığa mâruzken, rahatsızlığı göz önüne alınmayıp, kayığa bindirilmiş ve de kayıkta üzerine örtmüş bulunduğu şalı, Necip isimli bir zâbit-i hâin şalı çektiği gibi mallan müsadereye memur edilmiş kişiye vermiştir. Padişah hanımı bu bayan şer'i örtünme durumunun dışına düşürülmüş, ahali ve kayıkçılar ile askerlerin içinde namusun fanusu olan örtüsünden mahrum halde pek muzdarip olmuştur, seyredenlerin ise gözyaşlarını tutamadıkları da ilâve olunabilir ve ağlayanların arasında daha sonra taht'a çıkacak olan 2. Abdülhamid hân'da bulunmaktaydı. Nitekim Neşerek hanım, bu mecburi deniz seyahatinde rahatsızlığı menfi yönde inkişaf etmiş ve Sultan Aziz'in vefatının haftasında ecel şerbetini içmiştirki, bu hanım Çerkeş Burahay kabilesi reisi olup, Kafkasya' dan gelip Silivri'ye yerleşmiş olan Gazi İsmet Bey'in kızı idi. Bu kadınefendi'nin kardeşi Yüzbaşı Çerkeş Hasan Bey'in bilhassa bu bed muameleden kardeşinin muta-zarrr olmasının cesurâne baskınının esas sebebi saysak yeridir, yüzbaşı daha o sırada 26 ya- şında olup, genç yaşda canını fedaya hazır bir mücahid olarak yâd olunur.

Abdülaziz Hân'ın Cenazesinde

Topkapı Sarayına naki edilen nâş, burada Hırka-i Saadet Dâiresi önünde gasledilmiş ve kılınan namazdan sonra hızla Sultan 2. Mahmud Türbesinde defnolunmuştur. Tarihçi ve devlet adamı Ahmed Cevdet Paşa, daha sonraları 2. AbdüN hamid Hân'a verdiği bir varakada, merhum padişahın tezkiyesini şu ifadelerle belirtmekte biz de meâlen nakle çalışalım: "Sultan Abdülaziz Hân hazretleri bir hafta evvel ülkenin padişahı iken, herkes padişahın gözüne girmek için bir vesile ararken, cenaze namazına niyet edilirken, erkişi niyetine sözü ne derece orada bulunan cemaatin sinirlerine tesir eylediğini tarif etmem kabil değildir. Haklarında efkâr-i âmme çeşitli idi. Çünkü kendini katletmiş yâni intihar etmiş olduğu yayıldığından bir kısmı Allah affeyleye diyerek mağfiret-i ilâ -hiyeye nail olmasını dilediler. Durumdan şüphelenenler ve öylemi, böylemi diyenler ise Allah rahmet eyleye dediler. Bâzı dikkat sahibi zevat ise kol damarlarını kesmesinin imkânı olmadığını idrak ettiklerinden Allah şefaatine nail eyleye diyerek böylece merhumun şehadetini imâ ettiler. Bir takım hainler de, kemiklerinin ilikleri bile onun yedirip, içirdikleriyle yaşamış olmalarına rağmen, o zâtın hayatını İzâle ettiklerinden başka, intihar etti yalan dolanlarını yaymak suretiyle ahirete günahkâr gittiğini işaret etmeye lüzum görmüşlerdir. Zât-ı kerâmat-âyât-ı hazreti hilafetpenahi bu kere hakikat-i hâli ortaya çıkarmıştır. Hâinlerin cezalarının verilmesinden evvel isnalarımızın lisanlarında merhumun şehid unvanıyla yâd olunduğu memnuniyetle müşahede edilmektedir.

Sultan 5. Mürad Hastalanıyor

Yeni padişah 5. Murad yemek yediği sırada kendisine amucasınn vefat ettiği haberi verildiğinde derhal kalkmış; "eyvah! Gitti, amma bunun şimdi halk benden bilir dedikten sonra bayılmıştı. Bayılmadan evvel elindeki çatalı düşürmüştü. Bu arada da özel doktoru Kapolyon Efendi de, bir yanlış tedavi uygulamış, padişah'ın önce hamamda biraz kalmasını istemiş, bilahirede şakaklarına 36 adet sülük yapıştırmıştır. Bu da her halde beyne giden kan damarlarından kan eksiltmesi yapmış olacağından beyinde problemlere kapı açmıştır. Mütercim Rüşdü Paşa, seneler sonra yapılan sorgusu esnasında, 5. Murad'da gördüğü ahvâli şöyle anlatmaktadır: ".Perşenbe günü mabeyne çağırmıştı. Gittim ayak üzerinde buldum. Kapuya avdetimde kendileri Yıldız'a gitmişler;orada o akşam arızanın ucu kendisinde zuhur etmiş. Beşiktaş Sarayına gelmiş; sarayda da bâzı ufak tefek karışık hareketler görülmüş. Ertesi gün selamlık resmî alî 'sine çıkarmışlar. Benim hâla haberim yok. Selâmlık resminde de, Câml-i şerif merdiveninden çkarken inmek, inerken çıkmak ve hayvana ters binmek gibi bâzı hâller zuhur etmiş. Ferdası Cumartesi günü erkenden Serasker Paşa bana geldi ve şunları hikâye etti. Ben o vakit yalıdan doğru saray-ı hümayuna geldim. Nuri Paşayı gördüm. Bu hâllerin vukuunu o dahi bana söy-ledi. Bunun üzerine Sultan Murad şimdi nerede ve ne haldedir diye sual ettim.. Olduğu odaya girdim. Yatakta yatıyordu. Bir temenna edip durdum. Hemen kendisini karyoladan gecelik ile ayak üzerine aşağı attı ve <Paşa, ben iyiyim> dedi. <Elhamdülillah bir şeyiniz yok> dedim. Amma beğenmedim. Daha biraz lâkırdı söyledi. Amma karışık. <Başım ağrı-yor> dediği için, <Biraz yatınız, baş ağrısı geçer> dedim. Odadan çıktım." diyen eski sadrıazam, kendini havuza atmak, 1. Mustafa misâli, padişahlık istemem! Kan istemem! gibi beyanları olmuştur. Bu bakımdan selâmlık merasimlerine çıkarılmama yoluna gidilirken, Hüseyin Avnİ Paşanında fecî akıbetide her geçen dakika yaklaşıyordu. Öte yandan ihtilâlciler her ne kadar meşrutiyet ilânı için sözleşerek harekâtlarını gerçekleştirmişlerse de, aralarında ittihat sağlanamamış, paşaların kimi Âl-Î Osman gider, Al-Î Midhat gelir! hülyalarını kuruyor, kimi de mecnun bir padişahı elinde oyuncak gibi idare edip, keyfince vazifede bulunmak gayre-tindeydi. Süleyman Hüsnü Paşa ise, teşkilât-ı esasiyenjn yayımlanmamasından dilgir, meşrutiyet meclisinin açılmamış olmasından şikâyetçi idi. Bunlar zannediyorlardıki, meşrutiyet ilân olununca ne Girid, ne balkanlarda ki kaynama nede Mısır ve Şark ülkelerindeki huzursuzluklar kalacak her şey güllük gülistanlık olacak meclis-i mebusan bu problemleri tez ve güzel bir tarzda sonuçlandıracak diye çürük ipliğe hülya diziyorlardı.

Çerkeş Hasan Vak'ası

Padişah Abdülaziz'in vefatı peşinden, İstanbul'da ahalinin kısm-ı âzami babayiğit padişahın katledildiğine kanaat getirmiş ve böylece bir şehid gözüyle

baktığı Efendisini bir hafta sonrasında 4. kadınefendisi Neşerek hatun'un vefatı vuku-bulmuştu. Bu hatunun sonunu yukarıda anlattığımız gibi, bir zabitin üzerinden aldığı şal, hasta halde Fer'iye'den Topkapu sarayına getirilirken üşümesine yol açmış, mevcud hastalığı ilerlemiş akıbetin de irtihal vukubulmuştur. Ahali bu vefatın vukuu üzerine kadınefendi'nin cenazesine öylesine büyük bir alâka ve iştirak göstermiştirki nice padişah cenazeleri bunun yanında sönük kalmıştır. Çünkü; bu kadınefendi kocası Ab-dülaziz Hân gibi zâlimlerin tatbikatından dolayı terk-i dünya etmişti diye kabul görüyordu. Bu iştirakle de Ahmed Cevdet Paşanın dediği gibi, <Harem-i hümayun hakkında reva görülen muamelat-ı hakaretkâranenin avâm-ü havasa son derece te'sir ettiğini ve efkârıumumiyenin defaten (yeniden) hey'et-i hâzıra aleyhine> döndüğünü yazmıştır, değerli târihinde.

Yüzbaşı Çerkeş Hasan Bey, Gazi İsmet Bey'in oğlu olup, Abdülaziz Hân, bu Yüzbaşının eniştesi oluyordu. Çünkü; Neşerek Kadınefendi ile kardeşti. Çerkeş kavminin birbiriierine olan sadakatleri herkesin malumudur. Hanedan-i âl-I Osman üyeleri bu muhacir ve pek kimsesi olmayan hanımlarla izdivaç yaparak, Moskof zulmünün vatancüda ettiği, hanımlara sahip çıkmış oluyordu. Hemde bunların fazla kimseleri olmadığından günü- müzde olduğu gibi pekde, yeğen-yiyen hâdiseleri zuhur etmiyordu. Bilindiği gibi, Pertevniyal Vâlidesul-tan da bu Çerkeş kavmine mensup olup, mâruz kaldığı hakaretler son derece, hazmı gayri kâbi! husûsattandı.

Şurada pek dikkat-i câlib bir husus vardır ki, Midhat Paşanın Tabsıra'da yazdığına göre, Abdülaziz Hân'ın halledilmesinden iki hafta önce Hüseyin (Avni) Paşa, İzzeddin Efendi ile Göksu Mesiresinde iken, Çerkeş Hasan Bey, Seraskeri orada öldürmeğe kalkışmışsada, arkadaşları engel olup, ettikleri nasihatle, niyeti icraaya koymaya fırsat vermemişlerdi durum bu tarzda olunca, Yzb. Hasan Bey, Seraskeri neden öldürmeğe kalksın?

Bu soruya cevab arayan Ziya Nur Aksun Beyefendi, tahmin yürüterek, hâl düşüncesinin dışarı sızması sonucunda ve bunu Çerkeş Hasan Bey'in duymuş olması, veyahut da, Rüş-dü Paşanın Yusuf İzzeddin Efendiye yaptığı ihbarın neticesinde olabilir demektedir. Ancak diğer bir rivayetae, padişahın kaimbiraderinin tâyinini Bağdat ordusuna çıkartan, Seras-ker'İn, bu tâyin yüzbaşıdan duyduğu çekinme dolayısıylamı, yoksa padişah ile aralarında mesele ihdas etmek içinmi, yakınına hücum ile savaşı ilânmıydı. Fakat hâl gününe kadar tâyinin yapıldığı yere gitmeyen Yüzbaşı Çerkeş Hasan, hâl'-den önce paşayı katletme işine kalkıştığına göre, kendisiyle uğraşılmasından memnun olmadığını gösteriyor ve padişahın yakını olma, nüfuzunu kullanarak, tâyin bölgesine gitmediğini, tesbit karşımıza çıkıyor. Hâl'den sonra Serasker, Çerkeş Hasan'ı yanına getirtmiş; ya hapishane, yada tâyin yerin, diye bir görüşme yaptığı rivayeti pek yaygındır. İcraatını yapmaya karar vermiş olan Hasan Yüzbaşı tâyin yerine gideceğini, bu bakımdan bir günlük müsaade iste diğini, Seras-ker'e söyleme soğukkanlılığını göstererek, bu müsaadeyi elde etmeyi başarmıştır. Konağında kalmakta olduğu hala'sı-nın kocası merhum Kapdan-ı

derya Âteş Mehmed Paşa'nın Cibali semtinden ayrıldığında yanına dört tane rovelver ve birde kanca almıştı. Veda etme bahanesiyle Serasker'in Üsküdar'da Paşalimanında bulunan sahilhanesine gitmiş, Serasker'in Midhat Paşa'nın Bayezid'de Soğanağa mahallesinde bulunan konağında vükelâ toplantısına gittiğini öğrenmiş Sirkeci'ye geçerek bindiği sürücü beygiriyle Bayezid'e çıkmıştır. Bu sırada, Sağır Memduh Paşa'nın tabiriyle: <taamda-n evvel neşeler serşar ve simalarda âsar-ı ibtisam bedîdar> olduğu halde Girid ve Karadağ meselelerini görüşüyorlardı. Paşaların bir kısmı yukarıda kafaları çekerlerken alt katta da bunların uşakları meygüzar olmuşlar ve böylece öyle bir konak vardı ki, Yüzbaşı Çerkeş Hasan Bey'in önünde efendile-ride, hizmetçileri de serhoş idi. Hasan Beyin gittiği konak bu halde İdi ve bir müddet ağaların odasına girerek nefeslendik-ten sonra, Serasker'i sordu. Buradadır cevabını alınca kendisini Tayyar Paşanın gönderdiğini ifade ile haber göndermiş, paşaya haber vermek üzere çıkan uşağın peşinden merdivenleri tır manmaya başlamıştır. Salon kapısına geldiğince hızla kapıyı ardına kadar açarken, "davranma serasker" diye kükremiş ve silahını Hüseyin Paşa'ya doğrultmuş ve iki el üstüste endaht ettirmiştir. Serasker ellerini dizlerine vurarak ayağa kalktığında karnına isabet etmiş bulunan mermilerin tesiriyle sofa'ya kaçmışsa da burada yere yıkılmıştır. Mütercim Rüşdü, Kayserili Ahmed, Hâriciye Nâzın Râşid, Ahmed Cevdet, Defter-Î Hakanî Nâzın Yusuf, Midhat, Hasan Rıza, Şerif Hüseyin ve Halet Paşalar ile sadaret müsteşarı Said Efendi, Mektupçu Memduh, âmedci Mahmud Celaieddin Beylerden mürekkep onüç kişiyi çil yavrusu gibi dağılmış, bunlar girecek delik aramaya başlamışlardır. Râşid Paşa yalnızca bayılmış olduğundan yerinden kalkamamıştır. Ahmed Cevdet Paşa, Râşid Paşanın korkusundan can verdiğinin anlaşılmış olduğunu yazmaktadır. Ancak herkes bu işin, Hasan Bey'in değil, kalabalık bir baskın ekibinin işi zannetmişlerdir. Hem saldırıya mâruz kalan paşalar hem de aşağıdaki uşaklar ve paşaların refakatçileri aynı kanaati beslemişlerdir. Çerkeş Hasan Bey, sofa da yere çökmüş bulunan Serasker'in vücuduna kamasını sokup çıkarmaya başlamıştır. Yaşlı fakat cesur bir adam olan Kayserili Ahmed Paşa Çerkeş Hasan'ın ellerini arkadan gelip tutmaya çalışmıştır ancak kamayı bu paşaya çeviren yüzbaşı, parmaklarını doğrayıp, kulağını kesmiştir kapdan-ı deryanın. Bu vaziyette firara kalkan Ahmed Paşayı kovalamaya başlayan Çerkeş Hasan Bey, Öü-nünde beliren Râşid Paşayı görmüş ve bir mermi sıktıktan sonrada, gırtlağını elindeki kamayla kesmiştir Râşid Paşa o gece davetli olmadığı gibi cereyanda kaldığından Ahmed Cevdet Paşa ile yer değişmiş adetâ eceline koşmuştur. Paşalar bir odaya kapanmışlar ve kapıyı arkadan destekliyerek, Hasan Bey'in girmesini engelliyorlardı ki, Hasan Bey, Rüşdü Paşaya seslenerek Kayserili'yi talep etmiştir. O kapıyı zorlarken, Midhat Paşanın bir uşağı elindeki yatağan ile Çerkeş Hasan Bey'i sırtından yaralamışsada, arkasını dönen Hasan Bey, bir kurşunla bu uşağıda yere sermiştir. Alt katta bulunan yaverler, uşaklar, ağalar, çavuşların sayısı otuz kişiyi bulmasına rağmen bir şey yapamamışlar Hasan Paşa Karakolu ile Serasker kapısından asker gelmesini beklemişlerdir. Bunlar da geldiğinde hemen

silahlarını ateşlemişler ve üst katı ateş yağmuruna tutmuşlardır. Sonunda bir binbaşı ateşi kestirmiş ve yukarı asker sevk etmiştir. Perdeleri tutuşturup yangın çıkarmaya çalışan Çerkeş Hasan Bey, karşısına gelen gencecik askerleri görünce, ben evlatlarıma ateş etmem diyerek, rovelverini teslim etmiş ve askere tâbi olmuştur. Merdivenleri mevcutlu olarak inerken, Bahriye kolağası Şükrü Bey, hem ağır sözler söylemeye başlamış hem de kılınanı çekmeye başlayınca, Hasan Bey, çizmesinin koncunda sakladığı diğer bir rovelverle kol ağasını bir mermide öldürmüştür.

Takvimler bu sırada 16/Haziran/1876'yı gösteriyordu divan-ı harbde verdiği ifadede Serasker ile hariciye nazırını ve bir de kendisini bıçaklayan Midhat Paşanın uşağını öldürdüğünü başkasını vurmadığını söylemiş doktorların yarana bakalım demesine, zaten ben asılacağım veya kurşuna dizileceğim, gerek yok diyen Hasan Bey, ne yaptıysa millet için yaptığını ifadesinde belirtmiştir. 17/Haziran/1876 târihinde, Çerkeş Hasan Bey, şimdiki İstanbul Üniversitesinin büyük kapısı önünde bulunan dut ağacına asılarak idam olunmuştur. Midhat Paşa; Tabsıra'da, bu idam hükmünün mahkeme kararı olmayıp, heyet-i vükelânın karan olduğunu yazmak suretiyle itiraf etmiştir. Meşrutiyetçilerin, mahkeme kararına lüzum görmeden, heyet-i vekile kararıyla adaleti(!) yerine getirmeleri meşrutiyete ne kadar uygundur? Halk arasında Hasan bey idamdan sonra Bayezid'de çok deveran etmiştir şeklinde rivayetler uzun zaman dillenmiştir. Çerkeş Hasan Bey, ahali arasında milli bir kahraman olarak yâd olunmuştur, Bur- sa'lı Senih Efendi, Serasker Hüseyin Avni Paşanın katline:

"Halk şeninden emin olmaz iken kati olunup; Zahir oldu eseri küllî mazurun yükte I" yine başka bir şiirinde de: "Kafi kıymışlar idi safın cihâna o zaman; İdüp isyan, unudup ni'meti bir kaç havâne. " Eşref Paşa ise Sultan Abdülaziz hakkında yazdığı mersiyesinde şu güzel beyt'i söyler:

"Rabb-i İzzet cennet etsün kabrini Çerkeş Hasen Kaamet-i Avnî'ye ol esnada biçmişdi kefen, "dedikten sonra, Müderrisinden Mehmed Hilmi Efendide, aşağıdaki kıta ile ahalinin duygularına tercüman olmuştur.

"Fi'l-hakika sâdık-ı devlet imiş Çerkeş Hasen; Ol vakitki fi'lini şimdi görür gibi hasen; Bunda zî-medhal olan kalsun mı yâ sağ-ü esen; Var mıdır dünya'da hiç mikraz ile kolun kesen?" Yüzbaşı Çerkeş Hasan Bey, Serasker Hüseyin Paşa'nın kafasından geçenleri tatbike koyabilmesini, onun vücudunu ortadan kaldırmak suretiyle önlemiştir. Bunu hemşiresine yapılan hakaretin öcü olarak düşünmekde yanlış olmaz, hane-dan-ı Osmandan biri katledilirken kanı damlamasın diye yay kirişiyte boğma istikametinde hareket edilirken, Avni gibilerin bu hanedanın aynı zamanda reisi olan Osmanlı Padişahına ve Müslümanla- rın halifesine el kaldırmayı, yapan, düşünen ve buna teşvikçi olmayı plânlayanlara, Çerkeş Hasan Bey'in uygulamaya koyduğu aksiyoner davranış, hükümdara kalkan elin hiç umulmaz şekilde cezaya maruz kalacağını hatırlatmıştır ki, ihtilâlci zihniyetler, kozmopolitler ve beynel-milelizmin uşakları paniğe kapılmışlardır. Devlet adamı, büyük Tarihçi ve âlim Ahmed Cevdet Paşa şunu anlatıyor: "Sultan Aziz'ln hâl mes'elesi vukubul duğunda Hâriciye teşrifatçısı. Kâmil Bey

ile birlikte vapura binmiştik, Boğazi-çin'den İstanbul'a geçerken söz hâl'den açılınca Kâmil Bey, ah ucundan kıyısından bizimde bu işde elimiz ve adımız olsaydı diyerek işin dışında kaldığına esef etmişti. Çerkeş Hasan vak'asından sonra yine vapurda karşılaştığımızda, nasıl beyefendi, ucundan kıyısından bir hisse istermisin? Dediğimde, <Aman Allah saklasın, söyleme dedi> bu hadise nicelerinin düşüncelerini değiştiriverdi" der meâlen.

Yüzbaşı Çerkeş Hasan Bey'in Seng-İ Kitabesi

Çerkeş Hasan Bey'in bu fevkalbeşer harekâtı, millet içinde kendisine manevî bir kürsü ihdas eylemişsede, Sultan Ab-dülhamid Cennetmekân bu Gazi ve şehidin kabrini yaptırarak, aşağıdaki ifadeyi kabir taşına silinmez harflerle kazıtmıştır ve nazikâne vak'aya bigâne olmadığını da sergilemiştir.
"Ve kefâ billahi şehîdân Muhammeden Rasûlullah. Meşa-hir-i ümera ve guzzât-ı Çerâkiseden Diş Buraktzâde Gazi İsmail Bey'in mahdumu olup, Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye'de ikmâl-1 tahsil eyleyerek kolağalık rütbesini ihraz etmiş iken, genç yaşında oell-i ni'meti uğrunda fedâry cân eden merhum ve mağfurunleh Çerkeş Hasan Bey'in rûhiy-çün Fatiha. Sene 1293/1877

Meşrutiyetçiler Rahatlıyor

Merhum Reşad Ekrem Koçu, Osmanlı Padişahları adlı eserinin, 419. sh. de, Mütercim Rüşdü Paşa, Serasker heyulasının ortadan kalkmasıyla ve şuuru muhtel bir padişah ile ülkeyi idare edeceğini sanmakla beraber, meşrutiyet'e samimiyetle taraftar Süleyman Hüsnü Paşa ve diğerleri ki, aralarında Midhat Paşa'da vardır, teşkilât-ı esasiye yapmak, mec-lis-i mebusan kurma hususunda ısrarlıydılar ve bu sadrıazam bu zevata karşı direnecek kadar metanetli bir adam değildi. Ancak meşrutiyetin padişahı, zıvanası oynamış bir Sultan Murad ile kâbil-i telif değildi. Rüşdü ve Midhat Paşalar, Kâğıdhâne Kasrında oturmakta olan 34 yaşındaki şehzade Ab-dülhamid Efendiyi ziyaret ediyorlar, konuşup birbirlerini tartıyorlar ve Abdülhamid, sadrıazama iş başına geldiğinde görevine devam ettireceğini tebşir ederken, Midhat Paşa'ya da, "Meşrutiyet ve meşveret usûlüne dayanmadan saltanatı zâten kabul edemem" demek suretiyle, meşrutiyete saygılı bir padişahın karşısında olduklarını ihsas ederken, bu zat'lardan Midhat Paşa'ya, üzerindeki gömlekte bulunan pırlanta kol düğmelerini çıkarıp, hediye etti. Midhat Paşa'nın vârisleri yıllar sonra avrupada. bir kuyumcuya dörtbin Osmanlı altununa satmışlardır. 2002 yılı râyiciyle bu rakamın 44 milyar lira civarında bir paraya denk olduğu görülür. Bu hediye İlede Sultan Abdülhamid, otuzüç yıl parlayacak bir siyaset güneşi olarak Kâğıthane Kasrından cihan siyaset adamlarının üzerine doğmaya başlamıştı. Kâğıdhâne görüşmesinden sonra ricâl-i devlet, 5. Mehmed Murad Hân'ın kifayetsizliğinde karar kıldı mekanizmayı işletti doksan üç günsüren ve kendisinin, ızdırapmı? Saltanatını? Ne olduğunu pek fehmedemedi-ği vazifesi doksanüç

günde tamam olmuş idi. Şerullah Hayrullah bir fetva daha kaleme aldı. Bu fetvâ-yı şerifeyi aşağıya alıntılıyoruz:
"İmâmü'l müslimîn cünûn-ı mutbık ile mecnûn olmağla imametten maksûd fevt olsa, uhdesinden akd-i imamet münhal olur mu? F, Beyan buyrula.
-El ceuab: Allâhu a'tem, olur. Ketebehü'l -fakir, Hasan Hayrullah ufiyeanhü
Bu fetva üzerine 31/Ağustos/1876'da Salı günü 5. Murad Hân Taht-ı Osmaniye vedâya mecbur oldu. Bir şâir de şu be-yiti inşaa etti:
"Doksan üçde doksan üç gün padişahı dehr olup/ Göçdü uzletgâhina Sultan Muradı nâ Murad"
Taht'dan indirildikten sonra şifayab olan mahlû padişah Murad Hân, kardeşi Abdülhamid Hân'ın nâzik ve merhametli idaresinde ömrünü mûsikî ile ve torunlarına ders vermekle geçirdi. Bu menkubiyeti 27 sene, 11 ay, 29 gün sürmüş ve 64 yaşında olduğu halde 29/Ağustos/1904'de, vefatı vuku-bulmuş Yenicâmi Türbesinde Validesi Şevkefza Kadının yanına defnolunmuştur. Ömrünü; girdiği saraydan bir daha dışarı adım atmayarak tamamlamıştır. Kendisini, tahta geçirmek için 20/Mayıs/1878'de ikiyüz kadar Rumeli muhacirini peşine takarak, Sultan 2. Abdülhamid'i hâl ve 5. Mehmed Mu-rad'ı tahta iclâsa kalkışan sarıklı ihtilalci diye adlandırılan, maceraperest Ali Suavi Bey, Beşiktaş Muhafızı Hacı Hasan, nâm-ı diğerle Yedi/Sekiz Hasan Paşa'nın kuvvetli, kolunun indirdiği bir sopa darbesi, bu mecnun adamın hayatının ni-hayete ermesine yetti. İşte bu teşebbüs, evhamlı bir insan olan Abdülhamid Hân'ı huzursuz ettiğinden, biraderinin sa-ray'dan dışarıya adım atmasına müsaade vermedi. Ancak eski padişahdan gelen her isteğe evet demiş, Sultan-ı sabıkda, padişahın evet demeyeceği hiç bir şeyi talep etmeme nezaket ve basiretini göstermiştir.

Sırbistan Ve Karadağ Savaşı

Tabiiki; Osmanlı devlet zirvesinde bir şeyler oluyor, diye hayat durmuyor, mecrasında akıp gidiyordu. Abdülaziz'in tahttan indirilme tasavvurlarını kuvveden fiile çıkarmaya çalışanlar faaliyetine devam ededursunlar, Rusya'nın drije ettiği küçük balkan devlerinden olan Sırbistan ve Karadağ'ı ve bunların reisi oian Sırbya'da Prens Milân, Karadağ'da ise Nikola iç ittifaklarını teminden sonra, Sırbistan ve Karadağ savunma işbirliği an laşmasını gerçekleştirmişlerdi. Dışarıya borçlanan bu iki devletçik, hayli silahlanmıştı. 16/cemaziye-levvel/1293/9/haziran/1876'da Bulgaristan isyan hareketinin bastırıldığı gün, sadaret müsteşarlığı, sadnazam adına Miiân ve Nikola'ya gönderdikleri bir istizah (soru) yazısında, bir şeyler düşünüyorsunuz galiba, seferberlik hâline geçtiğinize muttali olduk, işin aslı nedir mealinde bir cevap verilmesini isteyen bir talepti.
Milan; verdiği cevapda, yakın bir zamanda İstanbul'a adam göndereceğini, bu özel vazifelinin durumları izah edeceğini bildirmişti. İki hafta sonra ise, babıâli karşısında özel vazifeli beklerken, bir ültimatom buldu. Bu ültimatomda Bosna-

Hersek hattından dolayı hayli sıkıntılı vaziyet yaşadığını, zararlarının tadat edilşmeyecek kadar çok olduğunu, başıbozuk kuvvetlerin kendi köylerine saldırılarda bulunduğunu bildirmiş ve Bosna'yı istemiştir. Akabinde Karadağ Prensi Nikola'da aynı yavelerle dolu bir yazı göndererek, o da Hersek için benzer talebde bulunmuştur. Bunlara verilen ret cevaplan karşısında, Milan isyan etmiş ve bunun sebebini bir ilânname ile efkârı umumiyeye duyurmuş, 2/T Temmuz/l 876'da harekâtı başlatmıştır. Bu durum karşısında da Osmanlı hükümeti yapa askerî harekâtın esbab-ı mûcibesini resmî bir beyanname hâlinde yayımlamış ve asâkir-i.şahaneye isyanı durdurun, isyancıları tenkil emri hükümet tarafından emredilmiştir.

Hemen her şeyden evvel ortaya koymak gerekirki, meydana gelen bu kıyam hadisesini iç mesele addetmek elzemdir zira Sırbiya bize teba olup, bu bakımdan hadise iç mesele olarak mütalaa olunur ne varki, Ortodoksluğu kullanmayı yaklaşık bir asırdır hayli kullanan Rusya, bu hareketin a'jita-törü olduğu, onlarda pek üst seviyede bu hususda avrupalı devletlerin müsamahasına nail olduğundan hükümet-i Osmaniye biraz yavaş hareket etmek mecburiyetinde kalmıştı.

Arkadan durum mühim bir savaşa dönüşebilir endişesiyle, her ne kadar Sultan Abdülaziz Hân, dünya'nın 2. büyük donanmasını vücuda getirmiş ve itibarımızın birazcık yükseldiği görülüyorsa da, balkan âlemi bir barut fıçısı olarak duruyor ve o fıçıyı patlatacak kıvılcım bizim hareketlerimizden sıçra-mamalıydı. Yapıla bilen istihbar! çalışmalar neticesinde, Mi-lân'ın 30 süvari bölüğü, 120 bin piyade askerine ve üçyüz adetde, topun sahibi olarak bu işe kalkıştığını, Üss-i İnkılab adlı eserde görebilmek kâbildirki, buna İnzimamen Kardağ ve Beyleri Nikola ellibin kişiye varan isyancıyla harekâta iştirak edince yekûn olarak ikiyüzbin silahlı mevcuduyla bir güç karşımızda belirmiş oldu. Osmanlı genel kurmayı bu kıyamı bastırmak üzere yüzbih asker tahsis etmiş, ancak bu güce kara ve deniz üzerinden takviye yapabilecek tarzda da tedbire sahip bir plânlamanın içindeydi. Üstelik, Osmanlı askerleri çok sıkı bir talimli orduyu sergiliyor, yeniçeriliğin ilgasından sonra geçen yarım asır sonunda avrupa tarzı sistemlere muntazam devam eden, kılıcımda kılıcım demeyip, savaşın gerektirdiği bütün silahları istimalde kararlı ve bunu fevkalâde güzel kullanmayı öğrenmiş bir Osmanlı muharip askerleri vardı. Toplarımız, Krup savaş sanayiinin imâl ettiği en son sistemdeki toplanmızdı. Seri atış yapabilen tüfenklerimiz her mücahidin omuzunda asılıydı.

Rusların sadece ajitatör olarak değil gönüllüler adı altında bir çok zabit ve askeri bu isyan içinde bulundurduğu görülüyordu. Sultan Abdülaziz bölümünün baş taraflarında bahsettiğimiz gibi balkanlarda birbirini takip, eden kıyamlar, komi-tacılıklar bu bölgede dünyayı yönetmek isteyen zihniyetlerin istediği anarşiyi yaşaması elbette tesadüf değildi.

Bu bölge, bölge parçala, yut politikasının sahibi emperyalistlerin ve onların beyni olan siyonizmin tezgâhlaması olduğunu dönemin Osmanlı ricali fark etmiyor, Kâğıdhane'deki adam Veliahd Abdülhamid Hân, bunlar büyük bir belânın habercileri olan vak'alardır düşüncesini kafasında şekillendiriyordu.

Gerek Sırp, gerekse Hersek ve gereksede Karadağlıların ittifak hâlindeki kuvvetlerine Rus generallerinden Çernayef kumanda ederken, Almanya'nın matbuatı, bu isyan değil, Osmanlı-Rus harbi diye yazmalarına sebeb olarak Çerniyef i ve mezun Rus zabitlerini göstermekten kendini alamıyordu. Bahse konu Çernayef, elinde bir sigara olduğu halde yaşıyor ve yakmak için ateş vermeyi teklif edenlere, İstanbul'a girdiğimizde yakacağım sözleriyle mukabele mukabele ediyordu. Fakat kader bu Çernayef'e, Rus Çar'ına yazdığı mektup da, şu satırları yazmayı nasip ediyordu: "Burada hiç yoktan ordular yapmak mümkün; bu orduları ölüme sürmek mümkün. Ben bu imkânlardan bol bol istifade ediyorum. Fakat yarattığım orduları sendeleten bir kuvvet var: Osmanlıların yaşayan hatıraları. üç~dört yüzyıl evvel her milleti ve her kudreti yenen asakir-i osmaniye şimdide silinmez hâtırala-rıyla, her teşebbüsü sendeletiyorlar. Ölümden korkmayanlar bu hâtıralardan korkuyorlar. Hemen her yürekte bu korkuyu seziyorum. Demekki yalnız Türkleri değil, onların târihimde yenmek lâzım. Bu vaziyette ben Türklerin düzinelerle milleti idare etmelerindeki sırrı da anlıyorum. Onlar milletleri bir kere yeniyorlar; fakat kazandıkları zaferi ruhlarda ve nesillerde yaşatmayı biliyorlar. Bir değil bir kaç ihtilâl dahi Türk'ün iliklere işleyen gizil hâkimiyetini yıkmağa kafi gelemeyecek. Türklerde yalnız sonsuz bir cesaret değil, iradeleri sersemleştiren bir sihirbaz zekâsı da varmış. Zâten yarı aurtıpayı, asırlarca boyunduruk altına almak, başka türlü mümkün olamazdı."Şeklinde Çar'a mektubunda yazması, biz de, mücerreb, yâni bizzat denenmiştir mânasına gelen bu kelimeyi nasılda hatırlatıyor, milletimizin bu mümeyyiz vasfını karşılaştığı vak'alar ve nihayette uğradığı mağlubiyet kafasına dank ettirmiş böylece bizzat yaşadığı tecrübeyi taksiratını aşılmaz sebeblere yüklemek için buna kani olmuş görünüyor. Netice itibarıyla bu kıyam hareketini teskin düşüncesi, aşağıda nakle çalışacağımız surette tatbike konuldu ve başarıyla sona erdirildi ve devletin tepesinde fırtınalar koparken, asker balkan ovalarında satvet-i Osmanî'yi temine muvaffak olmuştu. 5. Murad döneminde Hüseyin Avni'nin akıbetinden sonra aynı zamanda serdar-ı ekremlikde dâhil olmak üzere; Seraskerlik makamına Çırpanlı Abdülkerim Nâdir Paşa Paşa getirilmişti. Sergerdelerle çarpışmalar parça parça ve çeşitli bölgelerde yapıldıktan bir müddet sonra Ahmed Eyüb Paşayı ordu kumandanlığına getirip ve bu orduyu Niş'de toplayıp bir nizama soktuktan sonra yürüyüşe geçirip, önce Grame de, sonra Kınazvaç üzerine gidilmiş, bu arada Süleyman Paşa fırkasıyla birleşilmiş düşman perişan edilmiş, Knazvaç şehri ise bir yangının enkazı hâline gelmiştir. Daha sonrada Alek-sinaç üzerine yürüyüş sürdürülmüş o sırada Morava Nehrini aşıp gelen Ali Sâib Paşa kuvvetleriyle ittihat olunmuş, Alman askerî otoritelerinin bu Aleksinaç istihkâmlarını, Kırım'da Sivastopol istihkâmlarıyla müsavi saydıkları basın âleminde zaman zaman yer almaktaydı. Bütün varlığıyla Aleksinaç üzerine yüklenen Osmanlı ordusu büyük bir zafer kazanırken, isyancı Prens Milân telâş içinde Avrupa devletlerine arabuluculuk talebinde bulunmaya baş vurmaktan başka çâre kalmadığını görmüştü. Sultan 5. Murad yerini 2. Abdülhamid unvanı ile

Osmanlı'nın başına geçişine bırakmıştı. Bu bakımdan aslında Sultan Hamid isyan bastırmış, avrupa topraklarında seri savaşlar kazanmış bir devletin padişahı olarak cülus etmiştir.

5. Mehmed Murad'ın Hanımları Ve Çocukları

Sultan 5. Mehmed Murad unvanıyla Osmanlı tahtına çıkmış bulunan, 5. Murad ontane izdivaç yapmıştır. Bunlardan ilki; 6/Ağustos/1835 Tiflis doğumlu Eleron Mevhibe baş-kadınefendi ile 2/Ocak/1857'de Dolmabahçe Sarayında gerçekleşmiştir. Bu hanımefendi uzun bir ömür sürmüş, 101 yaşında olduğu halde 21/Arahk/1936'da Şişli'de vefat etmiştir. Padişah'a bir çocuk verememiştir. Kocasından beş yaş büyüktü. Defnedildiği yer malumumuz değildir.
Sultan 5. Murad'ın 2. izdivacı, Reftar-ı Dil Kadınefendi ile 4/Şubat/1859'da Dolmabahçe Sarayında yapmış olup, Genceli'li olan bu hanımıda kendilerinden iki yaş büyük idi. Bu hanımefendi de 3/Mart/193O'da OrtakÖy'de vefat etmiştir. Vefatında, 97 sene, 8 ay, 28 gün gün süren bir ömür geçirmişti. Selahaddin Efendinin annesi bu hanımdır.
Sultan 5. Murad'ın 3. evliliği de 4/Ocak/1853 senesinde Hopa'da dünya'ya gelmiş Şayan Kadınefendi ile vukubuldu-ğunda, takvimler 5/Şubat/1869 târihini gösteriyordu. Bu hanımefendide pek uzun bir ömür sürmüş, 15/Mart/1945'de İstanbul Ortaköy'de vefat etmiştir. Hadice Sultanhanımı dünyaya getirdi. Bu kadınefendininde makberesi hakkında malumata sahip değiliz.
Meyl-i Servet Kadınefendi, 5. Murad Hân'ın 4. evliliğini yaptığı hanımıdır. 21/Ekim/18 54 'de Batum'da doğmuş olan Meyl-i Servet Kadınefendi, 51 yaşında olduğu halde kocasından önce 9/Aralık/1903'de Çırağan Sarayında vefat etmiştir. Fehime Sultan Hanımı 1 l/Haziran/1875'de dünya'ya getirmiştir. Bu hanımefendinin de makberesi hakkında malumat mevcud değildir, ancak Yenicâmi türbelerinde olma ihtimali pek büyüktür.
Artvin'de, 28/Mart/1860'da dünya'ya gelmiş bulunan Re-sân Kadınefendi, 5. Murad Hân'ın 5. izdivacını yaptığı hanımefendidir Fatma ve Aliyye Sultanhanımefendiler padişahın bu izdivacının meyveleridir. İzdivaçları Çırağan Sarayında vu-kubulduğunda 2/Kasım/1877'di de vukubulmuşturki, Sultan Murad'ın hâl'inden sonradır, makberesi Eyüb Sultan semtinde olan, Kapdan-ı Derya Dâmad Mehmed Ali Paşa Türbesindedir.
Sultan 5. Murad'ın 6. izdivacının Cevherriz Kadınefendi ile olduğu ancak bu hanımefendinin doğum yeri hakkında bilgi olmamakla beraber müthiş derece Fransızcaya mâlik olduğu rivayet olunur bu bilgi ve vukufiyeti, üvey çocuklarına öğretme görevini severek yüklendiği bildirilir, hatıratlarda. 1940 senesinde vefat ettiğinde 78 yaşındaydı ki 1905 senesi sonrasında yâni kocasının vefatından sonra, 2. Abdülhamid'in berberbaşısı bulunan Hüsnü bey ile izdivaç yapmiştırki vefatında nereye defnolunduğu hakkında malumatımız olamamıştır.
7. Kadınefendi Nev-Dür Hanımefendi olmakla birlikle bir malumata vukufiyetimiz olamamıştır.

8. Kadınefendi olarak gördüğümüz Remiş Nâz Hanımefendi, 5. Murad Hân'dan hemen önce vefat etmiştir.
9. Kadınefendi olan Filiz-ten Kadınefendi, 1865'de doğmuş, 1945'de dâr-i bekaya intikal etmiştir. Vefatında 80 yaşındaydı.
10. hanım ise Visâl-i Nur Hanımdır ki malumat yoktur, T. Yılmaz Öztuna Bey, bu hanımın odalık olduğunu kaydetmektedir. Ayrıca eski sadrıazamlardan Kıbnsla Mehmed Paşanın damadı olan Osman Bey, Sultan Murad'ın amucasıyia çıkılan Avrupa seyahati dönüşünde, yanında bir İngiliz matmazeli getirmiş ve bundan hem İngilizce, hem İngiliz gelenekleri hakkında malumatlar edinmiş tabii bu arada metresi olarak istihdam ettiğini <Les Imams etles Derviches, Paris 1881, sh. 214-5)> yazmış bulunduğunu T. Yılmaz Öztuna Bey kaydetmektedir. Bu bayanın İngilizlerin ajanı olduğu hiç şüphe götürmez.
Demek ki, Sultan 5. Murad, amucası Abdülaziz Hân'ın bir İngiliz Prensesiyle evliliği önlerken bunun sebebini hiç tefekkür etmeyerek olacak, kendine bir müstefreşe almak suretiyle ömrü boyunca muhalefet ettiği amucasına bu bahiste de muhalefete devam etmiş görülüyor.
Sultan 5. Murad'ın çocuklarına gelince, dört kızı ile üç oğlu dünya'ya gelmiştir. Bu kızlarından ilk doğan Hadice Sul-tanhanim olmuşturki sene olarak 5/Mayıs/1870'e müsadiftir. Moda koyunda Kurbağahdere'deki şehzadenin köşkünde doğan bu hanimsultan 67 sene, 10 ay, 9 gün süren bir ömürden sonra 13/Mart/1938'de Beyrut'da vefat vetti. Şam şehrinde Yavuz Selim Camiindeki makberesine defneolundu. Bu hanımsultan ilk İzdivacını pederinin sağlığında 12/Ey-lül/1901'de Yıldız Sarayında kıyılan nikâhla, diğer sultanha-nımlardan Emine ve Fehime sultanhanımlar ile aynı günde evliliğini yapmış oldu. Hadice sultanhanima dâmad olarak, 1870 doğumlu Ali Vasfi Paşa seçilmişti ki bu evlilik 7 yıl sonra boşanma ile neticelendi. Dah'a sonra Hadice Sultanhanı-ma dâmad olarak 1871 doğumlu Rauf Hayreddin Paşa münasip görüldü. Bu zat, Beyrut'da 1936'da vefat etti. Hadice Sultanhanımin bu iki izdivacından dört çocuğu olmuş, Ayşe Sultanhanım ilk evliliğinden diğer üç. çocuk ikinci izdivacından dünya'ya gelmiştir.
Sultan 5. Murad'ın ikinci kızı olarak 2/Ağustos/1875'de Dolrnabahçe Sarayında doğduğunu görüyoruzki, kendisine Fehime adı veriliyor, vefatı 15/Eylül/1929'da onu 54 yaşında verem'den ecel yakalıyor, Suriye'nin Şam şehrinde Yavuzsul-tan Selim Camiinde Osmanlı'nın vatancüdâ olmuş azalarına ayrılmış bölümde defnolunuyor. Bu hanımsultanın çok zeki ve kültürlü olduğu bir çok mahfillerde beyan edilmiştir. İlk izdivacını Ali Galib Paşa ile yapmıştır, ablası Hadice Sultan hanımla ve Emine Sultanhanım'la bir likte yapılan düğünle Yıldız Sarayında 12/EylüI/1901'de evlilik gerçekleşmiştir. 4/Kasım/1908'de ise Ortaköy Sarayında talak vukubulmuş-tur. Bu Ali Galib Paşa, 2. Abdülhamid Hân'ın bendelerinden Hafız Mehmed Tevfik Bey'in mahdumudur. Bu zat da 26/ Ha-ziran/1950'de vefat etmiş olup, pek yüksek makamlarda başarıyla vazife yapmıştır.
Fehime Sultanhanım, 2. izdivacını Ortaköy Sarayında 1880 doğumlu Mahmud

Bey adlı bir yüzbaşı ile 5/Hazi-ran/1910'da yapmıştır, o sırada Osmanlı tahtında bulunan Sultan Reşad bu evliliği tanımamıştır. Bu evliliğin Sultanha-nım'ın vefatıyla bittiğini göz önüne alırsak bir güzel evlilik diye vasıflandırmak kabildir diye düşünüyor insan.

Sultan 5. M. Murad'ın Fatma Sultanhanım adlı kızı 19/Ha-ziran/1879'da doğmuştur ki eski padişah menkubiyetinin 4. senesi içindeydi. Fatma sultanhanım, 53 sene, 5 ay, 1 gün
süren bu dünya macerasını Bulgaristan'da Sofya'da noktala^ di. Takvimler, 20/Kasım/19 32 târihini gösteriyordu. Hanedan üyleri 1924'de TC hududlarına çıkarıldığında Sofya' ya yerleşti. Evliliğini, 1887 doğulu Karacehennemzâde Dâmad Refik (İris) Beyefendi ile 29/ Temmuz/1907'de yaptı. Kabri Sofya'dadır.

5. Murad Hân'ın 4. kızı Aliyye Sultanhanım 24/Ağus-tos/1880'de dünya'ya gelmiş 23 sene, 26 gün yaşadıktan sonra verem hastalığından mütevellid 19/Eylül/1903'de vefat ettiki, bu Sultan Murad'in evlâd acısını tatmasına vesile olmuştur, bunun üzüntüsünü yaşayan baba 11 ay, 10 gün sonra Yenicâmi türbelerinde adına tahsis olunana doğru son yolculuğuna çıkmıştır.

Osmanlı devletinin 33. padişahı, 24. Osmanlı hâlifesi olan Sultan 5. Murad'ın erkek çocuklarına gelince bunların sayısı üç tanedir. Bunlann ikincisi ve üçüncüsü, babalarından önce, hele 1866'da doğan ve aynı yıl vefat eden Süleyman adı verilen şehzadeden sonra Seyfeddin Efendi adı verilen bir şehzade de 1872'de doğmakla beraber aynı yıl irtihal-i dâr-ı beka eyleyip, ilk erkek çocuğu kendisinden sonraya kalan 15/Ağustos/1861'de Dol mabahçe Sarayında doğmuş bulunan Mehmed Selahaddin Efendi olmuştur. Bu zâtında rnüd-det-i ömrü, 29/NİSan/1915'de Feneryolu Sarayında nihayete ermiştir. Yaşadığı 53 sene, 8 ay, 15 gün süren zaman dilimi içinde beş izdivaç yapmıştır. Bu hanımlardan doğan evlatlarından Osman Fuad Efend^, Kars'da 19/Ağustos/1872'de dünya'ya gelen Jâlefer hanımefendiden tevellüd etmiştir ki, Trablusgarb'a devletin gönüllüler adı altında vatan toprağını savunan bu günkü Libyalıların cedd-i olan Trablugarb ve Su-nûsi tarikatı üyelerinin yanına gönderdiği subaylarımızın kumandanı olarak herkesin hayranlığını kazanmış bir askeri liderdir. Onun emrinde çalışan, Kuşçubaşı Eşref Bey, Süleyman Askeri ve Salih Tunûsî Beylerle daha sonranın paşaları, Enver, M. Kemâl, Nuri (Conker), Ali Fuad'lar Osman Fuad Bey'e büyük hürmet ve sevgi göstermişlerdir. Mehmed Sela- haddin Efendi, bu evladıyla yaşasaydı kimbilir ne kadar iftihar ederdi. Osmanlı devletinin yerine kurulan Cumhuriyet idaresi, hanedan üylerini yurt dışına bir gecede sürerken M. Kemâl Paşanın, ben bunu Osman Fuad Efendiye nasıl reva görürüm diye günlerce uykusuz kaldığını ve dayanamayıp, hâl-i perişanını kendisine mektupla bildirmek hususunu vicdani bir borç bilmiş ve ahvali ve özrünü bildirmek için gerekeni yapmıştır. Daha sonra Arabistan da bu Osman Fuad Efendinin Krallığı söz konusu olmuşsa, İngilizler bu mert Osmanlı kumandan ve şehzadesini ellerinde oynatamayacığını bildiklerinden Arap diplomatların üzerinde nüfuzlarını tatbik etmişler ve bunlarda meşhur <bukra> anlayışıyla kuvvenin fiile çıkmasını, yâni Osman Fuad Efendiyi Kral yapma

projesini bertaraf ettikleri görülmüştür.

5. Murad'ın Sadrıazam Ve Şeyhülislâmları

Sultan 5. Murad, amucası Sultan Abdülaziz Hân'ın tahtdan indirilmesinin akabinde Osmanlı tahtına oturduğunda ma-kam-i sadaretde Mütercim Mehmed Rüşdü Paşa bulunuyordu. Paşa, bu seferki sadaretine yâni, 4. sadaretine 12/Mayıs/1876'da mahlû padişah Sultan Aziz tarafından getirilmişti. 5. Murad'a kendi sağlığından uğraşmakdan, kim sad-rıazam, kim şeyhülislâm diyebileceği hâli yoktu. Nitekim devleti böyle bir padişahın elinde istediği gibi yöneteceğine kanaat getiren Mütercim Mehmed Rüşdü Paşa diğer paşaların ve bilhassa Hüseyin Avni Paşanın, Yüzbaşı Çerkeş Hasan Bey tarafından pek cesurâne baskınıyla hayatına son vermesinden sonra, nüfuzu çoğalan Askeri Mektepler Nâzın Süleyman Hüsnü Paşa, meşrutiyet üzerine hassaslığını sürdürdüğünden, Midhat Paşaysa, 2. sadareti meşrutiyetle birlikte tahayyül ettiğinden o da Mütercim Rüşdü Paşaya me saj vermeye çalışıyordu. Bu arada da, 5. Murad iyice bozulmuş kuvvetli bir tedavi bunun içinde tahtdan istinkâfı gerekiyordu. Bu hususda, sadnazam ve şeyhülislâm ile diğer ricali devlet ittifak edip padişahı hâl ettiler. Böylece sadnazam olarak makamda bulduğu zatın, uğurlamasıyla padişahlığı bırakmış oldu. Hükümdar olduğu 93 günü bir sadrıazamla geçirmiş oldu diğer tâbirle ne mühür aldı ne de verdi.
5. Murad'ın şeyhülislâmlarına gelince, doksanüç gün süren saltanatında, hiç bir şeyhülislâm değişiklik olmamıştır. Saltanata geldiğinde makam-i meşihatdeyse İmâm-ı Sultani (müfsid imâm)Hâfız Hasan Hayrullah Efendi bulunuyordu. Selefini hâl'e fetva veren bu şeyhülislâm, 5. Murad'ın halifeliğinin ilgasinada fetva vermekten içtinab etmedi. Böylece tek sadrıazamla saltanat dönemini bitiren 5. Murad, şeyhülislâm hususunuda aynen bitirmişti. Hasan Hayrullah Efendi'nin ilk şeyhülislamlığı 1 ay, 18 gün sürmüş bu makama gelen 152. şeyhülislâm olmuştur. Yerini Akşehirli Hasan Fehmi Efendiye bıraktığında, takvimler 19/Temmuz/1874'ü gösteriyordu. Bu zâtın 2. meşihati 1 sene, 9 ay, 23 gün, sürmüş Hasan Hayrullah Efendi 2. meşihatine 1 l/Mayıs/1876'da başlamıştı. 1 sene, 2 ay, 16 gün sürmüştür bu görev fakat 5. Murad bu dönem içinde padişahlık nöbetindi tutup yoluna gitmişti. Bu padişahın muasırları, gerek Abdülaziz'in gerekse Abdülhamid-i sâni döneminin ilk yıllarındaki zevat olarak kabullenilebilir. Padişah olarak 5. Murad'ın 93 gün süren dönemi vefat târihi olan 1904'e kadar sürdüğünden o dönem ricâl-i dâhili ve hâricilerinin de muasırı sayılsa yeridir

SULTAN 2.ABDÜLHAMİD HÂN

Osmanlı Padişahlarının; 34.sü, hilâfet-i Osmaniyanın 25. halifesidir. 22/EyIül/1842'de Eski Çırağan Sarayında, sabaha karşı, Abdülmecid Hânın Tiri Müjgân adlı kadınefendi-sinden dünya'ya gelmiştir. 75 sene, 4 ay, 9 gün süren ömrünü, İslâm düşmanları karşısında siper vazifesi görebilmek için bütün varlığıyla vakfetmiş ve nihayet bu hayat çizgisinin 10/Şubat/1918 saat 15.oo sıralarında Beylerbeyi Sarayında noktalandığını görüyoruz.

Sultan Abdülhamid dönemi Osmanlı devletinin en kritik ve 19. asrın son çeyreği ile 20. asrın ilk çeyreğine yepyeni, mükemmel bir münevverler zümresi hediye eden dönem olmak üzere mühürlemeye kalksak, asla mührü yanlış yere basmış olmayız. Vücuda getirmeye çalıştığımız bu târih eserinde bir döneme girişde belkide ilk defa kurduğu müesselerin listesini takdim etme yolunu seçtik. Çünkü; aşağıda okuyacağınız vak'alann bazı yorumlan size tuhaf gelebilecektir fakat bu zâtın kurduğu ve kurulması mecburî ve mu kadder olan müesseselerin banisi olması, bu gün üzerinde hür olarak, şanlı bayrağımızın altında, hudutlarımız içinde bir millet-İ islâmiye olarak yaşamamız önce lûtf-u İlâhî bilahire Sultan Hamid'in vücuda gelmesine bezl-i mesai sarfının ehemmiyetini idrâk, nankör olmayan her evlâd-i vatanın vazife-i vicdaniyesidir. Hem >de biz bu müesseseleri yine ilk defa olarak bir ilmihalden alıyoruz ve bu ilmihalin merhum hazırlayıcısı, Türk Silahlı Kuvvetlerine, çeşitli makamlarda ve rütbelerde hizmet vermiş bulunan ve mesleklerin en muhterem olanlarından bir meslek olan öğretmenlikle, askeri mekteplerde nice subaylara ders vermiş bulunan Emekli Eczacı Kimyager Albay Hü-

şeyin Hilmi Işık Efendi'yi de bu vesileyle rahmet ve minnetle yâd etmeyi vazife addediyorum. Bakın Hüseyin Hilmi Işık Efendi, şunları kaydediyor, değerli ilmihalinde 1971 senesi baskısında 916.sahifede: ".32 sene 7 ay, 27 gün süren hükümdarlık zamanı içinde bir avuç toprak vermedi. Her vila-yetde mektebier, hastaneler, yollar, çeşmeler, Viyana'dan başka bir yerde bulunmayan modern bir tıp fakültesi yaptı r-dı.1293/1877, Mekteb-i Mülki-ye'yi 1296/1878'de bir müze yaptı. 1297/1879'da Hukuk Mektebi ue Divândı Muha sebatı (Sayıştay) kurdu ve Beyoğlu Kadın Hastanesini yaptırdı. 1299/'1880'de Güzel sanatlar akademisi, 1300/1882'de Yüksek Ticaret Mektebi, 1301 /1884'de Yüksek mü hendis ve yatılı kız lisesi açtı. 1303/1885'de Terkos suyunu İstanbul'a getirtti ve Mülkiye lisesini açtı. 1305/1888'de Alman İmparatoru İstanbul'a gelip. Sultanahmed Meydanında Alman Çeşmesi yapıldı. 1307/1889'da Bursa'da İpekçilik Mektebi yaptırdı. 1308/1890'da Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi ue Kâ-ğıdhanede bir poligon kurdurdu. 1309/1891 'de Bursa Demiryolunu ve Aşiret Mektebini yaptırdı.

1310/1892'de Hamidiye Kâğıd fabrikası, Kadıköy havagazı fabrikası ve Beyrut Umanı rıhtımını yaptırdı. 1311/1893'de Osmanlı sigorta şirketi ve Küçüksu Barajı ve Manastır-Selâ-nik demiryolu yapıldı. Yine 1312/1894'de Şam-Horan demiryolu ve Eskişehİr-Kütahya demiryolu yapıldı. Yine 1312/1895'de

Hamidiye Yüksek Ticaret mektebi ve Gatata-Tophane Rıhtımı, Dolmapahçe Saat Kulesi yap ildi. 1313/1896'da Beyrut-Şama demiryolu, Dâr'üiaceze binası, mum fabrikası, Afyon Konya Demiryolu ,Sakız limanı rıhtımı, şimdiki İstanbul lisesi binası, İstanbui-Selanik demiryolu yolu yapıldı. Ereğli kömür ocakları çalıştırıldı. 1314/1897'de Tuna Nehrinde Demirkapı Kanalını, Kapalıçar-şı tamirini yaptırdı. 1313/1897'de Yunan zaferini kazandı.
Akıl Hastanesi yaptırdı. 1315/1898'de Selanik Rıhtımını, Şam-Halep Demiryolunu ue Şifa Hastanesini yaptırdı. 1316/1899'da Şişii'de Hamidiye Etfât (çocuk) hastanesini yaptırdı. 1318/1900'de Medine-i Müneouereye kadar, telgraf hattı yaptırdı. 1320/ 19O2'de Hamidiye Hicaz Demiryolu, Zar-ka'ya kadar işledi. Kâğıdhane'deki Hami diye suyu yapıldı. Yeni Balıkhane, Haydar Paşa Rıhtımı, Ma'den Arama Mektebi, Şam'da Tıbbıye-i Mülkiye yapıldı. Haydarpaşa askerî mekteb-i şahanesi 24/teşrin evvel/1321/4/Kasım/1905'de açıldı. 1322/1904'de dilsiz ve sağırlar mektebi açıldı. 1322/1904'de Bingazi'ye telgraf hatt-ı yapıldı. 1323/1905'de İstanbul-Köstence kablosu döşendi. Haydarpaşa İstasyonu binası yapıldı. Beşiktaş tepesindeki Yıldız sarayını ve önündeki camii yaptırdı. Velhasıl Avrupa'da yapılan yeniliklerin hepsini ve en modern şekilde yurdumuzda yaptırdı. /Ve yazıkla 1326/1909'da tahtdan indirilince bütün bu ilerlemeler durdu.." Demektedir. Muhterem okurlarımız işte bu yapılanların dünyanın üzerimize bütün şiddetiyle hücum etmeye hazırlandığı dönemde yukarıda taadat olunan müesseseler, ülkede sağladığı kolaylıklar, maarifde yetiştirdiği askerî ve mülkî erkân, 1.cihan harbinin sonunda içine düştüğümüz fe-cii hâli milletimizin yok oluşa giden uçurumun kenarından çekip kurtarmayı bilediler.
Şimdi bir gazeteci-yazar olan ve kendi ifadesiyle Tepede-lenli Ali Paşa ahfadından olduğunu beyan eden Nizameddin Nazif Tepedelenlioğlu,193Ö'Iu yılların başında çalıştığı bir gazetede Sultan Abdülhamid Hân hakkında bir tefrika neşretti-riyormuş. Devrin Reis-i cumhuru Mustafa Kemâl Paşa'da bu tefrikayı merakla takip ediyormuş. Bir gün koruma polislerinden iki kişiyi, Nizam Bey'in tefrikasının yayımlandığı gazeteye gönderip, saraya davetini tebliğle vazifelendirmiş. Dâ-vetçiler, ellerindeki davetiyeyi gazetede buldukları Nizam Bey'e vermişler. Davet saatinde binbir endişe ve de merak içinde Dolmabahçe Sarayına gelen Nizam Bey, Paşa'nın yanına alındığında iltifatlara nail olmuş, akabinde de, Reisicumhur Atatürk "Bak çocuk! gazetede yazdığın tefrikayı merak ve dik katle takip ediyorum. Şu ana kadar yayımlananları beğendiğimi de söyleyebilirim, hürriyet içinde yaz. Kimseden korkma ancak, padişaha asla hakaret etme çünkü hakaret hem iyi bir şey değil hemde Abdüîhamid kurduğu mektep ve müesseselerle hayırlı hizmetler yapmıştır." De-mek suretiyle Atatürk'de kendisinin doğumunun 1881 olduğunu gözönüne alsak, tahsilini ve yetişmesini bu müesseselere borçlu olduğunun idrâki içinde, babıâlîde adı Deii'ye çıkmış olan Nizameddin Nazif'e bu ikazı yapması, bilmiyoruz yazarın bu tarafının olduğunu bilmesindenmi kaynaklanıyor. ancak kendilerininde yaptığı tahsil müessesesinin takdirkârı olmasından ileri gelmiştir

diye düşünmek mümkündür.
Nitekim de, M.Kemâl Paşa bir gün hilafetin lağvından önce-yakın arkadaşı ve başvekil yaptığı Hüseyin Rauf Orbay'a, hilafetle ilgili bir soru tevcih ettiğinde, Hamidiye Kahramımn-dan, "ben o halifelere mutekitim!" cevabını verdiği, gerçek târih olan hatıratların pek çoğunda çeşitli versiyonlar hâlinde rastlanmıştır. Târih kitaplarında bir padişah devrini yazışa girişin pek rastlanmayan bu satırlarından sonra, biraderi ve selefi 5. Murad'ın doksanüç gün süren saltanatı sonunda hâl edilmesiyle ilgili ve bu arada devletin müsteşarı mesabesinde kendini görmekte olan vükelâ ve bunların arasında da, bilhassa daha önceleri kısa bir zamanda olsa, amucası Sultan Abdülaziz'e sadnazamlıkla hizmet vermiş bulunan Midhat Paşa ve kendisini Kâğıdhane'deki çiftliğinde ziyaret edip,görüşmelerden bîr nebzede olsa bahsetmeden geçmeyelim.
Midhat Paşa, Mütercim Rüşdü Paşanın şuuru muhtel hâle gelmiş bir padişaha sahib olmanın avantajı ile ülke idaresinde tek başına hareket şansına mâlikdi. Her ne kadar müşaverelerde bulunuyorsada, sonunda kendi bildiğini heyet-i vükelasıyla birlikte okuyor idi. Hüseyin Avni Paşanın akıbetinden sonra, Mütercim Paşa meşrutiyeti ağzına almaz olmuştu. Bütün bunlar; Midhat Paşanın, Kâğıdhane'deki çiftliğinde kendisine, talihin ve konjüktürün ulaştırmasını beklediği saltanat teklifini alacağı dakikaları gözlemeye başlamış bulunan Tir-ı' Müjgân adlı Çerkeslerin Siphir kabilesinin mensubu bir hanım ile Cihan Padişahı Abdülmecid Hân hazretlerinin izdivacından dünya'ya gelmiş olan şimdi 34 yaşında olgun bir şehzadenin yanına gitmesini gerektiriyordu. Zâten; sadrıaza-mın dikkatini çeken Midhat Paşa, tahtda oturan bu mecnun ile işin yürümeyeceğini, aklı başında birinin padişah yapılmasını İleri sürerken de teşkilât-ı esasiye yapıp, meşrutiyetin ilânını bir daha hatırlatmıştı.
Daha sonra önce kendisi yalnız başına üst satırda ifade ettiğimiz gibi Kâğıdhane'ye yollanmış ve olgun yaştaki şehzadenin karşısına oturmuş ve ahval-i siyasadan söz açtığında, Abdülhamid Efendi, daha önceleri hürriyetperverân ile karşısında oturan Paşa'nın münasebetlerini bildiğinden ve bunların meşrutiyete meclubiyetlerinin varlığından haberdar olduğundan ve Midhat Paşann Kanun-u esasî hakkındaki uzuzn serdettiği mütalaaların sonucundan çıkarttığı netice bunların meşrutiyet anlayışlarına muvazi hareket etmek, yapılacak doğru işlerin başında gelendir noktasına da yandığından, azimkar bir ifade ile: "Paşa babacığım, meşrutiyet prensiplerine ve parla-mento sistemine dayanmayacak bir idareyi kabul etmem" dediğini, Abdülhamid'in pek sevdiği nice bakanlık görevlerinde istihdam ettiği, Çorluluzâde Mah-mud Celaleddin Paşa, o devrin en önemli mehazı olan "Mi-rat-i Hakikat" yâni hakikatlerin aynası mânasına gelen ve târihimizi ve bilhassa Sultan Abdülhamid hakkında, bir mit-raiyöz gibi aleyhde yayınların 1909'dan sonra ortalığı kaplaması ve meydana getirdiği sunî ve iftiralarla dolu satılık kalemlerin yazdığı kitaplara karşı, edebiyatın yalçın bir kal'ası olarak tek başına onların ileri sürdüklerini çürüten bir eser olarak büyük vazife görmüş eserde yer aldığını söyleyelim yukarıdaki tırnak içindeki Cennetmekân Abdülhamid Hân'ın

ifadesinin ve bu mehazın bu çalışmamızın bu devri anlatan satırlarının kısm-i azamini, bu değerli eserin ifadelerinden pek müstefid olarak meydana getireceğimizi de burada ifade ederek, bu eseri latinize edip, neşir hayatımıza sokmuş bulunan merhum Profesör Dr.İsmet Miroğlu'nu da rahmetle anıyorum bu vesileyle.

Midhat Paşa, Kâğıdhane'deki bu zeki ve hürmetkar şehzadeden pek memnun kalmıştı. Şehzadenin; Paşaya hediye ettiği, kendi gömleğinden çıkarıp takdim ettiği pırlantadan mamul kol düğmeleri Midhat Paşa'yı bu memnunluğa taşımaktaki rolünü bilemeyiz fakat çok seneler sonra avrupa'da bir kuyumcuya satılan kol düğmelerinin dörtbin Osmanlı altunu ve 2002 yılı rayicine göre kabataslak bir hesapla 44 milyar Türk lirası yaptığını gözönüne alırsak koldüğmelerinin hayli kıymetdar olduğunu kabul etmemiz gerekir.

Midhat Paşa; Kâğıdhane'ye 2.gidişinde yanına sadnazam Mütercim Mehmed Rüşdü Paşa'yıda koluna takıp götürdüğü bütün hatırat ve târih kitaplarında yer almaktadır. Bu müla-katda pek tatminkâr geçmiş ancak,devleti mevcud haliyle idare etmekte olan sadrıazamin elinden oyuncağının alınmasını geciktirmek isteyen bir çocuk gibi işine devamı kendini gösteriyordu. İşte; Çorluluzâde Mahmud Celaladdin Paşa, "Mirat-ı Hakikat" adlı eserinin 161.sahifesinde şunları naklediyor: "..Bunun üzerine artık saltanat değişikliği kararlaştınhp, hâttâ bir gün Damad Mahmud (Damad Mahmud. Celâ-leddin Paşa daha sonra meşhur olan Prens Sabahaddln'in babası) Paşa, Redif Paşa ile birlikte sadarete aid oda'da gizlice sohbet ederlerken beni de çağırdılar (Çorluluzâdeyi) ue sözlerine beni sırdaş ettiler. Konuştukları ve düşündükleri tahta geçme işini çabuklaştırmaya çâre aramaktan ibaretti. Redif Paşa: <Eğer sadrıazam bu tahta geçme işini biraz daha te'hir ederse biz çâresine bakanz> demekle Abdülaziz Hân'ın silah zoruyla tahtdan indirilmesi gibi bunu da ordunun üzerine alabileceğini üstü kapalı olarak anlatmak istedi" Demektedir.

Böylece cihet-i askeriyenin her zaman için, devlet içinde padişah değişikliğine kadar varan bir müdehale selahiyetini her zaman kendilerinde bulmuşlardır. Bu defaki olayda da Redif Paşanın ağzından ve onun, orduyu temsil pozisyonunun getirdiği vaziyet muvacehesinde sadrıazamin üzerine, 5.Murad'ı görevden uzaklaştırmasına dâir işlemi çabuklaştırması hususunda bir ikazı olarak görmüş oluyoruz.

Midhat Paşa, Sultan 5.Murad'ın taht'dan indirilmesini sağlamak münasebetiyle aslında kendisi için sadnazamlık makamına gelme şansını arttırması işlemi de otomatiğe bağlanıyordu. Kâğıdhane'de veliahd şehzade Hamid Efendi ile konuşmasından ve meşrutiyet isteyen kadronun içinde devlet ricali olarak meşrutiyetin müncî'i görünen Midhat Paşa, bu konuşmadan sadaret işareti almış olmalı ki faaliyetini hızlandırmıştı. 5.Murad dönemini anlatırken kaydettiğimiz gibi bu padişah hakkında alınan karar fetvaya kalb edildi ve hâl işi neticelendi. Osmanlı tahtına çıkan 2.Abdülhamid bu arada kendisine nâib olarak tahta çıkması teklifini çok kafi bir şekilde ret etti. Bazı işgüzarlar tahta çıkarılan pa dişahın biat alma sırasında alışılmışın dışına çıkılıp, güya 5.Murad taraftartarının

suikastına hedef olurmuş bahanesiyle Saray'ın içinde olan Arz odasında bahse konu biatin yapılması ileri sürüldüysede, Mütercim Mehmed Rüştü Paşada geleneklere sahib çıkarak tahtın Osmanlı adeti kadim-i üzere gereken yere koyulmasını sağladı. Böylece 1 1 /Şaban/ 1 293-31 /Ağustos/1876 Perşenbe günü taht'a oturdu kadîm Osmanlı nizamı üzere önce Nâkib'ül-Eşraf ve Rei's ül Ulema Mustafa İzzet Efendi sonra bütün vükelâ, ulema, askerî ve mülkî erkân ve diğer hazır bulunanlar biat merasimini yerine getirdiler. Biat merasimi sonrasında 5.Murad'ın tahttan indirildiğini, Çırağan Sarayına nakillerini bildirmek üzere, Namık ve Rıza Paşalar bunlara zamimetende İstanbul Kadı'sı Hâlid Efendi'den teşkil olunan heyet, bu vazifeyi büyük bir nezaketle yerine getirmiştir. Hatta; Seraskerlerden Namık Pa^a şunları rivayet ediyor: <sadrıazam Mehmed Rüşdü Paşa Saraya çağrılıp; Sultan Murad'ın ve annesinin sırf umûmî asayişin korunması için varlık sarayından yokluk kâşanesine gönderilmesi Dâmad Mahmud Paşa vasıtasıyla Padişah tarafından gizlice ne düşündüğü sorulur. Namık Paşa bu husus bizden sorulacak şey değildir, şer'i işlerdendir. Şerî'ata uygun olup olmadığını araştırmak lâzımdır> cevabini verdiği Mirat-ı Hakikat'de 163.sahifedeki satırlarda görülür. Yâni; güya Sultan Hamid ağabeyi 5.Murad ve annesini ifna etmek için nabız yoklamış gibi mâna çıkıyor, bu rivayetten, 31/Mart'da, bunları geldikleri yere kadar kovalayayım demek suretiyle Tüfekçi Tâhir Paşanın bu talebine, asla izin vermeyip, ben halifeyim, bir damla müslüman kanı akmasına nede müslü-manların birbirine hamle etmesine rızamız olamaz demek suretiyle kan dökücü bir kimse olmadığını sergilemiş olduğunu biraz düşünürsek, baba bir, valide ayrı biraderini ve onun an-nesini katli aklından geçirmesi dahi vâki değildir. Ancak hemen ilâve edelimki, bu rivayeti yapan Namık Paşa çok zarif ve muttakî bir zat'tır. Bu soruyu padişah adına gizlice sordurduğu ileri sürülen Damad Mahmud Paşaki Celalleddin'ide bulunmaktadır, daha sonra ülkeden firar eden birisidir ve meşhur Prens Sabahaddin'in babasıdır.

Prens Sabahaddin, adem-i merkeziyet düşüncesi ve özel teşebbüs doktrininin! ileri süren kişidir ve Sultan Abdülhamid ise merkeziyet taraftan bir zât olduğunu gözönüne alınması teemmül edilmelidir. Kendi adına sormayı düşündüğü suali yeni padişahın üzerinden sorma yoluna sapmış olabilirki, pek uzak ihtimal değildir.

Öte yandan sadnazam Mehmed Rüşdü Paşa, yeni padişahın kendisini bu makamda çok tutmayacağını anlamış olma-lıdırki, kılıç kuşanma merasimine hastalık mazeretini ileri sürerek katılmaması hem padişaha burûdetini göstermesine vesile olmuş, hemde padişahın niyetini anlamak kabilinden bir test olarak istimal ettiğine hükmedilebilinir. Yine cülusla alakalı hatt-ı hümayunun ısdar,yâni çıkarılmasında, bu hatt'in son kısmına ilâve edilmesi hususunda musir olan Midhat Paşa'nın hazırladığı bir taslak, Abdülaziz hân'ın hâl meselesinde de fikri alınmış bulunan Maarif Nâzın müsteşarı Ziya Bey, eline verilmiş olan Midhat Paşa elinden çıkmış taslağı öyle bir ilâvelere tâbi tutttuki, haddi aşan fikirlerini bir bir bu taslağın içine bir güzel döşediki bir misâl olarak az ede-

limki, sarayların cariyelerinin serbest bırakıldığı bile yer aldı bu gözden geçirme ameliyesinde. Söz konusu taslağı Midhat Paşa, Sultan Hamid'e takdim ettiğinde, padişah, bunların bir çok kısmının kendisine uygun gelmediğini gördü ancak işin tamamını açıklamadan hattı hümayunda sadece meşrutiyet sistemine geçileceği yer aldı böylece meşrutiyet taraftarları hiç değilse padişah sözü elde etmişlerdi, bunun başarı olduğunu söylememek haksızlık olacağı ortadadır. Mabeynbaş- kâtibi olan Said bey (daha sonra 9 defa sadnazam olacak) vasıtasıyla hatt-ı hümayun babıâlî'ye geldi ve Çorluluzâde Mahmud Celaleddin Paşa tarafından avaz-ı bülend ile kıraat olundu, yâni yüksek sesle okunmuş oldu.
Taht üzerinde dolaşan kara bulutlar, Sultan 2.Abdülhamid Hân'ın padişah olması ile yavaş yavaş yerini bir devr-i hayrın küşâdına yol açması beklenirken, içde tek meselemizin meşrutiyet olduğu gözlenirken, Balkanlar da hayli askerî harekâta sebeb olan Karadağ ve Bulgaristan vede Sırbistan kıymalarının bastırılışındakİ davranış, propogandanında yardımıyla bilhassa İngiltere'de başta olmak üzere bir çok ilkede menfi bir telâkkiye sebeb oldu. Gayri müslim devletler, bu kıyamla rı sanki bir hakmış gibi görüyorlar tâbi oldukları devletin bu kıyamları bastırmasını pek sert bulduklarını ifade edip, babı-âlî' yi sigaya çekmeye cesaret eder hâle gelmişlerdi. Senmİ-sin kuvvetten düşen, yenilki gör! Gibi misâller artık bizim milletimizin dilinden düşmez sözler hâline gelmeye başlamış idi. Şimdi biz burada balkanlar başta olmak üzere memâlik-i mahrusada, yâni Osmanlı ülkesinin topraklarının bir çok tarafında çeşitli ihtilafları ve meseleleri kaşıyarak bir karışıklık çıkarmaya dâir çalışmalarının gelişi güzel olduğunu kimse sanmasın.
Bu hususda "Fransa İhtifâl-i Kebiri" yazarı meşhur Albert Sorel, <Şark sorunu,Türklerin Avrupaya ayak basmasıyla başlar> demek suretiyle avrupanın bu meseleye çâre aramaya başlamış olduğunu ifâde ettiği mânasını çıkarabiliriz. Nitekim; bu ifâdeye Lord Salisböri'nin şu sözlerini de aklımıza getirirsek mesele daha da vazıh hâle gelir: <HilâI, haçtan ne aldıysa geri vermeli, aksi olmamalı demektedir.> Yunanlı Kiçon adlı ebleh'de: <Kâ be'nin yıkılmasını, Peygamberimizin mezarının Luvr Müzesine taşınmasım> istemesi bu düşüncenin birbirini takip eden tekliflerle devamlılık arzettiğini gösterir. Şimdi elimizde bulunan: <Türkiye'yi Parçalamak İçin Yüz Plân" adlı kitabın yazarı Djuvara'nın Romen devlet adamı ve diplomatlarından olduğunu biliyoruz. İşte diplomat yazar adı geçen eseri hazırladığında 1907'de uluslararası Hukuk dalında Nobel Barış ödülünün sahibi Dijon ve Paris Üniversitelerinde Roma Hukuku ve Ticari Hukuk öğretim görevlisi olarak ders vermiş bulunan, 1843 doğumlu ve 1918'de Profesör Louıs Renauld'dan bu eserine bir önsöz ister ve hoca-talebe ilişkisinin en zevkli tarafı olan bu hâli Prof. Renauld arzu edilen önsözü yazar ve Osmanlı Meclis-i Mebu-san âzasından Kavran mebusu Emir Sekip Arslan (d. 1869-v. 1946) tarafından tercüme edilen kitaptan alıntılarla İslâm ve Türkler üzerindeki birliği parçalama ile alakalı yüz plânın birincisi, 23/Ağus-tos/1291 târihini taşır ve Sicilya Kralı 2.Şarl'a ait plândır. Bu piânın en dikkatçekici tarafı: <Müslümanlarla kılıçla savaşmaktan çok, ticaret yolu ile

iktisadî yönden savaşılması> öngörülmesidir.
Biz 76. plân olan ve Tanzimatın ilânından tam ondört sene sonra Rus Çar'ı Nikola tarafından 9/Ocak/1853'de yapilmiş olanına temas ederek özet hâlinde aktarmaya başlamak yoluna gitmeyi elzem gördük. <Çar; Nikola 9/Ocak/1853'de İngiliz b.elçisi Sir Hamilton'a teklifinde şöyle dedi: düşününüz bir kere önümüzde gerçekten hasta bir adam uar. Bunun kontrolünü elimizden kaçırırsak çok yazık olur! 20/Şu-bat/1853'de bu iki kişi yine bir araya geldi elçi, Çar Niko-la'ya; Haşmetmeab; hastanın ölümünün yakın olduğunu zannettirecek en ufak bir sebebin mevcud olmadığını söylememe müsaade buyurun! Çar, bu ifadeye çok kızar ue hiddetle bu ifadeye itirazını serdeder bunun üzerine İngiliz elçisi, hükümetine içinde şu sözler de bulunan raporu yazar:
Çar'ın; komşusu olan bir devletin ölümü üzerinde bu kadar kafi konuşmalarından sonra iyice anlaşılmıştır ki, onun maksadı iddia ettiği gibi Osmanlı deuletinin ölümünü beklemek değil bilâkis bu ölümü çabuklaştırmaktır.-> 76.plânın Rusya'nın Osmanlı topraklarında elinden gelen fitne fesadı körüklediğinin bir ispatı saymak kabildir. 77. plân 1853'tâ-rihli başka biri olup, DandoSo adlı birine aittir. 78.si ise, D'al Bonnea'ya ait olup târih olarak 1860'dır. Aynı târihi taşıyan Pitzipios'a ait plân 79. plândır. Rattos adlı kişininkiysede 1860 târihine ait, peşinden 81.plân Stephanoviç adıyla ancak târihi meçhul bir plândır. 82. olansa Kommandeor Nigra adlı bir İtalyan'ın tasarısı olup, târih 1866'dır. 83. Plân ise meşhur Garibaldi'ye ait olup, 1873 yılının tasarısıdır. Greppî adlı kişinin plânı da 1873'ü göstermekedir. 85. plânın müellifi bilinmiyor târihi ise 1870'i taşımak tadır. 86.cıyı ise bir Alman tertiplemiş ve târih atmamıştır. 87.plânı 1876, 88.de 1876 olmak üzere târihiendirilmiş ilkini Rollin adlı biri tertiplemiş, diğeri Testa Hanedanınca tanzim edilmiş bir plândır.
Matyas Ban adlı kişinin tasarısı 1885 târihini taşıyor 89. planı teşkil ediyor. 90. planda 1896 tarihli olup, anonim bir plân olduğu görülüyor. 91. plânı Von Sydakof isimli bir gazeteci olup aslen Alman'dır. Târihi, 1898'i taşırken 92. ise Romanyalı bir nazır olup adı gizli tutulmuş târihi İse 1904!ü taşımaktadır. Bu plânların en müşterek yanı, balkan ülkeleri üzerinde temerküz ettirilmiş jpeşinci kol faaliyetleri vede kıyamlar olmuştur.
Bizde, Sultan Abdülhamid döneminin başlangıcıyla birlikte kucağında hazır bulduğu Karadağ, Sırp ve Bulgaristan gâiie-leri, bu plânlar muvacehesinde daha ağır netice verecek bir savaşa doğru yol almaktaydı. Sultan Hamid bu yaklaşan savaşı erteleyebilecekmiydi? Bu sorunun cevabı belki evet olabilirdi! Fakat, meşrutiyetin ilânının peşinden teşekkül ettirilen meclis-i mebusan'm gerek seçimle gelenleri gerekse ayan yâni tâyinle gelen senatör mukabili tecrübeliler, heyet-i umûmide teenni hususunda denge kurulamadı. Rusya'nın saygısızca tehditleri, bu meclisin gerek gayrimüslüm, gerekse gayri Türk mebusların hissi beyanlarıyla dönülmez bir vadiye doğru yol almaya başladığı görüldü.
Böylecede, Osmanlı devlet politikası böyle bir meclise nasıl bırakılabilir noktası kendini göstermeye başlıyordu. 1941 yılında Ordinaryüs Profesör Ömer Lütfi

Barkan yazmış olduğu ve tarihçilerin, siyasi görüşlerin te'sirinde kalınarak târihin ele alınamayacağını, târihi objektif bir bakışla mütalaa edip, öyle yazmak geldiğine dâir beyanını hâvi bu yazısının bir bölümünde şunları kaydetmekten geçemiyor: T.Yilmaz Öztuna Bey'in Büyük Türkiye Târihi adlı çalışmasının 7. cildinin 132. sahifesinden şu alıntıyı takdim ederek bu hususstaki maruzatımızı daha sonra belirtelim: "2.Abdülhamid düştükten sonra gelen bütün rejimler birbirinden inkılapçı oldukları için, tabiatıyla bu hükümdarın muhafazakârlığını beğenmemek durumunda kalmışlardır. Ancak; târih siyaset değildir. Tarihçi siyasî cereyanları tarafsız şekilde incelemeye alışmış adam demektir. Bu alışkanlığı edinemeyen günün modasına göre söz söyleyen yazar, tarihçi değildir. Çünkü siyasî rejimler ve fikir modaları daima değişir. Bu değişiklikler içinde ve istikbalde tarihçi, tarafsız kalmasını bilmiş olmalıdır." Dedikten sonra merhum Barkan'ın şu satırlarına yer vermiş: "Tanzimat tetkiklerinin karşılaştığı müşkillerden biri, bertaraf edilmesi daha kolay bir anlayış tarzına taaluk etmektedir. Filhakika memleketimizde olduğu gibi, büyük inkılaplara sahne ohnuş bir memlekette yakın mazinin târihi tetkik edilirken, husûsi bir vaziyet takınmak ue halkta bu mazi hakkında, mümkün olduğu kadar fena intibaalar hasıl etmeye çalışmak uzun müddet için zarurî addedilebilir.

Halbuki bir takım siyasî mülahazaların ve pratik zaruretlere dayanan bu hissi görüş tarzı, haki-katen ilmî olmak kara-keterini hâiz tetkiklerin yapılmasına mânidir. Çünki; bu vaziyette muayyen siyasî maksatların hizmetinde çalıştırılan tarih tetkikleri, kendilerini hakikaten verimli kılan zihnî bitaraflıktan mahrum kalarak, eski devrin çarklarının nasıl işlediğini tetkikten ziyade, sâdece fena işlediğini tesbit için çalışır.

Bu anlayış tarzında, bu günkü şartlardan uzak,ayrı bir devir ve nizâmın zaruretleri, bu günkü te lakkilerimizle çarpıştırılır ve mahkûm edilir. Fakat unutmamak lâzım gelirki, herhangi bir devri ilmî bir şekilde tetkik edebilmek için, kendisinden bu derecede nefret etmemek, hâttâ o devri iyi kavrayıp izah edebilmek için o devrin husûsiyetteriyle sempati-ze olmak, yâni devrin içine girmek, anlamak ve mazur görmek lâzımdır.

Diğer taraftan, bâzı sathî görüşlü kimseler bu günkü oluşları küçültür, gölgede bırakır diye eski devirlerdeki islahaı hareket ue hamlelerinin bâzı târihi anlarda aldığı kahraman ue azametli vaziyetleri ve bu gibi târihi dönüm noktalarında milletin mukadde ratını idare edenlerin oynadığı rolü küçültmeye taraftar gözükürler. Fakat fikrimizce,bizim memleketimizde efkâr-ı umûmiyenin olgunluğu ve inkılap prensiplerimizin husûsi mahiyeti icâbı bu prensiplerin bu neviden bir mâzikin ue nefreti içinde uzun müddet muhafaza edilmeye ue beslenmeye ihtiyaçları yoktur Etimizin altında, onların hakikî kuvvetini yapan daha müsbet kıymetler mevcud olduğu için,onların hesabına, târihî realiteden korkmamız manasızdır." Şeklindeki satırlara T.Yılmaz Öztuna şu satırlarla bir tavzih, bir açıklama getirmeye çalışıyor. Biz bunuda buraya alıyoruz:

".Son yıllarda bu modaya tepki olarak yeni bir moda daha çıkmıştır. Bu modada, 2. Abdülhamid'İn sauunulması mümkin olmayan şahsî kusur ve siyâsî hatâlarını

bile birer keramet derecesinde göstermek modasıdır İhtisas tarihçiliğinden gelmiyen bazı yazarlar, bu konuda bir çok kitap yayınlayarak, tam bir dünya adamı, karakteristik bir siyâsî şahsiyet olan 2.Abdüthamid'i kutsallaştırmış, evliya mertebesine yüceltmiştir. Bir bakıma bu hükümdar hakkındaki eski ifratların böyle tefritle neticelenmesi, içtimai aksütamel kanunlarına uygundur. Anca gene son zamanlarda, bazı yazarların Tanzimat'ı ve büyük tanzimatçıları da inkâr etmek istedikleri görülmektedir

Bunlarjürkiye ve dünya târihi üzerinde hiçbir ciddi bilgi edinilmeden yazılmış ucuz fikirlerdir Bu manzara, son devir Türkiye târihinin nasıl karagaşalık içinde mütalâa edildiğini gösterir Biz bu bahsimizde 2. Abdülhamid devrini incelerken bu hükümdarın siyâsî dehası yannda büyük kusur ve zararlı hareketlerini de göstemiye çatışacağız." Demek suretiyle, kendi felsefî anlayışı içinde merhum Barkan'ın beyanlarına bir açıklama getirmeye çalışmışlar.

Bizde bu hususda mülahazamızı kısaca izaha teşebbüs edelim: Ömer Lütfi Barkan; yaşadığı dönem itibarıyla tabiiki Osmanlı devletinin ancak Kanunî bölümüne kadar olanının yâd edilip, minnetle anıldığı zamanın insanı olup, o dönemin sarhoş padişahlar vatanı sattılar diye anıldığı zamanlar olduğunu hatırlayalım. Daha öncelerini yâni İttihad ü Terâkkinin 1909'dan sonra idarey-i Osmaniyeye e! koymasindan sonra bilhassa, Abdülhamid dönemine istibdad devri adı verilmesinin peşinden meşhur Şâir Eşref Bey'in şu beyti akla geliyor:

"Devr-i istibdat da söyletmezlerdi insanı; Meşrutiyette önce söyletir sonra satarlar anasını! Hesabı Abdülhamid hakkında objektif fikir beyanı bile sıkıntı ve belâya düşmeye hazır olmak demekti. Medh-ü sena edebilmek zâten kâbil-i imkân değildi. Nitekim; buna cesaret eden hakperver kimseler nice hakaretlere giriftar olmuştur. Bunlardan Tüfekçibaşı Tâhir Paşa, müşir üniforması üzerinde olduğu halde Bayezid'de bulunan Seraskerlik makamında bulunan harp divânında yargılanmak üzerinde Sirkeci'den babıâlî yokuşunu içinde bulunduğu, elleri bağlı olarak ve ayakta müşir üniformasını lâbis olarak açık faytonla yol alırken, bir takım tertipçilerin başlattığı yumurta, sütlaç, tükrük, mangır ve çeşitli atılabilinecek şeylerle hakaretlere mâruz bırakılmıştı. Mahkemede ki, suçlanmasını ise mertçe karşılayan bu zâtın cevabı heyet-i hâkimeyi kızdırmış ve idam etmeyi düşün müşlersede, divan-ı harp reisi yaşlı bir paşa, onun vazifesi padişahı korumaktı. Vazifesini ifa için her şeye başvurması, onun bu aldığı göreve canla başla bağlı olduğunu gösterir.

Bu bakımdan biz vazifesini yapan bir insanı idam etmiş oluruzki bu vijdanları muaz zep eder, sürgünle iktifa edelim demek suretiyle heyet-i hâkimeyi kızgınlığın davet etti ği adi! olmayan hüküm düşüncesinden tevakki yâni uzaklaştırmaya muvaffak oldu. Yine; târihin gerçeği, arka plândır. Arka plân ise olayların kahramanları ve yakın şâhidlerince bilinir. Bun-lar açıklandıkça olaylar yerli yerine oturmağa başlar. Bu bakımdan gerek merhum Barkan, gereksede Öztuna Bey aslında tarif ettikleri tarihçi değil, vakanüvis'tir tarihçi ise arka plânı ortaya çıkarabilen, ancak hatıra, itiraf ve de vesaike ulaşıp işi bütün açıklığıyla ortaya koymaya çalışandır ve devletin âlî menfaati dediğimiz

hususatada ön em verendir diye düşünüyorum.
Nitekim; M.Kemâl Paşanın 1938/10/Kasım'ında vukubu-lan vefatı sonrasında bazı zevat-i Osmani evlâd ve torunları aracılığıyla "Hiç bir şey nihân kalmasın bu âlemde" anlayışıyla yazdığı hatıratlar veya makaleler vede kimi olay lann gerçek yüzünü röportajlara vermek suretiyle hürriyetsizlik şalı'nı kaldırmaya başlamışlar peyderpey sisler dağılmaya doğru yol alma başlamıştır.

Tahta Çıkış Ve İcraat

31/Ağustos/1876'da Osmanlı taht'ına kuud eden Abdül-hamid Hân, 7/.Eylül/1876'da kılıç kuşanma merasimi için deniz yoluyla gitmiş olduğu Eyüb Sultan'dan dönüşü beygir üstünde olmuş ve yolda rastladığı İngiliz b.elçisine eliyle selâm verdiği gibi yanına gönderdiği bir kurenasiyia, hatır istifsar ederek gözlerinden hiç bir şeyin kaçmadığını elçiye ihsas etmiş oldu. Dönüş yolunda yer alan bütün padişah türbelerini ziyaretle dualar ettik ten sonra şimdiki İstanbul Üniversitesinde bulunan Seraskerlik makamına gelip burada subaylarla birlikte karavana yedi. Yemeğin ardından bir nutuk irad eyledi. Serasker vekili Redif Paşa da mukabil bir konuşma yaptı. Sultan Hamid; deniz kuvvetlerini, şeyhülislâmlık dâiresini, Asker hastanelerini ziyaret ederek, kendisini sevdirme-ye gayret gösterdi.
Bu arada da Harem Ağalarının devlet merasimlerinde görünmelerine dâir usûlü ilga eyledi. Taht'a çıkışından 108 gün sonra sadrıazam Mütercim Mehmed Rüşdü Paşa istifaya mecbur oldu. Bu arada da Sultan Hamid, mabeyn başkâtipli-ğinden Sadullah Bey'i al mış yerine Küçük Said Bey (Şapur Çelebi de denir daha sonra 9 defa sadrıazam olacak Said Pa-şa)i getirmişti. Mabeyn müşirliğini de İngiltere'de gemi makineleri mühendisliği ve bahriye ilmi tahsil eden Eğinli Said
(Büyük Said Paşa) yaptı. İstifası kabul edilen Mütercim Mehmed Rüşdü Paşanın yerine Şura-yı Devlet Reisi Midhat Paşa 2.sadaretine tâyin edildi (21/Aralık/1876).
Bu arada da Sultan Hamid o güne kadar hiç bir padişahın yapmadığı bir işi yaptı. Yaptığı konuşmalarda, milletin refah ve hürriyeti için gece gündüz milletin yararına işlerle meşgul olacağını, kendisine ulaşmak isteyenlere yazı yolunu açtığını, şikâyetlerini kendisine bildirmelerini mutlaka değerlendi-receğini beyan etmişti. Böylecede ahali ile arasında direk bir bağlantı kuruyor ve kötümserlerin jurnalcilik,padişah içinse, durumu bildirmek anlayışına vabeste olan dönemi başlatmış oluyordu.
Öte yandan Rus generali Çernayef, Sırp ve Karadağ isyanının elemanlarını yÖnetiyorsada, 29/Ekim/1876'da Aleksi-naç'da Osman Paşa karşısında fecii bir mağlubiyete duçar olmuştu. Bu harbin neticesinde birliklerimiz, Belgrad üzerine çullanıverdi ve tam Belgrad'a girecekken Rusların bir ültimatomu babıâlî'ye ulaştı. Devlet-i âliye kendine tâbi olanlara iki ay aylık bir mütareke zamanı vermenin ızdirabını tattı. Çünkü; akıl Rusya'yla savaşmamayı gerektiriyordu.

23/Ara-lık/1876'da İstanbul'da şimdiki Kuzey Deniz Komutanlığı binasında, Tersane Konferansı adı verilen uluslararası siyasi kongre içtiması tertiplendi. Hâriciye Nazırımız Safvet riyasetinde başlayan bu konferansa İngiltere, Almanya, Rusya, Fransa, Avusturya-Macaristan ve İtalya katılmaktaydı. Bu ülkelerin Dersadet'deki b.elçilerinin dışında birer başmurahhas ile katılmaları derpiş olun muştu. Bizim 2.murahhasımız, daha sonra makam-ı sadarete getirilecek olan Berlin b.elçimiz İbrahim Ethem Paşa idi. Bu toplantılar 29 gün devam etti. Ancak bu zaman zarfında 9 adet toplantı akd olundu. 20/Ocak/1877'de neticelendi. Ruslara haylice düşmanlığı olan Lord Salisböri muhtemel gördüğü Osmanlı-Rus savaşını önlemeyi çok istiyordu çünkü Rusya'nın Osmanlı devletinin dâhili işlerine durmadan karışmasından son derece rahatsız oluyordu İngiliz hükümeti. Lord Salisböri ise, Rusların artık nerede duracağını veya durdurulabileceği hususunun düşüncelerine gark oluyordu. Hâttâ nerede durduramayacağını hesaplamakta çaresiz kaldığından, Osmanlı devletinin Rusların önünde, bir set olduğunun farkında olarak Sultan Abdülhamid'e özel bir mektup yolladı ve bunda mutalaka savaşa girmekten uzak kalmasını tavsiye ediyordu. İngiltere'nin böyle bir savaşta Osmanlıya kesinlikle yardımcı olamayacağını anlattığı bu mektubunda gerekirse padişaha biraz fedakârlıklar yapılması hususunda tavsiyede de bulunmuştu.
Rusya'ya gelince: Çar Aleksandr, Osmanlılar ile savaşı İstekli olmamakla beraber, ne çâre ahaliyi harp istemediği insanlar üzerine Öyle bir tahrik etmiştiki, kendisi bile bu tahriki durduramazdı belki Osmanlı hududları içinde hayat süren Slav tebâya karşı babıâlî, mühim tâvizler verirse bir ihtimal savaşın çıkması önlenebilirdi. Demekki, Lord Salisböri'nin, Sultan Hamid'e biraz fedakârlıklar yapın demesi buna dayanıyordu.
Lord Salisböri; 20/Aralık/1876'da huzur-u hümayuna alındı ve padişahla mülakatı oldu. İngiliz lâkablı Eğinli Said Pa-şa'nın tercümanlığında gerçekleşen konuşmada Salisböri, padişaha yukarıda ifadelendirdiklerimizi bir bir anlattı. Hâttâ daha yukarıda söylediğimiz mektup olayının aslında bu mülakat sonunda padişaha bizzat bırakılan yazı olduğu rivayeti-de bahse konudur. Nitekim, Abdülhamid Hân, bu mektubu Midhat Paşa'ya tevdi edip, tetkikini tavsiye etmiştir. Mülakat neticesinde Salisböri, Sultan'ında harp taraftarlığının bulunmadığını tesbit ettiği gibi ayrıca padişahın savaş arzulayan bir gurup paşanın baskısı altında olduğunu da hissetmişti. İngiltere'nin en selahiyetli insanı padişaha savaşı istememeşini tavsiye ederken, İngilizlerle çalışan Midhat Paşa, bu ülkenin yardımıyla Rusları mağlup edip büyük zafer kazanacaklarına inanıyordu. Böyle bir zaferi kazanan dönemin sad-rıazamı olarak, Büyük Mustafa Reşid Paşayı aşacağının hülyalarını yaşıyordu. Seraskerlik vekili Redif Paşa ile Damad Mahmud Celâleddin Paşa Mabeyn müşiri olarak Midhat Paşayı destekliyorlardı.

Konferans Ve Meşrûtiyet İlânı

23/Ara!ık/1876 târihi iki olaya tanıklık etmiştir. İlki Tersane konferansının küşâdı, diğeri de meşrutiyetin ilânının bu toplantıya rast getirilmesiyle sanki bir tiryak bulunmuş tesiri getirilmek isteniyordu. Toplantı başladıktan sonra gürle^en top seslerini işiten murahhaslar:
-Ne oluyor? Diye sorduklarında. Safvet Paşa:
-Meşrutiyet'in ilânı te'sit olunuyor. Cevabını verdiğinde bunların bazıları:
-Çocuk oyuncağı! Demek suretiyle mırıldandılar.
Konferans'ın akşamında, Midhat Paşa Safvet Paşaya sordu:
-Meşrutiyet için ne dediler? Ne dediler? Diye sorduğunda Safvet Paşa:
-Ne diyecekler çocuk oyuncağı deyip geçtiler! Cevabını verince Midhat Paşa hayli sarsıldı. Çünkü, Midhat Paşa bu meşrutiyet ilânına çok güvenmiş, bu ilânın katılımcılar hususunda bir takdir dolaysıylada lehde davranışlarla karşılaşacağını düşünmüştü. Fakat Hariciye Nâzın Safvet Paşa verdiği cevapla hülyalarına son vermekle kalmamış adetâ kendisini alaya almıştı.

Meşrûtiyet İlân Merasimi

Mirat-ı Hakikat adlı eserde, Çorluluzâde Mahmud Celaled-din Paşa merasimi şöyle anlatıyor: "Midhat paşa sadnazam olunca Kaanunu esasiyi ilân ettirmekten başka bir işe önem vermeyip gece gündüz buna gayret etti. Ayrıca yukarıda bahsedilen 113. Maddenin tasarıdan çıkarılmasına hayli ça-tıştıysada buna imkân bulamadı ue çaresiz kanunun o şekilde ilân edilmesine muvafakat gösterdi Bunun üzerine konferansın açılış gününe rastlayan 7/Zilhicce/1293-23-/Aralık/l 876 Cumartesi günü Kanunu Esast'nin padişah tarafından resmen bâbıâlVye gönderilmesi kararlaştırıldığından dâ-irei hümayun önündeki meydana bir kürsü konulup, bayraklarla donatıldı. O gün hava gayet kapalı olmasına rağmen yine binlerce insan toplanmış ve niza miye askeri taburları ve bandoları meydanın uygun yerlerinde selâma durmuşlardı. Bütün vekiller, ulema, ümera devlet ricali, azınlıkların ileri gelenleri, resmi elbiseleriyle hazır olup, hatt-ı hü-mayu'nun gelmesini beklemişlerdi. Bu suretle toplanan heyet, Mabeyn başkâtibi vasıtasıyla Kanunî Esasinin ilânına dair hatt-ı hümayunun gelişi sırasında körsünün etrafında toplandılar. Sadnazam Midhat Paşa hatt-ı hümayunu karşılayıp aldı ve memuriyet icâbı mühim vazife bana düşmekle okumak üzere bana verince,k ürsüye çıkıp okudum, Hatt-ı hümayunun okunmasından sonra, Midhat Paşa münasip bir konuşma yaptı ve eski Edirne Müftüsü olan Efendi de güzel bir dua etti. Bu arada donanmadan ve diğer askerî mevkilerden yüzbir pare top atılarak,sevinç gösterilerinde bulunuldu.."
Meşrutiyetin ilân günü meşrutiyet taraftarları ile Beyoğlu ve Galata gibi gayrimüslimlerin bulunduğu yerlerden gelen avazelerin içinde en dikkat çekeni bu gayrimüslim topluluğu ile meşrutiyet taraftarlarının coşkun tezahüratları idi ve bunlardan bir gurup ise Midhat Paşanın konağının önüne toplanıp <Yaşasın Sultan Abdülhamid, Yaşasın Midhat Paşa!> avâ-zeleriyle yaptıkları tezahüratla sevinçlerini dile getirirken Midhat Paşa' nın bahtsızlığına yol açan bir çığır

oldu...
113. madde meselesinin üstteki metin içinde geçmiş olması, bizim bu maddenin hikâyesini es geçemeyeceğimizden Mirat~ı Hakikatin 203. sahifesinden hemen nakle geçelim: "..Kanûn-ı Esâsı tasarısı özel komisyon tarafından hazırlanıp padişaha takdim edil diğinde, Abdülhamid Hân bu tasarıyı Nâmık Paşa gibi muhalif olan zevata gösterdi. Hatta Sadnazam Mehmed Rüşdü Paşa zâten mesuliyet taraftarı olmayıp, banada ifade ettiği gibi <eğer dış teklifler sırasında böyle bir jest yapılmak mecburiyeti olmasaydı, Kanûn-ı esasiye muvafakat etmeme imkân yoktu> şeklinde sözler söylemiş olduğundan padişah bilhassa onunda fikrini anlamak için tasarının bir suretini kendisine göndermişti. Nâmık Paşa itirazlarında ısrar etti. Rüşdü Paşa ise kendi nefsince açıktan muhalefet etmeyi doğru bulmayıp maksadın sırf padişahın hukukunu korumaktan İbaret olduğunu dalkavukça sözlerle ifâde etti. Meselâ: <tasarının başlangıcında, hükümdarın vazifelerini belirten maddeler, padişahımızın kudret ve sânını halkın gözünde düşürür, padişahın nüfuz ve yetkisi sınırlan-dırılamaz> diyerek o maddelerin tamamen çıkarılmasını istedi Ayrıca tasarının sadnazamlığın kaldırılıp başvekilliğin ihdas edilmesi ve diğer vekillerin başvekil tavafından seçilmesi ile ilgili hükümlerine itiraz ederek sadnazamlığın devamını ue vekillerin eskiden olduğu gibi padişah tarafından seçilip tâyin edilmesi lüzumuna işaret etti.O sırada mabeyn ricalinden Midhat Paşa'ya karşı olan nüfuzlu kimseler bundan istifade ederek, < vükelâyı seçmek yetkisinin başvekile verilmek istenmesi, idarenin dizginlerini başvekil olanlara verdirmek maksadından ileri gelmektedir. Midhat Paşa ikbâl düşkünü olduğundan, bu suretle başvekil makamına gelip istediği gibi hareket etmek istiyor> diye çeşitli telkinlerle padişahın zihnini bulnadırdılar.
Ancak mabeyn ricalinin bu hareketleri, padişahı koruma veyahut istiklâlini teminat altına almak gibi bir niyete dayalı olmayıp belki meşrutiyet sisteminin her deuletde geçerli prensiplere düzenlenmesiyle ve vükelânın sorumluluk esası-nın belirlenmesi sonucu üzerine, vazifeli olamayan ricalin, bilhassa mabeynin nüfuzlu kimselerinin devlet işlerine karışmaları İmkânının ortadan kalkacağını ve bununda şahsi nüfuz ue menfaatlerine dokunacağını anlamalarından gelmişti. Bununla beraber sadrıazamın <hükümdarın vazifeleri ile İlgili maddelerin tasarıya konulmaması> yolunda arz ettiği şahsî görüşleri, kabul edilmeyip bunlar padişahın hukuku başlığı altında ayrıca belirtildi. Ancak sadnazamltğın bırakıla-rak vükelâ seçiminin eskiden olduğu gibi padişah tarafından yapılması kabul edildi. Bunun üzerine, tasarının vekiller tarafından tetkik ve müzakeresine başlanıldı.O sırada yine mabeyn ricali <meşrutiyet hükümeti içinde istibdad> tâbiri ile tarif edilebilecek riyakâr fikirlerinden olmak üzere padişahın kime emniyeti kalmazsa, onu sürgün etmeye yetkili bulunmasına dâir kanuna bir madde konmasını içlerinde saklı olan şahsî kinlerinin gerçekleşmesine kolaylık addederek, dürüstlükten uzak bu fikirlerini başka bir kalıp altında padişaha kabul ettirdiler.
Mabeyn başkâtibi Said Bey, sözünü ettiğimiz maksadı ihtiva eden ve sözde

umûmi asayişi bozacak şekilde hareketde bulundukları zabıta tarafından tesbit edilen kimselerin Osmanlı toprakları dışına çıkarılmasına padişahın, yetkili olduğunu belirten bir madde kaleme alcı. Damad Mahmud Paşa, bunu mutlaka tasarıya ilâve ettirmek maksadıyla vükelâya tebliğ ettiğinde, işin sonunu önceden görenler, bu maddenin hürriyet ve vükelânın sorumluluk esaslarını ihtiva eden bir kanuna ilâve edilmesinin pek zararlı olacağı yolunda fikir beyan ettiler. Bu cümleden olarak, Midhat Paşa muhalefette direttikçe, Mahmud Paşann nazarında meselenin önemi artıp, sanki padişahın atameıve kudreti ancak bu kanunla teminat altına alınabilirmiş gibi bir inanca saplanmakla bu hükmün kanuna ilâvesi padişah tarafından mutlaka lüzumlu görülmüştür diye icbar etti ve nihayet 113.maddenin son fıkrası olmak üzere, bunu tasarıya yazdırdı. Ne yazıkki, gerek Mahmud Paşa ve gerek kendisiyle aynı fikirde olan Mâ beyn ricali bu maddenin kanunda yer almasının, ileride çeşitli suistimallere sebeb olacağını ve belki kısa bir müddet sonra kendi aleyhlerine kullanılacağını ve Kanûn< Esâsî'ye konmasının, yabancılar nazarında, bizim açımızdan uyandırılabile ceği müsbet tesiri tamamen silip süpüreceğini anlamadılar "

Hemen burada ilâve edelimki ahali arasında, devreden ve-kayüere göre Midhat Paşa, Sultan Hamid'in huzuruna gelmiş ve güya 112 maddeden ibaret taslağı okumuş. Bu kıraat esnasında güya Sulİtan Hamid, pek güzel! Eline sağlık! Sağ olasın babacığım! Gibi sözlerle kendisini taltif ve takdir etmiş-mişde, sonunda da bende bir madde ilâve etmek istiyorum. Münasip bulurmusunuz diye sormuşmuşda, Midhat Paşada, demindenberi aldığı takdir ve taltiflerin sonucunda meşhur 113. maddeyi yazması için taslağı padişaha vermiş o da, buraya ilâve etmiş, Böylecede mezkûr madde yeri geldiğinde Midhat Paşa'ya sürgün yolu açılmış babında nakiller dolaştırılır, bir veçhe kazandırmak üzerede devrin Osmanlı düşmanı ingiliz b.elçisi Elyot'ada, bu ince hileyi tespit ettirme hususunda rol verirler ve Midhat Paşaya bu madde yüzünden epeyi takaza ettiği söylenir durur. Bunları anlatanlar daha ziyade nasıl siyasî mahfillere sızdırılmış böyle bir senaryonun maksad-ı hakikisi neyse bunun yaygın bir kanaat hâline gelmesi de ifadeyi tertipleyenlerin maksadlanna erdiğini gösterir, işin aslını yazmış bulunan Çorluluzâde Mahmud Celaled-dih Paşa dahi, çalışmasının 204. $ahifesinde, <.gerçi tahtdan indirme işindeki (Abdülaziz'in indirilmesi kastediliyor) rolü sebebiyle, Midhat Paşanında devlet idaresinden uzaklaştırılması sarayca (bu padişah ve yakınları demektir) gerekli görülüyordu. Fakat halk arasındaki şöhreti sebebiyle-cülusu müteakip böyle bir yola gitmek uygun görülmedi-ğinden bir defa onun da sadnazamiığa getirilmesi ve daha sonra ikbâlin zirvesinde düşürülmesi şekli tercih edilmişti..> şeklinde yazmak suretiyle Midhat Paşa için mutlaka bir özel operasyon düzenleneceğini düşüncesinin dışında tutmamakla beraber bizim yukarıda ileri sürdüğümüz 113.madde ile alakalı, padişahın, Midhat Paşaya oyun kurması hikâyesini kuvvetlendirir şekilde anlamak kâbilsede, işin bu kadar, yâni 113.maddenin olayı bizim doğru bulmadığımız hikâyenin anlatımı bir dedikodudan öteye gitmez düşüncesinde yine ısrarlıyız. Hemen ilâve edelim; Tersane konferansı münasebetiyle İs-

tanbul'da bulunan İngilizlerin konferansdaki birinci murahhası Lord Salisbörİ, 113. madde hususunda babıâlî'ye gelmiş malum maddeyi ifadeyle: <bu madde varken, yaptığınız kanunun hükmü olamaz> dediğini Çorluluzâde, kitabının 212. sahifesinde de yazmış bulunmaktadır.

Hemen bundan da istinbat etmemiz gereken hususat, ecnebilerin padişahla başka, devlet ricâliyle başka konuştuklarını ve koydukları metodla padişahla, rical arasında sürtüşme temine çalışacak fitne yollarına saptığını bu olayda gözlemek kabil. Abdülhamid ile konuşurken pek makbul bir konuşma, hayırlı tavsiyeler yapmayı tercih eden Salisbörİ, Midhat Paşaya bu padişahı meşrutiyette bu kadar neden selahi-yetli kıldınız diye paylamaya kadar cesaret ve nezaketsizlik gösteriyor. Şimdi biz; Tersane Konferansı neticesinde Osmanlı devletinden çıkacak bir savaşı önleme tavsiyesi için, konferans kararı taleplerinin yerine getirilmesi tavsiyesine hâvi Lord Salisböri'nin konferanstan sonra giderken Sultan Abdülhamid'e sunduğu raporun bir özetini Çorluluzâde Mahmud Celâleddin Paşanın Mirat-ı Hakikat adlı eserinin 214. sahifesinden alıntılıyarak okurların dikkatine sunalım: "Osmanlı devleti bu gün çok tehlikeli bir vaziyet içinde bulunu-yor. Zira Rusya' nın 250 bin kişilik bir ordusu Eflak ve Buğdan hududunda ve 150 binkişilik diğer bir ordusu da Anadolu hududu üzerinede toplandı. Eğer Rusya, Tuna nenrini geçerse, Avusturya Bosna'ya asker sokmaya mecbur olur. İtalya'da Bulgaristan hadisesi sebebiyle Osmanlı topraklarına saldırmayı tasarladığından, Avusturyalılar bir harekette bulunacak olurlarsa İtalya'yı tutmak mümkün olamayacaktır Yunanistan ise harisâne emellerini ortaya atacak, İran'da doğu sınırlarında topraklarını genişletmek iddiasına kalkışacaktır. İşte Osmanlı devleti bu kadar düşman arasında kalarak, bunlarla savaşmak zorunda kalır Gerçi askeriniz.çoktur, ama ne dirayetli kumandanınız ne gerektiği kadar mühimmatınız ve nede hazinenizde bunlara yetecek kadar paranız vardır. Ayrıca; birsn:.>aş çıkacak olursa dışarıdan siz yardım eden de bulunmaz. Zira; Fransa pek çok zarara uğramış olduğundan uzak bir yerde savaşacak güce sahip değildir İn-giltere'ninde yardımda bulunması mümkün değildir Çünkü Bulgaristan hadiseleri esnasında cereyan eden vahşice hareketlerden, İngilizler gayet müteessir olmuşlardı. Bu hoşnutsuzluk devam ettiği müddetçe, İngiliz milleti hiç bir kabinenin, Osmanlı devletine yardım etmesine müsaade etmez. F~;vr şimdiki kabine öyle bir temayülde bulunsa, derhal azledilip, devletinizi Avrupa kıtasında tamamen çökertmek istiyen Gladeston iş başına geçer. Bu sebeble Osmanlı devletinin son derece ihtiyatlı hareket etmesi ve vatanı kurtarmak için esâsa taalluk etmiyen her fedakârlığa katlanması lâzımdır." Raporunun son kısmında Salisböri şu ifadelere yer veriyor: "İdâri muhtariyete karşı çıkmaktan dolayı İngiltere, Amerika'da bulunan bir büyük eyaletini, Danimarka, Sceh-leuig ve Holstein eyaletlerini ue Avusturya ise İtalya'da bulunan bâzı eyaletlerini terk etmek mecburiyetinde kaldı. Avusturya bu tecrübeden ders alarak, Macaristan'ın idâri muhtariyetini kabul etti ve böylece orayı elden çıkarmamaya imkân buldu. Eğer Osmanlı devleti, konferansın teklif etti ğİ idare tarzına razı olmazsa mutlaka bir savaş çıkar.

Böylece Osmanlı devleti Rusya ve belkide daha başka düşmanlarla tek başına savaşmak zorunda kalacak ve bunun neticesinde saltanatı ve ülkeyi tehlikeye sokmuş olacaktır." Şeklinde bir ifadeyle noktalayan Lord Saiisböri, tersane konferansının neticelerini tatbik bu kötü vaziyetten kurtarır demek suretiyle yol göstermiş ve padişahda bu kanaati daha evvelden taşıdığı için raporu pek mühim bulmuş ve delicesine savaş taraftarı Midhat Paşaya bari meclis safhasında savaş kararı konuşulurken, bu muhtırayı göz önüne alması için hem o istika mette idâre-i kelâm etmiş hem de raporu eline tutuşturmuştu. Fakat İngiliz menfaatleri, mahkemede doğruyu söylerken, karakolda şaşıyor İdiki, İngiliz te'sirindeki Midhat Paşa harp taraftan oluyor çünkü İngiliz gizli karakolu böyle istiyor, bu karakol komiseride, herhalde İngiliz gizli istihbaratıyla müttefik hareket eden b.elçi Elyot idiki, mahkemeyi de Lord Salisböri temsil ediyor ve doğrulan tavsiye ediyordu. Meşrutiyet hükümetleri genellikle karakolların dediğini yerine getirir. Böylece bu sonucu dünya târihine bile büyük tesirleri olan 1293/1877 Osmnalı-Rus Savaşı meşrutiyet meclisinin hamasî nutuklarıyla ifade edilen kanaatlann sonunda savaş dedi ve böylece karakol'un istediği yerine geldi. Mahkemenin, yâni Salisböri'nin tavsiyevî raporu, padişahın elinden Midhat 'in çekmecesine yol alırken, tarihçilerinde birbirlerinin alıntılaması için bir siyaset vesikası olarak târihdeki rolünü oynamağa başladı ve elan devam etmekte..

Meclis Müzakerelerinde Savaş

Tersane konferansı tavsiyeleri teşkil olunan meclisi-i me-busana getirildiğinde Midhat Paşa uzun bir konuşma ile alınan kararları ifade ettikten sonra yapılacak müzakerelere ışık tutmak için red kararının getiri ve götürüşünü,kabul kâ rarının da fayda ve zararları hususunda bir bir saymak suretiyle hâzirunu iyice tenvir etti.
Daha sonra söz alan sabık sadrıazam Mütercim Mehmed Rüşdü Paşa; "Hayat ruh ile kâimdir. Devletlerin ruhu istiklâldir Yapılan teklifler develtimizin ruhunu ortadan kaldırarak bizi ruhsuz bir beden hâline döndürür. İstiklâli kalmıyan bir devlet için hayat hakkı tanınsa dahi namussuz yaşamak caiz değildir. Bunu red ederek hukuku korumak uğrunda her türlü fedakârlığı göze almak namus ve hamiyet borcu olduğundan, reyimiz kesinlikle tekliflerin reddi yönündedir" şeklinde konuştu ve peşinden Katolik Ermeni papazlarından Enfiyeciyan efendi, söz alıp, şu sözler ile Rüşdü Paşa yi takviye etmiş oldu: "Beşyüz senedenberi ecdadımızın kemikleri müştereken aynı vatanda yatıyor Onlardan bize miras kalan vatanın muhafazası birinci vazifemizdir. Ölüm tabiidir Târihler gösteriyor ki bundan önce pek çok büyük devletler gelip geçmişlerdir Cenab-ı Hakk eğer devletimizin ömrünü şu zamana kadar tâyin ve takdir etmişse,ona ne denilebilir? Fakat, şerefsizce ölmekle şerefli ölmenin arasında büyük fark vardır. Mutlaka kurşun yiyerek öleceksek, göğüsten yenecek kurşunu, arkadan gelecek kurşuna tercih etmeliyiz. O takdirde hiç olmazsa, geçmiştekileıin ahvalini bildiren târihler nazarında büyük şeref kazanmış oluruz. Biz zâten tek uü-cud idik. Bunu

gerçekleştirmek üzere bir Kanûn-ı Esasi ilân edildi ue ilk defa birlik ve beraberliğimize bir başlangıç olmak üzere, bu meclise davet edilmemizlede bu birlik sağlanmış ve isbât edilmiş oldu. Bundan dolayı Padişaha ve bütün vükelâ heyetine teşekkür ederiz. Bundan sonrada birlik hususunu layık olduğu dereceye ulaştır malıyız. Mezhep ayrılığ vijdani bir meseledir. Müslüman camie, hristiyan klişeye gitsin. Ancak siyasi bakımdan tekvücud halindeyiz; karda ve zararda ortağız. Şimdi, sefirler gidince bunun sebebi hristi-yanları korumak niyetinde olmalarıdır gibi sözlerle bazı bozguncular şurada burada bu meseleleri bilmeyen bir takım adamları aldatıp, on- ların da bizimde çektiğimiz hep bu hris-tiyanların yüzündendir diyerek bir takım kim setere kötülük yapmaları muhtemeldir. Bunun önünü almak iki tarafın ulemasına borçtur.
Bundan dolayı şeyhülislâm efendi ile bütün ulema efendilerden bu hususda gayret ve himmet göstermelerini rica ediyoruz. Bunca senelik koca bir Osmanlı devletinin bekasını korumaya mecburuz. Böyle büyük bir devlet mahvolunca müstüman ve hristiyan bütün halk bu muazzam saltanat binasının enkazı altında katarak canımızı vermeliyiz. Vaktiyle İstanbul alındığında, ne kadar kanlar döküldüyse şimdide ondan bin kat fazlasını dökmedikçe burasını teslim edeme-yiz. Biz; bu yolda birlik ve beraberlik İçinde çalıştığımız müddetçe, Avrupa umûmî efkânda tabiatıyla bizim lehimize döner Bu hallet] vaktiyle birliğin sağlanmasına layıkıyla çalışmayarak, yanlış yol tutuşumuzdan ileri gelmiştir. Bu teklifler ıslah etmek için değil, fesat çıkarmak içindir Biz o hatanın lekesini vatanı korumak uğrunda kamımızla yok etmeliyiz. Evet yapılan teklifler sırf topraklarımıza müdehale etmek ve ülkede fesat çıkartmaktır. Bunun basit bir delilide Çerkes-lerin Anadolu'ya naklidir. Onlar Rumeli de zararlı iseler Ana-doludaki hrisüyanlara da zararlı değilmidir? Kısacası yabancıların gayelerini desteklemek için yapılan bu kabil tekliflerin reddi hususunda hepimiz birlik olarak canlarımızı feda etmeliyiz. Bundan dolayı bu teklifleri red ederiz. Bu savaşa din ve mezhep kavgası adı vermeyip, vatan'ı korumak mücadelesi demeli ve hepimiz biribirimize sarılmalıyız." Diyen; Enfiyeciyan Efendiden sonra Galatasaray Lisesi (Mekteb-i Sultanî) müdürü Sava Paşa (bir rum olup islâm hukuku üzerine nefis bir eseri vardır.) Enfiyeciyan'ın ifadelerine katılan ve kuvvetlendiren beyanlarda bulunup, teklifin reddini ile;-sürdü. Rıfatpaşazâde Rauf Bey adlı bir zât ise, 'Abayı giymeli, kırmızı dipli mum yakmatı her şeyi feda etmeli bu teklifleri kabul etmemeli diyerek sözünü bitirdiğinde, Borsa komiseri Arnavut ileri gelenlerinden Abidin Beyde: vaktiyle bu memleketleri feth eden ecdadımızın ruhları şu meclisde hazırdır. Konuşmalarımızı dinliyorlar. Onların mukaddes kantarı hürmetine hakla rımızın korunmasına çalışmalıyız." Deyip, noktai nazarını anlattı ve söz ilmiye ricaline geldi: "Teklifi red ettiğimiz takdirde çıkan savaşta düşmanın saldırısına karşı koyacak gücümüz varmıdır?" sorusu geldi. Serasker Redif Paşa beş-altıyüz tabur asker çıkarabiliriz silah ve mühimmatımızda vardır" şeklind^ cevap verdi. Bu müzakereler sonucunda konferans tekliflerinin reddi cevabı kabul gördü. Bakın şimdi şu Redif Paşanın cevabına: beş-altıyüz tabur asker çıkarırız demek suretiyle ortada yüz taburluk

bir mevhu-miyet bırakıyor. Ahali arasında; taburun efradının sayısı bin kişi olarak bilinir ki, mevhum olan yüz taburu, bin ile çarptığınızda karşınızda yüzbin rakamı gibi müthiş bir rakam görürsünüz. Bu pek büyük bir sayı olup bunun eksikliği veya ziyadeliği savaşın ne ticesinde pek mühim rol oynar. Bu cevap gösteriyorki,ihtilalcilik oyunlarına dalmış zevatın kuvvetinin yekününden haberdar olmadığını gösterirki, tasarmz bundan sonra başlar. Meclisin,konferans kararlarını red etmekten yana olduğunun ifadesi padişah tarafından da tasdik edilince, sıra bunu konferansın burada kalmış bekleyicilerine ulaştırılmasına geldi.
Bütün bunlara rağmen savaşın akıbetinden emin olmayanlar ile umumiyetle savaşın İyi bir şey olmadığına mutekit olan zihniyet, bu savaşın vukubulmaması için çeşitli yollan denemeye koyuldu. Padişah tarafsız görüntüsüne rağmen savaşa asla taraftar değildir. Sır bistan ve Karadağ Prensliklerini sulh yoluna davet eylediler. Midhat Paşa bu işe Ermeni asıllı Pertev Efendiyi vazifelendirip, Belgrad'a gönderdi. Fakat tebliğ tarzı adetâ bir yarı tehdit manzarası veriyordu. Sırbistan'ında, münasebetlerin başlaması için Osmanlı devletinin kapısını çalması isteniyordu. Midhat Paşada Pertev Efendinin yollandığına asla önem vermeden çektiği telgrafla Sırbistan ve Karadağ Prenslerine sulh müzakereleri için murahhas istediyse de, Sırplar,gönderecek diplomatı olmadığını, Viyana elçisi Aleko Paşa ile görüşebileceklerini bildiren cevap geldi. Aleko Paşa bu işe mezun edildi. Karadağ'dan ise barış şartlarının hangi esas üzerinde olacağına dâir müphem bir cevap geldi. Midhat Paşa bu cevapları adetâ bir zafer sayıp ne müzakeresi demediklerine pek sevindi!

İkbâl Eteğinin İdbâr Tuzağına Kapılışı

Tersane konferansı kararlarını red etmek suretiyle Karadağ ve Sırbistan ile meseleyi hususi görüşmek ve bir çıkış yolu bulmayı beraber temin etmekti. Ancak unutuyorduk! bize bağımlı bu iki prenslik kendi akıllarıyla değil, Rusya'nın tesiriyle bu işlere girişiyordu. Bu bakımdan İsteselerde iste-meseierde Rusya'nın çizdiği rotaya uymak zorundalar idi ve Midhat Paşa bunları nasıl düşünemez ve hesaba katmaz! Şaşırmamak kabil değil- dir. Hârici siyasetde vaziyet bu durumdayken, Midhat Paşa Kanun-ı Esâsı koymakla şöhreti artmıştı. Bu durum onun sadarete getirilmesine de imkân sağlamıştı. Şimdi de bütün gücüyle mebus seçimi işiyle unsaşı-yordu. Midhat Paşa akşam olduğunda da Yeniosmanlılar denilen gençleri konağına topluyor sabahlara kadar süren içki âlemleriyle her çeşit meseleye parmak basıyorlar, bu eğilimin gençlerinin ipe sapa gelmiyen cüretkâr ifadelerine ses çıkarmıyor idi ve bu arada da sohbet esnasında kendiside devletin sır olması gelen mevzuiarıda anlattığı oluyordu. Bu kişiler ise Nâmık Kemal, Ziya Bey (Paşa), Avlonyalı İsmail Bey olup zamanın icâbına pek bakmadan konuşuyor ve veli-inimetlerinin parlamakta olan yıldızına gölgeler düşmesini hızlandırıyorlardı. Padişah'da dâhil olmak üzere işlerin savaşsız geçiştirilmesini isteyenlerin sayısının az olmadığını gören bu gurup

bütün taraftarlarıyla savaş propogandası yapıp, Mi-rât-ı Hakikat'in 237.sh.de:* ".umumî efkârı kendi taraflarına çekmek için mânevi bir destek sağlamaya da başladılar. Hatta Ziya Bey (Paşa) ve Kemâl (Namık Kemâl) Beyler Suttan Bâyezid Meydanındaki askerî misafirhanede bir cemiyet kurarak, mevki sahibi kimselerin oğullarından ve diğer gençlerden millet askeri yazmaya koyuldular. Bu cemiyetin başkanlığımda Midhat Paşa'ya verdiler. Aradan bir kaç gün geçtikten sonra, millet askeri kaydedilenlerin gurup gurup Midhat Paşanın konağına gidip alkış tuttukları haber alınınca Midhat Paşanın hasımları türlü türlü telkinlerle cemiyetin kapatıldığım, gönüllü asker yazılmak isteyen hamiyet sahiplerinin, Seraskerlik Dairesi'ne başvurmalarını bildirmeye memur edildi. Fakat, cemiyet üyelerinin deftere kaydettikleri gençler, Seraskerlik kapısında askerliği kabul etmeyiz, biz millet askeri olacağız naralarıyla buna karşı çıktılar. Midhat Paşanın konağına gidip şikâyette butundular." bu ifadeler yer almaktadır. Öte yandan; bütün bunlar olurken, Şâir-i meşhur Nâmık Kemâl Bey, tahttan indirip bindirme hususundan kinaye olarak; <Eşşeyu lâ yusenna illa ve kad yuselles-mânası: iki defa yapılan şeyin üçlenmesi icâb eder> mısraını okuyarak Ziya bey île entrikalar çeviriyorlar ve saltanat sistemi üzerine aleyhde lâkırdıların başını çekmeye başlamışlardı. Bu ifadeler Saray'a aksettiğinde Midhat Paşa bir güzel hizaya getirilmiş ve Namık Kemâl ile Ziya Paşanın istanbul dışı görevlere gönderilmeleri emri verildi. Midhat Paşa Ziya Paşaya vezirlik verdirip, Suriye Valisi olarak tâyin etme yoluna gitti. Namık Kemal Bey, verilen vazifeyi kabul etmeyip, İstanbul'dan çıkmadı. Üstelik cüretini dahada arttırdı.

Zâten; Sultan 5.Murad takımından addedildiğinden, Ab-dülhamid Hân tarafından üzerinde titizlikle durulmaktaydı. Bu arada da Harb Okulu talebelerinden adı Ali Nazmi olan bir gencin, Kemâl bey'e olan mensubiyeti ve dolabında, hilâfetin âl-î Osman'dan alınıp eski sahihlerine Mekke Emiri Şerif Abdülmuttalib Efendiye verilmesi icâb ettiğine dâir bir yazı bulunması yavaş yavaş bunların suyunun ısınmasını tevlid etmekteydi. Saray bundan telâşa düşmüş bu olayla alakalı geniş bir sorguya lüzum görülmüştü. Ancak biz sorgunun akıbetine dâir malumat sahibi değilsek de, umuyoruzki Midhat Paşa bu sorgu içinde anılan zevatın başında gelmiştir. Çünkü yukarıda yazdığımız gibi, her çeşit söz ve ifade bulunduğu meclisde yuvarlanır giderdi ama büyük bir devletin sadnazamıda buna ne kadar müsaade etmeliydi?

Galip Paşa Hadisesi

Heyet-i vükelâda yâni bu günkü tâbirle bakanlar kurulunda Mâliye nezaretine uhdesine almış olan Galip Paşa'nın görevinde şaşkınlık ve acziyet gösterdiğini ileri sürerek azlini ister ve şunları söyler: "Galip Paşa terbiyeli ve namustu bir zat olduğundan vükelâ heyeti kendisinden çok memnundur. Ancak; mâli işlerden ankyacak kapasitede olmaması hasebiyle azledilmesi gerekir" dedikten sonra yerine Yusuf Paşanın getirilmesini tavsiye etmiştir. Galip Paşa, Damad

Mahmud Paşanın yakın arkadaşı olması hasebiyle Ayan azalığına getirilmesi şartıyla Yusuf Paşanın mâliye'ye getirilmesine irade çıktı. Bu seferde, Midhat Paşa Galip Paşa hakkında ithama giden bir metodla ayan üyeliğine alınamaz şeklinde mütalaada bulunurken esbab-ı mûcibesi şuydu: "Kâğıd para işleri çok karışık bir vaziyette yürüyor. Galip Paşa vükelâ meclisinde 95 binlirayı, 2 milyon 100 bin kuruşluk kâğıt paraya satın aldığını söyledi. Bu yüzden devlet hazinesini 30-40 bin-tira kadar zarara sokmuştur. Bu hesap öylece kalırsa mebusan meclisinde de, bahis konusu edilmek ihtimâli vardır. Onun için zimmetini temize çıkarmadıkça Ayan meclisine alınması uygun olmaz" idi. Önce Galip Paşayı namus ve dürüstlüğüyle medh edip sonra zimmetle suçlaması bir tezat olmakla beraber, meclisi mebusanı ve mebusları iradeye karşı kullanabileceği vehmini de getirdi. Çünkü; iradei seniye Galip Paşanın ayân'a tâyinine dâir sözle sâdır oluyor fakat sad-riazam yerine getirmiyordu. Çorluluzâde Mahmud Celâleddin Paşa, kıymetli eserinin 238. sahifesinde şunları yazmaktadır:
"O sırada Midhat Paşanın konağına gittiğimde ben istifa edecek değilim. Padişah beni azledecekse etsin. Fakat bu defaki ayrılışım diğerleriyle kıyaslanamaz. Halk gelip beni euimden alarak sadrı azamlık koltuğuna oturtmak isteyecek, sonra iş zorlaşacak. Böyle bir durumla karşılaşmamak için işte şu çantada param var. bir de vapur kiralayacağım. Azledildiği-mi haber alır almaz, vapura binerek Midilli Adasına gidip oturacağım."tarzında saçma sapan beyanlarda bulunduğunu kayd ediyor. Biz bunu bir baş kaldın şeklinde telâkki ediyoruz. Çünkü; 2.Abdülhamid Hân gibi çok dikkatli ve herkesin değil bir sonraki adımını, bilmem kaçıncı hamlesini hesap eden bir şahsiyet sadrıazamın bu davranışından öyle senaryolar üretirdiki, insana yaratandan ötürü sevgisi olmasa idi, bu davranış sahibini açık veya gizli olarak tahtalı köye yollardı. Merhameti yüce bir şahsiyet olması Midhat Paşanın şansı olmuştur. Nitekim; Midhat Paşada bir kaç gün sonra makam-i sadarete gelmiş ve devlet işleriyle meşguliyete devam ederken Damad Mahmud Celaleddin ve Redif Paşalar, Çorluluzâde Mahmud Celaleddin Paşayı bir odaya çekip, Midhat Paşanın suyunun. ısınmayı aşıp, kaynadığını, padi-şahsa bir kaç iradesine rağmen Nâmık Kemâl Bey'i def etmemesine çok kızıp, üzerinden itimadını kaldırdı. Bunun çâresine bakmazsa, kendisi için iyi olmayacağını bildir, diye bana tenbihatta bulundular diyor Mirat-ı Hakikat yazarı. Yine şu sözlerle devam ediyor Çorluluzâde: "bu sözleri işittiğimde Midhat Paşa için kötü niyet peyda olduğunu hissetimden meclise girip durumu kendisine anlattım. <Ne yapalım? Kemâl Bey kendi rızasıyla dışarıda bir görev kabul etmiyor Ben zorla gönderemem. Artık bu işi bizden sonra gelecek olana gördürsünler> cevabını verdi. Bunun üzerine Damad Mahmud Paşa, Midhat Paşadan sert sözler işiterek geri döndü. Müteakiben vükelâdan meseleye vakıf olanlar bir araya gelip ve Serasker, Redif Paşa münasip bir lisanla: <eğer bir kere padişah ile görüşüp meramınızı anlatsaniz şu karışıklık-lar tamamen ortadan kalkar> diyerek Midhat Paşayı Saray'a gitmeğe ikna etti. Bunun ardında Damad Mah- mud Paşaya tezkire gönderip bir dâvetçi gelirse Midhat Paşa'nın saray'a gideceğini bildirdi."

Midhat Paşanın Azli

Midhat Paşa konağına gece yarısına doğru gittiğinden az sonra Saray'dan bir yaver gelmiş saraya davet edildiğini haber vermiş ve refaketinde saraya gelmişler, Midhat Paşa, Paşa dâiresinin yanındaki kapıdan saraya girdiğinde Mabey, Feriki Eğinli Said Paşa bir manga süngülü askerle kendisini karşılayıp, buraya buyrunuz demek suretiyle Paşa dâiresini .gösterdi. Alt katta bîr odaya alındı ve kapıya da bir nöbetçi dikildi. Sadnazamlıktan azledildiniz diyen odaya yalnı başına giren Said Paşa idi. Mühr-i hümayunu veriniz. İşte vapur hazırdır! Derhal Osmanlı ülkesini terk etmeniz emredilmiştir. Demek suretiyle sözünü tamamladı.
Midhat Paşa; ben padişahın sadık bir bendesiyim, beni mahkemeye versinler suçum ortaya çıksın ne ise! Böyle yapmak çok fena te'sir uyandırır şeklinde saçma sapan sözler sarfına başladı. Vapurla kendi parasını kullanmadan Midilli'ye gitmek yerine Napoli'ye sürülürken, o yazık millete, devlete yazık! "İnnâ lillâh ve innâ ileyhİ râciun" âyetini söylü-yor ve göz yaşlarını tutamıyordu. Bir kaç gün sonra Yeni-osmanlılar efradının bazıları da sorgularını müteakip başta Nâmık Kemâl Bey olduğu hal de Midilli Ada'sına sürüldüler. Makam-ı sadaret Şûra-yı Devlet Reisi Edhem Paşaya, dahiliye nazırlığı Ahmed Cevdet, Adliye Edirne valisi Asım, sadaret müsteşarlığı Halep valisi Hurşit, Şehremanâti Galip, Mec-lis-i mebusan riyaseti Ahmed Vefik Paşalara verilirken, ticaret nâzırlığıda Ohannes Efendiye verilirken diğer vükelâ yerinde ibka edildi.
Edhem Paşa, Sakızlı ve Rum asıllı olup, eski sadrazamlardan Hüsrev Paşanın kapdan-ı deryalığı döneminde Sakız isyanının bastırıldığı sırada esir edilmiş ve Hüsrev Paşa kendisinde zekâ pırıltılarını sezmiş ve Avrupaya tahsile göndermiştir. Meşhur Sağır Memduh Paşa'nın Esvat-ı Sudur adlı hatırat eserinde paşayı anlatan satırlar şöyle" Sultan Abdülme-cid devrinde mabeyn-i hümayun feriki (korgeneral) İdi. Saraydan ülkeye dafıada yararlı olmak için çıktı. Vezir oldu. Hâriciye vekilliğine de tâyin oldu. Abdülaziz Hân zamanında kendisine verilen nazırlıkları gayet güzel tedbirlerle ve nâ-muskâra ne bir anlayışla idare etti. Mahtû 2. Abdülhamid Hân'ın 3. sadrıazamıdır. (Memdufı Paşa bu hatıratını 1920'lerden sonra yazmıştır) Midhat Paşa azledilip, sürgüne gönderilince yerine tâyin olunmuştu. Bir defa sadrıazam oldu. Bu görevden alındığında Viyana sefarethanesine gönderildi. Daha sonra İstanbul'a çağırılıp, dâhiliye vekilliği uhdesine verildi. Edhem Paşa, ilim ve fen kollarında cidden bilgi sahibi bir zattı. Avrupa siyasetinin inceldiklerine vâkıf bir kimseydi İleri görüşlülük dediğimiz fera seti bütün mükem-melliğiyle ortadaydı. Sâhilhaneleri pek yakınımızda olduğundan dolayı özel toplantılarından dinleyici olarak İstifade ederdim." Biz de kaydedelim ki, kardeşi Fener Patrikhanesinde yüksek rütbeli bir ruhban olup, kisve-i katranisi üzerinde olduğu halde, Ağabeyini zaman zaman ziyarete gelirmiş ve sadrıazam mahcubiyetinden biraz üzülürmüş, günün birinde kardeşine daha seyrek gel demek mecburiyetini hissetmiş .

Meclisi Mebcısan'ın Kuşâdı

MİdhatPaşanın sürgün edilmesi sonrasında dışta ve içte Midhat Paşa olamadan da, meclis-i mebusan açılır ve teşki-lât-ı esasiye'ye göre parlamenter sistemi yürüteceğimizi göstermek gereği göz önüne alınarak meclisin küşadmmın hzı-landırılması yolu tercihi edildi. Midhat Paşa gönderilmeden evvel seçimle intihab olunmuş mebuslar İstanbul'da toplanmağa başladığı esnada ayan meclisi de teşekkül ettirildi. Bakanlar kuruluda, padişahın açış nutku olarak irad buyurucağı mevzuları müzakere ederek müsvedde olarak tesbit ettiler.
Dolmabahçe Sarayında, muayede salonu yâni bayramlaşma salonu denilen platformda 2/R.evvel/1294-7/Mart/1877 Pazartesi günü ecnebi misyon, devletin kurumlarının ileri gelenleri bu toplantıda isbat-ı vücud ettiler. Ayan üyeleri (senatörlerde mebuslar hemen taht-ı hümayunun karşısında yer aldılar. Davetliler ise bu topluluğun sağı ve soiunu doldurdular Padişahın teşrifini beklediler. Az sonra padişahın yanında veliahd Mehmed Reşad Efendi, Şehzade Kemâleddin Efendi ile birlikte salona girip tahtın önünde durdu. Sadrıazam Ed-hem Paşa,Sultan Hamid'in elinden yazılı metin hâlindeki nutku alıp, Mabeyn başkâtibi Said (Paşa) Efendi'ye verdi bu zatda nutku okudu .Akabinde toplar meşrutiyetin meclisinin açıldığını ilân etmiş oldu. Bilhassa ecnebi misyon bizim meclis sisteminde zorluklar yaşayacağımızı, acemilikler olabileceğini sandılarsada Ahmed Vefik Paşa bu beklentiyi boşa çıkardı. Dikkatli bir idare ve nâzik tutum başarıyı sağladı.

Osmanlı-Rus Savaşı(1293-1877)

24/Nisan/î877'de Rusya'nın vazife başndaki maslahatgüzarı Nelidof, Hariciye nazırımız Safvet Paşaya Çar imzasını taşıyan ilân-ı harp notasını verdi. Aynı günde Ahmed Tevfik Bey, Osmanlı devletinin Petersburgdaki elçisi olarak pasa-portunu aldı. Bu suretlede, 1293 yâni 93 Harbi denen Os-manlı-Rus savaşı başlamış oluyordu.
Bu savaşın Anadolu cephesi ve Rumeli cephesi diye ikiye taksim olunması pek büyük bir alanda cereyan etmesinden-dir. Rumeli tarafındaki diğer tâbirle avrupa tarafında ve Tuna Nehri havalisinde baş kumandan Çirpanlı Abdülkerim Nâdir Paşa idi. umumi Karargâhı Şumnu şehrindeydi. Saraybos-na'da Veli Paşa, İşkodra'da Ali Sâib Paşa Yenipazar'da ise Mehmed Ali Paşaların birlikleri doğrudan doğruya Başkumandan Abdülkerim Nâdir Paşa emrinde değildi. Abdi Paşanın emrinde garb ordusuda denilen Osman Paşa (daha sonra Gazi Osman Paşa) komutasındaki ordu Başkumandana bağlıydı. Batı cephesindeki Şark Ordusu adı verilen birliklerin kumandanhğıda Müşir Ahmed Eyyüb Paşadaydı. Yine Tuna kıyısında Rusçuk merkezi durumundaydı bu Şark Ordusunun. 3.Ordu ile Şark Ordusu arasında yer alan bir ordu daha vardıki, bu da garp cephesindeki Cenup, yâni Güney ordusu idiki bununda komutasına Askerî mektepler nazırlığında tuğgeneralken müşirliğe yükselmiş bulunan Sultan Abdülaziz'in

hafinde büyük dahli bulunan Süleyman Hüsnü Paşa'ya verilmek üzere çağrılmıştı.
Abdülkerim Nâdir Paşanın emrine verilmiş bulunan bu orduların gene! mevcudu ikiyüzbin sayısının eteğindeydi. Ruslar ise ilk anda Tuna üzerine 250 bin kişilik bir kuvvet yığmıştı. Bu birliklerin en kalabalığını Ahmed Eyyüb Paşann ordusu idi ve yüzbin kişiyi buluyordu. Rus ordusunun yukarıda ilk andaTuna'ya yığdığı 250 bin kişilik asker bizim sayımızdan haylice fazla olduğu gibi bunlara gizli veya açık, Romanya, Sırp ve Karadağ takviyesini ilâve ederseniz dengenin adamakıllı aleyhimize olduğu müşahede olunur. Çünkü Sırp birliklerine bir Rus generali kumanda ediyordu.
22/Haziran/1877'de takriben savaş ilânından sonra Ruslar, Tuna Nehrini geçmeye başladılar. General Zimmerman Alman asıllı bir Rus generali olup, kırkbin mevcudlu birliklerini Macin denilen noktadan geçerek Dobruca'nin kuzeybatısında görünmeye başladılar. Dört gün içinde Tuna'nın ortasından geçmiş oluyorlardı. Buda Ziştovi ile Niğbolu'nun ve de Plevne'nin uzak olmadığı bölge idi, Niğbolu ile Plevne'yi biribirinden ayıran Osma Nehri oluyordu. Grandük Nikola başkomutan olarak birlikleri ni yönetiyordu tabii ilâve ede-limki, bu kişi Çar'in kardeşi idi. Tuna'nın geçilmiş olması Osmanlı askerinin yenilmiş olması mânasına alan kıyamet gibi askeri otorite görüşleri mevcuddur. Bu geçişe adetâ seyirci kalan Abdülkerim Nâdir Paşanın Viyana'da yetişmiş olmasına rağmen ve haylide bilgili olması Rusiarı Tuna'yı aşması sırasında bastırmaması izahı olmayan bir hatadır. Zâten padişah daha sonra bu paşasını divân-ı harbe sevketmiştir.
Öte yandan; General Gurko, önce Tırnova'yı ele geçirdi. 16/Temmuz/1877'de Niğbolu Rusların eline geçince Edirne'ye inişi sağlayacak tek şey düşmanın balkanlarda durdurulması idi. Şıpka Rusların eiine geçtiğinden Osmanlı kuv-vetlerini bir araya getirebilmek Şıpka'nın Ruslardan kurtarılmasını icâb ettiriyordu.17/Temmuz/1877'de Çirpanlı Abdülkerim Nâdir Paşa azledilerek Müşir Mehmed Ali Paşa yerine başkumandan olarak tâyin olundu. Ne varki böyie pek mühim ve büyük savaşı kazanmayı becerecek tecrübe ve çapda olmayan bir askerdi. Üstelik emrindeki komutanların bilhassa müşir olanlarının çoğu Mehmed Ali Paşa başaracağına, savaş kaybedilsin diyecek şahsiyetlerdi. Nitekim T.Yılmaz Öztuna Bey, Türkiye Târihinde 7. cild, 147. sahifede şu satır-ları yazmaktan kendini alamaz: "Son yıllara kadar gizil kalan bazı çok mühim vesikaların TTK (Türk Târih Kurumu) uayınianması ile, hu müşirler arasındaki çirkin ve aşağılık rekabet ve düşmanlıklar ortaya çıkmıştır.İnhitat (çöküş) devri Türklyesinde mânevi yapının ve vatan sevgisinin ne derekede olduğunu anlamak için, bu vesikaları okumak kâfidir. Gene bu vesikalar, savaşı Abdülhamid Hân'ın Yüdız'dan idare ettirdiği için kaybettiğini savunan eski ve gülünç tezi,tamamen çürütmüştür. Yıldız'dakl seraskerlik kurmayları bu ' müşirlerin zararlı davranışlarını kısmen olsun önleyebilmek için, hazan müdehale etmişler ve tabii padişah nâmına emir vermişlerdir. Aşağıda görüleceği gibi, GâzİOsman Paşa'rrn Plevne'yi sonunda bırakmasıda, Türk kumandanlarının bu kaleye kâfi

yardımı yapmamış olmaları dolay siy ladır." Demektedir.
Gazi Osman Paşa ifadesini alıp dersini verdiği Sırplar karşısındaki başarısı hasebiyle 45 yaşında olduğu halde Müşirlik rütbesine yükseltilmesi yapılmış ve Vidin'den Plevne'ye gitmesi emredilmişti o da bu emri yerine getirmiş geldiği Plev-ne'de elinden geldiği kadar bir palangadan bile kötü durumda olan mevziyi hayli tahkime muvaffak oldu. . Beri yandan da yine genç müşirlerden biri sayılan Süleyman Hüsnü Paşa, emrindeki kolorduyla Hersek'ten yola çıkacak ve Tuna cephesine gicjecek idi ki bu çok uzun bir yolculuk olduğundan deniz yolu denemek şekli tercih edildi. Bu kadar büyük bir askeri birliğin, Osmanlı devleti târihinde ilk defa donanma ile nakledildiği görüldü. Süleyman Hüsnü Paşa 25 bin askerle İtalya'da bulunan Bari limanına geldi burda bindiği gemilerimiz İle bir zamanlar Gedik Ahmed Paşanın pür velvele çıktığı Otranto'yu geçip Yunan denizi, Mora ile Girit Adası vede Ege denizinden geçip Batı Trakya'da Dede-ağaç umanına Meriç nehrinin az batısındaki noktaya çıkardı. Dedeağaç'dan trenlere binen koskoca kolordu mevcudu Kızanlık yakınlarında trenden indirilerek, Rus Generali Gur-ku'nun elindeki Şıpka geçidine gelip, geçidin güney yönündeki eteklerine yayıldılar.
Hüsnü Paşa bunları yaparken, Gazi Osman Paşa'da 20/Temmuz/1877'de Plevne'de Şilder Şuldaner adlı Rus generalinin saldırısına mâruz kaidıysada, üçbine yakın telefat veren Ruslar, ağırlıklarımda bırakarak bozgun hâlinde firar yoluna düştüler. Ancak çok geçmeden Kurdener adlı generalin takviye ettiği bu birlikler onuncu gün sonunda bir daha Osman Paşa ve Plevne üzerine yürüdüler. Takvimler, 30/Temmuz/1877 târihini gösterirken, moskof ellibin asker, 184 adet topla saldırıyı başlattılar. Bizim kuvvetlerimizin mevcudu 23 bin kişi olup, 58 adetde topumuz bulunuyordu. Bu defaki saldırı da birincisinden pek farklı olmadı Alman asıllı general Kurdener'de 7500'e yakın telefatla Plevne'nin önünden çekildiğinde dünya, Gazi Osman Paşanın cihan harb târihine getirmiş olduğu değişik müdafaa sistemlerini kaydediyor böylece bu ünü ve kendi büyük kumandanı tanımış oluyor idi. İki devletin reisi bizim Abdülhamid Hân'ımız ile moskof'un ki Çar nefeslerini adetâ tutmuşlar Plevne üzerindeki mücadelenin sonucunu bekliyorlardı..
Öte yandan, büyük bir askeri nakliye harekâtını başarmış bulunan Süleyman Hüsnü Paşa, Şıpka Geçidini aşmak için bir ölüm taarruzları adı verilecek hücumlar tertipliyor, 1915'lerde Çanakkale savaş larında yaşanacak bir fenome-ne kırk küsur sene evvel öncülük ediyordu. Bu geçide yedi gün yedi gece taarruz ediyor 20/Ağustos'da başladığı taarruz, 26/Ağustos'da Kızanlık'a çekilmekle nihayet bulduğunda Rusların Şıpka geçidi üzerindeki hâkimiyeti devam ediyordu. Bunun önemli sebeblerinden biri olarak Rusya'nın Tu-na'yı geçmesi esnasında, harekâtın tam ortasındayken, Cır-panh Abdülkerim Nâdir Paşanın bunların üzerine saldırmaması,güçlerinin bir bölümü karşı sahildeyken bu tarafa geçmeye muvaffak olanları temizlemeye başlasaydı, bizim merhum Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa'nın Sen Gotar'da yaşadığı unutulmaz acıyı Moskof'a tattirabiiirdi ve bunu yapmaması Nâdir Paşanın suçlu olduğunu

göstermekle beraber daha sonraları divân-ı harbe verilen Paşa buradaki savunmasında, heyet üyelerini ikna etmiş olmahki, beraat etmiştir.
Süleyman Hüsnü Paşa; Şıpka üzerinde bir deneme daha yapmış 17/Eylül'de düşmana ve geçide saldırıya geçmiş fakat bu ademi muvaffakiyetle neticelenmişti. Rusların jna plânında hedef kısa zamanda Edirne üstüne inmek ve oradan ver elini Çatal ca burayı da astımı İstanbul'a varacak yolu tıkayan şimdiki Gazi Osman Paşa, o zamanlar Yıldız Tabya olarak isimlendirilen, bizzat Sultan Abdülhamid Hân ile Elena kahramanı Çerkeş Deli Fuad Paşanın birlikte tesbit ve tahkim ettikleri mevki müstahkem kalıyordu. 195O'!erde büyümeye başlayan İstanbul'a bu günkü Gazi Osmanpaşa iskâna açılırken,devrin İstanbul Valisi Ord.Prof. Fahreddin Kerim Gökayı, o sıralarda Eyüp Sultan kazamıza bağlı olan bölgeye Yıldız Tabya adı verilmesi için devrin Eyüp ilçesi Demokrat Parti İlçe Başkanı Şükrü Tayşm Beyefendinin ikna etmeye ve bunda başarıya ulaştığını Valinin, bu teklifi kuvveden fiiie çıkarmadaki; kabul sesini bu satırların sahibi olan fakir-i pür taksir olan bendenizde duymuştum.
Abdülkerim Paşanın azli üzerine başkumandanlığa getirilen Müşir Mehmed Ali Paşa, Süleyman Hüsnü Paşanın Şıp-ka'yı aşamaması üzerine Grandük Nikola kuvvetlerine hücu-ma geçmek üzere plânlarını yaptı ve Ağustos ayı sonu itibarla da plânını tatbike koydu. Mehmed Ali 'Paşa üç ayrı târihte dört tane meydan muharebesi yaptı ve bunların herbi-rinden zaferle çıktı. Bu meydan muharebeleri 22/Ağustos'da Ayazlar meydan muharebesi, 30/Ağustos'ta Kahraman meydan muharebesi, 5/Eylül'de de Kaçılova ve Ablova meydan muharebeleri oimuşturki bu sonuncu bir günde iki muharebe olarak vukubulmuştur. Mehmed Ali Paşa bu savaşları, Plevne'ye yardıma gitmek için yapıyordu. Ne var ki takviye yolu kesilememiş Rus birlikleri durmadan cepheye takviye ediliyorlar, bizim bu tarafta söndürdüğümüz her hayatın yerine bir misli yeni canlıyı karşımıza çıkarıyorlardı. Plevne'ye gitmek bu sebebden kabil olamıyor. Buna karşılık Gazi Osman Paşa Pievne'de harikalar sergiliyor, yardımı dört gözle bekliyor, yardım geldiği takdirde bu Rus kuvvetleri üzerine topluca hücum etmekle dağı- tılması şüphesizdi. T.Yıl-maz Öztuna bu zaferlerinden sonra Müşir Mehmed Ali Paşanın yavaş hareket ettiğini, bunun düşmana zaman kazandırdığını ifade ederek, şunları ilâve eder: "Bir kaç meydan muharebesi kaybetmiş bulunan Grandük Piikola'nın durumu Eylül'ün ilk üç haftasında son derece kritikti. Ağabeyi Çar Alkesandr bile cepheye ue Pieune önlerine gelmiş, askerini leşçi ediyor idi. Petersburg'da anarşistler, Rusya'nın şerefinin mahDolduğundan bahsedip hükümete karşı ha rekete geçmişlerdi. Ancak yukarıda belirttiğimiz gibi Mehmed Ali Paşa, bu müsait ortamdan zaferi çekip çıkaracak adam değildi. Osman Paşanın askerlik dehasından mahrumdu, üstün düşman kuvvetlerine karşı başarı kazanması kazansa bile bundan netice isithsat etmesi mümkün olmadı.'1 Demektedir. Gönül isterdi ki bu değerli eserler sahibi tarihçi T.Yılmaz Öztuna hemen buraya Süleyman Paşaya bana katıl emrini yeri-ne getirmemesinide buraya ilâve ederek bu kanaati serdet-şeydi yoksa Mehmed Ali Paşanın ard arda kazandığı dört meydan savaşını hiç mesabesinde gören bu

yaklaşımın izahı yoktur. Mehmed Ali Paşa yardıma çağırdığı Süleyman Paşanın ihanet sayılacak gelme meyiştyle 21/Eylül'de Çakırköy Meydan muharebesinde Ruslar karşısında mağlub olmaktan kurtulamadı. Müşir Mehmed Ali Paşanın bu mağlubiyeti başkumandanlığının sonu oldu ve hasretle beklediği bu göreve Süleyman Hüsnü Paşa 28/Eylül/1877'de getirildi. Yine sayın Öztuna Bey'in, iki kumandanı değerlendiren şu kısa ifadesini alıntılayalım: "..Mehmed Ati Paşanın kumandanlığı 2 ay, 12 gün deuam etmişti. Süleyman Paşanın Mehmed Ati Paşa da olmıyan cesaret,daha doğrusu atılganlık cür'et ve enerjisi beğeniliyordu.."
Bu arada da,l l/Eylül/1877'de Gazi Osman Paşa 3.Plevne zaferini kazanıyordu. Bu seferinde Ruslar şaşkın, bütün ihtiyat kuvvetlerini buraya yığarak işe kalkışırken, başşehirlerinden Çar'ın koruma birliklerinide getirmişler mevcuda ilâveten altı adet Rus tümeni Plevne önüne konmuş ellibin kişilik Romanya ordusuna ihtiyaçlarını Çar, Prens Karol'a Türkler bizi mahvediyor! Yetiş yoksa hristiyanlık dâvasını kaybediyor şeklinde telgrafla bildirmiş oluyordu. Asırlardır, Osmanlı tabi-yetine bağlı olarak hayat süren Romanya ve bunun temsilcisi Prens, 3 piyade ve de 1 süvari tümenleriyle istenilen İmdada geldi. Çar, ordusunun idaresini ve Plevne savaşının kumandanlığını Karol'a bıraktı. Çeyrek asır önce Osmanlı-Rus savaşının başka bir adı olan Kırım Muharebesinde Sivastopol'ün meşhur tahkimatını yapan general Totleben bu ordunun kurmaybaşkanlığını üsttendi. Romanya bu yardımı canla başla yapmaya neden ihtiyaç duyuyordu derseniz? Herhalde Rus vaadi'nin bunları bağımsız, bir krallık dev leti kılma olduğunu hemen çıkarmak kabildir. Demekki bizim siyasilerimize düşen o sırada bir murâ hhas göndererek, bağımsızlığınızı vereceğiz, Ruslara karşı oeraber olalım demek olmalıydı. Hemen ifade edeyimki, Abdülhamid Hân'ın ve devrinin anlatiminin bitimine, okuma parçası olarak koyacağımız, yazıldı-ğı 1910'dan sonra ilk defa Osmanlıcadan sadeleştirilmiş lâti-nize edilmiş Niçin Mağlup Olduk? adlı eserden bazı seçmeler koyarak bu hususda siz okurlarımızı tenvir etmeye çalışacağız.

'

Plevne Nasıl Düştü?

10/Aralık/1877'de her savunma savaşının başına gelen gibi Plevne'de akıbetini yaşama hususunda kaderini gördü. Takviye alamayan muhasara altında kalan bir müdafii sonunda kaybetmeğe mahkûmdur, üstelik muhasaracılar habî-re takviye alıyor ise, misâl olmak üzere; İstanbul fethini yapan ordumuz, donanmamız hem Karadeniz üstünden hem de Marmara üzerinden ve Edirne istikametinden vede Bursa, Yalova, Karamürsel ve Koca eli istikametinden Üsküdar'a kadar uzanan arazide mevcudiyeti kesin olduğundan asla bir takviyeye mâlik olmayan Bizans sonunda teslim olmaya-cakda, şehirle beraber buharlaşıp gayb illerine mi firar edecekti. Siz; bakmayın târihimizde bir binek taşı kadar büyüklükte pırlanta parlaklığında zafer kazanan Kanije Müdafaasına ve onun seksenyedi yaşındaki kumandanı Tiryaki Hasan Paşaya.. Bu muvaffakiyeti üzerine vezirliğe yüksel tildiğinde ağlamaya başlamış ve niçin ağlarsın Paşa Baba dediklerinde, evlâdlar

ben ağlamayayım da kim ağlasın koskoca dev-let-i âliyye bizim gibi çoluk çocuğu vezir yapmaya başladı diyecek kadar mütevazı bir insandı. Zafer insanı mağrur yapar, ama adamlık o zaferin oyuna gelmemektedir ve asıl zafer kendine yanaşmakta olan 'gururu kovabilmeyi becermektir. Tiryaki Hasan Paşa böyle biriydi ve doksanlık Kuyucu Murad Paşanın emrinde olarak Anadoludaki isyan hareketlerini tenkile bu zafer sonrasında gitmekten imtina etmemiştir.
Gazi Osman Paşa yardımların gelemeyeceğini, vazifeyi üstün bir başarı ile gerçekleştirmenin verdiği kuvve-i mâneviye ile bir huruç, yâni savunma alanından çıkarak etrafını saran çenberi kırıp geçme böylece bir çıkış yolu aramaktı, o kadar büyük taktisyen bir kumandanın yardım gelmediği takdirde savunma savaşının zafere inkılabının olamaya cağını bilmesi kadar tabii bir şey olamazdı. Nitekim; bu huruç harekâtında Paşanın üzerinde bulunduğu ata kurşun isabet etmiş at yıkıldığı gibi muhtemelen aynı mermi Gazi Osman Paşanın sol dizinden yaralanmasına sebeb olmuştu.
Bu vaziyet karşısında Gazi Osman Paşa istişarelerini yaptı ve erkân-ı harb reisi Mirliva Tevfik Paşaya, Ruslar ile teslim şartlarını konuşması emrini verdi. Rus general Sturukof Tevfik Paşa ile beraber Gazi Osman Paşanın yanına geldiğinde Paşanın yaralı ayağının pansumanı yapılıyordu. Gazi Paşa; Sturukof 'a yer gösterdi oturması için general kendinden yüksek rütbeli Gazi Osman Paşa karşısında ayakta durmayı bir hürmet ifadesi olarak tercih etti. Fransızca olarak müka-leme yapmakta olduğu zaman general Sturukof, esas duruşa geçerek konuşmasını yapma nezaketini göstermekteydi. Az sonra bu yere gelen korgeneral Ganetski, Osman Paşanın kılıcını teslim aldı. Bu olayı duyan Çarın kardeşi Grandük Ni-kola hemen geldi ve askerlik ve esaret ilkelerine uymayan bir davranışla Gazi Paşanın kılıcını kendisine iade edip, müdafaadaki başarısını tebrik etti. Böylece Osman Paşa dünya durdukça anılacak olan Plevn^e Müdafaasını 4 ay, 23 gün sürdürmüş ve Plevne düştükten sonrada, 93 bozgunu denen dönem bizm için için başlamış oluyordu.
Beş aya yakın Plevne önlerinde bir avuç Osmanlı askeri ile kaleye benzer hiç bir yeri kalmayan bu arazi parçasına mıhlanıp kalan 150 bin kişilik Rus ordusu, bir felâket rüzgârı hâhnde topraklarımız üzerinde uçuşuyorlardı.

Sırplar Ve Karadağlılar

Osmanlı ordusu Ruslar ile böyle bir uğraş verirken 14/AraIıkta taarruza geçen Sırplar, 26 gün sonra Ocak/10'da 1878'de Niş'e girerlerken, Karadağlılar ise deniz tarafı üzerin den gelmek suretiyle Bar'ı alıp, Adriyatikte Dul-cigno limanını ele geçirdiler Arnavutluğun İşkodra etrafında dolanmaya başladılar. 24/Şubat/1878'de Romanya da Vi-din'e el koymuştu. Buradan Kuzeybatı Bulgaristan işgalini tamamlayıp, bütün müslüman unsurları muhacerata tâbi tut-tular. Yunan ise, savaş açıyorum haberini bile vermeden Te-selya ovasına dalıverdi. Serasker kaimakamı Müşir Rauf Paşa ile Süleyman Hüsnü Paşa arasındaki düşmanlığın ileri safhada olması, Balkanlardaki dağlarda

yapılabilecek savunma şansımızıda ortadan kaldırdı. Ocak/9'da General Radetski, bizim Veysel Paşanın kolordusunu mağlup etti. İşin fecaati Veyseİ Paşa 280 kişilik subay kadrosuyla ve 12 bin askeriyle düşmana teslim olmuş idi. Veysel Paşanın kolordusunun kalan kısmı başıbozuk bir halde dağılıp gitti. Süleyman Paşa ve kuvvetleri Tatarpazarcığı'nda bulunmaktaydı. Buralarda bir savaş vermeden çekilmeye deavm eden Süleyman Paşa Gü-mülcine'ye ka dar çekildi. Çorap söküğü gibi gelen işgaller bir musibet yağmuru hâlini almıştı.
General Radetski Meriç nehrini hiç bir müdehaleye mâruz kalmadan geçerken, 3/Ocak/1877'de Sofya, 8/Ocak'da Kızanlık, 9/Ocak'da Samakov, 14/Ocak'da Eski Zağra'nın güneybatısında Çırpan, Yeni Zağra, 2 gün sonra Tırnova, 17/Ocak'da Filibe, iki gün sonra Cisr-i Mustafa paşa (Mustafa Paşa Köprüsü), 20/Ocak Edirne'nin Rusların eline düştüğü bir kara gün oldu. Tuna üzerinde savunmasını devam ettiren Rusçuk kalmıştı. Müşir Ahmed Eyyüb Paşa, şehir ha-rab olmasın diye savunma yapmamış Kırklareli'ne çekilrnesiyle birlikte bu şehirdeki cephaneleri ateşlemiş bu târihi şehrimizin nice güzellikteki anıtları ve hatıraları mahv olurken, kalanları da, barbar moskof yok edercesine tahrib eyledi 6/Şubat/1878'de Rus Grandükü Mikola ordugâhını Ayas-tefanos (Yeşilköy) çayırına kurdurdu. Rumeli cihetindeki bu savaşdan müteveîlid milletimizin çektiği ızdıraplarm anlaşılması için, Eski Zağra Müftüsü Râci Efendinin, M.Ertuğrul Düzdağ tarafından lâtin harflerine çevirmiş olduğu ve harikulade üslubuyla sadeleştirdiği eserden okunması Rus, Bulgar, Yunan, Sırp ve Romanya velhasıl hristiyanların, müslümanla-ra yaptıkları işkence, soykırımı tüyleriniz ürpererek vijdanınız sızlıyarak, gözleriniz durmadan yaş akıtarak okursunuz böylece dedelerimizin, ninelerimizin yetişmişse babalarımıza çektiklerini derhatır eyleyip, milletimizin bir daha böyle vahim hallere düşmemesi için okumuş ve insana saygılı, vatanperver, Allah'dan korkar, Peygamberden utanır ve onun öğütlerini her şeyin üstünde tüten bir toplum inşaasına bakmalıyız ve istiyorsak su!h-u salah, hazır ol cenge darb-ı meseli bizim kulağımıza küpe olmalıdır.

Anadolu Cephesi

Meşhur 1293/1877 Osmanlı/Rus muharebesinin Anadolu cephesine dâir anlatacaklarımıza geçerken "Başımıza Gelenler" Mehmed Arif Beyefendi'nin yazdığı kıymetli eser M.Ertuğrul Düzdağ Beyefendi tarafından nefis bir sadeleştirmeyle lâtin harfli neşriyatımıza kazandırılması çeyrek asrı aştı ve zaman, zaman Osmanlı Târihinin pek elîm ve te'siri büyük bu savaşının hatıralarını, adı çjeçen eserden okurum. Târihde büyük değişikliklere sebeb olmuş nice savaşlar vardır, ancak bu savaş Osmanlı İslâm devletinin dünya yüzündeki hatır-ı sayılır hâlini hayli rahnedar etmiş, büyükçe toprak kaybı-nada sebeb olduğu gibi', dört asırdır yaşanmamış kesafetde ve sıkıntılı bir muhacerat yaşanmasına sebebiyet vermiştir hem devamı esnasında hemde neticesi itibarıyla. Balkanların haritası hiç böyle mühim değişikliğe maruz kalmamıştı.

Bu facia ne kadar çok anlatılırsa anlatılsın yinede bütün kemâla-tı ile anlatmak nakâbildir, Allah'dan Mehmed Arif Bey merhumun eserinin 1.cildinin 62.sahifesindeki "Mâ iâ yüdrekü küllehu lâyütrüke külluh" <tamami yapılamayan şey, o se-beb ile terk olunmaz. Elden ne geliyorsa, kadarı yapıhr> mânasına gelen ifadededen aldığımız cesaretle, mevzubahis muharebenin Anadolu cephesini nakle geçelim cesaretinide elde ettik.

Gazı Ahmed Muhtar Paşa'nın Ikazı

Yukarıda adı geçen Başımıza Gelenler adlı eserin yazarı Mehmed Arif Bey merhum diyorlarki: "Gazi Ahmed Muhtar Paşa ile bir gün bu harbin sebeb olduğu idarî malt ve askeri zararlarımızdan söz ederken Paşa: <Dersaadet'teki konferans toplandığı sırada ben Hersek taraflarında Karadağlılarla muharebe etmekteydim. Konferansın tekliflerini deuletin kabul etmediğini ue konferansın dağılacağını işittim. Devletin politikasına müdehâle etmek vazifem haricin [eyken, fakat devletin hayrını isteyen bir bendesi olduğurn için herşeyi göze atarak, o sırada serasker olan Redif Paşa'ya gayet mühim bir telgraf yazdım. Devletin, Rusya ile muharebeye girmekten çekinmesini bildirdim. Bu telgrafım hususî meclisde okununca Muhtar Paşa seferberlikten ürkmüş ve korkmuş olma-lı diyerek beni Girid Valiliğine, Süleyman Paşayı da müşirlikle benim yerime Karadağ kumandanlığına tâyin ettiler. Arası yirmi gün geçmeksizin Anadolu Harp Ordusu kuman-danlığı vazifesiyle Erzurum'ma gönderildim.> Demişti" Di-yor. Biz burda Gazi Ahmed Muhtar Paşanın savaşa girilmemesi esbab-ı mûcibesini ifadeye lüzum görmüyoruz. Ancak buda öncelikle hatırlatmak zorunda olduğumuzu biliyoruz, ,. savasa girmeyin diyen zât sonunda haklı çıkmakla bera-h karşı olduğu savaşın en kahraman kumandanları arasında tanınmış, ona göre azim ile vazifeyi de ifa etmiştir.
Simdi; biz Mehmed Arif Bey merhumun adı geçen eserinin 1 cildinin 96. sh.den Muharebeye gidiş sebebim başlıklı ya-zısından bir alıntı yapalım: "..Fakir; Erzurum vilâyeti Divân-t Temyiz Mahkemesi başkâtibi olarak bulunuyordum. Bazı dostlarım ve bilhassa mahkeme reisi bulunan merhum Nafiz Paşa'nın teşvikiyle yerli halktan iki tabur gönüllü asker teşkil eyledik. Taburların birisi <MMîye> ve diğeri medreselerdeki tâlebei ulûmdan müteşekkil olduğundan <İlmiye><di." diyen Mehmed Arif Bey, bu iki taburu ahaliden topladıkları yardımlar sayesinde tek tip elbiseyle giydirip, muntazam tâlimlerin sonunda bir kaç ay zarfında her türlü vazifeyi yerine getirebilecek iki taburu meydana çıkarma şansı bulduklannı kaydeden Mehmed Arif Bey kendisininde Millîye taburu sağ-kolağası rütbesini hâmil olduğunu beyan ediyor. Bu arada da, Rumeli cihetinde Osmanlı ordularında savaş hazırlıkları sürerken,bilhassa Tuna Nehri civarında sıcak savaş inkişaf kaydederken,Erzuru m'un ve Kars'ın zahiresini külliyetli miktarda satın alan Rusların ticari hayata hareketlilik getirir-ken onlarla savaş halinde olduğumuz vali olan Samih Pa-sann aklına hiç düşmemişti.Daha sonraları ilâç gibi arayacağımız zahirenin Ruslara satıldığını

haber alan Dersaadet,yolladığı emir ile bilhassa Rusya'ya zahire satışını yasaklamış idi.Tabii bu hususda teemmül etmeyen ve haylice zahirenin Ruslara satılmış olması,Samih Paşa'nın Erzurum Valiliğinin sonunu getirdiği görülüyor.Daha sonra Samih Paşa Girid'e vali olarak gönderilmiştir.Şeklinde bizleri bilgilendiren Mehmed Arif Bey,merhumun güzel kaleminden Gazi Ahmed Muhtar Paşa hazretlerinin Erzurum'a gelmesini şöyle naklediyor:

"Muhtar Paşa l/Nisan günü Erzurum'a geldi.Karşıtamak için hep beraber şehrin dışına çıkıldı ğında bizim Millîye taburunu da götürmüştük.Askerce karşılama merasimi ue selâm ifâ olunduk dan sonra şehre dönüldü. (.)fakir de taburumuzun zabitlerini huzuruna götürmüş idim.Memnun oldu.Öğüt verici bir konuşma yaparak zabitlere askerlik vazifesinin ne olduğunu anlattı.Bütün zabitlerle birlikte odadan çıkarken beni arkamdan çağırttı. Çünkü iki sene evvel vali ue yine or- du müşiri olarak Erzurum'da bulunduğu sırada fakiri tanımış tardı. Buy urdular ki:<Pekâla!Bu askerliğinize diyecek yok.Ama şu kılcı bıraksanız ve yine kalemi elinize alsa-nızda birlikte sahici bir harbin icraasında bulunsak, fiilen bir askerî vazife ifa eylesek daha iyi olmazmı? Teşkil ettiğiniz asker oyuncak gibi süslü ve sevimli şeylerdir, ama aslında bir gösterişten ibarettir. Harp sırasında bunlar hiç bir işe yaramaz. Allah muvazzaf ve muntazam askerlermizin eksikliğini göstermesin. Siz yine arkadaşlarınıza bir şey söylemeyiniz, onlar işlerine devam ededursunlaı: Siz hemen kıyafetinizi değiştiriniz, buraya geliniz. Zira yazılacak pek çok şeyimiz var.> Diyen Mehmed Arif Bey, bu istek üzerine taburu 4.ordu jurnal kalem başkâtibi adaşına bırakır ve ayrıca vali durumu içinde olan Kurt İsmail Paşaya vaziyeti bildirdikten sonra Ah-med Muhtar Paşa'nın yanına katılır. Mesai başlar ve Paşa, Ik iş olarak hudut arazisini de içine alan en büyük haritayı tetkik etmek istediğinden yanma ister. Erkân-ı harplerin cevabı ise; meşhur Alman Kibert'in coğrafyasından kopya edilerek büyütülmüş bir kaç tane olup maksadı temin edermi bilemeyiz olur. Evet senelerdir imârına gayretle çalışılan bölgenin doğru dürüst bir haritası olmaması ne büyük eksikliktir diye hayıflanan Mehmed Arif Bey, çok mühim ve bilinmesi gere-bir bilgiyi adı geçen eserinin 100. sahifesinde şu ifadeyle . uiaştırıyor: ".Erzurum, Kars, Ardahan istihkamları yapılırken yâni muharebeden beş-on sene evvel bile oralarda birçok erkân-ı harp ümera ve zabıtanı bulunuyordu. Bunla-nn içinden Kütahyalı Akif Bey gibi bazı gayretli zatlar <boş kaldığımız vakitlerde Rus hududunu gezelim ue mufassal bir haritasını çıkaralım> teklifini o zaman istihkâm komisyonu reisi bulunan Fosfor Mustafa Paşa'ya arzetüler ue izin istediler. Lâkin Fosfor hazretleri <arnan aman Allah aşkına böyle şeyleri karıştırmayınız. Nenize lâzım sız işinize bakınız> ceua-bıyla bu adamların teklifini redetti."

Şeklinde vaziyeti bizlere aktardıktan sonrada, şu mütalaayı yapıyor ki bir örnektir, aynı bu günde olu yor, böyle giderse yarın da devam edecektir: "İşte efendim; çok derin düşünenlerimiz böyledir. Pek derinine gitmeyenlerde yukarıda zahire meselesinde hâli gösterilen Sâmih Paşa gibidir. İkisi ortasını bulmak pek güç uesselâm."

Durum Tesbiti

Harita meselesinden sonra Paşa'nın görev dağılımını tetkike aldığı görülür ve bunların Kars, Ardahan ve Doğu Bayezid merkezli kumandanların isim listesini emrettiği görüiür. Bu arada da her komutan emrinde kaç tabur asker, taburların adları, mevcudun redifi (yedek), ne kadarı nizamiye askeridir. Top sayısı, topların cinsleri, seyyar top sayısı, mühimmat ve erzak ile lâzım gelen diğer ihtiyaç nereden nasıl temin olunacağı, top çeken katırlar, süvari alayları ve bunların hayvanları hakkında bütün bilgilerin rapor haline getirilmesi ve ulaştırılması yapıldı Ardahan istihkâmı haricinde Ferik Kasap Hüseyin Paşa komutasında, on tabur piyade ve iki batarya seyyar top; Kars'da Ferik Hüseyin Hami Paşa kumandasında otuzdokuz tabur piyade ve altı batarya seyyar top; Karakli-se'de Tatlıoğlu Mehmed Paşa komutasında oniki tabur piyade ve iki batarya top, ayrıca iki tabur Bayezid'de, dört tabur da Van cihetinde olduğu, Mirliva Şahin Paşa kumandasındaki altı taburun, Erzurum ile Kars arasında bulunan Pasinler ilçesinin Horasan ve Karaurgan köylerinde oldukları görülmüş-tür. Görülen kuvveti şöyle yeküne tutmak kabil: 65 tabur piyade, altmış kıta tam teçhizat seyyar top ve sayıları 600'er neferden mü-rekkep üç alayı meydana getiren nizamiye süvarisi olup aslında 4 alay süvari bulunmaktaydı fakat savaşın ilanının hemen ertesinde hudut boylarında olan 2.süvari alayının tamamı esir olmuştu. Bütün bu çalışmaların neticesinde Ahmed Muhtar Paşa kadrosunu tesbit etmiş hususiyetlerini gözönüne almak suretiyle de talimatlarını göndermeye başlamıştı. Şüphesizki bu arada da İstanbul'a verilen bir ta-lebnâme de levazimat ve bilhassa toplar için hayvan takviyesi gerektiği bildirildi.

Seraskerin Telgrafı

Bunlar olup, biterken makaım-ı seraskerî'den Müşir Muhtar Paşa'ya gelen telde,meâlen şunlar yazılı idi: "Londra protokolünün reddi cihetine gidileceğinden Rusya'nın sınırı her an geçmesi mümkündür. Gafil olunmaması dikkat ve teyakkuzda olunuz."tavsiyesi bulunuyordu.
Bütün bunların peşinden Öztuna Bey'in "Büyük Türkiye Târihi" adlı eserinin 7. cildinin 155. sahifesi şu satırlarla anlatmaya başlar 93 Harbinin Anadolu cephesini: "Tuna (Rumeli) cephesinde savaşın seyri bu şekli takip ederken, ikinci fakat daha az ehemmiyetli Kafkas (Anadolu) cephesinde mühim hareketler oldu. Sauaş patladığı zaman 90 bin Türk askeri ve 97 sahra topu vardı (kale topları hâriç) Başkuman-
, Müşir Katırcıoğtu Ahmed Muhtar Paşa idi. Genç çok ka-biliuetli bir askerdi. Müşir Derviş Paşa, bir kolordu ile Ba~ tum'da idi. Erzurum Kalesi, Erzurum valisi Müşir Kur d İsmail Paşanın emrine verilmişti. Doğu cephesindeki bu üç müşir arasındaki geçimsizlik de şiddetliydi." Kuvvetlerimizin karşısında bu cephede ermeni asıllı Melikof adlı generalin emrinde 125 bin asker ile 189 top

bulunduğunuda ifade eden Öztuna Bey, gerek Rumeli cihetindeki, gereksede Şark ordu-muzdaki paşalar geçimsizliğine işaret etmekle büyük bir cesaret göstermiştir. Hakikaten bu hakikat Osmanlı silahlı kuvvetleri içinde tesbit ettiğime göre, Murad-ı Hüdavendigâr zamanında Lala Şahin Paşa'nın, Hacı İlbeyi, meşhur Sırp sındığında, Meriç kenarında onbin kişilik kuvvetle yüzbin kişilik haçlı ordusunu iki saatte tarumar etmesini çekememezliği ile başlamıştır. Rivayet oldur ki Lala Şahin Paşa, Hacı İlbey'in yanına yerleştirdiği bir hizmetçinin eliyle zehirletmiştir. Bel-kide, bu reka bet ebediyete kadar devam edecektir. Doğrusu Öztuna Bey'in, dikkat çektiği husus mühimdir ve zâten bu husus da Rumeli cephesinde Süleyman Hüsnü Paşa'nın, Mehmed Ali Paşa'nın yardımına gitmemiş olmasıda pek bariz ispattandır.
Ferik Fâzıl Paşa bir filomuzla naklettiği bir tümen askerle Sohum'a çıkarma yaptı Gürcistan'ın Şimal-igarbına yapılan bu hareket Rus askerini bu tümenin karşısında durmaya mecbur kıldı. 25/Ağustos/ 1677'de Katırcıoğlu Ahmed Muhtar Paşa Ruslar karşısında Gedikler meydan muharebesini muvaffakiyetle bitirdi. Bu zaferin ehemmiyetini idrak eden oultan 2.Abdülhamid han ve Yıldız özel karargâhı mensupları, zaferin ehemmiyetinin ve teşvik babında olmak üzere Ka~ tırcıoğlu Paşa'ya Gâzi'lik unvanı tevcihinde hem fikir oldu ve Paşaya vaziyet bildirildi.
Bu Gazilik tevdii, Gazi Osman Paşa'nınkine çok az bir zaman dilimiyle evveldir ki, bu da ibraz edilen kahramanlıkların taltifi karan alınmış olduğunu da gösterir. Takvimler 4/Ekim/1877'y' gösterirken Muhtar Paşa, Rusları bir de Yah-niler'de muhteşem bir zaferle mağlup edince, garb'da Gazi Osman Paşa, Şark'da da Gazi Ahmed Muhtar Paşa gibi iki büyük kumandan, askerlik harp târihinin iki büyük rüknü olarak adlarını askeri literatüre geçirmiş oluyorlardı. Bu savaşta Ruslar 75 bin mevcuda sahipken, Orduy-u hümayun ise yarı nisbette olmak üzere 34 bin mevcuda sahipti. Rusların kaybı onbin kişiyi bulurken, azdan az gider, çoktan çok hesabı burda da kendini gösterdi ve bizim kaybımız 2400 civarında oldu.

Talih Dönüyor!

15/Ekim/1877'de Alacadağ meydan muharebesi Rusların lehine inkişaf eden bir savaş oldu. Mücadele esnasında Ferik Ömer ve Hacı Raşid Paşalar 6 bin askeriyle birlikte esir düştüklerinden, düşman elindeki bu rehinelerin hayatını tehlikeye sokmamak için çekilme yolunu tercih eden Gazi Ahmed Muhtar Paşa mağlup bir ordu değil adetâ çekilme nasıl olur? Nasıl muntazam bir şekilde tek bir mermiyi bile düşmana kaptırmadan, eratın burnunu kanatmadan ricat edilir örneğini gösterdi ve avrupah erkân-ı harpler bu çekilişin taktik ve varyasyonlarını senelerce askerî mekteplerindeki derslerde ya- sanan misâller bahsinde tetkik ve münakaşa ettiler. Yirmi gün süren muntazam çekiliş sona erdiğinde 4/Kasım günü Erzurum'a gelindi. 14 gün sonra da Kars şehrimiz Rusların eline düştü. Talih dönmüş, şark illerimiz çorap söküğü gibi elden çıkıyordu. Rusları Kars ile Erzurum arasında durdurma çabaları başlamıştıki,

İstanbul'dan" Sultan Hamid'in çağrısı geldi. İstanbul savunması için teşrif ediniz. Ahmak, gafil ve hâinler bir araya gelerek devlet-i âliyye'yi r tarafı ateş alan bir yangın yerine çevir mislerdi. Artık göklerdi, pneclis-i mebusan da atılan nutuklar zafer kazan-ava yetmiyordu. Bu arada sunuda hatırlatalımki, doğu bollerinde o devrin nâdir insanlarından Şeyh übeydullah Efendi adlı bir Nakşi Şeyhi, savaşın çıkmasından az önce Sultan Hamid'e gönderdiği bir mektupda savaş çıktığı takdirde cephede kendisine onbin müridiyle birlikte gelip savaşacağı bir mevzi ayrılmasını bildirmişdi, ki nitekim savaş çıktığında padişah bu talebi Katırcıoğlu Ahmed Muhtar Paşa'ya bildirmiş on bin kişilik muavenetin önemini idrâk eden kumandan paşa böyle bir mevzii tahsis edersede, Allah'dan hemen cepheye intikal eden Şeyhefendi, ne varki yanında vaad ettiği mikdann onda biri kadar sayıyla isbat-ı vücûd eder. Müşir Paşa, onbin kişilik yer tahsis etmiştik diye sitemli söz dokundurunca da aldığı cevap, tasavvuf târihine geçecek kadar mühim ve o nisbette dâima hatırda tutulması gerektiren evsaftadır. <Müridlerimiu onda dokuzu, beni tekke'de seviyorlarmış> demek suretiyle 2.Murad dönemindeki Hacı Bayram Veli Hazretlerinin, <benim birbuçuk müridim vardır. Diğerlerinden vergi alına> şeklinde gönderdiği habere benzer bir cevap olarak kabul edilmelidir ki şâyan-ı ibrettir.

Edirne Mütarekesi

2.Abdülhamid hân cennetmekân, devletin başında dolaşan me'şum havanın artık doğrudan kendi mü dehalesine ihityacı olduğunu eş ve dostun vede düşmanın gördüğünü sergiledikten sonra bataklıkları kurutma ameliyesine başlamak için önce bir mütareke, daha sonra da sulh müzakerelerine girişip İstanbul'u kurtarmak bir sükûnet denizi temin etmek, hızla terakki eden dünyanın sanayii, ticari ve İç timai ayatına uydurabilmek için gereken atılımları yapmak, icâb eden mektep ve müesseseleri kurarak devletin âtî'sinî yâni geleceğini hazırlamak mesuliyetini boynuna borç olarak kabullendiğinden, nefsini, tasavvuf tâbiri olan <ar ve namus şişesini kırarak> İngiltere Kraliçesi majesteleri Wiktorya'ya mütareke ve sulh içinde yaşamak, bunu teminde müzaheretlerini istemek mahviyetini gösterdi. Majesteleri bu müracaatı şüphesizki insanî bir değer olarak değil, İngilterenin ne menfaati olabilir zaviyesinden mutlaka görüştüğü müşavir ve kabine ile birlikte İttihaz edip, Rus Çar'ina mektup yazmış olduğunu söyleyebiliriz. Rusların da, bu bir çocuğun doğabileceği zaman dilimi kadar imtidat eden yâni 9 ay, 7 gün süren savaştan sonra şiddetle mütarekeye ihtiyacı vardı. Ancak gâlib durumda olmalarını göz önüne alıp, mağlubun yakında müracaat edeceğini müthiş bir iştiyakla bekliyorlardı. Krafi-çe'nin kaleme aldığı tavassut, onların takla atacağı bir müjdeydi. Biz tükenmiş, onlar ise bitmişti. Aslında bu savaşında gerçek galibi silah sanayii patronu yahudi sermayesi olduğu
0 günün değil amma bu günün pek isabetli bir tesbitidir. Mütarekeyi 19/Ocak/1878'de İstediğimizde, Server Paşa

'hariciye nazırlığında 2.dönemini yaşıyor Müşir Nâmık Paşa ise asker murahhas olarak Kızanlık'da bulunan Grandük Ni-kola'ya gittiler ve mü tareke 31/Ocak/1878'de ancak imzalanabildi. Savaş kabinesi sadrıazamı İbrahim Ethem Paşa
1 l/Ocak/1878'de azledilirken, Melek Ahmed Paşazadelerden Ahmed Hamdı Paşa sadarete getirildi ve haylice lisan bilen ibrahim Ethem Paşa Viyana b.elçiliği ile görevlendirildi. Rivayet oldur ki eski sadrıazamın yerine gelen yeni sadrı-azam 24 gün sadarette kalabildi ve 4/Şubat'da azledildildi. Birse ferde başvekil unvanıyla sadareti Ahmed Vefik Paşa aldı. yedi lisân bilen Vefik Paşa meclis-i mebusan riyasetini sürdürüiken başvekil yapılması bir şeye gebe idi. Nitekim çok geçmedi mal meydana çıkıverdi! 13/Şubat/1878 târihi rlrıazam başvekillik ismini ısındıramadan padişah meclis-i ebu sanı yayımladığı bir irade-i seniyyeyi heyeti vükelâda kat>ul ettirerek meclisi çok uzun bir tatile havale etti. Fiilen kapanan meclis, kâğıt üzerinde tatilde olup, her sene salnamelerde ayan üyelerinin adları ilk sayfada yer alıyordu. Sadece mebuslar görevlerini kaybetmişlerdi. Meclis-İ Mebusan 1 yıl, 1 ay. 21 gün açık kalmıştı, üstelik Anayasa'da fesh edilmemişti.

Büyük Tatil Hakkında Mütalaa

Abdülhamid Han cennetmekân hatıratında şu mealde bir beyanda bulunur. Bir takım kimseler meclisi açmış olmamızdan dolayı beni Mikado yapacağından söz ediyor. Halbuki !>u sağlıklı bir söz değildir. Çünkü; Mikado Japon imparatorunun lakabı olup, onlar tek bir ulustur. Halbuki bizcle bir çok kavimin bulunduğu gibi, başka başka dinlerden olanlar, hâttâ ic işleirnde müstakil, hârici meselelerde bize merbut prenslikler vardır. Böyle bir toplulukta teklik kabil değildi der.
Nitekim Alman birliğini kuran ve Alman devlet adamlarının en büyüklerinden olan Prens Bismark, Müşir Ali Nizamî Paşaya şunları söylemiştir: "Bir devlet millet-l uâhideden mürekkep olmadıkça parlamentosunun faidesinden çok zarar verdiği görülür." Bu ifadeye hak vermek için başka söze hacet yoktur ki birinci delil, Bismark'ın ifade etmesi, diğeri de meclis-i mebusanda gayrimüslim ve gayri Türklerin konuşmalarının savaşı arzular tarzı mağlubiyet hâlinde bağımsızlık koridorunun açılacağını hesap etmeleridir. Osmanlı döneminde azınlıklar tahsil bakmından kendilerini hiç ihmâl etmemekte olup, dünya'yı takibe yeterli insan sayısı hayli fazla o|duğundan, klişenin müslümanlann elinden kurtulma hususundaki te! kinlerinin asırlarca bıkmadan sürdürmesi, devlet-ı alıyenin zayıflamaya yüz tuttuğu asırda kendini göstermeye başlamış, milliyetçi ve hristiyan dindarların entellektüelleri bağımsızlığa giden yola ışık düşürmeye başlamışlardır. Akla hemen bir sual gelmektedirki o da şudur: Sultan Hamid, pek kötü şartlarda bir sulh imzalayacağını o yüksek zekâsıyla ve derin târih bilgisiyle tahmin etmekteydi ne-den sulhu İmzaladıktan sonra bu suçu meclise yükleyerek kapatmadı?

Biz de deriz ki; o meclisin yıkılışı arzu eden azınlıkların mebusları yine yapacağı hamasî hitabelerle bizim mebusların bazılarını kendilerine celb edip, sulhu ret ederler yeniden savaşa girişilir ve bu sefer karşılarında duracak vaziyetimizde kalmazdı. Padişah; bu bakımdan meclisin kendi hareket alanını daraltacağımda bildiğinden kendi önündeki bu engeli önce kaldırıp meseleleri ihanet erbabının eline ve mütalaasına bırakmayayım diye düşünmüş olması tabiidir. Hoş Öztuna Bey; Ruslar, İstanbul'a giremezlerdi diyor amma, bunların yâni Rusların Yeşilköy'e yaptıkları baktıkça Osmanlının kahrolduğu anıtı yıkmak için otuz küsur seneden ziyade beklemek mecburiyetinde kaldığını tahattur edersek, çekingenliğimizin derecesini pekâla anlayabiliriz. Hâttâ o anıtı yıkmak o kadar mühim bir onur meselesi yapılmışki, yıkılış Fuad Clzkı-nay adlı bir subayımız tarafından filme alınmış ve ilk Türk filmi olarakda kabul edilmiştir.
Sultan Hamid Safvet Paşa ile Sadullah Paşa'ya Ayastefa-nos yâni Yeşilköy'de ne yapın yapın bir sul hu imzalayın diye talimat üstüne talimat yollamaktaydı. Osmanlı murahhasları sonunda o güne kadar asla imzalamadığı fecaatdeki bu belgeyi imzalarken göz yaşlarını tutamamışlar ve bu hâl bir fotoğraf ile tesbit edilmişti. Daha sonraları bu fotoğrafa Abanoz ağacından ince marangozluk sanatının ustalığı ile bir resim çerçevesi yapıp fotoğrafı içine yerleştirmiş, çalışma masasının üstüne koymuş sık sık gözleri nemlenerek bu resme bak-maktan kendini alamamıştır.
Rusya adına antlaşmayı imzalayanlarıda yazmak suretiyle bin görevini yerine getirmeye çalışalım. General İgnatief b'r Panslavist olup, bu cereyanın en ileri gelenlerinden biriy-H' Helidof ise o da başka bir belâ idi. Bu antlaşma 29 mad-deden ibaret olup, büyük bir oyalama politikasını sağlayan Sultan Hamid sayesinde uygulanmamış dört buçuk ay sonra Berlin'de yapılan ve bu şehrin adını alan antlaşma ile Ayas-tefanos bertaraf edilmişti. Bu antlaşmaya göre Bulgaristan, Makedonya, Batı Trakya ve Kırklareli'nin yeni sahibi olacak, Romanya ise Dobruca'yı alacak, Niş ise Sırbistan'a bırakılacak, Karadağ'da irileşecekti. Bu üç prensliğin artık bağımsız-lığı gerçekleşecekti. Batum, Kars, Ardahan ve Doğubeyazıd Ruslara bırakılacaktı. Berlin de bu mesele hafifletilmiş idi. Rusya tazminat bedelinin bir bölümünü donanmamızın en yeni altı gemisinin kendilerine terkiyle tahsil etmek istediler-sede, yaşadığı müddetçe böyle bir maddenin bulunduğu hiç bir antlaşmayı imzalamyacağını Grandük Nikola'ya bildirdiğinde bu katiyyet karşısında Ruslar vazgeçme cihetine gittiler. 3/Mart/1878'de imzalanan Ayastefanos, 13/Tem-muz/1878'de hükümsüzleşiyordu.

Ali Süâvi Olayı

Sarıklı ihtilalci diye de anılan Ali Suavi Bey, çok cerbezeli, bir kaç lisan bilen ve izdivacını bir İngiliz bayanla yapmış ve bu bayanın intelejans servisin ajanı olduğu pek kuvvetli rivayettendir. Mektebi Sultanîde denilen Galatasaray Lisesi

müdürlüğünü ifa etmiş bir kimsedir. Kavgacı mizacı kimseyle geçinememesine sebeb teşkil eden bir şahıs olduğu herkes tarafından teslim olunur. Bu adamın, şuuru düzeldiği bildirilen 5.Murad'ı yeniden tahta çıkarmak için 20/Mayıs/1878'de gün ortasında kıyam etmiş ve bir saltanat darbesine teşebbüs etmiştir. Tahta çıkarmaya çalıştığı eski padişah bile o günler de, Yeşilköy'de bulunan Moskof'un, milletin başına bir belâ olduğunun idrâki içinde keder dîdeyken bu nereden programlandığı bilinmeyen siyasî meczup bitmesi imzalanacak sulha bağlı olan savaşın gerçek mağdurlarını teşkil eden Rumeli muhacirlerinden bir kaç yüz kişiyi etrafında toplamış uğursuz teşebbüsüne atılmıştır. Atılmasına atılmıştırda, Yedi/Sekiz Hacı Hasan Paşa'nın ünlü sopası kafasına İndiğinde hayatla ilişiği daha 39 yaşındayken kesilmiş oldu. Amma bir takım insanların yaptıklarını hiç hesaplamadan bir takım kimselerin başını derde sokmaya haksızca sebebiyet verdiği gibi Ali Suâvi'de bu teşebbüsüyle, Sultan Hamid'de var olan vehim hasletini öyle bir harekete geçirdi ki, Osmanlı milleti değil amma Osmanlı münevverleri, devlet ricali ve asil ailelere mensup, paşazade, şeyh zadeler gibi kimseler dâima diken üzerinde bir otuz yıl geçirmek mecburiyetinde kalmışlardır. Sultan Abdülaziz'in cinayetle biten hâl şeklini yaşamış, biraderi 5.Murad'm sağlık nedeniylede olsa hâttâ yerine kendi bile geçirilmesine rağmen bu durumu sevememiş, dâima tahttan indirilme korkusunu, bu Ali Suavi olayı Abdülha-mid'e yaşatmıştır.
Teşebbüsün bastırılmasından sonra Abdülhamid Han,derhal bir tasfiyeye girişmiş ve en yakınından başladığı tasfiyede mabeyn müşiri Said Paşa ile sadrıazam Sadık Paşa'yı değiştirmiş,yerlerine mabeyine Gazi Osman Paşa'yı, makam-ı sadaretede Mütercim Mehmed Rüşdü Paşa'yı 5. sadnazamlı-ğına getirdi. İkisi de birbirine itimat etmemekteyseierde, padişah varsa bir organizasyonu bozmanın değişiklikten geçtiğinin şuuru içinde kanı ısınmasada, Mütercim Paşa'yı mühre kavuşturdu. Ne varki doğrusuda budur ki bu kadar isteksiz bir iş ancak bir hafta sürdü, Rüşdü Paşa 7. günü mührü elden kaçırdı. 1882'de Manisa'da vefat eden Mütercim Mehmed Rüşdü Paşa'nın 5 sadaretinin toplamı 2 sene, 23 gün sürmüştür. Vefatında 71 yaşının içindeydi. Sultan Hamid sadrıazamının yerine, Mehmed Es ad Safvet Paşa'yı hâriciye nazırlığı da uhdesinde olmak üzere makam-ı sadarete getirdi. Böylece mütercim paşanın sadarete getirilmesi yukarıda dediğimiz gibi varsa bir organizasyonun bozulmasını te mine çalışan bir tedbir olduğunu hatırlatmaktadır.

Kıbrıs'ın İngiltere'ye İkramı

Muhterem okurlarımız yukarıda Sultan Hamid'in İngiltere Kraliçesi majesteleri MViktorya'ya sulh te mininde yardımlarını temenni ettiğini bildirdiğinde biz, majestelerinin bu ricaya müşavir ve kabineyle temas edip, ingiltere'nin menfaati hakkında şüphesiz bilgi almış olduğunu ve teşebbüsünü ondan sonra başlatmış olacağını ifade etmiştik. Tâbiiki Kıbrıs'ın gündeme gelen ikramı meselesi bizim o nazariyemizi doğrular mahiyette kabul edilirse hata edilmiş olmaz.

Mağlup olduğumuz ve binbir müşkülatla yapmaya muvaffak olduğumuz sulh sonunda karşımıza çıkmış bulunan tablonun fecaatine avrupa devletleri bile rıza göstermediler ve bu durumu sezen Abdülhamid han, bu hususda gayri memnun devletler ile gizli temaslara geçerek, Rusya ile yaptığı antlaşmayı yürürlüğe sokmamaya, en azından yavaş hareket etmeye koyuldu. Bu arada da süren savaş boyunca mağlup olmasınada mağlup olduk amma Moskof'uda, hayli mecalsiz, kıpırdayacak hâli kalma yacak kadar hırpalamıştık. Antlaşma hükümlerinin uygulamadığımız maddeleri, için fiili savaşa cesaret edecek durumda olmadığıda aşikârdı. Bizim bu tepeden bakışımıza İngiltere'nin yanımızda göründüğü intibaı Rusya'da bir frene sebeb olduğu gibi bizden de acaba İngiltere ne gibi bir mükâfat alacak efkârı padişahı basmıştı. Çünkü ngıltere pek gelişmiş, denizaşırı müstemlekelerine bir de
Hindistan İmparatoriçesi titri Kraliçe Wiktorya'nın unvanları arasında yer almıştı. İşte bu milletin politikası Akdeniz'de biraz daha güçlü olarak bulunmasını temin edecek Kıbrıs Adasını tutmadığı orucun diş kirası olarak istediğinde, Rus muahedesi esnasında yardımlarını gördüğü İngilizlerin bu talebini Safvet Paşa İstanbul muahedesiyle şartlı ve geçici olarak İngiltere'ye bıraktığını belirten bir madde imzalamıştı. Karşılığında alınan en büyük tâviz Berlin toplantısında Osmanlı yanında Ayastefanos'u asgariye indirme hususunda yanımızda olacakları vaadini almak olmuştu. Ayrıca; Ruslar doğuda topraklarımıza işgal hareketi teşebbüsünde bulunursa İngilizler askeri yardımda bulunacakalarını vaad ediyorlardı. Öztu-na Bey; Kıbrıs İngilizlerin idaresinde kaldıkça, İngilizlerin, ülke topraklarımıza tasallut edecek Rusya'ya karşı yardımcı olacakları maddesi yürürlükte olacak, Ruslar Kars, Ardahan ve Doğu Bayezid'i bize iade ederlerse, İngilterede Kıbrıs'ı bize iade edecekti. Bu antlaşmanın tasdiki esnasında Koca Sultan Abdülhamid Hân elindeki kurşun kalemle, bir hamiş yazmış ve Kıbrıs için, hukuk-u zât-ı şahanemize aid olarak altmış yıllığına ingiltere Devletine kiraya verilmiştir demek suretiylede Kıbrıs işinde de, bir tutamak elde etmeye muvaffak olduğunu belirtmemiz icâb eder.

Berlin Konferansı

Biz ve Rusya'dan başka bu konferansa, İngiltere, Almanya, Fransa, Avusturya-Macaristan ve İtalya katılmıştı. Daha önce yapılmış avrupa antlaşmalarının üç tanesi ki, bunlar 1815'de Viyana, 1856 Paris ve 1871 Versay antlaşmaları-dırki bunlar cidden siyasi bakımdan büyük değişiklikler yaşanmasına vesile olmuşlardır. Avrupanın,Osmanlı'ya en yakın bölgesi olan Balkanlar'daki yerlerde devlet-i âlî' yenin tederece tenzil eden Ayastefanos antlaşmasının hükümlerini ortadan kaldırması hasebiyle yukarıda saydığımız "him antlaşmalara dördüncü olarak katılması gereken bir tlasma çı karmıştır .Berlin Konferansı. Almanya'nın Berlin ehrindeki bu konferansın yıldızları, Alman başvekili Prens Bismark ve Abdülhamid Hân'ın İngilizleri, Ruslar üzerine havli kışkırtmayı başaran beyanları İngiliz murahhasını Rusları sindiren bir güç hâline

getirmeye yetmişti. 1870'den sonra Almanya, İngiltere'nin hemen ensesinde olan durumuyla cihanın 2.devleti hâline gelmişti. Bu muahedenin elle tutulur tarafı, Rusya karşısında menfaat karşılığı olsa da avrupa devletlerinin ileri gelenleri Osmanlıyı vikayeyi yâni korumayı bırakmamış olmasıydı.
Bu kadar Rus tahriki ve bu tahrike kapılış ve aksiyon sonunda Osmanlının gölgesinden kurtulamayan prenslikler bir müddet daha hârici meselelerde zât-ı şahanenin idaresinde kalıyorlardı. Rusya bu antlaşma sonunda sanki savaşı kay-bedenmiş gibiydi ve şaşkındı. Sultan Hamid politikası Rusya'ya adetâ avuç yalatıyordu. Çar 2 .Aleksandr'sa büyük prestij kaybediyordu. 13/Haziran/1878'de başlayan oturumlar 20 celse hâlinde cereyan etti 31 gün sürerek 13/Tem-muz/1878'de nihayet bulmuş idi. 64 maddeden oluşan bu antlaşmayı Osmanlı heye t-i murahhasası başda Hâriciye nâzın Aleksandr Karatodori Paşa, Müşir Mehmed Ali Paşa ve Sadullah Paşa takip ve Osrn.anlı adına imzaya yetkili olarak katılmışlardı. Ermenilerin çok olduğu bölgelerde ve Makedonya'da ıslahatlar yapılması maddesi pek önem arzediyor-du. Ruslara Ayastefanos antlaşması hasebiyle 245 milyon Osmanlı altunu harp tazminatı istenmesineki bu günkü paramızla üçkatrilyon, 185 trilyon yapar ki bu meblağıda, Berlin °nferansı bir haylice indirmekte çok faydalı olmuştur. Berlin sulhuna göre Karadağ, Sırbistan ve Romanya devlet-i âliye'clen tefrik olunmuş yâni ayrılmıştı ve böylece elli yılda balkanlarda Yunan dâhil dört bağımsız devletin doğumu gerçekleşmişti. Bunlar din olarak hristiyan ve mezhep olarak da ortodoks idiler

1293/1878 Harbi Kayıpları

Bizim Osmanlı târihine bakan ve bunun hakkında kanaat izhar eden zevatın mübalağalarla dolu zem etmelerinin,yanında yine mübalağadan fariğ olamayan medihçilerin tarzı, târih sevenler ve okurlarını haylice te'siri altına almaktadır. Bana kalırsa; bundan da bir rekabet doğuyor ve işin ortasını bulalım'ın düşüncesini takip edenler ortaya çıkıyor böyle-cede, nice meşkûk meseleler gün ışığına değilse fikri plânda yeni ve daha mutmain edici izaha kavuşabiliyor.
Bu minvalde 1293/1877 Osmanlı-Rus savaşı neticesi Ayastefanos Antlaşmasıyla bir statü kazanmış, bilahire Berlin konferansı bu statüyü değişik bir hâle ve bizim lehimize şevke yardımı herkesin kabul ettiği hâldir. Bu meyanda biz bu savaş sonucunda zayiatımızı T.Yılmaz Öztuna Beyefendinin; "Büyük Türkiye Târihi" adlı çalışmasının 7. Cildinin 167. sahifesinden yapacağımız alıntıyla sayfamızı tezyin edelim efendim. Bu çalışmanın ciddiyeti, belirttiği hususlar, mübalağacıların yolunu tıkamakta, müdellel yâni delilli tarihçilik anlayışının bir mahsûlü bulunduğundan rakamlar ve izahat güvenilirdir.
".Sırbistan,Türkiye'ye vergi vermekten ve tâbi olmaktan kurtulmakla kalmıyor, Niş sancağımda alıyordu. Bu suretle Doğu Morava boylarına yerleşen Sırbistan bu çevredeki Türkler'inde Güneye doğru göçlerine sebeb oldu. Karadağ'da istiklâli tanındıktan başka bir kaç kaza terk ediliyordu. Karadağ, Bar (İtalyanca

Antivari) iskelesini alarak,
nize Adriyatik'e çıkıyordu. Ancak Play nahiyesinde Müs-n Arnavutlar, silahla Karadağlıları kovdukları için mu-hedenin hükümlerine rağmen burası Türkiye'de kaldı. Kadaâ(kl bir Sırp Prensliği idi) toprak ve nüfusça bir mis I.İ büüüyor, 9500 kilometre kareye yaklaşıyordu. Romanya'ya aetince; Türkiye'den Dobruca sancağım alıyor, fakat Rusya'ya Türkiye'nin 1856 Paris muahedesiyle Rusya'dan geri aldığı Güney Moldavya'yı (Türkçe:Bucak) iade ediyordu. Bu bakımdan Berlin muahedesi, Romanya'da son derece kötü karşılanacak ve bu ülkede Rus düşmanlığının artmasına sebeb olacaktır. Latin aslından olan Romenler,savaşı kazanması için, bütün güçleriyle Rusya'yı desteklemişler, Plevne, ancak Romen kuvvetlen geldikten sonra düşürülebilmişti.
1878'de istiklâllerini kazanan Romanya 1881'de Sırbistan, 1882'de Karadağ ise ancak 1913'de prenslikten krallık derecesine yükselmişlerdir Bu suretle târihde ilk defa olarak tam bağımsız bir Romen devleti kurulmuş oluyordu. Ayastefanos muahedesi, Bosna-Hersek'i Türkiye'ye bırakıyordu. Berlin muahedesi ise, bu ülkeyi Avusturya-Macaristan'ın idaresine veriyordu, ülke gene hukuken, Türkiye imparatorluğunun bir parçasını teşkil ediyor, fakat Avusturya-Macaristan tara-fından yönetiliyordu. Vilâyetin Türk Valisini Avusturyalı'lar yıllarca yerinde bırakmaya mecbur oldular. Zira müslüman Boşnaklar kadar Ortodoks Sırplarda, yıllarca Avusturya'ya karşı silahla karşı koydular. ^Sırplar, Sırbistan'a katılmak, Boşnaklar Türk idaresinde kalmak istiyorlardı. Karadağ ile Sırbistan'ın arasına giren Yenipazar Sancağı üzerinde de Aüusturya-Macaristan'a bazı haklar tanıyordu.
Bosna-Hersek'in Avusturya idaresine verilmesi, Rusya'nın zlkanlardaki Panslavist siyasetinin iflasını gösteriyordu.
Cermenlik, Balkanlarda da Slavlığa büyük darbe indirmiş uyordu. Bu târihden sonra Avusturya-Rusya münasebetleri birinci cihan harbine kadar düzelmedi. (1 .Cihan savaşında düzelme olmadığı gibi, 19'17'ye kadar da rakip cephelerde karşılıklı sauaştılar m. h)
Tuna ile Balkan dağlan arasında -Romanya'ya bırakılan Dobruca dışında-merkezi Sofya olmak üzere bir Ortodoks Slav Prensliği, Bulgaristan devletçiği kuruluyordu. İç işlerinde bağımsız (muhtar) olan bu prenslik, Türkiye'ye tâbi olacak ve vergi verecekti Balkan dağlarının güneyinde ise, Doğu Rumeli eyâleti teşekkül ediyordu. Merkezi Filibe olan bu eyâlettede Bulgarlara geniş haklar tanınıyordu. Türkiye, Sofya'da bir yüksek komiser, Filibe de ise, Babıâli'nin hristiyan devlet adamları arasından seçtiği bir vali İle temsil ediliyordu. Bu suretle 1909'da tam bağımsızlık alacak Bulgaristan kuruluyordu. Doğu Rumelinin sınırlan bu günkü Bulgaristan'ın güney sınırlarından dardı. Mestanlı, Kırcaali bütün Bulgar Makedonyası, henüz doğrudan doğruya Türk ida-resindeydi. Karadeniz kıyılarında da bu vilâyetin sınırlan, Burgaz'ın az güneyinden başlıyordu.
Varna, Bulgaristan'ın ve Burgaz ise Doğu Rumeli vilâyetinin limanları oluyordu. Bulgar-Sırp sınırı, bu günküne nazaran Bulgarların biraz lehineydi.

Bu balkan devletçikleri arasında dengeyi sağlayabilmek için, Yunanistan'ada Teselya sancağı bırakılıyordu, 2.Abdül-hamid, bu maddeyi de tatbik etmemek için elinden geleni yapmış, fakat bir kaçyıl sonra Tesalya'yı Yunanistan'a bırakıya mecbur olmuştur

Kuzeydoğu Anadolu'da Kars, Artvin ve Ardahan Sancakları ve bu sırada Batum Kazası Rusya' ya veriliyordu. Ayas-tefanosun Rusya'ya verdiği Doğubayezid (Bu günkü Ağrı ili) Türkiye'de katıyordu. Bu suretle bu günkü vilâyetlerimizden Kars ile Artvin, Rusya'ya bırakılıyordu. Ruslar, Batum'u etneyecek asker bulunduramayacak serbest liman yapacakalardı.kac şaşkın ve gafil devlet adamının Karadağ'a bir kaza

kmamk İçin göze aldıkları savaşın sonunda yapılan bu "lük Türk yağmasından tabiatıyla Fransa'nında nasibini

alması lâzımdı O da, Tunus'a göz dikmişti, üç yıl sonra bu Türk vilâyetini işgal eden Fransa,bu işgalin ortamını, Berlin konferansının kulisinde sağlamıştı. (Sayın Öztuna İran'ın bu madan yararlandığını yazmayı zuhulen geçmiş olmalı, biz de bunu hatırlatmış olalım.m.h)

Türkiye'nin kayıpları, bu kayıplar doğrudan doğruya veya dolaysıyla olsun, şu şekilde özetlenebilir: devlet doğrudan doğruya idaresinde bulunan Niş Sancağını Sırbistan Vv, Teselya Sancağını Yunanistan'a, bir kaç kazayı Karadağ'a Kars, Artvin ve Ardahan sancaklarını Rusya'ya, Dobruca sancağını Romanya'ya bırakıyor bu suretle birkaç kaza ile birlikte 6 sancak, imparatorluktan ayrılıyordu. -Kendisine tâbi olan Romanya, Sırbistan, Karadağ Prensliklerinin imparatorluktan ayrılmasına razı oluyordu. Bunların arasında Tu-nus prensliğini de saymak mümkündür. Bu arada Romanya, Güney Moldavya'yı Rusya'ya bırakıyordu- Türkiye, çok imtiyazlı bir Bulgaristan prensliği ile az İmtiyazlı bir Doğu Rumeli vilâyetinin kurulmasına rıza gösterdiği gibi, Bosna-Hersek vilâyeti (eyâlet,umumî valilik) ile kısmen Yenipazar sancağının idaresini Avusturya-Macaristan'a Kıbrıs sancağının idaresini Avusturya-Macaristan'a, Kıbrıs sancağının idaresini de ingiltere'ye bırakıyordu. Yağmadan İran bile nasibini alıyor, bu devlete de o zamandan beri İran'da kalan Kolur kazâsı veriliyordu

Osmanlı devletinin hukuken birer parçası olmakta devam eden Bulgaristan, Doğu Rumeli, Bosna-Hersek, Yenipazar, daha sonra, fakat 93 harbinin bir neticesi olarak

kaybedilen Tunus hariç tutulursa, Türkiye'nin kesin şekilde kaybettiği ülkeleri, şu şekilde rakamların belâgati içinde ifade etmek mümkündür.

Romanya prensliği (Dobruca sancağı ile) 135.156 km.kare, 5.300.000 nüfus (bu nüfus 1875/1878 yıllarındaki durumu göstermektedir, şimdi aynı topraklarda 16 milyondan fazla insan yaşıyor)

Sırbistan Prensliği (Niş sancağı ile): 45.427km.kare, 1.564.000 nüfus (şimdiki nüfus 6 milyondan fazla)

Karadağ Prensliği(yeni aldığı kazalarla): 9.427km.kare, 180.000 nüfus(bu gün 400.000 kadar)

Teselya:13.488km.kare,340.000 nüfus(bugün 800.000'den fazla)

Rusya'ya Güney Moldavya (Bucak):33.800km.kare, 800.000 nüfus (bu gün 3 milyondan fazla)
Avrupadaki kesin kayıpların toplamı: 237.298km.kare. 8.184.000 nüfus, (bu gün 26.5 milyon kadar). Buna Asya'da kaybedilen bu günkü Kars ve Artvin vilâyetlerini eklemek icâb eder. Eğer Bosna-Hersek, Bulgaristan, Tunus, Kıbrıs gibi dolayısıyla imparatorluğun doğrudan doğruya ida resinden çıkan yedende katarsak, bütün bu topraklarda bugün yaşayan nüfusun ,bugünkü Türkiye'nin nüfusunu çok aştığı, 48 milyona yaklaştığı görülür. İşte Midhat, Mahmud CelâleddİN, Redif İbrahim Edhem Paşalar gibi târihi büyüklükte gafillerin, kazanacakları zannıyla, imparatorluğu ortasına attıkları meşhur 93 harbinin neticesi, rakamların belâgati ile budur. Eğer 2.Abdülhamid'in şahsî diplomasisi olmasaydı, bu kayıplar çok daha büyüyecek ve Ayastefanos şartlan aynen uygulanacaktı." Diyen değerli tarihçinin bu kesin ve nüfus ile metrekare olarak tesbitierinin yekününüde biz toplayarak kaydedelim. Toprak kaybımız; 237.298 kmkareyi bulmuş, nüfus ise 8.164.184 kişi ile tesbit edilmiştir.

Küçük Mehmed Saıd Paşa

Her ne kadar Halil Rıfat Paşanın hastalığı döneminde Kadı Abdurrahman Paşa aynı zamanda kabinede adliye nâzın ola-ak yer aldığından, sadaretede vekâleten bakıyordu. 2. Ab-dülhamid (1897 harbinin sonunda vermiş olduğu kaydı ha-vat şartıyla sadrazamım olarak kalacaksınız sözünde ısrarla durmaktaydı. Halil Rıfat Paşa; padişahı verdiği sözün ağırlığından kurtarmak niyyetiyle bir kaç defa is'tifasını gönder-mişsede Abdülhamid hân nazik bir lisanla ret etmiştir. Bu zâtın vefatından sonra sadrıazamlığa vekâlet etmekte bulunan Kadı Abdurrahman Paşanın sadareti beklenmekteydi. Nitekim Padişah kendisine sadarete asaleten tâyini hususunda bilgi gönderdiysede, Kadı Abdurrahman Paşa, vekâleti esna-sında yaşamış olduğu hâlin kendisine ilka ettiği bazı hususlar içinde kalmış olabileceğinden vede büyük bir hukukçu olduğundan olacakki, bazı şartlar ileri sürerek kabul edebileceğini, aksi takdirde görevi alamayacağını belirten bir cevap gönderdi.
Padişah gelen cevâbı biraz mütalaa etmek üzere tetkikine aldığı esnada da, kurenadan birisini, Küçük Mehmed Said Paşaya, sadarete tayine davet hususunda saraya davet etmek üzere gönderdi. Arada da Kadı Abdurrahman Paşaya yolladığı bir hatta sadaret teklifini yineledi. Kadı Paşa bu teklifi de değerlendirmeye almakla vakit kaybederken, Küçük Said Paşa Saray-ı hümayuna gelmiş, teklifi kabul eylemişti 29/recep/1319- 09/kasım/1901 tarihi Said Paşanın 20. asrın •kinci sadrazamlığına geliş tarihi olmuş, kendisinin ise beşinci sadaretinin başlamasına yol açmıştı.
^"han devleti unvanı Avrupa siyasi mahfillerinde hasta arn olarak tanınmış olsada bütün yollar Romaya çıkar darbi meseli gibi bütün siyasi hesaplarda Osmanlı devleti şöyle veya böyle kaale alınıyor, dirayetli padişah 2. Abdülhamid hân Bosfor'daki yâni Boğazdaki adam diye anılmakta, yapacağı

siyasi ve ticari manevraları, batı dünyasının krallarından, hariciyecilerinden, Etual meydanındaki politikacıyı meraktan çıldırtıyordu. Beşinci defa getiriîdiği sadarette 2. Ab-düihamid'in tecrübeli kafadan olmuştu Küçük Mehmed Said Paşa.

Biz şimdi bu zâtın biyografisini sayfamıza alarak okurlarımıza ve gelecek nesillere tanıtmayı amaçlıyoruz: Mehmed Said Paşa 1256/1840 yılında Erzurum'da dünya'ya geldi. Bu geliş, ikiz bir doğumdu. Takdir-i İlâhi Said adı verilenin yaşaması, Reşid adı verilenin ise küçük yaşda vefatı şeklinde tecelli etmiş. Said Paşanın pederleri olan zât iran nezdinde Maslahatgüzarımız olan, Ankara'nın Sebâzade adıyla maruf ailesindendi. Bu aile umumiyyetle ulema yetitirmekle nâm yapan bir sülâle olarak bilinmektedir. İşte Said Paşanın babası Sebâzade Ali Namık Efendi İran'da üstlendiği vazifeyi muvaffakîyyetle tamamlamış, İstanbul'a gelmiş olduğu sırada emr-i Hakk' vâki olmuştur. Târih o sırada 1270/1855 yılını göstermektedir. Aile bu vaziyet karşısında geçimini te'minde Mehmed Said'in eline bakar duruma düşmüşdü. Onaltı yaşındaki bu durumunu Mehmed Said Paşa şu sözlerle anlatıyor: ". .Pederim Ali Namık Efendinin irtihaii üzerine Erzurum'da kalabalık bir ailenin iaşesi üzerime terettüb ettiğinden Erzurum tahrirat kalemine memur olarak girdim.

Demek ki Said Paşa'nın hizmet-i devlete girişi 1855 senesidir. Böylece hayatının sonuna kadar hizmette kaldığını göz önüne alırsak ki bu 1914 yılına kadar gelir ki, ellidokuz yıl gibi uzun bir dönemi teşkil eder. Said Efendi; ilk tahsilini Erzurum'da bulunan İbrahim Paşa Medresesinde yapar. İstanbula eldiğinde Ayasofya Camiinde tahsile devam eder. Bu da da Fransızca öğrenmeye çalışmaya bakmaktadır. Ek I rakda; Târih, Coğrafya ve Fransız hukuk ve ekonomisi araştığı alanlardır. Konuşmalarını yazıya dökmek gibi bir metod geliştirmiş, böylecede hem hitabetde hem de kalemde terakki etme yolunu yakalamıştır. İbnü'l Emin Mahmud Kemâl İnal merhum, Ahmed Tevfik (Okday) Paşa'dan bizzat dinle- diği, Mehmed Said Paşa'nın Ayasofya Camii dersane sinde başından geçen bir olayı şöyle naklediyor: "Said Paşa önceleri hırka ve entari olduğu halde Ayasofya Camiine ders dinlemeye gidermiş. Bir gün Fransızcaya çalıştığı kitabını da uanına almış. Ders esnasında koynun-da duran fransızca kitap kaymış ve ortaya saçılmış. Küçük Said'in arkadaşı, kitaba şöyle bir bakmış ue fransızca olduğunu görmüş ve Saui e aman sakla, eğer bir görürlerse, seni camiin ortasında yumruklayarak helak ederler demiş. Said, korkudan kitabı koynuna soktuğu gibi firar etmiş. " Babasının vefatından sonra Erzurum tahrirat kaleminde çalışırken, muvazzaf olarak, Anadolu harp ordusunun yazı işleri kaleminde de çalışmaya başlamış. 1283/ 1866 da 7500 krş. maaşla Selanik Mektupçuluğuna tâyin olunmuş. Said Efendi ancak bu göreve gitmemiş. İstifa etme yolunu seçmiş. Mehmed Es'ad Safvet Paşa Maarif Nazırlığına tâyin olunduğunda, Said Efendi; üçbin kuruş maaşla Matba-İ Âmire Müdürü olmuştur. Akabinde maaşı beşbin kuruşa yükseltilmiş mevcud görevine zamime-ten Takvim-i Vekayi'i (bu günkü resmî gazete) müdürlüğüne yükseltilmiştir. Bir arada, 7. Daire denilen Adalar Belediye başkanlığı

görevinide uhdesinde bulundurarak Dr. Büyük Mehmed Fuad Paşanın ilk sadareti esnasında bu hizmeti görülmüştür. '

Bir İhtilafın Neşeti!

Tanzimat Meclisi Reisi Yusuf Kâmil Paşa bir gün Mehmed Said efendiyi yanına çağırtır. Paşanın yanında Mahmud Celâ-leddin Bey'de bulunmaktadır. Yusuf Kâmil Paşa; bize iki müellif lâzım oldu. Müellif-i evvel Mahmud Bey, müellif-i sânî'de sensin. Der. Vilâyetler yasasını yazınız diye sözleri ne devam eder. Bu sırada Mahmud Bey; müsaade buyurunuz kulunuz yazarım. Dedi. Bunun üzerine Kâmil Paşa: "Said Bey müellif-i sânî'dir" cevabını vermesine rağmen Mahmud Bey ısrar edince, Said Bey: "Beyefendi kulunuz, yazsın" dedim, diyor. Bunun üzerine Yusuf Kâmil Paşa, yüzüme mâna dolu bir tavırla baktı. Adetâ; bu bakışta o yazabilir mi? Sorusu görülüyordu. Said Bey: Nizâmnâmeyi yazdım ve Yusuf Kâmil Pa-şa'ya takdim. Tetkik etti. Mahmud Bey'le beni Sadrıazam ÂH Paşa'ya gönderdi. Gitdik verdik. Bir kaç gün nezdinde kaldı. İki noktası tashih olunmuş, bir madde de kendi Ieri ilâve etmişti. Bana 4. rütbeden Mecid-i Nişanı verdi. Mahmud Bey; o vakitden beri bana husumet ve rekabet gösterirdi. Demekte Mehmed Said Paşa. Hemen biz buraya sıkıştıralım ki, "Son Sadrıazamlar" adlı önemli bir eser yazmış olan M. Zeki Pakalin, İbnül Emin Bey'in yukarıdaki hadisede Mahmud Ce-laleddin Bey'i (daha sonra paşa) küçümseme niyeti yoksa hatıra, hafızasında yanlış kalmış demektir. Said Bey'in o tâ-rihde Mahmud Bey'e bir fâikiyeti olamayacağı gibi Yusuf Kâmil Paşanın Mahmud Celâleddin Bey'e böyle bir davranış göstermeyeceğini beyan ediyor. Okurlarımız bu bahse bir mim koyarlarsa çalışmamızın ileri safhalarında Pakalın'ın itirazını destekleyecek anekdotlara rastlayacaklardır.
1291/1874 tarihinde Ticaret ve Nâfia nazırlığının mektupçuluğuna getirilen Mehmed Said Bey, çok geçmeden onbin maaşla sadaret mektubçuluğuna ülâ-evveli rütbesiyle "vin oldu. Bu inha Hüseyin Avni Paşa sadaretinde gerçek-mistir. Devrin gazetelerinden bazıları bu tâyini ümidlerie karşılamış, Bordiyano'nun sahibi olduğu gazete ise, selef Zihni Efendi'nin gidişine esef etmektedir. Mahmud Nedim Paşa; makam-ı sadarete geldiğindeki bu görev aynı zamanda şimdiki içişleri bakanlığını yerine getiren vazife olduğundan M. Nedim Paşa; Dahiliye nazırlıklarında bulunmuş Sağır Memduh Paşayı, bahse konu tecrübesi münasebetiyle tercih etmiş, Said Efendiyi Maarif Nazırlığı mektupçuluğuna göndermeyi arzu etmiş ve tâyinler böyle gerçekleşmiştir. Fakat bu durumu kabullenmeyen Mehmed Said Bey, derhal Maarif Nâzın Ahmed Cevded Paşaya istifasını takdim etmiştir.
Bundan sonra olaylar hızla hızla gelişir. Abdülaziz Hân'ın hal ve şehid olmasından sonra taht-ı Osmaniye'ye 5. Murad geçmişsede, geçirdiği rahatsızlık doksan gün sonra onun da hâili meselesi ortaya çıkmış ve Veliahd- Şehzade 2. Abdül-hamid hân Osmanlı tahtına oturmuştur. Mehmed Said Bey'in istikbali bu taht'a çıkışta öyle önemli bir kavşağa varmıştır ki, buna işaret etmemiz

gerekmektedir.
Sultan 2. Abdülhamid'in başkâtibliğinden irtika ederek yâni yükselmeye başlayarak makam-ı sadarete dokuz defa gelmiş bulunan, Şapur Çelebi lakabh Küçük Mehmed Said Paşa'nın talihi bahse konu halife döneminde parlamaya başlamıştı. Taht sahibinin değişmesiyle tabiiki bir takım mevkii ve mansıplarda tebeddül vücuda gelirken, saray' in kadrosu-da bundan nasibini almaktaydı. Nitekim; 1 l/şaban/1293-ı/eylü!/1876'da sa-rayın başkitabetine 30 bin kuruş maaşla Mehmed Said Paşa tâyin olundu. İki sonra da bâlâ rütbesine zamımeten 1. mecidî ve 2. Osmanî nişanlarıyla.taltif edildiğini görüyoruz.
Mahmud Ceİâleddin Paşa; mabeyn müşiri olmuştur. (Bu Mahmud Ceİâleddin Paşa, Prens adıyla olarak anılan ve aslında Osmanlı'da olmayan bir unvan olan prens yerine Sul-tanzâde denmesi doğru sayılacak Sultanzâde Sabahaddin Bey'in babası olandır. Yoksa Mirat-ı Hakikat adlı değerli eserin sahibi ve çeşitli nazırlıklarda bulunmuş olan eski sadrı-azamlardan Çorlu'lu Ali Paşa ahfadından olanla bir alakası yoktur. M. H) Mabeyn ferikliğine bahriye mirlivalarından Said Paşa getirilmiştir. Bu görev askeri bir görev olup, amiral Said Paşa, Mabeyn müşiri Mahmud Ceİâleddin Paşa'nın'eniştesi idi.

Padişahın Mehmed Said Paşa'yı Tanıması

Bu vak'ayı 2. Abdülhamid Hân'ın uzun zaman başkâtipliğini yapan Tahsin Paşa'nın hatıratından takip edelim: "Padişah, ilk başkâtibi olan Said Paşa'y1 da önce Cemile Sultan'ın sarayında pek sık rastladığından tanıma imkânı bulmuştur. Halbuki padişaha başkâtip olarak Mithad Paşa ve arkadaşları Sadullah Paşa'yı hazırlamışlardı. Ancak padişahın hazırlana-nanı değil Damad Mahmud Ceİâleddin Paşa'nın tanıştırmış olduğu Said Efendiyi tercih etmişti.
Günümüzde İstanbul'da yolcu taşıyan şehir hatları vapurları arasında ismi Hüseyin Hâki olan bir vapur vardır. Bu isim umuyorum ki 1870'li yıllarda Şirket-i Hayriye meclis-i idaresi reislerinden olan Hüseyin Hâki Efendi'yi yâd etmek için verilmiş olabilir. Tabii ki böyle kadir bilen müessese ve idarecilerini takdir vazifemizdir. Şimdi bu izahdan sonra, yazımız ile alakalı bahse aid bölüme avdet edelim.
Efendim; Said Efendi ticaret nazırlığı mektupçuluğunda bulunduğu zaman Nazır Suphi Paşa'nın başkanlığında toplanan şirket-i hayriye hissedarları toplantısında, yukarıda bahsi qeçen Hüseyin Hâki Efendi'nin bazı hissedarları kömür işinden dolayı meydana gelen münakaşalar,müzakere niamını bir hayli ihlâl etmiş olmasına rağmen, mektupçu Said bey'in üç saat süren müzakereleri hâvi tanzim ettiği mazbataya herkesin görüş ve rey'ini ayrı ayrı yazabilmiş olması hazır bulu-nanları hay ete düşürmüştü. Bahse konu meclis de hissedar sıfatıyla hazır bulunan Damad Mahmud Celâieddin Paşa, 2. Abdülhamid hân'a, taht'a geçmesine yakın günlerde bunları anlatmıştı. Taht işi gerçekleştiğinde M. Ceİâleddin Paşa, Said Bey'i hatırladı ve padişaha da hatırlattı. Padişah anlatılanlar1. derhatır edince Said Efendiyi kendisine başkâtip olarak tâvin

eyledi. Bizim kaynaklarımızdan olan ve mevcudu hayI: zamandır bulunamayan Mehmed Zeki Pakalın'ın "Son Sadn-azamlar" adlı nefis eserinde Küçük Mehmed Said Paşa'ya tam 890 sahife ayırmıştır. İbnül Emin Mahmud Kemal İnal beyefendi merhumda bir hayli kalem oynatmış. Bunlar ve benzeri eserler mütalaa olunarak müthiş bir hacim İle karşılaşıyoruz Takdir edersiniz ki bol kaynaklardan süzme yapmak çeşitli vecihleri ortaya çıkarmak dikkat gereken bir çalışmaya bağlıdır.

Bu bakımdan Abdülhamid- i Sâni döneminin cidden çok mühim rüknü olan Said Paşa'nın biyografisini diğer iki numaralara nazaran daha geniş olması, şahsiyetin hadiselere adetâ beşiklik, önderlik vqya muhalefet etme gibi hususlarla birlikte, nefsini Osmanlı devletine teslim etmiş kimselerin bağlılığını göstermeyi ihmal etmediklerini guruba dahil olmasından kaynaklanmaktadır. Bizim; Said Paşa'nın mabeyn başkitabettne getirilmesindeki esrarı inceleyip sık dokuma yoluna gidişimizin sebebini, 2. Abdülhamid'in etrafını sarmak isteyen kadrolara teşhis koyabilme içindir. Nitekim bizim anlayabildiğimiz kadarıyla Küçük Mehmed Said Paşa; hiç kimsenin adamı olmayıp kendi kandilini yakmaya, üstüne düşen vazifeyi hakkıyla yapmaya düşkün bir devlet adamı, herkesle iyi geçinmeyi prensip edinmiş bir insan olarak yorumlayabiliriz!

İbnül Emin Bey merhumun; Said Paşa'yı kastederek, "Kendinden işitildiğine göre" kaydıyla şu yazısını özetleyelim: "Çemberlitaş'da Matbai Osmaniye'nin yanındaki merdivenli evde kaim validesiyle birlikte ikamet ettikleri esnada bir gece küçük kardeşi Ferid Bey, biraz sarhoş olarak gelir ve orada kalacağı anlaşılır! Kaimvâlide hanım savulması için ısrar ve şiddet gösterir. Halbuki; Ferid Bey'in evi deniz aşırı olduğundan gece yarısı gidemeyeceği söylenirsede, kaimva-lideyi ikna mümkün olmaz. Sonunda Said bey'in kardeşi Ferid Bey, aşağı kata indirilip aşçının ve uşakların odasında yatırılır. Damad bey yâni Said Paşa bu hâl ve işittiği sözlerden son derece müteessir olduğundan sabaha kadar ağlar. Gözüne uyku girmez!"

Sabaha karşı; gecenin karanlığı devam ederken, evin kapısı çalınır. Kapıyı açan uşağa gelen iki adam: "Said Bey'in evi burasımıdır? Kendisini göreceğiz!" derler, uşak durumu haber verince evin bey'i ürker, görünmemek isterse de, kapıdakiler ısrar ettiklerinden yanlarına gitmeye mecbur olur. Adamlar: "Sizi Saray'dan istiyorlar! Götürmeye geldik dediğinde ürkme korkuya dönüşür. Hızla giyinip gelen adamlarla birlikte, getirilen arabaya binerler ve saraya varırlar. O gün tahta çıkması kararlaştırılan Sultan 2. Abdülhamid'in huzuruna götürürken padişah başkitabete tâyin ettiğini söyler. Birlikte Topkapı Sarayına giderler ve tahta çıkma merasimi yerine getirilir. "

Said Paşa'nın başkâtipliğe geçirilmesinde bir hayli rivayetler bulunrnaktaysada,en doğru olanı M. Celâleddin Paşa'nın şirketi hayriye hikâyesini padişaha nakletmiş olması ve Sultan Hamid'in insanları verimli olarak kullanmasının bir ifadesi olan Said Paşa'nın başkâtipliğe tâyini olayıdır. Mehmed Said Paşa; başkâtipliğe getirildikten sonra devlet adamlarının müşterek kanaatleri, Said Bey bu görevinde padişah'a babı-âliyi kendine bağlama

hususunda son derece yardımcı olmuş, neticesinde devlet İdaresi babıâli memurlarının elinden, padişahın mutlak yönetimine geçmiştir. 3 Zilkade/1294-1 O/kasım /I 877'de Said Bey'e başkatiplik vazifesine zami-meten Hazine i Hassa nezareti de tevcih buyruldu. Esvat-ı Sudur adlı eserin yazarı, dahiliye eski nazırlarından Sağır Memduh Paşa 71. sh. de Said Bey için 2. meşrutiyetin ilâ-nından sonra şunları yazıyor: "Başkitabetde, mizâc-ı şahaneye göre hizmeti ve hususat-i mühimmenin ta'dil ve tesviye-since meziyyeti ve bütün icraatı babıâliden Saray'a çekmeğe masru mahareti, fart-ı fetanetine delil addedilmesiyle yüksek mertebelere is'ada (çıkmaya) mukaddime olmak üzere uhdesine hazine-i hassa-i şahane nezareti tevcih buyruldu.

Memduh Paşa; Said Paşa ile olan aralarındaki burudet ve münaferattan dolayı bahse konu Esvat-ı Sudûr'dan yaptığı iğnelemeleri, yukarıdaki satırları dikkatle okursak fark ederiz! Hâttâ Memduh Paşa'nın, Said Paşa'yı iğnelemek uğruna 2. Abdülhamid hân'ı da çıkarılan mânaya bakarsak ateş hattına almış oluyor! 7/muharrem/1295-12/ocak/1878'de 40 bin kuruş maaşla dahiliye rtâzırlığma tâyin edilen Said Paşa, Hamdi Paşa'nın kabinesinde yer almıştı. Bu tâyini yorumlayan İbnül Emin Mahmud Kemal İnal Bey şunları kaydediyor: "Harndi Paşa'nın kabine teşkil olunurken Said Paşa'yı da hili-ye nezaretine tâyin ettirmekten maksadının, padişahdan uzaklaştırmak olduğunu bazı kimselere söylemişti." Demekte.

Mirat-ı Hakikat yazan Çorluluzâde Mahmud Celâleddin Paşa diyor ki; Ahmed Hamdi Paşanın kabinesine dahiliye nâzın olarak aldığı Küçük Said Paşa'nın işleminde yatan esas Said Paşa'yi Saray'dan uzaklaştırmak niyetine müteaalik olduğu, bazı kimselere Hamdi Paşa tarafından söylendiği pek yaygın rivayettendir. Bir kısım devlet adamlarının görüşüne göre Said Paşa Babıâlîyi Saray'a taşıyan devletin tamamen sa-ray'dan İdare edildiğinin baş mekanizması idi. Vükelâ heyetinden olması tabiatıyla, baş kitabetten ayrılmasını intaç ede-cekti.

Hakikaten A. Hamdi Paşa kabinesinde dahiliye nazırlığını uhdesine alan Mehmed Said Paşa, 11/ ocak/1878'de işbaşı yapan hükümetde 24 gün sonra A. Hamdi Paşa'nın kabinesinin son bulmasıyla infisal ettiler. Bu kabinenin ömrü 4/şu-bat/1878'de bitmiş oldu. Yeni kabinenin Ahmed Vefik Pa-şa'ya teklif olunduğu görüldü. Ancak Paşa bir takım talepler sıraladı. İlki sadrıazamlık değil başvekil ün vanıyla kabine kurmak olduğu gibi, vekillerinde me'suliyetinin ihdası gibi yine Mahmud Celâleddin Paşa'nın Tophane Müşirliğinden, Said Paşa'ninda dahiliye nazırlığından alınmasını, çünkü bu neza-retide uhdesine alacağını bildirdiği şartlarda bunlar. Bu talepleri kabul eden 2. Abdülhamid han; 2 ay, 9 gün sürecek Ah-med Vefik Paşa hükümetini 4/şubat/1878'den geçerli oimak üzere tasdik eyledi.

Dahiliye nezaretinden adeta atılmasını sağlayan Ahmed Vefik Paşa'ya nefsince haklı olarak kırıldı. Bu yüzden de Ahmed Vefik Paşa aleyhinde olanlar ile aynı mesleği seçmiştir. Çerkeş Deli Nusret Paşa, padişahın başdoktoru Mavroyani efendilerin padişah nezdinde başvekil hakkındaki atıp tutmalara iltihak etdi.

Bunların padişah üzerinde değişiklik yaptığı düşünülebilir. Bu arada saray'a gelen bir jurnalde başvekil'in bineyi teşkil eden vükela ile fikir birliği yaptığı, hâi edilmesi sağlayacaklar mealindeki jurnal, Ahmed Vefik Paşa'nın azlini temine kâfi geldi. Ahmed Vefik Paşa bir hayli düşman kazanmıştı. Bu sıralarda Said Paşa'ya Ankara Valiliğine tâyin emri geldi. 25 bin krş. aylıkla 5/cemaziyelahir/1295-7/hazi-ran/1878 tarihli tâyindi. 18/nisan/1878'den itibaren sadaret Mehmed Sadık Paşa'ya tevcih olundu. Fakat 1 ay, 10 gün sonra onun da infisalini görüyoruz, istanbul'da sadaretler kısa sürede el değiştirmede, Said Paşa ise; Ankara Valiliği vazifelerinden, hem şartlarını ileri sürerek rahat sızlandığını yerinin değiştirilmesini isteyen feryadnâmeler yazıp durmaktadır. Mehmed Sadık Paşa' dan sonra Mehmed Esat Savfet Paşa, Tunuslu Hayreddin Paşa, ondan da Ahmed Arifi Paşa'ya tevcih olunan makam-ı sadaret, 18/ekim/1879'da Ankara Valiliğinden, hazine-i hassa nazırlığına, Tunuslu Hayreddin Paşa kabinesinde Adliye nazırlığı görevlerinden sonra, Küçük Mehmed Said Paşa'ya tevcih olunur ki bu sadaret bahse konu zâtın ilk sadareti olur. 7 ay, 27 gün süren bu sadaret 9/haziran/ 1880'de nihayet bulur.

Hatt-I Hümayun

Vezirim Said Paşa: Arifi Paşa'nın bu kerre başvekâletten infisali lüzumuna binaen memuriyet-i mezküre uhdenize tevcih kılınmış, dahiliye nezareti sadr-ı esbak Mahmud Nedim Paşa' ya ve bilcümle dâirelerin teftişi ahvaliyle tahkikat-ı ha-sile ve tedabir-İ ıslahiyyeyi doğrudan doğruya ve bizzat huzurumuza arz etmek üzere devair müfettişliği namıyla teşkili nezdimiz de tensib olunan memuriyet-i mühimrne Safvet Pa-Şaya ve Şura-yı Devlet riyaseti Arifi Paşa' ya ve hariciye nezareti Sava Paşa'ya ve evkaf nezareti Suphi Paşaya ve Mâliye nezareti İbra him Edip Efendiye ihale olunmuştur.
Nuh'be-i efkârım devletimizin husul-i saadet ve selamet ve İtilayı kudreti kaziyyesi olduğundan tevhikat-ı ilâhiyyeye istinaden cümle heyet-i vükelamız tarafından bu yolda sarfı mesai ve gayret olunması matlubumuzdur. Cenab-ı Hakk maz-han tevfik buyursun.
3/zilkade/1296 -20/ekim/1880
Bu iradei seniyye ile başlayan Küçük Mehmed Said Paşanın sadaret maratonu tam dokuz defa zirve ye çıkış dolaysıy-la da dokuz defade zirveden iniş dönemine başlangıç olmuştur. İlk sadaretinden azline sebeb olan husus, Abdülhamid hân'ın talimatıyla eski sadrıazamlardan Mehmed Esad Safvet Paşa'nın Avrupa siyasası ile alakalı hazırlamış olduğu raporların bir heyetçe gözden geçirilmesi hususunda sadrıazam Said Paşa riyasetinde bu çalışma yapılırken saraya gelen bir jurnalde heyetin istenen çalışma yerine 2. Abdülhamid'i nasıl tahtdan indiririzi konuştuklarını bildirdiği görülür. Padişah; kurenasından Ragıb Bey'i gönderip Said Paşadan mührü istetir. Bu rivayetle; Said Paşa'nın saraya davet edilip, bir miktar azarlandıktan sonra mührün İstendiğidir. Görülüyor ki aslı faslı olmayan ihbarat dahi bir hükümetin

düşmesine sadrı-azamın azarlanıp, vazifeden azline sebeb olabiliyor, hemde askı ya alınmış bir meşrutiyet döneminde, şimdi devr-i demokraside nice skandallar bir numaralarında fütursuzca dev-letlûluklanna engel olmuyor. Said Paşa'dan boşalan makam-ı sadaret Cevânizâde Meh-med Kadri Paşa'ya veriliyor. Clç ay, üç gün sonra Kadri Paşa 12/eylül/1880'de infisal ediyor. Said Paşa yine sadrıazam yapılıyor ve bu seferki çalışma süresi 2/mayıs/1882'de sona erdiğinde karşımıza bir sene, yedi ay, 20 günlük hizmet arzetmiş olması önümüze çıkıyor. Böylece sadaretin yeni sahibi olarak Germiyanoğlu Kadı Ab-durrahman Nureddin Paşa'ya verildiğini görüyoruz. 12/tem-49 /1882'de elinden mühür alınan Kadı Paşa bu görevde iki onbir gün kalabilmiştir. Said Paşa; 3. sadaretine geldiğinde'Abdurrahman Paşa'ya halef olmuştu. Bu sadareti de 4 ay, 20 qün sonra yâni l/aralık/1882'de nihayetlenmiştir. Bu sadaretlerin sık sık değişmesinde avrupa siyasi mahfillerinin ucurduğu ile malum Şark Meselesi'ni neticelendirmede gizli ittifak hâlindeki, başda Rusya olmak üzere İngilizlerin, Fransızların, Avusturya'nın ve daha menfaat peşindeki devletçiklerin çevirdikleri fırıldaklara karşı, Cennetmekân'ın hususi maksadlara dayalı, yap ve şaşırt ve biribirine düşürt politikasının icabatı yatmaktadır.

Said Paşa'nın 3. Düşüşü

Ancak; Said Paşa'nın 3. düşüşüne geçmeden önce 3. sadaretine gelişindeki vakıaya temas edelim. Yukarıda yazdığımız gibi Said Paşa bu sadarete gelişinde Kadı Abdurrahman Nureddin Paşa'ya halef olmuştu. Fakat istifasına rağmen tekrar sadaret teklifi alan Abdurrahman Paşa, cevab-ı red vermiş idi. Bunun üzerine padişahın Said Paşa'ya gönderdiği başmabeynci Osman Bey, sadaret teklifi yaptığında Said Paşa, Osman Bey'e:
- Beyefendi! Efendimiz ne için benîm üzerimde ısrar eder? Hususi bir maksada mütevakkıfmı? Lütfen aramızda kalsın dediğinde, Osman Bey:
Paşa hz. leri ben size söyleyeyim. Abdurrahman Paşa öküzleri dikti! Cevabını verir. Said Paşa ömründe ilk defa işittiği bu tâbir karşısında şaşkın fakat dayanamayarak:
Osman Bey! Bu tâbirin mânasını fehmedemedim! Dediğinde:
- Anadolu halkınca ısrar etmede, inat etmek demektir. Bu da kullanılır.
Said Paşa; görevi kabul ettiğini hatıratında beyan ediyor. Yine bu sadaretinden düşmesine badi oian vakaları paşanın hatıratından özetlemeye girişelim: "Padişah; ülkede kendisi hakkında kötü niyet beslendiğini, İstanbul'da bir ihtilâl havasının husul bulmakta olduğunu, bütün bunlar için Mah-mud Nedim Paşa ile oturup, şiddet tedbirleri almamız hususunda kat'i bir lisanla emir leri oldu. Mahmud Nedim Pa-şa'nın bu hususlarda çalışmaları bir kaç seneyi bulmuş hazırlıklardı. Fakat ben makam-ı sadaretin ortak kabul etmeyeceğini, benim memleket menfaatlerine dâir görüşlerim ile Mahmud Paşanınkiler arasında derin muhaliflik bulunduğundan istifa yoluna gitdim. Fakat istifam kabul görmedi. Aradan 57 gün geçmişti ki bir gece saraya çağrıldım. Gittiğimde huzur-u

hümayuna dahil olduğumda, pek sert bir muamele ve bir çok azar ile karşılandım." diyen Said Paşa hatıratında şöyle devam etmekte: Zât-ı şahane oturmama müsaade etmedi. Kendileri de ayakta dolaşarak bir çeyrek saat kadar gönül kırıcı, izzet-i nefis yaralayacı ifadelerde bulundular. Azarlarının sonuna doğru bir gün evvel saray'da göz altına alınan Müşir Deli Fuad Paşa'ya isnat edilen bir cürüm hakkında Mahmud Nedim Paşa ve Ahmed Cevdet Paşa'nında bulunduğu huzurda ve Cevdet Paşanın kalemiyle tutulmuş bir istintakname elime padişah tarafından verildi. Ben bunu okumaya başlayınca zât-ı şahane seri adamlarla bana yaklaşarak aramızda bir adımlık mesafe kalmıştı ki bakışları azar dolu ve çok çabuk cevap vermemi emrediyordu.

Varakada yazılanlar ise; padişahın taht'dan indirilmesi için Dağıstanlılardan meydana gelen cemiyet kurulduğunu ileri süren ihbarlara aid bir tahkikat idi. Cemiyetin bu işdeki ahdi, zâtı şahanelerinin kendi muhafazasına tahsis etdiği ve bir nev'i hususi askeri imtiyazı verdiği dağıstanli'lardan

a na aelen asker gurubu olup, bu askerin başı sarayın meyûde Dağıstanlı Mehmed Paşa imiş. Fuad Paşa ve sair ba-

lÇ1kimseler cemiyette, bende güya cemiyet reisiymişim!

Seri bir bakışla yaptığım okuma bana bu kadar bilgi ver-,. 7gt.i şahane devama imkân bırakmayıp istintakiyeyi Umden çekip aldı ve: 'Bana ne diyeceksin? Sualini tevcih ettiler. Cevap verme imkânı kısıtlı idi. Konuşturmuyordu. Ancak aslı faslı olmayan şeylerdir mânasına gelecek beyanlarla meramımı arzedebildim. Fakat; azar dolu sözler devam etmekteyken, zât-ı şahane mührümü ver dedi. İşte o zaman müşkil mevkiide kaldım. Çünkü mührü hümayun üzerimde değildi. Hâtem-i âliyi çantamda taşırdım mabeyne çağrıldığımda huzura girereken çantayı adamımda bırakmıştır. Efendimizden mabeyne gidip çantayı alma müsaade etmesini istedim. Çok daha kızdılar ve pantolonun cebinden meşin bir muhafaza içindeki küçük rovelveri çıkarıp başıma tuttular. Emanet-i hümayununuzu veririm. Bende olan ema-net-i ilahiyeyide ondan sonra alırsınız dedim.

Bunun rovelveri başımdan çekip büyük salonun kapısından çıkarak 'Çantasını getirsinler!' emrini verdiler. Yanıma geldi ve rovelveri başıma tutarak, mührüm çıkmazsa buradan ölün çıkar' diye azar dolu sözlere devam etdiler. Çanta geldi, açıldı mühür teslim edildi. Artık kızgınlık başka taraflara yöneldi. Kendisinin hâl veya imhası hakkındaki sözde karan ciddi ve sahici addediyor. Akabinde Sultan Murat güya tahta çıkmaya hazır, hâttâ sarayında ihtiyaten bir takım Kürtler saklanmış itikadında bukunuyordu. Eğer bu hal tahakkuk ederse evvel bev vel beni parçalatıcağını sözlerini ekledikten sonra önüme düşüp, harem ile kendi dairesi ara-s|nda bir odaya beni götürdü. Haps edip, kapıyı kilitleyip 9'tdi. Diyor, hatıratında Mehmed Said Paşa.

Kıymetli biyografi üstadı İbn'ül Emin Mahmud Kemal İnal merhum bize şöyle sesleniyor: "Paşa'mın (Said Paşa) 7. de-faki sadaretinde kitabet hizmetiyle yanında bulunduğumdan gece ve gündüz, hatta yatakta iken mühr-ü hümayunun altın zincirle boynunda asılı olduğunu gördüm. Mührü yanında

bulundurmamasından dolayı daha önce azara uğrayışı içine oturmuş ki, o günden sonra koynunda taşımak vazgeçilmez adeti olmuş.

Said Paşa'nın Hapisten Kurtuluşu

Sultan 2. Abdülhamid Han, Said Paşa'dan aldığı mühr-ü hümayunu Ahmed Vefik Paşa'ya başvekil unvanıyla birlikte vermişti. Bu sırada eski sadnazam Said Paşa kendi elleriyle hapsettiği odada mahpusluğu yaşamaya devam etmekteydi. Bu müddet 18 saati bulmuş ve Said Paşa bu müddet sonunda evine dönme imkânı bulabilmişse de bunu İngiliz Elçisine medyundur. Said Paşa evdekilere bir gün mabeyn'de tevkif olunacak olursa, İngiltere sefiri Lord Pofrin'e haber verilmesini tenbih et-miştir. Saray'da hapsolunduğu haberi hanesine ulaştığında hemen büyükelçi, durumundan haberdar olunmuştur. Bu husus da Said Paşa hatıratında şunları söylemektedir: "Nâmı ve mesair-i insaniy yeti madam-ül hayat hatıraj ihtiramımda caygir olan Lord, nezdi saltanatda teşebbüsat ve ihtarât-ı lâzirneyi baliyan mübalağa icra eylemesiyle mü-dehale-i vakıa-i muhikka, mededres oldu. "
Görülüyor ki, sadaret makamına yükselen bir zat, hayatını koruma altına almak için siyaseten belki olmayabilir ama, esas da İslâm Milletinin ve onun temsilcisi olan Osmanlı devletinin ve halifesinin, gerçek ve baş düşmanı İngiltere'den is-tianede, yâni yardım talebinde bulunuyor. Hemde bu talep peşin peşin yapılıyor. HeyhatIYalnız Said Paşa bu hususda birîr değil Abdülaziz devrinde Midhat Paşa bu işe öncülük anlardandır. Kıbrıslı Mehmed Kâmil Paşa'da buna tenez-... etrnişlerdendir. Ne çaresizliktir ki bu ademler bu ahvalle- den sonra yine sadaret koltuğunda istihdam olunmuşlar-, jste bunu ifade ettikten sonra Abdülhamid hân'ın bu iki numaraları göreve getirmesini akıl biraz zor tartıyor acaba isin açıklanmamış bir başka tarafı varmı sorusu insanın zihnini kurcalıyor! Tabi iki devletin sırlarının bâzıları bilenler tarafından mezara götürülür.

Sübhiye Hanım Vakası

Said Paşa'nın sadaretlerinin birinde çok calibi dikkat bir olay zuhur eder. Hikâyesi şöyledir: Efendim Said Paşa'nın sekiz yaşlarında bir kızı olup adı Subhiye'dir. Bir gün saçlarını taramaktayken her halde saçları uzun olacak, takılı firketelerden biri gözüne batar ve gözde bir hayli hasara se-beb verir. Osmanlı devletinin iki numarasının kız evlâdı gözünden önemli bir yara almıştır. Mevcud doktorlar hadiseye el koyarlar ve izni ilahi ile, göz kör olmaktan kurtarılır. An-cak pek şiddetli ağrılar küçük Subhiye'ye nefes aldırmaz! Uykusuzluk ve gıdasızlık yavrucağı bir deri bir kemik bırakmış, sadnazam babanın şefkati, kendisini yiyip bitirmesine doğru yol almaktadır. Padişah ile devlet işlerini görüşürken sadnazamm mükedder ve bitkin görüntüsü işe de aksetmektedir. Bir akşam Sultan Hamid, Saray'dan bir arabayı Said Paşa'nın konağına gönderip kızı Subhiye hanımı getirmesini irade eder. Küçük Subhiye ve dadısı hemen arabaya

bindirilirler. Saray'a gelindiğindede küçük yavruyu huzuruna kabul eden 2. Abdülhamidhân, dudakları kıpır kıpır şifâ dualarını okur. Ondan sonra hadi kızım artık gözün ağrımayacak deyip konağa gönderir. Hakikaten Subhiye hanım bu dayanılmaz ağrıdan kurtulmuştur artık."

Muhterem okurlarım; Abdülhamid Hân ile sadnazam Said Paşa arasında geçen ve yukarı aldığımız iki vak'a yazımızda tesadüfen veya tevafuken alt alta gelmiş değildir. İki ayrı zaman diliminde vuku bulan olayın biribirine zıt davranışı anlatması, nâtık olması devlet işlerindeki ciddiyetle, doğrudan insaniyete müteallik meselelerin o seviyede ki zevatda da ayırıma tâbi tutulduğunu, birinci de ahbab çavuşluğun yer almadığını, ikincide ise insana verilen önemi hatırlatmak düşünülmüştür. Bizim sadrıazamların bazılarının yukarıdaki Mit-had ve Said Paşa misalinde olduğu gibi yabancı ülkeler elçilerinden istianede bulunmalarına, üstelik Said Paşa'ya bu günkü dille sekreterlik yapmış bulunan İbn'ül Emin Mahmud Kemal İnal merhumun mütalaasından şu satırları özetlemeden geçemedik: "İnsan şu satırların ifade ettiği hadiseyi göz önüne alınca adetâ tiyatroda garib bir dram, acaib bir trajedi temaşa ettiğine, padişahın da şayan-i hayret bir trajedi-yen olduğuna hükmeder. Vehim ve vesvese buhranına uğradığı zaman akl-ı selime ve saltanatın sânına muhalif hareketlerde bulunan üç defa makam ve vekâlete getirdiği bir adam hakkında reva gördüğü şu gayr-i layık muameleyi, buhran geçtikten sonra teemmül etse yâni düşünse müte-ezzi olur (..) Bütün bunların yaşanmasından bir buçuk gün sonra aynı sadnazamın o makama dönmesi ise, dramın en mühim kısmıdır!" Diyen İbn'ül Emin Bey şunları da demekten kendini alamıyor: "Hele Osmanlı devletinin başvekili olan zâtın, İngiltere devleti tebasmdan imişçesine bilvasıta elçiye müracaat etmesi, elçinin de İngiltere tebaasından birini muhafaza edercesine, müdehale edip, kurtarılma işlemini gerçekleştirmesi, dramın fecaatini çoğaltan üzücü hadiselerden dir." Said Paşa'ya halef olan Ahmed Vefik Paşa getirildiği sadaret görevinde derhal kadrolaşma yolunu tutdu. Padişahın arzusu istikametindeki Şeyhülislâm Cıryanizâde verine Bursa Valiliğini yürüttüğü sırada bendelerinden olan Rıza Efendi adlı birini, Şeyhülislâm olarak tensib etdi. Bu gün anladığımız kadarıyla Ahmed Vefik Paşa, babıâlî'yi Saray'dan bağımsız, satfnazam ve vükelânın emrine açık bir hâle getirmeyi umuyordu. Ancak bunları kurup ve de, icraya geçtiğinde, padişahın mizacına uygun olmayan davranışlar sonunda derhal tepkiyi gördü ve Ahmed Vefik Paşanın bu seferki başvekilliği, ancak birbuçuk gün sürebilmiş ve mühr-ü hümayun kendisinden istenmişti. Sultan 2. Abdülhamid, Said Paşa'yı saray'a çağırtmış, daha evvel yanına getirttiği Mahmud Nedim Paşa ile Şeyhülislâm Üryanizâde olan Es'ad efendiyle konuşmuş, sadareti Mahmud Nedim Paşa'ya teklif ettirmişti. Ancak temaruz eden Mahmud Nedim Paşa sebeb olara1-.da yaşlılığını ileri sürmüşdü. Davet edilmiş bulunan Said Pa-şa'da gelmiş toplantıya katılmıştı. Bunun üzerine padişah sadareti bir buçuk gün evvel hiç bir şey olmamış gibi Küçük Mehmed Said Paşa'ya teklif etdi. Said Paşa; Mahmud Nedim Paşa'nın sadareti bunun meyaninda kendisinin dahiliye nazın olarak yardımcı olabileceğini beyan eyledi.

Padişah hz. leri üçüne birden hitab ederek; "Ben, namazı kılacağım. Efendi hz. lerî siz de, iki paşadan birini sadareti üzerine almaya ikna ediniz!" diyerek salondan çıktı. Mahmud Nedim Paşa ise: "Burası devletin en hürmete şayan yeridir" dedikten sonra yere oturdu. Esad Efendi bu ifade üzerine oturduğu sedirden, yavaş yavaş kayarak yere oturdu. Sadareti Mahmud Paşa'nın alması için beyanda bulunmuş olan Said Paşa'nın kulağına eğiliyor ve: "sadareti buna bırakma! Hepimize olmadık işler yapar" diye tenbihde bulunmuş! Nihayet Mahmud Nedim Paşa: "her sadrıazamın bir kâhyası olurmuş. Bizim de kâhyamız sadr-ı esbak Said Paşa olmak varmış" şeklinde zor yutulur bir söz söyler. Said Paşa bu söze çok içerler, ancak bir şey demez. Fakat Mahmud Nedim Paşa böylece sadareti kabul etdiğini söylemeğe çalışırken, Said Paşa da Ciryanizâde'nin eğer sadaret teklifini kabul etmezsen bundan hepimizin çekeceği var sözlerini kulağına fısıldamakta olduğunu hatırında tutdu. Padişah salona geri döndüğünde olan-iar anlatılır. Sadareti Mahmud Nedim Paşa'ya, şeyhülislamlık Es'ad Efendi'ye, dâhiliye nazırlığı da Said Paşa'ya verildi. Huzurdan çıktıklarında enönde yeni sadnazam Mahmud Nedim Paşa bir kibir abidesi gibi yürümekte şeyhülislâm ve Said Paşa arkasından yürürlerken Kurenadan biri gelip yürümekte olanları durdurup yeniden huzuru hümayuna götürür. Padişah; içinin, bu tâyine ısınmadığını söyleyerek, Mahmud Nedim Paşa'dan mührü hümayunu geri ister. Aldığında hemen orada Said Paşa'ya vazifeyi teklif eder. Gördüğü kibir, nezaketsizlik ve kâhyalıkla tavsifine pek gönül koymuş bulunan Said Paşa birbuçuk önce infisal ettiği görev için evet cevabını vererek mühr-ü hümayunu alır. Padişah dahiliye nazırlığına Mahmud Nedim Paşa'yı tâyin ederken ayrıca mabeyn müşirliğimde uhdesine verir. Said Paşa kabinesinde Harbiye nazırlığı görevinden kabine istifası münasebetiyle infisal eden Gazi Osman Paşa serasker unvanıyla harbiye nazırlığına tekrar getirilir. Huzura giren Gazi Osman Paşa padişahın ayaklarına kapanıp, mabeyn müşirliğinden alınmış olmanın kendini mahzun kıldığını ifade edince, bu görevde diğer görevler üzerine inzimam olunarak Gazi Osman Paşa'ya tevcih olunur. Az önce sadnazam olmayı elinden kaçıran Mahmud Nedim Paşa'nin, mabeyn müşirliğini Gazi Osman Paşa'ya kaptırması yanında Şura-yı devlet reisliğini de bir kaç dakika sonra kendinden kıdemli olan Reşid Akif Paşa'ya kaptırdığında elinde sadece dahiliye nazırlığı kalmıştı. Osmanlı devletinin son vakanüvisi olan Abdurrahman Şeref Efendi merhumda "Tarih Musahabeleri" adlı kıymetli eserinde aşağı yukarı aynı bilgilere nakleder. Said Paşa'nın 4. sadareti olan bu evet de nakkında devrin şâirlerinden Nüzhet Bey şu beyiti inşa
eder

"Hülle-i Sadr-ı Said-ül vüzeraya şaşdık"

Said Paşa bu seferki sadaretine 1 O/zilhicce/1 300-l3/ekim/1883 cuma günü gelmiştir. İnfisali İse; 15/zilhic-ce/1302-26/eylül/1885 cumartesi günü vukubulmuştur. Müddeti ise; 1 sene, 11 ay, 13 gün olmuştur. Vazifeyi bırakmasına sebeb olarakda, Şarkî Rumeli meselesinde padişahla düştüğü hareket tarzı hakkındaki farklı düşünceler olmuştur. Bu farklı görüşleri Said Paşa'nın

hatıratından yaptığı beyanla Özetlemeye çalışalım:

Filibe Vak'ası!

Tarihler; 1302/1885'i gösterirken dış tahrikler yardımıyla Filibe'ye getirilen bir kaçyüz Bulgar, buradaki hükümet konağını basmış ve valiyi hapsetmişlerdi. Ertesi gün Cuma Namazından sonra vekiller heyeti mabeyn (saray)de toplandı. Bu arada Bulgaristan Prensi Batemberg, gönderdiği beyanatında, Şarkî Rumeli'nin artık Osmanlı yönetiminde olmayacağını, kendisinin idaresinde bulunacağını bildiriyordu. Bunun üzerine yapılan top- lantıda derhal asker gönderilerek buna mâni olunmasını, bu meselede anlaşmalı devletlere bilgi verilmesini reyimle birlikte belirttim ve heyeti vükelâ bu teklifi kabul etti. Ancak bu şekli, padişah efendimiz kabul etmedi. Ziîhiccenin/14. günü olan 25/eylül/1885 Cuma günü babıâlî'ye giderken, KarakÖy civarında bana yetişen yaver tarafından mabeyne götürüldüm. Hemen huzura çıkarıldım, oır saat kadar süren konuşma ve azardan sonra dışarı çıkma müsaadesi verildi. Daha sonrada beklemem emredildi. Ak-Şam saatine kadar orada bekledim. Serasker Gazi Osman aŞa bulunduğum odaya gelip, ye mek için odasına davet eyledi. O sırada da dâvet-i padişah vukubuldu. Gittim, iki saat bekledikten sonra yalnız olarak huzura alındım. Önce mühür istendi verdim. Mahbusiyetim vukua geldi. Bir odaya konuldum. Her an çağrılırım diye üç saat bekledim. Sonunda azariamala- rın üzücü te'siri uyumama sebeb teşkil etdi. Dalmışım. Benim; Filibe'ye asker gönderme teklifim güya zât-ı şahaneyi tahtdan indirmeye dönükmüş! Ertesi gün saraydan çıkmama müsaade olunduğunda eve geidim. Kâmil Paşa'nın sadarete, bazı vükelanın da değiştirildiği görüldü. Ben bir oldu bittiye karşı çıkarken, başıma saray'da azarlanmakdan tutunda hapsedilmelere kadar neler gelmiyordu" demekte Said Paşa.

Hakikaten Berlin antlaşması hükümlerine göre bir vilâyetimiz olan Şarkî Rumeli yâni Doğu Rumeli'nin Bulgarlarca ilhak edilmesi, karşı çıkalım diyen sadrıazami götürdüğü doğru da! Bir de padişahın gözü ve sözü ile hatıratında olanlardan gözleyeüm:

Hatırât-ı Sultan Abdülhamid-i Sâni isimli eserde koca sultan şöyle diyor: "Şarkî Rumeli meselesinde benim (Sultan Hamid) zaaf gösterdiğimi pek iddia etdiler. Zaaf göstermek mevcud kuvvetden istifade etmemek demektir. Hangi kuvvet mevcud idi ki, Doğu Rumeli'de hakkımızı koruma hususunda kullanılmadı? Bunu düşünen ve söyleyen bir insaf sahibini bu güne kadar işitmedim.

Bulgar Prensi Batenburg, Filibe'ye müstevli olduktan sonra durumdan hükümetimiz haberdar olabildi. O da Rus sefirine gelen bir telgrafnameden, telgraf nâzın İzzet Efen-di'nin beni haberdar etmesiyle mümkün olabilmişdi. Said Paşa sad nazam idi. Tahtdan indikten sonra okuduğum bazı beyanat ve yazılarında Said Paşa'nın; vakaları kendi lehine tahrif etmiş olduğunu hayret ve teessüfle gördüm. Said Pa-

. Bulgarların tecavüz edeceklerini daha evvel haber alamamıştı. Olay İstanbul'a

aksettikten sonra bir hayli tered-dütün akabinde Şura-yı devlet reisi Akif Paşa'nın beyanatı onu ikna etmişti. O dönemde Filibeye asker şevkinde hem müskilât hemde tehlike vardı. 93 savaşında tarumar olan ordu henüz toparlanamamiştı. Hazine tamtakırdı. Bazı vilâ-yetlerdeki jandarmalar yirmi-otuz aydır maaş alamıyorlardı. Böyle bir haldeyken sırf namdan ibaret olan hakk'ı hâkimiyetin adına neticesi meçhul ve karanlık bir harbe girişmeyi tehlikeli gördüm." Diyen hz. padişahın hatıratından şu paragrafı alarak okurlarımın bilgilerine arz edeyim: "Gavriyel Paşa diye bir Bulgar'ın Rumelî Şarkî valiliğinden kovulmuş olmasından do layı gözüm kızararak işe girişseydim, 1328/1910'daki felâketi, o zaman yâni ordusuz, parasız, pulsuz, hazırlıksız bulunduğumuz bir devirde kendi elimle hazırlamış ve davet etmiş olurdum. Hazım gösterip ihtiyatlı davranıp, 1328/1910 da yaşanacakları, 1301/1885 eylülünde yaşardık!" Demekte.

Said Paşa aynı zamanda Şapur Çelebi lakabıyla ve biraz da küçümsenerek anılmaktaydı halbuki böyle küçültücü bir lakabın bir Osmanlı sadrıazamına verilmesi bizce doğru olmayan hususattandır. Said Paşa; infisal ettiği bu yukarıda bazı anekdotlar verdiğimiz 4. sadaretinden 1895 yılında infisal ettikten sonra bu makama yeniden avdet ettiğinde tam tamına 5 sene, 1 lay, 9 gün»gibi bir zaman dilimi geçmiştir.

Bununda çalışmamızın son taraflarında söz konusu edeceğimiz 1897 Osmanlı-Yunan harbinin muzaffer kabinesinin re-isi Halil Rıfat Paşa'ya, Sultan 2. Abdülhamid hânın "yaşadığınız müddetçe sadrıazamımsınız" sözünü vermesinden ve bu ahdini yerine getirmesinden kaynaklanmıştır. Mehmed said Paşa; 09/11/1901 tarihinde geldiği makam-ı sadaretden 1 yıl, 1 ay, 26 gün sonra 14/01/1903'de infisal ettiğinde 6. sadaretini yaşamıştı. Aşağıdaki satırlar padişahın yâni Sultan 2. Abdühamid Hân'ın şah siyetinin içinde mütalaa edilmesi gereken beyanlarıdır. Bu beyanlardan bazılarını adı geçen eserden alıntılayıp, buraya koydukki, padişahın görüşlerine o zâtın dönemini okurken malumatınızı takviye etmeyi amaçladık.

Kapitilasyon İlgaasına Teşebbüs

"Kıbrıs'da kapitülasyonları kaldırmak istediğimiz İçin, Avrupa matbuatı da Atina gazetelerine uyarak kıyameti koparıyor. Sanki biz başkalarının hakkını yiyi-yormuşuz gibi bir hal yaratıyorlar. Halbuki bitaraf bir kimse, ecnebilere ve-rilen bu kapitülasyonlarla, bizim hakkımızın çiğnendiğini ve adaletsizliğin bize karşı yapıldığını gayet iyi görebilir. Rumların elde etmiş oldukları imtiyazları muhafaza edebilmek için, yeri göğü birbirine katmaları tabiîdir. Çünkü Rum kapi-tülas yonları yıkıldığında Pan-Helenik propogandası yapamayacakları açıktır. İnşaallah, bu imtiyazları yıkmak hak ve kuvvetini Allah bize kısmet eder. "

Hayatımı Muhafaza Tedbiri

"Hayatımı, bana sadık olanların uyanıklığına borçluyum. Başımdan geçenler, asabı en kuvvetli insanı dahi sarsmaya kâfidir. Bütün bu tecrübelerden sonra ihtiyat lı olmama, şaşmamak lâzım. Bir çok insanların bu sinirli hâlimden faydalanmağa çalıştıklarını, hafiyelerin, jurnalcilerin alçak namussuz insanlar olduklarını, dini mizinde, müzevirleri tel'in ettiğini gayetiyi biliyorum. Fakat geniş bir haber alma teşkilâtı kurmamış olsaydım, etrafımı saran tehlikelere karşı kendimi korumam kabil olamazdı.

Hilâl İle Haç Arasındaki Mücadele

"..Avrupa halkını aleyhimize düşünmeğe sevk eden sofu papazlardır. Haçlı seferleri zamanında hristiyan güruhun memleketimizde yaptıkları mezalimi unuttur- mak, Örtbas edebilmek için, her türlü iftirayı mubah görmüşlerdir. M.Kudüs'deki mukaddes topraklar için her iki tarafında kan dökmesinin önüne geçilebilirdi. Nitekim hristiyan hacıların Kudüsü'ü ziyaret etmelerine her zaman müsaade et-medikmi?. (.) Etrafı müslümanlarla çevrili olan bu şehri neden hristiyanlara terk edelim? (.) İsteyen istediğini söylesin, fakat mukaddes toprakların sahibi olmak hakkı her zaman bizim olmuştur ve öyle kalacaktır.

Mektep Ve İlahiyat

Ben tahta çıktığımdanberi, ilk mekteplerin sayısı on misline çıkmıştır (20bİn mektep). Bu adet maalesef hâla azdır ve halka kâfi gelmemektedir. Liselerimizin seviyesi gayet yüksektir. Mükemmel oldukları herkes tarafından kabul edilir. Ancak daha fazla lise kurmamak bunların yerine mühendis, mimar gibi fen adamları yetiştiren müesseselere talebe hazırlıyacak rüştiyeler açmak daha yerinde olur.
Memleketimizde kâfi derecede asker ve memur vardır. Ulemamızın ifrat derecede muhafazakâr olmasından dolayı-da, yüksek mekteplerimizi modern hâle getirmek çok güçtür. Kahire'deki El Ezher ilahiyat fakültesinin, talebelerimizi Çekmesinin yegâne sebebide zamanın icablarına uymanın elzem olduğunu anlamış ol- malanndandır. İstanbul Dârül-funun'unu Kahire'dekinin dûnunda(alçağında) kalmıya mahkûmdur.

Edebiyat-San'at Ve Kültür

Biz Osmanlılar eski ve büyük bir medeniyetin sahibi olduğumuzu unutmamalıyız ve Avrupa medeniyeti ile gözümüz kamaşmamalıdır. Mimari eserlerimiz, iki binden fazla şâir yetiştirmiş olmamız da bunu ispat eder. Bunlardan Fazlı, Lâmiî, Baki gibi şâirlerimizin eserlerinde fevkalade bir güzellik ve tam mükemmeliyet vardır. Daha sonra Galib, Pertev, Kemâl, Abdülhak

Hâmid gibi şâirlerimizi sayabiliriz. (.) Hereke'deki hah fabrikamızda ve diğer endüstri sanatlarımızda yabancıları taklit etmekten kaçınmalıyız. Sa'nat ve edebiyatımızı kendi toprağımıza ait mevzular, kendi milletimize has esaslar üzerinde inşa etmeliyiz. (.) Gençlerimizde memur, asker veya ulemadan olmayı tasarlıyorlar; neden hiç bir Osmanlı, büyük bir tüccar, mahir bir zenaatkâr veya bir fen adamı olmayj düşünmüyor? Ben de marangozluk san'atı ile meşgul olduğumdan halka iyi bir numune sayılırım. (.) Bir gün; şerefime bestelemiş oldukları üç marşı aldım. Bu bir gün için epey fazladır. Muhtelif milletlerden olan ve şahsıma eserlerini ithaf eden bestekârların sayısı, şimdiye kadar ikibini bulmuştur. Bu insanları nasıl mükafatlandır-malı? İstanbul'a gelip huzuruma çıkabilmeyi temin eden sanatkârların her birine neden hediye vermeye mecbur olayım? Üstelik ağırbaşlı musikîlerini sevmiyorum. Çaldıkları parçaların çok güç olduğuna şüphe yok; fakat ben zihnimi yoran musikîyi değil, dinlendirici musikîyi tercih ediyorum. Klâsik musikîyi tercih edecek kadar musikişinas değilim. Musikîye büyük istidadı olanlardan biri, oğlum Burha- ned-din'dir." (agk: sh. 190/193/202/209/210 Hatırat-ı Abdülha-mid-i Sânı)

Düyün-I Ümümî'yenin Te'sisi

1881 yılmının önemli hadiselerinden birini Sultan AbdüİIa-iz'in katil hadisesini tahkik ve son karan vermek için yapılan ve adına Yıldız Mahkemesi denilen hukukî bir olay teşkil ederken, aynı yılın yâni 1881 senesinin diğer bir mühim hadisesini de dış borçların ödenmesi için kurulan ve adına Dü-vûn-ı umûmiye denilen kuruluşun teşkil edilmesidir. Düyun kelimesinin karşılığı lugatde borç mânasına gelir. Umûmî kelimesini peşine koydunuzmu, bütün borçlar şeklini alır. 1878 harbi sonrasında masraflar daha önceki, yâni Sultan Abdül-mecidle Sultan Abdülaziz döneminin borçlanmalarına inzimam edince bahse konu 1881 senesinde, borçların faiz, faizin faizi ile birlikte 252 milyon Osmanlı altunu seviyesini çıktığı görülmüştür. T. Yılmaz Oztuna Bey, 1978'de basımını yapmış olduğu değerli eserin 7. cildinde 173. sahifede bahse miktarı o günlerin rayiç Tl. sına tahvil etmiş ve takriben, 31 5 milyar'a tekabül ettiğini işaret etmiştir. Bizde, 2002 yılının Eylül ayı itibariyle, yaptığımız hesapda bu kadar altunun Tl. sıyla 32 katrilyon, 760 trilyon tutmakta olduğunu tesbit ettik. Mâliyemiz uzun zaman içinde olsada, bu borcu tasfiye edecek duruma sahip değilken, karşımızda alacaklı olarak, İngiltere, Fransa ve de Rusya ise harp tazminatı alacaklısı olarak durmaktaydı. İtibarlı devletin borçsuz devlet olması olduğu gibi en itibarlısı borcunu zahnanında ödeyebilen olduğu herdesin ittifak ettiği hususdur. Osmanlı devleti bir memorandu-rr^a gidip itibarını sıfırlayacağına, Sultan Hamid'in yayımladığı ^O/Aralık/1881'de yayımladığı Muharrem Kararnamesi ile OrÇİann tediye edilebilmesi için bir formül buldu. Devletin ^kardığı bir kararnameyle; tütün, damga pulu, tuz, ipek, balık sigara tekelleri ve imtiyaz sahibi olan bâzı eyâletlerin fiks
olan vergilerini Düyunu umûmiye'ye bırakılıyordu. Bu suretle İngiltere ve

Fransa başta olmak üzere alacaklılar, verdikleri borçları, muntazam bir şekilde tahsil edebileceklerdi. Bunun karşılığında 252 milyon altun borcun, 146 milyon altununu yarısından hayli çoğu Türkiyemiz lehine siliniyordu. Böylece ödeyeceğimiz miktar 106 milyon Osmanlı altununa inmiş oluyordu.
Bu tarz çözümü Sultan Hamid'in bulması ve tatbik etmesi herhalde onun mâli meselelerde ki vukufiyetini gösterir sanırız. Günümüzde yâni 2002'de Türkiye Cumhuriyetinin içine düşmüş olduğu faiz sarmalı, ana parayı değil, faizlerin toplanan tüm vergilerle karşılanmadığı bir vaziyete getirilmiş ülke siyasî tâvizlere açık bir duruma getirilmiş olup, bu siyasî tâvizlerin, Kıbrıs ile Ortadoğu üzerinde emperyalizmin hareketlerine ses çıkarmayıp, müslümanlara sahip çıkma misyonumuzu işletmememizin teminine dönük, ticari hayatımıza sekte vermek gibi hususlar olduğunu görmek kabildir. Bu müessese yâni düyûn-ı umûmiye devletin târih sahnesinden çekildiği âna kadar sürmüştür. Şimdide 1881'in diğer mühim hadisesi olan Yıldız Mahkemeleri vak'asına atf-u nazar edelim.

Yıldız Mahkemesi

27/Haziran/1881'de Sultan Abdülaziz'in önce hâl edilmesinden, bilahare intiharını? Cinayetmi? Meçhulünü bir hail ü fasl eylemeye kalkan 2. Abdülhamid Hân, Şeyhülislâmlardan Minkârizâdelerîn torunlarından bulunan Surûri Efendi daha sonrada hem paşa hemde vezirliğe tâyin olunan zât, Yıldız Mah kemesi riyasetine getirilmiş, heyet teşkil olunmuştur. Sanıklar eski padişah 5. Murad, validesi Şevkefza Kadı-nefendi, Arz-ı Niyaz Kalfa, eski sadrıazamlardan Mütercim Mehmed Rüşdü Paşa, Midhat Paşa, 2. Abdülhamid' in kızkarleri ile eV" dâmadlardan Müşir Mahmud Celâleddin ve Müşir Nuri Paşalarla, sabık şeyhülislâm Hayrullah Efendi, Sultan Abdülaziz'in 2. mabeyncisi Fahri Bey ile mabeynciler-Aen Müşir Nâmık Paşa'nm oğullan Seyid ve Ali Beyler, merhum Abdülaziz hân'ın tahttan indirilmesinden sonra muhafız-hâına tâyin edilen Albay İzzet ile Binbaşı Necip Beyler ile Pehlivan Cezayirli Mustafa, Pehlivan Mustafa Ağa, Boyabadîı Mehmed Pehlivan tesbit edilmişler ve mahkeme önüne çıkarılması temin olunmaya çalışılırken, sabık Askeri Mektepler Nâzın olan ve 93 harbinde başkumandanlık makamınada getirilen Süleyman Hüsnü Paşa, hâl işinde mühim bir rol üst ienmekle birlikte, bahsekonu savaşda hatalı ve sorumsuzca davranışları hasebiyle divan-ı harbe verilmiş suçu sabit görüldüğünden Bağdat'a sürgün gönderilmiş ve bir dahada İstanbul'a dönememiş ancak o cezası kifayet eder kabul edil-mişki, Yıldız mahkemesine celbine lüzum görülmedi. Paris sefirimiz Sadullah Paşa'da mahkemeye getirtilmedi. Padi-şah-ı sabık 5. Murad'la, validesi Şevkefza kadmefendi hane-dan üyesi olması ve bunların Arz-ı niyaz adlı kalfaları da, Çı-rağan Sarayında adetâ hapis hâlinde olduklarından mahkemeye çıkarılmaktan istinkâf edildi. Manisa'da ölüm hastalığına yatmış bulunan Mütercim Rüşdü Paşanın ifadesi alındıy-sada pek makul ve yerinde addedilmediği gibi, hâîi mahkemeye

çıkarılmasına engel görüldüğünden üzerinde ısrarcı olunmadı. Midhat Paşanın mahkeme edilmesine dâir Said Paşa'nın hatıratında yazdıklarına, Kıbrıslı Mehmed Kâmil Pa-Şa; Said Paşa'ya karşı yazdığı cevabi eserde Said Paşa'nın iddialarına karşı beyan da bulunurken aşağı aldığımız satırlarda, Abdülhamid'İn bu dâvanın açılmasına teşebbü sünde, blr kalfa'nın ifadesinin kendi şüphelerine güç kattığını göre-ceksiniz. Hâla yakın târih meraklılarının dikkat nazarlarını celbeden; Sultan Aziz vaka-i elîmesi ve bu olayın tertipçileri arasında yer alan Midhat Paşa mahkemesine dâir bazı malumata medar olacak beyanlarda bulunur. Bizde; bu beyanlarla sayfamızı süslemeyi uygun bulduk. Kâmil Paşa diyor ki: ".Said Paşa hz. leri hatıratının 55. sn. deki girişle 72. sh, nin bitimine kadar olan bölümü Midhat Paşa merhumun muhakemesine dâir meclis-i vükelâ ve meclis-i fevkalâde de, cereyan eden müzakereler vede ka,rarlara tahsis etmiş ve bunda takip edilen maksad, bir takım tafsilat içinde hafi olsada ifadenin siyak ve sibakından yine kendisini her zamanki gibi, tebrie ettirmek başkalarına ise ka-bahat yüklemek için kaleme aldığı rahatça anlaşılıyor."satırlarını kaleme almış bulunan Kıbrıslı Mehmed Kâmil Paşa şöyle devam etmekte: ".Hatıratın 58. sh. de anlattığı gibi avru-pada yayımlanmakta olan bazı gazeteler; Mithad Paşa mahkemesi hususu ile Said Paşa arasında irtibat kurup, suçlama yoluna gitmişler. Bundan dolayı Said Paşa müdafaasını yapma lüzumu duymuştur. Bu bakımdanda kendisine bir şey denilemez. Ancak; Said Paşa hz. leri, ha-tıratı'nın neşrini beklemeyip, önce Tanın gazetesinde bazı makaleler hatta meclis-i mezkürede bulunanlara aid rey ve imzalarını bile bile fotoğrafa aldırmış, suretlerimde neşrettirmiştir. O rey ve imza sahihlerinden biri ben olduğum için mecburen bu hususda da hakikata müste nid bir açıklama yapmakda mecburiyet görüyorum. Bu gazetelerdeki makalelerde Cennetmekân Sultan Abdülaziz hân'ın kaatilleri hakkındaki; temyiz mahkemesi ilâmına, dâir meclis-i vükelâ mazbatasının suret-i dere olunduktan sonra bunun <mahkemei temyiz-i ceza dahi hükm-ü nizamiyenin tabakai intihaiyesi için oracja, tasdiki yapılan hü-, kümleri nakzedecek kanunen diğer bir merci olmamasına ve mücaazaatı kanunîyenin icrası yahud affı ve tahfifi, hukuk-u seniyyei hazreti padişahiden olmasına nazaran ıması gereken irade-i seniyye-i hazreti lâcida-ri oldu-" tezekkür olunmuşdur.> Cümlesini tefsir ederek: <mah-i temyizden verilen hükmü nakzedecek bir mercii kanun olmaması kaydı vakı-i hükmün lüzumu nakzına fikdan-ı merciiyet ona mâni olduğuna delalet etmez-mi? O cümledeki af kelimesinin mühim bir delili açıkladığı nörülmüyormu denilmiş. Bu açık cümle; cezanın kanunî bakımdan katiyyet kazandığını, af veya hafifletmenin yapılmaması ise, hükmün icrasını lâzım geleceğini bildirdiği halde, bu netliği bir muamma şeklinde gösterme, umumun rey'ine havale edilmiştiki Said Paşa'nın öyle fikri incelikler ve tefsiri, rikkatle şahsını işin içinden çıkarmaya uğraşıb, kendi imzasından başka imza sahipleri hakkında nefret celbetmeye gayret göstermesi usta bir aklın garibliklerindendir." şeklindeki sözleriyle Said Paşa'nın bu davranışı ve tutumunu beğenmediğini sergileyen Kâmil Paşa şöyle devam ediyor: ".Ancak zât-ı müddeaya bakalım! Sultan Abdülaziz merhumun vefatı

intiharenmi yoksa maktulenmi vâki olmuştur? Said Paşa hz. leri burasını açılarlarsa meselenin hallini kolaylaştırmış olurlar. Eğer maktulen ise; yazdığı gibi meclis-i vükela mazbatasını yukarıdaki gibi mübhem suretinde tefsirine hacet ol-mayıb, eğer kendi vukufu itikadlarına göre intihar etmek suretiyle olmuşsa, o halde açılmasına teşebbüs olunan cinayet mahkemesi padişahın tahtdan indirilmesini vukua getirenlerin vücudlannı ortadan kaldırmak maksadıyla sarat/ tarafından düzenlenmiş bir dâva olaca-ğından Said p bu dâvanın sağlıklı olup olmadığına adem-i sıhhat vahametini hünkâra bildirip iknâya çalışması, olamadı takdirde düzeni kuranlardan çekineceği yer de, me-muriyetten çekilmesi lâzım gelmezmiydi? Doğrusu insaf i bir sadnazam makamını değil, dâr-ı diyarını da terk ederde bir takım masumların idamı hükmünün gerçekleşmesine müsaade eylemezdi!" Demekte
Kıbrıslı Mehmed Kâmil Paşa; cinayet mahkemesi hakkında Said Paşa'nın yazmış bulunduklarına cevap olarak şunları beyan etmekte: "Ben o zaman taşra'dan geleli çok olmamıştı. Hadiseyle alakalı bilgilerim, gazetelerin verdiği bilgiyi hâviydi. Yalnız; cinayet fevkalâde mahkemesinin başlangıç döneminde Mahmud Paşa'nın önce saray-ı hümayuna takdim eylediği cariyenin vak'adan sonra saraydan çıkıp Mahmud Paşa'nın hanesine avdetinde, Sultan Aziz'in öldürüldüğüne dâir malumat vermesiyle, Mahmud Paşa'nın bu malumatı huzur-u hümayuna arz eylemesi üzerine cinayet iddiasının takibata alınıp tahkikata giri-şilmesi emrolunduğundan gerekenin yapıldığını işitmiş-tim. Ancak şunu da ilâve etmeliyimki mahkemenin sonuçlanmasından sonra bir akşam Said Paşa; Mahmud Nedim ve hariciye nazırı Asım Paşaları ve bir de ben acizi, saraya davet eylemişti.

Padişah İle Görüşme

Saray'da yemiş olduğumuz yemekden sonra bahçenin bir köşesinde bulunan küçük bir köşke götürüldük. Sultan Abdülhamid hân hz. leri de oradaydı. Emir ve işaretleri üzerine oturduk. Padişah; Sultan Aziz hadisesinden bahis açarak hemen yanında bulunan ağzı mühürlü bir bohçayı açıp içerisinden çıkarılan kanlı elbiseleri bize gösterdi. Daha sonra çıkardıklarını aynı torbaya doldurup ağzını da kendi mührüyle bana mühürlettirrnişdi. Kaatiller hakkında hep birlikte lanetler yağdırdıktan sonra elem ve kederle dolu olarak vak'aya dâir biraz daha konuşmamızdan sonra zât-ı şahanenin müsadei seniyyeleri üzerine sadan ayrıldık. Daha sonra anlaşıldıki Said ve Mahmud dim paşalar bu kanlı çamaşırlar ve saray' in içindeki ri "süncelerden olsun, dışarıdaki efkârdan olsun haberdar-mis/ar. Esas olan kanlı elbiseyi göstermekle gerek Asım Paşa7yi gerekse beni cinayetin sıhhatine kanaat getirme hususunda güçlendirmekmiş." Yine; Ressam Naciye Ney-Val hanımın: "Mutlakiyet Meşrutiyet ve Cumhuriyet Anılarım" adlı hatıratını Fatma Rezan Hürmen hanımefendinin nefis bir İstanbu! Türkçesiyle hazırladığı eserden Sultan Aziz 'in akıbetiyle ilgili satırları alıntılayalım: "Sultan Aziz'in kalfalarından Sermed Kalfa Valide Sultan

hanımında hizmetine koşan biridir. Diyorki; '.Efendimiz (Sultan Aziz) daima vâli-desiyle birlikte kalmakta olduğundan, biz lazım olduğumuz zaman içeriye giriyorduk. Buda abdest filân aldırmak içindi. O gün abdest alıp odasına girdi. Seccadesini yayarak çekildim. Valide Sultan efendimizde abdest almak için abdest mahalline geçmişdi. Ben on-oniki yaşlarındaki yanımızda bulunan kıza sen havluyu al, kapının Önünde bekle. Valide Sultan efendimiz çıkınca eline verirsin. Ben şimdi gelirim, azıcık işim var dedim. Abdestha-nede cennetmekân efendimizin (Sultan Aziz) odasının tam karşısında, yâni divanhanenin öbür uçundaydı. Birinde çıt çıksa, öbüründe işitmemek kabil değil sarayda velinimetlere böyle havlu tutmak adet olduğundan kızı orada bırakıp, koşarak yuk&rı çıkacak ve hemen inip Va-
Ldesultanın seccadesini yayacaktım. Benim yukarıya çık-mamın üzerinden iki dakika geçmemişti ki küçük kız, elerı ayaklan buz kesilmiş, tir tir titremekte olduğu halde raıven basamaklarını ikişer ikişer çıkarak yanıma gel-dı «e eteklerime sarılarak:
~Aman, aman, kalfam! Aman üç-dört fena kıyafetli Efendimizin odasına girdiler. Ben bağıracaktım.
Sus! Dediler. Korktum bayılacağım buraya dar geldim. Diyerek ağlamaya başladı.
-Nereden geldiler?
-Amanın kalfam amanın hasırların arkasından çıktılar!
-Sus! Hınzır kâfir! Sus! Kaç saatdir orada dolaşıyoruz. Hasırların arkasında kimse bir şey görmedide sen mi gördün? Hayalet görünmüş sana.. Sus sakın bunu kimsenin yanında ağzına alma başımıza belâ getirirsin! Diyerek aşağı indim" Demekte Sermed Kalfa! Bu da; Sultan Aziz'in akıbeti hakkında işin ne yolda gerçekleştiğine dâir bir done sayılabilir!

Dış Müdehale Varmı?

Kıbrıslı Mehmed Kâmil Paşa; Sultan Aziz davası mahkemesi hakkında Said Paşa'nın ortaya saçtıklarına şöyle cevap vermekte: "..Mahkemenin bitiminden sonra temyiz ceza dâiresinin, adliye nezaretinden tezkere ile babıâtî'ye gön-derdiği ilâm evrakının, meclis-i vükelâya havalesi ve işin gayet ehemmiyetli olması hasebiyle iyice tetkik olunup, bakılması riyasetten ifade olundu. Yapılacak icraatın üzerinde nafıa nâzın Hasan Fehmi Efendi, görüşünü beyan esnasında gazetelerde bazı şeyler görülmekte olup, bu meselede düşünülecek cihet var ise, avrupa tarafında kötü bir te'sir meydana getirip getirmeyeceği bilinmesi icâb ettiği bunu da hariciye nezaretinin belirtmesine bağlı ol-duğunu zikretti. Hariciye nâzın Asım Paşada, sefirteri-miz tarafından bu hususda herhangi bir iş'ar oukubulmadığt, yalnız ingiliz Parlamentosunda mevzubahs edildiğini, Londra b. elçimiz Muzurus Paşa tarafından bil dirİlnıiştir. Dediğinde; Said Paşa böyle siyasi olaylarda şimdiden keşif yapılamayacağını söylemekle mukabele etmişti. Muzu-

Paşanın telgrafı her nedense meclis de ortaya çıkan-lıp okunmamıştır."
.* l^pped Kâmil Paşa yukarıdan beri yazdığımız mevzuuda nları ifade etmektedir: "Bu toplantıdan dokuz-on gün onra iradei seniyye ile sadrıazam mazulları, heyet-i vükelâ müşirler (ordu kumandanları)r deületin ileri gelen memurları arasında bir içtima yapıldı. Said Paşa; hangi hikmete mebni ise şüphesizki padişahın muvafakatına uugun olan, kendince de bir tedbiri mahsus olmak üzere akdolan meclise riyasetten istinkâfla eski sadrıazamlar-dan Safoet Paşaya riyaseti havale etmiştiler. Said Paşa hz. lerinin hatıratın da: <blr taraftan orada bulunanların bir çoğu reylerini bizzat takrir ue bazıları tarif ederek yazdırdıktan sonra sıra İle zaptı imza etmekteydiler. İmza sırası adliye nâzın Ahmed Cevdet Paşaya geldiğinde, sadrıazam ve şeyhülislâm mazulları huzura istenildik. Padişah toplanmış olduğumuz husus için bazı tenbihlerde ve alelhusus hanedan-ı saltanat-ı seniyye azasından bazılarının bir suikasd ile Nus-retiye Kasrına davetlerine dair izahat da bulundular. Önemli mesele sebebiyle sarayda toplanmış cemiyet-l ilmiyede, yeniden müzakerelere girlşildiği iradei seniyyeden anlaşıldığından heyet-i vükelâya, askerî komutanlardan meydana gelmiş fevkalade toplantının kararı ertesi güne bırakıldığı ve geri katan azalar, yâni Cevdet Paşa ile ondan sonra isimlen ya-zılan onbir kişi tarafından mazbataya imza konulmamıştı. Denildiği halde; öte tarafdanda böyle natamam mazbata-n<n kesb-i katiyyet eylemiş tarzda ilânı sanki sonu başına uygun olmayan ilânı yapmaya benzedi. Bununla beraber oradakilere matuf ve başka başka ibarelerle yazılı reylerin ezici çoğunluğu ile neticesi mahkemece verilen hükmün lcrası merkezinde ve çünkü bir padişahın katilleri hakkın-a başka bir şey demlemeyeceği mertebe-i bedahetde
olup şu mey anda Said Paşa. hz. [erinin rey'i daima olduğu gibi tereddütden hâli olmasada yine şöyleymiş: <Mahke-me-i temyizden tasdik olunmuş hüküm muta1 dır. Bununla beraber mahkemenin kararının icrasında veya tâdilinde hukuk-ı seniyye derkârdır.> Bu beyanda, muta kelimesi oâcib el ita oe lâzım ül ifa demek olacağı gibi <cezai hükmün icrasında ve tâdilinde hukuk-ı se niyye derkâr-dır> ibaresi, gerçi malumu ilân kabilinden bir tâbir olsa da, bununla icra ciheti te'yid edilmek istendiği derkârdu: Reylerin verilmesi sırasında külfet altına girerek,fotoğraf-ladığı oe neşreylediği rey-i âcizanemde ise: <hükmü ka-nunun icrası rey'indeyim. Fakat bunun tamame-i icrası veya tahfifi (hafifletilmesi) hakkında ilham-ı rabbani, kalbi şahanede herne vecihle vârid olursa isabet ondadu:> demiştim. Amenna! Fakat bakalım rey-i basit-i acizânem-le, Said Paşa'nın tereddüd dolu rey'i arasında hükmen bir fark varmıdır? Nihayet o fevkalade heyet'in ikinci defaki oe ertesi günkü mabeyni hümayunda toplanarak, bir gün evvelki tamamlanamamış zabtın ikmaline gideleceğine daha sonra anlaşılacağı üzere bi rinci maksad <mahkû-miyn (yâni mahkumlar) hakkında, temyiz mahkemesince tasdik olunan mücazaatın (cezalandırmanın) tamamen icra edilmesi> diğeri temyiz mahkemesi ilâmında yazılı bulunan kanuni cezanın tahfifi (hafifletilmesi) suretinde iki rey pusulası yazılmış idi. Aradan geçen bir gün zarfında Muzurus Paşa' nın telgrafnamesi

mealine ve bu telgrafda Mithad Paşa lehine hareket etmek üzere Mösyö Gtodeston tarafından ingiltere'nin İstanbul sefirine verildiği hikâye edilen talimatın şekline göre muttali olanlar, cezanın hafifletilmesi rey'ine yazılıp, hakiki durumdan haberdar edilmeyenler ise, cezanın tamamen uygulanması pusulasına imza koymuşlardı. Said Paşa hz. teri cezanın hafiflefilmesi rey'ine kaydolup, birinci toplantıda rey açıklamada acziyet gösterenlere bile başka üçüncü bir tercih şıkkı olmadığından cezanın hafifletilmesi rey'ine katılmayı tercih etmişlerdir.

Bu minval üzere cezaların hafifletilmesi yolunda rey kullananlar azınlıkda, Said Paşa hz. leride o meyanda olarak pusulaların kaldırılmasıyla takdim olunamaz bata üzerine hakan-ı sabık (2. Abdülhamid hân) dahi güya merhameten azınlığın rey'ini tercih etmiştir. Tertib-i vakıa ettirilen, dâvayı mahudenin, sania (uydurma)'dan ibaret bulunduğuna, adliye nezaretindeyken Tanzimat ve İsla-hat-ı lâzımeyi kamilen tatbik sahasına koydukları hatırat-ı âliyyelerinde gösterilen Said Paşa hz. terinin gözü önünde cereyan eden mahkemenin sûrî (samimi olmayan) olduğuna o vakit kesb-i vukuf edilmiş olsaydı, müzakerelerde hazır bulunan vicdan sahipleri, o hükmü kabul edecek kimseler arasında asla olamazdı."

Kıbrıslı Mehmed Kâmil Paşa; günümüzün meselesi gibi sayılmakta olan Midhat Paşa ve arkadaşları cinayet mahkemesi davası ve sonuçları, elan bir kesin hükme kavuşturulabil-miş değildir. Bu bakımdan Said Paşa'nın hatıratında kendisine yapılan dokundurmalara cevap verme yoluna gittiği gibi bunda çok hassas davranmayı da ihmal etmemiştir.

Midhat Paşa'nın Mahkemesi

Midhat Paşa yukarıda izah ettiğimiz gibi, gece yarısı saraya çağrılıp, Izzeddin vapuruna bindirilip, avrupaya menfaya gönderildiğinde 20 ay kadar gurbet-i vatan çekti. Ancak hiç başına gelenden mütenebbih olmamış, dilin kemiği olmadığından ileri-geri konuşuyor vede ne konuştuysa ilaveleriyle birlikte Sultan Hamid'e duyuruluyordu. Kontrolsuz bir şekilde ecnebi diyarlarda hangi hataları icra edeceği meçhul bir Mid-hat Paşa yerine, affa nail olmuş ve valilik görevinde bir yerde istihdamının daha iyi olacağını düşünen padişah tarafından geri dönüş alt yapısı hazırlandı ve 4/Ağustos/1880 târihinde ülkenin önemi büyük bir vilâyeti olan Aydtn'a tâyin ediliyordu. Bu vilâyet o zaman İzmİrde dâhil Ege Bölgesinin tamamını içinde bulunduruyordu. Midhat Paşa; buradaki valiliğinin 9. Ayının 12. günü, yâni 16/Mayıs/Î881'de tevkif emriyle karşılaştı. Sultan Abdülaziz'in şehadeti üzerine açılan tahkikatta ifadesi alınmak gerekçesiyle. Bu tevkif emri için Midhat Paşa'nın yaptığı uzakta olan İngiliz elçiliğine gidemyece-ğini anladığından hemen yakınındaki Fransa konsolosluğuna kapağı atmak oldu. Bu sığınma talebi idi ki, sadaret de bulunmuş bir kimse için yapılacak işlerden değildi. Ama dikkat buyurursak, sadrıazam Said Paşa'da bir keresinde ingiliz b. elçiliğine sığınmıştır ve de daha

sonra 2. Abdülhamid han, bu paşayı yine sadarete getirmiştir. Pek tuhaf hallerdendir. Demekki sadrıazamlık yapan zevat biie hayatlarını tehlikede gördükleri an dost düşman demeyipde, ecnebi misyona iltica etmekten içtinap etmiyorlar. Öztuna Bey; Midhat Paşanın bu yaptığına aynen: "Eski bir sadnazamın ve hâlen devletin en büyük eyaletinin başında bulunan bir umûmî valinin bu hareketi, son devir Türkiye târihinin en çirkin olaylarından biridir ve Midhat Paşa İçin gerçek bir lekedir. Bunun şahsı için bir leke olduğunu Paşa'da, hatıralarında <yalnız bana değil, evlâdıma da kalacak târiM ömrümün lekesidir> şeklinde itiraf etmekte ancak can kaygusuna düştüğünü ileri sürerek, şahsını savunmaya çalışmaktadır." Demektedir. Biz de hemen ilâve edelim ki, bu fahiş hatayı 2. Abdülhamid dönemi sadnazamlarından iki kişide daha ecnebi sefaretlere iltica yoluna başvurduğunu görüyoruz. Bunlardan birisi hatıratla-rından alıntı yaptığımız, Erzurumlu, Şâpur Çelebi İakablı ve
Abdülhamid Hân tarafından dokuz defa sadarete getirilmiş bulunan Küçük Mehmed Said Paşa'dırki İngilizlere iltica etmiştir. Diğeride yine hatıratından alıntılar aldığımız Kıbrıslı Mehmed Kâmil Paşa'dır ki bu zatda, İngiliz konsolosluğuna iltica etme yanlışını sergilemiştir. Bu hatırlatmayı yapmaktan maksad Midhat Paşa'nın böyle bir davranışda tek olmadığını amma yine de ilk olduğuna okurlarımızın dikkatini çekelim
istedik.
Midhat Paşa'nın bu ilticası üzerine Sultan Hamid, Fransa'nın İstanbul b. elçisini çağırttı ve derhal sığınmacının konsolosluk dışına çıkarılmasını tehdit yollu talep etti. Fransızların elçisi Tissoti'yi tehdidiyle bunaltan padi şah büyük elçinin İzmir konsoloslarına talimat göndermesini temin etmişti. B. elçi Tissoti, İzmir'deki konsolos Pelissirey'e çektiği telgrafla Midhat Paşa'yı ihraç etmesini İstedi, çünkü az bir zaman önce Fransa, Tunus'u işgal etmiş, Osmanlı devletinin heran kendilerine savaş açacaklar korkusunu taşıdığından, Midhat Paşa olayı buna kapı açmasın diye dikkatli olmayı tercih etmişler ve kendilerin iltica edeni dışarı koymak suretiyle sahibi oldukları hürriyetçilerin abidesi Fransa lakabının gölgelenmesine katlandılar.

Mahkeme Kararları

Yıldız Mahkemesi kararları şöyle tecelli etti: Rüşdü, Midhat, Nuri, Mahmud Paşa'lartei, Şeyhülislâm Hayrullah Efendi, kazanmış oldukları bütün rütbe ve nişanların alınması, dâ-f^ad olan paşaların sultan hanımlardan ayrılıp, damad sıfatlarının kaldırılması, bunların idamına bahçevanlıkla görevlendirilen üç pehlivan ile iki mabeynci ve binbaşı Necip ey'inde idama, Seyyid Bey ile Miralay İzzet Bey'in on yıl hapse mahkûm edilmeleri istikametinde hüküm verildi.
Yılmaz Öztuna Bey'in adı geçen eserinde 176. sn. de, şunları kaydetmektedir: ".Temyiz ve fetvahane bu kararlan ayrı ayrı tasdik ettikten sonra, son tasdik hükümdarın iradesine sunuldu.

2. Abdülhamid, 20/Temmuz/1881 günü Yıldız sarayında 25 kişilik fevkalâde bir meclis topladı. Bütün muteber devlet adamlarının katıldığı bu toplantıda mahkeme kararları, iştirak edenlerin tsüşârî reyine arz edildi. Herkes rey'ini yazılı olarak hükümdara bildirdi. 15 kişi hükümlerin aynen tatbiki, on kişi ise idam cezalarının müebbed hapse tahvili rey'inde bulundu. İdam hükümlerinin aynen tatbikini mucîb se-bebler göstererek isteyenlerin arasında Gazi Osman Paşa ile asnnn en büyük Türk Hukukçusu olan Adliye nâzın tarihçi Cevdet Paşada bulunuyordu. Bilhassa bu İki zâtın kanaatleri mühimdir Çünkü şahsiyetleri bakımından, herhangi bir art düşünce ite hareket etmelerine az da olsa ihtimal verilemez. Cevdet Paşa tarihçi sıfatıyla, Sultan Aziz faciasının devlete neler kaybettirdiğini, ne felâketlere sebeb olduğunu çok iyi biliyordu. Gazi Osman Paşa ise, yazılı esbâb-ı mucîbesinde, bu kararların, bir daha böyle feciî ue sorumsuz işlere teşebbüs edilmemesi için ibret olacak şekilde uygulanması icâb ettiğini belirtiyor, hâttâ bu kararları değiştirmeye padişah'ın bile hakkı olmadığını imâ ediyordu. 2. Abdülhamid, buna rağmen idam cezalarını müebbet hapse tahvil etti. Bunda İngiltere'nin te'siri olduğu inkâr edilemez. Zira liberal avrupa, bilhassa İngiliz basını, Midhat Paşayı şiddette savunuyordu. İngiltere, Midhat Paşa'yı kendi adamı gibi telakki ediyordu ve mahkûmiyetten sonra da bu telâkkisinden vazgeçmediği ni az aşağıda göreceğiz demektedir "

Tâif'de Akıbetleri

28/Temmuz/l881 'de İzzeddin Vapuruna bindirilen mahkumlar Tâİfe yola çıkarıldılar. Orada bulunmakta olan kale de hapsolundular. Burada 2 sene, 9 'ay sonra; Midhat Paşa olsun, Mahmud Celâleddin Paşa olsun askerler tarafından boğmak suretiyle öldürüldüler kaydını görüyoruz. Bu emrin kimin tarafından verildiği karanlıkta kalmıştır diyen Öztuna Bey, bu güne kadarda işin sırrı çözülememiştir demektedir. Abdülhamid düşmanları padişahın bu emri gizlice verdiğini ileri sürerek, büyük bir iftiraya başvurmuşlardır. Sultan Ha mid cidden merhameti münasebetiylede pek yüksek bir şahsiyettir. Kendi sine bunlar hakkında mahkeme ve temyiz kararını tatbik et diyenlerin tavsiyesini yerine getirir böylece de, otoritesinin kuvvetlenmesini temin ederdi. Oztutfa Bey; Hicaz Valisi Osman Nuri Paşa'nın bu hususda bir emri olabilir çünkü bu paşa, Mekke Şerifini tevkif edip, yerine başkasını tâyin edecek cürete sahip bir paşaydı demektedir. Midhat Paşa meşhur hatıratını bu cezayı Tâif'de yatarken yazdığı bilinen gerçeklerdendir.
ingilizlerin; Midhat Paşayı halas etmek gayesiyle Taife bir baskın düşündüğü ve bunun içinde Kızildeniz'de bir savaş gemisini hazır tuttuğu istihbaratça doğrulanmış hususattan-dır. Midhat Paşa hayatını kaybettiğinde 62 yaşında olup, Hayrullah Efendi ve Nuri Paşa Tâif'de ölmüşlerdi. Rüşdü Pa-Şa Manisa'da ölürken hakkında verilen karar ölümü beklendiğinden uygulanma cihetine başvurulmamıştır.

İngiltere Mısır'ı İşgal Ediyor!

Mısır'da HİdiV unvanıyla yönetimi götüren İsmail Paşa hayli israflar yapmış, merhum Abdülaziz Hân'dan elde ettiği borçlanabilme müsaadesinden sonra, İngiliz ve Fransa'ya yaptığı borçlanmalar faiz sarmalına düşmesini intaç etmiş on sene içinde 100 milyon İngiliz altununu aşmıştı. Görülen oydu kî, Mısır bir eyalet-i mümtâze olarak öyle borçlanmış ki, koskoca devletin borcunu aşmak üzereydi. Bu bakımdan ademî merkeziyetin mahzurlu olduğu buradaki neticeden de istihsal olunabilinir. Abdülhamid Hân'ın merkeziyetçi idâresinin isabeti ortaya çıktığı gibi, çok sonraları, bir hanedan üyesi olan mecnûn sayılsa seza olan Prens Sabahhaddin Bey, adem-î merkeziyet taraftan olarak Mısır' ı da örnek olarak göremedi insan şaşıyor.. Hidiv İsmail Paşa, Süveş Kanalının elindeki tahvillerini satarak borçları düşürmeye çalışırken, Fransa bunlara talip idi. İngilizlerin Yahudi asıllı başbakanı D'izraeli, mâli tüyo'ya çabuk ulaşan teşkilatı vasıtasıyla durumu hızla değerlendirdi ve hisselleri İngiliz idaresine mâl etmeyi bildi. Bu donanmasına güvenen bir devletin cesaret edebileceği bir işti. D'izraeli bu silahını akılıca kullanarak, Fransa'yı dizletti. Süveş Kanalı kullanımıyla İngiltere-Hindis-tan hattı pek değişebilen bir lezzet verdi Britanya ticaret ve sömürgeciliğine. Fransa bu işe müdehale edecek durumda değildi DölesepsİS bir Fransız olarak açtığı kanalın İngilizlere yâr olduğunu, görüp görmediğini düşünüyor insan! Tahvillerin satışı İsmail Paşa'yı borçsuz hâle getirmeye yeterli olmadı. Mısır Hidiv'inden alacaklı olan Fransa ve İngiltere, yüzlerini babıâlî'ye dönüp, kapısını çalmağa başladılar, ismail Paşa, Mısır hükümetinin mâliye bakanlığını bir ingilize, nâfıa yâni bayındırlık bakanlığımda bir Fransız'a vermek zorunda kaldı.
Kırım gerekse 93 Savaşında Osmanlı ordusunda, gük vafetleri, talimli durumları, disiplinli hareketleriyle göz
Muran Mısır askeri. Sultan Aziz'den aldığı bir fermanla 30iv mevcuda çıkarılmıştı. Mısır kabinesinin biri İngiliz diğeri
F ansız olan iki bakanı hemen şartlarını koydular, bu ordu küçültülecek; 30 binden, 18 bine düşürülecek dayatması vaptılar ve bu arada da 2500 subayı emekliye şevkettiler.
Emekliye ayrılmış bulunan subayların çoğunluğunu Türk ve Çerkeş kökenli olanlar teşkil ediyor böylece aralarında az miktarda Arab ırkından subay bulunuyordu. İşte Osmanlı devlet hududları içinde ilk ırkî hareket başladı, muharrikleri. Türk ve Çerkeş olmakla beraber, bunların hareket lideri olarak başlarına geçirdikleri Albay rütbeli Arabî Bey bu hareketin lideri oldu. Sultan Hamid, İsmail Paşayı hidivlikten azletti yerine Tevfik Paşa isimli İsmail Paşanın oğlunu hidiv nasbet-ti. Bu Tevfik Paşa, 1. Abdülhamid'in sadrıâzamlarından olan Halil Hamid Paşa'nın oğlu Mehmed Arif Bey'in kızı olan Zehra hanımdan dünya gelen bir çocuktur ve Kemâl Derviş ile akrabalığı muhtemeldir. Bu Tevfik Paşa'nın oğluda Ahmed Fuad Beydir ve Mısır'ın ilk kralıdır. İtalya'da

sürgünde ölen Kral Faruk'un babasıdır. Bu Krallık zâten iki kral gördükten sonra bir askeri ihtilâlle yok olmuştur. Önceleri harbiye nazırlığını ele geçiren Albay Arâbî'yi Sultan Hamid, mirliva yâni general rütbesiyle taltif etti. Ancak, Mısır'da kavmi necip an-layışı yayılmaya, memlekefde yaşayan diğer unsurlar rahat edemezlerken herkes tabiisi olduğu devletlere şikâyetlerini duyuruyordu. Bunların içinde İngilizler, avrupa olup Mısır'da yaşamakta olanların haklarını bundan böyle kendisinin arayacağını bunun içinde Mısır'a asker çıkaracağını fakat bura-akı Osmanlı devletinin hak ve hukukuna dokunmayacağını eyledi.

İş bu vaziyete gelmişken, Mısır'da Arabi Paşa, başbakanlık makamına irtika eyledi yâni başabakan oldu. Akabinde İskenderiye'de çıkarı bir kıyamda, ahali İngilizlerin olsun avru-palılann olsun mallarını yağmaya giriştiler. Bir hayli ölü yanında bazı elçilik görevlileri yaralanırken, dört konsoloslunda yaralandığı görüldü. İngiliz Amiral Seymour İskenderiye'yi saatlerce ve ara vermeden bombardımana tâbi tuttu. 12/Temmuz/1882'de Arabî Paşa birlikleri Sir Gamet: Wolse-ley kuvvetleri tarafından Teylül Kebîr meydan muharebesinde bir çeyrek saat geçti geçmedi mağlup oldu, ingilizler Kahire'ye girerken, maceraperest Arabî Paşa da sürüldüğü Seylân'a doğru yola çıkarıldığı haberiyle ortalık çalka lanıyordu.

İngiltere; Mısır'a girince Sudan'ı da işgal dışında bırakmadı. Ancak ifadesinde durumun geçici olduğunu söylemesi, meselâ Osmanlı devletinin Mısır'dan aldığı vergiye engel olmaması sanki bu sözün samimiliğini andırıyordu. Yapılan müzakereler neticesinde de bir iki defa çekilmeyi kabul eden merhalelere getirdi vaziyeti sonra kendine âid olaylar icâd ederek erteledi velhasıl herkesi oyaladı durdu. Fakat, fiili işgal mevcut hukukî statü ise Osmanlının koyduğu idi. Bu hâ-lin 1. dünya savaşına kadar sürdüğü görülmüştür.

Osmanlı sadrıazamlanndan Kıbrıslı Mehmed Kâmil Pa-şa'nın gerek Mısır ile gerekse İngiltere kraliyet ailesi ve politik arenasında hürmete şayan bir münasebet bulunuyordu bu bakımdan Kıbrıslı Mehmed Kâmil Paşa'nın, İbnül Emin Bey'in "Son Sadrıazamlar" adlı değerli eserinde yer alan satırlardan bu bağlantıya bir atfu nazar edelim: Paşa'nın Mısır ile olan bağlantısını göz önüne aldığımızda, Osmanlı-Mısır münasebetlerindeki davranışı, Osmanlılık açısından nasıl bir fikir hasıl eder"? "..1298/1881 senesi Şevval başlarında çıktığı bahs olunan mezkûr mesele benim hatıratımda beyan kıtınrlıâı yibi Tevfik Paşanin hidivliğe nasbından önce pederi İsmail Paşanın vazifesi esnasında kötü idaresi ve israfları neticesi olarak, İngiltere ve Fransa devletlerinin Mısırın mâli işlerine müdahaleye tasaddileri kendini göstermeye başladı. Osmanlı dev letinin bağlısı olan ve ekseriya vak'aların icâbatı-na göre karar alması yerine muhalif tedbirlere gitmesi, bunda devam ve ısrar eden Hidiv, git gide, durumun vahametini arttırmaya başlamıştı. Said Paşa hz. lerinin; türlü şekillere tahvil ederek kayıt ve tezkâr ederek hikaye ettiği MısırVye'yi müzakere için İngiltere devleti tarafından fevkalede sefaretle İstanbul'a gönderilen, Dermond Volf'un hâmil bulunduğu nâme ile nutkunun tercümeleri sırasında <evkaf nâzın Kâmil paşa

mülakat için yanıma geldi Mütercim Davud efendi ev rakı bana verirken gördüydü. Mütercimin ifadesin den, neye dâir olduğu malum olduğundan mütalaasını arzu etti. Vükelâdan gizli bir şey olmadığından kendisine verildi. Kâğıdlar akşam arza verildi. Fıkrasını koymakla ne demek istediklerini anlamak zorsa da, memur olduğum nezaretin, işlerinden dolayı müzakereler için, Said Paşa'nın yanına gitmiş olmamın şüpheden uzak olmam gereken bir sırada, mütercim tarafından takdimin de içindekilerden bahse mahal olmayan evrakın okunmasını arzu etmek gibi bir teklifsizlik göster-mekleğime hâl ve terbiyemin müsaid olmayacağı beni az çok tanıyanlarca takdir ve teslim olunur iti kadındayım.

Sdid Paşa; Londra'da sefaret-i fevkaladesi için memuriyet-i acizanem arz ve istizan eylediğini hatıratının bir köşesine yazmakla beraber, bir kaç sahife sonra Sir Der-mond Volf ile 'Müzakere için murahhas seçimi bahsinde o vakit hariciye nazırı rahmetli Asım Paşa lisanından <Kâmil Paşanın diplomasi malumatında vukufu behri-yesi sebk etmedi Onun tâ-takdirinde işçe gı'ıçlük gÖrülür.> cümlesini sarfettirmişterdir ki, mânası oldukça net bir teveccüh olduğu görülür, diyerek geçelim sözüyle noktalıyor."

KâmİI Paşa'nin görüldüğü gibi; Said Paşa'nın ünlü hatıra-tın'da kendisine dokundurma hissettiği hususda bir beyanda bulunduğunu ve Kâmil Paşa'nın verdiği cevapla, Said Paşayı ve onun tarzını ortaya koymaya çalışırken, İsmail Paşa'yıda tarz-ı İdaresinden ve israfından dolayı kabahatli bulduğunu çıkarmak ifadesini dikkatle okuyunca anlamak kâbi! dolay-sıyla Mısır ile olan garabeti, Osmanlı anlayışından ayrılmasını temine vesile olmadığı ortada.

Ermeniler Ve Meselesi

eni meselesi dendiğinde; akla ilk gelen, asırlardır a lu topraklarında birlik ve beraberlik içinde nesiller yetiren birbirlerinin inanç ve geleneklerine saygı duyan în-ıarın varlığıdır. Ancak şu 1293/1877 Osmanlı/Rus savaşı havetinde imzalanan Ayatefanos antlaşması oluncaya karar Mezkûr savaşın antlaşmasında bir Ermeni meselesi ih-las olunmuştur ve bunun mucidi Ruslar olup, vatansız Ermeni ahalisine şüphesiz ki Osmanlı devletiyle aralarında var olan medenî insaniyet bağlarını kopartıp, birbirleri hakkında kötü emeller besleyip, var olan huzuru yok etmek ve bunların safdillerini kendi gaye ve hedefi istikametinde istihdam etmek, böylece çıkacak düşmanlığın bir din savaşı şeklinde tefsir edip, Şark'a doğru bir mânada İslâm ve topraklan ürerine Doğu avrupanın verimsiz alanlarından kalkıp yer allı ve yer üstü madenlerine ve nimetlerine egemen olmada maşa olarak kullanmaktı. Buna start veren madde şöyleydi ve göreceksiniz ki, bir kere bile Ermeni kelimesi geçmemektedir maddede fakat bu maddedirki satır aralarında nihan olan mânalarla doğurmuştur Ermeni meselesini:

Madde: "Osmanlı devleti Girid Adası halkı tarafından der-miyan olunan istekleri önemle göz önünde tutmakla beraber 1868 yılı dâhili tüzüğünün uygulanmasını

taah- hat eder Şu mukauelenâmede kendileri için özel bir idare şekli tâyin 0 anmayan Arnavutluk ve Tırhala ile Rumeli'nin sair yerleri mahalli ihtiyaçları karşıla- yacak muvafık bir tü-acaktır. Üyeleri yerli ahaliden olmak üzere teşkil acak özel komisyonlar her vilayette yeni tüzüğün tefer-nı müzakere ederek so-nucunu babıall'ye arzedeeekler-manlı devleti dahi bu tüzüğü uygulamaya o az etme-
lçından Rusya devleti ile bir kere istişare edecektir." İşte bu madde Ayastefanos antlaşmasında bu haldeyken, Berlin konferansında ki her ne kadar bu konferans bizim için hayli-çene işe yaramış ve Ayastefanos'un derin yaralarını sarmiş-sada, bu madde orada 61. madde adıyla genelleştirilmiş ve Rusya'nın elde ettiği imtiyaz bütün düvel-i muazzamayada tanınmıştır. Böylece batı âlemi, şark dünyasına top yekûn saldırıya geçecekken bu kurnazca muahedenin tertibiyle şarkın iç bünyesindeki dindarlarının, kendilerine 5. kol olarak veya gizli tabii müttefik kılmış oluyorlardı. Osmanlı devletini yıkabilmeyi sağlamak için Ortadoğu'da söz sahibi olmak için bunlar vazgeçilmesi imkânsız çâreydi. Her ne kadar geçtiğimiz 1293/1877 Osmanlı-Rus savaşında bizim kaybımız Rusya karşısında zayfı kalmamızdan değil, genç paşaların birbirini çekememesinin getirdiği yönetim aksaklığını pek kimse itiraf etmez ama düşmanlarımız bunu anlamakta gecikmemiş sevk-ı idarede tenakuzları görebilmiştir.

Bizde de bu savaşın ilk tahlilini yapan kişi mümtaz yüzbaşı Mehmed Hulusi Efendi 1909'da Harbiye'de "Harp Târihi Dersleri" muallimi olarak ders verdiğinde bu savaş hakkında bilgilendirmeyi yapabilmek için birçok kitap okumuş, askeri raporları tetkik etmiş "Niçin Mağlup Olduk" adlı bir eser kaleme al mıştır. Biz, bu eseri Osmanlıcadan sadeleştirerek Akit Gazetemizde tefrika hâlinde neşrettik. Henüz kitaplaştıra-madık esas söylemek istediğimiz bizde, 93 harbinin tahlilinin, savaştan 29 sene sonra yapılmasıdır halbuki bütün dünya ülkeleri bu savaş üzerinde o kadar çok neşriyat yapmıştır ki buna sayısız demek kabildir.

Ülkemizde; Ermeniler, 1860 yılında, dernekler kurmaya girişmişler ve yirmi yıl içinde bu sayıyı önce kültür dernekleri olarak lanse edip rahatça çoğalttılar. Daha sonra da tedricen silahlandırmaya başladılar. Böylece kan dökücü komitelerini peydana getirdiler.

Meselâ bunlardan 1860'da Kilikya'yı yüceltmek amacıyla Haynsever Cemiyeti, peşinden de Fedakârlar cemiyeti faaliyete geçirildi. 1882 senesine kadar, Van ve civarında Ararat-h, merkezleri Muş'da bulunan Mektepseverler, Şarklı, Kilikya cemiyetleri kurdular ve de 1872'de yine Van'da "İttihat ve Halas Cemiyeti" yâni birleşme ve kurtulma cemiyeti 1880 yılına gelindiğinde Erzurum'da Silahlılar cemiyeti, Milliyetperver Kadınlar cemiyeti, Ermenistan'a Doğru Cemiyeti ve Kafkasya'da Genç Ermenistan cemiyeti kurulmuştur. Van'da da Kara Haç cemiyeti teşkil edildi. İstanbul'a gelince, burada "Erme ni Vatanperver İttihadı" isminde bir cemiyet kuruldu

Bu son kurulan cemiyet, Ermenileri hukukuna sahip kılmak, gereken yerlerde isyanların çıkmasını temin etmek, gençleri silahlandırmak hususunda görev

almıştı. İstanbul'da da adına Ermeni Vatanperver İttihadı isminde bir cemiyet teşkil olundu.
Yine; 1881'de Erzurum'da kurulmuş olan Şurâ-yı Âlî Cemiyeti, çok geçmeden Müdafiî Vatandaşlar Cemiyeti olmuştur. 1890'da da İstanbul'da Şant ile daha sonra da Kurban adlı ihitlâlçi çeteler teşkil edilmiştir. Hınçak ve Taşnak komitelerini daha ziyade, Kafkasya Ermenileri kurmuşlardır. Bu komitelerin kurucuları, Osmanlı hududları haricindeki Erme-nilerdi. Bu hususda İngilizlerin Trabzon konsolosu 1895 târihinde İngiltere'nin Osmanlı nezdinde ki b. elçisi Sir Filip Ku-n ye gönderdiği raporun bir bölümünde şunları kaydeder: liderleri hareketi türkiye dışından idare ediyorlardı. suretle kendileri tamamiyle emniyet İçinde oldukları halde, Türkiye'deki ırkdaşlarına hayatı tahammül edilmez hale 9etiriyorlardı. Maksatları, İslâmları hristiyanlara karşı tahrik etmek, katliamlar çıkartarak memleketi dehşet içinde bırakmaktı: Bütün dünyaca bilinmelidirki bu teşkilât anarşik bir karakter taşımaktadır. Şiddet yoluyla karışıklıklar çıkartma k ue Ermenistan'ın yalnız ıslahatını değil, istiklâlimde temine çalışmaktadırlar "
Bu raporu doğrulayan şu misâl mühimdir: 1887 senesinde Kafkasya Rus Ermenilerinden Avedis Nazarbeg ile sonradan izdivaç yaptığı Maro adlı kadınla ve Kafkasyalı Ermeni talebelerin birlikte İsviçre'de Kari Marks'ın prensiplerinin esas tutulduğu Hinçak (Çan Sesi) komitesinden üç yıl sonra 1890'da, Kafkas Ermeni'lerince de Tasnak veya Taşnaksut-yun ihtilâl komitesi teşkil edildi. Bunların da amaçlan Türkiye Ermenistamnı tesis için siyasi ve iktisadi hürriyet elde etmek riskine girmekti. Bu komitenin pek vahşice verilmiş bir talimatı vardı. O da; <Türk'ü, Kürd'ü her yerde her çeşit şerait altında vur. Mürtecileri yâni eski hâlin devamını isteyenleri, sözünden ve yemini yapıp da bundan dönenleri, Ermeni aleyhtarı hafiyeleri ve Ermenistan dâvasına hayinlik yapanları öldür ve böylece intikam al!>
Bu talimatı alan Ermeniler, Anadolu topraklarında 1894'de pek büyük bir isyan ateşi yaktılar ve bunun adı Sason İsyan'! oldu. Muş ile Bitlis arasında bir ilçe olan Sason bünyesinde 12 bin Ermeni barındırıyordu. Burada yaşamakta olan 15 bin kişi kadar müslümanların çoğunluğunu Kürtler teşkil ediyorlardı ki burası yo! yetersizliği hasebiyle askeri yardıma biraz geç kavuşur arazi idi. Sason Dağlarının sarp kayalıkları kolay kolay geçit vermiyordu. Burada ateşi yakılan isyan, öyle profesyonelce tezgâhlanmıştaki, yerli Ermenilerin böyle bir şeyi ne akıl edebilmeleri nede tatbikleri kabildi. Hele Türk kılığına girmek suretiyle kendi dindaş ve soydaşlarını katletmeleri ne yerli Ermenilerin cüretine nede tanınacakları endişesiyle yapmayacakları işlerdendi. Amma cidden Türk kılığına giren Ermeniler, bu işi yaptılar fakat bunlar bölnin insanı olmayıp dışarıdan getirilmiş adam katlinde ofeSyonelleşmiş ihtilalci güruh olduğu ilk akla gelendir. Burada çıkan arbede de, yüzlerce müslüman şehadet şerbetinin içicisi olurken, 5 bin ermeni de fikren iğfal olmalarının acısını ölümleriyle tattılar. Günü müzün Abdullah Öcaian adlı bölücübaşı'nın gün gelipde TBMM'ye gireceğini ileri süren safdillerin bulunduğu dönemimizde, bunu ileri sürenlere saf dil demesine diyoruzda, bakın bu Sason olayının baş tertip-çişi olarak

görülen Hamparsum Boyacıyan adlı Ermeni buradaki tahkikat ve icraattan yakasını sıyırdı. Bu Hampar-sum'un 1908 meşrutiyet meclisinde Harput milletvekili olarak İttihad ü Terâkki Parti mebusluğunda bulunması tıpatıp Öcalan'ınkine benzemiyorsa da, yine de Allah korusun, saf diller dediklerimizin bu teşhisleriyle naklettiğimiz olayia, yâni Hamparsum Boyacıyan ile ilişki kurmaları da ümid olunabilir!

Ermeniler; Sason olayının peşinde bir ay geçti geçmedi Dıyarıbekir'de de ayaklanmaya teşebbüs ettiler. Ancak burada da 2 bine yakın insanlarını kaybettiler. Bütün bu hareketlerin Osmanlı devletinin elinden kurtulmak meselesi olmadığı pek barizdir. Yapılmak istenen dış devletler buralarda meydana gelen vak'alardan mütevellid, Osmanlı hükümeti ne baskı yapmak suretiyle iç işlerine müdehale yoluyla dev-let-i âliyenin çöküşünü temi ne gayret edip, yabancı devletlerin, ajan çapındaki adamlarından aldıkları sözlere görede Büyük Ermenistan kurmak hayılini diri tutmaktı. Bu husus-da, Ermeni Diasporası denilerek nâm salmış başka ülkelerde yaşamakta olan Ermenilerin kurdukları bu organizasyon merkezi bilhassa ecnebi baskıları teminde ve bu isyanları destekleyecek maddi imkânın toplama ve dağıtım vazifesin! yapıyorlardı.

O sıralarda da İstanbul'da bilhassa Kurtuluş semtinde o zamanki adı Tatavla'da oturan Ermeni azınlık toplanmış bir takım protestolar ile asayişi ihlâle çalışıyorlardı. Sahilhane-sinden çıkmış bulunan Sadrıazam Ahmed Vefik Paşa'nın faytonuna ulaşan haberle vaziyetten haberdar olduğunda, hemen arabanın babıâfî istikametinden yolunu değiştirmiş bu günkü Pangaltı kavşağına gelen Vefik Paşa, tecemmu etmiş Ermeni kopillerini görünce hemen faytonunun kapısını açmış, o gün romatizmalarının rutubetli hava münasebetiyle ağrılara sebeb olmasından, bastonuyla yola çıktığından topluluğun ki sayısı alti-yediyüz kişiden az değil üzerlerine yürümüş o güruhu tek başına dağıtmıştır. Devrin gazeteleri Ahmed Vefik Paşanın sağa sola doğru koşarak yaptığı salveti tatlı bir uslûb ile haber yapmışlardır.

30/Eylül/1895'de Patrik İzmirliyan'in sinsi sinsi hazırladığı sayıları bir kaç yüzü bulan Ermeni kopili ellerinde ve bellerinde silahlarıyla babıâlî'ye çıkıp sadaret binası önünde protesto hareketi yapacaklarken, Sadrıazam Said Paşa bunların üzerine asker sevk ettiği için vahim bir hâl zuhur etmiş oldu. Yıldız'da sadrıaZamın icraatına vukufiyet kesbeden Sultan 2. Abdülhamid Hân derhal askeri birliği geri çektirdi.

Bunların çoğuna sivil elbise giydirip, Tahtakale ve Yemiş İskelesi hamalları kürtleri de hamalbaşılar vasıtasıyla bu silahlı Ermeni kopillerinin üzerine sevk ettiği bir kaç tane müs-lüman'ın şehadeti karşısında bin kişiye yakın Ermeni eşşek cennetini boyladı. Kadırga da üçgün mukavemet eden Ermeniler sonunda pes etmeye mecbur oldular. Onbir ay sonra Ermeniler bir daha hareketlendiler ve 26/Ağustos/1896'da Osmanlı Bankası merkezini bastılar. Ancak, Abdülhamid Hân'ın meşhur Teşkilât-ı Mahsusası vaziyetten haberdar olduğundan banka civarında tertibat almış ve saldırıyı bir kaç bomba patlatarak başlayan Ermenileri

kısa zamanda etkisiz
H"le qetirmeye muvaffak olmuşlardı. Bu hareketide hazırnın patrik İzmirliyan olması calibi dikkattir. Demek ki onbir evvel Kadırga semti olayını tezgâhlayan İzmirliyan'a devlet herhangi bir yaptırım tatbik etmemiş! Acaba, İzmirliyan hem olayları tertipliyor hem de devlete haber veren bir ajan-mıydı? Sultan 2. Mahmud'un, Rum Patriği Grigoryası astığını qoz önüne alırsak, İzmirliyan'a bir şey yapılmamış olması yoruma tâbidir.
Hoş Sultan Hamid cana kıymayı sevmediğinden belki asmamak normalse de hiç bir şekilde cezaya muhatap etmemesini yorumlamak kolay değildir. Ha yukarıdaki Kadırga semti olayında, kıyamcilar üzerine askeri birlik gönderen Said Paşa' nın görevinden azledildiğjni de hatırlatalım. Çünkü; asker ile bastırılan vak'anın avrupada estireceği rüzgâr pek değişik olacağından padişah bu işi ahaliye havale ederek İki gurup halk arasında çıkan arbede neticesi müessif olayları meydana getirmiştir bahanesini ileri sürmek imkânını meydana getirmiştir. Çok zaman geçmemiştiki bir Ermeni, sadrıazam Halil Rıfat Paşa'ya tabanca ile bir suikast teşebbüsünde bulunmuş, menfur emenline nail olamamış ve Paşa isabet almamıştır. Bütün bu tedbirler ve milis tarzı mukabele Erme-nieri ve onların idareci takımını ürküttü. 21/Tem-muz/1905'deki Yıldız Camiinde patlattıkları bomba hadisesi-ne kadar ortalıktan toz olmayı tercih ettiler.

Bir Gaazı'nın Beyanatı

Bizim târih kitaplarımızda genellikle savaşlar oluş sebebi,
kimlerin bu savaşda bulunduğu, neticesi ve mütareke ile sulh masasından bahsedilir. Biz bu çalışmamızda savaşların perde arkasını ve safahatını nakleden ve bilhassa bahse konu savaşda döğüşmüş savaşda sahib-i selahiyet olarak bulu-nanların varsa hatırat ve husule getirdikleri risaleleri lâtinize ederek burada sahifemizi süslemeye ve yeni nesle ulaştırmaya kendimi vazifeli addetmiş bulunmaktayım.
Bu seferki risalemiz 1313/İ897'de Osmanlı-Yunan savaşını en selahiyetli kalemden çıkan yazının başındaki İsimle neşrolunmuş yâni "BİR GAAZİ'NİN BEYANATI1' adıyla Os-manhca ve matbu olarak basıldığında hayli beğenilmiş olan risaleden naklediyorum. Bu risalede bahse konu savaşı arılatan zât; Gaazi Alasonya Ordusu kumandanı Müşiran dan Ga-azi İbrahim Edhem Paşa Hazretleridir.
Bilindiği gibi Sultan 2. Abdülhamid; önce amucası Sultan Abdülaziz'in tahtdan alaşağı edilip, akabinde şehid edilmesi ve taht-ı Osmaniye 5. Mehmed Murad'ın çıkarılması ve de bu padişahın da, doksan gün sonra şuuru muhtel oldu yâni dimağında meydana gelen bozukluk hilafet ve padişahlık yükünü omuzlayacak takati taşıyamayacağı anlaşıldığından onu da devrin devlet recülu tahtdan fetva ile iskat edip, Türklerin padişahlığını, İslamların halifeliğini 1842 doğumlu ve hayli olgunlaşmış bir Abdülmecid evlâdı olan 2. Abdülha-mid'e biat etmek suretiyle vermiş oldular. Midhatlar, Rüş-dü'ler, Hüseyin Avniler, Kayserili

Ahmed Paşalar, Süleyman Hüsnü Paşalar hatta Mahmud Nedimler devletin atabeyleri gibi işleri yönetmeğe kalktılar. Bu yönetişteki hataları ve meşrutiyet hususundaki kararsızlıkları kendi aralarında ihti-düşmelerini getirdi. Bu sırada Rusların sıcak denizlere e hülyası, Osmanlı iç yapısındaki hızla bozulma hasebiy-! e de Avrupa devletlerinin adını "Şark Meselesi" olarak kovdukları sömürülesi gereken toprakların muhafızı cihan H leti Osmanlıyı târih sahnesinden izale etmek maksadıyla dört başı mâmur bir plânla yürüttükleri saldirgan siyasetleri havli yıpranmamıza sebeb veren meşhur rûmî 1293 / milâd 1877 Osmanlı-Rus Harbinin zuhuru vukubuldu.
Haçlı dünyasının ve hilâl âleminin bu savaş sonrasında artık hiç bir şey eskisi gibi değildi! Koskoca Osmanlı Devleti, başşehrinin yazlık bir mahallesi olan Yeşilköy'e kadar gelmiş bulunan ezeli ve ebedi düşmanı moskofun elinden bir sulh-nâme almaya çalışmaktaydı. Bu Ayastefanos Antlaşmasını yapan hâriciye nâzın Mehmed Esad Safvet Paşa ve müntehir Sadullah Paşanın gözyaşlarını akıtarak çekilmiş olan resimlerini, zenaatkâr padişah kendi elleriyle yaptığı abanoz ağa-cmdan bir çerçeveye koymuş ve daima çalışma masasında o hazinliği sergileyen fotoğrafiye atfu nazar etmeden hiç bir gününü geçirmemiştir.
Bu konferansın pek ağır şartları hâvi olarak imza olunmasından sonra yeni padişah, babıâlî'de toplanmış selahiyeti, kendine başkâtip olarak intihab etdiği Küçük Said Mehmed Paşanın yardımlarıyla, sefine-i devleti kaptan köşkünden tam bir selahiyyetle, vukufla, itidalle idare etmeğe koyuldu.
İşte bu ahval içinde ŞaYk ve Garb cephelerinde gösterdikten büyük yararlıklara rağmen mahvu perişan olan ordumuzun, yepyeni bir anlayış içinde yeniden neşvünema bulması 'Çin büyük mesâi, para ve gayrete önem verdi. Meselâ; har-biye talebelerinin son sınıf öğrencilerinin o hafta başarıda bi-r|nci olan talebeyle yemek yeme usûlünü ihdas etmek sure-> padişahlığa ve huzuru hümayuna çıkmağa önem veren talebeye, hem bu şansı veriyor hem de kendisine bağlanmasına fırsat tanırken öte yandanda bu istisnayı elde etmek arzusu duyanlar arasında tatlı bir rekabet meydana getirip, derslerinde daha da muvaffakiyet kazanmalarını teşvik etmiş oluyordu.

Ördü Kıvamını Buluyor!

1877'den sonra ülke her bakımdan bir kalkınmaya doğru yelken açarken, gerçekten pek çoğu yelkenliden müteşekkil Sultan Abdülaziz merhumun tezyin ve teçhiz eylediği dünyanın ikinci büyüklükteki donanması sayılan Osmanlı Donanması, buharlı gemiler dönemine girmiş bulunan denizcilik âleminde artık bir matah sayil-madığından kendi âlemine bırakılmıştı. Yâni sadece gemiler ve denizcilik faaliyetlerimiz hayii kısırlaşmıştı. Geri kalan her hususda terakki etmekteydik.
Bu terakkileri yapabilmek için lâzım gelen sulh dönemini Sultan 2. Abdülhaid'in takip ettiği büyük devletlerle denge politkası sürdürme, avrupanın iri devletlerini

vermiş olduğu ihaleler sayesinde, birbirine karşı müteyak kız duruma getiriyor, hatta perde arkasında çatışmalarını sağlayacak tezgahlar kuruyordu. Nitekim 1877 ile 1897 seneleri arasında geçen yirmi yıl dikkatli işleyen bir devlet idaresinde azımsan-mıyacak bir süre olduğu ortaya çıkan eserlerle kendini gös-termeye başlamıştı. Bütün teknolojik ve tıbbî ihtiyaçlar askeri mektepler nazırlığı disiplinasyonu içinde kabiliyetli zabitler yetiştirmeye muvaffak olduğu gibi, dünyanın ister istemez içine gireceği ulusçuluk anlayışında bizim insanımızında yer alması, fikri hareketlerde batı dünyası ile kurulan diyalogun, İslâmi anlayışda da, kelâm-i kadimi asrın idrâkine uygun okuma ve anlama sürecini başlattı denebilir.

Hülasa edecek olursak; Abdülhamid Hân'ın idaresindeki . konu yirmi yıl sonunda her hususda kalkınma gözle ken yinede en fazla kalkınan orduyu hümayun olmuştur. a nn icabı avrupa zabitleri tâlim tarzları, münevverleşme aayretleri, okul disiplini içinde ve ecnebi bir kaç dille okuyup yazacak kadar teçhizatlı olmak, haberleşme vasıtalarını hayli neliştirmek bu yirmi yılın içine sığdırıldı. 1877 savaşında ordunun bir cenahından diğer cenahına yollanan bîr emrin hemen arkasından meydana gelen küçük bir tahavvül yâni değişikliği bildirmek için hemen ikinci bir vazifeli göndermek icab ediyordu idi ki, bazen bu ikinci gönderilen bir kaç saat-den tutunda, bir kaç güne kadar gecikme ile emri ulaştıracağı yere varmaktaydıki, yapılması istenen ikinci emirken, tatbike konan birinci emir devam etmekte böylece başarısızlığın kapısı kendi ellerimizle açılmış, başarı kapısı ise kapatılmış oluyordu. Şunu ilâve etmek gerektirir ki, Sultan Abdül-hamid'in, risalemizin kahramanı Gaazi Ethem Paşa Hazretlerinin kumandasında yapılan "1897 Osmanlı-Yunan Muharebesi" adlı savaşda filim çekecek ekibi dahi vazifelendirdiği bilgilerinize sunulur.

Biz; 1989 senesinde müstear adımız Hasırcızâde imzasıyla kaleme aldığımız "2. ABDÜLHAMİD HÂN ve OSMANLİ - YUNAN MUHAREBESİ" adlı çalışmayı belgesel bir roman hâlinde şimdi maziye karışmış bulunan Beyazsaray Kitapçılar Çarşısında 26 nomeroda kâin FERŞAT Yayınlarından neşrettiğimizde bu zaferin 92. Yıl dönümünü idrak etmiştik. Biz bu kitabın hemen ilk sahifesine şu kanaatimizi dere etmiştik: 1897 harbi AbdÜl hamid Hân'ın kendi iradesi ile açtığı ve kazandığı tek muharebedir" İşte bütün bu malumatdan son-Konuşan Gaazi Kumandan müşirandan İbrahim Ethem Şa Hazretlerinin şu kısa biyografisinden sonra sözü bu Gaazi'ye bırakalım: İbrahim Etham Paşa; 1844 senesinde İstanbul'da dünya'ya geldi. 1293/1877 Osmanlı Rus savaşında Plevne'ye ulaştırdığı, mühimmat ve erzak desteği sayesinde savunmanın uzamasını temin etmesi büyük takdirlere mazhar olmuştur. Yine bu savaşlar serisinde yer alan Dubnik muharebesinde ağır yaralar almakla beraber hayatta kalması nasip oldu. Gaazi unvanı buradan intişar etmektedir. Savaşın nihayetinde paşalığa irtika eden yâni paşalığa yükseltilen İbrahim Ethem Paşa, 1895'de müşir yâni mareşal rütbesine terfii ettirildi. Çok terbiyeli ve nâzik bir zat olmakla beraber meslek-i celilei askeriyyede büyük malumatlı kumandanlar arasında kabullenilmiştir. Yâveran-ı ekremdendir yâni padişahın fahri yaverlik

rütbesi tevcih ettiği herkesçe malumdur.
Bütün dünya 1897 Osmanlı-Yunan muharebesinin aynı zamanda "Dömeke Meydan Muharebesi" olarak yâd eder. Meydan muharebesi kazanmış kumandanlara Gaazi rütbesi vermek bizim eski bir geleneğimizdir. Ethem Paşa 2. meşrutiyet sonrasında hâttâ Sultan Hamid'in tahtdan, indirilmesinden sonra Gaazi Ahmed Muhtar Paşa kabinesi, ki bu kabine için de ayrıca üç tane eski sadrıazam bulunması hasebiyle Büyük Kabine adını almıştır ki, Müşirandan İbrahim Ethem Paşa bu kabineye Harbiye Mazın sıfatıyla alınmıştır. Kabinenin düşmesinden sonra paşa, siyasetin dışında kalmayı tercih etmiştir. Rahatsızlanan İbrahim Ethem Paşa Mısır'a gitmiş ve orada son nefesini vermiştir. Cenazesi o dönemde dahi istanbul'a getirilerek Eyüb Sultan'da ebedi makberesine tevdi olunmuştur. Vefatında Ethem Paşa h. tarih olarak 67 yaşında olup, m. târih olarak 65 yaşında idi. Mevlâ rahmet eylesin. Amin..

Gaazi Ethem Paşa Anlatıyor

Bir Gaazi'nin ifadesi: umûm hudud-u yunaniyye kuman-A m müşirân-ı izamdan Devletlû ibrahim Edhem Paşa Haz-ptlerinin ifadey-i beyanı aşağıya alınmıştır. Son muharebenin çıkış sebebi ve safahatı yâni Osmanii-Yunan savaşının vukubulmasının sebebi ve bölümleri:
r. 1313/m. 1897 Osmanlı-Yunan savaşının çıkışının bir müddetten beri müslüman ve hiristiyan ahali arasında Girit adasında çıkan karışıklıkların sebeb olduğunu herkes bilmektedir. Ancak asıl sebeb ise mezkûr ada'ya, Yunanistan'dan bir plân ve program dahilinde göç eden Rumlar: i yerleştikten sonra, geliş sebebleri olan huzuru bozma hareketlerine giriştikleri ve Yunan krallığının bu girişimleri gizlice desteklediğinin pek net bir şekilde kendini göstermeye başlamış olmasıdır. Geçtiğimiz; 1312/1896 senesi başlangıcına kadar devam eden karışıklıkların teskin edilip sona erdirilmesi için hükümet-i seniyyei Osmaniyye çeşitli tedbirler aldı. Bu tedbirler içinde avrupanın büyük devletlerinin tavassut ve ricası da göz önüne alınarak Girid adasına bir hiristiyan vali tâyini dahi devlet-i âliyye tarafından uygun görülüp, lâzım gelen tâyin yerine getirilmiştir.
Vali tâyini sonrasında yine tavsiyelere uygun olarak vede Yatkın davranan babıâlî bir takım idari ve hususi işlerde İslahat yapma gayretine de girişmiştir. Ancak bu niyeti taşımayan hiristiyan mahfiller ve bu asayişsizliği sağlamak niyetiyle irid adasına yerleşen anarşist göçmenler, Osmanlı devletimin bu hayra dönük çalışmalarından hiçde memnun kalmamışlar, üstelik ıslahat çalışmalarını kendi karanlık emellerine ^ani olacak bir harekât olarak vasıflandırmışlardır. Bu bakından Ada'nın asayişinin bozulmasının temini için var güç-er'yle çalışmalarını hızlandırmaya başladılar.
Nihayet; Yunan hükümeti bu karışıklığı güya durdurmak için Ada'ya asker göndermeğe başladı. Bu hareketin sebebi hakikisi Girid Adasına el uzatmak ve bu işi sabır ve sebatla sürdürüp, Ada'yı megalo ideal konsepti içinde Yunanistanın olmasını temin etmek ten başka bir şey değildi..

Yunan'lıların Faaliyetleri

Girid Adasını Megalo Idea telakkisi içinde Yunan sancağı altına alma işini becermek için dışı başka içi daha da başka maksatlar taşıyan faaliyetlere koyuldular. İlk iş olarakda; Avrupa devletlerinin bilhassa büyük addedilenlerine yılmak üzere Yunan Donanmasının, Akdeniz'de bir manevra icra edeceğini bildirdiler. Bununda maksad-ı hakikisi bahse konu denizde manevra yapıldığı ve bu manevra yapan donanmanın kuyruğuna gizlice takacakları Girid'e müteveccih onüç savaş gemisi ile general Vaso komutasında 2300 asker çıkarmayı planlamışlardı. Bu manevra, yapılacak tebliği Girid üzerinde operasyonu bir nev'i maskelemekti. Nitekim bu menhus plân yürülüğe kondu ve çıkarma yi başardılar. Çıkarmanın akabinde de Girid Adasında asayişse hiç vakit geçmeden ihlâl olmaya başladı. Girid Adasında bu faaliyetleri sürdüren Yunan emelleri başka bir bölge de yâni Preveze liman şehrinden Sarakurya'ya kadar olan hattın karşısına 13 harp gemisi marifetiyle 27 bin piyade askeri, üçyüz süvari yanında 40 top ihraç etdi. Mücve'den Selanik körfezindeki Hatıpkapısına kadar başta, Kalabaka, Tırhala, Tırnova, Nezeros, Rap şani istikametlerinde de 56 bin piyade askeri 700 süvari ile 84 top göndermekle beraber teşkil ettirdiği alaylar sayesinde kollar hâlinde hudud boyuna yayıldılar.
Yunan kraliyet hükümetinin beynelmilel ve milletler arası hukuk anlayışına mugayir olan bu harekât-ı askeriyyesi, Av-rupanın ileri gelen devletlerinin telaşlanmasına sebeb olduy-kısa zamanda bu telaş gösterenlerin genişlemesi muhtar savaşı önlemek maksadına dönük olmakla beraber tem rafını tercihe dönük bir tedbiri almaktan imina da Yunan tardım" .... ,
d'ler Her avrupa devleti birer ikişer gemi göndermek ve 6 yi 'le civarını abluka almak istikametinde hareket etdiler. var ki bundan artan Yunan tehdidi kendini iyice gösterge başladı. Zulümler bir kaç misli artış gösterdi. Ada ve Osmanlı-Yunan hudud boyunda görülmeye başlayan vahşice Yunan saldırıları, Osmanlı hükümetini olayları dikkatle takipten, tedbir alma kararına getirdi.
Bilhassa bu taktikde Avrupa büyük devletlerinin eğilimi mercek altına alındığından Yunan ordusunun daha tehditkâr ve Osmanlıya hak verdirici çıkışlar yaptığının anlatılması istikametinde kararlar alınırken, hudud bo- yunu takviye için askerin sayısı yükseltilirken, ayrıca Yanya ile Alasonya kolordusu ihlâl olunan hudud boylarına kaydırıldı. 25 bin piyade, 300 süvari ve 50 top sevkı yapılırken, Alansonya istikametinde de 88 bin piyade, 27 bin süvari yanında 252 adet topun gönderildiği gözlendi.
Yunan'ın Etniki Eterya denmekle tanınmış fesad cemiyetinin baş serserilerinden Govsiyos adlı bir Yunâninin yaptığı ac.sk çağrı üzerine Kalabaka'da içlerinde Yunanın emekli olmuş subayları da dâhil olduğu halde sayıları 3500 kişiyi bu-'an gönüllü toplanmış'oldu. Govsiyos toplanmış bulunan bu gönüllü birliklerini toplamış papaslarında bulunduğu usûlüne uygun âyin ve dualarlc. birlikte yemin

ettirmişti. Bahse konu gönüllüler üç guruba taksim olunmuş böylece üçlü çete teşekkül ettirilmişti. 27/mart/1313-1897'de saat dokuz sırala-nnda askeri kıyafetlerinden sıyrılmış olarak yâni başıbozüls e|biseleri üzerlerinde olduğu halde 1500 kişi ve beraberlerin-adetde top olmak üzere Köprüboz ile Miçova arasındaki nVa taraflarından hududumuzu aşmışlardı.
Hemen 2 gün sonra 29/mart/1313-1897'de cuma günü yine askeri kıyafetlerini taşımamak suretiyle sanki başıbozuk harekâtıymış gibi gösterebilmek için tercih olunduğu pekâla anlaşılıyordu ki beşbin kişi Dışkat mevkiine hücum etmiş ve yine o gün 2 alay ve beş tabur Rapşani taraflarından gelip Kuzuköy civarına, yine piyade ve süvari müştereken yekûnu 9 bin kişiyi bulan diğer bir kuvvet de, Narda köprüsüyle, Ga-ramince cihetlerine üç ayrı kola taksim olmak suretiyle pek şedid saldın başlattılar. Osmanlı askeri bu şiddetli taarruza karşı önce savunmaya geçti. Peşinden, savunmayı hücuma geçme kertesine taşıdıktan sonra ve uyguladığı bu taarruz esnasında 2170 Yunanlı harp sahasında cansız yatarlarken 34 kişide Osmanlı askerinin eline beraberle-rinde 5 adet topla esir düştüler. Ayrıca 22 adet at'ın binicisi, artık Osmanlı askeri olacaktı. Çünkü bu atlarda, harp ganimeti olarak or-du-yu şahanenin eline geçmişti.
Yine 29/mart gecesi saat 21 yâni 9 sularında içinde 700 asker bulunan orta büyüklükte 2 gemi Preveze limanı Önlerine geldi. Hâmil olduğu askerleri tam karaya çıkartmak üzereyken, istihkâmlardan açılan ateş ve gösterilen mukavemet üzerine iki gemiden biri içindekilerle beraber sulara gömülürken olanı biteni gören diğer geminin kumandanı selameti firar yoluna düşmekde buldu.
Yunanlılar bu tarz izaç hareketlerini daha sık yapmaya başlarken, bizim tarafta da bıçağın kemiğe dayandığını görenler bu hâlin daha da devam edeceğine kanaat getirdiklerinden, 5/nisanda başlatılan Yunan harekâtı 5 cihetten üzeri-mize gelmeğe başladığında Osmanlı kabinesi de Yunanlılara ilân-i harbe karar aldı.

Alasonya Ve Civar Muharebeleri

Alasonya Ordu-yu hümayununun 1. fırka kumandanı sa-adetlû Hayri Paşa Hz. lerinin toplanma ve tanzim yeri Dominik mevkii olup, Raveni geçidiyle, Beydeğirmeninden Varda-kosa'ya kadar olan hudud civarından saldırıya çalışan Yunanlılar ile yapılan çok kanlı bir savaş sonunda düşman tarafında üç yüksek rütbeli subay, kalanı nefer olmak hasebiyle bir hayli kişinin savaş alanında biruh kalması gerçekleştirilmiştir. Ayrıca düşmanın 2 topu da ele geçirilmiştir. Bu münasebetle havalide bulunan düşman ya öldürülmüş ya da terk etmeye mecbur bırakılmıştır.
2. fırka komutanı saadetlû Neşet Paşa Hz. lerinin merkezi İskombe mevkii olup, Semertepe'den Lisvaki tepesine kadar olan kısmın hududunun muhafazası adı geçen paşamızın muhafızlığına emanet olunmuştu. Bu fırkaya bağlı Ceİâi Pasa livası 1313/1897 nisan ayının 5. gecesinde Pırnar istihkâmlarına Papalivadya

tepesi ile buraya ait istihkâmları zapt etdi.
Abdülezel Paşa Hz. leri livası da Semertepe ve Gavan Ovası ile Tırnova'ya hâkim, Ayaheyl ve Lisvaki ciheti istikametinde bulunan düşmanların karşısında pek şedit savaşlar yapmak suretiyle bunların harekât hattını al- lak bullak etmişti. 7/nisan/1313-1897 târihinde Abdülezel Paşa şehadet şerbetini nûş etmiştir. Şehid-i mübeşşir Abdülezel Paşa daha önce sol kolundan yaralandığı için, ısrarlara rağmen atından inmemiş, ikinci defa isabet almış bu seferde sağ kolundan yaralanmıştır. Buna rağmen, atının üstünde savaşa de-varn etmekte ısrarlı davranmış üçüncü isabet bu sefer göğsüne olduğundan şehadete vesile olmuştur. Askerlere olan vasiyeti; Lisvaki tepesini zaptetmeğe çalışmak ve zaptettik-ten sonra orada kazılacak bir mezara gömülmesiydi. Lisvaki TePesi 1 l/nisan/1313-1897'de zapt olunabildi.
Efendim biz burada sadeleştirmeye çalıştığımız risaledeki Abdülezel Paşanın şehadetiyle alâkalı bilgiye itiraz babında olmamakla beraber, bir açıklama getirmek ve de daha geniş ve sonucu kesin olarak verilmiş defnedil- me olayı da dâhil olan bir başka kaynağın aktardıklarını hemen bu satırların içine koymayı vazife addettik.
Bu kaynak bahse 1313/1897 Osmanli-Yunan muharebesinin cephesinde bizzat üsteğmen rütbesiyle çarpışmış bulunan ve mükemmel bir kalem erbabı olan eserlerinin bir çoğu Muallim Gücüyener yayımları arasında neşrolunmuş bulunan Ziya Şâkir merhumun bildirmiş olduğu Abdülezel Paşanın şehadeti bölümünü "Abdüihamid Han ve Osmanlı-Yunan Muharebesi" adıyla 1989'da Ferşat Yayınları arasında müste-ar adımız Hasırcızâde ismiyle neşretmiş bulunduğumuz kitabımızdan alıntılamak suretiyle okurlarımıza daha doğru olduğunu sandığımız bilgiyi ve şehid-i mübeccel Abdülezel Paşanın merkadinin ve şahadetinin bütün safahatıyla bilinmesine aracı olmaktan başkaca hiç bir kaygımız yoktur. Şu halde bahsettiğimiz çalışmanın 54. sahifesinde yer alan "Abdülezel Paşa'nın şehadeti" başlıklı bölümü aktaralım efendim: "Milo-na geçidi zapt edilmişti. Fakat Yunan ordusu bu geçidi istirdat (kurtarma) için hareketlere başlamıştı. İlk Önce Menekşe Tepe üzerine saldırıp orayı kurtarması gerekiyordu. Çünkü Menekşe Tepe 18. alayımızın elindeydi. Bu alay canını dişine takarak tepeyi ele geçirmiş, şimdi harikalar göstererek savunma yapıyordu. Menekşe Tepenin yanında hâkim bir tepe olan Pirnar Tepe yunanlıların elinde idi. Yunanlılar bu tepenin tanıdığı avantajlardan çok istifade ediyorlardı.
Edhem Paşa erkânı harplerini toplamış, durumu müzakere etmiş, Pırnar Tepenin behemahal ele geçirilmesini karar altına almıştı. Pırnar Tepeye hücum edecek tabur seçilmişti. Bu tabur İnebolu Taburu adiyla anılan bir taburdu. Bartın Taburu da takviye olarak bu tabura yapıştırılmıştı.
Çok kanlı bir mücadele sonunda şanlı sancağımız Pırnar Tepeye mübarek bir el tarafından dikilmişti. Bu mübarek elin sahibi; 74 yaşında olmasına rağmen liva kumandanlığı görevini deruhde eden Hafız Abdülezel Paşa idi. Tepenin ele geçirilişinde bir manga kumandanı gibi uzun kılıcıyla düşmanla göğüs göğüse

çarpışmış, göbeğine kadar uzanan sütbeyaz sakalı düşman kanlarıyla ıslanmıştı. Pırnar Tepeden tard edilen düşman; top ateşini kaybettikleri tepenin üzerine teksif etmişler ve cehennemi bir ateş yağmuruna tutuyorlardı. Abdülezel Paşa kahraman askerlerini bu ateş cehenneminden korumak için kendi elleriyle biraz evvel ele geçirdiği ve mükemmel sayılacak siperlere yerleştirmişti. İnebolu ve Bartın taburları kumandanlarını da siperlere sokmuştu. Kendisi ise siperlerin üzerine çıkmış, boynundaki dürbünü gözlerine götürüp, her bir ciheti tarassuta başlamıştı. Uzun boylu narin yapılı ihtiyar delikanlı, fütursuz olarak tarassutuna devam ediyordu. Rüzgâr esmekte, paşanın sakalı uzunluğu yüzünden Hz. Ali (K. V)nin Zülfikâr adlı kılıcı gibi ikiye ayrılmış mübarek çenesinin iki tarafında uçuşuyordu. Öte yandan düşman ateşinin kesafeti artmıştı. Yerden taş, toprak kaldırıyor ve başka yerlere savuruyordu. Tepenin üzeri adeta bir kevgire dönmüştü. Siperden bazı zabitler fırlamışlar ve "paşatbaba çok ihtiyatsızlık ediyorsunuz. Allah (c.c) sizi başımızdan eksik etmesin hiç değilse s'pere inseniz" diye adetâ yalvarıyorlardı. Abdülezel Paşa "evlatlarım ben ilk katıldığım savaştan bu güne kadar hiçbir zaman sipere girmedim. Ben takdiri İlahiye inanmış bir insanım. İnsan Ölümden ne kadar kaçarsa kaçsın bir gün °lür. Ben yetmiş dört yaşındayım, askerliğin en yüksek rütbesi olan şehidlik, benim kavuşacağım en büyük mükafat
olacaktır" Diyordu. Düşman ateşi son haddini bulmuş artık siperdekiler başlarını kaldıramaz hâle gelmişlerdi.

Paşa; heybetle dimdik ayakta, dürbün gözlerinde taraş-sütuna devam ediyor adetâ siperdekileri koruyordu. Birdenbire sarsıldı, elindeki dürbün bir kaç metre öteye fırladı. Paşanın her iki eli iftitah tekbiri ahrcasma kulaklarının hizasına gitti. Evet; paşa nihayet vurulmuştu. Bir kaç nefer onu almak için siperden fırlamak istedilerse de paşa yine onları korurcasına siperin içine mehmedçiklerinin kucağına düşüverdi. Bir gru kurşunu alttan gelmiş, çenesinin altından girerek damağına saplanmıştı. Akan kanlar, yılların Gaazisini şehidler zümresine katarken, sütbeyaz sakalı kendi kanıyla al sancağın rengine boyanıyordu. Bu fecî, fecîi olduğu kadar muhteşem manzaraya şâhid olanlar ağlamaya başlamışlardı. Durumu uzaktan takip etmekte olan tabur komutanla-rından biri, soğuk kanlılığını kaybetmemiş "askerler sîz şe-hidlere ağlanmayacağını bilmezmisiniz? Sizin artık yapacağınız, bu muhterem ve muhteşem komu tanımızın intikamını almaktır. Süngü tak.. İleri!" komutasını vermişti. Yerden gelen mermilere, üstten düşen bombalara aldırmayan şanlı askerimiz, süngülerini takıp bir sel gibi düşmanın üzerine adeta uçtular, onları bulundukları yerde kesin bir mağlubiyete duçar ettiler. Böylece Papa Livadya mevkiide, şehid Abdülezel Paşanın askerinin zaferi ile elimize geçmiş oldu.. Abdülezel Paşa bu savaşın ilk şehid paşası oluyordu.. Abdülezel Paşanın naşı düştüğü siperden alınmış eller üzerinde taşınarak Alasonya'ya getirilmiş üzerindeki elbisesiyle, boynunda asılı rovelveriyle Çarşı Câmiinin avlusunda hazırlanan kabre defne dilmiştir..."

İşte Abdülezel Paşanın şehadeti hakkındaki izahımız burada tamam olmuş oldu.

İstedikki dünyada bir şey kalmasın nihân.

Milona Muharebesi

Bu muharebeler 5/nisan/1897'de cuma akşamı başladı. Bu savaşın Memduh Paşanın 3. Fırkasından 6. ve 4. Haydar paşa fırkalarından 5 tabur asker, düşmanla süngü süngüye aelmiş ve Yunanlılara 2400 kişilik telefat verdirmiştir. Bu telefatın artmasından korkan Yunanlılar selâmeti bozgun halinde de olsa firarda bulmuşlardır. Böylece Menekşe Tepeleri ve Milona Geçidinin büyük bir kısmı askerimizin eline geçmiştir. 8/nisan/1897'de Kırçova Köyü zapt edilip, onbir kişi esir alınıp bir haylice savaş malzemesi elde edilmiştir.
Mirliva saadetlû Nâim Paşanın taht-ı kumandasında olan 8 tabur piyade ve 6 tabur seyyar batarya, Milona Derbendinden Teselya toprakları sayılan Karadere kaynağına kadar ilerleyip, Karacaviran Köyünü ele geçirmiştir.
Merkezi Dışkat mevkii oian Hakkı Paşanın 5, fırkası Gre-bene ve Dışkat'a bağlı Miçveh taraflarında Mila'dan Vardako-şe'ye kadar hudud üzerinde bulunan merkezleri muhafaza ederek o bölgede düşmanı büyük zayiat ve telefat vermeye duçar eylediği gibi 9/nisan/1897'de Nâim Paşa idaresi altındaki süvari kolordusuyla, Yunanlıların 3 süvari bataryası ve 12 tabur piyade erinin kaçış yolunu kesmek suretiyle, Kuzu-köy fırkası arasında sıkıştırıp, tazyik İçin Milona'dan Dere!i Merası istikametine inip merkezi Kuzuköy olan Hamdi Paşa-nın 6. fırkası ile beraber bulundukları yerlerden savunma yaparak Bayraktar taraflarında Kodoman ve Kâlfeti Tepelerinden püskürttüler.
Haldun Paşa fırkası; Yenişehir ovasına doğru ilerledi. Ham-di Paşa fırkası Neziros ve Piatmona cihetlerinden vukubulan Şiddetli hücumları def ettiği gibi düşmanı hududdan ricate rnecbur kılıp, 1 1/nisanl 897'de Neziros. Rapşani ve havalisiyle, Bababoğazı'nı zapt etdikten sonra, Yenişehir Ovasında Memduh ve Hakkı Paşaların askeriyle birleşti.

Yanya Civarındaki Muharebeler

Rûmî nisan'în altıncı, miladî nisanın ise 19. günü Yunanlılar savaş hattının her boyutunda yapmış oldukları şiddetli hücumlar sonucunda, Loros ve civarında bulunan Osmanlı 2. fırkası tarafından yapılan mukavemet sonunda Narda Köprüsü istikametinde bir zabit vede bir hayli asker kaybeden safdırgan Yunan kuvvetleri ricata mecbur kalmışlardı. Bu savaşların neticesinde Yunanlıların elinde bulunan istihkâmlar tamamen kurtarılmıştır. Yedi tanesi Aya-Mavro yönünden, geri kalanı da Narda Körfezinden gelip, Preveze üzerine bombardıman atışları yapan 13 tane Yunan zırhlısına, Hami-diye ve Yenikale istihkâmlarından atılan 15 cm.lik topların dâneleri, Makedonya isimli vapu a isabet etrniş 20/nisan 1897'de batmaktan kurtulamamıştır. Nisan ayının r. 14. m. 27. gününe rastyan pazartesi'ye kadar ara sıra olmak üzere Preveze üstüne ateş edildiysede izn-i İlâhiyle Preveze ve civarına bir zarar vermeye muvaffak

olamamışlardır. Beşpınar ve havalisinde de şiddetli savaşların olduğuı görülüyordu. Vakit ilerledikçe bu savaş daha da çetinfeşti. Yunanlılar bu kapışmada da 300 kişiden fazla telefat verdiler. 219 yaralıları vardı. 62 kişiyi esir bırakmak suretiyle içinde bulundukları kaleyi terkle kaçmayı tercih etdiler.
30/nisan'da Kervansaray civarında toplanan 2 alaydan meydan getirilmiş piyadeler ve bir efzun taburu yâni eteklikli geleneksel Yunan askeri Osmanlı askeri ile tutuştukları mücadeleye dayanamayarak toplarından biri-ni derenin içine atarak Gomcadis istikametinde perişan bir halde firara koyuldular. Yine aynı gün Loros'un yeni caddesinde bulunan paşahanı'nın arkasında karşılaşılan Yunanlıların bir taburuyla ve ellerindeki üç parça toplarıyla ricata mecbur edildikleri görüldü.
r.21/nisan/m. 4/mayıs 1897'de askerlerimiz Loros kasabasını işgal ve Narda karşısındaki Faik Paşa sırtlarına hâkim Gülperi Tepesini ele geçirmişlerdir. Üç gün sonra da Kamari-na ile Zalanikor Manastırında saklanan eşkiyalar tarumar edilip içlerinden dört kişi esir alınmıştır.
1897/14 mayısında Garaminca Köyünün üst tarafındaki boğaz ve sırtlardan ve Faik Paşa Tepesinin Garaminca cihetinden ve Kokunarya eteklerinden düşman Gariboh Tepesiyle Kokanaryo üzerine şiddetli top ve tüfek ateşi teksif etmiş-sede Osmanlı askeri yaptığı mukabele sonunda Garamince çayırlarında düşmanı 33'ü zabit olmak kaydıyla binden fazla ölü vermeye icbar etmiş ve Papas Köprüsüne gelen düşmanda, firara mecbur edilmiştir. Eski Preveze, Nikolopulos cihetlerine saldıran düşman, Osmanlı askerinin ateşi karşısında mukavemete takat getiremeyerek binecekleri vapura sürüklemek suretiyle götürdükleri yaralılarından başka 200 kişiyi aşkın ölüleri savaş alanında yatmaktaydı. Preveze karşısında Yunda Tepesinde düşmanın yerleştirmiş olduğu olduğu bü-yük bir top ile Hazarkale, Saraytepe ve Kışla tarafları topa tutulmışsa da, yapılan şiddetli mukabele sonunda düşman burada da perişan edilmiştir. İşte Yanya civarında cereyan eden muharebeler bunlardan ibaret olup, Yunanlılar karşılaş-tıkları her birliğimiz karşısında makhur ve mağlup olarak harp meydanını askeri mize bırakarak kaçmaktan başka çâre bulamamıştır.

Teselya Topraklarının Fethi

1313'de Tırnova ve Yenişehir'in zabtı 12/nisan Tırnova, 13/nisan'da Yenişehir'in ele geçirilmesi gerçekleşti.
Ne varki buraları terkeden düşman kaçmadan önce hapishanelerdeki mahkumları serbest bırakmışlar ve bunlar bir çok yağma yaptıkları gibi askerimize ateş açmaktanda imtina etmemişlerdir. Fakat bu atışlara önem verilmemiş kasabaya girilme işi geri bırakılmamıştır. Böylece Yenişehir'in ele geçirilmesiyle 6 adet kale topu, 4 adet cebel topu ile 11 adet onbuçuk cm.lik top ele geçirilmiş ayrıcada bir hayli cephane ve erzak elde edilmiştir. 1. Fırka kumandanı Hayri Paşa hz.leri Tırhala üzerine yürüyüp Kotreh Tepesi altındaki Büyük Zarak Köyünü zaptetmiş ertesi günü de saat 9 civarında Yenişehir'den

gelen Memduh Paşa ve onun 3. firkasıyİa beraber Tırhala'yı feth ve Osmanlı sancağını Tırhala Kalesine diktiler. Bu merasimin akabinde Padişah ve Halife Sultan 2. Abdülhamid hân'in ömrünün uzun olmasına ve hükümdarlığının hayırlı ve uzun zaman devam etmesi istikametinde dualar etdiler. Arkasından da, avrupa usûlü 21 pare top atışıyla hâl ve durum ilân edilmiş oldu.
Bu sırada gelen istihbari bilgiler Tırhala kasabası ve civar köylerine 20 bin adetten fazla silah ve cephane dağıtılmış olduğunu hatırlattı. Bunun üzerine ahaliden 24 saat içinde bunların teslimini yapması istendi. Devleti- mizin hududların-dan tard edilen yâni uzaklaştırılan ve tenkil edilen dışında Yunanlılardan Prens Kostantin'in komutasında olarak 30 bin kişi 6 adet topla birlikte Çatalca'ya ve Miralay Smolenski kumandasında olarak 18 bin kişiyle ve 24 top, Velestin'e çekilmek suretiyle 2. hattı orada tesis edip, savunmaya hazırla-nıyordu.

Çatalca Muharebeleri Ve Zaptı

Yenişehirden Neşet Paşanın 2. ve Hamdi Paşanın 6. fırkaları batı yönünden Çatalca'ya doğru ilerleyerek, su vari fırkası ile Tırhala'dan gelen Hayri ve Memduh Paşa fırkaları Ça-talca'ya doğru yürüyüşe devamla 5 bin piyade 1 alay süvari ve de 2 batarya topçudan ibaret Osmanlı birlikleri sabahleyin istikşafa yâni keşfe çıkıp is-tihbarat edecekken büyük bir Yunan kuvvetiyle karşılaşır. Artık müsademe kaçınılmaz olur. Çarpışma iki saat kadar devam eder ve nihayetinde Yunanlılar ricatten başka bir çâre bulamazlar. Bu arada Tırhala baş-ka bir sa hasında küçük bir Osmanlı birliği ile Yunan asken arasında meydana gelen çatışma yine askerimizin zafere var masıyla nihayetlenmiştir. Nisan ayının 23. günü Karademirci köyü civarındaki tepelere yerleşen ve toplarımda buraya konuşlandıran Yunanlılar, Osmanlı askerinin kahramanca ve gözünü budaktan sakınmaz bir davra- nışla saldırması karşısında öyle bir tarumar oldular ki harp târihinin ender kaydettiği manzaradandı.. Demirci Köyü böylece elimize geçerken nisan ayının 24. günü Çatalca'nın kuzey taraflarına bakan ve ovaya hâkim Tekke Tepeleri ele geçirildi. Yunan prensi Kos-tantin o gün birliklerinin Driskoli civarında üstümüze saldır-ma-sını emretmiş ve mukabil Osmanlı saldırısı Yunan mukavemetinin yetersizliğini ortaya koyuyordu. Çünkü yi-ne firar yoluna düşmüşler ve bundan dolayı da Driskoli, Tatar Köyü, Vasili köyleri tekrar Osmanlıya avdet etmiş oluyorlardı.
Yunanlılar; Çatalca kalesine yâni Akropoli'ye güvenip yakınlarda bulunan yüksek noktalara yerleşmiş ve şiddetle müdafaa ile mukavemete geçerek ecnebi gönüllülierin meydana getirdiği bir alay, ayrıca 400 efzun askeri (geleneksel eteklik-Ii Yunan askeri)nden mürekkep birlik epeyi saldırıda bulunmuşlar ve bunda hayli ısrara çalışmışlarsa da, 200 kadar telefat vermelerinden ayrıca 15 bin kişilik Osmanlı kuvveti karşısında ümidlerini kaybeden bu askerler yerine Prens Kostantin oldu ve gündüz harp alanını karanlığa terk ederken, insanın ayıbını gece örter anlayışı içinde ricat emrini gürültüsüzce verdi ve karanlıla

beraber Dömeke yolunda kaçışmaya başladılar. Bu ricat münhezim bir halde vukubuldu. Çünkü ne duyurmuşlar ne göstermekteydiler! Bu hâl onların yüzünün kara çıkışının bir foğrafıydı.
Osmanlı askeri Çatalca civarında 80 kadar köyü Osmanlının hür ve âdil idaresine geçirmiş olmanın bahtiyarlığı içinde kaçan düşmanın arkasından, süvarisini kovalamaya göndermişti. Bu arada padişahın tebriki bu gaalip askere ulaşmış ve onları memnun kılmıştı.
" Üçler imdadiyla yazdım bilbedahe feth olundu / Avnî Hak' ile feth olundu Çatalca "
1313 Hafız Hocazâde Mücteba

Velestin –Golos

1313/r.nisan'ın 15. m.nisan'ın 28. salı günü Velestin havalisinde keşfe çıkmış olan Osmanlı Süvari alayından ikisi, bir seyyar batarya, Yunanlıların bir tabur ve bir bataryadan ibaret olan kuvvetlerine rast gelmişti. Aralarında çıkan çatışma Çatalca taraflarından Osmanlı birliklerinden gelen takviye sayesinde avantajlı duruma geçmemize sebeb olmuştu ki Yunanlılarda Golos'dan gelen bir yardımcı kuvvetle kendilerini takviye etmişlersede, Ayvalı ovasında cereyan eden büyük kapışma neticesinde vede pek kanlı geçen çarpışma sonunda, Yunan tarafı pek fazla ölü ve yaralı bırakırken, meclis üyesi Mösyö İskopliçi yaralananlar arasında olduğu halde firara koyuldular. Bu arada Hakkı Paşa fırkası 10 tabur piyade, 2 tabur batarya dağ toplarıyla, Yenişehir'den hareketle Velestin üzerine yürüyerek 30/nisan günü saat 22.30'da Ve-îestin'e bir saat mesafede düşman ile savaşa tutuşmuş, güneşin batmasından sonra harbe son verilmiş ertesi günü sabahın erken saatlerinde yine savaşa girişilmiş pek şiddetli kanlı bir mücadele devam ederken 2 bin mevcudlu Hasan Paşa müfrezesininde oraya gelmesi üzerine takviye almış bulunan Osmanlı birlikleri, 8bin kişilik miralay Ismokenç fırkasını, 3 istihkâm vede 4 adet avcı siperi ele eçirirken Yunanlılar bir daha perişan olmuşken bu arada Rizomilo Kalesini ele geçirme işlemi tamamlanmış oldu.
Yunanlılar Çatalcaya, Golos tren hattına hâkim iki geçidin girişindeki Velestin Kasabasını müdafaa edebilmeyi sağlamak için büyük ormanla, 800 ayak yüksek uçurumla bir tepeden ve civarında bulunan, dağların tepelerinin ardında bulunan çukurlarda sipere girmiş olup güzel bir hatt-ı müdafaa teşkil ederken, Nâim Paşayı da; iyice zorluğa duçar etmişlerse de, r.l8/m.lmayıs'da cuma günü Osmanlı askeri tarafından atılan toplar Veles-tin Kasabasıyla, etrafındaki istihkâmları tahrip ve büyük ormanda bulunan Yunanlıları kaçmaaya mecbur etdi ler.. Hakikaten Yunanlılar tarafından yağdırılan gülleler dehşet vericiysede, adeta dolu danesi gibi yağdırılan binlerce tüfenk kurşunlan altında yağdırılan gülleler gölgesinde hayret verici bir sü'rat ile yürüyüşe geçen Os manh kahramanları, bahse konu uçurumlu tepeye ve sarp dağlara tırmana tırmana çıkıp düşmanı perişan ettikten sonra Yunan elinde bulunan bütün istihkâmları

ve mühim mevkıileri geçirmeyi başardılar. Oralar dan firara mecbur edilen Yunan askeri, yardımcı kuvvetlerle takviye olunarak gücü artmış olduğundan bir daha saat dört raddelerinde Osmanlı askerinin üzerine şiddetli hücumlar yapmaya başlamıştı.
Onlar Osmanlı ricat hattını kesmeye uğraşırlarken ve bu uğraşdan bir başarı elde edemezken, Nâim Paşa küvetleri bunların üzerine öyle bir savlet ettiki ricat yolu Yunanlılara lâzım geldi. Osmanlı süvarileri bunların peşine düşerken, topçumuzda bunların peşinden yaptığı atışlarla hayli telefat verdirmekteydi..Nisan ayının 24.günü olan perşembe günü Yunanlılar Osmanlı askeriyle bir daha kapıştı. Cesaret ve atiklik unsuru şiddetli mukavemetin başını çektiğinden ve Osmanlı askerinin böyle olmasından dolayı düşman hücumlar karşısında bunaldı ve nihayet meydân-i harbi zaferin gü-lümsediği Osmanlı askerine terkten başka çâre bulamadı. Bu kuvvet disiplinsiz ve başıboş bir halde kendiliğinden ikiye bölünmüş olarak bir kısmı Golos istikametinde savuşurken diğer gurubun ise Ermiye istikametinde canlarını kurtarmak gayesiyle firar yoluna düştütüğünü görüyoruz ki gördüğümüz bir şey daha varki o da, can kaygısına düşmüş Yunanlının silah ve cephanesini yerlere bırakarak gitmesi idi ki, bu askerliğin yüz karası sayılan bir davranıştır.. Tabii bu arada Ce-nâb-ı Mülükânenin ikramıyla Velestin'i zapt etmek Osmanlı askerine nasip oldu. Beyit:
"Güher sözle Nuri târihin yaz /Velestin zapt oldu Barekâl-
lah" ve yine bir beyit:
"Mücevher gelin ile vakanüvisan târihin yazsun Velestin de alındı dest-i düşmandan mübarek bâd"
1314 Dâvavekili Selanikli Nuri

Golos'ün Fethi

Velestin'den muzmahil bir halde Golos'a firar eden Yunanlılar, Golos'da asla savunma yapamayacaklarını bü yük bir kalp açıklığıyla idrak ederek Osmanlı askeri oralara erişmeden, uğurlu ayaklarını bunların bulunduğu yere basmadan firar etme işini kararlaştırdıkları gibi üstelik hapishanelerde bulunan haşeratı yâni mahkûmları halas etmişlerdi. Hapishaneden çıkan bu kaatil, kutela herifler ev ve dükkânları yağmaya başlamışlardı. Bu vaziyeti gören rnevcud konsoloslar burada yaptıkları bir toplantıda ki bunda Fransa, İngiltere konsoloslanda bulunuyordu aldıkları karar serserilerin yaymasından şehri korumak için bir temsilci heyet kurdular. Bu heyet 26/Nisan'da saat sabahın onbuçuğunda Müşir Edhem Paşayı ziyaretle şehri bir an evvel işgal etmeleri üzerine ricada bulundular. Emekli erkânı harp albay Enver Bey ile on taburu bulan Osmanlı askeri Golos üzerine hareket ettirilmiş bulunduğundan konsoloslara münasib bir lisanla cevaplar verilmiş ve geri gönderilmişlerdi. Yukarıda belirttiğimiz gibi Golos'tan ümid kesmiş Yunanlılar, mevcud toplarını ve sakladıkları erzaklarıda tren vagonlarına doldurarak bir gün evvelden kaçmış olduklarından dolayı o gün

saat üç sıralarında Osmanlı askeri hiç bir vukuat olmadan Golos'u işgal ve zapta muvaffak oldu. Kasabaya yalnız bir tabur Osmanlı askeri girip geri kalanları da surlaftn haricinde bulunan Maçora tepelerine yerleşmiştir.. Eeyit:
"Alınca müjdei teshiri yazdım güherin târihi Golos şehri dilârası mübarek bâd İslama"
Hafız Bahâ 1314

Dömeke Zaferi

Çatalca muharebesirde kaçmayı namusuna yediren vede böylece esir düşmekten kurtulan Prens Kostantin; Otris adıyla meşhur Cebe!-! Şahika'ya can atarak Dömeke'ye erişen imdad kuvvetleriyle beraber 25 bini aşan sayıda askerle Dömeke ve civarı bulunan tepelere yerleşip geçidleri tutmuş ve bu suretle müdafaaya fevkalâde müsaid üçüncü bir hattı kurmaya muvaffak olmuşlardı.
Ne varki Çatalca'dan beri dövüşe dövüşe Dömeke önlerine gelen Osmanlı askeri, mayıs ayının 1. günü Yu-nanhların iki cenahına birden aynı anda hücuma geçtiler. Daha sonra Prens Kostantin'in başında bulunduğu ordu idare merkezi üstüne şiddetli hücumlar yapıldığını görünce Osmanlı kuvvetlerinin üzerine yağmur gibi top güllesi ve mermi yağdırtmıştı. Bu sayede mukavemeti bir^z uzamışsada, bu ateş gücünden yılmayan Osman'a askeri bomba demeyip, mermi demeyip hedefinin üstüne büyük bir kararlılıkla gitmeye azimkar olduğunu sergileyince Yunan tarafında tereddütler yine görülmeye başladı. Neşet Paş?: fırkası artık Yunan ordu merkezi üstüne bitirici hücuma kalktığında târih 5/Mayıs pazartesi'yi gösteriyordu. İşte çok geçmedi ki şanlı sancağımız Dömeke kalesi üzerinde naz!) nazlı dalgalanmaktayken, Yunanlılar 1600 ölü 2 top, 10,5'luk ve 7,5'luk 3 kıta balyemez topu ve bu toplara ait mühimmatı, sayısız tüfenk ile 3 bin sandık cephaneyi ve de kaledeki bütün erzak depolarını içindekilerle beraber yakarak perişan bir halde yine firar yoluna düşmüşlerdi.
Beyit:
"Ol demde ki aksey'ei avâzei Allah u Ekber eflâke Allah Allah! Zabt olundu yed-i yunan'dan Dömeke"
1314 mülazimsâni Hüsnü

Ermiye'nin Fethi

Birbirini takip eden fetih ve istilaların çeşitli yerlerden gayri muntazam şekilde Ermiye'ye iltica eden Yunan'in firari askerleri ve Smolöski livası, oralarda müstahkem mevkıilerde toplanmışlar ve Dömeke ile bağlantı kurmaya çalışmışlarsa-da, Hakkı Paşanın 5. fırkası Yunanlıların bu emellerine nihayet verecek tedbirleri mâhirâne bir tedbirler dizisiyle, Dömeke ve Ermiye gibi pek mühim mevkıilerin orta yerinden mevcut kuvvetleri ile hareket ederek fevkalade bir şiddetle Ermiye'ye ve hattı harekâtı üzerinde mevkii müstahkemlere; yâni yürüyüş yolu üzerindeki siperlere hücumlar yapmak suretiyle Yunan askerinin

bu kesif ve cesurâne hücumlar karşısında yine kaçmağa başlayacağından emin olarak neticeyi beklemeğe başladığı görüldü. Nitekim çok geçmeden Yunanlılar Ermiye'yide Osmanlı askerine bırakarak firar yoluna düştüler.. Kara yoluyla firara teşebbüs edenlerin cesur Osmanlı askerinin takibinden ve pençei kahrından yâni bitirici sillesinden nasiplerini aldılar. Yunan 7. alayının bütün mevcudundan ancak 120 kişi sağ kalmıştır. Bundan böyle gayri muntazam şekilde kaçma yolunu tercih etmiş, kimi denize atılıp, kimisi sandallara can atarak Yunan gemilerine çıkmış ve bir kısmı dahi nereye kaçacağını şaşırıp, Zeytun (Lâmiya) kasabasının Termopil Geçidine doğru firar etmişlerdir. Ermiye 5/mayıs/1314-1897'de*Dömeke zaferi sonrasında, Osmanlı askerleri tarafından ele geçirildi.Beyit:
"hamd olsun her harpde yüzümüz ak / Bu günde Ermiye oldu bak!"
1314 Hıfzı

Mütareke İlânı

Âvns inayet-i hazeratı bârî ile cümle muvaffakiyyat-ı se-niyyeden olarak asakiri muzafferei şahanenin kazan-mış oldukları fetihlerin üzerine binlerce ölü ve yaralı, esir ve sâîre vererek mukavemetden aciz kalan Yunan kralının büyük devletlere iltica etmesini gerektiren ve vukubulan iltimas ve ricalardan nâşi şartların tâyini için, sulh için geçici mütareke imzalanması icâb etmiş ancak sulhun, Osmanlı menafiine ve hukuka bağlı olarak ve hâlen ve istikbalen yâni o günlerde ve de gelecek günlerde asayişin temini ve sulhun devamının sağlanacağı şekilde şartlara bağlanması, iki tarafın orduları arasında aynı anda düşmanlığı terk etmeye ihtimam olunması şartlarıyla, Osmanlı ordularının harb harekâtını geçici olarak durdurulması, halifei ruy-i zemin ve padişahî devlet-i Osmaniye Sultan 2. Abdülhamid hân hazretleri tarafından 1313/r.mayisının 6. günü mütareke imzası kararı alındı. Beyit:
"Söyledim bir şevkle târihi oldu bu yıı Fâtih-i buldan rumi kamran Abdülhamid"
Hocazâde Hafız Micteba 1314
Muhterem okurlarım! İşte bir Gaazi'nin Beyanı adlı çalışmamızı harf devriminden bu tarafa ilk defa lâtinize ederek eski yazı okuyamayanlara bu beyanları duyurma şansını, bu târih çalışmamızla bulduk. Böylece kütüphane raflarında unutulup gidecek bir risale daha okunabilme imkânına kavuştu ve târih kitabımızda yer almış oldu. Esefle ifade etmek isterim ki; bu risale elime geçtiğinde yaprakları hiç açılmamıştı yâni hiç kimse benim elime geçen nüshayı okumamıştı. Ne yazık değilmi? Kitabın basımından bu yana doksan yıl geçmiş ve büyük bir zaferin kumandanı beyan ediyor ve bu kitabı edinenler bana gelene kadar okumuyorlar aziz okurlarım. Bu ilim ve irfan alemindeki bulunduğumuz yeri gösteren bir karinedir efendim..

Bir Şehidin Târihçe-İ Hayatı

Aziz ve muhterem okurlarım; bu defa karşınıza yine kütüphanelerin izbe köşelerinde kalmış, ebad-ı münasebetiyle kimsenin pek bakmadığı bir risale ile sahifelerimizi süslüyo-ruz. Çocuklarımızın; daltonlar, üç silahşörler, himenler, Robin hudlar gibi gayri islâmi insanların hayatını nakleden serilerden hoşlanarak seyrettikleri, okudukları ve etkilendikleri bir vakıadır. İşte bunların vereceği zararlardan çocuklarımızı önlememe gibi bir yanlışa düşmeyelim fakat bunların yerine çocuklara târihimizin iftiharla dolu kah ramanlıkl.annı, insaniyetini söz ve filmler olarak milletimizin mazisi iie bağdaşan, hayalden ziyade hakikat kılınmışlarla onlara yaklaşırsak, umarım ki onlarda zaman içinde tercihlerinin içine, geçmişimizin kahranmanlarınıda alacak ve bir-ayağı gayri müslim dünyası üzerinde gezinirken kendi ecdadından haberdar bir insan olarak yetişebilmesi İçin bizierin târihimizin bizi bekleyen bakir kahramanlar hazinesine dalmalıyız düşüncesindeyim. Ve bu anlayış içinde Feyzullah Paşazade Mustafa Fâzıl Bey ki, Yeniköy postane ve Telgraf müdürüdür ve onun kaleminden yayımlanmış şehid bir paşamız olan Feyzullah Paşanın hayat hikâyesidir. Cumhuriyetin ilânından evvel Osman'ca basılmış bir risaledir ve ilk defa tarafımızdan lâtinize edilmiş oluyor. Mustafa Fazıl Bey; bu hatırata bir mukaddime yâni giriş ile başlamış: şöyle ki:

Mukaddime

Oniki yaşında Kırım muharebesinde (1854) pederinin refakatinde bulunarak Gazilik ürvanını ve diğer mübareze meydanlarında bir çok yararlıklar gösterek Rusya mes'ele-sinde vatanın muhafazası için rütbe-i şehadeti ihraz eden, Mirliva peder-i azizim Feyzullah Paşanın nâmının yâdına, hatırlanmasına vesile olur halisane düşüncesiyle bu nâçiz hatıratı, büyük ve şanlı ordumuzun fedakâr ve mücahid-i hürriyet (hürriyet mücahidi) kahra-man kumandanı ve zabitlerine, fedai bir asker kardeşlerinin yadigârı olarak acizane ithafa cesaret ediyorum.
mahdumu(oğlu)
Boğaziçi Yeniköy Posta ve Telgraf Müdürü
BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM İnnallah eştera minel'mü'minîyne enfüsehüm ve emvale-hüm bienn'e lehümülcen ete yükalilûne fiy sebiylHlahi feyak-tülûne ve yuktelûne "ağden ğaleybi hakkan fiyttevrati vel'in-ciylî velkur'ani vemen evfa biğahdihİ minallâhi festebşirû bi-beyğı kümülleziy bayağtüm bini ve zâlike hüvelfevzül ğazıy-mü (Tevbe suresi 111)
BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM
Ve lâ tekûlû limen yukteîü fiy sebililIahi emvatün bel ah-yaün ve lâkin iâteşurune (Surei Bakara 154)

Dini Vatanı Ve Milleti Uğrunda İfnayı Vucüd Eden Gayet Şecî Bir Şehidin Mühtasar-I Târihçe-Hayatıdır

1270/1853 senesinde Kırım savaşında İspartanın eşrafından Hacı Ateş adıyla

nâm Salmış dilâver, sipahi askerine serdar yâni kumandan tâyin olunarak, Giridli Mehmed Paşanın kafilesini muharebeye sevk etdiği sırada 12 yaşında bulunan mahdumu (oğlu) Feyzullah, babasının yanından bir dakika bile uzaklaşdırılamamış, Sivas topol'da, Silistre'ye bir' saat mesafede Aydemir Köyü'nün üst tarafında meydana gelen bir muharebede sipahilerin serdarı bulunan pederi, Hacı Ateş'in rütb^i şehadeti ihraz eylemesini müteakip Rus Kazaklarının kancalı mızraklarından Avn-i Hakla kurtularak ordu karargâhına ilticaya muvaffak olmuştu. Bosna'daki bir bahadırın her zaman için vatan uğrunda canını vermekten çekinmeyeceğini defaatle gözleriyle görmüş bulunan Serasker merhum Rıza Paşa; vatanperver Feyzullah'ı cephe safında parlayan nûr-u zadegan istidad-ı fıtriyyesinin parlaklığını keşfederek o günden sonra Bursa'ya tahsile göndermiş Bursa rüşdiye ve idadisini bitirip, 1276/1859'da mektebi harbi-yei şahaneye girmiştir. Feyzullah girmiş olduğu bu mekteb-de, şehidzâde ve Gazi namı ile şöhret bulmuştur. 1280/1863'de göz ağrıları münasebetiyle buradan müazim rütbesiyle çıkmıştır. Eğer göz ağrıları olmasaydı erkân-ı harb yâni kurmay subay olarak mezun olması muhakkak idi.

Piyade teğmenliğiyle orduya katılmış ve lityakat-ı askeriy-yesi ve besaleti sayesinde çok kısa zaman içinde mirlivalığa yükselmiştir. Bu başarıyı Osmanlı ordusunda daha bir çok kişide gösterbilme fırsatı bulmuştur. Çünkü Osmanlı ordusunda liyakat her şeyden önce gözönüne alman bir ölçüydü. Feyzullah Paşa Mirat-i Mekteb-i Harbiye adlı eserin 344. sa-hifesinde adı çok takdir edici bir lisanla yâd edilen İspartah Gazi Feyzullah Efendi mektebden subaylıkla çıktığı zaman, merhum Nafiz Paşa maiyetinde bulunarak Kanun Zabitliğini ihdas etmiş ve 12/haziran/1283/1866 senesinde terfi etmek suretiyle Girid'e gitmiştir ki (Kandiye'de Feyzi İlâhiyye adıyla inşa eylediği kaleler hâlâ mevcud ve ortadadır) isyancıları takibe bu işe tahsis olunmuş taburlarla vazifelendiği sırada eşkiya başını ele geçirme muvaffakiyetine erişince hükümet-den hem terfii hemde hediye ile taltif edilmişti.

Çetebaşının derdest edilmesiyle Girid karışıklıklarına şimdilik nihayet verilmiş olmasının arkasından 1286/1869 nisanında Vali Halid Paşa ve dört tabur Osmanlı askeri ile Trab-lusgarb'e azimet ederek, orada da devam eden pek ateşli karışıklıkların teskini işinde görülen fevkalâde hizmetleri tekrar İstanbul'un takdirlerine ve bir rütbe daha mükafaten terfi-ine 12/aralık/1286/1870'e rastlayan ramazan-ı şerif bayramı gecesi İstanbul'dan hareket eden birkaç taburla birlikte Yemen'e varmak üzere yola çıkmış ve orada da bir çok ve pek kanlı savaşlara iştirak etmiştir. Muhtelif mevkiilerde ve harp esnasında cephane ve suyun azlığı hasebiylede bir kaç defa mahv olmak tehlikelerinden kurtarılarak (Yemen Târihine Bir Nazar) Müşir Gazi Ahmed Muhtar Paşa hazretlerinin maiyetlerinde Yemen'in bütün zorluklarına göğüs gererek 10/ni-san/1287/1870'de Rüyde adlı kaleyi fethettiği gibi bu kabilenin müfsid reisinin kuyudunu silmeğe muvaffak olmuş bir arslan idi.

1289/1872'de takdire şayan olarak beşinci orduya bağlı 3. nizamiye alayına kaymakam (yarbay) nasbedildiğinden, Yemen'den dönmüş bahse konu beşinci

ordunun dahilinde bulunan Trablusşam mevkii kumandanı bulunduğu sırada Lazkiye civarında Dürzilerle, ahalinin meydana getirdiği kavga ve çarpışmayı başarılı tedbirle ortadan kaldırmayı başarmıştır. Kaymakam Feyzullah Efendi evinde hiç bir vakit rahat oturup yatmağa alışamamıştır. Bir cengâver davranışı içinde olduğundan, Bosna-Hersek ve Rus vak'alanmn çıkmasıyla beraber derhal bu savaşa alınmasını defaatie istirham etmiştir. Orduda zâten üstün hizmet vasıflan ile sık sık mükâfata nail olduğunu bildiğinden 2/haziran/1292/1875 senesinde bu cepheye bakan ordunun 1. nizamiye alayına miralay tayin olunarak 14/temmuz/1292/l 875'de Sırbistan'a gönderilmiştir. 9/ağustos/1292/l 875'de Aieksinaç'a hareket etmiştir. Burada ağustos ayı içinde vukubulan savaşlar esnasında sağ koluna gülle parçası isabet ettiğinden Kumandan müşir Ahmed Eyyüb Paşa merhum, tedavisi için Dersaadet'e dönmesini tavsiye etmesine rağmen (beni millet ancak bu gün için besledi ve benden bu gün için hizmet bek-liyor) yolunda son derece mert ve vatanperverce cevaplarla oradan ayrılmağa yanaşmadı. Ayaküstü tedavi ve kolu boynunda asılı olarak savaşlara iştirak etmiştir. 17/teşrin-i evvel/1292 yâni; 17/ekim/1875'de pazar günü Kızıltepe'nin fethini görmesi müyesser olmuştur.

Albay Feyzullah - Paşa Ölüyor

20/kasım/1292/1875'4e, Aleksinaç'dan hareketle Niş (Sofya) ve Rusçuk istikametinde Şumnu'ya gelebilmiş ve savaşlarda gösterdiği yüksek cesaret, delicesine hizmetlerine mükafat olarak Müşir Ahmed Eyyüb Raşa, tarafından gaye! takdir edici bir telgrafla padişah Sultan Hamid'e yapılan arz üzerine ve bu hususda istirhamı değerlendiren Sultan Hamid 26/ocak/1292/1876'da Feyzullah Albay'ın uhdesine mirlivalik verilmiş ve Tuna cihetine vazifelendirilerek Ferik Aziz Paşa refakatine tâyin olunmuştur. O sırada Hezargrad yönünde düşman askerinin görüldüğü haber alınınca lâzım gelen keşif yapılmak üzere pek az miktarda piyade ve bir.bölükde süvari ve de yarım batarya top ve topçuyu yanına alarak bahse konu yöne doğru yürüyüşe geçilmiştir. Ama hemen kuvvetli bir düşman ordusunun ilerlediği görülmüştür.

Şehadet Ve İhanet

Bu kuvvetli düşman karşısında hemen muharebeye girmektense, askeri bir ifâde olan kademe nizamında ricat etmeli ve siper sayılacak bir arazide mevzilenerek, oradan umumî karargâha durumu bildiren haberci gönderelim. Oradan gelecek imdad kuvvetiyle birleştikten sonra savaşa tutu-şulmasmı bunun uygun bir tedbir olacağını Aziz Paşaya ifade eden Mirliva Feyzullah Paşa, bu kumandanın hiddetlenip kendisine şöyle cevap vermesine muhatap oldu: "...Sen korkuyor isen geri dönebilirsin!" Bu cevâbı hakketmediğini bilmenin takdiri içinde olan Gazi Feyzullah Paşa'da cevaben: "Değil benim gibi oniki yaşında gözü muharebe meydanlarında açılmış; mektebden çıkar çıkmaz bir saat bile

rahat oturub sıcak çorba içmeyerek her an ömrünü muharebelerde geçirmiş; bir şehid evlâdı, hatta nâz ve nimetle büyümüş bir asker bile hiç bir zaman muharebeden geri dönmek arını irtikâb etmez" dedikten sonra ancak bir çok eksikler olduğu halde böyle bir keşif İçin çıkarılan kısıtlı bir kuvvetin, kalabalık hayli teçhizatli ve mükemmel talimli bir düşmanla savaşa tutuşması, savaş kaidelerine pek muhalif olduğu gibi herhalde felâket dolu bir neticeye varacağını ifade ederek savaşılmcmasını kabullendirmeğe çalışmışsa öö, bir türlü ik-nâya muvaffak olamamıştır.

Sonunda verilen marş ileri! Kumandasiyla saldırıya geçil-mişse de daha ilk ateş salvosunda Ferik (korgeneral) Aziz paşa isabet alarak şehid oldu. Pederim Feyzullah Paşa (bu dünlerde süvari korgenerali olan Hakkı Paşa hazretleri) ki o zamanlar binbaşı rütbesindeydi ve bir kaç zabit yaralanmış, diğer subaylar ve erler tamamı denilecek kadarı şehadet şerbetini nûş etdiler. Aziz Paşanın ikazları dinlemeyen ve üstelik ikazı yapanları cebanetle yâni korkaklıkla ithamı sonunda verdiği hücum emri hem kendini, hemde emrindeki askerimizi, zabitimizi ölümün kucağına atmaya sebeb olmuştu.

İkinci ateş salvosundan sonra düşmanın hücuma geçtiği görüldü,, Çok süratli adetâ bir şimşek hızıyla topların yanına gelen Feyzullah Paşa, kolundan ve bacağından yaralanmış ve yere düşmüştü. Düştüğü yerde kılınanı eline almış nefsini müdafaya başarı ile uğraştığı sırada birde karnından yara almıştı. Eskiden beri kendisini askere sevdirmeyi, Hakka sevdirmek gibi sayan Feyzullah Paşa bu sevgi hâlesi uyandırmış olmanın karşılığını görmeye başlamıştı. Bir kaç fedai asker arkadaşları Feyzullah Paşayı sırtladıkları gibi Cenab-ı Hakk'm hıfz-ı emânı ile savaş alanından uzaklaştırmakla kalmamışlar, fırkanın karargâhına da ulaştırmışlardı. (O sıralarda Varna cihetlerinde Mısır Askerine kumanda eden zât Mısırlı Reşid Paşa idi zannediyorum) pederimin duçar olduğu vaziyete pek çok üzülmüş ve bu hâle düşüren Aziz Paşanın tedbirsizliğine de teessüf ederek Feyzullah Paşaya büyük bir lütufkârlık göstererek, ihtimam içinde, sarsmadan Varna' ya kadar götürülmesini orada gemiye konarak gönderilmesi hakkındaki gösterdiği kolaylıkları sağlaması ailemizin her an duyacağı şükrana sebeb olmuştur.

Feyzullah Paşa ile o hengâmede binbaşı olan şimdinin süvari korgenerali olan Gazi Hakkı Paşa ve iki binbaşı daha yarali olarak böylece İstanbul'a avdetlerinde, pederim padişah Sultan Abdülhamid Hân'ın iradei seniyyesiyle Haydarpaşa Hastanesinde tedavi altına alınmıştır. Bu hastanenin doktorlarından Dr. Volkoviç tedavisine memur edilmişti. Bu doktor Volkoviç 1289/1872'de kaymakam (yarbay) olup, Beyrut hastanesi baştabibliğinde bulunmuştu. Rusya savaşı esnasında Haydarpaşa hastanesinde operatör sıfatıyla bulunuyordu. Pederim her nekadar üç yerinden yaralı idiysede Silistre muharebesinde şehid düşen babasının intikamını henüz alamamış olmanın verdiği teessürle: "..Doktor rica ederim şu benim yaralarımın bir an evvel çaresine bak ki savaş bitmezden evvel oraya gidip şunlara biraz daha sopa atayım!" Diyordu. Bu söz asla doktorun hoşuna gitmemiş olmalı ki, bir hafta sonra koluda kesilmek üzere,

ayağının kesilmesine karar verdi. Ameliyat neticesinde vefat ederse mesuliyeti kendisine aid olmak üzere (Feyzullah Paşaya) bu hususda bir de senet vererek, Saray-ı hümayunu da te'min ederek, ameliyatı yaptı. Ne kadar teessüf edilse azdır ki böyle ağır bir ameliyatı yapan doktorun yâni doktor Volkoviç'in o gece-yi hastanede geçirmesi iktiza ederken o Beyoğlundaki evinde istirahate çekilirken hastanede başka şeyler oluyordu.
Doktor Vulkoviç ayağı kestiği yeri kasden güzelce bağlamadığından kan kaybı haddinden fazla olmuş ve ameliyatın bu noksanlığı, Feyzullah Paşanın sıhhî durumunu takibe vazifeli heyet tarafından da itiraf olunmuştu. Böyle mühim ve mesuliyeti üzerine alınmış bir ameliyat gecesi doktorun hastanede bulunmayarak evinde olması, diğer vazifeli sağlıkçıların kanı dindirememeleri yüzünden hayli kan zâyiine yâni bir çok kanın akıp gitmesine engel olunamaması şehid-i mağfurun, pek çok zayıf düşdüğü o zamanda: "Ağlamayınız! Ben zâten aziz vatanım ve sevgili milletim uğrunda vücudu iki dirhem kurşundan esirgememesine gece-gündüz Ce-nab-ı Hakk'a dua etdiğim ailemizin her bir ferdinin bildiği ve malumu olduğu hususattandır. Sizi mukaddes vatanımın aquş-u şefkatine (yâni müşfik kucağına) mület-i necibe-i Osmâniyemizin sonsuz şefkatine ve asker kardeşlerimin muavenet-i merdanelerine (yâni merdçe yapacakları yardımlara) terk ederek asla gözüm arkada kalmayacağı gibi, Girid, Yemen ve Şark (Doğu) târihlerinde de nâmım yazılacağı gibi vatan fedaisi olan bir asker içinde bundan büyük bir şeref ve iftihar olamaz." Dediğine Cenâb-i Hakk' şahid-i âdildir. Bu bakımdan delicesine, büyük bir cesaretle din ve devlet, vatan ve millet uğrunda vücudunun yok olmasına gönüllü koşmakla kahramanca vasıfları üzerinde toplayan Gazi Feyzullah Paşa bu dağdağai hayatı terk eyledi. Gencecik varlığından daha çok istifade edilebilecek bir zamanda r.!294/m.l878 senesinde otuzyedi yaşında olduğu halde ruh-u azizi cennet bağçelerine uçdu.
Dedem Hacı Ateş ve Pederim Gazi Feyzullah Paşa mağfuru Cenâb-ı Râbbi Mennânın gufranı içinde garik-i rahmetle yattıkça bilcümle asker kardeşleriyle bu millet-i necibey-i Osmaniyeye ömrü tavil (uzun ömür) ve her bir işinde tevfik-ı ihsan buyursun. Amin. "Gazi Feyzullah Paşanın kabri Haydarpaşa'da büyük kabristanda Viran Sebil civarındadır.

Hüvelbakı

İkinci ordunun fedaisi vatan kurbanı hazret paşa ki
Şemşiri kazayı mübrem idi farkı adaya
Aduvu tire rûz olsa acibmi rusiye
Cümle ki çok yüzler ağartmıştı girüb meydân-ı gavgaya
Olup mecruh-u harb içre nihayet kestiler pâyin
Ayakdan düşdü emasir idin çok kat'a etdi paye Nasıl Hakk' destgir etmez âna Şah-ı Şehidâm

Hatime

Doktor Volkoviç'de ihanetinin meydana çmacağını anlayınca hemen terk-i hizmet ederek Bulgaristana firar eyledi. Vulkoviç'in başında limon büyüklüğünde bir ur vardı. Fes giydiğinde pek belli olmuyordu. Her ne suretle elde ettiyse Dersaadet kapikethüdalığı ile geldiği vakit başına şapkanın güzelce yerleşmesi için bahse konu uru çıkarttırmış artık kasket giymiş olarak, diplomasi yoluyla yapmadığı hezeyanlar, çevirmediği fırıldaklar kalmamış; önce nimetiyle perver-de olduğu ve sayesinde miralay rütbesine kadar irtika (yâni yükselme) ettiği bu miflet-i necibe-i Osmaniyemizin başına bir belâyı muazzam kesilmiş idi.
Bundan takriben on sene önce bir gün klübe giderken Be"-yoğlu caddesinde gündüzün mintarafillah (Allahın emriyle) bir Bulgar tarafından karnına saplanan bıçağı kendi eli ile çıkartmağa çalışırken öldüğü gazetelerde okunmuş idi. Böylece bu müfsidin varlığından Cenâb-ı Mevlâmız bu aziz vatanı ve muazzez devlet-i Osmaniyemizi kurtarırken, Şehid ve Gazi pederim Feyzullah Paşanın intikamını aldı ve de böylece adalet-i ilâhi yerini buldu. Kan kaybından gitmek nasılmış o da görmüş oldu. Cenâb-ı Zülcelâl Hazretleri dâima AZİZ ZCI İNTİKAMDIR.

Balkanlar'da Bir Bomba! Makedonya!

Yılmaz öztuna Bey,değerli eserinde Makedonya bir milliyetler mozaiki idi, der. Yan nüfusu müslümanlar teşkil ederken diğer yan sayıyıda gayrimüslimlerden müteşekkil topluluk meydana getirmekteydi. Makedonya, yüzbin kilometre kareye varan verimli arazide yaşayanların umumi nüfusu dört milyon kişiyi bulmakla beraber, bunların bir milyonunu teşkil eden Bulgarlar ve Makedonlan, Yunanlılar onları" da Sırplar takip ederken bir miktarda ülah'da denilen Romenler bu topraklarda İslâm koruması, Osmanlı idaresi altında fehir fahur bir hayat sürdürmekteydiler.
Tâaki 21/Eylül/1902'de başlayan Makedonya Bulgaria-rınn ihtilâli zorda olsa askeri birliklerimiz tarafından bastırılırken, hareketin de kolay geçmediğini hatırlatalım. Huzurun bozulmaması için kıyama katılma- yan Bulgarları da zorlamakta gerekirse fecii suretde öldürüyorlardı. Genç bir mülazım olarak Makedonya dağlarında askerliğini yapmış bulunan Gönen'in değerli evlâdı Ömer Seyfettin buralarda müşahede ettiği tedhiş hareketlerinden esinlenerek meşhur Bomba adlı hikâyesini kaleme almıştır.
Sultan Abdülhamid Hân; Hristiyan âleminin Osmanlı devleti ve onun geleceği hakkındaki samimi plânlarını bildiğinden yüzlerine mültefit davransada hiç bir zaman itimat et-rnez, her şeyin tedbirini almaya çalışırdı. Nitekim; Makedonya meselesi kendini gösterirken, padişahda, tedbirlerini almaya başlamış derhal <Vilâyat-ı Selâse umûm Müfettiş!iği> nâmıyla üç vilayetin genel müfettişi mânasına gelen bir ma-kam ihdas etmişti. Bu makamı da ileride sadrıazamda

olacak olan Hüseyin. Hilmi Paşa'yı getirmişti. Selanik, Manastır ve Kosova.Valileri, bu zâtın vereceği talimatlarla idareyi sürdüreceklerdi.
Hüseyin Hilmi Paşanın hakkında günümüze kadar yazılmış müstakil bir kitap olmadığını tesbit etmiş bulunuyorum. Bunun ne mânası olabilir? Sorusu akla gelirse ilkönce ne demek lazımsa onu söyleyelim; can dostu olmamış. Kültür cemiyetlerinde, matbuat âleminde kendine arkadaşlar edinmemiş, klasik bir devlet memuru etrafına fazla açılmamış devlet adamı olduğundan medhini yapacak bir vâris bırakamadığı mânaları istinbat edilebilir. Abdülhamid Hân'ın Müfettiş-i Umûmi yaptığı H.Hilmi Paşa hakkında bakınız; İttihad ü Terakki cemiyetinin muhaliflerinden olup, Mısır'a kaçan sadaret şifre kalemi hulefasından Selahaddin bey; "Bildiklerim" . adıyla 1918 yılında Kahire'de tab et tîrdiği kitabında ne demektedir: "Kâmil Paşa kabinesinde dahiliye nazırı olarak bulunan Hüseyin Hilmi Paşa ise, ne sebebten.se bu hâin serserileri (ittihatçıları) serfürû (baştacı etmek) ve ınkıyaddan (onlara uymakdan) kendini bir türlü alamamış ue mevkii sadeı-rete ibadı uâdi'ne inzimam eden hırs-ı câh ile gözlerine âmâ tarl olup, halû istikbâl-i devlet ue milleti feramuş (unutmak) ederek bu hazele ile mean kabinenin sükûtuna var kuvvet-i bazu ya verüb çalıştığından vatan ve milletimizin bu hâli felâket ve inkısâme maruz kalmasına,müşarünileyhin (Hüseyin Hilmi Paşa) bu vech hareketi sebebi yegânedir." Demektedir. Selahaddin Bey koskoca Yıldız sarayının kitabetinde şifre kalemi memurininden olduğundan ve asrın en kıymetli hükümdarını bilgilendiren, imlâsıyla günümüz insanının melül melül bakacağı yukarıdaki satırları karalamıştır.
Biz; tırnak içindeki ifadesinde Salahaddin bey'in ne demek istediğini okurlarımıza sadeleştirerek vermeye gayret edelim. "Kâmil Paşanın kurmuş olduğu hükümette içişleri bakanı olarak vazife almış bulunan Hüseyin Hilmi Paşa ne sebebten-se ittihatçıları başına taç yapmış, onların her söylediğine uymak gereğini hissetmiş, kendisini sadaret makamına yâni başbakan yapmaya dâir yapılan gizli vaad, hırsını arttırmış ve gözü başka şey görmez olmuştur. Kabinenin yıkılmasını temin edecek gayretlere giriştiğini tabiatı ile bunun sonucunda ne milletin hâlini, ne geleceğini düşünmemiş ve sonunda uğradığı mız felâket ve bölünmenin müsebbibi Hüseyin Hilmi Paşanın, bu tarzdaki davranışları tek sebebdir." demek istemiş oluyor
Hüseyin Hilmi Paşa'nın, Midilli Mutasarrıflığı ile sürgünde bulunan Nâmık Kemâl Bey'in yanında pek genç yaşda bulunduğu edebiyat ve görüşlerinden çok istifade ettiği ayıca Nâmık Kemâl Bey'e büyük muhabbeti bilinmektedir.
Hüseyin Hilmi müfettişlik görevine atandığından kırkdört gün sonrada makam-ı sadarete de Avlonyalı Mehmed Ferid Paşa getirilmişti. Ferid Paşa babıâlî'de teşkil edilen Rumeli Vilayetleri İslahat komisyonu riyasetinde bulunmaktaydı bu sebeble Rumeli'de olan bitene hayli vukufiyeti vardı. Make-donya'daki kıyam bir müddet sonra alınan tedbirlerle sona erir gibi oldu. 2/Ağustos/1903'de Bulgarlar, yeniden ihtilâl kıvılcımını üfle diler ve özellikle Manastır civarında te'siri ve kan deryasına çevirdikleri sokaklarda kendi dindaş ve soydaşlarını

öldürmekten çekinmiyorlar bu da bizim genç subaylarımıza yeni düşünce ufukları açıyor, düşünce dünyasını başka bir pencereden mütalaa eden bu genç zabitler, itikadi-yatlannın süzgecinden bu fikir ve davranışları geçirmedikle-rinden, savaştıkları, öldürüp, yaralamak veya tevkif etmek zorunda kaldığı düşmanlarının fikriyatına hayran oimak gibi bir açmaza düşüp, bizim buralarda ne işimiz var diye yanlış, yanlış olduğu kadar da zararlı bir düşüncenin zebunu olup, ırkçılık tuzağına düşmeye başladılar. Bulgarların, bağımsızlık elde etme mücadelelerini, kendi ellerinden çıkmak demek olduğunu, orada Bulgarların miktarından çok daha fazla müslüman ve diğer ırklara mensup insanlar olduğunu hesaba katmıyarak Makedonya'dan olumsuz etkilendiler,
Hiç düşünmediler ki, Makedonya Rus, İngiliz, Fransız, Almanya daha doğrusu haçlı dünyasının kendilerine oyuncak ettikleri bir topluluktur. O hengamede Almanya bizim tarafımıza yakın davranıyordu. Hâlbuki o donem zabitlerinden biri olan Binbaşı Mehmed Şefik Bey ise, kafa patlatıyor Osmanlı devleti üzerinde hristiyan dünyasının plân ve programlan karşısında bizim ne yapmamız gerektiğini bulmaya çalışıyordu. Bu hususda da devlet-i âliyenin devamının nasıl kabil olabileceğine dâir çözümler üretmeye koyulurken, bizim Makedonya topraklarındaki genç zabitlerimiz fikri bir asimilasyona uğruyor idi. Bu o kadar mühim bir hadise olarak Sultan Hamid mekteplerinin mezunu subaylarının fikri çeliniyordu, çünkü tahsil esnasında verilen örnekler daha ziyade avrupa târihine ait oluyor, nezaket, nezafet, feragat, şecaat ile ilgili hususlar, bilhassa ecnebi muallim ler ve ırkçı düşüncelere sahip hoca'lar tarafından zabitlerimiz, asakir-i islâm ifade ve anlayışından uzak yetişiyorlardı. Bir bakıma Fravun, hasmı Musa (A.S)'ı nasıl sarayında yeti ştiriyorken, Abdülhamid Hân'da kendisini alaaşağı edecekleri kuş sütüyle besliyordu, icabında Hatay'da 35 ay maaş gönderemediği jandarma birliğini idare-i maslahat ediniz beyanıyla oyalayarak. Şimdi bu çalışmamıza yukarıda bahsettiğimiz gibi bir risaleyi Os-manlıcadan latinize edip, tetkikinize sunuyor ve diyorumki, Makedonları haklı görenmi yoksa binbaşı Mehmed Şefik Bey'mi daha isabetli bakıyor, buna emin olmak için Beka-i Osmaniye adlı risaleyi buraya alıyorum:

Beka-İ Osmaniyye Mütalaası

Binbaşı Mehmed Şefik Efendinin risalesinde Anadolu kıtasının (topraklarının) Bahr-i Siyah (Karadeniz) cihetinden, Rusya'nın Bahr-i Siyah donanması tefevvukunu (üstünlüğünü) muhafaza etdikçe vaziyet-i elîmesi aşikârdır. Şimal-i şark (kuzey doğu) istikamet-i berriyesinden (karayolu) dahi Rusya'nın pây-i taarruzuna (saldırgan adımlarına) karşı müstesna bir haileye (engele) hâiz değildir. Anadolu ve Suriye kıtalarının bahr-i sefid (Akdeniz) sahili dahi hasmın fâik-i kuv-vay-ı bahriyyesi ianesiyle (düşmanın kuvvetli deniz kuvveti yardımıyla) harekât-ı taarruziyyesine (saldırı hamlesine) mü-said bir haldedir. Velhasıl vaziyet-i coğrafiyei Osmaniyye, müstesna bir vaziyet-İ müfide-i sevku'lceyşiyyeyi hâiz (Osmanlı devletinin buradaki durumu pek ayrı ve faydası

çok bir idareye sahip) olmadığından, Osmanlı devletinin bu noktai nazardan tabii bir istinatgahı yâni dayanağı dahi yok demektir.
Hele dimağ-ı devlet ve memleket olan payitaht (İstanbul) gerçi Avrupa-yi Osmani ve Asya-i Osmaniye' nin ve iki büyük denizin mahalli telafiyesinde (arasında) bulunmak münasebetiyle ehemmiyet-i siyasiyye ve askeriyyesi ve fevaid-i lâtahsası (faydalı olmayan toprağı) gayri münkirsede (inkâr edilemezsede) berr'en ve bahren (kara ve deniz) kavi (kuvvetli) bir hasmın taarruz-u cıddiyesine mukavemet etse bile rnevkıen ha!-i muhasarada kalmağa salih (uygun bir zemin ve zamandadır. Öyle bir harp zamanında dimağ-ı devlet demek olan payitaht, vatanın akasam-ı sâiresine icra-yı hükm ve nüfuz edemeyecek, beden-i vatan sektei dimağa uğramış bir malûl vücuda benzeyecekdir. Hele esliha (silahlar) ve cephane fabrika ve depolarının şu şekl-i vaziyete mâlik olan
istanbul'da bulunuşu öyle bir zaman için ne derece bâis-i felâket olacağı müstağnı-i beyandır. Bir hükümet (devlet) dâima ahval-i fevkalâdeyi nazar-ı dikkate almalıdır. Mürur (gecen) zaman ile ahval-i akvam (kavimlerin durumu) ve me-malik-i tebeddulat-ı siyasiyye (ülkedeki siyasi değişiklik) ve iktisadiyye'ye uğradıkça, düvel-i mütemeddinenin (medeni devletlerin) tedabir-i siyasiyye ve harbiyesi dahi tahavvüle (değişime) uğramak mecburiyetindedir.
Hiç olmazsa Karadeniz ciheti taht-ı emniyet-i bahriyyede bulunmadıkça netice olarak maalesef denilir ki; muhtasaran beyan olunduğu üzere, hü- kümet-i Osmaniye yâni Osmanlı devleti ne millet ve ne de vaziyet-: coğrafiye itibarıyla emin bir istinadgâha mâlik değildir. -....
Osmanlı Devleti Avrupa Devletleri Arasında Denge Kurarak Siyasi Varlığını Sağlayabilirini?
Memâlik-i Osrnaniyye son asırda avrupa büyük devletlerinin rekabet sahası ve tecavüz hedefi olmuştur.
Bu yüzden Osmanlı devleti adı büyük devlet diye geçenler arasında bir denge kurmak suretiyle hukukunu ve varlığını sürdürebilmesi zor ve hâlen uzak sayılır. Avrupanın büyük devletlerinin zamanımızda antlaşma ve ittifaklara bağlılığı, denilebilirki şarkda ki niyeti siyasi ve iktisadi menfaat rekabetine dayalı vede matuftur. Şu yaşanan hâl ile nasıi mümkün olur ki şark'da rekabet ve hırslarla dolu ecnebi siyasete henüz bağlı olmaktan kurtulamamış bizim gibi bir devlet, bir memleket-i heyet-i müttefika ve mutelife-i düveliyeden yâni bunlardan birisine dayanarak ve iltihak etmek istidadını yapabilecek olsun.
İngilizlerin; Mısır'da ve Arab Yarımadasında şark, garp ve cenup yâni doğusunda, batısında ve güneyinde takip etdiği istilacı siyaseti, Fransızların Cezayir, Tunus hâttâ Trablusgarb ve Suriye'deki mevkıilere dâir siyasi niyetleri, İtalyanların ise; Osmanlı'nın Afrika sahillerinde olan gözü Trablusgarb ile garbdaki Arnavutluk civarındaki istilaya dönük siyasi faaliyetleri buna inzimamen Rusya'nın, Osmanlı devleti hakkındaki değişmez ve kadîm düşüncesi olan imha planlarıyla olan hülyaları, saydığımız avrupanın dört iri ülkesinin, Os-manlı vatanını bölüşmeğe dönük ihtirasları yakın zamanda bunlara yaklaşmak

değil hasım olarak saymak durumuna getirmiştir. ' ■
Almanya Ve Avusturya Devletlerine Gelince

Bu iki devletin yaptığı beyanlar avrupanın büyük devletlerine karşı olan vaziyet-i siyasiyye ve iktisadiyyeleri bu iki devleti Osmanlı Devletine yakınlaşmaya itmiştir. Ezcümle; bu iki devlet Almanya ve Avusturya gerek şlimdi gerekse İstikbalde karşısındaki devletler olarak gördüklerini, Osmanlı devletide aynen karşısında gördüğünden bunların yakınlaşmaları uygun olup, siyasi sahada kuvvet kudretlerini isbat-ı vücud etmeleri, Avusturya ve Almanya'nında siyasi menfaatlerine uygun geleceği tabiidir.. Ancak bunlarla yapılması tasavvur olunan antlaşma tabii görülüyorsa da, Osmanlı devletinin muhtaç olduğu kuvvet ve kudret-i askeriyyesini ve ida-rei dahiliyei intizamiyesini düzeltememesi ve avrupanın dört büyük devletinin bunu önlemesi, öte tarafdan ecnebi devletlerin siyasi arzularının ihtiraslısına maruz kalması, Almanya ve Avusturya devletlerine ittifak teklifi yapılmasına hükümetin müsaid bir zemin zaman içinde olmadığını getiriyor. Eğer
Özetlersek deniliyor ki; Osmanlı Devletinin bu gibi ittifaka tâ-lib olması demek, Almanya ve Avusturya'nın himayesini istemek mânasına gelir. Bunun böyle anlaşılacağı tabii ve muhakkak bulunduğundan, şu hâl ihtiraslarıyla düşmanımız olan devletlerin hakkımızda şiddetlerini çoğaltmaktan başka bir işe yaramaz. Bu bakımdan hükümet böyle bir işe teşebbüs etmeyeceği gibi Almanya ve Avusturya'nın dahi velev büyük bir menfaat mukabilinde olsun büyük devletlerin üstünlüğüne karşı açıkça hâmilik yâni koruyucu şekline-varacağı bu gibi ittifakı kabul etmez. Zira bizim için, kendilerini tehlikeye sokmaktan başka bir netice veremez. Görülen vaziyete göre osmanlı devleti devletlerin ittifakına dahil olmak suretiyle de hukuk ve hayat-ı siyasiyesini muhafazaya İmkân göremiyor.

Osmanlı; Hayat Ve İstiklâliyetini Nasıl Teminat Altına Almalı?

Aşağıdaki beyanlarımızda sebeblerini arzettiğimiz ve tevessül etmemiz gereken tedbirleri söyleyelim:
1) Cezire't ül Arabin yâni Arabyarımadasının Osmanlı Devletine dolayısıyla müslüman kavimlerin selâmeti ne dayanak olacak sağlam bir şekle taşınması.
2) Hanedan-ı Âlî Osman'ın erkeklerinin şerefli ve saadâ-tın muteber hanımlarıyla evlenerek sülâlei Cenabı Nebevl'ye akrabalık tesisi yapılması.
3) İstanbul Osmanlı başşehri olarak kalmakla beraber, hilafet payitahtı nâmıyla savaşın idaresi ve islâmî siyasetin noktai nazarından lâzım gelen vasıfları hâiz bir mevkiin ikinci bir başkent olarak seçilmesi. Bu maddelerin izahını aşağıya alalım:

Esbâb-I Mücibeler

1) Arapyarım Adası Osmanlı devleti için istinadgâh olarak seçilebilecek bir unsur olmakla beraber coğrafi vaziyeti dahi müstesna bir vaziyeti pek makbul bir idareye hâizdir. Yanmada on ilâ onbeş milyon aynı ırkdan müslüman insana sahibdir. Bu millet zekî, cengâver ve cevval ve de müstaid bir milletdir. Bu nüfus askerlik menbaı olarak kuvvetli bir as-keriyye teşkil eder. Kötülük getirmesi muhtemel başka bir kavim ile karışık değildirler. Yarımada insanını fâidesiz ve belki Osmanlı devletine ve milleti islâmiye'ye bugün muzır bir unsur hâlinde tutan sebeb evvelâ idrâk seviyeleri ikinci olarak sosyal durumlarıdır. Bu taraflarının ıslahı hâlinde o necib millet hakikaten islâm âleminin medar-ı istinadı olacak bir hâl-i heybet-i kıymete vasıl olur.
Arap Yarımadasının coğrafi mevkii târihi bakımdan da müsbet olup kara yolu, taarruz hareketi yapılmasına uygun olmayan bir çöl ile çevrili olduğu gibi cihet-i sâireside denize ve sahillere uzaklığı, su ve havası ecnebilerin tasallutuna müsaid değildir. Târih bize isbat ederki, Yarımadayı hiçbir cihangir devlet istilâ edememiştir ve ayak atanlar ise Ceziret ül Arab'da bannamamışlardır. Yine târih isbat eder ki Arablar şerefi islâmla irşad olunduktan sonra Arab Yarımadasının Roma ve İran gibi iki muazzam cihangir devleti perişan ederek, Çin hududundan, Fransa* hududuna kadar cihangir bir devlet kurmuşlardır. Her zaman için bu yaradılışdan beri taşıdıkları istidatı ispat etmişlerdir. Bilenlerce takdir edileceği üzere müstesna bir harb vasfına sahip olduğu gibi kırk sene-denberi pek mühim bir vaziyet hâkimiyeyi de kazanmıştır. Arab yarımadası Süveyş Kanalının açılışından beri avrupanın müstemleke ve iktisadi yolu olduğu aşikâr bulunan Süveyş,
Kızıl Deniz, Babulmendep deniz yoluna uzaklığına hâkim bir vaziyet-i mühimme-i mümtâzade bulunmaktadır. İşte bu yarımadanın Osmanlı devletine istinadgâh olarak seçilmesine uygun ve matlub hâle getirilmesi yolundaki arzunun ve temininin hikmeti budur. Böyle görünüşte kuvvetli bir kuruluş sağlanırsa yalnız deviet-i Osmaniye'nin değil bütün islâm dünyasının hayat ve selâmet-i müstakbelesi teminat altına alınabilir.

Mücadelesi

Bilindiği gibi Sultan Abdülhamid-i sâni hazretleri Sultan Abdülaziz hân'ın hâl'ini ki mahlu padişah amcası oluyordu ve de meşkûk ölümüne şâhid olmuş ve bundan üç ay sonrada ağabeyi 5. Murad'ın rahatsızlığı münasebetiyle tahttan in-fisâlini yaşamıştı. Ağabeyinin yerine getirildiği Osmanlı tahtına kuûd ettiğinde uyması gereken şartlardan biri kanun-i esasiyi tesis, meşrutiyet sistemine geçişe olanca yardımıyla şitab etmekti. Ancak meşrutiyetin ilânı ve onun arkasından meclisin gayri milli ve gayri müslim mebusların dolduruşu yüzünden hasm-ı biamanımız Ruslarla çok kanlı geçen ve müthiş bir insan ve toprak kaybına sebeb olacak savaşdan mağlup çıktık.
Bu fecii bozgunun yaralarını sarmak dirayetli bir el, ülkenin her tarafında olan bitenden haberdar olabilen merkezi bir idarenin yapacağı işdir kanaatına varan

Sultan Hamid, milletine yayımladığı bir beyanatla ne işitirseniz, ne duyarsanız, devlete yâni bana bildirirseniz halledemeyeceğimiz hiç bir konu kalmaz mealinde ki bu açılımla millet ve padişah arasındaki ihdas olunan suni köprüleri kaldırmış, müslümanlar
li felerine her kötülük tasavvuratanı haber vermektelerdi. Gayri müslimler ise uğradıkları haksızlıkları bu açık davet karşısında korumasında oldukları padişaha bildirmekten ve tedbirlerin alınmasından, uygulamaların yapılmasından epeymemnundutar. Ne var ki zaman içinde bir takım jurnallere verilen bahşişler emelleri karanlık kişilerin bu müesseseyi istismar etme yoluna gitmeye başladılar. Gelen jurnaller çığ gibi büyümüş, padişahın bunları değerlendirmesi vaktinin çok büyük bir kısmını almaya başlamıştı.
Bu gün siyasi partiler nasılki iktidara geldiklerinde bir hayli yüksek derecede memur ve hizmetliyi sağa sola savurup, yerlerine kendine yakın olanları görevlendiriyorsa, bu kadar vâsi olmamak şartıyla o dönemlerde de başvurulan bir yoldu. Buna inzimamen o devirde partilerin yerine misâl olarak söylenenler şöyle idi:
Said Paşalîar, Mehmed Kâmil Paşahlar, yok Ferid Paşahlar diye guruplaşmaiar olduğu gibi, saray içinde padişaha yakın görev sahipleri dışarıdaki bu paşalardan kime sempati duyuyorlarsa, veya bunların her hangi bir işini yerine getirir ise, ona yakınlık besler, adetâ onun adamı olarak padişah nez-dinde yapılacak bir hizmette gönül veya menfaat bağı olan ricali devlete yardımcı olurdu. Bunun tabii mefhumu muhalifi diğer bir ricalin işlerini engelemek, süründürmek, bir takım hafi bilgileri bağlı olduğu guruba yetiş tirmek olmaktaydı.
Zaman içinde Mithat Paşa ve onun izinde giden cöntürkle-r'n, Nâmık Kemâl'in, Ziya Paşaların, Şinasi'lerin çömezlerini tutan meşrutiyet taraftarlanda saraydan bağlı oldukları misyona ne kadar menfaat temin ederlerse inandıkları dâvaları-na kendilerini hizmet etmiş addederlerdi. Veliahd-şehzade her zaman padişahların alternatifi olarak telâkki olunduğundan o seviyede de, Sultan Murad'cı, Veliahd Reşad efendici,

Abdülhamidci'likler alıp yürümüşdü. İşte bu kadar karışık bir ülke idaresinde en önemli unsurun kim ne yapıyor? Sorusunu bütünüyle olmasa bile bir haylisini çözebilen jurnal müessesesini aşabilen bir müessese mevcudmu? Günümüzde is-tihbarat için ayrılan zaman, mekân ve para boşunamı ki yinede kırsal alanda çoban'ın vereceği malumata geniş çapta ihtiyaç var. Pişmanlık kanunlarıyla örgütlerin içinden haber alma metodlarını kullanmamak olabilirimi? İşte günümüzde hissetiğimiz bütün ihtiyaçlar 2. Abdülhamid döneminde kendisini daha da hissetirmekteydi. Yine yukarıda beyan ettiğimiz gibi, her güzel hareket bir çıkmaz sokağa taşıyanı bulabilmiştir. Bu çıkmaz sokağa gidişi dönemi yaşamış bir merhum yazarın, Ziya Şâkir bey'in "Elli Yıl Önce Bizi İdare Eden-ler" adlı eserinden alıntılarla ve özetlemelerle sayfalarımızı süslemeyi düşündük.

Deli Fuad Paşa

Bu zât; Mısır'da 1835'de dünya'ya gelmiştir. Vefatı 1931 senesinde İstanbul'da vukubul muştur. Babası müşir Hasan Paşadır. Fuad Paşa ilk tahsilini Mısır'da, orta tahsilini İstanbul'da tamamladıktan sonra Kahirede bulunan Osmanlı harb okuluna yazıldı. Burayı bitirdikten sonra Mısır Ordusunda vazife aldı ve burada albay rütbesine kadar irtika etti. Bilahire İstanbul'a gelip Şûra-i Askeriyye'ye tâyin edildi. 1869'da yâni 34 yaşındayken, mirliva oldu. 1872 senesinde Arnavutlukta vede Kerkükte çıkan isyanların bastırılmasında büyük emeği geçtiğini görüyoruz. Balkanlarda Sırp ve Karadağ başkaldırmalarına savaş açılınca Karadağ üzerine yürüyenlerin başındaydı. 1876/1877-1293 harbinde Tuna ordusunda korgeneral rütbesiyle istihdam olundu. 2.Tümen kumandanı olarak Tırnova/İslimye arasında, Elena adı verilmiş mevkıide Rusrı başlarında ünlü kumandanları Şuvalof olduğu halde, büyük bir bozguna uğrattı. Bu zaferde gösterdiği yüksek cesaretin karşılığı olan Deli'lik lâkabı, adına eklenirkende, tâbiiki kadibine kadar hakkettiği Elena meydan muharebesi kahra-manlığıda birlikte anılırken Sultan Hamid'in gönderdiği müşirlik rütbesi de ilâve olununca kartviziti meydana getiren isim ve sıfatlar birleştiğinde şunlar okunmaktaydı: "Elena Kahramanı Çerkeş Müşir Deli Fuad Paşa" Bütün bunlara bir de yâver-i ekremlik inzimam olununca, boy ve bos bakımından iki metre ve muntazam bir vücud, heybetli bir baş ve genç yaşta kırlaşmış sakalı ile nûrani bir yüz, herkese vekar-la fakat mütebessimane bakan gözleri, dostların içini ısıtır, düşmanlarının kanını iliğini dondurucu tesir yapardı. Bu koca Çerkeş, hem çok zengin, hem de eli pek açık sehavet denen hususun kendisinde bir başka yakışığı oluyordu. Paşa; Çatalca* cja hatları düşman aştığı takdirde şehri yâni İstanbul'u savunma noktasında neler yapılabileceğini istişare eden ve bu istişarelerin gereği >e leri tahkime bizzat nezaret eden padişahın zarif bünyesi yanında ondan yedi yaş büyük Fuad Paşa dev yapısı İle manzaraya bir mehabet Kazandırıyordu. Ahali padişah ve Fuad Paşa'ya maşaallah çekmekteydi. Fuad Paşa' nin diğer bazı vasıflan yeri geldikçe anlatılacağından onu Istanbulun savunma hazırlık- larını yaptıkları kavşak noktalarında padişahla birlikte bırakalım. Zâten alınan tedbirlerin kullanılmasına lüzum kalmadı, moskof Çatalca'yı aşmayıp, bir küçük gurupla Ayastefanos, yâni şimdiki Yeşilköye geldi. Orada sulh müzakereleri cereyan etti. Bu sulhun neticesinde perişanlığımız tescil edildi.

Gelelim Menfaatçi Guruba

Padişahın etrafında yer alan menfaatçiler güruhu, padişahın değer verdiği cidden değerli insanların gözden düşmesini sadece duayla istemek değil, çeşitli tezgâhlar kurarak gerçekleştirmeye gayret gösterirdi. Padişah bunlarında kendisine lâzım olduğu inancı içinde, yâni günümüzdeki derin devlet malzemeleri gibi addettiğinden onlanda kıymetli değerli elemanlar olarak nitelemekle beraber bu işlerin çirkin işle: olduğunu tabüki; takdirden acizdi. Fakat âiet her zaman lazım gelir deyip, bunları da memnun etme yolunu açık

tutardı. Deli Fuad Paşa ise bu tip adamların hiç birini sevmez, onlardan çekinmez mütalaalarına değer vermeyen bir zâtdı. Kalb kalbe karşıdır derler ya, o hesab! Bu güruh da, Deli Mü-şir'den hiç hoşlanmazlar, ne yapıp yaparlar bir takım jurnaller tertipleyip, Müşir Paşanın aleyhinde padişaha ulaştırırlar, bunlara inanmayan padişah "Dokunmayın benim Deli Müşi-rim'e"dedikten sonra jurnal sahibine harçlık verirdi. Sonra da bu jurnali alır da Fuad Paşa'ya gösterirdi. Bu tip adamlar hiç eksilmez, 1877'ile 1901'e kadar Fuad Paşa hakkında bir çok jurnalin tertiplenmesine rağmen: "yel kayadan ne alır misâli, melunlar, padişahla müşiri arasında münaferete muvaffak olamadılar.

Bir ara menfaatçiler güruhu çoğalmış, vehham padişahın bu zaafını arttıracak jurnallerla ortalıkta dolaşıp'beğenmedikleri kimseleri perişan etmeye başlamışlardı. Bunlardan Reşid Paşa, İzzet Holo (Arab), Fehim Paşa, Ali Şâmil Pasa idiler ki, aralarında anlaştıkları bir tezgâhla sadr-ı esbak Mehmed Said Paşa ile Deli Müşir Fuad Paşa güya antİaşmış-lar padişahı tahttan indireceklermiş babında bir jurnal ihzar ederler. Bunların arasında; başhafiye olan Fehim Pasa cok

Karaktersiz, insafsız, ahlâksız, cani ruhlu bir kimseydi. Nice ocaklar söndürmüş, ne hânumanların yerinde yeller estirmiş bir zâlimdi. Ayrıca haddini bilmez saygısız bir kimseydi. Bir ele en tehlikeli ve kendisini her işden sıyıran şu şekilde tarif ettiği bir tesbiti vardı: "Efendimizin hayatını korumak benim vazifem. Duyduğum, gördüğüm her şeyi zâtı şahanelerine ulaştırmak vazifelerimin başında gelir. Ne varki bütün bunları ispata mecbur değilim. Benim duyduğumu açıkladığımda ya evet ben böyle yapacağım diyen olabüirmi? Şu halde inkâr edenlere ben karışmam" şeklinde bir izah getirmekteydi.

Veliahd (Sultan) Reşad efendinin oğullarından Ziyaeddin ve Ömer Hilmi efendiler, binmiş oldukları fayton arabayla gezmeğe çıkmışlar, bir hayli dolaşmışlar ve dönüş yolu olarak da Nişantaşı üzerinden konaklarına avdet etmek üze.e Fehirn Paşanın evinin önün den geçerlerken, Fehimde hangi mülevves işi yapmaya gidecekse konağından çıkmak üze-reymiş, gelenleri gördüğünde bunların veliahd Reşad efendinin çocukları olduğunu hiç kaale almadan hatta tam aksine onlara üstünlük taslayacak tarzda önlerine çıkmış ve burası bana aid buradan geçemezsiniz ikazında bulunur. Efendiler bu saygısızlığa gücenseler de, arabacıya dön emrini verirler. Görüldüğü gibi veliahd'ın yetişmiş gençlerine bunu yapan biri, devlet memurlarına, ahaliye, meşayihe kimbilir neler yapar? Acaba; bu hâlin yâni cihet-İ askeriyyeden olan paşalar ile sivil görevlerden paşa rütbesine gelenlerin arasındaki bu elerin anlaşmazlık, sivil güruhun merdâne davranmamasın-danmı? Yoksa askerlerin disiplinlerinin farklı olmasındanmı-dır? Bunun cevabını apayrı bir soruşturmada bulmak kâbidir. Meselâ Arab İzzet Paşa (Holo), bu hususda bir hayli sıkıntılar ya şamış, bol keseden verilmiş sivil paşalardandır. Fuad Pa-şa'dan, 93 savaşının diğer bir efsane ismi Gazi Osman Paşa'dan bir hayli azar ve hakaret görmesine rağmen ve de askeri şahıslara irade-i seniyye ancak asker-İ erkân-ı harpler

tarafından tebliğ edilir denmesine rağmen îzzet Paşa, böyle bir tebliği yapmaktan pek zevk alıyordu anlaşılan. Hâttâ Gazi Osman Paşa; Osmanh-Yunan 1897 savaşında Çit kasrında toplanan askeri istişare heyetine yine bir irade-i seniyye teb-. liğ etmeye kalkışan İzzet Paşa'nın kafasına iskemleyi atıver-mištİ. Canı bir hayli yanan Holo, padişaha işi götürmeme akıllılığını göstermişti.

Şimdi Fuad paşaya diş bileyenlerden biri olan Reşid Paşa pek çapkın biri idi. Ancak yakışıklı ve çok zengin, dünyada en iyi kılıç kullanan silahşörlerden biri olan Fuad Paşa' nın karşısında hep yenik düşüyordu. Reşid Paşanın göz diktiği bayanlar, son anda tercih lerini Fuad Paşa'da yapmalarının meydana getirdiği bir kıskanmamı idiî

Ali Şâmil Paşaya gelince bu adam gösterişe pek düşkün olmasına rağmen Deli Müşir' in katılmış olduğu toplantılarda bin mumluk ampulün yanında bir mum ışığı gibi kalıyordu ve onun yanında caka satamıyordu. Çerkeş Mehmed Pa-şa'ya gelince aynı kavimden olmalarına rağmen ona kızmasının sebebi, kıskanması, ondan yılmış olmaktan kaynaklanıyordu. Fehim Paşa ise; Deli Müşir Fuad Paşa'nın Feneryo-lu'ndaki muhteşem konağının parıldıyan ışıkları, her gece bitmez tükenmez davetliler, en mükemmel hanende ve sazendelerin katıldığı muazzam musiki âlemlerinin bu tertibçisi Fuad Paşa padişah'dan daha müreffeh ve şaşaalı bir hayat yaşıyordu vede bunun suyuda şahsi servetinden geliyordu. Mısır'daki çiftliklerinin gelirleri paşaya hakikaten maddî bakımdan krallar gibi hayat sürme imkânı bahşediyordu. Şimdi Fehim böyle bir kimseyi nasıl kıskanmasın di? Kendinde kudretin temsilciliği vehmeden birinin böyle bir farka tahammülü kolaymıydı?

Bütün bunlara karşılık halkın her iki tarafdan adı geçenlere yaklaşımına bir atfu nazar edelim: Ahali bu düşman kardeşleri gördüğünde ya bir tarafa saklanıyor, ya da onların bulunduğu tarafa bakmamayı tercih etmekteydi. Buna karşılık Deli Müşir Fuad Paşa herhangi bir yerden geçtimi, tanıyanlar koşar ve selâm vermeye bakarlar, tanımayanlar ise görmek için koşarlardı. O ise, bir baba tavrıyla selâmlar dağıtarak, güler yüz vede gülen gözleriyle insanların yüreklerine sevgi salarak varlığını hatırlatırdı. Fehim Paşa'yı bir gün Cuma Selamlığında kenara çeken Müşir Fuad Paşa, yaptıkların yeter, artık hakkımda hergün urnal veriyorsun fena yaparım diye tehdit etti.

Bu tehdit, Fehim'de tesirini gösterdi. Bir müddet geri çekildi. Fuad Paşanın karşısında aleyhde olup, tuzak kurmaya çalışan iki kişi meydanda kalmıştı. Bunların biri askeri savcı Reşid Paşa ile Üsküdar muhafızı Ali Şâmil Paşa idi. Ali Şâmil Paşa kurnazca davranıp, Üsküdar civarında ki çıkacak her hangi vakaya muntazırdı. Savcı Reşid Paşa ise yanına aldığı bazı sivil me murlar ile Fuad Paşa'nın köşkü civarına yanaşıyor Müşir'in sabrını taşıracak davranışlar gösteriyordu. Reşid Paşa'nın korkak ve ödlek bir kişi olduğunu bilen Fuad Paşada nasıl oluyor, kime güveniyorda benim konağın üzeri-ne bu kadar düşebiliyor diye kafa patlatmaya başlamıştı ki, bir akşamüstü sıcağında Reşid Paşa bir paytona binmiş olduğu halde ve arkasındaki faytonda da üç sivil memur

geçerlerken, her zamanki gibi Fuad Paşa konağın kapisındadır. Ve de geçmekte olan faytonun içinde, bir köşeye çekilmiş Reşid Paşa, ceketinin bütün düğmeleri açık şekilde ve Fuad Paşayı görmemezlikten gelmesi disiplin düşkünü müşirin tepeşini attırmaya yetti. Paytonu durdurup Paşayı köşke çağırttı. Reşid Paşayı köşkte Koca müşir bir güzel dövdü. Arkasından sordu: Artık doğrusunu söylersen sana başka bir şey yapmayacağım, serbest bırakacağım. Seni, beni takip etmek için kim vazifelendirdi? Cevab şöyleydi:
Zât-ı devletlinize çok büyük hürmetim vardır. Arab İzzet Paşa bunu istedi. Ali Şâmil Paşa ve Fehim Paşanın sizi takibe aldığını işittim. Bunları söylerken; daha sonralar! babiâli baskınında öldürülen Harbiye Nâzın Nâzım Paşada hayretle Fuad Paşanın yanında geçen olaylara şâhid oluyordu.
Peki Arap İzzet ne talimatı verdi? Sorusuna cevap olarak, Fuad Paşa; siz kadıköy ve Üsküdar'da gizli bir cemiyyet ku-ruyormuşsunuz. Mensubiyetinizle şerefyâb olan bir çok zabiti Selimiye Kışlasına yerleştiriyormuşsunuz! Birliklerin başına size bağlı subayları yerleştirdikten sonra çıkaracağınız ihtilâl neticesinde de saltanatda değişikliğe gidecekmişsiniz. Oğullarınız beyefendiler ise, avrupa'da yaşayan cön Türklerle haberleşme içinde olduğu gibi konağınızda musiki toplantıları altında yaptığınız tertibat, doğrudan gizli müzakerelermiş!
Reşid Paşa, sözlerini tamamladığında gerek Nâzım Paşa gerekse Müşir Fuad Paşa bu iftiraların ağırlığı ve atılan çirkeften utanmaktan kendilerini alamadılar. Çık dışarı demek zorunda kaldıkları Reşid Paşa ceketini eline alıp, binbir te-menna çakarak kendini dışarı atmak üzereyken, Fuad Paşa haykırdı:
-Nereye böyle ceketini giysene. uşakların önüne bu kılıkla utanmadan nasıl çıkacaksın?
Nâzım Paşa; Reşid Paşanın çıkmasından sonra bir hayli telâşla: "Aman Paşam. İşler fenalaşıyor. Acaba kim tarafından bir ifşaat vukubuldu? Sorusunu sordu. Fuad Paşa da bilmiyordu, ancak bütün düşmanlarının ittihat ettiğini hissediyor ve karşı tedbirler alması icâb ettiğinide düşünmeğe başladı. Burada Nâzım Paşanın kullandığı ifşaat kelimesinin Kaynağımızın yazarı Ziya Şâkir merhumun kalemini rastgeie sallamasından ise, bir mâ-na ifade etmez fakat, Paşanın ağ-zından çıkmışsa, bazı hususatın aslı varmış mânasını aramak, beyhude bir gayret sayılmaz. Doğrusunu Allah (c.c) bilir.
Fuad Paşa'nın Feneryolunda'ki devlethanesinden kendisini zor kurtaran müddeiumumi Reşid Paşanın yediği sopa kendisine bir rütbe daha kazandırmış, mirlivalıkdan ferikliğe irtika ettirildiği gibi cebine de beşyüz lira ihsân-ı şahane konması bir taltif olarak düşünülse yanlış olmaz. Reşid Paşa bu ihsana nasıl nail olmuştu ki, bunun üzerinde durmak icâb eder. Reşid Paşa Feneryolundan çıktıktan sonra doğru mâ-beyn-i hümâyûna yâni saraya koşmuş, perişan hâlini İzzet Holo Paşaya arzetmişti. Bu cüreti işleyen Fuad Paşa' dan bir hayli ürken Arab İzzet Holo; hemen huzur-u padişahiye çıktığı gibi, bire bin katarak, olmamışı varsayarak, bir senaryo arzetmiş ve padişahın lütfûnu, Reşid Paşa lehine olacak şekilde celbedeb'ılmişti.
Bunları ertesi günü haber alan Deli müşir; fesinin bastırdığı gibi (fes bastırmak

başa takıp çıkmak) saraya gidip, Sultan Hamid'in huzuruna çıkıp*, sadece attığı dayağı değil her şeyi sayıp döktü. Arkasından ilâve etti: "Şevketmeâb askerlikte rütbeler, nişanlar ya kanunen hak kazananlara veyahut da vatana fevkalâde hizmetler yapanlara verilir. Siz ise; benden dayak yiyen bir şahsı ferik yapıyorsunuz... Sizin arzunuza müdehale kimsenin hakkı ve haddi değildir. Rütbei askeriye böyle verilirse benim müşirliğimin bir kıymeti kalmamıştır. Askerlikten istifa ediyorum, sâdece bir bendeniz olarak kalmak istiyorum.. Bana itimadınız yoksa Mısır'a gideyim. Oradaki İşlerim karma karışık bir durumda, bari onları bir nizâma sokayım. Acizane hizmetime ne zaman ihtiyacınız olursa fermanınıza koşarak gelirim!..

Sultan Hamid; Fuad Paşanın söylediklerini sonuna kadar hiç kesmeden ve sükunetle dinledikten sonra, mütebessimâ-ne "Sen, bir bilirsin.. Ben bin bilirim paşa... Hikmeti hükümet denen bir şey vardır. Ben şu köşede oturuyorum amma, iğnenin deliğinden de Hin distan'ı seyrediyorum. Deliliği bırak. Bizi birbirimizden ancak ölüm ayırır. Ben seni dün, bu gün tanımıyorum istedikleri kadar jurnal versinler, bak ben ehemmiyet veriyormu- yum? Hadi git köşküne Rahat rahat otur. Şuna buna da uyma.."

Fuad Paşa padişahın huzurundan çıktıktan sonra soluğunu İzzet Paşa'nın odasında aldı. Oda da hafiyelerden Çerkez Mehmed Paşa, Celâleddin Paşa vardı. Odaya bir kasırga gibi giren Fuad Paşa'yı gören İzzet Paşa sandalyesinde donup kaldı. Çerkez Mehmed Paşa sessiz sadâsız odadan dışarı çıktı. Müşir Paşa; Holo'ya: "Mel'un herif nedir senin bu yaptıkların?" Masanın üzerinde duran divit takımını kaptığı gibi, Arab İzzet'in kafasına fırlattı, can yakması bir yana tepeden ayağa mürekkebe bulanmakda cabası oldu ve: "dövdüğüm herifi bana inat ferik yaptırıyorsun ha! Demek ki dayağım uğurlu geliyor. Dur seni de tepeleyeyim belki sen de sadnazam olursun!" Diye bağırırken İzzet Paşanın üstüne yürümeye devam ediyordu. Ahmed Celâleddin Paşa; Fuad Paşa'nın sev-diği kimselerden olduğundan teskin için araya girdi. İzzet Paşa bu arada odadan kaçıp, yandaki küçük kapıdan hemen padişahın huzuruna çıktı. Ve: "Bakınız efendimiz; Fuad Paşa,

Kulunuz beni ne hâle koydu!" Dedikten sonra huzurda ağlamaya başladı...

Anlatılanları dinleyen padişah, İzzet Paşaya: "Sen huzura böyle çıkmaya utanmıyormusun? Oh olsun yaptığınız işi yüzünüze gözünüze bulaştırmayınız bir daha.." Dedikten sonra: -çık dışarı" emrini verir. İzzet Paşanın odasında bir koltuğa oturan Deli Fuad Paşa gür ve beyaz sakalı dört köşe olarak kesilmiş olmasıyla hayli mehabetli gösterişe sahibken, şimdi diken diken olan sakalının haliyle yüzüne bakanı korkudan titretir durumdaydı. Yaktığı sigaradan bir tanede Ahmed Celâleddin Paşaya ikramdan sonra; "Paşa bu herif şimdi huzura çıkmış ve ağzına geleni uydurmuştur. Bak bakalım padişahın bana bir iradeleri varmı?" ricasında bulundu. Celâleddin Paşa onbeş dakika sonra geldiği huzurdan Fuad Paşaya şunları söylemekteydi: "Efendimiz selâm buyuruyorlar. Deli'me söyle, İzzet'i huzurdan kovdum. Müsterih olsun. Artık evine gitsin, rahat etsin" diye ferman buyurdular.

Ertesi gün Cuma selâmlığında Fuad Paşa mutad yerini aldı bütün heybetiyle selâmlığa gelen padişahı hürmetle selâmladı. Sultan Hamid'de Deli'sini hafif bir gülümseme ile selâmladı. Acaba bu hâl Fuad Paşanın düşmanlarının kendisi hakkındaki menfi düşüncelerini ortadan kaldırmaya yeterli-miydi? Bakacağız!
Kaynağımız olan merhum Ziya Şâkir bey, fevkalâde Ab-dülhamid sever bir zât olmadığı halde, O'nun yaşadığı hayatın zorluğunu çok iyi idrak etmiş bir kimsenin objektif bakışından hiç uzaklaşmamış, bence güzel bir vasıf olan, bir hu-susda memnuniyetsizliği ifâde ederken, failin temayüz eden hususatını ifâde etme adalet severliği, Ziya Şâkir Bey'de de Mevcud ki, şu beyanatı yapmaktan kendini alamamakta: Çünkü Yıldız Sarayının siyaseti şunu iktiza ederdi. Bu sarayda padişahın ne gayzine nede iltifatına hiçbir güven olmadığını bilirdi. Sultan Hamid'in zaaf derecesinde bir merhameti vardı. Bazı hadiseler ve şahıslar müstesna olmak üzere bu adam kimseye karşı büyük bir kin taşıyamazdı. Aynı zamanda mebzulen (bol) iltifatlarına garkettiği bir adama karşı da tam manasıyla muhabbet ve teveccüh beslediği iddia olunamazdı."
İşte bu tahlilde isabet Deli Müşir içinde geçerli idi. Çünkü; Sultan Hamid, dâima hüsn-ü zân fakat âdem-i itimad meselesine önem vermiş bir hanedanın evlâdıydı. Kim olursa olsun bu kaideden hâriç kalamazdı. Malumu veçhile padişah; Şeyh ve aynı zamanda kendi Şeyhi olan Zafir Efendi'yi dahi takip ettirmekte, bir muafiyet tanımamıştır. Zafir Efendi hakkında gelen jurnâlleride okurdu. Deli Fuad Paşa gibi, kudretli bir şahsiyetin şansı da ençok şeyh efendi kadar olabilirdi! Nitekim de öyle olmuştur. Çünkü menfaat gurubu, bu zâtın dostluğunun Abdülhamid hân nezdinde derin olduğunu bildiğinden, kopartmayı menfaatlerine uygun gördüklerinde fitne dokumaya devama azami gayret sarfına giriştiler.
Padişah'ın; huzurundan def ettiği İzzet Paşa, yüzsüzlüğünün ve intikamcıhğın sevkı ile padişahın yanına çıkacak çâreleri bir yandan araştırırken, öte taraftanda Fehim Paşa'yı odasına davet etmiş, Fuad Paşa'ya kurulacak tuzakları ve tezgâhları kararlaştırma konuşmalarına girişmişlerdi. CJzun bir mükâleme sonunda dört maddelik bir plân tesbit ettiler
a) Maksad-ı asli padişaha hizmetten başka bir şey değildir.
b) Fuad Paşa,Fehim Paşa tarafından şiddetle takip edilecek. Jurnaller padişaha verilecek ve bunların muhteviyatı hakkında, İzzet Paşa da haberdar edilecek.
c) İzzet Paşa da; Fehim Paşa'ya bazı jurnal mevzuları verecek. Fehim Paşa'da bunları aynen hünkâra takdim edecek.
d) İzzet Paşa bu işe iştiraki münasebetiyle Fehim Paşa'ya peşinen bin lira verdiği gibi, her ay beşyüz lira ödemeyi üzerine aldığını kabul ediyordu, (bin lira bugünün parasıyla; 130 milyar TL. eder)
İşte padişahın en yakınları ve çalışma arkadaşları olan kimselerin husule getirdikleri bu antlaşma evvelâ padişahın aleyhindedir çünkü kadim, güçlü ve samimi bir dosttan ayrılmasını temine matuf çirkin ve müslümanlığa yakışmaz bir hususu. İzzet Paşa antlaşmanın son maddesindeki bin liralık peşin ödemeyi yapmak için yazıhanesinin gözünü açtı. Bir zarf çıkardı. Banknotlar zarfın içinde

olmakla beraber bir de jurnal taslağı ilişikti.

Huzura Davet

Sultan Hamid'in hususiyetlerinden biride kendisine lâzım olan adamlarla bir haftadan fazla dargın duramaması idi. İşte Arab İzzet'ide hemen haftasında yanına celbetmişti. O içeri girerken bir hizmetli de, padişaha bir jurnal getirmişti. Padişah çabucak jurnali okudu ve telâşla; "Bak neler oluyorda senin haberin yok galiba Fuad Paşa ile barıştın. Artık ondan hiç bahsetmiyorsun." Dedi. Fuad Paşanın adı anılınca tüyleri ürpermiş gibi ya parak, Allah göstermesin Efendimiz. Hayatımı feda ederim de Öyle bir hâin ile yüz yüze gelmem. Sanki kulunuz; onun nelerle meşgul olduğunu bilmiyormuyum. Ancak Fuad Paşa hakkında huzurunuzda bir tek kelime söyiiye-mem. Aramızda gecen mesele yüzünden ifadelerim mutlaka garezkârlığıma verilecektir. Bu adam yüzünden sizden azar işitmişsem de, yinede sizin selâmetiniz bakımından Fuad Paşa ile meşgul olmaktan vazgeçmedim. İrâde buyrulursa şu son günlerde onun yaptıklarına dâir malumatımı arzedeyim dedikten sonra padişahın elinde ki jurnale benzer beyanları birbir sıraladı. Padişah 2. kâtibinin söylediklerini dikkatle dinledikten sonra elindeki jurnali Arab İzzet'e uzatarak; "Al bak bu adam da senin söylediklerine yakın beyanlarda bulunuyor. Demek ki adamın dediği doğru. Şimdi bu adamı buldur ve bir güzel sorguya çek. Ancak bu sorguyu, ben de işitmek isterim" dedi.
İkinci kâtib. İzzet Paşayı hiç bir şey bu kadar sevindiremez-dİ. Çünkü eldeki jurnali Üsküdarlı Halİd Efendi adında birine bizzat kendisi dikte ettirmişti. Huzurda bulunduğu esnada da verdirerek anlattığı ile verilen jurnal arasındaki benzerlik padişahın vehmini ziyadesiyle arttırmış bulunuyordu. Derhal nezdine çağırttığı Halid Efendiyede kendisini sorguya çekeceğini ancak bu sorguyu padişahında dinleyeceğini söyleyeceklerine dik-kat et. Benimle önceden tanışık olduğuna dâir tek kelime ağzından çıkmasın. Bu sorgudan başarılı çikarsan artık senin başına devlet kuşu kondu demektir tenbihlerini yaptı.

. . .

Sorgu Başlıyor

izzet Paşa; Halid Efendiyi Küçük mabeyne getirip, padişahın irade-i şahanesini beklemeye başlıyorlar. Az sonra tertibat tamamlanır ve sorgu başlar:
-Siz Halid Efendi mahrem bazı maruzatta bulunmuşsunuz. Efendimiz; bu malumata ne suretle eriştiğinizi öğrenmek istiyorlar. Halid Efendi:
-Efendim; bendeniz, Üsküdar'da ikamet eden Baytar Miralay Ressam Halil Bey vasıtası İle bir çok defalar Fuad Paşa'nin köşküne gittim. Her gidişimde orada birçok zevata rastladım. Bunların kim olduğunu sormamakla beraber, ko-nuşulanlardan çıkan netice, Fuad Paşa'nın İstanbul'da bir ih-tiial yapıp, Efendimizi saltanattan ıskat etmektir. İzzet Paşa: -Oraya ne maksadla gittinizdi? Halid Efendi: -Fuad Paşa'ya bir dâire müdürü lazımmış, ben bu işe girmek

istemiştim ancak Efendimiz aleyhindeki cereyan beni bundan sarf-ı nazar etmeğe sevk etti. İzzet Paşa: -Halil Bey'e bunlardan bahsettinizmi?
-Hayır. Sadece Fuad Paşa çok sinirli bir adam onun maiyetinde çalışamam dedim.
-Bu jurnali veriş maksadınız nedir? -Sadece Efendimize hizmet içindir.
-Peki bu vazifeye girip bir hayli şey öğrenerek haber verseydiniz daha iyi hizmet etmiş olmazmıydınız?
-Bunu düşünemedim. Fakat emir buyurulursa efendimizin uğruna her fedakârlığı yapmaya hazırım.
Sanki son cevap mükalemenin bittiğinin işareti olmuştu. İzzet Paşa birdenbire ellerini göğsünün üstünde kavuşturdu ve bir ihtiram duruşu aldı. Halid Efendide hemen yerlere kapanıp titremeye başladı. Çünkü padişah paravananın arka-sından çıkmış yanlarına gelmişti:
-Söylediklerini duydum. Memnun oldum. Sadakat mükâ-fatsız kalmaz. Bu günden sonra Fehim Paşanın emrinde çalışacaksın. Talimatı ondan alacaksın. Şunu da al, araba parası yaparsın.
Halid efendi padişahdan aldığı yüz liranın büyük sevincini yaşarken, İzzet paşanın etekleri zevkten zil çalıyordu... İşte melun tezgâh kurulmuş tıkır tıkır işlemeye başlamıştı. Fuad Paşanın maiyetine yerleştirilen Halid Efendi yağmur gibi haber yağdırıyordu zannı verilecek şekilde İzzet ve Fehim Pa-şa'lar habire jurnaller düzenliyorlardı. İzzet Paşa padişahın huzurunda bir başka mesele hakkında izahat verirken Fuad Paşa meselesine kayan mevzuun, padişahı tedirgin etmiş olduğunu hisseden İzzet Paşa, büyük bir cüretle:
-Efendimiz; görüyorum ki bu mesele sizi çok rahatsız ediyor. Ferman buyurun. Ben onun vücudunu kolayca ortadan kaldırabilirim.
Sultan Hamid böyle bir teklif karşısında titremekten kendini alamadı. Çünkü o, mahkemeler tarafından verilmiş idam hükümlerini infazdan imtina eden merhameti bol bir insandı. Fuad Paşa'ya böyle bir iş yapılmasına müsaade edermiydi? Nitekim:
-Sakın ha! Zinhar böyle bir teşebbüsde bulunulmasın.. Hemen benim tarafımdan yaptırıldığına hükmederler. Olmaz. Bir daha böyle bir lakırdı olmasın. O, Deli'nin kulağına gider de başımıza iş çıkarır. Kalkar avrupaya savuşur veya ecnebi sefaretlere müracaat eder. Bizi müşkül mevkide bırakır. Şeklindeki beyanlarıyla mümanaat eder.

Korkunç Plân

Padişahın ademi muvafakatına rağmen İzzet Paşa, Fuad Paşanın bertaraf edilmesinden eninde sonunda memnunluk duyacağına hükmettiğinden, fikrini ortağı Fehim Paşaya da açdı. Fehim Paşa gözünü bürüyen hırsdan kopamadığından bu zor ve cüret istiyen işe evet dedi ve menhus plânlarını kuvveden fiile çıkarmanın hesaplarını tamamladılar.
Plân iki merhaleden ibaretti. Lodosun kuvvetli olduğu bir havanın akşamında

Kalamış koyundaki iskeleye bir istimbot gönderilecek aynı zamanda da Fuad Paşaya acele saraya gelmesi hususunda bir telgraf çekilecekti. Paşa istimbota bi-necek gelirken güya dalgalar istimbotu KızkulesİNe sürükleyecek, kayalar parçalayacak Paşa da orada boğulacaktı. Şayet bu kabil olmazsa, o zaman bir fedai bulunacak Fuad Paşa arabasında vurdurulacak.
1317/1901 senesinin sonbaharında günlerden birinde şiddetli bir lodos kendini göstermişti. Moda, Kadıköy ve Üsküdar sahillerindeki yalılar boyunca dalgalar yükseliyor, köpüklü sular bahçelere doluyordu. Tersâne-i âmirenin küçük bir istimbotu da dalgaların uğultusundan başka bir ses du-yulmuyan gecenin zifiri karanlığında, bata çıka Kalamış koyuna doğru yol almaya çalışırken, Fuad Paşa'da henüz gelmiş bir telgrafı Feneryolun'daki köşkünde okumaktaydı:
"Feneryolunda mukim, yâver-i ekrem îrazreti şehriyariden müşirân-i izamdan, devletlû:
' Fuad Paşa Hazretlerine
Kalamış iskelesinde emri devletlilerine amade bulunacak olan istimbotla derhal sarayı hümayuna teşrifle mühim bir meselenin müzâkeresine iştirak buyurmanız şerefsüdûr buyrulan irade-i seniyye iktizasından olduğunu arz ederim efendim.
Kâtib-i sânii hazreti şehrîyâri kurenadan izzet
Fuad Paşanın bu telgrafdan şüphelenmesine gerek yokdu. Çünkü Mısır'da olsun, Bulgaristan ahvalinde olsun meydana gelen zuhurat her an beklenen hususattandı. Derhal kıyafet-i askeriyyesini giyerek Kalamış iskelesine geldi, istombot gelmiş kendisini muntazır idi. Bir hissikablelvukuu, Müşire:
"ben, Üsküdar'a faytonla gideceğim, gelin beni oradan alın" emrini verdirdi. Kaptan bahriye yüzbaşı Nuri Efendi istemiye istemiye üzeri-ne aldığı tehlikeli ve menhus işden kurtulmuş' olmanın rahatlığını yaşadı. Hemen istimbotu çalıştırıp, bata çıka Beşiktaş'a geldi. Oradan bindiği bir araba sayesinde ça-bucak Yıldız Sarayına kapağı atar, durumu Fuad Paşa aleyhtarı kafadarlara nakletti. Bunların etekleri tutuştu. Fakat çareden uzak kalmadılar. Yüzbaşı'ya; hemen Üsküdar İskelesine gidiniz Fuad Paşa'yı bekleyiniz ve işini de daha sonra dönüş yolunda bitirirsiniz, emrini verdiler. İstimbot Üsküdar iskelesine yanaştığında Fuad Paşa'nında iskeleye doğru geldiği görüldü. İstimbot'a binen Paşa'nın Beşiktaş'a geçmesi güç olmadı. Oradan da mabeyne geldi. Müşir Deli Fuad Paşa sarayda bekleme odasına alındı. Bir kaç dakika geçmişti, ki binbir temennah ile İzzet Holo, hiç bir şey olmamış gibi Fuad Paşa'nın yanına girdi ve:
-Hoş geldiniz Paşa hazretleri. Rahatsız oldunuz ne çâre! Bu akşam Hicaz demiryolları hakkında önemli bir toplantı akte-dilecekti fakat zât-ı şahane şiddetli bir baş ağrısından dolayı harem-i hümayuna geçtiler. Yola çıkmamanız hususunda telgraf çekilmişti amma size ulaştıramadılar demekki. Vah! Vah! nafile yere yoruldunuz.
Şeklindeki sözlerle Fuad Paşa'ya izahatta bulundu. Sözlerin bitimini müteakip, Fuad Paşa: "Böyle havada gelmek-git-mek kolaymı? Önce toplantı yapılır sonra padişaha arz edilirdi" şeklinde sözler etti. İzzet Paşa ise: "malum-u âlileriniz-dir, Efendimiz müzakerelerin dâima huzurunda yapılmasını ister." Beyanı ile

karşılık verdi.
Fuad Paşa bindiği arabayla Beşiktaş İskelesine indi. İstim-bot'a binai İskeleden ayrılan İstimbot, Üsküdar istikametine yol almaya başladığında Paşa, alt kamaraya inmiş, fesini başından çıkarmış ve sedire uzanmıştı. Bu halden Nuri efendi uykuya yatan Paşadan dolayı rahatlamıştı. Artık; me'şûm vazifeyi yerine getirecek kolaylık, yakalanmıştı. Fakat bahriye zabiti pek fena aldanıyordu.
Çünkü; Fuad Paşa son bir kaç saat de olan anormal likier hakkında o müthiş zekâsını çalıştırmaya başlamıştı. İstimbot, lodos'un pek tesir ya pamadığı alanda seyr etmekteyken kaptan yavaşça dümeni Şemsi Paşa Camii istikametine doğ-rultmuş az sonra da, lodosun iri dalgalan tekneyi tesiri altına almaya başladığı için sarsıntılar, geçen zamanın uzaması, Paşanın dikkatini çekti. Sessizce kamaradan çıktı, parmaklıklara tutuna tutuna köşkün yanına gelmiş ve çektiği rovd-verini yüzbaşının böğrüne dayamış ve "ben sana Üsküdar'a gitmek için emir vermiştim ne tarafa gidiyorsun?" dediğinde böğründeki silahın delecekmiş gibi şiddetli dokunuşu yüzbaşı da, müthiş bir korku husule getirmişti ve güçlükle:
-İstimbot dümeni kabullenmiyor. Onun için sular bu tarafa indiriyor! Dediğinde, Paşa:
-Şimdi Üsküdar'a dön yoksa beynini patlatırım. Tehdidiyle Üsküdar'a yanaşılmasını temin etti. İskeleye çıkınca, Nuri Kaptan'a: "İstimbot burada kalsın. Yarın erkenden mabeyne gideceğim. Sen de benimle geliyorsun." dedi.
Nuri Kaptan; başını kaldırıp yüzüne baktığı müşir'in yüzü kıpkırmızı, dâima dört köse kestirdiği geniş sakalı rüzgârdan uçuşuyor, bu yüzdeki mehabet ve saldığı korku rüzgârı, yüzbaşının denize düşmüş gibi ter akıtmasına vesile oluyordu. Paşaları bile ayağının altına alıp pataklayan bu yaman silahşora "ben gelemem" diyebilirmiydi?
Nihayet Fuad Paşa önde kılıcını sürüye sürüye yürürken, yüzbaşı korku içinde müşirin arkasında yürümekteydi. Bir kira arabasına yöneldiler ve ona binmek üzere hazırlanırlarken, iskelenin köşesinde karanlıkların içerisinde eli tabancalı bir adam iki kişilik kafilenin arabaya\binmesini gözetliyordu ki Fuad Paşa ve Nuri Kaptan arabaya biner binmez meçhul adam da, Çerkeş eyerli atına sıçradı. Bu arada fayton Üsküdar'ın eğri büğrü yollarında sarsıla sarsıla gidiyor, Paşa yolu tarassutuna almış dikkatli, Nuri Yüzbaşı içinde olduğu durumu derin derin düşünüyordu. Atına atlayıp arabayı tâkipde olan meçhul adam ise, Kadıköy tulumbacılar reisi Çerkez Agâh Bey'di, Kurbağalı Dereye geldikleri sırada Fuad -Paşa faytonun arka ve küçük penceresinden geriye baktığında Agâh'ın kendilerini takip ettiğini gördü. Derhal tabancasını çıkartıp, faytonun sağ taraf penceresini yavaş yavaş indirdi. Agâh ise yavaşça bu tarafa yaklaşmakda idi. Paşa, vücudunu biraz geri çekerek saldırganın yanaşmasına fırsat tanıdı. Aniden tabancasını yanaşan Agâh Bey'e doğrultup: "Dur. Kımıldama! Gebertirim.." diye yüksek sesle bağırdı. Agâh Bey boş bulunmuş, bir şey yapamamış ancak ateş etmesi muhtemel Paşa'dan kurtulmak için atının boynuna yatabildi ve atını mahmuzladığı gibi yel gibi uçdu gitti. Bu hengâmede faytonun atları ürküp şaha

kalktılar beş on metre gittikten sonra da şarampola yatıverdi fayton..
Fuad Paşa ve Yüzbaşı Nuri efendi ile faytonun sürücüsü ve onun yanında oturmakta olan Paşanın ağalarından Çerkez Şâkir ağa hafifçe yaralandılar. Şâkir ağa, kaçan süvariyi takip etmek maksadıyla, bir müddet peşinden koştuysa da, tozuna bile erişemedi. Hemen kazazedelerin yanına döndü. Paşanın kolu incinmiş, Yüzbaşı ise dizlerinden şikâyetçi idi. Ciçü bir olup arabayı kaldırmaya çalışırlarken teşebbüsünü tamamlamak üzere kaçan süvari geri dönmekteydi. Bir hayli yaklaşmış dikkatle Paşanın gölgesini araştırmaktaydı. Faytonun atlarından biri kokuyu almış olacak ki bir kişnedi ve böylece attan pek iyi anlayan Deli Müşir ve Şâkir ağa hemen teyakkuza geçtiler. Derhal bir tectib yaptılar. Agâh Bey, Paşaya yaklaşmayı başarmış tam tetiği çekecekken Şâkir ağa kollarının arkasından kaz kanadını vurarak tesirsiz hâle getirdi. Arabacının yardımıyla elleri arkasına bağlandı. Silahını da aldılar.
Fuad Paşa; Agâh bey'ide, yüzbaşı Nuri efendiyi de Kadıköy'deki askeri karakola getirip teslim etti ve ertesi günü doğruca saraya giderek başından geçenleri yazılı olarak Sultan Abdülhamid'e bildirdi. Padişahın cevabı çabuk yetişti. Pek müteessirdi. Pek dolgun bir mükafat ihsanında da bulunmuştu. Öte yandan yazılı müracaatında Fuad Paşa kendisine yapılan teşebbüsatın gazeteler yoluyla efkâr-ı âmmeye duyurulmasını da, taleb eylemişti. Padişah bu hususda hayır dememekle birlikte sadece 3. gün, yüzbaşı Nuri Efendinin Sivas'a, Çerkez Agâh'ın Kastamonu'ya sürgün haberinin ya-ymlanmasıyla iktifa olunmuştu. Esbab-ı mucibe ise; "Hilaf-1 nza-"i âl'î harekâta cesaret etmiş olmalarıydı" Bu hâli protesto için ilk Cuma selâmlığına gitmedi. Padişah Deli Müşir'i her za manki yerinde görmeyince derhal evhama kapıldı ve kendisine hemen ertesi cumaertesi günü şu telgraf çekildi:
Feneryolunda mukim Yaveri Ekremi Hazreti Şehriyâri Mü-şirânı İzamdan Fuad Paşa Hazretlerine
"Bu akşam saray-ı hümayuna teşrifleri iradei seniyyei hazreti Padişahı iktizasından olduğunu arzeylerim efendim.
Serkâtibi Hazreti Şehiryâri
Tahsin
Deli Müşir Fuad Paşa bu davete icabet etmediği gibi bir de cevab olara şu arızayı yolladı:
"Zâtı Akdes Hazret-i Padişahiye
Şevketmeâbim; dört gün evvel, Ahmed Celâleddin Paşa kulların ile takdim ettiğim arızamın meali tam anlaşılmamış olacak ki başkitabeti celileden aldığım tez kerenin adresi, yine eskisi gibi Yaveri ekrem Müşir Fuad Paşa diye yazıl-mıştır.
Gazetelerde Arap İzzet melunu ile Fehim habîs'inin cezalandırıldıklarını göreceğimi zannederken kendilerinin alet ittihaz ettikleri ve şüphesiz beceriksizliklerin den dolayt teczive etmek istedikleri istimbot kaptanı, Nuri Efendi İle Çerkez Agâh'in nefyolundukîanni okudum ki bu havadis de tahki-katımda aldanmadığımı is-pata kâfidir. Başkâtip Süreyya Paşa merhumun,

saraydan konağına avdetinden sonra zehirlenmiş olarak vefat etmiş olduğunu bildiğim halde, iradenize itaaten yine gelirdim. Fakat rahatsızlığım buna mâni teşkil etmektedir. Bu sebebdende kusurumun affını niyaz eylerim, Şevketmeâb Efendimiz.
Fuad
Suitan 2. Abdülhamid hân; Fuad Paşanın bu özür dileyen telgrafını yeterli görüp, sükunetle karşıladı ve bağlan tama-men koparmayı, gerginliğin vardığı safha yüzünden doğru bulmuyordu.

Fuad Paşanın İstanbul Cihetine Geçişi

Fuad Paşa; hakkında yapılan çeşitli jurnal ve tezvirlerin diğer bir kaynağının o dönemler de bir hayli tenha yerlerden oian Feneryolu semtinin umumun gözünden uzak olmasının dolayısıyla hakkında söylenebileceklere müsaid olduğu istikametinde bir kanaat hasıl etti kendisinde. Maiyeti ile ev ahalisinin kalabalıklığı da mutlak surette büyük bir köşk veya konakların tercihinde bulunmuş ve aranacak ikametgâhın vasıflarını belirleyip tarif etmişti. Çok geçmeden de Şehzâde-bası İnzibat Karakolu yanında isteğe matlub bir konak bulunmuştu. Hemen bu konak kiralandı. Ne varki bu konak sabıkalıydı daha önce avrupaya firar eden Damad Mahmud Celâleddin Paşaya aiddi. Fuad Paşa böyle bir konağı tutmanın getireceği mahzuru hiç amma hiç aklına bile getirmedi.

İhtilâl Jurnali

Fuad Paşa'nın hanesi eşyalarının, süratle yeni kiralanan konağa nakli ile beraber, Sultan Abdülhamid han'ın eline de, bilinen tertibçilerin tanzim ettikleri jurnal verilmişti. İçin-de meâlen şunlar yazılıydı: ".Bir hayli zamandan beri saltanatı seniyyeleri aleyhinde tertibat ve teşkilâtta bulunan Müşir Fuad Paşa kullan, ahiren bütün ihzaratını ikmâl ederek, fiiliyat sahasına geçmek için İstanbul canibine naklihâne etmeye başlamıştır. Müşarinileyhin (Fuad Paşanın) Avrupa'da bulunan erbab-ı fesat ile iştiraki olduğu, firari Damad Mah-mud Paşanın konağında oturması ile de sabittir. Hazırlanan ihtilâlin, takarrüb etmekte (yaklaşmakta) olan Ramazan-ı Şerif de Hırkay-ı Saaded alayı günü icra edileceği mevsu-kan istihbar kılınmıştır. Eşyaların naklinde gösterilen sürat-de bu cihet-i teyid etmektedir. Berayı malumat maruzdur ferman.."
Sultan Abdülhamid hân'a sadece bu jurnalin verilmesiyle iktifa olunmamış bir hayli de şifahi olarak dil dökmüşlerdir. Bu beyin yıkama ameliyesinden sonrada padişah; Ahmed Celâleddin Paşa'yı nezdine çağırtıp: "Fuad Paşa seni sever, hatırını kırmaz. Git şunu ikna et. Benim hakkımda yanlış fikir besliyor. Ben hiç bir zaman onun fenalığını istemem.
Kendisini cidden sever ve takdir ederim. O, İzzet Paşa ile Fehim'den şüpheleniyor. Halbuki benim kendisine olan teveccühüme binaen bunlar da,

Paşa'ya karşı bir harekette bulunmaya cesaret edemezler. Ben, meseleyi bizzat tahkik ettim. İstimbot kaptanı İle tulumbacı Agâh'm uydurmasından ibaret olduğunu anladım. Onun için ikisini de sürgüne yolladım. Sonra Süreyya Paşanın sarayda zehirlendiğini yazıyor. Doğrusu bunu kendisinden ummazdim. Benim evim de böyle bir şey yapmaya kimse cesaret edemez: Süreyya Paşa, eceli mevûduyla vefat etmiştir. Şunun bunun sözüne inanarak bana darılmak, sonra da benim bir düşmanımın konağını kiralayarak orada oturmak ona yakışırmı? Ben sağ oldukça onu kira köşelerinde oturtmam.. Bir iki gün sabret-sin. Köşkten inmesin. Bende münasip bir konak bulur, ona ihsan ederim.. Göreyim seni Ahmed. Bunları güzelce kendisine anlat.." Diyerek Ahmed Celâleddin Paşa'yı Deli Mü-şir'ine gönderdi.

Padişah Füad Paşa'ya Konak Hediye Ediyor

Ahmed Celâleddin Paşa; Padişahın söylediklerini bir bir Fuad Paşaya deyiverdi. Ancak Deli Müşir; senin ne namuslu ve mert adam olduğunu bilirim. Zâten yazdıklarımı senin eiinle vermiş olmam sana olan itimadımın icâbatıdır. Padişa-ha söyle hiçbir fikre kapılmasın bir müddet İstanbul'da oturacağım. Hürriyetime mâlik bir adamım çocuk da değilim, bu fikrimden de döneceğimi hiç ümid etmesin mealinde sözlerle cevapladı.
Serhafiye Celâleddin Paşa padişaha söylenenleri anlattı. Padişahdan ise biraz azar işitti. Sonunda; padişahın emriyle şu tezkereyi, Deli Müşir Fuad Paşa'ya, bir adamı ile elden gönderdi:
Yaver-i Ekrem Hazreti Şehriyâri Müşirânı İzamdan
Fuad Paşa Hazretlerine
Devletlû Efendim Hazretleri; vatana büyük hizmetler etmiş olan ve kesir-ü ayal bulunan zât-ı devletlileri gibi emektar bir müşirin İstanbul cihetinde kira evlerin de ikamet etmesini şevketmeab efendimiz katiyyen muvafık görmediklerinden, bu sebeble Yıldız'da kâin mabeynci Faik bey'in pederi Lûtfi Ağa'nın cesim konağını hazine-i hassa hesabına satın alarak zât-ı devletlerine ihsan buyurduklarını ve bugünden itibaren mezkûr konağa maaile nâkil buyrulmasmı, bairadei seniye tebliğe memur olduğumu arzeylerim olbap-ta..
Ahmed Celâleddin
Ancak; Fuad Paşa bu yazıyı getiren yaveri bekletti, teklifleri kabul etmediğine dâir bir cevabi yazıyı eline tutuşturup,Celâleddin Paşa'ya gönderdi. Sultan Hamid bu cevabi yazıdan haberdar olduktan sonra Deli Müşir'inden de ümidini kesti. Artık ondan gelmesi muhtemel zararlara tertibat alma lüzumunu dahi hissetti. Bunların ilki Zaptiye Nâzın Süleyman Şefik Paşa ve Merkez Kumandanı Sadeddin Paşayı saraya getirtip, herhangi bir ihtilâl teşebbüsünü önleme babında her an hazır olmalarını istedi. Hafiyelerin plânı ise bambaşka bir şekil almış, Beyoğlu sefahat yerlerinin kabadayıları sandalyelerini Şeh zâdebaşı Camüi avlusuna atmışlar, o bölgeye yakın olan Fuad Paşa'nın konağını gözler olmuşlardı. Öte yandan mahut Halit Efendi kapağı atmış olduğu Fuad Paşa

hanesinden bilgiler yağdırıyor, usta tezvirciler bu haberleri müessir birer jurnal hâline getiriyorlardı. O sıralarda da Fuad Paşanın on gün kadar ortalıkta arzı endam etmediği görüldü. Bu gaybubetin herkesi heyecana sürüklediği görüldü. Ortalıkta dolaşan beyanatlar Paşa'nın hasta olmasıydı. Acaba.. Gerçekten Fuad Paşa hastaydı ancak korkulacak bir ciddiyet taşımamaktaydı. Buna karşılık Fuad Paşa'nın ilâçlarını aldırdığı eczane sahibi Hamdi bey, konağın kapısını çalmış ve Paşanın ilaçlarını getirdiğini ancak bazı tariflerde bulunacağından, Paşa ile görüşmesi gerektiğini ifade etti. Bunun üzerine Paşanın yanına götürülen eczacı Hamdi bey, ilâçları verdikten sonra: "Paşam bunları bizzat getirişimin sebebi mahrem bir bilgiyi size ulaştırmak içindir. Dün akşamüstü kapalı bir araba ile üç efendi gelip, ilaçlarınızın bizim eczanede yapılıp yapılmadığını sordu. Zât-i devletlilerinin doktorunun kim olduğu soruldu. Bunu ne hakla sorduklarını istifsar ettiğimde cevap alamadım. Şüphelendim. Plâkayı tesbit ettim. Beşiktaş dâiresine bağlı 201 nomerolu arabaydı.
Bildirmeyi bir vâzifei mühimme addettim Paşam." diyerek sözlerini tamamladı.

Füad Paşa Harekâta Geçiyor

Rahatsızlığını bir hayli gizli tutan paşa, sarayın bundan haberdar olmasını olağan karşılarken, acaba içeriden bir kaçak varmı diye de düşünmeye başladı. Harem tarafı sıkı bir disiplinde, selamlıkta çalışan yirmi kişi kadar insan vardı fakat bunlarda sadık kimselerdi. Paşa;sadik adamlarından Avnul-lah Bey'i Beşiktaş'a gönderip bahse konu arabayı bulup, içine binip kendisine getirmekle vazifelendirdi. Öç saat sonra Avnullah bey bindiği arabayla konağa geldi. Rumeli göçmeni arabacı İbrahim Ağa korkuyla girdiği kapıdan beş lira bahşişin verdiği sürurla sevinçle çıkmaktaydı. Amma Paşa'ya verdiği bilgi arabasına binenlerin Beşiktaş Karakolundan olduğunu dönüşte birinin karakolda kaldığını, ikisini Yıldız sarayına çıkardığını söyleyivermişti.
Fuad Paşa; Avnullah beyi karşısına oturtup Sultan Abdül-hamid'e yenip yutulması pek zor mektup dikte etti. Mektup padişaha gönderildi. Sultan Abdülhamid okuduktan sonra ateş püskürmeye başladı. Derhal İzzet ve Fehim Paşaları yanına celbederek, meşhur eczahane tahkikatını kimin yaptığını sordu. Korkularından sessiz duran paşalara "böyle budalaca işlerle beni rezil ediyorsunuz, defolun" diyerek huzurundan kovaladı.

Kitaplar Bomba Oluyor

Fuad Paşa 1317/rumi/1901'miladi yılında ocak ayının 27. günü Babıâli'de mücellît Nasrullah Efendi'den ciltlenmiş kitaplarını aldırmak için Osman ile Torna adlı hizmetlilerini göndermişti. Kitapları paketlettirip, yola çıkanlar kestirme olur diye Şehzâdebaşı Camii avlusundan geçip konağa gitmeği tercih ettiler. Ancak; Fehim Paşa'nın adamlarına ne olursa olsun, Fuad Paşa'nın adamlarıyla patırdı çıkarın emrini verdiğini bilemedikle rinden adetâ belânın

üstüne gitmiş oldular. Dört sivil hafiye kitapları taşıyan Osman ve Toma'yı çevirip aramaya kalkıştılar. Kitapları almak istiyorlar. Osman ve Toma direniyorlardı. Hafiye sayısı kısa zamanda 14 kişiyi bulmuştu. Kitapları taşıyanlar bu kadar ki siyle nasıl baş etsinlerdi? Ellerinden kitapların alındığını gören Osman, karakola koşturan adamın peşinden yetişti ve kitapları istirdat etmek istedi. Sıcak kavga da böylece başlamış oldu.. Fuad Paşa'nın konağındaki hademe, Ali Osman'ı kurtarmak için koştu hafiyelerin her birine vurduğu yumruk saf dışı olmalarına sebeb oluyordu. Neticede hafiyeler tabancalarını, Fuad Paşahlar bıçaklarını çekerek birbirlerine girdiler ve ortalıkda kan gölüne donuverdi. Gün ramazan günü, caddeler kalabalık, ortalık karışmış ahali kaçın diye bağırmaktaydı. Dükkânlar kapanıyor. Şehrin bir çok semtinde ihtilâl çıkmış diye bir vaveyladır gidiyordu.

Padişaha Tekmil!

Fehim Paşa derhal padişahın huzuruna koşmuş bir ihtilâl teşebbüsünü önlediğini övünerek anlatmaya başlamıştı. Güya paket edilmiş bombalan taşıyorlarmış. Tevkif etmeye kalkanları Fuad Paşa camdan görmüş ve hademelerine haber vererek memurin-i zabıtanın üzerine hücum ettirmiş. Üç memur ağır surette yaralanmış ve ahali ile ihtilalcilerin arasında çekilen sed İle birleşmeleri önlenmiştir. Dediğinde, Sultan Hamid sorusunu patlattı:
- Pekâla buna cüret edenlerin hepsi yakalandımı? Bu soru Fehim'in sözlerinin insicamını bozdu, artık teklemeye başlamıştı ki, İzzet Paşa huzura girdi ve Fehim Paşayı göstererek:
- Şu koca aslan olmasaydı kimbilir neler olacaktı! dedikten sonra elindeki kâğıdı masanın üstüne bıraktı..
Sultan Abdülhamid; ihtilâl ithamına inanamıyordu. İzzet Paşa'nın bıraktığı kâğıdı açıp okudu. Fuad Paşanın çektiği telgraftı. Okuduktan sonra paşalara dönüp, Fuad Paşa sizin gibi söylemiyor amma deyip, ilâve etti:
"Anlaşıldı bu işi bizzat ben tetkik edeceğim diyerek huzurdan çıkmalarına müsaade verdi.
Padişah; Fuad Paşanın telgrafında yer alan şu ifadeye bir hayli zihin yormaya başladı: "Fehim mel'unu sizden yüz bul-masa bunlara cesaret edemez" satırlarını, telgrafhanede çeken, Yıldız telgrafhanesinde bunu alan ve oradaki memurlar bu ifadeye muttali olduklarına göre bunların ahaliye okuduklarını ifşası nasıl önlenecekti? Sakallı Mehmed Paşayı yanına getirtti.
Sakallı Çerkez Mehmed Paşa'ya: "Şehzadebaşında kıyametler kopmuş! Haberiniz yokmu? Bana hiç bir haber ulaştırmadınız?" Dediğinde, Çerkez Mehmed Paşa her ne kadar Fehim ve İzzet kumpanyasında yer almaktaysa, da, yinede fendine bir ayrıcalık, onlarada üstün gelme gayretini bir kenara bırakmış olamayacağından daha dikkatli davranmaktaydı ve o yüzden padişaha cevabı: "bilmezmiyim efendimiz. Ancak iyice tahkikat edip, öyle malumat arzetmeyi düşündüm" dedi.

Padişah bu sözler altında; Çerkez Mehmed'in, İzzet ve Fehim Paşaların söylediklerine iştirak etmediği mânasının saklandığını hemen anladı ve talimatını verdi: Şimdi doğru Şehzadebaşına git, pek kimseye görünmeden Fuad Paşa'yı çor benim üzüntülerimi kendisine bildir. Ne yap yap buraya gelip bana meseleyi anlatmasını temin et. Ayrıca bu olay hakkında ahalinin de neler düşündüğünü,dönmekte olan dedikoduları anlada, ahaliye göre hangi taraf haklı bunu da tesbit et. Tenbihlerinde bulundu.
Evvelâ ahalinin nabzını tutan Çerkez Mehmed Paşa bu hu-susda hazırladığı raporu saraya yolladıktan sonra akşamüstü Şehzadebaşında bulunan Fuad Paşa konağına padişahın emriyle istifsarı hatır, yâni halhatır sormaya geldiğini belirterek girdi ve selâmlığa alındı. O sırada Heyet-i Tahkikiye Reisi.-Acem Mehmed Ali bey, olayın tahkikatı ile meşguldü. Fuad Paşa; bu tahkikata üzerinde röbdöşambrı olduğu halde nezaret etmekteydi. Hakikatin tamamen ortaya çıkması için Fehim Paşanın adamlarının elinden alınan silahları, yaralı adamı Osman'dan ameliyatla çıkartılan mermiyi Mehmed Ali bey'e vermişti. Fuad Paşa Çerkez Mehmed Paşaya sevgi beslememekle beraber, padişah adına geldiğinden fazla bekletmiyerek selamlıkta beklediği salona girdi. Misafir hemen Paşa nın elini öptü ve geçmiş olsun dileklerini sundu.
Bu arada da vukubulan olaya temasa muvaffak oldu. Fuad Paşa bütün hususiyetiyle vakayı nakletti. Bunun üzerine Sakallı Mehmed Paşa; vah vah ne yalanlar uydurdular efendimize, yok uşakların elinde sekiz bomba yakalanmış, bir çok asker yaralanmış, ve de bir ihtilâl başlangıcı imiş de Fehim Paşa'nın müdehalesiyle bastırılabilmiş şeklinde anlatılmış. Paşa hazretleri siz, saraya gelip, Efendimize bizzat anlatsaniz hem pek memnun olacaklardır hem de, bu işe cesaret edenleri bir hayli hırpalayacakdır. Arkasındanda; Fuad Paşa'yı bir şüpheye düşürmemek için tabii ne zaman isterseniz hem de sıhhatiniz afiyet kesbettiğinde gerçekleştirirsiniz sözlerini ilâve etmeyi ihmal etmedi. Böylece de Deli Fuad Paşa'da uyanması muhtemel endişeyi bertaraf eyledi.
Bu sözler üzerine Fuad Paşa son darbeyi Mehmed Paşanın şu sözlerinde yedi: "..Efendimiz zâten zâtı devletlinizin rahatsızlığına vakıflar ve buna pek çok üzülüyor-lar" dediğinde Fuad Paşa şu halde bekleyiniz ben giyineyim ve beraberce gidelim dediğinde, kurnaz Çerkez Mehmed Paşa: "Aman Paşam nasıl olur? Düşmanlarınız bu duruma ne mâna verirler? Siz zât-ı şahaneye malumat vermek istiyorsanız, ben gideyim siz sonra teşrif buyurursunuz. Şeklinde mukabele görünce itimadı bir hayli ziyadeleşti.

Heyet-İ Tahkikiye Kuruluyor

Çerkez Mehmed Paşa saraya döner dönmez padişahın huzuruna çıktı ve ahali hakkındaki raporunun açıklamasını yaptı. Fuad Paşa aleyhinde kimseden bir ses çıkmamaktaydı. Bunun; mâna-i münifi, öbür tarafın vâki tutumu, ahali nazarında menfurdu. Padişah iki arada bir derede kalmıştı. Nihayet bir heyet teşkil ettirip, vaziyeti tetkik ettirmeyi uygun buldu.

Heyeti; Hassa müdürü Rauf, Beşiktaş muhafızı Hasan (ye-di-sekiz Hasan Paşa), merkez kumandanı Sadeddin, Zaptiye nâzın Şefik, 2.fırka kumandanı Şevket, levazım reisi Ahmed Afif, Zülüflü İsmail, mabeynci Ragıp Paşaların şahıslarında teşkil eyledi. Saraya gelip, Fuad Paşanın gözüne çarpmayacak bir yerde emrini beklemelerini söyledi.

Hakikaten Deli Müşir saraya geldiğinde pek iyi karşılandı. Ancak; İzzet Holo'nun odasına alınınca canı pek sıkıldı itiraza meylettiyse de, şimdi yeni bir mesele çıkarmanın doğru olmadığını düşünerek sarf-ı nazar ettiyse de çok geçmedi, İzzet Paşa odaya girdi ve Fuad Paşaya biraz kendinden emin bir tavır içinde "Siz, padişaha yazmış olduğunuz telgrafı usulüne uygun kapalı şifre ile değilde açık olarak keşide ettiğiniz için sorguya maruzsunuz" şeklinde konuşunca, Fuad Paşanın iradesi elinden gidiverdi ve açtı ağzını: "Efendimiz beni sorgulama için senden başka adam bulamadımı? Ben onun huzuruna çıkıp hakikati anlatmaya geldim. Benim karşıma sen çıkıyorsun, kendisine böylece arzet diye İzzet Paşa'yı kendi odasından dehledi!

İzzet Paşa; padişaha durumu arzettiğinde Sultan Hamid; hem ona kızdı hem içinde bulunduğu hâle esef etti ve arkasından "paşalar toplansın, başlarında Rauf Paşa olduğu ha! de Fuad Paşa isticvab olunsun" emrini verdi. Paşalar toplan-dılar. Fuad Paşaya sorulacak sorulan tesbit ettiler. Sonra da topluca kalkıp, İzzet Paşanın odasında oturan Deli Fuad Paşanın yanına gittiler. Paşalar kafilesinin odaya girdiklerini gören Fuad Paşa biraz sıkıl dıysada, aralarında Rauf Paşanın var olduğunu gelince biraz rahatladı. Üstelik heyetin reisliği Rauf Paşa nezdinde idi.

Rauf Paşa; "bazı müessif hadiseler olmuş. Zâtı şahane pek üzgün bunun hakikatim ortaya çıkarmakla görevlendirdi. Eğer mahzuru yoksa bir iki soru sormamıza müsaade etseniz,dediğinde Fuad Paşa zâten bende bu maksadla hurdayım ve hakikat tezahür etsin. Cevabı ile mukabele etti.

Rauf Paşa ilk sorusunu irad eyledi: Kimsiniz?

-Sultan Hamid'e, Gazi unvanını kazandıran ve târihde Ele-na kahramanı unvanıyla yâd edilen Fuad.. Bu cevap karşısında heyet üyeleri kısa kısa öksürüyorlar ve Fuad Paşanın sözlerini boğmaya çalışıyorlardı. Rauf Paşa 2. suali biraz sıkılarak sordu:

-Şahsı hümayuna karşı isyan ettiğiniz ve saltanatı seniyeyi haleldar edecek bir takım ef'ale içtisar eylediğiniz haber veri-Jiyor. Bu bâb'da izahat itası mâtlubi âlî'dir. Ne buyruluyor efendim? Fuad Paşanın cevabı:

- Onu söyleyenler halt etmişler!. Bunların hepsi hezeyandır. Bana bu sualleri soracağınıza vaktile yazıp da efendimize takdim ettiğim arizeleri, bir de en son çektiğim telgrafı okuyunuz. Acaba efendimiz bunları unuttumu? Teessüf ederim ki benim gibi sadık bir askerini bir takım ite köpeğe feda ediyor.

Dedikten sonra; Fehim ve İzzet Paşalar hakkında, söylemediğini bırakmadı. Rauf Paşa sabırsızlıkla sorgunun bitmesini bekliyordu. Aldığı padişah talimatı böyleydi. Rauf Paşa yine de Fuad Paşaya teselli verme lüzumunu kendine dostluğun görevi olarak kabul ediyordu.

- Fuad Paşa hiç merak buyurmayınız zâtı şahanenin her hususta adaleti terviç buyurduk lan malumu devletinizdir. Etrafındaki paşalara da bakıp öyle değilmi efendim! Diyerek kalktılar. Heyet Çit köşküne geldiğinde İzzet Paşa tarafından karşılandı. Sorgu neticelerini yazan evrakı alıp bir göz attı. Memnun olarak padişaha giderek evrakları takdim etti.

Şam'a Sürgün

Sultan Abdülhamid kötü adamlarının tedbir ve hillelerine yenilmişti. Demekki şahsı: için korkutucu bulduğu Fuad Pa-şa'yı harcamayı uygun görmüştü. Halbuki bu kararı ile yedi sene sonra başına gelecek meşrutiyeti ilân mecburiyeti ve 3l/mart vakasında da Deli Müşir yanında olsaydı acaba sonu böyle olurmuydu? Diye tarihi bir yokuş çıkmaya başlasak, târihin seyrini değiştiremesek de yeni ufuklar bulmak kabildi. Heyhat; ki fenalar iyilere galib gelmişler. Mertler, kalleş ve yalancılara mağlup olmuşlardır. Fuad Paşa da; devlet içindeki entrikalar yüzünden yedi sene sürecek olan sürgününü yaşamaya başlıyordu.

Ve Geridekiler

Mesele; Deli Müşir Fuad Paşa'nın İstanbuldan ihracı ile bitmemiş, daha sonra aşağıdaki zevattan teşkil olunan jurnal listeleri düzenlendi. Bunlar birbir göz altına alınıyor, sorgu sual yapılıyor, bunların miktarı sivil ve asker olarak dörtyüz kişiyi bulmuştu. İçlerinden bazıları buldukları çârelerle kurtuluyor fakat yakın dostları, konağına devam edenler, Fuad Paşa adamları arasına giren Üsküdarlı Halit Efendinin verdiği listeler pek mühim iş görüyor, o listede bulunanlar kendilerini kurtaramıyordu. Casus; vazifesini yerine getiriyor idi. Bu işte üzerinde en çok durulanlar Fuad Paşa'nın kâtibi Avnullah bey, konağın uşakları, sofracılar, kilerci, aşçı, arabacı, seyis, ayvaz, hatta oğullarının küçükken lala'lı ğmı yapmış ihtiyar bir Rum olan Dimitri Efendi de tevkif edilmişti. Ve cinayet Mahkemesine verilmek üzere Zaptiye nâzırlığındaki tevkifhaneye tıkılmışlardı. Bu mevkuflar arasında konağın kadrosu dışında Reji müfettişlerinden Adil, Fuad ve Cemi! beyler ile Erenköylü Mehmed Pehlivan da bulunuyordu. Adil ve Cemil Beyler, harikulade güzel seslere mâlik olduklarından Pa-şa'nın tertib ettiği musiki âlemlerinin kıymetli hanendeleri olduğu gibi bunu ahali de bilirdi. Fuad bey ise ud icrasında bir üstaz idi. Fuad Paşa ile alakalan bu meziyetlerine binaendi. Ancak; Mehmed Pehlivan'ın Paşa'ya yakınlığı asla olmayıp, çapkınlık deryasında kayıkları birbirine çarptığından hasım oldukları söylense yeriydi fakat jurnalcilerin bileceği hallerdendir, bu adamın da, Fuad Paşa'lı diye taht-ı tevkife alınması. Büyük ve küçük rütbede subaylar Tan Gazetesinin yazdığı "Fuad Paşa onikibin kişiyi silahlandırmak suretiyle yapmak istediği ihtilâl meydana çıkarıldı" haber yüzünden gece gündüz isticvab ediliyor ve de uzak ordulların birliklerine atanıyorlardı. Beri yandan Serasker Rıza Paşa'ya Fuad Paşa'y1 gıyaben mahkeme etmek için bir divân-i

harb kurması istenmişti. Rıza Paşa bu işe pek üzülüyor, işin aslını bildiğinden ordunun en kıymetli müşirinin böyle hâince bir ihanetle kurban olmasını hazmedemiyordu. Zira doğrusu ne padişah ne de hafiyelerin diş geçiremediği tek adam vardı ki o da Deli Fuad Paşa idi. O da, gittikten sonra ortalık gemi azı-ya alanların cirit atma meydanı olacaktı!

Serasker Rıza Paşa sağlam kişilerden oluşan adil davranacak ve Fuad Paşa aleyhtarlığı yapmayacak kişilerden bir di-vân-i harp üyeleri listesi hazırladı. Ne çare ki Fehim ve İzzet Paşalar bu listedeki zevatın adlarını öğrendiklerinden onlar için uçurdukları jurnallerle bu heyet-i akim bıraktılar ve aşağıdaki kişilerden mürekkep bir divan-ı harp tertib olundu:

Reis: Hassa Müşiri Rauf Paşa

Azâ: Müşür Ethem

" : " " Ömer Rüşdü

- " : " " Şâkir .

" : Ferik Ahmed Afif

" : " Ahmed

Müddeiumumi (savcı): Ferik Reşit (Fuad Paşanın dövdüğü kişi)

Bu heyet-i hakime Fuad Paşaya ve adamlarına kıydılar bütün bildikleri hile ve desiselere yol verdiler ancak Tophane sanayi alayları kumandanı, top ve tüfek fabrikaları umum müdürü Cezayirli Ahmed Paşa'nın şu sözleri indi ilâhide ve uzayda hâla yankılanmaktadır benzer haksızlıkların yapıldığı davalarda da! Paşanın sözleri şunlardı: "..Bu silahlar istimal edilmiştir (kullanılmıştır) Fakat bu mesele, namuslularla namussuzların mücade leşidir. Namuslu adamların arkasına hafiyeler konursa, işte böyle müessif hadiseler olur"

Karar; Fuad Paşa'nın müebbeden kürek cezası ile mahkumiyetine taşıdığı bütün nişanlarının sökülmesine rütbesinin de kaldırılmasına şeklinde çıktı.

Bu karar alındığında, Fuad Paşa'nın üç küçük çocuğu ve refikası Şam'a gönderilmiş bir harem ağası ve Dimitri adlı bir başka uşak da yanına gönderilmişti. Bu tertibde Paşa'yı kalmakta ısrar ettiği askeri kışladan çıkarmak için yapılmıştı. Kışlanın tam karşısında yapılmış iki katlı köşk bahçe içinde olup, üstü Paşaya alt katı da, Paşa'nın muhafızlarına tahsis olunmuştu.

Bu sırada Rusların Şam konsolosu Fuad Paşa'yı İstanbul b.elçiliğinden aldığı emir üzerine ziyarete gelmişti. Taleb'e cevap olarak: "Bu nezâkete teşekkür ederim. Fakat kendilerini kabul etmekte mazurum. Çünkü; beni haksız yere mağdur eden Sultan Hamid ile* alakamı kestim ve her nekadar kendimi onun tâbiyetinden iskat ettimsede, hilâfet makamına olan manevi rabıtam bakidir. O sıfatla, kendilerini gücendirmek istemem." Diyerek din ve devletin usanmaz bir hadimi olduğunu, moskofa kemâli nezaketle göstermiştir.

Netice: Bir idarenin kendi hükmünü sürdürmesi için seçeceği yollar pek çoktur. Bunun devletin gücü ile alakası vardır. Amma hangi hâl olursa olsun, adaletten ayrılmayı gerektirmez. Bunu hiç değilse günaha giriyorum kaygısı içinde gerçekleştirenler belki Cenabı Hakk'ın; "Rahmetim gazabımı aşdı" nazm-ı celili ile muamele görürler ümidini taşımak ta haklı olabilirler! Fakat başka çâre yoktu

bahanesi, herkes için, zâlimlerin akıbeti kötü olacaktır ve onların hiç bir hafif-letme tâlebide olamaz" hitabı bir hakikat abidesi olarak durmaktadır. Büyük bir devletin büyük büyük memurlarının biri-birinin ayağını kaydırma çalışmakannın birebir yaşanmışını yukarıdaki satırlarda okuyanlar, yalan ve iftiraya başvura-nla-rın baş tacı edildiği sistemlerin başlarına gelecek felâketi beklemeğe başlaması isteselerde istemeselerde yapması gereken tek işdir.

Avlonyalı Mehmed Ferid Paşa

Sultan 2. Abdülhamid döneminde Ferid Paşa'nın uzun süren sadareti pek mühimdir ve her istikrar döneminin müthiş bir anarşiye gebe olduğunu dikkatli tetkik sahipleri tesbite muvaffak olurlar. Nitekim ahali arasında, fırtınadan evvelki sükûnet darbı meselini hatırlamamız yeterlidir bu iddiamızı doğrulamaya. Miladi 20. asırda Osmanlı devletinin iki numaraları diğer bir deyişle 20. asırdaki.sadrıazamlarının birincisi olan Halil Rıfat Paşayı,ikincisi olan Küçük Mehrned Said Pa-şa'dan sonra, sırayı üçüncü iki numara olan Avlonyalı Meh-med Paşa'nın biyografisine temas edelim diyoruz.
Merhum sadnazamdan evvelâ ansiklopedilerden derlediğimiz kadarı ile sevgili okurlarımıza biyografik bilgileri verdikten sonra altı seneye varan sadaretinden kesitler ve tesbitler yapalım. Bu zât hakkında ki, mahdumları Celaleddin (Velo-ra) Paşa'nın anlatımından, usta edip ve hatırat yazarı Samih Nafiz Tansu'nun kaleminden çıkmış eserden süzdüklerimizi duyurmayı vazife addettik. Nişantaşında merhum sadnazam
Ferid Paşa'nın torunlarıyla birlikte yetişen sevgili büyüğüm, İstanbul Beyefendisi, Galib Yazaroğiu Ağabeyimin de kapısını çalmayı ihmal etmedim.
Mehmed Zeki Pakalın Beyefendinin "Son Sadnazamlar" adlı kıymetli çalışmasında, Said Paşa ile alakalı bölümde şöyle bir anekdot yer almakta: "Avlonyalı Ferid Paşa Konya Valisiyken, İstanbul'a celbedilir. Said Paşa makam-ı sadarettedir. Babıâli'de bir oda gösterilen Ferid Paşa, günümüzün merkez valileri gibi günlerini bu oda da geçirmekte akşam olduğunda konağına dönmektedir. Önüne en küçük bir İş gönderilmediği gibi herhangi bir mütalaası da sorulmamaktadır. Bu menkubiyete benzeyen hayat tarzı Paşa'yı üzmekle adetâ ağlatmaktadır Konya Vilâyetindeki buranın meselelerini çözmekte gösterebildiği faal günleri aramaktadır. Günlerden bir gün Ferid Paşa, Kıbrıslı Kamil Paşa ile sohbet ederken durumundan acı acı şikâyette bulunmuştur. Kâmil Pa-şa'ya göre ağlamakdan da kendini alamamışta: Kâmil Paşa İse o sırada Şura-yı Devlet (bu günkü danıştay ue yargıtayı içinde bulunduran dev let müessesesi) reisliği görevini sürdürmektedir. Kâmil Paşa bu yürek sızlatan şikayetden pek etkilenmiş ve derhal padişah nezdinde şefaate teşebbüse karar vermiştir. Mutad vaktin dışında bir gün Kamil Paşa mabeyne gelip, kartvizitini mabeynciye vermiştir. Kartvizit padişah katına götürülmüş ve başkâtip Tahsin Paşa, Kamil Paşa'ya: 'efendimiz, ne için ziyaret vâki oldu dediğinde ne ar-zedeyim diye sorduğunda ne arzedeyim' istizahında (soru-sunda) bulunur.

Kamil Paşa'da; Ferid Paşa'nın anlattığı yukarıda naklettiğimiz ahvali dile getirip efendimize durumu anlatıp bir vazife verilmesinde tavassut edeceğini arzetmesini beyan ettiğin-de,Tahsin Paşa: 'Aman Paşa hz.leri ne yapıyorsunuz? Hem mutad vaktin dışında ziyaretine geldiğiniz gibi bu talebiniz efendimizce yanlış anlaşılabilir. Aynca Ferid Paşa'yı himaye ve vikaye ediyorsunuz mânasına, alınırsa sıkıntılarınız olabilir!' Hatırlatmasında bulunur. Kâmil Paşa; bu ikazdan sonra biraz düşündüğünde yaptığının aslında yanlış olmadığını ancak padişahın olmadık incelikleri de göz önüne aldığını bildiğinden ziyaretden uaz geçmek ister! Fakat; kartuizii padişaha sunulduğundan uazgeçmekde kabil olamayacağından bulduğu bir bahaneye sardır. Bahane; İngiliz elçisinin kendisini ziyarete geldiğini bu hususda padişahı bilgilendirmeye dönük olduğunu beyan eder. Tahsin Paşa da böyle ar-zeder. Kâmil Paşa bu ikazdan memnundur. Çünkü hayli vehimli olan padişah bu kayırmadan binbir mâna çıkarabilirdi! Öte yandan böyle bir iltimasın doğru olmadığını söyleyen başkâtip Tahsin Paşa'nın söz ve davranışı Ferid Paşa'ca duyulduğunda, başkâtip hakkın da bir iğbirara vesile olduğunu ileri sürenler olabilir. Çünkü saray'ca muteber olan zevatın padişahı koruma adına, babıâlî mensuplarına, ricâl-i deulete karşı bazen haşin ve kırıcı davrandıkları, bazı zevata yakın durup, kimilerine de burudet sergiledik lerini hatıratlardan öğrenmek mümkün. İşte Ferid Paşa'nın, Tahsin Paşa' ya 'Kara Tahsin' diye gıyabındaki hitabı, umulur ki Kâmil Paşa'nın iltimasını önlemiş olmasındandır!"

* .,

Mehmed Ferid Paşa'nın Biyografisi

Avlonyali Mehmed Ferid Paşa 1852 yılında Yanya'da dün-ya'ya gelmiştir. Pek olgun dönemi olan ve altmışiki yaşlarında San-Remo'da hayata veda etmiştir. Babası Mustafa Nuri Paşa Avlonya mutasarrıfıdır. Bilindiği gibi mutasarrıflık, Kay-makamiıkdan büyük, vâlilikden dûn bir makamdır. Ferid Paşa'nın validesi Yanya'lı meşhur Tepedelenli Ali Paşa sülâlesine mensupdur.

Ferid Paşa; tahsil hayatına Yanya'da başlamış olup, orta öğretimde diyebileceğimiz liseyi Rumların yönettiği bir mektepte okumuştur. Ayrıca özel dersler almak suretiyle bilgi ve becerisini arttırmıştır. Devlet-i âliye okur-yazar insana pek değer vermektedir. Bunun net bir misâlinin Ferid Paşa'nın daha 15 yaşında iken intisab ettiği Girid Adasının Resmo Belediye meclisinde kâtip olarak vazife almasında belli olmaktadır. Târih 1870'i gösterdiğinde 18 yaşındaki Mehmed Fe-rid'i yine Girid'in Kandiye sancağı kitabet kaleminde görevde görmekteyiz. Girid Valisi Rauf Paşa kabiliyetini gördüğü genç Ferİd'i maiyetine almış bulunmaktadır. Bu arada Mustafa Nuri Paşa Mostar'a tâyin edil diğinden mahdumu Mehmed Ferid'i de yeni vazifesinin bulnduğu Mostar'a beraberinde

götürür.

Genç Mehmed Ferid, Gaçka Sancağı yazıişleri müdürü oldu. Târihler 1875 olup, yaşı 23 olmuştur. 1877 de kaymakam olmuştur. Yaş 25 dir. Görev yeri ise

Tiber'dir. 1293 rûmi tarihin karşılığı olan 1877de çıkan meşhur Osmanh-Rus savaşı,ülkemizin Rumeli topraklarını yakıp kavururken askerî ve sivil ortak görevlere daima Ferid Paşa getirilir olmuştur. Bosna ve Hersek Tümenlerinin başkâtipliği de ona emanet olunuyordu. Özel statülü Bulgaristan Prensliğini bir nevi gözetleme vazifesi olan komiser muavinliği Ferid Paşa'nın uhdesinde olduğu halde karşımızda görülüyor. Oradan Diyarıbekir Adliye müfettişiliği peşinden de Konya Valiliğinin Mehmed Ferid Paşa'nın dirayetli idaresine tevdi olunduğunu görmekteyiz. Târihler 1893'ü gösterdiğinde ise; Rumeli İslah Komisyon Reisliği uhdesine tevcih olunuyor.
1903 yılında makam-ı sadaretden infisa! eden Küçük Mehmed Said Paşa'nın yerine ma kamı sadarete nail olduğu görüldü. 2.meşrutiyetin ilânı olan, 23/temmuz/1908 öncesinde istifa ettiğinde yaptığı hizmet-i sadaret, aralıksız ve 6 yıla yakın bir zaman sürmüştü. Bu Abdüihamid döneminin aralıksız en uzun süren sadaretidir dense yeridir.
Ferid Paşa; sadaretinden sonrada, Tevfik Paşa kabinesinde dahiliye nazırlığı görevinde bulundu. 1912 senesinde ise ayan reisi oldu. Bir ara Mısır'a gitdi. İstanbul'a dönmesi ittihatçıların işine gelmedi. Dolaysıyla İstanbul'da kalmasına adetâ izin vermediler. Avrupa'ya geçen Ferid Paşa, 1914 senesinde San-Remo'da-vefat etdi. Şurada hemen istidraten belirtiyim ki; bilindiği gibi Rumeli fütuhatımız daima Anadolu'dan islâmî hayata pek önem veren aileleri ve hanedanları, "Evlâd-ı Fatihan" olarak muhaceretle vazifelendirme hayli rol oynamıştır. Bu evlâdı fatihan mânai münifi münasebetiyle vakayı ve sistemi pek güzel aksettiren bir ifadedirki, bu mânayla yapılan ecdadımızın o güzel işlerine bu güzel terkibi bulup yakıştırma şerefi, merhum şâif Yahya Kemâl Beyatlı' ya aiddir. Böylece şâir bu güzel isim babalığı ile Osmanlı devletinin medeniyyet ve edebiy yat ve sanayii alanındaki 3. Ahmed ve Nevşehirli Damad İbrahim Paşa döneminin o güzel atılımlarını görmezden gelip de Lâle Devri diye adlandırmasmdaki haksızlığı yukarıdaki "Evlâd-ı Fatihan" tâbiri ile az çok, tamire muvaffak olmuştur. İşte bu evlâdı fatihan taifesinin Rumeli topraklarında ki, islâmi temsildeki güzellik oram, gayri müslimlerin fevç fevç yâni dalgalar halinde islâmla müşerref olmalarıyla orantılıdır. ,
Biyografisini sunmaya çalıştığımızi206. Osmanlı sadnaza-mı Avlonyalı Mehmed Ferid Paşa merhumun sülâlesi de, Konya civarından nakle çalıştığımız vazife ile Balkanlara göçmüş misyon sahibi ailelerden biridir. Dört asrı aşan bir zaman diliminde bölgede hayat sürmek, izdivaçların çeşitli akvama mensuplarla yapılması, anlayışlara ve tarza çevrenin etkisi, nice te'sirler husule getirdiyse de Islâmiyetin yüceliği ve yegâneliği dini rabıtayı kopmadan sürebilmeyi sağlamasını şükranla karşılamak lâzımdır.

Mehmed Ferid Biyoğrafisi!

Şimdi Mehmed Ferid Paşa'nın Sultan 2. Abdülhamid hân'ın huzuruna ilk çıkışını anlatmış olduğu oğlu Mahmud Celaleddîn Paşa'nın kaleminden nakle geçmeden

kısa bir bilgi verelim. Sene 1903'dür. Ferid Paşa Konya valiliğinden ba-bıâliye celbediimiştir. Yukarıda naklettiğimiz gibi babıâli'de bir oda da boş boş oturtulmaktadır. Nihayet huzura davet vu-kubulur: "Padişah oturduğu koltukda, bana şöyle hitap etmişti. Buyurun Ferid Bey oğlum! Konya'daki çalışmalarınızı memnuniyetle öğrendim. Daha evvel onaltı sene Şura-yı Devlet de çalışmışsınız. Bu zor dönemde size vezaret veriyorum. Çok geçmeyecek sadareti teklif edeceğim. Ne dersiniz?"
Karşımda; orta boylu, siyah sakallı fakat gözleri pırıl pınl parlayan zekî bakışlı padişah oturuyordu. Adımlarımı atarak yaklaştım. Kendilerini etekledim. Ellerini uzattılar. Heyecan için de öptüm. Karşılarında yer gösterdiler. Otur diye buyurdular. Oturdum. Padişah düşünceliydi. Ben:
-Şevketmeâb efendimiz, hakkımda izhar buyurduğunuz teveccühe kalbden teşekkür ederim. En sadık bir bendeniz bulunduğuma şüphe etmeyiniz. Hangi vazife-de çalışmamı isterseniz ve emrederseniz orada bendenizi göreceğiniz mu-hakkaktır. Padişah:
-Allah razı olsun, sizin için çok iyi şeyler duydum Ferid Bey! Fakat bundan sonra sizfe Ferid Paşa diyecekler. Avlon-yah olmanız, Arnavut bulunmanız hakkınızda duyduğum iyi şeyleri izale edemez. Saltanatımız ve devletimiz, Arnavut tebaasından çok iyilikler görmüştür.
Diyen Ferid Paşa daha sonrasını şöyle özetliyor oğlu Mah-nnud Celaleddin Paşa'ya: "İlk konuşmamız kısa oldu. Konya'ya avdet etdim. Beş ay sonra beni paşa unvanı ile Rumeli ıslahat komisyonu başkanlığına tâyin buyurdular. Orada 40 gün çalıştım. Daha sonra Said Paşa'nın sadaretden infisali üzerine makam-ı sadarete tâyin olundum."
Mehmed Ferid Paşa kendilerinden on yaş büyük olan padişaha bu başbaşa konuşmada hayran olmaktan kendini alamamıştır. Avlonyali M. Ferid Paşa; 2. Abdülhamid'in 20.asır daki 3. sadnazamı olmuştur. Devletin bu iki numaralı adamı eslâfı gibi, padişah ile tezat teşkil etmeyen bir metoda eğilim gösteren mizaçtaydı. 51 yaşında olup, 15 yaşından beri devlet idaresinde kâtiplik ile başalayan çalışma 'hayatı bir çok kademede hizmet vere vere kendisini pişirmiş ve uyum İçinde çalışmanın mesâi arkadaşının asla düşmanı olmamak hâttâ biribirilerini sevineninde başarıda çıtayı yükseltici mahiyet aldığının şuurundaydı.
Sultan 2. Abdülhamid ise; tâyin eylediği bu sadnazamı hakkında bilhassa yaşlı Akif Paşa'dan aldığı bilgiler sayesinde ümidvar olmaktaydı. Bunda da yanılmadı. Çünkü; 6 sene ye yaklaşan bu müşterek çalışmada, sadnazamın padişahı bizatihi sevmesinin bundan dolayı da alınacak tedbir ve kararlara peşin hükümle bakmayıp aklıselim dahilinde, müzakere metodunu seçmenin rolü bir hayliydi. Sadnazam; devletin her kademesinde dirsek çürüttüğü için idareye hâkim, köşe başlarını tutmuş zevatı bilip tanıyan biri olarak ve devletin yüksek görevlerinde bulunmada olgunluk yaşına giriş sayılan 50 yaşını hemen hemen geçmiş olması, yakışıklı ve hareketli yapıya sahip olması sadarete geçme töreninin yapıldığı babıâlî'ye bir heyet ile gitme adeti icra olunurken he yetin

içinde mevzun vücudu, gür ve siyah sakalı, vakur duruşu, ahali-i müsliminin nazar-ı dikkatini çekmiş ve kendi aralarında, ne kadar yakışıklı sadrıazam sözlerinin dolaşması vu kubulmuştu.
Ferid Paşa'nın sadarete gelmesinin en büyük amillerinden biri de; balkanlarda ki yabancı parmağının husule getirdiği karışıklıkların yavaş yavaş bir kurtuluş savaşı mahiyetine dönüşü,azınlıkların bitmez tükenmez taleplerinin karşılanmasında devletin hükümrânisini zedelemeden, sükûnete taşımak için faydası mümkün faktörler arasında balkan insanı olmasının ve Arnavut ırkçılarının tutuşdurduğu kavmiyyet âteşini aynı zamanda iyi bir müslüman olan Ferid Paşa'nın, bu yönünden de istifade etmek düşünceside doğurmuştu.

Ferid Paşa; Padişahı Anlamaya Çalıştı

Eğer sevgili okurlarım hafızalarını Sultan 2. Abdülhamid hânı taht-ı Osmaniye çıkaran dönem üzerinde ve beraber çalıştığı dönemin devlet idaresindeki ricalin genellikle yaşlı ve farklı anlayışları, padişah üzerinde te'sir kurma dalavereleriyie uğraşmalarına dâir değerlendirmelerde bulunurlarsa isabet ederler.
Meşhur serasker Müşir Namık Paşa merhumun, ki pek vatansever, dindar ve de cesur bir zat bilinir. Bu zat dahi; cülus günü fikrini soran devlet adamlarından birine: "bakmayınız bu mahcup haline! Pek yakında aslan kesilir ve çoğumuzu paralar!" dediği pek meşhurdur.
Padişahın; çalıştığı sadrıazamlar arasında kendinden yaşça hem de on yaş kadar küçük olan sadrıazam Ferid Paşa birincisini teşkil eder. Bu yaş meselesi sadnazamın padişah üzerinde, bir tesir-i nüfuz vücuda getirme istemine yol açmayan hususatdan olmuştur. Sadnazam Paşa evvelâ padişahın, düvel-i muazzama ülkelerine bakışını ve gütdüğü siyasi ve özel anlayışını öğrenme yolunu seçmeştir. Çünkü takip etdiği kadarıyla Sultan Hamid'in 1293/1877 savaşı da dahil her mütalaası doğru görüşü aksettiriyordu. Sadnazamı bu tesbit, padişahı sadece devletin başı değil, her şeyi pek mükemmel takip ve takdir etmekde başarılı bulduğu için tam manasıyla bilmeğe ve öğrenmeye adetâ mecbur kılmıştı. Ferid Paşa'yıgöre; Abdülhamid hân'ın vasf-ı mümeyyizi yâani en seçkin tarafı ki bunu Ferid Paşa ifade ediyor "Efendimiz zekî, bakışları çok te' sirli, muhatabına yer gösterir ve nezaket ile muamele ederdi. Söylenenleri dikkat ile dinlerdi. Odasındaki şezlonga uzanır, yemeğini l.kadinefendisi pişirirdi. Ancak onun eliyle pişirilmiş yemekleri yerdi. Ziyafetlerde, çok vehimli olduğu için ağzına aldığı lokmayı çiğner ve yer gibi yapar fakat çok az alırdı. Etrafındakilere dişlerinden çok ızdı-rap çektiğini söyler fakat bir diş doktoruna da tedavi için emniyet edemezdi. İnsan tanımakda ve hadiseleri Önceden görmekte büyük isabeti vardı."

Şerif Hüseyin Hakkındaki Tesbiti

Sadrıazam M.Ferid Paşa; Şura-yı Devletde aza olan Haşi-mi sülâlesinden Şerif

Hüseyin'in, padişahın hiç iltifatına nail olmadığı müşahede eder. Zâten; bu hususda sıkıntı sini Şerif Hüseyin, sadrıazama hissettirmiştir. Ferid Paşa diyor ki: "Efendimiz; Şerif Hüseyin iltifat-i şahanenize mazhar olamamaktan çok müteessirdir. Onu sevindirmeniz mümkün olamazmı?" dediğinde padişah kaşlarını çatar ve "O, bana ve hanedana karşı haindir! Bizleri sevmez. Bu gün sakindir fakat yarın ne yapacağı bilinmez! Ancak Allah bilir" diye hâla kulaklarımdan gitmeyen sesini hiç unutmam demektedir Ferid Paşa...

Sevgili okurlarım; Sultan Abdülhamid CennetmekârTm 1905'lerde söylediği bu sözlerin 1917'de bütün çirkinliğiyle kendini gösterdiği, târihin birazcık meraklısının dahi bildiği ahvaldendir. Şerif Hüseyin hiç bir sebebin haklı kılamayacağı bir ihanetin faili olmuştu yukarıda ifade ettiğimiz târihte..

Ferid Paşa'nın şark dünyasından gösterdiği bu misalden sonra, dünya siyasasının büyük ustası ve tanzimcisi, İngiltere hakkında, padişahın düşüncelerini alıp siyasetini tanzimde nazar-ı itibara alması icab ettiğinin şuuru içinde olduğundan elde ettiği malumatı, târihe şu sözlerle hediye ediyor: "Padişah söze İngilizler, bütün müslümanlann hâmisi rolünü takındıkları ve ellerindeki topraklarda bir çok müslüman bulunduğu için, Osmanlı hanedanını ve halifeleri sevmezler. Bize karşı, takındıkları tavırlarında kendi menfaatlerinden başka bir şeyi düşünmezler. Medeni insan dost ve düşmanı ayrı tutmamalı, İkisine de aynı muameleyi yapmalı. Zira düşmanlarına açıkça husumet göstermek akıl kârı değildir. Dostlara da, fazla güvenmek ahmaklıktan ileri gitmez. Biz daima İngiltere'nin dostu görüneceğiz fakat onun hislerini vede siyasetini bileceğiz!.." Dedikten sonra Almanlar hak-kındada "Bunlar asker millet. Bunlardan bize fayda gelir" dermiş. Padişah, sadrıazam Ferid Paşaya! Ferid Paşa padişahın bu görüşlerinde samimi olduğunu bildiriyor. Almanları; İngilizler Rus menfaatlerini Osmanlı üzerinden devşirmelerini kısıtlama manivelası olarak gördüğünü ifade ediyor. Ferid Paşa; Rusya ile münasebetleri sual ettiğinde padişahın ağzından şu malumatı alıyordu: "Rusya büyük bir komşumuzdur! Onunla pek büyükçe geniş hududlanmız vardır. Topraklarımızın kuzey yönünde olanlarının emniyet içinde olabilmesi Rusya devleti ile aramızda düşmanlık edip etmemekle alakalıdır. Rusları tahrik edip aleyhimize kararlar almaya mecbur eylemeye ne lüzum vardır? Beni sokmayan yılan bin yaşasın sözü padişahın çok söylediği tekerlemelerden olup, betahsis Rusya'ya dâir konuşmalarda beyan ederlerdi." Dedikten sonra, sadrıazam paşa şu enterasan bilgiyi de naklediyor: "Çar'lar Karadeniz sahilinde sayfiye şehri olan Livadya'ya yaz aylarında geldiğinde, Sultan Hamid derhal bir hey'et gönderir ve hududlarımıza hoş geldiniz anlamında telakki olunacak hediyeler yollardı. Çar'da bu nâzik davranış karşısında mukabeleten kürkler, ayakabılar ve atlar hediye ederdi. Bütün bunları yaparken padişah; Avusturya ve Almanya'dan getirt diği büyük çaplı topları Rus hududumuz-daki mühim mevkilere yerleştirilmesini emrederdi. Yüzüne bakan devlet adamlarına da İstersen sulh-u salah, hazır ol cenge! Derdi.."

Padişah; Avusturya-MacarİstAn imparatorluğu için sadrı-azamına şunları söyler, Fransa ile alakalı görüşü beyandan sonra, Fransa ile çok uzun zamana dayanan

bir dostluğun kültürümüz de büyük tesiri olduğunun idraki içinde, kültür âlemimizin Fransız kültür edebiyat ve san'atının hemen yanı-başında olması gerekir. Avusturya-Macaristan'a gelince bunların emelleri bilhassa balkanlarda Rusya'nın tam zıddınadır. Ziya Paşa'nın şu be yiti bu iki ortağı pek güzel ifade eder.
"Mestanelerin biribirine arzı hulûsu / Çingânelerin şüpheli imânına benzer"
Fakat bunlar görünüşte birlikte hareket etmek zorundaysalar da istikbalde biribirileriy- ie karşı karşıya harb edeceklerdir. Beyanında bulunan padişahın bu sözlerinin, sadrıazam gerçekleştiğini göremeden vefat etdi amma sözlerin sahibi hz.Abdülhamid hân, kendi söylediklerinin yerine geldiğini görmüş idi.
Bomba Vak'ası

_ Sultan Abdülhaniid Hân'a Yıldız Camiinde Cuma Selamlığı merasimine çıktığında, ermenilerin ve siyonist yahudile-rin ortak organizasyonuyla, bir arabanın içine yerleştirilen patlayıcılar infilak ettiğinde yetmiş-seksen kişi kadar şehid oldu. Padişahı; Şeyhülislâm Mehmed Cemâleddin Efendİ'nin her zamankinden bir iki dakika daha fazla lafa tutması, patlamanın te'sir sahası dışında kalmasını sağladı. Bu bir lutfû ilahiydi. Padişah kendini hemen toparladı. Lâzım gelen emirleri verip, ortalığı sükûnete kavuşturdu. Sonra da landonuna binip dizginleri eline alıp, deh diyerek arabasıyla bir başına Yıldız Sarayının yolunu tuttuğunda bü tün ecnebi sefirler bu soğukkanlılık, bu celadet karşısında kendilerini tutamayıp "Hurra Sultan" Diye bağırmaktan nefislerini mene-demediler. Bizim hâin şâirde, "Bir lahza-i teahhur attın ey şanlı avcı yazık ki vuramadın.." dizesini husule ge tirmişti.. Sultan Hamid merhum, faili buldurttu. Adı Jorİs olan suçluyu sorguya çekti bilahire mahkemeye verdi sanık Joris arkadaşlarıyla birlikte yargılandı ida ma mahkum oldu. Sultan; onu affedip, eline de para verip, avrupaya gönderdi ve Osmanlı devleti lehine casusluk yaptırdı! 21/Temmuz/ 1905'de vukubulan bu olay da, Ermeniler'in 1894 olayları sonrasında onbir sene sonra yeniden tedhiş faaliyetlerine giriştikleri ilânı olarak kabul edilse yeridir. Ermenilerin Doğu Anadolu'da büyük ermenistan hayallerini engelleyen kişi olarak görülen Sultan Hamid, bunların devirmesi gereken bir padişah olarak yaşarken, siyasi mahfiller ve haçlı dünyası bu devrilmeyi duysalar Sultan Fâtih'in vefatın-da çaldıkları sevinç çanlarını yine çalmaktan içtinab etmezlerdi. Ayrıca Sultan Hamid, pek tedbirkâr olması hususunda bu olay-îa herkesin haklıymış ifadesini kazandı.
Sir Henry Wood; bomba olayını şu şekilde naklediyor: <Ben padişahtan pek uzak değildim. Tam bu sırada ancak bir namludan çıkabilecek bir gürültü duyuldu. Bastığım zemin beni adetâ havaya kaldırmak gibi titredi. Padişahın so-ğukkanlılığına hayran kaldım. Birden Yıldız Câmiinin içinden elleri yüzleri kan içinde koşuşup dışarı çıkanları gördüm. Padişaha el bombası atıldığını sanmıştım. Ancak, padişahın gözlerini diktiği yeri takip edip cami avlusuna baktığım zaman hayretten irkildim. Avlu top top ateşiyle silinip süpürülmüş bir muharebe meydanına benziyordu; ölü atla, her tarafa sıçramış tahtalar,

paramparça olmuş arabalar, can sız yatan zavallı sürücüler. Bîr iki metre ön sol tarafımda yüksek rütbeli bir Türk subayının emir çavuşu şarapnel isa-betiyle hayâtını kaybeden subayının üzerini örtmeye çalışıyordu. Patlama sesi duyulur duyulmaz bir suvâri takımı, yalın kılıç, patlamanın olduğu yere at sürmeye başladı. Ancak Abdülhamid'in eliyle geri çekilmelerini emrettiğini gören takım subayı birliğini geri çekti. Az sonra padişahın ayakta ve sağlam olduğunu herkes farkettı\> şeklinde Bay Öztuna'nın Büyük Târihi adlı eserinin 7. cildinin 191. sahifesinden aynen aldık. Sir Wood bilindiği gibi, bir İngiliz deniz subayı olup, Sultan Aziz zamanında padişaha denizcilik hususunda müşavir olmuş Abdülhamid döneminde de bu görevi devam etmiş kırk yıla yakın Osmanlı nezdinde kalmıştır. Bu su-ikast'ta orda olması işin içinde İngiliz parmağı olmadığı intibaını vermektedir. Yoksa böyle kırk yıla yakın İngiltere'ye bizim içimizde bulunarak hizmet veren bir amirali İngiliz istihbaratının feda edeceği akla gelmiyor, tâaki onun da ipi çekil-memişse..

5.Murad'ın Vefatı

Çırağan Sarayına nakledildikten sonra, bir daha hiç dışarı çıkmayan mahû padişah, 5. Mehmed Murad, yirmisekiz sene suren menkubiyetini 29/Ağustos/1904'de sona erdir di hayatını noktalamış son nefesini vermişti. Yenicâmi Türbesinde defnolunmuştur. Bü tün padişahlara yapılan muamelenin, teçhiz ve merasimlerinin aynısı yerine getirildi. Eski padişahın tek oğlu Selahaddin Efendi ve çocukları Sultan Hamid'e müracaatle Çıra- ğandan ayrılıp başka bir yerde imrar-, hayat talebinde bulundular. Sultan Hamid'de bunu mâku! karşıladı.

Ferid Paşa'nın Sisam İsyanını Bastırması

1905 senesinde Sisam Adası ekseriyet bakımından Rumlar ile meskundu. Buradaki mutasarrıfın Rum olduğunu herhalde söylemeğe lüzum yoktur. Devlet sızıltıya meydan ver memekle işleri götürme politikası güttüğünden,unsurun ida-recilerini kullanmayı tercih eder halde idi. Cebeli Lübnan'da da böyle hareket edilmişti. Bu mutasarrıf halkın ayaklanmasının destekçisi idi. Birlikte megalo ideaları aynen bu günkü gibi ENOSİS idi. Yunanistan'a katılmak sevdası ada halkını adamakıllı sarmıştı.Bir sabah devlet dâireleri Yunan bayrağı ile süslenmiş ahali eğlenmeye koyulmuştu. Vaziyetin Babıâli'ye akset mesi üzerine, sadnazam Avlonyalı Mehmed Fe-rid Paşa saray'a giderek bilgileri padişaha dosdoğru, hiç bir şeyi saklamadan arzetdi. Padişah:
- Tedbirleriniz Paşa? diye sorduğunda sadrıazamdan aldığı cevab şu olmuştu:
-Efendimiz; şu sırada Çanakkale'de bulunan donanmay-ı hümayununuza emir buyuracaksınız, hepsi kalkıp Sisam Adasına gidecekler ve tehdidatda bulunacaklar. Asiler yola, gelmezse ada bombardımana tâbi tutulacaktır. Dediğinde, padişah tereddütle karşılar:

-Ruslar bu işe karışırsa işler sarpa sarar! Bizi durdurup haksız çıkarırsa vaziyetimiz zorlaşır sadnazam paşa! Bu işde yalnız hareket zararlıdır! Ferîd Paşa da:
-Devletl padişahım! Size şerefim ve namusum üzerine söz veririm ki; gelişecek her çeşit me'suliyeti hayatım bahasına olsa üzerime alıyorum. Bu hususda yemin etmeyi de vazifem içinde görüyorum. İrade buyurunuzda şu baldırı çıplaklara hadlerini bildirelim!
Bu sözler Abdülhamid hân'ın yüreğine su serpti. Karşısında kararlı ve ne yaptığını bilen ve de paniğe kapılmayan biri vardı. Sordu:
-Düşüncenizi nasıl kuvveden fiile çıkaracaksınız? Sadrıazam:
-Donanmamız şimdi pek kuvvetlenmiştir. Yeni gelen, Mecidiye, Mesudiye ve Hamidiye zırhlıları ve torpidolarımız bu tehdid ve gereğini yerine getirmeye muktedir bulunmaktadır. Müsaadenizle donanmay-i şahane, Sisam'da göründüğü an, ada isyancılarının yüreğine korku dolar. Durulmazlarsa adaya karşı harekete geçmeleri emri kendilerine verilecektir. Sadrıazam Mehmed Ferid Paşa kendinden emin tavırlarla padişaha verdiği temi natın akabinde plânımda nakledince Abdülhamid hân: "İnşaallah düşündüğün gibi olur!" dedikten sonra, istenen iradeyi verdi. Amiral Halil Paşa'nın kumandasında Hamidiye gemimizin ünlü süvarisi, İttihat ve Terakki cemiyetinin daha sonranın bahriye nâzın, Cumhuriyet döneminin başvekillerinden, Hüseyin Rauf (Orbay) Bey'in de katıldığı donanma denize açılmış ve Sisam önlerine gelmiş, bütün mehabetiyle adayı abluka altına almıştı. Funda demir emri verilmişti. Azgın ve küstah palikarya, büyük devletlerin hima yesine güvenmiş olacak ki cürümlerine bakmadan ateş açma küstahlığını da göstermişlerdi.

Azim Ve Zafer

Ada Rumlarının yaptığı tahminlerin ötesinde bir davranış değildi. Sadrıazam için bu hâl sürpriz olmayıp, plânını sonuna kadar götürmeye de âmil olmuştu. Rumların ateşini Osmanlı'ların nasıl karşılayacağını merak eden siyasi mahafil-ler, ada müdafiilerinin top salvolarına karşı Osmanlı donanması Amirali Halil Paşa'mn, sadaret makamına sorupda aldığı cevap üzerine, açtığı ateş siyasi mahafillerin kanını dondurdu! Boğazdaki adamın sadrıazamı, dehşet dolu bir emir göndermişti. Hedef ada'nın her tarafıdır. Gemilerinizin topları, teslim bayrağı görünceye kadar mermilerini yağdırsınlar, demekteydi. Halil Paşa gemideki topların namlularından ateş ettirmiyor adetâ ölüm saçıyordu. Bir kaç saat içinde Sisam Adası adetâ bir cehenneme dönmüştü. Neye uğradığını şaşıran elikanlı haydutlar ve onların hempaları sivil ahalide, birbirine karışmış halde, dağlara, vadilere, mağaralara,mahzen-lere sığınmaya koşuyorlar, ancak çok kişi telef oluyordu. Limanda ki kayıklara binerek kaçmaya çalışan isyancılar, bir yandan ne yapacağını şaşıran ahali, en akıllıca olanı yaptılar. Teslim bayrağını çektiler. Ada'nın Rumlara aid her evinde yatak çarşafları teslim bayrağı olarak kullanılır olmuştu. Yapılması gereken işlem bu operasyonun dünya devletlerine

memleketin iç işi olduğunun anlatılmasıydı. Tabii ki; kabui ettirilmesi de önemliydi! Sadrıazam ve hükümetin bütün mensupları bu hususda aynı noktada müşterek olduğundan büyük devletlerin ses çıkarmamasını temine muvaffak oldular.
Avlonyalı Ferid Paşa pek aktif davranarak, bilhassa balkanlardaki devletimizin valilerine gönderdiği emirlerle Yunan konsoloslarının her hareketinin ciddiyetle takip edilmesi ve en başda Selanik Valisi Rauf Paşa olduğu halde bütün valilere devlet-i âli yye aleyhinde konuşan konsolos da dahil olmak üzere bütün hariciyecilerini hudud hâricine çıkarma yetkisini vermişti. Hakikaten, bu talimat geldiği esnada Serez vilâyetimizde bulunan Yunan konsolosu, Osmanlı devleti aleyhine konuşurken cürm-ü meşhud hâlinde yakalanmış ve apar topar hudud dışına çıkarılmıştı. Alınan bu kesin ve yerinde tedbirler her tarafta te'sirini göstermişti. Her yerde bir sessizlik hâkim olmuştu. Sisam Adası olayı gelecek nesillere de bir örnekti. Avlonyalı Ferid Paşa ve hükümeti, padişah ile işbirliği, kaderdaşlık yapmak suretiyle haşaratı sindirip, başarıyı yakaladılar.

Akabe Olayı

Tarih 1322/1906 senesini gösterirken Mısır Hıdivi Abbas Hilmi Paşa ile meşhur Gazi Ahmed Muhtar Paşa'nın oğlu Gazi Mahmud Muhtar Paşa elele vermişler İngilizle ri tedirgin edecek mesele çıkarmayı kararlaştırmışlar, bunun içinde aslı astarı olmayan bir problem ortaya çıkarmışlardı. Güya Mısır ile Osmanlı Devleti arasında bir hudud ihtilafı meselesi varmış! Akabe'den, elAriş'e kadar uzanan ve Sina yarımadasını iki ye bölen bir hat'dan bahsederler. Aslında böyle bir hat hiç bir zaman çizilmiş değildi. Eğer böyle bir hat hakikat olup itibar edilen bir şey olsaydı, Osmanlı devleti bu hat'da dayanarak Süveyş Kanalına kadar sokulma yetkisi taşıyabilirdi. Şüphesizki îngilizlerde buna rıza göstermezlerdi.
1881'de Arabi Paşa'nın milliyetçilik adı altında ırkçılık güderek gerçekleştirdiği isyan sonrasında, Mısır resmen İngiltere'nin himayesine girmişti. Arabi Paşa dindaşının dizinin dibinden, düşmanının ayağının altına uzanma hainliğini irtikâb etmekten fütur getirmemişti. Süveyş Kanalı Mısırın can damarını teşkil etmekteydi. Bu hattın devamı Hindistan'a kadar uzandığından, önemi pek çok artmış oluyordu! O nisbette de Osmanlı-İngiltere münasebetlerinin gerilmesine sebeb teşkil etmekteydi. Sadrıazam Ferid Paşa bu işi tahkiki vazife addetdi. Bahriyye ve Harbiye nezaretlerinde bu meseleye dâir bütün evrakları babıâii'ye getirterek bizzat meşgul oldu. Malumat sahibi olmaları muhtemel zevatı yanlarına celbedip, müşavir olarak istihdam etdi. Netice de, böyle bir hattın, mevcud olmadığı gibi kimsenin de böyle bir iddiada bulunmadığı belirlenmişti. Ferid Paşa ise, bu iddiayı dikkatle incelemekteyken, Mısır Hıdivi Abbas Hilmi Paşa ve Mahmud Muhtar Paşalar da, İngilizler aleyhinde padişah'i iknaa etmeye çalışmaktalardi İngilizlere haklı olarak daima menfi düşünceler taşıyan Sultan Hamid, sadrıazamının tutumuna bu safhada kızmaya başladı. Ne var ki; İngilizler fitili ateşlemişler, amirallerinden Lord Fişer komutasındaki gemilerini

Midilli Adası önlerinde son emri almak üzere demir attırmıştı. Avrupa devletlerinin geneli böyle davranırlar. Nerede ihtilaf vu-kubulmuşsa oraya donanmalarını yollarlar. Müzakere hususunda baskı unsuru olarak kullanırlar! tcab edersede bombardıman ederler! Cezayir; Fransızların bu tarz müdehalesine maruz kalmıştır. Daha sonraları da, Trablusgarb'de İtalyanlar da aynı taktiğe baş vurmuşlardır.
Hemen ilâve edelimki donanmay-ı hümayun, İngiliz ve Fransızlannkine faik şekilde olsa idi, bu mühim bir baskı unsuru sayılan gemileri startejik bölgelere yanaştırıp,ülkemiz üzerindeki istihbarî ve dezonmormayyonları, destabilizas-yonları deneyen devletlere bu adetlerinden vaz geçmeleri ihtar olunurdu. Ne yazık ki etrafı denzilerle çevrili bir ülke olmamıza rağmen, süngümüzler boğazlara kilit vurmuş bir milletken donanmasını 16.asır hâriç kullanamamızın sebebini insanımızın genellikle evinin erkeği olmasındaki isteğe bağ-lamakda pek hatalı olmaz.

Ferid Paşa'nın Böldüğü Çâre!

İngiliz donanmasının Midilli önlerinde demir atmış olması hassas padişahı hayli tedirgin etmişti. Alman hayranı. Hıdiv ve Mahmud Muhtar Paşalar, sonunda İngilizlerle, Devlet-i âliyyenin başını derde sokmuştu. Ferid Paşa bir günde üç defa istifasını sunmuştu, Cennetmekân'da her seferinde ret cevabı vermişti. Salim bir kafanın, istifaret çekişmesinden çıkaracağı sonuç, bana kalırsa padişah'in, Ferid Paşa'ya işi sen halletmelisin tâli-matını imâ yoluyla belirttiği hükmünü çıkarmak mümkündür. Ferid Paşa verdiği üç istifanın da birbiri peşine ret şeklinde sonuç vermesi bizim acizane yukarıda serdettiğimiz imâ'nin anlaşılmış olması ile olacak derhal İngiltere'nin İstanbul'daki b.elçisi Sir Nikolas O'conor'a bir arabulucu gönderip randevu talep etmek oldu. Aslında hiç yoktan koca sadnazam, b.elçiden randevu almak mecburiyetinde bırakılmıştı. Yoksa esas olan görüşmek için babi-âlî'ye davet teamüllere uygundu.
Yapılan görüşmede b.elçi ve sadrıazam böyle bir olay olmamış gibi telakki olunmasını kararlaştırdılar. Her iki taraf bu tedbire muvafık davranışa dâir centilmenlik sözü verdiler. Beri yandan İngiliz entelijans servisi işi çok iyi anladı! Hıdiv Abbas Hilmi Paşa ve Mahmud Muhtar Paşalar kendilerine çıkar sağlamak ve İngiltereden Mısır için genişçe yetki ve maddi menfaatler teminine çalışıyorlar, hiç düşünmedende Osmanlı devletinin tehlikeye düşmesine zemin hazırlamış oluyorlardı. Entelejans servisin anladığını sanki Abdülhamid hân anlamamişmıydı? Öyle olmasaydı Ferid Paşa değil üç istifaname gön dermek, saray'a çağırılır mühr-ü hümayun elinden alınır idi.
Avlonyalı Ferid Paşanın sadaret dönemi; İttihad-ı Terakki cemiyeti hafi'yesinin vâni ittihad ü terâkki gizli cemiyetinin çalışmalarının gerek askeri gerekse mülkî alan da inkişaf kaydetmesi önlenemez bir devir olmuştur. Padişahı kendi fi-kirlerine imale etmek istiyen guruplar biribirilerine olmadık yalana müstenid atıf ve de jurnallere baş vuruyorlardı. İttihad ü terakki cemiyeti, masonların

kucağına oturmuş onların localarından gelen taktik ve talimatlarla hedeflere kilitlenmişti. Bu hedeflerin ilkini meşrutiyeti meri'yete koymak teşkil ediyor idi. 30 yılı aşkındır dar bir kadro ile ülkeyi idare eden Padişahın, elini kolunu meşrutiyetle bağlamak daha sonra da kendilerine daha uyumlu gördükleri veliahd Reşad efendi'yi taht'a çıkararak uğursız emellerine ulaşmayı kuruyor lardi.

Şartların Yardımı

1871'de Mısır'da husule gelen Arabî Paşa isyanı adlı ırkçı harekât, yavaş yavaş balkanlarda da, Sırplar, Bulgarlar, Karadağlılar, Arnavutlar gibi unsurlarda da görülmeye başladı. Osmanlı devleti kavim ve milliyetçilik üzerine te'sis olunmadığından bahse konu günlere kadar bu hususda benzer sıkın-Ulara uğramamıştı. İttihatçılarda hâkim olan Türkçü politik anlayış ve Turan avazeleri istenileni getirmedi amma moza-ikde ırkçı ve milliyetçi cereyanların bütün şiddetiyle vücud bulmasına kötü örnek teşkil etdi. Bütün bu oluşumları, Avrupa ve Rus menfaatleri finanse ederken Yahudilerin Filistinde devlet kurması na zemin hazırlandığı zihinden uzak tutulmamalıdır. 1812'lerde bağımsızlık imkânı elde etmiş Yunanistan, daha 1897'de yediği sopayı unutmuş, tevessü etme, yâni Osmanlı toprakları istikametine yönelik genişleme hareketini çeşitli hile ve yollarla temine çalışmaktaydı. Bu hallere zami-meten Abdülhamid hân'ın açmış bulunduğu mekteblerden mezun olan genç subaylar, bilhassa Makedonya çeteleri ve çetecileriyle, Bulgar istiklâliyet çeteleriyle dağlarda ve ormanlarda çarpışırken çektik leri eziyete bakmayıp, müslü-man milletimiz üzerindeki menhus gayelerine hiç kafa patlatmadan, hâttâ katlolunan ahaliyi ve de şehid düşen silah arkadaşlarını unutarak bunların lehine haklılık payı aramaya, onlara saygı ve sevgi besleme ahmaklık ve hainliğine düş-müşerdi. Bunları böyle, avlayan neydi? Cevap verelim: poziti-vist anlayışın determinizme dönüşmesi! Başladığı an resuller devreden çıkarılır. Islâmın temel direği sünnet-i seniyye ihmal hâttâ yok sayılabilir ki, artık ölçüsüzlük hâkim oluyor demektir ki,bunun da mânası, belân hazırlanıyor ve sen bunu kapmak için hızla koşuyorsun hakikatidir. Bu gün bile insanlar ve müslümanların bir bölümü "Hubbui vatan minel imân" hadisi'nin üzerinde, sahihmi? Değilmi? münakaşasını yapmıyorlarmi? İşte o gün eksik olan ecnebi ve bilhassa Alman ekolünün zabit hocalarının dayadığı mektep müfredatı daha ilk mezunlarında tehlike çanlarını duyurmuşsa da, duyacak kulak bulunamamıştır!
Evet! Hürriyet, Müsavat, uhuvvet sahte sloganları, oltanın ucuna takılan solucan olmuştu. Yine askerî mekteplerde dâhil olmak üzere İttihadçı, mason gibi muzır cemiyet mensuplarının bu okullardaki muallimleri anlayışlarını zerk etmiş oldukları millet evlâdını fikren iğfal etme ihanetini sergilemişlerdi.
Asayişi teminle vazifeli Osmanlı birlikleri anlayışın yukarıda izaha çalıştığımız istikametde gelişmiş olması münasebe-tiyie üzerine aldıkları işi başaramadılar hâttâ daha sonra da, bizatihi İttihatçıların askerî kanadını teşkil eden nice genç

zâ-bitde kendileri asayişi bozanlar olarak görülmeye başlandı. [Nitekim; Yüzbaşı Resneli Niyazi Bey İle Enver, Eyüb Sabri gibilerinin hem de yanında askerlerinin bir kısmıda olduğu halde dağa çıkıp oradan, Osmanlı Saray telgrafanesine itaat yerine, tehdit ültimatomları göndermedilermi? Bu organize hareket masonların arzu ve hedefi istikametinde inkişaf ederken, artık devreye ecnebi devletler sefirlerinin ülkelerinden Osmanlı meşrutiyeti yeniden uygulamaya başlasın babında-ki talimatlar yağmaya başladı.
Avlonyalı Ferid Paşa'nın Arnavut olması, padişahında bu mensubiyeti göz önüne alması ve kendisine altı yıla yakın makamı sadaretde hizmet vermesini Arnavut ileri gelenleri nin takdir etmeleri ile devlete bağlılık hisleriyle meşbû olurlarken, İttihatçılarla birlik olanları ise kralı ve bayrağı ayrı olan bir Arnavutluk gayesi gütmekteydi.

İttihatçıların Tabancaları

Balkanların mühim şehirlerinden; Selanik, Manastır, Serez, Filibe ve Yanya gibi yerlerde asayiş maalesef maslub olmuştu. 8/temmuz/1908'de Arnavut Şemsi Paşa; genç bir teğmen olan Atıf (Kamçıl-İamir suikasdı davasında idam olundu) efendi tarafından postaneden çıkarken atılan beş el atışla öldürüldü. Bu suikastında faili yakalanmadığı gibi korunma ve gizlenme imkânı da bulabilmişti. İşin bir başka yönü ise; Şemsi Paşa'nın öldü rülmesinden iki gün önce yâni 6/temmuz/1908 günü alaylı bir zabit olan Resneli Niyazi Bey emrindeki bölük ile Resne'yi basmış, doğruca gitdiği posta-neden: "kırksekiz sa at içinde meşrutiyet ilân olunmaz ise padişah kendini tehlikede bilsin!" şeklinde telgraf çekmişti. Az sonra Niyazi Beyin bu harekâtına katılan başka bir subay daha çıktı. Bu zat bilahire hanedana damad olacak olan ve Abdülhamid'in vasiyeti olan, beni Sultan Fatih'in türbesinin bir kenarına defnedin, arzusunun yerine getirilmesini engelleyen kişi Enver Bey'dir.

Olayın Bamteli

2.Abdülhamid hân hz.lerine pek bağlı olan ve mertliği ile tanınmış Arnavut Şemsi Paşanın son hizmeti; Rumeli ordusunda bulunan, genç subayların, İttihad ü Terakki Gizli cemiyetine âzalıklarını, efendisine telgrafla bildirdiği şu sözler olmuştu: "Zât-ı şahanelerine şimdi hareketimi arz ediyorum. Asileri hayyen(diri) veya meyyiten (ölü) olarak huzurunuza gönderileceğini temin ederim!" Ne çâre ki padişahına hizmeti düstûr edinmiş koskoca bir Paşa, ecel şerbetini evlâdım diye belki kaç defa hitab ettiği genç mülazımın attığı kurşunlarla içmişdi. "Takdi r'ül azıziyl aliym!"
Yakub Kenan Mecefzâde 1967'de yayımladığı hatıratında, Bu Şemsî Paşa'nın yakın akrabası İsmail Mahir Paşa'nın bir geceyansı hile ile evden çıkarılmış ve Divanyolu caddesinde öldürüldüğünü yazar. İhtimâlki, Şemsi Paşa'nın katillerine ulaşmasını önlemek maksadı na nihayet vermek için bu cinayet

gerçekleştirilmiştir.
Gerek padişahı gerekse sadnazamı bir ortak noktaya götüren yorum şu olmuştu. Mademaki Şemsi Paşa güpe gündüz işlek bir caddede ve yaverlerinin ve muhafızlarının ortasında ve gözleri önünde şehid ediliyor. Failde bu işi yaptıktan sonra sağ ve salim olarak buradan nasıl sırra kadem basıyor? Bu sorunun cevabını her ikiside mütalaa ettiklerinde aynı sonuca varacak kadar zekâya mâliktiler! Nitekim sadrı-azam olsun, padişah olsun işin artık kontrolden çıktığının şuuruna varmışlardı. Disiplin maslub olmuş yâni or tadan kalkmıştı. Ve de en mühimi yapılan icraat himaye görmekteydi!. Çok geçmeden padişah ve halifesine bağlı kimselerden olan bazı bölgenin sakinleri, gönderdikleri bilgiler de, suçlunun ciddi bir aramaya tâbi tutulmadığını, takibatın ise asla ciddiye alınmadığını bildirmişlerdi.
Ferid Paşa'nın şark dünyasından gösterdiği bu misalden sonra, dünya siyasasının büyük ustası ve düzenleyicisi İngiltere hakkında, padişahın düşüncelerini alıp siyasetini tanzimde nazarı itibara alması icab ettiğinin şuuru içinde oldj-ğundan elde ettiği malumatı, târihe şu sözlerle hediye ediyor: "Padişah söze ingilizler, bütün müslümanların hâmisi rolünü takındıkları ve ellerindeki topraklarda bir çok müslüman bulunduğu için, Osmanlı hanedanını ve halifeleri sevmezler. Bize karşı takındıkları tavırlarında kendi menfaatlerinden başka bir şeyi düşünmezler. Medeni insan dost ve düşmanı ayrı tutmamalı, ikisine de aynı muameleyi yapmalı. Zira düşmanlarına açıkça husumet göstermek akıl kân değildir. Dostlara da, fazla güvenmek ahmaklıktan ileri gitmez. Biz daima İngiltere'nin dostu görüneceğiz fakat onun hislerini ve de siyasetini bileceğiz!.." Dedikten sonra Almanlar hakkında da: "Bunlar asker mijlet. Bunlardan bize fayda gelir" dermiş. Padişah, sadrıazam Ferid Paşa ya! Ferid Paşa padişahın bu görüşlerinde samimi olduğunu bildiriyor. Almanları; İngilizler Rus menfaatlerini Osmanlı üzerinden devşirmelerini kısıtlama manivelası olarak gördüğünü ifade ediyor. Ferid Paşa; Rusya ile münasebetleri sual ettiğinde padişahın ağzından şu malumatı alıyordu:
"Rusya büyük bir komşumuzdur! Onunla pek büyükçe geniş hududlanmız vardır. Topraklarımızın kuzey yönünde olanlarının emniyet içinde olabilmesi Rusya devleti ile aramızda düşmanlık edip, etmemekle alakalıdır. Rusları, tahrik edip aleyhimize kararlar almaya mecbur eylemeye ne lüzum vardır? Beni sokmayan yılan bin yaşasın sözü padişahın çok söylediği tekerlemelerden olup, betahsis Rusya'ya dâir konuşmalarda beyan ederlerdi." Dedikten sonra sadrıazam paşa şu enterasan bilgiyi de naklediyor: "Çar'Iar Karadeniz sahilinde sayfiye şehri olan Livadya'ya yaz aylarında geldiğinde, Sultan Hamid'de derhal bir heyet gönderir ve hudud-lanmıza hoş geldiniz anlamında telakki olunacak hediyeler yollardı. Çar'da bu nâzik davranış karşısında mukabeleten kürkler, ayakabılar ve atlar hediye ederdi. Bütün bunları yaparken padişah; Avusturya ve Almanya'dan getirtdiği büyük çaplı topları Rus hududumuzdaki mühim mevkilere yerleştirilmesini emrederdi. Yüzüne bakan devlet adamlarına da İstersen sulh-u salah, hazır ol cenge! Derdi.."

Padişah; Avusturya-Macaristan imparatorluğu için sadrı-azamına şunları söyler, Fransa ile alakalı görüşü beyandan sonra, Fransa ile çok uzun zamana dayanan bir dost uğun kültürümüzde büyük tesiri olduğunun idraki içinde, kültür âlemimizin Fransız kültür edebiyat ve san'atının hemen yanı-başinda olması gerekir. Avusturya Macaristan'a gelince bunların emelleri bilhassa balkanlarda Rusya'nın tam zıddınadır. Ziya Paşa'nın şu beyitİ bu iki ortağı pek güzel ifade eder:
"Mestanelerin biribirine arz-ı hulûsu/Çingânelerin şüpheli imânına benzer"
Fakat bunlar görünüşte birlikte hareket etmek zorundaysalar da istikbalde biribirileriyle karşı karşıya harb edeceklerdir. Beyanında bulunan padişahın bu sözlerinin, sadrıazam gerçekleştiğini göremeden vefat etdi amma
sözlerin sahibi hz.Abdülhamid hân, kendi söylediklerinin yerine geldiğini görmüş idi.

Potemkin Zırhlısı Va'kası

Tarihler 1903'ü gösterirken Karadeniz de bulunan Rus Donanmasının Amiral gemisi olan Potemkin zırhlısında sosyalist eğilim taşıyanlar bir isyan başlatmıştı. Kızı! bayraklar çekerek, bulunduğu limandan ayrılmış ve Karadeniz de kendi basma dolaşmaktaydı. Padişah bu olaya da hemen muttali olmuş, sadnazamını saraya celbettirmişti. Huzura gelen Av-lonyalı Ferid Paşa'ya: "Paşa hemen Kavaklara gidiniz. Karadeniz (İstanbul) Boğazının tahkimatını bizzat kontrolden geçiriniz. Olabilir ki bu asi gemi bizim limanlarımıza sığınmak ister. Rusya ile aramızı açacak bir hadiseye meydan verebilir. Ben; Çar'lığa karşı bu harekâtı iyi görmüyorum. Bu bir başlangiçdır. Bu Çarlığın sonunu bu harekâtın devamı geti-recektir. Emrini vermişti.
Ben (sadrıazam) artık hergün Kavaklara gider gelir olduğumdan, Rusya elçisi bir görüşmemizde: "Sadrıazam Paşa, sizin telâşınızı anlayamıyorum! İsyan eden gemi bizim zırhlımız, isyancı asker bizim askerimiz,size ne oluyor?" Sorusu nu yönelttiğinde de, ben: asker de sizin gemide sizin amma padişahımız bu harekâtı yalnız sizin için değil, dünya içinde beğenmiyor cevabını vermiştim. Demekte..
Avlonyah M.Ferid Paşa'nın sadaretde bulunduğu yıllar bu makamda yapılan değişikliğin 2. defa en uzun zamana yayıldığı dönemdir. Devlet idâresinin çeşitli kademelerinde sakal ağırtıp, dirsek çürütmüş bulunan Ferid Paşa, baş taraflarda belirttiğimiz gibi padişahının mizacını kendince anlamış ve devletin zirvesinde karşılıklı anlayışa dayanan, bilhassa ileriyi daima hesaba katan tedbirlere dayalı siyaset tarzına önem vermiş, padişahla münasebetlerini ideal seviyede sürdür-müştür.
Bu hakikati aşağıya alacağımız satırlarda pek net olarak görmek mümkün.31/mart vak'asından sonra ve Selanik'teki Alatini köşkündeki sürgün günlerinin arkasından Dersaadet'e avdet edip, Beylerbeyi sarayında menkubiyetinin geri kalan zamanını geçiren 2.Abdülhamid hân, "Ah! Ferid Paşa hakkın varmış! Bana her hususu hatırlattın. Bense hiç birini dinlemedim. Ferid

Paşa benim sadık adamımdır" dediği yakınları tarafından âa çok defa dile getirilmiştir. Ferid Paşa; padişahın hemen yakınında bulunanların kendisini bir çember içine aldıklarını tesbit ettiğinden, Abdülhamid hân'a hatırlatmalar yapmayı vazife bilmiştir. Padişahın hemen yukarıda Ah! ile başlayan beyanları bundan neşet etmektedir. Sultan Hamid kendine Saray'da akıllı, zekî ve işibilir adam istihdam etmek istemekle beraber bu saydığımız vasıfların üzerinde bir vasfa ihtiyaç duyar ve bunu tercih ederdi ki bu vasfı mümeyyiz sadakat idi. Sadakat kadar önemli vasıf dünyada çok rastlanır hususattan değildir. Abdülhamid hân; bu vasfı kendine 6 yıla yakın 2. adam olarak hizmet veren Ferid Paşa'ya izafe etmiş oluyordu, sadık adamım demekle!

İttihad (İ Terâkkimin İnkişâfı

Ittihad ü Terakki Partisinin ilk kuruluşu aynı zamanda ülkemizde siyasi parti olarak ilk kurulan parti olması hasebiyle 1890'da Harbiye ve Tıbbıye-i askeriye talebeleri tarafından kurulmuştur. Bu cemiyetin varlığı bir haber sonunda 1897'de, teşkilât-ı mahsusaya ulaştığından, yapılan operasyonla teşkilâtın bazı mensupları ele geçerken, kimileri de Pâ ris'e kapağı attılar. Burada cemiyet faaliyetlerini devam ettirdi. Sultan Abdülhamid hân'in serhafiyesi Ahmed Celâleddin Paşa, çıkmış olduğu avrupa yolculuğunda, yine padişah talimatıyla buralarda anti Abdüihamid'çi tutumlarıyla faaliyette bulunanları temin ettiği dertleşme ve bulundukları hâle teşhis koyma seanslarıyla bir çoğunu iknâya muvaffak olduğu görüldü. Bunlara padişahın tekeffül ettiği görevlerin vaadi ikna hususunda çok işe yaradı. Tabiiki bu vaad ve tekliflere kapalı kalanlarda oldu. Bunların başında Ahmed Rıza Bey geldi. Bu zâta bağlı kalan bir kaç kişi de Pâris'de başlattıkları rejim muhalefetiyle İttihad ü Terakki cemiyetinin ortadan kalkmasını önledikleri gibi adetâ yeniden bir doğuşu sağladılar dense yeridir. Bu Ahmed Rıza Bey'in babası da, 1876 meşrutiyet meclisinin ayanından, yâni senatörlerinden idi.
Bunlar olup biterken Asaf rumuzlu şiirleriyle tanınmış güzel gazeller yazan Mahmud Celâleddin Paşa, 2. Mahmud dönemi kapdan-ı deryalarından Dâmad Müşir Halil Rıfat Paşanın mahdumuydu. Hanedan üyeliği münasebetiyle çok genç yaşda vezir olmuş ve nazırlık dahi yapmıştı. Ki bu paşa 1890'da hanımı Seniye Sultanhanımdan bile habersiz olarak oğulları Selahaddin ve Lütfullah Bey'leri de yanma alarak, Belçika'nın Brüksel şehrine firar etti. Burada JÖnTürk anlayışını devam ettirdi. Kendisi öldükten sonra ademî merkeziyet ve şahsî teşebbüs nazariyesi sahibi olarak bu misyonu, geleceğin meşhur Prens Sabahaddin Bey'i olarak tanınacak olan oğlu devam ettirdi. %
2. Abdülhamid Hân'ın Yıldız Sarayında şifre kâtipliğinde bulunan Mehmec! Selahaddin Bey'in, "Bildiklerim" adlı eserinden, İttihatçıların adişaha muhalefet edeceğiz diye naşı! beynelmilel bir teşkilâtın mihverine girdiklerini ortaya koyduğu malumata bir atf-u nazar eyleyelim:

Siyonist Toplantısından Esinlenme

Harb-i umûmiden bir iki sene önce İsviçre'nin "Bal?" şehrinde Mösyö Volkon'un başkanlığında teşekkül edip, toplanan siyonist kongresinde ittihatçılarla alakalı olmak hasebiyle çok önemli olan açılış nutkunda yer alan bazı maddelerini tercüme ederek sayfamızı süslüyoruz ki, bizim batı klüp maceramız daha 1890'larda bir rota çizip yürürken, hangi niyet ve düşüncelerin peşine takıldığımızı aşağıdaki ifadeler gözlerimize ve izanımıza gör işte, beynelmilelcilik ve küreselleşmeyi hangi zihniyetin uzun zaman önce tezgâhın kurulduğunu öğrenelim dedirtecek ifşaat.

Siyonistlerin Kongresinden Açiliş Konuşmasından Pasajlar

Rusya'da ki museviler hakkında reva görülen mezalim ve haksız zülumlar günden güne daha tahammül edilmez raddeye gelmektedir. Romanya hükümeti ülkesindeki musevi-lerin ıslah ve ahvali hakkında bazı ankâm-ı muahedata rağ-men kendi arazisindeki musevileri bütün hukuk-u siyasiye ve medeniyelerinden mahrum bırakır. Başka ülkelerin bazıların da musevilere karşı, doğru sayılmaz batıl fikirler gösteriliyor. Gün geliyor, en ehemmiyetsiz bir hadise münase-betiyle musevilere karşı hakiki bir nefret gösterildiği gözleniyor. Yegâne ümidimiz Türkiye'dedir.(î) Bir gün olup da ahvalimizde bir iyileşme eseri görülürse bunun Türkiye saye-_ sinde(!) olacağına şüphe yoktur. Senelerin inkilâbat-ı siyasesiyesi üzerine diğer ülkelerdeki gibi din kardeşlerimiz öteki ,. Kavimlerin hâiz oldukları hukük-u menafiin aynına mazhar olmuşlardır. Musevilere Türkiye de verilmiş hukuk eşitliğinin ciddiyetinden emin olmak lâzım gelir. Zâten ötedenberi museviler hakkın da iyi niyetli davranmışlardır. Her yerde bize nazar-ı istihkar ile bakıldığı ve hak kımızda çeşitli ve haksız zülumlar reva görüldüğü halde, geçmişde Türkiye İspan ya'-dan tard olunan museviler için sığınacak bir yer olmuştu. Museviler; o zaman Türkiye'nin misafirperverliğine nasıl gü-venmişlerse şimdi de öyle güveniyorlar. Vakıa Türkiye de si-yonizm aleyhinde bir cereyan-ı efkâr peyda olmuştur. Tek tük kişilerden bazılarının cahil bedhahlığı neticesinden olan bu hareket ve cereyan uzun müddet süremez. Zira bu cereyan bir takım muhakemâtı bâtıla, doğru olmayan istihbarattan doğmuştur. Bizim en çok teessüf ve teessürümüze mucib olan şey; bizim gibi musevi olan bazı kişilerin, efkâr-ı umûmiyeyi bizim aleyhimize çevirmeye yardım etmeleridir. Bu gibiler bu hareketleriyle bütün musevilerin refah ve saadetini duçar-ı tehlike ettiklerini hiç düşünmüyorlar. Mamafih bir gün gelecek ki hakikat meydana çıkacak ve o zaman "siyonizm" hareketinin gerek museviler ve gerek Osmanlı devleti için büyük bir ni'met(!) olduğu anlaşılacakdir. Osmanlı memleketleri iktisat nokta-i nazarından asırlarca ihmal edilmiştir. Türkiye bu gün her zamandan fazla dışarıdan gelecek ve faydalı bir unsur(!) teşkil edecek muhacirlere muhtaçdır. Türkiye için, melcesiz museviler kadar sadık(!) fai deli muhacirler bulunamaz. Türkiye'nin anayasası

bizim emniyet-i şahsiyemiz(î) için bir zaman-ı kefalettir.
Osmanlı devletinin topraklarının tamamlayıcı bölümünden olan Filistin topraklarında sığınacak bir yer tedâriki-ne(!) hedeflenmiş düşünce gereği kendi mukad deratımızı Türkiye'ninkine rapt etmiş bulunuyoruz. Göya (Filistin toprağını) devlet-i Osmaniye'nin cisminden koparmağa ve müstakil bir musevi devleti kurmaya çalıştığımızı iddia edenler bunu ya kara bir cehalet(!) veya büyük bir hİ-yanet(!) sâikasıyla söylüyorlar. Güya bütün mesâi ve teşebbüsatimız(!) müstakil bir musevi hükümetinin teşkiline dönük ve masruf(!) bulunduğu hakkındaki masallara halkı inandırmak için doktor Herçil (gazeteci Dr.Teodor Herzl) tarafından kaleme alınan "Hükümet-i Museviye" nâmındaki eser öne sürülüyor. Bahse konu eserde bast-ı temhid edilen nazariyat ve mütalaat bizim hatt-ı hareketimize esas olmak üzere gösteriliyor. Halbuki bu muhakeme-i akliye(!) yukarıdaki iddiaların bâtıl olduğunun en sarih delilidir.
Herçel; "Hükümet-i Museviye" unvanlı eserini yazdığı zaman siyonizmin henüz ne olduğunu bilmiyordu.(!) Dr. Herçel, meselesini dünyanın lalettayin bir köşesinde bir hükümet-i museviye vücuda getirmek suretiyle, hâl etmek fikrindeydi. Mamaafih; Herçel, Siyonistler ile münasebete giriş-dikten ve hareketimizin mahiyetini(î) lâyıkıyla anladıktan sonra müstakil bir hükümet (sevgili okurlarım burada biz metne bağlı kalma gayreti içinde hükümet yazıyoruz. Aslında sizlerin bunu devlet olarak mü-talaa etmesini hatırlatmaya cü'ret ediyorum.M.H)-i museviye teşkili meselesini bir daha ağıza almadı.(!) Programımızda emellerimizi, ümidleri-mizi, maksadımızı kısa ca izah eyledik.
Siyonizm, arz-ı Filistinde museviler için hukuk-u umumi-yenin taht-ı temininde olacak bir melceyi tedarikine matuf bir hareketdir. Dikkat edilsin, bir hükümet-i museviyeden değil, ancak ecdadımızın vatanında bir melce teşekkülünden^) bahs ediyoruz. Öyle bir melce ki, orada musevi sıfatıyla yaşayabileceğimiz hiçbir mu amele-i itisafkâraneye maruz kalmaksızın evsaf ve hasail-i milliyemizi muhafaza edebileceğiz.
Biz, yeni ve hür Türkiyede(!) emniyet-i şahsiye ve milliye-mizin meşrutasında(î) görüyoruz. Mamaafih; bizim, hükümet-i Osmaniye'den taleb etmeye mecbur olduğumuz bir şeyi varsa o da musevilerin bilâ kayd ü şart tâbiyyet-i Osrnani'yeYe dâ hil olmalarına imkân bırakılması ve kendilerinin, bilâ mânia(!) musevi milletinin adâb ve âdetine göre yaşayabilmeleridir. Bizim gaye-i âmalimiz(!) mâmur ve kudretli bir devlet-i Osmaniye içinde müreffeh bir millet-i museviye hâlinde demgü-zar olmaktır.
Siyonist kongresi reisi mösyö Volkon'un bu nutku çok dikkatle mütalaa olunursa, Siyonistlerin kimler olduğu ve siyo-nistlik ne demek ve ne maksad için te'sis ve teşekül ettiği tezahür eder. Mösyö Volkon'un nutkunda: <yegâne ümidimiz Türkiye sayesinde olacağına şüphe yokdur.> demekte.
Şu cümlelerle demek istiyor ki; Türkiye hükümeti bizim olmamızdır. Plânımız mucibin ce onu alt-üst ettikmi bizde bir iyileşme eseri görülüyor, yâni arzu ettiğiniz yahudi hükümeti olur, bu da ancak Türkiye sayesinde olacaktır demek İttihad ü Terakki cemiyeti hükümeti sayesinde demektir. Mösyö Vol-kon

diyorki: <Türkiye'de musevilere tanınan hakkı hukukun, ciddiyetinden emin olmak lâzım gelir> Bu tabiidir. Memleketimiz zâten kendi ellerinde olduğundan, istedikleri gibi hukuklarını tanzim ve temin ettiler.
Yine mösyö Volkon diyorlar ki; oiyonizm hareketinin gerek museviler gerekse devlet-i Osmaniye için büyük bir niğ-met olduğu anlaşılacakdır> İşte bu cümle en ziyade nazar-ı dikkati çekmesi gerekendir. Zira mösyö Volkon, biz yahudiler yâni Siyonistler Almanya' yi elde ettik. Türkiye'yi ele onunla ittifak ettirdik ve Almanya'yı harb-ı umûmî için hazırlamaktayız. Bir harb-i umûmî zuhurunda Türkiye'ye vaad ettiğimiz ve onunla ahalisi-ni iğfal ettirdiğiniz (Turan) yapılırsa, Türkler için bir nimet olur bize de vaad edilen Arz-ı Filistin verilir. Yahudilerde bu niğmetten müstefid olur. İtikadında olduğundan bu cümleyi dermiyan ediyoruz. Bununlada dediğimiz gibi Almanya hükümeti ile ittihad ü terakki cemiyeti siyonistie-rin emellerine ve emirlerine amade birer âlet olduğu anlaşılı-yor.
Bir de kongre reisi mösyö Volkon'un: <yeni ve hür Türki-yede, emniyet~i şahsiyyemizin ve milliyemizin kefil ve kefaletini Türkiyenin müessesat-i meşrutisinde görüyoruz> demekte. Zira on senedir Türkiye hükümeti demek Siyonistler demektir. Buna hiçde şüphe miz yok. Meşruti müessese tâbiriylede ittihad ü terakki cemiyetini imâ eden mösyö Volkon'a biz de sual edelim ki; yeni ve hür dediği on senelik cemiyet-i ittihadiyeyi ve Siyonist hükümeti olmadan evvel, acaba eski Türkiye, yahudiler hakkında mezalim ittisafatında bulundu mu?
Yoksa inkılabdan beri kendilerinin terbiye ettiklerinden olan reisler mütegallibesinin cemiyeti ittihad ü terakkinin, yaptığı cinayetler ve zülumlardan yüzbinde birini yaptitni? Eski Türkiye; ittihad ü terakkinin, hristiyanlar hakkında reva gördüğü davranışlardan birini yapmak veya mâbed ve mez-heb-i diniyeleriyle musevilerinkine tariz ve müdehale ettim i? Yalnız; eski Türkiyenin kabahati, Siyonistlere bende olmadığı ve "Arz-ı Filistinli onlara vermeği vaad eylemediği değilmi-dir?
Bu meseleye uzun uzadıya temas ve tetkıyke şu eser mü-said olmadığından sözü uzatmadan, vakit israfına lüzum görmüyorum. Sayfalarımıza aldığımız nutkun bazı bölümlerinin tercümesini ve bu hususdaki beyan olunan görüşü İstanbul'da yayımlanan "Beyan-ül Hak" ceridesinin, Trabzon'daki "İkbâl" gazetesinden nakille yazdığı makale ve beyan-ı mütalaası, okuyucularımızın düşünce dünyasında aydınlanmağa kifayet eder.

Sureti

"Trabzonda yayımlanmakta olan İkbal Gazetesinden İktibastır"
Evet. Bu yeni düşman bundan yirmi asır evvel, Osmanlı imparatorluğunun Arz-ı Filistin Nâmiyla yâd olunan bir kıtai kıymetdârandan (topraklarından) hicrete mecbur olmuş İbranilerin ahfadı olan bu günkü musevilerin müfrit düşünce sahiplerinden, Siyonistler adını taşıyan kitledir. Fikirlerini yaymaları siyonizm

adı ile yapılmaktadır. Bu yeni yahudilerde, ecdadının Ben-i İsrail topraklarında ganude-i türab-ı âdemi olan hatırat-i mâziyesini ihya etmek ve araziy-i mukaddese de, yeni bir devlet-i mütemeddine-i İsrailîyeyi teşkil ve te'sis etmek ve nihayet bütün bütün dünyadaki musevi-leri, arz-ı mev'udun kızgın çöllerinde, münbit vâdile rinde "Hz.Musa"nın mabud-u âzami ile olan mülakatı ve "Evamir-i Aşere"nin alındığı mahal olan füyuzatlı semânın kubbei şaşaadan altında, diğer kavimlerin kahredici pençesinden, kurtararak berhayat-ı istiklâl ile vâyedar bir ömür, huzur ve sükûn ile yaşatmak ve bu amâl-i azîmle bu gün yaşıyorlar. Dünyanın dört bir yanına saçılmış, mevcudiyet-i siyasiyye-sini kaybetmiş bir millet-i kadime için bu emel tabii haldendir. Fakat; vatanın her köşesini ne şekilde olursa olsun, istilâcı kuvvetlere karşı müdafaa etmek de tabiatıyla mâkul ve meşrudur.

Binaenaleyh; Siyonistlerin bütün bu emel uğrundaki te-şebbüsatını, adım adım tâkib etmek ve ona göre memleke-temizde engel olucu tedbirler alalım. Hükümetimizin, daha doğrusu milletimizin en mühim vâzifei vatanperverânesidir. Bu günkü düşmanın memleketimizi fethetmek hususundaki amal ve hareketini imâni bir nazarla tetkıyk edersek hiç şüphe yokki garib bir fikr-i istilânın karşısında bulunuruz. ..Sahai arzda neşvünema bulan insan neslinin vakit vakit aileler ve kabileler, devletler kurma hususundaki geçirdiği şekil ne maziye nede günümüze asla benzerliği olmadığını görürüz. Çoğunlukla harp ve darp ile gasb, yağma ve tagallüple kurulmuş olan devletlerin, velhasıl mahsul-ü tahakküm ve zülüm olan devletlerin tekâmül menkıbeleri münasebetleri olamayacağını görürüz. İşte bu gün kü devleti melhuzenin gelecekdeki varlığı da 20. asrın, bedî-i harikuladesi gibi yeni bir bedia-i medeniyet, yeni bir numûnei galibiyet olarak, bu asr'ın ve belki de gelecek asırların bir vaka-i Önemsizi telakki edilecek bir tarzda hayat bulmak istiyor. Devlet ve milletimizin kudret-i ictimaiyyesi ve siyasiyyesin-den temenni edelim ki vatanımızın bu kıymetli uzvu şimdi ve gelecekte, üzerinde böyle bir hâ dise-i harikulade ile imtiyaz alamasm. Arz-i Filistin ile civarında, Suriye topraklarında, BeriyetüşŞam'dâ ve nihayet Irak-ı Arab'da, bütün o havali-i kadime-i İsrailiye de geniş arazi satılması, musevİ muhacirleri iskân etmek ve bu yolla mübarek yerde, gelecekte istiklâlini elde edecek, İbraniler kavi bir mevcudiyeti canlandırıp, zaman zaman ihtilâl teşebbüsleri ve de isyanlar ile muhtariyete veya mümtaziyete nail olarak velhasıl dev-let-i Osmaniyeyi maddi ve mânevi yönden zayıf düşürerek, onun enkazı üzerinde yeni bir uzviyet-i siyasiye kurmak suretiyle vârisi ebedisi olmak siyaseti Siyonistlerin esas ül esas, hareketleridir. Bununla beraber maksada varmak için takip olunan diğer yollar vardır; ki onları da Siyonist lerce "Musevi Prensi" yâd edilen, Rusyalı Oşiken adlı yahudinin"Program" unvanıyla yayımladığı eserinden öğreniyoruz. Oşiken, bunları dört noktada topluyor:

1) Arz-ı Filistin de servet ve marifet cihetiyle galip gelmek.
2) Yahudilerin bütün kuvvetini ve sermayesini tanzim edip yükseltmek
3) Musevilerde milliyet hissini çoğaltıp,yaymak.

4) Maksadı temin için diplomasî yoluyla mesâi sarfetmek.
Birinci yoldaki başarı arazi satın almakdan ibarettir. 1839 senesine rastlayan 1255 hicri senesinde ilân edilen tanzimat "Hatt-ı Hümayunu" ile memleketimiz de hukuk-u medeniye ve sîyasiyye esasları konarak; müsavat ve hürriyet ikilisi, rüşeym (cenin) hâlinde meydana çıkınca bundan cesaret bulan yahudiler, iki bin sene evvel terk ettikleri Ku-düs-ü Şerif Sancağı havalisine hicrete başlamışlar ve bu ana kadar yüzbin nüfusa baliğ olmuşlardır. Bunların ancak onbini Osmanlı tâbiyetinde olanlardır. Roçild gibi ünlü yahu-di zenginin yardımları sayesinde, yüz bin dönüm kadar arazi satın almışlardır. Osmanlı imparatorluğu gibi geniş arazisin de, yüzmilyon nüfusu bile besleyebilen fakir ve medeniyete ihtiyacı olan bir devletin muhacir kabulü, memleketin imân nokta-i nazarından caiz hâttâ şâyan-ı makbulse de, vatanın bir parçasına yerleşip de, servet biriktirip kudret sahibi olduktan sonra imtiyaz sahibi olma siyasetini güdüp, ica-bındada kıyam edecek her hangi bir ferdi, kitle hâlindeki muhacirleri hudud-u hâkimiyetten bir adım ileri geçirme-mekde daha çok elzem ve önemli bir vazifedir. Bu gün Rusya gibi Siyonizm tehlikesine mâruz kalan bir devlet, yahudi-'erin esasen pek câhil ve gafil olan moskof köylülerine karşı sahip oldukları üstün sosyal hayatlarını kendi milletinin saadeti için bir felâket sayarak, onları cidden uzaklaştırdığını düşünürsek, bizim Siyonistlerin öncüsü olarak telakki edilen musevi muhacirlerin kabulü ile kendilerinin arazi almalarına razı gelmememiz icâb ederken aksini yapmamız büyük hatalardan sayılır.
Rusya'dan musevilerin uzaklaştırılması yeni bir hadise olmadığı gibi bizde istimalin siyasetide yeni işletilmiş değildir. Komşumuzdaki bu teyakkuz ve şiddete mukabil bizde kötülüğü affedici merhamet ve gaflet ne kadar üzücüdür. Mâma-afih geçmişte bu merhamet ve gaflet son zamanlarda "âmal-i şahsiye" endişesine münkalip olduğuna ve bunun daha ziyade felâkete sebeb olacağına şüphe yoktur. Hâttâ gizli ellerin bu temayülat-i milliyetperveranelerine inzimam eden ihtirasları devam ederse kısa zamanda Osmanlıların başına bir Siyonizm gailesi çıkacağından bihakkın endişe edilmelidir.

Beyan Öl Hakk Ceridesinin Mütalaası Suretidir

Siyonistlik hakkındaki şu ifadeler evvel ve âhir Beyan ü! Hakk'ın takıyb etdiği esasları iyice andırıyor. Allah korusun siyonistliğin Filistin topraklarını girmesi İttihatçı siyasi cemiyetin yardımcısı olan farmasonlukla girdiğini bir çok delil açıklıyor ki memleketimizde Siyonizm tehlikesi bizi nasıl düşündürüyorsa, farmasonluk da o tehlikenin aşağısında değildir. Hâttâ doğru olduğuna göre Filistin topraklarında toplanan Siyonistlerin farmasonluk usûlüne uygun bir mahkemenin bulunduğu ve bu mahkemenin hükümlerine cümlesi-ninde boyun eğdiği söyleniyor ki, bu da bütün hukuk kâidelerinin üzerinde bir harekettir. Siyonistlik ile Farmasonluğu inkâr edenlerin kulağı çınlasın.
(Beyan ül Hakk-26/k.evveI/1327)

Masonluk Ve Farmasonluk Cemiyeti

İslamcı bir yayın politikası olan Beyan ül Hakk gazetesinin yukarıdaki görüşleri hakikati pek güzel ortaya sermektedir. Siyonizm İle farmasonluğun ayrı ayrı hususlar olmayıp birbirinin mütemmimi olduğundan bu hususda uzun uzun münakaşa kapısı açmayıb bir kaç sözle iktifa edeceğim. Farmasonluk ile siyonistlik ve bunlar gibi cemiyetlerin kurulması birer gizli maksadlarının gerçekleşmesi içindir. En eski ve insanları aldatıcı cemiyetlerin başında farmasonluk geiir. Farmasonluk (mason) duvar yapıcısı mânasına gelir.
İşte farmason kardeşlerin, kurup teşekkül ettirdikleri farmason localarının maksadları güya biribirilerine yardım etmek ve insanlığa hizmet vermek içinmiş. Mukaddes kitapların dördünden hiç biri birbibirinize yardım etmeyeceksiniz, demiyor. İnsanlar kardeş değildir demiyor. Demek oluyor ki İlâhi emir ve irâde kâinatta mevcudinsanların kardeş ve biri-birlerine yardımla mükellefdirler diyerek ayrıca vazifelendirmiş oluyor.
Bu bakımdan dört kitabdan birine bağlanmış olan insanoğlunun bu mason localarıma girmesine lüzum yoktur. Madem ki Cenâb-ı Hakk hz.lerİ: bizlere biribirİmize yardımı emr ettiğine göre insanlara yardımcı olmak Allanın emrine uymak vâzifemizdir. Ne var ki insanoğlu Cenab-ı Allah'ın bu emrine uymak yerine, şunun bunun yazmış olduğu programa uygun olarak hareket ediyor. Bu teşhisi dikkatle yorumlamak gerekir. Bu cemiyetin insanlara yardım için kurulmuş olmayıp, gizli ve özel bir maksada dayanarak kurulduğu görülür. Bu yüzden de insanlar bir şeyin ne olduğunu iyice öğrenmeden dış görüntüsüne aldanmamak için tetkiklerini güzelce yapmalı, böyle yapmadan ne bir cemiyete nede bir fırkaya katılmamalıdır.
Hakikat bizim için meçhul İse de, Öğrendiğimiz kadarı ile farmasonluğu icad edenlerde dünyayı kandırıp, bütün dinleri ortadan kaldırarak dünya'yı ele geçirmek varmak istedik leri maksada ulaşmak, menfaat temin etmek istiyenlerdir ki daha sonra ortaya çıkan cemiyetlerde onlardan hayat bulmuş ve dünyayı bu günkü hâle getirmişlerdir. Masonluk; elde ettiğimiz bilgilere göre her ülkedeki terbiye ve seviyei sosyalite-sine göre belirlenir. Bizimkilerin bir istibdad zemini üzerinde faaliyet gösterdiklerine bakarsak, meşrutiyeti elde ettikleri güne kadar yapmış oldukları faaliyetlerin içinde yer alan cinayetler de maksada ulaşmak için vak'i olduğundan, makbul ve memduh kabul edilse bile inkılabın peşinden medeni bir şekil almağa onları mecbur ederdi. Halbuki bildiğimiz bu reislerin, her fazilete bir sürü günahlar işleyerek mukabeleyi adet edindiklerinden, farmasonluğun kabul ettiği esaslara dahi aynı lâubalilikle İhanet etmekden kendilerini alamamışlardır.
Şu ileri sürdüğüm görüşlerin esasa pek uygun ve mutabık olduğu fikrini muhafaza ediyorum. Bu görüşümdeki ısrarın takdirini müsbet ve menfi olarak telakkiyi okurlarıma bırakıyorum.

Masonluk ve siyonistlikden dolayı ittihad ü terakki cemİ-j yetinin kısa zaman zarfında yaptığı kötülükler ve cinayetler dahi, bu ısrarla ileri sürdüğüm

görüşlerin isabetine yeterli delil teşkil eder. Siyonistlere bende olanT bizde ki ittihatçı kardeşler, güya insaniyete muavenet ve yardım edecek olan bu cemiyetlerle, koruyucuları olan Almanya imparatorundan aldıkları emirler üzerine ülkemizde yapmadıkları kötülük ve cinayet kalmamış ve doğrusu kendilerinden olanlara, mensub oldukları mason cemiyeti programı üzere muavenet ve yardım etmişlerdir."

Görülüyorki; İttahad ü Terakki gizli cemiyetinin inkişâfı, gizlilik kaidesine, yeminle işe sarılmaya, beynelmilel ihanet kuruluşu mason ve siyonist talimatlara uygun olarak kurulması ve yine bu talimatlar muvacehesinde hareketlerle başarı(!) gösterdiğini İleri süren Mehmed Selahaddin Bey, bize söyleyecek bir şey bırakmayacak tarzda meseleyi sergilemiş bulunuyor. İttihad ü Terakki cemiyetinin içindeki çekiş meler ayrıca kadîmden beri birbirlerine rızay-ı ilâhiyeye önem vererek tartışan insanlar, hased ve kıskançlık girdabı içine düşerek, birbirlerinin kuyusunu kazmaktan, karalamaktan içtinab etmemişlerdir.

Nitekim; Mehmed Selahaddin Bey bizlere şunları ulaştırıyor: "Ahmet Rıza Bey; onseneden beri kendine rakip gördüğü yüksek şahsiyet sahiplerini, çeşitli müfterîyatia (iftira) karalamakmakdan geri durmamış olduğu gibi kendiside ülkeye hiç bir fayda sağlamaya muvaffak olamamıştı. Ahmed Rıza Bey'in uğruna feda edilen hamiyyet sahibi vatansever insanların içinde pek kıymetli zevatın başında gelen Mizancı Murad Beyefendinin, kadr ve kıymeti takdir olunup, cemiyetin başkanlığında tutulsa idi ,plke ve devlet büyük istifadeler te'min eder ve cemiyet de de, kişiler aklına gelen fenalıkları icra edemezdi. Ne çâreki; merhum Murad beyefendi gibi ilim ve irfan sahibi olan hürriyyet seven:

"Bilinmez arifin asrında asla kadr-i asan
Muhikkİ hâkle sencidedir nakd hüner dâim"

Mazmununca hâlî hayatlarında takdir olunamayip ebediy-yen kaybından sonra aramla gelmiş olduğundan ötedenberi yetersiz ellerde kalan kulların işleri lâyıkiyle yürütüle memiş memleket felâketden felâkete düşerek bu günkü hâle gelmiştir." Demek suretiyle ittihatçılar hakkında onara yakın kimselerle bir arada bulunmuş bilgilere nail olarak târihe açıklama borcunu ödemiş bir zat oluyor böylece Abdülhamid hân'ın şifre kâtibi Mehmed Selahaddın Bey merhum. Bahse konu ettiği Mizancı Murad Bey'in bahse konu gizli cemiyetin, gizli reisi olarak veya açığa çıktıktan sonra legal başkanı olarak yüksek meziyetlere sahibliğini ileri sürerek bu cemiyetin böyle milletimizi can ve mal kaygısına düşürecek oyunlara, milletimizin târih sahnesinden yok olmasına sebeb olacak ahvale müsaade eylemezdi demek suretiyle bu zat hakkında aşağıdaki satırlarda şu bilgileri naklediyor: "Murad beyefendi zamanımızda eşi ve benzeri az görülmüş, yazar ve ediplerden biriydi. Mizancı Murad Bey; senelerce umumî târih öğretmenliğinde bulunduğu mekteb-i mülkiye de yetiştirdiği talebenin doğrulayacağı gibi gayet hamiyyetli, vatansever nâdir bulunan kimselerdendir. Siyasetde; "üstaz-ı Millet" lâkabına hakkıyla vâsıî olmuştu. Bu zat son derece ahlâklı, nâzik ve merhametli bir şahsiyetti. Vasıflarım saymak; Murad Bey'in ne kadar muhterem olduğunu ortaya koymak

bakımından isabetlidir. Mizancı Mehmed Murad Bey'in kıymetli eserlerinin bazıları şunlardır: <Taharri-i İstikbâl (Geleceği Aramak), Muhtasar ve Mufassal Târih-i Umûmî, Nesl-i Cedid, Mücahe-de-i Milliye, Târih-i Ebu'i Faruk, Hürriyet Vadisinde Bir Pen-çei Istibdad> vesairedir. Heiede <Tatlı Emeller ve Acı Hakikatlere eseri cidden nâmını methettirecek eserdendir."

Murad Bey hakkında öz bir biigi sunan Mehmed Selahad-din Bey, Ahmed Rıza Bey hakkında da bir miktar malumat aktarmakla bizlere ikisi arasında bir mukayese imkânı sunuyor: "Merhum Murad Beyefendi gibi muktedir zevatın ve va-tanperveranın hayatlarını ifna eden ve şehid edilmelerine se-beb olan Ahmet Rıza Beyefendi .hakkındada bir miktar malumat vermeği münasip sayarım.Ahmet Rıza Bey, Osmanlı yazarlarından ve cemi yetinde ilk azalarından Dr. Şerafeddin Mağmumi Beyefendinin "Hakikat-ı Hâl" adlı eserinde yazılı olduğu gibi, İngiliz Ali Bey denmekle tanınmış bir zatın oğludur. Ahmet Rıza Bey'in tahsil derecesine gelince annesi Nemçe (Avusturya)li bir kadın olup, onun terbiyesi altında büyümüş ve annesinden terbiye-i Osmaniye alamadığı gibi, vatanına vede milletine karşı bir muhabbet bağlılığı hisset meye yarayacak dersler alamamıştır. Avrupa mekteplerinde de yedi-sekiz sene kadar bulunmuştur. Pâris'de ziraat ilimleri tahsil eden Ahmet Rıza bey, bir müddet Bursa idadisi ve ziraat mektebi öğretmenliği ve müdürlüğü görevinde bulunmuş-tu. Meşrutiyet ve hürriyet sever kimselerden olan A.Rıza Bey Bursa'da kaldığı dönemde orada yayımlanmakta olan edebî dergilerden "Fevaid" ve "Nilüfer" adlı olanlara gerek nesir gerekse nazım olmak üzere makale ve manzumeler yazıp neş rine teşebbüse geçerdi. Resmî ve dini bayramlarda Sultan 2. Abdülhamid hân'ın medhini yapan manzumeler yazardı. Ancak yazdığı bu manzumelerden menfaat temin edemeyen A.Rıza Bey, Paris'e geçip oralardan buraya yazı yazma hususuna karar verir. Çok kısa zaman sonunda Bursa'yı ter-Gederek, Paris'e savuşur. Tabii Paris'e gidişini ilmini ve tahsilini arttırmak bahanesini ileri sürermiş. Halbuki "Hakikat-i Hâl" risalesinden aynen naklini uygun gördüğümüz aşağıdaki beyanatta: <Pâris'de yaşadığı müddetçe, ne tahsili yaptı-9" herkesçe meçhul ve ilmî ziraat öğrenmiş bulunduğu kenelerinin söyledi ği bir şeydir. Kendisi hiç bir ilmin hiç bir şubesinin ve fününunun vâkıfı değildir. Ayrıca malumatfuruşluk derecesinde genel malumatdan da mahrumdur. Riyaziye ve ulûm-u tabiyyenin de kayikine değil, başlangıcına dâir bir sohbet açılsa, çok büyük bir cehalet sergiler. Osmanlı topraklarının tarihi ve coğrafi durumu hakkın da, işlerin yapılması hususu hiç aklından geçmemiştir. Türkçeyi herkes kadar yazar ve okur. Almancayı biraz anlar. Pederlerinin lakabının lisanı olan ingilizceden bir tek kelime bile bilmez. Fransızcasi da, ikameti kadar çok değildir. Yazılarını başkasının tashihinden geçirmeden baskıya vermez. Pâris'de A.Rıza bey'in üzerinde kalan, pozitivizm felsefesidir. Ömrünü atalet ve tenbellik içinde geçirenler gibi zavallı Ahmet Rıza Bey'de bilemedi ki anlamadığı pozitivist salonlarında sakal uzatmış beyhude Ömür geçirmiştir. Bilemediği, anlamadığı diyorum; çünkü felsefe, zübdei ulûm (ilmin Özeti) ve hülasai fünûn (fenni özet) demek olup, ilimde ve fenlerde bilgi sahibi olanların meşgul ve

istifade edeceği hikmet dersleridir. Yoksa başlangıcını bilemeyecek kadar ilmî sermayesi olmayan züğürtlükle, felsefe anlaşılmaz. Bir muarn-ma, karışık bir düstur, içinden çıkılmaz bir bataktır. Rıza Beyefendi tahsil derecelerini ve iktidarını göstermiş olduğundan daha fazla bir şey söylemeğe lüzum yoktur. İttihat ve terakki cemiyetinin medeni ulemasından olan Ahmet Rıza Efendi bu derece cahil olduğunu meclis-i mebusan başkanlığı ve azalığı esnasında da isbat etti. Ahmet Rıza Bey'de var olan bir meziyet, kibir ve gurur ile kin vede ga-razdır. Yukarıda izah edildiği gibi İstanbul'da hürriyet taraftarları tarafından kurulan ittihat ve terakki cemiyeti başlan-gıçda zulümlere son vermek, Osmanlı kavmi necibinin muhtaç ve müstahak olduğu hürriyet ve adaleti taleb ve devlet ile ahali arasında kesintilere maruz kalan muhabbet ve rabıtayı yenilemek vede kuvvetlendirmeye çalışmaktı. Vatanperverane, hamiyyetkârane olmak üzere millet işlerini birleşerek ve gayretle yerine getirmeye davet idi. O zaman bu niyetlerle kurulan cemiyete, namuslu kimselerin ve iktidar sahiplerinin bir çoğu katıldığı gibi şahsından ve nefsinden başka bir düşüncesi olmayan, devlet ve milletine karşı muhabbet hisleri beslemeyen bazı habis hâinler, vatanseverlik ve maskesi altında bu cemiyete tabiatıyla girmişlerdi. İşte erbab-ı vicdan ve haysiyyetliler yanına kendilerini katarak ve böylece muvaffak olan bu hâin habisler âleme kendilerini vatanperver göstermeye başlamışlardır. İşte bu Ahmet Rıza Beyde kendini bu kisvede gösterenler arasında ittihat ve terakki cemiyetine girenlerden biridir. Genç münte-sipler, bu gurur abidesi Ahmet Rıza Beyi yükseK makamlara çıkardılar. Ancak bir müddet sonra da ne mal olduğunu anladılar. Fakat bu seferde düşmanlarını sevindirmemek için uzun müddet Rıza Bey'in kötü davranışlarını Örtmek gayretinden geri durmadılar. Ahmet Rıza Beyefendi hare-ket-i akliye ve cahiliyesiyle, her geçen gün kötülüklerini zi-yadeleştirmiş, şiddetlendirmiş, avrupadaki cemiyetin bağlısı ferdlere reva gördüğü hakaretler ve çevirdiği dolaplar ve mefsedet kalmamıştı. Cemiyetin üyelerinin tamamını gü-cendirmişti. Merhum Murad Bey, bu adamın değiştirilmesini sağlamak üzere vazifeli kılınmıştı. Ancak; bütün çalışmalar vede gayretler boşa giderek* A.Rıza Beyde bir salâh görülmemişti. Bunun üzerine cemiyet Ahmet Rıza Beyin son yaptığı kabahat ve cinayeti ortaya koymuş ve cemiyetle alakasını kesebilmişdi. Cemiyetten uzaklaştırılıp, ihraç edilin Ahmet Rıza Bey, süt dökmüş kediye dönerek cemiyetin kararını ne protesto edebilmek nede masumluğunu ispat etmek için dava açmaya cesaret bulabildi. Çünkü kendisi de kabahatinin farkında idi. Bunlar; bu noktaya geldikten sonra artık ne Ahmet Rıza Bey ne de arkadaşları üfke üzerinde oynayacak başka oyunları kalmadığından ses etmekten mahrum kalmayı seçip, bundan sonra olsun, felâkete sürükledikleri memleketin üstünden ellerini çekmeleri icâb eder. İttihat ve terakki cemiyetinin kuruluşu esnasında, Ahmet Rıza gibi kimseler ile on seneden beri bu cemiyete katılan haydut çetesi azalarını andırır kimseler bu cemiyette barınmaya imkân bulamasalardı belki bugün bahsekonu cemiyetten hiç kimsenin şikâyeti olmazdı. İşin garib tarafı şu-rasidır, ki Ahmet Rıza Beyde, bu kadar cahil ve ahmak olmasına rağmen on seneden bu

tarafa iktidarın içinde, hayatiyetini devam ettirmiştir. Buna akıl sır erdirmek güçse de doğrusu bu şahsın talihi demek kabildir.> 1890'da İttihad ü Terakkiye vücud veren Şerafeddin Mağmumi böyle bir mukayese ile kanaatini târihe aksettiriyor.

Avlonyalı Ferid Paşa Sadareti Ve Meşrûtiyet

Yukarıda Avlonyalı Mehmed Ferid Paşanın sadarete getirilmesinin ardından uzun süre bilme şansı yakalandı istikrar hususunda. Ülke bir çok atılımlara, bir çok tesislerin yapılmasını temine muvaffak oldu. Demiryolları ise haylice mesafe almış oldu.
Ne varki; beynelmilel yahudi plân merkezi, 1897'deki Ba-zel şehrinde yaptığı meşhur siyoniztler kongresinden sonra kürre-i arz'da bir destabilizasyon gidişatı başlattı. Her şeyi birbirine karıştırtıyor, büyük devletler arasında meseleler ihdas ediyor, petrol yataklarını ve boğazlan elinde tutan Osmanlı devleti, muhtemel bir genel savaşda yıkılması gerececek hedefler arasında yer alıyordu. Bu arada 1897 Bazel Siyon kongresini toplamış olan ve burada kararlaştırdıkları 24 maddelik protokolleriyle yüz yıllık bir plân tezekkür ettirip, bunu tatbike koyarken, kapısını çalmaları gereken ilk ülke devleti âliye olduğunun şuurunda olarak Emanuel Kara-so adlı İtalyan ve Osmanlı tebaalı, Selanikli meclisi mebusa-nımızın üyelerinden bu yahudi, Teodor Herz'ii Sultan Ha-mid'in huzuruna çıkartarak, görüştürdü. Osmanlı devletinin borçlarını tekeffül eden Herzl, Sultan'dan Filistin'de iskân edilmeleri için yahudîlere toprak satılması ve yer tahsis edilmesini istedi. Sultan Hamid bunun kabil olmayacağını ifade etti. Böylecede, beynelmilel yahudi hareketi des~ tabilizas-yon, yâni mevcud yapıya ve nizama anarşi, isyan, soygun, yürüyüş, miting, velhasıl insanları çeşitli kamplara bölecek ne varsa ve biribirlerine düşman edecek hangi vasıtalar varsa harekete geçirmek suretiyle ülkeye ve idareye zaaf getirmek böylece de yıkılış veya yaşamak arasında muhayyer bırakma plânı başlatıldı.
Makedonya meselesiyle ilgili bölümde, genç zabitlerimizin buradaki yerli hristiyan ahalinin mücadelesine haklılık payı bulmaya koyulmuş olduğunu belirtmiştik, tşte balkanların yine kaynamağa başladığı görüldü.
padişah-vçjJahd ve vefa
Ferid Paşa'nın sadareti esnasında husule gelen istikrar sayesinde ve padişahın dikkatli ve ferasetli bir şekilde olanı biteni gözlemesi, milletler arası meselelerde dengeye çok dikkat etmesi devam ederken, yahudi hareketinin yön değiştirdiğini görüyor, fikri/fiayat açmış olduğu mekteplerde, ecne-"erden gelmiş öğretmenlerle bir nev'i batı kültürünün münevverlerimizi sardığını görüyordu. Fakat; bu arada Yahudi Filozof Durkhaymin ırk- çı görüşleri de, ancak müslümanlar kardeştir, diyen dinimiz insanları arasında revaç bulmaya başladı. Bu da yahudilerin yeni bir manevrasından ne'şet etmişti. Osmanlı devleti, içinde otuza yakın ırk'ın bulunduğu bir halitaydı. Kimisi buna mozaik diyor, kimileri de, ebru diyorsa da, adil Osmanlı idaresi asırlardır bu ırkları ve diğer din

mensuplarını inşa niyetin muhtaç olduğu şefkatiyle bir arada yaşatmaya muvaffak olmuşken, ırkçı nazariyenin etrafı sarmaya başlaması, balkanlarda, Kafkas'ya'da Ceziret'ül Arab'da bu görüşe meyyaliyet tehlike çanlarını çalmağa başlamıştı. Günlerden bir gün Melingin idaresinde Yıldız Sarayının bahçe düzenlemesini yaparken, bir bahçıvan yamağı da tarhları tanzim etmektedir. Acele içinde olacak genç bir zabit, az önce bahçıvan yamağının tanzim ettiği tarha basarak geçer. Şivesinden Arnavut olduğu anlaşılan yamak, az önce düzelttiği tarhı geçen zabitin arkasından söylenir: <Bre aptal Türk> şeklinde. O sırada köşkün balkonundan bu sözü işiten Sultan Hamid yamağa şöyle seslenir: <işini yaptığın şahisda bir Türk'tür. Utan söylediğin söz günahtir> mealinde ikazda bulunur. Onun için hiç kimse ırkçılığa tevessül etmemesi lâzım geldiği gibi başkalarına da başka ırklarada hakareteamiz beyanda bulunmamalı. Bunu temin edecek husus din-i islâ-mın emir ve Peygamber! Zişân'ın tavsiyelerini yerine getirmekle olur bir de hangi ırkdan olursak olalım, Türk milletini İslama bin yıldır kılıç ve kalkan olduğunu göz önüne alarak bu milletede vefa gösterilmeli diye düşünüyorum. Sultan Ha-mid'in pek önem vermiş bulunduğu sadakat ve vefa meziy-yetine sahip Osman isimli bir mabeyncisi vardı. Şişli ilçesinin Osmanbey semtinin adı bu zattan gelmektedir yine bu semtin â!a ve rânalığı her İstanbullunun malumudur. İşte bu adın bu semte nasıl verilmişnin hikâyesini nakledelim: "Sultan Hamid'in bir başmabeyncisi vardır ki iri yarı, doğru sözlü ve biraz da kaba sabadır. Avrupa saraylarında bu işleri yapacak kişileri narin, nâzik ve güzel söyleyenlerden seçerler. Hakan hz.leri de, evvelâ sadakati tercih eder. Diğer durumlara fazla önem vermezlerdi. Sultan Hamid, her hafta daha sonra, halife ve padişah olacak veliahdı olan kardeşi Mehmed Reşad Efendi ile yemek yerlerdi. Başbaşa yemek yenip, kahveler içildikten sonra nazik padişah sarayın iç-merdivenlerine kadar Reşad Efendiyi saray'm uğurlama nezaketini gösterirdi. İşte bunlardan bir tanesinde veliahdı uğurlayan padişah, biraderinin gidişini dalgın nazarlarla seyretmekteyken yukarıda bahsettiğimiz başmabeynci aşağıdan yukarı merdivenleri çıkmaktadır. Mabeynci; veliahdın aşağı inmekde olduğunu görünce hemen merdivenin sağına doğru çekilir. Ellerini göbeğinin önünde kavuşturup büyük bir edeble veli ahdi selâmlar. Reşad Efendi hatır sorduğunda, mabeynci: 'gece gündüz sağlığınıza dua etmekle meşgulüz' cevabını verir. Ne çâre ki bu sözleri merdiven başında duran padişah duymuş ve çok kızıp geriye dâireyi mahsusa-sina çekilirler. Başmabeynci merdivenleri çıkıp padişahın odasına girip arz'da bulunacağı sırada padişahın asık suratıyla karşılaştığı gibi ateş saçan gözlerle yüzüne bakarak şunları söylemesine maruz kalır: 'Ben sarayda düşmanım olduğunu biliyordum. Fakat seni bunların arasında saymazdım. Yazık git gözüm seni germesin' Der.

Başmabeynci şaşkın ve tek kelime dahi söyleyemez. Bir hıçkırık ve durmadan akmaya başlayan gözyaşları! Saray'dan çıktığı gibi evine gider ve odasına kapanır. Kimseyle görüşmeyip ağlamaya devam eder. Bir ay sonra durumu öğrenen Sultan Hamid haber gönderip vazifeye devam etmesini emreder. Başmabeynci veri- len emre derhal uyar ve işe başlar. Çok geçmemiştir ki,

Reşad Efendi yine mutad yemeğe gelmiştir ve yemek sonrası hanesine dönmek üzere mahut merdivenleri inmeğe başlamıştır. Padişah ise; her zaman olduğu gibi merdivenin başına kadar gelmiş ve baş-mabeyncinin yine merdivenleri tırmanmakta olduğunu görmüş, hafifçe kendini geri çeken padişah olacakları seyre hazırlanır. Başmabeynci merdivenin ortasında akıbet veli-ahd ile karşılaşır. Fakat; bu sefer alelade biri yanından geçiyormuş gibi ne selâm ne sabah yanından yürüyüp geçer. Veliahd; bu kabalığa şaşar kalır.
Padişahın yanına gelen mabeynciye Sultan Hamid; aferin bak şimdi oldu. Bir kişiye bir efendi yeter diyerek memnuniyetini belirtir. Böylece sadakatin ve vefanın, kendince önemini ortaya koyar. Bir müddet sonra Pangalti ile Şişli arasında bulunan geniş bir araziyi mabeynciye hediye eder. Geniş arazinin bir köşesine ko nağını yaptıran başmabeynci daha sonraları buralardan arazi parçaları satar. Yerleşim merkezi hâline gelen semte Osmanbey adı verilir ki bu Os-manbey, Abdülhamid hân'm mabeyncisi olan Osman Bey'-den başkası değildir."
İstanbul'umuzun pek önemli iş merkezlerinin bulunduğu mutena bir yer olan Osmanbey; Cennetmekân Abdülhamid hân'ın sadakatini mükafatlandırdığı Osman Bey'in adını taşımaktadır. Sultan Abdülmecid'in, Teşvikiye semtini meskûn mahal kılmak için yaptığı teşvikata, oğlu Abdülhamid'de bu mükafatlandırma vasıtasıyla iştirak etmiştir. Bizim bu vefa meselesine temasımız asırlarca devlet-i âliyenin koruyuculuğu altında imran ömreyleyen gayri müslimler ve farklı ırklara mensup müslümanlar Rus, İngiliz, Fransız velhasıl dış düşman etkisinde kalarak ayrılıkçı düşünceye düşerek nice <gajleler açarak insanımızı mahv eden olaylara sebeb olmaya engel sadakatla, vefa ilaçdır demektir.

Zekiye Sultan Hanımın İfşaatı

Bu çalışmalarımızda istifade ettiğimiz kaynaklardan olan "Madalyon'un Tersi" adlı eserin, 43. sh.de Sadnazam Meh-med Ferid Paşa'nın oğlu Celâleddin Paşa, Paris'de Sultan Hamid'in kızı Zekiye Sultanhammdan bizzat dinlediğini şöyle naklediyor:
"Manastır'da patlayan tabancanın ortaya koyduğu feci-atın gecesinde babam, babanız Ferid Paşa'yı saray'a davet edip, halvet var diyerek olanı biteni anlatmasını istemiştir. Biz kafes arkasından konuşulanları dinliyorduk. Babamın (Sultan Hamid'in), Ferid Paşa'ya ne varsa söyle, saklama dinlemeye hazırım demesinden sonra, Ferid Paşa 1903 yılını takiben Rumeli'de çetelerin kurulmuş olduğunu Bulgaristan ve Makedonya üzerinde çalışmalar yaptıklarını, çeşitli adlar altında kurulmuş gizli cemiyetlerin azalarının dörtte üçünü küçük rütbeli subayların teşkil ettiğini, vaziyetin vahim olduğunu nakilden sonra gözlerinden akan yaşları silen pe deriniz (sadnazam Ferid Paşa), Padişahım! maiyetinizde askerin sevmediği kimseler vardır. Onları feda ediniz! Nice büyük kimseler etrafındakiler yüzünden felakete maruz kalmışlardır. Bu ülkenin târihimde son

sözü daima asker söylemiştir." Diye nakleden Zekiye Sultan muhavereyi nakle şöyle devam ediyor: "Padişah sert bir sesle; Paşa doğru söylüyorsun! Amma hiç isim vermiyorsun! Askerin istemediği kimlerdir? Sadnazam ise: Efendimiz! Rüşvet, irtikâb, iltimas o kadar çoğalmıştır ki size hangi ismi vereyim? Asker deyince bir kaç paşa, bir kaç miralayla ifade olunamaz. Ordunun hepsi mühimdir. Küçükleri dikkate alınız. Onların isimleri yoktur! Fakat cisimleri vardır. Onlar sessiz ihtilâldirler."
(/temmuz/1908 gecesi konuşulanlar bundan ibaret değildi herhalde! Biz mevzuumuza dahil olanı alıp sunduk. 9/tem-muz/1908 sabahı Mehmed Ferİd Paşa istifasını sunmuştu. Padişah da nâzik bir teşekkür mektubuyla istifayı kabul ettiğini bildiriyordu. Böylece 14/ocak/l 903'de başlayan, 22/temmuz/1908'de son bulan ve 5 yıl, 6 ay, 8 gün süren ve kısa sayılmaz bîr zaman dilimini kapsayan sadaret dönemi son bulmuş oluyordu. Yukarıda Ferid Paşa'nın istifası ile ver-diğimiz tarih elbette doğrudur. Anca o dönemde de, bugün olduğu gibi başvekillerin istifasını sunduktan sonra kabulün bildirilmesiyle birlikte yeni kabine teşkil olunana kadar vazifeye devam ricası bildirildiğinden, Ferid Paşa'nın son sadaret günü Küçük Mehmed Said Paşa'nın 7. sadaretinin ilk gününe denk gelir.

Meşrutıyet-I Sanı (2.Meşrûtiyet)

Meşrutiyetin kaldırılmasından ziyâde tatile sokulmasının ne büyük isabet olduğu, İttihatçıların ülkede estirdiği anarşi rüzgârı sadece sivil kesimde değil, askerlerde de hem de mektepli ve alaylı diye ikiye münkasım olmak şartıyla vücud bulmuştu. Az yukarıda yazdığımız gibi, Arnavut Şemsi Pa-şa'yı gündüz ortasında postane çıkışında şehid edenin Atıf adlı bir mülazım olduğunu hatırlatalîm. Resneli Niyazi'nin dağa çıkmasını müteakip, Enver ve Eyüp Sabri Beyler de aynı metodu takip ederlerken bu arada ittihatçı subaylar ile olma-yanlar arasında mücadele o kadar gelişmiştiki, çok daha sonra babıâlî baskınında vurulacak olan Mustafa Necip, Enver Bey'in (daha sonra Paşa) eniştesi binbaşı Nâzım Beyi katletmekle vazifelendirilir ve başına gelecekleri ummakta olan Nâzım Bey değil sokağa çıkmak taburuna bile gitmemektedir. Bu vaziyet karşısında da Enver Bey'e eniştesini vurulabileceği alana getirmek vazifesi verilir. Enver Bey'de yeğenlerini, kızkardeşini hiç düşünmeden bu görevi kabullenir. Evinde kaldığı eniştesini bir evrak imzalatma bahanesiyle Mustafa Necib'in rovelverini çekip vurabileceği bir cam kenarına getirir. Ancak atılan mermi durumu fark eden Nâzım Beyin kendini bir kenara atmak suretiyle ayaklarından yaralanmakla ucuz kurtulduğunu görüyoruz. Bunlar olurken Şehid Şemsi Paşanın yerine Manastır'a gönderilen Osman Fevzi Paşa bu göreve geldiğinde iki bin kişilik asker sivil karışık bir ittihatçı çete tarafından esir edilip, dağa kaldırıldı. Posta -hanelere ardarda telgraflar veriliyor, bunlarda meşrutiyetin ilânı isteniyordu. Küçük subaylar hareketlenmiş ve gerçek bir ihtilâl baş göstermişti. Yukarıda yer alan Zekiye Sultanha-nımın Avlonyalı

Celâleddin Paşa' ya anlattığı, Sultan Ha-mid'in dikkatle dinlediği sadrıazamın dedikleri çıkmaktaydı.
Müfettişin İhmâli Varmı?

Hüseyin Hilmi Paşa; Rumeli genel müfettişliği uhdesindey-ken vazifesinde bir kusur görülmemekle beraber İttihad ü Terâkki cemiyetinin, masonların ağuşunda neşvünema bulmasında, engelleyici rol oynadığına dâir bir çaba gösterdiği ileri sürülemez. Orhan Koloğlu Bey; Abdülhamid'in başşehirde masonların tepesine öyle siyasi tarzda bindiğini beyan eder-ki, cidden fevkalâde bir tesbittir ve de Abdülhamid'çe alınabilecek tedbi rin böyle olabileceği herkesin takdir edeceği hususattandır.
Cennetmekân masonların içinde ve dışında aldığı tedbirler sayesinde nefes alışlarını Yıldız Sarayında duymaktaydı. On-'ann yapacağı çalışmaları devamlı iane yapmaya dönük işlere yönlendiriyordu. Siyasete dönük işlere kalkıştıklarında başlarına açacağı gaileyi çeşitli sebeb ve yollarla aba altından soba göstererek hatırlatıyordu. Bir çok zevat vede bunlardan mason olmalarına ne lüzum nede inanç bakımından gerek duyacak kimselerin masonluğa girdiğini görüyoruz. Bunların başında da Sultan Hamid'in dünürü olan, Plevne kahramanı Müşir Gazi Osman Paşa, dini bütün bir mü'min olmasına rağmen girdiği mason derneği sandalyesinde, padişahın eli-kulağı olarak bulunma ile görevliydi. Kıymetli araştırıcı ve Osmanlıdan yana olduğunu hiç bir zaman söyle-meyen Prof. Orhan Koloğlu, tarafsız görüntüdeki hüviyetiyle doğru bir tesbit olarak ileri sürmüştür. Orhan Koloğlu hoca bu tesbitinin hemen arkasından da ilâve eder: İstanbul'da padişah hazretleri, masonları bir hayır derneği mesabesinde tutmayı başarırken taşrada vede bil hassa baikan vilâyetlerinde haylicede, elviye-i selâsede masonlar cirit atıyor, jön-türk anlayışına yatak ve dayanak olmak suretiyle me'şum plânlarını adım adım tatbik zımnında yol almaya başlamışlardı. Hüküm olarak söylemek gerekirki, bir hukukşinas olan Hüseyin Hilmi Paşa, Selanik, Manastır, Yanya velhasıl bütün Rumeli yakasında ittİhad cemiyeti hafi'yesinin yaptığı teşkilatlanma, sabotaj, suikastlarına engel olabilecek vasıf tan noksan olduğunu söylemek yanlış olmaz.
İşin diğer bir fecaati ise; Bulgar komitecileriyle, Makedonya meselesi münasebeti ile Yunan palikaryaları ile yaptıkları çatışmaların sonunda şehid düşen savunmacı silah arkadaşlarını fazla düşünmez, kendilerini uğraştıran hasımların, kendi ellerinden koparmaya çalıştıkları toprakları, dörtyüz şu kadar senedir bizimdi, diye düşünmeyip, benim burada ne işim var"? Psikozuna girmiş olmaları, İslâm fetih anlayışındaki, insan ve adalet, medeniyet ile inanç hürriyeti getirme emellerini, artık kendi şuurunda bile taşımayan köksüz ve ruhu desteksiz kalmış bir muharip haline gelmelerinden kaynaklanmış ti. Bu ampirikçi, pozitivist anlayış, 1880 sonrası maarif sistemimizin ve askeri mekteplerimizin, Prusya disiplini adı altında, masonların kucağına düşmüş ve de bir hayli yerli ve yabancı öğretim üyelerinin tedris ettiği derslerin dayandığı farklı anlayışın ürünü olarak görmek o dönemin ye-tişdirdiklerine iftira

sayılmaz. Çok kültürlü, şâir ruhiu, dış görünüşe Önem veren, mevki ve makama haris, dini ibadetlere soğuk entellektüeller, kendilerini şarkın münevverleri değil, garbın şark'a memur ettiği medeniyet elçileri gibi görmeye başlamışlardı.
Bilindiği gibi Hüseyin Hilmi Paşanın genel müfettiş unvanıyla balkanlardaki vazifesi meşrutiyetin ilanıyla son bulmak iktiza ederdi. Ne varki o hay huy içinde üç ay daha devam etti. Daha sonra 1908'de 36 bin krş maaşla dahiliye nâzında oldu. Ülkenin karıştığı bölgenin umum müfettişi, sonunda isteklerinde muvaffak olan bölgeye hâkim bulunan ittihatçı asker ve sivili, şüphesizki altı yıla yakın sürdürdüğü müfettişlik unvanı ile asayiş dahil, her şeyi tam yetki ile teftişe selahiyeti ve ayrıca da buna muktedir tecrübe ve askeri güce sahib olduğu halde, paşaların postane kapılarında vurulup öldürüldüğü, katil genç mülazımın elini kolunu saliıyarak kaçıp gitmesi ve ismi bilindiği halde ele geçirilememesi, muhalif gücün dereceİ ahvalini belirttiği gibi en selahiyetii sivilin kılına halel gelmemesi üstüne üstlük, bahse konu cemiyetin üzerinde gölgesi olduğu kabinede, dahiliye vekâletine getirilmesi, esnay-ı görevde zâtın, ne şiş yansın ne kebâb kabilin den görev yaptığına işaret ederde, ne var ki sonunda milletimiz bu bâziçede yandı gitti küi oldu. Dünya müslümanlarının boynu bükülü kaldı.
Reval Mülakatı adıyla bilinen bir toplantı yapılmış ve bu toplantıya Rus Çar'i 2.Nikola İle İngiltere kralı 7.Edward, Reval deniz kasabasında buluşmuşlardı. Konuştukları husus İn-giliz-Rus birlikteliği ve Almanya karşıtlığı idi. Ancak Almanya'yı ürkütmemek içinde konuşulanların Makedonya meselesi olduğu, gerek Rusya gerekse İngiltere mesulleri tarafından efkârı umûmiyeye lanse edildi. İttihatçılar lanse edilen Makedonya meselesini görüşüyoruz yalan haberine mal bulmuş mağribî gibi sarıldılar ve Osmanlı paylaşılmakta bunu meşrutiyet kurtarır velveleleriyle ortalıkta haylice gürültü koparttılar. T.Yıl maz Öztuna Bey, kıymetli eseri Büyük Türkiye Tarihinin 7. cildinin 216. sahifesinde aynen şunları söyleyerek, İttihatçıların yaygaralarının iç yüzünü ortaya seriyor: "..İttiahtçılar İngiltere ile Rusya'nın Türkiye'yi paylaşmaya karar verdiklerini,rejimin devrilmesinden başka hiç bir şeyin bu paylaşmayı önleyemeyeceğini yaymıya başladılar.
Böyle bir şey bir defa mantıkân imkânsızdı. Başta Almanya olmak üzere diğer büyük devletlerin kesin muvafakati alınmaksızınİngiltere ve Rusya, Türkiye'ye karşı hiçbir paylaşma teşebbüsüne geçemezlerdi, ikiye ayrılan Avrupada da büyük devletlerin ittifak edebilmeleri tamamen imkânsızdı. Ancak Türkiye'de ortam, bu basit siyasi meseleleri bile kav-uyabilmekten uzak olduğu için, Reual'de Türkiye'nin paylaşılma kararı alındığı hâlâ bâzı yeni yayınlarda geçmektedir. Halbuki, Reval mülakatının zabıtları artık yayınlanmıştır ve bu zabıtlarda,Türkiye'nin paylaşılması üzerinde bir tek kelime yoktur."
Görülüyorki; değerli okuyucularımız İttihatçılar bir asılsız İstihbaratın, Özellikle şüyuu sağlanan bilgileriyle hareket etmişler ve Reval'i kendi ihtilâllerine basamak yapmışlardır. Aynı kadro daha sonra babıâlî baskınını yaparlarken, sadrazam Kâmil Paşa'yı Edirne'yi düşmana veriyor, o karan imzalamaktan men için hareketi yaptık diyorlar. Fakat ne he-yet-i vükelâ böyle bir şeyi konuşmuş,

nede Kâmil Paşa böyle bir kâğıd imzalama dığı sonradan ortaya çıkmış, ancak işin başka bir tasavvuru oiduğu vâki ise de, bunu bahsi geldiğinde açıklarız. Ancak, Öztuna Bey'in Reval'de Türkiye paylaşılması yoktu demesi de pek fazla iyimserlik, çünkü her belge, bir başka hakikatin setr edicisidir diye bakılması târih ilminin bilhassa diplomatik vak'alarda daha da fazla gerekmektedir diye düşünüyorum. İttihatçıların, Osmanlıyı bitiren önlenemez yükselişi, masonların ağuşûnda gerçekleştiğinden, üst seviyedeki mason olup aynı zamanda İttihatçıların ileri gelenlerinden bir kaçının meselâ Emanuel Karaso, Talat Bey (Paşa), Manyasîzâde Refik Bey gibilerin işin hakayıkmadan haberleri vardır belki de böyle bir açıklamayı bu vesile ile yaptırmak ayaklanmaya sebeb teşkil ettirmek, Talat Bey gibi cidden serdengeçti ve komitacı bir şahsın akledip yaptırmakta tereddüt etmeyeceği işlerdendir. Cebinde bomba taşıyıp, daha sonra başvekil olmuş bir politikacı yoktur tâaki askerler hâriç.

Bütün bunların sonunda Sultan 2.Abdülhamid, Avlonyalı Ferid Paşanın halvetde anlattıklarından sonra tatile soktuğu meclis-i mebusanı, milletin meşruti idareye alışabilecek kıvama geldiği bahanesini kullanarak, yeniden mer'îyete koy-mağa karar verdiğini açıkladı böylecede, mason-siyonist-itti-hatçı üçgeninin plânladığı kanlı bir ihtilâlle padişahı devirme zevkini kursaklarında bırakmayı başardı. İstifa eden Avlon-yalı Ferid Paşa da yeri ni Küçük Said Paşa'ya teslim etti. Aynı zamanda 1897 savaşından beri Seraskerlik makamında bulunan Mehmed Rıza Paşa vazifeden alındı yerine Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Reisi Müşir Ömer Rüşdü Paşa getirildi.

Rumi/10/Temmuz/1324-miIâdî 23/Temmuz/1908'de meşrutiyet İlân edilmiştir.

Sultan Hamid'de bu İlânı yapmakla karşısındakilerin bütün kozlarını elinden şimdilik almaya muvaffak olmuş, millet ve Orduy-u Hümayun mensuplarının bir avuç bölümü hâriç, padişahım çok yaşa diye bağırmaktaydılar. Yıldız Sarayı önlerine gelip tezahürat yapıp ömrünün uzun olmasına dua ediyorlardı. Bu arada otuz yılı aşkın süren dönemin haklı-haksız sürgüne gidenleri, hapislerde olanları bir aff-ı umûmiye nail ediliyorlar bu sebeble de, bu gibi insanların evlâd ü iyâlleri de padişahın bu lütfûna teşekkür ediyordular. Dikkat edilmesi gereken bir husus ise gazetelerde yer alan yazılar umumiyetle, gizli teşkilat ittihatçıların bu oluşun banisi, Enver ve Niyazi Beylerin bu işin müncî'i olduğu kafalara çakılmağa gayret ediliyordu. Tabiiki karakter bakımından maluliyeti olanlar duruş ve davranışlarında değişiklik meydana getiriyorlar, kimisi devr-i istibdadın menhus kimseleri olmalarına rağmen saf değiştiriyorlar yalanlarla efkâr-1 umumiyeyi bulandın yorlardı. İlân-ı meşrutiyetten bir müddet evvel Bursa'ya sürülmüş olan Fehim Paşa'aha li tarafından linç edilmişti. Adlan hafiye'ye çıkanlar büyük sıkıntılara uğruyorlar-dı. Şimdi biz, meşrutiyetin ilânından sonra "Babıâli'nin İçyüzü" adıyla kaleme alınmış bir risaleyi ilk defa Osmanlıca'dan latinize edip, bir miktarda sadeleştirerek sahifemizi süsle-yelim diyoruz. O günlerin sıcaklığı içinde yazılanları öğrenmiş olalım.

Babıâli'nin İç Yüzü!

"Kalmasın dünyada hiç bir şey rifhan" diyen şâir bence meçhul olmakla beraber, söylediği beyitten yola çıktığımızda bunun târih ilmi açısından pek doğru bir tesbit olduğunu kaydetmekle bu çalışmayı bilgisayarımda tuşlamaya başlamayı tercih etdim. İstanbul 'un fethinden sonra dünya devletlerinin gerek büyükleri, gerekse ikinci ligdekileri vede bunların birlikte üzerlerine.;zülüm ile gidilen bilhassa ada devletçiklerinin yalvaran bakışları bu şehirde dünya nizamını sağlamayı kendine inandığı din ve kitabın yüklemiş olduğunun İdraki içindeki Osmanlı Devleti yönetimi günü geldiğindebnb!-âlî'den ida re olunmağa başlamıştır.

Bu satırlarda karşınıza geçtiğimiz çalışmaya bağlı olmayan ve devrin kendine has hâli hasebiyle, kendi zaviyelerinden görüşlerini r. 1324/m.l908 tarihinde başlıktaki adla Artin Asaduryan matbaasında tâb olunmuş yazarı meçhul mütercimi T. ÎS rümuzlarıyla verilmiş bir kitabı sadeleştirmek ve buradaki yazanları sizlere aktardıktan sonra bu hususda kendi kanaatlerimi çalışmayı tamamladıktan sonra aynı eserin tenkıyd ve tahlilî adıy la sizlere okutmaya çalışacağım. Bunu da dikkatle tetkik ederseniz bilhassa Sultan cennetmekân Abdülhamid-i Sânî dönemi hakkında bir mülahazaya daha sahip olmuş olursunuz..

Sevgili okurlarım; biz eskilerin, cennetmekân demek suretiyle safımızı belirttiğimiz Sultan Abdülhamid hân devrini ve idaresini mümkün mertebe his cephesinden nakle çalişmı-Şizdır. Böyle yaptığımız esnada da insanımızın kimi kısmı bu devir hakkında ağzını açar açmaz "devr-i istibdad"da diye söze başlaması zaman zaman dikkatimi çekerdi. Bunların arasında nice edip, devlet adamı ve askerî rütbelerin evci bâlası olan müşirliğe gelmiş ve yüksek karakter sahibi ve destansı bir ömür sürmüş Çerkeş Deli Fuad Paşa'nında olduğunu derhâtir ettiğimde, hemen aklıma 1878 savaşının Şıpka Kahramanı adını almış bulunan, Sultan Aziz zamanında askerî mektepler nazırıyken bu padişahın tahtdan indirilmesinde rol oynamış Süleyman Hüsnü Paşa düşüverdi.

O Süleyman Hüsnü Paşa ki Osmanlı batı cephesi kumandanlığına tayin edilmiş genç Mehmed Ali Paşa'yı dinlemiş olup çağrısına uymuş olaydı, dünya târihi daha o gün bambaşka bir yola girebilirdi.. Bu itaatsizliği onu kerameti kendinden menkul Şıpka Kahramanlığına taşıdı amma savaş sonrasında muhakeme ve bir daha İstanbul'u görememe cezasına çarptırıldı. Fetihten sonra Çandarlı Hâli! Paşayı cellâta veren Sultan Fâtih hz. lerini düşünürseniz, Abdülhamid hân'ın Süleyman Hüsnü Paşayı katlettirmemesinde yatan merhamet duygusu ve ölüm emri verecek güçlülüğü taşımamaktan kaynaklandığı düşünülebilir.

Görüyoruz ki; istibdadın sıkıştırdığı iki müşir ki bu emri dinlememezlik vukubulduktan sonra Süleyman Hüsnü Paşanın, Mehmed Ali Paşanın yerine başkumandan tâyin edilmiş . olduğunu hemen buraya sıkıştıralım. Buna karşılık Çerkeş Deli Fuad Paşada aynı savaşın gerçek bir kahramanı olup Elena meydan muharebesinin besalet sahibi ulvî bir kahramanıdır. Devr-i istibdad denilen

dönem bu ayrı taraf insanını aynı cezaya müstahak görmüştür.
Bütün bunları geçenlerde sevgili dostum Mustafa Özdamar beyefendiyle görüşür iken, onun pek güzel bir tâbiri oldu aynen benimsediğimden sizlere de duyurayım: "Bazen tarihçiler ve tarihle meşgul olanlar meylettikleri taraf lehine, bok örtücülüğü yapıyorlar" demek suretiyle işin bam teline bastı.
İşte biz bu kitapçığı sizlere sunduktan sonra hemen üst satırdaki tesbite uygun tarzda, tenkıyd ve tahlile geçeceğiz.

Babıâli'nin İç Yüzü

İstanbul'un en güzel tepelerinden birinde padişah sarayından iki adım mesafede bulunan geniş ve hantal bina'ya yenilikçi padişah addolunan 2. Mahmud döneminden beri babıâlî denile gelmiştir. Bu harabzâde kervansaray, hem İstanbul Boğazına, hem Halic'e hem de Marmara ve adalara bakar. Vezaret de denilen, vükelâlık yâni bakanlar kurulu devlet işlerini görüşmek ve kararlaştırmak için eskiden toplandıkları yere Dîvan tâbir olunurdu. Buradaki İşlerin en mühimmini meselâ bulûğ çağına gelen şehzadelerin saçlarının traş edilmeğe başlanılması veya başlanılmaması, başlanacaksa ilkbaharda mı yoksa sonbaharda mı başalanılmasının daha uygun olacağı gibi şeyler Dîvan'ın ruznamesini teşkil ederdi! Aslında bu gibi meselelelerde son söz herhalde Müneccim-başı'na düşüyordu!
üç çeyrek asırdanberi yâni 75 senedir babıâlî terkibi Dîvan kelimesinin yerine kullanılır oldu. Bu çelimsiz, ibtidai ve uygun durmayan görünüşlü binada şimdi sadnazamlık, iç işleri bakanlığı, Şurayı Devlet yâni şimdiki Danıştay vede Dı-şişleri bakanlığı bulunmaktadır. Daha eskiden Harbiye ve Bahriye bakanlıkları hâriç olmak üzere, bütün dâirelerin üst mercileri burada toplanmıştı. Ayrıca sadnazamlann kışlık ikametgâhlanda bu bina dahilinde idi. Yeniçerilerin muhte-mel saldırılarına karşı savunmaya yardımcı olacak bir de iç kalesi vardı. Alemdar Mustafa Paşa; 3. Selim'e hizmet ve onu indirilmiş olduğu tahta yeniden oturtmak için İstanbul'a 9e'ebilmek için çıktığı yoldan varış biraz geç olduğunda 3. selim şehid edilmişti. Alemdar'a düşende genç şehzade
Mahmud'u padişah yapmaya gayret göstermesi oldu. Padişah 4. Mustafa'yı bağıra bağıra kafesine gönderir- ken padişah olan Sultan Mahmud'dan sadaret mührünü de almış oluyordu.
Alemdar Mustafa Paşa, bahsettiğimiz bu binaya aile efradıyla birlikte yerleşmişti. Ancak üç ay sonra Koca Alemdar Paşa, bu büyük vatansever yeniçeriler tarafından bir ramazan akşamı ikametgâhında muhasaraya alınmıştı. Bin kişiyi aşan muhasaracilara üç gün kahramanca karşı koyan sadrı-azam, yardım yetişmediğini gördüğünde gözden çıkarıldığını anladı ve hiç esef etmeden ailesini ve servetini iç kalede muhafaza altına al-dıktan sonra yeniçerileri püskürtmek için baryt mahzenlerini ateşe vererek binbeşyüz kişiye varan yeniçeri ve yağmacıları havaya uçururken, kendine hanımına ve hareminin hadım ağasına kıymayı göze aldı. Bu patlama bu facia ile babıâlî'yi bir enkaz

yığınına döndürdü.
Bu günkü bina nİsbeten yenidir. Babıâli'nin kapısı; padişahın sarayına bir kaç metre mesafedeki bâb-ı hümayunun bir benzeridir yâni her iki kapı birbirine benzemektedir. (Gülha-ne Parkına bakan Salkımsöğüt tarafındaki kapı kastediliyor olmalı M.H) Bâb-ı Hümayun; Jüstinyen Sarayının yerine yapılmıştır. Şimdi; geçmiş padişahların ailelerine ve hizmetinde bulunmuşlara bir melce, bir yaşama yeri olarak tahsis edilmiştir. (Tabii bahse konu yerin şimdi müze olarak kullandığımız Topkapı Sarayı olduğunu söylemek zait olur değilmi efendim? M.H)
Babıâlîye gelince burası bütün müfsitliklerin yapıldığı menzilei mefsedet yâni entrika merkezini sıkıntı meydanını andıran bir yerdir. Sultan '.Mehmed'in; İstanbul'u feth etdiği gün âsar-ı beşeriyyeye yâni insanlığın eserine gösterdiği hissiyat meşhurdur. Merhum ve mağfur sultan şimdi yattığı yerden başını kaldırıp fethine mazhar olup pek sevdiği bu şehrin geldiği hâli görse: "âsar-ı beşeriyye nasıl fenayab olur ise, devletlerde öylece karin-i fena olurmuş!" hakikatini çaresiz söylemeğe mecbur kalırdı.

Bâbıâlî! Ne Sihirbaz Terkib!

Mehmed Emin Alî Paşanın vefatına kadar hükümet,bu büyüleyici füsûnkâr babıâlî'de idi. Daha önceleri padişahlar uzun müddet icrayı hükümet etmişlerdir. Hâttâ bunlardan bazıları zaman zaman bir musahibinin veya haremağasımn telkinleriyle istibdad ve baskı hissiyatına mağlup olur bunların telkinleriyle sadrıazamı astırır veyahud vezirlerden birini kestirirdi. Ancak bu hırsları birini bulduğunda sükûnet bulur yine zevk-ü sefalarına çekilirlerdi. Böyle olduğunda da babı-âlî yeniden nüfuz ve kuvvetini, gücünü istimale yâni kullanmaya başlardı. Böylece de ülkenin ruhu ve kuvveti olması tekrar kendini gösterirdi. Bunun sonu 1870 senesinde gelmiştir.
O döneme kadar padişahlar dolaysıyla saray, işlere ve muamelâta pek nâdir müdehalede bulunurdu. Asla hükümet şekline temas etmez, ancak kişilerin değişmesine dâirdi bu müdehaleler. Mülkî idare, silahlı kuvvetler, ecnebi devletlerle müzakere ve siyasetin idaresi babıâlî'nin işlerindendi. Bütün daîrelerin reisleri, doğrudan doğruya sadrıazamın emrine tâbi idî. Velhasıl sadrıazam demek her şey demek idi. İlân-ı harb edildiğinde sadrıazam; kumandan olarak, ordunun başında sefere çıkar, hemen hemen bütün bakanları savaş alanına götürürdü. Dersaadet'de bir kaimmakam bırakılırdı. Bu kaırnmakamın en az akıllı, en te'sirsiz kişiler arasından seçil-meside ayrı bir bahisdir.
Ancak bunlar arasında o zamana kadar kendini saklamış, açık gizli her şeye boyun eğmiş kişilerde olduğu görülmüştür. Bunlar kaimmakamlık gibi bir yere kendilerini sakla ya-bilmeleri yüzünden getirildiklerinde maskelerini sıyırmış, hem vekili olduğu sadnazamı hâttâ padişahı dahi tahtından etmeyi bilmişlerdir. Buna hemen bir misâl vermek gerekirse akla ilk gelen Köse Musa Paşa olur.

Bilindiği gibi 3. Selim'in hâl'ine ve katline sebeb olmuş ve yapılan nice askerî yeniliklerin önüne geçen kimsedir.

Babıâli'nin Saray'a Teslimi!

Yukarıdan beri saydıklarımızdan hareketle biz burada Na-polyon Bonapart'm Şark Meselesi'ni hercümerç yâni allak bulak eden fecayiiden bahsedecek de değiliz. Bundanda maksad-ı hakikimiz sadrıazamlarin eskiden umu miyyetle gerek sulh döneminde gerek se savaş zamanındaki işleri tamamen istiklâliyet içinde yürütmekte olduğunu ifade etmektir.
Bir zamanlar sadnazamlann bir lakabı da Lala olması idi ki, bu ismi, bunların padişah nezdinde bir nasihatçi, bir müşavir hatta bir mürşid payesinde kabullenildiklerini gösterir. Babıâli'nin nüfuz yâni te'siri ve iktidarı bakımından hiçbir sekte verilmemesi, Sultan Abdülaziz Hân'ın devrinin sona ermesine kadar kabil olmuştur.
AİT Paşa'nın irtihalinden sonra ikbal mevkii, hayırlı kabiliyetlerden mahrum olarak doğmuş bulunan Mahmud Nedim Paşa'ya intikal etdi. Bu Paşa da, bu ulvi mazhariyet için lâzım gelen ne tecrübe, ne zekâ bilhassada maharet ve münevver hâl bulunmamaktaydı. Sadrıazamlık makamında, Mahmua Nedim Paşa, bu makama lâzım gelen hasletlerden voksunluğu ile belki en zengin misâl olarak gösterilebilir. Mahmud Nedim Paşa'nın en mühim cinayeti, önce devleti iflasa sürüklemesi, ondan sonra ki cinayeti de, Abdülaziz Hân'ı sanki Âlî Paşanın oyuncağı olmuş hâline sevketmiş olmasıdır. Bu zehrini de umu miyyetle siz hükümdarsınız nasıl isterseniz öyle olur kabilinden sözler söylemek suretiyle, aklınca hükümdar gibi davranmasını temin edecekti. Böylece bu padişahı, babıâlî' nin bir serseri yatağı olduğuna, bütün vükelâ, vüzera, ve müşirân'ın kendisinin kulu kölesi memlû-ku olduğuna inanması istikametinde yönlendirmiştir ki bu da apayrı bir cinayeti teşkil eder dense yeridir.
Mahmud Nedim Paşa yine padişaha devletin gelirinin kendisine aid olduğunu telkin etme hususunda bir yola koyulmuş, müslim, gayri müslim bütün tebâ'nın yaratılış sebebi, padişahın hislerine ve arzularına hizmet etmekle ve kendisine kulluk yapmakla mükellef olduklarını sık sık ileri sürerek habaset çenberini daraltıp durmuştur. Bu müfsid davranışını olaylarla takviye edebilmek için, devletin bütün mekanizmasını ve devlet adamlarını iradei seniyyenin esiri hâline getirmek onları oyuncak gibi sağa sola atamak suretiyle ülkenin felâketine zemin hazırlamıştır. Onbeş ay süren sadareti esnasında kabine arkadaşlarını yedi defa azlettirmiştir. Hele; o dönemde hiç bir vali gitdiği yerde, bir ayı tamamlayamamıştır. Yanya Vilâyetine onbeş günde beş tane ayrı zâtı vali olarak tâyin etmiştir. Henüz^hayatda bulunan (1324/1908) Rauf Paşa; bir hafta zarfında Biga Valiliğine, Selanik Valiliğine oradan Yanya Valiliğine ve de oradan Bahriye Nazırlığına tayin olunup, peşinden azledilerek sonunda Manastır'a 3. Or-du ya tâyin edilmiştir. Rauf Paşa daha bir yere indiğinde ba-vulları açmayıp, başka bir yere tâyin olduğu haberini alırdı. fğer valiler, müşirler yâni ordu

kumandanlarıda aynı talihin zebunu olmuşlardır. Ayrıca Mahmud Nedim Paşa, küçük memurlara da sataşmaktan kendini menedemezdi Bunun sebebi, otuz milyonu bulmuş Osmanlı nüfusunun her birinin padişahın kuklası olduğunu ispat etmeye kalkışmış olmasında aramak lâzımdır. Bu şeytanî ve çocuk oyuncağına benzer davranışı Sultan Aziz farkettiğinde çok gecikmiş, tacını, tahtını hâttâ haya tını kaybetmesine ramak kalmıştı. Bu farkına varış padişahın acı sonunu önlemeye yeterli olamadı..
Mahmud Nedim Paşanın haddinden fazla kabiliyetsizliği; 30/mayıs/1876 buhranını getirmiş ve böylece bü-tün vatan için, millet için ve de düşünen bütün insanlar için müstebid bir idarenin kurulmasına sebeb teşkil etmiştir. O sıralarda; Midhat Paşa, babıâlî'nin güçlendirilmesi için mesai sarfet-mekteydi ne var ki bu hayırlı teşebbüs karşısında ortaya çıkan engeller pes dedirtmesini bilmiştir. Böylece müteşebbis de inkisar-ı hayale uğ-ramaktan nasibine düşeni almıştır.

İstibdad Ve Tagallüp

Malum olduğu üzere; istibdad ve tagallüp politikası evvelemirde hükümete düşmandır Bütün kuvvetleri ve meşruiy-yetin yâni kanuniliğin gücünü düşürmek ister. Böyle yaptığı takdirde ferman ferma yâni dediğim dedik, çaldığım düdük diyebilir! Şevket-İ güçlendirmek, kudreti muhafaza edebilmek için istibdad'a, elastiki vicdanlı, en kan dökücü işleri yapmaya hazır vasıtalar, aç ve haris her türlü cinayetleri yapmaya hazır gönüllüler lâzımdır
Babıâli'yi büsbütün ortadan kaldirmakda ne caiz ne de kabil idi.. Tam tersine görüntüde yaşayan bir müessese hüviyeti vermek, avrupanın nazar-ı dikkatini, kuvvei kanuniyye ve idari kuvveti babıâlî'de göstermek lüzu muna hükm olunmuştu. Öyle bir babıâlî'nin varlığına hükmolunuyordu ki, pa-ravanlık etsin, ortaya çıkacak kusurlar ona yüklensin! Eblehçe olduğu kadar da câniyane olan bu hattı harekâtı takip etmek için istibdadın bu son zulmünü, kuruluşundan beri evvelemirde tanıdığı bilhassa tanımadığı kimseleride mihenge vurmuş, namuslu kabul edilen her ferdi, kalburdan geçirdikten sonra hâlâ yola gelmek istidadını gösteremiyenlerden icab edenleri sürgün ederek yurd dışına kovmak, icâb edenleri mahv ve ifna yâni perişan edip yok etmek gerçekleştirilmiş, işlenen suçlarda ortaklıkları esasında muhakkak olan kimseler üst makamlara geçirilmişlerdir.
Ancak insanlığın tabiatı ne kadar derin bir zillet çukuruna düşerse düşsün, zaman zaman faziletli davranışlara dönmeye eğilim gösterir. İnsanın; fenalığa karşı isyan emareleri göstermesi şânındandır! Nitekim seçimleri ne kadar ustaca ve iyice tetkik edildikten sonra yapılsa bile,mütegallibe idaresi seçicileri, kendilerinden mutlak olarak beklediği mutlak itaate sokamamış, seçiciler de zulüm ve istibdada karşı mukavemet ve çatmak değilse de, defalarca tereddüt ve çekingenlik gösterdiklerine şahid olunmuştur.
Hülasa ederek beyan edelim ki; Said Paşa 3. defa sadaret mevkiinde bulunduktan sonraya girdiği yolun vahametinin sıkıntı ve tehlikesini gözönüne alarak, veya uzun müddet tazyik altında kalmaktan dolayı boğulan vicdanının

son bir teyakkuz ve intibahı neticesi olarak bir aralık terk-i vazife ile ingiltere sefaretine ilticaya lüzum hissetmişti.
Daha evvel Berlin konferansı andlaşmasının yapılmasından sekiz sene sonra, 1301/18- 85 senesi 6/eylülünde Ru-rnelişarkî meselesinin zuhurunda, Yıldız sarayında bir Özel meclis toplanmış ve otuzaltı saat müzakereden sonra, Said haşada ortaya oy birliğiyle kararlaştırılmış bir mazbata koymağa muvaffak olmuştu. Bu mahut mazbata bir zarfa konup, zarf mühürlenirken, mektep sıralarını yeni terk etmiş nevzuhur kâtip Reşid Bey, arz-ı endam etmiş ve seraskere bir pusula uzattıktan sonra mazbatayı alıp, süratle bir göz attıktan sonra pek büyükçe hayret içinde kalmış ve yazının beşde dördünü sildik-ten sonra yerine dört-beş satır yazı yazmış ve sadrıazama dönüp: "Paşa! Efkârı şahane şu merkezdedir! Zâten serasker paşaninda. aynı fikirde olduğuna şüphe yok! Bu mealde bir mazbata kaleme alınsın." demek suretiyle bir heyulây-ı mezalim, fecî bir kâbus gibi odadan çıkıp gitmiştir.
Hazirun bu muammalı elemin hâl çâresini bulmak üzere serasker'e dönmüşler; o kızarmış, sol eliyle sakalını tutmuş, sağ eliyle burnunu kaşımış, sonunda sahte bir sesle: "Ordunun sefere girmek üzere hazır bulunmadığını meselenin sa-vaşmadan düzeltilmesine çârelerin aranması" gereğini bildirmiş ve Said Paşa ancak: "Fakat bu balkanların suret-i katiyyede kaybı demektir. Hem daha şimdi bizimle birlikte aynı rey beyanı dahilinde bulundunuz! Bir kaç dakika içinde böyle bir değişikliği meydana getiren kuvvet nasıl bir şeydir? Diyebilmiş ve merak ettirici sahne neticesinde kabine düşmüş ve Said Paşa sıkı bir tarassuda yâni gözetlenmeye alınmıştır.
Said Paşa; eskidenberi her şekil ve renge girmiş ve de elastikiyeti ile tanınmıştır. Hâttâ Midhat Paşanın mahkemesi münasebetiyle adından sık sık bahsedilen kimselerdendir. Fakat sonunda Said Paşa kimbilir servet sahibi olduğundan mı, yoksa muvakkat bir vicdan sızlamasıyla mı nedir? Midhat Paşa meselesinde biraz hassas davranmışsa da, büahire yoluna devam etmekte bir beis görmemiştir.
Son otuzüç sene zarfında Said Paşa'dan başka on kadar sadrıazam gelmiş ve bunlardan bir kısmı hayatlarını fecii surette tamamlamışlardır. Said Paşadan sonra sadaret Kıbrıslı Mehmed Kâmil Paşaya verilmiştir. Paşa bu sadaretini beş sene devam ettirmiştir. Kâmil Paşa bu vazifede beş sene kalırken, gizli hafiye teşkilatına hayli kolaylıklar göstermiştir. Başhafiyelik görevini ise gayriresrm olarak kendisi uhdesine almıştır. Kâmil Paşa her tür işini bİlmekde de darbı misal ol-muştur(!) Hal böyleyken Kâmil Paşa da dünyalığını, evlâd ve ahfadının yâni çocuklarının, onların çocuklarının da azığını hazırladıktan sonra ahali fırkasına katılmıştır veya Ahrar adı ile anılan partiden addolunmuştur. Bu halkçılığı, Sultan 2. Abdülhamid'e bir ıslahat lâyihası sunmasına kadar varmıştır. Bu layihanın belkemiğini saray adamlarının devlet işlerine müdehale etmemelerini öngörmesi teşkil ediyordu.
Hakikaten mabeynciler yâni sarayın memurları sivil olsun asker olsunlar hükümet ve devlet adamlarıyla rekabete girişmiş omuz omuza yol alıyorlardı.

Müessesei milliye, babıâlî erkanından birine bir münasebetle sekiz yüzbin frank (takriben bu günkü paramızla 160 milyar.M.H) hediye verdiğine göre mabeyn erkanının aynı münasebetle neler neler aldığı duyulmuş idi. Fakat; "eglonuvar" nişanını taşıdığı Almanya'nın bilhassa İngiltere'nin müdehale ve himayeleri olmasaydı ıslahat hakkındaki layihası yüzünden şimdiye kadar Kâmil Paşanın da bir sürgün* yerinde hayatını tamamlayacağı kesindi.

Babıâli'nin Sadr'ları

Sevgili okurlarım yazımızın başlığında yer alan "sadr'ları kelimesi sadrıazam efendileri sembolize ediyor. Siz değerli okurlarımıza ulaştırmaya çalıştığımız "Babıâli'nin İç Yüzü" adlı sözde tercüme risaleden sadeleştirmeye devam ediyoruz ve günümüzde yaşadığımız cumhuriyet döneminin devlet adamlarının ve hükümet börokrat ve teknokratlarının zaman zaman basın kanalıyla efkârı umumiyyeye akseden hâl ve davranışları gibi, Osmanlı içtimaî hayatı da, bu minval vakalara şâhid olmuştur. Hemen şunu İlâve edelim ki dün de, bu gün de cemiyet hayatında çeşitli görüş ve anlayışlar kendine yakın olana destek, uzak hatta düşman olana ise adamakıllı tenkıyd oklarını fırlattığını hiç ama hiç aklımızdan çıkarmamalıyız. X görüş için pek makbul ve mergub olan birisi Y' görüşü İçin son derece tatsız, ahlaksız, karaktersiz olarak vasıflandırılır. Üzerinde çalıştığımız risale yazarı bizce meçhul kişi, umumiyyetle bu genelleşmiş kaideden ayrı olarak yazmış değil risalesini... Diyor ki:
Almanya imparatoru Kayzer Wilhelm tarafından Mehmed Kâmil Paşa defalarce himaye olunmuştur. Kıbrıslı Mehmed Kâmil Paşa'dan sonra sadaret genç bir zabit olan Cevat Paşaya tevcih edilmiştir. Vatan sevgisiyle dolu bir şahıs olan Cevat Paşa 43 yaşında hayata veda ederken o güne kadar hiç bir hastalık çekmediği hatırlanmalıdır.
Bu zâtın peşinden hemen aklımıza Halil Rıfat Paşa gelmektedir. Bu zat; elli şu kadar yıl bir çok vilâyetlerde bulunmuş olduğundan vücudça ve fikren bitmiş bir kimseydi. Adetâ bir enkazı andırıyordu. Kendisinden bir fikri terakki ve asla ıslahata dönük bir teşebbüs beklenemezdi. Nitekim o da
b"vle bir şey göstermedi. O kadar aşağılanmıştı ki, oğlunun âlum olan sebebden dolayı öldürülmesinden sonra da sad-rıazamlığı iki sene daha sürdü.
Hele son otuzüç. sene içinde babıâlî'nin önemini, sadrı-azamların şeref ve itibarını kesinlikle düşüren bir zaman dilimi olarak kendini göstermiştir. Yıldız Ormanlarında kurulma fırsatı bulan bir çete, vekillere ve hükümete aid bütün imti-vaz ve selahiyetleri kendi ellerine almak suretiyle adetâ gasb etmişlerdir. Babıâli; varlığına sahte bir görüntü verilmiş bir müessese sıfatına düşürülmüştür.
Bu unutturulmuş müessesede işitilen kavgaları biraz anlatmaya çalışalım. Eğer resim yapma usûlümde diğer bir tâbirle tasvir san'atımı gösterirken bir kusurum olursa, paletimi fırçamı kırıp istifaya razıyım!
Avlonyalı Ferid Paşa boyu ortadan uzunca, vücud azaları bir birine uygun halde olup, yaşı elliyi az biraz aş mış ve Ar-navud.. Zamanında 2. Mahmud'u hayli

üzüp başına gaileler açmış bulunan meşhur Fransız diplomat ve şâir Lâmartin ile görüşen bir kişiymiş Yanyalı Ali Paşa ailesindendir. Ferid Paşa uzun zaman pek küçük hizmetlerde kalmış, sonunda İstinaf mahkemesi azalığına daha sonrada Şurayı Devlete getirilmiş. Oradan da güzel idare etdiği söylenen Konya Valiliğine getirilmiş idi. Rumca ve Fransızca bilir bir kimsedir.
Son mazhariyeti yâni makamı sadarete getirilmeden önce bir elçilikle taltif edilmeyi temjn için hayli kapıyı aşındırmiş-tir. Beyoğlu'nun hatır sahibi kimselerinin kapılarını çalar, bütün sefarethanelerin özel günlerini bilir ve sefirelerin isim günlerini teşbih çeker gibi bir nefesde okur ve onları tebrik etmek ve sevgilerini kazanmaya vesile olacak hiç bir işin,hiç bir fırsatın kaçmasına imkân bırakmazdı. Fransız sefarethanesinde Frankfurt muahedesini tenkıyd, Alman elçisiyle Fransa politikasının entrikalarından şikâyet eder, İngilizlerin yanında Rusları çekiştirir, Ruslarla bir olup İngilizleri gülünç ve deli olarak tavsif ederdi.
Avlonyali Ferid Paşanın hariciye siyasetini göstermek üzere yazılanlar küçük fakat doğru bir ölçüdür. Bu Paşa'nın dahili siyasetine gelince; uzun zamandan beri kendini me'sud addetmektedir. Kabiliyeti, rikkati ve yardımlarıyla ve her şeye uygun davranışı sonunda bir sadrıazam olarak uyanması kabil oldu. Büyük iştahına Nişantaşın'da bir konak aylık maaş olarak, 40 bin frank (günümüz parası olarak hesaplarsak sekiz mil yar, yüzyirmi milyonu bulmaktadır.M.H) Para meselesinde Ferid Paşa'nın dürüstlüğünü muhafaza edip edemediğini söylemek mühim bir meseledir. Ferid ve İzzet Paşalar bu zâtların her ikisi de en yüksek iktidar mevkiine gelinceye kadar birbirini ısırmaya, paralamaya hazırken, iki dev düşman gibiyken birden bire, bu hâli bırakarak, birlik için de olma lüzumunu hissettiler. Bu sadece ve birbirlerine karşı değil,dışarıdan gelecek tehlikelere de birlikte göğüs germek şeklinde yapılan bir antlaşma olduğu söylenmiştir. Netice de bu gün her ikisi de, birkaç milyonluk servetin sahibidirler. Sık sık da, bu servetin menbâının padişahın ihsanı olduğunu söylemekten geride durmazlar. Ferid Paşanın vasf-ı mümeyyizi ve en önde gelen tarafı, Tan Gazetesini alenen okuma-sidir. Paşa; Ruvo gazetesinin son sayısını dâima yanında bulundurur. Önceden kararlı olmadığı takdirde, Bank-ı Osrnânî ile iş yapmakdan nefret eder. Hasbihalleri esnasında söylediklerine bakılırsa kendisinin sosyalist olduğundan Amele cemiyetine dahil olmak üzere Fransız doğmadığına pek teessüf eder. Kıymet mahrumu olmayan bu adam; bir çok vasfıyla büyük bir adam olabilirdi!...
Mevcud İdare bu zâtın elinde yoğrulmuş ve Paşa'nın dile-didi şekle girmişti. İstibdad idarelerinde görüşler net olup, Osmanlı istibdad idaresinin net görüşü şudur: "Ya tezellül ve istihkar ile kolay servet veyahud şeref ve i'tibar ile fakr u zaruret!" Osmanlı devlet adamları emri seçmekte hemen hemen tereddüt etmemişlerdir

Sıralama Devam Ediyor

Ferid Paşa'dan sonra Hariciye nâzın Ahmed Tevfik Paşa'dan bahsedebiliriz. Tevfik Paşa, şahsen çok temiz ve saf olması hasebiyle tam bir Türk nümunesidir. Yüzündeki beyazlık, bakışlarındaki berraklık ve netlik, yüz hatlarının pek düzgün olması salına salına yürüyüşünde mevcud o.-an ahenk ve duruşu ile muvazenesi me'sud günlere, sakin gecelerden başka bir şeye ehemmiyet vermez olduğunu göste-
rir.
Osmanlı-Rus Savaşının başladığında Petersburg'da maslahatgüzarken oradan Atina'ya, Atina'dan Berlin elçiliğine nakl etmiş, tam bir işe yarar kişi olduğu keşfedilerek, mümtaz bir mevkii olan hariciye'ye nasbedilmişti. Bu makama gelişinde Berlin hatıralarının rolü olduğu asla unutulamaz. Tevfik Paşa vazifesini parlak surette ifa etmiyorsa da diğerlerinden de aşağı kalmıyordu.
Tevfik Paşa; bir terazinin kefelerinden birini teşkil eden müsteşar Naum Paşa ile Divân-ı hümayun baştercümanı Da-vud efendinin teşkil etmiş olduğu diğer kefeye, ok vazifesi gören bir teraziyi tamamlar. Naum Paşa; Katolik olup, Suriye lidir. Bu zatın meziyetide Osmanlı devletinin yapmış olduğu bütün antlaşmaları başda 1. Fransuva ile akdedilmiş olan ahidnameden tutun da, daha geçen sene neticeye bağlanmış olan gümrük vergisi antlaşmasına kadar yapılmış bütün ant-
laşmaları tamamen ve harfi harfine ezbere bilmiş olmasıdır.

Tevfik Paşanın Sıkışması

Eğer Tevfik Paşa bir meselede sıkıştığı takdirde, hemen düğmeye basar. Karşısında hemencik Naum Paşa peyda olur. Naum Paşa hiç bir şey sormadan, herhangi bir şey dinlemeden bahismevzuu olanın ne olduğunu Öğrenmeğe lü-
zum görmeden, farz ve tahayyül etdiğİ mesele hakkında on çeşitli yerde Öne geçmiş, on çeşit târihi misâl sayar ve bunları antlaşmalara tatbik etmeğe başlar. Çok defasında halledilecek meselenin, ne sayılan misâllerle nede dayanılan mu-
ahedenamelerle hiç bir suretde alakası olmadığı görülür. Fakat Naum Paşanın işi antlaşmalara dayanarak bahsi yürütmektir. Bu sebeble netice ne çıkarsa çıksın Naum Paşayı en-terese etmez. Yanlış ve kabili tatbik olmayan tarzda yürüttüğü bahisleri fark eden olsada oimasada, sonunda işin müsveddesinin kendi elinden geçeceğini düşünür ve bununla teselli olmağa muvaffak olur.
Davud Efendiye gelince, bu zat hakikaten iyi bir adamdır. Yahud fena adam değildir. Ciddi, mülahazalı yâni düşünceli, fevkalade sır saklayabilen, pek namuslu yorulmak bilmez çok gayretli bir kişiliğe sahiptir. Her yönüyle müstakim yâni dosdoğru bir kişidir Kendisini ziyaret ettiğinizde odasının en güzel koltuğunu size ikram etmeye hazır bulursunuz! Sel gibi akıp giden tebessümleri insanı rahatlatır. Fakat kendisinden bir lutûf beklemekten çekininiz. Hâttâ ve hatta sigaranızı yakmak için bir kibritlik lutfû dahi ummaktan uzak olunuz. Hiç bir husus da önünüze gelecek gayet mukni yâni, ikna edici ve bir çok meşru sebebe dayanan engel ifade etmekten, makul mazeretler yığmakdan, (b+h = L) tarzında kat'iyveti riyaziye ile talebinizi yerine getirmesinin elinde

olmadığı-, isbat etmekten asla ve asla aciz kalmamıştır ve kalmaz. Babıâli'nin siyasî târihini herkesden iyi bilir, Davud Efendi ile [Saum Paşa bir hususda, aynı reyde buluştukları takdirde, Tevfik Paşaya düşen yalnız tasdik etmek ve imzayı basmaktır.

Jön Türkler

Jön-Türkler yaklaşık kırk sene evvel varlıklarını sergilemiştir. Yâni 1868Mİ yıllar ki; Sultan Abdülaziz devridir ve bu padişahın Avrupa seyahati öncesinde Jön-Türkler olayı pek hafi yâni gizlilik içinde neşvünema bulmağa başlamıştır. Bunların ilkleri Paris'de bir merkez teşkil etmişler ve bu eğilimin yâni Jön-Türkler anlayışının yüksek nesli bunlar addedilmişlerdir. Bu insanlar eskidenberi İstanbul'da Aksaray semtinde küçük bir evde toplanarak müşavere ederlerdi. Evin adını Dâr'ülmüsamere adıyla telaffuz ederlerdi. Bu topluluğun edebi sanatlarla ilgisi hayli olup başlarında da hem edebi hem de siyasî olan bu cemiyeti edîb-i âzam Namık Kemal Bey etrafına toplamıştı.

Jöntürklerin Dokuzları

Namık Kemal ve arkadaşlarının toplandığı evin müdavimlerinin isimleri şunlardan ibaretti: Namık Kemal Bey'le Ziya (Paşa) Bey başda olmak üzere, Harabeler mütercimi Ayetul-lah Bey, Meyşo'nun Ehl-i Salip Târihinin mütercimi Pertev Efendi, Arif Bey, meşhur gazeteci matbua-i müceddidinden yâni matbaacılık ve gazeteciliğe büyük yenilikler ve terakki-ler taşımış bir insan, Ebuz Ziya Tevfik Bey, meşhur Ahmed d Efendi, Ekrem Bey ve de Memduh Beyefendilerden ibaretti. Sonunda istibdad idaresi bu değerli kişilerin bir çoğunu sürgünlerde perişan eyledi.
Yalnız Ekrem Bey ile Ahmed Midhat Efendi dolgun maaşla İstanbul'da kalmanın yolunu bulabildiler. Memduh Beyefendiye gelince; bu gün Dahiliye Nezareti gibi en mutena ve mühim memuriyetde oturmaktadır. Sağır Memduh Paşa lakabıyla da anılan, bu zat da çok kültürlü biri olup, Paris'de Sen nehrinin lâtif bir sahilinde ortalığa cevher saçan biri olsaydı mutlaka eski zadegandan birinin düşkünlüğünü, kendi dizleri üstünde terbiye olduğuna hükmettirecek şekilde, usûl-ü telbisi yâni ayıplan kapatıcı, muaşerete ve İlm-Î musahe-beye, kendisine en lakayd olanları bile hüsn-ü kabul fennine uygun vukufiyetle karşılar. Bizde buraya mühimler listesi adıyla bir liste tanzim eden meşhur şâir Yahya Kemâl (Be-yatlı) merhumun beyanını koyarak sahifemizi süsleyelim:
1- Murad Bey (Mizancı)
2- Ahmed Rıza Bey
3- Prens Sabahaddin Bey
4- Mahmud Celaleddin Paşa
5- Hoca Kadri
6- Sâmipaşazâde Sezayi

7- Hüseyin Siyret
8- Kemâl Midhat,
9- Hüseyin Tosun, . \ ,
10- Ali Haydar Midhat
11- Salih Cemâl (Kaanun-ı Esasiyi çıkaran)
12 -Bekir Fahri
13- Ali Kemâl
14- Süleyman Nazif
15- Rahmi
16- Çürüksuiu Ahmed
17- Midhat Şükrü (Bleda)
18- Halil Muvaffak
19- Nâzım Verdâni
20- İsmail Kemâl (Fraşeri)
21- Fazlı
22- Halil Ganem
23- Ahmed Saib
24- Mehmed Ali Paşa
25- Kaptan Rıza (Hak gazetesinin sahibi)
26- Nihad Reşad (Dr.Belger)
27- Ahmed Celaleddin Paşa
28- Şerafeddin Mağmumî
29- Bahaeddin Şâkir
30- Hüsrev Sami
31 -Ke'nan
32- Ömer Naci
33-Ressam Gâlib
34-Mühtedi Yaşar
35-Yürekler acısı Sabri
36-Dr.Rıfat
37-Refik Nevzad
38-Halil
39-Kardeşi Murad
40-Halil Menteşe
41- Konsolos Şefik
42- Çerkes Kemâl
43-Abdülhalim Hikmet
44- GâlibÂta
45- Doktor Re'fet beylerdir.

Yahya Kemâl bey'İn bu listesi bizim gördüğümüz kadarıyla siyasette aksiyon ve fikir sahiplerini tesbit ve bunların tahliline hazırlık olmalıdır. Nitekim listede yer alan zevatın adını duymadıklarımızda buna adetâ şâhidlik ediyor.

Memduh Paşa; orta boylu, karnı az çıkık yâni hafif göbekli, vücudu sağlam ve

gösterişlidir. Yaşı altmişsekizi bulmasına rağmen elan gözlerinden deha kıvılcımları saçılıyor. Fakat bu deha, bir dâhî-i hayr mıdır? Şer-mî'dir? Bu pek ayrı bir meseledir! Hiç bir Osmanlının, Memduh Paşa ile ne kalemle nede sözle çarpışabilmesi kabil değildir! Zerafeti pek seven, nüktedan olup, anlatımı son derece fasih olan en basit sohbetinde bile hezelliyat yâni ciddi olmayan ifadeler kullanmaz. Pek çok hikâyeleri vardır. Süfera yâni sefirler dünyasının hanımları hakkında yazdıkları ancak avrupada emsaline rastlanacak güzelliktedir. Zaman zaman şiir söyler, evdeşinin hayretlerini, meftuniyetlerini, hasımlarının hürmetlerini fâtihane bir şekilde kabul ederler.
Sivas Valisi olarak görev yaptığı zaman; pek menfaatına düşkün işler yaptığı anlatılır. Haklarında buraca da bu yolda bir şayia bulunmaktadır. Esas görevi hâlihazır olarak, sadrı-azamlan kontrol altında bulundurmaktır. Ne var ki; bu mevkii doldurmaya kâfi gelememişlerdir. Yirmi seneye yakın bir zamandan beri meyveli yolu takip ediyorlar. Memduh Paşa her şeyi bilir, her şeyi tanır ve duyar. Geçen bir gölge, uçan bir sinek, dönen bir tekerlek, susan bir seda, onun fezadan dahi haberdar olmasındaki esrarı gösterir!
Bakışları parlak, te'sir edicidir. Her şeyi bilmesi ve tefsir etmesi ve de tasnifiyle akşamlan Yıldiz'ı uçurur! Fakat hislerine mağlup olduğunda bu keşiflerden, akıı giderici karıştırıcılardan gerek görüş olarak gerekse meşrebi olarak tamamen buna karşıdır. Bulunduğu mevkıiye falan ve filân vazife ile mükellef olarak oturtulmuş, bunları yerine getiriyor. Memduh Paşa için 1. rütbe 1. dereceden Lejyon Dönor nişanı yazıldığı söyleniyor.
Ormanlar ve Maadin nâzın Selim Melhame bu türün 2. rütbesini taşıdıktan sonra, Memduh Paşa için 1. rütbesi de azdır. Vazifesinin bir kısmı gizli olmakla beraber Memduh Paşa, bunu yerine getirmekle bozuk ahlâk sahibi kimse ile arasındaki farkı azaltıyor ve böylece Memduh Paşayı biraz gagaladıktan sonra bir başka recüle geçelim..
Babıâli'nin ihmâli asla caiz olmayan mühim çehrelerinden birisi de, Şura-yı Devlet Reisi Büyük Said Paşa, 80 yaşında olmasına rağmen bir delikanlı görünüşündeydi. Mütebessim, saf ve tamamen ak-pak olmuş sakallarıyla, biraz neşeli olduğunda hayli sevimlilik kazanırdı. Vatan'ın çöküp, yıkılıp gitmesine bir tedavi çâresi üretebilmekten âciz idi. Ayyuka çıkan rezaletler önünde sessiz kalmış bir şâhid sıfatıyla hiç olmazsa iyi yaşamaya eğilimli evlâdlarını, yetiştirmeğe azmetmişti. Bu evlatlarından büyüğü 26 yaşında ferik, yâni korgeneral rütbesini hâiz olmuş bulunanı Stokholm'da elçidir. Kı-Şin Kahire'de yazın Paris'de ve Trovil'de vaktini geçirir. Küçük evlâd ise 22 yaşında olup liva rütbesindedir yâni tuğgeneraldir ve ayrıca yaverdir...
Istibdad idaresi; Âlî Paşa'nin hayatının yegâne eseri bulunan Şura-yı Devlet bu adam tarafından, yâni Said Paşa tararından aşağılık bir mücadele alanına çevirilmiştir. Halbuki Âlî ^aşa. Said Paşa'nın hazakatine tamamen itimat etmişti. Said Paşanın yemesi içmesi, yatması, kalkması ve uyanması iie aksırması, sümkürmesi bu müstebid idaresinden önceden alınmış müsaadeye bağlı bulunuyordu. Said Paşa; Berlin Elçiliğinden hâriciye ne-zaretine geçmiş olup,

hikâye meraklısı olduğundan, elçilikteki tercümanlar, Figaro'dan, Şaryorden ne bulurlarsa toplayıp getirir ve hediye ederlerdi. Said Paşa vefat etdiğinde de Şura-yı Devlet Hasan Fehmi Paşa' ya tevcih olunmuştur.

Tepinen Nazır

Şimdi kalem elimde, fakat kulaklarım müthiş ve sağır edici uğultuların saldırgan olduğu müthiş tarakkalar ile adetâ patlamak üzere.. Orman ve Maadin (Orman ve Maden) ziraat dâireleri ve porselen fabrikası nâzın, sanayii sergileri kurucusu, mâliye müsteşar-ı husûsisi vede Osmanlı Siyasî İşleri Müdürü Selim Melhame Paşa ağzını açmış, gözünü yummuş tepinmekte, bağırıyor ve telâş içinde: "Ne? Diyor bütün arkadaşlarımı tasvir edi yorsunuz da bir benrni unutuluyorum? Benim onlardan farkım ne? Hakkımı isterim! İsterim!" Esasında Paşanın hakkı var.
Paşayı unutmak, kurmak istediğimiz şu kolleksiyon yapısını eksik bırakmak yerine geçer. Fakaat! Müsaade Paşam!.. Bir kere hatıraları hafızama toplayayim. Bir de ricam; netice-i tetkikim aleyhinize çıkarsa, bana bir kusur isnad etmeyiniz. Bir kere boyunuz bir metro yüzseksen santimetrodur. Teninizin rengi safrani olup, hüzünlü bîr hindi'yi andırır. Vechiniz yâni yüzünüz geceleri beyzi(oval) olup, bir gün evvel verilen jurnallerden bir şey çıkaramamışsanız sabah olduğunda yüzünüz uzunlaşır! Alnınız basık, burnunuz çıkık, gözleriniz pırıltılarla ışıldıyor!
Sesiniz kısık, kollarınız sarkık, bacaklarınız içe doğru bükük doğrusu ise paytak halde! Konuşmanız daima fikrinizin aksinden ibaret ve dudaklarınız sahte bir tebessümle aralık, mutlaka yalan olan sözleriniz zaman ve mekân ile uygun hi-kâyelerle süslüdür. Şu aralık bir hayli fazia olan servetiniz, Hâmidî' dir.
İşte Paşa; varlığınızın tasviri bundan ibaret olup, bir noksanım varsa kusuru yine size aiddir. Herhangi bir fark ancak sizin son mülakatımızdan beri değişmiş olmanızdan Ötürüdür. Saray'ın bir çok mensubunun olduğu gibi zât-ı mübarekeni-zide. Suriye Güneşi, yetiştirmiş olmakdan elemlidir. Avrupa-nın; Osmanlı ülkesindeki hiristiyanlannda devlet hizmetinde bulundurulmalarını gözlemesi ile temiz vücudunuz sayesinde saf saf rastla nılmaya başlanmıştır. Tıfıllığınız yâni küçüklüğünüz Beyrut Cizvit mektebi sıraları üstü veya altında geçdi. İstanbul'a gelip Mekteb-i Sultaniye yâni Galatasaray Lisesine mubas sırlık yâni talebe gözetleyicisi olarak yerleşdiğiniz zaman henüz 22 yaşındaydınız!
Bir aralık da, Rumelîşarkî hududu tahdit heyetine refakat etdiniz. Orada vazifeniz ne idi? Meçhul! Bence malum bir şey! Avdetinizde o aralık yeni açılmış bulunan Duyûn-u Umumiyye merkezi idaresine tercüman sıfatiyle yerleştirilecek şansı İsbat-ı hüner ile yakalamış oldunuz, işte bu memuriyette serpilip açıldığınız kudret eli; size bir sahayı göstere-fek çeşitli meziyetleri gözleyip, hararetle aldığınız feyzlerle başarınızı genişlettiniz. Yıldız Sarayına her akşam maruzatınızı zarf zarf değil, etek, etek, kucak kucak sundunuz. Du-yun-u Umumiyye Meclis-i İdaresi, vazifelerine dahil olan, olmayan, olacak olan

olmayacak olan her şeyin dakikası dakikasına, hatta daha evvel sarayca malum olduğunu görüp, nihayet zâtıâliyyenizî keşfedip, kuyruğunuzdan tutturup kapı dışarı attılar buraya kadar olan hayat safhanızda geleceğe yani atî'ye intikal edecek pek mühim ve parlak hususlar yoktur. Hududsuz sayıdaki arkadaşlarınızın hayat tarzlarından başka bir şey değildir. Fakat bir kaç senedir siz büyüdünüz! Adetâ vükelâ payesine yükseldiniz, ülkenin ticaretine, siyasetine, mâliyesine hâttâ her şeyine burnunuzu sokar oldunuz. Vekiller meclisinin kararlarından hiç biri önce sizin reyiniz alınmadan yerine getirilmez oldu. Şu durumunuz avru-palıyla alakadar bulunduğundan hakiki durumunuz, hafifliğiniz avrupalıiarca da bilinmek gerekir.
Orman ve Maadin Nezaretine tâyin tarihinizden beri zât-ı şahaneye her sene güzel idareniz sayesinde gelir arttırıcı bir lâyihanın takdimini itiyad ettiniz. Ortaya maden hakkın da, ülkenin en zengin madenlerini sizin payınıza çok düşmesini sağlayacak bir kanun atdınız. Hırsını tatmin için denizlere yakın bütün maden menbalannı da, elinizle sattınız.
Dünyanın en zengin ocaklarını, işinize gelen en bayağı serserilere, İştirakiniz olarak mâl eylediniz. İmtiyazlar en aşağı bedellerlede diğer serserilere intikal etdi. Borasit, kurşun, Manganez, kömür, antimon gibi bütün silsilei maden, sizin o bin marifetli ellerinizde değişik şekiller alıp, Mısır tahvilatına, Almanya ve ingiltere eshamına, Süveyş Kanalı hisse senetlerine vesairlere tebeddül ediyor! Bu ne sihir!

Sömürülüş

Transval madenlerinin hâl-i galeyanına karşı devlet-i âliye Maden Nâzın olmak sıfatıyla lakayd kalamazdınız, kalmadınız! Bank-ı Osmaniyi hesabınıza paket paket kâğıd almaya mecbur ederek bir çok tasfiyelerde piyasa farkların] muhafaza etdiniz. Vakta ki bu kâğıdlar düştü.. O zaman bankaya dilinizi çıkarıp göstermekle iktifa etdiniz. Banka hayatta oldu-âunu ve size karşı çıkmak durumuna geçtiğinde Borsa işlerine bakmaktan mahke-me meneder iradesi çıkarttınız. Sizin bu hâle razı olmamanız ecnebi sefirlerden çokça saygı görmenize engel teşkil etmemiş. Sefirlerin sizi paylaşamamala-nna fasıla verdirmemiş, sizi her akşam, her gece ziyafetlerine, müsamerelerine, Balolarına diğerlerini boş vererek, davet etmekten alıkoymamiştır

İfşaatta Kor İtham!

Süferânın yâni elçilerin her biri sizi kendine mâl etmiş sanır. Her biride ayrı ayrı aldanır ve nice gösterdiğiniz müsavi-likten yaralanır ve mutazam olurlar, ingiltere, sizin entrikalarınızla baş edebilmek için bir filo sevk etmek mecburiyetinde kaldı. Fransa ise; gümrük tarifeleri hakkındaki tezviratınızla baş etmek için fevkalade mesai sarfetmeğe mecbur kaldı. Mevcud sadnazamın tırnaklarınızı bir derece kestiğini rivayet ediyorlar. Fakat rivayet başka,

inandırmak yine başka! Nice Suriye Arabları, Yanya Arnavutlarına galebe ederler. Önünüzün belirlenemeyecek kadar sisli olduğu görülüyor. Son zamanlarda anlaşılmaz bir takım tehlikelerin kokusunu almış olacaksınız ki büyük çapta bir sefirlik yakalamak için gayret gösterip, mesai sarfettiğinizi duyuyoruz ancak hemen haber vereyim ki, ne Paris nede Londra sefaretlerine kabul edilmeyeceğinizi öğreniniz. Peyda etmiş bulunduğunuz yakınlıklar sayesinde Roma'ya hâttâ Berlin'e gidebilirsiniz! Yalnız Fransa ve İngiltere'yi unutunuz. Aslında unutmamış olmanız gerekir ki Fransa kardeşinizi sefaret müsteşarlığına kabul etmedi. İn-gütereye gelince; Sir Vansen Kayar cenahları sizin Manş Denizinden geçmenize müsaade etmeyecek buda malumunuz dahilindedir!
Daha önce 3. Viktor Emanuel'e hanedan-ı âlî Osman nişanını götürmek üzere Roma'ya gitdiniz. Bu vesileyle gösterdiğiniz ahval ve etvar yâni durum ve davranışınız size o kadar istekli olduğunuz mevkii Roma'da hazırlıyor. İlk adımı atmış bulunuyorsunuz. Gerisini Kardinal Merari de Loval temin eder. Bu sayede bir derece kudsiyyet, muazzeziyet yâni az bulunur şeyler elde edersiniz! Düşünün bir kere: Paşa; saltanat-ı seniyyenin Ro-ma Sefiri, sen Melhame Paşa! Aman Yarabbi! Ne güzel bir kartdövizit olur!

Tarafsız Kalem!

Bizim kalemimiz son derece bitarafdır. Kimsenin ne lehinde ne de aleyhinde değildir. Bazı sahneleri tasvir ediyor, neticede alakası olanlar kusurlu yıkıyorlarsa, fotoğrafın kabahati ne? Vükelâ-yı Osmaniye haftada iki defa, pazar ve çarşanba günleri meclis toplantısı yapar. Hizmeti süfliyelerine yâni mühim olmayan işlerine dilsizler bakar. Salon asker muhafızların koruması altındadır. Vükelânın endişe duymadan, mesuliyetinden çekinmeden nelerden bahsedebildikleri ve müzakeresi ile neye karar vermeye selahiyetli oldukları ötedenberi birçok kimseleri düşündürmek, birçok zihinlere durgunluk vermek istidadında bulunmuştur.
Filvakıa Almanya elçisi; hükümetin göz yummasından hâttâ câniyane teşvikinden bezerek, İstanbul'u bir Fehim Paşanın tahammül edilmez ve kokuşmuş varlığından, hempalarının yaptığı haydutluklardan temize kavuşturmak için sa-ray'a müracaat ediyor, Bağdad Demiryolu'nun uzaması müzakeresini saray ile yürütüyor. Mühimmat-ı Harbiye alış veriş hususunu Yıldız'la kararlaştırıyor. Fransa elçisi; hükü- metin Fransız teba'ya mevcud veya mevcudu farz olan dinin eda edilmesini mabeyne (saraya) yazıyor. Odasından Fransız gazeteciler için istediği nişanları Saray'a inha ediyor.. İngiltere elcisi; hükümetin Makedonya ve gümrük vergisi hakkındaki aörüşlerini Cuma selâmlığından sonra en üst mevkıide beyan ederken, Amerika sefiri protestan mektebi hakkında yazdığı ültimatomu hükümete, babıâlî'ye değil yukarıya yâni Saray'a yolluyor.
Büyük olsun küçük olsun bütün devletlerin elçilikleri bu yolu tutturmuşlar. Hükümetin mihveri, babıâlî'den Yıldız'a yâni 2. Abdülhamid'in sarayına nakletmiş olması alakadar olan ecnebi devletler için pek elverişli bir yol! Çünkü

Yıldız; tehir eder, tereddüt eder, kırmak, çıkarmak teşebbüsünde bulunur, fakat sonunda azamî hadd-i hasarla! Teslimiyet gösterir. Vükelâ-yı askeriyye hakkında hiç bir kelime kullanmamak, bunların (asker lerİn) vekar ve azametlerine yâni ağırbaşlılıklarına ve büyüklüklerine söz etmek hata demek olur. Bu bakımdan projöktörü şöyle veya böyle, bunlarında yâni askerlerin de üzerine tutmamız lâzımdır.
Vükelâ-yı askeriye seraskeri yâni kumandanı Rıza, Tophane müşiri Zeki, Bahriye nâzın Rami Paşalardır üzerlerine prö-jöktör tutacağımız.. Rıza Paşa; vücuden güzel,i ri yarı şişman bir zattır. Yüzü müdevver yâni yuvarlak, gözleri siyah, kirpikleri çanik, rengi esmer, sakal ve bıyık sık ve krantadır. Kabil olsa da dünya'da bir seyahat etmesi lâzım gelse pasaportuna şerh konması icâb eder. Ahlaken emsalsiz derecede latif-dir. Altmışbeş yaşında olduğu söylenmektedir. Nâzik, iltifat eden, sahih gayri sahih yâni yanlış veya doğru ifrat derecede zühd ve takva sever kimsedir. Bir Türk için kabil olduğu derecede tertip ve intizamı sever. İktidar mevkiine gelmeden önce Yıldız Sarayı civarında ahşab bir konakta yaşamaktaydı- O zamandan beri iktisad edebildiği paralarla bir çok mülk satın aldı. Asma bahçeleri vesaire perilere yaraşır, esatiri görüntüde öyle bir saray yaptırdı ki; mef ruşatı Paris'den getirilmiştir. Daimi masrafı için Bahçekapı'daki yirmi bin lira kıy-metindeki mağazalarla birlikte, doğumhane olarak bağışlanan kasr-ı muazzam budur.. Dikkat li bir bakış bu saray'in içinde her ne kadar initaf etse yâni saklasa her köşesinde iki misli olan zarafetden, nezahetden, altundan, billurdan, nurdan, ışıkdan başka bir şey göremez. Çünkü her noktasından bir gösteriş fışkırıyor, her köşede bir nûr dünyası büyük bir haş- metie müşahede olunur.
Sarayca mütevatır olduğuna göre bu kasrı müdebdeb yâni gösterişli konak ve içindeki mobilyalar ile ikimilyon frank (bugünkü paramızla 400 milyar m.h) tutar. Bu para ne kadar mânâsız şeydir ki Paşa, bir kaç ay önce hastalanıp yataktan çıkamazken, hâttâ Paris borsası bir tarafın tahvilatla basılmak korkusundan öyle şiddetli bir kokuyla sarsılmıştı ki, senetler hızla düşüşe başlamıştı.
Hava değişimi için Trablusgarb'e Jül Vern'in denizaltındaki seyahatini ve deniz hakkındaki nazariyatını kontrol etmek için yola çıkarılmak lâzım gelenlerin tâyin emrini Rıza Paşanın irfanının takdirine bağlı olduğu bildiriliyor. Dilini güzel bilir, Fransizcaya da, Almancaya da vukufu olup, yalnız başına öğrenmiştir. Servetinin derecesini tahkik edemem.

Tophane Müşiri Zeki Paşa

Bu paşa; Tophane Müşiridir yâni kumandanıdır. Zeki kelimesi zekâ'dan gelirki. Saf, hâlis, salih hâl sahibi demektir. Zeki Paşa daha 1875'de henüz otuz yaşlarındayken, devlet-i âliye hizmetinde bulunan bir ecnebi zabit, Zeki Paşa'dan
bahsederken, devlet-iâliyyenin istidad ve intibah-ı tealisi varsa. Zeki'nin eliyle

muvaffakiyyet-i nâsibedar olabilir!" Demiştir.
O zamandan beri memleket daha ziyade kötü duruma düşmüş, zulümler çoğalmış, feryatlar her tarafdan duyulur olmuştur. Zeki Paşa da, daha çok bankaları istila etmek yo-İuvla bir yenilik ve değişikliğe yol açmak istemiştir. Tophane müşirlik dâiresi Beşiktaş'a giden başlıca yol üzerindedir. Zeki paşa'nın en önemli vazifesi bu şiryan-ı kebirden yâni kan damarı gibi yoldan kimlerin geçtiğini gözetlemek ve gördüklerini padişaha ulaştır-maktır. Askerî Mektepler nazırlığı da bu zâtın üzerindedir. Dolayısıyla müstebid hükümete, sadakat üzere olan bu zat, programlar üzerinde oynanmasına lüzum görülen oyunlarda bu paşanın elinin yüksekliği ve yüceliği görülür.

Hasan Rami Paşa

Hasan Rami Paşa Osmanlı siyaset âleminde henüz yeni yeni görünen bir kişidir. Osmanlı ufkunda dolaşan fikri yapısı içinde, Rami Paşa en büyük denizcilerden biri olup, İngiliz donanmasına bile komuta edecek iktidara sahiptir. Bir hayli zamandır ülkenin en önde gelen bahriye zabitlerinden biri olmasına rağmen yakın zamana kadar komuta mevkiine getirilmemesi, paşanın kendisi için bir şeref meselesi olarak yorumlaması yeridir. Devlet-i âliyye-Yunan Savaşında (1897 Osmanlı-Yunan Savaşı nâmı diğeri Dömeke Meydan muharebesi ve zafer, dünyaya parmak ısırtacak bir Osmanlı zaferi olduğunu fakirin bu hususda basılmış bir kitabı olduğunu iftiharla hatırladım. M.H) büyük zorluklar içinde Haliç'den çika-nlan harp gemilerine kumandanlık Rami Paşaya tevcih edilmiştir. Paşa gemileri hemen Marmara denizinin açıklarına Çekmiştir. Kimsenin kimseden vede hiçbir şeyden doğru bir haber ahnamıyan memleketde, Rami Paşanın o devrin bahriye nazırına hiç bir itimadı bulunmadığından, gemilere ufak bir tâlim yaptırmak istemiş ve 2. sınıf krovözörlerden Mecidiye ise atış yaptığı topu ile fena halde olmak üzere, yine kendisini yaralamıştır
Bunun üzerine Rami Paşa donanmayı alıp Gelibolu önlerine çekmiş ve hiç kimse Hasan Rami Paşa'ya bir şey sora-mamıştır. Rami Paşa'nın oradan sökülüp çıkarılmasına da teşebbüs edilememiştir. Bu da, Osmanlı târihini bir zillet-i şa-ibeden kurtarmak, hizmeti olmuştur. Hasan Rami Paşadan evvel Bahriye nezareti adliye memurlarından gelen birine ve-rifmişsede, amele ve askerler bu zâtı kaçırmışlar Rami Paşa, bu göreve kerhen ve kaydı ihtiyatla getirilmiştir. (Bahse konu savaşda Hasan Hüsnü Paşa 3/aralık/1882'de geldiği Bahriye nazırlığında onbeşinci senesini aralıksız sürdürdüğü gibi, yedi yıl daha bu savaştan sonra bahriye nazırlığında muammer olmuştur. Bozcaadalı Hasan Hüsnü Paşanın ilk bahriye nezaretinin sonuçlandığı l/aralık/1882 târihinde Bahriye nazırlığına getirilen Mehmed Ratıb Paşa da, bu makamda en kısa müddet kalan Bahriye nâzındır ki, yukarıda yazarın bahsettiği adliyeci, bu olsa gerekdir. Ancak bu dönemin bahsettiği Yunan harbiyle arasında yine onbeş sene vardır. Anlaşılan odur ki yazar bütün olumsuzlukları bir araya getirip, devirleri uymasa da bir olumsuzluk sansasyonu meydana getirerek devrin insanını

aldatmağa çalışıyor hükmünü çıkarmamız yanlış olmaz. Bizim bu tip risaleleri neşre gayretimiz bu küçük görülen neşriyatlarla, münevverlerimizin iğfal edildiği ve elan günümüzde de, buna müracaat eden zihniyete'kananlar az değildir olmasındandır.M.H) Halbuki ülkenin çok büyük çoğunluğunun gaflet uykusunda olduğu şu sırada bir iki kişinin ne yapabileceği sual edilse yeridir.
Fransızca risalenin yazılışı 17/ocak/1908-Tercüme târihi 29/kasım/1908 Böylece bu risaleyi iâtinize etmiş bulunuyoz. Şimdi bu risale üzerine mütalaaımızı takdimle okurumu-n efkârında meydana gelmiş tereddütleri varsa gidermeye gayret göstereceğim, efendim.

Babıâli'nin İç Yüzü Risalesini Tenkidimiz

Bizden önceki kuşak rahmetli filozof Cemâl (Hatipoğlu); merhum Hilmi Oflaz, Kaymakamlıktan emekli Melih Yuluğ beyefendi merhum, 2. meşrutiyetin 2.Abdülhamid tarafından meri'yete sokulmasından sonra, devlet-i âliyye ve hanedan taraftan devlet ricali aleyhinde yazılmış satırlarla dolu kitaplara fazla önem vermeyin! Bunlar; bir bölüm yazarın kendini kaptırdığı batı düşünce ve yaşayış tarzına imrenmesinin getirdiği hezeyanlar, bir başka bölüm yazarında veya anekdot sahibinin, yeni anlayış ve İttihad ü Terakki cemiyetinin savurması muhtemel devlet imkânlarından yağlı bir kuyruk yakalamak iste yenlerin yazdıklarıdır.
Buna da, 1877/1878 Osmanh-Rus savaşı fecayiinden sonra, Sultan Hamid'in te'sis etmiş olduğu ülkeyi tek elden idare etmek, devlet adamlarını nezaret eden, yâni yapılanların neticesini kendisine bildirme tarzına dayalı idaresinde meşru veya gayri meşru, doğru veya yalan, essah veya iftira münasebetiyle başına gelen bir felâketin getirdiği, elem ve ızdırabın tevlid etdiği ve bu çektiklerini, bir maddi refah temini hususunda kendine sermaye edinmek istiyenlerin, târihi ve cemiyeti ifsad eden yazılarıdır. Derlerdi.
Her şeyden evvel bahse konu risalenin tercüme eser olduğu kapağında yazılı olmasına rağmen, fâil-i yazarın,yâni yazanın adı bulunmamaktadır. Mütercimi ise iki baş harfle belirtilmiş: T.N! Gel çık işin içinden! Adetâ imzasız ihbai mektubu! Hem de meşrutiyetin yeniden mer'iyete konmasının ardından yayımlanmış. Sansür kalktı diye de bayramı elan devam eden günden sonra yayımlanmış, fakat bu sefer de fâsik zihniyet sahipleri kendileri sansür uygulamışlar. Hâlbuki, eskimez yazı okumasını bilenler kitapların kapağında maarif vekâletinin müsaadeleriyle tab olunmuştur ifadesinin yer aldığını hatırlayacaklardır. Böylece kitabın yayımlanmasının maksadı, bazı zevatı meşrutiyet nigâhbanlığma yâni, yeni usûlü desteklemek için gözlemcilik vazifesini kendilerinden menkul bir anlayışla, görev addedenlere bazı 'eski dö-nem insanını, hedef göstermek gayretinden ileri geldiğini ifade edebiliriz.
Babıâli'nin İç Yüzü adlı risalede adı geçen eski sadnazam-lardan Mahmud Nedim Paşa, Said Paşa, Cevat Paşa ve Meh-med Kâmil Paşaların ve de eserde, daha ziyade hariciye nazırlığı unvanıyla ele alınmış bulunan son sadnazam

Ahmed Tevfik Paşa hakkında bile tahlile girişmeği lüzumlu bulmadık. Bu zatların defaatle gelmiş oldukları bu yüksek makamı adı sanı belirsiz, niyeti hâlisanesi tesbit olunamayan ve tam buhran dönemlerinin yol şaşırtan kör kandili vazifesini ifa için, kaleme alınmış böyle varakpâreler her zaman olmuştur ve olmaya da devam edecektir. Ancak meşrutiyet İlânının 2.sinden sonra dahi ülkemiz, dünya büyük devletlerinin danışıp, görüşlerini kaale aldığı bir ülkeydi.

En ekâbir siyasetçi dahi, "Boğazdaki Adam; bu husus da acaba ne düşünüyor" diye tahminlerde bulunmakta ve dikkatle Sultan Hamid'in, söz ve davranışını takibe, kendini mecbur hissederdi.

ülkeyi batı dünyasının fırtınalarından devamlı menfi şekilde sallanan bir sefine olmaktan çıkarmayı kendisine gaye edinmiş bulunan halife/hakan takip etdiği çok yönlü ve hipeaktif siyasetle meşgul bir siyaset dahisi olduğundan dünya-aörüşlerine itibar etdiği bir siyaset üstâdıydı. Osmanlı Devleti târih sahnesindeki yüksek mevkiini 1683'den, i922'ye kadar müdafaaya gayret göstermiş, bunu yapar-kende her bir karış toprağı uğruna can vermiş, baş almış, yi-a\t].:" Kaybetmiş nâm almıştır.

Dünya askerî liderleri arasındada mühim ve parlak bir sima olarak kabul edilen ünlü Napolyon Bonapart; "Türkler öl-dürülebilir fakat asla mağlup edilemezler!" dediğinde de takvim yapraklan 1800'den sonrayı göstermekteydi. İşte bahse konu risalede yukarıda bir bölümünün adının geçtiği sadnazam efendilerin babaları milletimizin bir neslini teşkil etmekteydi ve Napolyon bu ku sağın kahramanca direnişini bizzat müşahede etdiğinden, Cezzar Ahmet Paşa'nın önünde aldığı Âkkâ'daki kötekten; avrupaya, Paris'e kendini dar atmış ve oradan da, İlk sürgün yeri olan Elbe adasını boyla-mıştı. Böyle değerli bir neslin çocukları olan yukarıda adlan geçen sadnazamlar hususunda mezkûr risalede, ileri sürülen iddiaların üzerinde kalem yürütmeyi abes görüyorum. Her şeyden Önce, bu zevat-i kiram siyasi hayatlarından menkub olduktan sonra, yazdıkları hatıratlarla sübjektif suçlamalara dâir cevap vermiş bulunanlarda vardır. Biz bunların artık maziye ve oradan da rûzî mahşerlik işlerden olduğu kanaatında-yız. Ancak şunu da itiraf gerekir ki; bir cihan devleti dün-ya'ya ferman verdiği 1453'den 1622'ye kadar bütün dünyanın arzularına muhalefetsiz rıza gösterdiği bir devletti. Ancak o kadar adil ve ahali denen kuruma pek büyük saygı besle-mekteydi ki bu bakımdan yüzaltmış yılı mütecaviz tek başına hükümran olma, dünya târihinin bir daha kolay kolay yaşayamayacağı zaman dilimidir!

Bakınız; 1990'Iarda inhilâl eden Sovyetler Birliği Komonist idaresi bir kutup, ABD' bir başka kutup görüntüsü verdikleri yıllarda birlikte ancak 1946 ile 1990 arasında başpehlivanlık yapabildiler. Bunun mecmu kırkdört sene yapar ki kimse işin tadını veya tuzunu anlayamadı.

Günümüzde yâni 1990 ile aradan geçen onbir yıl diğer bir deyimle 2001 seneleri arasın da ABD'de sevilmek şöyle dursun, ahalisinin kökeni olan devletlerin bile, hasımlığını üstüne çekmeğe başladı. Günümüzde ise henüz bütün ecramıyla ortaya çıkmamış asrın insanca en ağır hasan sayılan, Hiroşima ve Nagazaki'yi

hatırlatacağı ileri sürülen bir kıyıma çıkmış böylece de müttefikleri dahi içlerinden bu dengesiz çıkışlı patronun karşılaşacağı zorluklan tesbite çalışmağa başlamışlar ve kendisini bu sona getirecek, arkalama yi yapmaktan da geri durmamaktadırlar.
Ezcümle söylediğimiz; günümüzün her alanda vardığı teknolojik terakki dönemimizin olayları ile mâzidekileri mukayeseye kalkışma imkânı bırakmamışsa da, son kertede dâima esas olan insan ve insaniyyet olunca, devirlerin mukayesesi fazla İddialı olmamak şartıyla denenmelidir. Münsif bir liderin, yâni insaf sahibi ve insanlık düşmanı olmayan bir diktatörün, demokrat ruhlu olduklarını söyleyip de milletlerini temsil eden yöneticilerinin kısm-ı âzaminin siyonizmin aldatıcı hümanist idaresinden çok daha iyi olduğunu söylemeden geçemeyeceğim.
Tabiiki netice itibarıyla ortada 622 sene temadi edip nihayetinde târih sahnesinde yerini Türkiye Cumhuriyetine bırakmış veya bırakmak zorunda kalmış Osmanlı devletinin izmihlalinde suçun büyüğü devletin en üst mevkiini temsil edenlere çıkarılması kadar isabetli bir başka görüş İleri sürülemez! Amma şunu âa unutmamak icâb ederki; büyük ve Küçük hatalar bir araya geldiğinde bilançonun zarar hanesinde karşılaşılan netice târihin derinliklerine doğru yol almaya başlandığını göstermiştir. Bunu görenler çeşit çeşit tedavi usulleri uygulamışlar ve geçici başarılarda bulabilmişlerdir.
Nevşehirli Damad İbrahim Paşa ile Damad Mehmed Ragıp Pasa savaşı aramayan bir Osmanlı devleti ve savaşsız geçen yıllan, değerlendirecek bir organizasyona gitmek istikametinde, yol alırlarken, Damadlann, İbrahim olanı Patrona Halil isyanının mazlum ve mağduru olarak hem de hayatını kaybetti. Ragıp olanı ise her adımına bir altın koyarım, Rusya'ya savaş açalım diyen padişahı dizginlemeyi bilmekle beraber, bu rind ve tedbirli vezir ecei-i mevuduyla dünya hayatından çekilirken, iki sulh dönemi haylice ıslahata vesile olmuşsa da, Rusya'nın Ortodoks ve hristiyan hâmisi olarak balkanlarda ve Osmanlı ülkesi dahilinde yaşamakta olanlar bahane edilerek sık sık teklif ve saldırılarla rahatsız edilmeye başlamış ve haylice sıkıntılı dönemlere düşen Osmanlı devleti, Mahmud Nedim Paşanın komşu ile iyi geçinme yâni dostu yakında arama mantığına eğilimi, hristiyan ve ırkçı slav ruhu taşıyan moskof, Mahmud Nedim Paşaya bu deneyimi yap-tırtmâmış veya sadrıazama durmadan ihanet ederek,ahalinin bu zâta "Nedimof" lakabını vermesinin se bebini teşkil etmiştir.
Risalede yer alan sadnazamlar arasında Mahmud Nedim Paşanın hakkında yapılan suçlamalar, bizim savunma mecburiyetinde olduğumuz hususdan değildir. Çünkü; Paşa bu dostluğu kurmak isterken geçmiş yılları, bu milletin can düşmanı moskof mezalimini aklına getirmediği gibi, balkanlardaki ırkdaşfarını ve Ortodoksların ancak Rusya tarafından dfije edileceğinide hesaba almamıştır. Böyle bir hesabdan haberi olduğunu söyleme durumunda da değiliz. Çünkü; Sultan Abdülaziz döneminin bu sadnazamı, efendisine bağlı bir kişi olmakla beraber, iktidar anlayışı, padişah karşısında zaaf halindeki tu tumu zâten

mutlakıyetin, şeyhülislâm önünde bir parça frenlenebildiği ortamda, padişahın yetkilerinin la-yüselliği mânasına gelecek ifade, tahrirat ve de yaklaşımlarla, avrupalılaşmanın makulleşmesini sağlamaya çalışan Sultan Aziz'i hakikaten risalede yazılı olduğu gibi bir afitab-ı cihan mertebesine teşvik etmiştir. Bunun sonunda padişah hayatını kaybederken Mahmud Nedim Paşa ise sadaretden olalı bir hayli olmuştu. Bu bakımdan risalede adı geçen Mahmud Nedim Paşa, Âlî Paşayı harem kıyafeti ile karşılayamayan ve bir defasında deneyipde, durumu gören Âlî Paşanın hizmetlilere, kızım sana söylüyorum! Gelinim sen anla misali: "Efendimiz istirahat halindeyken niçin rahatsız edip, beni huzura alırsınız diye çıkışmış ve girdiği huzurdan geri geri çekilip, sarayın bahçesindeki güllüğü gezmeğe başlaması padişahın redingotlarını giyip huzura çağırmasını intaç etmiştir ki, bu bir üstlük ve astlık değil sadece ciddiyet diye anılmalıdır.

Târihi Bir Tesbit

Yukarıda ileri sürdüğümüz mülahazaları tasdik makamına değilse de, işaret etmek babında, yine dahiliye eski nazırlarından Ahmed Reşid Bey (Rey) Canlı Tarihler adlı eserinde: "İzzet Abid Holo Paşanın müntesiblerindenken, İttihad ü Terâkki cemiyetine de hulul eden Hüseyin Hilmi Paşa, bu yeni intisabının sayesinde Kâmil Paşanın riyasetinde ki kabinede dahiliye nezâretine sokuldu.." demektedir. Hemen ilâve edelim ki; İzzet Holo Paşa mabeynde 2. kâtib olup, Sultan Abdülhamid'in devrilmesine sebeb olan kötü idarenin en ileri gelen malum şahıslarından bir tanesidir. Ancak devlet idaresinin padişahın ellerinde olduğu çok uzun dönem etrafındaki kişiler hizmetlerini hasbetenlillah ve millet ve devlet-i din için ifâ etmiyorlar, mevki ve makam, para, servet kazanma vesilesi olarak telâkki etmekteydiler. Arab İzzet'de denen, bu sivil paşa, bu vasıfda adamların başında geldiği gibi, devletin valisi, kaymakamı, mutasarrıfı padişaha arzlarını sarayın ki tabeti aracılığıyla yaptıklarından, ya birinci kâtip Tahsin Paşaya yahut da 2. kâtip İzzet Paşa ya hulûs çekmekle karşı karşıya kalıyorlardı. Hüseyin Hilmi Paşa'yı bu münasebetle Ahmed Reşid bey'İn suçladığı tarzda suçlamak, ne derece isabetli olur onuda biraz dü şünmek gerekir diye noktalamak istiyorum.

Meşrütıyetten-31 Mart Harekâtına

Sultan Abdülhamid Hân'ın meşrutiyeti yeniden mer'iyete sokması kendisini devirmek İsteyen gayri milli güçlerin, onların şeriki olan ittihatçıların hesaplarını allak bullak etmişti. Millet; hanedan-ı âlî Osman'a bağlılığının bir nişanesi olarak her yerde padişah lehine alkışlar ve padişahım çok yaşa avazeleriyle kendini göstermesi, meclisin teşekkül çalışmaları Sultan Hamid'in iktidardan uzaklaşmasının teminini 8 ay, 20 gün sonraya tehire sebeb olmaktaydı.
Ancak hemen ilâve edelimki; İttihatçılarda dâhil olmak üzere, hilafetin ve

saltanatın devamından muazzep olan bir tek siyasetçiyi bu|mak kabil değildi. Ne varki ilk meşrutiyetin keyfini Osmanlı milleti 1293/1877 savaşı yüzünden süremezken, 2.meşrutiyetin keyfini de, 2 ay, 13 gün sonra Avusturya'nın, Bulgaristan'ın ve Girid Adası meclisinin yâni 5/Ekim/1908 târihinde Bulgaristan Prensliği Osmanlı camiasından ayrıldığını, Avustur ya, Bosna-Hersek'i ilhak ederken, Girid Adası meclisi de, 6/Ekim/1908'de Yunanistan'a iltihak edeceğini kararlaştırması bu seferki meşrutiyetinde keyfinin çıkarılmasını önleyici bir sebeb teşkil etti. Bulgaristan bizden ayrılık manifestosunu yayımlamakla beraber ve bunu fiiliyata koymasına rağmen, bize nüfus olarak 4 milyon, 338 bin kişilik bir eksilme getirdi bu ayrılık. Arazi bakımından ise yüzbin kilometre kareye yakın bir araziyi de elden çıkarmış oluyorduk.

Bosna-Hersek'le ilgili kayıplarımız, insan sayısı olarakda, 1.935.000 (lmilyondokuzyüzotuzbeşbin) arazice, 51bin kilometre kare idi. Girid'e gelince, 8379 kilometre kare arazi 344.000 nüfusu kaybediyorken önemli bir deniz üssü elimizden gitmiş oluyordu. Burayı hukuken kaybetmemizde 1913 senesine kadar sürdü.

Bilhassa milletimizin Bosna-Hersek'i ilhak etme meselesinden dolayı Avusturya için epeyi protestolar, yürüyüşler tertiplediği görüldü. Avusturya mensucat fabrikalarında yapılan ve ülkeye ithal olunan fes için bir boykotaj düzenlendi. Bu boykotaj sayesinde de, Eyüb'de bir Fes'hane açılmış oldu. Beyoğlu cihetinde bulunan Avusturya B.elçiliğinin önüne giderek protestolarını duyurmak isteyen ahalinin önüne çıkan ve meşrutiyet dol- ayısıyla Beyoğlu Komiseri tâyin edilmiş o!an Filozof Rıza Tevfik (Bölükbaşı) Bey, heybetli vücuduyla buradan geçmek için benim vücudumu çiğnemeniz lâzım şeklinde ava-z-ı bülend ile seslenmiş, yumruklarını bir boksörün gardım alması şekline getirmesi şaka gibi görünmüş, daha sonra Filizof'un ciddi duruşu da ahaliyi bir hürmete doğru istikametlendirmiş, ahali dağılmayı tercih etmiştir.

Bütün bunlar olurken, 17/Aralık/1908'de Meclis-i mebu-san'in küşâdi yapıldı. Bu meclis için yapılan seçimler ilk seçimler olup, hayli acemilikler ve hilelerle yapıldı. Askeri ve mülkî idarenin kısm-ı azaminin İttihad ü Terakki zihniyetine meyletmesi, tabiatıyla bu çetenin zorbalığımda benimsemelerine yol açmış bulunduğundan, ahali üzerinde müessir oluyorlardı. Böylece iki dereceli yapılan seçimlerin tercih meselesinde bilhassa azınlıklar ve de Rumlar üzerinde AtinadakİYunan hükümeti, Fener Patrikhanesi Rum mebus namzetlerine yardımcı'oluyor, siyasetlerini yönlendiriyordu.

İttihatçılar karşısındada Prens Sabahaddin Bey'in başlarında olduğu Ahrar Fırkası vardı. Gazetecilerin her seçime müessir olduğu öteden beri bilinen hususattan olduğu bu seçim de de kendini gösteriverdi. İstanbul'da münteşir aznlık gazeteleri ülke içinde nüfuslarını katbekat yüksek iian etmkte, böylece fazla sayıda mebus çıkarmayı elde etmeye çalışıyorlardı.

ülke içinde İttihatçıların meşrutiyeti teminden sonra unsurların birleşmesi, yâni İttihadı Anasır politikasını medhü senaya ve tatbike başlamadan evvel zihinlerde bu anlayışı müntesibi oldukları beynelmilel mason teşkilâtlarının kucaklarında

yaşatmanın verdiği diyeti taleb ederek bunları ikna-aya muvaffak olduğu bu me'şum fikriyat, Osmanlı devletinin ana yapısını teşkil eden müslümanlığın vijdan hürriyeti içinde teemmülüne, ittihad-ı anasır politikasını tartışmaya başla-yan münevverler, islâm anlayışı yerine ırki anlayışını öne geçirdiklerinde memleket de*şapa oturmuş oldu. Bundan da en Çok azınlıklar ve devletleşmeyi, müstakil olmayı hedefleyen ırkların mensupları istifade etmiş oldu. ileride göreceğimiz gibi bu unsurların birleştirilmesi politikası, müslüman olup bağımsızlık peşinde olan ırkî toplulukların ayrıcıhğa başlamasını getirirken,gayrimüslimler arasında mevcud olan ihtilafların ortadan kalkmasına yol açtığından balkanlardada Sırp, Karadağ, Bulgaristan ve Yunanistan ile Romanya ittifakının doğduğunu göreceğiz.
Meclis-i mebusan seçimden sonra 275 mebus ile teşekkül etmiş oldu. Bunların 140 tanesi Türk, 60 tanesi Arab, 25'i Arnavut, Kürtler ise 2 mebus çıkarmışlardı. Arab mebusların içinde bir tek hristiyan mebus varken, Arnavutların içinde bir kaç kişi de hristiyan idi. Hristiyanlar içinde cemaatlere göre dağılımları şöyle idi: 23 Rum, 12 Ermeni, 5 Yahudi, 4 Bulgar, 3 Sırp, 1 Ulah olup, tamamı 48 kişiyi bulmuştu. Okurlarımızın birazcık tebessümlerini temin için, şunu da anlatalım. Arnavutlukta İpek adlı şehrin mebuslarından birisi kürsüde günlerden bir gün şöyle konuşma yapar: <Efendiler, gidiyoruz geliyoruz, Meşrutiyet Efendi'den konuşuyoruz. Fakat kendilerini bir türlü göremiyoruz. Artık lütfedip ortaya çıksin-da cemâlini görelim. CJzun boylumu, yoksa kısa, şişmanmi veya zayıfmı, esmermi, yoksa sarışınını? Şeklindeki konuşması belki bir espri olabilirmi? Fakat şahısların meşrutiyet hakkında malumatları olarak değerlendirilirse ne acip bir şeyle karşı karşıya olduğumuz rahatça anlaşılır.. Tebessümden ziyâde, düşüncelere gark ettik galiba..
Meclis-i mebusanın açılış günü olan 17/Arahk/1908 günü padişah,yanında oğlu Burhaneddin Efendi olduğu halde ve refakatinde de sadnazam Kâmil Paşa olduğu halde Ayasofya meydanındaki mebusan binasına geldi. Altun saltanat arabasıyla gelen hünkârı ahali büyük bir sevgi gösterileriyle karşılamaktaydı. Padişah, hazırlattığı konuşmasını hâvi yazıyı Ma-\ beyn Başkâtibi Cevdet Bey'e verdi. Cevdet Bey nutk-ı hümayunu okuduğunda Sultan Hamid'in işaret ettiği husus pek mühimdi. Çeşitli milliyetlerden gelen mebusların ayrılıkçı bir tutum güdeceklerini İfade ettiği görülüyordu satırlar arasında. Padişa-hın, işaret ettiği diğer ve önemli bir husus, 31 sene evvel devletin idarecileriyle yapılan müzakere sonunda meclisin seddedilmesi hususu karara bağlanmış ve ona riayet edilmiştir, dedikten sonra da, şimdiki açılışa da, devlet adamlarının karşı çıktığını fakat kendisinin meclisi açmakta kararlı olduğuna işaret etmesi mühimdi.

31/Mart Hadisesi

23/Temmuz/1908>den aylar geçmesine rağmen İttihatçılar, ülkenin kaderini tam olarak ellerine geçirmeye muvaffak olamamışlar. Kabinelere daha kendilerinden

tam manasıyla olan birini henüz sadnazam yapamamışlardı. İlk meşrutî kabineye, adliye nâzın olarak hayli yüksek dereceli bir mason olan Manyasizâde Refik Bey'i sokmaya muvaffak olmuşlarsa da, bu nâzır'da ölüm hastalığına yakalanmış olması hasebiyle koltuğuna oturma şansı bulamamıştı.
Posta müdürlüğünden gelen ve gözü pek, kabadayı ve mert birisi olan Talat Bey dahiliye nazırlığına gelebilmişse de, ahali bu ittihatçıların beyni bâlâsı olan bu adamı pek se-vememişti. Eski rical,ittihatçılara farklı yaklaşımlardaydı. Abdülhamid'in gedikli sadnazamı Küçük Mehmed Said Paşa, bunlara sıcak bakarken, Hüseyin Hilmi Paşa biraz daha net; yaklaşımı sergiliyordu bunlara, fakat Kâmil Paşa düşmanlıkla tavsif edilebilecek bir hâ!et-i ruhiye içindeydi. Buna mukabil,Ittihatçlann çoğu, meşrutiyeti biz elde ettik, fakat hâla Sultan Hamid'in vezirleri memleketi idare ediyorlar, Biz bize ait programlan nasıl ve ne zaman tatbike başlayacağız şeklinde parti içinde, evlerde, kurulan her sohbet platformlarında bunları konuşmaya başladılar.
Bu arada matbuat sansür idaresinden kurtulmuş, herkes insafı bir kenara bırakarak içindeki biriktirdikleri cifeleri kimin için olursa olsun ortalığa saçmaya başladılar. Tabii bunlar siyasetin yenileri olan ahalimizde çeşitli hislerin meydana gelmesine vesile olduğu gibi ittihatçıların askeri kanadının siyasetten anndınlamaması olayların sözle bir sonuca bağlanması gerekirken, beden gücü ve mermilere bırakılmasına se-beb olmaya başladığı görüldü.
Günümüz insanlarının 1977 ile 1980 yıllan arasında şahid olduğu anarşiyi gözünün önüne getirebilirse, bu dönemde yâni ittihatçıların, başda İsmail Mahir Paşa olmak üzere, Hasan Fehmi ve Ahmed Samim Bey adlı gazetecileri öldürmekten çekinmediler. Çok yıllar sonra bu suikastların, İttihatçıların silahşörlerinden biri olan Yakup Cemil Bey tarafından kurşunlandığı tesbit olunduğu yazılıp çizildi. Bu Yakup Cemil Bey, çok mert birisi olup,a yni zamanda pek nişancı bir İnsandı. Ermeni Tehcir hareketi esnasında Ermenilere karşı sert tutumlar gösterenleri, sarkıntılık yapan muhafızları cezalandırrnasmdaki şiddeti, bir ibret olması hasebiyle hayli caydırıcıydı.
Hemen bu arada yukarılarda da hatıratından bir alıntı yaptığımız, Yakub Kenan Necefzâde 1967'de yayımladığı: "Sultan 2. Abdülhamid ve İttihad ü Terakki" adlı kitabında 50. sahifede, <NasıI Geldiler?> arabaşlığında şunları söyler: <Niya>zi ile Enver ve meşhur Bulgar çete reisi Sandanski ' 31/Mart da Taşkışta<da pek çok Türk subay ve askerlerini öldürüp ve cesetlerini kefensiz ve namazsız şimdiki Hilton oteli civarındaki Surp Agop Ermeni mezarlığına üst üste gömdüler ve ittihatçılar bu hakiki şehidlerle birlikte nahak yere astıkları insanların kanlı ve boğulmuş, donmuş cesetleri üzerine tahtlarını kurdular> demektedir. Daha sonra Şemsi Paşa ve Enver Bey'in eniştesi Selanik merkez kumandanı Nâzım Bey'in yaralanmasındaki ittihatçıları anlattıktan sonra şöyle
devam ediyor: <Öçüncü Ölüm ve kurşun Manastır polis müfettişi Sami Bey'e, dördüncü cinayete kurban gitme piyangosu Topçu Alayı İmamı Mustafa Efendi'ye isabet ediyor> dedikten sonrada, İttihatçıların reisleri İstanbul'a geldikten sonra nice insanları Bayezid ve Sultanahmed meydanlarında İpe

çekiyorlar demektedir. Yakub Kenan Necezâde'nin nakli olan hassas şâir Ali Hadi Okan Bey'in çı karmakta olduğu Yeni Cephe adlı haftalık gazetesinin 23/7/1951 tarihlisinde neşrettiği şiirinden şu mısra ile Sultan Hamid'in dokuz defa sad-rıazam yaptığı Said Paşa hakkındaki beyti sayfamıza alarak ziynetlendirelim:

"Padişah lûtfiyle konmuşken mürüvvet, devlete Münki'i inam olup kıydın veliyi nimete" demek suretiyle Şapur Çelebi (Said Paşa) hakkında târihi hükmünü şâir yüreğiyle veriyor.

Meşrutiyetin ilânı peşinden gerek heyet-i askeriyede gerekse, mülkiyede yapılan tensik çalışmaları, hayli mağdur ve mâzul meydana getirmiş, hâttâ sadaret binası karşısında bulunan bir kıraathaneye, Mazûlin Kıraathanesi adı verilmişti. Burada görevlerinden alınmış bulunan mutasarrıf, kaymakam, kâtibler, kadı'ları bulmak kabildi. Burada yeni bir göreve atanabilmek için toplaşıyorlardı.

Ote yandan da Kıbrıs kökenli biri olan Derviş Vahdeti isimli zat, bu gün bile hakkında yazılmış makale ve araştırmalara bakılırsa tam bir hüküm verilemeyenler arasında bulunmaktadır.

Ancak; yazdıklarını Volkan adlı gazetesiyle okuyan dindar insanlar, memnun kalıyor ve yanlışlıklardan haberdar olurken, dine mübalaatı zaif olanlar ise, yazılanları milletin mukaddesatını istismar ediyorlar demek suretiyle, bu gün yaşadıklarımızın tıpkısını yaşıyorlardı. Yalnız Vahdeti, İttihad-ı Muhammedî adlı bir cemiyet kurupda manevî başkanlığına İki Cihan Serveri (s.a.v) Efendimizi seçtiriyordu. İşte bu haber pa- dişah Sultan Harnid'e ulaştığında, padişahın <Bir bu ek-siktî> dediği kuvvetli rivayettendir.

Bakınız Öztuna Bey, Büyük Türkiye Târihi adlı değerli eserinde nasıl bir yorumla 31/Mart Vak'asına, Derviş Vahdeti'nin Volkan gazetesi olmak üzere Sultan Hamid devrinde mevcud bulunmayan tam mürteci bir kısım basın, halkın mukaddes hislerini tahrik etmiştir, dedikten sonra şu satırları döşüyor: "Buna rağmen Rumi takvimle 31/ Mart/V aka'ası'denen 13/fİisan/1909 irtica hareketi, milletten oe halkdan gelmemiştir. Türk milleti, târihin hiç bir devresinde irticadan yana olmamıştır. Hâttâ Mart ihtilâlinin başına az ve çok ehemmiyetli bir tek kişi bile geçmemiştir. Hareketin en büyük lideri Hamdi Çavuştur. Asiler kendilerine subaylar ve devlet adamları arasından bir lider bulamamışlardır.

31/Mart olayı, tam manasıyla aydınlığa çıkmaktan uzak kalmıştır. Başta Şeyhülislâm Cemaleddin Efendi olmak üzere, devrin bir kısım ricali, bu olayı Suttan Hamid'i devirmek ve iktidarı tam manasıyla ele geçirmek için İttihat ve Terakkinin hazırladığını ileri sürmüşlerdir.

Dayandıktan delil isyanı çıkaran Avcı Taburlarının bir kaç hafta önce Selanik'ten İstanbul'a getirilmiş olmasıdır. Gerçekten padişahın şahsına çok bağlı 1.Orduya güvenemeyen bu ordunun subaylarına nüfuz edemiyen ve merkezi Selanik'de bulunan 3.Orduya dayanan İttihatçılar, irtica olaylarını çı-kartan taburları<nlgâhban-ı hürriyet>, <muhafız-ı meşrutiy-yet gibi şaşaalı ve demagoji kokan isimlerle İstanbul'a sev-ketmlşlerdi. 1.Ordunun başına getirdikleri genç Müşir Mah-mud Muhtar Paşa, İttihatçıları tutuyordu. Sonradan

İttihad ve Terakkinin en azılı muhaliflerinden olan bu zat, Gaazi Ahmed Muhtar Paşanın oğludur.." diyen Öztuna bu eserini tab ettirdiğinde târihler 1978 yılını bulmuş, nice hatıratlar, nice hatıralar, araştırmalar yayımlanmış tertibin hedefinin yarım kalan Sultan Hamid'in tahtdan indirilmesini ikmâl etmek olduğu büyükten küçüğe herkes tarafından kabul edilmiştir. Öztuna Bey'de bu maksad-ı hakikiyi şüphesiz bilir ne varki bu cümlelerle geçirmeyi lüzumlu bulmuştur. Hele hele, İtti hatçıların vurucu bir silahşoru olan Mustafa Turan'ın itirafları yayınlandığında bu hususun artık gizli tarafı kalmamıştı.
İrtica kelimesini burada islâmla özdeşleştiren masonlar ve onların bu hesaplarına dikkat etmeyenler bu ihtilâli irtica diye vasıflandırmakla mason plânlarına yardımcı olmuş c!u-yorlar. Meselâ padişahı çok seven Avcı Taburlarına yapılan-lar, onların abdest almalarını bile önlemeye suları kesmek suretiyle tahrike dönük hareketler, meşhur Ömer Naci'nin din adamı kılığına girerek Taşkışla'da yaptığı konuşmalar, askeri fötr şapka giymeye mecbur edecekleri hakkında yaptığı konuşma ir tica olmuyor, fötr şapka giydirilecekleri söylenenlerin buna itirazları irtica oluyor. Bu bakımdan dönemin en iyi tarihçileri arasında yer alan Öztuna Bey, burada her ne kadar Sultan Hamid Hân'ı vikaye ediyorsa da, sessizce irtica adını İsiâmi bir itirazın üzerine kötüleme şalı olarak atmaktan imtina etmiyor.
Şimdi Meşrutiyetin 2.defa meriyete girmesinden sonraki safahatın bazı mühim bölümlerini Sadaret telgrafhanesi Şifre kâtibi Mehmed Selahaddin Bey merhumun Bildiklerim adlı eserinden takibe alalım:

Meşrûtiyetin Birinci Kabinesi-İlk Sadrazamı Ve Şeyhülislâmı

Yukarıda kısaca ifade ettiğimiz gibi sadrazam Said Pa-şa'nın istifası üzerine anayasanın ilgili maddesince tarafı es-raf-ı cenâb-ı padişahîden meşrutiyetin ilk hükümetini kurmak üzere vazifelendirdiği gerek sadaret, gerekse hariciye gerekse de dahiliye işlerindeki büyük birikimi ve dehası münasebetiyle Kâmil Paşanın getirilmiş olmasına inzimamende şeyhülislamlık, onsekiz yıl aralıksız bu vazifede şerefle hizmet etmiş bulunan Muhammed Cemaleddin Efendiye veril-mişdi. Yine evvelce olduğu gibi alay-j vâla ile babıâlî' ye gelinmiş dualar okunmuş, böylece de meşrutiyetin ilk kabinesi meşrutî hükümlere uygun olarak kurulmuş oluyordu.
Kâmil Paşa gibi dış dünyada olsun, içişlerimizde olsun ehliyeti herkesçe kabul gören bu ihtiyar zâtın te'siri kabinede müsbet mânada işlerin yürümesine yol açdı. Ayrıca meşrutiyetin getirmiş olduğu ecnebi devletler mütebessim, ilişkiler kurabilme şansını denemeye kalktıklarında müşfik ve açık görüşlü bir idareyle muhatab oldular. Osmanlı devleti, mülkünde bayındırlık işlerinde bir hayli yapılacak iş olduğunu görmüş bulunmalarından dolayı ve bu işleri yapmak İhalelerini alabilmek için avrupa para kasalarının idarecileri İstanbul'u cemm-i gafir halinde ve sık sık ziyaretlere başladılar.
Bütün bu olumlulukları gören İttihad ve Terakki cemiyetinin reisleri,

menfaatperest kişilerin servet ve sermayenin kasalarını açıp devlete her türlü yardımı davet eden hâlin, hükümetin hâiz-i itimad ve emniyet olmasından doğmayıp, meşrutiyetin ilânının temin eylediği bir hâl olduğu ve kendileri dahi hükümet-i idareyi ele alsalar, hem şahıslarının hem rnernjeketin istifade edeceği zannı bâtılı, kötü düşüncelerini bulandırmış olmalı ki inkılabın başlangıç döneminde, cemiyete dâhil olan bir takım kötü niyetli kişiler, meşhur eşkiyala-rı baslarına toplayarak kabinenin disiplinperverânesine taban tabana zıd, dini âdaba ve islâmiyyeye ve de kanuni mevzuata tamamen muhalif olan gasp, yağma gibi hallere cesaretle eski vekiller ve devlet memurları ile milletin zenginlerinin hanelerine hücum etmek, bazılarını çeşitli zulüm ve işkence ile sokaklarda sürüklemek ve de mevcud nakit paralarını zorla alma ve gasp eyleyerek memleketi anarşi ortamına oturttular.

Türlü türlü bahanelerle de yardım almağa ve bunları toplayıp kendi keselerini dol durmaya başladılar. Böylece de hükümeti müşkül bir duruma sokmuşlardır. Kâmil Paşa Hz.leri sadaret makamında bir hayli yorulmuştu. Çünkü bir tarafdan saydıklarımızın irtikâb ettiği günahların önünü almak, bir tarafdan da devlet memuriyetine dahil olmayacaklarını beyan eden, cemiyet-i ittihadiye reisleri ve âzalarının, müsteşarlık ve valilik gibi vazifelere yerleştirilmesi için hükümete baskıya ve bunların kanunî vasıflara hâiz olmayan câhil ve değersiz bazı kişilerini de ayan meclisine sokmak gibi biçimsiz müracaatlarına son vermek ve asayiş ve de disiplini memleket mihverinde devam ettirmek çâresini temine pek gayret göstermiştir.

İttihatçıların çeşitli suçlarına ve memuriyet talebi ile babı-âlî'yi sıkıştırma teşebbüslerini iyice tedkıyk edersek, Kâmil Paşa Hz.lerinin sadaret makamında bulunması, birliği gerektiren gizli cemiyetlerin hastalığına uygun gelmediğinden, KâtiliPaşa hakkında da, var olan iç ve dış âlemdeki itimadı izâle ettirerek Kâmil Paşanın infial ve iğbirarını celbedip makamını terke mecbur kılma çâresinin aranmasıydı. Bahse konu cemiyet bu hususda emir vermiş olup, hâl bundan başka bir şey değildi.

Selâmet-i vatan ve milletin saadetinden başka bir düşünce taşımayan ve hiçbir kimseye karşı kin ve düşmanlık taşımayan siyaset tedbirlerinin bu pîr'i, Kıbrıslı Mehmed Kâmil Paşa ilk önceleri, ittihadçılarında aynı his ve fikri taşıdıklarını zannederek, meşrutiyetin gözcüsü ve koruyucusu demek olan meşrutiyet-i nigehbân zannetmesi, bu vasıflardanda pek uzaklaşmış olan cemiyet azalan yüzünden, ülkenin göreceği zararı ve tehlikeleri kovalamak için gereken nasihatleri yaparak, düzelmelerinin çâresini aramaya teşebbüs etmişse de, bahse konu haşaratın, reva olmayan muamele ve müstebid tarzdaki hareketlerinden vazgeçilemeyeceğini, şahsi ve nefsi düşüncelerinden başka dünyada bir düşünceleri olmayan, memleket ve millete karşı en ufak bir hürmet hissi ve mu-habbeti taşımayan ve her türlü faziletden mahrum ve çeşitli cinayetler ile fenalıkları yapmaya hazjr ve eğilim taşıyan sadece vatan ve millete değil, insaniyet âlemi için varlıkları bir belâ ve tehlike olan ve de vatanperverlik örtüsü altında ve kisvesi tahtında şahsi menfaatlerini elde etmeye çalışan bu rezil ve

hâinlerin vatan ve millet ile katiyyen bir alâkaları olmadığını anlamış bulunuyorlardı.
Muazzez vatanımızı bu gibi haydutların eline terk etmek asırlardan beri bu hâli keşmekeşde yuvarlanan devletin ve ülkenin süratlenen bölünme ve izmihlalinin sebebi olacağını düşünerek bunların başka bir güzellikle ayıklanıp İslahları çâresini denemiş buyurduklarından, haberdar olan İttihadçı-ların Reis takımı bu haberden fevkalâde ürkmüşlerdi.
İstanbul'da bulunan Osmanlı askeri ile lâzım gelen tehdid-leri yapıp bunları yerine getiremeyeceklerini anladıkları için ellerinde silahlı bir kuvvet bulundurmayı düşünerek, bir bahane ile Rumeli de bulunan "Nigehbân-ı Hürriyet" dedikleri Avcı Taburlarını Selânik'den getirtip, bu tavırlarla sarayı ve babıâlî 'yi tazyik ve tehdid küstahlığına da cü'ret edip, Kâmil paşa kabinesinin düşürülmesi çâresini aramakdan geri durmadılar.
İçlerinde en tanınmış olanı ve cemiyet-i ittihadi'yeyi kuran reislerden ve kabinede adliye nazırlığı görevinde olan ve cemiyetin takip ettiği tarzı tasvip etmeyen Manyasizâde Refik Beyefendiyi bile tehdide kalkıştılar. Refik Bey'in önce kalbini yordular az sonra da adamın ölümüne sebeb oldulardı! Kâmil Paşa kabinesinde, dahiliye nâzırlığıyla görevli Hüseyin Hilmi Paşa, bu hain serserilere boyun eğiyor ve onlara uymakdan kendisini bir türlü almamaktaydı. Bunların; kendisini (H.Hilmi Paşayı m.h) makamı sadarete getireceklerini vaad edenlere, makama kavuşmak hırsı ile gözleri adetâ kör olmuştu.
Geleceği, milleti ve devleti feramuş (unutmuş) ederek, bu hezele ile birleşerek kabinenin düşmesi için bütün kuvvetini, bazuya verip çalıştığından vatan ve milletimizin bu hâl-i felâketi ve bölünmeye maruz kalmasına H.Hilmi Paşanın böyle davranışı sebeb olmuştur. Bu sebeb, yegânedir desek yeridir.
Böyle taarruz, tazyik ve tehdid ile müdehaleye uğramadan bir anı geçmeyen Kami! Paşa kabinesi, tabiatıyla ümmid olunan icraatı yapamadı. İslahatı ise; tamamiyle tatbike koymaya meydan bulamamışsa da, anarşi hâlinde olan ülke asayişi temine ve seçimleri yaptırmakla mebuslar meclisinin açılmasına korkmadan çalışmış idi. H.23/zilkade/l 326-R. 4/arahkl324-M.17/aralık/1908 de mebusan meclisinin açılmasına muvaffak olmuştur.
İngiltere devlet-i muazzaması, dersaadet büyük elçiliğine tâyin buyurulup meşrutiyetin başlarında şehrimize gelen Sir Levatr cenahları hakkında İstanbul ahalisinin, ittihad ve terakkinin bir kaç âzası müstesna olduğu halde, bahse konu cemiyet diğer azalarıyla beraber gösterdikleri eserler hüsn-ü kabul, hürmet ve fevkalâde muhabbetden ve İngiltere deviet-i muazzamasıyla, devlet-i âliye' nin eski dostluk ve muhabbetleri olan bazı avru-pa düvel-i muazzamasının, kabine hakkında perverde eyledikleri eser-i muhallesat yâni biribi-riyie iyi geçinmeleri dostlukları şark'daki siyasî menfaatlerine menfi tesirler etmesinden telâşa düşmüşlerdi.
İttihad ve Terakki cemiyetinin yegâne koruyucusu; Almanya imparatoru 2.Wilhelm ile İttihatçılar arasında, önemli ro! oynayan gizli cemiyetin, özellikle memurlar göndererek hükümetin behemahal sükût etmesini sağlanmasına bakıl-

ması, bunu temin için hiçbir fedakârlıktan kaçınılmaması için talimat verilmiş ve bu emrin tatbikatınada göz kulak olmak için ayrıca kontrol memurları tâyin edilmişdi. İstanbul'daki Doyçe bankın ve Ana-dolu şimendifer idâresinin kasalarını İttihad ve Terakki cemiyetine açarak, Türklerin ha kiki dostu ve eskiden beri böyle olan İngiltere devleti fâhİmesi-ninde, te'sir ve politikası nın Osmanlı ülkesinde tutunmama-sına gayret edilmesine rağmen Anadolu şimendiferleri direktörü Mösyö Heknin vazifelendirildikten sonra, İstanbul'daki Alman sefaretinede Berlin'den verilen emirde, sefaretin cemiyetle dâima temasda bulunarak menafi-i siyasiye ve ikti-sadiyelerine külliyen münafi olan böyle bir halde cemiyetin kurucuları ve reislerinin men edilmesi için takyidat-ı basiret-' kâranede bulunulması emir ve işaret edilmişdir.
Gerek Almanya devleti gerek bahse konu cemiyetler bu uğurda yüzbinlerce liralar sarf etmekden çekinmeyerek; İttihad ve terakki'nin, o dinsiz ve imansız üç-beş kişiden ibaret olan reis ve kurucularının mühim olanlarını daha önceden hazır etmiş bulundukları plân mucibince hareket ettirmeye muvaffak olmuşlardı. Malum ve mâhud bu ileri gelen şahıslar; meclis-i mebusan azalarına verdikleri talimatlar istikametinde Kâmil Paşa kabi nesine, kanun-î hakkını: <Kanun-u Esâsîi ahkâm-ı münifesini ayaklar altında bırakarak> yâni; anayasanın güzel hükümlerinin ezilmesine aldırmayarak, bu kanunlara uygun harekâtı önlediler. Kâmil Paşa'nın; üç gün sonra vereceği izahatı da beklemeden, Paşa'nında meclis de bulunmadığı gün, hükümet hakkında itimad oylaması yaptırdılar ve böylece Kâmil Paşanın istifasını sağladılar. Padişaha da, başda olmak üzere, herkesin tazyikler yapmağa başladığı görüldü. Israrlar sonucunda Kâmil Paşa kabinesi düşürüldü, fakat Kanuni Esâsı yi getirenler(î) onu ilk önce kendileri yaraladılar. İttihad cemiyetinin reislerinin affi kabil olmaz hareketleri yüzünden devlet ve ülkemiz bölünme felâketine doğru ilk adımı atmak zorunda bırakıldı.

Kâmil Paşa'ya Suikast Düzenlenmesi

Kâmil Paşa kabinesine güven oyu verilmeyen gün sadrazam Hz.leri meclis'e gelmiş olsalardı, meclisin kapılarında ve koridorlarında hâttâ Ayasofya Meydanfnın çeşitli yerlerine yerleştirilmiş ittihad ve terakki cemiyetinin eşkıya ve fedaileri tarafından katledilecekdi. Bu cinayet plânının baş tertipçi-leri Almanların İstanbul büyük elçisi Baron Mareşal Dö Biyberştayn ve Almanyalı Müşir Golç Paşa'nın gizli tertibatına uyan ittihatçılar idi. *

Hüseyin Hilmi Paşanın İlk Sadareti

Kâmil Paşa Hz.lerinin; meclisde anayasaya aykırı bir tarzda, kabinesiyle beraber sükût etmesinin arkasından makamı sadaret, daha Önceleri ittihatçılar tarafından vaad etmiş bulundukları Hüseyin Hilmi Paşa Hz.lerine verilmesini temin etmişlerdi. H.Hilmi Paşa bu vaadin yerine getirilmesinin karşılığını, ittihadçılann ileri gelenlerini kabineye vekil (bakan) alarak ödedi. Böylece ittihad ve terakki

devletin kalbi olan babı-âlî de de, bir merkez daha kurmuş oldular. Mülabei Sıbyan; yâni çocuk eğlencesi de denen bu kabinenin oynadıkları feci oyunların iki tanesini, okurlarımıza nakletsek, anlatmak istediklerimiz derhal anlaşılır.
1 Bunların birincisini 31/mart hadisesinin hazırlanması ve tatbike konulması teşkil eder, İkincisini ise, Sultan 2. Abdül-hamid hân'ın gayri meşru ve gayri kanunî şekilde tahttan indirilmesidir. Bu iki mühim olay hakkında; bilgilen olmayanları, ikaz ve dikkatlerini çekmek için bir miktar izahda bulunalım.

İki Olayın Hikâyesi!

Kötü bir âlet olarak, her hususda istihdam edilip kullanılmak üzere Selânik'den getirildiği beyan edilen Avcı taburlarının 31/mart hadisesinin meydana getirdiği vede Sultan Ab-dülhamid hân hz.lerinin, tahtan indirilmesi için oynadığı rol; fesad cemiyeti ittihatçılarının minettar oldukları hâldendir. İlk anlatacağım olan bahsi bu teşkil edecektir.
Çünkü; bu taburların kumandanları; Selânik'li dönmelerden (Avdeti), Remzi Bey gibi muhtexem(!) kardeşlerin reislerinden ve subayları da o kardeşlerin, Rumeli ve İstanbul 'un sokak aralarında ve ana caddelerinde öldürülüp şehid edilen hakiki vatanseverlerimizin katilleri oian ittihad ve terakki cemiyetinin ün yapmış fedaileriydi. Böyle kumandan ve subaylardan meydana gelen bir heyeti muhteremenin(!) sevk-ı idaresinde, bulunan taburların, erleri de aynı his ve fikre tâbi olduğu, gibi askerin tamamının pek büyük bir kısmı da, Rumeli ahalisinden Rum ve Bulgar eşkiya çeteleri mensubları olduğundan, cinayet ve eşkıyalıkta da pek ustaydılar.
Ne derece itimada lâyık ve emniyetine inanılırlığı belirsiz bu taburların yapacakları hizmet, diğer taburların subay ve erlerinin yapamayacakları işlerden olduğu, ittihadçılarca malumdu. 31/mart hadisesini, orduyu hümayun içinde vazifeyi bunlara yüklemek, İstanbul da bulunan diğer askerlerin düşüncelerini tahrike ve kafalarını karıştırmağa başladıar. İttihatçılar bu ve başka yollarla ahalinin saf takımını teşvik ve iğfale muvaffak olduğundan, 31/Mart isyanını çıkartmağa muvaffak oldular. Avcı taburlarının subayları, 31/ Mart günü er elbiseleriyle sokakları dolaşarak isyan ve kıyam eden asa-kir-i şahane ile ahaliyi tahrik edip daha sonra vak'anın inkişâfı üzerine bir hayli rol oynadılar. Zâten tertib içinde olduğundan Selânik'den yola çıkan Hareket Ordusuna katılmak üzere Çatalca ve Hadımköy istikametlerine firara başlamışlardı. Birinci ve ikinci firka-i hümayunların da bulunan taburlar, mektebli ve ittihadçı subaylar bile mukaddes vazifelerini terk edip firar yolu ile Hareket^Ordusunu karşılamağa Çatal-ca'ya gittiler. Başlarında kumandan ve subay kalmayan taburların askerleri, tabiatıyla arkadaşlarına iltihak eylediklerinden olay bir hayli büyüdü. Böylece de olması icâb etmeyen vak'aların, meydana geldiği görüldü.
Bu fetrete ve isyana yâni emir ve kumandasiz kalma durucuna yedi sekiz ay süren cemiyetin akıl ve hikmete uygun düşmeyecek faaliyetini gören, bundan meydana gelecek vahameti anlamaya başlayan bazı kişiler iltihak etmiş kadro

hâricine çıkarılan eski subaylar dahi kendilerine kumanda etmek için isyan etmiş askerler tarafından evlerinden zorla getirildiğinden, işler ittihatçıların aleyhine dönmeğe başlamıştı.
Hüseyin Hilmi Paşa kabinesi oynamış olduğu bu oyunun kendi aleyhlerine dönmüş olmaları yüzünden korkuya düşüp herbiri birer tarafa kaçışmaya başlamışlardı. Nefislerini kurtarabilmek için Sadnazam H.Hilmi Paşa ve kabinesi istifalarını verir vermez, adetâ sır oldular. Bu sebebdende memleket hükümetsiz kaldığı gibi isyan içinde kalmakda ya şandı. Sultan Abdülhamid derhal Ahmed Tevfik Paşayı makamı sadarete getirdi.

Ahmed Tevfik Paşanın Sadareti

Sadaret makamına 2.Abdülhamid hân hz.Ieri tarafından getirilen A.Tevfik Paşa, kabineyi ülkenin tanınmış kişilerinden meydana getirdi. Karışıklığın; uyandırılan ümidfer sayesinde giderilebileceğini düşündüğünden olacak, hemen tedbirleri almaya başladı. Kabinede Harbiye Nezaretini üzerine almış bulunan büyük Müşirlerden Gazi Edhem Paşa hz.leri-nin gayret ve himmetiyle isyan hâlinde bulunan askerlerle, ahaliyi ikna eyledi. Arkasından genel af ilânının getirdiği ümidleri arttıran hususlar, isyanın önünün alınmasını sağladı.
Fakat bütün bunlar olurken; Hareket Ordusu adi altında, SelânİK'den yola çıkan ittihatçıların ordusu, İstanbul'a duhul edivermişdi. Şehre hiç bir mukavemete maruz kalmadan giren bu, isyancılar taifesi hâline gelmiş ordu, büyük bir eşkıya çetesinin yapabileceği terörü ifa edeceklerden farksızdı...
Rumeli de; meşrutiyet ilânından sonra teslim olmuş, ne kadar Bulgar ile Rum ve Arnavud çeteleri varsa, bunların tamamı bu hareket ordusunda mevcutdu. Selânik'in Dönme Yahudileri ve buna benzer haşaratda, bu orduya katılmış olduğundan, bu gibi haydutlar ile teşekkül etmiş olan ittihatçılar çetesi İstanbul'a girdiklerinde karşılarına çıkan müslüman kıyafetinde olan herkese saldırıp katletmeğe başladılar. Her tarafı yağmalamağa koyuldular. Kışlalarına çekilerek vazifelerini ifâya çalışan askerlerimizin kışlalarını abluka altına alarak, düşman ordusunu top salvosuna tutar gibi bombardımana geçdiler. Bu hengâmede otuz bin askerimizi toprağa düşürüp büyük bir cinayetin mürtekibi oldular.

Ceza Alacaklarına Ceza Veren Oldular!

Bu yapılan şüphesiz ki bir "alessultan-ı huruç îdi" buna cüret eden Mahmud Şevket ve Ferik Hüseyin Hüsnü Paşaların kumandasındaki eşkıyalar güruhu, komutanlarından en küçük neferine kadar askeri ceza kanunlarının uygun maddelerine binaen, idama götürülmeleri icâb ederdi ve bu kokuşmuş cemiyete ubudiyet ve hulûs çakmak için bahse konu canileri alkışlıyan elleri de icab eden cezalara çarptırmak gerekirken şaşılır ki; bu haydutların yol açısıyla halife-î rûyi zemin ve padişah-ı islâmiyan olan Sultan 2. Abdülhamid han hz.lerini tahtdan indirmeleri ümmetin büyükleri ve milletin vekilleri ve hükümet ile ayan

(senatörler) için, İlelebed çatıl-nıak da haklı olunacak durumlardandır.
istanbul'a girdikten sonra yaptıklarını bir miktar yukarıda-da anlatmağa çalıştığımız bu şekavet topluluğu üstelik is-yancılıkdan çıkıp hem itham eden, hem de cezalandıran yargıç makamına geçtiler. Çünkü kurmuş oldukları örfî idare ve buna bağlı 1 ve 2 numaralı divan-ı harb-i örfî adlı askerî mahkemeler, eski vükelâ-yı ve askerleri, devlet memurlarını ve sarayın erkânını, ittihatçıların menfaatlenmelerini önlemeyi, hizmet-i millet ka-bul edenleri ve bunların (İttihatçı çetenin) hareketine karşı hareket yapmayı tasavvur ed enleri, bir çok muharrir ve iktidar sahibi kimseleri, Sultan Mahmud'u sâni'nin sonunu getirdiği yeniçerilerin, "tut-kap" usûlüne uygun olarak, rastladıkları yerlerde yakalayarak Harbiye Nezâ-reti'nin bahçesinin Süleymaniye Câmü kapısına yakın yerindeki Bekirağa Bölüğüne hapsetmekteydiler. (Tabii bu günkü İstanbul Üniversitesinin olduğu yeri tarif ettiğimizi biliyorsunuz. M.H) Yakalanıp da, hapse konan kişilerin gün begün sayıları çoğaldığından hapishanenin üst katındaki itfaiye teşkilâtı dâhil, bir kaç asker koğuşu boşaltılarak çâre arandiysada neticede zulme uğrayan kimselerin sayısı durmadan arttığından daha sonraları Dâire-i Askeriyye-Î ümur-u Nezâret-i binası karşısındaki, Çifte Saraylar bile hapishane olarak kullanılmağa başlandı. Yapılan bütün bu işlerin mağduru olan kişiler büyük eziyyetler ve açlıkla mücadele edip dayanmağa çalıştılar. Ancak .yapılanlar akla hayale gelmez cinstendi ve milletimizin insanına reva görüldü.
İttihatçıların cemiyetinin o rezil kurucu ve reisleri ve de meşrutiyetin kurucusu ve kahramanı addedilen Enver ve Niyazi'ler ile onların cânilikde, bir hayli ileri olan fedaileri, tarafından tutukluların ve hükümlü mazlumların bazıları, gündüz veya gece ve belli olmaz zaman diliminde bu ahlaksız canilerin bulundukları harbiye nazırlığı binasının odalarına getirtilir 'çeşitli hakaretlere maruz bırakılarak bu esere almaya utandığımız sözlerle izzet-i nefisleri rencide değil, adetâ ayaklar altına alınmaktaydı.
Şeref-İ Adalet Ve İki Şahsiyat

Bu sakim anlayışın, kendi düşünce ve yollarındaki engel, sağ duyuyu ortadan kaldırmak için, her gizli ve açık darbelerin taşıdığını, bir daha ortaya koyduğunu görüyoruz. Bunu yapacakları vasıtaların başında da adaleti ileri sürerler, fakat adalet yerine talimat almaya amade hâkimleri tercih ederler. Ve de; bu aradıklarını bulduklarını târih dâima önümüze koymaktadır.
Buradan hareketle bu rezil ittihadçıların kurmuş oldukları yukarıda adı geçen divânı harblerin birincisini teşkil eden heyette yaşlı başlı, namuslu ve erkânı askeriyyeden hakkıyla haberdar, vicdan sahibi kimseler, zamanlı zamansız sorguya alınanların durumlarından haberdar olduklarında ve adalet ilkesi anlayışına aykırı bulduklarından böyle gayrihukukî davranışlara cesaret edenlere, yaptıkları hâinane davranış yüzünden öyle ağır azarlamalarda bulundular ki ve tekrarında da, pek ağır şekilde kanunu tatbik edeceklerini bildirerek, yönlendirilmelerine kalkışacaklara cesaret vermediler.
Bir de; Topçu Hasan Rıza Paşa divan-ı harbî de denilen 2.divan-ı harbî heyeti

hâkimesi vardıki, ittİhad ve terakki heyetinin yirmiüç-yirmibeş yaşındaki azalarından olan genç subaylardan meydana gelmişti. İşte bu heyet-i hâkime, diğer heyet gibi yapmak şurada dursun, kendilerini cemiyetlerine beğendirmek gayesiyle her türlü haksızlığa geçid vermekten başka, gayrikanuniliğe saparak bir iki sene hapis cezası verilebilecekken veya hiç de ceza almaması gereken mazlumlara idam cezası vermekten, yüzlerce insanı Ayasofya ve Ba-yezid meydanlarında, asılarak hayatlarına son vermek kara-rını almaktan çekinmediler. Böylece kendi vicdanlarını yakıp ahiretlerini berbat ederlerken cemiyetlerine yaranmak onlara tatmin verdi mi? Cemiyete karşı böyle gayrimeşru yolla hizmet veren 2. harb-i örfî divan reisi ve heyeti yaptıkları gayri kanunilik yüzünden Osmanlı hukuk tarihini de kirlettiler

31 Mart Yağması

31/Mart/1325-14/Nisan/1909'da, meydana gelen meşhur vak'a, Osmanlı devletine bir miktar saygı ve sevgi duyan, maziye cesaretle sahiplenen insanların yüreklerinde izdıra bi hissettiği günlerden bir günü yâd ettirir. Târihin en siyasî padişahını tahtdan indirenlerin milletimizin kol ve kanadını kırmaktan başka hem islâm âlemini hernde bütün cihanı pusulası bozulmumuş bir geminin dalgalı denizlerde seyr-i sefain etmesine benzettiler.
Bütün bunlar 1909 senesinden beri yazılıp çizildi. Lehde ve aleyhtekiler kalemlerini oynattılar. Biz 93 sene sonra târih çalışmamızın sayfalarına taşıyarak, hatıratlardan ve makalelerden gelen bilgiyi belki de ilk defa Osmanlı târihi içine sokmuş oluyoruz. Böylece eğer talebe evladlarımız ders kitaplarından ayrıca yardımcı kitap okuma alışkanlığı kazandığı takdirde olanlara daha çok vâkıf olabilecek insan sayısı ziya-deleşecektir.
Şimdi; 1 7/Nisan/1919 senesinde bir mânada menfur 3l/Mart olayının lO.senei devriyesinde İKDAM Gazetesinde aşağıya alıntıladığımız yazı neşredilmiştir: "Hareket ordusu; Sultan Abdülhamid'i, tahtdan indirdikten sonra yaptığı Yıldız Yağmasında, 5'erlik 500 bin Osmanlı banknotu, 25 bin adet beşibiryerde Osmanlı altunu almıştır. Yağma hakkında resmi rapor, 17/Nisan/1919 tarihli İkdam Gazetesinde neşre dilmiştir. Buna göre Mahmut Şevket Paşa, çeşitli pantantif taç yüzük, bir altun manfal, Hüsnü Paşa, murassa tütün tabakası, bir gerdanlık, Hareket ordusu erkânn-ı harp reisi Mirliva Ali Paşa müteaddit küpe ve yüzükler, Hasan İzzet Paşa, halılar, seccadeler, kravat iğneleri, murassa taç, Enver ve Cemâl Beyler (sonra paşa) damad İsmail Hakkı (Okday), en kıymetdar eşyalar, mobilya, vazolar, muhtelif pırlantalar ve çok miktarda zümrüt ve külliyat. Ahmet Rıza Bey (Ayan Reisi) kıymettar yemek takımları, murassa saat, zikıymet çeşitli eşyalar. İsmail Hakkı Bey (Bursa Valiliğin-deyken vefat eden) 2 bin altunlira kıymetinde bir zümrüt yüzük. Emniyet eski müdürü Hicaz eski valisi Galip Paşa muhtelif cins kadın murassa süs malzemeleri. İsmail Hakkı Bey'in biraderi Cafer Tayyar (Eğilmez paşa) ve Mehdi Beyler inci küpeler, pırlanta yüzük, kıymetli rovelverler (tabancalar) Elmaslı ve incili gerdanlık.

Yakup Cemil mühim miktarda tahvilat. Karasi mebusu Hüseyin Kadri Bey zümrüt kol-yeli murassa bir hançer. Çerkeş Kemâl Bey müteaadit ve kıymetli külliyat (kadın eşyası) Hüseyin Cahid Bey murassa hokka takımı, iki adet murassa saat. Cavit Bey ve Karaso Efendi mühim ve muhtelif miktarda kıymetli elmas. Bolu eski mebusu Habib Bey; muhtelih cins tahvil. Vehib Paşa çok miktarda hisse senetleri kıymetli ve murassa kravat iğneleri. Hareket ordusunun fedaileri de pek çok kıymetli eşyayı yağma eylemişlerdir. Bir rivayete göre Abdülhamid Hân'ın Selanik'e gönderilirken çantası elinden alınmıştır. Bu çantadaki mücevherleri^ kıymeti 900 bin altundur. (1919'daki kıymetle 125 milyon lira etmektedir) Bu çantayı o târihlerde Hürriyet Ordusu kumandanı Hüseyin Hüsnü Paşa ile oğlu eski Taşlıca kumandanı Ali Rıza Paşanın, Abdülhamid Hân'ın elinden zorla aldıkları kaydedilmektedir. 16/nİsan/1919 tarihli İkdam Gazetesinde bu çanta mevzuunda dikkate değer bir yazı vardır. (Sonradan bu çanta eski şehremini Tevfik bey ile İstanbul reji müdürü Hasan İzzet beyler ile Ayan reisi Ahmet Rıza bey, Cemâl ve Hafız Hakkı Paşalardan müteşekkil Yıldız tahliye heyeti tarafından Hareket Ordusuna teslim edildiği söylenmektedir. Bu mücevher ve nakit paranın Hareket ordusu erkânı arasında taksim edildiğinin tevatüren söylendiği bir gerçektir. Not: Bildbilan elmas kolleksiyonları Midhat Şükrü'nün hanımı vasıtasıyla Paris'de bir Ermeni kuyumcuya satılmıştır.

2. Abdülhamid'in Hal'î

Mazlum milletimizin insanlarını çeşitli sıkıntılar, açmazlar içinde hapishanelerde ve darağaç'lannda zulme maruz bırakarak masonların talimatlarını yerine getirmeye çalışan İttihatçılar çetesi; bir tarafdan da İslamların halifesi ülkenin padişahı Sultan 2. Abdülhamid'i tahtdan indirip yerine geçirecekleri yaşlı ve hasta Sultan Mehmed Reşad'ın elinden devlet yönetimini, kendi arzularına kullanma plânına son rütuşları yapıyorlardı.
Hareket Ordusunun Ayastefenos'da yâni Yeşilköy'deki sahrada kurmuş oldukları karar gâhlarına yakın olan, Yat klübünde eski sadrıazamlardan ve ayan reisi, Mehmed Said Paşa riyasetinde topladıkları iki meclisin üyelerinden alınan karar muvacehesinde Hareket ordusunun İstanbul'a girme müsaadesi verildi. Böylece bu orduya bağlı birliklerin, şehre girmesine müsaade eden Meclis-i mebusan, tam tersine: "bu birlikler emir ve ko-muta dahilinde teşekkül etmiş birlikier değildir. Âsiler güruhudur" diye bir karar alsa idi o zaman târihin akışında kim bilir ne değişiklikler olurdu amma, târih ilmi böyle bir soru sormaya pek birşey demiyor amma verdiğiniz cevaplan ise kabul etmiyor.
Çünkü olan olmuştur. Olanı değiştirmek kabil değildir anlayışı, realistçe anlayış kabul edilmiştir. Tâ ki yeni tevali edecek vak'alarda bu tecrübeler göz önüne alınıp hareket edilirse ki târih ilminin maksad-ı esasında bu madde olup pek önemlidir, o zaman ne âlâ'dır.
Bu düşünceler ışığında mebusan; kendilerine ahaliyi temsil etme hakkı veren

padişahı, Yat Klübünde Osmanlıyı oniki sene içinde batıracaklara, teslim etmiş oldular. Ve başlarında da, defalarca Padişah Abdülhamid hân'a, defaatle sadrazamlık yapan Mehmed Said Paşa olduğu halde bu mânevi cinayeti işlediler. Yıldız Sarayı'nın sadık bekçileri Arabla, Arnavut ve Anadolu taburları birer bahane ile değiştirildi. Yerlerine konanların Hareket Ordusunun taburları olduğunu ifade edelim. Bu işde halledildiğinde; artık Sultan Abdülhamid'den korkacak bir şey kalmamıştı.

Mebusların Meclisde İknası!

Netice itibarıyla Yat Klübde alınan karar gayri resmî surette alınmış idi. İşin resmî olanı MeclİS-i Mebusanda gündemli toplantı ile yapılandı. Bunu sağlamak için İttihadçüarın hazir-layıp, Mahmud Şevket Paşanın çekdiği, Yıldız Sarayının her çeşit haberleşmeden mahrum edildiğine dâir telgrafı üzerine ayan ve mebusları meclisde topladılar. Meclise davet olunan Fetva Emîni semahatlû Nuri Efendi hz.lerinin, Antalya mebusu Elmairıı Hamdi (Yazır)*Efendi'nin karalamış olduğu fetva müsveddesindeki ifadeleri şer'i şerife aykırı düştüğünden tasdik olunmadı.
Bu vaziyet karşısında; Hüseyin Hilmi Paşanın sadareti münasebetiyle şeyhülislâmhkdan istifa etmiş bulunan Cemaied-din Efendinin yerine meşihata getirilmiş bulunan Rumeli Kazaskeri Ziyaeddin Efendi gördüğü tazyik karşısında, kerhen yukarıda bahse konu ettiğimiz müsveddeyi bir fetva hâline getirip, İmzayı basdı. Böylece de şer'an fetva tamamlanmış oluyordu. Hâl edilmeye lâzım gelen evrak tamamlanıyordu. Sultan Abdülhamid hz.leri 7/rebiüIahir/1327sene-i hicriyye-14/nisan 1325 senei rumi-27/nisan/l909'da salı günü taht-dan indirilirken aynı günde veliahd Mehmed Reşad Efendi saltanat-ı padişah ve makamı hilâfete geçmiş oluyordu. Mahlû hakan ailesinden bazı ferdlerle Selanik şehrine, mecburi ikamete sevk olunuyordu.

Fetva'ya İhanet Eden İttihatçılar

Bir görüşe göre gayrimeşru olan fetva ile Sultan Hamid'in hâli kararını aldıran cemiyet, her hâl-û kârda diyanet-i islâ-miyyeyi bir âlet makamında kullandığı halde, padişah Sultan Hamid hakkında verilen bu kararın "şeriat-ı garra-yi Muhammediyye" diye uygulatırken, öte yandan eldeki anayasanın 11.maddesinde "devlet-i Osmaniyye'nin dinî islimdir." Şeklinde yazılıyken dine uygun şeriata bağlı bir kararın tebliğini yaparken, o dinin sâliklerinden olmayan şahsı, bu tebliğde istihdam etmek tabii ki gayri kanuni hallerdendir.
Çünkü Yıldız Sarayına tebligatı yapmaya gönderilenler arasında bulunan siyonist cemiyetinin, Osmanlının yıkılmasını teminle görevlendirilen ve Selânik'de bir müddet kalmış, herkesin ne mal olduğunu bildiği Selanik mebusu ve İttihatçıların akıl hocası Emanuel Karaso'nun heyetle vazifelendirilmesi fetvaya ihanettir.

ittihatçılar; kendilerinin hazırlayıp gerçekleştirdikleri 31/mart vakasını 2. Abdülhamid ve onun yakın adamlarına isnad ettiler. Halbuki bizzat 2. Abdülhamid'in sadarete getirdiği A.Tevfik (Okday) Paşa'nın gayretleri vatanseverliği ve işbilirliği sayesinde kontrol altına alınıp,teskin olunmuştu. Eder Abdülhamid ve yakınları bu elîm vak'anın tertipçileri olsalardı, herhalde bu vak'a bittiği gibi değil, başka şekilde neticelenir, padişahı da taht' dan indirecek bir meclis-i me-busan dahi ortada kalmayabilirdi! Sultan Hamid'in Seiânik'e gönderilmesinin peşinden hareket ordusunun ittihatçıları, tam bir kör sadakatle bağlılığı neticesinde saklandıkları deliklerden fırlayan me'şum cemiyetin azaları ve sabık kabinenin üyeleri yeniden hükümeti kurmak sevdasına düştüler. Meşrutiyetin ilk padişah ve halifesi ilân ettikleri Sultan Reşad'ı derhal meşrutiyet anlayışının aksi istikametinde yönlendirmeye gayrete girdiler.
Tevfik Paşanın, Sultan Reşad'ın huzuruna çıkıp, kabine üyeleriyle birlikte istifasını sunması ve yeni padişahın Tevfik Paşa'yı görevinde ipka etmesi ittihadçıları bir hayli kızdıran olaylardan biridir. Nihayet dayanamayan Sultan Reşad"ın; "Ben meşrutiyet kanunlarına uygun hareket ediyorum. Sizler buna uymayacaktinizda o zaman bizim bilâderin ne günâhı vardıda mahlû eylediniz" demiş olduğu pek yaygındır.
Ne varki, komitacılar güruhu padişaha tebelleş oldular fazla bir zaman geçmeden Hüseyin Hilmi Paşayı yeniden sadarete getirecek olan kararın birinci merhalesi olan Ahmed Tevfik Paşanın ve kabinesinin azlini emreden irade-i seniyye-yi elde ettiler. Böylece 2. merhalede H.Hilmi Paşa kabinesi kurulduğunda, Mülabei Sıbyan yâni çoluk çocuk kabinesi denebilecek hükümet kuruldu.

Caniler Kabinesi!

Hüseyin Hilmi paşanın bu ikinci sadareti yukarıda konulan ara başlıkla yâd olunsa yeridir. Çünkü; bu kabineye mümkün mertebe ittihadçıların, dolduruldukları göz önüne alınır ve tatbikata bakıldığında görülecek olan manzara böyle isimlendirilmesinde isabetlidir. Bu kabine evvelâ Yıldız Sarayı yağmasını gerçekleştirenleri temize çıkardı. Daha da sonra yine Yıldız Sarayı baskını sırasında meydana gelen olayların nihayetinde mazlumların hakkını ortada bıraktı. Yine bir çok kişinin nahak yere katline ve idamına seyirci kaldı. Sultan Abdülhamid'i, bankalardaki nakit para ve senetlerini bağışlamaya icbar eden muameleye en azından göz yumması, bir gasp hükümeti olduğunuda ortaya koyar. Nihayet sokaklarda hertürlü cinayetin, ittihatçılar tarafından işlenmişlerine müsaadekâr tutumları, verilen nâmı almaya hak kazandırmıştır.
Caniler Kabinesi adını verdiğimiz İttihad ve Terakki cemiyetinin; babıâlî şube-i merkeziyesi, Şeref Efendi sokağındaki ittihatçıların genel merkezi heyeti idare reisleri ilede birleşerek, Yıldız Sarayı hümayunun dan aldıkları mücevherat ve diğer kıymete haiz mallan, târihin yazmaktan yüzünün kızaracağı bir suretde, sarayı hümayunda bulunan hizmetkâr ve kalfalardan, cebren ve işkence yaparak

gasp ettikleri elmas gibi pek değerli eşyayı güya pederlerinden mirasmış gibi aralarında paylaştıktan sonra, ahalinin gözünü boyamak kasdıyla bir kaç parça mücevheri Avrupaya gönderip bunların değeri olan üçyüzküsûr bin lirayı bulan küçük bir miktarı, Donanma Cemiyetine yardıma verdiklerini ve bir mikdar mücevher ve de parayı hazineyi hümayuna ve müzehaneye verdiklerini utanmadan ilân etme yoluna gittiler.
Şeklinde izahat veren Salahaddin Bey yine şunları söylemektedir: "..Bir âleti şer makamında ve her bir hususda istihdam olunmak üzere Selânik'den getirilen ve her cihetten şayanı itimat olan Avcı Taburlarının ifâ edecekleri hizmeti diğer taburlar, zabıtan ve efradının icra edemeyecekleri cemiyetçe malum olduğundan, 31/mart hadisesinin ihdası vazifesini bunlara tahmil İle İstanbul'daki askerlerin efkârın! tahrik ve tahdişe başladığı ve vesaiti şâire ile de sebükmağzanı ehaliyi teşvik ve iğfal ve ordu ile beraber ihitlâl çıkanlmas; temin edilmiştir. Vaka-i faciayı ihzar eden Avcı Taburları zabıtanı, yevm-i hadisede (olay günü) nefer elbisesiyle, sokakları dolaşarak isyan eden, asker İle ehaliyi tahrikden ve va-ka'nın tevessü (genişlemesi) etmesi yolunda bir çok rol oynadıktan sonra zaten müretteb olduğu vech ile Selânik'den hareket eden ordusuna iltihak üzere Çatalca ve Hadımköy cihetlerine firar etmişlerdir. Cemiyet ve kabine oynadığı bu oyununun kendi aleyhine dönmesinden havf ederek her biri bir tarafa firara başladıklarından tahlis-i nefs sevdasına düşen Hüseyin Hilmi Paşa ve kabinesi dahi istifasını verip firar etmiş olduğundan, memleket hükümetsiz ve hâli isyanda kalmıştır. "Selahaddin Bey'den sonra ise bakın onsekiz sene şeyhülislâmlık görevi yapan Cemaleddin Efendi'de hatırat'ın-da:
"31/mart/hadisesinde önayak olan Avcı Taburları, ilân-i meşrutiyet-i müteakip Selânik'den Istanbula getirilmiş ve Kâmil Paşa tarafından geldikleri yere iadeleri teşebbü sünde bulunulmuşsa da, cemiyet kabul etmemişti. Meşrutiyetin muhafazası için getirilmiş taburlar, yaptıkları umulmaz davranışla ittihatçıların var olan tesirlerine dahada güç katmış oldukları dikkat çekicidir." Demektedir.

Mevlanzâde Rıfat Bey'in İfşaatı

Pınar yayınları arasında neşrolunmuş ve Berire Ülgenci hanımefendinin hazırlamış olduğu Mevlânzadenin 31/Mart/Bir İhtilâlin Hikâyesi adlı eserinde ebedi muhalif, Mevlânzâde Rıfat Bey; Hüseyin Hilmi Paşanın olayın kopması ile birlikte, ipi ucundan kaçırdığını hatırlatırcasına istifasını ve ardından ihtifa eylediğini bu günkü tâbirle saklanmak mecburiyetinde kaldığını ifade etmektedir. Bizde bu mütalaadan istifade etmeyi uygun gördük. Önce Mevlanzâde'nin son değerlendirmesinden bahseden kitabın satırlarına aynen yer verelim:
"..Olayların gidişatı, halkın tedirginliğini ve orataya çıkmakta olan anar siyi ve durumun kötüye gitmekte olduğunu Başbakan Hüseyin Hilmi Paşa'dan önce gören değerli ilim adamları, acilen ileri gelenlerden Haydar Efendi başda olduğu halde özel bir toplantı yaparak, elle tutulmak derecesine varan tehlikenin ortadan

kaldırılmasına veya hafifletilmesine ilişkin görüş ve tartışmalarda bulunsunlar; toplantının neticelerini ve kararları da; Muallim Fatin Efendi ve bir kaç değerli kişiyle beraber hükümetin başında ve fakat büyük bir gaflet içerisinde bulunan Hüseyin Hilmi Paşa'ya bildirerek alınması gereken tedbirleri bütün ayrıntılarıyla sunup, uyarılarını dile getirsinler de böylece meşrutiyetin büyük Başbakanı da ilmiye heyeti mensuplanna-istibdadın ileri gelenlerinin şan'ların-dan olan-büyük bir kibirle, asker arasında kötülüklerin, kışkırtmaların asla yerleşemeyeceğini, bu konuda Harbiye Nâzın Rıza Paşanın kendisine teminat verdiğini söylesin.
Hüseyin Hilmi Paşa o sıra Başbakanlıktan başka Dışişleri bakanlığımda yürütüyordu. (Mevlanzâde zühule düşmüş olacak H.Hilmi Paşa sadarete inzimamen dahiliye vekâletdı.M.H) Ülkede yalnız kendini işten anlar zannediyordu. Nihayet ne oldu? İhtilâl başlar başlamaz makamına gelmedi ve hiç bir önlem almadı. Meşrutiyetçilere ve hürriyet severlere de gidemedi. Doğrudan doğruya istibdada, Abdülhamid'e koştu, sığındı. Saray- da,hayatı derdine düşdü. Orada istifa edip,saklandığı yere geçti."
Şimdi târihin; bu gün içinde yaşadığımız, zaviyesinden bakarsak, günümüzde yaşanan darbeler ve muhtıralar döneminin başka bir versiyonunun o dönemde de yaşandığı noktasına varmak kabil olur. Ancak; Mevlanzâde'nin değerlendir-mesinin öncesindeki, bölümlerinden olan ittihatçıların İstanbul merkezinin mensuplarının gizlenmesi hakkında ki beyanlarına da bir atfu nazar edelim: "..Mahmud Muhtar Paşa'nın görevini terk edip gizlenmesi, yalnız isyancı askerlerin şımarmasına hizmet etmedi. Hükümeti idare eden heyet-i vükelâyı da şaşkınlıklar içinde bıraktı. Evet hükümetin tek dayanağı olan Harbiye Nezaretindeki askeri kuvvetinde isyana katılması haberi şaşkınlığa yol açmıştı. Mahmud Muhtar Paşa'nın kaçış haberi akıllarını zıvanadan çıkarmıştı. İsyancı askerler-se zafer kazanmışcasına tavırlar alıp ve silahlarının kurşunla-rıyla isteklerde bulunmaya kalkışır oldular." Dedikten sonra şöyle devam etmekte: "Vatana karşı hamiyet ve şefkat besleyen akıl sahibi kişiler derin endişelere kapıldılar. Vatan düşmanlarının yok edilmesi için Osmanlıların hayatı bahasına sahip olunan mavzerleri vatana çevrilmiş görünce yavaş yavaş ümitsizliğe kapılmaya başladılar."
Muhterem okurlarım; Gazi Mahmud Muhtar Paşa pek meşhur Katırcıoğlu Gazi Ahmed Muhtar Paşa'nın oğludur. Çok cesur ve tarikat-ı nakşibendiye'ye müntesib Erenköy'deki Kelâmi Dergâhı Şeyhi Esad efendiye müntesib bir zat olduğu gibi savaş alanlarının eli kılıçlı yaman bir suvarisidir vede,1897 Osmanlı-Yunan harbinde bir huruç harekâtı sayesinde daha yüzbaşı iken Gazilik unvanına erişebilmiş nâdir rastlanır bir askerdi.
O dahi hem de kendi milletinin evlâdı olan askerinin şiddetinden havf edip kaçıyorsa, isyan edenlerin hedefi hâline gelmiş kişilerin başında yer alması muhtemel sadrıazamın saklanmayı tercihini anormal karşılayarnıyorum. Zâten bu hususda Mevlanzâde Rıfat bey yine de kitabının 48. sahifesinde, Hassa kumandanı Mahmud Muhtar Paşa, Harbiye Nâzın Rıza Paşa'dan aldığı ve bu hususda Hüseyin Hilmi Paşa ile mutabık kaldığı tedbir kararlarını ifa için isyana

katılmamış askerle, isyancıların birleşmesini önleyecek tedbirlere teşebbüs hususunda, "Osmanlı askerinin dini duygularını ve şu andaki ruh hâlini dü şünmeden, kararını yalnız vazife denilen zayıf bağlar üzerine bina etti.
Derhal Harbiye Nezâretinin (şimdiki İstanbul Üniversitesi bahçesi) kapılarını kapattırdı. Askerleri toplayıp kendine has ceiâdetli bir ifadeyle, görev başına davet etti. Vazifenin kutsallığı hakkındaki sözlerinin askerleri gerçekten etkilediğini kanaat getirip, Harbiye Nezâreti meydanına topladı ve mitralyözler yerleştirerek asilerin hücumunu beklemiye başladı. Mahmud Muhtar Paşanın bu kanaati memleketin ruhuna uymayan bir saflıktı." Demiş bulunmakla tedbiri doğru bulmadığını hatırlatıyordu.
Nitekim Ayasofya önlerinden yola çıkan isyancılar yolda işsiz güçsüz ve mürettep bazı kafilelerle karşılaşıp, birbirleriyle kaynaştılar ve Harbiye Nezareti binası olan, şimdiki İstanbul Üniversitesi istikametinde yola revan oldular. Yürüdüler. Bayezid'e geldiler. Gelenler, nazırlığın bağçesinde kendilerini alesta bekleyen askere meşru hükümete karşı bir ayaklanma olmadığı, bîr kaç dinsizin terbiye edilmesi olduğunu söylediler ve asilerden bir kaç hoca kılığına girmiş zevat bahçenin parmaklıklarından geçerek bahçede bekleyenlerin arasına daldılar. Birbirleriyle ağız ağıza kulak kulağa verip konuştular, halleş- tiler. Bilahire bahçedeki askerin firara başladıkları görüldü.
Bu arada Mevlanzâde adı geçen eserinde sahife 58.de şu beyanlar ile önümüze bir manzara seriyor: "İsyancı askerler o kadar coşkuya kapılmışlardı ki en acizleri bile, idam etmek için ittihat ve terâkki üyesi arıyorlardı.(..) Ortada dolaşan söylentilere göre, Hüseyin Cahid (Yalçın) Bey elçiliklerden birine, Cavit Bey (Dönme) Şişli'de bir Fransız'ın evine, diğerleri de Prens Aziz'in yatına bazılarıda memleket dışına sıvış-mışlardı. Ahmed Rıza Bey ise babıâl'i'de sıkışmış kalmıştı. Asi askerler onu kuşatmış, dışarı çıkmasını bekliyorlardı." Şeklinde bir dil kullanan yazar Mevlanzâde, şöyle bir hüküm ileri sürmekten kendini alamıyordu. Hükümet demek İttihat ve Terakki merkeziydi, onlar savuşup kaçtıktan sonra kendini başvekil zanneden Hüseyin Hilmi Paşa inisiyatif sahibi olmadığını anlamış ve saklanacak melce olarak Sultan Abdül-hamid'in evini bulmuştur. Demek suretiyle Sadrıazam Pa-şa'yı, müzmin bir ittihatçı muhalifi olarak yerin dibine sokmaktan geri kalmamıştır.

31/Mart İle Alâkalı Mühim Bir İfşaat!

Son Sadrazamlar adlı kıymetli eseriyle büyük bir hizmetin sahibi olan İbnül Emin Mahmud Kemâl İnal bey merhum, adı geçen eserinin 1709. sahifesinde: "Tevfik Paşa'nın bana nakl ettiği pek mühim bir maddeyi burada zikretmek, târihe mühim bir hizmettir. Padişah; ordu'nun gelmiş olması ile durumunun vahamet kesbettiğini anladığında Tevfik Paşa'ya madem beni istemiyorlar, saltanatı biraderime ferağ ederim.
Devleti o idâre et-sin. Fakat; bir komisyon mu? Meclis mi? Ne derseniz deyiniz kurulup, bu vak'a (31/mart vakası)'da dahlim olup olmadığı meydana

çıkarılmalıdır. Dediğinde, Tevfik Paşa, doğruca ayan reisi Said Paşa'ya gidip, padişahın dediklerini anlatır. Said Paşa: bir meclis kurulur mahkeme edilir, dahli tesbit olunduğunda- kanuun-i esaside-padi-şah mukaddes vede gayri mes'uldür. Nasıl cezaya tâbi tutulur? Eğer suçsuz olduğu takdirde! Bizim hâl ve mevkıimiz ne olur? Bu cevap üzerine Tevfik Paşa; ben, size padişahın dediklerini aktardım. Ne yapacaksa ayan ve mebusan meclisi yapacaktır cevabını vermiştir."
Yukarıda yapılan ifşaat yakın târihin ilk defa duyduğu ifşaattan olmamakla beraber, yeni nesiller yetiştirmekte olan milletimiz geçmişimizde olanları gerek yâd etmek gerekse, de yeni neslin tahlil edebilmeleri için önem taşıyan bu tip İf-şaatları günün konusu hâline getirme vazifesini mazide yaşananlardan ders alınmasını hatırlatanlara adetâ bir vazife olarak addetme anlayışı hâkimdir ve bu anlayış nesiller boyu devam etmelidir. Bahse konu ifşaatın son satırı ne kadar sır dolu! Bu kadar mes'uliyetten kaçan bir devlet adamının, dokuz defa sadarete getirilmesi ne büyük gaflettir. O, bizim hâl ve mevkıimiz ne olur diyen ağız, acaba hangi hakikatleri saklayan kötü bir mahzenin kapısı oldu?

Sultan 2.Abdülhamid Hâl Ediliyor

Abdülhamid Cennetmekân'ın hâl edilmesine girmeden evvel, bu zâtın karşılaştığı muhalefete bir nebze olsun dokunmadan, geçersek çalışmamızda belki nice eksikler bulurken bu hususu atlarsak telafi edilmez bir eksiği biz göz göre göre yapmış oluruz. Bu münasebetle; 2/Mayıs/1992 senesinde İlim Kültür ve Sanat Vakfı Târih Enstitüsü tarafından tertiblenmiş 2. Abdülhamid ve Dönemi adlı, Sempozyum Bildirileri'ni kitaplaştırmış bulunan Seha Neşriyat'ın bu değerli kitabının her biri değerli tebliğleri sunan muhterem ilim ve bilim adamlarının aralarında yer alan, bahsimize uygun tebliği ile Sayın Erol Özbilgen Beyefendinin, beyanlarından alıntılarla sahifemizi süsleyelim.
"Osmanlı Padişahları. Fâtih Sultan Mehmed, Yavuz Sultan Selim, Kaanuni Sultan Süleyman, Avcı Sultan Mehmed, Sultan Mahmud-ı Adlî gibi, çeşitli unvan ve lakablanyla tanınırlar. Genç Osman, Deli İbrahim, Sarhoş Selim gibi bazılarının hâlleri, bir kısmının belirgin özellikleri de tevatür biçiminde halk arasında yayılmış unutulmamıştır. Dördüncü Murad kuvvetlidir, kahhardır, üçüncü Selim duyguludur, hassastır, Sultan Abdülaziz güçlüdür, pehlivandır, babayanidir. Beşinci Murad mecnundur, masondur." Şeklinde beyanda bulun-duktan sonra Özbilgen şunları ifade etmektedir 2.Abdülhamid Hân hakkında: "Bu bağlamda Sultan 2. Abdülhamid'in resmi unvanı <elGazi>dir. <Zeki ve hassas, tez anlayışlı, mu-tad muamelesi çok nazik, tehdidini hakkıyle yerine getirmeğe kadir, lüzumunda şiddet göstermeyi veya hiddetini teskin etmeyi biiir> Özellikle muhalifleri tarafından üretilen lakabla-rı ve şöhreti ise, Osmanlı hanedanı içinde en geniş spektru-mu hâizdir; İslamcı, kızıl sultan, evhamlı, cani, kadın düşkünü, ırz ve namus düşmanı, hasis <pinti> Ama en önemli özelliği herhalde Sultan Abdülhamid'in Osmanlı padişahları içinde <hatta kalıntıları günümüze kadar devam eden> en güçlü muhalefetin muhatabı, hedefi ve

simgesi olmasıdır. Muhalefete sözlüklerle verilen anlamlar şöyle guruplanabilir: I-soyut anlam: Uygunsuzluk, aykırılık, zıtlaşma, karşıtlık. 2-Somut anlam: Çirkin ve fena bir şeye karşı tepkime.
3-Mecâzi anlam: Sevişmezlik, düşmanlık, nefret etme. " Diye üç başlık altında toplayıp bunların incelenmesine geçen sayın konuşmacı, Düşünce ortamı adıyla açtığı bir bahsin hemen ilk cümlesinde mühim bir tesbite parmak basar; "Tanzimat ilke olarak Osmanlı devletinin klasik dönem diyebileceğimiz 19. yüzyıl öncesindeki yönetimiyle, hukuk yapısıyla, bilimiyle, diliyle, edebiyatıyla, mimarisiyle, giyimiyle kuşamıyla eğitimiyle, zeokleriyle kısaca kültürüyle zıttaşır, ona tepki gösterir, sevişmez. Yâni; <Tanzimat Deuleti> kendi aslı ile muhalefet halindedir. Her nekadar tanzimat-döneminin ıslahat fermanı ile kapandığı kabul edilirse de, genç gönüllere, genç zihinlere yerleştirdiği batı'ya doğru tek yönde açılan bu ictihad kapısı hiç mi hiç kapanmamıştır"
Dedikten sonra Tanzimata gönül veren ilk aydınlar adjyla da nitelenen bu nesil, eski ile yeni arasında bir köprü, bir öğretmen olarak vazife almak durumunda kalmışlar ve bilgi bakımından ve görgü münasebetiyle hayli kısıtlı olduklarından bir sentezde yapmaya muvaffak olamamışlar, sadece gözleriyle gördüklerini tarif etmişlerdir. Bu saydığımız kişilerin yetişdirdikleri Avrupa aleminin bize göre sehhar hâlini daha uzun süre ve daha da pratik alanda kullanabilecek hususlara dikkat etmişler hatta Pâris'de bir Osmanlı okulu açılmasını sağlamışlardır.
Asetilen gazından elde olunan ışıkla Cahmp Elize'nin geceleri gündüz gibi aydınlanmış olmasını görmüşler, Avrupa şehirlerindeki devlet törenleri, faşingler, toplu eğlenceler, tiyatro ve çeşitli sanat gösterilerini benimseyen bu kuşak ülkeye taşıdığı müşahedeleriyle toplumun yabancılaşmasını sağlarken, bir mücadeleyi de başlatmış oluyordu. Konuşmacı, bunları batı dünyasından seçtiklerini süzgeçden geçirerek Münif Paşa, Ahmed Midhat Efendi ile Ahmed Rasim ve Hüşeyin Rahmi Beyler gibilerinin edebiyat sosyolojisi olarak nakletmelerini ifade eder. Ben, bu yapılan edebiyat sosyolojisi aktarımını kaçınılmaz bulduğumdan, bu zevatın çalışmalarında okuma hususunda coğrafyamızda ne kadar zayıf olduğumuzu hatırlarsak, okumaya teşvik bakımından da faydalı olduğunu ileri sürüyorum.1850 ile 1877 seneleri arasındaki Osmanlı devletinin Rusya, Karadağ, Romanya, Sırbistan ve Bulgaristan'a karşı yaptığı savaşlar, Mehmed Ali Paşanın Mısır meseleleri, Cebe I-i Lübnan velhasıl savaşsız gün geçmemesi ekonominin çökmesini sağlamış, buna bağlı olarak da bu birikim Abdülha-mid dönemi için her nevi sıkıntının kaynağını teşkil etmiştir. Bütün bunların baskısının kalkmasını islâm dayanışmasında bulan Sultan Hamid panislamizmi devreye soktu. Balkanlarda alıp yürüyen ırkçı ve milliyetçi düşünce tarzı her bölgede isyan bayrağı açarken padişahın, müslümanlann birliğine ve hamiyyetine sarılmasını pek tabii görmek lâzım. Çünkü insana öldüğünde sorulacak olan kimin kulu, kimin ümmeti olduğu şeklinde tezahür edeceğinden toplanacak noktai merkezin panislâmist anlayış olduğu gün gibi aşikârdır. Bunu sağlayan müessese hilafet de üçyüz şu kadar senedir eldeyken bu tercihin muhalefet edilecek tarafı yoktur. Bizim Sul-

tan Hamid dönemini yazmaya başladığımızdaki bu padişahın kurduğu ilim ve bilim yuvalarını kül türel ortam başlığı altında takdim eden konuşmacının beyanlarından, muhaliflerin isimlerine geçerek bu bahsi tamamlayalım. "Şinasi, Namık Kemâl, Midhat Paşa, Süleyman Hüsnü Paşa, Ahmed Rıza, Mahmud Celâleddin Paşa, Prens Sabahaddin, Mizancı Mu-i'ad, yerli masonlar, ermeni çeteciler oe Teufik Fikret, Ali Su-3-Oi, Jön Türkler, Bülent Ecevit'i de, şu hâince satırları hasebiyle bu padişahın muhalifleri arasında görmek kabil. Ecevit'in şu ifadesini konuşmacının tebliğinden almadan geçemiyoruz: ".Devleti çağdaşlaştırarak yaşatabilecek ve halkı ezilmekten kurtarabilecek tek devlet adamı olan Midhat Paşa' yi yargılamak üzere Fransızların elinden atabilmek uğruna Tunus'u Fransızlara armağan eden de.., Türk ekonomisini ve mâliyesini yabancı denetime testim eden de, büyük bir donanmayı Haliç'de çürütüp, bağımsızlığı tehlikeye düşüren de.." Sultan Abdülhamid'dir" Demektedir, Bay Ecevit,13/ Ekim/ 1985'de Nokta dergisinin 40. sayısına 20. sahifede yazmış olduğu "Gericilik Osmanlıcılıktan Kaynaklanıyor" başlıklı yazısının muhtevasında. Bir de konuşmacı Erol Bey'i bizlerin, Mehmed Akif Ersoy, Bediiüzzaman, İskilipli Atıf Hoca, Abdünnafi Efendiler gibi zevatın muhalefetini söz konusu etmiyor, bu tarafı da pek enteresan.

31/Mart Vak'asının tenkilinden sonra, Mahmud Şevket Paşa Meclisin toplantı yaptığı Yeşilköy'e gelerek mebusan ileri gelenleriyle Abdülhamid'i taht'dan indirmemelerini tavsiye ettiğini bildiriyor merhum Reşat Ekrem Koçu, buna karşılık meclis bilhassa ayanın azalan teskin olmuyor İllâ hâl edilecek diyenler ekseriyeti teşkil ediyordu. 27/Nisan /1909'da Ayasofya meydanındaki mebusan binasında toplanan müşterek meclisin üyesi olan Âyan'dan Gazi Ahmed Muhtar Paşa bir konuşma yaptı ve şunları beyan etti: "6u gün Cenab-ı Hakk' meclls-i milliye bir mühim vazife tevdi etmiştir. Millet telâş için-de bu vazifenin ifâsını bekiiyor,heplmiz kalbimizde kararını vermişizdir. Sözü uzatmağa hacet yok, sizlere yalnız iki şey teklif edeceğim. Ve kabulünü rica edeceğim. Devletimizde bazen itlaf dahi vukubulmuştur. Kan lekesi milletin şân ve necâbetine yakışmtyacağtndan bu hususdan çekinil-mesini şiddetle iltizam ediyorum. İkincisi bu gibi ahvalde fetvaya müracaat olunmak adet olmuştur Bu günde bir fetva alınmasını tavsiye ve teklif ederim. Dedi ve alkışlarla kabul olundu." Şeklinde Abdurrahman Şeref Efendi'den nakleden Merhum Koçu, kendiliğinden şu sözleri ilâve ediyor:

"Gazi Ahmed Muhtar Paşanın Abdülhamid'in adını ağzına alamayışı şayanı dikattir, büyük adamın devrilirken dahi heybeti vardır, koca mareşal onun tahtdan indirilmesini konuşurken adını söylemeye edebi insaniyet ve şerefi askeriyesine uygun görmemiştir. Kan dökülmemesinden bahsetmiştir, demek mebuslar arasında 2.Sul- tan Abdülhamid'in 76 yaşına rağmen idamını düşünebilecek adamlar vardır ve onların o heyecanlı günde duruma hâkim olmasından korkutmuştur." Diyen Reşad Ekrem Koçu Abdurrahman Şeref Bey'in anlattıklarına geçiyor: ".Fetva emini Hacı Nuri Efendi meclise çağırıldı. Celse tatil edildi. Fakat kimse dışarı çıkmadı. Ayan ve mebusan reisleri ile

kabine erkânı (Tevfik Paşa kabinesi) ve mebuslardan fıkıh İlminde bilgi sahibi bir kaç kişi mebusan reisi Ahmed Rıza Bey'in odasında küçük fakat mühim bir encümen hâlinde toplandı, mebusların hazırladığı fetva müsveddesini Hacı Nuri Efendi beğendi: <Tahtdan indirmede meymenet yoktur, teklif edin nefsini azletsin!> Dedi. Kâtip, müsveddenin sonunu <hâl olunmak veya istifa teklif edilmek şıklarından erbab-ı hail ü akid hangisini tercih ederse icrast şeklinde tashih etti. Fetva tebyiz edilip Şeyhülislâm Ziyaeddin Efendi tarafından imza edildi. İmzada kullanılan kalemi hâtıra olarak Afymed Rıza Bey aldı. Meclise girdik. Ben de İstifa taraftarı idim, târihimizde tahttan indirme-ler daima uğursuz olmuştu, meclisde ayandan ve mebusan-dan bir kaç kişiye fikrimi açdım, kabul ettiler, fakat ekseriyet <Hal! Hât!> diye bağırmaya başladı. Mebuslar tahtdan inde şeklini kabul etmekle hâkimiyet-i milliyenin kuvvetini göstermek istemişlerdi. Reis Said Paşa fetvanın kabulünü meclisin reyine arzederken ayağa kalktı, fetva ittifakla ayakta kabul edildi" şeklinde bana nakletti diyor Abdurrahman Şeref Bey için, merhum Reşad Ekrem Koçu. Bizde hemen ilâve edelim ki, reylerin verilmesi ayağa kalkılmak suretiyle izhar edildiğinden arada bir boşluk gören Sultan Hamid'in dokuz defa sadarete getirdiği Said Paşa, rey vermekle ayağa kalkanları kendisinin hemen yanında durmakta olan ve hı-şimlı bakışlarıyla topluluğu süzen İttihatçılar çetesinin reisi Talat Bey'e dönerek: <Talat Bey ,şu boşluğada bir atf-u nazar eylesenizde karan ittifak ile alalım> demek suretiyle, bu yaman komitecinin yıldırımlar saçan bakışları o tarafa çevrildiğinde biz de yavaş yavaş ayağa kalktık diyor Abdurrahman Şeref Bey. Bilindiği gibi Abdurrahman Şeref Bey, devr-i Osmanî'de çeşitli nazırlıklarda bulunduğu gibi Osmanlı devletinin son Vakanüvis'idir, yâni son resmî tarihçisidir, Büyük millet meclisinde vefatına kadar da İstanbul Mebusu olarak görev yapabilen nâdir kimselerdendir. Bu meclisin hemen peşinden yaptığı iş, Sultan Hamid'e hal'ini tebliğ edecek heyeti seçmek olmuştur. Böylece seçilen heyete koymuş olduğu, Selanik mebusu sıfatıyla Emanuel Karaso'yu, Teodor Herzl yüzünden padişahdan işittiği azarın intikamını, onu tahttan uzaklaştırmakla alakalı kararı tebliğ heyetine koymakla alma fırsatını vermiş olmasıdır. Ermeni Aram'da, habis ur olup heyet'de bulunması bir hakaret idi Padişaha. Hele Draç mebusu Arnavut Esat Toptanî'nin kabalığı: millet seni azletti şeklindeki ifadesiyle ne kadar büyük terbiyesizlik yaptı. Halbuki o zat, Toptani'yi bir jandarma neferliğinden paşalığa irtika ettirmiş, Arnavut kavmine olan muhabbetiyle, sarayının duvarlarını bu kavimden meydana getirilmiş tüfek-çilere emanet etmişti. Toptanî; bu hayasız ifadesiyle, Arnavutların yüz karası olmuştur, padişahın bu kavime gösterdiği
. iltifat karşısında. Böylece de, Osmanlı Devletinin otuzüçyıl'dır yakalamaya çalışıp, sonunda muvaffak olduğu güç-ıenme, yavaş yavaş dünya'da söz sahibi olma huşu sundaki son hamlesi dış düşmanın, İçteki Dönme, Mason, Irkçı ve Hristiyan amaline hizmet taraftarlarıyla birleştiler, hâinler ile kaynaştılar İsi âmin kılıcı olan devlet-i âliye'yi de uçuruma ittiler. Mahmud Şevket Paşa'nın hâl esnasında, padişaha, hayatınız ordunun şeref ve namusunun teminatı altındadır

ifadesinin söylenmesinde, şüphesizki padişahın hayatını emniyet altına almakdan kaynaklandığı bilinen hususstandır. Seiâ-nik'e gönderilmiş olması da, bazı macereperestlerin, Sultan-ı Mahlû Abdülhamid hân'ın hayatına kasdlarını önlemeye matuf olduğu ileri sürülmesine, pek bir şey demek kabil değildir. Çünkü; Mahmud Şevket Paşa İngiltere'de bulunmuş ve seramik üzerine incelemeler yaptığı bunun neticesindede Yıl-dız'daki seramik fabrikasına müdür olarak tâyin olunmuş ve rütbesi de, tümgenerallikteydi. Hareket Ordusu, Selânik'den yola çıktığında da başlarında Hüseyin Hüsnü Paşa idi. Tabiatıyla Hüsnü Paşa, rütbece Mahmud Şevket Paşadan bir de rece altta olup, padişahça 3.Ordu kumandanlığına da atanan Mahmud Şevket Paşa, işine koyuldu. Ordu kumandanı sıfatıyla hareket ordusunun yanına gidip, kendisine bağlı olan Hüseyin Hüsnü Paşayı komutası altına aldı. Bu hareketi du-rudrmak için yaptığı yoklamalar bir netice vermeyince, yapılacak işin artık, Sultan Hamid'in hayatının izâlesini önlemek olduğuna dâir çalışmaları yapmaktı. Hâttâ; Ahmed Rıza Bey'in yayımlanmış hatı- ratında, M.Şevket Paşa'nın, Yeşilköy'e geldikten sonra Yat klüp yanındaki tesislerde de Ah-fned Rıza Bey ile Ayan reisi Said Paşayı ziyaretle, mealen şunları söylediği yazılıdır. Efendim; biz bu askeri padişahın hayatı tehlike altındadır. Sizi onu korumak için götürüyoruz
diye diye yola koyduk. Sakın ola ki, benden şifreli bir şekilde haber almadan öyle, hâl'di falan gibi kararlar almayınız. Bu asker böyle bir şeyi duyduğunda, baş edilmez hâle gelir. Diye tenbihde bulunduğunu, daha sonra da, Yıldız Sarayının enternesinin ikmalini tamamladığında söylediği gibi şifreli haberi göndermiştir. Demektedir. Sultan Abdülhamid Hân, kendisinin biraderi 5.Mehmed Murad Efendi'ye nasıl senelerce Çırağan'da bakmışsa kendisinin'de orada muhafaza edilmesini istemesi sistemin yeni sahiplerince, uygun görülme-miştir.

Selânik'e Aiaatini köşküne gönderiimiştir. 23/Ekim/1912'de Selânik'in düşmesinden bir hafta önce İstanbul'a dönene kadar bu köşkte kalmış ve muhafızı Ali Fethi (Okyar-eski başvekil ve meclis reislerinden) Bey'e bu köşkün kendisine satın alınmasını istemişti. Kendisine İstanbul'a dönüleceği söylendiğinde Balkan Savaşından söz edilmiş ve o da habersiz olduğu bu savaşın nasıl husule geldiğini sorunca vaziyeti anlatmışlar ve meşhur olan şu tedbiri söylemiştir. <NasıI olur balkan hükümetlerini birbirleriyle ittifak eder hale getirdiniz. Birini bulup Bulgar klişesini, başka birini bulupda Yunanlıların klişesini yaktirsaydınız, onlar dünya da ittifak edemezdi> demek suretiyle dersini vermişti. İstanbul'a dönmeye itiraz eden Sultan Hamid, bana bir rovelver verin burada kalıp savunma yapalım demek suretiylede celâdet ve hamiyetini göstermişti.

Sultan Hamid ve Aiaatini köşkü sakinleri Beylerbeyi sarayına yerleştiklerinin haftasında Osmanlı devletinin batı'ya açılan penceresi sayılan Selanik, Yunan işgaline mâruz kalıyordu. Mahlû Hakan, Selânik'de toplam olarak 3 sene, 6 ay, 3 gün süren bir dönemi geçirmişti. Beylerbeyi Sarayına pek rızası yoktu. Yaşı ilerlemiş bu saray'ın deniz kenarında ve rutubetli olması romatizmalarının

ağırlaşmasına sebeb olacağını düşünmüştü.
Gün geldi, kendisini devirenler 1.cihan harbi esnasında ziyaret ettiler, akı! sordular. Fakat, yapılacak bir şey kalmamıştı. Yalnız bir defasında Sultan Reşad'a İstanbul elden çıkabilir bu yüzden başşehri Anadolu'ya taşıyalım veya geçici olarak nakledelim dedikleri bilinmektedir. Bu husus Ab-dülhamid'e de, ifade edilmiş, Sultan Hamid'de: asla böyle bir şey yapılamaz. Biradere söyleyin yerinden kımıldamasın, eğer öyle bir şey yaparsa hanedan-ı âli Osman'a Konya ovasında koyun çobanlığı kalır dediği pek meşhurdur ve Sultan Reşad'da bu hususda eski padişahdan gelen ifadeye sarılmış, teklifleri red etmiştir. Hâttâ, Sultan Vahideddin Hân'ın dahi İstanbul'u terk etmeyip, Anadolu'da işin başına geçmektense o işi yapabilecek birine devredip, burada iki taraflı çalışmak suretiyle de, yeri muhafaza düşüncesi, Sultan Hamid'in bu içtihadından geliyor denmesi, yanlış bir şey olmaz. Sultan Hamid'in Aiaatini köşkünden İstanbul için refakatine gelenlerin nazırlardan Germiyanoğlu Dâmad Arif Hikmet ve yine Vezir Dâmad Çavdaroğlu Mehmed Şerif Paşa olduğunu ifade eden Öztuna Bey; "Büyük Türkiye Târihi" adlı değerli çalışmasında, 7. cild, sahife 268'de aynen şöyle diyor: "Sultan Hamid'in, muhafızlarının yanında, ikiside bilgin ve değerli eserler sahibi dâmadlarıyla konuşması meşhurdur. Gazete okuması yasak olduğu için kulaktan kulağa aldığı bilgi dışında siyasî durumu etraflı şekilde bilmeyen Sabık Hakan dört balkan devletinin ittifakına ve bu ittifakın haber alınmamasına hayret etmiştir. Makedonya'da klişeler meselesinin ortadan kaldırıldığını öğrenince, balkan ittifakını bununla ızah etmiş fakat ittifakın öğrenilmemesi karşısında elçilerin, ateşelerin ne iş yaptıklarını sormuştur. Allah bu hâllere sebeb olanları Kahhâr ismiyle kahretsin, devleti hatırdılar! Dedikten sonra teessür içinde gemiye binmiştir" Şeklinde konuştuğunu naklediyor.

Abdülhamid Hân'ın Şahsiyeti

1842 senesinde dünya'ya gelen Sultan 2.Abdülhamid hân, 10/şubat/1918'de vefat etmiştir. Yetmişaltı yıllık bir ömrün otuzüç yılı Osmanlı İslâm Devletini (OİD) yönetmekle geçirdi. 1909'da ittihatçıların taht'dan indirdiği Abdülhamid hân Beylerbeyi Sarayında gözlerini dünya'ya kaparken, D yüce devlet de güneşin batış hızıyla yarışırcasına ittihatçıçete tarafından, batırılmanın son kertesine getirilmişti.
Sultan Abdülmecid Hân'ın Tirî Müjgân kadınefendi'den gelmiş oğludur. Bu kadınefendi, Çerkeslerin Şipşah kabilesinden olup, oğlu Hamid Efendi'yi pek küçük yaşda öksüz bırakrak, dâr-u bekâ'ya intikal eyledi. Harem'de büyümeye çalışan hassas çocuk bir gün padişah babası Abdülmecidin yanına geldiğinde, kıvrık kirpiklerinde tomurcuk gibi göz yaşları inci dizisi gibi sıralanmış olduğunu gören Sultan Abdülmecid, yavrusunu hemen kaftanına dolayıp, doğruca ha-rem'e geçmiş, kendisine bir çocuk verememiş bulunan Perestû Kadınefendi'nin yanına varmıştı. Prestû Kadınefendide bir Çerkeş hanımefendisi olup, merhume Tirîmüjgân Ka-dınefendinin mensup olduğu kabile olan

Şipsahlardandı. Sultan Mecid, büyük bir nezâketle vede pek edibâne bir hitâbla: "Hanımefendi Hazretleri, bildiğiniz gibi şu gözleri domur domur yaşla dolu yavru, benim merhum hanımım ue sîzin de akrabanızdan Tirîmüjgân hanımefendinin yadigarıdır. Kendisinin yetişmesini ve terbiyesini, sizin ehil ellerinize tevdi etmekten bahtiyarlık duyacağım lütfen ona müşfik bir valide olmanız ve benim de, kocalık hakkım için bu fedakârlığı beklediğimi itiraftan kendimi alamıyorum" Demek suretiyle iknaya muvaffak olmuş zevcine bir yavru veremeyen Perestû Valide Abdülhamid Hân'ın mesuliyetini seve seve deruhde etmiştir. Çok sonraları bir sohbet esnasında üvey validelerden söz açıldığında, Padişah; benim Perestûvâlide, üvey annemdir, fakat kendi öz annem sağ olsaydı o da ancak onun kadar bana bakardı. Demek suretiylede hem bu valideye olan minnetini, ifadeye fırsat bulmuş, hem de hatırşinas bir insan olduğunu sergilemiştir. Târih İlminin devlet idaresinde ehemmiyetine müdrik olarak küçük yaştan beri pek önem vermiş ve daha önceki bahislerde de temas ettiğimiz gibi, Osmanlı sarayı, târihin sadece vakanüvislik şeklinde değil her olayın, davranışın arka plânının bilinip, lâzım gelenlere öğretildiği bir ilim dalıydı.

Bu hakikatin idrâkinde olan genç şehzade bu ilme apayrı bir alaka gösterdiğinden, öğrendikleri hasebiyle olayların alacağı istikameti kestirebiime hassasına sahip olmuştu. Meselâ amucası olan Sultan Abdülaziz'e kızan kardeşlerinin, hiç birisine uymaz, amucasını korumak ve ona yapılan çeşitli tariz ve niyetleri bildirmekle, aynı zamanda hilafeti ve devleti korumuş oluyordu. Sultan Hamid'le ilgili çalışmamızın hemen başına koyduğumuz kurduğu müesseseler ülkenin yücelip gelişmesini temine matuf olduğu izahdan varestedir, bu sebeble gelişmeleri pek iyi takip ettiği de böylece kabul edil-melidir. Dünya'da imâl edilen 2.otomobil'in kendisine hediye edildiği pek bilinen ve de şaşırtıcı bir vak'adır.

Ancak, bu otomobili çalıştırtıp önünden geçirtmiş ve sonra da, bu her tarafı müteharrik bir âlet, bunlar çalıştıkça haylice aşınır. O parçaların tamiri bizim ülkemizde yapılamazsa dışarıya çok paramız gider. Bizim ne kadar çok vali, kaymakam, paşalar, kumandanlarımız var, bunların her birine birer otomobil versek devlet büyük sıkıntıya düşer. Onun için bu arabanın parçalarının yapımı, tamirlerini yapabilecek zenaat-kâr yetişinceye kadar koyun garajda dursun demek suretiyle lüks ve şatafata yolu tıkarken, milletin altunlarını dışarı peşkeş çekmemenin çâresini bulmuştur. Bu onun tutumluğunu, sömürüye kapalı bir zihniyetin sahibi olduğunu gösterir.

Sultan Abdülhamid Hân, babası Sultan Mecid'in davranışı gibi nâzik ve herkesi ayakta karşılar hâlini bir miras olarak kendine düstûr edinmiştir. Namaz meselesinde çok hassas olup, bu işte temaruz eden bazı şehzadelerini sizinle konuşmam, benim namaz kılmayan evlâdım olamaz demek suretiyle, babalık otoritesini pek nâzik fakat kafi bir ifadeyle hatırlatmıştır.

Musikî hususunda babası kadar değilse de hayli bilgi sahibi olup, Hacı Arif Bey merhumu bir müddet hapsettirmiştir. Yaptığı bir beste ile kendisini affettirmeyi

bilen Hacı Arif Bey'e babası kadar pek mültefit davranmamıştır. Hacı Arif Bey'de Sultan Mecid'e gösterdiği saygıyı göstermemiş, hâttâ padişahı çocukken kucağında çok taşıdığını bir defasında da kucağındayken küçük suyunu kaçırdığını uluorta anlatması, edebe mugayir görülmüştür. Tiyatro üzerine çok önem vermiş, Yıldız Sarayına yaptırdığı tiyatroda saray mensupları ve hanedan üyelerine tiyatro zevki aşıladığı görülmüştü. Ancak, batı musikîsi için daha hoşuna gittiği söylenir. Dedektif romanlarını okur, bilhassa, Şerlok Holms'un yazarı Cbnan Doyle'e tenkitler ve tavsiyelerde bulunmuş, öte yandan dünyanın mühim bir araştırıcısı olan ve Kuduz Mikrobunu bulan Lui Pastör'e araştırmalarına katkı için ceb-i hümayunundan yâni kendi parasından bir kaç defa külliyetli miktarda para yardımı yaptığı gibi bunu pek nezaketli mektuplarla olağan-laştırmaya çalışmıştır.

Sultan Hamid şehzadeleğinde, namaz ile olan ünsiyeti kendisini dâima murakabede tutma şansını sağlamıştın Zahir ilimlerle beraber, sosyal ilimlere olan eğilimi, zenaatkârların önemini kavrayan bir insan olduğundan, Avrupa seyahatine Sultan Abdülaziz'in refakatinde gittiğinde, diğerleri kabukla meşgul olurken, Hamid Efendi, cemiyetin ihtiyacı olan meselelere dâir pek dikkat kesilmiştir.

Sultan Hamid çok merhametli bir insan olması hasebiyle, otuz şu kadar yıl sonunda tasdik ettiği idam kararı sayısı beşi aşmamaktadır. Padişah için evhamlı olmamak kabil değildi. Bütün dünya'nin gözü üzerinde olup, kimi ömrüne bereket dilerken, kimileride .bir an önce ölüp gitse diye dua ederdi.

2.Abdülhamid Hân, Şazeli Tarikatına mensup olup, Şeyhi Muhammed Zafir Efendinin irtihali üzerine, şeyhliğin kendisine geçtiğini, Zafir Efendi'nin oğluna yazmış olduğu mektuptan istinbat etmek kabildir. Deli Müşir Fuad Paşa mahdumu Bnb.Asaf Tugay'ın "İbret" adlı Abdülhamid'e verilen jurnaller adlı kitapda padişahın, şeyhini dahi takip ettirdiği geçer, padişaha takibi yapan hafiyelerin raporuyla sabittir.

Yavuz Sultan Selim Türbedarı, geçim sıkıntısından yana biraz dertli bir hâle duçar olmuş ve bir gün bu hâlinden şikâyet babında Türbede padişahın sandukasına bir şaplak vurarak, sende de bir şey yok der. Ertesi gün öğleden sonra Saray'dan gelen bir yaverin, türbedara ihsan-ı şahane getirir. Bu arada da yaver türbedara bir daha merhumun sandukasına şaplak vurma diye,tenbihini yapar. Çünkü Yavuz Selim, Sultan Hamid'in gece rüyasına girer ve türbedarın yaptığını şikâyet eder. Bunun üzerine Abdülhamid hân, hem adamın sıkıntısını gidermek hem de şikâyetin gereğini yerine getirmiş olması mühimdi

Birde meczuplar ile alakalı bir vak'ayı anlatalım: Kuşçuba-şı Sami Bey.isimli bir zat, padişahın yanına girer ve Bayezid civarında meczupların sebeb olduğu bazı vak'aları anlatır. Bunun üzerine; bu mecazibin, bunları yapmamasını nasıl temin ederiz diye düşünüyorlar sonunda bunların üzerinde hayli söz sahibi bir zat olan Fâtih Türbedarı Amiş Efendiye gitmeye karar verirler dolayısıyla, faytona binerler, Amiş Efendinin yanına gelirler Sultan hilafet alâmetlerinden bazı şeyleri Amiş Efendinin önüne fırlatır ve buyrun siz idare ediniz diyerek, söze

giriştiğinde, Amiş Efendi, ağlar ve Efendimiz benim yapacağım bir şey yok. Beni dinlemiyorlar, diyerek özür diler ve gene de kendilerinin emrin de olduğunu beyan eder. Elimden geleni yapmaya çalışacağım demek suretiyle takdiri ilâhiyi işmam ettiği görülür. Bu büyük padişahın yüce şahsiyetine dâir aşağıda bazı kanaatler ve bizzat kendilerinin anlattığı, hatıratlarda yer alan pek târih kitaplarına açıklığıyla girmemiş malumatları vermeyi uygun bulduk.

Şarkın Gerçeği Ve Abdülhamid Hân

Sistem Yayıncılığın neşretmiş olduğu "2. Abdülhamid'in Yöneticilik Sırları" adlı eserde sayın yazar Adnan Nur Baykal Beyefendi; önsöz bölümünde iki mühim cümleyi dercetmeyi ihmal etmemiş. İlk cümle adı resmî senariste çıkmış sayın Turgut Özakman'a aid. Demekteki: "2. Abdülhamid ya hiç kusuru yokmuş gibi övülüp göklere çıkarılmakda, ya da hiç olumlu hizmeti olma mış gibi bütünüyle yerilip batırılmaktadır.." Diğer cümle ise; bir Macar Yahudisi olan Türkolog Vambery'den: "Benim Şarklıların düşüncelerini okumaktaki tecrübem, 2. Abdülhamid gerçeğini, tahlil etmeye yeterli değildir." Bu; iki cümlenin her biri yalnız başına toplu bir mâna aksettirmiyorsa da, birlikteliğinde büyük bir ifadeye ve tesbite götürmesi kaçınılmazdır. O da; başvurulacak olan yol, bahse konu padişahın kendini anlatması esas alınmalı! Bu da kaynaklara bağlıdır ve kaynaklar ne derece inanılır sağlamlıktadır? Bu sorunun cevabı, konumuz için kolay verilmez cinstendir...
Sayın İsmet Bozdağ Beyefendinin hazırladığı ve Kervan yayınlarınca hayli baskısı yapılan Hatırat'ın, İstanbul'un 23 merkezindeki Serda Dağıtım Teşkilatı olarak, merhum Salih Doğan Pala, merhum İbrahim uysal, Nazif Keskin ve ben Metin Hasırcı, organize ettiğimiz seyyar kitap satış tezgâhlarımızda tarafımızca dahi satılanı binleri aştı idi. Aka.binde Dergâh Yayınları; "Sultan Abdülhamit Siyasi Hatıratım" adı ile Ali Vehbi Bey adlı bir zat tarafından Fransızca yazılmış çalışma, tercüme edilmiş. Ancak bu kitaba sunuş yazan yayın evi mütercimin adını belirtmediğinden, ortalıkda dolaşan rivayetler muhteliftir. Biz yine de Ali Vehbi Bey'in olduğu söylenen eserden istifade ederek bazı hususlar da, Abdülhamid hân'ı tanımaya çalışalım. Diyorki Koca Padişah:
Said Paşa; görevi kabul ettiğini hatıratında beyan ediyor. Yine bu sadaretinden düşmesine badi olan vakaları paşanın hatıratından özetlemeye girişelim: "Padişah; ülkede kendisi hakkında kötü niyet beslendiğini, İstanbul'da bir ihtilâf havasının husul bulmakta olduğunu, bütün bunlar için Mah-mud Nedim Paşa ile oturup, şiddet tedbirleri almamız hususunda kat'i bir lisanla emirleri oldu. Mahmud Nedim Pa-şa'nın bu hususlarda çalışmaları bir kaç seneyi bulmuş hazırlıklardı. Fakat ben makam-ı sadaretin ortak kabul etmeyeceğini, benim memleket menfaatlerine dâir görüşlerim ile Mahmud Paşanınkiler arasında derin muhaliflik bulunduğundan istifa yoluna gjtdim. Fakat istifam kabul görmedi. Aradan 57 gün geçmişti ki bir gece saraya çağrıldım. Gittiğimde huzuru hümayuna dahil olduğumda, pek sert bir muamele ve bir çok azar ile

karşılandım." diyen Sa-id Paşa hatıratında şöyle devam etmekte: Zât-ı şahane oturmama müsaade etmedi. Kendileri de ayakta dolaşarak bir çeyrek saat kadar gönül kırıcı, izzet-i nefis yaralayaci ifadelerde bulundular. Azarlarının sonuna doğru bir gün evvel-Saray'da göz altına alınan Müşir Deli Fuad Paşa'ya isnat edilen bir cürüm hakkında Man mud Nedim Paşa ve Ahmed Cevdet Paşa'nında bulunduğu huzurda ve Cevdet Paşa'nın kalemiyle tutulmuş bir istintakname elime padişah tarafından verildi. Ben bunu okumaya başlayınca zât-ı şahane seri adamlarla bana yaklaşarak aramızda bir adımlık mesafe kalmıştı ki bakışları, azar dolu ve çok çabuk cevap vermemi emrediyordu.
Varakada yazılanlar ise; padişahın taht'dan indirilmesi için, Dağıstanlılardan meydana gelen cemiyet kurulduğunu ileri süren ihbarlara aid bir tahkikat idi. Cemiyetin bu işdeki aidi, zâtı şahanelerinin kendi muhafazasına tahsis etdiği ve bir nev'i hususi askeri imtiyazı verdiği dağistanh'iardan meydana gelen asker gurubu olup, bu askerin başı sarayın İçinde Dağıstanlı Mehmed Paşa imiş. Fuad Paşa ve sair bazı kimseler cemiyette, ben de güya cemiyet reisi irnişim! Seri bir bakışla yaptığım okuma bana bu kadar bilgi verdi. Zât-ı şahane devama imkân bırakmayıp istintakiyeyi elimden çekip aldı ve: 'Bana ne diyeceksin? Sualini tevcih ettiler. Cevap verme imkânı kısıtlı idi. Konuşturmuyordu. Ancak; aslı faslı olmayan şeylerdir mânasına gelecek beyanlarla meramımı arzedebildim. Fakat; O azar dolu sözler devam etmekteyken, zât-ı şahane mührümü ver dedi. İşte o zaman müşkil mevkiide kaldım. Çünkü mührü hümayun üzerimde değildi. Hatemi âliyi çantamda taşırdım mabeyne çağrıldığımda huzura girereken çantayı adamımda bırakmıştır. Efendimizden mabeyne gidip çantayı alma müsaade etmesini istediler. Çok daha kızdılar ve pantolonun cebinden meşin bir muhafaza için- deki küçük rovelveri çıkarıp başıma tuttular. Emanet-i hümayununuzu veririm. Ben de olan emanet-i ilahiyeyi de ondan sonra alırsınız dedim.
Bunun üzerine rovelveri başımdan çekip büyük salonun kapısından çıkarak Çantasını getirsinler! Emrini verdiler. Yanıma geldi ve rovelveri başıma tutarak, müh rüm çıkmazsa buradan ölün çıkar' diye azar dolu sözlere devam etdiler. Çanta geldi, açıldı mühim teslim edildi. Artık kızgınlık başka taraflara yöneldi. Kendisinin hâl veya imhası hakkındaki sözde karan ciddi ve sahici addediyor. Akabinde Sultan Murat güya tahta çıkmaya hazır, hâttâ sarayında ihtiyaten bir takım kürtler saklanmış itikadında bulunuyordu. Eğer bu hal tahakkuk ederse evvelbevvel beni parçalatacağını sözlerini ekledikten sonra önüme düşüp, harem ile kendi dairesi arasında bir odaya beni götürdü. Hapsedip, kapıyı kilitleyip gitdi. Diyor hatıratında Mehmed Said paşa.
Kıymetli biyografi üstadı İbn'ül Emin Mahmud Kemal İnal merhum bize şöyle sesleniyor; "Paşamın (Said Paşa) 7.defaki sadaretinde kitabet hizmetiyle yanında bulunduğumdan gece ve gündüz, hatta yatakta iken, mühr-ü hümayunun al-tun zincirle boynunda asılı olduğunu gördüm. Mührü yanında bulundurmamasından dolayı daha önce azara uğrayışı içine oturmuş ki, o günden sonra koynunda taşımak vazgeçilmez adeti olmuş.

Filibe Vak'ası!

Tarihler; 1302/1885'i gösterirken dış tahrikler yardımıyla Filibe'ye getirilen bir kaçyüz Bulgar, buradaki hükümet konağını basmış ve valiyi hapsetmişlerdi. Ertesi gün Cuma Namazından sonra vekiller heyeti mabeyn (saray)'de toplandı. Bu arada Bulgaristan Prensi Batemberg, gönderdiği beyanatında, Şarkî Rumeli'nin artık Osmanlı yönetiminde olmayacağını, kendisinin idaresinde bulunacağını bildiriyordu. Bunun üzerine yapılan toplantıda derhal asker gönderilerek buna mâni olunmasını, bu meselede anlaşmalı devletlere bilgi verilmesini reyimle birlikte belirttim ve heyeti vükelâ bu teklifi kabul etti. Ancak bu şekli, padişah efendimiz kabul etmedi. Zilhiccenin/14.günü olan 25/eylül/1885 Cuma günü babıâlî'ye giderken, Karaköy civarında bana yetişen yaver tarafından mabeyne götürüldüm. Hemen huzura çıkarıldım. Bir saat kadar süren konuşma ve azardan sonra dışarı çıkma müsaadesi verildi. Daha sonra da beklemem emredildi. Akşam saatine kadar orada bekledim. Serasker Gazi Osman Paşa bulunduğum odaya gelip, yemek için odasına davet eyledi. O sırada da dâveti padişah vukubuldu. Gittim, iki saat bekledikten sonra yalnız olarak huzura alındım. Önce mühür istendi verdim. Mahbusiyetim vukua geldi. Bir odaya konuldum. Her an çağrılırım diye üç saat bekledim. Sorunda azarlamaların üzücü te'siri uyumama sebeb teşkil etdi. Dalmışım. Benim; Filibe'ye asker gönderme teklifim güya zât-ı şahaneyi tahtdan indirmeye donükmüş! Ertesi gün saraydan çıkmama müsaade olunduğunda eve geldim. Kâmil Paşa'nın sadarete, bazı vükelanın da değiştirildiği görüldü. Ben bir oldu bîttiye karşı çıkarken, başıma saray'da azarlanmakdan tutunda hapsedilmelere kadar neler gelmiyordu" demekte

Said Paşa. Hakikaten Berlin antlaşması hükümlerine göre bir vilâyetimiz olan Şarkî Rumeli yâni Doğu Rumeli'nin Bulgarlarca ilhak edilmesi, karşı çıkalım diyen sadrıazamı götürdüğü doğruda! Bîr de padişahın gözü ve sözü ve hatıratından olanları gözleyelim:

Hatirât-ı Sultan Abdülhamid-i Sâni isimli eserde koca sultan şöyle diyor: "Şarkî Rumeli meselesinde benim (Sultan Hamid) zaaf gösterdiğimi pek iddia etdiler. Zaaf göstermek mevcud kuvvetden istifade etmemek demektir. Hangi kuvvet mevcud idi ki, Doğu Rumeli'de hakkımızı koruma hususunda kullanılmadı? Bunu düşünen ve söyleyen bir insaf sahibini bu güne kadar işitmedim.

Bulgar Prensi Batenburg, Filibe'ye müstevli olduktan sonra durumdan hükümetimiz haberdar olabildi. O da Rus sefirine gelen bir telgrafnameden, telgraf nâzın İzzet Efen-di'nin beni haberdar etmesiyle mümkün olabilmişdi. Said Paşa sadrıazam idi. Tahtdan indikten sonra okuduğum bazı beyanat ve yazılarında Said Paşa'nın; vakaları kendi lehine tahrif etmiş olduğunu hayret ve teessüfle gördüm. Said Paşa; Bulgarların tecavüz edeceklerini daha evvel haber alamamıştı. Olay İstanbul'a aksettikten sonra bir hayli tered-dütün akabinde Şura-yı devlet reisi Akif Paşa'nın beyanatı onu ikna etmişti. O dönemde Filibeye

asker şevkinde hem müşkilât hem de tehlike vardı. 93 savaşında tarumar olan ordu henüz toparlanamamıştı. Hazine tamtakırdı. Bazı vilâ-yetlerdeki jandarmalar yirmi-otuz aydır maaş alamıyorlardı. Böyle bir haldeyken sırf namdan ibaret olan hakk'ı hâkimiyetin adına neticesi meçhul ve karanlık bir harbe girişmeyi tehlikeli gördüm." Diyen hz.padişahın hatıratından şu paragrafı alarak okurlarımın bilgilerine arz edeyim: "Gavriyel Paşa diye bir Bulgar'ın Rumelî Şarkî valiliğinden kovulmuş olmasından dolayı gözüm kizararak işe girişseydim, 1328/1910'daki felâketi, o zaman yâni ordusuz, parasız, pulsuz, hazırlıksız bulunduğumuz bir devirde kendi elimle hazırlamış ve davet etmiş olurdum. Hazım gösterip ihtiyatlı davranıp, 1328/1910'da yaşanacakları, 1301/1885 eylülünde yaşardık!" Demekte.
Said Paşa aynı zamanda Şapur Çelebi lakabıyla ve biraz da küçümsenerek anılmaktaydı halbuki böyle küçültücü bir lakabın bir Osmanlı sadnazamına verilmesi bizce doğru olmayan hususattandır. Said Paşa; infisal ettiği bu yukarıda bazı anekdotlar verdiğimiz 4. sadaretinden 1895 yılında infisal ettikten sonra bu makama yeniden avdet ettiğinde tam tamına 5 sene, 11 ay, 9 gün gibi bir zaman dilimi geçmiştir.
Bununda çalışmamızın baş taraflarında söz konusu ettiğimiz 1897 Osmanlı-Yunan harbinin muzaffer kabinesinin reisi Halil Rıfat Paşa'ya, Sultan 2. Abdülhamid hânın "yaşadığınız müddetçe sadnazamımsınız" sözünü vermesinden ve bu ahdini yerine getirmesinden kaynaklanmıştır. Mehmed Said Paşa; 09/11/1901 tarihinde geldiği makam-ı sadaretden 1 yıl, 1 ay, 26 gün sonra 14/01/1903'de infisal ettiğinde 6. sadaretini yaşamıştı. Aşağıdaki satırlar padişahın yâni Sultan 2.Abdühamid Hân'ın şahsiyetinin içinde mütalaa edilmesi gereken beyanlarıdır.

Kapütülasyon İlgasına Teşebbüs

"Kıbns'da kapitülasyonları kaldırmak istediğimiz için, Avrupa matbuatı da Atina gazetelerine uyarak kıyameti koparıyor. Sanki biz başkalarının hakkını yiyiyorrnuşuz gibi bir hal yaratıyorlar. Halbuki bitaraf bir kimse, ecnebilere verilen bu kapitülasyonlarla, bizim hakkımızın çiğnendiğini ve adaletsizliğin bize karşı yapıldığını gayet iyi görebilir. Rumların elde etmiş oldukları imtiyazları muhafaza edebilmek için, yeri göğü birbirine katmaları tabiîdir. Çünkü Rum kapitülasyonları yıkıldığında PanHelenik propogandası yapamayacakları açıktır. İnşaallah, bu imtiyazları yıkmak hak ve kuvvetini Allah bize kısmet eder."

Hayatımı Muhafaza Tedbiri

"Hayatımı, bana sadık olanların uyanıklığına borçluyum. Başımdan geçenler, asabı en kuvvetli insanı dahi sarsmaya kâfidir. Bütün bu tecrübelerden sonra ihtiyat lı olmama, şaşmamak lâzım. Bir çok insanların bu sinirli hâlimden faydalanmağa çalıştıklarını, hafiyelerin, jurnalcilerin alçak namussuz insanlar

olduklarını, dini mizinde, müzevirleri tel'in ettiğini gayet iyi biliyorum. Fakat geniş bir haber alma teşkilâtı kurmamış olsaydım, etrafımı saran tehlikelere karşı kendimi korumam kabil olamazdı.

Hilâl İle Haç Arasındaki Mücadele

"..Avrupa halkını aleyhimize düşünmeğe sevk eden sofu papazlardır. Haçlı seferleri zamanında hristiyan güruhun memleketimizde yaptıkları mezalimi unuttur- mak, ört-bas edebilmek için, her türlü iftirayı mubah görmüşlerdir.
(.).Kudüs'de ki mukaddes topraklar için her iki tarafında kan dökmesinin önüne geçilebilirdi. Nitekim hristiyan hacıların Kudüs'ü ziyaret etmelerine her zaman müsaade etme-dikmi?.(.) Etrafı müslümanlarla çevrili olan bu şehri neden hristiyanlara terk edelim?(.) İsteyen istediğini söylesin, fakat mukaddes toprakların sahibi olmak hakkı her zaman bizim olmuştur ve Öyle kalacaktır.

Mektep Ve İlahiyat

Ben tahta çıktığımdanberi, ilk mekteplerin sayısı on misline çıkmıştır (20bin mektep). Bu adet maalesef hâla azdır ve haİka kâfi gelmemektedir. Liselerimizin seviyesi gayet yüksektir. Mükemmel oldukları herkes tarafından kabul edilir. Ancak daha fazla lise kurmamak bunların yerine mühendis, mimar gibi fen adamları yetiştiren müesseselere talebe hazırlıyacak rüştiyeler açmak daha yerinde olur.
Memleketimizde kâfi derecede asker ve memur vardır, ulemamızın ifrat derecede muhafazakâr olmasından dolayi-da, yüksek mekteplerimizi modern hâle getirmek çok güçtür. Kahire'deki El Ezher ilahiyat fakültesinin, talebelerimizi çekmesinin yegâne sebebide zamanın icablarına uymanın elzem olduğunu anlamış ol- malarındandır. İstanbul Dârül-funûn'unu Kahire'dekinin dûnunda (alçağında) kalmıya mahkûmdur.

Edebiyat-San'at Ve Kültür

Biz Osmanlılar eski ve büyük bir medeniyetin sahibi olduğumuzu unutmamalıyız ve Avrupa medeniyeti ile gözümüz kamaşmamalıdır. Mimari eserlerimiz, iki binden fazla şâir yetiştirmiş olmamız da bunu ispat eder. Bunlardan Fazlı,Lâmiî, Baki gibi şâirlerimizin eserlerinde fevkalade bir güzellik ve tam mükemmeliyet vardır. Daha sonra Galib, Pertev, Kemâl, Abdülhak Hâmid gibi şâirlerimizi sayabiliriz.(.) Hereke'deki halı fabrikamızda ve diğer endüstri sanatlarımızda yabancıları taklit etmekten 'kaçınmalıyız. Sa'nat ve edebiyatımızı kendi toprağımıza ait mevzular, kendi milletimize has esaslar üzerinde inşa etmeliyiz.(.) Gençlerimizde memur, asker veya ulemadan olmayı tasarlıyorlar; neden hiç bir Osmanlı, büyük bir tüccar, mahir bir zenaatkâr veya bir fen adamı olmayı düşünmüyor? Ben de marangozluk san'atı ile meşgul

olduğumdan halka iyi bir numune sayılırım.(.) Bir gün; şerefime bestelemiş oldukları üç marşı aldım. Bu bir gün için epey fazladır. Muhtelif milletlerden olan ve şahsıma eserlerini ithaf eden bestekârların sayısı, şimdiye kadar ikibini bulmuştur. Bu insanları nasıl mükafatlandır-malı? İstanbul'a gelip huzuruma çıkabilmeyi temin eden sanatkârların her birine neden hediye vermeye mecbur olayım? üstelik ağırbaşlı musikîlerini sevmiyorum. Çaldıkları parçaların çok güç olduğuna şüphe yok; fakat ben zihnimi yoran musikîyi değil, dinlendirici musikîyi tercih ediyorum. Klâsik musikîyi tercih edecek kadar musikişinas değilim. Musikîye büyük istidadı olanlardan biri, oğlum Burha- ned-din'dir." (agk:sh. 190/193/202/209/210 Hatırat-ı Abdülhamidi Sânî)
Sultan 2. Abdülhâmid 21/Eylül/1842'de doğmuş, vefatı ise 10/Şubat/1918'de Beylerbeyi Sarayında kalb rahatsızlığı ve ciğerin ihtikandan mütevellid vukubulmuştur. İstanbul'un işgaline görmek bahtsızlığına uğramamıştır. Dedesi Sultan 2. Mahmud'un Türbesinde amucası Sultan Abdülaziz Hân'ın yanına defnedilmiştir. Tahta geçtiği târihden indirildiği târihe kadar otuz üç seneyi ikmâle çok az bir zaman kalmıştı. Aşağıya hanımları vede çocuklarını kaydederek peşindende sad-rıazam ve şeyhülislâmlarını belirtecek listeyi kaydedelim.

2.Abdülhamid Hân'ın Hanımları Ve Çocukları

İlk izdivacını Nâzikeda hanımefendi ile yapan Sultan Hamid kendisinden 8 yaş küçük bu hanımla evlendiğinde 2. ve-liahd idi. 1850 doğumlu Nâzikeda hanım, esmer, siyah saçlı siyah gözlü uzunca boylu bir hanım olup, ulviye sultanhanı-mı dünyaya getirdi. Bu târihin 1868 senesi olduğu görülüyor. 1895 senesinde Yıldız sarayında vefatı bulan Nâzike da hanımefendi Yenicami'de 5. Murad Türbesine defnolunmuştur. Fevkalade güzel pi-yano çaldığı kaydını koymadan edemiyoruz.
İkinci hanim olarak Sâfi-Nâz Nur efzûn ismi taşıyan zevcesi 1851'de dünya'ya gelmiş ve izdivacından çocuk olmamıştır. Clzun boylu narin yapılı sansın olan bu hanım, 1915'de ölmüş ve bu hanımını kendi isteği üzerine Abdülhamid hân boşamış ve ömür boyu elli altun maaş tahsis etmiştir. Bu hanım daha sonra Safvet Bey adlı Sultan Hamid'in esvabçıba-şısı olan zat ile izdivaç yapmıştır. Padişah hanımlarının boşandıktan sonra ba zılarının evlendiğini buna engel olunmadığını hatırlatmak için bilhassa bu maddeyi kaleme aldık.
3. Hanımefendi ise, Bedr-i Felek hanımefendi olup, 1851'de doğmuş 6/2/1930'da vefat etmiştir. Sultan Hamid bu izdivacını 15/11/1868'de Dolmabahçe sarayında evlenmiş bu sırada 2. veliahd idi. Bu izdivacdan ilk oğlu dünya'ya gelen padişahın, Selim Efendi ve Zekiye Sultanın bu hanımından doğduğunu kaydetmiş olalım. Bu hanımefendi, hanedan üyelerinin yurd dışına gönderildiği dönemde yaşlı olması hasebiyle tercih kendisine bırakılmış o da gitmemeyi tercih etmiştir.
Sultan Hamid'in 4. kadınefendisi Bidâr Kadınefendi olup, 1858'de doğmuş ve

eşinden 41gün önce 1/1/1918'de dar-ı beka eylemiştir. Yahya Efendi dergâhında şehzade Kemaled-din Efendi Türbesine defnolunmuştur. Vefatı Erenköy'de vukubulmuştur. Üzün boylu, yeşil gözlü güzel bir hanım olup, Abdülkadir Efendi ile Nâime sultanhanımı dünyaya getirmiştir.

Padişah'ın 5. zevcesi Tiflis doğumlu Dilpesend kadinefendidin Bu hanımefendi 36 yaşı içinde 1901'de vefat etmiş ve Naile Sultanhanımın annesidir. Üzün boylu ve kumral olduğu bindirilmektedir.

6. Zevce ise; Mezîde Mestan hanım olup, 1869 doğumludur. Burhaneddin Efendiyi dünya'ya getiren bu hanımefendi uzun boylu kara gözlü, siyah saçlı bir hanımefendi imiş. Apandisitinin patlamasından meydana gelen peritonitten vefatı 21/1/1909'da vukubulmuştur. Yahya Efendi dergâhına defnolunmuştur.

7. zevce ise, Emsal-i Nur ise 1866 doğumlu olup, uzun bir ömür sürüp, 84 yaşında 1950'de Nişantaşında vefat etmiştir. Şâdiye Sultan'ın annesidir. Yahya Efendi dergâhında defnolunmuştur.

8. izdivaç Ayşe Dest-i Zer Müşfika "Kayıhân" hanımefendi ile olmuş Hopa 1867 doğumlu 16/7/1961'de 94 yaşın içindeyken irtihal-i dâr-ı beka eylemiştir. Ayşe Sultanhanımın annesidir. Müşfika kadın, 2. Abdülhamid hân'ı hiç bırakmamış adetâ tek eşiymiş gibi oldu hâl vak'asından sonra. Padişahın diğer hanımları çocuklarıyla oturma şıkkını seçmişler idi. Diğer bir ismi Ayşe Pertevniyal olup diğer adını padişah

taktığından târihe Müşfika olarak geçmiştir. Bu hanımefendi, Ruslarla yaptığımız 1877'deki savaşda şehid düşen Abaza bey'i Gazi Şehid Ağır Mahmud Bey'in Emine hanımdan doğma kızıdır demektedir. T.Yılmaz Öztuna Bey, Hanedanlar adlı kitabının 309. sahifesinde. Vefatında Yahya Efendi dergâhına defnoiunmuştur.

9. Evliliğini Sâz-Kâr Kadınefendi ile yapan 2. Abdülhamid Hân, bu hanımından Refia Sultanhanımın dünya'ya gelmesiyle bir kız evlad sahibi daha olmuş oldu. 1873'de İstinye'de doğan Sâzkâr hanımefendi, padişahla evlendiğinde târihler 1890 yılını göstermekteydi. 1945 yılında vefatında Beyrut'da olduğundan, Şam'da Osmanlı hanedanına ayrılmış bulunan Sultan Selim Câmiinin haziresinde defnolundu.

10. İzdivacını yapan padişah Peyveste hanımefendiyle bu izdivacından doğan Abdurrahim Efendinin babası olmak na-sib olmuştu. Peyveste kadınefendi, 1944'de 2. dünya harbi esnasında Pâris'de vefat ettiğinde yaşı 71 olmuştu. Bobigni islâm mezarlığına defnolundu. Doğumu 1873 senesinde olmuştu.

11. İzdivacını ise Fatma Pesend hanımefendi ile yapan Sultan 2. Abdülhamid'in Hadice sultanhanım adlı kızı bu evlilikten olmuştur. 1876 doğumlu bu hanımefendi, evlendiğinde takvimler 1896'yı gösteriyordu. Vefatı 1925'de vukubuldu ve Karacaahmed Kabristanında kendi türbesine defnolundu.

12. İzdivaç; Abaza kavminden Behice Maan hanımefendiyle yapılmıştır. 1882'de doğan bu hanımefendi ikiz olarak Nureddin Bedreddin adlan verilen iki evlâdı dünyaya getirmiştir. 1969'da vefatı vukubuldu. Makberi hakkında bir bilgi elde edilemedi. Yaşayan torunlarının olduğu bizce malumdur.

13. İzdivaç ise; 1887 Bartın doğumlu, Saliha Naciye hanımefendi ile vukubulmuş bu hanım Abid Efendi ile Sâmiye Sultanhanımı dünyaya getirmiştir. Naciye Kadın Efedi de padişahla birlikte Selânik'e giden kadınefendisidir. 1923'de Erenköy'de vefatı vukuubulmuştur, 2. Mahmud türbesine yâni zevci'nin yattığı türbeye defnoiunmuştur.
14. Evliliğini Dürdane Hanımefendi ile yapan padişah 2. Abdülhamid hân, 1867 doğumlu bu hanımından ayrılmış ve esvabcıbaşısı İsmet Bey'in oğlu Târik Beyle evlendirdi. 1955'de 88 yaşında olduğu halde vefat etmiştir. Kabri hakkında kayıt bulamadık.
15. İzdivaç ise İstanbul 1890 tevellüttü Câlibos hanımefendi ile yapılmış olandır. Bu hanımını boşayan padişah Sultan Hamid, Emin Paşa ile evlendirmiştir. 1955'de sağ olan bu hanım hakkında başka bilgi bulunmamaktadır.
16. ve son izdivaç Nazliyâr Hanımefendi isimli hakkında bilinen boşadığı ve evlendirildiğidir. Yeni izdivacında bir kızı olmuştur. 1876'da Sultan Hamid'in gözdesi olduğunu, Öztuna Bey kaydediyor.
Sultan 2. Abdülhamid Hân'ın kızlarına gelince; bunların, sayısının onüç tane olduğunu söyleyebiliriz. Bu onüç kızdan altı tanesi padişah hazretlerinden önce vefat ettiler. Böylece, altı tane kız evlâdını ve bir de, erkek çocuğunu toprağa vermiş bir baba olarak görüyoruz Sultan Hamid'i, herhalde bu vefatlar insanı hayli elemnak ve muzdarib eyler sanırım. Bu bakımdan tahtını kaybetmek mânasına da gelse Saray'ı ku-Şatan kuvvetlere, Hareket ordusunu daha Selanik'ten yola çıkar çıkmaz onları Hassa Ordusu vasıtasıyla durmayı teklif edenlere evet demeyip, ben müslümanları biribirine kırdırmam demek suretiyle merhamet hususundaki yüceliğini seriliyor. Tüfekçibaşı Tâhir Paşa'nın yalvarmaları karşılığında verdiği emir şöyledir: Ben mü'minlerin birbiriyle dövüşmesine rıza gösteremem, şimdi git, Saray'ın Orhaniye tarafındaki kapısını açtır ve ne kadar muhafız ve de silahşor varsa gönder demek suretiyle düşüncesini tatbike koyar. Harekâttan sonrada Tahir Paşa, mahkemede verdiği cevaplarla ünlü mert bir insan olduğunu göstermiş Heyet-i hâkimeye bırak-saydı, sizleri Selânik'e kadar kovalardım demiştir. Neyse biz şimdi Sultanhanimlann kısa kimliklerini vermeye gayret edelim:
1-CIlviye Sultahanım; Dolmabahçe sarayında 1868'de doğdu ve 5/10/1875'de kibritle oynarken nedimesi çocuk bir câriye ile birlikte yanarak vefat ettiler. Yenicâmi türbesine defnolundu.
2-Zekiye Sultanhanım; 21/1/1872 Dolmabahçe sarayında doğup, 1950'de Fransa'da 78 yaşında vefat etti. İlk izdivacını Gazi Osman Paşa'nın oğlu Ali Nureddin Paşa ile Yıldız Sarayında 20/4/1889'da evlendi. Zekiye Sultan sarayında toplam 200 kişilik bir hizmet kadrosuyla yaşarken, Fransa'nın Pau kasabasında küçük bir otelin tek odasına sığındılar yurd dışına çıkarıldıklarında. Otel sahibi bir Ermeni olup, Gazi Osman Paşa'nın oğlu olduğu için, Ali Nureddin Paşa'dan vefatlarına kadar ücret almadı. Zekiye Sultanhanım vefatında yaşadığı Pau'da defneolundu.

3-Fatma Nâime Sultanhanım 5/8/1876'da babasının l.ve-liahdlığı esnasında dünya'ya geldi. Tirana'da 1945'de 69 yaşında olduğu halde vefat etti. Oraya defnolundu. Bizim çocukluğumuzda yüzdüğümüz Ortaköydeki Lido Havuzunun bulunduğu yer Nâime Sul tannanımın sarayı imiş. 1938'de Arnavutluk'da Tirana'ya yerleşmiştir. Mısır Hidiv'i Abbas Hilmi Paşa Nâime Sultanhanımla izdivaç etmek istediysede, Sultan Hamid, talibin dedesi İsmail Paşa'dan nefret ettiğinden teklifi red etti. Hâttâ kendi cariyelerinden birini Hıdivle evlendirdi ve ona bir Hânedan-ı ÂI-i Osman nişanı verdi, Mısır tarafından yönetilen Taşoz Adasını alıp Selanik vilâyetine bağladı. Bu Sultanhanım, Dâmad Mehmed Kemaieddin Paşa oldu ki bu Paşa Gazi Osman Paşanın 2.oğlu idi. 6 sene süren izdivaçları noktalandı. Dâmad Paşa rütbe ve nişanları alınmak suretiyle Bursaya sürgüne gönde rildi, Nâime Sultan 2. Evliliğini İşkodralızâde Mahmud Celâleddin Paşa ile yaptı.

4-Nâile Sultanhanım 1884'ün birinci gününde doğdu. 25/10/1957'de Erenköy'de vefat etti. İzdivacını Germiya-noğlu Arif Hikmet Paşa ile Kuruçeşme Sarayında 27/2/1905'de yaptı. Bu dâmad Paşa, hayatını 1942'de Bey-rut'da tamamladığında 69 yaşının içindeydi.

5-Seniyye Sultan (1884'de doğup, aynı sene vefat etdi. 6-Seniha Sultanda 1885'de doğup, aynı sene vefat eyledi. 7-Şâdiye Sultanhanım ise, 1886!da Yıldız Sarayında doğmuş vede en yaşlı padişah kızı olarak 91 yaşın içinde olduğu halde yaşadığı Cihangir'de 20/11/1977'de vefat etmiştir. Amerika'da dâhil, bir çok ülkeyi dolaşmıştır. Kendisiyle evlenmek istiyen, Said Paşa'nın mahdumunu, hâl vak'asında, babasına nice kalleşlikler yapmış olan müstakbel kaimpeder yüzünden bu teklifi red etti. Enver Paşanın talebine ise, babasını tahttan indirenlerin arasında ve mühim biri olduğundan onu da red etti. Enver Bey'de, Sultan Reşad'a yaptığı baskıyla Naciye Sultanhanımla izdivaç talebini iletti. Bu hanım Şehzade Abdürrahim Efendi ile nişanlıydı ve bu şehzade Sultan Hamid'in oğluydu. Bu nişan bozularak, izdivacı gerçekleştirdiler. Şâdiye Sultanhanım; İlk izdivacını Fahir Beyefendi ile 1910'da yaparak, 12 seneye yakın birliktelik sür-dürmüşlerdir. Fahir Bey, 1922'de Nişantaşı sarayında vefat ettiğinde evlilik son bulmuş oluyordu. Şâdiye Sultan 2. evliliğini de, 1885'de doğmuş Reşad Hâlis Bey ile yapmıştır. Bu evlilik 1931'de gerçekleşmiştir. Reşad Hâlis Bey'in 1944'de-ki vefatıyla son bulmuştur. Şadiye Sultanhanım vefatında 2.Mahmud türbesine defnolunmuş böylece de babası Abdülhamİd'in yakınında son uykusunu uyuma şansını bulmuştur. 8~Hamide Ayşe Sultanhanım 1887'de; Yıldız Sarayında dünya'ya gelmiştir. Vefatı ise Ağustos/l960'da Beşiktaş Se-rencebey'de Gazi Osman Paşa konağında vukuubulmuştur. 73 yaşını sürdürmekteydi vefatı esnasında. Kabri Yahya Efendi dergâhındadır. Hanedan ile birlikte seyahat mecburiyeti başlıyan bu Sultanhanım'ın târihe büyük hizmetini unutmayalım ve "Babam Sultan Abdülhamid" adlı eseri bunu sağlamıştır. Mehmed Şevket Eygi bu eseri basmıştır. Ayşe Sultan 2 defa evlenmiş ilkini 1873 Beyrut doğumlu Ahmed Nâmi Bey'le 1911 'de Sultan Reşad'in huzurunda Dolmabah-çe sarayında kıyılan nikâhla gerçekleşmiştir.

1921'de talak vukuubulrnuş, 1926-1928 arasında kendisini Abdülhamİd'in damadı ve torunlarının babası olarak seçim propogandasında takdim etmiş padişaha olan sevgi bu zatı Suriye devlet başkanlığı seçimlerini kazanmaya taşımıştır.
Ayşe sultanhanım 2. izdivacını 1877'doğumlu İstanbullu Mehmed Ali Beyefendiyle, 3/ 4/1921'de Yıldız Sarayında yapmıştır. Bu zat son üç padişahın yâveriiğini yapmıştır. Bu padişahlar, geriden öne doğru, Sultan Vahideddin, Sultan Reşad ve 2.Abdülhamîd'dir. Ayşe sultanhanımın her iki evliliğinden de çocukları olmuştur.
9-Refia Sultanhanım ise; Yıldız sarayında 1891'de doğmuştur. 47 yaşında olduğu halde 1938'de Beyrut'da vefat etmiştir. Piyano çalar, resim yapar bir sultanhanım olup, kabri Suriye'de Şam'da Sultan Selim Câmiindedir. İzdivacını, 1885 doğumlu Ali Fuad Beyefendi ile 1911'de Şeyhülislâm Musa Kâzım Efendi tarafından kıyılan nikâh sonrasında yapmıştır. Damad Beyin babası meşhur Ahmed Eyyüb Paşa'dır.
10-Hadice Sultanhanım, bu dünyadan 7 ay kâm aldı. 1897'nin 7. ayında doğup, 1898'in 2. Ayında irtihal eyledi. Yahya Efendi dergâhına defnedilen Sultanhanımın Kuşpala-zından vefatı vukubulmuştur. Sultan Abdülhamid Hân-ı Sâni Şişli Etfal Hastanesini bu kızının ruhu için yaptırdı.
11-Aliyye Sultanhanım; 1900 yılına doğru bir kaç günlükken vefat eyledi.
12-Cemile Sultan da aynen oldu.
13-Sâmiye Sultanhanimda, 1 sene, 9 gün berhayat oldu ve zatürrie alıp götürdü.
Sultan 2.Abdülhamİd'in Oğullarna gelince bunların sayısı sekizdir. Bunların ilkini Mehmed Selim Efendi 11/1/1870'de Dolmabahçe sarayında dünyaya gelmesiyle teşkil eder. 5/ 5/1937'de Cünye Sarayında Beyrut'ta ömür defterini tüketir. Kabri Şam'da bulunan Sul tan Selim Câmiindedir. Babasının amucası Sultan Aziz 1200 tonluk muhribe bu şehzadenin adını verdi. TBMM'de yapılan halife seçiminde bir rey de Selim Efendiye çıktı. İngilizler; petrol yatağı olan Musul'u vermemek için çıkarttığı isyanı, Fransızların pek kanlı bir şekilde bastırdığını görüyoruz. Şeyh Said'in 1925'deki isyanı üzerine okutulan hutbede Selim Efendinin adına okutulurken, bu zatın olanlarla hiç bir alaRası yoktu. Selim Efendi 4 izdivaç yapmış, bunlar Deryâl, Nilüfer, Pervîn Dürri Yekta ve Gülnâz hanımefendilerdir. Bu hanımlarından Emine Nemika sultanhanım adlı bir kızı, üç yaşında vefat eden adı Mehmed olarak verilenden sonra, Mehmed Abdülkerim ve Harun Efendiler dünya'ya gelmiştir.
2. Oğul Mehmed Abdülkâdir Efendi, 16/1/1878'de Dol-mabahçe sarayında doğmuş ve 1944'ün 1. ayın da Sofya'da vefat etmiştir. Batı Musikî ilminde mühim bir kimse olan Aranda Paşa, şehzadeye bu ilminden hayli bilgi aktarmıştır. Bu şehzade, kemân'ın bir başka versiyonu olan Viola, Keman, Piyano da pek usta bir icra gücüne sahipti. Hanedan yurt dışı edildiğinde önce Macaristan'a giden Abdülkâdir Efendi sonunda Sofya'da ikamete karar vermiştir. 2.Harb esnasında Sofya'da bulu nan Balı Efendi'nin türbesini yeniden inşa ettirdi. O sırada Bulgaristan'ı havadan bombardımana tâbi tutanların hava

hücumundan korunmak için, girdiği bir sığınaktan geçirdiği, kalb krizi sonunda, hayatı terk etmiş olarak çıkarıldı. Abdülkadîr Efendi'nin altı izdivaç yaptığını,bunların ilkinin, Misli Melek, ki boşamıştır. 2.sini Sühandan Hanım teşkil etmişsede bunu da boşamıştır. 3.Mihriban hanim olup, 4.Hadice Mâcide, 5.si, Fatma Meziyet hanımdır. 6.izdivacının bir Macar olup, bu izdivacı Halife Abdülmecid tanımadı.

3.Oğul ise Ahmed Nuri Efendi olup, 1878'de Yıldız sarayında doğmuştur. Miralaylık rütbesine yükselerek askerliğe heves ettiği bilinir. Ayrıca ressamdır. Fransa'da Nice şehrinde 1944'de vefat etti Şam'da bulunan Sultan Selim Camiine defnedildi. Çocuksuzdu.

Sultan Abdülhamid'in 4.erkek çocuğu Mehmed Burhaned-din Efendi, 1885'de Yıldız Sarayında doğdu ve 15/6/1949'da New-York'da vefat eyledi. Cenaze İstanbul'a getirildi ve devlet görevlileri kabul etmeyince Suriye'ye Şam'daki Sultanse-lim Camiine defnedildi. Burhaneddin Efendi, 1913'de Osmanlıdan ayrılmış olan Arnavud devleti krallığına geçmesi teklifine iet cevabı verdi. Daha sonra da, yâni 1936'da frak'da söz sahibi olan Osmanlı dönemi paşalarından Cafer Askerî Paşa- Burhaneddin Efendiyi Irak Tahtına davet etti. İngilizler, prestiji hiç sarsılmamış bulunan 2.Abdülhamid'in bu sevgili oğlunun krallığına engel oldular, aynı senenin sonuna doğru Cafer Askerî Paşa'da bir suikastle katledildi.

5.erkek evlâd olan Abdürrahim Efendi 1894'de Yıldız'da doğdu. 1/1/1952'de Pâris'de vefat etti. Pâris'de müslüman mezarlığında defnolundu. 2.WiIhelm'in Hassa alayında topçu üsteğmen olarak bulunarak, askerliğe olan yakınlığını isbat ederken, 1.cihan harbinde topçu alay komutanlarımızdan biri olarak vazife aldı. Bu sırada Albay rütbesinde idi. Enver Paşa, tümen komutanlığı teklif ettiyse de, erken bularak kabul etmedi. Osmanlı devletinin bir çok konferanslarda tem silciliklerini başarıyla yaptı. Abdürrahim Efendi'nin türr.M komutanlık teklifini kabul etmemesinde, Enver Paşa'nın şehzadenin nişanlısı Naciye Sultan'dan, Sultan Reşad kanalıyla nişanı bozdurup bu sultanhanımi tezviç etmesinden kaynaklanması tabiidir. Öztuna Bey, değerli eseri Hanedanlar'da Abdürrahim Efendi'yi, M.Kemâl Paşa, Enver Paşayı sevmediği için pek tutardı, demektedir.

6.oğul olarak Mevlâmız; Sultan 2.Abdülhamid Hân'a, Ahmed Nureddin Efendiyi lûtfeyledi. 1901'de doğan bu şehzade, 1944'de Pâris'de dâr-u beka eyledi. Bu şehirde müslüman mezarlığına defnolundu vefatına zatülcenb rahatsızlığı vesile oldu. Çocuksuzdu.

7.oğulu padişahın iki yaşı civarında olan Mehmed Bedred-din Efendi idi. Menenjit hastalığı vefata vesile oldu. Yahya Efendi türbesine defnolundu ve târih 1903 senesinin, ekim ayının 13.günü idi.

Sultan Abdülhamid Hân'ın son ve 8. Çocuğuysa Mehmed A'bid Efendi, 1905'de Yıldız Sarayında doğmuştu. 8/Ara-lık/1973'de Beyrut'da hayat mücadelesini ikmâl eyledi. Çok mükemmel bir tahsilin sahibiydi. Galatasaray lisesi, Harbiye mezunu, Şorbon'dan hukuk fakültesinden 1936'da mezun oldu.

Yine Ekol Nasyonalden, Fars dili ve Edebiyat mezunu,eri son ölen padişah oğlu

bu zattır. Japonlar; A'bid Efendi'yj Türkistan imparatoru namzeti olarak davet ettiler. Japonlar Sultan Hamid'le iyi münasebetlerinin neticesi olarak yaptıkları teklife Efendi'den red cevabı aldılar. Daha sonra da, Ar-navutluk'da bulunduğu sırada Musollini ve Hâriciye nâzın Kont Ciano, Efendiyle görüştüklerinde Roma'ya davet ettiler ancak Türkiye üzerinde bir hesapları olabileceğini hisseden A'bid Efendi daveti red etti. Arnavutluk Kralı Ahmed Zo-go'nun yeğeni 1908 doğumlu Prenses Seniyye hanımefendi ile Aralık 1936'da Mat şehrinde evlendiler. Â'bid Efendi çocuksuz olarak hayatını ikmâl etmiştir

2.Abdülhamid Hân'ın Sadrıazam Ve Şeyhülislâmları

Sultan 2.Abdülhamid Hân taht-i Osmaniye kuud ettiğinde, makam-ı sadaret de, Mütercim Mehmed Rüşdü Paşa bulunmaktaydı. Tâbiiki bir, komitacılar çetesi de, bu idareye ortak idiler. Tahta oturan yeni padişah sadnazamı görevinde ibka eylediyse de, 19/Aralık/1876'da azledip, yerine Midhat Pa-şa'yi getirdi. Böylece de, çetenin içinden seçtiği halef ile selefin arasında bir soğukluk temine muvaffak oldu, Midhat Paşa. 1 ay 17 gün kaldığı makamdan eve gitmeğe vakit bulamadan îzzeddin Vapuruyla yola çıktığında takvim yaprağı, 5/Şubat/1877'yi gösteriyordu. İbrahim Paşa'ya mührü veren padişah bu kişiyle 11 ay, 4 gün çalışıp, 1 1/Ocak/l 878'de onu da gönderip, yerine Ahmed Hamdi Paşa'yı getirdi ve 24 ün sonra yâni 4/Şubat/l878'de Ahmed Vefik Paşayı sadarete aetirdi ve 2 ay, 9 gün sonra onu da değiştirmeye kendini mecbur hissetti. Mehmed Sadık Paşa, 1 ay, 10 gün süren sadaretini 28/Mayıs /1878'de tamamlamış oldu. Bu sefer tahta Ciktığındaki sadrıazama döndü ve Mütercim Mehmed Rüşdü paşanın eline mührü verdiğinde 3. ve son sadaretine getirmiş oluyordu. Mütercim Paşa bu işi, 7 gün yapabildi ve yekûn olarak 2 sene, 23 gün süren sadrıazamlık hayatını noktalamış oldu. Sadareti bu defa 4/Haziran/l878'de Mehmed Es-'ad Safvet Paşaya verdi. Bu zat'da tam 6 ay sonra mührü teslim ettiğinde târih, 4/Arahk/1878'i gösteriyordu. Tunuslu Hayreddin Paşa makam-ı sadarete getirildi vede, 7 ay. 26 gün sonra Ahmed Arifi Paşa 29/Temmuz/1879'da İç başı yaptı. Dayanma gücü 2 ay, 20 günün sonunda tamamlandı. 18/Ekim/1879'da maratoncu bir sadrıazam ilk geliş olarak vazifeye başladı. Bu zat, dokuzda defa bu makama gelip gitmiştir. Bu da Erzurumlu Küçük Mehmed Said Paşa olup, lâ-kabı da Şâpur Çelebi'dir. Bu zâtın ilk sadaretinin 7 ay, 20 gün sürdüğünü görüyoruz. Cenânîzâde Mehmed Kadri Paşa, 9/Haziran/1880'de başladığı görevi 3 ay, 3 gün sonra 12/Eylül/1880'de bıraktı. Sadaret yine Said Paşa'ya tevcih olundu. Bu sefer 1 sene, 7 ay, 20 gün sürdü Said Paşa 2/Ma-yıs/1882'de is tirahate çekilirken, Germiyânoğlu Abdurrah-man Nureddin Paşaya tevcih olundu.. 2 ay; 11 gün süren sadareti sonunda halef yine Mehmed Said Paşa oldu. Bu seferde 4 ay, 20 gün sonra iki gün sürecek sadarete Ahmed Vefik Paşa getirildi. 3/Aralık/1882'de Said Paşa mühre yine sahip oldu. Bu seferde sadareti kısa olmadı 25/Eylül/1885'e kadar sürdü ve 2 sene, 1 ay, 23 gün sürmüş oldu. Bu seferinde Kıbrıslı Mehmed Kâmil Paşa 5 sene, 11 ay, 19 gün sürecek ve

4/Eylül/1891'de nihayetlenecek şada- retine başladı. Bunun yerine Kabaağaçlızâde Ahmed Cevad Paşa, bu sadareti teslim alıp, 3 sene, 9 ay, 4 gün sürdürmeye muvaffak oldu. Efendim, bu Cevat Paşa daha harbiye talebesiyken, İstanbul'da Aksaray'da devam ettiği Tekke'nin Şeyhinin yanına yine bir gün gittiğinde bir esmer vatandaşın şeyh'e bir rüya anlatmakta olduğunu görür. Edeben biraz uzaklaşır, beyan edilenleri duymasın düşüncesiyle. Az sonra Şeyh Efendi, Cevat Paşa'ya döner iki mecidiyen varmı diye sorar. Var cevabını alınca ver bana der ve sonra esmer vatandaşa döner, bu rüyanı bu zabit mektebi talebesine satarmısın diye sorduğunda tabii diyen çingene Şeyhin verdiği iki mecidiye'yi aldığı gibi eyvailahı çeker. Şeyh Efendi yine Cevat Paşaya teveccüh eder derki, koskoca sadaret makamını bu adama bırakamazdık! Der. Böylece Cevat Paşa bu sadaretini daha talebeyken iki mecidiyeye satın aldığımda hatırlar bu arada vede şeyhinin kerametine bir defa daha meftun olur. Bu zâtı da, sürgüne gönderir Sultan Abdülhamid Hân. Halikarnas Balıkçısı diye anılan Cevat Şâkir Kabaağaçli, bu zâtın yeğeni olup kendi babasını öldürdüğünden mahkum olmuştur. Cevat Paşanın sadaretinden sonra sadaret mührü yine Said Paşa'y3 3 ay, 24 gün kalmak üzere avdet eder. 2/Ekim/1895'de Kâmil Paşa 2. sadaretine getirilirse de, bu sefer vazi reyi 1 ay, 6 gün sürdürebilir, 7/Kasım/1895'de Halil Rıfat Paşa'ya verir. Bu zatın dönemi, 1313/1897'deki Osmanlı/Yunan Savaşında muazzam bir zafer kazanan ordumuzun sayesinde taçlanır. Bundan çok sevinen padişah, sadnazamına ve seraskerine ölünceye kadar görevlerinizde kalacaksınız demek suretiyle memnuniyetini belirtmiş ve Halil Rıfat Paşayı vazifesinde ölünceye kadar muhafaza etmiştir. Serasker Mehmed Rıza Paşaya gelince onu da görevinde ipka etmekle beraber meş- rutiyetin yeniden meriyete konması üzerine Serasker Paşa
çekilmek mecburiyetinde kalmıştır. Vefatı üzerine boşalan makama 9/Kasım/1901'de Said Paşa, 6. sadaretine oturuyordu. 1 sene, 1 ay, 26 gün süren görevi 14/Ocak/1903'de Avlonyalı Mehmed Ferİd Paşa'ya devretti. Bu zat da, 5 sene, 6 ay, 8 gün süren sadaretinden sonra 22/Temmuz/1908'de 14 gün sürecek bir sadaret için mührü Mehmed Said Paşa'ya devretmek mecburiyetinde kaldı. Said Paşanın bu 7. sadaretiydi ve 5/Ağustos/1908'de mührü alan ve göreve gelen Kıbrıslı Kâmil Paşa oldu. 14/Şubat/1909'da 6 ay, 10 gün sonra vazifeden ayrıldı. Yerine 3.Ordu havalisi umûm müfettişliği yapmış bulunan Hüseyin Hilmi Paşa getirildi ve 14/Ni-san/1909'da ise 31/Mart Vakaları çıkınca bu sadrıazam padişaha sığınmaktan başka bir şey yapamadı. Sadareti 1 ay, 28 gün sürmüş oluyordu. Bu sefer vazife hariciye eski nazırlarından Ahmed Tevfik (Okday) Paşaya verildi. Böylece padişah son sadrıazam tâyinini Tevfik Paşanın bu sadaretiyle tamamlamış oluyordu.

Sultan 2. Abdülhamid, otuzüç seneyi, 18 ayrı şahsiyetle, 7 defa bir kişiyi, 3 defa bir kişiyi, 2 defa 3 kişiyi, 1 defada 11 kişiyi getirmek suretiyle tamamlamıştır. Diğer bir deyimle, mührü hümayun, 27 defa gidip gelmiştir.

Şeyhülislâmlara gelince: Suttan Abdüharnid Hân Cennet-mekân makam-ı sadarete geldiğinde 155. Osmanlı Şeyhülislâmı Hacı Kara Halil Efendiyi

makam-ı meşihatde bulmuştu. 18/Nisan/1878'e kadar bmzatı görevinde ipka eyledi. Aslında Amucası Sultan Aziz aleyhine, sağda solda: "ben bunun hâl'ine çarşaf kadar fetva veririm" dediğini unutması imkânsızdı. Yerine getirdiği Ahmed Muhtar Efendi 1 sene, 9 ay, 5 gün süren toplam iki meşihatinin, 7 ay, 16 gün olanını bu seferinde tamamladı. Önceki meşihati Sultan Aziz'e idi. 4/Aral'k/1878'de makama üryanizâde Ahmed Es'ad Efendi getirildi ve 10 sene, 1 ay, 14 gün süren dönemi tamamladı ve ömrüde böylece ikmâl oldu. Yerine 17/Ocak/1889'da Bodrumlu Hacı Ömer Lütfü Efendi 2 sene 7 ay, 18 gün süren ve 4/Eylü]/1891'de biten vazifeye gelmiş oldu. Osmanlı Şeyhü-lislâmalnhın 159.su olan Mehmed Cemâleddin Efendi bu zâtın yerine geldi ve 14/Şubat/1909'a kadar, 17 sene, 5 ay, 10 gün süren şeyhülislamlık görevinde bulundu. Abdülhamİd Hân'ın son Şeyhülislâmı 14/Şubat/1909'da münasip görülen Dağıstanlı Mehmed Ziyaeddin Efendi'dir, hâl fetvasını bu zâta verdirmişlerdir ittihatçılar. Böylece de, Sultan Hamid Cennet-mekân, otuzüç yılda altı şahsiyetle makam-ı meşihati yürütmüştür.

Netice

Dünyanın üzerine gözünü dikmiş olduğu Osmanlı devleti, Dr.Büyük Mehmed Fuad Paşa'nin dillendirdiği gibi, iki asırdır, düşmanlar dışarıdan, biz içenden yıkamadığımız devlet tabii ki dünyanın en kuvvetli devletidir ifadesine, Sultan Abdülha-mid'de hak vermiş bir an evvel ülkenin muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkmasına pek ehemmiyet vermiştir. Mektepleri kurmuş, sayılarını çoğaltmış, denge politikasıyla uzun yıllar savaşsız bir dönem sağlamış, diplomasi dünyasında Osmanlı devletini hesaba alınır bir onura taşımıştır. Biz bu eserde, vefatını târih safahatı içinde Sultan Reşad döneminde vukuubulmasi hasebiyle o bölümde yazacağız.

SULTAN V. MEHMED REŞÂD HAN

Babası: Sultan Abdûlmecid Han
Annesi: Gülcemâl Kadın
Doğum Tarihi: 1844
Vefat Tarihi: 1918
Saltanat Müd.: 1909-1918
Türbesi: İstanbul Eyup'dedir.

Sultan 5. Mehmed Reşâd; Osmanlı devletinin 35. padişahı olup, Sultan 26. Osmanlı halifesidir. Sultan Abdülmecid'in, Gülcemâl Kadmefendisinden 2/Kasım /1844'de İstanbul'da dünya'ya geldi. Vefatı ise 3/Temmuz/1918'de yine İstanbul'da vukuubuldu. Eyübsultanda, Halic'in sularıyla öpüşen sahildeki türbesine gömüldü. Mevlevî tarikatına intisabı olup, zarif bir insandı. Pek kızdığı zaman sin harfini kefe vurduğu yaygın rivayettendir. Şeyhi Abdülhaim Çelebi Efendi tarafından kılıç kuşandırıldı, Osmanlı tahtına çıktığında. Pek olgun yaş olan 65'in içindeydi, Kılıç kuşatan Mevlevî Şeyhi Abdül-halim Çelebi (1863-1925) dergâhların kapatılması gerçekleştiğinde, 4/EylüI/1925'de Tepebaşında bu hareketi intihar etmek suretiyle protesto etti. Bu yaşlarda insanlar elde ettikleri tecrübeler ışığında fevrî olmazlar olaylara serin kanlı ve dikkatli bakmayı elde ettiği ve buna göre kararlar verebileceği bir ömür dönemidir, bahse konu yaşlılık, bu Şeyh Efendinin hadisesi, ayrı bir araştırma konusu yapılmalı, intihar gibi ahireti berbat edebilecek elîm bir harekete başvurmak kolay gerçekleşecek işlerden değildir.
Sultan Reşad; Orta boylu mavi gözlü, beyazlamış sakallan ve dolgun yanaklarıyla ton ton bir görünüşe sahipti der merhum pederim. Biz o zaman talebeydik, Cuma selamlığına bizleri götürdüklerinden sık sık Sultan Reşad'ı görürdük, derdi. Sultan Abdülhamid'i de beş-altı defa gördüğünü hep düşünceli bir profil verdiğini, hafif öne mail halde yürürdü demekteydi. Ancak; Sultan Reşad'in çok merhametli bir insan olup, fakir fukaraya, eytam erâmile yâni dul ve yetimlere yardım etmeyi, en büyük görevi addederdi. Lütfi Simavi Bey, çok zeki olduğunu ve bu zekâsını saklama tedbirliliğini de bilirdi demekte. Hatıratında Lütfi Simav'ı Bey, şöyle bir vak'a anlatır: Sultan Reşad bir Bursa seyahati esnasında gece oradaki ikametgâhda sabahladıktan sonra kendisini yanına çağırır. Bir tepsi üzerinde para keseleri, keselerin yanında bulunan listede de hangi kese hangi paşaya diye hazırlanmış liste vardır. Lütfi Simâvî Bey; Efendimiz, bunlar ne olacak diye sorduğunda bunları sahiplerine odalarına gidip, hem hayırlı sabahlar dileyecek hem de ikram edeceksiniz dediğinde, Si-mâvî Bey; aman Efendimiz, bu zevatla birlikte İstanbul'dan birlikte yola çıktık. Aynı vasıtalarla buraya kadar geldik, aynı çatı altında uykumuzu uyuduk, sabah olunca da bu hediyeler niye? Bursa'nın fakir fukarasına, acezelerine hediye ve ikramda bulunsanız daha iyi değilmi? Diye fikri beyan da bulunduğunda: Sultan Reşad, zekâsının büyük eserini şöyle sergiler:

-Hay Allah senden razı olsun; iyi ki hatırlattın. Hemen şu keseleri de onların merkez-i İdarelerine ulaştırın, refakati-mizdeki zevat hakkında sorduğuna gelince ben bunlara böyle vesilelerle ara sıra ikramda bulunmazsam, onlar bana padişahlık yaptırmaz! Cevabını verir. Bu cümlede saklı olan hakikat aziz ve muhterem okurlar, her ne kadar iktidar yalnız sürdürülürse de, o iktidarın görünmez ortakları vardır ki, bu harem-i hümayundan tutunda, güç sahibi herkesin muhabbetini üzerinde toplamazsaniz muktedir olamazsınız. Bu bakımdan Sultan Reşad pek talihsizdir. Yeri geldiğinde bu talihsizliğini hatırlatırız. Şimdi; Sultan 2.Abdülhamid Hân gibi bir şaşaalı padişahın yerine geçmek onun mazide bıraktıklarının, yaptıklarının ağırlığı altında ezildiği bir vakı'adır. Sultan Hamid, her şeyi hazırlar ve uygular bu sırada da aksaklık olmaması için İşe vazülyed ederdi Sultan Reşad ise sadece bir tasdik makamı hâlinde taht-i Osmanî'de oturmaktaydı. Biz Abdülhamid Hân'ın peşinden bir genel değerlendirme ile sahifemizi süslemek istiyoruz. Bu de ğerlendirmenin 1913'de yâni 1.Cihan savaşından önce, fakat Balkan harbinin içinde neşredilmiş ve o dönem idadilerinde yâni lise seviyesindeki mekteblerde târih derslerinde okutulan kitabın yazan Afi Sabri Bey'in olduğunu söylerken, bu zâtın değerlendirmelerine itirazımız olursa onu da hemen altına ilâve ederiz. Yazının başlığını biz bir ara başlık hâline getirdik.

5. Faslın Tekmilesi

Osmanlı devletinin gerek askerî gerekse mülkî teşkilâtının ne kadar esaslı bir şekilde tesis olunduğunu, ancak, 1000/1591'den sonra da bu kuruluşun nasıl bozulmaya yüz tuttuğunu târih akışı içinde görmüş bulunuyoruz.
Vaktiyle maddiyat ve maneviyat itibarıyla dereke dereke bizim idaremizde bulunan garib kavimler yeni bir çağın açılışıyla ki bu İstanbul'un Osmanlılar tarafından fethi, engizisyon mezaliminin tahammül olunamayacak seviyelere yükselmesi ki, hemen şunu söyleyelim, İstanbul'un müslümanların eline geçmesi bu şehirden İtalya'ya giden pek çok ilim ve bilim adamı avrupada kurdukları mektepler, meydana getirdikleri ekollerle bat insanını uyandırmışlar ve batı aydınlanması Şarka en yakın olan İstanbul'dan gidenler tarafından gerçekleştirilmiştir.
Öte yandan engizisyonun avrupadaki varlığı nasıl bir şey sık sık tekrarlanırsa bir karşı refleks doğurur bu misâle uygun olarak Avrupada tatbik olunan bu klişe ve papaslann insanları yakmaları, hrıstiyan dini mensupları dışındakilere yaptıkları işkenceler ahalide bir aksülamel husule getirmiş ve silahlarına sarılan ahali üzerlerinde tatbik edilen zulümleri kaldırmaya ve tatbikçilerini de haylice cezalandırdı. Taassubun yok edildiği yerde elbette gelişmenin ve cemiyetin terakki edeceği tabii neticedendir.. Protestanlığın çıkması ahalinin üzerinde bir intibah meydana getirdi. Bu intibah sonunda da 1600'lü yıllardan sonra da bizi fersah fersah gelip, geçtiler.
Hele hele ordularımızın uzun zamandan beri savaş alanlarında ve hudutlarımız

da asar-ı celadetlerini gösterememeleri, ikide birde ihtilâl çıkararak emniyet ve güveni ve de huzuru selb eylemesi yâni askıya alması, ülke içinde karışıklıkların günden güne artması, iktisadiyatımızın yavaş yavaş ecnebilerin ellerine geçmeye yüz tutması, bazı düşünce sahiplerinin bir takım ıslahat'hareketlerini yapmamız gerektiğini hatırlatmaları kendilerini tehlikeye atmalarına sebep olmuş bu düşünceler iyi bir şekilde telakki edilmemişti 1. Mahmud ve 3. Ahmed zamanında biraz tatbik şansı bulmuşsa da, gerek hariciyeye ait işler, gerekse de, taassup sahipleri değişikliklerin menfaatlerine vereceği zararları önlemek hususunda aldığı tedbirlerle her şeyi akim bıraktırmaya muvaffak olmuşlardır.

3. Selim bütün yeniliklere açık bir padişah olması hasebiyle tahta çıktığında hemen, işa .girişerek.lâzım- gelen İslahata başlamıştı. Avrupalılar tarzında askerî kışlalar, istihkâmlar mekteblerin inşaasını temin etmişti. Nizam-ı Cedid adlı talimli asker ihdas etmişti. Bütün bunlar yapıhrken, hemen önümüze Mısır meselesi çıkmış, peşinden Mora olayı husule gelmiş, Rusya ve Avusturya saldırganlıkları biribirini tâkib etmiş, bitmek tükenmez avrupa entrikaları yüzünden az miktarda yenilikler tatbike konabilmiştir. Bilindiği gibi, bu günde, milletimiz ayağa kalkmak için yaptığı her hamlede, yine menfaatçilerin teşki- lat kuvvetlerinin bu hamlelerimizi önlediklerinin şahidi oluyoruz. Bir milli görüş ortaya çıktı ve ağır sanayi hamlesi dedi, milli harb sanayii kurulmasını taleb etti ve projeleri ortaya koydu. Her köye, atölye, her şehire fabrika, yer altı ve yer üstü zenginliklerimizle alakalı bölgelere o mevzuda sanayii ve pazarlama tesisleri kurma plânlan teklif edilerek, muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkabilmenin, istihdam, üretim, pazarlama ve kendi istikbâlini kendi imkânlarıyla temin etme devrini başlatmak isteyenler, ambalajcı makarnacı ve gazozcu montajcılarla ile ithalatçılar birleştiler, önce milleti sağ-sol diye ikiye bölüp yıllarca birbirleriyle döğüştürdüler. Daha sonra da bir darbe ile ülkenin geri kalmasını sağladılar. Görüldüğü gibi, 1913'de 1790 sonralarına atfu nazar eden Ali Sabri bey merhum, bizim bu gün yaşadıklarımızın daha değişik fakat gaye aynı aziz milletimizi dünya klasmanında alt seviyelerde bulundurmayı sağlamak olduğuna işaret ediyor.

Sonunda 1241/1826 senesinde 2. Mahmud hazretlerinin himmetiyle <târife gelmeyecek kadar bozulmuş olan> yeniçeri ocağı ilga edilerek yerine de Nizâm-ı Cedit askeri ikame olunduğu gibi bir çok yeniliklerin tatbikine de imkân bulunabildi. 1249/1835'de memurların tanzimi yapılırken, 1250/1836'da da Divân-ı Hümayun yerini vükelalik meclisine yâni bu günkü tâbirler bakanlar kuruluna bırakmıştır. Sultan Abdülmecid'in tahta geçip de icraata başlaması, Gülha-ne hattının okunmasının akabinde devletin görüntüsü av-rupalı bir devlet portresine büründü. İşleri tanzim içinde Şûr'a ile hemen peşinden de bir meclis-i vâla-yı ahkâm-ı adliye kurulmuş daha sonra da yâni. 1270/J853 de Meclis-i Al-Î-İ Tanzimat daha sonra adliye nezaretine ve 1284/1867'de

Sûr'a-y Devlete dönüşmüştür. Bu kurulan sistemin müesseseleri, devletin bir çok kanun ve nizam ile yeniden yapılanmasını sağlarken, sadaret kethüdahğı makamı, ümûr-u Mülkiye Nezareti adını almış ki günümüzde buna İçişleri

bakanlığı denmektedir.
Orduya gelince; 1241/1826'da kaldırılmış bulunan yeniçeri ocağına eş değerde Asâkir-i Mansure-i Muhammedİye unvanı verilmiş daha sonra da, Hassa ve Mansure ismiyle iki kısma ayrılmıştır. 1249/1835'de Redif teşkilâtı tanzim olunmuş, 1259/1845'de Osmanlı askerlik sistemi Rumeli, Anadolu, Arabistan, orduyu hümayunları kurulurken, merkezde ise Hassa ordusu tesis ediliyordu. 1250/1836'da Mekteb-i Harbiye açılmış, 1253/1837'de kurulan Dar'ül Askerî Şûr'a, askerî işlerin bütününün görüldüğü yer olurken, 1264/ 1847'de de askere alınma usûlü kur'a sistemine ulaştırılmıştır. Daha sonra ordularımızla ilgili sayı yedi rakamına iblağ edilmiştir. (Daha sonra r,1326/m.l910'da Golç Paşa'nın teklifiyle bu usûl kaldırılmış, dört büyük müfettişliğe dönüştürülmüştür. 14 kolordu ile bir kaç adette müstakil fırka meydana getirilmiş, tabur, alay ve fırka teşkilatları nın da değiştirilmesine gidilmiştir.) İşte yeni tanzim sonunda 1270/1854 Kırım savaşında güç ve kuvvetini bütün avrupalılara kabul ettirmiştir. Ruslara maddi ve manevî alanda üstünlüğünü isbat etmişlerdir. Bunun arkasından bahriye üzerinde operasyonlar yapılmış ve Abdülaziz Hân zamanında denizcilerimiz, dünyanın 2. büyük donanmasına sahip olarak denizlerde dolaşma şansı bulmuşlardır.
Ne var ki, kırk sene sonunda donanma mefluç hâle gelmiş, ancak 2.Meşrutiyetten sonra yeniden tanzime başlanmıştır. r.l255/m.l839'dan sonra maarif, maliye gibi işlerde hayli başarılar elde edilmiştir. 1241/1826'dan beri mâliye işlerinde bazı tashihatlar yapılmışsa da, 1253/1837'de eski usûl tamamen terk edilerek simdik mâliye usûlüne (1910'lar) geçilmiştir. Tam ayarda para basımı yapıldı. Tan-zimat-i Hayriye'den sonra İstanbul'da mekteb-i tıbbıye-i as-keriyye, bir dar'ülfünûn açıldığı, 1273/1857'de kurulan maarif nezareti ülkenin bir çok yerine rüşdiye, yâni orta mektebi kurmaya girişmişlerdir. 1275/1859'da mekteb-i sultanî, 1294/1878'de mekteb-i mülkiye, 1297/1881mekteb-i hukuk, 1300/1884'de dehendese-i mülkiyenin açılması tahakkuk ettirlmiştir. Ayrıca bir hayli matbaa açılmasına girişilmiş ve de bir hayliside başarılı olmuş yaptıkları basımlarla, ilim ve fen'de ahalinin aydınlanmasına yardım etmiştir. Sultan Abdülmecid'in döneminde yapılan yollar ve köprüleri Abdülaziz dönemindeki buna ilâve olunan teşebbüslerin arasında demiryolu ayrı bir yer tutarken, 2.Abdülhamid hân devrinde de geliştirilen demiryolları ve de fabrika kurmaya eğilmeleri pek makbuldür.
Özetlersek; Osmanlı devleti, Sultan Mahmud-u sâni döneminden Abdülmecid hân ve Sultan Abdülaziz ve de Sultan 2. Abdülhamid devirleriyle terâkkiye, ileri hamleyede büyük zaman ve para ayırmışlardır, bunda da haylice yol almışlardır. Bunun sayesinde de 1272/1856'da Avrupa'da Pâris'de yapılan milletler arası kongrede Osmanlı devletinin avrupa dü-vel-i âliye-i ailesine yâni avrupanın büyük devletleri arasında bulunduğu yeniden tasdik ve kabul olundu. 2.Abdülhamid Hân'ın tahta çıkışının hemen ardından ilânını yaptığı idarey-i meşrutiyet ve kaanunî esasî, avrupanın devletimizin şan ve ikbalini tasdike faydalı oldu. (Bu günde avrupa topluluğuna girmek için yapılanlar bir türlü

avrupalılarca makbul bulunmuyor!) Ne çâre ki, kaanun-î esasinin ilânından hemen sonra çıkan Rus savaşı devletin bir çok arazi ve insanını kayberek bu savaştan çıkmasına sebep oldu.
Ülkenin mâli durumu son derece sarsıldı. Sultan Hamid, afim alan hafiyelerle ülkede, düşünce ve ileri gidişe engel 6 anialar ihdas etti. 1324/1908'e kadar sürdürdüğü bu sistemle ne tehlikeli durumlar ne fecî vak'alar geçirdiği sizlerin de malumu olduğundan bunlara girmeye lüzum görmüyo-um. Bundan sonraki terakkimizin meşrutiyetin neslinden bekliyorum. Demektedir. Böylece de bir çok ittihat ve terakki çetesinin taraftarı sözde yazarlar gibi hareket etmeyip, 2.Abdülhamid hakkında şahsiyatçılık yapmayıp kendisine hakarete yeltenmeyen nâdir tarihçi ve yazarlardandır. Ali Sabri Bey.

Sultan 5 .Mehmed Reşad'ın Dönemi

Sultan Abdülhamid'i 31/Mart/1909 vak'ası bahane edilerek tahtdan indirtmeyi başaran Osmanlı ve İslâm düşmanları İttihatçıların eline düşünce tereddi yâni gerileme, izmihlal nazariyede hemen hemen tamamlanmıştı. Şimdi yapılacak iş bunu fiiliyata dökmekti. Zâten meşrutiyette olsun, 31 /mart Vak'asını teskin ve tenkilde olsun, Makedonya'nın azılı ve gayri müslim çetecileriyle kol kola İstanbul'a giren İttihatçı komitacılar yapacakları nı adetâ haber veriyorlardı. Bulgar komitacısı Sandanski ile Taşkışla'da müsiüman askere kurşun sıkan söz de, müsiüman komitacı arasında ne fark gözetilebilir? Bunların yardımına dâima koşmuş bulunan Rumeli eski müfettiş-i umûmisi Hüseyin Hilmi Paşa 31/ Mart hâdisesi yüzünden Sultan 2.Abdülhamİd!in sinesine iltica etmiş ve sadareti terk etmişti. Sultan Reşad'i tahta oturduğu esnada Ahmed Tevfik Paşa makamı sadaretde bu lunmakla birlikte, İttihatçılar kendi aralarında yaptıkları söz mübarezesin-de meşrutiyeti ilân edeli nerdeyse senesi yaklaştı, hâla biz it-tihatçılardan kurulu bir kabineyi iş başına getiremedik düşüncesine çene yoruyorlardı. Tevfik Paşa ise son derece tarafsız ve batı âleminde hatır ve sözü geçer bir zat olduğundan onunla çalışmak istemeyen ittihatçı ekibin yine Hüseyin Hilmi Paşayı Tevfik Paşa'ya tercih ettikleri görüldü. Suitan Reşad'ın tahta cülusundan üç gün sonra Tevfik Paşa selef oldu, Hüseyin Hilmi Paşa halef oldu. Bu kabineye Talat Bey'dahilİye nâzın olarak girdi. Bir deyimle ittihatçıların bu nazırın kabineye girmesiyle tamamının kabineye girdiğini bir saysak yanlış bir söylemiş olmayız. Nitekim; Talat Bey, kabine toplantılarında olsun, cemiyetin merkezinde alınan kararlan hükümet katında alınmış karar gibi uygulama becerisini gösteriyor ve sadrıazamı bunaltıyordu.
Perşembenin gelişi çarşambadan bellidir hesabı bunun böyle olacağı belliydi çünkü H.Hilmi Paşa, kabinesine Sultan Hamid'in eski sadnazarnlanndan Avlonyalı Ferid Paşayı almıştı ki, ittihatçılar bu zatı zorla istifaya şevkettiler. Talat Bey'i kabineye o zatın yerine dâhil ettiler. Hilmi Paşa, İttihatçılara yakın davranışlar sergilese de onların emrinde olacak bir tabiatda da değil idi. Nitekim; Talat Bey'in tavırları sad-nazamın istifasını hızlandırdı.

Hüseyin Hilmi Paşanın yerine Roma B.elçimiz İbrahim Hakkı Paşa getirildi. Şimdi biz Sultan 2. Abdülhamid Hân'ın şifre kâtibi olan Mehmed Selahaddin Bey merhumun "Bildiklerim" adıyla neşrettiği hatıratından aşağıdaki başlıkla yazılı bölümü alıntılayalım ve böylece de, mühim bir fonksiyon icra eden görevinde eski şifre kâtibi neler söylüyor ve târihin arka plânı nelere gebe görelim:

5. Mehmed Reşad Ve Cülusu

Sultan 5. Mehmed Reşad unvanı ile Osmanlı tahtına çıkan ve aynı zamanda halifeyi rûyi zemin olan zat, çok merhametli melek gibi bir insandı. Ancak bazı şahıslar salı günü tahta çıkışını sairğununüri uğursuzluğu gibi bir saçmalığa yorarak kötü tahminlerde bolundular. Maalesef gerçekleşenler o kadar üzücü oldu ki neredeyse bu bâtıl görüşe iştirak, konuşulur oldu. Salı gününün uğursuzluğunu muharrir-i aci-zide kabul ettiğimden arkadaşlarıma salı günü uğursuzluğunun Sultan Reşad'ın peşini bırakmayacağını ifade etmiştim der Mehmed Selahaddin Bey.
Sultan Abdülhamid'in vehminden otuzüç yıl çekdikleri elem ve azabı unutturacak bir çok azabı vicdaniye karşısında, aslı ve nesilleri bilinmeyen bir çok ittihatçı zorbaya maalesef kötü bir âlet olarak esir düşmüştü. Bu cahil, rezil kurucu ve reislerin tasallutundan ne kendisini ne de milleti kurtarabilmişdir.
5.Mehmed Reşad hân'ın devri saltanatı maalesef Osmanlı İslâm devletinin en hazin ve en acı hadiselerin yaşandığı devir olarak anmak vede bu devrin talihsizlikle adlandırılmasını önlemek kimsenin haddi değil. Çünkü, essahdan öyledir. Bu mağdur ve mazlum bedbaht padişah Sultan Reşad hleri, kısa zaman içinde müdhiş vakalara ve fecî hâdiselere bazen şahid bazende âlet olma şanssızlığıyla karşı karşıya gelmiştir. Bu hâllere katlanmasında en büyük dayanak, iyi bir inanan olmasıdır. Nitekim; ameliyata yatarken yaptığı dua: "Ya-rabbî! benim vücûdum, bu milletin faydasına ise hayırlısıyla iyileşeyim. Hayırsızsa bu masadan sağ kalkmayım" şeklinde olduğu bir çok kişiden duyduğumuz ifadedendir. Nitekim vefatı vukubulduğunda vatan ve milletin içine yuvar landığı duruma en çok üzülenlerin başında olduğu çok kişi tarafın-dan teslim edilir.
Sultan Hamid'in Selânike gönderilmesinin peşinden hareket ordusunun ittihatçıları, tam bir kör sadakatle bağlılığı neticesinde saklandıkları deliklerden fırlayan me'şum cemiyetin azaları vede sabık kabinenin üyeleri, yeniden hükümeti kurmak sevdasına düştüler. Meşrutiyetin ilk padişah ve halifesi ilân ettikleri Sultan Reşad'ı derhal meşrutiyet anlayışının aksi istikametinde yönlendirmeye gayrete girdiler. Tevfik Paşanın, Sultan Reşad'in huzuruna çıkıp, kabine üyeleriyle birlikte istifasını sunması ve yeni padişahın Tevfik Paşa'yı görevinde ipka etmesi ittihadçıları bir hayli kızdıran olaylardan vur Nihayet dayanamayan Sultan Reşad'ın: "Ben meşruriyet kanunlarına uygun hareket ediyorum. Sizler buna uy-avacaktınizda o zaman bizim bilâderin ne günâhı vardı

da ahlû eylediniz" demiş olduğu pek yaygındır. Ne varki, komitacılar güruhu padişaha tebelleş oldular fazla bir zaman cmeden Hüseyin Hilmi Paşayı yeniden sadarete getirecek olan kararın birinci merhalesi olan Ahmed Tevfik Paşanın ve kabinesinin azlini emreden iradei seniyyeyi elde ettiler. Böylece ikinci merhalede H.Hilmi Paşa kabinesi kurulduğunda Mülabei Sıbyan yâni çoluk çocuk kabinesi denebilecek hükümet kuruldu." Diyor Mehmed Selahaddin Bey

Câni'ler Kabinesi!

Hüseyin Hilmi Paşanın bu ikinci sadareti yukarıda konulan ara başlıkta yâd olunsa yeridir. Çünkü; bu kabineye mümkün mertebe ittihadçılann dolduruldukları göz önüne alınır ve tatbikata bakıldığında görülecek olan manzara böyle isimlendi-rilmesinde isabetlidir. Bu kabine evvelâ Yıldız sarayı yağmasını gerçekleştirenleri temize çıkardı. Daha da sonra yine Yıldız Sarayı baskını sırasında meydana gelen olayların nihayetinde mazlumların hakkını ortada bıraktı. Yine bir çok kişinin nahak yere katline ve idamına seyirci kaldı. Sultan Abdülha-mid'i, bankalardaki nakit para ve senetlerini, bağışlamaya icbar eden muameleye en azından göz yumması, bir gasp hükümeti olduğunu ortaya kqyar. Nihayet sokaklarda hertür-lü cinayetin, ittihatçılar tarafından işlenmişlerine müsaadekar tutumları, verilen nâmı almaya hak kazandırmıştır.
Caniler Kabinesi adını verdiğimiz İttihad ve Terakki cemiyetinin babıâlî şubei merkeziyesi. Şeref Efendi sokağındaki ittihatçıların genel merkezi heyeti idare reisleriyle birleşerek, Yıldız Sarayı hümayunundan aldıkları mücevherat ve diğer kıymete haiz malları, târihin yazmaktan yüzünün kızaracağı bir suretde, sarayı hümayunda bulunan hizmetkâr ve kalfalardan, cebren ve işkence yaparak gasp ettikleri elmas gibi pek değerli eşyayı güya pederlerinden mirasmış gibi aralarında paylaştıktan sonra, ahalinin gözünü boyamak kasdıyla bir kaç parça mücevheri Avrupaya gönderip bunların değeri olan üçyüzküsûr binlirayı bulan küçük bir miktarı, Donanma Cemiyetine yardıma verdiklerini ve bir mikdar mü-cevher ve de parayı haziney-i hümayuna ve müzehaneye verdiklerini utanmadan ilân etme yoluna gittiler.
Mehmed Selahaddin Bey, bu günkü Libya'nın o dönemdeki adı olan Trablusgarb ile alakalı çok mühim bir ifşaatta bulunuyor: Aşağıya alıyoruz:

Trablgsgarb İçin Bir İfşaat!

H.Hilmi Paşa kabinesi böyle yağmalar yapmak ve cinayetleri, soygunları örtme ile meşgulken, koruyucuları makamında bulunan, Almanya imparatoru 2.WilheIm ile hükümetin, velinimetleri olan tttihad ve Terakki cemiyeti merkezinden gelen emirlerin üzerine Trablusgarb pazarlığı için Roma elçimiz olan ibrahim Hakkı Paşa'ya yardım etmek ve resmî sıfat taşıdığından, giremeyecekleri yerlere girib çıkmak ve göremeyeceği adamları görüp konuşmak için itimat olunur, kâr yapmayı bilen bezirganların büyüklerinden

lâzım geldiğinden bu gibi vaziyetlerden anlayan ve iki tarafın itimadını kazanmış tüccarlar gönderilmiş ve bilhassa Karaso Efendi(!)nin bu hususdaki gayret ve vatanperverânesi(î) ile işyoluna girmiş olduğuna ve makam-ı sadarete getirilmesi bu meseleyi sona erdirebilmesi İçin, Hakkı Paşanın sadareti kararlaştırılmıştı. Buna bağlı olarak da, H.Hilmi Paşa'nın kabinesinin devrilebilmesini temin için parlamenter hayatın gereklerinden biri olan bir soru ve arkasından tâleb olunan itimad oyunu, hükümetin kazanamadığı sonucunu getirince iş bitti. H.Hilmi Paşa kabinesi yuvarlandı gitdi. Bu ifşaat tâbiiki büyük bir ithamdır. Ancak daha sonra İtalyanların gönderdiği ilân-ı harp ültimatomunu geç açması gibi gariplikler, ateşin olmadığı yerde duman çıkmayacağı hususunu çağırıştınyor!

İbrahim Hakkı Paşa'nın Me'şüm Sadareti

Sadrazamlık sırası Roma sabık sefiri fehametlû İbrahim Hakkı Paşa hz.lerine getirtildi. İstanbul'a geldiğinde Sirkeci tren istasyonunda ittihadçılann ileri gelenlerince karşılandı. Büyük bir muhabbet ve sevgi seli görülüyordu bu istikbâl töreninde! Bu karşılama es nasında,döneminin "adl-ü ihsan" olacağını söylemekten kendini alamayan Hakkı Paşa ertesi gün, geleneksel sadaret alayında da sevgi seliyle karşılandı. Oturacağı sadaret san dalyesine doğru adımlarını atarken bu sandalyede, adl-ü ihsanı bol bir zâtın oturacağı mahal olmaktan kendini bahtiyar addeden ahali, bir yalanın mahkûmu olacağını ne bilebilebilirdü Adl-ü ihsan politikacısı paşamızda, Hüseyin Hilmi Paşa kabinesinde bulunan bazı zevat-ı muhteremi görevlerinde bırakma yoluna giderken, eski kabineden bazılarını da onlardan daha muhterem(l) şahıslarla değiştirmiş böylece, bir kabine vücûda getire rek Trablusgarb ve Bingazi'yi İtalyanlara ihsan edebilmek için hazırlıklara başladı.
Sevgili okuyucularım; okumakta olduğunuz yukarıdaki arabaşhkla birlikde verilmiş satırlar üstü örtülü bir vak'aya, attığı neşterle ortaya çıkacak ufunetin, hangi hakikata varacağının hesabını yapmışmıdır? Sorusu aklımıza geliyor. Yinede bir müddei olmakdan sarfı nazar edip etmemeği düşünmekten kendimi alamıyorum.
İbnül Emin Mahmud Kemâl İnal merhumda pek kıymetli eseri olan "Son Sadrazamlar" da sadeleştirmeye çalıştığımız satırların sahibi Selahaddin beyefendiyi, aşağıdaki beyanı münasebetiyle eserine aldıktan sonra demektedir ki, bu iddialarınızı ispatta vazife size düşmektedir, cevabıyla geçiştirmektedir. Biz ise, bizim gibi bir yabancı dil dahi bilemeyen sözde araştırmacıların beceremeyecekleri işlerden, olduğundan, bir akademisyenin bu iddiadan yola çıkmak suretiyle mevzuun derinliğine tahkikiyle, ortaya çıkarması târih ve millete karşı yapılması gereken aslî ve ilmî bir vazifedir, dedikten sonra hatıratın muharriri, Sultan Abdülhamid döneminin telgrafhane şifre kitabeti hulefasından, Selahaddin bey'in ifadesini noktasına virgülüne dokunmadan alıntılıyorum: "Adl-ü ihsan kabinesi, bu vecihle teşekkül ederek işe başlamış isede Hakkı Paşa

hazretlerinin dersadet'e vürûdunda Sirkeci istasyonunda binlerce halk tarafından icra edilen merasim-i istikbâli'yede irâd eylediği nutkunda bahsetdiği <adl ü ihsan>dan memleketimiz müstefid olamamış ve paşayı müşarileyhin, adi ve ihsanını, geldiği şimendöfer alarak Roma'ya kadar geri götürmüş olmalı ki bu ihsanlarına İtalyanlar nail olmuşdur."
Memleketimizin hissesine bu kabinenin kuruluşunun ilk gününden, sükûtu anına kadar geçen vakit, Babıâli yangını, Havran İsyanı, Yemen İsyanı, İstanbul'da kolera salgını, Ma-lisör isyanı, Vezneciler büyük yangını, Girid meselesi, İtal-yanların bize savaş ilânları vede Trablusgarb ve Bingazi'nin, elden çıkması gibi, milletimizin çok üzülmesine sebeb olacakları, düşürdü. Hakkı Paşa'nın memlekete ayak bastığı andan itibaren harici ve iç dün-yamızda, hiçbir sükunet emâsi qörülmemiş memâlik-i Osmaniyyeyi bir uğursuzluğun bulutu kaplamıştır. Ne şekilde sadarete geldiğini yukarıda ar-calıştığımız Hakkı Paşa, kabinesinde Harbiye Mazın olup pâtih ünvanına(!) layık olan İttihad ve Terakki ordusu ku-mandanı, besalet(yiğit!)i unvan, Mahmud Şevket Paşa'ya evvelemirde Trablusgarb kıta'sının tahliyesini tavsiye eylediğinden, bu kumandan da erkân-ı harbiye-İ umûmiye dâi resi (bu dâire inkılab sonrasında ittihad ve terakki reis ve azası elinde kalmış ve adı geçen dâirenin memurları ordularımızın bu hâle gelmesine ve ittihadçıların arzularına hizmetle ve yardımlarına şitap <(koşmuş> etmişlerdir.) Derhal Trablusgarb ve Bingazi'nin tahliyesi için lâzım gelen tedbirlerin icrasına çalışmışlardır.

Trablus İle Alakalı Tedbirler Ve Sonu

İşler şöyle bir seyir takip etmiştir: Trablusun tahliye edil-mesini kabullenmeyip, itiraza geçecek muhtemel kişilerin, bulundukları yerlerden alınmaları icâb ederdi ki bunların başında Trablusgarb Vali ve Kumandanı gelmekteydi ki bunların Dersaadet'e çağrılıp azilleri yapılmış ve yerlerine de kimse tâyin olunmadığından mühim olan bu iki mevkii boş bırakmışlardı. Yemen'de çıkan karışıklıklar sebeb gösterilerek, Trablusgarb ve Bingazi'deki birlikler o tarafa sevk olundular. Böylece çok geniş olan Trablusgarb ve Bingazi toprak mesahası iki-üç bin civarındaki askerimizin kontrolüne bırakıldı ki yapılacak hatalardan değildir. Üstüne tüyü de şöyle diktiler: savaşın kaçınılmaz icabatından olan top, tüfenk vede cephane birer bahane ile geriye aldırıldı. En önemli yanlışlarından biri de, Sultan Hamid-i sânı döneminde, onbeş-yirmibin kişiye varan silahlı kuvvet bulundurmaya önem verilirken üstüne üstlük, bu kuvvetlere yardımcı olmak üzere tanzim olunmuş Kuloğlu ocaklarını da dağıtmak garabetini gösterdiler.
Trablusgarp kuvvetlerimiz arasında yer alan 37. ve 38. Süvari alaylarından birini de aldılar. Geride bıraktıkları süvari alayının asker sayısı zikre değer bir rakam olmakdan çıkarılmıştı. Kuloğlu yerel asker topluluğunun silahlandırılmasının kuruluşu esnasında gönderilen kırk-elli bini aşan martini ve şnayder tüfenklerini de yeni sisteme uydurmak için, Derâii-ye'ye getirttiler ve yerine de silâh

göndermediler! Trablusgarb'ın ve diğer yerlerindeki tamire muhtaç olan istihkâmlarını onarmak ve toplarını da tamamlamak İçin dahi gayret göstermeyip bilhassa ihmal ettiler!
İnkılabın herhen başlarında Trablusgarb ahalisinin gerçekleşmesini arzu ve.taleb ettikleri asker alma muamelesini bile yapmadılan Bunu yapmamakla 15-20bin kişilik askeri kaybetmiş oldular. Velhasıl; nizami kuvvetlerden ve her çeşit savunma mekanizmasından tecrid edilmiş, bu geniş topraklar, düşmanın (İtalyanların) tasallut ve hücumuna mâruz bir hâle getirilmiş bulunduğundan, İtalyanların iştah dolu ihtirasına râm olmağa mah kûm edildi. Sadrıazam İbrahim Hakkı Paşa ve kabinesi; Osmanlı devletinin Afrika kıtasında mâlik olduğu yegâne topraklar olan Trablusgarbla, BingazÎ'yi, bu davranışlarla her türlü savunma imkânından aciz; askersiz, topsuz, tüfenksiz, vâlisiz, kumandansız, zahiresiz ve parasız bırakarak daha önceden şartlan kararlaştırılmış hususları yerine getirerek, üzerine düşeni yerine getirmiştir.
Bittabi bundan haberdar olan italya hükümeti, ordusu nu ve donanmasını hazırlamış hâttâ hiçbir şey yokmuş gibi Babıâli 'ye mültefit ve dosta ne görüntüler vermekteydi. Basın dünyamızda bazı kalemler, yazılarında Trablusgarb'ın savunmasında gördükleri ihmali, düşmanın iştiham kabartır anlayışını ileri sürmüş hükümetin bu zafiyeti ortadan kaldırması, makaleler vasıtasıyla tavsiyeler olunmuşsa da babıâlî tarafından malum olan bu harekâtdan dolayı, bir tedbire müracaat olunmamıştır.
Hakkı Paşa ve kabinesi; serinkanlılıkla, cereyan eden vaziyeti seyrediyor gazetelerin yazdıklarına ise hiç ehemmiyet vermiyorlardı. Hakkı Paşa kabinesi; rehavet ve sersemliğinde devamda olsun, hazırlıklarını tamamlamış bulunan ve askerini gemilere bindiren, donanmasını da Akdeniz'de dolaştırmaya başlatan İtalya devleti, İstanbul'daki büyükelçilerine aniden 23/eylül/1911 tarihiyle babıâlî'ye verdirdiği bir yazılı teskerede: "Şu sırada Trablusgarb'da İtalyanlar aleyhinde tahrikat mevcud" olduğu iddiasını öne sürerek: "Oraya mühimmat ve asker dolu vapurların sevkı, galeyanı taassuba mu-cîb olacağı ve bu da, oradaki İtalyan tebaasını tehlikeye düşüreceğinden, böyle şeylerden sarf-ı nazar edilmesini" anlatarak işe başladığını imâ ediyor. Bundan altı gün sonra da, verdiği ültimatomla "Trablusgarb'ın Türkiye tarafından se-nelerdenberİ imâr edilemediğinden ve İtalya'nın oraya nüfuz ve hululüne karşı çıkıldığından" bahisle "İtalya hükümetince medeniyetin vazifeli kılıp ümranseverliği ifa etmek üzere bahse konu toprakların, derhal Osmanlı askerlerinin tahliyesi ve yirmidört saat zarfında kat'i cevap verilmesi lüzumu" bildirilmesi üzerine, görünüş de babıâlî de bir telâş sergilenerek Hakkı Paşa; o gece meclis-i vükelâyı gece yarılarına kadar saray-ı hümayunda toplatmış: "gayet mülayimâne ve zillet içinde" daha doğrusu "her istediğinize amadeyiz, söyleyin pazarlığa girişelim" tarzında bir nota hazırlayarak vermişlerse de, bu notanın tebliğ müddeti olan yirmidört saat son bulmadan birkaç saat evvel İtalyan elçiliğince verilen 29/eylül/1911 tarihli nota ile İtalya hükümeti devlet-i âliyei Osmaniye, ilân-ı harp eyledi.

Ne Zelil Emir!

İtalyanların, Trablusgarb'm tahliyesiyle kendisine teslimini 24 saat içerisinde cevap verilmesi lüzumuna dâir verdiği notaya karşılık babıâlî'den, Trablusgarb'a çekilen telgrafnâme ile: "Şayed; İtalyanlar tecavüz ederse, düşmana bir bahane verilmemiş olmak üzere mukabele edilmiyerek şehrin muvakkaten tahliyesi" emrolunmuştu.

Garibdir ki; o sırada Hakkı Paşa ve kabinesinin bu husus-da gösterdiği rahat davranış ve yavaşlık, memlekete ihanet ve hiyanetten değildir. Belki daha önce Roma'da bulunan ve İtalya'nın politik durumlarına vukufu olan sadrazamın, namlı diplomatlardan bulunduğu için bu mühim meseleyi de "poker oyunu masasında" gayet muslihane ve mülayimâne, bir çâre-i hâl ve tesvîye'ye bağlayacaklardır. İtalya'nın Trablus-garb ve Bingazi'ye çıkardığı askerini, geldiği gibi geri döndürmeğe muvaffak olur. Bu bakımdan telâşa düşecek husus yokdur. şeklindeki boş sözlerle meşgul olan, cemiyet-i ittiha-diyenin ve Hakkı Paşa'nın bendegân ve meddahları olduğu bile maalesef görülmüşdü.

Kabine ve ittihad ve Terakki cemiyeti bu meseleyi benzerleri gibi geçiştirmek istemişse de, günden güne artan heyecan ve galeyanın önünün kolay kolay alınamayacağı his-solununca, şarlatanhklarıyla gözleri boyamağa kıyam etmiş olan cemiyeti ittihadiye: "İtalyanlar ebedi düşmanımızdır" başlıklı yazıları gazetelerine koydurarak, kahraman ve fedailerini birer birer Trablusgarb topraklarına göndermeğe başlamıştı.

Böylece kasalarını doldurmak çâresini aramışlardı. Buna bağlı olarak, millete karşı koruyucu ve sadakat dolu hislerini teşhir ederek gerek cemiyetlerinin gerekse kendilerinin hislen ne kadar birbirine bağlı olduğunu göstereceklerdi ve un devamını sağlamak Hakkı Paşayı feda etmekten geçiyordu Bunun çâresini de tatildeki meclisi bir ay önce açarak kabineyi düşürerek buldular. Artık galeyan ve heyecanlara bir son vermek ve efkâr-ı umumiye nin kendileri aleyhine dönmemesi için de, heyecanların teskinine çalışmağa, cemiyet karar verdi.

Meclis-i mebusanı, zamanından bir ay evvel açmanın sebebi aşağıda kendisini gösterecekdir. Meclisin bir ay evvel açılması esnasında İttihad ve Terakki fırkası Hakkı Paşa kabinesi hakkında aleyhde bulunan bir sürü mebusları da olduğunu sergiledi ve kabineyi sükûta getiren reylerde, İttihadçı ların da bir hayli oyu bulunuyordu. Böylece de meclisde kopan gürültüler arasında Hakkı Paşa kabinesi yuvarlanırken adi ü ihsanıda sükûta erdi. Yuvarlanıp giden; Hakkı Paşa kabinesinin yerini alacak hükümet ve onu teşkil edecek sadrazamın milletçe tanınan, siyasi işlere vukufu olan zâtın vasıflarından millet çe ümidvar olunacak ve de bir müddet daha oyalanmak suretiyle, zaman kazanılması düşünüldüğünden, "Bukalemun" gibi renkden renge giren cebanet ve melaneti, sahtekârlı ğı ve şeytaneti sayesinde görünmeyen, Sultan 2. Abdülhamid hân'ın döneminde de sekiz defa sadarete gelmiş bulunan eski sadrazamlardan, Said Paşa hz.lerine verilmesi kararlaştırılmıştı. Bu teklifi güler yüzle karşılayan Said

Paşa dokuzuncu sadaretine oturmuştur.
Makam-ı sadarete yerleşen Said Paşa, Trablusgarb mebuslarının vermiş olduğu takrirde, İtalyanların ele geçirdiği Trabiusgarb ve Bingazi'nin kaybında ihmalleri ve ihanetleri görülen vükelanın, mahkemeye sevkı tâleb edilirken yeni sadrazam bu kabinenin bir çok ismini, hâttâ takrirde adı geçen bazı zevatı dahi kabinesine yerleştirmişti bile!
Said Paşa kurmuş olduğu böyle bir kabineyle mebusanın huzurunda arz-i endam ettiğin de itimat oyunun redde döneceği alametleride görüldü. Çeşitli oturumlar yapıldı. Bu oturumlar hayli heyecanlı geçdi. Nihayet Said Paşa meclis-den hafi yâni gizli celse talebini ileri sürdü. Gizli celse kabul görüp açılınca, Said Paşa burada kabinenin büyücek bölümü kısa zaman zarfında değiştirilecekdir, izahatıyla aleyhinde gösterilen cereyana ve heyecana son vermeye muvaffak oldu. Said Paşa ve onunla çalışan şeriki, malum cemiyet, bu meselede dahi rol yapmakdan geri kalmayıp, yalnız- kabine azasının değişmesi vaadi yla kabineye itimat edilemeyeceğini bildiklerinden her meselede olduğu gibi bunda da muhalifleri Kâmil Paşa dahi beraber olduğu halde, yeni bir fırka yapıyorlar ve bu Trablusgarb meselesini ileri sürerek ülkede ta-rafdarlarının sayısını arttırıyorlar.
Eğer siz; bu kabineye itimad etmez ve kabine kurulamaz-sa memleket de bir isyan çıkması kötü olur. Bunun önünü almak ve hükümeti muhalifler elinde görmemek için bu kabineye itimat ediniz tarzında bir takım çamur sıçratarak mebusları Said Paşa kabinesine oy vermeğe ikna ettiler. Ne var-ki; benim istiklâliyetim var diye böbürlenen Said Paşa, çoğunluk partisi denilen, İttihad ve Terakki partisinin karşısında, kendi kendine bana kimse müdehale edemez! derken bu partinin ve âzalarının istediğini yerine getirdikten başka Talat'larla, Cavid'lerle, Mahmud Şevketlerin elinde kötü bir âlet olmakdan gayri hiç bir istiklâliyet gösterememişti.
Padişah Sultan Reşad müdhiş bir sabır içinde ülke üzerinde olanları seyrediyor. Enver Bey'in yarbaylıktan bir hamlede Paşalık rütbesine ermesini memnun oldum, mahzuz oî-dum sözleriyle geçiştiriyor. Ülkede kendisinden habersiz hiç kimsenin albay rütbesinden üst bir rütbeyi veremeyeceğini bildiği halde, Enver Paşa'ya Dâmad, seni kim Paşalığa irtika ettirdi? Bu rütbeyi benden başka kimse veremez bu nasıl oldu? Şeklinde bile bir soru tefhim edememesi işin rengini belli ediyordu. Adı belli olmayan bir şâir Sultan Reşad'in acziyeti-ni su şiiriyle ortaya koyduğunu görüyoruz:
"haberim yokdu olup bitmiş olan,işlerden
Mesneviler okuyordum, oturup ezberden
Bir de bakdım ki haber geldi bizim Enver'den
Savlet etmişdi Çanakkalay'a bahr-û berden
Ehl-i İslâm'ın ikî hasm-ı kavîsî birden"

Otuz İki Ay Nasıl Geçti

27/Nisan/1909'da Osmanlı tahtına oturan Sultan Reşad, tam bir tonton olup, ilerleyen yaşının gereği vak'aları geriden ve dur bakalî ne olacak anlayışıyla takip etmekteydi. Dönemin de, şu olaylar biribirini takip etti: Arnavutluk, Havran ve Yemende kıyam olmuş buna iç isyanlar denmiştir. Onlarla uğraşılırken, yukarıda tarz ve şekline uzun uzun temasa imkan bulduğumuz, Trablusgarb ve Bingazi hadisesi tevali- eyledi. Bunların akabinde de Balkan savaşlarının zuhuru görüldü. Osmanlı'yı bitirme noktasına gelen cihan harbi sökün ettiğinde de, Sultan Reşad tahtında oturuyordu. Bu arada da 19/Ocak/1911'de, Sultan Aziz'in yaptırdığı Çırağan sarayı, Ahmed Rıza Bey'in arsızlığımla bir emrivaki ile me busan meclisi olarak tahsis olunmuş yukarıda belirtilen târihde yandı. Bu şimdiki Çırağan oteli dediğimiz yerde idi ve de BJK (Beşiktaş Jimnastik Klübü) büyük bir kısmını, Şeref Stadı olarak kırk seneden fazla kullanmıştır. Çırağan'ın yanmasından evvel 4/Ocak/191 l'de de büyük bâbıâlî yangını dahiliye nezaretini, şura-yı devleti sadaret dâirelerini kül edip geçti. Sultan Abdülhamid Hân döneminde devlet adamlarının ve ahalinin verdiği jurnaller, herkesin foyası meydana çıkıyor diyen Enver Paşanın emriyle teşkil edilen Yıldız evrakı tasnif komisyonundan alınıp yakılması gerçekleştirildi.
Arnavutluğun bir bölümünde ırkçı ve müstakil bir Arnavutluk devleti kurmak isteyenlerin çıkardıkları huzursuzluk isyana dönüştü. Silahlarını isteyen hükümete silah teslim edilemez diyenlerde bu başkaldırıya iştirak ettiler. Mahmud Şevket Paşa bu işi ted'ibe memur edildiğinde emrine verilen kuvvetin sekseniki taburdan meydana geldiği görüldü Koso-va, İşkodra ve Yanya pek sıkıntılı ve huzursuz bir zaman dilimi geçirdi. 5/Haziran/ 1911'de Sultan Reşad'da islamların halifesi sıfatını da üzerinde taşıdığını belirten bir Rumeli se-yahatiyle kıyama son vermeye muvaffak oldu. Meşhed'de toplananlarla birlik de kıldığı bir Cuma Namazı ortalığı sütliman olmaya yetiverdi. Bilindiği gibi Meşhed, Hüdavendigâr 1. Murad'ın şehid edildiği ve içorganlarının defnolunduğu yerdir. Arnavutlar, isyan bayrağı açanlar onlar değilmiş gibi padişahı görmek için birbirlerini çiğniyorlardı.
Böyle hilafete bağlı Arnavut kavminin küstürülmesi, Balkanlardaki tabii müttefikimizi kaybetme mânasına gelirdi ki, Sultan Reşad; Mahmud Şevket Paşa'nın 82 taburla temin edemediği asayişi bîr namaz ile halletmişti. Padişahın bu seyahati üç hafta sürmüş, 26 haziranda İstanbul'a avdet edilmişti. Selânik'e de uğrayan Sultan Reşad'ın mahlû Hakanı yâni Sultan Abdülhamid Hânı ziyaret ettiğini bilemiyoruz, fakat kuvvetle muhtemeldirki yanına hatırını istifsar için birilerini göndermiştir.

Osmanlı-İtalya Harbi

Avrupa devletlerinin sömürgeci olanları arasına en geç iştirak eden iki hükümetten biri Almanlar'sada, diğeri de İtalya olduğu târihen sabittir. Trablusgarb, 1 milyon 100 bin ki-lometro kare araziye sahipti. Nüfus ise; 900 bin kişiyi teşkil eden Arablardı. Bingazi ise, 700 bin kilometrekare olup, nüfus

sayısı 330 bin civarındaydı. Bu Trablusgarb şehrinden bin kilometro mesafede olan Murzuk'da Senusî tarikatının bütün müslüman Afrika'da sözleri ahali indinde pek makbul sayılırdı. Trablusgarb valiliği yapmakta olan Müşir İbrahim Paşa aynı zamanda askerinde kumandanı idi. Ne varki; Abdülhamid Hân'ın dönemi idarecilerini tasfiyeye başlayan, ittihatçılar, bu paşayı azletmişler ve yerine de bir tâyin yapmamışlar, burası hem kumandansız hem de vâlisiz kalmıştı.
Târih; 23/Eylül/191 l'de, sadrıazam İbrahim Hakkı Pasa, ülkemizdeki Jandarma kuvvetlerini yeniden tanzim için vazifeli Robilan Paşanın davetinde bulunmaktaydı. Bu davet esnasında briç oynamakta bulunan sadrıazama bir zarf getirilir. Paşa; briçe devam eder. Madam Robilan; sadrıazamı ikaz eder ve bunun üzerine sadrıazam zarfı açtığından bir nota olduğunu görür. Notaya verilen ifadede 24 saat içinde cevap verilmesidir. Fakat sadrıazam zarfı açtığında zaman dolmuştu. Bu bakımdan nota'ya cevap verilmediğinden İtalya 29/Ey-lül/1911 'de bize harp ilân etmiştir. İbrahim Hakkı Paşa'nın; başıma gelen bu hâl meşrutiyetten önce olsaydı, hiç bir güç, kellemi omuzlarımdan düşürülmeyi önleye- mezdi dediği rivayeti pek kuvvetlidir. Böylece Sultan Reşad döneminin ittihatçıların bizim sadrıazamımız diyecebilecekleri İbrahim Hakkı Paşa kabinesi bu vak'a münasebetiyle yuvarlanıp gitmeye başladı ve bunun yerine tecrübesi, başarılarından çok çok fazla bir eski sadrıazam yâni Sultan Hamid dönemi sadnazamı üzerinde ittifak edildi.

Mehmed Said Paşa'nın Sadareti

İhtiyar ve uzun yıllar siyasi hayatta bulunan Said Paşa bu dokuzuncu sadaretine yukarıda izah ettiğimiz zorluklarla başladı. İtimat oyu için şimdiki tabirle hükümet programını okumak üzere meclis-i mebusan önüne geldi. Bilahire lâzım gelen itimadı taleb etti. Programında özetle şunları ifade etmekteydi:
Heyet-i vükelâya düşen zor vazifelerden hepiniz haberdarsınız. Vatana bağlılık esas bulunduğundan hükümet olmaktan kaçınmamak lâzım geldiği bilinmektedir. Heyeti mebusâna İtimad buyrulmasi istendi ve mebusan bu talebe evet diyerek güven oyu vermiş oldu.
Mebusan meclisinin bu güven oyu vermesinde esas se-beb, gerek Said Paşanın gerekse ittihatçıların, amansız, muhalifi olan Kıbrıslı Mehmed Kâmil Paşanın eline devlet gemisi geçmesin olduğunu, erbabı bilmekteydi. Kabine meclisden alman güven oyu ile asliyyet kazanınca babıâlî de sadrazamın odasının, sadaret kaleminin ışıkları sabahın erken saatlerine kadar yanmaya başlamıştı.
Yaşlı başvekilde; herkes uykudayken mesâiye de-vam etmekteydi de; kimileri buna, dostlar alış verişte görsün, demekteydi. Halbuki bu geç vakitlere kadar süren mesai cemiyetin reislerinin müşavere adı altında arzu ve isteklerini tartışa tartışa tecrübeli bilinen sadrazama yutturma ve fiiliyata koymaya ikna seansları dense, isabetli ifadelerdendir.

İtalyanların Trablüsgarb Ve Bingazi'yi İlhakı

Kabine daha ongunluk olmamışken; İtalya hükümeti Trab-lusaarb ve Bingazi'nin kesin olarak ve tamamen İtalya kraliyet topraklan sayıldığını 23/ekim/1327/1911 tarihli kraliyet emirnâmesiyle bildirmişti. Bu beyanname karşısında İtalya'nın bahse konu yerleri kendi eline almasına da kızan hükümet açıkça müdafaa ve muhafaza edemediği topraklar üzerinde İtalyanlara burayı, güya yâr etmemek gayesiyle mücadele meydanına atılarak bir gizli gerilla savaşını başlattı. Bir çok kişiyi bu kapalı savaşda kullandı. Bu arada da milletin hazinesini, milyonlarca altununu istedikleri gibi sarfedi-yorlardı. Yine binler ce bölge evlâdı ve Osmanlı yiğidini bu masrafları rahatça yapabilmek için, şehadet şerbeti içmelerine sebeb olmaktaydılar.
Bize Trablus'un lüzumu yoktur, diyen haşarata bizde; şimdi sual ederiz: "Acaba ne için bu kadar evlâd-i vatanın kanını ve milletin milyonlarca lirasını harcadılar?

İtilaf Ve Hürriyet Fırkası'nın Kuruluşu

İttihad ve Terakki cemiyeti reislerinin Trabiusgarb meselesinde ve daha sonra beliren diğer hususlarda çevirmiş oldukları fesat dolablarından haberdar olan muhalif mebuslardan ve bizatihi ittihadcılann kurucu ve reislerinden olan bazıları vicdan ve namuslarının kabul etmediği böyle bir çirkinliği, daha sonra çıkması muhtemel pek kötü vak'alann önüne bir engel, bir set olarak dikilmek lâzım geldiği idraki içinde birleştiler ve yine eski İttihatçılardan Miralay Sadık beyefendi başkanlığında "İtilâf ve Hürriyet Fırkası"nı kurdular. Böylece de; cemiyet kelimesi denince artık sadece ittihad ve terakki cemiyetinin gelmeyeceği, İtilafçıların cemiyeti denilebileceği vasat da sağlanmış oldu.
Bu itilaf kelimenin lügat mânasını verelim: Anlaşmak. Görüşmek, uyuşmak. Muvafakat. Cem olmak, birikmektir. Bir de lâtin hurufatında farkına pek dikkatli yazıldığında mânasının başka olduğu fark edilmesi muhtemel İ'tilaf kelimesi vardır, ki bu kelimenin mânası ise: yem yeme olup, Osmanlıca harfler ile yazılışı; elif, ayın, te, lâmelif ve fe harfleriyledir. Cemiyetler önceleri birinci mânaya uygun olarak faaliyet serdederler sonuna doğruda ikinci mânaya doğru kürek çekmeye başlarlar. İtİlâfçılar'in çok geçmeden İkinci mânaya gelen kelime yazılışına, uygun hâle geldiklerini de hatırlatalım ve İttihatçıları bu memleketin kötü kaderinde yalnız bırakmadılar diyerek bu şerhî koymakdan kendimizi men edemedik. Tabii ki; böyle bir fırka teşekkülü Ittihadçıların İştahını kaçırıp rahatını bozdu. Yeni fırka, birleştirici unsurları daha bir harekete geçirme düşüncesini ortaya koy duğunda muhalefetin yol gösterici vasfından bir numune göstermiş olması da iyi karşılanarak iktidara alternatif oldu. Bilhassa bunların, mebuslar meclisinde yer almış "Ahali" ve "Mutedil HürrİyetperveranH fırkalanyla, Arnavud, Rum, Bulgar mebuslarını da bir araya toparlaması, yetmiş kişiye yaklaşan bir muhalefet oluşturmayı başarmasına sebeb oldu.

Tabii ki böyle muhalif bir rüzgâr estirmeğe muvvafak olan fırkaya, ülkenin bir çok yerinden tebrikler yağarken, her yerde şubeler açılma ve bunları yapmayı üzerine alacak heyetlerin selahiyet talebleri sel gibi akmaya başladı. Bunun diğer bir mânası her halde İttihad-ü Terakki cemiyetinin icraattaki bölücülüğü idi.! îttihadçılar, böyle bir güce sahip ve her an bu gücün ülke çapında inkişaf ettiğini haber aldıklarından, ortalığı kana boyayarak, cinayetlerle, tehdit ve ihtilaflar ile kaldıramayacağını bilecek kadar da akıllı idiler. Bu akıllarını ise, sadrıazam Mehmed Said Paşanın başında olduğu; hükümeti meclisin kapanması istikametinde iknaa muvaffak olmakda kullandılar. Böylece iktidar partisi ve hükümetin, mebusani kapatma talebini beraberce yürütmeğe çalıştıkları görüldü. Kabine bu mebusanı kapama yoluna gitmede bir sebeb bulmak İcâb ettiğini düşündü ve de bulmakda gecikmedi.

Karesî mebusu Abdülaziz Mecdi (Tolun) efendinin başkanlığında kendini gösteren "Hizb-i CedîcT'in yâni Yeni fırkanın on maddesinden biri olan: "meclisi fesh hakkının padişaha verilmesi ve tevâzün-u kuvvaiye riayet(den klik kuvvetine) riayet olunması" meselesini meydana koydu. İttihadçjlann, hükümetin getirdiği bu çâreye, gönülden sarıldığı görüldü. Böylece 35. maddenin tadili talebiyle ve işin aciliyeti ileri sürülerek, mebusana icab eden layihayı verdiler ve encümene havale ettirdiler.

Bu encümenin reisi Menteşe mebusu ve Hakkı Paşa kabinesinin dahiliye nâzın olan Halil (Menteş) bey idi. Mazbata yazanda evvelce serbest bir anayasaya tarafdarânı olan Bağ-dad mebusu Babanzâde İsmail Hakkı bey idi. Said Paşa ka-binesi; bu maddenin değiştirilmesiyle padişahın hukukunun genişletilmesini, böylece hükümet ile mebusan arasında kuvvet dengesinin temini için taieb etmişdi. Bunu üzülerek ifade edelim ki hiç bir hakkı hükümranisini ifa edemeyen Sultan Reşad'ın hakkını, iade bakımından değilde, maddeyi istedikleri zaman lehlerine kullanmak için işlerine geldiğinde, padişaha meclisi kapattırmak imkânı vermek için teşebbüs ediyorlar ve ellerine aldıkları aletle kötü emellere hizmet edeceklerdi.

Bahse konu 35. maddenin birden bire meydan da gündem belirlemesi ve de meclisin kapanmasını hatıra getirebildiğinden, İtilaf ve Hürriyet fırkasıyla, muhalif mebusları düşünmeye mecbur kıldı. Encümenden mebusan meclisine gelinceye kadar geçecek zamanıda doldurmak ve muhalifleri oyalamak için ittihadçılar görüşmeler yapma teklifinde bulundular. Bağımsız mebusların arabulucuğuyla her iki fırka yâni itti-hadçılar ve itilafçılar müzakereye girişdiler. Muhaliflerin taleb anlaşmak istedikleri maddelerden öncelikli olanları şunlardı; Kabinenin ekseriyet ve muhalif fırka mensublarından kurulması (bugün kü koalisyon anlayışı), yahud tarafsız şahıslarca teşkili, örfi idarenin kaldırılması, memurların partilere dâhil olmamaları, 35.madde değişikliğinin tehir olunması, Kâmil Paşanın sadarete getirilmesi gibi hususlardır.

Bu müzakerelerin dediğimiz gibi vakit kazanmak ve oyalama için düzenleyen İttihadçılar tabiiki anlaşmaya yanaşmayacaklardı ve işler sürüncemeye kalmıştı. Bir de İtilafçıların Kâmil Paşayı ileri sürmeleri başka başka hesaplara yarar hâle

gelmişdi. Bu arada da, 35.madde encümenden meclise gelmişti. Meclisin görüşme alanına inen 35. madde sayesinde İttihatçılar anlaşmayı samimi olarak hiçbir zaman arzu etmedikleri itilafçıların yüzüne karşı isteklerinin meclisin feshi olduğunu söylemiş olmaları görüldü. Hâl böylece İttihatçıların muhalifi mebusların, meclisin madde ile alakalı görüşme oturumlarına katılmama kararı alıp tatbik etmelerine kadar gitti.
Bu tatbikat meclisde İnsidad-ı müzakere yâni müzakerelerin tıkanmasını sağladı. Değil kanun değişikliği için lâzım olan üç de bir ekseriyet, ekseriyet-i adiye dahi meydana gelmediğinden kabine ile mebuslar arasında ihtilaf çıkmıştır. Çünkü hükümet meclisi çalıştıran güçdür ve bahse konu teklif de hükümet tasarısı olarak meclîs müzakereleri safhasına indiğinden arkasında itimat oyu olan hükümet arzusunu yerine getirebilmeliydi! Fakat bu kuvvetde görülmüyordu. Yoksa İttihatçılarda meclisi bir başka şekilde mi kapatmak istemekteydiler!?
Bu sırada meclisi mebusanda muhalif ve muvafık mebuslar öyle şiddetli ihtilaflara düşmüşlerdi ki artık birbirlerini hakaretlerle tahrik etmektelerdi. ülkenin Trablusgarb gibi önemli bir yöresinin kaybı ve nice elem verici gaileleri varken hariç ve dâhilde dağdağalı işlerin tepemizden duman çıkardığı bir dönemde ellerinden hükümeti bırakmayarak, kötü idareleri sebebiyle daha büyük tehlikelere doğru ülkeyi sürükleme ve büyük meseleler çıkarmak, mebusanı fesh etmeye kalkışmak, kanunları canlarının istediği gibi tatbik etmeye kalkışmaları asla doğru olamazdı.
Zâten şahsî menfaatlerinden başka bir arzu ve düşünce taşımayan İttihad ü Terakki cemiyeti reis ve mensuplarından başka ne beklenebilirdi? Meclisin ilk dördüncü devresinin toplanışının sonuna bir kaç ay kalmışdı. Muhalifleri ile güzelce anlaşarak öyle nâzik bir zamanda kavga çıkarmakdan kaçınmak, hükümeti daha güçlü ve muktedir ellere terk etmek iyi niyet taşıyanlar indinde de övülmeğe değer olduğu halde, millet ve memleketi sevdiğini ilândan geri kalmıyan İttihad ü Terakki cemiyeti neden bunları düşünerek ülkenin selâmetini gözetmedi?
Herneyse; Said Paşa hz.leri Anayasanın değiştirilmiş 35. maddesine göre <ihtilaf> sayılamayan kanunda yazılı müzakere ve tevâlii ihtilaf yok idi insidad-ı müzakereyi ihtilaf addedib istifasını verdi. Şimdi başka bir bakanlar kurulu teşkil olunup meclise gelmesi devam etmek de olan bu üzücü ahvalin sonunun temini hususunda herkes de bir ümîd uyanmıştı. Anayasanın 35. Maddesinin; "yeni gelen bakanlar kurulunun, eski bakanlar kurulunun fikir ve talebinde, ısrar ederse ve meclis-i mebusan bunu kabul etmezse o vaziyette meclis-i mebusanın ayan meclisinin uygun görmesiyle padişah tarafından fesh" olunacağı gösterildiğine göre Said Paşa kabinesinin yerine gelecek heyet-i vükelâ, eski hükümet olması düşünülemezdi aksi halde Anayasanın icâb ettirdiği, heyet-i vükelâyı değiştirmenin ne faidesi kalırdı.
Yukarıda anlatmaya çalıştığımız kanun gayet net olarak meydandayken, ne olursa olsun, meclis-i mebusani.kapatmayı kafalarına yerleştirmiş İttihad ü Terakki cemiyeti, istifa etmiş bulunan Said Paşayı yine kabinenin kuruluşuna

vaziyet etmesini sağladılar.

Said Paşanın Onuncu Sadareti

Paşanın bu son sadaretinden çabuk düşmemek ve bir zamanlar kendisinin bir vergi borcundan dolayı ittihadçılann hakaret hedefi olduğunu hatırlayıpda bunlara bir oyun oynamak, düşerse de ittİhadçıları da beraber düşürmek azminde olduğuna şüphe edilemeyen Said Paşa hz.leri, yeni bakanlar kuruluyla meclisde program okumak ve güven oyu istemek usûlünü, belki muhalifler galebe çalarda ben ihtiyarın genç kabinesini düşürürlerse, oynayacağım oyun yarım kalır düşüncesiyle sarf-ı nazar etti.
Otuzbeşinci madde diye meclise gitdi. Meclisde de bahse konu müzâkereye konmuş idi. Allah için söyleyelim.Vicdanen itiraf edelim. "Takvim-i Vekayıi" adlı resmî gazetenin sa- . tırlarında meclisi mebusan müzakeresini okuyalım: "Muhalif mebusların millet kürsüsünde meclisin şu zamanda feshinin münasebet olamayacağına, 35. Madde mucibince meclisin feshi teşebbüsü, kanuna ve kavaid-i meşrutiyete tevfik edilmediğine" dâir yapılan ifadeleri ve beyanatları pek kuv-Vetli delillere dayanmaktaydı.

Anayasa Madde: 35

Görüldüğü gibi bir hayli zamandır yazımızda 35. madde diye bir ibare değişikliği ne kadar zaman ve yer almaktadır. Demek, ki günümüzde de, iktidar ve muhalefet anlayışları pek ayrı istikametlerde yol aldığı takdirde zaman hangi seneyi kapsarsa kapsasın netice aynı güzergâhda seyretmektedir. İşte 1911, işte misal olarak 2000 yılında da anayasa anlaşmazlıkları!
Neyse; biz günümüzü bırakıp, maziye avdet edelim. Evet 35. maddenin müzakereleride günlerce sürdükten sonra neticede Said Paşa kabinesinin maddenin değişikliği hakkında verdikleri teklif, 125 rey'e karşı 105 rey ile ret olunduğundan ve üç de iki çoğunluk temin edilemediğinden madde aynen kaldı. İttihatçılar meclisin bu red kararı üzerine, ayan meclisine verdirdikleri mebusanın fesih kararı ile maksatlarını temin ettiler. 5/ocak/ 1912 tarihli hattı hümayun ile meclisi Sultan Reşad'a dağıttırdılar. Böylece milletin görüşünün bir şahadetnamesi olan kanun-î esâsîyi çiğneyerek, her çeşit tedbire başvurup mecbur kaldıkları halde bu affedilemez hatalarını kapatmak ve mazur görülmelerini temin için kime rastlasalar; "eğer meclis fesh olmasaydı hükümet muhaliflere geçecekdi. Halbuki karşımızda, kavî ve muntazam, ahvâli itimat verir bir muhalif fırka yok. O sebeble hükümeti şu nâzik dönemde muhaliflere bırakmamak için bu davranışı zarureten yaptık" demektelerdi.
Muhalifler dedikleri ise, kendilerinin cemiyetlerini birlikte kurdukları, eski azaları ve arkadaşlarından başkaları değildi. Bunlar memleketin hâl ve istikbâlini fena görüp, ayrılmış

alarak anlaşma yapsalardı. O zaman fesih gibi müthiş bir hâle sebebiyet verilmemiş olurdu. Kanundan ayrılamaz ve kanunu, şahsî menfaatlerini temin için, ayaklar altına alamazlardı.
Said Paşa bunlarla kanundan şikayetçi hatalara düştü. Ayan meclisini de gizli müzakereden sonra feshetme talebini kabule sevk etti ki, bu yönü hakiykaten tetkike değer. Said Paşa kabinesi; 35. madde müzakeresine böylece son vererek, mebusan meclisini dağıttıktan sonra çoluk çocuk eline kalan memleket idaresini birçok vak'a bekler olmuştu.

Belâlar Yağmur Gibi Yağıyor

Said Paşa ve kabinesi 35. madde ile aylarca uğraşırken devletin bir başka işleri için için tutuşmakta,ara sıra kısa alevler ile kendini hatirlatmaktaysa da, 35. madde kabineyi, meclisi ve sadrazamın bütün hayatını teşkil etmekteydi. İşte günlerden bir gün bu belâların âteşi sönmez bir alev hâlinde değil amma, içinden çıkılmaz bir belâ yumağı gibi kendini gösteriverdi.
Bunların en başında Mehmed Emin Âlî Paşa gibi bir zâta dahi uykular uyutmayan Girid meselesi yeniden başgösterdi, Malisör isyanı, bir başka üzücü mesele ve haberdi, Yemen vak'ası, ben de burdayim deyiverdi. İran ile didişirken, Trab-lusgarb harbi ile uğraşırken, İttihatçıların sebeb oldukları hi-zibçilik, fırka meseleleri, yeni seçim işleri arasında bunalmış kalmıştı.
Alman imparatoru 2. Wilhelm dostumuzun(!) himmet ve hamiyyetperveraneleri(!) eserlerinden olan Trablusgarb savaşları yetmezmiş gibi birde, Makedonya da Malisörler meselesinin üstüne, Bulgar komitelerini teşvikle şimendifer l'tren) ollarında, karakol ve kışlalar civarında bombalar pat-ladı- Bu defa da Bulgar komitelerinin (İttihatçı beylerin meşrutiyetin ilk günlerindeki kardeşleri) cinayete dönük davranışlarını dini mâbedlere de ulaştırdılar. Bombalardan biri, İştip'de camiî şerif altına kondu. Patladığında birçok müslü-man şehid oldu ve bir hayli de yaralanmaya şahid olundu.
Bu vaziyetden galeyana gelen Arnavutların, hristiyanlar-dan beş kişiyi öldürmelerine ikiyüz kişi kadarımda yaralamalarına sebeb olundu. Malisör ve Bulgar komitelerinin meselelerinin üstüne gelen, Arnavut harpleri meselesiyle zâten karışmış olan Rumeli, Hakkı Paşa kabinesinin fahiş hatası neticesi olarak Arnavutlardan silah toplamak, güya ıslahat yapmak vesilesiyle Arnavudları tehdid ve muhalif mebuslarını göz önüne alan İttihat ve Terakki cemiyeti, Amavudluk'da örfi idare ilân ederek binlerce masumu, idam, hapis, işkencelerle katletmek, sürgün, hakaret gibi ve bilhassa ellerinden silahlarını alma hakareti, bu kavmin çok, ama çok gücüne gitdi. Bütün bu yapılanlar Arnavut ahalinin İttihat cemiyetinden intikam alması sevdasına düşmesine sebeb oldu. Hükümet Malisörler ve Bulgar çeteciler karşısın da aciz kalıyordu.
Arnavutların; hükümetin bu acizliğini görüp, istifadeye kalkmamasını takdir kolay değildir! Malisörlere verilen müsaadeyi ve bulgarlara karşı gösterilen aczi gören ve bilen, Arnavutları kıyama hazırlamış ve balkan ittifakiyiede yavaş

yavaş uyanmağa başlamışdır.

Balkan İttifakı

Ittihad ve Terakki cemiyetinin emriyle Arnavutların Mahmut Şevket Paşa tarafından silahları toplatılarak, kuvvetli bir savunma gücünün ortadan kalkması ve İtalyanların Trablus-garb'a hücumu sebebiyle, Akdeniz yolunan kuvvet göndermemize kapalı olması ve bir kuvve-i mühimme-i askerî-ye'nin Anadolu sahilini İtalyanların hücumundan muhafaza ile meşgul bulunması gibi sebeblerden istifâde eden Bulgar ve Sırp hükümetleri Ma kedonya'yı aralarında bölüşmek üzere Said Paşa kabinesi, iktidar mevkiinde bulunduğu zaman ittifak imzalamış ve Yunan'ı da bu ittifaka davet eylemişlerdir.
Fakat; Yunan başvekili mösyö Venizelos, Bulgar ve Sırp hükümetlerinin itimada şayan olmadığına binaen, devlet-i âliye-i Osmaniye ile ittifak etmeyi Yunanistan menfaatine uygun bulduğun dan Atina'dakİ maslahatgüzarımız aracılığıyla Bulgar ve Sırp hükümetleri arasında akd-i ittifak olunduğunu babıâlî'ye haber ederek ortak menfaat gereğince bu ittifakın yapılması icâb ettiğini hatırlatıp, gerekirse bunu konuşmak için İstanbul'a gelebileceğini bil dirmiştir. Ancak; boykotlanyla Yunanlılar aleyhine husumet ilân eden İttihatçıların bu yaklaşımı iyi karşılamayacağını düşünen Said Paşa böyle bir müracaata cevap bile vermek lüzumunu duymamıştır. Böylece ufukda görülen Rumeli yağmasından hissedar olmaktan mahrum kalırım, korkusu taşıyan Yunan hükümeti, bölüşümden istifâde etmek için şâyan-ı itimad bulmadığı Sırp ve Bulgarlar ile ittifaka girmeyi de ihmal etmedi.
Aslında birbirlerinden emîn- olmayan bu devletler, daha . sonra birbirlerine girdiler. Fakat; Said Paşa müdebbir, muktedir bir başvekil olsaydı, balkan ittifakının gerçekleşmesini
Önlemek için Yunanlılarla ilgili maslahatgüzarın teklifini, kuv-vejen fiile çıkarması gerekirdi. İcabında vücudunu ittihatçıların anlayışsızlığına kurban edecek cesaret ve fedakârlığı göstermeliydi! Ama nerdee! Eğer bu antlaşma yapılabilseydi, Edirne'yi Bulgarlar ele geçiremezlerdi. Nitekim aralarında kapıştıklarında biz; Edirne'yi tereyağdan kıl çeker gibi istirdat ediverdik.

Arnavutluk Meselesi

İşte böyle başlayan balkan ittifakı, Rumeli vilâyetlerinin gelecekde karşılaşacağı durum vahamet arzettiğinden, bundan korkan Arnavutlar, ittihatçılar başta olduğu takdirde topraklarının ecnebi devletlerin eline düşeceği tahmininde bulundular. Bu anlayışlarını hükümete anlatmak ve bazı müsaadelere kavuşmak ve topraklarını pek kötü sıkıntılara düşmekten kurtarmak için toplanma haklarını kullanmağa başladılar. Bu toplanma eylemleri, Osmanlı hükümetinden iste-dikleri müsaade talebine hızvermişti. Ne varki ittihatçılar bu tarz talebleri bir isyan teşebbüsü olarak addetiğinden ve Rumeli halkına güveni olmayan

ittihatçılar, Kandiyeli ferik İsmail Fazıl Paşa idaresinde asker sevk etmeyi münasib gördüler. Böyle az bir ku\vetle Rumelide askerî harekât yapmağa görevlendirilen Paşa'yı hâlihazır mevcuddaki Rumeli ordusunun ilâve edilmesini sağladı, İsmail Paşa kuvvetini böylece ikiye katladı.
Emrindeki kuvveti bir hayli ziyadeleştiren İsmail Paşa harekâta başladığında, asakir-i şahane; necib bir kavim olan Arnavutlara taleblerindeki haklılık münasebetiyle, silah kullanmamayı tercih ettiler. Böylece ittihatçılar askere sözünü geçirememiş oldu. İttihatçıların emrindeki kabine; askeri bu iş de kullanama yacaklarını anlayınca, telâşla ve korkuyla irkildiler. Plânladıkları cinayetleri yapmaya iştirak etmeyen asker üstelik Arnavutların haklı tâleblerinden dolayı onlardan yana tavır koyduğunda ortaya çıkan durum başka bir mahiyet gösteriyordu. Asker ne yapacak? Düşüncesi ağızlarını bıçak açmayacak dereceye getirmişti.
Kandiyeli İsmail Fâzıl Paşa; Harbiye nazırlığı koltuğunda oturan Mahmud Şevket Paşa ya gönderdiği bir telgrafda: komutasındaki seksen tabur askerin bütünü Arnavutların tarafına iltihak etmelerinden dolayı bu harekât-i askeriyeyi gerçekleştirmek imkânı kalmamıştır. Bu işi başka bir hususla düzenlemek lüzumunu hatırlatıyordu. Mahmud Şevket Paşa; bu telgrafı alır almaz, evvelki gibi olmayıp bu defaki hatasının cezasının kendisi İçin pahalıya mâl olacağından epeyi korktu. Hemen bu telgrafı yanına alarak babı âlî'ye gidip, sadnazam Said Paşa ile görüşüp telgrafı okudu. Bunun üzerine toplanan bakanlar kurulu vak'ayı enine boyuna inceledikten sonra söz Mahmud Şevket Paşaya verildiğinde, Paşa: askerî güç ile bir şey yapılamayacağını söyledikten sonra istifasının kabulünü isteyip, toplantıyı terk etti gitti. İstifa edip oradan firar eden zat, Sefânik'den başlayıp, istifa ettiği anâ kadar süren komutanlık neşesinden adetâ sarhoş olan vede bu çocuklar hükümeti ve cemiyetinden bir türlü ayrıfamayan paşa, işlerin bu noktaya geleceğini idrak etseydi, bu küçük beylerin arzularına baş eğmekden azade kalır böyle ağır bir yük altına girmezdi. Böylece de meclisin önünde istifa edip firar etme durumuna düşmezdi.
Diktatörlüğe kalkışan Mahmud Şevket Paşa,onu bunu idam veya sürgüne yollamak, tevkif ettirmek, işkencelere göz yummak yerine bu selahiyeti, gücünü küçük beylere kullansa idi, hiç şüphe olunmasın ki, ne memleket bu hâle gelir ne de onlar padişaha ve halka oyunlar yapabilirlerdi.
Bunun böyle olması gayrikabil değildi. Çünkü; subayların çoğuda Mahmud Şevket Paşa ile aynı düşünce ve anlayışa sahipti. Askerlerini milletin kanını dökmek ve ortalığı yağmaya bırakacağına, bu haşaratı temizlemede kullanabilirdi. Eğer böyle vatanperverâne bir hizmete kalkışsaydı Mahmud Şevket Paşa, Osmanlı târihinin pek büyük kişileri arasında mümtaz bir yerin sahibi olurdu.
Ayrıca ülkeyi bölünme ve çökmek gibi felâketlerden muhafaza etmiş olurdu. Görme nimetinden neredeyse mahrum denilecek kadar geleceği göremeyen, aciz ve fikir bakımından kısır olan Mahmud Şevket Paşa,yukarıda söylediğimiz hâle teşebbüs edip gerekeni yapmayı hatırına bile getiremediğinden, memleket

harabeye dönerek, bir felâket girdabına düşmüştür. Mahmud Şevket Paşa'nın istifası, Said Paşa kabinesinde büyük bir zafiyet doğmasına sebeb olmuştur. Ne yapacağını şaşıran tecrübeli sadnazam, kabineye alabileceği bir harbiye nâzın bulamama durumu ile başabaş kalmıştır. Dolayısıyla harbiye nazırlığı tâyini gerçekleşememiştir.

Beri tarafdan Arnavutlukdan İttihatçıların birinci inkılab esnasında yaptıkları ve öğrettikleri üzere yağmış bulunan telgraflar ve bir başka tarafta çeşitli meselelerle yüklü siyasî durumlar üzerinde çaresiz kalan kabine üyeleri de kaçmaya hazırlanırlarken, meclisi teşkil eden mebuslar arasında kabineye itimatsızlık görülmeye başlandı.

Bu durumu hisseden ve'harbiye nazırının istifasından sonra sekiz-ongün geçince bir harbiye nâzın tâyin etmeyen, Said Paşa bir beyanname hazırlıyarak mebusan meclisi huzurunda birden bire kabinesiyle göründü. Beyannamesini okurken; dâhili asayiş lâzım gelen merkez de isede dış dünyada büyük devletlerle aramızda geçen işlerin siyasî bölümü yolun da gitmemekte hususuna dokunmadan geçemedi.

Aynı hitabetin bir yerinde ise; balkan devletleriyle, bizim hükümetin takip ettikleri görüşlerin sayesinde dostane hava devam ettiğini, endişeye sebeb olacak husus bulunmadı ğmı söylemeye de önem verdi. Bu konuşmasını bitirdiğindede güven oyu istedi. Meclis toplantısına katılmış bulunan ve kanmaya hazır bulunan mebuslar derhal kabineye itimat reylerini veriverler. Hemen ertesi günü babıâlî de yapılan toplantı çok uzun saatler devam etti ve burada alman karar üzerine, aynen harbiye nâzın Mahmud Şevket Paşa' nın yaptığı gibi istifalarını verip bir köşeye firarda İttifak ettiler ve derhal savuştular.

Talat'ların, Cavid'lerin, Mahmud Şevket'lerin ve emsalinin tek tek firarlarından sonra ortada kalan Said Paşa'ya saraya istifasını gönderip, evine gitmekten başka yapacak bir şey kalmadı. Said Paşa hz.leri yukarıda anlatıldığı gibi vergi bor-cundan dolayı uğradığı hakarete mukabele olarak İttihad ve Terakki cemiyetine karşı istediği oyunu tamamen oynaya-mamişsa da, bir miktar zaman için de olsa iktidardan düşürmeğe muvaffak ola-bilmiştir.

Said Paşa'yı, yakından tanıyanlar kabul edip, teslim ederler ki Paşa, gayet inatçı ve kindar ve de intikam almakdan hoşlanır bir karaktere sahip olduğundan şahsı ile alakalı iş olduğundan intikamını almaktan kendini rnenedememiştir. Zâten sadareti de kabul etmesi gördüğü hakaretin acısın! çıkarmaya ve bir de yine bana muhtaciyetleri oldular diyebilmek içindi. Said Paşa yaradılış itibarıyla zeki bir kimse olup, makam iktidarını istediği gibi kullanan bir şahsiyetti. Zekâsını ve bunu kullanma gücünü de, şahsî işlerinden ziyâde memleket işlerinde sarf etmek yolunu tutsaydı, ülkemiz bundan çok çok kârlı çıkardı. Said Paşa doğrusunu söyleyelim ülkemizin son zamanlarda yetiştirdiği siyaset insanları arasında nâdir kıymetteki eşhasdandir.

Bütün bunlara rağmen Said Paşa son derece korkak, sebatkâr olmayan, merhameti pek kıt kimselerden idi. Herşeyi kendi almak ister bunu kimse ile paylaşmak istemez bir anlayışa sahipti. Teşebbüs ettiği işler üzerinde basiret

üzere hareketle beraber, başarısızlık hâlinde kabahati kendinden hemen atabilecek tedbirleri almakda pek mahirdi. Bu sebeb den başlamış olduğu işlerin çoğu bu davranış içinde olmasından pek netice vermezdi.
Said Paşa kırk yaşını aştıktan sonra fransizcaya bir iki sene içindede vukufiyeti elde etmiştir. Böylece başkasının on-beş senede zor toplayacağı mânevi bir sermayeye sahip olduğu görülmüştür. Avrupa siyaset usûlü medenisinin zor-luklarına vakıf olmayı başardı. Maarif sever bir insan ola-ak tanınmıştır. 2.Sultan Abdülhamid hân devrinde maarif sahasında ortaya koyduğu çalışmalar takdire şayan hizmetlerdendir. Ayrıca aile bağlılığına pek önem vermesi bazı hatalara düşmesine sebeb olmuştur. Velhasıl Said Paşa'nın hayırları kötülüklerini karşılar. Diyenler yalan söylememiş olur.
Sadaret Tevcihine Yapılan Tesirler

istifa ederek makamı sadareti boşaltan ve kabinesini yıkarak bu işi beceren Said Paşa'nın yerine, Arnavutların da ta-lebleri üzerine Kâmil Paşa hz.lerinin başkanlığında kurulacak bir kabine teşkili beklenirken, geçmiş kabineden firar yoluyla giden zevatın arkadaşlarından olan, padişahın sarayının başkâtibi Halid Ziya (üşaklıgil) bey, yine padişahın serkurenası (bu günkü tâbirle protokol genel müdürü) Lütfi (Simâvî) bey ve saray görevli İerinden Tevfik beyefendiler, bahse konu ittihatçı cemiyetin verdikleri emirler ışığında, sadaretin, Kâmil Paşa'ya verilmemesi hususunda, kesif faaliyete girişdiler. Arnavutları avutabilmek ve Kâmil Paşa hz.lerinin sadrazamlığını önlemek gayesiyle kabine kurma hususunda arzularım duyuran ittihatçılar, Kâmil Paşa'nında içinde bulunduğu ve Gazi Ahmed Muhtar Paşa hz.lerinin riyasetinde olmak üzere kabine teşkil teklifleri ve yine, Arnavutların farmason olduğu iddiasıyla kabinede görmek istemediklerini belirttikleri şeyhülislâm Musa Kâzım Efendinin yerine Sultan Hamid'e aralıksız onsekiz yıl şeyhül islâmlık yapan Muhammed Cema-leddin Efendi hz.lerinin tâyini taleb ve ısrar etmeleri münasebetiyle Gazi Ahmed Muhtar Paşanın başkanlığındaki kabine teşekkül ettirilmiş ve buna Büyük Kabine adı verilmiştir.

Gazi Ahmet Muhtar Paşanın Sadareti

Sadrazamlığa nasbi yapılan fahametlû, devletlû Gazi Ahmed Muhtar Paşa, Şura-yı Devlet riyasetini kabul eden esbak ibahetlü, devletli Kıbrıslı Mehmed Kâmil Paşa hz.leriyle birlikte diğer vükelâyı seçip tamamlamış ve iradei seniyyeye tasdike arz etmiş ve arzuy-u şahane tasdik babında vukubul-duğundan işe girişmişti. Hükümet işlerinin son derece tavsayıp çeşitli vak'a ve dağdağa içinde bulunulduğu için yeni meseleler çıkarmamak için Arnavutların taleb etmiş oldukları altı maddelik arzuyu, dikkat nazara alarak bu kalabalık ve sadık topluluğu karşısına almama yolunu seçti.
Ayrıca bu taleblerin hiç biri Osmanlı devleti aleyhine hiç bir husus taşımıyordu. Zaten uygun olanı da Arnavutların bu altı maddelik talebin 4'ünü yazmak

suretiyle de okurlarımızı bildirmektir.
1- Meclis-i Mebusan'ın fesh edilmesi
2- Yeni seçimlerin kanuna uygun olarak serbest şekilde yapılması
3- Hükümet emriyle daha önce ellerinden alınmış silahların iadesi
4- Kâmil Paşa hz.lerinin sadarete getirilmesi ve benzeri hususlardan ibarettir.
Gazi Ahmed Muhtar Paşa; meclisi mebusanın fesih işine hemen teşebbüs etti. Arkasından Arnavutlara; vermiş olduğu bu teminata istinaden, hemen bir nasihat heyetini göndermeği plânladı. Büyük müşirlerden İbrahim Paşa riyasetinde bir nasihat heyetini hem Arnavutlara hem de, bunlara iltihak etmiş askerlerimize gönderdi. Öte yandan bitmez tükenmez sıkıntıları hâlle ve yeni vücud bulan hadiseler ile meşgul olan hükümet, çeşitli çârelere başvurmağa uğraşırken, hem hükümetken istifa verip kaçan İttihatçı kurucu ve reislerinin, yine kabineyi kendi istikametlerine çevirmek yolunda, her çeşit çalışmaya girdiği gözlemlendi. Hedefleri yeniden hükümet olmaktı. İttihatçılar; heyet-i ayanın uygun gördüklerini verdikleri oyla belli ettikleri mebusanın feshine karar vermelerini ve bu kararın padişah tarafından tasdik edilip okunması lâzım geldiği gün mebusların düşüncelerinde bir anarşi temini için meclise gitrnekden men etme yolunda gayret sarfettiler.
Memleketin ihtilâf ile sarsılmasına yarayacak hareketlere girişmekten kendilerini alamadılar. Bunlardan; îttihad ü Terakki cemiyetinin kurucularından vede ileri gelenlerinden Selanik mebuslarından, iktisat» ilmi âllemesinden ve bahse konu cemiyetin baştâcı sayılan avdeti (Dönme) Cavid bey kürsüye çikdı ve kabinenin bu hareketini meşrutiyet darbesi olarak isimlendirdiği görüldü. Ayrıca; nice hezeyanlar savurdu durdu. Bütün bu konuşmaların amacı ahaliyi sokağa döküp yeni bir mesele çıkarmağa dönüktü. Cavid'in gerek anayasaya aykırı, gerekse padişahın irâde-i seniyyesine mugayir olan davranışı ne çâre hiçbir ceza almadan kendisine kâr olarak kaldı. Meclis de böyle bir hâlin meydana gelmesi esnasında, cemiyetin fedâileriyle diğer serseri takımı tarafından meclis içinde, veya dışarıya taşacak bir olayı çıkarmaya cesaret etmelerini, bunların müteşebbislerini başda Cavid bey olduğu halde meclisde bulunan polis kuvveti, yetmezse Harbiye Neza retinden sevk olunacak asker sayesinde* bunların tevkifi için gereken emri vermekte Gazi Ahmed Muhtar Paşa tereddüde düştü ve kararlılığı gölgelendi.
Eğer memleketin selâmete ermek zaviyesinden olaya bakılmış olsa idi, bunların, bu serserilerin başda Cavid bey olmak üzere hakkettikleri muameleye tâbi tutulmaları yerine getirilseydi, Gazi Ahmed Muhtar Paşa kabinesi ülkenin bütün işlerini tam manasıyla hâl yoluna koyabilirdi. Ne varki; sadrı-azam paşanın yukarıda temas ettiğimiz tereddüt dolu ve yapılması gerekeni yapmakta acz içinde kalması hükümetin otoritesini sıfırladı. Böylece de; milletin kurtulma imkânı bulduğu sırada, serseriler haşaratlıklarına devama fırsat buldular.

Gazi Paşanın Yanlışı Neydi?

Güzel vasıfların bir çoğunun kendisinde toplanan kumandanlar arasında da apayrı bir yeri olan Katircıoğlu Gazi Ahmed Muhtar Paşa bu önemli fırsatı idrak etmişmi? Etmemiş-miydi? Bu hususda göstermiş bulunduğu aczi, iki hâle yorumlayarak cevap vermek durumundayız.
Birincisi: İttihad ve Terakki ve Hürriyet ve İtilâf fırkalarının ikisini birden idare etmek. İkincisi: İçde ve dış da hükümetin maruz kaldığı pek önemli meseleler esnasında yeni bir vak'a husule gelmesine sebebiyet vermemektir.
Peşin peşin söyleyelim ki bu iki hususu biz, hata içinde hata olarak görüyoruz. Bu iki hususu muhakeme ettiğimizde bu tesbitlere dâir şu görüşe sahibi olduğumuzu duyurmak isteriz. Gazi Ahmed Muhtar Paşa hz.leri ne ittihatçı ne de itilaf-çıdır. Zâten fırkalara istinad etmek suretiyle makamı sadarete de gelmiş değildir. Çünkü Arnavutluk ahalisinin, kendisini bitaraf bilmiş olmasından dolayı teklif etmiş olması, bu arzuyu umûmî münasebetiyle, sadarete gelme olayının neticelenmiş olduğu görülür. Mademki bir fırkaya istinad etmeden kabine kurulmuştur o halde meclisde arkasında rey kuvveti yok demekdir. Mebusan da, her iki partiyi de, kırmama yolunu seçerek, icâbmdada birinden diğerine dayanarak mevkıilerini muhafaza etmek böyle sıkıntısı pek çok ve büyük olan bir dönemin işlerinden olmadığından bu sadareti kabul etmekde bu muhterem zât için düşünüle cek hâllerden olmadığı ortadadır. Bu bakımdan bahse konu Cavid bey ve hempalarını o gün tevkif edip, hapse attırıp, devlet ve memleketi bugün ve gelecekteki felâketlerden kurtarmak, en büyük hizmetlerinin yanında bir başka şekilde parlayacak hizmet olarak tarihdeki yerini alacaktı.
İttihadçıların varlıklarından dolayı çıktığı görülen bütün acı vakaların, felâketlerin ortadan kalkması bunların izalesi ile gerçekleşecekdi.
Ondan sonra bu kabineyi meclis de, programını plânladığı şekilde tatbike koyar ülke içi meseleler ortadan kalkacağı içinde hükümet dış meselelerdeki pürüzleri hâlletme çârelerini daha rahat ortamda arayabilirdi. Meşrutiyetin ilânından sonra önemli mesele olarak kendini gösteren vak'aları hiç şüphe edilmesin ki, iç ve dış olaylarda dahil olmak üzere bizatihi İttihat ve terakki cemiyetinin kasden ve bir maksada dayalı olarak ihdas ettiği hatırdan çıkarılmasın.

Almanya İmparatoruna Hulus Mu?

Yukarıda cesaretle ileri sürdüğümüz hususatın gerçekleştirilmesinde ittihatçılar, velîî nimetleri olan Almanya imparatoru ile gizli cemiyetin -değerli okurlarımız. Ancak bir hususu belirtmeyi okuma esnasında tereddüde mahal bırakmamak için şart olarak şunu gördük. Bazı yazarlar bu tesbiti gizli cemiyet tesbitini, masonlar olarak net bir şekilde ortaya koyma yoluna gitmemiş ki, sebebi tamamen kendilerine ait hususattandır. Bu bakımdan gizli cemiyet ibaresini değerli okurlarımız masonlar şekliyle değerlendirirlerse umarım hata etmiş olmazlar.- Şark dünyamız hakkında ki kararlarını bir zorluğa maruz kalmadan tatbike koymada yardımcı olun emirini aldıkları için yerine

getirmektedirler. Bunu temin etmek için de, ülkemizin birçok yerinde nice vak'alar, yangınlar, viraneler icâd ettiler. Bunları yaparken ahaliyi kendi derdinin dermanını arar hâle getirdiklerinden, devletin içinde çeşitli yollarla te'sir sahibi olan imkânlarıyla arzu ettikleri ve kendilerine emrolunanlan yerine getirecek kararları almakta maalesef başarılı oldular ve memleketi de bu günkü vartaya getirdiler.
Kabine; İttihatçıların sebebiyet verdiği balkan hükümetlerinin birlikte hücumuna, Avrupa büyük devletlerinin, Berlin antlaşması gereğince, Rumeli topraklarında, ıslahatın yapılmasını ileri süren ultimatomuyla karşı karşıya kaldı. Avrupanın büyük devletleri Rumeli topraklarındaki İslahatı taleb et- tikleri sırada, Almanya ve Avusturya devletleri, bunların, Jön Türklerin koruyucuları olduğunu da hatırdan çıkarmamak lâzım olduğu bilinmeli, ki bu iki devlet de balkan ittifakını yaptıranların arasında yer aldığı gibi, silah ve ihtiyaç bakımından bunlara çok yardım etmişti. İtalya ve Ruslar bu yardımları müsama ha ile karşıladılar. Sonunda Almanya ve Avusturya Osmanlı üzerine saldırın emrini balkanların sonradan çıkma devletlerine saldılar.
Gazi Ahmed Muhtar Paşa Rumeli İslahatına cidden Önem vererek bu meselenin, savaş sebebi olma kozunu ortadan kaldırmak için uygun bir siyaset arayışına girişdi. Böylece harbin önünü almağa büyük gayretler sarfetti. Ancak bu anlayış daha ne kadar sürebilirdi ki? Karadağlılar Osmanlı hu-dudlarını çiğnemeğe başlamış, balkan ittifakının diğer ülkeleri, Yunan, Bulgar ve Sırbistan ise küçük rahatsızlıklar verme dönemini açmıştı. Oteyandan İttihat ve Terakki cemiyetinin sözde vatanperver ve muhterem zevatı, iktidarın iplerini ele geçirmek için yeni hesaplar yapmış bir sonuca ulaşmışlar ve tatbike koyulmuşlardı.
Darülfünun yâni üniversite talebelerini başlarında bazı mebuslar olduğu halde ellerinde çeşitli flamalar, sloganlar yazılı yaftalar (pankartlar) olduğu halde sokaklarda dolaştırıp tezahürat yaptırmaya ve bundan doğacak karışıklık sayesinde umduklarını bulmanın hayali içinde babıâlî'ye geldiler. Harp isteriz diye bağıran topluluk, hemen arkasından tekbirler getiriyor ve yine harp isteriz avazeleriyle ortalığı velveleye veriyorlardı. Sadrazamı görmek bahanesiyle bu serseriler kapı ve camlan kırma hareketlerini, göstermeye başladı. Bu vaziyeti tesbit eden heyet-i vükelâ, yâni bakanlar kurulu araların da bir ittifak hasıl olduğundan, tedbir almaya karar verdi.

Gazi Sadrazamın İkna Çalışması

Tedbir olarak düşünülen, babıâlî de bulunan zabıta ve askeri kıtaya ilâveten yeterli sayıda kuvveti babıâlî de çıkması muhtemel vakalara karşı, hazır tutmak icabında gereken müdehaleyi temin etmekdi. Bu sırada babıâlî önünden top-lanmış vede bir çok şeyin kendisinden beklenmesi olağan bulunan kalabalık gürültü ve patırdıyı durmadan ziyadeleşti-rirken, savaş alanlarının bu korkusuz kumandanı, toplanan kalabalığa teskin etmek ile kendini mânevi bakımdan borçlu addetmiş olacakki yanına aynı zamanda da oğlu olan, Mahmud Muhtar

Paşa'yı alarak binek taşının önüne geldi ve kalabalığa hitaba başladı.
Özetlersek, Paşa: devletçe lâzım gelen hassasiyetin gösterildiğini, olayların inkişâfını adım adım takip etmekte olduklarını bildirdi. Nevar ki bu sözler topluluğu teskine yarayacağına bazı içten içe homurdanmalar ve bunun arkasından yükselmeğe başlayan protesto mahiyetindeki sloganlar hareketlenmeğe yol açmıştı, ki Harbiye nezaretinden hükümetçe taleb olunan askeri birlik başlarında tabur komutanları binbaşı Hüsnü bey olduğu halde babıâlî ile ahali görüntüsü verilmeye çalışan serseri güruhunun arasında girdi ve mevzî aldı. İşin profesyonelleri gelen askeri kıtayı tekbirlerle karşılayıp da: "Kardeşler! Elhamdülillah biz de müslümanız. Hükümet Rumeli'yi satıyor. Onun için geldik. Biz Rumeli'yi vermeyeceğiz." diye askeri kendilerine celbe gayret sarfettilersede, Hüsnü binbaşı, vatansever ve askerî disipline bağlı bir şahsiyet olduğundan yapılan tahriklere kapılmadı. Böylece bu serseriler tantanasının bir cinayete doğru gidişini durdurmaya muvaffak oldular.

Balkan Savaşında Nümayişçiler Arasındaki Mebuslar Ve Reisler!

Bu kıyama katılan mebuslar arasında daha sonra sadrazam bile olacak Talat, Hayrı (daha sonra şeyhülislâm), Ömer Naci, Edirne ve İzmir mebusları Faik, Abdullah vesair mebuslar yer almıştı. Bir çok kaymakam, binbaşı, yüzbaşı ve teğmen rütbesinde askeri kişiler, hep birlikde Tanin, Tasvir-i Efkâr, Tercüman-ı Hakikat gazeteleri yazı işleri vazifesinde çalışanlara siz de, üniversite talebesinden misiniz? diyorsanız bunlar haya etmezlermi?
Neticede bir tarafdan bunların bu terbiyesizce davranı$!arı ve rezaletleri iç de sürerken, dış cephemizde Balkan devletlerinin yapmaya başladığı tecavüzî davranışlarına çâre aramaya bakan kabine, Karadağ'ın saldırısı ve hududu aşması karşısında evlâd-ı vatanı silah altına almaya başlayıp peyderpey Rumeli'ye şevke başladı.
Kabine Rumeli toprakları üzerindeki İslahat hareketlerini yapmaya gayret sarfında iken balkan devletlerinin plân ve program dahilindeki her çeşit saldırısına uğramayada başladı. Hâl böyle bir noktaya vâsıl olduğunda Gazi Ahmed Muhtar Paşa ve kabinesi mukabeleye karar vererek düşman üzerine askeri gönderdi.
Osmanlı askerinin bilinen şecaat ve zaferlere susamışlığı-da göz önüne alındığında balkan savaşının başarıyla tamamlanması gayet tabii bir olaydı. Ne çâreki vatanımızı bir kaç kuruşluk menfaati için ve bu şahsi istifadesi karşılığında itti-had ü Terakki cemiyetinin müfsid gayesine hizmet ede-ceği-ne dâir karanlık odalarda yemin eden ve orduy-u hümayunda bir hayli bulunan erkân ve komutandan doğrusu bu kadar devlet ve memlekete hiyanet ve ihanet edecekleri ve savaşın Osmanlı devleti aleyhinde sona ereceği ümid ve zan edilemezdi.
Kemâli teessüf ve teessürle söyleyelimki; orduyu hümayundaki ittihatçı subaylar, savaşın başlangıcından tutunda, sonuna kadar vatanımızın bir çok

yerinin düşman eline geçmesine hizmet ve gayret ettiler. İşte o subaylar ittihatçılar tarafından ordu içinde propaganda yapmak ve Osmanlı askerini savaşdan soğutup, Rumeliyi düşman eline bırakmağa muvaffak olmak için ulema ve süleha-i islâmiyye kıyafetinde ittihatçıların gönderdiği bir takım hezele ve Selanik'in dönme yahudileri askerlerin arasına girerek, hükümet memleketi satdi! Niçin savaş ediyorsunuz? Sözleriyle askeri firara teşvik ettiler. Maalesef bir çok subayda bu sözlerin tesirinde kalarak askerin firarını teşvike iştirak ettiler.

Hâttâ dahiliye eski nâzın, cemiyet-i muhtereme(!)nin birinci âmiri mutlakı vede diğer mensup olduğu cemiyet-i ha~ fi'yenin (yâni masonların) ülkemizdeki üstad-ı âzami olan Talat bey, gönüllü sıfatıyla rütbesiz asker olarak orduya katılmıştı. Böyle yapmasının yegâne sebebi de ordudaki subay ve komutanların İttihadı terakki gayesinden ayrılmamalarını temin ve de tam tersine, ittihadçılara düşman olan subaylara kendi varlığını hissettirme suretiyle, sindirmeyi temin etmekti. Talat (paşa)'nın yaptığı gibi Enver'ler, Cemaller, Fethi'ler ve bunların arkadaşları, harb münasebetiyle siyasi bir harekette bulunmayı çıkarlarına mugayir gören kimseler namus-u askeriyyeleri üzerine söz verip bu sözlerini yeminle te'yid ederek Başkumandan vekili ve Harbiye Nazırı Nâzım Paşa'yı kandırıp orduya iltihak ettiler. Bunlarda Talat gibi aynı his ve fikre tâbi idiler. Bir tarafdan bunların iğfal ve teşvikleri, bir ta-rafdan da, hoca kıyafetindeki yahudilerin hâince anlayışları üzünden ordumuz bozulmağa başladı. Gazi Ahmed Muhtar Pasa bu vaziyet ile içice bir müddet daha sadarete devam etmekle birlikte rahatsızlanmaya başlanan vücudu göreve devam etmesine müsaade etmemeğe başladı.

Bu durumu düşünen Paşa çekilmeyi gereken iş olarak tes-frit etti ve sağlık sebeblerini ileri sürerek istifa etti. Böylece Arnavutların üzerinde önemle durup ittifak ettikleri Kıbrıslı Kâmil Paşa kabinesi kurulmasının vakti saati gelmiş oldu. Bu Gazi Paşa'nın kabinesinin, bir adının büyük kabine adını almasının sebebini izah etmekte ihmal gösteremeyiz, o devrin bir tarafının karanlıkta kalmasına yol açar düşüncesiyle; fakir-i pür taksir elinizdeki esere bâzı bilgi kırıntılarını vermek icâb ettiğinin şuuru içinde cesaret etmiştir.

Efendim bu kabinede Avlonyalı Ferid Paşa; Dahiliye, Kıbrıslı Kâmil Paşa; Şurayi Devlet, Hüseyin Hilmi Paşa da, vazife aldığından büyük kabine dendiği gibi, sadnazamin oğlu Gazi Mahmud Muhtar Paşa da Bahriye nâzın koltuğunu doldurduğundan kinaye, Baba/Oğul Kabinesi dendiği de vaki-dir. Ayrıca bu kabineyi bu kadar şöhretli kimseler ile kurmuş olmasından dolayı, Gazi Ahmed Muhtar Paşa'ya yöneltilen bu şöhret dolu kabi neyle nasıl iş göreceksiniz? Dendiğinde kuvvetli rivayettendir ki merak etmeyin ben haklarından gelirim dediği ileri sürülür.

Ali Fethi Okyar bey, "üç Devirde Bir Adam" adlı hatıratında Gazi Ahmed Muhtar Paşa'nın sadarete getirilmesi ayan reisliğinden ayrılmasını gerektirmiş ve Said Paşa boşalan ayan riyasetine getirildiğinde seçim bölgesi olan Edirne'ye gitmek üzere olan Talat bey'e sordum diyor: "Nedir bu? Senelerdir dama taşı

gibi eskiler makamları paylaşıyorlar gör-müyormusunuz? dediğimde, Talat bey'in cevabı ise; 'kabahat bizim. Hem iktidarda sayılıyor, meclis de ekseriyete sahib bulunuyoruz, hem de kaderimizi bu mazi yadigârlarına emanet ediyoruz. Bir İbrahim Hakkı Paşa bulduk. O da nasıl geldi gitti biliyorsun' dedi diyor, Ali Fethi bey" Fethi bey büyük bir açık yüreklilikle şunu itiraf etmekte: "Bu cevap, felsefe ve kadrosunu hazırlamadan iktidara gelmiş olmanın belki mazereti, fakat elbette şifâsı değil idi." demekteydi.
Bizim burada yaşadığımız günler içinde başvekillik yapmış siyasi parti liderleri ve bağımsız zevatın bu makamı boşalttıktan sonra her hangi bir kabinede vazife alma hususundaki yavaştan alışları daha 1912'lerde kırılmış, kabinede sadra-zamla beraber üç eski sadrazam daha vazife almakla günümüze, bunun mümkün olduğunu seksensekiz sene önce göstermişler. Bu da siyasi hayatımızın ve parlamenter sistem bizim için asla 1946 ile başlatılmamalıdır diye düşüncemi belirtirken, Balkan Harbi hakkında şu bilgileri vermeye çalışayım: Balkan devletleri arasında ittifaklar meydana geldiğini ve ittihad-ı anasır politikasının tatbiki, bu devletler arasındaki ihtilafları buz dolabına kaldırdıklarını beraberce osmanlı üzerine saldırıya karar verdiklerini belirtmiştik.
Bunu sağlayan 3/7/19 10'da ısdar olunan Klişeler ve mektepler kanunu olduğunu da bu arada hatırlatalım. Osmanlı ordusunda siyasetin askerin içine girmesi bu sırada o derece ziyadeleşrnişti ki, bu sebeble farklı siyasi fırkalara eğilimli subaylar biribirlerinin hayatına kasdedecek halet-İ ruhiyeye gelmişlerdi.
Cevdet Bey ve Oğullan adlı mühim bir belgesel romanda Türkçü bir mülazımın, Arnavut binbaşıya selâm vermediğini başka bir mülazım arkadaşına anlattığını okumak kabildir. Yâni bu mahzurlu husus o kadar yayılmışki romanlarda geçecek kadar mühim bir sosyolojik vak'a hâline gelmiştir. Hatta; bir başka misâl verelim ki o yıllarda daha binbaşı rütbesinde olan M.Kemâl Paşa, orduya siyaset girmesin şeklinde bir uyanda bulunduğu üst makamlar tarafından idam talebiyle mahkemeye verildiği Behiç Bey adlı bir mektep arkadaşına yazdığı mektupda yer alır. İşte siyasi fırka hasebiyle o hâle gelmiş olan bu ordunun durumundan habersiz Avrupa devletleri, Osmanlı/ Balkan devletleri arasında çıkacak sa-vaşdaki sınır değişikliklerini kabul etmeyeceklerini aralarında yaptıkları müşavere esnasında kararlaştırmışlar ve taraflara tebliğ etmişlerdi. Bunlar Osmanlı ordusunun bir kaç gün içinde düşmanlarını parçalayacak güce sahip görüyorlardı. Hatalar birbirini takip ediyor, Osmanlı genel kurmayı, bal-kanların bu ittifak edişini sükûnetli günlerin başlangıcı kabul edip, 120 tabur askerin terhis edilmesi vuku buldu.
Babıâli ise Sırbistan'ın Avrupa ülkelerinden almış bulunduğu hayli sayıdaki ağır topların, Selanik limanına çıkarılmasını ve demiryolu ile Belgrad'a şevkine izin vermesi pek büyük bir ihtiyatsızlık idi. Avusturya ile Macaristan bu topların ileir-de kendilerine ölüm kusabileceğini hesaplayıp, topraklarından geçirmemeleri ortadayken, bizimkilerin buna izin vermeleri nasıl geniş bir gizli teşkilâtın örtülü eylemi olduğunu tedai ettiriyor.
Hemen ilâve edelimki Bay Oztuna, Ermeni Gabriel Nora-dongyan o sıralarda

hari- ciye nezaretine bakmakda ve 120 tabur askerin terhisine, Rusların verdiği balkanlarda savaş olmaz teminatına istinademsebeb olduğunu hatırlatır ki doğru bir düşüncedir, Öztuna bey'in bu fikri. Bizim darülfünun talebesi harp harp! Diye nümayiş yaparken, 8/ EkİM/1912'de Karadağ bize savaş ilân ederken, 12 gün içinde karşımızda Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan'ı da görü-verdik. 5 kolordudan müteşekkil Şark Ordusu'na Kölemen Abdullah Paşa 1 .ferik yâni orgeneral rütbesiyle komuta etmekteydi. Edirne mevkii müstahkemindeki bağımsız kuvvetler de, Şükrü Paşa'nın ernrindeydi. Yunanlılara karşı kuvvetler Selânik'de bir kolordu ile Yanya'daki Esat ve Vehip Paşa komutasındaki birlikler bulunuyordu. Karadağlılara karşı da hazırlanan kuvvetlerimiz îşkodra Kalesinde toparlanmıştı. Sırbistan kuvvetlerine karşı Makedonya savunması daha sonraları sadrıazam olacak olan Ali Rıza Paşa'ya tevcih edilmişti. Meşhur sadnazamlardan Âlî Paşa damadı olan Nâzım Paşa bu savaşalann adetâ başkumandanı olmakla beraber askeri yeteneği bu işi başarmaya müsaid değildi. Nitekim, İttihatçı ve Hâlaskâran diye farklı anlayışa sahip zabitler biri-birlerinin yardımına değil, diğerinin rezil olmasına gayret sarfında idiler.

Nâzım Paşa ilk iş olarak birliklerimizi Bulgarların üzerine hücuma geçirtti. Fakat taarruza geçen biz olmakla beraber, hezimetde bizde görülmeye başlandı. Bulgarlar üç gün içinde Edirne ile Kırklareli arasında bulunan Süloğiu ile Pmarhisar savaşlarını lehlerine inkişaf ettirirken 5 gün sonraki Lüleburgaz savaşımda kazanınca, bizim birlikleri şaşkın ve münhezim bir halde tüfeğini dahi atarak kaçtığını görüyoruz, böylece Kırklareli'nin Bulgarların eline düşmesi gibi Çatalca üzerine engelsiz bir Bulgar ileri harekâtı başladı.

Dört gün süren 15/Kasım ile 19/Kasim arasındaki Çatalca istihkâmlarına yapılmaya başlanan Bulgar hücumu bu istihkâmlar karşısında kırılmaya mahkûm oldu. Böylece, 34 yıl sonra Çatalca istihkâmlarımız yine yüz akımız oldu ve bana kalırsa Çatalca İstanbul'un batı kapısı muhafızı olarak anılsa sezadır. Öte yandan Sırbistan kuvvetleri, Ekim eymın- 20.günü bizim batı ordumuzu Kosova sahrasında yenerken, 1389'da Hûda vendigâr'ın zaferinin intikamını almış gibi se-vinmektelerdi. Halbuki 2.Murad'da 1448'de 2.Kosova zaferiyle bunları bir daha zelil etmişken, bir kırık dökük galibiyetle bunun acısını çıkardık sanmak gâvur mantığından başka bir sey değildi. Daha öbür cihettende Serfiçe'yi ele geçirmiş bulunan Yunanlılar 2/Ekim'in ertesinde şimal yâni kuzey taraflarında harekete görüldü. Manastır, Üsküb, İştip, Vistriça, Bulgar, Sırbiya ve Yunan birlikleri bir hafta içinde bu yerleşim alanlarına bir kara belâ gibi çöktüler. 6/Kasım/1912'de Preveze'yi alan Yunan veliahdı komutasındaki Kostantin, sanki 1897'nin intikamını alıyorduki pek gaddarane emirler ısdar ediyordu.

Selanik üzerine yürürken, burayı müdafaa ile vazifelendirilmiş jandarma Paşası Tahsin Paşa emrindeki güçlü birliklere rağmen, Osmanlı'nın avrupaya açılan penceresi addedilen Selanik şehrini tek mermi atmadan bütün silah, teçhizat ve askeriyle beraber teslim etmek cebânetini sergiledi. Yako-va, Leş, Debre, Draç limanı ve OhrİKasım ayı sonuna kadar bütün kuzey Arnavutluk düşman eline

geçti. Müdafaaya gayret gösteren üç kale vardı bunlar, Edirne kalesi, Yanya Kalesi ve de İşkodra Kaleleri idi. Çatalca önlerinde Bulgarların tevkif edildiğini yukarıda belirtmiştik. Bu arada İngiliz hariciye vekili Sir Edwar Grey yönetiminde konfe- rans toplanmış sulh müzakerelerine girişildiğinde takvimler 16/Ara-lık/1912'yi gösteriyordu. Ege adalarının tamamının Yunanlılara geçişi bu savaşda vukubulmuştur. Bunlar, Bozcaada, Limni, Nikarya, Midilli ve Sa^ız adaları idi. Kasım ayı bitmeden yenişmeye muvaffak olamayan Osmanlı ile Yunan donanmasının bu hâli, adaların Yunan eline geçmesiyle aslında neticeyi belirtiyor gibi geliyor bana.

Yılmaz Öztuna Bey, Londra konfe- ransını şöyle kritik ediyor değerli çalışmasında: "Londra konferansı, iki tarafın sulh şartlan arasında hiçbir yakınlık olmaması dolaysıyla

6/ocak/1913'de dağıldı. 3/ Şubat da Bulgar mütarekesi bitti. Çatalca ve Edirne muharebeleri yeniden başladı. Türkler, konferansta Türkiye'ye tâbi, bir Hristiyan Makedonya Prensliğiyle, Müslüman Arnavutluğun prenslerinden başka bir tavize yanaşmamışlardı. Arnavutluk Prensi Osmanlı şehzadelerinden biri olacaktı. Girid hâriç Ege Adaları ve Trakya'nın tamamı Türkiye'de kalacaktı. Bu günkünden daha geniş bir Arnavutluk tasavvur ediliyordu. Türk tekliflerinin esası buydu. Bu tekliflerde gerçeğe dayanmıyordu. Ancak büyük devletlerin savaşın başında hiç bir toprak değişikliğini tanımayacakları maddesine istinad ediyordu.

Fakat, savaşın cereyanı hiç umulmryan bir şekil ve suret-de Türklerin aleyhine dönünce büyük devletler balkanli'Ian himaye etmek kaydıyla ileri sürdükleri bu statükoyu bir daha ağızlarına bile almadılar. Meşrutiyetçiler; ittihatçı olsun muhalifleri olsun, avrupa tarafından aldatila aldatila pişecekler fakat kıvamlarını bulmıya vakit kalmadan da imparatorluk dağılacaktır." Demektedir.

Edirne Bulgar muhasarası altında yapılan yanlış bir mütareke yüzünden açlıktan kıvranıyor, şehirde otlar, ağaç kabukları hâttâ fareler bile yenmiş idi. Şehrin gıda yardımı alamaması işleri berbat ediyordu, yoksa istihkâmlar dayanıklı silah stoku ise hayli yeterliydi. Bu ağır şartlara 5 ay 5 gün mukavemet eden Şükrü Paşa komutasındaki muhasirin sonunda 26/Mart/1913'de teslim oldu.

Bulgar Kralı Ferdinand, bu dirayetli paşa'ya kılıcını iade etmek suretiyle askeri şahsiyetine hürmetini ifa ettiydi, istanbul muhafızı olan meşhur Cemâl Paşa, Şükrü Paşa istanbul'a avdet ettiğinde onu mahfuzen ahaliye göstermeyip, hükümet aleyhinde bir gösteri olacak endişesiyle gece yarısı evine götürdü. Bu Şükrü Paşanın asker arasında rütbesiz asker elbisesiyle bulunan Talat Bey'i tehdit ettiğinin bu harekette roiü olduğuda hesaba alınmalıdır. Şükrü Paşa, seni divan-ı harbe veririm diye Talat Bey'i asker arasında bozgunculuk yapmakla itham etmişti.

Edirne'nin Bulgarin eline geçişi sonrasında o dünya harikası Selimiye Camii, ne hakaretlere mâruz kalmış, merhum pederim Edirne sanayii mektebinin genç bir stajyer öğretmeni olarak, Bulgarların okula girmesinde süngüsüyle yaralanmış, okul müdürü Ressam Hasan Rıza bey'i kollarından bağlamışlarken, bu hassas,

hassas olduğu kadar da güçlü kuvvetli zat, ipleri koparararak, her vurduğu Osmanlı tokadının birinde bir Bulgar'ı öldürmeye muvvafak olmuş, yere dört tane Bulgar kopilini sermiş ancak Bulgarların insafsız süngüleme-leri altında şehadet şerbetini içtiğini pederim anlattığı zaman o da ağlar dinleyenlerde ağlardı. Balkan kökenli olup da bu zulümlerle hatırası olmayan hiç bir muhacir aile yoktur. Valide tarafımda Yanya'da Yunan taarruzlarına şecaatle mukavemet eden ahali içinde yer almış, sahibi oldukları meşhur "Kaçka Çiftliği" içindeki kurdukları tertibatla kahraman asker Esat (Bülkat) Paşa ile kardeşi Vehip (Kaçi) Paşanın kuvvetlerini haftalarca börekler ile beslemeye çalışmışlardır. Bir kolorduya hergün börek yetiştirmek esaslı organizasyona tâbi olduğu bir vakıadır. Yanya'nin düşmesinden, validemin babası Hâttatzâde Nuri Efendi, Cuma ezanını minareye tevcih edilen ve Yanya Rumlarının attıkları mermilerin verdiği sıkıntıyla çıkamayan müezzinlerin yerine minareye çıkıp, güzel sesiyle ezan okumuş ancak mermilerin başının bir karış üzerinden, sağından, solundan geçmesinden mütevellid ezandan sonra komaya girmiş ve 40. günü ecel şerbetini içmiştir. Dua ederim ki, Hâttatzâde Nuri Efendi şehidier zümresine iltihak etmiş olsun. Böylece 1. Balkan savaşı bu acı kayıplarla kapanmıştı.

Kâmil Paşanın 4. Sadareti

Gazi Paşa'dan boşalan makamı sadaret Kıbrıslı Mehmed Kâmil Paşaya 4.defa tevdi olunurken, makam-ı meşihatda da yâni şeyhülislâmlık, Muhammed Cemaleddin Efendi'nin üzerinde devamı iradesi çıktı. Kâmil Paşa kabinesini kurarken savaş halindeki bir ordunun başkumandan vekilliği görevini deruhde eden vede Harbiye Nazın sıfatını taşıyan zâtı değiştirmeyi, makul ve uygun görmediğinden kabinede ipka etme tercihini kullandı. Tabiiki harp sırasında kurulmuş bir kabinenin selefi kabinelere bakılırsa şartlan pek ağır bir vaziyette idi. Çünkü bu kabine, harbi devam ettirme ile zaferi elde etmek için çalışırken, ordunun içinde bozguncu ve münafık ittihatçı hâinlerden birliklerimizin temizlenmesini gerçekleştirmesi gibi ağır ve zor bir vazifeyle karşı karşıya idi.
Cenabı Hakk'a istinad ederek vazifeleri yapmaya koşturan Sadrıazam Kıbrıslı Mehmed Kâmil Paşa gerek askerî cenanda gerekse mülkî tarafda bazı değişiklikler yapma yoluna gitti. İttihatçıların mensubu ve dümen suyunda giden vali ve yüksek memurları değiştirmeyi gerçekleştirdi. Mülkî sahada direkt olarak yaptığı değişikliklere benzer değişiklikler için cihet-i askeriyede yapılması gerekenler Harbiye Nazırına yazılı emirler hâlinde gönderildi.
Ne çâre ki bu hususda sadrıazamın istediklerini yapacak bir gayret görülemedi. Askerin içine savaşın başladığı ilk andan itibaren girmiş bulunan serseriler ve hezeleler, askerimizin kuvve-i mâneviyesini ve mefkuresini söndürmüş bulun-duğu için ricatla karışık firarlar başlamıştı. Yapılmakda olan telkinler ricat ve firar eden şarkla, garb yâni doğu ordusu ile batı ordusu askerlerinin böyle kaçışları yetmezmiş gibi yollarda ve her geçtikleri mahallerde, ittihatçı haydutlar tarafından bu askerlere: "Kâmil Paşa, memleketi satdı. Top ve tü-fenklerinizi

bırakın düşman geliyor" diyerek son derece hâ-ina ne vede iğrenç telkinlerde bulunuyorlardı. İşte bu hâin ve aynı zamanda canilerin teşvik leri yüzünden binlerce top, yüzbinlerce tüfenk yollara atılmıştı. Milletin dişinden ve tırnağından arttırmış olduğu paralarla satın alınma yoluyla tedarik edilen toplar, tüfenkler, cephaneler, gülleler hep bırakılmış veya atılmıştır. Zâten ordumuz silah noksanlığı çekmekteyken eldekilerin böyle bir tarzda kayıb olması ne acıdır.

Batı cephesi ordumuzun, topçu obüs taburundan biri, Ko-manova'ya gönderilmiş ve oraya vardığından haberdar olan kolordu erkânı harbiyesi reislerinden Faik bey, ki bu erkânı harbiye kaymakamı Faik bey, ittihatçıların baştacı saydıklarından olup, Üsküdar mutasarrıflığında, bulunduğu zaman donanmaya yapılan yardımları ihtilası, yâni zimmete geçirmesi ve hanımlara verdiği konferanslarla meşhurdur. Düşmanın; Komanova'ya girmekde olduğundan bu tabura hemen Üsküp'e dönmesi emrini verdi. Bu emir üzerine taburda Clsküb'e gitdi. üsküp'de düşmana karşı bir mermi atmadan onsekiz aded son sistem yeni büyük çaplı topunu Üsküp istasyonun da bırakarak firar eylediler, üsküp civarında bunlardan başka yollarda terk edilmiş dörtyüze yakın topu Sırplılar ganimet olarak elde ettiler.

Gerek şark gerekse garb ordularımızda bu ve buna benzer binlerce yapılmış günahlar mevcuddur. Bunların hakkında bilgi vermek ciltlerce kitap yazmayı icâb ettirir. Yaşanan durumu idrak eden, gözleriyle gören şark ve garb ordularımızın kumandanları, ittihatçıların ilimlerinin(!) himmetinden istifadeye karar aldılar. Askerin firarının önününün alınamayacağını, böylece de savaşın kazanılması gibi bir ihtimalin mev-cud olmadığını, cemiyetin siyaset adına ne yapıp yapıp savaşa son verilmesini temine çalışmasını harbiye nezaretine telgraflar çekerek bildirmek mecburiyetinde kaldılar.

Ordularımızın bu esnada dahi ricat hâlindeki firarları devam ede gelmekteydi. Bu firarların en büyük zararı, Edirne, İşkodra, Yanya Kalelerinin dışarıdan savunulması ihtimâli kalmadığından düşman askerinin muhasara ve saldırısına açık hâle geldiği görüldü. Nâzım Paşa bu vaziyet karşısında şark ve garb orduları komutanlarının kendisine gönderdikleri telgrafa karşı çıkacak veya ilâve edilecek bir şey olmadığını anladığından, o da, savaşın nihayetlendirilmesi hususunda ittihatçıların siyaset ustalığına(!) muhtaç hâle düşmüştü.

İstanbul'un yakın mahallerinde bulunan kolordu kuman-danlanyla, vazifede bulunan veya mâzul olan müşirlerle, askerî kumandanlarla babıâlî de bir toplantı yapılması kararı alan Nâzım Paşa toplantı gerçekleştiğinde karşısında yüzyirmi kişiden ziyade bir mümtaz gurup gördü.

Müşirler arasında; Deli Fuad Paşa, İbrahim Paşa, Abdullah Paşa, İzzet Paşa gibi zevat-ı askeriyyenın ileri gelenleri yanında Mahmud Şevket Paşa da vardı. Ayrıca erkânı harbiyei umumiye dâiresi müdürü, harbiye nazırlığı dâiresi reisleri, kumandan Paşalar ve erkânı harp heyetleri de hazır bulunuyordu. Bu olağanüstü; meclis toplantısına muvaffak olunduğunda bakanlar kurulununda iştirak ettiği görüldü. Ordunun bu hâle gelmesindeki sebebler Mahmud Şevket

Paşadan sual olundu.

Topçu Mirlivalarından Ferid Paşanın Suali

Topçu mirlivalarından olup, kudret ve dirayet sahibi, bütün akranları arasında mümtaz bir yeri olan, Selanik vâii vekilliği dönemindeki hengâmede ittihat ve terakki cemiyetine mensup kumandan ve subayların bulundukları yerin selâmetini temin için oradan vücudlarının kaldırılması talebine dâir harbiye nâzın Nâzım Paşa hz.lerine çekmiş bulunduğu telgrafda, vatansever hislerinin gereği olarak Ferid Paşa hz.leri; coşkun bir hamiyyet ile "Paşa hz.leri sizden her ne sual ediyorsak, hepsine bilmiyorum diyorsunuz. Halbuki bu yüksek meclisin suallerine cevap verecek olan ancak sizsiniz. Zira üç buçuk, dört senedir ordu sizin ellerinizde idi. Niçin bilmiyorsunuz? Ordumuzu maateessüf gördüğünüz şu hâle getiren kumandan ve harbiye nâzın siz değilmisiniz?
Düşman Çatalca'ya kadar geldi dayandı. İstanbul'umuzu müdafaya mahsus olan milyonlarca liralar sarfedilerek meydana getirilen Çatalca ve Hadımköyü istikametindeki toplan çıkartan, istihkâmları yıktıran payitahtı bugün müdafaasız bırakan, devletin bu günkü hâl-i felâketine aracılık eden hep sensin" beyanını ettikten ve cevap beklediğini belirttikten sonra, diğer paşalar da, Ferid Paşanın bu zehir zenberek sorusunu tekrarlarcasına Mahmud Şevket Paşaya sert davrandıklarından ve davranışdan ürken Mahmud Şevket Paşa yine bir firar etme yoluna sapıp, kaçıverdi.
Ferid Paşa'nın, bu sorusunun ardından bir müddet, daha doğru bir deyimle Kâmil Paşa kabinesinin düşmesinden sonra Diyanbekir'e sürülmesini gerektirdiğini hatırlatalım. Saatlerce süren ve hararetli konuşmalara sebeb olan toplantının kararı, savaşın devam edemeyeceğini, bu sebebden kabinenin siyasi yolla bir çâre bulması karan alınmıştır.
Garp ordumuz dahi Selanik'in (hürriyetsever beylerimizin, hürriyet kâbesi! Daha doğrusu Osmanlı devletinin felâket se-beblerini hazırlıyan yâni, ittihad ü terakki cemiyetini doğurmakla tanınmış şehir) İttihad ve Terakki subay ve ordusu eliyle Yunan'a teslim edilmesinden dolayı insanlarının yarısı esir düşmüş diğer yansı da, Üsküp'lerden, İşkodra'lardan, Manastırlardan, Yanya'Iardan ricat ederek Adriyatik sahiline Avlonya ve Ayasaranda'lara kadar inmiş ve harb edecek va-ziyetten çıkmıştı. Selâtin-i âzam-ı Osmaniyenin ve ecdad-ı milletin kanı bahasına senelerce uğraşarak elde edilen, yüzlerce sene Osmanlı idaresinde bulunan Rumeli vilayetleri bir iki ay içinde ittihatçıların sözde vatanperverâne(!)si yüzünden böylece düşman eline geçti, gitti. Bir taraftan ordularımızın ricat ve bozgunu ve bir tarafdan da Çatalca hatt-ı müda-fasında tanzim olunmuş topların ancak bir kaç gün atılabilecek gülleleri kaldığı, binaenaleyh Osmanlı başşehirinin büyük tehlike karşısında olduğu Harbiye Nâzın Nâzım Paşa tarafından meclis-i vükelâda, yâni bakanlar kurulunda beyan olunması üzerine vaktiyle Erzurum tarafına gönderilmek üzere Trabzon'a yollandığı haber verilen güllelerin hemen getirtilmesi ve Krupp fabrikası

mamullerinden olan bahse konu toplar için yeterli sayıda gülle satın alınması, çabucak gönderilmesi hususunda Almanya'da bulunan askerî vazifelimizin uyarılması ve bunlar yetişinceye kadar bir mütareke yapılmasıyla düşmanın meşgul edilmesi şart görülmüştür.
O sırada iki tarafın ordularında da hükmünü sürdüren müthiş kolera salgını sebebiyle Bulgarların da mütarekeye eğilim taşımaları başkomutanları general Savofa duyurulmuş, onun da evet demesiyle harbiye Nâzın Nâzım Paşa ile Ziraat Nâzın Mustafa Reşid Paşa hz.leri mütareke müzakeresine memur edildiler. Çatalcada mütareke imzalandı. İttihad ve Terakki cemiyeti hâinanesi; Osmanlı askerlerini firara teşvik ettirmeseydi, meşrutiyetin ilk günlerinden savaşın çıkacağı âna kadar sandalye kavgasıyla vakit geçirmeyip de, imzaladığı borçları yerine sarfetseydi, ordularımız bu hâle gelmez, cephane ve güllesiz kalmazdı.
Maazallah düşman mütareke teklifimize evet demeseydi, kaçışlar ve salgın hastalık ile perişan olan ordu, İstanbul'u düşmanlara çiğnetecek vede bu hâl devletin şan ve şerefini ebediyyen lekelemiş olacakdı. İşte; ittihad ve terakki cemiyetinin hâince telkinleri ve tavsiyeleri sonunda bu duruma gelen ve bitaraf ve namlı kumandan ve subaylarını şehid veren sonunda ittihadçi subayların elinde kalan ve bu ittihatçı cemiyetin yahudi ve dinsizleri, hoca kıyafetine giren propagandacıların açık ve net yalanlarına inanan bu ordu'dan artık beklenecek bir şey olmadığını anlayan sadrıazam Kâmil Paşa hz.leri, sulh yoluna adım arama çalışmalarına başladı.
Kâmil Paşa bir tarafdan sulh temini için çeşitli faaliyetlere girişirken; bu durumu kendi hesaplarına uygun bulmayan İttihatçıların yapmaya başladıkları her türlü hazırlıkla kabineyi düşürmeyi ve idareyi ellerine almak teşebbüsünde bulunacakları haberini aldı. Yoğun işlerinin üstüne, bu tertipleri önleme faaliyetini de eklemek mecburiyetinde kaldı.
Halbuki o sırada ittihatçıların cüretkâr ve cani reisleri, hürriyet ve itilâf partisinin kim oldukları pek bilinen ittihadçı azasından olup, Harbiye ve Adliye Nezareti ile Dahiliye nazırlıklarına tâyin olunmamalarından dolayı Kâmil Paşa'ya muğber olarak kabineyi devirmek azminde olduklarını, haber alıp, eski dostları olan bu gibi adamların ağzına bir parmak bal sürerek bu işin birlikte gerçekleştirilmesine çalışmak için anlaşmaya muvaffak olmuşlardır. Bunlar hükümeti ele geçirmek çâresiyie uğraşırken, Kâmil Paşa hz.leri de, balkan savaşının avrupa devletlerine, harb-i umumîye dönüşebilir şekliyle takdim etmeye çalışıyor ve bir konferans toplamaya uğraşıyordu. M.Kâmil Paşa'nın umumiyetle, İngilizler ile arası iyi olduğundan, nitekim İngiliz hariciye nâzın Edvard Göre nin başkanlığında bir nevî konferans toplatma da başarı sağladı. Londra'da yapılan konferansa murahhas olarak Ziraat nâzın Mustafa Reşid Paşa gönderildi.
Avrupanin büyük devletleri Karadeniz sahilindeki Midye noktasından, Dedeağac'ın Kalei Sultaniye yâni, Çanakkale yönündeki Enez noktasına bir hat çekerek dışında kalan tarafın Edirne vilayetide dâhil olmak üzere Anadolu

sahilindeki cezire yâni adalarının bir mikdarının kendilerine verilmesini babıâlîye kesin bir tarzla teklif ettiler. Sadrıazam bunlara karşı icâb eden tedbirleri almakla meşgul bulunuyordu.
Sulhun temini için babıâlî'ye verilen nota ile bu notaya cevap olarak kaleme alınan müsvedde notaya dâir biraz bilgi verelim. Çünkü; bu nota hakkında İttihatçılar tarafından yayılmaya çalışılan çirkefin hakikat olmadığını ortaya koyarak ret edelim. Avrupanın büyük devletlerinin, müşterek notası Edirne istihkâmlarının çökmeğe mahkûm olduğunu görmüş bulunduklarından, devlet-i âliyenin daha fazla zarar görmemesini arzu ettiklerinden Edirne şehrinin balkan ittifakı devletlerine terkini ittifakla, adaların tesbit edilecek kadarımda kendilerine terkini pek ciddi surette isteyip, bunu yapmamızı tavsiye ediyorlardı.
Bu vaziyet karşısında bakanlar kurulunda uzun uzadıya müzakerelere baş vuruldu sonucunda, sulha tarafdar olmaktan başka çâre kalmadığı görüldü. Devletin menfaatlerini gözetmek şartıyla sulhun yapılması için cevabî bir notanın kaleme alınmasında ittifak hasıl oldu.

Edirne İçin Sarayda Toplantı Ve Bir İhanet!

Me varki; Edirne şehrimizin devletin mazisinde ve geleceğindeki önemli yanı, buranın düşman eline terkinin getireceği sıkıntılar bir yana, bu şehrin Osmanlı devletinin ikinci payitahtı olması, târihi eser ve selâtin camilerin muhteşemliği buranın verilmesine milleti ikna etmenin güçlüğünü göz önüne alan Kâmil Paşa, devletin büyük memurları, eski vezirler, komutanlar, bakanlar kurulu vede ayan meclisinin iştirak edeceği ve padişah huzurunda yapılmasını sağlayacak bir toplantı tertip eyledi. Yalnız Mahmud Şevket Paşa bu toplantıyı mesul bir heyet yerine konacak diye telakki etmiş olduğundan katliama yacağını makamı sadarete yazılı ifadeyle bildirmişti.
Padişah, veliahd Yusuf İzzeddin Efendi ve Abdülmecid Efendi katıldığı gibi son padişah Vahideddin şehzade sıfatıyla yan odada bulundular ve mesele hakkında verilen izahatı dinlediler. Bu toplantıda başımıza gelen savaş felâketi ile ordunun ahvali hakkında icâb eden malumat anlatılmıştır. Bu anlatılanlardan sonra hazirun, sulh yoluna gidilmesini isabetli bulmuştur.
Edirne savunmamızı fevkalade bir cesaretle ve bilgi dahilinde gerçekleştiren Şükrü Paşa hz.leri tarafından, Harbiye Nazırlığı şifresiyle çekilen bir telgrafnâmenin, kabineyi sulha sevketmeğe mecbur kılmak için en güzide ittihatçılardan bir zat tarafından tahrif edilmesi gibi bir cinayet yapıldığı görülmüştür. Edirne müdafii Şükrü Paşa tarafından, bu telgrafın tahrif hareketi te'yid olunmuştur. Bahse konu telgrafda erzakın azlığından dolayı kalenin ancak kânun-û sâni yâni ocak ayı sonlarına kadar dayanabileceğinin yazılı olması ve bu müddetin de yaklaşması, kabineyi müşkil bir mevkii de bırakmıştır.
Çünkü, Edirne istihkâmlarında yapılan savunma, telgrafda yazılan son gün tahminini, bir kaç ay daha geçerek yapılabilmiştir. Bu da yukarıdaki mühim ihanet iddiasını doğrular mahiyette görülmelidir. İste bu hainliği yapan kimseyi

veya kimseleri bulup ortaya çıkarmak va tanseverlerin boynuna borçdur. Bu tahrifden maksadlan Kâmil Paşa kabinesine böylece ağır şartlara bağlanmış bir sulhu İmzalattırmak daha sonra da, kabine ve Kâmil Paşanın aleyhine girişecekleri yıpratıcı propaganda ile mîlleti hükümete karşı bir isyana sevk etmek kabineyi devirmek ve rahatça çalıp çırpacak ortamı temin edip, bunuda kendi hükümetçileri ile yapmak arzusundan olduğu idi. Ne hazin!

Eğer Edirne kumandanının çekmiş olduğu telgraf tahrif edilmemiş olsaydı, Londra'dan gelen sulh şartları hemen kabul edilmeyecek, Edirne savunmasının tükeneceği en son ana kadar teklifleri değiştirtmeye çalışılacaktı. Bir hayli uzayan savunma bu şansı hükümete getirmesi pek tabii idi. Zâten ingiltere hariciye nazırı Edvard Gore'nin daha önce den Edirne'nin bitaraf bir şehir addedilmesi, gümrük gibi işlerden muaf tutularak statü-Iendirilmesi teklifi de vardı. Buna karşılık olarak Kâmil Paşa mülkiyeti hukuk-u şahane de kalmak şartıyla bu hususa evet diyebileceğini belirten cevabıda yollamıştı. Yukarıda denildiği gibi, avrupa devletleri tarafından verilen kafi nota üzerine bakanlar kurulunda yapılan müzakereler esnasında Allah'ın takdiri böyleymiş ki balkan devletlerinin kazandıkları galibiyet, büyük devletlerin işe müde-hale ederek Londra'da yaptırabildikleri konferans da alınan

son kararlarına göre; Rumeli'nin bizim tarafımızdan kurtarıl-rnasına imkân kalmadığından ancak Edirne vilâyetinin çoğunluk nüfusunun islâm olması, ayrıca daha önceleri devlete payitaht olma dönemi yaşamış olması, islâmi bir çok eserin bulunması yüzünden Bulgarlara terketmek, hakk'a ve adalete en ufak uygunluğu olmadığı için Kont Edvard Gore'nin hatırlatmasına istinaden Edirne'nin idare şekli büyük devletlerle ittifak edip kararlaştırılarak, müslüman bir prensin taht-ı idaresinde olmak üzere, İsviçre gibi, müstakil bir hükümet-i bitaraf hâline konulması, Adaların ise, Asya kıtasına bağlılığından dolayı ve Anadolu sahillerine yakınlığı yüzünden Yunanlılara terk edilmesi kaçakçılığın ve Anadolu sahilinde oturmakda olan Rumların tahrikleriyle dâima ordaki bölgede kavga çıkması eksilmeyeceğinden, burasının düveli muazza-manın nazarı dikkat ve himayesine verilmesi Adaların idaresinin bu devletlerin adil reylerine verilmesi hakkında cevabi bir nota tanzim edilmesine karar verilmiştir. Bu notaya aşağıdaki madde ilâve olunmuş idi.

Müttefik balkan devletlerine verilecek araziyi OsmanİyeninhududunundüvelAi muazzama tarafından tâyini. Düvei-İ muazzama tarafından vaad olunan yardımların maddi olsun mânevi olsun, verilmesine gayret gösterilmelidir. Meydana gelecek zayiatın tavizin den hayırlı müsaadelerin yerine getirilmesiyle Osmanlı devletinin iktisadla ilgili muamelelerine bütün devletler için geçerli olan*isulü yapmasında serbest bırakılması. Bu yolda kaleme alınan fransızca nota müsveddesinin tercümesi 23/ocak/1913-l/kânun-u sâni/1327 senesinin Perşembe gününe rastlar.

Babıâlî de toplanan bakanlar kurulunda okunup tetkik olunmaktayken zikrettiğimiz Ittihad ve Terakki cemiyeti bey-leriyle, Hürriyet ve İtilaf fırkasının görünüşde muhalifi, haddi- zatında da ittihatçılar gibi olan beyleri kabineyi

düşürmek için ve bakanlıkları aralarında bölüşmek için vede şahsî istifadeleri için, devlet ve ülkeyi mahvu perişan eylemeği cumartesi günü beraberce ifaya karar vermişlerse de, muhalif sıfatı taşıyan itilafçı kardeşlerine bakanlıklardan bazısını kaptırmaları bile işine gelmiyen ittihatçılar, karar verdikleri günü beklemeye lüzum görmiyerek perşembe günü eli bayraklarla dolu hempalarıyla beraber Babıâli'ye hücum etmişlerdi.
İşte bununla da eski, yeni arkadaşları olan itilafın şöhrete haris beylerini aldatarak orta lıkda bırakmışlardır. Bu minval üzere ittihatçılar bir ihtilâl kıvılcımı gibi hâinane bir su rette vahşice babıâlî'ye hücum ettiler. Toplantı hâlindeki bakanlar kurulunda bulunanlarda dahil öldürmeğe teşebbüs ettiler.

Bâb-I Âlî Baskını

Kıbrıslı Mehmed Kâmil Paşanın en hâcil olduğu vaka iki tanedir. Bunun ilkini; Yüzbaşı Çerkeş Hasan Bey'in, Serasker Hüseyin Avni Paşanın konağını basıp, onu öldürdüğü gece, odalardan birine sığındığında, kapıya yüklenen Hasan Bey'e söylediği beyan olunan, "Hasan bey oğlum sen her ne kadar beni seversen de şimdi kapıyı açmamın doğru olmadığını sanıyorum. Çünkü bir hayli sinirlisin istemeden bize de zarar verebilirsin" sözleriyle kendilerini kurtarmaya çalışma anındaki yakarışıdır ki, ancak insan böyle muhataralı bir duruma düştüğünde bizim mütalaamızı yapabilirini? Kendi adıma ben böyle bir teminatı vermeye pek cesaret göremiyorum.
Biz, mevki ve makam sahiplerinin gücüne olan itimadımız onların korkmaz, şaşırmaz, hâşa yanilmaz gibi yanlış düşüncelere kapılmamız gibi hâlimiz oiuyorki galiba bunu biraz düşünüp, herkesin cesur olabildiği gibi çekindiği hususlar, korktuğu anlar olabilmelidir, hâttâ korktuğunu ifade etmeyi
bir cesaret olarak nitelendirmek kabildir. Çünkü; mahcubiyetini göze alması bir erdem diye düşünüyorum. Neyse Kâmil Paşa'nın bu hâcil hâli tartışmaya açık gibi geliyor bana gelelim ikincisine:
İkincisi ise; İttihad-ı Terakki cemiyetinin Babıâli'ye yaptığı cüretkâr ve kanlı geçen baskındır. Kâmil Paşa bu baskın esnasında makam-ı sadarette Balkan bozgununu memleketin hafif atlatmasını temin gayretlerini gösterirken yaşamıştı.
Bu vakayı özetle anlatmadan evvel, Pınar Yayınlarından neşrolan ve tarafımızdan sadeleştirilerek okurlarımıza sunulmuş Mevlânzade Rifat Bey'in "Türkiye Inkilâbının İç Yüzü" adlı eserinin 61. sahifesinde Babıâli'yi tasvir eden satırlanyla sayfamızı süsleyelim: "Babıâli baskını elem doludur. Cinayetlerle sonuçlanmış bir haydutluktur. Alemdar Mustafa Paşanın cephaneleliği ateşliyerek berhava ettiği gündenberi Babıâli içinde kan dökülmemişti. Cinayet işlenmemişti. Osmanlı devletinin en temiz, en yüksek resmi makamı hüviyetine girmişti. Büyük devletler; Osmanlı hükümetinin toplantı sarayından ziyade Babıâli'ye önem vermiş, kararlarını geçerii saymıştır. Babıâli demek hükümetin merkezi demekti. Babıâli'nin içinde bulunan devlet adamları ve memurları

devletin en muktedir ve nâzik insanları idî. Babıâli terbiyesi, âdeta nezâket ve ince terbiyenin ulaştığı en yüksek burç idi. İttihad-ı Terakki; bu yüksek makamın bile nezahatini ihlâl edip içinde sadrazamlık dâiresinde cinayet işlemekten çekinmemişti."

Babıâli Baskını Tasviri

Mevlânzâde Rıfat bey, adı geçen kitabında Bâbıâli baskınını şöyle tasvir ediyor: ".Babıâli baskını adı ile târihimize geçen facia Nâzım Paşa ve yaverlerinin katli, devletin (Osmanlı devletinin) büyük devletler gözündeki haysiyetini azaltmış İttihat ve Teraki cemiyetiyle hükümetinin bir haydut çetesi olduğunu göstermişti. Bâbıâli baskını İttihad ü Terâkkinin ileri gelenleri tarafından önceden düşünülüp, hazırlanmış yerine getirilmesi için uygun bir fırsat beklenmişti. İttihatçıların muhaliflerinin bazıları evvelden haber almış, dahiliye nâzın Re-şid Bey'i ve Harbiye nâzın Nâzım Paşa'yı ikaz etmiş, buna karşı tedbir almalarını tavsiye etmişlerse de, muhaliflerin İleri gelenlerindeyse ittihatçıların böyle büyük bir cinayete teşebbüs edemeyecekleri kanaati gâlib geldiğinden, gelen haberlere ehemmiyet verilmemiş, karşı tedbir alınmamıştı.
Kaza gelince böyle olur. Tedbir durur, akıl ve basiret kör olur. Levh-i ezelde yazılan hüküm neyse o, başa gelir. Fertlerde olsun,cemaatlerde olsun bazen öyle güzel anlar olur, bazen de böyle felâketler görülür ki; oluş sebebi anlaşılamaz. Bilinmez bir âlemden gelen bir sır olarak kalıp, ne yapalım kader, talihimiz böyleymiş denir, geçilir! Hâttâ ediplerimizin aşağıdaki mısraları bu inancı takviye etmiştir.
"Talihi yâr olanın yâr sarar yarasını
Talihi yâr olmayanın felek.....anasını •
Bibaht olanın bağına bir katresi düşmez
Baran yerine dürrü güher yağsa semâdan"
Halk arasında: "Talihi iyi olan denize düşse kulağı ile uskumru tutar" Yine: "Kişinin işi tersine dönünce devenin üstünde yılan sokar" darb-ı meselleride bu anlayışı kuvvetlendirip yayılmasına sebeb olmuştur." Diyen Mevlânzâde şöyle devam etmektedir: "..İklim itibarıyla İstanbul, Ocak ayında soğuk olur. Kar, yağmur eksik olmaz.23/Ocak/19 13 târihinde meydana gelen Bâbıâli baskını baharı andırır, lâtif ve güneşli bir güne rastla-mıştı. Gökyüzü berrak, bulutsuz, güneş parlak toprak rutubeti ve yağışı emmiş, halkı neşelen-dirmişti. Geliş ve gidişe zahmet verecek yağmurdan, çamurdan eser görülmüyordu. Dikkatle yürümeyi gerektiren buz tutma olayı dahi yoktu. Herkes de, leventler gibi yürüyüş, bir rahatlık görülüyordu. İttihatçılar bu müsaid havadan hayli istifade etmişlerdi. Almakta oldukları tertibatı kolayca tanzim ediyorlardı.
23/Ocak'ın bu baharı andırır günün de saat bir buçuğa doğru, doru bir arab atına binmiş, yanına iki süvari zabiti almış olduğu halde erkân-i harp kaymakamlarından Cemâl (paşa) bey, bâbıâli'nin arka yollarını dolaşıyor alınan tertibatı teftiş ve tanzim ediyordu. Kapahfınndan Şûray-i devletle bâbıâli

arasındaki yolu takip, Salkımsöğüt'ten, Ebu's Suud Efendi Caddesini geçerek, Meserret oteli önünden bâbıâli caddesini aşıp, (şimdiki, Ankara caddesi) Yeni Postane arkası yoldan, (şimdiki Aşir efendi caddesi) polis müdürlüğü kapısına çıkıp İran sefarethanesi yanından bâbıâli'nin giriş kapısı önüne (şimdiki valilik girişi) gelmişti. Geçtiği bu yollarda bazı şahıslara rastlıyor ve bunlara öze! talimatlar veriyordu. Bâbıâli'nin önünde o zamanlar bir kahvehane vardı-ki; adına "Mazuliyn kahvesi" denirdi. Cemâl ve arkadaşları işte bu kahvenin önünde atlarına mola vermişlerdi. Tam bu anda Talât, elleri paltonun cebinde olduğu halde orada görülmüştü. Cemâl İle aralarında konuşma yerine bazı işaretler teati edilmişti. Cemâl böylece yapılacak işin emrini Talât'tan almıştı. Cemâl o anda ceketinin yan cebine ince bir kaytanla bağlı olan ufak bir düdük çıkarıp ağzına götürerek, üç defa öttürmüştü.
Düdükten çıkan ses üzerine, mazuliyn kahvesinden öo-kuz-on kadar softa kıyafetli adam çıkıp, ellerinde bulunan birer sırığa takılı, âyet-i kerime yazılı kırmızı ve yeşil iki bayrağı açarak, gür bir sesle tehlil ve tekbir getirerek bâbıâli'nin binek taşına gelip merdiveni işgal etmişlerdi. Müteakiben arka sokaklardan beşer-onar kişilik kafileler gelip bunlara katı-lıverdi. Talât bile eline iki bomba almış olduğu halde cümle kapısının önüne gelip bir nöbetçi gibi durmuştu. Aynı silahla silahlanmış olan Kara Kemâl ile bir kaç arkadaşı gelip, Talât'ın emrine girmişti. Bu tertibat alındıktan sonra Cemâl, yine Talât'ın bir işareti üzerine atını tırısa kaldırıp, İran sefareti karşısında bulunan muhafızlık dâiresine gelip, attan inmiş ve doğru yukarı çıkarak İstanbul muhafızı sağır Memduh Pa-şa'yı maiyeti yardımıyla nezaret altına alarak muhafızlık makamına oturmuş, muhafızlık vazifelerini hiç bir hadise meydana gelmeden yapmaya başlamıştı. Aynı tarz ve usûlle aynı saat ve dakikada Azmi bey dâhi polis müdürlüğüne el koymuştu. Polis müdür Cafer İlhami bey'i göz altına al-dırmıştı. İstanbul'da bulunan bütün gazetelerin kapısına birer jandarma konup, giriş-çıkış yasaklanmıştı. Babıâli ile padiah sarayı -ve Harbiye nezâreti ve diğer makamlar arasında haberleşmeye yarayan telgraf ve telefon hatları da kestirilmişti."

Son Darbe '

Mevlânzâde'yi özetlersek, bu arada iki otomobil bâbıâli'nin binek taşına yanaşmıştı. Yeri gelmişken bu binek taşının- ne olduğunu söylemek icâb eder: Efendim; o dönemlerde en iyi ulaşım vasıtası atlar ve faytonlardır. İşte bir çok evin Önünde bile üstüne kolaylıkla çıkılan kimi merdivenli taşlar bulunurdu. Ata binmek, faytonun basamağına daha kolay çıkabilmek için özel yapılmış bölüme ve taşa, binek taşı denilmiştir. Hatta eski sadnazamlardan ve ediblerden Ahmed Vefik Pa-şa'ya: "O, binek taşı büyüklüğünde bir elmastır. Ne traşlan-maya gelir nede, binek taşı olur" denmiştir. Neyse: Gelen otomobillerin birincisinin içinden çıkan Enver (Paşa) bey, Nuri bey ve Halil beyleri, o softa kıyafetli adamlar askerce selâmlamışlardı. Nuri bey; Enver bey'in kardeşi, Halil bey ise Enver bey'den yaşça küçük olmakla beraber onun amcası idi. Demek ki ne kadar

komitacı olunursa olunsun yine de kan bağlılığını tercih etmek bu olayda kendini gösteriyor. İkinci otomobilden ise; Yüzbaşı Mustafa Necib ile daha küçük rütbeli 4 subay daha çıkmış ve Enver bey'in komutasında sadrıazam dâiresine yürüdüler. Sadaret dâiresinden çok az bir müddet sonra, on-onbeş el silah sesleri duyulur. Talât, saatine bakıp not defterine bir şeyler yazar. Her halde bu, silahların patladığı ânı tesbit içindir.

Üzerinde Durulacak Soru!

Sadaret makamı; salonundaki gürültülere bakarak odasından çıkan; Harbiye nâzın Nâzım Paşa; karşılaştığı Enver'i görünce: "Enver bu rezalet nedir? Bana; askerce verdiğin söz burnuydu? Demekkİ daha önce Harbiye nazırı iie Enver bey konuşmuş ve bir şeylerde mutabık kalınmış ki, verilen bir söz hatırlatılıyor Nâzım Paşa tarafından. Fakat, Nâzım Paşanın bu sorusuna cevap, Enver beyden değil, Yüzbaşı Mustafa Necib'den gelmişti: "Paşam; mukaddes cemiyetimize karşı senin ihanetin tahakkuk ettiğinden idamına karar verilmiştir. İnfaz vazifesi bize düştü. Sana askerce ihtar ediyorum. Bir vasiyetin varsa ya söyle ya yaz!" Nâzım Paşa rütbece kendisinden çok dûn olan Mustafa Necib'in sözlerine karşı silahı ile cevap vermek istediyse de, erken davranan Mustafa Necib, Paşa'yı tek kurşunla vurup, öldürdü. Yalnız bu konu da, rivayetler muhtelif olup, paşayı vuranın Yakup Cemil olduğu söylenir ve tek kurşunla adam öldürme ustalığının ona mahsus olduğunu söylerler. Öte yandan Nâzım Paşanın yaveri ise Mustafa Necibi vurmuş, o da Öl müştü. Böylece; diri bir katil hesap vereceğine, katli; ölmüş birine yüklemek daha evlâ görünmüş olabilir! Mustafa Necib'i vuran yaver ise Kıbrıslı Mustafa Paşanın oğlu süvari yüzbaşı Tevfik beydir. Karşılıklı silâh endahtından sonra Enver bey; orada bulunan herkese silahı olanlar derhal bize teslim etsin dediğinde kimsenin sesi soluğu çıkmamış, nihayet iş yine şeyhülislâm Ce-maleddin efendiye düşmüştü. İşte cevabı: "Evlâdım Enver; bizim gibi adamlarda silahın ne işi olabilir? Silah ancak sizin gibi kahramanlara yaraşır. Rica ederim bir emriniz mi var? Enver bey ise; muvafakata dâir imza ettiğiniz cevabi notayı veriniz!

Kâmil Paşanın İstifası

Enver bey; Noradongyan efendinin ağzından böyle bir mu-vafakatnâme olmadığını öğrenince şu âna kadar güzel giden talihin duvara tosladığını hissetti. Darbe yapmışlar sebebi de, vatanı satanlara engel olmak ve gösterecekleri muvafakat vesikasıyla hareketlerini meşruiyete bağlayacaklardı. Fakat ne böyle bir kâğıt parçası nede iktidarda olanların böyle sakim bir niyetleri vardı.
Enver bey; sadrazama: "Allah taksiratını affetsin. Haydi çabuk istifanı yaz. Dedi. Kâmil Paşa elleri titreye titreye istifasını yazdı, imzaladı. Enver bey; padişaha hitaben yazılmış bir yazıyı fütur getirmeden okudu. Beğenmiş olacak ki, cebine koyup çıkarken, gözüne polis müfettişi Samuel (İzisel) ilişti.

Cumhuriyet döneminin polis teşkilâtının yeniden tanziminde bu kişinin rolü pek çok olmuştur. Enver bey; adı geçene, burada bulunanla- nn dışarı çıkmasına ve her hangi bir kâğıd parçasının dahi imhasına müsaade etmeyeceksin emrini verdi.
Samuel ise; "Emir efendimizindir! Eliyle Kâmil Paşayı gösterip, bu ihtiyara dahi aynı muamelemi? Sorusunu yöneltti. Yenisi tâyin olunana kadar sadrazam sayılması gereken zâta bu reva mıdır? Belki de ondan olacak Enver bey mezkûr soruyu cevaplamadan yürüyüp gitti. Hâttâ belki de Yahudi'nin gizli hakaretini anlamıştı.

Bir Başka Yönüyle Babıali Baskını

Başlarında büyük reisleri Talat, baş kaatil Enver, eşi bulunmaz hatibleri Ömer Naci ol duğu halde ve diğer fedai canilerle birlikte babıâlîye saldıran rezil kaatiller, her zaman olduğu gibi tekbir sesleriyle büyük salona girip, Sadnazam Pa-şa'nında bulunduğu yere saldırıya geçtiklerinde orada bulunan sadaret yaverlerinden Yüzbaşı Nafiz ve Harbiye Nâzın yaveri Tevfik beylerle, bazı sivil polisler bunların gerçekleştireceği kanlı olaylara engel olmak istediklerinden, silah çekenler Yaver Tevfik bey'le bir sivil polisi şehid ettiler. Yaver Nafiz bey silah kullanmaya mecbur olmuştur. Nafiz bey'in silahından çıkan mermilerden biri Enver'in yanındaki canilerden biri olan, Mustafa Necib'e isabet etmiş ve ölümüne kâfi gelmiştir. İttihatçı katillerin diğer bir bölümü Nafiz bey'in üzerine silahlarını doğrultmuşlar ve yaralamışlardır. Bunlardan bir kaç tanesi yaralı Nafiz bey'in yanına çökmüş, ellerindeki kamalarla yaralıyı delik deşik ederek şehid etmişler dir. Böylece gerek Tevfik bey gerekse Nafiz bey vazifelerini ga-yet merdane ve vazife şuuru içinde ifa etmişler ve şehadet şerbetini içerlerken adlarını ilelebed yâd edecek târih sayfalarına yazdırmışlardır. Şehadeti münasebetiyle hanımını ve iki küçük yavrusunu necîb milletimize tevdi ederek vazifesi uğrunda feci bir surette şehid olmuş olan Nafiz bey otuz-kırk milyon arasında güç yetişir kıymetdar bir kimse idi. Cenâb-ı Hakk bu şehid evlâd-ı vatanı, garik-i rahmet eyleye
O sırada Sadrazam Kâmil Paşa bazı padişah irade-i seniy-yesi tebliği için babıâlî ye gelmiş bulunan Ali Fuad (Türkgel-di) beyefendi ile sadarete aid odalardan birinde olduklarından, bakanlar kurulunun toplandığı salonda bulunmuyorlardı. Dışarıda kopan gürültü bakanlar kurulu toplantısında bulunan başkumandan vekili ve Harbiye Nâzın Nâzım Paşa hz.lerinin kulağına gittiğinden dışarıya çıkmış, bu hâlin önlenmesini temin için, gereken vasıtaya sahip olmaksızın bazı gazetelerin verdiği resimde görüleceği gibi küçük salonda Enver tarafından atılan rovelver kurşunuyla şehiden vefat etmiştir. Rahme tullahialeyh rahmeten vâsiaten
Harbiye Nâzın Nâzım Paşanın şehid edilmesinden sonra bir takım subaylarla sivil kıyafetli bazı kimseler, sadaret dâiresine gelerek, Sadnazam Kâmil Paşa hz.lerinin bulundukları odaya girip, içlerinden biri, Sadnazam Paşanın

anlattıklarına göre; cesur biri yanlarına gelerek dışarıda heyecan çok fazla olduğundan hemen istifalarını yazmalarını isteme cesaret ve küstahlığında bulunmuştur. Bunların bu kalkışmaları; efal-i cinaiye'den maksadları ahzısar değil sırf hükümet idaresini ele almak olduğunu anlayan Kâmil Paşa istifanamesinin yazılmasında tevakkuf ve tereddüd göstermiş olsalardı, belki sadaretin çöküşünü yerine getirmek için kendilerine de bir suikasd edecekleri mülahazasını göz önüne alarak "Cihet-i askeriyeden vâki olan teklif istifaya mecbur olduğundan sadaret hizmetinden afvına müsadei seniyyenin şayan buyrulmasını" natik, huzur-u şahaneye yazmış oldukları istifanameyi vermişlerdir. Enver Paşa istifanameyi aldıktan sonra babıâlî de bulunan şeyhülislâm Cemaledin efendi hz.lerinin binmesine mahsus otomobile rakiben (binerek) doğruca mabeyni hümayuna azimet ve avdet eylemiştir." Bundan bir saat sonra babıâlî ye gelen serkurena hz. şehri-yâriden Hurşid beyefendi, padişahın vak'adan dolayı büyük keder duyduğunu beyanla, vaziyetin düzeleceğine kadar ba-bıâlî'nin hükümetsiz bırakılmamasını ferman buyurduğunu tebliğ etmiştir. Vaziyet bir neticeye ulaşana kadar, Kâmil Paşa makamında durmaktan çekinmemiştir. Bu sırada Kâmil Paşa'nın bulunduğu odaya girip çıkanların arasında Talat ve Enver Paşalar dahi bulunmaktaydı.

Ömer Naci Bey'in Ayıbı!

İttihatçıların reislerinden ve en önde gelen hatiplerinden bulunan Ömer Naci'yi» Kâmil Paşa'nın yanına yaklaşarak: "Efendim İnşaallah! Siz bu makamda devlete daha çok hizmet edersiniz! Biz size muhtacız! Cümlemiz emriniz altında bulunuyoruz!" sözlerini dillendirerek adetâ teselli gösterisi yapıyordu. Bu sözler karşılığında Kâmil Paşa da: "Bana lüzumu yok. Ben devletin taliini tecrübe etdim bu kâfidir!" ce-vabıyla mukabele ederek başından def etmeyi bilmiştir. Çok geçmeden Enver Paşa da, Sadnazam Kâmil Paşa'nın yanına gelerek, kendisinin tâlimde olduğunu dönüşü sırasında olayı duyduğunu ifade etmekten utanmıyarak yaptığı cinayetin getireceği mesuliyetten yakayı kurtarmaya bakmıştır. Ancak bu yatanın çuvala sığacak mızraklardan olmadığı her-kesin teslim ettiği bir hakikattir.
Bunların saatlerce devam eden bu hâlinden sonra diğer odalarda bulunan zâti sâm-ii meşihatpenahî ile diğer vükelâi meham, Kâmil Paşanın yanına gelmişlerdir. Bir kaç saat sonra sadaret makamına tâyin ettirmeye muvaffak oldukları Mahmud Şevket Paşa hz.leıi, yeni Şeyhülislâmla babıâlîye geldiğinden ihtilâlci beylerin kapı önündeki arkadaşlarına işittirmek için her zamankinin aksine olarak merdiven başında hatt-i hümayunu okuttuktan sonra arz odasına gelerek mevcud kaatillerin tebriklerini kabul ile tertibat-i lâzımiyeye başlamıştır. Odanın bir tanesinde Kâmil Paşa ve bazı kabine arkadaşları ile oturmakta iken diğer bir oda da yeni sadrazam da yanında bulunanlarla gecenin İlerleyen saatine kadar bulunmuşlardır.
Mahmud Şevket Paşa gecenin yansından sonra bir aralık başka bir oda da Kâmil

Paşa ile ayrıca görüşmüş ve hâli hazır durumdan bahsetmişti. Mahmud Şevket Paşa: "Biz buraya kendi isteğimizle gelmedik! Bizi getirdiler" demesi üzerine Kâmil Paşa da: "Evet! Bizi dahi Öyle getirmişlerdi. Gelişiniz bize benzedi. Dikkat edinizki gidişiniz benzemesin!!" demiştir.

Bu siyaset pirî Kâmil Paşa hz.leri o gece alafranga saat üçden sonra evine avdet etmeye muvaffak olabilmiştir. Ancak bu yaşlı zat, o gün ve gecenin ağırlığı altında bir hayli üşümüş yatağa serilmek mecburiyetinde kalmıştır. Kendisini konağında ziyaret etmek isteyen düveli muazzama ülkelerinin elçilerini, rahatsızlığın verdiği engel yüzünden kabul edememiştir. Onbeş gün kadar süren bu rahatsızlık neticesinde Kâmil Paşa'ya doktorlar mutlak olarak istirahat ve tebdil hava tavsiyesinde bulunduklarından Paşa da Mısır'a istirahat etmek üzere gitmişlerdir. İttihatçılar; Kâmil Paşa hz.lerinin bundan evvelki kabi nesini gayri meşru bir şekilde düşürerek

devleti ve memleketi felâkete ve parçalanmaya doğru ilk adımı atmışken bu defa gayet feciî ve kan dökerek düşürmeleri devletimiz ve milletimiz için artık kurtuluş çâresinin, selâmete çıkmanın mümkünü kalmadığı istikametini sergilemişti. Vicdan ve hamiyyet sahibi kimseleri derin düşüncelere salmıştır. Bu cemiyetin memleket meseleleri ile bir alakası olmayıp, cemiyetin, reislerinin ve şahsî menfaatlerinin dışında bir şey düşünmediklerinden bunlardan ümidli olmak abes ile meşguliyettir. Yaşı kemâl hududlarını aşmış bulunan Kâmil Paşanın ekmek ve ikramlanyla nimetlendiği milletine ve ahalisine son bir hizmet daha yapabilmek için devletin yaşadığı an ve gelecek günler için uğraması muhtemel felâketlerin önüne kuvvetli bir engel koyabilmek için giriştiği, büyük teşebbüs, ani bir davranışla düşürüldüğü hâl yüzün den akim kalmış, dolaysıyla bu sadaretindede arzusu dâiresinde harekete muvaffak olamamıştır.

Eskiden beri mütegallibe ve eşkıya elinden kendini kurtaramayan devlet ve millet, mukadderatını yine benzerlerine vermiş bulunduğundan ülkemiz bu günkü hâle gelmiştir. Kâmil Paşa hz.leride hiç şüphe yok ki bu eşkiya ve haydutların son dört-beş sene içinde memleketde oynadığı oyunlara artık bir son vermek azminde bulunduklarını şu kısa süren sadaretlerinde ortaya koyup isbat buyurmuşlardır. Mateessüf esbab-ı mania perdesiyle bu defada da bu cemiyet eşkıyasından memleketi temizlenmeye muvaffak olamamıştır. Çünkü Kâmil Paşa gelecek de düşerecekleri çukuru çokdan görmüş ve bu cemiyetin izalesi için her ne yapmak lazımsa yapıp devlet ve memleketi kurtarmakdan geri ve durmadıkları gibi kendilerine müsaid ve yardımcı olan, kabinesi erkânının fikrinide bu yöne imâle etmeye başlamıştı. Kâmil Paşanın bu son kabinesinde vazife alan zevat, ülkemizin yüksek derecede takdire değer kişilerden müteşekkil olmasına rağmen başarıyı maalesef yakalayamamışlardır. Bu kabinede vazife alanlar hiç bir fırkaya mensub değillersede, ülke başdan başa ittihatçıların hizmetine amade idiler.

Memurların çoğu cemiyetin karanlık odası muhafızından bulundukları cihetle verilen emirlerin harfi harfine yerine getirmek kabil olamadığından Kâmil Paşa matlûblarının husulünde endişe buyuruyorlardı. Nitekim endişeler hakikat oldu.

Nazırlardan bazıları muhalif sıfatında etraflarını saran ittihatçıların teşviklerine kanmış, bazısı da İnkılabın ilk dö'nem-lerinden beri ittihatçılar tarafından devlet memurlarının ve milletin kulaklarına yerleştirilen propagandalardan birisi oian (Kanuni hareket edelim. Bizde onlar gibi bir yanlışlıklara düşmiyelim) sözleriyle hareket etmek arzusunu izhar buyurarak hata etmişlerdi. Vükelânın yâni bakanların, bu hatasına harbiye nâzın Nâzım Paşa hz.terinin, temiz ve saf olan kalb-leri orduya, Talat'lar, Enver'ler. Cemal'Ier, Fethiler ve emsallerinin girişlerini önleyemediğinden tabiatıyla hükümet idaresi itihadçılar elinde kalmıştı.
Tabii neticenin vahameti o zaman görülmüştü. İşlere, Sad-rıazam Paşa ve şeyhülislâm Efendi hz.leri yalnız kalmışlar ne çâre bulurlarsa, bulsunlar bilinen kişiler ortaya çıkıp, başarıyı engellemişlerdir. Kanuna uygun hareket edelim arzusunu ileri sürenler arasında değerli zevata aflarına sığınarak sormak isteriz ki şimdiye kadar memleketde ittihatçıların asdıkları ve sürdükleri, aldıkları, yapdikları her işde kanunu kendilerine âlet ettiklerini görmüyorlarmiydı? Bu gün ittihatçı zorbalarına da sorulsa cevaplan yaptıkları her fiilin kanun dâiresinde olduğunu ispata kalkışırlar. Zâten şimdiye kadar dünyada yapılan fenalıkların hepsi ellerinde bir âlet olan kanun ile yapılmıştır.
Bu böyle olduktan sonra artık kanuni hareket edelim demeğe hacet yok zâten verilen emirler gayri meşru ve gayri kanuni değil idi. Biraz da yukarıda dediğimiz gibi milletin istikbali devleti nazarı teemmüle alan Kâmil Paşa hz.[erinin, devlet-i Osmaniye için ne derece lüzumlu olduğunu, bu dostluğun devletimiz ve memleketimize mahz-ı hayat olduğuna pek çana bildiklerinden ötedenberi İngiltere siyaseti aliye ve politikasını tasvib ve takip ederler daima mesnedi sadarete, geldikleri zaman bahse konu politikayı tercih ediyordu. Bir bakıma devlet-i âliyye-İ Osmaniye asırlardan beri İngiltere devlet-i muazzamasının sayesinde bir çok olayda mülkiyettinin tamamiyyetini muhafazaya muvaffak olmuştur.
Buna itirazı olanlar târih bilgisinde epeyi eksiklik taşıyanlardır. Yoksa târihe âşinâ olan, târihi vakaları tetkik edenler bilirlerki, her ne zaman devlet-i âliyye-i Osmaniye, Avusturya ve Almanya devletlerinin entrikalarıyla felâket ve musibe-te mâruz kalmış ve Rusya hükümetinin taarruz ve tasallutuna uğrayarak en büyük tehlike ve zorluğa düştüğünde ingilizlerin kapısı çalınmış ve yardımları ile, düşülen felâketten vede kötülüklerden kurtulabilinmiştir.
Devletin son zamanlarda yetiştirdiği en büyük siyasi şahsiyetlerden olan Reşid Paşalar, Âlî Paşalar ve Fuad Paşalar ülkeyi kurtardığı felaketlerden bir çoğunda İngilterenin yoğun yardımlarını yanlarına almanın faydası kesindir. Aşağıya ala-cağımız ifşaat târih kitabı Sayfalarında belki de ilk defa yer alacak bir pasajdır. Mehmed Selahaddin Bey Bildiklerim adlı eserinde şunları söylüyor:

Osmanlı-İngiltere Mutasavver İttifakı

Selefi olan sadrazamların yukarıda sayılanlarının güttükleri İngiliz politikasına

yakınlıklarını devletin menfaati açısından sürdürmek ananesini devam ettirmeyi idrak eden Kıbrıslı Mehmed Kâmil Paşa, ülkenin içine düşmüş olduğu ve daha nereye kadar yuvarlanacağı meçhul halden, halas olması, buhranlarla dolu bu ağır dönemi atlatabilmek için kadîm İngiliz dostluğu politikasını harekâta geçirerek bir ittifakı gerçekleştirme yoluna gidivermeyi düşünmüş vakit geçirmeden başvurmuşdu.
Bu işin gizli yürütüldüğünü de, hemen burda kaydettikten sonra Tevfik Paşa, Londra b.elçimiz olarak tecrübeli sadrazam gibi kendileri de eski sadrazamlardan bulunmanın verdiği tecrübe içinde geleneksel Osmanlı-İngiliz dostluğunu tam bir ittifakla pekiştirip, yardımı elde etme yolunda gizli gizli adımlar atmaktaydılar.
Kâmil Paşa, İngiltere hariciye nâzırıyla ittifak şartlarını konuşup tesbit için Ahmed Tevfik Paşaya vazife verdiği gibi, oğlu bahriye nâzın Said Paşayı defaatle Londra'ya qön-aemnıştir. Bu çalışmalar neticesinde o dönemde İngiliz hariciye nâzın kont Eduvard Göre cenaplarıyla yine Kraliçenin dış siyasetinin büyüklerinden olan Sir Nikolson ile bizim Ahmed evfık ve Said Paşalar arasındaki müzakereler sonunda bir antlaşma metninde uzlaşılmış ve tecavüz ve savunma ant-'aşması prensiplerinde tamamen mutabık kalınmış idi. İşte u antlaşma taslağı elinde olduğu halde İstanbul'a gelerek abineye bu antlaşma hakkında bilgi vermek için hazırlanırken, sadnazamdan gelen teklif üzerine hariciye nazırlığını uhdesine alma teklifini de kabul etmiş ve Londra'dan yola çıkmıştı. Ne varki Tevfik Paşa daha yoldayken babıâli baskını vukubulmuş böylece her şey karmakarışık olmuştu. Bu hareketin gerçekleşmesiyle ittihatçılar bâbıâli'de İşledikleri cinayetlere bu antlaşmayı kuvveden fiile çıkarma hususun-daki faydah çalışmaları öldürdüklerinden, görünen cinayetlerine, görülmez ve büyük bir cinayet daha eklemiş oldular.
Eğer bu hareket vukubulmamış olsa idi yâni babıâli baskını yapılmamış ve Kâmil Paşa bir müddet daha makam-ı sadarette kalabilmiş olsaydı, antlaşmada gerçekleşecek ve bu günkü pek fecî hâle düşmeyecektik. Bu şerir haydutların, şahsi menfaatleri uğrunda yapmış oldukları cinayetleri saymayıp sırf iki defa darbe vurdukları Kâmil Paşa kabinesine karşı işledikleri cinayet, milletin menfaatine yapılmış olduğundan namus kelimesini sık sık ağızlarına almayı kendilerine pelesenk edenler, bu kelimenin muhafızı olduklarını isbat için birer birer intihar edip yok olasıca vücudlarını itlaf etmelidirler. Osmanlı devleti, yâni biricik devletimizin, bu antlaşmadan ne derece menfaat temin edeceğini izaha hacet yoktur. İşte siyaset adamlarımızın piridense yeri olan, Kâmil Paşa- bütün rahatını gözardı etmiş gece gündüz ülkemizin istikbalini temine çalışmışdı. uzağı görmek hassasına bir hayli sahip olan Paşa hz.leri, devletimizin ve memleketimizin bu günkü felâkete uğrayacağını nice seneler evvel görmüşdü.

Sultan Reşad'a Kâmil Paşanın Layihası

Yedi sene evvel Mısır'da tebdil havada bulunduğu esnada Sultan 5. Mehmed

Reşad hz. lerine aşağıya aynen aldığımız layihasını sadakat ve vatanseverliğinin icabı olarak takdim buyurmuşlardır.

Cenâb-ı Rabbi Mennan; veli-inimet biimtinan efendimiz hz.lerinin ömrü ve ikbal, şevket-i ve iclâl-i şahanelerini müz-dad buyursun. Şu içinde bulunduğumuz üzücü hâlin te'siri tahtında olanların cidden muzdarib ve kan ağlamaması ka-bilmidir? Yine içinde bulunduğumuz gerek siyasiyeti, gerekse mülki idareyi bilmeyen İttihat ve Terakki cemiye tinin tahakkümüne ve te'sirine girmiş hükümetin talebesi olduğu kötü görüşlerin, getirdiği sakatlık ve zorlukların tahlili ve ted-kiki yapıldıkça devletimizin bölünmeğe maruz bir hâle geldiği görülür. Hilâfet-i seniyyenin tehlikede olduğunu hemen hissetmek kabil din zamanında diğer devletler yalnız kendi kuvvetlerine istinad ile hukuk ve menfaatlerini temin edemeyeceklerini idrak ederek, menfatlerinde ortaklığa müsaid ve taraftar olan diğer devletlerle ittifak yaparlardı. Bu suretle devletler arası dengelerini bulur ve mevkıilerini kuvvetlendirirlerdi. İşte buradan baktığımızda devlet-i âliyyenin bunda muvaffak olamaması, yalnız kalması, diğer devletlerin ve milletlerin ihtiras ve taarruzlarına uğrama vadisinde kalmasına sebeb olmuştur.

Dünya'nin Şark tarafında, ticari menfaati ve iktisadi ilişkileri olan devletlerin içinde siyasi anlayışlarına en ziyade iti-rnat edebileceğimiz devlet ya İngiltere yada Fransa'dır. Geçmiş devirde İngilterenin yardımcımız olması hususunda, on-rm yardımına nail olmamız bahsinde onlarla ittifak yapabilmenin icâb ettiğini, Hakan-ı sabıka (2.Abdülhamid) kabul ettirmeye çalıştığımı, neşrolmuş âcizane hatıratımda görebileceğiniz gibi, babıâlî'deki kayıdlarda mevcuddur. Ne çareki; Sultan Hamid hz.leri, Rusya mağlubiyetinin te'siri ve bunun korkusu altında nefsin selâmette olmasını, Rusya'nın ittifakında arama yolundaydı. Ruslar ise çeşitli vasıtalara baş vurarak, padişah hz.lerinin dostluğunu kendilerine çekebilmek için mesai ve gayret sarfederlerken de, onların (Rusya) tek rakibi olan İngiltereyi, pad şahın gözünde büyük düşmandır, şeklinde göstermeye bakıyordu.

Sultan Abdülhamid han'a verdiğim maruzatla; fikrindeki sebatı değiştirmek kabil olmamıştı. Bu sebebden Osmanlı devleti devletler arası dengelerde yalnız kaldı ve bazı devletlerin ihtiraslarına maruz kalacak alanda kaldı. Rusya ve Avusturya politikası arasında, Rumeli toprakları elden gitmek derecesine gelmişken Allah (c.c)'ün inâyetiyle, inkılab-ı mesud (meşrutiyet ilânı)'un gerçekleşmesiyle kanunu esasinin ilânı üzerine üç vilâyetimiz Rusya ve Avusturyanın zararlı teşebbüsünden kurtulduysa da, fakat genel düşüncelerinde yeralan Bulgaristan'ın istiklâlini ilân edebilmesi ve Bosna-Hersek'in Avusturya'ya gittiği görülmüştür.

Erbabının bildiği gibi, kurulmuş bulunan meşrutiyet hükümetinin aldığı karar ve takip ettikleri salim tutum, dahilde ve hariç de her tarafa emniyet ve güven vermesiyle devlet idaresi nizam içinde yürümeğe başlamıştır. Derhal ülkemizin tabii servetini ortaklık alanlarına koymakla, İmara ve ilerlemeye hizmet ile, yardım maksadıyla avrupanın bütün sermayedarlarının kasalarını açmış

olduklarını gören ittihat ve terakki cemiyetinin menfaatperestleri işbu servet kapısının açılmasını davet eden mevcud hükümetin emniyete haiz olmamasından bahisle tabii bir şey olduğu bakımından kendileri dahi idarey-i hükümeti ele almış olsalardı hem kendileri hemde
memleketin istifade edeceği zannıyla uygun bir vesile bularak infisali acizânemi (hükümetimi düşürmek) vukua getirmişlerdi. Kendi mensublarından meydana gelmiş bir hükümet kurarak idareyi ele almışlardı.
İdareyi ellerine kimlerin geçirdiğini gören sermayedarlar derhal geri çekilip, yatırımdan vazgeçmeleri nafia ve diğer teşebbüslerin durmasına varmıştır. Bunun da arkasından gelen büyük olaylarda dökülen kanların izahına her halde gerek yoktur. Elhasıl Jöntürk adıyla kurulması sağlanmış cemiyetin hükümeti, meşrutiyet kaidesi içinde hüküm sürmediğinden mecburen Örfi idare yâni sıkı yönetim ilân etmiştir.
Böylece müstebid bir idarenin gerek merkezde gerekse di ğer vilâyetlerde işlerden anlayan memurlar açığa alınıp, yerlerine cemiyete mensup kişiler istihdam olunmuşlardır. İşleri yapmak demek cemiyetin emirlerini yerine getirme şeklinde anlayan bu adamlar yaptıkları görevlerde ahaliyi adetâ delirttiler. Arnavutluk, Arabistan ve Yemen de meydana gelen isyanlarda ve bunlara bağlı ihtilallerde gerek asakir-i şahaneden gerekse de ahaliden boş yere akan kanlar sel olup gitmiştir.
Bundan çıkan neticede cemiyet hakkın da umumi bir nefret dalgası davet etmekden başka bir şey olmamıştır. Daha sonraları cemiyet tarafından dünyaya meydan okurcasına gösterilen tavır ve davranışlar, dost devletlere üzüntü vermiş ve bu hâle karşı da komşu devletlere lâzım gelen tedbirlere girişmemiştir. Bu sırada İtalya devleti sefaretinin birinci notasında yazılı olduğu üzere, devlet-i âliyyeye değil, cemiyetin aleyhinde olarak ilân-i harb ile Trablusgarb ve Bingazi'yi zapt ve istilaya kıyam etmiştir. Andtaşmalara fırsat tanımak için yapılan bu taarruza karşı, İngiltere, Fransa, ve Rusya devletlerinin tarafsız kalmaları çok manidardır. Eğer bu ders-i ibret
de yeterlilik görmezsek, başka tecavüzlere şahid olmaya ha-zsrlanılmahdır. Bu hâlin sonu Allah.korusun üzerimizde yapılacak paylaşımdır. Şu anda Girid ile Rumeli topraklan paylaşıma maruz kalmak üzeredir. Bu hususdaki hissiyatı âcizâne-min dayandığı malumatı yazılı olarak takdim edemem.
Cemiyetin adamları vaziyetin hakiykatine vukuflan olsa hem devletin hemde kendi nefislerinin selâmeti için, devlet işlerine, hükümetin tedbirlerinden el çekip, hayır işleriyle meşgul olmaları icâb eder. Aksi takdirde Sultan Abdülhamid hân zamanında, istibdadı ortadan kaldırmak için meydana gelen vaka-i hayriyye misâli orduyu hümayunun iştirakiyle yakında olması tabii olan ihtilâl, şimdiki istibdadı dahi mahvedeceği şüphesizdir. Avrupa efkâr-ı umumiyesi İtalya'nın haksız tecavüzünden dolayı aleyhindeyse de, hükümetlerin alacağı kararı değiştirmeğe yeterli gelmez.
Almanya; kendi müttefikleri olan İtalya ve Avusturyanın menfaatine yardımcı olmaktan ayrılamaz. İngiltere devletinin, içinde bulunduğu tarafsız halden çıkıp,

devlet-i âliyyenin hukukunu muhafaza edebilmesi sebebini bizim küçük görmememiz lâzımdır. İngiltere ile antlaşma yolunu bulmak için şu sırada buralarda iyi bir zemin hazırlanmışsa da bunu tamamlayıcı yola girmek hususunda ortada engel olarak görülen ha fi cemiyetin kaldırılmasıyla, meşru bir hükümet tesisine yardımcı olunmasına bağlıdır.

Örfi İdarenin kaldırılmasıyla meclis-i mebusanın, hükümet heyetine tarafdar veya karşı fikirli fırkaların, gerek kanun konmasında gerekse hükümetin icraatını murakabede hiç bir tarafın te'siri altında kalmıyarak, maddelerin müzakeresinde ve rey kullanmada serbest ve hür olmalarından îba'rettir. İngilizler ile aramızda yapılacak anlaşmayı Fransa ve Rusyanın uygun karşılayacağını şartlar pek açık göstermektedir. Eğer miyetin ileri gelen ustaları bu izahata kani olmazlarsa, Kendileriyle bir araya gelinip fikir teatisinde bulunmak mümkündür. Görelim: İlk yapılacak iş, memleket dahilinde ahalinin cemiyet aleyhindeki belirmiş olan genel nefretin yok edilmesi kabilmidir?

İkinci iş ise: Cemiyetten şikâyetçi olan devlet ve milletlerin iyi niyetlerini cemiyetin lehine çevirmek mümkün müdür? Eğer bu cevab müsbet olacaksa cemiyetin düşündüğü çâreler nedir? Osmanlı devletini parçalamanın başlangıcı olarak İtalyanların bize açdığı savaşın önünü almak ve kan dökülmesini men ederek Trablusgarb ve Bingazi'yi uğramış olduğu istiladan kur tarrnak için hangi kuvvete istinad olunmaktadır? Hangi şıkla olursa olsun, bu elden çıkan vilayetlerin kurtarılması ümidi zayıftır. Buralarda elden giderse Girid Meselesi zâten milletler arası meselelerden sayılması yüzünden bu dahî aleyhimizde nihayetleneceğin den balkan devletlerinin hırsını tahrik edeceğinden, açılacak bir çok sıkıntı dolu hadiselere yalnız orduyu hümayun ile nasıl mukabele edilebilinecektir? Böyle pek zor durumları uzun müddet uğraşarak atlatabilmek, milyonlarca liraların sarfına ihtiyaç gösterdiğin den nereden bulup, hangi şartlar ile borçlanma yapabileceğiz? Allah korusun bu kötü gidiş buralara kadar varır ve Rumeli toprakları elden giderse, zira cemiyet (ittihatçılar) tarafından Mısır'da Hizb el Vatanî 'yi tahrik etmesinden dolayı Mısır Hidivlik idaresi de rnünfail ve İngiltere de aynı halden şikâyete başlamıştır. Böyle bir bölücülük ve parçalanma hâlinde Mısırlılarda, Devlet-i âliyenin Mısır'ı himayeye ve koruncağa iktidarı kalmadığı itikadıyla, Hidiv'in, saltanatı seniy yelerinize olan sadakatma rağmen, Bulgaristan gibi Mısır'ın istiklâlini ilân ve İngilterenin Mısır ve Sudan da olan hukuk ve menfaatini temin için aralarında antlaşma imzalamaya kalkışacak oldukları takdirde bunları cemiyet nasıl engelleyebilecek? Bu vaziyet karşısında Yemen'in devletimizle olan irtibatını kaldırması şüphesiz gerçekleşeceğinden, Hicaz ile Hilâfet-i seniyyenin hal ve mevkii ne şekil alacak? Rusya şimdiden Boğazlar meselesini ortaya koymuş Anadolu topraklarında bizimle ne türlü oynayacak? Bütün bu saydıklarımızı düşünmek ve bunlar üzerinde yürütülecek mütalaanın ehemmiyeti büyüktür. Cemiyet bu maruzatın ileri sürdükleri hakkında, genel tasvibi sağlayacak cevablan her ne ise ifade etmelidirler. Çünkü bunda esas maksadımız kan dökülmesine sebeb olacak ahvalin ortadan kaldırılması olup, vaha metin hazırlamakda olduğu ihtilâlin ilk saldırısına

cemiyetin ileri gelenleride hedef olacaklardır. Tarafdarlarının dahi; tâkibden geri kalmayacakları, gidişattan anlaşılır hâle gelmiş bulunmaktadır. Vatanın ve cemiyetin öyle feci bir ahvale gidişden korunması için, İttihatçı cemiyetin hükümeti, icraatının mesuliyetini kendi üzerinde taşıyarak helak olmaya maruz kalmaktan ise hükümet işlerine cahilane müdehalarden feragat etneleri ve bunu cümleye ilân etmelidirler. Bundan böyle de hükümetin himâyesi altında hayır işleriyle meşgul olmaları cemiyet üyesi olmaları bakımından matluptur.

Meclisi mebusan azasından ve cemiyet mensuplarından ve karşı fikirlerden meydana gelmiş bir komisyonda barış müzakereleri ve buradan çıkan karar, huzuru âlî-1 cenâb-ı şehriyârilerine arz olunmalıdır. Emaretlerimizde görünene bakarsak, parçalanmaya maruz olan vatanın selâ metiyle beraber, hilâfeti seniyyelerinin dahi olacaklardan korunması en önemli işlerden olduğundan bunun tahtı temine alınması hususuna irâde ve ferman buyrulması babında.7/kânunevvel/1327-191 1 Sadr-ı esbak Kulları Kâmil Senelerce önce yazılan şu ariza gelecekte vatanın uğraya-caâı felâketi herkese duyurduğu halde bunu göz önüne almayıp, tedkike tenezzül edilmediği gibi ittihatçılar tarafından bir takım iftiralarla birlikte Kâmil Paşa hz.leri aleyhinde hücuma geçildi. Paşanın bu uyarıları, Tânin Gazetesinde "Mezardan Bir Ses" başlığı altında aynen yayınlanmış, Paşanın siyasetinin kokmuş, kendisinin siyaset meydanından kalkmış ve ölmüş olduğunu utanmadan ilân etmişlerdi. İttihatçıların, cinayet yüklü hareketlerinden dolayı, Kâmil Paşa meşrutiyetteki ilk sadaretinde, kabineye bîr çok faydalı icraata dönük maddeleri tatbika koymağa vakit bulamadığı gibi bu defaki sadaretinde de yine aynı sebeblerden İngiltere ittifakı ve İslaha muhtaç işlere teşebbüsü akim kalmıştır. Devlet ve milletimizin talii kaderindenmidir ki, biz de yetişen, siyasette kıymetli zevatın şimdiye kadar her neye teşebbüs ettilerse de, mutlaka karşılarına bir engel veya bir rakip çıkmak ta ve o zat, yapmayı plânladığı mühim işleri gerçekleştirme şansı bulamadan, mevkiini terke mecbur kalır.

Bu cümleden olarak; Büyük Reşid Paşa, Âlî ve Fuad Paşalarında devletin ıslahat ve tanzimi hakkındaki gayret ve çalışmalarını tam manasıyla tatbike koyamadıkları târihde görülmektedir. Kâmil Paşa; Sultan 2.Abdülhamid zamanındaki iki sadaretindeki dönemde dahi devletteki iyileştirmelere dönük düşüncelerinin, bîr çok maddesini tatbik mevkiine koyamamıştır. Bilhassa Anadolu, Rumeli vilayetleri ve ermeni meselesinin düzeltil-mesi, hükümetin idarî ve mâlî işlerinin tanzim ve ıslahı ve bunlara benzer diğer hususat yapılması şartken hep tehire ve rededilmeye mâruz kalmıştır. Hatta ikinci sadaretlerinde Kâmil Paşa; Anadolu ve Rumeli ıslaha-hyla, Ermeni meselesinin hâiline vede meclisi mebusanın açılmasıyla, devlet ve milletimizin refah ve saadetine hizmet edecek hükümet icraatına dâir, yazılı düzenleme yaparak, Sultan Abdülhamid'e, arz ve takdim eylemiştir. Ne varki geniş izahlı lâyiha, menfuren ve menkuben (nefretle gözden düşme) sadaretten azl olunmuştur. Ayrıca -derhal İstanbul'u terk etmek üzere binip tâyin olunduğu Halep Valiliğine gitmesi için hazırlanan vapura gitmesi irâdesi çıkarılmıştı. Devlethanesi padişahın yaver, yüksek

memurları ve hafiyeler tarafından kontrol ve gözetlemeye alınmıştı.
Hâtıratın'da yazılı olduğu gibi Kâmil Paşa, tâyin buyurul-dukları Halep vilayetine gitmekten vazgeçip, tekaüdiüğünü taleb eden bir maruzatı padişahın katına göndermesi üzerine gözetleme hususu terk edilip, baskılara başlanmış, Paşanın hanesine gidip gelmek isteyenler, sefirler de dahil olarak zorluklara maruz kalmışlardır. Böyle durumlarla karşılaşan ve İstanbul'da kalamayacağını anlayan Kâmil Paşa, pek sevdiği İzmir'e giderek orada ikamet etmeyi seçti. Bu durumu padişaha arz etmeleri saray tarafından sıkıntıyı giderici hava olarak görülmüş ve Kâmil Paşaya Aydın valiliği uhdesine verilmistir.
Arkasından; İzmir Krovözörüne binerek gitmesi emri iradesi gönderilmiştir. Kâmil Paşa bu emri telakki etmiş ve on-bir sene valilik vazifesi üzerinde kalmak üzere İzmir'e gitmiştir. Mâruz kaldığı bu sert tutum ve üzücü tatbikatlara rağmen memlekete, millete karşı sevgisinde en ufak bir tereddüt ve azalma olmamıştır. Kâmil Paşa İzmir'deki, bu vazifesinde vilayetle ilgili ıslah ve yenilikleri tatbike koyarken, Sultan Hamid hz.lerine, yine de projeler ve lâyihalar göndermekteki geri durmamıştır. İzmir'de bulunduğu bu on bir senelik zaman diliminde, Kâmil Paşa, ıslahat talebleriyle dolu layihalar göndermesi üzerine üç-dört defa sadarete davet olunmuşsa da, derhal İstanbul'da Almanların büyük elçisi Baron Mareşal cenaplarının, kendi imparatorunun emriyle, çemis olduğu fesad dolu tuzaklar, Kâmil Paşa'nın sadarete gelmesini önlemiştir.

Kâmil Paşa İngiliz Sefaretine Sığınıyor!

Onbir sene İzmir valiliğinde bulunduktan sonra yine Almanya imparator ve sefiri ile o sıralarda sadaret makamında bulunan, Avlonyalı Ferid Paşa hz.leri, rakibi saydığı Kâmil Paşa'yı bu vilâyetten azletmeye muvaffak oldukları gibi iki defa sürgün demek olan Rodos'da ikamet etmesi hususunda irade-i seniyye elde edebilmişdi. Bunun üzerine İzmir' den muhafızların gözetiminde Rodos'a gidebilmesi için, İzmir fırkası kumandanı Ferik Tevfik Paşa ile eşkıya takipçisi Mirliva Kara Said Paşa'nın vazifelendirilmelerini öğrendiğinde, Kâmil Paşa İngilterenin İzmir Konsolosluğuna giderek, konsolos; Mister Hanri Alfred Kombrbac cenaplarına da bir hafta kadar misafir olduğundan, Osmanlı ve İngiliz devletleri hâriciye nezaretleri arasında cereyan eden haberleşmeler neticesinde, Kâmil Paşa hz.leri, her türlü saldırıdan masun ve azade kalmak ve muhterem aile efradı hak-kında da, aynı muameleyi görmek üzere İstanbul da, ikametlerine karar verildiğinden Dersaadete avdet etmiş ve padişah tarafından hazırlatılmış Nişantaş'ındaki konakda ikamet etmeye başlamışdir.
Kâmil Paşa meşrutiyet inkılabının başlangıcına kadar bir seneye yakın burada ailece*ikamet etmişlerdir. Kıbrıslı Meh-med Kâmil Paşa, tanzimatın üç rüknü de denilen Mustafa Reşid, Alî ve Fuad Paşalar gibi milletimizin büyük siyasi dehâlarından olmasına rağmen, kıymetini takdir edilmesinde bir hayli geç kalındığı inkâr götürmez. Kâmil Paşa hz.leri yukarıdan beri nakle çalıştığımız düşünce ve teşebbüslerin sa-nıbı olarak, ülkemize çok güzel, faydalı işler

sağlayacak antlaşma'ar yapmayı sonuçlandırmak üzereyken kabinesinin böyle gaddarane cinayetler sergilenerek sükût ettirilmesi üzerine, bir müddet için Mısır'a gitmişti.
Bilahire Dersaadet'e dönmüş ancak, İttihat ve Terakki cemiyeti ülkenin üzerinde tesis etmiş olduğu diktatörce idare altında, bu usta siyaset adamına öyle bir saldırdı ki, Paşa İstanbul'da ancak üç-dört gün kalabildi. Yeniden Mısır'a gitdi. Orada bir miktar kaldıktan sonra dünya'ya geldiği yer olan Kıbrıs'a gidip, uzletgâhına çekilmiştir. Kâmil Paşa sevdiği vatanımıza daha fazla hizmet verememiş olmanın ızdırabları, ilerleyen yaşının vücudu üzerinde çoğalan tahribatianyla, günden güne artan rahatsızlıkları akabinde, bir sekte-i kalbin son darbesini yiyerek dünya dağdağasını tamamlamış ve beka âlemine intikal etmiştir. Kıbrıs'ın Lefkoşe şehrinde bulunan Arab Hasan Camii Şerifinin haziresinde defnolunmuştur.
Merhum Mehmed Kâmil Paşa'nın Said Paşa İle olan münasebetlerinde hep ihtilafa düştükleri gözlenmiştir. Bu siyasi tercih usûlünün neticesidir ve insanın tabiatıyla meydana gelen hususlardır. Aşağıya buna aid malumattan ziyade Kâmil Paşa'nın, Said Paşa tarafından yapılan ve hatıratında yer alan hususa dâir bir kısım cevabını göreceksiniz.
Aydın Valiliği esnasında, İngiliz konsolosluğuna dehalet eden Kâmil Paşa'nın, yerine gönderilen vekâlete memur zât, padişahın gönderdiği şifreli talimatı çözebilme hususunda düştüğü müşkülden, çareyi ilticaya giden Kâmil Paşanın yanında götürdüğü şifre anahtanyla çözmek şansını bulmuştu. Gelen talimata eklediği son derece saygılı ifadelerle yazıp gönderdiği pusula, Kâmil Paşanın eline ulaşmıştı.
Kâmil Paşa yerine gelen zâtın bu davranışından pek memnun kalmıştı. Daha sonraları da bu zata her zaman müşfik davranmıştır. Çünkü insana kolay zamanlarda yardımcı olmak her kişi işi idi, amma zor zamanda muavenet er kişi işidir der atalarımız. Kâmil Paşa bu kadirbilirliği unutmadı. Kıbrıslı Mehmed Kâmil Paşa; günümüzün meselesi gibi sayılmakta olan Midhat Paşa ve arkadaşlarının cinayet mahkemesi davası ve sonuçlan elan bir kesin hükme kavuşturula-bilmiş değildir efkâr-ı umûmiye nezdinde. Bu bakımdan Said Paşa'nın hatıratında kendisine yapılan dokundurmalara cevap verme yoluna gittiği gibi, bunda da çok hassas davranmayı ihmal etmemiştir. Kâmil Paşa diyorki: "..Hatıratın 31. sahifesinde başlayıp, 32, sahlfenin bir kısmını işgal eden: <mütercim Rüşdü Paşa mazul ise de hayat da idi, Midhat Paşa Suriye, Hamdı Paşa Aydın, Sadık Paşa Cezayir ve Bahr-i sefid, Ahmed Vefik Paşa Hüdavendigar (Bursa) vâliliklerin-de, Edhem Paşa Viyana sefaretin de, Mahmud Nedim Paşa dahiliye nezaretinde, Arifi Paşa Şura-yı Devlet riyasetinde ve Safvet Paşa da dâireler müfettişliğinde bulunuyorlardı. Tu-nus'lu Hayredin Paşa mazulsa da habire huzur-u hümayuna layihalar göndermekteydi. Bu on zât, sadaretten infisal etmiş kimselerdi. Bunlardan bazıları, imtiyazlarını, bazıları da, rahatlarını, kimileri de haysiyeti izafiye ve fâidei zâtiyel erini sadarete dönmelerinde aradıkları ve benim bu memuriyetimden nahoşnud olduğumu

bilmedikleri bilakis ona haris olduğuma ve varlığımın, kendi ikballerine mâni bulunduğunu düşündüklerinden yaptığım icraata itiraz etmeden duramazlardı. Tervici iltimaslar ve kolaylık- lar, şahsi menfaatlere kendimi kapalı tuttuğumdan, saray'm içinden de dışından da bir takım kimseler aleyhimde idiler.

Mehmed Kâmil Paşa; Said Paşa'nın bu ifadesine şunları söylemekten kendini alamamıştır; "Bu makaleden bir hüküm çıkarmaya kalkışan bazı kimselerin (görülüyor ki Said Paşa, bu günde müntakil, sözü dinlenir, diğerlerinin içinden istisna biridir derler. Devlet adamının yetişmesi milletin isteğidir. Geçmişteki büyüklerimiz, belki bütün havas ve avamı kendilerine rakip ve hilafgir addedecek kadar vehime mağlup imişler. Şu halde Said Paşa hz.lerinin on rakibinin ehemmi olan Midhat Paşa'yı hiç değilse hayat-i siyasiyeden bütün bütün uzaklaşdırmak için mahkeme-i mâlumeden azıcık istifade eylemiş olmasını hâttâ Midhat Paşa'nm hasm-ı canı olup, hatıratın 7. sahifesinin şehadetiyle Said Paşa hz.lerinin-de dostu olmaması lâzım gelen Mahmud Nedim Paşanın dahiliye nezaretine getirilmesine rıza gösterilmesinin bu mak-sadla alakadar sayılmasına mahal varmıdır? Midhat Paşa'nm pek dedikodulu irtihah Said Paşa'nm sadaretine tesadüf ve hatıratında evinin ve aile içi dedikodu lar tafsilatla anlatılırken, Midhat Paşa hakkında 154. sahifede<301 senesi receb ayının 14. Günü(l 1/Mayıs/1884) mabeyn başkitabetinden hususi bir tezkere alındı. Mealinde Midhat Paşanın irtihali (ölüm) şayi olduğundan tahkikat yapılması lüzumu beyan ediliyordu. Midhat Paşa'nm 25/nisan/1300/1883 tarihinde vefat ettiğine dâir Hicaz vilâyetinden dahiliye nezaretine gelen telgraf dahiliye nezaretinden batezkere gönderildiğinden arzolundu> Fıkrası ile iktifa olunması tuhaf değilmidir? Demeğe kadar ileri vardıkları duyulmuşsa da bu gibi şâyiatı bir tarafa bırakıp, sırf tarihe hizmet için Said Paşa hz.lerinin ortaya koyduklari muammayı lütfen kendileri hâl ile cennetme-kân Sultan Abdülaziz hân'ın vefatı hakkında o vakit ki vukuf ve itikadlarının açıklanması münasib olacağı düşüncesini tekrar ederim."

Mısır Meselesi

Kıbrıslı Mehmed Kâmil Paşa'mn Mısır ile olan bağlantısını qöz önüne aldığımızda, Osmanlı-Mısır münasebetlerinde paşanın davranışı Osmanlılık açısından nasıl bir fikir hasıl eder? Bu sorunun cevabını aramak için Mısır meselesi levhası altında belirttiği satırlara bir atfu nazar eyleyelim: "..1298/1881 senesi Şevval başlarında çıktığı bahs olunan mezkûr mesele benim hatıratımda beyan kılındığı gibi Tevfik Paşanin hidiviige nasbından önce pederi İsmail Paşanın vazifesi esnasında kötü idaresi ve israfları neticesi olarak, İngiltere ve Fransa devletlerinin Mısırın mâli işlerine müdahaleye tasaddileri kendini göstermeye başladı. Osmanlı devletinin bağlısı olan ve ekseriya üak'alann icâbatına göre karar alması yerine muhalif tedbirlere gitmesi, bunda devam ve ısrar eden Hıdiv, git gide, durumun vahametini arttırmaya bağlamıştı.

Said Paşa hz.lerinin türlü şekillere tahvil ederek kayıt ue tezkâr ederek hikaye

ettiği Mısıriye'yi müzakere için İngiltere devleti tarafından fevkalede sefaretle İstanbul'a gönderilen, Dermond Volf'un hâmil bulunduğu nâme ile nutkunun ter-cümeleri sırasında <evkaf nazırı Kamil paşa mülakat için yanıma geldi. Mütercim Davud efendi evrakı bana verirken gör-düydü. Mütercimin ifadesinden, neye dâir olduğu malum olduğundan mütalaasını arzu etti. Vükelâdan gizli bir şey olmadığından kendisine verildi. Kâğıdlar akşam arza verildi. > fıkrasını koymakla ne demek istediklerini anlamak zorsa da, memur nezaretin işlerinden dolayı müzakereler İçin Said "aşa'nın yanına gitmiş olmamın şüpheden uzak olmam ge-teken bir sırada, mütercim tarafından takdimin de içindeki-bah.se mahal olmayan evrakın okunmasını arzu etmek gibi bir teklifsizlik göstermekleğime hâl ve terbiyemin müsaid olmayacağı beni az çok tanıyanlarca takdir ve teslim olunur itikadındayım.
Sald Paşa; Londra'da sefaret-i fevkaladesi için memuriyet-i âcizanem arz ve istizan eylediğini hatıratının bir köşesine yazmakla beraber, bir kaç sahife sonra Sir Der-mond Volf ile müzakere için murahhas seçimi bahsinde o vakit hariciye, nâzın rahmetli Asım Paşa lisanından <Kâmil paşanın diplomasi malumatında vukuf-u behri-yesi sebk etmedi. Onun tâyini takdirinde işçe güçlük görülür> cümlesini sarfettir-mişlerdir ki, mânası oldukça net bir teveccüh olduğu görülür, diyerek geçelim sözüyle noktalıyor." Kâmil Paşa'nın cevaplarından sonra yeni sadrıazamın safahatına geçelim.

Mahmut Şevket Paşanın Sadareti

Kıbrıslı Mehmed Kâmil Paşanın kabinesinin Enver, Cemâl ve Talat öncülüğü ile babıâlî baskını diye anılan kanlı vak'a-da sükût ettirilmesinden sonra, makam-ı sadarete fahametlü ve devletlü Mahmud Şevket Paşa hz.leri getirtildi! Yeni sadrı-azam kabinesini ertesi gün kurdu. Kâmil Paşa kabinesinin düşürülüş tarzına hiç atf-u nazar etmeyen ve Küçük Said Paşa adıyla anılan, eski Sadnazamlardan Mehmed Said Paşanın rakibi addettiği Kâmil Paşanın düşürülmesinin sevincinden etekleri zil çala çala, Mahmud Paşayı tebrik etmek için babıâlî'ye koşmaktan kendini alamamıştı. Ne hazîn! Takvimler 23/Ocak/ 1913 yılını gösteriyordu.
Yeni sadrazam M. Şevket Paşa belkide bu desteğin teşekkürü olarak Said Paşaya, Şura-yı Devlet riyasetini üstlenmesini rica ettiğinde, Küçük Said Paşa'da maalmemnuniyye kabul ederek gerçekten, küçük olduğunu ispat etmiştir! Yeni sadrıazam ve kabinesi üyeleri, eski kabine vekilleri tarafın- Han, ittifak etmiş devletlerin notasına, Edirne'nin müttefiklere terk edilmesi isteğine de evet diyerek sulh yoluna gidelim itikadında oldukları halde, bakanlar kurulunun evrakında nota-henüz cevap verilmediği ve notanın içerdiklerine bakarak sulh yoluna girmekten başka devlet-i Osmaniye için selâmet yolu kalmadığını anlamış olmalıydılar ki, Edirne şehrini Meriç nehrinden, ikiye bölerek istihkâmlarr dahi bulunan bir kısmını Bulgarlara terk ettiler. Diğer bölümü de, Osmanlı devletin de kalması tâvizleriyle, içinde kapitülasyonların lağvıyla

beraber ecnebi postahanelerini kaldırmak gibi bazı şartlar ile sulh yapmaya eğilim göstereceklerini devletlere yolladıkları cevaplara koydular. Bunların vermiş olduğu cevaba, Bulgar hükümeti, ihtilâlci bir heyet olarak gördüğü kişilerle sulh müzakeresine oturmaya tenezzül etmeyeceğini kararlaştırdığı gibi yeniden savaşa başlanması hususunda bulgar ordusu başkumandanı general Savofe emir vererek muharebeye başlamıştır. Bulgarlarca başlatılan bu ikinci muharebeye or-du-yu hümayun mukabele etmeye mecbur kalmıştır.

Balkan Savaşının İkincisi

Takvimler 29/Haziran/1913'de, M.Şevket Paşa suikastının, 18. gününde olduğumuzu gösterirken 2.Balkan harbinin çıktığı görüldü. Ne çâreki savaş başlamış, ancak bundan bir fayda görülmemiştir. Binlerce Osmanlı askeri şehid olmuştur. Enver Paşa'nın mecnûnâne hareketleriyle, Bolayır ve Şarköy bölgesinde bir çok vatan evlâdı denize döktürülmüş-tür. Eski kabine tarafından, Edirne, İşkodra ve Yanya kalelerinde ki, toplar ve silahlar ile vesairenin, devlete teslimi talebi, kaldıktan başka adı geçen kalelerde muhasara altında ki Askerlerimizin binlercesi şehid ve telef olup gitmiştir.
Kalelerimiz, topuyla, tüfeğiyle, askerimizle düşman eline düşürülmüştür. Salgın hastalıkların savaş yüzünden yaygınlaşmasının getirdiği telefat da başkadır. Bu arada da, Asar-ı Tevfik zırhlısı ile bir kaç gemimizin battığı görüldü. Bu savaşın bir kaç milyon Osmanlı lirası masrafı açdığına ilaveten Edirne, İşkodra, Yanya kalelerinde bulunup, düşman eline kalan milyonlarca liraya varan silah ve de cephane masrafını da ilâve etmemiz lâzım gelir. Kâmil Paşa kabinesince ve o kabine vükelasınca hazırlanmış ve Osmanlı devletinin şân ve şerefine uygun olduğuna hiç şüphe bırakmayan şekilde bir sulhun imzalanması çalışmalarındaki kabineyi devirerek hükümeti ele alan bu cani ihtilâlciler sonunda tabiatıyla başarı elde edemeyerek evvelce verdikleri nota ile terk etmeye hazırlandıkları Edirne'nin yarısı yerine, tamamını vermek suretiyle, Enez ve Midye hatt-ı hududunu kabul eylemişlerdir.
Kâmil Paşa kabinesini ihanet ve hiyanet ile suçlayan bu yeni dipiomatlar(!) kendi yapmış oldukları sulh antlaşmasıyla ihanet ve hiyaneti kendileri işlemiş oldular. Bunu sadece osmanlı milleti değil beşeriyet âlemi de bu alçaklığı seyret-miş bulunmaktadır. Bu adamların yapmış oldukları davranış ve çıkardıkları mühim meseleler büyük masraflara yol açmakta, bundan dolayıda memlekette fakirlik, yokluk alıp yürümüş idi. Çalışan memurlar ve istihdam edilenlerin çok büyük bir kısmının, eytam ve eramil denilen yetim ve dulların maaşları ödenemiyordu. Bunun getireceği sıkıntıyı kaldırmak için, borç aranmasına girişilirken, devlet mallarını değerinden pek düşük fiyatlarla satmaktan korkmadılar. Yine borç temini için, hiç bir kanuna uymayan, kaideye bağlı ol-mayan imtiyazlarda verdiler. İç ve dış dünyada emniyet olunur imajımızı ortadan kaldırdıklarından borç da bulamamaktaydı. Beri yandanda memleketimizde yaşayan çeşitli millet ve dinlere mensup insan topluluklarına,

başlarının çâresine bakmaları için arayışa girmelerine sebeb oldular. Çeşitli kavimlere mensup bu insanlar çeşitli çeşitli düşüncelere daldılar. Yeni sadrıazam dolayısıyla kabinesi, ordu kumandanlarından en değerli ve namuslulardan olanları, Kâmil Paşa döneminde tâyin edilmiş bulunan memurları kâh değiştiriyor, kâh azlederek hâttâ bazılarını da İstanbul'dan sürgüne gönderme icrai faaliyetindeydiler. Bu sıralarda da bir takım yolsuzluklar yapılmaya başlandı.

Bulgar-Sırp Karşıkarşıya

Bütün bunlar biz de olup, biterken balkan ittifakı devletlerinden Sırp ve Bulgarlar arasında Makedonya ve Alban-ya(Arnavutluk)'nın taksimi meselesinden zuhur eden anlaşmazlık, bu iki devletçik'in birbiriyle kapışmasına vardı. Bu kapışmadan balkan devletleri ittifakının, diğer bir rüknü olan Yunanlılar fırsatı ganimet bilerek Kavala ve Drama ile bazı şehirlerle, kasabaları zapt etti, Romanya'da bunların gerisinde kalmıyarak Dobruca'yı zapt eyledi. Bu biribirine düşen balkan devletlerinin ortaya koyduğu zaaf, devlet-i âli'yenin bu durumdan istifade ederek kaptırmış olduğu şehir ve toprakların geri alabilmesi mümkün yerleri geri alma mesaisine başlaması tabii olduğundan ordu-yu hümayun derhal -Edirne üzerine yürüyüşe geçerek düşmandan temizledi. Yeniden Osmanlı vilâyeti olarak hayata c^önmüş oldu. Yaşanan bu hâl hangi hükümet başda olursa olsun tabii takdire değersede o kadar abartılacak bir husus olmadığı da görülmektedir. Ne varki İttihatçılar, bu normal harekâtı öyle bir şarlatanca kullanmaya başladılar ki, bunun la ahalinin gözünü boyamağci kalktılar. Peşinden de bundan nice postlar ürettiler. Halbuki; balkan harbinin çıkmasından kısa bir müddet evvel Trablusgarb Bingazi ve oniki adaları İtalyanlara kaptıran bu cemiyet, balkan savaşında da İşkodra, Selanik, Kosova, Manastır, Yanya vilayetleriyle "Girid bizim canımız feda olsun kanımız" nağmeli nakaratlarla yüzbinlerce ahaliyi kandırıp, sokak sokak dolaştırdığını unutmuş olmalı ki, Girid vilayetini de müttefik devletlerin istilâsına terk eyledi.
Ancak Edirne'yi aldık demeleri zulümlerinin ve hükümetlerinin devamına yaradı. Tuhaftır ki bu ittihatçılar inkılab meydanına atıldıkları günden beri bu aziz vatan'ın mühim bir bölümünü düşmana terk edip vermiş olduğu halde, genei zihniyeti kendine râm etme maharet-i harikuladesine aldan-mayan hiç bir millet evlâdı yok gibidir. İttihatçıların bu şarlatanlık ve propoganda başarısı, hok kabazın gürültücü ve şarlatanlığına benzemesi, hususunu kimse aklına getiremedi. Bununla beraber gerek ittihat ve terakkinin gerekse yayımlayanın fikirlerini yaymaya çalı- şan Tanin (merhum yazar: Tanin, kelimesinin manasını vermiş, sinek vızıltısı veya kaz avazesi olduğunu belirtmiş.M.H) paçavrasından çıkan gürültü ve yaygaralara kapılacak ve Tanin'in milli şâiri, ismi kimseye benzemez Gökalp beyin, bu gazetenin 26/temmuz/ I330-8/ağustos/1914 tarihli 2021 nomerolu nüshasında: ..
"Düşmanın ülkesi viran olacak !

Türkiye büyüyüp Turan olacak !"
Tarzında başdanbaşa hezeyan benzeri "kızıl destan"nına aldanacak artık memleketimizde safdil bir ferd düşünülemez. İşte bu yaygaracı şarlatanlar on seneyi aşkın zamandan beri ülkemiz turan olacak ve devlet büyüyecek ve evc-i âlâya çıkacak gibi safsata dolu hezeyanlarla ahaliyi iğfal ederek, devlet-: âliyye-i Osmaniye'yi bu günkü hâl-i felâket ve izmihlale düşürmüşlerdir. Memleketin yarısını vermek ve Edirneyi almak fütûhatına(î) mazhar olan Mahmud Şevket Paşa kabinesinin fethetme neş'esiyle vatanımızda etmediği mezâ-lirn kalmamış olduğundan bunalmış olan hamiyyetperver ve vatanperveran, M.Şevket Paşa ile kabinesi üyelerinden bazılarının, ittihat cemiyetinin kaatiller komitesi azalarının varlıklarından devlet ve memleketi kurtarmak ve merhum Nâzım paşa'nın intikamını almak için gizli bir cemiyet meydana getirdikleri işitilmişdi. İşitilenlere göre bu cemiyete hamiyyet erbabı ve vicdan sahibinden çok kişi katılmıştı. Özel tertible karar aldıkları vücudlan ortadan kaldırılması gerekenleri becermeye teşebbüs etmişlerse de, her işde olduğu gibi bunda da acele veya yanlışlık yüzünden bir takım hatalara düşülmüş ve kendilerini erbab-ı hamiyyet ve vicdan göstererek cemiyete dâhil olan ittihad ve terakkinin gizli fedailerinin çevirdikleri tezvir ve yalan dolabı, bu maksadın tamamen yapılmasına engel olmuştur. İttihatçıların bazılarını ortadan kaldırmak için kurulmuş bu cemiyete giren ittihatçılar bir taraf-dan gizli cemiyetin sırlarını, İttihat ve Terakki reisleriyle, o sırada İstanbul Muhafızı olan Suriye Kasabı Cemâl Paşaya ihbar eylemek, öte taraftan da bahse konu cemiyetle beraber hareket etmek gibi ihanet ve alçaklığı sergilemekten kaçınmamışlardır.
Bir kısım genç vatanseverin, idamına vede binlerce ahalinin İstanbul'dan sürgün edilmelerine sebebiyet vermişlerdir. Gizli cemiyetin verdiği karar icâbı, bir gün içinde Mahmud Şevket Paşa ve diğerlerinir\ öldürülmesi tasarlanmışken yalnız M.Şevket Paşanın öldürülmesine tahsisi yapılan fedailer vazifelerini ifa etmişlerdir. Diğerlerinin bir tarafa savuşup gitmesi, bazılarının da hükümet tarafından ya kalanmış olması işin tamamının gerçekleşmesi önlenmiştir diye hayli konuşuldu.
Mahmud Şevket Paşanın öldürülmesine vazifelendirilen kişi, M.Şevket Paşanın otomobilinde ve yanında sadaret yaveri bahriye yüzbaşılarından İbrahim ve Harbiye Nezareti yaverlerinden süvari yüzbaşısı Eşref beyler bulunduğu halde Beya-zıd taraflarında karşı laştıklarından, Topal Tevfik ile arkadaşları tarafından, ateşlenen tabancanın kurşunları sadrıazam Mahmud Şevket Paşa hz.Ieri ve yaveri İbrahim bey maktul düşmüşler ve failleri de firara muvaffak olmuşlardır. Mahmud Şevket Paşanın hayatının böyle bir sonuçla tamamlanması tabii ki müteessif bir hadise olmakla beraber, M.Şevket Paşa inkılab hareketlerinin başındanberi İttihat ve Terakki cemiyeti çetesinin kan dökücü, insafsız icraatlarında onların arzu ve emellerine uygun davranışların sahibi olduğundan, bir bakıma bu akıbeti kendisi hazırlamıştır dense pek yanlış olmaz.
(Rahimellahu aleyh rahmeten vasiaten) Kurşunlardan birine hedef olan yaver İbrahim bey, vazifesi esnasında ve uğrunda şehid olmuş vatansever bir genç idi.

Yaradılış itibarıyla nâzik, halim selim bir kimseydi. Kader, nâzik vazifesi sırasında şehadeti, istikbâlde memleket için bir çok hizmeti yapabilecek değerde bulunmasından dolayı mühim bii kayıp sayılıp cidden teessüre mucibtir.
(Mevlâ ğarik-i rahmet eylesin)
Maktullerin naaşları emsali az görülmüş bir alay ile kaldın larak Şişli'de Hür"riyet-i Ebediye Tepesinde İttihatçılar tarafından yaptırılmış kabirlerine defnolundular. Mahmud Şevket Paşanın 1 l/Haziran/1913'de ölümüyle sonuçlanan bu'vakada ittihatçıların memnuniyetini mucib olmuş, Paşanm ebediyen kaybından sonra kendilerince büyük tanıdıkları ve çekinecekleri kimse kalmadığından hükümet sahnesinde memleketi kan dökücü ve delicesine bir anlayışla makbul olmayacak şekilde idareye başlamışlardır. Bir suikast neticesinde öldürülmüş bulunan Mahmud Şevket Paşa'dan boşalan makamı sadarete ittihat ve Terakki cemiyetine para ve bedence hizmet etmiş olan ve bunların bir ara umumi kâtipliğini yapmış Mısırlı ileri gelen zevattan Arnavut asıllı Hâlim Paşa merhumun oğullarından olan Prens Said Halim Paşa hz.lerini tâyin ettirdiler.

Prens Said Halim Paşanın Sadareti

Makam-ı sadarete getirilmiş bulunan fahametlü devletlü Prens Said Halim Paşa, cemiyet tarafından nazırlıkları tensib olunanlardan teşekkül eden; kabinesiyle vazifeye başlamıştı. Yaptıkları ilk iş M.Şevket Paşayı öldürten gizli cemiyetin mensubini yakalatıp hapse atmak olmuştur. Yalnız bununla kalmayan sadnazam Paşa, bu gizli cemiyetden hiç bir suretle haberdar olmayan hâttâ bahse konu cemiyetin varlığından ve nâmından haberi olmayan, yalnızca İttihatçılara muhalif olan; bir takım hamiyetli vatanperver kim selen yakalatıp hapse attırmıştı. Yakalananlar çeşitli eziyetlere işkencelere mâruz kalıp daha sonra Sinob Kalesiyle Anadolu'nun bazı şehirlerine sürgün edilmişlerdir. Bunlar arasında Amasya mebusu Mirliva İsmail Hakkı Paşa hz.Ieri gibi milletin medarı iftiharı olan kişiler bile vardı. Sürgüne giden ve hapsolunan kişilerin sayısı beşbin kişiye yaklaşmaktaydı. Bu açılmış olan dehşet devrini muhalefete müthiş bir darbe vurma olarak kabullenmişlerdi. Bu cemiyetin azalarından diye bir çok kişiyi, olayın failleri ile birlikte örfi idare mahkemesine vermişlerdi. Bu mahkemeye verilen kişiler arasında vatanperverlerden sayılan hz. şehriyâri atufetlü Damad Salih Paşa, erkân-ı harbîye miralaylarından Fuad ve Kemâl beyefendiler ile birlikte bir çok vatansever memur ve subay bulunuyordu. İttihatçıların müthiş tesirinde kaldığı görülen bu, Divân-ı Harbi Örfi benzerleri gibi sorgusuz sualsiz veya baştan savma bîr tahkikatla bir çoğunu idama ve müebbed hapse mahkum etti. İdam cezası alanların infazı Bayezid Meydanında asılmak suretiyle gerçekleştirildi. Diğer cezalılar Âkkâ ve Sinob kalesine gönderilirken bazıları da vilâyetle rin hapishanelerine gönderildi.
Bayezid Meydanında asılmak suretiyle hayatına son verilenlerden Damad Salih Paşa ve Miralay Fuad bey, Polis müdürlüğü siyasi kısım müdürü Muhib bey,

Yüzbaşı Çerkeş Kâzım bey, bahriye yüzbaşılarından Şevki bey, Kastamonu fırka kumandanı Ferik Rıza Paşanın oğlu mülazım Mehmed Ali bey, Çerkeş Hakkı bey ve kardeşi Çerkeş Ziya bey, Topal Tevfik ile isimlerini hatırlayamadığım daha sekiz-on kadar ülkemizin gelecekte varlıklarından istifade edebileceği kıyrroetli gençlerimiz vardı. İdama mahkum olupda kaçmağa muvaffak olmuşların bazılarının adlan şunlardır. Piyade kaymakamı Çerkeş Zeki bey, Nazmi Paşazade Abdurrahman bey, Hikmet ve Nazmi beylerdir. Asılarak şehid edilen ve örfi idare mahkemesi tarafından idama mahkum olunan hanedanın damadlarından Salih Paşa'nın, esasında ne bu cezayı alacak bir taksiratı ne de asılmasını gerektiren bir faaliyeti bulunmaktaydı. Mahkemeden çıkan bu karara mümanaat etme yoluna giden iz. padişahın tasdik etmesini beklemeden infazı gerçekleştiren bu hs/dutlar çetesi, padişahı tehdid ederek hükmü tasdike muv. ffak olmuşlardı. Bu rivayet pek kuvvetli olarak ağızdan ağız anılmaktadır. Eski sadrıazam-lan- mızdan Tunuslu Hayrecdin Paşa'nın oğlu olan Damad Salih Paşanın varlığı, milletimiz açısından, İttihatçıların tamamından daha mühim bir kıymet idi. Ahali bu infazdan dolayı rok üzgün olup, adeta yüreğinde tamir edilmez bir yara açıl-

Şehid edilen Damad Salih Paşa'nın bu akibetinde eli olan İttihat ve Terakki cemiyet ve hükümeti tarafından yapılan bu hâince hareket ve cinayetten dolayı fevkalade müteessir bulunan, merhum Paşanın hanımı Münire Sultan hz.lerine haddimiz olmasada taziyet arzederim ki, Sultan hanım hz.lerinin bu hususda dahli olan herkese yaptığı beduayı buraya aakle-delim. "bu canileri, bunların reislerini, cemiyet ve hükümetini en yakın zamanda adalet-i üâhiyye ile mahkûm ve cezaya uğradıklarını kadir-i mutlak hz. lerinden tazarru ve niyaz eylerim" rneâlindeydi. Prens Said Halim Paşa kabinesi bu ve bu gibi bir ;ok cinayet irtikâb ve icraasından sonra, devlet ve vatanımız için ahirette dâhi "nutuiamayacak ve dünya târihinde lanetlere uğrayacağı büyük bir cinayeti daha işlemişdir ki hem kendilerini hem de devlet ve memleketi mahv-u perişan etmiştir.

Bir cinayet de; 1914 senesinin temmuz ayının 27. günü başlayan avrupa harbine Almanya, Avusturya ve Bulgarya devletleri ile ortaklaşıp, İştirak etmesidir. Yukarıda adı geçen devletlerin karşısında olan devletlerin adları da şöyleydi: İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya yâni Avrupanın dört büyük devleti ile beraber, Amerika Cemahiresi müttefikası yâni ABD.leri, Japonya devleti i\e Belçika, Romanya, Sırp, Karadağ, Yunan, Portekiz devletleri, Çin, Siyam devletleri, Küba, Panama, Bolivya, Guetamala San Maren, Honduras, Nikaragua, Brezilya, San Salvador devletleridir.

Bir tarafda dört, diğer tarafda yirmidört eğer toplarsak yir-mısekiz devlet eder. Bunların biribirlerine karşı münasebetleriir

Kesip ilânı harpde bulunmalarının meydana getirdiği bu avrupa savaşı insanlık târihinin daha emsalini görmediği bir sa-vaşdir. Böylece, görülmemiş bir harbin çıkmasının yegâne sebebi Almanya ve Avusturya'dır. Bu savaşın çıkışı hakkında bir miktar malumat verelim ki okurlarımız aydınlansın: "1870-1871 senelerinde

Almanya ve Fransa arasında meydana gelen savaş Almanların lehine neticelenmiş ve Almanya imparatorluğunun hayat bulmasına sebeb olmuşdu. Bu sa-vaşın Almanya devletine verdiği galibiyet neş'esi milyarlarca liraya varan harp tazminatı almaları, bunların hayli şımarmasına yol açmıştı. Bu-hal kabına sığmaz hâle geldiklerini göstermektedir. Böylece te'siri ve gösterişi genişlemiş olan Almanya imparatorluğu o târihden beri Avrupa harbî umûmîsinin çıktığı 1914 yılına kadar ara l'ksız kırkdört yıl ordu ve -donanmasının tanzimine ve ıslahına büyük gayret sarfetmiştir Almanya imparatorluğu bu himmet ve gayreti ordu ve donanmasına gösterdi ğinden dolayı dünyanın her tarafında uyandırdığı te'siiie, siyasi ve politik kuvvetini güçlendirmiştir Ordu ve donanmasının mükemmel bir halde olması, nüfusunun aitmış-yetmiş milyondan bulması, her sene bir milyon nüfus artışı kaydetmesi, Almanları büyüyen ve güçlenen bir büyük devlet hâline getirdi.

Almanya'nın Gücüne Bir Bakış

Son sistem silahlar ile donanmışsınız. On rrilyon kişilik bir ordu ve yüzlerce harp geminiz var. Bunlara sahip olan Almanya devleti için, büyümek ve genişlemek ve de şöhretini arttırmak gereken hâlin icabatındandu: Ülkesini diğer devletlerin rekabet ve taarruzlarından koruyabilmek için kendisine yakın olan devletlerden ortak aramak siyasi bakımdan şarttı. Bunu da komşusu olan, Avusturya-Macaristan ve İtalya ile yapmak istedi ve yaptı da. Böylece Avrupa üzerin bir ittifakı müselles yâni üçlü ittifak gerçekleşmiş oldu. Avrupa devletleri karşılarında yapılmış olduğunu gördükleri "rlü ittifaka bigâne kalacak değillerdi ya! Bunun üzerine herkes kendine yakın bir ortak arama yoluna gittiler. İngiltere ve Fransa bu arada biribirleriyle antlaşma imzalamayı becerdiler Avrupa devletleri bir tarafda üçlü ittifak yâni itifak-ı müselles, diğer tarafda da itilaf-ı müsenna yâni ikili itilafla kendilerini muhafazaya kâfi gelmediğinden dışarıda kalan Rusya ile de antlaşma yolu aranmaya başlandı. Bu yolu bulup, itilafını üçe yükselten İngiltere Fransa vede Rusya üçgeni itilaf gücü oluştururken karşısında da üçlü ittifak yer almıştı. Almanya'nın, az zamanda attığı adımlar sayesinde böyle inkişaf etmesi ve büyümesi, servet ve tesiri büyük bazı cemi yet-lerin, Almanya içlerindeki şubelerini çoğa vardırmış, âdeta merkez hâline getirmişlerdi. Bu cemiyetler tâleblerinin yerine gelmesi için Almanları âlet olarak seçtiklerinden bu ülkeyi hile ve fesadın merkezi hâline getirdiler. Bir tarafdan Almanların hırs ve şöhret peşinde olmaları diğer tarafdan bu cemi-yetlerin ifsadatı ve kışkırtma sı savaşa girişilmesi neticesini verdi." Almanların büyük ortağı olan Avusturya-Macaristan hükümetinde dahi rollerini beceren bu cemiyetler yavaş yavaş İtalya'ya da te'sir etmişler ve orada da fesada başlamış-lardır. Zâten yirmi-otuz sene evvel hâkan-ı mahlû Abdülha-mid hz.lerinin İngilitere, Fransa ve Rusya'ya karşı tereddüdlü davranması neticesinde yalnız kalan devleti âliyye, kendisini müstemleke hâline koyma niyeti taşıyan Almanya'nın devlet siyaset politikasının tâkibçisi oldu. Almanlar elde ettikleri

mıtıyazlar sayesinde demiryolu inşaatını ve bazı imâr işlerini yapmaya başladılar.
taraftanda demiryolları inşaatı yürümekteyken, ci-e« askeriyede yeni düzenlemeler ve tensikatlar yaptırırken,kendi ülkesinden mareşaller ve askerî erkânıharpler, müşavir komutanlar göndererek tesiri altına çekmeye gayret gösteriyordu. Ancak Abdülhamid Hân döneminde Osmanlı siyasetini etkileyecek bir tesir sahası kuramamıştı. Amma İttihatçılar sormayın! Böylece; kendine pek yaklaştırdığı Osmanlı devletini tamamen müttefiki yapabilmek için Almanlar, bu ittifaka devleti âlîyye'yi sokmanın çâresini bir inkılab yaptırıp, bundan istifadeyi sağlamak için icâb eden her şeyi yaptılar. Böylece de inkılab oldu.
Meşrutiyetin ihyasından sonra 2. Abdülhamid'in en büyük korkusu Almanlar ile ittifak etmekdi. Ne varki; Abdülhamid'i devirip, ülke idaresini ele alan zevat ki Avrupalılar bunlara " Jöntürk" demekteydi işte bunlar, İttihatçı cemiyeti teşkil ediyorlardı. Almanlar; Osmanlı devletini ittifakına dahil ettikten sonra genişleme anlayışının husul bulması için Bağdad demiryolu inşaatını hayli hızlandırmıştır. Bağdad yolunun tamamlanmasının, Hindistan yolunun tehdid edilmesi mânasına geleceğini takdir eden Almanya Osmanlı ordusunu Anadolu tarafında toplu ve güçlü olarak bulunmasını temine çalışmış, böylece de ordumuzu kendi menfaati istikametinde kullanmağa çalışmıştır. O sıralarda vefat eden ittihatçı cemiyetin ileri gelenlerinden Maarif eski nâzın Emrullah Efendinin İrtihalini yazarken, Emrullah efendinin gayet vatanperver olduğunu duyurabilmek kasdıyla güya kıymetli maarifçi, son nefesine kadar İngiltere'nin ge-milerimizi vermemesinden dolayı pek müteesir olmuş bulunduğundan "zırhlılarımız, gemilerimiz, donanmamız ve millet" diye diye ah-û vâh içinde terk-i hayat ettiğini kaleme almışlardır." Cemiyetin bu tavrı ve davranışını bilmeyenler, Emrullah efendiyi tanımayanlar bu yalanlara, inanırlar ve aldanırlar. Zira Emrullah Efendi merhum, yaşının ilerlemesinden mi? Yoksa filozofâne düşüninden mi? Bazen evinin kapısını bulamayıp, komşusunun kapısını çalarak içeriye girdiği ve bazen de vapur yolculu-" jnda yanında oturan zâtın ceplerini kendicebi zannı ile elini okup, mendillerini kullandığı ve yenecek bir şey bulursa onu da yediğini İstanbul gazetelerinin yazdığı hatınmizdadır. Böyle evinin kapısını bulamayan, yanındaki şahsın ceplerini kendi cebi zanneyleyen bir kirnse de kuvve-i müfekkireden eser kalmadığı meydanda iken, bunun devlet ve memleketi ve de donanmayı düşünmeğe muktedir olup olamayacağının tahmin ve takdirini ilim erbabına ve okurların takdirine bıra-kırım.
Devletimiz harbe iştirakden önce İngiltere ve Fransa ile müttefikleri sefirleri vasıtasıyla babıâlî nezdinde devletlerinden aldıkları emir gereğince harbe iştirak etmememiz için bazı teşebüsat da ve taahhütlerde bulundularsa da bu gayretleri boşa gitti. İttihat ve Terakki cemiyeti ve Prens Said Halim Paşa kabinesi tabiatıyla bu teklifleri kabul edemezdi. Çünkü; yukarıda izah ettiğimiz cemiyet ile Almanya arasındaki hafi yâni gizli maddeli antlaşmalar te'sirini sürdürdü-

günden diğer sefirlerin gayretlerini tabiiki, pek kaale alamazdı. Şahsî menfaatlerini, devlet ve milletin menfaatine tercih eden ittihat cemiyetinin ileri gelenlerinin indinde devletin perişanlığının, çöküşünün hiç bir değer ve ehemmiyeti yoktur. Bunun böyle olduğunu tekrara lüzum yoktur. Yalnız devlet, devletin menfaati, memleketin selâmetine yaraması kesin İngiltere hükümeti tarafından yapılan tekliflere dâir bu devletin 1914 senesinde yayımlamış olduğu "Beyaz Kitab" dan ahn-m'Ş iki mühim vesika-î târihiyeyi dercederek sayfamızı süs-leyelim:

Beyaz Kitabdan Vesika-1

İngiltere hariciye nazın Kont Edvard Göre hz.leri tarafından dersaadette İngiltere sefiri Sir Levis Malet cenaplarına gönderilen 18/ağustos/1914 tarihli telgrafnamenin suretidir.
Osmanlı sefiri Tevfik Paşa, Türkiye hakkındaki niyetimiz-, den mütelâşi (telaşa düşmek) olduğunu söyledi. Bu bab da bizden havf (korkma) eylememesini ona anlattım. Esnay-ı harb de hakikaten Türkiye bitaraflığını muhafaza eder (Go-ben) ve (Breslav) Alman gemilerini azl ve def eylemek suretiyle veya temamiyle birer Osmanlı gemisi hâline ifrağ ve ingiliz sefain-i ticariyesine seyri seferlerinde icraası mutad olan suhuleti ibraz eylerse şark-ı karibe (yakın şarka) taalluk edecek şerait-i sulhiye meyanında onunda temamiyet-i mülkiyesi te'min olunacaktır.

Vesîka-2

Kont Eduuardo -Göre hz.leri tarafından Dersaadet İngiltere sefiri cenaplarına gelen 23/ağustos/1914 tarihli telgrafnamenin suretidir.
Eğer hükümet-i Osmaniye(Goben) ve (Breslav) zırhlılarında bulunan Alman zabıtan ve gemicilerini derhal vatanlarına iade eder ve sefain-i ticariyenin bilâ müzayaka Kala-i Sultaniyeden geçmelerine müsaade eyleyeceğine dâir tahriren söz verir ve harb esnasında bitaraflığın şeraitini tama-miyle muhafaza eylerse ahvali hazıraya mülayim bir idarei adliyenin hitâmı vaazında "İtilâf-ı müselles" devletleri irritiya-zat-ı ecnebiyenin lağvına muvafakat ederler.
Buna zamime olmak üzere dahi mezkûr devletler Türkiye'nin istiklâline ve tamamiyet-i mülkiyesine ihtiram eyleye-i tahriren taahhüd ve harbin hitamında vaz edilecek it-i sulhiyeden hiç birisinin mezkur istiklâl ve te-taltk enlemeyeceğini derude eylerler.
İnailiz devletinin; şu iki resmi vesikasından başka yazılı veya sözlü olarak, İstanbul sefiri aracılığıyla vermiş olduğu teminatla, Osmanlı devletinin içine girmekle hiç bir fayda nörmeyeceği umumî harbe iştirak etmemesi ve bitaraf kaldı-qı takdirde, ingilizler ve müttefikleri tarafından korunup, hukuk ve siyasetlerinde hürriyetlerine saygı gösterileceği hem beyaz kitabda hem de Fransa ve İngiltere'de yayımlanan gazete ile resmi vesikalardan anlaşılabilir.

Prens Said Halim Paşa kabinesi, İngiliz devletinin yukarıda söylediğimiz teklifin! kabulle, bitaraflığını ilân ederek, harbe katılmak cinayet-i fe-ciini işlemeseydi, hiç şüphe edilemezki Osmanlı devleti bu harb esnasında Avrupanın muhtaç olduğu hububat ve diğer ihtiyaçlarını temin etseydi, milyonlarca liranm Osmanlı ülkesine girmesine ve devletin ecnebilere verdiği imtiyazlardan kurtulmasına, hududun muhafaza olunması gibi imkânlar kazanarak güçlü, zengin bir devlet olarak yaşaması mümkün olurdu. İngiliz ve Fransız devletleri ile dost geçirmemiz gele-cekde devletimizi ihya ederdi. Lâkin yukarıda da hatırlattığımız gibi bu hareketi ne bu kabine, ne İttihadı Terakki cemiyeti yapardı. Zâten beş-altı senedenberi bu harb-i umûmi ye hazırlanan İttihatçı hükümetler, yegâne koruyucuları olan Alman imparatoru Wilhelm'in Bağdad demiryollarının tamam-'anmasını beklediğini ve hattın ikmâlinden sonra, harp edeceğini ve bizim de,o harbe iştirak eyleyeceğimizi o zamandan beri söylüyorlardı. Devletimizin bu harbe iştirak ve-Va iştirak etmemek konusuna gelince; buna dâir, bir iki söz söylemek isterim: Bazı kimseler Osmanlı devleti bu harbe iştirak etmeseydi, Rusların eskiden beri tasarladıkları istilaya uğramaktan kurtulamazlardı. Demekteler. Bir bölüm ahalide, savaşa girmekte zaruret vardır diyerek bir hayli sebeb ileri sürerler. Amma bunların her biri boş lafdir. Zira Alman tarafında harbe iştirak İttihatçıların varlığının devamı için esas şeraittendi. Çünkü bu kararlar pek evvelden alınmıştı. İttihat ve Terakki cemiyetinin temsilcisi durumuna getirilmiş olan hükümet savaşa girmenin meydana koyacağı zarar ve fâide-yi düşünecek tercih durumunda olmadığından, Alman aleyhtarı bir tutuma girmekten çoktan uzaklaşmıştı. Müslümanların koruyucusu olduğunu beyanetmek ten kaçınmayan Alman imparatoru Wilhelm, İttihatçıların veliîniğmeti olduğundan ittihatçılarında bu efendilerine kulluğa devamdaki sadakatleri, Almanya'yı bırakamayacaklarının göstergesiydi. Bunun içinde ne tarafsız kalabilirler ne de İngiltere ve müttefiklerine katılabilirler İdi. Bunlardan birini yapabileceklerini iddia etmek, meydan da olan güneşin yokluğunu inkâr gibiydi. İttihad ü terakkinin bu meİ'ûn ileri gelenleri, ülke idaresini ele aldıkları ilk gündenberi devletin mahvolması başlamış İdi. Devleti İslah edebilirsek biz edebiliriz. İslah edemezsek bizim elimizde mahvolsun diyerek işe elattıklan, bunların her ahvalini bilenlerce malumdur. Bunların ülke ve insaniyet diye düşüncelerinde hassalar bulunmayıb, kendi menfaat ve hırslarını tatmin etme ile her çeşit zulümu yaparak hükümet etmek fikriyatında olduklarından kaygusuzca emellerini sürdürdüler. Eğer zerre kadar devlet ve memlekete hürmet ve muhabbetleri olmuş olsaydı, on seneden beri kasten arttırıp şiddeti mezalim mertebesine çıkartmağa, rüşvetle karışık alakalar kurmaktan çekinirlerdi. Bu sebebler göz önüne alındığında milletimizin iyi bir şeyler ummasıda abestir. İşte Prens Said Halim Paşa kabinesinin millete açdığı yara! İyi qibi değildir. Çünkü devletimiz için yapılacak en ha-. savaşa sokmamak ve de tan bir tarafsızlığı devam et bilmekti. Halbuki böyle büyük bir savaşa hangi tarafdan I rsa olsun katılmak mühim bir suç olup, adetâ cinayettir.

Osmanlı devletinin 212. sadrazamı olan Prens Mehrned Said Halim Paşa, İl/ramazan/ 1280-20/şubat/1863 yılında Kavalalı Mehmed Ali Paşazadelerden Prens Halim Paşa'nın oq!u olarak Kahire'de dünya'ya gelmiştir. Baba tarafından arab olmadığı Kavalalızâ delerden olması münasebetiyle pek açıktır. Kendi durumu itibarıyla özel muallimlerden özel dersler alarak pek güzel yetiştirildi. Arabçanın yanında Farsça, İngilizce ve Fransızca öğrendi. Akabinde İsviçre'ye gönderilmiş ve orda beş sene süren üniversite tahsilini ikmal etmiştir. Dönüşü ise doğruca payitaht-i âlî Osman olan İstanbul'a gelmekle neticelendi. 1305/1888'de 25 yaşındayken, Sultan 2. Abdülhamid han tarafından mirmirân rüt besiyle taltif olunurken, ikinci rütbeden mecidî nişanı ile taltif olundu. Ara-dan sekiz gün geçtikten sonra şurâ~yı devlet âzalığına tâyin olundu. 1306/1889 da 2. ve 1309/1892de de 1. rütbe Osmanî, 1317/1899'da murassa Mecidî nişanı ve hemen 1318/1900'da Rumeli beylerbeyliği payesi tevcih olundu.

Çok münevver ve ecnebi lisanlara hayli vukufiyeti olduğu gibi avrupada tahsil yapmanın sağladığı dost çevresi dünya neşriyatına alaka göstermesi ve de sosyal mevkii müna se-etiyle faal olmasından dolayı tezvirat ve iftiralar hafiyelerce uzenlenmiş, bunların sonunda Prens kendisine uygulanan takıp ve izahlardan sıkılmış idi. Önce Mısır'a giden Prens Sa-nalim oradan da avrupaya geçti. Meşrutiyetin elde edil-esine Çalışanlara gerek para bakımından gerekse fikriyat yardımcı oldu. Demek ki; hafiyelerin zararlı evraklar ve neşriyatlar ile bir talkım silahların bulunduğuna dâir bulguları sıfıra sıfır hallerden değilmiş. Çünkü; bu işlere iddia edilen mertebede değilse de, hiç bulaşmayan kimse izaç olundum diye kalkıp, avrupaya gidip mevkii ve rütbesi münasebetiyle jön Türklerle birlikte bulunması makul değil. Beylerbeyi unvanını hâiz bir prensin ve de yaşı henüz otuzye-. di civarındayken Önünde açılmış hizmet mevkilerini çiğneyip geçmez. Demek ki o taraklarda bezi varmış ki Abdülha-mid'in hafiyeleri kendisini tesbit etmişler. Ancak firarını andıran gidişi ele geçmeyi önlemiş! Ne varki jön Türkler ve İttihatçılar Said Halim'in yaptığı muaveneti unutmamış olacak-larki, dünya'nın en önemli makamlarından biri olan Osmanlı sadrıazamlığını takdimle doğrusu kadirbilir davranış gösterdiler mi diye düşünmek kabildir. Nitekim yeni dönem olarak anılan 2. Meşrutiyetin ilânı Prensi, Mısır üzerinden İstanbul'a getirmeye yetti.

Hüseyin Hilmi Paşanın devlet görevlerindeki tensikat çalışması esnasında Said Halim'i kadro darlığı yüzünden şurâ-yı devlet bünyesi dışına bıraktılar. Değerli muktesebatman ülkenin müstefit olması için o sırada yapılan belediye reislikleri seçiminde Yeniköy Belediyesi başkanlığı görevine getirildi. 1326/1908'de ayan meclisine tâyin olundu. Okurlarımıza ayan olmanın ülkede 1960 ile 1980 arasında carî olan senatonun üyesi olmaya benzediğini hatırlatalım. Ancak ayanları padişahın ve sadrazamın müşterek olarak belirlediğini hatırlatalım. Yukarıda bahsettiğimiz senato azahğı ahalinin reyle-riyle belirlenirdi.

Gizli Ve Harici Görev

Trablusgarb savaşları esnasında sadarette bulunan Said Pasa, görünüşde hava değişimi, hakikatde ise İtalyanlar ile sulh müzakerelerine zenin hazırlamak hâttâ sulhu yapabilmek için Prens Said Halim bey'i Lozan'a göndermişti. Ne varki müzakereler hayli uzadı buhâl kullanılan bahaneye mu-aayir hâl aldığından gizli murahhas Prens Said Halim dönmek mecburiyetinde kaldı. Said Paşa 1330/şaban-1912/temmuzunda sadaretten çekildiğinden Prens Said Ha-iim'de daha önce kendi uhdesine ayan azahğı vazifesine inzi-mamen verilmiş adliye nezaretindeki başkanlığından çekildi. Akabinde İttihad-ı Terakki cemiyetinin şimdiki genel sekreterlik makamının mua dili olan kâtib-i umumîliğe seçildi.
Mahmud Şevket Paşa kabinesinde 1 5/safer/1 33 1-25/ocak/1913'de yeniden şura-yı devlet başkanlığına getirildi. Hemen üç güı sonra da hâriciye nazırlığı kendisine teslim edildi. Fecii bir suikasta maruz kalarak terk-i hayat eyleyen sadrazamın ye. ine sadaret kaymakamlığı göreviyle birlikte sivil paşalık olan rütbei vezaret Sultan Mehmed Reşad Hz.leri tarafından tevcihatda bulunuldu. Sadaret kaimmakanalığına tayini bildiren hattı hümâyûn suretini aşağıya alıyoruz:

Hattı Hümayunun Sureti Veziri Meali Semirfm Mehmed Said Paşa

Sadnâzam ve harbiye nâzın Mahmud Şevket Paşanın bu kerre vuku'ı şehadeti nezdimizde teessür ve teessüfü mucib °lrnuş ve sadaret kaymakamlığı rütbei samiyei vezaretle uhdenize tevcih kılınmış olduğundan vükelayı hazıramız ile Uıttifak umur ve mesalihi devletin hüsnİ tedvir ve temşiyyetine sarf-ı mezidi itina olunması hasafet ve hamiyyetiniz-den muntazardır. Cenab-ı Hak, tevfikatı samedaniyesine mazhar buyursun. Amin.
6/receb/1331-29/mayıs/1329-12/haziran/1913
Mehmed R?şad

Devlet Görevi Aksatılamaz

Hatıratı ile son devir Osmanlı devlet idaresine ve idareciler zümresinin ahvâline dâir bilgilerle cemiyetimizi -haberdar eden ve rahmetler dilemenin boynumuza borç olduğu padişah başkâtiblerinden Ali Fuad Türkgeldi merhum; "Görüp İşittiklerim" adlı mühim eserinde, sadrazamın öldürülmesinden hemen sonra şeyhülislâm. E'ad Efendi ile Adliye nâzın İbrahim Bey, huzur-u padişahİye çıkarak olayın meydana geliş tarzının göz önüne alındığı takdirde makam-ı sadaretin Dİr an dahi boş kalmaması gerektiğini hatırlatmışlar ve mevcud vekiller heyetinin bu hususa iştirak etmekte olduğunu gösteren mazbatayı da takdim etmişler, mazbatada yer aldığı gibi vezaretiuzma'nın Prens Said Halim Paşa'ya tevcihi hususunu arzetmişferdi. Fakat Sultan Mehmed Reşad han; boşalan makama Viyana'da bulunan Hüseyin Hilmi Paşa'yı getirmek arzusunu güderken karşısına gelen mazbatadan önce görevi kaimmakamlıkla geçiştirmek düşüncesini taşıyordu. Mazbata ise padişahın bu arzusuna aykırı gelmediğinden

Said Halim Paşa'yı vekaleten göreve atamıştı. Padişah; Said Haiim Paşaya içtenlikle Hüseyin Hilmi Paşayı sadarete asaleten tâyin edeceğini ifade eylemiş ve hâriciye nezaretinide yürütmesini aadaret vekili zat olan Prens'den rica etmişti. Büyük nezaket gösteren Prens Said Halim Paşa huzurdan çıkışında gittiği babıâlî'de hattı okuttu. İlk fırsatta da başmabeynciye
H.Hilmi Paşa ile birlikte çalışmaya taraftar olmadığını ifade etmiştir. Sultan Reşad, bu bilgiyi kendisine ulaştıran başma-beyncinin ifadesinden işin değişen rengini sezmeğe başladığından derhal küçük bir gurub olan, istişare heyetiyle görüşmüş ve 2. mabeyinci Tevfik Bey'e şimdi babıâfî'ye git, Said Halim Paşayı gör. Yarın makama asaleti verileceğinden saraya gelmeye davet et. Emrini verdi diyor meâlen"
Hakikaten Said Halim Paşa saraya gelir ve makam-ı sadarete asaleten tâyini gerçekleşti ve hattı hümayunu tanzim edilip babıâlî'ye gönderildi, bahse konu hattı hümayunda arz odasirda merasimi mutade ile müsteşar Adil Bey tarafından okundu.

Hattı Hümayunun Sureti Vziri Meal* Semirim Mehmed Said Paşa

Mesnedi sadaret bu kerre asaleten uhdei revviyyetinize tefviz kılınmış ve meşihati islâmiyyede dahi Mehmed Es'ad Efendi ipka edilmiş olması ile heyet-i vükelânın bitteşkil tasdikimize arzını irade eylerim. Nuhbei amalimiz, milletimi-zin selamet ve seadetinden ibaret olduğundan Rabimiz Te-alâ ve tekaddes hazretleri bu maksadı te'min edecek hide-mata cümlemizi müveffak buyursun âmin bihurmeti seyyidilmürselin.
7/receb/1331-30/mayıs/1329-13/haziran/1913
Mehmed Reşad
Said Halim Paşa kurmuş olduğu kabinesinde hariciye nazırlığımda uhdesinde bulundurdu. İşte eslafı olan sadrazam Mahmud Şevket Paşanın içinde İttihatçılarında parmağı olduğu ileri sürülen suikasd bahse konu İttihatçıların bu cinayeti siyasi rakiplerini ve şahsiyetlerinden kendince tehlikeli gördüğü zevatı tasfiye etmede kullanma metoduna başvurmuştu.
Bu metod yeni sadrıazamm sıkıntısını arttıran bir yolun başlangıcı oldu. Çünkü; Said Halim Paşanın ne yetişme tarzı nede siyaseti telekkiyatı bu metoda uyacak kepazeliğe müsaade etmeyecek kadar yüksek kalitedeydi. Cinayetlerle doğrudan alakası olanların yanında bir takım mazluminde değişik cezalar alırken, Tunuslu Hayreddin Paşanın oğlu ve hanedan-ı âlî Osman damadı mirliva Salih Paşa da idam urganının altına politik yaklaşımlar yüzünden atılıverdi. Padişah; ailenin damadını ipten alamadı, çünkü başka bir damad Enver Paşa bu işe karışılmaması gerektiğini ifade ederken yaşlı padişah bu sözlerden, kendine bile tehditler yöneldiği anlamını çıkardı.
Mahmud Şevket Paşanın katli ile alakalı görülen aşağıdaki isimler divan-i harbi örfî tarafından yakalanmış olanların yüzlerine karşı cezalan tefhim ederken ele geçiremediklerini ise gıyaben cezalara duçar ettiler. Prens Sabahattin Bey'de,

methaldar olduğundan firarı tercih edenlerin arasında yer aldı. İdam edilenler: Tunusluzâde Salih Paşa, polis eski müdürlerinden Muhîb, Miralay Fuad, Yüzbaşı Kâzım, Bahriyye Teğmenliğinden kovulma Şevki, Teğmen Mehmed Ali, Çerkeş Ziya ve kardeşi Hakkı, Topal Tevfik, Gelenbevi lisesi Sermu-bassırı Abdullah Safa, otomobil makinisti Cevat'tı. Bir çok kişi de bu fecii suikasda karıştıkları iddiasıyla Sinob'a sürülürken kimileri müebbet ve uzun dönemli kürek cezasına mahkum edilmişlerdi.

Balkan savaşı ile beraber yağma giden avrupa Osmanlı-sındaki topraklarımızın yanında en büyük üzüntümüzün ikinci başşehirimiz oian Edirne'nin Bulgar eline düşmüş olmasıydı. Cenab-ı Mevlâ kâfirin birbirleriyle olan münasebetleri öyle bir buğzu adavet sokmuşki, çok geçmeden biribirlerine düştüler. Sırplar ile Yunanlılar, Makedonya'ya sahip ol-ak için Bulgarlara savaş açmayı yeğlediler. Öte yandan Romanya askeri güçleri de işe dahil olunca Bulgar üzerinde vodunlaşan düşman taarruzları, Osmanlı topraklarında bulunan askerini çekerek, kendisine saldıranlara karşı koymak mecburiyetini hissetti. Bu bakımdan Edirne'yi boşaltan Bul-qarlar çekilirken, Londra'da bize zorla irvızallat inlan sulhnâ-meyi, Said Halim Paşa kabinesi çiğneme cesaretini göstererek orduya Edirne'nin istirdadını yâni kurtarılmasını emretti. Enver Paşa ve arkadaşları derhal bu emri uyguladılar. Böyle yapmak suretiyle de millet gözünde i'tibarları hayli yüceld;. İttihatçıların bu yaptığı ahalinin gözünde büyüdü ve kurtarılan yeri daha önce kaybetmiş olmanın hesabı sorulmaz oldu. Ruslar ise Osmanlı kuvvetlerinin bu oldu bittisi üzerinde fazla durmıyarak sessiz kaldı. 29/eylül/1913 de Bulgar murahhasları İstanbul'a gelip sulh için müzakere masasına boyunları eğik olarak oturdular. Meriç Nehrinin hudud olarak muhafa-zası Edirne ise biz de kalma şartlı belgeye imza atmak mecburiyetinde kaldılar.

Böyle bir muvaffakiyet milletin ve memleketin ihtiyaçlarının başında gelmekteydi. Bu başarı milletimizin kuvvei mâ-neviyyesini takviye ederken, kabine riyasetinde bulunan Prens Mehmed Said Halim Paşa'ya murassa bir imtiyaz nişanı Sultan Reşad tarafından .göğsüne takıldı. Bu vaka Yunanlılar ve Sırplar ile sulh gerçekleşmesine yaradı. Bütün bunlar ülkede işlerin iyiye gideceğine dâir emareler gösterirken cihan harbinin kopmasına sebeb olacak meşhur hadise vukua geliverdi. Meydi o hadise? Princip adlı Sırp milletinden bîr 9encın tabancasından çıkan mermilerin sadece Avusturya-Veliahdının ve güzel karısının hayatına son vermedi, bir kaç taç ve tahtın yeryüzünden çekilmesine sebeb olan târihi süreci başlattı. Avrupa devletleri biribirlerine girmeye başladığı anda ufukta cihan harbine giden kavşak görünmüştü.

Ülkenin başında Sultan Abdülhamid elan padişah olarak bulunsaydı, yapacağı iş belliydi. O; bu savaşı beklemekteydi. Hiç karışmıyacak işin sonunu devletlerin biribirini yıpratmasını bekleyecekti. Heyhat! Onu İttihatçılar seneler evvel Selanik şehrine Yahudi Alatini köşküne sürgüne yollamışlardı. Bu bakımdan ortalığın böyle karıştığı anda acemi politikacılar, ihanet erbabı bazı zevat dünya efkârı umumiyesine biz kapitilasyonları tanımayacağız bunları ilga ediyoruz diye çıkma yoluna koyuldular. Böylece gündeme Osmanlı'yı da getirdiler.

Avrupanın gerek büyük devletleri, gerekse daha az güçlü devletleri arasında genel veya kısıtlı olarak kapitilas-yon sahibi devlet yok gibi idi. Dolaysıyla herbirinin menfaatine balta vuran böyle aslında faydalı ancak zamanı erkence yapılmış müracaat devleti gündeme getirdi. İngilizlerin bu müracaata kadar hatta bundan sonrada Osmanlının bitaraflığını arzu ettiğini görmek kabildir. 9/eylül/1914 tarihli müracaata en çok itirazı olanın Almanya ve onun İstanbul elçisi Valgenhaym olması pek enteresandır.

Almanya Tarafında Savaşa Giriş

Ülkemizin bu savaşa çekilme sebeblerinden diğeri de petrol istimali meselesidir. Şark Meselesinin önemli unsurlarından birini enerji meselesi teşkil etmektedir. Bu enerjinin en mühimini petrol teşkil etmektedir. Bunlarda Osmanlı hakimi-yetinin var olduğu ancak yaklaşık bir asırdır idarede zafiyet içinde olduğu topraklarda idi. Balkan savaşının, Trablusgarb savunmasının yüklediği rnâli sıkıntı'ar ülkemizin boğazını
İyice sıktı. Said Halim Paşa hükümeti mâliyeye para bulmak için Mehmed Cavid bey'i (Dönme Cavid) bir Avrupa turuna gönderir. Yapılan temasla Fransızların ümid verdiği görüldü. Ancak bu ümid kapısında müzakereler hayli uzadı. İşte tam bu sırada nasıl olduysa Goben ve Breslav adlı iki Alman savaş gemisi kaçmakta olduğu müttefik donanmasının önünden Çanakkale Boğazına duhûl ederek kurtuldu. Siya-net sever milletimiz bu dehalete sıcak kucağını açtı açmasına fakat meselede problem olmaya başladı. İngiliz ve Fransız ve dahi müttefikleri gemilerin kendilerine teslimini istediler. Tabii ki böyle şey olamazdı. Nitekim olmadıda.. Çâreyi söz konusu gemileri satın aldığımızı ilân etmek olarak görebildik. Dünya efkârı umumiyesine, alımı ilân ettiğimizde Fransa, kapısının önünde Osmanlı adına borç para taleb etmekte olan Cavit bey başkanlığındaki heyete borç veremeyeceklerini tebliğ ettiler. Böylece heyetimizin eli boş döndüğü görüldü.
Biz; Mevlanzâde Rıfat bey'in "Türk İnkılabının İç Yüzü" adlı eserini sadeleştirip Pınar yayınlarından neşir hayatına kazandırmıştık. Bu zatın; tasvir sanatının en güzel örneklerinden sayılsa yeri olan izahını buraya alıntıhyarak sahifemizi süslemek ve en güçlü izahlardan biri olduğuna inanarak takdim ediyorum efendim: Evvelâ sadrazam Said Halim Paşanın ingiltere'nin Osmanlı nezdindeki b.elçisi Sir Malet ile yaptığı görüşmenin tasvirinden bir bölümü sunalım:
"Sadrazam Said Halim Paşayı Yeniköy'deki yalısında ziyaret eden Sir Malet'in görüycrumki Büyük Britanya hükümetiyle ve müttefiklerine karşı düşmanca bir tavır irine girmeye başladınız. Benim şahsi görüşüm şudur ki; buna çok uzüldüm ingiltere devlet-i fahimanesi, Osmanlı devletini "na tehlikesinden kurtarmıştı. Yine zannediyorum ki; bu zamanda Osmanlı hükümetinin menfaati Büyük Britanya'yı gücendirmemektedir." Bu soruya sadrıazamın cevabının şu bölümü pek önem arzetmektedir: ".emin olunuz ki hükümetimiz Büyük Britanya Hükümeti fahimesinin dostudur. Daima da dost kalmak emelindedir. Ancak

bugün müttefikleriniz arasında bulunan Rusya'ya karşı ihtiyatlı olmak için bazı tedbirler almaya mecburuz. Osmanlı Hükümeti -resmî bir dille arzediyorum- barışseverlikten ayrılmak istememektedir."
Sir Malet; sözü Ç.kale boğazından içeri dalıp sığınan ve Osmanlı devletinin para verip satın aldığını beyan etmek mecburiyetinde kaldığı gemilere getirir ve: "..Almanya'nın İstanbul limanına gönderdiği iki harp gemisi hakkında yapmış olduğumuz resmî taleb ve ricamızın henüz yerine getirilmemiş olmasını hayretler içinde karşılıyorum." Dediğinde sadrıazam Said Halim Paşa: "Bunda da bir yanlış değerlendirme var! Burada Almanların harp gemileri yoktur. Osmanlı Hükümetinin, Almanya'dan satın almış olduğu gemiler vardır."
ülkemizin içinde bulunduğu zor durum, Prens sadrazama; ne yapalım peşin olarak parasını ödediğimiz diretnotlan vermediğinizden Almanlardan bu iki gemiyi almak mecburiyetinde kaldık gibi bir kinayeye başvuramadığımızı düşünmenizi hatırlatırım sevgili okurlarım. Sir Malet cevabı: "(Tebessümle) Hâttâ bedelini peşin verdiği gemiler!
..Değil mi? Son Altes, İngiltere Devleti ve ortakları bu yoldaki manevralara iltifat etmezler.." Diplomaside bu şekil de ifade olunan beyanların düz yazıdaki mânası, siz de'para nerde daha Fransa maliyesi kasasının önünde dün avuç açmıştınız. Alman'lara bu iki c,emi için parayı nereden buldunuz. Bize yutturamazsınız demek oluyordu.
Sir Malet'in sadrıazam Said Halim Paşa'ya: "...İhtiyatlı bulununuz. Almanların bu iki teknesine güvenmeyiniz." Sadra-zam'ın cevabı ise: ".Size namusumla temin ederimki, ben bu makamda bulundukça Devlet-i Âliye tarafsızlıkdan ayrılmayacaktır."

Enver- Walkenhaim Dansı

Görüldüğü gibi sadrıazam Said Halim Paşa doğru yolu silahlı, muntazır ve tarafsız kalmakda görmekte hele İngiltere ile arayı hiç açmama siyasetini tercih etmektedir. Bu politikanın gerileme döneminden beri takip olunan yola uygunluğu ileri sürütürse hatalı bir iddia olmaz. Mevlanzâde Rıfat bey, bahse konu "Türk İnkılabının İçyüzü" adlı eserinde 20 sahifede şunları söylüyor, biz de özetleyelim: "Maliye nazırı Cavid; hazinenin paraya olan acil ihtiyacını ileri sürerek, Alman elçisinin arzularını iyi karşılamak, Almanya hesabına hemen harbe girmek için, ittifak senedinin çabukluk sağlamaya büyük gayret sarfetti. Dâhiliye nazırı Talat, Harbiye nazırı Enver dahi buna tarafdar oldular. Bahriye nazın Cemâl, düşüncelerin alacağı renge bakarak fikrini ortaya koymamıştı..."
Sadrıazamın yukarıda söylediğimiz durumu devam etmekte,silahlı fakat tarafsız kalma düşüncesini taşıyordu.
Cemâl Paşa, Cavit ile beraber Fransa'dan eli boş dönmenin bozgunluğu içinde Enver'in Alman elçi ile konuşmaya teşvik ve tahrik etmekteydi. Sonunda Wankenhayim ile Enver Paşa mülakatı tensib olundu. Wankenhayim hayli uzun ve ikna edici bir konuşma yaptı. Bu konuşmanın bazı yerlerinde tehdit, bazı

yerlerinde şantaj ve de sahtekârane ifadeler yyer tikini gösteriyordu. Biz burada bir iki cümleye işaret edec^P: "Son ekselans, Balkan Harbinden mağlup olarak çıkmış ve harp vasıtalarınız tükenmiş, kuvvetsiz ve parasız kaldığınız halde sizi biz ittifakımıza almak istiyoruz. Karadeniz'de bulunan Rus filosunu bir anda yok etmeye kadir son sistem iki tane harp gemimizi, İngiliz ve Fransızların donanması arasından geçirerek emrinize, en usta denizcilerimizle birlikte teslim ediyoruz. İhtiyacınız ölçüsün de para ve harp levazımı vereceğimiz gibi...(.) Anlamıyorum son ekselans! daha ne istiyor ve ne bekliyorsunuz?(..) Binaenaleyh tereddüt halindeki arkadaşları aydınlatma Iısınız,ikna etmelisiniz" Demekteydi.

Pınar yayınları arasında neşrolunmuş ve tarafımızdan hazırlanmış bulunan Mevlanzâde Rıfat bey'in "Türk İnkılabının İç Yüzü" adlı eserde sivil-asker arasındaki zıtlaşmaya örnek gösterilebilecek şu tasviri dikkatle ve ibretle okumanızı salık veririm. Mesele şu; Osmanlı mâliyesinin tesviye etmesi gereken acil olarak iki milyon altına ihtiyacı vardır. Yukarıda Almanya Sefiri ile Enver Paşa arasındaki mülakattan savaşa girme karşılığında para vaadini nakletmiştik. Bu antlaşmayı ittifakı temin eden senetlerin teati merasimi sonrasında para verilmesi icab ederken. Kestirme yoldan gitmeyi seven askerler Cavid bey'in yarın lâzım dediği parayı Walkenha-ım'den hemen alabilmek için Osmanlı Ordusunda müşavir olan Liyman Von Sanders Paşa'dan tavassut etmesini Bahriye Nâzın Cemal Paşa telefonda rica eder.

Yapılacak iş tavassutun neticesini beklemekti. Beklediler.. Yarım saat sonra Liyman Paşadan menfi cevap gelmiş ve antlaşmanın teati merasimi yapılmadan ödemenin kabil olmadığını elçi mutavassıt Liyman Paşaya ifade etmiş. İşte Sa-İd Halim Paşa burada:

- Ben size söylemedim rni? (Demek ki daha evvel antlaşma teatisi yapılmadan para alınamayacağını, usûlün bu ol-hatırlatmış olmalı.) Enver Paşa: (yapmacık bir asabiyetle)

Böyle şeymi olur? Söz demek, imza demektir. Merasim apıla dursun. Madem yarın Cavid'in paraya ihtiyacı vardır. Şimdi verilmelidir!. Said Halim Paşa:

- Enver Paşa, sizi bugün çok sinirli görmekteyim. Enver: Ben sinir filan bilmem mademki bu paraya ihtiyaç var,

antlaşmanın kabulüne de karar verilmiştir, şu halde istediğimiz parayı sefir hemen vermelidir! Said Halim Paşa:

-Herşey usûle bağlıdır. Hükümet işlerinde usûle riayet şarttır. Elçi bu parayı vermek istese bile şimdi veremez. Enver Paşa:

- Paşa; bize hükümetçilik dersimi vereceksin? Biz inkılapçılar bu kadar ince merasimden hoşlanmayız. Mademki para lâzımdır. Hemen verilmelidir. Durunuz bir de ben telefon edeyim. Said Halim Paşa:

- Kime? Enver Paşa:

- Allah Allah! Kime olacak? Sefir Walkenhaime.. Said Halim Paşa:

-Rica ederim çok ayıp olur! Hassaten şimdi Liyman Paşa telefon etti. Red cevabı aldı. Şahsi şerefinizi düşününüz!.. Enver Paşa:

Rica ederim Paşa, düşünerek konuşunuz, artık çok oluyorsunuz!
*
Biz kafaları akıl dünbeleği olanlardan hoşlanmayız!. Diyerek yerinden kalkıp telefon ahizesini eline almıştı. Enver Pa-
-Allo Allo! Alman elçisinin telefon numarasını veriniz.
-Kimsiniz?
- OO! Zât-ı âlileri mi asaletmeab, ben dostunuz Harbiye
Nâzın Enver
Enver Paşa; Alman büyükelçisi ile yaptığı telefon konuşmasında ertesi gün "Doyçe Orient Bank"dan onmilyon alınabileceğinin müjdesini verdi. Sevgili okurlarımız görüldüğü gibi, Harbiye Nazın sadrazama dümbelek mi demedi, çok oluyorsun mu demedi, kötü gecenin sabahından umulurmu hayr, böyle mahalle kahvesi kılıklı hükümetin icraatında bulunurmu hayır!

Tuzak Kuruluyor

Enver Paşa; Mevlânzâde'nin yazdığına göre İttihad ve Terakkinin ruhu olan Talat bey'i tebrik eder. Çünkü Almanlarla bir müddet evvel mutabakata vardıkları ittifak hususunu Meclisi mebusanda görüşmek mecburiyetinde kalsalardı, iş hem bozulur hemde maksad-ı hakiki dışarısızardı. Talat bey'in mebusanı bir müddet daha kapalı tutma tedbiri verdiği sonuç bakımından bu tebriki yerinde bulmamak kabil değildi. Millet ve memleket mi dediniz? Aman efendim İt'in hülyalarının yanında bir değerimi olur?
Yine Mevlanzâde burada şu ifadeyle üzerinde teemmül etmemiz gereken bir hususu aklımıza düşürüyor. Demekte ki: "Said Halim Paşa; oynanan bu komedyanın bir tertib eseri olduğunu bilmediğinden hayretler içine düşmüştü. Bir taraftan İngiliz elçisi Sir Malet'e tarafsız kalacaklarına dâir verdiği namus sözünü tutamamaktan çok müteessirdi. Bir de uğradığı hakarete rağmen bir türlü istifa yolunu tutamamiş-
" Bu ifadeden anlaşılan kabinede bir tesanüd ve işbirliği oldıqu gibi) sadnazamda olduğu zannedilen nihai karar Ener Talat ve Cemâl triomvirasında temerküz etmiş, sadrızam ise, kabineye tam manasıyla hakim olup olmadığının idrakinde olmadan tarafsızlık bahsinde İngiltere elçisine hem de namus sözü vermek gibi bir ihtiyatsızlık yapıyordu. Enver bey; Alman b.elçisinin kendisine prestij kazandıran jestine teşekkür etmek üzere ziyarete gitmiş ve b.elçiden kendisini pohpohlıyan şu sözler karşısında adetâ mest olmuştu: ".Zahmet buyurmuşsunuz. Zât-ı devletlerine karşı emniyet ve itimadımız tabiidir. Haşmetli İmparatorumuzun emniyet ve itimadını kazanmış olan General Enver'e İstanbul sefiri iti-matda tereddüd edermi? İttifak meselesini matlubumuz Uz-re hâl ederek, dostunuzu meslekdaşları arasında mahcup olmaktan kurtarmış bulunmanızdan dolayı asıl teşekkür vazifesi bana düşer. Teşekkür ederim General Hazretleri!" Enver Paşa:
- Cidden çok nâzik, çok lütufkârsınız. Walkenhaim:

- Zannederim gemilerle deniz manevrasına başlayacaksınız! Enver Paşa:
- Evet, Bahriye Nâzın yarın yapılacağını söyledi. Walken-haim:
- Bu manevraları Marmara'dan Karadeniz'e taşıyacağınızı duydum öyle mi? Oh ne güzel düşünmüşsünüz! Her halde hükümetinizin emrine verilen Alman bahriyesinin cesaret, taharet ve kudretlerini görmüş, gemilerin savaş kıymetlerini anlamış olacaksınız. Enver Paşa:

(Hayretle) Asaletmeab, Karadeniz'de manevra yapılaca-9'ndan haberdar değilim. Zannedersem ki böyle bir hareket erhal fj^a'nin muhalefetine uğrar, bir mesele çıkmasına ebeb.elçi: - (Şeytani bir gülüşle) Son ekselans, bundan sonra Rusya'nın hâttâ İngiltere ve Fransa'nın muhalefetinin ne kıymeti olabilir. Almanya ile Osmanlı Devleti arasında ittifak yapılmıştır, bu günden itibaren dost ve düşmanları müşterektir. Almanya, Rusya ile harp halinde olduğundan Osmanlı hükümeti dahi Rusya ile harp halinde demektir. Bunun için Osmanlı filosu, Marmara'daki manevraları nı gazete ile ilân etmiş bulunduğundan, bu manevraları tamamladıktan sonra (gülerek) yeni satın aldığı Alman gemilerinin savaş kudretlerini ordusuna dahil ettiği kumanda heyeti ve_mürettebatının iktidar ve ustalıklarını denemek için Karadeniz'e taşırırsa buna kimin ne diyeceği olabilir?. Enver:

- Arzunuzu tam kavrayamadım. Walkenhaim:

Mesele basittir!. Osmanlı filosu, Marmara havzasındaki manevrayı kâfi görmemiş Karadeniz'de de manevraya devam etmiş olur. Yolda Rus filosuna rastgelinir ve filonun taarruzuna uğramış olunur. Osmanlı filosu tarafsızlığı bozmamak için savunma vaziyeti alarak, Odesa istihkâmlarından üzerine ateş açılmış, iki ateş arasında kalmış olur. Osmanlı filosu da kendisini savunmak gayretiyle Odesa istihkâmlarını tah-rib ve iskat, Rus filosunu da kısmen batırmak, kısmende firara mecbur bırakarak İstanbul'a dönmüş olur. Osmanlı hükümeti de bu beklemediği hadise üzerine Rusya'ya haklı olarak protesto çeker. Enver Paşa:

- (Hayretle) Ne güze! plân!.. Harp ilânı için başka sebeb aramaya hacet kalmaz!.. Walkenhaim:
- Bu vaka olmayacak hadiselerden değildir!

Görüyorsunuz sevgili okuyucular, Alman b.elçisi, müthiş kurmayımıza savaş nasıl çıkartılır öğretisinde bulunuyor. Bizimki de müteşekkir!

Si

Evet; Amiral Şoson komutasındaki Alman gemiler topları-Karadenizde Odesa üzerinde toplarını endaht ettirdiklerin-, seren direğinde Osmanlı Sancağı vardı amma mürettebat

de kaptan Osmanlı'nın başını kendi ülkeleri Almanya için yakmaktan çekinmemişlerdi.

Bu haberler İstanbul'a ulaştığında ahali, İttihat ve Terakkinin propagandası ile Rusların Yavuz ve Midilli'ye saldırdıklarını bu gemilerin ve mürettebatın Ruslara lâyık oldukları cevabı vermek suretiyle Odesa istihkâmlarını yerle bir ettiğini Rus donanmasının hayli gemisini de Karadeniz'in dibine yollamıştır

haberleri ustalıkla yayması, Boğazdan giriş yapan gemilerimizin İstanbul halkı tarafından Yaşasın Yavuz! Yaşasın Midilli! Kahrolsun Ruslar! Nidalarıyla karşılanırken, ülkenin mahvoluşunun startını vermiş oluyorlardı.

Birinci Cihan Harbi

Alman genel kurmayı,yapmış olduğu plânlarla savaş üzerindeki tasavvuru, Fransa üzerine Bellçika üzerinden yürüyecek tanzim ettiği muhasara sonunda 45. günde burasının işni bitirip, 15 gün içinde Rusya üzerine yürümekte. Bu arada Ruslar, Alman endişesinden dolayı ülkelerinde seferberlik ilân etmişler buna karşılık garaibden olan bir husus gerçekleşmiş, Almanya, Çar'lık hükümetine gönderdiği bir nota'da bu seferberlik ilânını durdurmasının gerektiğini ihtar etmiştir. Hangi ülke korku duyduğu hareketi gerçekleştirecek olan bir organizasyon devletine peki diyebilir?
Tabii Çar'ın hükümeti de bu acaip nota'yı ret etti. Alman-lar ise 2/Ağustos/1914'de Lüksenburg'a girmişlerdi. /Ağustos/ Belçika'nın hesabı görülen gün oluyordu. Bun-orduları ikiye taksim olunmuş ve 18/Ağus-
derken. serlman orduları ikiy ordusunu avrupanın batısına tahsis ederken, sekiz ordusunun istikametini Ruslar üzerine göre tertipledi. Gücünün, 2.147.000 kişiyle meydana geldiği ve 83 tümeni çıkardığını görüyoruz.
Fransızlar ise; Alman ordularının sol cenahını kuşatmayı ve bu arada AIsas-Loren'i almayı plânına dâhil etmiş, tamamı 2.150.000 kişiden müteşekkil 5 adet Fransız ordusu 68'tümen hâlinde savaşa hazırlanırken, İngilizlerin General French komutasında 134.000 kişilik as-keri birlikleri Mabeug civarında yerleşerek Fransızlara muavenet ediyorlardı. Fransızların başkumandanı general Joffre Almanlar üzerine taarruzundan ümitvardi. Ancak Alman ilerleyişini durdurmak kabil olmadığından Joffre Paris'e çekilip kâfi gelmiyen beş or-dusunun yanına 6.bir ordunun tanzimine geçmişti.

Marne Savaşı

6. Orduyu teşkil etmeye muvaffak olan Joffre,Grand Morin ırmağı yakınlarına sokulmuş Alman ordusunun üzerine ki bu Almanların 1.ordusu idi üstlerine atıldı. Bu savaşın dünya savaşının küçük görülen fakat büyük bir dönemeci olduğu bütün askerî mütehassıslarca itiraf etmektedirler.
Fransızların bu saldırılarından Almanların içine girdiği durumu tetkikle görevlendirilen Yarbay Hentz, sadece hücuma mâruz kalan 1.orduyu değil, orada yakın yerde saf tutmuş 2. Alman ordusunu birlikte çekilme emriyle geri aldı. Böylece; pek meydan savaşı değilde, bir çekilme harekâtını pek de gevşek şekilde takibe alan Fransızların böbürlenmeye olan eğilimleri bu tarz bir takibi, meydan muharebesi kazanmış kerevetine çıkarmaları ayrı bir bahisdir ve burada Yarbay Hentz'in verdiği emirin isabeti mütehassısların tartışması icâb eder diye düşünüyorum.

Cihan savaşlarında Yahudi gizli teşkilatlarının saklı plânia-min böyle kördüğümlü olaylarda işin yönünü değiştirdiği pek çok görülmüştür.
Almanların bu çekilme hareketleri 9/14 eylül günleri arasında vukubulurken, Ölse ırmağı ile Verdun arasında bir hattı kurmaya muvaffak olan Almanlar karşısında, Fransıziar'da takibi bırakmakla birlikte, onlarda tâyin ettikleri hat ile 1914 senesi sonuna kadar Almanları Manş Denizine ulaşmaya engel teşkil ettiler:
İşin Osmanlı Devletini alakadar eden tarafı bu sırada Mar-ne savaşında kendini gösteriyordu. Marne mağlubiyeti Alman efsanesini yıkmıştı. Deniz devletleriyle dâima müttefik olması gereken devletimiz, Almanya ile müttefik olma ve ondan yana savaşa katılması hîçde yapılmaması gereken bir icraat olarak kendini gösterir, fakat kaderin önü alınamıyor. Osmanlı devleti bu savaşa girdiğini ortaya koyunca, İngilizler de Mısır ile Sudan vede Kibri sı ülkesine ilhak ederek, bizim buradaki hâkimiyetimizin sona erdiğini ilân etti. Daha sonrada, Lozan'da biz bu yerlerle alakamız kalmadığını kabul ve imza eyledik.
Bu mevzuda, Mehmed Selahaddin Bey; "Bildiklerim" adlı kitabında bu işten bakın nasıl feryat ediyor: "Yine harbin ilk döneminde en mühim ve büyüklerinden olan dolaysiyla eyâ-let-i mümtaze denilen Mısır kıtasıyla, Anadolu ve Süveyş Kanalının kilidi sayılacak kadar mühim olan Kıbrıs Adası dahi bu yol kesici şakilerin kurbanı olarak İngilizlerce ilhak ediidi. Akdeniz'deki adalarımız, Trablusgarp ve Bingazinin, yine bunların döneminde elimizden çıkışı kaale alınırsa bu denizdeki hâkimiyetimiz değil, varlığımız dahi nisyana gömüldü. e {^İnatçı haydut çetesinin dünya haritasındaki yerlerimizin sebeb olan bu savaşa girişleri olmuştur, dendi-
ğinde bir cevap gelememesi icâb eder! Bununla da bu belâları görmüş nesiller, on yılda memleketi yok edenleri bir daha iktidar mevkiine getirmemelidirler." Demektedir.

İsmet İnönü'nün Tahlili

Târih; milletlerin hafızasıdır. Bazı hafızalarda bulunan bilgiler, o milletin târihinde yer alamazsa, o yönüyle milletin hafızasının bir bölümü, bütün teşekkülatıyla var olduğunu iddia edemez. Tarihçi Oztuna Bey'in kıymetli eseri "Büyük Türkiye Târihi"nin 7. cildinde 288. Sahifede yer alan ve o zatında Türk Târih Kurumunun (TTK) yayınlarından olan Belleten adlı sürekli derginin 149. sayısından ve 2. ile 10. Sayfalan arasında yer alan ve Ocak/1974'de neşredilmiş nüshadan alınmış bu önemli bulduğumuz tahlili meâlen sayfalarımıza alıyoruz:
"İsmet Paşa; bu savaşa girmemizin hiç bir mecburiyeti gerektirmediğini söylemekle savaşa girilişten 60 sene sonra onun gibi iyi bir kurmayın, o savaşda bizatihi çarpışmış olması ve Yıldırım Ordularının muntazam çekilişinin gerçek sahibini dikkatle okumak gerekir diye düşünüyorum. İsmet Paşa ezcümle şunları dile getiri yor: 1.Cihan harbine biz ittihat ve terakki hükümeti zamanında girmiştik. Bizim savaşa girdiğimiz zaman Almanlar için savaş kaybolmuş kabul

edilmeliydi. Moltke'den sonra Almanların büyük erkân-ı harplerinden Scihlifen de en büyüklerdendir. Savaşın plânlarını o zat yapmıştır. Plânlarında demiştirki; bu savaş olacaktır. Kazanmak için vaktiyle hazırlık yapmak ve onlardan önce harekâta geçmeliyiz." Dediğini hatırlatan İsmet Paşa şöyle devam etmektedir: "Alman askeri literatüründe bir tâbir vardır. Erkânı harb reisleri, kumandanlar daima bir siyasi fikir teklif edecekleri zaman o mukaddemeyi (giriş) yaparlar. Biz askeriz, devletin siyasette ne karar vereceğini
bilmeyiz. Selahiyetimizde yoktur. Fakat, eğer bir harbe girmek ihtimali varsa siyasi müzakerenin neticesi bir harbi doğuracaksa o harpte muzaffer olmak için bir takım hesaplara riayet etmemiz lâzımdır. Vaktiyle şu kadar zamanda bize haber vereceksiniz harbe giriyoruz diye..v.s Schlieffen'e at-folunan sözün bir maddesi şu: eğer savaş olacaksa biz harpte taarruz edeceğiz. Kuvvetimizin çoğunu büyük kısmını garb'a karşı, Fransızlara karşı toplayacağız. Rusya'ya * karşı mümkün olduğu kadar az kuvvet bırakacağız. Hareket edebilirler, toprak kaybedebiliriz, fakat 1.mesele, batıda büyük bir üstünlükle harbi bir an evvel kazanmak lâzımdır. Belçika'ya girmekten bahseder. Oradan gidecekler, istih-kâmları çevirecekler. Büyük tahkimat var Fransa sınırında onları çevirerek Fransa'ya hücum edecekler, bunu söyledikten sonra adam şunu da söyler plânında: Bir an evve! Fransa'nın işini bitirmek lâzımdır garb'de. Büyük kuvvet ile Fransa'ya taarruz ederiz ve Fransa'yı amana düşüremezsek harp.dışı edip sulh talebine icbar edemezsek, durmağa mecbur olursak derhal sulh yapmak lâzımdır, şartlar ağır olabilir. Fakat harp ne kadar uzarsa ağır diye tahmin olunan şartlar daha ağırlaşır. Harbin uzamasında hiç bir fayda yoktur. Bu plâna göre Almanlar, Fransa'ya taarruz etmişlerdir ve Fransa Almanları durdurmaya muvaffak olmuştur.
Söküp atamadılar, Verdun'da vs.'de dayandılar. Harp uzar sürüklenir bir mahiyet aldı. Niçin böyle oldu? Hesabını çok iyi yapmışlar kendi aralarında. Meselâ bütün kuvvetler Fransa'ya doğru yürüsün deniyor. Rus cephesi ihmal olunacak. Harp çıktığı zaman Rus cephesini ihmal etmek ve bir Rus istilasını geri almak, İmparatorun ve Alman hükümetinin tahammül edeceği bir şey değildi. Oradan plân sulandırıldı. Hem Rusya'ya mukavemet edelim hem ötekini tahrib edelim
Neyse Alman meselesini tahlil edecek değiliz. Rusya'ya karşı mukavemet tam tedafüi bir vaziyet alacakken Rus cephesinde muzaffer oldular, Fransız cephesini kaybettiler. Harb altı ayda bitecek derken 1918'e kadar dört sene sürdü ve haikaten şartlar ağır oldu. Şimdi Türkiye'ye geliyorum. Almanya ile bir avrupa harbi olacak, Rus tehlikesi bizim için büyük tehlikedir. Onun için Almanya ile beraber bulunan İttihat ve Terakkinin, hükümeti zamanında da, 2.Abdülhamid zamanında da Almanya ile özel bir münasebet vardı. Demekki 1914'de seferberlik ilân etmiştik. Fakat harbe girmemiştik. Harbe girişimiz, bilirsinîzki, Yavuz (Go-ben) zırhlısının Karadenize çıkıp Rus şehirlerini bombardıman etmesiyle emrivaki olarak başımıza gelmiştir Onun B^ edebiyatta söylenmesi âdet olmuştur. Biz 1.cihan harbe o harbi kaybolunduğu göründükten sonra girmişizdir. İttihat ve Terakki'nin ağır mesuliyeti bilhassa bu noktadandır.

Şimdi bunun neticesi; avrupada ve memleketde her cephede muharebe ettik biz. Ondan evvel İtalya ile muharebe ettik. Bilhassa Balkan harbini geçirdik.
Balkan harbi bir felâket olarak geçti. Balkan harbinde imparatorluk ordusu tamamiylen bir çöküntü gösterdi." İsmet Paşa şu sözlerle devam ediyor: "Şimdi Enver Paşa pek genç yaşda harbiye nâzın oldu. Başlıca iki derdi vardı o zamanki ordunun. Birincisi yetişme İtibarıyla zayıftı bu sebeb-ten dolayı, ikincisi siyasete karışmıştı. Ordu yapmıştı ihtilâli. Genç rütbede, herhangi bir rütbede siyaset yaptıktan sonra o siyasetin ordu subayının hayatı ve ideali üzerinde başka bir te'siri vardır. Kendi mesleğinde temayüz etmek, iyilik yapmak, ufuklarını açmak için aranan şartlar başkadır. Siyasetde bilhassa akıl vermek ve devirmek tecrübesini yapan subaylar için birinci derecede söz sahibi olmak usûlü başkadır. Siyasi meslek çok daha kolay gelir ve bir defa
onunla zehirlendikten sonra o ordunun ordu vazifesini harp vazifesini yapması güçleşir. Yalnız siyaset kısmında memleket cihan harbine kaybolmuş bir halde girmiştir. Alman imparatoru gene siyaset adamlarının telâkkisine göre, çok kuvvetli taarruz edeceğim, içte çok kuvvet topladım, daha kuvvetim var, Rusya'nın hakkından aynı zamanda gelebilirim diye düşünmüştür ve bu tarzda hayalle hata etmişlerdir. Bu sıralarda ben (İsmet Paşa), seferberlik ilân edilmişti ki tedavi için Yemen'den gelmiştim. Avrupa da idim. Dolaşıyordum, seferberlik ilânını duydum, hemen İstanbul'a geldim. Fakat harbe girilmemişti. Harb yoktu ve benim İlk kanaatim, harb, cihan harbidir. Bizde ne suretle, ne vakit, nasıl başlar, bilmeyiz. Fakat bir an evvel orduyu teşkil edip, tâlim terbiyesini yapmak lâzımdır.Hiç bir zaman ben kendim harbe gireceğimize ihtimal vermemiştim. Bu vaziyetten sonra İstanbul'da bulunan Atatürk, ordu müfettişi olarak tekrar Anadolu'ya gönderildi. İstanbul hükümeti niçin göndermişti Atatürk'ü. şöyle izah olunabilir bu: İstanbul'da iyi niyet sahibi eski vezirler, bun lann içinde düşman vasıtası olması şöyle dursun, olmasının tasavvur edilmesi bile mümkün olmayacak temiz insanlar vardı. Fakat kendilerine itimatları yoktu ve yapılacak bir şey de göremezler. Atatürk ile diğer gün görmüş iyi niyetli devlet adamları arasındaki fark şudur: Onlar, bunun çâresi nedir, bunun çâresi uslu oturmaktır ne derlerse razı olmaktır. Vaziyeti daha ağırlaştırmayalım. Geçen harbten sonra ağır ithamlar altına girmişizdir. Bu ithamların yakışıksız, esassız olduğunu isbat etmeğe çalışalım, iyi niyetle çalışalım diye düşünürler. Atatürk'ün görüşüne göre vaziyeti objektif olarak mütâlâa edelim. Hissiyat meselesi değildir bu. Kendimi ne kadar beğendirmeğe çalışsam benim memleketimi parçalayıp İstismar etmek fırsatını bulmuş olan siyaset adamlarına insaf vere-

cektir. Hükümdarın bu siyaset cereyanlarında başlıca taraf olması ve uysal davranmak; kendimizi beğendirmek suretiyle bir şey koparabileceğimizi, bir şey kurtarabileceğimizi zannetmesi, felâketin başlıca sebebi olmuştur. Atatürk'de ümid müphem olarak var. Bu işin sonu nereye varacak? Bu işin sonunun nereye varacağını sonra düşünürüz. Cumhuriyet v.s bunların hiç biri mevzûî bahis değil. Evvelâ bir mukavemet imkânı bulalım. Bu şekilde 3.Ordu müfettişi olarak

Erzurum'a kadar gitti..." Diyen İnönü sözü kurtuluş savaşına getirmek suretiyle, l.cihan harbine girişimizin kaybedildiği kesin bir savaşa girdiğimizi açıkça söylememekteyse de, İttihatçıların yanlış yaptığını ifadeden de kaçınmamaktadır.

1.Cihan Savaşında Ermenilerin Manciplecileri

Dünya'da topraksız kalmış kavimlerin arasında ikiden biri olan Ermeniler; Çarlık Rusyasının târih sahnesinden yok olması sonrasında, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Bolşeviklik propogandasından mütehalli olarak, bir peyk devlet kurma şansını yakalamışlardır. Ancak bu yeni devletin toprak mesahası 29 bin kilometrekare olmak hasebiyle, Bolşevik ülkelerin en küçüğü olarak teşekkül etmiş oldu. İkiden diğer bir ise; Yahudiler olup, onlarda 1948 de devlet oldu.
Ermenileri; sırasıyla Çar Deli Petro'dan beri kendi amallerine kullanan emperyalist devletlerin, ki başında Rusya, İngiltere ve Fransa gelmiştir. Sonunda bu emperyalist devletler kendilerine aid menfaatleri devşirdilermi manipüle ettikleri Ermenileri satıverdiklerini bilmek için derin bir tarih bilgisine ihtiyaç yoktur. Bu ifademizin doğruluğunu bizatihi Ermeni diasporası, yâni Erivan'ın başkent olduğu Ermenistan dışında yaşayan çokça kalabalık ve dışarı da Ermenistan'ın ekonomik şartlarının pek fevkıinde hayat süren ve bu minik devletçiklerine yardımlarıyla, dünya siyaset arenasında şöhretin merdivenlerini tırmandırıp, hayallerinde yaşattıkları Büyük Ermenistan hülyasını kuvveden fiile çıkarabilmek için nice sakîm yollar aramakta olduklarını gösteriyor.

Bunlar Türkiye'ye Düşmandır!

Yukarıdaki başlığa ilâveten Ermenilerin, İslama düşmanlığını belirtmek gerekir. Zâten Türk dendiğinde, bütün hristi-yan âlemi müslümanhğı aklına getirir. Çünkü; Müslümanlık ve Türklük,et ve tırnak gibidir biribirinden ayrılamaz. Dolayısıyla düşmanlikdada bu hususda hem Türk'ü hem de müslü-manı hedef alır ve almıştır. Ermeniler'in aziz milletimize taarruzlarını, bu taarruzların meydana getirdiği kanlı ve fecî olayları,-zaten hakkımızda peşin hüküm sahibi ehl-i salibe duyuramadığımızı kimse iddia edemez. Çünkü; garb dünyası, şark dünyasını seyyahları, şarkiyatçıları ve oryantalistleri vasıtasıyla olayları kemâliyle bildikleri halde, inançları ve ülkelerinin menfaatleri istikametinde ahalisine nakl ve tasvir eylemişlerdir. Dolayısıyla avrupa efkârı umumiyesi, hâttâ Amerika kıtasında yaşayanlar gerçeğe muttali olamamışlardır.
Nizamettin Nazif Tepedelenlioğfu meşhur "Komitacılar" adlı mufassal eserinde, Topal Tevfik Bey'e ki, Mahmut Şevket Paşanın katlinde fiili müeesir rol oynayan bir kimsedir ve mezkûr hadiseden dolayı idam sehpasında bu adam dünyadan ayrılırken şunları söyledi, söyledikleri de çıktı der. Topai Tevfik; İttihatçılara memleketi batırıyorsunuz! Diye bağırmıştı. Evet.. Memleketi

hatırdılar. Bir de; hepinizin sonu benimkine benzeyecek! Diye avaz avaz haykırmıştı.. Diye nâkilde bulunur.
İttihatçılar; koskoca Osmanlı devletinin hükümeti olduğunu unuttular veya ne olduklarını bilemediler ve eğer Ruslar ile savaş çıktığı takdirde, Ermenilerin tarafsız kalmasını temin için Taşnaksutyun komitesi ile antlaşma imzaladılar. Bu haydut çetesi, çeteden de bir farkı olmayan İttihatçılardan aldığı destur ile 1914 senesinde, temmuz ayında Erzurum'da yaptıkları 8. kongresinde katılanlara kabul ve tasdik ettirmişlerdi. Ama Taşnak-sutyun komitesi mensubu Ermeniler Rus kuvvetlerine bilfiil öncülük ediverdiler. Ermeni cibilliyetine uzak olmayan kalleş ve döneklik sergilendiğini gören İttihatçılar, haliyle yapılan antlaşmayı tanımaz oldular.
Yukarıda Topal Tevfik bey'e ait sözler, bir bir çıktı diyor N.Nazif Tepedelenlioğlu; Talât Paşa (eski sadrıazam), M.Said Halim Paşa (eski sadrıazam), Cemâl Paşa, üçler komite sinden Dr.Bahaddin Şâkir, Polis müdürü Azmi bey, hâin ve kalleş Ermeni komitacılarının yaptıkları silahlı saldırılarda hayatlarını kaybettiler. Ermeniler; Talât Paşa'yı şehid eden So~ ğomon Tayleryan'in cinayet davasında sözde Büyük Ermenistan davası gütmeğe çalıştılar. Militanlarını kurtarmaya muvaffak oldularsa da, davalarını Berlin'deki mahkemenin uyanıklığı sayesinde ispata muvaffak olamadıkları gibi, dünya efkârı umumiyyesi huzurunda sahte belegelerle tarihi tahrif etmeye çalışırlarken cürm-ü meşhut oldular.
Mıgırdıç Yanıkyan adlı seksen yaşındaki vahşi katilin başlattığı intikam savaşı ile nice değerli elçi ve diplomatımızın ve aile efradının hayatına kıydılar. Maalesef dünya bunları görmezlikten geldi. Biz bu günü ortaya koyduğumuzda, onlar her ülkenin yapmasının isabet olduğu tehciri bir suç yapmışız gibi önümüze koymaktan haya etmediler.

Ünderholm Ne Diyor?

Elektronik postama sayın M.Arif Demirer adlı bir beyefendi, benim çok yararlandığım ve sizleri de müstefid kılarsam faydalı olacağına inandığım ve aşağıda hülasa etmeye çalışacağım malumatı lütfetmişler. Târihi bir vak'a olduğundan eserimize alıyoruz.
Arif Bey soruyor; "3/ağustos/1914-27/mayis/1915 târihinde doğu ve güneydoğu da cereyen eden, vak'aları inceleyen İsveçli tarihçi, Jonas Linderholmu okudunuzmu?"
Nerde! Adını yeni duydum. Linderholm; 27 sahifelik bir makale yazmış. Bu zat Doğuanadolu ve Azerbaycan'da 1.dünya savaşı esnasında Asûrîler ve Süryani ler" mevzuunda. Linderholm; İsveçli ve bir lisede târih öğretmenliği yapmaktaymış. Diyormuş ki: "olaylardan bu tarafa geçen yıl sayısı çoğaldıkça, ölü sayısında hayli ilâveler yapılmaktadır. Aşağıdaki olayları dengeli olarak vermek amacıyla yazmış bulunuyorum. Meselâ: bir süryani protestan olan Süleyman Bostani, 1912'de kısa bir süre Osmanlı devletinin hariciye vekilliğini

yapıyor. 1914'de kabineye Ticaret Bakanı olarak giriyor. Bu kabinenin sadnazamı daha sonra ermeniler tarafından Roma'da şehid edilecek olan M.Said Halim Paşadır. Bu Süleyman Bustani ancak" 12/kasım/1914 de jöntürkle-rin savaşa girme kararı alması üzerine bu kararı protesto için bakanlıktan çekilir.
Linderholm Stokholme 40 km. mesafede bulunan Soder-tal de yetmişsekizbin nüfusu olan bir şehir ve bu şehirde yabancı sayısı otuzbindir. Bunun onbeşbini Süryani olup Midyad kökenlidirler. Linderholm başka bir malumatı şu sözlerle bize aksettiriyor: "Rus birlikleri ve Ruslar tarafından eğitime tâbi tutulan ermeni gönüllü güçleri, 1914 sonbaharında (Diruzhına) Albak ilçesine girdi. Rusların büyük saldırısı Erzurum vilâyetinin kuzeyinde gerçekleşti. Enver Paşa târihler 27/aralık/ 1914'ü gösterirken Sankamış'daki Rus mevzîlerine hücuma geçti. Mağlub oldu." ve yine şunları söylemek-te Lindelholm adlı tarih öğretmeni: "24/ nisan/1915 de İstanbul'da hükümet 2354 Ermeni ileri gelenini tevkif etdi. Taşnaklar ve diğer Ermeniler fiilen Rus ordusuna yardım etmeye başlayınca, hükümet Taşnaklarla yapmış olduğu antlaşmayı bozmaktan başka çâresi yoktu."
Yukarıda nakleylediğimiz ittihatçılar ile taşnaksutyun arasındaki antlaşmayı ve ademi muvaffakiyeti de böylece doğruluyor Lindelholm'un beyan ettikleri! Devam edelim Lindel-holm'e;
"25/mayıs/1915 de hükümet; Erzurum, Van ve Bitlis'de-ki Ermenileri, Haleb, Şehrizur ve Musul'a sevketmeye karar verdi. Çünkü; batı'dan doğu'ya asker gönderemeyen devlet buraları Rus, ermeni ve onlarla beraber isyan eden Süryanilere bırakmıştı." Lindelholm, şunları söyleyerek batı adına namuslu olmayı hatırlatıyor:
"ittihatçıların elindeki hükümet, doğu bölgesindeki askerin azlığı ve otorite boşluğu karşısında İstanbul'daki erme-nilere dokunmamakla birlikte, isyan bölgesi ve Osmanlı hu-dudları civarında yaşayanlara tehcir,yâni ülkenin başka bir bölgesinde iskân kararı alıyor ve de bu bölgelere nâkile başvuruyor. Ancak bu hâl sürgün olarak telakki edilmemelidir." Demekte Lindelholm. Ve yine devam etmekte: "2/ocak/ile 24/mayıs/1915 tarihleri arasında dörtbin kadar Asurî'nin, misyoner merkezlerinde çeşitli hastalıklardan öldükleri hesaplanıyor. Bu rakkama Rusya'ya kaçarken yolda ölen bin kişiyi daha eklemek mümkün"
Jonas Lindelholm tetkik ettiği başka bir kaynağa bizi götürüyor: "The Macmillan Dictionary'de yer alan bilgiye göre ermeni olmayan yüzyirmibin sivil 1914 yılı kasım ve aralık ayında Ermeni çeteler tarafından Öldürüldü." (Başka bir deyimle tehcir kararından önce ermeni çeteler yüzyirmibin Türk ve Kürdü öldürmüş oluyorlar. Böylece hükümetin tehcir kararını alması bu hadise münasebetiyle, her devletin yapması gereken tedbire tevessül olarak telakki olunmalı.m.h)

1.Cihan Harbi Hakkında Malumat

Bu savaşın dünya'da çok büyük siyasi değişiklikler getirmesinin görüldüğü gibi, her alanda, araştırma ve geliştirmeler dünyanın bir çok keşif ve kolaylıklara çok

çabuk ulaşmasını sağla di dersek hiçde yalan söylemiş olmayız. Fakat av-rupa ve asya topraklarında meydana gelen fikri değişim, müslümanlar arasında ırkî yaklaşımlar ve hilafet otoritesinin sarsılması, savaş esnasında İttihatçıların, Sultan Reşad'a yaptıkları baskı üzerine cihad-ı mukaddes ilânını yayımlamasını ve ümmetin bu cihad ilânı ve fetvasına lakayt kalması bu yüce müesseseninde yıpranmasını sağladı ki manen büyük bir kayıptır. 1.Cihan savaşındaki görülen savaş aletleri modernizasyonu,daha sonra husule gelecek savaşın müthiş-ligini işaret etmesine rağmen insanlar bundan mütenebbih olmamış, 1.savaştan sonra ikinciyide çıkarmışlar ve bunun müsebbi olanlar en çok şikâyetçi bulunanlar arasında yer almışlardır. İnsan kayıpları l.harble mukayese edilemeyecek kadar yüksek olduğu gibi, maddi ve kültürelkayıplar bilhassa insan haysi yeti haylice zedelenmiştir. Birinci Cihan Harbi, neticesi itibarıyla, Almanya-Avusturya imparatorluklarını, Rus Çarlığını ve nihayet Âl-Î Osman devletini târih sahnesinden aşağıya yuvar lama vazifesini görmüştür. İslâm âlemi devlet-i şahanenin sükût bulmasıyla imamesi kopuk teşbih daneleri gibi dağılmış ve hilafetin ipi, ittihatçıların fonksiyonunu ifa edemeyeceğini bile bile ısdar eyledikleri cihad fetvasını, yaralamak suretiyle çekilmiştir. Osmanlı münevverleri ve yeni rejimin entelleri hilafet Türke yük olmuştu gibi yaveler yumurtlamaktan imtina etmemişlerdir.

Milletimiz halk arasında ifade edilen biz yedi cephede dö-ğüştük sözleri doğrudur. Hakikatte 1916'dan sonra hudutlarımız dışında üç, ülkemiz toprakları üzerinde dört cephede çarpıştık.

Fakat; Çanakkale savaşları dünya harp târihinin kaydettiği en müthiş bir savunma harbidir.

Bunu dost da, düşman da yerinde ifadelerle kabul ve beyan etmektedirler. İçlerinde siyonizmin temsilcisi olarak, sembolik bir kıta ile katılan yahudilerin bile yer aldığı düşman İngiliz sömürgelerinden getirilmiş müslüman askerler ile de takviye edilmişti.

Cephede saldırdığı, düşmanının Delail-i Hayrat okuduğunu duyan düşman ordusunun müslüman askerleri kahrolmaktaydılar. Bulut içinde atlarıyla birlikte bilinmezlere gark olan düşman ordusunun Norfolk taburu adı verdikleri askerlerden hiç bir iz kalmaması, sahib-i hakikat Allah (c.c)'ün Osmanlı İslâm ordusuna bir yardımı olarak telakki edilmesi hiç de yanlış olmaz.

Osmanlı'nın 34. Padişahı 2. Abdülhamid Hân'ın kurmuş olduğu mekteplerden mezun olmuş bütün zabitlerimiz, Çanakkale savaşlarında vazifeler almışlar ve büyük başarılara imza atmışlardır. Düşman bu savaşların sonunda münhezim olarak boğazdan çekilip gitmiştir. Bu muhteşem olayı en ince teferruatına kadar, iki eser terennüm etmektedir ki, bunun ilkini Çanakkale savaşları esnasında Avrupa'da olmasına rağmen, savaşın içindeymişcesine "Çanakkale Şehidlerine" diye kaleme alıp, ünlü "Safahaf'ında neşreden Mehmed Akif Bey'dir ki ikincisi de, "Çanakkale Mahşeri" adını verdiği ve onbeş yıl göznûru döküp, milyonlarca belge ve yazıyı okuyup, savaş alanını, avucunun içinden daha iyi tanımayı başarmış ikinci bir Mehmed, Dr.Mehmed Niyazi Özdemir Beyefendinin değerli

eserinden okumanızı salık vermeyi bir hiz-rnet'i diniye ve vataniye olarak telakki ediyorum.
Osmanlı ordusunun savaştığı cephelerin Kafkas Cephesi, Irak Cephesi, Sina/Filistin Cephesi Bunlardan kafkas cephesi, plânlanan vaziyete göre, ortaklarının yükünü hafifletmek için, yâni Almanya, Avustırya, Bulgarya ve İtalya'nın sıkıntılarını azaltmak için Romanya ve Bulgaristan üzerinden veya-hutda Karadenizden çıkarma yaparak, Kafkasya'da Çar ordusuna, Süveyş kanalında da majestelerinin İngiltere ordusuna taarruz etmesiydi. Ayrıca İstanbul boğazı da buna dahil idi. 900 bin kişilik 4 adet Osmanlı ordusunun 1. Ve 2. Orduları boğazlar bölgesinde, 3.Ordu Kafkas cephesinde, 4.Ordu Filistin ve Suriye'de, ayrıca da İran ve Afganistanı sürüklemek suretiyle de, Hindistan'a akın yapmak için Basra'da Irak bölge komutanlığı kurulu vermişti.
3.Osmanlı ordusunun Sarıkamış/Erzurum istikametinde 3.ordumuzun 190 bin kişilik mevcuduyla 6/9kasım günleri 1914'de Köprüköy savaşı vukubuldu. Peşinden Sarıkamış'da 22/Aralık/1914'de Ruslara taarruz ederken başlarında Enver Paşa bulunuyordu. 112 bin kişilik bu ordu bilhassa soğuktan mütevellid donma yüzünden 60 bin kayıbla perişan oldu. Bu askerin kısm-ı azamı kıyafeti milliyeleriyle bu iklimde kullanılan Arabistan askeri olması bu hava şartlarının insanı olmadığından bu kullanımı daha sonra ırkçı görüşlere sahip olanlar bir kasıt olmak üzere vasıflandirmışlardır ve bilhassa şarkiyatçılar Arablar üzerinde bu vak'ayı Osmanlı aleyhine yorumlama yolunu seçmişlerdir. Osmanlı düşmanlığını körüklemişlerdir. İleride, 4.Ordu Kumandanı Bahriye eski nâzın Cemâl Paşa'nın Suriye'deki görevleri esnasında bu ırkî yaklaşımın doğrulanmasına uygun davranışlarla şöhret bulduğu unutulmamalıdır.
İrak Cephesinde 1914'de Basra körfesi petrol sahasını eie geçirmek isteyen İngilizlerle karışık Hint tümeni üç aşamalı bir hareketle 15/Ekim'de Bahreyn, 23/Ekim'de Fav'a asker çıkaran istilacı güçler, 23/Kasım'da Basra'yı kendilerine ram ettiler. Yerli Arapların %90'ının teşkil ettiği 38.tümen neferlerinin çoğu firarı tercih ettiğinden ciddi bir karşı koyma gösteremedik. Böylece İngilizler Ahvaz'ı ele geçirdiler.
Sina/Filistin cephesi veya Kanal harekâtı da dediğimiz bu cephe için önce Osmanlı genel ka rargâhında, Almanya'nın İstanbul b.elçisi Baron Valkenhaim, Alman amirali Suşon'un-da katıldığı toplantıda Mısır üzerine bir hareket uygun bulundu. Bunun maksadı milletler arası bir şirketin idare ettiği Süveyş Kanalına sahip olmaktı. Bizim 4.Ordu bu işe tahsis olundu. Harekâtın târihi 1914/Ağustosunda karar altına alındı. Karara göre harekât, Kanalı tam ortasından geçmek olacak ve en uygun zaman dilimi Aralık ile Ocak ayı olduğundan ittifak hasıl oldu. Bütün hazırlıkları 20 bin mevcud için yapıldı. Su dahil bütün ihtiyaçlar gözönüne alınmıştı. Suriye'nin savunmasına ise 45 bin kişilik bir kuvvet ayrılmıştı. 14/15/Ocak/1915'de yürüyüşe başlandı. Yarbay rütbesinde-ki Ali Fuad (Cebesoy) bu yürüyüş harekâtını idare ediyordu. As kuvvetler altı gece yürümek suretiyle kanalın elli kilometre doğusundaki Harba'ya geldiler. 27/Ocak'da ise Mümtaz Bey ve emrindeki birliklerimiz

Kantara'ya geldiler ve İngliz-lerle savaş başladı. İngilizlerin uçakları bu arada devreye girdi ve bombardımana başladığı gibi müessir oluyordu.
Arab askerlerinin bir kısmı firara başvurdular. Bu sırada 4.Ordu kumandanı Cemâl Paşa'da bölgeye gelmiş harbi yakından takibe başlamıştı. 3/Şubat/1915'e gelindiğinde Cemâl Paşa çekilrie emrini verdi başlayış saatini karanlık basınca diye tâyin eyledi. Çekiliş o kadar sessiz yapılmıştık!, İnglizler, 4/şubat sabahı karşısında Osmanlı askerini göremeyince şaşkınlıktan gözlerine inanamadılar. 2.Kafkas cephe cephe harekâtı ise Tifüs hastalığının Erzurum'da zuhuru ve orduyu sarması hâttâ Hafız İsmail Hakkı Paşa'nın dahi bu salgın sonunda ölümü vukuubuldu.
Bu arada da Nisan ayında Ermenilerin sabotaj ve silahsız ahaliye saldırıları başladı. Bu yaygın Ermeni davranışları, bir tehciri gerektirdi ve bunların Suriye ve Kuzey Irak'a yerleşmelerine gayret edildi. Ruslar Van ve Malazgirt üzerinden yürürlerken, Ermeniler bu birlikler içinde bir kasap gibi yer alıyorlar, yaptıkları soykırım ve gösterdikleri vahşet müttefiki oldukları Moskof'u bile çileden çıkardı. 22/Temmuz/1915'de başlayan Osmanlı kuvvetlerinin mukabil taarruzu bunlara büyük kayıplar verdirdiğinde Karaköse'nin Kuzeyine sürüldüler. Van ve Malazgirt bu arada istirdat olundu yâni kurtarıldı.
Irak cephesinde 12/nisan/1915'de Süleyman Askerî Bey ki bu zat, teşkilât-ı mahsusanın önemi büyük kimselerinden-di. Basra'yı istirdat için yerli asker ve aşiretlerin verdiği muharipleri toparlayıp Şuaybiye'de İngilizlerle dövüştü, iyi bir eğitimden geçmemiş derleme birlik dağılı verdi. Bunun üzerine Kut'ülamare'ye çekilindi. Burayı da ele geçiren General Tovsehend oradan Bağdat'ı almak iştahıyla sıcak dönemi geçirdikten sonra Eylül nihayetinde Dicle vadisi civarında Selmanpak'a ve Fırat vadisinde de Nasırîye'ye sokuldu. Burada yeniden tanzim edilen 45.Osmanlı tümeni, Seîmanpak'a yetişti pek kanlı bir savaştan sonra 26/Kasım/1915?de İngilizler çekilmek zorunda kaldı. 8/Aralık/1915'de General Tovhesend Osmanlı birliklerinin muhasarasına maruz kaldı. Buradaki kuşatma beş ay gibi uzun bir zaman sürdü ve Tovshend 23/Nisan/1916'da 13 bin savaşçısı ve kendi dahil beş generalle birlikte teslim oldular.
İngilizlere yardım için görevlendirilen Rus birlikleri ki süvari tümeniydi bunlar, İran'ın içinden geçip, Bağdat'ın kuzeydoğusundan Hanikin mevkiine geldiği öğrenildi. Buraya sevk olunan 13.Kolordumuz, önüne kattığı Rusları İran'ın Hame-dan bölgesine kadar püskürttü. Daha sonra Kazvin'de İngilizleri iyice ezme plânları yapılırken, gücünü 95 bin kişiye yükselten İngilizler tabiiki 17 bin mevcudlu Osmanlı birlikleriyle ezilemezdi. Nitekim Felahiye bırakıldı peşinden de 11/Mart/l917'de bahse konu İngiliz birlikleri Bağdat'ı işgal ettiler.
Sina/Filistin cephesinde 2.Kanal harekâtı hazırlıkları başlamışken, Mekke Şerifi Hüseyin isyan etmişti. Bu adamı Ab-dülhamid dâima dersaadetde tutmuş bölgesine göndermez ve de hiç itimat etmezdi. Avlonyalı Ferİd Paşa, 2.Abdülha-mid'den Şerif Hüseyin'e hiç iltifat edil- mediğinİ dile getirdiğinde padişah yeteri kadar alakalandığını söyliyerek mevzu-yu kesmişti İttihatçılar ise

baştacı yapıp onu Hicaz'a göndermişlerdi.
Hüseyin'in bu isyanlarını teskinle 4.ordunun bazı birlikleri vazifelendirilmişti. Hicaz Krallığını ilân eden Hüseyin tabiiki bunu İngilizlerin himayesine güvendiğinden yapmaktaydı. Bu arada Seyid İdris'de Asir'de ayaklandı, Yemen ise İmâm Yahya'ya bağh kaldı. Bu arada da 7.kolordu lojistik bakımdan destek görememekte, Anavatan'dan uzak ve yardım göremez durumda kalmıştı. Buna rağmen 7,kol-ordu bütün zor şartlara rağmen Medine-i Münevvereyi, Asİr'in Kuzey bölümünü ve Yemen'i savaşın sonuna kadar kontrolunda bulundurmaya muvaffak oldu. Teslim ancak 23/Ocak/1919'da yapılan Mondros mütarekesi sonunda oldu. Hemen belirte-limki, 1917/Şubat ayında Hicaz seferi komutanlığına M.Kemâl Paşa'nın atanmak üzere geldiğini görüyoruz. Paşa, vaziyete bakıp, buranın savunulmaya değil, boşlatılmaya ihtiyacı olduğunu ileri sürdüğü görüldü. Enver Paşa tarafından da kabul edilen bu fikir, mânevi bakımdan uygun olmadığından tatbik edilmedi. Fahreddin Paşa'nın İki Cihan Serverinin huzurunda, "Seni bırakamam Ya Resulellah" feryadı buna yeterde artar bile. Ancak Mustafa Kemâl Paşa'da bu göreve tâyin olunmadı
1.Dünya savaşının sonunda 1908'de ilân edilen meşrutiyetten sonra Osmanlı devleti büyük bir çalkantıya girdi. Sultan Hamid'i tahtdan uzaklaştırdıkları, 27/Nisan/1909'dan sonra bu çalkantılar bir felâkete dönüştü. İki balkan harbi es-ki payitaht Edirne'nin düşman eline geçişi, yapılan Bulgar mezalimi, sonunda cihan harbi geldi çattı.
Enver Paşa'nın uyguladığı ordu içi tensikat ve tekaüdliğe dâir icraatlar yapmak suretiyle gençleşmiş bir zabıtan kadrosu kurdu bununla girilen cihan savaşı, Ruslar ve Yunanlılar hâriç elli yıldır savaşmamış dolaysıyla yıpranmamış avrupa devletleriyle yapılmaktaydı. Bizim 12 bin kilometre uzunluğu olan hudut boyumuzda, Rus, İngiliz, İtalyan, Bulgar ve Yunanlıların doğrudan doğruya, diğer düşman devletlerin de dolaylı saldırılarına hedef olmaktaydık. Bu çok geniş alanın haylice fazla bölümü ne tren nede modern yollara mâlik olmayıp, bîr çok yerinde nakliye deve ve eşeklerle yapılı yordu. İklim ise hayli değişik, ülkenin bir tarafında sıcaklar hüküm sürerken, diğer tarafında asker melbusat yetersizliğinden ve havanın soğukluğundan donarak şehadet şerbetini içiyordu.
Azınlık ve ırkî ayrılıkları 19.asırdan sonra daha te'sirli olarak yaşamak mecburiyetinde kalan Osmanlılar, bağımsızlık arzularını yeşerten bu tuzağa düşmüşler* Kürtlerde dâhil bağımsızlık derdine düşmüşler bunda başarının Osmanlı ordularının mağlubiyetine bağlı olduğunu temenniye kadar gidenler olmuştu. Hâttâ İngilizlerin, desteği ile Molla Mahmud Barzenci, Süleymaniye'de bir Kürt devleti husule getirmişti. Arnavutlar'da bunlardan geri kalmamıştı. Ermeniler ve Rum Pontus devleti çalışmaları yapılmakta idi. Osmanlı ordusu yedi düvele sekiz cephede verdiği mücadeleyle dünya savaş târihinde bir ilke imza atmıştır. Bunlar Kafkasya, İran, Irak, Sina, Suriye. Çanakkale ve aynı günlerde Galiçya ve Romanya'da olmasıdır.
Şimdi "bu savaş İle alakalı olarak aşağıdaki bilgi ve dokümanları tetkikinize sunuyoruz. Bu beyanın Sultan Hamid'İn şifre kâtibi olan Mehmed Selahaddin

Bey'in mütalasi olduğunu da zikretmiş olalım.

Almanlar Galip Gelselerdi

Almanya ile ortak olarak girdiğimiz savaşda maazallah bunlar galip gelseydi, ülke bunların esiri durumuna düşüp, hududlarımıza bir zarar gelmeyecek olsa bile vatanın evladından bir haylisinin kaybolduğu gerçekleşecekti. Ayrıca da milyonlarca lira borca gireceğimiz kesindi. Bizim görüşümüz ise, İngiltere devletinden bizim istiklâl~i tâmmemizi ve mülkümüzün bütünlüğünü temin edecek vesikayı istihsal edip, savaşda bitaraf kalmayı tercihdi. Ancak çok mecbur kalındığında ise İngiltere ve müttefikleri yanında harbe iştirak etmek doğru olurdu. Bu düşünceye kasten hiç yanaşmayan ittihatçılar bu yüzden de asla yakalarını bu fecî me'suliyetten sıyıramazlar. Turan sevdasının ham mey vesiyle milleti iğfal eden bu caniler bölüğü, "Dimyata pirince giderken evdeki bulgurdan olduk" darb-ı meseli gereği vatanımızın kısm-ıâ-zamını kayıp ettirmişlerdir.
Böylece de muazzam ve muhteşem Osmanlı Devletinin parça parça olmasına sebebiyet vermişlerdir.
Biz; ülkemizde çok konuşulan Arab ihaneti üzerine, yukarıda geçmiş bölümlerde temas etmişizdir. Şimdi, Cemâl Paşanın bu hususdaki davranışlarını ortaya koymaya çalışan ve bunu efkâr-ı umümiyeye tamim eden Şerif Hüseyin'in bu tamimini hâvi beyannamede yukarıda adı geçen zâtın "Bil-diklerim" adlı eserinden Osmanlicadan sadeleştirilerek ve lâ-tinize edilerek alınmıştır.

Hicaz Meselesi - Şerif Hüseyin

Mekke-i Mükerreme Şerifi devletlü, siyadetlü Şerif Hüseyin Paşa hz.Ieri ittihatçı reis erinin bilinen zulümlerinden bizar olan Hicaz ahalisini kurtarmak için kıyam edip, bütün İslâm âlemine hitaben aşağıda tercümesini vereceğimiz iki arabça kıta ile Hicaz'ın istiklâlini ilân edip kendini Hicaz Meliki unvanı altında tanıttıktan sonra bu ittihat ve terakki cemiyeti yüzünden devlet-i Osmaniye'den ayrılmıştır.
"Mekke-i Mükererrie Emirî devletlü siyadetlü Şerif Hüseyin Paşa hazretleri Tarafından Neşrolunan Arabca birinci beyannamenin suret-i tercümesidir"

Bismillahirrahmanirrahim

İhvanı müslimiyne umumî beyannamemizdir: "Rabbena iftah beynena oe beyn kavmina bilhak ve ente hayr elfâtl-hin"
Târihe vakıf olanlarca malumdur ki; istâm camiasının tev-hid ve takuiyesi maksadıyla islami emir ve hükümlerden olarak deolet-i âliye-i Osmaniyeye ilk önce tâbi olmayı kabul edenler Mekke-i Müfcerreme emirleridir.

Selatini alî Osman padişahlarının (Kitabullah) ve (sürtnet-i Resulellahı) icra ue tenfiz ahkâmı hususundaki temes-sükleri ve bu hususda ifna-i vücud etmeleri (kendilerini helak edercesine gayretleri) dolayısıyla geçmişdeki emirler tabi olmağa devam ettiler. Hâttâ 1327/1909 senesinde bizzat arablaraan teşkil olunmuş bir kuvvetle arab üzerine hareket ederek devlet-l âliyenin şeref ve haysiyetini muhafaza için ibahenin muhasara etmesinden kurtarmaya çalıştım.
Ertesi sene aynı maksadla oğullarımın birisinin kumandası altında olarak o hareketi yapan* ve herkesçe bilinen ue görülen yüce yoldan ayrılmadım. İttihad ve terakki cemiyetinin zuhuru ile umûmu devlete el koyması ve kötü idaresi se-bebiyle içde ve dış da, karışıklıkların çıkışına yine herkesin bildiği gibi birçok savaşa sebeb olduğundan devletin büyüklük ve şerefini haleldar etmiş hele şu son savaşa lüzum yokken girmesi de devleti toprağa görmekten başka bir şey ol-mayıp, izaha dahi lüzum yoktur. Bu yapılanların ne gibi de-nî bir maksadla yapıldığını izaha, hisslyat-ı hâsenemiz mâni olduğu gibi umumî ehl-i islâmın, islâm devleti hakkında fütur getirip yeis ve kedere düşmüş olduğunu görmek isteme-diğimizdendir.
Bekaİ memalik de kalan müslüman ahali ve garyi müs-limlerin bir kısmını asmak su etiyle idam diğer kısmını vatanlarından nefyedip, Osmanlı ile alakalı rabıtayı kaldırıp herkesi canından ve malından mahrum bırakmışlardır.
Arazi-i mukaddese ahalisinin bu son savaş sebebiyle; içinde bulundukları sıkıntı o dereceyi bulmuştur ki; mutavasıtı hâl (orta halli) olan bir insan evinin kapı ve pencerelerini bütün eşyasını sattıktan sonra taam tahtalarını (yemek sofralarını) dahi satmağa mecbur olmuşlardır.
İttihatçılar bu kadarını da yeterli görmiyerek saltanat-ı se-niyei Osmaniye ile bütün müslümanlar arasında rabıta sebebinin yegânesi olan "Kitabullah" ve "Sünnet-i Seniyye"yİ ihlâle tasaddi (teşebbüs) edip İstanbul'da sadnazam ve şey-hülislâm ve ulema ve vezirler ile ayan gözleri önünde intişar eden "İctihad Gazete"si Siyer-i Nebevî'yeyi şen'î tâbirlerle tahkirden çekinmediği gibi itirazlara uğramadığından cüret alarak Nusüs-u Kur'ânî yeyi kaldırmaktan çekinmemiş "el-zikr misi haz Ula nasibiyn" âyeti kerimesini istihfaf (alay) ederek tesavi-i mirası (mirasda eşitliği) terviç eylemiştir.
Bunlara zamlmeten islâmın beş rüknünden büyük bir rüknünü yıkmaya kalkışmışlardır ki: güya Rus ordusu karşısında harb eden askere benzetilmek üzere Mekkei Mükerre-me de ve Medine-i Münevvere de ve Şam da bulunan islâm askerinin Ramazanda oruç tutmamaları lüzumunu delillerle bu babdaki "femenkâne minküm mariyzan ev âla sefer" âyet-l celilei sahhasını tahrifden ve buna benzer bir çok esa-sat-ı islâmiyeyi yıkmak ve münkeratı seçmekden çekinmemişlerdir.
Şevketli Sultan-ı muazzam hz.lerinin bütün hukukunu gasb ile mabeyni hümayunlarına (sarayına) bir başkâtip ve bir başmabeynci seçmekden menettikleri gibi ammei müslimiynin işlerine bakmak hakkından mahrumiyetle hiafetten ıskat etmişlerdir ki bütün müslümanlar bu şen'i yelten uzakdırlar.
Bu seran, gayri meşru işler karşısında hüsn-ü teuilleriyle cahillikleri tahmin

olunamaz. Âlemî islâm İçine tefrika ue ihtilaf tohumları eklemek maksadıyla yapılıyordu.
Osmanlı devletinin işlerinin idaresi Enver Paşa, Cemâl Paşa ve Talat bey (Paşa)'in ellerine geçtiği sırrı meydana çıktığında her şey artık onların tasvibine bağlı olduğu görülmüştür. İstediklerini yaparlar, dilediklerini işlerlerdi.
Buna en basit delil, Mekke şer'ı mahkemesi kadı'sına gelen bir emir de, kadı huzurunda şehadetleri isimleri hakimde yazılmayan tezklyenâmelerin kabul edilmemesini istemekte-dirki: Sure-i Bakarada apaçık "tezkiyei beyn el müslimiyn" keen lemyekün sayılmıştır.
Bunlar bir tarafa arabların fazıl ve islâm büyüklerinden: "Emir Ömer el Cezain, Emir Arif el Şihabi, Şefik bin el Müeyyed, Şükrü bin el Aslı, Abdülvahhab ve Tevfik bin el Bisat, Abdülhamid el Zöhravî, Abdülgâni el Arüsî" gibi zevatı bir anda asarak idam etmeleri en katı kalbe sahip olein kimselerce bite yapılması zor görülen bu işi yapmada bir nev'i özür bulsak bile her türlü cinayetden ari ve beri olan umum aile efradının kadın ve erkeğinden en küçük çocuklarına varıncaya kadar; vatanlarından, sürgüne gönderilmek sureüyle musibetleri üstüne daha büyük bir musibet ilâve olunmasına ne mâna verilir?
Aile reislerinin her ne ile olursa olsun idam edilmeleri cezası tahribine kâfiyken ikinci defa cezalandırılmalarında mâna bulunmadığı pek aşikârdır "ve lâ tezirue ezret ve zer ahra" âyeti celîtesi kafi bir delildir. Hadi bu ikinci cinayetide bir mazeret-i siyasiyeye atfedelim. Reislerini kaybeden ailelerin mal ve mülkünden yapılan müsadereye ne demek icâb eder? Bu efâl ve harekâtta tahammül etsek bile meşhur rnü-cahid "Emîr Abdülkadir elCezairî"nin kabrine yapılan hakaret ve pislemeler ne mâna bulunabilir?
İttihatçıların ef'al ve harekâtından bazılarını zikrederek İnsanlık dünyası ve bütün ehl-i imân bu hususdaki hükmü versinler Bunların islâmiyet hakkındaki itikadının ne mertebede olduğunu anlamak için de Mekke ehlinin istiklâl tale-bimle ayaklandığı sırada askerlerinin Kale-i Ecyad'dan, müs-lümanlann kıblesi ve kâbe-i muvahhidin olan Beytullaha attıkları toplardan çıkan İki mermiden birisini Hacerülesved'in bir buçuk arşın (90 cm) üstüne diğeriyse üç buçuk arşın (ikibuçuk metre) uzağına tesadüf ettirmişlerdir. SetreA şerife (Kabe örtüsü) ateş aldığından bütün halk, Kâbe-i Muazza-manın kapısını açarak ve üstüne çıkarak yangını söndürmeğe mecbur olmuşlardır.
Bununla iktifa etmeyip devamlı Makam-ı İbrahim ue Mes-cid-i Şerifi hedeflemekten çekinmemişler ve günde üç-dört kişinin katline sebeb olduklarından günlerce bütün halk mescide yanaşamamıştardır. Mescid ve Kâbenin hürmet ue tazimine mukabil, istihfaf ve izdirae (hakir görme) ile muka-bele eden bu makule adamların neye müstahak olduklarını Şark ve Garb müslümanlarmın hükmüne bırakırız.
Evet! Bu izdim (hakaret) ue istihfaf (alay etmenin) hükmünü islâm âlemine bırakıyoruz. Lâkin d'ın-i is lamın ve komitemizin kiyâni (merkez)'ni ittihatçıların eğlencesi olarak bırakamayız. Cenab-ı Hakk kuvvetimize intibah ue yakaza (uyanıklık) ihsan buyurup, kendi mesaisiyle istiklalini temin edip,

musallat olan ittihad-ı memurin e kuuvasından memleketi tathir (temizleme) ettikten sonra hiç bir kuuoei hâriciyenin te'sirine istinad etmiyerek, istiklâl-i tamme ue mutlak Ue müstakil olmuşlardır.
İttihad ue terakki mütegallibelerinin çevri ile feryadlar içinde kalan memalikden ayrılarak nusrat-t din-i islâmı ue ilâe kelimetullah hedefi dahilinde ileri doğru harekete başlamıştır. Şeri'at-i islâmiyeye mülayim ve muvafık hertürtü fen ve ilmi almaya medeniyet yolunda ilerlemeye azmücezm eylemiştir.
Ümmid ue rica ederizki bütün âlemi islâm kardeşlerimiz edayı vâcib için vâki olan şu hareketimizi teeyyüd-ü uhuvvetle takviyyet buyurarak bize müşariket ederler ue vâcib gördüğümüz bu hâlin edasına yardım ederler.
Ellerimizi Cenab-ı Rabbel âlâya kaldırarak teufik ve hlda-yetiyle bütün islâmlar için hayırlı olmamızı "Rasul mâlik el-üehhab" hürmetine istirham ederiz, (oe hüoe hasbina oe ni-am elnasîr) Emir ve Şerif Mekkei Mükereme
Hüseyin bin Ali fi:25/şaban/1334-(28/haziran/1916)
Şerif Hüseyin'in 2. Beyannamesi BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM fane tevleüa eşhedva ba na muslemun"
Birinci beyannamemizde izah edilen sebeblere binaen kıyam eden Hicazlıların amal ve efkârımızda bazdarca tered-düd hasıl etmesi ihtimalini def içinefazıtı ilmî ue bilhassa müslümana karşı bu ikinci beyannameyi dahi neşre ve ilâna lüzum görerek daha vazıh daha sarih daha karib elahd me-vad ve delail iradıyla maksadımızı tamamen teşrih ediyoruz.
Şöyleki ehl-i İslâmm bilcümle akıllısı ve gerek Osmanlı te-basmm ashabı basireti ve gerek umumi aktar-ı âlemin er-bab-ı fetaneti devlet-i Osmaniyenin; harb-i umumi düvele dâhil olduğuna esbabı âtiyeden dolayı razı değillerdir.
Birincisi" dâhili sebeblerdir. O da devlet-i Osmaniyenin Trablusgarb ve Balkan savaşlarından pek yakında çıktıklarından askeri kuvvet ve mâli hasarın çok olması, merkezi istinadı olan millet bir hayli zayıflamıştır. Esasen Osmanlı milletinin ferdleri askerlikden memleketlerine döndükte ehli ayal için çalışmağa başlar başlamaz alelacele tekrar hizmet-i askeriyeye istenilmesi bu millet için daimi bir felâket ola gelmiştir. Bilhassa harb-i umumî hazıra, diğer harblere kıyas edilemez korkunç bir şey olduğundan zayıf bir millet üzerine tahmil edilen masarif böyle korkunç bir harbe millet-i Osma-niyeyi sevketmek akıl kârı değil idi. İşte devlet-İ Osmaniyenin bu harbe girişine akıllı müslümanlann razı olmamalarının bir mühim sebebi bu idi.
İkinci sebeb hârici olup, ittihatçı hükümetin savaşan iki saf halindeki devletlerden seçmiş olduğu tarafa aitdir. Devlet-i Osmaniye bir devlet-i islâmiye olup dünya haritasında işgal ettiği yer, geniş ve sahilleri çok olduğu için eskidenberi "Ai-Î Osman selâtin-i azam"m meslekleri icâbı tabasının büyük kısmı müslüm-an ve denizlerde hâkim olan devletlere meyi! etmesi siyasetine daha uygundu.
Hükümet-i ittihadiye ise bu eski siyaseti terk ile ahalisine nisbetle memleketi dar olan ve bu yüzden hayal ve taamı geniş olan tarafla beraber harbe girince basiret sahibi müslü-maniar beklemekde olan kötü neticeyi görerek ittihatçıların bu

hareketini uğursuz gördüler.
Hatta harp hakkındaki fikrim telgrafla sorulunca, tarafımdan ber veçhi meşruh muktezası yapılmıştırki cevaben çekiten telgrafda devlete karşı taşıdığım hulusu niyet ve sadaka-tıma ve nâmus-u islâmın korunması fikrime bir delildir
İşte bizim vaktiyle dediğimiz gibi korktuklarımız zuhura başlamıştır. Bugün devleti âliyei Osmaniyenin Avrupadaki surları takriben İstanbul surlarıdır.
Rus ordularının talii Sivas oe Musul vilâyetlerinde ahali-i Osmaniyeyi çiğnemeye başlamıştır.
İngilizler dahi; Bağdat ve Basra vilayetlerinin bir kısmını işgal ettiği gibi Badiyet elAriş'de binlerce Osmanlı esirini önünde sürüp götürüyor. Şüphe yoktur ki; bu ahvali düşünmek, devam etmekde olan harbin neticesini kestirmeye çalışanlar zihinlerini yormaksızın şu neticeye vâsıl olurlarki bizim için iki şıkdan birisini seçmekliğimiz zaruridir.
Ya harita-i âlemden silinip mahvolmak yahud bu mahvo-luşdan kurtulmak çâresini bulmak. Bu babda teemmül ve lâzım gelen cevabı verme hususunu bütün âleme terk ederiz ve deriz ki mehalik (tehlike) memâliki (ülkeyi) kuşatmadan önce yaptığımız kıyam uygun ve kıyamımızın meşru ve uâ-cib olduğu her yönden iddia olunabilir."
Şerif Hüseyin'in bu iki beyannamesinde var olan bazı hakikatler onun ihanetini ortadan kaldırmaz,zâten son nefesini verdiği Kıbns'da Ölüm döşeğindeyken bu ihanetini muterif olduğu yâni itiraf edip, Mevlâ'mıza iltica ettiği hatıratlarda da yer almaktadır.
Şimdi de, Şerif Hüseyin'in beyannamelerinin hemen altına aşağıdaki bir redif binbaşısının kaleme alıp, risale hâlinde yayımlandığı, "Beka-ı Osmaniye" adlı düşünce mahsulü risalesini, Osmanlıca'dan lâtinize edip, tetkikinize arz ediyoruz hemence de şunu ilâve edelimki, Beka-ı Osmaniye terkibinin mânasının Osmanlı devletinin devamı, yâni yaşamasına çâre arama fikir jimnastiği olarak bakmanızı hatırlatırım. Şerif Hüseyin, yanlış işe ihanetle mukabele ederken, bir redif zabitimiz nasıl geleceği sağlam zemine oturtma yollarını araştırıyor, dikkatle okuyalım.

Beka-İ Osmanjyye Mütalaası

Binbaşı Mehmed Şefik Efendinin risâlesindeAnadolu kıtasının (topraklarının) Bahr-i Siyah (Karadeniz) cihetinden, Rusya'nın Bahr-i Siyah donanması tefevvukunu (üstünlüğünü) muhafaza etdikçe vaziyet-i elîmesi aşikârdır. Şimal-i şark (kuzey doğu) istikamet-i berriyesinden (karayolu) dahi Rusya'nın pây-i taarruzuna (saldırgan adımlarına) karşı müstesna bir haileye (engele) hâiz değildir. Anadolu ve Suriye kıtalarının bahr-i sefid (Akdeniz) sahili dahi hasmın fâik-i kuv-vay-ı bahriyyesi ianesiyle (düşmanın kuvvetli deniz kuvveti yardımıyla) harekât-ı taarruziyyesine (saldın hamlesine) mü-said bir haldedir. Velhasıl vaziyet-i coğrafiyei Osmaniyye, müstesna bir vaziyet-i müfide-i sevku'lceyşiyyeyi hâiz (Osmanlı devletinin buradaki durumu pek ayrı ve faydası

çok bir idareye sahip) olmadığından, Osmanlı devletinin bu noktai nazardan tabii bir istinatgahı yâni dayanağı dahi yok demektir.
Hele dimağ-ı devlet ve memleket olan payitaht (İstanbul) gerçi Avrupay-i Osmani ve Asya-i Osmaniye'nin ve İki büyük denizin mahalli telafiyesinde (arasında) bulunmak münasebetiyle ehemmiyet-i siyasiyye ve askeriyyesi ve fevaid-i lâtahsası (faydalı olmayan toprağı) gayri münkirsede (inkâr edilemezsede) berren ve bahren (kara ve deniz) kavi (kuvvetli) bir hasmın taarruz-u ciddiyesine mukavemet etse bile rnevkıen hâl-i muhasarada kalmağa salih (uygun) bir zemin ve zamandadır. Öyle bir harp zamanında dimağ-ı devlet demek olan payitaht, vatanın akasam-ı sâiresine İcra-yı hükm ve nüfuz edemeyecek, beden-i vatan sekte-i dimağa uğramış bir malûl vücuda benzeyecekdir.
Hele esliha (silahlar) ve cephane fabrika ve depolarının şu şekl-i vaziyete mâlik olan İstanbul'da bulunuşu öyle bir zaman için ne derece bâis-i felâket olacağı müstağnı-i beyandır. Bir hükümet (devlet) dâima ahval-i fevkalâdeyi nazar-ı dikkate almalıdır. Mürur (geçen) zaman ile ahval-i akvam (kavimlerin durumu) ve memalik-i tebeddulat-ı siyasiyye (ülkede ki siyasi değişiklik) ve iktisadiyye'ye uğradıkça, dü-vel-i mütemeddinenin (medeni devletlerin) tedabir-i siyasiyye ve harbiyesi dahi tahavvüle (değişime) uğramak mecburiyetindedir.
Hiç olmazsa Karadeniz ciheti, taht-ı emniyet-i bahriyyede bulunmadıkça netice olarak maalesef denilir ki; Muhtasaran beyan olunduğu üzere, hükümet-i Osmaniye yâni Osmanlı devleti ne millet ve ne de vaziyet-i coğrafiye itibarıyla emîn bir istinadgâha mâlik değildir.
Osmanlı Devleti Avrupa Devletleri Arasında Denge Kurarak Siyasi Varlığını Sağlayabilirmi.

Memâlik-i Osmaniyye son asırda avrupa büyük devletlerinin rekabet sahası ve tecavüz hedefi olmuştur. Bu yüzden Osmanlı devleti adı büyük devlet diye geçenler arasında bir denge kurmak suretiyle hukukunu ve varlığını sürdürebilmesi zor ve hâlen uzak sayılır. Avrupanın büyük devletlerinin zamanımızda antlaşma ve ittifaklara bağlılığı, denilebilir ki şark'daki. niyeti siyasi ve iktisadi menfaat rekabetine dayalı vede matuftur. Şu yaşanan hâl ile nasıl mümkün olur ki şark'da rekabet ve hırslarla dolu ecnebi siyasete henüz bağlı olmaktan kurtulamamış bizim gibi bir devlet, bir memleket-i heyet-i mütte-fika ve mutelife-i düveliyeden yâni bunlardan birisine dayanarak ve iltihak etmek istidadını yapabilecek olsun.
İngilizlerin; Mısır'da ve Arab Yarımadasında şark, garp ve cenup yâni doğusunda, batısında ve güneyinde takip etdiği istilacı siyaseti, Fransızların Cezayir, Tunus hâttâ Trablusgarb ve Suriye'deki mevkıilere dâir siyasi niyetleri, İtalyanların ise; Osmanlı'nın Afrika sahillerinde olan gözü Trablusgarb ile garbdaki Arnavutluk civarındaki istilaya dönük siyasi faaliyetleri buna inzimamen Rusyanın, Osmanlı devleti hakkındaki değişmez ve kadîm düşüncesi olan imha plânları ile olan hülyaları, saydığımız avrupanın dört iri ülkesinin,

Osmanlı vatanını bölüşmeğe dönük ihtirasları yakın zamanda bunlara yaklaşmak değil hasım olarak saymak durumuna getirmiştir.

Almanya Ve Avusturya Devletlerine Gelince

Bu iki devletin yaptığı beyanlar avrupanın büyük devletlerine karşı olan vaziyet-i siyasiyye ve iktisadiyyeleri bu iki devleti Osmanlı Devletine yakınlaşmaya itmiştir. Ezcümle; bu iki devlet Almanya ve Avusturya, gerek şimdi, gerekse istikbalde karşısındaki devletler olarak gördüklerini, Osmanlı devleti de aynen karşısında gördüğünden bunların yakınlaşmaları uygun olup, siyasi sahada kuvvet kudretlerini isbat-ı vücud etmeleri, Avus- turya ve Almanya'ninda siyasi menfaatlerine uygun geleceği tabiidir.
Ancak bunlarla yapılması tasavvur olunan antlaşma tabii görülüyorsa da, Osmanlı devletinin muhtaç olduğu kuvvet ve kudret-i askeriyyesini ve idarei dahiiiyei intizamiyesini düzeltememesi ve avruparun dört büyük devletinin bunu önlemesi, öte tarafdan ecnebi devletlerin siyasi arzularının ihtiraslısına maruz kalması, Almanya ve Avusturya devletlerine ittifak teklifi yapılmasına hükümetin müsaid bir zemin zaman içinde olmadığını getiriyor.
Eğer özetlersek deniliyor ki; Osmanlı Devletinin bu gibi ittifaka tâlib olması demek, Almanya ve Avusturya'nın himayesini istemek mânasına gelir. Bunun böyle anlaşılacağı tabii ve muhakkak bulunduğundan, şu hâl ihtiraslarıyla düşmanımız olan devletlerin hakkımızda şiddetlerini çoğaltmaktan başka bir işe yaramaz. Bu bakımdan hükümet böyle bir işe teşebbüs etmeyeceği gibi Almanya ve Avusturya'nın dahi velev büyük bir menfaat mukabilinde olsun büyük devletlerin üstünlüğüne karşı açıkça hâmilik yâni koruyucu şekli ne varacağı bu gibi ittifakı kabul etmez. Zira bizim için, kendilerini tehlikeye sokmaktan başka bir netice veremez. Görülen vaziyete göre Osmanlı devleti devletlerin ittifakına dahil olmak suretiyle de hukuk ve hayat-ı siyasiyesini muhafazaya imkân göre miyor.

Osmanlı; Hayat Ve İstiklâliyetini Nasıl Teminat Altına Almalı?

Aşağıdaki beyanlarımızda sebeblerini arzettiğimiz ve tevessül etmemiz gereken tedbirleri söyleyelim:
1) Cezire't ül Arabın yâni Arabyarımadasmin Osmanlı Devletine dolayısıyla müslüman kavimlerin selâmeti ne dayanak olacak sağlam bir şekle taşınması
2) Hanedan-ı Âlî Osman'ın erkeklerinin şerefli ve saadâtın muteber hanımlanyla evlenerek sülâlei Cenabı Nebevî'ye akrabalık tesisi yapılması.
3) İstanbul Osmanlı başşehri olarak kalmakla beraber, hilafet payitahtı nâmıyla savaşın idaresi ve islâmî siyasetin noktai nazarından lâzım gelen vasıfları hâiz bir mevkiin ikinci bir başkent olarak seçilmesi. Bu maddelerin izahını aşağıya alalım:

Esbâb-I Mücıbeler

1) Arapyarım Adası Osmanlı devleti için istinadgâh olarak seçilebilecek bir unsur olmakla beraber coğrafi vaziyeti dahi müstesna bir vaziyeti pek makbul bir İdareye hâizdir. Yanmada on ilâ onbeş milyon aynı ırkdan müslüman insana sahibdir. Bu millet zekî, cengâver ve cevval ve de müstaid bir milletdir. Bu nüfus askerlik menbaı olarak kuvvetli bir as-keriyye teşkil eder. Kötülük getirmesi muhtemel başka bir kavim ile karışık değildirler. Yanmada insanını fâidesiz ve belki Osmanlı devletine ve milleti islâmiye'ye bugün muzır bir unsur hâlinde tutan sebeb evvelâ idrâk seviyeleri ikinci olarak sosyal durumlarıdır. Bu taraflarının ıslahı hâlinde o necib millet hakikaten islâm âleminin medar-ı istinadı olacak bir hâl-i heybet-i kıymete vasıl olur.
Arap Yarımadasının coğrafi mevkii târihi bakımdan da müsbet olup kara yolu, taarruz hareketi yapılmasına uygun olmayan bir çöl ile çevrili olduğu gibi cihet-i sâireside denize ve sahillere uzaklığı, su ve havası ecnebilerin tasallutuna müsaid değildir. Târih bize isbat ederki, Yarımadayı hiçbir cihangir devlet istilâ edememiştir ve ayak atanlar ise Ceziret ül Arab'da barınamamışİardır. Yine târih isbat eder ki Arablar şerefi islâmla irşad olunduktan sonra Arab Yarımadasının Roma ve İran gibi iki muazzam cihangir devleti perişan ederek, Çin hududundan, Fransa hududuna kadar cihangir bir devlet kurmuşlardır. Her zaman için bu yaradılışdan beri taşıdıkları istidatı ispat etmişlerdir. Bilenlerce takdir edileceği üzere müstesna bir harb vasfına sahip olduğu gibi kırk sene-denberi pek mühim bir vaziyet hâkimiyeyi de kazanmıştır. Arab yarımadası Süveyş Kanalının açılışından beri avrupanın müstemleke ve iktisadi yolu olduğu aşikâr bulunan Süveyş, Kızıl Deniz, Babulmendep deniz yoluna uzaklığına hâkim bir vaziyet-i mühimme-i mümtâzade bulunmaktadır. İşte bu yarımadanın Osmanlı devletine istinadgâh olarak seçiimesine uygun ve matlub hâle getirilmesi yolundaki arzunun ve temininin hikmeti budur. Böyle görünüşte kuvvetli bir kuruluş sağlanırsa yalnız devlet-i Osmaniye'nin değil bütün islâm dünyasının hayat ve selâmet-i müstakbelesi teminat altına alınabilir.
Yukarıdaki satırlarda beyan olunan Esbâb-i Mucibe ara başlığıyla 1. sebebi yazmıştık.
2.ye gelince; Sâadat ailesinin hanımlarıyla izdivaç yapılmasından maksat: Osmanlı hânedan'ının, kudsî bir hanedan olan Nebîzişan Efendimizin hanedanıyla akrabalık tesis ederek, istikbalde Halife olacak Osmanlı padişahları, anne tarafından bu süîâlei tâhire-i Nebevî'yeye, baba tarafından da hânedan-ı Osmaniye'ye intisaplarını temine dönüktür Bundan da maksat, Arap Yarımadasının insanları olan Arap kardeşlerimiz arasında hilâfet-i Arâbiye gibi gerek kendileri için gerek bütün âlem-i İslâm için pek büyük bir felâketi ve iz-mihlali intaç edecek bir mesele-i mühlikenin (tehlikeli meselelerin) zuhuruna meydan vermemek ve millet-i İslâmiy-ye'nin pek mühim birer rüknü, pek mühim bir muhteremi muazzam-ı biraderi olan Arap ile Türk'ün birleşmeyi kuvvetlendirmek, uhuvveti (kardeşliği) ve bu suretle bütün âlem-î İslâm'ın

yaşadığı zillet ve'hâli hazırdaki esaretten kurtulmayı temin içindir. 3.ye gelince; İstanbul' dan başka ikinci bir payitahtın kurulmasından maksat budurki: Yukarıda Osmanlı ülkesinin vaziyet-i coğrafyası hakkında beyan ve izah olunduğu üzere Dersaadet, Avrupa kavimlerinin deniz ve kara yoluyla üzerinde kuvvet toplayabileceğini gördüğümüz ve Osmanlı hududunda son zamanlarda meydana gelen değişiklikler savaş noktai nazarından başşehir olarak seçilmesine uygun bir mevkii sayılamaz.
Bununla beraber üzerinde taşıdığı vasıflarıyla rnülkiyevi meziyetleri, bazı ehemmiyyetli siyasi düşüncelerden dolayı da başşehir olarak kullanmaktan vazgeçilemez. İstanbul; gerek kara gerekse deniz gücü bakımından üstün olan bir düşmanın dâima tehdidine maruzdur. İstanbul; düşman bir devletin ordu ve donanması için hemen hedef alınması ve buna müsait bir mevkidedir. İslâm siyaseti açısından da İstanbul, gerek hilâfet merkezi gerekse Saltanat merkezi olmaya uygun bir yer değildir. Savaşın olacağı göz önüne alınırsa, İstanbul'un devletin beyni olarak bulundurulması bu devletin faaliyetine mahsus 2. bir payitah tın tesisi (münasip bir zamanda) lâzımdır.
Kurulacak bu 2. başşehrin yeri en önce her bir ihtimâle karşı savaş tehlikesine maruz kalmayacak bir bölge içinde bulunmalı. 2.olarakda, dayanılacak yerin seçilmesi düşünülen ve temenni edilen, Ceziret'ül Arap'ın siyasî ve idâri rabı-tasının Makam-ı Hilâfet-i üzmâya takviye teminine yâni İslâm siyaseti bakımı dan uygun, tesir-i kuvvetli korumalı bir yerde bulunmalı.

Vakti Kaybetmeye Gelmez

Aleyhimizdeki umumi Siyasete Bir Bakış: Avrupa devletlerinin Osmanlı Devletine gerek fikri gerekse tecavüz edici olmasının küçük meseleleri sarf-ı nazar edersek esas itibarıyla üç sebebe dayandığını görürüz.
a) Bir İslâm Devleti olmamız ve Makam-ı Hilâfet-i temsi! etmemizdir.
b) Osmanlı akıllılığının imrenilecek derecede meziyetlere fevkalâde sahip olması
c) Osmanlı Devletinin zayıf düşmesi İtiraf etmek icâp eder ki yukarıda söylediğimiz üç sebep bizde mevcut oldukça ve buna bir çâre bulamadıkça tehlikeden kurtulamayız.
Bu çâreyi batı' da aramak yâni Osmanlı' nın siyasi hayatının devamını temin etmek için Avrupalılardan muavenet yâni yardım beklemek, onlardan insaf ve merhamet beklemek, tıpkı mütecavizler arasında bir ümid aramak gibi yalnız kalmış bir duhteri dâlfirib'e yâni bir genç kıza, her biri teca-vüzkârane el uzatmak isteyen ihtiras sahiplerinden, daha doğrusu güler yüzlü düşmanlardan birini bırakıp diğerinden istimdâd etmeğe benzer.
Vakit kaybetmeye gelmez. Şu hâli pürmelâlimiz bile bizim için bir fırsatdır. Bu fırsatı kaçırmayalım. Arkamızda metruk ve metrukiyetinden âdeta bize mazır kalmış, yâni ekşi kalmış fakat mühim bir dayanağımız olabilecek güç var. Bunu ha-yatımızı kurtaracak bir şekle sokmaya gayret edelim. Yoksa bu firsatda elden

giderse pişman olmak fayda vermez. Nâmusu milliyesi olan, bunu nazar-1 dikkate almalıdır. Netice-ten deriz ki; Arap Yarımadası dayanağımız olacak şekil de kazanılmalıdır.

Ceziretülarab Dayanak Olarak Nasıl Kazanılır?

Yukarıda sorduğumuz soruyu cevaplamak şu tedbirleri ileri sürmekle kabildir.
a) Siyaset-i İslâmiye propogandasının yapılması ve bunu temin içinde ilmi ve siyasi işlerle uğraşacak bir cemiyet teşkil edilmelidir.
b) Arap yarımadasında yaşamakta olan insanların sosyai ve içtimai durumları göz önüne alınmak suretiyle onları rahatlatıcı, memnun edici bir idarenin temini
c) Hilâfet ve başşehir meselesinin yukarıda anlattığımız gibi düzenlenmesinin gereğine tevessü! edilmesi.
Bu üç maddeden ibaret siyasi tedbirler ve idarî çâreler için herhalde izahata lüzum yoktur. Bunların kapsadığı mâna erbabınca apaçık anlaşılır.

Ittıhad-I İslam Hakkında Düşüncelerin Mütalaası

İslâm hilâfet makamının sahibi olmak demek, İslâm milletini koruma vazifesiyle mükellef olmak demektir. Aslında insanların mühim bir kısmını teşkil eden müslüman kavimleri esaretden kurtarmak, beşerî hukukdan nimetlendirmek medeniyet ve insaniyet açısından şerefli ve pek büyük bir hiz-metdir. Osmanlı devletinde meşrutiyetin ilânından sonra bir fikir yükselmesi oldu. Bu da ittihad-ı İslâm fikridir. Bunu tak-dis ve uygun bulmamak bir hissizlik, bir mevcudiyetsizliktir. Kahramanlık düşmanlara galip gelmekledir.
Madem ki biz Osmanlılar; îsfâmı koruyanlar nâmına sahibiz bunun icâb ettirdiği vazifeyi zor da olsa yerine getirmeyi namus borcu bilmeliyiz. Ancak bununda yolu vardır. Yolunca yordamınca hareket edemezsek, müslüman milletleri hâttâ kendimizi daha fazla sıkıntılara, zararlara duçar ederiz. Malumdur ki;mahkûm bir milletin hukuk-u hâki miyetini kurtarabilmek için:
a) O milletin hukukuna sahip çıkması hususunda uyandı-rılması lâzımdır.
b) İhtilâl âletlerinin tedarik edilmesi lâzımdır. (Kansız ihtilâl olmaz. İhtilâlsiz hâkimiyet alınmaz.)
c) Dayanılacak görünen bir kuvvete sahib olmak lâzımdır.
Rusya, Çin, İran topraklarında yerleşmiş olan Türkler'de bir uyanmaklık alametini hamdolsun göstermeğe başaldılar. Bunun çoğalıp yayılmasına şimdiden çalışma ve gayret göstermeliyiz. Söz konusu kavimlerin kurtulması için dayanacakları kuvvet ve devlet Osmanlı Devletinden başkası olamaz. Osmanlı devletinin bu vazifeyi yapabilmesi yukarıdan beri saymaya çalıştığımız düşünce ve fikirleri Arap yarımadası insanlarını kazanmakla olabilir.
Özetlersek; gerek Osmanlı Devletinin siyasi hayatta var olabilmesi, gerekse İttihad-ı İslâm fikrinin nazariyeden, tatbikata geçebilmesi için Arapları istifade edilecek bir hâle getirelim. Yoksa istikbalimiz karanlıktır. Ey muhterem

okuyucu; feryadım ve istirhamım şudur ki, hissene düşen dini ve milli vazifeyi ifaeyleki, kendini ve ahfadını yâni gelecek nesilleri ve de kardeşlerini esaretden kurtarasın. Bu feryadı mühim-semezsen ahfadın se ni mahkûm ve târih-i âlemde seni, bednam edecektir.
Binbaşı Mehmed Şefik

Ezine Redif Tabürü Kumandanı

Muhterem okurlarım; bu risale 1 .dünya harbinden önce yazılıp yayınlanmış olması gereken bir düşünce mahsulüdür. Din ve vatan ve de millet kavramlarını pek güzel hallihamur etmiş, adı geçen kumandanın ve o kumandanın böyle bir risaleyi fütursuzca yazıp yayımlamasının önemi ayrıca hürri-yet-i fikr ve cesaret-i medeniyye açısından da gıpta olunacak bir hususdur. Böylece kenarda köşede kalmış bir Osmanlıca risaleyi lâtinize edip meraklısının bilgisine Osmanlı Târihi içinde sunmanın bahtiyarlığı içindeyim.
Şu nakle çalıştığımız iki beyanname bize hatırlatmaktadır-ki; şeriatı mutahharai islâmiyeden güzel adetlerden olan ve arabların aynı zamanda ananatından olanlara dahi asla bir bağılık ve saygı göstermeyen ittihatçı mütegallibenin bilinen davranışları yüzünden Şerif Hüseyin kıyam ederek istiklâlini ilân etmiştir.
Yine harbin ilk döneminde en mühim ve büyüklerinden olan dolaysıyla eyâlet-i mümtaze denilen Mısır kıtasıyla, Anadolu ve Süveyş Kanalının kilidi sayılacak kadarmühim olan Kıbrıs Adası dahi bu yol kesici şakilerin kurbanı olarak İngilizlerce ilhak edildi. Akdenizdeki adalarımız, Trablusgarp ve Bingazinin yine bunların döneminde eiimizden çıkışı kaaie alınırsa bu denizdeki hâkimiyetimiz değil, varlığımız dahi nis-yana gömüldü. Ve İttihatçı haydut çetesinin dünya haritasındaki yerlerimizin yok olmasına sebeb olan bu savaşa girişleri olmuştur, dendiğinde bir cevap gelememesi icâb eder! Bu-
OSMANLI TARİHİ nurûada bu belâları görmüş nesiller on yılda memleketi yok edenleri bir daha iktidar mevkiine getirmemelidirler.Osmanlı devletinin savaşa girmesinin müsebbiblerinden Prens Said Halim Paşa kabinesi, bu savaşın neticesini harb ilânının hemen akabinde fark etmeye başladı. Uzun zaman süren münakaşa ve karşılıklı itirazın sonunda Said Halim Paşa münferid olmak üzere sulh kapısını araştırmaya teşebbüs etti. Fakat ittihatçıların o bilinen takımı buna da yanaşmadılar. Kapıların değil açılmak, çalmamayacağının dahi ihsası üzerine Prens sadrazam istifa etmek yoluna başvurdu. Fakat bu istifa pek geç ve güç geldiğinden ülkeye bir fayda temin etmedi.
Prens hz.lerinin aflanna mağruren; bu hususda birkaç söz beyan etmek isterim
Vazifelerinde hürriyet içinde hareket edemeyeceklerini pek âla bildikleri halde, niçin sadareti kabul buyurdular? Kendileri Mısır'ın en büyük prenslerinden Halim merhumun mahdumları ve elan, Mısır'da mevcud prenslerin büyüklerinden oldukları halde neden bu aslı ve nesilleri gayri malum ittihatçı haydutlarla mesai yapmaya tenezzül buyurdular? Yoksa tabiyyet ve ubudiyyet-i

kadimeleri; bağlısı oldukları devlet-î âliye-i Osmaniyeye hizmet etmek mi istediler?
Bize kalırsa; hiç şüphe yokki eskiden beri var olan bağlılıkları dolayısıyla Osmanlı devletine hizmet arzusu bu ağır yükün altına girmelerine sebeb olmuştur. Mamafih Said Halim Paşa, durum ve zamanı göz önünde bulundurmamış ol-maliki ittihatçılarla beraber oldukça ve makamı sadarete on-ların desteği İle çıktıkça serbest hareket edebileceği düşüncesine saplanmış olabilir ki esas yanlışı buradadır. Hatta îttihatçılann elinde bir oyuncak olabileceğini dahi hesaplamamıştır.
İstidrat: "Yazar merhum Mehmed Selatıaddin Bey, her ne-kadar savaşa girilme haberini ertesi sabah alan sadrıazam, durumuna düşürülmüş olan Said Halim Paşa'ya saygılı davranıyorsada, Enver Paşa ile bir mükalemesinde,bahse konu paşanın, Mısır'ın İngilizlerin elinde olduğundan, dolayısıyla oradaki arazilerinizin endişesini taşımaktasınız yollu iğneli İfadesiyle karşılaşmış olmasına rağmen görevinden çekilme gayreti göstermişse de, çekilmeğe muvaffak olamadığını her halde hatırlayama- mış biz, daha önce yapmış olduğumuz Meulânzâde Rıfat bey'in Türk İnkılabının İç Yüzü adlı eserindeki sadeleştirmemizde metnin içinde bulmuştuk. Bu esere, pek nâdir bir hitap olan Enver bey'in bu tür nezaketsiz ve mesnedsiz beyanını ayıplıyor ve buraya dercetmeyide böylece lüzumlu gördük. M.H"
Evet; Prens Said Halim Paşa bunlardan daha önceleri ayrılmış olsalar idi, değerli şahsiyetleri, Osmanlı devletinin talihsizliğinin ifadesi olan bu karanlık sayfalarda yer almayacaklar, kıymetli fikirleri daha bir saygı ile mütalaa oluna-caktı. İttihatçılar başta kaldıkları on sene içinde getirmiş oldukları sadnazamlara verdikleri emirler dışında bir icraat yaptırmamışlar kendilerinden olmasına rağmen göz açtırma-mışlardi. Neredeki onlarla olmayan Said Halim Paşa'ya bu hususda icraat serbestisi vermiş olabilirlerdi? İşte bunları Said Halim Paşa hz.İerinin sadrıazam olmadan görmesi icab ederdi. Said Halim Paşa, altes unvanlı, bir hayli zengin ve son derece münevver bir zât iken, bu tulumbacı takımının benzeri ittihatçılarla münasebetleri hiç bir mânâya sığmamaktadır. Anlaşıldığına göre Said Halim Paşa münferid sulh yapma araması münasebetiyle, Paşa ve de ittihatçılar arasındaki anlaşmazlık sadrıazamın çekilmiş bulunmasından sonra makam-i sadaret tamamen cemiyetin eline kalmıştır. Said Halim Paşa'nın münferid sulh yapma şansını arama gayretleri yüzünden, sadaret ile kabine ve dolayısıyla ittihatçılar kumpanyasının arasında zuhur eden ihtilaf diğer zevat tarafından duyulmuş bulunduğundan yine gelecek sadnazam cemiyetin haricinde bir kişi olduğu takdirde,o sadnazamda ülkenin içinde bulunduğu ahvali idrak ile, münferid sulhun arayıcısı olur ve böyle bir hâl ise, İttihatçı güruhunun koruyucusu olan Almanya İmparatoru Wilhelm'in üzülmesine sebeb teşkil edeceğinden, bu güçenikliğin vukuu bulmaması için cemiyetin öz deyişi olan, Talat Bey sadareti bizzat uhdesine almaya karar verdi.

Talat Paşanın Sadareti

Talat Bey; makamı sadarete geldiğinde teşrifatta karışıktılar çıkmasını önlemek babından olmak üzere Paşalık unvanı da padişah tarafından ihsan buyrularak artık Talat Paşa olarak anılmaya hak kazandı. İttihatçı ekâbirlerin arasından kurduğu bir kabineyle işe girişti. Bunların oluşu esnasında ben Mısır'da bulunuyordum. Bir arkadaşla birlikte oturmaktaydık-ki, Talat Paşa'nın sadarete tâyin olduğunu haber veren telgraf geldi. Yanı basımdaki arkadaşım pek açık bir şekilde ben âcize hitaben aşağıdaki beyiti terennüm eyledi demekte "Bildiklerim" adlı eserin yazarı, Sultan Hamid'in eski şifre kâtibi.
Beyit
"Sen yakışmaz dersin amma kel başa şimşir tarak Sadrazam oldu Talat cilve-i takdire bak"
Ertesi günü yine o arkadaşımla beraber olduğumuz sırada Talat Paşa kabinesini teşkil eden erkânın isimlerinin yazılı olduğu telgrafı okuduğumuzda Enver Paşamnda Harbiye nâzın olduğunu anladıktan sonra da yukarı ki beyt'in sonunu söyledi:
"Talat olmuş sadrı azam alta almış Enveri İttihadın sayesinde mülkün alt üst her yeri" Hakiykaten şu zâtın dediği gibi Talat Paşa kabinesi büyük bir sür'atle memleketi alt üst etmiştir. Talat Paşa ve arkadaşları ülkenin büyük siyasiyetçilerinden(!) ve Almanya'nın sadakatli bendegânindan olduklarından göstermiş ve gösterecekleri hizmet bakımından daha önceki kabinelerin her birinden üstündüler.
Talat Paşa kabinesine ne nâm verilmek lâzım gelir? Çünkü kabinesine bilfiil katiller ve canileri alarak icraata dahil eylemişti. Kendileri canilerin reislerinden saydıklarından böyle kişilerle dolu kabineye hükümet kabinesi demeye insanın dili varmıyor. Bunun için haydutlar çetesi başı sayılan Talat Paşa, muhtelit canilerin birleşmesiyle teşekkül eden bir kabine kurmuş olduğundan "Katiller ve Caniler kabine-i muhtelite-si" denilebilir. Bu kabine savaşın ortalarında gelmiş ve az zamanda pek büyük işler(l) görmüştür. İdam edilemeyen ve kurşuna dizilemeyen ne kadar vatanperver ile muhalifleri varsa, hepsini temizlemiş akla ve fikre gelemeyecek derecede zulümler ve cinayetler eylemişdir. İslâm ve gayri müslim bir çok mazlum seyyar bir aşiret hâline konulmuş, Trabzon-dan, Kastamonu'dan, Sivas'dan çıkarılanlar Osmanlı ülkesinin en uzak mahallerine Halep, Havran ve Kerkük çölleri gibi yerlere yaya olarak sevk ve hicret ettirilmiş ve yollarda aç-lıkdan ve susuzlukdan yolculuğun verdiği zahmetlerden dolayı yüzbinlerce kadın ve erkek ve çoluk çocuk terk-i hayat etmiş ve bir takım mazlumda bu cani kabinenin emriyle yollarda kati ve telef olunmuştur.
Rivayetlere bakılırsa öldürülen ve itlaf edilenler arasında islâm büyüklerinden, zengin hristiyanlardan ve vazifeli ruha-niyeden binlerce zatda böyle gaddarane katlolunmuştur. Ahalisini ve tebasmı bu şekilde kati ve ifna eden bu hükümetin cinayetler irtikâp etmesi selâmet-i memleket ve millet için olmayıp, çeşitli unsurların arasına ektiği aykırılık tohumlarını ve muhalefeti arttırmak ve

şiddetlendirmek suretiylede milletin gelecekte ulaşacağı rahatını askıya aldırıp, hicretden istifade ederek mazlum ve mağdurların nakit, eşya ve emlâkini çete ferdleri İle fedai canilerine gasb ve yağma ettirip, cemiyetin kasasını doldurmak ve farmason ve Siyonist cemaatlerinin emir ve fasid arzularını ve de Almanya imparatoru Wilhelmin hâinane 'radelerini hakkıyla yerine getirmişlerdir. Bu caniler bununla da kalmayıp ülkemizi bir hercümerc içinde bıraktıktan sonra islâm âlemine de taarruz ve tecavüzde bulunmuşlardır.

Bir tarafdan Almanya imparatorunun; fikirlerine soktuğu Turan ham hayali için cemiyet reislerinden, hâtİblerinden ve fedailerinden yüzlercesini İran'a, Buhara'ya Afganistan'a, Türkistana diğer islâmi beldelere göndermiş buralarda yerleşmiş islâmlar ile hristiyanları biribinleri aleyhine düşürerek oralarda, isyanlar ve kıyamlar çıkarmışlar ve Afrika topraklarındaki müslüman ahaliyi islamlık maskesi altında kendilerini göstererek bunları da yakın civardaki hükümetler aleyhine kıyam ettirmişlerdir. Talat Paşa'nın idaresinde bulunan İt-tihat ve terakki ve farmason vesair cemiyet-i hafiye mensup ve ittihatçı hükümetin adamlarının olması mümkün olmadığını pek iyi bildiklerine şüphe edilemeyen bu gibi hayaller ile uğraşmaları ve devletin milyonlarca liralarını sarfettirmeleri neden neşet ediyordu?

Yukarıda denildiği gibi şu dönemde yapılması, siyaseten kabil olmayan Turan devletinin Almanya İmparatoru Wil-helm'in ve ittihatçıların hatırı için meydana gelmesi mü m künmü idi? Bunun gayri mümkün olduğunu bizden pekâla daha iyi bilen Talat Paşa kabinesi ve ittihad ü terakki cemiyeti neden bu ham hayal ile biçâre milleti iğfal etti? Biz de bu suallerin tetkıyk ve tahkiykini erbabı zekâ ve irfan ile vaka-nüvislere havale eder ve İhsan Adlî beyefendinin Turan hakkında ittihada karşı söyledikleri aşağıdaki dörtlüğü alıntılayarak iktifa eyleriz.

Kıta

"Bir milleti vadi'i harabiye sürerken Altun dağa yükselmeli derdik sırr-ı vebalim! Dört yıl vatanın hâkini kanlarla yoğurdun Turan ne ki? Havran ne ki ey seyf-i mezâlim!

Afrika çöllerinde ve sahile hayli uzak mesafede bulunan meşayih-i kirâm-ı arabdan Şeyh Ahmed el Sunûsî hz.lerini din ve imândan uzak olarak gönderdikleri herkesçe bilinen avaneleriyle ittifaklarına davet ve islâm dünyasına hizmete çağırdılar. Hiç şüphe yok ki Sunûsİ hz.leri, bu sahtekâr dinsiz ve hayasız eşkıyanın büründüğü kisveye aldan mışlar ve müsiümanlann hâlifesi olan ve padişahı islâmiyan adına hareket etmekten çe kinmeyen bu hezelenin iğfâlatına kapılmıştır.

Nasıl olur ki, Ahmed el Sunûsî hz.leri, şeriat ve din ölçüleri dahilinde halifei müslimin olan padişahımız efendimize kalben bağlı bulunduklarından, bu davet ve kıyama ret cevabi verebilirlerdi. Ancak bulundukları durum bu şekilde bir ret yolunu seçmeğe mâni olmuş olacağından islâm âlemi adına kıyama mecbur oldular. Bilindiği gibi kıyama koyuldular ve başlatıldılar. Malum olan ittihatçı zevat pekâla bilirlerdiki bu hareket ve kıyam, devlet ve memleketimiz için bir semere ve fâide sağiamayıp, yalnız islâm ahali ve arabiardan binlerce insanın

şehid olmasını sebeb olacak bu da Almanya politikasına uygun olacaktı. Nitekim de öyle oldu. Bunların iğfal ettiği Şeyh Sunûsİ hz.leri bağlılarından bulunan aşiretlerden nice insanlar şehadet şerbetini içerlerken devlet ve millete yarayacak bir sonuç ortaya çıkmadı. Bu kabine, Şeyh Sunûsİ yi geçmiş olanlardan çok daha fazla aldatarak, Almanya İmparatoruna bir cemile olmak üzere şehzade Osman Fuad Efendiyi yanında bir takım subay ve sivil şahıslarla beraber Mısır üzerinden Şeyh Sunûsî hz.ferinin yanına göndermekten de geri durmadı. İtalyanlara karşı, bu Şeyh Efendiyi harekete geçiren İttihatçılar,aynca Afrika'nın ortasında Sudan topraklarının hemen bitişi ğinde bulunan bir buçuk, iki milyon nüfusa sahip ve müstakil bir islam devleti olan Darfur Sultanlığında da, Şeyh Sunûsî hz.lerine oynadıkları oyunu sergileyerek Darfur Sultanı Ali Dinarı' yi kandırıp onu da İngilizlere karşı kıyam ettirdiler.
Darfur Sultanı Ali Dinar; bu ittihatçı çetesinin iğfali sonunda İngilizlere karşı harekete geçti. İngilizler Mısır üzerinden Dinar'ın üzerine sevkettikleri üstün kuvvetle onu hem mağlup ettiler hem de Dinar, şehadet şerbetini içdi, ülkesi ise, İngilizlerin eline geçdi. Afrika'nın ortasında sulh ve sükunet içinde yaşayan bu islâm devleti yegane müslüman devletti, uymuş oldukları ittihatçı çetenin tavsiyeleri, bunların dünya haritaâından silinmelerinin sebebi hakikisi oldu.

Sultan Hamid Ve Reşad'ın Vefatları

Biz bu çalışmayı yaparken, mümkün mertebe o dönemi yaşayan insanların, hatırat ve eşe, dosta nakledipde sonradan su yüzüne çıkmış ve ehl-i dilin tasdiklediği bilgilere daha çok ehemmiyet verdik. Bu bakımdan; Lütfi Simâvî Bey, ki Osmanlı hâriciye nezaretinde çeyrek asır vazife görüp, çeşitli makamlarda hizmet vermiş, uzun yıllar Şehbenderlik etmiş bir kimse olarak, saray adabına avrupa ülkelerinin aşinası olarak uygun bir mabeyn-ci olarak da eski hariciye nazırlarından ve sadrıazamlardan Ahmed Tevfik Paşa tarafından yapılan vâki teklifi üzerine Sultan Reşad'in başmabeyncisi olmuştur. Bu zâtın Osmanlıca Sultan Reşad'ın Sarayında
Gördüklerim" adlı hatırat türü eserinden bu vefatları ve bazı safahatı aktarmaya çalışalım. Diyorki; Lütfi Simâvî: "Fıtraten zeki olan Sultan Mehmed Reşad han mükemmel bir tahsil görmemişti. Arapçayı bir hayli okumuş ve Mevlevi târikinde yol almakta olduğundan Fars'çaya pek önem vermişti. Bu esnada çok güzel bir şekilde konuştuğu da görülmüştür. Târih'lede meşgul olup, Osmanlı târihini ve bilhassa ecdadının menkıbelerini iyi bilirdi, üç sene üç ay devam eden Başmabeynciliğim esnasında padişahın şiirle meşgul olduğunu görmedim. Bu, Çanakkale'ye dâir hünkârın yazdığı ileri sürülen manzumeyi her kim inşad etmişse bana göre padişaha hizmet etmemiştir. Osmanlı padişahları vak'a yapar, vakanüvisler târihlerini yazarlardı. İstanbul'a gelen ecnebi hükümdarların büyük askerlerinin ilk ziyaret ettikleri Çanakkale, ki kahramanâne müdafası harbi umûmîde yegâne medarı iftiharımızdır. Hünkârı oraya hiç götürmeden, Türk as-kerinin o mareke-i azamette ibraz ettiği hamaset hakkında kendisine şiir isnat

etmek doğru bir hareket değildir." Böylece bir iddia ortaya atmış oluyor, başmabeynci Lütfi Simâvî Bey biz de, bu iddia ile sayfamızda bir değerlendirme yerine tarihçilere ve araştırmacılara bu mevzuyu haber veriyoruz.
Lütfi Simâvî Bey Başmabeyncilik günlerini anlatırken,hatıratının 88.sahifesinde padişahın fart-ı nezaketi yâni Sultan Reşad'ın yüksek nezaketi hakkında bir ifadedir bu. Diyorki: ".Terbiye-i mücesseme itlakına seza olan Sultan Mehmed Hân'ın fart-ı nezâketi vardı. O derecedeydi ki, vükelâ ve bazı zatlar ile mükalemesinde, arz ederim, istirham ederim gibi hükümdar istimali yâni kullanılması caiz olmayan tâbiratı kullanırdı buna dâir mingayri haddin haddim olmayarak maruzatta bulunarak nezaket-i hümayunun suistinal eidlebil-mesi ihtimalinden bahsettim. Birgün padişah bir zatın fik-
SÜLTAN 5. MEHMEU dan-ı terbiyesinden terbiyesinin asığından şikâyet ettiğinden, ifadei şahanelerine itirazen arz ediyordum bu hâle Efendimiz sebebiyet verdiniz bazı adamlarımızın iltifat ve nezaketi şahanelerini takdir edemeyeceklerini defaatle ar-zetmiştim dedim. (Bizim de burda aklımıza bir vak'a geldi yeri gelmişken ilâve edelim. Efendim, Zülüflü İsmail Paşa Hazretleri, Sultan Abdülmecid'in cariyelerinden doğmuş bir paşadır. Ancak hangi sebebe istinadense Saray'dan dışarı çıkarılmış ve her halde iddet müddetine de riayet olunmamış olmalı ki, câriye yeni izdivaç yaptığı zata hâmile olarak gitmiştir. Bu anlaşılır anlaşılmaz, hanedan bu meseleyle meşgul olmuş fakat hanedan mensubu olarak tesbit etmemiştir. Onun yetişmesi ile alakalı olarak bütün yapılması gerekenler yerine getirilmiş. Paşalık makamına yükseltilmiştir. İşte bu zât ile bir gün mükaleme esnasında Sultan Reşad, Zülüflü İsmail Paşa'ya buyur ederken, "Birader şöyle otur!" demek nezaketini sergilemiştir. Tabii asil bir zât olan paşa da bunu hiç bir zaman istismar etmemiş, Hanedan-ı Osmaniya'nın en ufak bir leke şüphesinden mutazarrır olmaması için kaderine rıza göstermiştir.. Bu vesileyle biz de bu vak'ayı kayda geçirmiş olduk.) Bunları ifade ettikten sonra Lütfi Simâvî Bey'in ifadelerine avdet edelim: "Sultan Reşad'in nezâketinin daha çocukluğunda bir mümeyyiz vasıf olduğu çocukluğunda, pederleri Sultan Abdülmecid ile İzmir'e giderken padişahı rahatsız etmemek için kendis çağırılıncaya kadar, sıcaktan fevkalâde muzdarip olduğu kamarasından çıkmadığını hikâye buyurdu. Tenezzühlerden avdet ederken evlerimize yaklaştığımız sırada başkâtip ile aciz'in arabasına dâima bir yaver gönderip, ihtiyar-ı zahmet edip, saray'a kadar gitmekten ise doğruca hanelerimize avdet etmekliğimizi emrederdi.. Biz de arz-ı teşekkürle maiyet-i hümayununda gitmek şerefinden mahrum edilmemekliğimizi istirham ederdik.
Arkadaşlardan bazıları halsiz ve rahatsız olduğu zaman bilvasıta defaatle hatır sormaya Önem verirdi. Şüphesiz emri hümayunları üzerine mühadim-i şahane iki defa beray-ı iya det için evime geldiler. Taam ederkende latif ve iltifat-ı mahsus olarak, meyvesinden veyahut tatlısından acize göndermeyi unutmazdı. Hünkâr dâima redingot giyer, birisini kabul edeceği zaman düğmelerini iliklerdi. Padişahı hiç bir vakit ceketle göremedim.

Hâttâ; seyahatlerde de redingot giydiğinden, biz de aynı elbiseyi tercih ederdik. Fikrimce burası biraz mübalağalı ve hususuyla gayriamaliydi. Padişahlığı esnasında, şuy'u bulduğu gibi işret etmezdi. Kendisine pek muhabbe-ti olan büyük biraderi 5. Mehmed Murad'm veliahtlığı, zamanında nezdine gittik çe padişaha zorla konyak içirdiğini hikâye ederdi." Sultan Reşad'ın çok kuvvetli hafızası olduğunu da haber veriyor Lütfi Simâvî Bey: "Hatıratının 89.sahifesinde; Hünkâr şeyhuhiyetine ve duçar olduğu mesane illetine rağmen birçok seyahatler yaptığı gibi, Cuma namazını da muhtelif camilerde edâ ederdi. Saray'da kaldığı gün-ler vakti müsaid oldukça kışlık bahçesine giderek her cinsini iyi bildiği ve pek de sevdiği güvercinlerle eğlenirdi. İdama mahkum olanların tasdikini başka kalemle yazardı. Padişahın hafıza kuvveti pek mükemmel idi. Mükaleme esansında vu-kuat-ı mâziyeyi en küçük teferruatıyla nakl eylerdi. Bir gün mefruşat idaresi depolarında ve paslar içinde bulunup temizlenen gayet güzel bir altun kafesi takdim ettikten sonra biraz muayeneden edip bu kafesi ammi-i mükerremleri Sultan Ab dülaziz zamanında, huzuru hümayuna kabul edilirken içinde, iki nâdir kuş olduğu halde somaki odanın içinde süferanın ve bazı ecnebilerin suret-i mahsusada kabul edildikleri daire koridorunda gördüğünü beyan etti. Hazinei hassaca icra ettiğimiz tahkikattan ifadat-ı şahanenin mahzı hakikat olduğu tebeyyün etti. Bu kafes işi, indelzât kırkbeş senelik vak'a idi." Lütfi Simâvî Bey, hatıratının 91. sahifesin de, padişahn çekindiği şeyler başlığıyla şunları yazdığını görüyoruz. "Hünkâr özel dâiresine kalorifer yapılmasına muarız idî. Gözlerine zarar vereceği korkusuyla bunu istememekteydi. Ayrıca elektrik ışığından da çekinirdi gazeteleri ve kİtabları gözlüksüz okurdu. Odasında yalnız olduğu zamanlarda yarı karanlık denecek derecede hafif bir ışıkla iktifa ederdi. Güneşdende muzdarip oldığundan bahçede güneşli havalarda şemsiyeyi başına tutardı." Lütfi Simâvî Bey, hatıratının 91. sahifesinde, Trablusgarb'm zayiinden kim me'sûl, başlığıyla bir not düşmüş, buna bir göz atalım: "Teveccüh ve itimad-ı hümayun eseri olmak üzere maruzatımı dâima nazarı itibare alır ve suret-i hususiyede kabul edeceği sefirlere ne yolda idare-i lisan edeceğini tenezzülen sorardı. Birinci defa huzurlarına kabul ettikleri zevat ile hin-i mülakatta, emirleri mucibince dâima hazır bulunurdum. Sadaret mazulları, beray-ı arzı tebrik bayramın 2.günü (yâni bayram tebriki için) mabeyni hümayuna gelmeyi adet etmişllerdİ. İtalya muharebesi esnasında bayramın 2.günü sabahleyin nezd-ı şahaneye giderek o gün arz-i vücud edeceklerini tahmin etti-ğim H.Hilmi ve Hakkı Paşa'lar hakında evamiri şahanelerini istifsar ettim. Huzur-u hümayunda bulunan Veli-ahd Vahidedin Efendi Trablusgarbın zayiine sebebiyet veren Hakkı Paşa'yı şevketmeab efendimizin tabiiki kabul buyur-muyacaklarını ifade etmesi üzerine, ben de, cevaben Hakkı Paşa bigünah olup, zaafımızın başımıza bu felâketi getirdiğini, fikri kasıranemce bu iki sadaret mazulunun aynı muamele görmeleri iktiza edeceğini arzettim. Padişah; maruzatımı kemali sükunetle istima buyurduktan sonra, paşalar gelince haber veriniz. İkisini beraber kabul edeceğim deyip, bu acize hak verdi." Lütfi Simâvî Bey'in hatıratının 118. Sa-hîfesinde:

"Abdülhamid'i Sân-i'nin İrtihali" başlığıyla şunları okuyoruz: "10/Şubat/1334 Hakan'ı mahlû, ecel-imevuduy-la vefat ettiğinden makam-ı saltanat ve hilafeti ihraz etmiş bir hükümdar hakkında, ifâsı lâzım gelen merasim-i ihtira-miye ile büyük pederi Sultan Mahmud Hân-i sâni'nin türbesine defnolundu. Kendisi; tehalik ve tehdid ile yerini aldığı, devr-i inkılab adlı eserinde hikaye ettiğim eserimde, biraderi Sultan Murad'ın cenazesine karşı büyük hürmetsizlik göstermiş ve bu hareketi infial-i umumiye mûcib olmuştur." Demektedir. Hemencede, Abdülhamid Hân'un arkasından da, müstebitlikleri diye bir bölüm açmış böylece Simâvîlerin, Abdülhamid Hân'a karşı büyük ve farklı bir bakışları ve bu bakışların menfi olduğunu bu ifadelerden anlamak kabildir. Başmabeynci Lütfi Simâvî Bey Sultan 5.Mehmed Reşad'ın İr-tihalini, hatıratının 132. sahifesinde şöyle naklediyor:

"1334/Temmuz/1918'de beray-i tedavi gören Bavye-ra'da vâki Steklin kasabasında bulunuyordum, letafetli havası, menba suları vede hamamları ile şöhret bulan bu güzel mahal, Karlsbat ve Mahlabat kaplıcalarını pek andırır. İka-met ettiğim Viktorya Otelinin direktörü 3/Temmuz günü orada neşrolunan bir gazeteyi vererek, padişahınızın vefat ettiğine dair bir telgrafname var, manzurunuz oldumu dedi. Bir cümleden ibaret olan telgrafnameyi kemâli teessürle okudum. Son ziyaretimde zat-ı şahaneyi biraz yorgun buldumsa da, çehresinde katiyyen ağır hastalık alameti yoktu. Harbi Umûmî gibi buhranlı bir zamanda hemen hergün bin çeşit havadis yayıldığından bunu da o zümreye dâhil ettim. Ertesi sab^h Berlin gazeteleri bu kara haberi te'yid ettiler. Hatta gazetelerde 4/Temmuzda icra olunan cenaze merasiminde, Mehmed Sadis adı altında tahta kuud eden, yeni padişah Vahideddin'inde isbat-ı vücud ettiğini bildiriyordu. Sultan 5.Mehmed Reşad'ın vefatından te'sirat-ı samimiye-mi, halifenin insanlık kaidelerine muvafık olan bu cenazede isbat-ı vücud edişi, bizlerin üzüntüsünü tâdil etti. Bir padişahın; selefinin cenazesinde bulunmaması kadar, çirkin bir hâl tasavvur edemem. Avrupa hükümdarları arasında pek nâdir olan bu hâl biz de vukuat-ı âdiyedendir."

Görüyorsunuz sevgili okurlarım; Lütfi Simâvî Bey, bu hu-susda ince ince Vahideddin'e hislerini belli ederken, aslında Sultan Abdülhamid'e çatmadan edemiyor. Muhterem okurlarım; Lütfi Simâvi Bey; hatıratının 135. sahifesinde, orduya ve donanmayı hümayuna demek suretiyle bir beyanname yayınladığını bildiriyor, şöyleki: "Emir'ül mü'minin olan hakan ve başkumandanımız, kardeşim Sultan Mehmed-i Hâmis'in hepimizi ağlatan ziyaiyle, emir ve kumandanızı ele alıyorum. Senelerden beri bin müşkülat içinde Osmanlı ve İslam târihine hanedanım için şanlı sahifelere ilâve eden siz arslanlar yurdunun kahraman yavrularına memnuniyet-i şahanemi beyan eder, ve bu uğurda Hakk'ın rahmetine kavuşarak, er meydanlarında can vermiş olan şüheday-ı kemâl-i hürmetle anarım. Din ve vatanımızın selâmeti için şimdiye dek pek kanlı bir suretde kahraman müttefiklerimizle omuz omuza devam ettiğimiz muvaffakiyet dolu harb seneleri her halde azalmakdadır. Fakat; henüz bitmemiştir. İşte bu güne kadar olduğu gibi Cenab-ı Hakkın, haklı dâvamızda dâima bizimle beraber

olacağında zerrece şüphe etmiyerek, aynı savlet-i Haydârane ile düşmanla savaşmada devam ediniz. Her yerde kemâli şehametle taşıdığınız sancağım size dâima zafer ve muvaffakiyet yolu göstersin, inayet-i Bari ve imdadı ru-haniyet-i peygamberi siz kahraman askerlerimin muin ve zahiri olsun.
Mehmed Vahiddedin Sultan 2.Abdülhamid Hân'da, Sultan 5. Mehmed Reşad'da bu cihan savaşının feci badiresinin nihayetini görmeden dünyadan el ve eteklerini çektiler. Bu çok ağır yükü, kendini bu makama hazırlamadığını, çünkü sıranın kendisine gelmeyeceğini bir sohbetinde ifade eden en küçük kardeşleri Mehmed Vahideddin'e bırakmış oldular. Sultan Reşad Eyüb Sul-tan'da Halic'in sahilindeki ebedi istiratgâhı olan türbeye defnedildi. O semtin o yüce sahabi Halid bin Zeyd'in ruhaniye-tiyle, huzurda oluşu merhum padişahın tercih etmesinde mutlaka hissemenddir.

Sultan Reşad'ın Hanımları Ve Çocukları

Osmanlı tahtına 5. Mehmed unvanıyla oturan Sultan 5. Mehmed Reşad, 2/Kasim/1844' de eski Çırağan sarayında Gülcemâl Hanımdan dünyaya gelmiştir. 4/temmuz/1918'de Kadir gecesinde ikindi namazı vaktinde vefatı vukubulmuş-tur. 9 sene, 2 ay, 7 gün süren dönemi, Osmanlı padişahlarının hiç bu kadar pasif olduğu görülmemiş olarak geçmişti.
Ömrünü beş izdivaçla geçirmiştir. İlk kadınefendisi Gen-ce'de 1855'de doğmuş bulunan Kâmres başkadmefendidir. 1872'de Ortaköy'deki sarayda izdivaç eylemişlerdir. Bu hanımın Sultan Reşad'dan sonra 2 sene, 9 ay, 27 gün yaşadığı-nı biliyoruz. 30/Nisan/1921'de Kâmres hanımın vefatı vuku-bulduğunda, istanbul'umuz düşman çizmeleri altında yaralı bir ceylân gibi inlemekteydi. Kocasının Eyüb Sultan'daki türbesine defnolunmuştur. Bu izdivacın meyveleri olarak, İki tâ-ne erkek evladları dünyaya gelmiştir. Vefatında 65 yaşını, bir ay geçmişti.
Sultan Reşad'ın 2. kadınefendisi ise, Kars şehrinde tevel-lüd eden Dürr-i Adn, yâni cennet incisi mânasına gelen adıy]a bilinen hanımıdır. Padişahın kendisinden önce dâr-i bekaya intikal eylemiştir. Vâlidebağı köşkünde 1909/Ekim/17'de vefat: vukubulmuştur. Vefatında 49 yaşından 6 ay kalmıştı. İzdivacı esnasında 16 yaşındaydı. Şehzade Necmeddin Efendinin annesidir. Fâtih'te Gülüştü kadınefendi türbesindedir.
Sultan Reşad'ın 3.kadınefendisi Adapazan'nda 15/Ekim/I869'da doğan Mihrengiz kadmefendi'dir. 12/Ara-Iık/1938'de 69 yaşında olduğu halde İskenderiyye'de hane-dan-ı Osmaniyenin umumiyetle yerleştiği yer olan Attarin Camii caddesindeki mevkıye yerleşti. Vefatında burada bulunan Ömer Paşa türbesine defnolundu. Öztuna Bey, bu hanımı çocuksuz gösterirken, Çağatay CJluçay Bey, Hilmi Efendi adlı şehzadenin annesi olarak gösterir.
Nazperver kadınefendi padişahın 4.hanımefendidir. 1870'de istanbul'da dünya'ya gelmiş 1930'da vefat etmiştir. Pek cemiyetkâr bir insan olup, 1.cihan harbinde İstihlâk-i milli cemiyetini kurmuş olduğu gibi hastanelere büyük yardımlarda

bulunmuştur ve Türk tiyatrosuna hâmilik etmiştir. Doğduğu gün Ölen kızının adı Refia sultanhanım idi. Hayatının son iki senesini İstanbul Vâniköy'de yaşadı.
Padişah 5. Mehmed Reşad'ın son evliliği de Dilfirib kadınefendi ile olmuş 1890'da doğan hanımefendi, 1953'de 63 yaşında olduğu halde yaşadığı Erenköy'de kanser hastalığının sonunda vefat etmiştir. Daha sonra 1925'de baytar olan bir subay ile izdivaç yapdı ve bu evliliğinden bir oğlu olmuştur.
Sultan Reşad'ın kız çocuklarına gelince Refi'a Sultanha-nım'dan başka kızı olmamış olduğu görülüyor. Çağatay Uîu-çay bu kız'dan söz etmemekte, Öztuna Bey bu hanimsul-tan'dan bahsetmekle beraber 1888'de doğduğu gün vefat etti demektedir.
Sultan Reşad'ın erkek çocukları ise, üç tane olup, 1873'Ortaköy Sarayında doğan Mehmed Ziyaeddin Efendi, 1938'de Mısır'da İskenderiye'de Ebu Kır caddesindeki ikametgâhında öldü. Hanedan'ın 1924'de yurd dışına çıkarılması üzerine ecnebi bir gemi ile İs tanbul'a turist olarak gelmiş ancak vapurun güvertesinden doğduğu şehri seyredebil-miştir. Her ne kadar transit turist olarak karaya çıkmışsada, zabıta derdest edip, gemiye geriye götürmüştür. Ziyaüddin Efendi pek mükemmel bir kanun virtiözü olduğunu Öztuna Bey kaydederken, Tanburi Cemil Bey'in plâklarına kanun ic-rasiyla iştirak ettiğinide ilâve eder Öztuna Bey. Mehmed Ziyaeddin Efendi, beş izdivaç yapmış ve hayli çocuk ve torunları olmuştur.
Sultan Reşad'ın 3.oğlu tâbir-i diğerle enküçük oğlu ise, 2/Mart/1886'da Ortaköy sarayın da dünya'ya gelen Ömer Hilmi Efendidir. 2/Kasım/1935'de İskenderiye'de vefat etmiş olup, Ömer Tosun Paşa türbesine defnolunmuşsa da, buraları Cemâl Abdülnasır dönemi içinde istimlak edilmiştir.
5.Mehmed Reşad Hân'ın 2. ve ortanca oğlu Mahmud Nec-meddin Efendidir. 23/Haziran/1878'de Kuruçeşme Sarayında doğmuştur. Müzisyen olup, 35 yaşı içindeyken kalp rahatsızlığından vefat eyledi. Çocuğu olmamıştır.

Sultan Reşad'ın Sadrıazam Ve Şeyhülislâmları

Sultan Reşad, Osmanlı tahtına kuud ettiğinde sadaret makamında Ahmed Tevfik Paşa bulunuyordu. Bu sadaret Tevfik Paşa'nın ilk sadaretiydi. Bundan sonra daha üç defa sadarete geldi ve pek hazindir, sonuncusu, Osmanlı'nın son sadareti olmuş ve devlet-i âli ye târihin anılan arasına intikal etmiştir. Tevfik Paşa Hüseyin Hilmi Paşa'ya devretti 5/ 5/1909'da.
Bu vazifede Hüseyin Hilmi Paşa 8 ay, 8 gün kalabilmiş 12/Ocak/I910'da yerini İbrahim Hakkı Paşa'ya devrederken, 1 sene, 8 ay, 19 gün grevde kaldı. Bu arada da, Trab-lusgarp elden çıktı. 30/Eylül/191 l'de Küçük Mehmed Said Paşa sadarete getirildi ve bu görevi 31/Ocak/191 l'e kadar 3 ay, 1 gün sürdürebüdi. Ancak aynı sadrıazam mührü 6 ay, 22 gün daha nezdinde tutarak, böylece son sadareti, 22/tem-muz/1912'ye kadar sürerek dokuz defa gelmiş olduğu sadrı-azamlığını noktalamış oldu. Said Paşa'dan sonra Büyük Kabine denen hükümet Gazi Ahmed Muhtar Paşa riyasetinde teşekkül etti. Paşa dört tane eski

sadrıazamin bulunduğu kabineyle ancak 3 ay, 8 gün sürdürebüdi bu hükümeti. 29/Ekim/1912'de makam-ı sadaret Kıbrıslı Mehmed Kâmil Paşa'ya tevcih olundu ve bu sadaretin, 2 ay, 25 gün sonra müthiş bir baskınla tamamlandığında 23/Ocak/1913 Kâmil Paşa'nın son ve 4.sadaretini tamamlamış oluyordu ve sadaret Harbiye eski nâzın Mahmud Şevket Paşa'ya tevcih olunmuştu. 4 ay, 19 gün sonra bir suikasd sonucu Mahmud Şevket Paşa pek cüretkârane şekilde katledildi. Sadaretde, 1 l/Haziran/1913'de Prens Mehmed Said Halim Paşa'ya tevcih olundu. Said Halim Paşa bu makamda 3 sene, 7 ay, 23 gün sonra sadareti bıraktığında Osmanlı devleti işin sonuna yaklaşıyordu.

Mehmed Talat Paşa 4/2/1917'de göreve geldi. 14/Ekim/1918'e kadar sadareti muhafaza etti. Ancak padişah 4/Temmuz/1918'de vefat ettiğinden Sultan Reşad'ın son, Sultan Vahideddin ilk sadnazamı olmuştu. Böylece 9 sene, 2 ay, 9, gün süren dönemi dokuz kişi ile geçirmiştir. Şeyhülislâmlarının sıralamasına gelince o hususda şöyle bir cetvel çıkmakta: Sultan Mehmed Reşad Hz.leri, Osmanlı tahtına oturduğunda makam-ı meşihatde Osmanlı'nın 160.şeyhülisiânm olarak, Dağıstanlı Mehmed Ziyaeddin görev başındaydı. Bu zât Sultan Abdülhamid hakkındaki doğruluğu vâki olmayan fetvayı vermiş olduğunu da belirtmeden geçemiyoruz. Bu şeyhülislâm fetvasından dokuz gün sonra makamdan iskat olunmuştur ve yerine, 8 ay, 8 gün kalacağı meşihate, Pirizâde Mehmed Sâhib Efendi getirildiğinde 5/5/1909'ken, ayrılışı, 12/Ocak/1910'da vukubulmuştu. Ondan boşalan makama Çelebizâde Hüsni Efendi vazifede 6 ay, 1 gün kalmış ayrılışında takvim 12/7/1910'u göstermekteydi. Musa Kâzım Efendi bu göreve geldi ve 1 sene, 5 ay, 20 gün kaldı onun yerine 31/12/191 l'de Abdurrahman Nesib Efendi getirildi. 6 ay, 22 gün sonra; 22/7/1912'de, Mehmed Cemaled-din Efendi getirildi. 6 ay, 3 gün sürdü m eşi ha ti. 24/1/1913'de 166.şeyhülislâm Mehmed Esad Efendi şeyhülislâm oldu. 16/Mart/1914' de 1 sene, 1 ay, 23 gün süren görevden sonra yerine Ürgüblü Mustafa Hayri Efendi makama geldi ve 2 sene, 1 ay, 23 gün sürünce 8/Mayıs/1916'da ayrılıp, yerine Tortumlu Musa Kâzım Efendi ile devam edildi. 14/Ekim/1918'de ayrılırken, 2 sene, 5 ay, 7 gün süren bir hizmet verdi. İşte merhum padişah Sultan Reşad, bu meşihat esnasında hayatının sonu gelmiş böylece de, son Şeyhülislâmı Musa Kâzım Efendi olmuştur. Neticeten söyleyebilirizki Sultan Reşad on yıla yakın döneminde sekiz zat ile bu meşi-hati yürütmüş oldu.

Bu padişahımızın dönemini anlatmaya çalıştığımız satırları, dünya durdukça anılacak olan, Çanakkale kahramanlarına, şehidlerine ve gazilerine büyük islâm milletine hediye etmiş oldukları zafere minnetlerimizi bildirmek suretiyle tamamlamayı vazife bildik.

SULTAN 6.MEHMED VAHİDEDDİN

Babası: Sultan Abdübnecid Han
Annesi: Gülistû Hanını
Doğum Tarihi: 1861
Vefat Tarihi: 1936
Saltanat Müd.: 1918-1922
Türbesi: Şam'da, Yavuz Sultan Selim Camii Avlusundadır.

2/Şubat/1861'de İstanbul'da Dolmabahçe Sarayında, Sultan Abdülmecid Hân'ın Gülüsti Kadınefendiyle yaptığı izdi-vaçdan dünya'ya gelen Mehmed Vahideddin Efendi, Abdülmecid Hân'ın en küçük oğluydu. Ağabeylerinden Mehmed Murad, Abdülhamid ve Mehmed Reşâd Han'ların peşinden 4. oğul olarak Osmanlı devleti tahtına oturduğunda 36. padişah ve müslümanların 100. halifesi olmak şerefini ihraz ediyordu. Tahta çıktığında pek açık olarak kendisinin bu mevkie hazırlanmadığını, kendisine sıranın geleceğini ummadığını ifade etmiştir. Bu pek cesur ve samimi bir açıklama olarak kabul edilmeli-dir. Tahta çıktığı târih olan, 4/Temmuz/1918'de 57 yaşını, 5 ay, 2 gün geçmişti.
Saltanat'ın kaldırılış târihi olan l/Kasım/1922'den, sevdiği vatanından örtülü baskılar hasebiyle ayrılışı arasında geçen 18 gün yalnız halife sıfatıyla olmuştur. Vefatı ise, İtalya'da San-Remo'da kalb rahatsızlığından vukuu bulmuştur. Büyük bir yoksulluk içinde hayatını tamamlamıştı. Naşı alacaklılardan kaçırılmıştı. Suriye Devlet Reisi buna sahip çıktı 16/ Ma-yıs/1926'da vefat eden 6. Mehmed Vahideddin Hân, Şam'da bulunan Sultan Selim Camiindeki makbereye defnolundu. Sandukası üzerine konulan prinç levhada: "Türklerin Hâka-anı ve İslamların halifesi Cennetmekân Sultân Mehmed Va-hideddîn-i Sâdis b.Sultan Mecîd Hân, Hazretleri. 1926" ibaresi yer almaktadır. Son selâmlık merasimine 3/Ka-sım/1922'de çıkmıştır. Emekli kaymakamlardan Melih Yuluğ Beyefendiden dinlediğimiz gibi, Bayezid'de Sahaflar çarşisında ömrünü sahaflık yaparak geçirmiş bulunan Nizam am-ca'nin yaşadığı ve mahdumu Şevki Bey tarafından nakledilen bir hatıra, İstanbul eski valilerinden Ali Haydar Yuluğ Bey'in mahdumu kaymakamlıktan emekli Melih Yuluğ Bey'in birbirlerini doğrulayan bilgilendirmeleri şöyledir: Bu-nuda eski başbakanlardan Mehmed Şemseddin Günaltay Merhum, zaman zaman Bayezİd Camiine Cuma namazına aeldiğinde namazdan sonra koltuğunun altında bir muntazam pakette eski ve kıymetli bir eser olduğu halde, Nizam Amca'nın sahaf dükkânına gelir biraz istirahat eder ve yanındaki kitabı ortaya kor üzerinde bir miktar konuştuktan sonra makul bir fiyata Nizam Amca'ya kitabı verir imiş. Yine böyle gelişlerinden birinde, söz nasıl olduysa Sultan Vahided-din'den açılmış ve merhum başbakan şunları anlatmış: ".Sultan Vahideddin Sultanahmed Camiinde selâmlığa çıkmış ve burada ilk sünnet eda olun dugunda camide bulunan cemaatin içinde muhtelif saflar arasında yer almış bulunanlar bu gün hutbeyi Sultan okuyup, namazı kıldırsın şeklinde nidalar yükseltmişler. Padişah; bu

durumu sessizce karşılamış ancak talebleri yerine getirmemiş.Her zamanki gibi selamlık töreni icra olunmuş. Namazdan çıkıldığında da Vahideddin Hân, arabasını doğru Topkapı Sarayına çektirmiş ve oradaki bütün her şeyi listeletmiş ve bu listeyide üç nüsha hâlinde tanzim ettirmiş birini kendinde alıkoymuş. Birini Topkapı sarayı me'sulüne vermiş diğerini de şehrema-netine göndermiş. Böylece Saray'daki malları adetâ bir listeyle tesbit ve teslim etmek suretiyle hakkında ileri sürülmesi muhtemel iftiraların önünü kesecek tedbiri ittihaz etmiş. İşte bu Cuma namazının son Cuma selâmlığı olduğu iieri sürülmüştürki galib ihtimalde budur. Sultan Vahideddin, Hilâfet-i Seniyyenin Osmanlı emanetine geçişinden o mahut Cuma namazına kadar hiç bir yerde cemaat padişahdan ima-met ve hutbe talebinde, hemde Cami içinde hotbehot isteme yoluna gitmemiştir. Bu durumda padişah bir tertibin içinde olduğunun ve durumun vahamet kesbettiğinin şuur ve anlayışıyla çok sevdiği vatanından ayrılmanın plânlarını ve bu hususda da kendisine gizli veya aşikâre terk-i vatan tavsiyesinde bulunanları biraz daha fazla kaale aldığı nokta-i nazarına gelmiştir.

Nitekim, TBMM'side l/Kasım/1922'de padişahın kaldırılmasını kararlaştırmış olduğundan, 3/Kasım'da yapılan Cuma selamlığı meclisin bu kararını padişahın kabul etmemesi şeklinde mütalaa etmekde kabildir. Bu durumun, kararın tebliği nin yetiştirilememesinden kaynaklandığı da düşünülebilir. Öztuna Bey'e göre Sultan Vahideddin Hân, son Cuma namazına 10/Kasım/1922'de sadece halife sıfatıyla katıldı mânasına gelen bir bilgi veriyor ki, meclis kararına göre tabi-iki öyle, fakat Vahideddin Hân'a göre öylemi? Bu istihfamdır! Cevabı rûz-î mahşere kalmıştır.

Bu anekdotlardan ve nakillerden sonra 16/Kasım'ı 17'ye bağlayan perşenbe gecesi Vahideddin Hân Yıldız Sarayında küçük sarayda kaldı. O gece yarısından sonra Dolmabahçe Sarayının rıhtımına geldi, binmiş olduğu bir istimbotla İngilizlere ait Malaya Zırhlısına geçti. O Cuma günü selamlık merasimi yapmak kabil olmadı.

Malaya zırhlısıyla Malta Adasına giden padişah burada bir kaç gün kaldıktan sonra Hicaz'dan aldığı davet üzerine Şerif Hüseyin'in nezdine gitti. Aklında hac yapmakda bulunuyordu. Tâif'de Şerif Hüseyin ile yaptığı sohbetlerde çok zeki birisi olan Sultan Vahideddin bu eski tanıdığının, Şeriflerden olması hasebiyiede, kendisinden hilâfeti almak düşüncesini taşıdığmı hissetti ve en kısa zamanda buradan ayrılmayı karar altına aldı.

Düşündüğü hac farizasını da aklından çıkarıp, bir emri va-kîye maruz kalmamak için hızla hareket edip, İtalya'ya son Üç gününü geçirdiği İskenderiye'den atlayıverdi. Genova'yla, San-Remo'da hükümdar muamelesi ile karşılandı. İtalya hü-kümetide resmî törenle Sultan Vahideddin'i istikbal etmiş idi. Bay Öztuna; Hanedanlar adı ile bilinen ve çok de ğerli eserinde 340. sahifede şu ibareyle milletimizin %95'nin malumatı olmayan bir bil giyi sunmaktadır. Biz de buradan alıntılayalım: "Türk gazetelerinde neşri yasaklanan San Remo deklarasyonunda, saltanat hukukunun mahfuz olduğunu, saltanatın ilga edilemeyeceğini, TBAOT'nin anayasa tâdilini anayasaya göre padişah tasdikine sunmakla

miikelelf olduğunu belirtir. Saltanat'la hilafetin ayrılmasını reddeder." Diyen Öztuna Bey, kaynak olarak da, şu ifadeyle bizleri bilgilendirmekte: "Metni RMM, Oriento Moderno gibi dergilerde ve zamanın Avrupa gazetelerinde vardır.
(krş.Jean-Louis-Bacque-Grammont, Sur le Pelerinage et Quelques Proclamationsde Mehmed 6 enExil,Turcia, 14,Paris 1982,226-47)
Bu mütalaalardan sonra merhum Sultan Reşad'ın yerine geçen bu padişahın dönemini anlatmaya geçelim. Ancak; Doç.Dr.Mehmed Törenek tarafından hazırlanmış ve "KİTA-BEVİ" neşriyat tarafından basılıp, fikir dünyamızın istifadesine sunulmuş olan "Türk Romanında İşgal İstanbuiu" adlı eserin kapağının hemen arkasında yer alan şu ifadeyi buraya almadan geçemeyeceğim: "Mütareke dönemi Türk târihinin en karanlık safhalarından biridir. Dört yıla yakın bir süreci varlik-yokluk mücadelesi içinde geçirmenin sıkıntısı ve bunalımları yanında, kabul edilmesi çok güç bir yenilginin faturasını Türk insanına Ödettirme gayreti, vatansever her Türk'e işkencelerin en büyüğünü tattırmıştır. İnsanımızın o günlerde çektiği sıkıntıları, gösterdiği kahramanlıkları, işbirlikçilerin yaptığı ihanetleri, en ayrıntılı bir şekilde ele alan metinler, romanlardır. Bu çalışma romanların dünyasından mütareke dönemine ışık tutmayı hedeflemekte, bu günün okuyucusuna yaşananlar hakkında yeni değerlendirmeler yapma imkânı sunmaktadır." Şeklindeki ifade ile bu ilim adamı Doçentimizin ifadesine iştirak etmekde ilmin gereği olup, tasvirin olayları hafızada bulundurma etkisini anlayan bir nesle kavuştuğumuzun ve bu neslin kendisini öğretim alanında gösterdiğinin bir ifa desidir bu satırlar.
Merhum Muzaffer Gökman Hoca'yine merhum Ahmet Refik Altınay Hoca'nın Târihi Sevdiren Adam adıyla yazdığı eserde bunu haber vermesini takip eden bir ifade olarak buluyorum Doç.Dr. Mehmed Törenek Bey'in ifadesini. Şimdi bu eserin vücud bulmasındaki saik, bir ülkenin payitahtının işgali ve orada yaşayan payitaht insanının ve müesseselerinin beşyüz küsur yıl süren hür, müreffeh ve dünya'ya hâkim yapısı karşılaştığı bu sosyolojik vak'a sonunda nasıl geçti, nasıl tahammül olundu ve nice alt edilip, bağımsızlığa, hürriyete avdet edildi? Bunun cevabını İstanbul işgali üzerine yazılmış 28 roman üzerinde yapılan incelemeler yoluyla perde arkası olaylar, isimsiz kahramanlar, nice hâin bilinenlerin fedakâra-ne rollerine devamları bu romanlarda arka plân denen hususlar hatırlatılmış, duyurulmuş ve bir akıcılık içinde yetişen nesillere öğrenme imkânı sunuluyor.
Böylece de, Milli Mücadelemiz milletçe yapılan bir kavganın en teferruatlı fakat her biri bir değer olan anlatımda büyük işler gören dinleyeni bu milletin fedakârlarına minneti olduğunu hatırlatan bir hazinedir bu romanlar. Yeni nesiller bunları okuduklarında umulurki, hiç bir ideoloji onları saptırmayacak, din-i islâm itikat ve ibadeti içinde, vatan sevgisinin, ümmet-i millet anlayışıyla, adalet ve insafa bağlılığı hasebiyle dünyamızın hasretle beklediği tiryakı, yâni kurtarıcı ilâcı mahlûkat-ı beşeriye'ye sunabilmenin bahtiyarlığını izn-i ilâhi ile yaşayacaktır.

Cihan Savaşının Sonu Ve Mütareke

Sekiz cephede düşmanla boğuşan şanlı askerimiz, hiç bir yerde kafi ve kesin bir mağlubu olmadığı halde 1914'de başlayıp, 1918'de nihayetlenen bu melhame-i kübrada ortaklarının pes etmesi üzerine yalnız kaldığından münferid sulha razı oldu. Bu savaşa sokan İttihat ve Terakki cemiyetinin ihanete eş hatası dört milyona yakın askerimizi bu badireye sokarken, bunların altıyüzbine yakını şehidler zümresine iltihak ederken, bir milyon askerimizde çeşitli sakatlıklarla harp mâlülü oldular.
Böyle bir zayiatın böyle bir sakat ve hasta sayısının cemiyet plânında husule getireceği en mühim vak'a, hayat mücadelesinde yardımın mutlaka erişmesi gereken büyük bir kitle ile karşı karşıya gelinmesidir. Bu kadar çok şehidin yansının evli olduğu ve bunların bir kaç çocuğunun bulunduğunu nazarı itibare alırsak, karşımıza iki milyona yaklaşan eş ve çocuk sayısı çıkarki, bunların ihmali bir cemiyetin, bir milletin mahvolmasına yeterde artar bile.
8/Ekim/1918'de istifa ecten Talat Paşa dolaysıyla İttihatçılar kabinesi çekilmiş, yeni padişah Ahmed Tev-fİk Paşa'yı makam-ı sadarete getirdiysede, bu sadnazam kabinesine ittihatçı almama kararındaydı. Bunu da uygulamaya kararlıydı. Buna karşılık da İttihat ve Terakki politikasının amansız muhalifleri kabinede yer almaktan tevakki etmişlerdi bu yüzden Tevfik Paşa kabine teşkile muvaffak olamadı. Ayandan Müşir Ahmed İzzet Paşa'ya makam-ı sadaret teslim edildi. Paşa,içinde bol bol ittihatçının bulunduğu bir kabine teşkile muvaffak olur. Dahiliye nazırlığına Ali Fethi (Okyar) ve Bahriye nazırlığına da Mondros imzacısı Hüseyin Rauf (Orbay) Bey'ler getirilir.

Ahmed İzzet Paşanın Sadareti

Makam-ı sadarete gelen A. İzzet Paşa hz.leri kabinesini çok kısa zamanda ve içlerinde eski rollerini oynamağa hazırlanan cemiyetin bazı kişilerininde yer aldığı surette teşkil eyledi. Bu durum da, bu haydutlar cemiyetinin sağda solda saklanmış bulunmayı becerenlerin te'sir ve telkininden kur-tulunmadiğını göstermektedir. Bunun da hikmeti şurasıydı ki; bu kabinenin kurulması esnasında Talat, Enver, Cemâl ve diğerleri henüz ülkeden kaçmamışlar saklandıkları mahallerden kendilerinin kaçmasını kolaylaştıracak kabine teşkiline vasıtalı.olarak te'sir etmişlerdi.
Tatet Paşa ve kabinesinin istifası; Bulgaristan'ın mütareke yapmak istemesinden, Avusturya-Macaristan'ında iç karışıklıklara duçar olması, Almanya ile İstanbul arasındaki tren ulaşımının durdurulması hasebiyle, Osmanlı devleti de mütareke talebinde bulunmaktan başka çare kalmamasından doğmuştu. Zira Talat Paşa ve kabinesi erkânı hayatlarını ve ümidlerini vede cemiyetlerinin bekasını temin edebilmeyi beslemiş olsaydılar mütarekeyi çoktan imzalamaya hazır olurlardı. Bu ümidi taşımamalarının eskiden beri ya biz mahvoluruz veya mütareke ve

sulh yapmayız doğrultusundaki propogandalarıdır.
Bu propogandaya zıt hem de taban tabana zıt olan mütarekeyi imza etmek hareket-i merdanelerine(l) pek de uygun düşmeyeceğinden bu günde hükümeti ellerinde tutmayı münasip gördüklerinden istifa yolunu seçerek, işin içinden çıkmayı tatbik etmişlerdir. Halbuki İzzet Paşa kabinesi ittihatçılarında yer aldığı bir kabine olduğundan böyle göz boyaiayı-cılığma lüzum yoktu. Eğer bunlar merdlik olsun diye yapılıyorsa karagöz gibi perde arkasında oynamağa ne lüzum vardı. Ya mütarekeyi kabul etmezler veyahud Cavit bey, Rauf bey ve İzzet Paşa vesaire kabine erkânı gibi cemiyetin ileri gelenlerinden mürekkeb bir kabineye de bu işi yaptıramazlardı. Kendi sözlerinin erleri olduklarını isbat için muharebeye devam ederlerdi. Acaba neden böyle yapmadılar da, hempalarına mütareke imza ettirdiler?
Bu sualimin cevabını tabii devletler tarafından yayımlanacak beyaz, san, kırmızı, mavi kitaplar gösterir ve belirtir. İşte bu suretle perde altında oyun oynayan bu haydutlar Ahmed İzzet Paşa kabinesine müttefik devletler tarafından teklif olunan şeraiti kabul ettiklerinden, dört sene devam eden bu büyük savaşdan ülkemizi müthiş bir zarar ve manen tükenecek derecede hurdaya çıkardılar.
Doğrusunu söylemek lâzım gelirse on seneden beri padişahlık oyunu oynayan bu arsız ve yaramaz çocuklardan da daha fazla ne beklenebilirdi? İzzet Paşa kabinesi gönderdiği murahhaslarla müttefik devletleri tarafından mütarekenin imzalanmasına vazifelendirilen İngiltere donanması kumandanı Amiral Galtrop cenaplarının yazıp düzenlediği mütareke ahkâmını hemen aynı denilecek şekilde kabul ve 31/ekim/1918 tarihine rastlayan Perşembe günü imza ettirdi.
Mütareke şartlarında Çanakkale ve Karadeniz (İstanbul) boğazındaki mayın vetorpillerden temizlenmesi, kalelere asker çıkarılması yazılı olduğundan; bunun gereği müttefik devletler karaya asker çıkarıp, kaleleri işgale ve torpillerin toplattırılmasına girişerek, Çanakkale boğazını giriş çıkışa uygun bir hâle koymağa başlar başlamaz yukarıda söylendiği gibi İstanbulda bazı mahallede Goben zırhlısında misafire-ten bulunan Talat Paşa, hempaları ile birlikte İstinye koyunda bulunan adı geçen Goben zırhlısında toplanıp İngiliz filosunun İstanbul limanına girmesinden önce bir Alman gemisiyle Karadeniz yoluyla Rusya ve Almanya'ya firara ayak atmıştır. Mehmed Selâhaddin Bey, Bildiklerim adlı kıymetli ifşaatlarla dolu eserinde Talat Paşa İçin bu firar üzerine şunları ifade ediyor: "İstanbul'dan firara muvaffak olan eski sadrazam Talat Paşayı pek eski tanıyanlardan biri olarak hakkında bir kaç hususa temas etmek isterim. Talat; bundan yirmi-yir-mibeş sene Önce kendisini tanıyanlarca kabul edildiği gibi, muhabbet beslenecek bir şahıs, hoş sohbet ve çok nükte-dan, misafirsever bilhassa hukuk tanır, arkadaşlığa layik kişilerin başında gelirdi. Kuvvetli bir tahsil görmüş olmamasına rağmen çok zeki bir gençdî.
Sultan Abdülhamid'in, hâl felâketi günlerinde fransızca öğrenmeğe çalışmış ve bu lisanı pek güzel konuşur olmuş idi. Cesaret sahibi ve müteşebbis olduğundan idarî işlerdeki başarısı vardı. Talat; kibir ve azametden uzak, arkadaşları

hakkındaki muamelesi çokça ahbab ve dost kazanmasına vesile olmuştu. Meşrutiyetin ilânından önce çok nâzik davranışlar gösterirdi. Ne varki cemiyete girdikten sonra pek fazla değişti. Eğer, eski halini bu cemiyetlerde sahibi selahiyet olduğunda devam ettirebileydi bütün akranlarından hakikaten temiz ve ilerlemeye lâyik bir genç olurdu.

Ne çâreki girmiş olduğu cemiyet herkesin ahlâk ve düşüncesini zehirlediği gibi Talat'ın da ahlak ve davranışlarını bozmuş adetâ kendisini bir cani hâline getir mistir. Gözlerini şöhret hırsı bürüdügünden o sevdiğimiz ve beğendiğimiz Talat, bambaşka bir hâle gelmiştir. Pek yazıkdır ki; bu cemiyetlere katılan kimseler başka türlü hâllere dalıp, insaniyet ve hukuku hatırlayamayıp, insanlıktan uzaklaşıyorlardı. İşte Talat gibi ne yaptığını bilmez hâle geliyordu.

İttihad cemiyetinin diğer reislerinin kaçma utancını uygulamalarını normal saymayı kabullensek bile Talat'ın firarı akla hiç gelmezdi. Biz; Talat'ı sözünde du-rur zannederdik çünkü Talat'ın devleti ya cemiyet kurtaracak veya memleket cemiyetin elinde mahv olacak dediğini bilenlerden olduğumdan, on senedenberi felâketten felâkete sürükledikleri devleti böyle çökertip yuvarladıkları batakdan kurtarmak veya büsbütün batırmak şıklarından birini seçerek, hiç bir tarafa savuşmadan bu güzel iddiasını âleme göstermeliydi. İttiha ve Terakki cemiyetiyle diğer cemiyetlerin Osmanlı ülkesinin reis-i ekberi ve eazımından olan Talat böy le firar ediverince doğrusu bizleri de hayret ve şaşkınlık içinde bırakıyor. Biz; Talat'da medeni cesaret görüyorduk. Böyle davranış gösterenlerin firara kalkışacağını hiç aklımıza getiremezdik. Talat'ın bu umulmadık kaçışı, hem kendisini nemde elde tuttuğu ve tutturduğu cemiyetleri öldürmüş ve Osmanlı ülkesinde bundan sonra bunlar için bir sosyal hayat bırakmamıştır. Talat ve hempalarının kaçışları millet ve memleket için teşekküre değer olsa gerektir. Eğer bunların ve dayandıkları kuvvetlerin ülkemizde nâm ve nişanlan kalsa idi hiç şüphe edilemez ki şimidiye kadar işledikleri günahların binkat fazlasını irtikâb ederler. Millet-i mazlumeyi akıl ve fikre gelmiyen felâkete sevk eylerlerdi. Talat şahsı itibariyle sevebildiğim bir kişiyse de, devlet ve millete yaptığı kötülükler yönünden şayân-ı nefretim olmuştur. Gerek bu kaçaklardan gerek bu günde ülkede yaşamaya devam eden cemiyet üyeleri ve ileri gelenleri eski rollerini yapmağa devam etmek istemeleri yakın da cezalarını bulacağını görmek millete nasib olacakdir.

"Mar-ı sırma dide'ye mevlâ güneş göstermesin"

Meşhur darbı meselince haydutlar cemiyeti reisleri ve üyeleri gibisini Cenâb-ı Mevlâ bir daha memleketimizde icraat yapmaya ve te'sirlerini göstermeye fırsat vermesin. Bu mazlum milletede olanlardan ders almayı nâsib buyursun. Bunların kendilerini bir daha aldatıp, kullanmalarına asla müsaade etmemek üzere kararlı olmalıdırlar." demektedir.

Cihan savaşının son devrelerinde galeyana başlayan efkârı umûmiye Taiat ve arkadaşlarının bu şekilde firarlarının vu-kubulması üzerine nefretleri artmış ve gazetelerin rivayetine bakarsak Zât-ı Hazreti Hilâfetpenahi'de İzzet Paşa'ya kabinede ittihatçı görmek istemiyoruz beyan buyurduklarını, İstanbul'daki

ittihatçı artıkları ne yapacaklarını şaşırmış ve tereddüt içinde büyük bir telâş içinde debelenir hâle düşmüşlerdir.
Bu vaziyet karşısında devlet işleri sekteye uğramaya başladı. İzzet Paşa kabinesi ahalideki düşüncenin galeyane gelmesiyle birden bire hedef hâlini aldı. Bir kıyam ve isyan ile yıkilmaktansa is'tifa yolu ile bu işin içinden çıkmayı nefis ve menfaatlerine uygun olur diye karar alıp çekilmeyi tercih eylemişlerdir. Ahmed İzzet Paşa çok değerli bir devlet adamı, fenne çok eğilimli fevkalâde bir asker olup, iktidar sahibi kimseler arasında mümtaz bir mevkıide bulunmaktaydı. Bu zattan milletin daha çok başarılar beklediği herkesin teslim ettiği hakikattendir. Sadareti ise 14/Ekim/1918'de başlamış ve sade ce 28 gün sürmüştür. Burdan da anlaşılan olabilir ki,
İttihatçıların kapağı dışarı atabilmeleri için teşkil ettirilmiş bir kabinedir. Hemen ilâve edelimki, Sultan Vahideddin İzzet Paşaya sadareti teklif ettiğinde Paşa, 24 saat izin istemiştir. Sebebi ise, devrin meşhur tüccarlarından olan enişte sine aldığı teklifi bildirmek, eğer işlerini tasfiye ederse sadareti kabul edeceğini, işlerini tasfiyeyi kabullenmediği takdirde de görevi red ettiğini bildirmek kararı aldığını söylediğinde, enişte bey, böyle dürüst bir kaimbiradere sahip olmanın bahtiyarlığı içinde üç gün içinde tasfiyeyi gerçekleştireceğini vaad etmesi üzerine Ahmed İzzet Paşa görevi kabul ettiğini padişaha ertesi gün bildirmiştir. Bu vak'ayada bakarsak, pek de geçici bir kabine kurmak üzere iş başı yaptığına inanmak güçleşiyor.
Devlet ve memlekete faydalı hizmetlerle devlet gözündeki nâmını târih sayfalarında kayda muvaffak olması her zaman takdire şayandır. Ancak İzzet Paşa nasıl oluyorda bu eşkıya ve haydut çetesi reisleriyle bir araya gelip nasıl .olup da, bir zaman ittihatçı hükümetin bahriye nazırı olduğunu harp esnasında da, Rus hududu kumandanlığında bulunmuş ve Anadolu vilayetlerinde ittihat ve terakki cemiyeti tarafından yapılan zülüm ve cinayetlere müsamaha ile bakmıştır. Maalesef Ahmed İzzet Paşa bu adamların her türlü emirlerine uymuş düşünce ve gayelerine hizmet etmiştir. 3u canilerle bilittihad hareket etmek hele şu son savaşda bunların arzusu üzere hizmet vermek adetâ ittihadçıların büyük cinayetlerine iştirak demekti. Ahmed İzzet Paşa bu ittihatçılara boyun eğmekle ve dediklerini yapmakla hareket tarzı hiç bir mânaya yoramadığırnız hâllerdendir. Paşa'nın bunlarla hiçbir ilişki sürdürmeyip ülkeyi bunların haydutluklarından kurtaracağın: ümîd ediyorduk. Halbuki ortaya koyduğu icraat ve bu da sırf ittihatçıların korunmasına imkân sağlamak için kabine kurmuş olduğu zannı uyandı. Tabii bu apayrı bir acaiblikdi. Nihayetinde Ahmed İzzet Paşa kabinesi istifaen inhilal edince, makam-ı sadarete de Londra sefirimiz Ahmed Tevfik Pasa (Okday) hz.leri tâyin buyrulmuştur ki,takvimler o gün ll/Kasım/1918'i göstermekte olup, 13/Ocak/1919'a kadar, 2'ay,2'gün süren bir sadaret dönemi gerçekleşmiştir. Yeni bir kabine ile Tevfik Paşa 13/Ocak'dan 4/Mart/1919'da Damad Mehmed Ferid Paşa'ya bırakmak üzere 1 ay, 22 gün daha makam-ı sadaretde kalmıştır.

Ahmed Tevfik Paşanın Sadareti

Ahmed İzzet Paşa hz.lerinin istifası vukubulduğunda, sada-zamlık fahametlü, devletlü, Ahmed Tevfik Paşa hz.lerine tevcih buyurulmuş ve Paşa yeni kabineyi tesbit edip, tâyinleri padişahın tasdikine arz olunmuştur. Hemen de vazifeye başlanmıştır.

İttihatçıların başı ne zaman sıkışsa hemen sadarete Tevfik Paşanın tâyinleri artık alışılır hâllerden oldu. Bu bakımdan İttihatçılar da, Paşanın bu sadaretinden dolayı memnun olduklarını saklamaz oldular. Zaten bunlarda yalnız sadrazam hz.ierinden değilde, kabinede mateessüf çoğunluğu teşkil eden ittihatçı vekillerden yardım bekleyip müstefid olmak isterlerdi.

Mamafih bu defa ümidlerinin pek boşuna gideceğini yardım beklemeleri şöyle dursun görevdeki ittihatçıların mevkii memuriyetlerini muhafazaya şansları olmadığını, çekilme mecburiyetinde kalacaklarını umduk. Zira bundan böyle Zât-ı şevketmeab Cenâb-ı padişah! ile teba-i sadıka-i şahaneleri olan millet-i masume, ülkede ittihat ve terakki namı altında bir cemiyet görmek istemedikleri gibi o cemiyete mensup olanlarıda devlet hizmetinde bulundurmak istemiyorlardı. Buna açık bir deli! olmak üzerede derizki; cemiyetin ve reislerinin zülumlarına nihayet verilmesi için Osmanlı topraklarında bulunan tebâ-i sadıka-i şahane ile bu zülumlarına tahammül edemiyerek, terk-i diyar eden ve ülke içinde bulunan vatanperveran-ı millet, hz. padişahiye müracaattan hâli kalmıyorlar. Buna bağlı olarak da Mısır'da bulunan hakiki vatanperverler tarafından bir çok imza ile de 8/ara-hk/1918'de aşağıdaki sureti yazılı arıza-i telgrafiye Fransiz-caya tercüme edilip takdim kılınmıştır.

Telgrafnâme Suretidir

Cenâb-ı Hakk' ömür ve şevket-i şahanelerini müzdad buyursun.

On senedenberi ittihad ve terakki cemiyetinin dahiîi ve harici takib etdiği siyaset-i sakime, memleketi bu günkü hâl-i felâkete vardırmış ve bu müddet zarfında hakiki vatan-perveran tarafından ıslah-ı idare nâmına ibzal olunan mesâi maalesef muvaffakiyet-i bahş olamamıştır.

Taht-i âlî baht-ı Osmaniye cûlus-u hümâyûnları memleketimiz için fathaisaadet olduğunda şüphemiz olmadığından ittihad cemiyetinin hatimei ömrü makamında, telâkki olunmuş ve bianenaleyh mevaddı atiyenin hâkipayî şahanelerine arzına cü'ret edilmiştir.

Evvelâ: İntihabı muvafik-ı meşrutiyet olmayan meclis-i mebusanın feshi ve memalik-i mütemeddine de olduğu ve-cihle kanun dâiresinde serbest intihabat icrası.

Saniyen: Heyet-i âyan'a evsâf-ı kanuniye'yi hâiz olmayarak cemiyet tarafından taayyin ettirilen azaların ihracı.

Sâlisen: Yeni teşekkül eden Tevfik Paşa kabinesinde, ittihada mensup rical bulundurulmaması.

Râbian: İttihat ve terekki cemiyeti tarfaından on sene-denberi ceraim-i siyasiye ile mahkum edilenlerin bilâ istisna ve bilâkayd ü şart afvi.

Hâmisen: Cemiyet- i ittihadiyenin; ceraim-i siyasiyyeye tatbik edememesinden nâşî ağrazen ceraim-i adiye ile mahkûm ettiği eşhasın iâde-i mahkemeleri.
Sâdisen: Milleti bilâlüzum harb-i umûmîye sevk eden kabine ile on seneden beri gelen ve birçok ceraim irtikab eden ve cemiyetin ef al-i cinaiyesine müsaade ve iştirak eyleyen ittihad kabinelerinin ve her hususda icrayı nüfuz ile kabineleri ellerinde bulunduran rüesayı ittihadiyenin hemen hepİ-siyle taht-i muhakemeye alınmaları.
Sâbia: Memâlik-i şehanelefinde mevcud ittihat kulübleri-nin sed-ü bendleri ve şimdiye kadar asayişi ihlâlden baş bir işe yaramayan bu cemiyetin mesleğinde ki anarşi fikri ve ruhunun imhası neye mütevafık ise onun icrasiyla memleket ve millete rahat yüz gösterilmesi.
Saadet-i millet ve selâmet-i memleket nâmına mevadd-ı mâruzamn biran evvel, mevkii tatbike vaz'i hususuna müsa-ade-i seniyyelerinin şayan buyrulması, bâ-bmda ve katı'bei ahvalde emir ve ferman padişahımız efendimizindir.
"Yukarıdaki telgrafın içinde bulunan beyanlardan anlaşılacağı gibi milletin hissiyatı büsbütün değişmiş, memleketi anarşi, istibdad, haydutluk ve asayişin bozukluğunun ta vana vurmasının müsebbib ve teşvikçisi olan ittihatçıları ve onların reislerini bu zülumlann bir daha yaşanmaması için bir dakika bile görmeğe tahammülleri olmadığını ve olmayacağını ortaya koymaktadır.
Farmasonluk, siyonistlik gibi halkı aldatıcı ve uyutucu cemiyetlerden doğup hayat bulan ittihad ve terakki cemiyeti on seneden beri gösterdiği şahsî ihtiraslar ve adî cinayetler ile devlet ve milleti bu günkü hâle getirmiş olduğundan, bunu anlamayan hiç bir millet evlâdı kalmamıştır. Bundan böyle milletimiz, bu cemiyet ve benzeri cemiyetler gibi olanlarından nefret edecek ve kendi milleti terbiyesinin gereği ve ica-batından olacak davranış ve yaşayışı nazara dikkate alacak hiç bir anarşi ve zülüm işleyecek cemiyet ve de organizasyonlara fırsat tanımıyarak, cihanda parlak mazisinden aldığı güzelliği, gelecekte de yaşamaya ve yaşatmaya elbette devam edecektir.
Bütün bu söylediklerimiz, kuruluşundan henüz beş - on gün geçmiş bulunan Tevfik Paşa kabinesinin icraatının neticesi olarak ortaya serip, isbat etmektedir. Eğer Tevfik Paşa, kabine mensupları içinde yer almış bir kaç tane ittihatçıyı nâzirlıkdan uzaklaştırırsa, icraatı dahada güzel yürüyecektir. Çünkü; bir mânada hükümette olmak ayakta kalmaya hizmet etmekde, bu çete cemiyetinin reisleri, bu desteği ellerinin altında bulamadıkların da, siyasete veda edecekler böylece de, ne izleri nede nişanlan kalacaktır.
Bundan böyle, bu mazlum ve masum ahaliyi ayakları altına alıp, onu tabanca ve çeşitli silahlar ile sindirecek, devleti onun bunun keyfine bilhassa Almanya İmparatoru Wilhe!m'e bir cemile olsun diye onun arzuyu heveslerine hayat bahşetmek için milleti savaşa şevke cesaret edecek güç bulamayacaklardır. Şimdiye kadar bu Almanlardan millet adına aldıkları borçlan, yine Almanlardan aldıkları silahlara ödemişler ve bu alış verişden kendilerine milyonlarca liralık contalar çıkarıp, milleti aç, susuz ve çıplak bırakan ne bir zihniyet nede cemiyet kurulması asla mümkün olmayacaktır.

Sadrıazam Ahmed Tevfik Paşa hz.leri taşımış olduğu bütün mükemmel sıfatlan ile yukarıda saydıklarımızı ortadan kaldıracak icraatı yapabilecek evsafda olduğu gibi bir daha, böyle teşkilât ve cemiyetlerin Önünü kapayacak kanunları bulabilecekdir. Buna bağlı olarak, Tevfik Paşa gerek sefir olarak gerekse bundan önceki sadaretlerinde gösterdikleri çalışma disiplini ve adalete önem veren tarzı, beklenenleri yerine getireceği intîbamızi hayli güçlendirmektedir. Velhasıl Tevfik Paşa'dan pek çok muvaffakiyet gösterecek ümmidini taşıyoruz. Yapacağı ilk İşin ise ittihatçıların .melanetinden ülkeyi kurtarması, asayiş-i milletin}vekarına uygun hâle getirmesi hususudur." Diyen 2.Abdülhamid'in şifre kâtibi Meh-med Selâhaddin Efendi, Bildiklerim adlı eserindeki bu satırlarla o günün efkâr-1 umûmiyesinin beklentisini ne kadar güzel ve akıcı bir ifadeyle ulaştırıyor, değilmi muhterem okuyucularım.

Sultan 5.Mehmed Reşad hân hz.lerinin; dâr-ü bekaya intikali üzerine Osmanlı tahtına oturup, aynı zamanda hilafet-i islâmiyyeyi temsile hak kazanan, 6. Mehmed Vahideddin han-ı adlî hazretleri, sadrıazam Tevfik Paşa hz.lerinin başarmasını istediğimiz hususları işaret ederek, kendisine yardımcı olacağını beyan edip yüksek selahiyetini takviye edeceğini söyleyerek isabet dolu ifade de bulunmuştur. Diyen Mehmed Selâhaddin Efendiye katılmamamız mümkünmü?

Çünkü Sultan Vahideddin; millet ve memleketimizin duçar olmuş bulunduğu esef verici durumdan kurtaracak tedbirleri bulmaya gayret sarfedip, başarabilecek kimse olarak görülmektedir. Varlığı; milletimizin yükselmesini temin için, refah ve saadetini sağlamada gayret göstereceği şüphesiz olduğu gibi bu yolda gayret için bir hediye-i ilâhi olduğu gözlenmektedir. Çünkü padişahımız efendimiz hz.lerini gören gözler, kendisinde harikulade zekâ pırıltılarını müşahede etmektedir. Ayrıca da, pek cesur bir kimse olup, fevkalâde silah kullanma maharetinede sahiptir. Derin düşüncelere dalan, bunları tahlil edip, pek güzel ifade edecek yüksek kabiliyete sahiptir. Ve de; keşke milletin talihi olaydı da, taht-ı âlî Osmaniye'ye, çok daha önce oturmuş olsaydı. Böylece memleket ve millet bu gün içinde bulunduğu durumu çok büyük ihtimalle yaşa-maya bilirdi,

Sözün kısası halife-i müslümiyn ve padişah olan Sultan Vahideddin hân, şu sıkıntı ve kahredici buhranlar döneminde, bir takım yenilikler ihdas ederek, çareler aramaya koyulduğu görülmektedir. Ki; Cenâb-ı Mevlâ yâr ve yardımcısı olsun. Diyen Mehmed Selâhaddin Efendi,o devrin yaşayan insanı olarak şu temennisini de şu sözlerle satırlarına dökmüş:

Yukarıda; evsaf-ı celilelerini serde çalıştığımız Sultan Vahi-deddin'in yapısı ve olaylara bakışında rol oynayacak haleti ruhiyesi, cennetmekân biraderi Sultan Reşad gibi İttihatçıların oyuncağı olmayacak görüntü ve kanaati pek net ortaya koymaktadır. Bu yüzdende bu haydutlar çetesinin, artık do-lablarını memleket sathında kolay kolay döndüremeyecekle-ri pek tabiidir. Bütün bu açıklığa karşı zâten hükümet çarkını ellerinde bulundur ma şansını elde edemeyecek olan ittihatçılar, dünya defterinden silinip gideceklerdir ve böylecede farmason ve siyonizmin menfaatlerine hizmet etmek için kurulmuş olan bu cemiyetin; kendi

şahsî menfaatlerine el uza-tamayacakları gibi, hizmetine girdiklerinin ihtiyacatı oları ülkeyi; zaif düşürme plânalarını da tatbike koyamayacaklardır. Memleketi harebeye çevirmiş bu adamlara milletin hiçmi hiç ihtiyacı yoktur. Millet-i necibenin artık bu gibi güzel sözlerle kandırılmasına imkân yoktur, çünkü millet butür boş sözlere kulak vermemek kararını verip, uygulamaktadır. Hürriyet vede, meşrutiyeti muhafaza, padişahın emanetindedir o da, bu koruma görevini titizlikle yerine getirmeye kararlıdır. Bunun böyle olacağına; Japonların Mikado'suna benzer şekilde meşrutiyeti seven bir kişi olarak, hepimizi ümidlendirmekte-dir. Çünkü bizim razı geleceğimiz hususda öyle farmason ve Siyonistlerin arkasına sığınıp da, meşrutiyet görüntüsü altında, zulüm ve istibdad görmemektir." Demek suretiyle meş-rutiyet'in meşveret olması ve istişarenin genişliğini hatırlatıp, milletin benimsediğini ifade etmesi, Abdülhamid Hân'ın cidden sevenle ri arasında bu hükmü deklare eden pek kimseye rastlamadığımızı belirtirken, bu ifadeyi mühimsemek durumunda olduğumuzu hatırlatmak isterim.

4/Mart/1919'da Ahmed Tevfik Paşa'nin yerine Osmanlı devletinin 215.sadrıazamı olarak, Mediha Sultanhanimın 2. zevci, Sultan Vahideddin'in eniştesi olan Dâmad Mehmed Ferid Bey getirildi ve Paşalık ünvanıda birlikte verildi. Bu zâtın sadaretinin tamamı beş defa olmuştur. İlk üçü biribirinin peşisıra olmak üzere 2/Ekim/1919'a kadar temadi ettiği görülmüştür. Bu târihde M. Kemâl Paşa'nında tavsiyesine uygun olarak Ali Rıza Paşa 216. sadrıazam olarak mührü hümayuna sahip olmuş ve 5 ay, 7 gün sonra infisal etmiştir. Buda 8/Mart/1920 târihini bulmuştur. Bu zatdan sonra da, Salih Hulusi (Kezrak) Paşa makam-ı sadarete gelmiş bu zât'da aynen Ahmed İzzet Paşa gibi 28 gün vazifede kalabilmiştir. Sâüh Paşa infisal ettiğinde târihler 5/Nisan/1920'yi gösteriyor Dâmad-ı Şehriyâri Mehmed Ferid Paşa sadaretinin 2. merhalesine ayak basıyordu. Bu sefer ise birbiri peşi-sıra iki kabine kurdu. Bu kabinelerinin ömrü tükendiğinde takvimler, 21/Ekim/1920 târihini göstermekteydi. Ferid Paşa'nın beş sadaretinin müddet-i ömrü, 1 sene,] ay, 15 gün olmuştu.

Sultan Vahideddin'in tahta geçişinden sonra geçen günler, ülkemizin târihte Timur'un Anadolu'yu istilâsında ve Hazreti Yıldınm'in Ankara Çubuk Ovasında 1402'de uğradığı mağlubiyetten sonra yaşadıklarını târihimizde yalnız bırakmamıştır. Sulh kapısını aralamak, Mondros mütarekesini imzalamak, Düşman kuvvetlerinin işgalleri mütareke ahkâmına riayet etmeden sürdürmek, meclis-i mebusanı basmak, ülkemizde yayaşayan dini ayrı azınlıkların milletin asıl sahiplerine hakaret ve hayatlarına kast etmeye yardım eylemek gibi taham-mülü zor zaman dilimi olarak geçmiştir. Şimdi aşağıya alacağımız Damad Paşa'nın serüvenini, önemli bir arka plân kaynağı olan Sultan 2. Abdülhamid'in şifre kâtibi olan Mehmed Selahaddin Bey'in Bildiklerim adlı kitabından Osmanlı-cadan sadeleştirerek naklediyoruz:

Damad Mehmed Ferid Paşa

Osmanlı sadnazamları arasında her önüne gelenin hâin dediği biri var ki, mukadderatın üzerine yüklemiş olduğu pek ağır yük, her kulun taşıyacağı siklette değildir. Osmanlı İslâm devletini izmihlal noktasına kendi elleriyle çekip getiren İttihat ve Terakki.cemiyetinin, TaPât Paşada dahil, hiç birisine bir vasf-i mümeyyiz olarak, "HAİN" damgası vurulmamıştır. Hâttâ Osmanlı donanmasını tutup da kendisi başlarında olduğu halde Mısır'ın asî valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşaya teslim eden Amiral Hâin Ahmed Paşa bile milletimizce hatırlanmamaktadır. Damad Mehmed Ferid Paşa ise akla geldiğinde derhal hâin vasfı, isminden ayrılmaz bir parça olarak peşine eklenmektedir. Tabii ki işgale uğramış bir devletin ve milletinin idarecileri cidden çok zor görev ifa edebilirler. Müstevli düşmanın çeşit çeşit talepleri, me'suliyet sahibi idareciler tarafından yerine getirilmesi veya red edilmesi kolay işlerden olmayıp, örsle çekiç arasında yaşamak gibidir.

Hele bu işgal; müslüman bir milletin düşmanı, gayri müslim olan milletlerin ittifak etmeleri hâlin de gerçekleştiyse, savaşın getirdiği fevkalade şartlara bir de dini hasımlığın getirdiği adavet göz önüne alınırsa, cidden karşımıza çıkan va'kalar tahammül fersa, mukavemeti gayri kabil şartlar sergiler ki, bu işi yaşadığımız şu yıllarda ya dedelerini dinlemiş olanlar, yahud işgallere dâir hatırat ve resmî raporların doğru yazılmışlarını okumuş olanlar bilebilir.

Bir de 1974 senesinde Ordumuzun yaptığı indirme ve çıkarma hareketi olan "Kıbrıs Barış Harekâtı" öncesi Kıbrıs Adasında yaşayan soydaşlarımız ve Yunanistan ve Bulgaristan devletleri azınlığı olarak o ülkenin şimdiki toprakları olan ve dedeleri'nin zamanında Osmanlı Devleti olan topraklarında yaşayanlar bilebilirler.

İstanbul'un işgalini müteakip geçen zaman dilimi, tahta çıkmış zatta da, o zâtın sadare te tâyin etmiş bulunduğu sad-rıazamlarda da her an zehir içen kişi haleti ruhiyesi meydana getirmiştir. Son padişah ve sadnazamlar arasında yer alan, Mehmed Ferid Paşa hakkında menfi propoganda hâla devam etmekte ve misâl olarak, Necip Fazıl merhum' un kaleme aldığı "Vatan Dostu Sultan Vahideddin" adlı eser yüzünden hayatının son günlerinde üstelik şeker hastalığından mü-tevellid gözlerinin ışığıninda ufûl etmesi sonrasında hapise girecekdi ki, merhum Ayhan Songar Hoca'nın gayret ve nüfuzlu dostları, Necip Fazıl merhumun ilerlemiş yaşı ve maluliyeti vede Allah'ın böyle bir zulme rıza göstermemesi tecellisi, merhuma son döneminde bir hapisane macerası daha yaşamaması neticesini getirdi.

Damad Ferid Paşa için, henüz durun bakalım bu söylediğiniz adam hâin değildir! Diyebilecek tek kişi bile tasavvur edemiyordum. Bunun sebebide her şeyden evvel yazar ve hatırat sahipleri arasında, işe insaf ve hoşgörü içinde bakabilecek, Sadnazam Paşa'nin antipatik davranışları, kişiliğinde büyük tahavvülat gösteren mukallitliği, Anadolu'ya gönderilmesine müzahir olduğu Mustafa Kemâl başda olmak üzere bütün milli mücadele İnsanlarına, ceberut bir anlayış içinde muamele gösterdiğine dâir, gerek vesikalar gerekse devrinin devlet adamlarının şehadetleri kendisi hakkında hüsni şahadet edebilecek

kimsede cesaret ve takat bırakmamıştır.
Bütün bunların tahliline vede Osmanlı devletinin bu 215. sadrıazamına dâir biyografiye geçmeden önce hem son Padişah Hz.Vahideddin'in hem de padişahı burda bırakıp kendisinden önce yurddışına çıkan, Damad Ferid Paşa aleyhinde olmayan ve üstelik lehine sayılsa seza olan bir hatırayı, sevgili dostum, değerli insan, tasavvuf deryasından devşirdiği güzel eserlerle de gönül mimarlarını, Dersaadet dergâhlarını kitaplaştiran ve tasavvuf deryasında kendisi de kulaçlar atan sevgili Mustafa Özdamar kardeşimin: "GÖNÜL CERRAHI NÜREDDİN CERRAHÎ VE CERRAHÎLER" adlı eserinin 232. Sahifesinden alıntılamayı, târihin üzerime yüklediği bir görev saydığım satırlarla yazımı süslemenin bahtiyarlığı içindeyim. Buyrun okuyun sevgili okurlarım vede bu erkek sesinse bir Osmanlı aile mensubu olduğunu da görelim efendim: "..Osmanlı hanedanı ve Özelliklede, Sultan Vahideddin ile ilgili resmî ve gayri resmî yalanların kendilerimde çok derinden yaraladağmı ifade eden Ömer Fethi Sami Bey; Sultan Vahi-deddin'in kesinlikle vatan hâini olmadığını, İstanbul'dan kaçmadığını kesinlikle canını kurtarma çabasına girmediğini İstanbul'dan ayrılışının, önceden belirlenen vatanı işgalden temizleme operasyonu senaryosunun bir parçası olduğunu, bu son derece mahrem senaryonun, çok az kişi tarafından bilindiğini, özelliklede M. Kemâl' in bildiğini ve zaten bu senaryonun ona tatbik ettirildiğini ve Sultan Vahded-din'in son ana kadar, ömrünün sonuna değin, görev verdiği bu kişilerin bu mahrem gerçeğe sadâkate dÖnebilmelerini beklediğini söyledikten sonra şunları anlattı:
-Sultan Vahdeddin, Ömrünün sonuna kadar yardım etdi Anadolu'da kendi iradesiyle başlatdığı harekâta!.. Hâttâ öyleki ölümünden iki ay öncesine kadar bile bütün olup bitenlere rağmen hâlâ ümitvardı. M.Kemâl'in gerçeği yansıtan bir açıklama yapmasını bekliyordu. 1940 yılında babamla birlikde, Londra'da H.Park Otelinin lobisinde çay içiyoruz. Türkiye'nin Londra b.elçisi Tevfik Rüşdü Araş girdi içeriye. O girer girmez babam ayağa kalkarak, beye-fendi!.. Siz!.. M.Kemâl Paşada, İsmet Paşada, hepiniz bilirsiniz ki Sultan Vahideddin vatan hâini değildir! İstanbul'dan da kaçmamıştır! Vatanı kurtarmak için iki türlü oyun oynamak mecburiyetinde kaldığını bildiğiniz halde, ne diye adama vatan hâini diyorsunuz? Babam böyle parlayınca, Tevfik Rüşdü Araş: Hâşa efendim, sümme hâşa! Dedi: Ne Sultan Vahdeddin, ne Ferid Paşa vatan hâini değillerdir! Biz onu biliyoruz efendim! Ama bunu millete söylersek, biz gidelim siz gelin durumu doğar!..." dedi Şeklinde konuşan Ömer Fethi Sami Bey anlatmaya şöyle devam ediyor:
"..Bu günkü Baltalimam Hastanesi, Damad Ferid Pa-şa'nın sarayıydı. Baltalimam Sarayının Boyacıköy tarafında bir selamlık köşkü vardı. Benim büyük annem kırk-beşbin altına yaptırmıştı orayı. Şimdi üniversite almış orayı. Onun yan tarafında tahtadan bir köprü vardı. Oraya Lâz takaları gelir, bizim Baltalimam Sarayının bahçesinde bahçıvan kulübeleri vardı. Silahlarımız işgal kuvvetleri tarafından toplanmıştı o zamanlar. Maslak'daki İngiliz karargâhında duruyordu bu silahlar. Gözü kara Mü-cahid Müslümanlar, o silahlan oradan ya

para pul bir şeyler vererek alırlar ya çalarlar getirirler, Ferid Paşa'nın Baltalimam Sarayının bahçesindeki o bahçıvan kulübelerine saklarlar, sonra da geceleri Lâz takalanyla karşıya taşıyarak Anadolu'ya gönderirlerdi. Ferid Paşa'nın sadrıazamlı-ğı sırasında oluyordu bunlar. Adamın adını hâine çıkaranlara gönderiliyordu bu silahlar.
Ferid Paşa vatan hâini değildi. Sonuna kadar elinden geleni yaptı. Çift yönlü bir oyun oynamak mecburiyetinde kalıyorlardı o günlerde, zira, işgalciler, sürekli olarak, M.Kemâl'in Anadolu'daki gizli görevini bildiklerini, onun oralarda İstanbul hükümetinden koparak, başına buyruk hareket ediyormuş gibi gözükmesinin İstanbul tarafından organize edildiğini, onun yakalanıp istanbul'a getirileme-yişininde yine istanbul hükümetinin bir taktiği olduğunu ifade ederek baskı yapıyorlardı. O çift yönlü oyunda ço-ook zorlandılar Sultan Vahdeddin de, Ferid Paşa da. M. Kemâl' i Anadoluya gönderdikten sonra, onu geri çağırmaları, yakalanıp getirilmesi için emir ferman çıkarmaları gibi şeylerin hepsi bu çift yönlü oyunun bir parçasıydı. "
Neticeye gelince yine sevgili dostum Özdamar'ın şu satırlarında bulmak mümkün: "Sonra , her şey yan yattı, çamura battı ama... Hakikat öyle bir cevahir ki, hangi çamura düşerse düşsün, bir gün bir elde yıkanınca, tekrar parıl parıl parıldamağa başlar!."
Peki iyi bu hakikati Cerrahi dergâhında gelip anlatan Osmanlı beyefendisi kimdir, dense, cevabımız Sultan 2. Abdülhamid'in torunlarından olan Ömer Fethi Sami Bey efendi idi demek olur.

Damad Mehmed Ferid Paşa'nın Kısa Biyografisi

Damad Mehmed Ferid Paşa; Şura-yı Devlet azasından Seyyid Hasan Efendinin oğlu olup, 1270/1853 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Anca hemen belirtelim ki pe derlerinin adının başında yer alan seyyid kelimesinin, bizim anladığımız mânada Peygamberimiz Efendimizin (s.a.v) ahfadı olan seyyidlerle bir alakası olmadığını merhum İbnül Emin Bey değerli eserinin 2029. sh.de bize şu malumatı lütfetmiş; "Taymis gazetesinde vefatından bahs edilirken mensubu olduğu ailenin esas itibarıyla İsluven ve Karadağ köylerinden Poşasi Karyesinden olduğu ve bu ailenin m. 17. asırda bir dereceye kadar hâizi ehemmiyet olduğu ve o sırada islâmi-yeti kabul eylediği beyan edilmektedir. Karadağ köylülerinden bir hristiyan ailenin müslim olması mümkün ise de:
"Karadağ köylüsü nesranidir/Müslim olsa yine olmaz seyyid" beyitiyle aslı hristiyan olan ailenin evlâd ve ahfadının seyyid olmasına bittabi imkân yoktur."
Demek suretiyle bir hakikatin ortaya çıkmasına vesile oluyor merhum yazar Hasan İzzet Efendi; Kapdan-ı deryalardan Mahmud Paşa'nın kethüdası şimdiki tâbir ile sekreteri Hacı Ahmed Efendinin oğludur ve umulur ki seyyidlik lakabı bu hacılık münasebetiyle olmalıdır. Hasan İzzet Efendi'nin Şuray-ı Devlet reisi ve eski sadrıazamlardan olan Arifî Paşa tarafından siciline yazılan mütalaasında müsbet beyanlar yazdırmıştır. Bu Hasan İzzet Efendi, SâdF nin Gülistan'ını

Türkçeye tercüme etmiştir.
Ferid Bey; gençlik yılarında hariciye mesleğine intisab etmiştir. Paris, Berlin,Petersburg ve Londra sefaretlerinde.kâtib-i sâni unvanıyla bulundu. Daha sonrada, Londra elçilik başkâtibliğinden, Bombay başşehbenderliğine gönderilmek istenmişsede kabul etmediğinden yollamak kabil olmadı.
Sultan Abdülrnecid'in kızlarından Mediha Sultan'ın eşinin vefatı üzerine Sultan Abdülhamid gönderdiği haber ile, kendisine bir zevç beğenmesini, evlenmesi lâzım geldiğini hatır-latdı. Bu hatırlatmaya Mediha Sultan acısının elan devam et-diğini, bir müddet geçmesi ricasında bulunduğunda, padişah bu cevaba saygılı davrandı. Bir müddet daha geçtiğinde ihtarını tekrarlatan padişah bu seferinde kendilerinin beğendiği biri varsa işaret etmesini bu arzularının yerine getirileceği-ninde teminatını vermiş oluyordu nede olsa anneler ayrıysa da babalan aynı zât olan iki kardeşdi Mediha Sultan ve 2. Abdülhamid hân. Fakat bir başka husus vardı ki o da, daha sonraları Osmanlı tahtına oturacak olan Şehzade Mehmed Vahideddin ile Mediha Sultan, anneleri ve babaları bir kar-deştiler.
Rivayet olunur ki, Necip Paşa'nın arkadaşlarından olan Mehmed Ferid Bey'i, Necip Paşanın cenazesinde gördüğünde beğenen Mediha Sultan, bu beyle evlenmeğe müsaid bakacağını bildiren haberi, padişaha ulaştırmış. Padişah da o sırada makam-ı sadaretde bulunan Kıbrıslı Mehmed Kâmil Paşa'ya verdiği emirde işi ayarlamasını emretmiş. Kâmil Paşa uzun araştırmalardan sonra iki namzet bulduğunu, bunların birinin Süreyya Paşanın oğlu Şekib Bey, diğeriyse Hasan İzzet Efendinin mahdumu Londra elçiliği başkâtibliğinden mazul Mehmed Ferid Bey olduğunu, İstanbul'a getirtildiğinde hem yakışıklılığına şahid olunduğu hem de terbiyesini pek güzel bulduğunu bildirmişti. Şekib Bey'i ise, biraz terbiye bakımından nakıs bulduğu ifadesini de, yazısına koymaktan çekinmemişti. Halbuki; ABD'de elçiliği sırasında Şekib Bey'e başda reisicumhur Rouzvel.t olduğu halde bütün siyasi mahfiller hayran kalmışlardı. Eğer Kâmil Paşa bu işi böyle yaptıysa bunun sebebi Mediha Sultan'ın tercihinin Mehmed Ferid Bey'de olduğunu bilmesinden doğabilir. Kâmil Paşa padişaha yazmış bulunduğu tezkirede rütbei saniye mâlik Ferid Bey'in bir rütbe yükseltilmesini ve Şura-yı Devlet azahğina tâyininide tavsiye etmekteydi.Târih olarak 1 7/r.ahir/1303-24/ocak/1886 gösterilmişti. Gelsin bir beyit bakalım Damad'ın yakışıklılığına ithafen;
"Hiisnî tab'ı kâmile hayran olur ehl-i hayâl Çeşrnî âlem görmemişdir böyle bir sahîb cemal"
Ferid Bey'in otuz yaşından büyük kırk yaşından küçük olması hususuda Mediha Sultanın yaşınında göz önüne alındığını gösterir.1861 doğumlu Sultan Vahdeddin'den büyük olan Mediha Sultanhanım ile arada üç -beş yaş farkı normal addetmek gerekir.
Sultan Hamid; sadrazamının tavsiyelerini yerine getirdi ve izdivaç gerçekleşti. Mehmed Ferid Bey, 24/r.evvel/I306-29/kasım/1888 de vezaret ile taltif olundu. Bu terfi Balta-Iimanında Mediha Sultan'ın yalısında, hayatını ferah fahur

yaşamakta olan Mehmed Ferid Paşa da bir acaib te'sir husule getirdi. Birdenbire kendilerinde müthiş bir siyasi iktidar hissinin uyandığı görüldü ve Abdülhamid gibi bir padişaha, karısını gönderen Damad Paşa, Londra B.elçiliği görevini istemesi için ricada bulundurdu.

Tahmin edeceğimiz gibi padişahın cevabı, Mediha Sultan'ı şaşkın, Damad Paşa'yı ise bedbin etdiî Padişahın cevabı şöyleydi: "Hemşire! Orası mektep değildir! Pek mühim bir se-faretdir. ümûr-u siyasiyyeye vukufu olanlar tâyin olunur." demek suretiyle müracaatı ve hemşiresinin şefaatini retederken, enişte bey ise bu cevabı ret münasebetiyle hayli gücendi bir daha padişaha bayramlaşmaya gitmedi. Damad Ferid Paşa'nın bu boykotu, taa meşrutiyetin yeniden ilânı oian 1908'e kadar sürdü. Bir çok yılını münzevi olarak yalısında geçirdi. Meşrutiyetin ilânı, onu ayan azalığına getiren bir fayda sağladı desek doğruyu söylemiş oluruz.

Damad Mehmed Ferid Paşa; ülkede hüküm ferma olanın İttihad ve Terakki Cemiyeti olduğunu görmesi, bu cemiyetin reislerine yaranabilmek gayesiyle ve bunların muavenetiyle büyük bir makam yakalama arzusu bu çetenin metdhine çalışmaya başlamasını getirdi.

Bu hususda LütfİSimavî Bey; meşrutiyet bayramının ilk sene-i devriyesinde, 10/temmuz/1325-1909'da İttihatçı Cemiyetinin adına tertiplenmiş yemekli toplantıda Ferid Paşadan şöyle bahsediyor: "Damad Ferid Paşa bu ziyafetde geçmiş dönem siyasetine ve meşrutiyeti yeni den kurmak hususunda İttihat ve Terakki fırkasının yaptığı fevkalâde hizmetine dâir, uzun bir nutuk kıraat etdiği gibi meşrutiyetin ilânından sonra, yâni 2. Abdülhamid taht-ı saltanatda iken Pera Palas otelinde bah-se konu cemiyet ileri gelenlerinin şerefine verdiği bir ziyafetde daha evvel hazırlamış olduğu nutku okuyarak, ittihat ve terakkiyi göklere çıkarmıştı."

Lâkin yaptığı bu medihleri benimsemeyen, bunlara iltifat etmeyen İttihatçılar daha sonra paşanın kötülemelerine ve düşmanlıklarına mâruz kaldılar fakat bu arada da paşanın kumaşı ortaya çıkmış oluyordu. Damad Ferid Paşa; Balkan harbinden sonra Bulgar, Yunan, Sırp ve Karadağ'ın murah-haslarınında katılacağı ve Londra'da toplanması karar altına alınmış konferansa, 3. murahhas olarak seçilmekle beraber hemen ertesi günü Bah riye Nazır vekili Salih Paşa bu murahhaslık ile görevlendirildi. Kâmil Paşa'ya, Ali Fuad (Türk-geldi) mabeyn başkâtibi olarak meydana gelen değişikliği sorduğunda,Kâmil Paşa'dan şu cevabı almış: "Ferid Paşa kanun-i esasî hükmüne göre hiç bir sebeb ve bahane ile memâliki şahaneden yer terki caiz olamayacağından ben gidersem arazi terkine hiç bir şekilde evet diyemem! Demiş olmasından bu şartında kabil-i icra olamayacağına binaen, onun vazifelendirilmesinden sarf-i nazar olundu."

Tabiiki diplomasi mesleğinden böyle bir anlayışın yeri olmadığı açıktır. Diplomat geçinen böyle vezir derecesinde bir zâtın değil ilk mektep talebesinin bile ileri süremeyeceği bir saçmalık olduğundan, bu zâtın sadece siyasi anlayış noksanlığından değil, aklının olup olmadığı söz konusu olur. Bu ahvâle benzer hâlini Ahmed İzzet Paşa dönemin de de okuduğumuzu hatırlarsak muhterem

okurlarım Mehmed Ferid Paşanın davranış bozukluğu içinde olduğunu daha iyi anla-nzlLütfi Simâvî Bey: ".Sultan Reşad'm Sarayında Gördüklerim" adlı eserinde şu ifadeyi koymaktan kendini men edememiş!

"Devletin mülkiyyet-i tammesi üzerine mütarekeyi imzalatmaya muvaffak olamazsam, hemen bir harp gemisine binip doğruca Londra'ya gidip İngiltere Kralı ile mülakat yapıp ve ben senin babanın kadim dostu idim. Arzularımın kabulünü senden beklerim demek suretiyle teklifimizi kabul ettiririm." düşüncesini ileri sürmesi şaşırtıcıdır. Çünkü; İngiltere de Kral, bir nevi tasdik memurudur. İktidar tam me'suliyetle hükümetdedir. Mevcud kralın babasının, dostu olduğunu söylemek suretiyle mütareke imzalatacağını akıldan geçirmek o beynin, akıl ile arasında bir küşayiş (açıklık) olduğunu akla getirir.

Ahmed İzzet Paşa'da kendisine, Damad Ferid Paşa'ya deli demesinin doğru olmadığını söyleyenlere verdiği cevap da; seneler evvel, Kâmil Paşa'nın bu zâta deli dediğini hatırladım da, ondan söyledim! Demiş olduğu anlatılır. Eski sadrıazam-İardan, Mareşal Ahmed İzzet Paşa anlatmış olduğu şu anek-dotlada, Damad Paşa'nın bir çizgiden diğer çizgiye gelişinin izahını yapacak anlatımı,ortaya koyar.

Mareşal diyor ki: "Mehmed Ferid Paşa ayan meclisinde arkadaşımız idi. Efendimiz kabine teşkilini bana tevcih ettiğinde heyet-i vükelâyı tamamlayabilmek için çeşitli temaslar yapmaktaydım. Bu arada Ferid Paşa' ya da efendim, bir ne-zaretide siz alsanız diye nezaket içinde beyanda bulundum. Cevabı; "Aman efendim! Ben iş'de bulunmadım, bir koca nezareti nasıl idare ederim" demek suretiyle temaruz etdi. Bunun üzerine Şuray-ı Devlet riyasetini alınız orası nezaretler gibi değildir dediğini söyleyen İzzet Paşaya, Damad Paşa şu cevabı verir: "Şuray-ı Dev leti hiç idare edemem çünkü orada riyaset edecek zat, devletin kavanin ve nizamatma vâksf olmalıdır, ben vâkıf değilim, reca ederim ısrar buyurmayınız" cevabı üzerine İzzet Paşa, ben ısrar etmiyorum, arzu edersiniz diye teklif etdim demek suretiyle anekdotu tamamlar.

Ahmed Tevfikpaşazâde İsmail Hakkı Okday Bey'in "Sultan Vahideddin Mütareke Gayyasında" adlı eserde 48. Sa~ rıifede, meknuz kalmış bir bombalama vakasını bizlere naklediyor: "İzzet Paşa kabinesinin 4. günü 18/ekim/1918'de Cuma günü saat 11.30'da yedi uçaklı bir Ingliz filosu ta-rafından İstanbul'un hayat ve hürriyetini tehdid eden hava akını yapılmış, aynı gün öğleden sonra bu akın bir daha gerçekleştirilmiştir. Bu saldırılarda elli kişi yaralanmış ve nice evler ve dükkânlar harab olurken dördü bayan olmak üzere beş kişi şehid olmuştur. Çünkü bu tayyareler uçuş yapmakla kalmamış şehrin meskûn semtlerinden olan Mahmud Paşa civarına bombardıman yapmışlardır.

Bu bombardımanları ise İstanbul'da yaşamakta olan İngiliz ve Amerikan kolonisi Dede Robert Kolej müdürü İngiliz donanma kumandanını şu ifade ile takbih etmişlerdir: 'İstanbul üzerine yapılan ve hiçbir askerî oe insani sebebe dayanmayan hava akınlarına hemen son veriniz'. Bütün ömrü yirmibeş günü geçmiyen İzzet Paşa kabinesi, bu kısacık iktidar devrinde, şakağa dayanmış bir tabanca namlusu altında gibi kabul ettirilen Mondros mütarekesinin olanca

mesuliyetini omuzlarına yüklenmiş ve ittihatçı paşaların kaçışı fiili de talihsiz sadrıazamın günah defterine yazılmıştı." Demekte. Böylece bizim biyografların bahsetmediği vakayı bir başka hatırat ile öğrenmek ue nakle muvaffak olduk. Ahmed İzzet Paşanın bu oak'ada yapacağı ne olabilirdiki?

Öte yandan Mareşal Franşe Despere'in bir cihangir azame-tiyle İstanbul'a girişde beyaz atıyla bir Fâtih edası takınmasını kılıçtan keskin kalemiyle gurur ciğerinin enkanlı damarına batırdığı kendine gel müsekkini ile milletimizin ulvi hislerine tercüman olan Süleyman Nazif Bey siyah çerçeve içine alınarak neşrolunmuş "Kara Gün" adlı dehşetengiz makale-siyle en şarklı insan olarak bu küstah garplıyı terbiyeye davet edişindeki cesaret ve inanç kuvveti devrin sadrıazamıntn önleyeceği bir müsademe olamazdı.

O bakımdan son sözümüzün satırları arasında okurumuza daha ne hadiseler olduğuna, istanbul'un mütareke hayatının tam olarak kaleme alınmadığını ve asil insanlar uğradıkları zulümün acısını ve haysiyet kırıcılığını sineye çekerek rûzi mahşerde hesaplaşmak üzere ketum olmayı ve tası tarağı toplayıp ahirete göçü tercih ettiler. Despere'ye yazılan makaleyi çeşitli menfi ifadeler ekleyerek tercüme eden içimizde yüzyıllardır barınmış tatlısu frenkleri o azamet budalasını öyle hâle getirdiler ki, herif 'yok edin bunu!' diye bağırmaktan kendini alamadı. Nişantaşı'ndaki fakiranesinde aranarak yakalanmasına çalışılan eski üâli, büyük edip, müdhiş şâir Süleyman Nazif Bey, kuyruğu titrek olarak saklanma yerine kibre karşı kibir sadakadır hadis-i nebevisine uygun hâl ile giyinip kuşanıp, Fransız askerinin önüne gidip de buyrun aradığınız adam benim! Deme şecaati devrin sadnazamınm biyografisiyle alakalı olmamakla beraber, böyle bir yiğit ile hemâsır olmak başka bir güzelliktir ve bizde bu güzellik bitinsin istedik.

İsmail Hakkı Okday merhum; Ahmed Tevfik Paşanın oğlu olup, Sultan Vahideddin'in kızı Ulviye Sultan hanımefendi ile izdivaç yapmış damadı idi. Daha sonra milli mücadeleye katılmak üzere Anadolu'ya geçen İsmail Hakkı Bey bu teşebbüsünü hanımına haber vermeden gerçekleştirmiş olmanın cezasını Ulviye Sultanı ebediyyen kaybetmekte ödedi. Çünkü Sultan Hanım Anadolu'ya geçeceğini bana söyleyecek kadar itimat etmeyen bir kişi ile hayatımı sürdüremem düşüncesini kafasında tezekkür ettirmiş ve nikâhlanırken almış oldukları boşama hakkını kullanmış ve Ulviye Suttan Hanımefendi, İsmail Hakkı Beyi boşamıştır. Daha sonraları İsmail Hakkı Bey; Bülend Ecevit'in validesi Nazlı hanım'ın teyzesi Ferhunde hanım ile izdivaç yapmıştır. Ferhunde hanım daha sonraları görüştüğü Ulviye Sultan'ı pek sevmiştir. Pek kısa olarak özetlemeye çalıştığımız İsmail Hakkı (Okday) Bey'in pederinin de son sadrıazam Ahmed Tevfik Paşa olduğunu bir daha hatırlattıktan sonra gazetecilik tarafı da olan bu Osmanlı yarbayının yine Damad Ferid Paşa'nın yaverliği görevinde bulunduğunu da ifade ettikten sonra bize yukarıda bahsi geçen eserden şu ifadeyi özetlemeye çalışayım:

"Babıâli; milli mücadeleyi sürdüren Ankara ve dolaysıyla başlarında bulunan M.Kemal Paşa ile Saray'ın yâni Sultan Vahideddin arasında aşılamaz bir sansür koymuş ve padişaha gelen her çeşit habere el koyduğundan Padişah ue Pa~ şa

arasında bir yakınlaşma vede haberleşme kabil olmuyordu .
Sultan Abdülhamid'in 1903'de Şam'a sürüp de bütün rütbelerini ue nişanlarını aldıran divanı harb kararına pek önem uermiyerek müşirliğini sürdürmesini engellememek yolunu seçtiği Deli Müşir Çerkeş Fuad Paşa bu Saray ile Ankara arasında kurulmuş barikatı parçalayacak Suttan Vahideddin ile M. Kemâl Paşanın haberleşmesini sağlayacak vazifeyi talep eden Ankara'ya hayır dememişti. Hemen de saraya gelerek Sultan Vahided din ile görüşme talebinde bulunmuş ue hemen huzura kabul edilmişti. Yüz yaşını aşmakta olan Fuad Paşa o müdhiş heybeti göğsünün tamamını kaplayan aslan yelesi gibi yaydı bembeyaz sakalı ile bir mehabet heykeli gibi fakat son derece hürmetkar tavır ue sesle: 'Efendimiz, velinimetim üç şehid babasıyım. Diğer iki oğlumun son harpte aldıkları yaralar daha kapanmadı. İcab ederse onlarda ben de feda olayım. Anadoluda mücadeleye girişmiş kumandanları tanımam ancak s;;,e sunmak istedikleri emaneti ulaştırmayı bir ibadet ue sadakat olarak telakki ettim' dedikten sonra koynundan çıkardığı Heyet-i Temsiliye adına M. Kemal imzalı mektubu takdim etmişti. Bu mektup da Damad Ferid'in infisal ettirilmesi taleb ediliyordu. Padişah bu ue diğer isteklere sıcak baktı. Damad Ferid Paşa 3. sadaretinden böyle çekilmek mecburiyetinde kaldı. Deli Fuad Paşa bu mektubu vererek kurulmuş sansür dıuarını yık-vermişti. Sultan Vahideddin'in Deli Fuad Paşaya söylediği sözle sayfamızı süsleyip sona erdirelim: "Benim menfaatim,milletimin menafiine merbuttur. Mîlletsiz padişah olmaz. Milletimin saadeti ve refahını isterim. Kanuni esasi ve meşrutiyete riayet edeceğime yemin etdim. Etmemiş olsaydım bile, meşrutiyete muhalefet etmemek için verdiğim söz kafidir. Meclis-i Milli intihabını (seçimini) çok arzu ediyorum. Milli ordunun hulûsu tammı olduğuna kaniim."
Sevgili okurlar bakanlık olsun,Şuray-i Devlet riyasetini üzerine almaktan imtina eden mütevazi(!) şahsiyetden sadareti daha sonra hemde beş defa üstlenmesi çizgi kırıklığımı? Yoksa mütareke teminini sağlayan Ahmed İzzet Paşanın sadareti sonrasında daha zor dönem aslında daha kolay bir dö-nemmiydi ki Mehmed Ferİd Paşa bu sadarete hemde, beş defa iştahla koştu? Yoksa; cidden işgale uğramış bir devletin yönetiminde hem milli kalkışmayı destekleyecek hemde işgalci devletleri suhuletle idare edebilecek bir Kardinal Rişöl-vö kabiliyeti vehmetdiğinden daha da zor olan sadnazamliği tereddütsüz kabul etdi? Aslında bütün bu sorular, cevabini artık rûz-î mahşer de bulacaktır.
İstanbul'da Harbiye semtinde bilindiği, gibi Cemal Reşid Rey'in adı verilmiş tiyatro binası bulunmaktadır. Bu sanatçı zâtın pederi, dahiliye eski nazırlarından Ahmed Reşid (Rey)Beyefendi şu beyanla: ",.6. Mehmed kendisine şayan-ı emniyet ancak iki kişi bulabilmiş, bunların birincisi eniştesi Ferid Paşa (ikincisi dünürü A.Tevfik Paşa) bu zat.." demek suretiyle dönemi,sıhriyyeti yâni yakın akrabalarının yardımıyla aşmayı plânladığını fakat isabet edemediğini ifadan kaçınmayarak bildirmiş olmaktadır.

Hürriyet Ve İtilaf Cemiyeti İktidarımı?

Hattı Hümayun Sureti
Veziri meali semirim Ferid Paşa; Tevfik Paşanın vukuu istifasına ve sizin derkâr olan ehliyyet ve dirayetinize binaen mesnedi sadaret uhdei kifayetinize ve meşihatı islamiyye dahi darül-hikmetil islamiyye âzasından Mustafa Sabri Efendi uhdesine tevcih kılınmıştır. Kanuni Esasinin 27. maddesi mucibince teşkil edeceğiniz heyet-i cedidei vükelâ nm tasdikimize arzını irade eylerim.Ahvalin ehemmiyeti fevkalâdesi devletimizin temin-i selâmeti için o nisbetde gayret ve faaliyetin ibramı icâb ettirmekte olduğundan rüfekanızla bilittihad bu uğurda bezli meşhud etmeniz matlubi-i kat-i şahanemdir. Minellahu'ttevfik.
l/c.ahir/1337-4/mart/1919 Mehmed Vahideddin Arz olunan kabine:
"Hariciye Nazırlığı: Sadnazam Mehmed Ferid Paşa uhdesinde
Harbiye " " : Tâyini kararlaşmış zatın gelmesine kadar vekâleten Auni Paşa
Bahriye " " : Müşir Şâkir Paşa Şuray-ı Devlet R. : Seyyid Abdülkadir Efendi Dahiliye Nazırlığı : Konya Valisi Cemal Bey Adliye " " : Aydın eski mebusa Sıdkı Bey Maliye " ": Divan-t Muhasebat reisi Tevfik Bey Nafıa " ": Auni Paşa Tic.-Zir " li:EdhemBey Maarif " ": Ali Kemâl Bey Evkaf " " : Vasfı Efendi PTT " " : Mehmed Ali Bey padişah tarafından tasdik olunup Mehmed Ferid Paşanın ilk kabinesi işbaşı yapmış oldu .
Yukarıda da bahse konu ettiğimiz Ahmed Reşid(Rey) Bey, Mehmed Ferid Paşa'nın sadarete gelmesi hususunda şunları söylediğini, İbnül Emin Bey değerli eserine dercetmiş bizde geri kalmayalım ve bir mâna ifade eden beyanı sahifemize koyalım:
"Nazarı şahanede eniştesinin, mevkii iktidara gelmesi bir tarafdan İngilterenin yardımını temin (Ahmed Reşid Bey bu hususda, Ferid Paşa sadarete geçtiğinde İngilizlerin kendisine her yönden müzahir olunacağı vaad olunmuş imiş demekte.) ve öte tarafdan da padişahı hâla ürküten ittihat ve terakki cemiyetinin melhuz olan mazarratını izale ve nihayet veliahdın teşebbüslerini de akim bırakacak bir emr-i hayrdı. Ne çâre ki Damad Paşa, bir donkişot, hem de hüsniniyyet-den, gayr-i endişane hissiyatdan da külliyen mahrum bir donkişot."
Bu sadaretin kabinesinde Hürriyet ve İtilaf Partisinin hayli içinde azasının bulunduğu kabine olduğunu söylemek zaid olarsa da, bu kabinenin ve dayandığı bu siyasi parti mutlaka İttihatçılara bir musibet yağdırmaya çalışacağı pek beklenen bir şeydi. Bu cemiyetden ve ittihatçı kabinede yer almış, savaşa girişde me'sutiyetdar kişilerin bir haylisi tevkif olundu. İttihatçıların düşmanlığında zirveye tırmanan gazeteler ve yazarlar öyle yazılar döktürdüler ki hükümet bu huşusda tevkiflere devam etdi. Aslında Tevfik Paşanın sadareti esnasın-dada bir kaç kişi içeri alınmıştı. Bunların adliye nazırlığı binasında teşkil olunan divan-ı harbi örfi'de duruşmaları başladı.

İzmir'in İşgali Bildiriliyor!

l/şaban/1337- 2/mayıs/1919 da Ferid Paşanın Nişanta-şı'ndaki konağında daha doğrusu Hariciye nezareti köşkünde; Amiral Veb tarafından ulaştırılan nota da, Paris konferansı kararına atfen İzmir'in işgal edileceği bildirildi. Öte yandan da Amiral Gaİdrop Aydın valiliğine tebliğ ettiği nota da Paris konferansının kararlarına bağlı olarak mütarekenin yâni Mondros'da yapılanın 7. maddesine dayanarak İzmir istihkâmlarının işgali bildirilmişti. Öğleden sonra gelen bilgi ise işgali Yunan askeri tarafından yapılma sının itilaf devletlerince kararlaştırıldığını ifade ediyordu.

Bu notalara ve tebliğlere karşı sadnazam Damad Mehmed Ferid Paşa, Osmanlı devletinin İzmir üzerindeki hukukunu bildiren cevabi bir muhtırayı itilaf devletleri mü messillerine verdikten sonra kabinenin istifasını padişaha sundu. Padişah kabinenin İsti fasını kabul etmekle beraber sadareti yeniden Damad Ferid Paşa'ya tevcih etdi. Şimdi istifasını tetkik ettiğimizde Ferid Paşa beş yıllık kötü bir İdarenin neticesi olarak tavsif ettiği ve tamamen haklı olduğu iddiasında işgal ile ilgili notayı aldıktan sonra yapacağı bu işin hukuki tarafını ileri sürerek yapılan haksızlığı protesto etmekten ibarettir. Paşa o işi de ya parak sadaret mührünü de sahibine iade etmiştir. Yoksa dağıtılmış ordularını toplayıp da İzmir'in yardımına koşacak hâli her halde yoktu.

Cumhuriyetin ilânından beri; yetiştirilmeye çalışan nesillere hâin padişah, vatanı sattı, hâin sadrıazam Damad Ferid, resmî beyanlarıyla yetişen bilmem kaç kuşak insan, o dönem de kendilerine verilmiş notalara sadrıazamın layik olduğu cevabı verip vermediğini nasıl bilsin?! Bunları; o dönemin insanı yazamayacağı gibi imâli şekilde nakle dahi cesaret edemezdi. O dönemin siyaset âlemi, günümüzün takip vasıtalarının sadece gazetelerine sahiptiki bunun tirajı ve tesiri sadece münevverler arasında görülür ki onlar da öyle bir sükûnet denizine dalmışlardı ki ağızlarını açsalar nefesleri kesilirdi!

Ferid Paşa yeniden yâni 2.defa makamı sadarete geldiğinde kabinesini şu zevatla tazeledi: Ferid Paşanın ilk kabinesinin 4/3/1919 da baştayan ömrü, 16/5/1919'da 2 ay, 12 gün sürdükten sonra tamamlanmıştı .

Hariciye Nezareti Harbiyye Meclisi vükelaya Bahriyye Nezareti Şurayı Devlet reis. Dahiliye Nezareti
Maliye
Nafia
Tic. ve Ziraat "
Maarif
Evkafı hümayun
Damad Ferid Paşanın uhdesinde
Nafıa eski nâzın Şevket Turgut Paşa
Harbiyye eski nâzın Şâkir Paşa
İbkaen Avni Paşa

Vekâleten Edhem Bey
Maarif eski nazırı Ali Kemal Bey
Evkaf " " Vasfi Efendi
İbkaen Tevfik Bey
Vekâleten Turgut Şevket Paşa
îbkaen Edhem Bey
eski nazır Said Bey
Darülhikmetül İslâmiye eski reisi
Hamdi Efendi 18/şaban/1337- 19/mayıs/1919 sadnazam Damad Ferid

Görüldüğü gibi damad Ferid Hükümetinin 2.ni teşkil eden heyet M.Kemâl Paşa'nın Samsun'a çıktığı gün, padişahdan listeye mucibince icrası tasdiki gelmesiyle aynı günde vazife başlamıştı kabine içinde. Zâten hep biliyoruz ki, 9. Ordu birlikleri umum müfettişliği vazifesi M. Kemâl Paşaya 1. Feri Paşa kabinesi tarafından tezekkür edilip verilmişti. Fakat yine biliyoruz ki; Sultan Vahideddin hân bu işin emir sahibi olanıdır.

İzmir'in; Yunanlılar tarafından işgali, İstanbul'un başşehir olarak büyük bir müşavere meclisi toplaması gerektiğini idrak etmesi padişahın davetiyle 25/şaban/1337-26/mayıs/1919'da Yıldız Sarayında mevcud ve mâzul bütün eski vükelâ, sefirler, ayan üyeleri, siyasi ve ilmi cemiyetlerin temsilcileri bu davet de ispat-ı vücud eylediler. Padişah yanlarında veliahd hz.leri ile diğer şehzadeler olduğu halde, salona geldi. Kısa süren bir açış konuşması yaptı ve riyaseti sadrıazama bırakarak gitdi. Çeşitli kimseler başa gelen felâketi çeşitli ifadelerle belirttiler.

Ferid Paşa kabinesinin enzor vazifesi mağlup devletin taksiratını gâlib devletler nezdin de savunabilmesi idi. Buna ne kadar muvaffak olunabilirdi? Bu sorunun cevabı çokturda beğeneni ne kadar olur bilinmez! Meselâ; Paris'de toplanmış bulunan sulh konferansına Osmanlı hükümetinin murahhasının; kabul edilmeyeceği şayi olmuşsa da ve bu haylice can sıkmışsada 2/ramazan/1337-2/haziran/1919'da İstanbul'daki Fransız mümessili ilk defa olarak Babıâli'ye gelerek Ferid Paşa ile görüşüp Osmanlı devletinin murahhaslarını gönderebilmesi için Fransız zırhlılarından birini tahsis edeceğini ifade etmişti.

Nitekim iki gün sonra eski sadnazamlardan Ahmed Tevfik Paşa murahhas olarak tâyin olundu, Şura-yı devlet reisi Rıza Tevfik (Bölükbaşı) ve maliye nâzın Tevfik Beyler murahhas danışmanı sıfatıyla heyete dahil edildiler. Kendilerine; kâtiplerde tahsis olundu ve hakikaten Fransızların tahsis ettiği Demokrasi adlı zırhlı ile Tevfik Paşa hariç diğer leri Tulon limanına müteveccihen yola çıktılar. Ahmed Tevfik Paşa ise Ingilizierin Sayres adlı bir zırhlısıyla maiyetinde, hariciye nazırlığı idare müdürü Şevki ve kendi oğlu binbaşı Ali Nuri Beyler bulunduğu halde yola çıktığında ramazan'ın 15. günü idi. Hah şunu da ilâve ederek Fransızların zırhlısında Damad Ferid Paşa'nında gitdiğini belirtmiş olalım.

Ferid Paşa ile Tevfik Paşanın aynı konferansda bulunması zamanın siyasilerine tuhaf gelmiş olacak, ki bunlardan Lütfi Simavi Bey, sormadan edememiş durumu Tevfik Paşaya verilen cevabı buraya alalım efendim: "Mevkii sallanan;

Ferid Paşa'ya bir dirsek lâzımdı. Zât-ı şahane çok ısrar edip içinde yaşadığımız fevkalâde hâl münasebetiyle Fransa kabinesine de dışarıdan Jül Feri'nin memur edildiğini ilâve etdi. Hünkâra Jül Feri'den bahs eden Ferid Paşa, bu recüli hükümetin yâni devlet adamının bir çok sene evvel Öldüğünü tabii bilmiyor. Konferansa gitmek meselesine gelince, Ferid Paşanın göze çarpacak derecede uymağa çalıştığı Fransız poli tikasma karşı bir sıklet bulmak icâb eyledi. Siyatikden rahatsız olduğum için sadrıazamla gidemedim. Doğrusunu sizden saklayacak değilim,gitmekde istemedim. Konferans meselesi için Ferid Paşa, iki gün ara ile evime geldi. Israrlarda, ibramlarda bulundu. Murahhas heyetinin teşkiline bir itirazım varsa yeni başdan seçi-lebileceğini, gazetelerde adı geçenlerin de gayri resmi olduğunu esas listenin yüksek tasdike iktiran etmediğini ifade etdi. Durumu mabeyn başkâtipliğinden vaziyeti tahkik ettirdiğimde gazetelerin yazdığı zevatın sadrıazam tarafından 24 saat önce iktirana sunulduğunu öğrendim. Bunun üzerine Şevkİ'yi Ferid Paşaya gön-derip durumu sordurdum. Her ne kadar irade çıkmış ise de, daha görmediğini cevaben bildirdi. Halbuki arz eden kendisiydi! Murahhas heyetinin halihazır şekli ilk çıkan iradenin şiddetli itirazlar üzerine keenlemyekün hükmünde tutulması yâni yok sayılması şeklindedir. İşte bu adam; açıktan açığa yaptığını yalanlar, padişahı kandırmış, güya Fransa'da ve İngiltere de bir çok diplomat ve devlet adamı tanırmış! Hepsi yalan. Göreceksiniz Ferid Paşa Paris'de apışacak ve İstanbul'a avdete mecbur olacaktır. Sadaret de de kalacağını da sanmıyorum. İşin bu tarafını zât-ı şahaneye arz ile ihtiyaten bir kabineyi şimdiden hazırlamasını tavsiye etdim. Bunun neden istidlal ettiğimi sual buyuran padişaha, meclis-i vükelâdaki müşehadatımdan cevabı verdim" Tecrübeli sadrıazam Tevfik Paşa'nın dediklerinin doğruluğunu hadiselerde ispatlamış oluyor. Şöyle ki Ferid Paşa; Tevfik Paşanın dediği gibi konferansda bir varlık gösteremediği gibi, Klemanso'dan da aldığı ters bir cevab iyice can sıktı. İstanbul'a avdet etdi. Evine kapandı kendine yapılan hücumlara maruz kaldığında istifa yolunu seçti. Fakat bütün başarısizlık sebebi, kabinesi imiş gibi yeni kabine hazırlamaya çalışmasıydı, -

Tuhaftır padişah Damad Paşaya sadareti 3. defa tevcih ettiğinde yeni kabine kurma çalışması da tamamlanmak üzereydi. Bu vaziyeti belki padişah enişte paşa ile birlikte tanzim ediyordu. Çünkü devlet gemisinin dümeni meşruti idare içinde tek elde toplanamazdı. Bu bakımdan iktidarı bir ve iki numaraların anlaşmış olarak götürmeye çalışmaları bir takım kolaylık getirdiği gibi bazı tahminleri de yanıltabilir. Burada da böyle olduğunu ne iddia nede ret mümkündür.

Bakınız; Mustafa Kemâl Paşa'yı bulduran Sultan Vahided-dindir. İki defa en az sarayda dizdize görüşmüşlerdir. Bu görüşmeden çıkan ifadeler bir bilgisayar sahifesini tutmaz amma bundan koskoca bir milli mücadele çıkabilmiştir. Sultan'ın temasından sonra mı evvelmi? Mühim değil Damad Ferid Paşa, M.Kemâi Paşa'yla görüşüp yemek yediği de bilinen hususstandır.

Eski padişahlar tepeleyecekleri ayan veya paşaları İstanbul'a davet ederlerken

yeni makamlar hâttâ sadarete dahi davet ettiklerini bir hat ile bildirirlerdi. Geldiğinde de kimini itlaf ettirir kimini de aksi istikametteki serhat boylarında va-zifelendirirlerdİ. Damad Ferid Hükümeti ise Sarı Paşayı önce idama mahkum etdiğini bildirip payitahta dönmesini istemek suretiyle, biz çağırıyoruz amma sakın sen gelme işaretini vermiş olmuyor mu? Bir düşünelim efendim. Evet enişte paşa'nın bu kabinesi de, 1 ay, 11 gün süren ömrüyle 30/6/1919 da hitama ermişti.

Neyse biz enişte paşanın 3.kabinesinin isim listesini yazalım:

Hariciye Nazırlığına : Taraf-1 acizanemden demlide olunmuştur Şuray-ı Devlet riyaset vekâletine: Şeyhülislâm Mustafa Sabri

Meclis-i Vükelâ memuriyeti: eski sadrıazam Ahmcd Tevfik Paşa

" " " : " " İzzet Paşa

" " " : İbkaen Ali Rıza Paşa

Divarı-i harbi örfî reisi

Nâzım Paşa Ayandan Salih Paşa vekâleten

Ali Rıza Paşa Abuk Ahmed Paşa Defteri Hakanı Emmi Adil Bey Şuray-ı Devlet azasından

Mustafa Efendi

İbkaen Tevfik Bey

Said " Hamdi Efendi Bir zatın tayinine kadar

Abuk Ahmed Paşa vekaleten

Harbiye Nazırlığına

Bahriyye

Nafıa

Dahiliye a

Adliye

Maliye i.

Maarif t-

Evkaf

Tic. ve

Ziraat

Bu zâtın ilk kabinesinin kurulmasından, 2. ve 3. istifasının toplam müddeti 6 ay, 29 gün sürmüştür. Ahmed Tevfik Pa-şa'nin Meclis-i vükelâ memuriyetine getirilmeyi kabul etmesi Sultan Vahideddin'in ısrarlarından kaynaklanmıştır. Bilahire istifası vaki olmuşsa da bu seferde aynı zamanda dünürü olan padişah eski sadnazamın bu istifasını ret eylemekten kaçınmamıştır. Çünkü bu kabinenin içinde Damad Ferid ile anlaşabilen iki kişi vardı. Birisi Şeyhülislâm Tokatlı Mustafa Sabri Efendi ki, Mevlânzade'ye göre gözü sadaretde olup, hem sadnazam hem de şeyhülislâmlığı deruhde etmek böylece İslâm dünyasının da bir Kardinal Rişöive çıkaracağını işba ti hayallemektedir! Diğer iyi geçinebilen kişi de Dahiliye nazırı Adil Bey'dir. Hele bir ara Dahiliye Nâzın Adil Bey ile

Harbiye Nâzın Nâzım Paşa arasında hak ve selahiyet meselesinden dolayı çıkan çirkin kavga, kabinenin yürümeyeceği kanaatini herkese ihsas ettirmişti.
Bu vaziyet karşısında sadnazam çıkmış bulunan çekişmelerden bıktığını, ya pek fevkalâde selahiyet verilmesini yahut da istifasının kabulünü ileri süren bir tâleb sundu. Bu arada İttihatçılara karşı böylece galebe çalacağını belirtmekten geri kalmadı. Ancak aradan geçen 15 gün kadar süren zaman diliminde Saray'dan haber çıkmayınca istifasını sundu. Bu sadaretde başlangıç târihi olan 2/temmuz/ 1 9 1 9 dan, 2/10/1919'a kadar sadece 3 ay devam edebilmişti.
Damad Ferid Paşa; bu ittihatçıları mağlubiyete uğratmayı plânlarken, hiç aklından geçirdi mi acaba, bunlar bir kaç vilâyetin idare heyetlerini teşkil eden ve de payitaht'da bakan-!ık yapmış bir kaç kişi ile merkezi umumî teşkilatından müteşekkil zevatdan ibarettir diye! Sanmıyorum!
Çünkü ülkenin düşman eline düştüğü, ecnebi kuvvetlerin Osmanlı münevverlerinin bir bölümünü teşkil eden meclis-i mebusan üylerini, eski sadnazam ve vükelayı ve de bir çok kumandanı, Valileri ve yüksek memurları ölü tavuk taşır gibi Malta'ya sürgüne götürüp adetâ bir rehin alımına giden çeteler gibi hareket eden düvel-i muazzamanın bu işlemlerine ahali müthiş bir şekilde diş bilerken, sadrıazam paşanın hasta aklına uymayan padişah, Ferid Paşa'nm 3. sadaretinin sonunda istifasını kabul etmek suretiyle pek akkılıca davranırken 2/10/1919 ile 8/3/1920 târihleri arasında geçen 5 ay, 7 günlük Ali Rıza Paşa'nın sadrıazamlığı ile 216. sadrıazamı iş başına getirmek suretiyle Damad Paşa'nın, ülke içinde nereye varacağı belli olmayan olayların çıkmasına sebeb olabilecek icraatlarına dur deme basiretini gösterebilmişti. Yoksa günümüz de, yâni 2001 de dahi, ittihatçıları en büyük vatanperver bilen insan sayısı bir haylidir! Ya o zaman kimbilir ne kadar çoğunluktaydı. Yine Mevlânzade'ye göre Sultan Va-hideddin ve Damad Ferid Paşa'nın elinden fevkalade selahiyet kâğıdı almış bulunan M. Kemâl Paşa,başlatmış olduğu hâlaskaran harekâtında ittihatçıların hiç bir şekilde katkıları yoktur şeklindeki te'minatı, ittihatçıların halk tarafından isteyip İstenmediği mânasından ziyâde, Paşa'nın ittihatçılara olan düşmanlığına ters davranma zamanı olmadığını idrak etmesinden kaynaklanmış olabilir!

Anadolu Kaynıyor!

Hükümetin iki bakanının çirkin bir şekilde biribirine girişleri kabinenin hızla sükutuna doğru giderken, Ermenilerin; büyük ermenistan hülyalarının tahakkukunu, Yunan'ın İzmir'i işgal etmesini hücum borusu sanması ve bu hususda faaliyete geçeceğinin hissedilip, daha doğrusu istihbar edilmesi daha 1. dünya savaşının ilk yıllarında düşünüldüğünü Zaman Gazetesinin kurucusu olan; İzmit mebusu eski maarif nazırlanndan, Şükrü Bey ki bu zat müretteb İzmir suikasdi davası hasebiyle idam olunmuştur. İnfaz esnasında ipi kopmuş ve yeni bir ip getirip infaz gerçekleştirilmişti ve bu zat meâlen şöyle anlatmak tadır: "Biz; ittihat merkezi umumiyyesi olarak bir toplantıda daha savaşa yeni

girdiğimiz bir dönemde harbin kaybedilmesi hâlinde vatanın parçalanacağını düşünmüş, Yunan megalo ideasının ve ermeni hülyalarının gerçekleştirilme zamanı geldi düşüncesi hâkim olur da vatanımıza müstevli olurlarsa, geride kalanların bu hâle müsaade etmemek ve o fecii hâle düşmeyi, önleme tedbirlerini almayı üstümüze vazife bilmiştik. Bunun üzerine iki şekilde tertibat aldık. Bunun birincisi gizli depolara cephane, silah ve diğer harp levazımları toplayıp yerleştirdik. İttihatçıların üçüncü takımı sayılan subaylara bunlarla İlgili, harita ve bilgileri verdik. Nitekim hangi depoda ne olduğu iyice bilindiği için milli mücadele esnasında bu depolara yapılan baskınların başarı ile sonuçlanması bu çok evvelden yapılmış hazırlıkların ve teşkilatlanma neticesindendir" Demektedir, ikinci tedbirleri ise yapılması muhtemel olan milli mücadeleye, elbirliği yapacak asker-sivil işbirliği temini için tanışma imkânlarına sağlayacak kilit adamları te min idi bunu da yaptık demeleridir.
Hakikaten; milli mücadelenin başlarında Anadolu Müdafai Hukuk ve Rumeli Müdafai Hukuk cemiyetleri, kuvay-ı milli-yenin ve TBMM'nin teşkilini sağlayabilen ana unsurdur. Sad-rıazam Ahmed Tevfik Paşa bu teşkilatın kurulmasına yardımcı olupda teşvik etmekden imtina etmezken maddi yardım olarak pek cüzi sayılan bir para yardımında bulunmuş bilahire Damad Ferid Paşa sadnazam olduğun da, derhal bahse konu cemiyete fevkalade yeterli maddi yardımda bulunmakla,Tevfik Paşa'yı tanzir etmiş onu sollayıp geçmiştir.
Her ne kadar İzmir'in işgali Damad Paşanın sadaretine denk geldiyse de, M.Kemâl Paşanın gönderilebilmesi debu zâtın sadaret döneminde vukubulmuştur. Damad Ferid Paşanın müttefiklerin sıkıştırmasına binaen aldıkları tedbirler tabi-iki milletin ve bilhassa Sivas Kongresini toplama durumunda olan M. Kemal Paşa ve arkadaşlarını hayli tedirgin ediyordu. Misal olarak; Erzurum'da Kâzım Karabekir Paşa İstanbul'dan gelen sadaret emri üzere M. Kemâl Paşa'yı tutuklatarak derdest İstanbul'a gönderseydi, kim ne yapabilir idi? Karabe-kir'in emrinizdeyim! Paşam demesi tipik bir itaati gösterirken, M.Kemâl Paşanın, padişaha sadrıazammı şikâyet etmesini hâvi telgraflar göndermesi, bu telgrafların padişahın katına ulaşmaması Dahiliye nâzın Adil Bey'in marifeti olup, daha sonra da bir Çerkeş asili olan Bekir Sami Bey'in, harekât-ı milliye mensubu ve eski valilerden olarak, yine Çerkeş olan Müşir Deli Fuad Paşa ki 1877 Osmanlı-Rus Savaşının unutulmaz kumandanlarından meşhur Elena Savaşı kahramanıdır, bu zâta gönderilen mektup bu ayan azası vasıtasıyla Sultan Vahideddin'e ulaştırılmıştı. Bu mektubun arkasından padişah enişte paşanın istifasını kabul etmişdi.
Zâten aşağıya alacağımız ve İbnül Emin Bey'in değerli eserinde yer alan Lütfi Simavî Bey'e aid ifade bizim yukarıdaki ifademizi te'yid etmektedir. "Kuvay-ı milliyeden gördüğü tazyik üzerine padişah, Ferid Paşayı fedaya mecbur oldu. AH Rıza Paşa sadnazam ilân edildi. Garibeden olarak Ferid Paşa, yeni kabinede hariciyye nâzın olarak kalmaya çalışmış ve zevcesi Mediha Sultan da bu hususda padişah nezdînde ısrar ve istirham da bulunmuştur. Görünen sebebi ülkeye hizmetse de hakikatde ha riciye nazırlarına mahsus olan Nişantaşı'ndaki

konağın paşanın ve hanımının hoşuna gitmiş olduğundan ayrılmak istememesinden kaynaklanmış. Ancak istek kabul edilmeyerek, Ferid Paşanın istifası hakikiyete kavuşmuş bunun üzerine millet bu uzaklaştırma münasebetiyle rahat bir nefes almış, M. Kemâl Paşa ise bir tebrik telgrafı çekmiştir padişaha.."

Damad Paşa'nın Sadarete Avdeti

Sevgili okurlarımız; Enişte Paşanın tamamı beş defa olan sadaretinin ilk üçüncüsü birinci dönemini teşkil eder. İkinci dönemi ise iki defa sadarete getirilmekle heyet-i mecmuu 5'e baliğ olur Damad Mehmed Ferid Paşa sadaretlerinin. İşte bu ilk dönemi diyeceğimiz sadaretinin 3.de vukubulan sadaretinin bitmesinden sonra Sultan Vahideddin, siyasi nabzı iyi tutmuş gerek Anadolu gerekse İstanbul'un Osmanlı siyaset recülünün tavsiyelerini göz önüne alarak eniştesine mührü vermeyip, Ali Rıza Paşayı makamı sadarete getirmişti. Bildiğiniz gibi elinizdeki bu çalışma sadaretden ziyade bu makamı hasbel kader ve hasbel zaman doldurmuş bulunan zevatın biyografik anlatımını kapsamaktadır. Bu bakımdan; Ferid Paşanın biyografisini tamamladıktan sonra çahş-mamızin Ali Rıza Paşa bölümünde bu zat ve dönemini nakle çalışacağız.
Efendim; Damad Ferid Paşa'nm, Salih Paşanın istifa sathı mailine girdiği esnada adı yeniden siyaset mahfillerinde çalkalanmaya başlamıştı. Bu hususda İbnül Emin Bey'in değerli eserinin 2051 sh.de yer alan ve Bursalı Şeyh Zâik merhumun inşad ettiği beyitde görüleceği gibi merhaba dendi yeniden Damad Ferid Paşa'ya..
"Merhaba ey semti irfanın bâidi ebteri
Hırsı cah erbabının şahsı feridi bed teri" Ancak bu beyitteki mâna hiç de makbul olmayıb, İbnül Emin Bey ; şöyle der: "..hitabına müstahak olan böyle bir âdemden, devlet ve millete hizmet bekleyenler de -her kim olursa olsun- irfan ve izanda onunla hemhal olduklarını ispat ederler." Demek suretiyle padişahı da suçlamaktan kendini alamaz, amma iieri satırlarda göreceğiniz gibi işin değişik yönlerini ifade eden vakaları da asla ketmetmeyen bir yaklaşımı sergiler merhum.. Şimdi biz; enişte paşayı 4. sadaretine getiren hattı hümayunla sahifemizi süsleyelim:
"Veziri meali semirim Ferid Paşa
Selefiniz Salih Paşanın vukuu istifası cihetiyle mesnedi sadaret, derkâr olan ehliyyet ve reviyyetinize binaen uhdenize tevcih kılınmış ve meşihat-i islâmiyye dahi Dürrîzâde Abdullah Bey uhdesine ihale edilmiştir.Kanun-u esasinin 27. Maddesi mucibince teşkil eylediğiniz heyeti cedideİ vükelâ tasdikimize iktiran etmişdir.
Mütarekenin akdinden beri yavaş yavaş noktai salaha te-karrüb eden vazi yeti siyasiyyemizi milliyet nâmı altında ika edilen iğtişaşat vahim bir hâle getirmiş ve buna karşı şimdiye kadar alınmasına çalışılan tedabiri muslihane fâidesiz kalmıştır. Ahiren tebarüz eden vekaiye göre bu hâli isyanın devamı

meazallahute âla, daha vahim ahvale masdar olabileceğinden iğtişaşaatı vakıanın malûm olan mürettib ve müşevvikleri haklarında ahkâmı kanuniyyenin icrası ve fakat muğfel olarak (aldanarak) bu kıyama iltihak ve iştirak etmiş olanlar hakkında afv-ı umûmî ilânı ve bütün memâliki şahanemizde asayiş ve intizamın iade ve teyidi tedabirinin kemâli sürat ve katiyyetle ittihaz ve ikmali ve bilumum te-bai sadıkamızın bu suretle de makamı hilafet ve saltanata muhakkak olan merbutiyyeti tegayyür-ü nâpezirİnin teşyidi ve bu cümle ile beraber düveli muazzama-i mutelife ile gayet samimi revabıtı itminankârane tesisine ve menaffi devlet ve milletin hak ve adalet esasına istinaden müdafaasına ihtimam olunarak şeraiti sulhiyyenin kesbi itidal etmesine ve sulhun bir an evvel akdine sarf-ı makdiret edilmesi ve o zamana kadar her türlü tedabiri maliyye ve ikti-sadiyye ye tevessül edilerek müzayaka-i âmmenin mehma imkân tehvini katiyyen matlubumuzdur. Cenab-ı Hakk tev-fikat-ı İlâhiyyesine mazhar buyursun.

15/recepl 338-15/nisan/1920 Mehmed Vahideddin Damad Mehmed Ferid Paşa'nın 4. kabinesi:

Hariciye nezareti	Tarafı bendegânemden deruhde olunmuşdur.
Harbiye Nezareti	Vekâleten Mehmed Said Paşa 5. kolordu eski komutanı
Bahriye Nezareti	Asaleten
Dahiliye " "	" dahiliye eski nâzın Reşid Bey
Şuray-ı Devlet	Vekâleten "
Adliyye Nezareti	Ali Rüşdi Efendi temyiz dilekçe dairesi reisi
Maarif " "	hariciye müsteşarı Fahreddin bey
Nafia " "	Dr. CemiI(Topuzlu)Paşa
TİC. ve Ziraat "	Hüseyin Remzi Paşa
Mâliye " "	Bahriyye muhasebecisi Reşad Bey önce vekâleten sonra asaleten
Evkaf " "	Osman Rıfat Paşa

Harbiye nazırlığını da sadnazam paşanın üzerine alması hususu 30/receb/1338 - 20/nisan/1920?de padişah iradesi çıktı .

Hüseyin Kâzım Bey Ve Padişah

Salih Paşanın istifası şayiası çıktığı zaman, enişte paşanın sık sık saraya daveti Ferid Paşa'nın sadarete avdeti şeklinde yorumlar hızlandığında meşhur Hüseyin Kâzım Bey, mabeyn başkâtipliği odasına geldiğini ve Ali Fuad(Türkgeldi) Bey'e: "Eğer Ferid Paşa, İngilizlerden kavi bir söz almışsa zat-ı şahane, kendisini sadarete getirsin, biz de elbirliğiyle çalışırız. Fakat böyle bir söz almamış ise, kendisinin sadareti memleketçe pek fena tesir hâsıl edeceğinden bunu yapmasın" ifadesinde bulunduğunu padişaha arz eden başkâtib Ali Fuad Bey, padişahdan söz almış bulunduğunu işaret eder mânada "evet" dediğini nakleder.

"Aslı yokdur evet'in almadı zira bir söz/ Aldatıp padişahı geldi makama damad

Cehdlü udvan ile cjitdi o gidiş husrâ-ne/Kendini, padişehi, devleti etdi berbad" beyiti; Damad Paşa'nın bir yalanla, padişahı kandırıp her şeyi mahvettiğini bildirirken aşağıdaki anekdot da da padişahın sinirlerinin nasıl bozulduğunu ortaya seren bir olayı nakledelim: "Hüseyin Kâzım Bey; padişahın huzuruna çıkipda Ferid Paşanın sadarete getirilmesi memleketin ve saltanatın felâkete düşeceğinin habercisidir mealindeki beyanı Vahideddin hânı pek hiddetlendirir ve: "Ben istersem rum patriğini de ermeni patriğini de hahambaşıyi da sadarete getiririm" demesi üzerine Hüseyin Kâzım Bey'de: "Getirirsiniz amma faydası ol-maz" cevabıyla münakaşaya girecek gibi olmuşsa da, Sultan Vahideddin: "Ben öyle karar verdim" demek suretiyle de yüzünü asarak istiskalde bulunmuştur.

Padişahın gösterdiği bu mizaç sertliği müttefik kuvvetlerin inkişaf etmekte olan Kuvay-ı Milliye harekâtının karşısında İstanbul hükümetini milleti bölecek tedbirler alması hususunda adetâ icbar etmesi durumunun, buna dâir talepieri karşılama hususunda istemeyerek de olsa harekete geçmiş olmak sinirlerini bozuyordu insanın. Padişah da, sadrıazam da nihayet bir insan olduğu gibi ona asia vatan hâini olmayıp, kaderin üzerlerine yüklediği vazifeyi yerine getiriyorlardı. 21/recep/1338 - 21/4/1920 de uzun zamandan beri dedikodusu yapılan bir fetva çıkarılacağı konuşuluyordu ki işte mezkûr fetva çıktı hem de iki tane harekât-ı milliye ve ona vücud verenler hedef alınmıştı. Bu hususda nâçiz kanaatimizi izhar etmeden kabine üyesi olan Reşid Bey'le, Lütfi Simavî Bey'in yazdfkiarıyla sayfamızı süsleyelim,gerekirse bizimde bu hususiaki mütalaamızı serdetmeye cesaret ederiz. Reşid Bey şöyle demekte meâlen: "Umumi harbde cihat fetvası alındığında vede, bundan bir şey çıkmadığından ders alınmamış olmalı ki vaktiyle kendisinin umumi müfettişliğe, eline verilen geniş seîahiyeti hâiz fermanla, Anadolu'ya gönderdiği Mustafa Kemâl Paşayı fetva ile zaptetmeği kurarak açıkça milli harekât aleyhinde sipariş etmiş olduğu fetvayı Şeyhülislâm meclis de Ferid Paşa'ya tevdi etdî. Ötedenberi anlatılışa göre verildiği darbı mesel hükmüne gelmiş olan fetvanın bilhassa harbi umumî esnasındaki tantanalı iflasından sonra silah gibi kullanılması, kullananın akli muhakemesini göstermekten başka bir şeye dayanamazsa da Anadolu tarafından kötü yorumlanarak aramız da olmasını istediğimiz dostluğu menfi olarak şekillendirir endişesiyle kullanmasına itiraz etdik. Damad Ferid bu mesele üzerinde İngilizlerin ısrarlı olduklarını ve bu ısrar karşısında fetva ilânını hariciye nâzın sıfatıyla kabul ve taahhüd ettiğini, binaenaleyh meclis tarafından reddi, düveli mütelifenin kabineye gösterdiği emniyeti zedeleyeceğini ileri sürdü. Fetvanın ecnebi ısrarı değil, garaz ve hamakat eseri olduğu malum olmakla beraber bunun devletlerce duyulmaması, hâttâ duyulmamış olması mümkün değil idi. Binaenaleyh vekiler heyetince reddedilmesi gizli bir maksadı imâ ederek müttefiklerin kabine hakkındaki emniyetini halel dâr edebilirdi. Bu emniyetin askıya alınması ise aradığımız vatan hizmetinin ifasına engel teşkil edeceğinden daha ileriye gidemedik."

Şimdi de Lütfi Simavî Bey'e bakalım, bu zâtın da Hürriyet Gazetesi kurucusu Sedat Simavî'nin amucası olduğunu da, hafızanızın bir kenarında muhafazayı

unutmayınız! Şöyle: ".Ferid Paşa Anadolu'daki harekât-ı vatanperveraneyi düve-li mütelifeye karşı bir silah gibi istimal edeceğine, kuvayı milliye ittihatçılar tarafından silah landınlmiş eşkiya şeklinde göstermeğe gayret ve ted'ib olunmaları için, fetvalar çıkartarak fırkalar hâttâ çeteler kurdu. Zeki zannettiğimiz Va-hideddin de mateessüf enistesinin elinde bir kötülük âleti oldu. Ferid Paşa; kendisine başeğmeyenleri ittihatçılıkla İtham ve her tarafda ittihad ocağı keşf etmek hastalığına uğradığından lâyuad (sayısız) hatalarda bulundu" demektedir.

Görüyorsunuz Reşid Bey kabinenin bir üyesi olmasına rağmen ve Sultan Reşad'a harcattırılan hilafet otoritesinin sebebi bu halife padişahın, Enver'in istemiş olduğu mukaddes cihad fetvasını ısdarı olmuştu.

Çünkü bahse konu fetva öyle bir zaman diliminde ortaya saçılmıştıki 1870'de Arabi Paşa milliyetçilik harekâtıyla ortaya çıkmış, arabçılık anlayışı Mısır hıdivliği ile Osmanlı münasebetlerine bilhassa İngilizlerin daha çok karışması sonucunu doğurmuş ve 1.cihan harbi öncesi ve içinde çeşitli entelleji-yans çalışmalar, Arablann içine bağımsızlık ulus devlet anlayışını düşürmüş, Hicaz taraflarında ise Şerif Hüseyin Hicaz krallığı hülyasıyla yatıp kalkmaktayken, Osmanlı halifesinin, ben Almanlarla, Avusturyalılarla ve Bulgarlarla ortağım, İngiliz, Fransız ve bir sürü devletle savaş ediyorum, bu savaşa bütün müslümanlar katılmalısınız çağrısı üst satırda bahs et-diğimiz hülyalarla tutuşan insanların kaale alacakları bir çağrımıdır? Böyle bir cihad fetvasını veren şeyhülislâm da müesseseyi harcıyanlar haricinde sayılmamalıdır!

Yalnız şunu şeyhülislâm için söylemeden geçmeyelim. Efendim; Müfti yâni şeyhülislâmın şeriata dâir soruya cevab vermesi vazifesidir. Bunu neye soruyorsun demek ve bu hu-susda tenkide mecburiyeti yoktur. İslam hukuk kaidesine uygun olarak cevab vermeye mükellef olduğu için sorulandan ziyade sorana mesuliyet düştüğünü de anlatmış olalım.

Bu arada Ferid Paşa "Kuvay-ı İnzibatiye" ismiyle bir askeri birlik teşekkül ettirdi. Ahali arasında bu askerin kuvay-ı mil-liye'ye karşı kullanılacağı şayiası da dolaşıyordu. Jandarmaya benzerliği münasebetiyle Kuvve-i İnzibatiye namı altında ihdas etdiğimiz askeri, sadrıazamın kuruluş nedeninden çıkararak bir takım aykırı maksadlara alet etmek istediği anlaşılmış ve artık bu askerin dahilde ve hariçde kurulmasının bir faydası kalmamış olduğundan tamamen fesh edilmesi iradesi alınarak fesih işi gerçekleştirildi.

Hakikaten bazı zevat, geçmiş dönemin bu hususu pek açmanın tarafdarı olmadığını bilebildiklerinden küçük ifşaatlarla geçirme yoluna gitmişlerdir. Meselâ; Kuvay-ı İnzibatiye kumandanlığına tâyin olunan Süleyman Şefik Paşa'nm İzmit limanında bir geminin içinde, komutanlığını sürdürmek suretiyle hiç bir sefer ve takibe çıkmadığı anlatılmıştır. Beri yandan güzelce teçhiz olunan bu askerlerin çok büyük bir kısmı milli mücadeleye katılmak üzere esvabıyla ve silahıyla geçtiğini bunu bir çok hatırat da okumak mümkün ve bazı eski zabitler bu kuruluşun maksadıda Ankara'ya asker ve silah yardımı yapabilmenin olduğunu zannettiklerini İfade edenlerle konuşmuşuzdur. Bu arada muvazaadan

haberdar olma-yamlarda kuvay-ı milSiyeye düşmanca davranmış olabilir!
İbnül Emin Bey merhum şöyle zarif bir olay naklediyor Kuvay-i İnzibatiye hakkında:
"Halk asker nâmı taşıyan bu ademlere halife ordusu adını takmıştı. O hengâme de bir gün tarikat-ı Hâlidiye meşayihi kirammdan, Küçük Hüseyin Efendi merhumun nezdinde bulunurken orada bulunanlardan biri müteessifane bir tavırla: 'bu asker, kuvay-ı milliye ile muharebe edecek mi? Sualini sorması üzerine Efendi, öyle şeymi olur? Müslim müslim İle muharebe etmez" cevab-ı savabini vermişdi." Demekte.
Yine bu kabinenin isabetsiz işlerinden biri gibi görünende seçimlerde dürüst davranıl maması ve gayri müslim unsurların iştirak etmemesi meclis üzerinde meşruluk tartışması çıkarabilirdi. 21/recep/1338-21/nisan/1920'de Miralay Mustafa FSatik Paşa İstanbul muhafızı sıfatıyla, yanında polis genel müdürü olduğu halde meclis-i mebusana giderek mebusları dağıtmış ve kapıları kapatmıştır.

Hüseyin Kazım Bey'ın Anlamadığı!

Efendim meclis-i mebusan'ın zâtı şahane tarafından ve hükümet eliyle kapatılması olayına bir bütün olarak bakmaya gayret edersek, bu nazariyemizden hayli değişik varyasyonlar çikaraiiriz. 23/nisan/1920 de TBMM nin küşadın-dan evvel, M.Kemâl Paşa ile Rauf Orbay'ın konuşmalarını hatırlarsak yolumuzu çizmemiz kolaylaşır! M. Kemâl Paşa; Rauf Bey'e, (meâlen) şunu demektedir: "..Kardeşim Rauf bu söylediğin pek tehlikeli iştir. Sana çok ihtiyacımız var! Buna razı olamam!" Rauf Bey:-Paşam! Mebusan meclisinin seddedilmesini temin etmek şarttır. Yoksa mebusları Ankara'ya getirtmek hayli güçleşir. Ankara'nın yegâne mercii meclis olduğu böyle kabul ettirilir. Ben, bütün tahrikatı yapacağım gerektiğinde hayatımı istihkar edeceğim. Meclis-i mebusan'ın kapanması, vatansever bu insanların Ankara'ya koşmaları tabii olacaktır! M. Kemâl Paşa:
-Allah muî'inin olsun!
Evet! Ankara'yı burada terk edelim ve Rauf Bey'in İstanbul'a gelip, söylediği gibi meclis-i mebusan da, yukarıda aksettirdiğimiz gibi çeşitli ataklanyla müessir konuşmalarıyla her çeşit vatan sever düşünceleri dile getirmek suretiyle âteşmizaç meclisi harekete hazır hâle getirirken, gerek işgal kuvvetlerini, meclisi kapattırma talebini ileri sürme çizgisine çekerken, hükümeti, ecnebi baskıya maruz kalmaya da itmiş oluyordu. Fakat bu uğ-ur da, Rauf Bey kendini Malta Sürgünleri arasında buluyordu. Çünkü işgal kuvvetleride Rauf Bey'i meclisi mebusandan arkadaşı, Kara Vâsıf Bey iie birlikte tutuklamak suretiyle meclisten alıp giderlerken, meclis-i mebusamn çatısı altında artık bir mebusu bile vikaye hakkı kalmadığı görüldüğünden meclisi mebusan'ın kısm-ı âzami Ankara yolunun tutulması fikriyatına demir atmaya başlıyordu. Bu sırada aşağıya alacağımız iradei seniyye suretinde görüleceği gibi mebusan'ın şeddi Rauf

Bey'in düşüncesinin isabetini ortaya koyarken, İradei seniyyenin mütalaasından sonra Hüseyin Kâzım Bey' in işi neden anlamadığını ifadeye gayret edeceğiz.

Irade-I Seısıyye Mehmed Vahideddin

Esbab-ı zaruriyei siyasiyyeden nâşi meclis-i mebusan'ın feshi iktiza etmesine ve kanun-i esasimizin 7. maddesinin fıkrai mahsusası mucininceledeliktiza hey'et-i mebusan'ın feshi, hukuk-ı şahanemiz cümlesinden bulunmasına binaen,meclis-i mezkûrun ber mucibi kanun, 4 ay zarfında yeniden bilintihab içtima et-mek üzere bu günden itibaren ber mucibi kanun feshini irade eyledim.
21/receb/1338 - 1 l/nisan/] 920
Şimdi sevgili okurlarım görüldüğü gibi padişah bu iradei seniyye ile mebusandan mebusların eski eşya kapılır gibi alınıp götürülmesini yayımladığı iradei seniyyede, esbabı zaru-riyye-i siyasiyye olarak vasıflandırmak suretiyle milletin bildiğini, devletin zaafını mestur tutmaya gayret etmekle beraber-mebusan'ın kapatılmasını öngörmesi Rauf Bey'in mantıkî tahminlerine uygun olmaya varacak neticeyi hazırlamıştır. Pek kuvvetle muh temeldir ki, son derece gizli tutulmuş bulunan muhaberat yâni İstanbuî-Ankara haberleşmesi padişahı bu tedbire şevke Ve mebusanı Ankara'ya azimete ikna edecek yol şek linde* telakki edilmiş olabilir. Eğer, çok dolaştırdın muvazaa yapmışlar mı demek istiyorsun derseniz, pozitif hukuk icabatından olarak ben böyle bir şey söylemedim, siz söylüyorsunuz cevabını vermekle iktifa ederim.
Şimdi de Ali Fuad (Türkgeldi bu zat cumhuriyet devri hariciyecilerimizden Mehmed Cevat Açıkalın'ın pederidir.) Bey şunları ifade ederek bize yorum fırsatı vermiş bulunuyor: ".Ferid Paşa kabinesinin teşekkülünü müteakip bir gün yine Kâzım Bey odama gelerek meclis-i mebusan'ın feshi rivayetleri devam etmekte olduğu, halbuki meclis kendi kendisini tatil eylemesiyle hâlen o yüzden hiçbir fenalık gelmesi melhuz olmadığını şayet meclisin feshi cihetine gidilecek olursa mebuslar, birer birer Anadolu'ya geçerek orada akdi içtima eyleyeceklerini ve bunun neticesi vahim olacağını beyan ile bu bâb'da zâtı şahanenin ikaz edilmesini söyledi. Ben de keyfiyyeti, olduğu gibi arzettimse de fâidesi olmadı ve meclis~i mebusanda Ferid Paşa'nın himmeti ile bir iki gün sonra fesh edildi. Bilahire Kâzım Bey, Tevfik Paşanın son sadaretinde kabineye alınması ve mebusların da Anadolu'da yaptığı içtima ve TBMM'ni teşkil eylemeleri üzerine Hüseyin Kâzım Bey, huzurda' vaktiyle bunu Ali Fuad Bey kulunuz vasıtasıyla arz etmiştim. Efendimize söylemedimi?' demesiyle hünkâr: 'evet söyledi' Cevabı vermiştir."
Hüseyin Kâzım Bey (tam adı Hüseyin Kâzım Kadri Bey olup, Şeyh Muhsinî Fânî müstear adıdır 1870 ile 1934 arasında yaşamıştır. Kıymetli devlet adamlarındandir. Pederleri ünlü Trabzon Valisi Kadri Beyefendidir.) Padişahın maksâd-ı hakikisinin mebuslarının Ankara'ya izamını te'min olduğunu anlamaması bana kalırsa burada sonuçlanmalı.
Çünkü; Ali Fuad Bey'in arzını kabullendiğine ve bu tedbire riayet etmemesi esas

maksadı aşikâr eder ancak umulur ki, Ahmed İzzet Paşa ve arkadaşları ile yaptıkları Ankara-İstan-bul buiuşmasındaki Ankara murahhaslarının tavrı kendilerini pek üzmüş olmalı ki bu, apaçık olan padişahın yardımını, aklına getirememiş!

Bir Suikast Teşebbüsü

Ferid Paşa'ya, dahiliye eski nâzın Ali Kemâl Bey'e adliye müsteşarı Said Molla'ya gizli bîr teşkilât tarafından suikast teşebbüsünde bulundukları buna bağlı olarak 1. Örfi İdare mahkemesince yargılananlardan Dramalı Rıza Bey, sabık bahriyye yüzbaşılardan Halil ibrahim Efendi ile Üsküdar Belediye dâiresi Doğancılar mevkii memuru Mehmed Ali Bey ve maliye nezareti muhassasatı 1. mümeyyizi Tevfik Sükûtî Bey bahse konu mahkeme karan ile idama mahkûm oldular ve irade-i seniyye çıkmış bulunduğundan 24/Rama-zan/1338-12/haziran/1920'de Bayezid Meydanında asılarak idam olunmuşlardır.

Sürre-İ Hümayun Mes'elesi

San-Remo konferansında alınan kara gereğince Osmanlı murahhaslarının 10/mayıs/19- 20'târihinde, Paris'de bulunmaları babıâlî'ye bildirilmiş olduğundan, müzakerelere İştirak etmek üzere ayan1 reisi eski sadrıazamlardan Ahmed Tevfik Paşa, dahiliye nâzın ve nâfia nâzın Reşid Bey'le Fahreddin Bey'e inzimamen, Opr. Dr. Cemil (Topuzlu) Paşa tâyin edilmişlerdi. Bu hey'et 30/nisan/1920'de trenle yola çıktı. Ancak lÛ/haziran/1920 târihinde padişah imzalı bir karaname ile giden heyete ilâveten sadrıazam Damad Ferid Paşa Tulon limanına gidecek olan "Gül Cemâl" vapuru ile oradan da Paris'e gitmesi ilân ediliyordu. Bu arada da Cemil Paşa ile İstanbul'a dönüp sonra yine Paris'e giden dâhiliye nâzın Reşid Bey, karşısında sadnazamı gördüğünde ve teşrif sebebini istizah ettiğinde,aralarında cereyan eden konuşmayı şöyle nakleder:
-Sulhnâmeye konmasının pek elzem ve gayetde mühim olan vede gizliliği bulunan bir maddenin verilecek cevaba id-hali için geldim! Cevabına karşı Reşid Bey:
-Şifre telgraf ile emretseydiniz. Dediğinde, Sadnazam Paşa:
-Aman efendim, öyle mühim ve mahrem bir şey, telgrafla yazılırmı hiç?
-Bir kurye ile gönderilseydi ya!
-Ona da emniyyet edemedim. Kendim gelmeyi tercih etdim .
Reşid Bey; bu önemli sırrın ne olduğunu tetkike çalışmış ve surre-i hümâyûn gönderme hakkının muhafazasını temine matufmuş! Demek suretiyle bu isteği küçümser bir tavır sergilediği gibi İbnül Emin Bey merhum da nasıl olmuşsa o da surre-i hümâyûn meselesinin haiife'nin veçhesi münasebetiyle mühim olduğunu pek tahattur etmemiştir. Evet böyle bir madde müzakeresinin ileri sürülmesi isabetli görülüp görülmeyeceği münakaşası tabiidir, hâttâ sadnazam paşanın bu kadar masraf, ki Reşid Bey bunun 70 bin lira olduğunu söylerki bir

lira o dönemde bir reşad altınıdır ki, varın siz hesap ediniz. (2002'de câri paramızla 9 trilyon yaptığı görülür.) nasıl bir masrafa olmuş bu teşebbüs! Ancak devletin hüküm-ranisinin ölçüsünü belli edecek bir kıstas olarak görülmesi de düşünülmeliydi Suree-i hümayun meselesinin ve de hilafetin fonksinyonu İslâm âlemine elbetteki Osmanlı'nın bu hâline bigâne kaldığı takdirde, mükellefiyet ve müeyyideyi getireceği gözetilmesi elzemdir.

Şürây-I Saltanat Toplantısı

İtilaf devletleri tarafından tebliğ olunan muahede, yıkılışımızı hızlandıran ve bir hayli tahkiri satırlarında taşıyan ifadelerdir. Bunun kabulü veya reddi hususunda yukarıdaki başlığı hâvi olan; bir toplantı tertip etdi padişah. 22/temmuz/1920'de Yıldız Sarayında yapılan bu içtimaya, Abdüiaziz hân'ın oğlu veliahd Abdülmecid Efendide iştirak etdi. Târihi bir toplantı sayılan bu toplantıya katılanların adlarını yazarak, bir hizmeti yerine getirmiş olalım!

Toplantıya Katılan Zevat-I Kiram

Tabii Hz. Padişah Sultan Vahideddin olmak üzere veliahd Abdülmecid Efendi, ayan reisi Ahmed Tevfik Paşa, eski sad-rıazamlardan Ahmed İzzet, Ali Rıza ve Salih Hulusi Paşa'lar, Mustafa Sabri Efendi, Müşir Deli Fuad, Ömer Rüşdü ve Osman Paşa'larla, Abdurrahman Şeref Efendi, Rıfat Bey, Topçu Ferik'i Rıza Paşa, Aristidi Efendi, 1.Ferik Süleyman, Hadi, İzzet Fuad Paşa'lar, Seyyid Abdülkadir Efendi (Kara Vasıf Bey'in pederi), Tevfik, Rıza Tevfik, Adil, Mavroyâni, Abdüî-hakhamid Bey'ler İle Mustafa, Vasfi, Hamdi, Mustafa Asım, Zeynelabidin, Azaryan, Buhur, Aram ve Dilber Efendiler ile Müşir Zeki, Kâzım, Nuri Paşa'lar, Fetva emini Ali Rıza, Kazasker Mehmed Nuri, Şer'iyye tetkik reisi Tevfik Efendiler ile Erkânı Harbiyye Reisi Ferik Hamdi, Mustafa Nuri, 1 .Ferik Zeki, mütekaid Feriklerden Muhsin, Ali Refik, Galib, Fuad vede Topkapı Sarayı muhafızları Rıza ve Şâkir Paşalar katılmışlardı. Toplantı sonunda durum rey'e konuldu. Bütün hazi-run, Topçu Feriki Rıza Paşa hâriç antlaşmanın imzasını, hepsi ayağa kalkmak suretiyle kabullenmiş oldular. Rıza Paşa; padişahın bir de kendisine hitabına rağmen tavrını değiştirmedi. Bunlar olurken; Yunanlıların Edirne ve civarını, Cafer Tayyar (Eğilmez) Bey'in birliklerini, mağlup etmek suretiyle Edirne gibi Bursa'dan sonra devleti âliyye'ye başşehir olmuş bu güzide şehirin düşman eline düşmesi apayrı bir hüzüne sebeb oldu.
Bu sırada da, Damad Paşa'nın kabinesi bir defa daha infi-sal etdi. Bunun sebebini kabineyi teşkil eden rical arasında görüş birliği bulunmaması olduğu gibi, dahiliye nâzın Reşid (Rey) Bey'in, aynı zamanda murahhas sıfatıyla Paris'de bulunduğu sırada kabinenin almış bulunduğu murahhasın sela-hiyetlerini kısıtlama tedbirlerine başvurmaları hasebiyle ihtilaf inkişaf etdi. Ferid Paşa da bu kabineyi revizyona tâbi tutmak gayesiyle istifaya karar verdi ve derhal bu kararını kuvveden fiile çıkardı. Yapılan istifa müracaatı padişahça

makul karşılandığından,sadaret 5. defa yine enişte paşa'ya tevcih olundu. 14/zilkade/1338-31/temmuz/1920 tarihli hatt-ı hümayun icabı olarak, Damad Ferid Paşa, şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendinin ibka edilmeleriyle teşekkül eden kabineyi tasdik eyledi. Kabinede yer alan vekiller şu zâtlardı:
Hariciye ve Harbiye Nazırlığı
Bahriy
Şurayı devlet reisliğine
Rauf Pasa
Dahiliye
Ad Uy ye
Nafi a
Tic. ve Ziraat
Maarif
Evkafı hümâyûn
Nazırlıai
sadnazam paşanın uhdesinde
Hamdi Paşa
Rıza Tevfik bey gelene kadar
Reşid Mümtaz Paşa gelene kadar ziraat nazın Cemal Bey eski nazır Rüşdü Efendi Müsteşar vekalet edecektir sadaret müsteşarı Cemal Bey Hadi Paşa Ferik Hilmi Paşa
On gün sonra 24/ziIkade/1338-10/ağustos/1920 tarihinde devletin idam karan hükmünde sayılsa seza olan antlaşma, Paris'de Sevr adlı sanayii müeesesesi binasında Osmanlı murahhasları Ferik Hadi Paşa, Rıza Tevfik ve Reşad Halis Bey'ler tarafından imza edildi. Durumu haber veren Hadi Paşanın çektiği telgraf meâlen şöyle idi: "italya ile hâsı! olan itilafdan dolayı evvelce imzadan imtina eden Yunanistan, bu kerre imza koymaya muvafakat etmiş olduğundan sulh ant-laşması bu gün saat dörd'de imza edildi.
10/ağustos/1920"

5. Kabinenin Anadolu Harekatına Tavrı

Sultan Vahideddin ve Damad Paşanın Anadolu'ya sevk et-dikleri kumandanlar ve başda M.Kemal Paşa olduğu halde, mücadeleyi ilân etmiş ortalığı derleyip toplamaya başladıiar-dı. Bu durumu işgal kuvvetleri her gün hükümet nezdinde protesto ediyor ve beyanlarında durduracaksariız durdurun yoksa bir bütün Anadoluyu işgal edeceğiz diye tehdide tâbi tutuyorlardı. Hükümet ise milli mücadele hazırlıklarının tamama ermediğini bildiği için, düşmanı oyalamada idari yolları denemeye koymak suretiyle meşgul ediyordu. Kâğıt üzerinde kalmasını arzu etdiği tehditleride, Ankara'ya yöneltmek, suretiyle bir Makyevelizm sergiliyordu.
Hükümetin vekillik görevi almışların çoğu, Ankara'nın nasihat yoluyla ikna edilmesi teklifini ileri sürerken Ticaret [Nâzın Cemâl Bey ile Şeyhülislâm M.

Sabri Efendi, Ankara'nın şiddetle cezalandırılmalarını isterken, padişah ve sadnaza-mın şahsen var olduğuna inandığımız Milli mücadeleye muavenet düşüncelerine ve gayretlerine adetâ kuvvet kazandırıyordu. İbnül Emin Bey; o engin beyit hazinesinden gerek
Mustafa Sabri EfendFye gerekse Cemâl Bey'e pek uygun düşen bir dörtlüğü dip notuna iliştirivermiş.
"Hangi kuvvetle edersin te'dib
Sabri'ya uyma hayale bir an
Ey Cemal , sen de düşün bir kerre
Lâfla te'dibe olur mu imkân" arifane ifadeyle ne güzel bir uyan yapmış! Zâten kabine üyelerinin kısmı âzami nasihat yolunu tercih ettiğinden bu ikili hayli dûn kaimış ve istifayı seçmek durumunda kalmışlardır. Tabii ki talepleri kabul olunmuş ve makam-ı meşihata başmünnecim Osman Kâmil Efendinin oğlu Mehmed Nuri Medeni Efendi getirilirken bu zât da ülkenin içinde bulunduğu hazin durumu aksettiren bir kıyafeti tercih etdi ki, bütün meşihat sahipleri ferve-i beyza yerine siyah biniş giymek suretiyle babıâlî'ye geldi. Padişahın hatt-ı hümayununu getiren başkâtip, Rıfat Bey sadn-azamla arz odasına girdiler. Ferid Paşa hatt-ı okumak üzere amedçi'ye verdi o zat da,mektupçuya alışılmışın dışında verdi. Târih ise; 12/muharrem/1339-26/Eylül/l 9 20'yi göstermekteydi. Aradan 23 gün geçtiğinde yâni 4/safer/1339-19/ekim/1920 târihinde Damad Ferid Paşa 5. sadaretinden istifa ettiği haberi geldi.

Pek Mühim

Daha sonra duyuldu ki; işgal devletleri, baş temsilcileri veya nâm-ı diğer komiserleri huzuru hümayun da padişah-dan milli harekâtı yapanlarla anlaşmalarını istemişler. Ancak; bu antlaşmanın engeli olarak, Damad Ferid Paşa'yi gördüklerini beyan eden ecnebiler böylece üstü kapalı olarak görevden uzaklaştırılmasını istemiş oldular. Ancak; iş Damad Ferid Paşa'nın sağlığını bahane etmek suretiyle istifasını sunma yoluna gidilerek bağlanmıştır. Böylece de padişah ve makam-ı sadaretin Anadolu harekâtını korumuş oldukları ortaya çıkmıştır. Çünkü uzun zamandanberi M. Kemâl ve arkadaşlarının idamlarını taleb eden işgalci devletler, hükümet-i seniyyenin kâğıd üzerinde verdiği şiddet dolu emirlerin fiiliyata döküldüğünde aynı şiddetde uygulanmadığını görüyorlardı. Bu vaziyet karşısında hükümetin ve sadrıazamm pasif görüntü altında milli mücadeleyi yapanlarla değil mücadele etmek çeşitli yardımlar sağladığı istin-bat olunabilir ki nitekim; Ferîd Paşa'nın isitfasmdan 4 gün sonra sadarete getirilen Ahmed Tevfik Paşa 23/ekim/1920'den, kafi zafer günü olan 9/ Eylül/1922'ye kadar Ankara ile itilaf devletleri Yunanlıları öne sürmek suretiyle, kendileri yeni kurulacak Türk devletinin Yunanı yenmesini bekleme yoluna gittiler. Bir kaç gün sonrada Damad Ferid Paşa, Avrupa'ya Karlsbaad'a gitmiş ve orada hayli ikamet etmiştir.

Damad Ferid Ve Arkadaşlarının Akıbeti

İstanbul'dan vâki davet üzerine Avrupadan avdet eden Ferid Paşa'nın geldiği gün M.Kemal ve arkadaşlarının, Yunanı İzmir'den, denize döktüğünün ertesine rastlamıştı. Yeşilköy sahillerinden binmiş olduğu bir ingiliz çatanasıyia Mediha Sultan'ın Baltalimanı'ndaki yalısına geldi. Fakat burada ikamet etmeyi herhalde intelejans servisin uyarısıylada olacak hayatı bakımından tehlikeli bulduğundan 29/muhar-rem/1341-22/eylül/1922 târihinde Avrupa'ya gidip Nis şehrine yerleşti. Enişte Paşa'nın kabinesinde yer alanlardan dahiliye eski nâzın Adii Bey v.s ecnebi ülkelere yollandılar. İdam fetvalarıyla tanınan Dürrîzâde Abdullah Efendi de Rodos'a gitmeyi tercih etdi. Ferid Paşa 24/safer/l 342-6/
Ekim/1923'de Nis'de vefat etdi. Hanımı, Mediha Sultan ise, 16/Receb/1346~9/ocak/1923'de vefat etdi. Damad Ferid Paşa ile alakalı bu çalışmamızın sonuna geldik. Biz bir mütalaa ile intiha yâni son demek isterken, Şark vilâyetleri hakkındaki Ermeni emellerini karşı propoganda ile teşhir etmek ve burada müdafaayı teşkilatlandıracak kabiliyetde bir kuruluş tasavvur olunup, bunun da Vilâyat-ı Şarkiye Müdafay-ı Hukuk Cemiyeti adıyla tesisi için çalışmalara geçilmişti. Sadrıazam Ahmed Tevfik Paşada bu cemiyetin teşekkül ve yaygınlaşmasına yardımı vazife addederken ellibin lira civarında bir ianede de bulundu.
3/Mart/1919'da istifa etdiğinden yerine Damad Ferid Paşa gelmişti. İşte bu zât hariciye nazırlığını da uhdesine aldığından cemiyet üyeleri aralarından bir heyet teşkil ettiler. Yeni sadnazamı ziyaret ettiler ve Tevfik Paşanın maddi ve manevî yardımlarını dile getirdiler. Ferid Paşa; buna çok sevindiğini ifadeden sonra kendilerine yardımda bulunduğu gibi vaziyeti padişaha anlatmayı da vaad etdi. Mütalaamız kısa ve nettir. Ülkemiz henüz sır kutularının rahatça açılacağı bir iklime kavuşmuş değildir. Resmî târihin, hâin bildirdiği kişiyi anca o damgayı vuranlar silebilir. Bizim gibilere kenarından, köşesinden münsif yaklaşımlarla, hakkı işaret etmekten öteye gitmemiz, "viran olasıca hanede evlâdü iyâl var" dedirtecek ahvâle mâruz kalmaya sebeb olur!

Ali Rıza Paşa

Devlet-i âliyyenin 216. sadrıazamı olan Ali Rıza Paşa,nizamiyeden mütekaid jandarma binbaşı Tâhir Efendi'nin oğludur. Binbaşı Tâhir Bey'in pederide İbrail muhacirlerindendir. Tüccar Ahmed Ağa diye nâm yapmıştır. Ali Rıza Paşa; İstanbul'da Sultan Selim semtindeki evlerinde dünyaya gelmiştir. Bu sırada târihler 1276/1860 senesini göstermektedir. İlk tahsil sonrasında, girmiş olduğu askerî liseyi bitirip, Harbi-ye'ye duhul ettiğindede 1880 yılına gelinmişti. 1886'da sınıf birincisi olarak erkânı harp yüzbaşı olarak kurmay okulundan mezun olmuş ve Harbiye'de yâni çok kısa zaman önce mezun olduğu okula öğretmen olarak devam etme güzelliğini yaşamıştır. O devrin okul mezunlarının başarı grafiği devamlı yükselen hâl arzettiğinde hemen mesuliyetli makamlara

konuldukları görülmüştür.
Umulur ki bu padişah 2. Abdülhamid hân'ın lüzum gördüğü bir yapılanmadır. Çünkü padişah verdiği bütün talimatların yerine getirilmesini sağlayacak otoritenin sahibiydi. Kendi açdığı mekteplerin mezunlarının hemen işbilir olanlarının mühim yerlerde istihdamları demek ki, ona ayrı bir zevk ver-mekteydi. Nitekim hangi öğretmen yetişdirdiği talebeyle iftihar etmez?
Az bir müddet sonra yâni 21/mayıs/1887'de bilgi ve becerileri terakki ettirmek gayesiyle Almanya'ya gönderildiğini görüyoruz. 12/temmuz/1888'de de, Kolağalığına terfi ettiki 1889/Ocak ayında da binbaşılığa irtika etti. Aynı yılın aralık ayında da kaymakam yâni yarbay oldu. Şubat/1891 'de şimdi genel kurmay dediğimiz tâbirin o dönem karşılığı olan er-kân-ı harbiyye karargâhına 4. şube müdürü olarak atandı. Bu arada da Afemdağ'ında yapılacak karakolhane'nin yer ve şeklini tâyin etmekle görevlendirilir. 12/eylül/1895'de miralay oldu. Bu rütbenin ardından harbiyye'de yaptığı öğretmenlik vazifesinden ayrıldı ve Havran'da meydana gelen İsyanı bastırmak üzere Haziran/1896'da oraya giderken okurlarımız bahse konu Havran'ın, Balıkesir Havran olmayıp, Cebeli Drüz denilen Suriye'de olduğunu herhalde tahmin ederler.
Ali Rıza Paşa 1313/1897 Osmanlı-Yunan muharebesinde ordu umumi karargâhı erkânı harbiye askeri harekât şube müdürü olarak vazife almıştı. 10/eylüI/1897'de büyük devletlerin murahhaslarının katıldığı sulh öncesi temasları yürüttüğü gibi hudut tashihinde hayli emek sarf etdi bu kazanılan savaşın sonuna kadar karargâh merkezindeki hizmeti devam etdi. 1898 senesi Ali Rıza Paşa'nm mirlivalığa yâni tuğgeneralliği beraberinde getirmişti. Aynı zamanda da erkânı harbiyye dâiresi 1. şube müdürlüğü uhdesine tevcih olunmuştu.
Askeri tarih uzmanlarından Halil Sedes Paşa, bu zât yâni Ali Rıza Paşa hakkında, İbnül Emin Bey'in malumat talebi karşısında şunları beyan eder: "Mektepten mezun olarak Ali Rıza Paşanın maiyetine verildiğimden kendisini yâkinen tanıdım. Mektebe muallim olduğu sırada gösterdiği ciddiyet ve intizamı üzerine verilen 1. şube mü düdüğü vazifesinde de aynen gösterir zamanın her anını çalışmakla geçirirdi. Hamidiye alaylarının disiplin ve talimlerin dâir şube tarafından yapılan bir nizamnamenin kabulü ve tatbik edilmesine dâir teklifi ve bu hususdaki müracaatı Dömeke Kahramanı Müşir Edhem Paşa tarafından Erkân-ı Harbiyye umumî reis vekili sıfatıyla şiddetle ret edildi. Bu ret Rıza Paşanın çalışma temposunu, artık işleri oluruna bırakma metoduna sü-iuk etmesine sebeb teşkil etdi."
Bu arada biz, bu Hamidiye alayları hakkında bir iki sözü beyan etmek suretiyle, cidden kıymetli bir asker olan Gazi Edhem Paşa hz.Ieri, muzaffer bir kumandan olmanın verdiği gurur ile değil, Ali Rıza Paşa'nın teklif etdiği tâlim ve disiplin tanzimi teklifini bu kurt alaylarının tesis maksadını ve onlara tatbik edilecek hususatı bizzat padişahın yürüttüğünü idrâkinden gelmektedir. Abdülhamid hân; yaptığı istihbaratlar neticesinde kürd böl gesinde İngilizlerin ve Rusların, Ermeni meselesi ihdas etmek ve bu hususstaki teşvikat ve de takviyelerini akim

bırakabilmek için halife sıfatıylada üzerlerinde manevî otori tesi bulunduğu kürd kardeşlerimizin, aşiret hafinde süren hayatiyetlerinin getirdiği bir avantajı din ve devlet menfaatine olarak, onlara Ermenilerin yapacağı ve de çeteler olarak sergilemeğe başladıkları tedhiş faaliyetlerini, bu aşiretler ve dini bütün, ırkî mülaha zalarla hareket etmeyen zevata çeşitli rütbeler ihsan ederek önleme çâresine bağlamıştı. Verilen bu rütbe ve teşekkül ettirilen alaylar haylide iş gördüler. Bunları alıştıkları hal-den çıkaran yeni bir metod içine sokmanın askerî bakımdan nekadar doğru olursa olsun, içtimai ve psikolojik bakımdan zaman ve zemin asla müsaid değildi. Edhem Paşada bu hususu göz ardı etmediğinden reelpolitik olarak bize kalırsa doğru olanı yapmıştır! Hele hele, mezkur târihde aylarca jandarma maaşlarını tedahülde bırakmakta olan devletin yâni maaşları ödeyemeyen ülkenin, bu teklifin aksülameli hasebiyle bazı sıkıntılara giriftar olması hiç de iyi netice vermezdi. Evet biz ret vakasından bir asır sonra da olsa, bu hususda bir mütalaa vermenin bahtiyarlığı içinde 216. s'adrıazamımızin hayat hikâyesini okurlarımıza ve târihin sayfalarına emanete devam edelim.

19/eylül/1901'de Ferik yâni Korgeneral olan Ali Rıza Paşa; 5. nizamiye Cİsküp fırkası (tlsküp Tümeni de denebilir) kumandanlığına peşinden, Manastır Valiliği 15/ni-san/1903'de bu görevlere zâmimeten Manastır kumandanlığıda verildi. İşte bu sıralarda mezkûr yerde bulunan Rus konsolosu aşağıdaki izahda nakledeceğimiz gibi öldürülünce Ali Rıza Paşaya İstanbul'a hiç uğratılmadan Trablusgarp mecburi ikamet mahalli oluverdi idi. Bahse konu Rus konsolosun öldürülmesini yukarıda adı geçen Halil Sedes Paşa, yine İbnül Emin Beyefendiye şöyle naklediyor ve bizde alıntılıyoruz: "1903'de Manastır'da bulunan Rus konsolosu her-gün şehrin içinde ve dışında binmiş olduğu atının üzerinde gezintiler yapıyordu. Bu gezintiler gurur ve kibir içinde geçer ve adetâ bir sergüzeşt arayan insan görüntüsü verirdi. Nihayet korkulan, günün birinde gerçekleşti. Tabii bu davranışında siyasî bir fenomen aradığıda ileri sürülse yeridir. Buna muvaffak oldu olmasına da, ne çare ki hayatına mâl olduğundan meyvesini tadamadı. Konsolos atının üzerinde olduğu halde askerî karakollardan birinin önünden geçerken nöbetçi kendisini selamlamamış, konsolos bu riayetsizliğe pek kızmış hayli söylendikten sonra hızını alamamış olacak ki kırbacı ile de bir tane nöbet mahallindeki onbaşı Halim'e bir tane vurmuş. Halim onbaşı bu darbe üzerine silahını doğrultmuş ve tetiğe asılmış. Herif yerde ve bu dünya ile rabıtası kesilmiş. Tabii konsolos nöbet mahallindeki nöbetçiye taarruz etmek suretiyle kendisine sıkılan kurşunu çoktan hakkedip, akıbeti bulur amma siyaset'de bu arada devreye girer."

Hadise Rusya'nın o zamanki başşehri Petersburg'da duyulduğunda, Çar'ın hasta addettiği Osmanlı Devleti politik merkezi babıâlî üzerine baskılar başlamış. Çeşitli tarziyeler verilmesine binaen Rusların baskı yapmak için bu bahaneye son vermek istemediği görülmüş. Ve nöbet mahallinde uğradığı saldırıya tabiatıyla mukavemet etme cesaret ve vazife icabatını gösteren Halim onbaşı ve yanına bir şey sormak üzere gelmiş bulunan bir er arkadaşı olayın görgü şahidi

olmasına rağmen mahkeme edilmiş ve idam kararına maruz bırakılmıştır. Hangi palavracının bilhassa biz islamcılara yutturmuş olduğu, Sultan Abdülhamid, bir tek idam kararını onaylamıştır, haremde vazifeli olan bir hadım'ın diğer bir hadımı öldürmesinin neticesinde verilen idam hükmünü tasdik etmesidir ileri sürdükleri pekâla bilinmektedir. O zaman bu Halim onbaşı ile görgü şahidi hakkında verilen idam hükmü tatbik edildiğinde Osmanlı tahtında. Sultan cennetmekân Abdülhamid oturmuyormuydu? Demek ki kimsenin idam edilmediği savı bir fantazinin hiç kurcalanmadan kabulüdür ki bu tarihçilerin ayıbı sayılır. Neticeten, siyasete uygun düşsün diye bu iki askerimizin şehid olarak kabul edilmesi gerekir diye düşünüyorum. Zaten merhum ve kıymetli biografi üstadı İbnül Emin Bey'de o kiymetdar eserinde şu mütalaa ile bize ileri sürdüğümüz hususiyetde yol göstermiş oluyorlar bakın ne diyor merhum üstâd! ".mezkûr konsolos her tarafı envai mehalik ve mesaib ile muhat olan -bir devleti zâifenin değil- eski tâbirle- bir devleti kaviyyüş şekimenin vazifei askeriyesini ifa eden bir onbaşıyı darb ve tahkir etseydi onbaşının ve zavallı arkadaşının değil, konsolosun başı ezilir, canı cehenneme gönderilirdi..."
Bu hadiseyi Ali Rıza Paşa tertib etdi iddiası ecnebi memurlarında katıldığu uzun bir tahkikat neticesinde doğrulanmayınca iftira sübut bulmadıysa da, Ali Rıza Paşa iki seneye yakın olarak Trablusgarb'da ikamet mecburiyetinde kaldı. Tabii ki bu arada bir hayli zabit, zaptiye memura sürgünler tatbik edildi.
1905 senesinde Yemen'e asilerin isyanlarını bastırmak üzere kumandan olarak nasb olundu. Burada 1. feriklik yâni orgenerallik rütbesi verilirken Ali Rıza Paşa Ahmed İzzet Paşa iie beraber burada meydana gelen olayları bastırmağa koyulmakla beraber askerin tâliminin eksik ustalığının yetersiz olduğunu tesbit etmiş olması bir eğitim gerektirdiği kanaatina vardırdı. Ne varki İstanbul'dan gelen emirler asilerin üzerine gitmesi şeklinde olduğundan Akebe yolu üzerinden Hudeyde'ye gitdiler ve Menahe kalesine girdiler. Bu arada paşaya müşirliğe yükseltildiği haberi ulaştı. Târih bu sırada 3/mart/1905'i göstermekteydi. Ali Rıza Paşa işi yapacak olan verilen rütbenin değil eğitimli asker olduğunu bir defa daha hatırlatma vazifesini yerine, getirmesini bir civanmertlik olarak kabullenmek gerekir. Nitekim; San'a şehrine girilip muhasaranın kaldırılmasına mu-vaf olunduysa da gerek askerî yardım gerekse yeterli erzak ikmâli başarılamadığından San'a yine isyancıların eline bırakılarak terk edildi. Daha sonra gerek kuvvet-i imdadiye gerekse erzak takviyesi hazır hâle getirildiğinde yine San'a üzerine gelindi ve istirdad olundu yâni asilerin elinden geri alındı. 1 l/haziran/1905'de Ha-midiye tren hattı denen demiryolunun yapımını işletme nezareti uhdesine verildiğinden Hayfa'ya geldi ve burada vazife görmekteyken meşrutiyetin yeniden meriyete konması üzerine 31/temmuz/1908'de 2. ordu müşirliğine diğer bir tâbirle kumandanlığına getirilmiş oldu. Ali Rıza Paşa İstanbul'a geldiği sırada İstanbul'a gelip Harbiyye nâzın nasb olunan Arnavut Recep Paşa görevinin 2.gününde vefat etdi. 14/ağustos/1908'de Harbiyye nazırlığı Ali Rıza Paşaya tevcih olundu. Aynı senenin kasım ayının 29. günü padişah yaveri olduğu gibi ayan azahğına da irtika

ettirildi. Ancak Kıbrıslı Men-med Kâmil Paşa sadareti dönemin de görevinden azledilirken yapılan muamele bizde meşrutiyet böyle olur çelebi dedirten tarz uygulandı. Bu mesele daha sonra Kâmil Paşanın sadaretden çekilmesine kadar vardı.

İbnül Emin Bey bu hususda şunları ifade etmek suretiyle gerek Sultan Abdülhamid'in gerekse Kâmil Paşa'nın, Ali Rıza Paşa üzerindeki noktai nazarlarını gözler Önüne sermek münasebetiyle pek hayırlı ifadelerde bulunmuş oldu. Diyorki merhum müellif: ".Kâmil Paşa; harbiyye ve bahriyye nazırları Ali Rıza ve Arif Hikmet Paşaların tebdili hakkında arzda bulunması üzerine padişah, 'Arif Hikmet Paşanın istifa ettiğini, bu bakımdan istifasının kabulüne bir şey demlemeyeceği, Ali Rıza Paşa ise, memuriyete başlangıcından şimdiye kadar her hususda asarı ehliyyet ve sadakat ibraz eylemiş ve uhdesine tefviz olunan her vazife-i askeriyyeyi icrada hiçbir kusuru görülmemiş olduğu halde, şimdi bu şekilde azli hakka uygun ve adalete uymaz hâlden olduğunu' başkâtip Ali Cevad Bey vasıtasıyla sadrıazama tebliğ ettirmişse de, Kâmil Paşa, ısrar etmesi üzerine 1 l/şubat/1909'da azil için irade-i seniyye çıktı." Bu hâl mutlakiyete uygun meşrutiyete muhalif bir yoldur.

Ancak Ali Rıza Paşanın azli hususundaki isteği izahname-sinde Kâmil Paşa şu sözlerle ifade etmekte ki bu gün yâni; 2001 yılında dahi sadrıazamm işaret ettiği hususlar varit olup, üst komuta konseyi de zaman zaman bu hususda çaresiz kaldığını itiraf etmesede gözler olanlardan durumu tesbite muvaffak olabiliyor. Şimdi Kâmil Paşa'nın İzahnâme sine sa-deleştirerek bir göz atalım: ".Subayların siyaset ile uğraşmamaları ve bu hususdan feragat etmeleri kanunla ve ülke için faydası açısından elzemken, Ali Rıza Paşa, hâlim selim bir zât olmakla beraber bu hususdaki emri ve tenbihleri yerine getirilmemektedir. İttihat cemiyetine mensup subayların konserlerde, mitinglerde siyasi nutuklar atarak, konserlerde ve tiyatrolarda resmi geçid halinde ve silahlı olarak görülmeleri, emre muhalefeti göstermekti ve bunu tatbike uygun bulduğumuzdan Nâzım Paşa Hz.Ierinin tâyini isten-mİşdi. Selâmet-i vatan ve millet için tek çâre bu olduğu halde ülke üzerinde te'sirini devama çalışan ittihatçılar, vekil arkadaşlarımı istifaya mecbur etmekle beraber meclis-i me-busani dahi emri altına alarak susmamı hazırlamaktadırlar..."

Her iki ifadeyede bakıldığında padişah; Ali Rıza Paşa'dan memnuniyetini ifade ederken Kâmil Paşa, harbiye nâzırının-da, subayları disiplin içinde tutamadığını beyan buyuruyor. Sevgili okurumuz bize kalırsa burada dikkat edilecek husus padişahın olsun, sadrıazam'ın olsun politik anlayış farklılığı rol oynamaktadır. Harbiye nâzın şüphesizki emri verdi mi o emrin tutulduğunu görmek ister! Verdiği emir, sadnazamın söylediği gibi fazla cid diye alınmıyorsa emrin muhalifi guruplar veya mühim kişiler bulunduğunu düşünmek lâzımdır. Bu gurub veya kişileri tesbit için tahkikat ve istihbarat gere-kirki, zâten cemiyete mensub zabitan sözünü sarf eden sad-rıazam böylece emrin dinlenmemesi bâbındaki merkezi tesbit etmiş oluyor.

Göreve getireceği Nâzım Paşa'nın bu disiplini sağlarkende işi nereye

vardıracağını iyice anlamak istersek, bahse konu paşanın şehadetiyie sonuçla nan Babıâli Baskınını beklememiz gerekecek. Halbuki Abdülhamid; Ali Rıza Paşaya ait sicil dosyasına vâkıf bulunduğundan, onun gibi sadık bir kimsenin harbiye nazırlığını sürdürmesi maksada daha muvaffık idi. Bu yüzden bizim hükmü kafimiz Ali Rıza Paşa azledilmek suretiyle adetâ ittihatçıların safına itilmiştir. Bu hata, sadnazamın padişahın görüşüne aykırı tutum takınarak icraata baş vurmasından kaynaklanmıştır. Nitekim Kâmil Paşa kabinesi sonrasında kurulacak olan Hüseyin Hilmi Paşa hükümeti, 14/şubat/1909'da kurulan hükümetde de Ali Rıza Paşa yine Harbiyye nazırlığında istihdam olundu. Hüseyin Hilmi Paşanın ittihatçılardan uzak olmadığını söylemek hiçde haksızlık olmaz. Ayrıca Halil Sedes Paşa; Ali Rıza Paşanın meşrutiyyet ilânı sonrasında büyük gayretler gösterek disiplini ikame etmeğe çalıştığını gözlerimle görmüşümdür demekle birlikte o sırada vukubulan isyanın elebaşıları ordu mensubu olduğundan dolayı Ali Rıza Paşa kabine arkadaşlarına nazaran me'suliyet bakımından daha fazla sorumludur demek suretiyle ortaya vaziyetin hâkimi olamamış bulunduğunu da koymuş oluyor. Zâten Ali Rıza Paşa, 31 /mart hadiseleri üzerine istifaen makamı bırakmıştı.
12/kasım/1918'de Tevfik Paşa kabinesinde Bahriyye nezaretine getirildi. Bu kabine istifa etti ve yeni kurulanında da Bahriyye nazırlığını muhafaza etdi. 20/mayıs/1919'da Ferid Paşa tarafından kurulan hükümette, meclis-i vükelâya memur oldu. Bu vazifenin kabine toplantılarına katılan mânasına geldiğini veya başka bir tâbirle sandalyasız nazır denebi-lirmi? Bilemiyorum.
Ferid Paşa; ilk sadnazamlık bölümü olan üçüncü kabinesiyle; infisal ettiğinde sadaret Ahmed Tevfik Paşaya teklif olunmuşsada bu zat ben sona kalmalıyım diye pek muğlak bir söz ifade etmiş buna bağlı olarak, Sultan Vahideddin mührü Ali Rıza Paşaya vermiştir. Sadaret alayı tertibine lüzum görülmeyerek, babıâliye otomobille gelindi. Ali Fuad Bey padişahın başkâtibi üniformasını giyinmiş olarak hatt-ı hümayunu getirdi. Sadnazam ve şeyhülislâm resmi elbise ile büyük sofada karşılandılar. Arz odasına gidildi ve orada hatt-ı hümayunu sadaret müsteşarı Rıfat Bey okudu ve resmî tebrik töreni ifa olundu.

Hatt-I Hümayun Sureti Veziri Meali Semirim Ali Rıza Paşa

Ferid Paşa kabinesinin vukui istifasına ve sizin derkâr olan ehliyyet ve kifayeti nize binaen mesnedi sadaret rütbe-i samiyei vezaret ve müşîri ile uhdenize tev-cih ve meşihatı islamiyye dahi Hayderizâde ibrahim Efendi uhdesine tefviz olunmuş ve kanun-i esasinin 27.maddesi ahkâmına tevfikan teşkil eylediğiniz heyet-i cedide-i vükelâ, tarafımızdan tasdik kılınmıştır. Bir müddetden beri efkârı ahali de hasıl olup suitefehhüm sebebiyle tezayüd etmekte bulunan asarı tefrika ve şi-kakin izalesiyle beynel ehalî ahengi vifak ve vahdetin temini ve dahili memalikde sükûn ve intizamın takririle şeraiti kanuniyye dâiresinde intihabatın bir an evvel icra ve heyet-i mebusanın içtimaa davet olunması matlubî kati'mizdir. Hemance Cenabı kadiri mutlak, selâmeti mülk ve millete

hadim olacak teşebbüsatı hayri yyenizde muvaffak buyursun amin bihurmeti seyyidilmürselin.
6/muharrem/1338 - 2/ekim/1919 Mehmed Vahideddin Bakanlar kurulu şu zevatdan teşekkül etmişti:
Hariciye Nezareti
Harbiyye
Bahriyye
Şurayı Devlet riyasetine
Dahiliye Nezaretine
Adliyye
Maliyye
Nafia
Reşid Paşa
2.Ordu eski müfettişi ferik Cemal Paşa
Ayandan ferik Salih Paşa Abdurrahman Şeref Efendi Mehmed Şerif Paşa Ayandan Mustafa Bey
" Tevfik Bey 1 .ferik Abuk Ahmed Paşa
187 Tic ve Ziraat " 1 .ferik Hadi Paşa
Mearif " Sadi Bey
Evkafı hümayun " vekaleten Said Bey
Bu kabine herşeyden evvel Kuvayı Milliye ile anlaşabilme-yi önemle benimsedi. Bu nu temin içinde temas arandı ve temin edilen temas sonunda Bahriyye nâzın Ferik Salih Paşa Amasya'ya giderek belli hususlarda anlaşma yolunu aradı. Bu arada ise, vilayetler mesabesinde yapılan seçimlerin ga-libleri mebuslarda İstanbul'a geldiler.
Mabeyn başkâtibi Ali Fuad (Türkgeldi) Bey şunları naklediyor: "padişah meclisin açılmasını ve mebusların çeşitli partilere mensup ve de muteber kimselerden olmasını arzu ederken İstanbul'da yapılan seçimlerde İttihat ve Terakki partisinin kalıntıları seçimi önde bitirdiler. Padişah; İttihatçılar işi yine ele alıp iktidaramı ge-lecek zehabına kapılmadı değil. Hâttâ açılışı gecikterecek eğilimler sergilemeye başladı. Fakat sadnazam Ali Rıza Paşa, saraya gelip padişah-dan meclisin açılması babında gün tâyin edilmesini istedi. Bir kaç gün sonra hâlâ cevap alamayan sadnazam bu meselede tehirli davranış sebebi Damad Ferid Paşa'nın sadarete getirilmesi ise bu hususda fikr-i hümayun ifade olunduğu takdirde derhal çekile ceğini bulduğu bir münasebetle ifade etdi. Padişah bu sözü, önünde durduğu masanın üstüne eliyle hayali bir doğru çizgi çizerek'benim böyle bir niyetim olsaydı dosdoğru üstüne yürürüm ve kimseden de çekinmem' demek suretiyle ertesi gün yanına gelmesi tenbihi ile sadnazam Ali Rıza Paşa'yı gönderdi.
Sabahleyin Ali Rıza Paşa geldi. Fakat padişah da baştabibini göndererek birisiyle görüşeceğini bu bakımdan ikindi vakti kabul edebileceğini beyan ettirdi. Ali Rıza Paşa, öyle sinirlendiki adetâ yerinden fırladı. Hemen koluna yapıştım ve gitmeyeceksiniz, diye çeke çeke az Önce kalktığı sandalyeye

oturttum. Eğer siz giderseniz istifa edeceksiniz. Yerinize, Ferid Paşa gelecek, sâkinleşen bir çok husus yeniden dalgalanmaya başlayacak diyerek baştabib bey'e gidiniz padişahı görüşmeye ikna ediniz dedim. Az sonra haber geldi ve padişah sadnazam paşa yemeğini yesin kendileriyle görüşeceğim demek suretiyle, huzura gelmesini bildirdi. Sadrıazama mebusanin açılması için gereken talimatı verdi fakat bu arada da dört-beş gün hastalık bahanesi ile saraydan çıkmadığı gibi meclise de gitmedi."
Böylece de 19/rebiülahir/1338-12/ocak/1920'de mebu-san 4.devrenin ilk içtimaını yapmış oldu. Padişah'ın meclisi açış konuşmasını Ali Rıza Paşa, Dâhiliye nâzın Şerif Paşa'ya okutdu ve bu arada meclisde bulunan mebus sayısının 72 kişiden ibaret olduğunu da bildirmiş olalım. Bu arada da biz Ali Fuad (Türkgeldi) merhumun Ali Rıza Paşa'nın koluna yapışmasını ve istifa niyetini sezip, önleme gayretini bir işgüzarlık değil, hizmet-i vataniye olarak görmeliyiz demek istediğimi hemen burada belirtmeden geçemem.

Felâh-I Vatan Gurubu

Bu esnada mebusan da teşekkül etmiş bulunan Felâh-ı Vatan gurubu hükümet de, değişikliği öngören bir teklif verdiler. Bu teklif; mebusan reisi Reşat Hikmet Bey tarafından sadrıazama duyurulurken, bu sırada Fransız'ların muhafaza etmekle görevli olduğu Akbaş cephaneliğini Kuvay-ı Milliye'ye bağlı bir gurup, baskın yapmak suretiyle bir güzel kaçırıp Anadoluya göndermeye muvaffak oldukları ve bunda, Harbiyye Nâzın Mersinli Cemâl Paşanın, Erkânı harbiye-i umumiye reisi Cevad (Çobanlı) Paşa'nın yardımcı olduklarını ileri süren üç devletin komiserleri, adı geçenlerin azledilmelerini istediler. Buna inzimamen, yukarıda Felâh-ı Vatan gurubunun talebi iktizasınca, Hariciye nâzın Reşid Paşa, Adliy-ye nâzın ayandan Mustafa Bey istifa etdiklerinden kabineye Kâzım, Hazım ve Safa Beyler dahil olurken harbiyye nazırlığına da Mustafa Fevzi (Çakmak) Paşa getirilmiş oldu ertesi günü okunan hükümet programı iki muhalif, bir müstenkif oya karşı 104 reyle tasvip gördü. Bu arada henüz bir kaç gün geçmişti ki galip devletler, yerine getirilmesinin kabil olmayacak istekler ileri sürdüğünden vede Ankara ile hükümet arasında gerginlik husule geldiğinden 1/Cemaziyela-hir/1338-21/şubat/1920 tarihinde sadnazam Ali Rıza Paşa, kabinenin istifasını sundu. Tabiiki yeni kabinenin kurulacağı 8/mart/1920'ye kadar görevi sürdürdüler. Sadaret 5 ay, 7 gün devam etmiş oldu. Ali Rıza Paşa 27/şevval/1340-24/haziran/1922'de tedavi maksadıyla Avrupada Almanya topraklarındaki kaplıcalara gitdi. Ali Rıza Paşa 13/R.evvel/l341 -5/kasım/1922'de TBMM'de hilafet ve saltanat hakkında kararlaştırılmış keyfiyete riayeten yıkılmış bulunan son Osmanlı hükümeti olarak babıâlide yaptıkları toplantı sonrasında istifa eden hükümet âzası içinde yer alan Paşa, l/receb/1351-31/ekim/1932'de, Erenköy'de bulunan evinde vefat etdi. Kabri, Içerenköy mezarlığındadır.
Ferid Paşanın sadareti umulurken ve padişahında maksadı buyken, ortada

cevelan eden soğukluk, mührü hümayunu Ahmed Tevfik Paşaya teklife yol açtı. Fakat Tevfik Paşa kabul etmediğinden istifa eden hükümetin, Bahriyye nâzın Ferik Hulusi Salih (Kezrak) Paşa'ya teklif olundu. Bu zat da teklifi kabul ettiğinden; kabinesini kurma çalışmalarına koyuldu.
Ali Rıza Paşa'nın ve Cemâl Paşa'nın Ankara, dolayısıyla M. Kemâl Paşa ile münasebetlerine dâir bazı vesikalar sunan ve tarafımızca Osmanlıcadan sadeleştiriien, Pınar Yayınlannca neşredilmiş bulunan ve yazarının meşhur muhaliflerden Mevlânzâde Rıfat Bey'in eserine atıf yapmadan geçmeyi, bu çalışmayı belki nakıs kabul etmek gereksede bu atıf yapılmazsa haylice nakıs sayılacağından dolayı alıntıyı yapmayı vazife addettik.
Yukarıda adı geçen Akbaş cephaneliğinin baskınla ele geçirilip milletimizin istifadesine aktarılması olayını Mevlânzâde Rıfat Bey, "Türk İnkılabının İçyüzü" adlı eserinin 347 .sh.de şöyle değerlendiriyor: "Cemal Paşa; Çanakkale Akbaş mevkiinde bulunan ve Mondros mütarekesi icabatmdan olarak itilaf devletlerinin ve bilhassa İngiliz ve Fransızların kontrolü ve muhafazası altın alınan silah deposunda mevcud bütün silah ve mühimmatın sayısı şöyle idi: 8 bin Rus tüfeği, 40 Rus mitralyözü, 20 bin sandık cephane. Ordu kadrosuna dahil subay ve erlerin depoya hücumu hakkında Cemal Paşa gizli emir vermişti. Bu gizli emirler işgal kuvvetlerince öğrenilmişti. Bu hadisede bir miktar ingiliz ve Fransız askeri öldürülmüş bulunduğundan İstanbul'da bulunan işgal kuvvetleri temsilcileri babıâli'ye ortak bir nota vermişlerdir. Bu ortak nota'da Harbiye nâzın Cemâl Paşa ve erkân-ı harbiyye reisi Cevad (Çobanlı) Paşanın azilleri istenmişti. Sebeb olarak da aşağıdaki hususlar gösterilmişti:
1- Özel surette seçilmiş subayların Kuvay-ı Milliye erkân-i harbiyyesine gönderilmesi
2- 14. kolordudan ayrılan erlerin Kuvay-ı Milliyeye gönderilmesi
3- Top kamaları ve çeşitli alet ve silahların kaçırılması
4- Zonguldak'tan İstanbul'a gelen taburun iadesinin geciktirilmesi
5- Afyonkarahisar'dan Alaşehire Alay nakledilmesi olup 48 saat içinde görevden alınmaları talep olunuyordu. Cemal Paşa aslında mebusanda Burdur mebusu olarak da yer aldığı için hemen talebe uymak suretiyle Ali Rıza Paşa kabinesini müşkülden kurtarmıştı.
Yine aynı esere göre, M.Kemal Paşa vermiş olduğu bir emirle İzmit körfezi civarında işgaller yapmış bulunan İngiliz askerleri üzerine, Adapazarında bulunan çetelere saldırma emri yollamıştı. Fevkalade ustalıkla icra olunan gece taarruzu başarıyla neticelenerek, İngilizler hayli zayiata maruz kalmışlardı. Mondros mütarekesi sonrasında galip devletler askerlerine yapılan ilk taarruz bu İzmit taarruzu olmuştur.

Alı Rıza Paşa'nın Ahvali

üzün askerlik hayatında bir çok yararlıklar gösteren Ali Rıza Paşa, üzerine aldığı her vazifede büyük ciddiyet ve feda-kârane gayret sergilemeyi bir ahlâki hâl

olarak benimsemiştir. Hatırla kimsenin işini yapmamış, işi yapılması gerekenin sevmediği kimse olması o işin değil yapılmamasına en ufak bir gecikmeye uğramasına dahi müsaade etmemiştir. Rusya'nın 2.rütbeden Prusya tacı, Avusturyanın demirtacı, İran'ın Hurşid yeşil hamailli 1. rütbe nişanı, Siyam'ın kron 1. rütbe nişanı ecnebi devlet nişanlarına sahibken, kendi devletinin Murassa iftihar, 1. rütbe Osmanî, Mecidî altun ve gümüş imtiyaz, altun liyakat, altun Hicaz madalyaları, mâlik olduğu nişan ve madalyalardı.

Ali Rıza Paşa mekteb-i askeriyye'yi birincilikle bitirdiği gibi ömrü boyunca fenni harb ve ilm-i askeriyye gelişmelerinden hiç gafil olmamıştır. Mümkün mertebe kumandası altında bulundurduğu birlikleri bu fenlerden istifadeye gayret göstermistir. Ali Rıza Paşa; Harbiyye nâzın iken 31/mart hadisesi vukubulmuştu ve bazı uğursuz vakaları kendi talihsizliği yerine, şeametine yâni uğursuz geldiğine yoranlara adetâ iştirak eder bir anlayışa kapılmıştı. Bu yüzden mümkün mertebe meydan muharebelerinde bulunmak istemezdi diyor, Halil Sedes Paşa..

Tevfik Paşa; Sultan Vahİdeddin'in şöyle dediğini nakleder: "..Ben bu devlet de iki adem gördüm biri Tevfik Paşa diğeri Ali Rıza Paşa dediği halde onu (Ali Rıza Paşayı) sadarete getireceği sırada bu hülleci bir kabine olacak. Tevfik Paşa son fişeğimizdir.." İbnül Emin Bey merhum, burada hülleci tâbirini bize kalırsa menfi yönüyle tahlile tâbi tutmuş. Yoksa hülle esasında sadık kimselere yaptırılması gereken ve hülleyi yaptıranlara bir takım çirkinlikler yükleten hâl olduğunu kaale almamış görülüyor. Nitekim Ali Rıza Paşa uğradığı taz-yikat karşısında çekilmeyi bilmek suretiyle aynı zamanda bir vasfı mümeyyizi olduğunu da göstermiştir.

Ali Rıza Paşa ile ilgili satirlamızı İbnü! Emin Mahmud Kemâl İnal merhum'un şu değerli mütalaasıyla tamamlayalım: ".Ali Rıza Paşa merhum, dürüst, afif, halim selim, namuslu ve terbiyeli bir zât idi. Makam-ı sadaretde daha sonra sadaret vekâletinde bulunduğu günlerde vazifemiz icabı temasımız olurdu. Babıâlî usûl ve adabına ve nezaketine muhalif bir hareketini görmedim. Sadaret vekili iken bir gün hakkımın verilmesine himmet etmesini rica etdiğimde içinde bulunan hâl üzere, mümkün olmadığını biraz sert dille söylemesine, canım sıkılıp daha sert bir hâl ve sözle müdafaa yolunu seçtim. Başkalarından işitmediği sözler söyledim. Cevabı: Kemal Bey evlâdım hakkın var. Birkaç gün sabret et. İcabına bakarım, merak etme" Dedi.

Salih Hulusi (Kezrak) Paşa

Osmanlı sadrıazamlarının 217. şahsiyeti olmakla beraber, son sadnazamı olmayan Salih Hulusi Paşa, bahriye koramirallerinden İstanbul limanı reisi Dilâver Paşanın oğludur. Rumî 1280/1864 yılında İstanbul'un Tophane semtinde dün-ya'ya geldi. Aslen Kafkasya'nın Şapsih kabilesinin Kezrak neslinden gelmektedir. Dilaver Paşa Tunus Valisi Ahmed Paşa tarafından terbiye ve tahsil ettirildi. Arabça ve Türkçeyi Tunus'da öğrenen küçük Dilâver İtalya'ya bahriyye

ilmini öğrenmeye gönderildi. Orada tahsilini tamamlayan Dilaver Bey Tunus'a avdet edip denizcilik mesleğine elde ettiği ilimlerle emek ver meye başladı. 1854 Osmanh-Rusya arasında ve İngiliz ile Fransa'nın bize müttefik olduğu Kırım Savaşında Tunus Donanmasıyla, İstanbul'a gelen Dilaver Bey savaşta büyük başarılar sergiledi. Kaptan-i Derya Damad Mehmed Ali Paşa kendisine Osmanlı donanması emrine girmesinin teklifinde bulununca intisab gerçekleşti. Dilaver Paşa h.13 15/m.l909 yılında vefat etdiği târihe kadar devlete güzel hizmetlerde bulundu vede iki numaraya yükselecek bir evlât olarak Salih Hulusi Paşa'yı bırakmış oldu.

Dilaver Paşa Rodos mutasarrıfı iken, meşhur edib ve gazeteci Ahmed Midhat efendi sürgün olarak bahse konu yerde bulunuyordu. Salih Hulusi bu zatdan ders alırken devam ettiği Rüşdiye mektebinden diploma almayı becerdi. 1294/1878 senesinde Kulelinin ilk bölümüne girdi ve dört yıl süren tahsilden sonra 1298/1882'de Harbiye mektebine girdi. 1301/1885 senesinin 8/ temmuz'unda sınıfının birincisi ve teğmen rütbesi ile kurmay sınıfına ayrıldı. 1302/1886/10 haziranında üsteğmenliğe terfi etdi. 1304/1888'in/10 Haziranın da yine sınıfının birincisi olarak kurmay yüzbaşı olarak mezun oldu. Aynı sene kolağalığı rütbesine terfi ederken, genel kurmayın 3. şubesine alınarak çeşitli görev lerde istihdam olundu. 1307/189l'de askeri İlimlerin yeni buluşlarını öğrenmek ve mesleğini ilerletmek gayesiyle Almanya'ya gönderildi. Burada yaptığı tahsil vede tetkiklerin üçbuçuk yıl olduğunu da söylemeden geçmeyelim. 27/eylü!/1310/1894 târihi Hulusi Paşanın binbaşılığa terfi yılı oldu. Bu sırada Goiç Paşanın önerisi ile bir erkânı harb heyetine reis seçilerek Bulgaristan ve Sırbistan hudud tetkiki için mezkûr bölgeye gönderildi ve yine Golç Paşa'nında teklifiyle kurmay okulunda meşhur savaşların tenkid ve tahlili derslerinin muallimliğine tâyin olundu.

1313/1897 Osmanh-Yunan savaşında Yanya cephesinde yer alan kurmay heyetinin içinde yer aldı. Durumu sarsılan askere kumanda etmekten kaçınmadı. Savaş sonrasın da, Narda'da toplanan mütareke müzakerelerine askeri murahhas olarak katıldı. Yunanlıların eski hududlanna çekilmesinde hayli etkili oldu. Daha önce hudud tashihleri hususundaki komisyonlarda bulunması tecrübi bakımdan, hayli maharet kazandırdığından burada Yunanlıların çevirmek istedikleri dolaba fırsat bırakmadığı görüldü. Savaştan sonra yarbay karşılığı olan Kaymakamlık rütbesine yükseltildi. Bu sıralarda pederi Diiaver Paşa İrtihal ettiğinden, Kaymakam Hulusi Bey vazifeden istifa etti ve pederinin işlerini de tanzime çalışmaya başladı. Çok geçmeden askerlik vazifesine avdetle albaylığa yükseldiği görüldü ve de Çerkeş Müşir Deli Fuad Pa-şa'nın kızı ile izdivaç etdi. Elenâ kahramanı Fuad Paşa'ya damad olmak elbetde bir mümtaziyyet olmakla beraber, bu mert ve Deli müşir'in devlete ve padişaha oian muhabbetini çekemeyen Fehim, İzzet ve Ali Şâmil Paşa gibi zevatın düşmanlıklarına hedef olmak mânasına geldiğini de hemen burada hatırlatalım. Nihayet 1318/1903'de, Deli Fuad Paşa Şam'a sürgüne gönderilirken ve bütün rütbe ve nişanlarından mahrum edilmiş olarak uzaklaştırılıp, damadı da es geçilmedi Salih Hulusi

Paşa'da Diyarıbekir yolunu tutdu. Burada da malum şahıslar tarafından tertip edilen jurnallerle üç defa padişahın hatırına düşürülen Salih Paşa, 3.jurnalin dallı budaklı olması yüzünden Sıvas'da taht-ı mahkeme altına çekilmek üzere tevkiflî olarak yola çıkarıldı. Çeşitli zorluklar içinde mevkuf veya serbest olduğunu pek anlayamadığımız tarzda iki sene Sivas'da tutuldu. 2. Meşrutiyetin ilânı üzerine dava sükût ettiğinden olacak Salih Hulusi Paşa'yı İstanbul'da görüyoruz.. Derhal genel kurmay 2. başkanlığı uhdesine tevcih edildi. Tabii bu aralarda rakipleri hakkında çeşitli düzmece jurnaller hazırlıyarak onların çeşitli zulûmata maruz kalmalarına sebeb olanlar yâni İzzet Holo ve Fehim, Kabasakal Mehmed Paşalar, Ali Şâmil gibilerinin defteri dürüldüğünden mazlumlar Dersaadet'e ve görevlerine dönebilmişlerdi.

Bir Hatıra

Nâzım Paşanın görevden çekilmesi münasebetiyle korgeneralliğe nasb olunan Salih Hulusi Paşa 2.Ordu kumandanlığına tâyin edildi. 3l/mart hadisesi çıktığında 3.Ordu kumandanı; Mahmud Şevket Paşa ile haberleşmek suretiyle çeşitli sınıflardan teşkil olunan askeri birlikleri Şevket Turgut Paşanın komutasında İstanbul'a gönderdiler. Mahmud Şevket Paşa ile Lüleburgaz istasyonunda bindiği trende buluşan Hulusi Paşa Ayastefenos(Yeşilköy)a kadar konuşa konuşa geldi ve aynı trenle Edirne'ye dönerken M.Şevket Paşa herhalde yat kiübde yapılacak Hakan'ı tahtdan indirmenin gayriresmî toplantısına katılmak üzere burada trenden indi. Salih Paşa'nın Edirne dönüşü, gerek Adana'da husule gelen karışıklıkları teskin için gönderilecek askeri birliğin gönderilmesi ve Edirne'nin içinde bulunduğu olağanüstü ahval münasebetiyle 17 bin askerin ücretleri verilerek memleketlerine gönderilmesi esnasında görev başında olması gerekiyordu bahanesini ileri sürerler. 15/nisan/1909'da Müşir Edhem Paşanın boşaltmış olduğu Harbiyye nazırlığına, Salih Hulusi Paşa tâyin oldu. Daha sonra kurulan H.Hilmi Paşa kabinesinde de görevinde ibka olundu.
O sıralarda orduda rütbe ve makamlar için yapılan yeni tanzimde korgenerallik rütbesini bulunduğu makama bakılmadan tuğgeneralliğe tenzil edildi. 31/mayıs/1910'da Hakkı Paşa kabinesinde Bahriye nazırlığına getirildi. Aynı yılın lî/ekim'inde kendi isteğiyle bahriye nezaretinden çekildi. Daha sonra da Gazi Ahmed Muhtar Paşanın meşhur Büyük Kabinesinde ve Paşanın ısrarı üzerine 6/ağustos/1912'de nafıa nazırlığını üstlendi. Ancak bu nezareti kabinenin 16/ekim/1912'de düşmesi münasebetiyle bitmiş oldu. Gazi A. Muhtar Paşa kabinesinin arkasından teşekkül eden Kıbrıslı Mehmed Kâmil Paşa kabinesinde bahriyye nazırlığı vekâletine getirildi. Bu sırada Balkan savaşı barış müzakereleri münasebetiyle ziraat ve ticaret nâzın Reşid Paşa başkanlığında Berlin b.elçimiz Osman Nizami Paşa ile birlikde Salih Hulusi Paşa askeri murahhas olarak Londra' ya gönderildiler. Paşa bu müzakerelerde Balkanlıların Midye-Enez hattında İsrarı biz de Edirne'nin terkine asla rızamızın olmadığı hususu iki ay bunda musir olunduğundan antlaşma kabil olmadı şeklinde

anlatmıştır bu murahhaslık gününü.. Bütün bunlar Londra'da olurken, istanbul'da babıâlî'nin Kâmil Paşa ve hükümetini Edirne'yi düşmana veriyorlar ithamıyla yaptığı kanlı baskın mevcud hükümeti münkariz eyledi.
Mahmud Şevket Paşa sadaretinde kurulan hükümet Londra konferansının heyetini sadece reis Reşid Paşa konferans mahallinde kalmak şartıyla, geriye çağırdığından Salih Paşa İstanbul'a avdet etdi. Paşa 1. harbin nihayet bulmasına kadar sadece ayan meclisinde bulunan üyeliğinin gerektirdiği işlerle meşgul oldu. Bu sırada harbin son ayında Fuad Paşanın kerimesi eşleri hanım efendiyi duçar olduğu hastalığın tedavisi maksadıyla İsviçre'nin Davos şehrindeki sanatoryumlara götürdüğünü görüyoruz. Fakat bu gayretler ilâhi takdire ne yapabilirdi ki Paşa'nın hanımı terk-i hayat eyledi. Bu sırada İstanbul'da kurulan Tevfik Paşa hükümetinde Salih Hulusi Paşaya nafia nezareti tahsis olunduysa da, galip devletlerin, mağlup olmuş ülkeler insanlarının, hiç bir yerde kı-mıldamalarına fırsat vermeyecek bir tarzı ortaya koyduklarından Paşanın ülkeye dönmesi kabil olamryarak işbaşı yapması mümkün olmadı. Bu hususda İbnül Emin Bey; Paşanın tercemei hâlinde şu satırları yazdığını naklediyor: "Bu me'şum mütarekeden sonra mağlup hükümet mensuplarına galip hükümetler tarafından hiç bir hak tanınmamış, haric-de kalanların memleketlerine avdetlerine müsaade şöyle dursun telgraf veya mektup ile haberleşmelerine bile müsaade edilmemiştir. Vatan da neler olduğuna dâir sekiz ay kadar haber alamamişımdır."

Damad Ferid Kabinesine Girişi

Paris'e sulh müzakereleri için pek kalabalık bir heyet ile gelmiş bulunan sadnazam ve aynı zamanda hariciye nazırlığını uhdesinde bulunduran, Damad Ferid Paşa bir ingiliz ve Fransız yarbayının refakatiyle Lozan'a ve İsviçre'de bulunan şehzade ve sultanları alıp İstanbul'a götüreceğini ifade eden ve bir gazetede yayınlanan demecini okuyan Salih Paşa he-
men Lozan'a koşup sadnazamla görüşdü. Pek riayetkar davranan sadnazam paşa İstanbul'a dönüşümde kabinede bazı değişiklikler yapmak istiyorum. Size de bir nezaret vermek istiyorum. Böylece siz de burayı suhuletle terkedebilirsiniz dediğinde Paşa, bu teklifi kabul etdi. Daha sonraki yirmi gün Paşa'yı İsviçreden kurtaran zaman dilimi olmuştur. Böylece de 21/temmuz/1919'da bahriye nâzın olarak İsviçreden kendini kurtaran sandalyeye erişmiş oldu. Bu durumu ben şah-sen Damad Ferid Paşanın hasenatına yormak istiyorum. Feriklikten yâni korgenerallikten, tuğgeneralliğe tenzil edilen rütbesi o günlerde yine korgenerallik rütbesine irtika olundu. Bu müddet 20 sene kadar sürmüştü. Ali Riza Paşa kabinesi esnasında Salih Hulusi Paşa aynı nazırlığı muhafaza etmişti.
Salih Hulusi Paşa demekte ki: "..kabinenin teşekkülünden sonra toplanan meclis-i vükelâda, Ferid Paşa'nın zamanında Anadoludaki kuvay-i milliye ile İstanbul'un büsbütün kesilen münasebetleri, ülke menfaatine uygun olarak düzeltilmeli idi. Bu düzeltme işlemi için karar alınmış, kuruldan birilerinin

M.Kemâl Paşanın yanına görüşmek üzere hemen Ali Rıza Paşa'nın gitmesi tensib olundu. Randevu Amasya'da buluşmak idi. Bunu temin için Samsun yoluyla oradan Amasya'ya geçdi. Buluştular ve üç gece süren müzakereler oldu. Rauf Bey ile Bekir Sami Bey ve M.Kemâl Paşa ve de Ali Rıza Paşa, her noktada anlaştıklarını belirten bir protokol imzaladılar. Bu protokol iki nüsha hâlinde tanzim edildi. M.Kemâl Paşanın nutkunda bu ibareler mevcuddur. Yine Samsun yoluyla İstanbula avdet olun du."

Ancak bu arada da, Ali Rıza Paşanın devri sadareti miadını doldurdu ki istifası Padişah Vahideddin'in önüne kondu. İstifa kabul oiunup hemen teklif Ahmed Tevfik Paşaya yapıldı. Fakat ihtiyar devlet adamı red etti. Bunun üzerine Başkâtip

Ali Fuad Bey vâki tavsiyesi sorusuna ya istifayı red edin veya Ahmed Tevfik Paşaya ısrar edip sadareti kabul ettirin o da olmazsa Salih Hulusi Paşa'ya mührü hümayun tevcih olunsun, şeklinde cevap verdiğinde ve bu cevaplarda Padişah, Damad Ferid Paşa'nın adının telaffuz edilmediğini gördüğünde şimdi mesele ortaya çıktı herkes gibi sizde Ferid Paşa'yı istemiyor- sunuz Başkâtip Bey, sözü ile enişte nin sadaretinin gönlünde yattığını açığa çıkarmış oluyordu. Bunun hikâyesini Ali Fuad (Türkgeldi) Bey şöyle anlatıyor:

"..Salih Paşa sadaret için çağırıldığını anlayınca ağlamağa başlayarak asla kabul etmeyeceğini ifade etdi. Ben de; vaziyetin pek vahim olduğunu eğer kabul etmedikleri takdirde vazifenin Damad Ferid Paşa'ya verileceğini o zamanda çıkacak kötülükleri ortaya serdim. Huzura çıktı, orada da bir hayli tereddüt etmişse de Tevfik Paşa'da huzurda olduğundan her halde emniyet gelmiş olacak ki kabul ettiğinde Padişah beni çağırttı ve hattı hümayunu hazırlatma emrini verdi. 8/mart/1920'de mührü hümayun elinde olduğu halde babıâlî'ye gelerek kendisi ve şeyhülislâm Hayderizâde İbrahim Efendi ile birlikte hattı hümayunu getirmemi beklediler. Arz odasında Rıfat Bey tarafından okunan hatt-ı hümayundan sonra tebrik merasimine geçildi."

Kabine aşağıdaki listede buluna zevatdan teşekkül etmişti: Bahriyye Nezareti Sadnazam uhdesinde
Hariciy " " Safa Bey
Dahiliye " " Hazım bey
Harbiye " " M.Fevzi (Çakmak)Paşa
Maarif " " Şuray-ı devlet reis vekilliği zamime-
ten Abdurrahman Şeref Bey Adliyye " " Celâl Bey
Evkaf " " eski şeyhülislamlardan Hulusi
Efendi
Nafia " " ; Maliye nezareti vekilliği inzimamiyle
Tevfik Bey
Tic ve Zi " " Defteri Hakanı Eminî Ziya Bey

Bu kabineye üç gün sonra; şuray-ı devlet reisliğine adliye eski nazırlarından Cemil Molla mâliye nezaretine bakanlık müsteşarı Faik Nüzhet Bey, kabine atanmasının altıncı gününde Bahriyye nezaretine askeri mektepler eski müfettişi

Ferik Es'ad Paşa getirildi ve Sadrıazam uhdesine almış bulunduğu nezareti bırakma feragati gösterdi. İşte; İstanbul'un 16/mart/1920'de kanlı bir baskınla işgali, bu sadaret sırasında vukubuldu İşgalin yapılacağı hakkında bilgilendirme, Fransa sefareti baştercümanınca saraya, İngilizlerin aynı vazifedeki adamı ise babıâlî'ye tebliğde bulundu.
Salih Hulusi Paşa kabinesi 28 gün süren bir rüya değilse de, bir kâbus gibi geçirilen günle sadaretini tamamladı ve istifasını sundu. Bu kabine müttefiklerin isteği olan Kuvay-ı Milliye'yi takbih etmek teklifini ve diktesini, kabul etmemek suretiyle vicdanen kendini, târih huzurunda beraat ettirmeye muvaffak olmuştur. Tabii ki, bu kabinenin istifası müttefik işgalcilerin isteklerinden vaz geçecekleri mânasına gelmeyeceğinden Damad Ferid Paşa kabinesinin üzerine kaldı. Anadolu'daki kuvay-ı milliyeyi kötülemek, önlerine kuvvet çıkarma teşebbüslerini yapar görünmek hatta Nemrud Mustafa Divân-i Harbi adlı bir mahkeme kurduran Damad Ferid Paşa eğer kabinesi düşmeseydi Salih Paşayı bu divânda yargılatacaktı,
Salfh Hulusi Paşa daha sonra 21/ekim/1920'de kurulan Tevfik Paşa kabinesinde Bahriye nazırlığına getirildi. 2/aralık/1920'de dahiliye nâzın Ahmed İzzet Paşanın riyasetinde kurulan ve vekiller heyeti meclisince alınan karar icabınca harekât-ı milliye ileri gelenleriyle temaslarda bulunmak üzere giden heyetde yer almaktaydı. Bu antlaşma teşebbüsü üç ay kadar zaman almakla beraber önemli bir netice getirmedi. Hâttâ İstanbul'dan giden heyet, Ahmed İzzet Paşa bölümünde anlattığımız gibi heyet mensuplarının ağrına giden muamelata da maruz kalmalarına, bir daha görev almamaları babında istekler yapılıp bunların sözünün verildiğini ispat eder senetler hazırlanması heyetin izzet-i nefsini zedelemiş idi.
Büyük Millet Meclisinde saltanat ve hilafet hakkında alınan karar mucibince, 4/kasım/1920'de bütün vekillerle birlikte istifa edenlerin arasındaydı Salih Hulusi Kezrak Paşa .. Salih Hulusi Paşa 17/ramazan/1358 - 20/ekim/1939'da vefat eyledi. Kabri olan Eyyüb Sultana nakli, müşir olması münase-betiylede ve eski bir sadrıazam olarak ciheti askeriyye tarafından Gümüşsüyü mezarlığına Mehmetçiğin elleri üzerinde gitdi. Kabir taşında, lâtin harfleriyle: "Amiral Dilaver oğiu Sadnazam Mareşal Salih Hulusi Kezrak medfeni. Elfatiha 25/10/1939-

Salih Paşa. Hakkında Mülahaza

Salih Paşa; gerek ülke içinde gerek avrupada pek kuvvetli tahsil görmüş hayli münevver bir insandı. Pek yüksek bir ahlâka sahib olup ciddi, mert ve metanet sahibi bir kim şeydi. Uzun boylu, kalın sesli, esmer biraz ağır davranan kimse olup bu ağırlığını kibrine yorsalarda asla öyle değildi. Edeb bakımından nâdir kimselerden idi. Meşhur mahkeme meselesi, fazilet sahibi olduğuna ve adalete taraftar olduğunu pek bariz şekilde or taya koyar. Bu mahkeme meselesini de izah

edelim: Sultan Abdülhamid'in 31/MART/ vak'asi münasebetiyle medhaldar olduğunu ifade etmekte olan ve Örfi idare mahkemesinde yargılanmasını isteyen Hareket Ordusu kumandanlığı teskeresi ile divan-ı harbî örfî nin mazbatası meclisde okununca ne yapılacağı hususunda kimse ağzını açamamış devrin sadnazamı Hüseyin Hilmi Paşa; harbiyye nâzın Salih Hulusi Paşaya dönüp de; ne buyurursunuz? Dediğinde, o mert adam: büyük bir metanetle ve yüksek bir sâda ile asla caiz olmaz cevabını vererek fazilet erbabı olduğunu bir defa daha isbat etdi. Böylece bütün he'yet-i mahkemenin, muhakeme edelim kararını ret etdi. Halbuki Hulusi Paşa en evvel kaimpederleri Deli Müşir Fuad Paşaya mensubiyetinden ve hakkında verilen jurnaller yüzünden merhum Hakan'ın döneminde hayli sıkıntılar ve eziyetlere maruz kalmış-tı. Bütün o çektiklerini hatırlayıp da oyunu kötü yolda istimal etmedi.

Zâten Sultan Abdülhamid; Tevfik Paşaya bir muhakeme kurulmasını ve 3l/mart vak' ası ile alakalı olmadığının tesbiL edilmesinin gerektiğini söylediğinde, Paşa bu işi Said Pa-şa'ya nakletmek suretiyle haberdar etmişse de, Şapur Çelebi lakablı Said Paşa, mahkeme edilip de medhali ortaya çıkarsa gayri mesul olduğundan cezalandırılması gayri kabildir. Amma suçsuzluğu ispat olunursa bizim halimiz nice olur demekten kendini alamamış. Sultan Hamid'in eli olmadığını İttihat ve Terakkinin ruhu olan Talat Paşa dahi defalarca dile getirmiştir.

İbnül Emin Bey merhum şöyle söylemekte: "Göztepe'deki evine bazen giderdim. Ziyaretimden pek memnun olurdu. Hakkettiğimin pek üzerinde hürmet göste-rirdi. Çektiği çileleri, sürgün olduğu günleri uzun uzadıya anlatırdı. Son zamanlarında bir hizmetçi kadın ile adetâ fakirane bir hayat yaşadığına şahid oldum, pek üzüldüm. Ziyaretlerimden birînde sokak kapısını kendi açtı. Bir şeyler içirmek şart, içirmemek ayib olduğundan ve hizmetçisi bir yere gitmiş olduğundan bir şişe maden suyu getirip içmemi rica etdi bu hai-den büyük üzüntüye kapıldım."

Bir gün şunu ifade etdi: "Ben mahrumiyetden kederlenmem. Herhâli hoş görürüm eskiden şöyleydi şimdi böyle demem, bin lira ilede geçinirim yüz lira ilede geçinirim."

Paşa eski kanuna göre mütekaid olduğundan maaşı ancak üsteğmen maaşına denk geliyordu. Bu yüzden üsteğmen kadar maaş aldığını ahbablarma anlatmak için beni tebrik edin mülazım-ı evvel oldum dermiş. "Salih Hulusi Paşa, askerlikçe yetişmemişti. Sivil malumatı, kudret-i askeriyyesinden hayli fazlaydı. Şark'da bir manevra esnasında kumandan, manevraya dâir zabitlere uzun tenkidde bulunurken, Salih Paşa sükût etmiş. Bir zabit ise, kumandanın tenkidlerinden daha ziyade Salih Paşa'nın sükûtundan istifade etdik demiş." Bu anekdotu da Ali Fuad Paşa'nın ifadesinden naklettik.

Dâmad Mehmed Ferid Paşa'nın sadaretinin 2. bölümündeki ilk, diğer bir deyimle 4. sadaretinin ilk gününde Meclis-i Mebusan ingilizlerce basıldığında aşağıda adlarını okuyacağınız asker ve sivil eşhas önce Bekir Ağa bölüğüne daha sonra da, Malta Adasına sürgün edilirler. Bunların bir kısmı Ermeni tehciri

ve Ermeni kalkışmalarında onların isyanını bastırmaya çalışan mülkî ve askerî erkânda mahkeme edilmek üzere bu sürgünlerin arasında mütalaa edilerek mahut Barklays kışlasına nakledildiler. Târihimizin ancak hatıratlar vasıtasıyla haberder olabildiği bu müthiş günleri ve vak'ayı aşağıya almayı çalışmamızın vazgeçilmez bir fenomeni olarak gördük ve sahifelerîmîzi süsledik.

Malta Sürgünleri

Malta Adası 1.Cihan muharebesinin .apayrı bir cephesidir. İnglİzler'in bu adayı bir sürgün yeri, bir ceza evi gibi kullanması yeni bir buluş değildir. Fransızların ünlü Napolyon Bo-napart'i iki sürgün yaşam^ bunların ikisinde de adalar mes-keni olmuştu. Birinci sürgününde Elbe Adasından firarı başarıp da, iktidara yeniden geçmeyi bilen Napolyon, Rusya bozgunundan sonra gönderildiği Saint Helen adasındaki ihtilât-tan men edildiği 2. sürgününde kısa zamanda hayata veda etti. Bu da göstermektedir ki adaların sürgün yeri olarak seçimi olağandır.
İngilizlerin; harp sahasının orta alanındaki bir ada'yı yâni Malta Adasını tercihleri, her halde burdaki menfaların hayatlarını bir nevi rehin olarak kullanma taktiği olduğu nazarı dikkatten kaçmamalıdır. Değerli okurlarımız; "Cihan harbinin galibdir bu yolda mağlub" sözünü tam manasıyla hakketmiş bulunan Osmanlı ordusu bu savaşa, müttefiklerinin, kazanma hususunda hiç bir ümid taşımadıkları esnada, dâhil olmuştur. Kıyametin kendi başlarında kopacağının habersizliği veya umursamazlığı içinde dalınan bu hengâ menin Malta sürgünlerimiz kafilesinde bir nomerolu şahsiyet Ali İhsan Sa-bis Paşa olmuştur. Adını verdiğimiz paşanın neden bir nome-ro olduğunun sebebini arz edelim: Ali İhsan Sabis Paşa; İngilizlerin en önemli kumandanlarından ve bu günkü İsrail devletinin teşkilinde en mühim rol sahibi olan kişilerin başında gelen, general Allenbi'yi en fazla uğraştıran kumandan olma-si, yahudi muavenetçisi ingilizin kininin hedefine girme sine yetmişti... Kudüs zor da olsa müttefiklerin eline geçmiş ve bizim ortaklarımız olan Alman ve Avusturyalılar dahi bir hristiyan olarak sevince gark olmuşlardı. Mağlup ordumuzun kumandanı meyus ve bitap olarak, Haydarpaşa tren istasyonunda, kompartımandan indiğinde karşısında işgal kuvvetlerinin intellejans servisi elemanları destekli bir mangayı buldu.. Yanı-nda yaverleri ve hizmet erleri olmasına rağmen, onlara herhangi bir zarar gelmesin diye teslim oldu. Çünkü hasm-ı biâmanı Allenbi; işgal kuvvetleri İstanbul karargâhına gönderdiği bir mesajla, mezkûr paşanın apayrı bir muameleye tâbi tutulmasını rica etmişti...
Hakikaten daha sonra şahid olunmuştur ki gerek tevkifi sırasında gerekse kapatıldığı yerde kendisine olsun, vefakâr emirberine olsun hiç kimseye yapılmamış insanlık dışı davranışlar sergilendi. Ancak Sabis Paşa; dâima yapılanları protesto etti. İlk andan son kaçtığı güne kadar boyun eğmedi. Onların yaptıklarını dâima yazılı ve sözlü beyanlarıyla en şe-did şekilde cevapladı. Kendilerine yapılan muameleyi olağan bulan bazı zevatta, memnuniyetlerini belirtir mahiyette beyanlarda bulunurken, Ali İhsan Paşa'ya ise pretostocu laka-

bını takmak fezahatinde bulundular. Umulur ki, paşaya reva görülen özel muameleden bihaberdiler!
Malta Sürgünleri adlı eserin sahibi hariciyecilerimizden Bilâl Niyazi Şimşir bey'in kitabının 343. sahifesindeki şu satırlara yer vererek Ali İhsan Sabis Paşa'ya dâir naklettiklerimize son verelim: ".Protestoları hiç bir sonuç vermedi. Londra Konferansından sonra bir kısım sürgünler serbest bırakılırken o (Sabis paşa) yine Malta'da bırakıldı. Yargılanacakların başında yer alacaktı. Pençelerine düşmüşü. Irak cephesinde İngilizleri çok uğ-raştırmıştı, ne var ki İngilizlerin mahkeme etme hesapları suya düşmüştü. Çünkü; Paşa onbeş arkadaşı ile sürgünler adası Malta'dan kaçmayı başarmıştı.

Malta Adasından Firar

Bilâl N.Şimşir bey bir tesbit olarak şu ifadeyi kaleme almaktan kendini menedememiştir: "..İttihat ve Terâkki gurubunun bütün dağınıklığına rağmen kaçış organizasyonunda gösterdiği başarının büyüklüğü gün gibi aşikardır." Hakikaten Ali İhsan Paşa da, hatıratında kaçmak için kafa patlatırken ittihatçı eski nazırlardan Kara Kemâl'in komiteci ruhu ve kafası imdadımıza yetişti" cümlesiyle yer almıştır. Malta Adasının sürgün adası olması insanların bu ada da başıboş dolaşmaları anlamına gelmemelidir. Burada; Vardala Barklas kışlası adı verilen 15. yüzyıl mimarisi, iki katlı, iki blok hâlinde uzunluğu altmış metre, eni yirmibeş metreyi bulan hapishane olarak kullanılan bir bina vardı. Her ne kadar hapishane olmakla beraber, kışla denmesi daha bir tercih edilmişti. İngilizlerce muteber kimseler, bu yapının içinde yer alan, müstakil odalarda göz altında bulunduruyorlardı. Son dönemlerinde renkli ve tutarsız davranışlarıyla beyanlarına artık pek önem verilmeyen Cemâl Kutay'm, Malta sürgünleri arasında bulunan teşkilât-ı mahsusanın kuru cusu Kuşçubaşi Eşref Bey (Sencer) hakkındaki, bilgilendirmesinden bizim inandığımız bir bölümü satırlarımıza meâlen derci vazife bildik:
"Kuşçubaşı Eşref Bey yanındaki kırk arkadaşıyla olduğu halde Suud kuvvetlerinin yirmibeşbin (25.000) kişilik gurubu ile karşılaşır. Amansız bir savaşa tutuşurlar. Muhterem okurlar yanlış okumuyorsunuz, Eşref Bey'le arkadaşları, Şerif Hüseyin'in oğlu Suud'un askerleriyle ölüm kalım savaşına girer ve Eşref Bey çok ağır yaralanır peşinden de esir düşer. Kas-r'un Nil kışlasında tedavi edilir.
Hayati tehlikeyi atlattıktan sonra İngilizler tarafından Maltc sürgünleri arasına ithal edilmek için İsmailiye vapuruna bindirilip, İngiliz savaş gemilerinin koruması altında, Vardale Barklas kışlasına götürülüp bir odaya konur. 1. Cihan harbinin ünlü Alman denizaltisı olan Emden'in süvarisi, Von Mül-ler'de oradadır. Zâten; burada sadece siyasi ve askeri şahsiyetler bulunmayıp, tanınmış ihtilâlciler, fikir sahibi ve milli liderler gibi nice kimseler bulunmaktaydı. İstanbul'da toplanan, Mecfis-i Mebusanı kapattırmak emeliyîe, Ankara'dan gelen arzusunda başarıyı yakalayıp, meclisin basılmasını temin eden Rauf bey (Orbay)

ve meşhur Kara Vasıf bey'de Malta'ya getirilmişler arasındaydı. Rauf bey'in bu provakas-yonu TBMM'nin teşekkül etmesinde en büyük âmil olmuş bulunmaktadır. Çünkü; işgal kuvvetlerinin bulunduğu bir şehirde meclisin fonksiyonunun ne kadar hür olabileceğini tartan akıl sahibi vatanseverler çeşitli yollarla Ankara'ya ulaşarak hizmete koştular.
Osmanlı tebası olarak Malta sürgünleri adını alan ilk zevata geçmeden şu tesbiti okurlarıma duyurmayı vazife addediyorum. Aziz milletimizin dünya yüzünde hasbetenlillah dostu yoktur. Dostu ancak inançları, piyadeyse tüfeği, topçuysa topu, muhabereciyse cihazı ve ilânihaye kullanacağı araçlar, gereçler ve silahlandır.
Bakınız daha 1. cihan savaşma katılmamışız. İtalyanlar bir gemide yaptıkları arama esnasında 2. Meşrutiyetin ilânına sebeb olan dağa çıkma hadisesinin failleri Enver ve Niyazi bey ikilisine katılan üçüncüsü olan meşhur Ohrili Eyüb Sabri bey'i, Eczacı Kâzım bey'i, tüccardan Hacı Tevfik bey'i yakalayıp İngilizlere teslim ederler. Savaşa katılmadan savaş esirlerimiz Vardala Barkias kışlasına konurlar. Yeri gelmişken de Malta sürgününü yaşamış bulunan zevatın bilebildiğimiz kadarıyla adlarını sahifelerimize kaydederek tarih sayfalarındaki yerlerini elinizdeki eserde de almış olsunlar: Ali İhsan Paşa (Sabis), Hâli) Menteşe (meclis-i mebusan 2.reisi), Rahmi bey (İzmir valisi), Ali Fethi (Okyar eski başvekillerden), Zeki ve Memduh beyler (eski valiler), dahiliye eski nazırlarından Hacı Adil bey, maarif eski nazırlarından Şükrü bey, İttihatçılara şeyhülislâmlık yapmış olan Ürgüblü Hayri Efendi efendi, yine dahiliye eski nazırlarından İsmail Canbulat, iaşe nâzın Kara Kemâl, yine eski valilerden Muammer bey ve Reşid Paşa ile Mustafa Abdülhalik (Renda-TBMM reisliğini en fazla sürdüren zat), Enver Paşa'nın babası sürre alayı reisi Ahmed paşa^ Mümtaz bey, Lâzistan mebusu Sûdi, Hammal Ferid, Hüseyin Cahid (Yalçın), Ziya Gökalp, Süleyman Nazif ve de 1.cihan harbine giren kabinenin sadrazamı Sâid Halim Paşa da Malta sürgünleri arasındaydı.
Toplu firarın hikâyesine gelirıce kaynağımız yine Ali İhsan Sabis paşa oluyor. Paşa diyor ki;
."..Kaçışı Basri bey planlamıştır. Rıfki bey adlı bir zatta yardımcı olmuştur. Ankara hükümetinin Roma mümessili Cami (Baykut) bey ile Cenevre'de bulunan maliyeci Câvid bey durumdan haberdar idi. Bu işe beşbinikiyüz ingiliz lirası (bu günkü paramızla 1 7/mayıs/2000 tarihi itibarıyla: dörtmilyar-sekizyüzellialtımiiyonikiyüzellibinlira-4.856.250.000) harcanmıştır. İtalyanlarında bu kaçışa yardımcı oldukları beyan edilmektedir. Bu kaçış harekâtında; Rauf ve Vasıf beylerin yer almaması dünya târihinde büyük bir önem arzeder. Bu zevat "KAÇMAYACAĞIZ" diye İngilizlere söz verdiklerinden, sözlerini yerine getirmenin şerefini taşımışlardır.
Fakat bu seferde, ingilizler bu ikiliye sıkıntı verme yolunu denemeye başlamışlardır. Ancak bunların bırakılacağı kesindi çünkü İngilizler kendilerini bağlayıcı beyanlar yapmışlardı.
İngilizler; Malta'dan kuş uçmaz derken, önce iki kişinin dan; sonra yâni

6/eylül/1921 günü aşağıda isimlerini koyacağı mız onaltı kişi ki; Ali İhsan Sabis Paşa, Sabit bey, Nevzat bey Bedreddin bey, Mâcit, Muammer, Gani,Ahmet, Memduh, Faik, Şükrü ve Fevzi beylerle Mahmud Kâmil Paşa, Kara Kemâ bey, Tahsin bey vede Necmi beylerdi. Tunus'dan yüklediğ sığırları, Malta'nın merkezi noktasından biraz uzağındaki limana boşaltmak üzere gelen Trickleti adlı gemiye o gün kamptan izinli çıkan zevat bahse konu gemiye kıyafet değiş-tirme suretiyle beşer kişilik gurublar hâlinde girerler ve kendilerine özel yapılmış saklanma mahallerine girerler ve bu işlem altı saat içinde tamamlanır.
Gemi Kara Kemâl bey'inde gelmesiyle birlikte hareket eder. Ertesi günü İtalya'nın Mesina limanı yakınlarında bir yere yanaşır ve firariler gemiden sahile çıkarlar. Roma'ya gelinir ve burada Cami Baykut bey'in hazırladıkları pasaportlarla İtalya'dan çıkarlar çoğu Almanya'ya giderlerken Ali İhsan Sabis Paşa, milli mücadeleye katılmak arzu-u iştiyakıyla istikameti Ankara üzerine rotalandırır. Biz burada bir hususu belirtmek isterizki, Malta Sürgünleri arasında yer alan Mustafa Abdülhalik (Renda) Beyefendi de masonların arasında 33 derece unvanla yer aldığı listelerde görülür. Ancak masonların bu dereceye gelmiş olanları "kâinatın ulu mimarı insandır" felsefe-i sapikesine tutulmuş kimselerdir. Böyle bir felsefenin meclûbu olan kişi elbette inkâr-ı uluhiyete dalmış olduğundan namaz ve niyaz ile aralan olmaz. Buna karşılık Validem tarafından akraba-i taallukatdan bulunan merhum Abdülhalik Bey'in 1947'de namazını kıldığını bizzat görmüşümdür.
İşte bu zat da Malta'dan firar edecek kişiler arasındayken, son gece rüyasında İki Cihan Serverî Efendimizi görmekle şereflenir ve o sevgililer sevgilisinin emirleri mucibince Malta Adasında kalıp duruşmalara çıkıp, Ermeni katliamından beraat etmek için mahkemede isbat-i vücud etme istikametine yönelir. Böyle 33 dereceli bir mason'un bu fevkaledikleri yaşaması gayr-ı kabil olması icâb ettiğinden bu zat hakkındaki masonluk iddiasının, masonların meşhur ve müessir kimseleri aralarında göstermek taktiğine karşılık, buna mukabil de, bu menhus zihniyet ve teşkilâtın hedefinden sıyrılmayı tercih edenlerin pasif kalması sebebiyle bir açıklama yapmamış olması dikkate değerdir.
Meselâ; eski şeyhülislâmlardan Tortumlu Musa Kâzım Efendi mason locaları içinde konferans verdiğini ifade etmekle beraber, masonluğun bir felsefe olduğunu bu felsefeyi benimseyenlerin müsiümanhkla ilgisi bulunamayacağını ifade edip, hâl böyleyken, benim gibi bu hâli idrâk eden bir kimsenin mason olması kabilmidir sorusunu sorduktan sonra, mason olmadığını beyan etmiş olduğunu hatırıyahm ve Abdülhalik Bey gibilerin haklarında atfedilen masonluk iddiasını eski şeyhülislâm gibi bir beyanname ile red ve haklarında dâva ikame edebilirdi. Bu bir ihmal veya tenezzülsüz-iük de olabilin Doğrusunu da Allah (c.c) bilir deyip, bu notu târih sahifesine düşmüş oluyoruz.
Dünyanın bilhassa o dönemde en iyi haber alma teşkilâtı olan entilejans servis kayıtlarında bu firar nasıl yer almaktadır. İngiliz belgeleri üzerinde yapılacak bir araştırmanın getireceği netice bizim bildiğimiz hususata ne renkli bilgiler ilâve

edecektir ki bunu bir Allah bilir, birde erbabı bilir.
Mustafa Kemâl Paşanın çok geniş bir selahiyetîe Anadolu nizamatını tesis görevi adı altında ül keyi düşman boyunduruğundan kurtarmak için padişahça gönderildiği artık herkesin kabul ettiği hakikattendir. Bu minval üzere M. Kemâl Paşanın daha Samsun'un Havza kasabasındayken haklı olarak İzmir işgalini protesto eden beyanları ve davranışı, İstanbul ile 9. ordu kıtaatı müfettişi arasında ortaya çıkmasını gerektiren vesileydi. Sultan Vahideddin'in; İttihatçılara olan tutumu herkesin malumudur. Mustafa Kemâl Paşa konuştuğu her yerde ve herkese bu çalışma içinde ittihatçıların bulunmadığını temine çalışması kendisinin padişahla aynı zaviyeden baktığını gösterme hususunda hayli İşe yarıyordu. Mustafa Kemâl Paşaya verilen selâhiyetnâme şimdiye kadar kimseye verilmemiş derecede geniş ve tesire sahibdi. İntelejans servis Malta'ya gönderdiği osmanlı münnevver ve bâzı devlet ricalinin kısm-i âzaminin ittihadçı olmasından elde edeceği kendine mahsus kân, ingiliz arşivlerindeki olması muhtemel hakikate vukuf kesbetmeden kestirebilmemiz kabil görülmemektedir.
Ancak Malta sürgünleri arasında yer alan Ahmed Agayef veya Ağaoğlu Ahmed bey diye bilinen zat, tabiiki ittihadçıia-rın" içinde yer almıştı. İstanbul'da savaş suçlusu damgası ile işgal kuvvetlerince tevkif olunmuş, bir müddet sonra önce Mondros'a daha sonrada Malta kışlasına tıkılmıştır.
Bu fikirlerini savunmada mahir adam şu dilekçesiyle ingiliz işgal kuvvetlerine daha doğrusu Amiral Galtroba müracaatla şunları ifade eder: "Ekselans! Haftalardan beri çile dolduran ve bu çilenin sonunu göremeyen bir tutuklunun bu dilekçesini sonuna kadar okumanızı adalet ve insanlık adına rica ederim" Ağaoğlu Ahmet beyin bu müracaatıyla İngilizler ile lütuf değil hak arayan bir ferdin çatışması ortaya çıkar. İngilizlerin ikiyüzlülüğünü ortaya sermeye çalışan Ağaoğ-lu'na bunlar cevap verme yerine hakkında dosya tanzimine giderler ve cemaziyelevvelini ortaya çıkarmağa başlarlar. Malta sürgünleri içinde dosyası en kalın adam olmuştur. Bir çok Azerbaycanlıya parmak ısırtan milliyetçiliği Türk ordusunun çekilmesinden sonra ülkesine İngiliz desteğini sağlamaya çalışanların enbaşında gelen kişi olduğu görülür. Yâni ingiliz himayesini Azerbaycan üzerine çekme gayreti içinde olan Ağaoğlu Ahmet İngilizlerin Ruslarla münasebetini baltaladığını anlamamış olmalıki, taraftan olduğu gurubun yüksek komiserliğini, kendisini tevkif ettirmesini anlayamıyor. İngi-lizlerin kendisini Almanlara satılmış olmakla suçlamasını, Ermeni olaylarında yer aldığının iddialarını çürütmeye uğraşır fakat Malta'yi boylamasını engelleyemez. İngiliz entelejiyan-sı; kendilerinin ikiyüzlü olduğunu ispata çalışan Ağaoğlu için şu raporu tanzim ettiler: "Musevi kökenli bir tatardır. Genç yaşında Ohrana örgütünde kışkırtıcı ajandı. 1904 Ermeni olaylarına karıştı.
Panislamist propogandacılığı yüzünden Rus hükümetince suçlandı, Türkiye'ye gitti. İslâmlığa hizmetleri dolaysıyla ihti-iâlde-meşrutiyette osmanlı vatandaşı oldu. Alman yanlısı ve" Siyonist "Jön Türk"de gazetecilik yaptı. İttihad ve terakkinin önemli üyeleri arasına girdi. Savaş içinde Almanlarca beslendi ve müttefikler aleyhine sert makaleler yazdı. Kafkasya'da bolşevik çalışmaları için.

Aleyhinde kesin suç yaptı. 29/mart/1919!da iki Türk Kafkasya'dan 25 milyon ruble getirdi. Yarısı onun içindi, yarısı da bolşevik çalışmaları için. Aleyhinde kesin suç delili yok. Ama pek kötü bir tiptir." Böyle bir raporun ne kadarı doğru ne kadarı iftiradır bunu da düşünmek gerekir. Fakat ebedi muhalif Mevlânzade Rıfat bey "Türk İnkılabının İçyüzü" adlı çalışmasında bu raporu kendisine istinad edinerek Ağaoğlu'na hayli yüklenmiştir. Netice-ten İngilizler kendilerine engel olacak güç olarak yine de ittihatçıları görmüşler demek pek yanlış sayılmaz. Bu yüzden onları temizlemiş Malta adasına tıkmış fakat bunların bu takımıyla baş edememiştir.

Bir Şeyhülislam

Malta sürgünleri arasında ittihatçıların kabinesinde Şeyhülislâm olarak bulunmuş kıymetli fakihlerden ürgüblü Hayri efendi'de savaş kabinesinin şeyhülislâmı olmasından ve bilhassa "Cihad Fetvasını" vermiş bulunduğu için sürgünler arasında en acı muameleye tâbi tutulanların arasında yer almaktadır. Evet; verdiği fetva her ne kadar savaş sırasında Osmanlı devletine bir fayda getirmemişse de, gerek avrupa topraklarında yaşayan müslümanlarda, gerekse de dünyanın diğer bölgelerinde ve de en fazla İngiliz sömürgelerinde savaştan sonra meydana gelen isyan, kalkışma, bağımsızlık taleplerinin kökünde bu fetvanın bulunacağını İngilizler anlamışlar ve imza sahibine eziyetlere duçar edilmesi, bir intikam ameliyesi olarak düşünülebilir. Çünkü tabiblerin Hayri efendi ağır hastadır. İngiltere'ye naklini rapor etmelerine rağmen gizli"servisler ve İngiliz hâriciyesi raporları geçersiz kılacak bürokrasi hareketleriyle Cihad ateşleyicisini ölüme doğru itti. Tutundukları en sağlam dal İse; Hayri efendi'nin Malta'da hapsedilmesi hususunun Türk hükümetinin istemi ve devam etmesi taraftarı olduğuna tutunmaları idi. Buna karşılık Malta valiliğinden Londra'ya yazılan bir teskerede, "her an ölebilir. Kanımca, Malta da tutsak ölmesi hiç arzu edüir şey değildir. İstanbul'a geri gönderilmesi yada avrupaya yollanması için yetki rica ediyorum. Yazı arkadan gönderilecektir. Malta valisi Plumer cidden efen-dinin hastalığına endişeyle yaklaşıyordu. Buna karşılık İngiliz dışişleri acımasızlığını sürdürmekle beraber, Osmanlı topraklan üzerinde işgal bambaşka bir vaziyet ile karşıkarşıya gelmekteydi. Damad Ferid Paşa hükümeti iktidara bir daha dönemeyecek şekilde düşerek siyasi
hayattan menkup olmuş, buna karşılık Anadolu'da ve Trakya bölgesindeki direnme gücü, TBMM'nin organizesiyle istik-lâliyetini tahsile kararlı bir tutum sergiliyordu. Milletler arası savaşlarda olsun, iç savaşlarda olsun her iki tarafın elinde bulundurduğu esir ve rehine gurupları birer tehdit vasıtası sayılır. Malta mahpusları bir rehineden başka bir şey değildiler. Halbuki başlayan direnişin inkişafı rehine silahını adetâ hiç mesabesine indirdi. İngilizlerin Londra cenahı tam ayila-mamakla beraber işgal topraklarında vazifeli olanlar işlerin çetinleştiğini, üç-beşyüz rehine tehdidinin, çığ gibi gelişen irade birliğini durdurmaya yetmeyeceğine idrak ettiler. 1920 senesi kasımında Amiral dö

Robeck, şeyhülislâmın hastalığından dem vurarak, Lord Kurzon'a sizce İstanbul'a gönderilmesinde bir mahzur yoksa müsaade edilmesi yeğ tutulur mealindeki mesajıyla Hayri Efendiye iyilik yapmış oldu. Kur-zon'un bu mesaja cani sıkılmışsa da, Robeck'e verdiği cevap ".sizce mahzuru yoksa bizimde bir itirazımız olmaz" meâlin-deydi. Böylece Kurzon siyaset adamı olarak, amirale hayır dememeyi uygun görmüştü. İngilizler valizini hazırlamasını söylediklerinde eski şeyhülislâmın önüne bir senet uzattılar. Senet basitti, artık siyasetle uğraşmayacağına dâir bir taahhütname idi. Fakat beklenmedik bir mümanaatla karşılaştılar. Çünkü bu hasta ve yaşlı adam, hürriyetin hukukuna mâ-likiyet olduğunu bilmenin şuuru içinde yapılan teklifi red edip, "Ben; ancak hürriyetimin zorla elimden alındığını imzamla onaylarım" diye şahsiyetinin gücünü sergiledi. Ülkeye döndükten sonra da, imzalamadığı taahhüdü ise kendi arzusuyla uyguladı. Politikaya karışmadı. Bir yıl sonra da vefat etti.
Eski Hariciye Nazırının Maita'dan; "Ermeni Meselesine" teması Malta sürgünleri hakkında bir değerlendirme yaptığımızda Halil Menteşe'nin bu gün bile kıymeti hâiz olduğu müşahede olunur. 16/ mart/1920 günü tarihli mektubunda Menteş şöyle sesleniyordu: ".Ermeniler Balkan uluslarını taklit ettiler, ama coğrafyalarının farklılığını gözönünde tutmadılar. Tanrı, 30 milyondan fazla Türk'ün ve Kürdün arasına 2-3 milyon Ermeni yerleştirmişti. Ancak Kafkasya'nın bir köşesinde çoğunluktaydı- lar. Şu halde, tabiata karşı bir savaşa girişmişlerdi. Yıkıcı yöntemlerle azınlığın çoğunluğa hükmetmesine kalkıştılar. Ve beceriksizliklerinin acısını çektiler. Sonra, Balkan halklarının Ruslarla yakınlığı vardı; Ermenilere karşı ise, Rusya amansız bir düşmandı. Rusya, Doğu Ana-doluyu topraklarına katmak istiyordu. Bunu 1915'de mütte-fiklerine de kabul ettirmişti. Ermeniler bunu da kavrayama-dılar. Bugün Ermeniler, çoğunlukta oldukları Kafkasya köşe-siyle yetinmezler ve büyük devletlerde onların büyüklük hastalıklarını teşvik ederlerse ilk yanılgılar daha da kötüleşecek ve Ermenilerin geleceği de tehlikeye girecektir. Büyük devletler, isterler ise bölgenin çeşitli halklarını bağdaştîrabilecek, yarım yüzyıldır süregelen boğuşmaları yatıştırabilecek çö-_ züm yolu bulabilirler. Coğrafi duruma dayanan ilkelere göre Ermeni sorunu böyle çözülebilir."
Hali! Menteş'in bu mektubu Sevr hazırlıklarının yapılmakta olduğu döneme rastgeldiğinden belki de Ermenileri kullanabilme hususunda İngilizlerin işine yaramış olabilir, fakat hakikaten yaşadığımız şu ikibin tarihinde Ermenilerin, sabık hariciyecinin dediği gibi Karabağ'da kaç senedir esaret hayatı sürdürdüklerini göz önüne alırsak tahminlerinin yaklaşık olarak tutmuş olduğunu görürüz.

İttihatçı Çizgisimi? Ankara Görevimi?

Bilâl N.Şimşir beyefendi "Malta Sürgünleri" adlı kıymetli eserinde ara başlıktaki bu soruyu ortaya atıyor sonra da aynen şöyle cevaplıyor: "..Acaba M.Kemâl Paşa kendisine gizli bir görev mi vermişti? Bunun içinmi durmadan İngiliz

devlet adamlarını mektup yağmuruna tutuyor ve sanki görev başında bir nâzırmış gibi hareket ediyordu? Bu konularda herhangi bir belgeye rastlayamadık. Görülen şudur ki; eski hâriciye nâzın, büyük bir ciddiyetle görev yapmaya çalışıyor, İngilte-renin Türkiye politikasını yumuşatmak için gerçekten çaba harcıyordu. Bu işi inanarak içtenlikle yapıyordu.
Unutmamak gerekir ki, son mektuplarını yazdığı günler, Türkiye'nin en karanlık bir dönemine rastlıyordu. Başkent İstanbul işgal edilmişti. Türkiye'ye karşı âdeta yeni bir savaş açılmıştı. Anadolu'daki yeni Türk hükümeti henüz kuruluş günlerindeydi. Türkiye Büyük Millet Meclisi yeni açılacaktı."(..) Böylece Lord Kurzon'u yanlış politikasından caydırmaya şu sözlerle: "..Ekselans, yıkıcı politikanızla, bu yiğit ve sadık Türkü ebediyyen kaybedeceksiniz... İnancım odur ki bir modus vivendi yapılabilire çalışıyordu! Sürgünden sonra ve cumhuriyet ilânından sonra ta 4. devreye kadar politikaya karışmayan Halil Menteş İzmir mebusu oldu ve öldüğü 72 yaşına kadar mebus olarak yaşadı. Tabüki Malta sürgün ve hapisliği insanların karakter ve seciyelerindeki oynaklığı sergileyen bir mihnek taşı vazifesi görmüş olması mümkündür zira insanlar gerek bedenen gerekse ruhen gerekse de moral olarak farklı yaradılışlardadır. Bu bakımdan Malta sürgünleri adlı eserde yapılan tahlilleri Önemsiyoruz ve sayfalarımıza almakta hiçbir aykırılık görmüyoruz

Görevde Riayet Fatura Ediliyor

İzmir valisi Rahmi bey bahse konu vazifesi esnasında yabancılara ve bilhassa İngilizlere ve de Fransız tebâhlara pek mültefit davranmış hatta savaş esnasında İngiltere bu valimizi teşekkür ile anıp bir beyanname göndermekten kendini alamamıştı. Öte yandanda İstanbul Merkez kumandanı Albay Ahmed Cevat bey'e gelince onun da, ecnebilere iyi davranmasıyla birlikte Kutulâmare'de esir alınan general Tow-sehnd İstanbul'a getirildiği zaman Ahmed Cevad lâyık olan riayeti göstermiş ve bundanda bahse konu İngiliz generali pek memnun kalmış ve hakikaten Malta sürgünleri arasında yer alan Albay Ahmed Cevad bey, merkez komutanıyken gösterdiği yakınlığın faturasını yardım istiyen bir mektupla general Towsehnde bildirmiş ve centilmen general bu ricaya bigâne" kalmayıp, yazdığı mektupla resmi makamlar nezdin-de. Ahmed Cevad bey'e maiyetindeki binbaşı Morland'ı da şâhid göstererek kefaletlerini bildirmişlerdi. Ne varki dış işleri bu hatırlatmalara, "yardımlarının maksatlı olduğu beyanıyla" cevap verdiği görülmüştür. Neticeten Malta sürgünlüğü bir çok insanın muzdarib olmasına, aile efradının perişanlığa düşmesine sebeb olan elim bir dönemdir.
Değerli hariciyecimiz ve güzel kalem sahibi Bilâl Niyazi Şimşir kitabının 357. sahifesinde Mal Çan'ın Yongası ara başlığı altında şunları yazmış: "Malta sürgünleri arasında, Eczacı Mehmed bey adında zengin bir iş adamı vardı. Doğu illerinde büyük çapta müteahhitlik ile ticaret işlerinde para yapmıştı. Mütarake döneminin o karışık günlerinde de İstanbul ile Kafkasya arasında ticaret

yapıyordu. En son; 2 nisan 1919 günü İstanbul'daki İngiliz makamlarından aldığı izin kâğıtlarıyla Amerika adlı Rus bandralı bir gemiye binip Batum'a gitmişti. Oraya varınca İngilizlerce yakalanmış, bir süre Batum'da tutulduktan sonra İstanbul'a getirilmişti. Bir kaç ay Çanakkale'de tutuklu kaldıktan sonra, 1920 yılında Mal-ta'ya sürülmüştü. Tutuklanması Ermenilerin jurnalleri yüzünden olmuştu. Kendisini 1915 yılında Erzincan Ermenilerinin sürülmesinden sorumlu göstermişlerdi. Bu zengin işadamı 17/nisan/1920 günü Malta'dan İngiliz Yüksek Komiserliğine bir dilekçe yolladı. Kısaca şunları sordu: "16.000 İngiliz lirası tutarında kömürüm vardı. Ne oldu? Tutuklandığım sırada İngilizlerce elimden alınan çantamda 500.000 ruble ile-, 300 Türk lirası vardı. Bu param ne oldu? O zaman bu Rus parasının değeri 20.000 ingiliz lirası tutuyordu. Şimdi değeri 300 İngiliz lirasına düşmüştür. Kaybettiğim sermaye ne olacak?"
Mehmed bey'in maddiyattan bahseden mektubu, numû-ne-i imtisaldi. Bu dilekçe uğradığı maddi zararı dile getiren tek dilekçe oldu. Diğer dilekçeler, hastalık, esaretin zorluğu, Ölüm, hürriyet gibi hususata dayanıyordu. Fakat bu öyle değil sağlam hesaplar neticesinde uğradığı zararın bilançosunu ortaya koyuyor ve bunun netayicinin ne olacağını soruyordu. İngilizleri hiçbir dilekçe bu kadar şaşırtmamış, korkuya düşürmemişti. Çünkü; her bir sürgün böyle bir hesap ileri sürüp tazminat talebinde bulunsalar ve bu talep de, sürgünlerin lehine neticelendiğinde İngiltere ekonomisi ne hâle gelirdi? Amiral De Robek, dilekçe sahibinin savaş esiri olduğunu öne sürüp tazminat isteyemeyeceğine etrafı inandırmaya çalışırken kaygılanmıyor da değildi.

Kara Gün Yazısının Sahıb-I Kalemi

Fransız mareşalinin beyaz bir at üstünde bir fâtih edasıyla İstanbul'da dolaşması, Bağdad'ın son Osmanlı valisi ve şâir-edib Süleyman Nazif bey'in gayret-i diniyye ve vataniyesini satırlara döküp, işgal altındaki İstanbul matbuatında yayımlatması, efrad-ı milletin kalbine galeyan, düşmana tepeden bakma gücü aşılamaya vasıta olmuştu. Daha sonra saklanıp, hemen verilmiş idam emrinin uygulunabiimesini atlatabilmişti. Daha sonra Nazif bey'de Malta'ya sürülenler arasında olmaktan kendini kurtaramadı.
29/ocak/1921'de Malta valisi lord Plumer'e pek uzun ve edebi tarafı olan verdiği dilekçede görev yaptığı yerlerde hiç bir İngiliz vatandaşına zorluk göstermek şöyle dursun, kolaylıklar temin ettiğini anlatıyor. Bağdad Valiliği görevini Harun Reşid'in başşehrinin valisi olduğunu söyleyerek, Osmanlı valisi olduğunu gizler bir mâna çıkarmak düşüncesinde olanlara, hemen söyleyelim ki, Süleyman Nazif bey şaaşaalı ve tumturaklı cümleler kaleme alma merakını adetâ şifâ bulmaz hasta gibi sürdürmekte olmasından başka mânâlara çekmek bu yiğit edib ve şâire büyük haksızlık olur. Dilekçesinin son paragrafını, Bilâl Niyazi Şimşir'in Malta Sürgünleri adlı kitabının, 359. Sahifesinden alıntılayalım: "..Burada öyle bir durumdayım ki ölüm benim için bir kurtuluş olur. Burada öl-

mek mutluluğuna erersem, bu olay sizin hayatınızda gereksiz yere bir leke olarak kalacaktır. Bir gün gelecek İngiliz milleti, kendisi adına yapılan bu kabalıktan, keyfilikten vicdan azabı çekecektir.." Sözleriyle ortaya koyduğu tarz, yalvarma hududuna girmeme gayretini sergilemektedir.

Londra Konferansı

Londra'da toplanması mukarrer konferansa gerek İstanbul, gerekse Ankara temsilcileri davet olunmuşlardı. Tecrübeli siyasetçiler Osmanlı topraklarında bu iki tarafın birbirine düşeceğini tahmin etmekteydiler. Yalnız unuttukları husus şu idi. İstanbul hükümetini temsil eden heyet, şu zevattan müteşekkil ve TBMM ordularının, elde ettiği başarıya şükranla dualar eden kimselerden oluşmuştu. Nitekim; Ankara murahhaslarının reisi durumunda olan Bekir Sami (Kunduh) harekete geçmiş İstanbul murahhas heyeti ile görüş metalebinde bulunmuştu. İstanbul murahhas heyet-i reisi sadrazam Ah-med Tevfik Paşa, İngilizler nezdinde Reşid Paşa, italya'da sefir olarak görev yapan Osman Nizami Paşa yardımcı murahhaslardı. Makam-ı sadarete kaimakam olarak İstanbul'da Ali Rıza Paşa nâfia nazırlığı uhdesinde kalmak üzere getirilmişti.
İstanbul ve Ankara murahhaslar heyeti anlaşmıştı.Ahmed Tevfik Paşa, salona önde girecek.Ankara temsilcileri arkalarından gireceklerdi. İlk konuşmayı yapacak olan Loyd Cor-c'un, ilk sözü Tevfik Paşa'ya vereceği kesindi. Ancak; Tevfik Paşa, kendilerinin sözü TBMM'ne bırakmak gerektiğine karar verdiklerini söyleyecekdi. Nitekim öylede oldu sayılır ancak şu farklaki: Oturumun bir-iki gün öncesinde rahatsızlanan ihtiyar sadrazam solmuş bitmişti. Değil yürümek ağzını açacak halde değildi. Konferansın toplandığında, iki kişi tarafından koltuklanarak getirildi oturacağı mahalle yerleştirildi. Ayaklarını beline kadar battaniyelerle sardılar. Yerinde tir tir titremekte ve terlemekde idi. Loyd Corc kısa bir açılış konuşmasından sonra umulduğu gibi sözü sadrazama verdi. Bütün gücünü toplayan Ahmed Tevfik Paşa; bizim diyeceğimiz Ankara'nın diyecek olduklarıdır deyip, susdu ve yerine oturdu.
Ankara murahhasları; reis Bekir Sami(Kunduh) bey, Hüs-rev, Yunus Nâdi, Hami ve Zeki beyler murahhas, Dr. Nihad Reşad Belger ile hukuk müşavirlerinden Münir bey katıldı. Tevfik Paşanın feragati üzerine söz hakkı, Anadolu adına Nihad Reşad beye düştü. Nihad Reşad bey, meseleyi enine boyuna yarım saat içinde o kadar mükemmel bir Fransızca ile tafsil ettiki, Fransızca bilmeyen Loyd Corc hitabenin güzelliğinden olacak gözlerini faltaşı gibi açıyordu. Sözlerini bitirdiğinde Fransız başmurahhası, mösyö Aristidi Biryan, Nihad Reşad beye: "Bu gün memleketinize büyük ve tarihi bir hizmette bulundunuz. Sizi dinlerken heyetinize, memleketimizden bir Fransız mütehassıs aldığınızı zannettim. Verdiğiniz malumata teşekkür ederim" Dedi.Loyd Corc'da aynı istikamette sözler sarfettİ. Hayrettirki; Dr. Rıza Nur; Nihad Reşad Belger'i, meşhur hatıratında karalar durur!
Tevfik Paşa'nın Loyd Corc ile başbaşa yaptığı mülakatta, İngilizin Ankara

tarafına ikidebirde sergerdeler, çeteciler demesi üzerine pek gücenen Ahmed Tevfik Paşa: "Ekselansları benim vatanperver milletimin vatansever evfâdlanna bu tarzda hitap etmenize asfa rızam yoktur. Konuşacak bir şeyimiz yoktur." salondan çıkmış olduğunu, Loyd Corc'un bahçe kapısına kada arkalarından adetâ koştuğunu oğlu İsmail Hakkı (Okday) bey, Prof.Afet İnan'ın kızı Arı İnan'a verdiği röportajda anlatıyor.

Londra Konferansında Malta Sürgünleri Müzakeresi

Malta sürgünleri hakkında Türk ve İngiliz delegeleri ilk defa bir masa etrafında toplandılar. Ancak; masa başında İstanbul adına Mustafa Reşid paşa, BMM hükümeti adına da Sekir Sami (Kunduk) bey oturuyordu. Lindsay, Ozborn ve Edmonds adlı ingiliz hâriciyesi yetkili memurları karşılıklı oturuyordular. İngilizlerin; Anadolu'da esir olarak yaşamakta olan 21 ingiliz karşılığında Malta'daki Türk sürgünlerden bir' kısmının bırakılması müzakeresi açıldı. Bekir Sami bey; Anadolu'daki 21 İngiliz karşılığında Malta'daki 120 Türkün takasını ileri sürdükten sonra başkaca bir selahiyetim yoktur demesi, bir müzakere tecrübesizliğiydi. Nitekim; Bu oturumda bir neticeye varmak kabil olmadı.
Daha sonra Ankara Bekir Sami bey'e gönderdiği talimatta sürgünleri kurtarma çalışmalarını barışın sonrasına bırakmayı öngördüğünü bildirmişti. Yazık ki İngilizler nasıl olduysa bu talimatı öğrenmişler vede kendilerine göre değerlendirmeye tâbi tutmuşlardı. Muhterem Bekir Sami bey ve heyet Ankara'dan gelen talimata rağmen yeni bir müzakere şansı yakalama için sürgünlerin hiç olmazsa bir kısmına hürriyet sağlamak için imkânı aramaya başlamışlardı.
İngilizler bunu da hemen haber alıp, bu ikilikten istifade etme yolunu denemeye karar kıldılar. Dört gün sonra yâni ll/mart/1921 günü taraflar toplandı. Bekir Sami bey aşağıdaki isimlerin derhal serbest bırakılmasını talep etti: ".Cemâl Paşa-Cevat Paşa-Şevket bey- Yakup Şevki Paşa- Ali İhsan Paşa- İsmail Canbolat bey-Zekeriya Zihni bey- Ahmed Muammer bey- Süleyman Numan Paşa- Memduh bey- İbrahim Pirzâde -Ahmed Nesimi bey- Fahreddin Paşa-Abbas Hâlim Paşa- Said Hâlim Paşa-Mithad Şükrü bey-Mahmud Kâmil Paşa-Halil bey-Ali Münİf bey-Ahmet Şükrü bey-Ahmet Ağa-oğlu-Tahsin bey-Mustafa Abdülhalik bey-Ali Cenâni bey- Süleyman Faik Paşa-Süleyman Necmi bey-Ahmed Adil bey" Bu zevatın siyasi sürgün olduklarını, herhangi bir suçlan olmadığını ifade eden Bekir Sami (Kunduk) bey'e Mösyö Rumbold tarafından Ahmed Muammer bey, Tahsin bey ve Mustafa Abdülhalik (Renda)'nın muhakeme edilmesinin şart olduğunu ileri sürüp, ayrıca ciheti askeriyeden dört kişi Mal-ta'dan çıkacak fakat ülkeye dönmemek şartı getirildi. Bu zevat, halas olur olmaz Anadolu'ya geçip M.Kemâl Paşa'ya iltihak edecekleri kafi olan kişiler olup isimleri şöyleydi: Cemâl Paşa, Cevat Paşa, Albay Galatah Şevket bey ve Yakup Şevki Paşa idi. Bunun antlaşması Bekir Sami bey ile İngiliz hariciye yetkililerinden Robert Wansittar arasında imza altına alındı.

General Harıngton'ün Dönekliği

Malta sürgünleri ile alakalı olarak Ankara temsilcisi Bekir Sami bey ve Vansittar arasında varılan anlaşmanın imzasından sonra 23/mart/1921'de Yunan askeri birliklerinin Bursa ve Clşak hattında bir hayli kalabalık vede cesametli bir saldırı harekâtı başlamıştı. Kalleş İngilizler bu saldırıdan başta işgal kuvvetleri komutanı general Harrington olduğu halde pek büyük ümidlere kapıldılar. Harington telgrafhaneye emir verdi: Londra'ya maruzdur. Hiçbir Türk sürgünü serbest bırakılmasın! Aslında general İngiliz esirlerinin kurtarılmasını bu serbest birakışda görmekte olduğundan sürgünlerin serbest bırakılmasının taraftarıydı. Ne var ki, alayişli Yunan huruç harekâtı bu tecrübeli askeri de ümide sevk etmiş, Sevr'i, Yunan zaferi ve tutsakların elde olması sayesinde kabul ettirmek daha da mümkün hâle getirir fikriyatı yukardaki telgrafı çekmeye taşımıştı. Bu telgrafda Mustafa Kemâl Paşanın imzalanan anlaşmayı kabul etmeyeceğine dâir olan tahminini de belirtmişti. Bir bakıma imzalanan antlaşma Ankara'nın talimatını aşan bir hariciyecinin tasarrufu idi. Ama Öte yandan da imzalanan antlaşmaya göre İngilizler Osmanlı esirlerini bırakacak ve ardından Anadolu'daki İngiliz esirleri bırakılacaktı. İki haf ta evvel önce imzalanan antlaşmada oyunbozanlık yapan İngilizlere kalleş denmezde ne denebilirdi? İkİn-. ci İnönü zaferi gerçekleştiğinde general Harington ve Sir Rumbold telâşa kapılıp Londra'ya 40 sürgünün hemen serbest bırakılmasını âmir telgrafı çekmişlerdi. Mart'ın son haftasında sürgünler için başıiyan yazışmalar, 30/mayis/1921de bitirilecek şekilde devam ettirilmişti. Yâni; mayısın sonuncu günü tahliyeleri tamamlamak kararlaştırılmıştı.

29/nisan/1921 de Malta'dan sadece dört kişinin çıkarılmasına sıra geldi. Bunlar masraflarını kendilerinin çekeceği kimselerdi. İbrahim Saib bey, Said Halim ve Abbas Hilmi Paşalarla, Hüseyin Cahid Yalçın bey'in yanında olan iki çocuğu hanımı ve teyzesi olduğu halde İtalya'ya yola çıktılar. Zâten bunların içinde kurtuluş harekâtına İştirak edeceklerine dâir bir emarede görülmemekteydi. Başlarda verdiğimiz tafsilata uygun olarak 16 kişinin Ada'dan kaçışı gerçekleşti. Bunun üzerine geride kalan sürgünlerin sert muamelelere maruz kaldığı bir çok hatıratta yer almaktadır. Vardala Barklas kalesinden, Polverista kışlasına götürülmeleri epeyice itiş-kakışa yol açtı. Ancak geride kalan zevatın üst rütbe ve makamların sahibi olmaları kuvvet kullanımına gidilmesine müsaade etmedi. Ahmed Emin Yalman hatıratında son vak'a için için şu sonlamayı yazmış: "Tahkikattan sonra Alay komutanı herkeşten ayrı ayrı Özür diledi, kamp kumandamda bu harekete katıldı. Fakat arkadaşlar bununla yetinmediler. Kabahatlıla-nn cezalandırılmasını istediler. Mesele böylece kapandı." Ahmed Emin bey; Malta'da olan biteni, Ankara'ya duyurabilmek gayesiyle Pâris'de Dr. NİhadReşad Belger'e, Roma'da bulunan İsmail Canbolat bey'e birer mektup postalamış! Malta Sürgünleri listemiz tam bir grosa insanı yâni 144 kişi, diğer bir deyimle oniki düzine insan mağdur ve mazlum olarak Akdeniz'in bu adasında vatan hasreti, yakınlarının onları merak etmesi ile dolu günler

geçirmişlerdir. Bu üzücü olayları bir gülümseme ile bitirebilmek için, Kanal harekâtında Arabistan'da çarpışan askerlerimiz arasında bulunan daha sonrada Ürfa mebusu olan, Şeyh Saffet Efendi'nin bir vak'asını anlatayım: "Savaşın bir yerinde birliğimizle teslim olmak mecburiyetinde kalmıştık. Bizi bir kasabaya götürdüler. Kerpiçten yapılmış küçük küçük kulübelere soktular. İngilizlere esirdik amma muhafızlarımız onlara arka çıkan bir kısım araplardı. Bizi havalandırmaya çıkardıkları günlerin birinde az ötemde millet-i arabdan fakat bizim ordumuzda bizden yana çarpışmış ve bizimle birlikte esir düşmüş asker muzdarib, arabça feryâd ediyor, Cenâb-ı Hakk'dan istimdad ediyordu. Dayanamadım. Arabça seslendim: Yavaş bağır duyacak imdadımıza koşacak, bu namussuz İngilizler O'nu da yakalayacaklar, kurtarıcısız kalırız. Yüzüme baktı ve sustu! Kimbilir benim için ne düşündü?"
Ahmed Tevfik Paşa, Darr.ad Ferid Paşanın infisalinden sonra Sultan 6,Mehmed Vahi deddin Hân'dan gelen hattı hümayun ile son sadaretine başladı. Bu sadaretini 2 sene 14 gün sürdürebildi. Çünkü Osmanlı Devletinin saltanat döne-•mine TBMM aldığı bir kararla son vermişti.
Sultan Vahideddin Hân'ın gönderdiği Ahmed Tevfik Pa-şa'ya gönderdiği hatt-ı hümayunu, İbnül Emin bey'in değerli eseri Son Sadrazamlardan alıntılayarak sayfamızı süsleyelim:

Vezir-İ Meâü Semirim Tevfik Paşa;

Selefiniz Ferid Paşa'nin ahvali sıhhiyesinden dolayı vuku-bulan istifası kabul olunarak mesned-i sadaret, uhdei isti-halinize tefviz ve meşihat-ı islâmiyye dahi Nuri Efendi uhdesinde ibka edilmiş ve kanun-u esasinin 27.maddesi hükmüne tatbikan teşkil eylediğiniz heyet-i cedide-yi vükelânın, me'muriyetleri tasdikimize iktiran etmiştir. Cenab-ı Kâdir-i mutlak, mesai-i masrufeniz de tevfikat-ı celilei sübhaniyye-sini rehber ve mu'in buyursun. Amin. Bihürmet'üf seyyidül mürseliyn.
8/Safer/1339- 2l/ekim/cuma/l337-1931
Mehmed Vahideddin

Anadoluya Nasihat Heyetî

Daha önceleri Anadolu'daki istiklâliyet mücadelesini yapanlarla temas temin babında gönderilmiş bulunan Yüzbaşı Neşet bey avdet etmiş ve Ankara ile temasın, mümkün olduğunu beyan etmesi üzerine meclisi vükelâ şimdiki tâbirle Bakanlar Kurulu, tezekkur ettiği bir kararla dahiliye nâzın İzzet Paşa başkanlığında, harbiyenâzın Salih Paşa, ziraat ve ticaret nâzın Hüseyin Kâzım bey, Kandilli rasathane müdürü Fatin (Gökmen) Hoca, Bern elçimiz Cevad bey ve Babıâli hukuk müşaviri Münir beyler, 20/rebiül evvel 1339/3/Ara-hk/1920'de Ankara'ya gönderildi. Ancak antlaşmayı temin mümkün ol-madı. İzzet ve Salih Paşalar kabineden müstafi oldular. Ancak birbuçuk ay sonra heyet-i vükelâya

yine dahil oldular.

Yıkılış

7/teşrinisâni/1338-7/kasım/1922 sadrazamlık dâiresi (bu günkü İstanbul Valilik binası) Refet Paşa'nın umumi karargâhı haline getiriliyor. Sadrazam dairesiz kaldı. Ayrıca Takim-i Vekayii yayımlanması sona erdirildi. Böylece Devlet-i Osma-ni'ye ve Babıâli münhedim (yıkılmış) ve yerine TBMM hükümeti kaim oldu.
Sultan Vahidedin Hân'ın vatan-i terk etme mecburiyetinden sonra TBMM'si saltanatı lağvettinden, padişah diye bir unsur mevcud olmadığından sadrazamların hatimesi olan Ahmed Tevfik Paşa mühr-ü hümayunu yed'inde bir hatıra, nesillerine yadigâr olarak bırakma durumunda kalmıştır.
1344/recebinin 21. gecesi- 8/ekim/1936'da senei hicriye hesabiyle Ahmed Tevfik Paşa 94 yaşında olduğu halde vefat etti. Cenaze namazı Teşvikiye Camiinde eda olunup Yahya Efendi dergâhındaki nazireye defnolundu. Daha sonra da çocukları Topkapıdaki aile mezarlıklarına naklettiler diye^bir rivayet vardır. Paşa; "Kurun-u Vusta" yâni ortaçağ adlı tarihin mütercimidir. Eser basılmıştır. Anlatılır ki: "M. Kemâl Paşa; Tevfik Paşayı Dolmabahçe sarayına davet etmiş. Tevfik Paşa: pek nazikâne gönderdiği cevabda: Sultan Vahideddin Han'dan sonra artık o saraya gitmemeğe karar aldığını, kararlarına uymayı kendine prensip olarak seçtiğini bildirir. M.Kemâl Paşa da bu vefayı anlamış olmalı ki İsrar etmez. Ahmed Tevfik (Okday) Paşa, 208. Osmanlı sadrazamıydı.

İstiklâl Savaşımız

Büyük milletimiz, bin yıldanberi, islâmiyetin ve insaniyetin hizmetinde, adalet, ahlâk ve nâmus-u din ve vatan için, kendini bu güzel hasletleri yıkmak, parçalamak isteyen emperyalistler karşısında maddi ve manevî bir mania olarak, varlığını dost ve düşmana kabul ettirmeğe muvaffak olmuş, yüce bir millettir. Bu satırları kaleme aldığımız ve içinde bulunduğumuz, 2002 yılı Ağustos ayı,milletimizi ve ülkemizi yutmak, dünya haritasından kazımak isteyen, haçlı zihniyetinin ve materyalist dünya anlayışına sahip hükümetlerin elbirliği ederek üzerimize çullananları millet ve idarecilerinin vücud birliği ederek, dalgalar hâlinde üzerimize gelen vahşet sürüsünün bu vahşi saldırısını çok daha önceden tahmin ederek, Osmanlı erkân-ı harplerinin tâyin ve tensip ettiği bir starete-jik plân dâhilinde mutasavver mukabil harekâta dâir vazife taksimini, iddihar yâni, silah, cep hane ve melbusatı muhafaza edecek mekânlar, bunların Anadolu üzerindeki dağılımı yu karıda söz konusu ettiğimiz Osmanlı erkân-ı harpleri tarafından tanzim olunmuş ve bir felâket hâlinde bunların devreye sokulması hususunda maharetlerinden istifade olunacak askerî ve mülkî ve de sivil eşhas tespit olunmuş ve yine büyük bir gizlilik dâhilin-de bu zatlara ulaşılmış, talimatlar verilmiş, programlar ise kendilerine ulaştırılmıştır. Hemen yukarıdaki

global izahımız içinden, erkân-ı harplerimizin dâima ileriye dönük, gelecek ahvale göre plân yapıp, bunları sık sık gözden geçirmesi, mensubu olduğumuz mu azzez islâm din'inin ehl-i sünnet velcemaat anlayışının dört mezhebinden biri olan Hanefi'yenİn metoduna uygunluğunu da burada zikretmezsek, ilmî bir tesbiti atlamış oluruz. İttihad ü Terakkinin büyük milletimizi sokmuş olduğu 1. dünya savaşının daha ilk yılı yaşanırken yukarıda bahse konu ettiğimiz Osmanlı erkân-ı harpleri ki bunun içine sivil devlet ricali ve enteiejansi-ya hareketlerini takip ve tesbitle görevli teşkilât-! mahsusa mensupları, yukarıda ifadeye çalıştığımız bir felâket hâlinde baş vurulacak tedbirleri, tâyin ve tesbit etme işlemini gerçekleştirirken aralarında bulunan, Cumhuriyetin ilânının akabinde, müretteb İzmir Suikasd'i teşebbüsü sanıklarından ve idama mahkum olunup, hakkındaki bu karar, 1925'de infaz olunan Maarif Vekili Kocaeli mebusu Şükrü Bey ki, aynı zaman da ZAMAN Gazetesinin müessisi, yâni Zaman adını ilk olarak kullanan gazetenin kurucusudur. İşte bu zat, bahse konu erkân-ı harp planlarını yaptırtan ittihad ü Terakki kabinesi âzası olarak Pınar Yayınlannca neşredilmiş ve ilk baskısı tarafımızdan hazırlanmış daha sonra da 2. baskısı yapılmış fakat hangi sâikle olduğu bilmediğimiz, ismimizin konmadığı çalışmadaki, eserin yazarı Mevlanzâde Rıfat Bey, bu hususa işaret ederek, İttihad ü Terakkiye amansız muhalifliğine rağmen, onların bu hususda ki tedbirli davranışlarını, Maarif nâzın Şükrü Bey'in konuyla alakalı açıklamalarını zikretmesi, yine Damat Ferid Paşa'ya taşıdığı bütün menfi hislere rağmen, âti'de savunmayı yönetecek müdafaa-i hukuk cemiyetlerinin teşekkülüne ve yaygın tarzda ülkemizin her tarafında faaliyete geçebilmesini sağlamak gayretine matuf olarak, maddi yardımları sadece hazine-i hümayundan değil, bizzat kendi portföyünden çıkarıp, azimsanrnayacak miktarda para yardımında bulunduğunu da ketmetmeyip yazmış olması, şâyan-ı takdir olduğunu buradan belirtmeden geçmeği büyük bir noksanlık addederim.

Yukandanberi söylemeye çalıştığımız, devlet tecrübemizin kendini gösterdiği, büyük savaşın sonrasına kendisini hazırlamış olmamız olduğudur. Bunun böyle olduğunu pek kısa olarak belirtmeğe çalıştık, şimdi elimde, günümüzden 11 sene önce basılmış, "Türk Kurtuluş Savaşı nın Kuvay-ı Milliye Dönemi 30/Ekim 1918-23/Nisanl920 Olaylar ve Öncüler" adıyla ve pek uzun isimle gerçekleştirilmiş bir çalışma var. Bu kitap Sakarya vilâyeti Özel İdaresi tarafından tab ettirilmiş. Bir mânada devlet yayını saymakda kabildir. Bu çalış-mayı yapan ve bunu kitap hâline getirenlere ne kadar teşekkür etsek azdır. Çünkü bu kitapçıklar, târihin sahifelerine göz atacak araştırmacı ve millet evlâdına gemilere; doğru istikamette gittiklerini gösteren bir pusulanın üstlendiği görev gibi târih okyanusunda yol gösteren bir klavuz vazifesini de-ruhde eder. İşte biz, bu öz fakat vefa dolu çalışmadan bazı pasajlar aktarmak suretiyle sahifemizi süslemeye çalışacağız: "30/Ekim/1914'de, 1. cihan savaşına katılmak zorunda bırakıldık. 30/Ekim/1918!de Mondros Mütarekesini imzala-dık. Galipler cihan da haşmet ve kudretini hak ve adaletle kucaklaştırmış altıyüzondukuz yılla en uzun hayat süresine sahib Türk-tslâm devletini târih

sahnesinden silmek kararında idiler." Görüldüğü gibi bizim mevzuya girişteki ihtisaslarımızı anlatan ifadelerimiz, Sakarya Vilayeti Özel idaresinin bastırdığı eserde sh. 4'de, Târih Aynasında başlıklı yazıdan alıntıladığımız üstteki satırların birbiriyle tetabuk etmesi, yeni tâbirle örtüşmesi, şuur hususunda aynı pencereden baktığımızın bir örneğini gösterir. Bahse konu çalışmadan alıntıya devam edelim: "Aslında: 1. cihan savaşı hasta adam teşhisini koydukları Osmanlının, zengin mirasının.taksim kavgası idi. Türk milletinin, gerçek anlamı ile müstakil devlet devri kapanıyordu. Ve akılmantık-askeıiik ilmi-mevcud şartlar, bu Kara Kaderi mühüıiüyordu. Mizam ordusu silahlarını bırakmıştı ve meşru sayılan hükümet; padişah ve halifesi ile bir karşı koymanın imkansızlığında birleşiyordu." Burada bizim dikkat çekmek istediğimiz husus, bu çalışmayı yapanların işin bu tarafında târih ve hatıratların bize duyurduğu ve Dolmabahçe sarayında yapılan, içlerinde Konyalı müfessir Meh-med Vehbi Efendi'ninde aralarında olduğu bir top- lantıda, talihsiz Padişah 6. Mehmed Vahideddin Hân'ın, toplarının namlularını sarayın üstüne tevcih etmiş düşman donanmasının insan kanını dondurucu tarzda ürperten bu manzarayı, eliyle işaret ederek söze giren padişah, ülkemiz işgal edilmiştir. Bu durumdan halas olmak gerekir. Ahali sürüdür. Bu sürüye bir çoban lâzımdır. O çoban benim. Herkes benim işaretime ve yapacaklarıma dikkat ve riayet etsin dediğin de, yukarıda adı geçen Hülasat'ül Beyan müfessiri Konyalı Mehmed Vehbi Efendi, cesaret olmasına cesaret, ancak bir de-mogoji eseri olan şu cevabıyla kendine ün kazandırırken, aslında bir doğruyu gölgelendirmek fezahatini işledi. Çünkü padişahın sözünde yatan gerçek milletin idare olunması gerektiğine işarettir. Yoksa eşref-i mahlukat olan insanı mecaz dışında hangi akıl, hayvanların teşkil ettiği sürü, insan topluluklarına sürü diye nitelemeyi göze alır. Bu ifadeye bağlı kalan son padişahın, başkenti işgal edilmiş bir devletin başkanı olarak, etrafı muhat yâni çevrilmiş bulunan bir devlet reisinin, bulduğu, bulabileceği'men fezlerden bir kurtuluş ışığım, yakalamak yoluna düşeceğini anlamak kabildir, bu beyanından. Böylece; Sultan Vahideddin hükümet ricali ile, İşgalcilerle yâni galib devletlerle, nasıl ve kimleri vazifelendirerek mücadelenin yapılabileceğinin yollarını ve vazifelendireceği kimlikleri tesbit için istişarelere başladı. Bu husus için de hafızasın) bir yandan yoklamaya gayret gösterirken, öte yandan da politik yaklaşım yanında, Anadolu topraklan üstünde gerçekleştirilmesi plânlanan Büyük Ermeni projesini gerçekleştirecek çalışmalara, yazının girişinde tesbit edilen plân istikametinde, muhayyer ve mutasavver plân meydana getirenlere teşekkürlerini kendine vird-i zeban edinmişti.

Cumhuriyet Yapacaklar!

Mustafa Kemâl Paşa müddet-i ömründe uçağa binmemiştir. Halbuki; "İstikbâl Göklerdedir" vecizesi, kendilerine aittir. Bu büyük keşfin mamulatina binmemesinin hikâyesinide anlatmaya çalışalım., "Efendim; Mustafa Kemâl

Paşa, eski sadrıazamlardan Ali Rıza Paşa ile birlikte 1. Dünya savaşı esnasında Almanya'dadırlar ve bir manevraya davetlidirler. Bu manevrada dönemin uçakları da vazife almışlar, plânlanan vazifelerini manevra esnasında gerçekleştirirler. Tabiiki başta davetli ecnebi ve yerli askeri zevat olduğu halde hazır bulunanlar tarafından alkışlarla taltifata nail olurlar. Bu gösterilerden sonra meydandaki hoperlorlardan arzu eden zabitlerin havada tenezzüh (gezmek) için az sonra havalanacak tayyarelere binebilecekleri hakkında anons duyulur. Cesur ve deneyci M.Kemâl Paşa hemen bu davete icabet etmek üzere, Ali Rıza Paşadan nezaket icabı izin isteyip, binmek üzere uçaklara doğru hareketlendiğinde, Ali Rıza Paşa da genç paşanın koluna yapışır ve <bilmediğin ilaç başını, bilmediğin aş, karnını ağntır> darb-ı meselini sÖyleyiverir. Bu ikaz üzerine M.Kemâl Paşa uçağa binmekten sarfı nazar eder. Çok geçmez ki, M.Kemâl Paşanın binmek için gözüne kestirdiği uçak takla ata, ata irtifa kaybetmeğe başlar. Ve meydanın biraz uzağında ki ormandan az sonra bir alev ve yığın halinde duman yükselmeye başlar. Az sonra bildirilir ki, uçak arıza hasebiyle düşmüş ve içinden hiç kimse sağ çıkamamıştır.
İşte M.Kemâl Paşanın bir tayyare kazasında hayatının noktalanmasını eski sadrıazamlardan Ali Rıza Paşa takdir-
ilâhi ile engellemiş oluyor. Muteriz M.Kemâl Paşa da, takdirin gereği olarak, Ali Rıza Paşa'dan gelen ikaza büyük bir hürmetle, ittika etmesi de, asla şüphe edilmemelidir ki, takdir-i tecelliyedendir. İşte bu Ali Rıza Paşa, yine İttihad ü Terakki Partisinin son kabinesini teşkil eden Talat Paşa kabinesi istifa etmiş ve başvekil Talat, Enver vede Cemal Paşalar firar ettiğinde, sadnazam atanmış bulunan Mareşal Ahmed İzzet (Furgaç) Paşa'yı ziyaret ettiğinde, M.Kemâl Paşa hakkında konuşurlarken, Bulvar Gazetesinin hazırlattığı ve başlarında değerli büyüğüm Osman Akkuşak ağabeyimizin bulunduğu kıymetli yazı kadrosunun hazırladığı "Kurtuluş Savaşı Ansiklopedisinin 1985'de yayımlanan 1. cildinin 205. sahifesinde şu ifade yer alır: ".Ali Rıza Paşa bir gün Ahmed İzzet Paşayı ziyarete gider. Sohbet esnasında Mustafa Kemal Paşa aleyhinde dedikodu yapar. Daha sonra ekler: <cumhuriyet yapacaklar,cumhuriyet!> diye bağırır. Ali Rıza Paşa Makedonya'da Osmanlı imparatorluğunun Batı Orduları başkumandanlığını yapmıştı. Koskoca Türk ordularını mahvettir-miş, kıymetli Makedonya topraklarını düşmanlara terk etmiştir. Şimdi de devletin en müşkül anında, padişahın gözüne girmeyi başarmış ve en yüksek mertebeye ulaşmıştı. Ancak, cumhuriyetin yapılacağını söylemesi takdir olunacak bir harekettir." Şeklinde bir ibare koymuşlardır. Bu ibare üzerinde ve cumhuriyet kelimesi üzerinde bir miktar durmak ge-reki yor. Şimdi; evvelâ merhum Ali Rıza Paşayı Osmanlı or-dularını mahvettiren adam olarak nitelemek pek doğru bir ifade sayılmaz. Ancak Makedonya cephesinde bir başarısızlık vardır ve bunun idraki içinde olan vede çok kıymetli bir erkânıharp yâni müthiş bir kurmay subay olan Edirne istir-dadının da plânlarını yapan ancak fiili komutaya kendinde atfettiği uğursuzluk hasebiyle yanaşmayan bu doğrultuda gelen teklifleri geri çevirdiği gibi yaptığı mükemmel savaş plânlarının tatbik alanına konacağı gün cepheye gidipde bir

aksiliğe meydan verir vücudiyetim diye, neticeyi çadırında binbir heyecan içinde beklemek yolunu seçmiş muhterem bir Osmanlı Paşasıdır.
Cumhuriyet kelimesi üzerine gelince, Tanzimat fermanından önceleri de Osmanlı ülkesinde münevverler arasında doğrudan doğruya olmasa bile cumhuriyet üzerinde müta-lalar serdedildiği muhakkaktır. Hâttâ; 1789 Fransa ihtilâl hareketlerinin taht ve taç sahiplerini mahvetmek, idareyi ahalinin iradesine ve seçeceklerine bırakmak anlayışını hâkim kılabilmek diye niteleyen ve 3.Selim'e verilmiş lâyihaları hatırlamak yeterlidir.
Bunun yannda 2.Mahmud'un inkılap hareketleri, cumhuriyet fideleğini hazırlamak sayılsa yendir. Daha fazla gerilerde kalmaya lüzum yoktur ki, Monarşi idaresi bir nevi cumhuriyet kapısını tıklayan harekettir. 1. Meşrutiyet'in ilânı, cumhuriyetin kapısına gelme vaktinin hayli yaklaştığını gösterir. Nitekim, Şam ordusu kumandanı Arnavut Recep Paşa'nın, aniden İstanbul'a gelmesi ve padişah 2. Abdülhamid tarafından derhal Harbiye Nazırlığına irtika ettirilmesi sırasında, kimi hatıratlardan öğreniyoruz ki, Sultan Hamid, Recep Paşa acaba cumhuriyeti mi ilân edecek kayguları çekmiştir. Ne varki hikmet-i hüdâ Recep Paşa ertesi gün vefat etmiş böylece de Sultan Hamid bu kaygulardan bir müddet olsun azade kalabilmiştir.
Ali Rıza Paşanın,Ahmed İzzet Paşaya <curnhuriyet yapacaklar, cumhuriyet dîye sızlanması, cumhuriyeti istememekten değil, nan-û nimetiyle perverde oldukları devlet-i âli-yenin kurmuş olduğu mekteplerde okumuş yetişmiş, bir çok başarılara imza atmış, mazisinin herkesi hayranlıkla gıbta ettirdiği bu devletin sonu olarak görmesinden kaynaklandığını tesbit etmek zor olmaz. Bu insanlar, vefalı insanlar oldukları kadar cidden bir kahve nin kırk yıl hatırı vardır sözünün gerçek mânasını taşıdığı devirlerin insanları olmasıdır vede Şark toplumunun bilhassa müslümanlann müessesesi hilafet-t ak-desiyenin Cumhuriyet çerçevesinde nerede yer alacağını tesbit ve tâyinin yapılmasındaki çözümsüzlüğü evvelce görmüş olmalarından kaynaklanmaktadır.
Nitekim cumhuriyetin ilânının sonrasında hilafetin ilgası karan alınır ve hilafetin şahıs lara verilemeyeceği, hilafetin selahiyetlerinin TBMM'nin, selahiyetleri içinde mündemiç olacağının ilânı ile bir gece de, hanedan üyelerinin ve başla-rında halife Abdülmecid Efendi olduğu halde ülke dışına çıkarılmaları, Ali Rıza Paşa gibi nicelerinin tahminlerini gerçekleştiren işlem icra edilmiştir.
Günlerden bir gün, Sultan Vahdeddin Harbiye Nâzın Gürcü Şâkir Paşa'yı yanına çağırarak, bana paşaların listesini getir ve bu listedeki isimlerin başarıları ve başarısızlıkları da kaydedilmiş olsun, çünkü onların içinden seçeceğim paşa ile pek mühim işler yapacağız der. Bu emri telakki eden Şâkir Paşa nezarete avdet eder ve istenilen listeyi, sür'atle ikmale çalışırken mülahazat hanesine de gereken notları düşmekten de geri durmaz.
Şâkir Paşa; Sultan Vahdeddin tarafından kabul edilir ve hazırlamış olduğu listeyi hâvi dosyayı kendilerine takdim eder. Padişah derhal dosyayı tetkike başlar. Ne varki; padişah tetkikten ziyade, sanki bir şey aramaktadır. Hayli yüklü malumat ile doldurulmuş mülahazat haneleri sanki kaale alınmadan geçilmektedir. Bir

müddet sonra da padişah başını kaldırır ve: "İsimlen okudum. Bunların içinde benim Almanya seyahatimde yaver o/a rak refakatimde bulunan Sarı. Paşanın adını bulamadım" Dediğinde, Harbiye Nâzın Paşa, kastedilen ismi derhatir eder ve tatlı bir tebessümle, "Efendimiz; Siz, Mustafa Kemâl Paşa Hz.lerini kastediyorsunuz sanırım! Fakat bu paşanın koltuğunun altından Fransa Ihtitâl-i Kebirinin husulünü anlatan kitap hiç düşmez. Mustafa Kemal Paşa bu kitabı çok okur. Mutasavver işi ona verdiğinizde belki memleketin kurtulması kabil olabilir, fakat sizin de, taht ve tacınız kalırmı bilemem" Cevabını verdiğinde, Sultanın ağzından şu sözler dökülür: "Paşa Paşa! Memleketin akıbeti pek ama pek mühimdir. Bizim tahtımızın, tacımızın millet encamı karşısında ne önemi olabilir?" Dediğini çok kişiden duymuşuzdur. 27/nisan/1919 günü Harbiye Nâzın Şâ-kir Paşa'nın, Mustafa Kemâl Paşayı Nezarete davet île Türklerin, Rumlara yaptığı baskıyı yerinde incelemek ve önlemek üzere Karadeniz bölgesine müfettiş olarak gönderilmesinin kararlaştırıldığını bildirdiği görülür. İşte, bu son paragraftaki malumat, Prof.Utkan Kocatürk tarafınca hazırlanmış ve TTK (Türk Târih Kurumu)'nca tab edilmiş kitabın 33. sahifesin-den alınmıştır. Aynı sahifede de, hemen ertesi güne yâni, 30/nisan/1919 tarihinde, Mustafa Kemâl Paşanın, 9.Ordu Kıtaatı müfettişliğine tâyininin Sultan Vahdeddin tarafından tasdik edildiğini satırlara döken Kocatürk, aynı sahifede şu ifadeye yer vermiş: "Harbiye Neza retinin, sadarete yazısı: Mustafa Kemal Paşa tarafından yapılacak tebligatı emri altında bulunacak olan vilayat mülkî memurlarının icra etmelerinin tamim edilmesi" pek açık olarak geniş selahiyet ile Anadolu'ya gönderilmiş olduğunu ortaya koyar. Takvim yapraklan; 30/nİsan/1919'u gösteripde, M.Kemâl Paşanın tâyininin olduğu gün; serhad şehrimiz Kars ise, İngilizler tarafından sağdan soldan toplanarak bir araya getirilmiş Ermeni kopillerinin idaresine veriliyordu. Evet,kasap'a, kuzu teslim ediliyor idi. Demek ki İttihad ü Terakki cemiyetinin daha cihan savaşının başında görüp çâre aradığı durum gelip çatmıştı. Zâten; Padişah Vahideddin hân'da yukarıda yazdığımız tayinle işin önemine işaret etmiş oluyordu. Bu arada da heyet-i nasiha denen çeşitli vilâyetlere gidip, gerek sükûnet gerekse, yapı-lacakları ehline anlatan Şehzade Abdürrahim Efendi riyasetindeki 16/nisan/1919'da başlayan nasihatler hiç şüphe yok ki bir teşkilatlandırma harekâtıdır. Ve bu seyahat aynen Osmanlı devletinin kuruluşunun akabinde Sultan Veled'in Anadolu Beyliklerini bir bir dolaşıp, Osmanlı iradesine râm olmalarını hatırlatma olayını andırdığını söylersek yanlış bir istin-bat yapmış olmayız. 20/nisan/1919'da Bursa'da isbat-ı vü-cud edilmiş, oradan Balıkesir'e geçilmiş ve 25/nisan da, Manisa'ya gelinmiştir. Hemen ertesi günü Heyet-i Nâsiha İzmir'e duhûl eylemiş, Aydın ise, İzmir'den gelinen vilayetimiz olmuştur, târih 29/nisan/1919'u göstermektedir. Heyet-i Nâsiha Aydın'dan Muğla'ya geçerek vazifesini sürdürmüştür ki 30/nisan günü olmuştur buraya gelinmesi. Nihayet 18/ma-yıs/1919'da heyet-i nasiha ve şehzade Abdürrahim Efendinin dönüş târihidir ve hemen ertesi günü Mustafa Kemâl Paşa Samsun'a çıkacaktır.

Redd-I İlhak Heyet-İ Milliyesinin Beyannamesi

14/mayıs/1919'da, milletimize İzmir'de dağıtılan ve duyurulan beyannameyi sa hifemize alarak, yazımızı süslemiş oluyoruz: "Ey bedbaht Türk! V/ilson Prensipleri unvan-ı insaniyet kâranesi altında senin Hakkın gasp ve namusun yırtılıyor. Buralarda Rum'un çok olduğu ve Türklerin, Yunan ilhakını memnuniyetle kabul edecekleri söylendi. Bunun neticesi olarak güzel memleketin Yunan'a uerildi. Şimdi sana soruyoruz: Rum senden daha mı çok? Yunan hakimiyetini kabule taraftar mısın? Artık kendini göster, Tekmil kardeşlerin Maşatlık'tadır. Oraya yüzbinleıie toplan ue kahir ekseriyetini orada bütün dünya'ya göster. Burada; zengin, fakir, âlim,ca-hil yok. Fakat Yunan hakimiyetini istemeyen büyük bir kitle olduğunu ilân ue isbat et. Bu, sana düşen en büyük vazifedir. Geri kalma. Hüsran ue nikbet fayda vermez. Binlerle, yüzbinleıie Maşath'ğa koş ve heyet-i milliyenin emrine itaat et. "Derken; İstiklâl harbi kahramanlarından ve TBMM. Başkanlarından M.Kâzım Özalp Paşa hatıratında o geceyi şöyle tasvir etmektedir: ".Evimizin kapısına geien, memleket gençleri heyecanlı sesleriyle hay kırıyorlardı. <uatanını seven Yahudi maşatlığına (mezarlığı) gelsin> Evde bulunan bütün kardeşlerimle beraber maşatlığa gitmek üzere ayrılırken, annemiz bizleri gitmeye teşvik ediyordu. Kadın, erkek, büyük, küçük bütün izmir halkı bir nehir gibi sokaklardan akıyor, ağlayarak, haykırarak gece karanlığın da maşatlığa koşuyordu. İstila görecek bir şehrin matemi ile karışan kor kunç bir karanlık, ortalığa büsbütün dehşet veriyordu" İzmir'deki Yahudi mezarlığında yapılan müthiş büyüklükteki protesto mitingini yâd ediyor. Nitekim 15/mayis/1919'da İzmir'imiz, Yunan'in kirli pençelerinin çirkin emellerine maruz kalma bahtsızlığını, en mümkün zamanda kırmaya azimli olduğunu haykırdığı gecenin sabahında işgalle karşılaşmıştır. Bu sırada yâni 15/mayıs/191'9'da Red d-İ İlhak Heyeti mem-leketin her tarafına çektiği telgraf da, şöyie sesleniyordu:

"-.İşgal başladı. İzmir ve ona bağlı yerler ayakta ve heyecandadır. Vatan ordusuna katılmaya, hazırlanınız" İşgalin başlamasından dört saat yirmi dakika sonra, Denizli Müftüsü Ahmed Hulusi Efendi, cihadı ilân ederek, bir mânada da Denizii'yi cihad'ın merkezi saydığı görülüyordu. 15/mayıs Cuma günüde bunlar olurken, Sultan Vahdeddin, M.Kemâl Paşayı kabul ediyor ve başbaşa, dizdize yakınlıkta bir mülakat yapıyorlar ve umumca duyulan sözîerse, Paşa! Paşa, bu kitaba yaptığınız bütün işler yazılmıştır. Bundan sonra daha büyük işler yapıp millete hizmetlerde bulunabilirsiniz, mealindeki sözler olduğu, bir çok hatırat'ta yer aldığı gibi, M.Kemâl Paşa'nın beyanatlarında da rastlanan, ifadelerdendir.

Bu suretle 16/mayıs/1919 târihi; dünya gözüyle Halife ve Padişah Sultan Vahdeddin ile seçilmiş olan Mustafa Kemâl Paşa'nın son bir araya gelişleri olur o günkü mülakat günün son mülakatı İdi aynı zamanda, çünkü M.Kemâl Paşa sabahleyin, Osmanlı Genelkurmay binası olan şimdiki İstanbul üniversitesinde Mareşal Mustafa Fevzi Çakmak ile Arapgir'in asil evlâdı Cevad Çobanlı Paşaları ziyaret edip vedalaşmış oradan babıâlî'ye gelerek, hükümet üyelerinin bazılarını

ve bu görevin verilmesinde müessir olduğu ifade olunan dahiliye nâzın Mehmed Ali Bey'i ziyaret ettiği görülmüş, son mülakat Hz. Padişahla olmuştur. Yine aynı gün yâni 16/mayıs/1919'da Osmanlı orduları Genelkurmay Reisi Cevad Paşa (Çobanlı)'nın Harbiye nâzın makamını da uhdesinde bulunduran sadnazam Damat Ferid Paşanın adına orduya şöyle bir tebliği keşide olunur: "Kıt'atarımızın mevkıilerini terk etmeyerek yerlerinde kalmaları ve bir olup bitti halinde silahlarından tecrit gibi bir muameleye maruz kalmamaları için, her kıt'anın toplu, silah başında ve disiplinli bir halde bulundurulması." gibi hususları ihtiva eden emir milletçe ve onun bağrından çıkan silahlı kuvvetlerimizin, vatanın istirdadında bir bütün halinde, hep birlikte, halifesinden, dağdaki çobanına, M.Kemâl Paşasından en basit bir er'e kadar her-kes aynı neticeye ulaşmanın sevdalısıydı.

Fakat rolleri, kimine tatlı kimine ekşi, kiminede pek acı gelmesi bir takdirin tecellisiydi. Mustafa Kemâl Paşa'nın karargâh mensuplarının adını târihe not düşmek üzere buraya kaydediyor ve hizmetleri olan bu zevatı yâd etmeyi vicdani bir borç sayıyoruz.

Bu hususstaki kaynağımızı da, "On Yıllık Harbin Kadrosu" adlı eseri hazırlayan,Tank Kurmay Alb. İsmet Görgülü Beyefendi olup, Harp Akademilerinde harp târihi öğretmenliği yapmış, pek ihtiyaç bulunan bu kaynak eseri bu mütevazi satırlarda takdirle anmayı vazife sayıyorum. TTK'nun neşret-tiği eserin 201.sahife sinden alıntılıyoruz:

Mustafa Kemâl Paşa ile Samsun'a Çıkan Heyet Makam/Birlik _____ Rütbe Adı ve Soyadı _____

3.Kolordu Komutanı Albay Refet(Tümg.Bele)
9.Ordu Müfettişliği Kur.Bşk. " " Kâzım(Tümg.Dirik)
2."" Yarbay Mehmed Arif(Ayıcı)Albay
l.şb.Md. Binbaşı Hiisrev Gerede
" Top.K. " " Kemal(Korg.Doğan)
" " " Shh.Bşk. Albay İbrahim Tali(Öngören)
c' " " yrd. Dr.binbaşı Refik (Saydam)daha sonra başvekil
" " Seryaveri Yüzbaşı Cevat Abbas(Gürer)
" ' " "' Mülhakı " " Mümtaz (Tüm ay)
Kur.Mülhakı " " îsmail(Edc)
Emir Subayı " " Ali Şevket(Öndersev)
" " " Kh.K. " " Mustafa Vasfı (Süsoy)
Kur.Bşk. Üsteğ. Hayati
İaşe Sb.yaveri " " Abdullah
Şifre Kâtibi
" " Mülhakı

Mustafa Kemâl Paşanın Yaveri Albay Refet'in Yaveri
Fâik(Aybars) Memduh (Atasev) Teğmen Muzaffer (Kılıç) Üsteğ. HikmelfHak.Tümg. Gerçekçi) Değerli yazar Kur.Albay İsmet Görgülü Beyefendi, koymuş olduğu bir açıklamayla şu bilgiyi aktarıyor: "Sabık Bahriye

nâzın Hüseyin Rauf (Orbay) ile ibrahim Süreyya, Yzb.Osman Nuri, Yedeksubay Recep Zühdü ve Afganlı subay Abdurrahman bu heyete, Amasya'da katıldılar." Demektedir
Bandırma gemisiyle Samsun'a 19/mayıs/1919'da çıkan bu heyetin içinde yer alan, Ayıcı Arif Bey, Recep Zühdü meşhur İzmir suikasdı mürettebi içinde görüldüklerinden İstiklâl mahkemesi kararlarıyla İdam edildiler.
Mustafa Kemal Paşa bu müfettişlik göreviyle vazifelendirilirken, öyle yüksek selahiyet le teçhiz edildi ki, Mevlânzâde Rıfat Bey, "Türk İnkılabının İçyüzü" adlı eserinde bu selahiyetnâme için meâlen şunları söyler: "çok geniş selahiyeti hâiz olan M.Kemâl Paşa sadece askerî değil, sivil idare üzerinde de yüksek selahiyete hâizdi." dedikten şunları ifâde eder: "M.Kemâl Paşanın Anadolu'ya vazifeli olarak gönderildiğinde, gizli olarak kendilerine verilen bu Hatt-ı Hümayun o zamanlar duyulmuşsa da, gerek sa ray çevresinde, gerekse M.Kemâl Paşa ue arkadaşlarınca bu mevzuda çok sıkı bir ketumiyet takip edilmiş bu şayianın doğru veya yalanı aksettirdiği bu güne kadar anlaşılmamış ve hâttâ. M.Kemâl Paşanın Cumhuriyet Halk Partisinde okuduğu ue kitap hâline getirilen uzun nutkunda bile bu hatt-ı hümayundan bahsedilmemiştir." Demektedir.

9.Ordu Müfettiş Selahiyetnâmesı

14/Mayıs/1919'da tasdik-i şahaneden çıkan ve 9.Ordu Kıtaatı Müfettişi M.Kemâl Paşa'ya verilen hatt-i hümayun şöyledir ki bir adı da selahiyetnâme olarak telaffuz olunmaktadır. "Türk İnkılabının İçyüzü" adlı Pınar yayınlan arasında çıkan ve Mev-lânzâde Rıfat Bey'in kaleme aldığı ve tarafımızdan sadeleştirilen bu eserden alıntılıyoruz:
<Hatt-ı Hümâyûn Sureti
Yâveran-ı Şehriyârimden Erkân-ı Harbiye Mirlivası (Tuğgeneral) Mustafa Kemâl Paşaya: Harb~i umûminin müttefiklerin hesabına ziyaı (kaybı) üzerine tahassül (meydana) eden vaziyeti siyasiye (siyasi vaziyet) ecdâd-ı izamın mülkünü ue makam-ı hilafet ue saltanatı müşkül ve tehlikeli bir sahaya sürüklediğinden hükümet-i seniyemin (yüksek hükümetimin) kararı veçhiyle tayin olunduğunuz mıntıkada asayişi temin ve arzuy-u şahaneme mugayir ahvalin hüdusunu (meydana gelmesini) men ile cümleten def-i Sal ile (defetmeye çalışmak) bezl~ü cehd ve gayret eder milletin masuniyeti ni te'yid (kuvvetlendirme) ve mülkümün ayade-i mütearizinden tahlisi (bu işi yapanlardan kurtarılması) için yekvücud olarak hareket edilmesini selâmı şahanemle asakir, memurin ve ahaliye tebliğini irade ettim^ Demektedir.
Bu belgeyi kitabında neşreden Mevlânzâde, bu hatt-ı hümayun suretinin eline geçişinide şöyle naklediyor ki sahife 215: <..Merhum Sultan Vahdeddin Hân Hazretleri bu hatt-ı hümâyûnun bir suretiyle bazı vesikaları vefatından bir kaç evvel, Halep'te ikamet eden Kadıköy Belediye Dairesi sabık müdürü muhterem arkadaşım Azmi Bey'e San-Remo şehrinde, yayımlanmak üzere gönderilmiş olduğunu bildiğimden istedim ve yukarıya aynen naklederek târihe bir hizmet

hediye etmiş oldum^ şek- Ünde kayd etmiştir. Bunu ifade eden Mevlânzâde Rıfat Bey şu mütalaayı ileri sürerek şöyle bir mütalaada bulunuyor: <..M.Kemâl Paşanın Anadolu'ya vazifeli olarak gönderildiğinde gizli olarak kendilerine uerilen bu Hatt-ı Hümayun o zamanlar duyulmuşsa da, gerek saray çevresinde, gerekse M.Kemâl Paşa ve arkadaşlarınca bu meuzuuda çok sıkı bir ketumiyet takip edilmiş bu şayianın doğru ve yalanı aksettirdiği bu güne kadar anlaşılmamış ve hatta M.Kemâl Paşanın Cumhuriyet Halk Partisinde okuduğu ue kitap hâline getirilen uzun nutkunda bile bu hatt-ı hümayundan bahsedilmemiştir.. > Demektedir. Tabii Mevlânzâde'nin bu mütalaası Paşa'nın, padişahça kendisine verilen selahiyeti saklamış olmasını, ortaya koymağı istifdaftır. Şimdi biz; 19/Mayis/19I9'da Samsun'a çıkan 9. Ordu Kıtatı müfettişi M.Kemâl Paşa 'nın ifadesi olan şu sözü ara başlık yapalım ve vatanımızın nasıl bir hâl içinde olduğunu özetlemeye gayret edelim.

Durum Ve Manzara!

Osmanlı harbiye nezaretine 9. Ordu Komutanlığının 21/Ocak/1919'târih ve 2214 sayılı yazının özeti şöyledir: <Ermeniler Arpaçayı doğusunda, Gümrü bölgesinde köyleri basarak İslamların hayvan, erzak ve mallarını zorla almışlar ue halkın ileri gelenlerinden hemen her gün 20-30 kişiyi Gümrü 'ye götürüp öldürmüşlerdir. >
Mustafa Kemâl Paşa'nın Samsun'a çıkışının beş gün sonrasında ise, yâni 24/Mayıs/ 1919'da buradan, Osmanlı Genel Kurmay Başkanlığına gönderdiği mesaj ise şu şekildedir:
<..silahlı üçyüz ermeninin üç makineli tüfek ue bir çok bomba ile Kars'dan, Erzurum'un kuzeydoğu sınırı üzerindeki Ko~ sor mevkiine geldikleri haber alındı. Erme nilerin siyasi amaçlarını fiilen elde etmek için güvenliği bozulmuş göstermek sureti ile Doğu vilayetleri içine çeteler geçireceklerini ve mütareke târihinden beri ilk defa olarak mevsimin bu icraatlarını kolaylaştıracağını pek muhtemel görüyorum. Bu ihtimale karşı 15. Kolorduca gerekti tedbirler alınmıştır. Koordu-nun şimdiki mevcudu ingilizlerce azaltılmak İstenmektedir. Bu mevcudun muhafazası,tabii olarak mecburi olduktan başka, belki de duruma göre arttırılmasının da, gerekeceği arz olunur> Denmekte ve Osmanlı Genel Kurmayının yayınlamayı mecbur saydığı resmî belgede ise, özetle şu bilgiler yer almaktadır: "Son zamanlarda Ermenilere karşı yeni zulümler yapıldığı ve Kafkas Ermenilerinin, koruyucusuz bırakılırsa yok olacağı Kaf- kasya'daki katliamların kaynağının Osmanlı sınırları içindeki gibi olduğu yabancı matbuatta görülmektedir. Osmanlı devleti içinde Türkler tarafından diğer azınlıkla ra hiçbir zaman ayrıcalık yapılmadığı resmî bilgilerle tesbit edilmiştir. Sınırlarımız dışındaki hareketlere de Osmanlı devleti asla karışmamıştır. Ancak; sınır yakınımız olan Kafkasya'da tam aksine müslümanların ırk ayırımı yapılmadan Ermeniler tarafından katliama tabi tutuldukları her gün duyulan havadistendir. Bir örnek ola-rak Tem-muz/1919'da, Kafkas Ermenilerinin Kars şehri ve

civarındaki müslümanlara saldırıları vardır." Hakikaten örneği özetlemeğe ihtiyaç vardır. Osmanlı Harbiye nezareti, 9/Hazi-ran/1919'târih ve 405/343307 sayılı yazı özeti şöyledir.

A- Ermenilerin sınırımız Kafkasya'da kuvvet yığdığı

B- Doğu vilayetlerine yerleştirilen müslüman muhacirleri geri atacakları

C- Ermenilerin, Sarıkamış'ta onbin kişi tutan askeri birlik bulundurduğu

D- Antranik'in 30.000 askerle Van civarına hareket ettikleri E-İki İngiliz subayının Mako komutanı yanına gelerek Van'a geçirecekleri Ermeniler için yol istedikleri, bu isteklerinin kabul edilmemesi hâlinde İngiliz subaylar komutasındaki Ermeni kuvvetlerinin Nahcivan ve civarı köylerini ele geçir-dikleri tesbit edilmiştir.

Yine 12/Haziran/I919'târihli ve 2314 sayılı Osmanlı harbiye nezaretine gönderdiği mesajda, M.Kemâl Paşa şunları arzedİyor: <Bir Ermeni tercümanla İğdır'dan Beyazıt'a gelen bir İngiliz subayı, Beyazıt Mutasarrıfına bu bölgede bir Ermeni devletinin kurulacağını, bir aya kadar 15 bin Ermeni göçmeninin Ermeni askeri birliklerinin koruyuculuğu altında geleceğini söylemiştir. Mutasarrıf böyle bir emir almadığını söylemiştir. Bu bölge hakkında yaptırdığım resmî ve özel tahkikata göre Doğu Anadolu vilayetlerinden bir karış toprağın bile Ermenilere verilmesinin imkânsız olduğu, bir tek Ermeni askeri-nin sının geçerse ateşle karşı konacağı, ancak uluslararası bir kararla hiçbir yerde çoğunluk olmamak şartıyla Ermeni göçmenlerinden isteyenlerin memleket içinde barınabilecek kanaatinde olduğumu arz ederim.> Şeklinde devleti bilgilendirdiği görülür.

Mustafa Kemal Paşa, 21/Haziran/1919'da yine harbiye nazırlığına şu mesajı göndermekte: <5/haziranda ingiliz subayı kılığında Beyazıt'a gelen şahsın Ermeni olduğu, Erzurum ingiliz temsilciliğince yapılan araştırmada ortaya çık-mıştır^ demekte ve 4106 sayılı mesajıyla: <Karaurgan'da bulunan Ermeni müfrezesi, Sarıkamış'tan gelen yüz hane islâm muhacirlerinin, 90 inek, 6 at, 200 kilo yiyeceklerini ve mevcud paralarını almış ve bunları bir ahıra doldurmuşlardır. Kadınları da aramışlar üzerlerinde buldukları kıymetli eşyaları almışlar ve bunların gözleri önünde paylaşmışlardır. Yine Ermeniler Sarıkamış'ta muhacirlerin bulunduğu yere attıkları bir bombanın endahtı sonunda bir kadın ve erkeğin kollarının kopmasına sebebiyet vermişlerdir.

Öte tarafdan, Ermeniler, Kars ile Oltu arasındaki müsiü-man köylerine baskın ve hususen Akçakale Çukurundaki köylerin mallarını yağma edip, zulümler icra ettikleri öğrenilmiş ve Erzurum'daki İngiliz temsilciliğine malumat aktarılmıştır^ şeklinde raporları harbiye nazırlığına yağdıran M.Kemal Paşa, başka bir Ermeni baskınını şu ifadelerle beyan ediyor ilgili nezarete: <haziran 1919 ayı sonunda Karakurt Kaymakamı Moses'in, Karapınar'da Türklere söylediklerinden ve onun yanındaki Rum jandarma erinin sözlerinden, Kazıkkaya, Armutlu, Şehithalit ile Hamamlı, Beşyol köyleri ahalisine Ermenilerce baskın yapılacağı anlaşılmıştır. > Malumatını arz eden Müfettiş Paşa,7/Temmuz/1919'daki bu mesajında şunları aktarmakta: <Kars bölgesindeki Ermenilerin müslümanlara zulmü, Sarıkamış

civarında gençlerin yine bunlarca toplatılıp, yok edildikleri, tekalif-i harbiye yâni savaş mükellefiyeti ile ahalinin herşeyini aldıklarını, ahalinin Allahuekber dağlarına iltica etmek zorunda kaldığını ve Zen-gezor ile Nahcıvan ahalisine hakaretler yağdırildığı ve 6 bin kişilik Ermeni birliğinin, ingiliz subaylar komutasında 24/Ma-yıs/1919!da Nahcivan bölgesinin işgalini gerçekleştirdiklerini de raporlarında belirtmiştir.

Raporlar Yağmur Gibi

Vazifesine başlamış bulunan M.Kemâl Paşa, her tarafta tahkikat yaptırıyor vede vardığı netice Ermenilerin büyük bir hırs ve kin içinde emperyalistlerin yalana dayanan vaadleri-ne aldanmışlar, müslümanlara olmadık eziyetler yapıyorlar ve bununla bu topraklarda yaşayabileceklerinin hâm hayalini kuruyorlardı.
Nitekim Osmanlı Harbiye nezaretine raporları yollarken müslümanlann bu badireden silahı ele almak ve hakkı olan fiili savun maya başlamanın zamanının geldiğini düşünmekteydi. Raporuna şunları yazmaktaydı: <Son günlerde Tiflis ve çevresinde fevkalâde olaylar vukubuluyor, Ermeniler, İran yolunu açmaya gayret gösteriyorlar. Bizimle sıcak temastaki birlikler bu faaliyeti örtme vazifesi yüklenmişler ciddi bize karşı harektlerine tedbirler almış olarak beklemekteyiz.> Dedikten sonra Paşa, raporuna şunları iiâve ediyordu: <1 l/Temmuz/1919'da Sulucam bucağının Karaçomak cihetinden yirmi kişilik bir Ermeni müfrezesi, sınırımızı geçerek birbuçuk saat süren bir saldırı gerçekleştirmiş ve iki gün sonra da, önce 60 kişilik, daha sonra da 15 kişilik bir gurupla sınır geçme çalışması yapmışlardır.
Temmuz ayının son günlerinde civardaki gençlerimizi toplamışlar bir bölümünü şehid ederlerken, bir kısmını da hapse atmışlardır. Ayrıca savaş yükümlülüğü altında, at, araba ve hayvanlarını toplamak suretiyle bütün işlerinin durmasına sebebiyet vermişlerdir. Kars ve Sarıkamış bölge halkı Allahuekber Dağlarına çekilmişlerdir.> Şeklinde Osmanlı Harbiye nazırlığını rapor yağmuruna boğan M.Kemâl Paşa, bazı değerli eşhasa yâni bölgenin tanınmış kimselerine yapılan ve hayatlarına kıymakla sona erdirdikleri suikastlardan da bahsetmeden geçememiştir. İşte bir misâl olarak aşağıdaki satırları dikkatinize sunalım sevgili okuyuculanm:<Kağızman'da 5/Temmuz/1919 günü kasabanın ileri gelenlerinden Kadı oğlu Mustafa, Efendizâde Arslan Bey ve eşi, Kars geçici hükümetinde dâhiliye temsilcisiyken, 13/Nisan/1919'da İngilizlerin Kars Parlamentosunu basarak Batum'a götürdükleri amucası Ali Rıza (Ataman) Bey'i aramaya giden Ahmed Efendi, Kağızman ile Kars arasında pusu kuran Ermeni karakol erleri tarafından Koyunyurdu (Berne) köyü yakınında pek korkunç bir şekilde öldürülmüşlerdir. Bunların cenazeleri sonradan Kağızman'a getirilerek ahaliye gösterilmiştir. Bu feci hâl meskûn müslümanlan dağlara kaçmak mecburiyetinde bırakmıştır.

Katliamlar Devam Ediyor

Erivan, Kars ve Kağızman bölgeleri insanlarının Türk unsuru buralarda işlenen cinayetler üzerine sınırlarımız içine iltica etmişlerdir. Bu Ermeni saldırılarının muhatabı köylülerimizin imdat feryadı ile dolu mektupları gördükleri zülmun derecesini göstermektedir. 12/Temmuz/1919'da, Kağızman'dan Kars'a giden iki Türk ailesi Büyükdere ve Aga develer arasında Ermeniler tarafından öldürülmüştür. Ölülerin göğüs ve ceplerine açmış bulundukları ceplere, el, kulak ve burun doldurmuşlardır. Yine; Ermeniler Nahcivan ile Şerür arasındaki 45 köye askerî birliklerle saldırmış ve demiryoluna yakın köyleri, zırhlı vagonlardan ateş altına almış ve insanımızı Araş İrmağına dökmek suretiyle yok etme emri verdikleri aralarındaki yazışmalardan anlaşılmıştır.>
Erzurum'daki İngiliz temsilcisi Ravlinson, Ermenilerin muntazam bir askeri yoktur, var olanlar da, çapulculardan ibarettir. Kars bölgesinde 40 bin kadar müslümanı toplamışlar, bunlara bir fenalık yapmamaları için Kars'taki İngiliz subaylarına kaygılarımı söyledim ki ahali İngiliz askerinin çekilmesinden mükedderdir. İtalyanlar buraya ancak üç ay son ra gelebilirler, şeklinde konuştuğu görülmüştür. Bu vaziyette bölgenin insanının güvenliğini ya bölgenin Türk ve müslü-nian ahalisi üzerine alacak yahut asakir-i şahane gelmek durumuyla sağlayabileceği pek açıktı. Fakat bu hâlde İngilizlerin Kafkasya'yı yeniden işgal etmelerine sebeb teşkil ederdi.
15. Kolordu komutanlığının Osmanlı Harbiye nezaretine yolladığı 26/Temmuz/1919 günlü ve 1141 sayılı mesajda ise şunlar yazıyordu: "Ermenilerin sınırımızın dışındaki müslü-manlara karşı her türlü zalimane ve acıklı hareketlerde bulundukları ve bu hareketlerini sınırımızın yakınlarına kadar genişlettikleri, islâm köylerini yakıp yıkma ve ahalisini yok etmek için top kullandıkları, top mermilerinin askerlerimizin içine kadar düştüğü ve Ermeni keşif kollarının sınırlarımıza tecavüz ettiği, sınır dışındaki müslümanlan hudud boylarımıza kadar getirip ya öldürmeye, yahutda bizim tarafa geçmeye zorlayıp, mal ve mülklerine el koyma cihetine gittikleri tesbit edilmiştir. Ermeniler ayrıca Sivas'a kadar uzanan bölgenin kendilerine verildiğini söylemek suretiyle kafalarını karıştırmak istemektedirler.
Bütün bunların sonucunda merkezi Erzurum'da bulunan 15.Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa, 30/Tem-muz/1919'gün ve 3277 sayılı mesajı ile Osmanlı Harbiye nezaretine şu bilgilendirmeyi yapıyordu: <Ermenilerin Kafkas-ya'daki müslüman ahali ye her türlü zülüm ve faciaları yaptığı, direnme gördüğü yerlere ççeşitli sınıflardan müteşekkil kuvvetler gönderdiği, bu amaçla Nahcivan ve Şirvan mıntıkalarına, Kağızman ve Oltu bölgesine kuvvetler getiridiği öğrenilmiştir. İslâmları imha politikası uygulanıyor. Ermenilerin bu günlerde Sarıkamış'a 500 kadar piyade ve süvariyle dört top getirdikleri, Sarıkamış bölgesinden tekâlüfü harbiye ile araba vesaire topladığı ve hazırlıklarını arttırdığı yakında bir harekâta geçireleceği ihtimâli anlaşılmaktadır. Ermeniler'in Sivas'a gidecekleri söylentisi vardir.>

Yukandanberi, İstiklâl savaşımızın şark yâni doğu cephesinde emperyalist devletlerin Kafkasya üzerinden Ermeni harekâtını tezgahlamalarını anlatıyoruz ve bu arada da Ardahan'da, 35 bin Rum'un korunma isteğine dâir Selanik'ten Tan Gazetesine yazılan telgrafda ilgi çekicidir. Evvelce, size Kafkasya'da bir çok Rum köyleri halkının Samsun, Trabzon ve İzmir bölgesine göçmek üzere hareket ettikleri arz edilmişti. Bu iki haber birbiriyle ilgilidir. Amaç, Ermeni ve Rumlar arasında, kararlaştırıldığı sanılan anlaşmaya göre Kaf-kasya'daki Rumların, Yunanlıların amacı olan Osmanlı bölgelerine göçlerini sağlamak ve Kafkasya bölgesini Ermenilere bırakmak olduğu, hususunu da dikkat edilmesi gereken bir olay olarak hatırlatalım dedik. Yâni; Ermeni-Rum rekabeti, Osmanlı islam devleti karşısında askıya alınmış, yaralı arslanı birlikte dişlemek ortaklığını târihe yazıyorlardı.

Taşnak Çetesi-Gürcü Yağması

Van'daki 11.Tümen kumandanı Yarbay Câvit (sonradan tüm.gnl.Erdelhûn) Bey23/Aralık/1919'da 15.Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa'ya gönderdiği rapor şöyledir:
<..Van'dan güney istikametinde çekilen Ermeniler ile Nasturilerin, İngilizler tarafından silahlandırılmak suretiyle tabur hâlinde tanzim olundukları ve ülkemize taarruzlarının beklendiği bilgilendirmesi yapılmıştır. Nitekim, bu bilgilendirme doğru çıkmış vede, buraları Osmanlı ordusunun bu bölgeleri tekrar ele geçirene kadar kesintisiz ve acımasız biçimde devam etmiştir. Bu mevzua başlarken ortaya koyduğumuz Mü-dafa-yı Hukuk Cemiyetleri, Erzurum ve Trabzon'da da, vardı bu cemiyetin kongrelerinde seslendirilen ortak ifade şu idi: <Bir Ermeni saldırısı hâlinde son kişinin ölümüne kadar savaşmak ve Türk topluluğundan ayrılmamak için her fedakârlığa katlanmak..> idi.
Öte yandan da Taşnaksutyun tedhiş cemiyetinin mensubu olan sözde general Antranik emrinde ve Nazarbekof komutasındaki Ermeni birlikleri Erivan, Çıldır, Gümrü, Kars, Göle, Ardahan, İğdır Kağızman ve Sarıkamış bölgesine yedi ilâ se-kizbin kişi olarak yerleşmişler, kısa zamanda yirmibin kişilik bir kuvvete erişeceklerini ümid ederlerken, Ordumuz, 1914'deki hududumuza çekilince, Kars ve Ardahan bölgesindeki Türkler kendi aralarında ittifak etmişler muntazam bir milis gücü olarak Ermenilere karşı koymaya başladıklarından, yerleşik ahali ile Ermeniler arasında her gün çarpışmalar cereyan ediyordu.

Güney Cephemize Bir Bakış

Doğu cephesini ve buradaki işgal hareketlerini yukarıdaki ifadelerde belirtmiştik. M.Kemâl Paşanın 9.Ordu kıtaatı müfettişliği vazifesiyle, 19/Mayıs/1919'da Samsun'a çıkması sonrasında o bölge dahilindeki askerî ve ermeni çetelerinin işgalci kuvvetlerin işbirli ğiyle yaptıklarını, uyguladıkları kat-liamları buna karşılık fevkalâde durum tesbiti yapan raporların İstanbul'a

Osmanlı Erkânı Harbiyesine gönderilmesini belirtmiştik. Şimdi de cennet vatanımızın bir başka güzel köşesi olan Güney bölgesindeki işgalci ve onlara bu vatanın topraklarını çiğnetmemeye çalışan Güney'deki insanımızın kahramanca, hayatını istihkar edercesine verdiği mücadeleyi,
sözde medenî avrupa devletlerinin en eski yakınlığımız olanların başında gelen Fransız düşmanının hareketlerini hatırlamaya ve hafızamızda bir köşede dâima yaşatabilmemiz için genç kuşaklara bir bilgi buketi olarak kronolojik ve özetlenmiş bir hâlle sayfamızı süsleyelim.

Dörtyol Baskını

1918 senesinin İl/Aralık günü dörtyüz kişilik ermeniler-den meydana gelmiş bayrağı Fransız taburu portakal bahçeleriyle ünlü Dörtyol kasabasında daha önceden işaretlenen müslüman evlerine bir toplu baskın uyguladı. Ahali bu baskına karşı koymayı bildi ve elleri bağlı teslim olmamak gerektiğini adetâ haykırmış oludu. Bu karşı koyuş sonrasında bölge halkı mukavemet teşkilâtlarını tesise başladılar böylece Güney bölgemizde ilk mukavemet harekâtı 19/Ara-lık/1918'de Dörtyol'da başlamıştır diye not düşmüştür tarihçiler. Çoğunluğunu ermenilerin teşkil ettiği 1500 Fransız askeri Mersin'e çıkıp, Aralık 17'de Tarsus'a ve Adana'ya tecavüzle işgali gerçekleştirdiler. 27/Aralık Pozantı'nın işgale uğradığı gün oldu.
Fransızların bir başka ermeni kopilleriyle doldurulmuş birlikleri, 20/Aralık/1918'de işgal etmiş idi. Pozanti'daki devlet anbarlanndan 50 tonu yiyecek, 150 tonu arpa ve diğer hububat olmak üzere çalarlarken, Yüzbaşı Mustafa adlı bir zabitimizi de kendilerine engel olma vazifesini yerine getirirken şehid ettiler. Zâten 9/Ocak'da da Albay Romyö isimli bir Fransız Adana bölgesine genel vali unvanıyla hükümet konağına yerleştirildi. Hemen ilâve edelim ki; bu bölgedeki işgal hareketleri M.Kemâl Paşanın malum olan büyük vazifesine gönderilmesinden evvel cereyan etmekte ve efrad-ı millet, kendi inanç ve tecrübesi içinde; kaymakam, müftü, askerlik şubesi mensupları ve bölgenin ağa ve beylerinin, nahiye müdürlerinin, muhtarların ve imamların vaaz u teşvikiyle teşkilatlanmaya başlamış bulunuyorlardı. Bütün bunlar olurken, daha önce Suriye'ye göç etmiş bulunan ermenüer, Fransız birliklerinin içinde yer alan hayli ermeninin yanında olduğu halde bölgeye avdet ettiler. Amanos dağının doğu ciheti idaresi, İngilizlerin Fransızlara devretmesiyle başka bir şekil aldı. Herhalde, bu şeklin Fransız/Ermeni işbirliği olacağını izaha gerek yoktur. 1919 yılının ilk ayının içinde İngilizler, CJrfa ile Maraş'ı ele geçirirken buradaki ermenilerde hemen kendi güçlerini tahkim için hareke te geçmekten geri durmadılar. İngilizlerin 7/Mart/1919'da Kozan'a geldikleri görüldü.
Adana bölgesinin Fransızların işgalinde olması hasebiyle İngilizler, 1919'un Ekim ayı sonu, Kasım ayı başı itibarıyla kendi idareleri altında bulunan Kilis, Antep, Maraş ve ürfa'yıda Fransız idaresine devretti. Bu arada da M.Kemâl Paşa Hâlaskâran vazifesi olan 9.ordu birlikleri müfettişliği vazifesini Sultan

Vahdeddin'in müzaheretiyle almış bölgeyi yakından bilmesi ve gelen haberlerin ise umduğu gibi çıkması Müfettiş Paşa'nın bölgeyi kontrolü, artık o makamın verdiği selahiyetle değil 4/EylüI/1919'da Sivas'daki büyük kongreden sonra seçildiği Heyet-i Temsiliye riyaseti selahiyetiyle gerçekleşmiş oluyordu.
Fransız işgal kuvvetleri, ermenileri av köpeği gibi kullanıyorlar ve asırlarca beraber oturup birlikte yaşadığı insanlara şimdi ölüm yağdırıyorlardı. Bahse konu işgal bölgesinde Fransız birlikleri içinde onbin ermeninin asker olarak yer almış bulunduğunu göz önüne alırsak karşımıza çıkan manzara ne büyük bir ihanetin karşısında olduğumuzu ortaya koyar sanırım. Ayrıca bölgede kalmaya devam eden ermeniferinde istisnaları hâriç, silahlandığı görülmüştü. Saimbeyli, Doğanbeyli ve Şar bölgesinde temerküz ettiler. Dörtyol'daki müslüman ahalinin mukavemeti,suya atılan bir taş gibi nasıl ki taşın düştüğü yerin etrafa dâireler hâlinde bir su akımı meydana getirdiği görülürse, işte bu mukavemet taşı aynı te'siri göstermiş 1919 yılı sonunda İstanbul'da Kilikyalılar Cemiyetinin kurulduğu haberini aldı bölge ahalisi. Bilindiği gibi Kilikya, eşittir Adana mânasına gelir. Kilis'de ise Müda-faa-yı Hukuk Cemiyeti teşkil olunurken, hukuk fakültesi talebesi olan Saim bey adlı bir genç de Kozan'da mücadele-İ mifliyeyi sağlayacak cemiyeti te'sis eyledi. Ne var ki daha sonra Fransızlar ile meydana gelen sıcak çatışmalarda şeha-det şerbetini içti genç Saim Bey.

Mukavemetçilere Zabit

Milletimizin; İstiklâline olan düşkünlüğü her haliyle kendini böyle ortaya koymuşken, Amasya tamimi, Erzurum ve Sivas kongrelerinin açtığı çığır ve heyet-i temsiliye İstanbul'u dünya siyaset mahfilleriyle başbaşa bırakıp, onların düşmanları oyalamasını temine bırakırken, vatanseverlerin bu otoritenin idaresi altında düşmanın taarruzlarını boşa çıkaracak daha sonra da onları memleketin hârim-i ismetinden tard edecek tedbirleri almakla uğraştığını bütün dünya duymağa hâttâ görmeğe başlamıştı. İşte bu Heyet-i Temsiliyenin riyasetini temsil eden M.Kemâl Paşa bölgedeki hâlin alacağı durumu göz önüne alarak teşkil olunan başıbozuk kuvvetlerin başına nizami subayların gönderilmesinde pek mühim faydalar mülahaza ettiğinden, o zamanlar topçu binbaşı olarak ordumuzun güzide bir zabiti Kemâl Bey(daha sonra Tüm.general Kemal Doğan)i, Kilikya Kuvva-yı Milliye kumandanı olarak gönderirken, Yüzbaşı Osman Nuri(general Osman Tufan)yi,Ceyhan Nehrinin şark cihetine, Yüzbaşı Ali Ratıb'ı (Sinan Tekelioğlu) Ceyhan Nehrinin garb cihetine, Yüzbaşı Salim (Kurtoğlu Yörük) ile Üsteğmen Asaf'ı (Kılıç Ali) beyleri Maraş bölgesine memur etti.

Trakya Ve İstanbul'un Durumu

Târİh 30/Ekim/1918'i gösteriyordu ki, Mondros mütarekesi imza olunmuş, gerek gemi lerimizdeki gerekse müstahkem mevkıilerdeki Alman zabitleri yerlerini

subaylarımıza bırakmak suretiyle çekilmişlerdi. Çanakkale'yi muhafaza eden mayınlar toplandı.6/Ka-sım/1918'de Çanakkale'ye İngilizlerden teşkil olunmuş bir heyet geldi. Tabyalar, yüzde 10'unu bizim askerin teşkil ettiği birliğe bırakıldı. İngiliz inzibat subayları bir kaç gün sonra İstanbul'a geldiler. Kasım ayının ilk on gününde Boğazı 61 adet savaş gemisi geçti. İstanbul Boğazı üzerinde demirlediler ve bir çoğu toplarının namlularını Saraylarımızın üzerine tevcih etmiş olduğu üzüntü ile müşahede olunuyordu. İşgalciler 6/Kasım'da Trakya sınırımızdan içeri girmek suretiyle bazı yerleri de işgale tâbi tutarak ilerlediler.
Dörtbin kişiden .meydana gelen bir Fransız kuvveti de Bakırköy istasyon önlerine 18/Kasım'da geldiler. Beş gün önce denizdeki filo'dan çıkan İngiliz-Fransız karma birliği Beyoğlu yakasına yerleştiferdi. 23/Kasım'da İstanbul'da yaşayan azınlıkların çılgın tezahürat ve avazeleri arasında Fransız generali Desprrey, Beyaz bir at üzerinde Fâtih Sultan Mehmed Hân'dan intikam alırcasına şehire giriş yaptı. İngiliz kumandan general Milne, İngiliz ordusu komutanı olarak, yine Trakya ve Boğazlar komutanı olarak da Wilson adlı general karargâhlarını İstanbul'da kurdular general Desprrey'İn komutanlığının Selanik havalisini kapsadığını ileri sürerek İstanbul içinde emirlerini tatbike fırsat vermediler. Ancak; İstanbul'da bir çok Rum'un bulup buluşturup veya İngilizlerden temine muvaffak oldukları İngiliz üniformalarını giymişler taşkınlıklar yapıp gözüne kestirdiklerine karşı lisanen ve müessir fiillerde bulunmuşlardır. Donanmamızın boynu bükük şekilde İzmit'de düşmanın göz altında olması, ayrıca haysiyetimize vurulmuş bir dar beydi ki veyl mağlubun hâline.. Bu sözümüzün hemen peşinden şu vak'ayı buraya nakil ile bu haftaki yazımızı tamamlamış olalım. "Meclis-i mebusan'da Divâniye mebusu Fuad Bey, düşmanın mütareke ahkâmına uygun davranmadığını ileri sürüp bazı tatbikatten şikâyetçi olduğunda Hâriciye nâzın zat, verdiği cevapda, <hüküm galibindik sözünü kullandığında, Trabzon mebusu Hafız Meh-med Bey şunları söylemeden edemedi: <Mütarekenin tatbikinde bu kadar müsamaha gösteren bir hükümet, yarın sulh masasında haklarımızı ne dereceye kadar müdafaa edebltr? Bir millet kendini müdafaa ederken bile namusu ile şerefi ile ölür!> Dedi Bu sözlerin önemi zamanla anlaşılmıştır.

Zafer'e Doğru Koşuluyor

Kilikya hududu,İskenderun'un işgali,halkın ağlayışları ve feryadı, İngiliz baskısı, Erme niler'in Adana marifetleri, halk silahlanıyor, savunma teşkilâtlan kuruluyor, Güney'deki Ermeni kuvvetleri, Maraş'ın İngilizler tarafından işgali, Ermeni askerlerinin vahşeti, İşgalde nöbet değişimi, Maraş, Grfa ve Antep şehirlerinin işgalini Fransuzlara ciro, Kıyam-i Millînin; Sütçü îmam'ın silahından çıkan mermi ile bölgede aksiyona geçmesini, Türk Bayrağının indirilmesi şartıyla dans yapacağını bildiren şıllık'ı tatmin için bayrağımızın kale'deki burç-dan indirildiğini gören hemen kale'nin yanındaki evde ikamet

eden Mehmed Ali Bey'in yüreğinden damlayan kan, beyninden süzülen düşünceler vede kâğıda dökülen ifadeler, Alsancak başlıklı mektup CJlucâmi'nin bir kaç yerine bir kaç kopya hâlinde bırakıldı, yazarı tarafından ve meali şöyle idi yazılanın: "Ey asil Türk Milleti, milli varlığın ve dinin Ölüyor. Dedelerinin kanı mukabilinde fethetti ğin kale'nin burcundaki al sancak, Fransızlar tarafından indirilmiştir. Acaba sen de bunun yerine koyacak bir kaç Türk kanı yokmudur? Soğukkanlılıkla korkmadan alsancağımızı tekrar yerine koyalım ve gururla yerlerimize dönelim. Korkma seni buradaki bir kaç Fransız kuvveti kıramaz. Buna emin ol!" 5/Ka-sım/1918' de, başlayan bir çizgiden mücadele-i istiklâl'e koşuldu Kilikya hududu ifadesiyle belirtip diğer başlıklarla işleri özetleyip, sancak indirilmesine tahammül edemiyen bir evlâ d-ı vatanın ümmete feryadını cami merkezli duyurusunu belirtip, meâlen ifadeyi de okurumuza naklettik.

İstiklal İçin Çalışan Cemiyetler

Trakya ve Paşaeli Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti; l/Arahk/1918'de Edirne'de hayat buldu. Esas işi, Trakya topraklarında yaşıyan azınlıkların tehlikeli faaliyetlerini önlemekti. İşler, Osmanlının kötü bir akıbete duçar olması hâlinde hiç olmazsa Trakya topraklarında küçük ve bağımsız bir devlet kurmak idi. üç gün sonra da, yâni 4/Arahk/ 1918'de, merkezi İstanbul, şubeleri Erzurum ile Elaziz olmak üzere kurulmasında Said Paşazade tanınmış şâir ve edib valilerimizden Süleyman Nazif Bey'in destek ve teşebbüsüyle tesis edilmişti. 10/Mart/1919'da da Erzurum şubesi Cevad Dursu-noğlu tarafından açılmıştı. Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti 12/Şubat/1919'da kurulmasıyla Pontusçülere bir korku salan teşkilât olmuştur. 1918 senesinin 14/Aralığında tesis olunmuş olan İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti Vali Nureddin Paşa'nın yardımıyla büyük hizmet vermiştir. İzmir Reddi İlhak Cemiyetinin ilk adı Müdafaai Vatan Heyeti iken işgalden önce 14/Mayıs/1915'de bu adı almıştır. Sivil ve askerî idare çilerle işbirliği yaparak Kuva-yı Milliye'yi destekledi. Bu cemiyetin bir parçası olarak kurulan Hareket-i Milliye Cemiyetinin kurucuları da, Celâl Bayar(Gâ-lip Hoca),Vasıf Çınar, Mustafa Necati ve Hacim Muhiddin (Çarıklı) adlı kendileri herkesçe bilinen vatanperverlerdir. Millî Kongre teşkilâtı Göz Hekimi Esad (Işık) Paşa tarafından İstanbul'da kurulmuştur. Bu kongre, Vahdet-i Millîye, Millî Ahrâr, Sulh ve Selâmet gibi partilerle fakülteleri, dernekleri, ocakları, hayır kurumlarını içine alan altmış kurumdan meydana gelmiş olup, ilk defa Kuva-yı Millîye tâbiri bu ortak hareketle kullanılmıştır.

Azınlıklarda Gelince!

Mavrimira Cemiyeti, Pontus Cemiyeti, Kürt Teali Cemiyeti, Teâli-i İslâm Cemiyeti, İngiliz Muhipleri Cemiyeti, Wilson Prensipleri Cemiyete, Trabzon ve Havalisi Adem-i Merkeziyet Cemiyeti hakkında da biraz bilgi verelim ve ondan

sonra mütareke sonrasında ki ordunun durumuna eğilelim.
Mavrimira cemiyeti, 1814'de kurulmuş bulunan Yunan emellerine hizmet ve bunların mücadelesini yürüten Etnik-i Eterya cemiyetinin yarım bıraktığı işleri tamamlamak vazifesini yüklenmiş ve Megalo idea denen Yunan hedefi, Bizans Devleti ihyasına faaliyet gayreti içinde olan eli kanlı bir fesat cemiyetidir. Rumlarla ilgili hayır kurumlarının, her birinin tepesine birer Yunan subayı yerleştirilmişti. İstanbul'da kırkbin Rum silahlandırılmıştı. Bu silahlı adamlar Tatavla da denilen Kurtuluş'da, Galata'da ve Fener civarında bulunmaktaydılar. Bu cemiyet üyeleri Ayasofya'ya altın çan takmak, kimileride Hrisantos adlı kan dökücü haydutu hapisten çıkarıp, bilhassa polis katilliğine soyunmuş birini takviye eden bir cemiyet olup, Muharrem Bey isimli bir başkomiser bu şeriri izale etmeyi başarmıştır. Bu cemiyet ayrıca Bizans'ın çift başlı kartal taşıyan bayrağını ülkemizin semalarında dalgalandırmak hisleriyle yanıp tutuşmaktaydılar.
Pontus cemiyetine gelince bu cemiyetin 1904'deki kuruluş versiyonunu ileri sürenlerin cemiyetlerinin Miladdan önce 3.yüzyılda kurulmuş bulunan Pontus krallığının torunları olduğunu ileri süren Trabzon Rumları tarafından kurulmuştur. Bunlar; 1.Cihan savaşı esnasında yâni 1914-1918 arasında ve mütarekeden sonra müslüman ahaliye çeşitli baskınlarla hayatlarına fecii bir zulümle son vermekteydi ve bunlar Avrupa ve Yunanistan'dan büyük yardımlar almaya başlamışlardı,. Hayallerinde yaşattıkları Trabzon veya Samsun'dan birini devletlerine merkez yapabilmekti. Faaliyete geçtiklerinde bunları durdurma yoluna resmî birlikler ile gitmek, Mondros'un ihlâli sayılacağından, böyle bir i'jhama mâruz kalmamak için ahali harekâtı, milis harekâtı sivil subayların organizasyonuna teslim edilmiş ve bunların tesirlerinin 1922'ye kadar sürdüğü, Sakallı Nureddin Paşa, Yarbay Mustafa (orgeneral Muğlalı) Bey vede Giresunlu Topal Osman Ağa, Trabzon'da da Yahya Kâhya bunların izâlesinde büyük hizmet vermişlerdir.
Kürd Teali Cemiyeti ki Kürd Yükselme Cemiyeti diye sa-deleştirilebilir olan bu isimli cemiyet 1919/Mayısında tesis edilmiştir. Elaziz, Bitlis gibi vilâyetlerin de içinde bulunduğu bir Kürd devleti kurma hedefi taşıyordu. Ziya Gökalp olsun, Süleyman Nazif Beyler onların bu gayesine itiraz ve doğruyu göstermeye çalışmaları bu cemiyetin yayın organlarında haylice ağır yazılar ile saldırmışlardır.
İslâm Teâlii cemiyeti 1919 şubatında teşkil olunmuş din-i bir devlet kurmak düşüncesi ni gaye edinmişken, hürriyet ve itilaf partisini de desteklemişlerdi. Ancak etkileri olmamıştır.
İngiliz Muhipleri cemiyeti de, 1919 Ağustosunda İstanbul'da kuruldu. Saltanat ve hilafet taraftarı olanlarla burada olmakta menfaat görenler, kimi kumandanlar, Said Molla gibi dinle rabıtası olan kimseler cemiyetin üyeleri arasında bulundular. Cemiyetin hedefinde Rahip Fru gibi adamlar vasıtasıyla hilafet ve saltanatın aracılığıyla İngilizlere İltisaka götürmekti. Paraların İngilizlerce verildiği de ileri sürülmektedir. Osmanlı dâhiliye nâzın Ali Kemâl

Bey, Mehmed Ali Bey ve Said Molla cemiyetin önemli kişilerindendi ve padişah ile sadnazam Dâmad Ferid Paşanın bu cemiyetin üyesi olduğu rivayeti vesikalandırılamamıştır.
Wilson Prensip cemiyetine gelince; 4/Ocak/1919'da tesisi kabil olmuştur. Amerikan manda'lığını isteyenlerce kurulduğu görülür, Amerika medeni bir ülkedir ve bunlara bağlandığımızda kısa zamanda güçleneceğimizi düşünenler arasında gazeteci Ahmed Emin Yalman ve İsmail Hami Danişmend'de bulunmaktadırlar. Mustafa Kemâl Paşada buna karşı çıkmış ve vatanseverleri iknaaya muvaffak olmuştu.
İstanbul'da 1919 Aralık ayında kurulmuş olup, adı Trabzon ve Adem-i merkeziyet cemiyeti Trabzonlu Rumlar, bu şehrin Ermenilere verileceği rivayetini duyduğunda bu cemiyete taraftar olmuşlardır. Bunlardan Metropolid Lavrendius, bu Adem-i Merkeziyet'e yakınlaşmış Pontusçuların vazifeden çekil sözünü redetmiş ben buraya padişahın emriyle geldim demek suretiyle vaziyetini açıklamak meziyetini göstermiştir.

Mütareke Sonrasında Ordumuz

İşgal devletleri İstanbul'a gelmeden evvel Osmanlı genel kurmayını sıkıştırmak suretiy İe ordumuzun pek büyük bir kısmını terhise tâbi tutturmaya muvaffak olmuştur. Elimiz de silah altunda dokuz adet kolordu ile yirmi adet tümenden müteşekkil bir efrad bulunuyordu. Bunun teşkilâtlanması yazışmaları yapılırken, İngilizler bu işte kontrole önem veriyor bu sebeble de kuruluş hayli aksıyordu. Ankara hükümeti bu arada teşkilâtını tamamlayıp varlığını hatırlatınca, bu yazış-malar hükümsüz hâle dönüşmüştür.

Mütareke Hükümleri Gereği Teslimat

Yapılan silah bırakışması antlaşması gereğince Osmanlı genel kurmay Başkanı Kavaklı Mustafa Fevzi Paşa (mareşal Çakmak) ile İngiliz Generali Milne Osmanlı ordusunun 50 bin kişilik istihdamla kurulmasını anlaşırken, 48 bin tüfek, 200 bin süngükolu, 295 tane top kaması teslim etmek zorunda kalırken, ellin kişiyi aşan eratın terhisi yapılıyor, böylece de, ordunun tamamında 408778 tüfek, 240 makineli tüfek, 256 adet topa mâlik olunacak tarzında bir sınır konulmuştu. Târih 1919/Mart ayını işaret ederken 337.615 er'in terhisini yapmışız trenlerimizin yetersizliği, terhis edilen askerin memleketlerine kafileler hâlinde yaya olarak sevk edilmişti ki, bu nasıl bir eziyet, ne acıklı bir haldi. Bu askerin içinde, topal, çolak, yaraları yeni iyileşmiş nice gaziler olduğu gibi zayıf düşmüş Mehmedçiklerde bulunuyordu.

Yeni Tanzim

Elde bulundurulmasına müsaade edilen ve tanzim olunan kuvvetlerimizin

tanzimi aşağıdaki şekilde tanzim olundu.

1.Kolordu;	Merkezi:	Edirne;	41. Ve 61 .Tümenler
25." " ;	" "	İstanbul	1. Ve 10. "
14." " ;	" "	Tekirdağ	44. Ve 61. "
17." " ;	" "	İzmir	56. Ve 57. "
20." " ;	" "	Ankara	23. Ve 24. "
12." " ;	" "	Konya	11. Ve 41. "
3." " ;	" "	Sivas	5.Kafkas Tümeni ve 15.Tümen
13." " ;	" "	Diyanbekir	2. Ve 5. Tümenler
15." " ;	" "	Erzurum	2. 9. 11. Ve 12. Tümenler

Kadrodaki yirmi tümeni meydana getiren sayıdan,bir tümeni İzmir'de Yunanlılar dağıtmış, dört tümenimizde İstanbul ve Trakya'da kaldığınından böylece yirmi tümen olan yekûn gücümücün dörtte birinden istifade edememekle karşı karşıya idik.

Karakol Cemiyeti

Mütareke ile beraber, evlâd-ı vatan harekâta geçmiş ve çeşitli tulumbacı kulüpleri, futbol takımları, şehir kabadayıları, devlet görevlerinde genç kâtipler, esnaf loncaları, nice değerli hoca efendiler düşmandan halas olmak için gerek cemaatlerini gerekse muhitlerindeki kıraathaneleri dolaşarak gönüllü temine gayret ederlerken, bunlardan İstanbuPuIumu-zun bizimde vaz u nasihatlerinden müstefid olduğumuz Alasonyah Hacı Cemâl Efendi (Öğüt) merhum Beşiktaş semtindeki kahveleri dolaşır, ahbablık kurduğu kişilerin kanaatlerini ölçüp biçer,aklı yatanları evine götürür orada bir kaç tanesine tahlif yâni yemin ettirmek suretiyle Milli Mücadele sancağı altına toplar ve kâh silah kaçırmada, kâh bazı zevatı düşman elinden kaçırmak gibi mühim baskınlarda istihdam etti-ğini bu satırlar yazılırken hayatta olan Hikmet Öğüt hanımefendi hazretlerinden, yapılan tahlifin yâni and içme esnasında, yemin edecekleri, Kur'an-ı Kerim ve tabanca üzerine el koydurmak ve bunu yaptırırken de, gözlerin bağlı olduğunu dinlemişizdir.

Beri yandan; Felah (yâni kurtuluş mânasına) gurubunun silah kaçırmak için büyük depolan baskınla veya müslüman sömürge askerlerinin göz yumması münasebetiyle soyması bunları Anadolu'ya sevk etmesi unutulmayacağı gibi meşhur Kara Vâsıf Bey'in ünlü Karakol Cemiyetinin büyük hizmetleri olmuştur. Hele Felah gurubu reisi o sıralarda binbaşı olan ve ordudan Korgeneral olarak emekli olan Ekrem (Baydar) Bey, ki bu zâtında dönme olduğu rivayeti vardır ve bunların hizmetleri hep takdirle yâd olunur. M.M Gurubunun başkanı Topkapih Mehmed Bey ki fâkir-i pür taksir bu zâtı da Mah-mudpaşa'da ki İrfaniye Çarşısında Manastır handa yarım asır evvel görmüş elini öpmüştük. Yine bu zâtın arkadaşlarından Bican Bağcıoğlu, Muhasebeci İhsan Bey ile Topçu

Üsteğmen Burhan, deniz Yüzbaşı Hakkı, İnzibat bölük komutanı Seiâmi Tolunay Beyefendiler de hizmetleriyle temayüz etmişlerdir.

Amasya Tamimi

İstiklâl mücadelemizin önemli bir merhalesini teşkil eder Amasya Tamimi. Samsun'a mutasarrıf sıfatıyla bıraktığı Re-fet (Bele) Bey'i Amasya'ya gelişinde az sonra yanına davet eder. Refet Bey gelmediği gibi, cevab da vermez. Bu arada mutasarrıf olduğu Samsun civarını teftişe çıkan Albay Refet Bele, Amasya'ya gelmiştir. Daha önceden müsveddesi hazırlanmış bazı tahriratın yeni gelen arkadaşlarca imzalanmasını taleb eden M. Kemâl Paşa,odasında oturan Rauf (Orbay) Bey ile Refet (Bele) Beylere bu kâğıtları imzalamalarını söy-lediğinde Rauf önce imtina eder, bilahire bunun târihi bir hatıra olduğunu hatırlatan M.Kemâl'in ricasını tekrarlaması üzerine imzalar. Refet Bey, imza atmayı kabule yanaşmaz Bunun üzerine M.Kemâl Paşa; yan oda da oturmakta olan Ali Fuad (Cebesoy) Paşayı yanına çağırtır ona beyanda bulunur ve bunun üzerine Ali Fuad Paşa da kâğıdı imzalar. Bunun üzerine Refet Bey müsveddeyi eline alır ve kendinin anlayacağı bir işaret koyar. Bu işareti müsvedde de bulmak pek müşküldür. Bu müsveddenin en bariz tarafı şu satırlardır: "Artık; İstanbul, Anadolu'ya hâkim değil, tâbi olma mecbur-tiyetindedir." Bu tamimin yayınlanışında, 22/hazi-ran/1919'da Kâzım Karabekir Paşayla Mersinli Cemâl Paşa da telgraf mâkinası tasdik etmişlerdi. Şimdi bu tamimden sonrayı bir kronoloji hâlinde sahifelerimize alacağız ve İstiklâl harbimizin komuta kadrosunun mensuplarını ve vazife icra ettikleri birlikleri ve o dönemdeki rütbeleriyle kaydederek, dizimizi tamamlama yoluna gideceğiz.
24/Haziran/1919; Padişah Vahdeddin Hân'a M.Kemâl Pa-şa'dan telgraf, "..böyle bir zihniyetin hiç bir yerde kabul ue tatbik noktası bulmadığını şükranla arzeylerim"
27/Haziran/1919: Mustafa Kemâl Paşa'nın Tokat'tan Sivas'a gelişi ve Vali Reşid Paşa tarafından karşılanışı, bu Vali paşa meşhur tarihçi ve devlet adamı Ahmed Cevdet Paşa'nın damadıdır. Aynı gün ve târihde, Ali Fuad (Cebesoy) Paşa'nın Ankara'da erkân-ı devletin askeri ve sivillerine yayımladığı beyannameden: "İcabında mevkı-i memuriyetimden ayrılarak bir ferd-i millet olarak mübarek vatan ue mukaddes milletim uğrunda çalışmağa devam edeceğimi alenen taahhüt ediyorum.."
3/Temmuz/1919: Mustafa Kemâl Paşa'nın Rauf bey ile beraber Erzurum'a gelişi halk ve asker tarafından sevgi gösterileriyle karşılanışı ve istanbul'da dahiliye nazırı Ali Ke mâl bey'in; valilere: "Ordu müfettişleri ve ordu kumandanları İtti-hat ve Terâkkinin bakiyesidir. Seferberlik emri verilirse ahali bunu icra etmesin", Tarzındaki tamimine 15.Kolordu komutanı Kâzım Karabekir'in karşı tamimi: "Doğu'nun müdafaasından ben me'sulüm. Kanun bana bir tehlike anında seferberlik emri vermek selâhiyetini vermiştir. Her kim olursa olsun, seferberlik emrine uymazsa derhal divân-ı. harbe veririm " olmuştur.

23/Temmuz/1919: Erzurum Kongresi açılıyor ve M.Kemâl Paşa Reis intihab ediliyor.
27/Temmuz/1919: Kâzım Karabekir Paşa ile Albay Raw-linson'un Erzurum'daki mülakatı ve Amiral Galdroph'dan Lord Kurzon'a: "Şu ihtimâli göz önünde bulundurmalısınız. Hadiseler öyle bir şekil alabilir ki, küçük Asya'da bağımsız, muhtemelen gayet fanatik ve avrupa aleyhtarı bir hükümet kurulabilir. Böyle bir hükümet İstanbul'un yetkisini ve padişahın egemenliğini ret edebilir" Demektedir.
4/Eylül/1919: Sivas Kongresinin açılışı, M.Kemâl Paşa'nın açış konuşması ve kongre reisi seçilmesi.

Sivas Kongresi'ne Bakış

Sivas kongresi 4/EyIüi/1919'Perşenbe günü saat: 15'de M.Kemâl Paşa'nın başkanlığın da çalışmaya başladı. Kongreye iştirak eden delege adeti kırk kişidir. Çalışmalar sekiz gün sürmüştür. 11 /Eylül/1919 günü saat 11.30'da son bulmuştur. Kongreye katılan ve adlan bilinen delegeler şunlardan ibarettir:
1-Mustafa Kemâl Paşa/2-İsmail Fâzıl Paşa <Ali Fuad Ce-besoy'un babasi/3-Hüseyin Rauf Orbay/4-İsmail Hami Da~ nişmend <İstanbul delegesi> /5-Albay Kara Vâsıf Bey istanbul delegesi>/6-Dr.Hikmet Bey (Orhan Boran'ın babası) /7-Mehmed Şükrü Bey <Afyonkarahisar delegesi> /8-Salih Sıtkı Bey <Afyonkarahisar delegesi> /9-Bekir Sami Bey <To-kat delegesi> /10-Albay Refet Bey <Samsun delegesi> /ll-Boşnakzâde Süleyman Bey <Samsun delegesi> /12-Başa-ağazâdeYusuf Bey <Denizü delegesi> /13-Küçükağazâde Necip Ali Bey <Denizli delegesi> /14-Dalhanlızâde Mehmed Şükrü Bey <Denizli de legesi> /15-Hakkı Behiç Bey <Denizli delegesi> /16-Hoca Râif Efendi <Erzurum delegesi> 17-Şeyh Fevzi Efendi <Erzincan delegesi> /18-Ahmed Nuri Efendi <Bursa delegesi> /19-Osman Nuri Bey <Bursa dele-gesi> /20-Siyahizâde Halil İbrahim Efendi <Eskişehir delege-si> /2Î-Bayraktarzâde Hüseyin Bey <Eskişehir delege-si>/22-Hüsrev Sami Bey <Eskişehir delegesi> /23-Mâcit Bey <Alaşehir delegesi> /24-Zeki Bey <Kastamonu delegesi> /25-Mehmed Tevfik Bey <Kastamonu delegesi> /26-Abdur-rabman Dursun Bey <Çorum delegesi> /27-Dellâlzâde Hacı Osman Efendi <Nevşehir delegesi> 28-Halit Bey <Bor dele-gesi> /29-Mustafa Efendi <Niğde delegesi> /30-Mazhar Müfit Bey <Hakkâri delegesi> /31-İbrahim Süreyya Bey <Saruhan deiegesi>dir.
Bu delegelerin çok büyük bir kısmı Sivas'a gelmişler ve aralarında bir çok meselede ortak noktalar oluşturmuşlar ve Mustafa Kemâl Paşanın gelmesinden önce 25 delegenin Mandater idaresi hakkında bir muhtıra hazırlamış olduğu varittir. Bu hususda M.Kemal Paşa şunları söylemektedir: "Öç gün ittihatçı olmadığımızı teyid için yemin etmek lüzumu ile yemin formülü hazırlamakla, padişaha arıza yazmakla ue kongreyi tebrik için gönderilen telgraflara cevap yazmakla ve bilhassa kongre siyasetle uğraşacakmı? üğraşmayacak-mı? Münakaşası ile geçti İçinde bulunan mücadele ue faaliyet siyasetten başka bir

şey değil. Bunu münakaşa etmek şâyan-ı hayret değilmidir? Delegelerin mühim bir kısmı ittihatçı idi. Buna rağmen her biri ittihatçılık yapmayacağına yemin etti." M.Kemâl Paşa daha sonra şunları ifade eder: "Erzurum Kongresinde alınan müdafaa kararı, Ermenilere ue Rumlara karşı alınmış iken, Sivas kongresinde her türlü işgal ue müdehaieye karşı müdafaa ve mukavemet etmek kararı verilmiştir..." Daha sonra mandaterlik hakkında İstanbul delegesi İsmail Hami (Danişmend) Bey tarafından hazırlanıp 25 delege tarafından imzalanıp manda muhtırası ise müzakereye getirildi. İstanbul delegeleri oradaki telkinlerin tesiri altında idiler. İstanbul'dan gelirken Braun adında bir Amerikan gazetecisini de beraberlerinde getirmişlerdi. Bu gazeteci Türkiye'ye 50 bin kişilik bir işçi ordusu getirip Türkiye'yi imâr ettireceğini söylemiş bulunuyordu. Manda teklifini müdafaa edenler arasında Rauf, Refet, Bekir Sami ve Kara Vâsıf Beyler ile İsmail Fâzıl Paşa da vardı. Bu görüşe eğilim sebebi olarak da; 500 milyon (günümüz parasıyla 500 katrilyon) Osmanlı lirası borcu olan ve yıllık geliri oniki milyon civarında geliri olan, verimli bir toprağı bulunmayan bir ülke yabancı desteği olmadan yaşayamaz, ikinci olarak parasız, ordu-suz ne yapabiliriz? Modern milletler hava da uçuyorlar. Biz daha kağnı ile ekin taşıyoruz. Onlar zırhlı yapıyor, biz yelkenli bile yapamıyoruz. İzmir, Yunanistan'da kalsa düşmanımız vapurla asker getireceği halde biz hangi şimendifer yâni trenle nakliyatı gerçekleştireceğiz? Diye ileri sürmek suretiyle ülkenin manda olmasına taraftar olduklarını beyan ediyorlardı. M.Kemâl Paşa, mandacılara Braun adlı Amerikalı gazeteci ile görüştüğünü bu adamın manda'lık teriminin ne olduğunu dahi bilmediğini, ayrıca da Amerika'nın da rnanda-terlikten yana olmayacağını ifade ettiğini naklettikten sonra

M.Kemâl Paşa, manda taraftarlarını susturan yine mandacılığı savunan Rauf Bey'in olduğunu çünkü, Amerikan kongresinden memleketimizi tetkik edecek ve hakikati ortaya serecek bir kurul davet olunmasını teklif olarak ileri sürdü ve bu teklif ittifakla kabul edildi. Şeklinde bilgi vermektedir. AB~ D'ye çekilen telgrafın ülkenin o günkü durumunuda ortaya sermesi açısından ehemmiyeti münasebetiy le buraya nakli uygun bulduk: "Amerika Birleşik Devletleri Ayan meclisi reisliğine, Rumeli ve Anadolu'nun bütün müsiüman halkını temsil eden ve Osmanlı imparatorluğunun Anadolu ve Rumeli'deki bütün vilâyetlerinin temsilcilerinden mürekkep olan Sivas Milli kongresi, 4/Eylül/1919'da bir araya gelmiştir Gayeleri şunlardır:

Memleket halkının ekseriyetinin arzularını yerine getirmek, bütün azınlıkları himaye altında bulundurmak, bütün vatandaşların can ve adalet yolundaki haklarını teminâta bağlamak. Sivas Milli kongresi Osmanlı imparatorluğu halkı içindeki ekseriye tinin arzularını ifade eden bir karar suretini 9/Eylül/1919 günü kabul etmiştir. Bu kararın içinde bulundurduğu prensipleri, Sivas Milli Kongresi, Birleşik Amerika Devletleri Ayan meclisine şu ricada bulunmayı bu gün yine ittifakla kararlaştırmıştır.

üyelerinizden kurulu bir komiteyi Osmanlı devletinin her köşesine göndermenizi diliyoruz. Bu komite hususi menfaat ile alâkalan olmayanlara ve millete has olan

ber rak görüşte, Osmanlı imparatorluğunda fiili surette hüküm süren hal ve şartlan gözden geçirmelidir. Böyle bir tetkik; Osmanlı İmparatorluğuna ait nüfusun ve arazinin mukadderatı hakkında bir sulh antlaşması gereğince keyfi kararlar verilmesine meydan bırakılmazdan evvel yapılmalıdır."
İmzaların sahibi aşağıdaki zevattır. Sivas kongresi adına: Reis: Mustafa Kemâl Paşa-Reis Vekili: Hüseyin Rauf Bey-2.Reisvekili: İsmail Fâzıl Paşa-Kâtipler: İsmail Hami ve Mehmed Şükrü

Meclisin Açılması

16/Mart/1920'de İstanbul kanlı bir işgalin altına girerken, Meclis-i Mebusan'da dağıtıldığından Osmanlı devlet başkentinin artık millet mukadderatına vaz u elyed koyamayacağı tabii olduğundan Ankara'da bir millet meclisi teşekkül ettirilmesi karargir oldu. Aslında Hüseyin Rauf Bey'in, meclis-İ mebusanın kapanmasını temin için tevkif olunmayı da göze alarak, İstanbul'a avdet edip, mebusan'da yaptığı tahrik edici konuşmalarıylada bunu temine muvaffak olduğu böylece de, mebusların Ankara'ya gitmesinde müsbet ve mühim ro-lünüde burada hatırlamadan geçmeyelim. Mustafa Kemâl Paşa, Rauf Bey' in bu plânını pek tehlikeli bulmuş, İstanbul'a avdetine engel olmaya çalışmış başına gelmesine muhtemel hâller arasında hayatını bile kaybedeceğini ifade etmiştir. Nitekim de Rauf Bey, Meclis-i Mebusandan Kara Vasıf Beyle birlikte işgal kuvvetlerince alınmış Malta'ya sürgüne gönderilmiştir. Bu olayların akabinde; İstanbul'da mücadelenin yapılamayacağını anlayan mebusların ve Anadolu'nun livalarında yapılan seçimlerle de, boş sandalyeler temsilcilerine kavuşturmuşlardır. Bundan sonra da, Millet meclisi İstiklâl savaşımızın merkez üssü olmuştur. 23/Nisan/1920'de Cuma günü ve Cuma Namazından sonra küşadı yapılan BMM'si başkanını seçmiş ve bu meclisin hükümeti de kurulmuştur. Bu hükümet Milli Mücadeleyi süratle muntazam askeri birlikler teşekkül etmek çalışmalarına girişmiştir. Bu meclisin başkanlığına M.Kemâl Paşa, 110 rey alarak seçilirken Hacıbektaş Çelebisi Cemaleddin Efendi 2.başkanvekilliğine, Haydar Refik, Muhiddin Baha, Cevdet Atıf, Rasim ve Eyyaz Beyler kâtipliklere Emir Paşa ile Süreyya Bey'c'e idare memurluklarına seçildiler. Ancak ilk hükümet teşki! olunana kadar bir yürütme kurulu seçildi ki bu zevat, Albay İsmet (İnönü), Feyzi (Çakmak) Paşa, Hamdullah Suphi, Hakkı Behiç, Adnan Beyler ve Şeyh Servet Efendi'den meydana gelen altı kişi aşağıda ki adları yazılı hükümet kurulana kadar yürütme kurulu adıyla görev yaptılar: Başbakan: Mustafa Kemal Pa-şa-Şeriyye vekâletine: Mustafa Fehmi Efendi-İçişleri vekillisine: Cerni! Bey-Bayındtrlık vekâletine: İsmail Fâzıl Paşa-Hâ-riciye vekaletine: Bekir Sami (Kunduh) Bey-Sıhhıye Vekaletine: Dr.Adnan Adıvar-İktisat vekâletine: Yusuf Kemâl Ten-girşenk Bey-Genel Kurmay başkanlığına: Albay İsmet Bey(İnönü)-MilIi Müdafaa vekaletine: Fevzi(Çakmak)Paşa-Mâliye Vekaletine: Hakkı Behiç Bey-Mâarif vekâleti: Rıza Nur Beylerden müteşekkil hükümet kuruldu.

İstiklâl Savaşı Komutanları Ve Subayları

Mustafa Kemâl Paşa'nın Samsun Çıkış Döneminde Birlikler Ve Komutanları

BİRLİK VE MAKAM: 1.Kol.Ordu K.Edirne 49.Tüm.K. Kırklareli 6O.Tüm.K. Keşan 14.Kolordu Tekirdağ 55.Tüm.K. Tekirdağ 61.Tüm.K. Bandırma 61.Tüm.K. Bandırma 17.Kolordu K. İzmir 17.Kolordu K.Bursa 56.Tüm.K.İzmir 57.Tüm. K. Aydın 25.Kolordu K.İstanbul 25.Kolordu K.İstanbul l.Tüm.K. İzmit l.Tüm.K. İzmit 10.Kafkas Tüm K.İst. 2.Ordu Müfettişi 2.Ordu Müfettişi 12.Kolordu K. Konya 12.Kolordu K. Konya
RÜTBE ADI VE SOYADI
Alb.Cafer Tayyar(Tümg.Eğilmez)
Alb.Şükrü Nâili(Korg.Gökberk)
Alb.Muhittin(Tümg.Kurtiş)
Tuğg.Yusuf İzzet Paşa(Met)
Yarbay Alaaddin(Tümg.Koval)
Alb.Muhittin(Tümg.Kurtiş)
Alb.M.Kâzım (Org.Özalp)
Tuğg.Aii Nâdir Paşa
Alb.Bekir Sami(Alb.Günsav)
Alb.Hürrem
Alb.Şefik(Alb.Aker)
Alb.Şevket
Tuğg.Aii Saİt(Org.Akbaytugan)
Yb.Mustafa Asım
Alb.Rüştü(Gnl)
Alb.Kemaiettin Sami(Korg.)
Tümg.Cemâl Paşa(Mersinli)
Korg.Esat Paşa (Bülkat)
Alb.M.Selahaddin(Kip)
Alb.Fahrettin(Org.Altay)
1 l.Tüm.K Pozantı
11.Tüm.K. Niğde
41.Tüm.K. Karaman
4l.Tüm.K. Karaman
20.Kolordu K.Ankara
23.Tüm.K.Afyon
24.Tüm.K. Ankara
24.Tüm.K.Ereğli
9. (3.)Ordu Müfettişi
3.Kolordu K.Sivas
3.Kolordu K.Sivas
5.Kafkas Tüm.K.Amasya

15.Tüm.K.
15. Tüm. K.Samsun
15.Kolordu K.Erzurum
3.Kafkas Tüm.K.Tortum
9.Kafkas Tüm.K.Erzurum
11.Kafkas Tüm.K.Van
12.Tüm. K.Horasan
13.Kolordu K. Diyarıbekir
2.Tüm.K.Silvan
2.Tüm. K.Silvan
5.Tüm.K. Mardin
Yb.Mümtaz(Alb.
Yb. Mehmed Arif(Ayıcı)
Yb.Mehmed Hayri
Yb.Nuri(Conker)
Tuğg.Ali Fuad(Korg.Cebesoy)
Yb.Ömer Lütfi(Argeşo)
Yb.Mahmud Nedim(Hendek)
Yb.Atif Ateşdağlı
Tuğg.Mustafa Kemâl(Atatürk)
Alb.Refet(Tümg.Bele
Alb.Çolak H.Selahattin(Köseoğlu)
Yb.Cemil Cahit(Org.Toydemir)
Yb.İsmail Hakkı
Yb.Şefik Avni(Özüdoğru)
Tuğg.Kâzım Karabekir(Korg)
Alb. Rüştü(Tümg)
Yb.Hafit(Tümg.Karsıalan)
Yb Câvit(Tümg.Erdelhün)
Yb. Osman Nuri(Tümg.Koptagel)
Alb.Ahmed Cevdet
Yb.Aşir(Tümg.Ath)
Yb.Akif(Tümg.Erdemgil)
Yb.Kenan(Korg.Dalbaşar

Doğu Trakya Harekâtı Komutanları

1-TRAKYA MİLLİ KOMUTANI ALBAY CAFER TAY-YAR(Tümg.EGİLMEZ)/2-l.Kolordu K.Albay Muhittin (Tümg.KOrRTİŞ)/3-l.Kor.Kur.Bşk.Yb.Abdurrahman Nâ-fiz(Org.GÜRMAN)/4-l.KolorduHrk.Şb.Md.Bnb.Kadri (Alb. ALKOÇ)/5-1 .Kor. Kurma yi Bnb.İsmail Hakkı/6-49.Tüm.K.Edirne Yb.Şükrü Nâili(Korg. GÖKBERK)/7-49. Tüm. Kh. Sb.ütgm. Fehmi (Korg.TÜRESEL)/8~

153.P.Aİ.K.Bnb.Çallı Etem (Alb.KA RABCIDAK)/9-154.P.ALK.Yb.Ahmed Hamdi(Alb)/10-155.P:Al.K.Yb.Yüm-ni/11-60. Tüm.K.Uzunköprü Yb.Cemil (UYBADIN)/12-6O.Tüm.Krm.Bşk.V. Yzb.AIi Rıza/13-185.P.AI.K.Bnb.Ali Fâ-ik(Yb)/14-l 86.P:Al.K.Yb.Süreyya/15-187.P.Al.K.Yb.Saffet/ 16 - 60.Top.Al.K.Bnb.Ahmet Zeki/l7-55.Tüm.K.Tekirdağ Yb.Alaaddin(Tümg.KOVAL) /18-55.Tüm.K.V.Yb.Yüm-nü(EĞİLMEZ)/l9-55.Tüm.Kur.Bşk.Yzb.Yusuf Ziya(Tümg. YAZGAN)/20-55.Tüm.KurmayıYzb.Necmettin(SELEM)/21 -168.P.Al.K.Yb.Kuşat (Gnl.Yazıcıoğlu)/22-l70.P.Al.K.Yb.Fâ-ik/23-170.P.Al.K.Yrd.Bnb.Muhittin(Yb.)/24-171 . P.Al.K.Yb.Şâkir(ERZÜRÜMLÜ)/25-55.Top. Al.K.Bnb.Şükrü/26-55.Top.Al.K.Yzb.Sâ mi(Korg.TOPÇÜ)/27-K)rklareli HudutTb.K.Bnb. Fuat/28-516.Hudut Tb.K.Yzb.Hasan Tahsin Edirne Uzunköprü ve İpsala'da Kurulan Gönüllü Müfrezele-ri:Ahırköprülü Ahmed Bey Müfrezesi/Teğmen İbrahim Hakkı Çırpanlı komutasında İbrahim Hakkı Müfrezesi/Hüseyin Bey Bölüğü/YolageİdiIbrahim Müfrezesi/Binbaşı Nidadi Komutasında üzunköprülü Müfrezesi/Arnavut Ali komutasında CJzunköprülü Ali Bey Müfrezesi/Hafız Recep Efendi komutasında Babaeski Milli Müfrezesi/Behçet Hilmi komu tasında Kuvve-i Seyyare

Batı Trakya'da Küvayı Milliye Kurucuları

BatiTrakya Kuvayı Milliye K.Bnb. Filibeli Rüş-tü(Korg.AKIN)/Batı Trakya Kuvayı Mil üye K.Yrd.Yzb.Fu-ad(BALKAN)Dr.Bnb.İsmail Hakkı-Ecz.Yzb.Nuri-P.Yzb.Salih Zeki-RYzb.Şevket-RYzb.Sedat-P.atğm.Hüsnü-P.ütğm.Ab-dülgani-P.Tğm.Fahri(Özdi-lek)-P.Tğm.Midhat Cemal(Kü-TAY)-P.Tğm.Hayri-P.Tğm.Sabri

Batı Trakya Hükümeti Kurucuları

Hükümet Başkanı/ Peştreli Tevfik Bey/
" 2." 7 Bekir Sıtkı Bey
Adalet Bakanı " " " " " "
Dış İşleri Bakanı Mahmud Nedim Bey
İçişleri Bakanı Hasan Tahsin Bey(ARGCİN)
Mâliye " " Sabri Bey(TÜTEN)
Evkaf " " Av.Mustafa Bey(DOĞRÜL)
Gnkur.Bşk.P.Yzb. Fuad(BALKAN)
" 2." "P.Tğm. Fahri(ÖZDİLEK)

Bati Trakya Türk hükümeti ile alâkalı olarak,yukarıdaki listeye aid bir miktar bilgi vererek, bu haftaki yazımızı tamamlayalım. Bu İstiklâl Harbi komutan ve subaylar listesini seçimlerden sonraki yazılarımızda inşaaîlah tamamlarız.

15/Ekim/1919'da adı geçen Türk hükümeti, bölgede bulunan azınlıklardan

Rumlar ve Bulgarlardan hükümete birer temsilci ile katıldılar. Bu hükümeti, Yunan ve Bulgar hükümetlerinin tanıdığını bildirmiş olalım. Fransızların bu hükümet kuruluşuna yardımcı olma gayretlerinin maksad-i hâkikisi ileri de burayı Fransa'nın mandateri olarak nüfuzu na aî-mak gayretine matuf olduğunu ifade edelim. Fransa ile Yunanistan hükümetleri burada kıyasıya bir mücadeleye girdiler. Mayıs 1920'de referandum yapıldı. Yunanlılarında 75 bin Osmanlı altunu harcama yaparak, satın aldığı bazı Türk ileri gelenlerinin marifetiyle Batı Trakya,Yunanistan'a katılmasıyla netice verdi. Böylece bu yönetimde 23/ Mayıs/1920'de târih sahnesinden çekilince bu referandumu ve oyunlara karşı çıkan Batı Trakya Türkleri,Batı Trakya Milli Hükümetini kurdular bu târih 25/Mayıs/1920 olup bu hükümetleri Lozan'ın İmzasından sonra 24/Temmuz/1923'de faaliyetine son verdi. Milli Mücadele esnasında buradaki direnme ve faaliyetler, Yunanlıların altı tane tümenini burada meşgul ettiğinden, Anadolu cihetindeki mücadelemize dolaylı yardım etmiş de oldular.

Son Sadrazam Ahmed Tevfik Paşa Ve Son Sadareti

Ahmed Tevfik Paşa Osmanlı devleti sadrazamlarının 208. değişikliğini yaşamıştır ilk sadaretinde. Paşa ilk sadaretine H.Hilmi Paşa'dan boşalan makama Sultan 2. Abdülhamid tarafından nasbedilmiştir. Ancak bu makamda sadece, 21 gün kalabilmiştir. Bu sadaretinden sonra üç defa daha bu makama gelebilmiş ve tamamı dört kere olmak üzere mevkii sadarette bulunmuştur. Ayrıca bir hususiyeti vardır ki, pek iyi olmayan bir sıfat tır. O da; Osmanlı devletinin son sadrazamı olması şanssızlığıdır. Târihe şân veren bu yüce milletin son padişahı olmak nasıl hâzin ise tabiatıyla, son sadrıazarnı ol-nnakda ondan aşağı bir hazinlik göstermez. Ahmed Tevfik Paşa biografisi pek alaka çekici hususlara mâlikdir. Sahib-i dikkat olanlar bunları hemen fark edeceklerdir.
Ahmed Tevfik Paşa 12/safer/1261-18/şubat/1845'de Üsküdar Tpptaşı semtinde dünyaya gelmiştir. Kırım hanları sülâlesinden olup, Tuna havalisi Osmanlı süvarileri generali İsmail Hakkı Paşa babasıdır. Diyarıbekir'li Hacı Şaban efendinin kızı Ayşe Gülşinas Bânu'nun, son sadrazamın validesi olduğu Paşa'nın tercümei hâlinde yer almaktadır.
Topkapı sübyan mektebinde bir müddet okuduktan sonra babasının Vidin'deki vazifesi münasebetiyle Vidin Rüşdiye-sinde okudu. Yaşı ondörde geldiğinde Davudpaşa' da bulunan 2.süvari alayına kayıd oldu. Onsekiz yaşına geldiğinde Harbiye Mektebinden genç bir süvari mülazım-ı sâni i olarak çıktı.
İbnü'l Emin Mahmud Kemâl İnal beyefendi "Son Sadrazamlar" adlı pek kıymetli eserin de 1705. sahifede: ".resmi tercemei hâlinde arızâi vücudiyesinden dolayı silk-i aske-riyyeden isti'fa etmiştir" yazıyor diyor. İstifasının hakiki sebebi hakkındaki sualime oğlu Ali Nuri bey, gönderdiği cevab-nâmede süvari kumandanı Ömer Şevki ile Nasuhi Paşa'ların emir zabitliği vazifesinde bulunduğu esnada amcasının oğullan latife tarzında Safveti Paşa'ya bayram tebriğine giderken terfi etdin demelerine kızarak 1282/1865'de askerlikten isti'fa

etmiştir." şeklinde malumat veriyor. Hemen aynı sene ücretsiz olarak babıâli tercüme odasına çalışmaya girdi. 1289/1872 cemaziyelahirde onbeş lira maaşla Roma sefareti kâtipliğine 1292/zilkade-1875'de otuzüç lira maaşla (2002 târihi itibarıyla 4.milyar 290milyon yapar) Atina sefareti başkâtipliğine, 1293/şaban-1876/ağustosunda aynı maaşla Pe-tersburg sefareti başkitabetine, 1294/1877 tarihine kadar sefir Kabûli Paşanın vekâletine maslahatgüzar tâyin olundu.
Şaban/1300-1882/haziranında yüz lira maaşla Atina'ya orta elçi unvanıyla gönderildi. 1 2/recep/1 302-28/ni-san/1885'de Paris'de kurulan Süveyş Kanalı komisyonuna memur oldu. Berlin sefirliği ve rütbe-i vezâret 1/rebiülev-vel/1307-26/ekim/1889'da verilirken bir çok madalya ve nişanlar da kendisine takdim olunuyordu. 1 8/cernaziyeiev-veI/1313-7/kasım/1895'de 40 bin krş maaşla hâriciye nâzın oldu. Tevfik Paşa'nın bu makama getirilişinin hikâyesi şöyle: Ahmed Tevfik Paşa; bir müddet için İstanbul'a izinli gelebilmek için yazdığı bir dilekçede mezuniyet istirhamında bulunmuştu. Ne var ki bu müracaata cevab alamamıştı. Daha sonra mabeynden çekilen bir telgrafla acilen gelmesi bildirilmişti ayrıcada doğrudan saray'a uğraması işaret olunmuştu. Gece yarısına yakın İstanbul'a gelen Tevfik Paşa işar üzerine hiçbir yere uğramadan doğruca saraya gidip, Mabeyn Müşiri Gazi Osman Paşanın odasına duhul ederek, saraya çağırılış sebebini sual ettiğinde aldığı cevap: "Zannımca efendimiz; sizi bu sefer bırakmayacaklar!" Şeklinde olmuştu. O sırada hükümet toplantı halindeydi ve sadrazamın konağına gittiğini de bu arada duymuştu. Tevfik Paşa'ya o sırada saray'da bir odaya yatak serildi. Yorgun Paşa henüz uzanmıştı ki, kapısı tıklatıldı ve kalkması istendi. Kalkıp da hazırlandığında, heyet-i vükelâ toplantı salonuna gitmesi işaret olundu. İçeri girdiğinde hâriciye nazırlığına getirildiğini anladı. 9/şev-val/1314-14/mart/1897'de yapılan tensikatta maaşı 36 bin kuruşa indirildi.
Bilhassa ikibin yılını idrak ettiğimiz şu günlerde aşağıdaki satırlara yeniden hayatiyet verme arzuy-u emelİyle Yunan muharebesinde müşahede olunan mesâil-i makbule-i sada-katkârane ve ikdamat-ı ber güzide-i şinasanesine binaen Yunan Muharebe Madalyası 30/şevval/1315-23/mart/1898de murassa imtiyaz ve 21/rebiülahir/1317-30/ağustos/1899 da "Hidemat-ı sadıkane ve mesâil-i memduhai reviyyetkâranesine binaen mu-rassa iftihar nişanı ve altun kılıç verildi. re~ ceb/131 7-kasım/l 899'da hâriciye nazırlığına zâmimeten üzerinde bulunan sıhhiye nezâretinden dolayı ayrıca 10 bin krş maaş tahsisine iradei seniyye çıktı.
Zaferle çıktığımız Yunan Savaşı akabinde Tophane Kas-rın'da yapılan Yunanlılar ile ba nş müzâkerelerine üç ay reislik edip, sonunda kat'i sulhu sağlamaya muvaffak oldu ve bundan dolayı altun .liyakat madalyası alırken, Hicaz Demiryolları madalyasına da hâmil oldu. Meşrutiyet ilânında, değiştirilen bakanlar arasında, yerini muhafaza edebilen Ahmed Tevfik Paşa olmuştur. Hariciye nazırlığında devam etmesi hoş görülmüştür. Yine yapılan tensikatta bu sefer maaşı 25bin kuruşa indirildi. 20/zilkade/1326-15/aralik/1908'de ayan meclisine seçildi. 1 2/muharrem/1 327-27/şu-bat/1909'da Kâmil Paşa

hükümetinin sükûtu hâriciye nazırlığından Ahmet Tevfik Paşanın da sükûtunu getirdi. Ancak kurulan Hüseyin Hilmi Paşa'nın kabinesinde hariciye nazırlığına getirilen Rıfat Paşa, Londra sefirliğini devr ve İstanbul'a kadar geçmesi geçen zaman diliminde nezareti vekâleten yürütmesi istenen A.Tevfik Paşa yıllarca o nezâreti güzelce idare etti.

15/rebiülevvel/1327-8/nisan/1909 târihinde Londra sefirliğine tâyini yapılan ^Khmed Tevfik Paşa daha yola çıkmamıştı ki; 31/mart olayı vukubuldu. Bu olayın zuhuru ile sadareti terk edip, Sultan 2.Abdülhamid'in sinesine sığınan Hüseyin Hilmi Paşa'dan boşalan makama, 22/rebiülevvel/1327-14/nisan/1909 sah günü 30 bin krş.maaşla getirilmişti.

Bu hususda aşağıdaki hatt-ı hümayûn'un suretini nakle cesaret edelim:

"Vezir-i meali semirim Tevfik Paşa; Heyet-i vükelânın müt-tefikan isti'fasına mebni mesnedi sadaret derkâr olan ehliyet ve sadakatinize binâen uhdenize tevcih ve şeyhülislâm Ziya-üddin Efendi mesnedi meşihatda ibka kılınmış olmakla diğer vükelânın bilintihab memuriyetleri icra kılınmak üzere arz ve ahkâm-ı celile-i şer'i şerife bir kat daha dikkat olunması ve kaanun-i esasinin muhafazasaı ile asayişin idâmesi ve devlet-i âüyye ve memâlik-i şahanemizin imran ü terakkıyat~ı ve kâffe-i tebâmızın refah ve saadeti esbabının istikmâli dezdi-mizde begayet mültezem olduğundan ona göre sarf-ı mesâi ve gayret edilmesi matlûb-i kat'i şahanemizdir.

Cenabı Hakk' tevfikat-ı sübhaniyyesine mazhar buyursun.

Abdülhamid"

Halid Ziya (CJşaklıgİl) "Saray ve Ötesinde" yeni sadrazam için şu satırları kaleme almıştı: "..Hüseyin Hilmi Paşa çekilince, Abdülhamid sadarete Tevfik Paşa'yı getirmişti. Tevfik Paşa; iffetiyle, namusuyla herkesin indinde pek muhterem sayılırdı. O, ne Hüseyin Hilmi Paşa gibi İttihad ve Terâkki cemi-yetiyle irtibat sahibi, nede Kâmil Paşa gibi cemiyyetin sarih bir muhalifi idi. O zaman için, en münasib sadnazam ancak Tevfik Paşa olabilirdi."

Saray'da çok uzun müddet ve önemli görevler ifa etmiş bulunan Mâi ve Siyah romanının yazarı üşaklıgil; Abdülhamid Hân'ın bu tâyinini, isabetli hükmüyle tasrih etmiş oluyor.

Değerli okuyucu; Küçük Mehmed Said Paşa'nın ilkaıyla olarak 2. Abdülhamid, şeyhülislâm intihabına ilâveten harbiye ve bahriye nazırlarını tâyin etme hakkını yed-i kabzasına almak hususunda bir müddet ısrarlı olduysa da bir çok muhalif sâdayı celbetti.

Başkâtib Ali Cevad bey tarafından tebliğ edilen ve yazılması gereken hususat hakkında, bunları hâvi yazılmış bir hattın getirdiği, sadaret teklifini kabul etmeyeceğini bildiren

OSMANLİ TARİHİ Ahmed Tevfik Paşa, padişahın bu istekten sarfı nazar etme-sini sağlamış, idi. Padişah zâten kendisine aid bir tercih olmayan mezkûr tâleb için tâyine uygun gördüğü sadrıazamiyla niçin tartişsındı?

Mühim Bîr İfşaat!

Son Sadrazamlar adlı kıymetli eseriyle büyük bir hizmetin sahibi olan İbn-ül Emin Mahmud Kemâl İnal bey merhum, adı geçen eserinin 17O9.sahifesinde: "Tevfik Paşa'nm bana nakl ettiği pek mühim bir maddeyi burada zikretmek, târihe mühim bir hizmettir. Padişah; Ordu'nun gelmiş olması ile durumunun vahamet kesbettiğini anladığında Tevfik Paşa'ya madem beni istemiyorlar, saltanatı biraderime ferağ ederim. Devleti o idare etsin. Fakat; bir komisyon mu? Meclis mi? Ne derseniz deyiniz kurulup, bu vak'a (3l/mart vakası)'da dahiim olup olmadığı meydana çıkarılmalıdır. Dediğinde Tevfik Paşa, doğruca ayan reisi Saİd Paşaya gidip, padişahın dediklerini anlatır. Said Paşa: bir meclis kurulur mahkeme edilir dahli tesbit olunduğunda- kanuun-i esaside-padişah mukad des ve gayri mes'uldür. Nasıl cezaya tâbi tutulur? Eğer suçsuz olduğu takdirde! Bizim hâl ve mevkiimiz ne olur? Bu cevap üzerine Tevfik Paşa; ben, size padişahın dediklerini aktardım. Ne yapacaksa ayan ve mebusan meclisi yapacaktır cevabını vermiştir.

Yukarıda yapılan ifşaat yakın târihin ilk defa duyduğu ifşaattan olmamakla beraber, yeni nesiller yetiştirmekte olan milletimiz, geçmişimizde olanları gerek yâd etmek, gerekse yeni neslin tahlil edebilmeleri için önem taşıyan bu tip ifşaatları günüii konusu hâline getirme vazifesini mazide yaşananlardan ders alınmasını hatırlatanlara adetâ bir vazife olarak addetme anlayışı hâkimdir ve bu anlayış nesiller boyu devam etmelidir.

Bahse konu ifşaatın son satın ne kadar sır dolu! Bu kadar mes'uüyetten kaçan bir devlet adamının, dokuz defa sadarete getirilmesi ne büyük gaflettir. O, bizim hâl ve mevkiimiz ne olur diyen ağız, acaba hangi hakikatleri saklayan kötü bir mahzenin kapısı oldu?

İsmail Hakkı Okday, Ahmed Tevfik Paşa'nın oğludur ve "Yanya'dan Ankara'ya" adlı kıymetli eserinde Prens Bis-mark'a atıf yapar ve Berlin büyükelçimiz olarakda pederi Ahmed Tevfik Paşa'dan şöyle bahseder: "..Prens Bismark Al-man birliğini kuran, başvekil olarak bütün Almanların gönlünde ayrı bir yeri bulunan kişidir. Bu zâtın 80. yaş günü, bütün ahali ve talebelerin coşkusu ile kutlanma mertebesine geliverdiğinde imparator 2.Wilhe!m'le sabık başvekil'in arası açıktı. Bu burudet, Berlin'de bulunan elçiliklerde de göz önüne alınmış ve Bismark'ın yaş günü tebriğini programlarına dahi almamışlardı. Buna karşıiık Ahmed Tevfik Paşa, vefa sahibi bir kişi olarak Berlin Konferansında, Osmanlı devleti lehindeki müsbet teşebbüsleri gözönüne alındığında bu yaş günü ihmal edilmemeliydi! B.elçi Tevfik Paşa Sultan Abdül-hamid hâna tasavvurunu ulaştırdığında, taleb müsbet karşılanmış, hem bir tebrikat hemde pirlantalı imtiyaz nişanını Bismark'a ulaştırmak vazifesini vermişti.

Ahmed Tevfik Paşa; sabık başvekil ve imparator arasındaki küskünlüğü bildiği için, evvelâ WİIhelm'in sarayına gidip teşrifatçı Kont Olenburga padişahın üstüne tahmil ettiği vazifeyi haber verdi ve imparatorun bu hususda bir diyeceği olup olmayacağını iskandil eyledi. İmparator: büyükelçi kendi padişahının

verdiği vazifeyi ifa edecektir ve bu hakkıdır, demiştir. Tevfik Paşa bu cevapdan sonra Bismark'ın sarayına gitti ve padişahın emanetlerini takdim edip, tebrikâtı bildirdi. Bismark'ın o günkü sofrasında yalnız Osmanlı büyükelçisi bulunmaktaydı. Yine de kalabalık sofrada irad eylediği nutukda Prens Bismark şunları söyledi: <doğum günümde hiç bir hükümdar beni hatırlamadı. Ancak ve ancak necib, asil efendi Türk milletinin Padişahı 2.Abdülhamid hân b.elçisi Ahmed Tevfik Paşa ile gönderdikleri yüksek imtiyaz nişanı ile beni hatırlayıp taltif ettiler. Kadehimi bu büyük Türk hükümdarının sıhhatlerine ve cesur, asil Türk Milletinin saadetine kaldırıyorum!;-" dediğini naklettikten sonra şöyle devam eder: "..Alman imparator Wilhelm, Sultan Hamid'in bu nâzik davranışından ibret almış ve ülkesinin bu kıymetli ve yaşlı siyaset pîri ile barışmayı vazife addetmiştir. Kısa süre sonra da barışmışlardır." diyerek günümüz hariciyecilerine önemli bir dersi hatırlatmıştır.
İsmail Hakkı bey,adı geçen eserinde; Tevfik Paşanın biyografisini yazanların hepsi siyasi kabiliyet ve iktidarını sayarken dürüst ve iffetini de belirtmekte söz birliği etmişlerdir. Zaten Abdülhamid hân da, bu meziyetleri taşıyan Ahmed Tevfik Paşaya itminan içinde görevler vermiştir.

Tevfik Paşanın Karakteri

Dünya malına düşkün olmadığı müşahede olunan Tevfik Paşanın 1911de Londra b.elçisiyken hariciye nezaretinin kiralamış olduğu konağın kırk odası ve içinde bir hayli eşyanın yanıp kül olması devlete karşı hiç bir talepte bulunmaması
ile ortaya çıkar. Hariciye Nâzın Asım bey, yangın esnasında bu konakta ikamet etmekteydi. Yakın zamana kadar Taksim'den Dolmabahçe'ye inen yolun sağında uzun yıllar Park Otel adı altında icraayi faaliyet göstermişti. Merhum Adnan Menderes başvekil olduğu on yıl boyunca İstanbul'a geldiğinde bu oteli tercih ederdi.
Ahmed Tevfik Paşa'nin ilk sadareti sadece 21 gün sürmüştü. Çünkü İttihatçılar baskılarını göstermek için H.Hilmi Paşayı sadarete getirmek için her türlü dolaba başvurmuşlardı. Sultan Reşad'ın dönemindeki sadaretinin 2 ay; 2 gün sürmesi İttihatçı kadroyla uyuşamadığını ortaya serer. Son iki sadaretinin ilki 1 ay 22 gün sürerken ikinciside Osmanlı devletinin son sadnazamı olmasına sebeb olan sadareti 2 se-nGj 14 gün sürmüştür. Bu sadaretleri ise son padişah Sultan Vahideddin ile yaşanmıştır. Ahmed Tevfik Paşanın; son sadareti esnasında ülkenin en karanlık günlerini yaşadığında padişaha dâima şunları ilkaa ettiği herkesçe bilinen hakiykattir: "..Efendimizce yapılacak en doğru hareket milli mücadeleyi baltalamak değil, bizzat Anadolu'ya geçip milletin bu mukaddes mücadelesine katılmaktır."
Bilindiği gibi Ahmed Tevfik Paşa; Sultan Vahideddin'in kızı Ulviye Sultanı, oğlu süvari zabiti İsmail Hakkı (Okday) beye padişah nezdinde tâleb etmiş ve bundan dolayı dünür olmuşlardı. İsmail Hakkı bey; Anadolu'ya geçişini ulviye

hanım-sultandan dahi gizlemiş idi. Ulviye Sultan bu gidişi kendisine ifade etmiyen zevcine kırılmış ve kendisini boşamıştır. Tevfik Paşa, benim Ankara'ya gideceğimi öğrenmişki bana bu hu-susda bir tek kelime söyleme lüzumunu dahi duymamıştı. Ertesi gün, yola çıktım ve gazeteler kaçışımı yazmışlardı. Babam sadrıazam Ahmed Tevfik Paşa sabahleyin saraya gittiğinde Sultan Vahideddin, <babama, paşa oğlunuz nerede?> Şeklinde soru yöneltince, babam kendisinin sarayda bulunduğunu sanıyorum. Cevabını vermiş. Padişah: bakın Anadolu'ya kaçmış dediğinde, ihtiyar sadnazam da: öyle ise vazifesini yapmağa gitmiş." Cevabını vermiş.
Cihan devleti Osmanlı, İslamların hâmiliğini yapabilme güçlüğünün en zor bölümünü 1. cihan savaşını takip eden günlerde yaşamıştır. Müttefik düşman gemilerinin büyük çaplı toplarını Devlet-i âliyyenin kalbgâhı olan Dolmabahçe Sarayında oturan halife ve padişaha tevcih etmişken mü'minlere karşı ve de asırlardır sadık kalmış reayaya bu elemli günleri daha az ızdırabla geçirtmenin çârelerini aramaya çalışanın başda sadrazam Paşa olmak üzere bütün ricalin olduğunu kaydedelim.

Ahmed Tevfik Paşanın Gayretleri

Sadrazam A.Tevfik Paşa devletin itibarına pek çok önem verir, ancak itibar zedeleyecek davranışlardan kaçınılmasını bir tedbir olarak kabul ederdi. Avusturya ve Rusya başda olmak üzere Makedonya meselesi ve ıslahatına Avrupadaki devletlerin her birinden bir ses çıkmaktaydı. Ancak Ruslar ve Avusturyalılar adetâ bir müdahil oiarak meseleye karışmak nezaketsizliği gösteriyordu.
Son sadrazam A. Tevfik Paşa bu sıkıntılar yaşanırken he-yet-i vükelâda hâriciye nâzın koltuğunu hakkıyla doldurmaktaydı. İstanbul'daki Rus ve Avusturya elçileri diğer sefirleri drije etmiş bir araya gelmişler, müştereken padişahın hu-zuruna çıkıp kendisiyle mülakat tâleb etmeye karar kılmışlardı.
Bu kararı alan sefirler, bir heyet teşkil ederek hâriciye nazırının kapısını çaldılar. A. Tevfik Paşa kendilerini sükunet içinde kabul etti. Arzularını dinledikten sonra, yerinden bir milim kımıldamadan, herhangi bir düşünme payı istemeden ve derhal müteazzım bir tavır ve sâda ile "..Bu talebiniz asla İs'af olunamaz! Şu kadar yüzyıllık devletimizin hiç bir anında ne böyle bir taleb vukubulabilmiş, ne de böyle şey görülmüştür. Asla kabul edilemez bu isteğinizi benim gibi avrupa siyasası hakkında hepinize kaide ve teamülleri hatırlatabilecek bilgilere sahib bir pîri fâniye yaptırtmanız imkânsızdır. Ben böyle bir yolun açılmasına vesile olamam." Diyerek işi kestirip atmıştır.
Heyet-i süfera; hâriciye nazırının bu kesin ve sert tavrını hiç bir müşavereye istinad etmeden sergilemesinden hem yanlış kapı çaldıklarını hemde yanlış iş yaptıklarını anlamış olmalıdırlar ki, arzuy-u bâtılalarını kuvveden fiile çıkarmak için başka teşebbüslere başvurmadılar.
Başkâtib Ali Cevad bey'in nakline göre: 31/mart vak'ası sırasında sadaretten

çekilmiş bulunan H.Hilmi Paşanın yerine Abdülhamid tarafından sadarete getirilen Tevfik Paşanın yanına koşan meşhur Mizan Gazetesi sahibi Murad bey, böyle muhataralı günde kendilerine hizmet sunmaya hazır olduklarını belirtmişti. Volkan Gazetesinin bile yelkenleri indirdiği böyle bir vakitde, Murad bey'in aklı selime hizmeti takdire şayandı. Tevfik Paşa bundan memnunluğunu pek açığa vurmadan, "teşekkür ederim" diyerek geçiştirmesi, Paşanın olgunluğunun başka bir şekilde tezahürüdür.

Ziya Nur Aksun'un Osmanlı Tarihî adlı kıymetli eserinin 5. cildinde gördüğümüz ve sayfamızı süslemeyi uygun bulduğumuz tesbitde paşanın siyasi cesaretini sergilemesi bakımından pek kayda değerdir. Meâlen; 31/mart günü cereyan eden olaylar, bir çok kişiyi tedirgin ederken Meclisi mebusan reisi Ahmet Rıza'yı bilhassa pek fazla korkutmuştu. Sığındığı yerden meclise gelmeye cesaret bulamıyordu. Adetâ kendi kendini meclis riyasetinden ıskat etmiş halde idi. Bunun da başlıca sebebi fikir ve düşünce hürriyeti altında insanlığın övüneceği tek din İslâm ve onun çeşitli kaideleri ve tatbikatları için sarf ettiği hâinane sözlerin hesabının böyle günde avam tarafından sorulabileceği kaygısı korkularının birinci sebebini teşkil ediyordu. Kim olursa olsun, milletin inançları hakkında aşağılayıcı beyanlarda bulunmamalıydı böyle bir sapıklığın sahibi olsaydı dahi. Günün birinde millet böylelerini sıkıştırır, turşusunu çıkarırdı.

Ahmed Rıza bey densizliğinden bu duruma düşmüştü. Meclis-i mebusan, reis yokluğunu hissetmesin düşüncesiyle Berat mebusu İsmail Kemâl (Fraşeri) bey, riyaset görevini deruhde etmeye başlamıştı. Müteşebbis ve cesaret dolu bir ruhun sahibi olduğunu gördüğü İsmail Kemâl bey'e Tevfik Paşa; bahse konu şahıs hakkındaki şaibelere hiç aldırmayıp, dahiliye nazırlığını teklif etmiş olması büyük bir cüret olarak tavsif olunmuştur. Denmektedir.

Ahmed Tevfik Paşa; Sultan Abdülhamid Hân'ın tahtdan indirilmesinden sonra yerine geçen Sultan Reşad'ın huzuruna kabine efradıyla çıktığında, görevde ipka olunmuştur.

Ali Fuad (Türkgeldi) beyefendi, Sadrazam yaverlerinden olan Ragıb bey'in yazdıklarına ve şifahen dinlediklerine istinaden Ahmed Tevfik Paşa'dan şöyle bir nâkilde bulunmaktadır:

Ragıp bey; makalelerinde hatıralarını da kaydetmektedir. Bunların arasında; Tevfik Paşaya dâir bazı hatıralar da yer almaktadır. Tevfik Paşaya bir gün yer, mekân, ve zaman bildirilerek ittihatçılar tarafından suikast yapılacağı haberi verilmiş.

Sadrazam yolu üzerinde olan mevkiye cesaretle giderek biraz beklemiş ve husul bulmayınca da: "Bu adamlar bana tabanca çekmeye utanmazlar mı? Şu koskoca ülkeyi perişan bir halefe yere seren benmiyim? Hayır oğlum! Onlar tatlı canlarını hükümet konaklarının yardımıyla yüzde yüz sigorta ettirmeden kestane fişeği bile atamazlar. Hâni nerede Öyle bir idealist vatan fedaisi" demiş. Biraz sustuktan sonrada "Nazım Paşanın saflığı" sözlerini irad buyurmuşlardır. Vatanın parçalanmasının devam ettiği mütareke senelerinde ise, derin üzüntüler

içinde çırpınmış, bir gün Fransız sefaretinde hakaarete maruz kalmış. Çıkarken perişan bir halde merdivenlere çöküvermiş ve yolda ben bütün bu felâketlerin başımıza geleceğini daha önce tahmin etmiştim. Londra'dan avdet ettiğimde, sadrazamlarına (ittihatçıların) "aman ne yapıyorsunuz?" Dedim. Ne yapacağız paşam yarın veya öbür-gün ordularımız Kahire'de Cuma Namazı kılacaklar cevabını verdiler. Paşa bu gibi üzüntüler içinde "talihim olsaydı Yahya Efendi dergâhına daha evvel giderdim." cümlesini söyleyerek ölümünü dahi istemiştir.

Ahmed Tevfik Paşa; son sadaretinde dünya siyasi mahafil-lerinde, adı pek duyulan ve Yunan emperyalizminin, enosis mugalatasının müthiş bir hatibi, Venizelist siyaset ekolü sahibi olmuş bulunan, Elefterios Venizelos'u, kendilerinin Atina'da Osmanlı büyükelçisi sıfatıyla bulunduğu dönemlerde, mahut palikaryayı avucuna sıkıştırdığı bir kaç Osmanlı lirasına tav ederek, devleti âliye lehine istihbarat işlerinde kullandığını ga zetelerde resmini gördüğü an hatırlayıvermişti. Geçen uzun zamana rağmen bu ihtiyarın hafızasının gücünün cesametini göstermesi bakımından pek bariz misâl sayılması icâb ettiğini hatırlatmak istedik.

Sayfamızı okurlarımızın gülümsemesine yaraması muhtemel hakiykaten vukubulmuş şu hadiseyi de naklederek süsleyelim: Ragıb Beyefendi diyorlarki: "Son sadrıazama acılı mütareke günlerinde maiyetinde hizmet vermekteydim. Memlekette durumun vahametinden herkes kan ağlamakta, sadrıazam paşa ise başını kaşıyacak vakit bulamaz iken ziyaretçilerin biri gidiyor biri gelmekteydi. İşte böyle günlerden birinde makam-ı sadaretin kapısına elli yaşlarında gösteren bir kadıncağız geldi. Kucağında ikibuçuk-üç yaşlarında gösteren bir çocuk olduğu halde, bana hitabla: Toru-numdur bu yavru. Babası Midilli Kravözöründe şehid düşdü. Vakti geldi yavrucuğun dili çözülmedi. Sevabdir oğlum! Devletlim şuna bir nefes ediversin. O, padişah vekilidir. Nelere kadir değil ki!'

Bunun üzerine Ragıb bey şaşkın olmakla beraber, bir şehidin yavrusuna yardımcı olmak sâikiyle hemen bir deniz binbaşısı olan, başyavere gider ve şehid validesinin isteğini anlatır. Bu hizmet kapısında nice haller görmüş bulunan yaver binbaşı: 'Kadın doğru olanı yapmış. Eskiden beri devam eden adettendir. Çocukların konuşması geciktiğinde sadrı-azamlara gelirler. Mücerrebdir. Sadrazam da mühr-ü hümayunu yavrunun ağzına besmeleyle üçdefa dokundurur. Çocuk yıllanmış saka kuşu gibi şakır şakır konuşmaya başlar. Bu tür müracaatleri geri çevirmeyin. Vaziyetin müsaid olduğu bir anda ço cuğu getir sadrıazama çıkaralım, O, ne yapacağını bilir!' Cevabını verir. Ragıb bey diyor ki: "Uygun olan anı yakaladığımda Ahmed Tevfik Paşa'ya; efendim bir çocuk getirmişler dediğimde, hemen getiriniz emrini verdiler.

Başyaver önde, çocuğun babaannesi arkada odaya girdik. Rahmetli Paşa, kibarlıkta bir nûmune-i imtisal idi. Nur gibi yüzü, konuştuğunda mahcubiyetten kızarırdı. Fakat bu işe alışkın olmahki, hemen yelek cebinden mührü çıkardı. Bes-mele-i şerif çekerek, yavrunun ağzına üç defa dokundurdu. Maşaallah diyerek çocuğun yanaklarını okşadı. Bana da pek yavaş bir sesle vede kadının

duymamasına itina göstererek: 'Sadaka Kâtibinden beş altun alıp, kadıncağıza verin' Dedi. Kadın dualar ederek gitti." Diye anlatan Ragıb beyefendi; o dönemde modalaşmış materyalist anlayışın sahibi kimselere ikaz olmak üzere mezkûr olayın arkasından şöyle sesleniyor:
"Bazı kimseler böyle şey olurmu? Diye itirazlanırlar. Büyük devlet inanışı, istikbalimizi dahi emniyete alabilecek yegâne ümidimizdir. Bir sürü heragil (hergeleler) ve esafil-i (sefiller) nâsdan mürekkep züppeler, şu inanışa dudak büküp, yerebilirler. Onlar için Ferid bey gibi:
"Ol kadar eşşekdİr ki, bâlasındaki teşdidinin
Âlet-i timara benzer lâyu'ad dendânı var" demekten ve hidayete gelmelerini dilemekten başka çâre yoktur." demektedir.

Vatanperverlik Dersi

Ahmed Tevfik Paşanın büyük oğlu, padişah damadı, süvari miralayı ve gazeteci İsmail Hakkı (Okday) bey, Arı înân (Prof. Afet İnan'ın kızıdır)'a hayatının son demlerinde verdiği bir röportajda şöyle bir hakikati ifşa etmiştir. Efendim; İsmail Hakkı bey, sadrazamlık yapmış, 1.cihan harbinde hariciye nezaretinin dâima müşavereyi uygun gördüğü bir zâtın oğlu olduğundan bazı dost ve arkadaşlarının, "Babanız bize bîr iltimas buyursa da, falanca ülkede sefarette bir kâtiplik vazifesi alsam" şeklindeki istekleriyle karşılaşırmış. Bunların arasında cumhuriyet döneminde, Mustafa Kemâl Paşanın gözdeleri arasında yer alanlardan biri olan Ruşen Eşref(CJnay-dın), İsmail Hakkı bey'e rastladığı her toplantıda bahsettiğimiz iltimas ricasını bıkmadan usanmadan tekrarlarmış. Bu sıkıcı durumdan bıkarak, talebi paşa babasına aksettiren İsmail Hakkı bey, babasından şu cevabı almış: "gençler ne biçim düşüncelere sahipler! Kaç cephede emsalleri canlarını sebil ederlerken, okumuşların bu muhataralı günlerde asude bir ecnebi ülkeye gidip orada rahat rahat vakit geçirmeyi düşüneceklerine burnumuzun dibinde onyedi yaşındaki Sultani talebesinin dahi koştuğu Çanakkale cephesi var. Neden oraya gidip, bu mukaddes müdafaaya iştirak etmeyi akletmez ler" diye söylediklerini aynen Ruşen Eşrefe nakletmiş.
Aradan seneler geçmiş Ruşen Eşref; Çankaya köşkünde kâtib-i umumilik vazi fesindeyken karşılaşmış olduğu İsmail Hakkı bey'e hem sitem, hem böbürlenme içinde: "pederiniz bize bir elçiliğin 2. veya 3. kâtipliğini emanet edemedi fakat biz devr-i Cum-huriyette değil kâtiplik, büyük elçilikler yaptık şimdide buradayız" mealinde konuştuğun da sadrıazam-zâde, Ruşen Eşrefe: "Beyefendi! Yaptığınız büyükelçiliklerde ve geldiğiniz makamlarda paşa babamın hissesi büyükdür. Çünkü; sizin iltimas arzunuzu kendilerine naklettiğimde, ne cevap verdi ise aynen gelip size arzetmiştim. Siz de bu nafiz sözler hasebiylede olacak, pederimin tavsiyesini dinleyip Çanakkale savaşlarına iştirak edip, Mustafa Kemâl Paşa'ya mü-lâki olduğunuz herkesçe müsellemdir. Bu tavrınızı pederimin tavsiyeleri istikametinde hareket etmiş olmağa borçlu olduğunuzu hatırlamalısınız. Belki sizi bir kâtipliğe kayırsaydı, savaşın akıbetinden sonra

belki vatana bile dönmeyebilirdiniz şeklinde pek güzel bir cevap verir.
Görülen odurki; Ahmed Tevfik Paşa vatanperverliğin sözle olmadığını icabında canını fedaya koşarak bunu ispat gerek diye düşünen zevattan olduğu yukarıdan beri verdiğimiz misâllerle ayan olmaktadır.
Ahmed Tevfik Paşa, Damad Ferid Paşanın infisalinden sonra Sultan 6. Mehmed Vahideddin Hân'dan gelen hattı hümayun ile son sadaretine başladı. Bu sadaretini 2 sene 14 gün sürdürebildi. Çünkü Osmanlı Devletinin saltanat dönemine TBMM aldığı bir kararla son vermişti.
Sultan Vahideddin Hân'ın gönderdiği hatt-ı hümayunu İbnül Emin bey'in değerli eseri Son Sadrazarnlar'dan alıntılayarak sayfamızı süsleyelim:
Vezir-î Meali Semirim Tevfik Paşa;
Selefiniz Ferid Paşa'nın ahvali sıhhiyesinden dolayı vuku-bulan istifası kabul olunarak mesned-i sadaret uhdei istihali-nize tefviz ve meşihat-ı islâmiyye dahi Nuri Efendi uhdesinde ibka edilmiş ve kanun-u esasinin 27. maddesi hükmüne tat-bikan teşkil eylediğiniz heyet-i cedide-yi vükelânın me'muri-yetleri tasdikimize iktiran etmiştir.
Cenab-ı Kâdir-i mutlak mesai-i masrufenizde tevfikat-ı ce-lilei sübhaniyyesini rehber ve mu'in buyursun. Amin. Bihür-met'ül seyyidül mürseliyn.
8/Safer/1339- 21/ekim/cuma/1337-1921
Mehmed Vahideddin

Şeyh Ata Efendi Ve Özbek Tekkesi

Yakın Tarihin Görmezden Gelinen Gerçeği: İstiklal Har-bi'nin Mücahid Dervişleri İstiklâl Harbi'nin kazanılmasında büyük pay sahiplerinden biri de Tekkeler'dir. Tekkeler, milletimizin en felâketli günlerinde zorlu badireleri aşmada, eşsiz hizmetleriyle paratoner görevi yapmıştır. Anadolu'nun İslâmlaşması, Osmanlı Devleti'nin kurulması ve fetret dönemlerinin atlatılmasında îfâ ettiği misyonu, İstiklâl Harbinde de yerine getirmiş; bağımsızlığın kazanılması ve yeni devletin tesisinde muazzam bir rol üstlenmiştir.
Anadolu Müslümanlarının, yaralanan manevî bünyesini iyileştirmek için iltica ettiği birinci sığınak yine Tekkeler olmuş; daha da mühimi, kitlelerin ortak amaç etrafında kenetlenmesi ve tekrar şahlanmasında zarurî olan dinî heyecanı ateşleyici bir fonksiyon görmüştür. Millet nezdindeki itibarını, ulvî gayeye tevcih etmek için kullanmıştır.
Millî kıyamın cephe gerisindeki emsalsiz misyonundan ötürü, bu maneviyat ordusunun kahramanlıkları tarihî önemi hâizdir. Yeni devlet ve rejimin temsil ettiği zihniyete aykırı düşerek lağvedilmesi, Tekkelerin zaferdeki eşsiz katkılarının maalesef görmezden gelinmesine yol açmıştır. Mezkûr mevzu, Millî Mücâdelenin gerektiği ölçüde dikkat çekilmeyen farklı bir cihetini oluşturmaktadır. Bilhassa da işgal dönemi İstanbul'undaki, Özbek, Mevlevî, HâtunİYe ve diğer tekkelerin faaliyetleri mühim bir mevkîye sahiptir.

Özbekler Tekkesi Ve Şeyh Atâ

Özbekler Tekkesi denilince; bütün himmetini Kurtuluş Savaşı uğrunda sarfetmiş meçhul mücâhid Şeyh Atâ Efendi olanca haşmetiyle boy göstermektedir. O dönemde, işgal kuvvetlerinin İstanbul'u sıkı kontrol altında tuttukları hesaba katılırsa; Üsküdar sırtlarındaki tekkesinde Şeyh Atâ'nın ne denli bir kahramanlık ve fedâkârlık sergilediği daha iyi takdir edilecektir. Halide Edip Adıvar'ın da belirttiği gibi; Kuvâyı Milliye'ye yardım edenlerin ölüme mahkûm edileceğinin İngilizce ve Türkçe büyük klişelerle İstanbul sokaklarında afişe edildiği düşünülürse, kelleyi koltuğa alırcasına edâ edilen destanî feragatin boyutu daha mükemmel anlaşılacaktır.
Çetin şartların hüküm ferma olduğu bir zamanda Şeyh Atâ'nın ifâ ettiği vazifeyi, o günleri aktif olarak yaşayan Rıza Yalkın, şu çarpıcı tespitle vurguluyor: "Temsil ettiği dinî ve manevî kıymetleri, vatanın selâmet ve istiklâline vakfetmiş olan kendisi gibi ulemâ ile elele vererek, en ateşli gençlerin gösteremediği cesareti izhar etmiş, kapı kapı dolaşmış, birçoklarının ağızlarının açılmadığı o günlerde ruhlara ümit telkin etmiş, başında sarındığı yeşil destan, üzerindeki siyah cübbesiyle bizlere istinad olmuştur." Atâ Efendi, Anadolu Hareketi'ni desteklemek amaçlı kurulan Karakol Cemiyeti ve Mim Mim Grubu gibi birçok gizli teşkilatla teşrik-i mesâi yaparak; özellikle de Ankara'ya silâh sevkıyatının sağlanması ve yüksek mevkideki önder kadronun kaçırılmasına büyük gizlilik içinde ön ayak olmuştur.
Karakol Cemiyeti ile giriştiği işbirliği hakkında, bir dönem milletvekilliği yapmış olan Hasene İlgaz şu enteresan bilgiyi vermekte: "Karakol Cemiyeti, Tekkelerden çok faydalanmıştır. Merdiven köyündeki Bektaşî Tekkesi, Sultan Tepe-si'ndeki Özbek Tekkesi bunlardan ikisidir. Bu Tekkeler, Anadolu'ya giden ve gelenlere menzil vazîfesi görür; merkezin parolasıyla buraya giden herkes îcap eden mahalle gönderilirdi.

Anadolu'ya Silâh Ve İnsan Sevkıyatı

Anadolu'nun cephane ihtiyacı önemli ölçüde Tekkeler kanalıyla; düşman karakollarından nakledilen silâh ve diğer askerî malzemelerle karşılanmıştır. Millî Mücâdele komutanlarından Miralay Mehmet Arif Bey'in hatıratında geçen şu rakamlar muazzam bir başarıya imza atıldığının ispatidir: "İngilizlerin kontrolleri altında bulunan ambar ve depolardan geceleyin aşırılmak suretiyle muhtelif tarihlerde İstanbul'dan
56.000 mekanizma, 320 makineli tüfek, 1500 tüfek, 1 batarya top, 2000 sandık cephane, 10.000 takım elbise, 100.000 gem, nal ve mıh, 15.000 matara, 1.000 tona yakın malzeme ve muhtelif askerî eşya Anadolu'ya geçirilmiştir." Bundan dolayı, işgal kuvvetlerinin dikkatini çekip kuşku uyandırmadığı için, başta Özbek Tekkesi olmak üzere çoğu tekke adetâ bir silâh deposu hâline getirilmişti. Şeyh Atâ, kendisine gönderilen silâh ve cephanenin Tekkeye büyük bir

sükûnetle ve Üsküdar meydanında bulunan Nakkâşi Karako-lu'ndaki İtalyan Jandarmayı şüphelendirmeden taşınmasını temin ediyordu. Mim Mim Grubunda çalışan R.Yalkın bu konuda şu mühim malumatı aktarıyor: "Gündüz çevresine ümit telkinleri yapan bu insanlar, gece silâhlanırlar, Nakkaş Karakolu'ndan Tekkeye kadar yolları tutarlar, silâh ve cephaneler Tekkeye taşınır oradan Karakol Cemiyeti'nin fedaileri eliyle Büyük Çamlıca'nın arkasından dolandırılarak Li-badiye'deki göz doktoru Esat Paşa'nın çiftliğine aktarılmak üzere Kısıklı İmamı Nuri Hoca'nın Libadiye'deki evinin yanındaki mezarlığın içinde saklanır, münâsip zamanlarda tomruk taşıyan arabaların alt bölümüne yerleştirilerek Alem Da-ğı'nda gizli karargâh kuran millî kuvvetlere iletilirdi." üzün bir müddet, İngilizlerin akıllarına bile getiremedikleri bu ustaca yolla Anadolu'ya silâh ve cephane sevkiyâtı devam edecektir.

Sultan Vahideddin'in Şahsiyeti Sultan Vahideddin'in Hanımları Ve Çocukları

Sultan G.Mehmed Vahideddin hazretleri,evlilik hayatında beş izdivaç yapmıştır. Bunlardan 5. Ve sonuncu olanı 1/Eylül/1921'de padişahken gerçekleşmiştir. Ondan evvelkiler aşağıda sıraladığımız gibi gerçekleştiği görülür.
ilk hanımı Emine Nâzikeda kadınefendiyıe gerçekleşmiştir. 9/Ekim/1866'da Sohum'da doğan bu hanımefendi, izdivac-da Münire, ulviye ve Sabiha Sultanhanımları dünyaya getirmiştir. Evliliğin yapıldığı târih 8/Haziran/1885 yılı olup Orta-köy Sarayında yapılırken, Vahdeddin Hân 5. sırada veliahd idi. Bu hanımefendi, Padişahın vefatından sonra 25 seneye yakın muammer oldu. 1944'de Kahire'de Maadi'de vefac ettiğinde Nâzikeda Kadınefendi 78 yaşı içindeydi. Kahire'de Abbasiye kabrisatnında defnolundu. Bu hanımın Abaza kavminden olduğu hakkında Öztuna Bey bilgi vermektedir.
Sultan Vahideddin'in 2.hanımefendisi ise,10/Tem-muz/1887'de Batum'da doğan İnşirah kadınefendi hayat çizgisini tamamladığında mekân Kahire olup, târih ise, 10/Ha-ziran/1930 idi ve bu ömür 42 yılı 11 ay 1 gün aşarak sürmüştü. İzdivaçdan çocuğu olmadı. 8/Temmuz/1905'de Çengelköy'deki sarayda yapılan evlilik, 17/Kasık/1909'da talak yâni boşanma ile noktalandığında bu evlilik 4 sene, 4 ay, 10 gün sürerken bu hanımefendinin Kahire'de terk-i hayat etmiş olmasının hanedanın yurt dışına çıkarılmasıyla alakalı olmadığı akla geliyor. Haklarında başka bir bilgi bulunmuyor. Bu hanım ise Gürcü'dür.
Padişahın 3.Kadınefendisi Şâdiye Meveddet hanımefendi ise,12/Ekim/1893'de Adapazarı'nda doğmuş olup, 58 yaştn-da olduğu halde 1951'de Çengelköy'deki Sarayda hayat çizgisi nihayet bulmuştur. 25/Nisan/1911'de yapılan bu evlilik esnasında padişah henüz 2.veliahd idi. Sultan Vahdeddin'in oğlu Ertuğrul Efendi bu izdivacın mahsulüdür. Hemen İlâve edelim ki, Sultan Vahideddin'in doğan bu evlâdının doğum haberi ve konulan isim idâri birimlere ulaştırıldığında vatanın bir ilçesinde kaymakam olarak vazifede bulunan meşhur Heccav Şâir Eşref Bey, doğum ve ismi bildiren şifreyi öğrendiğinde Ertuğrul adını şu ifadeyle karşılar: <Eyvah en baştan başlıyoruz yine!> demek suretiyle Osmanlı devletinin yeniden

kuruluşa geçmek durumuna geldiğine işaret ettiği dudaklarda bir tebessüm meydana getiren bir hiciv olarak anıla gelmiştirki Çerkeş kavminden olan Müveddet Kadınefendi, vefatında Çengelköy Kabristanında toprağa tevdi edilmiştir.

Nevâre Kadınefendi'de, Adapazarı'ında 4/Mayıs/1901'de doğmuş olup, vefat târihinin bilinmediği ancak 1955'de hayatta olduğuna dâir Öztuna Bey, malumat vermektedir. Bu hanımında Çerkeş kavminden olduğu bilinmekte eşine bir çocuk verme şansını verme imkânı eline geçmemiştir. 20/Haziran/1918'de Dolmabahçe Sarayında izdivaç etmişlerdir. Bir müddet İzmit'de ikamet eden Nevâre hanımefendi İnşirah hanımefendinin teyzesinin kızı olup hayatının son yıllarında Kalamış'da tacir bir zatla evlendiği bilinmektedir. Bununda medfeni hakkında bir malumat sahibi değiliz. Ancak yaptığı evlilik sonrasında Bey'i ile birlikte Ankara'ya yerleştiğini haber verir, Öztuna Bey.

Nimet Nevzâd hanımefendi; İstanbul'da, 2/Mart/ 1902!de doğmuş l/EylüI/1921'de Sultan Vahideddin taht-ı Osma-ni'de dev gibi büyük gailelerle boğuşurken, bu izdivacı yapmıştı. Padişah'ın vatandan ayrılma mecburiyetinden az-sonra kocasının yanına SanRemo'ya gelmiş vefatı sonrasında İstanbul'a avdet etti. Beşiktaş'da ikamete başladı. 1950'de Kahire'ye gittiği görüldü. Burada dört defa hac ettiği bildiriliyor. Takvimler 1974'ü gösterirken Nimet Nevzad ha-nımefendi Anadoluhisar'ındaki yalısında muammer idi. 26 yaşındayken, Kapdan Zeki Bey adlı bir zatla izdivaç yaptı. Bu evliliğinden bir oğul ve bir kızı dünya'ya geldi. 1885'de hayatta olup, hakkında başka bilgi bulunmuyor. Diğer bir malumat da bu beş hanımdan Nevzad hanımefendiye, Nevâre hanımefendiye Kadınefendi unvanı verilmeyip, ikbal olarak kaldıklarıdır.

Sultan 6.Mehmed Vahideddin Hân'ın çocuklarına gelince bunlar üç kız ve bir erkek olmuştur. Bu kızlardan İlkine Müni-re adı verilmiş ancak doğduğu yıl daha kundakdan çıkmadan vefatı vukubulmuş anne ve babayı kederdide etmiştir.

Vahideddin Hân'ın 3.çocuğu ve 3.kızı olan Rukiye Sabiha Sultan Ortaköy Sarayında l/Nisan/1894'de doğmuş ve 26/Ağustos/l97l'de 77 yaşının içinde vefat etmiştir. Rume-lihisar'ı kabristanında defnolunmuştur. Bu Sultanhanım Emine Nâzikeda başkadın efendinin dünya'ya getirdiği kızıdır.

Fatma ulviye Sultalhanım da 1.kadınefendi Emine Nâzi-kedâ hanımın dünyaya getirdiği 2.evlâdı ve kızıdır. Doğum târihi 12/Eylül/I892'olup, Ortaköy Sarayında dünya'ya gelmiş, adını ise merhum padişah 2.Abdülhamid Hân vermiş merhum olan küçük kızının adını takmıştı. Vefatı ise, 25/Ocak/1967'de 74 yaşını 4 ay geçtiği halde İzmir'de vukuu bulmuştur. Defin işi ise, İstanbul'a Çengelköy'e getirilerek burada gerçekleştirilmiştir.

Sultan Vahideddin'in 4. Ve tek erkek çocuğu Mehmed Ertuğrul Efendi, 2/Kasım/1912'de Çengelköy Sarayında doğmuştur.2/Temmuz/1944'de menenjit rahatsızlığından 31 yaşını 8 ay geçtiği halde Kahire'de vefatı vukuubulmuştur. Ab-basiye Kabristanı kendisine medfen olmuştur. Hayatını izdivaç yapmadan tamamlamıştır.

Sultan Vahideddin'in Sadrıazamları Ve Şeyhülislâmları

Sultan Vahideddin Hân Osmanlı tahtına ağabeyi Sultan Reşad'ın vefatı üzerine oturduğunda makam-i sadaretde, Mehmed Talat Paşa bulunmaktaydı. Talat Paşayla 3 ay, 10 gün çalışan padişah ilk değişikliği Müşir Ahmed İzzet (Fur~ gaç) Paşa'ya 14/10/1918'de mührü vermek suretiyle gerçekleştirdi. 214.sadrıazam İzzet Paşa bu görevde 28 gün kaldı ve İttihatçıîar'ın ileri gelenleri bu dönme içinde ülkeden firara muvaffak oldular. Bir mânada İzzet Paşa hükümeti ve bu hükümetin Dahiliye nâzın Ali Fethi (Okyar) Bey'in bu işleri kolaylaştırdığı beyanları ortalığı kaplamıştır. 11/11/1918'de 2 ay, 2 gün sürecek olan Ahmed Tevfik Paşa sadareti tensib olundu. 13/1/1919'da istifa ettiyse de yeni bir kabinenin sadnazamı olarak 13/1/1919 itibarıyla yine mühür paşa da kaldı ve bu sefer de 1 ay, 22 gün süren bir sadaret dönemi daha yaşandı. Böylece de, 4/3/1919'a gelindi. İşte bu târih-de 5 defa sadarete getirilecek Damad Mehmed Ferid Paşa sadaretlerinin ilki devreye girmiş oldu. Bu târihden itibaren, 2/Ekim/1919'a kadar yekûn üç adet kabineyi üye değişiklikleri ile kuran dâmad paşa, 2/Ekİm/1919'da yerini Ali Rıza Paşa sadaretine terke mecbur oldu. 8/Mart/1920'de Ali Rıza Paşa sadareti hitama erdiğinde bu hizmet, 5 ay, 7 gün sürmüştü. Bunun sadaretini de, Hulusi Salih (Kezrak) Paşa devralmış an- cak bu zat da mührü hümayunu 28 gün taşıyabil-mişti. Mührü hümayun bu kısa sadaretden sonra tekrar 215. sırada sadnazam olan Dâmad Mehmed Ferid Paşa'ya avdet etti ki bu seferde paşa, ik-i kabine kurdu. Bunun 5/Ni-san/1920'de başladığını ve 21/Ekim/1920'de tamamlandığında 6 ay, 16 gün sürmüş oldu. Böylece de, yerini Ahmed Tevfik Paşa'ya terkederken, beş defa elinde bulundurduğu mührü hümayun yekûn olarak 1 sene, 1 ay, 15 gün tutmuştu. Ahmed Tevfik Paşa da 2 sene, 14 gün sürecek dünyanın en zor görevine başlamış ve 4/Kasım/1922'de Osmanlı Devletinin inhilâliyle, mührü hümayunu ebediyyen saklamak üzere elinde kalmıştı ve dünyanın en şerefli milletinin en mükemmel devleti târih sahnesinden çekilirken, deviet-i ebed müddet çizgisi içinde Cumhuriyet Türkİyesİ Osmanlı külleri üzerinden hayat buluyordu.

Sultan Vahideddin dönemini, beş kişiye on defa mührü hümayun teslim etmiş ve bu sadaret değişiklikleriyle dönemini ikmâl etmiş fakat kendisi vatancüda olmak mecburiyetine maruz kalmıştır. Sultan Vahideddin Hân'ın şeyhülislâmlarına gelince, Padişah tahta çıktığında makam-ı meşihatde Musa Kâzım Efendi bulunmaktaydı. 14/Ekim/1918'de infisal eden Talat Paşa kabinesiyle birlikte, görevini tamamlamış oldu. Böylece padişahın kendisinin tâyin etmediği şeyhülislâm olarak ilk şeyhülislâmı sayabiliriz.

Dağıstanlı Ömer Hulusi Efendi meşihata geldi bu geliş Ahmed İzzet Paşa kabinesinye oldu ve bu kabinenin istifası nihayetinde o da makamından infisal etti. Böylece Osmanlı devletinin 169.şeyhülislâmı olmuştur. Bu sefer 11/Ka- sım/1918'de meşihatın Hayderizâde İbrahim Efendiye tevcih olunduğunu görüyoruz. Bu zâtın meşihati iki defa sayılmakta daha sonra da 3. ve 4. meşihatine gelmiştir. Bu seferki 3 ay, 23 gün sürmüştür. 4/Mart/1919'da sona

ermiştir. Yerine 171. şeyhülislâm olarak Tokadı Mustafa Sabri Efendi 2/Ekim/1919 tarihine kadar üç meşihat sayılan tebeddülat görmüştür. Şeyhülislâmlar içinde yurt dışına çıkan sadnaza-ma vekâleti münasebetiyle Hoca-Paşa lakabı almış bu zat için Mevlan zade Rıfat Bey, Fransızların meşhur Kardinal Ri-şölve'si benzetmesi yapmaktadır ki, bunu bilmem amma, çok zeki olduğu bir vakıadır. Birgün meclis-i mebusanda İtti-had ü Terakki'yi tenkid ederken, sadnazam Talat Paşa, sen bu ithamları iktidar olmak için yapıyorsun diye laf attığında, Sabrı Efendi; şu enfes cevabı hemen yapıştırmıştır: <TaIat Paşa iktidar olmanın suç olduğunu söylerseniz, önce kendinize bakınız ve cürm-ü meşhud halinde olduğunuzu görünüz çünkü iktidardasınız!> ifadesi hazırcevap olmanın bir başarısıdır.
Mustafa Sabri Efendi'nin yerine meşihate getirilen Hayderizâde İbrahim Efendi, 3. ve 4. meşihatini tamamladığında târih, 5/Nisan/1920 idi. Ve müddeti 6 ay, 4 gün sürüp dört meşihatinin müddeti 9 ay, 27 gün sürmüştür. Bu zâtın yerine aynı aileden Hayderizâde Abdullah Efendi 31/Tem-muz/1920'ye kadar meşihati 3 ay, 26 gün sürmek üzere getirilmiştir. Bunun peşinden makam-i meşihate yeniden Mustafa Sabri Efendi gelmiş, bu seferinde 1 ay, 26 gün ifta makamında kalabilmiştir. Tüm meşihati 8 ay, 25 gün sürebil-miştir. Osmanlı devletinin son sadrıazamı nasıl Ahmed Tevfik Paşa ise, şeyhülislâmı da, Medenî Mehmed Nuri Efendi olmuş 2 sene, 1 ay, 8 gün sürmüştür. Ancak bu da iki meşihat olmuştur, kabine tebeddülatı bu durumları sağlamıştır. Meşi-hatin son günü yine sadrıazamin da son günü olan, 4/Kasım/1922 târihi olmuştur.

Bir Fıkıh Alimi Gözüyle

Taht-ı Osmaniye cülus ettiğinde Sultan ö.Mehmed Vahideddin hân,sadnazam Talat Paşa ile nezaketen hükümetin istifasını verdiği ve bunun üzerine kendisini yine vazifede ib-ka edip yeni hükümet hususunda yaptığı konuşma esnasında sözü, ülkede neşvünema bulan hilafet ve saltanat anlayışı üzerine getirir ve Talat Paşa'ya şunları beyan eder ki bu ilmî mâna ihtiva eden beyanı buraya almak suretiyle mühim ve târihi bir vazifeyi yerine getiriyoruz. Böylece de, hatıratlardan yola çıkılarak hazırlanan târih çalışmalarının hususiyetinin üstünlüğünü de ortaya koymuş oluyoruz zannındayim. Padişah, Talat Paşa'ya şunları söylüyor: <.Hilafet ile saltanatı muhtelif suret ve şekillerde tasavvur ve tasvir edenlere tesadüf olunuyor. Benim şehzadeliğimden beri şark ilimleri ve is-lâm felsefesi ile meşguliyetim vardır. Mutasavvifin-i kiramdan ve mütebahhirinden bir çok zevat ile ilmî meclislerde bulunmuşluğum vardır. Size de tahassüslerimi nakledeyim. Hilafet aslında saltanat demektir. Hilafet; İcra kuvveti ve teş-riyye-i riyaset demektir. Hilafet ifadesinde saltanat da mündemiç bulunmaktadır. Fakat, saltanatda hilafet olmayabilir. Nitekim her sultan hatife değildir. Peygamber Efendimiz (s.a.v) nübüvvet yâni peygamberlikle, saltanatı mübarek şahsiyetlerinde toplamıştı. Müvekkili zişânım yâni vekâletini hâiz olduğum, zât kuvve-i icraiyye riyasetini ve başkumandanlığı üzerinde

taşımaktaydı. Resûlüllaha halef olan Hulefay-ı Râşidiyn ise,ancak vekil mânasına gelen halife adı altında işleri yürütürler ve saltanat ederlerdi. Her biri birer sultan'dı. Risaletpenah Efendimiz son nebi olduğundan, risa-let-i nebeviye hitâma erdiğinden ki bu cihet Kur'an-ı Keriym-de mesturdur sıfat-ı nübüvveti ukbâya götürmüşler ve yalnız saltanat-ı Muhammediye'ye halifelerine terk buyurmuşlardın Dâima musahabei nübüvvet ile müşerref olan sahabi-lerin hilafetleri umur-u diniyye ve siyasiyye üzerineydi. Neşrine memur değillerdi.Ceddim Yavuz, Mısır'a fâtihane girdiği zaman Abbasilerin son halifesi, hilât-ı fâhirei hilâfeti güç ve kuvvet sahibi olan Sultan Selim'e terk ve tevdi eyledi. Ondan sonra da hilafet ve saltanat şart hâline geldi. Bu şekil asırlardan beri devam ediyordu. Âl-ı Osman'a devredilmiş olan hilâfet, saltanat-ı Islâm-ı Osmânî ite adeta et ile deh gibi imtizaç ederek ikisi bir birine âlem olmuştur. İşte bunun içindir ki bir anane-i kadime ve diniyye olarak Türk'ün ha-kan'ınını âtem-i İslam halife tanımış ve hemen beyat ve tâkib edegelmiştir> dedikten sonra Sultan Vahideddin, Talat Pa-şa'ya söyledikleriyle saltanatın hilafete tetabukunu ortaya koyuyor ve böylece de, bir fıkıh bilgini olarak, bu meselenin tavazzuf ettiğini ortaya koydu.

Yukarıda sayfalarımıza aldığımız; Sultan Vahideddin'in hilafet ve saltanat hususundaki Talat Paşa'ya düşüncelerini nakleden ifadeleri koymuş bulunuyoruz. Hemen ilâve edelim ki, TBMM'de Burdur mebusu sıfatıyla bulunan ve aynı zamanda Cumhuriyet Türkiyesinin İstiklâl Marşının güftesinin sahibi olarak tanınan Mehmed Akif (Ersoy) merhum, H.28/c.evvel/1339-R.8/şubat/1337-M.21/şubat/1921'de Salı günü, gizli oturumda, Hasan Fehmi Efendi'nin başkanlığında yapıldığı esnada irad ettiği konuşmasında ileri sürdüğü husus Sultan Vahideddin'in işaret ettiği meselelere tetabuku münasebetiyle, Meclisin gizli oturum zabıtlarından alıntılamayı uygun ve isabetli bir seçim olarak gördük.

".Mehmed Akif Bey (Burdur)-Efendiler, İstanbul'la aramızdaki suitefehhümün kalkması bu ikiliğin bertaraf edilmesi için mectis-i âliniz karar verdi. İstanbul'a bir telgraf yazılaçaktı ve bu da Meclis tarafından yazılacaktı ve son cevap olacaktı.

Hamdullah Suphi Bey (Antalya)-Beyefendi yazmışlar,geldiler burada okudular.

Mehmed Akif Bey (Burdur)-Sadi; Şarkın en hâkim Şâiri Sadi derki; <insan daima doğruyu söylemelidir. Her söylediği doğru olmalıdır. Fakat her doğruyu her vakit söylememe-lidıı:> Bendeniz o telgraf müsveddesinde bu gün söylenilmesi muvafik olmayacak bir çok hakikatler gördüm. İcab eden yerlerde gayet şedit bir lisanla ifade edilmiş. Eğer maksad. itilafın temini ise bu lisan tahfif (hafifletmek) edilmelidir. Daha itilafcuyâne yazılmalıdır. Biz metalibimizi bir lisânı mutedil ile bir üslûbu leyyin ile ifade edersek ve onlar kabul etmez-lerse iş bitmiş olur. Bendeniz bir şey karaladım. Müsaade buyurursanız okuyayım. (Ankara ile İstanbul arasında cereyan eden muhaberattan İstanbul'un henüz gerek kendi vaziyetini, gerek Anadolu'nun vaziye tini layikiyle ihata edemediği kanaati hâsıl oluyor Milletin berat-ı idamından başka bir şey olmayan

Sevr muahedenamesini İstanbul'a kabul ettiren esbabın burada mevzubahs edilmesini münasip görmüyoruz. Ancak milletin istiklali o muah.edena-m.enin bir kaç maddesinin tâdil ve tebdiliyle temin olunamayıp, büsbütün ortadan kalkmasına mütevakkıf bulunmasına nazaran vaktiyle o muahedenameyi kabul edenlerin bugün konferansta lazım gelen vak-ü tesisi haiz olamayacakları pek tabiidir Mütarekeden beri devam eden ve inayet-i Hakk' la hayat ve istiklâ-limizin hâlâsına kadar devamı muhakkak olan mücahedei milliye sayesinde bugün lehimize olarak bir vaziyet inkişaf etti. Bu müsait vaziyetten istifadeye koşmak bütün kuvvayı devlet için bir uecibei hayatiyye iken, İstanbul'un hakayik-i ahvale göz yumarak ruhtan ziyade şekil ile meşgul olduğu nazarı teessüfle görülüyor. Zaman geçmiş uakayii tahlil ile meşgul olduğu nazarı teessüfle görülüyor. Zaman, geçmiş uakayii tahlil ile uğraşacak zaman değildir. Ecnebiler devletimizin bütün varlığını payimal etmişler, en tabii hukukunu çiğnemekten sıkılmamışlardır. Bu tecavüzlere diğer taraflardan evvel maruz kalan ve el'an ecnebi tahakkümü altında bile başkaldıramayan istanbul'un bu ahvali göz önünde tutarak ona göre bir vaziyet ittihaz etmesi zaruri iken makûs bir İstikamet alması cidden mucibi teessüftür. İstanbul nazarında henüz resmen asi telakki edilen Anadolu bugün istiklâli için, Makam-ı Hilafet ve Saltanatın tahlisi için canla başla uğraşıyor, düşmanların muhacematına göğüs geriyor, bu yolda kanını döküyor. Dolaysıyla bugün söz sahibi ancak kendisi olmak icab edeceğini İtiraf ve kabul etmek ve aradaki suitefehhümü bertaraf ederek BMM'ne tefvizi umur eylemek kendisinin ve bütün memleketin selâmeti nâmına İstanbul için en mütekaddim ve en mütehattim bir vazifedir Bugün İnâyet-i Hakk'la millet vahdetini temin etmiş meşru meclis ve Hükümetini teşkil ile ordularını tanzim eylemiş her türlü müdehalatı ecnebiyyeden azade olarak tenfiz-i ahkâm ve kazada bulunmuş iken bütün bu şeraitten tamamıyla mahram bulunan İstanbul'un hâlâ eşkal ve merasim ile uğraşması menafii millet ve maslahatı ümmetle kâbit-i telif değildir. Bugün İstanbul'un uhdei hakimiyetine düşen en mühim vazife derhal BMM:nin meşruuiyetini tasdik ve konferansa münhasıran bu meclise aid olduğunu ilân etmektir. Bunun hilafında hareket milletin hâlâsına set çekmek, tefrika ve inkısama badi olmak, makam-ı hilafet ve saltanatı (papalık) gibi kuvvayı maddiyeden mahrum ve gayrimeşru bir şekle sokarak ecnebilerin amaline bâziçe derekesine indirmek demektir. Buna ise Şeriat-ı Garrayı İslâmiyyenin müsaadesi yoktur. Kaldı ki müslümanlık nazarında pek büyük bir mevkii dinisi olan Makamı Muallayı Hilafeti vaz'ı meşruun-dan çıkarmaya hiç bir ferdin, hâttâ o makamı işgal eden zât-ı şahanenin bile selahiyeti olamaz. İradei Şahane maslahatı ümmet üzerine ibtina ederse muteber ve muta olur. Evet Zâtı Şahanenin arzuyu zâti ve emri hususileri başkadır. Ümmetin emini olmak haysiye tiyle deruhde buyurdukları emaneti hilâfetten mütehassıl şahsiyeti mâneviyenin iradesi başkadır. Binaenaleyh bugün zâtı şahane bütün âmâli hususiyelerinden tecerrüt etmek ve o deruhte buyurdukları kübradan mütehassıl şahsiyeti mâneviye namına maslahatı ümmet muktezası veçhile Iradatı âliye de bulunmak mecburiyeti şeriyesindedirler. Maslahatı

ümmetin muktezası ise (icmal ümmet) mahiyetinde olan ve bir kuvvei maddiyeye istinad eden B.M.Meclisi, evet ancak bu meclis izhar etmek mevkiinde bulunuyor. Malumdur ki din-i İslâmın kıyam ve bekası için zaruri olan teçhizi cüyuş, şeddi sugur, tenfizi ahkâm ve kaza şeraiti esasiyesîni bilkülliye iptal ile makam-ı mânayı hilafeti mühmel bir hâle koyan (sevr) muahedenamesini kabule, cevaz-ı seri yoktur. Şayet İstanbulu böyle gayrimeşru bir vaziyete sokan sebeb cebrüik rah ise bu gün o sebebin zail olduğu iddia olunamaz. Binaenaleyh ecnebilerin cebrü ikrahiyle bütün şeraiti esasiye-i sedyesinden tecrit edilen Makamı Hilafet ve Saltanat için o şeraiti temin eden B.M.M.ni derhal Makam-ı Celili Hilafetin kuvvei müeyyidesi olarak tasdik ve bu meclisin icmai ümmet mahiyetinde oları mu-karreratını kabul ile kendi vaz'ı meşruunu iktisap etmek bir vazifei şeriyye olduktan başka beynel müslimin büyük bir mevkii ihtiramı bulunan Hanedan-ı âlî Osman'ın iletebed bu mevkii mümtazı muhafaza edebilmesi İçinde elzemdir Gerek Zâtı Şahanenin gerek bütün Cihan-ı islâmın malumu olmalıdır ki B.M.Meclisince bugün makam-ı hilâfet ve saltanatın hâlâsını ve milletimizin istiklâli tammını temin etmekten başka hiçbir gaye mutasavver değildir ve bunun böyle olduğunu her milletvekili ferden ferda ye- min ile te'yit etmiştir. Onun İçin bugün İstanbul'un mânâsız vesveselerle nazarı ecanipde milletin vahdetini kesrederek gayrimeşru bir tavır takınmasına B.M.Meclisi son derece mütessiftir. Artık bu gayri meşru vaziyete bir an evvel hatime vermek bu zavallı bu fedakâr milletin mukadderatını idare etmekte bulunan B:M:Meclisiyle tevhidi mesai etmek aynı gayenin husulüne elbirliğiyle çalışmak dini ve vatanî milli vazaifin akdemidir. Binaenaleyh gayemizin husulünden sonra aramızda halli pek kolay olan mesaili dahiliyeye ait bir takım noktai nazar ihtilaflarının bugün katiyyen mevzubahs edilmemesini ve yalnız din ü milletin menafii aliyesi düşünülerek derhal B.M.Meclisinin meşruiyetinin kabul ve intihâb ettiği murahhasların tasdik edilmesini, bu suretle aradaki ikiliğin kaldırılarak Kur'anm ve Sünneti Resül'ün emri veçhile Devlet ve milletimizin ecanibe karşı yekpare bir bünyanı marsus hâlinde tecelli ettirilmesini selâmet-i din ü devlet nâmına son defa olarak temenni ederiz. İşbu kararımız Tevfik Paşa'ya aynen tebliğ olunmak üzere Heyet-i Vekileye tevdi olundu." şeklinde kaleme aldığı yazıyı okuyan Hz.Akif, hilafet ve saltanatın önemi ve BMAVnin merbutiyetini ifâde ederken BMAVnin hilafetin arkasında bir kuvvet olduğunu belirtir ve bunu tasdik eder. Ancak 1924'de hilafetin kaldırılması istek ve zan hak-ksnda şâir'in yanıldığını gösterir.

Ama biz burada, Sultan Vahideddin'in; Talat Paşayla yaptığı konuşmada buna temas etmesi ve lafızlarında mündemiç olan, hilafeti ve Saltanat hakkındaki menfi düşünce sahiplerinin beyanlarına atıf yaparak konuşmasıyla, Akif Bey'in İstanbul'a meclisçe yazılmış ve meclisde okunduğu belirtilen müsveddenin hilafet ilgasının ergeç yapılacağı dedikodularının kulağına erişmesinden olduğu gözden uzak tutulmalıdır. Böylece hilafet hususunda aynı düşünen iki mühim adamın biri cebre dayanamayarak vatancüda olmuş, diğeri ise, endişe taşıdığından dolayı vatancüda olup, vatana avdeti ancak ölebilmek için

olmuştur. Biz bu konuşmayı, sayfalarımıza almakla dinin ve vatanın büyük şâiri Mehmed Akif (Ersoy) merhumun, TBMM'de hiç konuşmamış oturmuş diyenlere sözlerini geri almaları gerektiğini ihtara lüzum görmüyoruz.

Halife Abdülmecid

Osmanlı devletinin saltanat dönemi Sultan G.Mehmed Vahideddin Hân'ın vatancüdâ olması hasebiyle son bulmuştu. Hilafetin ibkası ise devam etmekteydi. Bu makam Hanedan-ı Âİ-t Osman'ın ekber veliahdı ve ülkedeki en büyük erkeği olarak Veliahd Abdülmecid EfendPye TBMM kararıyla yapılan bir seçim sonunda tevcih olundu. Abdüfmecid Efendi Dedesi, Sultan Abdülmecid Hân'ın adını taşımakta ve merhum şehid Sultan Abdülaziz Hân'ın, Hayranıdil Kadın Efen-di'den dünya'ya gelen oğludur. Doğumu, Dofmabahçe Sarayında 29/Mayıs/1868'de İstanbul'un fetih yıldönümünün 415.sine tesadüf etmiştir. Padişahın ortanca oğludur. Bilindiği gibi, Sultan Aziz'in üç erkek evlâdından ekberi Yusuf İz-zeddin Efendi olup, en küçüğü ise Seyfeddin Efendidir. Sultan Abdülaziz şehid edildiğinde Abdülmecid Efendi henüz 7 yaşındaydı. Bu demektirki, 1842 doğumlu olan Sultan 2. Abdülhamid hân, 26 yaş büyük olduğu Abdülmecid Efen-di'den doîaysı ile amcazadesine babalık görevi yüklenmiştir. "Son Halife Abdülmecid" adlı değerli biyografik eserin sahibi O.Gazi Aşiroğlu, Burak Yayınevince neşrolunan eserinde 14.sahifedeki şu ifadesi, bizim beyanımızı desteklemektedir. "..Saltan Abdülhamid,Abdülmecid Efendiyi çok setlerdi. O'-nun öteki kardeşlerinden daha serbestçe davranmasına izin verirdi. Şehzadenin, Abdülhamid Hân'ın nezdinde ayrı bir yeri vardı. Türklerin Hakanı ve İslamların Halifesi, bayralar-da kendi şehzadelerine hediye olarak ne alınırsa Abdülmecid Efendi'yede aynıları verilirdi. Abdülmecid Efendi, devrin gereğine uyup, Abdülhamid Han'ın şehzadeleriyle Fransızca öğrendi. Öğretmeni; Fransız Sefaretinden Mösyö Guyut'tu. Mösyö Guyut; Bağlarbaşındaki köşkte yatıp kalkan Pazar günleri izinli sayılırdı. Şehzâde'nin Farsça hocası: Nervet Hanımdı. Safiye Ünüvar hatıralarında Nervet Usta hakkında şu bilgileri veriyor: Sultan Reşad, şâir ve dindar idi (Lütfi Simavi Bey'i bu cümle yalanlıyor. Safiye hanım Saray'ı pek iyi bilen bir insan olarak, Lütfi Simâvi Bey'e nazaran daha inanılır bir kaynaktır bence bu bakımdan Çanakkale için yazdığı şiiri onun yazmadığı noktasında beyanda bulunan Başmabeyn-ci'nin maksadını bilemezsek de, Safiye Ünüvar merhumeyi bu nokta da tercih ediyorum.m.h) Bir vakit namazını bıraktığı görülmemiştir. Halifey-i Rûy-i Zemin sıfatını taşıyan bir insana yakışacak şekilde dinine bağlılığı vardı. Maiyetinde çalışanların hepsinin namaz kılmalarını emrederdi(..) Saray'da Saltan Aziz zamanından kalma tiervet Usta vardı. Bilgili ve Farsça diline aşina yaşlı bir kadındı. Onu sık sık huzuruna çağırır ve kendisiyle konuşmaktan pek hoşlanırdı. Bu kadı-nefendi, aynı zamanda, Şehzade Mecid Efendinin de ders hocalığını yapmıştı" Demektedir. Böylece 2.Abdülhamid Hân'dan sonra Abdülmecid Efendi'yi Sultan Reşad'ında

vikaye ettiğini görüyoruz. Sanatkâr ruhlu bir zât olup, edib, ressam, müzisyenlere çok değer verir ve bu kişilerin sanat alanındaki başarılarından hiç de aşağı olmayan, kimi dallarda onlara faik olan becerileri vardı. Fakat takdir etmesi hanedanın bir miras gibi biribirlerine devrettikleri hâl Mecid Efendi'de de pek gani olarak mevcuddu.

Bu gün Aşiyan müzesinde bulunan Tevfik Fikret'in meşhur Sis Şiirinden aldığı ilhamla yaptığı tabloyu şâire hediye etmiştir. Abdülhakhamid'e Finten adlı oyununun şehir tiyatrolarında sahne alması münasebetiyle köşkünde yaptığı bir dâ-vetdeyse Şâiri azama ve davetlilere üzerinde Finten yazan som altından birer kravat iğnesi hediye etmiştir. Yukarıda adı geçen eserin sahibi Aşiroğlu Bey, kitabın kapağının arka tarafında şu ibare ile Abdülmecİd Efendi'nin beyanını koymak suretiyle bir çok insanımızın bazı hakikatlere muttali olmasını temin hususunda hayli makbul bir işlem yaptığını belirtirken, biz sahifemizi oradan aldığımız alıntıyla süslemek istiyoruz:

".Düşününüz, giderken bir zarf içinde ikibin sterlin lütfetmişler. Bununla koskoca bir saray halkı hangi bir otele yerleşir, hangi masrafı karşılayabilir Biz de, başka hükümdarlar gibi giderken oe gitmeden önce hazineden pek kıymetli mücevherleri kaldırabilirdik, amma memlekete mal olmuş şeylere el sürmeyi vicdansızlık addederim. Sonra arkamızdan neler işitmedik? Yok biz hâinmişiz, biz Milli Mücadeleyle ilgilenmemişiz,' biz düşmanla işbirliği etmişiz, bütün bunların aslı esası yok! Vahdeddin de maalesef etrafındakilere uydu. O'na bazı şeyler söylenebilir Bana gelince, Allah da bilir, Peygamberde yarın şefaat edecektir. Oğlum Ömer Faruk'u Anadolu'ya gönderdim. Maksadım: İstanbul'dan kaçıp Anadolu'ya gelmek, İslâm mücahidlerinin başına geçmek ve bütün âlem-i İsiâmı ayağa kaldırmaktı. Ama ne yapayım ki, oğlumu İnebolu'dan çevirdiler Teklifimi red ettiler O zaman bize İstanbul'da işin sonuna kadar oturmak düştü. Milli zafere bir çocuk gibi sevindik. Mustafa Kemâl'i kucaklamak, hâttâ kızımı O'na vermek bile istedim, fakat kimse bunu anlamak istemedi. Mustafa Kemâl Paşa'nın Rafet Paşa'ya: Ben Enver Paşa olmak istemem dediğini söylediler,amma biz kendisini Enver Paşa yapmak istememiştik!"

Hemen bahse konu kitabında Aşiroğlu Beyefendi 165.sahifedeki şu paragrafla Abdülmecİd Hân'ın yüksek karakterini ortaya koyduğunu görüyoruz, şöyleki: "Sabık halifenin kızı Dürrüşşehvar Sultan'ın, dünya'nın en zengin ailelerinden, birisi olan Hind Mihracelerinden Haydarabad Nizâm'inin oğlu ile evlenmesi de, kendisine Hindistana yerleşmek ve hilafet makamını Cava ve Sumatra yâni bugünkü Endonezya'da yaşayan yüzmilyon mu.slo.man ilâve olarak, Pakistan ve Hindistan'ın muhtelif yerlerindekilerle beraber, ikiyüz milyonu aşan müslüman kitlesinin yaşadığı bölgede ihya ve devam ettirmesi teklifinin tabii neticesi olarak karşılanmıştı. Fakat Abdülmecİd Efendi, Hindistan'a yerleşmek, daha sonra da sonrada hilafeti orada tesis etmek yolundaki teklifleri red etti. Ne İngiltere'den ne Fransa'dan doğrudan doğruya veya vasıtalı olarak gelen, daha sonra Mısır Kralı Birinci Fuad'ın cazip tekliflerine müsbet cevap vermeyerek, vaziyetini muhafaza etti." Yâni maddi zorluklar içinde yaşamayı göze aîıp,

makam-ı muallayı satılığa çıkarmadı. Sultan Vahideddin'de aynı davranış içinde olduğundan bu vasf-ı mümeyyiz hane-dan-ı Osmâniyanın ne kadar iftihar etse yeri olan bir davranış biçimidir.
Abdülmecİd Efendi'nin milli mücadeleye ne kadar destek verdiği, daha sonraları general Yümni (Üresin) Paşa o yıllarda yaverlerden olduğundan bu işlerin şahidinden olup, hatırlarında aleyhte söz etmemektedir. DP'döneminde mebus da olan Paşa, bakanlık görevinde bulunduğunu da hatırlıyor gibiyim. Sultan 6. Mehmed Vahideddin'in ülkeden ayrılmasının akabinde 18/Kasım/1922'de, TBMM'nin yaptığı içtimada 148 milletvekili reylerini Abdülmecİd Efendi'de topladı. Böylece Efendi saltanatsız olarak hilafeti omuzlarına almış oldu. Bu hâli daha evvel tahmin eden sabık padişah Havideddin hân ve hanedan'ın üyelerinin bir çoğu bu tarz bir hilafeti uhdesine almamasını hatırlattılar.
Fakat Efendi Hazretleri, görev alınmazsa kendi geleceklerinin daha çabuk sıkıntılar getireceğini tahmin ettiğinden bu me'suliyetin altına girmeyi vazifenin kûtsîliği ve hanedan'ın akıbeti bakımından kabul etmeyi tercih etti. Meclis, halifenin seçildiği içtimada Mehmed Selim Efendi'ye üç rey, Abdürra-him Efendi'yede iki rey çıkmış böylece halife ır-sen değil, namzetler şeklinde seçilmiştirki, bu halifelik için yapılan ilk tür seçimdir hilafetin ihdasından sonra. Mesela Takiyüddin Taktaki adlı bir zat'a da rey verilebeleceğini ihsas etmek istemişlerdir. Abdülmecid Efendi'nin hilafet müddeti, 1 sene, 3 ay, 15 gün sürmüş ve 3/Mart/1924'de son bulmuştur. Abdüi-mecid Efendi'nin son Cuma selamlığı 29/Şubat/1924'de yapılmıştır. 6/Ekim/1923'de İstanbul'a duhûl eden Kuvayı Mil-liye-miz, hilafetinde kaldırılabileceğinin işaretlerini vermeye başlamıştı. Çünkü, halife'ye gösterişli merasimlerden kaçınılmasını ifade eden mütalaalar duyuruluyordu. Refet Paşa'nın Abdülmecid Efendi'ye Beyaz bir at hediye etmesi Ankara'yı kızdırmıştı. Nihayet Lozan muahedesinin imzalanmasının ardından meclis 341 sayılı kanunu çıkarmış ve bu kanunun 1.maddesi halife hâl edilmiştir. Hilafet, hükümet ve cumhuriyet mâna ve mefhûmlarında esasen mündemiç olduğundan, makam-ı hilafet mülgaadır. 2.madde ise, Hânedan-i Âlî Osman'ın Türkiye'den ihracını âmirdi.
İstanbul Valisi Ali Haydar (Yuluğ) Bey ve İstanbul Poîis Müdürü Sadeddin Bey ve lâzım gelen elemanlarla birlikte Dolmabahçe Sarayına gitmişler ve Ali Haydar Bey merhum pek mükedder ve refiki Sadeddin Bey'de üzgün bir hâl içinde olduklari halde durumu özel bir oda da halifeye aktarmışlardı. Gayrıresmî olarak daha önce duruma muttali olan halife önce bir mukavemet ifadeleri beyan etmiş ve yine Haydar Bey'in ricası üzerine daha bir başka oda da görüşmeleri üzerine Abdülmecid Efendi durumu kabullenmiştir. Bu satırların yazan, Alî Haydar Beyzade emekli kaymakamlardan Melih Yuluğ Bcvefendi ile gerek naşir ve yazar münasebeti gerekse de peder-evlad münasebetleri Melih Beyefendinin irtihali dârı beka eylemesine kadar devam etmiştir. Bu mevzuyu biz sormaktan haya ederdik, o ise sorulmadan hiç bir şey anlatmayan tarzı sürdürürdü ki, bir gün mevzuyu okurken yanıma gelmiş ve şu ifadeyi beyan eylemişti. Babamın en üzüldüğü iki vak'a vardı. İlki, Bolu valisiyken, bir takım

âsilerin eline geçmiş ve onların hakaret dolu sözlerine ve bir tokatına muhatap olması, diğeri de Halife Abdülmecid'e, terk-i vatan etme hususunda tebliğ ettiği görevdi, demiştir. Pek enteresandır ve hikmeti ilâhidir ki, ülkede herkesten çok kalma hakkı olan bir hanedan yurt dışı olunurken, nice Dönmeler baştacı ediliyor, ahali ise bir takım iç çekişlerle sessiz muhalefetini yapıyordu. İşte. Cuma Namazını, Salı günü kılmayı kabul eden topluluk vak'asını hatırlamak gerekir.

Halife Sürgünde

4/Mart/1924 sabahı saat 5.30'u gösterdiğinde iki çocuğu ile doktoru, hanımları ve kâtibinin yanında bir uşağı ile otomobille getirildikleri Çatalca'da Simplon ekspresine konmuşlar bindikleri özel vagon İsviçre'ye vardığında halife burada bir deklarasyon yayımlayarak vaziyeti müslüman dünyasına duyurdu, TC hükümetinin bu kararına itirazlarını haykırdı. Hindistan müslümanları en çok heyecan gösterenlerdi. Milli Mücadeleye Hind müslümanlannın gösterdiği muavenet şüp-hesizki müslümanlar kardeştir mealindeki ayet-i kerime icâbıydı.
Halife mü'minlerin emiri olduğu için Hind müslümanları düşman karşısında bizi desteklemişlerdi. İngilizler, Hindistan sömürgesi olduğundan bunlarla mesele çıkmasın diye İngiiiz askeri yerine işi Yunan ordusuna ihale ettiler. Hind müs-lümanlannın kurduğu Hindistan Hilafet Komitesi, Halife Ab-düfmecid'e yaşadığı müddetçe dolgun bir tahsisat bağladılar.
Haydarabad Nizamı bu tahsisat'ın büyük bir bölümünü ödemekteydi. Daha sonra da, Halife Abdülmecid ile Nizam dünür oldular, halife'nin kızı Dürrüşşehvar Sultanhanım, Hayda-rabat Nizamının oğluyla izdivaç ettiler. Halife Abdülmecid vefatına kadar Avrupa'da Paris'de yaşamak mecburiyetinde kaldı. Vasiyeti vefatı vukubulduğunda, Dedesi Sultan Mah-mud Türbesine, babası Abdülaziz Hân'ın yanına konmaktı. 23/Ağustos/1944'de emr-i hakk vâki olduğunda saat akşamın 9'unu yâni 21 'i göstermekteydi.
Dürrüşşehvar Sultanhanım, Nizam Prensinin hanımı olması hasebiyle İngiliz pasaportuna hâmildi. Halifenin vasiyetini ifaya gayret eden başda kızı Dürrüşşehvar Sultanhanım olduğu halde hanedan üyeleri ellerinden geleni geri komadılar. Gelmiş olduğu Türkiye'de Dürrüşehvâr Sultanhanım, Çankaya'da İsmet Paşa ve Mevhibe hanımla yemek yemekle beraber gösterilen nâzik kabule rağmen defin işine mezuniyet alamadı. Paris Camiinde Abdülmecid Efendinin naşı taş bir odada beklemek mecburiyetinde kaldı. 1950 sonrasında iktidar olan DP'nin tek başvekili Adnan Menderes defnetme işine sıcak bakmıştı. Mevzuata uygun olarak TBMM dilekçe komisyonuna bir dilek çe yazmasını ve bir ay içinde bir itiraz zuhur etmediği takdirde, defin işinin gerçekleşebileceği bildi-rilen Dürrüşehvâr Sultanhanımda, böyle bir dilekçe yazmış ve komisyona vermiştir. Hiç kimse böyle bir talebe birinin çıkıp da itiraz edebileceğini ummaları akla ziyandı. Fakat sapı sizden dercesine, DP listesinden Kırşehir mebusu olmuş bulunan E. Amiral Rif'at Öndeş bu itirazı yapınca defin işi im-

kansızlaştı. Dürrüşehvâr Sultanhanımın kuvvei mâneviyyesi kırıldığından naşı alıp Medine'ye götürüp orada Resulüllaha komşu kıldılar.
Fevkalâde güzel bir ressam olan merhum halife, daha on-oniki yaşlarındayken kızı Dürrüşehvâr Sultanhanımın, pek güzel bir folklorik kıyafetiyle resmini yapmış ve Dolmabahce Sarayında salonların birinde asılı olarak kalmış. Kimse de or-dan kaldırmamış ve saray'ın ziyarete açılmasından sonra ziyaretçilerin bu resimin güzelliği dikkat çekmekte olup, re-simdekinin kim olduğu sorulduğunda zamanla cevap olarak atmasyon bir isimin söylendiği görülmüş ve hayli zaman da bu böyle devam edip, gitmiş. Nice yıllar sonra bir İngiliz turist kafilesinin mezkûr sarayı ziyaretinde kafileden biri, resim hakkında rehberden bilgi istediğinde rehber alışılmış hikâyeyi okumaya başlamış ki, içlerinden bir bayan, biraz dinledikten sonra dayanamamış, pek asilâne ve nefis bir Türkçe ile bu beyanı nasıl yaparsınız? Evet! Doğrudur, Son Halife Hz.le-rinin yaptığı bir tablodur. Küçük kerimeleri Dürrüşehvâr Su!-tanhanımdır o resimdeki mealinde sözlere karşılık, rehber kendi beyanında İsrar etmek temayülü gösterince, hanımefendi daha otoriter bir ses ile,evet efendim o resimdeki kız Dürrüşehvâr Sultanhanımdır der demez, rehber'de ne biliyorsunuz? Cevabı verince turist bayan da, biliyorum! Çünkü o resimdeki Dürrüşehvar benim dediğinde herkes donmuş kalmış.
Bu müthiş darbenin şaşkınlığını atlatan rehber doğruca sarayın müdürünün yanına koşmuş vak'ayı haber vermiş müdür bey'de hemen kafilenin yanına gelmiş Dürrüşehvâr Sultanhanıma mülâki olup kendilerine yer gösterip ikramlarda bulunduktan sonra: Efendim niçin böyle habersiz, bir turist gibi geliyorsunuz? Haber versenizde sizin eviniz olan burada sizleri sânınıza lâyık şekilde ağırlayalım demek suretiyle pek nâzik bir davranış sergilediğini ve bu ifadenin Sultanhanımın gözlerini buğulandırdığını bana hanedana hizmet veren kıymetli bir dostum nakletmişti. Şimdi son halife Abdülme-cid Efendinin, eş ve çocuklarıyla ilgili bölümü yazmaya geçelim.

Halife Abdülmecid'in Hanım Ve Çocukları

Halife Abdülmecid Efendi dört izdivaç yapmıştır. Bunlardan ilkini Şehsüvar Başkadınefendi ile 22/Aralik/1896'da Ortaköy sarayında 7.veliahd iken yapmıştır. Halife'den bir sene sonra 1945'de, 64 yaşında olduğu halde Paris'de vefatı vukubulmuş buradaki Bobigny müslüman kabristanında def-nolundu. İstanbullu olan Şehsüvar Hanımefendi, 2/ Mayıs/188 l'de doğmuştur. Halife Abdülmecid Efendinin biricik oğlu Ömer Faruk Efendi bu hanımından tevellüd etmiştir. Evlilikleri Halife hz.îerinin vefatıyla münakid olmuş ve 47 sene, 7 ay, 28 gün sürmüştür. Hanımefendi, Türkiye'den çıkarıldıklarında 43 yaşının içindeydi.
Abdülmecid Efendi'nin 2.kadınefendileri 2/Mart/1876'da Bandirma'da dünyaya gelmiş bulunan Hayrünnisa Hanımefendiyle yapmışlardır. Kocasına bir evlad verememiştir. Vefatı, Abdülmecid Efendi hayatta iken 3/Eylül/1936'da Fransa'da

Nice vukubulmuştur. İzdivaçları 18/Haziran/1902'de Ortaköy sarayında gerçekleşmiştir. 34 sene, 2 ay, 15 gün süren evlilik hanimefendİ'nin dâr-ı bekaya irtihali münasebetiyle son bul- muştur.
Halife Abdülmecid Efendi'nin 3.İzdivacı Atiyye Mehisti İsimli Adapazarı'nda tevellüd etmiş bulunan ki 27/Ocak/1892'de doğmuş olan bu hanımefendi ile olmuştur. Bu Atiyye Kadınefendi Dürrişehvâr Sultanhanımın vâlidesi-dir. Vefatı 1964'de Londra'a vukubulmuştur. Vefatında 72 yaşındaydı. Haydarabad Nizamı'nın gelini olan kızıyle Ömrünün büyük bir kısmını geçirmiştir.
4.Kadınefendi ise Bihruz hanım olup, İzmit'te 24/Mayis/1903'de dünya'ya gelmiştir. 1955'de İstanbul'da vefat etmiştir. 21/Mart/1921'de Çamlıca Veliahd Sarayında başlayan evlilik hayatları, 23 sene, 4 ay, 29 gün sürmüş hafife hazretlerinin dâr-ı bekaya irtihalleri münasebetiyle nihayete ermiştir.
Halife Abdülmecid Efendinin çocuklarına gelince bunlar iki tane olup, Hatice Hayriye Ayşe Dürr-i Şehvâr Sultanha-nım Üsküdar İcadiye Tepesindeki Kasr'da 24/Şubat/1914'de doğmuştur. Hanedan'ın padişah ve halifelerinden dünya'ya gelen çocukların sonuncusudur. Haydarabad Nizamının oğluyla yaptığı izdivaç hanedan üyelerinin geçimlerine bir kolaylık sağladığı görülür.
Halife Abdülmecid Efendi'nin bir oğlu bulunmakta ve adı da Ömer Faruk Efendi'dir.
Ortaköy Sarayı, 29/Şubat/1898'de bu şehzadenin doğduğu yerdi. Osmanlı şehzadesi olarak milli mücadelemiz için pek mühim sayılacak harekâtı gerçekleştirmiştir bu da, Anadolu'ya çok zor şartlarda vapur yolculuğuyla İnebolu'ya gelmesi ve Ankara'nın bu zâtı geri çevirmesi, ilerleyen yıllarda yazılı târihler üzerinde pek mühim değişiklikler getiren hatırat, mütalaa ve kabullenişlere sebeb teşkil edecektir. Kendi adıma yakınlarım ve arkadaşlarım arasında takriben iki yüz kişi üzerinde bir soru anketi yaptım ve bu şehzadenin ne zorluklarla yaptığı vapur seyahatinden haberleri yok, iki üç kişi bir şeyler duymuştum amma demekten Öteye geçemediler. İnebolu'dan geri çevrildiğini söylediğimde şaşkınlık büyüdü, inanılmaz bulanlar kahir ekseriyeti teşkil etti. Bazı gizlilikler ve bazı yasaklar meriyetten kalktığında bu hususdaki mütalaalar hürriyete kavuşacaktır. O zaman da, haklan yenmiş bir takım kahramanlar târih önünde itibariarına kavuşacaklar, uğradıkları mağduriyetin manevî bakımdan giderilmenin memnuniyetini yaşayacaklardır.
Ervah âlemî bunu duymaz zannetmeyelim. Neyse; Ömer Faruk Efendi 26 yaşının 5. ayını sürdürürken vatancüdâ olundu. Vefat ettiği 28/Mart/1969'a kadar vatan dışında yaşamak mecburiyetinde kaldı. 1907'de kurulmuş bulunan Fenerbahçe Spor Klübünün dört dönem reisliğini yüklenen Ömer Faruk Efendi'ye 1925'de Arnavutluk Kralı olma şansı doğduğunda o sırada başbakan durumunda olan ve sonrada bu ülkeye Kral olan Ahmed Zogo, İngiliz'lerin isteğini bir bakıma yerine getirmişti. Amma; bu Arnavutlar davranışdan dolayı nice çile ve meşakkatli yıllar yaşadılar ki, bu Ömer Faruk seçimini yapmamanın bedeli olarak düşünülmelidir. Bunun yerine; Ahmed Tevfik Paşa'nın casus olarak kullandığı Ahmed Zogo'yu, böyle asil ve devlet tecrübesi olan biri varken

kral olarak tercih etmeleri yanlışları oldu.
Evvelâ 30/Mart/1969'da Kahire'de defnedildi. Daha sonra 1977 nisan'ının nakli kabir münasebetiyle Sultan Mahmud Türbesinde defnolundu. Şehzade Ömer Faruk Efendi, İngilizce, Fransızca, Almanca ve Arabça bilmekteydi. Kültürlü bir insandı. Vefatında 71 yaşını 28 gün aşmıştı.

Osmanlı Hanımlarının Ev İçi Ve Dış Giyimi

Sevgili Özer Şenler büyüğümün kerimeleri hanımefendi bir telefon görüşmemizde dediki, aman metin Amca, çalışmanızdan haberdarım, istirhamım bizim Osmanlı klâsik târihlerinde kadın giysilerinden pek bahsedilmez. Lütfen bu kafileye siz de, iştirak etmeyiniz. Demek suretiyle pek yerinde olduğunu hissettiğim bir ikazda bulundular. Fakat, çalışmayı editörüme vermeyi vaad ettiğim gün de gelip çatmıştı. Bu bakımdan dağarcığım da bulunan bilgilerden bir demetle iktifa etsemde alışılmışın dışına çıkmayı bu hanımefendi kızımın ikazı ile yapmış olmanın teşekkürünü etmeden geçemeyeceğim.
Osmanlı hanımları tabiiki giyim ve kuşam anlayışında, kendileri bizzat Kur'an-ı Kerim' den okumasalar bile ulemânın ve imam efendilerin kendilerine ulaştırdıkları bilgilerle tesettür âyetlerine uygun giyim şartlarını oluşturmaya çalışmışlardır. Bu espri içinde husule gelen biçimlerde zaman içinde, bilgiden ve gerektiği ahkâmdan bihaber olarak gele nekselleşme vücuda geldiği görülür. Meselâ; annem böyle giyiniyor, demek ki olması ge reken bu! Deyip, onlar gibi giyim problemini halletme yoluna gitmişlerdir. Giyim hususu dâima başkalarından beğenmek suretiyle edinüdiğinden bu kaidenin islâm kadınlarında da aynen cereyan ettiğini söylemeden geçemeyiz.
Devlet-i ebed müddet anlayışı içinde Osmanlı hanımefendileri ve en basit kadın giyimleri islâm çizgisinde hayat süren Devlet-i Selçukî'ye hanımefendilerinin çizgisini sürdürmekden hiç de imtina etmeyip, tatbik etmişlerdir. Yine de, harp ve sulhların getirdiği göze hoş ve şer'! şerife mugayir olmayan dış kıyafetler tercih olunmuş, iç kıyafetlerdeyse şarkın kendine has gizliliği olan ev ve yatak hayatı genel olarak meknuz ve hafi tercihi üzerinde yoğunlaşıldığından, bu hususda târih perspektifinde verilen bilgilerin çoğu, siradişi hayatı olanların olup, dışlandıkları toplumu kendi süfli yaşayışlarının aynını yaşamakta olduğu intibaına, sonraki nesilleri inandırma gayretine matuf olup, bilerek veya bilmeyerek islâm düşmanlarının da ekmeğine yağ sürmüşlerdir.
Kültür bakanlığının bu mevzuda l/Eylül/2002'de yayımladığı bir araştırmada şu ifadeleri bulmak kabildir. Biz bu değerli makaleden bir takım aynen aktarmalar zaman zaman da özetlemek suretiyle sahifemizi süsleyelim: "Türk kadın giysinin en önemli özelliği, yüzyıllar boyunca aynı geleneksel çizgiyi koruması ve sokakta giysinin kumaşı dışında kişilerin maddi gücünü yansıtan veriler taşımamasıdıı: Kadınların 12. Ve 14. Yy'lardaki giysileriyle başlıkları konusunda bilgiler, çini, taş eserler ve minyatürlerdeki betimlemelerden (görüntülerden) alınabilir, Selçuklu kadınlarının ev giysileri gömlek, şalvar ve

entariden oluşur. Şalvarlar bol paçalı, entariler uzun bol kollu yakasız üe genellikle önden açıktır. Çoğu kez etek uçları, öndeki yırtmaç veya açık olan ön kısım geniş biyelerle çevrilmiş, kolların üst bölümüne Arap giyim kültürünün bir öğesi olan tiraz denilen bantlar konulmuştur. Selçuklu kadınları bol enta rilerine,bellerine taktıkları kuşak yada kemerlerle, dizkapağı ile topuk arasında bir uzunluk vermişlerdir; giyimlerini çeşitli süslerle zenginleştirirler. Bunlar diademler, küpeler, inciler, bilezikler, ve ayak bileklerindeki ha inallardır

Büyük Selçuklu devri kadın giysileri konusunda bilgi veren kaynaklardan biri, İran'ın önde gelen seramik merkezi olan Rey'de bulunan, 12. ve 13.Yy.Harda perdah tek niğinde yapılmış tabaktır. Bugün metropolitan Muesum of artta sergilenen bu tabak taki kadın'ın uzun saçları örgülüdür Başında inci sırası oe alnın ortasına rastlayan yerinde yuvarlak taşta dizisi süslenmiş bir diadem vardır. Kulağında birbiri altından sarkan üç halka ile zenginleştirilmiş küpe, üzerinde önden açık bir entari bulunur Kadın figürün entarisi bou-nundan aşağıya doğru v biçiminde açıktır; kollarının üst kısmında şerit vardır.

13.Yy.başlarında Konya'da hazırlanmış Varka ve Gülşah adlı aşk romanındaki minyatürler, Anadolu Selçukluları devrindeki giysiler açısından önemli bir kaynaktır.

Kadın ve erkek giysileri arasındaki ilk göze çarpan ayrım, kadınlarda görülen inci kolyeler ile incili veya alnın üstünde tek taşla taçlandırılmış diademlerdir. Sevgililerin ikisi de, aynı boyda entariler giymişlerdir. Gülşah'ta paçaları geniş şalvar ve küçük yüzlü ayakabıtar vardır; entarisinin yakası V kesimlidir ve yakasından inci dizilen görülür. Başında alnın üst bölümünde yaprağa benzer bir taş dikkati çeker

Güişah gerektiğinde erkek gibi giyinip savaşa gider. Kadın figürlerin gayet açık giysilerle betimlendiği ve eğlencelerde kadınlı erkekli gurupların bir arada bulunduğu halkın bazı kervansaraylarda kadın okuyucuları dinledikleri, seyrettikleri düşünülürse, Selçuk'tu kadınlarının son derece özgür oldukları anlaşılır. (Bu figürlerin gösterdiği motifler ve beraberlikler bütün toplumu değil, o dönem ressam ve sanatçılarının şahsi görüşlerini ve tasvirlerini toplumun hayat tarzı olarak kabullenmek ne derece doğru bir harekettir, umumiyetle sanatkârlar toplumdan farklı bir düşünce tarzı içinde olduğu hatta bu düşüncesinin tatbikatı toplumla arasında bir farklılık meydana getirmiştir, bu gün bile bu hâl rastlanan hallerden olduğunu hatırlatmadan geçemiyorum. Hele o çağlarda resim hakkındaki ihtilaf, minyatür sanatının gelişmesln de rol oynamıştır. Bu bakımdan minyatüre yönelenler aslında resim yasağından buna gelmişlerdir. Toplumun adet ve geleneklerini değiştirmek bu ressamların fikri anlayışında bir anarşi meucud olduğunu göz ardı etmemek lâzımdır,M,H) 13.Yy'ltn ortalarında Musul'da resimlendirilmiş "Kitab el Tiryak"ın saray sahnesinde dönemin kadın, erkek figürleri bîr arada bulunur. Aynı yapıtın U99'da yapılmış, Paris Bibliotheque Mationel'deki başka bir kopyasının sunuş sayfasında da kadın figürlerine rastlanır. Kompozisyonun ortasındaki başı taçlı kadının saçları örgülüdür ve iki örgünün uçları geriye atılarak düğümlenmiştir. Kotları şeritle

süslü entarisi önden bele kadar açıktır ue geniş parçalar şalvar giymiştir. Kulaklarında inci halka küpeler, boynunda iki sıra altın kolye dikkati çeker. Sahnenin dört köşesinde uçuşan meleklerin giyimi de aynıdır; başlarında taç yerine önü taşlı diadem-ler vardır." Denen çalışmada Sultan Fâtih Mehmed Hân dönemi için saray sanatı olan minyatürlerdeki tasvirleri şöyie nakietmekteler: ".13. Yy.dan itibaren Anadolu topraklarında egemen olan Osmanlılarda kadın, özellikle saray sanatı olan minyatürlerde izlenir. Fâtih Sultan Mehmed (1451-1481) dönemi minyatürlerinde kadınlar,eski Anadolu ve Orta Asya geleneklerini sürdürecek şekilde açık giyimlidir. TSMK'R.989'da kayıtlı, 1460 civarında Edirne'de minyatürle-nen Külliyat-ı Katibi, 15. Yy.Osmanlı saray kesiminin yaşam biçimini ve dönemin giysilerini sunması açısından önemli bir belge nitetiğindendir. Yapıtta yer alan Sultanın meclisinde müzisyen kızların betimlendiği minyatürlerde Suttan'm çevresinde içki ve yiyecek sunan hizmetliler, resmî görevli- ter, kadınlı erkekli müzisyenler yer alır. Resmin giysi yönünden en ilgi çekici tarafı kuşkusuz başlıklarıdır Başka çevrelerde rastlanılmayan bu başlık, erken Osmanlı kadın başörtme biçimi hakkında olduğu kadar, yapıtın târihlenmesi konusunda ip ucu verir. Müzisyen kadınlardan biri cenk, diğeri diğeri tef çalar; kenarda oturansa ellerini çırparak tempo tutmakta-dır.Çenk çalan kadın;arkaya doğru sarkan baş örtüsünün üzerine külahvâri başlık giymiş, alnının üstüne dilimli bir kaşbastı bağlamıştır. Tempo tutan hanımda da aynı tür baştık vardır. Tef çalan müzisyenin başlığı yoktur; uçları omuzlarına değen beyaz örtüsünün üzerine ortası dilimli koyu renk kaş-bastı bağlamıştır. Entarileri küçük yakalı, önden açık ve bele kadar düğmelidir. Fâtih Sultan Mehmed döneminde, Edirne nakkaş ha nesinde kopya edilmiş 1455/1456'ya târihlenen "Dilsuz-nâme" minyatürle/indeki kadınlarda da aynı tür başlıklara rastlanır. Fakat Yy.tın sonunda Sultan 2.Bayezid (1481-1512) döneminde hazırlanan minyatürlerde bu tür kadın başlıklarına rastlanmaz."

İstanbul'un feth olunması; yerleşik düzene geçiş, imparatorluğun sınırlarının genişlemesi ve iktisadî şartların hâli, kadın-erkek dünyasının ayrılmasına ve kadınların sokakda giyecekleri kıyafete kurallar getirildiği görülmüştür. 16.Yy.da yazılı ve resimli gerek yerli gerekse yabancı kaynaklara bakıldığında sokakda giymek üzere; ferace, yaşmak, ve her zaman olmamak şartıyla peçe kullanıldığı görülür. Ferace; önden açık bedeni ve kolları bol, eteği yere kadar uzun, yaka kesimi zaman zaman değişen biçimde olup,16. Ve 17.asırlarda ise genellikle V yaka veyahutda boyunda oturmuş yuvarlaklıkta olup, ön açıklığının iki tarafında yer alan dikey yırtmaç cepli olup sokak kıyafetidir. Yaşmak bayanların, sokakta feraceyle kullandığı genellikle bir parçası baş'dan çene'ye, diğer parçası da çene'den baş'a doğru bağlanan iki bölümden oluşan, feracenin üstünden sarkıtıldığı gibi, yaka'nin içinde de olabilen, zenginlerin ve saraylıların kolalamak suretiyle kullandığı beyaz bir örtüdür.

Bayanlar ile ilgili yabancı yazılı kaynaklardan 16. asrın ilk çeyreğine ait bilgileri genç yaşta esir alınıp 1501'de Osmanlı Sarayına satılan Cenevizli Givaantonyo Menavino'nun kitabından almaktayız. Bayezid-i Velî, Yavuz Sultan Selim dev-

rinde Saray'da iç oğlanı olarak bulunduğunda ve Çaldıran savaşı (1514) sonrasında firar etmeye muvaffak olan ve ülkesine dönebilen Menavino'nun onbeş yılı kapsayan bilgileri arasında hanımların ince bezden barami adı verilen bir giysi ile şehre giderken de yüzlerine at kılından yapılmış bir peçe taktıklarını ifade edip, fakir ve köle kadınların da gözleri gözüksün diye peçe takmadıklarını, diğer kadınların bu konuda cimri olduğunu yazar.
Bir çok ecnebi elçi ve ressamlar 1533'de İstanbul'a gelip dolaşırlar ve bunlardan Flaman yâni Hollandalı bir ressam altı tane gravürle İstanbul ve Balkan memleketlerini görüntülemiştir. Halayıkların bohçaları taşırken verilen görüntülerinde yüzlerinin açık olmasına karşılık onların önünde yürümekte olan hür hanımların yüzlerinde, peçe mevcuddur. Bu ressamın gravürlerindeki şekiller, yukarıda adı geçen Mena-vio'nun yazdıklarıyla hem ahenktir.
Şimdi de Sultan Fâtih dönemi diyebileceğimiz, 1451 iie 1481 seneleri arasındaki zaman diliminde yapılmış minyatürlerde rastlanılan tasvirlerde kadınlarımızın kıyafetleri eski Anadolu ile Orta Asya geleneklerini sergİlediğiyle karşılaşılır.
Manuel Serrano Sanz'ın 1905'de Madrid'de yayımladığı ilk baskıda ve daha sonraki baskılarda Andreas Laguna adında bir doktor tarafından kaleme alındığı anlaşılan "Viaje de Tru-quia" adlı seyahatnâmeyse üç kişi tarafından gerçekleştirilen bir sohbetten meydana gelmiştir.
Bunlardan biri olan Pedro, 1552 yılının İstanbuldaki kadın giyim tarzı için sohbet arka daşian Juan ve Mata'ya şunları aktarır: "kadınların büründükleri çarşafların renkleri ve kumaşları değişebilir; kimi bu renk, kimi şu renk, kimi ipekli çuhadan, ama o kadar. Kadınların başörtüleri bir yana, erkekleri kadınları hep bir çeşit giyinirler. Bizde olduğu gibi boyuna giysi değiştirmezler. Kadın veya koca, hangisi erken kalkarsa biribirlerinin el- biselerini giyerbilirler. Terziye elbise sipariş ettiklerinde model meselesi diye bir özenti ortaya çıkmaz. Bunlar elbiseleri asla süslemezler. Yalnız en üste giydiklerine pek ince olan bir astar geçirirler.
Terzi ölçü almaz elbisenin dikileceği kişiyi gören terzi buna bir elbise gösterir. Terziler hem usta hem de ucuzcudur. Elbise de dikiş çok oldukça elbisenin kıymetinin yüksek kabul edildiği bir vak'adır" Yine: 1554 ile 1562 yılları arasında Avusturya elçisi olarak İstanbul'da üç defa b.elçilik görevi ile bulunmuş olan Flaman asıllı Busbek'in, memleketindeki bir dostuna yazdığı mektupda: "kadınların sokağa çıktıklarında-ki gördüğüm kapalılıkları benim onları birer hayalet sanmama sebeb oldu demektedir.
Yine, Busbek ile birlikte aynı dönemi yaşıyan Ressam Melchior Lorics, Kanuni Sultan Süleyman devrinin Osmanlı hayat tarzıyla ilgili çizimleri bulunmaktadır. Bu çizimlerde bulunan dört Türk kızındaki figürlerin giysileri, uzun feraceleri, fes biçimi hotozları ve uçları püsküllü ya da püskülsü. uzun, desenli yaşmaklarıyla devrin hususiyetlerini taşır. Ve de yine:
1596-1597 senelerinin şahidi olan Fynes Morysın seyahatnamesinde bayan giyiminden şöyle söz eder. "Kadınl ince bezden elbiseler giyerler, bilekleri, etekleri, pek iğne işiyle işlidir. Bunun üstüne giydikleri, yine iğne işi süslü,

uzun, kolları ve göğüsler dar mantoları, boyunlarını çıplak bırakacak biçimdedir. Çorap ve ayakabılan, çoğunlukla açık renk, deriden, altın ve gümüşle, eğer daha zengin ve önemli bir kişinin hanımları iseler, mü cevherlerle süslüdür. Saçlarını alışılmamış bir biçimde örüp, inci, altın çiçekler, mücevherler ve ipek iğne oyalan ile süslerler." Diyen bütün yabancılar gibi, Moryson da, Osmanlılarda kadınların elbiseleri ile erkeklerinin elbiselerinin birbirine çok benzediğini ifade ettiği gibi, nereye giderse gitsin, hiç bir Türk kadınının evinin dışında başını açmadığını yazmaktan kendini alamamıştır.
Sultan 3. Murad'ın oğlu 3. Mehmed'in târihde pek ün yapmış meşhur elliiki gün elliiki gece süren 1582 senesinde Sultanahmed Meydanında icra edilen sünnet düğününü nakleden "Surnâme-i Hümayun'un" minyatürlerini yapan nakkaşların başında olan Nakkaş Osman bu eserde 427 adet minyatür yapmışlardır. Bu minyatürlerde, İbrahim Paşa sarayından düğünü temaşa eden padişah ve şehzadesinin sol sayfada, saray ve elçilik görev- lileri ile halkın sağ sayfalarda gösterildiği yazmada, çeşitli gösteriler yaparak geçen esnafı ve düğünü temaşa eden halkı temsil eden figür gurubu içinde, tellaklar ve berberlerin geçişinde görüldüğü gibi kadınlar da yer alır. Genellikle ön sırada yer alan kadınların, her renkten ferace giydikleri ve bazılarının yüzlerine peçe Örttükleri görülür. Daha önce minyatürlerde siyah peçeli kadınlara pek rastlanmadığı hatırlanırsa bu modanın Araplardan geldiği ve yaygınlaştığı düşünülebilir.

Osmanlı Ülkesinde Gayrimüslim Hanımların Giyimi

Devlet-i âliye'nin pek geniş sınırları içinde ömür süren ahalinin din ve inançlarında hür bırakıldığı malumdur. Osmanlı devlet yapısında hâkim olan merkezî anlayış üretilenlerin üretenleri zarardide etmeden son alıcı kesimini korumaya ehemmiyet vermiştir.
Böylece, fiyat ve kalitede normlar ihdas etmiştir. Normali-zasyon diğer deyimîe standartizasyon Sultan 2. Bayezid Velî tarafından tatbik olunduğunu da hatırlatmadan geçemeyiz. Bu ölçüler içinde hazır giyim olarak satışa arzedilen kaftan ve benzeri giyimleri satın alınacak fiyatlara bir ölçü getirirken, bu ürünlerde eksik malzeme kullanmayı cezay-ı nrıüstel-zim olduğu ilânını yapmaktan içtinap etmemiştir. Meselâ kaf-tan'ın kolu standartlaştınlmış ölçüden kısa olursa, astan eksik konursa etek uçları, kol pervazları dikilerek imâl edilecek, yapıştırılma yapılmayacaktır. Devlet idâresinin sahib-i selâhiyeti olan padişah ve dîvân, gerek müslüman gerekse reayanın giyimini tanzime önem vermiştir.
Bu yaklaşımda gözetilen husus bu gün moda denen illetin insanlar ve bilhassa tâife-i nisa üzerinde tevlid ettiği haksız ve kıskançlığa kadar uzanan rekabetin toplumun faydası olmayan harcamalarla, zaruriye-i esasisi olan ihtiyaçlarının temini hususunda maddi bakımdan yetersizliğe yuvarlanmasına sebeb olduğu havada kazanıp, tavada yiyenlerin dışında herkesin kabullendiği bir hakikattir. Bu hakikati gören münsif yönetim, bu hâle idare ettiği insanların düşmemesini

temin edebilmek çâresini ısdar ettiği ferman ve hükümlerle yönlendirmeye çalışmışlardır. Bu hükümler aşağıya alacağımız bazı misallerle daha iyi anlaşılabilir.

Kültür bakanlığının; Gayrimüslim Kadın Giysi'si adlı internet sitesinde yer alan araştırma mahsûlü makalede, şöyle bir misâl verilmekte: "21/Sefer 976-1568/'16/'Ağustos târihînde Saray'dan İstanbul Kadısına gönderilen bir hükümle, gayrimüslim kadınların ipek peruazlı ala çuha kaftan, atlas ve kutnu kumaşından kaftan, ala şalvar, ala tülbend ve müslü-manların giydiği içedlk ve başmak cinsi ayakabtlardan giymeleri fiat arttırdığından yasaklanmıştır?'/Sefer/976-1568/1 /Ağustosda da İstanbul Kadı sına gönderilen başka bir hükümde gayrimüslimlerin giysilerinin cinsleri belirtilmiştir. Gayrimüslim kadınların ferace giymemeleri, eski kanunlarda belirtildiği gibi Bursa kutnusundan fistan giymeleri, şalvarlarının sadece açık mavi olması, ayaklarına da, başmak yerine kundura ve şirvani giymeleri, müsliman kadınlar gibi seraser yaka ve arakıyye (başlık) giymemeleri, giyerlerse de bunların atlas ve kutnu'dan olması, Ermenilerin de Yahudiler gibi giyinmeleri fakat başlarına alaca kuşak sa-rınmaları, Ermeni kadınlarının da ferace yerine fahir fistan ve terlik giymeleri, İçlerine siyah ve koyu gri Bursa konusu, mâui şalvar ve meşin İçedik ve şiruanl başlık giymeleri istenmiştir. 1577 târihinde saraydan İstanbul Kadısına gönderilen hükümdeyse, gayrimüslimlerin giysilerle ilgili kurallara uy-madıklarının görüldüğü; tekrar uyarılmaları ve müslümanta-ra özgü giysilerle gezmemelerinin hatırlatılması istenmiştir

Nikolay adlı bir seyyah, Pera yâni Beyoğlu semtinin Rum kadınlar! son derece alayişli ve gösterişli kıyafetlerle kendilerini topluma göstermekten geri kalmadıklarını ileri sürerken, yalnız güze! olmak ve güzel giyinmekle iktifa etmez, gerek klişeye gerekse hamama giderken süslenirler ve takılarını, servetlerini üstlerinde taşırlardı. Şehirli ve tüccarların madamlarının fes rengi kadife, saten ve de şam kumaşından

kenarları dantel bantlarla çevrili altun veya gümüş damask-ları yine kenarları dantel ile çevrili altın, gümüş düğmeli; daha az zenginler tafta ve desenli Bursa ipeğinden elbiseler giyerler.

Genç kızlar ve yeni izdivaç yapmış olanlar başlarına çevresine beş santim kadar kalınlıkta inci ve değerli taşlarla işli ipek ve sırmalı bantlarla sarılmış, fes rengi saten veya sırmalı desenli kumaştan yuvarlak şapkalar giyerler. Feraceleri müslüman kadınlarınki gibi selvi yeşili taftadandır. Yaşlı kadınlarda aynı şeyleri daha az süslü olarak tatbik ederler. Giysileri arka baldırlara kadar inen beyaz ketendendir. Dul kadınların ise feracelerini safran sarısı renkde yaptırdıkları gö-rülür. Yazar Mikolay, bu kumaşların Bedesten'de satıldığı kaydını koymayı ihmal etmemiştir. Ayrıca şunu da ilâve eder, zaman zaman çı- karılmış giyim tahditlerine karşı oiarak-da gayrimüslimlerin Türk kadınları gibi giyindikleri saray dışında da bu kumaşların alıcı bulduğunu ilâve etmeden geçememiş.

Yine Nikolay'ın ayrıca ressam olması hasebiyle de yaptığı bir gravürde, Beyoğiu(Pera)lu Rum kızının elbisesi çizgili bürüncekten yuvarlak yakalı bir

gömlek ile derin kesimli dikdörtgen yakalı desenli bir üstlükten oluşur. Fes biçimli başlık kadife kumaştandır.
Gerdanlık, kolye, bilezikler ve başlığın çevresindeki şerit, uyumlu bir bütünlük oluşturur Hanımların üstten bağciklı ayakabılan vardır; entarisi Önden açık olmadığından, içinde şaîvar olup olmadığı hakkında bir fikir vermez. Peralı Rum kadının sokak giysisi tek düğmeli, kısa yenli belden aşağısı bol kesimli, cepli ferace, feracenin kollarından ve ön açıklığından görünen entari, tek parça halinde başı ve boynu örterek belden aşağıya ka- dar uzanan oldukça büyük baş örtüsünden oluşur. Bu büyük sarı renkli örtünün altında hanımın başını ve boynunu saran beyaz bir örtü dikkati çeker. Seyyahlarında belirttiği gibi peçesi yoktur.
Yine ecnebi seyyahlardan Gerlah; Türk kadınları gibi Ermeni matmazel ve madamaîannm bol pantalon üzerine etek giydiklerini, ama yüzlerine siyah bezden peçe yerine beyaz ve güzel desenli tül taktıklarını belirtir. Dersvanham ise varlıklı yahudi kadınlarının has ipek Şam kumaşından mamul elbiseler giydiğini ve kiymetdar aitun takılar taktığını ileri sürer. Rum kadınlarının bütün servetlerini ipekli, sırmalı ve itina ile işlenmiş kumaşlar için harcadıkları, giysilerinin diğer gayrimüslim kadınlardan daha gösterişli olduğu bütün yabancı seyyahların dikkatini çekmektedir.
Fresne Caneye; Rum kadınlarının sokakda peçe takmadıklarını ve kendilerindeki güzellikleri sergilerken bakışlardan pek memnun kaldıklarını gösterdiklerini beyan eder. Bu Rum kadınları çok parlak far kullandıkları gibi, Türk kadınları da tabii olan sürme'den başka bir şey kullanmazlardı demekte. Rumların genç kızları pek sokağa çıkmamakla beraber, pencereden de ayrılmadıklarını ve seyredildiklerinin farkına vardıklarında yabani bir biçimde odalarına kaçtıklarını yazar. Yine bu seyyah Rum, Yahudi, Macar, Venedik'Ii yâni bütün doğulu kadınların bacaklarına kadar inen elbise giymeleri çekmiştir. Böylece de; çalışmamızın bir nebze de olsa, muazzam insanlık ailesi âleminin muhterem üyeleri hanmefendilerin kıyafetlerinden, giyim tarzından ve devletin zaman zaman gerek ekonomik sebebler, gerekse cemiyetin ahlâk yapısını muhafazaya kadir olması hasebiyle yayımladığı hükümlerden bahsetmek suretiyle sayfalarımızı süslemiş bulunuyoruz. Makbul olması temennimin dahilindedir.

Aşiretten Devlete Giden Çizginin Padişah Ve Halifeleri

Künyesi:	Doğ.yeri ve Tr.	Saltanat Dönemi	miktar vi". yaşı
Süleyman oğlu Ertuğrul Bey	1191 Ahlat	UçBcyi:1231-128l-50	1281 90
Osman Gazi	1258 Söğüt		
1.Orhan Gazi	1281 Söğüt		
] .Sullan Murad(Hüdavendigar)	1326 Söğüt		
Sultan 1 .Bâyezid(Yıldırım)	1360 Bursa		

Sullan l.MehmccKÇelebi Sullan 2.Murad Sullan 2.Mehmcd(Fâtih) Sultan 2.Bâyezid(Vciî) Sultan 1. Seli m(Yavuz) Sultan 2.Süleyman(Kanuni) Sultan 2.Selim Sultan 3,Murad Sullan 3.Mehmcd Sullan l.Ahmcd
Bey: 1281-1324=43 1324 66 Padişah: 1324-1362-38 1362 81 ": 1362-1389-13 1389 63 " ": 1389-1402=13 1402 43 1382 Bursa " ": 1413-1421-07 1421 39
1404 Amasya " ": 1421-1451-29 1451 46 1432Edirnc " ": 1451-1481=30 1481 49
I450Dimetoka " ": 1481-1512-31 1481 6! 1470 Amasya " ": 1512-1520-08 1520 50 1495 Trabzon " ": 1520-1566-46 1566 71
1524 İstanbul " ": 1566-1574=08 1574 50
1546 Manisa " ": 1574-1595-20 1595 48
1566 Manisa " ": 1595-1603-08 1603 37
1590 Manisa " ": 1603-1617=14 1617 27
Sullan l.Mustafa/1592Manisa/l617'dc3ay,4gün-1622/1623'dc I'scnc3'ayl639 47
Sultan 2.0sman(Gcnç) Sultan 4.Murâd Sultan 1.İbrahim Sultan 4.Mehmcd Sultan 3.Süleyman Sullan 2-Ahmed Sultan 2.Mustafa Sultan 3.Ahmed
1604 İstanbul 1604 İstanbul 1615 İstanbul 3 642 İstanbul
1642 İstanbul
1643 İstanbul 1664 Edime 1673Hacıoğlupazarı
1618-1622-04 1622 17 : 1623-1640^16 1640 28 : 1640-1648-08 1648 32
1648-1687-39 1693 51
1687-1691-03 1691 49 : 1691-1695=03 1695 52
1695-1703=08 1703 39 : 1703-1730=27 17 36
Sullan l.Mahmud Sultan 3.Osman Sultan 3.Mustafa Suitan İ.Abdülhamid Sultan 3.Seiİm(Şehid) Sullan 4.Mustafa Sullan 2.Mahmud Sullan Abdülmecid Sultan l.Abdülaziz Sultan 5.Murâd Sultan 2.Abdülhamid Sultan 5.MehmcdRcşad Sultan ö.Meh.Vahidcddin Sadece Haille .sıfatıyla: Abdülmecid Efendi
1696 Edirne 1699 Edime 1717 Edime 1725 İstanbul 1761 İstanbul 1779 İstanbul 1785 İstanbul 1823 İstanbul 1830 İstanbul 1840 İstanbul 1842 İstanbul 1844 İstanbul 1861 İstanbul
: 1730-1754-24 1754 58
1754- 1757=02 1757 58
1757-1774=17 1774 57
1774-1789-15 1789 64
1789-1807=18 1807 18
1807-1808=01 1808 29
1808-1839=31 1839 53
: 1839-1861=22 1861 38
1861-1876=15 1876 46
1876-1876=3'ay 1904 64
1876-1909=33 1918 75

: 1909-1918=09 1918 73
: 1918-1922=04 1926 65
1922-1924=0l.3'ay.l5*gün
1868 İstanbul
Padişahlarımızın sayısı otuzaltı olup,fetret devri dediğimiz 1402 ile 1413 yılları arasındaki şehzadelerin birbirleriyle mücadelesi sonucunda meydana gelen karışıklıklarda başa geçenler olmuş fakat bunlar sifat-ı padişahiye nail ve sahip olabilecek otoriteyi tesis edememişlerdir. Bu bakımdan kimi tarihçiler bunları padişah saymak yoluna gittiği gibi kimileri de böyle görmemişlerdir. Biz de ikinci kategoride yerimizi af-makla beraber, Bu şehzadelerin de, hükümran olur gibi göründükleri dönemi hiç değilse târih ve sırasına göre esas cedvel dışında göstermeyi doğru bir davranış addettik.
Sultan l.Süleyman(Emir) 1375 Bursa " ": 1402-1410-08
1410 35
Sultan l.Mûsâ Çelebi 1388 Kütahya " ": 1410-1413-03
1413 25
Taht'dan indirilenler ve menkubiyetde sürdükleri ömür;
Yıldırım Bâyezid: 00'sene,07'ay,06'gün / 2.Bâyezid(Ve!î): 00'se-
ne,01'ay,02'gün
2.Osman(Genç) : 00' " ,00, " ,01' " / 1 .Mustafa : 15'"
,04' " ,10' " 1.İbrahim : 00' " ,00, ", 10 " / 4.Mehmed : 04' "
,01' " ,28' " 2.Mustafa : 00' " ,04, % 08 " / 3.Ahmed : 05'(i
,09' " , 01' " 3.Selim : 01' " , 02, ", 00 " / 4.Mustafa : 00' "
,03, " , 19' " AbdülazizHân : 00' " , 00, ",05 " / 5.Murâd :27'" ,
11, " , 29' " 2.Abdülhamid : 08' " ,09, ",13 " / Vahdeddin : 03'" ,
05, " , 28' "
Abdülmecid Efendi de hilâfetin lağvı ve yurt dışı edilmiş ve yurdışına çıkışından sonra 20 sene, 5 ay, 21 gün muammer olmuştur.

Padişah Validelerinin İsimleri

Osman Gazi anneshHayme Hatun-Orhan Gazi annesi: Mâl Hatun-Murad-ı Evvel annesi: Nilüfer Hatun-Yıldınm Bayezid annesi: Gülçiçek Hatun-Çelebi Mehmed annesi: Devlet Ha-tun-Murâd-ı Sâni annesi: Emine Hatun-2.Mehmed(Fâtih)an-nesi: Huma Hatun-Bayezid-i Velî annesi: Mükrime Hatun-l.Selim(Yavuz)annesi: Gülbahar-l.Süleyman(Kanuni)annesi: Hafsa Hatun-2.Selim annesi: Hürrem SuItan-3.Murâd annesi: Nurbânu Sultan-3.Mehmed annesi: Safiye Sultan-l.Ahmed annesi: Handan Sultan-1.Mustafa annesi: Handan Sultan-
2.Osman (Genç) annesi: Mahfiruz Haseki Sultan-4.Murâd annesi: Kösem Valide Sultan-1 .İbrahim annesi: Kösem Valide Sultan-4.Mehmed annesi: Hatice Turhan Sultan-2.Süleyman annesi: Saliha Dilaşup Sultan-2.Ahmed annesi:

Hatice Muazzez SuItan-2.Mustafa annesi: Rabia Emetullah Gülnüş Sultan-3.Ahmed annesi: Emetullah Rabia Gülnüş Sultan-l.Mahmud annesi: Saliha Valide Sultan-3.Osman annesi: Şehsuvar Valide Sultan-3.Mustafa annesi: Mihrimah Valide-sultan-l.Abdülhamid annesi: Râbia Şermi Vâlidesultan-3.Selim (Şehid) annesi: Mihrişah Vâlidesultan-4.Mustafa annesi: Ayşe Saniyeperver VâlidesuItan-2.Mahmud annesi: Nakşidî! Vâlidesultan- Abdülmecid annesi: Bezmiâlem Vâlidesultan-Abdülaziz annesi: Pertevniyal Vâlidesultan-5.Murâd annesi: Şevkefza Vâlidesultan-2.AbdüIhamid annesi: Tirimüjgân Ka-dınefendi-5.Mehmed Reşad annesi: Gülcemâl Vâlidesultan-ö.Mehmed Vahideddin annesi : Gülüstî Vâlidesultanlardır.

2. Abdülhamid Sonrasında Donanmayı Hümayun

l/Eylül/1910'da Barbaros Hayreddin ve Turgut Reis isimlerini almış bulunan iki savaş gemisinin Osmanlı donanmasına teslim edildiğini görüyoruz. Bu gemileri donanma cemiyeti satın almış 25 milyon mark tutan ödemenin nasıl yapılacağı gündeme gelmiştiki, bu paranın ödenmesi donanma cemiyetinin ahaliden toplayacağı paralara bağlıydı. Fakat İstanbul'da, bu iki geminin fiatının haylice fazla olduğunu ileri süren, mukabil bir gurup protestolarda bulundu. Bu gemiierin 1891'de inşa edilmişti. 1902 ile 1904 târihinde kazanları modernize edilmiş, Ne varki kondensatör arızası, hızında kayıblara sebeb olmuştu. Bu bakımdan donanmamızda randıman vermesi hayli aksamıştı.
1911'de İngilizlerle iki gemi için pazarlığa girişildi ki bu gemilerin adları Minas Gerais ile Rio de Janerio idi. Bu pa-zarhk ilk gemi için tamamlandı. İkincisi yâni Rio de Janerio gemisi Elswick'de inşa olunmaktaydı. Fakat ödeme aksaması hasebiyle Armsotrong ile yapılan görüşmeler kesilmesi gerekti. Vikers firması daha başarılı olup, Sir Douglas Gamble iki ağır kravozör için plânlar hazırlarken, Cemâl Paşa araya girip, 5.Mehmed Reşad gemisi için l,5(birbuçuk)miiyon altun lira maliyetle Vikerse sipariş verildi. 1912'de zuhur eden Balkan muharebesi hasebiyle faaliyet tatil olunmuştu. 1913'e gelindiğindeyse, adına 5. Mehmed Reşad denilen gemi İngilizlerce bize teslim olunmayarak, kraliyet donanmasına HMS Erin adıyla hizmet vermeye başladı.
Osmanlı devleti; güçlü bir donanmaya sahip olamadığı takdirde, Yunanlıların eline geçmiş bulunan adaların istirdadına kabil olmadığına aklı kesmişti. Bu bakımdan çeşitli savaş gemilerinin ısmarlanmasına önem atfediyordu. Evvelâ 5.500 tonluk iki hafif kravozör, 1000'er tonluk dört destroyer, iki tahtelbahr yâni denizaltı, bir de mayın döşeyeci gerektiği rapor hâlinde ortaya kondu. Almanlar donanmasının bazı gemilerinin satılık oldu ğunu imâ edince iki cereyan belirdi bir kısmı bunların alınmasını ileri sürerken, bir kısmı da, yeni gemi almak gerektiğini müdafaa ediyorlardı. 1/Ara-lık/1913'de İzmit antlaşması gündeme gelirken; Armstronga GÖlcük'de bir tersane kurması bunada yaptırtılacak bütün gemilerin burada inşa ettirileceği garantisi verildi. Armstrong adlı İngiliz şirketi Tersane-i âmireden de hisse almak suretiyle bir güven sağladı. Böylece

de,Tersane-i âmire ile Gölcükte mutasavver yeni tersane <Doklar-Tersaneler ve İnşaat-ı Bahriye Şirketi> adını aldı. Bütün bu olanlar cihan savaşı çıkmadan Önce tasarlanmıştı. Rio de Janerio adlı gemiye, <Sultan Osman-Î evvel> adı verilip, tashavvülata başlandı. Teslim târihi 3/Ağustos/1914 olarak plânlanmıştı. Ancak 2/Ağustos târihi, parası ödenmiş bu gemimizi kraliyet donanmasında HMS Agincourt ismini vermek suretiyle gasp etmiş oldu.

Balkan Savaşlarında Donanmay-I Hümayunumuz

17/Aralık/1912 günü Londra sulh müzakereleri başladığında devfet-i âliye Edirne, Ege Adaları ve Girid'i vermeyi red etti. Otuzaltı gün sonra murahhaslarımız, yâni 22/Ocak/1913'de Edirne'yi gözden çıkartmaya razı geldi. Ertesi günde meşhur babıâlî baskını gerçekleşmişti. 5/Mart/1913 günü elviyei selâseden yâni Rumeli'de üç mühim vilayetten biri olan Yanya, Yunan işgaline boyun eğmişti.

Ege Denizi Operasyonları

Buharlı gemimiz Florida,Kuşadasmdaki donanma komutanlığı Sisam Adasına oradaki askeri Personele almak üzere yola çıkarıldı. Bu operasyon neticesinde birliklerimizin tamamı Ege'yi boşaltarak meydan Yunana bırakılmıştı. Bu sırada da, ellibeş adet Yunan ticaret gemisi Marmara denizinde bir nevi tutsak idi ki, iyiniyeti sergilemek için bunların serbest bırakılması gerçekleştirildi. Günlerde donanmamız savaşa katılabilmek için lâzım gelen teçhizat, cephane ve kömürden mahrum bulunuyordu. Öte yandan da kuvvei mâneviye çök-memiş ümidvar olarak kendini hissettirmekteydi. Boşalttığımız Ege havzasındaki bir çok yer Yunanlıların ellerine geçiyordu. İmroz ve Bozcaada da Yunanlıların eline geçmişti. Halbuki Balkan savaşının bidayetinde Ege denizinin avrupa kıyılarında Selanik ile Preveze'de Osmanlı donanma üsleri bulunuyordu.
Bununla birlikte Karadağ sınırı olan İşkodra denizinde de bir deniz müfremiz bulunmaktaydı. Selânik'deki donanma garnizonu kumandanlığı aynı zamanda Feth-i Bülend'inde komutanı olan Binbaşı Aziz Mahmud Beydi!. Bu geminin topları sökülmüş Selanik kalesine takviye olarak yerleştirdiler. Fethi Bülend adlı gemi ise, bir barınak olarak kullanılma durumuna getirilmişti. Bu kumandanın emrinde Sürat, Tes- hi-lat, Katerin ve Selanik isimli römorkörlerde bulunmaktaydı. Selanik ise, mayın döşemeci donatılmıştı. Bütün bu römorkörler ise 37mm.lik çaplı toplarla toplarla silahlandırmıştı.
Takvim yaprakları 31/Ekim/1912 târihini gösterirken 2 nomerolu Yunan torbidobctu, '-eftehois'den Selânik'e t ket etmiştir. Gecenin on'unda Vardar İle Karaburun jöktörleri ve mayın tarlalarını sıyırarak geçer. Gecenin onbir-buçuğunda Fethi Bülende üç tane torpido atılır. Biri uzaktan geçerek kömür İskelesine isabet eder ve hayli zarar verir. Diğer İki torpi! ise pruva direği ile baca arasına isabet kaydedince gemi alabora olur ve batar. Bu gark oluşta yedi

kişi şe-hid olur. 2 nomerolu Yunan gemisi kaçmaya muvaffak olur. Aynı gün ve târihde Yunan'a sınırı olan Preveze'dekİ donanma üssü düşmanın pek güçlü olması hasebiyle teslimden başka çâre bulamamıştı.
Antalya adlı torpidobotumuz ve yanmış bulunan Tokad ile 9 ve 10 numaralı motorlu gambotlar teslim olunmadan önce, garnizon komutanın binbaşı Hüsameddin'in emriyle batı-rılırsa da, Yunanlılar iki torpidobotun batmmasmı engelledi. İşkodra'da bulunan kuvvetlerimiz buharlı olan Güre, eski bir boğaz feribotu olan, göl buharlısı İşkodra ve Kiyonc-ya,1912'de aldığımız motorbot olan Filiyo ve Kisnya, Mesudiye ve Asarı Tevfik'in buharlı fiiikalarıyla çok sayıda yelken-ii tekne ve satımız vardır. Üç adet buharlı gemi ve iki adet buharlı işkampavya'dan ibaret küçük bir filomuz vardır.
9/Kasım/1912'ye baktığımızda iki adet Yunan gemisi körfeze girerek oradaki komplekslerimize ateş açarlar. Bu arada baskına tedbir olarak, Sürat, Selanik ve Teşkilât adlı gemilerimizi silahlardan tecrit ederek, Fransa siciline tebdil edilmiş görüyoruz ve böylece Fransa gemisine yapılmış bu tecavüz tabiatıyla Fransız donanma komutanlığınca şiddetli bir şekilde Yunanlılar nezdinde protesto olunur. Aynı gün ve târihde Ayvalık'dan Midilli Adasına gitmekte olan Trabzon adlı ahşap bir yük gemimiz Yunan, torpidobotları tarafından batırıiir. Kaptan ve makinist hayatlarını kaybederler. Üç gün sonra da yine Yunanlılar Selânik'de bulunan Kızıl Haç emrindeki hastane gemisi olarak vazife almış bulunan Fuad adlı yatı tanımayı red eden Yunanlılar bu gemiyi zorla ele geçirdiler.
27/Kasım/1912'de Selanik, Sürat ve Teşkilat isimli Fransızlara tescillenen gemilerimiz bu ülke bayrağı altında limandan çıktı. Yunanlılar Limni açıklarında gemileri durdurmaya teşebbüs ettilerse de, buna muvaffak olamadan gemilerimiz Çanakkale Boğazına ulaşmayı başardılar. Burada üç geminin de bayrakları Osmanlı bayrağına tahvil olundu. Anadolu donanma üssü İzmir, Yunan genel kurmayı için fazla ilgi çeken bir yer değildi. Gemilerini dâima izmir körfezinden uzak tuttular. Savaşsız bir dönem yaşandı. Zâten bizim gemilerden Muin-i Zafer hareketsiz, kazanları hasarlı olan Yunus destroyeri, İzzeddin yatı, Timsah, buharlı Arşipel ve kiralık 8'nome-ralı Golden Horn feribotunun savaşa cak hâlide yoktu.
Karadeniz operasyonları vakalarına baktığımızda, Afrika kıtasını bize kısıtlayan İtalya ile savaşımız donanmamızın karasularımızda bulundurulması neticesini getirmişti. Beri yan-dan da Balkan ülkeleri ile çatışma olacağı intizarı hasebiyle donanma ile nazırlık arasında gidip gelen yazışmaların ardı arkası kesilmemiş ancak arızalı gemilerin tamir işine de şitap olunamamıştı. 1912 yaz mevsiminde bazı gemilerimiz bilhassa Barbaros Hayreddin, Turgut Reis savaş gemilerimiz, yine Hamidabad ve Demirhisar muhripleri yabancı donanmalarının evsafında olmamasına rağmen hizmete hazır olduğu mü talaa ediliyordu.
Savaş gemilerimizde bir çok eksiklikler vardı. Pompa boruları çürümüş, telefonlar iş görmüyordu. Su geçirmez kapo-talar kapanmıyordu. 2/Ekim/1912'de Nevşehir adlı gemimizi Trabzon'da hazır ederken, Zuhaf adlı olan da İstanbul boğazı dışında volta vuruyordu. İsmini zikredeceğimiz, şu

gemiler demirli olarak beklemekteydiler: Turgut Reis, Barbaros Hayreddin, Hamidiye, Mecidiye ile Schichau ve Samsun sınıfı destroyerlerden müteşekkil filo, yine Mesudiye, Hamidabad, Kütahya gemilerimizde Tarabya önlerinde demirde idiler. 17/Ekim/1912'de Donanma kumandanı Miralay Tâhir Bey; Barbaros Hayreddin, Turgut Reis, Muavenet-i Milliye ve Ta-şoz gemileriyle İğne Ada'ya git- mek üzere denize açıldılar.

29/Ekim/1912'de Mecidiye ve Yarhisar, 2472 grostonluk 1872 yapımı nakliye gemisi olan Marmara'nın, Trabon'dan son kalan osmanlı birliklerini getirdiği Midye açıklarında demirlemiş görüyoruz. 30/Ekim/1912'de Mecidiye ve Yarhisar gemilerimiz Varna'ya yola çıkar. Barbaros Hayreddin ve Numûne-i Hamiyet gemileri onlardan boşalan bölgeyi muhafazaya koşarlar. l/Kasım/1912'de 4084 gros tonluk, 1872 yapımı nakliye Bezm-i âlem, 2500 asker ile 5062 gros tonluk 1890 yapımı Akdeniz adlı gemimiz içinde ikibin piyade askeri ve ve dörtyüz adet yük hayvanı ile Varna'ya gelir. Ne varki, Bulgarlar, Midye'yi 2/Kasım/1912'de işgal etmiş ve 1901 yapımı 4458 gros tonluk Reşid Paşa beş taburu indirir. Barbaros Hayreddin ve humune-i Hamiyet Midye civarındaki karambolda kendi askerlerimizi vurnnayalım diye savaşa iştirak etmez. Bu arada 3/Kasım ile ayın 10.günü arasında geçen zaman diliminde birbiri peşinde vürûd eden Osmanlı savaş gemileri Bulgar birliklerini topa tutmak için Midye'de is-bat-ı vücud ederler. Pek eski gemilerimizden olan İclâliye ve Necm-i Şevket korvetleri gayretlerini arttırıp, bu hizmete sokulurlar.

19/Kasım/1912'de Berk-i Satvet, Hamidiye, Berkefşan, Yarhisar, ve Mecidiye Varna açıklarında rasat vazifesi yapmak üzere suları katetmeye başladılar. Bu vazifenin ifası esnasında dört adet Bulgar torpidobotu bizim Hamidiye ve Berkefşan'a saldırdılar. Halbuki bu gemilerimiz, bölgede dolaşmakta bulunan Fransız ve Ruslara ait gemileri takiple vazifeliydiler. Hamidiye bu saldırıda aldığı isabetle su kesiminin bir metre altında vücuda gelen delik yüzünden 12 metre uzunluğunda bir yırtıkla karşılaşır sancak tarafında yatmaya sebeb olan suların tahliyesi ve delik ve yırtığın kapanmasına üstün bir gayretle çalışan bahriyelilerin gece yarısına kadar süren onarım ve su tahliye işlemi sonunda Hamidiye'yi atış menzili dışına çıkartıp, dengesinde yüzdürmeğe muvaffak olmaları denizcilerimizin talihi ile gayretlerinin semeresi olduğu dost ve düşmanın takdirine mazhar olmuştur. Öte taraftan Berkefşan ile Yarhisar Bulgar gemilerinin avlanmasını sağlarlar. Hamidiye gemisi ise, Haliç'de tamir görmek üzre, İstanbul istikametine yola koyulur.

7/Şubat ile ertesi gün olan 8/Şubat/1913'de Podima üzerine bir ihraç harekâtı planlayan genel kurmayın, evvelâ Asar-ı Tevfik adlı gemimizi harekete geçirdiğini görüyoruz. Basra ve Taşoz adlı destroyerlerimiz hizmete hazırken, İstanbul'a silah ve cephane yüklü olarak seyirde olan Kızılırmak ve ona re fakat eden Bezm-i âlem'Ie birlikte bu ihraç harekâtına iştirak etmek üzere rotalarını Podima üzerine çevirirler. Fakat bombardıman için Podima'da ses vermek isteyen Asar-ı Tevfik, haritada gösterilmeyen bir kumsalda karaya oturur. Makinelerini kullanarak halasa çalışması daha fazla kuma oturmasına sebeb

olur. O dönemde haberleşmede kullanılabilecek radyo sistemi olmadığından bir kaç kişiyi karaya çıkarıp, İstanbul ile temas kurmayla vazifelendirirler.
Neticede haberleşme temin edilir bölgeye gelen Yunanlılardan ganimet olarak aldığımız Nikolas kuma oturmuş ge-mimizdeki silah ve cephaneyi alır, Giresun, kömür ve yorgun mürettebatı alır İstanbul'a doğru yola çıkarlar. Kumsalda boş gövdesi ile kalan Asar-ı Tevfik, Bulgar topçularının hedefi
olarak terk edilmiş olur. 1913'ün Nisan ve Mayıs aylarında tek ticaret gemimiz Kızılırmak, Berkefşan ile Taşöz'un refakatinde Romanya üzerine ticarî seferlerine devam eder.
Çanakkale Boğazı Operasyonları

İttihad ü Terakki gizli cemiyetinin yavaş yavaş kendini le-galize etmesi hasebiyle ve bu harekâtın dahilinde askeri kanadın da dâhil olduğu bilinmekte bunların muhalifleri olan subaylarda bulunmakia birlikte neticeye müessir olabilecek sayı zabitler arasında İttihatçılar tarafındaydı. Bu eğilimden bahriye zabitlerinin de bulunduğunu elbet kabul gerekir. İttihatçılar savaş cihetini gütmekteydiler.
Bu bakımdan Tahir Bey, savaş taraftan Ramiz Muman Bey'in yerine başkomutan olarak atandı. Çeşitli operasyon plânları yapıldı .Yunanlıların Averof adlı gemisi menzil dışında olduğu her an, Yunan gemilerine baskın karar altına alındı. Ne varki gemilerin donanımındaki yetersizlik ve tamir güçlükleri planların kâğıt üzerinde kalmasına badi oldu. Meselâ; Çanakkale açıklarında devriye görevi yapmakda bulunan Basra ve Taşoz gemilerimize ve oradaki sularda demirde bekleme görevinde olan Yadigâr-ı Millet ile Muavenet-i Milli-ye'ye Yunan gemilerine av olma vazifesi verilmişti. Yüzbaşı Rauf (Orbay) kumandasındaki bu operasyonlar güzel bir plânlama olmakla beraber teknik imkânlarla çatıştığı iç- in iptalden başka çâre kalmadı.
14/Aralık/1912'de Averof gemisinin İmroz önlerinde ka-ra'ya oturduğu haberi alındı. Bu tabiiki iyi bir haberdi ve bunun üzerine Sultanhisar Bozcaada'ya harekete geçirildi. Basra gemimizin Kumkale ve Çanakkale boğazının Anadolu kıyılarını devriye görevi ile emniyet içinde seyri kararlaştırıldı.
Bu devriye esnasında bahse konu gemimiz, Supendom ile Lonchi adlı gemilerinin ateş salvosuna düştü. Çanakkale önlerine sığınmağa doğruldu. Mecidiye gemimiz bu takibi gördüğünde rotasını takipçi Yunan gemilerinin üzerine doğrulttu. Supendom ile Lonchi'ye iki Yunan gemisi daha iştirak etmişti bunlar Tilla ve Nafkratosa olup, buna rağmen Mecidiye bunlara ateş açmaktan içtinap etmedi. Bütün bunlar olup biterken Yunanlıların, Doksa,Nagena ve Venos adlı gemileri de bu deniz çatışmasına iştirak ettiler. Durumu uzaktan müşahede eden Numûne-i Hamiyet adlı gemimiz telsizle vaziyeti Nara-burnu'na rapor etti. Çünkü; şecaat gemisi olan Mecidiye'nin telsizi çalışmamaktaydı.
Velhasıl Çanakkale operasyonları esnasında çeşitli deniz müsademeleri vukubuldu. Averof, İmroz'da oturmuş olduğu yerden halas olunca yine korkulu rüyamız oldu. Nitekim bir çok gemimizin Çanakka le'ye sığınma yolunu

seçmesine se-beb oldu.
19/Aralık/I912'de Nilüfer adlı gemimiz, İstanbul'dan, Çanakkale Maydos'a üst rütbelerde zabitler ile Bahriye Nâzın Ferik Hurşid Paşa'yı getirmiş burada, pek mühim bir istişare yapıldı. Düşman eline geçen bazı adaları istirdat etmek için beraberlik İçinde harekâtı tavsiye ederler. Donanma böyle bir harekâta lojistik destek veremeyeceğini ifade ederken, düşmanı tedirgin edecek her harekâta taraftar olduğunu beyan eder. Bu arada da bahse konu toplantı da, donanmanın yeniden tanzimi kararlaştırıldı. Mecidiye, Berk-i Satvet 1, donanma kolunu teşkil ederek, Çanakkale'den İmroz(Gökçeada)a hareket etti.
2. Donanma kolu ise boğazlan muhafaza durumunu üstlendi ve enerjik komutan Yüzbaşı Hüseyin Rauf (Orbay) Bey, düşmanın Çanakkale üzerine saldırılarına karşı, düşmanlara mukavemet göreviyle tâyini yapıldı. İki kol hâline getiriien donanmanın bu tanzimini Rauf Bey, Anadolu kıyılarına menfi tesir veren Yunan destroyerlerini sıkıştırmaya bakacaktı. 22/Aralık/1912'de Yunan denizaltısı (Tahteibahr) Mecidiye gemimize bir torpil atar ancak torpilin gemimizi ıskaladığı görülürki bu dünya târihinde ilk defa yapılan denizaltı torpili saldırışıdır.

İmroz (Gökçeada) Bombardımanı

10/Ocak/1913'de Albay Ramiz Bey, başkomutan sıfatıyla İmroz adasında üslenen düşman gemilerinin burdan ayrılmalarını temin babında, ada'nın gemilerimizin hepsinin iştirak edeceği bir bombardıman taarruzu yapmalarını emretti. Plân şöyleydi: Nümûne-i Hayat adlı gemimizin haricinde bütün gemiler denize açılacaklar, savaş gemileri İmroz'a saldıracak ve Asar-i Tevfik, İntibah ve dört torbido-bot Çanakkale boğazı açıklarındaki sularda devriye vazifesi yapacaklardı. Hastane gemisi Reşid Paşa Çanakkalede kalacak Tir-i Müjgân (Sultan 2.Abdülhamid'in validesinin adı) gemimizse, Kum-kale yakınlarında saf tutacaktı. Sancak gemimiz Barbaros Hayreddin liderliğinde Turgut Reis, Mesudiye ve Asar-i Tevfik; Hellas burnunu aştığında önlerinde Mecidiye ve Hamidi-ye'nin gittiğini gördüler. Ana filo 12,5 mil süratle öndeki gemileri takip etmekteydi. Krovozörler saat 8.33'de iki düşman destroye ri görürler takibe başlarlarsa da mesafe ikibin metreye düştüğünde Yunan gemileri dönüp kaçarlar.
Gemilerimiz bunun üzerine hızlarını kesip ana filonun gelmesine intizar eder. Bu arada da Tir-i Müjgân gemimiz, Asar-ı Tevfik Hen bölgesinde bir düşman gemisi olduğu haberini alır. Ramiz Bey, derhal filoya geri dönmesini emreder. Krovözörler olsun, eskort destroyerleri toplanır ve Çanakkale'ye doğru rota düzeltilir. Kefalo burnuna doğru paralel bir rota da giden filomuz, Asar-ı Tevfik'den doğu istikametinden üç tane düşman gemisinin gelmekte olduğu haberini alır. Gemilerimiz bu gemileri görünce ateş açarlar, onlarda firar yoluna düşerler. Bu denizdeki operasyonlar Nisan/1913'ün sonlarına kadar devam etti.

Marmara Deniz Operasyonları

7/Kasım/l912'de Tekirdağ, Bulgar işgaline mâruz kaldı. Asar-ı Tevfik adlı gemimiz kumsalı bombaladıysa da, düşmana bir zarar veremedi. Turgut Reis ve Basra gemilerimizde gelip bir kaç gün bombardıman yapıp geri çekildiler. Cephane sıkıntısı kendini göstermeye başladığından bombardıman müddeti kısıtlı tutuluyor böylece istenen netice elde edilemiyordu. Bu da ülkenin kendi savaş ihtiyaçlarını kendisinin bol bol karşılamasının gerektiğini ortaya koyan husus olmalıdır herhalde. İthal silahla yapılacak bir savaşın akıbeti her zaman bir meçhuliyet arzeder. Şimdi Hamidiye kruvözörün-den bahsederek donanma ile ilgili bölümü de tamamlayalım.

Osmanlı Donanmasının belkide dünyaca bilinen girişimlerinden biri Hamidiye Krövözörü ve eski başbakanlarımızdan bu kravÖzörün kumandanı Yüzbaşı Hüseyin Rauf (Or-bay'1881 -1964) Bey'in gerçekleştirdiği peşpeşe üç adımdan oluşan ünlü vur-kaç harekâtıdır.

Hüseyin Rauf Bey, İttihat ve Terakki harekâtına genç bir deniz yüzbaşısı olarak katıldı. 1908'den, 191 l'e kadar komuta ettiği Peyk-i Şevket'in kaptanı iken, Sultan Abdülha-mid'in tahtdan çekilme krizinde faal bir rol aldı. İtalya savaşının patlak vermesiyle Peyk-i Şevket, Süveyş'de enterne edilince Hüseyin Rauf Bey, Hamidiye'nin komutanlığını almak üzere İstanbul'a dönmek mecburiyetinde kaldı.

Kendisini hep siyasete karışmış bir subay olarak gördüklerinden Balkan savaşları nihayetlendiğinde Bahriye Nazırlığına getirilmesi pek tabii idi. Bir çok siyasi görevleri subay olarak yüklendi. Hele 30/Ekim/1918'de Mondros'ta imzaladığı mütarekede baş murahhas olması üzerine takılı kalan bir târihi olaydır.

Yunanlıların Averof zırhlısının varlığı Osmanlı donanması için mühim bir dert olmuştu. O varken bizim gemilere Yunanlıların ancak küçük gemilerini batırmak şansı kalıyordu. Rauf Bey Hamidiye ile bu işi istenilen duruma getirmek için denize açılıyordu. 15/Ocak/1913'de İngilizlerin ticaret gemilerinden olan Alexsandra'yı korumakta olan Makedonya gemisini gözüne kestiren Rauf Bey, bu gemiyi batırmaya muvaffak olur. Artık hedefi Averof zırhlısı olmuştur. Kaptan Londoriotis. Rauf Bey'in eline düşmemek için kendini tuzaklardan korumakdan başka bir şey yapamaz hâle gelir.

16/Ocak/1913'de Girit üzerine rota kıran Rauf Bey, 18/Ocak'da Beyrut önlerinde demir atar. Burdan aldığı kumanya ve kömürle birlikte Mısır üzerine rota çevirir. Ertesi gün Port-Said'e gelir. Mısır laf itibarıyla bizde ise de, İngilizlerin menfi tesiri burada kendini gösterir ve 150 ton kömür alabilir ve ancak küçük kazanlarının tamirini yaptırabilir. 21/Ocak/1913'de tarafsız sularda bir müddet kalan Hamidiye gemimiz Port-Said'den ayrılarak, Süveyş Kanalından geçer ve Kızıldeniz'e açılır. Burada bulunan bütün Osmanlı limanlarına uğrar ve kendilerine ulaşacak emirleri beklemekte ve bu arada da yakıt olarak kullanacakları kömürleri de alırlardı. 21/Ocak/1913'de Port-Said'den başlayan ve

7/Ey-lüi/1913'e kadar süren seferin 7 ay, 17 gün sürdüğünü ve
Dolmabahçe önlerinde demirlediğinde nice deniz baskınlarını gerçekleştirmiştir.

1.Dünya Savaşı Ve Donanmamız

Eğer biri kalkıp, 1.cihan harbine girişimizin sebebi donanmadır dese bunu yalanlayacak gücümüzün olmadığı görülür. Çünkü bir plânmı yoksa hasbel kadermi henüz kesinlik kazanmamış ve bundan sonra da, kesinleşmesi pek kabil olmayan Goben ve Breslav adlı gemilerin Çanakkale Boğazına iltica etmeleri ve daha sonra da Almanlardan satın alındı muamelesi yapılarak bayrağımızın çekildiği bu iki geminin, mürettebat ve süvarisinin sadece Osmanlı üniforması giyerek aynı gemilerde vazife görmelerine bakarsak bu iltica ve satın alınmanın pek tesadüfe bağlı olmadığını göz önüne alma hususunda hayli güçlü iddialar mevcuddur.
Devlet memurlarının maaşını vermekten aciz hâle gelmiş bulunan Osmanlı mâliyesinin, gemi alacak bir durumu olmadığı pek açıktır. Nitekim, Osmanlı donanmasının Karadeniz'de yaptığı bir tatbikat esnasında Rus limanlarını bu iki geminin bombardıman etmesi savaş sebebi sayılmıştı. Osmanlı başkumandan vekili Enver Paşa'nin katıksız bir Aiman hayranlığı, bu ülke kurmaylarının görüşlerine meclup olmasına da yol açmıştı. 1/Ağustos'u 2/Ağustos'a bağ- layan gece Sadrıazam Said Halim Paşa'nın Yeşilköy'deki ikametgâhında Rusya; Almanya,Avusturya ve Macaristan'a bir saldırı yaparsa Osmanlı devletide bu devletler yanında Ruslara karşı savaşa girecekti. Akabinde de, Almanya gerek gemilerimizin tamiri, gerekse Boğaz tahkimatındaki topların gözden geçirilmesi dahil bir teknisyenler gurubu gönderdi. Bunların mühendis ve teknisyen ile uzman sayısı altıyüz kişiyi bulmakta kumandanları da Amiral Von Cisedom idi. Bunlar ilk iş
OSMANLI TARİHİ olarak, Barbaros Hayreddin, Mecidiye ve Peyk-i Şevket bir de Mesudiye zırhlımız İstanbul'a gelmiş olduklarından derhal incelemeye alındı ve eksikleri tesbit olunup giderildi birde güzelce gemiler boyandı. Cephane, kömür ve erzak ile yüklenerek seyire hazır hâle getirildi. Fakat; savaşın daha ilk döneminde yakıt yâni mazot ihtiyacı için Rusya ve Romanya'ya muhtaç haldeydik. Kömür istihsalimizde ihtiyacımızı karşıla-makda zorluk çekmekteydi. Böylece de donanmamız fevkalâde bir durumda olmayıp da, büyük gayretlere bağlı olarak deniz hareketlerini yerine getirmeğe çalışmaktaydı.

BİLGİ BANKASI

Bilgi Bankası 1:

Cengiz Temuçin Dünyanın en büyük cihangirlerinden ve en zalim kan dökücülerinden olup, Moğolların kabilesine mensuptur. Asıl ismi Temuçjn'dir. Çıkışı İslâm alemi için büyük bir felaket olan bu muzır şahıs, 549 Hicri/1155 Miladi senesinde Moğolistan'da doğdu. İlk önce küçük bir kabilenin reisiyken diğer kabilelerin bazısıyla anlaşarak, diğerlerine karşı harp ederek, Çin'deki dağınıklığın yardımıyla, daha bir takım yerleri eline geçirip hükümetinin tesir ve topraklarını genişletti. H.599/M.1203 tarihinde bütün Moğolistan ve Tataristan hanları tarafından "Hakan" unvanı verilerek tanındı. Karakurum'da tahta çıkmıştır.
Böylece bütün Moğolistan'ın tanıdığı ve kabul ettiği Hakan olarak bu köylü kavimlerden kalabalık bir asker topluluğu, daha doğrusu, yağmacılar birliği kurarak, cihangirliğe başlamıştır. Önce bugün Doğu Türkistan ismiyle bilinen Hat'ayı, sonra Çin'in kuzey taraflarını ve Pekin şehrini daha sonra da, Korya memleketini zapt etmiştir. Böylece kuvvet ve sağlamlığı bir kat daha artırdıktan sonra H.616/M.1220 senesinde Muhammed Harzemşah'a harb ilan ederek Maveraünnehr. Harzem, Horasan, Karıdahar ve Melitan taraflarını yakıp yıkarak halkı katledip, Buhara, Semerkand, Belh, Herat gibi büyük kültür merkezi olan şehirleri yer ile yeksan ettiği gibi, İslam medeniyetinin eserlerinden olan, nice mükemmel yerleri bir daha güzelieştiremeyecek hale getirdi. Kuzeybatıya doğru fetihlere çıkarak, Kıpçak ve Kafkas beldelerini, Rusya'nın güney kısmını zapt ve askerinin bir kısmı ile Rûm; yani Anadolu'ya daiarak ülkesini Çin denizinden, Karadeniz'e kadar genişletti. Hicri 621/M.1224 senesinde Karakurum'a ricat edip, H.624/M.1227 tarihinde ölmüştür. En lezzet aldığı şey günahsız kimselerin, çocuk ve kadınların kanını dökmekti. Askerleri sırf eğlence olsun diye insan kanı dökerlerdi. (Şemseddİn Sami)

Bilgi Bankası 2:

Selçukîler Asıl, safi ve halis Türk olarak tarih sahasında karşımıza Selçukîler çıkar. Adı geçen kavim, Türkistan ikliminde aşiretken ilk tanınan reisi Bekak adlı bir adamdı. O zaman Bekak ve aşireti yıldıza ve ateşe taparlardı. Selçuk, oğlunun adıdır. Asya kavimleri arasında meydana gelen bir savaş üzerine, Selçuk Bey'in rahatı bozularak ikibin aile ile beraber İran taraflarına hicret ve H.349/M.951 senesinde İslâm'ı kabul eylemiştir. Bu zat yüz sene kadar yaşamış ve Arslan, Mikail, Musa isimli üç oğlu vardı. Bu üç oğul uzun bir zaman içinde İran taraflarını. Buhara civarını feth eylemişlerdir. Fakat asıl Selçukiye Devletini kuran Mikail oğlu Tuğrul Bey'dir.
Tuğrul Bey, Kirman ve İran'dan başka Kafkasya ve Anadolu'nun bir kısmını da zapt etmiş. Trabzon taraflarında Doğu Roma (Bizans) imparatorluğunun büyük bir ordusunu tepelemiştir. Vefat ettikten sonra, kurduğu o koca devlet bir takım parçalanmalara maruz kalmıştır. Meşhur olanları İran, Rum ve Kirman Selçukîleridir. Ertuğrul Gazi'ye Domaniç ve Ermani yaylaklarıyla Söğüd Kışlağını veren Alaeddin Keykubat Rum Devlet-i Selçukîyesinin onbeşinci

hükümdarı olan kişidir.
Rûm Selçukîlerinin başşehri Konya şehriydi. Kılıç arslan isimli hükümdar Anadolu'nun büyük bir kısmını zapt etmiş ve Sultan Rumî lakabı ona verilmişti. İslâm ahalisini Kudus-ü şerifdan çıkarmak bahanesi ile Avrupa Hristiyanlarının teşkil ettikleri Ehli salip ordularını perişan etmiştir. Oğlu Mesud ile onun oğlu 2.Kılıç Arslan dahi ehli salip iie bir hayli uğraşmıştır. İşte bu devleti zedeleyen mücadeleden biri de bu yönüyle civardaki Rum Tekfurlarla, Selçukiye hesabına savaş ederdi. Hatta Eskişehir'i aldı.
Ertuğrul Gazi, H.680/M.1282 senesinde olarak, doksan yaşını aşmış olarak, Söğüd'de vefat etmiştir. Osman, Gündüz ve Saruyatı adlarındaki üç evlâdı geriye kalmıştır. Akçakoca. TurgutAlp, Saltuk Alp, Samsa Çavuş, Abdurrahman Gazi. Karamürsel isimli serdengeçmiş kıymetli kumandanları vardı.
Rûmi Selçukiyelerinden gelen onbeş hükümdar:
Süleyman bin Kutalmış Davud Kılıç Arsian
Mesud Şah Kılıç Arslan İzzeddin Kılıç Arslan-ı (sâni) 2. Gıyaseddin Keyhüsrev Rükneddin Süleyman-i (sâni) 2. İzzeddin Kılıç Arslan (sâlis) 3. İzzeddin Keykavus Aiaaddin Keykubat Gıyaseddin Keyhüsrev (sâni) 2. Rükneddin Sülemani (sâlis) 3. Gıyaseddin Keyhüsrev (sâlis) 3. Gıyaseddin Mesud (sâni) 2. Aiaaddin Keykubad (sâni) 2.
Bilgi Bankası 3:

Tuğ-Alem-Hilâl Tuğ-eski zamanlardan beri şark memleketlerinde yâni doğu ülkelerinde, Türkistan da Türk devletleriyle, Hind ve Çin hükümetlerinde büyük bir sancak üzerine, boyalı at kuyruğu kıllarından dağınık saça benzeyen bir alamet, sembol konularak, askerin önünde götürülür.
Buna Halis denirdi. Daha sonraları bunun şekli değiştirilip, bir sırığın ucuna takılıp, dağınık bir şekilde aşağıya sarkan ve kırmızıya boyanan at kıllarının üstüne beyaz ve siyah kılların örülmesinden meydana gelen bir kaç büküm saç bırakıldıktan sonra bunun üst tarafında yaldızmı top şeklinde bir yuvarlağa konmuştur. Bu halislere daha sonra tuğ adı verilmiştir. Sultan Selçuk-i Alaaddin-i sânı tarafından, Osman Oazi'ye gönderilen tuğ da bunun bir berzeriydi. Bu tuğlar daha sonra devletimizde büyük rütbeler almış kimselere alamet-i farika olmak üzere verilmiştir. Mirlivalara veya sancak beylerine bir, mirmiranlara ve beylerbeylerine iki, vezirlere üç, sadrazama beş tane verilir ve savaş zamanlarında padişahın huzurunda yedi tuğ bulunurdu.
Sancak; Sultan Alaaddin-i sâni tarafından gönderilen sancak beyazdı. İlk zamanlarımızda padişahların önlerinde beyaz bayrak çekili olurdu. Sonra yeşil, yeşil bir zemin üzerinde beyaz klabdan ile işlenmiş üç hilalli veyahut kırmızı bir zemin ortasında ve yeşile boyanmış bir şekil beyazsn içinde sarı sırma ile birbirisinin gerisinde yine üç hilâl bulunan iki çeşit sancak kullanılmıştır. 1. Murad'ın sancağı yeşile, Mehmed Çelebi'nin ise kırmızıya çevirdiği rivayeti vardır.
Hilâl-Bir rivayete göre Selçuklu devleti bayraklarının sırıkları ucunda hilâl

şeklinde bir âlem bulunurdu. Hatta Selçuklu Sultanı'nın gönderdiği sancakta da üst tarafında bir hilâl şeklinde parça varmış. Bu sancak Osmanlılarca istiklâl alameti olarak kabul olunduğundan kendilerine mal etmişlerdir. Şimdiki bayrakıarımızdaki hilalin ortasındaki yıldıza gelince eski değildir. Sultan Abdülmecid zamanında, Tanzimat-ı Hayriye'den sonra kabul edilmiştir. Osman Gazi önceleri hilaii kendi otağının üzerine çektirtmiştİ.

Bilgi Bankası 4:

Osman Gâzi'nin İzdivacı Adana ahalisinden ilim ve zühd ile meşhur olan Şeyh Edebali isimli bir zat-ı şerif bulunuyordu ki, o sıralarda Eskişehir yakınlarında itburnu köyünde oturmaktaydı. Osman Gazi bu şeyh efendinin sohbetinden çok büyük lezzet almış olduğundan kendilerini sık sık ziyarette bulunurdu. Şeyh hazretlerinin Mal Hatun isimli bir kızı vardı.
Bu hususta "Mufassal" adı ile nam salmış tarih diyorki: "Osman Gazi, bir kaç kere görmüş olduğundan sevdi, peygamberin kavli üzere zevceliğe istedi. Hz. Edebali; Ertuğrul-zâde Osman Bey gibi bir emiroğlu emiri, kendisi gibi bir dervişin dengi olamayacağını göz önüne alarak red etti. Hz. Osman Gazi bu vaziyete çok üzülüp, derdini Eskişehir Bey'ine açtı. Ancak bey, bu itiraftan çok memnun olarak Mal Hatun'a aşık olmasın mı? Hatta o da, Edebali'yi ziyaret edip kızı istedi. Ne var ki o da, red cevabı ile karşılaştı. Şeyh efendi, red cevabı verdikten sonra İtburnu denen yerden ayrılmayı, Bey'in ahlakına güvenemediğinden dolayı fiiliyata koydu. Ertuğrul Gazinin emirliği yakınlarına nakl-i mekân eyledi. Hakikaten Eskişehir Bey'i hışmından şirretliğinden korkulacak kötü yaradılışlı bir kimseydi. Almış olduğu red cevabını hazmedemediği gibi Şeyhin, Ertuğrul Gazinin memleketine göç etmesini kızını, Osman Gaziye verme eğilimi şeklinde tefsir edip, intikam alma sevdasına düştü.
Bir gün Osman Gâzî, dostlarıyla İnönü hakiminin evinde misafir idi. Kardeşi Gündüz Alp, yanında bulunuyordu.
Eskişehir Beyi, İnönü hakimini azarlayarak sıkıştırıp fırat-tan İstifade için civardaki Rum tekfurlarından Harmankaya hakimi Köse Mihal ve bir miktar askerle silahlanmış olarak eve gelmiş Osman Gaziyi kendisine teslim etmesini isteyip, tazyik edip duruyordu. Hane sahibi ise, ölürümde Osman Bey'i vermem rakibine teslim etmem, dedi. Osman Gâzî dışarıdaki gürültünün sebebini anlayınca, hemen kılınanı çekerek fırladı. Heriflerle öyle bir çarpışış çarpıştı ki, hepsini kaçırdı. Çaresiz kalan Köse Mihal kaçamadı. Osman Gazinin eline düştü.
Fakat bu savaşta onun gösterdiği aslanlığa hayran oldu. O dakikadan itibaren Osman Gâzİ Hz.lerine büyük bir muhabbetle bağlandı. Olay her yanda duyuldu. Fakat Mal Hatun'u ancak Osman Gâzi'nin bir rüyası alabildi. Rüya şudur: Osman Gazi; Edebaii'nin evinde imiş, Ay, göz ile görülebilecek bir süratle büyüdükçe büyüyerek, şeyhin kucağından çıkıp, bedir halini aldıktan sonra, Osman Gazinin ağuşuna inmiş. Sonra gazinin göbeğinden ulu bir ağaç çıkarak

dal budak salıvermiş. Yerleri, denizleri kaplamış, Kafkas, Toros, Atlas.
Hosma dağlan hep bu ağacın altında himaye olundukları gibi Dicle, Fırat, Mil ve Tuna nehirleri bile onun sayesi lutfu ile akıyormuş. Yemyeşil ovalar ve tarlalar, büyük ağaçlarla kaplı ormanlar arasında akan çaylar, uzaktan uzağa şehirler, kasabalar, parlak kubbeler, kaleler, dikili taşlar ve saireleri üzerinde hilaller görünüyormuş. Bu sırada şiddetli bir rüzgar çıkmış, dökülen yapraklar etraftaki memleketlerin her yerine gitmiş. Sonra kara ve deniz arasında altın bir halkaya ve iki san yakut ile iki de zümrüd arasına konulmuş bir elmas parçası gibi parlak, Kostantiniye (İstanbul)'ye doğru gitmiş. Ce-nâb-ı Osman, bu yüzüü parmağına sokarken uyanmış.
Osman Gazi, bu rüyayı, Şeyhin müridlerinden Derviş Tur-gud'a anlatmış. O da Şeyhe naklederek, münasib bir sebebie Mal Hatun'a nail olmuştur. Esasında izdivaç olayı Ertuğrul Gazi zamanındadır. Bu izdivaçdan şehzade Alaaddin Paşa ile 2. Osmanlı padişahı Orhan Gazi doğmuştur. (A. Rasimden)

Bilgi Bankası 5:

Bilecik vakası Mihal Bey'in Osman Gaziye göstermiş olduğu yakınlık, civardaki rum tekfurlarının hased ve kıskançlığını mucib oldu. Osman Gâzi'yi Mihaİ Bey'in sevgisinden ayıramayacakiarını görünce hiyanet için teşvike başladılar. Mihal Bey ise, tamamen akisne onları Osmanlılarla iyi geçinip, karşılıklı sadakata davet ediyordu. Bu arada Bilecik tekfuru, Yarhisar Tekfuru'nun kızıyla evleneceğinden Tekfurlar, mihal Bey'e: -Eğer, Osman Bey'i bu düğüne davet edersen, ziyafet esnasında hep birden hücum edip, işini bitiririz. Dediler.
Mihal Bey'i bu teklifi kabul etmiş zannederek onlar rahatlarken durumu, Osman Gazi'ye Mihal Bey gizlice ulaştırmıştı.
Bilecik Tekfurundan gelen davet üzerine düğüne gidildi. Hâttâ düğün hediyesi olarak bir sürü koyunda yolladı. Yaylaya çıkacağını söyleyerek her zamanki gibi kıymetli eşyalarını kadınlar vasıtasıyla bir gün evvel kaleye muhafaza için bı-raktırmak niyetinde olduğunu bildirdi. Tekfur ise, sadece Osman Gâzi'yi öldürmekle kalmayıp malına da konma sevinci içindeydi.
Osman Gazi, en kıymetli eşya olarak yeterli sayıdaki silahı beygirlere yükledi. Kırk kadar kahramanı kadın kıyafetinde verdiği talimata uygun hareket etmelrini isteyerek gönderdi. Kendisi de, düğünün yapılacağı yer olan Çakırpmar'a (yolda en kuvvetli birliğini pusuya bırakarak) az bir adam ile gitti. Gece olup düğün yerinde zevk ve safaya dalındığı sırada, Bilecik kalesinde bulunan kadın kıyafetindekifer silahlan çıkardılar. Kaledekileri kesdiier. Bu vaziyeti gizlice Osman Gâzi'ye bildirdiler. Osman Gazi görünürde hiç renk vermiyordu. Düş-manların kendi hakkında yapacakları muameleyi bekliyordu. Tam düşmanların hücum etme zamanı geldiğine kani oldukları sırada adamlarına işareti çakan Osman Gazi korkup kaçıyorlarmış gibi bir durum takındı. Düğün halkı bunları yaka-lamak için peşlerine düştüler.
Evvelce hazırlamış oldukları pusu yerini kendileri geçince geri döndüler.

Düşman şimdi iki ateş arasında kalmıştı. Pu-sudakiler bir taraftan, planlı kaçanlar öbür taraftan bir güze! tepelediler. Hatta düğünün damadı bile, bu hengâmede hayatını kaybetti. Gelin kız Osmanlıların eline geçti ve Niîüfer Hatun adını aldı. Bu temiz hanımefendi Osman Gâzi'nin oğlu Orhan Gâzi'ye hanım oldu. Orhan Gazi bu sırada oniki yaşında olmasına rağmen büyük başarılar sergiledi. Şehzade Orhan ile Nilüfer Hatun'un evliliğinden şehzade Süleyman ile Murad sonradan padişah oian, I. Murad dünya'ya gelmiştir. Hazreti Nilüfer, Bursa üzerinden geçen suyun üzerine bir köprü yaptırdığından köprüye, Nilüfer köprüsü, daha sonraları ise bu suya Nilüfer çayı adı verilmiştir.

Bilgi Bankası 6:

Osman GazPnin oğlu Orhan'a Verdiği Nasihat Akıbet gelir buduj herkese/Bad fena pır civane olsa Azm-i beka eyler-sem ben bu dem/Devlet ve ikbal ile ol muhterem
Çünkü senin gibi selef koymuşum/Rihiet edersem bu cihandan ne gam Lik vasiyet ederim küş kıl/Gayr-ı nigme-i dünya'yı feramuş kıl Dilerim ey sahib-i ikbal ve câh/İtmeyesin cabanib-i zaiirne nigâh Adi ile bu âlemi abad kil/Resm-î cihad ile beni şad kıl
Rah-ı cihad içre edüb ictihad/Melleket-i rum'da kıl adi-i vidad Eyle riayet ulemaya temam/Taki böyle emr-i şeriat nizam Her nerede işidirsen ehi-i ilim/Göster ana rağbet ve ikbal ü hiiirn Asakir ve maî ile gurur eyleme/Şer'i şerif ehlini dür eyleme Şer'a dürür maye-i şahî ve bes/Şer'e muhalif işe itme heves Matlubumuz din-i hüda'dir bizim/Mesleğimiz rah-ı hüda'dir bizim Yoksa kuru mihnet-i gavga değil Şah-ı cihan olmağı dava değil Nusrat din ordu çü maksad bana/Maksadıma kasid yaraşur sana Aleme enamım âlem ede gör/Memleket emrini temam ede gör Şah ki ihsan ile biganedir/Saltanat ismi ana efsanedir Hıfz-ı reayaya çalış rûzu şeb/Ta ki kariyn ola sana İûtf-u rab (Tac üt Tevarih)

Bilgi Bankası 7:

Osman Gâzi'nin Hususi Hâli Hazreti padişah melek haslet bir kimse olup son derece kanaatkar cömert bir zattı. Gerek kendi malından gerekse savaşlar neticesinde eline gecen mallan, serveti infak etmek, dağıtmak en tabii davranışı idi. Her Allah'ın günü ikindi vakti geldiğinde Selçuklu devletinin kendisine hediye etmiş bulunduğu mehterhaneyi çaldırıp, ahaliyi topladıktan sonra, sofraları kırdurur bizzat kendi yemek esnasında hizmet ederdi. Tarihçilerin nakline göre bir giydiği hiiatı ikinci defa giymeyip birine hediye edermiş. Ancak bu durum zenginlikten olmayıp, cömertliğin icabatından ileri geliyormuş. Herhalde bu sebebe istinaden vefatından sonra terekesinden altın ve mücevher adına hiç bir şey çıkmadiği gibi elbise olarakta bir kaç kat geriye kalmış. Yine tarihçilerin bize ulaştırdıklarına göre, kendisinden üç sürü koyun miras kalmış olup, Mihalliçık yakınlarındaki çiftliklerde bulunan koyunlar bu üç sürü

koyunun neslinden olarak zamanımıza kadar devam temiştir.
Bunlardan başka süsten mahrum sade bir kılıç, bir kaç atı vardı. Osmangazi nin kıyafeti ise , başına kırmızı çukudan yapılmış horasanı denilen bir başlık ile üzerine perişanca diye tabir edilen şekilde sardıkları sarıktan, uzun ve geniş uzun ve geniş yenli hilaftandı. Birde kırmızı çuka yakalı feraceleri varmış. Vefatlarından öncede Gümüşlü kümbet denilen manastın türbeye çevirterek oraya defnolunmasını vasiyet buyurduklarından, kendisinin imamı olan Dursun Faki ile Orhan Gâzi'nin imamı olan Osman Yahşi, ve diğer ileri gelenler, naşı yıkayarak, kefenleyip, Bursa'ya getirdiler. Selçuklu Sultanlarının gönderdiği davul ile teşbih yakın zamana kadar türbede bulunurken yandığı ve Kılıç ile Aksancak'in ise hazi-ne-i hümayunda olduğu rivayeti vardır. (Mufassal) (A. Rasim)

Bilgi Bankası 8:

Yeniçeri Teşkilatı Evvelce bin kişiden olmak, savaş esnasında kendilerine günde bir akça verilmek üzere kurulan yaya askerinin, ahali üzerinde yapmış olduğu cevr ve eziyet görüldü. Halbuki, hükümetin idare edeceği alan büyümüş, artık muntazam bir orduya ihtiyaç vardı. Bu vaziyet karşısında da Çandarli Kara Halil, düzenli ve devamlı olarak kışlada yaşayan bir sınıf-ı askeriyi kurmayı düşündü.
Osmanlı uyruğuna giren Rumların hukuk ve vazife bakımı hasebiyle Müslümanlardan hiç farkları olmayacağından askerlik hizmeti bunların üzerine dahi düşebileceğinin tamimi lazım geleceği gözönüne alındı. Bu düşünce üzerine senede bir defa Rumlardan bin tane delikanlı askere alma kanunu çıkarıldı. Bu kanunun adına devşirme kanunu denildi.
İlk devşirmelerden olan bin nefer Rum delikanlısından Yeniçeri sınıfı kuruldu. Her birine eski Yaya askeri gibi günde bir dirhem maaş ödenmesi, fakat bunların devamlı olarak kışlalarında oturmaları, gösterecekleri başarılara göre, meslekleri-nde ilerlemeleri, ancak evlenmeyerek, sakat veyahut ihtiyar oluncaya kadar asker olarak kalmaları kabul edildi.
"Rivayeti göre Orhan Gazi, yeniçeri sınıfını kurduktan sonra bunlardan bir kaç tanesini yanına alarak, d sıralarda Amasya taraflarında zühd ve takva sahibi meşhur Hacı Bektaşî Veli'nin Suluca Karahöyük denen bölgedeki ikametgahına giderek, bütün askerleri için bu muhterem zattan dua talep eylemişti. Şeyh Hz.leri de elinin birini bu askerlerden birinin başına koyarak:
-Bunların ismi Yeniçeri olsun, Cenab-ı Hakk' yüzlerini ak, bazulannı kuvvetli, kıiınçtannı keskin, oklarını öldürücü, kendilerini daima galib buyursun. Diye dua etmiştir.
Yeniçeriler, bu aziz ve kıymettar kimseyi kendilerinin koruyucusu saymışlar ve bu sebeble adını aldıkları gibi ağalarına "Ağayı Bektaşiyan" demişlerdir. Yeniçeri külahları yaya askerlerinin külahları gibiyken, Hz. Bektaşi Velî elini başına koymuş olduğu askerin tepesinde cübbesinin kolu arkaya sarktığı için, bu

vaziyte hürmeten ve işaret olmak üzere külahların arkalarına dikdörtgen şeklinde, eski tabirle müstatil olarak bir parça keçe külah ilave olunmuştur.

Bilgi Bankası 9:

Silahlar Osmanlı devletinin kuruluşu esnasında Avrupa'da tüfenk, tabanca gibi ateşli silahlar yeni icad edilmişti. Şark taraflarında kullanılması bilinmediği gibi, Batılılar da çok nadiren kullanabiliyorlardı. Böyle olduğundan Osmanlı devletinin askeri kuruluşlarının ilk zamanlarında ve Yeniçerilerin önceleri, en önemli silahlan ok atmaktı. Buna ek olarak da üzerlerinde, bıçak, kılıç, hançer gibi savaş aletleri taşırlardı.
Piyadeler ise; bu silahlan kullandıkları gibi, mızrak, baita, topuz gibi silahlarla teçhiz edilmişlerdi. Okçuiar ise, içine ok doldurulmuş Tirkeş denilen okluğu arkalarında yayı ise ellerinde taşırlardı. Piyadelerimiz ise, dokuzuncu hicri asırda dahi, sapan kullanmışlardır, Süvariler kılıçlarını piyadeler gibi boyunlarına takar ve meçi çoğunlukla yan taraflarına asarlardı. Mızrak, lobut, gürz veya topuzu ellerinde taşıyıp, ciritin birkaç tanesini bir arada olarak bir torba içine koyup, eğerin yan tarafına bağlarlardı. Bunlar yay, ok, kalkan dahi kullanmışlardır. (Ktyafet-i Askeriye)

Bilgi Bankası 10:

İdari Teşkilat ve Arazi Fetihler çoğalıp, deviet büyüdükçe, idarî teşkilatı da uygun şekle getirmek icab ediyordu. Osman Gazi; İznik şehrini muhasara edip, Yenişehir'e dönüşünde eline geçirmiş bulunduğu yerleri birer kaza veya sancak şekiın-de ayırarak, seçtiği kıymetli arkadaşlarının idaresine veriyordu. Hatta Karaca Hîsar'ı Hz. Orhan'a, Eskişehir'i kardeşi Gündüz Alp'e vererek, İnönü ile Yurthisar'a Aykut Alp'i, İnegöl'de Doğan Alp'i tayin etmişti.
Daha sonra doğrudan doğruya sancak ve kazalara ayrıldı. Sancaklarda birer Mirliva, kazalar da birer kadı bulunurdu. Arazi ise; timar ve Has ismi altında ikiye ayrılırdı. Mesela: Beşyüz köyü olan bir sancağın iki üç köyü icabına göre ikişer, üçerden doksan timara ayrılarak askerlere verilmiş, beş, yüzden kalan diğer köyler, has adı verilerek şehzadelere, vezirlere, beylerbeylerine, mirlivalara ve diğer büyüklere bunlardan hisseler ayrılmıştı. Geri kalanlarda Hass-t Hümayun ismiyle devlet hazinesine bırakılmıştır. Bu haslar, Umarlar çiftlik demek değildi. Çünkü her has ve timarın kapsadığı arazi şunun bunun tarlaları olup, sahipleri bu tarlaları ekip biçerler ve yalnız öşür ile alayım, satayım harcını has veya ti-marsahibine verirlerdi. Timar sahipleri arazileri olan timar dahilinde otururlardı. Harp çıktığı hemen silahlanıp adamları ile birlikte hangi mirliva hizmetine bağlı iseler o kumandanın emrine girip savaşa giderlerdi.
Devletin geliri, cizye-i şeriyeden, hristiyan Bey ve tekfurlarından alınan maktu vergilerle Hass-ı Hümayun aşarından, gümrük ve tuzla'lar hasılatından ibaret

olup, savaşlarda alınan ganimetin beşte biri (hamsei şer'i) bunlara dahildi. Bu hamse-i şer'i bu gelirlerin en büyük kısmı olurdu. Masraf gelirlere göre pek az olurdu. Fazla gelir olduğunda cami medrese, köprü, han, hamam yapılırdı.

Bilgi Bankası 11:

Lisan-i Tarihi Numuneler Önce Ace bey ve Fazıl bey, Kemer adı verüen mahalle geldiler. Bir sal hazırlayıp, ikisi bindiler. Gelibolu'dan yukarı Cemlenik isimli kale civarına çıktılar. Bağlar arasında bir hristiyan bulup, hemen o gece Süieyman paşaya adamı getirdiler. Paşa adamı memnun ettiğinden adam, kılavuzluk yapmayı üstlendi. Yetmiş seksen kişi, bazılarına göre kırk kişi ve Süleyman paşa Rumeli yakasına geçtiler. Dillerinde şu beyitle: "Akdenizi geçmişisiz bir iki salla/oldu bizim salımız taht-ı Süleyman bize Himmet-i Muradınla gayibdan ersa-lellah/Gözlerimizi açmışız ahsen-i -melillahi.
Hatta mevlid yazan Süleyman Çelebi ki, Süleyman paşanın hem adaşı olup hem de meşrebleri birbirine uyan arasıra bir araya gelip sohbet meclislerinde buluşan kimselerdi. İşte bu zatın Rumeliye geçtiğini işitince aşağıdaki beyiti inşa etmişti:
"Velayet gösterüp halka suya seccade salmışsın
Yakasın rumelinin dest-i takva ile almışsın"
Evvela Öğüdîük kalesini aldılar. Halkın tamamını kılıçtan geçirdiler. Daha sonra eksemil kalesini fetih edip, içindekileri haraca bağladılar. (Künhül Ahbar-Ali)

Bilgi Bankası 12:

Osmanlıların İlk Gemiciliği Osman Gazi zamanında, Marmara denizi üzerinde ancak bir kaç mil uzunluğunda sahile sahipken, Mudanya körfezinin karşısında bulunan Kalolimni adasına Kara Ali isimli bir kumandanımız, yanındaki askerlerle kayıklara atlayıp, bir baskın vermiş ve önemli ganimetler elde ederek geri gelmişti. Bu Kara Ali, Aykut Alp isimli kahramanın oğludur.
Osman Gazi devrinde denizcilik vukuatımız olarak yine Mudanya sahiline yakın olan Kiyos adasına bir tek akın yapılmıştır.
Tarih diyor ki: Bu sefere o zaman deviet-i aliyenin Marmara denizindeki Anadolu sahilini muhafaza etmek için emri, meşhur denizcilerimizden Karamürsel isimli zatın başbuğ olarak yer aldığı bir ince donanma tarafından yapılmıştı. Hatta fetih edildikten sonra İmrali yani Emir Ali adını alan, Kalo Limni adasına dahi Kara Ali kumandasında sevk olunan müfreze, Karamürsel idaresinde bulunan adı geçen donanma tarafından gönderilmiş olması adeta kesindir, binaenaleyh, Osmanlıların ilk Kapdan-ı deryası Karamürseldi. Karamür-selden sonra ikinci bahriye hizmeti şehzade Süleyman Pa-şa'da görülür. Çünkü hazırladığı sallar ile Rumeli'ye geçip, Gelibolu üzerinden Rumeli fethini sağlamıştır.

Bilgi Bankası 13:

Karamanoğulfarı-Ahiler Cumhuriyeti Selçuklu devletinin yıkılmasından sonra Konya'da kurulan devletin adî Karama-noğulları devletiydi. Kurucusu Karaman isimli biri olup, ermeni dönmesi olan Nur Sofu isimli bir şeyhdi. Nur Sofu; Amasya'da baba İlyas isimli bir şeyhin müridiydi. Baba îlyas'ın öldürülmesinden sonra Konya'ya gelerek müridlerinin sayısını da arttırmıştı. Hatta Selçuklu, devletinin, Alaeddin sani isimli padişahı Nur Sofuya olan bağlılığını göstermek için kızını Nur Sofunun oğlu Karaman'a vermişti. Nur Sofu oğlunun eleceğini temin ettikten sonra, Selanik civarına çekilmiş ve Rum imparatorluğunun idaresinde bulunan bu limanın muhafızı ile dostane münasebetler kurarak, sonradan yaptığı hiyle ile kaleyi de ele geçirmiştir. Ha! böyle olunca kazanılan bu yerin muhafızlığı sultan Alaeddin-i sani tarafından Sofu'nun oğlu Karamana verildi.
Karaman az bir zaman sonra Ermenek'i zapt edip, Larende'yi kendi hükümet merkezi yaptı. Bu hükümete Karaman hükümeti adı verildi.
Selçuklu devletinin yıkılmasında Karamanoğlu Mahmud Bey'in yaşı, henüz buluğ çağına erişmişti. Bu yavru; Bedreddin unvanıyla Ermenek'te hükümet kurmuş vefatından sonra Yahşi ve Süleyman isimli iki oğlu geriye kalmıştı. Yahşi Bey'in idaresinde hükümet işleri sükun içinde geçmişti. Ala-eddin hükümete çıkınca Osmanlıları çekemiyerek, fitne ve fesat düzenleyerek üzerlerine harp açmağa koyuldu. İhtiraslarla dolu Karamanoğlu'ların kısa terceme-i halleri bundan ibaretti.
Karamanoğlu gaileleri H.871/M. 1466 yılına kadar Osmanlı devletini meşgul etmiştir. Sultan Fatih tarafından o tarihte bütün Karaman mülkü, Osmanlı devleti mülküne ilhak olunmuştur.
Ahiler: Selçuklu devletinin son zamanlarında meydana çıkan bir derviş gurubuydu. Aralarında bir sır vardı. Bunlar birbirlerine yardımı bütün işlerde birinci vazife sayarlardı. Zaten Ahi demek kardeşim demektir. İçlerinden bazıları Selçukluların yıkılmasından istifade ederek, Ankara ve Sivas taraflarında bazı küçük küçük hükümetler kurmuşlardır.

Bilgi Bankası 14:

Ehl-i Salip Kudüs-ü şerifi Müslümanların elinden almak ve Müslümanların kuvvet ve genişleme temin etmelerine engel olabilmek fikir ve maksadıyla papaların himayesinde olarak, Avrupa'daki hükümdarlar ve derebeylerinin emir ve komutası altında toplanan takım takım Müslümanların topraklarına hücum etmiş bulunan tutucu Hıristiyanlara verilen isimdir, ehl-i salip. Bunlar elbiselerine kırmızı haç dikerlerdi.
Osmanlının istiklalini ilan etmesinden 209 sene evvel başlamış olup, sekiz defa sefer yapmışlardır. Birinci ehl-i salip, Piyer isimli papazın ve Papa 2. Orhan'ın teşvikiyle oluşarak kara yolu ile İstanbul'a gelmişler, buradan Anadolu tarafına

geçerek İznik'e ve hatta Suriye'ye girerek CJrfa, Antakya, Kudüs'ü zapt etmiştir. Selçuklu devletinden Kılıç Arslan, bunlara karşı mukabelede bulunmuşsa da mağlub olmuştu. M. 1099. İkinci ehl-i salip yani haçlı seferlerinin ikincisi, Papa 3. Ojen'in teşvikleriyle yine İstanbul'dan ve oradan da Şam'a geçerek burayı kuşatmışmışlarsa da, mağlup olup geriye dönmüşlerdir. M. 1149.
Üçüncü haçlı seferi ise Papa 3. Koleman'ın kuruculuğu altında toplanmıştır. Bu toplanmada Fransa,İngiltere krallarıyla, Almanya imparatoru bile vardı. Akkâ'yı muhasara etmişlerse de, büyük zayiata uğrayarak, Selahaddin-İ Eyyubi isimli bir islam kumandanı, bunları tam manasıyla tarumar eylemiştir. M.1192. Dördüncü seferleri ise, Papa İnnosan'ın himayesinde olarak Folk isminde bir mutaasıbın teşvikiyle toplanmıştır. Bu takım İstanbul'a geldiğinde burasını zapt etmişler ve imparatorluğu Rumlardan almışlardır. M. 1204.
Beşinci ehli salip Papa 3.Honerus'un himayesinde olarak meydana getirilmiştir. M. 1221 yılında Mısır'da bozulmuştur. 6. ise Papa Gregor'un koruyuculuğu altında olarak, Almanya İmparatoru 2. Fredrik tarafından idare olunmuş, bu adam Kudüs'ü savaşsız olarak ele geçirmiştir. M. 1242. yedinci ve sekizinci haçlı seferleri Fransa kralı Lui tarafından yapılmıştır. Birincisinde yani 7. de Mısır'da bulunan Dimyat'i zapt ederek, bilahire yenilmiş, askeri veba salgınına yakalanmış esir düşmüşlerdi. Çok ağır bir fidye ödeyerek kurtulmayı başardı.
İkincisinde yani 8.de ise Tunus'a gidip orada öldü. M.1270.
Ehl-i salip savaşları Avrupa ile islam dünyası arasındaki münasebetleri çoğaltmış ve Avrupalıları sanayi ve medeniyet açısından islamlardan ibret almak yolunu açmış ve o zamandan beri ilerleme istikametinde yol almışlardır

Bilgi Bankası 15:

Tuğra Raküza cumhuriyetiyle yapılan bir anlaşma ferman şeklinde yazılmıştı Elçiler bunda doğrudan doğruya padişah tarafından imza gibi bir alamet bulunmasını istediler. Sultan Murad'ın Hz.leride, hemen ellerini mürekkebe batırıp, fermanın üst tarafına bastı. İşte Osmanlılarda ilk Tuğra, Sultan Murad'ın pençesinin izidir. Deniyor.
Müverrihlere göre bizim bildiğimiz tuğraların orta yerindeki, üç dikey hat Sultan Murad'ın üç orta parmağı, yine bizim bildiğimiz tuğraların sağ tarafına uzanan çifte hat başparmağı ve sol tarafdaki münhani hatlar veyahud tuğraların içinde bulunan "Elmuzaffer daimen "deki mim"in çekilişi serçe parmağı tarafıymış.
Fakat tuğranın Osmanlılardan hatta isiamdan pek zaman önce var olduğu bilinmektedir. Bunun bir nevi arma olduğu bile ileri sürülmektedir.
Tuğralarda padişahın adı ile pederinin adı ve birde "el-muzaffer daima" terkibi var olup, gazi ise elgazi kelimesi sağ taraftaki boşluğa, yazılır. Bu boşluğa çiçek v.s konulduğu gibi Padişahımızın tuğrasında "Mehmed Hamiş" Hz.lerinin tuğrasında olduğu gibi bazende isim yazılır.

Bilgi Bankası 16:

Lisan-ı Tarih-i Numunelerinden Sultan I.Murad hanın zamanında Edirne ve Kosova meşhur ve büyük savaşlarında alınnan neticelerden olarak Osmanlı devleti Tuna sahillerine ve Sırp hududuna kadar genişlemiş olup bundan sonra en faydalı savaşlar Rumelinde meydana geleceğinden, Edirne şehri Kümelinin başşehri seçildi. Anadoluda dahi Ankara ve Biga sancakları savaşarak, İsparta sancağı satın alınarak ve Germiyarı toprağı denen Kütahya sancağının bir miktarı çeyiz yoluyla Osmanlı toprağına dahil oldu. Tavaifül Mülük, yani parçalanmış beyliklerin başı olan Karamanoğiu hükümeti dahi, Sultan Gazi Murad'ın kılıcına mağlup olduğundan Osmanlı saltanatına yani devlet-i muazzama topluluğuna girdi.
Bilhassa Hüdavendigar Gazi'nin Mısır'a gönderdiği elçi vasıtasıyla Mısır'da bulunan Abbasi halifesinden gelen hükümet işlerini yürütmek için gönderilen şer'i izinname ve "Sultan-ı İklimi Rûm" unvanı gelmesiyle padişah Sultan Murad namı ve devletine Devlet-i Osmaniye ve Mentemiyan dergahı saltanatlarına Osmanlı tabirleri atasözü oldu. (Netayic ül vuku-at)

Bilgi Bankası 17:

Sofya'nın Fethi Lala Şahin paşa Bosna havalisine akınlar yapmışsa da, şehrin büyük olması ve nüfus kalabalığı hasebiyle fethetmeyi başaramamıştı. İnce Balaban bey ise, buranın mutlak surette ele geçirilmesi için çareler düşünmekteydi. Bu tedbirler arasında uzunca Sevindik adlı Doğancılar sınıfından bir nefer, güya kaçmış gibi yaparak Sofya beyi Yano kaban'ı kendine inandırdı, ustalığı göz önüne alınarak üstelik kendisini de, Doğancıbaşı tayin etmişti. Böylece elde edilen itimat üzre H.787/M.1385 tarihinde Sefer ayı ortalarında Mart sonlarında bir gün hava orta karardayken Sofya kumandanı, bizim Uzunca Sevindik ile, birlikte ava çıktılar. Kumandan bir avın peşine düşerek, doğancıbaşı ile Tatarpazar-cığı yoluna doğru hayli ilerlemişti. Ancak akşam bastırmıştı. Sofya'ya dönüş mümkün olmayınca, Osmanlı hududuna yakın bir köye varıp, Türklerden biraz yem ve kendimiz için yiyecek alıp geleyim diyerek, izin almış. Koca Sevindik, köye varınca, Deli Balaban ile Ahmed Gazi adlı iki dilavere rast gelmiş. Sofya Kumandanının şurada yakında olduğunu söylemiş, nasıl yakalayacağını da anlatmış. Sevindik, kumandanın yanına dönünce kumandana:
-Türkler bizim burada olduğumuzu anladılar deyip de kumandan korkarak:
-Aman öyle ise beni nasıl kurtaracaksın? Deyince:
-Seni bazı elbiselere sarıp, orman içine bırakırım. Kendimde iki beygirle
Sofya'ya gidip, oradan aldığım askerlerle gelir seni kurtarırım. Demesiyle kumandan da bu görüşü onaylamış. Do-ğancıbaşı kumandanı sarıp, sarmalayıp, ormanda saklamış. Fakat doğruca Osmanlı köyüne gelmiş. Balaban ile Ahmed Gâzi'yi al'P. efendisinin yanına götürmüş. Orada, Türkler beni de tuttu diye bir

telaş sergileyip, Balaban ve Ahmed'in kumandanı yakalamasını temin etmiş. Sofya ahalisi komutanlarının 'Türklerin eline geçtiğini öğrenince mukavemete mecalleri kalmayıp, teslim olma yolunu seçti. (Mufassal)

Bilgi Bankası 18:

Edebiyat-ı Tarihiye Numunesi Sultan l.Murad, Osmanlı devletinin 3.padişahı isede, devlet düzenini tertib etmekte hepsinden önce gelse revadır. Çevik ve güzel atına ihtimam göstererek Rumeli sahralarını dolaşıp parıltılar saçan cihad kılıcıyla Avrupa'nın doğu bölgelerini islam ile aydınlattı.
Sultan Murat'ın hükümet ettiği zamanda meydana gelen savaşın hepsinde zafer sancakları yükselmiş ve galibiyetle bu savaşlardan çıkılmıştır. Bu savaşların neticesinde İslâm hudutları büyük balkanın ötesine kadar varmıştır.
Vakta ki, Allah'ın birliği itikadını, yaymak için kılıç çekmiş islam mücahidierinin cemiyet beraberliğini birbirinden ayırmak düşüncesiyle ekanimi selase yani üç unsur şeklinde birleşen Sırp, Bulgar ve Macar milleti teslis kaidesine bağlı olarak Kosova Sahrasına indi ve karşı karşıya gelindi. Celadet-i te'sirde eşi menendi bulunmaz kimselerden olan Şehzade Bayezid, şimşek gibi salladığı topuzunu ve gürzünü düşman üzerine savura savura aralarına daldı ve zaferi bizim tarafa taşıdı. Fakat, İslâmın kurtuluş zaferinden yaralı olarak çıkmış ve kinini söndürememiş bir düşman, kullandığı hançeri ile milletin sevgili padişahı Murad-ı Hüdavendigar'ı şehidler zümresine katılan darbeyi vuran el oldu. Devletimizin kurucuları, böyle vücudlannı ortaya koyarak milleti kalkındırırdı. Memleketimizin belki-her avuç toprağı bir şehidin kanı karşılığında bedel olarak elimizde kalmıştır. Düşman ise bu hiya-netle Osmanlıları son derece üzmekten başka eline ne geçti. Murad öldü. Yıldırım padişah oldu. (Devr-i İstila-Kemal)

Bilgi Bankası 19:

Kosova Savaşı Sırp ordusunun gücü yüzbinkişi olup Osmanlı kuvvetleri ise kırkbin civarındaydı. Osmanlı ordusunun, bugünün anlayışı içinde Genel Kurmay Başkanı mesabesinde bulunan Evranos Bey adlı ihtiyar delikanlı idaresinde Yıldırım Bayezid, Yakub Çelebi, Veziri Azam Ali Paşa, Rumeli Beylerbeyi Timurtaş Paşa, Anadolu Beylerbeyi Sarıca Paşa, Subaşı İnebey, Evranoszade İsa bey, Lala Şahin paşazade Yahşi bey, Kara Mukbil ve Balaban beyler, fjrka kumandanlıkların] üzerlerine almışlardı.
Padişah Yeniçeri askeriyle merkezde, sağında Ali paşa, solunda Timurtaş paşa olduğu halde, ordunun sağ cenah kumandanlığı Yıldırım Bayezid'de, sol cenah ise Yakup Çelebiye verilmiş olup, Yeniçeri sağlan arasında toplar tabya edilmişti. Ancak topların o zamanki yapılışı icabı kullanmaktan büyük bir istifade umulmadığından öndeki askerin yanına ikibin okçu tertip olundu.
Şehzade Bayezid'in Bursa kadısına gönderdiği zafemame-de yazıldığı üzere,

Osmanlı süvarilerinin ellerinde baltalar, külünkler ve düşman askeri, bilhassa Macar suvasirinin de başlarında ve arkalarında zırhlar ve miğferler bulunmaktaydı. Osmanlılar bu zırhları ve miğferleri külünkler ve baltalarla dalıp yırtıyorlardı. Bu savaş akşama kadar sürdü düşman mağlup oldu. Ordusunun bütün eşyası ve ağırlıkları Osmanlının eline geçti. Osmanlı ordusunu bozucak olurlarsa, tutacakları esirleri bağlamak için getirdikleri kementlere, iplere, zincirlere kendileri bağlandı.

Bilgi Bankası 20:

Hüdavendigar'ın Hususi Hali Rumeli fatihi Süleyman paşa merhum, Mevlevi Şeyhlerinden birinin müridiydi. Bu sebeb-ten başına Mevlevi külahı giyerdi. Rumeli'ye geçişte pek çok ganimet alındığı sırada paşa, başındaki külahı çıkarıp, taksimatı onunla yaptı. Külahını altun ile kaplattı.
Hudavendigar Gâzininde sikkesi böyle idi. Murad Gazi sikke kenarından biraz yukarıya hafif bir sarık sarar ve kırmızı zelcifli beyaz rubadan haz ettiği için ekseriya böyle giyinirdi. Onun zamanında devletin ilk nizamı tanzim olundu. Payitaht kadılarının savaş zamanında orduyla beraber bulunmaları faydalı görüldü. Ancak devletin hududları genişledikçe askeri de çoğalmıştı. H. 763/M. 1361 senesinde Rumeline geçerken Bursa Kadısı Kara Halil Kazasker ve Sultan Bayezid, cülusu akabinde doğup henüz yaşı buluğ çağına ermediğinden Lalası Şahin beyi Rumeli beylerbeyi tayin edip paşalık verdi.
Çandarlı Kara Halil'ide H.775/M.1373 de vezir tayin etti. Onunda vefatında oğlu Ali paşayı boşalan yere tayin eyledi. Fakat Lala Şahin'den sonra Timurtaş paşa Rumeli beylerbeyi nasb olunarak arkasından bazı zevata vezaret verildi. Ali paşaya, vezir-i azam, vezir-i evvel unvanı verildi.
Osmanlı devletinin toprakları çoğaldıkça, timarlarda çoğaldı. Buna paralel olarak tımarlı sipahilerde çoğaldı. Fakat bunlar; eyalet askeri idi. Merkezde Yeniçeriler gibi daima vazifede bulunma tarzında askeri düzenlemeye lüzum görülmüş olduğundan devşirme çocuklarından "Ebna-i sipahiyan" unvanıyla bir bölük teşkil olunup, umarların hizmete elverişli evlada verilmesi kanunlaştırıldı. Muhasaralarda kullanabilmek üzere bir kısım âlet ve edavatlar meydana getirilmiştir.

Bilgi Bankası 21:

Kışla-Mektebi Osmanlılar Hristiyan tebanın haklan hususunda nasıl davranırlardı? Ya hükümetlerini yerinde bırakarak yani ipka ederek, vergiye bağlardı. Yahud haraca keserlerdi. Haraca kesilenler, Öşür ve gümrük vergileri verdikten başka, savaşta alınan esirler, Yeniçeri yetiştirmeye kifayet etmezse
Bunlardan devşirme alırlardı. Sultan Murad zamanında devşirmelere "Acemi Oğlanları" denilmiştir. Bunlar Orhan Gazi zamanında olduğu gibi hemen Yeniçeri içerisine verilmez ayrıca talim ve terbiye edilirlerdi. Hatta Edirne'nin

zaptından sonra, büyük büyük kışlalar yaptırılarak, buralara yerleştirilmişlerdir. Bu kışlalar o zamanlar için askeri bir mektep sayılırdı. Çünkü acemi oğlanları oralarda; yedi sene istihdam olunarak, askerlik ilmi öğrenirler ve bu mesleğin zorluklarına karşı eğitilirlerdi. Kendilerine bir askere lazım oian maharet, beceri, ahlak öğretilirdi. Vakti geldiğinde ocaklara çıktıklarından artık iyi bir asker olmuş sayılırlardı. Yeniçerilerin, dünyanın her tarafına yayılmış ünleri, namları, zafer ve nusrata erişleri bu mekteblerde verilen eğitimlerin neticesinde mükemmel bir asker olarak yetişmiş olmalarından dolayıydı.
Acemi oğlanları, Yeniçeri, Sipahi, Silahdar ve "Bölük-ü Erbaa" tabir olunan Ülufeciyan yemin ve Yesar (maaşlı sağ ve sol) Gureba-i Yemin ve Yesar (garib yiğit sağ ve sol bölükleri), Azablar, (bekâr askerler) bölüklerine kayd olunurlardı. ülufeciyan demek vazifeleri belli olan asker demektir. O zamanın usulünce ikiye aynhp, bir kısmı ordunun sağ bir kısmı ise sol tarafında bulunurdu.
Gureba ise, memleketleri başşehre pek uzak olan garibler idi. Garibler; beyler sınıfı olup, sipahi ve silahdarlar ise akın-cılık, çapulculuk, karakol hizmetlerinde ve düşman karşısında piyadelerin muhafazasıyla hücum işlerinde kullanılan süvarilerdi.

Bilgi Bankası 22:

Kadıların Yakılması Emri Halkın, kadılardan gördüğü cefa ve eziyetmi çoğalmış? Her ne ise. ya şikayet veya böyle bir niyet üzerine Yıldırım Bayezid Han, son derece hiddetlenmiş ve hakkında kötü zanlar bulunan seksen tane kadı'nin bir eve tıkılarak ateşe verilmeleri emri çıkmıştır.
Vezir-i azam Ali paşa ve diğer erkanı devlet, böyle müthiş bir karardan korkmuşlar. İnfazı önleme hususunu düşünmüşler, kendileri söyleyecek olsalar padişahın şüpheleneceğini düşündüler. En sonunda padişahın nedimlerinden bir Habeşi-ye, kadıları bu idam cezasından kurtarırsa, kendisine yirmi-bin akçe vermeyi vaad ettiler. Habeşi maksadı elde etmek için, yol elbisesi giyerek huzura çıkmış. Padişah, yolculuğun ne tarafa olduğunu sormuş:
-İstanbula gideceğim. -Orada ne yapacaksın?
-Yakılacak kadıların yerine tayin olunmak üzere seksen papaz getireceğim.
-Biz de kadı olacak adam yokmu ki sen İstanbuldan papaz getireceksin?
-ulemadan başkasına kadı'lık verilemezde onun için...
Bunun üzerine Sultan Bayezid, ulema kati edildi sözüne meydan vermemek için kadıları ateşten azat edip, Ali paşaya kadılığın bir nizama bağlanmasını tanzim edilmesini emreder.

Bilgi Bankası 23:

Niğbolu Savaşı-Bir Haçlı Ordusuyla Savaş Avrupa tarihlerinde adı geçen savaşın, yazılışı şöyledir: Macar kralı Sigis-mund, Bayezid Han'a Anadolu

dönüşünde bir elçilik heyeti gönderdi. Bu heyet Osmanlı padişahına, hangi hakla Bulga-ristanı zabt ve tahrip ettiğini, Sigismund'un öğrenmek istediğini sordu. Bayezid ise; bir tek harf dahi söylemeden elçiîik heyetine salonundaki oklarla diğer silahları gösterdi.
Fakat aynı zamanda Tuna nehrinin kuzeyinden kendisinin aleyhine büyük bir fırtınanın kopmak üzere olduğunu anladı. Mühim olan tedariklerini yapıp, aynı zamanda İstanbul üzerindeki muhasarayı devam ettirmek istediyse de kuzeyden gelmekte olan tehlikeli taarruza engel olmak için İstanbul muhasarasını kaldırdı. Macaristan'dan batıdaki ülkelere doğru atılan yardım feryatları, bu defa duyuldu. Macaristanm Garan yani Estergon piskoposu Mikola Dokaniza'nın baş-kanlığında, Fransaya gönderilen bir Macar elçilik heyeti, kral 6. Şarl tarafından iyi karşılandı. Fransadan Kont dö Mareşal Busiko, Dolarnarş ve diğerleri silahlandılar. Burgonya Dukasının oğlu Korkusuz jan, bu haçlı ordusunun reisi olarak seçildi. Babası ise; oğluna müşavir olmak üzere, yanına Filip dö Bar ile Amiral Jan jö Vi-ye'deni ve bir kaç daha muteber kimse ile takviye etti. Bunların yanında ayrıca şövalyeler ve ücretli asker vardı. Piyade ve süvari olarak, on-oniki bin kişi kadar vardılar.
Almanyadan Kont Platinrober, Kont Dö Silli bir çok şövalye ve bunlardan başka, Belçika, Flaman, Lüksenburg, İsviçre, İngiliz haçlıları ile birleştiler. Venedikliler bir çok yardım ile birlikte gemiler gönderdiler. Rodos şövalyeleri donanmalarını gönderdiler. Polonyadan, ülahdan, CJlah beyi Mirce ile yardımcı asker geldi. Velhasıl bütün Avrupa ve batı dünyasının hükümetleri arasındaki kavgalar bir tarafa bırakılarak, Macaristan ile Kostantiniye'yi kurtarmak için anlaşmayı becerdiler. Bunların tamamı Macaristanm Budin, veya Bud'da birleştiler. Sigismund Macar ve Ulah askerini burada topladı.

Bilgi Bankası 24:

Sultan Bayezid Yalnız Başına Sultan Bayezid, hareketini düşmana sezdirmeyerek, Niğbolu üzerine gelmiş ve altı saat uzakta durarak, düşman hakkında bilgilenmek için Evranos beyi bir miktar askerle göndermişti. Evranos bey, Niğbolu etrafındaki çok kalabalık düşman ordusunu görünce kendi varlığını hissettirmeden ihtiyatla hareket ederek, Bayezid'in yanına dönüp düşmanın çok kalabalık ve kuvvetli bir görüntü verdiğini anlattı.
Padişah ise, Niğbolu kumandanı Doğan bey'in ne yapmakta olup, hal ve durumunu herkesten çok merak etmekteydi. Onun yanına göndermek istediği kimselerin bu kadar kalabalık bir düşman hattının içinden geçip, vaziyeti öğrenip haber getirme imkansızlığını görünce. Bu işi ancak kendisinin yapabileceği kararına vardı. Ancak bu kararını divanda gündeme getirse erkan-ı devletin razı gelmeyeceği apaçıktı. Hiç bir şeyden gözü yılmayan padişah, yıldırım hızıyla giden atına karanlık bir gecede atladığı gibi düşman hatlarına sürdü. Kimseye görünmeden veya görünse bile kimsenin içine bir şüphe düşürmeden

Niğbolu kalesinin karşısına kadar geldi. Koca padişah, gök gürültüsünü andırır bir sesle:
-Bre, Doğan! Doğan!
Diyerek iki defa haykırdı. Kale içinde padişahın sesini işiten Doğan bey kulaklarına inanamayıp şaştı. Bu bir kulak çınlaması değildi. Bizzat padişahın sesiydi. Kale dışından gelmişti. Padişah bu sırada kale dışından tekrar seslendi. Doğan bey, kalenin duvarı üzerine hemen koştu. Padişah ile yüzyüze bulundukları halde konuşmaya başladılar. Bir iki haftadan beri düşman gerek, Tuna nehrinden, gerek karadan kaleyi sarıp tazyik etmekteydi. Padişahın imdada yetişeceğinden bütün inancıyla emin olan gaziler, savunma yapmaktan yüz çevirmedikleri gibi, kalenin sağlamlığı ve zahire açı-sındanda bir sıkıntısı olmadığı şeklinde bilgiyi Doğan beyden haber alınca, padişah hazretleri gayet memnun olarak sağ salim ordugaha dönüş yaptı.
Meğer padişahın Doğan bey ile konuşmasını düşmanın öncü karakolları işiterek bir süvarinin kale içinde bulunanlarla haberleştiği krallarına kadar bildirmişferse de tayin edilen adamlar o süvariyi ele geçirmek için pek çok arama yapmış-larsada ele geçirememişlerdir. (Mufassal)

Bilgi Bankası 25:

Sultan Bayezid'ın Esirleri Hazreti padişah, Fransız esirlerden fidye olarak ikiyüzbin florinialdıktan sonra onlara bir şahin ve pars avı göstermek arzusunda oldu.
Bu avda, yedibin doğancı ve altıbin köpek yer aldı. Köpeklerin elbiseleri canfesden, parsların tasmaları mücevherlerle kaplı idi. Padişah, Korkusuz Jan'a:
-Aleyhime silah kullanmaman için sana yemin teklif etmek istemem. Eğer vatanına dönüşünde, yine benimle savaşmak istersen beni harp meydanında daima karşında bulursun. Çünkü ben, savaş ve fetih için doğmuş bir adamım. Demiştir. (Tarih-i CImumi-Ernest Levis)

Bilgi Bankası 26:

İstanbul'un Hali Şehir içinde bir cami, müslüman mahkemesi ve islam mahallesi kurmak, onbin duka altını vergi ola-rak vermek şartıyla yapılan antlaşmayı kabul eden imparator, 2. Manuel değildi. Onun, yeğeni 7. Jandı.
Manuel yine batıdan bir imdad olmazsa imparatorluğun mahv olduğuna kani olarak, İtalyan Prensleri vasıtasıyla, Pa-pa'ya Venedik, Fransa ve İngiltere krallarına yardım mektupları gönderdi. Bu mektuplarda yalnız Fransa kralı ö.Şarl, hüsnü kabul gösterdi. Niğbolu savaşında esir düşen, fidye ödiyerek kurtulabilen Mareşal Buvesiko'yu binikiyüz kişi ile yolladı. Bu heyetin içinde asilzade şövalyeler de vardı. Buve-siko; Çanakkale boğazından geçip İstanbul'a vardı. Kendini büyük bir tezahüratla alkışlayıp kurtarıcı saydılar. İmparator-luğun başkomutanı oldu. hatta İzmit önlerine kadar yürüdü. Ancak bozguna

uğradı. Riva kalesini ele geçirip orada bulunan ahaliyi katliam etti. Ne varki bunlar boşa yapılmış harekatlardı. Emanue! batıdan kuvvetli bir yardım bulmak maksadıyla hükümeti 7. Jan'a bırakıp Avrupaya gitti. Venedik'e, İtalya'nın başlıca şehirlerine, Paris'e Londra'ya uğradı. Fransa'da iki sene kaldı. Fakat Bayezid Han İstanbul'u sıkıştırmakta idi. Emanuel'in istediği imdad ona, batıdan gelmedi. Asyanın ortalarından geldi. Timurlenk, Osmanlı Ülkesini çiğnemek için hazırlanıyordu.
Sultan Bayezid Ankara savaşında esir düşünce, imparator İstanbul'daki camii yıktı. Müslümanları dışarıya attı.

Bilgi Bankası 27:

Lisan-ı Tarih Numunelerinden Yıldırım Bayezid hanın veziriazamı bulunan Ali paşa ki; yakın vakte kadar vezaretin gösterişli temsilcisiydi. İç oğlanları ve haremağaları kullanmak, süslü kaplar kullanmak yollarını açmış bulunduğundan ve kaide olarak devletin, yükselmesi zamanında bunlara Yıldırım Bayezid'i alıştırmış, altın dökmeli ve altın tellerle dokunmuş elbiseler giymeye ihtişama ve süse büyük önem verilmesi saltanatının son günlerinde askerlik vazifesini azalt-mıştı. (Netayic ül Vukuat)

Bilgi Bankası 28:

Bayındır Devleti Bu hükümete Akkoyunlu hükümeti denir. Yedi-sekiz asır evvel Türkistan İran, Irak ve Anadolu taraflarına hicret ederek gelen Türkmen beylerindendir. Bunlarla beraber Karakoyunlu adıyla bir aşiretin daha hicret etmiş olduğu, bunların Erzincan ve Sivas taraflarına gittikleri halde, Akkoyunlular, Diyanbekir taraflarında hükümet kurmuşlardı. İlk reisleri Alaaddin Türkrnanî isimli tanınmış Durali Bey'dir. Vefatinda oğlu Fahreddin Kutluğ, ondan sonra bunun oğlu Ka-rabolük Osman, sonra Hamza ve Cihangir bin Ali hükümet etmiş ve Cihangir'in zamanında Uzun Hasan çıkmıştır. Bu sülaleden Ahmed Mirza Yıldırım Bayezid'e iltica eylemişti.
Bu hükümet daha sonra İran Şahı İsmail Safevi tarafından mahv edilmiştir. Clzun Hasan vakaları Osmanlı tarihinde önemli olaylardır.
Bu vakalardan biraz sonra Timur, Anadolu'yu baştan başa çiğneyip harabe haline getirip, merkezi idaresi olan Semer-kand'a çekildi. Bunun üzerine; Tokat, Sivas, Amasya ile Karadeniz arasında bulunan bölge, Mehmed Çelebi'ye itaat etti. Şehzadelerden İsa Çelebi de, bu aralık ortaya çıkarak, Bur-sa'da tahta cülus etti. Görülüyorkİ, Sultan Bayezid'in üç oğlu ayrı ayrı bölgelerde hükümet etmeğe başlamışlardır.

Bilgi Bankası 29:

Tarihi Edebiyatımızdan Numune Yıldırım Bayezid, Timur'un cihangirliği bütün

dünyada duyulmuşken, düşülen durumun neticesi üzerinde tefekkür edersek, Timur'a karşı yapılan hareketin neticesinden dolayı Yıldinm'ın padişahlık döneminin şan ve şerefini lekelemiş olarak sayamayız. Dünyada ve bilhassa bazı dönemlerde nice haller meydana gelir de dış görünüş itibariyle isteğimizle oldu sanırız. Hakikatta ise, daha kötüdür. Dünyada kim vardır ki, Osmanlılar gibi bunca zaman yüksek himmet ve kemal-i şecaatle düşmanına mutlak galip olarak kahraman bir milletin reisliğinde bulunup da istiklal bayrağı altında asla kılıcının ağzı dönmemiş muntazam bir orduyu hazır ve iyi görmekteyken, bir müte-gallibin (Mitur'un) hükmüne uyabilsin? Timur'a; hangi hükümet arzusu ile itaat etti? Bir Osmanlı padişahı etsin. Bir aşiret beyi gibi güç ve görünüşüne mağrur olmasın?
Bununla beraber, meydana gelen mağlubiyetten devlet, en büyük bir galibiyetmiş gibi, faidelerle zaferyab olmuştur. Nitekim, kendilerinden azgınlık zuhur eden yerler bir defa perişan hal içine düşürülürse bunun neticesi menfaatli olur. Çünkü Bayezid zamanında zaferler çoğaldığı gibi zulüm çoğalıp, idare usulü olağanın dışına taşmıştı. İşte hükümeti eski vazıyetine, mutedil haline çeviren bu mağlubiyettir.

Bilgi Bankası 30:

Ankara Muharebesi (Savaşı) Timur Ankara civarındaki Çubuk ovasında ordugahını kurmuştu. Sağ cenahında oğlu Miran Şah, son cenahındaysa diğer oğlu Şahruh, merkezde çok düzenli seksen alay askerle oğlu Mirza Mehmed Sultan ve Pir Mehmed bulunuyordu. Yine merkezde iki alay süvari vardı ki, bunlar da zırhlıydılar. Ordunun ön tarafında otuz iki tane de fil bulunmaktaydı. Askerinin mevcudu hakkında bir milyon sekizyüz bindi deniliyorsa da, mübalağasız ikiyüzbin kişiyi aşmış olduğu kesindir. Yıldırım Bayezid'in yanında ise yüzyirmi bin kadar askerle Sırp kralı Lazar oğlu Stefan yirmi-bin askerle sol, Şehzade Süleyman Bey, beyleri Timur ordusunda bulunan Anadolu askeriyle birlikte bir hayli Tatar Türkmenleriyle sağ cenahlarda, Sultan Bayezid ise onbin Yeniçeri ile merkezde, Şehzade Mehmed Çelebi de ordunun geri tarafında ihtiyat olarak bulunuyordu.
Savaş H.804/M.1402 senesi zilhiccenin 19. günü, Temmuz ayına rastlar. Timur tarafı "surun surun" Osmanlılar "Allah Allah" diyerek birbirlerine giriştiler. Tatarların ilk hücumu Osmanlıların karşı koyması ile def edildi. Bu savaşta Sırp askerinin ve Yeniçerilerle Rumeli'den gelen gerek piyade gerekse süvari askerinin tüfenkli oldukları muhakkaktır. Tatar askeri önce Sırplara saldırdıklarından güzelce bir ateş yediler. Hatta Timur: Bu dervişler arslan gibi döğüşüyorlarmış! demiştir. Fakat Osmanlı askeri, sayıca Timur'un askerine nazaran daha azlık olduğu için, ayrıca Timur'a iltica etmiş bulunan Anadolu beylerinin, Osmanlı ordusunda bulunan eski askerlerini yanlarına gelmesi için teşvik ettiklrinde iltihaklar vaki olunca, bu taraf çoğalırken, Osmanlı ordusu daha da eksilmişti. Sıcak ve susuzluk cana tak dedirtecek dereceye varmıştı. İlk

önce büyük şehzade Süleyman Çelebi veziri-azam Ali Paşa ve Yeniçeri Ağası Hasan Ağa vs. Bursa'ya doğru firara başladığından, Stefan bunları çevirmeğe uğraşıyormuş gibi yapmış ancak muvaffak olamamıştı. Onun ricatı böyle olmuştu. İhtiyat kuvvetini elinde bulunduran Mehmed Çelebi askerini alarak Amasya yoluna düşmüştü. Yıldırım Bayezid ise, yanında yalnız Yeniçeri ve kapıkulu askerinden başka hiçbir kuvvet kalmamıştı. Tarih diyor ki: "Sonunda akşam yaklaştı. Artık mukavemete imkan kalmadığı zat-ı şahane tarafından da görülmekteydi. Bindikleri atı mahmuzla-yıp ricata başladılar. Fakat Mahmud Han isimli bir Tatar komutanı padişahı kovalamaya başladı. O esnada atının ayağı sürçen padişah düştü ve etrafını asker kuşattı. Sultan Bayezid, Timurlenk'in huzuruna getirildiğinde Timur tahtından fırlayıp karşılamış ve kendi yanına oturtarak sohbete başlamıştır. Hatta Yıldırım Bayezid'e:
-Bu günkü galibiyet sizde olsaydı benim başım tehlikede kalacağına şüphe yoktu. Böyle kanlı bir intikamı bizden asla beklemeyiniz. Biz affın, zaferin zekatı olduğu hükmüne inanırız ve riayet ederiz. Canınıza kastımız olmadıktan başka, mülkünüzde de kasdımız yoktur. Birkaç gün misafir olunuzda mülkünüzü yine size teslim eyleriz. Hiç elem çekmeyiniz diyerek gayet kıymetli hilatlar giydirip, fevkalade saygı göstermiştir. Yıldırım Bayezid'le beraber Şehzade Musa Çelebi, Timurtaş Paşa ve oğlu Ali Bey, Menet ve Firuz Bey gibi kumandanlarda esirler arasındaydı. Yıldırım Bayezid sekiz ay süren esaretten sonra Akşehir'de vefat etmiştir.

Bilgi Bankası 31:

Sadaret Devletimizde ilk sadrazam olan Orhangazi'nin büyük ağabeyi Alaaddin Paşa, sonra Süleyman Paşa'dir. Bu iki zat hanedana mensuptu. Halktan ilk sadrazam olan Çandarlı Kara Halil Hayreddin Paşa'dır. Bu zatın vefatında oğlu Ali Paşa yerine getirilmiştir. Kanuni Sultan Süleyman zamanına kadar sadrazamlara veziri evvel denirdi. Vezir-i Sani, vezir-i salis, vezir-i rabi, hatta hamiş isimleriyle vezirler vardı. Bunlar divan~ı hümayunda kubbealtmda toplanıp müzakere ettikleri için kubbe vüzerası olarak isimiendiriürdİ. Vezir-i azamlık fatih zamanına kadar Çandarlı ailesine münhasırdı. Bundan sonra vezirlerin eski ve ehillerine verilmeye başlanmıştır. Sadrazamlar kendi konaklarında vazifelerini görürlerdi. İstanbul başşehir olduktan sonra sadrazam konaklarına, paşakonağı ve bab-i asfa ve en sonra bab-i âlî, pek çok sonraları da daire-i resmiye denmiştir.
İlk zamanlar padişahların mühürleri yüzük üzerine kazınırdı. Eski bir adet olarak padişah bu yüzüğü sadrazama verir, o da parmağına takardı. Sonraları altından örme keseye konulmasıyla cepte taşırlardı. Sadrazamlar askerlik işlerinin de merdiydiler. Harp yapmaya memur olduklarında Serdar-ı Ekrem unvanını alırlardı, bir savaşa gitmeden kırk gün evvel padişah huzuruna çıkarlardı. İstanbul'u terk etmeden evvel vezirlerden biri kaimmakam tayin olunurdu. Savaş esnasında sadrazam yanında bulunan vezirlerden birini serasker tayin eder,

kendisi ihtiyat bölgesinde kalır, yanında bir harp meclisi bulunurdu. Başlarına 30 santimden biraz uzun, alt tarafı kare şeklinde bir külah giyip üzerine sırma işlemeli şerit bağlarlardı ki bu alamete Kallavi denirdi. Arkasına üst tabir olunur dört kollu ağır sırma işleme kaplı samur kürk ve beline padişah tarafından ihsan edilmiş süslü hançer takarlardı.

Bilgi Bankası 32:

Yıldırım Bayezid'in Nutku Ankara Savaşı'na başlanmadan evvel Yıldırım Bayezid askerlerine bir hitapta bulundu. Bu nutku, tarihimize, lisanımıza aidiyet taşır.
"Bunca zamandır devletimizin emektarları cihad ve gaza yolunun denenmiş olan hizmetli ve hizmetseverisiniz! Gösterdiğiniz gayretler karşılımda bir kemlik görmediniz. Eğer bazı ufak tefek bir şey olduysa bunlar dünyamıza bağlı değildir. Bilcümle dört beş atadan beri babalarımıza ve hanedanımıza da hizmet eden bahadırlar siz, nasibinize ve zamanı saltanatımızda mal ve mülke boğulmuş, haketmiş dilaverimsiz. Güzel adınıza bu demde layık olan ne ise onu öyle yapın. Nimete küfran etmekten çekinin, ekmek hakkı eskisi gibi düşmanı bir deneyerek mukabele edip vuruşun. Ümit oîunur ki, kendisinden yardım dilediğiniz Allah'ımız bize yardımcı ola. İnşallah zafer ve nusrat bize nasip olur." (Tarih-i Ali Çelebi)

Bilgi Bankası 33:

Çelebi Musa ile Evranos Bey Evranos Bey, Sultan Murad Hüdavendigar'in kendisine vermiş olduğu malikanesine çekilmiş, yaşı ise 100'ü aşmıştı. Musa çelebi, Edirne'de tahta geçtikten sonra bir gün Evranos Gazi'yi çağırttı. Evranos Bey:
-Ben çok ihtiyarladım. Gözlerim görmez oldu. Size nasıl hizmet edebilirim? Beni. affetsinler, diye cevap verdi. Musa bu cevabı alınca:
-Bakalım âmâ'mı değil mi? Görelim, diyerek zorla huzuruna getirtti. Huzura girerken kendisini körler gibi yönettirdi. Musa'nın eteğini bile körler gibi öptü. Fakat bu hâli kanaatin husulüne yetmedi. Musa yemek getirilmesini emretti. Yemekte bir sahan pişmiş kurbağa getirdiler. Evranos Bey sahanı görmemezlikten geldi. Musa Çelebi:
-Şuradan buyrun, diyerek sahanı önüne sürdü. İhtiyar kellesini kurtarmak için, kurbağalardan yemeye başldı. Evranos Bey mâİikanesine döndükten sonra da herkesi inandırmak için, tekrar öyle bir muameleye maruz kalmamak için gözlerini bağlarmış.

Bilgi Bankası 34:

Yeniçeri Ağası Gerek payitahtta gerekse taşra da bulunan Yeniçeri askerinin

kumandanı Yeniçeri Ağası'ydı. Bundan başka başşehrin asayişini sağlamak da vazifeleri arasındaydı. Bu yüzden Ağa, haftada iki üç kere gece veya gündüz İstanbul sokaklarını dolaşırdı, cezayı haketmiş olanları arkasından gelmekte olan falakaya yıkıp elindeki değnekle döğerdi. Yangın çıktığında Ağa sadrazam ile birlikte yangın yerinde bulunurdu. Başına giydiğine, Kalanat denen, kırmızı çuhadan ovale yakın bir şekilde olup, üstü dilimler meydana getirecek şekilde dikilmiş ve ön tarafından biraz yeri açık, diğer tarafları ise çatal ve iri olarak sarılmış, sarık ile örtülmüştür. Arkasına üst ismi verilen kolsuz bir kürk giyerdi. Bu kürkün bir karış kadar bölümü ön taraftan görünür ve omuzların alt tarafianyla bütün her tarafına bir miktar kürk konurdu.
Ağanın bir de kırmızı şalvarı olup ayaklarına sarı mest ve pabuç ve beline süslü bir hançer takardı. Gümüş takımla süslenmiş ata biner, resmi günlerde ve yol yürüyüşlerinde önünde ocağa mahsus tuğ, arkasından da dört yedek at gider, her iki tarafında şatır isimli bir hademe (koruyucu) bulunup sancağı* ile mehterhane takımı da arkadan gelir, Cuma günleri camie giderken önünde bir sebilci halka su dağıtırdı. Ağanın tahsisatı, Kanuni Sultan Süleyman zamanında ayda 60 bin kuruşa varırdı. (Teşkilat ve Kıyafet-i Askeriye)

Bilgi Bankası 35:

Karamanoğlu Mehmet Bey Bursa'yı muhasara ederek etmediği zulüm kalmamış olan bu Mehmet Bey, babası Alaaddin'i, Sultan Bayezid hazretlerinin burada hapsetmiş olmasının intikamını almak üzere, Sultan Bayezid Han'ın kabrini açtırarak kemiklerini yakmıştır. Bir kabre, bir mevtaya gösterilecek riayetin tam tersini icra etmek, Timurlenk'te bile rastlananlardan değildir. Velhasıl Sultan Mehmet Çelebi Hazretlerinin Bursa'ya gelmeyi geciktirmeyeceğini Musa Çelebi'nin naşının gelişinden anlayınca, alelacele yapabileceği fenalıkları yapmış, böylece tası tarağı toplayıp memleketine kaçmıştır. Kumandanlarından "Harmantanesi" isimli biri latife yollu sözü sever bir zat, o alçağın böyle hızlı kaçışı karşısında dayanamayıp demiş ki, "Osmanogullanndan bir ölü (Musa Çelebi'nin naaşı) seni bu kadar korkutup kaçırırsa ya bunların bir dirisi gelecek olsa ne yapardın?"
Mehmet Bey bu hakarete çok kızmış ve zavallı "Harman-tanesini" bağırta bağırta boğmuştur. (Mufassal-Hülasa)

Bilgi Bankası 36:

İlk Elçi Devleti Aliye tarafından Avrupa'ya ilk defa elçi gönderilmesi Sultan Çelebi Mehmet zamanındadır. Venedik tarihlerinin beyanına göre, Çalı Bey isimli bir Osmanlı kaptanı 30 parça gemi İle Gelibolu'dan çıkarak, Naksos, Andro, Yoros, Milos adalarını vurmağa gitmiş. Bu sırada Piyetro Lo-redano isminde bir Venedik kaptanının idaresinde bulunan 15 parça Kalitayla karşı karşıya gelmişti, iki kaptan birbirleriyle savaşmaya izinli değildiyseler de

Gelibolu'ya dönen Osmanlı donanmasından zehirli oklar atılmış ve Kaptan Dano'da bunu harbin şartı kabul etmiş. Meydana gelen savaşta Osmanlılar mağlup olmuşlar, gemiler düşman eline geçmiştir. Halbuki Venedik Cumhuriyeti o sıralarda Osmanlı himayesine girmişti. Bu vaziyet karşısında Venedik'ten gelen elçiler ile Edirne'de bir mukavele yapılmış, bunun gereği olarak İki taraf esirleri değiş tokuş etmiş, Venedik eskiden olduğu gibi yeniden vergi vermeğe razı olarak devleti aliyeyi hami 'olarak kabul ettiğini bildirmiştir. İşte bu antlaşmanın metninin bir nüshası Venedik'e götürülmüş, bu nüshayı götüren zat ilk elçimizdir.

Bilgi Bankası 37:

Zülkadiriye Devleti Maraş taraflarında H. 780/M.1378 yılından, H.921/M.1515 senesine kadar hükümet olarak yaşamış, küçük bir Türkmen devletidir. Zülkadir Zeyneddin Karaca isimli bir Türkmen aşireti reisi tarafından kurulmuştur. H.780/M. 1378 senesinde Maraş'ı, biraz sonra Elbistan'ı almış, oğlu Halil Bey, Malatya, Harput ile Besni'yi ilave etmiştir.
Sultan Çelebi Mehmet, Zülkadire evladından Suvla Bey'in kızı ile evlenmiştir. Sultan ikinci Murad da yine bunlardan Süleyman bey'e bir elçi göndererek, beş kızından en güzeli olan Sitti hâtûnu oğlu Fatih Sultan Mehmet'e almıştır.
Bu hükümet Yavuz Sultan Selim zamanında Osmanlı topraklarına ihlak olunmuştur. Zulkadiriyelilerden 141 sene içinde 9 tane hükümdar gelip geçmiştir. Zeyneddin Karaca-Halîî Bey-Zeyneddinoğiu Suvla Bey-Halil Bey oğlu Nasraddin-Süleyman Bey-Arslan Bey-Şahbudan (iki defa)-Şahsuvar Bey-Alaüddevle.
Bilgi Bankası 38:

Sürre Alayı Gönderilmesi Sürre, kese demektir. Osmanlı padişahları içinde Haremeyn, yani Mekke ve Medine'ye memur olan Şerife ilk sürre (kese) yollayan Sultan Çelebi Mehmet'tir. Ancak gönderilen sürrenin miktarı ve cinsi bilinmemektedir. Sultan ikinci Bayezid her sene yansı Mekke, diğer yansı Medine ulemasına taksim olunmak üzere 14 bin altun göndermeyi itiyad etmiş.
Yavuz Sultan Selim, Mısır'ı fethettiği zaman, Mekke Şerifi olan Seyid Berekât onüç yaşındaki oğlu Ebu Nâmi'yi Mısır'a göndermiş ve Peygamberin emanetlerini Beytullahın anahtarlarını da beraberinde yollamıştı. Sultan Selim bu vaziyetten pek mahzuz olup sevindi, seyyid Nâmi'ye fevkalade hürmet ve riayet gösterdi. Tarihler bu sırada H.923/M.1517 yi gösteriyordu. Hicaz'ın tamamında ve Tihame'de Selim adına hutbeler irad olunuyordu.
Padişah Arafat'ta kendi adına hutbe okunmasının teşekkürünü ifa için, Haremeyn yani Mekke ve Medine ahalisine iki-yüzbin flori altın ile hububat yolladı. Bunların dağıtımını yapmak içinde iki tane dinine bağlı kadı iie Emir Muslihiddin isimli bir zatı vazifeli kıldı. Bundan başka her sene böyle bir Suree-i Hümayun gönderilmesini ferman etti. Bu Muslihiddin, Osmanlıların ilk Hicaz

valisi olmuş demektir. Bundan evvel Mısır'da bulunan Çerkeş Melikleri, "Sadakat-i Mısınye" adıyla Surre yollarlardı. Hicaz ahalisi ise, Yavuz'un gönderdiği surreden çok memnun olduğundan, buna "Sadakat-ı Rûmiye, adını verdiler.

Bilgi Bankası 39:

Şeyh Bedreddin ve Tarikatı Börklüce Mustafa ile Torlak Kemal'in Anadolu'da yaymak istedikleri yolun esası, hanımlar müstesna benim evim, senin evindir anlayışına dayanır. Diğer bir değimle evimden, evin gibi istifade edersin düsturu imiş. Bunlar islam alimleri ile papazların koymuş oldukları bidatleri kaldırmak ve iki dini bir din haline getirmek hilesiy-le ahmak ahaliyi kandırmaya çalışmışlardır. Hatta Börkîüce; yanına üçbin kadar adam toplamıştı. Şeyh Bedreddin, İznik'te bu işlerden habersizmiş gibi görünüyor, ancak gelen gidenlerle görüşüyor, ilim ve irfanı iie onları yönlendiriyordu. Börklüce Mustafa, Anadolu'da Dede Sultan adını almış ve her ikisinin topladığı adamlar bir rivayette onüç bin kişiye varmıştır.
Bir rivayete göre, Şeyh Bedreddin'in üzerine giden Şehzade Murad Hz.leri kendi adamlarının bazılarını güya kaçıyor-larmış gibi Şeyhin tarafına yollamış, bunlar da, Bedreddin'i aniden tutup, elini ayağını bağlayıp, Edirne'ye göndermişler. Orada da ulemadan kurulu bir meclis toplanmış, Şeyhin davası görüşülmüş, bâtıl olduğu ortaya çıktığından idamını kararlaştırmışlardır. Bunların İslam ile Hrıstiyanlığı birleştirip, yeni bir din icadına varmak istediklerinden, içlerinden Hristiyanlardan, papazlardanda müridler vardı. Şeyh efendi; asılıştan evvel abdest almış ve tevbe etmiştir.
Bir aralık Börklüce Mustafa, Sakız adasına iki mürid yollamış ve orada dünyadan el çekip oturan bir rahibi yeni tarikine katmıştı. Meşhur tarihçi Duka, bu rahip ile görüşmüş. Rahip, Duka'ya: Bu gelen adamların kumaştan terlik giymelerine rağmen deniz üzerinde yürüdüklerine söylemiş. Hatta kendini kandırdığı gibi tarihçiyi de kandırmaya uğraşmış.

Bilgi Bankası 40:

Akıncı Askeri Osmanlıların ilk askerliği Akıncılık İle başlamıştır. Bu asker; Osman Gazi zamanında meşhur Köse Mihal tarafından meydana getirilmiştir. Bunlar ülke yakınlarında olan yerlere saldırırlardı. Orhan Gazi zamanında Yeniçeri ve Sipahi kuruluşları gerçekleştiğinde özel bir sınıf olmuştur. Mihal bey sülalesi bu özel birliğin başında bulunurdu.
Akıncılar ikiyüzelli sene kadar Osmanlı ordusuna hizmet etmiş, süvarilerdir. Bunlar kış mevsimi boyunca ya evlerinde yada meslek icabı olan işlerinin başında bulunurlardı., Yaz gelince toplanırlardı. SeyislerİyIe, atlarına gayet güzel bakarlardı. Bunların on tanesine bir onbaşı, yüz tanesine bir subaşı, bin neferine ise bir binbaşı kumanda ederdi. Hücumları akın demekti. Bir yere

hücum edecekleri zaman bir kaç fırkaya ayrılırlar, Önce birinci fırka girip rastladığı kasaba ve şehirleri yakar, sonra bunların arkasından öteki fırkalar gelip yağmaya başlarlardı. Bu asker bir zamanlar civar ülkelerde dehşet salmıtı. Bunlardan ve diğer çeşit askerimizden sonra- . farı "Serdengeçti" ve Dalkılıç" ismi ile iki sınıf daha cesur gayretli askerimiz ortaya çıkmıştın

Bilgi Bankası 41:

Makedonya Balkan yarımadasının güney kısmının ortasında bir bölgedir. Şimdiki taksimatta, Selanik vilayetinin her
tarafıyla. Manastır vilayetinin Serfice ve Kosova vilayetinin Usküp sancaklarını ve Bulgaristan krallığının Köstendi! mutasarrıflığını içine alır. Buranın genel olarak havası mutedii olup, her ne kadar alçak ve bataklık taraflarında sıcaklık çok isede ayrıca, sıtma varsa da orta yüksekliklerde vadiler ile bayırlarında hava pek latif ve sağlamdır. Dağlarında soğuk çoktur. Toprağı ise verimlidir. Buğday, arpa, çavdar, yulaf, mısır vesaire gibi zahire yetişir, pamuk, tütün, haşhaş ekilir. Doğu taraflarında tütün istihsali meşhur ve kalitelidir. Nüfusu ikimilyon kişiye yakındır. İslam, Rum, Bulgar, Yahudi, Ulah gibi unsurlardan meydana gelmiş topluluk vardır. Meşhur büyük İskender, çok eski zamanlarda Makedonya kralı idî. Makedonya'nın imar olmaya fevkalade kabiliyeti vardır. Şimdiki halinde içinde, biri Dedeağaç'dan Selanik'e, diğeri Sela-nik'den Usküp'e, yine Selanik'den Manastıra kadar üç tren hattı çalışmaktadır.
Yeni Osmanlılar, İslam, Hristiyan ve diğer vatandaşlar arasında uhuvvet, müsavat kanununu vaz ettiklerinden yani ilan ettiklerinden kısa zaman içinde Makedonya pek büyük başarı ve ileri gidişlere kavuşacağından şüphe edilmemelidir.

Bilgi Bankası 42:

Kılıç Kuşanma Taklid-i Seyf, kılıç kuşanmak demektir. Osmanlı padişahları, tahta geçişleri esnasında yapılan umumi biattan sonra kılıç kuşanma eski adı ile Taklid-i seyf merasimi ve bunu yapacak alay teşkil olunurdu. Sultan Murad padişah olduğu haberini Amasya'da aldıktan sonra, yanındaki adamlarıyla Bursa'ya doğru yola çıktı. Buraya yaklaştığında Bayazid'in damadı Şeyh"-i Mübarek Emir Buharı hazretleri; ahali ile beraber şehir dışına çıkıp, karşılamış ve Sultan Murad'a kendi elleriyle kılıç kuşatmıştır. Hatta Sultan Fatih Mehmed de; Akşemseddin hazretleri eliyle kılıç kuşanmıştır. Yavuz Sultan Selimden sonra gelmiş olan padişahların hepsi
teberrüken bu zatın kılıcını kuşanırlar ve bu merasim İstanbul'da Hz. Eyyüb ül Ensari türbesinde yapılırdı.

Bilgi Bankası 43:

Edebiyat-ı Tarihiye Numuneleri Çelebi Mehrned'in oğlu sultan 2. Murad; saltanatı günlerinde yardımda hüküm eden ve kanaat ile hükmeden iki zıt olgunluğu kendinde toplama başarısı göstermiştir. Sulh ve Cihadı Kur'an hükmü himayesi altında, Yunanlıların merkezi olmakta bulunan Mora'da yaymayı başardı. Eşi görülmez yardımları sayesinde Bosna ve Arnavutluk beylerini cizye verir hale getirdi. Bundan sonra, yüzünü cihad yolu düşmandan, kendi nefsine cihad etmeye çevirdi. Bunun neticesinde baba ile oğlu birbirini yemeye götüren, kardeşi kardeş kanını içmeğe sevk eden taht'i hiç bir nefsi azgınlık tesirine düşmeden oğlu 2. Mehmede terk ederek, uzlet kuşesine çekildi. (Devr-i istila Kemal)

Bilgi Bankası 44:

Osmanlılarda İmar usulü Osmanlılar meydana çıkışlarının başından itibaren medeni bir fikir takip etmişlerdir. Her camiin yanında bir mektep, bir medrese ve fakirlere özel bir imaret yani aş evi, yaptırdıkları gibi şehirleşme tercihleri münasebetiyle yeni yeni kasabalar yaparlardı.
Ezcümle; bu günkü gün Edirne vilayeti içinde bulunan Ergene kasabasıyla köprüsü hayret verecek tarzda bir imar stili gösterir. 2. Murad zamanında burasının bataklık ve ormanlık olmakla eşkiya yatağı halindeydi. Gelenin geçenin soyguna maruz kaidığı anlaşıldığı için, bir kasaba kurulmasına karar verildi. Yapılan köprü bu gün bile CİSr-i Ergene yani Ergene Köprüsü diye yâd edilir. Yüzyetmişdört kemerlidir. Hemen hemen tamamı durmaktadır. Kurulacak bu kasaba için, köprünün uç tarafından itibaren bir cami, bir hamam, bir imaret, bir kervansaray ve hizmetkarların barınmaları için yeterli sayıda evler inşa etmişlerdir. Bir kasabanın kurulmasında bunlardan mühim binalar akla gelebilirini? Osmanlılara yıkıcılık yüklemek isteyenler, Ergene gibi nice köprülerin, kasabaların kurulup, yapılmasını bilmediklerinden böyle garazkar bir anlayıştadır. Hazreti padişah bu imar İşlerinde yapılan aşe-vinde ilk yemeği bizzat kendisi dağıtmış camiin mumlarım ise bizzat kendi elleriyle yakmıştır.

Bilgi Bankası 45:

Sultan Murad'in Halil Paşaya İfadesi Bunca zamandır Allahın kulları için çalışıp Islamı fitneden uzak tutmak ve düşmanın kat'ı hayatını kılıç sesleri ile def edip, devlet uğruna gayret ettik. Bir müddet için hükümetten el çekip, inziva köşesine çekilip, asude olmak hatırımızdan geçer.
"Ehl-i tecridin külahı tac-ı istiğnasıdır Saltanat dedikleri ancak cihan gavgasidır"
Saltanat ve ihtişamın neticesi ne idiki bilindi ve nakş-ı makam ve saltanat levhası hatırımızdan silindi. Fazilet ve Rahmana sığınalım.
Zamana hükümet üzere yâd edelim, bu geçici dünya devletinden el çekelim. Dünya hayatında ahiret tarlasına dualar ekelim. Daima nefisle cihad edelim. İyi ve güzel şeyler isteyelim. Övündüğüm oğlum Mehmed Hânı, millet ve mülkün

başına getirmek şeklini münasip gördüm. Deyince: Halil Paşa, men etmeye kadir olmayınca, hemen ferman ile şehzadeye:
"Hemen emreyledi yazıldı name/Geherkiz oldu elfazile name" (Solakzade)

Bilgi Bankası 46:

Askeri Teşkilat Osmanlı ordusu esasen kapıkulu ve Eyalet askeri adlarıyla iki kısımdan ibarettir. Kapukulu (Hassa askeri) demekti. Maaştan aşka tayinat dahi alırlar ve başşehirde kışlada otururlardı. Sonraları, taşralarda kaleler ve mühim mevkilerde de bulundurulmuşlardır. Kapukulu piyade ve süvari İki kısma ayrılmıştı. Kapıkulu piyadesi: Acemi oğlanları, Cebeciler, topçular, top arabacıları, humbaracılar, sakalar adıyla yedi ocaktan meydana gelmişti. Cebeci ocağı: Piyadenin silah ve cephanesini tamir ve dağıtımının ve muhafaza ederdi.
Şimdiki tabur tüfenkçi ustaları makamında idiler. Bunların kumandanlarına Cebecibaşi denirdi.
Topçu Ocağı: İsmindende anlaşılacağı gibi top hizmetinde, hemde top namluları dökmek ve kundak imal ve ateşleyici maddeler hazırlama hususlarında kullanılırdı. Amirlerine Topçubaşı denirdi. Top dökümhanesi müdürüne Dökücübaşı denirdi.
Arabacıocağı: Top arabalarını sevk ve harekete memur olanlardı,
Humbaracıbaşilar: Havan adı verilen toplarla hum-bara atan askeri sınıftı.
Lağımcılar: Kale kuşatmalarında ve savunmalarında yer altından yollar kazarak lağım yaparlardı.
Saka ocağı: Kapukulu ocaklarını meydana getiren ortaların sularını temin ederlerdi.
Kapukulu süvarisi devamlı olarak silah altında bulunan süvari birliğiydi. Bunların başşehirde kışlaları yoktu. Fakat at beslemek hususunda, kolaylık olmak ve yakın bulunup ilk emirde çabucak toplanabilmek üzere İstanbul ile Edirne ve Bursa şehirleri arasında köy ve kasabalarda otururlardı.

1. Silahdar
2. Sipahi
3. Sağ tilufeciler
4. Sol ülufeciler
5. Sağ gureba bölüğü (gureba-i yemin)
6. Sol gureba bölüğü (gureba-ı Yesar)

isimleriyle altı bölükten mürrekkepti. Bu bölüklerden baştan ikisine baş denir. Diğer ikisine orta, son ikiliye aşağı bölükleri denirdi.
Baş bölüklerden Silahdar bölüğüne Sanbayrak sipahi bölüğüne kırmızıbayrak, bölük-ü erbaa yani dört bölük diye tarihlerde yazılı olan ise Alacabayrak ad olmuştu.

Bilgi Bankası 47:

Macarlar Eski tarihlerimizde Macarlar, Engürüs adıyla yazılıdır. Bunların asıllarının Türklerin asılları ile münasebetleri vardır. Avrupada şimdi bulundukları yerlere Volga ve CJral nehirleri taraflarından gelmişlerdir. Esasen Asya kavimierin-dendir. İnsanlığın Turan denilen zümresinin, Finova şubesin-dendirler. Rusyanın kuzey taraflarında bulunan Lapon'lar, Finlandiyalılar ve eski Bulgarlarla lisan ve cinsiyetçe yakınlık ve benzerlikleri çoktur. Macarlar çok eski zamanlarda Cln-gar veya Hungar ismiyle üral dağlarının güneyinde otururlardı. Onlarda tıpkı Türkler gibi, Hızr denilen bir kavmin tasallu-tuyla vatanlarını terk ederek Avrupaya doğru gelmişler ve Karpat dağlarını geçerek şimdiki Macaristan sahrasına yerleşip, orasını ikinci vatan olarak seçmişlerdir. Macarlarda vaktiyle aşiret halinde yaşamışlardır. Avrupada yerleştikten sonra Hristiyanlığı kabul ederek, lâtin lisanı üzere okuyup yazmışlardı. Lisanlarında islavca ve latinceden başka. Almanca ve uzun zaman Osmanlı hükümranlığı altında kaldıklarından, Türkçeden de bir çok kelimeler almışlardır.
Hicri 840/M.1436 senesinde Vilakoğlunun kızı prenses Mari'ya'yı alarak evlenen düğününe Edirne'ye gelmeyen ve Semendire muhafazasını oğlu Jorj'a bırakarak Macar kralının yanına kaçtı.
Şimdiki Padişah huzur-u hümayunda Drakuiayı sorguya çekerek neticesinde Gelibolu'da hapsetme kararına vardı. Tekrar Sırbistan üzerine yürüyerek, Osmanlı inşaatından olarak Semendire zapt ve Belgrad muhasara ediidiysede netice elde olunamadı. Bosna kralı ödediği vergiye zam yaptı. Ra-kuza ve Venedik elçileri gelip, tebrikler sundular.
Bu sırada Macar kralı ve Almanya imparatoru Sigismund öldü. Yerine Vladislas adında onaltı yaşında bir genç kral oldu. Belgrad muhasarasından sonra Mezid Bey kumandasında olarak Macaristanın Erdel dediğimiz Transiîvanya eyaletine dalan ordumuz; Zeni İmre yakınlarında bir Macar ordusunu bozduktan sonra, Hermanştad muhasarası için durduki; meşhur Jan Hünyad bu muhasaraya imdad için gelerek Mezid beyi bozdu. Oğlu ile Mezid Beyi esir alıp öldürdü. Bunun üzerine Macarlar ilerlediler. Sultan 2. Murad Kula Şahin Macarlar; Aîmus namındaki hânlarının maiyetinde olarak, şimdiki Macaristana girmişlerdir. Almus'un oğlu Arpad; Almanya imparatoru ile anlaşarak Macaristanda kalmış ve kendisine CJngaruya Dukası unvanını verdirmiştir. Hristiyanhğı bundan on asır evvel kabul eden İstefan adlı Düka'dır. Miladi 1000 tarihinde Papa, İstefan'a Macar kralı unvanını verip, bir de taç hediye etmiştir.
Arpad sülalesi miladi sene 1301 de yıkılmış, Macarlar bundan sonra krallarını seçerek tayin usulünü kararlaştırmışlardır. Bunlardan Sigismund'u pek güzel tanırız.
Miladi 1570 senesinde şimdiki Avusturya imparatorunun mensup bulunduğu Habsburg hanedanını kral tanımıştır. Ancak, 1848 de ihtilal yapmışlardı. Rusya'nın yardımıyla, Avusturyalılar galip geldiler. 1868 de şimdiki imparator Avusturya ve Macaristan devletini kurup, Avusturya imparatorluğu ve

Macaristan krallığını meydana getirdi. 1848 ihtilalinde Macar kumandan ve asilzadelerinden pek çok kimse Osmanlılara iltica etmişti. Merhum Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa, Müşir Mehmed Ali paşa, Mahmud paşa, Mirliva Osman Paşa, bunlar arasındaydı. Zamanımızda da yeni Osmanlılar ile Macarlar arasında büyük bir dostluk meydana gelmiştir. Bir asıldan çıktığımız için, Macar kardeşlerimiz deyimi biz de dahi pek büyük hisler uyandırır. Şimdiki Macarlar sanayide, ilimde, ileri gitmektedirler. Bu gün başşehirleri olan Peşte, Avrupanın ortasında inci gibi duran bir şehirdir, ticaret ve ziraat bakımından günden güne ileri gitmektedirler.

Bilgi Bankası 48:

Eyalet Askeri Eskidenberi Osmanlı devleti eyalet ve sancaklara ayrılmış bir idare tarzına sahipti. Eyalet, adeta vilayet demektir. Eyaletlerde vezirler, beyberbeyîeri, mirmiran-lar, sancaklarda da, mirlivalar, beyler bulunurdu. Vezirlerden başkalarına ümera (kumandan) denirdi.
Osmanlı devleti sırf bir askeri hükümet olduğundan vezirlerle, komutanlar hem devlet işlerini hem de askeri işleri yaparlardı.
Eski tabirlerden Dirlik, geçinecek toprak demektir. Senede yüzellibin akçeden çok değerli olan tımarlara Has denir. Bunlar vezirler ile kumandanlara tevcih olunurdu. Has sahibi olan eyalet paşaları ile sancak beyleri savaşlara gittiklerinde diriik'ieri kaçyüzbin akçeden ibaret ise, beher beşbin akça İçin bir cebeiü, yani silahlan mükemmel ve kendisi savaşa elverişli bir süvari götürmeye mecburdu. Mesela: üçyüzbin akça hassı olan bir vezir, mutlaka altmış cebeli götürecekti.
Eyalet askeri: Bir kolu piyade, serhad kulu ve topraklı isimli süvari askerinden kurulmuştu.
Yerli kolu; eyalet paşaları ile sancak beylerinin kumandası ve idaresi altındaydı. Bu asker hizmete girdiği zaman maaş ve tayin alırdı. Bunlar; Azab, Sekban, Tüfenkçi, Acaralı, lağımcı ve müsellimler adları ile anılan beş sınıfa ayrılmıştır.
Azab sınıfı; Sırf beygirlerden kurulmuştu. Sekbanlar: fevkalade ihtiyaç zamanında kendi arzularıyla asker olan köylülerdi. Acaralılar: Hudutlarda bulunan kaleler ve şehirlerdeki topçulardı. Bunlar ücret verilerek istihdam olunduklarından Acaralı namını almışlardı. Müsellimler: Ordu öncülerinin de önünde gidip, yollar ve köprüleri keşf ve Tâmİr ederlerdi. Müsellimler, çoğunlukla Rumeli tarafından olup, ekseriya hristiyanlardan olurdu. Anadolu müseilimlerine Yörük adı verilir, Serhad Kolu: Hudud boylarında düşmanın yapacağı tecavüzleri men etmek için kurulmuştur.
Bir süvari sınıfıydı. Devamlıydılar. Bunların deli (delil), gönüllü ve beşli (helak edici) adlarıyla üç şubeye ayrılmışlardı.
Topraklı süvari: Has Umar ve zeamet sahiblerinin savaş zamanında çıkardıkları cebelü askeriydi ki sulh zamanlarında devletin gösterdiği toprağı ekerler ve bu ürünün öşürü ile geçinirlerdi. Yirmibin akçadan, yüzbin akçaya kadar kayıtlı ha-

sılatı olan dirliğe zeamet üç veya altibin akçadan yirmibin akçaya kadar olan dirliğe de, tımar denirdi.

Bilgi Bankası 49:

Tarih deyimleri Eski tarihlerimizde bazı isimler, terkibler vardır ki; şimdiki halde boş olduğu için birdenbire anlaşılamaz. Bu sebeple icab ettikçe birer ikişer yazılacaktır.
Engürüs-Macar. Nemçe-Avusturya. Las-Sırp. Erdel-Maca-ristanm şimdiki Transilvanya bölümü. Boğazkesen-Rumelihi-sarı. Arnavudluk İskenderiyesi-İşkodra. Küsovveh-Kosova. Lasoğiu-Lazari. Güzelcehisar-Anadoluhisar. Vilakoğlu-Jorj Brankoviç. Alacahisar-Karoşeviçe. Yaiakabad-Yalova. Serf-Sırb. Balyos-Venedik Sefiri. Kürodes-Korent (İnebahtı). Jigo-onu-Sigismund (Macar Kralı)

Bilgi Bankası 50:

Kise-Akça Eski zamanlarda keselerin içinde bulunan paraların altın ve gümüşten bulunduğu için. miktarianda başka başkaydı. Bu miktarlar hemen hemen her asırda değişmiştir. Yine eski zamanlarda akçada kese ve flori altını ki. Fatih zamanında 40 akçaydı. Onda sıra tabiri kullanılırdı. Tarihlerin bize açıkladıklarına göre, önceleri kise denildimi, otuzbin akça veyahut onbin altun anlaşılırdı. Sultan Fatih ile 2. Bayezid zamanında keselerin gümüşü otuz ve altunu onbirlikti. Daha sonraları Trablus. Tunus ve Cezayir darbhanelerinde basılmış olan Sultan altunu keselerinin her biri. bin adedlik olduğu gibi H. 944/M.I537 tarihlerinde yirmi bin. Hicri İ070/M.1660 tarihinde kırkbin ve 1 1 00 H./M. 1689 dan sonraki senelerde ellibin akça bir kese olarak itibar olunmuştur. Son senelerde İstanbul.
Kesesi, Kese-i Rumi, Kese-i Divanı, Kese-i Mısri diye keselere isimler verilmiştir. Keselerin miktarı hal ve zamana göre ve nakitin revacına göre değişmiş ve en sonra beşyüz kuruşta kalmıştır. Yakın zamanlarda maliye hesaplarında muamele afeiumum kese üzerine yapılır, alış verişde de, kese kullanılırdı. Beş keseye, yüz keseye aldım tabirleri ise on-on-beş seneden beri işitilmez oldu. Hatta 2. Sultan Mehmed zamanında basılmış olan madeni para kullanılmağa başladıktan sonra, altılıklar ile beşlikler, yüzlükler, ellilikler sayılıp verilir, yirmilikler, onluklar ise sayılmakta zorluk çekildiği için, yirmilikten bin, onluktan ikibin adedi bir keseye konulup, öylece beşyüz kuruş üzerinden alınıp, verilirdi.
Akça: Sultan Orhan Gazi zamanında kesilen ilk Osmanlı sikkesi yani parasıdır. O zamana kadar dirhem ismi ve usulü kullanılırdı. Bu isim ile usul kaldırıldı. Moğol lisanında beyaz sikke manasında olan akça kelimesi kabul edildi.
Sultan Orhan zamanında kesilen akçalar arasında iki ak-çalık ve Sultan Mehmed zamanında kesilenlerde de, on ak-çaiık sikkeler mevcuddur. Hatta 2.Murad

vezirlerinden Lala Yörgüç Paşa; padişahın müsaadesiyle Anadolu da akça kestirmiştir ki, Lala Yörügüç akçası diye anılırdı. Beylerbeyi akçası, kalp akçe, kızıl akçe, kırık akçe adlan ile bir takım sahte ve mağşuşları (ayarı bozuk) da meydana çıkmıştır.
H.1234/M.1818 tarihinden sonra akça kesilmemişti. (Tak-vim.-i Meskukat-ı Osmanı)

Bilgi Bankası 51:

Rüşvet Tarihlerimizde rivayet edilirki: Fatih, bir gece sabaha karşı sadrazam Halil Paşayı yanına çağırtır. Paşa, bu vakitsiz davetten çok büyük bir telaşa kapılır. Hayatından artık hiç ümitvar değildir. Yanına bir miktar altın alarak padişahın huzuruna çıkar. Sadrazamını telaşlı gören padişah:
-Lala emin ol, ne hazineni isterim, ne hayatına kastım vardır. Muradım yâni isteğim, yalnızca İstanbulun fethine yardımcı oimandsr. Bu yastığı gördünmü? uykusuzluktan döne döne bu hale getirdim. Gece gündüz hayal ettiğim İstanbul fethi, hasıl olmadıkça rahat etmek ihtimalim yoktur.
Paşanın vaadi üzerine:
-Rumların parasından sakın, Emri tehdidini söyler.
Evrak-i Perişan-Kemal.

Bilgi Bankası 52:

Sırplar Sırplar; bundan binikiyüz, binüçyüz sene evvel Ma-caristanda bulunan Karpat dağlarının öte taraflarından, şimdi bulundukları araziye hicret etmişlerdi. Bunlar çeşitli kabilelerden meydana gelmişlerdi. Hükümetleri yoktu. Hristiyanlığı kabul ettikten bir asır sonra yani H.1019/M. 1610 tarihinde İstanbul imparatoru Vasil'in zamanında Bizans devletinin eyaleti haline geldi. Bunlara ilk defa istikbal kazandıran İstifan, krallığı ilan etmiş, bunun- torunlarından Istefan Dusan. Makedonya ile Arnavudluğu, Teselya ile Yunanistamn kuzey tarafını zaptederek, büyük bir hükümet kurmuştu. Bu sülale M. 1369 senesine gelince yıkılıp, Dukaçin sülalesi onun yerine geçip, hakim oldu. Osmanlılarla ilk defa savaşan bu Du-kaçin'dir, Adı geçen mağlup oldu ve öldü. Kosova savaşında, Sultan 2.Murad'a karşı duran krallar arasında bu sülaleden Belinoviç isimli bir kral vardı. Bu da savaş esnasında mağlup olanlardan olup, sonradan ölmüştür. Sırbistanın tarihi bundan sonra Osmanlı tarihi ile birlikte yürür.

Bilgi Bankası 53:

Fetihten Sonra Hz. Fatih bütün vezir ve kumandanları yanında olduğu halde Eğrikapıdan muzafferan girdiği zaman, doğruca Ayasofya'ya giderek, o büyük mabedin latif mimarisine hayranlıkla seyre bakmış ve bu sırada Yeniçerilerden biri kilisenin güzel taşlarından birini sökmeye uğraştığını görünce, elindeki

topuzla herifin başına vurarak: "Ben size malca olan yağmaya ruhsat vermiştim. Mülk ise benimdir. "Diyerek taşın sökülmesini engellemiştir. Bu sırada ise namaz vakti girdiğinden, Ezan-ı Muhammedi okunmasını emrederek, Ayasofya'da cemaatle namaz kılmıştır. Bu namazın ikindi namazı olduğu söylenir.
Padişah, Grandük veya büyük amiral denilen ve imparatordan sonra Rum imparatorluğunun en büyük adamı olan Luka'yı huzuruna çağırıp, iltifatlarda bulunmuş, imparatorun nerede bulunduğunu sorarken, huzura bir kaç subay girerek dışarıda iki Yeniçerinin imparatoru kendilerinin öldürdüklerini söylediklerini haber vermiştir. Fatih binlerce yıllık eski bir devletin varlığını yerin dibine sokmasına ve son imparatorun ölmüş olduğuna göre bunun başını teşhir etmek ve Osmanlı topraklarındaki muarızlarına geldiği noktayı göstermek için imparatorun cesedinin bulunmasını, kellenin getirilmesi emrini verdi. Cesede kısa zamanda varıldı. Kostantin, kendisinin hükümdar olduğunu belirtme alameti olarak üzerine ufak ufak altından karakuşlar mıhlı Erguvan renkli ayakkabılar giymekteydi. Cesed huzuru padişahiye getirilince; başın Anadolu teşhiri, vücudun ise hristiyan dini icabatına göre saygı ve ihtiramla derlenip defnini emretti.
İmparator Kostantin, Osmanlı askerinin surlardan içeriye girdiklerini ve iş işten geçtikten sonra şuraya buraya baş vurarak: "Beni öldürecek bir hristiyan yokmu? Diye feryada başlamıştı. Rivayete göre iki yeniçeri imparatoru tanımışlar ve üzerine kılıç üşürerek biri yüz tarafında diğeri arkasından iki büyük yara açmışlardır. Kostantin bulunduğu yere düşüp, hayatını kaybetmiştir. (Mufassal)

Bilgi Bankası 54:

Patrik Tayini Rum tarih yazarlarının rivayetine göre; İstanbul'da camiye çevrilen kiliselerin sayısı kırkikidir ve çoğunun isimlerini Rumlar bilmediği gibi eski eser uzmanlanda bilmemektedir.
Fatih, İstanbula girişinin üçüncü günü Rum-ortodoksların patrik seçmelerini emretmiştir. Bu sebeple eski rum İmparatorları zamanında yapılmakta olan merasimlerin aynısı tatbik olunmuştur. Seçilen patrik, padişah ahırından gönderilen gayet güzel ve süslü eğerler ve üzeri beyazlarla örtülü bir ata binmiş olarak yanında ruhani heyet olduğu halde saraya geldi. Fatih, taht üzerinde oturduğu vaziyette ve yanında saltanatın gereken memurları bulunduğu halde üstü incilerle süslü kendisi altından yapılmış bir asa verdi. Papazların hepsi bir ağızdan padişaha dualar okudular. Dua okunduktan sonra Fatih, ayağa kalktı. Patrikde ayak öptü. Dua bir daha tekrar okunduktan sonra ziyafete davet edildi. Ziyafetten sonra padişahın yanında bulunan vezirler, paşalar alay-ı vâlâ ile patriki, patrikhaneye gönderdiler.
Fatih, diğer mezheplere bağlı Hristiyanlann da reislerinin vazifelerinde kalmaları hususunda emirler yayımladı. Bunlara da birer kılıç, asa ile birlikte istiklal vermişti. Ermeni. Slav Latin Hristiyaniar kendi mezheplerinin papazları

ile başbaşa kalmışlardır. Ahali ile diğer gönüllü, her milletten yabancılar, Cenevizliler, Venedikliler, yabancı kaptanlar bile müdafiiler içindeydi. Hatta Garan isimli bir de Alman topçu vardı.
Donanma, altısı ecnebi ve büyük küçük yirmiüç Rum gemisi olmak üzere yirmidokuz harp gemisinden ibaretti. Bu kuşatmada hücum ve savunma için Katabult ismi verilen ok ve taş atan mancınık, kule şeklinde harp makinesi, ok. rum ateşi denilen Garajova ateşi ile top ve lağım atmak usulü her iki taraftanda kullanılmıştır. Rum topları hem sayıca hemde hacim ve menzil itibariyla yetersizdi. Edirne'den getirilip burada ateş edilen büyük top, kullanım esnasında parçalandı. Bu parçalanma esnasında kendisini imal edenler arasında bulunan Urban Cistayıda ölüme sürükledi. Baltaoğlunun kumandasında bulunan Osmanlı donanması önemli bir güç olmadığı gibi ayrıca acemilikte vardı. Hatta ilk hücumda onse-kiz gemiden meydana gelen filo, Sakız adasından gelen beş Ceneviz gemisine mağlup oldu. Bu beş gemi rüzgarın yardımı ile donanmamızın ortasından geçerek İstanbul limanının ağzına geldi. Rumlar buraya zencir germişlerdi. Zenciri kendine has aleti ile indirip, limana dahil oldular.

Bilgi Bankası 55:

Osmanlı Tarihinde Numune-i İbret Fatih Hz.len H.857/M. 1453 yılında büyük bir ordu ve pek iri toplarla Edirne'den gelip, İstanbulu feth etmiştir. İşte Osmanlı devleti şimdi merkez-i arz-i buldu ve Fatih hazretleri saltanat tarafını tamamlayarak sahihan, "Melikül Mülük" oldu. Bir milletin saadet hali beraberlik ve ittihattan, güzel ahlaktan geçer. Bu hükümden meydana çıkacak netice tabiiki müsbet olur.
Osmanlılar Anadolunun bir köşesinde küçük bir topluluk olarak yaşarken, Rumların mali bakımdan kuvvetleri ve dünya hakkında malumatları olmasına rağmen, onlara üstün gelmeyi becerdi. Hatta İstanbulun fethinden sonra Avrupaya yayılan Rumlar, oralarda Osmanlı hakkında malumat yaymışlardır. Fakat içlerine garaz, nifak, ahlak-i fesat girmiş bulunduğundan mali kuvvet ve ilimleri, kendilerini kurtarama-yıp, Osmanlı emrine girip mahkumu oldular. İbreti! alem. (Tarih-i Cevdet)

Bilgi Bankası 56:

Osmanlı Paralan Sultan Orhan'ın bastırmış bulunduğu paraların bir yüzünde "La ilahe illallah Muhammedenrasulullah" diğer yüzünde ise "Orhan Haledellahu Melik yazılıydı. Sultan
1. Murad paralarının ise bir yüzünde yine kelime-i şahadet, diğer yüzünde ise "Murad bin Orhan haledellehu Melik" yazılıdır. Yıldırım Bayezid'inkindeyse, bir tarafı "Haledeüahu Melik" diğer tarafı
"Bayezid bin Murad" basılı olup, Çelebi Sultan Mehmed ve
2. Murad paralan da aynı şekildedir.

Devletimizde Fatih zamanına gelinceye kadar altun para basılmamiştı. Sultan Fatih, zamanında basılan altun paralar bir tarafında "Darb elnasr Sahib elaz vel nasr fil berr vel bahr" diğer tarafında ise; "Sultan Mehmed Han İbnissultan Murad Han darb-ı fi Kostantiniye" yazısı vardır. Ta Yavuz Sultan Selim zamanına kadar bu böyle gitmiştir. Tebriz'in fethinden sonra, basılan paralarda "Selim şah" unvanı basılı olduğu görülür.
Paralarda tuğra basımı ilk defa olarak Emir Süleyman'ın bastırdığı Akça ve mangırlarda, bir de, Çelebi Mehmed'in "Akça-i Yeganesinde" görülür. Daha sonraları bu tarz terk edilmiştir. Ancak 3. Mehmed zamanında yeniden bu tarza dönülmüştür. Bu tuğralar, zamanımızdaki tuğralar gibi düzgün değildi, tuğralar estetik ve güzelliğini 3. Ahmed zamanında yakalamıştır. Yukarıda zikr ettiğimiz yazılardan başka eski Osmanlı paralarında "Sultan el berr'in ve hakan el bah-reyn" veya sadece, "Sultan el berrey" unvanlarıyla birlikte basılmış oldukları yer olan "Kostantiniye" veya "İslambo!" kelimeleriyle basılmıştı. Hatta 1. Abdülhamid Han altın paralarının üzerinde "Darb fi daraasitane el aliyye" ve Sultan 3. Ahmed zamanında basılmış bulunan büyük fındık acunlarının bir yüzünde tuğra ve öbür yüzünde "Azze Masr darb fi Kostantiniye" menkuş yani nakşedilmiştir.

Bilgi Bankası 57:

Doğu Roma İmparatorluğu Sultan Fatih, İstanbulu zapt ederek, ömrüne son verdiği Doğu Roma imparatorluğunun İstanbul imparatorluğundan başka Doğu imparatorluğu (Bi-zantiyun ve Bizans diye başka başka isimleri de vardır. İstan-bulun eski adı Bizantiyundu.)
Bu hükümet M.395 tarihinde meydana gelmiş, 1453 senesinde yıkılmıştır, dernekki binelüsekiz sene ömür sürmüştür. Bu müddet içinde altı devreye ayırmak mümkündür.
1. 395 den 565 yılına kadar, jüstinyanus adlı bir imparator zamanında Batı Roma İmparatorluğu yıkılınca İtalya ile Kuzey Afrika'nın ve İspanyanın bir kısmı eline geçmiştir.
2. M. 565 den 717 ye kadar. Bozulmaya başlamıştır, kalyanın büyük bir kısmını kayıp etmiş, Sırplar, Hırvatlar, Bulgarlar Tuna'nın güney tarafını zapt eylemişti. Suriye, Mısır, Afrika, Kıbrıs dahi müslümanlar tarafından alınmıştır.
3. M. 717 den 867 senesine kadar: En mühim olay papanın tesirinden ve katoliklikten ayrılmasıdır, kalyanın güney bölgeleriyle Sicilya, Girid, Adana taraflarında İslam pençesindeydi. Bulgarların meydana gelen savaşlarla gücü azalmıştı.
4. M. 867 den 1057 senesine kadar, Bulgarların teşkil ettiği Makedonya hükümeti sıkıntılarıyla geçmiş ve bir aralık Bulgarlar Sırpların topraklannada el koymuştur. Fakat imparatorluk Kıbrıs İle sicilya, Halep ve Adana cihetlerini tekrar eline geçirmiştir.
5. M. 1056'dan 1260 senesine kadar: Selçuklular Anado-lunun yandan fazlasını

zapt ve Bulgarlarla, Sırplılar istiklal ilan etmişlerdi. Bu devrin en önemli vakası Kudüs'ü müslü-manların elinden almaya giden haçlı ordusunun. İstanbul'u zapt ederek bir Latin devleti kurmalarıdır. Girid v.s.Venedik cumhuriyetine geçmiş, Arnavutluk, İznik, Trabzon birer küçük hükümetler haline gelmişti. Bunlarda bu ana kadar okuduğumuz gibi birer birer Osmanlı devletine İntikal ediyorlardı.
6. 1261'den 1453 senesine kadar: İznik imparatoru Kostantin Paleolog, tekrar İstanbul'u zapt etmiştir. Ancak Bul-garya ve Sırbya müstakil kalmış, sahil bölgelerinin bir çok yeri Venedik ve Cenevizlilerin idaresine geçmişti. Ancak Osmanlı devleti meydana çıktıntan sonra anadoludaki bütün toprakları birer birer egemenliği altına alıp, ardından Avrupa cihetine gidip, Bulgaristan ve Sırbistanı aldıktan sonra 1453 yılında da İstanbul'u zapt edip, Bizans devletinin varlığına son vermiştir.
Doğu Roma hükümdarları hep aynı sülaleden olmayıp, Teodîyüs, Teraki, Jüstinyen, Heraklis, Isnoryan ve Mihaller, Makedonya, Komninüs, Anaklos, en son ise Paleolog ve Kantakuzenler devrinde münasebette bulunulmuştur. Osmanlılar istiklaliyetlerini ilan ettikten 157 sene sonra, İstanbul'u feth etmişlerdir. Doğu Roma imparatorluğu Osmanlıla-nn istiklallerini ilân etmeden 912 sene evvel mevcuddu.

Bilgi Bankası 58:

Kırım Hanlığı Meşhur Cengiz'in ölümünden sonra Moğol hükümeti kısım kısım ve Kıpçak eli adıyla meydana gelen hükümet Kırım yarımadasının Karadenizin kuzey sahillerine hükmetmişti. Bu Kıpçak eli dahi, daha sonra Yedi hanlığa ayrılmıştır. Cengiz neslinden Toktamıs, meşhur Timurlenk tarafından bu hükümete tayin edilmişsede Toktamıs sonradan Timur'a isyan ederek mağlup olmuştur. Yerine yine Timur'un kumandanlarından İdku, hükümdar nasb edildi. Toktamışm iki oğlu, İdku'nun aleyhine harekete geçmiş ve bunlardan Kadir Berdi isimli büyük kardeş ölmüş, küçük kardeş Celal Berdi uzun zaman hükümferma olamayıp yine Cengiz neslinden Mamud Han'a idareyi kaptırmış, buraları senelerce kana boyanmıştır. En son olarak Celal Berdinin oğlu Hacı Giray, Kıpçak memleketini ele aldı. Vefatından sonra geride kalan onikî oğlu taht için birbirleri ile boğuşarak, bunlardan da Ah-med Giray hepsini bertaraf edip başa geçti. Mengli Giray ise Cenevizlilere kaçtı.
Osmanlı donanması Kefe'yi vurupta aldığı esirleri İstanbu-la getirince Mengli Giray dahi bunların arasındaydı. Sultan Fatih, esirlerin idamını ferman etmiş ve sıra Mengli Giray'a gelince iki rekat namaz kılarak henüz başı secdedeyken af iradesi gelmiştir. İşte Kırım ahalisinin göndermiş olduğu Osmanlılara davet mektubu o anda gelmişti.
idamdan kurtulup saraya alınan Mengli Giray'a tuğ ve sancak verilip Kırım Hanı olduğu bildirilir. Bu tarihten yani H.880/M.1475 senesinden Kırım hanlığının Rusya tarafından rnahvedildîği tarih olan H.l 198/M.1783 senesine kadar geçen zaman diliminde kırküç tane han, Osmanlı devieti tarafından Kırım'a tayin

edilmiştir. Bu hanlar Ceiai Berdi sülalesinden ve aslen Cengiz neslindendir.

Bilgi Bankası 59:

Serdengeçti-Dalkılıç Serdengeçti; akıncı askeri içinden, düşman ordusu içine dalmak, kuşatılmış bir kaleye girmek için fedai olarak yazılan askere verilen isimdir. Oralara dalacak olanlar dönüş ihtimalinden çok ölümü göze alan, düş-mana sağ, sol veya arka tarafından birden bire hücum ederlerdi. Bunların hücumları daha bir dehşetli olur, çoğunlukla daldıkları ordunun içinde çok önemli perişanlıklar husule getirirlerdi. Meşhur Napolyon: "Osmanlı askerini dalkılıç edecek kadar sıkıştırmak elvermez. Bir kere dalkılıç olmaya göze aldırılmış bir kaç yüz adam meydana çıkarsa önlerinde mağlup olmamak mümkün değildir." demiştir.
Fethedilmesi uzayan kalelere serdengeçtiier, geceleyin aniden nerdiban (merdiven) koyarak ve içeriye girer girmez kılıcı sıyırıp, her tarafa kılıç vurmak için yazılırlardı. Bu işteki tehlike apaçık ortadadir. Büyük cesaret ister.

Bilgi Bankası 60:

Devletin Erkan Heyeti Sultan Fatih Mehmed Han devrinde Osmanlı devletinin teşekkülü dört esastan meydana getirilmişti. A) Vezirler B) Kadıasker (Kazaskerler) C) Defterdarlar D) Nişancılar.
Vezirlerin sayısı ilk devirde birden, sonraları iki, üç, Fatih zamanında dörde çıkmıştır. Veziriazam padişahın mutlak vekiliydi. Bu sebeple devlet idaresi için her bölümün mercii ve hükümetin reisi idi. Sultan Mehmed, Çandarlı Hali Paşayı öldürttükten sonra, devlet heyetine yeni kabineye bizzat kendisi riyaset etmeye başladı. Gedik Ahmed paşanın sadareti esnasında bir gün üstü başı dökülen bir Türkmen meclis içti-maında içeriye girerek: "Pes sizden Şehriyarı bahtiyar olan kangınızdır (hanginiz)?" diye soru sormuş. Bu sual Fatih'in hiddetine sebeb olmuştur. Ahmed Paşa bunun üzerine di-van'in yani heyet-i devletin toplantısında vezirlerin başında veziriazamın bulunması iznini Sultan Fatihten istemiştir. Kabul neticesinde devlet işleri sadrazamın uhdesine geçmiştir. Bundan böyle Sultan Fatih, vezirlerin toplantı yaptığı mahalli görür şekilde ve önü kafesle çevrili özel bir yerde oturduğu halde toplantıları takip eder olmuş ve bu usul çok zamanlar devam eden diğer padişahların kabul edip riayet ettikleri bir tarz olmuştur.
Kazasker (Kadıasker) kabinenin ikinci adamı idi. Önceleri bir kazasker varken, Sultan Fatih zamanında Rumeli ve Anadolu kazaskeri adıyla biri Rumeli ve diğeri Anadolu etrafındaki davalara bakmak üzere ikiye çıkarılmıştı. Müftü, şimdi Şeyhülislam dediğimiz zat kadıaskerlerle, İstanbul kadısının altında idi. Şeyhülislam unvanı 1. Sultan Mahmud zamanında İstanbul Müftüsüne verilmiştir.
Defterdarlar heyet-i devletin yani kabinenin üçüncü önem taşıyan mevkiini

teşkil ederdi. Fatih zamanında Rumeli için bir defterdar ve Anadolu içinde bir muavin defterdar vardı. Bunlar yarı fârisi, yarı Türkçe olarak siyakat dediğimiz yazı ile defter tutup maliye işleri hakkında bilgi verirlerdi.
Nişancılar, dördüncü idiler. Bunlar padişah tarafından verilmiş fermanları ve beratları baştarafına Tuğra yazarlar, devlet kâtibi olmaları itibarıyla, kabine toplantısına dahil olurlardı.

Bilgi Bankası 61:

Divan-Babıâli Sultan Fatih zamanında H.872/M.1467 senesinde babıâli dediğimiz en büyük hükümet dairesi bina olunmuştur. Divan, sofa manasına olup, burada hükümet meclîsi ve yeri demektir. Sadrazam olan zat, cumartesi pazar, pazartesi, salı günleri saraya gider, kendisinden evvel gitmiş olan hükümet azası tarafından karşılanır, ta divan-ı hümayuna girinceye kadar arkasından giderek, kendisi sedire oturduktan sonra vezirler ile Kazaskerler sağ, defterdarlar ile nişancılar sol tarafına otururlardı. İcabına bakılacak işlerin divana yâni veziriazama sunulması vazifesi olan tezkereciler karşısında ve devlet kâtibi denilen reis efendi sofanın kenarında durur. Bunlardan başka kapıcılar kethüdası (serkure-na) ve çavuşbaşı (mabeyn müşiri) maiyetleri olan kapıcılar (kurena) ve çavuşlarla beraber bulunurlardı. Babıâli vaktiyle sadrazamın ikametgahıydı. Meclis öğleden sonra toplanırdı.

Bilgi Bankası 62:

Tarih Edebiyatı Örneklerinden Sultan Fatih, zaptetmiş olduğu memleketlerin hükümdar ve askerlerini bazen idam ettirmişti. Avrupalı tarihçiler, nefret dolu kelimelerle anlatırlar. Vakıa böyle davranışlar müslümanlığın ilk çıkışındaki devri saadette veyahud Avrupanın şimdiki hali gibi bir zamanı medeniyette olmuş olsaydı çatmaya haklan olurdu. Fatihin ortaya çıkışından ikiyüz sene ön ve doğu'da Cengiz katliamı ve zorbalığı mutlak bela olarak yeniden yapıldı.
Batı cihetinde ise 3. İnosan isimli Papa, Engizisyon denilen ve mânası katolik mezhebinde olmayanların araştırılıp, kayıt altına alınarak ele geçirildiklerinde ise, işkence tatbikiyle yok edilmeleri belasını kararlaştırdıklarından herkesin ahlakında önemli bir değişiklik meydana gelerek insanlik kana susamış, intikam kılıcı çekilmiş, ortalığı ateş kaplamıştı. Bu zamandaki papazlar ele geçirdikleri müslümanı, akla hayale gelmez eziyet ve işkence ile din değiştirmeye mecbur ettikten sonra "ruhu ahirete temizlenmiş oiarak gitsin" diye ateşe atıyordu. Yine bir zamanlar Macaristanda Hünyad, yemek yerken müslüman esirlerini karşısında idam ettirir çalgı yerine onların ahu eninleri ile eğlenir, nasıl ki bir zamanlar Arnavutlukta iskender Bey bir Osmanlıyı eline geçirse çengele asar, yine bir zamanlar Eflakta, Şeytan Voyvoda Türklerden eline geçirdiklerinin hepsini kazıklayarak onunla bir eğlence yaşayan divanedir. Tamışvar hakimi ise, askerlerine şarap ikram ederken, şaraba müslüman kanı katıp içirirdi. Osmanlı

yaralılarının etinden dişi ile et koparıp, parça ağzında olduğu halde ayağa kalkıp raks edip oynardı. Fatih Sultan Men-med'den (şimdi bile avrupada bir galibin pek de riayet etme-diği) amme hukuku kaidelerine tamamiyie uymak ve bunu aramak nasıl caiz olabilir? (Netayic ül Vukuat)

Bilgi Bankası 63:

Fatih'in Maarifperverliği Tarihlerimiz ittifak halindedir ki, Hz. Fatih bir ilim ve maarif aşıki, ilim adamlarının ise en büyük dostuydu. Hatta Maveraünnehir ulemasından olan, Clzun Hasan'ın elçi olarak göndermiş bulunduğu Ali Kuşçu'yu ilmine olan sevgisi yüzünden Istanbulda ikamet etmesi için ricada bulunmuş ve Ali Kuşçu, padişaha vazifesini hitama erdi-rince geri geleceğim sözünü vererek Erzincana gitmişti. Erzincandan dönüşte ise her merhalede yövmiye bin akça ihsan etmişti. Fakat Hz. Fatih'in ilim ve fenne olan sevgi ile hayranlığının en mükemmel numunesini teşkil eden delil. İstanbulda Fatih camii etrafında yaptırdığı "Medreset ül Aliye" adı verilen dünyanın en mükemmel ve bulunduğu zamanın yegane üniversitesini yapmış olmasıdır.
Bu heyet halinde yapılmış olan ilim ocağı sekiz şubeden meydana gelmişti. Bunların lise muadili olan idadi dersleri, tamamlama kısımları, hazırlık medreseleri de bulunmaktaydı. Okuyup yazan bir talebe önce iptida-i hariç denilen medreselerde okur. Buradan sonra da, Musule adı verilen tetim-me yâni tamamlama medreselerine yükselirdi. Artık burdan sonra Darülfünun yani üniversite talebesi olmaya hak kazanırdı.
Daha sonra ise, Sultan Kanuni Süleyman, Süleymaniye medreselerini yaptırarak Ceddi Fatih'in eserini itmam etmiştir. Bu medreselerde; hadis, tıp, riyaziye ve tabii ilimler mütehassısları yetiştirildi. İlahiyat, hikmet, fıkıh, hadis ve edebi-yat-ı arabiye, Fatih tamamlama bölümünde okutulur, bunların içinden şehadetname yâni diploma alanlar mülâzım adı ile unvan sahibi olurlardı. Bu mülâzım rütbesi alanların isti-dad sahibi olanları müderris olmak rüusu alırlardı. Bu gün Avrupada bu esas devam etmektedir.

Bilgi Bankası 64:

Fatihin dinlere Saygısı İstanbulu fethetmekle birlikte hris-tiyanlannda inanç ve ayinlerinde hürriyet içinde olduklarını ilan edip, patriklerini ise vazifesinde ipka etmiş olduğunu görmüştük. Dini bağlılıklarını sürdüren insanlardan bazıları o sırada: "İslamiyet bu kadar kuvvet ve yüksekliğe erişmişken hristiyanlara ya islam olunuz ya da kılıçtan geçersiniz tehdidi yapılmayıp böyle bırakılmaları caizmi—" Diye itirazlar ileri sürdüler.
Sultan Fatih bu mırıldanmaları duyunca: "Din-i islamı Hazreti Şari'den ziyade himaye etmek iddiasında bulunmak ne büyük vazifesizliktir." Cevabını vererek mırıldanmalara pek kafi bir cevap vermiştir.